Наукові перспективи
Видавнича група

Перспективи та інновації науки

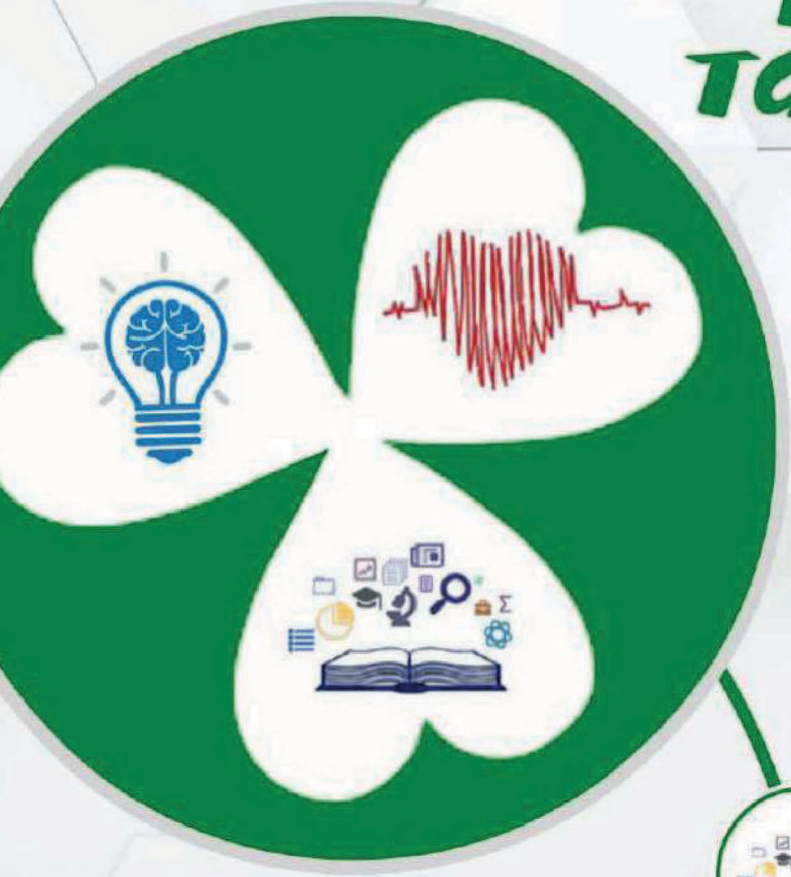

СЕРІЯ "ПЕДАГОГІКА"

СЕРІЯ "ПСИХОЛОГІЯ"

СЕРІЯ "МЕДИЦИНА"

№3(49)2025

Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського

Видавнича група «Наукові перспективи»

Луганський державний медичний університет

Громадська наукова організація «Система здорового довголіття в мегаполісі»

Християнська академія педагогічних наук України

Всеукраїнська асоціація педагогів і психологів з духовно-морального виховання

за сприяння КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру дієтології Наталії Калиновської

«Перспективи та інновації науки»

(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)

Випуск № 3(49) 2025

Київ – 2025

Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University

Publishing Group «Scientific Perspectives»

Luhansk State Medical University

Public scientific organization "System of healthy longevity in the metropolis"

Christian Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine

All-Ukrainian Association of Teachers and Psychologists of Spiritual and Moral Education

with the assistance of the KNP "Clinical Hospital No. 15 of the Podilsky District of Kyiv", Nutrition Center of Natalia Kalinovska

"Prospects and innovations of science"

(Series" Pedagogy ", Series" Psychology ", Series" Medicine ")

Issue № 3(49) 2025

Kiev – 2025

ISSN 2786-4952 Online

УДК 001.32:1/3](477)(02)

DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)

«Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)»: журнал. 2025**. №** 3(49) 2025**. С.** 1972

Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від 27.09.2021 № 1017 журналу присвоєно категорію "Б" із психології та педагогіки

***Згідно наказу Міністерства освіти і науки України від** 27.04.2023 **№** 491 **журналу присвоєно категорію "Б" із медицини: спеціальність** 222*

Рекомендовано до видавництва Президією громадської наукової організації «Всеукраїнська Асамблея докторів наук з державного управління» (Рішення від 17.03.2025, № 7/3-25)

Журнал видається за підтримки КНП "Клінічна лікарня №15 Подільського району м.Києва", Центру дієтології Наталії Калиновської.

Журнал заснований з метою розвитку наукового потенціалу та реалізації кращих традицій науки в Україні, за кордоном. Журнал висвітлює історію, теорію, механізми формування та функціонування, а, також, інноваційні питання розвитку медицини, психології, педагогіки та. Видання розраховано на науковців, викладачів, педагогів-практиків, представників органів державної влади та місцевого самоврядування, здобувачів вищої освіти, громадсько-політичних діячів.

Журнал включено до міжнародної наукометричної бази Index Copernicus (IC), Research Bible, міжнародної пошукової системи Google Scholar.

Голова редакційної колегії:

Жукова Ірина Віталіївна — кандидат наук з державного управління, доцент, Лауреат премії Президента України для молодих вчених, Лауреат премії Верховної Ради України молодим ученим, директор Видавничої групи «Наукові перспективи», директор громадської наукової організації «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління» (Київ, Україна)

Головний редактор: Чернуха Надія Миколаївна — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної реабілітації та соціальної педагогіки Київського національного університету імені Тараса Шевченка (Київ, Україна).

Заступник головного редактора: Торяник Інна Іванівна - доктор медичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник лабораторії вірусних інфекцій Державної установи «Інститут мікробіології та імунології імені І.І. Мечникова Національної академії медичних наук України» (Харків, Україна);

Заступник головного редактора: Сіданіч Ірина Леонідівна — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна);

Заступник головного редактора: Жуковський Василь Миколайович — доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри англійської мови Національного університету "Острозька академія" (Рівне, Україна).

Редакційна колегія:

1. Бабова Ірина Костянтинівна - доктор медичних наук, професор, професор кафедри дефектології та фізичної реабілітації, ДЗ "Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського" (Одеса, Україна)
2. Бабчук Олена Григоріївна – кандидат психологічних наук, доцент, завідувач кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
3. Бахов Іван Степанович — доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри іноземної філології та перекладу Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
4. Балахтар Катерина Сергіївна - здобувач ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053. Психологія, старший викладач кафедри іноземних мов в Національному університеті ім. О. О. Богомольця (Київ, Україна)
5. Бартєнєва Ірина Олександрівна - кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського» (Одеса, Україна)
6. Біляковська Ольга Орестівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи Львівського національного університету імені Івана Франка (м. Львів, Україна)
7. Вадзюк Степан Нестерович - доктор медичних наук, професор, Заслужений діяч науки і техніки України,почесний академік Національної академії педагогічних наук України , завідувач кафедри фізіології з основами біоетики та біобезпеки Тернопільського національного медичного університету імені І.Я Горбачевського України (Тернопіль, Україна)
8. Вовк Вікторія Миколаївна - кандидат економічних наук, доцент кафедри економіки Державного університету ім. Станіслава Сташіца в Пілі (м. Піла, Польща)
9. Гвожьджєвіч Сильвія — кандидат наук, Державна професійна вища школа ім. Якуба з Парадижу в Гожуві-Великопольському (Польща)
10. Гетманенко Людмила Миколаївна - старша викладачка кафедри природничо-математичної освіти і технологій Інституту післядипломної освіти Київського столичного університету імені Бориса Грінченка (Київ, Україна)

11. Головач Наталія Василівна — кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри управління персоналом та економіки праці Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)

12. Гречановська Олена Володимирівна – доктор педагогічних наук, професор кафедри філософії та гуманітарних наук Вінницького національного технічного університету (Вінниця, Україна)
13. Гудзь Наталія Іванівна - доктор фармацевтичних наук, професор, ад'юкт кафедри фармації і екологічної хімії Опольського університету, доцент кафедри технології ліків та біофармації Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького (Львів, Україна)
14. Гуменникова Тамара Рудольфівна — доктор педагогічних наук, професор, директор Придунайської філії Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
15. Дерстуганова Наталя Вікторівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри освіти та управління навчальним закладом Класичного приватного університету (Запоріжжя, Україна)
16. Долгова Олена Миколаївна - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
17. Журавльова Лариса Петрівна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри психології Поліського національного університету (Житомир, Україна)
18. Заячківська Оксана Василівна - кандидат економічних наук, доцент кафедри фінансів та економічної безпеки Національного університету водного господарства та природокористування (Рівне, Україна)
19. Інжиєвська Леся Анатоліївна — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
20. Ічанська Олена Михайлівна - кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
21. Кардаш Оксана Любомирівна, кандидат економічних наук, доцент кафедри комп'ютерних технологій та економічної кібернетики Навчально-наукового інститут автоматики, кібернетики та обчислювальної техніки Національного університету водного господарства та природокористування (м. Рівне, Україна)
22. Климус Тереза Миколаївна - кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри соціології та соціальної роботи Національного університету "Львівська політехніка", завідувач сихівського відділення денного догляду Львівського міського центру соціальних послуг "Джерело" (Львів, Україна)
23. Коваленко Олена Михайлівна - кандидат педагогічних наук, провідний науковий співробітник відділу профільного навчання Інституту педагогіки НАПН України (Київ, Україна)
24. Коваль Галина Миколаївна - доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри мікробіології, вірусології, епідеміології з курсом інфекційних хвороб Ужгородського національного університету (Ужгород, Україна)
25. Ковальчук Анна Сергіївна - здобувач ступеня доктора філософії (PhD) за спеціальністю 053 Психологія Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
26. Корильчук Неоніла Іванівна – кандидат медичних наук, доцент кафедри терапії та сімейної медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
27. Корнієнко Петро Сергійович - доктор юридичних наук, доцент, адвокат, заступник першого проректора по роботі з коледжами, професор кафедри філософії та соціально-гуманітарних дисциплін Національної академії статистики, обліку та аудиту (Київ, Україна)
28. Кравчук Володимир Миколайович, доктор юридичних наук, доцент, доцент кафедри конституційного, адміністративного та міжнародного права Волинського національного університету імені Лесі Українки (Луцьк, Україна)
29. Кравчук Людмила Степанівна - кандидат педагогічних наук, доцент, професор кафедри фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інституту соціальних технологій Університету «Україна», завідувач кафедрою фізичної терапії, ерготерапії, фізичної культури і спорту Хмельницького інститут соціальних технологій Університет «Україна» (Хмельницький, Україна)
30. Крайник Григорій Сергійович - кандидат юридичних наук, доцент, доцент Житомирського державного університету імені Івана Франка (Житомир, Україна)
31. Левков Анатолій Анатолійович - кандидат медичних наук, доцент кафедри фізичної терапії та ерготерапії Національного університету «Полтавська політехніка імені Юрія Кондратюка» (Полтава, Україна)
32. Лігоцький Анатолій Олексійович — доктор педагогічних наук, професор (Київ, Україна)
33. Лисенко Дмитро Андрійович - кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №2 Вінницького національного медичного університету (Вінниця, Україна)
34. Лич (Назарук) Оксана Миколаївна - доктор психологічних наук, доцент, член-кореспондент української академії акмеології, член громадської спілки «Національна психологічна асоціація», доцент кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
35. Макаренко Олександр Миколайович — доктор медичних наук, професор, академік Міжнародної академії освіти та науки, професор кафедри загальномедичних дисциплін Міжрегіональної академії управління персоналом (Київ, Україна)
36. Мальцев Дмитро Валерійович кандидат медичних наук, завідувач лабораторії імунології і молекулярної біології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця (Київ, Україна)
37. Марушева Олександра Анатоліївна - доктор наук з державного управління, доцент, завідувач кафедри публічного управління та інформаційного менеджменту ПВНЗ Університет Новітніх Технологій (м. Київ, Україна)
38. Мельник Володимир Степанович — доктор медичних наук, професор кафедри неврології Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, декан медичного факультету №1 (Київ, Україна)
39. Мігенько Богдан Орестович – кандидат медичних наук, доцент кафедри терапії та сімейної медицини Тернопільського національного медичного університету імені І.Я.Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
40. Мігенько Людмила Михайлівна – кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №2 Тернопільського національного медичного університету імені І.Я. Горбачевського МОЗ України (Тернопіль, Україна)
41. Мідельський Сергій Людвигович – професор, Академік, Президент Регіональної Академії Менеджменту (Казахстан)
42. Міхальський Томаш — доктор наук, доцент кафедри географії регіонального розвитку Гданського університету (Польща)
43. Миргород-Карпова Валерія Валеріївна - кандидат юридичних наук, заступник директора з наукової роботи, старший викладач кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету (Суми, Україна)
44. Мочалов Юрій Олександрович - доктор медичних наук, професор, професор кафедри хірургічної стоматології та клінічних дисциплін ДВНЗ «Ужгородський національний університет» (Ужгород, Україна)
45. Нікульчев Микола Олександрович – доктор богословських наук, кандидат філософських наук, професор, доцент кафедри філософії НУ «ОМА» (Одеса, Одеська область, Україна)
46. Олійник Світлана Валентинівна - кандидат фармацевтичних наук, доцент, доцент кафедри аптечної технології ліків Національного фармацевтичного університету
47. Помиткін Едуард Олександрович — доктор психологічних наук, професор, провідний науковий співробітник Інституту педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна НАПН України (Київ, Україна)
48. Помиткіна Любов Віталіївна — доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
49. Попель Оксана Василівна - кандидат педагогічних наук, доцент кафедри української та іноземної філології Одеського національного технологічного університету (Одеса, Україна)
50. Приходькіна Наталія Олексіївна - доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
51. Прокоф'єва Марина Олександрівна – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземної філології факультету лінгвістики та соціальних комунікацій Національного авіаційного університут (Київ, Україна)
52. Сирник Ярослав - доцент кафедри антропології Вроцлавського університету (Вроцлав, Польща)
53. Трушкіна Наталія Валеріївна - кандидат економічних наук, член-кореспондент Академії економічних наук України, дійсний член Центру українсько-європейського наукового співробітництва, старший науковий співробітник відділу проблем регуляторної політики та розвитку підприємництва, Інститут економіки промисловості НАН України (Київ, Україна)
54. Турчинова Ганна Володимирівна — кандидат педагогічних наук, доцент, декан факультету природничо-географічної освіти та екології Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова (Київ, Україна)
55. Філіппова Лариса Валеріївна – доктор педагогічних наук, кандидат хімічних наук, доцент, доцент закладу вищої освіти кафедри медичної біохімії та молекулярної біології Національного медичного університету імені О.О.Богомольця, (Київ, Україна)
56. Хохліна Олена Петрівна — доктор психологічних наук, професор, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)
57. Чаусова Тетяна Володимирівна — кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та особистісного розвитку Навчально-наукового інституту менеджменту та психології ДЗВО «Університет менеджменту освіти» НАПН України (Київ, Україна)
58. Черська Марія Сергіївна - доктор медичних наук, завідувачка консультативно-діагностичним відділенням Державної Установи «Інститут ендокринології та обміну речовин НАМН України» (Київ, Україна)
59. Чумак Оксана Володимирівна - доктор економічних наук, доцент, науковий співробітник відділу статистики і аналітики вищої освіти Державної наукової установи «Інститут освітньої аналітики», (Київ, Україна)
60. Шевченко Валерія Геннадіївна - кандидат медичних наук, доцент кафедри хірургії #2 Одеського національного медичного університету (Одеса, Україна)
61. Яковицька Лада Савелівна — доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри авіаційної психології Національного авіаційного університету (Київ, Україна)

Статті розміщені в авторській редакції. Відповідальність за зміст та орфографію поданих матеріалів несуть автори.

© автори статей, 2025
© Видавнича група «Наукові перспективи», 2025

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ЗМІСТ

СЕРІЯ «Педагогіка»

Chetvertak T.Yu., Bagorka A.M. 22
POPULARIZATION OF RESPIRATORY GYMNASTICS AMONG YOUNG PEOPLE TO IMPROVE OVERALL HEALTH IN CONDITIONS OF ESTABLISHED DYNAMIC GROWTH OF CHEMICAL POLLUTION OF ATMOSPHERIC AIR NEAR THE COMBAT ZONE

Kibich D.O. 32
MODEL OF TRAINING FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS FOR FORMING THE COMMUNICATIVE CULTURE OF SCHOOLCHILDREN USING ACMEOLOGY TECHNOLOGIES

Kuziv M.Z., Panychok T.Ya., Bielinska I.D., Piatnychka T.V. 42
THE USE OF INTERNET RESOURCES IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

Molotkina Yu.O. 51
PROJECT-BASED LEARNING (PBL) IN ESP (ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES) FOR NATURAL SCIENCE MAJORS

Mukan N.V., Bezhrebelnyi Ya.O., Bezhrebelna O.P. 61
THE ENCOURAGEMENT OF IT EMPLOYEES TO DEVELOP PROJECT COMPETENCE IN CORPORATE TRAINING AS ONE OF THE PEDAGOGICAL CONDITIONS

Pidlypniak I.Yu. 69
ENSURING AN INDIVIDUALISED AND DIFFERENTIATED APPROACH IN THE CONDITIONS OF A MULTI-AGE GROUP OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

Riazantseva D.V. 81
RESEARCH INTO THE PROBLEMATIC FIELD OF LINGUISTIC PRAGMATICS: PEDAGOGICAL POTENTIAL

Shalova N.S., Zarivna O.T., Khymai N.I. 92
ANALYSIS OF USING AI TOOLS AT TECHNICAL UNIVERSITY

Sharykov D.I., Kuts S.I., Kuts V.I. 105
CONTEMPORARY METHODOLOGY FOR TRAINING PROFESSIONAL CIRCUS ARTISTS: EDUCATIONAL COMPONENTS «ACROBATICS», «GYMNASTICS»

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Бацуровська І.В., Кашина Г.С., Курєпін В.М. 119
ІНТЕГРАЦІЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ, СИСТЕМИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПРИНЦИПІВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ

Біла О.О. 136
ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО ЕТНІЧНО-СІМЕЙНИХ ТРАДИЦІЙ ЯК ІМПЕРАТИВ ПАТРІОТИЗМУ НА УРОКАХ МУЗИКИ У ШКОЛАХ КНР

Білавич Г.В. 144
ДИТЯЧА ПЕРІОДИКА УКРАЇНИ Й КИТАЮ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ, ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ, ЛІТЕРАТУРИ, ЖУРНАЛІСТИКИ

Білозерська С.І., Майданюк І.З., Сидоренко І.Г. 159
СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

Бондарчук В.В. 172
ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ І ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У СТУДІЇ АКТОРСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Брюховецька І.В., Перетяга Л.Є., Чередник Л.М. 180
ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Буздуган О.А. 190
ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА: ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНИЙ ДИСКУРС

Вакуленко Л.І., Мишина Н.В. 202
ОСОБЛИВОСТІ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ ТА МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ У СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ШКОЛИ

Васильєва М.П. 215
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Вдовіна О.О. 224
ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, МЕТОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Вербицький В.А. 234
ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «СХІДНІ СИСТЕМИ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ» В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ В ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Винницька Н.В. 247
ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Візнюк В.В. 256
РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Віротченко С.А. 266
НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЛАТВІЇ ТА НІМЕЧЧИНІ

Віштак І.В. 276
ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ БЕЗПЕЧНИХ УМОВ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Воронцов О.В. 290
ПРОСОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Гагарін М.І., Кошлаба А.П. 301
МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Галущенко В.І. 311
ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МЕТОДИК КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ТПМ З ЗАСТОСУВАННЯМ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ

Гессен Л.С. 319
ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Гончар Л.В. 331
ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНО-СПРЯМОВАНИХ ОЧІКУВАНЬ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ

Гончарова Н.В. 340
РОЗВИТОК ЦИФРОВИХ НАВИЧОК ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР АДАПТАЦІЇ ДО ВИКЛИКІВ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Гоцинець І.Л., Шевців Г.М. 353
ВИКОРИСТАННЯ БЛОГ-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Григор'єва Н.А. 366
РЕАЛІЗАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ПЕДАГОГІКИ МАРІЇ МОНТЕССОРІ У МУЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Гришко С.В., Левада О.М., Непша О.В. 379
ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ ЗАСОБАМИ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Грітченко А.Г., Чорнобаб І.Ф. 392
РОЗВИТОК КОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТЕНІСИСТІВ У ПРОЦЕСІ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Гужанова Т.С., Панченко Є.С. 403
ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНИХ УМІНЬ У НОРМОТИПОВИХ ТА ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

Гуральник Н.П. 416
ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МУЗИЧНО-СЛУХОВОГО САМОКОНТРОЛЮ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ З ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО АНСАМБЛЮ

Дасюк Ж.М. 428
РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Дворська А.О., Кучай Т.П., Чичук А.П., Осередчук О.А., Горлова А.В. 440
ЗАЛЕЖНІСТЬ ІМІДЖУ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ВІД ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Дичківська І.М., Джеджера К.В., Косарєва Г.М. 452
ВИПУСКОВА КАФЕДРА ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТІ

Дичківська І.М., Колупаєва А.А., Войтович О.В., Гаєвська А.В. 465
ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Добрянська О. 474
ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ХОРЕОГРАФІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Жижко Т.А. 487
ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОГО ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МЕНЕДЖЕРІВ

Жула Н.А. 503
ІНКЛЮЗИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ: НАУКОВИЙ ПІДХІД

Залізняк А.М. 512
ХАТХА-ЙОГА ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Засєкіна Т.М. 524
ОСВІТНЯ АВТОНОМНІСТЬ УЧНІВ ТА ІННОВАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ДВА ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ СКЛАДНИКИ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Іщенко С.М., Колодій Р.Ю. 533
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Калинюк Н.М., Кравчук Л.В., Гуменна Н.В., Мельникова К.М. 542
ІНТЕГРАЦІЯ ДИСЦИПЛІНИ «АНТИКОРУПЦІЯ ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ» В ОСВІТНІ ПРОГРАМИ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ОСВІТНІХ СТАНДАРТІВ

Канішевська Л.В., Лесик А.С. 554
ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ

Кічук Н.В. 565
КОНСТРУКТИВНИЙ РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ УПРАВЛІННЯ СУДНОВИМИ ТЕХНІЧНИМИ СИСТЕМАМИ І КОМПЛЕКСАМИ: ДЕКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ

Конончук О.О. 577
ПРОЄКТНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

Коробка Т.О. 590
РОЗРОБКА МЕТОДИКИ ІНТЕГРОВАНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ХОРЕОГРАФІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Котенко Н.О. 605
РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ІНЖЕНЕРІЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Кочубей О.В., Шимкова Ю.М. 615
ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Кравчук О.В. 626
СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ

Кудла М.В. 638
АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Кулікова С.В. 649
ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКЛАДІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ ХХ – ПОЧАТОК ХХІ СТОЛІТТЯ)

Курята Я.Е., Крамська Ю.А., Лазута Р.Р., Могилевич В.Д., Коваленко І.Г., Лазута Р.Г., Зінченко Н.Р. 658
СВІТОВИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВИХ КАДРІВ

Лагодинський О.С. 673
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ОСВІТНЯ АВТОНОМНІСТЬ» ЯК ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Лебідь О.В., Сторожук С.Д. 683
ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Мирошниченко М.С. 694
РОЛЬ ДИРИГЕНТА У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ АТМОСФЕРИ В УЧНІВСЬКОМУ ОРКЕСТРІ

Міхеєва Л.В., Кулешова О.В. 704
ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Мурзіна О.А. 718
ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ І СТРУКТУРУВАННЯ ЗМІСТУ КУРСУ «МЕДІА-КОМПЕТЕНТНІСТЬ ЛІКАРЯ: МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАНЯ У ПРОЦЕСІ ДОКЛІНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ»

Нікітська Ю.М., Михальчук О.О., Зобенько Н.А. 729
СТРЕС-МЕНЕДЖМЕНТ У ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Ніколаєв А.Т. 743
РОЗРОБКА СИСТЕМИ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ З КУРСУ ВОДІННЯ БОЙОВИХ МАШИН

Оріщенко А.В., Цебрій І.В. 755
ШКОЛА МАКСА ШЛОССБЕРГА В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Осадченко І.І., Бай Дуншен 771
МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ В УКРАЇНІ ТА КИТАЮ

Павлюк В.І. 785
ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТІВ УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Пашко К.О., Крицька Г.А., Федорів О.Є., Копач О.Є., Данчишин М.В., Юрчишин О.М. 795
ОСОБЛИВОСТІ У ВИКЛАДАННІ ТЕМИ «ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ САНІТАРНОГО НАГЛЯДУ І МЕДИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВОДОПОСТАЧАННЯМ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЗСУ В СТАЦІОНАРНИХ УМОВАХ, ПІД ЧАС ПОЛЬОВОГО РОЗМІЩЕННЯ ТА В УМОВАХ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ» ПРИ ВИВЧЕННІ ВІЙСЬКОВОЇ ГІГІЄНИ У ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО МОЗ УКРАЇНИ

Пискун Д.А. 805
КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Підгурська В.Ю., Голубовська І.В. 816
ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Посудієвська О.Р. 826
ПІДХІД «ЕДЬЮТЕЙНМЕНТ» В УКРАЇНСЬКІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Романюк А.А. 835
СТВОРЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ ЗАСОБІВ ПРЕДМЕТНОЇ ТА ВІРТУАЛЬНОЇ НАОЧНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

Сєрих Л.В. 847
МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ

Сірант Н.П., Гаврон М.Я. 858
ЗАСТОСУВАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ ЗАВДАНЬ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Сірант Н.П., Кравчишин А.Р., Кізима Ю.А. 864
ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ЗАКЛАДІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Слюсар Н.О. 871
КОНТРОЛЬОВАНИЙ МЕТОД САМОСТІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Ступак О.П., Кравчук О.В., Височан Л.М. 880
ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У БАКАЛАВРІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Сургова С.Ю., Файчук О.Л. 889
ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ

Татарчук А.В., Равлюк Т.А. 902
ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ

Толочко С.В., Кисла О.М. 914
ОРГАНІЗАЦІЯ ТРЕНІНГІВ ІЗ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГІВ-ФІЛОЛОГІВ

Трофаїла Н.Д. 930
КОУЧ-ТРЕНІНГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ

Федій О.А., Ящук О.М. 937
ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ

Фещак К.В. 949
ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОКРАЩЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ СТУДЕНТІВ ІЗ НАДМІРНОЮ ВАГОЮ АБО ОЖИРІННЯМ

Хайдарі Н.І., Ярошенко Ю.І. 962
ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗВО (НА ПРИКЛАДІ ДИСЦИПЛІНИ «ФАХОВА ІНОЗЕМНА МОВА»)

Цвєткова Г.Г. 972
СТАН ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ В УКРАЇНІ ТА ВИКОРИСТАННЯ АВСТРАЛІЙСЬКОГО ДОСВІДУ ДЛЯ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Цюприк А.Я., Якимович О.Н., Рузяк Т.І. 984
ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Чигріна Я.Ю., Мойсеєнко І.М. 997
СУЧАСНІ ПІДХОДИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Чиченьова О.М., Лукачина А.В., Новікова І.В. 1007
ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗАСОБІВ НА СТАН ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ ТА СПОСОБИ УНИКНЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ В МАЙБУТНЬОМУ

Шамелашвілі К.Л., Земляний О.А. 1018
ПРОВЕДЕННЯ ОЛІМПІАДИ З БІОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ОСВІТНЬОГО РІВНЯ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Шинкарук О.В. 1026
КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ

Ягоднікова В.В., Торкіна К.М. 1038
ЧИННИКИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Янкович О.І., Винничук С.О., Луцків В.Б., Кузьма І.І., Винничук О.Т. 1048
ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

СЕРІЯ «Психологія»

Lunov V.Ye., Didukh M.L. 1060
INTUITIVE DETERMINATION IN DECISION-MAKING: A COGNITIVE STYLE PERSPECTIVE

Manchuk V.I., Omelianovych I.M., Mytskan T.S. 1075
APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO CREATE INDIVIDUAL EDUCATIONAL PROGRAMS FOR CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Stakhova O.O., Voinalovych L.P. 1089
DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL MECHANISMS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SELF-AWARENESS OF FUTURE SPECIALISTS

Бабич С.Л. 1101
ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНОГО ДИНАМІЗМУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО РЕСУРСУ ФАХІВЦЯ

Болотнікова І.В. 1113
ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИКІВ ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРОФЕСІЯХ ТИПУ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА»

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Вахоцька І.О. 1127
РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК КЛЮЧ ДО ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ

Галян А.І., Демидчук К.Р. 1138
ДЕТЕРМІНАНТИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Гах Р.В. 1148
САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ТА РІВЕНЬ ДОСЯГНЕНЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Дарвішов Наріман Рафік огли 1157
ЦЕНТРОВАНИЙ НА ОСОБИСТОСТІ ПІДХІД ТА ПОССТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ: ДОПОЄДНАННЯ КОНЦЕПЦІЙ

Доцевич Т.І. 1170
РОЗУМІННЯ ЯК КОМПОНЕНТ КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Зінченко А.В., Рябкова Є.Г., Грудінін С.А. 1184
УЯВЛЕННЯ ЮНАКІВ ПРО СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ВИРАЖЕНІ У ГРАФІЧНИХ ОБРАЗАХ

Іванова Н.Г., Манько В.М. 1194
СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Кашурт К. 1204
РОЗРОБКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ ПОДОЛАННЯ ВНУТРІШНЬОГО САБОТАЖУ ЧЕРЕЗ АНАЛІЗ ТИПОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

Книш Т.В., Іванашко О.Є. 1222
ВПЛИВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НА МОТИВАЦІЮ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Коваленко О.В. 1233
ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНИЙ, ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТИ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ОПЕРАТИВНОГО РІВНЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Магдисюк Л.І., Соловей Л.М., Сакуляк В.В. 1249
БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА НАПРЯМКИ ЙОГО ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПСИХОКОРЕКЦІЇ

Марциняк-Дорош О.М., Войцеховська О.В., Прокоф'єва О.А., Медянова О.В. 1258
МЕДИТАЦІЯ ЯК ЧИННИК САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Матяш-Заяц Л.П., Носова О.В. 1268
СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС ДЛЯ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ

Мішеніна А.В., Чебикін О.Я. 1282
ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ НА ПРОФЕСІЙНУ ТА СОЦІАЛЬНУ ВЗАЄМОДІЮ ЖІНОК

Мусаковська О.М. 1291
АДАПТАЦІЯ ШКАЛИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ IO (Williamson, Eaker & Lounsbury, 2012)

Рубський В.М. 1304
ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ: ДЕМОГРАФІЧНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Самборська О.В., Петухова Т.А., Гладушевська О.М., Гончаров В.О. 1315
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО ЗОРОВОГО СПРИЙНЯТТЯ ТА ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ

Самойленко О.А., Товстоган В.С., Палій А.М. 1327
ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАНІПУЛЯЦІЇ ЯК ОСОБЛИВОГО ВИДУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Санніков О.І., Ерб О.В. 1338
ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Сіпко Л.О., Герасімова Н.Є., Герасимова І.В. 1358
ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Сторож В.В. 1371
СПЕЦИФІКА СПІЛКУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Твердохвалова Ю.Л., Гудкова А.В. 1381
ПРОБЛЕМАТИКА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПСИХОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ

Фурман О.Є., Тимош Ю.В., Собко В.В. 1393
СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Широбоков Ю.М., Кузнєцов М.А., Татієвська М.М. 1405
РОЛЬ БЕСІДИ В ПРАКТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ: АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ БЕСІДИ ЯК ЗАСОБУ ВЗІЄМОДІЇ ПСИХОЛОГА ТА КЛІЄНТА

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Яковицька Л.С., Лич О.М. 1419
ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА КОРЕКЦІЙНІ ПІДХОДИ

СЕРІЯ «Медицина»

Babak Baiat 1431
THE RELATIONSHIP BETWEEN THE GROWTH OF TROPONIN AND INSULIN LEVELS IN THE BLOOD AND THE PATHOGENETIC ROLE OF THIS PROCESS IN THE PATIENTS WITH MYOCARDIAL INFARCTION

Chornenka Zh.A., Yasynska E.T., Navchuk I.V. 1443
PROFESSIONAL AND PERSONAL COMPETENCES OF NURSE FOR SIMULATION OF FACTORS OF PREVENTIVE AND EDUCATIONAL ACTIVITIES REGARDING ARTERIAL HYPERTENSION

Ibragimova Zarina Bakhram kyzy, Ramatova Meerim 1452
MATERIALS FOR EYELASH EXTENSIONS: IMPACT ON HEALTH AND SUSTAINABILITY

Levkiv M.O., Chorniy S.V., Boitsaniuk S.I., Chornij N.V., Patskan L.O., Pohoretska Kh.V., Manashchuk N.V., Zaliznyak M.S. 1462
ADVANCEMENTS IN DENTAL MATERIALS AND MODERN PERSPECTIVE ON DENTAL RESTORATION TECHNIQUES

Oganesyan I.H., Starchikova I.L., Hrubnyk M.I. 1477
GENERAL RULES AND FEATURES OF URINE COLLECTION IN PATIENTS WHEN DETERMINING GLUCOSE CONCENTRATION

Білоус О.С., Черненко Л.М., Танасійчук І.С., Петрусевич Т.В., Паустовський Ю.О. 1486
ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ БІОБЕЗПЕКИ ТА БІОЗАХИСТУ НА РІВНІ ОБЛАСНИХ ЦЕНТРІВ КОНТРОЛЮ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ХВОРОБ МІНІСТЕРСТВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ І ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Борисова І.С., Цурбан І.В. 1496
РОЗПОВСЮДЖЕНІСТЬ ТАЕТІОЛОГІЯ ЗАПАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ РОГОВОЇ ОБОЛОНКИ

Глоба О.П., Бессарабова О.В., Антонова-Рафі Ю.В. 1504
ДИФЕРЕНЦІЙНА ФУНКЦІОНАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ РУХОВОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Гнатів К.А., Камишна І.І., Попович Д.В. 1523
ОСОБЛИВОСТІ НЕЙРОРЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ТРАВМАТИЧНОМУ УРАЖЕННІ СЕРЕДИННОГО, ЛІКТЬОВОГО ТА ПРОМЕНЕВОГО НЕРВІВ

Демянчук Н.В., Бузинська Н.О. 1532
ВПЛИВ СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ В ГЕМАТОЛОГІЇ, МОЛЕКУЛЯРНІЙ БІОЛОГІЇ І ФІЗІОЛОГІЇ

Денефіль О.В., Мартиняк Х.Я. 1543
РОЛЬ НУТРІЄНТНОГО ДЕФІЦИТУ У РОЗВИТКУ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ ПАТОЛОГІЇ

Діброва Ю.В. 1561
ФЕРОПТОЗ – НЕБЕЗПЕЧНИЙ СУПУТНИК ВІРУСНОЇ ГЕМОРАГІЧНОЇ ПНЕВМОНІЇ ТЯЖКОЇ ФОРМИ ГРИПУ А ТА SARS-COV-2

Колесник Т.В., Киричко М.Г., Надюк А.В. 1578
ВІДМІННІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ГЕМОДИНАМІКИ У ЧОЛОВІКІВ З АРТЕРІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СТУПЕНЯ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ

Коробко О.А., Крикус О.Ю., Сурсаєва Л.М., Герасименко Т.С., Чорна В.В., Сирота Г.Г. 1597
ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АНТАГОНІСТІВ МІНЕРАЛОКОРТИКОЇДНИХ РЕЦЕПТОРІВ У ПАЦІЄНТІВ З КОМОРБІДНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ ТА ХРОНІЧНОЮ СЕРЦЕВОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

Коробкова К.С. 1611
ДОСЛІДЖЕННЯ НОВИХ ПРЕПАРАТІВ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ ЗУБНОГО КАМЕНЮ ТА МЕТОДІВ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В КЛІНІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Коцабин Н.В., Кошарний В.В., Стовбан І.В. 1620
ХРОНІЧНИЙ ЕНДОМЕТРИТ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГІСТЕРОСКОПІЧНИХ ОЗНАК ТА ІНДЕКСУ ПЛАЗМАТИЧНИХ КЛІТИН

Креньов К.Ю. 1631
ПРОГНОСТИЧНА ЦІННІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ НАТРІЙУРЕТИЧНОГО ПЕПТИДУ У ПАЦІЄНТІВ ХІРУРГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Кукса В.А., Яремчук О.З., Кузьмак І.П., Куліцька М.І. 1641
БІОХІМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОТОЗАХИСТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ UV -ФІЛЬТРІВ У КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБАХ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Кучер С.В., Мисула М.С., Ткачук В.В., Кавецька Н.А., Ярема Н.З., Дживак Т.В. 1653
ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ КОГНІТИВНИХ ПОРУШЕНЬ ПРИ СИНДРОМІ ПОДРАЗНЕНОГО КИШЕЧНИКА АСОЦІЙОВАНОГО З ПІДВИЩЕНИМ РІВНЕМ ТРИВОЖНОСТІ

Лисак Є.В. 1670
ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ АД'ЮВАНТА МІСЦЕВОГО АНЕСТЕТИКА ДЛЯ ВИКОНАННЯ ПРОВІДНИКОВИХ БЛОКАД У ПАЦІЄНТІВ З СИНДРОМОМ ДІАБЕТИЧНОЇ СТОПИ

Ляховський В.І., Дудченко М.О., Корнійчук В.Й. 1686
ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ МОДИФІКОВАНИХ ЛАПАРОСКОПІЧНИХ ХОЛЕЦИСТЕКТОМІЙ ТА ОЦІНКА ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

Маліновська Л.І., Привроцька А.В., Романюк Л.Б., Привроцька І.Б. 1700
РОЛЬ S. AUREUS У ВИНИКНЕННІ БАКТЕРІАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ЦУКРОВИМ ДІАБЕТОМ ІІ ТИПУ

Мельник Н.А., Сопель О.М., Крицька Г.А., Пашко К.О., Мачок О.Ю. 1711
ВЛИВ ХАРЧУВАННЯ НА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Москаленко А.М., Лукашенко А.В. 1723
АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА КЛІНІЧНИХ І БІОХІМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ КРОВІ В ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД У ХВОРИХ НА МІСЦЕВО-ПОШИРЕНИЙ РАК ШЛУНКА

Нефьодова О.О., Шевченко О.С., Грузд В.В., Кушнарьова К.А. 1734
ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ ТА ІНШИХ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА МОРФОЛОГІЧНІ СТРУКТУРИ НИРОК

Оленюк Д,В., Царьов О.В. 1744
ВСТАНОВЛЕННЯ ТРИГЕРІВ ДО ГЕМОТРАНСФУЗІЇ НА ПІДСТАВІ ВИЗНАЧЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО АНЕМІЇ У ПАЦІЄНТІВ З ТЯЖКОЮ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ

Опришко В.І., Дронов С.М., Слєсарчук В.Ю., Кайдаш С.П. 1753
КЛІНІЧНА ФАРМАКОЛОГІЯ АНТИБАКТЕРІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ ГОСТРОГО РИНОСИНУСИТУ

Пантус А.В., Ковальчук Н.Є. 1762
МОРФОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КІСТКОВОГО РЕГЕНЕРАТУ ВІДНОСНО СТАНУ М'ЯКИХ ТКАНИН

Радецька Л.В., Копча В.С., Крицький Т.І., Смачило І.В., Савченко І.П. 1771
ТРУДНОЩІ МЕНЕДЖМЕНТУ ХВОРИХ ІЗ СЕПТИЧНИМ МІОКАРДИТОМ ТА СЕПСИСОМ

Сидоренко О.Л., Гусак С.Р., Боровик І.О., Галіяш Н.Б., Романів Д.І. 1803
ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРУП РІВНИХ ДЛЯ ОСВІТЯН ТА МЕДИКІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Студеняк Т.О., Девіняк О.Т., Булеца Б.А., Карпінська К.О. 1816
ВПЛИВ ГОСТРИХ ЕПІЛЕПТИЧНИХ НАПАДІВ НА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ІШЕМІЧНОГО ІНСУЛЬТУ

Сушецька Д.А., Товажнянська О.Л. 1829
НЕЙРОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІНЕЙРОПАТІЙ ПРИ ЦУКРОВОМУ ДІАБЕТІ 2-ТИПУ

Телекі Я.М., Гараздюк І.В., Муравель Х.І., Патраш К.Г., Юрик О.В. 1845
АСОЦІАЦІЯ ДЕФЕКТУ МІЖПЕРЕДСЕРДНОЇ ПЕРЕГОРОДКИ ТА МІТРАЛЬНОГО СТЕНОЗУ, АБО СИНДРОМ ЛЮТЕМБАХЕРА (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Товстоп'ятко Ф.Ф., Притула О.Л., Пиптюк П.Ф. 1854
ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Хомутець В.О. 1864
«ПРОФІЛАКТИКА ПАТОЛОГІЙ ПЛЕЧОВОГО СУГЛОБА: ЗАСТОСУВАННЯ КІНЕЗІОТЕЙПУВАННЯ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ФУНКЦІЇ РОТАТОРНОЇ МАНЖЕТИ»

Хопта Н.С., Романюк А.Л., Нечитайло Л.Я., Курас Л.Д. 1876
ЗМІНИ СТАНУ КІСТКОВОЇ ТКАНИНИ В УМОВАХ КАДМІОЗУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЕКСТРАКТУ АРТИШОКУ ДЛЯ КОРЕКЦІЇ

Хребтій Я.В. 1888
СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЛІКУВАННЯ ТРОМБОЗІВ НИЖНЬОЇ ПОРОЖНИСТОЇ ВЕНИ

Черненко Л.М., Танасійчук І.С., Петрусевич Т.В., Білоус О.С., Паустовський Ю.О. 1895
БІОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Шанигін А.В. 1905
СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗАЛІЗОДЕФІЦИТНОЇ АНЕМІЇ: РОЛЬ РАЦІОНУ ХАРЧУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОРГАНІЗМУ ЗАЛІЗОМ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Шаравара Л.П., Дмитруха Н.М. 1922
ЗМІНИ БІОХІМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ СИРОВАТКИ КРОВІ ЩУРІВ ВІСТАР ЗА УМОВИ МОДЕЛЮВАННЯ СУБХРОНІЧНОЇ ІНТОКСИКАЦІЇ ЗАВИСЛИМИ УЛЬТРАДИСПЕРСНИМИ ЧАСТИНКАМИ ПРОМИСЛОВОГО АЕРОЗОЛЮ

Шаторна В.Ф., Земляний О.А., Гарець В.І., Нефьодова О.О. 1933
ХРОНІЧНИЙ ВПЛИВ ХЛОРИДУ КАДМІЮ НА МОРФОГЕНЕЗ ПЕЧІНКИ ЩУРА В ЕКСПЕРИМЕНТІ

Шевченко І.В., Нефьодова О.О., Придиус І.О., Євсеєвичева В.Т. 1944
ПОРУШЕННЯ МОРФОЛОГІЧНОЇ БУДОВИ РІЗНИХ ОРГАНІВ ТА СИСТЕМ, СПРИЧИНЕНИХ ЗОВНІШНИМИ ЧИННИКАМИ

Шевчук М.М., Волос Л.І. 1958
МОРФОЛОГІЧНА, ІМУНОГІСТОХІМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА І КВАНТИТАТИВНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ КЛІТИН СТІНКИ СИНУСОЇДНИХ КАПІЛЯРІВ ПЕЧІНКИ БІЛОГО ЩУРА В НОРМІ

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Шановні колеги!

Побачив світ черговий номер фахового журналу категорії Б із психології, медицини та педагогіки «Перспективи та інновації науки»!

У поточному номері видання ви познайомитеся із аспектами щодо: обґрунтування просоціальної активності як чинника успішної соціалізації студентів та визначення шляхів її розвитку у закладах вищої освіти; дослідження ефективних методів розвитку когнітивних здібностей у тенісистів у процесі техніко-тактичної підготовки, а, також, визначення їх впливу на результативність гри; аналізу особливостей використання маніпуляції як специфічного виду психологічного впливу; реалізації особливостей використання блог-технологій у процесі формування німецькомовної комунікативної компетентності студентів у писемному мовленні та ефективності їх впровадження у навчальний процес та ін.

Вітаю редакційну колегію, авторів і читачів нашого видання й зичу миру, здоров'я, щастя та мирного неба над усією Україною !

У єдності – сила! Разом до перемоги!

З повагою,

голова редакційної колегії,
директор Видавничої групи
«Наукові перспективи»,
кандидат наук з державного управління, Жукова І.В.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

СЕРІЯ «Педагогіка»

UDC [504.5:355.01]:613.71-053.81(477.64)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-22-31

Chetvertak Tetiana Yuriyivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior lecturer of the Department of Chemistry and Chemical Education, Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/ 0000-0001-6734-1537.

Bagorka Anna Mykolayivna Candidate of Pedagogical Sciences, teacher of the Economics and Law College of Zaporizhzhya National University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0002-9951-4946.

POPULARIZATION OF RESPIRATORY GYMNASTICS AMONG YOUNG PEOPLE TO IMPROVE OVERALL HEALTH IN CONDITIONS OF ESTABLISHED DYNAMIC GROWTH OF CHEMICAL POLLUTION OF ATMOSPHERIC AIR NEAR THE COMBAT ZONE

Abstract. Breathing is an integral feature of all living things, the human body is no exception, and needs clean air for normal life. The relevance of the issue of atmospheric air pollution is significantly enhanced by geopolitical processes, in particular, Russian military aggression on the territory of Ukraine. All strata of the population remain present in the combat zone, among which a fairly large number of young men and women aged 15 to 25 years. The selected age category of respondents, as part of the study, was involved in conducting a pedagogical and educational experiment: popularizing respiratory gymnastics among young people in order to strengthen general health in conditions of dynamic growth of atmospheric air pollution near the combat zone, in particular the Zaporizhzhia region. During the experiment, it was proposed to consider the correct breathing technique. The technique of execution, intensity, duration and frequency of repetition of the exercises were consistent with the recommendations of family doctors and under their supervision. Conducting a pedagogical and educational experiment: popularizing respiratory gymnastics included abdominal breathing, in particular diaphragmatic breathing, as a basic exercise. After the end of the pilot experiment to popularize respiratory gymnastics among young people in order to strengthen general health in conditions of dynamic growth of chemical pollution of atmospheric

air near the combat zone, it was found that respiratory gymnastics improves the general condition of the body of young people. In particular, the final control survey demonstrated positive dynamics. In the experimental group, after a month of daily practical implementation of the author's course of combined respiratory gymnastics in the fresh air, the indicators increased: increased oxygen supply to the body; increased resistance to hypoxia; increased lung volume; normalization of breathing rate and pronunciation; strengthening of respiratory muscles; strengthening of immunity; relaxation and relief of tension during stress and neuroses; improvement in ventilation of the lower lungs. We consider the conducted experiment to popularize respiratory gymnastics among young people in order to strengthen general health in conditions of dynamic growth of chemical pollution of atmospheric air near the combat zone to be expedient and useful.

Keywords: chemical pollution, health promotion, breathing exercises, air pollution, environmental safety

Четвертак Тетяна Юріївна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри хімії та хімічної освіти, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м.Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0001-6734-1537.

Багорка Анна Миколаївна кандидат педагогічних наук, викладач, ВСП «Економіко-правничий фаховий коледж Запорізького національного університету», м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-9951-4946.

ПОПУЛЯРИЗАЦІЯ ДИХАЛЬНОЇ ГІМНАСТИКИ СЕРЕД МОЛОДІ ДЛЯ ПОКРАЩЕННЯ ЗАГАЛЬНОГО СТАНУ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ СТАЛОГО ДИНАМІЧНОГО ЗРОСТАННЯ ХІМІЧНОГО ЗАБРУДНЕННЯ АТМОСФЕРНОГО ПОВІТРЯ ПОБЛИЗУ ЗОНИ БОЙОВИХ ДІЙ

Анотація. Дихання є невід'ємною частиною живого організму, людина для нормальної життєдіяльності потребує чистого повітря. Актуальність проблеми забруднення атмосферного повітря значно посилюється геополітичними процесами, зокрема російською військовою агресією на території України. У зоні бойових дій залишаються вразливі верстви населення, серед яких досить велика кількість юнаків і дівчат віком від 15 до 25 років. Відібрана вікова категорія респондентів у рамках дослідження, залучена до проведення педагогічно-виховного експерименту: популяризації дихальної гімнастики серед молоді з метою зміцнення загального здоров'я в умовах динамічного зростання забруднення атмосферного повітря поблизу зони бойових дій, зокрема Запорізької області. Під час експерименту запропоновано розглянути правильну техніку дихання. Техніка виконання, інтенсивність, тривалість і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

частота повторення вправ врахувала експертні рекомендації сімейних лікарів та проходила під їх наглядом. Проведення педагогічно-виховного експерименту: популяризація дихальної гімнастики передбачала, як базову вправу дихання животом, зокрема діафрагмальним. Після закінчення пілотного експерименту з популяризації дихальної гімнастики серед молоді з метою зміцнення загального здоров'я в умовах динамічного зростання хімічного забруднення атмосферного повітря поблизу зони бойових дій встановлено, що дихальна гімнастика покращує загальний стан організму молоді. Зокрема, підсумкове контрольне обстеження продемонструвало позитивну динаміку. В експериментальній групі через місяць щоденного практичного виконання авторського курсу комбінованої дихальної гімнастики на свіжому повітрі підвищилися показники: посилення постачання організму киснем; підвищена стійкість до гіпоксії; збільшення обсягу легень; нормалізація частоти дихання і вимови; зміцнення дихальної мускулатури; зміцнення імунітету; розслаблення і зняття напруги при стресах і неврозах; поліпшення вентиляції нижніх відділів легень. Проведений експеримент з популяризації дихальної гімнастики серед молоді з метою загального зміцнення здоров'я в умовах динамічного зростання хімічного забруднення атмосферного повітря поблизу зони бойових дій вважаємо доцільним і корисним.

Ключові слова: хімічне забруднення, зміцнення здоров'я, дихальна гімнастика, забруднення повітря, екологічна безпека

Introduction. It was established that the dynamics of growth of the total amount of nitrogen dioxide in air samples in the Zaporizhzhia region increased by an average of 23.8-24.2% in 2022-2024. Carbon monoxide content indicators increased by 9.8-10.2% in the last two years, locally quantitative indicators had significant differences due to the destruction of critical infrastructure by Russian aggression, the movement of military equipment, high mobility of the upper layers of the air, the peculiarity of physicochemical processes, etc. [1]. As previous studies by domestic and foreign scientists show, the source of various chemical substances polluting the atmospheric air is caused by the dispersion of pollutants during explosions and destruction at industrial, energy infrastructure and transport facilities, damage to fuel and lubricants storage facilities, oil and gas pipelines, explosions of various types of weapons, controlled and uncontrolled combustion of fuel by equipment, all types of fires in natural ecosystems and residential and non-residential premises, etc [3].

Materials. The dynamics of the growth of the total amount of nitrogen dioxide in air samples in the territory of the Zaporizhzhia region increased by an average of 23.8-24.2% in 2022-2024. [1,4]. The obtained homogeneous time series of single concentrations established as a result of the study made it possible to make samples of average daily values of nitrogen dioxide in the districts of the city of

Zaporizhzhia, in particular: Voznesenivskyi (formerly Ordzhonikidzevskyi), Dniprovskyi (formerly Leninskyi), Zavodskyi, Komunarskyi, Oleksandrivskyi (formerly Zhovtnevyi), Khortytskyi, Shevchenkivskyi. Taking into account the results of single concentrations, the values of average monthly concentrations of nitrogen dioxide were obtained. The amplitude-frequency characteristics inherent in the maximum periodicity have been calculated and are given in Table 1. As shown by the data in Table 1, the largest periodicities inherent in the time series of the average daily concentration of nitrogen dioxin are observed in the vast majority of the proposed districts of the city. This is due to the dispersion of pollutants during explosions and destruction at industrial, energy infrastructure and transport facilities, explosions of various types of weapons during constant shelling in the city of Zaporizhzhia.

The obtained data on the studied materials are given in Table 1.

Table 1.

Amplitude-frequency indicators of maximum periodicity in time series of average daily NO2 concentrations, Zaporizhzhia for the period 2022–2024.

District	$A \cdot 10^3$, mg/m^3	ω, c^{-1}	T, days	φ_k	h_k
Voznesenivskyi (formerly Ordzhonikidzevskyi)	1.18	0.079	41	0,198	1,134
Dniprovskyi (formerly Leninskyi)	1.23	0.094	61	1,443	15,874
Zavodskyi	1.71	0,071	80	0,765	29,875
Kommunarskyi	1.01	0,063	62	0,486	41,234
Oleksandrivskyi (formerly Zhovtnevyi)	1.51	0,123	78	0,654	31,236
Khortytskyi	1.17	0,063	51	0,286	14,238
Shevchenkivskyi	1.69	0.098	57	0,311	17,234

In all districts of the city of Zaporizhzhia, the level of pollution exceeds the maximum permissible concentration, which indicates that the ecological state of the atmospheric air does not meet sanitary standards. It should also be noted that approximately 40% of carbon monoxide comes from natural sources, such as natural gas emissions, forest fires, rotting of plant and animal remains, and 60% from the consumption of fossil fuels, burning waste and charcoal, and tobacco smoke [4]. There is a clear cause-and-effect relationship between systemic human diseases and the effects of elevated concentrations of carbon monoxide in the air. The gas causes a toxic effect on tissues with high oxygen consumption, in particular the brain, heart, and fetal development during pregnancy. The existence of a toxic effect of carbon monoxide on the health of the mother during pregnancy and the development of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

congenital heart defects in infants has been proven. High concentrations of carbon monoxide enhance the combined effect of other pollutants, including ozone, sulfur dioxide, nitrogen dioxide, and increase the risk of developing all respiratory diseases [5].

The highest concentrations of carbon monoxide were recorded in Zaporizhzhia region at 0.351×10-4 mol/m2. The anthropogenic impact of humans on the concentration of carbon monoxide is enhanced and noticeable in the lowlands, where the main steel production centers of the city of Zaporizhzhia are concentrated. The concentration of carbon monoxide increases in winter and early spring, reaching the highest values in April, and then decreases sharply. The lowest levels of carbon monoxide concentration for the selected observation period are reached in July [5].

Main part. It should be noted that the excess content of nitrogen dioxide and carbon monoxide negatively affects the general well-being of a person. Carbon monoxide is characterized by the absence of odor and color, a gaseous state, and often enters the air as a product of incomplete combustion of liquid and solid fuels. Nitrogen oxide causes acute poisoning at a concentration in the air of 220-500 mg/m3, and chronic poisoning with constant inhalation of a concentration of 20-30 mg/m3. Control of the maximum permissible concentration of harmful gases in the atmosphere in the area near the fighting is complicated by constant threats to life for environmental inspections, and is limited for security reasons. A survey of students in the Zaporizhzhia region who are physically near the fighting zone showed a high number of general complaints of physical tension, high emotionality, difficulty breathing, rapid heartbeat, etc. An experimental group of young men and women aged 15 to 25, from among the applicants for professional pre-higher and higher education of higher education institutions of Zaporizhzhia region in the amount of 134 people were included in the practical part of the study. The pilot questionnaire found that the respondents have subjective complaints of difficulty breathing (41.3%), weak immunity (35.6%), rapid fatigue after physical exertion (57.8%), irritability (71.2%), signs of stress (83.4%). In order to eliminate the identified subjective symptoms, the participants of the experiment were offered to join the daily practical application of the author's course of combined respiratory gymnastics regularly for one month.

An expert group of specialists in physical education, sports and medical rehabilitation, involved in the experiment, determined the optimal strategy for conducting a complex of breathing exercises. For successful implementation, the methods of Alexandra Strelnikova, Konstantin Buteyko [2] were developed, Alexandra Strelnikova's breathing exercises are designed for quick and effective restoration of the vocal cords, a complex of breathing exercises from Konstantin Buteyko is aimed at alleviating the condition in case of inflammation of the upper respiratory tract, the method is based on muscle stretching and adherence to the correct breathing technique with elements of yoga, which, in the case of optimal proportions, can demonstrate an effective health-improving result.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The rules of Alexandra Strelnikova's breathing exercises are based on achieving maximum results in a short period of time, but for this you need to know the basic rules for performing breathing exercises, and it is better to perform the exercises under the guidance of an experienced teacher. One lesson includes more than one thousand three hundred inhalations and exhalations. The duration of the lesson is half an hour. Each exercise is performed in three sets of thirty repetitions. One session should include the entire complex of respiratory gymnastics. The practice should be repeated two or more times a day, but the exact number of practical sessions depends on the sensations and well-being. It is advisable to do the practice in the morning before eating. The main exercises of the respiratory gymnastics technique of Alexandra Strelnikova: «Hands», «Chasers», «Pump», «Cat», «Hug the shoulders», «Big pendulum», «Head turns», «Ears», «Small pendulum», «Rolls», «Front step», «Back step» [4].

The participants in the practical part of the experiment included only those students who did not have the following contraindications, namely: severe pathological diseases; internal bleeding; elevated body temperature and fever; injuries and other diseases of the spine; uncontrolled arterial hypertension; rapid heartbeat; headache; thrombophlebitis. The participants of the experiment previously underwent a mandatory examination by a family doctor. All respondents expressed their independent voluntary desire to participate in the proposed set of exercises.

During the experiment, it was proposed to consider the correct breathing technique. The technique of execution, intensity, duration and frequency of repetition of the exercises were consistent with the recommendations of family doctors and under their supervision. Conducting a pedagogical and educational experiment: popularizing respiratory gymnastics included abdominal breathing, in particular diaphragmatic breathing, as a basic exercise. The effect on the diaphragm, which separates the chest and abdominal cavity, as well as the abdominal muscles and all intercostal muscles, physiologically has the most significant effect on the breathing process. Breathing through the diaphragm improves the body's oxygen supply, improves the work and condition of the digestive organs, helps to cope with drowsiness and relieves tension.

Participants in the pilot study were asked to perform a set of respiratory gymnastics exercises lying on their backs; so that one hand was on the stomach, and the other hand was placed on the chest, so as to control the movement of the abdomen and chest during breathing. First, it is recommended to relax, exhale; on inhalation, gradually fill and protrude the stomach; during the exercise, you cannot strain the stomach, it should rise due to the air; for a long exhalation, start from the stomach and completely exhale all the air from the stomach and chest; during inhalation and exhalation, the hand on the stomach should move. It is recommended to perform five repetitions in two to three sets per day. All breathing exercises, in particular diaphragmatic breathing, are best performed before meals.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Konstantin Buteyko's breathing exercises, which are based on the approach of reducing the respiratory rate: first, the participants of the experiment inhale for two seconds; then exhale for four seconds; hold their breath for four seconds. After that, the procedure is repeated several times. In the first stages, a physiological phenomenon is a feeling of short-term shortness of breath.

The famous physiologist, academician of the International Academy of Informatization, doctor Konstantin Pavlovich Buteyko, based on his research, came to the conclusion that the cause of many diseases is a lack of carbon dioxide in the body. In contrast to the oxygen theory of breathing, he substantiated the carbon theory of breathing and the method of volitional elimination of deep breathing, which, according to the author, is especially useful in the treatment of bronchial asthma. With a deficiency of carbon dioxide in the blood, the acid-base balance is disturbed. "Alkalinization" of the blood appears, causing disruption of metabolic processes in the body. When these changes become deep, the immune, protective, reaction of the body turns into an allergic one, a tendency to colds appears, bone tissue growth (the so-called salt deposition), and even deeper disorders cause tumors. The body protects itself from excessive removal of carbon dioxide by narrowing, reducing the lumen of the channels. As a result, nasal congestion, polyps, spasms of the smooth muscles of the bronchi, intestines, stomach, uterus in women, lymphatic and blood vessels appear, which reduces blood flow to the organs and complicates their supply and nutrition with oxygen. Also, with a deficiency of carbon dioxide in the blood, a strong connection of oxygen with hemoglobin occurs, and it is not given to the cells and tissues of the body. Thus, doctor Konstantin Buteyko concludes that the deeper and more intensively a person breathes, the greater the oxygen starvation of the body [6].

Respiratory gymnastics is performed as follows: you need to inhale deeply through the nose and pull in your stomach at the same time; exhale slowly and calmly through the mouth, while trying to release as much air from the lungs as possible; you need to practice the specified breathing technique for 15 minutes. It is recommended to add elements of yoga. The algorithm involves: inhale deeply through the nose; hold your breath for a short time, then exhale a small portion of air through your mouth. It is important to keep your lips closed in a “tube” state and not inflate your cheeks; hold your breath for a few seconds and exhale a small portion of air again; this algorithm must be repeated until all the accumulated air is released from the lungs; then a free inhalation and exhalation is done. And the exercise is repeated.

The essence of the method according to doctor Konstantin Buteyko is to master shallow breathing. As you hold your breath and with shallow breathing, the blood and tissues are better saturated with oxygen and carbon dioxide, the acid-base balance is normalized, and metabolic processes are improved. To check your health, Konstantin Buteyko uses breath-holding tests: measure how many seconds you can hold your breath after a short exhalation at rest (control pause). If it is difficult not

to breathe after three to five seconds, this is a sign of a serious illness; a pause of 30 seconds indicates that you are a healthy, but deeply breathing person. Proper breathing according to Buteyko is such breathing, in which a person at any moment without preparation makes a pause of one minute, only a healthy person can perform it. Proper breathing is breathing through the nose and without noise, it is not visible or audible, neither the chest nor the stomach sway. In this case, the inhalation lasts two to three seconds, the exhalation lasts three to four seconds, the pause after each exhalation, called automatic, also lasts three to four seconds. A completely healthy person can effortlessly not breathe for one minute, and during training - and more, without thinking or controlling himself, the inhalation volume is 0.2-0.5 liters (the less, the better), breathing is superficial, to the collarbones (at rest).

The exercises of the Konstantin Buteyko method consist in reducing the depth of breathing by relaxing the diaphragm to a state of slight shortness of breath, that is, the desire to take a deep breath. This feeling must be felt for up to three hours a day (the more, the better), not necessarily in a row. As a result, carbon dioxide accumulates in the body and with the help of breathing, the supply of oxygen to the tissues increases. As a result, the control pause will increase. The control pause must be done every day to know the result, preferably after sleep and in the evening. During the day, you can pause as much as you want, especially after the pause reaches thirty to forty seconds. But do not forget that the main thing is not the pause, but the shallow, shallow breathing, the pause only helps to accelerate its production. It is important that after shallow breathing and after performing a control pause, the inhalation does not deepen, that is, the lack of oxygen is too great, and this can be very harmful [6].

After the end of the pilot experiment to popularize respiratory gymnastics among young people in order to strengthen general health in conditions of dynamic growth of chemical pollution of atmospheric air near the combat zone, it was found that respiratory gymnastics improves the general condition of the body of young people. In particular, the final control survey demonstrated positive dynamics (based on the number of respondents of 134 people).

In the experimental group, after a month of daily practical implementation of the author's course of combined respiratory gymnastics in the fresh air, the following indicators increased: increased oxygen supply to the body +34.1% of the surveyed respondents; +26.6% of people increased resistance to hypoxia; +13.7% increased lung volume; +41.2% normalization of breathing rate and pronunciation; +51.2% strengthening of respiratory muscles; +34.1% strengthening of immunity; +81.2% relaxation and relief of tension during stress and neuroses; +41.3% improvement in ventilation of the lower lungs.

Tests. The student youth enthusiastically participates in the proposed exercises. (Fig. 1).

Conclusion. We consider the conducted experiment to popularize respiratory gymnastics among young people in order to strengthen general health in conditions

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

of dynamic growth of chemical pollution of atmospheric air near the combat zone to be expedient and useful. We see prospects for further research in further strengthening the health of the Ukrainian nation, popularization of a healthy lifestyle, sports and national unity. It was established that the dynamics of growth of the total amount of nitrogen dioxide in atmospheric air samples in the territory of Zaporizhzhia region increased by an average of 23.8-24.2% in 2022-2024. Carbon monoxide content indicators increased by 9.8-10.2% over the past two years, locally quantitative indicators had significant differences due to the destruction of critical infrastructure by Russian aggression.

Fig. 1. A snapshot of the daily practical implementation of the author's course of combined breathing exercises in the fresh air of the city of Zaporizhzhia

The participants of the experiment, involved in the daily practical implementation of the author's course of combined respiratory gymnastics in the fresh air, identified improvements: increased oxygen supply to the body; increased resistance to hypoxia; increased lung volume; normalization of breathing rate and pronunciation; strengthening of respiratory muscles; strengthening of immunity; relaxation and relief of tension during stress and neurosis; improved ventilation of the lower parts of the lungs.

References:

1. Savenets M., Osadchyi V., Komisar K., Zhemera N., & Oreshenko A. (2023). *Remotely visible impacts on air quality after a year-round full-scale Russian invasion of Ukraine*, Atmospheric Pollution Research, Vol. 14, Issue 11, 101912, ISSN 1309-1042, https://doi.org/10.1016/j.apr.2023.101912.

2. Sait zhurnalu «Respiratory gymnastics technique» [Metodyky dykhalnoi himnastyky]. *https://medikom.ua/dyhatelnaya-gimnastika* [in Ukrainian].

3. Soroka M., Bailiuk Y., Amborsova A., Ambrosova D., Tarasova L., & Zelenko Y. (2023). *Atmospheric pollution: impact on the health of the population [Zabrudnennia atmosfernoho povitria: vplyv na stan zdorovia naselennia]*. 10.13140/RG.2.2.15762.43206. [in Ukrainian].

4. Handbook of Toxicology of Chemical Warfare Agents. (2019). Academic Press, Vol. 2, eBook. ISBN: 9780080922737.

5. Integrated Science Assessment for Carbon Monoxide. (2020). US EPA. January, 2 EPA/600/R-09/019F.

6. Liakhova I., & Shapovalova I. (2019). *Methodological recommendations for students studying in specialty 227 «Physical therapy, occupational therapy» [Metodychni rekomendatsii pryznacheni dlia studentiv, yaki navchaiutsia za spetsialnistiu 227 «Fizychna terapiia, erhoterapiia»]*. [in Ukrainian].

Література:

1. M. Savenets, V. Osadchyi, K. Komisar, N. Zhemera, A. Oreshenko. (2023). Remotely visible impacts on air quality after a year-round full-scale Russian invasion of Ukraine, Atmospheric Pollution Research, Volume 14, Issue 11, 101912, ISSN 1309-1042, https://doi.org/10.1016/j.apr.2023.101912.

2. Методика дихальної гімнастики. https://medikom.ua/dyhatelnaya-gimnastika [in Ukrainian].

3. M. Soroka, Y. Bailiuk, A Amborsova, D. Ambrosova, L. Tarasova, Y. Zelenko (2023). Забруднення атмосферного повітря: вплив на стан здоров'я населення. 10.13140/RG.2.2. 15762.43206.

4. Handbook of Toxicology of Chemical Warfare Agents. (2019). Academic Press, Apr 2, eBook. ISBN: 9780080922737.

5. Integrated Science Assessment for Carbon Monoxide. (2020). US EPA. January, 2 EPA/600/R-09/019F.

6. Ляхова І., Шаповалова І. (2019). Методичні рекомендації призначення для студентів, які навчаються за спеціальнісю 227 «Фізична терапія, ерготерапія».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC 378:37.011.3-051:75:378.147-025.13:316.77:373-052(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-32-41

Kibich Denys Oleksandrovych Doctor of Philosophy, Deputy Director for Educational Work of the Tikva - Or Sameach Educational Institution, Odesa, tel.: (048) 777-15-64, https//orcid.org/0009-0001-4525-4050

MODEL OF TRAINING FUTURE TEACHERS OF FINE ARTS FOR FORMING THE COMMUNICATIVE CULTURE OF SCHOOLCHILDREN USING ACMEOLOGY TECHNOLOGIES

Abstract. The article proves that the creation and implementation of a model for training future teachers of fine arts to form the communicative culture of schoolchildren using acmeological technologies is an effective tool for ensuring their productive professional activity and meeting modern requirements and demands of society. In this context, the study presents the specified model as a generalized structure that covers the goal, content, pedagogical conditions, technologies and other components of the educational process and reflects the main stages (content-orientation, acme-technological, dialogic-integration) and other components of training, their logical sequence and interrelationships, demonstrating how each element contributes to achieving the ultimate goal - the formation of the readiness of future teachers of fine arts to form the communicative culture of schoolchildren by means of acmeological technologies. The necessity of the phased implementation of certain pedagogical conditions has been proven. The first stage, content-orientation, was aimed at helping future teachers of fine arts to more deeply understand and master the foundations of communicative culture in the context of their professional and pedagogical activities. Within this stage, the pedagogical condition “Focusing the content of professional and pedagogical training of future teachers of fine arts on the formation of communicative culture” was introduced. The second stage, acme-technological, focused on understanding and mastering the theoretical and methodological foundations of acmeological technologies and their integration into the educational process. The pedagogical condition “Saturation of communicative strategies of the educational process of higher education institutions with acme-oriented technological and methodological tools” was implemented here. At the third stage, dialogic and integration, future art teachers received practical experience in conducting dialogue, which is critically important for the formation of a communicative culture in schoolchildren. This stage was aimed at revealing the ability for effective dialogical interaction in the educational process, which helped future teachers improve their ability for dialogical communication as carriers of communicative culture. At this stage, the pedagogical condition “Update the experience of dialogic communication of future teachers of fine arts in artistic, pedagogical and quasi-professional activities” was implemented. The effectiveness of the model described in the article is proven by the results of an experimental study.

Keywords: model, training, future teachers of fine arts, communicative culture, schoolchildren, acmeological technologies, pedagogical conditions.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Кібіч Денис Олександрович доктор філософії, заступник директора з навчально-виховної роботи ОПЗО «Тіква - Ор Самеах», м. Одеса, тел.: (048) 777-15-64, https//orcid.org/0009-0001-4525-4050

МОДЕЛЬ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ОБРАЗОТВОРЧОГО МИСТЕЦТВА ДО ФОРМУВАННЯ КОМУНІКАТИВНОЇ КУЛЬТУРИ ШКОЛЯРІВ ЗАСОБАМИ АКМЕОЛОГІЧНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Анотація. У статті доведено, що створення та реалізація моделі підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до формування комунікативної культури школярів засобами акмеологічних технологій є ефективним інструментом для забезпечення їхньої продуктивної професійної діяльності та виконання сучасних вимог і запитів суспільства. У цьому контексті дослідження зазначену модель презентовано як узагальнену структуру, що охоплює мету, зміст, педагогічні умови, технології та інші компоненти освітнього процесу й відображає основні етапи (змістовно-орієнтаційний, акме-технологічний, діалогово-інтеграційний) та інші складники підготовки, їх логічну послідовність і взаємозв'язки, демонструючи, як кожен елемент сприяє досягненню кінцевої мети – формуванню підготовленості майбутніх учителів образотворчого мистецтва до формування комунікативної культури школярів засобами акмеологічних технологій. Доведено необхідність поетапної реалізації визначених педагогічних умов. Перший етап, змістовно-орієнтаційний, був спрямований на те, щоб допомогти майбутнім учителям образотворчого мистецтва глибше усвідомити й засвоїти основи комунікативної культури в контексті їхньої професійно-педагогічної діяльності. У межах цього етапу впроваджено педагогічну умову «Спрямованість змісту професійно-педагогічної підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва на формування комунікативної культури». Другий етап, акме-технологічний, акцентував на розумінні та засвоєнні теоретичних і методичних основ акмеологічних технологій та їх інтеграції в освітній процес. Тут реалізовувалася педагогічна умова «Насичення комунікативних стратегій освітнього процесу ЗВО акме-спрямованим технолого-методичним інструментарієм». На третьому етапі, діалогово-інтеграційному, майбутні педагоги-художники отримували практичний досвід ведення діалогу, який є критично важливим для формування комунікативної культури у школярів. Цей етап був спрямований на розкриття здатності до ефективної діалогічної взаємодії в освітньому процесі, що допомагало майбутнім учителям вдосконалювати як носіям комунікативної культури здатність до діалогового спілкування. На цьому етапі реалізовувалася педагогічна умова «Актуалізація досвіду діалогового спілкування майбутніх учителів образотворчого мистецтва у художньо-педагогічній і квазіпрофесійній діяльності». Ефективність описаної у статті моделі доведена результатами експериментального дослідження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: модель, підготовка, майбутні вчителі образотворчого мистецтва, комунікативна культура, школярі, акмеологічні технології, педагогічні умови.

Problem statement. In the modern educational space, the key task is to train teachers who not only possess professional knowledge, but also are able to effectively interact with students and develop their communicative culture. Communicative culture is one of the key components of the professional competence of a fine arts teacher, since it is through effective interaction with students that a teacher can promote their aesthetic and personal development. This is especially important for art teachers, because art is a unique means of communication that contributes to the socialization of the individual.

In the context of educational reform and the implementation of a competency-based approach, updating the content and methods of training future teachers is particularly relevant, in particular through the use of acmeological technologies as an effective tool for professional development.

Although some aspects of the use of the acmeological approach in pedagogy are already being studied, a comprehensive model of training visual arts teachers to form the communicative culture of schoolchildren remains understudied. Its development and implementation will allow for a systematic approach to this process.

Analysis of recent research and publications. The practical value of a model in pedagogical research, according to the scientific conclusions of scientists [1; 2, etc.], largely depends on its ability to accurately reflect the main aspects of the object under study. Scientists emphasize that modeling allows you to reproduce, analyze and predict educational processes, phenomena and systems, implementing heuristic (helps to identify new patterns, create innovative methods and technologies), analytical (helps to analyze educational phenomena in a structured way, determine their patterns and relationships), predictive (allows you to predict the effectiveness of certain pedagogical approaches, evaluate possible results of implementing innovations, etc.), optimization (helps to find the best ways to organize the educational process, increase its efficiency) and visualization (simplifies complex educational processes and phenomena through their graphic or structural representation) functions.

In scientific research [3; 4; 5, etc.] the concept of «model» is used as an analogue, scheme or structure of a certain fragment of natural or social reality, which is a product of human culture or theoretical knowledge. It serves as a reflection of certain elements of reality and is used to explain and understand complex processes, and in research it represents a structure that, by reflecting or reconstructing the object under study, is able to act as its substitute, conveying an idea of the key characteristics of a phenomenon, system, or situation.

The adequacy of the model, as noted in the study by O. Otych [6], is determined by the extent to which it corresponds to the realities of the pedagogical process, in particular the specifics of the development of certain qualities or competencies in students. At the stage of building a model, it is important to adhere to the key principles of modeling, among which the leading ones are: clarity,certainty, objectivity.

The purpose of the article is to define and stage a model for training future teachers of fine arts to form the communicative culture of schoolchildren using acmeological technologies.

Presentation of the main material. The developed model of training future teachers of fine arts to form the communicative culture of schoolchildren using acmeological technologies serves as a tool for systematic analysis and organization of the educational process aimed at forming the preparedness of future teachers of fine arts to form the communicative culture of schoolchildren using acmeological technologies.

The model of training future teachers of fine arts to form the communicative culture of schoolchildren using acmeological technologies is understood as a generalized structure that covers the goal, content, pedagogical conditions, technologies and other components of the educational process and reflects the main stages (content-orientation, acme-technological, dialogic-integration) and other components of training, their logical sequence and interrelationships, demonstrating how each element contributes to achieving the ultimate goal - the formation of the readiness of future teachers of fine arts to form the communicative culture of schoolchildren using acmeological technologies (see figure).

The proposed model emphasizes a phased approach, taking into account the acmeological aspect in the preparation of future teachers of fine arts for the formation of the communicative culture of schoolchildren and provides for a purposeful phased implementation of defined and substantiated pedagogical conditions [7]. Thus, the first, content-orientation stage, was focused on the awareness and assimilation by future teachers of fine arts of the basics of communicative culture in a professional and pedagogical context. The goal of the content-orientation stage was to implement the pedagogical condition «Focusing the content of professional and pedagogical training of future teachers of fine arts on the formation of communicative culture».

To achieve the goal set, a presentation webinar was held at the beginning of the work for future teachers of fine arts, the content of which included a discussion of the essence of communicative culture as a socio-cultural and personal phenomenon, its importance for the effective pedagogical activity of teachers of fine arts and its role in the formation of cultural dialogue, clarification of the influence of communicative culture on the general development of schoolchildren, updating knowledge of the basics of interpersonal communication, and familiarization with the basic principles and approaches to building effective communication in the educational process. The Crossense method proved to be particularly effective in actualizing the essence of the main concepts of the topic. Students created and solved so-called «crossenses» – a maps with images illustrating basic concepts through associations that reflect various aspects of communication, socialization, and communicative culture. The task for the students was to draw an image associated with, for example, the concept of «communication», then during a discussion in the «Idea Circle» format, find connections between the images and the concepts behind them, discussing the meaning of each element in a pedagogical context. Thus, through the analysis and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

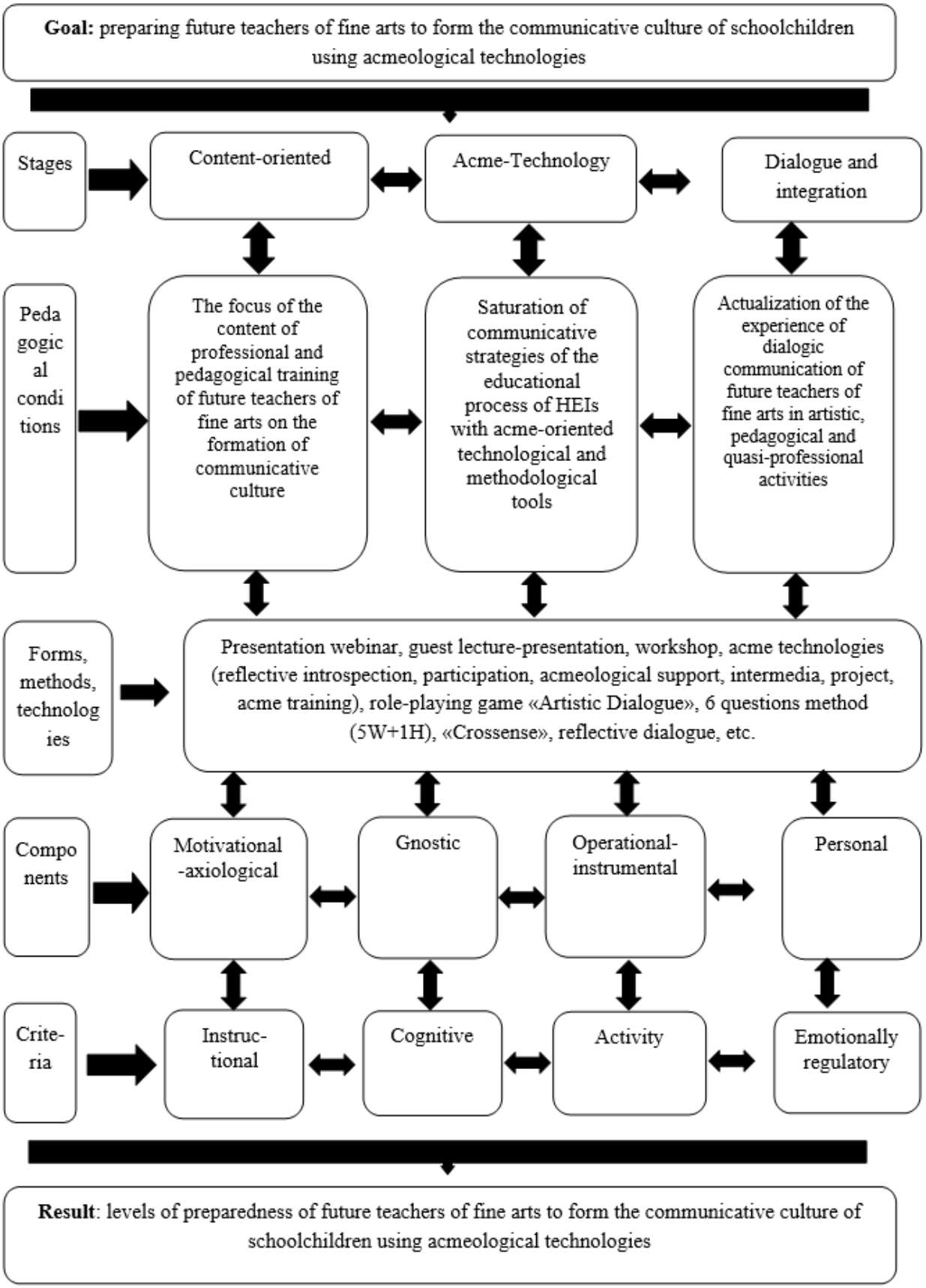

Fig. Model of training future teachers of fine arts for the formation of communicative culture of schoolchildren by means of acmeological technologies

synthesis of information, finding connections between images, and creating logical chains between them, future teachers of fine arts developed critical thinking, the ability to see connections between different aspects of knowledge, as well as improved communication skills through discussion and collaboration. During this presentation webinar, the acmeological technology of reflective self-development was used, which contributed to the participants' deeper immersion in the material, the transition from passive perception of information to the active position of the subject of the educational process, and the personal and professional growth of future art

teachers through conscious self-improvement, as it is aimed at developing their ability for self-knowledge and self-reflection in the process of pedagogical activity. Through the analysis of one's own communicative actions, awareness of one's strengths and weaknesses, and identification of ways of self-improvement in the context of artistic and pedagogical communication.

In the final part of the webinar, participants were asked to evaluate their progress through reflective techniques. They answered the questions: «What new things did I learn today?», «What steps will I take to improve my artistic-pedagogical interaction?».The homework assignment was to create a personal plan for professional and communicative growth, based on the reflection received during the webinar.

The use of the six journalistic questions method (5W + 1H method) contributed to the updating of knowledge and competencies acquired during the study of psychological, pedagogical and professional disciplines and pedagogical practice.

The second, acme-technological stage, involved understanding the theoretical and methodological principles and features of acmeological technologies and their implementation in the process of professional training of future teachers of fine arts. At this stage, the pedagogical condition «Saturation of communicative strategies of the educational process of higher education institutions with acme-oriented technological and methodological tools» was implemented, in particular through the application of the main elements of «intermedia technology» [1], which is aimed at integrating the interaction of communication subjects, sign systems (artistic languages) and multi-format communication channels, creating a multidimensional space for the development of effective communicative strategies. In particular, future art teachers were offered to watch the cartoon «Destino», created in collaboration with Salvador Dali (22 of his paintings were used) and the Disney studio. It is a unique work that combines surrealist art and animation and is an optimal example of the phenomenon of intermediality, as all major forms of art are harmoniously combined in one audiovisual format: painting, literature, dance, music, architecture. Here, myth, history, and artistic narrative intertwine, and various artistic codes (tempo, rhythm, sound, color, line, light, image) are synchronized. In the semantic field, various philosophical and aesthetic categories

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

interact, such as time, movement, space, human emotions (joy, sadness, pleasure, disappointment) and intentions (aspiration, expectation, hope, desire), united by a common sign – «Fate».

The third, dialogic and integration stage of training was aimed at providing future teachers of fine arts with practical experience in dialogic interaction. Such experience is crucial for their preparation for the formation of a communicative culture in schoolchildren, as it helped future teachers develop the ability to actively and consciously conduct dialogue in the educational process, stimulating the development of cultural interaction and contributing to the preparation for the formation of their communicative culture. At this stage, the pedagogical condition «Update the experience of dialogic communication of future teachers of fine arts in artistic, pedagogical and quasi-professional activities» was implemented. For this purpose, acme training was introduced as a type of training focused on the development and achievement of high levels of mastery and self-realization in the future profession («acme») by forming and improving skills, abilities, abilities and personal qualities in order to increase the level of preparedness of future teachers of fine arts to form the communicative culture of schoolchildren. Its goal was to actualize the experience of dialogic communication among future teachers of fine arts through artistic, pedagogical and quasi-professional activities in order to prepare for the formation of a communicative culture of schoolchildren.

During the training, the following tasks were completed:

- to develop the ability of future art teachers to carry out dialogic interaction in the context of artistic and pedagogical activity; to form the ability to analyze communicative situations and effectively use dialogic strategies in pedagogical practice;

- to stimulate professional reflection on the importance of the dialogic approach in the formation of the communicative culture of schoolchildren; to provide future teachers with experience in quasi-professional activities through the use of dialogic methods in creative projects.

These tasks were aimed at stimulating professional growth by creating conditions for creative expression and teamwork, which allowed participants not only to learn, but also to develop as professionals, achieving high standards of skill.

As part of the initiated acme training, a workshop «Analysis of Artistic Situations» was held, during which future teachers of fine arts were offered various situations from artistic and pedagogical practice that require a dialogical approach.

Here are some examples of such situations:

1. A student has created a painting that he considers to be his best work. After presenting his work in class, other students and the teacher give constructive criticism, noting that the composition and color scheme can be improved. The student is indignant and refuses to accept any comments.

Task:

- What dialogic strategies can be used to help the student perceive criticism constructively?

- How to create an atmosphere of support and trust so that the student does not perceive criticism as a personal insult?

2. In class, students are working on a group project, where everyone must contribute to the creation of a collective painting. One of the students does not actively participate in the discussions and does not do his part of the work, which causes dissatisfaction among the rest of the team.

Task:

- How to organize a dialogue in a group to understand the reasons for the student's passivity and motivate him to active participation?

- What methods can be used to distribute tasks and ensure the responsibility of each participant?

3. Students are tasked with creating a project that reflects their cultural identity. One student creates a work that incorporates elements of their cultural heritage, but the other students do not understand or agree with their choices.

Task:

- How can dialogue be organized to promote understanding and respect for cultural differences?

- What strategies can be used to ensure that cultural aspects are included in a collective project?

These situations allowed the training participants to analyze various aspects of communication in an artistic and pedagogical context and find effective ways to solve them. An important result was the conclusion about the need to be carriers of communicative culture ourselves, to develop our own pedagogical abilities in the field of dialogical interaction through art, to expand the technological and methodological thesaurus of implementing the communicative potential of fine arts in artistic and pedagogical activity, since the activity of a fine arts teacher requires constant work on finding effective forms, methods, and technologies of interaction with students in the process of forming their communicative culture.

According to the results of the final stage of the experiment, it was found that future teachers of fine arts in the experimental group experienced significant positive changes in the results of the formation of readiness for the formation of communicative culture of schoolchildren by means of acmeological technologies, in contrast to the control group: a sufficient level was reached by 43.23% of future teachers of fine arts in the experimental group (there were 18.75%) and 23.81% of the control group (there were 17.86%), a satisfactory level was found in 50% of respondents in the experimental group (there were 53.13%) and 50% of the control group (there were 53.57%), 6.77% of the subjects in the experimental group (there were 28.12%) and 26.19% of future teachers-artists in the control group (there were 28.57%) remained at a low level.

The reliability and effectiveness of the data obtained during the experimental work were confirmed by the application of the method of mathematical statistics (Kolmogorov-Smirnov λ-criterion), where at the final stage of the pedagogical experiment λ emp > λ cr was obtained.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Conclusions. The above allows us to conclude about the effectiveness of the implementation of the proposed model of training future teachers of fine arts to form the communicative culture of schoolchildren by means of acmeological technologies, which provides for the phased implementation of the following pedagogical conditions: the orientation of the content of professional and pedagogical training of future teachers of fine arts to the formation of communicative culture; saturation of communicative strategies of the educational process of higher education institutions with acme-oriented technological and methodological tools; actualization of the experience of dialogic communication of future teachers of fine arts in artistic and pedagogical and quasi-professional activities.

References:

1. Lupak, N. M. (2021) Teoriia i praktyka formuvannia komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv mystetskykh spetsialnostei na zasadakh intermedialnoi tekhnolohii [Theory and practice of forming communicative competence of future teachers of art specialties on the basis of intermedia technology]: dys. ... d-ra ped. nauk: 13.00.04. Ternopil. 606 s. [in Ukrainian]

2. Sotska, H. I. (2014) Teoretychni i metodychni zasady formuvannia estetychnoi kultury maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva v pedahohichnykh universytetakh [Theoretical and methodological principles of forming the aesthetic culture of future teachers of fine arts in pedagogical universities]: Monohrafiia. Za nauk. red. O. M. Otych. Kyiv: Instytut obdarovanoi dytyny NAPN Ukrainy, 2014. 382 s. [in Ukrainian]

3. Nychkalo, N. H. (Red.) (2000) Profesiina osvita: slovnyk [Professional education: dictionary]: navch. posib. Uklad. S. U. Honcharenko, I. A. Ziaziun, N. H. Nychkalo. Kyiv: Vyshcha shkola. 380 s. [in Ukrainian]

4. Semenova, A. V. (Red.) (2006) Slovnyk-dovidnyk z profesiinoi pedahohiky [Dictionary-handbook of professional pedagogy]. Odesa. 364 s. [in Ukrainian]

5. Shynkaruk, V. I. (Red.) (2002) Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical encyclopedic dictionary]. Kyiv: Abrys. 741 s. [in Ukrainian]

6. Otych, O. M. (2009) Mystetstvo u systemi rozvytku tvorchoi indyvidualnosti maibutnoho pedahoha profesiinoho navchannia: teoretychnyi i metodychnyi aspekty [Art in the system of developing the creative individuality of the future teacher of vocational training: theoretical and methodological aspects]: monohrafiia. Za nauk. red. I. A. Ziaziuna. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. 752 s. [in Ukrainian].

7. Kibich, D. O. (2024) Pedahohichni umovy pidhotovky maibutnikh uchyteliv obrazotvorchoho mystetstva do formuvannia komunikatyvnoi kultury shkoliariv zasobamy akmeolohichnykh tekhnolohii [Pedagogical conditions for training future teachers of fine arts to form the communicative culture of schoolchildren by means of acmeological technologie]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky. (Seriia «Pedahohika», Seriia «Psykholohiia», Seriia «Medytsyna»). 9 (43). 247–259* [in Ukrainian].

Література:

1. Лупак Н. М. Теорія і практика формування комунікативної компетентності майбутніх учителів мистецьких спеціальностей на засадах інтермедіальної технології: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.04. Тернопіль, 2021. 606 с.

2. Сотська Г. І. Теоретичні і методичні засади формування естетичної культури майбутніх учителів образотворчого мистецтва в педагогічних університетах: Монографія. За наук. ред. О. М. Отич. Київ: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. 382 с.

3. Ничкало Н. Г. (Ред.) Професійна освіта: словник: навч. посіб. Уклад. С. У. Гончаренко, І. А. Зязюн, Н. Г. Ничкало. Київ: Вища школа, 2000. 380 с.

4. Семенова А. В. (Ред.) Словник-довідник з професійної педагогіки. Одеса, 2006. 364 с.

5. Шинкарук В. І. (Ред.) Філософський енциклопедичний словник, Київ: Абрис, 2002. 741 с.

6. Отич О. М. Мистецтво у системі розвитку творчої індивідуальності майбутнього педагога професійного навчання: теоретичний і методичний аспекти: монографія. За наук. ред. І. А. Зязюна. Чернівці: Зелена Буковина, 2009. 752 с.

7. Кібіч Д. О. Педагогічні умови підготовки майбутніх учителів образотворчого мистецтва до формування комунікативної культури школярів засобами акмеологічних технологій. *Перспективи та інновації науки. (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)*. 2024. № 9 (43). С. 247–259.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC 37.01

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-42-50

Kuziv Maria Zinoviyivna PhD of Pedagogy, Associate Professor, Department of Foreign Languages and Information and Communication Technologies at the West Ukrainian National University, Ternopil, tel.: (067) 762-50-25, https://orcid.org/0000-0001-5283-9957

Panychok Tetiana Yaroslavivna PhD of Pedagogy, Associate Professor, Department of Foreign Languages and Information and Communication Technologies at the West Ukrainian National University, Ternopil, tel.: (068) 020-88-26, https://orcid.org/0000-0002-1635-5709

Bielinska Iryna Demianivna PhD of Philology, Associate Professor, Department of Foreign Languages and Information and Communication Technologies at the West Ukrainian National University, Ternopil, tel.: (067) 955-49-95, https://orcid.org/0000-0003-2486-4340

Piatnychka Tetiana Vasylivna PhD of Philology, Associate Professor, Department of Foreign Languages and Information and Communication Technologies at the West Ukrainian National University, Ternopil, tel.: (067) 393-82-30, https://orcid.org/0000-0001-7597-1897

THE USE OF INTERNET RESOURCES IN FOREIGN LANGUAGE CLASSES

Abstract. The use of information technology is one of the conditions for successful foreign language learning. A foreign language teacher must possess not only profound professional training but also use modern communicative methodology and information technology techniques at all stages of the learning process. Modern information technologies should be an effective tool that facilitates the acquisition of knowledge, makes learning interactive, communicatively focused, engaging, visual, and personalized.

It has been found that the use of Internet resources has a number of advantages, including accessibility: the Internet gives students access to materials anywhere and anytime; flexibility of learning: students can choose the pace and style of learning, adapting them to their own needs; individualization: through the use of Internet resources, learning can be tailored to each student, considering their level of knowledge. This also includes the variety of learning materials: videos, audios, interactive exercises, and tests that help develop all aspects of language skills, speaking practice with native speakers: the ability to communicate with native

speakers using educational platforms and mobile applications helps improve communicative skills.

Despite the great advantages of using online resources in the educational process, there are also certain challenges and limitations. Problems with motivation and self-discipline can arise since online learning requires a high level of independence and self-control, which may be difficult for some students. The Internet overloads users with information, offering a vast amount of materials, which can make it difficult to choose the right sources.

Technical problems may also arise: unstable internet connections or lack of necessary technical equipment may become obstacles to effective learning. Internet resources greatly expand the possibilities of foreign language learning. They provide students with the opportunity to study at a convenient time, receive feedback, communicate with native speakers, and access rich and diverse materials to enhance language skills. The use of such resources, combined with traditional teaching methods, allows achieving high results in foreign language learning.

Keywords: information technology, foreign language, communication methods, the Internet, student-centered approach.

Кузів Марія Зіновіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, тел.: (067) 7625-0-25, https://orcid.org/0000-0001-5283-9957

Паничок Тетяна Ярославівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, тел.: (068) 020-88-26, https://orcid.org/0000-0002-1635-5709

Бєлінська Ірина Де'мянівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, тел.: (067) 955-49-95, https://orcid.org/0000-0003-2486-4340

П'ятничка Тетяна Василівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов та інформаційно-комунікаційних технологій, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, тел.: (067) 393-82-30, https://orcid.org/0000-0001-7597-1897

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРНЕТ-РЕСУРСІВ НА ЗАНЯТТІ З ІНОЗЕМНОЇ МОВИ

Анотація. Використання інформаційних технологій – одна з умов успішного вивчення іноземної мови. Викладач іноземної мови повинен, окрім

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ґрунтовної фахової підготовки, володіти сучасною комунікативною методикою, використовувати інформаційні технології на усіх етапах навчання. Сучасні інформаційні технології мають бути ефективним інструментом, який полегшить засвоєння знань, зробить навчання інтерактивним, комунікативно спрямованим, цікавим, наочним, індивідуальним.

З’ясовано, що використання Інтернет-ресурсів має ряд переваг, зокрема, доступність: Інтернет дає студентам доступ до матеріалів будь-де і в будь-який час, гнучкість навчання: студенти можуть вибирати темп та стиль навчання, адаптуючи їх до власних потреб, індивідуалізація: завдяки використанню Інтернет-ресурсів, можна адаптувати навчання під кожного студента, враховуючи його рівень знань. Сюди належить також різноманітність навчальних матеріалів: відео, аудіо, інтерактивні вправи, тести дозволяють розвивати всі аспекти мовної діяльності, практика мовлення з носіями мови: можливість спілкування з носіями мови через платформи та мобільні додатки допомагає вдосконалювати комунікативні навички.

Попри великі переваги використання інтернет-ресурсів у навчальному процесі має також певні виклики та обмеження. Можуть виникати проблеми з мотивацією та самодисципліною, адже онлайн-навчання вимагає високого рівня самостійності і самоконтролю, що може бути складно для деяких студентів. Інтернет перевантажує інформацією, пропонуючи величезну кількість матеріалів, що може бути складно для вибору відповідних джерел.

Часто можуть виникати також технічні проблеми: нестабільний інтернет-зв'язок або відсутність необхідного технічного обладнання може стати перешкодою для ефективного навчання.

Інтернет-ресурси значно розширюють можливості вивчення іноземних мов. Вони надають учням можливість навчатися у зручний час, отримувати зворотний зв'язок, спілкуватися з носіями мови та користуватися багатими і різноманітними матеріалами для вдосконалення мовних навичок. Використання таких ресурсів у поєднанні з традиційними методами навчання дозволяє досягати високих результатів у вивченні іноземних мов.

Ключові слова: інформаційні технології, іноземна мова, комунікативна методика, мережа Інтернет, особистісно-орієнтований підхід.

Problem statement. In recent years, the issue of applying new information technologies in foreign language classes has been increasingly raised. In today's world, the Internet has become an integral part of the educational process, and its role in learning foreign languages is gaining more and more significance. With the help of various online resources and platforms, teachers and students can significantly enrich the learning process, making it more interactive, accessible, and interesting. Learning foreign languages via the Internet opens up new opportunities for developing language skills, increasing student motivation, and preparing for real-life communication situations. This involves not only new technical tools but also

new forms and methods of teaching, as well as a new approach to the learning process. The main goal of foreign language teaching is to form and develop communicative culture and teach practical mastery of a foreign language.

The Internet offers a vast amount of materials for learning foreign languages: online courses, mobile apps, video lessons, audio files, texts, and etc. The use of such resources allows students with varying levels of language proficiency to find appropriate materials for practicing and improving their knowledge.

Analysis of recent researches and publications. The issue of using the Internet in foreign language learning began to be discussed abroad in the early 1990s. In Ukraine, the first publications started to appear from 2000 onwards. In particular, this issue was studied by I. Aman, L. Breslow, I. Hontarenko, O. Lytvynenko, T. Nosenko, G. Siemens, Y. Zhao and others. The interest in this issue remains high at present, as the intensive computerization of educational institutions continues, along with their connection to high-quality and high-speed Internet.

Modern pedagogical technologies, such as collaborative learning, project-based methods, and the use of new information technologies and Internet resources, help implement a learner-centered approach in education. They ensure the individualization and differentiation of learning, taking into account the abilities of students and their level of proficiency. Forms of working with computer-based learning programs in foreign language classes include: vocabulary study, pronunciation practice, teaching dialogue and monologue speech, writing instruction, and the practice of grammatical phenomena.

The **purpose** of the article is to examine innovative pedagogical technologies in foreign language teaching.

The objectives of the article are: to examine the theoretical aspects of using innovative pedagogical technologies in the process of foreign language teaching; to investigate ways of implementing new information technologies in the process of learning foreign languages.

Summary of the main material. One of the pressing issues in modern foreign language teaching methodology is the focus of the entire educational process on active independent work of students, creating conditions for their self-expression and self-development. The computer does not determine the content of learning – it is merely an effective tool for teaching foreign languages. Therefore, the development of methodological foundations for foreign language teaching with the help of computers should be based on a thorough analysis of didactic and methodological possibilities that contribute to the realization of the main goal in foreign language learning – the formation of skills and abilities of communicative competence.

Computers allow simulating conditions of communicative activity; mastering lexical and grammatical skills; individualizing and differentiating learning; increasing motivation; expanding the volume of language training; promoting the development of students' self-assessment; and ensuring the transformation of language material into other types of speech activity.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Currently, there are many opinions on whether to use a computer in foreign language teaching or not. Some believe that the computer can replace the teacher, while others argue that the computer is incapable of presenting material in the same way that a teacher does [1].

In our opinion, the computer should serve as an auxiliary tool, just like any other technical learning device or textbook. It is important to remember that the computer has several advantages: it combines video and audio information, text information, the ability to record one's own voice and subsequently correct pronunciation. The computer provides great opportunities for testing the level of proficiency in a foreign language or a specific topic with the participation of the teacher, which reduces the time needed to check results. Tests can be varied: multiple choice, true/false, matching, and more. The teacher can use the computer to optimize learning, enhance the effectiveness and objectivity of the educational process, while saving time, organizing group work, and working with teaching materials. As a tool for technical support in the teacher's activities, the computer opens up broad perspectives for improving the organization of the learning process. Moreover, some organizational forms of the educational process cannot be implemented without using a computer, such as collaborative creative work on a joint project.

Working with a computer not only increases interest in learning but also allows for regulating learning tasks according to their level of difficulty. Moreover, the computer eliminates one of the most important reasons for a negative attitude towards learning – failure caused by a lack of understanding of the material. This aspect is precisely what many computer-based learning programs are designed to address. The student is given the opportunity to use various reference materials and dictionaries, which can be accessed on the screen with just a click of the mouse. While working on the computer, the student has the chance to complete a task successfully, relying on the necessary support.

Significant progress in the development of personal computers and computer technologies is leading to changes in the process of learning foreign languages. The active and appropriate use of computers in foreign language lessons is both possible and reasonable, given the specifics of the subject. The main component of foreign language teaching content is the training of various types of speech activity: speaking, listening, reading, and writing. In listening practice, each student has the opportunity to hear the foreign language. In speaking practice, each student can pronounce phrases in the foreign language into a microphone. In studying grammatical phenomena, each student can perform grammatical exercises, solve crosswords, word searches, and engage in interactive games [2].

An important feature of the computer in the educational process of foreign language learning is that it can serve as a "conversation partner" for the student, meaning it can work in a communicative, dialogue-based mode and, in a certain way, fill the gap of a natural communicator by modeling and imitating its speech and language behavior.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The using of computers allow splaying elements of cultural studies, environmental features, and settings on the screen, which can be used as a backdrop for the development of students' language activities in a foreign language. The computer offers greater possibilities for creating colorful images that can be transformed within specified limits [3].

The Internet offers a large number of websites specifically designed for those learning a foreign language. The materials provided can be used both in class and for independent study at home.

The Internet allows for the creation of interactive lessons that can include various games, quizzes, crosswords, and grammar exercises. The interactive approach to learning helps students better absorb the material, as it provides an opportunity to actively engage in the process. Games, for example, can motivate students by allowing them to compete, complete tasks in real-time, and earn rewards for their achievements.

The informational resources of the Internet include textual and audiovisual materials on various topics in different languages. Educational Internet resources are created exclusively for learning purposes.

In didactic terms, the Internet consists of two main components: telecommunication forms and informational resources.

The most common forms of telecommunications (i.e., communication using Internet technologies) are email, chat, forums, ICQ, video conferences, web conferences, and others. Initially, these were created for real-time communication between people who are distant from each other, but now they are used for educational purposes in foreign language learning.

The Internet helps create conditions for using the language in a way that closely resembles real-life situations. For example, one can hold a video conference with a foreign speaker or participate in a webinar in a foreign language. This form of learning allows students to get used to real communication conditions, practice their ability to respond quickly, and formulate their thoughts correctly.

One of the greatest advantages of using the Internet to learn foreign languages is the opportunity to communicate with native speakers. This can be through message exchanges on specialized platforms (Tandem, HelloTalk), or through participation in language chats or forums. Communication with native speakers helps students not only improve their language skills but also gain a better understanding of the culture and traditions of other countries.

Mobile apps for language learning, such as HelloTalk and Tandem, allow students to communicate with native speakers in real-time, providing the opportunity to practice live conversation. This approach makes language learning more practical and closer to real-life conditions.

Platforms like Duolingo, Memrise, Babbel, Coursera, and Khan Academy offer foreign language courses that include exercises on grammar, vocabulary, pronunciation, and listening skills. These platforms allow students to track their progress, complete tasks in an interactive format, and receive instant feedback.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The use of video and audio materials (YouTube, podcasts, online radio) allows students not only to develop listening skills but also to immerse themselves in a real language environment. Watching videos in a foreign language with or without subtitles helps train listening comprehension, improve pronunciation, and refine intonation.

One of the main advantages of using the Internet in education is the accessibility of materials at any time and from any location. This allows students to learn at their own pace, without being tied to a specific schedule. Online platforms offer the opportunity to study even when students are unable to attend in-person classes.

The integration of information technologies into learning significantly diversifies the process of perceiving and processing information. Thanks to computers, the Internet, and multimedia tools, students are provided with a unique opportunity to master large amounts of information, followed by analysis and sorting.

The motivational foundation for learning activities is also significantly expanded. In the context of using multimedia tools, students can access information from newspapers, television, conduct interviews, and even organize teleconferences.

Therefore, the use of the Internet in education has several advantages[4]:

- *Accessibility of information.* As already mentioned, the Internet provides unlimited access to a vast amount of educational materials, such as textbooks, research articles, video lessons, lectures, online courses, and etc. This allows students to gain additional knowledge beyond the traditional curriculum and deepen their skills in various areas.

- *Individualized approach to learning.* The Internet allows each student to choose the pace and style of learning that suits them best. Thanks to online courses, video lessons, and educational programs, students can study material at any convenient time and according to their own priorities.

- *Convenience and flexibility.* Online learning provides the opportunity to obtain an education from anywhere in the world. For individuals who, for various reasons, cannot attend traditional educational institutions, the Internet becomes a true lifesaver. Students can study without leaving their homes, which saves both time and money.

Opportunities for collaboration and communication. The Internet allows students to easily interact with each other and with instructors using various platforms: forums, chats, and email. This creates opportunities for group work, idea exchange, and the development of teamwork skills. The use of video conferencing also enables lectures and seminars to be conducted in real-time, maintaining the effectiveness of the learning process.

Development of information technology skills. The use of the Internet in education stimulates the development of important skills, such as digital literacy, the ability to work with various tools and platforms, and the ability to find and analyze information online.

Despite the fact that the use of the Internet in education has great evolutionary significance at the present stage, it is also accompanied by a number of drawbacks and challenges [5].

Motivation and self-discipline issues. Online learning requires a high level of self-discipline, as students often study independently without direct supervision from instructors. This can lead to a loss of motivation, especially if the learning process is not well-organized.

Risk of information overload. The Internet offers an enormous amount of information, and sometimes it is difficult to select the best sources or properly organize the learning process. It is important to learn how to filter information and distinguish reliable resources from unreliable ones.

Technical issues. Not all students have access to high-quality internet or technical tools required for full-fledged online learning. This can become a significant barrier for those living in remote or economically disadvantaged areas [6].

Lack of live interaction. Although the Internet allows communication through chat, video conferences, and other online resources, it cannot replace live interaction between students and instructors. In-person communication stimulates better understanding of the material and creates opportunities for direct exchange of thoughts and ideas [7].

Conclusion. The Internet is a powerful tool for learning foreign languages. The use of online resources, interactive platforms, and communication with native speakers makes it possible for students to significantly improve their language skills, making the learning process more engaging and effective. Thanks to its accessibility and flexibility, the Internet provides every student the opportunity to find the best ways to enhance their abilities.

The Internet has immense potential to enhance the learning process, making it accessible, flexible, and diverse. However, in order to ensure the effective use of online resources, it is important to consider both advantages and disadvantages of this approach. Both teachers and students should learn to combine traditional teaching methods with the new opportunities provided by the Internet. This will help create the most effective learning environment for all engaged participants.

References:

1. Hontarenko, I.S. (2019). Vykorystannia Internet-resursiv dlia pidvyshchennia efektyvnosti vykladannia inozemnoi movy za profesiinym spriamuvanniam dlia studentiv ekonomichnoho profiliu [Internet resources to increase the effectiveness of teaching a foreign language in a professional direction for students of an economic profile]. *Naukovyi chasopys natsionalnoho* pedahohichnoho universytetu im. M. P. Drahomanova – Scientific journal of the M. P. Dragomanov *National Pedagogical University,* 68 (5), 35-39. Retrieved from http://repository.hneu.edu.ua/ handle/123456789/22294 [in Ukrainian].

2. Nosenko, T. I. (2011). Informatsiini tekhnolohii navchannia [Information technology for learning]. Kyiv [in Ukrainian].

3. Aman, I., & Lytvynenko, O. (2018) *Internet-servisy v osvitnomu prostori [Internet services in the educational space]*. Kropyvnytskyi [in Ukrainian].

4. Zhao, Y. & Breslow, L. (2020) The impact of online learning: A review of educational research. *Journal of Educational Technology Research and Development*. 68 (2), 405-428 [in English].

5. Siemens, G. (2005). Connectivism: A learning theory for the digital age. *International Journal of Instructional Technology and Distance Learning*. 2 (1), 3-10 [in English].

6. Horodetska Natella (2025). MENTAL ARITHMETIC AND NEUROPLASTICITY: HOW ABACUS EXERCISES AFFECT BRAIN DEVELOPMENT. Current Issues in Modern Science No. 2(32) 2025, pp. 809-819 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172/20144

7. Dudina O. V. Current status and development of training of masters in the medical field in higher education institutions of China. Bulletin of Zaporizhia National University: Collection of scientific works. Pedagogical sciences. Zaporizhia: Zaporizhia National University, 2020. No. 2. (35). P. 95-99. URL: https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-15 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:Se3iqnhoufwC

Література:

1. Гонтаренко І. С. Використання інтернет-ресурсів для підвищення ефективності викладання іноземної мови за професійним спрямуванням для студентів економічного профілю / І. С. Гонтаренко // Науковий часопис національного педагогічного університету ім. М. П. Драгоманова: зб. наук. праць. Сер. 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Вип. 68. Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2019. С. 35-39. Режим доступу : http://repository.hneu.edu.ua/handle/123456789/22294

2. Носенко Т. І. Інформаційні технології навчання : навчальний посібник / Т. І. Носенко. Київ, 2011. 184 с.

3. Аман І. Інтернет-сервіси в освітньому просторі : методичний посібник / І. Аман, О. Литвиненко. Кропивницький, 2018. 76 с.

4. Zhao Y. The impact of online learning: A review of educational research / Y Zhao, L. Breslow // Journal of Educational Technology Research and Development. 2020. 68(2). P. 405-428.

5. Siemens G. Connectivism: A learning theory for the digital age / G. Siemens // International Journal of Instructional Technology and Distance Learning. 2005. 2(1). P. 3-10.

6. Городецька Нателла (2025). МЕНТАЛЬНА АРИФМЕТИКА ТА НЕЙРОПЛАСТИЧНІСТЬ: ЯК ВПРАВИ НА АБАКУС ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК МОЗКУ. Актуальні питання у сучасній науціNo2(32)2025, с. 809-819 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172/20144

7. Дудіна О. В. Сучасний стан та розвиток підготовки магістрів медичної галузі в закладах вищої освіти Китаю. Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. № 2. (35). С. 95-99. URL: https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-15 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:Se3iqnhoufwC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC 378.147 : 5] : 811.111 – 025.12

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-51-60

Molotkina Yuliia Oleksandrivna Ph.D. in Philology**,** Associate Professor at the Department of Foreign Philology, Translation and Teaching Methods, Hryhorii Skovoroda University in Pereiaslav, Pereiaslav, tel.: (063) 338-30-86, https://orcid.org/0000-0002-5245-726X

PROJECT-BASED LEARNING (PBL) IN ESP (ENGLISH FOR SPECIFIC PURPOSES) FOR NATURAL SCIENCE MAJORS

Abstract. The article examines the role of Project-Based Learning (PBL) in enhancing English for Specific Purposes (ESP) instruction for natural science majors, addressing the challenges and opportunities of integrating this method into their academic curriculum. English proficiency is crucial for natural science students, allowing them to engage in global research, present findings, and communicate effectively in their professional fields. Traditional English teaching approaches, however, often fall short in providing the specialized vocabulary and communication strategies necessary for academic and professional success in science. PBL, focusing on real-world, collaborative tasks, emerges as a promising solution to bridge the gap between general language skills and discipline-specific communication needs.

The article highlights how PBL activities, such as writing research proposals, preparing scientific presentations, and engaging in interdisciplinary collaborations, can improve students' ability to use specialized scientific language while reinforcing critical thinking and teamwork. By simulating professional tasks, PBL offers students the opportunity to engage with content and language in a meaningful context, thus enhancing both their linguistic and scientific competencies. The integration of focused vocabulary acquisition and grammar development, key components of ESP courses, further supports students' ability to communicate complex scientific concepts effectively in English.

Despite its advantages, implementing PBL in ESP for natural science majors presents several challenges. Balancing language instruction with subject-specific content requires careful course design to avoid overwhelming students. Additionally, varying language proficiency levels among students, time constraints, and technological limitations can hinder the successful integration of PBL. To address these issues, the article proposes strategies such as differentiated instruction, providing tailored support, and using shorter, more focused projects that align with students' time constraints. The article also discusses the complexity of assessing student performance in PBL settings, advocating for comprehensive evaluation methods that account for both language proficiency and subject-specific knowledge.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ultimately, the article argues that PBL offers significant potential for ESP instruction in natural science disciplines, fostering a more engaging, practical, and comprehensive approach to language learning. By providing students with the tools to navigate both the linguistic demands and the content-specific challenges of their field, PBL equips them with the communication skills necessary to succeed in global scientific discourse.

Keywords: English language teaching (ELT), Project-Based Learning (PBL), English for Specific Purposes (ESP), Natural Science Majors, Scientific Communication, Specialized Vocabulary, Interdisciplinary Collaboration

Молоткіна Юлія Олександрівна Доктор філософії (PhD) галузі знань 03 Гуманітарні науки зі спеціальності 035 Філологія, Доцент кафедри іноземної філології, перекладу та методики навчання, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, Переяслав, тел.: (063) 338-30-86, https://orcid.org/0000-0002-5245-726X

ПРОЄКТНЕ НАВЧАННЯ (PBL) У ВИКЛАДАННІ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ СПЕЦІАЛЬНИХ ЦІЛЕЙ (ESP) ЗДОБУВАЧАМ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. Стаття присвячена ролі проєктного навчання (PBL – Project-Based Learning) у вдосконаленні викладання англійської мови для спеціальних цілей (ESP – English for Specific Purposes) здобувачам природничих спеціальностей. У ній аналізуються як можливості, так і виклики, пов’язані з інтеграцією цього методу в освітній процес.

Володіння англійською мовою є критично важливим для студентів природничих наук, оскільки дає змогу брати участь у міжнародних дослідженнях, презентувати результати власної роботи та ефективно комунікувати у професійному середовищі. Проте традиційні методи викладання англійської мови часто не забезпечують студентів необхідною фаховою лексикою та комунікативними навичками, що є ключовими для академічного та професійного успіху в науковій сфері. У цьому контексті проєктне навчання, засноване на виконанні реальних практичних завдань у командній роботі, постає як ефективний підхід, що допомагає подолати розрив між загальними мовними компетенціями та специфічними потребами наукового спілкування.

У статті розглядається, як PBL-завдання, зокрема написання наукових пропозицій, підготовка презентацій і робота в міждисциплінарних командах, сприяють не лише вдосконаленню володіння науковою англійською мовою, а й розвитку критичного мислення та навичок командної співпраці. Виконуючи професійно орієнтовані завдання, студенти застосовують мову в змістовному контексті, що сприяє глибшому засвоєнню як лінгвістичних, так і наукових компетенцій. Крім того, цілеспрямоване розширення словникового запасу та

розвиток граматичних навичок як ключових складових ESP-курсів допомагають студентам ефективно висловлювати складні наукові ідеї англійською мовою.

Попри численні переваги, впровадження PBL у викладання ESP для студентів природничих спеціальностей супроводжується певними труднощами. Поєднання мовної підготовки з фаховим контентом вимагає ретельного планування, щоб уникнути надмірного навчального навантаження. Крім того, варіативність рівня володіння мовою серед студентів, обмежений час на виконання завдань і технічні труднощі можуть ускладнювати ефективну реалізацію PBL. Для подолання цих викликів у статті пропонуються стратегії, зокрема диференційований підхід до навчання, індивідуальна підтримка студентів та використання коротших, більш сфокусованих проєктів, що відповідають їхнім часовим ресурсам. Окремо розглядається питання оцінювання результатів навчання в умовах PBL, наголошуючи на необхідності комплексних підходів, які враховують як мовні, так і фахові знання студентів.

Стаття підкреслює значний потенціал PBL у викладанні ESP для студентів природничих спеціальностей, пропонуючи більш практичний і цілісний підхід до вивчення англійської мови. Завдяки цьому методу студенти набувають необхідних комунікативних навичок, що сприяють їхній ефективній інтеграції у наукове середовище та участі в міжнародному науковому дискурсі.

Ключові слова: викладання англійської мови, проєктне навчання, англійська мова для спеціальних цілей, здобувачі природничих спеціальностей, наукова комунікація, спеціалізована лексика, міждисциплінарна співпраця.

Problem Statement. In today's academic and professional landscape, natural science majors require not only subject-specific knowledge but also strong English communication skills. As English is the dominant language of scientific discourse, students must develop proficiency in reading research papers, writing reports, presenting findings, and engaging in discussions. However, traditional English teaching methods often don't meet the specific needs of science students, as they focus more on general language skills instead of practical, subject-related use. Project-Based Learning (PBL) has emerged as an effective approach to language acquisition, particularly in English for Specific Purposes (ESP) contexts [5]. By engaging students in real-world, collaborative projects, PBL enhances both language proficiency and subject matter understanding. Even though PBL has a lot of potential, it's not widely used in ESP courses for natural science majors. The main challenges are connecting language learning with scientific topics, keeping students engaged, and fairly evaluating both their language skills and scientific knowledge.

The analysis of recent research and publications. The analysis of recent research and publications on Project-Based Learning (PBL) in English for Specific Purposes (ESP) courses highlights both well-examined areas and gaps in the existing literature. Scholars such as Anthony [1] and Basturkmen [3] have explored the role

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

of ESP in higher education, emphasizing the importance of aligning language instruction with students' academic and professional needs. Hutchinson and Waters [10] further discuss the necessity of a learning-centered approach, which is highly relevant in PBL settings where students actively engage with content. However, while these works establish the theoretical foundation of ESP, they do not extensively address the challenges of implementing PBL within the context of natural science majors.

The pedagogical benefits of PBL have been widely examined in studies by Beckett [4] and Beckett and Slater [5], who highlight its potential for integrating language learning with content knowledge. Blumenfeld et al. [6] provide insight into student motivation and cognitive engagement, while Barrows [2] presents a taxonomy of problem-based learning methods applicable to various disciplines. These studies underscore the advantages of active, student-centered learning but do not fully explore the practical limitations posed by time constraints and curriculum overload in ESP courses for natural sciences students.

Despite the substantial body of research on PBL and ESP, certain gaps remain. There is a need for more studies examining long-term outcomes of PBL in science-focused ESP courses, as well as practical models for designing projects that cater to diverse student interests.

The purpose of this article is to analyze the effectiveness of Project-Based Learning (PBL) in English for Specific Purposes (ESP) instruction for natural science majors. It aims to explore how PBL enhances students' scientific communication skills, fosters engagement, and bridges the gap between language learning and subject-specific content. The study will examine best practices for integrating PBL into ESP courses, address challenges in its implementation, and propose strategies for optimizing language instruction tailored to the needs of future scientists. By doing so, the article seeks to contribute to the development of more effective ESP methodologies that align with the academic and professional demands of natural science students.

Presentation of the main material. Proficiency in English is a necessary skill for natural science students, enabling them to engage with international research, publish scientific findings, and participate in global academic discussions. However, many students struggle with discipline-specific language, as traditional English courses focus on general linguistic competence rather than the specialized vocabulary [1], writing conventions, and communication skills required in scientific contexts. While ESP courses address this need, conventional teaching methods may not always provide enough engagement or practical application [3]. One approach that has gained attention is Project-Based Learning (PBL).

PBL emphasizes student-centered learning through collaborative, real-world projects. Instead of passively absorbing theoretical material, students develop their skills by working on meaningful tasks that mirror real scientific and professional challenges. In ESP courses for natural science students, PBL can involve activities

such as writing research abstracts, preparing conference presentations, or conducting interdisciplinary investigations in English. This method strengthens language skills while also fostering critical thinking, teamwork, and problem-solving – competencies essential for a scientific career [6].

For instance, students could be tasked with designing a research proposal on a scientific topic related to their field, such as a study on climate change impacts on local ecosystems. In this project, they would not only need to use specialized scientific vocabulary but also structure their ideas in a way that communicates complex concepts clearly and effectively in English. This exercise simulates real-world tasks, where scientists must write grant proposals or research papers for funding or publication, thus giving students the opportunity to practice both their language and scientific skills in context. Another example could be organizing a mock scientific conference where students prepare and deliver presentations on their research topics. They would be required to use proper scientific terminology, present data clearly, and engage in discussions with their peers, just as they would at an actual academic conference. This activity also encourages collaborative learning, as students work together to design visual aids like posters or slides, offering opportunities for peer feedback and revision – key elements of the scientific process. Additionally, students can participate in interdisciplinary investigations, where they collaborate with peers from different scientific disciplines to explore a topic from multiple perspectives. For example, a project on sustainable energy might involve students from environmental science, chemistry, and engineering departments working together to produce a report or presentation in English. This fosters teamwork and communication across fields, highlighting the importance of clear, precise language when conveying complex, multidisciplinary ideas. These projects have real-world value, helping students improve their language skills while also building problem-solving, teamwork, and presentation abilities for their future careers.

By mirroring professional tasks, PBL makes the learning process more engaging, motivating students to apply their knowledge in meaningful ways.

In addition to the practical skills gained through project-based tasks, vocabulary acquisition and grammar development play essential roles in helping students effectively communicate in scientific English. For natural science students, mastering discipline-specific vocabulary is crucial for both understanding and producing academic texts. The specialized terminology used in the sciences often includes complex phrases, abbreviations, and jargon that require targeted learning strategies.

For instance, a PBL project on environmental pollution might require students to understand and use specific terms such as *bioaccumulation*, *ecosystem degradation*, *particulate matter*, or *carbon footprint*. These terms not only help students express themselves clearly in their field but also allow them to understand academic articles, research papers, and reports within the context of their scientific

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

discipline. Therefore, focused vocabulary instruction that highlights key terms relevant to a particular topic or subfield is essential in ESP for natural science majors.

An effective way to approach vocabulary acquisition in a PBL setting is through **contextual learning**. Students can be asked to identify and apply new vocabulary in real-life contexts, such as when preparing a research proposal or writing a scientific report [9]. This method helps learners understand the meaning and usage of words in context, making the vocabulary more memorable and applicable in their future work. Furthermore, engaging students in peer-reviewed activities, where they critique each other's work, promotes the use of academic language and reinforces proper terminology [8].

Alongside vocabulary, grammar acquisition is also a key element of language learning. For scientific communication, it is particularly important for students to develop strong sentence structure and the ability to produce complex academic sentences. The correct use of tense (e.g., present simple for facts, past simple for research findings), passive voice (common in scientific writing to focus on actions and processes rather than the researcher), and modality (to express probability, necessity, or possibility in scientific arguments) is crucial in ESP courses for natural science majors.

In a PBL setting, science students can practice grammar naturally by working on tasks like writing reports, drafting proposals, or discussing research findings. For example, in a project on how pollutants affect biodiversity, they might use the future tense to predict results or the passive voice to explain experiments. Grammar practice can also be combined with learning new scientific terms, helping students improve both their language and subject knowledge at the same time.

Effective grammar teaching in PBL is embedded within authentic tasks, where students receive immediate feedback on their grammatical usage while applying it in practical scenarios. This feedback, whether from peers or instructors, can guide students to correct errors and refine their language use [11]. The combination of grammar and vocabulary acquisition in ESP courses ensures that students are not only learning individual language components but also how to integrate them into coherent, professional communication within their field [7].

PBL helps students build their vocabulary and improve their grammar, making it easier for them to communicate clearly and confidently in their studies and future scientific careers.

One effective activity that combines both vocabulary acquisition and grammar development involves the creation of a **scientific poster presentation**. In this activity, students are tasked with researching a topic relevant to their field of study, such as the impact of climate change on marine biodiversity, and then preparing a scientific poster that summarizes their research findings.

Throughout this process, students engage in the acquisition of specialized vocabulary by working with terms and concepts directly related to their chosen topic, such as "carbon sequestration," "ocean acidification," or "marine ecosystem

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

resilience." They must not only understand these terms but also apply them accurately in context. For example, while preparing the poster, students would need to use the appropriate vocabulary to describe their research, such as referring to *variables*, *methodology*, *data analysis*, and *findings*.

As they compile their research, students also work on grammar skills, particularly in sentence structure and the use of the ***passive voice***, which is commonly employed in scientific writing. In the poster, students must describe their research process and results clearly and concisely. For example, they may write, *"The water samples **were analyzed** for contaminants,"* or *"The data collected **were used** to evaluate the hypothesis."* These types of structures allow students to practice the passive voice, which is essential for presenting objective, research-focused content.

Additionally, students might be required to present their posters in a simulated academic conference. During their presentation, they would need to explain their findings to their peers, using precise language and correct grammar to convey their ideas effectively. This exercise encourages the use of ***future tenses*** to predict potential outcomes (*"It is likely that marine life **will adapt** to some changes, but not all species may survive"*) and ***modality*** to express uncertainty or possibility (*"The effects of pollution **may increase** over time"*).

Throughout the activity, students receive ***peer feedback***, which helps them refine both their grammar and vocabulary usage. For example, a peer might point out a misused technical term or suggest a more precise way to structure a sentence for clarity. This feedback loop is crucial for reinforcing the connection between language skills and the real-world application of knowledge.

By the end of the activity, students not only strengthen their understanding and use of technical vocabulary but also gain hands-on experience in constructing and presenting complex ideas in English, mirroring the types of communication they will need throughout their careers in science. This approach allows them to develop both the linguistic accuracy and the professional communication skills necessary for their future work in the natural sciences.

Despite its benefits, incorporating PBL into ESP instruction for natural sciences majors presents specific challenges. One of the primary difficulties is **ensuring a balance between language development and subject-specific scientific content**. Course design must align linguistic and disciplinary objectives without placing excessive cognitive demands on students. Assessments should be adjusted to measure both language skills and the quality of scientific work, giving students helpful feedback in both area. Additionally, engagement levels can vary, particularly if students view language learning as secondary to their primary field of study. Careful planning and structured support are necessary to maintain motivation and achieve effective learning outcomes.

Another significant challenge is the **diversity in language proficiency levels among students**. In any group of natural science majors, there will likely be varying

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

degrees of proficiency in English. Some science students may be confident using academic English, while others struggle with basic communication, making it harder for them to take part in PBL activities. To support everyone, teachers need to plan carefully, giving extra help to those who need it while keeping more advanced students engaged. This may involve scaffolding activities, offering additional resources, or providing extra time for certain tasks.

Furthermore, **time constraints** present a considerable challenge when implementing PBL in ESP courses. Natural science majors often have demanding schedules, filled with specialized coursework, laboratory work, and research commitments. Integrating a project-based approach into an already full curriculum can be difficult. Students may find it hard to allocate enough time to complete the language-focused tasks required in PBL activities, which can result in rushed or incomplete work. Educators need to balance the need for in-depth, real-world projects with the limited time students have available, possibly by focusing on shorter, more focused activities that still offer valuable learning experiences.

Technological limitations may also pose obstacles, particularly in environments where access to digital tools and resources is limited. For example, while online collaboration platforms, digital research tools, and video conferencing can greatly enhance the PBL experience, not all students may have equal access to these technologies. This can create disparities in how well students are able to engage with collaborative aspects of PBL. It is crucial to ensure that all students have the necessary technological support to participate equally in the learning process, which might include offering training in digital literacy or ensuring that resources are accessible through multiple channels.

Another issue that may arise is the **alignment of project topics with students' scientific interests**. While the aim of PBL is to create real-world, engaging projects, it can be challenging to develop tasks that appeal to every student, especially in larger classes where individual interests might differ widely. Some students may not see the relevance of certain topics to their future careers, which could lead to disengagement or a lack of motivation. Teachers can address this challenge by offering students some choice in the topics they work on or by designing projects that allow for flexibility, enabling students to pursue areas that align with their own research interests.

Finally, **evaluating students' performance** in a PBL setting can be complicated. In traditional language courses, assessment typically focuses on grammar, vocabulary, and speaking or writing skills. However, in a PBL framework, students are evaluated not only on their language skills but also on their ability to collaborate, think critically, and apply knowledge in real-world contexts. Designing fair and comprehensive assessment criteria that balance these various aspects is a complex task. It requires a deep understanding of both language proficiency and the disciplinary content being addressed. In addition, peer and self-assessment strategies can be incorporated, though these methods require clear guidelines and consistent practice to be effective.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Addressing these challenges requires careful course design, ongoing support for students, and adaptability from educators. By recognizing and planning for these obstacles, educators can maximize the effectiveness of PBL in ESP courses and help natural science majors develop the language and critical thinking skills they need to succeed in their academic and professional careers.

Conclusions. The analysis emphasizes the potential of Project-Based Learning (PBL) as a valuable teaching method in English for Specific Purposes (ESP) courses, especially for natural science majors. PBL enhances students' scientific communication skills, boosts engagement, and creates a deeper connection between language learning and scientific content [12]. By working on real-world projects, students gain the ability to navigate complex scientific concepts and communicate their findings in English, which is crucial for success in the global scientific community.

However, PBL's integration into ESP courses presents challenges. Balancing language acquisition with specific scientific content requires careful curriculum design to prevent cognitive overload. Additionally, assessment methods must reflect both language proficiency and scientific competence. Student engagement can be challenging, as many prioritize disciplinary knowledge over language skills, and time constraints can hinder the implementation of meaningful PBL tasks. Limited access to technology and aligning project topics with students' diverse interests can further complicate PBL's success.

Assessing students' performance in PBL requires a more holistic approach, focusing not only on language skills but also on collaboration, critical thinking, and practical application of knowledge. Research is needed to refine PBL practices in ESP courses, particularly for supporting varying language proficiency levels and managing time constraints. Future studies should also explore PBL's long-term impact on students' professional development and communication skills in scientific contexts. Future research should also address how educators can effectively balance content, language development, and assessment while considering the constraints of science curricula. Filling these gaps would contribute to a more comprehensive understanding of PBL's role in preparing natural science students for academic and professional success.

References:

1. Anthony, L. (2018). *Introducing English for Specific Purposes*. Routledge.

2. Barrows, H. S. (1986). A taxonomy of problem-based learning methods. *Medical Education, 20*(6), 481-486.

3. Basturkmen, H. (2010). *Developing Courses in English for Specific Purposes*. Palgrave Macmillan.

4. Beckett, G. H. (1999). Project-Based Instruction in a Canadian Secondary School's ESL Classes: Goals and Evaluations. *TESL Canada Journal, 17*(1), 52-73.

5. Beckett, G. H., & Slater, T. (2005). The Project Framework: A Tool for Language, Content, and Skills Integration. *ELT Journal, 59*(2), 108-116.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

6. Blumenfeld, P. C., Soloway, E., Marx, R. W., Krajcik, J. S., Guzdial, M., & Palincsar, A. (1991). Motivating Project-Based Learning: Sustaining the Doing, Supporting the Learning. *Educational Psychologist, 26*(3-4), 369-398.

7. Dudley-Evans, T., & St. John, M. J. (1998). *Developments in English for specific purposes: A multi-disciplinary approach*. Cambridge University Press.

8. Flowerdew, J. (2015). *Discourse in English language education*. Routledge.

9. Graves, K. (2006). *The TESOL encyclopedia of English language teaching*. Wiley.

10. Hutchinson, T., & Waters, A. (1987). *English for specific purposes: A learning-centred approach*. Cambridge University Press.

11. Richards, J. C., & Renandya, W. A. (2002). *Methodology in language teaching: An anthology of current practice*. Cambridge University Press.

12. Dudina O. V. Current status and development of training of masters in the medical field in higher education institutions of China. Bulletin of Zaporizhia National University: Collection of scientific works. Pedagogical sciences. Zaporizhia: Zaporizhia National University, 2020. No. 2. (35). P. 95-99. URL: https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-15 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:Se3iqnhoufwC

Література:

1. Anthony L. Introducing English for Specific Purposes. Routledge, 2018

2. Barrows H. S. A taxonomy of problem-based learning methods. Medical Education, 20(6), 1986, P. 481–486.

3. Basturkmen, H. Developing Courses in English for Specific Purposes. Palgrave Macmillan, 2010.

4. Beckett, G. H. Project-Based Instruction in a Canadian Secondary School's ESL Classes: Goals and Evaluations. TESL Canada Journal, 17(1), 1999. P. 52–73.

5. Beckett, G. H., & Slater, T. The Project Framework: A Tool for Language, Content, and Skills Integration. ELT Journal, 59(2), 2005. P. 108–116.

6. Blumenfeld, P. C., Soloway, E., Marx, R. W., Krajcik, J. S., Guzdial, M., & Palincsar, A.. Motivating Project-Based Learning: Sustaining the Doing, Supporting the Learning. Educational Psychologist, 26(3-4), 1991. P. 369–398.

7. Dudley-Evans, T., & St. John, M. J. Developments in English for specific purposes: A multi-disciplinary approach. Cambridge University Press, 1998.

8. Flowerdew, J. Discourse in English language education. Routledge, 2015.

9. Graves, K. The TESOL encyclopedia of English language teaching. Wiley, 2006.

10. Hutchinson, T., & Waters, A. English for specific purposes: A learning-centred approach. Cambridge University Press, 1987.

11. Richards, J. C., & Renandya, W. A. Methodology in language teaching: An anthology of current practice. Cambridge University Press, 2002.

12. Дудіна О. В. Сучасний стан та розвиток підготовки магістрів медичної галузі в закладах вищої освіти Китаю. Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. № 2. (35). С. 95-99. URL: https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-15 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:Se3iqnhoufwC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDK 378

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-61-68

Mukan Nataliya Vasylivna Sc.D., Professor, Professor of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: (032) 258-32-29, https://orcid.org/0000-0003-4396-3408

Bezhrebelnyi Yan Oleksandrovych PhD student of the Department of Pedagogy and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: (032) 258-32-29, https://orcid.org/0009-0000-9750-8414

Bezhrebelna Olena Petrivna senior lecture of the Department of Physical Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: (032) 276-43-80, https://orcid.org/0000-0002-5982-8983

THE ENCOURAGEMENT OF IT EMPLOYEES TO DEVELOP PROJECT COMPETENCE IN CORPORATE TRAINING AS ONE OF THE PEDAGOGICAL CONDITIONS

Abstract. A common practice used by modern IT companies is to use the potential of project activities, which allows attracting specialists of various specialties for a short period of time to implement the project. Modern IT companies pay special attention to the problem of providing opportunities for continuous professional development of employees in the context of corporate training, since graduates of higher education institutions who come to work in IT companies do not always demonstrate the competencies that are in demand in the professional IT environment. Corporate training is designed to perform a number of functions, the main of which is compensatory. The purpose of the article is to substantiate the encouragement of IT industry employees to develop project competence in corporate training as one of the pedagogical conditions. Pedagogical conditions are substantiated as circumstances in which the development of project competence of IT employees in the context of corporate training is carried out. Among such pedagogical conditions, the encouragement of IT employees to develop project competence in the context of corporate training is highlighted, which is of great significance for both the personal and professional development of IT employees, their project competence as a component of professional competence and the development of the company as a whole. It is justified that the implementation of encouragement of IT industry employees to develop project competence in corporate training is based on a structural-functional approach, which assumes the presence of certain components and functional relationships between them. These components include the content component, which comprises understanding of the role and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

importance of project competence in professional activities in the IT sector, especially in the context of its rapid development; development of employees' desire for self-improvement, positive perception of innovations and adaptation of new information and communication tools in project activities; the formation of social and professional responsibility, adherence to professional ethics, positive attitude towards others, initiative and readiness for social interaction.

Keywords: corporate training, encouragement to develop project competence, IT specialist, IT company, pedagogical condition, project competence, professional development program.

Мукан Наталія Василівна д. пед. н., професор, професор кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: (032)258-32-29, https://orcid.org/0000-0003-4396-3408

Безгребельний Ян Олександрович аспірант кафедри педагогіки та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: (032)258-32-29, https://orcid.org/0009-0000-9750-8414

Безгребельна Олена Петрівна старший викладач кафедри фізичного виховання, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: (032)276-43-80, https://orcid.org/0000-0002-5982-8983

ЗАОХОЧЕННЯ ПРАЦІВНИКІВ ІТ-ГАЛУЗІ ДО РОЗВИТКУ ПРОЄКТНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В УМОВАХ КОРПОРАТИВНОГО НАВЧАННЯ ЯК ОДНА ІЗ ПЕДАГОГІЧНИХ УМОВ

Анотація. Поширеною практикою, якою послуговуються сучасні ІТ-компанії, є використання потенціалу проєктної діяльності, що дозволяє залучати фахівців різних спеціальностей на короткий термін часу для виконання проєкту. Проте, не всі залучені працівники володіють проєктною компетентністю, що обґрунтовує потребу у її розвитку в умовах корпоративного навчання. Сучасні ІТ-компанії приділяють особливу увагу проблемі забезпечення можливостей для неперервного професійного розвитку працівників в умовах корпоративного навчання, оскільки випускники закладів вищої освіти, які приходять працевлаштовуватись і ІТ-компанії не завжди демонструють компетентності, які є затребуваними у професійному ІТ-середовищі. Корпоративне навчання покликане виконувати низку функцій, серед яких і компенсаторна. Метою статті є обґрунтування заохочення працівників ІТ-галузі до розвитку проєктної компетентності в умовах корпоративного навчання як однієї з педагогічних умов. Обґрунтовано педагогічні умови як обставини, в яких здійснюється розвиток проєктної

компетентності ІТ-працівників у контексті корпоративного навчання. Серед таких педагогічних умов виділено заохочення ІТ-працівників до розвитку проєктної компетентності в умовах корпоративного навчання, що має вагоме значення як для особистісно-професійного розвитку ІТ-працівників, їхньої проєктної компетентності як складової професійної компетентності, так і для розвитку компанії в цілому. Обґрунтовано, що реалізація заохочення працівників ІТ-галузі до розвитку проєктної компетентності в умовах корпоративного навчання ґрунтується на структурно-функціональному підході, який передбачає наявність певних компонентів та функціональних зв'язків між ними. До цих складових належать змістова, яка включає розуміння ролі та значення проєктної компетентності у професійній діяльності в ІТ-сфері, особливо в умовах її стрімкого розвитку; розвиток прагнення працівників до самовдосконалення, позитивного сприйняття інновацій та адаптації нових інформаційно-комунікаційних інструментів у проєктній діяльності; формування соціальної та професійної відповідальності, дотримання професійної етики, позитивного ставлення до оточуючих, ініціативності та готовності до соціальної взаємодії.

Ключові слова: корпоративне навчання, заохочення до розвитку проєктної компетентності, ІТ-працівник, ІТ-компанія, педагогічна умова, проєктна компетентність, програма професійного розвитку.

Problem statement. A common practice used by modern IT companies is to use the potential of project activities, which allows attracting specialists of various specialties for a short period of time to implement the project. However, not all employees involved demonstrate project competence, which justifies the need for its development in the context of corporate training.

It is worth noting that modern IT companies pay special attention to the problem of providing opportunities for continuous professional development of employees in the context of corporate training, since graduates of higher education institutions who come to work in IT companies do not always demonstrate the competencies that are in demand in the professional IT environment. Therefore, corporate training is designed to perform a number of functions, the main of which is compensatory.

Analysis of recent research and publications. Many scientific investigations are devoted to substantiating the essence of the concepts of "conditions", "pedagogical conditions", organizational-pedagogical conditions", "psychological-pedagogical conditions", etc. [2, 3, 4, 5, 7]. Researchers argue that "in real pedagogical practice, any condition always acts in conjunction with others, therefore, as a rule, a group of pedagogical conditions operates. Most scientists today believe that educational activity should be provided by a whole complex of interconnected pedagogical conditions, which are structural components of a holistic pedagogical system. In particular, the complex of pedagogical conditions for personality formation is

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

understood as a set of interrelated and interdependent circumstances of the learning process, which are the result of the systematic selection, construction and application of content elements, methods or techniques, as well as organizational forms of learning to achieve certain didactic goals" [3, p. 27].

The purpose of the article is to substantiate the encouragement of IT industry employees to develop project competence in corporate training as one of the pedagogical conditions.

Presentation of the main material. Modern scientific research substantiates various conditions that are considered to contribute to both the improvement of the educational process as a whole and the increase in the effectiveness of students' learning, their comprehensive development, etc. Such conditions traditionally include organizational-pedagogical, pedagogical, psychological-pedagogical conditions, justifying the expediency of their implementation for a certain purpose. Determining the conditions in which the educational process will take place is one of the components of designing the implementation of a pedagogical experiment, with the help of which the researcher intends to prove or disprove the hypothesis put forward. Thus, it is emphasized the following: "… most scientists believe that the concept of "design" expresses the predictive function of management when it comes to future material or ideal reality. Its purpose is to implement one of the options for transforming objective reality, associated with the desire to add desired properties and features to the designed object. Design is a creative, innovative activity, since it is always aimed at creating an objectively and subjectively new product" [1, p. 18].

Among the main pedagogical conditions necessary for the development of project competence of IT employees, we single out the encouragement of IT employees to develop project competence in corporate training. We consider this pedagogical condition as one of the pedagogical circumstances that has a significant impact on supporting the cognitive activity of IT employees and their continuous professional development. Scientific publications of contemporaries speak of the need to create a constructive professional environment, which involves providing opportunities for continuous learning, improving one's own competencies, which undoubtedly has an impact not only on the professional activities of an individual employee, but also enriches and increases the capital of a modern company. Thus, Yu. Shypulina notes that "the formation of an organization's innovative culture is inextricably linked with the creation of favourable conditions for the development of the creative potential of its personnel. One of the main prerequisites for this is the formation of certain positive moral and ethical principles that are accepted by the vast majority of the personnel. World experience convincingly shows that the higher the moral and ethical principles of society as a whole, and along with this, the staff of individual enterprises and institutions, the more tolerant they will be towards the development of the individual capabilities of each person, the higher the socio-economic parameters of society and its individual members will be" [6, p. 134].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

In our opinion, the creation of a productive professional environment involves the active participation of employees in the life of the professional community, "where people are deeply valued as individuals who bear responsibility, are involved in a genuine and ongoing dialogue" [8, p. 15]. To encourage employees to continue professional development, it is important to create opportunities for learning that are incorporated into work processes; establish and encourage cooperation in a team of like-minded people that involve joint learning, joint work, and thus the development of a corporate culture of support and development; direct employees to develop and support a shared vision, which cannot be realized without the active participation of each employee, collective responsibility for work performance, decision-making, collaboration and support, as well as understanding their own role and the importance of the results of each employee's activities in achieving a common goal.

In the context of our study, we consider corporate training, in which project competence is developed, as a social process, the effectiveness of which depends not only on how deeply the training material is mastered, but also on the experience of its participants, the willingness to share it with others, using various methods and means. In this context, in order to encourage IT employees to develop project competence in the context of corporate training, it is necessary to take into account the motives underlying the professional activities of employees. These motives may relate to remuneration, security, opportunities for personal and professional development, working conditions, interest in career growth, recognition of achievements, social support, etc. The opportunity to participate in interesting projects that involve changing the performance of tasks, which requires the acquisition of new knowledge, the development of new skills and abilities, is important. Recognition of achievements is a basis for respect and pride in the successful performance of certain tasks, which motivates and inspires further improvement. We see an opportunity to encourage IT employees to develop project competence by involving them in the development of a professional development program, generating new ideas, and taking into account their wishes, interests, and needs, which gives them a sense of involvement in the development of both corporate training and the company development as a whole.

So, in our study, we design the implementation of this pedagogical condition – the encouragement of IT industry employees to develop project competence in corporate training, which is based on a structural-functional approach, which assumes the presence of certain components and functional relationships between them. These components include the content component, which comprises understanding of the role and importance of project competence in professional activities in the IT sector, especially in the context of its rapid development; development of employees' desire for self-improvement, positive perception of innovations and adaptation of new information and communication tools in project activities; the formation of social and professional responsibility, adherence to professional ethics, positive attitude towards others, initiative and readiness for social interaction.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

During the implementation of this pedagogical condition, the main tasks of the researcher are as following: to familiarize participants with the specifics of corporate culture, encourage them to learn and adhere to it, involve them in improving the professional environment through adherence to the norms of behaviour and professional ethics inherent in the IT environment; to encourage IT specialists to develop project competence, understand its essence and features of implementation, application in professional activities; to promote the development and support of the desire for continuous professional development in corporate training; to develop the desire and will to achieve success in professional activities, the project team and the company as a whole.

We consider the feasibility of implementing this pedagogical condition using the potential of the developed Professional Development Program “Project Competence of an IT Employee”, which is aimed at providing opportunities for IT industry employees to develop project competence in corporate training. The development of the professional development program is based on the theoretical and methodological principles of lifelong learning, the development of corporate education and the professional development of IT specialists. Among its main tasks there is the development of a system of motives, values, interests and needs for the implementation of project activities, its focus on achieving success, professional and social responsibility, which is reflected at the personal, group and organizational levels.

The professional development program “Project Competence of an IT Employee” includes educational materials and various types of training organization in an interactive format: 2 interactive lectures, a seminar, training and project activities, as well as interactive teaching methods for mastering knowledge about the essence of project competence in the IT environment, psychological and social aspects of the project, the specifics of project planning and implementation, monitoring, reporting and evaluation of projects, etc. In particular, the proposed cases for interactive lectures (“Motivation and support of the team in an IT project”, “Team dynamics and the role of team relationships”, “Effective intra-team communication”, “Ethical issues in the IT environment”, “Sustainable development and innovation”, etc.) make it possible to ensure dynamics in the levels of development of the motivational component of IT employees’ project competence [9].

At the same time, during the pedagogical experiment, it is planned to diagnose the level of development of the motivational component of project competence of IT industry employees according to the personal and motivational criterion and its indicators. It is expected that the result of the implementation of this pedagogical condition will be demonstrated via the dynamics in the levels of development of the motivational component of IT specialists’ project competence. Actually, the indicators of such a result are as follows: the orientation to corporate culture and norms of behaviour in the IT environment; the motivation to develop project competence and apply its potential in one’s own professional activities; the

orientation to continuous professional development in the conditions of corporate training of an IT company; the desire to achieve success in one's own professional activities, the activities of the project team and the activities of the IT company in general [10].

Conclusions. Therefore, as the results of the study show, it is important to substantiate pedagogical conditions as circumstances in which the development of project competence of IT employees in the context of corporate training is carried out. Among such pedagogical conditions, the encouragement of IT employees to develop project competence in the context of corporate training is highlighted, which, in our opinion, is of great significance for both the personal and professional development of IT employees, their project competence as a component of professional competence and the development of the company as a whole.

References:

1. Buhai, O. (2018). Proektna kompetentnist suchasnoho menedzhera: teoretychnyi aspect [Project competence of a modern manager: theoretical aspect]. *Modernizatsiia profesiinoi pidhotovky menedzheriv: materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi Internet-konferentsii – Modernization of professional training of managers: materials of the All-Ukrainian scientific and practical Internet conference* (m. Nizhyn, 15 liutoho 2018 r.); Yu. H. Novhorodska (red.). (s. 15-20). Nizhyn: Nizhynskyi derzhavnyi universytet im. M. Hoholia. [In Ukrainian]

2. Khrykov, Ye. M. (2018). *Metodolohiia pedahohichnoho doslidzhennia: monohrafiia: monohrafiia [Methodology of pedagogical research: monograph: monograph]*. Kharkiv. Retrieved from: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5218/Metodologia.pdf?sequence=1&isAllowed=y [In Ukrainian]

3. Kravets, S. H. (2023). Pedahohichni umovy rozvytku proiektnoi kultury pedahohiv profesiinoho navchannia [Pedagogical conditions for the development of project culture of teachers of vocational education]. *Profesiina pedahohika – Professional Pedagogy, 2*(27), 45-53. [In Ukrainian]

4. Lytvyn, A. V. (2022). *Metodolohichni zasady poniattia "pedahohichni umovy": praktychnyi posibnyk [Methodological principles of the concept of "pedagogical conditions": a practical manual]*. Lviv: LDUBZhD. [In Ukrainian]

5. Ovcharuk, O. V., Tovkanets, H. V., Pinchuk, O. P., Ivaniuk, I. V., Hrytsenchuk, O. O., & Trykoz, S. V. (2023). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy vykorystannia informatsiino-tsyfrovoho seredovyshcha zakladu zahalnoi serednoi osvity [Organizational and pedagogical conditions for using the information and digital environment of a general secondary education institution]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Learning Tools, 3*(95), 41-57. [In Ukrainian]

6. Shypulina, Yu. S. (2010). Innovatsiina kultura orhanizatsii: sutnist, struktura, pidkhody do otsinky [Innovative culture of the organization: essence, structure, approaches to assessment]. *Marketynh i menedzhment – Marketing and management, 2*, 132-138. [In Ukrainian]

7. Smovzhenko, L. H. (2024). Orhanizatsiino-pedahohichni umovy efektyvnoho vykladannia inozemnykh mov studentam zakladiv vyshchoi osvity [Organizational and pedagogical conditions for effective teaching of foreign languages to students of higher education institutions]. *Humanitarnyi forum – Humanitarian Forum, 2*(1), 38-42. [In Ukrainian]

8. van Dam, N. H. M. (2017). *21st Century Corporate Learning & Development Practices.* Bookboon. [in English]

9. Ruban M. The clergy of the orthodox reformation confessions and preconditions of institualisation of the Moscow Patriarchate dioceses in the Donbas (at the beginning of the 1920s – mid-1950s) // Східноєвропейський історичний вісник [East European Historical Bulletin]. – Дрогобич, 2022. – Вип. 24. – С. 112 – 122. DOI: https://doi.org/10.24919/2519-058X.24.264747 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:RHpTSmoSYBkC

10. Dudina O. V. Current status and development of training of masters in the medical field in higher education institutions of China. Bulletin of Zaporizhia National University: Collection of scientific works. Pedagogical sciences. Zaporizhia: Zaporizhia National University, 2020. No. 2. (35). P. 95-99. URL: https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-15 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:Se3iqnhoufwC

Література:

1. Бугай, О. (2018). Проектна компетентність сучасного менеджера: теоретичний аспект. *Модернізація професійної підготовки менеджерів: матеріали Всеукраїнської науково-практичної Інтернет-конференції* (м. Ніжин, 15 лютого 2018 р.); Ю. Г. Новгородська (ред.). (с. 15-20). Ніжин: Ніжинський державний університет ім. М. Гоголя.

2. Хриков, Є. М. (2018). *Методологія педагогічного дослідження: монографія: монографія.* Харків. Взято з: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/5218/Metodologia.pdf?sequence=1&isAllowed=y

3. Кравець, С. Г. (2023). Педагогічні умови розвитку проєктної культури педагогів професійного навчання. *Професійна педагогіка*, *2*(27), 45-53.

4. Литвин, А. В. (2022). *Методологічні засади поняття «педагогічні умови»: практичний посібник.* Львів: ЛДУБЖД.

5. Овчарук, О. В., Товканець, Г. В., Пінчук, О. П., Іванюк, І. В., Гриценчук, О. О., & Трикоз, С. В. (2023). Організаційно-педагогічні умови використання інформаційно-цифрового середовища закладу загальної середньої освіти. *Інформаційні технології і засоби навчання*, *3*(95), 41-57.

6. Шипуліна, Ю. С. (2010). Інноваційна культура організації: сутність, структура, підходи до оцінки. *Маркетинг і менеджмент, 2,* 132-138.

7. Смовженко, Л. Г. (2024). Організаційно-педагогічні умови ефективного викладання іноземних мов студентам закладів вищої освіти. *Гуманітарний форум*, *2*(1), 38-42.

8. van Dam, N. H. M. (2017). *21st Century Corporate Learning & Development Practices.* Bookboon.

9. Ruban M. The clergy of the orthodox reformation confessions and preconditions of institualisation of the Moscow Patriarchate dioceses in the Donbas (at the beginning of the 1920s – mid-1950s) // Східноєвропейський історичний вісник [East European Historical Bulletin]. – Дрогобич, 2022. – Вип. 24. – С. 112 – 122. DOI: https://doi.org/10.24919/2519-058X.24.264747 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:RHpTSmoSYBkC

10. Дудіна О. В. Сучасний стан та розвиток підготовки магістрів медичної галузі в закладах вищої освіти Китаю. Вісник Запорізького національного університету: Зб. наук. праць. Педагогічні науки. Запоріжжя: Запорізький національний університет, 2020. № 2. (35). С. 95-99. URL: https://doi.org/10.26661/2522-4360-2020-2-15 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:Se3iqnhoufwC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC: 373.2.091:37.013.41](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-69-80

Pidlypniak Iryna Yuriyivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Psychology and Pedagogy of Child Development, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-8265-589X

ENSURING AN INDIVIDUALISED AND DIFFERENTIATED APPROACH IN THE CONDITIONS OF A MULTI-AGE GROUP OF PRESCHOOL EDUCATION INSTITUTION

Abstract. The implementation of a differentiated approach in the conditions of a multi-age group of a preschool educational institution promotes the individualisation of learning and allows to adapt the content of the educational material to the needs of each child.

The article deals with the essence of the terms "individualisation" and "differentiation". The problem of the emergence and study of the category "individualised and differentiated approach" is considered, the individualised and differentiated approach in the views of modern scientists is revealed. The advantages of a differentiated approach in the conditions of a multi-age group of a preschool educational institution are revealed, technologies and tasks used in the context of differentiated learning are highlighted. The main positions defining the essence of the individual-differentiated approach as a means of improving the quality of the educational process of the preschool educational institution are highlighted. The means of improving the efficiency of formation of educational knowledge and complex development of children are suggested. The technology of differentiated learning is a set of organisational decisions, means and methods of differentiated learning, covering a certain part of the educational process.

In the context of simultaneous education of children in a multi-age group, the problem of optimal organisation of their cognitive activity, age and learning abilities arises. The solution of this problem is facilitated by the implementation of differentiated learning within the group, the prerequisite for which is the creation of multilevel groups. Taking into account the level of children's cognitive abilities, various methods of organising learning activities are used: by the degree of complexity, by the degree of independence, by the volume. It has been proved that the application of a differentiated approach to the teaching and education of preschool children requires the development of an algorithm of the educator's actions, which maximises the educational process and takes into account the individual educational needs of preschool children.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: individualization, differentiation, individualized approach, educational process, preschool children, preschool educational institution, multi-age group.

Підлипняк Ірина Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0002-8265-589X

ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНО-ДИФЕРЕНЦІЙОВАНОГО ПІДХОДУ В УМОВАХ РІЗНОВІКОВОЇ ГРУПИ ЗАКЛАДУ ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Імплементація диференційованого підходу в умовах різновікової групи закладу дошкільної освіти сприяє індивідуалізації навчання та дозволяє адаптувати зміст навчального матеріалу до потреб кожної дитини.

У статті розглядається суть термінів «індивідуалізація», «диференціація». Розглянуто проблему виникнення та дослідження категорії «індивідуально-диференційований підхід», розкрито індивідуально-диференційований підхід в поглядах вчених сучасності. Розкрито переваги диференційованого підходу в умовах різновікової групи закладу дошкільної освіти, виокремлено технології й завдання, які використовуються в контексті диференційованого навчання. Виділенні основні позиції, що визначають сутність індивідуально-диференційованого підходу як засобу підвищенні якості навчально-виховного процесу дошкільного навчального закладу. Запропоновано засоби підвищення ефективності формування навчальних знань і всебічного розвитку дітей. Технологія диференційованого навчання являє собою сукупність організаційних рішень, засобів і методів диференційованого навчання, що охоплюють певну частину освітнього процесу.

В умовах одночасного навчання дітей в різновіковій групі постає проблема оптимальної організації їх пізнавальної діяльності, вікових та навчальних можливостей. Вирішенню цієї проблеми сприяє здійснення внутрішньогрупового диференційованого навчання, обов'язковою умовою якого є створення різнорівневих груп. Ураховуючи рівень пізнавальних можливостей дітей, застосовують різні прийоми організації навчальної діяльності: за ступенем складності, за ступенем самостійності, за обсягом. Доведено, що використання диференційованого підходу в навчанні й вихованні дітей дошкільного віку вимагає розробки алгоритму дій вихователя, який забезпечить максимізацію освітнього процесу та врахування індивідуальних освітніх потреб дітей дошкільного віку.

Ключові слова: індивідуалізація, диференціація, індивідуально-диференційований підхід, навчально-виховний процес, діти дошкільного віку, дошкільний навчальний заклад, різновікова група.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Introduction. The relevance of the problem lies in the conceptual position of the modern theory of pre-school education, which is aimed at using the potential development opportunities of each child, the formation of individual creative abilities already at the stage of pre-school childhood. This includes "differentiation of the educational process according to the individual inclinations, abilities, interests and needs of each pupil, identification of talents, creation of the most favourable conditions for self-expression, self-affirmation and self-realisation of each individual" [2].

In the context of multi-age groups, the issue of preserving and developing the individuality of each child and creating individualised educational programmes has become particularly relevant.

Literature review. The analysis of the researches and publications of the last years shows that in the domestic and foreign psychological and pedagogical science the problem of individual approach and differentiation of learning and mental development of preschool children has been studied from various aspects, namely: coverage of levels, forms and types of differentiation and their pedagogical and methodological support (V. Bondar, V. Krutetska, O. Savchenko); identification of limits and potential abilities of preschool children in mastering knowledge, skills, ways of cognitive activity (O. Proskura); identification of limits and potential abilities of preschool children in mastering knowledge, skills, ways of cognitive activity (O. Proskura). Bondar, V. Krutetskyi, O. Savchenko); Identification of limits and potential of preschool children in mastering knowledge, skills, ways of cognitive activity (O. Proskura); Identification of ways to implement individual and differentiated approach (V. Kotyrlo, O. Kononko, T. Stepanova). Among them the leading role was given to the study and identification of general psycho-physiological features of child development in the conditions of individual form of education (S. Amonashvili, O. Zaporozhets, N. Menchynska); study of limits and potential of preschool children in mastering knowledge, skills, methods of cognitive activity (T. Taruntaeva); development of cognitive activity of preschool children (V. Kotyrlo, O. Kononko, T. Stepanova). Taruntaeva); development of the content and methods of diagnostics of children's and students' development (V. Kotyrlo, S. Ladyvir, T. Titarenko, etc.); determination of ways of managing learning activities on the basis of an individual approach (N. Bocharova). Thus scientists have comprehensively substantiated the necessity and possibility of optimising learning on the basis of an individual approach to each specific subject of learning activity.

The purpose of the article is to substantiate the need to use an individually differentiated approach in the organisation of the educational process with preschool children. The main task of our study is to analyse the psychological and pedagogical literature on the problem of individually differentiated approach to preschool children.

Summary of the main material. Modern educational trends direct the attention of teachers to the support of the individual originality of each child, to the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

study and consideration of his individual differences, to the formation of qualities that ensure the achievement of success in life. The conceptual position of the modern theory of pre-school education is aimed at using the potential development opportunities of each child, forming individual creative abilities already at the stage of pre-school childhood. The period from birth to seven years lays the foundation for the acquisition of various specialised knowledge, skills and abilities in the future. One of the principles of successful education and training of children in pre-school educational institutions is to take into account the age and individual characteristics of each child. Differentiation of learning plays a special role in the implementation of an individual approach. It is carried out through the selection of the content of educational materials and methods of work with preschool children due to the peculiarities of their perception, memory, thinking, emotional and volitional sphere [3].

In pedagogy individualisation of learning is understood as the organisation of the educational process in which the choice of methods, techniques, pace of learning takes into account individual differences of children, the level of development of their learning abilities, or as "a general purposeful system of studying, designing a personality and implementing a project of its formation in the process of educational work in a team" [4].

Individualisation of learning is the interaction of a teacher with a group of children according to an individual model, taking into account their personal characteristics and abilities [3].

Therefore, by individualisation of learning we mean a specific way of organising the educational process, which provides the pedagogical principle of implementing the content and goals of learning in accordance with the individual differences of children.

As you know, the individual approach to education of preschool children, raising the level of mental training of children, includes individual work of children outside the classroom, use of various individual tasks, didactic games, etc. The individual approach to education is implemented by the teacher's choice of special means of activating the educational and cognitive activity of each pupil. The requirements for mastering the studied material vary (selection of tasks of different content and level of difficulty); forms of organising learning (collective, group, individual); the amount and type of assistance provided to children; the pace of mastering knowledge and skills [6].

The differentiation of learning plays a special role in the implementation of such an individual approach. It is carried out through the selection of educational materials and methods of work with preschool children, due to the peculiarities of their perception, memory, thinking and speech, emotional and volitional sphere.

Differentiation of learning (Latin: differentia), a way of organising learning activities that takes into account children's aptitudes, interests and abilities [3].

Differentiation of learning is the creation of conditions for the education of children with different abilities and problems by organising them in homogeneous groups.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Differentiated approach to children's education is a transition stage from collective to individual forms of work, which allows to work with different groups in order to influence each child according to his individual characteristics. When implementing a differentiated approach, an adult prefers to work with a group united by a certain characteristic, which optimises the educational process and gives different children the opportunity to learn and be educated according to different programmes [4].

For many centuries the issue of differentiation has been considered in connection with the general problem of individual approach in the process of educational work. In pedagogy differentiation is understood as a holistic process of personal development, taking into account the individual's abilities, inclinations, skills and interests on the basis of creating the necessary pedagogical conditions for the acquisition of knowledge, formation of skills and abilities in relation to their learning level (perception of pedagogical influences). Differentiation and individualisation as two interrelated processes have a certain positive impact on learning outcomes. Individualisation is seen as a specific way of organising the educational process, which provides a pedagogical principle for implementing the content and learning objectives in accordance with the individual differences of children.

With regard to the phenomenon of 'differentiated approach', we note that in the literature it is not distinguished as an independent principle of learning and is most often used as a synonym for 'individual approach'. Thus, in most scientific works, the terms 'individual approach' and 'differentiated approach' are considered to be principles of learning, and individualisation and differentiation are considered to be the implementation of these principles [6].

A differentiated approach to education is a transitional stage from collective to individual forms of work, which makes it possible to work with different groups in order to influence each child according to his or her individual characteristics. When implementing a differentiated approach, an adult prefers to work with a group united by a certain characteristic, which optimises the educational process and gives different children the opportunity to learn and be educated according to different programmes.

Differentiated learning technology is a set of organisational solutions, tools and methods for differentiated learning, covering a certain part of the educational process.

K. Shcherbakova also identifies the following types of differentiation:

1. According to abilities (general, special);

2. According to learning disabilities (levelling groups)

V. Kuzmenko proposes the basic principles of group formation on the following grounds:

1. By desire or interest of children (in a certain type of activity, material);

2. According to the laws of psychological compatibility (not to destroy natural groups of children, but to be included in them);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

3. According to the principles of pedagogical activity (taking into account the child's competence in a certain sphere of life).

Differentiation can be internal or external.

Internal differentiation - creation of mixed (multi-age) groups in which children are not initially divided by abilities, interests, inclinations; organisation of a heterogeneous learning environment in these groups, the task of which is the diverse development of each child; no special selection (diagnosis) of children, but within the group each child can be given the opportunity to work on an individual programme (tasks of varying complexity).

External differentiation - creation of homogeneous groups according to abilities, interests, inclinations; organisation of a homogeneous environment in these groups (work with different levels of intellectual development); organisation of groups on the basis of selection (based on the results of control and diagnostic sections).

Requirements for differentiated tasks

Provide tasks with several options, which makes it easier to check the tasks after each stage of the lesson; Provide the size of the tasks so that all children can complete them at the same time.

When differentiating tasks for preschool children, it is advisable to use the following methods

The content is the same for the whole group and for children with a high level - reduce the time of the task, increase the volume or complicate the method of performance; A common task for the whole group and for children with a low level - auxiliary materials that facilitate its implementation (visuals, samples, diagrams, etc.); Using tasks of different content and complexity for children of all developmental levels at one stage of the lesson; Children's independent choice of tasks from several offered by the teacher at the stage of consolidation, etc.

Thus, when preparing differentiated tasks, the teacher must compare the purpose and content with the level of knowledge and development of the children, look for the commonalities in the content and nature of the tasks, without which it is impossible to correctly determine the degree of their complexity for each level of development of the children.

In order to use a differentiated approach successfully, the teacher should

1. Know each child well, carry out systematic psychological and educational observation.

2. Bring learning closer to life, to the children's personal experience.

3. To activate the cognitive activity of pre-school children.

4. To provide constant mutual feedback.

5. Skillfully use encouragement.

6. It is necessary to clearly define at which stage of the lesson differentiation is needed, to provide variants of tasks, to choose hints as healthy support during exercises, more difficult tasks for able children.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

7. Always remember that the system of exercises has a central place in achieving the educational goal. Only if their type, sequence and number are agreed upon and correspond to the nature of the material to be learnt, can high quality final results be achieved.

Successful implementation of differentiation is possible if the teacher: 1. is able to anticipate the difficulties the children may have in learning the material; 2. takes into account the general and potential readiness of the children for the next activity, i.e. level of knowledge, ability to work independently, etc.; 3. uses differentiated tasks of individual, paired group nature; 4. carries out a thorough prospective analysis: why the tasks are used, why they should be used at this stage of the lesson, how the work will be continued in subsequent lessons.

Ways of successfully ensuring a differentiated approach:

- knowledge of individual characteristics;
- psychological and pedagogical research;
- activation of learning activities;
- use of children's own experience;
- identification of phases of the lesson that require differentiation and variability;
- skilful use of encouragement;
- reciprocity in learning;
- a variety of different tasks;
- systematicity;
- providing the volume of tasks for simultaneous completion by the children;
- correct choice of teaching materials.

Requirements for differentiated tasks:

- Offer tasks with several options, which makes it easier to check the tasks after each stage of the lesson;
- Ensure the size of the tasks so that all children can complete them at the same time.

When differentiating tasks for preschool children, it is advisable to use the following methods:

- The content is the same for the whole group and for children with higher levels
- Reduce the time of the task, increase the volume or complicate the method of carrying it out;
- A common task for the whole group and for children with lower levels
- Use materials that facilitate its implementation (visuals, samples, diagrams, etc.);
- Use tasks with different content.);
- use of tasks of different content and complexity for children of all developmental levels at one stage of the lesson;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- children's independent choice of a task among several proposed by the teacher at the consolidation stage, etc.

Thus, when preparing differentiated tasks, the teacher must compare the purpose and content with the level of knowledge and development of the children, looking for the commonalities in the content and nature of the tasks, without which it is impossible to correctly determine the degree of their complexity for each level of development of the children. The solution of this problem is facilitated by the implementation of differentiated learning within the group, the prerequisite for which is the creation of multilevel groups. Taking into account the level of cognitive abilities of children, different methods of organising learning activities are used: by the degree of complexity, by the degree of independence, by the volume.

Differentiation according to the level of complexity involves the use of the following tasks: those requiring different levels of generalisation and inference; those designed for different levels of work; reproductive and creative tasks.

Differentiation by level of independence involves the use of tasks of equal complexity but with different levels of support for each group of children. The strongest group is given only the goal and the children find ways to achieve it on their own; the children in the second group are given some help - the task is specified. The task is specified by showing the solution methods, a sample, leading questions, a diagram, a drawing, etc. Children in the third group are given the most complete information to solve the task. Depending on the development of the children's skills in solving cognitive tasks, information is dosed from the most complete to the least complete.

Differentiation by volume involves tasks with the same content, but either the volume or the time of completion is differentiated. The technology of differentiated learning humanises the educational process and creates favourable conditions for the full development of each child.

Research has shown that differentiation and individualisation of the educational process create conditions for deepening knowledge and influence children's attitudes to learning. Group work creates close contacts between the educator and the child, as well as between the children themselves, creating more opportunities for expressing emotional needs, cognitive interests and helping each child. Individual forms of work allow for more effective consideration of all the individual qualities of the child. The combination of different ways of organising the educational process and their transitions between them act as mechanisms for promoting each child to a higher level in his or her learning activities [6].

Differentiation and individualisation as two interrelated processes have a certain positive impact on learning outcomes. Differentiation in pedagogy is a holistic process of personal development, taking into account abilities, skills and interests, based on the creation of the necessary conditions for the acquisition of knowledge, formation of skills and abilities in relation to the level of learning. Individualisation is seen as a specific way of organising the educational process,

which reveals the pedagogical principle of implementing the content and learning objectives taking into account the individual differences of children.

The implementation of an individual approach in the practical activities of preschool institutions requires a differentiated view of the stages of psychological and pedagogical work as a holistic system of interrelated steps:

1. Preliminary identification of individual developmental peculiarities of each child;

2. Clarification, detailing and deepening of the information received, identification of positive and problematic aspects of the child's development, reasons for their occurrence;

3. Fixing the results of diagnostics in observation diaries, psychological passports of some children, in the psychological "portrait" of the group;

4. Systematisation, generalisation and analysis of the results of the study of individual characteristics and social situation of the child's development;

5. determination of primary and secondary individual tasks of educational work with pupils, basic strategies of communication with their families;

6. selection of appropriate methods and techniques, forms and means of educational work;

7. determination of variable educational contents;

8. practical implementation of an individual approach in the educational process.

They are used to develop a set of means, forms, methods and techniques of psychological and pedagogical influence determined in accordance with the peculiarities of individual development of each child [3].

Scientists and practitioners today argue that the problem of individualisation of education is best solved in a multi-age group. Such groups are becoming more and more common. They are created due to the problems of demographic and socio-political development of Ukraine. They are also created on purpose, because the system of a child's stay in such a group creates excellent opportunities for manifestation and development of his or her individuality.

The education of children in multi-age groups is based on the general principles of preschool didactics. The educational process is organised according to a single programme and methodology. In general, the content and methods used for work in single-age groups can be used to some extent in multi-age groups, although this usually requires some correction. The teacher needs to think carefully about how best to combine joint play, observation and work by younger and older children with the activities that predominate when working with children of the same age. The organisation of the educational process in a multi-age group requires the teacher to be familiar with the curriculum of all age groups, to be able to compare the requirements of the programme with the age and individual characteristics of the children, to be able to distribute attention correctly, to understand and see each child and the whole group as a whole, to direct the development of the children in

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

accordance with the educational tasks and opportunities. It is also worth mentioning the specific advantages of a multi-age group: communication between younger and older children creates favourable conditions for the formation of advanced knowledge and mutual learning. However, this can only be achieved if the educational process is properly organised [2].

When working with children of different ages, it is easier for teachers to move away from the uniformity of educational work and pay more attention to individualisation of educational methods; to pass on positive experiences of personal relationships to younger children indirectly through older children, etc.

Nowadays the individual approach is interpreted as a psychological and pedagogical principle, which includes the organisation of pedagogical influence in the educational process, which is carried out in educational institutions (and also in the family environment), taking into account the individual characteristics of the child and his or her living conditions [5].

The conditions for the acquisition of knowledge, skills and abilities by children of different ages may include: differentiation of children into subgroups according to age; individualised approach to learning (taking into account the level of individual development); use of differentiated (multi-level) programmes; appropriate combination of collective and individual forms of learning [6].

The educational process in multi-age groups is carried out using frontal, group and individual forms of learning.

The most rational way of organising learning in a multi-age group is to teach a part of the programme with differentiated learning tasks for each age subgroup. Common tasks are solved in the process of frontal learning, and tasks related to children of a certain age are solved in classes with an age subgroup. The connection between the two types of lessons is ensured by the way they are organised. For example, the teacher works with one subgroup for the first half of the lesson. Or vice versa: the lesson starts with the whole group and then the younger ones go to play while the older ones continue to work with the teacher [1].

There is another way of organising learning - classes with an age subgroup. It is better able to take into account the individual characteristics of the children. The number of organisational moments is reduced, which increases the content density of the lesson. When a teacher works with an age group, he or she has the opportunity to communicate with each of them, i.e. to provide an individual approach. Therefore, the effectiveness of group teaching is much higher than in frontal teaching. It is considered acceptable to reduce the duration of group teaching compared to frontal teaching [4].

One of the most important tasks of pre-school education at the present stage is the transition from mass education to individual education. Today the task of preschool educational institutions is to lay the foundation for the education of each preschool child, to form the future young generation as creative personalities, to instil in them a desire for knowledge, to teach them to acquire skills in the context of the democratisation of society [6].

It is impossible to prepare a modern preschooler as a developed personality without a decisive turn of the educational process to a particular person, without taking into account his individual characteristics and creating conditions for development and improvement of his psychological and physiological inclinations and abilities.

The organisation of the educational process in a multi-age group requires the teacher to be familiar with the curriculum of all age groups, to be able to compare the requirements of the programme with the age and individual characteristics of the children, to be able to distribute attention correctly, to understand and see each child and the whole group as a whole, to direct the development of the children in accordance with the educational tasks and opportunities. However, this can only be achieved through the correct organisation of the educational process.

The significant developmental potential of multi-age children's communities does not work automatically, but is activated only under the condition of pedagogically appropriate guidance by an adult. A teacher working in a multi-age group should have knowledge of peculiarities of children's development in the context of inter-age interactions, ability to construct (design and build) the educational process taking into account the interaction of children of different ages, diagnose the course of children's development and make necessary changes in the content of education and its technologies.

Conclusions. The implementation of differentiated approach in the conditions of preschool education contributes to individualization of learning and allows to adapt the content of educational material to the needs of each child. The individualized approach allows to effectively build work with different groups in order to realize the possibility of influencing each child, developing individual abilities and characteristics in the process of working with the team. It is about improving the educational process in a preschool educational institution, taking into account the individual abilities of each child, his or her academic achievements, peculiarities of perception, thinking, imagination, temperament, etc. Implementation of individualization and differentiation in the educational process of the preschool educational institution requires constant work of teachers on improvement of their professional skills, attention to the individually determined dynamics of growth of each child, his/her personal and educational achievements, life competence, as well as constant care for updating the material base of the group, providing manuals, materials, diversification of the content of educational tasks and plans. Therefore, the individualized approach to teaching has recently been studied as a means of improving the efficiency of formation of educational knowledge and comprehensive development of children, which is a prospect for further research.

References:

1. Dychkivska, I. M. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii [Innovative pedagogical technologies]. Kyiv [in Ukrainian].

2. Ishchenko, L., Pidlypniak, I., & Duka, T. (2019). Spetsyfika mizhosobystisnoi vzaiemodii ditei v umovakh riznovikovoi hrupy zakladu doshkilnoi osvity [Specificity of interpersonal interaction of children in the conditions of multi-age group of preschool education institution]. *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu – Collection of scientific papers of Uman State Pedagogical University,* 4 (pp. 81–89). Uman [in Ukrainian].

3. Kuzmenko, V. (2006). Indyvidualnyi pidkhid: desiat krokiv. [Individual approach: Ten Steps] *Doshkilne vykhovannia – Preschool Education*, 7, 10. [in Ukrainian].

4. Kuzmenko, V (2005). Rozvytok indyvidualnosti dytyny 3-7 rokiv [Personality development of the child 3-7 years] Kyiv [in Ukrainian].

5. Pidlypniak, I. Yu. (2011). Teoretychni zasady orhanizatsii pedahohichnoho protsesu v riznovikovii hrupi doshkilnoho navchalnoho zakladu [Theoretical bases of organisation of pedagogical process in multi-age group of preschool educational institution]. *Nauka i osvita – Science and education, 4* (pp. 311–313). [in Ukrainian].

6. Stepanova, T. N. (2006). Indyvidualizatsiia i dyferentsiatsiia navchannia matematyky ditei doshkilnoho viku [Differentiation and individualization of teaching mathematics preschool children]. Kyiv: ed. «Word» [in Ukrainian].

.

Література:

1. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології. К., 2004. 352 с.

2. Іщенко Л., Підлипняк І., Дука Т. Специфіка міжособистісної взаємодії дітей в умовах різновікової групи закладу дошкільної освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. № 4. 2019. С. 81–89.

3. Кузьменко В. Індивідуальний підхід: десять кроків. *Дошкільне виховання*. 2006. № 7. С. 10.

4. Кузьменко В. Розвиток індивідуальності дитини 3-7 років : монографія. К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2005. 453 с.

5. Підлипняк І. Ю. Теоретичні засади організації педагогічного процесу в різновіковій групі дошкільного навчального закладу. *Наука і освіта*. 2011. № 4. С. 311–313.

6. Степанова Т. М. Індивідуалізація і диференціація навчання математики дітей дошкільного віку : монографія. К. : Вид. «Слово», 2006. 205 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC 81.366.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-81-91

Riazantseva Daria Volodymyrivna Candidate of Philological Sciences, Assistant professor of the language training department, Kharkiv National Automobile and Highway University, Kharkiv, tel.: (057) 707-36-81, https// orcid.org/0000-0002-3226-9165.

RESEARCH INTO THE PROBLEMATIC FIELD OF LINGUISTIC PRAGMATICS: PEDAGOGICAL POTENTIAL

Abstract. Perfect language skills are an integral part of the professional training of modern specialists in various specialties, since the full manifestation of an individual's professional talents occurs through language skills. By skillfully mastering language skills, a future professional can realize himself both professionally and in various life roles, solve problem situations in interpersonal communication, and ensure effective interaction in a team. Therefore, language is a means of self-expression and self-affirmation, and teaching foreign students to master various language skills through the introduction of modern technologies in language learning and understanding numerous grammatical structures and features of the Ukrainian language in this regard becomes particularly relevant.

The author considers the language category of evaluation from the point of view of modern pragmatics, namely: the features of studying atypical forms of adjectives in the structure of the Ukrainian language as a foreign language course, taking into account the modern communicative conditionality of the language and the emotional and evaluative marking of language units of different levels, primarily adjectives of the Ukrainian language. Deviant forms of adjectives are presented through consideration of the semantic and grammatical features of adjectives of the Ukrainian language, analyzed from the point of view of pragmatics. The author provides examples of problem situations in the study of atypical forms of the Ukrainian language adjective by foreign students and provides comments on the peculiarities of studying the Ukrainian language adjective in the structure of the Ukrainian language course. The author emphasizes that the formation of communicative skills of foreign students by studying the evaluative potential of language units and studying the use and understanding of such atypical forms makes it possible to create conditions that are as close as possible to real language communication in Ukrainian. In order to increase students' interest and, as a result, increase the effectiveness of studying Ukrainian phraseology, a system of tasks was developed for foreign students at each stage of language learning, the recommendations for which are briefly discussed in the article together with further research prospects.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: Ukrainian language adjective, foreign students, pragmatics, evaluative marking, Ukrainian as a foreign language.

Рязанцева Дар'я Володимирівна кандидат філологічних наук, доцент, доцент кафедри мовної підготовки, Харківський національний автомобільно-дорожній університет, м. Харків, тел.: (057) 700-38-64,https//orcid.org/0000-0002-3226-9165

ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМНОГО ПОЛЯ ЛІНГВІСТИЧНОЇ ПРАГМАЛІНГВІСТИКИ: ПЕДАГОГІЧНИЙ ПОТЕНЦІАЛ

Анотація. Досконале володіння мовою є невід'ємною частиною професійної підготовки сучасних фахівців різних спеціальностей, оскільки повний прояв професійних талантів індивіда відбувається за допомогою мовних засобів. Вміло володіючи мовними засобами майбутній професіонал може реалізувати себе як у професійному плані, так і в різних життєвих ролях, вирішити проблемні ситуації у міжособистісному спілкуванні, забезпечити ефективну взаємодію в колективі. Отже, мова є засобом самовираження та самоствердження і навчання іноземних студентів володінню різноманітними мовними засобами за допомогою впровадження сучасних технологій у вивчення мови та розумінню численних граматичних конструкцій та особливостей української мови у зв'язку з цим набуває особливої актуальності.

Автор розглядає мовну категорію оцінки з точки зору сучасної прагмалінгвістики, а саме: особливості вивчення нетипових форм прикметників у структурі курсу української мови як іноземної з огляду на сучасну комунікативну обумовленість мови та емоційно-оцінну маркованість мовних одиниць різних рівнів, насамперед, прикметників української мови. Девіантні форми прикметників подаються через розгляд семантичних та граматичних особливостей прикметників української мови, аналізуються з точки зору прагмалінгвістики. Автор надає приклади проблемних ситуацій у вивченні нетипових форм прикметника української мови іноземними студентами та подає коментарі щодо особливостей вивчення прикметника української мови у структурі курсу української мови як іноземної.

Автор наголошує, що формування комунікативних навичок іноземних студентів за допомогою вивчення оцінного потенціалу мовних одиниць та вивчення використання та розуміння подібних нетипових форм дає змогу створити умови, максимально наближені до реального мовного спілкування українською. З метою підвищення інтересу студентів і, як наслідок, підвищення ефективності вивчення української фразеології, була розроблена систему завдань для іноземних студентів на кожному етапі вивчення мови, рекомендації до якої тезисно розглядаються у статті разом з подальшими перспективами дослідження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: прикметник української мови, іноземні студенти, прагмалінгвістика, оцінна маркованість, українська мова як іноземна.

Problem statement. The problem of teaching Ukrainian as a foreign language is extremely relevant in the modern realities of increasing the prestige of Ukraine as an independent state fighting for its sovereignty, acting as a participant in key world unions and associations.

In order to fully master the language, foreign students studying in Ukrainian universities also study Ukrainian culture, history, peculiarities of mentality and realities associated with the country of the language being studied. The language teaching system should be structurally and communicatively oriented, the study of language units and categories should take place from the position of forming the skills to correctly express their thoughts in Ukrainian.

Thus, the communicative conditionality of the language is its inherent distinction. Modern methodologists [2], [5], [6], [11] agree that language development should be carried out in a situationally conditioned context. Working with students in an educational communicative situation can ensure the activation of language knowledge and speech skills, as well as the development of communicative abilities.

The language situation in modern linguistics is understood as a complex complex that includes both external and internal factors (rational and emotional characteristics of speakers, their intentions, assessments). Emotional and evaluative marking can be expressed by units of all language levels, but it is adjectives as carriers of evaluative meanings that attract the most attention. Let us dwell in more detail on the consideration of the category of evaluation and linguistic pragmatics.

Evaluation has gone from a concept to a category, and for a long time was considered both in philosophy and in logic, psychology, ethnology and, finally, linguistics, thus acquiring a certain scientific status. Evaluation is a linguistic category, since language reflects the interaction of reality and man in various aspects, one of which is precisely the evaluative one.

Pragmalinguistics and grammar of evaluation are aimed at a comprehensive analysis of the system of grammatical means of expressing evaluative values, taking into account their pragmatic characteristics. The category of evaluation does not have a complete representation, primarily from the perspective of grammatical pragmatics, taking into account the potential of language units and forms for modeling evaluative values and their use in pedagogical practice. We propose to dwell on the consideration of the evaluative potential of the adjective as a part of speech and the features of its use in pedagogical practice, namely in language training classes for foreign students. The choice of the adjective is due to the fact that this part of speech has so far caused controversy regarding the interpretation of the system of its lexical and grammatical categories, therefore, everything stated motivates the need to continue the development of the above problems and determines the relevance of the study.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Analysis of recent studies and publications. The specifics of expressing evaluative meanings by means of language of its various levels have been studied by domestic and foreign linguists, in particular such as N. Arutyunova, I. Belyaeva, O. Bessonova, A. Buryachok, O. Volf, A. Zagnitko, G. Zolotova, V. Ivashchenko, V. Kononenko, T. Kosmeda, V. Lopatin, T. Markelova, V. Nykytevich, I. Onyshchenko, O. Petrishcheva, S. Proskurkina, M. Retunska, O. Selivanova, O. Semenyuk, O. Stolyarova, V. Shynkaruk, etc. However, the grammatical means of expressing the category of evaluation have been studied in Ukrainian linguistics insufficiently and fragmentarily, the mechanisms of the emergence of such meanings have not been consistently described, and the use of the pragmalinguistic potential of language units in pedagogy has not been sufficiently studied.

Purpose of the article. In view of the above, the purpose of the article is formulated, which consists in theoretically substantiating the problem field of linguistic pragmatics and revealing its pedagogical potential, namely, its use in language training classes for foreign students (studying the Ukrainian language).

Presentation of the main material. In recent years, issues related to the general theory of the grammatical structure of language have been the subject of close attention in linguistics. Based on the concept of studying the category of evaluation proposed by T. Kosmeda, combining the systemic and functional approaches, O. Khaliman describes in her work the morphological means of expressing the category of evaluation in the modern Ukrainian language on the material of the grammatical categories of the noun (gender and number), which is an important step towards creating a comprehensive description of the grammatical means of expressing evaluative values, which will provide the formulation of the rules for using grammatical units in evaluative functions and the interpretation of the patterns of their interpretation [12]. The named researcher describes the expression of evaluative values by grammatical means of gender and number as a consequence of the interaction of the system of linguistic and philosophical categories; the use of grammes of gender and number in the functional styles of the Ukrainian language; the relationship between lexical and grammatical meanings in the focus of axiological pragmatics is analyzed; the phenomenon of neutralization as the basis for the generation of grammatical evaluative meaning; the concept of “grammatical precedent”, metaphorization of grammatical meanings, “grammar of evaluation” as a task of modern linguistics is substantiated. According to O. Khaliman, “evaluative semantics is fixed for grammatical units, which is preceded by complex processes of the relationship of lexical and grammatical meanings, transposition and neutralization of components” [12, P. 48].

The idea of the grammatical system of the Ukrainian language, as A. Zagnitko emphasizes, can be complete “only under the condition of a consistent consideration of the functional features of categorical forms”, in which “the grammatical phenomenon is presented in all its dimensions, the functional specificity of grammatical units in the language system and the speech system is traced”, which

makes it possible to determine the spectra of their primary and secondary functions and the limits of their distribution [3, P. 7]. Despite the fact that the research of T. Kosmeda and O. Khaliman develop certain problems of the grammar of evaluation, the grammatical means of expressing the category of evaluation have been studied in Ukrainian linguistics, but not enough, the nature of evaluation, expressed by such parts of speech as verb, adjective, pronoun, adverb, numeral, has not yet become a separate object of research and remains a blank spot in Ukrainian linguistics and pedagogy.

The interlevel category of evaluation is undoubtedly also manifested at the level of the text. The category of evaluation is inherent in all functional styles of the Ukrainian language and manifests itself differently in each of them. The study of the functioning of evaluation in the text is becoming increasingly relevant and enables a deep analysis of its communicative and pragmatic features. Implementing the tasks of the modern discourse-centric linguistic paradigm, researchers focus on the analysis of evaluative means in texts (discourses) of different functional purposes, which differ in the ways of expressing evaluation.

Perfect language skills are becoming an important component of the professional profile of specialists of various profiles, because the full manifestation of an individual's professional talents occurs precisely through speech. In this way, a person can realize himself in various life roles, adjust the course of interpersonal communication, which ensures effective interaction in the team. In this regard, the problem of educating a speaker who consciously uses language as a means of self-creation, self-affirmation and self-expression becomes particularly relevant. The problem of teaching the Ukrainian language as a foreign language has recently become increasingly relevant. For foreign students studying in Ukrainian universities, language acquisition should occur in connection with the study of culture, history, awareness of the mentality and realities associated with the country whose language is being studied. The language teaching system should be structurally and communicatively oriented, that is, aimed at studying the language system, its units and categories, the connections between them, etc., as well as at forming the skills to correctly express one's thoughts in a specific language. One of the features of speech is its communicative conditioning. The development of speech should be carried out in a situationally conditioned context. Working with students in an educational communicative situation will be able to ensure the activation of language knowledge and speech skills, as well as the development of communicative skills. The role of situational information is manifested primarily in its influence on speech action, the choice of language units. The communicative-pragmatic approach, which is actively implemented in didactics, especially foreign, involves an emphasis on a person's orientation in the situation, the selection of language means characteristic of it, and taking into account the characteristics of the addressee.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The properties of some words as units of lexical-grammatical categories to express evaluative meaning have become the subject of research by individual scientists in the aspect of structural-semantic morphology. Adjectives as characteristic words that have a significant content have the highest evaluative potential. The formation of the evaluative semantics of an adjective is determined by both its lexical-semantic features and contextual conditions. Adjectives and adverbs reveal a huge variety of evaluative semantics. However, as noted, the features of the functioning of grammatical categories of an adjective that generate evaluative meanings have been studied in Ukrainian linguistics insufficiently and fragmentarily.

Reflecting on the distribution of pragmatic features in the system of parts of speech, I. Kononenko identifies the adjective as a part of speech with the greatest evaluative potential, the formation of which is “determined by both its lexical-semantic features and contextual conditions,” and considers the issue of actualizing the evaluative semes of adjectives, which leads to a change in their semantic and, at the same time, grammatical meanings [6]. The mentioned researcher analyzes the lexical-semantic potential of the adjective in Slavic languages — considers their lexical-grammatical features, functioning in syntactic constructions of various types. According to this researcher, the semantic structure of adjectives includes the component "evaluation" - the evaluative semantics of adjectives is formed due to various factors: the semantic structure of the lexeme, the set and hierarchy of the semantic lexical-semantic variant, the lexical-grammatical category of the adjective, the type of adjective nomination, the internal form of the word, the semantics of morphemes, the meaning of the supporting noun within the phrase, the semantic-syntactic content of the sentence, etc., but potentially each adjective is a carrier of evaluation.

An adjective as a part of language, characterized by a number of lexical-word-forming, semantic and grammatical features characteristic only of the Ukrainian language, causes certain difficulties in its study by foreign citizens. The question also arises of how to optimize the learning process and make it effective.

A significant number of lexical innovations, including non-normative comparative forms of adjectives, gradually become the property of a wide linguistic practice and literary language as a whole from a narrowly specialized sphere of functioning, which necessitates the development of a special methodology in the study of atypical grammatical phenomena in the sphere by foreign students. At the initial stage of studying the adjective of the Ukrainian language, foreign students get acquainted with the features of the grammatical categories of the gender, number and case of the adjective and their dependence on the grammatical categories of the noun with which the adjective agrees; with the lexical and grammatical categories of the adjective and the features of the formation of each of the degrees of comparison, their typical means of implementation. After understanding the system of typical uses, it is worth paying attention to the pragmatic level, in particular the expression of evaluative values in communicative situations.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

When studying adjectives, the teacher emphasizes that adjectives agree with nouns in gender, number, and case, and degrees of comparison are formed only from qualitative adjectives. As is known, one of the typological features of the grammatical category of degrees of comparison is the ability to form them not from all adjectives. The teacher of the Ukrainian language as a foreign language course should add a comment that the derivational basis of graded forms cannot be adjectives that do not indicate the proper feature. This applies to the group of relative adjective formations to the greatest extent. In the grammatical structure of the language, only proper qualities that express the feature directly are manifested to a greater or lesser extent. However, such words do not always have the ability to form graded forms. This means that qualitative adjectives do not constitute a single-level lexical-grammatical category.

In textbooks on Ukrainian as a foreign language, the following tasks are typical:

1. Read the adjectives, indicate which category of adjectives they belong to in terms of meaning. Form the higher degree of comparison of the adjectives.

Brick factory, expensive tool, thin layer of concrete, effective method of laying asphalt.

Task 2. Form all possible forms of degrees of comparison from the adjectives below, where it is impossible to do this, explain why.

Sharp tool, effective execution, chemicals, effective design method, complex task, low temperature, capable engineering student.

Task 3. Name a line in which degrees of comparison can be formed from all words

1. Blind, pleasant, blue, loud, whitish. 2. Beautiful, soft, tall, deep, gloomy. 3. Deaf, black, thick, interesting, barefoot. 4. Extraordinary, foxy, bluish, kind.

The performance of the above tasks usually does not cause any particular difficulties in understanding by foreign students, however, in the process of discussing modern popular science articles, literary texts, advertising and when working with texts of various nature, foreign students have difficulties in understanding atypical forms of adjectives that form degrees of comparison contrary to the approved grammatical rules, which causes misunderstanding of certain communicative situations and dissonance of the learned rules and practical use of the Ukrainian language.

Certain difficulties in understanding the category of degrees of comparison by foreign students can be caused by the traditional division of adjectives into qualitative and relative, since a characteristic tendency of the modern Ukrainian language is the attraction of relative, ordinal, possessive and pronominal adjectives to the formation of degrees of comparison, which is a violation of the linguistic norm between native speakers and persons who are at the stage of mastering the language.

Actually, it is about knowledge of the spheres of human activity and communication, as well as the manipulative nature of language, which underlies its

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

variability and subjectivity. Sometimes people, having perfect command of the language, often feel helpless in some spheres of communication due to the lack of practical skills in using the genre forms of these spheres.

Modern artistic, newspaper, advertising, Internet and even dictionary sources contain numerous forms of comparative, superlative and elative, formed in violation of the language norm, therefore, in the texts of textbooks on the Ukrainian language as a foreign language, special comments should be given on the use of such forms, e.g.: *І сонце було немилосердне — на такий сковородці навіть чорні маторжаники з гидкого тертого бурякового насіння* ***найголоденніші*** *не смажать* (V. Zatulyviter) [4, P. 24]; *Нема* ***нужденнішої*** *на землі людини, / Яка нікого у житті не любить* (I. Drach) [1].

After these texts of poems, it is necessary to comment on the fact that the adjective with the suffix -enn- is graded, which can form degrees of comparison in accordance with language norms.

It should also be noted that in both examples, the grammes of the comparative and superlative are used to actualize the meaning of a negative assessment, which is explained by the author's intention and the influence of the context - "the results of occasional derivational processes introduced into artistic communicative-pragmatic situations encourage the addressee to experience, evoke feelings in him" [17, p. 235].

In newspapers and weeklies, in advertising, atypical forms of adjectives are used quite often, e.g.: *У газетах та тижневиках, у рекламі нетипові форми прикметників використовуються досить часто, напр.: Ти абсолютний нуль — повторює собі ця людина, —* ***найабсолютніший*** *нуль. Тебе — що є, що нема — однаково* (T. Malyarchuk) [8]. *От я свиня — то вже свиня! Од свиней* ***свиніша*** (P. Tychyna) [10, P. 139]; ***Найостанніший*** *матч у кар'єрі Андрія Шевченка* [9]; *Нова суперчетвірка —****найбамбіннішим*** *мікс екзотичних фруктів: лічі, фейхоа, маракуйя, гранат* [14]; *Маска Electric EG 2 ANDREAS WIIG —* ***найтоповіша*** *маска в лінійці Electric* [9].

So, such forms of adjectives can be considered atypical, since they are formed in violation of language norms. For students to fully understand the purpose of using metaphorical adjective forms, in addition to interpreting new meanings and assessments that have arisen in the text, the mechanism of formation of such forms should be explained. The teacher should note that the contradiction between the grammatical meaning of a certain lexical-grammatical category of an adjective and its form of the degree of comparison causes a change in the lexical meaning, that is, the grammatical meaning in a certain context is influenced by the lexical meaning of the word, which, as a result of this influence, begins to express an evaluative meaning.

Also, the text of the manuals should provide comments on the functional style of the language in which the non-normative unit is used. The presence of such comments in the texts of the textbooks will contribute to the mastery of the complex of language genres accepted in society, since each of them has its own set of language means and models of behavior.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

For example, it is traditionally believed that the pragmatic function of words is most fully revealed in the language of fiction, in particular, we can trace the active functioning of the analyzed units in the language of poetry. The use of adjectives in a figurative sense to model evaluative meaning is, of course, a fairly common phenomenon, which generally corresponds to the pragmatic orientation of evaluation - the expression of an attitude towards the referent, which, as a rule, is accompanied by emotional and figurative connotations in speech.

Analysis of adjectives in texts of different genres and explanation of the specifics of the use of atypical forms of adjectives helps to find out how adjectives are used in different language contexts and what meanings they convey. To conduct a text analysis of literary texts, foreign students can be offered to use a program for analyzing the language of the text, which allows you to automatically highlight adjectives in the text and conduct statistical analysis. To analyze Ukrainian literary texts, you can use programs such as 17 Poliqarp or TextCrunch. These programs allow you to highlight adjectives in texts and perform statistical analyses, such as distribution by gender and number, distribution by degree of comparison, frequency of use, and other parameters. Analysis of adjectives in literary texts can help reveal the author's writing style, describe the characteristics of characters, and also clarify the connections between adjectives and other elements of the text.

The teacher's explanation of the use of atypical forms of adjectives in different styles of the modern Ukrainian language will help foreign students master the language of the country of study, as well as skillfully use language tools in communication and to understand text features when reading, watching feature films, professional communication, etc.

Conclusions. The formation of communicative skills of foreign students by studying the evaluative potential of language units and studying the use and understanding of such atypical forms allows you to create conditions that are as close as possible to real language communication in Ukrainian. In order to increase the interest of students and, as a result, increase the effectiveness of studying Ukrainian phraseology, we have developed a system of tasks for foreign students at each stage.

Taking into account the results of his research, the author can argue that the study of atypical forms of adjectives of the Ukrainian language (as well as other morphological parts of speech) intensifies and significantly increases the effectiveness of the process of learning to understand and use Ukrainian communicative units. These technologies improve the effectiveness of both classroom and independent work of foreign students with texts in Ukrainian and oral speech. It is very important that the study of the pragmatic potential of language units in the structure of the Ukrainian language as a foreign language course allows creating conditions for the audience that are as close as possible to real communication in a foreign language. This is also noted by other researchers [19], [28].

Therefore, the reform of language education consists, first of all, in reorienting language courses to the development of language skills and abilities necessary for

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

solving life problems, satisfying cultural requests and communicative needs, and practical activities. Work with foreign students in an educational communicative situation should also be aimed at familiarizing them with atypical implementations of language units in certain contexts, including the grammatical meanings of adjectives.

The inclusion of special comments regarding the results of transferring grammatical forms from one type of relationship to another and the interpretation of new meanings that appear as a result of such transfers in the texts of textbooks and manuals on the Ukrainian language as a foreign language will contribute to the improvement of the methodology of teaching the Ukrainian language as a foreign language course.

The provision of special comments regarding the results of transferring grammatical forms from one type of relationship to another and the interpretation of new meanings that appear as a result of such transfers in the texts of textbooks and manuals on the Ukrainian language as a foreign language will contribute to the improvement of the methodology of teaching the Ukrainian language as a foreign language course.

Given the relevance of this topic, we consider it necessary to continue the development of research that will increase the effectiveness of teaching foreign students of Russian and Ukrainian languages, make the educational process more interesting and diverse, and contribute to the improvement of cognitive activity and educational level of future specialists.

References:

1. Drach, I. Bulo sobi ya.... [It was me....]. Retrieved from URL: http://duns37.livejournal.com/348157.html. [in Ukrainian].

2. Zhluktenko, Yu. O. (1971). *Metodyka vykladannia inozemnykh mov u vyshchii shkoli [Methodology of teaching foreign languages in higher education]*. Kyiv: Higher Education School. [in Ukrainian].

3. Zagnitko, A. (1996). *Teoretychna hramatyka ukrainskoi movy : Morfolohiia [Theoretical Grammar of the Ukrainian Language: Morphology]*. Donetsk: Don State University. [in Ukrainian].

4. Zatulyveter, V. Dizha: Poza zhanrom. [Dizha: Beyond Genre]. *Modernity: Literature, Science, Art, Social Life*. 2004. *No. 4. P. 14–27.* [in Ukrainian].

5. Koloiz, J. V. (2007). *Ukrainska okazionalna deryvatsiia [Ukrainian Occasional Derivation]*. Kyiv: Accent. [in Ukrainian].

6. Kononenko, V. I. (2009). Prykmetnyk u slovianskykh movakh *[Adjective in Slavic Languages]*. Kyiv: VPC "Kyiv University". [in Ukrainian].

7. Kosmeda, T. A. (2000). *Aksiolohichni aspekty prahmalinhvistyky : formuvannia i rozvytok katehorii otsinky [Axiological aspects of pragmalinguistics: formation and development of the evaluation category]*. Lviv : LNU im. I. Franka. [in Ukrainian].

8. Malyarchuk T. Oblaka. Tam de nebo [Clouds. Where the sky is]. Retrieved from URL: http://simcheg.livejournal.com/6389.html. [in Ukrainian].

9. Tak prosto [It's that simple]. Retrieved from URL: http://serj-doc.livejournal.com/1025413.html. [in Ukrainian].

10. Tychyna, P. G. (1991). *Des na dni moho sertsia. Poezii [Somewhere at the bottom of my heart. Poems]*. Kyiv: Soviet writer. [in Ukrainian].

11. Turkevich, O. (2009). Metodyka vykladannia ukrainskoi movy yak inozemnoi: rozvytok nauky i stanovlennia termina [Methodology of teaching Ukrainian as a foreign language: development of science and formation of the term]. *Theory and practice of teaching Ukrainian as a foreign language. Issue 4. P. 137–144.* [in Ukrainian].

12. Khaliman, O. V. Morfolohichni zasoby vyrazhennia katehorii otsinky v suchasnii ukrainskii movi: rid i chyslo [Morphological means of expressing the evaluation category in the modern Ukrainian language: gender and number]. *Extended abstract of candidate's thesis.* Kharkiv : KhNPU imeni H.S. Skovorody [in Ukrainian].

Література:

1. Драч І. Було собі я.... URL : http://duns37.livejournal.com/348157.html (дата звернення 11.03.2025).

2. Жлуктенко Ю. О. Методика викладання іноземних мов у вищій школі. Київ : Вища школа, 1971. 222 с.

3. Загнітко А. Теоретична граматика української мови : Морфологія. Донецьк : Дон ДУ, 1996. 437 с.

4. Затуливітер В. Діжа: Поза жанром. Сучасність : Література, наука, мистецтво, суспільне життя. 2004. N 4. С. 14–27.

5. Колоїз Ж. В. Українська оказіональна деривація. Київ : Акцент, 2007. 311 с.

6. Кононенко В. І. Прикметник у слов'янських мовах. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2009. 495 с.

7. Космеда Т. А. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики : формування і розвиток категорії оцінки. Львів : ЛНУ ім. І. Франка, 2000. 349 с.

8. Малярчук Т. Облака. Там де небо. URL : http://simcheg.livejournal.com/6389.html (дата звернення 11.03.2025).

9. Так просто. URL : http://serj-doc.livejournal.com/1025413.html (дата звернення 12.03.2025).

10. Тичина П. Г. Десь на дні мого серця. Поезії. Київ : Радянський письменник, 1991. 221 с.

11. Туркевич О. Методика викладання української мови як іноземної: розвиток науки і становлення терміна. Теорія і практика викладання української мови як іноземної. 2009. Вип. 4. С. 137–144.

12. Халіман О. В. Морфологічні засоби вираження категорії оцінки в сучасній українській мові: рід і число : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : [спец.] 10.02.01 «Українська мова». Харків, 2010. 20 с.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDK 044.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-92-104

Shalova Natalia Stanislavivna Senior Lecturer at the Department of English for Engineering № 2, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, tel.: (044) 204-85-37, https://orcid.org/0000-0003-4719-727X

Zarivna Oksana Tymofiivna PhD, Associate Professor at the Department of English for Engineering № 2, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, tel.: (044) 204-85-37, https://orcid.org/0000-0002-9821-4482

Khymai Nataliia Ihorivna Senior Lecturer at the Department of English for Engineering № 2, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, tel.: (044) 204-85-37, https://orcid.org/0000-0002-2625-7301

ANALYSIS OF USING AI TOOLS AT TECHNICAL UNIVERSITY

Abstract. In recent years, artificial intelligence (AI) technologies have rapidly entered the educational and scientific space, transforming the economy and society and symbolizing a new stage not only in the history of digital technologies, but also in the global scale of the development of modern civilization as a whole. AI is defined as a strategic technology that provides many benefits for citizens and society as a whole,

In the modern educational environment, AI technologies play a key role in increasing the efficiency of the educational process and the professional development of teachers. The integration of AI into educational practice contributes to the personalization of learning, the automation of routine tasks and the provision of individual feedback.

The article analyzes the theoretical foundations of the problem of using artificial intelligence in higher education. It is shown that the artificial intelligence system, as a strategic technology, provides many benefits for the lives of people and society as a whole, and also symbolizes a new stage not only in the history of digital technologies, but also in the global scale of the development of modern civilization. An overview of the policies of European and world organizations, in particular, the European University Association, etc., on the effective use of AI systems in everyday life and, in particular, in the field of education, was presented. A number of publications were reviewed and a number of advantages of using artificial intelligence services for the professional development of teachers were highlighted:

personalization of learning is the ability of AI services to analyze the individual needs of teachers and offer adaptive curricula; automation of routine tasks - automation of student assessment through AI; support for professional development - use of AI to provide recommendations for improving qualifications - relevant courses, seminars and trainings; research and forecasting the results of the educational process; individual approach to students with special educational needs; creating intellectual content. Particular attention is paid to research on the development of educational content using AI.

Keywords: artificial intelligence (AI), digital technologies, educational environment, individual feedback, higher education.

Шалова Наталія Станіславівна старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №2, Національний технічний університет України « Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського», м. Київ, тел.: (044) 204-85-37**,** https://orcid.org/0000-0003-4719-727X

Зарівна Оксана Тимофіївна кандидат педагогічних наук доцент, доцент кафедри англійської мови технічного спрямування № 2, «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, тел.: (044) 204-85-37, https://orcid.org/0000-0002-9821-4482.

Химай Наталія Ігорівна старший викладач кафедри англійської мови технічного спрямування №2, Національний технічний університет України «Київський політехнічний університет імені Ігоря Сікорського», м. Київ, тел.: (044) 204-85-37**,** https://orcid.org/0000-0002-2625-730

АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ ІНСТРУМЕНТІВ ШІ У ТЕХНІЧНМУ ВУЗІ

Анотація. Упродовж останніх років в освітній і науковий простори стрімко увійшли технології штучного інтелекту (ШІ), що трансформують економіку і суспільство, а також символізують новий етап не тільки в історії цифрових технологій, а й у глобальному масштабі розвитку сучасної цивілізації в цілому. ШІ визначено як стратегічну технологію, що передбачає багато переваг для громадян і суспільства загалом,

У сучасному освітньому середовищі технології ШІ відіграють ключову роль у підвищенні ефективності навчального процесу та професійного розвитку педагогів. Інтеграція ШІ в освітню практику сприяє персоналізації навчання, автоматизації рутинних завдань та наданню індивідуального зворотного зв'язку

У статті проаналізовано теоретичні засади проблеми використання штучного інтелекту у сфері вищої освіти. Показано, що система штучного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

інтелекту як стратегічна технологія, передбачає багато переваг для життя людей і суспільства загалом, а також символізує новий етап не тільки в історії цифрових технологій, а й у глобальному масштабі розвитку сучасної цивілізації. Представлено огляд політики європейських та світових організацій, зокрема, Європейської асоціації університетів тощо щодо ефективного використання системи ШІ у повсякденному житті і, зокрема у сфері освіти

Було опрацьовано ряд публікацій та виокремлено ряд переваг використання сервісів штучного інтелекту для професійного розвитку викладачів: персоналізація навчання- тобто здатнісь серівісів ШІ аналізувати індивідуальні потреби педагогів та пропонувати адаптивні навчальні програми; автоматизація рутинних завдань-автоматизація оцінювання робіт учнів через ШІ; підтримка професійного розвитку- застосування ШІ для надавання рекомендацій щодо підвищення кваліфікації- відповідні курси, семінари та тренінги; дослідження та прогнозування результатів освітнього процесу; індивідуальний підхід до учнів із особливими освітніми потребами; створення інтелектуального контенту**.** Особлива увага зосереджена на дослідженні про розробку навчального контенту за допомогою ШІ.

Ключові слова: штучний інтелект (ШІ), цифрові технології, освітнє середовище, індивідуальний зворотній зв'язок, вища освіта.

Formulation of the problem in general. AI will undoubtedly transform higher education, but it will not be able to completely replace a teacher, mentor, scientific supervisor, etc. After all, the educational process is multifaceted and is not limited to solving the tasks set. Human interaction in education is indispensable and has many social tasks. This is, first of all, adaptation to a new learning environment, the formation and development of emotional intelligence, the educational function, motivation, control, punishment and encouragement, differentiation of learning and an individual approach. The educational process aims to form a harmonious, comprehensively developed personality with clear beliefs and values, and not just a set of certain knowledge, skills and abilities to perform tasks.

The occurence and rapid distribution of AI since its launch in November 2022 has been the subject of several discussions with the practical application of AI tools in higher education being of particular concern. Today, there are many innovative tools, each with its own advantages in speed, functionality and productivity. Many of them do not require additional technical knowledge from the user which simplifies the possibilities of their use during learning. AI technology is a new subject area for universities around the world. The reality is that the use of generative artificial intelligence (GAI) has enormous consequences and has a significant impact on society, both positive and negative. Therefore, society needs clear criteria regarding the purpose, principles, and values that will guide it when working with AI.

The lack of such criteria and the associated violations of academic integrity have forced universities to act. So, some of them have decided to ban the use of AI,

others are trying to regulate work with it and allow the technologies to be freely integrated into the university ecosystem. Nevertheless, none of the universities can deny that certain rules must be established for the use of AI. This will allow the formation of ethical and civic competencies in the university community, helping reduce the negative and increase the positive consequences of the use of various technologies and AI tools. It becomes urgent to study the existing experience for the development of such programs and the current practice of their implementation.

Analysis of recent research. The relevance of the problem of using AI systems in higher education is confirmed by an increase in the number of publications on this issue in 2021-2022, almost two to three times compared to previous years [8]. The changes in fundamental structures in university society and the formation of a new research agenda in higher education were highlighted[6]; increased efficiency in educational (teaching and learning processes) and research activities and the development of new skills [6]; high quality forecasting with many input variables and recommendations based on student characteristics, improved academic performance of students, as well as improved online processes [11]. The development and implementation of AI technologies in Ukraine is defined as one of the tasks of other regulatory legal acts, in particular the National Informatization Program for 2022-2024 [1]. Considerable attention has been paid to the problems of AI implementation by Ukrainian scientists: improving the training and advanced training of pedagogical personnel through the introduction of digital technologies with AI into the educational environment [5]; the legal status of AI [14].

The purpose of the article is to present the theoretical foundations of the problem of using AI at the universities in the context of legal regulation of the implementation of AI in the domestic educational community, and analyze AI tools that can be used in the process of studying at a technical university, as well as give practical recommendations for the development and implementation of AI at the universities.

Presenting main material. On March 13, 2024, the European Parliament formally adopted the EU Artificial Intelligence Act. The AI Act is the world's standalone law administering AI, and a point of interest piece of enactment for the EU. As the world's to begin with standalone enactment devoted to administering AI, the AI Act speaks to a proactive approach by the European Union to address the moral, lawful, and societal suggestions of AI innovation. This point of interest piece of legislation points to set up clear rules and measures for the improvement, sending, and utilization of AI frameworks over different segments, counting healthcare, transportation, fund, and open administrations. By advancing straightforwardness, responsibility, and human- centric AI, the EU looks to cultivate advancement while defending crucial rights and values [9].

Ukraine adopted the Concept of Artificial Intelligence in 2020. This Concept defines the goal, principles and objectives of developing artificial intelligence technologies in Ukraine as one of the priority areas in the field of scientific and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

technological research. The following terms are used in this Concept: Artificial intelligence is an organised set of information technologies that can be used to perform complex tasks by using a system of scientific research methods and algorithms for processing information received or independently created during work, as well as to create and use own knowledge bases, decision-making models, algorithms for working with information and determine ways to achieve the tasks[2].

Regarding compliance with ethical standards, the Concept primarily provides for “the need to regulate public relations in the field of artificial intelligence development at the legislative level,” as well as the development of the Code of Ethics for Artificial Intelligence [2].

The overarching idea of using AI is the issue of ethics, trust and reliability, which is reflected in the EU framework documents: Recommendation of the Council on Artificial Intelligence [10]; This approach leads to the generation of fundamental principles that are a priority for all international and national regulatory and legal political, economic documents, as well as those relating to human rights, consumer and personal data protection, intellectual property rights, responsible business conduct and competition, etc. The basic principles of responsible management of trustworthy AI according to the Recommendation of the Council on Artificial Intelligence are:

• inclusive and sustainable development and well-being based on expanding human capabilities, enhancing creativity, promoting the inclusion of underrepresented groups, reducing economic, social, gender and other inequalities and protecting the natural environment;

• human-oriented values and fairness through respect for the rule of law, human rights and democratic values throughout the life cycle of an AI system. These include freedom, dignity and independence, privacy and data protection, non-discrimination, equality, diversity, fairness, social justice and internationally recognised labour rights;

• transparency and clarity, which requires: providing necessary information; promoting general understanding of the AI system; awareness of interaction with AI systems in the workplace; realizing the result; if necessary, appealing the outcome received from the AI system;

• reliability, safety and security twithin the life cycle of the AI system, including ensuring proper functioning without undue risk, enabling analysis of AI system outputs and query responses in context and consistentcy with the level of equipment; applying a systematic approach to risk management at each phase of the AI system life cycle on an ongoing basis, including privacy, digital security and bias;

• responsibility/accountability that AI users should bear for adhering to these principles[10].

National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute has developed regulations on the use of artificial intelligence for academic activities[4]. The university recognizes such methods of using AI models as academically dishonest, which violate the principles of integrity and ethics, research.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Among the main provisions are the following:

- Publishing AI-generated text or AI-paraphrased content from other sources as your own work. The use of AI for automatic text generation or paraphrasing of existing content belongs without indicating the source, violates the principles of authorship and is confirmed by plagiarism.

- AI reworking of the author's own article with an order to republish it as a new rticle. Using AI to transform an author's already published work for the purpose of creating a new publication violates the University's Honor Code and self-identification in scholarly work[13].

The possibilities of implementing AI (primarily ChatGPT) are most evident in the teaching and learning processes during: generating alternative ways of expressing ideas; opposing (additional argumentation) in discussions; studying and solving problems (coaching); creating content for classes (for example, defining discussion questions); supporting students and providing personalized feedback in real time based on information from students and teachers; improving curricula and programs; studying and interpreting data; dynamic assessment of academic achievements, etc.; as a separate tool or integrated into other systems and platforms used in higher education[12].

The European University Association (EUA) said its Learning and Teaching Steering Committee wanted to share some key considerations for European universities on AI in higher education. “There are various drawbacks associated with the use of artificial intelligence, such as lack of attribution, bias in data and algorithms, intellectual property and copyright, or issues related to privacy, data security and fairness,” the EUA position statement said. “However, there are many potential benefits for academic work, including increased efficiency, personalized learning and new ways of working.” Banning the use of AI tools and other new technologies is practically impossible. The higher education sector must adapt its approaches to learning, teaching and assessment in such a way that AI is used effectively and appropriately [9].

Ethical and reasonable use of AI tools will improve teaching practices, improve students’ learning experiences, and ensure the development of future skills within ethical standards. At the same time, teachers will be able to develop innovative teaching methods.

Special attention should be paid to the use of AI in the educational and scientific activities of universities, as outlined by the European University Association in Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching[9];

- lack of references;
- inaccuracy of data and algorithms;
- uncertainty of intellectual property and copyright;
- issues related to confidentiality, data security and virtue.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

After analyzing a number of publications, a number of advantages of using artificial intelligence services for the professional development of teachers were identified:

1. Personalization of learning. AI services are able to analyze the individual needs of teachers and offer adaptive curricula. This allows consider the level of training, learning style and professional interests of each teacher. For example, adaptive learning systems can adjust content to a specific user, ensuring more effective learning of the material [3].

Thanks to the capabilities of artificial intelligence, learning becomes more flexible and individualized since they could analyze data about each student in details. The multifunctional potential of AI allows:

• *Collect and analyze engagement data*: AI tracks how students interact with learning materials, how much time they spend performing tasks, and what results they achieve. This allows us to understand each student's strengths and weaknesses, as well as identify their individual needs.

• *Develop personalized learning methods*: Based on the analysis data, AI can generate personalized learning plans that include adaptive exercises, differentiated materials, and interactive formats that match each student's learning style and preferences. For example, if a student has problems with listening\comprehension while learning English, AI can generate personalized listening exercises for them and then provide immediate feedback and explanations for errors.

• *Adapt learning in real time*: AI could track learner's progress and make changes to the learning plan. This ensures that the learner is always receiving the optimal level of challenge and support that meets his needs.

• *Provide a variety of formats*: AI can create learning materials in a variety of formats, such as interactive exercises, visualizations, games, and videos, accommodate different learning styles and student preferences. For example, if a student is more visual, they can receive material via infographics, videos and interactive simulations rather than just reading text.

• *Immediate feedback*: After completing tasks, students receive immediate feedback that helps them understand the material and identify areas that need additional practice.

2. Automation of routine tasks. The use of AI allows you to automate the processes of assessing student work, planning lessons and preparing educational materials. This frees up teachers' time for creative activities and individual work with students. In particular, tools for automated assessment and educational data analytics contribute to increasing the efficiency of the educational process [20

The simplest and most understandable use of artificial intelligence is knowledge control, automated task checking, error detection and correction and assistance to teachers. The system determines the independence of task performance in grading. In addition, AI helps eliminate the problem of cheating by analyzing images from video cameras and user activity in the browser. Proctoring systems

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

based on artificial intelligence technologies determine the independence of task performance. A significant positive effect is the use of AI for acquiring knowledge and skills, the ability to recognize text and voice with subsequent analysis of natural language, which began to be used in the study of foreign languages [3].

3. Individual approach to students with special educational needs.

Students with special educational needs often require additional support and resources to achieve academic success. Artificial intelligence technologies offer innovative solutions that can expand their capabilities significantly and create more inclusive educational environment. Here are some examples of how AI can be used in inclusive education:

• *Individualized learning*: AI can create personalized learning plans that meet their individual needs by analyzing a student's strengths and weaknesses, learning style, pace, and interests. Such plan could include adaptive learning materials, interactive tasks, games and exercises that adjust the difficulty and level of support based on the student's progress automatically.

• *Support for access to information*: AI tools such as text-to-speech translators and speech recognition could help students with visual or hearing impairments access learning materials and participate in classes on an equal basis with other students.

• *Improving communication*: AI could help students with communication difficulties through alternative and augmentative communication methods, such as symbolic communication systems or eye-tracking technologies.

• *Emotional support*: AI-based virtual assistants can provide students with emotional support and encouragement, creating a positive and motivating learning environment.

4. Research and Forecasting Educational Outcomes

AI has the potential to improve the process of monitoring student learning outcomes and forecasting educational outcomes, as it allows for more accurate, objective, large-scale and efficient research. This could lead to a more equitable and efficient education system. Here are some examples of how AI can be used to assess the dynamics of various indicators and plan work:

• *Identifying trends and patterns:* AI can analyze large amounts of data from various sources, such as past performance, attendance and students' surveys, and identify trends and patterns that may not be visible at first sight. This information could help teachers and administrators identify factors that contribute to learning success for specific groups of students or academic subjects.

• *Evaluating the effectiveness of pedagogical tools:* AI could be used to evaluate the effectiveness of curricula, teaching methods and resources by analyzing data on student learning outcomes. This will help teachers make reasonable decisions on which methods and tools produce the best results and which need improvement.

• *Students' progress tracking:* AI could track students' learning progress over time by analyzing their current and final grades and other information. This could

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

help teachers identify students at risk of not succeeding and provide them with additional support.

• *Resource optimization*: AI could assess the quality and effectiveness of learning materials, such as textbooks, online resources, services and platforms. This will help teachers choose the best materials for their students, allocate time and avoid overload[3].

5. Supporting professional development. AI services could provide recommendations for professional development by offering relevant courses, seminars and trainings. They also contribute to the creation of communities for the exchange of experience and knowledge between teachers. For example, the use of technologies with elements of artificial intelligence in the professional development of teachers contributes to the formation of digital competence and adaptation to modern educational trends [11].

6. Analytics and feedback. AI is able to analyze learning outcomes and provide detailed feedback, which helps educators identify strengths and weaknesses in their activities and adjust teaching methods. The use of AI in assessing student achievement allows the automation of analysis and assessment of work increasing the objectivity and efficiency of the process . Despite its numerous benefits, the integration of AI into education requires attention to ethical issues, such as data confidentiality, algorithm transparency and the avoidance of bias. It is important to ensure that the use of AI complies with the principles of academic integrity and promotes the development of critical thinking in educators [3].

7. Intelligent tutoring systems: AI-based chatbots or virtual assistants that could provide instant support, answer questions and explain complex concepts. They could be available 24/7, offering personalized help when needed and they use:

- Chatbots, which collect information using a dialogue interface that simulates this process.
- Conversations could be adapted to the student's personality and modified depending on their responses.
- Chatbots could filter out rude comments and personal insults, which are sometimes found in feedback forms.
- Language learning: AI-powered chatbots and language learning apps can provide interactive practice, pronunciation feedback and personalized lessons for language learning.

The integration of chatbots into the educational process provides such advantages as providing instant assistance to learners, quick access to information, improving learning outcomes and improving the quality of the educational experience. An educational chatbot is an automated intellectual and educational system that operates on the basis of artificial intelligence. It provides the content of training and forms a special environment for studying and testing knowledge on a certain subject in a dialogical form. However, there are certain challenges in the process of using AI-based chatbots, which include assessment accuracy, reliability

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

and ethical issues. These problems require further research and resolution to optimize the integration of chatbots in the process of distance education [7].

8. Creating smart content.

Artificial intelligence is opening up new horizons in education, giving teachers powerful tools to create innovative and engaging content. Here are some great AI capabilities that could be used in the educational process:

• *Visualization of textual information*: AI could create visual materials that make learning more visual and engaging when studying any academic subject. For example, students could explore a virtual reconstruction of an ancient city in a history class, which will help them understand the life and culture of that time in more efficient way.

• *Augmented and Virtual Reality*: AI could be used to create immersive augmented and virtual reality experiences that allow students to explore complex concepts and ideas in a more interactive way. For example, students could explore a virtual 3D model of the human heart in a biology class, allowing them to understand its structure and function.

• *Interactive visualizations*: AI could create interactive visualizations of data, graphs and charts that allow students to explore information dynamically and understand it better.

Moreover, AI could automatically update learning materials and reflect the latest research and data, ensuring that students always have access to the most up-to-date information.

We analyzed several studies on the development of educational content using AI:

- *Personalized curricula*: AI could be used to analyze students' strengths and weaknesses, as well as their learning preferences, create personalized curricula adopted to their individual needs.
- *Adaptive learning platforms*: AI-powered platforms could adjust the difficulty and pace of learning content based on student performance dynamically, providing an optimal learning experience.
- *Automated content generation*: AI can be used to automatically create educational content, such as tests, quizzes and practical exercises, saving teachers' time and effort.
- *Virtual Tutorials*: AI-powered chatbots or virtual assistants could provide instant support and answers to students' questions enhancing their learning experience.
- *Analysis of learning analytics*: AI can analyze student performance data to identify patterns, trends, and areas where students may need additional support or intervention.
- *Multimedia content creation*: AI can be used to create interactive and engaging multimedia content, such as videos, animations and simulations, to improve understanding and retention.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- *Content translation and localization*: AI-powered tools could translate and localize educational content into different languages making it accessible to a global audience.
- *Curation of educational resources*: AI could scan vast amounts of educational resources to select relevant and high-quality content for students saving their time and effort [14].

Conclusion. The effective use of AI systems in everyday life has led to the discussion and adoption of important documents by international organizations, including: the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization (UNESCO), the European Union, the Organization for Economic Cooperation and Development, etc.

It is important to note that AI is a tool that could improve the development of educational content, but it should not replace human creativity, critical thinking and ethical considerations. AI should be considered as a new tool that could help significantly in the process of acquiring knowledge and in the process of controlling the quality and success of this knowledge, improving educational outcomes as well. AI technologies play a key role in increasing the efficiency of the educational process and the professional development of teachers in the modern educational environment. The integration of AI into educational practice contributes to the personalization of learning, the automation of routine tasks and the provision of individual feedback.

Prospects for further research: the use of artificial intelligence in research activities; the application of AI in the assessment of higher education students; in the management of the educational process; personalization of educational trajectories of higher education students according to their strengths and weaknesses; research into the industry-specific features of the implementation of AI.

References:

1. Verkhovna Rada of Ukraine. (2022, July 8). Pro zatverdzhennia zavdan Natsionalnoi prohramy informatyzatsii na 2022-2024 roky [On approval of the objectives of the National Informatisation Programme for 2022-2024] (2360-IX). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2360-20 (in Ukrainian)

2. Cabinet of Ministers of Ukraine. (2020, December 20). Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [On approval of the Concept of Artificial Intelligence Development in Ukraine] (1556-r). https://bit.ly/3XBWNJg (in Ukrainian)

3. KovalenkoV.V. Rekomendatsii dlia vchyteliv shchodo vykorystannia servisiv shtuchnoho intelektu u navchanni pryrodnycho-matematychnykh predmetiv.[Recommendations for teachers on the use of artificial intelligence services in teaching science and mathematics.] Perspectives and Innovations in Science. Pedagogy, Psychology, Medicine.12(46) 2024. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-12(46)-369-382

4. Natsionalnyi tekhnichnyi universytet Ukrainy “Kyivskyi politekhnichnyi instytut imeni Ihoria Sikorskoho”. Polityka vykorystannia shtuchnoho intelektu dlia akademichnoi diialnosti v KPI im. Ihoria Sikorskoho [National Technical University of Ukraine “Igor Sikorskii Kyiv Polytechnic Institute”.Policy on the Use of Artificial Intelligence for Academic Activities at “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”]. (2023). Retrieved from https://pbf.kpi.ua/ua/wp-content/uploads/2024/01/policy_ai_using.pdf [in Ukrainian].

5. Nychkalo, N., Lazarenko, N., & Gurevych, R. (2022). Informatyzatsiia ta tsyfrovizatsiia suspilstva v XX stolitti:novi vyklyky dlia zakladiv vyshchoi osvity [Informatization and Digitalization of Society in the 21st Century: New Challenges for Institutions of Higher Education]. Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems, (60), 17-29. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-60-17-29 [in Ukrainian].

6. Bearman, M., Ryan, J., & Ajjawi, R. (2022). Discourses of Artificial Intelligence in higher education: A critical literature review. Higher Education. https://doi.org/10.1007/s10734-022-00937-2

7. Boiko A., Tymoshchuk V., Parzhnytskyi V., Shevtsova N., Yashanov, S.(2024). The impact of the integration of artificial intelligence on changes in the education process of Ukraine: prospects and challenges. *Eduweb*, №18(1).180-189. https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.01.13

8. Crompton, H., & Burke, D. (2023). Artificial Intelligence in higher education: The state of the field. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20(1). https://doi.org/10.1186/ s41239-023-00392-8

9. European University Association. (2023, February). Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching. https://www.eua.eu/resources/publications/1059

10. OECD. (2019, May 22). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449). https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449

11. Ouyang, F., Zheng, L., & Jiao, P. (2022). Artificial Intelligence in Online Higher Education: A systematic review of empirical research from 2011 to 2020. Education and Information Technologies, 27(6), 7893-7925. https://doi.org/10.1007/s10639-022-10925-9

12. Sabzalieva, E., & Valentini, A. (2023). ChatGPT and artificial intelligence in higher education: quick start guide. UNESCO International Institute for Higher Education in Latin America and the Caribbean. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385146.locale=en

13. Stavytska, I., Shalova, N., & Korbut, O. (2024). Exploring the impacts and techniques of teaching with artificial intelligence tools. Perspectives and Innovations in Science. Pedagogy, 6(40). 40-47. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6(40)-40-47

14. Yara et al., 2021; Yara, O., Brazheyev, A., Golovko, L., & Bashkatova, V. (2021). Legal regulation of the use of Artificial Intelligence: Problems and Development Prospects. European Journal of Sustainable Development, 10(1), 281. https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p281

***Література*:**

1.Верховна Рада України. (2022, 8 липня). Про затвердження завдань Національної програми інформатизації на 2022-2024 роки (2360-IX). https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2360-20

2.Кабінет Міністрів України. (2020, 20 грудня). Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні (1556-р). https://bit.ly/3XBWNJg

3.Коваленко В.В. Рекомендації для вчителів щодо використання сервісів штучного інтелекту у навчанні природничо-математичних предметів. Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина») № 12(46) 2024. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-12(46)-369-382 *[373]*

4. Національний технічний університет України “Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”. Політика використання штучного інтелекту для академічної діяльності в КПІ ім. Ігоря Сікорського(2023).

https://pbf.kpi.ua/ua/wpcontent/uploads/2024/01/policy_ai_using.pdf

5. Ничкало, Н. Г., Лазаренко, Н. І., & Гуревич, Р. С. (2022). Інформатизація та цифровізація суспільства в XXI столітті: нові виклики для закладів вищої освіти. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми, (60), 17-29. https://doi.org/10.31652/2412-1142-2021-60-17-29

6. Bearman, M., Ryan, J., & Ajjawi, R. (2022). Discourses of Artificial Intelligence in higher education: A critical literature review. Higher Education. https://doi.org/10.1007/s10734-022-00937-7

7. Boiko A., Tymoshchuk V., Parzhnytskyi V., Shevtsova N., Yashanov, S.(2024). The impact of the integration of artificial intelligence on changes in the education process of Ukraine: prospects and challenges. Eduweb.№18(1).180-189. https://doi.org/10.46502/issn.1856-7576/2024.18.01.13

8. Crompton, H., & Burke, D. (2023). Artificial Intelligence in higher education: The state of the field. *International Journal of Educational Technology in Higher Education*, 20(1). https://doi.org/10.1186/ s41239-023-00392-8

9. European University Association. (2023, February). Artificial intelligence tools and their responsible use in higher education learning and teaching. https://www.eua.eu/resources/publications/1059

10. OECD. (2019, May 22). Recommendation of the Council on Artificial Intelligence (OECD/LEGAL/0449). https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0449

11. Ouyang, F., Zheng, L., & Jiao, P. (2022). Artificial Intelligence in Online Higher Education: A systematic review of empirical research from 2011 to 2020. Education and Information Technologies, 27(6), 7893-7925. https://doi.org/10.1007/s10639-022-10925-9

12. Sabzalieva, E., & Valentini, A. (2023). ChatGPT and artificial intelligence in higher education: quick start guide. UNESCO International Institute for Higher Education in Latin America and the Caribbean. https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000385146.locale=en

13. Stavytska, I., Shalova, N., & Korbut, O. (2024). Exploring the impacts and techniques of teaching with artificial intelligence tools. Perspectives and Innovations in Science. Pedagogy, 6(40). 40-47. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-6(40)-40-47

14. Yara, O., Brazheyev, A., Golovko, L., & Bashkatova, V. (2021). Legal regulation of the use of Artificial Intelligence: Problems and Development Prospects. European Journal of Sustainable Development, 10(1), 281. https://doi.org/10.14207/ejsd.2021.v10n1p281

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC: 378/37.09; 792 / 796.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-105-118

Sharykov Denys Ihorovych PhD of Art Criticism, Associate Professor, Professor of the Department of Circus Genres of the Faculty of Performing Arts The Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts, Kyiv, tel.: (099) 293-04-65, http://orcid.org/0009-0007-9364-3767

Kuts Stepan Ivanovych Bachelor of Performing Arts, independent researcher, Truskavets, http://orcid.org/0009-0007-9364-3767

Kuts Vasyl Ivanovych Bachelor of Performing Arts**,** independent researcher, Truskavets, http://orcid.org/0009-0005-9547-4747

CONTEMPORARY METHODOLOGY FOR TRAINING PROFESSIONAL CIRCUS ARTISTS: EDUCATIONAL COMPONENTS «ACROBATICS», «GYMNASTICS»

Abstract. The article analyzes the educational process of training Circus Artists and Teachers of Art Schools on the educational program Circus genres, educational level Bachelor, specialty B6 Performing arts. The article reveals the constituent factors of the process of training contemporary professional circus performers in new socio-cultural realities and conditions today. The pedagogical component of the component of training circus artists is also an important factor of the educational process.

The study examines educational components as one of the most important in the preparation of a professional circus artist and teacher of art schools today. It is important to note that the educational components «Acrobatics», «Gymnastics» are exclusively practical, although they also have their theoretical basis in mastering the knowledge and skills to practically correctly perform special exercises and movements.

The process of learning basic exercises and movements in the educational component «Acrobatics», as well as studying practical forms of increased complexity, is standard in the educational process of training modern circus artists today. In acrobatics, the learning process occurs from simple movements to more complex ones. It is important to note that an important factor is general physical training, strict adherence to safety rules, special uniform for practical classes, high-quality conditions of the gym, air quality, special coverage, for example – an acrobatic carpet, an acrobatic track, a foam pit, a gymnastic horizontal bar (for pulling up the body) and parallel bars (for push-ups), a Swedish wall, gymnastic mats (for stretching), a trampoline for practicing acrobatic jumps, as well as a hanging lunge for working in the study of acrobatic exercises.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The process of learning acrobatics is determined by the following principle. At first, simple exercises are studied – cubit and caskade, movement grouping; headstands and handstands, «Birch», «Bridge», waltzet; side flip from hands to feet «wheel». Then tempo exercises are studied – frog, kopfsprung, fordersprung, courbette, rondade, Arabian somersaults. Then, exercises of increased complexity – flik-flyak, salto.

As for the educational component «Gymnastics», in general the technical equipment features are the same as in acrobatics. Also added are gymnastic rings and a vertical rope, as well as mechanical exercise machines for stretching and flexibility exercises.

Exercises in gymnastics such as – general gymnastics training; exercises on the horizontal bar; exercises on the parallel bars; exercises on the rings, rope climbing.

Keywords: acrobatics, gymnastics, circus pedagogy and methodology, circus arts, educational component, educational process, performance methods, practical training, exercises.

Шариков Денис Ігорович кандидат мистецтвознавства, доцент професор кафедри циркових жанрів факультету сценічного мистецтва Київської муніципальної академії естрадного та циркового мистецтв, м. Київ, тел.: (099) 293-04-65, http://orcid.org/0009-0007-9364-3767

Куц Степан Іванович бакалавр сценічного мистецтва, незалежний дослідник, м. Трускавець, http://orcid.org/0009-0007-9364-3767

Куц Василь Іванович бакалавр сценічного мистецтва, незалежний дослідник, м. Трускавець, http://orcid.org/0009-0005-9547-4747

СУЧАСНА МЕТОДИКА ПІДГОТОВКИ ПРОФЕСІЙНИХ АРТИСТІВ ЦИРКУ: ОСВІТНІ КОМПОНЕНТИ «АКРОБАТИКА», «ГІМНАСТИКА»

Анотація. Стаття аналізує Освітній процес підготовки Циркових артистів та викладачів шкіл мистецтв за освітньою програмою Циркові жанри, освітнього рівня Бакалавр, спеціальності В6 Перформативні мистецтва. Стаття розкриває складові фактори процесу підготовки сучасних професійних циркових виконавців у нових соціально-культурних реаліях та умовах сьогодні. Педагогічна складова компонента підготовки циркових артистів також є важливим фактором освітнього процесу.

У дослідженні розглядаються освітні компоненти як одні з найважливіших під час підготовки професійного артиста цирку та викладача шкіл мистецтв сьогодні. Важливо відзначити, що освітні компоненти «Акробатика», «Гімнас-

тика» є виключно практичними, хоча також мають свою теоретичну основу в оволодінні знаннями та вміннями практично правильно виконувати спеціальні вправи та рухи.

Процес навчання базових вправ та рухів за освітнім компонентом «Акробатики», а також вивчення практичних форм підвищеної складності є стандартним в освітньому процесі навчання сучасних артистів цирку сьогодні. В акробатиці процес навчання походить від простих рухів до складніших. Важливо, що важливим фактором є загальна фізична підготовка, чітке виконання правил техніки безпеки, спеціальна уніформа для практичних занять, якісні умови спортивного залу, якість повітря, спеціальне покриття, наприклад – акробатичний килим, акробатична доріжка, підлогова яма гімнастичні килимки (для стречингу), батут для відпрацювання акробатичних стрибків а також підвісна лонжа для роботи у вивченні акробатичних вправ.

Процес навчання акробатики визначається за таким принципом. Спочатку, вивчаються прості вправи – кульбіти та каскади, угруповання руху; стійки на голові та стійки на руках, «Берізка», «Мостик», вальсет; бічний переворот з рук на ноги «колесо». Далі вивчаються темпові вправи – лягскач, копфшпрунг, фордершпрунг, курбет, рондад, арабські перевороти. Далі, вправи підвищеної складності – флік-фляк, сальто.

Що стосується освітньої компоненти «Гімнастика», то в цілому особливість технічного оснащення така сама, як і в акробатиці. Додається також гімнастичні кільця та вертикальний канат, а також механічні тренажери для вправ на розтягування та гнучкість.

Вправи в гімнастиці такі як: загальні гімнастичні тренінги; вправи на турніку; вправи на брусах; вправи на кільцях, лазіння на канаті.

Ключові слова: акробатика, вправи, гімнастика, освітня компонента, освітній процес, практична підготовка, циркова педагогіка та методологія, циркове мистецтво.

Statement of the problem: Educational components «Acrobatic», «Gymnastic». The features of the specifics of these components in the educational process of the Higher School at the Bachelor's level are specified, and the features of the techniques in training for professional performers – Circus Artists are revealed.

Research Analysis. Such topics were practically not raised in contemporary science, but there were isolated mentions from such scientific representatives – Ernest Albrecht, 2006 [3], Lvova I., 2020 [6], Malykhina M., 2012; 2016 [7]; Orel D., 2019[10]; 2022, Pozharska O., 2020 [11], Romanenkova Yu., 2020 [12], Sharykov D., 2023 [14], Shevchenko L., 2023 [15].

The **purpose of the article** consists in defining and describing a clear system of teaching and methods of training acrobatic and gymnastic elements, as well as professional exercise techniques and practical training.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Summary of the main material: an important factor in the preparation of a professional performer, namely a circus artist and an art school teacher, is the systematic study by applicants for an educational level – students, of both basic skills and abilities, as well as movements and exercises of increased complexity in acrobatics and gymnastics.

First, let us clarify the important specifics of the arrangement and conduct of practical classes in acrobatics and gymnastics. In addition to professional props and other technical components, an important role is determined by the teacher's oral explanation of the practical material during the demonstration of the exercise technique, clarification of the theory of execution. Also, it is important that students clearly follow and adhere to safety rules and professional business etiquette in communication with the teacher. Secondly, we will define the important practical components of training in acrobatics and gymnastics.

Training in acrobatic elements. Along with the explanation of acrobatic terminology, it is necessary to explain some words that are most often mentioned in acrobatics classes and are of great importance. These are the following concepts: passerovka; tempo; grouping.

The concept of «Passerate» has two meanings. The first is insurance. The insurer (passerman) is around the person practicing in order to insure the latter against possible falls. In acrobatics, both concepts can be present – «passerovka», «passerman», «insurance», «insurer». The second is softening the landing on the feet, in the hands from any exercise, which is done both by the performer himself and by the partner receiving or catching the performer. Softening is achieved by a slight (springy) squat followed by straightening the legs. This meaning will be denoted in the future by the word «passerate» [15, p. 46–49].

The concept of «Tempo» also has two meanings. The first is to do one or more exercises «in tempo», that is, do one or alternately with other exercises several times in a row, without stopping, in a given rhythm. The second is to give the tempo, that is, to make the necessary push with the legs or arms to facilitate the execution of any exercise. For example, when entering and leaving the shoulders and from the shoulders, when throwing with the arms, when building and breaking up pyramids.

When throwing a partner from the shoulders, the so-called double tempo is usually used, consisting of two movements: down and up. When taking the partner on the shoulders, the lower one does a small squat (downward movement) followed by straightening the legs (upward movement). Throwing the partner from the shoulders, the lower one again makes two movements: squats (downward movement) and straightens the legs (upward movement).

Grouping (in Russian – grouping). Before learning various acrobatic exercises, it is necessary to introduce the student to the tuck, as it is necessary for performing almost all technically complex jumps, such as various somersaults.

Tuck means such a state of the performer, in which his body and legs are gathered «to the chest». For a visual representation of the tuck, you need to do the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

following: lie on your back straight, stretch your arms behind your head; with a sharp movement, bend your legs at the knees shoulder-width apart, tightly pressing your knees to your chest with your hands. The chin is also pressed to the chest, the back is round. Thus, the body forms a «lump». This position is called tuck.

Further in the description of various exercises, there are words: «dense», «wide» tuck – this means that the knees are pulled to the chest to the limit, that is, tightly, and at the same time the knees are spread slightly wider than the head, heels and phalanges of the fingers together, the rise is extended as much as possible («to failure»). When performing various jumps, the grouping is considered correct when it is taken tightly and widely.

Equipment:

For practicing acrobatics, you need to have the following equipment:

1. A recovery track covered with tarpaulin. Its width is 1 meter 20 cm, length – 8–15 meters, thickness – not less than 3 cm.
2. Gymnastic mat.
3. Carpet.
4. Hand lunges (at the rate of one for three).
5. Single and double suspended lunge.
6. Wooden and spring trampoline.

Training clothes and shoes (professional uniform)

Clothing for classes in the academic discipline «Acrobatics» today in the Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts usually has an important factor, namely training clothes (professional uniform), which remained traditional in the Kyiv Republican Studio of Variety and Circus Arts, Kiev State College of Circus Arts.

Training clothes for boys and girls involved in acrobatics should be light, comfortable, should not restrict movement. The usual professional uniform of acrobats consists of sports shorts and a T-shirt (for girls, a sports swimsuit is possible). When performing acrobatic exercises, both boys and girls must wear a bandage made of rubber bands or a rubber belt under the uniform. For boys, it is possible to use dark-colored swimming trunks. During the period of studying and mastering acrobatic exercises, it is not recommended to practice in harem pants, trousers, overalls.

These suits restrict freedom of movement and do not allow the instructor to observe whether acrobatic exercises are performed correctly. Special footwear is required for classes – ballet shoes (for dance or gymnastics classes) or acrobatic boots made of canvas, tarpaulin or soft leather with a soft leather sole on the inside. Special footwear (not sneakers or trainers) is necessary to prevent ankle sprains. Any rough footwear is absolutely unsuitable for acrobatics, as it will scratch the partner's arms, neck and shoulders. It is also incorrect to do acrobatics barefoot [9, p. 121−126].

Insurance. When learning acrobatic exercises, a lunge is used. A hand lunge is used to insure low acrobatic exercises; a suspended lunge is used for high exits

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

(from hands, from shoulders, from a column, from springboards). The suspended lunge is held so that the hands slide freely along the rope. During the performance of tricks, the lunge must be held, eliminating sagging ropes, and at the same time not to lose attention for a minute.

When an acrobat falls, hold the lunge, firmly grip the rope with both hands and, holding the fall, smoothly lower the acrobat to the ground. When moving on to performing acrobatic exercises without a lunge, the student must first be insured. The insurer is placed next to the performer on the right or left side and, carefully monitoring the exercise, protects the student from falling. Only very experienced assistant insurers are allowed to insure.

The general type of acrobatics is jumping acrobatics, which is the foundation for all acrobatic genres, as well as for stage specializations and choreography. Therefore, we will begin with a description of acrobatic jumps.

Culbit and cascades. Forward culbit (somersault over the head). Starting position. Standing with feet together, toes slightly turned out. Execution. The student does deep squats, places hands on the floor in front of him at shoulder width, fingers forward. Then, straightening his legs and pushing off, he transfers his body weight to his hands; arms bend at the elbows, chin drops to chest, head passes between hands. Moving to the back (with tight and wide grouping), he rolls forward, grabs legs with hands just below knees, pulls them to himself and stands up, taking the starting position.

Backward culbit. Starting position. Standing, heels together, toes slightly turned out. Execution. The student does a deep squat, places hands on the floor in front of him, with a simultaneous push of arms and legs from the floor he falls backwards and, grouping, rolls along the rounded back.

At the moment the neck touches the floor, releasing the legs, places the hands on the floor behind the shoulders, transferring the body weight to the hands. Pushing off the floor with the hands, stands up, taking the initial position.

Long cascade from a standing position (forward somersault in summer).

Starting position. Stand with feet together. Execution. The student slightly bends his legs at the knees and leans his body forward, moving his arms back; then he throws them forward sharply, simultaneously pushing off with his legs, and straightens up, jumping forward. When his hands touch the floor, the student bends them at the wrists, bends his head and throws himself forward. The longer the flight, the better.

Long cascade from a running start (forward somersault in summer with a run-up). Execution. Taking a running start, the student pushes off with his legs, makes a forward long jump with his arms extended forward, followed by a forward throw.

Handstands, bridge – static exercises. Birch. Handstand on the shoulder blades with hands under the back – a preparatory exercise for the headstand, the ability to hold the muscles of the back and abdomen. Handstand on three points (stable on the head with support on the hands – preparatory exercises for kopfsprungs and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

handstands). Execution. The student does a deep squat, places his hands in front of him on the floor at shoulder width, stands on his head, on the parietal part (the head is slightly in front of the hands); thus, the hands and head seem to form a triangle. With a slight push, the legs reach up into the handstand. A straight back and outstretched legs form a straight line (stable). Preparatory exercises for kopfsprungs and handstands.

Handstand with a push of one leg. Execution. The student puts his right leg one step forward, leans the body forward and places his straight arms on the floor at shoulder width (the hands are facing forward). With a push of the right leg and a simultaneous swing of the left leg from the bottom up, the student comes into a handstand, bringing the legs together.

It is necessary to pay special attention to the correct positioning of the shoulders, that is, when pushing and swinging the legs, the student must maintain the initially established position of the shoulders.

The stance must be strictly straight: the shoulders are turned out, the back is straight, the toes are extended. The stance is fixed by supporting the fingers of the hands, the correct position of the shoulders and a strictly vertical position of the body. In a handstand, it is not allowed to search for balance by bending the back, lowering the legs, bending the arms and lowering the chest.

Handstand with a push with both legs. Execution. The student squats, bends the body forward, places his straight arms in front of him on the floor at shoulder width, then, pushing off with his legs, without moving his shoulders from the first established (correct) position, raises his back to a vertical position with his knees bent and legs pulled up to his chest (in a grouping), after which he straightens up sharply. The position of the stand is the same as in the previous exercise.

Wheel – a sideways flip with the right and left hand, on one hand. Wheel. Starting position. The student stands sideways to the direction of movement (in this case, he performs a wheel to the left), legs slightly wider than shoulder-width apart, arms raised and extended upwards also at a distance slightly wider than shoulder-width apart, palms forward. Execution. Bending the body and arms to the right, the student simultaneously lifts the left leg up, encroaching, then places the left leg on the ground, simultaneously transferring the center of gravity from the right leg to it.

With a swing of the arms and a sharp bend of the body from right to left, he places the left straight arm on the floor on the line of the left leg. Having touched the ground with his left hand, he pushes off the ground with his left foot and swings his right straight leg from the bottom up, then places his right hand on the line of the left hand at shoulder width and through a handstand transfers the center of gravity from the left hand to the right. Having touched the ground with his right hand, the student pushes off the floor with his left hand; With a push of his right hand, bending his body, he steps onto the ground first with his right foot, then with his left foot, and takes his starting position.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Tempo exercises – frog jump, kopfsprung, fordersprung, courbette. Frog jump – lifting from the back by extension. Frog jump. Starting position. The student sits on the floor, straight and connected legs are stretched out in front of him, toes are also stretched out, hands near the knees. Execution. Leaning the body back to the position «lying on the shoulder blades», the student simultaneously lifts straight legs up over himself, almost touching the floor with his toes behind his head, and places his hands behind his shoulders.

With a sharp swing of the legs from the bottom up forward and resting the shoulder blades on the ground, the student lifts the body off the ground; at the moment of lifting, he pushes off with his hands, separates his legs to the sides, bending them at the knees, places them under himself and straightens up.

This exercise is described with landing on legs bent at the knees as a preparatory one, for the same exercise with landing on straight legs, which are considered the finished exercise. In this version, the legs do not separate at the moment of the swing, but because of the bend in the lower back, they are straight on the ground, and the student stands on his feet with his arms raised above his head and his head thrown back.

Waltzet. The waltzet has no independent meaning. It is necessary when performing various acrobatic jumps, as it gives the acrobat's body inertia, direction and strengthens the push from the ground. Execution. Standing on the right leg, the student slightly lifts the left leg in front of him and slightly bends it at the knee. Having jumped on the right leg, he slightly tilts the body forward and transfers the center of gravity from the right leg and places the left leg, slightly bent at the knee, forward. Upon landing on the left leg, he pushes off the ground with it, simultaneously making a straight swing from the bottom up with the right leg. The waltzet can be done both from a standing start and from a running start.

Kopfsprung – a forward somersault with support on the hands and head. Kopfsprung. Starting position. The student does deep squats, places his hands on the floor in front of him at shoulder width, places his head on the floor on the forehead in front of his hands. Execution. The student leans his body forward, straightening his legs without lifting them off the floor. At the moment of losing balance, he makes a sharp swing with his straight legs from the bottom up, pushes off the floor with his hands, then separates his legs to the sides, bending them at the knees, places them under himself and straightens up. This exercise is first learned with the landing on bent legs, as described above, in order to then perform it with the landing on straight legs (see the exercise «Rise from the back by extension»). After mastering this exercise, you should move on to performing several (three to four) somersaults one after another, that is, in tempo (except for the last somersault, which must be performed with landing on straight legs, all the previous ones are performed with landing on bent legs). For faster assimilation, the exercise is learned with the help of a hand longe. Kopfsprung is also performed without support with hands (this will be described below).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Vordersprung (fordersprung) – a forward somersault with support on straight arms. Vordersprung. Execution. With a short run-up, the student does a waltz with his left leg; bending his body forward, places his straight arms in front of him on the floor at shoulder width, holding his head straight; then he pushes off with his left leg and makes a sharp swing from the bottom up with his right leg; through a handstand, pushing off with straight arms from the ground, bending at the waist, the student comes to the ground on straight legs with his arms raised up and his head thrown back. As the body moves through the handstand, the left leg joins the right and both legs straighten.

Courbette – consists of two parts (half-courbettes). The first part is the transition from feet to hands; the second part is the transition from hands to feet. The second part (the transition from hands to feet) should be studied first, since it is less complex and, in addition, is an integral part of some other acrobatic exercises. The second part of the courbette. Execution. The student, after a push, gets into a handstand. Having indicated the handstand, he slightly lowers the entire handstand (i.e. the body with the legs), as if intending to step off it onto the floor. Then, slightly bending the body at the waist and simultaneously bending the legs at the knees, he sharply straightens his legs, simultaneously pushing off the floor with straight arms and, slightly bending the body, gets to his feet with his arms raised up.

Rondade. To perform acrobatic jumps with a run-up, in addition to the front somersault, it is necessary to be able to do the so-called rondade, with the help of which the inertia obtained from the run-up facilitates the rise of the body upwards to perform the somersault and helps to acquire speed (sharpness) when performing movements back in length (for example, a flick-flick). Execution. Having done a waltz with the left leg from the run-up, the student tilts the body and arms downwards while simultaneously carrying the straight arms in front of him. Having placed the hands on the ground (first the left, then the right) with the palms turned to the left, the student pushes off with the left leg and swings the right into a handstand; the left hand becomes in line with the right leg, and the right hand is slightly raised to the left and placed in line with the left leg. The arms are shoulder-width apart.

With the exit to the handstand, the left leg joins the right and the body turns 180°. (The movement of the right hand when the student places it on the ground should facilitate the rotation of the body, performed by the movement of the shoulders.) After the rotation, the student performs the second part of the courbette and stands with straight legs on the floor with arms raised up [10, p. 134–141].

Complex tempo exercises – flick-flick, somersault. Flick-flick from a standing position in length. Starting position. Standing with legs slightly apart, feet parallel, back straight, straight relaxed arms down at the seams, palms facing back. Execution. The student does a shallow squat, simultaneously leaning the straight body back and moving the arms back. At the moment of losing balance, the student makes a strong swing of the arms from the bottom up over the head back. When the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

hands in their movement reach the head, it leans back together with the hands. When swinging the arms, the legs, straightening, push off the floor and connect, the body bends at the waist, and the student comes to the floor with straight arms (arms shoulder-width apart). When the arms come to the floor, the body continues the rotational movement by inertia received from the swing of the arms and from the push of the legs, as if forming an arc. Pushing off the floor with straight arms, the student stands on his feet with his arms raised up. The movement that begins from the moment the hands reach the floor is the execution of the second part of the courbette described above.

Back somersault from a place. The initial position and jump are the same as in the tempo described above. Execution. The student jumps up, slightly tilting the body back, groups, throws the head back, due to which the body acquires a rotational movement, makes a somersault in the air and, having dispersed, comes to his feet with his arms raised up.

Rondade – flick-flac – grouped somersault – a combination of three elements. Execution. After the flick-flac, the legs are placed on the floor a little further than with a flick-flac in tempo. In this exercise, the flick-flac needs to provide inertia for performing the following back somersault, that is, sharply performing a courbette, pushing off with straight legs, the student should, if possible, gain the greatest height and at the highest point of the takeoff, group for a back somersault.

Now let's move directly to the technical component of practical gymnastics classes.

Exercises on the Horizontal Bar. Swinging is the basic movement that all exercises on the horizontal bar begin with. Swinging is performed in different ways: bending – from a hang, bending and unbending, bring your legs to the horizontal bar, slightly pull yourself up on your hands and unbending, move your legs and body forward and upward in an arc.

Insuring and assistance. Standing to the side, hold your thigh with one hand and your wrists with the other. When moving, give it a trajectory-like tempo, pushing it upward. When learning a back swing, it is necessary to control the performer, preventing a breakdown. Teaching sequence. Teach how to bend and unbend while hanging. A somersault lift. Swinging with a pull-up – bend your arms from above, bring your legs to the horizontal bar above knee level, performing a dynamic acceleration of the body forward and upward. Insuring and assistance. Standing to the side, give a trajectory-like tempo, supporting with one hand under the hip, the other under the back. Teaching sequence. Teach pull-ups with leg lifts to the bar. Somersault lift. Swinging with assistance. Swings – from a support, swing the right (left) leg. In the support, transfer the body weight to the left and, pushing off with the right hand, swing into a support with legs apart. Insurance and assistance. Standing to the side-front of the bar, hold the shoulder with one hand, and help with the other, pushing under the hip of the opposite leg.

Teaching sequence: teach to transfer the body weight from one hand to the other in a support on a low bar. Learn to swing the right and left legs. Somersault

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

lift from a hang. Pull yourself up from a height using your hands, bring your legs close to the bar, swing your legs past the bar, and get into a support position. Insurance and assistance. Standing to the side, support with one hand under your lower back, with the other under your shoulders, and help get into a support position. In the support position, when your shoulders are rising, help by holding your shins, providing a counterweight.

Training sequence. From a height, bending over on the lower pole, leaning with both feet on the surface and pushing off with them, perform a lift with a somersault into a support position on the lower one. From a support position on the bar, bend forward and return to a support position. Perform a somersault into a support position by pushing off with your feet on a low bar. Perform a somersault into a support position from a height. Lifting with an extension. After the arc swing, raise your legs to the bar with the middle of your shins in a high bend and, pressing with straight arms on the bar, perform a lift.

Insurance and assistance: Standing to the side, support under the back with one hand, under the hip with the other, help to lift. Training sequence. Raise your legs to the level of the bar. Perform an extension by pressing on the bar with straight arms, raising your shoulders, going into a support. On a low bar, perform an extension lift with help and independently.

Turn. Rotation back in the support. From the support, attempt to kick back with your legs, pressing your pelvis to the bar and swing forward with a straight torso, move your shoulders back, performing a turn. Insurance and assistance. Standing to the side in front, hold your hand with one hand, under your back with the other. Do not bend your torso during the turn [6, p. 255–260].

Training sequence. Rollover into a support from a standing position. Rotate back with help, supporting under your back. Rotate back without support. From the support, swing back. In the support, bend over and, straightening up, push off the bar with your hips and arms. Insurance and assistance. Standing to the side, hold the wrist with one hand and the shoulder with the other. Prevent loss of balance upon landing.

Parallel bars. Swinging in forearm support.

In forearm support, place your elbows in the middle of the pole, grasp with your hands so that your forearms are parallel to the bars, and swing forward and backward. Insurance and assistance. Standing to the side, support with one hand behind your shoulder, and with the other under your lower back.

Training sequence. Swinging in forearm support on low bars with assistance. Do the same on your own. Swinging on forearms on medium bars. Swinging in arm support. In arm support, place your hands on top of the poles, with your hands facing outward. Raise your torso slightly. Send your torso forward and backward to achieve a wide swing amplitude. Insurance and assistance. Standing to the side, support with one hand behind your back, and with the other under your chest. Sequence of training. Swinging in forearm support. Swinging in support with a small amplitude. Swinging in hand support (independent execution) [18].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Lift. Swinging forward from forearm support. Swing from forearm support. Passing the vertical with a forward swing, sharply straighten up, in the phase of passing the shin level with the bars, simultaneously performing an exit to the support on straight arms. Insurance and assistance. Standing to the side, support the shoulder with one hand, the other – under the chest. Sequence of training. From forearm support, swing forward to sit, legs apart. From forearm support, swing forward with assistance. Perform independently.

Swinging back from forearm support. From the forearm support, make a small forward swing. Swinging back, passing the vertical, sharply straighten your arms, pushing your shoulders forward, come out into the support. Insurance and allowance. Standing to the side, support the shoulder with one hand, under the chest with the other. Training sequence. Swinging in the forearm support. On the ends of the low bars, facing inward, lift with a backward swing. From the forearm support, lift with a backward swing.

Climbing a vertical rope in three steps**.** From a high or standing high, grip with hands above. First step: pull your legs up, grip the rope with the instep of one leg and the heel of the other leg and knees (bending your legs). Second step: squeeze the rope with your legs, pull yourself up on your arms while simultaneously straightening your legs (hanging on bent arms). Third step: alternately grab the rope with your hands upward, maintaining grips with your legs. Climbing in two steps. From a standing high or standing high, grip with the right hand upward and the left hand at face level. First step: lift your legs as quickly as possible and grip the rope in the same way. Second step: squeeze the rope with your legs and hold on with your hands, bend your legs and grab the rope with your left hand upward [7, p. 174–179].

Hanging (hand) climbing:

a) climbing – legs together or apart;

b) swinging climbing;

c) hanging climbing at an angle (legs together or apart);

d) speed climbing.

Conclusions: thus, the importance of professional training, a systematic training base in conducting the educational process for the preparation of circus performers and teachers, the importance of consistency and methodology is obvious [19]. Taking into account general physical training, clear teaching methods, compliance with safety precautions, mandatory oral explanation of practical material by the teacher to the student, correction of errors in the performance of acrobatic and gymnastic elements, leads to professional performance and a wide range of knowledge, practical skills, which in turn constitutes the Professional Circus School of the Kyiv Municipal Academy of Circus and Performing Arts..

References:

1. Cirque du Soleil. (n.d.). Official website. Retrieved from https://www.cirquedusoleil.com [in English].

2. Draganski, B., Gaser, C., Busch, V., Schuierer, G., Bogdahn, U., & May, A. (2004). Neuroplasticity: Changes in grey matter induced by training. Nature, 427(6972), 311–312. https://doi.org/10.1038/427311a [in English].

3. Ernest Albrecht. (2006). The Contemporary Circus: Art of the Spectacular. The Scarecrow Press. USA. 168 [in English].

4. Juggling Edge. (n.d.). Juggling community and event database. Retrieved from https://jugglingedge.com [in English].

5. Juggling Lab. (n.d.). Open-source juggling simulator. Retrieved from https://jugglinglab.org [in English].

6. Lvova I. (2020). Rol rezhysera ta prodiusera tsyrkovoho produktu v suchasnomu ukrainskomu kulturnomu prostori [The role of the director and producer of the circus product in the current Ukrainian cultural space] Aktualni tendentsii suchasnykh naukovykh doslidzhen: zb. nauk. pr, 255–260 [in Ukrainian].

7. Malykhina M. (2012). Profesiina tsyrkova osvita v Ukraini [Professional circus education in Ukraine]. Culture and reality, 1, 174–179 [in Ukrainian].

8. Malykhina M. (2016). Problema stvorennia manezhnoho obrazu [Проблема створення манежного образу]. Cultural and artistic horizons, 1, 57–59 [in Ukrainian].

9. Orel D. (2022). Tsyrkovi aparaty ta rekvizyt v konteksti profesiinoi pidhotovky studentiv bakalavratu OPP Tsyrkovi zhanry [Circus apparatus and props in the context of professional training of EP Bachelor students Circus genres] Mystetstvo ta mystetska osvita v suchasnomu sotsiokulturnomu prostori: zb. nauk. pr, 121−126 [in Ukrainian].

10. Orel D. (2019). Features of the Circus genre of Aerial Gymnastics (forms of synthesis on the example of a duet corde-de-péril). Innovative solutionsin modern science. Dubai, UAE, 6 (33), 134−141 [in English].

11. Pozharska O. Zmist ta funktsii tsyrkovoho vydovyshcha [Contents and functions of a circus spectacle]. URL: https://knowledge.allbest.ru/culture/ 3c0a65625a3a c68a5c43a9952131 6d27_ 0.html [in Ukrainian].

12. Romanenkova Yu. (2020). Suchasna ukrainska tsyrkova shkola yak instrument prezentuvannia krainy u svitovomu kulturnomu prostori [Contemporary Ukrainian circus school as a tool for presenting the country in the global cultural space] Molodyi vchenyi: zb. nauk. pr, 69–73 [in Ukrainian].

13. Sharykov D. (2023). Circological analysis of the show "OVO" Of The Cirque Du Soleil: comparative characteristics of circus performance and its stage demonstration (scenario, decorations, music, circus genres and characters). ART-platFORM, 8, 385–401 [in English].

14. Sharykov D. (2023). Canadian Cirque du Soleil in the context of circology research. Science and technology: problems, prospects and innovations. Osaka, Japan, 335–341 [in English].

15. Shevchenko L. (2023). Current status of circus direction and its adaptation in the educational process of a Higher Educational Institution in the field of Culture and Art. Modern methods of applying scientific theories. Lisbon, Portugal, 46–49 [in English].

16. Scholz, J., Klein, M. C., Behrens, T. E., & Johansen-Berg, H. (2009). Trainin induces changes in white-matter architecture. Nature Neuroscience, 12(11), 1370–1371. https://doi.org/ 10.1038/nn.2412 [in English].

17. The World Juggling Federation. (n.d.). Siteswap Simulator. Retrieved from https:// www.thewjf.com/siteswap/ [in English].

18. Рубан М.Ю. Інституційне становлення та розвиток Донецької єпархії Української Православної Синодальної Церкви (1922-1929) // Сторінки історії: збірник наукових праць. – Київ, 2022. – Вип. 54. – С. 115 – 132. DOI: https://doi.org/10.20535/2307-5244.54.2022.264575 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:hC7cP41nSMkC

19. Dudina O., Strelchenko L., Dudin A. Development of Communication Competence in Foreign Medical Students at English for Careers Classes. Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională, 2022. № 14(1). P. 339–355. URL: https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/522. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Література:

1. Cirque du Soleil. (n.d.). Official website. Retrieved from https://www.cirquedusoleil.com.

2. Draganski, B., Gaser, C., Busch, V., Schuierer, G., Bogdahn, U., & May, A. (2004). Neuroplasticity: Changes in grey matter induced by training. Nature, 427(6972), 311–312. https://doi.org/10.1038/427311a.

3. Ernest Albrecht. The Contemporary Circus: Art of the Spectacular. USA. 2006. The Scarecrow Press. p. 261.

4. Juggling Edge. (n.d.). Juggling community and event database. Retrieved from https://jugglingedge.com.

5. Juggling Lab. (n.d.). Open-source juggling simulator. Retrieved from https://jugglinglab.org.

6. Львова, І. Роль режисера та продюсера циркового продукту в сучасному українському культурному просторі. Актуальні тенденції сучасних наукових досліджень: зб. наук. пр. Мюнхен, Німеччина, 2020. С. 255–260.

7. Малихіна М. Професійна циркова освіта в Україні. Культура і сучасність. 2012. №. 1. С. 174–179.

8. Малихіна М. Проблема створення манежного образу. Культурно-мистецькі обрії. Частина І. Київ, 2016. С. 57–59.

9. Орел Д. Циркові апарати та реквізит в контексті професійної підготовки студентів бакалаврату ОПП Циркові жанри. Мистецтво та мистецька освіта в сучасному соціокультурному просторі. Бердянськ, 2022. С. 121−126.

10. Orel D. Features of the Circus genre of Aerial Gymnastics (forms of synthesis on the example of a duet corde-de-péril). Dubai, UAE**.** Innovative solutionsin modern science. 2019. № 6 (33). P. 134−141.

11. Пожарська О. Зміст та функції циркового видовища. URL: https://knowledge.allbest.ru/culture/3c0a65625a3a c68a5c43a99521316d27_ 0.html.

12. Романенкова Ю. Сучасна українська циркова школа як інструмент презентування країни у світовому культурному просторі. Молодий вчений: зб. наук. пр. Київ. 2020, С. 69–73.

13. Sharykov D. Circological analysis of the show "OVO" Of The Cirque Du Soleil: comparative characteristics of circus performance and its stage demonstration (scenario, decorations, music, circus genres and characters). Арт-Платформа, 2023. № 8. P. 385–401.

14. Sharykov D. Canadian Cirque du Soleil in the context of circology research. Science and technology: problems, prospects and innovations. Osaka, Japan. 2023. P. 335–341.

15. Shevchenko L. Current status of circus direction and its adaptation in the educational process of a Higher Educational Institution in the field of Culture and Art. Modern methods of applying scientific theories. Lisbon, Portugal. 2023. P. 46–49.

16. Scholz, J., Klein, M. C., Behrens, T. E., & Johansen-Berg, H. (2009). Trainin induces changes in white-matter architecture. Nature Neuroscience, 12(11), 1370–1371. https://doi.org/10.1038/nn.2412.

17. The World Juggling Federation. (n.d.). Siteswap Simulator. Retrieved from https://www.thewjf.com/siteswap/.

18. Ruban M.Yu. Institutional formation and development of the Donetsk eparchy of the Ukrainian Orthodox Synodal Church (1922-1929) // Pages of history: collection of scientific works. – Kyiv, 2022. – Issue 54. – P. 115 – 132. DOI: https://doi.org/10.20535/2307-5244.54.2022.264575 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:hC7cP41nSMkC

19. Dudina O., Strelchenko L., Dudin A. Development of Communication Competence in Foreign Medical Students at English for Careers Classes. Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională, 2022. № 14(1). P. 339–355. URL: https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/522. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 37.02:004.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-119-135

Бацуровська Ілона Вікторівна доктор педагогічних наук, професор кафедри інтелектуальних систем та цифрових технологій, Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8407-4984

Кашина Ганна Сергіївна доктор педагогічних наук, завідувач кафедри інтелектуальних систем та цифрових технологій, Академія праці, соціальних відносин і туризму, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-2829-9847

Курєпін Вячеслав Миколайович кандидат економічних наук (PhD), доцент кафедри методики професійного навчання, Миколаївський національний аграрний університет, м.Миколаїв, https://orcid.org/0000-0003-4383-6177

ІНТЕГРАЦІЯ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ, СИСТЕМИ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА ПРИНЦИПІВ БЕЗПЕКИ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ У ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ

Анотація. У статті досліджено вплив цифрових технологій на якість професійної освіти та безпеку освітнього середовища. Розглянуто сучасні підходи до інтеграції цифрових рішень у навчальний процес, визначено основні виклики їхнього впровадження та перспективи розвитку. Цифровізація освіти відкриває широкі можливості для підвищення ефективності навчання, персоналізації освітнього процесу та розширення доступу до навчальних матеріалів. Водночас цифрова трансформація супроводжується низкою проблем, серед яких недостатня цифрова грамотність викладачів, нерівномірний доступ до технологічних ресурсів, проблеми кібербезпеки та академічної доброчесності. Проаналізовано взаємозв'язок між цифровими технологіями, якістю освіти та принципами безпеки життєдіяльності. Визначено, що ефективне використання цифрових технологій не лише покращує якість освіти, а й сприяє формуванню безпечного навчального середовища. Особливу увагу приділено методологічним аспектам цифровізації освіти, зокрема застосуванню адаптивного навчання, гейміфікації, віртуальної та доповненої реальності, онлайн-платформ для тестування та оцінювання знань. Доведено, що інтеграція таких рішень у навчальний процес сприяє активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти, підвищенню мотивації та розвитку ключових професійних компетентностей. Окремо розглянуто питання безпеки життєдіяльності в цифровому освітньому просторі, включаючи захист персональних даних, боротьбу з кіберзагрозами та формування культури академічної доброчесності серед здобувачів освіти. Визначено ключові виклики

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

впровадження цифрових технологій у професійну освіту, серед яких – необхідність розробки державних стандартів цифрового навчання, оновлення навчальних програм, підготовка викладачів до роботи з інноваційними цифровими платформами та підвищення рівня їхньої цифрової компетентності. Запропоновано практичні методичні рекомендації для викладачів щодо ефективного використання цифрових технологій у навчальному процесі. Вони включають впровадження систем управління навчанням (LMS), адаптивних платформ, інтерактивних цифрових ресурсів, а також розвиток цифрових компетентностей серед здобувачів освіти та викладачів. Акцентовано увагу на важливості поєднання традиційних та інноваційних методів навчання, що дозволяє створити гнучку та ефективну систему підготовки фахівців. Результати дослідження свідчать, що цифровізація освіти значно підвищує її якість, проте вимагає комплексного підходу до інтеграції інновацій, забезпечення безпеки освітнього середовища та формування нових педагогічних стратегій. Впровадження запропонованих методичних рекомендацій сприятиме оптимізації навчального процесу, підвищенню цифрових компетентностей викладачів і здобувачів освіти, а також створенню безпечного та ефективного освітнього простору, що відповідає вимогам сучасного ринку праці.

Ключові слова: цифровізація освіти, професійна освіта, цифрові технології, якість освіти, безпека життєдіяльності, методичні рекомендації, цифрова грамотність, кібербезпека, адаптивне навчання, гейміфікація.

Batsurovska Ilona Viktorivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Department of Intellectual Systems and Digital Technologies, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8407-4984

Kashyna Hanna Serhiyivna Doctor of Pedagogical Sciences, Head of the Department of Intellectual Systems and Digital Technologies, Academy of Labor, Social Relations and Tourism, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-2829-9847

Vyacheslav Mykolaievych Kurepin PhD in Economics, Associate Professor of the Department of Professional Training Methodology, Mykolaiv National Agrarian University, Mykolaiv, orcid.org/0000-0003-4383-6177

INTEGRATION OF MODERN EDUCATIONAL TECHNOLOGIES, HIGHER EDUCATION QUALITY SYSTEM, AND LIFE SAFETY PRINCIPLES IN SPECIALIST TRAINING

Abstract. The article explores the impact of digital technologies on the quality of vocational education and the security of the educational environment. Modern approaches to integrating digital solutions into the learning process are examined, the main challenges of their implementation are identified, and the prospects for their

development are analyzed. Digitalization of education offers extensive opportunities for improving learning efficiency, personalizing the educational process, and expanding access to educational materials. At the same time, digital transformation is accompanied by several issues, including insufficient digital literacy among teachers, unequal access to technological resources, cybersecurity risks, and academic integrity concerns. The interrelationship between digital technologies, education quality, and life safety principles is analyzed. It has been determined that the effective use of digital technologies not only improves education quality but also contributes to the creation of a safe learning environment. Special attention is given to the methodological aspects of education digitalization, including the application of adaptive learning, gamification, virtual and augmented reality, and online platforms for testing and knowledge assessment. It is proven that integrating such solutions into the learning process enhances students' cognitive activity, increases motivation, and fosters the development of key professional competencies. The study also examines life safety issues in the digital educational space, including personal data protection, counteracting cyber threats, and fostering a culture of academic integrity among students. The key challenges of implementing digital technologies in vocational education are identified, such as the need to develop national digital learning standards, update curricula, train educators to work with innovative digital platforms, and improve their digital competencies. Practical methodological recommendations for teachers on the effective use of digital technologies in the educational process are proposed. These include implementing Learning Management Systems (LMS), adaptive platforms, interactive digital resources, and developing digital competencies among students and teachers. Emphasis is placed on the importance of combining traditional and innovative teaching methods, allowing for a flexible and efficient system of professional training. The findings indicate that education digitalization significantly enhances its quality but requires a comprehensive approach to integrating innovations, ensuring a secure educational environment, and developing new pedagogical strategies. The proposed methodological recommendations will contribute to optimizing the learning process, improving digital competencies among teachers and students, and creating a safe and efficient educational space that meets the demands of the modern labor market.

Keywords: education digitalization, vocational education, digital technologies, education quality, life safety, methodological recommendations, digital literacy, cybersecurity, adaptive learning, gamification, virtual reality, academic integrity, distance learning.

Постановка проблеми. Сучасна система професійної освіти перебуває в умовах стрімкої цифрової трансформації, що зумовлює необхідність перегляду традиційних підходів до організації навчального процесу. Використання цифрових технологій відкриває нові можливості для покращення якості

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

освіти, забезпечення її доступності та персоналізації. Водночас впровадження інноваційних рішень супроводжується низкою викликів, пов'язаних із технічними, методичними та безпековими аспектами навчання. Однією з головних проблем є недостатній рівень цифрової грамотності як здобувачів освіти, так і викладачів, що ускладнює ефективне використання сучасних цифрових інструментів у навчальному процесі. Крім того, існує значна нерівність у доступі до цифрових ресурсів, що впливає на якість освіти та створює додаткові бар'єри для здобувачів із віддалених регіонів або соціально вразливих груп. Ще одним важливим викликом є забезпечення безпеки освітнього середовища в умовах цифровізації. Ризики, пов'язані з кібербезпекою, академічною доброчесністю та інформаційною безпекою, вимагають комплексного підходу до їхнього вирішення. Важливо також дослідити, як цифрові технології можуть сприяти підвищенню рівня безпеки під час навчання, а також забезпеченню захисту персональних даних і дотримання етичних норм у цифровому середовищі. Таким чином, актуальним є дослідження взаємозв'язку між цифровими технологіями, якістю освіти та безпекою життєдіяльності у професійній підготовці фахівців. Визначення основних викликів, які виникають у процесі впровадження цифрових рішень, а також розробка практичних рекомендацій для викладачів є важливими завданнями для оптимізації навчального процесу в сучасних умовах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Цифровізація освіти та впровадження інноваційних технологій у професійну підготовку фахівців є актуальним напрямом сучасних досліджень. У наукових працях розглядаються різні аспекти використання цифрових інструментів у навчальному процесі, їхній вплив на якість освіти, а також проблеми, пов'язані з безпекою та адаптацією до цифрового середовища.

Одним із ключових питань є роль цифрових технологій у спеціальній та інклюзивній освіті. У дослідженні Бацуровської та Курєпіна (2024) висвітлено теоретичні основи та практичні підходи до використання цифрових технологій у підготовці спеціалістів, що працюють з особами з особливими освітніми потребами. Авторами наголошується на важливості адаптивних навчальних платформ, які дозволяють персоналізувати освітній процес відповідно до індивідуальних потреб здобувачів освіти [1]. Проблема формування цифрових компетентностей у здобувачів освіти висвітлена в дослідженні Петрової (2024). Автор зазначає, що традиційні підходи до навчання не забезпечують достатнього рівня підготовки до роботи в цифровому середовищі, тому потрібні нові методи інтеграції цифрових інструментів у навчальний процес [6].

Методологічні підходи до розробки дидактичних матеріалів у контексті цифровізації розглянуто у працях Бацуровської, Кашиної та Макієвського (2024). Автори зазначають, що ефективна інтеграція цифрових технологій у професійну освіту вимагає нових моделей викладання, які враховують змішані форми навчання, гейміфікацію та використання технологій штучного

інтелекту [3]. Аналогічні питання піднімає Мельник (2023), який наголошує на необхідності впровадження практичних підходів до навчання цифрових навичок у майбутніх викладачів [5]. Важливим аспектом цифровізації освіти є виклики та перспективи розвитку. Литвиненко (2023) аналізує ключові проблеми цифрової трансформації професійної освіти, серед яких – нерівномірний доступ до цифрових технологій, недостатня технічна інфраструктура та низький рівень цифрової грамотності серед викладачів [4].

Питання адаптації професійного розвитку до цифрової трансформації ринку праці досліджували Любарець, Кашина та ін. (2024). Вони акцентували увагу на необхідності інтеграції цифрових компетенцій у навчальні програми та наголосили на важливості постійного підвищення кваліфікації викладачів у сфері цифрової освіти [2]. Ще одним важливим аспектом є питання академічної доброчесності та захисту даних у цифровому освітньому середовищі. Дослідження Романенка (2023) та Савченка (2024) підтверджують, що із зростанням використання онлайн-освіти зростає необхідність у впровадженні ефективних систем захисту інформації, а також посиленні контролю за дотриманням принципів академічної доброчесності [7, 8].

Проблеми цифровізації освітнього процесу та перспективи його розвитку також розглядаються у дослідженні Сухомлинської (2023). Авторка аналізує основні виклики, які виникають під час впровадження цифрових технологій у навчальний процес, серед яких – необхідність адаптації навчальних програм, труднощі з оцінюванням результатів онлайн-навчання та психологічні аспекти цифрової взаємодії. Вона також підкреслює важливість створення гнучких цифрових платформ, що дозволять більш ефективно інтегрувати інноваційні методи викладання [9]. Шевченко (2024) досліджує стратегічні напрями цифрової трансформації вищої освіти, зокрема впровадження штучного інтелекту, великих даних (Big Data) та Інтернету речей (IoT) у навчальний процес. Автор зазначає, що цифрові технології здатні не лише підвищити ефективність викладання, а й сприяти створенню адаптивних систем навчання, які будуть враховувати індивідуальні особливості кожного здобувача освіти. У дослідженні наголошується на необхідності розробки національних стратегій цифрової освіти, що забезпечить її доступність та відповідність сучасним викликам [10]. Таким чином, результати аналізу літератури підтверджують, що цифровізація професійної освіти є складним і багатовекторним процесом, який потребує не лише технологічного переосмислення, а й нових педагогічних стратегій та державної підтримки. Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на вивчення ефективності конкретних цифрових рішень, оцінку їхнього впливу на якість освіти та безпеку освітнього середовища.

Метою статті є аналіз впливу цифрових технологій на якість професійної освіти, дослідження принципів безпеки життєдіяльності у навчальному процесі та визначення взаємозв’язку між технологіями, якістю освіти та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

безпекою. У межах цього дослідження розглядаються основні виклики впровадження цифрових технологій у професійну освіту та пропонуються методичні рекомендації для викладачів щодо їхнього ефективного використання. Стаття спрямована на розробку підходів до підвищення ефективності навчального процесу шляхом інтеграції цифрових інструментів, забезпечення безпечного освітнього середовища та формування цифрових компетентностей у здобувачів освіти та викладачів.

Виклад основного матеріалу. Аналіз сучасних освітніх технологій є актуальним напрямом досліджень, оскільки цифровізація значною мірою впливає на підготовку фахівців. У сучасній освіті цифрові технології застосовуються для автоматизації навчального процесу, створення інтерактивних навчальних середовищ та персоналізації освіти. Вони також сприяють адаптації навчального контенту до потреб здобувачів та розширюють можливості дистанційного навчання [1].

Основні підходи до інтеграції цифрових технологій у професійну підготовку фахівців можна класифікувати на три групи: технологічний, педагогічний та комплексний. Технологічний підхід передбачає використання програмного забезпечення та інструментів, таких як системи управління навчанням (LMS), адаптивні платформи та освітні мобільні додатки. Цей підхід спрямований на підвищення ефективності навчального процесу та спрощення доступу до освітніх ресурсів [2].

Педагогічний підхід орієнтується на зміну методик викладання завдяки цифровим технологіям. Він включає використання інтерактивних методів навчання, таких як гейміфікація, адаптивне навчання та змішане навчання (blended learning). Цей підхід дозволяє зробити освітній процес більш гнучким і персоналізованим, що особливо важливо в умовах сучасного ринку праці [3].

Комплексний підхід поєднує технологічний і педагогічний аспекти, забезпечуючи їхню взаємодію та інтеграцію у загальну стратегію розвитку освіти. Він охоплює не лише використання цифрових інструментів, але й створення нових методологічних моделей навчання, що враховують потреби викладачів і здобувачів. Зокрема, цифрові технології можуть сприяти формуванню компетентнісного підходу, що є ключовим у сучасній освіті [4].

У процесі інтеграції цифрових технологій важливим є не лише їх застосування, а й оцінка ефективності таких змін. Дослідження показують, що використання адаптивних навчальних платформ і технологій штучного інтелекту значно підвищує рівень засвоєння матеріалу та мотивацію здобувачів освіти [5]. Водночас, слід враховувати можливі виклики, такі як цифровий розрив, технічні обмеження та необхідність підвищення цифрової грамотності викладачів [6].

Таким чином, інтеграція цифрових технологій у підготовку фахівців є багатовимірним процесом, що потребує зваженого підходу. Впровадження технологічних інструментів має супроводжуватися адаптацією педагогічних методів, забезпеченням доступності освітніх ресурсів та підтримкою якості

навчального процесу. Комплексний підхід до цифровізації освіти дозволить створити ефективну систему підготовки фахівців, що відповідатиме викликам сучасного суспільства та ринку праці.

Якість вищої освіти є ключовим фактором формування компетентних фахівців, здатних ефективно працювати в умовах цифрової трансформації суспільства. У зв'язку з активним впровадженням цифрових технологій у навчальний процес виникає необхідність переосмислення критеріїв оцінки якості освіти. Сучасні дослідження підтверджують, що цифровізація суттєво впливає на освітню діяльність, сприяючи персоналізації навчання, розширенню доступу до освітніх ресурсів і підвищенню ефективності викладання [1].

Умови цифрового навчання вимагають розгляду нових показників оцінки якості освіти, таких як рівень цифрової компетентності здобувачів і викладачів, доступність цифрових ресурсів, ефективність онлайн-платформ і вплив цифрових технологій на академічні результати. Для структурного аналізу основних критеріїв оцінки якості освіти в умовах цифровізації доцільно використовувати системний підхід, що охоплює як традиційні, так і цифрові аспекти освітнього процесу (таблиця 1).

Таблиця 1.

Основні критерії та показники оцінки якості вищої освіти в умовах цифровізації

№	Критерій оцінки	Показники якості	Опис показників
1	Академічна успішність	Середній бал здобувачів освіти	Відображає рівень засвоєння навчального матеріалу
2	Компетентнісний підхід	Рівень цифрової грамотності	Оцінюється за тестовими завданнями, самооцінкою та результатами навчальних проєктів
3	Доступність освіти	Наявність онлайн-курсів та цифрових ресурсів	Кількість доступних онлайн-курсів, відкритих освітніх ресурсів та електронних бібліотек
4	Якість викладання	Використання цифрових методів навчання	Частка занять із застосуванням змішаного навчання, гейміфікації, VR/AR технологій
5	Цифрова інфраструктура	Доступ до технологічних платформ	Оцінюється за наявністю LMS, інтерактивних систем та рівнем технічної підтримки
6	Інтерактивність освітнього процесу	Частота використання цифрових інструментів	Аналізується за опитуваннями здобувачів і викладачів, частотою використання хмарних сервісів та онлайн-тестування
7	Задоволеність здобувачів освіти	Оцінка студентами цифрового навчального середовища	Рівень задоволеності за результатами соціологічних опитувань

№	Критерій оцінки	Показники якості	Опис показників
8	Працевлаштування випускників	Частка працевлаштованих у цифровій сфері	Відсоток випускників, які працюють за спеціальністю, пов'язаною з цифровими технологіями
9	Академічна доброчесність	Використання антиплагіатних систем	Частота перевірки на плагіат, використання цифрових систем верифікації робіт
10	Інноваційність освіти	Інтеграція новітніх цифрових технологій	Кількість навчальних дисциплін із впровадженням технологій штучного інтелекту, Big Data, IoT

Оцінка якості вищої освіти в умовах цифровізації передбачає врахування як традиційних показників ефективності навчання, так і нових критеріїв, пов'язаних із цифровими компетентностями, доступністю електронних ресурсів, рівнем використання технологій у викладанні та загальним впливом цифровізації на підготовку фахівців. Інтеграція цифрових технологій у систему оцінювання освіти дозволяє не лише покращити її якість, але й адаптувати підготовку здобувачів до вимог сучасного ринку праці.

Безпека життєдіяльності є невід'ємною складовою професійної підготовки майбутніх фахівців, незалежно від сфери діяльності. Вона охоплює сукупність знань, навичок та стратегій, спрямованих на зменшення ризиків для здоров'я та життя людини у професійній та соціальній діяльності. У сучасних умовах, коли технологічний прогрес постійно змінює робоче середовище, питання безпеки набувають особливої актуальності [3].

Інтеграція принципів безпеки життєдіяльності у професійну підготовку забезпечує не лише формування загальної культури безпеки, але й розвиток критичного мислення, здатності до швидкого прийняття рішень у кризових ситуаціях та ефективного управління ризиками. Це особливо важливо у сферах, пов'язаних із виробничими процесами, цифровими технологіями та медициною, де помилки можуть призводити до серйозних наслідків [5].

Принципи безпеки життєдіяльності охоплюють комплекс заходів, які спрямовані на збереження здоров'я, захист від небезпечних факторів і забезпечення стійкості до ризиків. Серед ключових принципів, які необхідно інтегрувати у професійну підготовку, варто виокремити такі:

1. *Принцип адаптивності* – підготовка фахівців має враховувати зміни в умовах праці, появу нових технологій та потенційні загрози. Особливу роль відіграють навчальні модулі, що моделюють надзвичайні ситуації та навчають реагувати на ризики [6].
2. *Принцип превентивності* – основна увага має приділятися запобіганню небезпечним ситуаціям, а не лише реагуванню на них. Важливими елементами навчального процесу є тренінги, симуляційні вправи та використання віртуальної реальності для відпрацювання навичок безпечної поведінки [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

3. *Принцип безперервного навчання* – безпека життєдіяльності має бути не разовим курсом, а невід'ємною частиною навчального процесу протягом усього періоду професійної підготовки. Використання дистанційних платформ для проходження додаткових курсів з безпеки значно підвищує ефективність підготовки [8].

4. *Принцип інтеграції цифрових технологій* – цифрові інструменти, такі як системи моніторингу, штучний інтелект та доповнена реальність, сприяють підвищенню рівня безпеки у професійній діяльності. Наприклад, у сфері будівництва використання дронів для контролю безпеки значно знижує ризики нещасних випадків [9].

5. *Принцип відповідальності* – майбутні фахівці повинні усвідомлювати власну відповідальність за дотримання норм і правил безпеки, а також за безпеку інших людей. Це особливо важливо у сферах, де помилки можуть мати катастрофічні наслідки, наприклад, в авіації, енергетиці та медицині [10].

Реалізація принципів безпеки життєдіяльності в освітньому процесі сприяє формуванню ключових компетенцій фахівців, серед яких:

- *Оцінка та управління ризиками* – здатність аналізувати потенційні загрози, приймати обґрунтовані рішення щодо їх мінімізації та застосовувати превентивні заходи.
- *Навички реагування у надзвичайних ситуаціях* – знання алгоритмів дій у критичних умовах, що дозволяють зберігати контроль і швидко діяти.
- *Розуміння правових аспектів безпеки* – знання норм та стандартів безпеки у конкретній галузі, що сприяє дотриманню законодавчих вимог.
- *Інноваційне мислення у сфері безпеки* – здатність використовувати сучасні технології та нестандартні підходи для забезпечення безпечного робочого середовища.

Таким чином, принципи безпеки життєдіяльності відіграють важливу роль у професійній підготовці, формуючи в майбутніх фахівців комплексне розуміння ризиків і навички їхнього управління. Інтеграція сучасних цифрових технологій, використання симуляційних навчальних середовищ та безперервне підвищення компетенцій у сфері безпеки дозволяють значно підвищити ефективність професійної підготовки. Запровадження цих принципів у навчальний процес сприятиме не лише підвищенню рівня безпеки в робочому середовищі, а й формуванню культури відповідальності за життя і здоров'я людей.

Сучасна освіта зазнає глибоких змін під впливом цифрових технологій, які відіграють вирішальну роль у підвищенні ефективності навчального процесу. Інтеграція цифрових інструментів не лише покращує якість освіти, але й забезпечує безпечне навчальне середовище, що є особливо актуальним в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

умовах глобальних викликів, таких як пандемії, воєнні конфлікти та кіберзагрози [3].

Взаємозв'язок між технологіями, якістю освіти та безпекою проявляється через здатність цифрових рішень персоналізувати навчальний процес, покращувати доступність знань, а також гарантувати захист даних та фізичну безпеку учасників освітнього процесу. У цьому контексті важливо проаналізувати, як саме цифрові інструменти впливають на ці аспекти та які механізми сприяють їх оптимальному поєднанню [5].

Цифрові технології сприяють підвищенню якості освіти завдяки автоматизації процесів навчання, персоналізації контенту та вдосконаленню методик викладання. Основні напрями впливу цифрових технологій на якість освіти включають:

1. Персоналізація навчального процесу – адаптивні освітні платформи (наприклад, Moodle, Coursera, EdX) дозволяють підлаштовувати навчальний матеріал під індивідуальні потреби здобувачів освіти, що підвищує їхню мотивацію та рівень засвоєння знань [6].
2. Автоматизація оцінювання – використання штучного інтелекту та алгоритмів аналізу великих даних дає змогу об'єктивно оцінювати знання студентів, швидко виявляючи прогалини у навчанні та рекомендуючи необхідні ресурси для їхнього усунення [7].
3. Доступ до освітніх ресурсів – цифрові бібліотеки, інтерактивні підручники та відкриті онлайн-курси (OER) розширюють можливості здобувачів освіти, дозволяючи отримувати знання незалежно від географічного положення [8].
4. Інтерактивні методи навчання – гейміфікація, використання віртуальної (VR) та доповненої реальності (AR) сприяють більш глибокому зануренню в навчальний матеріал і кращому засвоєнню складних концепцій [9].

Цифровізація освіти також впливає на створення безпечного навчального середовища, що включає як фізичну безпеку, так і захист даних та інформації.

1. Кібербезпека та захист даних – зростання використання онлайн-освіти вимагає розширення заходів безпеки для захисту персональних даних та результатів навчання здобувачів. Використання двофакторної аутентифікації, шифрування даних та надійних серверних рішень дозволяє запобігти кібератакам [10].
2. Моніторинг навчального середовища – системи розпізнавання осіб та аналітики поведінки можуть використовуватися для запобігання порушенням порядку та загрозам у навчальних закладах, забезпечуючи своєчасне реагування на небезпечні ситуації [4].
3. Віддалене навчання в кризових ситуаціях – у випадках природних катастроф, епідемій чи збройних конфліктів цифрові технології дають можливість підтримувати безперервний освітній процес через онлайн-платформи, відеоконференції та інтерактивні заняття [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

4. Безпечне використання технологій у навчанні – освітні програми мають включати тренінги з цифрової грамотності та відповідального використання технологій, що допомагає уникати загроз, пов'язаних із дезінформацією, кібербулінгом та небезпечним контентом в Інтернеті [2].

З урахуванням зазначених аспектів, можна виділити кілька ключових взаємозв'язків між цифровими технологіями, якістю освіти та безпекою:

- цифрові технології як засіб покращення якості освіти – автоматизація навчання, персоналізований підхід та інтерактивні методики сприяють більш ефективному засвоєнню матеріалу.
- технології як інструмент забезпечення безпеки – захист даних, кібербезпека та контроль за навчальним середовищем зменшують ризики для учасників освітнього процесу.
- підвищена якість освіти як чинник безпеки – освічені здобувачі, які володіють цифровими навичками, стають більш стійкими до інформаційних загроз, здатні ефективно реагувати на небезпечні ситуації та приймати обґрунтовані рішення.

Таким чином, цифрові технології відіграють важливу роль у формуванні якісного та безпечного освітнього середовища. Вони не лише сприяють вдосконаленню навчального процесу, а й підвищують рівень захисту здобувачів освіти та викладачів. У майбутньому важливим завданням буде розробка комплексних стратегій інтеграції цифрових рішень у систему освіти з урахуванням якості навчання, безпеки та етичних аспектів використання технологій.

Впровадження цифрових технологій у професійну освіту відкриває нові можливості для підготовки висококваліфікованих фахівців, однак одночасно супроводжується значними викликами. Сучасний освітній процес вимагає інтеграції цифрових інструментів, що сприяють персоналізації навчання, підвищенню доступності освітніх ресурсів і розвитку компетенцій, необхідних для конкурентоспроможності на ринку праці [3].

Попри очевидні переваги, широкомасштабне впровадження цифрових технологій у професійній освіті стикається з низкою проблем, зокрема недостатнім рівнем цифрової грамотності викладачів, технічними обмеженнями, а також відсутністю ефективних методичних підходів до використання цифрових ресурсів. Для ефективного подолання цих викликів необхідно розробити стратегії їхнього усунення, що передбачають удосконалення цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрових компетентностей та адаптацію навчальних програм [5]. Основні виклики впровадження цифрових технологій у професійну освіту та можливі шляхи їх подолання наведено в таблиці 2.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 2.

Виклики впровадження цифрових технологій у професійну освіту та шляхи їх подолання

№	Виклик	Причини виникнення	Можливі напрями подолання
1	Низький рівень цифрової грамотності викладачів	Відсутність достатньої підготовки та професійного розвитку	Організація тренінгів, курсів підвищення кваліфікації, створення методичних рекомендацій для викладачів[6]
2	Недостатня цифрова інфраструктура	Висока вартість технічного обладнання, застарілі технології в закладах освіти	Інвестиції в освітні технології, державно-приватне партнерство для фінансування інновацій [7]
3	Опір змінам серед викладачів та здобувачів освіти	Традиційні методи викладання, недовіра до нових технологій	Популяризація успішних кейсів впровадження цифрових технологій, поступова інтеграція інновацій у навчальний процес [8]
4	Відсутність єдиних стандартів цифрового навчання	Відмінності у вимогах до цифрової освіти в різних закладах та країнах	Розробка національних і міжнародних стандартів використання цифрових технологій у професійній освіті [9]
5	Проблеми академічної доброчесності	Використання онлайн-ресурсів для плагіату та шахрайства	Впровадження антиплагіатних систем, контроль автентичності студентських робіт [10]
6	Обмежений доступ до якісного цифрового контенту	Відсутність адаптованих освітніх матеріалів, нерівномірний доступ до ресурсів	Розвиток відкритих освітніх платформ, створення цифрових бібліотек, локалізація контенту [4]
7	Психоемоційні навантаження від цифрового навчання	Перевантаження інформацією, зниження концентрації уваги	Використання змішаних методів навчання (blended learning), чергування онлайн- та офлайн-занять [3]
8	Кібербезпека та захист персональних даних	Вразливість онлайн-платформ до кібератак, недосконала система захисту	Підвищення цифрової грамотності викладачів і студентів, удосконалення систем кіберзахисту [2]
9	Відсутність ефективних методичних підходів до використання цифрових технологій	Традиційна орієнтація освітніх програм на офлайн-навчання	Інтеграція цифрових інструментів у навчальні плани, розробка нових педагогічних стратегій [5]
10	Висока вартість ліцензійного програмного забезпечення	Обмежені фінансові ресурси навчальних закладів	Використання відкритого програмного забезпечення (Open Source), пошук грантових програм для підтримки цифровізації освіти [1]

Отже, впровадження цифрових технологій у професійну освіту супроводжується низкою викликів, серед яких технічні, методологічні, фінансові та психологічні бар'єри. Вирішення цих проблем потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової грамотності, стандартизацію методик онлайн-навчання та забезпечення кібербезпеки. Розвиток відкритих освітніх платформ, інтеграція адаптивних навчальних технологій та активна взаємодія між закладами освіти, державними установами та приватним сектором сприятимуть ефективному подоланню викликів цифровізації освіти. У перспективі цифрова трансформація професійної освіти дозволить створити більш доступну, якісну та безпечну систему підготовки фахівців, що відповідатиме вимогам сучасного ринку праці.

Цифровізація освіти відкриває нові можливості для покращення навчального процесу, забезпечуючи доступність знань, персоналізацію навчання та інтерактивність викладання. Викладачі відіграють ключову роль у впровадженні цифрових технологій, однак ефективне їх використання потребує розробки чітких методичних рекомендацій. Основні труднощі, з якими стикаються викладачі, включають відсутність належної підготовки, труднощі з адаптацією традиційних методик до цифрового середовища та необхідність підвищення цифрової грамотності [3].

Розробка методичних рекомендацій спрямована на підвищення ефективності використання цифрових інструментів, оптимізацію навчального процесу та створення комфортного освітнього середовища для здобувачів освіти. Основні рекомендації щодо застосування цифрових технологій у навчанні узагальнено у таблиці 3.

Таблиця 3

Методичні рекомендації для викладачів щодо ефективного використання цифрових технологій у навчальному процесі

№	Напрям використання цифрових технологій	Практичні рекомендації	Очікуваний ефект
1	Використання систем управління навчанням (LMS)	Використовувати платформи Moodle, Google Classroom, Blackboard для організації навчального процесу, зберігання матеріалів і моніторингу успішності студентів [6].	Оптимізація управління навчальним процесом, покращення комунікації зі здобувачами освіти.
2	Персоналізація навчання через адаптивні технології	Використовувати штучний інтелект для адаптації навчального контенту відповідно до рівня знань студентів (Coursera, Smart LMS) [7].	Підвищення ефективності засвоєння матеріалу, врахування індивідуальних потреб.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

№	Напрям використання цифрових технологій	Практичні рекомендації	Очікуваний ефект
3	Гейміфікація навчального процесу	Інтегрувати елементи ігрових методик (Kahoot, Quizizz, Duolingo) для активізації навчання та підвищення мотивації здобувачів освіти [8].	Покращення залученості студентів, розвиток навичок вирішення завдань у нестандартних умовах.
4	Використання віртуальної та доповненої реальності (VR/AR)	Впроваджувати VR/AR-технології для візуалізації складних процесів у природничих науках, інженерії, медицині (Google Expeditions, Oculus for Education) [9].	Глибше засвоєння матеріалу через практичні візуалізації, інтерактивний досвід.
5	Використання цифрових бібліотек і відкритих освітніх ресурсів (OER)	Надавати студентам доступ до відкритих онлайн-бібліотек (DOAJ, CORE, OpenStax) та інтегрувати їх у навчальний процес [10].	Розширення можливостей для самоосвіти, підвищення рівня академічної доброчесності.
6	Організація інтерактивних занять через відеоконференції	Використовувати Zoom, Microsoft Teams, Google Meet для проведення інтерактивних онлайн-занять із можливістю спільної роботи над проєктами [5].	Збільшення взаємодії між викладачем і студентами, підтримка дистанційного навчання.
7	Використання цифрових інструментів для оцінювання знань	Застосовувати автоматизовані тести, онлайн-екзамени та аналітичні інструменти (Google Forms, Socrative, Testmoz) для моніторингу прогресу студентів [4].	Об’єктивне оцінювання, прискорення процесу перевірки знань.
8	Підвищення цифрової грамотності викладачів	Регулярно проходити курси підвищення кваліфікації з цифрової педагогіки, брати участь у міжнародних конференціях з цифрової освіти [2].	Підвищення рівня професійної підготовки, здатність ефективно використовувати новітні освітні технології.
9	Захист персональних даних та кібербезпека	Використовувати надійні паролі, двофакторну аутентифікацію, встановлювати оновлення безпеки на всіх цифрових пристроях [1].	Запобігання кібератакам, забезпечення безпечного навчального середовища.
10	Формування цифрової культури серед здобувачів освіти	Проводити тренінги з цифрової безпеки, академічної доброчесності та критичного мислення у цифровому середовищі [3].	Підвищення відповідальності студентів за використання цифрових технологій, формування інформаційної грамотності.

Розвиток цифрових технологій суттєво змінює навчальний процес, вимагаючи від викладачів нових підходів до організації освітнього процесу. Впровадження LMS, гейміфікації, VR/AR, цифрових бібліотек та інших технологій дозволяє значно підвищити якість навчання, забезпечити персоналізований підхід та створити інтерактивне освітнє середовище [11].

Однак ефективне використання цифрових технологій потребує системної підготовки викладачів, адаптації навчальних програм та дотримання стандартів безпеки. У цьому контексті запропоновані методичні рекомендації є важливим інструментом для вдосконалення навчального процесу та підвищення цифрової компетентності освітян. Подальший розвиток цифрової освіти має базуватися на безперервному вдосконаленні методичних підходів та впровадженні інновацій, що сприятимуть формуванню конкурентоспроможних фахівців нового покоління.

Висновки. Цифровізація професійної освіти є ключовим чинником її модернізації та підвищення ефективності. У ході дослідження було проаналізовано сучасні освітні технології, оцінено їхній вплив на якість освіти, розглянуто принципи безпеки життєдіяльності у навчальному процесі та визначено взаємозв'язок між технологіями, якістю освіти та безпекою. Було виявлено основні виклики впровадження цифрових технологій та запропоновано методичні рекомендації для викладачів щодо їхнього ефективного використання. Результати дослідження свідчать про те, що цифрові технології сприяють підвищенню доступності, персоналізації та інтерактивності навчального процесу [12]. Однак їх ефективне впровадження потребує комплексного підходу, що включає вдосконалення цифрової інфраструктури, підвищення рівня цифрової грамотності викладачів і здобувачів освіти, а також створення безпечного освітнього середовища. Одним із головних викликів є недостатня готовність педагогічних працівників до активного використання цифрових технологій, що обумовлює необхідність системного підходу до підвищення їхньої кваліфікації. Крім того, важливими завданнями є стандартизація цифрових методик навчання, захист персональних даних та забезпечення академічної доброчесності в умовах дистанційного та змішаного навчання. Запропоновані методичні рекомендації дозволяють оптимізувати процес цифрової трансформації освіти, забезпечити ефективне використання інноваційних технологій та підготувати здобувачів освіти до викликів сучасного ринку праці. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на розробку інтегрованих моделей цифрового навчання, оцінку ефективності новітніх освітніх технологій та розширення можливостей їхнього практичного застосування у професійній підготовці фахівців.

Література:

1. Batsurovska I. V., Kurepin V. M. The use of digital technologies in special and inclusive education: Theoretical foundations and practical approaches to professional training of specialists // Development trends in special and inclusive education. – Baltija Publishing, 2024. – С. 70–82. URL: https://doi.org/10.30525/978-9934-26-457-3-3

2. Liubarets V., Kashyna G., Kachan Y., Brezetskyi S., Ostrovershenko A. Adapting professional development to the digital transformation of today's job market // Multidisciplinary Science Journal. – 2024. – Vol. 6. https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0713

3. Бацуровська І. В., Кашина Г. С., Макієвський О. І. Методологічні підходи до розробки дидактичних матеріалів для професійної освіти: Від теорії до практики // Moderní aspekty vědy: XLVIII. Díl mezinárodní kolektivní monografie. – Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2024. – С. 172–191.

4. Литвиненко Т. М. Цифровізація професійної освіти: виклики сьогодення та перспективи розвитку. Вісник післядипломної освіти. Серія «Педагогічні науки». – 2023. – Вип. 3(48). – С. 87–92.

5. Мельник Ю. І. Інтеграція цифрових технологій у процес підготовки майбутніх викладачів: практичні аспекти. Педагогічний альманах. – 2023. – Вип. 52. – С. 201–207.

6. Петрова І. С. Формування цифрових компетентностей у майбутніх педагогів професійної освіти: методологічні засади. Актуальні проблеми професійної освіти та підготовки кадрів. – 2024. – № 1. – С. 131–137.

7. Романенко В. П. Використання цифрових технологій у професійній підготовці майбутніх педагогів. Молодь і ринок. – 2023. – № 8. – С. 116–120.

8. Савченко І. О. Цифрова грамотність педагогів: сучасні виклики та шляхи формування. Освіта та розвиток обдарованої особистості. – 2024. – № 1(98). – С. 43–47.

9. Сухомлинська Л. В. Цифровізація освітнього процесу: виклики та перспективи розвитку. Педагогічні науки: теорія та практика. – 2023. – № 4. – С. 38–44.

10. Шевченко О. Л. Цифрова трансформація вищої освіти: стратегічні напрями та інноваційні підходи. Інноваційна педагогіка. – 2024. – Вип. 70. – С. 52–57.

11. Городецька Нателла (2025). МЕНТАЛЬНА АРИФМЕТИКА ТА НЕЙРОПЛАСТИЧНІСТЬ: ЯК ВПРАВИ НА АБАКУС ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК МОЗКУ. Актуальні питання у сучасній науціNo2(32)2025, с. 809-819 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172/20144

12. Dudina O., Strelchenko L., Dudin A. Development of Communication Competence in Foreign Medical Students at English for Careers Classes. Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională, 2022. № 14(1). P. 339–355. URL: https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/522. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

References:

1. Batsurovska, I. V., & Kurepin, V. M. (2024). The use of digital technologies in special and inclusive education: Theoretical foundations and practical approaches to professional training of specialists. In *Development trends in special and inclusive education* (pp. 70–82). Baltija Publishing. Retrieved from https://doi.org/10.30525/978-9934-26-457-3-3

2. Liubarets, V., Kashyna, G., Kachan, Y., Brezetskyi, S., & Ostrovershenko, A. (2024). *Adapting professional development to the digital transformation of today's job market. Multidisciplinary Science Journal, 6.* https://doi.org/10.31893/multiscience.2024ss0713

3. Batsurovska, I. V., Kashyna, H. S., & Makiievskyi, O. I. (2024). *Metodolohichni pidkhody do rozrobky dydaktychnykh materialiv dlia profesiinoi osvity: vid teorii do praktyky* [Methodological approaches to developing didactic materials for professional education: from theory to practice]. In *Moderní aspekty vědy: XLVIII. Díl mezinárodní kolektivní monografie* [Modern aspects of science: Volume XLVIII. International collective monograph] (pp. 172–191). Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o. [in Ukrainian].

4. Lytvynenko, T. M. (2023). Tsyfrovizatsiia profesiinoi osvity: vyklyky sohodennia ta perspektyvy rozvytku [Digitalization of vocational education: current challenges and development prospects]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia «Pedahohichni nauky»*, (3)48, 87–92. [in Ukrainian].

5. Melnyk, Yu. I. (2023). Intehratsiia tsyfrovykh tekhnolohii u protses pidhotovky maibutnikh vykladachiv: praktychni aspekty [Integration of digital technologies in the process of training future teachers: practical aspects]. *Pedahohichnyi almanakh*, 52, 201–207. [in Ukrainian].

6. Petrova, I. S. (2024). Formuvannia tsyfrovyh kompetentnostei u maibutnikh pedahohiv profesiinoi osvity: metodolohichni zasady [Formation of digital competencies in future teachers of professional education: methodological foundations]. *Aktualni problemy profesiinoi osvity ta pidhotovky kadriv*, (1), 131–137. [in Ukrainian].

7. Romanenko, V. P. (2023). Vykorystannia tsyfrovykh tekhnolohii u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh pedahohiv [The use of digital technologies in the professional training of future teachers]. *Molod i rynok*, (8), 116–120. [in Ukrainian].

8. Savchenko, I. O. (2024). Tsyfrova hramotnist pedahohiv: suchasni vyklyky ta shliakhy formuvannia [Digital literacy of teachers: current challenges and ways of formation]. *Osvita ta rozvytok obdarovanoi osobystosti*, (1)98, 43–47. [in Ukrainian].

9. Sukhomlynska, L. V. (2023). Tsyfrovizatsiia osvitnoho protsesu: vyklyky ta perspektyvy rozvytku [Digitalization of the educational process: challenges and development prospects]. *Pedahohichni nauky: teoriia ta praktyka*, (4), 38–44. [in Ukrainian].

10. Shevchenko, O. L. (2024). Tsyfrova transformatsiia vyshchoi osvity: stratehichni napriamy ta innovatsiini pidkhody [Digital transformation of higher education: strategic directions and innovative approaches]. *Innovatsiina pedahohika*, 70, 52–57. [in Ukrainian].

11. Horodetska Natella (2025). MENTAL ARITHMETIC AND NEUROPLASTICITY: HOW ABACUS EXERCISES AFFECT BRAIN DEVELOPMENT. Current Issues in Modern Science No. 2(32) 2025, pp. 809-819 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172/20144

12. Dudina O., Strelchenko L., Dudin A. Development of Communication Competence in Foreign Medical Students at English for Careers Classes. Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională, 2022. № 14(1). P. 339–355. URL: https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/522. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК- [37.017.4:392]:172.15:[78:373]-053.3(510)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-136-143

Біла Олена Олександрівна доктор педагогічних наук, професор кафедри дошкільної та початкової освіти, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, м. Ізмаїл, тел.: (063) 617-64-74, https://orcid.org/0000-0002-3143-718X

ВИХОВАННЯ ЦІННІСНОГО СТАВЛЕННЯ ПІДЛІТКІВ ДО ЕТНІЧНО-СІМЕЙНИХ ТРАДИЦІЙ ЯК ІМПЕРАТИВ ПАТРІОТИЗМУ НА УРОКАХ МУЗИКИ У ШКОЛАХ КНР

Анотація. У статті висвітлюються деякі результати осмислення наукової проблеми, пов'язаної з патріотичним вихованням учнівської молоді, зокрема молодших школярів, на уроках музики у загальноосвітній школі КНР; причому це мистецьке явище розглядається саме на площі музичної педагогіки. Підтверджено, що за сучасних освітніх реалій в країні зберігається така обставина: ресурси музики недостатньо повноцінно використовуються у музично-педагогічній освіті КНР як вагомий фактор збагачення духовності учнів, як ресурс естетичного виховання і в ракурсі прищеплення патріотичних особистісних чеснот та формування ціннісного ставлення до національних етнічно-родинних традицій. Доведено педагогічну доцільність проблеми вивчення певних аспектів порушеної проблеми у площині компаративістики. Констатовано позитивний резонанс у світовій освітньо-педагогічній сфері, який набула практика музичного навчання і виховання в Китаї, суттєвий потенціал ідей, засобів та методів, пов'язаних із удосконаленням патріотичного виховання молодших школярів засобами музики у загальноосвітніх школах та результативного оволодіння учнями цінностями етнічно-сімейних традицій, які є стрижнем духовного виховання сучасної молоді. Акцентована увага на еволюції ідеї патріотичного виховання на уроках музики у Китаї, яка простежується у руслі двох музичних напрямів – оновлення національної музики (го-юе) та становлення нової музики (синь-інь). Визначено доречність творчого запозичення окреслених ідей у вітчизняній практиці музично-патріотичного виховання учнівської молоді. Водночас здійснений мистецько-педагогічний дискурс обумовлює правомірність твердження недооцінювання контексту осмислення зарубіжної теорії і практики щодо патріотичного виховання підлітків, починаючи з молодшого шкільного віку, саме на уроках музики у загальноосвітніх школах, розвиток художньо-естетичних цінностей та ціннісного ставлення учнів до етнічно-родинних традицій через повноцінне використання музичної творчості певного етносу.

Ключові слова: патріотичне виховання підлітків на уроках музики, народне музичне мистецтво, ціннісне ставлення до етнічно-родинних традицій Китаю.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Bila Olena Oleksandrivna Doctor of Pedagogical Sciences,Professor of the Department of Preschool and Primary Education Izmail State Humanitarian University, Izmail, tel.: (063) 617-64-74, https://orcid.org/0000-0002-3143-718X

EDUCATION OF ADOLESCENTS' VALUE ATTITUDE TOWARDS ETHNIC AND FAMILY TRADITIONS AS AN IMPERATIVE OF PATRIOTISM IN MUSIC LESSONS IN SCHOOLS OF THE PRC

Abstract. The article highlights some results of the understanding of the scientific problem related to the patriotic education of students, in particular younger schoolchildren, in music lessons in a comprehensive school in the PRC; moreover, this artistic phenomenon is considered precisely in the area of music pedagogy. It is confirmed that under modern educational realities in the country the following circumstance persists: the resources of music are not fully used in the music and pedagogical education of the PRC as a significant factor in enriching the spirituality of students, as a resource of aesthetic education and in the perspective of instilling patriotic personal virtues and forming a value attitude to national ethnic and family traditions. The pedagogical expediency of the problem of studying certain aspects of the raised problem in the plane of comparative studies is proven. The positive resonance in the world educational and pedagogical sphere, which the practice of musical teaching and upbringing in China has acquired, the significant potential of ideas, means and methods related to the improvement of patriotic education of younger schoolchildren by means of music in secondary schools and the effective mastery by students of the values of ethnic and family traditions, which are the core of the spiritual education of modern youth, is noted. Attention is focused on the evolution of the idea of patriotic education in music lessons in China, which is traced in the direction of two musical directions - the renewal of national music (gu-yue) and the formation of new music (xin-yin). The relevance of creative borrowing of the outlined ideas in the domestic practice of musical and patriotic education of schoolchildren is determined. At the same time, the implemented artistic and pedagogical discourse determines the legitimacy of the statement of underestimating the context of understanding foreign theory and practice regarding the patriotic education of adolescents, starting from primary school age, namely in music lessons in secondary schools, the development of artistic and aesthetic values and students' value attitude towards ethnic and family traditions through the full use of musical creativity of a certain ethnic group.

Keywords: patriotic education of adolescents in music lessons, folk musical art, value attitude towards ethnic and family traditions of China.

Постановка проблеми. Китайська музика розвивалася протягом тисячоліть, створюючи основи художньої культури та мистецтва. У музиці відобразилося світогляд етносу та художньо-естетичні уявлення народу,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

закладені на генетичному рівні психологічного та фізіологічного сприйняття звуку в інформаційному просторі. У кожній культурі формуються константи стійких образів, властивостей, предметів, звуків, кольорів та інших форм людської діяльності. Так, сприйняття звуків традиційної музики стає одним із ідентифікаційних маркерів китайського суспільства в аспекті збереження національних етнічно-родинних традицій як імперативу патріотизму.

Патріотичне виховання підростаючого покоління є одним із пріоритетних напрямів сучасної виховної та освітньої роботи загальноосвітньої школи КНР, тому питання про організацію процесу патріотичного виховання молодших школярів на уроках музики, виявлення педагогічного потенціалу засобів та створення умов для даної роботи викликають закономірний професійний інтерес дослідників та вчителів-практиків. Законодавство закріплює важливу роль патріотичного виховання молоді для процвітання держави. Так, згідно з Конституцією КНР (ст. 24), серед цивільних чеснот, які покликані відстоювати державу, патріотизм посідає перше місце. Закон КНР про освіту називає патріотизм провідною якістю особи, яку держава зобов'язана прищеплювати вихованцям. Сьогодні у Китаї на державному рівні патріотизм виступає органічною єдністю особистого та соціального в кожній людині, тісним союзом суспільства та громадянина, важливою запорукою стабільності та процвітання країни та нації. У цьому зв'язку ідеологія державної політики націлена на виховання громадян-патріотів, а сім'я та школа є одними з основних соціальних інститутів, які мають забезпечувати здійснення цього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідники, які займаються питаннями патріотичного виховання молоді в КНР (Лі Цзядао, Цзян Юй Хун, Цин Хе, Чжан Сяо Ін, Чжао Сюй Мей та ін), в основному зачіпають навчально-виховний процес у загальноосвітній та вищій школі, приділяючи увагу педагогічному потенціалу музичного мистецтва у вихованні громадян-патріотів своєї країни[8]. У цьому плані вокальне мистецтво володіє великим виховним потенціалом. Серйозну увагу приділили науковці та дослідженню особливостей вокально-освітньої системи в китайських закладах середньої освіти, відзначаючи, поряд з педагогічно цінними досягненнями, наявність невирішених проблем у галузі музичної та вокальної освіти в Китаї (Ван Ангу, Ля Маоні, В. Сач Чжаофен, Цзінь Нань, Чен Дін, Чжан Лянхун, У Іфан та ін).

Відзначимо також важливість досліджень провідних китайських учених та методистів у галузі вокальної освіти, яка посідає важливе місце у патріотичному вихованні школярів на уроках музики, серед яких – праці Нін Вейцзе, Цзінь Чжунмін, Цзоу Чанхай, Шень Сян та ін.[2].

В Україні сучасні дослідники мистецько-освітньої галузі приділяють серйозну увагу питанням патріотичного виховання школярів в мистецько-освітньому просторі Китаю. Т. Гуменникова у своїх працях висвітлює результати осмислення проблеми, пов’язаної з патріотичним вихованням молоді КНР, роозглядає його саме на прощі музичної педагогіки[3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

На її думку, за сучасних освітніх реалій зберігається така обставина: ресурси музичного мистецтва, зокрема народної етнонаціональної музичної творчості недостатньо повноцінно використовуються як вагомий фактор збагачення духовності учнів в ракурсі прищеплення патріотичних особистісних чеснот та формування ціннісного ставлення до етнічно-родинних традицій [3].

Українські вчені доводять педагогічну доцільність проблеми вивчати певні аспекти порушеної проблеми у площині компаративістики. Зваживши на позитивний резонанс у світовій освітній сфері, який набула практика музичного виховання в Китаї, акцентовано на суттєвому потенціалі ідей, пов'язаних із удосконаленням патріотичного виховання молодших школярів засобами музики на уроках загальноосвітньої школи. Констатовано доречність творчого запозичення окреслених ідей у вітчизняній практиці патріотичного та музично-естетичного виховання учнівської молоді (В. Звєкова, Н. Кічук) [1, 4, 5].

Виклад основного матеріалу. Традиційна музика має багато конотацій, що пов'язано зі смисловими поняттями «народна музика», «фольклорна музика», «етнічна музика». У педагогічних роботах ми дотримуємося думки китайських учених, що традиційна музика, яка має стійку звукову форму, ритм і мелодію, що склалася в історії та несе константи ідентичності китайської нації та її традицій. Народна музика спирається на музичну традицію та соціальну затребуваність, виконує функцію збереження та розвитку народних традицій. Народна та фольклорна музика займають своє місце у святковій культурі та розвиваються в інноваційних видах музичної творчості. При цьому усна передача музики та тексту в жанрах народної та фольклорної музики створює ризики втрати китайської музичної традиції, тому необхідно підтримувати інтерес школярів до традиційної китайської музики, що зберігає стійкість китайської культури як чинника самовизначення школярів у культурній ідентичності.

Загальна музична освіта Китаю базується на патріотичній ідеї та народних китайських традиціях. Цілком справедливо вважається, що музика надихає дітей слідувати ідеалам, формує стійкий характер, оптимізм, розвиває здатність проникати в суть переданих думок і почуттів. У документах для шкіл вказується, що потрібно поширювати ідеї музичного навчання, зробивши музичну мову дітей початком розуміння ідеології країни, щоб у дітей була пристрасть до вивчення музичного мистецтва Батьківщини, прояву любові до музичної культури Китаю (і розуміння її національних особливостей).

Музичне навчання може стати пропуском до початкового розуміння учнями музичної мови, а також до розуміння особливостей національної культури, у тому числі етнічно-родинних традицій. Особливу важливість набувають перших кроків у музичній освіті, на основі яких будується все подальше навчання.

Відомий фахівець у галузі конфуціанських культурних традицій О. Попова, розглядає складні питання поширення вокальної музики у загальноосвітніх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

школах КНР задля виховання в школярів почуттів національної ідентичності засобами музичного мистецтва, яке отримало становлення в освітній сфері КНР лише у XX столітті. За її словами, розвиток китайського вокального мистецтва робить його потужною зброєю культурної художньо-естетичної і патріотичної ідеології, втілює у собі відмінні характерні риси і відбиває особливі етнічно-національні умови КНР [6].

Давньокитайський філософ Конфуцій проповідував любов до старших за віком та соціальним станом. У кожного має бути роль і відведене місце у суспільстві. На думку Конфуція, на чолі держави мають стояти мудрі люди, оскільки їхнє головне завдання – особистим прикладом виховувати своїх громадян, зберігати мир у державі. Створена Конфуцієм особистість патріота мала величезний вплив на подальший ідеологічний розвиток Китаю, формування національного характеру і духовне життя китайської нації. Він знайшов ключ до створення гармонійного китайського патріотичного суспільства. Тільки відданість Батьківщині була найвищим рівнем праведності. Цей вид цінностей орієнтований на те, щоб проникнути у внутрішню душу китайського народу, культивувати вірність країні, формуючи унікальну згуртованість, доцентрову силу та привабливість китайської нації [7].

У першій половині XX ст. Шанхай перетворився на центр розвитку музичної освіти у Китаї. Саме в Шанхаї навчання музиці еволюціонувало від шкільних уроків співу, додаткових занять у самодіяльних гуртках до підготовки професійних музикантів та виконавців у консерваторії. У наступні десятиліття, за словами вчених, досвід Шанхая з виховання професіоналів у галузі музики наслідував інші міста, де були відкриті спеціальні навчальні заклади.

Розвиток музичного мистецтва в Китаї в XX столітті відбувався у двох напрямах: одні музиканти прагнули відроджувати традиційну китайську музику в незмінному вигляді (го-юе), інші, використовуючи отримані за кордоном знання та досвід, шукали нові музичні жанри та форми, створюючи нову китайську музику (сінь). Таким чином, музикальне мистецтво Китаю другої половини XX ст. зіткнулося з серйозною проблемою – як гармонійно поєднати традиційні та західні елементи у національній китайській музиці. Даним питанням детально займався відомий композитор, музикант та педагог XX ст. Хе Лутін (1903–1999), який був переконаний, що оволодіння законами європейської музичної культури потребує особливої уваги. Воно має насамперед збагачувати професійні знання та досвід, а не вести до сліпого копіювання, тому що європейські та китайські музичні інструменти мають свою специфіку, глибоке вивчення якої має сприяти формуванню та розвитку свого власного музичного стилю. Таким чином, музична культура Китаю XX ст. була відкрита і сприйнятлива до світових досягнень, прагнула пошуку способів поєднання в собі кращих зразків західної музичної культури з традиційною китайською музикою, що сприяло її безперервному розвитку [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таким чином, під впливом соціально-політичних змін у країні та демократично налаштованих представників творчої інтелігенції Китаю пісенні жанри го-юе поступово втрачають статус елітарного мистецтва і стають наближеними до простого народу, передаючи реалії його життя, висловлюючи його потреби та надії. На думку музичних діячів цього періоду, стилістика го-юе, наповнена новим змістом, сприяла згуртуванню китайського народу, формуванню почуття національної ідентичності молоді, допомагаючи вихованню патріотичних якостей.

Отже, оновлення національної музики може бути одним із джерел ідеї патріотичного виховання учнів загальноосвітніх шкіл засобами вокальних творів у Китаї. Еволюція ідеї патріотичного виховання на уроках музики у Китаї простежується у руслі двох музичних напрямів – оновлення національної музики (го-юе) та становлення нової музики (синь-інь). Незважаючи на відмінності цих напрямків (го-юе була звернена до древніх китайських музичних традицій, синь інь-юе тяжіла до західноєвропейських музичних досягнень), професіонали усвідомлювали необхідність реформи музичного мистецтва на основі західно-європейської музичної науки. Для того, щоб вокальне мистецтво виконувало виховну функцію, воно має бути зрозумілим широкому загалу, тобто стати масовим. На думку музичних діячів – представників напряму го-юе, західна теорія музики має бути засобом технічного оновлення го-юе, але зміст творів повинен зберігати національний колорит, щоб сприяти згуртуванню китайського народу та вихованню патріотичних якостей [6].

Представники синь інь-юе ще більш активно підтримували ідею поєднання в музиці китайського народного духу та західної музичної теорії, наголошуючи на всенародному, патріотичному характері музичного мистецтва, метою якого має стати виховання нового покоління для нової епохи. Ідея виховання патріотизму на уроках музики у школах Китаю виразно простежується в таких жанрах синь інь-юе, як шкільна пісня (сюетан юеге) і масова пісня (юеге), включаючи її піджанри (патріотична (революційна та військова) пісня, музика порятунку; до кінофільмів, театральних п'єс).

Патріотизм, будучи одним із суттєвих якостей людської особистості, виражає ціннісні орієнтації, моральну переконаність, світоглядну зрілість, життєву позицію людини. Оскільки мистецтво здатне всебічно впливати на людину, важливо при цьому забезпечувати гармонію емоцій і почуттів, які народжуються музикою, з емоціями пізнання.

Висновки. Саме музичне, в тому числі вокальне мистецтво, яке є стрижнем уроків музики у загальноосвітніх школах КНР, має здатність яскравого та достовірного вираження ідей патріотизму, закладених творцями, та розкривається через художні образи, які впливають на емоційно-чуттєвий світ школярів за допомогою мелодії та тексту музичних творів. Тому дослідницької уваги вимагають питання, пов'язані з виявленням теоретичних і

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

практичних засад патріотичного виховання учнів засобами музичного мистецтва у КНР, а також характеристики особливостей процесу організації відповідної виховної роботи в аспекті формування ціннісного ставлення підлітків до національних етнічно-родинних традицій на уроках музики у закладах загальної освіти сучасного Китаю.

Література:

1. Бухнієва О.А. Значення народної музики у парадигмі національно-патріотичного виховання молодших школярів в Україні і Китаї (порівняльна характеристика). Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету. Серія: Педагогічні науки. Ізмаїл : РВБ ІДГУ, 2024. Вип 66. С.29-39.

2. Гуй Цзюньцзе. Еволюція хорової культури Шанхаю в аспекті взаємодії з традиціями європейського музичного мистецтва. Науковий вісник НМАУ імені П. Чайковського. 2020. Вип. 127. С.136 – 148.

3. Гуменникова Т.Р. Музична освіта в сучасному Китаї: пріоритетність художньо-естетичного і патріотичного виховання учнівської молоді. «Вісник науки та освіти (Серія «Філологія», Серія «Педагогіка», Серія «Соціологія», Серія «Культура і мистецтво», Серія «Історія та археологія»)»: журнал. 2024. No 12(30) 2024. С. 643-652

4. В. Звєкова. Історичні витоки патріотичного виховання в педагогічній науці Китаю. К. «Видавництво «Гілея», 2024. Вип. 201-202. (No 11-12). С. 73-78.

5. Кічук Н.В. Дзюба О.А. Музична освіта у загальноосвітніх школах КНР: ефективні шляхи патріотичного виховання та збагачення духовності особистості. Том 1 № 1 (108) (2024) : Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць. С.66-75

6. Попова О.В. Формування художньо-естетичних цінностей учнівської молоді як підґрунтя патріотизму: деякі результати педагогічного дискурсу. Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського. Випуск 4 (149). Одеса, 2024 https://nv.pdpu.edu.ua/ С. 56-62.

7. Сироткіна Ж.Є. Вплив традиційних ідей давньокитайської філософії на художньо-естетичне виховання сучасної молоді КНР. Наукові записки НДУ імені М. Гоголя. Психолого-педагогічні науки. 2024. № 2. С.163-168.

8. Ху Цііньь. Погляди китайських та європейських науковців на структуру і зміст етноестетичної культури особистості. Теоретичні питання культури, освіти та виховання: зб. наук. пр. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2015. №52. С 60-63.

References:

1. Bukhniieva O.A. (2024). Znachennia narodnoi muzyky u paradyhmi natsionalno-patriotychnoho vykhovannia molodshykh shkoliariv v Ukraini i Kytai (porivnialna kharakterystyka) [The significance of folk music in the paradigm of national-patriotic education of younger schoolchildren in Ukraine and China (comparative characteristics)]. Naukovyi visnyk Izmailskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky. Izmail : RVB IDHU. Vyp 66. [in Ukrainian].

2. Hui Tsziuntsze (2020). Evoliutsiia khorovoi kultury Shankhaiu v aspekti vzaiemodii z tradytsiiamy yevropeiskoho muzychnoho mystetstva [The evolution of Shanghai's choral culture in terms of interaction with the traditions of European musical art]. Naukovyi visnyk NMAU imeni P. Chaikovskoho. Vyp. 127. [in Ukrainian].

3. Humennykova T.R. (2024). Muzychna osvita v suchasnomu Kytai: priorytetnist khudozhno-estetychnoho i patriotychnoho vykhovannia uchnivskoi molodi [Music education in modern China: the priority of artistic, aesthetic and patriotic education of students]. «Visnyk nauky ta osvity (Seriia «Filolohiia», Seriia «Pedahohika», Seriia «Sotsiolohiia», Seriia «Kultura i mystetstvo», Seriia «Istoriia ta arkheolohiia»)»: zhurnal. 2024. No 12(30). [in Ukrainian].

4. V. Zviekova (2024). Istorychni vytoky patriotychnoho vykhovannia v pedahohichnii nautsi Kytaiu [Historical origins of patriotic education in Chinese pedagogical science]. K. «Vydavnytstvo «Hileia». Vyp. 201-202. (No 11-12). [in Ukrainian].

5. Kichuk N.V. Dziuba O.A. (2024). Muzychna osvita u zahalnoosvitnikh shkolakh KNR: efektyvni shliakhy patriotychnoho vykhovannia ta zbahachennia dukhovnosti osobystosti [Music education in secondary schools of the PRC: effective ways of patriotic education and enrichment of individual spirituality]. Tom 1 № 1 (108) : Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats. [in Ukrainian].

6. Popova O.V. (2024). Formuvannia khudozhno-estetychnykh tsinnostei uchnivskoi molodi yak pidgruntia patriotyzmu: deiaki rezultaty pedahohichnoho dyskursu [Formation of artistic and aesthetic values of students as the basis of patriotism: some results of pedagogical discourse]. Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho. Vypusk 4 (149). Odesa. https://nv.pdpu.edu.ua/ [in Ukrainian].

7. Syrotkina Zh.Ie. (2024). Vplyv tradytsiinykh idei davnokytaiskoi filosofii na khudozhno-estetychne vykhovannia suchasnoi molodi KNR [The influence of traditional ideas of ancient Chinese philosophy on the artistic and aesthetic education of modern Chinese youth]. Naukovi zapysky NDU imeni M. Hoholia. Psykholoho-pedahohichni nauky. № 2. [in Ukrainian].

8. Khu Tsiin (2015). Pohliady kytaiskykh ta yevropeiskykh naukovtsiv na strukturu i zmist etnoestetychnoi kultury osobystosti [Views of Chinese and European scholars on the structure and content of the ethno-aesthetic culture of the individual]. Teoretychni pytannia kultury, osvity ta vykhovannia: zb. nauk. pr. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU. №52. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 070.41 (076) 373.5.013:070-053.5](510)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-144-158

Білавич Галина Василівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри початкової освіти, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, тел.: (0342) 75-23-51, https://orcid.org/0000-0002-1555-0932

ДИТЯЧА ПЕРІОДИКА УКРАЇНИ Й КИТАЮ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ. ЯК ДЖЕРЕЛО ДОСЛІДЖЕННЯ ІСТОРІЇ ОСВІТИ ТА ВИХОВАННЯ, ПЕДАГОГІЧНОЇ ДУМКИ, ЛІТЕРАТУРИ, ЖУРНАЛІСТИКИ

Анотація. Розвиток дитячих часописів в Україні та Китаї у ХХ – на початку ХХІ ст. відбувався під впливом суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх чинників. У Китаї дитяча періодика активно розвивалася під державним контролем, ураховуючи ідеологічні аспекти, виховуючи в дітей моральні цінності. В Україні дитячі видання наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. особливо в Галичині та в період національно-визвольних змагань в Українській Народній Республіці формувалися під впливом національних педагогічних традицій, виховували юних читачів у національно-патріотичному дусі. Низка видань, започаткованих за того часу, відновлено за доби незалежності України. У радянській Україні на змісті дитячих видань позначилася ідеологія правлячої партії, утверджувався радянський спосіб життя, певна кількість дитячих видань виходила російською мовою. Попри ідеологічний характер, дитяча періодика обох країн виконувала своє призначення – стала для дітей та юнацтва джерелом знань, розширювала їхній кругозір, сприяла розвитку природних нахилів і творчих здібностей, знайомила з найкращими зразками літератури, усної народної творчості, вела діалог з юними читачами, виховувала в них моральні цінності, любов до рідної землі, формувала читацьку культуру тощо. І Україна, і Китай мають багатий досвід створення дитячих часописів.

На основі компаративного аналізу виокремлено спільні й відмінні риси розвитку дитячої періодики в Україні та Китаї. За доби відновлення незалежності України склалися сприятливі умови для розвитку періодичних видань для дітей, зросла їх кількість, розширилася тематика матеріалів, урізноманітнилися форми тощо. Часописи стали виконувати важливу педагогічну й національно-виховну роль. За кількістю періодичних видань і накладів дитячих часописів Україна поступається Китаю. Сх арактеризовано виклики, перед якими постала дитяча періодика. Періодичні видання для дітей України й Китаю ХХ – початку ХХІ ст. є джерелом дослідження історії освіти

та виховання, педагогічної науки, літератури для дітей тощо. Дитячі періодичні видання – важливий чинник навчання та виховання, засіб комунікації, джерело формування й соціалізації особистості.

Ключові слова: дитяча періодика, часописи, навчання, виховання, школярі, Китай, компаративний аналіз, становлення, генеза, література, читацька авдиторія, письменники, Галичина.

Bilavych Halyna Vasylivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Department of Primary Education, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, tel.: (0342) 75-23-51, https://orcid.org/0000-0002-1555-0932

CHILDREN'S PERIODICALS OF UKRAINE AND CHINA IN THE 20TH – EARLY 21ST CENTURIES AS A SOURCE FOR RESEARCH ON THE HISTORY OF EDUCATION AND UPBRINGING, PEDAGOGICAL THOUGHT, LITERATURE, AND JOURNALISM

Abstract. The development of children's periodicals in Ukraine and China in the 20th and early 21st centuries was influenced by socio-political, socio-economic, and cultural-educational factors. In China, children's periodicals actively developed under state control, taking ideological aspects into account and instilling moral values in children. In Ukraine, children's publications at the end of the 19th and the beginning of the 20th century, especially in Halychyna and during the national liberation struggles of the Ukrainian People's Republic, were shaped by national pedagogical traditions and fostered a national-patriotic spirit in young readers. Several publications initiated during that period were revived in independent Ukraine. In Soviet Ukraine, the content of children's publications was influenced by the ruling party's ideology, promoting the Soviet way of life, with some publications appearing in Russian.Despite their ideological character, children's periodicals in both countries fulfilled their purpose: they served as a source of knowledge for children and youth, broadened their horizons, supported the development of natural talents and creative abilities, introduced them to the best examples of literature and oral folklore, engaged in dialogue with young readers, fostered moral values and love for their homeland, and helped shape a reading culture. Both Ukraine and China have rich traditions of children's periodical publishing.

A comparative analysis highlights the similarities and differences in the development of children's periodicals in Ukraine and China. With the restoration of Ukraine’s independence, favorable conditions emerged for the development of periodicals for children, leading to an increase in their number, a broader range of topics, and more diverse formats. These periodicals took on an important pedagogical and national-educational role. However, in terms of the number of periodicals and their circulation, Ukraine lags behind China. The challenges faced by children's periodicals are also outlined. Children’s periodicals in Ukraine and China from the 20th to the early 21st centuries serve as a source for studying the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

history of education and upbringing, pedagogical science, children's literature, and more. They play a crucial role in learning and upbringing, serve as a means of communication, and contribute to the formation and socialization of individuals.

Keywords: children's periodicals, magazines, learning, upbringing, schoolchildren, China, comparative analysis, formation, genesis, literature, readership, writers, Halychyna.

Постановка проблеми. Дитяча періодика – важливий елемент освітньо-виховного процесу школяра, оскільки поєднує розважальний, пізнавальний, морально-етичний, естетичний та інші компоненти. Періодичні видання сприяють всебічному розвиткові дітей: розширюють кругозір, ознайомлюють з науковими знаннями, формують критичне мислення, збагачують словниковий запас, формують навички читання та виховують любов до читання, розширюють читацькі горизонти здобувачів освіти, розвивають їхні творчі здібності, соціальні навички, залучають до творчої діяльності через ігрові методи, інтерактивні завдання, конкурси, головоломки. Значний виховний потенціал часописів для дітей: вони здатні формувати дитину як юного патріота та громадянина, популяризують моральні, екологічні, цінності, окреслюють високі моральні орієнтири, християнські чесноти (любов, милосердя, чесність, відповідальність тощо), культивують сімейні цінності, формують соціальну відповідальність і громадянську свідомість через історії з реального життя, приклади доброчинної діяльності та ін. Велику роль дитяча періодика відіграє як чинник саморозвитку, самопізнання. Дитячі часописи впродовж тривалого часу були важливим інструментом освіти та виховання в Україні та Китаї: вони відображають культурно-освітні, соціально-політичні особливості кожної з країн, сьогодні переживають одну з характерних особливостей часу – розвиваються за умов цифрової епохи. Порівняльно-педагогічне дослідження досвіду генези часописів для дітей в Україні та Китаї, вивчення їхнього освітньо-виховного потенціалу сприятиме, окрім іншого, поліпшенню змісту дитячих видань, підвищенню їхнього педагогічного значення, ефективності впливу на виховання юної особистості.

Ця проблема актуалізується й зважаючи на те, що сучасний світ характеризується глобальними викликами, конфліктами та кризою гуманістичної культури, а за таких умов особистість має зберігати людський вимір у соціальному бутті та сприяти культурному розвитку суспільства. Це забезпечують порівняльні історико-педагогічні дослідження, оскільки допомагають подолати суперечності між унікальним розмаїттям продуктів історико-педагогічного процесу – його регіональних, національних, цивілізаційних, особистісно-індивідуальних форм – та їхнім невпинним перетворенням у процес взаємодії педагогічних традицій у різних культурах, регіонах і періодах історії [8, с. 2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри те, що періодичні видання для дітей в Україні досліджуваного періоду були предметом аналізу вчених різних галузей знань (історії освіти та педагогічної думки,

пресознавства та книговидавництва, журналістики, літератури (С. Василенко, Н. Вернигора [2], Т. Давиденко [3], Л. Зеленська, Лу Сюй [6], Н. Якобчук, С. Тарнавська [15], Н. Коляда [6], Р. Зозуляк, Н. Миколаєнко [10], Е. Огар [11], О. Орлик [12], Ю. Стадницька, С. Тарнавська [14], С. Хопта та ін.), різноманітні питання розвитку періодики, зокрема й дитячої, у Китаї досліджували І. Срібняк [13], а також китайські науковці Лу Сюй [8-9], Вей Юшань [18], Кан Хонг'є [19] та ін.), поза увагою науковців залишилися окремі аспекти порушеної в назві статті проблеми.

Мета статті – проаналізувати дитячу періодику України й Китаю XX – початку XXI ст. як джерело дослідження історії освіти та виховання, дитячої літератури.

Виклад основного матеріалу. Дитячі періодичні видання – важливий чинник навчання та виховання, засіб комунікації, джерело формування й соціалізації особистості. Специфіка дитячої періодики полягає в тому, що вони орієнтовані на конкретні вікові категорії юних читачів, виконують низку цільових завдань пізнавального, навчального й художнього характеру [11, с. 58–59]. Нині завдання і функції періодичних видань для школярів посутньо змінилися під впливом суспільно-політичних, соціоекономічних, культурно-освітніх, змін, а також зважаючи на цифровізацію інформаційного простору. На розвиток концепції сучасного дитячого часопису впливають і такі чинники, як інтереси дітей-читачів, їхні вікові особливості, рівні загальної підготовки, читацької культури, гендерні ознаки, творчі вподобання тощо. Усе це надає дитячій періодиці «нових функціональних вимірів» [3, с. 2–3]. Україна має багаті традиції дитячого книгодрукування, сьогодні на ринку дитячої періодики, за даними Книжкової палати України імені Івана Федорова [7], щороку видається близько 100 назв газет і журналів для дітей та юнацтва, а загалом зареєстровано понад 1000 періодичних видань. Традиційно найбільшу популярність з-поміж здобувачів освіти мають пізнавальні часописи [2]. Станом на 2005 р., за даними Державного комітету інформаційної політики, телебачення та радіомовлення України [4], зареєстровано майже 500 періодичних видань для дітей (ідеться про всі видання, які коли-небудь були зареєстровані, навіть ті, що припинили виходити). У передплатному каталозі України на 2005 р. зазначено 121 найменування газет і журналів для дітей, різноманітних за тематикою: навчальні, пізнавальні, ігрові, розвивальні, літературні, довідкові, розважальні видання); за віковою ознакою – для малят, дошкільників, молодших школярів, підлітків; за гендерними характеристиками – для хлопчиків і дівчаток, а також за мовою (77 українськомовних, 29 російськомовних, 13 англомовних). Починаючи з 2005 р., простежуємо тенденцію щодо зменшення кількості періодичних видань та їх накладів (за винятком 2012, 2017, 2018 р., коли траплялося незначне зростання показника стосовно попереднього року). Ця тенденція є особливо виразною за умов російської агресії: 2023 р. випуск газет за кількістю видань (назв) скоротився на 32,7% (становив 733 друкованих одиниці, 2022 р. цей показник сягав 1089 видань газет), тираж газет скоротився на 20%, річний тираж газет становив

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

понад 334,6 млн примірників (2022 р. сягав 418,38 млн примірників) [7]. Річний тираж періодичних видань (газет) за читацькою авдиторією 2023 р. теж зменшився, якщо порівнювати з попереднім роком (див. табл. 1):

Таблиця 1

Річний тираж періодичних видань (газет) за читацькою авдиторією 2023 р. та 2022 р.

Читацька аудиторія	Тираж 2023 р. (млн прим.)	Частка від загального тиражу (%)	Тираж 2022 р. (млн прим.)	Частка від загального тиражу (%) (2022)
Для сім'ї	91,4	27,3		14,8
Для жінок	8,08	2,4		1,2
Для садівників та городників	5,55	1,7		6,6
Для дітей	0,5953	0,2	0,5953	0,2
Для молоді	0,1403	0,04	0,1403	0,04

Джерело: укладено на основі [7].

Як бачимо, з-поміж різних типів читацької авдиторії тираж газет для дітей та юнацтва був найменшим (595,3 тис. примірників та 140,3 тис. примірників), що у 8 разів менше, аніж, наприклад, наклад газет для садівників та городників, та в 11 разів менше, аніж видань для жінок.

Така ж тенденція притаманна і кількості видань щодо конкретної авдиторії читачів (табл. 2): для сім'ї 2023 р. випускали 41 видання (це 5,6% від загальної кількості видань газет; для порівняння: 2022 р. їх було 60) тощо. Випуск газет для дітей (7 видань або 1% від загальної кількості видань газет) та юнацтва (1 видання або 0,14% від загальної кількості видань газет) не зазнав змін – кількість видань не зменшилася, проте вона є доволі малою.

Таблиця 2

Кількість періодичних видань (газет) за читацькою авдиторією 2023 р. та 2022 р.

Читацька аудиторія	2023 р. (кількість видань)	2023 р. (%)	2022 р. (кількість видань)	2022 р. (%)
Для сім'ї	41	5,6%	60	5,5%
Для садівників та городників	9	1,2%	13	1,2%
Для дітей	7	1%	10	0,9%
Для жінок	7	1%	8	0,7%
Для молоді	1	0,14%	1	0,09%
Для товариств інвалідів, сліпих і глухих	1	0,14%	1	0,09%
Загалом (на конкретну аудиторію)	**66**	**9%**	**93**	**8,49%**

Джерело: укладено на основі [7].

Якщо проаналізувати дані 2023 р. щодо випуску періодичних і продовжуваних видань (крім газет) за тематичними розділами (табл.3), побачимо, що кількість літератури безпосередньо для дітей є доволі незначною – 28 видань, середній разовий тираж 140,3 тис. примірників, що в 16,5 разів менше, аніж, скажімо, політичних і соціально-економічних видань, у 5 разів менше, аніж медичної літератури, тощо.

Таблиця 3

Дані про випуск періодичних і продовжуваних видань (крім газет) за тематичними розділами (2023 р.)

Тематичні розділи	Кількість видань	Кількість номерів	Загальний середній (разовий) тираж, тис. пр.	Річний тираж, тис. пр.
Усього	**1337**	**6514**	**2158,6**	**16211,5**
Політична і соціально-економічна література	467	2817	694,5	7060,0
Природничо-наукова література	145	575	47,0	262,0
Технічна література	227	950	207,0	1260,5
Сільськогосподарська література	61	267	161,7	997,7
Охорона здоров'я. Медична література	140	665	402,7	2353,2
Література з фізичної культури і спорту	7	35	11,9	85,9
Література з освіти та культури	85	346	54,0	508,8
Друк у цілому. Книгознавство. Преса. Поліграфія	29	142	7,7	33,7
Мистецтво. Мистецтвознавство	38	114	89,8	719,4
Література з філологічних наук	64	160	10,6	26,5
Літературно-художні видання	21	57	10,7	31,6
Література для дітей	28	278	140,3	1428,8
Література універсального змісту	25	108	320,7	1443,4

Джерело: укладено на основі [7].

Періодичні видання для дітей та юнацтва належать до тієї категорії часописів, яким сьогодні доволі складно конкурувати в інформаційному

просторі, незважаючи на те, що вони виконують важливу освітню, виховну мету – усебічно розвивають юну особистість, збагачують її знаннями, розширюють пізнавальні можливості, читацькі горизонти, формують культурні цінності, виконують розважальну функцію через пізнання нового. Періодичні видання в Україні надзвичайно різноманітні, утім, видань для дітей (популярного характеру) для дітей є недостатньо – 27 (266 номерів), загальний середній (разовий) тираж яких становить 134,1 тис. пр., річний тираж сягає 1354,4 тис. примірників [7]. Водночас погоджуємося з думкою дослідниці О. Орлик про те, що розмаїття періодичних і продовжуваних видань, які виходили у світ за доби незалежності України, «це питання не кількості журналів, а якості інформації та смислового навантаження, які несуть дитячі видання», вони виконували насамперед «функції популяризації пізнавальних та педагогічних ідей», уміщені матеріали пропагували «морально-етичні норми суспільства, усталені цінності народу» [12].

Дитяча періодика України має глибокі коріння, вона становить окрему сторінку в історії як української історико-педагогічної науки, так і вітчизняної дитячої літератури, журналістики. Це «цінне джерело для вивчення історії, теорії та практики виховання, що безпосередньо відображає події та явища», позаяк «дитяча періодика має історико-педагогічний досвід, її сучасний розвиток спирається на знання уроків минулого, як і будь-яке соціальне явище у своєму розвитку зазнавала різних змін трансформацій, переживала часи розквіту та занепаду» [6, с. 7, 9]. Початок українськомовної дитячої періодики пов’язаний з Галичиною: у Львові 1869 р. побачив світ часопис «Ластовка» (за редакції М. Клемертовича) як додаток до журналу «Учитель». Упродовж 1878–1881 рр. у коломиї виходив двотижневик «Приятель детей» (ред. І. Трембицький) та ін. Яскравим явищем у розвитку української дитячої періодики стали часописи «Дзвінок», що виходив у Львові протягом 1890–1914 рр. як орган Руського товариства педагогічного (з 1912 р. – Українське педагогічне товариство «Рідна школа), «Світ дитини» (1919–1939) (наклад – 4-5 тис.; видавець і редактор М. Таранько), який гуртував найкращих українських дитячих письменників, педагогів, ілюстраторів, з 1934 р. започаткував щомісячний випуск дитячої літератури («Дитяча бібліотека» українських авторів і перекладів світової дитячої класики; на 1939 рік — близько 230 книжок), виконував важливу педагогічну, просвітницьку, національно-виховну роль як у Західній Україні, так і в українській діаспорі), за доби незалежності його відновлено, часопис прагне виховувати дітей на ідеалах національної гідності, християнської моралі та патріотизму [1].

На початку ХХ ст. на Наддніпрянщині відомим дитячим журналом був місячний додаток до газети «Рідний край» – «Молода Україна», який 1908–1912 рр. та 1914 р. видавала Олена Пчілка в Києві. З-поміж інших українськомовних дитячих видань на увагу заслуговують ілюстрований двотижневий журнал «Волошки», що виходив у Києві 1917 р. (ред. Н. Романович-

Ткаченко), журнал «Ранок» у Кам'янці-Подільському (ред. С. Русова). За радянської доби дитяча періодика була спрямована на виховання юних читачів у дусі відданості ідеям комунізму. На початку 20-х рр. ХХ ст. з'являються українськомовні часописи для дітей: з 1923 р. (з перервою 1941–1949) – журнал «Червоні квіти» (від 1931 р. – «Піонерія», від 1950 р. – у Києві, від 1990 р. – «Однокласник»), від 1925 – газета «На зміну» (від 1934 р. – у Києві, від 1943 р. – газета «Зірка»), 1925–1933 – журнал «Друг дітей», від 1928 р. – літературно-художній журнал для учнів молодшого шкільного віку «Жовтеня» (від 1945 р. – журнал «Барвінок» у Києві), від 1960 р. – у Києві журнал «Малятко». Попри вплив комуністичної ідеології, видання стали улюбленими часописами для дітей, із журналами співпрацювали знані українські письменники (М. Трублаїні, Н. Забіла, О. Іваненко, В. Бичко, П. Панч, Ю. Збанацький, П. Тичина, М. Стельмах, П. Воронько, І. Хоменко, М. Пригара, Б. Харчук, Б. Чалий, В. Нестайко та ін.), чиї твори виховували в дітей та підлітків любов до рідної землі, України, її історії, пробуджували найкращі моральні почуття, виховували любов до праці та людей праці, природи тощо. «Малятко», «Барвінок», «Однокласник» продовжили виходити і за доби відновлення незалежності України. Унаслідок економічних негараздів від початку 1990-х рр. значно зменшився наклад деяких дитячих видань, проте з'явилася низка нових часописів для дітей, зокрема журнал «Соняшник» (1990, Київ), що започаткував співпрацю з письменниками української діаспори та публікував матеріали українською та англійською мовами, редакція листувалася з дітьми української діаспори у світі. За 1990-х рр. у Києві засновано гумористичну двотижневу газету «Перченя», журнал «Пізнайко», «Чомусик», «Умійко», видання коміксів. Започатковано низку видань різноманітної тематики: науково-художній журнал «Паросток», пізнавально-пригодницьке видання «Немо», журнал з образотворчого мистецтва для дітей та юнацтва «Колесниця мистецтв», для дітей молодшого віку «Світ дитини», «Дивосвіт: казки, легенди, міфи», газета «Казковий вечір», методичний журнал з англійської мови для молодших школярів «Словознайка» (тексти українською та англійською мовами), журнал-розмальовка для малят «Розмалюйко», «Азбука природи», «Біла ворона», «Буслик», «Джміль», «Дивосвіт», «Клас!», «Комарик», «Осьмомисл», «Писанка», «Стежка», «Та-РаРа», «Терентій», «Чомусик», «Школяр», «Яблунька» [16].

Однією з проблем, що впливає на розвиток дитячої періодики загалом, є практично відсутність часописів для підлітків, у яких було широко представлений літературно-мистецький контент (на кшталт часопису «Соняшник»). Улітку 2022 р. 11 українських редакцій часописів для дітей і підлітків звернулися з відкритим листом до громадськості з проханням про підтримку, оскільки «виникла реальна загроза зникнення такого вкрай важливого культурного явища, як дитячі й підліткові періодичні видання, які не просто розважають і розвивають дитину, але й прищеплюють їй любов до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

українського слова, рідної культури» (цит. За [5, с. 55]). Вочевидь, що в повоєнний період в Україні буде створена національна програма підтримки дитячого книгодрукування, щоб інформаційний простір нашої держави зазнав якісних і кількісних змін, що сприятимуть активному розвитку дитячої періодики.

Такі ж глибокі традиції в царині книгодрукування, розвитку дитячої періодики має Китайська Народна Республіка. Задля сприяння здоровому та всебічному розвитку дітей КНР 2011 р. оприлюднила й почала реалізувати «Програму розвитку дітей Китаю (2011-2020)». За даними Національного бюро статистики КНР, яке 2020 р. провело підсумковий статистичний моніторинг виконання цієї Програми за п'ятьма напрямами, а саме: охорона здоров'я, освіта, соціальне забезпечення, навколишнє середовище та правовий захист, упродовж останнього десятиріччя ключових цілей Програми досягнуто, зокрема, рівень освіти школярів неухильно зростав, середовище для росту та розвитку було оптимізоване. Так, 2020 р. у країні видано 43 тис. найменувань та 900 млн примірників книжок для дітей молодшого шкільного віку та дошкільників, а також 209 назв та 330 млн примірників періодичних видань для дітей молодшого шкільного віку та дошкільного віку. У Китаї 3212 публічних бібліотек мають 150 млн томів дитячої літератури, що в 4,9 рази більше, аніж 2011 р. [17].

На основі вивчення джерельної бази [8-9; 13; 18; 19] зазначимо, що на розвиток дитячої періодики впливали суспільно-політичні чинники Китаю, династійне правління, присутність іноземних військ, поділ території держави на сфери впливу, зовнішньополітичні орієнтації Китаю тощо. Так, по ліквідації монархічного ладу (1911) країна переживала складні часи, присутність іноземних військ ускладнювала ситуацію в галузі культури та освіти, упродовж першої половини XX ст. Китай фактично був поділений на сфери впливу різних держав, усе це гальмувало поступальний розвиток національної преси та журналістики, зокрема й дитячої. Науковці зазначають, що проголошення Китайської Народної Республіки (1949) започаткувало якісно новий етап в історії країни, цей період позначений тотальним контролем правлячої Комуністичної партії Китаю (КПК) у всіх сферах суспільно-політичного життя, зокрема й у царині засобів масової інформації [8–9; 13]. У часи так званої культурної революції китайська періодика перебувала в кризовому стані: на зниження читацького інтересу впливали надмірна політизація та ідеологізація змісту періодичних видань, теж мали вплив низький рівень життя та часткова неграмотність мешканців Китаю, кількість газет скоротилася у 8 разів: з 343 найменувань у 1965 р. до 42 у 1970 р., журналів – у 40 разів (станом на 1970 р. їх було 21), водночас КПК зберігала свій вплив на масову свідомість громадян: загальний наклад видань залишився майже незмінним [13]. Ці тенденції характерні й для розвитку дитячої періодики (рис. 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

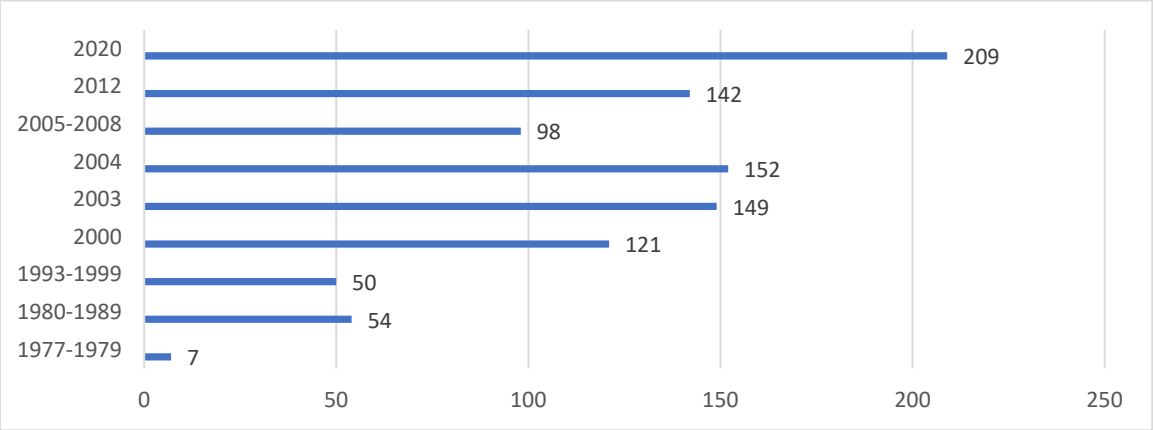

Рис. 1. Генеза розвитку дитячої періодики в Китаї (1970-2020-ті рр.)
Джерело: [19].

За 1950–1960-х рр. особливо популярними в Китаї стали комікси, що виконували не тільки розважальну роль, а й стали важливим просвітницьким матеріалом. Вони мали «унікальні китайські особливості» та користувалися попитом з-поміж не лише школярів, а й малограмотних дорослих ще до заснування Нового Китаю, особливо в сільській місцевості. Після 1949 р. держава сприяла розвитку коміксів: створювалися спеціалізовані видавництва, а художники активно працювали над випуском популярних коміксів. До створення долучилися відомі митці, такі як Лю Цзійоу, Чен Шифа, Хуа Санчуань та інші. Сюжети коміксів базувалися на класичних творах, революційній тематиці та літературі сучасників. Окрім того, комікси відображали соціальні реформи, зокрема новий закон про шлюб, а також важливі політичні події, зовнішню політику КНР, війну проти США та допомогу Кореї тощо, тобто виконували ідеологічну функцію.

Отже, як видно з рис. 1, розвиток дитячої періодики в Китаї пройшов неоднозначні етапи від моменту становлення до реформування, яке співвідносять з 1978 р. Китайські науковці (Кан Хонг'є), зокрема, виокремлюють два відносно важливі етапи генези періодичних видань після реформування: «етап відновлення та розвитку» (1978–1999) та «етап процвітання» (2000–2012). Характерною особливістю, як і в Україні за цієї доби стали, з одного боку, вплив комуністичної ідеології, вірність ідеям правлячої партії, з іншого боку, видове розмаїття часописів, якісний контент та пізнавальний зміст періодичних видань, урахування інтересів читацької авдиторії, спрямованість на всебічний розвиток дитини, її творчості [19].

За даними Кан Хонг'є, у 1980-ті рр. у Шанхаї засновано найбільше з дитячих періодичних видань, створено майже 30 нових. Станом на 1999 р. у Китаї існувало понад 100 навчально-методичних журналів для учнів початкової та старшої школи. Істотно зросли наклади видань. За цього періоду в країні виходило п'ять дитячих періодичних видань тиражем понад мільйон

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

примірників: «Світ старшокласника», «Піонери», «Другий клас» та ін. З 1983 до 1992 рр. виходило 12 комплексних дитячих періодичних видань накладом понад 400 тис. примірників: наприклад, «Піонери» перевищували 400 тис. примірників у 8 разів, «Нова молодість» перевищували 400 тис. примірників у 6 разів [19].

Розвитку дитячої періодики в Китаї, окрім зміцнення партійного керівництва, починаючи від 1978 р., сприяла законодавча база. Центральний відділ пропаганди та Управління преси та публікацій послідовно видали понад 40 правових та нормативних документів щодо управління журналами, що стимулювало розвиток дитячої періодики. Керівництво Китаю надало цій сфері пріоритетного значення, «підняло видання дитячої періодичної преси на стратегічний рівень якості нації», оскільки дитяча періодика, видання пов'язані «з ростом молоді та підвищенням якості китайської нації». Тому чимало дитячих періодичних видань мали чітко окреслену цільову аудиторію, засновану на різних характеристиках вікових груп дітей. Із цією метою випрацьовували змістове наповнення дитячих видань, надавали йому диференційованого характеру, «індивідуалізовували обличчя» дитячих періодичних видань, орієнтувалися на вибір читача, дбали про імідж часопису, щоб кожне видання мало відносно стабільну читацьку аудиторію. Багато з них приділяли увагу поєднанню психологічних особливостей дітей, виховували дітей не тільки в дусі ідей соціалізму, патріотизму, на революційних традиціях через яскраві та яскраві форми, а й формували моральні цінності, ураховуючи «китайську специфіку». Водночас на більшості дитячих видань відобразилася політика планової економіки, деякі періодичні видання мали тенденцію до «дорослішання», що спричиняло «втрату психологічних та особистісних особливостей дітей», часописи були відірвані «від реальності», зокрема умов життя, побутування, розвитку мільйонів дітей у сільській місцевості, що значно відрізнялося від їхніх однолітків в урбанізованих центрах [19].

2000–2012 рр. – етап успішного розвитку дитячої періодики в Китаї, спричинений, окрім іншого, й ухваленням на національному рівні важливих документів що регулювали розвиток дитячих видань, контролювали цей процес, звільняли / очищували інформаційний простір, стимулювали національне читання тощо. 2009 р. ЦК партії окреслило мету – побудову сильної видавничої країни. Створюються медіахолдинги, міжнародні видавничі компанії, збільшуються наклади видань, кількість сторінок у них, якість контенту тощо. Так, 2012 р. побачило світ 142 дитячих періодичних видань середнім тиражем 14,97 млн. примірників, загальним тиражем 394,32 млн. примірників, загальним тиражем 1054,925 тис. аркушів, що становить 1,44 % від загальної кількості періодичних видань, 11,78 % від загального тиражу, 5,38 % від загального тиражу. Порівняно з 2011 р. кількість часописів зросла на 20,34 %, середній тираж збільшився на 7,92 %, загальний – зріс на 8,17 %, загальна кількість аркушів збільшилася на 11,66 % [19].

У контексті бурхливого розвитку цифровізації пропагували цифрове читання. Світ вступив в епоху цифрової цивілізації, відповідно дитячі часописи окреслили своїм завданням стимулювати дітей, юнацтво та дорослих до читання, утілюючи в життя програму розвитку національного читання, чимало видавництв дитячих періодичних видань розширило свої можливості за допомогою різних методів інтеграції. Науковці виокремлюють низку проблем у розвитку дитячої періодики за новітньої доби, зокрема: деякі видання «мають дорослу тенденцію, вони публікують погляди зі світу дорослих у дитячих журналах, дещо нудні та позбавлені дитячого інтересу та життєвої сили», окремим журналам «бракує розуміння дизайну, вони не дуже інтерактивні, мають нечітку сегментацію ринку та не мають персоналізованого читання» [19].

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що розвиток дитячих часописів в Україні та Китаї в ХХ – на початку ХХІ ст. відбувався під впливом суспільно-політичних, соціально-економічних, культурно-освітніх чинників. У Китаї дитяча періодика активно розвивалася під державним контролем, ураховуючи ідеологічні аспекти, виховуючи в дітей моральні цінності, сприяючи поширенню конфуціанських традицій поряд із сучасними освітніми стандартами. В Україні дитячі видання наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. особливо в Галичині та в період національно-визвольних змагань в Українській Народній Республіці формувалися під впливом національних педагогічних традицій, виховували юних читачів у національно-патріотичному дусі. Низка видань, започаткованих за того часу, відновлено за доби незалежності України. В радянській Україні на змісті дитячих видань позначилася ідеологія правлячої партії, утверджувався радянський спосіб життя, відповідні ідеали, певна кількість дитячих видань виходила неукраїнською мовою. Попри ідеологічний характер, дитяча періодика виконувала своє призначення – стала для дітей та юнацтва джерелом знань, розширювала їхній кругозір, сприяла розвитку природних нахилів та творчих здібностей, знайомила з найкращими зразками літератури, усної народної творчості, вела діалог з юними читачами, виховувала в них моральні цінності тощо. Обидві країни мають багатий досвід створення дитячих часописів, що сприяють розвитку інтелекту, моральних якостей і читацьких навичок. За кількістю періодичних видань і накладів дитячих часописів Україна поступається Китаю. Періодичні видання для дітей України й Китаю ХХ – початку ХХІ ст. є джерелом дослідження історії освіти та виховання, педагогічної науки, літератури для дітей тощо. Дитячі періодичні видання – важливий чинник навчання та виховання, засіб комунікації, джерело формування й соціалізації особистості. Специфіка дитячої періодики полягає в тому, що вони орієнтовані на конкретні вікові категорії юних читачів, виконують низку цільових завдань пізнавального, навчального й художнього характеру.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Подальше порівняльно-педагогічне дослідження розвитку дитячої періодики в Україні та Китаї дасть змогу глибше зрозуміти значення дитячих часописів у формуванні юного покоління, а також окреслити перспективи розвитку друкованих та цифрових видань у майбутньому як чинник формування читацької культури дітей та юнацтва.

Література:

1. *Білавич Г., Савчук Б. Товариство «Рідна школа» (1881–1939 рр.*). Івано-Франківськ: Лілея-НВ, 1999. 208 с.

2. Вернигора Н. Роль періодичних видань для дітей у формуванні мовних навичок. 2005. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2052

3. Давиденко Т. С. Структурно-функціональні особливості преси для дітей періоду незалежності України : автореф. дис. ... канд. наук із соц. комунікацій : спец. 27.00.01 «Теорія та історія соціальних комунікацій» / Київ. нац. ун-т ім. Тараса Шевченка. Київ, 2008. 15 с.

4. Державний комітет телебачення і радіомовлення України. URL: https://comin.gov.ua/diyalnist/vidavnicha-sfera

5. Зеленська Л., Лу Сюй. Освітньо-пізнавальний потенціал періодичних видань для дітей. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2023. № 87. С. 51–56.

6. Коляда Н. Дитяча періодика 20-х – початку 40-х років ХХ ст. як джерело історико-педагогічних досліджень. *Українські дитячі періодичні видання 20-х – початку 40-х років* ХХ ст . у фонді Держ авної науково-педагогічної бібліот еки України імені В. О. Сухомлинського : *каталог* / НАПН України, Держ. наук.-пед. б-ка України ім. В. О. Сухомлинського ; [упоряд.: Тарнавська С. В., Хопта С. М., Якобчук Н. О., Василенко С. Б. ; авт. вступ. ст. Коляда Н. М. ; наук. ред. Березівська Л. Д.]. Вінниця : ТВОРИ, 2022. С. 11–18.

7. Книжкова палата України імені Івана Федорова. URL: http://www.ukrbook.net/statistika_.html#period

8. Лу Сюй. Генезис дитячої періодики в Китаї (кінець XIX – початок ХХ століття). *Засоби навчальної та науково-дослідної роботи* : зб. наук. пр. / Харків. нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків, 2022. Вип. 59. С. 204–212. URI: https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8992

9. Лу С. Реалізація педагогічного потенціалу періодичних видань для дітей шкільного віку у КНР (на прикладі журналу «Дитячий вік». *Педагогічна Академія: наукові записки.* 2024. № 9. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.13623049

10. Миколаєнко Н. М. Дитячі освітні видання: історія та класифікація : навч. посіб. Житомир : Видавець О.О. Євенок, 2018. 84 с.

11. Огар Е. І. Дитяча книга : проблеми видавничої підготовки : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Львів : Аз-Арт, 2002. 155 с.

12. Орлик О. Тенденції та розвиток сучасної дитячої періодики (2008-2011). *Вісник Книжкової палати.* 2011. № 12. С. 1–5. URL: http://www.ukrbook.net/DAD/publ/Orlyk_12_2011.pdf

13. Срібняк І. Періодика країн Далекого Сходу: становлення, особливості розвитку, сучасний стан (XVIII – початок XXI ст.). *Українська орієнталістика: Збірник наукових праць викладачів та студентів Інституту східних мов Київського національного лінгвістичного університету і Національного університету «Києво-Могилянська Академія».* 2008. № 2–3. С. 160–175.

14. Тарнавська С. Українські дитячі періодичні видання 20-х – початку 40-х років ХХ ст.: науково-інформаційний аспект. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/733523/1/18-44-РВ-177-179.pdf

15. Якобчук Н., Тарнавська С. Каталог як форма репрезентації українських дитячих періодичних видань 20-х – початку 40-х років XX ст. з фонду Державної науково-педагогічної бібліотеки України імені В. О. Сухомлинського. *Науково-педагогічні студії*. 2022. № 6. С. 181–192. https://doi.org/10.32405/2663-5739-2022-6-181-192

16. Ярмиш Ю. Дитяча періодика. *Енциклопедія Сучасної України* / Редкол. : І. М. Дзюба, А. І. Жуковський, М. Г. Железняк [та ін.] ; НАН України, НТШ. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. URL: https://esu.com.ua/article-24391

17. 8.国家统计局.《中国儿童发展纲要（2011—2020年）》终期统计监测报告 2021年12月. Підсумковий статистичний звіт про моніторинг «Плану розвитку дітей Китаю (2011-2020pp.)». Національне бюро статистики, грудень 2021р. URL:http://tjj.shannan.gov.cn/xwzx/tjyw/202202/t20220217_99398.htm].

18. 魏玉山. 新中国儿童阅读史（1949-1966年). Вей Юшань: Історія дитячого читання в Новому Китаї. (1949–1966). URL: https://www.sohu.com/a/398371839_120060294

19. 康红叶. 我国少儿期刊发展历程回顾与启示 /康红叶 //记者观察2021年第9期 Кан Хонг'є. Огляд і висвітлення розвитку дитячих журналів у моїй країні. Журналістське спостереження. 2021. No7. URL:https://m.fx361.com/news/2021/0916/8850174.html

References:

1. Bilavych, H., & Savchuk, B. (1999). Tovarystvo «Ridna shkola» (1881–1939 rr.) [Society «Ridna Shkola» (1881–1939)]. Ivano-Frankivsk: Lileia-NV.

2. Vernyhora, N. (2005). Rol periodychnykh vydan dlia ditei u formuvanni movnykh navychok [The role of periodicals for children in the formation of language skills]. URL: http://journlib.univ.kiev.ua/index.php?act=article&article=2052

3. Davydenko, T. S. (2008). Strukturno-funktsionalni osoblyvosti presy dlia ditei periodu nezalezhnosti Ukrainy [Structural and functional features of the press for children during the period of independence of Ukraine]: avtoref. dys. ... kand. nauk iz sots. komunikatsii : spets. 27.00.01 «Teoriia ta istoriia sotsialnykh komunikatsii» / Kyiv. nats. un-t im. Tarasa Shevchenka. Kyiv.

4. Derzhavnyi komitet telebachennia i radiomovlennia Ukrainy [State Committee of Television and Radio Broadcasting of Ukraine]. URL: https://comin.gov.ua/diyalnist/vidavnicha-sfera

5. Zelenska, L., & Lu, Siui. (2023). Osvitno-piznavalnyi potentsial periodychnykh vydan dlia ditei [Educational and cognitive potential of periodicals for children]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh – Pedagogy of the formation of a creative personality in higher and general education schools*, 87, 51–56.

6. Koliada, N. (2022). Dytiacha periodyka 20-kh – pochatku 40-kh rokiv XX st. yak dzherelo istoryko-pedahohichnykh doslidzhen [Children's periodicals of the 20s – early 40s of the XX century. as a source of historical and pedagogical research]. *Ukrainski dytiachi periodychni vydannia 20-kh – pochatku 40-kh rokiv XX st. u fondi Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho : kataloh – Ukrainian children's periodicals of the 20s - early 40s of the XX century. in the collection of the State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named after V. O. Sukhomlynsky: catalog.* Vinnytsia: TVORY, 11–18.

7. Knyzhkova palata Ukrainy imeni Ivana Fedorova [Ivan Fedorov Book Chamber of Ukraine]. URL: http://www.ukrbook.net/statistika_.html#period

8. Lu, S. (2022). Henezys dytiachoi periodyky v Kytai (kinets XIX – pochatok XX stolittia) [Genesis of children's periodicals in China (late 19th - early 20th century)]. *Zasoby navchalnoi ta naukovo-doslidnoi roboty : zb. nauk. pr. - Tools for educational and research work: collection of scientific works*, 59, 204–212. URI: https://dspace.hnpu.edu.ua/handle/123456789/8992

9. Lu, S. (2024). Realizatsiia pedahohichnoho potentsialu periodychnykh vydan dlia ditei shkilnoho viku u KNR (na prykladi zhurnalu «Dytiachyi vik» [Realization of the pedagogical potential of periodicals for school-age children in the PRC (on the example of the journal «Children's Age»]. *Pedahohichna Akademiia: naukovi zapysky - Pedagogical Academy: Scientific Notes*, 9. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.13623049

10. Mykolaienko, N. M. (2018). Dytiachi osvitni vydannia: istoriia ta klasyfikatsiia [Children's educational publications: history and classification]: navch. posib. Zhytomyr : Vydavets O.O. Yevenok.

11. Ohar, E. I. (2002). Dytiacha knyha : problemy vydavnychoi pidhotovky [Children's book: problems of publishing preparation: textbook. for students of higher education]: navch. posib. dlia stud. vyshch. navch. zakl. Lviv : Az-Art.

12. Orlyk, O. (2011). Tendentsii ta rozvytok suchasnoi dytiachoi periodyky (2008 2011) [Trends and development of modern children's periodicals (2008-2011)]. *Visnyk Knyzhkovoi palaty - Bulletin of the Book Chamber,* 12, 1–5. URL: http://www.ukrbook.net/DAD/publ/ Orlyk_ 12_2011.pdf

13. Sribniak, I. (2008). Periodyka krain Dalekoho Skhodu: stanovlennia, osoblyvosti rozvytku, suchasnyi stan (XVIII – pochatok XXI st.) [Periodicals of the Far East: formation, features of development, current state (XVIII – early XXI centuries)]. *Ukrainska oriientalistyka: Zbirnyk naukovykh prats vykladachiv ta studentiv Instytutu skhidnykh mov Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu i Natsionalnoho universytetu «Kyievo-Mohylianska Akademiia» - Ukrainian Orientalism: Collection of scientific works of teachers and students of the Institute of Oriental Languages of the Kyiv National Linguistic University and the National University "Kyiv-Mohyla Academy",* 2–3, 160–175.

14. Tarnavska, S. Ukrainski dytiachi periodychni vydannia 20-kh – pochatku 40-kh rokiv XX st.: naukovo-informatsiinyi aspekt [Ukrainian children's periodicals of the 20s – early 40s of the XX century: scientific and informational aspect]. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/73 3523/1/18-44-PB-177-179.pdf

15. Yakobchuk, N., & Tarnavska, S. (2022). Kataloh yak forma reprezentatsii ukrainskykh dytiachykh periodychnykh vydan 20-kh – pochatku 40-kh rokiv XX st. z fondu Derzhavnoi naukovo-pedahohichnoi biblioteky Ukrainy imeni V. O. Sukhomlynskoho [Catalog as a form of representation of Ukrainian children's periodicals of the 1920s – early 1940s of the 20th century. from the collection of the State Scientific and Pedagogical Library of Ukraine named after V. O. Sukhomlynsky]. *Naukovo-pedahohichni studii - Scientific and Pedagogical Studies*, 6, 181–192. https://doi.org/10.32405/2663-5739-2022-6-181-192

16. Yarmysh, Yu. (2007). Dytiacha periodyka [Children's Periodicals]. *Entsyklopediia Suchasnoi Ukrainy - Encyclopedia of Modern Ukraine.* Kyiv: Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen NAN Ukrainy. URL: https://esu.com.ua/article-24391

17. 国家统计局.《中国儿童发展纲要（2011–2020年）》终期统计监测报告 2021年12月Pidsumkovyi statystychnyi zvit pro monitorynh «Planu rozvytku ditei Kytaiu (2011–2020rr.)» [Natsionalne biuro statystyky, hruden 2021 r. Final Statistical Report on Monitoring the «China's Children's Development Plan (2011-2020)». National Bureau of Statistics, December 2021]. URL:http://tjj.shannan.gov.cn/xwzx/tjyw/202202/t20220217_99398.htm].

18. 魏玉山. 新中国儿童阅读史（1949–1966年). Vei Yushan. Istoriia dytiachoho chytannia v Novomu Kytai. (1949–1966) [History of Children's Reading in New China. (1949–1966)]. URL:https://www.sohu.com/a/398371839_120060294

19. 康红叶. 我国少儿期刊发展历程回顾与启示 /康红叶 //记者观察2021年第9期 Kan Khonhie. Ohliad i vysvitlennia rozvytku dytiachykh zhurnaliv u moii kraini. Zhurnalistske sposterezhennia [Review and Coverage of the Development of Children's Magazines in My Country. Journalistic Observation]. 2021. No7. URL:https://m.fx361.com/news/2021/0916/ 8850174.html

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.013+37.018.43

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-159-171

Білозерська Світлана Іванівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, https://orcid.org/0000-0001-9636-1756

Майданюк Ірина Зіновіївна доктор філософських наук, доцент, завідувач кафедри культурології, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-8096-0244

Сидоренко Ірина Григорівна кандидат філософських наук, доцент кафедри культурології, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9478-2984

СТРАТЕГІЇ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ІМІДЖУ МАЙБУТНЬОГО ПЕДАГОГА В УМОВАХ ЦИФРОВОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ ОСВІТИ

Анотація. Цифрові технології стали невіддільною частиною сучасного суспільства, і сфера освіти не стала винятком. Сучасний педагог повинен бути присутнім у цифровому просторі, де він може ефективно взаємодіяти з учнями, колегами та батьками. Метою статті було визначити ефективні підходи до створення позитивного професійного іміджу майбутніх педагогів, враховуючи виклики та можливості цифрового середовища. В ході дослідження з'ясовано, що професійний імідж є формою життєвого прояву сучасного вчителя, через яку він, активізуючи свої особистісні, професійні і духовно-моральні якості, духовно, професійно та особистісно самостверджується. На імідж сучасного педагога впливає безліч чинників, серед яких глибокі знання предмету, що викладається, професійна компетентність, вміння адаптуватися до нових технологій і постійно як професійно, так і духовно самовдосконалюватися. Формування професійного іміджу базується на сприйнятті фахівця в освітньому середовищі, тому важливу роль у його структурі відіграють духовний, комунікативний, соціальний і професійний компоненти. До них віднесено рольові ігри та кейс-завдання, лекції-дискусії і лекції-презентації, тренінгові заняття, спецкурси з формування іміджу тощо. Соціальні мережі, завдяки своїм різноманітним формам взаємодії, є потужним інструментом для створення мультимедійного контенту в освіті. Педагогічні заклади вищої освіти повинні активно використовувати цей потенціал для забезпечення ефективного навчального процесу, який відповідає потребам сучасної молоді. Для майбутніх педагогів соціальні мережі мають стати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

потужним інструментом для мотивації і саморозвитку, за допомогою якого вони можуть знаходити приклади успішних робіт, комунікувати з експертами й обмінюватися досвідом у спеціалізованих спільнотах. Активна присутність у соцмережах дозволяє майбутнім педагогам налагоджувати професійні зв'язки та формувати цифровий імідж. Проте, ефективність використання цифрових технологій значною мірою залежить від мотивації до навчання та рівня цифрової грамотності майбутнього фахівця. Формування професійного іміджу майбутнього педагога в умовах цифрової трансформації освіти вимагає комплексного підходу, який включає розвиток цифрових компетенцій, здатність до адаптації в умовах швидких змін технологічного середовища та готовність до постійного професійного самовдосконалення.

Ключові слова: трансформація освіти, особистісний розвиток, професійна компетентність, самоосвіта, цифрові технології.

Bilozerska Svitlana Ivanivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0001-9636-1756

Maidaniuk Iryna Zinoviyivna Doctor of Philosophical Sciences, Associate Professor, Head of Department of Culturology, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-8096-0244

Sydorenko Iryna Hryhorivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor of Department of Culturology, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9478-2984

STRATEGIES FOR FORMING THE PROFESSIONAL IMAGE OF A FUTURE TEACHER IN THE CONDITIONS OF DIGITAL TRANSFORMATION OF EDUCATION

Abstract. Digital technologies have become integral to modern society, and education is no exception. Contemporary educators must be actively present in the digital space, where they can effectively interact with students, colleagues, and parents. This study aimed to identify practical approaches to shaping a positive professional image of future educators, taking into account the challenges and opportunities of the digital environment. The research findings indicate that a professional image is a form of life manifestation of a modern teacher, through activating their personal, professional, and spiritual-moral qualities, they achieve self-affirmation on spiritual, professional, and personal levels. The image of a modern educator is influenced by multiple factors, including deep knowledge of the subject being taught, professional competence, the ability to adapt to new technologies, and continuous professional and personal self-improvement. The formation of a professional image is based on the specialist's perception within the

educational environment, making the spiritual, communicative, social, and professional components crucial to its structure. These include role-playing games and case studies, discussion-based and presentation-based lectures, training sessions, and specialized courses on image formation. With their diverse forms of interaction, social networks serve as a powerful tool for creating multimedia content in education. Higher education institutions for teacher training should actively leverage this potential to ensure an effective learning process that meets the needs of modern youth. For future educators, social networks should become a key instrument for motivation and self-development, enabling them to find examples of successful work, communicate with experts, and exchange experiences in specialized communities. An active presence on social media allows future educators to establish professional connections and shape their digital image. However, the effectiveness of digital technology use largely depends on the motivation for learning and the future specialist's digital literacy level. Forming a professional image of future educators in the context of digital transformation in education requires a comprehensive approach that includes developing digital competencies, adapting to rapid technological changes, and committing to continuous professional self-improvement.

Keywords: education transformation, personal development, professional competence, self-education, digital technologies.

Постановка проблеми. В сучасному світі, де цифрові технології глибоко проникли в усі аспекти життя людини, освіта також зазнала значних трансформацій. Професія педагога ставить перед людиною, яка її обирає, дуже високі вимоги. Фахівець у сфері освіті повинен постійно вчитися протягом усього життя, освоювати новітні інформаційно-комунікативні технології (ІКТ), бути унікальною яскравою особистістю та прагнути до втілення людського ідеалу. Для педагогів XXI століття важливо не тільки вміти адаптуватися до нових технологій та ефективно використовувати їх у навчальному процесі, але і створювати позитивний імідж, який відіграє ключову роль у їхній успішній професійній діяльності. Проте існує низка викликів, пов’язаних із формуванням такого іміджу: недостатній рівень цифрової грамотності, обмеженість інтеграції сучасних цифрових технологій у систему педагогічної освіти, а також відсутність чітких механізмів, які сприяли б розвитку професійного бренду фахівця. Це зумовлює необхідність пошуку та розробки ефективних стратегій формування професійного іміджу, які враховують цифрову культуру, сучасні комунікаційні платформи й інноваційні методи навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розвиток професійного іміджу майбутніх педагогів є важливою проблемою, яка знаходиться у фокусі уваги багатьох науковців. Імідж – це важливий інструмент для досягнення успіху, особливо для освітян. Він впливає на ефективність роботи та допомагає досягати позитивних результатів у навчанні та вихованні. Х. Калагурка та С. Засименко зазначили у своїй статті, що професійний імідж

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

вчителя – це те, як його сприймають оточуючі, а формується це сприйняття на основі уявлень про ідеальну професійну діяльність, зовнішність і стиль спілкування, які впливають на формування педагогічної культури [1]. На думку І. Варнавської та Р. Чепок професійний імідж є складною системою взаємопов'язаних компонентів. Структура професійного іміджу педагога включає особистісні, професійні, комунікативні та соціальні компоненти, які тісно взаємопов'язані та впливають одна на одну. При цьому, відсутність або недостатній розвиток однієї з них може бути компенсована іншими за умови, якщо людина серйозно ставиться до формування свого іміджу [2]. У свою чергу, С. Білозерська акцентувала увагу на тому, що професійний імідж майбутнього вчителя формується свідомо на основі самооцінки, прагнень і педагогічної культури. Створений образ повинен гармоніювати з внутрішніми переконаннями здобувача педагогічної освіти, його професійними здібностями, інтелектом, характером і світоглядом [3].

З'ясування шляхів формування професійного іміджу майбутнього педагога стало об'єктом дослідження Л. Грень та М. Курбанової. Отримані результати довели, що професійний імідж майбутніх педагогів буде успішним, якщо вони будуть вмотивовані на успіх у навчанні та практиці (особливо під час педагогічної практики), виявлятимуть гуманне ставлення до здобувачів освіти, допомагаючи їм розвивати кращі якості, та оволодіють фаховими знаннями, необхідними для подальшої роботи [4, с. 34].

Наукова розвідка О. Коркішко та І. Соснової встановила, що фахова підготовка відіграє вирішальну роль у формуванні професійного іміджу майбутніх викладачів, а сприятливі умови для розвитку професіоналізму й усвідомлення необхідності формування позитивного іміджу створює позааудиторна робота [5]. При цьому Л. Хоменко, Л. Матвієнко та Н. Нагорна зазначили, що соціальні мережі є цінним інструментом для саморозвитку майбутніх викладачів, обміну досвідом і спілкування з експертами у сфері мультимедіа, тому їм рекомендується активно використовувати ці можливості. Це пов'язано з тим, що соцмережі створюють сприятливе середовище для професійного зростання, розширення кола контактів та отримання актуальної інформації про новітні педагогічні технології [6].

Отже, сучасний світ характеризується постійними змінами, зокрема і в сучасних педагогічних практиках, тому питання формування професійного іміджу здобувача педагогічної освіти або молодого вчителя як рушійної сили прогресу та вдосконалення сучасної системи освіти залишаються актуальними.

Метою статті є визначення ефективних підходів і методів створення позитивного професійного іміджу майбутніх педагогів, враховуючи виклики та можливості цифрового середовища.

Виклад основного матеріалу. Професійний імідж майбутнього педагога – це цілісний образ, який складається з внутрішніх (особистісні та професійні якості, що проявляються в індивідуальному стилі роботи) s зовнішніх характеристик (культура спілкування як вербального, так і невербального) у поєднанні з охайним та естетично привабливим зовнішнім виглядом. Термін

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

«імідж» має латинське походження та використовується в мовах західноєвропейських країн: французькою *image* – зображення; німецькою *imaginar* – уявний образ; англійською *image* – ікона, ідол, образний вираз. У перекладі з англійської мови слово *image* буквально означає портрет, зображення, відображення. Щодо педагогічного іміджу, то деякі вчені його розглядають як образ, який формується в уяві оточуючих [1, с. 116], і який значною мірою залежить від того, як його сприймають. Проте, сприйняття, у свою чергу, визначається індивідуальними особливостями людини й умовами, в яких це відбувається. Щодо навчально-виховного процесу, важливо зазначити, що формування та представлення іміджевих стратегій викладачем здійснюється паралельно з когнітивними та соціокультурними процесами, при цьому між ними існують стійкі взаємозв'язки.

Різноманітні цифрові технології та Інтернет значно розширили масштаби впливу іміджу педагогів. Тому їм важливо усвідомлювати цей потенціал і вміти ефективно його використовувати. На імідж сучасного педагога впливає безліч чинників, серед яких не тільки глибокі знання свого предмету, але і професійна компетентність, вміння адаптуватися до нових технологій та постійно вдосконалюватися, ефективні комунікативні навички і прагнення до особистісно-професійного розвитку [7, с. 103]. Основні якості, які є основою для формування професійного іміджу освітянина, наведені на Рисунку 1.

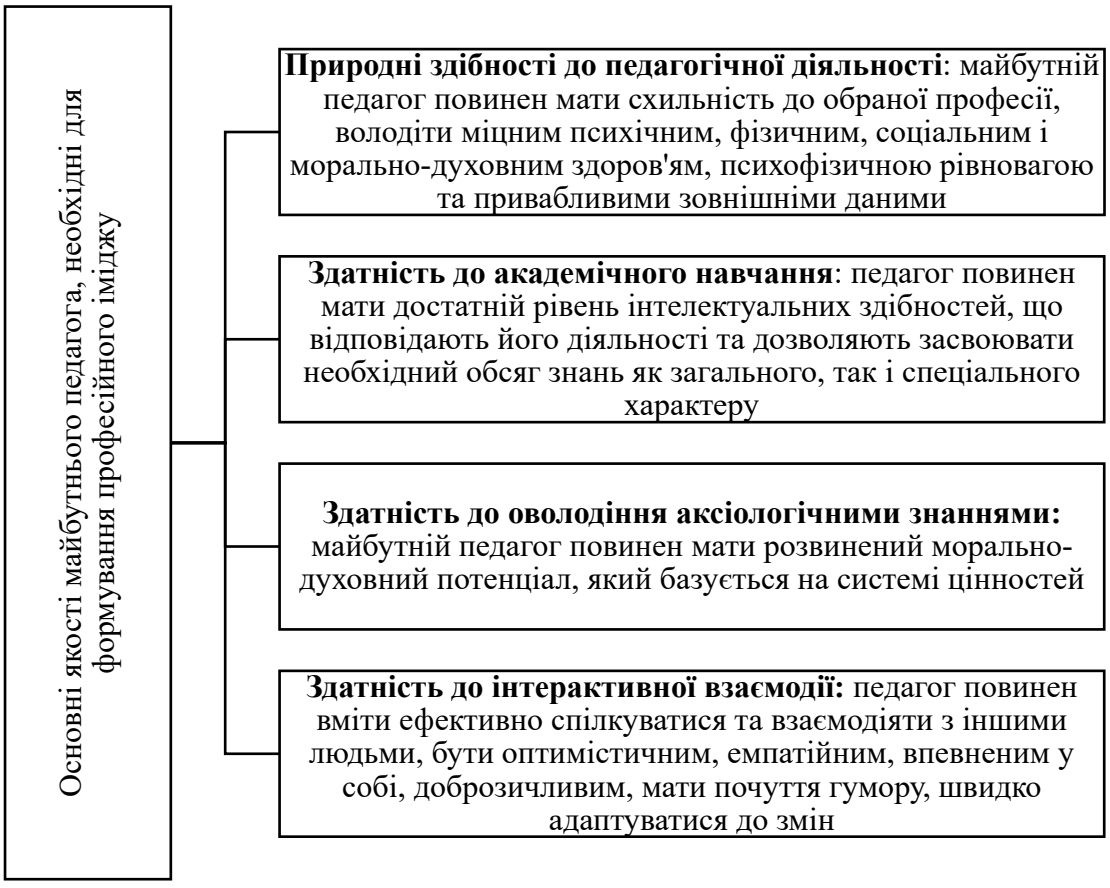

Рис. 1. Ключові аспекти професійного іміджу сучасного педагога
Джерело: [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Саме такі якості допомагають педагогу створити позитивний імідж в умовах цифрової епохи. Усвідомлення важливості своєї особистості, професійної компетентності, мотивів, потреб, цінностей і сенсів професійної діяльності є запорукою не тільки професійного успіху, але і реалістичності життєвих цілей, продуктивності в побудові кар'єри та її втіленні. Особистісні якості сприяють самореалізації вчителя та допомагають знайти своє місце в освіті. Емоційно, професійно, морально та особистісно зріла людина здатна надихати здобувачів освіти до навчання та сприяти їхньому особистому розвитку.

Формування професійного іміджу педагога базується на сприйнятті його як фахівця в освітньому середовищі, тому духовний, комунікативний, соціальний і професійний компоненти відіграють важливу роль у його структурі. Оскільки професійний імідж належить до особистісного типу, особистісні компоненти також є актуальними. Протягом життя вони можуть зазнавати незначних змін порівняно з іншими та можуть переважати, забезпечуючи стабільність рис особистості, поведінки і діяльності [2, с. 231]. До таких характеристик належать сформована Я-концепція, тобто усвідомлення себе як особистості, ціннісні орієнтації (система цінностей, якими керується людина), та психологічна зрілість, яка включає самоконтроль, впевненість у собі, емоційну врівноваженість і стресостійкість. Професійний компонент іміджу формується разом із професійними характеристиками особистості, але може бути мінімально представлений на початку кар'єри. Проте, він є суттєвою характеристикою професійного іміджу. У свою чергу, соціальний аспект іміджу відображає соціальну позицію та поведінку людини, включаючи статус, ролі, моделі поведінки, оточення та контакти. Отже, професійний імідж можна розглядати як інструмент впливу на сприймаючу людину, який впливає на її підсвідомість та емоції для ефективної взаємодії і досягнення бажаного результату.

Ціннісні орієнтації відіграють вирішальну роль у формуванні професійного іміджу майбутнього педагога. Вони є відображенням життєвого досвіду, системи переживань і пріоритетів особистості. Сучасна педагогічна освіта спрямована на розвиток цих орієнтацій, що є запорукою успішного професійного розвитку. Освітній процес у педагогічному закладі вищої освіти (ЗВО) формує майбутнього освітянина як носія цінностей, які впливають на життєдіяльність школи та ціннісні орієнтації здобувачів освіти. Аксіологізація освіти визначає склад та ієрархію цих цінностей, спрямовуючи педагогічну діяльність і взаємодію педагога зі світом та людьми. Аксіологічною домінантою підготовки сучасного педагога є інформатизація, що значно впливає на освітнє середовище. Сучасний здобувач педагогічної освіти невіддільно пов'язаний із цифровими технологіями, а освіта має враховувати цей чинник, використовуючи його як інструмент ціннісної взаємодії між всіма учасниками навчального процесу. Інформаційна домінанта передбачає створення інтернет-середовища, яке формує нову морально-духовну культуру з нематеріальною взаємодією, гнучкими параметрами та можливістю вільного входу у віртуальну реальність. Основними її чинниками є зростаюча потреба

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

в інформації, соціально-культурна динаміка й активна взаємодія через соціальні мережі [8, с. 136].

У ЗВО формування професійного іміджу майбутніх педагогів відбувається поступово, свідомо та цілеспрямовано. Підготовка до викладацької діяльності є основою для усвідомлення важливості іміджу у сучасній професії. Для успішного формування практичних навичок створення професійного іміджу необхідно використовувати комплекс сучасних методів (Рис. 2). Для того, щоб підготувати компетентного та конкурентоспроможного викладача з розвиненим професійним іміджом, необхідно поєднувати формальну й альтернативну освіту в навчальному процесі ЗВО. Це пояснюється тим, що успішність у навчанні не завжди гарантує успіх у професійній діяльності. Основними формами альтернативної освіти, які сприятимуть формуванню професійного іміджу викладача, є стажування, онлайн-курси, конференції, освітній туризм, семінари та майстер-класи. Альтернативна освіта активно використовує різноманітні діалогічні методи, такі як дискусії, дебати, кейс-навчання, моделювання проблемних ситуацій, портфоліо, читання, навчальні ігри, консультації і симуляції професійних чи соціокультурних явищ [5, с. 29].

Рис. 2. Комплекс сучасних методів для створення професійного іміджу педагога

Джерело: [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

В сучасному освітньому процесі мультимедійні засоби є невіддільною частиною ефективного навчання. Педагогічні ЗВО повинні активно використовувати їх для задоволення потреб майбутніх фахівців. Важливу роль у створенні мультимедійного контенту відіграють соціальні мережі завдяки різноманіттю форм взаємодії на цих платформах. Зокрема, соціальні мережі служать майданчиком для спільної творчої діяльності користувачів, що дає їм змогу обмінюватися контентом у вигляді фотографій, відео та текстів [6, с. 75]. Особлива увага сьогодні приділяється візуальному контенту, який активно поширюється через такі платформи, як Instagram та TikTok. Візуальне представлення інформації за допомогою фотографій, мемів та інфографіки є надзвичайно важливим. Такі соціальні мережі, як YouTube, Facebook і Twitch, служать потужними каналами для трансляції відео та стрімів. За допомогою цих платформ майбутні педагоги можуть ефективно обмінюватися своїми знаннями та досвідом з аудиторією, встановлюючи контакт і взаємодіючі з нею. Алгоритми TikTok і коротка тривалість роликів, які можуть тривати лише кілька секунд, віддають перевагу контенту, здатному швидко привернути увагу за допомогою візуальних ефектів та жестів. Завдяки акценту на відеоформат та простоту створення контенту TikTok став значно інтерактивнішим і динамічнішим порівняно з Instagram, який здебільшого орієнтується на зображення. Педагоги можуть використовувати TikTok для створення автентичного іміджу, демонструючи свої педагогічні методики, лайфхаки чи інтерактивні уроки [9]. Завдяки коротким динамічним відео вони можуть створювати контент, який викликає певні емоції, зокрема радість, натхнення та мотивацію, що допомагає формувати позитивний імідж.

Для майбутніх педагогів соціальні мережі стали потужним інструментом для мотивації і саморозвитку, особливо у сфері мультимедійних технологій. Тут вони можуть знаходити приклади успішних методик навчання, комунікувати з експертами й обмінюватися досвідом у спеціалізованих групах. Соціальні мережі допомагають не лише спілкуватися, але і розвиватися професійно, беручі участь у віртуальних освітніх заходах із мультимедійної тематики. Активна присутність у соцмережах дозволяє майбутнім педагогам налагоджувати професійні зв’язки та формувати цифровий імідж. Їх активна участь в онлайн-просторі, зокрема ведення блогів, участь у вебінарах, обмін матеріалами та досвідом, сприяє не тільки зміцненню професійного іміджу, але і відкриває нові можливості для кар’єрного зростання. Така активність підвищує їхній авторитет серед колег і відкриває нові шанси для участі в грантових програмах, проєктах та освітніх конференціях [7, с. 105].

Проте, у цифрову епоху, коли освіта все більше переходить в онлайн-формат, критично важливою для професійного іміджу педагога стає етична поведінка в мережі Інтернет. Він повинен із відповідальністю ставитися до своїх дій і слів в онлайн-середовищі, дотримуватися етичних принципів та

уникати публікації контенту, який може викликати сумніви або суперечки. Не менш важливо зберігати конфіденційність інформації про здобувачів освіти та колег, а також дотримуватися професійної дистанції у цифровому спілкуванні. Таким чином, майбутні педагоги в процесі навчання повинні засвоювати основи цифрової етики та розвивати навички відповідальної онлайн-комунікації.

Цифрові технології створюють для майбутніх педагогів унікальні можливості для розвитку їхньої самоосвітньої компетентності. Вони надають доступ до світових інформаційних ресурсів, дозволяють організовувати самостійне навчання з урахуванням особистих потреб і відкривають нові способи професійної співпраці та комунікації. У цьому контексті важливими інструментами стають онлайн-платформи, системи управління навчанням і відкриті освітні ресурси (Табл. 1).

Таблиця 1

Цифрові інструменти для самоосвіти майбутніх педагогів

Категорія інструментів	Характеристика
Онлайн-платформи: Coursera, EdEra, edX, Prometheus, Udemy	Надають майбутнім фахівцям доступ до високоякісних ресурсів, дозволяють вивчати новітні педагогічні технології і брати участь у професійному розвитку, незалежно від місця перебування. Вони також забезпечують можливість формування персоналізованих навчальних траєкторій для ефективної самоосвіти.
Системи управління навчанням (LMS): Moodle, Google Classroom, Blackboard	Ці інструменти допомагають як організувати навчальний процес, так і сприяють самовдосконаленню педагогів через участь у вебінарах і доступ до освітніх ресурсів.
Відкриті освітні ресурси (OER)	Такі інструменти як відеолекції та інтерактивні курси дають можливість викладачам поглиблювати знання, оновлювати власні програми й адаптувати матеріали до потреб здобувачів освіти.

Джерело: [10].

Ефективність використання цифрових технологій для самоосвіти значною мірою залежить від мотивації до навчання та рівня цифрової грамотності, саме тому для успішного самостійного навчання потрібна сильна внутрішня мотивація. Педагоги повинні усвідомлювати важливість постійного розвитку та бути готовими інвестувати час і зусилля в підвищення своєї компетентності. Для ефективної самоосвіти за допомогою цифрових технологій вони повинні володіти базовими цифровими навичками, такими як користування онлайн-платформами, оцінка інформації і створення власного контенту. Без достатньої цифрової грамотності самоосвіта буде ускладнена, а ресурси – використані неефективно. Також для майбутніх педагогів чудовим

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

інструментом для розвитку цифрової компетентності через колегіальне навчання є програма Erasmus+. Завдяки неї вони можуть брати участь у навчальних семінарах під керівництвом експертів, користуватися платформами європейських асоціацій та обмінюватися досвідом з колегами. Розробка багатомовного контенту та використання платформ School Education Gateway та Teacher Academye робить навчання більш ефективним [11]. Інформаційні технології відіграють важливу роль у сучасній освіті, тому педагог повинен вміти їх використовувати для реалізації нових ідей, підвищення якості навчання та підготовки молоді до успішного життя. Цифрова компетентність також стала необхідною умовою професійного розвитку. Розвиток цифрової компетентності майбутнього педагога є поетапним процесом набуття та вдосконалення навичок для ефективного використання цифрових технологій у професійній освіті [12]. Це включає основи цифрової грамотності, використання цифрових інструментів, інтеграцію технологій у навчальний процес і професійний розвиток. Під час підготовки майбутніх педагогів активно використовуються різноманітні цифрові інструменти, як-от Google Meet, Google Hangouts, Zoom Skype, Prezi, PowerPoint, що забезпечує віддалену комунікацію, створення навчальних матеріалів та організацію онлайн-навчання. Загалом, стиль навчання змінюється з кожним поколінням, що підкреслює необхідність для сучасної молоді опановувати цифрові технології [13]. Майбутні педагоги мають активно застосовувати Інтернет та новітні методи роботи у своїй професійній практиці.

Кожен сучасний педагог повинен відповідати новим вимогам, тобто не тільки навчати своєму предмету, але і сприяти вихованню здобувачів освіти, розвиваючи в них необхідні вміння та навички. Важливо завжди пам’ятати, що в центрі педагогічної діяльності має знаходитися здобувач освіти, який є не об’єктом, а суб’єктом навчання та виховання.

Висновки. Умови цифрової трансформації освіти вимагають від майбутніх педагогів не лише глибоких професійних знань, але й здатності формувати власний позитивний імідж у цифровому середовищі. Сучасний підхід до формування професійного іміджу майбутніх педагогів передбачає активне використання цифрових технологій в навчальному процесі, участь в онлайн-курсах, вебінарах, конференціях, активну участь у соціальних мережах, розвиток медіаграмотності для критичної оцінки інформації та поширення її через різноманітні цифрові канали. У сучасному освітньому просторі важливо, щоб педагог був не лише носієм знань, а й прикладом активного, креативного фахівця з високим рівнем цифрової грамотності, який здатний ефективно взаємодіяти зі здобувачами освіти та впроваджувати інноваційні підходи до навчання.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у вивченні ролі різних онлайн-платформ і мультимедійних ресурсів у формуванні комунікативних навичок та розвитку креативності майбутніх педагогів у цифрову епоху.

Література:

1. Калагурка Х. І., Засименко С. Г. Розвиток професійного іміджу вчителя в умовах сучасної школи. *Науковий вісник Ужгородського університету.* 2022. № 1 (50). С. 116–119. URL: https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.116-119 (дата звернення: 24.02.2025).

2. Варнавська І. В., Чепок Р. В. Основні чинники професійного іміджу педагога. *Таврійський науковий вісник.* 2024. № 20. С. 228–233. URL: https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.27 (дата звернення : 24.02.2025).

3. Білозерська С. Особистісні якості як основа формування професійного іміджу майбутнього педагога. *Наукові праці Міжрегіональної Академії управління персоналом.* 2021. № 3 (52). С. 20–26. URL: https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.3.3 (дата звернення: 24.02.2025).

4. Грень Л., Курбанова М. Шляхи формування професійного іміджу майбутнього фахівця освітніх, педагогічних наук у закладах вищої освіти: порівняльний аналіз вітчизняного і зарубіжного досвіду. *Теорія і практика управління соціальними системами.* 2022. № 4. С. 26–38. URL: https://doi.org/10.20998/2078-7782.2022.4.03 (дата звернення: 24.02.2025).

5. Коркішко О., Соснова І. Використання ресурсу альтернативної освіти в позааудиторний час як педагогічна умова формування професійного іміджу майбутнього викладача закладу вищої освіти. *Гуманізація навчально-виховного процесу.* 2022. № 1 (101). С. 24–32. URL: https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(101)2022.264935 (дата звернення: 24.02.2025).

6. Хоменко Л., Матвієнко Л., Нагорна Н. Соціальні мережі як фасилітатор розробки мультимедійного контенту для майбутніх учителів. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка.* 2024. № 1 (54). С. 74–80. URL: https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-1-54-74-80 (дата звернення: 24.02.2025).

7. Собченко Т., Федоренко В. Цифровий імідж педагога як сучасний тренд цифрового суспільства. *PrOsvita*. 2024. № 1. С. 99–108. URL: https://doi.org/10.36074/PrOsvita.issue1.008 (дата звернення: 24.02.2025).

8. Білозерська С. Аксіологічні основи формування професійного іміджу майбутнього педагога. *Вчені записки таврійського національного університету імені В. І. Вернадського.* 2022. № 2. С. 133–138. URL: https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/22 (дата звернення: 24.02.2025).

9. Teachers of TikTok: Glimpses and gestures in the performance of professional identity/ C. Hartung et al. *Media International Australia.* 2023. Vol. 186. No. 1. P. 81–96. URL: https://doi.org/10.1177/1329878X211068836 (дата звернення: 24.02.2025).

10. Топольник Я., Цзянь А. Роль цифрових технологій у формуванні самоосвітньої компетентності майбутніх викладачів вищої школи. *Гуманізація навчально-виховного процесу.* 2024. № 2 (106). С. 25–32. URL: https://doi.org/10.31865/2077-1827.2(106)2024.314961 (дата звернення: 24.02.2025).

11. Сучасні тенденції розвитку цифрової компетентності майбутніх учителів: європейський досвід / Н. Бахмат та ін. *Академічні візії*. 2023. № 15. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.7575753 (дата звернення: 24.02.2025).

12. Ruban M.Y., Baka B.O. Formation and development of mainline electric locomotive engineering in independed Ukraine (1991 – 2008) // Дослідження з історії і філософії науки і техніки / ред. рад.: д. іст. н., доц. Тверитнікова О.Є. (гол.) [та ін.]. – Дніпро: ДНУ імені О. Гончара, 2020. – № 29 (1). – С. 105 – 112. DOI: https://doi.org/10.15421/272013 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:5nxA0vEk-isC

13. Dudina O., Strelchenko L., Dudin A. Development of Communication Competence in Foreign Medical Students at English for Careers Classes. Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională, 2022. № 14(1). P. 339–355. URL: https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/522. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

References:

1. Kalahurka, Kh. I., & Zasymenko, S. H. (2022). Rozvytok profesiinoho imidzhu vchytelia v umovakh suchasnoi shkoly [Development of the professional image of a teacher in the conditions of a modern school]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod University*, (1(50), 116–119. Retrieved from https://doi.org/10.24144/2524-0609.2022.50.116-119 [in Ukrainian].

2. Varnavska, I. V., & Chepok, R. V. (2024). Osnovni chynnyky profesiinoho imidzhu pedahoha [The main factors of the professional image of a teacher]. *Tavriiskyi naukovyi visnyk – Tavria Scientific Bulletin,* (20), 228–233. Retrieved from https://doi.org/10.32782/2708-0366/2024.20.27 [in Ukrainian].

3. Bilozerska, S. (2021). Osobystisni yakosti yak osnova formuvannia profesiinoho imidzhu maibutnoho pedahoha [Personal qualities as the basis for the formation of the professional image of a future teacher]. *Naukovi pratsi Mizhrehionalnoi Akademii upravlinnia personalom – Scientific works of the Interregional Academy of Personnel Management,* (3(52), 20–26. Retrieved from https://doi.org/10.32689/maup.psych.2021.3.3 [in Ukrainian].

4. Hren, L., & Kurbanova, M. (2022). Shliakhy formuvannia profesiinoho imidzhu maibutnoho fakhivtsia osvitnikh, pedahohichnykh nauk u zakladakh vyshchoi osvity: porivnialnyi analiz vitchyznianoho i zarubizhnoho dosvidu [Ways of forming the professional image of a future specialist in educational and pedagogical sciences in higher education institutions: a comparative analysis of domestic and foreign experience]. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy – Theory and practice of social systems management,* (4), 26–38. Retrieved from https://doi.org/10.20998/2078-7782.2022.4.03 [in Ukrainian].

5. Korkishko, O., & Sosnova, I. (2022). Vykorystannia resursu alternatyvnoi osvity v pozaaudytornyi chas yak pedahohichna umova formuvannia profesiinoho imidzhu maibutnoho vykladacha zakladu vyshchoi osvity [Using the resource of alternative education in extracurricular time as a pedagogical condition for the formation of the professional image of a future teacher of a higher education institution]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process*, (1(101), 24–32. Retrieved from https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(101)2022.264935 [in Ukrainian].

6. Khomenko, L., Matviienko, L., & Nahorna, N. (2024). Sotsialni merezhi yak fasylitator rozrobky multymediinoho kontentu dlia maibutnikh uchyteliv [Social networks as a facilitator of multimedia content development for future teachers]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka – Bulletin of the Oleksandr Dovzhenko National Pedagogical University of Glukhiv,* (1(54), 74–80. https://doi.org/10.31376/2410-0897-2024-1-54-74-80 [in Ukrainian].

7. Sobchenko, T., & Fedorenko, V. (2024). Tsyfrovyi imidzh pedahoha yak suchasnyi trend tsyfrovoho suspilstva [The digital image of a teacher as a modern trend of a digital society]. *PrOsvita,* (1), 99–108. Retrieved from https://doi.org/10.36074/PrOsvita.issue1.008 [in Ukrainian].

8. Bilozerska, S. (2022). Aksiolohichni osnovy formuvannia profesiinoho imidzhu maibutnoho pedahoha [Axiological foundations of the formation of the professional image of a future teacher]. *Vcheni zapysky tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho – Scientific notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University,* (2), 133–138. Retrieved from https://doi.org/10.32838/2709-3093/2022.2/22 [in Ukrainian].

9. Hartung, C., Ann Hendry, N., Albury, K., Johnston, S., & Welch, R. (2023). Teachers of TikTok: Glimpses and gestures in the performance of professional identity. *Media International Australia, 186*(1), 81–96. Retrieved from https://doi.org/10.1177/1329878X211068836

10. Topolnyk, Ya., & Tszian, A. (2024). Rol tsyfrovykh tekhnolohii u formuvanni samoosvitnoi kompetentnosti maibutnikh vykladachiv vyshchoi shkoly [The role of digital technologies in the formation of self-educational competence of future teachers of higher education]. *Humanizatsiia navchalno-vykhovnoho protsesu – Humanization of the educational process,* (2(106), 25–32. Retrieved from https://doi.org/10.31865/2077-1827.2(106)2024.314961 [in Ukrainian].

11. Bakhmat, N. V., Storchova, T. V., Motsyk, R. V., Myelyekyestseva, N. V., & Bratytsya, H. H. (2023). Suchasni tendentsiyi rozvytku tsyfrovoyi kompetentnosti maybutnikh uchyteliv: yevropeyskyy dosvid [Current trends in the development of digital competence of future teachers: European experience]. *Akademichni viziyi – Academy vision*, (15). Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/122/111 [in Ukrainian].

12. Ruban M.Y., Baka B.O. Vznik a rozvoj hlavního elektrického lokomotivního inženýrství na nezávislé Ukrajině (1991 – 2008) // Studia z historie a filozofie vědy a techniky / ed. rad.: d. dějiny Ph.D., doc. Tveritniková O.E. (hlava) [atd.]. – Dnipro: Národní univerzita Dnipro pojmenovaná po O. Honchar, 2020. – č. 29 (1). – S. 105 – 112. DOI: https://doi.org/10.15421/272013 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAA0AJ:5nxAis

13. Dudina O., Strelchenko L., Dudin A. Development of Communication Competence in Foreign Medical Students at English for Careers Classes. Revista Românească pentru Educaţie Multidimensională, 2022. № 14(1). P. 339–355. URL: https://doi.org/10.18662/rrem/14.1/522. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147.

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-172-179

Бондарчук Вікторія Василівна ад'юнкт, кафедра практичної психології та педагогіки, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, тел.: (097) 224-45-88, https://orcid.org/0000-0001-9029-6113

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ І ПРОФЕСІЙНО ВАЖЛИВИХ ЯКОСТЕЙ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ У СТУДІЇ АКТОРСЬКОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Анотація. Фахівці цивільного захисту відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки населення під час надзвичайних ситуацій. Від їхньої професійної підготовки, особистісних якостей та соціальних навичок залежить ефективність виконання завдань, рівень довіри суспільства та здатність до швидкого реагування в екстремальних умовах. Окрім технічної та спеціальної підготовки, важливим аспектом професійного становлення майбутніх фахівців цивільного захисту є формування таких соціальних якостей, як емоційна стійкість, комунікативна компетентність, лідерські здібності, здатність до співпраці та ефективного прийняття рішень у стресових ситуаціях.

Одним із інноваційних підходів до розвитку цих якостей є впровадження елементів акторської майстерності в освітній процес. Студія акторської майстерності створює сприятливі умови для розвитку емоційної виразності, впевненості у собі, навичок невербальної комунікації та імпровізації, що є важливими для майбутніх фахівців цивільного захисту.

У дослідженні розглянуто організаційно-педагогічні умови, які забезпечують ефективне формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності: використання засобів неформальної освіти у підготовці майбутніх фахівців служби цивільного захисту та реалізацію відповідного методичного забезпечення; підвищення мотивації здобувачів, залучення майбутніх фахівців служби цивільного захисту до творчої діяльності у Студії акторської майстерності, впровадження тренінгу «Розвиток соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності» для формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту.

Доведено, що ці логічно поєднані, взаємозумовлені та взаємопов'язані організаційно-педагогічні умови забезпечують ефективність формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту необхідних для ефективного виконання їхніх функціональних обов'язків.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: умова, організаційно-педагогічна умова, соціальні і професійно важливі якості, Студія акторської майстерності, майбутні фахівці цивільного захисту.

Bodnarchuk Victoriia Vasylivna adjunct at Department of Practical Psychology and Pedagogy, Lviv State University of Life Safety, Lviv, tel.: (097) 224-45-88, https://orcid.org/0000-0001-9029-6113

ORGANIZATIONAL AND PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR THE FORMATION OF SOCIAL AND PROFESSIONALLY IMPORTANT QUALITIES OF FUTURE CIVIL DEFENSE SPECIALISTS IN THE STUDIO OF ACTING SKILLS

Abstract. Civil defense specialists are key in ensuring the population's safety during emergencies. The effectiveness of task performance, the level of public trust, and the ability to respond quickly in extreme conditions depend on their professional training, personal qualities, and social skills. In addition to technical and special training, an important aspect of the professional development of future civil defense specialists is the formation of such social qualities as emotional stability, communicative competence, leadership skills, and the ability to cooperate and make effective decisions in stressful situations.

One of the innovative approaches to developing these qualities is to implement elements of acting into the educational process. The Studio of Acting Skills creates favorable conditions for the development of emotional expressiveness, self-confidence, non-verbal communication skills and improvisation, which are important for future civil defense specialists.

The article deals with the organizational and pedagogical conditions that ensure the effective formation of social and professionally important qualities of future civil defense specialists in the Studio of Acting Skills, namely: the use of non-formal education while training future civil defense specialists and the implementation of appropriate methodological support; increasing the motivation of applicants, involving future civil defense specialists in creative activities in the Studio of Acting Skills; and implementing the training “Development of social and professionally important qualities in the Studio of Acting Skills” to form social and professionally important qualities of future civil defense specialists.

It is proven that these logically combined, interrelated and interconnected organizational and pedagogical conditions ensure the effectiveness of the formation of social and professionally important qualities of future civil defense specialists necessary for the effective performance of their functional duties.

Keywords: condition, organizational and pedagogical condition, social and professionally important qualities, Studio of Acting Skills, future civil defense specialists.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Ефективна система цивільного захисту є запорукою безпеки населення, збереження життів та мінімізації наслідків надзвичайних ситуацій. У сучасних умовах зростання кількості надзвичайних ситуацій техногенного, природного та воєнного характеру питання підготовки фахівців цивільного захисту набуває особливої актуальності.

Розвиток сучасних технологій, змінення кліматичних умов, збройні конфлікти та інші фактори вимагають нових підходів до підготовки спеціалістів у цій сфері. Підготовка кадрів повинна враховувати як класичні методи управління в кризових ситуаціях, так і новітні технології, включаючи цифрові системи моніторингу, моделювання та прогнозування загроз.

Вивчення науково-педагогічних джерел із проблеми нашого дослідження показало, що ефективність формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту значною мірою залежить від створення необхідних організаційно-педагогічних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікації. Значний внесок в обґрунтування поняття «педагогічна умова» зробили А. Алексюк, О. Бойко, І. Зязюн, А. Капля, А. Литвин, В. Манько, О. Пєхота, Л. Руденко та ін. Це поняття у науково-педагогічних дослідженнях стосується різних проблем навчально-виховного процесу, що можуть бути вирішені в разі забезпечення певних умов. Так, у дослідженні О. Бойка визначено організаційно-педагогічні і методичні умови формування лідерської компетентності майбутніх офіцерів у процесі професійної підготовки у закладах вищої освіти військового профілю; А. Окаєвич досліджує педагогічні умови формування емоційно-вольової стійкості у майбутніх офіцерів Збройних Сил України, а Л. Руденко та Р. Лашта – педагогічні умови формування у них професійної рефлексії. Н. Кибальна розглядає педагогічні умови, що позитивно впливають на ефективність і результативність процесу виховання професійної відповідальності у майбутніх фахівців цивільного захисту.

Метою статті є обґрунтування організаційно-педагогічних умов формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності.

Виклад основного матеріалу. Перед системою професійної освіти постає не лише мета підготовки висококваліфікованого фахівця, але й створення умов для розвитку й становлення його особистості. Ефективність освітнього процесу залежить від умов, у яких він відбувається, а формування особистості, зокрема її соціальних і професійно важливих якостей неможливе без створення відповідних умов.

У словнику української мови «умова» визначається як: 1) необхідна обставина, яка уможливлює здійснення або створення чогось, сприяє чомусь; 2) правила, що існують або встановлені у певній сфері життєдіяльності та забезпечують якісну роботу чого-небудь; 3) обставини, особливості реальної дійсності, при яких відбувається або здійснюється що-небудь; 4) сукупність даних, положення, що лежать в основі чого-небудь [1, с. 441].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Філософське трактування поняття «умова» пов'язано з відношенням предмета до явищ реальної дійсності, без яких він існувати не може: «те, від чого залежить щось інше (що зумовлюється); істотний компонент комплексу об'єктів (речей, їх станів, взаємодій), з наявності якого з необхідністю випливає існування даного явища» [2, с. 707]. Тобто сукупність певних умов утворює середовище для виникнення, існування і розвитку конкретного явища.

У психолого-педагогічній науці поняття «умова» визначає зовнішні та внутрішні чинники, що впливають на досягнення певної мети. За визначенням Л. Лимаренко, педагогічні умови – це різнопланові обставини, які завжди спрямовані на професійне зростання майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки [3, с. 252], а організаційно-педагогічні умови – взаємопов'язані елементи цілісної системи, об'єктивно складені чи суб'єктивно створені, які сприяють досягненню поставленої педагогічної мети, вирішенню завдань й охоплюють освітнє середовище, обставини педагогічного процесу, діяльність суб'єктів, зміст навчання, форми, методи та технології навчально-виховної взаємодії особистостей учасників освітнього процесу [3, с. 254-255].

Результати аналізу наукової літератури (О. Бойко, А. Капля, Н. Кибальна, Л. Лимаренко, В. Манько, А. Окаєвич, Л. Руденко та ін.) дають підстави стверджувати, що педагогічні умови стосуються всіх складових навчально-виховного процесу, що зумовлює різноманітні підходи до цього поняття; відображають особливості організації освітнього процесу та визначають його результати, а також результати розвитку особистості, забезпечують можливість їх покращення шляхом застосування інноваційних технологій та новітніх методик.

Узагальнюючи результати аналізу наукової літератури, ми опираємось на авторитетну думку А. Литвина, який визначає організаційно-педагогічні умови як «сукупність спеціально спроєктованих можливостей (обставин) змісту, форм, методів навчально-виховного процесу, що забезпечують ефективне управління функціонуванням і розвитком процесуальної складової освітньої системи та якість навчання (професійної підготовки)» [4, с. 46]. Це дало підстави визначити ***організаційно-педагогічні умови формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності*** як *сукупність чинників та обставин, що базуються на інтересах і можливостях здобувачів освіти, потребах до самовдосконалення і саморозвитку, сприяють вихованню висококваліфікованих фахівців з належним рівнем розвитку соціальних і професійно важливих якостей, необхідних для успішного виконання функціональних обов'язків*. Вони передбачають: використання засобів неформальної освіти у підготовці майбутніх фахівців служби цивільного захисту та реалізацію відповідного методичного забезпечення; підвищення мотивації здобувачів, залучення майбутніх фахівців служби цивільного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

захисту до творчої діяльності у Студії акторської майстерності, впровадження тренінгу «Розвиток соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності» для формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту.

Перша організаційно-педагогічна умова – *використання засобів неформальної освіти у підготовці майбутніх фахівців служби цивільного захисту та реалізація відповідного методичного забезпечення*, що сприяє інтеграції практичного досвіду, розвитку комунікативних, лідерських та інших соціальних і професійно важливих якостей, необхідних для успішної фахової діяльності фахівців цивільного захисту.

Використання засобів неформальної освіти у підготовці майбутніх фахівців цивільного захисту є сучасною тенденцією, спрямованою на підвищення якості їхньої професійної підготовки, формування ключових компетентностей та адаптацію до викликів реального середовища. Неформальна освіта, яка здійснюється у мистецьких гуртках, студіях, художніх колективах, сприяє реалізації майбутніх фахівців не уявно, а фактично, оскільки під час цієї діяльності їм пропонуються певні завдання, для вирішення яких потрібно застосовувати самостійний творчий пошук, уяву, що, своєю чергою, активізує когнітивні процеси і підвищення рівня акторської майстерності. Це систематична, послідовна, цілеспрямована мистецько-освітня діяльність, що виконується в умовах відповідного соціокультурного середовища та позитивного ставлення професорсько-викладацького складу ЗВО до збагачення формальної освіти студентів неформальною мистецькою.

Але ця робота не буде успішною без розроблення і впровадження відповідного методичного забезпечення, що є ключовим елементом, який сприяє організації ефективного виховного процесу, розвитку акторських здібностей учасників Студії та досягненню поставленої педагогічної мети – формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту. Методичне забезпечення містить комплекс методик, інструментів і матеріалів, спрямованих на формування творчих, інтелектуально-пізнавальних, мнемічних, емоційно-вольових, організаційно-управлінських, комунікативних та розвиток психофізіологічних якостей у здобувачів освіти.

Мета та завдання методичного забезпечення полягає у забезпеченні системного та поетапного формування соціальних і професійно важливих якостей учасників Студії через формування навичок сценічного самовираження, розвиток акторської техніки (жести, міміка, пластика, голос, дикція), формування навичок роботи в колективі (партнерство, взаємодія на сцені), навчання імпровізації та здатності адаптуватися до різних сценічних ситуацій, поглиблення знань про театральне мистецтво, драматургію, режисуру, тощо.

Друга організаційно-педагогічна умова – *залучення майбутніх фахівців служби цивільного захисту до творчої діяльності у Студії акторської*

*майстерност*і, метою якого є стимулювання їхнього особистісно-професійного розвитку шляхом задоволення соціокультурних і освітньо-професійних потреб, морально-духовного, соціального й мистецького розвитку, що передбачає активізацію внутрішнього творчого потенціалу людини; гармонізацію психоемоційного й фізичного стану здобувача освіти; розвиток його індивідуальності; виховання національної свідомості, формування навичок продуктивного проведення вільного часу; активне й діяльне засвоєння різних видів мистецтва та прогнозування можливостей їх використання в професійних ситуаціях.

Залучення майбутніх фахівців служби цивільного захисту до музичної, хореографічної, літературної та театральної мистецької діяльності у Студії акторської майстерності є важливою умовою розвитку їхніх соціальних, психологічних і професійних якостей, оскільки акторська майстерність не лише формує творчі здібності, а й сприяє вдосконаленню комунікативних навичок, розвитку емоційної стійкості, адаптивності, лідерських якостей та вміння працювати у команді, саме ці компетентності є ключовими для фахівців, які працюють у стресових і надзвичайних умовах.

Третя організаційно-педагогічна умова – *впровадження тренінгу «Розвиток соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності» для формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту.*

У Студії акторської майстерності тренінги спрямовані на опанування основних елементів майстерності актора та є ефективною формою індивідуальної та колективної роботи, під час яких учасники Студії вдосконалюють себе: своє тіло, голос, міміку, слово, активізуючи когнітивні процеси, розвиваючи емоційно-вольову сферу, рефлексивні здатності, тощо [5].

Мета тренінгу «Розвиток соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності» полягає у формуванні емоційної стійкості, розвитку комунікативних навичок (вироблення умінь активного слухання, прилаштування до партнера за допомогою невербальної комунікації, тощо) та навичок роботи у команді, підвищенні самооцінки та впевненості, розвитку креативного мислення та адаптивності. Тренінг спрямований на вияв у здобувачів в позааудиторній виховній роботі ініціативності, інноваційного мислення і креативності, здатності творчо підходити до вирішення складних питань, зокрема професійних. Він допомагає учасникам у пізнанні самих себе; формує мотивацію до постійного саморозвитку та самовдосконалення та сприяє вияву їхнього особистісного потенціалу, прагнення до якомога повнішого розкриття і розвитку своїх внутрішніх ресурсів під час роботи над роллю, обговорення драматургії п’єси, розкриття особливостей персонажу, що втілюється, тощо.

Такий підхід до роботи з акторами Студії сприяє їхній самореалізації у майбутній професійній діяльності [6]. Завдяки тренінгу у Студії акторської

майстерності створюється інтерактивне середовище, де майбутні фахівці цивільного захисту можуть розвивати соціальні і професійно важливі якості, необхідні для ефективного виконання їхніх функціональних обов'язків (емоційну стійкість, комунікативні навички, навички командної роботу, лідерські якості, креативність і творчий потенціал, фізичну координацію і пластику тощо). Інтерактивне середовище Студії забезпечує комфортну атмосферу для експериментів, самовираження та самовдосконалення, що є основою для професійного становлення майбутніх фахівців цивільного захисту. Вони отримують практичний досвід, який допомагає їм бути впевненими, адаптивними та ефективними в реальних умовах роботи.

Висновки. Отже, організаційно-педагогічні умови забезпечують ефективність формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності є: використання засобів неформальної освіти у підготовці майбутніх фахівців служби цивільного захисту та реалізацію відповідного методичного забезпечення; підвищення мотивації здобувачів, залучення майбутніх фахівців служби цивільного захисту до творчої діяльності у Студії акторської майстерності, впровадження тренінгу «Розвиток соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту у Студії акторської майстерності» для формування соціальних і професійно важливих якостей майбутніх фахівців цивільного захисту. Зауважимо, що визначені умови логічно поєднані, взаємозумовлені та взаємопов'язані, що дає змогу цілеспрямовано й послідовно забезпечити результативність поставленої мети – розвивати соціальні і професійно важливі якості майбутніх фахівців цивільного захисту, необхідні для ефективного виконання їхніх функціональних обов'язків (емоційну стійкість, комунікативні навички, навички командної роботу, лідерські якості, креативність і творчий потенціал, фізичну координацію і пластику тощо).

Література:

1. Словник української мови в 11 томах. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ : Наукова думка, 1970–1980. Т. 10, 1979. 658 с.

2. Філософський енциклопедичний словник / Гол. ред. кол. Шинкарук В. І. Київ : «Абрис», 2002. 744 с.

3. Лимаренко Л. І. Загальнопедагогічні засади діяльності студентського театру у системі професійної підготовки майбутніх педагогів : дис. … д-ра пед. наук 13.00.04. / Херсон. держ. ун-т. Херсон, 2016. 583 с.

4. Литвин А. В. Методологічні засади поняття «педагогічні умови» : практ. посібник. 3-е вид. доп. Львів : ЛДУБЖД, 2022. 90 с.

5. Городецька Нателла (2025). МЕНТАЛЬНА АРИФМЕТИКА ТА НЕЙРОПЛАСТИЧНІСТЬ: ЯК ВПРАВИ НА АБАКУС ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК МОЗКУ. Актуальні питання у сучасній науціNo2(32)2025, с. 809-819 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172/20144

6. Tetsova O., Dudina O, Holovko, I. Master Training of Translation Specialists in the Context of the Postmodern Educational Paradigm. Postmodern Openings, 2022. № 13(1 Sup1). P. 395-411. URL: https://doi.org/10.18662/po/13.1Sup1/433 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:4DMP91E08xMC

References:

1. Bilodid I. K. (ed.). (1979). Slovnyk ukrainskoi movy v 11 tomakh. T. 10. [Dictionary of the Ukrainian language in 11 volumes. Vol. 10.] Kyiv : Naukova dumka. [in Ukrainian].

2. Shynkaruk V. I. (ed.). (2002). Filosofskyi entsyklopedychnyi slovnyk [Philosophical Encyclopedic Dictionary] . Kyiv : «Abrys». [in Ukrainian].

3. Lymarenko L. I. (2-16). Zahalnopedahohichni zasady diialnosti studentskoho teatru u systemi profesiinoi pidhotovky maibutnikh pedahohiv : dys. … d-ra ped. nauk 13.00.04. / Kherson. derzh. un-t. [General pedagogical principles of student theater activities in the system of future teachers' professional training : Thesis ... Doctor of Pedagogical Sciences 13.00.04. / Kherson State Univiversity]. Kherson. [in Ukrainian].

4. Lytvyn A. V.(2022). Metodolohichni zasady poniattia «pedahohichni umovy» : prakt. posibnyk [Methodological principles of the concept of "pedagogical conditions": practical manual]. Lviv : LDUBZhD. [in Ukrainian].

5. Horodetska Natella (2025). MENTAL ARITHMETIC AND NEUROPLASTICITY: HOW ABACUS EXERCISES AFFECT BRAIN DEVELOPMENT. Current Issues in Modern Science No. 2(32) 2025, pp. 809-819 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172/20144 [in Ukrainian].

6.Tetsova O., Dudina O, Holovko, I. Master Training of Translation Specialists in the Context of the Postmodern Educational Paradigm. Postmodern Openings, 2022. № 13(1 Sup1). P. 395-411. URL: https://doi.org/10.18662/po/13.1Sup1/433 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:4DMP91E08xMC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.1.004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-180-189

Брюховецька Ірина Володимирівна кандидатка хімічних наук, доцентка, доцентка кафедри біології та хімії, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, тел: (095)535-58-26, https://orcid.org/0009-0004-6694-4570

Перетяга Людмила Євгенівна докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри дошкільної освіти, Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, тел: (067) 744-47-25, https://orcid.org/0000-0003-0110-1068

Чередник Лідія Миколаївна, кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри педагогіки гуманітарно-педагогічного факультету, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, тел: (099) 079-55-84, https://orcid.org/0000-0002-1006-1363

ДОСЛІДЖЕННЯ МОТИВАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ДО ДОТРИМАННЯ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ

Анотація. У статті автори досліджують мотивацію здобувачів вищої освіти до дотримання академічної доброчесності в умовах стрімкої цифровізації освітнього простору. Актуальність теми зумовлена зростанням випадків академічної недоброчесності, зокрема плагіату, фабрикації та фальсифікації даних, що стає можливим завдяки широкому доступу до цифрових ресурсів та інструментів. У процесі дослідження використано комплекс методів, включаючи аналіз наукової літератури, анкетування здобувачів вищої освіти, аналіз статистичних даних. Зазначено, що академічна доброчесність є етичним принципом та нормативною моделлю поведінки, що регулює освітню та дослідницьку діяльність. Вона передбачає неухильне дотримання високих стандартів чесності, інтелектуальної доброчесності і моральної прозорості у всіх аспектах академічної роботи, включаючи викладання, наукові дослідження, публікації та інші форми академічної діяльності. Встановлено, що основними аспектами академічної доброчесності є правдивість та інтелектуальна чесність, уникнення плагіату, дотримання авторських прав, об'єктивність і неупередженість, відповідальність і чесність у наукових дослідженнях, дотримання етичних норм, прозорість та відкритість.

З метою виявити, які чинники впливають на здобувачів і на дотримання академічної доброчесності в умовах цифровізації авторами було проведене

опитування в Дрогобицькому державному педагогічному університеті імені Івана Франка, Національному університеті біоресурсів і природокористування України та Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського. Результати дослідження свідчать про те, що на мотивацію здобувачів вищої освіти до дотримання академічної доброчесності впливають такі фактори, як внутрішні (особистісні цінності, моральні переконання), зовнішні **(**освітнє середовище, політика закладу вищої освіти щодо академічної доброчесності, ставлення викладачів до цієї проблеми), фактори, пов'язані з цифровізацією (доступність цифрових ресурсів, анонімність в цифровому середовищі).

Результати дослідження можуть бути використані для розробки і впровадження освітніх програм та заходів, спрямованих на підвищення рівня академічної доброчесності серед здобувачів вищої освіти.

Ключові слова: академічна доброчесність, мотивація, цифровізація освіти, здобувачі вищої освіти, етичні норми, цифрова грамотність.

Bryukhovetska Iryna Volodymyrivna PhD in Chemistry, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Biology and Chemistry, Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, tel: (095) 535-58-26, https://orcid.org/0009-0004-6694-4570

Peretyaha Liudmyla Ievgenivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool Education, Vinnytsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0002-3686-2601

Cherednyk Lidiia Mykolaivna Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor at the Department of Pedagogy of the Faculty of Humanities and Pedagogy National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, tel: (099) 079-55-84, https://orcid.org/0000-0002-1006-1363

RESEARCH ON THE MOTIVATION OF HIGHER EDUCATION STUDENTS TO OBSERVE ACADEMIC INTEGRITY IN THE CONTEXT OF DIGITALIZATION

Abstract. In the article, the authors explore the motivation of higher education students to comply with academic integrity in the context of the rapid digitalization of the educational space. The relevance of the topic is due to the growing number of cases of academic dishonesty, including plagiarism, fabrication and falsification of data, which is made possible by wide access to digital resources and tools. In the course of the study, a set of methods was used, including the analysis of scientific literature, a survey of higher education students, and the analysis of statistical data. It is noted that academic integrity is an ethical principle and a normative model of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

behavior that regulates educational and research activities. It implies strict adherence to high standards of honesty, intellectual integrity and moral transparency in all aspects of academic work, including teaching, research, publication and other forms of academic activity. It has been established that the main aspects of academic integrity are truthfulness and intellectual honesty, avoidance of plagiarism, copyright compliance, objectivity and impartiality, responsibility and honesty in research, adherence to ethical standards, transparency and openness.

In order to identify what factors influence applicants and academic integrity in the context of digitalization, the authors conducted a survey at Ivan Franko Drohobych State Pedagogical University, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, and Mykhailo Kotsiubynskyi Vinnytsia State Pedagogical University. The results of the study indicate that the motivation of higher education students to comply with academic integrity is influenced by such factors as internal (personal values, moral beliefs), external (educational environment, higher education institution's policy on academic integrity, teachers' attitude to this problem), factors related to digitalization (availability of digital resources, anonymity in the digital environment).

The results of the study can be used to develop and implement educational programs and activities aimed at improving the level of academic integrity among higher education students.

Keywords: academic integrity, motivation, digitalization of education, higher education students, ethical standards, digital literacy.

Постановка питання. В умовах стрімкої цифровізації освіти формування цифрової грамотності та етичних норм поведінки у цифровому середовищі стає ключовим аспектом забезпечення академічної доброчесності серед здобувачів вищої освіти. Це передбачає не лише оволодіння технічними навичками використання цифрових інструментів, але й усвідомлення етичних принципів їх застосування, зокрема, поваги до інтелектуальної власності, критичного ставлення до інформації, відповідальності за власні дії в онлайн-просторі. Розвиток цифрової грамотності сприяє формуванню у здобувачів освіти здатності ефективно використовувати цифрові ресурси для навчання і наукових досліджень, уникаючи плагіату та інших форм академічної недоброчесності. Водночас, формування етичних норм поведінки в цифровому середовищі спрямоване на виховання у здобувачів освіти відповідальності за свої дії в онлайн-просторі, усвідомлення наслідків порушення академічної доброчесності та формування культури академічної чесності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування академічної доброчесності є предметом наукового інтересу багатьох дослідників, зокрема, І. Каменщика, Н. Пеньковської, В. Ромакіна, В. Шерстюка, В. Касаджика, К. Васильєвої, Т. Яворської та ін. Науковці І. Жиляєва та Т. Фініков у своїх працях розглядали загальнотеоретичні аспекти цього питання, досліджуючи

різні аспекти формування академічної доброчесності під час професійної підготовки. Вчені Т. Тимочко, В. Шерстюк та М. Жарикова аналізують системи підтримки академічної доброчесності, що функціонують в українських закладах вищої освіти; науковець В. Ромакін досліджує переконання, мотивацію та поведінку здобувачів щодо дотримання норм академічної культури; О. Коробкіна зосереджує увагу на аналізі внутрішніх систем забезпечення академічної доброчесності у вищій школі.

Мета статті. Проаналізувати дефініції «академічна доброчесність»; виявити і проаналізувати фактори, що впливають на мотивацію здобувачів вищої освіти до дотримання принципів академічної доброчесності в умовах цифрового середовища.

Методологія. В процесі дослідження використано комплекс методів, включаючи аналіз психолого-педагогічної, наукової літератури з теми дослідження, методи емпіричного дослідження: спостереження, опитування, анкетування здобувачів вищої освіти, а також аналіз статистичних даних.

Виклад основного матеріалу. Після набуття чинності Закону України «Про освіту» у 2017 році Міністерство освіти і науки України видало рекомендації для керівників закладів освіти щодо забезпечення академічної доброчесності. У цих рекомендаціях підкреслюється необхідність дотримання академічної доброчесності всіма учасниками освітнього процесу, а також наголошується на обов'язку запобігати та виявляти порушення академічної доброчесності.

Розглядаючи академічну доброчесність, як філософсько-антропологічна категорію, відзначимо, що вона відображає глибинні аспекти людського існування, зокрема прагнення до істини, морального розвитку та соціальної відповідальності. У контексті філософської традиції, доброчесність завжди пов'язується з етичними нормами, що регулюють поведінку людини.

Академічна доброчесність, як прояв моральної доброчесності, спрямована на формування таких якостей, як чесність, відкритість, відповідальність та справедливість у навчанні та наукових дослідженнях. Вона є фундаментом для розвитку критичного мислення, здатності до самостійного пошуку знань та формування етичних принципів, що визначають професійну діяльність [1].

Академічна доброчесність, також відома як наукова чесність, є етичним принципом та нормативною моделлю поведінки, що регулює освітню та дослідницьку діяльність. Вона передбачає неухильне дотримання високих стандартів чесності, інтелектуальної доброчесності та моральної прозорості у всіх аспектах академічної роботи, включаючи викладання, наукові дослідження, публікації та інші форми академічної діяльності [3].

Науковець В. Щербак у своєму дослідженні [3] пропонує системний аналіз проблем академічної доброчесності, що охоплює широкий спектр питань: від визначення базових понять до розгляду глобальних викликів, з якими стикається сучасна вища освіта. Його праця є цінним ресурсом для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

розуміння еволюції концепції академічної доброчесності, оскільки пропонує комплексний погляд на цю проблему. Дослідник не лише аналізує теоретичні аспекти, але й надає практичні рекомендації для різних учасників освітнього процесу: викладачів, адміністраторів та здобувачів. Особливу увагу В. Щербак приділяє міжкультурним відмінностям у розумінні академічної етики. Він розглядає питання, пов'язані з різними культурними контекстами, та пропонує підходи до подолання міжкультурних бар'єрів у сфері академічної доброчесності. Це є особливо важливим в умовах глобалізації освіти, коли здобувачів і викладачі з різних країн взаємодіють в одному освітньому просторі.

Проаналізувавши ряд наукових досліджень та спираючись на власний педагогічний досвід хочемо виокремити основні аспекти академічної доброчесності [1;3;5]:

- *Правдивість та інтелектуальна чесність*. Викладачі та здобувачі зобов'язані представляти факти і результати наукових досліджень точно, об'єктивно та без спотворення. Це передбачає чесне подання даних, коректне цитування джерел, уникнення будь-яких форм фальсифікації.
- *Уникнення плагіату*. Плагіат, тобто використання чужих ідей, текстів або досліджень без належного вказання авторства, є неприпустимим. Академічна доброчесність вимагає обов'язкового посилання на використані джерела, навіть якщо це перефразування чужих думок.
- *Дотримання авторських прав*. Академічна доброчесність передбачає повагу до авторських прав й інтелектуальної власності. Використання чужих матеріалів має здійснюватися з дотриманням законодавства про авторське право.
- *Об'єктивність та неупередженість*. В академічній діяльності важливо уникати упередженості та суб'єктивності, оцінювання робіт і результатів досліджень має здійснюватися на основі об'єктивних критеріїв.
- *Відповідальність і чесність у наукових дослідженнях*. Академічна доброчесність вимагає від дослідників відповідального ставлення до проведення досліджень, збору та аналізу даних, а також публікації результатів.
- *Дотримання етичних норм*. Академічна доброчесність передбачає дотримання етичних норм у всіх аспектах академічної діяльності, включаючи спілкування з колегами, здобувачами та іншими учасниками освітнього процесу.
- *Прозорість та відкритість*. Академічна діяльність має бути прозорою й відкритою для критики та обговорення. Це сприяє розвитку науки та підвищенню якості освіти.

Дотримання вищезазначених аспектів є запорукою формування академічної культури, яка базується на принципах чесності, відповідальності та поваги до інтелектуальної власності.

До того ж, взявши до уваги своєрідність досліджуваного конструкту, принципово важливо не лише вдосконалювати власний досвід у дотриманні

норм академічної доброчесності, а ще і брати до уваги аналіз досвіду зарубіжних країн у сфері реалізації академічної доброчесності. Нами виявлені важливі тенденції, які можуть бути корисними для української наукової спільноти. Успішним прикладом є польська практика, де проблема академічних порушень, зокрема плагіату, стає предметом публічних дискусій на студентських форумах і в засобах масової інформації. Це сприяє підвищенню обізнаності здобувачів та формуванню негативного ставлення до недоброчесної поведінки. Такий підхід підкреслює важливість відкритого діалогу та залучення широкої громадськості до формування культури академічної доброчесності.

У Франції академічна доброчесність розглядається як невід'ємна складова якості освітнього процесу. Цей принцип закріплений у Бухарестській декларації етичних цінностей і принципів вищої освіти в Європі та підтримується різними міжнародними проєктами. Французький досвід демонструє важливість інтеграції академічної доброчесності в систему управління якістю освіти та її відповідність міжнародним стандартам.

Окрім зазначених країн, варто звернути увагу на досвід США та Канади, де активно використовуються інформаційні технології для виявлення плагіату, а також проводяться освітні програми з академічної доброчесності для здобувачів та викладачів. У Великій Британії існує система академічних судів, які розглядають випадки порушення академічної доброчесності та виносять рішення.

Загалом, досвід зарубіжних країн свідчить про те, що успішна реалізація академічної доброчесності потребує комплексного підходу, який включає:

- Законодавче забезпечення: розробка і впровадження нормативно-правових актів, що регулюють питання академічної доброчесності.
- Освітні програми: проведення лекцій, семінарів, конференцій, тренінгів для здобувачів та викладачів з питань академічної доброчесності.
- Інформаційні технології: використання програмного забезпечення для виявлення плагіату та інших форм академічної недоброчесності.
- Суспільне обговорення: активне залучення громадськості до обговорення питань академічної доброчесності.
- Система відповідальності: створення ефективних механізмів виявлення та покарання за порушення академічної доброчесності.

Впровадження цих заходів в українську практику сприятиме формуванню культури академічної доброчесності та підвищенню якості освіти та наукових досліджень.

Мотивація освітньої діяльності здобувачів є складним психологічним феноменом, що визначається сукупністю внутрішніх та зовнішніх чинників, які спонукають їх до навчання, підтримують інтерес до навчального матеріалу та визначають освітні цілі [2]. Ця мотивація характеризується різноманітністю походження, змісту, сили, стабільності, спрямованості та впливу на навчальні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

результати. Для пояснення цього феномену в науці існує безліч теорій, які можна умовно поділити на дві основні групи:

- теорії потреб, що акцентують увагу на внутрішніх потребах та прагненнях здобувачів, які стимулюють їх до навчання;
- теорії цінностей, які розглядають мотивацію як результат усвідомлення здобувачами цінності навчання для їхнього майбутнього.

Кожна з цих груп теорій пропонує різні підходи до розуміння мотивації освітньої діяльності здобувачів, але всі вони сходяться на тому, що мотивація є ключовим фактором успішного навчання. Мотиваційна сфера, як складна динамічна система, піддається впливу різноманітних зовнішніх чинників, що призводить до її змін у стійкості, структурі, підпорядкованості мотивів та їх ієрархічності. Ці зміни, у свою чергу, безпосередньо впливають на прояв освітньої діяльності здобувачів, їхню здатність до самостійного навчання, рівень академічної успішності та подальший розвиток кар'єри [4].

Важливо зазначити, що мотиваційна сфера здобувачів вищої освіти не є статичним утворенням, вона постійно розвивається та трансформується під впливом освітнього середовища, особистих цінностей, професійних прагнень і соціальних очікувань. У процесі навчання у ЗВО здобувачі формують професійну ідентичність, усвідомлюють важливість фахової діяльності, розвивають внутрішню мотивацію до самовдосконалення.

Для нашого дослідження важливо зрозуміти, які чинники впливають на здобувачів і на дотримання академічної доброчесності в умовах цифровізації. Всього в опитуванні взяли участь 98 здобувачів вищої освіти, а саме Дрогобицького державного педагогічного університету імені Івана Франка, Національного університету біоресурсів і природокористування України та Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Вік респондентів 18-21 рік, серед яких 54,3% жінок та 45,7% чоловіків.

На запитання «Наскільки важливим для Вас є дотримання принципів академічної доброчесності?», респонденти відповіли наступним чином:

- Дуже важливо – 32,7%.
- Важливо – 45,6%.
- Нейтрально – 15,5%
- Не важливо – 6,2%.

Результати опитування свідчать про те, що більшість здобувачів освіти усвідомлює важливість академічної доброчесності. Проте, існує певна частина здобувачів, які не надають цьому питанню належного значення.

На наступне запитання респонденти могли дати множинний вибір: «Що мотивує Вас дотримуватися академічної доброчесності?»:

- Внутрішні переконання та моральні цінності - 35,4%.
- Страх покарання за порушення – 47,8%.
- Бажання отримати якісні знання – 15,5%.
- Повага до викладачів – 34,5%.

- Розуміння важливості академічної доброчесності для майбутньої кар'єри – 51,7%.
- Відчуття відповідальності – 56,8%.
- Політика закладу освіти – 62,7%

Найвищі показники мотивації пов'язані з зовнішніми факторами: «Політика закладу освіти» (62,7%), «Відчуття відповідальності» (56,8%) і «Розуміння важливості академічної доброчесності для майбутньої кар'єри» (51,7%). Це свідчить про те, що здобувачів вищої освіти реагують на зовнішні стимули й усвідомлюють наслідки своїх дій. «Страх покарання за порушення» також є значущим фактором (47,8%), що підтверджує важливість ефективних механізмів контролю та санкцій.

На запитання «Які фактори, на Вашу думку, сприяють порушенню академічної доброчесності в умовах цифровізації?» відповіді респондентів розподілились наступним чином:

- Легкість доступу до цифрових ресурсів – 64,3%.
- Анонімність в цифровому середовищі – 52,8%.
- Недостатній контроль з боку викладачів – 80,3%.
- Тиск з боку одногрупників – 21,3%.
- Недостатня обізнаність про принципи академічної доброчесності – 25,4%.
- Використання ШІ для генерування текстів, відповідей, виконання завдань – 75,4%.

Аналіз відповідей на запитання щодо факторів, що сприяють порушенню академічної доброчесності в умовах цифровізації, виявляє чітку тенденцію: здобувачі вбачають основну проблему в зовнішніх чинниках, пов'язаних з організацією освітнього процесу та доступністю технологій. «Використання ШІ для генерування текстів, відповідей, виконання завдань» (75,4%) є надзвичайно вагомим фактором, що підкреслює актуальність питань, пов'язаних із застосуванням штучного інтелекту у процесі навчання. Ці результати підкреслюють необхідність комплексного підходу до забезпечення академічної доброчесності в умовах цифровізації [6].

На нашу думку, важливим було уточнення запитання, які заходи, могли б сприяти підвищенню рівня академічної доброчесності серед здобувачів? Аналіз відповідей на запитання щодо заходів, які сприяють підвищенню рівня академічної доброчесності серед здобувачів освіти, виявляє чітку ієрархію методів, що сприймаються здобувачами освіти як найбільш ефективні:

- **Домінування стимулюючих заходів.** Найвищий показник (85,5%) отримала відповідь «Запровадження системи заохочень за дотримання академічної доброчесності». Це свідчить про те, що здобувачі позитивно реагують на позитивну мотивацію та вважають, що заохочення є ефективним інструментом для формування культури академічної чесності. «Створення сприятливого освітнього середовища, де академічна доброчесність є нормою»" (70,5%) також отримало високу оцінку, що підкреслює важливість формування загальної атмосфери чесності та поваги в освітньому закладі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- **Значущість контролю та технологій.** «Посилення контролю з боку викладачів» (60,4%) і «Використання цифрових інструментів для перевірки робіт на плагіат» (55,5%) демонструють, що здобувачі визнають необхідність зовнішнього контролю та використання технологій для забезпечення академічної доброчесності.
- **Освітні заходи.** «Проведення лекцій та семінарів з питань академічної доброчесності» (35,6%) отримало найнижчий показник, що може свідчити про те, що здобувачі вважають цей метод менш ефективним порівняно з іншими.

Висновки. Результати дослідження свідчать про те, що на мотивацію здобувачів вищої освіти до дотримання академічної доброчесності впливають такі фактори, як внутрішні (особистісні цінності, моральні переконання, усвідомлення важливості академічної доброчесності для власного розвитку та майбутньої кар'єри), зовнішні **(**освітнє середовище, політика закладу вищої освіти щодо академічної доброчесності, ставлення викладачів до цієї проблеми, а також вплив одногрупників), фактори, пов'язані з цифровізацією (доступність цифрових ресурсів, легкість копіювання та поширення інформації, а також анонімність в цифровому середовищі) [7].

Дослідження показало, що здобувачі вищої освіти, які усвідомлюють важливість академічної доброчесності і мають високі моральні цінності, більш схильні дотримуватися її принципів. Також важливим є створення в закладах вищої освіти сприятливого освітнього середовища, де академічна доброчесність є нормою, а її порушення - неприйнятним.

Література

1. Алєксєєва С. Методологія наукових досліджень та академічна доброчесність: виклики в умовах цифровізації. *Витоки педагогічної майстерності.* № 34 . 2024. С.5-8.

2. Лещенко Т. О., Шевченко О. М. Мотивація навчальної діяльності здобувачів вищої освіти як провідний чинник підготовки фахівців. *Trends in the development of science in the modern world*. 2022. С.247-251.

3. Наливайко О., Калістова О., Поляков Д. Дотримання академічної доброчесності навчальних досягнень здобувачів освіти в процесі дистанційного навчання. *Освітологічний дискурс*, 4 (31). 2020. С.143-162.

4. Столярова О. Дослідження способів впливу на мотиваційну сферу здобувачів вищої освіти. *Вісник Національного університету оборони України*. 1(21). 2022. 120-125.

5. Щербак В. Академічна доброчесність в умовах інформаційного суспільства, Харків: Вид-во ХНЕУ ім. Кузнеця. 2023.

6. Ruban M.Y., Baka B.O. Formation and development of mainline electric locomotive engineering in independed Ukraine (1991 – 2008) // Дослідження з історії і філософії науки і техніки / ред. рад.: д. іст. н., доц. Тверитнікова О.Є. (гол.) [та ін.]. – Дніпро: ДНУ імені О. Гончара, 2020. – № 29 (1). – С. 105 – 112. DOI: https://doi.org/10.15421/272013 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:5nxA0vEk-isC

7. Tetsova O., Dudina O, Holovko, I. Master Training of Translation Specialists in the Context of the Postmodern Educational Paradigm. Postmodern Openings, 2022. № 13(1 Sup1) . P. 395-411. URL: https://doi.org/10.18662/po/13.1Sup1/433 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:4DMP91E08xMC

References:

1. Alieksieieva S. (2024). Metodolohiia naukovykh doslidzhen ta akademichna dobrochesnist: vyklyky v umovakh tsyfrovizatsii [Research methodology and academic integrity: challenges in the context of digitalization]. *Vytoky pedahohichnoi maisternosti*. № 34. S.5-8. [in Ukrainian]

2. Leshchenko T. O., Shevchenko O. M. (2022). Motyvatsiia navchalnoi diialnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity yak providnyi chynnyk pidhotovky fakhivtsiv [Motivation of educational activity of higher education students as a leading factor in training]. *Trends in the development of science in the modern world.* S.247-251. [in Ukrainian]

3. Nalyvaiko O., Kalistova O., Poliakov D. (2020). Dotrymannia akademichnoi dobrochesnosti navchalnykh dosiahnen zdobuvachiv osvity v protsesi dystantsiinoho navchannia [Compliance with the academic integrity of educational achievements of students in the process of distance learning]. *Osvitolohichnyi dyskurs*, 4 (31). S.143-162. [in Ukrainian]

4. Stoliarova O. (2022). Doslidzhennia sposobiv vplyvu na motyvatsiinu sferu zdobuvachiv vyshchoi osvity [Study of ways to influence the motivational sphere of higher education applicants]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy*. 1(21). P.120-125. [in Ukrainian]

5. Shcherbak V. (2023). Akademichna dobrochesnist v umovakh informatsiinoho suspilstva [Academic Integrity in the Information Society], Kharkiv: Vyd-vo KhNEU im. Kuznetsia. [in Ukrainian]

6. Ruban M.Y., Baka B.O. Vznik a rozvoj hlavního elektrického lokomotivního inženýrství na nezávislé Ukrajině (1991 – 2008) // Studia z historie a filozofie vědy a techniky / ed. rad.: d. dějiny Ph.D., doc. Tveritniková O.E. (hlava) [atd.]. – Dnipro: Národní univerzita Dnipro pojmenovaná po O. Honchar, 2020. – č. 29 (1). – S. 105 – 112. DOI: https://doi.org/10.15421/272013 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAA0AJ:5nxAis

7. Tetsova O., Dudina O, Holovko, I. Master Training of Translation Specialists in the Context of the Postmodern Educational Paradigm. Postmodern Openings, 2022. № 13(1 Sup1). P. 395-411. URL: https://doi.org/10.18662/po/13.1Sup1/433 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:4DMP91E08xMC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 378:37.091.3:81'243:81'42(045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-190-201

Буздуган Олена Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри германських і східних мов та методики їх навчання**,** Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», Україна, м. Одеса, тел.: (048)753-02-55, https//orcid.org/0000-0002-6350-2986

ІНШОМОВНА ПІДГОТОВКА: ПОНЯТІЙНО-КАТЕГОРІЙНИЙ ДИСКУРС

Анотація. У статті розглядається поняття «іншомовна підготовка» у контексті сучасного освітнього простору. Проаналізовано співвідношення цього поняття із суміжними категоріями, зокрема «іншомовна освіта». Визначено ключові характеристики іншомовної підготовки та її роль у формуванні іншомовної комунікативної компетентності. Метою статті є аналіз понятійно-категорійного апарату іншомовної підготовки, визначення його ключових характеристик та розмежування із суміжними поняттями, а також аналіз різних підходів до визначення поняття «іншомовна підготовка» та їх вплив на формування іншомовної комунікативної компетентності. У контексті проблеми дослідження під поняттям «підготовка» розуміємо процес та організацію діяльності, спрямованої на засвоєння теоретичних знань та практичних умінь і навичок, а також психологічних і моральних якостей особистості, необхідних для виконання певного роду занять. Важливо зазначити, що іноземна мова є елементом загальної і водночас професійної підготовки майбутнього вчителя, який сприяє навчанню студентів взаємодіяти, комунікувати, формувати власний стиль спілкування, а іншомовна підготовка майбутнього педагога як основний компонент професійної підготовки та його становлення забезпечує підвищення якості освіти, розуміння міжкультурної взаємодії, гуманізацію і гуманітаризацію професійної підготовки, розширення кругозору, процес взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Тож, іншомовну підготовку розуміємо як цілеспрямований процес формування та розвитку інтегрованої системи знань, навичок та умінь, необхідних для ефективного використання іноземної мови у реальних комунікативних ситуаціях. Результатом іншомовної підготовки виступає формування іншомовної комунікативної компетентності, тобто здатності ефективно спілкуватися іноземною мовою у різних контекстах, враховуючи мовні, соціокультурні та ситуативні фактори.

Ключові слова: підготовка, іншомовна підготовка, іншомовна освіта, іншомовна підготовка майбутнього педагога, готовність, іншомовна комунікативна компетентність.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Buzdugan Olena Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of German and Oriental Languagus and the Methods of their Teaching of the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, tel.: (048) 753-02-55, https//orcid.org/0000-0002-6350-2986

FOREIGN LANGUAGE TRAINING: CONCEPTUAL AND CATEGORICAL DISCOURSE

Abstract. The article considers the concept of "foreign language training" in the context of modern educational space. The correlation of this concept with related categories, in particular "foreign language education", has been analyzed. The key characteristics of foreign language training and its role in the formation of foreign language communicative competence have been determined. The aim of the article is to analyze the conceptual and categorical apparatus of foreign language training, determine its key characteristics and distinguish it from related concepts, as well as analyze different approaches to defining the concept of "foreign language training" and their impact on the formation of foreign language communicative competence. In the context of the research problem, the concept of "training" is understood as the process and organization of activities aimed at mastering theoretical knowledge and practical skills and abilities, as well as psychological and moral qualities of the individual which are necessary for performing a certain type of activity. It is important to note that a foreign language is one of the elements of a future teacher's general and at the same time professional training. It contributes to teaching students to interact, communicate, and form their own style of communicatio. A future teacher's foreign language training as the main component of professional training and its formation ensures an increase in the quality of education, understanding of intercultural interaction, humanization and humanitarianization of professional training, broadening of horizons, and the process of interaction of subjects of the educational process. Therefore, we understand foreign language training as a purposeful process of forming and developing an integrated system of knowledge, skills and abilities which are necessary for the effective use of a foreign language in real communicative situations. The result of foreign language training is the formation of foreign language communicative competence, that is, the ability to effectively communicate in a foreign language in various contexts, taking into account linguistic, socio-cultural and situational factors.

Keywords: training, foreign language training, foreign language education, a future teacher's foreign language training, readiness, foreign language communicative competence.

Постановка проблеми. В умовах глобалізації та міжнародної інтеграції знання іноземних мов стає необхідною умовою успішної професійної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

діяльності, наукового співробітництва, міжнародного бізнесу та особистісного розвитку. У зв'язку з цим, іншомовна підготовка набуває особливої актуальності в сучасному освітньому просторі.

Іншомовна підготовка стає не просто умовою, але й важливою передумовою глибокої інтеграції у сучасне міжнародне суспільство. В умовах глобалізації та швидкої інформаційної обмінності знання мов інших країн стає ключовим ресурсом для реалізації професійного й особистісного потенціалу студентів. Взаємодія з іншомовним середовищем вимагає від здобувачів освіти не лише технічної обізнаності щодо оволодіння мовою, але й психологічної готовності до сприйняття іншого культурного контексту, реалізації різних стратегій спілкування та розвитку власної мовної ідентичності [1, С. 36]. Саме тому іншомовна підготовка набуває надзвичайної значущості через її безпосередній вплив на практичні аспекти інформатизації суспільства. Володіння іноземними мовами сприяє швидкому та якісному засвоєнню інформації майбутніми фахівцями певної галузі, а також забезпечує успішне виконання професійних обов'язків, які потребують комунікації в умовах сучасних інформаційних технологій та інтеграції України у світовий інформаційний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема іншомовної підготовки сьогодні досить активно досліджується педагогічною наукою в різних аспектах: теорія і методика іншомовної підготовки фахівців розглядається у працях Т. Борової, Я. Нечепорук, Ю. Рибінської та ін.; проблему професійної іншомовної підготовки розглядали такі автори, як О. Биконя, В. Борщовецька Т. Hutchinson, A. Waters, та інші.; питання професійно-орієнтованої і профільної спрямованості іншомовної підготовки у вищій школі, розвитку та формування іншомовної комунікативної компетентності розглядалися в працях А. Андрієнка, Н. Копилової, Ю. Солоднікової; проблемі іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців присвячені роботи Н. Микитенко, І. Секрет; структура іншомовної компетентності майбутніх фахівців та її формування у процесі навчання у ЗВО висвітлена в працях Н. Бідюк, К. Павелків, Н. Шумейко та ін.; дидактична модель та технології формування такої інтегративної компетентності представлено в роботах Л. Вікторової, Р. Мартинової.

Мета статті. Метою нашої статті є аналіз понятійно-категорійного апарату іншомовної підготовки, визначення його ключових характеристик та розмежування із суміжними поняттями, а також аналіз різних підходів до визначення поняття «іншомовна підготовка» та їх вплив на формування іншомовної комунікативної компетентності.

Виклад основного матеріалу. За словниковими джерелами поняття «підготовка» найчастіше трактується як дія, спрямована на забезпечення, здійснення, проведення, виконання чогось. У великому тлумачному словнику сучасної української мови поняття «підготовка» розглядається, як дія за

значенням підготовити; запас знань, навичок, досвід та ін., набутий у процесі навчання, практичної діяльності [2, С. 767]. Енциклопедія професійної освіти визначає поняття «підготовка» як загальний термін стосовно прикладних завдань освіти, коли передбачається засвоєння соціального досвіду з метою його подальшого застосування під час виконання специфічних завдань практичного, пізнавального чи навчального характеру. Причому такі завдання найчастіше пов'язані з певним видом регулярної діяльності. З іншого боку сенс визначення «підготовка» має два значення: як навчання, або спеціально організований процес формування готовності до виконання майбутніх завдань, та як та готовність, під якою розуміють наявність компетенції, знань, умінь та навичок, необхідних для успішного виконання певної сукупності завдань [3]. З точки зору педагогічного тлумачення поняття «підготовка» у словнику трактується як «діяльність, спрямована на навчання, надання необхідних знань» [4, С. 202]. За педагогічним словником «підготовка» – це формування та збагачення настанов, знань та вмінь, які необхідні індивіду для адекватного виконання специфічних завдань [5]. В українському педагогічному словнику С. Гончаренка поняття «підготовка» має значення сукупності знань, умінь, навичок, оволодіння якими дає змогу бути спеціалістом у певній галузі [6, С. 145].

Слід зазначити, що науковці також по-різному трактують поняття «підготовка». Так, М. Васильєва вважає, що під терміном «підготовка» слід розуміти процес формування, удосконалення знань, умінь, навичок, якостей особистості, необхідних для виконання діяльності, здійснюваної в ході навчання, самоосвіти або професійної освіти [7]. За визначенням Л. Хомич поняття «підготовка» розуміється як «різновид організованої (формальної та неформальної) освіти для досягнення визначених у дослідницькій, освітній або навчальній програмі цілей учіння, що ведуть до набуття або вдосконалення кваліфікації відповідно до чинної Міжнародної стандартної класифікації освіти, Міжнародної стандартної класифікації трудових занять та слушних українських законодавчо-регулятивних норм» [8, С. 134]. У своєму дослідженні О. Попова розглядає концепт «підготовка » як спеціальне навчання, процес, у ході якого здійснюється навчання (виховання) учня / студента, формування його особистості, здобуття ним необхідних знань, умінь і навичок (автоматизованих умінь, здобутих у процесі систематизованого «навчання-виховання»); результатом такого навчання є підготовленість того, кого навчали (виховували) [9, С. 26]. К. Авраменко споріднює терміни «підготовка» та «освіта» і вважає, що перший – вживається у двох вимірах: як процес і як результат, а використання терміна «освіта», на його думку є тривимірним: до процесу і результату додається мережа навчально-виховних закладів [10, С. 18]. Результатом підготовки є готовність, що трактується у двох значеннях: «як стан готового і бажання зробити що-небудь» [2, С. 194]. Готовність є важливою умовою ефективного виконання будь-якої діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Тому, зазначений термін збагачує поняття «підготовка».

Отже, на підставі аналізу словникових та наукових джерел, під поняттям «підготовка» розуміємо процес та організацію діяльності, спрямованої на засвоєння теоретичних знань та практичних умінь і навичок, а також психологічних і моральних якостей особистості, необхідних для виконання певного роду занять.

Іноземна мова є елементом загальної і водночас професійної підготовки майбутнього вчителя, сприяє навчанню студентів взаємодіяти, комунікувати, формувати власний стиль спілкування. Іншомовна підготовка майбутнього педагога як основний компонент професійної підготовки та його становлення забезпечує підвищення якості освіти, розуміння міжкультурної взаємодії, гуманізацію і гуманітаризацію професійної підготовки, розширення кругозору, процес взаємодії суб'єктів освітнього процесу. Процес формування професійної готовності майбутнього педагога через призму іншомовної підготовки передбачає формування особистісних і професійних цінностей засобом порівняльного аналізу та інтерпретації цінностей рідної і зарубіжної культур, а також оволодіння міжкультурними знаннями, вміннями і досвідом здійснення професійної педагогічної діяльності [11, С. 201-202].

Мова не існує у вакуумі, вона тісно пов'язана із культурою народу, який нею спілкується. Важливо розуміти культурні особливості, традиції, цінності та норми поведінки іншомовного середовища задля уникнення непорозумінь та конфліктів, які можуть виникнути через культурні відмінності. Це допомагає подолати стереотипи та упередження, які можуть виникнути через незнання інших культур. Саме культурологічний аспект сприяє розвитку міжкультурної компетентності, яка є необхідною умовою успішної комунікації в сучасному глобалізованому світі. Адже розуміння культури дозволяє краще зрозуміти мову, її лексику, граматику та фразеологію. Чимала кількість мовних оборотів і виразів мають культурне походження, і їхнє розуміння неможливе без знання культури. Вивчення культури інших народів розширює світогляд, збагачує духовний світ та сприяє особистісному розвитку. Це дозволяє по-новому поглянути на власну культуру та зрозуміти її особливості.

Саме через культурологічний підхід підходить до інтерпретації терміну «іншомовна підготовка» О. Хоменко, який вказує, що у контексті цієї тенденції постає проблема виховання полікультурної особистості, яка здатна сприймати і розуміти культурні особливості інших народів, що створює передумови для успішної взаємодії та взаємопроникнення різних культур. На думку вченого саме фундаментальні ідеї діалогу культур є основою іншомовної підготовки майбутніх фахівців, оскільки іноземна мова в сучасних умовах інтенсивних міжнародних контактів стає важливим засобом узагальнення пізнання дійсності й міжкультурної комунікації та взаємодії [12, С. 58]. Схожої думки дотримуються О. Черемська та В. Жовтобрюх, які виражають погляд, що ідея іншомовної підготовки сконденсовано відображена в тезі про

зв'язок мови з соціокультурним оточенням, що нею послуговується, й те, що мова обов'язково викладається з метою формування вмінь міжкультурної комунікації, а також є засобом усебічного розвитку й формування майбутніх фахівців і професійних особистостей [13].

Саме поняття «іншомовна підготовка» було введене в науковий обіг наприкінці XX століття, виходячи з того, що іноземну мову доцільно розглядати не як навчальний предмет, а як освітню дисципліну, у якій гармонійно поєднуються навчально-пізнавальний, виховний та навчально-діяльнісний аспекти. Це дозволяє розвивати мовленнєві механізми через розуміння культури і знання мови, забезпечувати засвоєння знань, умінь і навичок читати, писати та розмовляти іноземною мовою [14].

На думку О. Ящук іншомовна підготовка осмислюється як відповідний організаційно-педагогічний захід у системі професійної підготовки; водночас, змістове наповнення цього актуального в сучасному науково-педагогічному дискурсі концепту вирізняється варіативністю трактувань дослідників, у яких, однак, простежується спільний освітньо-гуманітарний компонент [17, С. 242].

Аналіз фахової літератури показав, що останнім часом термін «іншомовна підготовка» активно увійшов до обігу в педагогічній теорії. Нечіткість меж терміну призводить до того, що під поняттям «іншомовна підготовка» розуміють просто навчання іноземних мов, оскільки іншомовну підготовку ототожнюють з іншомовною освітою, яка також зазвичай зводиться лише до характеристики процесу навчання іноземної мови, що передбачає реалізацію різних цілей на різних етапах розвитку суспільства: практичних цілей у плані розвитку усного мовлення та читання, освітніх цілей, зіставлення іноземної та рідної мов, опанування мовленнєвої діяльності, навчання іншомовного спілкування тощо [12, С. 57].

Поняття іншомовна освіта – це цілісний, організований процес навчання, виховання і розвитку майбутніх фахівців у межах дисципліни «іноземна мова», що сприяє становленню досвіду творчої діяльності, духовному розвитку особистості та формуванню культури з урахуванням напряму підготовки. Інакше кажучи, іншомовна освіта передбачає навчання і виховання слухачів змістом і засобами іноземної мови, які позитивно впливають на їхнє професійне і культурне збагачення та творчий розвиток [16, С. 174].

Зміст іншомовної освіти повинен визначатися сучасними досягненнями в області лінгвістики, психології і психолінгвістики. Специфіка іншомовної освіти полягає в тому, що майбутній фахівець оволодіває не тільки мовою іншого народу, але й вивчає найцінніше – культуру, яка має великий виховний потенціал. Виховний аспект іншомовної освіти спрямований, таким чином, на духовне збагачення й удосконалення особистості на ґрунті діалогу власної та іноземної культури. Отже, процес іншомовної освіти, по суті, включає чотири процеси: пізнання, що направлене на оволодіння культурологічним змістом іншомовної культури, тобто культурою країни, фактами культури і мовою як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

частиною культури; розвиток, направлений на оволодіння психологічним змістом іншомовної культури (здібності, психічні функції тощо); виховання, що націлене на оволодіння педагогічним змістом іншомовної культури (етичний, моральний аспекти); навчання, націлене на оволодіння соціальним змістом іншомовної культури, тобто мовними вміннями, які засвоюються як засоби спілкування в соціумі [16, С. 174].

Проте, термін «іншомовна освіта» ширший, і деякі дослідники, зокрема О. Бігич, пропонували замінити ним термін «навчання іноземної мови», підкресливши тим самим відмінність цих понять за цілями і змістом [17].

Іншомовна підготовка в дослідженні В. Гаманюк розглядається як соціально-педагогічне явище, спрямоване на вивчення, зберігання та відтворення національних здобутків у навчанні й вихованні особистості, а також на забезпечення відкритості системи освіти, її інтеграції в світовий освітній простір. Термін же «іншомовна освіта» має практичне спрямування й охоплює розвиток усного та писемного мовлення, формування комунікативної компетенції, що найбільш точно відображає мету та сутність сучасного навчання іноземних мов. Таке розуміння поняття «іншомовна освіта» узгоджується з положеннями проекту Концепції мовної освіти в Україні, де оволодіння іноземними мовами визнається одним із визначальних засобів формування людської особистості, основним стрижнем якого є всебічний розвиток усного та писемного мовлення й опанування мовами як засобом спілкування та пізнання [18]. Освітня мета іншомовної підготовки спеціалістів у закладах вищої освіти – поетапне систематичне формування складових іншомовної професійної компетентності. Спрямованого на розвиток здатності до ефективної дії у процесі реалізації іншомовного фахово-орієнтованого спілкування. Ця мета передбачає застосування підходів, активних та інтерактивних методів, стратегій, новітніх методик навчання іноземних мов, спеціальну організацію комунікації у вигляді моделей професійного спілкування, підтримку й розвиток навчальної мотивації та активної взаємодії учасників освітнього процесу, організацію навчальної, виробничої практики, спеціальну організацію продуктивної самостійної роботи студентів та дистанційного навчання [19]. Ураховуючи це, поняття «іншомовної підготовки» включає в себе широкий спектр метацілей, а саме: розвиток усного мовлення та читання, порівняння іноземної та рідної мов, опанування мовленнєвої діяльності, навчання іншомовного спілкування та ін. [12, С. 58].

Учені О. Малихін та Ю. Бондарчук дають уточнене визначення терміну «іншомовна підготовка», розуміючи його як процес опанування іноземної мови, що передбачає вивчення граматики, лексики, навичок вимови та навичок використання мови в практичних професійно-значущих і життєвих ситуаціях [1, С. 58].

Схожу думку виражає Л. Русалкіна, стверджуючи, що механізм формування іншомовної підготовки полягає у впливі на процеси осмислення й

регуляції, тобто розумові процеси. Тому в межах іншомовної підготовки не тільки засвоюються досвід реалізації мовленнєвої діяльності іноземною мовою, а й розвиваються мовленнєві навички, уміння та мовні уявлення [20].

Таким чином, на відміну від іншомовної освіти, яка має фундаментальніший характер і спрямована на формування особистості, здатної до ефективної міжкультурної комунікації в довгостроковій перспективі, іншомовна підготовка є вужчим поняттям, що фокусується на формуванні конкретних навичок та умінь, необхідних для досягнення певних практичних цілей.

Відмінною є думка В. Сіладі про те, що «іншомовна підготовка сьогодні розглядається не просто як передача і накопичення знань, а як формування ключових компетенцій, які підготували б людину до реальної професійної діяльності в мультикультурному суспільстві» [21, С. 80]. Це твердження відбиває сучасний погляд на іншомовну підготовку, що відрізняється від традиційного підходу, який зводиться до простого вивчення мови. Ключовими аспектами цього підходу є: перехід від знань до компетенцій, підготовка до реальної професійної діяльності, мультикультурне суспільство, іншомовна підготовка як формування ключової іншомовної комунікативної компетентності.

На компетентнісному підході в іншомовній підготовці майбутнього педагога наголошує і Л. Терлецька, яка зазначає, що компетентнісний підхід передбачає формування трьох основних компетенцій у студентів: лінгвістичної, комунікативної та міжкультурної [11, С. 202].

Лінгвістична (мовна) компетенція передбачає володіння системою відомостей про мову (фонетика, лексика, склад слова і словотвір, морфологія, синтаксис простого і складного речення, основи стилістики тексту). Володіння лінгвістичною компетенцією передбачає не лише знання про систему мови, а й уміння використовувати її на практиці. Важливо враховувати, що на якість мовної компетенції в мові, що вивчається, впливає не тільки ступінь володіння нею, але і рівень компетенції студентів у рідній мові [11, С. 202].

Комунікативна компетенція передбачає знання про мову, її функції, розвиток чотирьох видів іншомовної мовленнєвої діяльності (говоріння, аудіювання, читання, письмо). Комунікативна компетентність іншомовного спілкування – це здатність до повноцінного мовного спілкування у всіх сферах людської діяльності з дотриманням соціальних норм мовної поведінки [11, С. 202].

Міжкультурна компетенція є важливим компонентом підготовки сучасного студента. Це зумовлено наявністю міжкультурного аспекту професійної діяльності сучасного фахівця, пов’язаної з умінням взаємодіяти з представниками різних культур, з виконанням продуктивних комунікативних функцій: досягнення згоди, погашення конфліктів, вміння досягати порозуміння через компроміс, подолання комунікативних бар’єрів. Важливість формування у студентів міжкультурної компетенції в навчанні іноземних мов

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

зумовлена змінами, що відбуваються в сучасному суспільстві як результат інтеграції нашої країни у світовий освітній, інформаційний, економічний простір [11, С. 202].

Традиційно іншомовна підготовка зосереджена на передачі лінгвістичних знань: фонетичних, лексичних, граматичних тощо. Сучасний підхід акцентує увагу на формуванні компетенцій, тобто здатності використовувати ці знання у реальних ситуаціях.

Іншомовна підготовка має орієнтуватися на потреби ринку праці та вимоги сучасного суспільства. Це означає, що здобувачі освіти повинні не лише вивчати мову, а й розвивати навички, необхідні для роботи в професійному середовищі. Іншомовна підготовка має враховувати зростання міжкультурних контактів у суспільстві та готувати майбутніх фахівців до життя та роботи в мультикультурному суспільстві. Це означає розвиток толерантності, емпатії та поваги до інших культур.

Отже, сучасна іншомовна підготовка – це не просто вивчення мови, а комплексний процес формування особистості, здатної до ефективної діяльності у світі.

Тож, іншомовну підготовку розуміємо як цілеспрямований процес формування та розвитку інтегрованої системи знань, навичок та умінь, необхідних для ефективного використання іноземної мови у реальних комунікативних ситуаціях. Результатом іншомовної підготовки виступає формування іншомовної комунікативної компетентності, тобто здатності ефективно спілкуватися іноземною мовою у різних контекстах, враховуючи мовні, соціокультурні та ситуативні фактори.

Висновки. Іншомовна підготовка є важливим компонентом сучасного освітнього процесу, спрямованим формування іншомовної комунікативної компетентності. Розуміння сутності та структури іншомовної підготовки є необхідною умовою для розробки ефективних методик навчання іноземних мов. Вивчення вітчизняного та міжнародного досвіду дало змогу зробити попередні висновки щодо іншомовної підготовки фахівців. Це поняття має тривалу історію, але його термінологія залишається неусталеною. Оскільки ця проблема є міждисциплінарною, вона досліджується з різних точок зору, що відображається у різноманітті існуючих моделей. Саме ці моделі, що розробляються в зарубіжній та вітчизняній науці, потребують подальшого детального аналізу.

Література

1. Малихін О., Бондарчук Ю. Понятійно-категорійне поле психолого-педагогічної проблеми стратегізації іншомовної підготовки здобувачів вищої освіти. Молодь і ринок. Дрогобич, 2024. № 3 (223). С. 35-40.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. гол. ред. В. Г. Бусел. Київ : Ірпінь: ВТФ «Перун», 2004. 1440 с.

3. Енциклопедія освіти. Академія пед. наук України; головний редактор В. Г. Кремінь. К.: Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

4. Соціолого-педагогічний словник / За ред. В. В. Радула. К. : ЕксОб, 2004. 304 с.

5. Педагогічний словник / За ред. М. Д. Ярмаченка. Київ: Пед.думка, 2001. 514 с.

6. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.

7. Васильєва М. П. Теоретичні основи деонтологічної підготовки педагога : дис. д-ра пед. наук: 13.00.04. Х. : ХДПУ імені Г. С. Сковороди, 2003. 432 с.

8. Хомич Л. О. Професійно-педагогічна підготовка вчителя початкових класів: монографія. Київ: Магістр-S, 2018. 200 с.

9. Попова О. В. Теоретико-методичні засади професійно-мовленнєвої підготовки майбутніх перекладачів китайської мови в умовах університетської освіти : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04, 13.00.02 / ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського». Одеса, 2017. 479 с.

10. Авраменко К. Б. Методична підготовка вчителів початкових класів у педагогічних навчальних закладах України (1956-1996 рр.): Автореф. дис. канд. пед. наук: 13.00.04. К., 2002. 21 с.

11. Терлецька Л. М. іншомовна підготовка майбутнього педагога як чинник підвищення його конкурентоспроможності. Інноваційна педагогіка: науковий журнал. Гельветика, 2021. Випуск 36. С. 199-203.

12. Хоменко О. Іншомовна підготовка як невід'ємний складник вищої освіти в умовах глобалізації та інформатизації суспільства. Вища освіта України, 2012. № 2. С. 55-61.

13. Черемська О. С., Жовтобрюх В. Ф. Концепція мовної освіти іноземних студентів у ВНЗ: компетентнісний підхід. Сучасна україністика: наукові парадигми мови, історії, філософії. Матеріали V Міжнародної наукової конференції. Харків: Видавець Іванченко І. С., 2016. С. 351–361.

14. Павелків К. М. Іншомовна комунікативна компетентність майбутніх фахівців соціальної сфери: структура та зміст. Інноватика у вихованні, 2019. №9. С. 193-202.

15. Ящук О. В. Іншомовна підготовка майбутніх інженерів із кібербезпеки як освітній актуалітет. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 5. Педагогічні науки: реалії та перспективи, 2022. Випуск 88'2022. С. 240-245.

16. Вікторова Л. В., Захуцька О. В. Система іншомовної підготовки дорослих в умовах глобалізації освіти. Науковий журнал «Міжнародний філологічний 251 часопис». Науковий вісник НУБіП України. Серія: Філологічні науки, 2018. № 263. С. 172-179.

17. Бігич О. Б. Методична освіта майбутнього вчителя іноземної мови початкової школи: монографія. Київ: Вид. центр КНЛУ, 2004. 278 с.

18. Гаманюк В. А. Іншомовна освіта Німеччини у контексті загальноєвропейських інтеграційних процесів: теорія і практика: монографія. Кривий Ріг, 2012. 377 с.

19. Микитенко Н. О. Теорія та технології формування іншомовної професійної компетентності майбутніх фахівців природничих спеціальностей: автореф. д-ра пед, наук. спец. 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти». Тернопіль, 2011. 43 с.

20. Русалкіна Л. Специфіка іншомовної професійної підготовки майбутніх лікарів в умовах закладів вищої освіти. Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського. Педагогічні науки, 2018. 3 (62). С. 273-278.

21. Сіладі В. В. Іншомовна підготовка майбутніх учителів із застосуванням навчальних стратегій у професійних школах Угорщини : дис. д-ра філософії: 015. Мукачево, 2021. 312 с.

References

1. Malykhin, O., & Bondarchuk, Yu. (2024). *Poniatiino-katehoriine pole psykholoho-pedahohichnoi problemy stratehizatsii inshomovnoi pidhotovky zdobuvachiv vyshchoi osvity [Conceptual and categorical field of the psychological and pedagogical problem of strategizing foreign language training for higher education applicants]*. Drohobych [in Ukrainian].

2. Busel, V. H. (Ed.). (2004). *Velykyi tlumachnyi slovnyk suchasnoi ukrainskoi movy [Large Explanatory Dictionary of Modern Ukrainian Language]*. Kyiv–Irpin: Perun [in Ukrainian].

3. Kremin, V. H. (Ed.). (2008). *Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of Education]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].

4. Radul, V. V. (Ed.). (2004). Sotsioloho-pedahohichnyi slovnyk [Sociological and pedagogical dictionary]. Kyiv: EksOb [in Ukrainian].

5. Yarmachenko, M. D. (Ed.). (2001). *Pedahohichnyi slovnyk [Pedagogical dictionary]*. Kyiv: Pedfhohichna dumka [in Ukrainian].

6. Honcharenko, S. U. (1997). *Ukrainskyi pedahohichnyi slovnyk [Ukrainian pedagogical dictionary]*. Kyiv: Lybid [in Ukrainian].

7. Vasylieva, M. P. (2003) *Teoretychni osnovy deontolohichnoi pidhotovky pedahoha [Theoretical basis of deontological teacher training]*. Kharkiv: KhDPU imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian].

8. Khomych, L. O. (2018). *Profesiino-pedahohichna pidhotovka vchytelia pochatkovykh klasiv [Professional and pedagogical training of primary school teachers]*. Kyiv: Mahistr-S [in Ukrainian].

9. Popova, O. V. (2017). *Teoretyko-metodychni zasady profesiino-movlennievoi pidhotovky maibutnikh perekladachiv kytaiskoi movy v umovakh universytetskoi osvity [Theoretical and methodological principles of professional speech training of future Chinese translators in university education]*. Odesa [in Ukrainian].

10. Avramenko, K. B. (2002). *Metodychna pidhotovka vchyteliv pochatkovykh klasiv u pedahohichnykh navchalnykh zakladakh Ukrainy (1956-1996 rr.) [Methodical training of primary school teachers in pedagogical educational institutions of Ukraine (1956-1996)]*. Kyiv [in Ukrainian].

11. Terletska, L. M. (2021). *Inshomovna pidhotovka maibutnoho pedahoha yak chynnyk pidvyshchennia yoho konkurentospromozhnosti [Foreign language training of future teachers as a factor in increasing their competitiveness]*. Helvetyka [in Ukrainian].

12. Khomenko, O. (2012). *Inshomovna pidhotovka yak nevidiemnyi skladnyk vyshchoi osvity v umovakh hlobalizatsii ta informatyzatsii suspilstva [Foreign language training as an integral component of higher education in the context of globalization and informatization of society]*. Vyshcha osvita Ukrainy [in Ukrainian].

13. Cheremska, O. S., & Zhovtobriukh, V. F. (2016). Kontseptsiia movnoi osvity inozemnykh studentiv u VNZ: kompetentnisnyi pidkhid [The concept of language education for foreign students in higher education institutions: a competency-based approach]. Kharkiv: Vydavets Ivanchenko I. S. [in Ukrainian].

14. Pavelkiv, K. M. (2019). *Inshomovna komunikatyvna kompetentnist maibutnikh fakhivtsiv sotsialnoi sfery: struktura ta zmist [Foreign language communicative competence of future social sphere specialists: structure and content]*. [in Ukrainian].

15. Yashchuk, O. V. (2022). *Inshomovna pidhotovka maibutnikh inzheneriv iz kiberbezpeky yak osvitnii aktualitet [Foreign language training of future cybersecurity engineers as an educational reality]*. Kyiv [in Ukrainian].

16. Viktorova, L. V., & Zakhutska, O. V. (2018). *Systema inshomovnoi pidhotovky doroslykh v umovakh hlobalizatsii osvity [The system of foreign language training for adults in the context of globalization of education]*. Naukovyi visnyk NUBiP Ukrainy [in Ukrainian].

17. Bihych, O. B. (2004). *Metodychna osvita maibutnoho vchytelia inozemnoi movy pochatkovoi shkoly [Methodological education of a future primary school foreign language teacher]*. Kyiv: Vyd. tsentr KNLU [in Ukrainian].

18. Hamaniuk, V. A. (2012). *Inshomovna osvita Nimechchyny u konteksti zahalnoievropeiskykh intehratsiinykh protsesiv: teoriia i praktyka [Foreign language education in Germany in the context of pan-European integration processes: theory and practice]*. Kryvyi Rih [in Ukrainian].

19. Mykytenko, N. O. (2011). *Teoriia ta tekhnolohii formuvannia inshomovnoi profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv pryrodnychykh spetsialnostei [Theory and technologies for forming foreign language professional competence of future specialists in natural sciences]*. Ternopil [in Ukrainian].

20. Rusalkina, L. (2018). *Spetsyfika inshomovnoi profesiinoi pidhotovky maibutnikh likariv v umovakh zakladiv vyshchoi osvity [Specifics of foreign language professional training of future doctors in higher education institutions]*. Naukovyi visnyk MNU imeni V. O. Sukhomlynskoho [in Ukrainian].

21. Siladi, V. V. (2021). *Inshomovna pidhotovka maibutnikh uchyteliv iz zastosuvanniam navchalnykh stratehii u profesiinykh shkolakh Uhorshchyny [Foreign language training of future teachers using teaching strategies in vocational schools in Hungary]*. Mukachevo [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 61:378.147:378.018.4:[378.015.3:005.32]-057.875

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-202-214

Вакуленко Людмила Іванівна доктор медичних наук, завідувач кафедри пропедевтики дитячих хвороб та педіатрії 2, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (097) 158-88-88, https://orcid.org/0000-0003-3823-6134

Мишина Наіра Валеріївна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики дитячих хвороб та педіатрії 2, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (097)392-49-00, https://orcid.org/0000-0001-6720-8939

ОСОБЛИВОСТІ ЗМІШАНОЇ ФОРМИ НАВЧАННЯ ТА МОТИВАЦІЙНІ АСПЕКТИ У СТУДЕНТІВ ВИЩОЇ МЕДИЧНОЇ ШКОЛИ

Анотація. У статті висвітлено особливості запровадження змішаної форми навчання в систему медичної освіти, описані основні принципи організації занять студентів-медиків, необхідних для формування знать та практичних навичок майбутніх лікарів, розкрито значення позитивної мотивації під час навчального процесу. Проведено аналіз літературних джерел та показано зростання інтересу до особливостей дистанційного та змішаного навчання у період пандемії Covid-19 та повномасштабної війни в Україні. Проведено анонімне анкетування з метою виявлення основних мотивів навчання студентів третього курсу Дніпровського медичного університету, а також їх відношення до переходу навчального процесу з дистанційної до змішаної форми навчання. Визначено, що змішана форма навчання є гармонійним поєднанням аудиторної та дистанційної роботи з активним залученням інформаційно-цифрових технологій; також виявлені основні переваги переходу з дистанційної на змішану форму навчання, серед яких основними, на думку студентів, є: можливість оволодівання та відпрацювання практичних навичок, а також можливість спілкування з викладачами та перебування у колективі студентів, робота та спілкування з пацієнтами. За результатами анкетування також визначено, що здобувачі освіти третього курсу вже адаптувалися до змінених умов отримання знань, а переважаючими мотивами навчання їх під час воєнного стану є професійні мотиви та мотиви військового спрямування, які проявляються в бажанні студентів здобувати нові знання, уміння та навички, стати висококваліфікованими фахівцями, мати можливість допомагати людям в стресових, екстрених ситуаціях. Відповідно до результатів опитування запропоновано шляхи формування й підтримки

позитивної навчальної мотивації у студенті-медиків. Результати дослідження мають практичну цінність, так як розуміння факторів, які можуть сприяти підвищенню рівня мотивації, стимуляції інтересу до навчального процесу і, як наслідок, підвищення рівня успішності в цілому, є надзвичайно важливою інформацією для викладачів та керівників вищих навчальних закладів.

Ключові слова: навчальна діяльність, мотивація, воєнний стан, змішане навчання, інформаційні технології.

Vakulenko Lyudmila Ivanivna doctor of medicine, professor, head of the department of propaedeutics of children's diseases and pediatrics 2 of the Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-3823-6134

Mishina Naira Valeriivna assistant professor of the department of propaedeutics of children's diseases and pediatrics 2 of the Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0001-6720-8939

FEATURES OF MIXED FORM OF EDUCATION AND MOTIVATIONAL ASPECTS IN STUDENTS OF HIGHER MEDICAL SCHOOL

Abstract. The article shows the peculiarities of introducing mixed form of education into the medical education system, describes the basic principles of organizing medical students' classes necessary for the formation of knowledge and practical skills of future doctors, and reveals the importance of positive motivation during the educational process. The author analyzes the literature and shows the growing interest in the peculiarities of distance and mixed learning during the Covid-19 pandemic and the ongoing war in Ukraine. An anonymous survey was conducted to identify the main motives of third-year students of Dnipro State Medical University, as well as their attitude to the transition of the educational process from distance to mixed learning. It has been determined that the mixed form of education is a harmonious combination of classroom and distance work with the active use of information and digital technologies; the main advantages of the transition from distance to mixed form of education have also been identified, among which the main ones, according to students, are: the opportunity to master and practice practical skills, as well as the opportunity to communicate with teachers and stay in a team of students, work and communication with patients. The survey results also showed that third-year students have already adapted to the changed conditions of knowledge acquisition, and the predominant motives for their education during martial law are professional and military motives, which are manifested in the desire of students to acquire new knowledge, skills, and abilities, to become highly qualified specialists, and to be able to help people in stressful, emergency situations. According to the results of the survey, ways to form and maintain positive learning

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

motivation in medical students are proposed. The results of the study are of practical value, since understanding the factors that can contribute to increasing the level of motivation, stimulating interest in the learning process and, as a result, increasing the level of academic performance in general, is extremely important information for teachers and managers of higher education institutions.

Keywords: educational activity, motivation, martial law, mixed learning, information technology.

Постановка проблеми. Впродовж останніх років в усьому світі спостерігається активна тенденція до впровадження змішаної форми навчання як передової освітньої технології, яка має великий потенціал для подальшого розвитку. Швидкий розвиток цифрових технологій, пандемія COVID-19, економічна та соціально-політична криза внесли важливі корективи та суттєво порушили ефективне функціонування багатьох сфер соціального життя, включаючи освіту. Але, ще більших змін освітній процес зазнав через повномасштабне вторгнення та введення воєнного стану в України з лютого 2022 року. Обстріли та часті повітряні тривоги скоригували роботу закладів освіти та змусили їх повністю перейти на дистанційне навчання, а згодом, в частині закладів, на змішану форму навчання.

Ситуація в Україні, обумовлена воєнним станом, вимагає вивчення нових методів організації начального процесу. Саме зараз стає важливим розробити ефективні підходи до поєднання традиційних та дистанційних методів навчання, щоб забезпечити безпечну та якісну освіту в умовах воєнного стану, а також створити умови для розвитку, взаємодії та повноцінної соціалізації учасників навчального процесу [1].

Особлива увага в умовах надзвичайної ситуації приділяється підготовці майбутніх медичних фахівців. Військові дії у країні, і як наслідок значна кількість важкохворих, травмованих та поранених вимагають застосування нових принципів та практик у медицині, і, відповідно, трансформації медичної освіти. Саме тому, на даний час питання навчання саме студентів-медиків є надзвичайно важливим та актуальним в Україні [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В Україні освітній процес здійснюється в різних режимах, залежно від обставин: онлайн (з використанням інфрмаційних технологій та дистанційного доступу до навчальних матеріалів), офлайн (традиційна, аудиторна форма навчання) і в режимі змішаного навчання [1]. Дистанційне навчання залежно від поставлених завдань і мети може відбуватися у синхронному або асинхронному режимі. Синхронний формат навчання означає співпрацю викладача та студента в режимі реального часу. Це «прямий ефір», у якому здобувачі освіти можуть контактувати через засоби зв’язку безпосередньо з викладачами через відеочи аудіозв’язок за допомогою використання платформ Zoom, Google Meet та інших програм. Асинхронний формат навчання передбачає взаємодію між

суб'єктами дистанційного навчання, під час якої учасники взаємодіють між собою із затримкою у часі, застосовуючи при цьому інтерактивні освітні платформи [3].

Змішане навчання впродовж тривалого періоду успішно використовується в закладах освіти Європи, США та інших країн світу. Але в освітній системі України змішане навчання є досить новим підходом, який поки що тільки розвивається. Т.Боднар зауважує, що в українському освітньому просторі поки немає власних розроблених моделей дистанційного та змішаного навчання, тому представники вищих навчальних закладів України наразі здебільшого виходять з зарубіжного досвіду, адаптуючи відповідні методики навчання студентів [4].

Аналіз різних джерел показує, що термін «змішане навчання» може мати кілька визначень і використовуватися під різними назвами, такими як гібридне навчання (hybridlearning), комбіноване навчання (mixed-modelearning) або інтегроване навчання (webenhanced learning). Ч. Дзюбан, Дж. Гартмен і П. Москал розглядають змішане навчання як підхід, який успішно поєднує активну роботу в аудиторії з можливостями, які надає всесвітня мережа Інтернет. С.Моебз та С. Вейбелзал розглядають змішане навчання як синтез онлайн та офлайн методів комунікації та навчання в єдиній навчальній практиці для досягнення більш ефективних навчальних результатів.

Загалом, змішана форма навчання – це цілісний процес навчання, який передбачає, що частина пізнавальної діяльності студентів відбувається під час практичних занять під безпосереднім керівництвом викладача, тоді як інша здійснюється у процесі самостійної роботи з електронними ресурсами [5]. Важливо зауважити, що співвідношення між цими двома компонентами навчального процесу може змінюватися залежно від конкретної ситуації та потреб студента.

Над проблемою ефективної організації навчального процесу в умовах війни працює велика кількість дослідників сфери сучасної педагогіки та психології, які одностайно наголошують на тому, що дистанційна або змішана форми освіти під час війни принципово відрізняються від таких же форм періоду карантину. Окрім суто організаційних питань, велике занепокоєння викликає питання психологічного аспекту роботи зі студентами. Перебуваючи в умовах постійного стресу, невизначеності, відсутності стабільності та безпеки, що принесла війна, емоційний стан студентів зазнає глибокого впливу у вигляді стану розгубленості, апатії, знервованості, депресії, паніки, емоційних зривів, в результаті яких з'являється відчуття того, що навчання в даний момент може не мати результату, сенсу і, відповідно, цінності в майбутньому [6]. Високе психологічне напруження та нездатність працювати через переживання породжують бездіяльність та низьку включеність у навчальний процес. Частина студентів взагалі не розуміє, як і навіщо вчитися офлайн та виконувати завдання, коли тривають обстріли міст, мають місце

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

руйнування, смерть, страх, а майбутнє кожного є ще більш невизначеним. Саме тому, особлива увага приділяється питанню мотивації до навчання у період війни, ситуація з якою в сучасних умовах лише ускладнилася.

Дослідження проблеми мотивації завжди було в центрі уваги науковців. Мотивація як базова основа навчальної діяльності в умовах воєнного стану є предметом дослідження багатьох вітчизняних науковців, таких як: К. Андросович, Т. Голубенко, І. Діордіца, А. Квятковська, О. Ковальова, В. Корнієнко, І. Кипич, Т. Корнішева, І. Крамаренко, Ю. Лахмотова, М. Левченко, А. Мельник, Н. Родінова, Л. Сіра, Н. Скрипник, Л. Хоменко-Семенова, С. Феденько, А. Форостян, В. Шкраб'юк, А. Цапко.

Дослідники питання мотивації стверджують, що навчальна мотивація визначається як вид мотивації, включений в навчальну діяльність. Мотивація навчання складається з таких спонукань як: потреби, сенс навчання, мотиви навчання, цілі, емоції, інтереси, що постійно змінюються і вступають у нові відносини одне з одним. Одна з основних ролей навчальної мотивації полягає в тому, щоб сприяти конструктивному, усвідомленому та відповідальному ставленню студента до навчання [7].

Аналіз наукових досліджень дає змогу констатувати, що навчальна діяльність здобувачів вищої освіти формується внутрішніми (пов'язаними з особистим задоволенням від виконання певної дії) і зовнішніми (сформованими під впливом зовнішніх факторів) мотивами. Внутрішня навчальна мотивація студентів характеризується тим, що студенти відчувають внутрішню потребу в навчанні та зростанні, незалежно від зовнішніх чинників. Внутрішньо мотивований студент відчуває задоволення від отримання нових знань, розв'язування складних завдань і розвитку своїх навичок. Зовнішня навчальна мотивація студентів відрізняється тим, що студенти здійснюють свою діяльність під впливом таких зовнішніх чинників, як винагорода, покарання, схвалення від батьків або викладачів. В наукових колах існує думка, що зовнішня мотивація є другорядною, оскільки при зовнішній мотивації здобувачі вищої освіти відчужені від процесу пізнання, виявляють пасивність взагалі або їхня активність має «вимушений характер». Проте, деякі автори дотримуються позиції, що не варто недооцінювати значення зовнішніх мотивів, адже внутрішні мотиви є похідними від них. Таким чином, аналізуючи сучасні дослідження мотивації студентів до навчання можна зробити висновок, що важливим на сьогодні завданням для викладачів вищих навчальних закладів є створення умов для продовження безпечного, якісного навчання та розвитку особистостей, а кращий спосіб підтримки мотивації до навчання студента у сучасних реаліях – це формування і підтримка внутрішніх рушійних сил за допомогою правильної зовнішньої чи внутрішньої мотивації [8, 9].

Мета статті – проаналізувати особливості процесу змішаної форми навчання та мотивації до нього в умовах воєнного стану у студентів третього курсу Дніпровського державного медичного університету.

Виклад основного матеріалу. З метою здійснення безперервності освітньої діяльності у Дніпровському медичному університеті спочатку повномасштабного вторгнення було запроваджено дистанційний формат навчального процесу, який згодом був змінений на змішаний формат, який передбачає проведення занять у двох формах – офлайн аудиторній і онлайн дистанційній.

Опановувати навчальну програму з дисципліни «Пропедевтика педіатрії» студентам третього курсу допомагають методичні матеріали, створені викладачами кафедри відповідно до навчального плану, а саме: робоча програма, підручники, навчально-методичні посібники, авторські відеолекції та відеоматеріали з методики обстеження дитини, методичні рекомендації для підготовки до практичних занять.

Організація роботи у змішаному форматі під час вивчення дисципліни складалась с декількох етапів. На першому (дистанційному) етапі студенти оволодівали навчальним матеріалом з відеолекцій, на яких було подано основну, базову інформацію з теми заняття, а також навчально-методичних матеріалів, підготованих викладачами кафедри. Процес дистанційного навчання на кафедрі відбувався з використанням таких електронних ресурсів, як відеосервіс Google Meet, навчальне середовище MOODLE, платформа YouTube, а також сайт кафедри пропедевтики дитячих хвороб та педіатрії 2 та електронний журнал Дніпровського державного медичного університету. Використання середовища MOODLE та платформи YouTube дозволило ефективно забезпечити навчальну дисципліну якісним освітнім контентом, навчальний матеріал в якому залишався доступним для студентів у будь-який час доби, що робило їх незалежними від можливих перебоїв Інтернету чи електроенергії.

Під час другого (аудиторного) етапу заняття відбувалось практичне закріплення знань, відпрацювання методики обстеження хворого, а також контроль отриманих знань за допомогою вирішення тестових завдань та ситуаційних задач. Необхідно відзначити, що поєднання дистанційного та аудиторного режимів навчання дало можливість ефективно проводити процес навчання, вчасно надавати навчальну інформацію та контролювати рівень засвоєння знань та практичних навичок студентів-медиків.

Дослідження мотивації навчання студентів проводилося на кафедрі пропедевтики дитячих хвороб та педіатрії 2 Дніпровського державного медичного університету. За допомогою анонімного анкетування було проведено опитування 84 студентів третього курсу. В анкеті було запропоновано ряд питань щодо оцінки мотивації до навчання та ефективності процесу навчання на кафедрі пропедевтики дитячих хвороб та педіатрії 2 за умови воєнного стану в Україні.

Відповідаючи на запитання «Чи змінилася Ваша потреба у навчанні під час війни?», 23% опитуваних відзначили, що їх потреба у навчанні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

збільшилась, для 8% опитуваних потреба у навчанні – зменшилась. Більше двох третин (69%) опитуваних відзначили, що не відчули змін у потребі до навчання під час війни.

Щодо питання про сенс навчання – більше третини (35,6%) студентів відзначили, що стали краще відчувати сенс навчання, 64,4% опитуваних – не відчули певних змін у розумінні сенсу навчання під час війни. Ми вважаємо, що такий результат може розцінюватися позитивно, адже свідчить про те, що для більшості студентів третього курсу вибір спеціальності був досить усвідомлений, завдяки чому студенти розуміють, що навчання незалежно від умов в яких воно проводиться, впливає не лише на найближче майбутнє студента, а й формує його життєву свідомість на все подальше життя.

Проте більша кількість студентів, а саме 45%, відмітили появу нових мотивів до навчання під час воєнного стану, 17% опитуваних відповіли, що не відчули появу нових мотивів навчання, 38% студентів відмітили відсутність будь яких змін в мотивах навчання до та під час воєнного стану.

Серед мотивів навчання студентів під час війни нами було виділено 5 груп мотивів, серед яких переважають професійні (46,4%) та мотиви військового спрямування (28%); значно меншу частку займають філософські (8%), психологічні (5%) та загальні студентські мотиви (12,6%) (рис.1).

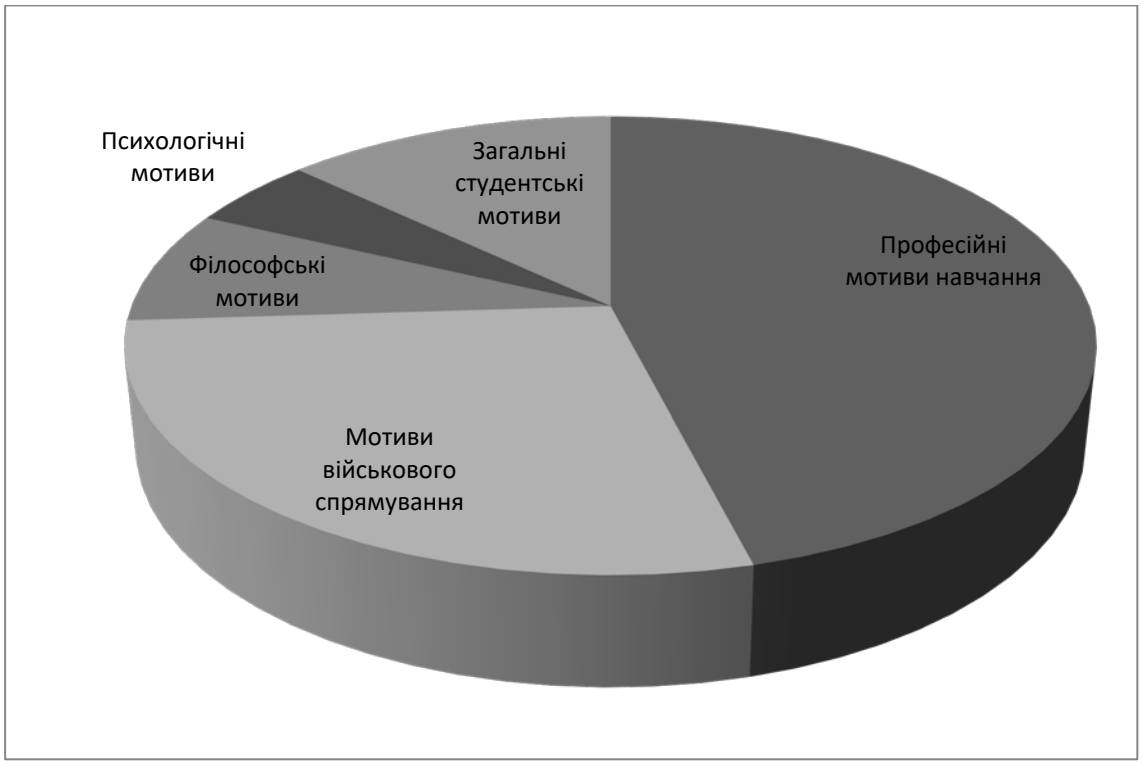

Рис.1. Розподіл груп мотивів навчання студентів третього курсу під час війни

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця.1.

Основні мотиви навчання студентів третього курсу ДДМУ у воєнний час

<table>
<tr><td colspan="2">Професійні мотиви навчання:
- Покращити свій рівень практичних навичок;
- Навчитися використовувати отримані знання на практиці;
- Прагнення до саморозвитку та самоорганізації;
- Мати можливість надавати допомогу тим, хто її потребує;
- Приносити користь суспільству;
- Стати кваліфікованим лікарем-спеціалістом з клінічним мисленням;
- Отримати якісну освіту та бути впевненим у завтрашньому дні;
- Покращити та реформувати медицину в Україні на краще.</td></tr>
<tr><td>Мотиви військового спрямування:
- Знати як діяти в стресових, незвичайних ситуаціях;
- Мати можливість допомагати людям в екстрених ситуаціях;
- Знати як можна допомогти пораненому у польових умовах;
- Мати можливість лікувати постраждалих від війни;
- Піти на фронт для порятунку життя військових;
- Наголосити на моментах, що є більш релевантними для конкретного стану в країні.</td><td>Філософські мотиви навчання:
- Виникла переоцінка цінності життя, у зв’язку з чим збільшилось бажання допомагати людям;
- Виникла переоцінка «головного» в житті: після війни – це покращення життя населення та зокрема військовослужбовців.
- Прийшло розуміння того, що ми – майбутнє нашої країни;
- Отримувати задоволення від життя, проводити більше часу з людьми, котрі розуміють на медицині.</td></tr>
<tr><td>Психологічні мотиви навчання:
- Основне навчання та додаткові он-лайн курси – можливість відволіктися від негативних новин;
- Навчання – це можливість подолати тривожність та стрес.</td><td>Загальні студентські мотиви навчання:
- Отримувати гарні оцінки;
- Підвищити рівень своїх знань та здати КРОК.
- Підтримувати достатній рівень самоорганізації в навчанні.</td></tr>
</table>

Разом з цим слід зазначити, що більша кількість студентів, а саме 55% опитуваних стали краще усвідомлювати мету навчання в екстремальних умовах. 45% не відзначили ніяких змін мети навчання під час війни.

Щодо питання про емоційну складову навчання 32% опитуваних студентів відзначили появу збільшених зобов’язань перед суспільством, 24% – зменшення власної тривожності і страхів, 17% і 6% опитуваних відзначили, що навчальний процес в ході війни викликав у опитуваних віру у себе та віру в оточуючих, відповідно (рис.2). Більше третини студентів, а саме 38% також відзначили виникнення «інших» емоцій під час навчання у воєнний час, серед яких: поява відповідальності за власне майбутнє, збільшення свідомості під час навчання та виникнення бажання ще більше вчитися та допомагати людям. Значна кількість студентів також відзначає появу відчуття піднесення духу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

через те, що не залежно від обставин вони мають змогу продовжувати навчання та виконувати свою роботу.

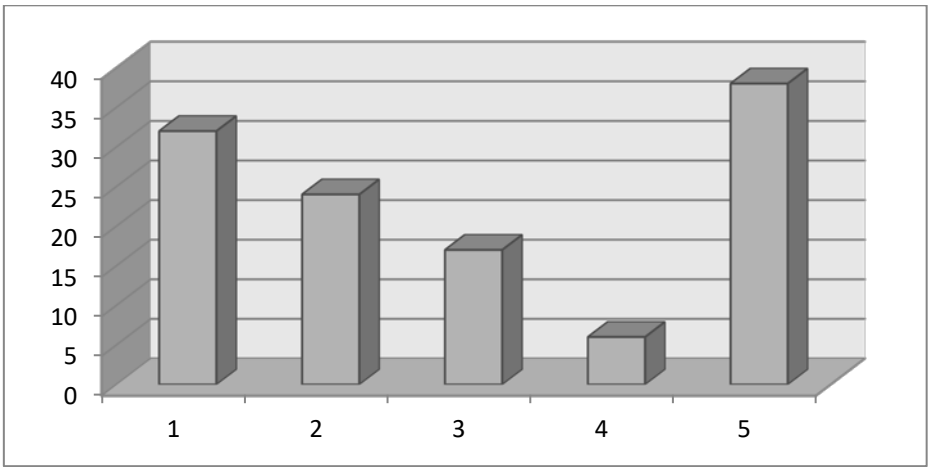

Рис.2. Превалюючі емоції під час навчання студентів третього курсу у період воєнного стану

Умовні позначки: по вісі абсцис: емоції, які виникли під час навчання: 1 – збільшені зобов'язання перед суспільством, 2 – зменшення власної тривожності і страхів, 3 – віра в себе, 4 – віра в оточуючих, 5 – інші емоції; по вісі ординат: кількість студентів, %.

Нажаль, навчання під час війни у деяких студентів викликало і негативні емоції, пов'язані не стільки з самим процесом навчання, скільки з складною ситуацією в цілому, а саме: збільшення стресу, тривожності та емоційного напруження, виникнення пригніченого стану та виснаження, через яке студентам стало важче концентруватись та навчатись.

Також необхідно відмітити, що більша кількість студентів відмітила у себе збільшення самостійності та ініціативності під час змішаної форми навчання (52,2%). Зниження самостійності та ініціативності відзначили 37,8%, а у 10% студентів змішана форма навчання, через її дистанційну складову викликала певні труднощі, більшість з яких студенти подолали самостійно – 74,6%, деякі звернулись за допомогою до викладача або до інших студентів – 13,4% і 12%, відповідно.

В той же час, відповідаючи на питання щодо переваг переходу з дистанційної на змішану форму навчання більшість студентів відмітили три найсуттєвіших фактори – це наявність можливості оволодіння та відпрацювання практичних навичок (57,6%), можливість роботи та спілкування з пацієнтами (40,5%), а також можливість спілкування та перебування у колективі студентів (42%). Менш значущими, але все одно важливими факторами в процесі навчання студентами були виділені: наявність наочності в ході занять (29%) та можливості очного спілкування студента з викладачем (26,7%). Близько 20% студентів відмітили «інші» фактори, яких їм не вистачає під час навчального процесу, серед яких: відсутність відчуття безпеки та, як наслідок, зниження мотивації до навчання. Необхідно відзначити, що деякими

студентами була відмічена знижена вмотивованість не лише серед них самих, а й серед викладачів університету, що також пов'язане зі станом постійного стресу та збільшеної тривожності, які викликають воєнні дії у країні (рис.3).

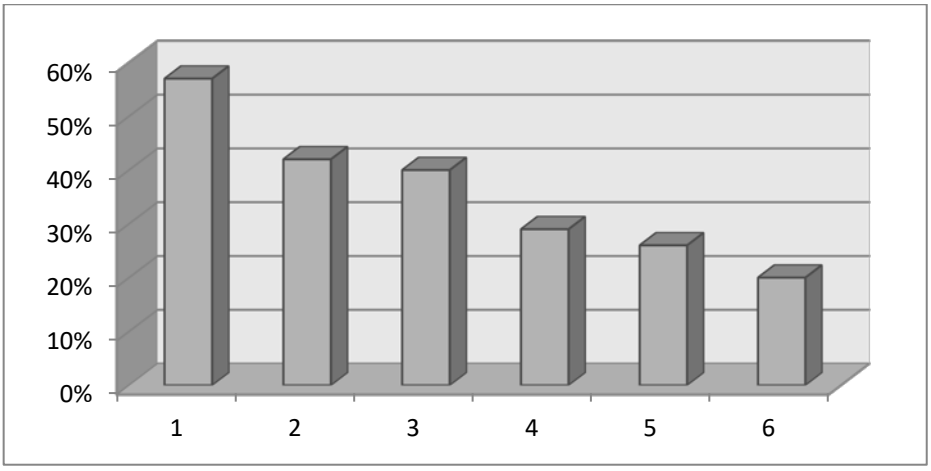

Рис.3. Розподіл переваг змішаної форми навчання за ступенем значущості серед студентів третього курсу

Умовні позначки: по вісі абсцис: переваги змішаної форми навчання: 1 – можливість оволодіння практичними навичками, 2 – можливість спілкування та перебування у колективі студентів, 3 - можливість роботи з хворими, 4 – наявність наочності в ході занять, 5 – можливість очного спілкування з викладачем; по вісі ординат: кількість студентів, %.

В умовах змішаного навчання змінюється і гнучкість викладання. Як показали результати опитування, близько 20% студентів займаються волонтерською роботою, частина студентів – мають роботу у медичних та інших закладах (19,5% та 21%). Поєднання аудиторної та дистанційної форми навчання дозволяє викладачу забезпечувати індивідуальний підхід до таких студентів, які потребують певного відтермінування проведення контролю знань та вмінь.

Що стосується переходу з дистанційного на змішаний формат навчання у ДДМУ, то майже половина студентів, а саме 35,3% відмітила появу певних труднощів. 46,7% студентів не відчула труднощів, а 18% опитуваних вважає, що не відбувається ніяких змін при переході з дистанційної на змішану форму навчання. При цьому, 46% опитуваних студентів відмічає підвищення рівня мотивації до навчання при можливості проведення аудиторних занять, 54% не відчуває змін рівня мотивації під час зміни форми навчання. На нашу думку, це ще раз підтверджує факт усвідомленого вибору спеціальності та навчання студентів третього курсу.

Отримані результати анкетування дозволили запропонувати певні шляхи для формування й підтримки позитивної мотивації навчання у здобувачів освіти через наявність можливості використання теоретичних знань на практиці, створенні навчальних ситуацій, які можуть виникнути у майбутній лікарській діяльності, поєднанні традиційної форми навчання з

інноваційними технологіями, використанні цікавої, оригінальної форми викладу навчального матеріалу, розвитку прагнення до самостійності та ініціативності, сприянню проведення наукових, творчих проектів та заохочуванню студентів до самостійної організації та вибору тем для них. Також, обов'язковою умовою формування позитивної мотивації навчання є особливості відносин викладачів та студентів, які полягають в створенні й підтримці сприятливого емоційного клімату під час навчання, довірчої атмосфери і взаємної поваги.

Висновки. Медична освіта в Україні вже вдруге за останні кілька років зазнає кардинальних змін. Після оволодіння та адаптації новими технологіями дистанційного навчання під час періоду карантину, працівники освіти стикнулися з новою реальністю, яка виникла внаслідок початку військових дій на території України. Проте, незважаючи на надзвичайно складний період зараз, навчальний процес у закладах вищої освіти здійснюється в дистанційному або змішаному режимі, залежно від безпекової ситуації.

Проаналізувавши дані анкетування студентів третього курсу, можна зробити висновок, що здобувачів освіти досить позитивно ставляться до переходу з дистанційної до змішаної форми навчання, оскільки найважливішим для них під час навчання на клінічній кафедрі є оволодіння та вдосконалення практичних навичок збору анамнезу, обстеження та постановки діагнозу, яке є можливим лише при безпосередньому контакті студента – майбутнього лікаря з пацієнтом або викладачем, який навчає широкого спектра знань та компетенцій.

Наразі українські студенти мають можливість використовувати різноманітну кількість інформаційних технологій, які роблять процес навчання динамічним, продуктивним і цікавим, розвивають у студентів такі якості як самостійність, мобільність та відповідальність, а також допомагають відволіктися від новин, бути впевненими в собі, подолати страх і тривогу [10].

Необхідно відзначити, що перехід на змішане навчання позитивно вплинув на напрямок мотивації студентів-медиків, оскільки застосування різноманітних форм роботи сприяло підвищенню пізнавальної активності та кращому засвоєнню навчального матеріалу студентами, що дало можливість реалізувати творче нешаблонне мислення, більш ширше проаналізувати важливість та необхідність обраної спеціальності, загартувати майбутніх професійних лікарів, розвинути в них навички самоорганізації, що в цілому створило ситуації успішності у процесі навчання [11].

На нашу думку, змішане навчання є успішною та перспективною освітньою технологією, яка дозволяє покращити навчальне середовище завдяки гармонійному поєднанню аудиторної роботи здобувачів освіти та використанню інформаційно-цифрових технологій у позааудиторній роботі.

Загалом, організація освітнього процесу під час війни – це новий виклик часу, який потребує від навчальних закладів не тільки вдосконалення

інформаційних технологій та методів навчання, а й появу додаткових обов'язків для викладачів, які полягають у стимуляції інтересу до навчання таким чином, щоб метою студентів стало здобуття знань та вмінь, які в майбутньому принесуть користь переможній Україні.

Література:

1. Солодчук А. Система змішаного навчання у закладах вищої освіти в умовах воєнного стану в Україні / А. Солодчук // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2023. – Вип. 68, том 2. – С. 265-271.

2. Ферфецька К.В., Піц Л.О., Стефанюк Є.С. Використання технологій дистанційного навчання у медичних закладах освіти Буковини в умовах сьогодення / К.В. Фервецька, Л.О. Піц, Є.С. Стефанюк // Медична освіта. – 2022. – № 2. – С. 46-50.

3. Кучин Ю.Л., Лимар Л.В. Основні принципи організації дистанційного навчання медиків / Ю.Л. Кучин, Л.В. Лимар // Медична освіта. – 2020. – № 1. – С. 17-37.

4. Боднар Т. Сучасні практики використання змішаного навчання в українській вищій школі / Т. Боднар // Актуальні питання гуманітарних наук. – 2021. – Вип. 45, том 1. – С. 161-165.

5. Денищиц Л.П., Мельник Е.А., Маринич Л.І., Шевчук С.В. Особливості змішаної форми навчання студентів 4-6 курсів медичного університету в період воєнного стану / Л.П. Денищиц, Е.А. Мельник, Л.І. Маринич, С.В. Шевчук // Вісник Вінницького національного медичного університету. – 2024. – Т.28. – №1. – С. 75-79.

6. Скрипник І.М., Приходько Н.П., Шапошник О.А. Медична освіта в умовах війни: досвід Полтавського державного медичного університету / І.М. Скрипник, Н.П. Приходько, О.А. Шапошник // Медичні освіта. – 2022. – №3. – С. 60-64.

7. Піменова О.О., Гапончук О.М. Мотивація до навчання студентів в умовах воєнного стану / О.О. Піменова, О.М. Гапончук // Габітус. – 2023. – Вип. 47. – С. 36-39.

8. Квятковська А.О., Андросович К.А., Ковальова О.В., Прокоф'єва О.О. Особливості навчальної мотивації студентів передвищих фахових та вищих навчальних закладів в умовах сучасних військових конфліктів / А.О. Квятковська, К.А. Андросович, О.В. Ковальова, О.О. Прокоф'єва // Інноваційна педагогіка. – 2022. – Вип.49, том 1. – С. 177-182.

9. Грицак Н.Р. Позитивна мотивація як інструмент формування професійно-мовленнєвої компетенції здобувачів вищої освіти / Н.Р. Грицак // Перспективи та інновації науки. – 2023. – № 11 (29). – С. 71-82.

10. Ruban M.Y., Baka B.O. Formation and development of mainline electric locomotive engineering in independed Ukraine (1991 – 2008) // Дослідження з історії і філософії науки і техніки / ред. рад.: д. іст. н., доц. Тверитнікова О.Є. (гол.) [та ін.]. – Дніпро: ДНУ імені О. Гончара, 2020. – № 29 (1). – С. 105 – 112. DOI: https://doi.org/10.15421/272013 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:5nxA0vEk-isC

11. Tetsova O., Dudina O, Holovko, I. Master Training of Translation Specialists in the Context of the Postmodern Educational Paradigm. Postmodern Openings, 2022. № 13(1 Sup1). P. 395-411. URL: https://doi.org/10.18662/po/13.1Sup1/433 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:4DMP91E08xMC

References:

1. Solodchuk, A. (2023). Systema zmishanoho navchannia u zakladakh vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu v Ukraini [The system of blended learning in institutions of higher education in the conditions of martial law in ukraine]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of the humanities, 68(2), 265-271 [in Ukrainian].

2. Ferfetska, K.V., & Pits, L.O., & Stefaniuk ,Ye.S. (2022). Vykorystannia tekhnolohii dystantsiinoho navchannia u medychnykh zakladakh osvity Bukovyny v umovakh sohodennia [Using of distance learning technologies in medical educational institutions of bukovyna in today's conditions]. Medychna osvita – Medical education, 2, 46-50 [in Ukrainian].

3.Kuchyn, Yu.L., & Lymar, L.V. (2020). Osnovni pryntsypy orhanizatsii dystantsiinoho navchannia medykiv [Basic principles of organization of distance learning for medical students]. Medychna osvita – Medical education, 2, 17-37 [in Ukrainian].

4.Bodnar, T. (2021). Suchasni praktyky vykorystannia zmishanoho navchannia v ukrainskii vyshchii shkoli [Modern practices of using blended learning in ukrainian higher education]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. – Aktualni pytannia humanitarnykh nauk, 45(1), 161-165 [in Ukrainian].

5.Denyshchyts, L.P., & Melnyk, E.A., & Marynych, L.I., & Shevchuk, S.V. (2024). Osoblyvosti zmishanoi formy navchannia studentiv 4-6 kursiv medychnoho universytetu v period voiennoho stanu [The peculiarities of blended learning of 4-6 years students at the medical university during the period of martial law]. Visnyk Vinnytskoho natsionalnoho medychnoho universytetu. – Bulletin of the Vinnytsia National Medical University, 28(1), 75-79 [in Ukrainian].

6.Skrypnyk, I.M., & Prykhodko, N.P., & Shaposhnyk, O.A. (2022). Medychna osvita v umovakh viiny: dosvid Poltavskoho derzhavnoho medychnoho universytetu [Medical education in war conditions: The experience of poltava state medical university]. Medychni osvita. – Medical education, 3, 60-64 [in Ukrainian].

7.Pimenova, O.O., & Haponchuk, O.M. (2023). Motyvatsiia do navchannia studentiv v umovakh voiennoho stanu [Motivation of students for studying in times of martial law]. Habitus. – Habitus, 47, 36-39 [in Ukrainian].

8.Kviatkovska, A.O., & Androsovych, K.A., & Kovalova, O.V., & Prokofieva O.O. (2022). Ososblyvosti navchalnoi motyvatsii studentiv peredvyshchykh fakhovykh ta vyshchykh navchalnykh zakladiv v umovakh suchasnykh viiskovykh konfliktiv [Peculiarities of learning motivation of students of pre-professional and higher educational institutions in the conditions of modern military conflicts]. Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy, 49 (1), 177-182 [in Ukrainian].

9.Hrytsak, N.R. (2023). Pozytyvna motyvatsiia yak instrument formuvannia profesiino-movlennievoi kompetentsii zdobuvachiv vyshchoi osvity [Positive motivation as a tool of professional speech competence formation of higher education students]. Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations of science, 11(29), 71-82 [in Ukrainian].

10. Ruban M.Y., Baka B.O. Vznik a rozvoj hlavního elektrického lokomotivního inženýrství na nezávislé Ukrajině (1991 – 2008) // Studia z historie a filozofie vědy a techniky / ed. rad.: d. dějiny Ph.D., doc. Tveritniková O.E. (hlava) [atd.]. – Dnipro: Národní univerzita Dnipro pojmenovaná po O. Honchar, 2020. – č. 29 (1). – S. 105 – 112. DOI: https://doi.org/10.15421/272013 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAA0AJ:5nxAis

11. Tetsova O., Dudina O, Holovko, I. Master Training of Translation Specialists in the Context of the Postmodern Educational Paradigm. Postmodern Openings, 2022. № 13(1 Sup1). P. 395-411. URL: https://doi.org/10.18662/po/13.1Sup1/433 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:4DMP91E08xMC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147.88

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-215-223

Васильєва Марина Петрівна кандидат педагогічних наук, викладач кафедри англійської філології, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків, тел.: (067) 769-97-52, https://orcid.org/0000-0002-3134-7547

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ МАЙБУТНІХ ПРАВОЗНАВЦІВ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено проблему використання інтерактивних технологій у процесі навчання іноземної мови майбутніх правознавців у закладах вищої освіти. Акцент зроблено на необхідності формування у здобувачів вищої освіти комунікативних та мовленнєвих компетенцій, що є важливими для їхньої професійної діяльності. Доведено, що використання інтерактивних технологій сприяє підвищенню мотивації до навчання, активізації пізнавальної діяльності та формуванню критичного мислення. У статті розглянуто низку інтерактивних методів, серед яких рольові ігри, моделювання судових процесів, дебати та метод кейс-стаді. Встановлено, що саме ці методи дозволяють створювати умови, максимально наближені до реальних професійних ситуацій, що є важливим для майбутніх правознавців. Зазначено, що використання сучасних онлайн-платформ, таких як Kahoot, Quizizz та Mentimeter, дозволяє урізноманітнити навчальний процес і забезпечити активну участь здобувачів вищої освіти. Окрему увагу приділено викликам, які виникають у процесі впровадження інтерактивних методів. Серед них виокремлено проблеми технічного забезпечення закладів вищої освіти, недостатню підготовку викладачів до роботи з інтерактивними платформами, а також необхідність адаптації навчальних матеріалів. Автор наголошує на важливості систематичної підготовки викладачів до роботи з інтерактивними технологіями, що сприятиме підвищенню ефективності навчального процесу. У підсумку зазначено, що використання інтерактивних технологій сприяє комплексному розвитку мовленнєвих навичок, умінню аргументувати правові позиції та приймати виважені рішення, що є ключовими компетенціями для майбутніх правознавців.

Ключові слова: інтерактивні технології, іноземна мова, правознавці, професійні компетенції, комунікативні навички, рольові ігри, дебати, метод кейс-стаді, онлайн-платформи.

Vasylieva Maryna Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences, lecturer at the Department of English Philology, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, tel.: (067)769-97-52, https://orcid.org/0000-0002-3134-7547

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

THE USE OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES TO FUTURE LEGAL PROFESSIONALS IN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article investigates the problem of using interactive technologies in the process of learning a foreign language of future lawyers in higher education institutions. The emphasis is placed on the need to form higher education students' communicative and speech competencies, which are important for their professional activities. It is proved that the use of interactive technologies contributes to increasing motivation to learning, intensifying cognitive activity and forming critical thinking. The article deals with a number of interactive methods, including role-playing games, modelling of lawsuits, debate and case-study method. It is established that these methods allow you to create conditions that are as close as possible to real professional situations, which is important for future jurists. It is noted that the use of modern online platforms, such as Kahoot, Quizizz and Mentimeter, allows you to diversify the learning process and ensure the active participation of higher education applicants. Particular attention is paid to the challenges that occur in the process of introducing interactive methods. Among them are the problems of technical support of higher education institutions, insufficient preparation of teachers to work with interactive platforms, as well as the need to adapt educational materials. The author emphasizes the importance of systematic training of teachers to work with interactive technologies, which will increase the efficiency of the educational process. As a result, it is noted that the use of interactive technologies contributes to the complex development of speech skills, the ability to argue legal positions and make informed decisions that are key competencies for future jurists.

Keywords: interactive technologies, foreign language, jurists, professional competencies, communication skills, role-playing games, debate, case study method, online platform.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої освіти вимагає від викладачів пошуку нових підходів до формування професійних компетенцій здобувачів вищої освіти. Особливо актуальним це питання є для підготовки майбутніх правознавців, які мають не лише володіти іноземною мовою, а й застосовувати її у професійній діяльності. Використання інтерактивних технологій у навчальному процесі набуває дедалі більшої популярності завдяки своїй ефективності у розвитку мовних та комунікативних навичок.

Підготовка правознавців вимагає формування у них умінь вести переговори, аналізувати правові ситуації та презентувати правові позиції іноземною мовою. Саме тому інтерактивні методи, такі як рольові ігри, дебати та моделювання судових процесів, є особливо важливими в цьому контексті. Інтерактивні підходи не лише підвищують мотивацію здобувачів до навчання,

а й створюють умови для відпрацювання практичних навичок у безпечному навчальному середовищі.

Однак, незважаючи на очевидні переваги, впровадження інтерактивних технологій у вивчення іноземної мови для правознавців супроводжується певними труднощами. Зокрема, викладачі стикаються з проблемами технічного забезпечення, відсутністю належної методичної підготовки, а також необхідністю адаптації навчальних матеріалів до інтерактивних форматів. Додаткові виклики виникають при організації групових завдань, де важливо забезпечити рівноцінну участь кожного здобувача вищої освіти.

Окрім того, важливо враховувати специфіку юридичної діяльності, яка вимагає від майбутніх правознавців здатності критично мислити, аргументувати власну позицію та приймати обґрунтовані рішення. Інтерактивні методи, що включають розбір реальних правових кейсів та моделювання судових процесів, сприяють розвитку саме таких навичок.

Таким чином, інтеграція інтерактивних технологій у навчання іноземної мови для майбутніх правознавців є важливим завданням сучасної юридичної освіти. Підвищення якості підготовки фахівців у цій сфері вимагає подолання наявних викликів та вдосконалення методичних підходів, що забезпечить ефективне формування професійних компетенцій у правознавчій галузі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Наукові праці таких дослідників, як Н. Івасів, М. Козяр, В. Лапко, Л. Красицька, В. Романюк, А. Лещенко, І. Сковронська та Б. Юськов, свідчать про зростаючий інтерес до проблеми впровадження інтерактивних технологій у навчання іноземної мови. Вчені підкреслюють, що оволодіння мовленнєвими навичками відбувається значно ефективніше в умовах інтерактивного спілкування, під час якого розширюється словниковий запас, а також удосконалюються граматичні та синтаксичні конструкції. Такий підхід сприяє створенню належних умов для розвитку комунікативних умінь майбутніх правознавців, дозволяючи їм обирати найбільш відповідні мовні конструкції та лексичні синоніми при перекладі чи формуванні юридичних текстів.

Цінні міркування щодо структури професійної іншомовної комунікативної компетенції висловили О. Назаренко та Л. Рабійчук. Вони акцентують увагу на важливості формування навичок професійного спілкування, що має ключове значення у підготовці майбутніх правознавців. Питання практичних аспектів мовної підготовки правників ґрунтовно досліджували В. Романюк та А. Лещенко.

Дослідження щодо засвоєння інтерактивного професійного комунікування у здобувачів юридичних спеціальностей здійснили у своїх наукових працях Н. Івасів, М. Козяр та Я. Пренько. Вони наголошують на ефективності застосування інтерактивних методів у процесі навчання, оскільки це сприяє формуванню практичних навичок спілкування у правознавчій сфері.

Водночас питання викладання іноземної мови для майбутніх правознавців із метою забезпечення їхньої професійної комунікації залишається

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

актуальним та потребує подальшого дослідження. Зокрема, недостатньо вивченими залишаються аспекти добору оптимальних методичних прийомів, які забезпечать ефективне засвоєння навчального матеріалу здобувачами з різним рівнем початкових мовних знань та умінь.

Мета статті полягає у дослідженні ефективності використання інтерактивних технологій на заняттях з іноземної мови для формування професійних компетенцій майбутніх правознавців, а також виявлення шляхів удосконалення методичних підходів для підвищення якості підготовки фахівців у галузі права.

Виклад основного матеріалу. Однією з ключових умов формування професійних компетенцій майбутніх правознавців є використання сучасних інтерактивних технологій у процесі вивчення іноземної мови. Інтерактивні методи навчання активізують пізнавальну діяльність студентів, сприяють розвитку комунікативних навичок та критичного мислення, що є необхідним у професійній діяльності юриста [9].

Поняття «інтерактивні технології» походить від англійського слова interaction – «взаємодія» і передбачає активне спілкування учасників освітнього процесу. Інтерактивне навчання – це така організація навчального процесу, що стимулює здобувачів освіти до активної участі, створюючи умови для обміну думками, ідеями та спільного вирішення завдань. Застосування інтерактивних методів, як-от рольові ігри, дискусії, дебати, метод кейс-стаді, забезпечує формування практичних навичок, необхідних для майбутньої юридичної діяльності [2].

Інтерактивне навчання базується на теоріях конструктивізму та соціального навчання. Згідно з дослідженнями, активна взаємодія здобувачів освіти сприяє кращому засвоєнню матеріалу, оскільки знання формуються через досвід та спілкування [3]. Психологічний аспект інтерактивних методів полягає в усуненні бар'єрів у спілкуванні, зниженні рівня тривожності та підвищенні мотивації до навчання. Педагогічний аспект акцентує увагу на створенні умов для самостійного опрацювання матеріалу, розвитку вмінь працювати в команді та приймати рішення в умовах моделювання реальних юридичних ситуацій [9].

Підготовка майбутніх правознавців до професійного спілкування іноземною мовою має низку специфічних особливостей. По-перше, необхідно забезпечити набуття студентами юридичної термінології, що вимагає активного використання автентичних матеріалів, тематичних текстів та діалогів. По-друге, важливим є формування навичок ведення переговорів, підготовки юридичних документів та виступів у суді. Інтерактивні методи, зокрема рольові ігри, імітація судових процесів, моделювання конфліктних ситуацій, дозволяють здобувачам освіти відпрацювати професійну лексику та навички аргументації у безпечному навчальному середовищі [2].

Інтерактивні технології відіграють важливу роль у формуванні професійних компетенцій майбутніх правознавців під час вивчення іноземної

мови. Серед найефективніших методів виділяють метод проєктів, рольові ігри, дебати, метод кейс-стаді та використання онлайн-платформ.

Метод проєктів є одним із найпопулярніших інтерактивних підходів, який передбачає виконання здобувачами освіти комплексних завдань, що імітують реальні професійні ситуації. У процесі підготовки проєкту здобувачі освіти досліджують певну юридичну проблему, створюють презентацію або письмовий звіт іноземною мовою, що сприяє розвитку як мовних навичок, так і вмінь критичного мислення [5]. Цей метод особливо корисний для підготовки майбутніх правознавців, адже дозволяє їм опрацьовувати реальні правові кейси, використовуючи професійну лексику.

Рольові ігри — ще один ефективний метод навчання, який моделює професійні ситуації у правовій сфері. Під час таких занять здобувачі вищої освіти виконують ролі суддів, адвокатів, клієнтів або прокурорів, що дозволяє їм вдосконалити навички усного мовлення, аргументації та прийняття рішень [6]. Цей підхід сприяє подоланню мовних бар'єрів, активному використанню юридичної термінології та розвитку навичок спілкування в умовах тиску.

Метод кейс-стаді полягає в розгляді реальних або змодельованих правових ситуацій, які потребують аналізу та прийняття рішень. Майбутні правознавці працюють у групах, обговорюючи можливі правові стратегії та представляючи власні висновки англійською або іншою іноземною мовою. Такий підхід дозволяє розвинути навички аналітичного мислення та підвищити рівень володіння професійною лексикою [8].

Використання сучасних онлайн-платформ, таких як Kahoot, Quizizz або Mentimeter, дозволяє урізноманітнити навчальний процес та забезпечити активну участь здобувачів освіти. Ці ресурси дають змогу створювати інтерактивні вікторини, тести та опитування, що сприяє повторенню та закріпленню матеріалу в ігровій формі [4]. Завдяки такому підходу підвищується мотивація здобувачів освіти та створюється конкурентне середовище, що стимулює їх до вдосконалення мовних навичок.

Під час навчання іноземної мови в юридичній сфері особливо важливим є розвиток професійних комунікативних навичок. Для цього застосовуються спеціально розроблені інтерактивні завдання, які моделюють типові ситуації у правознавчій діяльності. Наприклад, у рамках вправ на розвиток аудіювання майбутнім правознавцям пропонують прослухати уривки судових засідань або юридичних консультацій іноземною мовою з подальшим обговоренням ключових правових аспектів [10]. Це не лише підвищує рівень сприйняття мовлення на слух, а й допомагає розширити професійний словниковий запас.

Для вдосконалення навичок говоріння активно застосовуються вправи на проведення юридичних дебатів або моделювання переговорів. Під час таких занять здобувачі вищої освіти відпрацьовують структуру аргументації, навчаються формулювати переконливі правові позиції та вести професійну дискусію [4]. У процесі виконання подібних завдань особливу увагу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

приділяють точності юридичної термінології та вмінню логічно вибудовувати мовлення.

Читання та письмо опрацьовуються через виконання завдань на складання юридичних документів, зокрема позовних заяв, контрактів або договорів іноземною мовою. Це дозволяє майбутнім правознавцям не лише вдосконалити навички письмового мовлення, а й набути досвіду роботи з юридичними текстами, що є важливою складовою професійної підготовки.

Інтерактивні технології мають значний позитивний вплив на мотивацію здобувачів вищої освіти. Завдяки активному залученню до навчального процесу учасники стають більш зацікавленими у вивченні іноземної мови, що сприяє підвищенню якості їхньої підготовки [7]. Також використання інтерактивних завдань дозволяє створити ситуації, наближені до реальних умов професійної діяльності правознавця. Завдяки цьому майбутні правознавці відпрацьовують навички комунікації, необхідні в судовій практиці, переговорах та під час складання юридичних документів. Участь у таких завданнях дозволяє формувати впевненість у власних знаннях та вміннях, що є ключовим фактором у професійній діяльності правознавця.

Разом із перевагами існують і певні виклики у впровадженні інтерактивних технологій. Однією з основних проблем є недостатнє технічне забезпечення закладів вищої освіти, що ускладнює використання сучасних цифрових платформ [1]. Крім того, викладачам необхідно володіти відповідними навичками для організації інтерактивних занять, що потребує додаткової підготовки та професійного розвитку. Залучення сучасних технологій також вимагає гнучкого підходу до навчального плану, оскільки інтерактивні методи часто потребують більше часу для підготовки та проведення занять. Саме тому викладачі повинні враховувати як потенційні переваги інтерактивних технологій, так і виклики, які можуть виникнути у процесі їх впровадження.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що використання інтерактивних технологій на заняттях іноземної мови для майбутніх правознавців є важливим засобом формування їхніх професійних компетенцій. Інтерактивні методи, такі як рольові ігри, дебати, моделювання судових процесів і метод кейс-стаді, не лише активізують навчальний процес, а й створюють умови для розвитку практичних навичок, необхідних у майбутній юридичній діяльності. Застосування сучасних онлайн-платформ дозволяє додатково підвищити рівень зацікавленості здобувачів вищої освіти, урізноманітнити форми роботи на заняттях та покращити засвоєння навчального матеріалу.

Разом із тим упровадження інтерактивних технологій супроводжується низкою викликів. Серед них варто виокремити проблему технічного забезпечення закладів вищої освіти, що іноді обмежує можливості викладачів щодо використання сучасних платформ та інструментів. Важливим аспектом

є також підготовка викладачів до роботи в інтерактивному середовищі, що потребує додаткового навчання та підвищення кваліфікації [12]. Успішне подолання цих викликів сприятиме створенню оптимальних умов для ефективного використання інтерактивних методів у навчальному процесі.

Отже, інтеграція інтерактивних технологій у процес навчання іноземної мови для майбутніх правознавців є перспективним напрямом удосконалення освітнього процесу. Поєднання традиційних та інтерактивних методів забезпечить комплексне формування мовних, комунікативних та професійних навичок у здобувачів вищої освіти, що сприятиме їхній успішній професійній реалізації у сфері права.

Література:

1. Ашиток Надія, Галь Юрій. Проблеми впровадження цифрових технологій в дистанційне навчання у вищій школі. *Молодь і ринок*. 2022. № 11/197 С. 33–38. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.252825.

2. Івасів Н.С., Козяр М.М. Застосування інтерактивних методів навчання у процесі формування іншомовної комунікативної компетентності майбутніх офіцерів. *Імідж сучасного педагога.* 2023. № 3 (192). С. 36–39. DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-3(192)-36-39.

3. Красицька Л.В., Лапко А.Г. Застосування елементів дуальної форми здобуття вищої освіти під час підготовки правників. *Нове українське право*. 2022. № 3. С. 128–134. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2022.3.19.

4. Назаренко Н., Рабійчук Л. Формування навичок професійного спілкування майбутніх юристів. *Збірник наукових праць НАДПСУ*. 2019. №2 (17). С. 240–255. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/44

5. Підлубна О.М. Аспекти навчання іноземної мови професійного спрямування у галузі права. *The 3rd International scientific and practical conference «Development of modern science, experience and trends»*. Boston, USA, 2022. P. 289–292. URL: https://books.google.com.ua/books?id=UyeUEAAAQBAJ&lpg=PA289&ots=C5ukBwezGH&dq=info%3An97mrEAUJwgJ%3Ascholar.google.com&lr&pg=PA289#v=onepage&q&f=false

6. Пренько Я., Васта В., Бовдир О. Професійно-орієнтоване навчання іноземної мови здобувача вищої освіти юридичного профілю. *The II International Scientific and Practical Conference «Modern trends of scientific development»*, January 18 – 21, 2022, Vancouver, Canada, P. 276-279. URL: https://isg-konf.com/uk/modern-trends-of-scientific-development-ua/

7. Романюк В., Лещенко А. Інтерактивні методи навчання у формуванні професійної іншомовної компетентності майбутніх офіцерів. *Науковий вісник КІНГУ*. 2023. № 1. С. 34–41. URL: https://kingu-visnyk.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/22

8. Савчук Р. Проблеми і перспективи розвитку дуальної освіти для повоєнного відновлення України. *Професійна педагогіка*. 2024. №1 (28). С. 89–102. DOI: https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.89-102.

9. Сергієнко О. О. Сучасні методи викладання англійської мови у вищих військових навчальних закладах. *Академічні візії*. 2024. № 38. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1535.

10. Сковронська І. Складові фахової мовної комунікації правознавця / Ірина Сковронська, Богдана Юськів // *Актуальні проблеми навчання іноземних мов для спеціальних цілей: збірник наукових статей* / уклад. І. Ю. Сковронська. - Львів: ЛьвДУВС, 2020. С. 114–121. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3792

11. Тирон В.О. Етапи формування здатності до критичного мислення майбутніх бакалаврів права / В.О. Тирон // *Collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference*, June 16, 2023. Athens, Hellenic Republic. С. 167–169. URL: https://previous.scientia.report/index.php/archive/article/view/1049/1057

12. Tetsova O., Dudina O, Holovko, I. Master Training of Translation Specialists in the Context of the Postmodern Educational Paradigm. Postmodern Openings, 2022. № 13(1 Sup1). P. 395-411. URL: https://doi.org/10.18662/po/13.1Sup1/433 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:4DMP91E08xMC

References:

1. Ashytok, N. & Hal, Yu. (2022). Problemy vprovadzhennia tsyfrovykh tekhnolohii v dystantsiine navchannia u vyshchii shkoli [Problems of introduction of digital technologiesin distance learning in high school]. *Molod i rynok – Youth & market*, 11/197, 33-38 https://doi.org/10.24919/2308-4634.2021.252825 [in Ukrainian]

2. Ivasiv, N.S. & Koziar, M.M. (2023) Zastosuvannia interaktyvnykh metodiv navchannia u protsesi formuvannia inshomovnoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv [The Application of Interactive Teaching Methods in the Process of Foreign Language Communicative Competence Formation of Prospective Officers]. *Imidzh suchasnoho pedahoha – Image of the Modern Pedagogue*, № 3 (192), 36–39. DOI: https://doi.org/10.33272/2522-9729-2020-3(192)-36-39 [in Ukrainian]

3. Krasytska, L.V. & Lapko, A.H. (2022). Zastosuvannia elementiv dualnoi formy zdobuttia vyshchoi osvity pid chas pidhotovky pravnykiv [Application of dual form elements in obtaining higher education while training legal experts]. *Nove ukrainske pravo – New Ukrainian Law*, 3, 128-134. DOI: https://doi.org/10.51989/NUL.2022.3.19 [in Ukrainian]

4. Nazarenko, N. & Rabiichuk, L. (2019). Formuvannia navychok profesiinoho spilkuvannia maibutnikh yurystiv [Future lawyers' professional communication skills formation in the process of foreign language learning]. *Zbirnyk naukovykh prats NADPSU – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine*, №2 (17), 240–255. URL: https://periodica.nadpsu.edu.ua/index.php/pedzbirnyk/article/view/44 [in Ukrainian]

5. Pidlubna, O.M. (2022). Aspekty navchannia inozemnoi movy profesiinoho spriamuvannia u haluzi prava [Aspects of teaching a foreign language of professional orientation in the field of law]. *The 3rd International scientific and practical conference «Development of modern science, experience and trends»*. (pp. 289-292). Boston, USA. URL: https://books.google.com.ua/books?id=UyeUEAAAQBAJ&lpg=PA289&ots=C5ukBwezGH&dq=info%3An97mrEAUJwgJ%3Ascholar.google.com&lr&pg=PA289#v=onepage&q&f=false [in Ukrainian]

6. Prenko Ya., Vasta V., & Bovdyr, O. (2022). Profesiino-oriientovane navchannia inozemnoi movy zdobuvacha vyshchoi osvity yurydychnoho profiliu [Professional-oriented learning of foreign language of legal profile higher education]. *The II International Scientific and Practical Conference «Modern trends of scientific development»*. (pp. 276-279). Vancouver, Canada. URL: https://isg-konf.com/uk/modern-trends-of-scientific-development-ua/ [in Ukrainian]

7. Romaniuk, V., & Leshchenko, A. (2023). Interaktyvni metody navchannia u formuvanni profesiinoi inshomovnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv [Interactive teaching methods in the formation of professional foreign language communicative competence of the prospective officers of the national guard of Ukraine during martial law]. *Naukovyi visnyk Kyivskoho instytutu Natsionalnoi hvardii Ukrainy – Scientific Bulletin of Kyiv Institute of the National Guard of Ukraine, 1*, 34-41. URL: https://kingu-visnyk.kyiv.ua/index.php/journal/article/view/22 [in Ukrainian]

8. Savchuk, R. (2024). Problemy i perspektyvy rozvytku dualnoi osvity dlia povoiennoho vidnovlennia Ukrainy [Problems and prospects for the development of dual education for the post-war recovery of Ukraine]. *Profesiina pedahohika – Professional Pedagogics, 1 (28),* 89-102. DOI: https://doi.org/10.32835/2707-3092.2024.28.89-102 [in English]

9. Serhiienko, O. O. (2024). Suchasni metody vykladannia anhliiskoi movy u vyshchykh viiskovykh navchalnykh zakladakh [Modern methods of teaching English in higher military educational institutions]. *Akademichni vizii – Academic visions, 38.* URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1535 [in Ukrainian]

10. Skovronska, I., & Yuskiv, B. (2020). Skladovi fakhovoi movnoi komunikatsii pravoznavtsia [Components of professional linguistic communication of a jurist]. I. Yu. Skovronska (Eds.), Aktualni problemy navchannia inozemnykh mov dlia spetsialnykh tsilei: zbirnyk naukovykh statei – Actual problems of teaching foreign languages for special purposes: Collection of scientific a*rticles.* (pp. 114-121). Lviv: LvDUVS. URL: https://dspace.lvduvs.edu.ua/handle/1234567890/3792 [in Ukrainian]

11. Tyronб V.O. (2023). Etapy formuvannia zdatnosti do krytychnoho myslennia maibutnikh bakalavriv prava [Stages of formation of the ability to critical thinking of future bachelors of law]. *Collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the IV International Scientific and Theoretical Conference*, 167-169. URL: https://previous.scientia. report/index.php/archive/article/view/1049/1057 [in Ukrainian]

12. Tetsova O., Dudina O, Holovko, I. Master Training of Translation Specialists in the Context of the Postmodern Educational Paradigm. Postmodern Openings, 2022. № 13(1 Sup1). P. 395-411. URL: https://doi.org/10.18662/po/13.1Sup1/433 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:4DMP91E08xMC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.035.6(081.2)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-224-233

Вдовіна Олена Олександрівна кандидат наук з соціальних комунікацій, доцент, провідний науковий співробітник науково-методичного центру організації освітньої діяльності, Національний університет оборони України, м. Київ, тел.: (093) 455-09-89, https://orcid.org/0000-0003-3770-125X

ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ: КОНЦЕПТУАЛЬНІ ЗАСАДИ, МЕТОДИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ

Анотація. Національна ідентичність – це більше, ніж просто відчуття належності до певної країни. Це історична пам'ять, культура, мова, традиції та спільні цінності, що об'єднують людей. У сучасному світі, де глобалізація розмиває культурні кордони, її збереження стає дедалі складнішим викликом. Особливо важливо працювати над зміцненням національної свідомості серед молоді, адже саме вона формує майбутнє суспільства. Вища освіта є ключовим інструментом у цьому процесі. Через навчальні програми, інтерактивні методи викладання та сучасні цифрові технології студенти можуть не лише засвоювати знання, а й формувати глибоке розуміння своєї національної приналежності та відповідальності за культурну спадщину.

У статті розглядаються теоретичні підходи до поняття національної ідентичності, її структура та основні компоненти, серед яких визначено мову, культуру, історичну пам'ять і громадянську свідомість. Аналізується вплив освітнього середовища на формування національної ідентичності студентів, а також механізми, що сприяють її зміцненню. Особлива увага приділяється інтеграції національно-патріотичних елементів у навчальні програми, використанню цифрових технологій, розвитку міждисциплінарного підходу та впровадженню інтерактивних методів навчання, таких як проєктна діяльність, рольові ігри, науково-дослідницькі експедиції.

Розглянуто роль соціальних ініціатив, цифрових флешмобів, масових відкритих онлайн-курсів, YouTube-лекцій та подкастів у популяризації національної культури серед молоді. Досліджено проблеми, пов'язані з послабленням національної ідентичності внаслідок впливу глобалізаційних процесів, домінуванням масової культури, а також недостатньою увагою до цього питання в окремих освітніх програмах.

У підсумку визначено ключові виклики та перспективи вдосконалення освітніх стратегій, спрямованих на формування стійкої національної ідентичності у студентів. Зроблено висновок про необхідність комплексного підходу, що включає оновлення освітніх програм, залучення студентів до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

культурно-просвітницької діяльності, активізацію міжуніверситетської співпраці та підтримку громадських ініціатив.

Ключові слова: національна ідентичність, освіта, громадянська свідомість, культурна спадщина, цифрові технології, міждисциплінарний підхід, соціальні ініціативи.

Vdovina Olena Oleksandrivna PhD in Social Communications, Associate Professor**,** Leading Research Fellow of the Scientific and Methodological Centre for Organization and Coordination of Educational Activity, National Defence University of Ukraine, Kyiv, tel.: (093) 455-09-89, https://orcid.org/0000-0003-3770-125X

FORMATION OF NATIONAL IDENTITY IN THE EDUCATIONAL PROCESS: CONCEPTUAL FOUNDATIONS, METHODS, AND PROSPECTS

Abstract. National identity is an essential factor in shaping civic consciousness, social cohesion, and the cultural uniqueness of society. In the context of globalization and informational challenges, there is an increasing need for its deliberate reinforcement, especially among young people, who serve as the driving force behind social transformations. Higher education plays a crucial role in this process by shaping students' worldviews, instilling a sense of national belonging, and fostering responsibility for preserving historical memory.

This article examines theoretical approaches to the concept of national identity, its structure, and core components, including language, culture, historical memory, and civic consciousness. The impact of the educational environment on the formation of students' national identity is analyzed, along with mechanisms that contribute to its strengthening. Special attention is given to the integration of national-patriotic elements into curricula, the use of digital technologies, the development of an interdisciplinary approach, and the implementation of interactive teaching methods such as project-based learning, role-playing games, and research expeditions.

Additionally, the role of social initiatives, digital flash mobs, massive open online courses (MOOCs), YouTube lectures, and podcasts in promoting national culture among young people is explored. The study addresses issues related to the weakening of national identity due to globalization processes, the dominance of mass culture, and the insufficient attention given to this issue in certain educational programs.

In conclusion, key challenges and prospects for improving educational strategies aimed at fostering a stable national identity among students are identified. The study emphasizes the necessity of a comprehensive approach that includes updating educational programs, engaging students in cultural and educational activities, enhancing inter-university cooperation, and supporting civic initiatives.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: national identity, education, civic awareness, cultural heritage, digital technologies, interdisciplinary approach, social initiatives, patriotic education, innovative teaching methods.

Постановка проблеми. Формування національної ідентичності є одним із ключових завдань освіти в Україні, особливо в умовах сучасних викликів, пов'язаних з військовою агресією Росії, інформаційною війною, процесами європейської інтеграції та необхідністю збереження культурної самобутності. Україна, як молода незалежна держава, стикається з проблемами історичної пам'яті, мовної політики, патріотичного виховання та формування громадянської свідомості, що безпосередньо впливає на освітній процес. Так, головні проблеми формування національної ідентичності в освітньому процесі України включають: недостатню інтеграцію національно-патріотичного виховання у всі рівні освіти; вплив радянських і пострадянських наративів, які досі присутні в деяких освітніх матеріалах; потребу у модернізації змісту освіти відповідно до європейських стандартів, з одночасним збереженням національних традицій і цінностей; виклики двомовності та забезпечення функціонування української мови як основи національної ідентичності; необхідність підготовки педагогічних кадрів, здатних ефективно формувати у молоді українську національну свідомість.

В умовах боротьби за незалежність і міжнародного визнання України освіта відіграє критичну роль у консолідації суспільства, зміцненні української ідентичності та розвитку активного громадянського суспільства. Тому формування національної ідентичності в освітньому процесі потребує чіткої концептуальної основи, дієвих методик та стратегічного бачення для зміцнення національної свідомості майбутніх поколінь.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми національної ідентичності неодноразово ставали об'єктом досліджень широкого кола зарубіжних і вітчизняних науковців. Серед представників західної наукової думки можна, насамперед, відзначити Е. Сміта, П. Алтера, М. Ігнатьєфа, Р. Брубекера, Дж. Скопфліна, Б. Йека, К. Нілсена, У. Кімлика, Т. Найгута, Дж. Джозефа; української – О. Лановенка, О. Шевченка, В. Пироженка, В. Ліпкана та інших [1]. Ця тема ґрунтовно висвітлюється в таких колективних працях, як: «XXI століття: світ між минулим і майбутнім. Культура як системоутворювальний фактор міжнародної та національної безпеки», «Гуманітарна політика Української Держави в новітній період», «Українська політична нація: ґенеза, стан, перспективи», в соціологічному дослідженні «Спільна ідентичність громадян України: особливості і проблеми становлення». Однак, незважаючи на значний обсяг наукових праць, питання формування національної ідентичності в освітньому процесі системи вищої освіти в Україні залишається недостатньо дослідженим. У зв'язку з цим, актуальним вбачається аналіз ролі національної ідентичності в освітньому

просторі закладів вищої освіти та обґрунтування її впливу на всебічний розвиток здобувачів освіти.

Мета статті – дослідження концептуальних засад формування національної ідентичності студентів у закладах вищої освіти України, аналіз освітніх методів, що сприяють її зміцненню, та визначення перспектив розвитку цього процесу в сучасному освітньому просторі.

Виклад основного матеріалу. Поняття «національна ідентичність» означає широкий комплекс індивідуалізованих і неіндивідуалізованих міжособистісних зв'язків та історичних уявлень, який становить основу самоідентифікації окремих осіб та груп людей з певною нацією [2]. Вона формується на ґрунті історичних подій, культурних надбань і загального світогляду суспільства, у якому особистість зростає, й водночас є одним із фундаментальних чинників, що впливають на процес соціалізації. У певних наукових і політичних колах склалася позиція, що активна національна ідентичність може бути загрозою для безпеки країни всередині, а саме: провокувати антиміграційні настрої, певні протистояння груп осіб тощо. У відповідь на існуючі загрози сильної національної ідентичності, Френсіс Фукуяма вважає, що «національна ідентичність не тільки підвищує фізичну безпеку, але й надихає на ефективне управління; сприяє економічному розвитку; зміцнює довіру громадян; створює підтримку міцних мереж соціального захисту; і зрештою робить можливою саму ліберальну демократію»[3]. Ця думка корелює з розумінням національної ідентичності як важливого чинника згуртованості суспільства, що сприяє зміцненню громадянської відповідальності та соціальної єдності. Завдяки цьому виникає почуття належності до певної спільноти, повага до культурної спадщини предків і відповідальність за майбутнє свого народу, а відтак національна ідентичність відіграє важливу роль у формуванні активного громадянина, здатного свідомо брати участь у суспільному житті.

Українська нація, від Київської Русі до сучасної незалежної України, пройшла складний історичний шлях, що супроводжувався боротьбою за самовизначення й збереження рідної мови, звичаїв, традицій. Усе це позначилося на формуванні національної ідентичності, яка тісно пов’язана з історичною пам’яттю та усвідомленням історичних перемог і поразок. Національна ідентичність складається з кількох ключових компонентів: мова, що є найпотужнішим носієм національного коду; культура, яка охоплює літературу, мистецтво, фольклор, звичаї й обряди; цінності, які визначають моральні та світоглядні орієнтири; а також історична пам’ять, що об’єднує суспільство на спільному фундаменті досягнень і випробувань. Ці складники тісно пов’язані з громадянською свідомістю, оскільки усвідомлення приналежності до нації мотивує громадян до активної участі в розбудові держави на основі усвідомлення прав і обов’язків перед суспільством. Вважаємо, що формування національної ідентичності має розпочинатися ще

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

на етапі дошкільної та шкільної освіти, адже саме в ранньому віці закладаються базові світоглядні орієнтири, моральні цінності та національна самосвідомість. У сучасній системі вищої освіти цей процес має знайти відображення у змісті освітніх програм закладів вищої освіти.

Одним із пріоритетних завдань університетів є виховання у студентів поваги до національної культури, державної символіки та історичної спадщини. Для цього до навчальних програм з історії України, філології, культурології та соціогуманітарних дисциплін доцільно інтегрувати національно-патріотичні елементи. Аналіз історичних документів, вивчення творчості класичних і сучасних українських авторів, ознайомлення з музичною та театральною спадщиною, сприяють усвідомленню значущості національної культури, формуванню почуття відповідальності за збереження історичної пам’яті та розвитку громадянської позиції.

Мова є ключовим засобом самоідентифікації та зміцнення національної свідомості. Збереження й поширення української мовної культури в університетському середовищі безпосередньо впливає на стан національної ідентичності, сприяючи її утвердженню серед молоді та формуванню стійких громадянських орієнтацій. Зауважимо, що окрім використання української мови в освітньому процесі, важливим аспектом є її популяризація як мови повсякденного та неформального спілкування серед здобувачів освіти. Для цього варто створювати мотивуюче мовне середовище, що заохочує молодь використовувати українську мову в позаакадемічному житті — у студентських об’єднаннях, культурних заходах, дискусійних клубах, соціальних мережах і неформальному спілкуванні. Такі ініціативи сприяють не лише розвитку мовної культури, а й зміцненню національної ідентичності та громадянської відповідальності.

Не менш важливими є різноманітні методи і форми навчання: проєктне навчання, інтерактивні методи, рольові й ділові ігри у вищій школі допомагають студентові не лише опановувати знання, а й заглиблюватися у контекст української історії, культури та звичаїв. Так, проведення конференцій, присвячених регіональній культурній спадщині, запрошення науковців і митців, організація студентських дослідницьких експедицій дають змогу молоді не просто засвоювати теоретичні знання, а й особисто долучатися до вивчення та збереження культурних надбань України. Дедалі більшої ваги, на нашу думку, набуває і використання інформаційно-комунікаційних технологій у процесі пізнання національної ідентичності. Серед найефективніших рішень можна виокремити:

1. Віртуальні тури історико-культурними пам’ятками:

- 3D-екскурсії Софійським собором, Києво-Печерською лаврою, Львівським оперним театром, заповідником «Хортиця» (проєкт Google Arts & Culture).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- Доповнена реальність (AR) у мобільних застосунках для дослідження історичних об'єктів, таких як «Chornobyl AR» (віртуальні реконструкції Чорнобиля до аварії).
- Віртуальні тури та екскурсії, зокрема: Музеєм української домашньої ікони, Технічним музеєм ретро-автомобілів «Машини часу», Національним музеєм-заповідником українського гончарства в Опішному, Музеєм «Кобзаря» Т.Г. Шевченка, 3D-тур Кирилівською церквою, 3D-тур Софіївським собором, Національним музеєм «Чорнобиль», Національним музеєм народного мистецтва Гуцульщини та Покуття імені Йосафата Кобринського, Церквою Святого Духа в Рогатині (віртуальна екскурсія), Музеєм волинської ікони (віртуальна екскурсія), Національним музеєм народної архітектури та побуту України, Національним музеєм Тараса Шевченка, Національним науково-природничим музеєм НАН України (3D-тур), Віртуальним музеєм нематеріальної культурної спадщини України, Музеєм Ханенків (віртуальний тур), Музеями України просто неба (3D-тур), Хатою-музеєм Івана Франка в Криворівні (віртуальна екскурсія), Музеєм історії Острозької академії (віртуальна екскурсія).

2. Інтерактивні виставки та проєкти на основі AR/VR:

- VR-реконструкції історичних подій, наприклад – VR Музей війни – проєкт, який за допомогою кругових панорам у форматі 360°, відео з дронів та 3D-моделювання в деталях демонструє світовій спільноті, як виглядає геноцид української нації.
- AR-додатки для музеїв – наприклад, «V-Art», що дозволяє «оживляти» картини та скульптури в українських музеях.

3. Цифрові архіви та онлайн-бібліотеки:

- «Електронний архів визвольного руху» – унікальної цифрової колекції документів ОУН і УПА.
- «Українська бібліотека онлайн» – електронна база української класики та сучасної літератури.
- «Архів українського друку» Національної бібліотеки України імені В. Вернадського – зібрання рідкісних книг, періодики та документів.
- «Державний архів України» – оцифровані історичні документи, серед яких Конституція Пилипа Орлика, Універсали Богдана Хмельницького, матеріали Центральної Ради.

4. Гейміфіковані платформи та мобільні додатки:

- «Кліо» – інтерактивні історичні квести, що поєднують навчання з грою.
- «Mova» та «Р.І.Д.» – додатки для вдосконалення української мови, що популяризують її в молодіжному середовищі.
- «Ukraïner» – мультимедійний проєкт, що через відео, статті та фотоісторії знайомить користувачів із культурою та традиціями регіонів України.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- «Чарівний світ.UA», – мобільний додаток, який популяризує українську міфологію.

5. Освітній мультимедійний контент та соціальні мережі:

- YouTube-канали про українську історію та культуру:
  - «Історія Без Міфів» – науково-популярні лекції про історію України.
  - «Ukraïner» – експедиційні фільми про етнічні спільноти, культурну спадщину та народні традиції.
  - «TEDxKyiv» – відеолекції про національну ідентичність, культуру та мову.
- Подкасти та аудіопроєкти:
  - «Словотвір» – етимологія українських слів та історія мови.
  - «Кляті питання» – аналітичний подкаст про українську історію та культуру.
  - «UA: Радіо Культура» – цикл передач про розвиток національної культури.
- Документальні фільми та онлайн-архіви:
  - «ДНК України» – дослідження походження українців та їхньої історії.
  - «Спадок нації» – документальний проєкт про українську вишиванку та її значення.
  - «Україна. Повернення своєї історії» – науково-дослідницькі фільми про міфи та правду української історії.

6. Соціальні ініціативи та цифрові флешмоби:

- Всеукраїнські онлайн-акції, присвячені Дню української мови, Дню вишиванки, Дню Соборності України.
- Масові онлайн-лекції та курси від таких платформ, як Prometheus, EdEra, ВУМ online, що висвітлюють питання національної ідентичності, історії та культури України.
- Флешмоби в соцмережах (наприклад, #МояМоваУкраїнська, #ЧитайУкраїнською), що популяризують українську мову та культуру серед молоді.

Змістовну конкретику у прикладах можна забезпечити шляхом опису конкретних програм, курсів і заходів у закладах вищої освіти, що сприяють зміцненню національної ідентичності студентів. Так, університети можуть не лише підтримувати цифрові ініціативи, а й організовувати дослідницькі експедиції з вивчення локальної культурної спадщини, проводити щорічні конференції з доповідями про визначні події українського націєтворення, а також активно розвивати гуртки та студентські організації, які відроджують і популяризують традиційну українську культуру.

Водночас особливої уваги потребує розширення міждисциплінарного підходу, коли студенти, незалежно від спеціальності, отримують нагоду

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

розглядати культурні, історичні та мовні явища через призму різних наук. Наприклад, у програми можуть бути інтегровані модулі на кшталт “Історія технологій в Україні” чи “Економічні чинники українського державотворення”, що допоможуть підготувати всебічно розвинених фахівців, котрі розуміють взаємозв’язки між національною спадщиною й обраним фахом. У поєднанні з цифровими ініціативами, освітніми платформами та соціальними акціями, такий підхід дозволяє формувати у студентів стійку національну ідентичність, що базується не лише на знанні історії та культури, а й на активній участі в їхньому збереженні та популяризації.

Разом із тим орієнтація на національну ідентичність у вищій освіті сприяє формуванню важливих «soft skills»: розробка й реалізація спільних проєктів допомагають відточувати комунікаційні здібності, уміння працювати в команді та лідерські якості. Залучення студентів до заходів, присвячених культурно-історичній спадщині, стимулює критичне мислення й розвиває навички презентації та публічного виступу. Зрештою, цифрові технології й онлайн-платформи можуть стати потужним інструментом для популяризації національної культури та історії в університетському середовищі. Створення масових відкритих онлайн-курсів, віртуальних екскурсій пам’ятками, а також тематичних студентських спільнот у соціальних мережах дає змогу розширити коло зацікавлених осіб і зробити доступ до культурно-освітнього контенту більш гнучким і сучасним.

Розглядаючи вплив національної ідентичності на особистісний та фаховий розвиток здобувачів освіти, варто зазначити, що вона сприяє формуванню громадянської відповідальності й критичного мислення, а усвідомлення історичного процесу та ролі української нації - стимулює до аналізу інформації й ухвалення виважених рішень. У поєднанні зі збереженням національної спадщини це допомагає виробляти толерантність і повагу до культурного різноманіття. Знання власних традицій і коріння ніколи не суперечить відкритості до інших культур, адже розуміння й шана до свого підґрунтя формує готовність до діалогу з іншими народами. Крім того, почуття гордості за власну історію та культуру стимулює соціальну активність і ініціативність: студенти, які усвідомлюють значущість свого національного походження, частіше долучаються до громадської діяльності, здобуваючи таким чином лідерські та організаційні навички. Однак попри всі позитивні аспекти, у процесі утвердження національної ідентичності у вищій освіті існують проблеми й виклики. По-перше, це глобалізаційні впливи й домінування масової культури, що може витісняти українські традиції й цінності на периферію студентських інтересів. По-друге, не завжди вдається інтегрувати патріотичний та культурологічний компоненти в програми різних спеціальностей: інколи вони лишаються в межах окремих дисциплін чи формальних заходів до певних пам’ятних дат. Може відчуватися й нестача інноваційних методичних підходів та кваліфікованих викладачів, які могли б

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

системно й творчо формувати у студентів почуття національної належності, осучаснюючи цей процес. Тож необхідним є вдосконалення системи професійної підготовки й підвищення кваліфікації викладацького складу.

Водночас існує позитивний досвід, що свідчить про реальні кроки та перспективи розвитку у цьому напрямку: чимало університетів проводить культурно-просвітницькі заходи, науково-практичні конференції з історії України, літератури, фольклористики, залучає діячів культури й мистецтв до лекцій і майстер-класів, організовує студентські проєкти з популяризації українського надбання за кордоном.

Розбудова плідної співпраці між вищими навчальними закладами, громадськими організаціями, музеями, бібліотеками, а також обміни з іноземними партнерами дозволяють студентам краще усвідомити цінність національної ідентичності у світовому контексті. Подальший розвиток передбачає поглиблену інтеграцію інтерактивних технологій, зміцнення державно-громадської підтримки та вдосконалення освітніх програм, щоб національна свідомість стаючи органічною частиною фахової підготовки.

Висновки. Формування національної ідентичності у вищій освіті є стратегічно важливим процесом, що сприяє згуртованості суспільства, розвитку громадянської відповідальності та активного залучення молоді до соціального життя. Національна ідентичність ґрунтується на історичних подіях, культурних надбаннях, мові та світогляді, і відіграє ключову роль у процесі соціалізації особистості.

Сучасна система вищої освіти має значний потенціал для зміцнення національної ідентичності через інтеграцію національно-патріотичних компонентів у навчальні програми, використання інформаційно-комунікаційних технологій, соціальні ініціативи та культурно-просвітницькі заходи [4]. Віртуальні тури, цифрові архіви, інтерактивні виставки, онлайн-курси та гейміфіковані платформи є ефективними інструментами для популяризації української історії та культури серед студентів. Важливу роль відіграє міждисциплінарний підхід, який дозволяє розглядати національну спадщину в контексті різних наук, забезпечуючи комплексне розуміння її зв’язку з професійною діяльністю [5]. Також велике значення мають соціальні ініціативи, цифрові флешмоби та активність у соціальних мережах, які дозволяють залучати молодь до процесу формування національної ідентичності у сучасному динамічному середовищі. Однак, у цьому процесі існують певні виклики, зокрема вплив глобалізації, домінування масової культури, недостатня інтеграція національно-патріотичних елементів у навчальні програми різних спеціальностей, а також нестача інноваційних методичних підходів. Вирішення цих проблем потребує вдосконалення освітніх програм, підвищення кваліфікації викладацького складу, розвитку міжуніверситетської співпраці та залучення широкого кола партнерів, включно з громадськими організаціями, музеями та науковими інституціями.

Таким чином, подальший розвиток національної ідентичності у вищій освіті має базуватися на поєднанні традиційних та інноваційних методів навчання, широкому використанні цифрових технологій, підтримці студентських ініціатив та міждисциплінарному підході до вивчення культурної спадщини. Це сприятиме підготовці свідомих, активних громадян, здатних не лише зберігати національну спадщину, а й активно впливати на її розвиток у майбутньому.

Література:

1. Сладкий Д. Національна ідентичність як фактор національної та міжнародної безпеки. URL: https://surl.li/zvmnqu (останній перегляд: 05.03.2025).

2. Нагорна Л.П. Ідентичність національна [Електронний ресурс] // Енциклопедія історії України: Т. 3: Е-Й / Редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. НАН України. Інститут історії України. - К.: В-во "Наукова думка", 2005. - 672 с.: іл.. URL: https://surl.gd/mbvyzk (останній перегляд: 05.03.2025)

3. Горінов П., Драпушко Р. Становлення національної ідентичності українців як основа національної безпеки української держави. URL: http://lsej.org.ua/10_2022/2.pdf (останній перегляд: 05.03.2025).

4. Городецька Нателла (2025). МЕНТАЛЬНА АРИФМЕТИКА ТА НЕЙРОПЛАСТИЧНІСТЬ: ЯК ВПРАВИ НА АБАКУС ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК МОЗКУ. Актуальні питання у сучасній науціNo2(32)2025, с. 809-819 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172/20144

5. Dudina O., Haborets O., Strelchenko L., Mazurenko O., Pyshnohub M. The Role of Information Technology in the Training of Healthcare Professionals. Journal of Higher Education Theory and Practice, 2022. № 22(6). P. 103–112. [Електронний ресурс]. URL: https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i6.5232. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:QIV2ME_5wuYC

References:

1. Sladkyi, D. (n.d.). *Natsionalna identychnist yak faktor natsionalnoi ta mizhnarodnoi bezpeky* [National Identity as a Factor of National and International Security]. Retrieved March 5, 2025, from https://surl.li/zvmnqu [in Ukrainian].

2. Nahorna, L.P. (2005). *Identychnist natsionalna* [National Identity]. In *Entsyklopediia istorii Ukrainy*, Vol. 3: E–Y (V.A. Smolii, Ed.). National Academy of Sciences of Ukraine, Institute of History of Ukraine. Kyiv: Naukova dumka. Retrieved March 5, 2025, from https://surl.gd/mbvyzk [in Ukrainian].

3. Horinov, P., & Drapushko, R. (2022). *Stanovlennia natsionalnoi identychnosti ukraintsiv yak osnova natsionalnoi bezpeky ukrainskoi derzhavy* [Formation of Ukrainians' National Identity as the Basis of National Security of the Ukrainian State]. Retrieved March 5, 2025, from http://lsej.org.ua/10_2022/2.pdf [in Ukrainian].

4. Horodetska Natella (2025). MENTAL ARITHMETIC AND NEUROPLASTICITY: HOW ABACUS EXERCISES AFFECT BRAIN DEVELOPMENT. Current Issues in Modern Science No. 2(32) 2025, pp. 809-819 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172/20144

5. Dudina O., Haborets O., Strelchenko L., Mazurenko O., Pyshnohub M. The Role of Information Technology in the Training of Healthcare Professionals. Journal of Higher Education Theory and Practice, 2022. № 22(6). P. 103–112. [Електронний ресурс]. URL: https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i6.5232. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:QIV2ME_5wuYC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.016:[796.85+615.825

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-234-246

Вербицький Віталій Анатолійович в.о.декана факультету фізичного виховання і спорту, кандидат історичних наук, доцент кафедри медико-біологічних основ спорту та фізкультурно-спортивної реабілітації, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, https://orcid.org/0009-0000-2062-9963

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДАННЯ ДИСЦИПЛІНИ «СХІДНІ СИСТЕМИ ФІЗКУЛЬТУРНО-СПОРТИВНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ» В СИСТЕМІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРІВ В ГАЛУЗІ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Анотація: Підготовка здобувачів вищої освіти спеціальності 017 «Фізична культура і спорт» – важливе завдання в реалізації державної Стратегії розвитку фізичної культури до 2028 року. З метою підвищення якості професійної підготовки в навчальний процес запропоновано цикл вибіркових дисциплін. Підготовка майбутніх фахівців в галузі фізичної культури і спорту ускладнюється воєнним станом в Україні. Спостерігаються погіршення стану здоров'я студентів та викладачів, переїзд їх в безпечні міста, стрес та інші кризові явища. **Метою статті** є визначення особливості викладання навчальної дисципліни «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації» в системі підготовки магістрів за освітньою програмою «Фізкультурно-спортивна реабілітація» в циклі вибіркових освітніх компонент. **Результати дослідження.** Визначено, що план та теми дисципліни адаптовано до актуальних викликів сьогодення. Застосування східних методик рекомендовано для реабілітації військовослужбовців, ветеранів, вимушених переселенців та осіб, які зазнали психологічних та фізичних травм. Використання східних методик дозволить майбутнім фахівцям в галузі фізичної культури задіяти на практиці східні методики фізкультурно-спортивної реабілітації, а саме: комплекси фізичних вправ з йоги, цигун, тайцзіцюань, дихальних та енергетичних технік для зменшення рівня стресу, тривожності, покращення фізичного та емоційного стану. Дисципліною передбачено практичну орієнтацію та мобільність навчального процесу: значна кількість годин відведено для проведення практичних занять. До особливостей викладання дисципліни «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації» можна віднести індивідуалізований підхід. Використання східних методик дозволяє удосконалити програму реабілітації, зробити її більш ефективнішою, індивідуально підходити до відновлення ментального та фізичного здоров'я кожного пацієнта.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

В останні роки використання сучасних технологій та цифрових платформ у вищий школі набуває вагомого значення. Нами запроваджено відеоуроки та онлайн-семінари для вивчення східних практик. Викладання дисципліни «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації» характеризується культурологічним аспектом. Відбувається ознайомлення студентів з культурним контекстом, філософією, традиціями, специфічними підходами в лікуванні та профілактиці захворювань, що впливають на формування сучасних реабілітаційних методик. Навчальний процес магістрів передбачає значний обсяг науково-дослідницької роботи. Досліджуючи роботу студентів на занятті відмічено, що більшість магістрів (71,4 %) опановують навчальний матеріал на відмінно та добре, що пояснюється самостійним та свідомим вибором дисципліни. **Висновки.** Отримані дані свідчать про певні особливості викладання дисциплін в системі підготовки магістрів в галузі фізичної культури, які навчаються за освітньою програмою «Фізкультурно-спортивна реабілітація» в умовах воєнного стану.

Ключові слова: фізкультурно-спортивна реабілітація, дисципліна, воєнний стан, магістр, фізична культура

Verbytskyi Vitalii Anatoliiovych Acting Dean of the Faculty of Physical Education and Sports, PhD in History, Associate Professor of the Department of Medical and Biological Foundations of Sports and Physical Culture-Sports Rehabilitation, Petro Mohyla Black Sea National University, https://orcid.org/0009-0000-2062-9963

FEATURES OF TEACHING THE DISCIPLINE «EASTERN SYSTEMS OF PHYSICAL CULTURE AND SPORTS REHABILITATION» IN THE TRAINING SYSTEM OF MASTER'S STUDENTS IN THE FIELD OF PHYSICAL CULTURE UNDER MARTIAL LAW CONDITIONS

Abstract. The training of higher education applicants in the specialty 017 "Physical Culture and Sports" is a crucial task in implementing the state Strategy for the Development of Physical Culture until 2028. To improve the quality of professional training, a cycle of elective disciplines has been introduced into the educational process. The training of future specialists in the field of physical culture and sports is complicated by martial law in Ukraine. There has been a deterioration in the health of students and teachers, relocation to safer cities, stress, and other crisis phenomena. **The aim of the article** is to determine the features of teaching the academic discipline "Eastern Systems of Physical Culture and Sports Rehabilitation" within the master's training system under the educational program "Physical Culture and Sports Rehabilitation" as part of the cycle of elective educational components. **Results.** It has been determined that the curriculum and topics of the discipline have

been adapted to the current challenges of today. The use of Eastern methods is recommended for the rehabilitation of military personnel, veterans, internally displaced persons and persons who have suffered psychological and physical trauma. The use of Eastern methods will allow future specialists in the field of physical education to use in practice Eastern methods of physical education and sports rehabilitation, namely: sets of physical exercises in yoga, qigong, tai chi, breathing and energy techniques to reduce stress and anxiety. The discipline emphasizes a practical orientation and flexibility in the educational process, with a significant number of hours allocated for practical sessions. The features of teaching the discipline «Eastern Systems of Physical Education and Sports Rehabilitation» include an individualized approach. The use of oriental techniques allows you to improve the rehabilitation program, make it more effective, and individually approach the restoration of the mental and physical health of each patient.

In recent years, the use of modern technologies and digital platforms in higher education has gained significant importance. Students are introduced to the cultural context, philosophy, traditions, and specific approaches to the treatment and prevention of diseases that influence the formation of modern rehabilitation methods. The master's training process includes a significant amount of research work. Analyzing students' performance in classes, it was noted that the majority of master's students (71,4%) master the educational material at an excellent or good level, which can be attributed to their independent and conscious choice of the discipline. **Conclusions.** The obtained data indicate certain features of teaching disciplines in the master's training system in the field of physical culture, studied under the educational program «Physical Culture and Sports Rehabilitation» under martial law conditions.

Keywords: physical culture and sports rehabilitation, discipline, martial law, master's student, physical culture.

Постановка проблеми. В Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року в Україні звернуто увагу на проблеми кадрового забезпечення сфери фізичної культури і спорту. В Постанові Кабінету Міністрів (04.11.2020 р. № 1089) зазначено необхідність забезпечення підготовки та професійного розвитку фахівців фізичної культури і спорту з мотивацією до результативної роботи. Потрібно розробити та здійснити комплексні заходи із підвищення престижності професій у сфері фізичної культури і спорту на ринку праці, удосконалити систему підготовки та професійного розвитку фахівців сфери фізичної культури і спорту [1]. В Україні належну увагу приділяють перебудові національної системи навчання у закладах вищої освіти відповідно до Європейських стандартів. Однією із складових цієї системи є залучення інноваційних та наукових підходів до викладання дисциплін. Визначено, що для підготовки фахівців в галузі фізичної культури, крім теоретичних знань, необхідно створювати умови для розвитку практичних навичок.

В останні роки, у зв'язку з військовими діями, реалізація Стратегії розвитку фізичної культури і спорту, зокрема проблема підготовки майбутніх фахівців зазнала ряд змін: зміна місць проживання та навчання – переїзд студентів та викладачів в безпечні міста України та за кордон. В більшій мірі були використані дистанційні та змішані форми навчання. Особливу увагу приділено розвитку стресостійкості як викладачів так і здобувачів вищої освіти. В закладах вищої освіти посилили свою діяльність центри психологічної підтримки. Підготовка фахівців в галузі фізичної культури під час війни стала більш адаптованою до сучасних викликів. Впроваджено курси, які спрямовані на всі види реабілітації, підтримку фізичного й ментального здоров'я.

Стандартом вищої освіти магістерського рівня спеціальності 017 Фізична культура і спорт (від 11.05.2021 р.) одним із загальних компетенцій визначено здатність до адаптації та дії в новій ситуації [2].

Східні системи оздоровлення та реабілітації займають важливе місце в системі фізичної культури, сприяючи зміцненню здоров'я, фізичному розвитку та формуванню рухових вмінь та навичок. Наразі виникла необхідність вивчення східних систем оздоровлення та реабілітації для впровадження в навчальний процес підготовки фахівців в галузі фізичної культури. Так, ще до військових дій, з метою вдосконалення сучасної системи фізичного та духовного виховання учнів протягом 2017-2022 р.р. було проведено експеримент всеукраїнського рівня за темою «Організаційно-педагогічні умови фізичного та духовного виховання учнів на основі східних єдиноборств та поглибленого вивчення східних мов» (м. Львів) [3]. Отже, проблема викладання східних систем фізкультурно-спортивній реабілітації в якості вибіркової навчальної дисципліни в підготовці магістрів в галузі фізичної культури під час військових дій набуває нового змісту та актуальності.

Дослідження проводилися відповідно темі науково-дослідної роботи, яку проводить факультет фізичного виховання і спорту ЧНУ ім. Петра Могили, Державний реєстраційний номер: 0124U004960 «Оптимізація спортивної, фізкультурно-оздоровчої та рекреаційно-реабілітаційної діяльності різних груп населення південного регіону України у воєнний та повоєнний час».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Під час військових дій в Україні з метою підвищення ефективності навчального процесу підготовки магістрів в галузі фізичної культури були проведені дослідження (І.Бондаренко, А.Біла, 2023), які були пов'язані з викладанням дисципліни «Систематизація наукових підходів оптимізації науково-дослідної роботи в спорті». В результаті аналізу взаємозв'язку між кількістю балів з дисципліни «Систематизація наукових підходів оптимізації науково-дослідної роботи в спорті» та кількістю балів, яку набрали магістри з проходження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

переддипломної практики, з'ясовано високий рівень кореляції (r_{xy}=0,77). Впроваджена дисципліна сприяла підвищенню рівня професійних знань здобувачів вищої освіти, формуванню практичних навичок роботи з науковими джерелами, раціональному використанню наукових методів дослідження. Як вважають науковці, особливості побудови програми викладання дисципліни сприяли активній участі магістрів під час проходження переддипломної практики та в подальшій праці при написанні дипломної роботи [4].

Фахівці відмічають певні труднощі в проведенні практик в закладах вищої освіти. Внаслідок військових дій частина студентів перебуває закордоном. Зазначено, що в організації дистанційного навчання викладачі університету мають певний досвід, але для проходження педагогічної практики застосовуються різні індивідуальні форми. Розглядається питання проходження альтернативної педагогічної практики в країні перебування. Науковці визначають проблеми, які пов'язані з базами практик щодо умов співпраці. До особливостей організації педагогічних практик відносять роботу старост і викладачів з пересилкою документації, щоб забезпечити вчасну доставку угод і направлень, звіти студентів [5, с.7].

Як відзначають науковці, відповідно до сучасних вимог індустрії спорту виникає необхідність в удосконаленні системи підготовки фахівців зі спорту. Одним з шляхів підвищення ефективності навчального процесу в ТНПУ імені В. Гнатюка з підготовки магістрів є науково-педагогічна практика, яка є заключним етапом у системі практичної підготовки магістра фізичної культури і спорту. В результаті проходження практики здобуті знання, вміння і навички дозволять магістру спеціальності 017 Фізична культура і спорт бути більш освіченим у теоретичному плані та адаптованим до практичної діяльності в сучасних умовах [5, с.13].

Вченими запропоновано шляхи подолання проблем в сфері освіти під час збройної агресії: діяти, керуючись безпекою на всіх рівнях: національному, регіональному, на рівні конкретного закладу освітніх послуг. Використовувати досвід місцевих громад, корегувати альтернативні способи отримання знань; переміщувати здобувачів освіти у безпечну місцевість і зараховувати їх до навчальних програм; забезпечувати доступ до дистанційного і інтерактивного навчання, навіть при низькому бюджеті; вдосконалити роботу літніх і вечірніх шкіл; надавати доступ до тимчасових або альтернативних місць навчання [6, с.31].

На сьогоднішній день через війну дуже багато людей відмовляються отримувати вищу освіту в Україні. Вченим запропоновані заходи які можуть допомогти підвищити рівень вищої освіти в умовах воєнного стану: стабільне фінансування закладів освіти для забезпечення якості освіти та збереження наукового потенціалу, розробка програм психологічної підтримки для студентів, які стикаються із стресом та емоційними труднощами через війну;

введення психологічних тренінгів для збільшення стресостійкості та вміння управляти емоціями; гнучкість навчання та вдосконалення дистанційної освіти, стимулювання наукових досліджень, сприяння міжнародному співробітництву, залучення студентів до міжнародних освітніх програм та обмінів [6, с.256-257].

Науковцями звернено увагу на використання інформаційних технологій в навчальному процесі підготовки здобувачів вищої освіти в умовах військових дій: створення інтерактивних навчальних занять, індивідуалізація навчального процесу з врахуванням потреб та рівня кожного студента. Рекомендовано використовувати спеціалізовані програм для розкладів, ведення журналів, оцінювання успішності здобувачів освіти. З метою підвищення ефективності навчального процесу бажано звернути увагу на створення інтерактивних презентацій, відеоматеріалів, веб-сайтів. В умовах дистанційного навчання інформаційні технології відіграють ключову роль в організації освітнього процесу, забезпеченні комунікації між викладачами, студентами в наданні доступу до навчальних ресурсів. Таким чином, використання цифрових технологій у професійній діяльності сприяє покращенню якості освіти, всебічному розвитку здобувачів освіти та їхній підготовці до життя в сучасному суспільстві [6, с.265].

Мета статті – визначення особливості викладання навчальної дисципліни «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації» в системі підготовки магістрів за освітньою програмою «Фізкультурно-спортивна реабілітація» в циклі вибіркових освітніх компонент.

Матеріали та методи дослідження. У дослідженні взяли участь здобувачі вищої освіти другого магістерського рівня, які навчаються на 5 курсі Чорноморського національного університету імені Петра Могили (n=14). Були систематизовані наукові періодичні видання, нормативні документи щодо впровадження в навчальний процес підготовки магістрів дисциплін, які вдосконалюють професійну підготовку здобувачів вищої освіти під час військових дій. Проаналізовані матеріали конференцій, в яких науковці намагалися окреслити шляхи подолання проблем в підготовці здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану.

Результати дослідження. В результаті досліджень науковцями визначено та експериментально підтверджено ефективність програмних результатів навчання як складових освітньо-професійної програми «Фізична культура і спорт» для підготовки здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти. Встановлено критерії та рівні готовності до професійної діяльності в умовах фітнес-центру. За результатами оцінки ефективності програмних результатів навчання в межах вищезазначеної освітньо-професійної програми, важливими структурними компонентами готовності, що формують факторну структуру дисперсійних ознак, визначено: мотиваційний компонент – 31,3% загальної дисперсії ознак; когнітивно-рефлексив-

ний компонент – 25,8%; особистісно-діяльнісний компонент – 20,47%. Виявлено, що в Університеті Ушинського систематично проводиться моніторинг якості освітнього процесу, оцінювання рівня знань студентів та підвищення кваліфікації викладачів. Оптимізовано структуру професійної готовності майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту до роботи у фітнес-центрах. Також удосконалено підходи до розробки та проєктування змісту освітньо-професійної програми, що сприяє підвищенню рівня професійної підготовки фахівців [7].

В дисертаційному досліджені Ю.Дутчака (2021) визначено систему забезпечення якості професійної підготовки майбутніх магістрів середньої освіти з фізичної культури. Науковець представив модель системи забезпечення якості професійної підготовки здобувачів вищої освіти як багатокомпонентне утворення, яке містить цільовий, змістовий, теоретико-методологічний, технологічний, критеріально-оцінювальний блоки та дидактичне забезпечення на друкованих і електронних носіях [8].

В ЧНУ імені Петра Могили з метою підвищення якості підготовки фахівців в галузі фізичної культури науковці визначали ефективність дистанційного навчання студентів, які навчаються на факультеті фізичного виховання і спорту. Було визначено, що якість дистанційного навчання в університетах залежить від адміністративної підтримки, змісту методичних матеріалів, дизайну платформи дистанційного навчання, технологічної підтримки. Було рекомендовано в освітніх програмах збільшити обсяг годин для опанування інформаційними технологіями, для формування відповідних компетентностей для майбутньої професійної діяльності [9].

Вивчаючи пофесійні компетентності магістрів спеціальності «Фізична культура і спорт», які навчаються в Харківській державній академії фізичної культури, за освітньо-професійною програмою «Тренувальна діяльність в обраному виді спорту» було визначено, що формуванню професійної компетентності майбутніх тренерів-викладачів дитячо-юнацьких спортивних шкіл сприятиме вивчення магістрантами циклу дисципліни спеціалізації, таких як: «Сучасні технології підготовки в обраному виді спорту», «Сучасні аспекти розвитку та функціонування адаптивного спорту», «Актуальні проблеми сучасного спорту», «Медико-біологічні проблеми спортивного тренування» [10].

Зокрема, дослідження показали, що в Китайській Народній Республіці підготовка вчителів фізичної культури повинна базуватися на сучасних концепціях індивідуального підходу на всіх етапах підготовки. Такий підхід сприятиме можливості кожного здобувача вищої освіти обрати вид спорту, у якому хотів би отримувати і вдосконалювати професійні знання й навички, а також буде враховувати індивідуальні особливості майбутніх фахівців з фізичної культури при вивченні обраного ними виду спорту [11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У результаті досліджень (Shapran Y. et al., 2022) було проведено аналіз основних форм та методів проведення професійної підготовки майбутніх вчителів фізичної культури в різних країнах світу (Швейцарія, США, Німеччина, Австрія, Норвегія, Великобританія). Ці країни були обрані авторами завдяки їх ефективним методичним системам. Згідно результатів цієї роботи автори дійшли висновку, що лекції, семінари, майстер-класи, навчальна практика та стажування, які мають особливості, пов'язані з національними та територіальними відмінностями, залишаються основними формами професійної підготовки майбутніх вчителів фізичного виховання в різних країнах. Однак наразі ці форми навчання зазнають певних змін під впливом інновацій. У першу чергу, це стосується впровадження відеолекцій, візуалізаційних лекцій, семінарів на основі проєктів. Крім того, важливо індивідуалізувати та персоналізувати методи навчання та оцінювання, щоб майбутні вчителі фізичного виховання могли ефективно організувати навчальний процес. Слід зазначити, що автори також наголошують на факті поступової заміни спортивних та фізичних навичок аксіологічними підходами до викладання. Також у статті зазначено, що найпоширеніші методи підготовки з фізичного виховання спрямовані на розвиток моторних навичок майбутніх вчителів. У країнах, які зазначено вище, акцент робиться на тестуванні, групових проєктах, кейс-стаді, ділових- та рольових іграх, презентаціях і моделювання. Так, самостійна робота студентів спирається на інтерактивні методи, щоб майбутні вчителі могли усвідомити важливість глибокої попередньої підготовки, а також сформувати ціннісне ставлення до підготовки вчителів в цілому [12].

В 2024 році здобувачам вищої освіти спеціальності 017 «Фізична культура і спорт», які навчаються за освітньою програмою «Фізкультурно-спортивна реабілітація» в ЧНУ імені Петра Могили було запропоновано перелік вибіркових дисциплін, з яких студенти обрали «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації». В умовах воєнного стану дисципліна набуває особливого значення, оскільки дозволяє ефективно застосовувати засоби та методи фізкультурно-спортивної реабілітації для осіб, які зазнали стресу, психологічного й фізичного виснаження, поранень та травм. Навчальна дисципліна «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації» спрямована на вивчення теоретичних основ і практичного застосування східних методів оздоровлення, відновлення та підвищення функціональних можливостей організму. Викладання дисципліни передбачає проведення 90 год, з яких 18 год – лекційного курсу, 36 год – практичних занять, решта годин – самостійна робота.

Заняття у 2024-2025 навчальному році відбувалися дистанційно в Online форматі в Zoom режимі. Також застосовувалися синхронна і асинхронна форми виконання заданого матеріалу здобувачам вищої освіти на платформі Moodle.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Представлено наступні теми для вивчення:

- теоретичні та філософські концепції східних методик оздоровлення
- гімнастика Цигун, методика її викладання та особливості
- гімнастика тайцзицюань, методика викладання та особливості
- гімнастика Ушу, методика викладання та особливості
- методика викладання йоги, хатха-йога, комплекс вправ
- методика викладання системи оздоровлення Кацудзо Ніши, комплекс вправ.

Нами визначено ряд особливостей викладання дисципліни «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації» в системі підготовки магістрів за спеціальністю 017 Фізична культура і спорт.

Навчальний план теми дисципліни адаптовано до актуальних викликів сьогодення. Застосування східних методик рекомендовано для реабілітації військовослужбовців, ветеранів, переселенців та осіб, які пережили травматичні події. Використання східних методик дозволить майбутнім фахівцям в галузі фізичної культури розширити свій теоретичний арсенал знань, включити в свою практичну діяльність ефективні методики східної медицини, зокрема, комплекси фізичних та дихальних вправ з йоги, цигун, тайцзіцюань, ушу з метою відновлення фізичних якостей, емоційного стану, втрачених внаслідок перенесених травм.

Дисципліною передбачено практичну орієнтацію та мобільність навчального процесу: значна кількість годин відведено для проведення практичних занять. Використання онлайн-формату для навчання дозволяє студентам навчатися навіть за умов обмеженого доступу до навчальних закладів.

Включення до навчального процесу підготовки майбутніх фахівців в галузі фізичної культури елементів ментального фітнесу, дихальних та енергетичних технік, формують у магістрів компетенції щодо підвищення рівня спортивної підготовки, відновлення фізичних якостей, психоемоційного стану тощо. Отже, виникає можливість тісної співпраці з тренерами, фахівцями центрів психологічної підтримки тощо.

До особливостей викладання дисципліни «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації» можна віднести індивідуалізований підхід. Використання східних методик дозволяє удосконалити програму реабілітації, зробити її більш ефективнішою, індивідуально підходити до відновлення ментального та фізичного здоровя кожного пацієнта.

Як відмічають викладачі закладів вищої освіти, в останні роки (епідемія вірусу, військові дії) використання сучасних технологій та цифрових платформ набуває вагомого значення. Нами запроваджено відеоуроки та онлайн-семінари для вивчення східних практик.

Викладання дисципліни «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації» характеризується культурологічним аспектом. Проходження тем дисципліни пов'язано з вивченням історичних та філософських основ східних оздоровчих систем. Відбувається ознайомлення студентів з культурним контекстом і традиціями, що впливають на реабілітаційні методики.

Відомо, що навчальний процес магістрів передбачає значний науково-дослідницький компонент. Аналізуються наукові дослідження щодо ефективності східних методик у фізкультурно-спортивній реабілітації, у реабілітації осіб, що пережили бойові дії [13]. Робочою програми дисципліни передбачено проведення індивідуального науково-дослідного завдання. Вивчається ефективність наукових досліджень щодо впливу йоги, цигун та інших східних комплексів вправ на психофізіологічний стан людини.

Після проходження курсу магістри будуть володіти знаннями щодо застосування східних методик у реабілітаційній практиці в умовах воєнного стану, розробляти програми фізкультурно-спортивної реабілітації для різних категорій населення, враховуючи воєнні та післявоєнні виклики, використовувати комплекси вправ східних методик для зниження рівня стресу. Опанування курсом дозволить майбутнім фахівцям в галузі фізичної культури працювати у складі команд, взаємодіючі з психологами, реабілітологами [14].

Досліджуючи роботу студентів на занятті ми відмічаємо, що більшість магістрів (71,4 %) опановує навчальний матеріал на відмінно та добре, що пояснюється самостійним та свідомим вибором дисципліни.

Висновки. Таким чином, вибір здобувачами вищої освіти в галузі фізичної культури і спорту для вивчення дисципліни «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації» в умовах воєнного стану набуває критичного значення для фізичного та психоемоційного відновлення населення. Дисципліна стає важливим компонентом професійної підготовки магістрів, що дозволяє ефективно застосовувати східні методи у кризових умовах в Україні.

В подальших дослідженнях вбачаємо перспективними напрямами з удосконалення навчального процесу магістрів в галузі фізичної культури:

- розробку електронного методичного посібника з напряму східних систем фізкультурно-спортивної реабілітації для підготовки магістрів, визначення його ефективності щодо формування сучасного фахівця з галузі фізичної культури і спорту;
- проведення опитування фахівців в галузі фізичної культури, студентів з визначення їх оціночних суджень щодо удосконалення методичного забезпечення дисципліни «Східні системи фізкультурно-спортивної реабілітації».

Література:

1. Постанова Кабінету Міністрів України від 04.11.2020 року № 1089. Про затвердження Стратегії розвитку фізичної культури і спорту на період до 2028 року: [Електронний ресурс]. Режим доступу – https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF#Text.

2. Стандарт вищої освіти: другий (магістерський) рівень вищої освіти, галузь знань 01 Освіта/Педагогіка, спеціальність 017 Фізична культура і спорт. Затверджено та введено в дію наказом Міністерства освіти і науки України від 11.05.2021 р. No 516

3. Наказ Міністерства освіти і науки України від 03.04.2018 року № 315. Про проведення експерименту всеукраїнського рівня за темою «Організаційно-педагогічні умови фізичного та духовного виховання учнів на основі східних єдиноборств та поглибленого вивчення східних мов» у 2017 - 2022 роках. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/npa/pro-provedennya-eksperimentu-vseukrayinskogo-rivnya-za-temoyu-organizacijno-pedagogichni-umovi-fizichnogo-ta-duhovnogo-vihovannya-uchniv-na-osnovi-shidnih-yedinoborstv-ta-pogliblenogo-vivchen

4. Бондаренко І.Г., Біла А.А., Бондаренко О.В. Підвищення ефективності системи професійної підготовки магістрів в галузі фізичної культури і спорту. Перспективи та інновації науки, Серія «Педагогіка», 2023. Вип. 9 (27). С.91-101

5. Практична підготовка здобувачів вищої освіти в умовах воєнного стану: Матеріали міжфакультетського навчально-методичного семінару. Тернопіль: Вектор, 2022. 50 с. Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28102/3/Prakt_pidgotovka_zdobyvachiv.pdf

6. Освітній процес в умовах війни та у повоєнний період: виклики, правила, перспективи : матеріали всеукраїнського науковопедагогічного підвищення кваліфікації, 4 березня – 14 квітня 2024 року. Львів – Торунь : Liha-Pres, 2024. 368 с

7. Джуринський П., Воробйова С., Хом'якова О. Перевірка підготовки майбутніх магістрів з фізичної культури і спорту до діяльності в умовах фітнес-центру. *Слобожанський науково-спортивний вісник*, 2021. № 4(84). С. 57-62, doi:10.15391/snsv.2021-4.009

8. Дутчак Ю. В. Система забезпечення якості професійної підготовки майбутніх магістрів середньої освіти з фізичної культури…дис. на здобуття наук. ступеня доктора пед. наук зі спеціальності 13.00.04 – теорія і методика професійної освіти. Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова. Київ, 2021.

9. Бондаренко І., Андрющенко М., Маєр В., Кураса Г., Бондаренко О. Оцінка ефективності організації дистанційного навчання майбутніх фахівців з фізичної культури. *Вісник Прикарпатського університету. Серія: Фізична культура*. 2020.(35). С. 9-17.

10. Гращенкова Ж., Шутєєв В., Ленська О. Професійні компетентності магістрів спеціальності «Фізична культура і спорт». *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова.* 2021. Серія 15, (12(144), 47-51. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.12(144).10

11. Xiaofei W., Korobeinik V. & Kozina Z. Features of the organization of teaching for future physical education teachers in the People's Republic of China and the possibility of implementing an individual approach in their training: a review article. *Health, Sport, Rehabilitation*. 2021. *7*(2), 8–17. https://doi.org/10.34142/HSR.2021.07.02.01

12. Shapran Y., Shapran O., Raytarovska I., Rybalko P., Romanenko V., & Halaidiuk M. Forms and Methods of Future Physical Education Teachers' Training: An Analysis of Foreign Experience. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. 14(1Sup1), 127-144. https://doi.org/10.18662/rrem/14.1Sup1/541

13. Ruban M.Y., Baka B.O. Formation and development of mainline electric locomotive engineering in independed Ukraine (1991 – 2008) // Дослідження з історії і філософії науки і техніки / ред. рад.: д. іст. н., доц. Тверитнікова О.Є. (гол.) [та ін.]. – Дніпро: ДНУ імені О. Гончара, 2020. – № 29 (1). – С. 105 – 112. DOI: https://doi.org/10.15421/272013 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:5nxA0vEk-isC

14. Dudina O., Haborets O., Strelchenko L., Mazurenko O., Pyshnohub M. The Role of Information Technology in the Training of Healthcare Professionals. Journal of Higher Education Theory and Practice, 2022. № 22(6). P. 103–112. [Електронний ресурс]. URL: https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i6.5232. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:QIV2ME_5wuYC

References:

1. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 04.11.2020 roku № 1089. Pro zatverdzhennia Stratehii rozvytku fizychnoi kultury i sportu na period do 2028 roku [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 4, 2020, No. 1089. On the approval of the Strategy for the Development of Physical Culture and Sports for the period until 2028] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1089-2020-%D0%BF# Text [in Ukrainian].

2. Standart vyshchoi osvity: druhyi (mahisterskyi) riven vyshchoi osvity, haluz znan 01 Osvita/Pedahohika, spetsialnist 017 Fizychna kultura i sport [Standard of higher education: second (master's) level of higher education, field of knowledge 01 Education/Pedagogy, specialty 017 Physical culture and sports from May 11 2021, No 516]. (2021, nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 11.05.2021 r. No 516) [in Ukrainian].

3. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 03.04.2018 roku № 315. Pro provedennia eksperymentu vseukrainskoho rivnia za temoiu «Orhanizatsiino-pedahohichni umovy fizychnoho ta dukhovnoho vykhovannia uchniv na osnovi skhidnykh yedynoborstv ta pohlyblenoho vyvchennia skhidnykh mov» u 2017 - 2022 rokakh [On conducting an all-Ukrainian experiment on the topic "Organizational and pedagogical conditions for the physical and spiritual education of students based on oriental martial arts and in-depth study of oriental languages" in 2017 – 2022] (n.d.). https://mon.gov.ua/. Retrieved from: https://mon.gov.ua/npa/pro-provedennya-eksperimentu-vseukrayinskogo-rivnya-za-temoyu-organizacijno-pedagogichni-umovi-fizichnogo-ta-duhovnogo-vihovannya-uchniv-na-osnovi-shidnih-yedinoborstv-ta-pogliblenogo-vivchen [in Ukrainian].

4. Bondarenko, I. H, Bila. A.A. & Bondarenko, O.V. (2023). Pidvyshchennia efektyvnosti systemy profesiinoi pidhotovky mahistriv v haluzi fizychnoi kultury i sportu [Increasing the efficiency of the system of professional training of masters in the field of physical education and sports]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky, Seriia «Pedahohika» – Prospects and Innovations of Science, Series «Pedagogy»,* 9 (27),91-101. [in Ukrainian].

5. Praktychna pidhotovka zdobuvachiv vyshchoi osvity v umovakh voiennoho stanu: Materialy mizhfakultetskoho navchalno-metodychnoho seminaru [Practical training of higher education applicants under martial law]: Materialy mizhfakultetskoho navchalno-metodychnoho seminaru. Ternopil: Vektor, 2022. 50 s. Режим доступу: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/28102/3/Prakt_pidgotovka_zdobyvachiv.pdf [in Ukrainian].

6. Osvitnii protses v umovakh viiny ta u povoiennyi period: vyklyky, pravyla, perspektyvy [Educational process in wartime and post-war period: challenges, rules, prospects]: materialy vseukrainskoho naukovopedahohichnoho pidvyshchennia kvalifikatsii, 4 bereznia – 14 kvitnia 2024 roku. Lviv – Torun : Liha-Pres, 2024. 368 s. [in Ukrainian].

7. Dzhurynskyi, P., Vorobiova, S. & Khomiakova, O. (2021). Perevirka pidhotovky maibutnikh mahistriv z fizychnoi kultury i sportu do diialnosti v umovakh fitnes-tsentru [Verification of the preparation of future masters in physical education and sports for activities in a fitness center]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk – Slobozhanskyi Herald of Science and Sport*, № 4(84), 57-62. doi:10.15391/snsv.2021-4.009 [in Ukrainian].

8. Dutchak, Yu.V. (2021). Systema zabezpechennia yakosti profesiinoi pidhotovky maibutnikh mahistriv serednoi osvity z fizychnoi kultury [The system of quality assurance for professional training of future secondary education masters in physical culture]. *Extended abstract of Doctor's thesis.* Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M. P. Drahomanova [in Ukrainian].

9. Bondarenko, I., Andryushchenko, M., Mayer, V., Kurasa, H. & Mayer, V. (2020). Otsinka efektyvnosti orhanizatsii dystantsiinoho navchannia maibutnikh fakhivtsiv z fizychnoi kultury [Assessment of the effectiveness of organizing distance learning for future physical education specialists]. *Visnyk Prykarpatskoho universytetu. Seriia: Fizychna kultura – Bulletin of the Precarpathian University. Series: Physical Culture*,35, 9-17 [in Ukrainian].

10. Hrashchenkova, Zh., Shutieiev, V. & Lenska, O. (2021). Profesiini kompetentnosti mahistriv spetsialnosti «Fizychna kultura i sport» [Professional competencies of masters in the specialty "Physical Culture and Sports"]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova – Scientific journal of the Mykhailo Dragomanov Ukrainian State University*, 15, 12(144), 47-51. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.12(144).10 [in Ukrainian].

11. Xiaofei, W., Korobeinik, V., & Kozina, Z. (2021). Features of the organization of teaching for future physical education teachers in the People's Republic of China and the possibility of implementing an individual approach in their training: a review article. *Health, Sport, Rehabilitation*, 7(2), 8–17. https://doi.org/10.34142/HSR.2021.07.02.01 [in English].

12. Shapran, Y., Shapran, O., Raytarovska, I., Rybalko, P., Romanenko, V., & Halaidiuk, M. (2022). Forms and Methods of Future Physical Education Teachers' Training: An Analysis of Foreign Experience. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(1Sup1), 127-144. https://doi.org/10.18662/rrem/14.1Sup1/541 [in English].

13. Ruban M.Y., Baka B.O. Vznik a rozvoj hlavního elektrického lokomotivního inženýrství na nezávislé Ukrajině (1991 – 2008) // Studia z historie a filozofie vědy a techniky / ed. rad.: d. dějiny Ph.D., doc. Tveritniková O.E. (hlava) [atd.]. – Dnipro: Národní univerzita Dnipro pojmenovaná po O. Honchar, 2020. – č. 29 (1). – S. 105 – 112. DOI: https://doi.org/10.15421/272013 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAA0AJ:5nxAis

14. Dudina O., Haborets O., Strelchenko L., Mazurenko O., Pyshnohub M. The Role of Information Technology in the Training of Healthcare Professionals. Journal of Higher Education Theory and Practice, 2022. № 22(6). P. 103–112. [Електронний ресурс]. URL: https://doi.org/10.33423/jhetp.v22i6.5232. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=jw5_ZE8AAAAJ&citation_for_view=jw5_ZE8AAAAJ:QIV2ME_5wuYC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.091.3:004:37.011.3-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-247-255

Винницька Наталя Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри фундаментальних дисциплін початкової освіти, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, тел.: (067)949-54-47, https://orcid.org/0000-0003-2784-3465

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ОСВІТНІХ РЕСУРСІВ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ ПРОФЕСІЙНИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ

Анотація. Метою – є дослідження впливу цифрових технологій на професійну підготовку майбутніх педагогів у межах реформування Нової української школи. Для досягнення цієї мети використовувалися методи аналізу та синтезу, що дозволило розглянути основні поняття досліджуваної теми. Крім того, для формулювання висновків і визначення перспектив подальших досліджень було застосовано метод узагальнення отриманих результатів.

У статті зазначається, що реформа Нової української школи передбачає перехід від традиційної когнітивної моделі навчання до компетентнісного підходу, що висвітлює нові вимоги до підготовки сучасних педагогів.

Важливим аспектом освітніх змін є формування в майбутніх учителів навичок упровадження інновацій в освітній процес і здатності створювати. Сучасні вчителі виконують не лише роль наставників, а й стають модераторами, тьюторами, фасилітаторами та коучами, що вимагає від них умінь бути тим, хто володіє усіма компетенстями педагога.

Однією з ключових компетентностей учителя в умовах Нової української школи є інформаційно-комунікаційна грамотність. У статті зазначається, що рід час підготовки майбутніх педагогів широко застосовуються цифрові ресурси, котрі сприяють дистанційному навчанню, створенню навчального контенту та організації онлайн-комунікації. Використання сучасних технологій дає можливість майбутнім вчителям застосовувати інтерактивні методи, працювати у віртуальних середовищах та використовувати цифрові інструменти для розвитку критичного мислення учнів.

Важливо зазначити, що процес формування критичного мислення у майбутніх педагогів є багатогранним і складним, оскільки вимагає активного навчання й застосування відповідних методик. У статті висвітлюються основні підходи до розвитку цієї компетентності, зокрема системний, компетентнісний, особистісно орієнтований, діяльнісний, аксіологічний та акмеологічний.

Використання цифрових технологій у підготовці вчителів сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу, забезпеченню якісного зворот-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ного зв'язку та розвитку цифрової грамотності. Оскільки технології стрімко змінюються, майбутні педагоги повинні бути готовими адаптуватися до нових викликів та безперервно вдосконалювати свої професійні навички.

Ключові слова: цифрові освітні ресурси, професійні компетентності, НУШ, методики активного навчання, підготовка майбутнього вчителя, формування критичного мислення, цифрова грамотність.

Vynnytska Nataliia Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Department of Fundamental Disciplines of Primary Education, Faculty of Primary Education and Arts, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych**,** tel.: (067)949-54-47, https://orcid.org/0000-0003-2784-3465

USE OF DIGITAL EDUCATIONAL RESOURCES TO FORM KEY PROFESSIONAL COMPETENCES OF FUTURE TEACHERS

Abstract. The purpose of this article is to study the impact of digital technologies on the professional training of future teachers in the framework of reforming the New Ukrainian School. To achieve this goal, methods of analysis and synthesis were used, which allowed us to consider the basic concepts of the topic under study. In addition, the method of generalization of the obtained results was applied to formulate conclusions and to determine the prospects of further research.

The reform of the new Ukrainian school involves the transition from a traditional cognitive model of learning to a competent approach, which makes new requirements for the training of teachers. An important aspect of educational changes is the formation of innovation skills in future teachers in the learning process and the ability to create them independently. Modern teachers not only play the role of mentors, but also become moderators, tutors, facilitators and coaching, which requires mastering appropriate professional competences.

One of the key competences of the teacher in the New Ukrainian School is information and communication literacy. Digital resources are widely used in the preparation of future teachers that contribute to distance learning, educational content and online communication. The use of modern technologies enables expectant teachers to use interactive methods, work in virtual environments and use digital tools to develop students' critical thinking. The process of forming critical thinking in future educators is multifaceted and complex because it requires active learning and use of appropriate techniques. The study identifies the main approaches to the development of this competence, in particular systemic, competent, personally oriented, activity, axiological and acmeological.

The use of digital technologies in teacher preparation helps to increase the efficiency of the educational process, to ensure quality feedback and the development of digital literacy. As technologies are changing rapidly, future educators should be ready to adapt to new challenges and continuously improve their professional skills.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: digital educational resources, professional competences, NUSH, active learning methods, preparation of future teacher, formation of critical thinking, digital literacy.

Постановка проблеми. Сучасна система освіти зазнає суттєвих змін у зв'язку з розвитком цифрових технологій та трансформацією освітніх підходів. У XXI столітті від учителів вимагається не лише досконале володіння предметними знаннями, а й здатність ефективно застосовувати цифрові інструменти для підвищення якості навчального процесу [6]. Використання інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) стає невід'ємною складовою професійної діяльності педагога, адже вони сприяють інтерактивному навчанню, розвитку критичного мислення учнів, формуванню навичок співпраці та комунікації в цифровому середовищі.

Хочемо зазначити, що формування ключових компетентностей майбутніх педагогів є одним із першочергових завдань педагогічної освіти. У зв'язку з реформою Нової української школи (НУШ) та переходом до компетентнісного навчання, особлива увага приділяється підготовці вчителів, які здатні не лише передавати знання, а й створювати інноваційне навчальне середовище, що мотивує учнів до активного пізнання [2]. Для цього майбутнім педагогам необхідно оволодіти сучасними цифровими технологіями, які дозволяють використовувати гейміфікацію, віртуальну та доповнену реальність, адаптивне навчання та інші інноваційні методики.

Окрім цього, виклики сучасного інформаційного суспільства передбачають потребу у розвитку цифрової грамотності майбутніх учителів. Це включає не лише вміння користуватися базовими програмними засобами, а й здатність критично оцінювати інформацію, ефективно комунікувати в онлайн-середовищі, створювати та адаптувати цифровий контент, використовувати аналітичні інструменти для моніторингу навчальних досягнень учнів.

Таким чином, сучасні цифрові технології відкривають широкі можливості для покращення процесу підготовки майбутніх педагогів. Вони сприяють розширенню доступу до навчальних ресурсів, створенню персоналізованих навчальних траєкторій, автоматизації рутинних завдань, що дозволяє викладачам та студентам зосередитися на творчих та інноваційних аспектах освітнього процесу. Однак, впровадження цифрових технологій у педагогічну освіту також супроводжується низкою викликів, серед яких – необхідність підвищення цифрової компетентності викладачів, розробка якісного навчального контенту, подолання технічних обмежень та забезпечення безпеки в цифровому середовищі [3].

З огляду на вищезазначене, актуальним є дослідження ролі цифрових технологій у формуванні ключових компетентностей майбутніх учителів, а також визначення ефективних підходів до їх впровадження в освітній процес.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основи для визначення сутності та концептуальних засад навчання за допомогою цифрових ресурсів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

закладені в дослідженнях українських вчених, зокрема В. Бикова, О. Василенко, П. Дмитренка, Н. Корсунської, К. Корсака, К. Колос, В. Кухаренка, С. Сисоєвої, П. Стефаненка, Б. Шуневича та інших. В їх роботах розглядаються ключові принципи та підходи до організації навчання за допомогою цифрових технологій.

Серед науковців, які займаються цією тематикою, варто відзначити В. Бикова, Р. Гуревича, М. Жалдака, Ю. Жука, М. Академію, М. Козяра та інших. Крім того, важливий внесок у розвиток концептуальних педагогічних підходів до цифрової освіти зробили такі дослідники, як О. Андрєєв, Г. Козлакова, І. Козубовська, В. Олійник, Є. Полат, П. Стефаненко, А. Хуторський. Питання дидактичних властивостей комп'ютерних технологій у навчальному процесі також активно вивчалося, зокрема у роботах Є. Полат).

Мета статті. Метою статті є вивчення впливу цифрових освітніх ресурсів на формування професійних компетентностей майбутніх педагогів в умовах Нової української школи.

Завданнями статті є:

- дослідити основні компетентності, необхідні для педагогів у сучасному освітньому середовищі;
- оцінити ефективність застосування цифрових освітніх ресурсів при підготовці майбутніх педагогів до роботи в НУШ та підвищенні кваліфікації вчителів;
- проаналізувати потенціал інтеграції освітніх методів та інформаційних технологій у процесі підготовки педагогічних кадрів.

Виклад основного матеріалу.

Освіта в Україні сьогодні піддається сильному впливу зовнішніх чинників, таких як пандемія, війна та економічні труднощі. В умовах цих викликів освітній сектор потребує потужного рушія для прогресу, здатного продемонструвати високу ефективність в короткий термін і забезпечити сталий розвиток навіть в складні часи.

Нова українська школа (НУШ) є важливою реформою уряду України, мета якої полягає в тому, що дітям у швидко мінливому світі необхідно не лише знання, що швидко застарівають, а й уміння застосовувати ці знання на практиці для вирішення реальних проблем. Іншим важливим аспектом реформи є розвиток цінностей та ставлення у дітей, оскільки вони повинні критично аналізувати величезний потік інформації, що надходить до них. Це означає перехід від когнітивного підходу до компетентнісного в освіті [2].

Реформа освіти потребує не лише змін у навчальних програмах, а й ключового фактора успіху – педагогів. Від їхнього підходу залежить, чи зацікавиться дитина в навчанні, чи зможе вона засвоїти матеріал та почуватися комфортно в навчальному закладі. Підготовка педагогів у вищих навчальних закладах має забезпечити основу для їхньої інноваційної діяльності, а також сприяти їхньому професійному та особистісному розвитку, творчому

вдосконаленню та науковому пошуку. Випускники вищих навчальних закладів, які працюватимуть в НУШ, повинні бути готовими запроваджувати інновації та новітні педагогічні технології, а також створювати їх, базуючись на розвитку креативності і постійному самовдосконаленні [7]. У концепції НУШ зазначено, що школа потребує вчителя, який буде агентом змін, креативним, відповідальним і постійно вдосконалюватиметься [1]. У цьому контексті з'являється нова роль учителя: він більше не є єдиним джерелом знань, а виступає як коуч, фасилітатор, тьютор і модератор індивідуального освітнього шляху розвитку дитини.

В умовах НУШ учитель виконує кілька функцій:

- ✓ надає знання учням під час уроків і позаурочний час;
- ✓ організовує освітній процес і виконує управлінські обов'язки;
- ✓ відповідає за безпеку і здоров'я учнів;
- ✓ створює умови для успішного навчання та розвитку дітей;
- ✓ координує виховний вплив родини та школи;
- ✓ надає педагогічну освіту батькам;
- ✓ виконує обов'язки класного керівника.

Однією з основних компетентностей сучасного вчителя в умовах НУШ є ІКТ-компетентність, що пов'язано з активним використанням інформаційно-комунікаційних технологій у різних сферах, зокрема в освіті. Впровадження цифрових технологій в освітній процес, як зазначено в концепції НУШ, сприятиме успіху реформи [11]. Ці технології відкривають нові можливості для вчителів, даючи змогу автоматизувати частину роботи, звільняючи час для індивідуальної роботи з учнями, саморозвитку та вдосконалення. Також цифрові технології забезпечують зворотний зв'язок з учнями, що є важливим аспектом сучасної освіти.

Цифрові освітні ресурси відкривають нові можливості для навчання та професійного зростання вчителів. Інтеграція інформаційних технологій у педагогічну діяльність сприяє вдосконаленню методик викладання, адаптації освітнього процесу до потреб сучасних учнів та підвищенню мотивації до навчання. Крім того, цифрові технології забезпечують доступ до великої кількості освітніх ресурсів та інструментів, що сприяють розвитку самостійності та відповідальності майбутніх педагогів.

До основних ключових професійних компетентностей вчителів у цифрову епоху згідно з сучасними освітніми стандартами належить:

- *Цифрова грамотність* – уміння використовувати технології для навчання, комунікації та організації освітнього процесу.

- *Критичне мислення* та аналіз інформації – здатність розпізнавати фейкові новини, перевіряти джерела та працювати з великими обсягами інформації.

- *Комунікація та співпраця* – ефективна взаємодія з учнями, батьками та колегами через цифрові платформи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- *Креативність і адаптивність* – вміння використовувати нові технології для створення інтерактивного та цікавого навчального процесу.

- *Професійний розвиток і навчання протягом життя* – здатність постійно вдосконалювати свої навички через онлайн-курси, вебінари та спільноти педагогів[9].

Існує широкий спектр цифрових інструментів, які використовуються у професійній підготовці вчителів:

- Системи управління навчанням (LMS): Moodle, Google Classroom – дозволяють організувати дистанційне навчання, створювати інтерактивні курси та оцінювати знання студентів.

- Онлайн-платформи для самонавчання: Coursera, EdX, Prometheus – дають можливість вчителям отримувати додаткові знання та сертифікацію.

- Інтерактивні технології: Padlet, Mentimeter, Kahoot – допомагають урізноманітнити навчання та підвищити залученість студентів.

- Цифрові інструменти для комунікації: Zoom, Microsoft Teams, Google Meet – використовуються для проведення онлайн-лекцій, вебінарів та інтерактивних занять.

- Програмні засоби для створення навчального контенту: Canva, Genially, Camtasia – дають змогу створювати презентації, навчальні відео та інфографіку [5].

Цифровізація педагогічної освіти в сучасному світі набуває все більшої актуальності, адже впровадження цифрових технологій дозволяє значно покращити процес підготовки майбутніх вчителів. Проте цей процес супроводжується низкою викликів, які потребують уваги та вирішення. Перш за все, важливим бар'єром є недостатній рівень цифрової грамотності як серед студентів, так і серед викладачів. Багато педагогів не мають достатнього досвіду роботи з сучасними технологіями, що ускладнює їх інтеграцію в навчальний процес [8].

Окрім того, важливим аспектом є обмежений доступ до сучасних технологій у деяких навчальних закладах. У тих регіонах чи закладах, де інфраструктура не дозволяє забезпечити студентів необхідними пристроями або швидким інтернетом, впровадження цифрових технологій стає серйозною проблемою. Це створює нерівні умови для навчання і обмежує можливості доступу до високоякісної освіти[4].

Також одним з основних викликів є потреба у постійному оновленні знань та навичок, оскільки технології швидко розвиваються і змінюються. Викладачі та студенти повинні постійно слідкувати за новими тенденціями у світі цифрових технологій, щоб не відставати від сучасних вимог і забезпечувати високу якість освіти.

Однак, незважаючи на ці труднощі, цифровізація педагогічної освіти має величезний потенціал для розвитку. Одним із важливих напрямів є впровадження змішаного навчання (blended learning), яке поєднує традиційні

методики з цифровими технологіями. Цей підхід дозволяє забезпечити гнучкість навчання, адаптуючи його під індивідуальні потреби студентів та створюючи можливість для більш ефективного засвоєння матеріалу.

Ще одним перспективним напрямком є використання технологій штучного інтелекту (ШІ) для персоналізації навчання. За допомогою ШІ можна створювати індивідуальні освітні траєкторії для кожного студента, що дозволяє враховувати його інтереси, рівень знань і темп навчання [10]. Це значно підвищує ефективність освітнього процесу, роблячи його більш доступним і зручним для кожного учня.

Розвиток цифрових освітніх платформ та ресурсів також є важливим напрямом. Для забезпечення якісної освіти необхідно створювати освітні ресурси українською мовою, які відповідатимуть вимогам сучасних студентів. Такі платформи можуть охоплювати не тільки базові навчальні матеріали, але й інтерактивні курси, відео лекції, віртуальні лабораторії та інші інструменти, що сприяють розвитку сучасної педагогічної освіти [8].

Отже, незважаючи на численні виклики, цифровізація педагогічної освіти має великий потенціал для трансформації навчального процесу та покращення якості освіти, якщо будуть враховані і вирішені всі проблеми, що виникають на цьому шляху.

Висновки. Щодо використання цифрових освітніх ресурсів у підготовці майбутніх вчителів підтверджують їх важливість для сучасної освіти. Зокрема, цифровізація навчального процесу стає необхідною умовою для ефективної підготовки педагогічних кадрів, оскільки дозволяє не лише покращити якість навчання, а й адаптувати освітні програми до вимог часу.

Інтеграція цифрових технологій у педагогічний процес сприяє розвитку ключових компетентностей, таких як інформаційно-комунікаційна грамотність, критичне мислення, здатність до самостійного навчання та адаптації до змінюваного освітнього середовища. Всі ці компетентності є основою для майбутніх вчителів, оскільки сучасний освітній простір потребує педагогів, які здатні ефективно використовувати цифрові інструменти для покращення якості навчання.

Важливим є те, що опанування цифровими інструментами дає можливість вчителям не тільки зручніше організовувати процес навчання, але й підвищує їх здатність до інновацій у викладанні. Вчителі, які мають навички використання сучасних технологій, можуть більш ефективно адаптувати навчальні плани до індивідуальних потреб учнів, застосовувати нові методи та ресурси для вивчення матеріалу.

Завдяки цифровим технологіям педагоги отримують доступ до величезної кількості навчальних матеріалів, платформ для дистанційного навчання, онлайн-курсів, а також можливість для ефективної комунікації з учнями та колегами. Це дозволяє їм створювати більш гнучке та доступне середовище для навчання, що є важливим в умовах постійних змін у вимогах до освіти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таким чином, для майбутніх вчителів важливо опановувати цифрові освітні ресурси, оскільки це не лише відповідає на виклики сучасної освіти, а й дає можливість реалізувати компетентнісний підхід у навчанні. Це дозволяє забезпечити учням високоякісну освіту, яка відповідатиме сучасним стандартам і вимогам.

Література:

1. Алєксєєва С. Особливості освітнього процесу в закладах загальної середньої освіти в умовах воєнного стану та повоєнного відновлення: сучасні онлайн-ресурси. Український педагогічний журнал. 2023. № 1. С. 59–65. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-59-65. АКАДЕМІЧНІ ВІЗІЇ Випуск 19/2023

2. Бахмат Н. Роль цифрових технологій у навчанні математики учнів початкових класів. Молодь і ринок. 2022. № 2 (200). С. 65–71. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.256010.

3. Вдовичин Т., Сікора О., Кобильник Т., Винницька Н. Формування адаптивного цифрового середовища в закладах загальної середньої освіти. Інформаційні технології і засоби навчання. 2024. Т. 10, № 5. С. 55 – 77.

4. Вербівський Д. С., Карплюк С. О., Фонарюк О. В. Цифрова компетентність майбутніх педагогів професійного навчання. Наукові записки. Серія : Педагогічні науки. Кропивницький : РВВ ЦДПУ ім. В. Винниченка, 2021. Вип. 198. С. 78-82.

5. Генсерук Г. Р. Цифрова компетентність як одна із професійно значущих компетентностей майбутніх учителів. Електронне наукове фахове видання «Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету». 2019. № 6. С. 8-16. DOI: https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019.6.816

6. Жигайло О., Винницька Н. Роль цифрових освітніх ресурсів у самоосвітній діяльності вчителів початкових класів Актуальні питання у сучасній науці: журнал. 2024. № 5(23) 2024. С. 834-842.

7. Колесник Н. Є. Підготовка майбутніх учителів початкової школи до використання сучасних новітніх цифрових технологій у творчій діяльності учнів. Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Наукові записки РДГУ, 2017. Вип. 15 (58). С. 152-155.

8. Крамаренко І. С. Організація навчання у школах в умовах війни: впровадження зарубіжного досвіду у вітчизняну практику. Наука і техніка сьогодні. 2022. № 13(13). С. 326–335. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-13(13)-326-335.

9. Кучерак І. Цифровізація та її вплив на освітній простір в контексті формування ключових компетентностей. Інноваційна педагогіка. Випуск 22. Т. 2. ВД «Гельветика», 2020. С. 91-94.

10. Литвинова С. Модель використання електронних освітніх ресурсів у початковій школі. Актуальні питання гуманітарних наук. 2020. Т. 6, № 27. С. 101–105. DOI: http://dx.doi.org/10.24919/2308-4863.6/27.20465.

11. Овчарук О. В. Цифрова компетентність вчителя нової української школи. Цифрова компетентність сучасного вчителя Нової української школи: зб. тез доповідей учасників Всеукр. наук.-практ. семінару, м. Київ, 28 лютого 2018 року. За заг. ред. О. Е. Коневщинської, О. В. Овчарук. Київ: ІІТЗН НАПН України, 2018. С. 50-53.

References:

1. Alieksieieva S. (2023). Osoblyvosti osvitnoho protsesu v zakladakh zahalnoi serednoi osvity v umovakh voiennoho stanu ta povoiennoho vidnovlennia: suchasni onlain-resursy. [Features of the educational process in general secondary education institutions in the conditions of martial law and post-war recovery: modern online resources.] *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal. № 1. P. 59–65*. DOI: https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-1-59-65. *AKADEMIChNI VIZII Vypusk 19/2023*. [in Ukrainian].

2. Bakhmat N. (2022) Rol tsyfrovykh tekhnolohii u navchanni matematyky uchniv pochatkovykh klasiv. [The role of digital technologies in teaching mathematics of primary school students.] *Molod i rynok.* № 2 (200). P. 65–71. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2022.256010. [in Ukrainian].

3. Vdovychyn T., Sikora O., Kobylnyk T., Vynnytska N. (2024) Formuvannia adaptyvnoho tsyfrovoho seredovyshcha v zakladakh zahalnoi serednoi osvity. [Formation of an adaptive digital environment in general secondary education institutions]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia.* 2024. T. 10, № 5. S. 55 – 77. [in Ukrainian].

4. Verbivskyi D. S., Karpliuk S. O., Fonariuk O. V. (2021) Tsyfrova kompetentnist maibutnikh pedahohiv profesiinoho navchannia. [Digital competence of future teachers of vocational training] *Naukovi zapysky. Seriia : Pedahohichni nauky. Kropyvnytskyi : RVV TsDPU im. V. Vynnychenka*. Vyp. 198. S. 78-82. [in Ukrainian].

5. Henseruk H. R. (2019) Tsyfrova kompetentnist yak odna iz profesiino znachushchykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv. [Digital competence as one of the professionally significant competences of future teachers]. *Elektronne naukove fakhove vydannia «Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu»*. № 6. S. 8-16. DOI: https://doi.org/10.28925/2414-0325.2019.6.816 [in Ukrainian].

6. Zhyhailo O., Vynnytska N. (2024) Rol tsyfrovykh osvitnikh resursiv u samoosvitnii diialnosti vchyteliv pochatkovykh klasiv. [The role of digital educational resources in the self-educational activity of primary school teachers relevant issues in modern science: journal] *Aktualni pytannia u suchasnii nautsi: zhurnal.* № 5(23) P. 834-842. [in Ukrainian].

7. Kolesnyk N. Ye. (2017). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly do vykorystannia suchasnykh novitnikh tsyfrovykh tekhnolohii u tvorchii diialnosti uchniv. Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity. [Preparation of future primary school teachers to use modern the latest digital technologies in students' creative activity. Updating the content, forms and methods of education and education in educational institutions]. *Naukovi zapysky RDHU.* Vyp. 15 (58). P. 152-155. [in Ukrainian].

8. Kramarenko I. S. (2022). Orhanizatsiia navchannia u shkolakh v umovakh viiny: vprovadzhennia zarubizhnoho dosvidu u vitchyznianu praktyku. [Organization of education in schools in war conditions: introduction of foreign experience in domestic practice]. *Nauka i tekhnika sohodni*. № 13(13). P. 326–335. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2022-13(13)-326-335. [in Ukrainian].

9. Kucherak I. (2020) Tsyfrovizatsiia ta yii vplyv na osvitnii prostir v konteksti formuvannia kliuchovykh kompetentnostei. [Digitalization and its impact on the educational space in the context of the formation of key competences]. *Innovatsiina pedahohika. V.*22. T. 2. VD «Helvetyka». P. 91-94. [in Ukrainian].

10. Lytvynova S. (2020) Model vykorystannia elektronnykh osvitnikh resursiv u pochatkovii shkoli. [Model of the use of electronic educational resources in primary school]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk.* T. 6, № 27. P. 101–105. DOI: http://dx.doi.org/10.24919/2308-4863.6/27.20465. [in Ukrainian].

11. Ovcharuk O. V. (2018) Tsyfrova kompetentnist vchytelia novoi ukrainskoi shkoly. Tsyfrova kompetentnist suchasnoho vchytelia novoi ukrainskoi shkoly. [Digital competence of the teacher of the New Ukrainian School. Digital competence of the modern teacher of the New Ukrainian School] *zb. tez dopovidei uchasnykiv Vseukr. nauk.-prakt. seminaru*, m. Kyiv, 28 liutoho 2018 roku. Za zah. red. O. E. Konevshchynskoi, O. V. Ovcharuk. Kyiv: IITZN NAPN Ukrainy. P. 50-53. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.046-021.68

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-256-265

Візнюк Валентина Василівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри дошкільної педагогіки, Державний заклад «Південно-українського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, тел.: (048) 753-07-61, https://orcid.org/0000-0001-5448-8919.

РОЛЬ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА

Анотація. У статті висвітлена роль цифрових технологій та напрями їх використання у забезпеченні сталого розвитку професійної діяльності педагога. Акцентовано увагу на ключових перевагах інтеграції цифрових інструментів в освітній процес, зокрема впровадження таких технологій підвищить ефективність викладання, сприятиме персоналізації навчання, автоматизує рутині завдання педагога та покращить розвиток професіоналізму педагогів. Зазначено, що застосування цифрових інструментів із системами штучного інтелекту дозволяють педагогам створювати нові підходи до навчання, які сприяють розвитку креативного мислення та творчих здібностей у здобувачів освіти.

Розглянуто стратегії навчання педагогів використання інструментів штучного інтелекту, із набуттям навичок ефективного, етичного та безпечного використання цифрових технологій. Висвітлена необхідність створення цифрових освітніх екосистем, які поєднують інноваційні інструменти з традиційними підходами до навчання. У роботі підкреслено важливість формування у педагогів інформаційно-цифрової компетентності.

Запропоновані інструменти цифрових технологій за напрямами їх використання для навчальної практики та особистісно-професійного розвитку педагогів. Розглянуті цифрові інструментів для покращення результатів навчання здобувачів освіти та створення позитивної емоційної атмосфери на заняттях. Окреслено напрями використання цифрових технологій для професійного розвитку педагога, а саме: використання платформ онлайн-курсів; інструменти для побудови особистісного плану розвитку; розвиток професійних спільнот та обмін досвідом; побудова особистісного бренду. Зазначено, що активне використання цифрових технологій в освітньому процесі сприятиме вдосконаленню якості навчання та забезпеченню конкурентоспроможності педагогів у сучасному світі.

Ключові слова: цифрові технології, штучний інтелект, цифрова компетентність, професійний розвиток, самоосвіта.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Vizniuk Valentyna Vasyliivna PhD, Senior Lecturer at the Department of Preschool Pedagogy State institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky", Odesa, tel.: (048) 753-07-61, https://orcid.org/0000-0001-5448-8919.

THE ROLE OF DIGITAL TECHNOLOGIES IN ENSURING SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF TEACHER'S PROFESSIONAL ACTIVITY

Abstract. The article highlights the role of digital technologies and the direction of their use in ensuring the sustainable development of teachers' professional activities. The author emphasizes the key advantages of integrating digital tools into the educational process, in particular, that the introduction of such technologies will increase the effectiveness of teaching, facilitate the personalization of learning, automate routine teacher tasks, and improve the development of teachers' professionalism. It is noted that the use of digital tools with artificial intelligence systems allows teachers to create new approaches to teaching that promote the development of creative thinking and creative abilities in students.

The strategies for teaching teachers to use artificial intelligence tools with the acquisition of skills in the effective, ethical, and safe use of digital technologies are considered. The necessity of creating digital educational ecosystems that combine innovative tools with traditional approaches to learning is emphasized. The importance of developing teachers' information and digital competence is emphasized.

Digital technology tools are proposed in the areas of their use in educational practice and for the personal and professional development of teachers. Digital tools for improving student learning outcomes and creating a positive emotional atmosphere in the classroom are considered. The directions of using digital technologies for the professional development of teachers are outlined: the use of platforms for online courses; tools for building a personal development plan; development of professional communities and exchange of experience; and building a personal brand. It is noted that the active use of digital technologies in the educational process will contribute to improving the quality of education and ensuring the competitiveness of teachers in the modern world.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, digital competence, professional development, self-education.

Постановка проблеми. Глобальна цифровізація охопила життя людей у всіх сферах діяльності, що суттєво вплинуло на побудову освітнього процесу та вдосконалення підходів у професійній діяльності педагога. Нині інтеграція цифрових технологій в освітню сферу істотно змінює процес викладання, такі технології дозволяють зробити освітній процес персоналізованим, інтерак-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

тивним і комплексним. Використання таких технологій надають можливість підвищити ефективність викладання, зокрема сприяють розвитку у здобувачів освіти критичного мислення, аналітичних здібностей та навичок комплексного підходу до вирішення завдань.

Нині, освітня політика держави наголошує на важливості людського капіталу для підтримки та розвитку України. Пріоритетом стає розвиток нових цифрових інфраструктур та гнучких освітніх екосистем для створення та зміцнення національного активу України. Важливість розвитку цифрових компетентностей педагогів підтверджується Проєктом рамки цифрової компетентності педагогічних і науково-педагогічних працівників (2021) [1]. Напрями впровадження цифрових технологій в освітній процес окреслено у Плані дій Європейської комісії з цифрової освіти на 2021–2027 роки (2021) та Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 роки (2022) [2; 3].

Потрібно зазначити, що наразі набуває актуальності використання в освіті технологій штучного інтелекту (ШІ). У 2024 році Міністерство освіти і науки України разом із Міністерством цифрової трансформації розробили проєкт інструктивно-методичних рекомендації щодо застосування ШІ в закладах загальної середньої освіти. Такі рекомендації транслюють етичне та відповідальне використання технологій ШІ для покращення практики викладання та навчального досвіду учнів [4].

Таким чином, вважаємо за доцільне окрему увагу звернути на необхідності сформувати вміння педагога ефективного використовувати цифрові технології та взаємодіяти із системами штучного інтелекту для забезпечення сталого розвитку професійного діяльності педагога. Для подальшого дослідження визначимо інструменти цифрових технологій, в тому числі на базі ШІ, та практику їх використання в різних напрямах професійної діяльності педагога.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Концептуальні засади підготовки майбутніх педагогів у вишах в умовах цифрової трансформації суспільства та визначення переваг впровадження інформаційно-комунікаційних технологій в навчання розглядають українські вчені З. Височан, О. Кучерявий, О. Лавріненко, В. Олексюк, Л. Петриченко, О. Сопіна, О. Спірін, О. Юденкова.

Метою статті є виявлення інструментів та уточнення практики застосування цифрових технологій, зокрема із використанням потенціалу ШІ, що сприятимуть підвищенню ефективності викладання та сталому розвитку професійної діяльності педагога.

Виклад основного матеріалу. Розвиток цифрових технологій та генерованого штучного інтелекту масштабно впливають на побудову цифрового суспільства, зокрема особливої актуальності набуває розвиток цифрових освітніх екосистем. Основними вимогами цифрового суспільства є персоналізація навчання і відчуття залученості в освітній процес, що може

забезпечуватись технологіями ШІ. Відтак, цифрова компетентність педагога стає ключовою необхідною для побудови ефективного навчання і є невід'ємною складовою фахової підготовки майбутніх педагогів.

Поняття «цифрова компетентність» широко представлено в дослідженнях українських вчених. С. Прохорова, розглядає цифрову компетентність педагога як здатність педагога ефективно й результативно використовувати інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) у педагогічній діяльності та для професійного розвитку [5].

Слід зазначити, у реальності сьогодення технології ШІ використовуються в оборонному секторі, агропромисловості, транспортній галузі, в освітній сфері, медицині тощо. Загальнодоступність ШІ зумовлює об'єктивну потребу у підготовці майбутніх педагогів до їх застосування як у професійній діяльності так і повсякденно житті.

О. Спірін і В. Олексюк досліджуючи досвід і перспективи використання ШІ у підготовці майбутніх вчителів інформатики виділяють такі переваги впровадження цих технологій: персоналізація навчання, автоматизація адміністративних завдань, аналіз даних, інтерактивність та залученість, підтримка вчителів. Вчені наголошують, що у перспективі сучасний педагог має бути здатним обирати системи ШІ для сприяння навчанню в школі та університеті [6].

Для підвищення обізнаності вчителів про можливі ризики та виклики інтеграції технологій ШІ в загальну середню освіту Міністерство цифрової трансформації та Міністерство освіти і науки України підготували інструктивно-методичні рекомендації. У посібнику розглянуті сфери застосування ШІ в організації навчання та у професійному розвитку педагогічних працівників. Основна увага зосереджена на викликах для педагогів при інтеграції ШІ в навчальних процес, а саме: недостатня компетентність педагогічних працівників, потреба у постійному навчанні, етичні питання, адаптація навчального процесу (нові плани та методики), потенційний сумнів в ефективності використання, технічне обмеження, різниця в доступності інструментів [4].

Варто наголосити на тому, що на законодавчому рівні фахова діяльність педагога визначається професійними стандартами, що містять інформацію про трудові функції, інструменти, професійні компетентності й знання, уміння та навички. Використання інформаційно-комунікаційних технологій передбачено описом інформаційно-комунікаційної компетентності (інформаційно-цифрової компетентності) педагога [7; 8]. Зазначимо, що наразі у професійних стандартах педагогічних працівників окремо не виділено компетентності з використанням ШІ, однак у рамці цифрової компетентності громадян України (2023) використання ШІ належить до таких сфер компетентності: інформаційна грамотність, створення різноманітного цифрового контенту, комунікація та взаємодія в цифровому суспільстві, безпека у використанні цифрових технологій, опанування викликів та навчання впродовж життя [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У Плані дій Європейської комісії з цифрової освіти на 2021–2027 роки (2021), акцентується увага на необхідності оволодіння викладачами цифровою компетентністю та постійного її вдосконалення. Цей документ спрямований на розвиток якісної цифрової екосистеми освіти, а також на підвищення рівня цифрових навичок і компетентностей громадян для підтримки цифрової трансформації держави [2].

Резюмуючи реалізацію стратегічних пріоритетів створення високоефективних екосистем цифрової освіти, автори Л. Петренко, О. Кучерявий, О. Лавріненко, роблять висновок, що попит на цифрові навички буде збільшуватись: «затребуваними будуть навички від базових до просунутих, включно в роботі зі штучним інтелектом, грамотним використанням даних, застосуванням суперкомп'ютерних технологій, що вимагатиме постійного розвитку цифрової компетентності передусім від викладачів закладів вищої педагогічної освіти» [10. С. 27].

Нам імпонує визначення компетентності у галузі штучного інтелекту (ШІ-компетентність), як сукупності необхідних знань, навичок і ставлень, що забезпечують розуміння та ефективне використання ШІ у різних контекстах: розуміння ролей ШІ в освіті, використання його в навчальних практиках етичним і ефективним способом та здатність визначати інструменти ШІ [4, С. 12].

Необхідно зазначити, що використання цифрових технологій, в тому числі із системами ШІ потенційно стосується всієї професійної діяльності педагога і є складовою інформаційно-комунікаційної компетентності освітян щодо здатності орієнтуватися в інформаційному середовищі та виокремлювати важливу інформацію, здатності ефективного використання ІКТ та електронних навчальних ресурсів, здатності дотримуватись стандартів безпеки та етичних норм у цифровому просторі [7; 8].

Формування здатності ефективно використовувати ІКТ відбувається як під час фахової підготовки педагога, так і під час неперервної освіти, критерії опанування цієї здатності включають уміння педагога користуватись наявними цифровими освітніми ресурсами, враховувати цілі і завдання освітнього процесу, враховувати індивідуальні особливості здобувачів освіти, проводити аналіз ефективності використання цих технологій, вміння створювати електронні цифрові освітні ресурси, апробовувати та поширювати їх, надавати методичну допомогу іншим педагогам в оволодінні цифрових навичок [7; 8].

Вектор сталого розвитку професійної діяльності педагога значною мірою залежить від впровадження цифрових технологій, які безумовно, роблять освіту більш гнучкою і доступною. Інноваційні платформи, сервіси та електронні навчальні ресурси стають невід'ємною складовою фахової підготовки майбутніх педагогів, а також процесу неперервної професійної освіти, забезпечуючи актуальність знань і навичок педагогів у відповідності до сучасних викликів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Необхідно зазначити, що наразі перед системою освіти постає питання щодо побудови стратегій навчання педагогів використання технологій ШІ. Для навчання вчителів запропоновано такі стратегії:

- розробка курсів і тренінгів, де розглядатимуться теоретичні питання ШІ, інструменти для підвищення ефективності освітнього процесу, етика та безпека використання цих технологій;
- вебінари та онлайн-ресурси від спеціалізованих установ й університетів з практики використання ШІ як в професійній діяльності, так і в повсякденному житті;
- об'єднання професійної спільноти з використання ШІ в педагогічній практиці, де будуть поширюватись найкращі практики та обговорюватись виклики освіти;
- інтеграція ШІ в професійний розвиток освітян, а саме включення окремих модулів про ШІ в наявні програми підготовки та створення програм і семінарів з підвищення кваліфікації педагогів;
- пілотні проєкти з використання ШІ в навчальному процесі, проведення експериментів та подальше обговорення отриманих результатів застосування таких технологій в освіті [4, С. 13-14].

З оглядку на об'єктивні вимоги до інформаційно-цифрової компетентності педагогів та освітні виклики пов'язані із використанням ШІ в навчанні, вважаємо за необхідне виокремити сучасні цифрові інструменти та напрями їх застосування в освітній практиці. Розглянемо детальніше основні сфери професійної діяльності педагога із використанням цифрових інструментів:

- створення персональних освітніх траєкторій, використання адаптивних систем навчання, таких як AI Tutor, Fnah Academy, Dream Box Learning, дозволяють аналізувати прогрес учнів, виявляти їхні індивідуальні потреби та складати план подальшого навчання;
- автоматизація оцінювання завдань, суттєво скорочує рутинну працю педагога, цифрові інструменти можуть створювати та перевіряти тести, перевіряти роботи на наявність запозичень в рукописах. Тут в допомогу будуть як Google Forms, Microsoft Forms так і генерований ШІ ChatGPT, Copilot, Gemini, для перевірки на плагіат використовуються програми Turnitin, Strikeplagiarism, Grammarly;
- підтримка партнерської взаємодії з учнями і батьками, створення професійних спільнот в соціальних мережах чи месенджерах з використанням віртуальних асистентів або чат-ботів суттєво покращують комунікацію та надають швидкий зворотній зв'язок. Для створення віртуальних помічників використовують IBM Watson Assistant та Botsify, ці програми інтегруються в навчальне середовище та допомагають оперативно і швидко відповідати на поширенні запитання чи надавати додаткову консультацію учням і батькам;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- створення навчального матеріалу, запитання для дискусій чи сценарії для інтерактивних завдань, що стимулюють розвиток критичного мислення, вміння аналізувати, використовувати комплексний та творчий підхід до вирішення завдань можна здійснювати із використанням інструментів генерованого ШІ, а саме: ChatGPT, Canva for Education, Edmodo;
- побудова проєктних завдань, групова робота зі створення тематичних сторінок з таблицями, планами, відео і зображеннями, гіперпосиланнями і навчальними матеріалами можуть виконуватись із допомогою програм Notion, Miro, Canva;
- підтримка позитивної соціально-емоційної атмосфери на заняттях може досягатись із використанням генерованих зображень (Leonardo AI, DALE-E, Freepik), створених відео на основі тексту чи мультимедіа (Synthesia, InVideo), використання мотиваційних блоків із короткими відео із фільмів чи промов (Clip.cafe, TED-talks).

Отже, можна зробити висновок, що використання цифрових інструментів в процесі навчання сприятимуть не лише покращенню результатів, але й створенню позитивної емоційної атмосфери на заняттях.

Крім того, для безперервного особистісно-професійного розвитку і саморозвитку педагогів упродовж життя використовуються різні цифрові освітні платформи та програми із функціями структурування матеріалу, побудови особистісного плану-розвитку, презентації своїх результатів колегам, знаходження однодумців і партнерів для створення спільних навчальних проєктів тощо. Розглянемо основні напрями використання цифрових технологій для формування цифрової компетентності та підтримки професіоналізму педагогів:

- самоосвіта та доступ до масових відкритих онлайн-курсів для покращення набутих навичок та отримання нових знань (Coursera, Prometheus, edX, Udemy, TED talks);
- організація індивідуального чи командного професійного розвитку, побудова особистісних планів, аналіз та коригування процесу досягнення результатів (Notion, Trello, Google Calendar);
- знайомство з новими методиками, співпраця з колегами та створення рефлексій може відбуватись через роботу зі спільними дошками для обміну ідеями чи ресурсами (Notion, Padlet, Miro);
- формування особистого бренду педагога із використанням цифрових інструментів для побудови блогу, портфоліо чи написання публікацій (Medium, Notion, LinkedIn).

Відтак, цифрові технологій відіграють ключову роль у забезпеченні безперервного професійного розвитку педагога, а навички використання таких технологій підвищують ефективність освітнього процесу та сприяють розробці інноваційних методів викладання [11].

Подальший розвиток тематики дослідження вбачаємо у виявленні показників і критеріїв сталого розвитку професійної діяльності педагога в умовах впровадження цифрових освітніх екосистем. Особливу увагу слід приділити дослідженню саморозвитку педагога з формування цифрової компетентності, зокрема у сфері використання штучного інтелекту.

Висновки. Цифрові технології та штучний інтелект стають невід'ємною складовою сталого розвитку професійної діяльності педагога. Інтеграція таких інструментів в освітній процес надає можливість підвищити ефективність викладання, персоналізувати навчання, автоматизувати рутинні завдання та сприяє розвитку професіоналізму педагога. Водночас потрібно виділити важливість формування у педагогів навичок ефективного, етичного та безпечного використання цифрових технологій. Забезпечення сталого професійного розвитку педагогів можливе завдяки фаховій підготовці педагогів, неперервній освіті, тематичним семінарам і тренінгам та розвитку професійних спільнот, що стануть ключовими платформами для поширення практик впровадження цифрових освітніх екосистем.

Література:

1.Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних и науково-педагогічних працівників: проєкт. Міністерство цифрової трансформації України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2900-2629_ frame_pedagogical.pdf.

2.Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Digital Education Action Plan 2021-2027. Resetting education and training for the digital age. COM (2020) 624 final. Brussels, 2020, September 30. – Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0624.

3.Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти на 2022-2032 рр.» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.kmu.gov.ua/ npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286-

4.Інструктивно-методичні рекомендації щодо запровадження та використання технологій штучного інтелекту в закладах середньої освіти. [Електронний ресурс]. – Режим доступа: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni. rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf.

5.Прохорова С.М. Поняття цифрової компетентності вчителя іноземної мови у світовому освітньому просторі [Електронний ресурс] / С.М. Прохорова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки. – 2015. – Вип. 4. – С. 113-116. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2015_4_24.

6.Спірін О. Теорія і практика використання інформаційних технологій в умовах цифрової трансформації освіти / О. Спірін, В. Олексюк // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (29 червня 2023 року). – Київ : Вид-во УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023 – С. 63-67.

7.Наказ Міністерство економіки України Про затвердження професійного стандарту «Вихователя закладу дошкільної освіти» : підписаний 19 жовт. 2021 року № 755-21. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya- profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti

8.Наказ Міністерства освіти і науки України Про затвердження професійного стандарту «Викладач закладу вищої освіти» : підписаний 16 жовт. 2024 року № 1466. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466

9.Опис рамки цифрової компетентності для громадян України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/7451- ramka_cifrovoi_kompetentnosti.pdf.

10. Петренко Л. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього викладача закладу вищої педагогічної освіти до професійної діяльності в умовах цифровізації суспільства [Електронний ресурс] / Л. Петренко, О. Кучерявий, О. Лавріненко. – Київ : Вид-во ТОВ «Юрка Любченка», 2024. – 246 с. – Режим доступу: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742808/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_21.10.2024.pdf

11. Ruban M.Y. Development of mainline electric locomotive engineering in Ukraine (on the example of diversification of production activity of OJSC «Luhanskteplovoz») // Економічний вісник Донбасу / гол. ред. Н.В. Трушкіна. Київ-Старобільськ, 2020. – № 4 (62). – С. 103 – 109. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-103-109 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

References:

1.Kontseptualno-referentna Ramka tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnykh y naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv: proiekt. Ministerstvo tsyfrovoi transformatsii Ukrainy. [Conceptual and Reference Framework for the Digital Competence of Teachers and Academic Staff: Draft. Ministry of Digital Transformation of Ukraine.] (n.d.) *osvita.diia.gov.ua.* – Retrieved from: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2900-2629_frame_pedagogical.pdf [in Ukrainian].

2.Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the Regions. Digital Education Action Plan 2021-2027. Resetting education and training for the digital age. COM (2020) 624 final. Brussels, 2020, September 30. – Retrieved from: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:52020DC0624 [in English].

3.Rozporiadzhennia Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro skhvalennia Stratehii rozvytku vyshchoi osvity na 2022-2032 rr.» [Order of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On Approval of the Strategy for the Development of Higher Education for 2022-2032"] (n.d.) *kmu.gov.ua.* – Retrieved from: https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-shvalennya-strategiyi-rozvitku-vishchoyi-osviti-v-ukrayini-na-20222032-roki-286- [in Ukrainian].

4.Instruktyvno-metodychni rekomendatsii shchodo zaprovadzhennia ta vykorystannia tekhnolohii shtuchnoho intelektu v zakladakh serednoi osvity [Instructional and Methodological Guidelines on the Implementation and Use of Artificial Intelligence Technologies in Secondary Schools]. (n.d.). *mon.gov.ua* Retrieved from https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/news/2024/05/21/Instruktyvno.metodychni.rekomendatsiyi.shchodo.SHI.v.ZZSO-22.05.2024.pdf [in Ukrainian].

5.Prokhorova, S.M. (2015). Poniattia tsyfrovoi kompetentnosti vchytelia inozemnoi movy u svitovomu osvitnomu prostori [The notion of digital competence of a foreign language teacher in the global educational space]. Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Pedahohichni nauky – Bulletin of Zhytomyr Ivan Franko State University. Pedagogical sciences, 4, 113-116. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VZhDUP_2015_4_24 [in Ukrainian].

6.Spirin, O. & Oleksiuk, V. (2023). Teoriia i praktyka vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii v umovakh tsyfrovoi transformatsii osvity [*Experience and prospects of using artificial intelligence technologies in the training of future computer science teachers*], Proceedings of of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, (pp. 63-67). Kyiv: Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University Publishing House [in Ukrainian].

7.Nakaz Ministerstvo ekonomiky Ukrainy Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Vykhovatelia zakladu doshkilnoi osvity» pidpysanyi 19 zhovt. 2021 roku № 755-21 [Order of the Ministry of Economy of Ukraine On Approval of the Professional Standard "Preschool Teacher": signed on October 19. 2021, No. 755-21] (n.d.). *mon.gov.ua.* Retrieved from https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennya-profesijnogo-standartu-vihovatel-zakladu-doshkilnoyi-osviti [in Ukrainian].

8.Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukraiy Pro zatverdzhennia profesiinoho standartu «Vykladach zakladu vyshchoi osvity» : pidpysanyi 16 zhovt. 2024 roku № 1466. [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine on Approval of the Professional Standard "Teacher of a Higher Education Institution": signed on October 16, 2014. 2024, No. 1466.] (n.d.). *mon.gov.ua.* Retrieved from https://mon.gov.ua/npa/pro-zatverdzhennia-profesiinoho-standartu-vykladach-zakladu-vyshchoi-osvity1466 [in Ukrainian].

9.Opys ramky tsyfrovoi kompetentnosti dlia hromadian Ukrainy. [Description of the digital competence framework for Ukrainian citizens.]. (n.d.) *osvita.diia.gov.ua.* – Retrieved from: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/1/7451- ramka_cifrovoi_kompetentnosti.pdf [in Ukrainian].

10. Petrenko, L., Kucheriavyi, O. & Lavrinenko, O. (2024). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnoho vykladacha zakladu vyshchoi pedahohichnoi osvity do profesiinoi diialnosti v umovakh tsyfrovizatsii suspilstva [Theoretical and Methodological Bases of Preparing Future Teachers of Higher Pedagogical Education Institutions for Professional Activity in the Context of Digitalization of Society]. Kyiv : Yurka Lyubchenko Publishing House. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742808/1/%D0%9C%D0%BE%D0%BD%D0%BE%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%84%D1%96%D1%8F_21.10.2024.pdf [in Ukrainian].

11. Ruban M.Y. Development of mainline electric locomotive engineering in Ukraine (on the example of diversification of production activity of OJSC «Luhanskteplovoz») // Економічний вісник Донбасу / гол. ред. Н.В. Трушкіна. Київ-Старобільськ, 2020. – № 4 (62). – С. 103 – 109. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-103-109 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.014.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-266-275

Віротченко Світлана Андріївна кандидат філологічних наук, доцент, декан факультету іноземних мов, Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-7927-5696

НОРМАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ ВИЩОЇ ОСВІТИ В ЛАТВІЇ ТА НІМЕЧЧИНІ

Анотація. У статті здійснено комплексний аналіз системи вищої освіти Латвії та Німеччини, враховуючи соціально-економічні перетворення, що відбулися після 1990 року. Особлива увага приділена ключовим реформам, які були спрямовані на модернізацію освітнього процесу, підвищення якості освіти, розвиток міжнародного співробітництва та інтеграцію до європейського освітнього простору. Окреслено особливості впровадження Болонського процесу та його роль у формуванні єдиних стандартів вищої освіти в зазначених країнах. Розглянуто зміни в управлінні закладами вищої освіти, механізми їх фінансування та нормативно-правові ініціативи, спрямовані на підвищення автономії університетів. Зроблено порівняльний аналіз моделей державного регулювання освітньої сфери, зокрема впливу міністерств освіти, незалежних акредитаційних агентств і європейських організацій на формування освітньої політики. Визначено відмінності у фінансовому забезпеченні університетів Латвії та Німеччини, включаючи джерела фінансування, співвідношення державних і приватних коштів, роль бізнесу у фінансуванні наукових досліджень. Досліджено роль університетів у науковій діяльності та інноваційному розвитку суспільства. Розглянуто механізми співпраці університетів з підприємствами, науковими інститутами та міжнародними організаціями. Проаналізовано вплив міжнародних програм обміну, таких як Erasmus+, на академічну мобільність студентів і викладачів, а також рівень інтеграції латвійських і німецьких закладів вищої освіти у світовий науковий простір. На основі проведеного аналізу окреслено основні виклики та перспективи розвитку вищої освіти Латвії та Німеччини у контексті глобалізаційних процесів. Визначено ключові напрями подальшої модернізації освітньої системи, які можуть сприяти підвищенню якості освіти, зміцненню конкурентоспроможності університетів на міжнародному рівні та вдосконаленню зв’язків між освітою, наукою та економікою.

Ключові слова: вища освіта, Латвія, Німеччина, управління освітою.

Virotchenko Svitlana Andriivna PhD in Philology, Associate Professor, Dean of School of Foreign Languages, V. N. Karazin Kharkiv National University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-7927-5696

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

NORMATIVE AND LEGAL REGULATION OF HIGHER EDUCATION IN LATVIA AND GERMANY

Abstract. The article provides a comprehensive analysis of the higher education system in Latvia and Germany, taking into account the socio-economic transformations that have occurred since 1990. Particular attention is paid to key reforms aimed at modernizing the educational process, improving the quality of education, developing international cooperation, and integrating into the European educational space. The features of the implementation of the Bologna Process and its role in forming uniform standards of higher education in the mentioned countries are outlined. Changes in the management of higher education institutions, their financing mechanisms, and regulatory initiatives aimed at increasing the autonomy of universities are considered. A comparative analysis of models of state regulation of the educational sphere is made, in particular, the influence of ministries of education, independent accreditation agencies, and European organizations on the formation of educational policy. Differences in the financial support of universities in Latvia and Germany are identified, including sources of funding, the ratio of public and private funds, and the role of business in financing scientific research. The role of universities in scientific activity and innovative development of society is studied. The mechanisms of cooperation of universities with enterprises, scientific institutes and international organizations are considered. The impact of international exchange programs, such as Erasmus+, on the academic mobility of students and teachers is analyzed, as well as the level of integration of Latvian and German higher education institutions into the global scientific space. Based on the analysis, the main challenges and prospects for the development of higher education in Latvia and Germany in the context of globalization processes are outlined. Key areas of further modernization of the education system are identified, which can contribute to improving the quality of education, strengthening the competitiveness of universities at the international level and improving the links between education, science and economy.

Keywords: educational management, Germany, higher education, Latvia.

Постановка проблеми. Системи вищої освіти в європейських країнах, зокрема в Латвії та Німеччині, функціонує на основі національних нормативно-правових актів, що визначають структуру, управління та стандарти освітнього процесу. Попри загальні принципи організації освітньої діяльності, кожна держава має власні підходи до регулювання вищої освіти, що відображає історичні, соціально-економічні та культурні особливості. Водночас країни активно впроваджують європейські стандарти вищої освіти, забезпечуючи її якість, автономію закладів та розвиток міжнародного співробітництва.

Актуальність дослідження зумовлена необхідністю аналізу та порівняння основних напрямів реформування системи вищої освіти в Латвії та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Німеччині, визначення їхніх особливостей, ключових досягнень та викликів, а також розгляду можливостей використання кращих практик для вдосконалення управління освітньою сферою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні роки спостерігається зростаючий інтерес науковців до аналізу системи вищої освіти різних країн, зокрема Латвії та Німеччини. У дослідженнях наголошується на необхідності адаптації освітніх програм до вимог глобального ринку праці та впровадження інноваційних підходів до навчання. Наукові публікації, зокрема роботи таких науковців як Р. Каса, О. Акіліна, В. Конограй, О. Карпенко, Н. Сороко, висвітлюють структурні особливості вищої освіти в Латвії, включаючи роль Болонського процесу в гармонізації навчальних програм. У працях Т. Погорєлової, О. Гаєвой, Т. Настич, М. Палюх аналізуються тенденції розвитку університетської освіти на сучасному етапі реформування системи вищої освіти Німеччини. Водночас відсутні наукові дослідження, присвячені безпосередньо питанням нормативно-правового регулювання вищої освіти в Латвії та Німеччині у порівняльному аспекті. Це свідчить про наукову актуальність і необхідність подальшого вивчення даної проблематики.

Мета статті – проаналізувати систему вищої освіти Латвії та Німеччини, визначити основні тенденції її розвитку, управлінські особливості, нормативно-правові засади функціонування та перспективи вдосконалення освітніх процесів в обох країнах. Дослідження спрямоване на порівняння підходів до управління та організації освітнього процесу в Латвії та Німеччині.

Виклад основного матеріалу. Після 1990 р. складні соціально-економічні події спричинили трансформацію системи вищої освіти Латвії. Водночас національний курс на політичну інтеграцію з європейськими структурами, що завершився вступом Латвії до Європейського Союзу у 2004 р., визначив головні напрямки реформ у сфері вищої освіти [9]. Одним із ключових досягнень цих реформ стало розширення освітнього сектору: зросла кількість університетів і студентів, з’явилися приватні заклади освіти, а освітні програми були модернізовані відповідно до нових вимог. Крім того, посилилися міжнародні зв’язки латвійських університетів із закордонними партнерами, що сприяло обміну досвідом та підвищенню якості освіти. Ще одним важливим результатом реформування стало надання значної автономії закладам вищої освіти, що дозволило їм самостійно ухвалювати рішення щодо стратегічного розвитку та управління ресурсами, що, своєю чергою, сприяло покращенню якості освіти та підвищенню конкурентоспроможності університетів.

Наукові дослідження свідчать, що управління системою вищої освіти в Латвії здійснюється на двох рівнях: державному та інституційному.

На державному рівні основними регуляторними органами є Кабінет Міністрів, який відповідає за затвердження освітніх документів, встановлення кваліфікаційних стандартів, визначення вимог до акредитації закладів вищої освіти та ліцензування освітніх програм, а також регулює фінансування

освітніх установ; Міністерство освіти і науки, що реалізує загальнодержавну освітню політику, розробляє законодавчі та нормативні акти у сфері освіти, видає дозволи на створення освітніх установ, формує стандарти навчання та забезпечує контроль якості освіти, координує впровадження цифрових навчальних матеріалів; Рада вищої освіти, колегіальний орган, до складу якого входять представники різних освітніх інституцій, вона формує стратегічний розвиток вищої освіти, сприяє збалансованому розвитку університетів і коледжів, готує рекомендації щодо фінансування державних місць у ЗВО та здійснює контроль за діяльністю професорських рад; Державна служба якості освіти, що виконує функції нагляду за відповідністю діяльності освітніх установ чинному законодавству, проводить оцінку якості роботи університетів та коледжів, а також розробляє пропозиції для вдосконалення нормативної бази освіти [10]. Управління університетом здійснюють такі органи, як університетська рада, сенат і ректор. Додатково, залежно від положень статуту закладу, можуть функціонувати установчі збори та академічний арбітражний суд.

У процесі дослідження було встановлено, що система університетської освіти в Латвії функціонує відповідно до принципів, закріплених у низці основних нормативно-правових актів, зокрема в Конституції Латвійської Республіки 1922 р., Законі про освіту, Законі про заклади вищої освіти, Законі про наукову діяльність, а також у положеннях, що визначають класифікацію освіти та національні стандарти академічної освіти. Ці документи, разом з іншими нормативними актами та статутами університетів, встановлюють основи для організації та розвитку вищої освіти в країні.

Згідно з Законом про освіту [10], кожен громадянин Латвії має право на розвиток своїх інтелектуальних і фізичних здібностей з метою формування самостійної та зрілої особистості, яка активно бере участь у житті демократичної латвійської держави та суспільства. Закон про заклади вищої освіти визначає, що університети й інші заклади освіти Латвії надають академічні та професійні освітні програми, а також займаються науковими дослідженнями і творчою діяльністю. Академічні програми орієнтовані на здобуття глибоких знань та наукових навичок, що дозволяють проводити самостійні наукові дослідження в обраних галузях. Вищі ступені бакалавра і магістра можуть бути присуджені в різноманітних галузях, таких як освіта, гуманітарні науки, соціальні науки, природничі та технічні науки, сільське господарство і охорона здоров'я. Докторантура передбачає поглиблену наукову підготовку та написання дисертації для здобуття наукового ступеня доктора наук [6]. Також цей закон регулює взаємодію між університетами та державними установами, що забезпечує баланс між автономією університетів і суспільними та державними інтересами, а також сприяє відповідності національних дипломів та кваліфікацій європейським стандартам. Відповідно до цього Закону, заклади вищої освіти поділяються на кілька типів:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

університети – науково-освітні та культурні установи, що пропонують широкий спектр програм на всіх трьох рівнях вищої освіти (бакалавр, магістр, доктор наук) та займаються науковими дослідженнями; академії та коледжі – заклади, які спеціалізуються на окремих галузях знань і пропонують програми бакалавра та магістра; університети прикладних наук – заклади, орієнтовані на прикладні дисципліни, що готують фахівців для конкретних професій. Законодавство також дозволяє закладам освіти змінювати свій статус, переходячи з одного типу в інший, залежно від етапу розвитку та потреби в адаптації до змінюваних вимог.

У ході дослідження встановлено, що освітні програми для бакалаврського, магістерського та докторського рівнів розробляються відповідно до національного стандарту вищої освіти. Цей стандарт визначає ключові завдання та цілі освітніх програм, встановлює обов'язкові вимоги до змісту навчання, а також регламентує основні принципи та процедури оцінювання результатів навчання. Згідно з Положенням про національний стандарт академічної освіти [13], для першого та другого рівнів вищої освіти основними цілями є формування у студентів необхідних теоретичних знань та дослідницьких компетентностей. Крім того, випускники мають бути здатними усвідомлено та безпечно застосовувати інформаційні технології у своїй професійній діяльності та наукових дослідженнях, а також створювати, аналізувати та обмінюватися цифровим контентом. Щодо третього рівня вищої освіти, його випускники повинні добре орієнтуватися в сучасних наукових концепціях, ефективно використовувати методологічні підходи та передові дослідницькі методи у своїй професійній чи науковій діяльності, ефективно планувати, координувати та керувати масштабними науковими ініціативами, включаючи міжнародні проєкти [11].

На інституційному рівні Латвійські університети ухвалюють свій статут, розробляють плани розвитку та створюють нормативні акти, що визначають їхню діяльність. Статут університету є головним документом, який регламентує внутрішню організацію, визначає права й обов'язки учасників освітнього процесу, а також встановлює принципи управління закладом. Стратегія розвитку університету передбачає формулювання довгострокових пріоритетів і конкретних заходів, спрямованих на зміцнення його позицій у міжнародному академічному середовищі. Ця стратегія охоплює вдосконалення освітніх програм, активізацію наукових досліджень, професійний розвиток викладачів, розширення міжнародних зв'язків та впровадження інновацій. Крім того, існують інші регламентуючі документи, такі як внутрішні регламенти, положення та інструкції, що деталізують різні аспекти діяльності закладу та сприяють його ефективному функціонуванню.

Перспективи розвитку вищої освіти Латвії визначено у нормативному документі «Орієнтири розвитку освіти на 2021-2027 р.р. Навички майбутнього для суспільства майбутнього» [15]. Цей документ базується на міжнародних

та європейських положеннях, зокрема Цілях сталого розвитку ООН, Європейській програмі навичок 2020 року, Європейському стовпі соціальних прав 2017 року, а також на національних стратегічних планах, таких як Стратегія сталого розвитку Латвії до 2030 року, Національний план розвитку Латвії на 2021-2027 р.р. Окрім цього, враховано низку інших нормативних актів, що регулюють розвиток науки, технологій, мовної політики, цифрової трансформації та молодіжної політики на зазначений період. Документ визначає три ключові пріоритети: цифровізацію, яка передбачає розвиток цифрових компетенцій серед населення, розширення можливостей онлайн-навчання у закладах вищої освіти, створення цифрової освітньої екосистеми, автоматизацію управлінських процесів та впровадження електронного документообігу в освіті; моніторинг якості освіти, що включає впровадження системи відстеження кар'єрного шляху випускників, створення інструментів оцінювання якості освітніх програм для забезпечення їх відповідності сучасним вимогам; покращення управління закладами освіти, що передбачає зміцнення освітньої інфраструктури та вдосконалення управлінських процесів у закладах освіти.

Серед головних змін, які планується реалізувати у сфері вищої освіти, виділено: підвищення кваліфікації викладачів та створення умов для їхнього кар'єрного зростання, впровадження дієвих механізмів контролю якості вищої освіти, реформування системи управління університетами шляхом створення наглядових рад, які забезпечуватимуть участь представників різних сфер у внутрішньому управлінні закладами освіти, а також розширення автономії університетів [12].

Проведений аналіз системи вищої освіти Німеччини дозволив встановити, що після 1990 року система вищої освіти країни також зазнала значних змін, зумовлених як внутрішніми, так і зовнішніми факторами. Об'єднання Німеччини в 1990 році стало поштовхом для інтеграції освітніх систем Східної та Західної Німеччини, що вимагало суттєвих реформ та адаптації до нових умов. [5]. Наразі основою системи вищої освіти Німеччини є університети, які несуть відповідальність за наукові дослідження, навчання та підготовку кадрів вищої кваліфікації, включаючи підготовку докторів наук. Крім університетів, важливу роль відіграють вищі фахові школи, які забезпечують спеціалізовану фахову підготовку в галузях інженерії, бізнесу та менеджменту. Значну увагу було приділено інтернаціоналізації освіти та участі Німеччини в Болонському процесі, що сприяло підвищенню професіоналізації, ефективності наукових досліджень та технологічного прогресу [1]. У результаті реформ заклади вищої освіти Німеччини отримали більшу автономію, що дозволило їм самостійно ухвалювати рішення щодо стратегічного розвитку та управління ресурсами. Це сприяло покращенню якості освіти та підвищенню конкурентоспроможності університетів як на національному, так і на міжнародному рівнях.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У межах нашого дослідження встановлено, що в Німеччині управління системою вищої освіти здійснюється на двох рівнях: федеральному та земельному. Основна відповідальність за освітню політику покладається на федеральні землі, а координація освітньої політики між федеральним урядом та урядами земель забезпечується через кілька ключових органів: Постійну конференцію міністрів освіти і культури земель ФРН, яка узгоджує питання тривалості навчання, змісту освітніх програм, взаємного визнання дипломів та інших аспектів освітньої політики; Конференцію ректорів Німеччини, що представляє інтереси закладів вищої освіти та бере участь у формуванні освітньої політики; Федерально-земельну комісію з планування і розвитку досліджень, яка координує планування в галузі освіти та наукових [2]. На інституційному рівні структура керівних органів закладів вищої освіти Німеччини складається з ради закладу вищої освіти, ректора, сенату.

Система вищої освіти Німеччини функціонує на основі принципів, закріплених у низці ключових нормативно-правових актів. Основним документом є «Рамковий закон про вищу освіту» [8], який визначає загальні рамки для діяльності закладів вищої освіти в країні. Організація вищої освіти в Німеччині характеризується єдністю типів, структури та управління закладами освіти, а також узгодженістю термінів і програм навчання. Водночас нормативно-правова база вищої освіти Німеччини забезпечує баланс між автономією університетів та державним регулюванням, сприяючи ефективному функціонуванню освітньої системи.

Університети Німеччини, як і латвійські, діють на основі власних статутів, розробляють стратегії розвитку та ухвалюють нормативні акти, що визначають їхню діяльність. Статут кожного німецького університету є основним документом, який регламентує внутрішню структуру, права та обов'язки учасників освітнього процесу, а також принципи управління закладом. Цей документ забезпечує правову основу для функціонування університету відповідно до федерального та земельного законодавства Німеччини. Стратегія розвитку німецьких університетів включає визначення довгострокових пріоритетів та конкретних заходів, спрямованих на зміцнення їхніх позицій у міжнародному академічному середовищі. Ці стратегії охоплюють удосконалення освітніх програм, активізацію наукових досліджень, професійний розвиток викладачів, розширення міжнародних зв'язків та впровадження інновацій. Особливу увагу приділяють інтернаціоналізації, що підтверджується проведенням аудиту «Інтернаціоналізація Університетів» за підтримки Конференції ректорів Німеччини [3]. Варто зазначити, що в Німеччині існує делегування повноважень щодо координації мобільності та просування освітньої системи. Федеральне міністерство освіти і досліджень делегує ці функції Німецькій службі академічних обмінів (DAAD), яка є асоціацією університетів та виступає посередником між учасниками освітнього процесу, закладами вищої освіти та владними структурами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Основними типами закладів вищої освіти є університети, що займаються як навчальною, так і науково-дослідною діяльністю, пропонуючи широкий спектр академічних програм за ступенем бакалавра, магістра та доктора наук; технічні університети, що спеціалізуються на природничих та інженерних науках, але також можуть пропонувати програми з гуманітарних дисциплін; університети прикладних наук, які орієнтовані на практичне застосування знань і пропонують програми з технологій, економіки, соціальних наук та медіа, включаючи обов'язкові стажування та практичні семестри; художні та музичні заклади вищої освіти, що готують фахівців у галузі мистецтва, дизайну та музики. Вступ до таких закладів зазвичай вимагає проходження спеціальних вступних іспитів, що оцінюють творчі здібності абітурієнтів. Законодавство Німеччини також передбачає можливість для закладів вищої освіти змінювати свій статус відповідно до їхнього розвитку та потреб, що дозволяє їм адаптуватися до змін у суспільстві та на ринку праці [4].

У ході дослідження було з’ясовано. що в Німеччині, як і в Латвії, освітні програми на всіх рівнях розробляються відповідно до національних стандартів, які визначають структуру, зміст та вимоги до результатів навчання. Основна відмінність полягає в організації докторських програм: у Німеччині вони часто мають форму самостійної роботи над дисертацією під керівництвом професора, тоді як у Латвії більший акцент робиться на структурованих програмах з чітко визначеними етапами та вимогами.

Розвиток системи вищої освіти Німеччини регулюється «Рамковим законом про вищу освіту», а також законами про вищу освіту окремих федеральних земель. Стратегічні напрями розвитку визначаються у співпраці між федеральним урядом та урядами земель, зокрема через такі документи, як «Пакт про якість викладання» [16] та «Пакт про дослідження та інновації» [14]. Ці ініціативи спрямовані на покращення якості викладання, підтримку наукових досліджень та інновацій, а також на забезпечення конкурентоспроможності німецьких університетів на міжнародному рівні. Основні пріоритети включають: розвиток цифрових компетентностей та інфраструктури в освіті, оскільки в Німеччині, як і в Латвії, цифровізація також є важливим напрямом, підтримуваним через різні федеральні та земельні ініціативи, такі як «Цифровий пакт для шкіл» [7], який спрямований на покращення цифрової інфраструктури в освітніх закладах; моніторинг якості освіти, зокрема через акредитаційні агентства, які оцінюють якість освітніх програм та забезпечують їх відповідність встановленим стандартам; управління закладами освіти, яке забезпечує баланс між автономією та державним контролем.

Висновки. Проведене дослідження засвідчило, що системи вищої освіти Латвії та Німеччини зазнали суттєвих змін після 1990 року, зумовлених як внутрішніми реформами, так і європейськими інтеграційними процесами. В обох країнах спостерігається тенденція до розширення автономії університетів, міжнародної співпраці та цифровізації освіти. Управління освітнім

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

сектором здійснюється на державному та інституційному рівнях, з активною участю урядових і спеціалізованих органів. Законодавча база регулює функціонування університетів, освітні стандарти та розвиток навчальних програм, водночас зберігаючи національні особливості кожної країни. Хоча системи вищої освіти Латвії та Німеччини мають свої особливості та виклики, обидві країни прагнуть до підвищення якості навчання, інтеграції сучасних технологій в освітній процес та створення сприятливих умов для студентів. Важливим завданням для Латвії є розширення державної підтримки студентів та адаптація системи вищої освіти до європейських тенденцій, тоді як Німеччина продовжує вдосконалювати свої освітні програми та забезпечувати високий рівень підготовки спеціалістів для міжнародного ринку праці.

Література:

1. Благініна С. В. Еволюція системи вищої освіти Німеччини в умовах Болонського процесу / С. В. Благініна // Проблеми соціальної роботи: філософія, психологія, соціологія. - 2016. - № 1 (7). - С. 15-22.).

2. Гладка Т.І. Освіта в інноваційній політиці ФРН / Т.І. Гладка // Актуальні проблеми державного управління [Електронний ресурс]: електрон. наук.фах. вид. – 2009. – №2. – Режим доступу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/06. pdf/

3. Інституційні структури для управління процесом інтернаціоналізації та розбудови програм мобільності. 2015. https://erasmusplus.org.ua/news/instytuczijni-struktury-dlya-upravlinnya-proczesom-internaczionalizacziyi-ta-rozbudovy-program-mobilnosti-zvit/?utm_source=chatgpt.com

4. Система вищої освіти Німеччини. https://www.daad-ukraine.org/uk/navchannya-u-nimechchini/sistema-vishhoyi-osviti-nimechchini/?utm_source=chatgpt.com

5. Стан розвитку освіти й культури в сучасній ФРН : навч. посіб. / уклад.: О. В. Дмитренко. – Полтава : ПНПУ імені В.Г. Короленка, 2013. – 83 с.

6. Augstākā izglītība. 2020. https://www.izm.gov.lv/lv/augstaka-izglitiba-0

7. DigitalPakt Schule. 2019. https://www.digitalpaktschule.de/de/was-ist-der-digitalpakt-schule-1701.html

8. Hochschulrahmengesetz. 1976. https://www.gesetze-im-internet.de/hrg/

9. Kaša R., Ait Si Mhamed A. Language Policy and Internationalization of Higher Education in the Baltic Countries / R. Kaša, A. Ait Si Mhamed // European Education. 2013. – 45 (2). P. 28–50.

10. Law on Education. 1998. Izglītības likums. https://likumi.lv/ta/id/50759-izglitibas-likums

11. Latvijas kvalifikāciju datubāze. https://www.latvijaskvalifikacijas.lv/saites/?doing_wp_cron=1718561700.5621709823608398437500

12. Latvijas nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam. 2020. https://pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2027_apstiprin%C4%81ts%20Saeim%C4%81_1.pdf

13. Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu. 2014. https://likumi.lv/doc.php?id=266187

14. Pakt für Forschung und Innovation. 2021. https://www.dfg.de/de/ueber-uns/ueber-die-dfg/was-ist-die-dfg/forschung-innovation

15. Par Izglītības attīstības pamatnostādņu 2021.–2027. gadam "Nākotnes prasmes nākotnes sabiedrībai" rīcības plānu 2021.–2023. gadam". 2022. https://likumi.lv/ta/id/336977-par-izglitibas-attistibas-pamatnostadnu-2021-2027-gadam-nakotnes-prasmes-nakotnes-sabiedribai-ricibas-planu-2021-2023

16. Qualitätspakt Lehre. 2021. https://www.bildungsserver.de/onlineressource.html?onlineressourcen_id=46205

References:

1. Blahinina, S. V. (2016). Evoliutsiia systemy vyshchoi osvity Nimechchyny v umovakh Bolonskoho protsesu [The evolution of the German higher education system in the context of the Bologna process]. Problemy sotsialnoi roboty: filosofiia, psykholohiia, sotsiolohiia - Problems of social work: philosophy, psychology, sociology. 1 (7), 15-22 [in Ukrainian].

2. Hladka, T.I. (2008).Osvita v innovatsiinii politytsi FRN [Education in the innovation policy of the Federal Republic of Germany]. Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia - Current problems of state governance, 2. Retrieved from http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/apdu/2009-2/06. pdf/ [in Ukrainian].

3. Instytutsiini struktury dlia upravlinnia protsesom internatsionalizatsii ta rozbudovy prohram mobilnosti [Institutional structures for managing the internationalization process and developing mobility programs]. 2015. Retrieved from https://erasmusplus.org.ua/news/instytuczijni-struktury-dlya-upravlinnya-proczesom-internaczionalizacziyi-ta-rozbudovy-program-mobilnosti-zvit/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

4. Systema vyshchoi osvity Nimechchyny [Germany's higher education system]. Retrieved from https://www.daad-ukraine.org/uk/navchannya-u-nimechchini/sistema-vishhoyi-osviti-nimechchini/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

5. Dmytrenko O. V. (2013). Stan rozvytku osvity y kultury v suchasnii FRN [The state of development of education and culture in modern Germany] [in Ukrainian].

6. Augstākā izglītība[Higher education]. 2020. Retrieved from https://www.izm.gov.lv/lv/augstaka-izglitiba-0 [in Latvian].

7. DigitalPakt Schule [DigitalPakt School]. 2019. Retrieved from https://www.digitalpaktschule.de/de/was-ist-der-digitalpakt-schule-1701.html [in German].

8. Hochschulrahmengesetz [Higher Education Framework Act] 1976. Retrieved from https://www.gesetze-im-internet.de/hrg/ [in German].

9. Kaša, R. & Ait Si Mhamed, A. (2013).Language Policy and Internationalization of Higher Education in the Baltic Countries. European Education. 45 (2), 28–50.

10. Law on Education. 1998. Izglītības likums. Retrieved from https://likumi.lv/ta/id/50759-izglitibas-likums

11. Latvijas kvalifikāciju datubāze [Latvian Qualifications Database] Retrieved from https://www.latvijaskvalifikacijas.lv/saites/?doing_wp_cron=1718561700.5621709823608398437500 [in Latvian].

12. Latvijas nacionālais attīstības plāns 2021.–2027. gadam. [National Development Plan of Latvia for 2021–2027] 2020. Retrieved from https://pkc.gov.lv/sites/default/files/inline-files/NAP2027_apstiprin%C4%81ts%20Saeim%C4%81_1.pdf [in Latvian].

13. Noteikumi par valsts akadēmiskās izglītības standartu [Regulations on the State Academic Education Standard]. 2014. Retrieved from https://likumi.lv/doc.php?id=266187 [in Latvian].

14. Pakt für Forschung und Innovation [Pact for Research and Innovation]. 2021. Retrieved from https://www.dfg.de/de/ueber-uns/ueber-die-dfg/was-ist-die-dfg/forschung-innovation [in German].

15. Par Izglītības attīstības pamatnostādņu 2021.–2027. gadam "Nākotnes prasmes nākotnes sabiedrībai" rīcības plānu 2021.–2023. gadam" [On the Education Development Guidelines for 2021–2027 "Future Skills for Future Society" Action Plan for 2021–2023"]. 2022. Retrieved from https://likumi.lv/ta/id/336977-par-izglitibas-attistibas-pamatnostadnu-2021-2027-gadam-nakotnes-prasmes-nakotnes-sabiedribai-ricibas-planu-2021-2023 [in Latvian].

16. Qualitätspakt Lehre [Quality Pact for Teaching]. Retrieved from 2021. https://www.bildungsserver.de/onlineressource.html?onlineressourcen_id=46205 [in German].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 331.45:67 (045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-276-289

Віштак Інна Вікторівна кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри безпеки життєдіяльності та педагогіки безпеки, Вінницький національний технічний університет, м. Вінниця, тел.: (097) 896-61-13, https://orcid.org/0000-0001-5646-4996

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ПОКРАЩЕННЯ БЕЗПЕЧНИХ УМОВ ПРАЦІ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ЛЕГКОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Анотація. Безпечні умови праці є вирішальним чинником для забезпечення добробуту працівників і підвищення їхньої продуктивності в усіх сферах, включаючи легку промисловість. Хоча досягнуто значного прогресу в реалізації заходів щодо охорони праці, все ще існує безліч проблем, які можуть негативно впливати на безпеку та здоров'я працівників. У даній науковій статті аналізуються проблеми, пов'язані з безпечними умовами праці, а також розглядаються шляхи їх покращення. Зокрема, обговорюються чинники, що впливають на безпеку на робочому місці, і пропонуються конкретні рекомендації для забезпечення безпечних умов праці згідно з сучасними науковими відкриттями.

Метою статті є розкриття змісту поняття «належні та безпечні умови праці» та визначити основні критерії, яким вони мають відповідати згідно з чинним законодавством.

У тексті підкреслюється важливість охорони праці як ключового аспекту для працівників, оскільки значна частина їхнього життя проходить на робочому місці. Створення належних санітарних і гігієнічних умов є необхідним для забезпечення нормальної життєдіяльності та ефективного виконання обов’язків без перевтоми, що, у свою чергу, впливає на здоров’я працівників, рівень їхньої заробітної плати і загальну продуктивність підприємства. Безпечні умови праці також сприяють покращенню трудової дисципліни, можливостям для самореалізації, кар'єрного росту та підвищують конкурентоспроможність працівників. Для цього важливо збалансувати енергетичні витрати під час роботи з умовами для відпочинку та створення сприятливого середовища.

Доведено що забезпечення безпечних умов праці є критичним завданням для будь-якого підприємства з метою забезпечення безпеки та добробуту працівників. Встановлено що шляхи покращення безпечних умов праці, включаючи увагу до ергономіки, підвищення навичок працівників та використання новітніх технологій, є ключовими в розв'язанні проблем безпеки на робочому місці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: безпечні умови праці, ризики, охорона праці, покращення, безпека на робочому місці.

Vishtak Inna Viktorivna Candidate of Engineering Sciences, Associate Professor, Associate Professor of Department Safety of Life and Pedagogical Safety, Vinnytsia National Technical University, Vinnytsia, tel.: (097) 896-61-13, https://orcid.org/0000-0001-5646-4996

PROBLEMS AND WAYS TO IMPROVE SAFE WORKING CONDITIONS IN LIGHT INDUSTRY ENTERPRISES

Abstract. Safe working conditions are a crucial factor in ensuring the well-being of workers and increasing their productivity in all areas, including light industry. Although significant progress has been made in the implementation of occupational safety measures, there are still many problems that can negatively affect the safety and health of workers. This article analyzes the problems associated with safe working conditions and considers ways to improve them. In particular, it discusses the factors affecting safety in the workplace and offers specific recommendations for ensuring safe working conditions in accordance with modern scientific discoveries.

The purpose of the article is to disclose the content of the concept of "proper and safe working conditions" and to determine the main criteria that they must meet in accordance with current legislation.

The text emphasizes the importance of labor protection as a key aspect for workers, since a significant part of life is spent in the workplace. Providing proper sanitary and hygienic conditions is necessary to ensure normal life and effective performance of duties without overwork, which in turn affects the health of workers, their wages and the overall productivity of the enterprise. Safe working conditions also contribute to improving labor discipline, opportunities for self-realization, career growth and increase the competitiveness of workers. To do this, it is important to balance energy costs during work with conditions for rest and creating a favorable environment.

It has been proven that ensuring safe working conditions is a critical task for any enterprise in order to ensure the safety and well-being of workers. It has been established that ways to improve safe working conditions, including attention to ergonomics, improving worker skills and using the latest technology, are key to solving workplace safety problems.

Keywords: safe working conditions, risks, labor protection, improvement, workplace safety

Постановка проблеми.

Безпечні умови праці є ключовим фактором для забезпечення благополуччя працівників і підвищення продуктивності в будь-якій галузі, зокрема в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

легкій промисловості. Незважаючи на помітний прогрес у впровадженні заходів охорони праці, залишається безліч проблем, які можуть впливати на безпеку та здоров'я працівників.

Серед основних проблем можна виділити такі:

- недостатня освіченість працівників. Багато працівників не отримують достатньої інформації про безпечні практики та правила роботи. Відсутність навчання може призвести до небезпечних ситуацій, коли працівники не знають, як діяти в надзвичайних випадках або як правильно використовувати обладнання;

- низька якість обладнання. Використання старого або неналежного обладнання може створити численні небезпеки на робочому місці. Часто це обумовлено недостатнім фінансуванням на модернізацію та обслуговування техніки;

- негативний вплив стресу. Високий рівень стресу на робочому місці може призвести до психологічних проблем і зниження продуктивності. Брак психологічної підтримки та ресурсів для управління стресом також грає важливу роль.

- невідповідність умов праці стандартам. У багатьох випадках умови праці не відповідають гігієнічним та безпековим нормам. Це може включати недостатню вентиляцію, освітлення, а також відсутність захисних засобів.

- відсутність системи моніторингу. Без регулярного контролю та оцінки умов праці важко виявити потенційні небезпеки та ризики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Забезпечення безпечних умов праці є важливою умовою для успішної роботи підприємства та благополуччя його працівників. Підвищення обізнаності, модернізація обладнання, психологічна підтримка, контроль за умовами праці та співпраця з фахівцями можуть суттєво поліпшити ситуацію в цій сфері.

Питання забезпечення належних, безпечних і здорових умов праці залишається актуальним для багатьох країн світу, в тому числі й для України. Чимало дослідників, таких як: Є. Агєєв, Н. Болотіна, В. Венедіктов, Г. Гогіташвілі, М. Іншин, Л. Керб, В. Лапін, К. Мельник, В. Ротань та інші присвятили свої роботи аналізу умов праці та виявленню проблем у цій сфері. Автори в своїх роботах зазначають такі основні шляхи вирішення проблем як: підвищення обізнаності та навчання (сюди входять регулярні навчальні семінари та тренінги можуть суттєво підвищити рівень знань працівників щодо безпеки; інтеграція практичних занять та симуляцій допоможе підготувати працівників до реальних ситуацій; модернізація обладнання (інвестиції у нові технології та модернізацію наявного обладнання можуть значно знизити ризики, пов’язані з використанням застарілої техніки, ще також сприяє підвищенню ефективності виробництва); забезпечення психологічної підтримки (а саме, впровадження програм підтримки працівників для управління стресом, а також створення відкритого середовища для

обговорення проблем можуть поліпшити загальний психологічний клімат на підприємстві); систематичний контроль за умовами праці (регулярні перевірки і аудит умов праці допоможуть виявити і усунути потенційні небезпеки; важливо також вести документацію щодо всіх заходів, що вживаються для покращення умов праці); співпраця з експертами (що передбачає запрошення фахівців з охорони праці для проведення оцінки ризиків і розробки рекомендацій може забезпечити більш цілісний підхід до покращення безпеки).

Конституція України, як і міжнародні договори, гарантує кожному громадянину право на належні умови праці, серед яких «кожен має право на належні, безпечні і здорові умови праці, на заробітну плату, не нижчу від визначеної законом» прописане у ст. 43 Основного Закону [1]. Однак, на практиці реалізація цього права часто стикається з різноманітними перешкодами.

Мета статті – розкриття змісту поняття «належні та безпечні умови праці» та визначити основні критерії, яким вони мають відповідати згідно з чинним законодавством.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах ринкової економіки Україна, яка визначила життя та здоров'я людини як найвищу соціальну цінність, повинна гарантувати реалізацію цього права, створюючи відповідну нормативно-правову базу для регулювання охорони праці, що відповідає сучасним викликам.

Останні дослідження в галузі охорони праці на підприємствах легкої промисловості та суміжних галузях підкреслюють зростання складності управління безпекою через вплив інновацій, таких як технології Індустрії 4.0 та сучасні соціально-психологічні ризики.

З поширенням Індустрії 4.0 безпека праці стикається з новими викликами, зокрема через інтеграцію машинного інтелекту і мережевих технологій, що ускладнюють роботу з небезпекою, роблять її менш прозорою та важче керованою. Дослідження під керівництвом Арі Адріансена пропонує нові підходи до оцінки ризиків, що враховують складність систем і включають теорії складних адаптивних систем (CAS) для ефективного реагування на нові загрози [2].

Вчені також розглядають більш широку парадигму безпеки, яка враховує ментальне здоров'я і соціальні фактори. Програма Total Worker Health від Національного інституту безпеки та охорони здоров’я (NIOSH) та рамки Healthy Workplace від ВООЗ є прикладами таких підходів, де увага приділяється благополуччю працівників у більш комплексному розумінні, включаючи запобігання психосоціальним ризикам і стресу [3].

Новітні дослідження у сфері будівництва та промисловості активно досліджують застосування віртуальної та змішаної реальності VR та AR для тренувань працівників безпеки. Ці технології дозволяють створювати безпечні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

середовища для навчання і відпрацювання навичок, зменшуючи ризики травм під час навчальних занять. Розширене використання цифрових технологій в охороні праці може полегшити адаптацію до складних робочих ситуацій, особливо в потенційно небезпечних умовах.

Ці дослідження сприяють розумінню нових тенденцій і викликів у сфері охорони праці, закладаючи основу для впровадження нових підходів до безпеки та психофізіологічного добробуту працівників.

Останні дослідження підтверджують, що забезпечення безпеки та умов праці відіграє ключову роль не лише в контексті відносин між працівником і роботодавцем, але також є важливим для державної політики та суспільного добробуту. Зокрема, підходи до охорони праці, що враховують сучасні ризики і технологічні нововведення, є вкрай важливими для підтримки основних цінностей, таких як життя і здоров’я працівників. Це відповідає положенням Конституції України, яка визначає ці аспекти як основоположні права громадян і, відповідно, частину соціальної політики держави [4, 5].

Питання охорони праці стає дедалі актуальнішим, адже значна частина життя людей проходить на робочих місцях. Це ставить на перший план завдання створення комфортних санітарно-гігієнічних умов, які сприяють здоровій життєдіяльності працівників. Згідно з дослідженнями, оптимальні умови праці, що враховують ергономіку робочих місць та забезпечення безпечним обладнанням, не тільки підвищують фізичний комфорт, але й сприяють зменшенню перевтоми, підвищенню продуктивності та задоволеності працівників роботою [6].

Для підтримки високого рівня працездатності важливо враховувати всі фактори виробничого середовища, які впливають на здоров'я працівників, включно з якістю та функціональністю обладнання, системами вентиляції, належними санітарно-побутовими умовами та колективними засобами захисту. За даними наукових оглядів, ці фактори впливають не тільки на фізичний стан працівників, але й на економічні результати підприємств, зокрема зниження плинності кадрів і підвищення конкурентоспроможності робочої сили [4].

Сучасні дослідження вказують на важливість постійної оцінки виробничих умов для своєчасного виявлення ризиків і запобігання впливу небезпечних факторів, таких як шум, випромінювання та вібрація. Такі заходи допомагають підтримувати безпечні умови на робочих місцях, знижуючи ризики для здоров’я працівників [4].

Згідно з дослідженнями Л. Керба, безпечні робочі умови повинні відповідати гранично допустимим рівням шкідливих факторів, що забезпечує здоров'я і безпеку працівників [7]. На основі інтенсивності факторів, що впливають на здоров’я, умови праці можна розділити на кілька категорій:

1. Оптимальні умови праці – це ідеальні робочі умови, де стан здоров’я працівників та продуктивність залишаються високими. Наприклад, сучасні

офіси з належними умовами освітлення, ергономічними меблями та підтримкою комфортної температури дозволяють зберігати здоров’я працівників на високому рівні.

2. Допустимі умови праці – такі умови відповідають гігієнічним стандартам і не несуть загроз здоров’ю. Наприклад, робота на виробництвах із допустимими рівнями шуму не шкодить здоров’ю працівників.

3. Шкідливі умови праці – ця категорія включає робоче середовище, де шкідливі фактори перевищують допустимі норми. Наприклад, на підприємствах з обробкою хімічних речовин можуть бути перевищені рівні токсичних випарів, що може негативно впливати на здоров'я працівників.

4. Небезпечні умови праці – у таких умовах високий рівень ризиків може призводити до важких професійних захворювань або нещасних випадків. Наприклад, працівники, які працюють з вибухонебезпечними речовинами, піддаються значному ризику, особливо за відсутності належних засобів захисту.

Крім того, сучасні дослідження вказують на необхідність регулярної оцінки умов праці для виявлення і запобігання можливим загрозам, таким як шум, випромінювання, вібрація та інші шкідливі фактори. Такі заходи сприяють забезпеченню належного рівня безпеки та знижують ризики для здоров'я на робочих місцях. Для забезпечення безпечних і здорових умов праці необхідно створити комфортне робоче середовище, що включає:

- комфортні робочі місця. Важливо, щоб обладнання було ергономічним і відповідало вимогам працівників;
- чисте повітря. Система вентиляції та очищення повітря є необхідними для нормальної життєдіяльності;
- Захист від шкідливих речовин. Використання засобів індивідуального захисту, таких як маски і респіратори, допомагає знизити ризики;
- Відповідний рівень освітленості. Якісне освітлення зменшує напругу на зір і підвищує ефективність праці;
- захист від шуму та вібрацій. Використання звукоізоляційних матеріалів і спеціальних технологій для зниження рівня вібрацій;
- засоби безпеки. Наявність спеціального робочого одягу та засобів індивідуального захисту, таких як каски, рукавички та спеціальне взуття;
- побутові приміщення. Наявність комфортних місць для відпочинку, обідів та відновлення сил;
- медичне обслуговування. Регулярні медичні огляди та санітарно-профілактичні заходи, спрямовані на збереження здоров'я працівників.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Рис. 1. У зображенні зліва показано працівника, який заповнює резервуар токсичними хімікатами, використовуючи захисне спорядження. Вгорі праворуч — оператор підземної шахти дистанційно керує установкою, уникаючи впливу шуму, високих температур і пилу. Внизу праворуч — технічна спеціалістка працює в лабораторії, проводячи тестування на ВІЛ/СНІД за допомогою сучасного обладнання

Систематичне дотримання цих вимог не лише покращує умови праці, але й сприяє підвищенню загальної продуктивності праці та зниженню рівня захворюваності серед працівників.

Автори у своїх дослідженнях [8, 9] описують безпечні правила роботи з токсичними хімікатами з використанням захисного спорядження.

Рис. 1 демонструє приклади небезпечних професійних факторів, таких як хімікати, шум, жар, пил і віруси.

Небезпечні речовини можуть потрапляти в організм кількома основними шляхами. До них належать: вдихання різних газів, пилу або волокон, таких як азбест, деревний пил чи цвіль, які можуть проникати через дихальну систему; поглинання через шкіру хімічних речовин, наприклад, розчинників, що можуть проникати через дерму; а також випадкове потрапляння всередину організму небезпечних речовин через рот, що може статися при неправильному зберіганні хімікатів у немаркованій тарі.

Хімічні речовини, шум, підвищені температури, пил та віруси є типовими прикладами небезпечних виробничих факторів. Шляхи їх впливу на

організм включають: вдихання різних шкідливих речовин, таких як гази, азбестові волокна або пил; поглинання через шкіру небезпечних хімікатів, таких як розчинники; а також випадкове проковтування токсичних речовин, що зберігаються в неналежній тарі [9].

Нещасний випадок на роботі — це інцидент, що відбувається в процесі виконання трудових обов'язків і призводить до травми, яка може бути смертельною або не смертельною. Як і інші небажані події на робочому місці, такі нещасні випадки зазвичай викликані різноманітними факторами, деякі з яких є більш очевидними, ніж інші. Ці фактори формують причинно-наслідкові зв'язки, які ведуть до виникнення нещасного випадку.

Нещасні випадки, що трапляються під час поїздок на роботу або з роботи, також можуть класифікуватися як нещасні випадки на робочому місці. Потреба в пересуванні на роботу та назад суттєво впливає на можливості жінок щодо працевлаштування. Дослідження свідчать, що проблеми з безпекою та захищеністю, такі як домагання й напади, можуть відлякувати жінок від користування громадським транспортом. Нічні зміни підвищують ризики для всіх працівників, як чоловіків, так і жінок. Тому адміністрація підприємства повинна враховувати їхні потреби та занепокоєння: якщо громадський транспорт не забезпечує безпечні умови, підприємство зобов'язане надати власний транспорт або вжити належних заходів для мінімізації ризиків, пов'язаних із безпекою під час поїздок на роботу і з роботи.

На формування умов праці впливають різноманітні фактори, які можна умовно поділити на три основні групи:

1. Соціально-економічні фактори. Ці фактори суттєво впливають на характеристики умов праці і можуть бути розподілені на кілька підгруп:

- нормативно-правові: до них відносяться закони, нормативи та стандарти, а також механізми адміністративного і громадського контролю, що забезпечують їх дотримання. Наприклад, безпека на робочому місці регулюється законодавством, що вимагає дотримання стандартів безпеки;

- економічні: сюди входять різні форми матеріального стимулювання, морального заохочення, а також система пільг і компенсацій для працівників, які працюють в умовах, що не відповідають нормам. Наприклад, працівники, які працюють у шкідливих умовах, можуть отримувати додаткові виплати або пільги;

- соціально-психологічні: ці фактори відображають ставлення працівників до виконуваної роботи і атмосферу в колективі. Позитивний психологічний клімат може сприяти підвищенню мотивації та продуктивності праці;

- суспільно-політичні: це різноманітні форми організації працівників, які спрямовані на забезпечення сприятливих умов. Наприклад, профспілки відіграють важливу роль у захисті прав працівників і покращенні їх умов.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

2. Техніко-організаційні фактори. Ці фактори впливають на умови праці на рівні робочих місць, дільниць і цехів. Основні підгрупи включають:

- предмети праці: сировина, матеріали, готові вироби — все це визначає ефективність виробничих процесів. Наприклад, використання екологічно чистих матеріалів може покращити умови праці;

- технологічні процеси: кожен етап виробництва може впливати на безпеку і комфорт працівників. Інноваційні технології можуть зменшити фізичне навантаження на працівників;

- засоби праці: це обладнання, інструменти та технології, які використовуються в виробництві. Використання сучасних засобів праці може підвищити продуктивність і безпеку;

- організаційні форми: структура управління та організації праці впливають на ефективність процесів. Гнучкі організаційні структури можуть підвищити адаптивність підприємства до змін.

3. Природні фактори. Вони не лише обумовлюють специфіку природного середовища, але й вносять додаткові вимоги до технологій і організації праці. Основні підгрупи:

- географічні: кліматичні умови і природні ресурси можуть впливати на вибір технологій і методів виробництва. Наприклад, підприємства в північних регіонах повинні враховувати вплив холодного клімату на технологічні процеси;

- біологічні: специфіка флори і фауни, що впливають на виробництво, зокрема в аграрному секторі. Наприклад, біологічні чинники можуть визначати вибір культур для вирощування;

- геологічні: особливості видобутку корисних копалин впливають на техніку безпеки та організацію праці у видобувних галузях.

Усі ці фактори взаємодіють та спільно формують умови праці, створюючи єдине виробниче середовище. Класифікація факторів має значення для галузі, підприємств чи окремого виробництва, оскільки вона дозволяє:

- Аналізувати та покращувати умови праці: систематизований підхід допомагає виявити проблеми та знайти шляхи їх вирішення.

- Планувати заходи щодо вдосконалення: підприємства можуть ефективно планувати інвестиції в покращення умов праці, орієнтуючись на виявлені потреби.

- Розробляти інноваційні проекти: на основі класифікації факторів можна створювати нові технології та організаційні рішення, які підвищують комфорт і безпеку працівників.

- Сконцентрувати ресурси на поліпшення: підприємства можуть ефективно використовувати фінансові, матеріальні та трудові ресурси для поліпшення умов праці.

- Прогнозувати зміни: аналіз факторів допомагає прогнозувати вплив нових технологій, устаткування та матеріалів на умови праці, що, в свою чергу, дозволяє своєчасно вживати заходів для адаптації.

Завдяки цьому системному підходу можна забезпечити безпеку, ефективність і комфорт праці, що в кінцевому підсумку позитивно вплине на продуктивність і задоволеність працівників.

Завдяки такому підходу можливо забезпечити безпеку, ефективність та комфорт праці, що в свою чергу позитивно вплине на продуктивність і задоволеність працівників. Вплив системи факторів на людину реалізується опосередковано через набір елементів, які безпосередньо формують умови праці на робочих місцях. Ці елементи можна класифікувати на кілька категорій:

1. Санітарно-гігієнічні елементи. Ці фактори характеризують виробниче середовище, яке формується під впливом предметів праці, засобів та технологічних процесів. До них відносять промисловий шум, вібрацію, токсичні речовини, пил, температуру повітря та інші важливі параметри. Всі ці показники підлягають кількісному оцінюванню за допомогою спеціальних методів санітарно-гігієнічних досліджень і регламентуються через встановлення норм, стандартів та вимог. Наприклад, робочі місця в хімічній промисловості мають відповідати чітким стандартам щодо концентрації небезпечних речовин у повітрі.

2. Психофізіологічні елементи. Вони зумовлені організацією праці та її змістом. Сюди входять такі показники, як фізичне навантаження, нервово-психологічна напруга і монотонність трудового процесу. Важливо зазначити, що для багатьох з цих елементів, за винятком фізичних зусиль і монотонності, не встановлені офіційні нормативи. Наприклад, працівники, які виконують рутинні завдання, можуть відчувати значний стрес через монотонність, що негативно позначається на їхньому психоемоційному стані.

3. Естетичні елементи. Ці фактори сприяють створенню позитивного емоційного фону у працівників і включають художньо-конструкторські рішення робочого місця, освітлення, використання функціональної музики та інші аспекти. Оцінка естетичного рівня умов праці не підлягає кількісному вимірюванню; замість цього вона ґрунтується на експертному оцінюванні. Наприклад, офіси з приємним дизайном і комфортним освітленням можуть підвищувати продуктивність працівників.

4. Соціально-психологічні елементи. Вони описують взаємовідносини всередині трудового колективу і формують загальний психологічний клімат у компанії. Ці елементи не мають чітких одиниць виміру, норм або стандартів, але їх можна об'єктивно оцінити за допомогою соціологічних досліджень, таких як усні опитування та анкетування. Наприклад, вивчення настроїв працівників може показати, що підтримка з боку колег і керівництва сприяє підвищенню задоволеності роботою.

5. Технічні елементи. Ці фактори залежать від рівня механізації праці. Умови праці і охорона праці відображаються в різних системах, таких як «людина — машина (технологічний процес)», «людина — виробниче середо-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

вище» та інші. Наприклад, на виробництвах, де використовуються роботизовані системи, умови праці можуть бути значно кращими, оскільки механізація знижує фізичне навантаження на працівників.

У рамках перших трьох систем умови праці вивчаються на рівні робочого місця, дільниці, цеху чи виробництва. У той же час, для останніх двох систем аналіз здійснюється на рівні підприємства, галузі або регіону. Таким чином, комплексне розуміння елементів умов праці дозволяє забезпечити оптимальні умови для роботи, підвищити ефективність і безпеку праці, що в свою чергу позитивно вплине на загальний результат діяльності підприємств [10, 11].

Забезпечення необхідних умов для трудової діяльності реалізується за трьома основними напрямами:

- Формування сприятливих умов праці та збагачення її змісту. Це може включати створення комфортних і безпечних робочих умов, а також розвиток професійних навичок працівників.

- Поліпшення умов праці у відповідь на наявні несприятливі фактори або зростаючі потреби суспільства. Якщо поліпшити умови праці не вдається, необхідно підтримувати їх на досягнутому рівні, що включає регулярний моніторинг та оцінку робочого середовища.

- Захист працівників від існуючих і потенційних небезпек та виробничих шкідливостей, що передбачає реалізацію заходів охорони праці, таких як навчання працівників, забезпечення засобами індивідуального захисту та впровадження безпечних технологій.

Найбільш ефективними є заходи, спрямовані на формування сприятливих умов, особливо на нових підприємствах або в рамках реконструкції існуючих. Системний підхід до створення безпечного і комфортного робочого середовища є критично важливим для підвищення продуктивності праці та зменшення кількості травматизму.

Аналіз специфічних випадків, виявлених у результаті впровадження заходів для покращення умов праці в легкій промисловості виявив необхідність у:

1. Покращення умов освітлення – аналіз умов праці працівників текстильних підприємств встановив, що поліпшення освітлення робочих місць сприяло зниженню втомлюваності на 15%. Введення сучасних освітлювальних систем позитивно вплинуло на продуктивність працівників, зменшивши кількість помилок при виконанні дрібних операцій.

2. Впровадження ергономічного обладнання – на підприємствах, де були встановлені ергономічні робочі місця, спостерігалося зменшення скарг на біль у спині та суглобах на 25%. Це не лише покращило самопочуття працівників, але й сприяло зменшенню кількості лікарняних днів.

3. Підвищення обізнаності працівників щодо безпеки – регулярні тренінги з охорони праці показали ефективність у підвищенні обізнаності

працівників щодо безпечних методів роботи. Зокрема, підприємства, які запровадили щоквартальні інструктажі, зменшили випадки порушень техніки безпеки на 40%.

Саме конкретні зміни, які були досягнуті в результаті реалізації заходів з охорони праці, що позитивно вплинуло на безпеку та здоров'я працівників [12].

Для більшості підприємств характерний планомірний підхід до покращення умов праці та захисту працівників від небезпечних і шкідливих виробничих чинників. Це включає не лише регулярні оцінки ризиків, а й впровадження новітніх технологій та методів управління охороною праці, що забезпечує постійний розвиток і вдосконалення робочих умов.

Висновки. Забезпечення безпечних умов праці є критичним завданням для будь-якого підприємства з метою забезпечення безпеки та добробуту працівників. Шляхи покращення безпечних умов праці, включаючи увагу до ергономіки, підвищення навичок працівників та використання новітніх технологій, є ключовими в розв'язанні проблем безпеки на робочому місці. Подальші дослідження та ініціативи можуть сприяти постійному покращенню безпечних умов праці та забезпеченню високого рівня безпеки на робочому місці.

Література:

1. Конституція України [Електронний ресурс]. Відомості Верховної Ради України (ВВР). 1996. № 30. с. 141. Режим доступу: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80

2. Adriaensen, Arie, Wilm Decré, and Liliane Pintelon. Can Complexity-Thinking Methods Contribute to Improving Occupational Safety in Industry 4.0? A Review of Safety Analysis Methods and Their Concepts. *Safety* 5, no. 4, 2019, 65. https://doi.org/10.3390/safety5040065.

3. Schulte, Paul A., George L. Delclos, Sarah A. Felknor, Jessica M. K. Streit, Michelle McDaniel, L. Casey Chosewood, Lee S. Newman, Faiyaz A. Bhojani, Rene Pana-Cryan, and Naomi G. Swanson. Expanding the Focus of Occupational Safety and Health: Lessons from a Series of Linked Scientific Meetings. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19, no. 22, 2022, 15381. https://doi.org/10.3390/ijerph192215381 .

4 Lee, J., Davari, H., Singh, J., Pandhare, V. Industrial Artificial Intelligence for Industry 4.0-Based Manufacturing Systems. Manuf. Lett. 18, 2018, 20–23. https://doi.org/10.1016/j.mfglet.2018.09.002.

5 Luigi De Maria, Antonio Caputi, Stefania Sponselli, Luigi Vimercati, Editorial: Insights in occupational health and safety: 2022. Frontiers in Public Health, September 2023, https://www.frontiersin.org/journals/public-health/articles/10.3389/fpubh.2023.1257402/full .

6. Paul A Schulte, Jessica M K Streit, Fatima Sheriff, George Delclos, Sarah A Felknor, Sara L Tamers, Sherry Fendinger, James Grosch, Robert Sala. Potential Scenarios and Hazards in the Work of the Future: A Systematic Review of the Peer-Reviewed and Gray Literatures . *Annals of Work Exposures and Health*, Volume 64, Issue 8, October 2020, 2020, 786–16, https://doi.org/10.1093/annweh/wxaa051.

7. *Керб, Л.* П. Основи охорони праці: навчальний посібник. К.: КНЕУ. 2003, 215 с.

8. Євтушенко, Н. С., Твердохлєбова, Н. Є. Щодо важливості питань з охорони праці на підприємстві. Безпека людини у сучасних умовах: зб. доповідей XII Міжнар. наук.метод. конф. та 139 Міжнар. наук. конф. Європейської Асоціації наук з безпеки (EAS). Харків, 2020. С. 40-42.

9. Твердохлєбова, Н. Є., Євтушенко, Н. С. Забезпечення безпеки умов праці на хімічних підприємствах для запобігання професійних захворювань Актуальні наукові дослідження в сучfсному світі (iScience). Вип. 12 (80), ч. 9. 2021, 152-156.

10. Christian, Michael & Bradley-Geist, Jill & Wallace, Craig & Burke, Michael. Workplace Safety: A Meta-Analysis of the Roles of Person and Situation Factors. The Journal of applied psychology. Vol. 94. № 5, 2009, 1103-1127. http://doi.org/10.1037/a0016172 .

11. Johnny Dyreborg, Hester Johnstone Lipscomb, Kent Nielsen, Marianne Törner, Kurt Rasmussen, Karen Bo Frydendall, Hans Bay, Ulrik Gensby, Elizabeth Bengtsen, Frank Guldenmund, Pete Kines. Safety interventions for the prevention of accidents at work: A systematic review. Campbell Systematic Reviews Volume 18, Issue 2 e1234, 2022. https://doi.org/10.1002/cl2.1234

12.Ruban M.Y. Development of mainline electric locomotive engineering in Ukraine (on the example of diversification of production activity of OJSC «Luhanskteplovoz») // Економічний вісник Донбасу / гол. ред. Н.В. Трушкіна. Київ-Старобільськ, 2020. – № 4 (62). – С. 103 – 109. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-103-109 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

References:

1. Konstytucia Ukrainy [Constitution of Ukraine]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy*. 1996. № 30. s. 141. – Access mode: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80 [in Ukrainian].

2. Arie, A., Decré, W. & Pintelon, L. (2019). Can Complexity-Thinking Methods Contribute to Improving Occupational Safety in Industry 4.0? *A Review of Safety Analysis Methods and Their Concepts*. *Safety* 5, no. 4, 65. https://doi.org/10.3390/safety5040065.

3. Schulte, Paul A., George L. Delclos, Sarah A. Felknor, Jessica M. K. Streit, Michelle McDaniel, L. Casey Chosewood, Lee S. Newman, Faiyaz A. Bhojani, Rene Pana-Cryan & Naomi G. Swanson. (2022). Expanding the Focus of Occupational Safety and Health: Lessons from a Series of Linked Scientific Meetings. *International Journal of Environmental Research and Public Health* 19, no. 22, 15381. https://doi.org/10.3390/ijerph192215381 .

4. Lee, J., Davari, H., Singh, J., Pandhare, V. (2018). Industrial Artificial Intelligence for Industry 4.0-Based Manufacturing Systems. *Manuf. Lett. 18*, 20–23. https://doi.org/10.1016/j.mfglet.2018.09.002.

5. Luigi De Maria, Antonio Caputi, Stefania Sponselli, Luigi Vimercati, Editorial: Insights in occupational health and safety: 2022. *Frontiers in Public Health, September 2023*, https://www.frontiersin.org/journals/public-health/articles/10.3389/fpubh.2023.1257402/full .

6. Paul, A. S., Jessica, M. K. Streit, Fatima, Sheriff, George, Delclos, Sarah, A. Felknor, Sara, L. Tamers, Sherry, Fendinger, James Grosch & Robert Sala. (2020). Potential Scenarios and Hazards in the Work of the Future: A Systematic Review of the Peer-Reviewed and Gray Literatures. *Annals of Work Exposures and Health*, Vol. 64, Issue 8, October 2020, 786–16. https://doi.org/10.1093/annweh/wxaa051.

7. Kerb, L. P. (2003). Osnovy ohorony praci [Fundamentals of occupational safety]. Kyiv.: KNEU [in Ukrainian].

8. Yevtushenko, N. S. & Tverdohlebova, N. Ye. (2020). Shchodo vazhlyvosti pytan z ohorony praci na pidpryemstvi [Regarding the importance of occupational health and safety issues at the enterprise]. *Bezpeka lyudyny u suchasnyh umovah: zbirnyk dopovidei XII Mizhnarodoi naukovo-metodychnoi konferencii ta 139 Mizhnarodnoi naukovoi konferencii Yevropeiskoi Associacii nauk z bezpeky (EAS)*. (pp. 40-42) Kharkiv [in Ukrainian].

9. Tverdohlebova, N. Ye. & Yevtushenko, N. S. (2021). Zabezpechenia bezpeky umov praci na khimichnyh pidpryemstvah dlia zapobigania profesiinyh zahvoruivan [Ensuring safe working conditions at chemical enterprises to prevent occupational diseases]. *Aktyalni naukovi doslidzhenia v suchasnomu sviti (iScience)*. 12 (80), P. 9, 152-156 [in Ukrainian].

10. Christian, Michael, Bradley-Geist, Jill, Wallace, Craig & Burke, Michael. (2009). Workplace Safety: A Meta-Analysis of the Roles of Person and Situation Factors. *The Journal of applied psychology*. Vol. 94. № 5 1103-1127. http://doi.org/10.1037/a0016172 .

11. Johnny Dyreborg, Hester Johnstone Lipscomb, Kent Nielsen, Marianne Törner, Kurt Rasmussen, Karen Bo Frydendall, Hans Bay, Ulrik Gensby, Elizabeth Bengtsen, Frank Guldenmund & Pete Kines. (2022). Safety interventions for the prevention of accidents at work: A systematic review. *Campbell Systematic Reviews* Vol. 18, Issue 2 e1234/ https://doi.org/ 10.1002/cl2.1234.

12. Ruban M.Y. Development of mainline electric locomotive engineering in Ukraine (on the example of diversification of production activity of OJSC «Luhanskteplovoz») // Economic Bulletin of Donbas / ed. N.V. Trushkina. Kyiv-Starobilsk, 2020. – No. 4 (62). – P. 103 – 109. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-103-109 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 316.6:378.091.3-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-290-300

Воронцов Олександр Володимирович аспірант, ПЗВО «Київський міжнародний університет», м.Київ, тел.: (044) 507-07-30, https://orcid.org/0009-0002-2662-3794

ПРОСОЦІАЛЬНА АКТИВНІСТЬ ЯК ЧИННИК УСПІШНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ СТУДЕНТІВ

Анотація. У статті розглядається феномен просоціальної активності як одного з ключових чинників соціалізації студентської молоді. Актуальність дослідження зумовлена сучасними соціокультурними трансформаціями, що впливають на процес соціальної адаптації та формування громадянської відповідальності молодого покоління. Аналізується роль просоціальної поведінки у зміцненні соціальних зв'язків, підвищенні рівня емпатії, розвитку комунікативних навичок та формуванні соціально значущих цінностей. Визначено основні внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на рівень просоціальної активності студентів. До внутрішніх факторів належать: ціннісні орієнтації, рівень емпатії та мотивацію до соціальної взаємодії. Зовнішніми детермінантами виступають освітнє середовище, соціальні групи, волонтерські ініціативи, а також цифрові технології, які відкривають нові можливості для взаємодії, проте можуть спричиняти ризики зниження безпосередньої міжособистісної комунікації.

Автори наголошують на значущості стимулювання просоціальної активності у студентському середовищі через освітні програми, інтеграцію волонтерських рухів у освітній процес та підтримку студентських ініціатив. Підкреслюється важлива роль викладачів та адміністрації закладів вищої освіти у формуванні сприятливого соціального клімату, що заохочує студентів до соціально відповідальної поведінки. Розглядаються методи активного навчання, такі як кейс-методи, рольові ігри та проєктна діяльність, що сприяють розвитку соціальних компетенцій та громадянської свідомості молоді.

У статті також аналізуються результати сучасних досліджень щодо впливу просоціальної активності на рівень академічної успішності студентів, їхню психологічну адаптацію та професійне становлення. Дослідження науковців у даній галузі засвідчили, що залучення студентів до соціальної активності сприяє підвищенню життєвої задоволеності, покращенню міжособистісних стосунків та формуванню відповідального ставлення до суспільних процесів. Автори наголошують, що університети мають значний потенціал у стимулюванні соціальної активності через впровадження інноваційних освітніх стратегій, підтримку волонтерських проєктів та створення безбар'єрного середовища.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Просоціальна активність розглядається як один із важливих механізмів соціалізації студентської молоді, що позитивно впливає на їх соціальну адаптацію, моральний розвиток та готовність до активної громадянської позиції. У статті підкреслюється необхідність подальших наукових досліджень, спрямованих на розробку ефективних механізмів підтримки та розвитку просоціальної поведінки в умовах сучасного освітнього простору.

Ключові слова: просоціальна активність, соціалізація студентів, громадянська відповідальність, волонтерська діяльність, соціальні компетенції, освітнє середовище, цифрові технології.

Vorontsov Alexander Volodymyrovych PhD student, Private Higher Education Institution "Kyiv International University", Kyiv, tel.: (044) 507-07-30, https://orcid.org/0009-0002-2662-3794

PROSOCIAL ACTIVITY AS A FACTOR OF SUCCESSFUL STUDENT SOCIALIZATION

Abstract. The article examines the phenomenon of prosocial activity as one of the key factors in the socialization of student youth. The relevance of the study is determined by modern sociocultural transformations affecting the process of social adaptation and the formation of civic responsibility among the younger generation. The role of prosocial behavior in strengthening social ties, increasing empathy levels, developing communication skills, and shaping socially significant values is analyzed. The main internal and external factors influencing the level of student prosocial activity are identified. Internal factors include value orientations, the level of empathy, and motivation for social interaction. External determinants involve the educational environment, social groups, volunteer initiatives, and digital technologies, which create new opportunities for interaction but may also pose risks of reducing direct interpersonal communication.

The authors emphasize the importance of stimulating prosocial activity in the student environment through educational programs, integrating volunteer movements into the learning process, and supporting student initiatives. The significant role of university faculty and administration in shaping a favorable social climate that encourages students to engage in socially responsible behavior is highlighted. Active learning methods, such as case studies, role-playing games, and project-based activities, which contribute to the development of social competencies and civic consciousness among students, are considered.

The article also analyzes the results of contemporary research on the impact of prosocial activity on students' academic performance, psychological adaptation, and professional development. Empirical data confirm that student involvement in social activities enhances life satisfaction, improves interpersonal relationships, and fosters a responsible attitude toward social processes. The authors stress that

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

universities have significant potential in promoting social activity through the implementation of innovative educational strategies, supporting volunteer projects, and creating an inclusive learning environment.

Thus, prosocial activity is considered one of the essential mechanisms of student socialization, positively influencing their social adaptation, moral development, and readiness for active civic engagement. The article highlights the necessity of further scientific research aimed at developing effective mechanisms for supporting and promoting prosocial behavior in the context of modern higher education.

Keywords: prosocial activity, student socialization, civic responsibility, volunteerism, social competencies, educational environment, digital technologies.

Постановка проблеми. Сучасні соціокультурні трансформації, зокрема глобалізаційні процеси, цифровізація освіти та підвищення рівня індивідуалізму, значно впливають на соціалізацію молоді. Університетське середовище стає ключовим простором формування соціальних навичок, норм і цінностей, які визначають подальший професійний та особистісний розвиток студентів. Одним із важливих факторів успішної соціалізації є просоціальна активність – цілеспрямована діяльність, спрямована на допомогу іншим, співпрацю, волонтерську діяльність, участь у громадських ініціативах.

Актуальність проблеми зумовлена необхідністю підготовки студентів до ефективної взаємодії в суспільстві, що передбачає формування не лише професійних компетентностей, а й розвитку соціальної відповідальності, емпатії та комунікативних навичок. Просоціальна активність сприяє адаптації студентів до нових соціальних умов, покращенню психологічного благополуччя та підвищенню рівня академічної успішності.

Водночас, недостатній рівень просоціальної активності серед молоді, зниження мотивації до соціальної взаємодії та переважання індивідуалістичних орієнтацій можуть призводити до соціальної ізоляції, відчуження та зниження рівня психологічного комфорту. За даними досліджень, студенти, які активно залучені до волонтерської діяльності та інших форм соціальної активності, демонструють вищий рівень життєвої задоволеності, кращі комунікативні навички та вищий рівень соціальної адаптації.

З огляду на вищезазначене, виникає потреба в науковому аналізі ролі просоціальної активності у процесі соціалізації студентів, визначенні основних детермінант цього процесу та розробці ефективних механізмів її стимулювання у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика просоціальної активності як чинника соціалізації студентів активно досліджується українськими науковцями. Зокрема, Ю.О. Михальчук визначає волонтерську діяльність як один із ключових механізмів розвитку активної громадянської позиції студентської молоді. Дослідниця підкреслює, що залучення до

волонтерських ініціатив сприяє формуванню морально-етичних норм, відповідальності та альтруїзму серед студентів [7].

У роботах О.А. Корчакової просоціальність розглядається як багаторівнева система, що включає когнітивні, емоційні та поведінкові компоненти. Авторка наголошує на необхідності цілеспрямованого формування просоціальної поведінки у молоді, зокрема через інтеграцію соціальних проєктів у навчальні програми закладів вищої освіти [6].

Дослідниця Л.М. Аверіна акцентує увагу на важливості соціальної активності студентів у контексті їх професійної підготовки. Авторка доводить, що участь у просоціальній діяльності не лише підвищує рівень соціальної компетентності студентів, але й формує навички ефективної комунікації та співпраці, які є важливими для майбутнього працевлаштування студентів [1].

Окрему увагу просоціальній активності студентів приділяють дослідники в умовах кризових ситуацій. Так, у дослідженні О.М. Іваненко аналізується поведінка студентської молоді в умовах соціальної нестабільності. Автор зазначає, що в періоди криз студенти демонструють підвищений рівень солідарності, що виражається в організації волонтерських ініціатив, підтримці вразливих груп населення та участі в громадських проєктах [4].

Аналіз сучасних наукових досліджень підтверджує, що просоціальна активність є важливим чинником соціалізації студентів. Вона сприяє розвитку соціальних компетенцій, формуванню моральних цінностей, громадянської відповідальності та соціальної згуртованості, що позитивно впливає на інтеграцію студентської молоді у суспільство.

Метою статті є обґрунтування просоціальної активності як чинника успішної соціалізації студентів та визначення шляхів її розвитку у закладах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Проблеми соціального розвитку особистості займають особливе місце в сучасній психології. Людина не може існувати поза суспільством, адже саме соціальне середовище є ключовим чинником її особистісного становлення. Взаємодія з соціальними групами сприяє формуванню психічних функцій та реалізації індивідуальних життєвих цілей. Тому цілком закономірним є зростання інтересу до питань, що стосуються оптимізації міжособистісних відносин та посилення гуманістичних аспектів соціальних зв'язків. Одним із важливих напрямів у цьому контексті є дослідження *просоціальної поведінки* – особливого типу діяльності, спрямованого на надання підтримки та допомоги іншим людям. Як окремий науковий напрямок, вивчення просоціальної поведінки розпочалося в зарубіжній психології наприкінці 1970-х років, а у вітчизняній – лише в останні десятиліття. Спочатку дослідники зосереджували увагу переважно на поведінкових аспектах, однак згодом їхній інтерес розширився й охопив особистісний конструкт *просоціальності*. Основоположник Л.А. Пеннер [8] зазначав, що ще у 1980-х роках існувала думка про неможливість аналізу цього

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

явища. Проте зміна підходів – від вивчення окремих проявів просоціальності до аналізу стабільних моделей поведінки – дала змогу визначити її як самостійну психологічну категорію та простежити закономірності її формування.

Термін «просоціальність» на сьогодні широко використовується в різних науках (філософії, соціології, соціобіології, педагогіці, психології). Його використання здійснюється в категорійному полі понять «допомагаюча поведінка», «просоціальна поведінка», «альтруїстична поведінка». Найближчими поняттями, які зустрічаються в психологічній та педагогічній літературі, є терміни «*просоціальна спрямованість*», «*просоціальні особистісні смисли*», «*просоціальна мотивація*», «*альтруїстична свідомість*», *«просоціальна Я-схема», «просоціальна ідентичність»,* «*просоціальні тенденції*», *«творчий альтруїзм»*, «*альтруїстична особистість*, *«просоціальна особистість»*, *«просоціальна індивідуальність»*[9].

Водночас необхідно зазначити, що дефініція «просоціальність» на сьогодні ще не отримала належного змістового аналізу, чіткого визначення її понятійного обсягу й змісту. Досить часто використання терміну здійснюється без належного аналізу сутності, або ж спостерігається його вільна підміна вищеозначеними дефініціями. Як наслідок, термін просоціальність використовується без належної чіткості й наукової коректності. Однією з частих помилок є надмірне розширення змістового поля поняття та його ототожнення з іншими категоріями. Наприклад, у педагогічних джерелах термін «просоціальність» досить часто використовується як синонім гуманних чи продуктивно-конструктивних способів взаємодій. У психологічній та фразеологічно-ідеографічній літературі простежується протилежна тенденція – звуження категоріального змісту поняття [9].

Просоціальна активність є фундаментальною складовою соціальної взаємодії, що передбачає сукупність добровільних дій, спрямованих на благополуччя інших осіб або суспільства в цілому. У науковому дискурсі термін «просоціальна активність» розглядається як інтегративний феномен, що включає морально детерміновані форми поведінки, орієнтовані на підтримку соціального порядку, зміцнення міжособистісних зв’язків та сприяння загальному добробуту.

Просоціальна активність виявляється у різних формах, зокрема: альтруїстичній поведінці, емпатії, соціальній відповідальності та волонтерській діяльності. Вона може мати як ситуативний, так і стійкий характер, що зумовлюється індивідуально-психологічними та соціокультурними чинниками. Ключовою особливістю даного явища є його добровільна природа, що відрізняє його від кооперативної або нормативно обумовленої соціальної поведінки.

Досліджувана поведінка є багатогранним явищем, що поєднує моральні, когнітивні та соціальні аспекти. Дослідники виділяють кілька ключових характеристик, які визначають її сутність та механізми реалізації [2].

По-перше, *добровільність* є основною рисою просоціальної активності. Такі дії здійснюються без зовнішнього примусу, не є результатом формальних зобов'язань чи соціального тиску. Вони виникають як вільний вибір особистості, що керується власними моральними принципами та переконаннями.

По-друге, *альтруїстична мотивація* є рушійною силою просоціальної поведінки. Головним чинником є внутрішня орієнтація на допомогу іншим без очікування матеріальної чи соціальної винагороди. Альтруїстична спрямованість формується під впливом сімейного виховання, соціальних норм та власного досвіду особистості.

Третьою визначальною характеристикою є *емпатійність*, тобто здатність до розуміння емоційного стану інших людей та співпереживання їм. Емпатія може проявлятися як на когнітивному рівні (усвідомлення потреб і почуттів іншої людини), так і на емоційному рівні (відчуття їхнього емоційного стану). Саме емпатійність дозволяє людині реагувати на потреби інших і мотивує до здійснення підтримуючих дій.

Четвертою ключовою ознакою є *соціальна відповідальність* – усвідомлення морального обов'язку діяти в інтересах суспільства. Вона ґрунтується на розумінні взаємозалежності між людьми та необхідності взаємодопомоги. Особа, яка має високий рівень соціальної відповідальності, демонструє готовність брати участь у соціально значущих ініціативах, навіть якщо це не приносить їй безпосередньої вигоди.

П'ятою важливою характеристикою є *рефлексивність*, тобто здатність аналізувати власні вчинки у контексті соціальних норм, моральних принципів і очікувань суспільства. Людина, яка усвідомлює наслідки своєї поведінки, здатна адаптувати її до етичних стандартів і суспільних вимог. Рефлексія сприяє розвитку просоціальної орієнтації, оскільки дозволяє оцінити власну участь у допомозі іншим і зробити відповідні висновки щодо майбутніх дій [3].

Зважаючи на вищезазначене, ми можемо свідчити, що просоціальна активність є результатом складної взаємодії особистісних диспозицій і соціального середовища. Її характеристики взаємопов'язані та взаємозалежні, формуючи міцну основу для розвитку активної громадянської позиції та соціальної відповідальності. Формування просоціальної активності особистості є складним процесом, що визначається поєднанням внутрішніх психологічних факторів та зовнішніх соціальних впливів. Основними механізмами, що сприяють розвитку цієї активності, є емпатійно-моральні установки, соціальне навчання, когнітивні процеси, емоційна регуляція, соціальні норми та особистісні особливості.

Провідну роль відіграє *емпатійно-моральний механізм*, що ґрунтується на здатності особистості до співпереживання та оцінки ситуації з позиції моральних принципів. Розвинена емпатія сприяє усвідомленню потреб інших і мотивує до допомоги, навіть без очікування винагороди [5].

Важливим механізмом є *соціальне навчання*, що передбачає засвоєння просоціальних моделей поведінки через спостереження та наслідування

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

значущих осіб. Досвід взаємодії в родині, освітньому середовищі та суспільстві сприяє формуванню стійких установок на співпрацю, підтримку та соціальну відповідальність [1].

Когнітивні процеси відіграють провідну роль у прийнятті просоціальних рішень. Усвідомлення потреб інших, здатність прогнозувати наслідки власної поведінки та оцінка її відповідності соціальним нормам забезпечують раціональний компонент соціальної активності.

Не менш важливою є *емоційна регуляція*, що дозволяє особистості контролювати власні емоційні реакції у процесі взаємодії з іншими. Вміння керувати афективними станами сприяє конструктивній комунікації, толерантності та уникненню імпульсивних рішень у соціальних ситуаціях.

Значний вплив на формування просоціальної активності мають *соціальні та культурні норми*, що визначають стандарти прийнятної поведінки в суспільстві. Домінуючі цінності, традиції та моральні орієнтації впливають на те, які форми соціальної підтримки вважаються бажаними та заохочуваними.

Останнім важливим механізмом є *особистісні фактори*, що включають рівень моральної свідомості, відкритість до досвіду та схильність до співпраці. Індивідуальні риси характеру, такі як доброзичливість, відповідальність і внутрішня мотивація до взаємодопомоги, визначають інтенсивність прояву просоціальної активності [3].

Вважаємо, що у межах нашого дослідження формування просоціальної активності є динамічним процесом, що розгортається під впливом взаємодії внутрішніх особистісних установок та зовнішніх соціальних умов. Розуміння цих механізмів є необхідним для ефективної соціалізації, виховання моральних цінностей та розвитку соціального капіталу в суспільстві.

Соціалізація особистості передбачає засвоєння соціальних норм, цінностей та моделей поведінки, що забезпечують інтеграцію індивіда в суспільство. Просоціальна активність, яка включає добровільну участь у діяльності, спрямованій на благополуччя інших, відіграє ключову роль у цьому процесі. Залучення студентів до просоціальних форм поведінки створює умови для розвитку соціальної компетентності, що включає здатність до ефективної взаємодії, толерантності, кооперації та відповідальності за спільний результат. Чим активніше студент бере участь у соціально значущій діяльності, тим швидше відбувається його адаптація до суспільних умов і норм. Просоціальна активність також впливає на якість соціальних зв’язків, оскільки формує позитивні міжособистісні відносини, засновані на довірі та взаємодопомозі. Це особливо важливо в студентському середовищі, де соціалізація визначає професійне та особистісне становлення індивіда [1].

Період навчання у закладі вищої освіти, як зазначає Н.В. Корчакова – є кризовим етапом соціалізації, оскільки в цей час відбувається активне формування особистісної автономії, навичок самостійного прийняття рішень та соціальної взаємодії [6]. Просоціальна поведінка сприяє створенню

сприятливої комунікативної атмосфери в академічному середовищі, що позитивно впливає на якість міжособистісних зв'язків. Студенти, які демонструють високий рівень просоціальної активності, частіше встановлюють довірливі відносини, мають ширше соціальне коло, демонструють високий рівень адаптації до нових умов навчання та спільноти. Дослідження свідчать, що такі особи частіше беруть участь у колективних ініціативах, демонструють вищий рівень емпатії та емоційної стабільності. Крім того, просоціальна активність сприяє зниженню рівня конфліктності в студентському середовищі. Орієнтація на співпрацю, взаємопідтримку та повагу до інших допомагає запобігати міжособистісним непорозумінням та сприяє побудові конструктивної взаємодії між студентами, викладачами та адміністрацією закладу освіти.

Формування громадянської позиції є важливим завданням вищої освіти, оскільки сучасне суспільство потребує соціально відповідальних, ініціативних та активних громадян. Просоціальна активність виступає одним із ключових механізмів розвитку громадянської свідомості, оскільки сприяє формуванню орієнтації на суспільне благо, участі в соціальних ініціативах та усвідомленню власної ролі у вирішенні соціально значущих проблем. Активна участь у волонтерських, благодійних та соціальних проєктах дозволяє студентам отримати практичний досвід взаємодії з різними соціальними групами, розвинути почуття відповідальності, критичне мислення та здатність до конструктивного вирішення соціальних проблем. Це сприяє становленню соціально активного громадянина, готового до участі в суспільному житті. Особистісна відповідальність, що розвивається через просоціальну поведінку, виявляється у здатності приймати етичні рішення, дотримуватися суспільних норм та брати на себе відповідальність за власні дії. Це створює основу для формування соціально зрілої особистості, здатної до ефективної громадянської та професійної діяльності.

На нашу думку, просоціальна активність є не лише важливим фактором ефективної соціалізації студентів, але й сприяє розвитку стійких міжособистісних зв'язків, формуванню громадянської позиції та особистісної відповідальності, що є визначальними елементами соціальної зрілості та професійної успішності. Адже формується під впливом як внутрішніх, так і зовнішніх факторів, які визначають індивідуальні схильності та соціальні умови її прояву.

До *внутрішніх чинників* належать ціннісні орієнтації, рівень емпатії та мотивація особистості. Цінності, пов'язані з соціальною відповідальністю, кооперацією та альтруїзмом, є важливими предикторами просоціальної поведінки. Рівень емпатії безпосередньо корелює з готовністю до взаємодопомоги, а мотивація може мати як внутрішній (альтруїстичний), так і зовнішній (соціальні винагороди, суспільне схвалення) характер. Вважаємо, що розвиток цих характеристик сприяє формуванню більш стабільних і стійких моделей просоціальної поведінки у студентській молоді.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Водночас, значний вплив на просоціальну активність здійснюють *зовнішні фактори*, такі як освітнє середовище, соціальні групи та волонтерські ініціативи. Вважаємо, що університетське середовище має значний потенціал для стимулювання соціальної відповідальності та активної громадянської позиції студентів. Соціальні групи, у тому числі студентські організації, дружні спільноти та ініціативи взаємодопомоги, формують позитивні поведінкові моделі та заохочують до участі у соціально значущій діяльності. Волонтерські програми, які є складовою частиною студентського життя, сприяють розвитку навичок співпраці, емпатії та громадянської свідомості. Ми вважаємо, що включення студентів у такі форми діяльності може бути ефективним засобом розвитку їхньої соціальної активності.

Окрему увагу слід приділити впливу цифрових технологій на просоціальну поведінку. На нашу думку, цифрове середовище відкриває нові можливості для розвитку просоціальної активності сучасної молоді, зокрема через соціальні мережі, онлайн-волонтерство та віртуальні спільноти взаємодопомоги. Водночас існують ризики зниження рівня безпосередньої міжособистісної взаємодії, що може впливати на формування емпатійних установок. Вважаємо, що питання цифрового впливу на соціальну поведінку студентів потребує подальшого дослідження, зокрема у контексті балансу між онлайн- та офлайн-комунікацією [2].

Одним із найбільш ефективних способів стимулювання просоціальної активності у закладах вищої освіти є освітні програми та курси, спрямовані на розвиток соціальної відповідальності. Включення дисциплін з етики, громадянської освіти та соціальної психології у освітній процес може сприяти формуванню у студентів усвідомленої потреби в соціальній взаємодії. Вважаємо важливим також використання активних методів навчання, таких як кейс-методи, рольові ігри, проєктна діяльність, які дозволяють студентам на практиці розвивати соціальні компетенції.

Волонтерські рухи та студентські ініціативи є ефективними платформами для реалізації просоціальної поведінки. Участь у благодійних акціях, соціальних проєктах та громадських ініціативах сприяє формуванню відповідальності, співпереживання та активної громадянської позиції. Роль викладачів та адміністрації у цьому процесі є визначальною, оскільки саме вони можуть створювати сприятливе середовище для розвитку студентських соціальних ініціатив та підтримувати їхню реалізацію.

Таким чином, просоціальна активність є багатовимірним явищем, що формується під впливом внутрішніх характеристик особистості, соціального середовища та сучасних технологічних умов. Заклади вищої освіти відіграють ключову роль у стимулюванні просоціальної активності студентів з метою успішної соціалізації через освітні програми, волонтерські ініціативи та створення інклюзивного соціального простору. Подальші дослідження у цій сфері дозволять розробити більш ефективні стратегії розвитку соціальної

відповідальності серед студентської молоді та визначити оптимальні механізми її підтримки у сучасних умовах.

Висновки. Просоціальна активність студентів є важливим чинником їхньої успішної соціалізації, що сприяє формуванню соціальних компетенцій, громадянської відповідальності та інтеграції в суспільне життя. Її розвиток визначається взаємодією внутрішніх і зовнішніх чинників, включаючи ціннісні орієнтації, рівень емпатії, мотивацію, освітнє середовище та соціальні ініціативи.

Аналіз наукових досліджень засвідчив, що залучення студентів до просоціальної діяльності позитивно впливає на їхню особистісну зрілість, адаптацію до соціальних умов та професійну підготовку. Високий рівень соціальної активності пов'язаний із розвиненими комунікативними навичками, стійкою емоційною регуляцією та здатністю до кооперації. Вагоме значення мають цифрові технології, які розширюють можливості для соціальної взаємодії, але водночас створюють ризики зниження безпосереднього міжособистісного контакту. Це вимагає комплексного підходу до формування просоціальної поведінки в освітньому середовищі.

Перспективними напрямами стимулювання соціальної активності у студентів є включення відповідних навчальних дисциплін у освітні програми, підтримка волонтерських ініціатив та розвиток студентського самоврядування. Важливу роль у цьому процесі відіграють викладачі та адміністрація закладів вищої освіти, які мають сприяти розвитку соціальної відповідальності через інтеграцію студентів у громадсько-корисну діяльність.

Література:

1. Аверіна Л. М. Соціальна активність студентів у контексті їхньої професійної підготовки / Л. М. Аверіна // Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія. – 2020. – № 5(2). – С. 88–101.

2. Бойко О. П. Просоціальність: сутність і потенціал у соціально-педагогічній діяльності / О. П. Бойко // Соціальна робота в Україні: теорія і практика. – 2016. –С. 140–149.

3. Грищенко Н. А. Формування просоціальних особистісних смислів студентської молоді у позанавчальній діяльності: автореф. дис. канд. пед. наук: спец. 13.00.05 / Н. А. Грищенко. – Луганськ. – 2009. – 24 с.

4. Іваненко О. М. Поведінка студентської молоді в умовах соціальної нестабільності: досвід кризового волонтерства / О. М. Іваненко // Соціальна психологія. – 2022. – № 41(3). – С. 64–79.

5. Кайріс О. Д. Розвиток емпатії у професійному становленні студентів вищих педагогічних навчальних закладів : автореф. дис. ... канд. психол. наук : спец.19.00. 07 / О. Д. Кайріс. – Київ, 2002. – 19 с.

6. Корчакова О. А. Просоціальність як багаторівнева система: когнітивні, емоційні та поведінкові аспекти / О. А. Корчакова // Психологічні студії. – 2016. – № 19(2). – С. 45–57.

7. Майхальчук Ю. О. Волонтерська діяльність як механізм розвитку громадянської позиції студентської молоді / Ю. О. Майхальчук // Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України. – 2021. – № 48(1). – С. 112–124.

8. Пеннер Л. А. Просоціальна активність: від ситуативних проявів до стійких моделей поведінки / Л. А. Пеннер, Б. А. Фріцше, Д. Дж. Бауман, Д. Леклер // Journal of Social Issues. – 2005. – Т. 61, № 3. – С. 497–516.

9. Формування просоціальної поведінки учнів в умовах превентивного виховного середовища загальноосвітнього навчального закладу: монографія / В. І. Кириченко, О. О. Сжова, В. Б. Нечерда, Т. В. Тарасова; заг. ред. В. І. Кириченко. – Тернопіль: ТзОВ «Терно–граф», 2016. – 244 с.

References:

1. Averina L. M. (2020). Sotsial′na aktyvnist′ studentiv u konteksti yikhn′oyi profesiynoyi pidhotovky [Social activity of students in the context of their professional training]. *Visnyk Kyyivs'koho natsional'noho universytetu imeni Tarasa Shevchenka – Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv, No. 5(2). – P. 88–101.* [in Ukrainian].

2. Boyko O. P. (2016). Prosotsial′nist′: sutnist′ i potentsial u sotsial′no-pedahohichniy diyal′nosti [Prosociality: essence and potential in social and pedagogical activity]. *Cotsial'na robota v Ukrayini: teoriya i praktyka - Social work in Ukraine: theory and practice. P. 140–149.* [in Ukrainian].

3. Hryshchenko N. A. (2009). Formuvannya prosotsial′nykh osobystisnykh smysliv student·s′koyi molodi u pozanavchal′niy diyal′nosti [Formation of prosocial personal meanings of student youth in extracurricular activities: author's abstract. dissertation. candidate of pedagogical sciences]. *Extended abstract of candidate's thesis. Lugansk.* [in Ukrainian].

4. Ivanenko O. M. (2022). Povedinka student·s′koyi molodi v umovakh sotsial′noyi nestabil′nosti: dosvid kryzovoho volonterstva [Behavior of student youth in conditions of social instability: experience of crisis volunteering]. *Sotsial'na psykholohiya – Social Psychology. P. 64–79.* [in Ukrainian].

5. Kairis O. D. (2002). Rozvytok empatiyi u profesiynomu stanovlenni studentiv vyshchykh pedahohichnykh navchal′nykh zakladiv [Development of empathy in the professional development of students of higher pedagogical educational institutions]. *Extended abstract of candidate's thesis. Kyiv.* [in Ukrainian].

6. Korchakova O. A. (2016). Prosotsial′nist′ yak bahatorivneva systema: kohnityvni, emotsiyni ta povedinkovi aspekty [Prosociality as a multilevel system: cognitive, emotional and behavioral aspects]. *Psykholohichni studiyi – Psychological Studies. No. 19(2). – P. 45–57.* [in Ukrainian].

7. Maikhalchuk Yu. O. (2021). Volonters′ka diyal′nist′ yak mekhanizm rozvytku hromadyans′koyi pozytsiyi student·s′koyi molodi [Volunteering as a mechanism for developing the civic position of student youth]. *Naukovi zapysky Instytutu psykholohiyi imeni H. S. Kostyuka NAPN Ukrayiny – Scientific Notes of the G. S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine. No. 48(1). – P. 112–124.* [in Ukrainian].

8. L. A. Penner & B. A. Fritzsche & D. J. Bauman & D. Leclerc. (2005). Prosotsial′na aktyvnist′: vid sytuatyvnykh proyaviv do stiykykh modeley povedinky [Prosocial activity: from situational manifestations to stable patterns of behavior]. *Journal of Social Issues. –T. 61, № 3. P. 497–516.* [in Ukrainian].

9. V. I. Kyrychenko & O. O. Szhova & V. B. Necherda & T. V. Trasova. (2016). Formuvannya prosotsial′noyi povedinky uchniv v umovakh preventyvnoho vykhovnoho seredovyshcha zahal′noosvitn′oho navchal′noho zakladu [Formation of prosocial behavior of students in the conditions of a preventive educational environment of a general educational institution: monograph]. *Ternopil: TzOV "Terno-graf", 244 p.* [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.018.8:378.011.3-051]:001.891-047.22-043.83](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-301-310

Гагарін Микола Іванович доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https//orcid.org/0000-0002-4773-3303

Кошлаба Артем Петрович аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744) 3-53-08, https//orcid.org/0009-0006-5243-5024

МОДЕЛЬ ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ВИКЛАДАЧІВ У ПЕДАГОГІЧНИХ ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. В статті обґрунтовано модель формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти.

Дослідницьку компетентність майбутніх викладачів розглядаємо як цілісну, інтегративну здатність, характеристику особистості, що виявляється в готовності зайняти активну дослідницьку позицію та ефективно здійснювати власну дослідницьку діяльність. Структура дослідницької компетентності викладача закладів вищої освіти містить такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуально-діяльнісний, інформаційно-комунікаційний, комунікативний, особистісно-творчий, професійно-рефлексивний.

Мета статті – розробити та схарактеризувати модель формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти.

У дослідженні визначено основні позиції, яких необхідно дотримуватися в процесі педагогічного моделювання та представлено авторську модель формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти, що базується на системному, діяльнісному, особистісно-орієнтованому, аксіологічному підходах та репрезентована в схематичній єдності методологічно-цільового, змістовно-процесуального, оцінювально-результативного блоків.

Модель формування дослідницької компетентності визначено як теоретичне узагальнення та схематичне відтворення структурних і функціональних компонентів, що уможливлюють досягнення результату – підвищення рівня сформованості дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти.

Матеріали дослідження можуть бути використані у освітньому процесі закладів вищої освіти з метою формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів. Подальших досліджень потребує проблематика удоско-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

налення шляхів формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти.

Ключові слова: моделювання, модель, майбутні викладачі, дослідницька

компетентність, формування дослідницької компетентності, модель формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів.

Haharin Mykola Ivanovuch Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of Department Pedagogics and Education Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https//orcid.org/0000-0002-4773-3303

Koslaba Artem Petrovich PhD student at the Department of Pedagogy and Education Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (04744) 3-53-08, https//orcid.org/0009-0006-5243-5024

A MODEL FOR THE FORMATION OF FUTURE TEACHERS' RESEARCH COMPETENCE IN PEDAGOGICAL HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article substantiates the model of forming the research competence of future teachers in pedagogical institutions of higher education.

We consider the research competence of future teachers as a holistic, integrative ability, a characteristic of a personality, which is manifested in the readiness to take an active research position and effectively carry out their own research activities. The structure of the research competence of a teacher of higher education institutions includes the following components: motivational and value, cognitive, procedural and activity, information and communication, communicative, personal and creative, and professional and reflective.

The purpose of the article is to develop and characterize a model for the formation of future teachers' research competence in pedagogical higher education institutions.

The study identifies the main positions that should be followed in the process of pedagogical modeling and presents the author's model of forming the research competence of future teachers in pedagogical institutions of higher education, based on systemic, activity, personality-oriented, axiological approaches and represented in the schematic unity of methodological and target, content and process, evaluation and result blocks.

The model of research competence formation is defined as a theoretical generalization and schematic reproduction of structural and functional components that make it possible to achieve the result of increasing the level of research competence of future teachers in pedagogical institutions of higher education.

The materials of the study can be used in the educational process of higher education institutions in order to form the research competence of future teachers.

Further research is needed to improve the ways of forming the research competence of future teachers in pedagogical institutions of higher education.

Keywords: modeling, model, future teachers, research competence, formation of research competence, model of formation of future teachers' research competence.

Постановка проблеми. У системі вищої освіти відбувається утвердження нової парадигми – дослідницької, що концентрується на забезпеченні єдності навчального та дослідницького процесів. Як наголошується у Концепції розвитку педагогічної освіти в Україні, одним з найважливіших завдань сьогодення є підготовка педагогів-дослідників для усіх складників освіти, які здатні розв'язувати комплексні проблеми в галузі педагогічної та/або дослідницько-інноваційної діяльності, що передбачає глибоке переосмислення наявних та створення нових цілісних знань та/або професійної практики. Педагоги-дослідники мають бути здатними здійснювати дослідження, впроваджувати інновації; забезпечувати якість вищої педагогічної освіти та наукових досліджень у сфері освіти [1, с. 9].

Таким чином, потреба здійснення ефективної професійної діяльності в закладах освіти актуалізує проблему формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у освітньому процесі в закладах вищої освіти

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Змістова характеристика понять «компетентність», «дослідницька компетентність», визначення потенціалу навчально-дослідної, науково-дослідної діяльності щодо професійної підготовки майбутніх викладачів схарактеризовано у працях вчених (М. Головань, С. Сисоєва, В. Яценко та ін.) [2; 3; 4].

Створення педагогічних моделей, використання моделювання в освітньому процесі, зокрема, з метою формування дослідницької компетентності досліджували науковці М. Архипова, Н. Варга, М. Головань, С. Хлібкевич, В. Яценко, M. Healey та ін. [5; 6; 7; 8].

У дослідженнях Міка Хейлі (Mick Healey) запропоновано модель формування дослідницької компетентності на основі інтеграції наукових досліджень у освітній процес університету. Науковець виокремив чотири складники, кожний з яких відповідає визначеному варіанту поєднання навчання і наукових досліджень: навчання на основі дослідження під керівництвом (research-led learning): студенти дізнаються про готові результати досліджень, залишаючись пасивними учасниками такого процесу, а передавання інформації від викладача до студента є основним методом навчання; навчання на основі дослідження під наставництвом (research-tutored learning): студенти отримують знання про готові результати досліджень, але залучаються до активного, спільного з викладачем обговорення наукових проблем, до наукових дискусій; навчання, орієнтоване на дослідження (research-oriented learning): студенти дізнаються про наукові процеси і проблеми, навчальний план побудований на інформації про процеси, за допомогою яких були досягнуті навчальні знання; навчання, що базується на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

дослідженні (research-based learning): навчальний план будується навколо досліджень, студенти залучені до безпосередньої наукової діяльності разом з викладачем, де поділ ролей між ними зведено до мінімуму [8, с. 3].

Вчений С. Хлібкевич пропонує структурно-функціональну модель формування дослідницької компетентності майбутніх учителів фізичної культури, що містить низку блоків (концептуально-цільовий, операційно-змістовий, аналітико-коригувальний) та базується на обгрунтованих методологічних підходах: компетентнісний, системний, інтеграційний, технологічний, діяльнісний [7, с. 106].

Дослідниця М. Архипова розробила модель формування дослідницької компетентності, яка містить такі компоненти системи формування особистості майбутнього фахівця-дослідника: цільовий, мотиваційний, змістовий та організаційний [5].

В наукових розвідках І. Солошич модель науково-дослідницької компетентності студентів екологічних спеціальностей представлено як сукупність когнітивного, мотиваційно-стимулюючого, операційного, проєктно-дослідницького та результативно-оцінного компонентів [9, с. 87].

Однак, виникає потреба дослідження моделювання процесу формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти.

Мета статті – розробити та схарактеризувати модель формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних ЗВО.

Виклад основного матеріалу. Метод дослідження, що ґрунтується на розробці та використанні моделей називається моделюванням. Моделювання, як універсальний спосіб пізнання світу, використовувався вченими на всіх етапах розвитку людського суспільства, наприклад, вже в стародавній Греції було створено геометричну модель Сонячної системи.

Метод моделювання є одним з найдієвіших способів пізнання і наукового дослідження в теоретичному та емпіричному аспектах.

У філософській та педагогічній науці поняття «модель» (від латинського «modulus» – «міра», «мірило», «норма», «зразок») визначається як уявно представлена або матеріально реалізована система, що відображає та відтворює об’єкт (явище, процес та ін.) таким чином, що її вивчення дає повну інформацію про даний об’єкт (явище, процес).

Педагогічні моделі є узагальненим образом конкретного феномену педагогічної системи, що відображає суттєві структурно-функціональні зв’язки об’єкта педагогічного дослідження, які представлено в необхідній наочній формі та здатні дати нові знання про об’єкт дослідження.

Ураховуючи окреслені наукові положення, варто погодися з висновком про те, що «…жодна модель, навіть дуже складна, не може дати повного уявлення про об’єкт вивчення й точно передбачити його розвиток або описати його траєкторію руху в якомусь власному просторі» [10, с. 120]. Безперечно, в розробленні моделі необхідно дотримуватися достатньо вивіреної в освітній практиці провідної вимоги щодо «…оптимальної альтернативи, ознаками якої є надійність, багатоцільова призначеність, адаптивність, стійкість при зміні зовнішніх та внутрішніх умов» [9, с. 7].

До переваг моделювання належить те, що: моделі є більш практичними для дослідження, ніж вихідний об'єкт. Деякі процеси, явища можливо вивчати лише на моделях; моделювання дає можливість виявляти суттєві характеристики досліджуваного об'єкта чи явища, здійснювати глибше дослідження реальності; моделювання завжди передбачає участь в створенні, конструюванні моделі, здійсненні пізнавальної діяльності.

Наукове моделювання (англ. *scientific modelling*) – тлумачать як метод дослідження явищ і процесів, що ґрунтується на заміні конкретного об'єкта (суб'єкта) досліджень (оригіналу) іншим, подібним до нього (моделлю).

До засобів відображення моделі належать: текст, математичне співвідношення, опис, графіка, малюнок, матеріальний об'єкт тощо. У «Енциклопедії освіти» педагогічна модель позиціонується як «…матеріально-реалізована система, котра відображає або відтворює природний чи соціальний об'єкт дослідження і здатна змінювати цей об'єкт так, що її вивчення дає нову інформацію стосовно нього» [11, с. 516].

Ефективність створеної моделі, на наш погляд, залежить від дотримання низки вимог:

– адекватність – відповідність моделі щодо реального процесу, розробка структури та змістове наповнення блоків моделі. Оцінювати адекватність, особливо на початковій стадії формування дослідницької компетентності, складно; можливе коректування запланованої діяльності (форми, методи, засоби та ін.);

– точність – ступінь узгодження отриманих у процесі моделювання результатів з визначеними заздалегідь. Необхідно здійснювати оцінку прогнозованих результатів з урахуванням вихідних даних;

– універсальність – можливість адаптувати та використати модель для аналізу процесу формування професійних компетентностей майбутніх викладачів у закладах вищої освіти;

– доцільність – виправданість витрат часу, ресурсів на створення та апробацію конкретної моделі щодо отримання результатів.

Модель формування дослідницької компетентності розглядаємо як теоретичне узагальнення та схематичне відтворення структурних і функціональних компонентів, що уможливлюють досягнення результату: підвищення рівня сформованості дослідницької компетентності майбутніх викладачів закладів вищої освіти.

Проаналізувавши підходи науковців (Н. Варга, М. Головань, І. Солошич, С. Толочко та ін.) щодо тлумачення терміну «компетентність», можемо стверджувати, що означене поняття розглядається як «властивість», «якість особистості», «інтегративне утворення», «уміння», «риса», «ознака особистості»; найбільш доречним вважаємо розуміння компетентності як «здатності особистості», яку можна використовувати на практиці у реальних ситуаціях.

У дослідженнях С. Толочко дослідницька компетентність педагога є невіддільним компонентом загальної і професійної освіченості – характеристики особистості педагога, здатного ефективно відтворювати та здійснювати способи дослідницької діяльності з метою пошуку знань з вирішення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

освітніх проблем, побудови освітнього процесу у відповідності цінностей-цілей сучасної освіти, місією освітнього закладу, освітнього результату, який потрібно досягти [12].

Дослідницьку компетентність майбутніх викладачів розглядаємо як цілісну, інтегративну здатність, характеристику особистості, що виявляється в готовності зайняти активну дослідницьку позицію та ефективно здійснювати власну дослідницьку діяльність.

Структура дослідницької компетентності викладача закладів вищої освіти свідчить містить такі компоненти: мотиваційно-ціннісний, когнітивний, процесуально-діяльнісний, інформаційно-комунікаційний, комунікативний, особистісно-творчий, професійно-рефлексивний.

Успішність формування дослідницької компетентності, за нашим переконанням, залежить від правильно обраних концептуальних підходів до розробки моделі та, у подальшому, її впровадженні у педагогічних закладах вищої освіти. Отже, враховуючи теоретичні положення щодо педагогічного аспекту моделювання, конструктивні і змістові вимоги до моделей, авторську модель формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти доцільно репрезентувати в схематичній єдності методологічно-цільового, змістовно-процесуального, оцінювально-результативного блоків. У методологічно-цільовому блоці представлено мету, методологічні підходи, принципи; визначено суб'єктів процесу формування дослідницької компетентності. Змістовно-процесуальний блок моделі містить етапи, зміст; передбачає вибір ефективних форм, методів, засобів, що здійснюють безпосередній вплив на результативність формування дослідницької компетентності.

Оцінювально-результативний блок передбачає здійснення діагностики процесу формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти, включає критерії, показники та рівні сформованості означеної компетентності.

Модель формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти передбачає реалізацію організаційно-педагогічних умов (активізація пошукової, навчально- та науково-дослідної діяльності з метою забезпечення глибокого і повного оволодіння обраною спеціальністю; побудова індивідуальної дослідницької траєкторії, що передбачає здійснення дослідницької діяльності з урахуванням власних можливостей, потреб, методів її реалізації, тобто індивідуального темпу, рівня, термінів здійснення, плану виконання, способів оприлюднення та впровадження отриманих результатів роботи; залучення майбутніх викладачів до активної участі у науково-дослідній діяльності кафедр та факультетів університету у складі науково-дослідних центрів та лабораторій, наукових проблемних груп, наукових гуртків, шкіл на засадах командної взаємодії та партнерської діяльності).

Схематично модель формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів можемо презентувати наступним чином (рис. 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

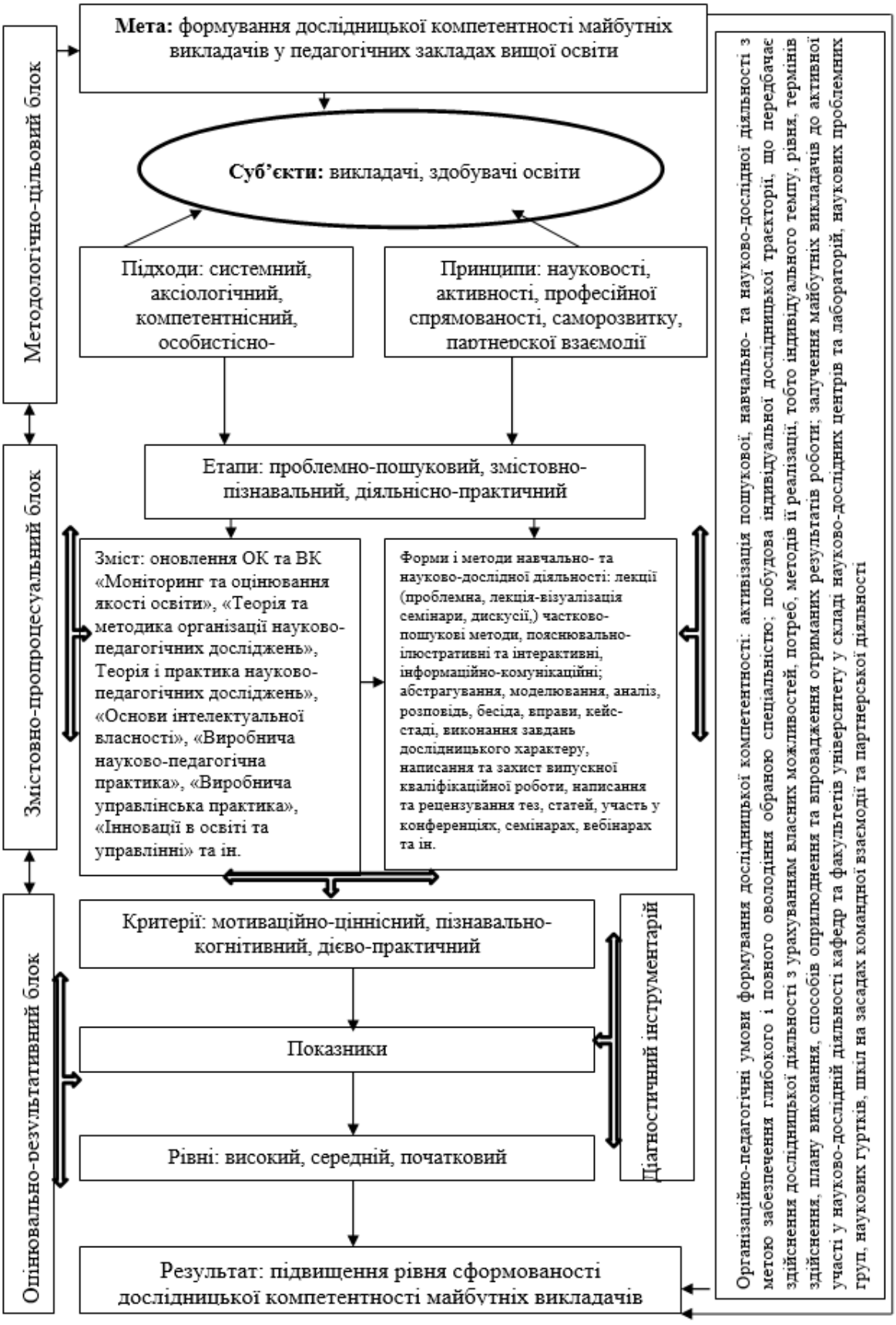

Рис. 1. Модель формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

З метою розробки моделі формування дослідницької компетентності системний підхід застосовувався як загальнонаукова основа її створення. Вибір системного підходу обумовлений тим, що формування дослідницької компетентності – це не самостійний і відокремлений процес, а компонент цілісного освітнього процесу. Важливими положеннями системного підходу для розробки та реалізації моделі формування дослідницької компетентності є функціональний характер цієї системи, наявність системоутворюючих чинників, ідея професійної спрямованості усієї навчально-дослідної та науково-дослідної діяльності з дисциплін, що вивчаються. Такі ознаки моделі є особливо важливими, оскільки процес формування компетентності суб'єктивний та індивідуальний.

Діяльнісний підхід передбачає формування дослідницької компетентності завдяки залученню майбутніх викладачів до свідомої, самостійної наукової діяльності, у якій вони розглядалися нами як суб'єкти такої діяльності: вивчення здобувачами освіти низки дисциплін («Моніторинг та оцінювання якості освіти», «Теорія та методика організації науково-педагогічних досліджень», Теорія і практика науково-педагогічних досліджень», «Основи інтелектуальної власності», «Виробнича науково-педагогічна практика», «Виробнича управлінська практика», «Інновації в освіті та управлінні» та ін.); участь майбутніх викладачів в організації і проведенні наукових олімпіад, конкурсів наукових робіт, вебінарів, семінарів, конференцій; написанні есе, рефератів, виконанні завдань, що містять елементи наукових досліджень; участь в роботі студентських наукових гуртків, лабораторій, центрів університету; конкурсі наукових грантів на університетському, регіональному, всеукраїнському, міжнародному рівнях; підготовці та захисті випускних кваліфікаційних робіт, що пов'язані з проблематикою наукових досліджень випускових кафедр університету, науково-дослідних підрозділів університету, факультетів, інститутів; публікація та рецензування тез і статей та ін.

Особистісно-орієнтований підхід передбачає урахування індивідуальних здібностей, інтересів, потреб, бажань, переконань здобувачів освіти, визнання їх самостійності у прийнятті рішень щодо дослідження наукових проблем; здійснення дослідницької діяльності з урахуванням власних можливостей, потреб, методів її реалізації, тобто індивідуального темпу, рівня, термінів здійснення, плану виконання, способів оприлюднення та впровадження отриманих результатів роботи. Побудова індивідуальної дослідницької траєкторії дозволяє врахувати індивідуальні пошукові потреби й особистісно-професійні запити здобувача освіти – дослідника, його досвід та рівень підготовки, психофізіологічні та когнітивні особливості, спрогнозувати професійний розвиток на основі персоналізації, самоідентифікації, прагненню до самоактуалізації, самореалізації та інших механізмів саморозвитку.

Висновки. Ефективність запропонованої моделі, визначається логічним обґрунтуванням методологічно-цільового, змістовно-процесуального, оціню-

вально-результативного блоків, їх змістовим наповненням, орієнтацією на кінцевий результат та адекватними організаційно-педагогічними умовами, що забезпечують становлення та розвиток досліджуваної компетентності.

Таким чином, обґрунтування та впровадження запропонованої моделі уможливлює формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у педагогічних закладах вищої освіти.

Стаття не вичерпує всіх аспектів порушеної проблеми. Дослідницької уваги потребує проблема обґрунтування та перевірка організаційно-педагогічних умов формування дослідницької компетентності майбутніх викладачів у закладах вищої освіти.

Література:

1. Про затвердження концепції розвитку педагогічної освіти. URL https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti

2. Головань М. С. Модель формування дослідницької компетентності майбутніх фахівців у процесі професійної підготовки Педагогічні науки теорія історія інноваційні технології 2012. Суми: СДПУ імені А. С. Макаренка. С. 196–205.

3. Головань М. С., Яценко В. В. Сутність та зміст поняття «дослідницька компетентність». *Теорія та методика навчання фундаментальних дисциплін у вищій школі: з*бірник наукових праць. Кривий Ріг, 2012. Випуск VII. С. 55–62.

4. Сисоєва С. О. Сфера освіти як об'єкт наукового дослідження. Освітологія: витоки наукового напряму: монографія / за ред. В. О. Огнев'юка. Київ: Едельвейс, 2012. 336 с.

5. Архипова М. В. Дослідницька компетентність майбутніх інженерів-педагогів. *Професійне становлення особистості: проблеми і перспективи:* матеріали V Міжнар. наук.-практ. конф. (Хмельницький, 22– 24 жовтня, 2009 р.). Хмельницький, 2009. С. 144–148.

6. Варга Н. І. Форми і методи формування дослідницької компетентності майбутнього викладача вищої школи США в магістратурі. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: «Педагогіка. Соціальна робота.* 2020. Випуск 2(47). С. 33–38.

7. Хлібкевич С. Б. Формування дослідницької компетентності майбутніх учителів фізичної культури у закладах вищої педагогічної освіти: дис. … доктора філософії: 011 Освітні, педагогічні науки. Полтава, 2020. 327 с.

8. Healey M. Linking discipline-based research and teaching through mainstreaming undergraduate research : URL : https://www2.warwick.ac.uk/fac/cross_fac/iatl/cetl/resources/linking_discipline-based_ research_and_teaching_through...pdf

9. Солошич І. О. Дидактичні засади формування науково-дослідницької компетентності студентів екологічних спеціальностей: дис. … доктора пед. наук: 13.00.09. Полтава, 2020. 581 с.

10. Гончаренко С. У. Педагогічні дослідження: методологічні поради молодим науковцям. Київ-Вінниця : ТОВ «Планер», 2010. 308 с.

11. Енциклопедія освіти / голов. ред. В. Г. Кремень. Київ : Юрінком Інтер, 2008. 1040 с.

12. Толочко С. В. Компетентність педагогів: порівняльна характеристика сучасного світового й вітчизняного досвіду. *Педагогічні науки.* 2018. Вип. LXXXII. Т. 1. С. 186–194.

References:

1. Pro zatverdzhennia kontseptsii rozvytku pedahohichnoi osvity. URL https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-koncepciyi-rozvitku-pedagogichnoyi-osviti [in Ukrainian].

2. Holovan, M. S. (2012). Model formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv u protsesi profesiinoi pidhotovky [Model of formation of research competence of future specialists in the process of professional training]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii*. Sumy: SumDPU imeni A. S. Makarenka, 5(23), 196–205 [in Ukrainian].

3. Holovan, M. S., Yatsenko, V. V. (2012). Sutnist ta zmist poniattia «doslidnytska kompetentnist». Teoriia ta metodyka navchannia fundamentalnykh dystsyplin u vyshchii shkoli [The essence and content of the concept of "research competence"]: zbirnyk naukovykh prats. Kryvyi Rih. *issue* VII. 55–62. [in Ukrainian].

4. Sysoieva, S. O. (2012). Sfera osvity yak ob'iekt naukovoho doslidzhennia. Osvitolohiia: vytoky naukovoho napriamu [The field of education as an object of scientific research. Education: the origins of the scientific direction]. Kyiv: Edelveis. 336 s. [in Ukrainian].

5. Arkhypova, M. V. (2009). Doslidnytska kompetentnist maibutnikh inzheneriv-pedahohiv. *Profesiine stanovlennia osobystosti: problemy i perspektyvy*: proceedings of the V Mizhnar. nauk.-prakt. konf. Khmelnytskyi, 144–148. [in Ukrainian].

6. Varha, N. I. (2020). Formy i metody formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnoho vykladacha vyshchoi shkoly SShA v mahistraturi [Forms and methods of formation of research competence of the future teacher of the higher school of the USA in the master's degree]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: «Pedahohika. Sotsialna robota»*. *issue* 2. (47). 33–38. [in Ukrainian].

7. Khlibkevych, S. B. (2020). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury u zakladakh vyshchoi pedahohichnoi osvity. Doctor's thesis. Poltava, [in Ukrainian].

8. Healey M. Linking discipline-based research and teaching through mainstreaming undergraduate research : URL : https://www2.warwick.ac.uk/fac/cross_fac/iatl/cetl/resources/linking_discipline-based_ research_and_teaching_through...pdf [in English].

9. Soloshych I. O. Dydaktychni zasady formuvannia naukovo-doslidnytskoi kompetentnosti studentiv ekolohichnykh spetsialnostei: Doctor's thesis. [in Ukrainian].

10. Honcharenko, S. U. (2010) Pedahohichni doslidzhennia: metodolohichni porady molodym naukovtsiam [Pedagogical research: methodological advice for young scientists]. Kyiv-Vinnytsia : TOV «Planer». 308 s. [in Ukrainian].

11. Entsyklopediia osvity [Encyclopedia of education] / holov. red. V. H. Kremen. Kyiv : Yurinkom Inter, 2008. 1040 s. [in Ukrainian].

12. Tolochko, S. V. (2018). Kompetentnist pedahohiv: porivnialna kharakterystyka suchasnoho svitovoho y vitchyznianoho dosvidu [Competence of teachers: comparative characteristics of modern world and domestic experience]. *Pedahohichni nauky.* i*ssue*. LXXXII. T. 1. 186–194. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 376:42.001.76

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-311-318

Галущенко Вікторія Іванівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри спеціальної та інклюзивної освіти і реабілітації Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д.Ушинського», м. Одеса, тел. (048) 753-08-53, практикуючий дефектолог-логопед ОСДНЗ «Ясла-садок» № 193 компенсуючого типу Одеської Міської ради, м. Одеса, https//orcid.org/0000-0002-7554 -9829

ВИКОРИСТАННЯ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ТА МЕТОДИК КОРЕКЦІЙНО-РОЗВИТКОВОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ З ТПМ З ЗАСТОСУВАННЯМ МІЖДИСЦИПЛІНАРНОГО ПІДХОДУ

Анотація. У статті висвітлюються аспекти загальних та спеціальних підходів до проблеми вивчення дітей з тяжкими порушеннями мовлення з точки зору застосування міждисциплінарного, комплексного підходу. Визначають основні ланки та компоненти спотвореного розвитку, сутність та алгоритм корекційно-розвиткової роботи з дітьми дошкільного віку, які мають тяжкі порушення мовлення (дизартрія, ринолалія, алалія тощо).

Розкривається зміст корекційного маршруту для зазначеної категорії порушеного розвитку, вивчення та аналіз онтогенезу розвитку та клінічних ознак наявної симптоматики порушеного розвитку.

У статті наводиться науково-методичний огляд різних ведучих на сьогоднішній день авторів у цій галузі знань. Підкреслюється прямий взаємозв'язок педагогічного маршруту роботи з дитиною з тяжким порушенням мовлення з її анамнестичними, неврологічними, психо-симптоматичними тощо показниками обстеження. Специфіка корекційно-розвиткової логопедичної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення характеризується також глибоким вивченням механізму та симптоматики окремого порушення та індивідуальними особливостями мовленнєвого, психічного розвитку та поведінки дітей

Розкриваються зміст особливостей супроводу та надання рекомендацій щодо емоційно-благополучного мовленнєвого середовища дітей з тяжкими порушеннями мовлення з метою підсилення компенсаторних та стимулюючих засобів активізації мовленнєвих можливостей дитини.

Ключові слова: діти з тяжкими порушеннями мовлення, міждисциплінарний підхід, використання сучасних технологій, методики корекційно-розвиткової роботи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Halushchenko Viktoriya Ivanivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Special and Inclusive Education and Rehabilitation of the State Institution "South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky", Odesa, tel. (048) 753-08-53, practicing speech therapist of the OSDNZ "Yasla-sadok" No. 193 of the compensatory type of the Odesa City Council, Odesa, https//orcid.org/0000-0002-7554 -9829

USE OF MODERN TECHNOLOGIES AND METHODS OF CORRECTIVE AND DEVELOPMENTAL WORK WITH CHILDREN WITH SPEAKERS USING AN INTERDISCIPLINARY APPROACH

Abstract. The article highlights aspects of general and special approaches to the problem of studying children with severe speech disorders from the point of view of using an interdisciplinary, comprehensive approach. The main links and components of distorted development, the essence and algorithm of corrective and developmental work with preschool children who have severe speech disorders (dysarthria, rhinolalia, alalia, etc.) are determined.

The content of the correction route for the specified category of impaired development is revealed, the study and analysis of the ontogenesis of development and clinical signs of the existing symptoms of impaired development are studied.

The article provides a scientific and methodological review of various leading authors in this field of knowledge today. The direct relationship of the pedagogical route of work with a child with severe speech impairment with his anamnestic, neurological, psycho-symptomatic, etc. examination indicators is emphasized. The specificity of correctional and developmental speech therapy work with children with severe speech impairments

is also characterized by a deep study of the mechanism and symptoms of a separate impairment and the individual characteristics of speech, mental development and behavior of children

The content of the features of support and the provision of recommendations for an emotionally and well-being speech environment for children with severe speech impairments are revealed in order to strengthen compensatory and stimulating means of activating the child's speech capabilities.

Keywords: children with severe speech disorders, interdisciplinary approach, use of modern technologies, methods of correctional and developmental work.

Постановка проблеми. Актуальність проблеми багатоаспектного вивчення, всебічного аналізу та синтезу тяжких порушень мовлення визначається наявним погіршенням показників здоров`я дітей, особливостями нових форм деструктивного розвитку, ріст числа дітей з обмеженими можливостями здоров'я, які відвідують дошкільні освітні організації і не завжди охоплені корекційною увагою фахівців [1; 3; 4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Наявні соматичні проблеми маленької дитини перш за все супроводжуються різними мовленнєвими патологіями.

Щорічний моніторинг, який проводять заклади освіти, медичні установи, інклюзивно-ресурсні центри тощо, підтверджують складність та труднощі відмежування різних станів патологічного розвитку дитини з одного боку і дефіцит педагогів, які мають спеціальну освіту та готовність працювати з дітьми з особливими освітніми потребами, в тому числі з тяжкими порушеннями мовлення. Необхідно все більше долучати фахівців різноаспектних напрямків і перш за все фахівців-медиків з метою визначення клінічних проявів та деструктивного спотвореного розвитку, особливостей даних анамнезу та ходу росту дитини у даній родині. [2; 4; 6].

Ситуація ускладнюється додатковим нерозумінням батьків важливості своєчасної діагностики та раннього початку корекційно-розвиткової роботи. Вичікувальна позиція батьків маленьких дітей, а також помилкова думка, що дитина заговорить, коли піде в дитячий садок, коли їй виповниться 3-5 років тощо, призводить до ускладнень розвитку та вторинних порушень психогенного характеру.

Специфіка роботи з особливою дитиною визначається перш за все її станом, типом порушення, особливостями розвитку, освітніми потребами та можливостями, механізму та симптоматики, можливостями організма до самокомпенсації тощо [2; 4].

Аналізуючи дітей з гіперактивністю, порушеннями емоційно-вольової сфери, емоційною лабільністю, труднощами зосередження, РАС у зв'язку з нерівномірністю розвитку психіки зустрічаються різні особливості розвитку та можливості компенсаційно-адаптивної сфери. Це визначає перш за все умови вивчення корекційного маршруту не тільки для самої дитини, а і до умов, в яких вона знаходиться: родини, зовнішніх та внутрішніх позитивних та негативних чинників тощо.

Індивідуальні форми роботи мають стати основними у корекційно-розвиваючій діяльності фахівців. З них має починатися робота, а далі може бути здійснено дуже повільний та поступовий перехід до підгрупових, фронтальних форм. [3; 4; 5].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз спеціальної літератури, останніх досліджень науково-теоретичного та практичного напрямків вивчення, спостереження, корекційного впливу та форм втручання щодо дітей з особливими освітніми потребами розкрито у роботах багатьох дослідників сучасності (В.Бондар; К.Зеленська-Любченко; С.Конопляста; Н.Манько; Н.Пахомова; Ю.Рібцун; В.Синьов; Г.Соколова; В.Тищенко; М.Шеремет та інші [1; 2; 4; 5]).

На сьогодні визначається необхідність подальшого пошуку першопричин та модифікації більш складних станів, особливостей спотвореного розвитку дитячого організму, застосування новітніх підходів, технологій розвитку, долучення та удосконалення системи міждисциплінарних зв`язків.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Особливо це стосується всебічного вивчення дітей з тяжкими порушеннями мовлення, оскільки все більше зустрічається модифікованих форм мовленнєвої патології, обстеження та діагностика визначає декілька складових порушених компонентів мовленнєвої функції, починаючи з процесів сприймання, відтворення та наслідків. Саме мовленнєвий компонент дітей у співвіднесенні з іншими складовими розкрито у роботах багатьох дослідників, вчених-практиків (К.Зеленська-Любченко; С.Конопляста; В.Кисліченко; Н.Манько; Н.Ільїна; Ю.Рібцун; О.Ревуцька; Г.Соколова та інші [1; 2; 3; 4; 5]).

Мета статті – розкрити зміст використання сучасних технологій та методик корекційно-розвиткової роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення з застосуванням міждисциплінарного підходу вивчення, обстеження, спостереження та корекційного маршруту.

Виклад основного матеріалу Зазвичай для кожної дитини потрібне своє соціальне та предметно-просторове середовище відповідно до особливостей сприйняття, уваги, емоційної сфери, сформованих умінь та навичок, тобто через стан сформованості та активності когнітивних процесів, що насамперед пов`язані з мовленням як однією з основних форм психічної діяльності людини [1; 5; 8].

Особливий наявний стан виховання та навчання, існуючі умови сьогодення, перенасиченість середовища, характерна для дитячих садків, не сприяє розвитку особливих дітей, може призводити до психо-емоційних навантажень, що додатково посилює стан дитини, особливо з тяжкими порушеннями мовлення [2].

Розробка моделі розвиваючого предметно-просторового середовища в інклюзивних групах розкриває можливості планування та виокремлення складових педагогічних проектів виховання та навчання дітей з особливостями розвитку та означеної вище категоріїї мовленнєвої патології.

Характерною основою для більшості захворювань у дитини є різні порушення функціонування органів і систем організму. І дуже часто, коли фахівці стикаються з проблемою правильної постанови діаагнозу, розуміння першопричини та аналз існуючих симптомів у дитини, визначаємо індивідуальну властивість спотвореного розвитку в медициному, корекційно-педагогічному та логопедичному напрямках, розуміємо, що основа цієї проблеми складається з органічної та функціональної складової будь-якого захворювання.

Але на сучасному етапі, як практики, так і науковці, при обстеженні та спостереженні дітей із мовленнєвими порушеннями все більше визначають поєднану патологію: логопедичну, стоматологічну, неврологічну, остеопатичну. Дитина, яка прийшла з такими проблемами у невролога отримає одні висновки, у стоматолога інші, у логопеда треті. Тобто кожен фахівець розкриє симптоматику та основні труднощі розвитку саме за своїм напрямком фахового рівня. [3; 4; 6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Наприклад, до закладу медичної освіти (поліклініка, віддвлення психоневрологічного дитячого відділення тощо) на консультацію потрапляє дитина з порушенням мовлення та зубощелепною аномалією. Локальний підхід не дозволяє досягти суттєвого прогресу, якщо лікування зачіпає тільки область апарату артикуляції і зубощелепної системи. Сам ефект логопедичної корекції та ортодонтичного лікування може бути слабовираженим та зворотнім, якщо у дитини є неврологічні порушення, відсутній баланс опорно-рухового апарату. Фахівцем, що поєднує корекцію зубощелепної та мовленнєвої патологію, є лікар остеопат. І саме консультація цього лікаря є дуже важливою для розуміння спотворених станів на рівні хребців хребта, особливо підвивіхів турецького сідла, що призводить до порушень судинного кровооббігу. Логопед не зможе самостійно усунути наявні ку дитини з особливими потребами соматичні дисфункції. Тому тут необхідна допомога остеопату, роль якого полягає у виявленні конкретних рівнів ушкодження в організмі та їх корекції [1; 5].

Ослаблення здоров'я - загальна реакція організму як на зовнішні, так і на внутрішні фактори. Відіграють роль всі аспекти, починаючи з моменту зачаття, внутрішньоутробного періоду, пологів та розвитку організму. Екзогенні причини у вигляді порушення екології, споживаних продуктів, стресових факторів змінюють внутрішній гомеостаз організму, і можливість реакції на різні інфекції.

Важливим є вивчення та спостереження за станом сомато-фізичних показників дитини, що безпосередньо можуть виконати навіть педагоги та вихователі з залученням до цього напрямку батьків дитини з особливими освітніми потребами. Це визначається тим фактом, що причина зниження імунітету, слабких захисних сил і компенсаторних процесів визначається і нестачею кисню і води. Дитина мало гуляє на свіжому повітрі, має ротове дихання, не п'є своєчасно воду, вживає багато вуглеводів, що провокує створення передумови накопичення недоокислених продуктів розпаду, так званих ендоксинів [3].

Будь-які причини деструктивного розвитку призводять до додаткових патологічних станів. А саме,

- зубощелепні порушення дуже часто є показником соматичних дисфункцій організму;

- слабкість голосу може бути спричинена порушенням роботи грудобрюшної, ключичної діафрагм або патологією іннервації голосоутворювального апарату;

- порушення емоційно-лабільної сфери, психопатичні нашарування дуже часто визначаються кисневим голодуванням, що призводить до пригнічення парасимпатичної нервової системи;

- дизартрія - це наслідок порушень на рівні довгастого мозку, які проводять шляхи черепно-мозкових нервів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Працюючи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення, які мають обмеження розуміння сприймання мовлення, фахівці-практики визначають порушену комунікативну функцію, можливість встановлення адекватного контакту з дітьми з особливими освітніми потребами.

Для найефективнішого мовленнєвого розвитку на сучасному етапі все більше використовуються засоби альтернативної комунікації. Для дітей за основними групами створюють візуальний розклад. Метою цього є завдання навчити дітей виконувати завдання та дії без прямих інструкцій з боку дорослого. Саме для таких дітей візуальний розклад є важливим та адекватним способом утримати у полі уваги всі заняття та дії, що здійснюються протягом дня.

Важливим є думка про те, що діти, які зовсім не не говорять, так і безмовленнєві діти, повинні спочатку придбати базисні навички комунікації, щоб спілкуватися. І цим навичкам можна навчитися за допомогою використання мнемотаблиць, піктограм, що активно використовують педагоги у своїй практиці на всіх етапах корекційної роботи з дітьми. Така форма роботи визначає можливість активізувати сприймання через стимулювання ведучих каналів сенсорно-перцептивної модальності дітей, що дозволяє їм впевненіше почуватися і орієнтуватися у просторі. З цією метою фахівці також все більше застосовують новітні технології та методики розвитку просодичних компонентів мовленнєвої ситеми та просодичної сторони мовлення з включенням емоційно-стимулюючих аспектів з використанням символів, жестів, міміки та мовлення [2; 6].

Найголовнішим пріоритетом у роботі з такими дітьми є саме індивідуальний підхід з урахуванням специфіки основного порушення, особливостей здоров'я, супутньої симптоматики та сомато-фізичного стану кожної дитини. З цією метою в спеціалізованих дитячих садочках компенсуючого типу для дітей з тяжким порушеннями мовлення створюють програму «Довільного середовища розвитку» за основними ланками:

- Формування культурно-гігієнічних навичок та початкових уявлень про цінність здоров'я з супутніми корекційними напрямками розвитку рівня сприймання та зорово0просторового орієнтування («Маленькі чистюлі»);

- Формування первинних уявлень про об'єкти та напрямки розвитку навколишнього середовища («Активізація пізнавальних процесів розумового розвитку дітей з ТПМ»);

- Використання вправ з узгодження рухів, голосо-мовленнєвих вправ та музики з використанням елементів логоритмічних ігор та вправ («Весела фонологоритміка»);

- Застосування альтернативних навичок комунікації («Готуємо різнокольорові смачні страви»);

- Розвиток дрібної моторики та кінестетичної чутливості з елементами активізації мовленнєвої активності («Театр веселих іжачків як засіб активізації

тактильно-пропріоцептивної чутливості дітей з тяжкими порушеннями мовлення»);

- Використання картиного матеріалу для зміни виду діяльності у ході заняття, розвитку зорово-просторового сприйняття, уваги та пам'яті, активізації словникового запасу, розвитку зв'язного мовлення;

- Мовленнєві інтонаційні прийоми: виділення важливої інформації, використовуючи акцентовані темброві забарвлення;

- Активні прийоми рефлексії;

- Прийоми релаксації, масажу з елементи психогімнастики, довільна зміна діяльності [7].

Висновки. Отже, у даній статті було проведено аналіз та визначено основні складові проблеми окреслення комплексної корекційно-розвивальної роботи з дітьми з тяжкими порушеннями мовлення у тісній взаємодії з фахівцями-педагогами, фахівцями-медиками та батьками. Розкрито основний зміст застосування сучасних технологій та методик корекційно-розвиткової роботи з дітьми з використанням міждисциплінарного підходу.

У процесі цілеспрямованої, систематичної роботи з дитиною вдається досягти позитивної динаміки у мовленнєвому розвитку. У логопедичних іграх використовуються спеціальні прийоми роботи: паузи в мовленні педагога, жести, наочність, допоміжні засоби стимуляції, домовляння дитиною слів і фраз, альтернативні засоби комунікації тощо. Розвиток усіх ланок корекційно-розвиткової діяльності допомагають створювати методичне наочне забезпечення до індивідуальних занять. Використання окреслених технологій та методичних прийомів корекційно-розвиткової роботи забезпечують активізацію ігрової, пізнавальної, дослідницької, творчої, рухової та мовленнєвої активності дітей з тяжкими порушеннями мовлення.

Література

1. Афанасьєва Н. Напрямки корекційно-розвиткової роботи з дітьми з порушеннями мовлення на логоритмічних заняттях. *Проблеми реабілітації: збірник наукових праць (за матеріалами науково- конференції*). 2023. С. 18-21.

2. Богуш А. М., Маліновська Н. В. Методика розвитку мовлення та навчання рідної мови дітей раннього і дошкільного віку. Київ: Видавничий Дім «Слово», 2021. 336 сГалущенко В.І. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки): збірник наукових праць:* вип. 7, у 2 т./ за ред. В.М. Синьова, О.В. Гаврилова. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006, 2016. Т.1. 452 с.

3. Галущенко В.І. Вплив перинатальнтх факторів в ґенезі порушень у дітей з ріщними формами стертої дизартрії. *Науковий часопис НПУ ім. М. П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та спеціальна психологія: зб. Наук. Праць* К.: НПУ ім. М. П. Драгоманова, Вип. 33, 2019 С. 41- 49

4. Галущенко В.І. Аспекти побудови корекційно-стимулюючого середовища дітей раннього віку з порушеннями психо-мовленнєвої та рухової сфери *Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology.* 2021. Vol. IX (100), Issue 256. P. 11-15.

5. Кисличенко В.І. Проблеми логопедичної допомоги сім'ям, які виховують дитину з порушеннями мовлення. *Науковий вісник Миколаївського національного університету імені В.О.Сухомлинського*. Педагогічні науки. 2016. -№3. С. 127-131.

6. Линдіна Є. Ю., Ревуцька О. В. Технології логопедичного обстеження. Бердянськ: БДПУ, 2021. 245 с.

7. Ruban M.Y. Development of mainline electric locomotive engineering in Ukraine (on the example of diversification of production activity of OJSC «Luhanskteplovoz») // Економічний вісник Донбасу / гол. ред. Н.В. Трушкіна. Київ-Старобільськ, 2020. – № 4 (62). – С. 103 – 109. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-103-109 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

References:

1. Afanasieva N. Napriamky korektsiino-rozvytkovoi roboty z ditmy z porushenniamy movlennia na lohorytmichnykh zaniattiakh. Problemy reabilitatsii: zbirnyk naukovykh prats (za materialamy naukovo- konferentsii). 2023. S. 18-21.

2. Bohush A. M., Malinovska N. V. Metodyka rozvytku movlennia ta navchannia ridnoi movy ditei rannoho i doshkilnoho viku. Kyiv: Vydavnychyi Dim «Slovo», 2021. 336 sHalushchenko V.I. Zastosuvannia innovatsiinykh lohopedychnykh tekhnolohii u korektsiinii roboti z ditmy z porushenniamy movlennia. Aktualni pytannia korektsiinoi osvity (pedahohichni nauky): zbirnyk naukovykh prats: vyp. 7, u 2 t./ za red. V.M. Synova, O.V. Havrylova. Kamianets-Podilskyi: PP Medobory-2006, 2016. T.1. 452 s.

3. Halushchenko V.I. Vplyv perynatalntkh faktoriv v genezi porushen u ditei z rishchnymy formamy stertoi dyzartrii. Naukovyi chasopys NPU im. M. P. Drahomanova. Seriia 19. Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia: zb. Nauk. Prats K.: NPU im. M. P. Drahomanova, Vyp. 33, 2019 S. 41- 49

4. Halushchenko V.I. Aspekty pobudovy korektsiino-stymuliuiuchoho seredovyshcha ditei rannoho viku z porushenniamy psykho-movlennievoi ta rukhovoi sfery Science and Education a New Dimension. Pedagogy and Psychology. 2021. Vol. IKh (100), Issue 256. R. 11-15.

5. Kyslychenko V.I. Problemy lohopedychnoi dopomohy simiam, yaki vykhovuiut dytynu z porushenniamy movlennia. Naukovyi visnyk Mykolaivskoho natsionalnoho universytetu imeni V.O.Sukhomlynskoho. Pedahohichni nauky. 2016. №3. S. 127-131.

6. Lyndina Ye. Yu., Revutska O. V. Tekhnolohii lohopedychnoho obstezhennia. Berdiansk: BDPU, 2021. 245 s.

7. Ruban M.Y. Development of mainline electric locomotive engineering in Ukraine (on the example of diversification of production activity of OJSC «Luhanskteplovoz») // Economic Bulletin of Donbas / ed. N.V. Trushkina. Kyiv-Starobilsk, 2020. – No. 4 (62). – P. 103 – 109. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-103-109 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 371.3:159.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-319-330

Гессен Людмила Сергіївна викладач вищої категорії, Дніпровський фаховий коледж технологій та дизайну, м. Дніпро, тел.: (068) 540-35-69, https://orcid.org/0009-0006-5370-9373

ЗАСТОСУВАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджено ефективність інтерактивних технологій у формуванні професійної комунікації здобувачів освіти. Автори наголошують, що інтерактивні методи, зокрема навчання на основі дослідження, модель перевернутого класу та мультимедійні технології, сприяють розвитку комунікативних компетенцій, необхідних для професійної діяльності. У сучасних умовах цифровізації суспільства особливого значення набуває формування навичок ефективної взаємодії, критичного мислення та командної роботи, що безпосередньо впливає на конкурентоспроможність випускників освітніх закладів.

Розглянуто наукові підходи до інтерактивного навчання, представлені в працях українських дослідників, які аналізують дистанційну освіту, вплив мультимедійних засобів на навчальний процес, а також роль риторичної підготовки у формуванні професійної комунікації. Дослідження підтверджують, що сучасні методи викладання дозволяють не лише засвоювати знання, а й ефективно застосовувати їх у реальних професійних ситуаціях.

Особливу увагу приділено перевагам інтерактивних технологій, серед яких: підвищення рівня залученості здобувачів освіти в навчальний процес, стимулювання самостійної роботи, розвиток навичок аналітичного мислення, а також покращення міжособистісної комунікації. Водночас зазначено, що ефективність інтерактивного навчання значною мірою залежить від якісного методичного супроводу, рівня підготовки викладачів та доступності технічних ресурсів.

У статті обґрунтовано, що використання інтерактивних підходів дозволяє адаптувати освітній процес до швидкозмінних вимог ринку праці, забезпечуючи здобувачів освіти практичними навичками, необхідними для професійної діяльності. Подальші дослідження можуть зосередитися на розробці методичних рекомендацій щодо інтеграції інтерактивних технологій у різні дисципліни, а також на оцінюванні їхнього впливу на кар’єрне зростання випускників.

Таким чином, інтерактивні методи навчання є не лише ефективним інструментом передачі знань, а й потужним засобом розвитку професійної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

комунікації. Це відкриває нові можливості для модернізації освітнього процесу, спрямованого на підготовку фахівців, здатних до гнучкої та результативної комунікації у сучасному інформаційному суспільстві.

Ключові слова: інтерактивні технології, професійна комунікація, риторична компетентність, здобувачі освіти, педагогіка, методика, риторика, комунікаційні компетенції.

Hessen Lyudmila Sergiyevna higher category teacher, Dnipro Vocational College of Technologies and Design, Dnipro, tel.: (068)540-35-69, https://orcid.org/0009-0006-5370-9373

APPLICATION OF INTERACTIVE TECHNOLOGIES FOR THE DEVELOPMENT OF STUDENTS' PROFESSIONAL COMMUNICATION

Abstract. The article examines the effectiveness of interactive technologies in developing professional communication skills among education seekers. The authors emphasize that interactive methods, such as inquiry-based learning, the flipped classroom model, and multimedia tools, enhance communication competencies essential for professional activities. In the context of digital transformation, the ability to engage in effective interaction, think critically, and collaborate in teams is becoming a crucial factor in graduates' competitiveness.

The study reviews scientific approaches to interactive learning, particularly those explored by Ukrainian researchers who analyze distance education, the impact of multimedia tools on the learning process, and the role of rhetorical training in shaping professional communication. Findings confirm that contemporary teaching methods not only facilitate knowledge acquisition but also enable its practical application in real-world professional scenarios.

Special attention is given to the advantages of interactive technologies, including increased engagement in the learning process, encouragement of independent work, development of analytical thinking, and improvement of interpersonal communication. At the same time, the article highlights that the effectiveness of interactive learning depends on methodological support, instructor training, and the availability of technical resources.

The study substantiates that integrating interactive approaches allows the educational process to align with the rapidly changing demands of the labor market, equipping education seekers with practical skills necessary for their careers. Further research could focus on developing methodological recommendations for incorporating interactive technologies into various disciplines and assessing their impact on graduates’ career growth.

Thus, interactive learning methods serve not only as effective tools for knowledge transfer but also as powerful mechanisms for fostering professional

communication. This perspective opens new possibilities for modernizing education, aiming to prepare specialists capable of flexible and efficient communication in today's information-driven society.

Keywords: interactive technologies, professional communication, rhetorical competence, students, pedagogy, methodology, rhetoric, communication competencies.

Постановка проблеми. Інтерактивні технології стали важливим елементом сучасної освіти, сприяючи розвитку комунікаційних навичок здобувачів освіти, що особливо важливо в умовах цифровізації суспільства. Ефективна професійна комунікація є ключовою складовою успішної кар'єри в будь-якій галузі, а інтерактивні методи дозволяють створювати навчальні ситуації, максимально наближені до реальних.

Актуальність теми обумовлена необхідністю підготовки фахівців, здатних до гнучкої та ефективної комунікації у швидкозмінних умовах сучасного ринку праці. Інтерактивні технології створюють можливості для залучення здобувачів до активного навчання, розвитку навичок командної роботи та міжособистісної взаємодії, що є основою професійного успіху.

Дана робота покликана не тільки описати переваги інтерактивних підходів, а й запропонувати практичні рішення для їх ефективного впровадження в освітню практику.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Глибокий аналіз переваг дистанційного навчання, зокрема, можливість встановлення прямого зв'язку між викладачами та здобувачами освіти, незалежно від географічного розташування представлений у працях українських науковців, зокрема, О. Бєлікової, С. Дитюк, О. Тесаловської [1, с. 119], А. Курінна [2, с. 145], І. Котяш [3, с. 427], О. Кучай [4, с. 798], В. Шункова [5, с. 740]. Дослідження цих вчених виділяють, як різні аспекти освітнього процесу, такі як використання мультимедійних технологій, дистанційне навчання та риторична освіта, впливають на формування особистості, розвиток мислення, комунікативних навичок та емоційного інтелекту у здобувачів освіти.

Мета статті – обґрунтування ефективності інтерактивних технологій у формуванні професійної комунікації здобувачів освіти. Предметом дослідження є особливості інтерактивних технологій у навчальному процесі, а об'єктом – професійна комунікація здобувачів освіти в освітньому середовищі. У рамках цього дослідження передбачається здійснення комплексного аналізу наявних теоретичних та практичних напрацювань, що стосуються інтеграції новітніх інструментів у процес вдосконалення професійного спілкування у навчанні.

Виклад основного матеріалу. Вивчення професійної комунікації здобувачів освіти є важливим аспектом сучасної освіти, оскільки ефективна комунікація є ключовою складовою успішної професійної діяльності в будь-якій сфері. Останнім часом інноваційні підходи до навчання, зокрема, інтерактивні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

технології, набувають значної популярності, оскільки вони сприяють розвитку комунікативних навичок здобувачів у динамічному та інтерактивному середовищі. Застосування інтерактивних методів дозволяє стимулювати мотивацію до навчання, активізувати пізнавальну діяльність, а також розвивати вольові, емоційні та когнітивні сфери особистості. Цей підхід має значення і в контексті розвитку професійної комунікації здобувачів освіти, оскільки сприяє формуванню критичного мислення, вдосконаленню навичок співпраці та самовираження у навчальній та професійній діяльності.

Сучасні інтерактивні методи навчання надають унікальні можливості для формування професійної комунікації здобувачів, створюючи середовище, максимально наближене до реальних умов спілкування.

Розвиток навичок неперервного навчання стає одним із ключових результатів використання інтерактивних технологій в освітньому процесі. Сучасні підходи до навчання вже давно виходять за межі простої передачі знань – вони спрямовані на формування стійкої мотивації до саморозвитку, що має вирішальне значення в умовах динамічного інформаційного суспільства.

Інтерактивні методи, такі як навчання на основі дослідження чи модель перевернутого класу, дозволяють здобувачам освіти стати активними учасниками власного освітнього шляху. Вони не просто засвоюють знання, а стають їхніми творцями. Наприклад, робота над реальними проєктами змушує здобувачів самостійно шукати рішення складних завдань, застосовувати креативне мислення та критично оцінювати джерела інформації. Цей процес не лише розвиває професійні компетенції, а й формує звичку навчатися, аналізувати та адаптуватися до змін, що є основою концепції неперервного навчання.

Персоналізовані підходи, які стають доступними завдяки інтерактивним технологіям, сприяють глибшій залученості до навчального процесу. Технологічні рішення дозволяють адаптувати освітній процес до індивідуальних потреб кожного здобувача, забезпечуючи гнучкість у виборі темпу і методів засвоєння матеріалу. Це підвищує відповідальність за власний розвиток і стимулює до постійного вдосконалення. Наприклад, у рамках інтерактивних курсів із професійної комунікації здобувачі освіти мають можливість самостійно тренувати навички публічного мовлення або ведення переговорів, отримуючи при цьому миттєвий зворотний зв’язок, що дозволяє швидко коригувати свої помилки.

Серед найефективніших підходів виокремлюють симуляції, рольові ігри, кейс-метод та групові обговорення, кожен з яких має свої особливості та переваги.

Симуляції дозволяють здобувачам освіти моделювати реальні професійні ситуації, занурюючись у процес ухвалення рішень і взаємодії з колегами чи партнерами. Цей метод сприяє розвитку критичного мислення, аналізу ризиків та прогнозуванню результатів, що є ключовими навичками у

професійній діяльності. Як зазначає Л.С. Цоуфал, симуляції формують мотивацію до професійного спілкування, сприяючи інтеграції теоретичних знань із практикою [6, с. 436].

Рольові ігри створюють умови для розвитку емпатії та навичок міжособистісного спілкування. Під час цього процесу здобувачі виступають у визначених ролях, що допомагає їм краще зрозуміти поведінку інших людей у професійних ситуаціях. Наприклад, у симуляціях переговорів здобувачі освіти вчаться шукати компроміси та будувати довірливі стосунки, що надзвичайно важливо для майбутніх педагогів та менеджерів [7, с.55].

Кейс-метод – це практичний підхід, де здобувачі аналізують реальні або вигадані ситуації, розробляючи можливі рішення на основі доступної інформації. Він стимулює аналітичне мислення і здатність обґрунтовувати свої ідеї. За словами О. Олійник, використання кейсів допомагає здобувачам зрозуміти складність реальних проблем і виробити стратегії їх вирішення в умовах обмежених ресурсів [8].

Групові обговорення є базовим методом для розвитку комунікаційних навичок через спільну роботу над завданням або темою. Цей підхід сприяє обміну думками, стимулює активне слухання та формує здатність ефективно аргументувати свої позиції. Як підкреслює О. Пометун, такий метод дозволяє здобувачам виробляти спільні рішення, розвиваючи навички командної роботи [9, с. 63].

Ефективність описаних методів інтерактивного навчання пояснюється їхньою здатністю активізувати когнітивну, емоційну та мотиваційну сфери здобувачів освіти. Симуляції та рольові ігри, як зазначають Я.А. Альварес Валенсія і К. Майкельсон стимулюють навички адаптації до змінних умов та розвитку емоційного інтелекту. Наприклад, під час моделювання кризових ситуацій здобувачі набувають досвіду управління конфліктами та швидкого реагування, що підвищує їхню готовність до професійних викликів [10, с. 404].

Кожен з описаних методів сприяє не лише передачі знань, а й формуванню ключових компетенцій, які виходять за межі традиційного навчання. Це створює навчальне середовище, де здобувачі не пасивно засвоюють матеріал, а активно створюють нові знання та навички. Інтерактивні методи допомагають здобувачам набути впевненості у власних силах, навчитися будувати професійні стосунки та підвищують рівень залученості в освітній процес. У результаті, застосування симуляцій, рольових ігор, кейс-методу та групових обговорень трансформує навчання в процес, орієнтований на потреби особистості, що сприяє формуванню професійної комунікації та підготовці компетентних фахівців для сучасного ринку праці.

Практичне застосування інтерактивних технологій у формуванні професійної комунікації здобувачів освіти стає ключовим елементом сучасного освітнього процесу. Використання цих методів значно змінює динаміку навчання, залучаючи здобувачів до активної участі, розвиваючи їхні комунікативні компетенції та навички співпраці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Інтерактивні технології також посилюють соціальну взаємодію. Спільна робота над завданнями створює умови для формування лідерських якостей, уміння слухати, висловлювати власну думку та працювати в команді. Наприклад, обговорення реальних кейсів не лише розвиває комунікаційні вміння, а й готує здобувачів до реальних професійних ситуацій.

Практичне застосування інтерактивних технологій не обмежується лише розвитком окремих комунікаційних навичок – воно сприяє формуванню цілісного професійного образу здобувача, здатного ефективно взаємодіяти в умовах сучасного ринку праці. Використання симуляцій, рольових ігор та проєктних методів дозволяє не просто отримувати знання, а й активно будувати їх, що значно підвищує рівень залученості до навчального процесу.

Групові проєкти, як наголошує О. Гулай та ін., формують не лише навички спілкування, а також лідерські якості та відповідальність за спільний результат. Наприклад, організація дебатів чи участь у ділових іграх стимулює здатність здобувачів ефективно працювати в команді, розподіляти ролі та розв’язувати складні проблеми [11, с. 257]. Це не лише підвищує рівень професійної комунікації, а й вчить стратегічно мислити.

Інтерактивні технології створюють платформу для безперервного зворотного зв’язку, де здобувачі освіти отримують миттєві реакції на свої дії, що значно пришвидшує процес навчання. Наприклад, використання цифрових платформ для обговорень дозволяє відстежувати прогрес здобувачів, аналізувати їхні відповіді та вчасно коригувати підхід до викладання.

У підсумку, практичне впровадження інтерактивних методів змінює роль викладача – він стає фасилітатором, що спрямовує здобувачів на активне пізнання. Усі ці підходи разом дозволяють інтегрувати теоретичні знання з практикою, роблячи навчання не лише змістовним, а й захопливим, таким, що формує компетенції для успішної кар’єри. Використання інтерактивних методів не лише підвищує якість навчання, а й створює основу для формування професійних компетенцій, необхідних у сучасному світі.

Особливе місце в підтримці навичок неперервного навчання посідають високотехнологічні інструменти оцінювання. Вони забезпечують не лише підсумкові результати, а й динамічну картину прогресу, що дозволяє викладачам і здобувачам освіти коригувати стратегії навчання. Наприклад, цифрові платформи з аналітичними модулями дають змогу визначити, у яких саме аспектах потрібна додаткова практика, а де вже досягнуто значних результатів. Це сприяє цілеспрямованому підходу до розвитку навичок і оптимізує навчальний процес.

Загалом, інтерактивні технології не просто доповнюють традиційні методи – вони трансформують їх, створюючи підґрунтя для розвитку навичок, що стануть супутниками людини протягом усього професійного життя. Уміння аналізувати, критично мислити та адаптуватися до нових викликів стають невід’ємними складовими успішної кар’єри у будь-якій галузі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ще одним важливим аспектом є можливість створення навчальних спільнот, де учасники діляться досвідом, обмінюються ідеями та підтримують одне одного у процесі навчання. Такі платформи, як форуми, онлайн-дискусії та віртуальні класи, дозволяють створювати мережі підтримки, які заохочують до спільного навчання та стимулюють інтерес до нових знань.

Сприяння активному навчанню та залученню здобувачів до освітнього процесу є ключовим завданням сучасної педагогіки, і саме інтерактивні технології відкривають нові можливості для його реалізації. На відміну від пасивного засвоєння знань, активне навчання вимагає від здобувачів освіти безпосередньої участі у пізнавальній діяльності формулювання питань, пошуку відповідей, аргументації своїх позицій та рефлексії над отриманими результатами.

Одним із найпотужніших інструментів для підвищення залученості є моделі, що базуються на співпраці. Наприклад, групові дискусії стимулюють здобувачів до активної взаємодії. У процесі обговорення реальних кейсів здобувачі навчаються слухати, аналізувати аргументи інших і конструктивно висловлювати власну думку.

Механізми зворотного зв’язку та постійного вдосконалення є фундаментальними складовими процесу навчання, орієнтованого на розвиток професійної комунікації здобувачів. Інтерактивні технології відкривають нові можливості для створення середовища, де кожен учасник може отримувати своєчасну та обґрунтовану оцінку своїх дій, що є критично важливим для безперервного вдосконалення комунікаційних навичок.

Цифрові інструменти для самооцінювання, як опитування після дискусій або рольових ігор, також є ефективним способом розвитку комунікаційних компетенцій. Такі технології дозволяють здобувачам аналізувати свої сильні та слабкі сторони. Інтерактивні системи зворотного зв’язку з використанням технологій штучного інтелекту пропонують ще одну перспективу для вдосконалення. Автоматизовані аналізатори мовлення надають детальні рекомендації щодо швидкості мовлення, структури повідомлень і використання невербальних сигналів, таких як тон голосу чи жести. Подібні інструменти забезпечують об’єктивну оцінку, яка важко досяжна за умови лише людського спостереження.

Не менш важливим є залучення механізмів зворотного зв’язку для колективного вдосконалення. Групові обговорення результатів виконання завдань дозволяють здобувачам освіти аналізувати різні стратегії взаємодії та обговорювати, що спрацювало найкраще.

Постійне вдосконалення навичок професійної комунікації можливе лише за умови систематичного використання зворотного зв’язку. Інтерактивні технології забезпечують гнучкість і варіативність, дозволяючи адаптувати навчальні методи до індивідуальних потреб здобувачів. Завдяки цьому створюється середовище, в якому навчання стає безперервним циклом аналізу, корекції й росту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Оцінка ефективності впроваджених інтерактивних технологій для розвитку професійної комунікації здобувачів показала суттєве покращення якості навчання та підвищення рівня залученості у навчальний процес. Вимірювання результатів базувалося на аналізі динаміки комунікативних навичок, зворотного зв'язку від здобувачів і спостереженнях за їхньою поведінкою під час групових завдань і симуляцій.

Одним із найяскравіших прикладів стала ефективність рольових ігор. Застосування цієї технології дало змогу здобувачам глибше зрозуміти динаміку міжособистісних стосунків у професійній сфері. Наприклад, у симуляціях ділових переговорів здобувачі освіти не тільки відпрацьовували техніки аргументації, але й навчалися будувати довірливі стосунки, що є вирішальним для ефективної співпраці.

Значні результати продемонстрував кейс-метод, де аналізувалися реальні проблеми, пропонуючи різні стратегії їх вирішення. Успіх цього підходу підтверджується зростанням здатності здобувачів структурувати інформацію, критично мислити й аргументувати свої рішення.

Іншою суттєвою перевагою стала активна участь здобувачів освіти у групових обговореннях, де формувалися навички співпраці. Вони вчились слухати, враховувати різні точки зору й знаходити компромісні рішення. Така динаміка дозволяє розвивати гнучкість і адаптивність – ключові якості для успішної професійної діяльності.

Усі отримані дані свідчать про те, що інтерактивні технології є ефективним засобом для формування професійних комунікаційних компетенцій. Це підтверджує доцільність їх подальшого впровадження з урахуванням специфіки навчального середовища та індивідуальних особливостей здобувачів освіти.

Зв'язок між інтерактивними технологіями та професійною комунікацією здобувачів є ключовим аспектом сучасної освіти, оскільки ці технології не лише покращують процес навчання, а й сприяють формуванню навичок, які є критичними для ефективної взаємодії у професійному середовищі. Інтерактивні методи створюють умови для динамічної участі, що дозволяє розвивати активне слухання, ясне висловлювання думок, навички аргументації та вирішення конфліктів.

Симуляції є яскравим прикладом технології, яка безпосередньо впливає на професійну комунікацію. Здобувачі, працюючи в умовах, що імітують реальні ситуації, практикують навички публічних виступів, ведення переговорів або керування командою.

Кейс-метод, який стимулює аналітичне мислення та вміння робити обґрунтовані висновки, також тісно пов'язаний із розвитком професійної комунікації. У процесі роботи над кейсами здобувачі освіти обговорюють складні проблеми, пропонуючи різні підходи до їх вирішення.

Усі ці підходи демонструють, як інтерактивні технології інтегруються з професійною комунікацією, забезпечуючи не лише передачу знань, а й формування практичних навичок, необхідних для успішної кар'єри.

Значущість інтерактивних технологій у формуванні професійної комунікації також виявляється у використанні рольових ігор, які дозволяють здобувачам опановувати різні стилі комунікації залежно від контексту. Наприклад, моделювання ділових переговорів чи консультацій із клієнтами вчить здобувачів освіти правильно будувати діалог, аргументувати свою позицію та розуміти мотивацію співрозмовника. Це критично важливо у професійних сферах, де результативність роботи залежить від здатності ефективно взаємодіяти з різними групами стейкхолдерів.

Інтерактивні технології сприяють глибшому засвоєнню навичок ведення діалогу, коли здобувачі мають змогу брати участь у відкритих дискусіях. Групові обговорення стимулюють розвиток активного слухання, формують уміння швидко реагувати на аргументи співрозмовника та конструктивно будувати контраргументи. Важливим є також навчання поважати різні точки зору.

Загалом, інтерактивні методи навчання не просто доповнюють традиційний освітній процес – вони трансформують його, створюючи нову модель навчання, орієнтовану на розвиток гнучких і адаптивних професійних комунікаційних навичок. Завдяки їм здобувачі не лише засвоюють теоретичні знання, а й отримують досвід реальної взаємодії, що робить їх більш підготовленими до викликів сучасного професійного середовища.

Порівняння рівнів комунікаційних навичок здобувачів освіти до і після впровадження інтерактивних методів дозволяє оцінити глибину змін, що відбуваються в процесі навчання. Дослідження, проведене на основі системного спостереження та аналізу практичних результатів, показало істотне зростання ключових параметрів комунікативної компетентності.

До застосування інтерактивних технологій здобувачі освіти часто демонстрували пасивність у дискусіях, невпевненість у формулюванні власних думок і складнощі з побудовою логічних аргументів. Наприклад, під час традиційних лекцій вони здебільшого виступали лише як слухачі, а їхня участь обмежувалася фрагментарними відповідями на запитання викладача. Спостерігалося також недостатнє вміння структурувати інформацію і використовувати риторичні засоби для переконання. Ці проблеми особливо виразно проявлялися під час командних завдань, де важливо було домовитися з іншими учасниками про спільну стратегію або презентувати колективний результат.

Після впровадження інтерактивних методів ситуація суттєво змінилася. Моделювання професійних обставин надали здобувачам можливість тренувати навички ведення переговорів і публічних виступів. Зокрема, під час моделювання ділових зустрічей вони набули досвіду аргументації, навчились уникати конфліктів і знаходити компромісні рішення. Також почали більше уваги приділяти невербальним аспектам спілкування – зоровому контакту, жестам і тону голосу [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ще один важливий аспект – розвиток здатності до співпраці в команді. Якщо раніше багато здобувачів уникали відповідальності за спільний результат, то після участі в інтерактивних проєктах вони стали більш ініціативними і відкритими до конструктивного діалогу. Робота над кейсами сприяла формуванню вміння аналізувати проблему з різних точок зору і пропонувати реалістичні рішення, узгоджуючи їх з колективними інтересами.

У підсумку порівняння показників до і після використання інтерактивних технологій демонструє, що активні методи навчання мають суттєвий позитивний вплив на розвиток професійної комунікації. Це доводить ефективність інтерактивного підходу для підготовки здобувачів освіти до реальних викликів у майбутній професійній діяльності.

Висновки.

Інтерактивні технології відіграють ключову роль у розвитку професійної комунікації здобувачів освіти, оскільки вони значно покращують процес навчання, роблячи його більш гнучким і доступним. Вони дозволяють створювати середовище, в якому здобувачі можуть активно взаємодіяти з матеріалом і між собою. Завдяки такому підходу вдається не лише забезпечити теоретичну підготовку, а й сприяти формуванню важливих практичних навичок, таких як критичне мислення, вміння аргументувати свою точку зору, працювати в команді та адаптуватися до різних ситуацій. Використання таких інструментів, як групові проєкти, онлайн-дискусії, рольові ігри та цифрові платформи для спільної роботи, дозволяє не лише засвоювати інформацію, але й застосовувати її на практиці в умовах, максимально наближених до реального професійного середовища.

Однією з ключових переваг інтерактивних технологій є те, що вони активно сприяють розвитку комунікативних навичок. Завдяки груповим дискусіям здобувачі освіти не тільки обмінюються думками, але й навчаються слухати, аналізувати аргументи інших, а також конструктивно висловлювати власні ідеї. Це дозволяє їм формувати більш обґрунтовану точку зору, враховуючи різні аспекти ситуації, що є важливою складовою професійної комунікації. Водночас рольові ігри дають можливість працювати в змодельованих професійних ситуаціях, де здобувачі змушені оперативно реагувати на зміни обставин, застосовувати отримані знання і працювати в команді для досягнення спільної мети. Такі завдання сприяють розвитку адаптивних навичок, що є надзвичайно важливими у сучасному професійному середовищі.

Крім того, інтерактивні технології відкривають широкі можливості для використання зворотного зв’язку. Це важливий інструмент, що дозволяє здобувачам освіти оцінювати власні дії, виявляти слабкі та сильні сторони, а також розвивати здатність до саморефлексії. Використання цифрових платформ для оцінки виступів, участі у дискусіях чи проведенні рольових ігор дозволяє отримати конструктивні коментарі не тільки від викладачів, але й від однокурсників.

Зі свого боку, подальші дослідження можуть зосередитись на вдосконаленні існуючих інтерактивних технологій, зокрема через інтеграцію штучного інтелекту, що дозволить ще точніше враховувати індивідуальні потреби здобувачів освіти і пропонувати їм персоналізовані стратегії навчання. Окрім того, варто поглибити дослідження в контексті культурних і соціальних аспектів, що можуть впливати на ефективність різних технологій у навчанні здобувачів. Такий підхід дозволить створити більш ефективні методи для розвитку професійної комунікації та підготовки здобувачів освіти до реальних умов праці.

Література:

1. Бєлікова О., Дитюк С., Тесаловська О. Риторична культура як невід'ємна складова педагогічної майстерності // Новий колегіум. 2020. № 4. С. 118–121.

2. Курінна А.Ф. Розвиток риторичної компетентності майбутніх вихователів в умовах освітніх змін: лінгвосинергетичний підхід // Вісник Запорізького національного університету. Педагогічні науки. 2020. № 1 (34). С. 142–147.

3. Kotiash I., Shevchuk I., Borysonok M., Matviienko I., Popov M., Terekhov V., Kuchai O. Possibilities of Using Multimedia Technologies in Education // IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security. 2022. V. 22. №. 6. С. 727–732.

4. Kuchai O., Skyba K., Demchenko A., Savchenko N., Necheporuk Y., Rezvan O. The Importance of Multimedia Education in the Informatization of Society // IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security. 2022. V. 22. №. 4. С. 797–803.

5. Shunkov V., Shevtsova O., Koval V., Grygorenko T., Yefymenko L., Smolianko Y., Kuchai O. Prospective Directions of Using Multimedia Technologies in the Training of Future Specialists // IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security. 2022. V. 22. №. 6. С. 739–746.

6. Цоуфал Л.С. Особливості використання інтерактивних технологій у процесі навчання морфології // Educational Dimension. 2022. Т. 30. С. 432–437. DOI: 10.31812/educdim.4880.

7. Тищенко, Д., Тищенко, В., Іваненко, С., Андронов, В., Апанасенко, А. Інтерактивні технології дистанційного навчання // Вестник Запорожского национального университета. Физическое воспитание и спорт. 2023. С. 54–62. DOI: 10.26661/2663-5925-2023-3-08.

8. Олійник О., Солошенко О., Васильєва М. Інтерактивні методи навчання дисциплін суспільствознавчої галузі знань: теорія і практика // New collegium. 2024. № 2. С. 72–79. DOI: 10.34142/nc.2024.2.72.

9. Пометун О. Навчання історії й громадянської освіти як чинник формування національної й громадянської ідентичності учнів в умовах війни та повоєнного розвитку України // Ukrainian Educational Journal. 2023. С. 62–72. DOI: 10.32405/2411-1317-2023-2-62-72.

10. Álvarez Valencia, J. A., Michelson, K. A design perspective on intercultural communication in second/foreign language education // Journal of International and Intercultural Communication, 2023. 16(4), 399–418. DOI: 10.1080/17513057.2022.2066152.

11. Гулай О., Мороз І., Шемет В., Шевчук М. Інтерактивні методи навчання як засіб активізації пізнавальної діяльності здобувачів освіти // Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects. 2024. С. 256–264. DOI: 10.18372/2786-5495.1.18907.

12. Ruban M.Y. Development of mainline electric locomotive engineering in Ukraine (on the example of diversification of production activity of OJSC «Luhanskteplovoz») // Економічний вісник Донбасу / гол. ред. Н.В. Трушкіна. Київ-Старобільськ, 2020. – № 4 (62). – С. 103 – 109. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-103-109 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

References:

1. Bielikova, O., Dytiuk, S., & Tesalovska, O. (2020). Rytorychna kultura yak nevid'iemna skladova pedahohichnoi maisternosti [Rhetorical culture as an integral component of pedagogical skills]. *Novyi Koledzhium*, (4), 118–121.

2. Kurinna, A. F. (2020). Rozvytok rytorychnoi kompetentnosti maibutnikh vykhovateliv v umovakh osvitnikh zmin: linhvosynerhetychnyi pidkhid [Development of rhetorical competence of future educators in the context of educational changes: A linguosynergetic approach]. *Visnyk Zaporizkoho natsionalnoho universytetu. Pedahohichni nauky*, 1(34), 142–147.

3. Kotiash, I., Shevchuk, I., Borysonok, M., Matviienko, I., Popov, M., Terekhov, V., & Kuchai, O. (2022). Possibilities of using multimedia technologies in education. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(6), 727–732.

4. Kuchai, O., Skyba, K., Demchenko, A., Savchenko, N., Necheporuk, Y., & Rezvan, O. (2022). The importance of multimedia education in the informatization of society. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(4), 797–803.

5. Shunkov, V., Shevtsova, O., Koval, V., Grygorenko, T., Yefymenko, L., Smolianko, Y., & Kuchai, O. (2022). Prospective directions of using multimedia technologies in the training of future specialists. *IJCSNS International Journal of Computer Science and Network Security*, 22(6), 739–746.

6. Tsoufal, L. S. (2022). Osoblyvosti vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii u protsesi navchannia morfolohii [Features of using interactive technologies in teaching morphology]. *Educational Dimension*, 30, 432–437. https://doi.org/10.31812/educdim.4880

7. Tyshchenko, D., Tyshchenko, V., Ivanenko, S., Andronov, V., & Apanasenko, A. (2023). Interaktyvni tekhnolohii dystantsiinoho navchannia [Interactive technologies of distance learning]. *Vestnyk Zaporozhskoho natsyonalnoho universyteta. Fizycheskoe vospytanye y sport*, 54–62. https://doi.org/10.26661/2663-5925-2023-3-08

8. Oliinyk, O., Soloshenko, O., & Vasylieva, M. (2024). Interaktyvni metody navchannia dystsyplin suspilstvoznavchoi haluzi znan: Teoriia i praktyka [Interactive methods of teaching social sciences: Theory and practice]. *New Collegium*, (2), 72–79. https://doi.org/10.34142/nc.2024.2.72

9. Pometun, O. (2023). Navchannia istorii y hromadianskoi osvity yak chynnyk formuvannia natsionalnoi y hromadianskoi identychnosti uchniv v umovakh viiny ta povoyennoho rozvytku Ukrainy [Teaching history and civic education as a factor in forming students' national and civic identity during wartime and postwar development in Ukraine]. *Ukrainian Educational Journal*, 62–72. https://doi.org/10.32405/2411-1317-2023-2-62-72

10. Álvarez Valencia, J. A., & Michelson, K. (2023). A design perspective on intercultural communication in second/foreign language education. *Journal of International and Intercultural Communication*, 16(4), 399–418. https://doi.org/10.1080/17513057.2022.2066152

11. Hulai, O., Moroz, I., Shemet, V., & Shevchuk, M. (2024). Interaktyvni metody navchannia yak zasib aktyvizatsii piznavalnoi diialnosti zdobuvachiv osvity [Interactive teaching methods as a means of activating students' cognitive activity]. *Distance Education in Ukraine: Innovative, Normative-Legal, Pedagogical Aspects*, 256–264. https://doi.org/10.18372/2786-5495.1.18907

12. Ruban M.Y. Development of mainline electric locomotive engineering in Ukraine (on the example of diversification of production activity of OJSC «Luhanskteplovoz») // Economic Bulletin of Donbas / ed. N.V. Trushkina. Kyiv-Starobilsk, 2020. – No. 4 (62). – P. 103 – 109. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-103-109 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.018.1:173:165.742

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-331-339

Гончар Людмила Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, старший науковий співробітник лабораторії соціальної педагогіки і соціальної роботи, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, тел.: (044) 455-53-48, https//orcid.org/0000-0002-9761-9031

ТЕХНОЛОГІЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОГО СУПРОВОДУ ФОРМУВАННЯ СІМЕЙНО-СПРЯМОВАНИХ ОЧІКУВАНЬ УЧНІВСЬКОЇ МОЛОДІ: ОСНОВНІ НАПРЯМИ РОБОТИ

Анотація. Для учнів старшого шкільного віку формування життєвих цінностей та орієнтацій, зокрема, пов'язаних з майбутнім сімейним життям, набуває особливої актуальності, оскільки саме на цьому етапі відбувається формування уявлень про сімейні цінності, соціальні ролі та особисту відповідальність.

У статті аспектно подані мета та основні напрями технології соціально-педагогічного супроводу формування сімейно-спрямованих очікувань сучасної учнівської молоді у періоди війни та повоєнного відновлення України. Сімейно-спрямовані очікування учнівської молоді - це процес психічної регуляції поведінки, який забезпечується когнітивною, емоційно-ціннісною та поведінковою готовністю молодої особистості до майбутнього сімейного життя.

Мета технології: формування в учнівської молоді адекватних сімейно-спрямованих очікувань, що ґрунтуються на принципах здорових відносин, взаємоповаги, відповідальності та емоційної стійкості.

Орієнтовними напрямами роботи закладу загальної середньої освіти по її впровадженню є: формування ціннісних орієнтацій, пов'язаних із сімейним життям як комплексний процес, який включає вплив сім'ї, соціуму, школи та внутрішній психологічний розвиток підлітка; надання психологічної підтримки старшокласникам у процесі осмислення ними ролі сім'ї (психологічна підтримка в цей віковий період відіграє ключову роль у допомозі підліткам сформувати здорові уявлення про сімейні стосунки, відповідальність та особистісну самореалізацію в межах родини); розвиток навичок ефективної комунікації та розв'язання конфліктів у сімейному середовищі як основи здорових стосунків у сім'ї; сприяння усвідомленню особистої відповідальності за майбутню сім'ю.

Розглянуто основні методи роботи зі старшокласниками в межах технології, а саме: аналіз життєвих ситуацій (обговорення реальних та змодельованих ситуацій, де підлітки можуть розглянути наслідки як відповідальної, так і безвідповідальної поведінки у сімейних відносинах); змінюють динаміку стосунків); формування образу майбутнього (уявлення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

своєї майбутньої родини: якими вони бачать себе як партнера, батька/матір, які цінності хотіли б закласти у взаємини); відповідальність через практику (включення підлітків у виконання сімейних обов'язків, що допомагає відчути власну значущість і зрозуміти, як формується добробут сім'ї); розвиток емоційної зрілості (робота з емоціями, навчання навичкам саморегуляції та емпатії); позитивні приклади (на основі книг, фільмів тощо).

Ключові слова: сімейно-спрямовані очікування, технологія, учнівська молодь, майбутнє сімейне життя.

Honchar Liudmila Viktorivna Doctor of Educational Sciences, Professor, senior researcher at the Institute of Problems on Education National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 455-53-48, https//orcid.org/0000-0002-9761-9031

TECHNOLOGY OF SOCIAL-PEDAGOGICAL SUPPORT FOR FORMING FAMILY-ORIENTED EXPECTATIONS AMONG STUDENT YOUTH: MAIN DIRECTIONS OF WORK

Abstract. For high school students, the formation of life values and orientations, particularly those related to future family life, becomes especially relevant, as this stage involves shaping perceptions of family values, social roles, and personal responsibility.

The article presents the goals and main directions of the technology of social-pedagogical support for forming family-oriented expectations among modern student youth during the periods of war and post-war recovery in Ukraine. Family-oriented expectations of student youth are a process of mental behavior regulation ensured by the cognitive, emotional-value, and behavioral readiness of a young individual for future family life.

The goal of the technology: to form adequate family-oriented expectations among student youth, based on the principles of healthy relationships, mutual respect, responsibility, and emotional resilience.

The suggested directions of work for general secondary education institutions to implement this technology include: forming value orientations related to family life as a comprehensive process involving the influence of the family, society, school, and the adolescent's internal psychological development; providing psychological support to high school students in the process of understanding the role of the family (psychological support during this age period plays a key role in helping adolescents form healthy ideas about family relationships, responsibility, and personal self-fulfillment within the family); developing effective communication and conflict resolution skills in the family environment as a foundation for healthy family relationships; promoting awareness of personal responsibility for the future family.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The main methods of working with high school students within the framework of this technology are considered, namely: analysis of life situations (discussion of real and simulated situations where adolescents can examine the consequences of both responsible and irresponsible behavior in family relationships); changing relationship dynamics; forming an image of the future (imagining their future family: how they see themselves as a partner, father/mother, and what values they would like to instill in their relationships); fostering responsibility through practice (engaging adolescents in performing family duties, helping them feel their significance and understand how family well-being is formed); developing emotional maturity (working with emotions, teaching self-regulation and empathy skills); positive examples (based on books, movies, etc.).

Keywords: family-oriented expectations, technology, student youth, future family life.

Постановка проблеми. Сучасний період — проживання України в стані повномасштабної війни, розгорнутою країною-агресоркою росією, супроводжується значними суспільними, педагогічними та соціальними викликами. Молодь, яка є майбутнім нації, потребує особливої уваги у формуванні життєвих цінностей та орієнтацій. Зокрема, для учнів старшого шкільного віку це питання набуває особливої актуальності, оскільки саме на цьому етапі відбувається формування уявлень про майбутнє сімейне життя, соціальні ролі та особисту відповідальність.

Усе це активізує потребу зміцнення родинних зв’язків, зокрема необхідність обгрунтування технології соціально-педагогічного супроводу формування сімейно-спрямованих очікувань сучасної учнівської молоді.

Мета статті - з’ясувати і аспектно описати основні напрями технології соціально-педагогічного супроводу формування сімейно-спрямованих очікувань сучасної учнівської молоді у періоди війни та повоєнного відновлення України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Моніторинг соціально-педагогічного супроводу учнівської молоді розглянуто в працях сучасних дослідників Д. Бибик, Л. Гончар, Т. Куниці, І. Савельчук та ін. Проблема підготовки молоді до сімейного життя представлені такими аспектами: виявлення основних суперечностей, які негативно впливають на підготовку сучасної молоді до конструктивних сімейних взаємин (Н. Гусак); вивчення психологічних засад подружніх взаємовідносин (А. Денисенко);вивчення гендерного чинника у підготовці старшокласників до сімейного життя (Л. Яценко); формування готовності старшокласників до відповідального батьківства (Л. Гончар, Л. Канішевська, Р. Малиношевський, В. Шахрай) та ін.

Виклад основного матеріалу. Ціннісні орієнтації старшокласників є важливим елементом їхнього особистісного розвитку. Однією з ключових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

сфер, де ці орієнтації формуються, є сімейне життя. У цьому віці підлітки активно шукають власні життєві пріоритети, моделі поведінки та уявлення про майбутню родину. У підлітковому віці відбувається активне формування самосвідомості. Старшокласники прагнуть самостійності, критично оцінюють моделі поведінки дорослих, шукають власний ідеал сімейного життя. Тому важливо створити умови для осмислення ними власних цінностей через саморефлексію та аналіз життєвих ситуацій. Формування сімейних цінністей впливає на їхню готовність до створення гармонійних стосунків у дорослому житті.

Мета технології: формування в учнівської молоді адекватних сімейно-спрямованих очікувань, що ґрунтуються на принципах здорових відносин, взаємоповаги, відповідальності та емоційної стійкості.

Сімейно-спрямовані очікування учнівської молоді - це процес психічної регуляції поведінки, який забезпечується когнітивною, емоційно-ціннісною та поведінковою готовністю молодої особистості до майбутнього сімейного життя. Характеризуючи сімейно-спрямовані очікування як процес, виокремлюємо у ньому наступні структурні складові: 1) певну суму знань: щодо значення сім'ї в житті людини та її функцій; щодо подружніх і батьківських ролей, їхніх функцій, відповідальності, способи взаємодії між молодим подружжям та з майбутньою дитиною; знання з основ репродуктивного здоров'я; 2) наявність емпатійної здатності, позитивного ставлення до нових обов'язків, прагнення свідомо і відповідально виявляти подружні й батьківські почуття; здатність до самовдосконалення; 3) вміння застосовувати необхідні знання у спілкуванні і міжособистісній взаємодії; уміння регулювати власні емоції і поведінку [2].

Виходячи з визначення сімейно-спрямованих очікувань учнівської молоді та структурних складових цього поняття, окреслюємо наступні завдання технології, які є, на наш погляд, також орієнтовними напрямами роботи закладу загальної середньої освіти по її впровадженню.

1. *Формування ціннісних орієнтацій, пов'язаних із сімейним життям.* Це комплексний процес, який включає вплив сім'ї, соціуму, школи та внутрішній психологічний розвиток підлітка. Сім'я виступає першочерговим середовищем соціалізації дитини. Підлітки сприймають моделі поведінки батьків, відтворюють їх або, навпаки, шукають власні шляхи, відштовхуючись від набутого у сім'ї досвіду. Важливою є атмосфера в родині: підтримка, взаєморозуміння, повага. Якщо дитина відчуває емоційну безпеку, це сприяє формуванню позитивних уявлень про сімейне життя.

Окрім сім'ї, значний вплив на формування ціннісних орієнтацій мають соціальні групи та медіапростір. Старшокласники активно взаємодіють із однолітками, переймають їхні погляди. Сучасні медіа часто демонструють різні моделі сімейного життя — від традиційних до нестандартних, що впливає на уявлення підлітків про норми та цінності.

Школа також виконує важливу роль у формуванні ціннісних орієнтацій. Завдання класних керівників, психологів, соціальних педагогів – організо-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

вувати заходи, спрямовані на обговорення тем сімейного життя, формування уявлень про відповідальність, взаємоповагу, підтримку. Важливими у цьому плані є тренінги, дискусії, соціальні проєкти.

2. *Надання психологічної підтримки старшокласникам у процесі осмислення ролі сім'ї.*

Варто враховувати, що період старшокласництва — це час активного формування особистості, самосвідомості та життєвих орієнтацій. Одним із важливих аспектів цього процесу є осмислення ролі сім'ї. Старшокласники перебувають у складному етапі розвитку, що характеризується: пошуком самостійності та незалежності; потребою в самоствердженні; емоційною нестабільністю; критичним ставленням до авторитетів; підвищеною чутливістю до соціальних оцінок.Це вік ранньої юності, який характеризується відносно спокійним біологічним розвитком організму, більш ритмічною його життєдіяльністю, порівняно з підлітковим віком, а також збільшенням фізичної сили, росту, активності й витривалості. Юність (15-17 років) – один із визначальних етапів життєвого шляху людини, що пов'язаний із певними психологічними механізмами її розвитку як унікальної особистості, яка вміє контролювати життєві обставини, бути діяльною.

У юнацькому віці активно формується самоусвідомлення (усвідомлення й оцінка людиною своїх дії та їх результатів, думок, почуттів, моральності та інтересів, ідеалів і мотивів поведінки, цілісна оцінка самого себе і свого місця у житті) та самооцінка (певне ставлення до себе, до своїх якостей, можливостей, певний ступінь розвитку почуття самоповаги, особистої цінності, позитивне ставлення до всього, що входить до сфери власного «Я»). Низька самооцінка виражається у несприйнятті себе самого, самозапереченні, негативному ставленні до своєї особистості. Одним із джерел формування самооцінки у юнацькому віці є порівняння себе з іншими людьми. Тому важливої ролі набувають групи однолітків [1, с. 464].

Ці особливості зумовлюють необхідність делікатного підходу до надання психологічної підтримки. Психологічна підтримка в цей період відіграє ключову роль у допомозі підліткам сформувати здорові уявлення про сімейні стосунки, відповідальність та особистісну самореалізацію в межах родини.

Формами та методами психологічної підтримки можуть бути:

- Індивідуальні консультації. Психолог працює з підлітком над особистісними переживаннями, допомагає зрозуміти свої емоції, страхи та очікування щодо сімейного життя. Консультації дозволяють підліткам відкрито говорити про свої тривоги, що сприяє зниженню рівня стресу та формуванню позитивного ставлення до сімейних цінностей.

- Групові заняття: обговорення та тренінги сприяють обміну думками між однолітками, розвитку навичок комунікації, емпатії та аналізу життєвих ситуацій. У груповому середовищі підлітки вчаться чути різні точки зору та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

формувати власну думку щодо сім'ї та її ролі.

- Ігрові форми й методи: рольові ігри, моделювання ситуацій сімейного життя допомагають підліткам практично прожити різні сценарії взаємодії. Це сприяє розвитку навичок вирішення конфліктів, усвідомлення відповідальності та важливості підтримки в сім'ї.

- Робота з батьками: важливо допомогти батькам зрозуміти переживання своїх дітей і навчити їх підтримувати емоційний контакт. Проведення сімейних консультацій, спільних тренінгів та обговорень сприяє зміцненню стосунків між батьками та дітьми, формуванню довіри та відкритості в родині.

- Психоедукація: надання підліткам інформації про психологічні аспекти сімейного життя, емоційний інтелект, комунікаційні навички допомагає їм краще розуміти власні почуття та поведінку інших. Заняття можуть включати перегляд і обговорення фільмів, аналіз літературних героїв, які стикаються з проблемами в сімейному житті.

Щоб підтримка була ефективною, варто ознайомлювати учнів (з подальшим обговоренням і рефлексією) з такими темами, як: Роль довіри та взаємоповаги в сім'ї. Баланс між особистими потребами та потребами родини. Відповідальність і компроміс у стосунках. Подолання конфліктів у сімейному житті. Усвідомлення майбутньої ролі батька/матері.

Шкільний психолог і класний керівник відіграють важливу роль в процесі формування сімейних цінностей. Важливим є створення атмосфери довіри та підтримки, щоб старшокласники відчували, що їх почули і зрозуміли.

Психолог виконує роль не лише консультанта, а й наставника, який допомагає підліткам побачити позитивні моделі сімейного життя, розвиває їхню емоційну стійкість і навчає ефективним стратегіям подолання конфліктів. Педагог, у свою чергу, може інтегрувати обговорення цінностей сім'ї в навчальний процес, створюючи проєкти та дискусії, що стимулюють підлітків до саморефлексії та формування особистої позиції щодо ролі родини.

Отже, психологічна підтримка старшокласників у процесі осмислення ролі сім'ї є важливим фактором формування їхнього майбутнього світогляду та здатності будувати гармонійні стосунки. Комплексний підхід, що включає індивідуальну та групову роботу, співпрацю з батьками та педагогами, дозволить підліткам усвідомлено підійти до питання сімейних цінностей.

3. *Розвиток навичок ефективної комунікації та розв'язання конфліктів у сімейному середовищі*.

Ефективна комунікація є основою здорових стосунків у сім'ї. Старшокласників необхідно навчати: а) активному слуханню (зрозуміти, а не просто відповісти). Це передбачає вміння утримувати увагу на співрозмовнику, перефразовувати почуте для уточнення та уникати перебивань; б) висловлювати свої почуття та потреби відкрито, але без агресії. Підлітки мають навчитися використовувати «Я-висловлювання» (наприклад, «Я відчуваю

засмучення, коли мене не чують»), щоб уникати звинувачень і конфліктів; в) розпізнавати емоції інших та співпереживати. Це допоможе формувати емоційну близькість у сім'ї. Важливо навчати підлітків звертати увагу на невербальні сигнали (жести, міміку, тон голосу).

Розв'язання конфліктів — це ще один ключовий навик. Підліткам варто освоїти:

- Стратегії пошуку компромісу. Важливо не тільки відстоювати свої інтереси, а й шукати спільне рішення, яке задовольнить обидві сторони. Корисно розглядати альтернативні варіанти та обирати найбільш прийнятний.

- Техніки самоконтролю під час емоційних суперечок. Підлітки повинні вчитися робити паузи, глибоко дихати, контролювати гнів і не приймати імпульсивних рішень.

- Прийоми конструктивного вирішення проблем без звинувачень. Сюди входять такі техніки, як спільний аналіз ситуації («Давайте разом розберемося, чому це сталося»), постановка відкритих питань і фокус на вирішенні проблеми, а не на звинуваченнях.

Вважаємо, що розвиток цих навичок сприятиме не тільки гармонійній атмосфері в родині, а й допоможе підліткам у майбутньому будувати здорові стосунки у власних сім'ях.

4. *Сприяння усвідомленню особистої відповідальності за майбутню сім'ю.* Важливо допомогти старшокласникам зрозуміти, що сім'я — це не лише джерело підтримки, а й простір, де кожен член має свої обов'язки і впливає на якість спільного життя. Для цього можна застосувати такі методи, як:

- Аналіз життєвих ситуацій. Обговорення реальних та змодельованих ситуацій, де підлітки можуть розглянути наслідки як відповідальної, так і безвідповідальної поведінки у сімейних відносинах. Наприклад, аналіз конфліктної ситуації між батьками та дітьми через різні точки зору допоможе зрозуміти, як компроміс і розуміння змінюють динаміку стосунків.

- Формування образу майбутнього. Підліткам корисно уявляти свою майбутню родину: якими вони бачать себе як партнера, батька/матір, які цінності хотіли б закласти у стосунки. Можна запропонувати створити «Карту майбутньої сім'ї» — візуалізацію ідеальної родини, де відображено не лише бажані стосунки, а й обов'язки кожного члена.

- Відповідальність через практику. Включення підлітків у виконання сімейних обов'язків (планування бюджету, допомога по дому, турбота про молодших членів родини) допомагає їм відчути свою значущість і зрозуміти, як формується добробут сім'ї. Наприклад, підлітки можуть скласти тижневий бюджет родини чи організувати сімейний обід — це сприятиме розвитку організованості та почуття відповідальності.

- Розвиток емоційної зрілості. Робота з емоціями, навчання навичкам саморегуляції та емпатії сприяє тому, щоб підлітки усвідомлювали свою роль

у створенні позитивного емоційного клімату в сім'ї. Наприклад, можна провести тренінг із «емоційного дзеркала», де учасники відображають почуття одне одного, щоб краще розуміти емоційний стан близьких.

- Позитивні приклади. Ознайомлення зі зразками міцних родинних стосунків, героями книг, фільмів або історіями відомих особистостей, які демонструють відповідальне ставлення до сімейних цінностей, допоможе сформувати позитивний орієнтир. Для роботи із старшокласниками у цьому напрямі рекомендуємо такі книги, як: «Тато, мама, бабуся, вісім дітей і вантажівка» (Анне-Катріне Вестлі), «Маленькі жінки» (Луїза Мей Олкотт), «Сім'я Тарбес» (Жюльєн Грін); фільми: «Сім'янин» (2000), «Капітан Фантастик» (2016), «Чудо» (2017) та ін.

Старшокласники, які усвідомлюють свою відповідальність за майбутнє сім'ї, стають більш зрілими, впевненими у своїх можливостях і готовими будувати гармонійні стосунки.

Висновки. Розробка технології соціально-педагогічного супроводу учнівської молоді у періоди війни та повоєнного відновлення України Те є важливим інструментом стабілізації суспільства. Її впровадження сприятиме формуванню покоління, здатного будувати здорові та міцні сімейні стосунки, що стануть основою для стійкого розвитку держави.

Література:

1. Гончар Л. Теоретична інтерпретація сімейно-спрямованих очікувань сучасної учнівської молоді. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 51, 2022. С.463-467.

2. Гончар Л.В. Результати діагностики сімейно-спрямованих очікувань сучасної молоді. Матеріали XII Міжнародної науково-практична конференція «Innovations and Prospects in Modern Science», 20-22 листопада 2023 року. URL: https://sci-conf.com.ua/xii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovations-and-prospects-in-modern-science-20-22-11-2023-stokgolm-shvetsiya-arhiv/

3. Діагностичний інструментарій соціальних очікувань: методичні рекомендації / Т.Ю. Куниця, І.Б. Савельчук, Л.В. Гончар, Д.Д. Бибик, В.М. Амеліна; за заг.ред. Т.Ю. Куниці. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 32 с.

4. Соціальні очікування учнівської молоді XXI століття»: монографія / Т.Ю. Куниця, І.Б. Савельчук, Л.В. Гончар, Д.Д. Бибик, В.М. Амеліна; за заг.ред. Т.Ю. Куниці. Івано-Франківськ : НАІР, 2023. 93 с.

5. Формування готовності старшокласників до відповідального батьківства: теорія і практика: монографія / Шахрай В.М. (ред.), Гончар Л.В., Канішевська Л.В., Малиношевський Р.В. – Кропивницький: Імекс-ЛТД, 2022. 169 с.

References:

1. Honchar L. (2022). Teoretychna interpretatsiia simeino-spriamovanykh ochikuvan suchasnoi uchnivskoi molodi Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. [Theoretical interpretation of family-oriented expectations of modern students].Vyp. 51, P.463-467 [in Ukrainian].

2. Honchar L.V. (2023). Rezultaty diahnostyky simeino-spriamovanykh ochikuvan suchasnoi molodi. [Results of the diagnostics of family-oriented expectations of modern youth]. Materialy XII Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Innovations and Prospects in Modern Science»/ URL: https://sci-conf.com.ua/xii-mizhnarodna-naukovo-praktichna-konferentsiya-innovations-and-prospects-in-modern-science-20-22-11-2023-stokgolm-shvetsiya-arhiv/[in Ukrainian]

3. Diahnostychnyi instrumentarii sotsialnykh ochikuvan: metodychni rekomendatsii (2023) [Diagnostic tools of social expectations: methodological recommendations]. T.Iu. Kunytsia, I.B. Savelchuk, L.V. Honchar, D.D. Bybyk, V.M. Amelina; za zah.red. T.Iu. Kunytsi. Ivano-Frankivsk: NAIR. 32 p.[in Ukrainian]

4. Sotsialni ochikuvannia uchnivskoi molodi KhKhI stolittia»: monohrafiia (2023). [Social Expectations of Student Youth in the 21st Century": Monograph]. T.Iu. Kunytsia, I.B. Savelchuk, L.V. Honchar, D.D. Bybyk, V.M. Amelina; za zah.red. T.Iu. Kunytsi. Ivano-Frankivsk : NAIR. 93 p.[in Ukrainian]

5. Formuvannia hotovnosti starshoklasnykiv do vidpovidalnoho batkivstva: teoriia i praktyka: monohrafiia (2022).[Formation of high school students' readiness for responsible parenthood: theory and practice]. Shakhrai V.M. (red.), Honchar L.V., Kanishevska L.V., Malynoshevskyi R.V. – Kropyvnytskyi: Imeks-LTD, 169 p. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147: 37.091.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-340-352

Гончарова Наталя Володимирівна здобувачка 3 курсу третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти ОНП «Освітні, педагогічні науки», спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет», м.Дніпро – м.Слов'янськ, тел.: (066) 749-31-19, https//orcid.org/0000-0001-8568-5149

РОЗВИТОК ЦИФРОВИХ НАВИЧОК ВИКЛАДАЧІВ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЯК ФАКТОР АДАПТАЦІЇ ДО ВИКЛИКІВ ПОСТІНДУСТРІАЛЬНОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті розглянуто вплив цифровізації на професійну діяльність викладачів закладів вищої освіти в умовах постіндустріального суспільства. Проаналізовано цифрові компетентності як ключовий фактор для ефективного функціонування освітнього процесу та наукової діяльності. Досліджено основні аспекти розвитку цифрових навичок та бар'єри їх впровадження. Подано нові дані щодо методик та підходів до формування цифрової компетентності викладачів у рамках безперервної освіти.

Цифровізація сьогодні є основним рушієм трансформації освітнього процесу та наукової думки, особливо в контексті постіндустріального суспільства, де інформаційні технології (ІТ) поступово інтегруються в усі сфери діяльності. Постіндустріальне суспільство характеризується зміщенням акценту від виробництва матеріальних цінностей до розвитку інформаційних та інтелектуальних ресурсів, що вимагає нових підходів до формування компетентностей та навичок. Ця трансформація зумовлює потребу в постійному оновленні знань та вмінь, що є ключовим аспектом навчання впродовж життя.

Цифровізація освітнього процесу є не лише технічним, а й соціально-педагогічним явищем, що вимагає від викладачів закладів вищої освіти (ЗВО) наявності високого рівня цифрової компетентності, адже це дозволяє ефективно використовувати нові технології для викладання, управління навчанням та наукової діяльності. Науковці зазначають, що цифрова компетентність викладачів є одним із ключових чинників, що впливає на якість освітніх послуг і забезпечує ефективну комунікацію та взаємодію зі здобувачами освіти. Зокрема, використання цифрових інструментів сприяє: персоналізації навчання, адаптації навчальних матеріалів до індивідуальних потреб здобувачів освіти; активізації навчальної діяльності, застосуванню інтерактивних методів навчання, гейміфікації, віртуальних лабораторій; розширенню доступу до освіти, забезпеченню можливості дистанційного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

навчання та доступу до освітніх ресурсів з будь-якої точки світу; покращенню комунікації, використанню онлайн-платформ для спілкування між викладачами та здобувачами; підвищенню ефективності наукової діяльності, використанню цифрових баз даних, наукових платформ, інструментів для аналізу даних.

Водночас, цифровізація ставить перед викладачами ЗВО нові виклики, пов'язані з необхідністю постійного вдосконалення своїх цифрових навичок, адаптації до швидко змінюваних технологій та забезпечення інформаційної безпеки.

Ключові слова: цифрові навички, цифрова компетентність, викладачі, заклади вищої освіти, постіндустріальне суспільство, цифровізація освіти, інформаційні технології в освіті, адаптація, виклики.

Goncharova Natalia Volodymyrivna 3rd year student of the third (educational and scientific) level of higher education, specialty 011 Educational and pedagogical sciences, State Higher Educational Institution "Donbass State Pedagogical University", Dnipro – Slavyansk, tel.: (066) 749-31-19, https//orcid.org/ 0000-0001-8568-5149

DEVELOPMENT OF DIGITAL SKILLS OF TEACHERS OF HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS AS A FACTOR OF ADAPTATION TO THE CHALLENGES OF POST-INDUSTRIAL SOCIETY

Abstract. The article examines the impact of digitalization on the professional activities of teachers of higher education institutions in the conditions of a post-industrial society. Digital competencies are analyzed as a key factor for the effective functioning of the educational process and scientific activity. The main aspects of the development of digital skills and barriers to their implementation are investigated. New data are presented on the methods and approaches to the formation of digital competence of teachers within the framework of continuing education.

Today, digitalization is the main driver of the transformation of the educational process and scientific thought, especially in the context of a post-industrial society, where information technologies (IT) are gradually integrated into all spheres of activity. Post-industrial society is characterized by a shift in emphasis from the production of material values to the development of information and intellectual resources, which requires new approaches to the formation of competencies and skills. This transformation determines the need for constant updating of knowledge and skills, which is a key aspect of lifelong learning.

The digitalization of the educational process is not only a technical but also a socio-pedagogical phenomenon that requires teachers of higher education institutions (HEIs) to have a high level of digital competence, as this allows them to

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

effectively use new technologies for teaching, learning management and scientific activities. Scientists note that the digital competence of teachers is one of the key factors that affects the quality of educational services and ensures effective communication and interaction with students. In particular, the use of digital tools contributes to: personalization of learning, adaptation of educational materials to the individual needs of students; intensification of educational activities, the use of interactive teaching methods, gamification, virtual laboratories; expanding access to education, ensuring the possibility of distance learning and access to educational resources from anywhere in the world; improving communication, using online platforms for communication between teachers and students; increasing the efficiency of scientific activities, using digital databases, scientific platforms, tools for data analysis.

At the same time, digitalization poses new challenges for higher education teachers related to the need to constantly improve their digital skills, adapt to rapidly changing technologies, and ensure information security.

Keywords: digital skills, digital competence, teachers, higher education institutions, post-industrial society, digitalization of education, information technologies in education, adaptation, challenges.

Постановка проблеми. У контексті вищої освіти цифрова компетентність викладачів набуває особливого значення, оскільки вона безпосередньо впливає на якість освітнього процесу та результати навчання здобувачів освіти. Вона передбачає не лише володіння технічними навичками використання цифрових інструментів, але й здатність критично оцінювати інформацію, створювати якісний цифровий контент, ефективно комунікувати зі здобувачами освіти в онлайн-середовищі та забезпечувати безпеку в цифровому просторі. Розвиток цифрової компетентності викладачів є необхідною умовою для успішної адаптації закладів вищої освіти до викликів постіндустріального суспільства та забезпечення якісної освіти в умовах цифрової трансформації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Українські дослідники приділяють значну увагу питанню цифрової компетентності. Цифрову компетентність як «комбінацію знань, умінь, способів мислення, яким притаманна динамічність і які визначають здатність людини успішно провадити професійну діяльність з використання цифрових технологій» [13]. За Спіріним О. та Овчарук О., цифрова компетентність є «здатністю особистості впевнено та ґрунтовно користуватися засобами цифрових технологій у таких сферах, як професійна діяльність і працевлаштування, освіта, дозвілля, громадська діяльність, що є життєво необхідними для участі у щоденному соціально-економічному житті» [11]. Дослідники Замороз О. та Мазур Н. наголошують на тому, що цифрова компетентність «являє собою набір знань, умінь, ставлень (включаючи здатності, стратегії, цінності та обізнаність), що

необхідні для використання інформаційно-комунікаційних технологій та цифрових медіа з метою виконання завдань; вирішення проблем; спілкування; управління інформацією» [12].

Мета статті – дослідити вплив цифровізації на професійну діяльність викладачів закладів вищої освіти, визначити ключові аспекти розвитку цифрових навичок, а також виявити бар'єри у їх впровадженні; проаналізувати методи й підходи до формування цифрової компетентності викладачів у контексті безперервної освіти.

Виклад основного матеріалу. Згідно з Європейською рамкою цифрової компетентності для громадян DigComp 2.1, цифрова компетентність – це «впевнене, критичне та відповідальне використання та взаємодія з цифровими технологіями для навчання, професійної діяльності (роботи) та участі у житті суспільства. Вона включає інформаційну та медіаграмотність, комунікацію та співпрацю, створення цифрового контенту, безпеку (в цифровому середовищі) та вирішення проблем» [6].

Цифрова компетентність викладачів ЗВО є багатогранним поняттям, що включає низку взаємопов'язаних компонентів, необхідних для ефективної професійної діяльності в умовах цифрової трансформації освіти. Їх можна узагальнити наступним чином:

1. *Інформаційна та медіаграмотність*. Викладач має не лише володіти навичками пошуку інформації в наукових базах даних та платформах, але й здатність відрізняти достовірні джерела від фейкової інформації, що є надзвичайно важливим в умовах інформаційного перенасичення. Медіаграмотність включає використання цифрових сервісів, для створення завдань та методів оцінювання, які заохочують учнів формулювати інформаційні потреби; знаходити дані і ресурси в цифровому освітньому середовищі; організовувати, опрацьовувати, аналізувати та інтерпретувати дані; порівнювати і критично оцінювати достовірність інформаційних даних та надійність їх джерел [7]
2. *Цифрова комунікація та співпраця*. Сьогодні однією з характерних особливостей цифрового освітнього середовища є здатність здобувачів освіти і викладачів до комунікації та співпраці незалежно від форми організації навчання: очної, змішаної чи дистанційної [2]. Цей компонент включає вміння ефективно використовувати цифрові інструменти для спілкування та співпраці зі здобувачами освіти, колегами та науковою спільнотою. Використання електронної пошти, месенджерів, соціальних мереж, відеоконференцзв'язку та онлайн-платформ для спільної роботи стає необхідною умовою для організації ефективного освітнього процесу та наукової діяльності. Створення та управління онлайн-спільнотами сприяє обміну знаннями та досвідом, а також розвитку професійної мережі.
3. *Створення цифрового контенту*. Цей компонент передбачає навички та вміння особистості для професійної і творчої діяльності,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

створення нових ресурсів використання інформаційних технологій, створення зміст/контент у різних форматах з використанням мультимедіа, висловлення власної думки за допомогою цифрових медіа та технологій, розуміння як авторські права і ліцензії поширюються на інформацію та зміст [3]. Створення інтерактивних презентацій, відеолекцій, електронних підручників, тестів та інших навчальних матеріалів сприяє активізації освітньої діяльності здобувачів освіти та підвищенню ефективності навчання. Важливим аспектом є також адаптація контенту для різних платформ та пристроїв, що забезпечує доступність навчальних матеріалів для всіх здобувачів освіти.

4. *Безпека в цифровому середовищі*. Безпека у цифровому середовищі є однією з шести сфер компетентностей, визначених у першому Вимірі. До цієї сфери віднесено наступні компетентності: захист пристроїв та безпечне підключення до мережі Інтернет; захист персональних даних та приватності, безпека в Інтернеті; захист особистих прав споживача від шахрайства і зловживань; захист здоров'я та благополуччя; захист навколишнього середовища. Захист пристроїв та безпечне підключення до мережі Інтернет передбачає наявність умінь захищати пристрої та цифровий контент, розуміння ризиків та загроз у цифровому середовищі; знань про заходи безпеки та захисту, враховуючи при цьому питання надійності й приватності [10].

5. *Вирішення проблем у цифровому середовищі*. Вирішення проблем у цифровому середовищі викладача ЗВО сьогодні характеризується швидкою зміною технологій, потребою в персоналізації навчання, впливом ШІ, поширенням змішаного/гібридного навчання та питаннями кібербезпеки. Для цього викладачі використовують дизайн-мислення, спільноти практики, аналітику навчання та постійно підвищують свою цифрову компетентність.

Розвиток цифрової компетентності викладачів є безперервним процесом, що вимагає використання різноманітних методів та підходів, серед яких варто виокремити:

- *тренінги та семінари* – традиційний, але ефективний метод, що передбачає проведення очних або змішаних занять, на яких викладачі отримують теоретичні знання та практичні навички з використання цифрових технологій. Дослідження показують, що тренінги та семінари, які поєднують теоретичні знання з практичними вправами та обміном досвідом, є найбільш ефективними. Важливим є також врахування потреб та рівня підготовки учасників. У дослідженні було показано ефективність тренінгів з використання цифрових інструментів для створення інтерактивних навчальних матеріалів;
- *онлайн-курси та вебінари* – гнучкий та доступний метод, що дозволяє викладачам отримувати знання та навички в зручний час та місці.

Онлайн-курси можуть бути як синхронними (вебінари), так і асинхронними (самостійне опрацювання матеріалів). Онлайн-навчання може бути не менш ефективним, ніж традиційне навчання, особливо якщо воно добре сплановане та інтерактивне. Важливим є також наявність підтримки та зворотного зв'язку для учасників. Дослідження Bates T. підкреслює важливість використання різноманітних форматів контенту (відео, текст, інтерактивні вправи) в онлайн-курсах для підвищення зацікавленості та ефективності навчання [14];

- *самоосвіта та обмін досвідом* – самостійне вивчення цифрових технологій за допомогою онлайн-ресурсів, навчальних матеріалів, а також обмін досвідом з колегами. Самоосвіта є важливим компонентом професійного розвитку, особливо в умовах швидкої зміни технологій. Обмін досвідом з колегами сприяє формуванню професійної спільноти та поширенню кращих практик. Дослідники підкреслюють важливість створення умов для професійного навчання та обміну досвідом всередині закладів вищої освіти;
- *менторство та коучинг* – індивідуальна підтримка та навчання від більш досвідченого колеги (ментора) або професійного коуча. Менторство та коучинг забезпечують індивідуальний підхід до розвитку цифрової компетентності, враховуючи потреби та особливості кожного викладача. Індивідуальне навчання та зворотній зв'язок має високу ефективність для підвищення професійної компетентності. Важливо враховувати індивідуальні потреби та рівень підготовки кожного викладача при виборі методів розвитку цифрової компетентності.

Розвиток цифрової компетентності повинен бути інтегрований в реальний освітній процес, щоб викладачі могли одразу застосовувати отримані знання та навички на практиці. Важливим є створення сприятливих умов для розвитку цифрової компетентності, включаючи забезпечення доступу до необхідних ресурсів та технологій, а також підтримку з боку керівництва закладу вищої освіти.

Сучасне суспільство характеризується швидкими темпами технологічного прогресу, які призводять до потреби у постійному оновленні знань викладачів. Кожна нова технологія, що з'являється, вимагає адаптації та додаткового навчання. Викладачі, особливо ті, які працюють тривалий час, стикаються з викликом встигати за змінами, адже традиційні підходи до викладання швидко застарівають. Це особливо помітно у контексті дистанційного навчання, де потрібно швидко адаптуватися до нових цифрових платформ, таких як Zoom, Moodle, MS Teams, та їхніх постійних оновлень.

Впровадження цифрових технологій в освітній процес, попри всі переваги, стикається з рядом значних бар'єрів, які уповільнюють або унеможливлюють ефективну цифровізацію.

До технічних бар'єрів відносимо:

- *недостатнє забезпечення технічними засобами*. Ця проблема залишається актуальною для багатьох закладів вищої освіти, особливо в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

умовах обмеженого фінансування. Нестача комп'ютерів, інтерактивних дошок, програмного забезпечення та іншого обладнання ускладнює або унеможливлює використання цифрових технологій у освітньому процесі. Проблема загострилася під час пандемії COVID-19 та в період війни в Україні, коли багато закладів освіти були змушені перейти на дистанційне навчання, не маючи достатньої технічної бази;

- *проблеми з інтернет-з'єднанням*. Нестабільне або відсутнє інтернет-з'єднання та відсутність електроенергії є серйозними перешкодами для використання онлайн-ресурсів, проведення вебінарів, онлайн-тестування та інших форм дистанційного навчання. Ця проблема особливо гостро стоїть у віддалених та сільських районах, де доступ до якісного інтернету обмежений.

До організаційних бар'єрів відносимо:

- *відсутність підтримки з боку керівництва ЗВО*. Успішне впровадження цифрових технологій потребує активної підтримки з боку керівництва закладів вищої освіти. Це включає фінансове забезпечення, створення відповідної інфраструктури, розробку стратегії цифровізації та стимулювання викладачів до використання нових технологій. Недостатня увага з боку керівництва може призвести до неефективного використання ресурсів та низької мотивації викладачів;

- *недостатня кількість часу для впровадження нових технологій*. Впровадження цифрових технологій вимагає значних витрат часу на підготовку навчальних матеріалів, освоєння нових інструментів та адаптацію освітнього процесу. Перевантаженість викладачів іншою роботою може призвести до опору нововведенням та низької якості їх впровадження.

До психологічних бар'єрів відносимо:

- *опір змінам, страх перед новими технологіями, недостатня мотивація*. Впровадження цифрових технологій часто викликає опір з боку викладачів, особливо старшого покоління, які звикли до традиційних методів навчання. Страх перед новими технологіями, недостатня впевненість у своїх цифрових навичках та низька мотивація можуть стати серйозними перешкодами для успішної цифровізації. Як зазначається у дослідженні [8], різкий перехід до нового формату взаємодії створює психологічний бар'єр;

- *зниження значущості особистості педагога*. Деякі викладачі побоюються, що використання цифрових технологій призведе до знеособлення освітнього процесу та зменшення ролі викладача як ключової фігури в навчанні [8].

До методичних бар'єрів відносимо:

- *відсутність ефективних методик використання цифрових технологій в освітньому процесі*. Недостатньо просто забезпечити заклади вищої освіти технічними засобами. Важливо розробити ефективні методики використання цифрових технологій для досягнення навчальних цілей.

Відсутність таких методик може призвести до неефективного використання технологій та низької якості навчання. Як зазначено в дослідженні Ашиток Н. та Галь Ю. [1], труднощі виникають через відсутність не лише методичної бази, але й методології розробки.

Неформальна освіта дозволяє викладачам підвищувати цифрові навички в гнучкому форматі, пристосованому до їхніх індивідуальних потреб. Зокрема, вебінари, онлайн-курси та практичні тренінги є ефективними інструментами, що забезпечують доступ до найновіших знань і практичних навичок.

Онлайн-курси дозволяють викладачам отримати доступ до знань без прив'язки до місця та часу, що особливо актуально для викладачів з регіональних закладів освіти. Прикладом є масові відкриті онлайн-курси з цифрових технологій, які пропонують різноманітні програми – від основ роботи з інтернет-ресурсами до розширених курсів з програмування. Такі платформи, як Coursera, EdX та національна платформа Дія.Цифрова освіта, надають можливість викладачам здобувати нові знання та сертифікацію безкоштовно або за доступною ціною.

Практичні тренінги та стажування також є ефективними формами неформальної освіти. Тренінги з конкретних цифрових інструментів, наприклад, Google Classroom, Canva чи Zoom, дозволяють викладачам набувати практичні навички, які вони можуть одразу застосовувати в роботі. Такі заходи часто організовуються у партнерстві з ІТ-компаніями, що надає викладачам можливість випробувати технології з перших рук.

Формування цифрової компетентності викладачів є постійним процесом, що вимагає системного та комплексного підходу. Розглянемо конкретні методики, підходи, приклади успішних практик та рекомендації щодо покращення цієї системи:

1. *Професійні навчальні спільноти*. Створення онлайн або офлайн спільнот, де викладачі можуть обмінюватися досвідом, ділитися кращими практиками використання цифрових технологій, обговорювати проблеми та знаходити спільні рішення. Організація регулярних зустрічей, вебінарів, форумів, де викладачі можуть презентувати свої напрацювання, отримувати зворотний зв'язок від колег та експертів. Сприяє формуванню культури професійного розвитку, забезпечує підтримку та мотивацію, дозволяє швидко поширювати нові знання та навички.

2. *Мікронавчання*. Подача навчального матеріалу невеликими порціями (5-10 хвилин) у різних форматах (відео, інфографіка, тести). Використання онлайн-платформ, мобільних додатків, соціальних мереж для доставки коротких навчальних модулів. Зручний формат для зайнятих викладачів, дозволяє швидко засвоювати нові знання та навички, підтримує мотивацію до навчання.

3. *Навчання на основі проєктів*. Виконання викладачами практичних проєктів з використанням цифрових технологій. Постановка

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

конкретних завдань, надання необхідних ресурсів та підтримки, оцінювання результатів проєкту. Забезпечує практичне застосування знань та навичок, розвиває творчість та критичне мислення.

4. *Гейміфікація*. Використання елементів гри (бали, рейтинги, змагання) для підвищення мотивації та залучення до навчання. Впровадження ігрових елементів в онлайн-курси, тренінги, семінари. Створює позитивну атмосферу навчання, підвищує інтерес та залученість, сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Прикладами успішних практик є:

- *Україна*: Проєкт «Дія. Цифрова освіта» (diia.gov.ua) пропонує різноманітні онлайн-курси та тести для розвитку цифрової грамотності, в тому числі для освітян [5].
- *Європа*: Європейська рамка цифрової компетентності для освітян (DigCompEdu) є важливим інструментом для розвитку цифрової компетентності викладачів [4].

Наведемо рекомендації щодо покращення системи розвитку цифрової компетентності викладачів у закладі вищої освіти:

1. *Створення національної стратегії розвитку цифрової компетентності педагогічних працівників*. Необхідно розробити чітку стратегію з визначеними цілями, завданнями та показниками ефективності.
2. *Впровадження системи безперервного професійного розвитку*. Забезпечити регулярне навчання та підвищення кваліфікації викладачів з питань використання цифрових технологій.
3. *Створення мережі центрів підтримки цифрової компетентності*. Створити центри, де викладачі могли б отримати консультації, методичну підтримку та доступ до сучасного обладнання.
4. *Заохочення та мотивація викладачів*. Впровадити систему стимулювання та заохочення викладачів до використання цифрових технологій в освітньому процесі.
5. *Забезпечення рівного доступу до цифрових технологій*. Забезпечити всі заклади освіти необхідним обладнанням та якісним інтернет-з’єднанням.
6. *Розробка та впровадження ефективних методик навчання*. Створити методичні рекомендації та навчальні матеріали з використання цифрових технологій в різних предметних областях.
7. *Підтримка наукових досліджень у сфері цифрової педагогіки*. Стимулювати проведення досліджень з питань ефективного використання цифрових технологій в освіті.
8. *Використання інструментів для самооцінювання*. Запровадження інструментів самооцінювання, таких як, наприклад, «Цифрограм для вчителів» та «SELFIE для вчителів», для визначення рівня цифрової компетентності та потреб у навчанні [5].

9. *Адаптація європейських рамок цифрової компетентності*. Адаптація та впровадження рамок, таких як DigCompEdu, для забезпечення єдиного підходу до розвитку цифрової компетентності [4; 15].

Успішна реалізація цих рекомендацій потребує співпраці між Міністерством освіти і науки України, закладами вищої освіти, громадськими організаціями та іншими зацікавленими сторонами.

Висновки. Сучасний викладач ЗВО стикається з низкою викликів та бар'єрів на шляху до розвитку цифрових навичок, що вимагає комплексного підходу до вирішення технічних, методичних, організаційних та психологічних проблем. Важливою умовою є створення сприятливого середовища для професійного розвитку викладачів та активне впровадження стратегії цифрової трансформації у закладах вищої освіти. Для розвитку цифрових компетентностей викладачів у закладах вищої освіти важливо забезпечити постійну підтримку через неформальну освіту, організовувати тренінги, курси та практичні завдання, адаптовані до реальних освітніх процесів. Використання цифрових інструментів не лише розширює можливості викладачів, а й допомагає покращити якість освітнього процесу в цілому. Перспективи подальших досліджень вбачаємо в аналізі ефективності конкретних методик навчання цифрових навичок, адаптації цифрових компетентностей до змінних технологічних умов та впливу цифрової трансформації на якість освіти.

Література:

1. Ашиток Н., Галь Ю. Проблеми впровадження цифрових технологій в дистанційне навчання у вищій школі. Молодь і ринок. 2021. Вип. 11–12 (197–198). С. 33–36. URL: http://mir.dspu.edu.ua/article/view/252825/250116

2. Генсерук Г., Бойко М., & Мартинюк С. Цифрові інструменти комунікації в освітньому процесі закладу вищої освіти. Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: педагогіка, 2022. 1(1), 31–39. URL: https://doi.org/10.25128/2415-3605.22.1.4 http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/261318

3. Ілійчук Л.В. Цифрова компетентність як важливий компонент професійної компетентності сучасного вчителя. Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Неперервна освіта нового сторіччя: досягнення та перспективи» (12-18 травня 2020 року). Запоріжжя, 2020. URL: https://drive.google.com/file/d/1yHnYuJFnnuNcIn6VRvBl8nB0uoSRHV1Z/view

4. Концептуально-референтна Рамка цифрової компетентності педагогічних й науково-педагогічних працівників. (б.д.). Дія.Освіта. URL: https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2622-ramka_cifrovoi_kompetentnosti_pedagogicnih_j_naukovo_pedagogicnih.pdf

5. Методичні рекомендації щодо формування інформаційно-цифрової компетентності педагогічних працівників. 2022. URL: https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/metodychni-rekomendacziyi-z-rozvytku-czyfrovoyi-kompetentnosti.pdf

6. Міністерство цифрової трансформації України. Рамка цифрової компетентності для громадян. Офіційний вебсайт Міністерства цифрової трансформації України. 2021. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/OP%20ЦК.pdf

7. Міністерство освіти і науки України. Опис цифрової компетентності педагогічного працівника. Проект. Розроблено на виконання Наказу МОН України № 38 від 15 січня 2019 року. URL: https://mon.gov.ua/

8. Мінтій І.С., Коваленко В.М. Проблеми впровадження інформаційно-цифрових технологій в галузі освіти і науки // Мультимедійні технології в освіті та інших сферах діяльності: науково-практична конференція з міжнародною участю. 2 листопада 2021 р. К.: НАУ, 2022 С.90-93. URL: https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/55845

9. Павленко В. В., Петровська О. Ю. Цифрова компетентність майбутнього учителя як чинник забезпечення якості педагогічної діяльності. Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Серія: Педагогіка. 2021. Вип. 1 (85). С. 12–20. DOI: 10.18372/2786-5487.1.16649 URL: http://eprints.zu.edu.ua/34311/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92..pdf

10. Султанова Л. Ю., Прокоф'єва М. О. Аналітичні матеріали: Fake-free-освіта. 2021. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731210/1/Аналітичні%20матеріали_Султанова%20Л.Ю.%2C%20Прокоф%27єва%20M.O._Fake-free-освіта.pdf

11. Сухомлин О. А. Цифрова трансформація освіти в умовах сучасних викликів: дис. докт. пед. наук: 13.00.08 / О. А. Сухомлин; Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. Київ, 2023. URL: https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/Dysertatsiia-Sukhomlyn-O.A..pdf

12. Тепла О. М., Дубровіна І. В., Силенко Ю. В. Цифрова компетентність педагога в інформаційно-освітньому середовищі закладу вищої освіти у світлі сучасних викликів. Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка. Серія: Педагогічні науки. 2023. Вип. 3 (53). С. 100–106. URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/27372/1/Тепла_Дубровіна_Силенко.pdf

13. Філіппова, Л. В., Коробейнікова, Т. І., & Михалюк, А. М. Розвиток цифрових компетентностей здобувачів вищої освіти в Україні в сучасних реаліях. Академічні візії, 2023 (17). URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/197

14. Bates T. Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning. BCcampus Open Education. 2019. URL: https://www.researchgate.net/publication/316901951_Designing_Teaching_and_Learning_for_a_Digital_Age

15. Ruban M.Y. Development of mainline electric locomotive engineering in Ukraine (on the example of diversification of production activity of OJSC «Luhanskteplovoz») // Економічний вісник Донбасу / гол. ред. Н.В. Трушкіна. Київ-Старобільськ, 2020. – № 4 (62). – С. 103 – 109. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-103-109 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

References:

1. Ashytok N., Hal Yu. Problemy vprovadzhennia cyfrovykh tekhnolohii v dystantsiine navchannia u vyshchii shkoli [Problems of implementing digital technologies in distance learning in higher education]. *Molod i rynok – Youth and Market*. 2021. Vyp. 11–12 (197–198). S. 33–36. Retrieved from http://mir.dspu.edu.ua/article/view/252825/250116 [in Ukrainian].

2. Henseruk H., Boiko M., & Martyniuk S. Tsyfrovi instrumenty komunikatsii v osvitnomu protsesi zakladu vyshchoi osvity [Digital communication tools in the educational process of a higher education institution]. Naukovi zapysky *Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Seriia: pedahohika – Scientific Notes of Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatiuk. Series: Pedagogy*, 2022. 1(1), 31–39. Retrieved from https://doi.org/10.25128/2415-3605.22.1.4 http://nzp.tnpu.edu.ua/article/view/261318 [in Ukrainian].

3. Iliichuk L.V. Tsyfrova kompetentnist yak vazhlyvyi komponent profesiinoi kompetentnosti suchasnoho vchytelia [Digital competence as an important component of the professional competence of a modern teacher]. *Materialy VI Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Nepererva osvita novoho storichchia: dosiahnennia ta perspektyvy» – Proceedings of the VI International Scientific and Practical Conference "Lifelong Education of the New Century: Achievements and Prospects"* (12-18 travnia 2020 roku). Zaporizhzhia, 2020. Retrieved from https://drive.google.com/file/d/1yHnYuJFnnuNcIn6VRvBl8nB0uoSRHV1Z/view [in Ukrainian].

4. Kontseptualno-referentna Ramka tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnykh y naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv [Conceptual-Referential Framework of Digital Competence for Pedagogical and Scientific-Pedagogical Workers]. (b.d.). *Diia.Osvita*. Retrieved from https://osvita.diia.gov.ua/uploads/0/2622-ramka_cifrovoi_kompetentnosti_pedagogicnih_j_naukovo_pedagogicnih.pdf [in Ukrainian].

5. Metodychni rekomendatsii shchodo formuvannia informatsiino-tsyfrovoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv [Methodological Recommendations for the Formation of Information-Digital Competence of Pedagogical Workers]. 2022. Retrieved from https://uied.org.ua/wp-content/uploads/2022/07/metodychni-rekomendacziyi-z-rozvytku-czyfrovoyi-kompetentnosti.pdf [in Ukrainian].

6. Ministerstvo cyfrovoi transformatsii Ukrainy. Ramka cyfrovoi kompetentnosti dlia hromadian [Digital Competence Framework for Citizens]. *Ofitsiinyi vebsait Ministerstva cyfrovoi transformatsii Ukrainy – Official website of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine*. 2021. Retrieved from https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/news_post/2021/3/mintsifra-oprilyudnyue-ramku-tsifrovoi-kompetentnosti-dlya-gromadyan/ОР%20ЦК.pdf [in Ukrainian].

7. Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy. Opys cyfrovoi kompetentnosti pedahohichnoho pratsivnyka [Description of the digital competence of a pedagogical worker]. Proekt. Rozrobleno na vykonannia Nakazu MON Ukrainy № 38 vid 15 sichnia 2019 roku. Retrieved from https://mon.gov.ua/ [in Ukrainian].

8. Mintii I.S., Kovalenko V.M. Problemy vprovadzhennia informatsiino-tsyfrovykh tekhnolohii v haluzi osvity i nauky [Problems of implementing information and digital technologies in the field of education and science] // *Multymediini tekhnolohii v osviti ta inshykh sferakh diialnosti: naukovo-praktychna konferentsiia z mizhnarodnoiu uchastiu – Multimedia Technologies in Education and Other Fields: Scientific and Practical Conference with International Participation*. 2 lystopada 2021 r. K.: NAU, 2022 S.90-93. Retrieved from https://er.nau.edu.ua/handle/NAU/55845 [in Ukrainian].

9. Pavlenko V. V., Petrovska O. Yu. Tsyfrova kompetentnist maibutnoho uchytelia yak chynnyk zabezpechennia yakosti pedahohichnoi diialnosti [The digital competence of a future teacher as a factor in ensuring the quality of pedagogical activity]. *Visnyk Zhytomyrskoho derzhavnoho universytetu imeni Ivana Franka. Seriia: Pedahohika – Bulletin of Zhytomyr State University named after Ivan Franko. Series: Pedagogy*. 2021. Vyp. 1 (85). S. 12–20. DOI: 10.18372/2786-5487.1.16649 Retrieved from http://eprints.zu.edu.ua/34311/1/%D0%9F%D0%B0%D0%B2%D0%BB%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE%20%D0%92..pdf [in Ukrainian].

10. Sultanova L. Yu., Prokofieva M. O. Analitychni materialy: Fake-free-osvita [Analytical materials: Fake-free education]. 2021. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/731210/1/Аналітичні%20матеріали_Султанова%20Л.Ю.%2C%20Прокоф%27єва%20М.О._Fake-free-освіта.pdf [in Ukrainian].

11. Sukhomlyn O. A. Tsyfrova transformatsiia osvity v umovakh suchasnykh vyklykiv [Digital transformation of education in the context of modern challenges]: dys. dokt. ped. nauk: 13.00.08 / O. A. Sukhomlyn; Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova. Kyiv, 2023. Retrieved from https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2023/09/Dysertatsiia-Sukhomlyn-O.A..pdf [in Ukrainian].

12. Tepla O. M., Dubrovina I. V., Sylenko Yu. V. Tsyfrova kompetentnist pedahoha v informatsiino-osvitnomu seredovyshchi zakladu vyshchoi osvity u svitli suchasnykh vyklykiv [Digital competence of a teacher in the information and educational environment of a higher education institution in light of modern challenges]. *Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Seriia: Pedahohichni nauky – Bulletin of Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko. Series: Pedagogical Sciences*. 2023. Vyp. 3 (53). S. 100–106. Retrieved from https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/27372/1/Тепла_Дубровіна_Силенко.pdf [in Ukrainian].

13. Filippova L. V., Korobeinikova T. I., & Mykhaliuk A. M. Rozvytok tsyfrovykh kompetentnostei zdobuvachiv vyshchoi osvity v Ukraini v suchasnykh realiiakh [Development of digital competencies of higher education students in Ukraine in modern realities]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 2023 (17). Retrieved from https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/197 [in Ukrainian].

14. Bates T. Teaching in a digital age: Guidelines for designing teaching and learning. BCcampus Open Education. 2019. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/316901951_Designing_Teaching_and_Learning_for_a_Digital_Age [in English].

15. Ruban M.Y. Development of mainline electric locomotive engineering in Ukraine (on the example of diversification of production activity of OJSC «Luhanskteplovoz») // Economic Bulletin of Donbas / ed. N.V. Trushkina. Kyiv-Starobilsk, 2020. – No. 4 (62). – P. 103 – 109. DOI: https://doi.org/10.12958/1817-3772-2020-4(62)-103-109 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:ULOm3_A8WrAC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 387.1:811.112.2:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-353-365

Гоцинець Ірина Львівна кандидат філологічних наук, доцент кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, тел.: (032) 441-04-74, https//orcid.org/0000-0002-8201-2712

Шевців Галина Михайлівна кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри німецької та французької мов і методики їх навчання, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, тел.: (032) 441-04-74, https//orcid.org/0000-0003-1368-8492

ВИКОРИСТАННЯ БЛОГ-ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ФОРМУВАННЯ НІМЕЦЬКОМОВНОЇ КОМУНІКАТИВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ У ПИСЕМНОМУ МОВЛЕННІ

Анотація. У статті розкрито питання використання блогу у процнсі формування німецькомовної комунікативної компетентності у писемному мовлені, подано основну характеристику блогу як навчальній платформі та представлено його як ефективний підхід до розвитку комунікативних навичок у писемному мовленні, який поєднує практичність, творчість та інтерактивність, доведено, що цей інструмент дозволяє створювати інтерактивне, динамічне середовище, що сприяє покращенню як письмових, так і усних навичок, описано основні аспекти, які визначають роль блогу в розвитку навичок писемного мовлення: практика письма в реальному контексті: використання блогу дозволяє студентам публікувати свої тексти на конкретні теми, що дає їм можливість застосовувати мову в реальних комунікаційних ситуаціях. Писемне мовлення стає більш осмисленим, оскільки студент розуміє, що його робота доступна для широкої аудиторії, і це додає мотивації; зворотний зв'язок**:** студенти можуть отримувати конструктивний зворотний зв'язок від викладачів та одногрупників, що дозволяє виявити помилки, вдосконалити структуру тексту та використовувану лексику. Це дозволяє поліпшити як написання, так і сам процес написання через постійний аналіз і вдосконалення; мотивація до самовираження**:** блоги дають студентам можливість виразити свої думки, ідеї та погляди на різноманітні теми. Це робить навчання писемного мовлення більш захоплюючим і особистісно орієнтованим, оскільки кожен студент може публікувати унікальний контент і ділитися своїм досвідом; поліпшення граматичних і лексичних навичок**:** публікація на блозі вимагає уважності до граматики, правопису та стилістики. Це стимулює студентів працювати над правильністю своїх висловлювань,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

обирати точні слова і конструкції, що допомагає глибше засвоїти мову; інтерактивне навчання**:** блоги дозволяють організувати інтерактивні заняття, на яких студенти можуть обговорювати свої роботи, коментувати пости інших, брати участь у групових проектах. Це створює середовище для розвитку міжособистісних комунікативних навичок і підтримує обмін знаннями та досвідом; підвищення творчого підходу до письма**:** блоги дозволяють студентам не лише виконувати стандартні вправи, але й створювати тексти, вимагають творчого підходу - статті, рецензії, міркування, історії. Це розвиває не тільки мовні, але й когнітивні навички, адже студенти вчаться знаходити цікаві ідеї, структурувати думки та донести їх до читача; оцінка та саморефлексія**:** блоги дозволяють студентам зберігати всі свої роботи на платформі, що дає змогу відслідковувати свій прогрес і рефлексувати над досягнутими результатами. Це сприяє розвитку навички самоконтролю та самовдосконалення.

Ключові слова: блог, інтерактивне середовище, креативність комунікативні навички, комунікація, критичне мислення, писемне мовлення, рефлексія, цифрові технології

Hotsynets Iryna Lvivna PhD (Philology), Associate Professor of the department of German and French languages and methods of their teaching, Drogobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https//orcid.org/0000-0002-8201-2712

Shevtsiiv Halyna Mykhailivna PhD (Philology), Senior Lecturer of the department of German and French languages and methods of their teaching, Drogobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, https://orcid.org/0000-0003-1368-8492

USE OF BLOG TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF FORMING GERMAN-LANGUAGE COMMUNICATIVE COMPETENCE OF STUDENTS IN WRITTEN SPEECH

Abstract. The article addresses the issue of using blogs in the process of forming German-language communicative competence in written speech. The main characteristics of a blog as an educational platform are presented, and it is shown as an effective approach to developing communication skills in written language, combining practicality, creativity, and interactivity. It is proven that this tool allows the creation of an interactive, dynamic environment that promotes the improvement of both written and oral skills. The main aspects that define the role of the blog in the development of writing skills are described: writing practice in real contexts: using blogs allows students to publish their texts on specific topics, giving them the opportunity to apply the language in real communication situations. Written speech

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

becomes more meaningful as the student understands that their work is available to a wide audience, adding motivation; feedback: students can receive constructive feedback from teachers and peers, allowing them to identify mistakes, improve the structure of the text, and refine the vocabulary used. This enhances both writing and the writing process through constant analysis and improvement; motivation for self-expression: blogs provide students with the opportunity to express their thoughts, ideas, and views on various topics. This makes learning written language more engaging and personalized, as each student can publish unique content and share their experiences; improving grammar and vocabulary skills: publishing on a blog requires attention to grammar, spelling, and style. This motivates students to work on the accuracy of their expressions, select precise words and constructions, which helps to deepen their understanding of the language; interactive learning: blogs allow organizing interactive lessons where students can discuss their work, comment on others' posts, and participate in group projects. This creates an environment for developing interpersonal communication skills and fosters knowledge and experience sharing; enhancing the creative approach to writing: blogs allow students to not only complete standard exercises but also create texts that require a creative approach—articles, reviews, reflections, stories. This develops not only language but also cognitive skills, as students learn to find interesting ideas, structure their thoughts, and communicate them to the reader; assessment and self-reflection: blogs allow students to store all their works on the platform, enabling them to track their progress and reflect on the results. This contributes to the development of self-control and self-improvement skills.

Keywords: blog, interactive environment, creativity, communicative skills, communication, critical thinking, written speech, reflection, digital technologies.

Постановка проблеми. Сучасні цифрові технології відкривають нові можливості для вивчення іноземних мов, зокрема для розвитку комунікативних навичок у писемному мовленні. Одним із ефективних інструментів у цьому процесі є використання блогу. Ведення власного блогу або участь у дискусіях на платформі для блогерів дозволяє не лише вдосконалювати письмову німецьку мову, а й сприяє розвитку критичного мислення, креативності та міжкультурної комунікації.

Завдяки інтерактивності та можливості зворотного зв’язку блог забезпечує природне мовне середовище, де навчання відбувається у цікавій і мотивуючій формі. Він дає змогу студентам висловлювати власні думки, обговорювати актуальні теми, а також отримувати коментарі від носіїв мови та інших користувачів. Це, своєю чергою, сприяє підвищенню рівня володіння німецькою мовою, удосконаленню граматики, лексики та стилістики письмового мовлення.

Таким чином, використання блогу як навчального засобу є ефективним підходом до розвитку комунікативних навичок у писемному мовленні, який поєднує практичність, творчість та інтерактивність.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемою розвитку німецькомовних комунікативних навичок у писемному мовленні, зокрема з використанням цифрових технологій та блогів, займалися як українські (Л. Мороз, І. Пашко, В. Ковалюк у статті «Використання інтернет-блогів у навчанні іноземних мов» аналізують ефективність застосування блогів у навчальному процесі; І. Антоненко у роботі «Роль веб-блогів у формуванні навичок писемного мовлення» аналізує ефективність використання блогів у навчальному процесі; С. Кійко та Ю. Кійко у статті «Формування компетенції іншомовного писемного мовлення студентів за допомогою дидактичних електронних засобів» досліджують формування компетенції іншомовного писемного мовлення студентів за допомогою електронних дидактичних засобів; М. Лозицька у статті «Основні напрями імплементації інформаційно-комунікаційних технологій у процес навчання німецької мови студентів-філологів» розглядає впровадження ІКТ, зокрема блогів, у процес навчання німецької мови), так і зарубіжні науковці (Г. Стенлі у статті «Language Learning with Technology: Ideas for Integrating Technology in the Classroom» аналізує роль цифрових технологій, зокрема блогів, у навчанні іноземних мов та їх вплив на розвиток писемних навичок студентів; Дж. Річардсон у статті «Blogs, Wikis, Podcasts, and Other Powerful Web Tools for Classrooms» розглядав блоги як засіб покращення писемних навичок студентів; М. М. Юнус, Дж. Лау Кін Туан, Х. Салеі у статті «Using Blogs to Promote Writing Skill in ESL Classroom» досліджують мотиваційні фактори використання блогів як інструменту для покращення навичок письма в класах англійської як другої мови; К. Р. дель Бланко, І. Гарсія-Магаріно у статті «The use of blogs in the education field: A qualitative systematic review» проводять систематичний огляд використання блогів у сфері освіти.

Ці науковці зробили значний внесок у дослідження методики викладання іноземних мов, зокрема через цифрові інструменти, такі як блоги.

Метою статті є визначення особливостей використання блог-технологій у процесі формування німецькомовної комунікативної компетентності студентів у писемному мовленні та ефективності їх впровадження у навчальний процес.

Виклад основного матеріалу. Блоги є потужним інструментом для вивчення іноземних мов, зокрема німецької, оскільки вони пропонують нові можливості для розвитку комунікативних навичок і стимулюють активну участь учнів у навчальному процесі. Використання блогів дає змогу студентам не тільки практикувати письмове мовлення, але й обмінюватися думками, висловлювати свої ідеї, а також отримувати зворотний зв'язок від викладачів і одногрупників.

Завдяки блогам студенти можуть працювати над своїми навичками письма в реальному контексті. Вони мають можливість публікувати тексти на різні теми, редагувати свої роботи, що допомагає покращити граматику,

лексику та стилістичні вміння. Блоги створюють платформу для вираження особистих поглядів, що сприяє розвитку креативного та критичного мислення.

Окрім того, блоги надають можливість взаємодії з іншими користувачами, у тому числі носіями мови, що дає студентам цінний досвід у використанні мови в реальних комунікативних ситуаціях. Це дозволяє студентам не лише вивчати мовні конструкції, але й розвивати навички міжкультурної комунікації. Блоги також сприяють розвитку соціальних навичок, оскільки учні можуть взаємодіяти у коментарях, відповідати на запитання інших користувачів та ділитися власними знаннями.

Використання блогів є важливим для створення середовища, де навчання стає більш персоналізованим і орієнтованим на потреби кожного студента, що сприяє ефективнішому освоєнню мови.

Блог – це веб-сайт або онлайн-платформа, на якому публікуються записи (пости) в зворотному хронологічному порядку, тобто нові записи з'являються вгорі. Блоги зазвичай мають можливість для коментування користувачами, що дозволяє здійснювати взаємодію між автором і читачами. Це може бути особистий або колективний майданчик для публікацій, обміну думками, новинами, статтями та іншими матеріалами [1].

Блог як навчальна платформа для німецької мови – це спеціалізований веб-сайт або онлайн-простір, який використовується для підтримки процесу вивчення німецької мови. Він надає студентам можливість створювати, публікувати та обговорювати тексти, виконувати мовні вправи, отримувати зворотний зв'язок від викладачів та одногрупників. Блог може включати навчальні ресурси, такі як статті, відео, аудіо матеріали, а також бути місцем для спілкування учнів, що сприяє розвитку їх комунікативних навичок, зокрема письмових. Така платформа стимулює активне навчання, міжкультурну взаємодію та реальну практику використання мови в контексті.

Л. Мороз, І. Пашко, В. Ковалюк зазначають, що блоги сприяють розвитку культурологічної компетенції учнів, а також навичок читання та говоріння іноземною мовою [2].

І. Антоненко підкреслює, що блоги надають широкі можливості для роботи з лексичним матеріалом та допомагають студентам вдосконалювати свої писемні навички, структурувати думки та виражати їх чітко та переконливо [3].

С. Кійко та Ю. Кійко розглядають впровадження аудіовізуальних технологій, таких як Інтернет, подкасти, блоги, відеоконференції та мобільні додатки, у навчальний процес для покращення навичок писемного мовлення [4].

М. Лозицька зазначає, що використання блогів сприяє формуванню професійних компетенцій майбутніх фахівців [5].

М. М. Юнус, Дж. Лау Кін Туан, Х. Салеі обговорюють, як блоги можуть бути інтегровані в навчальні заходи для сприяння розвитку писемних навичок студентів [6].

К. Р. дель Бланко, І. Гарсія-Магаріно аналізують, як блоги сприяють співпраці, комунікації та покращенню професійного письма, а також розглядають методологічні аспекти досліджень у цій галузі [7].

Ці дослідження підкреслюють значення блогів як ефективного інструменту для розвитку писемних комунікативних навичок у процесі вивчення іноземних мов.

Роль блогу у навчанні німецької мови та розвитку комунікативних навичок студентів є дуже важливою, оскільки цей інструмент дозволяє створювати інтерактивне, динамічне середовище, що сприяє покращенню як письмових, так і усних навичок.

1. Розвиток письмових навичок: Студенти мають можливість регулярно писати тексти на різні теми, що сприяє покращенню граматики, лексики, стилістики та структурування думок на німецькій мові. Блоги дозволяють студентам публікувати свої роботи, редагувати їх, а також працювати над помилками, отриманими зворотнім зв'язком від викладачів або одногрупників.

2. Мотивація і самовираження: Блоги створюють середовище, де студенти можуть вільно виражати свої ідеї, ділитися думками, що допомагає розвитку креативності. Це сприяє мотивації до навчання, оскільки студенти бачать конкретний результат своєї праці — публікацію на блозі.

3. Взаємодія і соціальне навчання: Блоги дозволяють студентам коментувати роботи однокурсників, взаємодіяти з іншими учасниками мовної спільноти, що стимулює соціальне навчання. Це створює можливість для розвитку міжкультурної комунікації та розширення словникового запасу через реальні комунікаційні ситуації.

4. Актуальність та інтерактивність: Використання блогів дає студентам доступ до сучасних навчальних матеріалів — статей, відео, подкастів — на німецькій мові, що сприяє кращому засвоєнню мови через актуальні, цікаві для них теми.

5. Самостійне навчання та рефлексія: Блоги дозволяють студентам працювати над власними помилками, вести записи, що допомагають самостійно відстежувати свій прогрес. Також вони можуть створювати особисті мовні портфоліо, що є корисним для рефлексії та оцінки власних досягнень.

6. Стимулювання критичного мислення: Публікуючи та коментуючи матеріали на блозі, студенти вчаться критично оцінювати мовні конструкції, аргументацію та лексичні вибори, що є важливим для розвитку навичок критичного мислення.

Таким чином, блог стає не лише інструментом для вивчення мови, а й потужним засобом для розвитку комунікативних навичок, стимулювання активного та соціального навчання, а також формування важливих мовних компетенцій у студентів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У процесі розвитку навичок писемного мовлення на заняттях з німецької мови блог відіграє важливу роль, оскільки цей інструмент дозволяє інтегрувати сучасні технології в процес навчання та стимулює студентів до активної участі у створенні контенту на німецькій мові. Ось кілька основних аспектів, які визначають роль блогу в розвитку навичок писемного мовлення:

- *Практика письма в реальному контексті:* Використання блогу дозволяє студентам публікувати свої тексти на конкретні теми, що дає їм можливість застосовувати мову в реальних комунікаційних ситуаціях. Писемне мовлення стає більш осмисленим, оскільки студент розуміє, що його робота доступна для широкої аудиторії, і це додає мотивації.
- *Зворотний зв'язок:* Студенти можуть отримувати конструктивний зворотний зв'язок від викладачів та одногрупників, що дозволяє виявити помилки, вдосконалити структуру тексту та використовувану лексику. Це дозволяє поліпшити як написання, так і сам процес написання через постійний аналіз і вдосконалення.
- *Мотивація до самовираження:* Блоги дають студентам можливість виразити свої думки, ідеї та погляди на різноманітні теми. Це робить навчання писемного мовлення більш захоплюючим і особистісно орієнтованим, оскільки кожен студент може публікувати унікальний контент і ділитися своїм досвідом.
- *Поліпшення граматичних і лексичних навичок:* Публікація на блозі вимагає уважності до граматики, правопису та стилістики. Це стимулює студентів працювати над правильністю своїх висловлювань, обирати точні слова і конструкції, що допомагає глибше засвоїти мову.
- *Інтерактивне навчання:* Блоги дозволяють організувати інтерактивні заняття, на яких студенти можуть обговорювати свої роботи, коментувати пости інших, брати участь у групових проектах. Це створює середовище для розвитку міжособистісних комунікативних навичок і підтримує обмін знаннями та досвідом.
- *Підвищення творчого підходу до письма:* Блоги дозволяють студентам не лише виконувати стандартні вправи, але й створювати тексти, вимагають творчого підходу - статті, рецензії, міркування, історії. Це розвиває не тільки мовні, але й когнітивні навички, адже студенти вчаться знаходити цікаві ідеї, структурувати думки та донести їх до читача.
- *Оцінка та саморефлексія:* Блоги дозволяють студентам зберігати всі свої роботи на платформі, що дає змогу відслідковувати свій прогрес і рефлексувати над досягнутими результатами. Це сприяє розвитку навички самоконтролю та самовдосконалення.

Блоги можна використовувати для розвитку письмових навичок у контексті комунікації. Існує безліч видів блогів, які можна застосовувати на уроках, таких як блоги викладачів, студентські блоги, спільні блоги, блоги новин групи, дзеркальні блоги, блоги-вітрини та блоги з літературними

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

відгуками. Кожен з цих типів має свої особливості та зміст, однак усі вони сприяють розвитку комунікативних письмових навичок студентів. Використовуючи матеріали, розміщені в блозі, викладачі можуть мотивувати та заохочувати студентів до письма, стимулювати їх активність і залучення до процесу. Студенти, в свою чергу, можуть взаємодіяти з викладачем, надаючи зворотний зв'язок, отримувати підтримку та поради. Оцінка роботи може варіюватися в залежності від поставлених викладачем цілей.

Отже, блог стає важливим інструментом у навчанні писемного мовлення на заняттях з німецької мови, оскільки він забезпечує інтерактивний підхід до навчання, дозволяє студентам активно застосовувати свої мовні навички і отримувати зворотний зв'язок для постійного вдосконалення.

У більшості випадків викладачі застосовують класний блог, який передбачає спільну діяльність викладача та студентів. Використання блогу для розвитку комунікативних навичок у писемному мовленні може виходити за межі заняття та продовжуватися в позааудиторний час.

Г. Стенлі зазначає, що цей тип блогу сприяє безперервному формуванню іншомовної комунікативної компетентності студентів у писемному мовленні, мотивуючи їх до подальших досліджень і детального висвітлення тем, обговорених на занятті [8]. Крім того, студенти мають можливість залишати коментарі, отримувати зворотний зв’язок, виправлення та оцінювання як від однолітків, так і від викладачів. Типову аудиторну діяльність із використанням блогу в процесі розвитку комунікативних навичок у писемному мовленні можна представити у вигляді наступної послідовності:

1. Викладач публікує кілька тем і ставить завдання в блозі.
2. Студенти працюють індивідуально, виконуючи завдання.
3. Студенти публікують свої відповіді в блозі
4. Одногрупники та викладач залишають відгуки про відповіді.
5. Викладач сприяє та/або оцінює відповіді студентів (на основі цілей заняття).

У методичній літературі виділяють такі види блогів: а) блог викладача; б) індивідуальні блоги студентів; в) блоги навчальних груп.

Формування німецькомовного письмового мовлення за допомогою блогу відбувається поступово і включає три основні етапи: підготовчий, процесуальний та підсумково-оцінний. Розглянемо особливості кожного з них на прикладі проведення інтернет-дискусії в блозі.

На *підготовчому етапі* студентам можна запропонувати створити облікові записи для сервісів Google і подати посилання, щоб вони взяли участь у дискусії на наступну тему в блозі: «Die schönen Menschen haben viel Erfolg im Leben» – das ist die allgemeine Meinung. Besonders Frauen bemühen sich, ihre Schönheit zu betonen und zu unterstreichen. Viele Frauen und einige Männer verwenden Make-up, Tattoos und Piercings, um dies zu erreichen. Wie ist Ihre Meinung darüber?

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Перед початком роботи студенти повинні ознайомитися з критеріями оцінювання інтернет-дискусії в блозі. Оскільки головною метою використання блог-технологій є розвиток комунікативної компетентності у писемному мовленні, оцінювання має ґрунтуватися на основних компонентах цієї компетентності:

а) Лінгвістична компетентність: правильне оформлення письмових висловлювань з точки зору орфографії, лексики, граматики та синтаксису; коректне використання засобів когезії; точне передавання комунікативного наміру.

б) Дискурсивна компетентність: чітке формулювання позиції щодо заданої проблеми; наявність аргументів «за» і «проти»; відповідність висловлювання темі дискусії; логічна та структурована побудова тексту.

в) Стратегічна компетентність: вміння добирати переконливі аргументи; здатність емоційно впливати на інших учасників інтернет-дискусії.

г) Соціокультурна компетентність: правильний вибір стилю письмової комунікації, який відповідає формату інтернет-дискусії; грамотне використання безеквівалентної лексики.

На цьому етапі необхідно визначити основні часові межі. Проведення інтернет-дискусії може тривати від одного до двох тижнів, залежно від кількості учасників, а також від визначених цілей і завдань.

На процесуальному етапі студенти беруть безпосередньо участь в інтернет-дискусії.

У межах дискусії викладач може надавати підтримку у продовженні дискусії, особливо тим студентам, у яких виникають мовні труднощі і тим самим спрямовують їх у подальшу участь у дискусії.

На підсумково-оцінному етапі, який є завершальним, студентам спочатку пропонується самостійно оцінити свої висловлювання в інтернет-дискусії, опублікованій у блозі, відповідно до критеріїв, визначених на підготовчому етапі. Після цього вони мають можливість проаналізувати роботи один одного, і лише на фінальному етапі викладач надає свою оцінку та виставляє бали.

Студенти також можуть порівняти ці дискусії з аналогічними усними обговореннями, що проводяться на уроках. Варто зауважити, що рівень активності під час традиційних усних дискусій зазвичай нижчий. Це пояснюється тим, що під час інтернет-дискусії студенти не відчувають страху перед викладачем та одногрупниками за свою думку чи можливі мовні помилки, а також мають більше часу на обдумування своїх відповідей.

Водночас, як зазначають самі студенти, відкритий доступ до блогу для будь-якого користувача мотивує їх ретельніше дотримуватися мовних норм, у нашому випадку – німецької мови. Отже, інтернет-дискусія в блозі демонструє свою ефективність у розвитку комунікативної компетентності в письмовому мовленні.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Будь-яке письмо є засобом комунікації. Студент потребує комунікативних навичок у письмовій формі, щоб ефективно виражати свої ідеї та думки, аргументувати свою позицію чи надавати коментарі таким чином, щоб вони були зрозумілими та доступними для сприйняття.

Ці навички проявляються у здатності студента чітко та логічно формулювати свої думки. Пропонуємо розглядати комунікативні навички студента в письмовому мовленні через блогування, спираючись на такі ключові аспекти: креативність, критичне мислення, стиль вираження (голос) та коментарі. Вважаємо, що ці елементи мають бути враховані на кожному з вище окреслених етапів навчання.

Креативність у письмі означає здатність виражати свої думки та почуття з уявою, спонтанністю та прив'язкою до реальності. А. Хейл визначає креативність у письмовому мовленні як вміння студентів передавати свої думки, емоції та переживання, а не просто викладати факти та інформацію [9].

Студенти можуть додавати творчі елементи у свої письмові роботи, щоб зробити їх більш цікавими та впливовими. До таких елементів належать використання метафор, поетичних засобів вираження та художньо-документальних стилів [10]. Крім того, блог-платформи дозволяють розширити можливості творчого вираження завдяки інтеграції зображень, звуків та гіперпосилань, що недоступно в традиційному письмі.

Оскільки комунікація передбачає передачу ідей та сприйняття повідомлень, вона часто включає аналіз і оцінку. У цьому контексті *критичне мислення* є важливою комунікативною навичкою. М. Пол зазначає, що критичне мислення охоплює такі рівні: створення, оцінку, аналіз, застосування, розуміння та запам'ятовування, серед яких створення, оцінка та аналіз належать до навичок мислення вищого порядку [11].

Отже, студент, який володіє критичним мисленням, формулює змістовні запитання під час письма, робить обґрунтовані висновки та враховує різні точки зору. Крім того, такий студент здатний розглядати проблему з різних позицій та виявляти допитливість, що сприяє розширенню його особистого інформаційного простору [12].

Голос у письмі є способом самовираження та відображення особистості учня [13]. У контексті ведення блогів голос визначається як «стиль або емоційне забарвлення письма, яке надає йому унікальності та робить його особисто значущим для читача» [14, с.5]. Інакше кажучи, студент може розробити власний стиль письма, творчо передаючи свої думки, почуття та емоції.

У блогах можна виокремити різні типи голосу, зокрема інформативний, дружній, гумористичний, надихаючий та мрійливий [15]. Студент зазвичай використовують індивідуальний стиль, щоб взаємодіяти з одногрупниками та підтримувати їхню зацікавленість. Опанування цього аспекту комунікативних навичок сприяє формуванню відчуття мовного середовища німецькомовної спільноти.

Коментарі зазвичай розміщуються під публікаціями в блозі, одразу після основного тексту. У цьому розділі учні мають можливість висловити свою думку або відреагувати на зміст допису. Це може сприяти взаємодії між учнем та його однокласниками, стимулюючи подальше обговорення теми. Кількість і характер отриманих коментарів можуть сприяти формуванню активної та дружньої онлайн-спільноти, а також впливати на мотивацію студента до письма.

Загалом виокремлюють шість основних типів коментарів:

- Суперечливі – висловлюють незгоду з автором чи іншими коментаторами [16];
- Недиспутаційні – нейтральні коментарі, які не містять спірних тверджень [16];
- Критичні – допомагають уточнити думку автора та зробити її більш виразною [17];
- Суб'єктивні – емоційні коментарі, що виражають особисті почуття чи занепокоєння з приводу теми [18, с. 201-205];
- Позитивні – слова підтримки та вдячності, які можуть мотивувати автора;
- Негативні – неконструктивна критика, що іноді містить грубі або образливі висловлювання.

Висновок. У результаті дослідження можна зробити висновок, що використання блогів як навчального інструменту є ефективним методом для розвитку німецькомовних комунікативних навичок у писемному мовленні студентів. Блоги забезпечують платформу для активного обміну думками, надаючи можливість учням не лише вдосконалювати граматичні та лексичні навички, але й розвивати критичне мислення, творчість та здатність до самовираження.

Через інтерактивні функції блогів, студенти мають змогу брати участь у реальних комунікаціях, обговореннях та відгуках, що стимулює їх до подальшого вдосконалення письмового мовлення. Окрім того, коментарі та взаємодія з однолітками створюють динамічне навчальне середовище, яке сприяє розвитку не лише мовних, але й соціокультурних та стратегічних компетенцій.

Технології блогів надають значні переваги в порівнянні з традиційними методами навчання, дозволяючи студентам отримувати миттєвий зворотний зв'язок, коригувати помилки та покращувати свої навички письма в реальному часі. Отже, використання блогів як навчальної платформи не тільки сприяє вдосконаленню письмових навичок, а й відкриває нові горизонти для розвитку комунікативної компетентності у німецькій мові.

Література:

1. Richardson, W. (2006). Blogs, Wikis, Podcasts, and Other Powerful Web Tools for Classrooms. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.

2. Мороз, Л., Пашко, І., & Ковалюк, В. (2024). Використання інтернет-блогів у навчанні іноземних мов. Інновації в освіті, 12(3), 20–29. https://ojs.itup.com.ua

3. Антоненко, І. (2017). Роль веб-блогів у формуванні навичок писемного мовлення. Вісник Київського політехнічного інституту, 3(17), 45–52. https://ela.kpi.ua

4. Кійко С. та Кійко Ю. (2021). Формування компетенції іншомовного писемного мовлення студентів за допомогою дидактичних електронних засобів. Науковий вісник Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича. Германська філологія. № 831-832. https://doi.org/10.31861/ghp2021.831-832

5. Лозицька, М. (2021). Основні напрями імплементації інформаційно-комунікаційних технологій у процес навчання німецької мови студентів-філологів. Освітні технології та цифровізація, 2(9), 33–41. https://www.academia.edu

6. Yunus, M. M., Tuan, J. L. K., & Salehi, H. (2013). Using blogs to promote writing skills in ESL classrooms. International Journal of Educational Research, 5(2), 55–67. https://arxiv.org/abs/1305.6358

7. Blanco, C. R. del, & García-Magariño, I. (2018). The use of blogs in the education field: A qualitative systematic review. International Journal of Educational Technology, 25(3), 178–192. https://arxiv.org/abs/1810.05421

8. Stanley, G. (2013). Language Learning with Technology: Ideas for Integrating Technology in the Classroom. Cambridge University Press.

9. Hale, A. (2008). Daily Writing Tips. Retrieved December 17, 2012 from http://www.dailywritingtips.com/creative-writing-101/

10. Grover, S. (2013). Poetic thought, creativity and expression. http://www.tapnetwork.org/arts/poetry/poetic-thought-expression-and-creativity/

11. Gutkind, L. (2007). Fame and Obscurity (with Appreciation to Gay Talese) and our Search for the Best Creative Nonfiction. Creative Nonfiction, 32. https://www.creativenonfiction.org/onlinereading/whats-story-32

12. Pohl, M. (2000). Learning to think, thinking to learn: Models and strategies to develop a classroom culture of thinking. Cheltenham: Hawker Brownlow.

13. Lai, E. R. (2011). Critical Thinking A Literature Review Research Report. London Parsons Publishing.

14. Amezotchi, L. (2009). Defining “Voice” in Writing. http://www.thewritenetwork.com/defining-voice-in-writing

15. Cutmore, G. (2012, March 31). 5 Different Blogging Voices. http://gracie-senseandsimplicity.blogspot.com/2012/03/5- different-blogging-voices.html

16. Mishne, G., & Glance, N. (2006). Leave a reply: An analysis of weblog comments. Proceedings of the3rd Annual Workshop on the Weblogging Ecosystem, 15th World Wide Web Conference, Edinburgh.

17. Muse, K.T. (2009, November 12). How to Write a Critical Comment. Retrieved from http://www.geeknewscentral.com

18. Yang, W. et al. (2009). Study of Comments on Official Movie Blogs. International Journal of Electronic Business Management, 7(3), 201-210.

References:

1. Richardson, W. (2006). Blogs, Wikis, Podcasts, and Other Powerful Web Tools for Classrooms. Thousand Oaks, CA: Corwin Press. [in English]

2. Moroz, L., Pashko, I., & Kovalyuk, V. (2024). Vykorystannya internet-blohiv u navchanni inozemnykh mov. [The use of Internet blogs in foreign language teaching] Innovatsiyi v osviti, 12(3), 20–29. https://ojs.itup.com.ua [in Ukrainian]

3. Antonenko, I. (2017). Rol′ veb-blohiv u formuvanni navychok pysemnoho movlennya [The role of web blogs in the formation of written language skills.]. Visnyk Kyyivs′koho politekhnichnoho instytutu. 3(17), 45–52. https://ela.kpi.ua [in Ukrainian]

4. Kiyko S. ta Kiyko YU. (2021). Formuvannya kompetentsiyi inshomovnoho pysemnoho movlennya studentiv za dopomohoyu dydaktychnykh elektronnykh zasobiv [Formation of foreign language written speech competence of students using didactic electronic tools]. Naukovyy visnyk Chernivets′koho natsional′noho universytetu imeni Yuriya Fed′kovycha. Hermans′ka filolohiya № 831-832. https://doi.org/10.31861/ghp2021.831-832 [in Ukrainian]

5. Lozyts′ka, M. (2021). Osnovni napryamy implementatsiyi informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy u protses navchannya nimets′koyi movy studentiv-filolohiv [Main directions of implementation of information and communication technologies in the process of teaching German to philology students]. Osvitni tekhnolohiyi ta tsyfrovizatsiya, 2(9), 33–41. https://www.academia.edu [in Ukrainian]

6. Yunus, M. M., Tuan, J. L. K., & Salehi, H. (2013). Using blogs to promote writing skills in ESL classrooms. International Journal of Educational Research, 5(2), 55–67. https://arxiv.org/abs/1305.6358[in English]

7. Blanco, C. R. del, & García-Magariño, I. (2018). The use of blogs in the education field: A qualitative systematic review. International Journal of Educational Technology, 25(3), 178–192. https://arxiv.org/abs/1810.05421[in English]

8. Stanley, G. (2013). Language Learning with Technology: Ideas for Integrating Technology in the Classroom. Cambridge University Press. [in English]

9. Hale, A. (2008). Daily Writing Tips. Retrieved December 17, 2012 from http://www.dailywritingtips.com/creative-writing-101/ [in English]

10. Grover, S. (2013). Poetic thought, creativity and expression. http://www.tapnetwork.org/arts/poetry/poetic-thought-expression-and-creativity/ [in English]

11. Gutkind, L. (2007). Fame and Obscurity (with Appreciation to Gay Talese) and our Search for the Best Creative Nonfiction. Creative Nonfiction, 32. https://www.creativenonfiction.org/onlinereading/whats-story-32 [in English]

12. Pohl, M. (2000). Learning to think, thinking to learn: Models and strategies to develop a classroom culture of thinking. Cheltenham: Hawker Brownlow. [in English]

13. Lai, E. R. (2011). Critical Thinking A Literature Review Research Report. London Parsons Publishing. [in English]

14. Amezotchi, L. (2009). Defining “Voice” in Writing. http://www.thewritenetwork.com/defining-voice-in-writing [in English]

15. Cutmore, G. (2012, March 31). 5 Different Blogging Voices. http://gracie-senseandsimplicity.blogspot.com/2012/03/5- different-blogging-voices.html [in English]

16. Mishne, G., & Glance, N. (2006). Leave a reply: An analysis of weblog comments. Proceedings of the3rd Annual Workshop on the Weblogging Ecosystem, 15th World Wide Web Conference, Edinburgh. [in English]

17. Muse, K.T. (2009, November 12). How to Write a Critical Comment. Retrieved from http://www.geeknewscentral.com [in English]

18. Yang, W. et al. (2009). Study of Comments on Official Movie Blogs. International Journal of Electronic Business Management, 7(3), 201-210. [in English]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 376.011

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-366-378

Григор'єва Наталя Анатоліївна доктор філософії, старший викладач кафедри дошкільної освіти, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, тел.: (095) 181-62-04, https://orcid.org/0000-0002-7650-4577

РЕАЛІЗАЦІЯ ФІЛОСОФСЬКИХ ПРИНЦИПІВ ПЕДАГОГІКИ МАРІЇ МОНТЕССОРІ У МУЗИЧНОМУ ВИХОВАННІ ДІТЕЙ

Анотація. У світі, що швидко змінюється, музичне виховання стає важливим елементом розвитку емоційної інтелігенції та творчих здібностей. Використання філософських принципів М. Монтессорі у музичному вихованні сприяє формуванню самостійних, впевнених і творчих особистостей, що є ключовим фактором для успішної адаптації дітей у сучасному суспільстві. Інтеграція музики в освітній процес сприяє також розвитку креативного мислення та навичок вирішення проблем, що відповідає вимогам сучасної педагогіки.

Стаття розглядає впровадження основних філософських принципів педагогічної системи Марії Монтессорі у контексті музичного виховання дітей. Метод Монтессорі, з його акцентом на індивідуальний розвиток і самостійність дитини, виявляється надзвичайно ефективним у музичному вихованні. У статті аналізуються різні аспекти інтеграції музики в освітній процес, роль самовираження та творчості у формуванні гармонійної особистості, а також способи забезпечення середовища, яке сприяє розвитку музичних здібностей дітей. Названі основні види дидактичних матеріалів та наведено приклади роботи з ним. Музичне виховання дітей за монтессорі-методом здійснюється не лише в спеціально створеному музичному осередку, а й у зоні сенсорного розвитку та під час опанування підготовчих вправ до роботи в класі. У статті акцентовано на тому, що робота з музичного виховання дітей ґрунтується на основних філософських та педагогічних ідеях М. Монтессорі.

Окреслено приклади практичного застосування монтессорі-підходу до музичного виховання, а також вказано на потенційні переваги та виклики такої інтеграції. Означений підхід до музичного виховання підкреслює важливість розвитку емоційної, інтелектуальної та фізичної складових дитини через музику, ілюструючи значний внесок філософії Монтессорі у сучасну педагогіку.

Ключові слова: музичне виховання, діти дошкільного віку, педагогіка Марії Монтессорі, розвивальне середовище, монтессорі-педагог, сенсорний розвиток, музичні інструменти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Hryhorieva Natalia Anatoliivna PhD, Senior Lecturer at the Department of Preschool Education, Berdyansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, tel.: (095) 1816204, https://orcid.org/0000-0002-7650-4577

REALIZATION OF PHILOSOPHICAL PRINCIPLES OF MARIA MONTESSORI'S PEDAGOGY IN CHILDREN'S MUSICAL EDUCATION

Abstract. In a rapidly changing world, music education becomes an important element in the development of emotional intelligence and creative abilities. The use of Maria Montessori's philosophical principles in music education promotes the formation of independent, confident, and creative personalities, which is a key factor for the successful adaptation of children in modern society. Integrating music into the educational process also contributes to the development of creative thinking and problem-solving skills, aligning with the demands of modern pedagogy. This article examines the implementation of the main philosophical principles of Maria Montessori's pedagogical system in the context of children's music education. The Montessori method, with its emphasis on individual development and child autonomy, proves to be highly effective in music education.

The article analyzes various aspects of integrating music into the educational process, the role of self-expression and creativity in forming a harmonious personality, and ways to provide an environment that fosters the development of children's musical abilities. The main types of didactic materials are named, and examples of working with them are given. Music education for children according to the Montessori method is carried out not only in a specially created music center but also in the area of sensory development and during the mastery of preparatory exercises for class work. The article emphasizes that music education for children is based on the fundamental philosophical and pedagogical ideas of Maria Montessori. It outlines examples of practical application of the Montessori approach to music education and points to the potential advantages and challenges of such integration.

This approach to music education underscores the importance of developing the child's emotional, intellectual, and physical components through music, illustrating the significant contribution of Montessori's philosophy to modern pedagogy.

Keywords: music education, preschool children, Maria Montessori's pedagogy, developmental environment, Montessori teacher, sensory development, musical instruments.

Постановка проблеми. Музичне виховання є важливою складовою гармонійного розвитку дитини дошкільного віку, оскільки сприяє сенсорному, когнітивному, емоційному та соціальному розвитку. Для сучасної педагогічної науки характерна тенденція до розробки новітніх технологій навчання та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

виховання на основі дослідження й використання класичної спадщини видатних педагогів. У цьому напрямі неоціненну користь може надати педагогічний досвід італійського вченого Марії Монтессорі. Методика базується на принципах самостійного навчання, сенсорного розвитку та врахування чутливих періодів розвитку дитини, відкриває нові можливості для ефективної музичної освіти в дошкільному віці.

Актуальність теми зумовлена необхідністю пошуку інноваційних підходів до музичного виховання, які б відповідали природним особливостям розвитку дитини, її інтересам та потребам. Метод Монтессорі передбачає використання спеціально підготовленого середовища, де музика стає не лише засобом розвитку слухового сприйняття, а й інструментом формування ритмічного чуття, координації рухів, творчого самовираження.

В умовах сучасної освіти, що орієнтована на особистісний розвиток і компетентнісний підхід, важливим є впровадження методик, які сприяють активному залученню дітей до музичної діяльності, формуванню естетичних смаків і розширенню сенсорного досвіду. Теоретичний аналіз системи музичного виховання за методом М. Монтессорі дозволить розробити ефективні педагогічні стратегії для оптимізації освітнього процесу в дошкільних закладах враховуючи вимоги Державного стандарту дошкільної освіти: індивідуалізація навчання, природовідповідність, дитиноцентризм, розвиток базових якостей особистості – самостійність, креативність, творчість [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти виховної системи відомого педагога, психолога, філософа, лікаря М. Монтессорі, її педагогічна діяльність аналізуються у публікаціях вітчизняних науковців та педагогів І. Дичківської, Н. Дудник А. Ільченко, Т. Поніманської, Н. Прибильської, М. Чепіль, С. Якименко та ін. Заслуговує на увагу стаття Н. Матвєєвої та М. Клепар «Музично-виховні концепції Марії Монтессорі та Злотана Кодая як важливий засіб розвитку творчих здібностей особистості», в якій дослідниці охарактеризували наукові інтереси, практичне й теоретичне значення представлених музично-виховних концепцій; проаналізували стрижневі педагогічні положення та принципи навчання музичної грамоти.

Метою статті є аналіз теоретичних засад і практичного застосування музичного виховання дітей дошкільного віку за методом М. Монтессорі, а також виявлення його впливу на сенсорний розвиток, емоційне сприйняття та формування музичних здібностей дошкільників.

Для досягнення поставленої мети передбачено вирішення таких завдань:

1. Проаналізувати теоретичні засади музичного виховання в дошкільному віці та особливості його реалізації у системі М. Монтессорі.
2. Визначити роль сенсорного розвитку у формуванні музичних здібностей дітей дошкільного віку за методом Монтессорі.
3. Охарактеризувати специфіку музичного середовища в монтессорі-педагогіці та його вплив на емоційний і когнітивний розвиток дитини.

4. Узагальнити педагогічний досвід використання музичних практик у монтессорі-групах та виокремити ефективні методи роботи.

Під час дослідження використані теоретичні методи: **аналіз, синтез та узагальнення –** для вивчення наукових джерел, методичних матеріалів і досвіду музичного виховання за методом М. Монтессорі; **порівняльний аналіз –** для виявлення специфіки музичного виховання в традиційній дошкільній освіті та монтессорі-педагогіці.

Дослідження ґрунтується на міждисциплінарному підході, що поєднує психологічні, педагогічні та музикознавчі концепції, які визначають особливості розвитку дитини та значення музичного виховання в освітньому процесі. До філософських засад належать: **гуманістична педагогіка** (К. Роджерс, А. Маслоу, В. Сухомлинський) – ідея особистісно орієнтованого підходу до виховання та розвитку дитини; **концепція свободи та самостійності навчання** (Ж.-Ж. Руссо, Дж. Дьюї, М. Монтессорі) – принцип самостійного вибору діяльності дитиною відповідно до її інтересів. До психолого-педагогічних основ належать: т**еорія сенситивних періодів розвитку дитини** (М. Монтессорі) – обґрунтування значущості сенсорного виховання в дошкільному віці включно з музичним розвитком; к**онцепція психофізіологічного розвитку дітей** (Л. Виготський, П. Гальперін, О. Леонтьєв) – роль середовища у розвитку психічних функцій дитини, зокрема сенсорики та емоційного сприйняття музики; п**едагогічна теорія інтегрованого навчання** (Л. Венгер, О. Запорожець) – значення музики як засобу розвитку мислення, мовлення, емоційної сфери дитини.

Методологічними підходами є **системний підхід** – розгляд музичного виховання як комплексного процесу, що інтегрує сенсорний, когнітивний та емоційний розвиток дитини; д**іяльнісний підхід** – акцент на активному залученні дитини до музичних практик у процесі навчання; і**ндивідуально-диференційований підхід** – адаптація методів музичного виховання до потреб і рівня розвитку кожної дитини. Такий підхід дозволяє дослідити концепцію музичного виховання в монтессорі-педагогіці як цілісну систему, що сприяє всебічному розвитку дитини дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Марія Монтессорі наголошувала, що, навчання музиці з раннього віку є важливим для загального розвитку дитини. Зокрема, музичний досвід впливає на розвиток почуттів, мови, пам’яті, слуху і навіть зору. І хоча, на її думку, не кожен учень стане талановитим музикантом, який створює нові шедеври та вражає світ, музика пронизує практично кожну сферу життя, допомагаючи дітям опановувати інші навички. Зокрема, вивчення музики розвиває: концентрацію; підрахунок та інші математичні навички; здатність слухати; самодисципліну; співпрацю; використання мови; пам’ять і навички запам’ятовування; творчі здібності; просторово-часові міркування; абстрактні міркування; фізичну координацію (велика та дрібна моторика).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Уроки музики Монтессорі не були відокремлені від загального навчального процесу, а тісно переплiталися з іншими видами діяльності та дисциплінами, яким приділяли увагу. Зокрема, навчання ритму дозволило дітям рухатися більш впевнено. Найпростішим і найефективнішим рішенням виявилося оволодіння основами музики через ритм і рух. Спів пісень також був включений у заняття з розвитку мови, допомагаючи дітям вивчати нову лексику та запам'ятовувати її. Музичні завдання на уроках математики також сприяли засвоєнню складних понять, які краще запам'ятовувалися за допомогою пісень і ритмів. Такий же підхід застосовувався і на інших уроках, що давало багато позитивних результатів.

Створюючи середовище із безліччю приємних та позитивних емоцій, у тому числі за допомогою музичного супроводу чи використання музики під час занять, батьки чи вихователі мають можливість прищепити дітям щиру любов до навчання чи будь-якої справи, яку вони виконують. Монтессорі-підхід до музики має на меті розвіяти думку про те, що діти діляться на тих, хто має талант, і тих, хто не отримав такого дару від природи. Авторка педагогічної системи стверджувала, що ми схильні думати, що царство музики є привілейованою сферою для небагатьох щасливчиків. Однак досвід навчив нас, що якщо правильну освіту запропонувати з раннього дитинства, кожен здатний увійти в царство музики. Не кожен може мати талант займатися музикою на мистецькому рівні або створювати нові твори, але кожен може досягти рівня, коли він зможе насолоджуватися нею.

Монтессорі підкреслювала, що навчитися музики, як і читання, може кожен. Розуміння нот практично те саме, що й розуміння букв, надрукованих у книзі. А користь від того, що дитина частіше чує музику, співає, пробує грати на музичних інструментах, танцює чи рухається під музику, безцінна.

Основні принципи музичного виховання в системі базуються на філософських та педагогічних засадах монтессорі-методу:

1. Дитиноцентризм. Музичне виховання зосереджене на потребах, здібностях та особливостях кожної дитини.

2. Індивідуальний підхід. Кожна дитина має можливість самостійно обирати музичні діяльності, що сприяє розвитку її творчих здібностей.

3. Самонавчання. Діти вчаться музиці через самостійну роботу з монтессорі-матеріалами, що допомагає їм розвивати музичний слух, ритм та інші навички.

4. Творчість. Монтессорі вважала, що діти мають природну потребу у творчості, тому важливо створювати умови для індивідуального та колективного музикування.

5. Надання свободи та наявність правил, які її регулюють під час занять.

6. Підготовлений дорослий для супроводу дитини в ролі посередника між нею та розвивальним середовищем.

7. Спеціально підготовлене розвивальне середовище, в якому наявні автодидактичні матеріали.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Монтессорі була переконана, що музику потрібно не тільки вивчати окремо, але й використовувати для навчання інших предметів. Вона вирішила, що музика має відігравати важливу роль у кожному аспекті навчання.

Музика тренує більше частин мозку, ніж будь-яка інша діяльність. Прослуховування її допомагає дітям, особливо тим, хто має труднощі з навчанням, отримати доступ до частин свого мозку, які функціонують не достатньо або взагалі не функціонують. Робота над музикою досягає багатьох тих самих пізнавальних цілей, що й будь-яка інша робота в класі. Зокрема, музика допомагає розвивати пам'ять дитини. Хоча робота з музикою сама по собі може не допомогти дитині запам'ятати математичні факти, тоді як пісня має мелодію, структуру, серію жестів і кілька строф, наповнених словами, які вона може запам'ятати, не кажучи вже про цілу низку спогадів, пов'язаних із радістю виконання або прослуховування пісні. На додаток до розвитку пам'яті дитини, спів і виконання музичних ігор й пісень стимулює уяву, особливо коли дитина занурена в музичні ситуації, в яких вона розігрує ролі та створює уявний світ. Одночасно з тим, що музика розвиває пам'ять та уяву дитини, вона також покращує процеси мислення, такі як розпізнавання відмінностей, логічне мислення, розпізнавання образів і математичні навички. В процесі набуття музичного досвіду, наприклад, дитина стикається з такими поняттями в протилежних парах, як «швидко» і «повільно», «голосно» і «тихо», «довго» і «коротко». Порівняння протилежних пар допомагає у формуванні понять, коли малюк спостерігає, коментує та аналізує їхні відмінності. Здатність сприймати однакові чи різні частини пісні допомагає дитині розпізнавати закономірності, що є критично важливим для розвитку ранніх навичок математики та читання.

Загальновідомо, що музика приносить користь мозку, тому що форма і структура звуків та схема мелодій відповідають нашому математичному розуму. В розрізі цього музика також прокладає шлях для абстрактного мислення. Коли дитина сприймає тони як такі, що виникають на вертикальній просторовій осі «високий»-«низький», коли вона говорить про «початок» або «кінець» пісні, коли вона описує швидкі, активні вібрації звукової хвилі як «високі», вона використовує навички абстрактного мислення. Але найбільшу користь приносить музика у сфері оволодіння мовою. Пропонування музики рідною мовою дитини сприяє подвійному мовному розвитку, особливо протягом перших шести років, коли малюк перебуває в сенситивному періоді чутливості до мови. Коли діти вчаться співати та брати участь у виконанні пісень, які римуються, вони розвивають фонематичний слух. Діти, які регулярно слухають музику, що римується, здатні розрізняти різні звуки та фонеми, а отже, швидше за все, з часом розвинуть сильніші навички грамотності. Монтессорі вважала, що вправи для «виховання слуху» є підготовкою дитини до розвитку мови, мета яких – «ознайомити і навчити відрізняти модуляції голосу людини» [2, С. 84-85].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Оскільки дитина має бути активним учасником процесу створення або прослуховування музики, її загальний когнітивний розвиток посилюється. Вона активно навчається, вкладаючи розум, тіло та почуття в пісню чи гру. Робота в музиці, безумовно, викликає у малюків бажання вчитися. Незалежно від того, чи включає її музичний досвід танці та спів чи просто слухання, дитина хоче повторити цей музичний досвід і знову пережити своє задоволення, співаючи собі, організовуючи ігри, пропонуючи пісні вчителю або запрошуючи своїх однокласників співати. Дитина знаходить натхнення в Космічних історіях про композиторів або з історії музики і хоче слухати музику цього композитора чи створювати власну оригінальну. Якщо фортепіано живе в середовищі, дитина хоче доторкнутися до нього, пограти на ньому, відчути насолоду від того, як вона сама видає звуки. Музика стає навчальною дисципліною, яку дитина хоче відчувати знову і знову.

Музика – це витонченість і ввічливість**.** Відповідальне поводження з піаніно є надто великим випробуванням для дитини. Для того, щоб невелике дитяче суспільство могло впоратися з проблемою мати піаніно, вони повинні спочатку визнати, що музичний інструмент несе із собою певні свободи та обов’язки. Наприклад, дитина має свободу вибрати піаніно як роботу. Відповідальність, яка врівноважує цю свободу, полягає в тому, що дитина повинна дійсно працювати. Програвання випадкових звуків, бездумне повторення тієї самої пісні, безглузді дії за піаніно з партнером не є відповідальним використанням свободи дітей грати на піаніно. Коли діти зрозуміють свої свободи та обов’язки, вони можуть працювати над тим, щоб розробити для класу деякі правила фортепіанного етикету. Етикет гри на піаніно починається з питання про те, коли можна грати на музичному інструменті. Діти можуть встановити правило, згідно з яким кожен може грати на піаніно під час робочого циклу, якщо це нікому не заважає. Як тільки піаніно починає відволікати, дитина може підійти до «піаніста» і ввічливо попросити його припинити гру. Якщо це станеться, малюк, що грає, має припинити гру, незважаючи ні на що, і обидва мають знайти іншу роботу. Цей елемент етикету може з’явитися після плідного обговорення між дітьми класу. Малюкам подобається придумати нові правила етикету. У монтессорі-середовищі вони часто встановлюють власні правила, свій власний кодекс етичної поведінки. Це так само вірно в музиці, як і в будь-якій іншій області класу. Інші правила етикету, які придумали діти, можуть стосуватися того, наскільки голосно слід грати на піаніно, скільки людей має сидіти за музичним інструментом одночасно тощо. Отже, разом із фортепіано діти мають можливість обговорювати, дискутувати та створювати цілий набір нових правил для свого суспільства. Після того, як діти вивчать правила гри на фортепіано, можна розробити унікальний набір уроків «Витонченість і ввічливість», присвячений грі на фортепіано, наприклад: «Як запросити друга пограти з вами на піаніно», «Як прийняти або відхилити таке запрошення»,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

«Як попросити когось грати тихіше або перестати грати», «Як прийняти чиєсь прохання припинити гру», «Як подякувати комусь за гру на фортепіано».

Музика – це регуляція тіла та емоцій. На додаток до вищезгаданих переваг, виконання музики підтримує здатність дошкільників до саморегуляції, яка потрібна їм, щоб продовжити виконання завдання, коли присутні відволікаючі фактори. Дитина, яка може виконувати важке завдання або повертатися до нього після перерви, має хороші навички регуляції уваги.

Музика – це космічне виховання. Важлива складова плану Марії Монтессорі «Космічна освіта» полягає в тому, щоб малюки усвідомили взаємопов'язаність усіх речей і особливу роль людини у формуванні не лише складу Всесвіту, а його долі.

Варто сказати про зв'язок музики з історією. Дти знайомляться з композиторами, досліджують їхнє життя, щоб інтерпретувати їхню музику. Більше того, музика несе в собі звуки іншого часу, іншої культури. Коли ми чуємо пентатонічну гамму, що лунає на кото, ми переносимося в стародавню Японію, коли ми слухаємо фугу Баха, що виливається з органа, ми майже відчуваємо високі холодні кам'яні стіни собору, що оточує нас. Зв'язок музики з історією очевидний.

Музика пов'язана з геометрією. Її діти можуть побачити в конструкції музичних інструментів. З'язок можна знайти між музикою та біологією. Музичні інструменти виготовляються з різних порід дерева, кожен з яких дещо по-різному резонує, виробляючи різні звуки. На створення багатьох музичних творів їхніх авторів надихнула природа («Чотири порироку» Вівальді, «Політ джмеля» Римського-Корсакова, «Море» Дебюссі).

Мистецтво і музика також тісно пов'язані між собою. Цілий напрям в образотворчому мистецтві під назвою імпресіонізм, у якому художники уникали структури у своїх картинах і натомість прагнули вловити певний настрій чи особливе світло, був наслідований у музиці такими французькими композиторами, як Клод Дебюссі та Моріс Равель. Зрештою, музика, будучи важливою у повсякденному житті, корисною для розвитку мозку, корисною для покращення емоційної та фізичної регуляції й математичного розуму, і, перш за все, розваги, є життєво важливим компонентом навчальної програми Монтессорі.

Головна обов'язкова частина Програми музичного виховання дітей в монтессорі-класі реалізується в просторі з матеріалами для розвитку музичних здібностей. Музичний розвиток дітей в рамках системи має ступеневий характер. Перший досвід спілкування з музикою малюки набувають у підготовчих вправах, які М. Монтессорі називала «Уроки тиші». На її думку, «щоб навчитися відрізняти звуки, потрібна повна тиша» [2, С. 85]. З цією метою італійський педагог пропонувала дітям декілька разів поспіль заспокоїтися, поступово промовляючи до них все тихіше своє прохання та прислухатися до звуків у приміщенні, згодом заплющити очі. «Додам, що коли

вправу зробити кілька разів, то діти добре привчаються до нерухомості, до повної тиші. А коли її й порушують, то мені досить лише кинути оком або сказати слово – і знов панує тиша…І тоді ми переходимо до звуків і шумів, спочатку різних, а далі подібних» [2, С. 85].

М.Монтессорі наголошувала на важливості для педагогів перевірки гостроти слуху дітей та радила використовувати прийом – «беззвучний голос, шепіт», який описала так: «Дитині зав'язують очі або ж керівниця стає позаду неї і кличе її за ім'ям із різної відстані. Я встановлюю урочисту тишу, зачиняю вікна, прошу дітей опустити голови і закрити руками обличчя, потім пошепки називаю дітей за іменами. Тих, хто сидить ближче, кличу зовсім тихо, хто поодаль – трохи голосніше» [3, С. 175].

Для розпізнавання звуків в монтессорі-класі використовувались свищики Піццолі, камертони, музичні інструменти (барабан, ліра, арфа). Марія Монтессорі стверджувала, що кращих результатів можна досягти за допомогою методів, які використовував Ітар ще в 1805 році, користуючись барабанами та дзвіночками. Він вважав, що декілька дзвіночків ілюструватимуть градацію звуків, а барабани – шумів (або градацію важких гармонійних звуків). На думку Монтессорі, дитина, яка отримала музичну освіту, не зможе спокійно сприймати різкі ноти, а тому в подальшому буде врівноваженою.

Сприйняття дітьми звуків відбувається через чуттєве порівняння абсолютної тиші спокою з музикою та шумами, що з'являються внаслідок будь-якого руху. Під час виконання вправи вихователь пропонує дітям зручно сісти і не рухатися, розслабитися. Через декілька хвилин педагог пошепки вимовляє ім'я дитини, яка має тихо встати та підійти до нього. Надалі діти вслухаються в окремі звуки: спів пташок за вікном, шум вітру.

Для розпізнавання шумів та відтінків звуків італійський педагог використовувала шумові циліндри та дзвіночки. Шумові циліндри — це дві дерев'яні коробки, одна з яких має червону кришку, інша — синю. Кожний комплект матеріалу містить шість циліндрів із кришками відповідного кольору, що по-різному шумлять при струшуванні (діапазон шуму — від дуже тихого до гучного), залежно від фракцій, які їх наповнюють (камінці, мушлі, пісок, будь-яка крупа). Відповідно у другій коробці знаходяться ще шість циліндрів, що утворюють за звучанням пари до першої коробки. Робота з цим матеріалом може виконуватися дитиною індивідуально після показу презентації педагогом. Дитина виймає циліндр із коробки із синьою кришкою, струшує його, порівнює звучання. Для того, щоб відшукати пару з аналогічним шумовим тоном до того циліндра, що й у педагога, вона діставатиме циліндри один за одним доти, доки не знайде потрібний. Цей матеріал можна використати у групових формах роботи, наприклад, у грі «Знайди собі пару». Діти знаходяться в колі та отримують по одному циліндру з пари. Дошкільники по черзі струшують свої циліндри, уважно слухають та ідуть по

колу шукати «пару» за звучанням, прислухаючись до інших. Коли всі пари знайдуться, гра закінчується.

З трирічного віку в дітей розвивають мелодійний та гармонійний слух з використанням спеціаних дзвіночків. Це сенсорний матеріал, який природним шляхом розкриває музичний слух дитини, закладений природою. Кожен з наборів дзвіночків містить такі матеріали: 13 дзвіночків (хроматичний звукоряд у діапазоні від ноти «до» першої октави до ноти «до» другої октави); дошка з підставками для дзвіночків (чорними та білими у першому наборі, коричневими — у другому); дерев'яна паличка; глушник на довгій ручці. Дзвіночки першого набору мають підставки чорного та білого кольорів, що нагадують клавіші фортепіано. Дзвіночки другого набору звучать так само, як і перші, але їх підставки всі коричневі. На початковому етапі знайомства дітей з дзвіночками корисно виконувати вправи, використовуючи обидва набори одночасно. Метою цих вправ є знаходження пар дзвіночків, що мають однаковий тон (аналогічно до шумових циліндрів). Дзвіночки першого набору слід розставити відповідно до хроматичного звукоряду (від ноти «до» першої октави до ноти «до» другої октави), а дзвіночки другого набору можна розмістити довільно. Дитина б'є по першому дзвіночку першого набору, а потім шукає дзвіночок з таким самим тоном у другому наборі. Більш складними є вправи, де використовується лише один набір дзвіночків, які перемішані. Діти по черзі б'ють по кожному дзвіночку, слухають його звук і намагаються побудувати звукоряд. Вправи з дзвіночками допомагають розвивати звуковисотний слух і покращують координацію слуху з голосом, адже діти, слухаючи звук дзвіночка, підсвідомо намагаються відтворити його голосом. Крім того, ці вправи сприяють імпровізації, створенню власних мелодій і є чудовою підготовкою до вивчення нотної грамоти. У подальшому під час вправляння діти вчаться розрізняти музичні звуки, знайомляться із звукорядом, читають ноти за допомогою спеціальних нотних дощечок.

Наступна складова музичного виховання полягає у пробудженні чуття ритму та заохоченні до спокійних й скоординованих рухів. Ці музичні інструменти та іграшки Монтессорі допомагають дітям розвивати музичні і ритмічні навички, стимулюють творчі здібності, сприяють загальному розвитку дитини. Вони також допомагають дітям зрозуміти й оцінити музику як важливу частину навколишнього світу. Перебування дітей у ритмічному стані означає зосередження їхньої уваги на власних рухах, коли зовнішні дії синхронізуються з внутрішніми імпульсами. Якнайкраще для цього, на думку Монтессорі, підходять струнні інструменти (арфа). Використання духових музичних інструментів викликає ритмічні мускульні рихи та наближає дитину до танцювальних рухів. За словами Марії Монтессорі, діти віком 2–5 років переживають сенситивний період, коли вони прагнуть до впорядкованості та стабільного ритму життя, оскільки це заспокоює їх, нормалізує їхній емоційний стан, підтримує пізнавальні здібності. Тому педагог має створити

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

на заняттях «ритмізоване» середовище з чітким розпорядком і гармонійним звуковим фоном. Загальна ритмізація життя кожної дитини та її оточення сприяє розвитку у неї відчуття ритму в ширшому сенсі — гармонії у відчутті тіла, злагодженості та свідомості в рухах. Спеціальні вправи допомагають розвивати координацію рухів і відчуття рівноваги, що безпосередньо впливає на формування у дітей відчуття музичного ритму. Дітям пропонується для виконання вправа для розвитку відчуття ритму – «Рух по лінії». Малюки рухаються по намальованій на підлозі лінії, яка має форму еліпса, наче по канату, зосереджуючись на тому, щоб ставити ступні точно на лінію. Ця вправа супроводжується грою на фортепіано. Під час гри педагог варіює розмір, темп та динаміку музичного супроводу, що спонукає дітей змінювати тип ходи (легка, важка, на носках, з підскоками) та швидкість руху. Відчуття ритму формується під час маршування під музику різного темпу, гучності, у виконанні простих рухів – бігу, ходи, до яких додаються більш складні елементи рук, ніг, корпуса, танцювальні рухи.

Вокальний розвиток дітей здійснюється через спів дитячих пісень та гам. Зокрема, дітей стимулюють співати гами за допомогою вправ із дзвіночками. Спершу діти співають гами під акомпанемент власних дзвіночків. З часом кількість варіантів виконання гам зростає. Наприклад, це може включати спів гам із динамічними відтінками.

Для вивчення нотної грамоти в асортимент монтессорі-матеріалів входять: дошка з нотним станом із заглибленнями для накладення нотних знаків; ящик з нотними знаками (кружальця-ноти, скрипковий та басовий ключі, знаки бемоль та діез); дошка з нотним станом, але без заглиблень. Діти отримують уявлення про нотний стан за допомогою дерев’яної дошки, пофарбованої у світло-зелений колір, на якій є лінії нотного стану з невеликими круглими заглибленнями на кожній лінії та між ними. До цих заглиблень можна вкладати нотні кружечки, діапазон яких відповідає звукоряду у наборі дзвіночків. Усередині кожного заглиблення написана цифра від 1 до 7, а на нотних кружечках — відповідні цифри з внутрішнього боку та назви нот із зовнішнього боку (1 — «до», 2 — «ре» тощо). Це допомагає дітям розташовувати ноти на нотному стані без помилок та перевіряти себе. Коли діти засвоять розташування нот, можна використовувати аналогічну дошку без заглиблень і цифр та нотні кружальця, на яких з одного боку написано лише назву ноти.

Вправи для музичного розвитку дошкільників включають такі види:

1. Самостійна робота з монтессорі-матеріалами. Діти використовують спеціально підготовлені матеріали для навчання музиці, такі як музичні інструменти, ноти, музичні кубики та інші.

2. Імпровізація. Діти мають можливість самостійно створювати музику, використовуючи різні інструменти та матеріали.

3. Спільні музичні заняття. Діти можуть брати участь у колективних музичних заходах, таких як спів, гра на інструментах або танці.

4. Слухові вправи. Діти навчаються розпізнавати музичні темпи, ритми та інструменти через спеціальні вправи.

5. Музичні ігри. Використання музичних ігор для розвитку музичного слуху та координації.

6. Вивчення музичної літератури. Читання книг про музику, вивчення біографій відомих музикантів та історії музики.

Ці вправи спрямовані на розвиток творчих здібностей, музичного слуху, ритму, координації та самостійності дітей. Вони допомагають малюкам розкрити свої музичні таланти та зростати у вільному та підтримуючому середовищі.

Висновки. Музичне виховання дітей в монтессорі-класі спрямоване на розвиток грамотності, аудіювання, співу, гри, рухів і навичок навчання слуху. Вивчення музики за монтессорі-методом – це практичний досвід, оскільки діти найкраще навчаються за допомогою органів чуття – чим більше органів чуття стимулюється, тим краще навчання. Замість того, щоб дозволити дітям просто почути музику, вони бачать ноти та слова, вони відчувають інструменти у своїх руках, чують ритм пісні та співають її. Навчання музиці задіює майже всі органи чуття дитини!

В результаті аналізу психолого-педагогічних джерел можна виокремити основні переваги підходу Монтессорі до музичного виховання:

- покращує пам'ять, прискорює когнітивний розвиток і оволодіння новими навичками;
- малюкам легше виконувати різні вправи під музику, тому вони більше рухаються;
- заняття музикою в групах покращують навички спілкування та навчають екологічним правилам соціальної взаємодії;
- музичні інструменти Монтессорі дозволяють дітям з раннього віку досліджувати різноманітні звуки та інструменти, вправлятися у грі на них. Крім того, кожен із музичних інструментів, так чи інакше, сприяє розвитку дрібної моторики при натисканні на клавіші, користуванні дзвіночками, паличками, струнами тощо;
- розуміння ритму та його використання під час сеансів тематичних і простих пісень полегшує засвоєння математичних понять;
- коли діти намагаються зіставити почуте з тим, що чули раніше, вивчають ноти та намагаються грати гами, вони стають більш уважними та зосередженими.

Музика є ключем до вдосконалення слуху дитини. Ця робота починається з сенсорної програми Монтессорі, але музика приносить набагато складніші стимули, навчаючи дитину розуміти різні **якості звуку**: колір, гучність, тон. Це покращує інші аспекти розвитку мозку, особливо мову та спілкування, а також математичне мислення. Створення музики за допомогою співу чи гри на інструментах також поєднує розум і тіло, збагачує моторні

навички, які, як відомо, є основою розвитку людського інтелекту. Музика — це набагато більше, ніж просто знання та вміння — вона приносить красу, передає емоції та несе культуру. Коли діти насолоджуються музикою певного часу та місця, вони збагачують власний досвід людяності.

Література:

1. Базовий компонент дошкільної освіти України (нова редакція). Дата оновлення: 12.01.2021. URL: https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf (дата звернення: 02.03.2025).

2. Монтессорі М. Метод наукової педагогіки. Київ : Державне видавництво, 1921. 156 с.

3. Радул О. С., Прибора Т. О., Андросова Н. М., Завітренко Д. Ж. Педагогіка Марії Монтессорі: минуле і сучасність : навч. посібник / за ред. О. С. Радул. Кропивницький : ФОП Піскова М. А., 2023. 226 с.

4. Дичківська І. М. Педагогіка М. Монтессорі: виклики сучасності : монографія 2-ге вид., доп. Рівне : Волинські обереги, 2022. 384 с.

References:

1. Bazovyi komponent doshkilnoi osvity Ukrainy (nova redaktsiia) **[**Basic component of preschool education in Ukraine (new edition)**].** Retrieved from http: https://mon.gov.ua/staticobjects/mon/sites/1/rizne/2021/12.01/Pro_novu_redaktsiyu%20Bazovoho%20komponenta%20doshkilnoyi%20osvity.pdf [in Ukrainian].

2. Montessori, M. (1921) *Metod naukovoi pedahohiky [Method of scientific pedagogy]*. Kyiv : Derzhavne vydavnytstvo [in Ukrainian].

3. Radul, O. S., Prybora, T. O., Androsova, N. M., Zavitrenko, D. Zh (2023). *Pedahohika Marii Montessori: mynule i suchasnist [Maria Montessori: The Past and the Present]*. Kropyvnytskyi : FOP Piskova M. A. [in Ukrainian].

4. Dychkivska, I. M. (2022). *Pedahohika M. Montessori: vyklyky suchasnosti*. *[M. Montessori Pedagogy: Challenges of the Present]* – monohrafiia 2-he vyd., dop. Rivne : Volynski oberehy [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-379-391

Гришко Світлана Вікторівна кандидат географічних наук, доцент, завідувачка кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, тел.: (096)-21-61-372, https://orcid.org/0000-0002-5054-3893

Левада Ольга Михайлівна кандидат географічних наук, доцент, доцент кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, тел.: (096)-21-61-372, https://orcid.org/0000-0003-1476-0089

Непша Олександр Вікторович старший викладач кафедри географії та туризму, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, тел.: (096)-21-61-372, https://orcid.org/0000-0003-3929-9946

ФОРМУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ-ГЕОГРАФІВ ЗАСОБАМИ ГЕОІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ

Анотація. Вища педагогічна географічна освіта відіграє ключову роль у формуванні інформаційної компетентності студентів, особливо майбутніх викладачів географії. Важливою складовою цього процесу є впровадження геоінформаційних систем (ГІС), які виступають не лише як інструмент, а як ефективний засіб навчання. Використання ГІС сприяє інтеграції сучасних інформаційних технологій у навчальний процес, що підсилює його ефективність, забезпечує доступ до актуальних даних та розвиває навички просторового аналізу. ГІС-технології дозволяють не лише урізноманітнити лекційні та практичні заняття, але й формують аналітичне та критичне мислення студентів, сприяючи їхній самостійній навчальній діяльності. Вони використовуються для моделювання географічних процесів, прогнозування змін у навколишньому середовищі, розробки інтерактивних карт та аналізу просторових даних. Важливим аспектом є також міждисциплінарність ГІС, що дає змогу інтегрувати їх у суміжні галузі, такі як екологія, геологія, картографія та економіка. У статті розглядаються функції ГІС у навчальному процесі, зокрема наочність, виховний аспект, інформаційне забезпечення та розвиток дослідницьких навичок студентів. Виокремлено підходи до використання ГІС у лекціях, семінарах, практичних заняттях та науково-дослідній діяльності студентів. Аналізуються методи впровадження ГІС у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

навчальний процес, зокрема проблемно-орієнтовані, об'єктно-орієнтовані та предметно-орієнтовані підходи. Також стаття висвітлює практичний досвід впровадження ГІС у навчальному процесі кафедри географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Окреслено алгоритм формування інформаційної компетентності студентів-географів, який включає теоретичний, практичний і методичний блоки. Запропоновано рекомендації щодо оптимального використання ГІС у вищій географічній освіті, враховуючи технічне забезпечення та сучасні тенденції розвитку інформаційних технологій.

Отже, впровадження ГІС у вищу педагогічну географічну освіту є необхідним кроком для підготовки висококваліфікованих фахівців, здатних ефективно використовувати інформаційні технології у своїй професійній діяльності. Розвиток інформаційної культури майбутніх викладачів географії є важливою передумовою для підвищення якості географічної освіти та її відповідності сучасним викликам суспільства.

Ключові слова: студент-географ, майбутній вчитель географії, інформаційна компетентність, геоінформаційні системи.

Hryshko Svitlana Viktorivna Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor, Head of the Department of Geography and Tourism, Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, tel.: (096)-21-61-372, https://orcid.org/0000-0002-5054-3893

Levada Olga Mykhailivna Candidate of Geographical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Geography and Tourism, Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, tel.: (096)-21-61-372, https://orcid.org/0000-0003-1476-0089

Nepsha Oleksandr Viktorovych Senior Lecturer of the Department of Geography and Tourism, Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhzhia, tel.: (096)-21-61-372, https://orcid.org/0000-0003-3929-9946

FORMATION OF INFORMATION COMPETENCE OF GEOGRAPHY STUDENTS BY MEANS OF GEOGRAPHIC INFORMATION SYSTEMS

Abstract. Higher pedagogical geographical education plays a key role in the formation of information competence of students, especially future geography teachers. An important component of this process is the introduction of geographic information systems (GIS), which are not only a tool, but also an effective means of teaching. The use of GIS promotes the integration of modern information technologies into the educational process, which enhances its effectiveness, provides

access to up-to-date data and develops spatial analysis skills. GIS technologies allow not only to diversify lectures and practical classes, but also to form analytical and critical thinking of students, promoting their independent learning activities. They are used to model geographical processes, predict environmental changes, develop interactive maps and analyse spatial data. An important aspect is also the interdisciplinary nature of GIS, which allows them to be integrated into related fields such as ecology, geology, cartography and economics. The article discusses the functions of GIS in the educational process, in particular, visibility, educational aspect, information support and development of students' research skills. The approaches to the use of GIS in lectures, seminars, practical classes and research activities of students are highlighted. The methods of GIS implementation in the educational process are analysed, including problem-oriented, object-oriented and subject-oriented approaches. The article also highlights the practical experience of implementing GIS in the educational process of the Department of Geography and Tourism of Melitopol Bohdan Khmelnytsky State Pedagogical University. The algorithm of formation of information competence of students-geographers, which includes theoretical, practical and methodological blocks, is outlined. Recommendations for the optimal use of GIS in higher geographical education, taking into account technical support and current trends in the development of information technology, are proposed.

Thus, the introduction of GIS in higher pedagogical geographical education is a necessary step for the training of highly qualified specialists capable of effectively using information technologies in their professional activities. The development of information culture of future geography teachers is an important prerequisite for improving the quality of geographic education and its compliance with modern challenges of society.

Keywords: geography student, future geography teacher, information competence, geographic information systems.

Постановка проблеми. Сучасна освіта, безсумнівно, має спиратися на пошук і застосування технологій, що сприяють розвитку основних компетентностей, формують самостійну і творчу особистість. Тому сучасну загальну та вищу професійну освіту необхідно спрямовувати в практичне русло. Одне з основних завдань сучасної географії передбачає збір, узагальнення, систематизацію та обробку даних про навколишній світ. Результати подібної роботи вимагають формування в учнів навичок сприйняття і подання великих обсягів інформації. Найширші перспективи для цього відкрили геоінформаційні системи (ГІС), які проникають в усі сфери людського життя. Вони дають змогу розв’язувати задачі зберігання, опрацювання, моделювання та подання великих обсягів як картографічної, так і некартографічної інформації. У зв’язку з цим підготовка фахівців-географів сьогодні неможлива без оволодіння навичками створення та використання ГІС і ГІС-технологій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз психолого-педагогічної літератури, результатів наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних науковців показує, що проблема визначення самого поняття «геоінформаційна компетентність» та застосування ГІС в навчальному процесі студентів закладів вищої освіти викликає значний інтерес.

Вирішення проблемних питань географічної освіти та науки напряму залежить від рівня їх інформатизації. Найбільш повно це можливо реалізувати через застосування сучасних ГІС [2]

Просторове мислення, як базова цінність географічної освіти, ефективно розвивається у студентів за допомогою географічних інформаційних систем (ГІС), які є потужним інструментом для роботи з просторовими даними [12].

За визначенням С. Бабійчук, геоінформаційна компетентність – це практичні навички та вміння, що дозволяють ефективно використовувати географічну інформацію для прийняття рішень [1, с. 7].

Згідно з Н. Попович та В. Пересадько, формування картографо-геоінформаційних компетентностей є ключовим пріоритетом у підготовці фахівців-географів. Для досягнення цієї мети вони пропонують такі кроки: максимально застосовувати провідний міжнародний досвід у галузі вищої географічної освіти; збільшувати кількість студентів на освітні програми, що сприяють розвитку цих компетентностей; пріоритетно забезпечити матеріально-технічну базу для підготовки фахівців цього профілю; активніше залучати роботодавців та експертів галузі до навчального процесу, особливо до тих його складових, які спрямовані на формування картографічних та геоінформаційних компетентностей [9]. Ці пропозиції спрямовані на те, щоб підготовка географів відповідала сучасним вимогам і надавала студентам необхідні навички для успішної професійної діяльності.

О. Король зазначає, що формування компетентності в галузі ІТ та ГІС-технологій у студентів географічних спеціальностей – це цілеспрямований та динамічний процес, що має на меті засвоєння спеціальних знань, умінь і навичок, формування досвіду використання цих технологій у навчальній та професійній діяльності, а також здатність вирішувати професійні завдання в умовах невизначеності та прогнозувати можливі наслідки [5].

На думку С. Сисоєвої та Н. Баловсяк, інформатична компетентність – це поєднання технічних навичок та здатності ефективно працювати з інформацією, що дозволяє людині успішно функціонувати в сучасному інформаційному суспільстві [11,с.54-57].

Т. Зав'ялова та Л. Донченко вказують на те, що формування інформаційної компетентності є важливим для успішної діяльності в сучасному суспільстві. Це дозволяє людині ефективно використовувати інформацію для навчання, роботи та повсякденного життя [4,с.829].

В своїх дослідженнях І. Макаревич зазначає, що формування інформаційної компетентності на основі особистісного, діяльнісного та аксіологічного

підходів забезпечує ефективну організацію інформаційної діяльності студента. Це дозволяє йому свідомо визначати цілі пошуку, обробки та використання інформації у майбутній професійній сфері, сприяє підвищенню мотивації до навчання та створює умови для оптимальної самореалізації [7,с.31-32].

Мета статті. Мета статті полягає у формуванні інформаційної компетентності студентів географічних спеціальностей через набуття ними сукупності спеціальних знань, умінь та навичок. Це дозволить їм ефективно застосовувати засоби геоінформаційних технологій спочатку в навчальній, а згодом і в професійній дослідницькій діяльності.

Виклад основного матеріалу. Вища педагогічна географічна освіта, особливо для майбутніх викладачів географії, відіграє ключову роль у формуванні інформаційної компетентності студентів. Цей процес значно підсилюється завдяки активному використанню геоінформаційних систем. ГІС-технології виступають не просто як інструмент, а як потужний засіб для збагачення навчального процесу. Вони дозволяють: наповнити теоретичні курси актуальними даними; створити ефективні навчальні матеріали; організувати сучасний навчальний процес; творчого мислення; навичок самостійної навчальної діяльності. Отже, використання ГІС у вищій педагогічній географічній освіті є ефективним засобом для формування інформаційної компетентності студентів, розвитку їх творчого мислення та навичок самостійної роботи.

Е. Бондаренко вважає, що геоінформаційна підготовка географів є ключовим елементом сучасної географічної освіти. Його думка підкреслює необхідність не лише теоретичного розуміння геоінформаційних систем, але й практичного застосування цих знань [3,с.16].

Необхідність розвитку геоінформаційних систем була усвідомлена світом ще в середині ХХ ст. Перші ГІС були розроблені в Канаді та США і мали здебільшого інвентаризаційний характер [6]. При цьому вже на перших етапах розвитку геоінформаційних систем було закладено принципи, що зберігають свою актуальність до теперішнього часу.

Здатність ефективно використовувати інформаційні технології, працювати з різноманітними видами інформації, включаючи її пошук, зберігання та обробку, є ключовим аспектом формування інформаційної компетентності. У сучасному світі, де інформація відіграє все більш важливу роль у всіх сферах людської діяльності, набуття навичок роботи з великими обсягами інформації стає необхідним [5,с.829].

Серед усіх педагогічних застосувань новітніх інформаційних технологій особливо варто виділити використання географічних інформаційних систем, оскільки вони є актуальними для географічної освіти та набувають все більшої популярності як у вітчизняній, так і в зарубіжній освітній практиці.

Університетська географічна освіта сприяє формуванню інформаційної компетентності, особливо у студентів-географів, завдяки використанню геоінформаційних систем.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ГІС-технології можуть слугувати інструментом, який, з одного боку, збагачує теоретичні курси новими якісними та кількісними даними, сприяючи створенню демонстраційних матеріалів і електронних посібників для лабораторних робіт, а з іншого – забезпечує організацію навчального процесу із застосуванням сучасних інформаційних технологій.

Географічні інформаційні системи, як один із видів картографічних засобів навчання, сприймаються як багатофункціональний і комплексний інструмент освітнього процесу.

У навчальному процесі ГІС виконує такі функції:

Функція наочності. У сучасній методиці виокремлюють дві основні форми пізнання: чуттєву, що базується на відчуттях, сприйнятті та уявленні, і логічну, засновану на абстрактному мисленні. Ці форми тісно взаємопов'язані та не існують ізольовано. Наочність розширює спектр географічних уявлень студентів, робить навчання доступнішим, сприяє розвитку спостережливості, мислення та пізнавальних здібностей, а також забезпечує глибше та міцніше засвоєння навчального матеріалу. Реалізація дидактичного принципу наочності в навчанні географії потребує систематичної роботи із засобами навчання, зокрема використання ГІС [6].

Виховна функція. Робота з ГІС відзначається високою виразністю та емоційністю, що дозволяє ефективно впливати на почуття студентів. Включаючи в навчально-виховний процес студентів різноманітні завдання з роботи з ГІС, викладач у процесі семінарів може вирішувати завдання як екологічного, так і географічного характеру різної складності. Однією з важливих задач усього комплексу робіт з ГІС, що є одним з елементів сучасного політехнічного навчання, є графічна підготовка. Зміст шкільної географії поряд зі знаннями має включати вміння і навички, стимулювати творчу діяльність школярів. Підвищуючи роль емоційного впливу на учнів і включення їх в оціночну діяльність [6].

Розвивальна функція. Систематичне та цілеспрямоване використання ГІС сприяє інтелектуальному розвитку студентів. Реалізація розвивальної функції передбачає активну взаємодію з цими технологіями та поступове ускладнення завдань. Розумовий розвиток студентів у процесі роботи з ГІС включає кілька етапів: на початковому – формування інтересу до об'єкта або явища, що вивчається; далі – навчання методам спостереження, аналізу, синтезу та формулювання висновків. На цьому етапі студенти працюють за зразком, переважно в малих групах під час семінарських занять. Лише після оволодіння основними прийомами роботи з ГІС можливий перехід до наступного рівня – самостійного та творчого розв'язання завдань, що реалізується у процесі підготовки курсових і дипломних проєктів [6].

Інформаційна функція. Ця функція здійснюється через систематичну роботу з ГІС, які, як і будь-який засіб навчання, несуть значне змістове та інформаційне навантаження. Залежно від особливостей організації семінарсь-

ких занять, робота з ГІС може виступати як самостійна або практична діяльність, вправа чи форма домашнього завдання. Усі ці підходи спрямовані на досягнення спільної мети – формування у студентів просторових уявлень і розуміння розміщення природних і соціально-економічних об'єктів і явищ [6].

За орієнтацією навчального призначення ГІС виокремлюють такі види ГІС:

– проблемно-орієнтовані ГІС (розв’язання певної навчальної проблеми, що потребує її вивчення та (або) розв'язання);

– об’єктно-орієнтовані ГІС (здійснення деякої діяльності з об'єктним середовищем (наприклад, із системою підготовки текстів, інформаційно-пошуковою системою, базою даних);

– предметно-орієнтовані ГІС (здійснення діяльності в деякому предметному середовищі (в ідеалі – з вбудованими елементами технології навчання) [8].

Вимоги, що висуваються до сучасного студента-географа, мають необхідну якість – високий рівень інформаційної культури. Розвинений інтелект, уміння грамотно працювати з будь-якою інформацією – це одні з основних характеристик випускника закладів вищої освіти, підготовленого до життя в сучасному суспільстві.

Розвиток інформаційних технологій значно підвищує мотивацію навчання, сприяє активному впровадженню сучасних педагогічних технологій, розвитку інтегрованого підходу, продуктивному навчанню в діяльності, і, в кінцевому рахунку, саморозвитку.

Спочатку мета використання нових інформаційних технологій у навчанні географії зводилася до того, щоб зацікавити студентів, дати їм змогу побачити, що предмет не просто потрібний, він красивий, унікальний у своєму роді.

Нині назріла необхідність активного ознайомлення студентів різних кафедр географічних факультетів з основами геоінформатики та сутністю ГІС-технологій, що зумовлено такими обставинами:

– студентське середовище вкрай чуйне до нових ідей, пов’язаних із впровадженням передових комп’ютерних технологій;

– на географічних факультетах викладають численні предмети географічних дисциплін, нерозривно пов’язані з ідеями та поняттями просторової інформації, що цілком забезпечується засобами ГІС;

– практично у всіх державних класичних університетах, а також у всіх комерційних приватних вишах України в технічному плані існують усі необхідні умови та можливості для впровадження ГІС у навчальний процес (тобто комп’ютеризація та обладнання класів, придбання програмного забезпечення);

– у розвинених західних країнах процес ГІС-освіти на природничих факультетах перебуває на високому рівні – від спеціальних, обов’язкових курсів на факультетах географії до широкого використання ГІС-програм у

різноманітних навчальних дисциплінах для екологів і природоохоронних спеціальностей;

– в Україні початок даному процесу покладено в 90-ті роки минулого століття і в даний час знаходиться в стадії активного розвитку.

Використання ГІС у лекційному матеріалі, матеріалів з Інтернету дає змогу студентам-географам на сучасному рівні, з використанням карт, космічних знімків, фотографій, схем і графіків вивчати геопросторово прив'язаний матеріал набагато ефективніше. Тому процес засвоєння нових знань з використанням ГІС під час проєктування та роботи з географічними інформаційними системами проходить у студентів-географів інтенсивніше й ефективніше.

Географічні інформаційні системи дозволяють здійснювати збір, зберігання, аналіз і картографування будь-яких даних про об’єкти та явища на основі їхнього просторового розташування. Ця сучасна комп’ютерна технологія забезпечує інтеграцію баз даних із можливістю їх запиту, статистичного аналізу та використання потужних засобів візуалізації. Отримані результати, вибірки та аналітичні розрахунки подаються у наочній картографічній формі, що робить їх легкими для сприйняття [10].

Ці характеристики роблять ГІС унікальною серед інших інформаційних систем, надаючи особливі можливості для її використання в різних навчальних завданнях. Вона сприяє аналізу та прогнозуванню природних явищ і подій, допомагає визначати ключові фактори та причини, оцінювати потенційні наслідки, а також планувати як стратегічні рішення, так і поточні дії.

Використання ГІС на семінарах і в лекційному курсі дає змогу викладачеві проводити інтегровані заняття, використовуючи інформацію не тільки поточного предмета (скажімо, гідрологія), а й суміжних дисциплін (наприклад, знання й дані з галузі ґрунтознавства, геоморфології, кліматології, математичні розрахунки, статистику тощо), що дає змогу зацікавити вивченням саме цього предмета студентів інших кафедр і спеціалізацій, які, зазвичай, захоплені глибшим вивченням своєї спеціальності й ставляться до інших предметів досить формально, а не формально, акуратно.

Сучасні реалії вимагають, щоб географічна освіта була зосереджена на формуванні навичок впевненого використання «мови» географічних карт, статистичних даних і сучасних геоінформаційних технологій. Вони забезпечують ефективний пошук, аналіз, моделювання та візуалізацію актуальної географічної інформації на даному етапі розвитку науки та суспільства. Формування інформаційної компетентності студентів-географів засобами ГІС – це важливе завдання з огляду на зростаючу роль геоінформаційних технологій у сучасному світі.

У Мелітопольському державному педагогічному університеті імені Богдана Хмельницького на кафедрі географії та туризму накопичено значний досвід використання геоінформаційних технологій у навчальному процесі та

науковій роботі студентів спеціальності 014.07 Середня освіта (Географія). Особистий педагогічний досвід викладання та аналіз науково-педагогічної літератури дозволив нам розробити алгоритм формування інформаційної компетентності студентів-географів з використання геоінформаційних технологій

Метою використання ГІС у навчальному процесі є формування у студентів-географів високого рівня інформаційної компетентності для майбутньої ефективної професійної діяльності.

Перед викладачами педагогічних закладів вищої освіти географічних факультетів стоять такі завдання у використанні ГІС-технологій у навчальному процесі: навчити студентів основам ГІС та їхньому застосуванню в географії; розвинути навички роботи з геопросторовими даними, їхнього збирання, оброблення та аналізу; навчити використовувати ГІС для розв'язання географічних завдань і ухвалення рішень; сформувати уміння візуалізації й подання географічної інформації за допомогою ГІС; підготувати студентів до використання ГІС у науково-дослідному й практичному процесі, а саме: навчити їх використовувати географічну інформацію в географічному процесі.

Зміст навчання студентів-географів з використанням геоінформаційних систем передбачає три блоки - теоретичний, практичний і методичний (табл. 1).

Таблиця 1

Зміст навчання студентів географів з використанням геоінформаційних систем

Теоретичний блок	Практичний блок	Методичний блок
Основні поняття та принципи ГІС. Типи геопросторових даних та їхні джерела. Методи аналізу геопросторових даних у ГІС. Застосування ГІС у різних галузях географії. Правові та етичні аспекти використання геопросторових даних.	Робота з ГІС-програмами (наприклад, ArcGIS, QGIS). Створення та редагування геопросторових даних. Аналіз просторових даних (наприклад, накладення шарів, буферизація, просторова статистика). Створення тематичних карт і геоінформаційних проєктів. Використання даних дистанційного зондування в ГІС. Робота з GPS та іншими геодезичними приладами.	Методика застосування ГІС у географічних дослідженнях. Розроблення навчальних і наукових проєктів з використанням ГІС. Оцінка ефективності застосування ГІС у географічній діяльності.

В навчальному процесі можливо використовувати наступні методи та форми з використанням геоінформаційних систем:

1. Лекції – використання презентацій, відеоматеріалів, демонстрація роботи ГІС програм. Особливе значення буде набувати співпраця зі стейкхолдерами, залучаючи провідних спеціалістів з установ та організацій,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

що використовують ГІС в своїй роботі. Лекції дискусії сприятимуть обговоренню різних аспектів використання ГІС.

2. Семінари – аналіз кейсів пов'язаних з використанням ГІС в різних географічних галузях дослідження, вирішення проблемних питань за допомогою ГІС.

3. Практичні заняття – вивчення основних етапів роботи з ГІС програми, формування навиків роботи з геопросторовими даними. В комп'ютерних класах доцільно організовувати роботу в групах над створенням невеликих ГІС проектів. Використання хмарних платформ для можливості працювати не тільки в комп'ютерних класах, але і самостійно.

4. Навчальні практики – збір геопросторових даних з використанням GPS навігаторів, мобільного ГІС додатку при проведенні польових робіт, аналізу просторового розміщення об'єктів на місцевості та складанні карт на підставі зібраного матеріалу в аудиторії.

Даний алгоритм навчального процесу забезпечить підготовку висококваліфікованих фахівців з географії, які набули необхідні компетентності в галузі ГІС.

Як приклад розглянемо деякі напрямки застосування ГІС при викладанні певних освітніх компонентів, що сприяє підвищенню якості освітнього процесу і формуванню професійних компетентностей майбутніх вчителів географії:

1. «Фізична географія материків та океанів» – з використанням ГІС дозволяє проводити аналіз фізико-географічних особливостей материків, складати карти, що відображають зміну берегової лінії, аналіз переміщення тропічних циклонів, вивчати вплив течій на клімат, визначати зони прояву природніх катаклізмів тощо.

2. «Геологія з навчальною практикою» – ГІС дозволяють вивчати геологічну історію регіонів, аналізувати палеогеографічні реконструкції, відслідковувати динаміку геологічних процесів, візуалізувати геологічні дані у вигляді 3D моделей, трьох мірних графічних профілів, що сприяє розумінню складних геологічних процесів та структур, допомагає у проведенні просторового аналізу геологічних даних, виявленні закономірностей та взаємозв'язку між різними геологічними явищами. За допомогою ГІС здобувачі можуть моделювати геологічні процеси, такі як, утворення гірських порід, формування родовищ корисних копалин, зміни рельєфу тощо.

3. «Картографія з основами топографії з навчальною практикою» – використання ГІС в даному курсі надає широкі можливості для підвищення якості навчального процесу і для формування практичних навиків шляхом інтеграції картографічного методу навчання та сучасних цифрових технологій. ГІС дозволяють візуалізувати картографічні дані у 2D та 3D форматах, аналізувати просторові дані та закономірності, проводити розрахунки, складати інтерактивні карти, змінювати масштаб, додавати або видаляти

шари. Все це робить навчальний процес більш наочним, інтерактивним, наближеним до реальних завдань, підвищує мотивацію здобувачів і сприяє формуванню інформаційної компетентності.

Інший важливий напрямок застосування ГІС – це науково-дослідна робота та проектна діяльність студентів-географів. Перший дозволяє використовувати ГІС в наукових лабораторіях, експедиціях, польових дослідженнях, а результати досліджень публікувати в наукових журналах, використовувати на семінарах, практичних заняттях, при написані курсових та кваліфікаційних дипломних робіт. Другий напрямок спрямовано на розробку ГІС проектів в групах або індивідуально, використовуючи різні геопросторові дані з метою вирішення певних практичних завдань, плануванні розвитку території, оцінці екологічного стану, складання туристичних маршрутів.

Реалізація зазначених методів та форм навчання дозволить здобувачам вищої освіти спеціальності географія отримати глибокі знання та практичні навички в галузі ГІС, що сприятиме їх конкурентоспроможності на ринку праці в подальшому.

Важливе місце для організації успішного навчально процесу з використанням ГІС займає технічне забезпечення, а саме: комп'ютерні класи з ГІС програмами; GPS-навігатори та інші геодезичні прилади; доступ до інтернет ресурсів з геопросторовими даними; інтерактивні дошки і проектори.

Наведені приклади використання ГІС в навчальному процесі студентів-географів відповідає ідеології сучасних інформаційних технологій, є важливим засобом створення інформаційно-освітнього середовища і розширює можливості навчального процесу. З'являється можливість істотно розширити можливості традиційних форм навчання, розвивати нові ефективні форми навчання та сформувати інформаційну компетентність студентів-географів.

Висновки.

1. Геоінформаційні системи відіграють важливу роль у формуванні інформаційної компетентності студентів-географів, забезпечуючи доступ до актуальних просторових даних та їх аналізу.
2. Використання ГІС у навчальному процесі сприяє розвитку аналітичного мислення, творчого підходу до вирішення географічних завдань та самостійної навчальної діяльності студентів.
3. Інтеграція ГІС у географічну освіту дозволяє підвищити ефективність викладання дисциплін, пов'язаних із просторовим аналізом, картографією та екологічними дослідженнями.
4. Досвід впровадження ГІС у навчальний процес кафедри географії та туризму Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького свідчить про їхню високу ефективність у підготовці майбутніх викладачів географії.
5. Подальше впровадження ГІС у вищу педагогічну географічну освіту потребує вдосконалення методичних підходів, технічного забезпечення та активного використання міждисциплінарних зв'язків у навчальному процесі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Література:

1. Бабійчук С. М. Дидактичні умови застосування геоінформаційних систем у дослідницькій діяльності старшокласників: автореф. … дис. канд. пед. наук : 13.00.09. Київ, 2015. 20 с.
2. Бережний В. А., Костріков С.В., Сегіда К.Ю. ГІС: перспективи університетського навчального процесу в річищі інформатизації географічної освіти. *Проблеми сучасної освіти* : збірник науково-метод. праць. Вип. 4. Харків, 2013. С. 45-54.
3. Бондаренко Е. Л. Стан, проблеми та перспективи геоінформаційної підготовки студентів географічних спеціальностей. *Геоінформаційні технології у територіальному управлінні :* матеріали ІІІ міжнар. наук.-практ. конф. 14-16 верес. 2016 р. Одеса : ОРІДУ НАДУ, 2016.С. 15-17.
4. Зав'ялова Т.В., Донченко Л.М. Геоінформаційні системи як засіб формування інформаційної компетентності студентів-географів під час вивчення фахових дисциплін. *Третя Міжнародна науково-практична конференція «Екологічні проблеми навколишнього середовища та раціонального природокористування в контексті сталого розвитку*» : збірник матеріалів (22-23 жовтня 2020, м. Херсон, Україна). Херсон : «ОЛДІ-ПЛЮС», 2020. С.828-830.
5. Король О. М. Впровадження ІТ та ГІС технологій у процес підготовки студентів географічних спеціальностей (на засадах диференційованого підходу): Монографія. Суми: СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2023. 160 с.
6. Лаврик О.Д. Геоінформаційні технології в географії : навчальний посібник. Умань : ФОП Жовтий О. О., 2014. 120 с.
7. Макаревич І.М. Теоретичний огляд методологічних підходів до формування інформаційної компетентності майбутніх учителів географії. *Вісник Глухівського нац. пед. ун-ту імені Олександра Довженка. Сер.: Педагогічні науки*. Глухів: Вид-во Глухівського нац. пед. у-ту ім. О. Довженка, 2016. Вип. 31. С. 27-34.
8. Підготовка сучасного вчителя: інформаційно-технологічне забезпечення : монографія / За ред. О. І. Огієнко. Кіровоград : Імекс-ЛТД, 2013. 224 с.
9. Попович Н.В, Сінна О.І., Пересадько В.А. Картографічна та геоінформаційна компетентності майбутніх географів: зарубіжний досвід і вітчизняні реалії. *Проблеми сучасної освіти*. 2020. № 11. С. 49-58.
10. Самойленко В.М. Основи геоінформаційних систем. Методологія: навч. посіб. К.: Ніка-Центр, 2003. 276 с.
11. Сисоєва С. О., Баловсяк Н. В. Інформаційна компетентність фахівців: теорія та практика формування : навчально-методичний посібник. Чернівці: Технодрук, 2006. 208 с.
12. Zwartjes L. The need for a learning line for spatial thinking using GIS in education. *Innovative learning geography in Europe: new challenges for the 21st century.* Newcastle upon Tyne, UK, 2014. pp. 39-63.

References:

1. Babiichuk, S. M. (2015). Dydaktychni umovy zastosuvannia heoinformatsiinykh system u doslidnytskii diialnosti starshoklasnykiv [Didactic conditions for the use of geographic information systems in the research activities of high school students] *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
2. Berezhnyi, V. A., Kostrikov S.V. & Sehida K.Iu. (2013). HIS: perspektyvy universytetskoho navchalnoho protsesu v ichyshchi informatyzatsii heohrafichnoi osvity [GIS: Prospects for the University Educational Process in the Context of Informatisation of Geographical Education]. *Problemy suchasnoi osvity – Problems of modern education*, *4*, 45-54 [in Ukrainian].
3. Bondarenko, E. L. (2016). Stan, problemy ta perspektyvy heoinformatsiinoi pidhotovky studentiv heohrafichnykh spetsialnostei [Status, problems and prospects of geoinformation training of students of geographical specialities]. *Heoinformatsiini tekhnolohii u terytorialnomu upravlinni - III international scientific and practical conf. «Geographic Information Technologies in Territorial Management*». (p.15-17).. Odesa : ORIDU NADU [in Ukrainian].

4. Zavialova, T.V. & Donchenko, L.M.(2020). Heoinformatsiini systemy yak zasib formuvannia informatsiinoi kompetentnosti studentiv-heohrafiv pid chas vyvchennia fakhovykh dystsyplin [Geographic Information Systems as a Means of Forming the Information Competence of Geography Students in the Study of Specialised Disciplines]. *«Ekolohichni problemy navkolyshnoho seredovyshcha ta ratsionalnoho pryrodokorystuvannia v konteksti staloho rozvytku» - Third International Scientific and Practical Conference zbirnyk materialiv «Ecological problems of the environment and rational nature management in the context of sustainable development»* (p.828-830). Kherson : «OLDI-PLIuS» [in Ukrainian].

5. Korol, O. M. (2023). *Vprovadzhennia IT ta HIS tekhnolohii u protses pidhotovky studentiv heohrafichnykh spetsialnostei (na zasadakh dyferentsiiovanoho pidkhodu) [Implementation of IT and GIS technologies in the process of training students of geographical specialities (based on a differentiated approach)]:* Sumy : SumSPU afte A. S. Makarenko [in Ukrainian].

6. Lavryk, O.D. (2014). *Heoinformatsiini tekhnolohii v heohrafii [Geographic information technologies in geography]: navchalnyi posibnyk.* Uman: FOP Zhovtyi O. O. [in Ukrainian].

7. Makarevych, I.M. (2016). Teoretychnyi ohliad metodolohichnykh pidkhodiv do formuvannia informatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv heohrafii [A Theoretical Review of Methodological Approaches to the Formation of Future Geography Teachers' Information Competence]. *Visnyk Hlukhivskoho nats. ped. un-tu imeni Oleksandra Dovzhenka. Ser.: Pedahohichni nauky – Bulletin of Hlukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenko. Ser: Pedagogical sciences, 31*, 27-34 [in Ukrainian].

8. Ohiienko, O.I. (Eds.). (2013). *Pidhotovka suchasnoho vchytelia: informatsiino-tekhnolohichne zabezpechennia [Preparing a modern teacher: information technology support]* : monohrafiia. Kirovohrad : Imeks-LTD [in Ukrainian].

9. Popovych, N.V, Sinna, O.I. & Peresadko, V.A. (2020). Kartohrafichna ta heoinformatsiina kompetentnosti maibutnikh heohrafiv: zarubizhnyi dosvid i vitchyzniani realii [Cartographic and geoinformation competence of future geographers: foreign experience and national realities]. *Problemy suchasnoi osvity – Problems of modern education, 11*, 49-58 [in Ukrainian].

10. Samoilenko, V.M. (2003). *Osnovy heoinformatsiinykh system. Metodolohiia [Fundamentals of geographic information systems. Methodology]*. Kyiv: Nika-Tsentr [in Ukrainian].

11. Sysoieva, S. O. &Balovsiak, N. V. (20206). *Informatsiina kompetentnist fakhivtsiv: teoriia ta praktyka formuvannia [Information competence of specialists: theory and practice of formation]* Chernivtsi: Tekhnodruk [in Ukrainian].

12. Zwartjes. L. (2014). The need for a learning line for spatial thinking using GIS in education. *Innovative learning geography in Europe: new challenges for the 21st century*. Newcastle upon Tyne, UK, 2014. pp. 39-63. [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 796.015.134/.136:796.342-055]:159.953-043.86](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-392-402

Грітченко Анатолій Григорович доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри професійної освіти та технологій за профілями, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (093) 756-74-88, https//orcid.org/0000-0002-7814-2565.

Чорнобаб Іван Федорович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичного виховання і психолого-педагогічних дисциплін, Уманський національний університет садівництва, Голова Федерації настільного тенісу Черкаської області, м. Умань, тел.: (067) 288-69-22, https//orcid.org/ 0009-0006-6459-5105

РОЗВИТОК КОГНІТИВНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ТЕНІСИСТІВ У ПРОЦЕСІ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВКИ

Анотація. У статті досліджено особливості розвитку когнітивних здібностей тенісистів у процесі техніко-тактичної підготовки у настільному тенісі. Визначено ключові когнітивні процеси, що безпосередньо впливають на ефективність гри, зокрема увагу, оперативну пам’ять, швидкість прийняття рішень та просторове мислення. Висвітлено важливість когнітивних навичок для успішної гри, оскільки настільний теніс є динамічним видом спорту, що вимагає миттєвої реакції, стратегічного аналізу та прогнозування дій суперника у режимі реального часу. Проаналізовано сучасні підходи до покращення когнітивних здібностей у настільному тенісі, серед яких використання ігрових вправ, що відтворюють змагальні ситуації, відеоаналіз для вдосконалення тактичного мислення, ментальні тренування з акцентом на візуалізацію тактичних дій та спеціалізовані когнітивні вправи для розвитку швидкості обробки інформації. Окрему увагу приділено методикам, які допомагають гравцям підвищити концентрацію та точність рухових реакцій, що є важливими чинниками для успішного виступу на змаганнях. Доведено, що системне застосування зазначених методів сприяє покращенню стратегічного мислення, оперативного реагування та загальної ефективності спортсмена під час гри. Запропоновані методики можуть бути корисними для тренерів та спортсменів різного рівня підготовки. Перспективи подальших наукових розробок у цій сфері включають: використання сучасних технологій (VR-тренажери, штучний інтелект, нейросенсорні платформи) для покращення когнітивних здібностей спортсменів; дослідження впливу нейропсихологічних тренувань на продуктивність гравців у реальних змагальних умовах; розробка персоналізованих програм когнітивного тренування на основі аналізу ігрового стилю спортсмена тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: когнітивні здібності, настільний теніс, техніко-тактична підготовка, увага, пам’ять, прийняття рішень, просторове мислення.

Hrytschenko Anatolii Hryhorovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of Vocational Education and Profile Technology Chair, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (093) 756-74-88, https//orcid.org/ 0000-0002- 7814-2565

Chornobab Ivan Fedorovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Education and Psychological-Pedagogical Disciplines, Uman National University of Horticulture, Head of the Table Tennis Federation of Cherkasy Region, Uman, tel.: (067) 288-69-22, https//orcid.org/ 0009-0006-6459-5105

DEVELOPMENT OF COGNITIVE ABILITIES OF TENNIS PLAYERS IN THE PROCESS OF TECHNICAL AND TACTICAL TRAINING

Abstract. The article explores the peculiarities of developing cognitive abilities in tennis players during technical and tactical training in table tennis. The key cognitive processes that directly affect game efficiency, including attention, working memory, decision-making speed, and spatial thinking, have been identified. The significance of cognitive skills for successful gameplay is highlighted, as table tennis is a dynamic sport that requires instant reaction, strategic analysis, and real-time anticipation of the opponent's actions. The study analyzes modern approaches to enhancing cognitive abilities in table tennis, such as using game-based exercises that replicate competitive situations, video analysis for improving tactical thinking, mental training with an emphasis on visualizing tactical actions, and specialized cognitive exercises for developing information processing speed. Special attention is given to methods that help players improve concentration and the accuracy of motor responses, which are critical factors for successful competition performance. It has been proven that the systematic application of these methods contributes to the improvement of strategic thinking, rapid response, and overall player effectiveness during the game. The proposed methodologies can be useful for coaches and athletes of various skill levels. Prospects for further scientific developments in this field include the use of modern technologies (VR simulators, artificial intelligence, neuro-sensory platforms) to enhance athletes' cognitive abilities; research on the impact of neuropsychological training on players' performance in real competitive conditions; the development of personalized cognitive training programs based on the analysis of an athlete's playing style, and more.

Keywords: cognitive abilities, table tennis, technical and tactical training, attention, memory, decision-making, spatial thinking.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Сучасний настільний теніс вимагає від спортсменів не лише високих фізичних кондицій, а й розвинених когнітивних здібностей, що забезпечують ефективність техніко-тактичних дій. Висока швидкість гри, необхідність аналізу суперника та прийняття рішень у стислі часові рамки потребують спеціальної підготовки. Саме тому питання розвитку когнітивних здібностей у тенісистів є актуальним і потребує ґрунтовного дослідження.

У настільному тенісі спортсмен має миттєво реагувати на зміну ситуації під час гри, розпізнавати тактичні задуми суперника, адаптувати власну стратегію і прогнозувати подальші дії. Швидкість м'яча у професійних поєдинках може перевищувати 100 км/год, що значно скорочує час на прийняття рішення. Це вимагає від тенісистів високого рівня розвиненості когнітивних процесів, таких як увага, оперативна пам’ять, швидкість обробки інформації та стратегічне мислення.

Ще однією особливістю настільного тенісу є необхідність одночасного контролю декількох чинників: позиції суперника, напрямку польоту м’яча, власного розташування, обраної тактики тощо. Недостатній рівень розвитку когнітивних здібностей може призвести до помилок у прийнятті рішень, що впливає на кінцевий результат матчу.

Таким чином, актуальність дослідження когнітивного розвитку тенісистів пояснюється необхідністю вдосконалення тренувальних методик, які б сприяли не лише фізичному, а й ментальному вдосконаленню спортсменів. Оптимізація тренувального процесу через впровадження спеціалізованих когнітивних вправ дозволить підвищити рівень гри та конкурентоспроможність спортсменів на міжнародній арені.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У наукових роботах останніх років представлено різні аспекти підготовки гравців у настільний теніс. Так, удосконаленню спортивної майстерності у настільний теніс на підготовчому етапі присвятили дослідження Р. Стасюк, Ю. Остапенко, А. Бурла, А. Сірик, К. Самокиш [1]. Сучасні технології в спортивній підготовці гравців у теніс схарактеризовані О. Бакановою[2].

Проблемами взаємозв’язку психофізіологічних показників та технічної підготовленості у спортсменів з настільного тенісу на етапі попередньої базової підготовки займалися Я. Асєєва та О. Шевченко [3]. Ефективність особистісного підходу до технічної підготовки спортсменів з тенісу настільного досліджували О. Шалар, Є. Стрикаленко, В. Гузар, Р. Андрєєва [4].

Взаємозв’язок технічної підготовленості та психофізіологічних реакцій у тенісисток став предметом дослідження О. Шевченка [5], психологічна підготовка гравців в індивідуальних спортивних іграх – Л. Рядової [6]. Розвиток координаційних здібностей у спортсменів, що займаються настільним тенісом розкрито у наукових роботах Р. Файчака, С. Попеля, І. Файчака [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Проте, незважаючи на значну кількість наукових праць з даної тематики, така актуальна проблема як розвиток когнітивних здібностей тенісистів у процесі техніко-тактичної підготовки залишається поза увагою дослідників.

Метою статті є дослідження ефективних методів розвитку когнітивних здібностей у тенісистів у процесі техніко-тактичної підготовки, а також визначення їх впливу на результативність гри.

Виклад основного матеріалу. Техніко-тактична підготовка в настільному тенісі виступає важливим компонентом, який визначає рівень готовності спортсмена до змагань і його здатністю ефективно виконувати різноманітні дії в умовах конкретних ігрових ситуацій. До її основних завдань вчені відносять «розвиток рухових здібностей, вдосконалення дій у атаці, захисних і контр атакуючих дій, опрацювання комбінацій у різних ігрових ситуаціях, одержання спеціальних тактичних знань, що пов‘язані з власними індивідуальними діями та діями суперника у різних фазах зустрічі, формування психологічного та морального стану тенісиста, свідомого ставлення до навчально-тренувального процесу» [1, С.117].

На нашу думку, у процесі техніко-тактичної підготовки тенісистів, крім перелічених якостей, особливу увагу необхідно звертати і на розвиток їх когнітивних здібностей, оскільки гра в теніс вимагає високого рівня концентрації, швидкого прийняття рішень, тактичного мислення і когнітивні здібності відіграють ключову роль у спортивній діяльності тенісистів. Вони охоплюють комплекс психічних процесів, які забезпечують ефективність прийняття рішень, адаптацію до динамічних умов гри та реалізацію техніко-тактичних дій.

Основними когнітивними здібностями гравців у настільний теніс є:

1. Концентрація та увага:

- Уміння фокусуватися на ключових моментах гри (здатність спортсмена концентрувати увагу на найбільш важливих епізодах матчу, які можуть вплинути на його результат. Це може включати вирішальні розіграші, моменти, коли суперник демонструє слабкість, або ситуації, що вимагають точного виконання технічних і тактичних дій. Вміння не відволікатися на другорядні фактори й підтримувати концентрацію у важливих моментах допомагає тенісисту ухвалювати правильні рішення та діяти впевнено).
- Розвиток стійкості уваги під час тривалих розіграшів (здатність тенісиста зберігати високу концентрацію протягом усього розіграшу, навіть якщо він триває довго. Це включає вміння не втрачати фокус через втому, стрес або зовнішні фактори. Гравець повинен постійно аналізувати дії суперника, контролювати свої удари та приймати правильні тактичні рішення, не допускаючи помилок через втрату уваги.

2. Швидкість прийняття рішень:

- Аналіз і прогнозування дій суперника (здатність тенісиста оцінювати стиль гри, поведінку та тактичні прийоми опонента, щоб передбачати його наступні кроки. Це включає вивчення патернів ударів, реакцій на певні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ситуації, вибірковості ударів під час гри. Завдяки такому аналізу гравець може передбачати, куди суперник відправить м'яч, які удари найчастіше він використовує в певних ситуаціях, і відповідно коригувати власну тактику, щоб отримати перевагу в розіграші).

- Реакція на зміну тактичної ситуації (здатність тенісиста швидко адаптувати свою гру до нових умов поєдинку. Це включає перебудову тактики в залежності від змін у грі суперника, особливостей покриття ігрового стола, фізичного стану та інших факторів. Наприклад, якщо опонент починає грати агресивніше або змінює темп, гравець повинен оперативно реагувати – змінювати глибину ударів, темп гри, використовувати інші тактичні прийоми, щоб зберігати контроль над матчем).

3. Просторове сприйняття:

- Оцінка положення м'яча, суперника та власної позиції за тенісним столом (здатність гравця орієнтуватися у просторі під час гри, розуміти, де знаходиться м'яч, в якій позиції перебуває суперник, а також правильно розташовувати себе щодо столу. Це допомагає вибирати оптимальні удари, контролювати ситуацію і приймати правильні тактичні рішення. Наприклад, якщо суперник опинився далеко від центру, можна використати удар у протилежний кут, щоб створити йому максимальні труднощі. Використання оптимальних траєкторій ударів).

4. Антиципація (передбачення подій):

- Уміння прогнозувати напрямок і силу удару суперника (здатність тенісиста заздалегідь передбачати, куди і з якою швидкістю полетить м'яч після удару опонента. Це базується на спостереженні за рухами суперника, положенням його ракетки, кутом замаху та силою удару. Таке передбачення дозволяє гравцеві швидше реагувати, займати правильну позицію і готувати ефективну відповідь, що дає йому тактичну перевагу у грі).

- Використання досвіду для передбачення можливих комбінацій (застосування накопичених знань і спостережень для прогнозування дій суперника під час гри. Досвідчений тенісист розпізнає типові тактичні схеми, які використовуються у подібних ситуаціях, і може заздалегідь підготувати відповідні контрдії. Наприклад, якщо опонент часто використовує комбінацію сильного топспіну по діагоналі, а потім різаної подачі в центр, гравець, який знає цю тактику, буде готовий до таких дій і зможе ефективно їх нейтралізувати).

5. Стратегічне мислення:

- Планування та реалізація тактичних схем (розробка і застосування продуманих комбінацій ударів для досягнення переваги у грі. Це включає вибір правильної подачі, продумування наступних ходів, використання зміни темпу, ефекту обертання та напрямку м’яча для контролю над розіграшом. Гравець аналізує стиль суперника, визначає його слабкі місця та будує тактику, яка дозволяє ефективно атакувати або захищатися).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- Адаптація до стилю гри суперника (здатність гравця змінювати свою тактику в залежності від особливостей гри опонента. Це включає розпізнавання його сильних і слабких сторін, аналіз переваг у стилі (атакуючий, захисний, комбінований) та внесення коректив у власну гру. Наприклад, проти атакуючого гравця можна використовувати більше контратаки та обертові удари, тоді як проти захисного суперника – зміну темпу й різкі скорочення гри, щоб вибити його з ритму.

У тенісному клубі «Тайфун», який функціонує на базі Уманського національного університету садівництва нами використовуються такі методи розвитку когнітивних здібностей тенісистів як: візуалізацію та ментальні тренування; вправи на покращення реакції та уваги; аналіз ігор та ситуаційні завдання; ігри на розвиток антиципації; роботу з тренером і командний аналіз. Розглянемо детально кожний з цих методів.

Візуалізація та ментальні тренування є ефективним методом розвитку когнітивних здібностей тенісистів шляхом створення уявних образів техніко-тактичних дій без фізичного виконання рухів. Даний метод базується на нейропсихологічному механізмі, згідно з яким уявлення рухів активує ті ж нейронні мережі, що й їхнє реальне виконання.

Основними компонентами цього методу є: когнітивна візуалізація (гравець уявляє ситуації гри, свої дії, удари, тактичні ходи та реакцію суперника, що сприяє покращенню сприйняття і прогнозування ігрових моментів); кінестетична візуалізація (спортсмен концентрується на внутрішніх відчуттях, пов’язаних з виконанням певного удару або переміщенням, що сприяє вдосконаленню координації та моторного контролю); ментальне програвання партії (спортсмен подумки моделює реальні ігрові ситуації, що дозволяє йому розвивати швидкість прийняття рішень та адаптивність до змінних умов гри); фокусування та релаксація (застосування методів концентрації уваги та контролю емоцій для підвищення стійкості до стресу під час змагальної діяльності). Цей метод є особливо важливим для настільного тенісу, де швидкість реакції та здатність миттєво оцінювати ситуацію мають вирішальне значення для успіху.

Метод вправ на покращення реакції та уваги спрямований на розвиток швидкості прийняття рішень, концентрації уваги, периферичного зору та здатності оперативно реагувати на зміну ігрової ситуації. Висока швидкість гри у настільному тенісі вимагає від спортсменів миттєвої реакції та здатності одночасно стежити за м'ячем, суперником і власними діями.

Метод включає два основні напрями: вправи, що потребують швидкого прийняття рішень та використання спеціальних тренажерів для розвитку периферичного зору.

Вправи на швидке прийняття рішень тренують здатність гравця миттєво оцінювати ситуацію та обирати оптимальні техніко-тактичні рішення. У процесі техніко-тактичної підготовки тенісистів тренер використовує:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

«реактивний теніс» – навмисну зміну швидкості, напрямку і темпу подач, змушуючи гравця адаптуватися та приймати рішення; світлові або звукові сигнали (наприклад, тренер вигукує «форхенд», «бекхенд» або вмикається світловий індикатор), що вимагає миттєвої реакції та виконання відповідного удару; гру в «невідомі умови» – зміну правил або введення певних обмежень (наприклад, дозволяється грати тільки в один бік або забороняється використовувати певний удар), що змушує спортсмена швидко адаптувати свою стратегію.

Використання спеціальних тренажерів для розвитку периферичного зору допомагає спортсмену сприймати гру в ширшому контексті: стежити за рухами суперника, відстежувати позицію м'яча та прогнозувати наступні дії. Наприклад, тренування з окулярами-обмежувачами зору які блокують центральний зір, змушуючи спортсмена активніше використовувати периферичний зір. При роботі з реакційними LED-панелями гравець повинен швидко реагувати на випадкові спалахи світла, що сприяє покращенню зорової чутливості та швидкості реакції. Також, тренер може подавати м'ячі різних кольорів, а гравець повинен виконувати певний удар залежно від кольору (наприклад, червоний – топспін, синій – блок). Цей метод допомагає настільним тенісистам розвивати здатність до швидкої адаптації, що є критично важливим для ефективної гри на високому рівні.

На розвиток стратегічного мислення, тактичного аналізу та передбачення ігрових ситуацій спрямований *метод аналізу ігор та ситуаційних завдань.* Він базується на аналізі реальних ігор та імітації специфічних ситуацій, що дозволяє спортсменам покращити прийняття рішень та ефективність виконання техніко-тактичних дій у грі.

Метод включає два основні напрями: перегляд відеозаписів матчів із подальшим аналізом тактичних дій та виконання вправ, що імітують реальні ігрові ситуації.

Перегляд власних або професійних матчів допомагає спортсменам краще розуміти тактику гри, виявляти свої помилки та аналізувати стиль суперника. Переглядаючи власні матчі тенісист визначає свої сильні та слабкі сторони: чи правильно вибирає тактичні рішення у складних ситуаціях, наскільки ефективно застосовує комбінації ударів, які помилки повторюються найчастіше. Аналіз гри суперників дає можливість спортсмену вивчити стиль гри майбутніх суперників дозволяє розробити ефективну стратегію. Наприклад: якщо суперник має слабкий бекхенд, можна цілеспрямовано атакувати цю сторону, якщо він часто використовує топспін, слід готуватися до гри на контратаках. Використання спеціальних програм для тактичного аналізу дозволяє тенісисту детально аналізувати рухи, удари та тактичні комбінації.

Відпрацьовувати тактичні дії в умовах, максимально наближених до реальної гри допомагає спортсменам *виконання вправ, що імітують реальні ігрові ситуації.* Тут можна запропонувати: гру за сценаріями, де тренер

моделює конкретні ситуації (наприклад, гравець поступається у рахунку 8:10 або веде 10:8) і спортсмен повинен знайти оптимальні рішення для перемоги; тренування проти різних стилів гри – гравець по черзі грає проти атакуючого, оборонного суперника або спаринг-партнера, що імітує конкретного суперника; завдання «одним ударом» – спортсмен повинен виграти очко певним ударом (наприклад, лише топспіном або контратакою); швидкі зміни завдань – тренер раптово змінює умови гри (наприклад, змушує грати тільки в одну зону або використовувати певний удар), що тренує адаптацію та швидке прийняття рішень. Застосування цих вправ дозволяє гравцям розвивати тактичне мислення, покращувати навички аналізу гри та адаптуватися до змінних умов змагань.

Антиципація – це здатність спортсмена передбачати дії суперника ще до їх виконання на основі аналізу рухів, позиції тіла, швидкості та напрямку м’яча. Розвиток цієї навички дозволяє настільним тенісистам швидше реагувати на атаки суперника та краще вибудовувати власну гру.

Метод включає два основні напрями: виконання вправ, що передбачають читання рухів суперника та тренування зі зміненими умовами (наприклад, обмежена кількість ударів).

Виконання вправ, що передбачають читання рухів суперника спрямоване на розвиток здатності розпізнавати сигнали, які передують удару суперника, та приймати рішення ще до моменту контакту м’яча з ракеткою. До таких вправ можна віднести : гру з акцентом на спостереження, де спортсмену забороняється дивитися на м'яч і замість цього потрібно орієнтуватися на рухи суперника (наприклад, нахил корпусу, розмах руки, положення ноги); вправу «стоп-кадр» – тренер зупиняє відеозапис матчу перед моментом удару суперника, і гравець повинен передбачити, куди піде м’яч; тренування з мінімальним часом реакції – тренер подає м’яч різними способами, і гравець повинен швидко визначити, який тип удару варто використати.

Вправи на тренування зі зміненими умовами (обмежена кількість ударів – гравці можуть виконати лише 2-3 удари в розіграші, що змушує їх знаходити найефективніший спосіб завершити атаку; гра з умовами – наприклад, спортсмен може забивати очко тільки після третього удару, що змушує його передбачати та планувати гру наперед; гра на уповільнених або прискорених подачах – тренер чергує дуже повільні та дуже швидкі подачі, що змушує спортсмена уважніше спостерігати за м’ячем і рухами суперника) розвивають здатність спортсмена швидше приймати рішення та прогнозувати подальший розвиток розіграшу. Застосування цього методу допомагає тенісистам покращити тактичне мислення, навчитися передбачати удари суперника та реагувати на них ще до того, як м’яч перейде на їхній бік столу.

Робота з тренером та командний аналіз дозволяють спортсмену отримати об’єктивний зворотний зв’язок щодо своїх техніко-тактичних дій, виявити сильні та слабкі сторони гри, а також розробити індивідуальну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

стратегію для змагань. Поєднання зовнішньої оцінки та саморефлексії допомагає тенісисту глибше зрозуміти власний стиль гри та вдосконалити його.

Метод включає два основні напрями: отримання зворотного зв'язку щодо тактичних дій, розробка індивідуальних стратегій ведення гри.

Зворотний зв'язок від тренера, команди чи навіть самого спортсмена дозволяє скоригувати гру в реальному часі та вдосконалювати її в довгостроковій перспективі. Після гри тренер проводить індивідуальний розбір матчів, аналізує тактичні рішення спортсмена, відзначає помилки, вдале використання комбінацій та можливі покращення. Використовуючи тактичний діалог тренер разом із спортсменом обговорює альтернативні варіанти розвитку гри, моделюючи ситуації, у яких можна було б зіграти краще. При груповому обговоренні – інші гравці команди можуть коментувати гру партнера, пропонуючи свіжий погляд та нові підходи до вирішення тактичних задач.

Розробка персональної тактики дозволяє спортсмену використовувати свої сильні сторони та адаптуватися до різних суперників. Так, підбір оптимального стилю гри, наприклад, гравцю із потужним топспіном може акцентувати увагу на атакувальній грі, тоді як захиснику необхідно зосередитись на контратаках і довгих розіграшах. Тактична підготовка до конкретного суперника дає можливість вивчити особливості гри опонента (його слабких місць, шаблонів поведінки) та формування плану ведення матчу. Розробка сценаріїв для критичних моментів допомагає тренеру підготувати спортсмена до складних ситуацій, наприклад, що робити, якщо рахунок 9:10 або якщо суперник змінює стиль гри. У процесі тренування під спеціальні тактичні завдання – наприклад, відпрацьовується гра проти лівші, захисного гравця або агресивного атакувальника. Застосування цього методу сприяє вдосконаленню тактичного мислення спортсмена, підвищує його гнучкість у грі та дозволяє максимально ефективно використовувати свої сильні сторони.

Дослідження науковців [3-7] доводять, що впровадження методів розвитку когнітивних здібностей тенісистів у процесі техніко-тактичної підготовки має позитивний вплив на результативність гри та на ефективність виступу спортсмена.

Проведені нами емпіричні дослідження дають можливість стверджувати, що гравці, які регулярно використовують когнітивні тренування (наприклад, ментальні вправи, аналіз ігор та відеоаналіз), приймають рішення під час гри на 15–30% швидше, ніж їхні суперники без подібної підготовки. Вправи на розвиток периферичного зору допомагають спортсменам ефективніше відстежувати рухи суперника та швидше реагувати на зміни ігрової ситуації. Тенісисти, які використовують візуалізацію та ментальні тренування, демонструють кращу стабільність ударів та зменшення кількості невимушених помилок. Антиципація дозволяє на 20–40% ефективніше відповідати на удари опонента, що особливо важливо в напружених матчах. Використання

ситуаційних завдань і аналізу матчів сприяє підвищенню тактичної гнучкості. Спортсмени, які регулярно розбирають відеозаписи власних ігор, мають кращу адаптацію до змін у стилі гри суперника. Настільні тенісисти, що тренуються з обмеженою кількістю ударів, краще розуміють механіку гри та змушені застосовувати ефективніші тактичні рішення. Регулярне застосування когнітивних тренувань допомагає спортсменам підтримувати високий рівень концентрації протягом усіх сетів матчу. Гравці, які використовують спеціальні вправи на увагу, демонструють меншу втому та емоційну стабільність у вирішальних розіграшах, що підвищує їхню конкурентоспроможність. Вихованці ТК «Тайфун» є неодноразовими чемпіонами та призерами різного роду спортивних змагань не тільки в межах України, але й за кордоном.

Висновки. Розвиток когнітивних здібностей є важливим фактором успіху у настільному тенісі. Дослідження показують, що успішні гравці мають не лише високу фізичну підготовку та технічні навички, а й добре розвинуте тактичне мислення, швидкість реакції та антиципацію дій суперника. Реалізація запропонованих у статті методів у тренувальному процесі сприяє формуванню комплексного підходу до розвитку настільних тенісистів, де когнітивні навички стають невід'ємною частиною загальної підготовки спортсмена.

Перспективи подальших наукових розробок у цій сфері включають: використання сучасних технологій (VR-тренажери, штучний інтелект, нейросенсорні платформи) для покращення когнітивних здібностей спортсменів; дослідження впливу нейропсихологічних тренувань на продуктивність гравців у реальних змагальних умовах; розробка персоналізованих програм когнітивного тренування на основі аналізу ігрового стилю спортсмена тощо.

Література

1. Вдосконалення спортивної майстерності у настільний теніс на підготовчому етапі/ Стасюк Р. М. та ін. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова.* 2022. Вип. 4 (149). С. 114–117.

2. Баканова О. Ф. Сучасні технології в спортивній підготовці гравців у теніс. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова*. 2024. Вип. 12 (185). С. 22–26.

3. Асєєва Я., Шевченко О. Взаємозв'язок психофізіологічних показників та технічної підготовленості у спортсменів з настільного тенісу на етапі попередньої базової підготовки. *Слобожанський науково-спортивний вісник*: матеріали XIX Міжнародної науково-практичної конференції «Фізична культура, спорт і здоров'я: стан, проблеми та перспективи». Харків : ХДАФК, 2019, № 6К, С. 5–9.

4. Ефективність особистісного підходу до технічної підготовки спортсменів з тенісу настільного / Шалар О. Г та ін. *Спортивні ігри.* 2022. №2 (24). С. 91–101.

5. Шевченко О. О. Взаємозв'язок технічної підготовленості та психофізіологічних реакцій у тенісисток 11-12 років. *Спортивні ігри.* 2024, №1 (31). С. 98–107.

6. Рядова Л. О. Психологічна підготовка гравців в індивідуальних спортивних іграх. *Проблеми і перспективи розвитку спортивних ігор та одноборств у закладах вищої освіти.* 2025. Т.1. С. 164–172.

7. Файчак Р., Попель С., Файчак І. Розвиток координаційних здібностей у спортсменів, що займаються настільним тенісом. М*олода спортивна наука України.* 2013. Т.1. С. 266–269.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

References

1. Stasiuk R. M., Ostapenko Yu. O., Burla A. O., Siryk A. Ie., Samokysh K. O. (2022). Vdoskonalennia sportyvnoi maisternosti u nastilnyi tenis na pidhotovchomu etapi [Improvement of Sports Mastery in Table Tennis at the Preparatory Stage]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova – Scientific Journal of the National Pedagogical Dragomanov University*, 4 (149), 114–117 [in Ukrainian].

2. Bakanova O. F. (2024). Suchasni tekhnolohii v sportyvnii pidhotovtsi hravtsiv u tenis [Modern Technologies in the Sports Training of Tennis Players]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova – Scientific Journal of the Ukrainian State University named after Mykhailo Dragomanov*, 12(185), 22–26 [in Ukrainian].

3. Asieieva Ya., Shevchenko O. (2019). Vzaiemozviazok psykhofiziolohichnykh pokaznykiv ta tekhnichnoi pidhotovlenosti u sportsmeniv z nastilnoho tenisu na etapi poperednoi bazovoi pidhotovky [The Relationship Between Psychophysiological Indicators and Technical Preparedness in Table Tennis Athletes at the Initial Basic Training Stage]. *Slobozhanskyi naukovo-sportyvnyi visnyk: materialy XIX Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Fizychna kultura, sport i zdorovia: stan, problemy ta perspektyvy» – Slobozhansky Scientific and Sports Bulletin: Materials of the XIX International Scientific and Practical Conference "Physical Culture, Sports, and Health: State, Problems, and Prospects"*.(pp. 5–9). Kharkiv: KhDAFK, [in Ukrainian].

4. Shalar O. H., Strykalenko Ye. A., Huzar V. M., Andrieieva R. I. (2022). Efektyvnist osobystisnoho pidkhodu do tekhnichnoi pidhotovky sportsmeniv z tenisu nastilnoho [The Effectiveness of a Personalized Approach to the Technical Training of Table Tennis Athletes]. *Sportyvni ihry – Sports Games*, 2(24), 91–101 [in Ukrainian].

5. Shevchenko O. O. (2024). Vzaiemozviazok tekhnichnoi pidhotovlenosti ta psykho-fiziolohichnykh reaktsii u tenisystok 11-12 rokiv [The Relationship Between Technical Preparedness and Psychophysiological Reactions in Female Tennis Players Aged 11-12]. Sportyvni ihry – Sports Games, 1(31), 98–107 [in Ukrainian].

6. Riadova L. O. (2025). Psykholohichna pidhotovka hravtsiv v indyvidualnykh sportyvnykh ihrakh [Psychological Training of Players in Individual Sports Games]. *Problemy i perspektyvy rozvytku sportyvnykh ihor ta odnoborstv u zakladakh vyshchoi osvity*. – *Problems and Prospects for the Development of Sports Games and Martial Arts in Higher Education Institutions*, 1, 164–172 [in Ukrainian].

7. Faichak R., Popel S., Faichak I. (2013). Rozvytok koordynatsiinykh zdibnostei u sportsmeniv, shcho zaimaiutsia nastilnym tenisom [Development of Coordination Abilities in Athletes Engaged in Table Tennis]. *Moloda sportyvna nauka Ukrainy – Young Sports Science of Ukraine*, 1, 266–269 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 373.2:376.42:37.091.39

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-403-415

Гужанова Тетяна Сергіївна доцент кандидат філологічних наук, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, тел. (0412) 43-14-17, https://orcid.org/0000-0003-2666-8554.

Панченко Єлизавета Сергіївна асистент кафедри теорії та методик дошкільної й інклюзивної освіти, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, тел. (0412) 43-14-17, https://orcid.org/0009-0003-8470-2068.

ФОРМУВАННЯ ДІАЛОГІЧНИХ УМІНЬ У НОРМОТИПОВИХ ТА ДІТЕЙ ІЗ ЗАТРИМКОЮ МОВЛЕННЄВОГО РОЗВИТКУ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗАСОБАМИ СЮЖЕТНО-РОЛЬОВОЇ ГРИ

Анотація. У статті аналізується вплив сюжетно-рольових ігор на формування діалогічних умінь у нормотипових та дітей із затримкою мовленнєвого розвитку старшого дошкільного віку, визначаються умови, які сприятимуть покращенню діалогічних умінь засобами сюжетно-рольової гри. Автори звертають увагу на різноманітність використання сюжетно-рольових ігор та акцентують на тому, що використання даних ігор сприяє не тільки ефективному формуванню діалогічних умінь, а й всебічному розвитку дітей старшого дошкільного віку. Також підкреслюється, що сюжетно-рольова гра позитивно впливає не тільки на нормотипових дітей, а й активно використовується під час корекційної роботи з дітьми, які мають затримку мовленнєвого розвитку. Як відомо, дошкільний вік є сенситивним періодом для розвитку мовлення дитини. Тому вихователю необхідно створити ряд умов для успішного формування діалогічних умінь. Незалежно від того, який рівень розумового розвитку має дитина, вона не зможе вивести діалогічні вміння на потрібний рівень самостійно. Достатній рівень діалогічних умінь є показником високого розумового розвитку дитини, адже у неї наявний великий словниковий запас, дитина вміє граматично правильно будувати речення, у діалозі прослідковується послідовність висловлювань, певна структура. Заміна сюжетно-рольової гри дидактичними, її знецінення може призвести до того, що у дитини гальмуватиметься формування діалогічних умінь, її можливостей вступати в комунікацію з іншими.

В процесі сюжетно-рольових ігор у дітей старшого дошкільного віку розвиваються наступні діалогічні уміння: володіння мовним етикетом (привітання, прощання знайомство, прохання, вибачення, звернення, подяка,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

відмова, згода тощо), побудова складних діалогів, які мають декілька мікротем; використання реплік-стимулів для підтримання діалогу, вміння розпочати, підтримати та закінчити діалог, послідовно, зв'язно будувати його, говорити виразно і в нормальному темпі, доречно використовувати жести, міміку, інтонацію, вміти спілкуватися як у парі, так і з невеликою групою дітей, досягати спільних рішень при обговоренні та знаходити компроміси.

Ключові слова: діалогічні уміння, діти старшого дошкільного віку, діти із затримкою мовленнєвого розвитку, сюжетно-рольова гра.

Guzhanova Tetyana Serhiyivna candidate of philological sciences, associate professor, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, tel.: (042) 43-14-17, https://orcid.org/0000-0003-2666-8554

Panchenko Elizaveta Serhiivna assistant Professor of the Department of Theory and Methods of Preschool and Inclusive Education, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, tel.: (042) 43-14-17, https://orcid.org/0009-0003-8470-2068.

FORMATION OF DIALOGICAL SKILLS IN NORMALLY AND CHILDREN WITH SPEECH DELAY OF ELDERLY PRESCHOOL AGE USING STORY-BASED ROLE-PLAYING

Abstract. The article analyzes the influence of plot-role-playing games on the formation of dialogical skills in normotypical and delayed speech development children of senior preschool age, determines the conditions that will contribute to the improvement of dialogical skills by means of plot-role-playing games. The authors draw attention to the diversity of the use of plot-role-playing games and emphasize that the use of these games contributes not only to the effective formation of dialogical skills, but also to the comprehensive development of children of senior preschool age. It is also emphasized that plot-role-playing games have a positive effect not only on normotypical children, but are also actively used during correctional work with children who have a delay in speech development. As is known, preschool age is a sensitive period for the development of a child's speech. Therefore, the educator needs to create a number of conditions for the successful formation of dialogical skills. Regardless of the level of mental development of the child, he will not be able to bring dialogical skills to the required level on his own. A sufficient level of dialogical skills is an indicator of a child's high mental development, because he has a large vocabulary, the child is able to build sentences grammatically correct, the dialogue follows a sequence of statements, a certain structure. Replacing the plot-role-playing game with didactic ones, its depreciation can lead to the fact that the child will slow down the formation of dialogical skills, his ability to communicate with others.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

In the process of plot-role-playing games, children of senior preschool age develop the following dialogical skills: mastery of speech etiquette (greeting, farewell, acquaintance, request, apology, appeal, gratitude, refusal, consent, etc.), building complex dialogues that have several micro-themes; using cues-stimuli to maintain a dialogue, the ability to start, support and end a dialogue, build it consistently and coherently, speak clearly and at a normal pace, appropriately use gestures, facial expressions, intonation, be able to communicate both in pairs and with a small group of children, reach joint decisions during discussion and find compromises.

Keywords: dialogic skills, older preschool children, children with delayed speech development, story-role play.

Постановка проблеми: Людина — соціальна істота, для якої спілкування є невіддільною частиною життя. Ця потреба виникає ще в немовлячому віці. Якщо дорослі її підтримують, вона зміцнюється, а за відсутності належної уваги — навпаки, послаблюється, що може уповільнити становлення дитини. Хоча здатність до мовлення закладена природою, прагнення до взаємодії формується поступово і потребує стимулювання.

Формування діалогічних умінь дітей дошкільного віку посідає важливе місце під час навчання та виховання як в дитячому садку, так і вдома. Мовленнєві навички наявні у всіх видах діяльності, в які включена дитина. Від того, наскільки дитина володіє навичками діалогу також залежить соціалізація та адаптація як до суспільства загалом, так і до школи, в яку старший дошкільник потрапить відразу після закінчення закладу дошкільної освіти. За допомогою зв'язного діалогічного мовлення у дітей розвиваються такі особистісні якості як комунікабельність, впевненість у собі, креативність та основні психічні процеси: мислення, уява, увага. Через спілкування розпочинається психічний розвиток дитини. Тому для того, щоб дитина комфортно почувала себе у сучасному суспільстві, їй необхідно опанувати таки діалогічні уміння як взаємодія з іншими дітьми та дорослими, вміння розпочати, підтримати та закінчити діалог, користуватися формулами мовного етикету (вітання, знайомство, прохання, прощання, вибачення та інші), логічно та зв'язно висловлюватися, доречно використовувати жести та міміку, структурно та інтонаційно оформлювати діалог.

На нашу думку, на даному етапі розвитку суспільства у дитячому садку приділяють недостатню увагу саме розвитку мовлення дошкільника. У практиці педагогів ЗДО переважають методи, які мають більш навчальну мету (бесіди, розмови), але насправді потрібно зосередитися на провідній діяльності дошкільного віку — ігровій, адже граючись дитина може засвоїти необхідні навички набагато краще і швидше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вагоме значення в розробленні окресленої проблеми мають роботи українських науково-педагогічних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

працівників А. Богуш, Н. Гавриш, О. Літовченко, О. Лободи, Т. Поніманської, М. Федорової, Л. Якубинського та багатьох інших.

Мета статті — дослідження впливу сюжетно-рольової гри на формування діалогічних умінь дітей старшого дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Діалогічні уміння — це сукупність різноманітних знань, умінь, які дитина здобуває або вдосконалює під час різних видів діяльності, та які допомагають їй при соціалізації в суспільстві. Для розвитку діалогічних умінь базовими є фонетичні, граматичні, лексичні, комунікативні вміння. Фонетичні вміння ґрунтуються на розвитку фонематичного слуху та артикуляційного апарату. За допомогою цих умінь діти краще розуміють один одного під час розмови. Граматичні вміння передбачають правильну побудову речення, вживання іменників у правильному відмінну, числі і роді. Лексичні вміння — це власне словниковий запас дитини. Чим він більший, тим довший і змістовніший буде діалог. Комунікативні вміння передбачають можливість дитини розпочати діалог з іншими, підтримати його, а також не тільки висловлювати свою думку, а вміти слухати інших та розуміти сенс їхнього висловлювання.

Діалогічне мовлення — форма мовлення, з безпосереднім обміном висловлюваннями між двома або декількома особами за умови стислості висловлювання, широкого використання немовленнєвих засобів спілкування (міміка, жести), інтонації. Діалогічна компетенція передбачає сформованість діалогічних умінь, що забезпечують конструктивне спілкування з оточуючими людьми. Її змістовною стороною в дошкільному дитинстві є діалог між дорослим і дитиною, між двома дітьми, розмовне мовлення [1]. Діалог, як форма мовної комунікації, учасники якої обмінюються репліками-висловлюваннями, по суті, є чергуванням слухання й промовляння здебільшого невеликих, неповних речень простої будови.

Для дітей дошкільного віку найбільш притаманні такі форми діалогічного мовлення: бесіда — здебільшого це форма спілкування між вихователем та дітьми, за допомогою якої вихователь може підготувати дітей до подальшої діяльності, надати нову інформацію або перевірити їхні знання; полілог — форма спілкування декількох дітей та вихователя на певну тематику, яка передбачає розгляд проблемних питань; розмова — це також форма спілкування між двома, або більшою кількістю учасників (наприклад, дитина може розмовляти з вихователем, своїм другом, або групою дітей). В кожній з цих форм дошкільник є повноцінним учасником спілкування, адже лише таким чином він може засвоїти рідну мову, набути необхідні комунікативні навички, особистісні якості, збільшити словниковий запас. Тому вихователь намагається впродовж дня максимально залучати дітей до діалогічного мовлення залежно від ситуації. Окрім вербальних діалогічних умінь у дошкільника розвиваються немовні (невербальні) уміння: міміка та жести. Дитина має розуміти, у яких ситуаціях доцільно використовувати певні жести та міміку, а коли вони будуть недоречними.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Діалогічні уміння дітей молодшого та старшого дошкільного віку суттєво відрізняються. У молодшого дошкільника зміст розмов стосується безпосередньо того, що оточує дитину, але з віком тематика поступово ускладнюється і старший дошкільник надає перевагу розмовам про свої інтереси та використовує соціальний досвід, який він отримав під час спостереження за діяльністю дорослого. О. Савченко обґрунтовує діалогічне навчання як «розмову, бесіду між двома особами, метою якої є пізнання сутності предмета чи явища в процесі обміну думками суб'єктів навчальної взаємодії» [2, с. 482]. Опрацювавши це твердження, ми хочемо акцентувати увагу саме на понятті «діалогічне навчання». В цьому і полягає проблема розвитку діалогічних умінь у дитячому садку, адже у ЗДО використовуються здебільшого словесні форми навчання (бесіда, розповідь), які дають дитині недостатньо можливостей для розвитку діалогічних умінь. Хоч навчальна діяльність і важлива для дітей старшого дошкільного віку, не потрібно забувати про провідну діяльність дошкільників — ігрову. Але йдеться не про дидактичні ігри, які так популярні в дитячому садку, а саме про якісну сюжетно-рольову гру. В дидактичній грі дитина не здобуває соціальний досвід, не взаємодіє з іншими дітьми. Але це не означає, що потрібно нехтувати використанням дидактичних ігор. Така гра є підготовчим етапом для сюжетно-рольової. Дидактичну гру потрібно використовувати для того, щоб активізувати дітей, зокрема їх знання з певної теми і для того, щоб вони могли вільно оперувати необхідними поняттями у сюжетно-рольовій грі.

Але проблема не тільки в тому, що вихователі надають перевагу словесним методам навчання. Насправді це питання потребує глибокого вивчення, адже факторів, які гальмують мовленнєвий розвиток дітей може бути безліч. Ми вважаємо, що великою проблемою є сучасні технології, які проникли майже у всі сфери життя. Не оминули вони і дитячу особистість. Ми не раз спостерігали, що сучасні діти надто багато часу проводять з телефоном в руках, за переглядом телевізора, планшета чи комп'ютера. Оскільки батьки надто завантажені своєю роботою або домашніми справами, їм простіше дати дитині в руки телефон, в якому вона буде дивитися мультфільми і нікому не заважатиме, ніж гратися з дитиною самостійно. Але сучасні мультфільми часто не несуть в собі ніякого сенсу, або мають лише пізнавальну функцію. Для дітей дошкільного віку більшу роль відіграє емоційний розвиток, а не пізнавальний. Від мультиків дитина не отримує тих емоцій, які вона здобуває під час живого спілкування з дітьми чи дорослими. Не дивно, що дитина, яка проводить багато часу переглядаючи мультфільми не має розвинутих діалогічних умінь. Постійно спостерігаючи перед собою яскраву картинку, дитина не має потреби у спілкуванні, вона не проявляє ініціативу під час діалогу, стає дратівливою, коли до неї звертаються. Телефон заміняє їй друзів і навіть батьків. Тому батькам необхідно обмежити доступ дитини до таких електронних засобів. Дитина старшого дошкільного віку може проводити за переглядом

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

мультфільмів не більше 30 хвилин на день. Якщо дитина не відвідує заклад дошкільної освіти з певних причин, батькам слід приділити більше уваги діяльності, якою займається дитина: можна пограти в цікаві ігри разом, читати більше казок, оповідань, влаштовувати прогулянки на свіжому повітрі, виконувати спільну трудову діяльність, відвідувати музеї, театри, або інші місця, які збагачуватимуть досвід дитини. І найголовніше — багато розмовляти з дитиною, постійно підтримувати з нею контакт.

Затримка мовленнєвого розвитку може бути спричинена неврологічними та медичними факторами (генетичні або неврологічні захворювання; вади слуху; інфекції під час вагітності або після народження), психологічними та соціальними (психоемоційні травми; гіперопіка; дефіцит мовленнєвого спілкування), фізіологічними особливостями дитини (порушення будови артикуляційного апарату; недоношеність), а також когнітивними порушеннями (дефіцит уваги, гіперактивність, зниження інтелектуального розвитку).

Здатність до ведення діалогу зароджується у дитинстві та передбачає вміння виражати свою думку, розуміти співрозмовника, знаходити спільне чи навпаки — знаходити відмінності, доповнювати одне одного, обґрунтовувати свою позицію, інформувати і переконувати, висловлювати емоційне ставлення до отриманої інформації. Діалог, будучи основною формою соціальної комунікації, створює необхідні умови для вироблення в дітей уміння самостійно мислити, чітко висловлювати свою думку, відстоювати власні переконання, доводити свою позицію [3, с. 95].

Діалогічні уміння є однієї з головних ознак при визначенні готовності дитини до школи, адже без розвитку цих умінь дитина не зможе налагодити повноцінні соціальні зв'язки з однолітками та буде почувати себе некомфортно, невпевнено у новому дитячому колективі, що може вплинути не тільки на відсутність друзів, а й на успішність навчання.

Як відомо, через спілкування відбувається і психічний розвиток дитини, адже ще в період немовляти для неї найважливішу роль відіграє емоційне спілкування з дорослим, а в подальшому діалогічні уміння сприяють розвитку як психічних процесів, так і особистісних якостей, а також збагачують життєвий досвід дитини, розширюють її кругозір. Дошкільник, у якого діалогічні уміння розвинуті краще, легше знаходить мову з іншими дітьми та дорослими, швидше заводить друзів. А. Богуш у своїй статті «Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини» дає таке визначення терміну мовленнєва особистість дитини: «це дитина, у якої сформована фонетична, лексична, граматична, розмовно-діалогічна та комунікативна компетентність, яка вміє адекватно й доречно спілкуватися рідною мовою в різних життєвих ситуаціях: розповідати, пояснювати, розмірковувати, оцінювати, користуватися при цьому як мовними, так і позамовними, інтонаційними засобами виразності» [4, с. 6].

Сюжетно-рольова гра є одним з найефективніших засобів формування діалогічних умінь дітей старшого дошкільного віку. Сюжетно-рольова гра —

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

це вид творчої діяльності дітей дошкільного віку, під час якої вони відтворюють реальні або уявні ситуації, розподіляючи між собою ролі та виконуючи відповідні дії. Така гра є важливим інструментом всебічного розвитку дитини, сприяє формуванню комунікативних навичок, уяви та соціальної адаптації. Виділяють чотири рівні розвитку сюжетно-рольової гри: перший рівень (етап відображувальної гри) характеризується простим відтворенням дій, наслідуванням дорослих. На цьому рівні гра короткочасна, з мінімальним діалогом, відсутній чіткий розподіл ролей, дії одноманітні та постійно повторюються. Під час гри діти використовують предмети без врахування їхнього символічного значення. Прикладом такої гри може бути годування ляльки. Другий рівень розвитку сюжетно-рольової гри (етап рольової взаємодії) передбачає появу розподілу ролей між дітьми, але сюжет простий і залежить від безпосереднього досвіду дитини. Використовуються фрази, типові для обраної ролі, але мовлення ще обмежене. Діти починають використовувати предмети-замінники. Тривалість гри збільшується, але розвиток сюжету потребує допомоги дорослого. На третьому етапі (етап розгорнутої сюжетно-рольової гри) діти самостійно планують сюжет і розподіляють ролі, з'являється варіативність сюжетних ліній, можливість імпровізації. Мовлення стає розгорнутим, активним. Дорослий виступає в ролі спостерігача або підтримує гру запитаннями. На четвертому етапі (етап творчої сюжетно-рольової гри) сюжетно-рольова гра виходить на найвищий рівень розвитку, діти розігрують складні сюжети, використовують імпровізацію в процесі гри. Сюжет гри чітко та послідовно побудований, максимально наближений до реальних ситуацій.

В процесі сюжетно-рольової гри діти вчаться слухати один одного, зрозуміло виражати свої думки та ставити запитання. Важливо, щоб кожен учасник гри мав можливість висловити свою думку, а інші — слухати і відповідати. Під час гри діти набувають досвіду в різних соціальних ролях (продавець, лікар, перукар тощо), що допомагає їм розуміти правила спілкування, взаємні репліки та реакції. Важливою частиною є вміння вести діалог залежно від ролі, адаптувати мову до ситуації (наприклад, мама може використовувати лагідніші слова, а лікар — більш офіційні). Сюжетно-рольова гра допомагає дітям збагачувати словниковий запас, адже для кожної ролі потрібні специфічні слова та вирази. У процесі гри діти набувають вмінь ставити запитання (наприклад, «Як ти себе почуваєш?», «Що сталося?») і відповідати на них, що є важливою частиною діалогу. Це допомагає їм зрозуміти структуру бесіди та необхідність взаємної комунікації. У сюжетно-рольовій грі діти можуть обговорювати, що відбувається, як правильно діяти в тій чи іншій ситуації, що дозволяє їм опановувати нові способи взаємодії. Важливим є вміння співпрацювати, обирати варіанти розвитку подій, а також обговорювати ідеї для гри. Спілкування в ролях дає можливість дітям відчути та висловити різні емоції, що є важливим для розвитку емоційного інтелекту

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

та здатності до емпатії. Діти старшого дошкільного віку навчаються адаптувати свій стиль мовлення до різних ситуацій. Вони можуть грати ролі дорослих, дітей або тварин, що вимагає від них змінювати інтонацію, вираз обличчя, а також темп і ритм мови.

До того ж, використання сюжетно-рольової гри позитивно впливає не тільки на розвиток діалогічних умінь нормотипових дітей, а й активно використовується під час корекційної роботи з дітьми, які мають затримку мовленнєвого розвитку. Діти із ЗМР мають обмежений словниковий запас, важко розуміють і будують речення, проявляють недостатню активність у спілкуванні. Їм складно висловлювати власні думки та розуміти мовлення інших. Розігрування сюжетів разом із нормотиповими дітьми допоможе дошкільникам, які мають ЗМР стимулювати діалогічне та монологічне мовлення, розвивати граматичну правильність мовлення, сприяти формуванню словникового запасу та поліпшенню зв'язного мовлення. В процесі сюжетно-рольових ігор діти із ЗМР мають змогу навчитися відповідати на репліки інших дітей, розуміти зміст сказаного, доречно використовувати невербальні засоби комунікації.

Для того, щоб вплив сюжетно-рольової гри був ефективним для розвитку діалогічних умінь дітей із ЗМР необхідно правильно обирати теми. Тема має бути цікавою та знайомою для дитини, відповідати її життєвому досвіду. Якщо дитина мовчазна або сором'язлива, можна дозволити їй спочатку виконувати роль спостерігача і поступово залучати її до активної участі у грі. В процесі гри вихователь спочатку може виступати в ролі ведучого, показуючи правильний приклад мовлення, заохочувати дитину до активної взаємодії. Важливо говорити повільно та чітко, використовуючи короткі речення, інтонаційно виділяючи важливі слова. Необхідно дозволити дитині імпровізувати та висловлювати власні думки, навіть якщо спочатку це будуть окремі слова або прості речення. Після гри необхідно обговорити з дитиною, що їй сподобалось, які нові слова вона запам'ятала. Необхідно спонукати дитину застосовувати засвоєні під час гри слова у повсякденному житті. Для закріплення результату рекомендується програвати однакову гру декілька разів, змінюючи сюжетні деталі, щоб вони закріплювалися в активному словнику дитини.

Без попередньої роботи над розвитком діалогічних умінь у молодших групах, старший дошкільник не зможе вийти на потрібний рівень володіння діалогом без допомоги дорослого. Хоч деякі діалогічні уміння закладаються в ранньому та дошкільному дитинстві, але у старшій групі з'являється більше можливостей для розвитку діалогічних умінь, адже сюжетно-рольова гра, яка сприяє розвитку цих умінь, повноцінно розвивається у старшій групі. Але йдеться про розвиток сюжетно-рольової гри на ІІІ та ІV рівнях, яких діти досить рідко досягають, адже цьому приділяють недостатню увагу як в дитячому садку, так і вдома. Деякі педагоги вважають, що вони не мають докладати зусиль до розвитку сюжетно-рольової гри і діти самостійно її

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

організують. Але насправді це не так. Тільки від вихователя і батьків залежить, чи вийде дитина на потрібний рівень розвитку сюжетно-рольової гри, адже у дитини недостатньо соціального досвіду, щоб розігрувати складні сюжети. Дитина може програти ті ролі, які їй уже добре відомі. Наприклад, популярними сюжетами для гри є такі теми: «Сім'я», «Магазин», «Лікарня», «Дитячий садок», «Школа», «Перукарня». Тобто очевидно, що ролі, які наявні в цих сюжетно-рольових іграх, добре відомі дитині і вона часто зустрічається з цими сюжетами у житті, вона обізнана з характерними особливостями таких соціальних ролей як мама, тато, вихователь, лікар, продавець та інші. Звісно, у дитини є певний соціальний досвід, але для організації якісної сюжетно-рольової гри цього недостатньо. У сучасному світі майже кожен день з'являються якісь новинки. Одні професії відходять у минуле, а на їх місці виникають нові. І потрібно знайомити дитину з цими професіями, розвивати гру на основі цих професій, щоб дитина засвоювала нові соціальні ролі, адже самостійно дошкільник не дізнається цієї інформації, і без допомоги дорослого не зможе скористатися нею під час сюжетно-рольової гри. Але цей досвід дитина повноцінно отримує лише при безпосередньому ознайомленні з певною професією, тому йдеться про екскурсії, спостереження, адже тільки в такому випадку дитина може все усвідомити. Від живого споглядання у дитини накопичуються враження, і чим більше вражень отримає дошкільник, тим сюжетно-рольова гра буде розгорнутішою. Наприклад, після того, як для дітей була організована екскурсія на пожежну станцію і вони особисто побачили справжню пожежну машину, роздивилися все, що їм цікаво, наступного разу при виборі сюжетно-рольової гри вони вирішили грати в пожежників, адже діти вже добре були ознайомлені з тонкощами цієї професії. Через гру дитина не тільки навчиться правильно поводити себе у новій ролі, але й краще засвоїть особливості цієї ролі.

Для кращої соціалізації дитини, закладу дошкільної освіти необхідно активно співпрацювати з соціальними інститутами. Найголовніший соціальний інститут — сім'я. Як відомо, виховання дитини залежить в першу чергу від сім'ї. Якщо погляди родини та дитячого садка не будуть збігатися, це не приведе до плідних результатів. Тому вихователі мають підтримувати постійний зв'язок з батьками, давати поради при необхідності. Чим більше дитячий садок встановлює взаємозв'язків з соціальними інститутами, тим краще. Вихователь має завоювати повагу та довіру батьків для того, щоб вони дослухалися до його порад.

Між діалогічними уміннями і сюжетно-рольовою грою є особливий зв'язок, вони тісно взаємопов'язані: діалогічні вміння розвиваються в процесі сюжетно-рольової гри, а рівень сюжетно-рольової гри, своєю чергою, залежить від діалогічних умінь дітей. Н. Гавриш, аналізуючи взаємозв'язок гри та мовлення дитини у своїй статті зазначила: «у процесі гри дитина не помічає навчального процесу, легко запам'ятовує нові слова, описує свої дії, що сприяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

опанування мовлення. У дитячих іграх яскраво відображається взаємозв'язок національної культури народу і його мови, єдність пізнання, спілкування і діяльності малят, що є сутністю цього виду діяльності» [5, с. 4].

Необхідно зазначити, що для успішного опанувння діалогічними уміннями вихователь має забезпечити ряд умов: необхідно розуміти, що не всі діти мають однаковий розвиток діалогічних умінь, потрібно підлаштовуватися під кожну дитину, давати посильні завдання, орієнтуватися на рівень актуального розвитку; необхідно створити сприятливу атмосферу для розвитку діалогічних умінь. Оскільки діалогічне мовлення має певний мотив, необхідно забезпечити сприятливу психологічну атмосферу, доброзичливі стосунки між вихователем та дітьми та дітей один з одним. Якщо дитина проявляє ініціативу у спілкуванні, ставить питання, потрібно відразу підтримувати цей зв'язок, давати конкретні відповіді, які задовольнять цікавість дитини. Якщо ви будете уникати відповіді, або взагалі говорити: «Я не знаю», то дитина зробить висновок, що просто не має сенсу запитувати щось в оточуючих, адже вони все одно не можуть дати їй потрібну відповідь, забезпечити потребу у нових враженнях. Д. Т. Поніманська зазначає, що мова дітей спричинена певними обставинами: коли дитина відповідає на питання дорослих, ставить їм питання у зв'язку з труднощами, які виникають у ході діяльності, коли висуває вимоги задоволення тих чи інших потреб [6, с. 82].

Для того, щоб перевірити ефективність використання сюжетно-рольових ігор під час формування діалогічних умінь у дітей старшого дошкільного віку, нами було проведено експериментальне дослідження на базі Ліщинського закладу дошкільної освіти «Ластівка». Дослідження складалося з трьох етапів: констатувального (проведення методик для визначення рівня сформованості діалогічних умінь за комунікативним, емоційно-виразним, змістово-смисловим та структурно-граматичним критеріями у дітей старшої групи), формувального (впровадження авторської програми розвитку діалогічних умінь засобами сюжетно-рольових ігор) та контрольного (проведення повторної діагностики). До експерименту було залучено 22 дитини старшої групи «Сонечко».

Щоб підібрати доцільні методики діагностування рівня сформованості діалогічних умінь дітей старшого дошкільного віку, ми визначили критерії та показники, за якими потрібно провести методики. Нами було виділено наступні критерії: комунікативний (уміння ініціювати та підтримувати, завершувати діалог; використання невербальних засобів; вживання різних мовленнєвих формул: привітання, знайомства, прохання, прощання, вибачення, подяки, згоди, незгоди); емоційно-виразний (інтонація, темп, емоційне забарвлення мовлення; уміння виявляти коректні емоції та розпізнавати їх у співрозмовника); змістово-смисловий (логічність, послідовність і зв'язність мовлення; використання доречного словникового запасу; уміння висловлювати думку відповідно до теми діалогу); структурно-граматичний (граматично правильна побудова фраз та речень).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

За загальними результатами дослідження рівня сформованості діалогічних умінь було виявлено, що високий рівень мають 24,5% дітей старшого дошкільного віку, середній — 51 %, високий — 24,5 %. Отож, зазначені результати вказали на те, що у більшості дітей старшої групи Ліщинського ЗДО «Ластівка» діалогічні уміння сформовані на недостатньому рівні. Нами було вирішено, що для покращення отриманих результатів доцільно буде розробити картотеку сюжетно-рольових ігор, яка сприятиме формування діалогічних умінь у дітей. До картотеки увійшли сюжетно рольові ігри за наступними темами: «Професії» («Салон краси», «На СТО», «Поліклініка», «Пошта», «Супермаркет», «Ательє мод», «Бібліотека», «Таксист», «Пожежна служба», «Поліція», «Юні банкіри», «Журналісти»), «Культура в побуті» («На гостини до ляльки Катрусі», «Книжкова майстерня»), «Родина» («Дружна сім'я», «Доньки-матері»), «Поведінка у громадських місцях» («На дорогах міста», «У кафе», «Похід до театру», «У тролейбусі», «Відвідини музею»), «Патріотичне виховання» («У гості до бабусі», «Ресторан української кухні»), «Безпека життєдіяльності» («Туристи», «Пожежники», «Сам удома», «На вулицях міста», «Вирушаємо в похід»), «Дружні відносини» («Школа», «Дитячий садок»). Насправді цей перелік може бути набагато більшим. Все залежить від творчості вихователя та батьків.

Наведені вище ігри можна поєднувати між собою. Оскільки діти дошкільного віку зазвичай граються невеликими групами (до 5 дітей). Під час самостійної ігрової діяльності дошкільники можуть об'єднуватися у декілька груп та гратися у свою сюжетно-рольову гру. Таким чином герої однієї сюжетно-рольової гри можуть перетинатися з іншими і утворювати складну ігрову структуру. Під час підбору сюжетно-рольових ігор для дітей необхідно враховувати гендерний аспект. Поспостерігавши за дітьми, ми виявили, що найчастіше дівчатка граються в сюжетно-рольові ігри на сімейну тематику, ігри про лікарню, про магазин, про салон краси; хлопчики обирають ігри на більш притаманну для них тематику: військову, транспорт, будівництво. Але це не означає, що постійно потрібно здійснювати поділ ігор для дівчат, і хлопчиків, в першу чергу, необхідно звертати увагу на уподобання дітей, а також створювати умови що мотивують для зацікавленості новими іграми.

Покращення діалогічних умінь засобами сюжетно-рольової гри залежить від створення сприятливих умов. Ось основні з них:

1) створення психологічного комфорту і мотивація під час гри, що передбачає дружню атмосферу, що знижує страх помилитися; підтримка та заохочення активної участі дітей; використання цікавих та близьких до реального життя сюжетів;

2) відповідний мовний матеріал (використання доступної та зрозумілої лексики, розширення словникового запасу через гру, формування стійких мовленнєвих зразків);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

3) чітка організація гри (наявність визначеного сюжету та ролей, гнучкість у розвитку подій, щоб сприяти природному діалогові, варіативність ігор (ділові, побутові, фантазійні тощо);

4) взаємодія та співпраця (робота в парах і малих групах для активного спілкування, включення елементів імпровізації для розвитку спонтанної мовленнєвої реакції, підтримка взаємодії через запитання що уточнюють та репліки);

5) використання додаткових засобів (використання жестів, міміки, інтонації; включення наочних матеріалів: іграшки, картки, костюми);

6) рефлексія та корекція (обговорення гри після її завершення; виправлення помилок у дружній формі; самооцінка та взаємооцінка учасників.

7) організація екскурсій та спостережень, під час яких діти можуть ознайомлюватися з діяльністю людей, різними видами виробництв, професіями);

8) консультації для батьків на теми організації сюжетно-рольових ігор вдома, рекомендації щодо відвідування з дітьми різних музеїв, театрів, кінотеатрів, бібліотек для того, щоб забезпечити нові враження, емоції та досвід.

Після впровадження запропонованої програми було проведено повторне дослідження для виявлення змін у рівнях сформованості діалогічних умінь. Діагностика показала, що результати значно покращилися: низький рівень мали 14,4 % дошкільників, середній — 39 %, а високий рівень зріз до 46,5 %. Тому використання сюжетно-рольових ігор під час формування діалогічних умінь дітей старшого дошкільного віку у ЗДО є ефективним.

Ми переконані, що сюжетно-рольова гра — це важливий елемент розвитку у дитини багатьох позитивних якостей: в першу чергу, діти вчаться дотримуватись правил, адже якщо ти будеш їх порушувати, з тобою не захочуть гратися інші діти; в сюжетно-рольовій грі також розвивається фантазія, адже потрібно багато чого уявляти та використовувати предмети-замінники; проявляються і вольові якості: наполегливість, відповідальність [7].

Висновки. Старший дошкільний вік характеризується стрімким розвитком діалогічних умінь. Здобуваючи новий соціальний досвід самостійно, за допомогою вихователів та батьків, дитина наповнює ним сюжетно-рольову гру, ускладнює її, передає свій досвід іншим дітям. Важливо пам'ятати, що без діалогічних умінь в майбутньому дитині буде дуже важко, адже на даному етапі розвитку суспільства в людині цінуються такі особистісні якості як вміння встановлювати контакт з іншими людьми, знаходити спільну мову, заводити корисні знайомства. Закладаючи діалогічні уміння в дошкільному періоді, вихователі забезпечують успішне майбутнє не тільки для дитини, а й для розвитку країни в цілому, адже якщо правильно виховати ціле покоління, це вплине на розвиток всієї нації. Сюжетно-рольові ігри найкраще розвивають діалогічні уміння дітей старшого дошкільного віку. Дані ігри допомагають дітям із ЗПР не лише покращити мовлення, а й впевненіше почуватися у спілкуванні, що є важливим для їхнього всебічного розвитку.

При кооперації сюжетно-рольових ігор зі словесними (розповідь, бесіда) та наочними (дидактичні ігри, екскурсії, спостереження) методами навчання та виховання дитина зможе отримати базові знання і закріпити їх за допомогою сюжетно-рольових ігор та розвинути діалогічні уміння.

Література:

1.Лопатіна Г.О. Методика навчання діалогічного мовлення дітей молодшого дошкільного віку: монографія. / Г.О. Лопатіна. — Бердянськ: видавець Ткачук О.В., 2014. — 254 с.

2. Савченко О.Я. Дидактика початкової школи: підручник. / О.Я. Савченко — К.: Грамота, 2012. —504 с.

3. Васьківська Г.О. Діалогічні уміння як засіб формування соціальної взаємодії суб'єктів навчально-виховного процесу / Г.О. Васьківська // Дидактика: теорія і практика / за. заг. ред. Г.О. Васьківської. — К.: Вид-во Ін-ту обдаров. дитини НАПН України, 2017. — С. 94–99.

4. Богуш А.М. Мовленнєвий портрет п'ятирічної дитини / А.М. Богуш // Дошкільне виховання. — 2013. — № 7. — С. 6-10.

5. Гавриш Н.В. Мовлення дитини / Н.В. Гавриш // Дошкільне виховання. 2021.— №3. — С. 3-8.

6. Поніманська Т.Д. Дошкільна педагогіка: навчальний посібник. / Т.Д. Поніманська — К.: Академвидав, 2013. — 456 с.

7. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

References:

1. Lopatina, H.O. (2014). *Metodyka navchannia dialohichnoho movlennia ditei molodshoho doshkilnoho viku [Methodology for teaching dialogical speech to younger preschool children]*. Berdiansk: vydavets Tkachuk O.V. [in Ukrainian].

2. Savchenko O.Ya. (2012) *Dydaktyka pochatkovoi shkoly*: *[Elementary school didactics]*. Kyiv.: Hramota [in Ukrainian].

3. Vaskivska H.O. (2017). Dialohichni uminnia yak zasib formuvannia sotsialnoi vzaiemodii subiektiv navchalno-vykhovnoho protsesu [Dialogical skills as a means of forming social interaction between subjects of the educational process]. H.O. Vaskivska (Eds.), Dydaktyka: teoriia i praktyka — Didactics: theory and practice. (pp. 94–99). Kyiv: Vyd-vo In-tu obdarov. dytyny NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

4. Bohush A.M. (2013) Movlennievyi portret piatyrichnoi dytyny [Movlennievyi portrait of a five-year-old child]. *Doshkilne vykhovannia. — Preschool education,* 7, 6-10 [in Ukrainian].

5. Havrysh N.V. (2021). Movlennia dytyny [Child's speech]. Doshkilne vykhovannia. *— Preschool education,* №3, 3-8 [in Ukrainian].

6. Ponimanska T.D. (2013). *Doshkilna pedahohika [Preschool pedagogy]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

7. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147:[7.071.4:159.947.3]:785

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-416-427

Гуральник Наталія Павлівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри фортепіанного виконавства та педагогіки мистецтва, факультет мистецтв імені Анатолія Авдієвського, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м.Київ, тел. (099) 745-92-83 https://orcid.org/0000-0003-2589-7398

ТЕХНОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ МУЗИЧНО-СЛУХОВОГО САМОКОНТРОЛЮ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА МИСТЕЦЬКОЇ ШКОЛИ В ПРОЦЕСІ ЗАНЯТЬ З ІНСТРУМЕНТАЛЬНОГО АНСАМБЛЮ

Анотація. У статті проаналізовано сутність музично-слухової діяльності майбутнього викладача мистецької школи як провідного виду його професійної діяльності. Виділені провідні смислові психологічні складові самоконтролю, які пов'язані із слуховим сприйняттям, свідомістю, досвідом та набуттям відповідних практичних умінь. Визначено сутнісний концепт музично-слухового самоконтролю як компонента музично-педагогічної технології, предметом усвідомлення та практичного застосування в діяльності викладача мистецької школи, який здатен самостійно ефективно здійснювати власну творчу музично-комунікативну діяльність, контролювати її та якісно передавати свої практичні надбання учням, грамотно створювати засадничі складові відповідної технології. Встановлено інтегративну сутність слухового самоконтролю, яка проявляється по двох напрямках: як спеціально-музична категорія, що об'єднує спеціально-музичні складові слухової діяльності, та професійно-педагогічна складова, що розкривається у єдиній складній самокерованій функції музиканта-ансамбліста та викладача мистецької школи. Показано доцільність усвідомлення, доречність та вчасність застосування суб'єктами освіти сучасних підходів до технологічності процесу музичного ансамблевого навчання. Визначені технологічні засади музично-слухового самоконтролю майбутнього викладача мистецької школи в процесі занять з інструментального ансамблю, які спрямовані на розкриття творчої активності на заняттях з інструментального ансамблю, прояв міжособистісної музично-педагогічної комунікації суб'єктів навчання в творчій навчально-виконавській діяльності, розкриття індивідуальності викладача, застосування технологічних засад музично-слухового самоконтролю майбутнього викладача мистецької школи. Зроблено висновок, що обґрунтування технологічних засад музично-слухового самоконтролю майбутнього викладача мистецької школи в процесі занять з інструментального ансамблю розкриває нові сучасні навчальні можливості застосування музично-слухового контролю

та забезпечує високу ефективність його формування в процесі занять з інструментального ансамблю.

Ключові слова: музично-інструментальний ансамбль, технологія, самостійність, музично-слуховий самоконтроль, майбутній викладач, мистецька школа, мистецька освіта, уміння самоконтролю.

Huralnyk Nataliia Pavlivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pianoforte Performing and Arts Pedagogy Ukrainian Mykhailo Drahomanov State University, Kyiv, tel.: (099) 745-92-83 https://orcid.org/0000-0003-2589-7398

TECHNOLOGICAL PRINCIPLES OF MUSICAL-AUDIORAL SELF-CONTROL OF A FUTURE ART SCHOOL TEACHER IN THE PROCESS OF INSTRUMENTAL ENSEMBLE CLASSES

Abstract. The article analyzes the essence of the musical-auditory activity of a future art school teacher as the leading type of his professional activity. The leading semantic psychological components of self-control are highlighted, which are associated with auditory perception, consciousness, experience and the acquisition of appropriate practical skills. The essential concept of musical-auditory self-control has been determined as a component of musical-pedagogical technology, a subject of awareness and practical application in the activities of an art school teacher who is able to independently and effectively carry out his own creative musical-communicative activity, control it and qualitatively transfer their practical achievements to students, competently create the basic components of the corresponding technology. The integrative essence of auditory self-control has been established, which manifests itself in two directions: as a special-musical category that unites special- musical components of auditory activity, and the professional and pedagogical component, which is revealed in a single complex self-managed function of a musician-ensemble player and teacher of an art school. The feasibility of awareness, relevance and timeliness of the application of modern approaches to technologicality by educational subjects is shown process of musical ensemble training. The technological principles of musical and auditory self-control of a future art school teacher in the process of instrumental ensemble classes have been determined, which are aimed at revealing creative activity in instrumental ensemble classes, the manifestation interpersonal musical and pedagogical communication of subjects of study in creative educational and performing activities, revealing the individuality of the teacher, application of technological principles of musical and auditory self-control of the future teacher of the art school. It was concluded that the justification The technological foundations of musical and auditory self-control of a future art school teacher during instrumental ensemble classes reveal new modern educational opportunities for the application of musical and auditory control and ensure high efficiency of its formation during instrumental ensemble classes.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: musical and instrumental ensemble, technology, independence, musical and auditory self-control, future teacher, art school, art education, self-control skills.

Постановка проблеми. Музично-слухова діяльність майбутнього викладача мистецької школи залишається провідним видом його професійної діяльності як музиканта-виконавця, ансамбліста-комунікатора, викладача-технолога, що інтегруються у єдину складну самокеровану функцію.

Теоретичне визначення сутності музично-слухового самоконтролю є компонентом його музично-педагогічної технології, предметом усвідомлення та практичного застосування в діяльності викладача мистецької школи, здатного самому ефективно здійснювати власну творчу музично-комунікативну діяльність, контролювати її та якісно передавати свої практичні надбання учням, грамотно створювати засадничі складові відповідної технології.

В ансамблевій діяльності особливо складним є процес слухового контролю всіх суб'єктів колективної комунікації (малого ансамблю або оркестрового колективу). Це зумовлено тим, що, по-перше, сама музично-слухова діяльність є багатовекторним процесуальним феноменом; по-друге, від якості звучання інструменту кожного учасника колективної комунікації залежить якість звучання та загальний успіх виконання музичних творів. А значить набута висока якість самоконтролю кожного учасника інструментального ансамблю позитивно відбивається на загальному результаті проведених занять та результату виконання.

Музично-слуховий самоконтроль є складним психологічним явищем, який може удосконалюватись у процесі навчання та формування відповідних умінь на заняттях з інструментального ансамблю. Залишається лише визначити яким чином відбуватиметься цей формувальний процес: із застосуванням історично усталених методів чи в умовах застосування осучаснених спеціальних технологій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна дослідницька практика надає фактичний матеріал стосовно визначення сенсу усвідомлення «самості» як узагальненого термінологічного феномена: К. Завалко [4], О. Новська [9], О. Рудницька [11]; розкриття специфіки музичного слуху С. Науменко [8], С. Шип [13], Ю. Юцевич [14]; та музично-слухової діяльності майбутнього викладача мистецької школи Н. Гуральник [2], Л. Тарапата [3]; осучаснення педагогічних технологій С. Мартиненко, Л. Хоружа [5], С. Гончаренко [1]; удосконалення навчального процесу стосовно занять з інструментального ансамблю М. Моісеєва [7].

Так, О. Новська присвятила свою теоретичну розробку методиці самопроектування фахового розвитку студентів магістратури та довела на практиці доцільність цієї діяльності у процесі музичного навчання в педагогічних

університетах. Самопроектування фахового розвитку студентів магістратури авторка визначила як «особистісно-ціннa, індивідуальна, інтегрована, творчо-дослідницька діяльність студентів магістратури, що передбачає створення бажаного образу фахового Я і побудову індивідуальної траєкторії його досягнення, та забезпечує актуалізацію суб'єктної позиції щодо фахового самовдосконалення, продуктивної виконавсько-педагогічної рефлексії, реалізацію творчого потенціалу» [9, с. 7].

К. Завалко звернула значну увагу на методичне самовдосконалення майбутнього фахівця, скрипаля, та дійшла висновку, що «самовдосконалення музично-виконавської майстерності є цілісним процесом, який охоплює технічне та художнє опанування музичним твором, врахування стилістичних особливостей власної інтерпретаційної концепції» [4, с. 91].

О. Рудницька визначила свою позицію щодо розуміння самостійності, визначивши її як «властивість особистості» [11, с. 158], яка здатна реалізовувати свої плани «на основі набутих знань, умінь і навичок без сторонньої допомоги» [11, с. 158].

У науково-довідковій літературі слух визначається як «складна анатомо-фізіологічна система організму, його здатність сприймати і розрізняти звукові коливання за допомогою органів слуху» [14, с. 247].

Важливим елементом дослідження є визначення технологічних засад музично-слухового самоконтролю майбутнього викладача мистецької школи.

Зауважимо, що педагогічна технологія вже не викликає сумніву з кінця XX століття. Оновлення змісту освіти потребує розробки і принципово нових парадигм навчання, технологій, які містять «гарантований мінімальний рівень навченості, сувору витрату часу й професійну майстерність викладача» [5, с. 78]. Різні науковці по-різному визначають поняття «педагогічна технологія». Нам імпонує теоретичний висновок І. Зязюна, який упевнений, що педагогічна технологія – «педагогічна майстерність і педагогічна техніка».

Різні теоретичні положення, що дотичні до досліджуваної проблеми стосовно самостійності, музичного слуху, ін. не були спрямовані на визначення технологічних засад музично-слухового контролю майбутніх викладачів мистецької школи в процесі занять з інструментального ансамблю, не стали предметом спеціальної уваги указаних педагогічних досліджень. Це зумовило звернення до відповідної проблеми та визначило тему дослідження.

Мета статті. На основі розкриття сутності музично-слухової діяльності музиканта та виокремлення її основного складового елемента визначити функціональні технологічні засади музично-слухового самоконтролю майбутнього викладача мистецької школи в процесі занять з інструментального ансамблю.

Виклад основного матеріалу. Психологія «самості» розкривається в аналітичній психології К. Юнга як архетип, який є центром сумарної цілісності свідомого та безсвідомого психічного буття особи. На самості

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

грунтується ціла низка різноспрямованих самостійних дій, у тому числі музиканта, його самостійна творча діяльність, самостійність як «властивість особистості, що знаходить своє вираження у здатності визначати мету власної діяльності, планувати та реалізовувати її на основі набутих, знань, умінь і навичок без сторонньої допомоги» [11, с. 158], самоорганізаційні можливості, процеси саморегуляції, самовдосконалення (К. Завалко), самопроєктування (О. Новська), самонавчання «систематичне і свідома діяльність людини, спрямована на засвоєння змісту освіти і вироблення у собі бажаних особистісних якостей» [11, с. 192].

Психологією самоконтроль визначається як наявність складних структур, які виникають у особи без впливу ззовні. До самоконтролю складовими елементами входять усвідомлення, оцінка та регулювання власних дій, психічних процесів та станів. Самоконтроль не є незалежними від оточуючої дійсності процесом. Він визначається відповідними вимогами діяльності, намірів інших, у нашому випадку слухової діяльності музиканта, який здійснює ансамблеву діяльність, здатністю особи усвідомлювати та контролювати свої дії. Одним з особливих елементів здійснення самоконтролю є вольові зусилля разом із саморегуляцією. Провідним елементом самоконтролю є співставлення із передбачуваними правильними діями. Психологічною наукою також визначено, що самоконтроль є здібність людини стримувати та пригнічувати примітивні наміри та емоції й підпорядковувати їх окремим та більш високим та гідним цілям.

Не зупиняючись детально на визначенні та особливостях самоконтролю як психологічної категорії, ми детальніше розглянемо особливості слухового контролю, та як похідного від нього, музично-слухового самоконтролю, що є основним видом професійної діяльності викладача музичного мистецтва.

С. Науменко визначає музичний слух як «складне психічне явище, систему, в якій тісно взаємодіють різні музичні здібності, як-от: чуття ритму, чуття ладу, чуття тембру, музично-слухові уявлення… Тільки за наявності усіх складових можна вести мову про музичний слух» [8, с. 18].

Наша концепція слухового самоконтролю під час занять з музичного ансамблю ґрунтується на розумінні музичного слуху, визначенні його як «здатності до створення і виконання музики на основі сприймання елементів музичної мови (висоти, сили, тривалості, тембру), а також функціональних зв’язків між ними (ладового почуття, почуття ритму та різних видів слуху, аналізу співвідношення звуків, запам’ятовування та відтворення їх» [14, с. 247].

Музична психологія надає розуміння різних видів слуху, серед яких виокремлюються *абсолютний* слух, *відносний* слух, *гармонічний* слух, *інтонаційний* слух, *внутрішній, тембровий* та *вокальний* види слуху. Всі ці види музикального слуху детально вивчаються та описуються нею. Натомість ми висловлюємо своє розуміння унікальності музичного слуху, який можна розглядати як інтегрований музично-слуховий феномен, інтегральні прояви

якого безпосередньо або опосередковано проявляються у будь-якій музично-слуховій діяльності. Ми не ставили за мету розкриття психологічних особливостей усіх видів музичного слуху. Однак функціональне спрямування кожного з них (видів музичного слуху) ми представимо у ансамблевій діяльності майбутніх викладачів мистецьких дисциплін. Особливого значення для нас має уможливлення шляхів музично-слухового самоконтролю під час занять з інструментального ансамблю та визначення технологічних засад його функціонування.

У структурі мистецької школи провідне місце займає практична підготовка майбутніх фахівців, опанування конкретного музичного інструмента, гра соло, в оркестрі, музично-інструментальному ансамблі. Всі слухові можливості інструменталіста, що стосуються безпосередньо музично-слухової діяльності, та музичної комунікації, яка проявляється в ансамблі, розкриваються у відповідному рівні проявів самостійності. Ми розуміємо цю функцію кожного майбутнього викладача провідною, особливо в складних умовах сучасного навчання. За цих умов виникає необхідність розроблення технологічних засад функціонування музично-слухового самоконтролю, як таких, що забезпечують успішну ансамблеву діяльність музиканта.

Часто вживаним став термін «технологія навчання», за означенням ЮНЕСКО, у загальному розумінні – це «системний метод створення, застосування й визначення всього процесу навчання й засвоєння знань з урахуванням технічних і людських ресурсів та їх взаємодії, який ставить своїм завданням оптимізацію освіти» [10, с. 53].

Технологічні проєкти в педагогіці справа не нова. Кожна педагогічна галузь має свої специфічні особливості їх появу. Натомість зауважимо, що музично-педагогічна галузь має подвійну залежність: від педагогічної (музичної педагогіки) та психологічної (музичної психології) галузей в єдиному смисловому полі, які функціонують виключно взаємозалежно.

Досягнення в цій діяльності необхідного рівня професійної майстерності, у тому числі з огляду на ансамблеву діяльність, значною мірою залежить від технологічного процесу становлення майбутнього викладача-музиканта, методико-технологічного розвитку музичних, педагогічних та виконавських здібностей, набуття відповідного досвіду розкриття творчої індивідуальності, культури комунікації суб’єктів освітнього процесу.

Одним з найперспективніших напрямків сучасних дидактичних і методичних досліджень в Україні стало опрацювання нових освітніх технологій (діалогу культур, співробітництва, модульної, особистісно-орієнтованої), метою яких є постійне збагачення досвідом творчості, формування механізму навчальної самоорганізації кожної особистості та його моделювання в практиці мистецької школи.

В українській, як і зарубіжній педагогіці (мистецька не є виключенням), до XIX століття використовувся термін «метода», існував до початку XX

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

століття. Зокрема про методу говорив ще Г. Сковорода. Так, на думку багатьох вчених було вичерпано зміст поняття «метода» його став витісняти термін «методика викладання». В 50-60-х рр. увійшов термін «методика навчання» (в даному теоретичному понятті було враховано і процес учіння, що складав з діяльністю педагога єдиний процес оволодіння предметом [1, с. 8]. Оскільки помітно змінилась сутність, характер і форми сучасного навчального процесу „слід уникати (за С. Гончаренко) терміну «методика викладання», а замінити його термінами „технологія", що має пряме відношення до педагогіки.

У методичних дослідженнях поряд з теоретичним аналізом проблем значне місце займає вивчення досвіду роботи вчителів, педагогічне спостереження, педагогічний експеримент. Тобто, методика має статус прикладної науки, яка за змістом і завданнями наближається до комплексу технологічних наук [1, с. 7].

Схожої позиції дотримуються В. Бондарь, І. Зязюн, С. Мартиненко, Н. Ничкало, О. Рудницька, Л. Хоружа, ін. Ми усвідомлюємо цей процес як системний метод оптимізації взаємин різних мистецьких шкіл. В евристично ємному понятті «технологія» (походить від грецької, латинської «техне»: уміння, майстерність, мистецтво; «логос» – наука, вчення, слово) збігаються декілька сутностей (від інтелектуальних до мистецьких), які поєднуються в складній дефініції.

Відомо, що технологія підготовки фахівців розкривається завдяки теоретичним та практичним пошукам. А її зміни перевіряються експериментально. Ми погоджуємось із авторами, які вважають, що чітке визначення мети навчання (чому і для чого) має вплинути на відбір й структуру змісту (що), а також оптимальну організацію навчального процесу (як), відповідну методичну систему засобам навчання (за допомогою чого), а також врахувати реальний рівень кваліфікації та професіоналізму вчителів (хто) й об'єктивний моніторинг результатів (чи так це насправді) [5, с.78-79]. Ці висновки доповнюються зміною кінцевого результату (методичні розробки зорієнтовані на вчителя, а технології – передбачають спрямування навчально-пізнавальної діяльності суб'єктів учіння на їх високі результати). Нова технологія навчання визначається сучасністю, науковістю, оптимальністю, інтегральністю, програмуванням діяльності, масштабним використанням сучасних технічних засобів навчання тощо [5, с.78-79].

Тобто, технологія навчання – це такий системний спосіб організації навчання, що забезпечує його інтенсифікацію, генералізацію знань і умінь суб'єктів навчання, спрямований на застосування її у тому числі у практичній діяльності (у нашому дослідженні у музично-слуховому самоконтролі під час ансамблевих занять).

Тож, С. Мартиненко та Л. Хоружа упевнені що технологія передбачає логіку і послідовність дій, що гарантує високоякісний результат. Для забезпечення можливості поєднати інтуїцію мистецтва із сучасними навчальними

процесами набуття умінь самоконтролю сучасні вчені, розробляючи технологічні засади педагогічної теорії визнають «доцільність технологічного й раціонального підходу до організації процесу виховання», поступово відходить від «виключно інтуїтивного вирішення виховних завдань» [5, с.129]. Наукові засади орієнтували сучасних педагогів до віднайдення оптимальних педагогічних моделей або технологій виховання [5, с.128]. Тож для забезпечення технологічної парадигми необхідно створити відповідні педагогічні умови з урахуванням індивідуально-психологічних особливостей, рівня їх досконалості. Такими технологічними засадами можуть стати і врахування комплексного музично-слухового самоконтролю під час ансамблевої діяльності майбутніх викладачів мистецтва.

Врахування сучасних позицій праксеологічна наука розкриває технологію як системну послідовність конкретних методів, які забезпечують досягнення очікуваного результату. Технологія відрізняється тим, що стає результатом прогнозу, який враховує внутрішні механізми отримання очікуваного результату. «Такі знання історично формуються на рівні сукупного суб'єкта і закріплюються в варіативному досвіді» [2, с. 243]. Означене положення характерне й розвитку мистецької школи. Історичний процес музичного навчання розкривався тільки за умов слухового контролю навчальних та виконавських дій музикантів уподовж історичного набуття відповідного досвіду. Ускладнювались музичні твори, їх технічне відтворення, накопичувався досвід виконання ансамблевих творів (від малих ансамблів до концертних шедеврів із віртуозним виконанням партій окремих музичних інструментів у них).

У ансамблевій діяльності музично-слуховий контроль має внутрішні та зовнішні прояви. У нашому дослідженні більше уваги приділено саме внутрішнім механізмам, саморефлексії, умінням самовизначитись у якості виконання, здійснюючи самоконтрольну функцію під час ансамблевої діяльності

Наукові дослідження результатів технічної творчості, «функцій та змісту системи освіти, форм музичних творів» показали, що їх розвиток відбувається у напрямку підвищення рівня їх ідеальності [6, с. 75-77]. Цей цікавий висновок дозволяє прогнозувати розвиток і замінити традиційно існуючий історичний підхід до змін цих систем (констатація фактів: було – стало) на функціональний: «кожна зміна такої системи – це результат підвищених потреб людини» [6, с. 75-77]. Тож, самоконтрольна функція отримує функціональне вирішальне значення й у нашому випадку, оскільки якість ансамблевого процесу може покращитись лише завдяки покращенню індивідуального вкладу кожного ансамбліста.

У освіті поняття «технологія» асоціюється із конкретними професійними діями, логікою розгортання педагогічного процесу, системною організацією результату. Тобто, в терміні «технологія» відображено не лише передавання інформації, а й процес навчання, що має велике сучасне значення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

і може претендувати на широке використання в мистецькій педагогіці. Наприклад, у функціональній структурі мистецької школи враховується не лише індивідуальна форма інформаційно-творчого опанування музичного інструменту , а й *процес міжособистісної музично-педагогічної комунікації* суб'єктів навчання в творчій навчально-виконавській діяльності.

Розкриваючи технологічні засади досліджуваного феномена, музично-слуховий самоконтроль, ми усвідомлюємо, що значну роль у процесі здійснення навчальних завдань відіграє *індивідуальність викладача*, його професійна майстерність. Лише викладач-майстер може гарантувати якісний результат (нагадаємо, що переклад слова «техно» враховує мистецьке виконання). Доцільно зауважити, що на думку К. Ушинського, - «Мистецтво виховання має ту особливість, що майже всім воно здається справою знайомою й зрозумілою, а декому навіть справою легкою. І тим зрозумілішим і легшим здається воно, чим менше людина з ним обізнана, теоретично або практично" [12, с. 23]. У педагогічній теорії стосовно технології вже розроблена думка, що будь-яка діяльність є технологічною, або мистецькою. Музичній педагогіці відомо, що мистецтво в основному базується на інтуїції, а технологія – на наукових досягненнях. Тому і слушна думка, що з «мистецтва все починається, а технологією закінчується».

Ми погоджуємось із автором, що шляхи «удосконалення термінології методичної галузі педагогічної науки, її важливості й перспективності» [2, с. 244], оскільки поняття іноді доповнюється на практиці новим змістом, поглиблюєьбся. Нам імпонує той шлях, що забезпечує нові, адекватні за змістом «конкретному навчальному процесу, поняття такі як «технологія навчання»… [2, с. 244], оскільки «стосовно музики, важливо не втрачати науково відповідний, практично-доцільний результат» [2, с. 244].

З огляду на наше дослідження стосовно відповідних технологічних засад здійснення музично-слухового контролю доцільно об'єднати «вузькоспеціальні конкретні дидактики» (мається на увазі конкретні музично-педагогічні) в узагальненій «науково ємній дефініції», яка б довела науковий статус музичних методик у її розвитку до технології в контексті педагогіки мистецької школи.

Ґрунтуючись на визначенні стосовно музично-інструментальної методики як конкретної дидактики [2, с. 247] доцільно розширити його до технології творчого опанування будь-якою музично-творчою діяльністю, у тому числі музично-слуховою, та її самоконтролю. З огляду на зазначене ми представляємо *технологічність засад музично-слухового самоконтролю майбутнього викладача мистецької школи* як базове науково-теоретичне обґрунтування оцінних дій творчої діяльності майбутнього фахівця під час занять з музично-інструментального ансамблю, система контрольних процесів з формування та функціонування його спеціально-музичних (слух, ритм, пам'ять, музично-інструментальна техніка тощо), інтелектуально-креативних

й комунікативних психолого-педагогічних здібностей, особистісних якостей та виконавської спроможності, що набувається у процесі міжособистісної ансамблевої комунікації.

Технологічна парадигма розкривається в цьому процесі не лише як свідоме цілеспрямоване досягнення очікуваного результату – індивідуально-неповторної різноспрямованої діяльності унікальної особистості викладача-музиканта, а такого результату, що досягається за мінімальних витрат професійних зусиль та часу.

З погляду музично-психологічної науки технологічні процеси дещо ускладнені за рахунок специфіки різноспрямованої сутності музичного слуху людини (ми вже указували на них вище). Кожний вид музичного слуху потребує слухового контролю. Тому цей процес стає технологічним у випадку грамотного та конкретизованого стосовно до кожного прояву музично-слухового контролю відповідно до здійснюваного виду діяльності або їх об'єднання.

Висновки. Обґрунтування технологічних засад музично-слухового самоконтролю майбутнього викладача мистецької школи в процесі занять з інструментального ансамблю розкриває нові сучасні навчальні можливості застосування музично-слухового контролю та забезпечує високу ефективність його формування в процесі занять з інструментального ансамблю.

Надано своє розуміння унікальності музикального слуху, який можна розглядати як інтегрований музично-слуховий феномен, інтегральні прояви якого безпосередньо або опосередковано проявляються у будь-якій музично-слуховій діяльності.

Музично-слуховий самоконтроль є складним психологічним явищем, який може удосконалюватись у процесі навчання та формування відповідних умінь на заняттях з інструментального ансамблю. Залишається лише визначити яким чином відбуватиметься цей формувальний процес: із застосуванням історично усталених методів чи в умовах застосування осучаснених спеціальних технологій.

Так, функціональними технологічними засадами музично-слухового самоконтролю були визначені такі: активізація творчого процесу міжособистісної музично-педагогічної комунікації суб'єктів навчання, відіграє індивідуальність викладача та технологічність засад музично-слухового самоконтролю майбутнього викладача мистецької школи.

Технологічна парадигма розкривається в цьому процесі не лише як свідоме цілеспрямоване досягнення очікуваного результату – індивідуально-неповторної різноспрямованої діяльності унікальної особистості викладача-музиканта, а такого результату, що досягається за мінімальних витрат професійних зусиль та часу.

До подальших напрямків дослідження відносимо вирішення проблеми контрольно-слухової діяльності здобувачів освіти в процесі музично-комунікативно ансамблевої підготовки майбутніх викладачів мистецьких дисциплін.

Література:

1 Гончаренко С. У. І насамперед – прикладна наука : науково-теоретичне видання. Хмельницький : Вид-во Хмельницький гуманітарно-педагогічний інститут, 2003. 20 с.

2 Гуральник Н. П. Українська фортепіанна школа XX століття в контексті розвитку музичної педагогіки: історико-методологічні та теоретико- технологічні аспекти : монографія. Київ : НПУ. 2-е вид. виправлене, 2021. 460 с.

3. Гуральник, Н, Тарапата-Більченко Л. Науково-теоретична сутність темброво-динамічного уявлення як специфічного досвіду музично-слухової діяльності піаніста. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2023. № 3(127). С. 35–44.

4. Завалко К. В. Методичне забезпечення самовдосконалення музично-виконавської майстерності майбутнього вчителя-музики (скрипаля). *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгтманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти*. 2005. Вип. 2(7). С. 88–92.

5. Мартиненко С. М., Хоружа Л. Л. Загальна педагогіка : навч. посіб. Київ, 2002. 176 с.

6. Меерович М. І. Шрагіна Л. І. «Ідеальні» системи в контексті теорії розвитку штучних систем. *Наукове пізнання : методологія та технологія*. №10, 2002. С. 75-77.

7. Моісеєва М. А. Теоретико-методичні основи навчання ансамблевої гри : навч.-метод. посібник для викладачів і студентів мистецьких навчальних закладів. Житомир : Видавництво «Волинь», 2002. 208 с.

8. Науменко С. І. Психологія музичної діяльності. Чернівці : ПП Видавничий дім «Родовід». 2015. 408 с.

9. Новська О. Р. Методика самопроектування фахового розвитку студентів магістратури у процесі музичного навчання в педагогічних університетах : автореф. канд. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2015. 20 с.

10. Питання професійної підготовки студентів музично-педагогічного факультету : зб. наук. ст. Харків : ХДПІ, 1994. 53 с.

11. Рудницька О. П. Педагогіка загальна та мистецька : навч. посібник. Тернопіль : Начальна книга – Богдан, 2005. 360 с.

12. Ушинський К. Д. Людина як предмет виховання. Педагогічна антропологія Твори: В 6-ти т. Т.4. Київ : Рад. школа, 1952. 518 с.

13. Шип *С. В.* Основы теории художественных стилей. Одесса : Науковець. Вид. 2. 2011. 223 с.

14. Юцевич Ю. Є. Музика : словник-довідник. Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2003. 352 с.

References:

1. Honcharenko S. U. (2003). Inasampered – prykladna nauka [And above all – applied science]. naukovo-teoretychne vydannia. Khmelnytskyi: Vyd-vo Khmelnytskyi humanitarno-pedahohichnyi instytut [in Ukrainian].

2. Huralnyk N. P. (2021). Ukrainska fortepianna shkola XX stolittia v konteksti rozvytku muzychnoi pedahohiky: istoryko-metodolohichni ta teoretyko-tekhnolohichni aspekty [Ukrainian piano school of the 20th century in the context of the development of musical pedagogy: historical-methodological and theoretical-technological aspects]. Kyiv: [in Ukrainian].

3. Huralnyk, N., & Tarapata-Bilchenko L. (2023). Naukovo-teoretychna sutnist tembrovo-dynamichnoho uiavlennia yak spetsyfichnoho dosvidu muzychno-slukhovoi diialnosti pianista [The scientific and theoretical essence of timbre-dynamic representation as a specific experience of the pianist's musical and auditory activity]. *Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies*, 3(127), 35-44 [in Ukrainian].

4. Zavalko K. V. (2005). Metodychne zabezpechennia samovdoskonalennia muzychno-vykonavskoi maisternosti maibutnoho vchytelia-muzyky (skrypalia) [Methodical support for self-improvement of musical and performing skills of a future music teacher (violinist)]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahtmanova. Seriia 14. Teoriia i metodyka mystetskoi osvity – Scientific journal of the National Pedagogical University named after M.P. Dragtmanov. Series 14. Theory and methodology of art education*, 2(7), 88-92 [in Ukrainian].

5. Martynenko S. M., & Khoruzha L. L. (2002). Zahalna pedahohika [General pedagogy]. Kyiv: [in Ukrainian].

6. Meerovych M. I., & Shrahina L. I. (2002). «Idealni» systemy v konteksti teorii rozvytku shtuchnykh system [«Ideal» systems in the context of the theory of development of artificial systems]. Naukove piznannia metodolohiia ta tekhnolohiia –Scientific knowledge: methodology and technology, 10, 75-77 [in Ukrainian].

7. Moiseieva M. A. (2002). Teoretyko-metodychni osnovy navchannia ansamblevoi hry [Theoretical and methodological foundations of teaching ensemble playing]. Zhytomyr: Vydavnytstvo «Volyn» [in Ukrainian].

8. Naumenko S. I. (2015). Psykholohiia muzychnoi diialnosti [Psychology of musical activity]. Chernivtsi: PP Vydavnychyi dim «Rodovid» [in Ukrainian].

9. Novska O. R. Metodyka samoproektuvannia fakhovoho rozvytku studentiv mahistratury u protsesi muzychnoho navchannia v pedahohichnykh universytetakh [Methodology of self-design of professional development of master's students in the process of music education at pedagogical universities]. autoref. Ph.D. ped. of science: Kyiv: [in Ukrainian].

10. Pytannia profesiinoi pidhotovky studentiv muzychno-pedahohichnoho fakultetu (1994). [Issues of professional training of students of the Faculty of Music and Pedagogy]. zb. nauk. st. Kharkiv: [in Ukrainian].

11. Rudnytska O. P. (2005). Pedahohika zahalna ta mystetska [General and artistic pedagogy]. Ternopil: Nachalna knyha – Bohdan [in Ukrainian].

12. Ushynskyi K. D. (1952). Liudyna yak predmet vykhovannia. Pedahohichna antropolohiia Tvory [Man as a subject of education. Pedagogical anthropology Works]. Kyiv: Rad. shkola [in Ukrainian].

13. Shyp S. V. (2011). Osnovы teoryy khudozhestvennыkh stylei [Fundamentals of the theory of artistic styles]. Odessa: Naukovets. Vyd. 2. [in Ukrainian].

14. Iutsevych Yu. Ye. (2003). Muzyka: slovnyk-dovidnyk [Music: dictionary-reference]. Ternopil: Navchalna knyha [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 372.851

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-428-439

Дасюк Жанна Миколаївна кандидатка психологічних наук, вчителька математики, Хмельницький спортивний ліцей, м. Хмельницький, https//orcid.org/0009-0000-6195-1465

РОЗВИТОК ПІЗНАВАЛЬНОЇ САМОСТІЙНОСТІ В ПРОЦЕСІ ВИВЧЕННЯ МАТЕМАТИЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті здійснено емпіричне обгрунтування сукупність засобів, форм і методів розвитку пізнавальної самостійності учнів в процесі вивчення математичних дисциплін. Зокрема, зазначається, що розвиток пізнавальної самостійності учнів здійснюється більш ефективно, якщо він розглядається як частина цілісного педагогічного процесу, спрямованого на виховання культури розумової праці, розвиток різних форм пізнавальної діяльності учнів. Для успішного розвитку пізнавальної самостійності учнів необхідно враховувати соціальні, освітні, психологічні та процесуальні чинники, під впливом яких здійснюється розвиток зазначеної якості. Певні педагогічні умови (активність учнів, поєднання репродуктивної та продуктивної діяльності, індивідуально-диференційований та особистісно-орієнтований підходи, системно-модульний підхід, удосконалення педагогічної діяльності, оптимальне використання нових інформаційно-технологій, комплекс розвивальних методів навчання) сприяють ефективнішому розвитку пізнавальної самостійності тих, хто навчається, в процесі вивчення математичних дисциплін. Застосування під час навчання навчально-методичного комплексу, створеного на основі технології модульного навчання та нових інформаційних технологій, дозволяє розвивати у учнів пізнавальну самостійність і переходити з фіксованих рівнів на вищі - до частково-пошукової та творчої самостійності, оволодіння методами пошукової пізнавальної діяльності. Розроблена та експериментально перевірена модель розвитку пізнавальної самостійності учнів продемонмтрувала достатньо високу ефективність. Подальше дослідження проблеми може бути пов'язане із розробленням технології пізнавальної самостійності, удосконаленням механізмів управління процесом розвитку пізнавальної самостійності учнів, розробкою науково-практичних рекомендацій щодо розвитку пізнавальної самостійності учнів в процесі вивчення математичних дисциплін.

Ключові слова: пізнавальна самостійність; вивчення математичних дисциплін; педагогічні умови; навчально-методичний комплекс; технологія модульного навчання.

Dasyuk Zhanna Mykolayivna Candidat of Psychological Sciences, Teacher of Mathematics, Khmelnytskyi Sports Lyceum, Khmelnytskyi, https//orcid.org/0009-0000-6195-1465

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

DEVELOPMENT OF COGNITIVE INDEPENDENCE IN THE PROCESS OF STUDYING MATHEMATICAL DISCIPLINES

Abstract. The article provides an empirical substantiation of a set of means, forms and methods for developing students' cognitive independence in the process of studying mathematical disciplines. In particular, it is noted that the development of students' cognitive independence is more effective if it is considered as part of a holistic pedagogical process aimed at fostering a culture of mental work, development of various forms of cognitive activity of students. For the successful development of students' cognitive independence, it is necessary to take into account the social, educational, psychological and procedural factors that influence the development of this quality. Certain pedagogical conditions (students‘ activity, combination of reproductive and productive activities, individual-differentiated and personality-oriented approaches, system-modular approach, improvement of pedagogical activity, optimal use of new information technologies, a set of developmental teaching methods) contribute to the more effective development of students’ cognitive independence in the process of studying mathematical disciplines. The use of an educational and methodological complex based on the technology of modular learning and new information technologies in teaching allows students to develop cognitive independence and move from fixed levels to higher ones - to partially searching and creative independence, mastering the methods of search cognitive activity. The developed and experimentally tested model of development of students' cognitive independence has demonstrated a fairly high efficiency. Further study of the problem may be associated with the development of technology of cognitive independence, improvement of mechanisms for managing the process of development of students‘ cognitive independence, development of scientific and practical recommendations for the development of students’ cognitive independence in the process of studying mathematical disciplines.

Keywords: cognitive independence; studying mathematical disciplines; pedagogical conditions; educational and methodological complex; technology of modular learning.

Постановка проблеми. Під час вивчення й узагальнення досвіду роботи закладів освіти, аналізу результатів діяльності учнів було встановлено, що у них спостерігається переважання процесів репродуктивного мислення, відсутні вміння аналізувати та узагальнювати матеріал, порівнювати, відокремлювати головне від другорядного, недостатньо розвинене вміння планувати та організовувати самостійну діяльність, застосовувати знання для розв'язання практичних завдань. У суспільстві виникла потреба в особистісно-орієнтованій системі освіти, коли учень перебуває у центрі уваги педагога і його діяльність є провідною. Щоб реалізувати це соціальне замовлення,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

необхідний перехід від засвоєння готових знань на заняттях до самостійної пізнавальної діяльності учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз та узагальнення пропонованих різними дослідниками визначень пізнавальної самостійності свідчить про те, що вони мають розкривати специфіку самостійності людини під час навчання, в процесі якого необхідний прояв особливих рис самостійності того, хто навчається, пов'язаних зі специфікою його навчальної діяльності. Так, Бугра Аліна досліджувала психолого-педагогічні особливості самостійної навчальної діяльності учнів у процесі вивчення математичних дисциплін, Вороновська Л.П. - Web-технології як засіб формування пізнавальної самостійності майбутніх інженерів у процесі викладання вищої математики, Демченко Ю.М. - особливості формування самостійної пізнавальної діяльності майбутніх учителів математики. Жалдак М.І. досліджував педагогічний потенціал комп'ютерно-орієнтованих систем навчання математики, а Лутченко Л.І. - організацію самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів 7-9 класів при вивченні математики. Муранова Н.П. у фокус уваги свого наукового дослідження поставила вікові особливості старшокласників як чинник їх фізико-математичної підготовки до навчання у технічному університеті. Солдатенко М.М. грунтовно дослідим теорію і практику самостійної пізнавальної діяльності.

Мета статті - емпірично обгрунтувати сукупність засобів, форм і методів розвитку пізнавальної самостійності учнів в процесі вивчення математичних дисциплін.

Виклад основного матеріалу. Одним із центральних питань педагогіки є питання про формування та розвиток пізнавальної самостійності учнів, її характер, структуру та засоби виховання. Вивчення результатів досліджень вчених і власний педагогічний досвід свідчать про те, що освітній процес у виші загалом, і викладання математичних дисциплін зокрема, мають широкий спектр можливостей для розвитку у учнів пізнавальної самостійності. Сьогодні значно ускладнився і розширився обсяг навчальної інформації, у зв'язку з цим збільшився і ступінь самостійності учнів. В існуючій практиці навчання у закладах освіти перед педагогом стоїть завдання донести до учнів певний обсяг предметних знань, який має бути засвоєний ними, але при цьому педагог не завжди ставить перед собою спеціальне завдання - розвивати у учнів самостійність. Проте сучасний випускник вишу має бути здатним самостійно здобувати та вдосконалювати власні знання впродовж усього життя, тому необхідно розглядати у навчальному процесі вишу як один із необхідних структурних компонентів - розвиток пізнавальної самостійності учнів.

Дослідження ґрунтувалося на уявленні про те, що пізнавальна самостійність може мати як відтворювальний, так і творчий характер. У різних ситуаціях ступінь прояву самостійності учнів її рівні є різними. У реальному

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

навчальному процесі пізнавальна самостійність протягом одного заняття може проявлятися на різних рівнях залежно від змісту матеріалу, цілей і методики викладання. Рівні самостійності, що відповідають репродуктивному і продуктивному видам діяльності, теоретично можна розглядати як полюсні рівні цієї якості. Під час розвитку пізнавальної самостійності учнів, крім зазначених вище двох її рівнів, матимемо на увазі ще два проміжні рівні. Це допоможе педагогу у доборі запитань і завдань, а також під час оцінювання рівня розвиненості пізнавальної самостійності учнів. Виходячи з поєднання різних рівнів засвоєння знань і ступенів оволодіння учнями способами пізнавальної діяльності, виокремимо чотири рівні пізнавальної самостійності: відтворювальний, реконструктивно-варіативний, частково-пошуковий і творчий. Кожен із перелічених рівнів має свої особливі риси, які відрізняють його від попереднього рівня, але, крім того, він містить у собі і риси попереднього. Зауважимо, що ступінь участі педагога у спільній діяльності з учнем під час просування останнього від одного рівня до іншого поступово зменшується до мінімального на заключному.

Для успішного розвитку пізнавальної самостійності учнів під час викладання навчальних дисциплін необхідно враховувати такі чинники, під впливом яких здійснюється розвиток пізнавальної самостійності учнів: соціальні, освітні, психологічні, процесуальні. Розвиток пізнавальної самостійності учнів здійснюється за активної участі учнів у навчанні, з використанням комплексу розвивальних методів, за поєднання репродуктивної та продуктивної пізнавальної діяльності, за здійснення індивідуально-диференційованого та особистісно-орієнтованого підходів, за системно-модульного підходу, за правильно організованої педагогічної діяльності, а також за оптимального використання інформаційних технологій. Усе перелічене визначає педагогічні умови ефективного розвитку пізнавальної самостійності учнів в процесі навчання.

Умови ефективного розвитку пізнавальної самостійності треба підтримувати адекватними засобами. Одним із таких засобів є комбінована дидактична система, в основі якої є об'єднання технології модульного навчання та різних видів навчальних занять, інформаційних технологій.

Системоутворювальним компонентом комбінованої дидактичної системи є індивідуальні освітні траєкторії учнів - певна послідовність елементів навчальної діяльності кожного учня з реалізації власних освітніх цілей, що відповідає їхнім здібностям, можливостям, мотиваціям, інтересам.

Зазначена навчальна діяльність здійснюється за координуючої, організуючої, консультуючої діяльності педагога. Індивідуальні освітні траєкторії реалізуються за кількома напрямами: змістовним (реалізованим через варіативні навчальні плани та освітні програми), діяльнісним (реалізованим через нетрадиційні педагогічні технології, екстернат, нові інформаційні технології), процесуальним (що визначає організаційний аспект, види спілкування).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Впровадження запропонованої дидактичної системи у практику дозволяє змінити ставлення учнів до навчальної діяльності, педагога і себе. Ситуація вибору, необхідність прийняття власних рішень стимулюють розвиток пізнавальної самостійності. Таким чином, комбінована дидактична система може розглядатися як засіб розвитку пізнавальної самостійності.

Під час будь-якого освітнього процесу, зокрема й організованого на основі комбінованої дидактичної системи, перед учнями постійно є проблема розв'язання завдань. Якщо під час розв'язання системи завдань діяльність учнів обмежується репродуктивними діями, то навчання не виконує розвивальну функцію, тобто і не розвиває пізнавальну самостійність учнів.

Побудова навчального пізнання як системи завдань і розробка засобів (приписів, прийомів), для того, щоб допомогти учням усвідомити проблемність пред'явлених завдань, знайти способи зробити розв'язання проблемних ситуацій особистісно-значущим для тих, хто навчається, навчити їх бачити та аналізувати проблемні ситуації, і становлять сутність задачної технології навчання. За такого підходу діяльність учнів поділяється на чотири види, відповідно до рівнів пізнавальної самостійності: репродуктивну, алгоритмічну, трансформувальну і творчо-пошукову.

Від вчителя потрібне і спеціальне, і педагогічне мислення, пов'язане з проектуванням способів розгортання цього змісту у різних формах діяльності. Навчання при цьому має виконувати репрезентативну, евристичну, діагностичну функції. Крім того, воно має сприяти ефективному розвитку пізнавальної самостійності учнів.

Під час дослідження було розроблено педагогічну модель розвитку пізнавальної самостійності учнів в процесі вивчення курсу «Диференціальні рівняння», з врахуванням виконання необхідних для цього педагогічних умов, спираючись на концепцію розвивального навчання і психологічну теорію діяльності, виходячи зі значущості чинників та умов, що впливають на розвиток пізнавальної самостійності учнів.

Процес розвитку пізнавальної самостійності відповідно до раніше виокремлених чотирьох рівнів проходить чотири послідовні етапи розвитку: відтворювальної самостійності, реконструктивно-варіативної самостійності, частково-пошукової самостійності та творчої самостійності. Розвиток пізнавальної самостійності учнів означає не лише розвиток конкретного рівня пізнавальної самостійності, а й перехід їх на вищий рівень. Для здійснення переходу учнів з одного рівня розвитку пізнавальної самостійності на інший було розроблено педагогічну модель. До моделі розвитку пізнавальної самостійності учнів було включено кілька взаємопов'язаних елементів, найважливіший з яких - мета навчального процесу. (у нашому випадку - підвищення рівня пізнавальної самостійності учнів).

Зазначена мета визначає зміст діяльності за етапами: на першому етапі вивчається теорія і практика розвитку кожного з чотирьох рівнів розвитку

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

пізнавальної самостійності та розробляються відповідні цим рівням завдання операційного модуля; на другому етапі проводиться діагностична робота з виявлення рівня розвиненості пізнавальної самостійності учня і вироблення рекомендацій щодо «виведення» його на наступний рівень розвитку пізнавальної самостійності (якщо виявлено учня з творчим рівнем розвитку пізнавальної самостійності, то виробляються рекомендації щодо реалізації його високого творчого потенціалу); на третьому етапі реалізується програма розвитку пізнавальної самостійності учнів, що сприяє їхньому виходу на наступний рівень розвитку пізнавальної самостійності (якщо виявлено учня з творчим рівнем розвитку розглядуваної якості, то реалізується програма розвитку пізнавальної самостійності цього учня, спрямована на подальший розвиток його творчого потенціалу).

Реалізація моделі будувалася на принципах діалогічності, наступності та координації. Розвиток пізнавальної самостійності учнів здійснюється за допомогою засобів, форм і методів навчання. Засоби складються із:

кейсової складової (навчальні посібники модульного типу, операційний модуль, лабораторні роботи, довідкова книга з курсу, робочий зошит, традиційні підручники, інформаційні та методичні матеріали, інші тексти);

електронної складової (електронний підручник, електронний задачник, контролююча програма, лабораторний практикум, навчальна база даних, електронний робочий зошит, системи управління базами даних на базі ЕОМ, репетитори, екзаменатори на базі ЕОМ);

різні типи ЕОМ тощо.

Як форми і методи навчання використовуються:

при розвитку відтворювальної самостійності - фронтальне опитування, завдання знайти приклад із практики за темою, складання списку літератури за темою, програмований контроль, перевірка конспектів;

при розвитку реконструктивно-варіативної самостійності - семінари репродуктивного характеру, усне індивідуальне опитування, розв'язання типових прикладів, заповнення таблиць-схем, програмоване опитування з конструйованою відповіддю, лабораторні та практичні роботи, підготовка рефератів, вправи на тренажерах, знаходження помилок у відомому матеріалі;

при розвитку частково-пошукової самостійності - письмові та практичні контрольні роботи з елементами творчої діяльності, евристичні бесіди, захист ухваленого рішення, вивчення літератури за темою, участь у ділових іграх, робота малими групами, мозковий штурм, аналіз ситуацій тощо;

під час розвитку творчої самостійності - виконання творчого курсового проєкту, проведення самостійної науково-дослідної роботи, підготовка наукових статей, підготовка та читання лекцій, практичний аналіз матеріалу, узагальнення результатів спостережень та експериментів тощо.

Методи навчання реалізуються у діяльності вчителя та учнів, яка має цілеспрямований характер, тому у моделі центральним моментом є педагогічна взаємодія вчителя та учнів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

До педагогічної моделі входять критерії, які визначають рівень розвитку пізнавальної самостійності учня (результат навчання, що відповідає меті):

пізнавальний критерій визначає потребу у знаннях і прагнення до подолання найпростіших пізнавальних труднощів з використанням або найпростіших, або нескладних методів пізнавальної діяльності, або широкого кола цих методів (залежно від рівня розвитку пізнавальної самостійності), у випадку творчого рівня розвитку пізнавальної самостійності виявляється прагнення до творчого застосування знань із застосуванням різноманітних методів пізнавальної діяльності;

емоційний критерій вказує на стан певного задоволення (нестійкого або стійкого) від успішного подолання пізнавальної скрути, у разі творчої самостійності відмічається стан позитивного ставлення до подолання пізнавальних скрут і стійкого задоволення від їхнього розв'язання;

діяльнісний критерій визначає позицію учня в оволодінні знаннями (неактивну, недостатньо активну або активну), при цьому на перших двох рівнях розвитку пізнавальної самостійності бачимо слабкі навички пізнавальної самостійності, на третьому відмічено розвиток потреби у самостійній пізнавальній діяльності, а на четвертому переважає діяльність, яка потребує максимального прояву пізнавальної самостійності;

вольовий критерій на першому рівні розвитку пізнавальної самостійності визначається наявністю вольових зусиль під час подолання незначних пізнавальних ускладнень, на другому - вольовими зусиллями під час подолання пізнавальних ускладнень та ознаками впевненості при виконанні самостійних пізнавальних актів, на третьому - проявом упевненості під час подолання пізнавальних ускладнень, на четвертому - впевненістю у подоланні пізнавальних ускладнень та прагненням до удосконалення навичок самостійної пізнавальної діяльності, а на четвертому - упевненістю у подоланні пізнавальних ускладнень та прагненням до вдосконалення навичок самостійної пізнавальної діяльності.

Якщо в результаті навчання учень опанував:

досвідом на рівні впізнавання до такої міри, це дозволяє йомц самостійно якісно виконувати операцію, дію або серію дій, керуючись вивченою інструкцією з їхнього виконання, тоді рівень розвитку його пізнавальної самостійності відповідає відтворювальній самостійності;

досвідом на рівні відтворення знань у типових ситуаціях до такої міри, що дозволяє їй, засвоївши інструкцію щодо методу конкретної діяльності, самостійно виконувати відповідні дії або їхні серії у типових ситуаціях, тоді рівень його пізнавальної самостійності відповідає реконструктивно-варіативній самостійності;

досвідом діяльності, коли може здійснювати її і в нетипових ситуаціях, тоді рівень його пізнавальної самостійності відповідає частково-пошуковій самостійності;

досвідом до певної міри, який дозволяє йому не лише у кожному конкретному випадку самостійно виокремлювати систему орієнтирів, користуючись запропонованим методом, а й самостійно знаходити сам метод, тоді його рівень розвитку пізнавальної самостійності відповідає творчій самостійності.

Крім того, модель містить у собі розглянуті вище чинники та педагогічні умови, що впливають на розвиток пізнавальної самостійності учнів.

Усі розглянуті елементи є відносно самостійними, але водночас у повному складі та взаємодії являють собою цілісну і, як показав експеримент, ефективну модель розвитку пізнавальної самостійності учнів в процесі вивчення математичних дисциплін.

Найбільший педагогічний ефект у процесі вивчення математичних дисциплін можна отримати на основі системно-модульного підходу. Таке комплексне навчання дозволяє здійснити системний підхід до змісту освіти, узяти до уваги індивідуальні риси пізнавальної діяльності учнів, врахувати особливості складових педагогічної системи.

Зміст операційного модуля відбирався відповідно до мети сформувати у учнів вміння застосовувати отримані теоретичні знання для розв'язання конкретних практичних завдань, розвиваючи при цьому їхню пізнавальну самостійність. Завдання, що входять до операційного модуля, поділяються на репродуктивні, пошукові та творчі, що відповідає рівням розвитку пізнавальної самостійності. На першому етапі проводили констатувальний експеримент із вивчення рівня знань і вмінь, що відповідають фіксованим рівням пізнавальної самостійності. На другому етапі було здійснено формувальний експеримент, спрямований на ефективний розвиток пізнавальної самостійності учнів під час вивчення предмета «Диференціальні рівняння». На третьому етапі здійснювався контрольний експеримент з метою аналізу отриманих результатів. У педагогічному експерименті брало участь 143 учня. Освітній процес здійснювався автором на заняттях з «Вищої математики» під час вивчення розділу «Диференціальні рівняння» за розробленою педагогічною моделлю розвитку пізнавальної самостійності.

Констатувальний експеримент проводився серед першокурсників. Учні експериментальних і контрольних груп освоювали одну й ту саму навчальну програму, тобто отримували однаковий обсяг знань. Відмінності виховно-освітнього процесу в експериментальних і контрольних групах полягали тільки у використовуваних засобах навчання та умовах їхнього застосування. Показниками развиненості пізнавальної самостійності учнів були перенесення засвоєних знань і способів діяльності у різних ситуаціях та рівні засвоєння системи опорних знань і вмінь. Аналізуючи виконання завдань початкового вхідного тесту, було зафіксовано, що більшість учнів мали у своєму розпорядженні знання та вміння, які не виходили за межі першого і другого рівнів пізнавальної самостійності. Завдання третього рівня серед усіх учнів, які брали участь у констатувальному експерименті, виконала невелика

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

кількість учнів. Завдання четвертого рівня виявилися практично ніким не виконаними (табл. 1).

Зазначимо, що у міру впровадження у навчальний процес усіх компонентів навчального комплексу, для педагога у відносинах «вчитель - учень» частка інформаційно-пред'явницької функції різко зменшувалася та істотно зростало значення консультативно-координувальної та комунікативної функцій. По завершенні експериментальної роботи проводився контрольний експеримент із визначення рівня розвитку пізнавальної самостійності учнів експериментальних і контрольних груп. Результати контрольного експерименту подано у табл. 2.

Таблиця 1

Результати констатувального експерименту пізнавальної самостійності учнів перших курсів (n=143)

Групи	n	Рівні пізнавальної самостійності							
		1		2		3		4	
		n	%	n	%	n	%	n	%
ЕГ-1	25	5	20	14	56	5	20	1	4
КГ-1	24	3	12,5	15	62,5	6	25	0	0
ЕГ-2	25	4	16	13	52	7	28	1	4
КГ-2	26	4	15,4	15	57,7	6	23,1	1	3,8
ЕГ-3	22	4	18,2	9	40,9	8	36,4	1	4,5
КГ-3	21	4	19	8	38,1	8	38,1	1	4,8
Разом	143	24	16,8	74	51,7	40	28	5	3,5

Таблиця 2

Результати контрольного експерименту щодо розвитку пізнавальної самостійності учнів (n=143)

Групи	n	Рівні пізнавальної самостійності							
		1		2		3		4	
		n	%	n	%	n	%	n	%
ЕГ-1	25	0	0	4	16	12	48	9	36
КГ-1	24	1	4,17	6	25	15	62,5	2	8,33
ЕГ-2	25	1	4	5	20	11	44	8	32
КГ-2	26	2	7,7	10	38,5	13	50	1	3,8
ЕГ-3	22	0	0	3	13,6	11	50	8	36,4
КГ-3	21	1	4,8	6	28,6	12	57,1	2	9,5

Вони свідчасть про динаміку зростання рівня пізнавальної самостійності учнів в експериментальних групах. Так, в експериментальній групі кількість учнів, які оволоділи третім і четвертим рівнями пізнавальної самостійності, зросла з 24% до 84%, а у контрольній групі лише з 25% до 70,83%, причому в цій групі творчого рівня пізнавальної самостійності не досяг жоден учень. В експериментальній групі до кінця вивчення курсу «Диференціальні рівняння»

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

творчий (четвертий) рівень пізнавальної самостійності опанували 36,4% учнів, а у контрольній групі - лише 9,5%. В усіх групах чітко проглядається подібна різниця у ступені розвитку пізнавальної самостійності. З усіх 143 учнів на момент початку експерименту третім і четвертим рівнями пізнавальної самостійності володіло 31,5% учнів. По завершенні експерименту в експериментальних групах цей показник зріс у 2,6 раза і досяг 81,9%. У контрольних групах показник зростання пізнавальної самостійності нижчий і сягнув 63,4%. На основі даних таблиці 2 подано результати об'єднаних експериментальних і контрольних груп (табл. 3).

Таблиця 3

Сумарні результати контрольного експерименту з розвитку пізнавальної самостійності учнів (n=143)

Групи	n	Рівні пізнавальної самостійності							
		1		2		3		4	
		n	%	n	%	n	%	n	%
ЕГ-1-3	72	1	1,4	12	16,7	34	47,2	25	34,7
КГ-1-3	71	4	5,63	22	30,99	40	56,34	5	7,04

Суттєве зростання пізнавальної самостійності в об'єднаній експериментальній групі порівняно з об'єднаною контрольною групою та особливо різниця е досягненнях учнями цих груп творчого рівня пізнавальної самостійності (відповідно 34,7% і 7,04%) переконливо свідчать про ефективність запропонованої педагогічної моделі розвитку пізнавальної самостійності учнів під час вивчення курсу «Диференціальні рівняння».

Для наочності побудовано діаграму результатів контрольного експерименту (рис. 2).

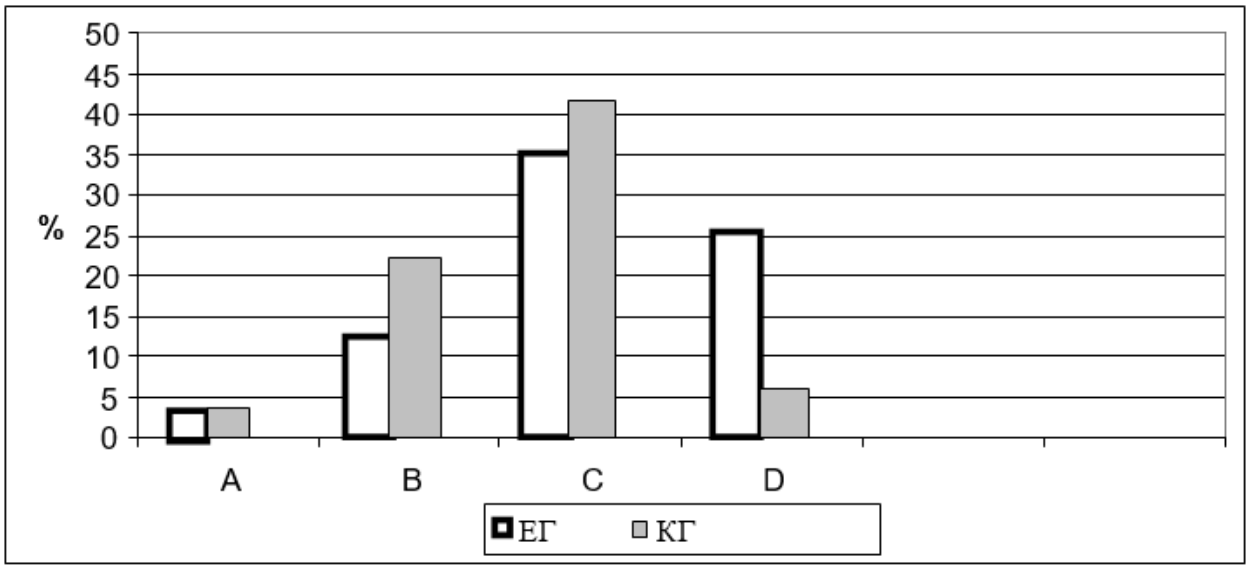

Рис. 2 Результати контрольного експерименту з розвитку пізнавальної самостійності учнів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У зв'язку із необхідністю обґрунтування достовірності висновків і перевірки ефективності розвитку пізнавальної самостійності учнів під час реалізації розробленої педагогічної моделі було використано критерій x2 Для двох вибірок, що мають різні обсяги, було отримано результат, що свідчить про статистично значущу різницю між результатами контрольного експерименту у контрольних та експериментальних групах. Таким чином, дослідження підтвердило достовірність висунутої гіпотези, довело ефективність розробленої моделі розвитку пізнавальної самостійності учнів.

Висновки. Розвиток пізнавальної самостійності учнів здійснюється більш ефективно, якщо він розглядається як частина цілісного педагогічного процесу, спрямованого на виховання культури розумової праці, розвиток різних форм пізнавальної діяльності учнів. Для успішного розвитку пізнавальної самостійності учнів необхідно враховувати соціальні, освітні, психологічні та процесуальні чинники, під впливом яких здійснюється розвиток зазначеної якості. Певні педагогічні умови (активність учнів, поєднання репродуктивної та продуктивної діяльності, індивідуально-диференційований та особистісно-орієнтований підходи, системно-модульний підхід, удосконалення педагогічної діяльності, оптимальне використання нових інформаційно-технологій, комплекс розвивальних методів навчання) сприяють ефективнішому розвитку пізнавальної самостійності тих, хто навчається, в процесі вивчення математичних дисциплін. Застосування під час навчання навчально-методичного комплексу, створеного на основі технології модульного навчання та нових інформаційних технологій, дозволяє розвивати у учнів пізнавальну самостійність і переходити з фіксованих рівнів на вищі - до частково-пошукової та творчої самостійності, оволодіння методами пошукової пізнавальної діяльності. Розроблена та експериментально перевірена модель розвитку пізнавальної самостійності учнів продемонмтрувала достатньо високу ефективність. Спираючись на результати дослідження, підготовлено науково-практичні рекомендації щодо розвитку пізнавальної самостійності учнів в процесі вивчення математичних дисциплін. Водночас отримані під час дослідження висновки не претендують на вичерпне розв'язання розглядуваної проблеми. Накопичений теоретичний і практичний матеріал потребує подальшого вивчення. Розвиток і поглиблення проблеми може бути пов'язане із розробленням технології пізнавальної самостійності, удосконаленням механізмів управління процесом розвитку пізнавальної самостійності учнів.

Література

1. Бугра, Аліна. (2015). Психолого-педагогічні особливості самостійної навчальної діяльності студентів у процесі вивчення математичних дисциплін. *Педагогіка вищої та середньої школи*. 45. 276-284. 10.31812/educdim.v45i0.2633

2. Вороновська, Л.П. (2018). Web-технології як засіб формування пізнавальної самостійності майбутніх інженерів у процесі викладання вищої математики. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* №60. Т. 2. С. 28-32.

3. Демченко, Ю.М. (2012). Особливості формування самостійної пізнавальної діяльності майбутніх учителів математики. *Наукові Записки КДПУ. Серія: Педагогічні науки.* Вип. 103. С. 122–130.

4. Жалдак, М.І. (2003). Педагогічний потенціал комп'ютерно-орієнтованих систем навчання математики. *Комп'ютерно-орієнтовані системи навчання. Зб. наук. праць*. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова. Випуск 7. С. 3-16. https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28341

5. Лутченко, Л.І. (2002). Організація самостійної навчально-пізнавальної діяльності учнів 7-9 класів при вивченні математики: дис. канд. пед. наук за спеціальністю 13.00.02 – теорія та методика навчання математики. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, Київ. 191 с.

6. Муранова, Н.П. (2012). Вікові особливості старшокласників як чинник їх фізико-математичної підготовки до навчання у технічному університеті. *Вісник Житомирського державного університету. Педагогічні науки.* Випуск 64. С. 129-133.

7. Солдатенко, М.М. (2006). Теорія і практика самостійної пізнавальної діяльності. Київ: Вид. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 198 с.

References

1. Bugra, Alina. (2015). *Psyhologo-pedagogichni osoblyvosti samostijnoi' navchal'noi'* dijal'nosti studentiv u procesi vyvchennja matematychnyh dyscyplin [Psychological and pedagogical *features of students' independent learning activities in the process of studying mathematical disciplines]*. Pedagogika vyshhoi' ta serednoi' shkoly, 45, 276-284. 10.31812/educdim.v45i0.2633 [in Ukrainian]

2. Voronovs'ka, L. P. (2018). *Web-tehnologii' jak zasib formuvannja piznaval'noi' samostijnosti majbutnih inzheneriv u procesi vykladannja vyshhoi' matematyky [Web technologies as a means of forming cognitive independence of future engineers in the process of teaching higher mathematics]*. Pedagogika formuvannja tvorchoï osobystosti u vyshhij i zagal'noosvitnij shkolah, 60, 2, 28-32 [in Ukrainian]

3. Demchenko, Ju. M. (2012). *Osoblyvosti formuvannja samostijnoi' piznaval'noi' dijal'nosti majbut- nih uchyteliv matematyky [Peculiarities of forming independent cognitive activity of future mathematics teachers]*. Naukovi Zapysky KDPU. Serija: Pedagogichni nauky, 103, 122–130 [in Ukrainian]

4. Zhaldak, M. I. (2003). *Pedagogichnyj potencial komp'juterno-orijentovanyh system* navchannja matematyky [Pedagogical potential of computer-aided mathematics teaching systems]. Komp'juterno-orijentovani systemy navchannja. Zb. nauk. prac'. K.: NPU im. M.P. Dragomanova, 7, 3-16. https://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/28341 [in Ukrainian]

5. Lutchenko, L. I. (2002). *Organizacija samostijnoi' navchal'no-piznaval'noi' dijal'nosti uchniv 7-9 klasiv pry vyvchenni matematyky [Organisation of independent learning and cognitive activity of pupils of grades 7-9 in the study of mathematics]*: dys. kand. ped. nauk za special'nistju 13.00.02 – teorija ta metodyka navchannja matematyky. Nacional'nyj pedagogichnyj universytet imeni M.P. Dragomanova, Kyi'v. 191 s. [in Ukrainian]

6. Muranova, N. P. (2012). *Vikovi osoblyvosti starshoklasnykiv jak chynnyk i'h fizyko-matematychnoi' pidgotovky do navchannja u tehnichnomu universyteti [Age peculiarities of senior pupils as a factor of their physical and mathematical preparation for studying at a technical university]*. Visnyk Zhytomyrs'kogo derzhavnogo universytetu. Pedagogichni nauky, 64, 129-133 [in Ukrainian]

7. Soldatenko, M. M. (2006). *Teorija i praktyka samostijnoi' piznaval'noi' dijal'nosti [Theory and practice of independent cognitive activity]*. Kyi'v: Vyd. NPU im. M.P. Dragomanova. 198 s. [in Ukrainian]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-440-451

Дворська Альона Олегівна, аспірантка Української державної льотної академії, м. Кропивницький, https://orcid.org/0000-0002-9920-8738

Кучай Тетяна Петрівна доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти, Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0003-3518-2767

Чичук Антоніна Петрівна доктор педагогічних наук, професор кафедри педагогіки, психології, початкової, дошкільної освіти та управління закладами освіти Закарпатський угорський інститут ім. Ференца Ракоці ІІ, м. Берегове, https://orcid.org/0000-0002-9982-3634

Осередчук Ольга Анатоліївна доктор педагогічних наук, Професор кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи факультету педагогічної освіти Львівського національного університету імені Івана Франка, м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-3192-3129

Горлова Анастасія Василівна кандидатка педагогічних наук, доцентка, доцентка кафедри дошкільної та початкової освіти Херсонського державного університету, м. Херсон, https://orcid.org/0000-0002-6734-6335

ЗАЛЕЖНІСТЬ ІМІДЖУ СУЧАСНОГО ФАХІВЦЯ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ ВІД ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ

Анотація. У статті з’ясовано залежність іміджу сучасного фахівця соціономічних професій від педагогічної майстерності.

Смислова інтерпретація педагогічної майстерності передбачає три значення: особистісне утворення; якісна характеристика педагогічної діяльності; соціально-педагогічне явище.

Аналіз наукових джерел дозволив визначити педагогічну майстерність як інтегративну характеристику високої професійно-педагогічної підготовленості фахівця соціономічних професій, внутрішньо зумовлену високорозвиненими особистісними якостями.

Розкрито шляхи удосконалення педагогічної майстерності педагога.

Найвищим рівнем педагогічної діяльності є саме педагогічна майстерність, адже у ній виявляється творча активність учителя. Складовими

педагогічної майстерності названо знання в галузі культури та її високий рівень, практичні уміння і навички, педагогічні здібності (за І. Зязюном). Головними критеріями педагогічної майстерності визначено діалоговий характер взаємин з учнями, продуктивність результатів спільної діяльності, оптимальність щодо вибору засобів навчання, творчий зміст діяльності, визначеність її спрямованості.

Серед якісних показників педагогічної майстерності виділено глибоке знання предмета, високу культуру, досконале володіння методикою навчання, знання педагогіки, психології, технологій організації освітнього процесу.

Важливими складовими елементами професійно-педагогічної майстерності є: педагогічна техніка, глибокі професійні знання, гуманістична спрямованість професійної діяльності, розвинені педагогічні здібності.

Виділено основні провідні здібності, якими повинна володіти особистість для здійснення педагогічної діяльності: комунікативність; перцептивність; особистісний динамізм; організаторські здібності; емоційна лабільність; оптимістичне прогнозування; психологічна стійкість; креативність.

Визначено сутність педагогічної майстерності, наведено фактори удосконалення даної інтегративної якості особистості.

Подальшого дослідження потребує з’ясування умов професійного зростання, підвищення рівня педагогічної майстерності педагогів.

Ключові слова: педагогічна майстерність, імідж сучасного фахівця, соціономічні професії, інтегративна якість особистості, якісні показники педагогічної майстерності, педагог, заклади вищої освіти.

Dvorska Alyona Olegivna Postgraduate Student at the Ukrainian State Flight Academy Kropyvnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-9920-8738

Kuchai Tetiana Petrivna Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, https://orcid.org/ 0000-0003-3518-2767.

Chychuk Antonina Petrivna Doctor of Pedagogical Sciences, professor of the department of pedagogy, psychology, elementary, preschool education and management of educational institutions, Ferenc Rakoczi II Transcarpathian Hungarian Institute, Berehove, https://orcid.org/0000-0003-3518-2767

Oseredchuk Olga Anatoliyivna Doctor of Pedagogy Science, Professor of the Department of General Pedagogy and Higher School Pedagogy, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-3192-3129

Horlova Anastasiya Vasylivna candidate of pedagogical sciences, associate professor, associate professor of the department of preschool and primary education at Kherson State University, Kherson, https://orcid.org/0000-0002-6734-6335

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

DEPENDENCE OF THE IMAGE OF A MODERN SPECIALIST OF SOCIONOMIC PROFESSIONS ON PEDAGOGICAL SKILL

Abstract. The dependence of the image of a modern specialist of socionomic professions on pedagogical skill is clarified.

The semantic interpretation of pedagogical skill implies three meanings: personal formation; qualitative characteristic of pedagogical activity; socio-pedagogical phenomenon.

Analysis of scientific sources allowed us to define pedagogical skill as an integrative characteristic of high professional and pedagogical preparedness of a specialist of socionomic professions, internally determined by highly developed personal qualities.

Ways of improving the pedagogical skill of a teacher are revealed.

The highest level of pedagogical activity is precisely pedagogical skill, because it manifests the creative activity of the teacher. The components of pedagogical skill are named knowledge in the field of culture and its high level, practical skills and abilities, pedagogical abilities (according to I. Zyazyun). The main criteria of pedagogical skill are defined as the dialogical nature of relationships with students, the productivity of joint activity results, optimality in the choice of teaching aids, creative content of activity, and the certainty of its direction.

Among the qualitative indicators of pedagogical skill, deep knowledge of the subject, high culture, perfect mastery of teaching methods, knowledge of pedagogy, psychology, and technologies for organizing the educational process are highlighted.

Important components of professional and pedagogical skill are: pedagogical technique, deep professional knowledge, humanistic orientation of professional activity, and developed pedagogical abilities.

The main leading abilities that a person must possess to carry out pedagogical activity are highlighted: communicativeness; perceptiveness; personal dynamism; organizational abilities; emotional lability; optimistic forecasting; psychological stability; creativity.

The essence of pedagogical skill is defined, and factors for improving this integrative quality of personality are given.

Further research is needed to clarify the conditions for professional growth, increasing the level of pedagogical skills of teachers.

Keywords: pedagogical skills, image of a modern specialist, socio-economic professions, integrative quality of personality, qualitative indicators of pedagogical skills, teacher, higher education institutions.

Постановка проблеми. Вітчизняна система освіти зазнає сьогодні певних змін, що виражаються в появі альтернативних типів закладів освіти, використанні нових програм, зміні змісту освіти, застосуванні освітніх та наукових інновацій. Учитель НУШ має бути не просто надавачем послуг, а

особистістю, яка здатна до змін, розвитку та вдосконалення. Імідж сучасного фахівця залежить, насамперед, від його педагогічної майстерності. Серед шляхів розвитку педагогічної майстерності педагога основну увагу слід акцентувати на постійній творчій праці, активній життєвій позиції, потребі в співпраці з іншими педагогами, розвитку компетентностей, духовності й гуманності. Сучасні освітні реалії орієнтують на вільний розвиток людини, творчу ініціативу, самостійність та конкурентоспроможність. Все це поставило перед сучасними закладами вищої освіти нові завдання щодо підвищення якості та ефективності навчання, розвитку майбутніх кваліфікованих фахівців. Педагогічна діяльність має не тільки кількісну міру, але і якісні характеристики. Специфіку роботи педагога можна оцінити, визначивши рівень його творчого ставлення до своєї діяльності, а також його педагогічної майстерності [2, с. 16-24].

Фахівці соціономічних професій, які починають свою педагогічну діяльність, мають бути підготовлені до керування різними видами діяльності, організації соціальної практики, встановлення відносин між суб'єктами освітнього процесу, тобто дидактичної взаємодії. Проте професійна діяльність більшості учителів сповнена стереотипів і методичних штампів. Це, в свою чергу, актуалізує потребу розвитку педагогічної майстерності майбутніх фахівців [1, с. 35-39].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага у вітчизняних та зарубіжних наукових дослідженнях надається вивченню питань, пов'язаних із підготовкою педагогічних фахівців соціономічних професій, неперервним їх професійним зростанням, педагогічною майстерністю. Цю проблему висвітлено в студіях В. Бикова, Н. Дем'яненко, О. Дубасенюк, І. Зязюна, С. Крисюка, В. Лугового, С. Майбороди, Н. Ничкало, Н. Протасової, С. Сисоєвої та ін.

Мета статті: з'ясувати залежність іміджу сучасного фахівця соціономічних професій від педагогічної майстерності

Виклад основного матеріалу. Смислова інтерпретація педагогічної майстерності передбачає три значення:

– особистісне утворення (рівень професійно-педагогічної підготовленості);

– якісна характеристика педагогічної діяльності (рівень педагогічної вмілості та результативності в її здійсненні);

– соціально-педагогічне явище (як соціально задані вимоги до особистості, рівня підготовки та якості діяльності педагога) [2, с. 16-24].

Аналіз наукових джерел дозволяють визначити педагогічну майстерність як інтегративну характеристику високої професійно-педагогічної підготовленості фахівця соціономічних професій, внутрішньо зумовлену високорозвиненими особистісними якостями (інтелектуальною культурою, особистісною зрілістю, індивідуальним педагогічним стилем, самоактуалізацією), які виражаються в педагогічному досвіді, професійній компетентності, оптимальному прогнозуванні та випереджальному передбаченні можливих результатів, творчій діяльності [3, с. 1159-1167; 6, с. 72-77].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Серед шляхів удосконалення педагогічної майстерності педагога слід виділити наступні:

1.За допомогою діагностичних процедур виявлення здібностей, нахилів, рівня сформованості всіх компонентів професійної компетентності педагога, вмінь та навичок саморозвитку.

2.За результатами діагностичних процедур конструювання індивідуальної траєкторії розвитку оволодіння системою засобів, методів, механізмів саморегуляції, що сприятимуть самовдосконаленню та самореалізації себе як особистості, професійному педагогічному вдосконаленню, підвищенню рівня професійної компетентності, відповідних компетенцій і педагогічної майстерності.

3.Складання плану професійного самовдосконалення: вивчення передового досвіду колег, самоосвітня діяльність, саморозвиток, пошук шляхів професійної самореалізації, здійснення безперервного навчання.

4.Організація творчого педагогічного процесу, вироблення індивідуально-творчого стилю роботи, оскільки підвищення фахової підготовки можливе тільки у творчості.

5.Інноваційний підхід педагога до вдосконалення рівня педагогічної майстерності: оптимальне поєднання фронтальної, групової, індивідуальної форм організації навчального процесу, вивчення та впровадження продуктивних технологій навчання і виховання, які допоможуть учням успішно виконувати навчальні завдання.

6.Відвідування відкритих занять, позакласних заходів колег, аналіз та обговорення відвіданих занять, самоаналіз занять тощо.

7.Створення власної бази кращих розробок занять, цікавих прийомів, знахідок на заняттях, ефективних інноваційних форм і методів, власних засобів наочності.

8.Поповнення власного арсеналу інноваційними формами занять, такими як: урок-тренінг, урок-дослідження, урок-панорама, урок-пошук, урок-мандрівка, урок-казка, урок-практикум, урок-композиція, урок-діалог, урок-екзамен та ін.

9.Системне використання міжпредметних зв’язків і міжпредметної інтеграції, тобто інтегративного підходу.

10.Цілеспрямована систематична робота над методичною темою.

11.Науково-дослідна діяльність фахівців соціономічних професій, результати якої відбиваються в таких формах, як: науковий звіт (реферат, доповідь, виступ на педраді) з проблеми дослідження; узагальнення власного досвіду, систематизація й опис методичних прийомів, використаних форм і методів роботи; стаття в періодичне видання з проблеми; методичні рекомендації для педагогів і майбутніх фахівців; участь у науковопрактичних і читацьких конференціях тощо.

12.Кооперативна професійна взаємодія з колегами, тобто участь у колективних і групових інноваційних формах методичної роботи: конкурси

педагогічної майстерності, участь у методичних фестивалях, панорамах, презентаціях, методичних дискусіях, методичних аукціонах, методичних діалогах, проблемних столах, педагогічних консиліумах, освітянських вечорах, педагогічних семінарах.

14.Оприлюднення індивідуальних доробок на нарадах, педрадах, методичних об'єднаннях, у періодичній пресі.

15.Рефлексія власної діяльності.

З метою підвищення свого творчого рівня, рівня компетентності та педагогічної майстерності необхідно не лише збільшити обсяг одержуваної інформації, кількість використовуваних форм і методів роботи, а й створити навколо себе такі умови, які будуть постійно спонукати до самоаналізу, саморозвитку, самовиховання та самовдосконалення. Конкурси педагогічної майстерності, обговорення відкритих занять, дискусії, тренінги, «круглі столи», семінари-практикуми, розроблення та обговорення авторських програм, науково-практичні конференції народжують упевненість у власних силах і ведуть вперед, формують здатність до рефлексії, вміння використовувати одержану інформацію в нових умовах, вдосконалюють інтелектуальні, світоглядні і комунікативні якості, закріплюють теоретичні знання, озброюють фахівців майбутнього необхідним методичним арсеналом розв'язання сучасних проблем ланки освіти [5].

І. Зязюн вказує на те, що найвищим рівнем педагогічної діяльності є саме педагогічна майстерність, адже у ній виявляється творча активність учителя. Визначає її як доволі стійку систему операцій та дій, які є осмисленими теоретично та виправданими на практиці, як такий комплекс особистісних властивостей, завдяки якому забезпечується високий рівень самостійної організованої професійної діяльності, в основі якої лежить рефлексія.

Складовими педагогічної майстерності науковець називає знання в галузі культури та її високий рівень, практичні уміння і навички, педагогічні здібності. Професійні якості, що є необхідними для педагога – його суспільна активність, ідейні переконання, прагнення працювати з учнями, високий рівень пізнавальної самостійності та інтелектуальної активності.

Учений зазначає, що вчитель має володіти значним обсягом знань – як щодо обраної спеціальності, так і загальнонауковими, володіти дидактикою, методикою викладання, теорією щодо навчання та виховання. Його знання мають бути спрямовані одночасно як на предмет, який він викладає, так і на учнів. У процесі підготовки до уроку педагог має враховувати як різницю сприйняття дітей різного віку, так і у різних класах, усвідомлювати свої власні можливості.

Головними критеріями педагогічної майстерності дослідник визначає продуктивність її результатів, діалоговий характер взаємин з учнями, оптимальність щодо вибору засобів навчання, визначеність її спрямованості, творчий зміст діяльності

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Отже, професіоналізм забезпечує високу ефективність професійної діяльності вчителя, а професійна майстерність є результатом довготривалої практичної роботи та роботи щодо власного неперервного професійного вдосконалення. Бути професіоналом означає бути здатним поставити освітні та виховні завдання та оптимально їх вирішувати. По суті, вчитель, який досягнув високого рівня майстерності, є особистістю, яка пройшла доволі довгий шлях власного професійного розвитку та досягнула відповідних якісних перетворень у власній діяльності. Означені якісні перетворення можуть бути найрізноманітнішими, полягати у осягненні логіки побудови навчального процесу або організації виховного, у технологізації планування моделі проведення уроку.

Сучасний педагог має вільно орієнтуватись у різних сферах науки, яка є предметом його викладання, бути обізнаним щодо останніх досліджень, гіпотез та перспектив науки, здатним до узагальнення та знаходження суперечностей у педагогічних явищах, але перш за все педагог-професіонал має творчо підходити до власної праці, мати високорозвинений творчий потенціал.

Творчий педагог має змогу активно перетворювати педагогічну дійсність та вже відомий педагогічний досвід, шукати нові нестандартні підходи та способи вирішення професійних задач, здатний до створення оригінальних педагогічних прийомів [8, с. 179-183].

Кожен, хто обирає професію педагога, повинен усвідомлювати, що він бере на себе велику відповідальність за тих, кого буде навчати і виховувати. Разом з тим він має нести відповідальність за себе самого, за рівень своєї професійної підготовки, своє право бути викладачем, а це потребує виконання певних обов’язків, а саме:

– давати об’єктивну оцінку своїм можливостям у педагогічній діяльності, розуміти свої сильні та слабкі сторони, чітко уявляти професійні якості, що треба формувати у процесі фахової підготовки;

– володіти загальною культурою інтелектуальної діяльності (мислення, пам’яті, сприйняття, уваги тощо), культурою поведінки, спілкування тощо;

– сприймати студента як самоцінну, рівнозначну особистість, розуміти його настрій та налаштованість, закономірності поведінки та спілкування;

– мати організаторські здібності, бути взірцем для наслідування, виступати в якості партнера у навчальній діяльності;

– уміння визнавати помилки і працювати над їх усуненням;

– володіти технологією педагогічного спілкування, ефективно управляти емоційними контактами з аудиторією, творчо вибудовувати систему педагогічно доцільних взаємостосунків,

– ефективно використовувати мовлення як основний засіб професійного спілкування; – конструктивно вирішувати протиріччя та конфліктні ситуації, що виникають у навчальному процесі;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

– уміло реалізовувати прийоми переконання та самонавіювання як способи комунікативної дії на студентів;

– володіти суб'єктними якостями особистості, що поєднують в одній особі психолога, педагога-предметника, дослідника, наставника і старшого товариша,

– усвідомлювати для себе: педагогічна діяльність – це професійна складова чи покликання душі.

Виконати ці завдання майбутній педагог зможе за умови безперервної освіти, збагачення науковими та психолого-педагогічними знаннями, уміннями та навичками, буде прагнути до удосконалення своєї особистості та підвищення рівня професійної майстерності.

Серед якісних показників педагогічної майстерності деякі науковці виділяють високу культуру, глибоке знання предмета, знання загальної і вікової психології, педагогіки, технологій організації навчально-виховного процесу, досконале володіння методикою навчання.

У педагогічній науці важливими складовими елементами професійно-педагогічної майстерності вважають: гуманістичну спрямованість професійної діяльності, глибокі професійні знання, розвинені педагогічні здібності, педагогічну техніку.

Професійно-педагогічна майстерність викладача – система у структурі особистості, що спонукає до самоорганізації, а системоутворювальною ланкою при цьому є гуманістична спрямованість індивіда. Гуманістична спрямованість особистості викладача виражається у таких показниках: його прагненні досягти навчально-виховної мети у виші разом зі студентами.

Змістом професійно-педагогічної діяльності викладача з позицій педагогічного гуманізму є професійно-особистісний розвиток студентів. Прихильність викладача особистісно-розвивальним технологіям у процесі професійно-педагогічної діяльності виступає другим показником гуманістичної спрямованості його особистості.

Професійні знання є фундаментальним елементом діяльності викладача, що визначає рівень його компетентності та професійно-педагогічної культури. До сукупності професійних знань викладача входять блоки спеціальних і психолого-педагогічних знань, що лежать в основі викладацької та виховної діяльності викладача вишу.

Професійне знання є фундаментальною основою професійно-педагогічної майстерності викладача, що надає його діям глибокого осмислення.

Рівень розвитку педагогічних здібностей викладача визначає швидкість удосконалення педагогічної майстерності та реагування педагога у конкретній ситуації.

Педагогічні здібності відображають індивідуальні особливості перебігу психічних процесів, що сприяють забезпеченню успішності педагогічної діяльності. Педагог повинен мати провідні здібності, в основі яких має стояти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

генеральна здатність педагога відчувати суб'єкт своєї діяльності (студента), його розвиток та процес формування як професійної особистості.

Виділимо основні провідні здібності, якими повинна володіти особистість для здійснення педагогічної діяльності:

– комунікативність (уміння зрозуміти позицію іншого в спілкуванні, проявити інтерес до його особистості, вміння підтримати точку зору студента, уміння створити атмосферу довіри тощо);

– перцептивність (професійна пильність, емпатія, толерантність, педагогічна інтуїція);

– особистісний динамізм (здатність до вольового впливу та логічного переконання);

– організаторські здібності (вміння здійснювати організаційні процеси із суб'єктом діяльності та в колективі в цілому);

– емоційна лабільність (здатність володіти своїм емоційним станом);

– оптимістичне прогнозування (педагогічний оптимізм, упевненість у своїх силах та потенціалі студентів);

– психологічна стійкість (уміння керувати своїми психічними станами);

– креативність (здатність до творчості на різних рівнях).

Педагогічна майстерність викладача повинна органічно поєднувати всі компоненти структури його професійної діяльності й містити власний науковий пошук.

Майстерність педагога є синтезом теоретичних знань, професійних умінь, практичних навичок, рівня засвоєння прийомів педагогічної взаємодії та адекватності очікувань від студентів.

Визначаючи сутність педагогічної майстерності, наведемо фактори удосконалення даної інтегративної якості особистості:

– суспільні вимоги до вищої школи та особистості викладача, зокрема, що відображають сучасну соціальну ситуацію та перспективи науково-педагогічного прогресу;

– рівень наукового розвитку у психолого-педагогічній сфері;

– професійна підготовка викладачів і достатній рівень забезпечення навчального закладу засобами навчання відповідно до науково-технічного прогресу;

– методичні установки та рекомендації, що містяться у програмах, інструктивних матеріалах закладів професійної освіти;

– педагогічна позиція викладача, його творчий потенціал, психологічна атмосфера [4, с. 251-258].

Формуючи педагогічну майстерність, враховуємо положення Концепції нової української школи, відповідно до якої фахівець сучасної школи – це вчитель-новатор, коуч, фасилітатор, тьютор – ефективна реалізація кожної з вказаних ролей відображатиме сформованість діяльнісної складової його педагогічної майстерності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У цьому контексті важливим є розуміння студентами змісту кожної з них.

Учитель-новатор – це фахівець, який запроваджує нові, прогресивні принципи, ідеї, технології в освітній галузі. Педагогічна діяльність цих учителів базується на загальних принципах педагогіки співробітництва, пошуку нових, нетрадиційних методів, прийомів і засобів навчання, що створюють сприятливі умови для максимально повної реалізації учнями свого творчого потенціалу та забезпечують високий результат засвоєння навчального матеріалу та ін.

Учитель-коуч – це фахівець, який надихає, мотивує школярів і підтримує в них відповідальність за досягнення бажаних результатів; допомагає досягти мети, рухатись більш ефективно, розвивати сильні сторони особистості; здатний формувати в школярів прагнення до лідерства, до подальших перемог.

Учитель-ментор підбирає інтенсивність та напрям навчання школярів; приходить на допомогу при першому поклику.

Учитель-фасилітатор свою діяльність спрямовує на визнання учнем власної самоцінності, формує прагнення до саморозвитку, самореалізації, самовдосконалення, особистісного зростання тощо; реалізує ціннісні орієнтації змісту виховного процесу (ціннісне ставлення до себе, до людей, природи, мистецтва, національної культури.

Учитель-тьютор діагностує особистісні здібності, інтереси школярів з метою побудови їхньої індивідуальної траєкторії розвитку. Уся його діяльність спрямована на особистісний розвиток дитини. Учитель і учень в освітньому процесі є суб’єктами спілкування, в ході якого відбуваються зміни як в особистості школяра, так і в особистості вчителя. Педагогічне спілкування – це професійна взаємодія вчителя з учнями в освітньому процесі, спрямована на створення сприятливого психологічного клімату [7, с. 24-28].

Висновок. З’ясовано залежність іміджу сучасного фахівця соціономічних професій від педагогічної майстерності.

Смислова інтерпретація педагогічної майстерності передбачає три значення: особистісне утворення; якісна характеристика педагогічної діяльності; соціально-педагогічне явище.

Аналіз наукових джерел дозволив визначити педагогічну майстерність як інтегративну характеристику високої професійно-педагогічної підготовленості фахівця соціономічних професій, внутрішньо зумовлену високорозвиненими особистісними якостями.

Розкрито шляхи удосконалення педагогічної майстерності педагога.

Найвищим рівнем педагогічної діяльності є саме педагогічна майстерність, адже у ній виявляється творча активність учителя. Складовими педагогічної майстерності названо знання в галузі культури та її високий рівень, практичні уміння і навички, педагогічні здібності (за І. Зязюном). Головними критеріями педагогічної майстерності визначено діалоговий

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

характер взаємин з учнями, продуктивність результатів спільної діяльності, оптимальність щодо вибору засобів навчання, творчий зміст діяльності, визначеність її спрямованості.

Серед якісних показників педагогічної майстерності виділено глибоке знання предмета, високу культуру, досконале володіння методикою навчання, знання педагогіки, психології, технологій організації освітнього процесу.

Важливими складовими елементами професійно-педагогічної майстерності є: педагогічна техніка, глибокі професійні знання, гуманістична спрямованість професійної діяльності, розвинені педагогічні здібності.

Виділено основні провідні здібності, якими повинна володіти особистість для здійснення педагогічної діяльності: комунікативність; перцептивність; особистісний динамізм; організаторські здібності; емоційна лабільність; оптимістичне прогнозування; психологічна стійкість; креативність.

Визначено сутність педагогічної майстерності, наведено фактори удосконалення даної інтегративної якості особистості.

Подальшого дослідження потребує з'ясування умов професійного зростання, підвищення рівня педагогічної майстерності педагогів.

Література

1. Андросенко А. Актуальність розвитку педагогічної майстерності майбутніх вчителів трудового навчання і технологій в умовах освітніх трансформацій. Молодий вчений, 12 (100), 2021 35-39.

2. Бобровицька С., Кісіль Д., Ласточкіна О. Педагогічна майстерність вчителя початкових класів. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології, 2021, 10 (114) 16-24.

3. Кучай О.В., Біда О.А., Кучай Т.П. Формування педагогічної майстерності майбутніх учителів. Наукові інновації та передові технології. Серія: Педагогіка: журнал. 2024. 5(33) 2024. 1159-1168

4. Олійник І.В. Складові елементи професійно-педагогічної майстерності викладача вищої школи. Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля. Серія: Педагогіка і психологія. Педагогічні науки. 2016. 2 (12). 251-258

5. Педагогічна майстерність: опорні конспекти. Укладач Т.І. Молнар. Мукачево: МДУ, 2016. 69.

6. Семеніхіна, О. В., Бобровицька, С. Ф. Особливості практичної підготовки вчителів до використання ЕОР у початковій школі. Фізико-математична освіта. 1(23), Ч. 2, 2020. 72-77

7. Bartkiv O., Smalko O. Формування основ педагогічної майстерності майбутніх учителів. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота, 1(48), 2021. 24–28.

8. Sahach O. Професіоналізм та педагогічна майстерність як мета неперервного професійного зростання вчителя. Витоки педагогічної майстерності, 23. 2019. 179–183.

References

1. Androsenko A. (2021). Aktual′nist′ rozvytku pedahohichnoyi maysternosti maybutnikh vchyteliv trudovoho navchannya i tekhnolohiy v umovakh osvitnikh transformatsiy [The relevance of the development of pedagogical skills of future teachers of labor training and technologies in the context of educational transformations]. Molodyy vchenyy, 12 (100), 35-39. [in Ukrainian].

2. Bobrovyts′ka S., Kisil′ D., Lastochkina O. (2021). Pedahohichna maysternist′ vchytelya pochatkovykh klasiv [Pedagogical skills of a primary school teacher]. Pedahohichni nauky: teoriya, istoriya, innovatsiyni tekhnolohiyi,10 (114). 16-24. [in Ukrainian].

3. Kuchai O.V., Bida O.A., Kuchai T.P. (2024). Formuvannya pedahohichnoyi maysternosti maybutnikh uchyteliv [Formation of pedagogical skills of future teachers]. Naukovi innovatsiyi ta peredovi tekhnolohiyi. Seriya: Pedahohika: zhurnal. 5(33) 2024. 1159-1168 [in Ukrainian].

4. Oliynyk I.V. (2016). Skladovi elementy profesiyno-pedahohichnoyi maysternosti vykladacha vyshchoyi shkoly [Components of professional and pedagogical skills of a higher school teacher]. Visnyk Dnipropetrovs′koho universytetu imeni Al′freda Nobelya. Seriya: Pedahohika i psykholohiya. Pedahohichni nauky. 2 (12). 251-258. [in Ukrainian].

5. Pedahohichna maysternist′: oporni konspekty [Pedagogical skills: reference notes]. Ukladach T.I. Molnar. Mukachevo: MDU, 2016. 69. [in Ukrainian].

6. Semenikhina, O. V., Bobrovyts′ka, S. F. (2020). Osoblyvosti praktychnoyi pidhotovky vchyteliv do vykorystannya EOR u pochatkoviy shkoli [Features of practical training of teachers for the use of EER in primary school]. Fizyko-matematychna osvita. 1(23), 2. 72-77. [in Ukrainian].

7. Bartkiv O., Smalko O. (2021). Формування основ педагогічної майстерності майбутніх учителів. Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота, 1(48), 24–28. [in Ukrainian].

8. Sahach O. (2019). Професіоналізм та педагогічна майстерність як мета неперервного професійного зростання вчителя. Витоки педагогічної майстерності, 23. 179–183. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.4.096

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-452-464

Дичківська Ілона Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Пониманської, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: (098) 708-95-78, https://orcid.org/0000-0002-9353-5666

Джеджера Клавдія Віталіївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Пониманської, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: (096) 826-67-26, https://orcid.org/0000-0003-1052-9584

Косарєва Галина Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Пониманської, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: (093)652-87-81, https://orcid.org/0000-0002-1999-5787

ВИПУСКОВА КАФЕДРА ЯК СУБ'ЄКТ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯКОСТІ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УНІВЕРСИТЕТІ

Анотація. У статті аналізується роль випускової кафедри як суб'єкта системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти університету.

Автори висвітлюють результати вивчення теоретичних досліджень та локальних нормативно-правових актів закладів вищої освіти щодо значення, функцій та компетенцій кафедри з реалізації якісної освіти, презентують результати власного досвіду стосовно посилення суб'єктності випускової кафедри в цьому процесі.

Виявлено, що у працях дослідників цей структурний підрозділ представлений важливим осередком забезпечення якісної освітньої діяльності і якісної освіти в напрямі підготовки, перегляду освітніх програм, створення належних умов для їх втілення в освітньому процесі, впровадження і вдосконалення актуальних для сьогодення педагогічних технологій, сприяння особистісному і професійному розвитку здобувачів вищої освіти з урахуванням запитів суспільства на сучасному етапі розвитку вищої освіти, потреб учасників освітнього процесу та у відповідності з освітніми і професійними (за наявності) стандартами.

Встановлено, що у більшості документів, які обумовлюють діяльність закладів вищої освіти щодо забезпечення її якості, кафедри віднесені до числа внутрішніх стейкхолдерів, залучених до формування та практичного втілення загальної університетської політики на рівні ініціювання, формування і

безпосередньої реалізації освітніх програм та їх поточного моніторингу. Лише в окремих вишах наголошується на таких ознаках суб'єктності кафедри, як визначення власної політики щодо досягнення належної якості освіти, формування контингенту студентів.

Автори презентують власний досвід щодо розбудови кафедральної підсистеми забезпечення якості вищої освіти з урахуванням актуальних умов та векторів сталого розвитку в напрямі досягнення гармонійності й аксіологізації взаємодії всіх учасників освітнього процесу, когнітивно-поведінкового сприяння задоволенню їхніх потреб, екологізації освітнього середовища.

Ключові слова: вища освіта, якість, університет, випускова кафедра, суб'єкт, система внутрішнього забезпечення якості вищої освіти, кафедральна підсистема забезпечення якості вищої освіти, концепція.

Dychkivska Ilona Mykolaivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Preschool Pedagogy and Psychology and Special Education named after Prof. T.I. Ponimanska, Rivne State University for the Humanities, Rivne, tel.: (098) 708-95-78, https://orcid.org/0000-0002-9353-5666

Dzhedzhera Klavdia Vitaliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool Pedagogy and Psychology and Special Education named after Prof. T. I. Ponimanska, Rivne State University for the Humanities, Rivne, tel.: (096) 826-67-26, https://orcid.org/0000-0003-1052-9584

Kosareva Galina Mykolaivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Preschool Pedagogy and Psychology and Special Education named after Prof. T.I. Ponimanska, Rivne State University for the Humanities, Rivne, tel.: (093)652-87-81, https://orcid.org/0000-0002-1999-5787

GRADUATION DEPARTMENT AS A SUBJECT OF QUALITY ASSURANCE OF HIGHER EDUCATION AT THE UNIVERSITY

Abstract. The article analyzes the role of the graduating department as a subject of the system of internal quality assurance of higher education of the university.

In the coverage of the problem, the authors rely on the results of the study of theoretical research and local normative legal acts of higher education institutions, which characterize the values, functions and competencies of the department in the implementation of quality education, present the results of their own experience in strengthening the subjectivity of the graduating department in this process.

It is revealed that researchers consider this structural unit an important center for ensuring high-quality educational activities and high-quality education in the direction

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

of training, revision of educational programs, creation of appropriate conditions for their implementation in the educational process, the use of current and improving pedagogical technologies, promoting the personal and professional development of scientific and pedagogical workers and applicants for higher education, taking into account the needs of society, participants in the educational process, brought by the war educational losses and in accordance with educational and professional (if any) standards.

It is established that in most of the documents that determine the activities of higher education institutions in the direction of ensuring its quality, the departments are classified as internal stakeholders involved in the formation and practical implementation of the general university policy at the level of initiation, formation and direct implementation of educational programs and their current monitoring. Only in some universities it is noted on such signs of subjectivity of the department, as the definition of its own policy to achieve proper quality, the formation of a contingent of students, self-esteem.

The authors present their own experience in the development of the cathedral subsystem for ensuring the quality of higher education, taking into account the current conditions and vectors of sustainable development in the direction of achieving harmony and axiologization of the interaction of all participants in the educational process, cognitive-behavioral assistance to meet their needs, greening the educational environment.

Keywords: higher education, quality, university, graduating department, subject, system of internal quality assurance of higher education, cathedral subsystem of quality assurance of higher education, concept.

Постановка проблеми. Фундаментальною основою освіти XXI століття стала якість. Зосередженість на цій проблемі зумовлена стрімким зростанням технологічності й інноваційості суспільства, в якому забезпечення якості освіти на усіх її рівнях стало вирішальним чинником прогресу. В Україні проблема якості набула особливої значущості з огляду на об'єктивні труднощі функціонування освітньої системи й освітні втрати під час пандемії, які поглиблюються в умовах повномасштабної війни. Очевидно, що її розв'язання залежить значною мірою від зусиль освітніх закладів, що на академічному рівні реалізації вимагає активної участі їх ключових підрозділів – кафедр.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх двох десятиліть у країні зроблено багато кроків у напрямі забезпечення якості вищої освіти. За порівняно невеликий період було розбудовано теоретичне підґрунтя для розуміння сутності якості та можливостей її досягнення в освітньому просторі, відбулось утвердження принципу якості у системі державної освітньої політики (закони України «Про освіту» та «Про вищу освіту»), створено спеціальну державну інституцію – Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО), яке розвиває практику системного досягнення якості усіма вітчизняними вишами.

Значущість поставленого завдання спричинила зростання наукового інтересу і появу праць, присвячених проблемі якості вищої освіти (О. Біляковська, Д. Воткінс, О. Грибко, Н. Калінічева, Г. Клімова, Г. Козакова, К. Корсак, Ф. Кумбс, А. Марчук, С. Миколаєнко, Л. Мовчан, У. Науменко, А. Похресняк, Л. Рябовол, П. Саух, С. Сисоєва, л. Харві, Л. Хоружа), зокрема її забезпеченню (В. Базелюк, А. Василюк, М. Дей, Д. Карамишев, О. Локшина, В. Луговий, А. Стеблецький, І. Соколова) та оцінюванню ефективності діяльності в цьому напрямі освітніх систем (І. Аннєнкова, О. Воробйова, М. Дебич, М. Кісіль, В. Луговий, О. Ляшенко, О. Оржель, О. Слюсаренко, Ж. Таланова, К. Трима). Важливими і актуальними є дослідження, присвячені проблемам функціонування вищої освіти та забезпечення її якості в небезпечних і несприятливих для освітньої сфери умовах війни: теоретичні (Т. Грубі, Л. Іллічук, В. Кремень, В. Луговий, А. Марчук, Т. Мінакова, В. Мірошніченко, І. Назаров, Л. Оршанський, П. Саух, С. Сідлецький, А. Шандар) та емпіричні (моніторингові), здійснені за ініціативою Міністерства освіти і науки України, Державної служби якості, Національного агентства із забезпечення якості освіти, Інституту освітньої аналітики.

Проте, якщо уважно проаналізувати цей, без сумніву, важливий доробок, то виникає враження, що поки що він є лише каркасом, який поступово наповнюється конкретними теоретичними висновками, практичними діями і реальними результатами. Найважливішими серед них є розроблення орієнтирів для функціонування системи забезпечення якості вищої освіти.

Варто зауважити, що переважна більшість наукових пошуків та практичних заходів здебільшого спрямовуються на розроблення питань щодо механізмів забезпечення якості вищої освіти на загальнодержавному (система зовнішнього забезпечення якості) та університетському (система внутрішнього забезпечення) рівнях. Як з'ясувалось, серед згаданих суттєвих здобутків виявилось небагато таких, в яких автори аналізують місце і роль кафедри у цьому процесі. У зазначеному контексті варто згадати про внесок В. Алькеми, С. Бебко, О. Кучмеєва, С. Пєткова, Т. Шанскової, А. Ярового, котрі розглядають діяльність кафедри крізь призму суб'єктності, висвітлюють зміст та шляхи її діяльності в аспекті забезпечення якості і ефективності. Заслуговують на увагу дописи С. Серьогіна, О. Смагіної, Ю. Шарова, в яких розкриваються механізми оцінювання діяльності кафедри, визначаються необхідні для цього критерії й індикатори.

Та незважаючи на безумовно важливі досягнення дослідників, вони не вичерпують усіх аспектів порушеної проблеми. На тлі позитивних змін у забезпеченні якості вищої освіти виразно виокремлюється низка проблемних питань, які потребують теоретичного вивчення і практичного розв'язання. Серед них – роль випускової кафедри, основного структурного підрозділу та ключового елемента системи забезпечення якості вишу, який бере безпосередню участь у реалізації його освітніх цілей і завдань з підготовки фахівців для роботи у конкретних сферах професійної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Мета статті полягає у висвітленні ролі випускової кафедри як суб'єкта системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в освітньому закладі.

Виклад основного матеріалу дослідження. Згідно із Законом України «Про вищу освіту» кафедра є базовим структурним підрозділом закладу вищої освіти, який «провадить освітню, методичну та/або наукову діяльність за певною спеціальністю (спеціалізацією) чи міжгалузевою групою спеціальностей …» [9].

Теза про важливу роль кафедри в освітній місії вишу зберігається і в теоретичних висновках учених. У своїх тлумаченнях вони здебільшого конкретизують сутність освітньої діяльності як навчальної і виховної та звертають увагу ще й на такі її види, як підготовка та підвищення професійної кваліфікації науково-педагогічних кадрів [1], що надає їй значення важливого осередку асекурації якості в сенсі виконання покладених на неї функцій з урахуванням потреб суспільства, учасників освітнього процесу та у відповідності з освітніми і професійними (за наявності) стандартами.

У цьому контексті кафедра, з погляду Т. Шанскової, є самостійною організаційною одиницею, призначеною забезпечувати та контролювати на «своєму рівні» (термін авторки [12, с. 102]) перебіг та результати освітнього процесу, тобто діяти в межах своєї компетенції, узгоджуючи управління якістю освіти з управлінськими рішеннями факультету. Науковиця відводить кафедрі певне місце у системі забезпечення якості вищої освіти, яке окреслюється завданнями зі здійснення аналізу й оцінювання якості діяльності науково-педагогічних працівників за показниками забезпечення ними викладання навчальних дисциплін, планування та підготовки навчально-методичного забезпечення, а також управління якістю взаємодії викладачів зі здобувачами освіти, що передбачає виявлення рівнів навчальних досягнень студентів з допомогою рейтингової системи оцінювання, вивчення стану навчальної мотивації, своєчасну корекцію сформованих знань і умінь [12, с. 102].

Згідно з висновками О. Шаповалової, С. Парфілової, В. Бутенко та О. Білєр кафедра бере активну участь у діяльності із забезпечення якості, до якої належить «виконання вимог щодо реалізації основних освітніх програм; корекція змісту, методів і прийомів навчання відповідно до результатів моніторингу; розробка вимог до якості викладання дисциплін; здійснення зворотного зв'язку у процесі навчання студентів; контроль якості діяльності кафедри …», що оцінюється за показниками результативності цієї діяльності, відповідності певним вимогам, співвідносності із заздалегідь визначеними планами і цілями [13, с. 419].

На особливе місце кафедри у забезпеченні якості вищої освіти вказує С. Бебко. Результативність її роботи в цьому напрямі авторка пов'язує із діяльністю професорсько-викладацького складу щодо забезпечення освітнього процесу (методичного оснащення навчальних курсів, проведення навчальних занять), готовністю педагогів до інновацій та адаптації до мінливих умов сучасного освітнього середовища, спрямованістю на професійний розвиток [2].

Згідно з висновками С. Пєткова, котрий концентрує увагу на можливостях випускової кафедри забезпечувати якісну освіту, цей структурний підрозділ повинен зосередитись на створенні належних умов для навчання, використанні актуальних для сьогодення методів і методології та їх подальшому вдосконаленні, організації практики та формуванні необхідних знань, умінь і навичок здобувачів вищої освіти [5].

Думку щодо обумовленості якості освіти професійною діяльністю науково-педагогічних працівників підтримує А. Стеблецький. Дослідник цілком слушно вважає її чинниками професійно-особистісні якості педагогів, їхні проєктивні здібності та здатність до комунікації, що реалізуються в суб'єкт-суб'єктній взаємодії зі студентами на принципах доброзичливості, відкритості, неупередженості, конструктивності, досконалості. Це, як стверджує автор, допомагає створити певне інформаційне середовище та сприятливу психолого-педагогічну атмосферу, в якій стає можливим формування базових особистісних пріоритетів щодо забезпечення якості [11].

У згаданому контексті викликає інтерес монографія колективу науковців Інституту вищої освіти НАПН України (науковий редактор С. Калашникова), присвячена проблемі втілення парадигми вдосконалення викладання і навчання у вищій школі. У результаті аналізу європейської освітньої політики щодо якості, вивчення вітчизняного та зарубіжного досвіду з її імплементації у діяльність університетів автори дійшли висновку про важливість дотримання європейських принципів якості, що передбачають визнання вищої освіти важливим засобом підготовки студента як відповідального і активного громадянина з критичним мисленням, колегіальність (співпрацю всередині університету) та професіоналізм в досягненні такого результату на засадах студентоцентризму, співпраці зі стейкхолдерами, вдосконалення культури якості. У числі багатовекторних можливостей університетів стосовно забезпечення якості вищої освіти висвітлюються й такі, що торкаються ролі викладачів університетів і внеску кафедр: це професійне вдосконалення і самовдосконалення педагогів, розвиток освітніх інновацій та пошук ефективних і актуальних практик підготовки фахівців, створення освітнього коуч-середовища, підтримка репутації кафедри та використання її впливу на утвердження іміджу університету [3].

Важливо підкреслити, що сьогодні проблема забезпечення якості в Україні постає у світлі розвитку низки кризових явищ, спричинених тривалою війною та необхідною у цих умовах цифровізацією й дистанціоналізацією освіти. З погляду А. Марчук, це призвело не лише до позитивних технологічних змін в освітньому процесі, але й до таких невтішних наслідків для його якості, як погіршення освітніх результатів здобувачів, дисфункцій у системі навчальної мотивації, комунікації, соціалізації [4].

Відтак заклади вищої освіти та, зокрема, їх кафедри стикнулись із потрійним викликом – їм доводиться розвивати важливий напрям діяльності із забезпечення якості вищої освіти, докладати зусиль для її доведення до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

відповідності європейському рівню і водночас долати руйнівний вплив війни на вітчизняну освітню систему. У цій ситуації саме кафедри, передусім випускові, мали б стати осередками адресної реалізації якісної освіти – передусім у сенсі провадження конкретних освітніх програм, призначених для конкретних здобувачів та забезпечених конкретними виконавцями (викладачами) за консолідуючої ролі університету.

Оскільки стан виконання цього завдання значною мірою відображений у низці документів закладів вищої освіти (передусім у стратегіях (програмах, концепціях) розвитку кафедр, положеннях про систему внутрішнього забезпечення якості освіти вишу), ми звернулись до їх аналізу.

У результаті вивчення інформації, розміщеної на вебсайтах кафедр, нами було з'ясовано, що переважними орієнтирами їх розвитку є забезпечення якості освітніх програм та освітнього процесу у відповідності з чинними нормами і стандартами, вдосконалення дистанційної освіти та розроблення і впровадження освітніх інновацій, забезпечення якісного кадрового складу та контингенту здобувачів, активізація науково-дослідницької роботи викладачів і студентів та проведення актуальних досліджень, формування культури академічної доброчесності, здійснення організаційно-виховної роботи, інтеграція у міжнародний освітній простір.

Не заперечуючи слушності і важливості задекларованих стратегічних цілей, зауважимо, що в багатьох оприлюднених документах вони були сформовані у передвоєнний період і не відображають теперішніх реалій. На жаль, цей аспект залишається поза увагою і в окремих кафедральних стратегіях, затверджених упродовж воєнних років. Представлені у них загальні формулювання на кшталт відповідності сучасним вимогам або сучасним тенденціям розвитку теорії і практики вищої школи чи нормативної регламентації щодо її функціонування не дають змоги визначити ті актуальні оперативні цілі, які окреслюють способи досягнення якості з урахуванням наявних проблем в освітній галузі.

У контексті порушеного питання на увагу заслуговують оновлені програми розвитку кафедр Київського національного університету імені Тараса Шевченка, в яких наголошується на необхідності врахування труднощів воєнного часу та їх подолання через спрямування зусиль кафедри на забезпечення якості освітнього процесу, зокрема сприяння його неперервності, використання різноманітних платформ і режимів дистанційного навчання [10].

Згідно з Положенням про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в цьому та інших закладах суб'єктність кафедри у згаданій системі підтверджується її повноваженнями, що здійснюються на другому інституційному рівні «ініціювання, формування і безпосередньої реалізації освітніх програм, їх поточного моніторингу», на якому «безпосередньо формується якість освіти» [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Аналіз аналогічних документів, розроблених іншими вітчизняними вишами, засвідчує, що у більшості з них кафедри віднесені до числа внутрішніх стейкхолдерів, залучених до формування та практичного втілення політики якості. Так, у відповідному положенні Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» випускова кафедра як учасник системи забезпечення якості вищої освіти виконує функції з періодичного перегляду освітніх програм та розроблення навчальних планів, контролює дотримання принципу публічності в оприлюдненні усієї необхідної інформації, забезпечує досягнення цілей кожної програми шляхом добору і використання оптимальних форм та методів викладання і навчання, сприяє вдосконаленню кадрового складу штатних працівників та сумісників-працедавців, поліпшенню навчально-методичних та інших ресурсів, бере участь у процедурах і заходах університету, спрямованих на забезпечення якості освіти [7].

Бачиться позитивним той факт, що у вітчизняних вишах започатковано практику конкретизації ролі кафедри у процесі забезпечення якості. Прикладом тому є Положення про систему внутрішнього забезпечення якості освіти кафедрою суспільно-наукових дисциплін Придунайської філії Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад “Міжрегіональна Академія управління персоналом”», в якому зроблено важливу спробу систематизувати діяльність кафедри у зазначеному напрямі та охарактеризувати її складові як підсистеми у цілісній системі закладу. В документі представлено політику кафедри із забезпечення якості, орієнтовану на дотримання Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності закладів освіти, окреслено і деталізовано заходи щодо науково-методичного й інформаційного забезпечення освітнього процесу та освітньої діяльності, розробки робочих програм та підготовки навчально-методичних комплексів дисциплін; вдосконалення процесів викладання і навчання, контрольних заходів та оцінювання результатів навчання на засадах студентоцентрованого підходу; виховання студентської молоді та залучення студентів до діяльності кафедри; розвитку науково-інноваційної діяльності, поступу міжнародних зв’язків, професійного вдосконалення педагогів, формування контингенту здобувачів, дотримання академічної доброчесності, самооцінювання ефективності сформованої підсистеми [6].

Певний досвід щодо системного забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти здобувачів має кафедра дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т. І. Пониманської Рівненського державного гуманітарного університету, яку представляють автори цієї статті. Посилення уваги до цієї ділянки роботи було спричинене, з одного боку, тенденціями щодо розвитку якості освіти в країнах Європи й України та їх втіленням у практику освітніх закладів у вигляді систем внутрішнього забезпечення якості освіти, а з іншого, – недостатньою виразністю у цих системах ролі кафедри (зокрема випускової), на рівні якої має реалізуватись значна частина системних функцій.

У зв’язку з цим було розроблено концепцію, яка окреслює політику кафедри, зміст, процедури і заходи зі створення та реалізації дієвої кафедральної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

підсистеми забезпечення якості, що функціонує у складі системи внутрішнього забезпечення якості вищої освіти в університеті. Її укладанню передувала кропітка робота з вивчення теоретичних і нормативно-правових засад зазначеної проблеми, зокрема законів і підзаконних актів України, державних і міжнародних стандартів і рекомендацій (передусім Standards and Guidelines for Quality Assurance in the European Higher Education Area (ESG) (2015)) щодо забезпечення якості вищої освіти, локальних регламентів університету. Це дало можливість визначити політику кафедри, яка базується на демократичних цінностях вільного громадянського суспільства, основними з яких є освіта, якість, сталий розвиток, професіоналізм, патріотизм, громадянський обов'язок і відповідальність, розвиток і самореалізація особистості, активність, самостійність, досягнення, культура, свобода, повага, толерантність, публічність, прозорість, критична рефлексія. Її сенсоутворювальною ідеєю визначено безперервне вдосконалення освітнього процесу з підготовки фахівців для галузей дошкільної та спеціальної освіти: створення належних умов для особистісного і професійного розвитку здобувачів через здобуття загальних і професійних компетентностей та досягнення програмних результатів навчання шляхом організації навчально-пізнавальної, науково-дослідницької та професійно-практичної діяльності, забезпечення індивідуальної освітньої траєкторії та засвоєння дієвих способів розв'язання завдань і реалізації поставлених цілей.

Виокремлені ціннісно-смислові орієнтири утворили основу для формування кафедральної підсистеми забезпечення якості, до складу якої увійшли схарактеризована політика якості (стрижневий компонент), суб'єкти забезпечення якості (адміністрація кафедри, гаранти освітніх програм, робочі (проєктні) групи освітніх програм, науково-педагогічні працівники, здобувачі вищої освіти, роботодавці та інші стейкхолдери), процедури і заходи кафедри, необхідні для реалізації й оцінки ефективності підсистеми з урахуванням актуальних умов і векторів сталого розвитку. Присутність останнього компонента зумовила необхідність перегляду концепції та змісту всієї підсистеми у зв'язку з суттєвими змінами соціальної ситуації – початком повномасштабної війни та її наслідками для вищої освіти й учасників освітнього процесу. У зв'язку з цим нами було доповнено перелік основоположних принципів забезпечення якості (відповідності державним нормативно-правовим вимогам, вітчизняним і міжнародним стандартам, досягненням науки і практики; компетентності і професіоналізму; студентоцентризму; колегіальності; академічної доброчесності; виваженості, зрозумілості, прозорості всіх аспектів освітнього процесу та постійного поліпшення якості освітньої діяльності і вищої освіти) вимогою щодо врахування актуальної ситуації розвитку вищої освіти й функціонування університету в сучасних воєнних умовах.

Відповідно до окреслених принципових засад традиційні напрями забезпечення якості вищої освіти набули виразної спрямованості до гармонійності й аксіологізації взаємодії всіх учасників освітнього процесу, когнітивно-

поведінкового сприяння задоволенню їхніх потреб, екологізації освітнього середовища. Їх втілення пов'язане із розширенням практики залучення до освітнього процесу зовнішніх і внутрішніх стейкхолдерів: від розроблення і перегляду освітніх програм до їх реалізації і моніторингових процедур.

У зв'язку з цим кафедра здійснює активний пошук з метою розгортання і поглиблення зв'язків як з окремими зовнішніми стейкхолдерами, так і з установами дошкільної і спеціальної освіти, вивчає їх думку стосовно всіх аспектів освітньої діяльності, залучає до розроблення необхідного нормативного і методичного забезпечення, викладання навчальних дисциплін, проведення практики, організації виховних заходів тощо.

Важливими для досягнення належного рівня якості є міркування і оцінки здобувачів вищої освіти. Їх вивчення, на наш погляд, має спиратись не лише на результати анонімних опитувань, але й на висновки, отримані в ході безпосереднього обговорення освітніх потреб, нагальних і потенційних проблем навчання і побуту студентів, націлювати на спільний пошук рішень щодо розв'язання питань планування, методичного оснащення й організації освітнього процесу, оцінювання навчальних досягнень та ін. З цією метою створено фокус-групу з питань забезпечення якості освіти, до складу якої увійшли працівники кафедри (переважно гаранти освітніх програм) і делеговані академічними групами представники від студентства. З її допомогою покращились можливості кафедри у виявленні та усуненні прогалин в освітніх програмах і навчальних планах, подоланні недоліків у викладанні навчальних дисциплін та проведенні контрольних заходів.

Обов'язковим елементом кафедральної підсистеми якості є освітня, організаційна, консультативна, соціальна та психологічна підтримка здобувачів, спрямована на допомогу в навчально-пізнавальній і науково-дослідницькій діяльності, розв'язанні життєвих проблем. Вона набула особливої ваги в сучасних умовах, коли під впливом потужних стресорів посилюються тривожні розлади, знижується навчальна і професійна мотивація, погіршуються результати навчання. У зв'язку з цим у колі уваги кафедри опинились завдання з покращення психологічної атмосфери в освітньому середовищі, оптимізації механізмів комунікації та зміцнення зв'язків зі студентами (особливо у фазах дистанційного навчання), надання оперативної допомоги та навчання техніці саморегуляції й ефективним копінг-стратегіям, залучення до спільних справ.

Підвищенню результативності цієї підсистеми допомагає регулярний контроль, що здійснюється за визначеними індикаторами актуальності і повноти змісту політики якості; наявності нормативно-правового забезпечення; якості освітньо-професійних програм і навчальних планів; комфортності освітнього середовища; дотримання принципів студентоцентризму у навчанні, викладанні й оцінюванні навчальних досягнень та підтримці здобувачів; рівня культури якості; якості підготовки студентів за освітніми програмами (викладання, контроль та оцінювання навчальних досягнень, результати навчання); якості

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

контингенту здобувачів, кадрового, матеріально-технічного, навчально-методичного та інформаційного забезпечення освітнього процесу; якості кафедрального моніторингу тощо.

Вивчення результатів проведеного контролю на кафедральному рівні та опитувань учасників освітнього процесу на загальноуніверситетському рівні дає змогу виявити ті показники якості, які потребують покращення, спланувати необхідні для цього заходи та об'єднати їх у програму вдосконалення кафедральної підсистеми якості. Так, традиційним стало планування заходів, спрямованих на формування якісного контингенту здобувачів та сприяння адаптації першокурсників. З року в рік планується низка дій, призначених для подальшої інтенсифікації спілкування зі студентами, виявлення освітніх і соціальних проблем та надання допомоги з підвищення життєвої, зокрема психологічної, компетентності, забезпечення індивідуальної траєкторії та розвитку Soft skills; перегляду освітніх програм та оптимізації освітнього процесу з урахуванням актуальних суспільних, освітніх, безпекових тощо проблем; розвитку академічної культури та утвердження цінностей академічної доброчесності.

Висновки. Таким чином, здійснені узагальнення теоретичних досліджень і нормативних документів закладів вищої освіти стосовно забезпечення якості освіти підтверджують суб'єктну позицію випускової кафедри у системі відповідної діяльності. У цій структурі вона є тим ключовим елементом, який інтегрує зусилля заінтересованих сторін задля розроблення і перегляду освітніх програм, вдосконалення процесу їх реалізації, моніторингу їх ефективності.

Проте така її роль ще не отримала достатнього теоретичного і нормативно-правового обґрунтування. Конкретизація компетенцій кафедри у забезпеченні якості освіти, систематизація її функцій і завдань – справа подальших наукових пошуків та удосконалення практичного досвіду.

На наш погляд, відповіді на ці питання залежать як від інституційних ініціатив на державному та університетському рівні, так і від активності самої кафедри, спрямованої на розбудову ефективної підсистеми забезпечення якості, консолідованої в цілісну систему внутрішнього забезпечення якості вишу. Концепція такої підсистеми має базуватись на державних і міжнародних стандартах якості освіти, орієнтуватись на місію освітнього закладу та вектори сталого розвитку, враховувати специфіку діяльності випускової кафедри з підготовки фахівців, зважати на особливості актуальної суспільної ситуації, потреби, проблеми і запити учасників освітнього процесу.

Література:

1. Алькема В. Г., Кучмєєв О. О. Аналіз ефективності діяльності кафедри вищого навчального закладу. *Вчені записки університету «КРОК».* 2017. № 46. С. 48–52.

2. Бебко С. В. Значення кафедри в забезпеченні якості вищої освіти. *Вісник Черкаського університету*. Сер. «Педагогічні науки». 2019. Вип. 1. С. 2016–2020.

3. Вдосконалення викладання у вищій школі: теорія та практика : монографія / [Калашнікова С., Базелюк Н., Базелюк О. та ін] ; за наук. ред. С. Калашнікової. Київ : Ін-т вищ. освіти НАПН України, 2023. 255 с.

4. Марчук А. Якість вищої освіти в надзвичайних умовах: освітні втрати й дисфункції цифровізації вищої освіти та дистанційного навчання. *Socio-Economic Relations in the Digital Society*. 2023. № 1(47).С. 80–89.

5. Пєтков С. В. Випускаюча кафедра як основа якісної юридичної освіти. *Особистість в єдиному освітньому просторі* : матер. IV міжнар. освітнього форуму 11-26 квітня 2013 р., м. Запоріжжя. URL: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/3/Petkov.pdf (дата звернення: 22.02.2025).

6. Положення про внутрішню систему забезпечення якості освіти кафедрою суспільно-наукових дисциплін Придунайської філії Приватного акціонерного товариства «Вищий навчальний заклад "Міжрегіональна Академія управління персоналом"». URL: https://izmail.maup.com.ua/assets/files/polozhnnya-pro-yakist-osviti-kaf.snd.pdf (дата звернення: 23.02.2025).

7. Положення про систему внутрішнього забезпечення якості вищої освіти у Національному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського». URL: https://document.kpi.ua/files/2020_7-165.pdf (дата звернення: 23.02.2025).

8. Положення про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка. URL: https://knu.ua/pdfs/official/Quality-assurance-system-of-education-and-educational-process.pdf (дата звернення: 23.02.2025).

9. Про вищу освіту : Закон України від. 01.07.2014 р. № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 21.02.2025).

10. Програми розвитку кафедр. URL: https://senate.knu.ua/?cat=10 (дата звернення: 24.02.2025).

11. Стеблецький А. Л. Чинники забезпечення якості освіти. *Педагогічна освіта: Теорія і практика*. Сер. Психологія. Педагогіка. 2020. № 33. С. 31–40.

12. Шанскова Т. І. Сучасні пріоритети управління якістю освіти закладів вищої освіти: кафедральний рівень. *Парадигмальна модель керівника сфери освіти у контексті євроінтеграційних процесів* : матер. міжнар. форуму управлінської діяльності (18-19 травня 2019 р., м. Тернопіль). Тернопіль : КРОК, 2019. С. 98–103. URL: http://eprints.zu.edu.ua/29439/1/%D0%A8%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf (дата звернення: 20.02.2025).

13. Шаповалова О., Парфілова С., Бутенко В., Білєр О. Сучасні умови управління якістю освіти: теоретичний аспект. *Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології*. 2020. № 10 (104). С. 412–422.

References:

1. Alkema, V. G. & Kuchmyeyev, O. O. (2017). Analiz efektivnosti diyalnosti kafedri vishhogo navchalnogo zakladu [Analysis of the effectiveness of the department of a higher educational institution]. Vcheni zapiski universitetu «KROK», 46, 48–52 [in Ukrainian].

2. Bebko, S. V. (2019). Znachennya kafedri v zabezpechenni yakosti vishhoyi osviti [The importance of the department in ensuring the quality of higher education]. Visnik CHerkaskogo universitetu. Ser. «Pedagogichni nauki», 1, 2016–2020 [in Ukrainian].

3. Kalashnikova, S., Bazelyuk, N., Bazelyuk, O., Orzhel, O, Vlasova, I & Palamarchuk, O. (2023). Vdoskonalennya vikladannya u vishhij shkoli: teoriya ta praktika [Improving Teaching in Higher Education: Theory and Practice]. S. Kalashnikova (Ed.). Kiyiv : In-t vishh. osviti NAPN Ukrayini, 2023 [in Ukrainian].

4. Marchuk, A. (2023). YAkist vishhoyi osviti v nadzvichajnih umovah: osvitni vtrati j disfunkciyi cifrovizaciyi vishhoyi osviti ta distancijnogo navchannya [Quality of Higher Education in Emergency Conditions: Educational Losses and Dysfunctions of Digitalization of Higher Education and Distance Learning]. Socio-Economic Relations in the Digital Society, 1(47), 80–89 [in Ukrainian].

5. Pyetkov, S.V. (2013). Vipuskayucha kafedra yak osnova yakisnoyi yuridichnoyi osviti [Graduating Department as the Basis of Quality Legal Education]. Proceedings from MIIM '12: IV mizhnar. osvitnij forum «Osobistist v yedinomu osvitnomu prostori» – The fore international educational forum «Personality in a single educational space». Retrieved from: https://virtkafedra.ucoz.ua/el_gurnal/pages/vyp11/3/Petkov.pdf (data zvernennya: 22.02.2025) [in Ukrainian].

6. Polozhennya pro vnutrishnyu sistemu zabezpechennya yakosti osviti kafedroyu suspilno-naukovih disciplin Pridunajskoyi filiyi Privatnogo akcionernogo tovaristva «Vishhij navchalnij zaklad “Mizhregionalna Akademiya upravlinnya personalom» (2019) [Regulations on the internal system of quality assurance of education by the Department of Social and Scientific Disciplines of th e Danube Branch of the Private Joint Stock Company "Higher Educational Institution "Interregional Academy of Personnel Management"]. Retrieved from: https://izmail.maup.com.ua/assets/files/polozhnnya-pro-yakist-osviti-kaf.snd.pdf [in Ukrainian].

7. Polozhennya pro sistemu vnutrishnogo zabezpechennya yakosti vishhoyi osviti u Nacionalnomu universiteti Ukrayini «Kiyivskij politehnichnij institut imeni Igorya Sikorskogo» (2020) [Regulations on the System of Internal Quality Assurance of Higher Education at the National University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute"]. Retrieved from: https://document.kpi.ua/files/2020_7-165.pdf [in Ukrainian].

8. Polozhennya pro sistemu zabezpechennya yakosti osviti ta osvitnogo procesu v Kiyivskomu nacionalnomu universiteti imeni Tarasa Shevchenka (2020) [Regulations on the system of quality assurance of education and educational process at Taras Shevchenko National University of Kyiv]. Retrieved from: https://knu.ua/pdfs/official/Quality-assurance-system-of-education-and-educational-process.pdf [in Ukrainian].

9. Zakon Ukrayini «Pro vishhu osvitu» [The Law of Ukraine “On Higher Education”]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text [in Ukrainian].

10. Programi rozvitku kafedr (2024) [Department development programs]. Retrieved from: https://senate.knu.ua/?cat=10 [in Ukrainian].

11. Stebleckij, A. L. (2020). Chinniki zabezpechennya yakosti osviti [Factors of education quality assurance]. Pedagogichna osvita: Teoriya i praktika. Ser. Psihologiya. Pedagogika, 33, 31–40 [in Ukrainian].

12. Shanskova, T. I. (2019). Suchasni prioriteti upravlinnya yakistyu osviti zakladiv vishhoyi osviti: kafedralnij riven [Modern priorities of education quality management in higher education institutions: departmental level]. Proceedings from MIIM '12: mizhnar. forum upravlinskoyi diyalnosti «Paradigmalna model kerivnika sferi osviti u konteksti yevrointegracijnih procesiv» – Paradigm Model of the Head of Education in the Context of European Integration Processes (pp. 98–103). Ternopil : KROK. Retrieved from: http://eprints.zu.edu.ua/29439/1/%D0%A8%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%BE%D0%B2%D0%B0_%D1%82%D0%B5%D0%B7%D0%B8.pdf [in Ukrainian].

13. Shapovalova, O., Parfilova, S., Butenko, V. & Bilyer, O. (2020). Suchasni umovi upravlinnya yakistyu osviti: teoretichnij aspect [Modern conditions of education quality management: theoretical aspect]. Pedagogichni nauki: teoriya, istoriya, innovacijni tehnologiyi, 10 (104), 412–422 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК [373.2:004]:376-056.264

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-465-473

Дичківська Ілона Миколаївна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т.І. Пониманської, Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: (098) 708-95-78, https://orcid.org/0000-0002-9353-5666

Колупаєва Алла Анатоліївна доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент, Національна Академія педагогічних наук України, головний науковий співробітник Інституту спеціальної педагогіки та психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, м. Київ, тел.: (073) 427-49-19, https://orcid.org/0000-0002-4610-5081

Войтович Оксана Василівна старший викладач кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т.І. Пониманської Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: (097) 562-14-23 https://orcid.org/0000-0002-1506-7959

Гаєвська Анастасія Валентинівна викладач кафедри дошкільної педагогіки і психології та спеціальної освіти імені проф. Т.І. Пониманської Рівненський державний гуманітарний університет, м. Рівне, тел.: (068) 002-72-25 https://orcid.org/0009-0005-5449-9972

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У КОРЕКЦІЙНО-ЛОГОПЕДИЧНІЙ РОБОТІ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. У статті окреслено актуальність використання інноваційних технологій у корекційно-логопедичній роботі з дітьми з особливими освітніми потребами.

Підвищення ефективності корекційної логопедичної роботи з усунення порушень мовлення у дошкільників на даний момент є однією з актуальних проблем логопедії. У діяльності вчителя-логопеда, спрямованої на корекційно-розвивальну роботу з дітьми, інноваційні методи набувають все більшого значення.

Наголошено, що інноваційні методи впливу належать до ефективних засобів корекції і допомагають досягненню максимально можливих успіхів у подоланні мовних труднощів у дітей з особливими освітніми потребами. З огляду на комплексність логопедичної допомоги інноваційні технології, не вимагаючи особливих зусиль, оптимізують процес корекції мовлення дітей, стабілізують їх соціально-емоційний стан та сприяють оздоровленню всього організму.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Однією з таких інноваційних високоефективних логопедичних технологій є едьютейнмент у мультисенсорному середовищі. Едьютейнмент є інноваційною технологією навчання і розглядається як сукупність технічних та дидактичних засобів, заснованих на концепції навчання через розвагу.

Мультисенсорне середовище має потужний корекційно-розвивальний, корекційно-освітній та профілактичний потенціал. Яскравість, інтерактивність, оригінальність, привабливість даного сучасного обладнання сприяє швидкому встановленню емоційно-позитивного контакту дитини з фахівцем.

Зроблено висновок про те, що спеціалізоване мультисенсорне обладнання допомагає здійснювати ігрові дії, реалізувати потребу дітей з особливими освітніми потребами у грі та рухах у комфортних та безпечних корекційно-розвивальних умовах. Граючи і взаємодіючи з певними модулями і стимуляторами в темній сенсорній кімнаті під керівництвом логопеда, діти не тільки вдосконалюють свою слухо-зорово-тактильно-вестибулярну чутливість, але й підвищують мовленнєву та пізнавальну активність.

Ключові слова: інноваційні технології, корекційно-логопедична робота, діти з особливими освітніми потребами, едьютейнмент, мультисенсорне середовище.

Dychkivska Ilona Mykolajivna Doctor of pedagogical sciences, professor, Head of the Department of Preschool Pedagogy and Psychology and Special Education named after prof. T.I. Ponimanska, Rivne State Humanities University, Rivne, tel.: (098) 708-95-78, https://orcid.org/0000-0002-9353-5666

Kolupaeva Alla Anatoliivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Corresponding Member of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Chief Researcher of the Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (073) 427-49-19, https://orcid.org/0000-0002-4610-5081

Voytovych Oksana Vasylivna senior lector of the Department of Preschool Pedagogy and Psychology and Special Education named after prof. T.I. Ponimanska, Rivne State Humanities University, Rivne, tel.: (097) 562-14-23, https://orcid.org/0000-0002-1506-7959

Gaevska Anastasia Valentynivna lector at the Department of Preschool Pedagogy and Psychology and Special Education named after Prof. T.I. Ponimanska, Rivne State Humanitarian University, Rivne, tel.: (068) 002-72-25, https://orcid.org/0009-0005-5449-9972

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

INNOVATIVE TECHNOLOGIES IN CORRECTIVE AND SPEECH THERAPY WORK WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Abstract. The article outlines the relevance of using innovative technologies in correctional and speech therapy work with children with special educational needs.

Increasing the effectiveness of correctional speech therapy work to eliminate speech disorders in preschoolers is currently one of the current problems of speech therapy. In the activities of a speech therapist teacher aimed at correctional and developmental work with children, innovative methods are becoming increasingly important.

It is emphasized that innovative methods of influence are effective means of correction and help achieve the maximum possible success in overcoming speech difficulties in children with special educational needs. Given the complexity of speech therapy, innovative technologies, without requiring special efforts, optimize the process of correcting children's speech, stabilize their socio-emotional state and contribute to the improvement of the whole organism.

One of such innovative highly effective speech therapy technologies is edutainment in a multisensory environment. Edutainment is an innovative learning technology and is considered as a set of technical and didactic tools based on the concept of learning through entertainment.

The multisensory environment has a powerful correctional and developmental, correctional and educational and preventive potential. The brightness, interactivity, originality, attractiveness of this modern equipment contributes to the rapid establishment of emotionally positive contact between the child and the specialist.

It is concluded that specialized multisensory equipment helps to carry out game actions, to realize the need of children with special educational needs for play and movement in comfortable and safe correctional and developmental conditions. Playing and interacting with certain modules and stimulators in a dark sensory room under the guidance of a speech therapist, children not only improve their auditory-visual-tactile-vestibular sensitivity, but also increase speech and cognitive activity.

Keywords: innovative technologies, correctional and speech therapy work, children with special educational needs, edutainment, multisensory environment.

Постановка проблеми. Сучасна логопедія знаходиться в постійному активному пошуку шляхів вдосконалення й оптимізації процесу навчання і розвитку дітей на різних вікових етапах та в різних освітніх умовах, що характерні загалом для дітей з особливими освітніми потребами.

Перебуваючи на межі зіткнення педагогіки, медицини, психології, нейролінгвістики, логопедія використовує найбільш ефективні нетрадиційні для неї методи та прийоми суміжних наук, адаптує їх до своїх потреб, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

допомагає оптимізувати роботу вчителя-логопеда. Однією з таких інноваційних високоефективних логопедичних технологій є едьютейнмент у мультисенсорному середовищі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зарубіжні дослідники Д. Букінхем, Р. Донован, З. Казанчі, Ю. Неймц, З. Окан, М. Скелон, Й. Трна, В. Янг описали роль, сутність та застосування едьютейнменту як сучасної освітньої технології. В дослідженнях учених Є. Богданової, І. Дичківської, І. Сухопарої, М. Тимощук розкрито основні принципи, ознаки, сутність, педагогічні умови едьютейнменту в освітньому процесі. Вітчизняні дослідники окреслили інструментарій едьютейнменту (О. Смолянова), особливості використання зазначеної технології на теренах сучасної української освіти (С. Хівріч), у дошкіллі (К. Крутій), STEM-освіті (Н. Гончарова).

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження особливостей застосування інноваційної технології едьютейнменту у мультисенсорному середовищі, яке створюється для дітей з особливими освітніми потребами.

Виклад основного матеріалу. Останнім часом у психолого-педагогічних наукових джерелах все частіше зустрічаються дослідження феномену «едьютейнмент». Його назва утворена за допомогою поєднання двох слів англійською мовою: «education» – освіта, навчання і «entertainment» – розвага. Таким чином, цей термін можна розуміти як навчання розвагою, освітні розваги, освіта за допомогою розваги, освіта без примусу. В українській педагогіці також послуговуються терміном «ігрове навчання».

Едьютейнмент є інноваційною технологією навчання і розглядається як сукупність технічних і дидактичних засобів, заснованих на концепції навчання через розвагу, коли знання передаються у комфортних умовах та у зрозумілій і цікавій формі [1, С. 289].

Під мультисенсорним середовищем розуміється організований спеціальним чином простір, який оснащений різними стимуляторами, що сприяють розвитку та корекції вищих психічних функцій. Дане обладнання впливає на всі аналізатори, вестибулярний апарат, сприяє розвитку мовленнєвих процесів, корекції особистісного розвитку дітей з особливими освітніми потребами (ООП), створює позитивно-емоційну атмосферу на логопедичних заняттях [2].

В основу мультисенсорного підходу була покладена теорія множинного інтелекту, розроблена американським психологом Говардом Гарднером. Ця теорія має важливе значення для психолого-педагогічної науки, і, зокрема, для теорії навчання. Згідно з нею, кожна людина має особливий тип сприймання, мислення та пам’яті, а тому дітей слід характеризувати не як здібних і нездібних, а як розумних і здібних по-різному. Започаткували мультисенсорний метод у 1966 році американські психологи Келанд Дж. і Кларк С., а продовжували розвивати його в 70-х роках в Нідерландах Е. Верхел і Я. Халсег.

Корекційне навчання дітей з особливими освітніми потребами потребує специфічних підходів, які передбачають перманентну емоційну підтримку на

логопедичних заняттях [2]. Найчастіше буває недостатньо для високої мотивації дітей до занять ані старань вчителя-логопеда, ані відмінного володіння методикою логопедичного впливу: їх стомлює щоденне багаторазове промовляння мовного матеріалу, особливо якщо у дитини також є поведінкові проблеми. Як наслідок, інтерес до логопедичних занять знижується, мотивація падає, що зумовлює і відсутність позитивної динаміки рівня мовленнєвого розвитку дітей із ООП. У той же час результати логопедичної роботи можуть бути значно вищими, якщо вона спонукається не зовнішніми («я роблю, тому що так треба, так вимагають»), а внутрішніми мотивами («я роблю, тому що я хочу, мені цікаво»).

Мультисенсорне обладнання має потужний корекційно-розвивальний, корекційно-освітній та профілактичний потенціал. Яскравість, інтерактивність, оригінальність, привабливість даного сучасного обладнання сприяє швидкому встановленню емоційно-позитивного контакту дитини з фахівцем. Це підвищує рівень довіри до логопеда, занурює дітей із порушеннями мовлення в атмосферу гри, підвищує мотивацію до активного виконання певного мовного завдання

Необхідно пам’ятати, що одночасне пред’явлення великої кількості різних подразників може викликати у дітей із ООП негативні емоції і навіть негативізм [3]. Тому ознайомлення дитини з мультисенсорним середовищем потрібно розпочинати, коли всі світлодіодні стимулятори вимкнені. Надалі здійснюється поетапне включення мультисенсорних приладів до логопедичного процесу: певний тренажер стає частиною ігрового сюжету.

У ході корекційно-логопедичної роботи фахівці використовують як активізуючі, так і релаксаційні едьютейнмент-прийоми [4]. Релаксаційний блок базується на поєднанні музики та світла, які супроводжують проведення вправ на зняття психоемоційної та м’язової напруги. Позитивні емоції під час прослуховування повільної спокійної музики чи звуків природи підвищують концентрацію уваги, позитивно впливають функціонування центральної нервової системи.

Важливим чинником формування правильної артикуляції є цілеспрямований сильний і тривалий повітряний струмінь. У дітей з тяжкими порушеннями мовлення подих неритмічний і поверхневий, обсяг видиху під час мови настільки недостатній, що його не вистачає на вимову повної фрази. У мультисенсорному середовищі ефективним засобом для розвитку мовного дихання є підвісні модулі «сухий душ» та світлодіодні нитки.

«Сухий душ» – це намет з різнокольорових шовкових стрічок, що спускаються вниз, мов струмені води. Зазвичай дітям приємно їх перебирати у руках, крізь стрічки можна проходити, торкаючись їх обличчям та тілом. При цьому діти бачать своє відображення у пластиковому дзеркалі, яке є основою «сухого душу». Для розвитку сильного плавного ротового видиху та зміцнення губних м’язів діти дмухають на різнокольорові «струмені», при цьому

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

стимулюються тактильно-дотикові відчуття, удосконалюється сприйняття простору, усвідомлення схеми власного тіла.

Пісочна ігротерапія як едьютейнмент-технологія в системі логопедичного впливу нормалізує психоемоційний стан дітей з ООП, розвиває їх мовлення, формує довільність поведінки, аналітико-синтетичну діяльність кори головного мозку, сприяє комунікації та співпраці [4].

Мовлення дитини багато в чому залежить від ступеня сформованої диференційованої моторики кистей і пальців рук. Частинки піску активізують рецептори на кінчиках долонь і пальців рук, стимулюючи сусідні з моторними зонами мовні області у структурах кори головного мозку. Занурення в пісок двох рук, а не тільки однієї провідної руки (як при роботі на аркуші паперу) зменшує м'язову та емоційну напругу, а також природним чином удосконалює дрібну моторику кистей та пальців рук дітей з ООП. У контексті едьютейнмент-технологій робота з юнгіанською пісочницею – це, перш за все, гра, а не дидактизоване навчання.

Наведемо приклади деяких логопедичних ігор на автоматизацію звуків з використанням пісочної терапії: «Гірка» (набрати пісок в руку і насипати імпровізовану гірку, вимовляючи автоматизований звук), «Сховати іграшку» (сипати пісок на іграшку, промовляючи звук, що відпрацьовується), «Доріжка» (крокувати пальцями по зробленим доріжкам: зигзаг, хвиля, спіраль, геометричні фігури та ін., вимовляючи звук, що підлягає корекції), «Знайди іграшку» (шукати рукою або пальчиком в товщі піску іграшки, автоматизуючи потрібний звук).

У мультисенсорному середовищі малювання піском також можна здійснювати з використанням світлового столу, який є основою для сюжетно-мовленнєвих ігор на логопедичних заняттях: спільно з логопедом діти вигадують тему для гри, підбирають іграшки і створюють свій маленький світ – ось і готовий сюжет для розвитку зв'язного мовлення.

Можна малювати пальчиками літери, склади і слова на панелі столу, що світиться, в найдрібнішому кварцовому піску. При цьому використовуються різні техніки малювання: долонею, кулаком, ребром великого пальця, мізинцями, одним пальцем, одночасно декількома пальцями, за допомогою трафарету, з використанням різних предметів.

У логопедичній роботі з дітьми, які мають дизартрію та прояви дитячого церебрального паралічу (ДЦП), ефективний сухий басейн: ігри в ньому спрямовані переважно на корекцію порушень опорно-рухового апарату, розвиток зорово-просторового гнозису, уваги [5]. Також вони допомагають закріпити знання кольору, форми, величини, активізуючи лексичний запас прикметників. М'які великі ємності, наповнені безліччю різнокольорових пластмасових куль, сприяють розвитку великої та дрібної моторики, загальної рухової активності, координації рухів із мовленням, рівноваги. У басейні здійснюється тактильно-зорова та сенсорно-пропріоцептивна стимуляція – це

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

розвиває інтелект, дитина вчиться довільно керувати своїми рухами. Необхідність утримувати свій тулуб на поверхні «хвиль» сухого басейну, що вислизають, спонукає дітей координувати моторику, розвиваючи кістково-м'язовий апарат.

Діти з ДЦП та дизартрією відчувають велике задоволення та радість, занурюючись у безпечні «хвилі» сухого басейну, граючись серед яскравих куль. Під час такого плавання вони отримують загальний лікувально-профілактичний масаж без допомоги масажиста.

Занурюючись у сухий басейн і переміщаючись у ньому, діти мимоволі приймають позу, відповідну стану їхнього м'язового тонусу. Залежно від цілей логопедичних занять у сухому басейні можна досягти ефекту розслаблення або, навпаки, підвищення рухової, мовленнєвої та емоційної активності. Кульки, торкаючись тіла дитини, знижують гіпертонус м'язів або тонізують мляву, в'ялу, паретичну мускулатуру. Таким чином, можна виділити кілька важливих корекційно-профілактичних ефектів, які створює сухи' басейн: масажний, занурення, податливої опори, що вислизає, сенсорний, тренувальний, загартовувальний, розслаблюючий.

У роботі логопеда сухий басейн використовується, наприклад, для фіксації тіла дитини в просторі та закріплення пози, зручної для постановки звуків: дитина з дизартрією знаходиться в положенні напівлежачи, а логопед за допомогою зондів здійснює роботу з механічної постановки звуку. Для розвитку діафрагмально-реберного типу дихання дитина розташовується лежачи в басейні, на її груди накидаються кульки, а вона спостерігає, як вони опускаються і піднімаються при видиху та вдиху, контролюючи правильність дихання. Кульки можуть бути засобом наочного моделювання для роботи над звуко-буквенним аналізом та синтезом: вони використовуються як символи літер для складання слів [5]. Цікавими є ігри з кульками як сенсорними еталонами, причому активізується та розширюється словник за рахунок прикметників, що позначають колір, форму, фактуру. В рамках відпрацьованих лексичних тем або автоматизованих звуків в товщу кульок-хвиль можна також сховати невеликі іграшки або картинки, які діти шукають, орієнтуючись або на певний звук, або на кількість складів тощо.

Ефективні ігри з кульками і для розвитку математичних уявлень дітей: відбувається активізація мовлення у процесі називання кількості, множин, складання і розв'язання найпростіших арифметичних вербальних завдань. Едьютейнмент-прийоми в сухому басейні завжди емоційно забарвлені. Граючи, дитина витрачає багато енергії, проте має можливість будь-якої миті відкинутися на спину, лягти і розслабитися.

Світлове обладнання у темній сенсорній кімнаті займає центральне місце. У пухирцевій пластиковій колоні, заповненій дистильованою водою, піднімається безліч повітряних бульбашок у кольорових струменях, що переливаються. Логопед використовує її на етапі постановки звуків: дитина

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

сідає на м'яку основу колони і, дивлячись у дзеркало, виконує артикуляційні вправи. При цьому бульбашкова колона з підсвічуванням стимулює зоровий нерв, розслаблює та сприяє концентрації уваги [3].

Світловий проектор ефектів «Сонячний» з колесами, що обертаються, – це сенсорний прилад, що проеціює на стіні зображення рухомих кольорів і форм різної тематики (рослинний, підводний та тваринний світи, небо з хмарами, космос тощо). Дані лексичні теми беруться за основу сюжетної лінії логопедичного заняття з розвитку лексико-граматичних засобів мови та зв'язного мовлення дітей з ООП. Сприйняття такого розмаїття світлоефектів під заспокійливу музику розвиває творчу й відтворюючу уяву, зорове та слухове сприйняття, знижує тривогу та сприяє емоційному і фізичному комфорту під час логопедичних занять.

Світлодіодна нитка з контролером – це багатометрова гнучка трубка з кольоровими лампочками у її товщі. Швидкість миготіння лампочок контролюється спеціальною ручкою, що забезпечує різні світлові ефекти. Дане обладнання абсолютно безпечне, нитку можна згинати і згортати у всіх напрямках, занурити в сухий басейн (і тоді кульки підсвічуватимуться вогниками нитки: «купання у кольорі»). За допомогою нитки на логопедичних заняттях можна викладати на підлозі літери та їх елементи, геометричні фігури, називаючи предмети, які можуть бути такої форми.

Пучок фіброоптичних волокон із бічним свіченням «Зоряний дощ» активно використовується в роботі з сенсорного та мовленнєвого розвитку дітей з ООП [3, С. 95]. Кольори, які повільно змінюють один одного, приглушене світло створюють затишок та спокій у просторі темної сенсорної кімнати. Оптоволокно безпечне, діти перебирають пальчиками тонкі нитки, що світяться, намотують їх на пальці, плетуть «косу». Наведемо приклади ігор: «Фігури» (з ниток, що світяться, діти викладають різні геометричні фігури, називаючи предмети такої ж форми та кольору), «Злови нитку» (логопед звертає увагу дітей на те, як волокна переливаються різними кольорами, потім він позначає колір, а діти ловлять нитки потрібного кольору і називають, що ще буває такого ж забарвлення), «Чарівні нитки» (діти по черзі називають позитивні якості один одного по одному, набираючи в руки все більше ниток, що світяться, формуючи емоційно-оцінну лексику), «Струмені сили» (діти по черзі беруть у руки «чарівні» нитки і називають свої якості («Який ти?») та ін. Таким чином, відбувається збагачення та активізація словника прикметників, формується адекватна самооцінка.

Крісла-мішки, заповнені полістироловими кульками, є найбільш оптимальними «меблями» для мультисенсорного середовища, оскільки ці вироби облягають тіло дитини, точно повторюючи контури, і фіксують обране положення. Завдяки цьому досягається максимальне розслаблення м'язів, зручна поза протягом усього заняття, що особливо актуально для дітей із ДЦП. Також крісла-мішки ефективні у роботі з дітьми-логопатами, які мають СДУГ

або РАС, оскільки м'яко взаємодіють із пропріоцептивною кінестетикою, надаючи дитині повну інформацію про положення свого тіла, усуваючи зовнішні подразники (від нерозуміння «Де я?», яке ці діти часто відчувають).

Висновки. Таким чином, дослідження показало, що спеціалізоване мультисенсорне обладнання допомагає здійснювати ігрові дії, реалізувати потребу дітей з ООП у грі та рухах у комфортних та безпечних корекційно-розвивальних умовах. Ми дійшли висновку, що, граючи і взаємодіючи з певними модулями і стимуляторами в темній сенсорній кімнаті під керівництвом логопеда, діти не тільки вдосконалюють свою слухо-зорово-тактильно-вестибулярну чутливість, але й підвищують мовленнєву та пізнавальну активність.

Література:

1. Дичківська І.М. Підготовка майбутніх вихователів дошкільних закладів до інноваційної педагогічної діяльності: теорія і методика. Монографія. Рівне: Видавець О. Зень, 2017. 372 с.

2. Колупаєва А.А., Таранченко О.М. Педагогічні технології інклюзивного навчання: навч.-метод. посіб. Харків: Ранок : Кенгуру, 2018. 160 с.

3. Dychkivska I., Rudenko N., Yurchuk O., Pavliuk T., Fedorova N. Innovative technologies as a means of overcoming speech disorders in preschool children. *AD ALTA: Journal Of Interdisciplinary Research.* Volume 11, Issue 1, Special Issue XVI. February, 2021. PP. 92-98.

4. Галущенко В.І. Застосування інноваційних логопедичних технологій у корекційній роботі з дітьми з порушеннями мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти*. Педагогічні науки. Вип 7 (1). 2016. С. 62-70.

5. Костик Л., Олійник М. Сучасні інноваційні технології проведення корекційної роботи у професійній діяльності вчителя-логопеда. *Науковий журнал* «*Психологічні травелоги»,* 2024, № 3. С. 219-228.

References:

1. Dychkivska, I.M. (2017) Pidhotovka maibutnikh vykhovateliv doshkilnykh zakladiv do innovatsiinoi pedahohichnoi diialnosti: teoriia i metodyka. Monohrafiia. Rivne: Vydavets O. Zen. 372 s. [in Ukrainian].

2. Kolupaieva, A.A., Taranchenko, O.M. (2018) Pedahohichni tekhnolohii inkliuzyvnoho navchannia: navch.-metod. posib. Kharkiv: Ranok : Kenhuru. 160 s. [in Ukrainian].

3. Dychkivska I., Rudenko N., Yurchuk O., Pavliuk T., Fedorova N. Innovative technologies as a means of overcoming speech disorders in preschool children. *AD ALTA: Journal Of Interdisciplinary Research.* Volume 11, Issue 1, Special Issue XVI. February, 2021. RR. 92-98.

4. Halushchenko, V.I. (2016) Zastosuvannia innovatsiinykh lohopedychnykh tekhnolohii u korektsiinii roboti z ditmy z porushenniamy movlennia. *Aktualni pytannia korektsiinoi osvity. Pedahohichni nauky*. Vyp 7 (1). S. 62-70. [in Ukrainian].

5. Kostyk, L., Oliinyk, M. (2024) Suchasni innovatsiini tekhnolohii provedennia korektsiinoi roboty u profesiinii diialnosti vchytelia-lohopeda. *Naukovyi zhurnal «Psykholohichni travelohy»*, № 3. S. 219-228. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 378:793.3:613.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-474-486

Добрянська Олександра аспірантка ННІ педагогічної освіти, соціальної роботи та мистецтва, Черкаський національний університет ім. Б.Хмельницького, м. Черкаси, тел.: (093) 279-69-87, https://orcid.org/0009-0002-8845-7242

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ХОРЕОГРАФІВ В УМОВАХ ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Анотація. У статті розглядається актуальна проблема формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх хореографів в умовах євроінтеграційних процесів, що є ключовим аспектом сучасної хореографічної освіти. Висвітлено основні виклики, пов'язані з професійною діяльністю хореографів, а саме високі фізичні та психологічні навантаження, ризик травматизму та професійного вигорання, що вимагає впровадження ефективних здоров'язбережувальних технологій. Проаналізовано європейський досвід інтеграції здоров'язбережувальних технологій у систему хореографічної освіти, зокрема, вивчено навчальні програми та практичні підходи провідних європейських мистецьких закладів. Визначено можливості адаптації європейського досвіду в українських реаліях, що сприятиме підвищенню якості підготовки майбутніх хореографів.

Стаття пропонує шляхи удосконалення підготовки майбутніх хореографів через впровадження реабілітаційних методик, ергономічних рухових технік та психологічної підтримки. Розглянуто ключові аспекти здоров'язбережувальної компетентності, включаючи фізичне, психічне, духовне та соціальне здоров'я. Особливу увагу приділено аналізу навчальних програм українських та європейських закладів вищої освіти, що готують майбутніх хореографів, з метою виявлення ефективних підходів до формування здоров'язбережувальної компетентності.

У статті обґрунтовано необхідність комплексного підходу до формування здоров'язбережувальної компетентності, що поєднує теоретичні знання та практичні навички. Розглянуто роль компетентнісного підходу в сучасній освіті та його значення для підготовки майбутніх хореографів. Визначено основні компоненти здоров'язбережувальної компетентності, включаючи знання анатомії, фізіології, психології та методики реабілітації.

Стаття містить аналіз наукових праць вітчизняних та зарубіжних науковців, що досліджують питання здоров'язбережувальної компетентності в різних сферах освіти. Визначено основні тенденції розвитку хореографічної освіти в Європейському просторі вищої освіти та їх значення для української системи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

освіти. Запропоновано конкретні рекомендації щодо впровадження європейських практик у підготовку майбутніх хореографів в Україні, включаючи розробку комплексних програм фізичного та психоемоційного здоров'я, оновлення навчальних програм та введення дисциплін з біомеханіки руху, фізичної терапії, травматології та психологічного супроводу студентів.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, хореографічна освіта, євроінтеграція, професійна підготовка, реабілітаційні методики, психоемоційна стійкість, фізичне здоров'я.

Dobrianska Oleksandra Postgraduate Student, Institute of Pedagogical Education, Social Work and Arts, B. Khmelnytskyi Cherkasy National University, Cherkasy, tel.: (093) 279-69-87, https://orcid.org/0009-0002-8845-7242

FORMATION OF HEALTH-PRESERVING COMPETENCE OF FUTURE CHOREOGRAPHERS IN THE CONTEXT OF EUROPEAN INTEGRATION

Abstract. The article addresses the pressing issue of developing health-preserving competence among future choreographers in the context of European integration processes, which is a key aspect of modern choreographic education. The main challenges associated with the professional activities of choreographers are highlighted, namely high physical and psychological loads, the risk of injury and professional burnout, which requires the introduction of effective health-preserving technologies. The European experience of integrating health-preserving technologies into the choreographic education system is analyzed, in particular, the curricula and practical approaches of leading European art institutions are studied. The possibilities of adapting European experience in Ukrainian realities are identified, which will contribute to improving the quality of training future choreographers.

The article proposes ways to improve the training of future choreographers through the introduction of rehabilitation techniques, ergonomic movement techniques and psychological support. The key aspects of health-preserving competence, including physical, mental, spiritual and social health, are considered. Particular attention is paid to the analysis of curricula of Ukrainian and European higher education institutions that train future choreographers, in order to identify effective approaches to the formation of health-preserving competence.

The article substantiates the need for a comprehensive approach to the formation of health-preserving competence, which combines theoretical knowledge and practical skills. The role of the competency approach in modern education and its importance for the training of future choreographers are considered. The main components of health-preserving competence, including knowledge of anatomy, physiology, psychology and rehabilitation methods, are identified.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The article contains an analysis of scientific works of domestic and foreign scientists who study the issue of health-preserving competence in various fields of education. The main trends in the development of choreographic education in the European Higher Education Area and their significance for the Ukrainian education system are identified. Specific recommendations are proposed for the implementation of European practices in the training of future choreographers in Ukraine, including the development of comprehensive programs for physical and psycho-emotional health, updating curricula and introducing disciplines in biomechanics of movement, physical therapy, traumatology and psychological support of students.

Keywords: health-preserving competence, choreographic education, European integration, professional training, rehabilitation techniques, psycho-emotional resilience, physical health.

Постановка проблеми. На сьогоднішній день система вищої освіти України орієнтована на впровадження європейських стандартів, інтеграцію в європейський освітній та культурний простір. Це передбачає переосмислення підходів до підготовки спеціалістів різних галузей, зокрема й у сфері хореографічного мистецтва. Сучасна система підготовки майбутніх хореографів відбувається на компетентнісних засадах. Тим часом, тенденції розвитку хореографічної освіти в Європейському просторі вищої освіти свідчать про посилення уваги до питань здоров'я та безпеки студентів. Це свідчить про те, що в умовах євроінтеграції та переходу на багаторівневу систему вищої освіти, питання формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх хореографів набуває особливої актуальності.

Беззаперечним є той факт, що хореографічне мистецтво, як вид професійної діяльності, вимагає високого рівня фізичної підготовки виконавців, витривалості, стресостійкості. Відсутність належної уваги до здоров’язбережувальних технологій може привести до вигорання, втрати працездатності та отримання травматизму. В той же час, європейський досвід підготовки майбутніх хореографів свідчить про ефективність комплексного підходу до забезпечення успішної професійної діяльності шляхом інтеграції реабілітаційних методик, впровадження у діяльність технік для зниження навантаження на опорно-руховий апарат та впровадження психологічної підтримки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Поняття здоров’язбережувальної компетентності є актуальним і активно досліджується науковцями. Аналіз останніх наукових досліджень виявив значний інтерес до поняття здоров’язбережувальної компетентності серед науковців різних галузей. Зокрема, у працях О. Пометун [13] розглядається компетентнісний підхід в освіті, де акцент робиться на формуванні та розвитку ключових компетентностей особистості. О. Головко [3] досліджує формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи, підкреслюючи важливість

цього аспекту з раннього віку. М. Костіна та О. Данильчук зосереджуються на формуванні здоров'язбережувальних компетентностей у різних сферах освіти, зокрема в педагогіці, підкреслюючи міждисциплінарний характер цього поняття.

Дослідження здоров'язбережувальних компетентностей фахівців хореографії представлено у працях О. Бігус, О. Мартиненко [7], А. Терзі [17], Т. Медвідь [6] та інших. О. Мартиненко досліджує формування професійної компетентності майбутніх учителів хореографії, акцентуючи увагу на інтегративному підході. Т. Медвідь аналізує компетентісний підхід як основу сучасного підходу до підготовки майбутніх хореографів, розглядаючи різні види компетентностей, необхідних для професійної діяльності. А. Терзі вивчає педагогічні умови розвитку композиційної компетентності майбутніх інструкторів танцю, підкреслюючи важливість цього аспекту для професійної підготовки.

Вартим уваги є наявність зарубіжних досліджень щодо здоров'язбережувальної компетентності. Зокрема, H. Coates та C. McLellan аналізують здоров'язбережувальну компетентність в контексті як загальної освіти, так і в галузі фізичного виховання. K. Sørensen, S. Van den Broucke, J. Fullam, G. Doyle, J. Pelikan, Z. Slonska та H. Brand [15] у своїй роботі розглядають медичну грамотність (Health Literacy) та її роль у громадському здоров'ї, проводячи систематичний огляд та інтеграцію визначень і моделей. L. Hamilton та Y. Koutedakis [19] досліджують медицину виконавських мистецтв, зокрема фізіологічні аспекти танцюристів як спортсменів. Y. Koutedakis та A. Jamurtas [21] також вивчають фізіологічні аспекти танцюристів, підкреслюючи важливість спортивної медицини для цієї професії. V. Karkou та B. Meekums [20] проводять мета-аналіз танцю як творчої та експресивної арт-терапії, демонструючи психологічні переваги танцю. І. Брехман [22] у своїй праці "Введення у валеологію - науку про здоров'я" закладає основи наукового підходу до здоров'я, що є важливим для розуміння здоров'язбережувальної компетентності.

Ці дослідження демонструють багатогранність підходів до визначення та формування здоров'язбережувальної компетентності, а також підкреслюють її важливість для різних професій, включаючи хореографію.

Однак, незважаючи на наявність наукових праць з означеного питання тема залишається недостатньо висвітленою та потребує подальшого дослідження.

Метою статті є обґрунтування теоретичних аспектів і практичних підходів до формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх хореографів в умовах євроінтеграції, аналіз європейського досвіду впровадження здоров'язбережувальних технологій у систему хореографічної освіти та визначення шляхів їх адаптації в українському освітньому просторі.

Методи дослідження. У ході дослідження було використано комплекс наукових методів, що забезпечили об'єктивний аналіз проблеми. Теоретичні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

методи включали аналіз та узагальнення наукової літератури з питань здоров'язбереження в хореографічній освіті, компаративний аналіз європейського та українського досвіду підготовки хореографів, емпіричні методи представлені аналізом нормативно-правових документів, контент-аналізом змісту навчальних планів українських та європейських закладів вищої освіти, які готують майбутніх хореографів.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система освіти ґрунтується на компетентнісному підході, тож вважаємо доцільним визначити сутність такого поняття як «здоров'язберігаюча компетентність», а відповідно є потреба аналізу понять «компетентність» в контексті освітньої діяльності та «здоров'я людини».

Вивчення поняття «компетентність» знайшло відображення у працях як вітчизняних, так і зарубіжних науковців: Дж. Равен, Ж. П'єр Вайята, Д. Макклелланда, Н. Мойсенюк, О. Пометун, Н. Сидорчук, Г. Вертохвостової, А.Терзі та ін. У науковому дискурсі поняття «компетентність» розглядається як багатоаспектний конструкт, що виходить за межі традиційного розуміння знань, умінь та навичок.

Згідно з концепцією англійського психолога Дж. Равена, компетентність є специфічною здатністю, необхідною для ефективного виконання конкретних дій у певній галузі, та корелює з такими категоріями, як «готовність» та «здібність» [14]. О. Пометун характеризує компетентність як складну інтегральну характеристику особистості, що відображає здатність вирішувати проблеми та типові завдання в різних сферах діяльності на основі використання знань [13; с. 34]. Погоджуємося з думкою А. Терзі, яка визначає компетентність як інтегральну якість особистості, що включає знання, вміння, навички, досвід, ціннісно-смислову орієнтацію, мотивацію, когнітивні, афективні, вольові особистісні якості, лідерські якості, комунікацію, професійну спрямованість, творчі здібності та саморегуляцію діяльності [17].

Згідно Закону України «Про Освіту» компетентність визначається як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або навчальну діяльність» [5]. В державному стандарті базової середньої освіти додається, що компетентність є також результатом освітнього процесу [4].

Враховуючи викладені вище положення, констатуємо, що компетентність є ширшим поняттям, ніж просто знання, уміння чи навички, і включає досвід їх практичного застосування.

Таким чином, маємо звернути увагу на саме поняття «компетентісного підходу», як основи сучасної освітньої системи. В працях О. Пометун «компетентісний підхід в освіті» визначається як спрямованість освітнього процесу на формування й розвиток основних базових і предметних компетентностей особистості, результатом чого має бути формування

загальної компетентності, що є сукупністю ключових компетентностей, інтегрованою характеристикою особистості [13].

Разом з тим, важливим є розуміння терміну «здоров'я людини». Статут Всесвітньої огранізації здоров'я (ВООЗ) пропонує наступне визначення «здоров'я людини» – це стан повного фізичного, психічного та соціального благополуччя [18]. Однак за результатами наробок таких науковців як І. Брехмана, Г. Апанасенко, М. Амосова, Ю. Кундієва, В.Корсака, О. Галустян, Н. Баршавець та ін. можемо підсумвати, що поняття здоров'я є значно ширшим поняттям і наразі може бути потрактовано наступним чином: здоров'я людини – це комплексна, динамічна система, що відображає стан повного фізичного, психічного, духовного та соціального благополуччя. Це не просто відсутність хвороб або фізичних вад, а здатність до адаптації, саморегуляції, розвитку та ефективного функціонування в умовах постійних змін.

Науково доведено, що здоров'я людини включає: фізичне (стан оптимального функціонування всіх органів і систем організму, здатність до фізичної активності та витривалості), психічне (стан емоційного та психологічного благополуччя, здатність до адаптації до стресів, емоційної регуляції та позитивного мислення), духовне (стан внутрішньої гармонії, наявність цінностей, моральних принципів та прагнення до самореалізації), соціальне (стан гармонійних відносин з оточуючими, здатність до ефективної комунікації, соціальної адаптації та активної участі в житті суспільства) здоров'я [22, с. 15-28].

Досить цікавим є європейській підхід до визначення дефініції «здоров'язбереження». В європейському науковому середовищі немає повного аналогу поняття «здоров'язбереження», однак найближчим його аналогом є визначення «Health Literacy». В європейському контексті «Health Literacy» (медична грамотність) визначається, як здатність людей отримувати, обробляти та розуміти базову інформацію та послуги про здоров'я, необхідні для прийняття належних рішень щодо здоров'я. Це включає в себе здатність застосовувати отримані знання для підтримки та покращення власного здоров'я. У системі закладів вищої освіти це поняття включає ряд компонентів, такі як інформаційна та комунікаційна грамотність, критичне мислення та самоефективність [15].

Американські науковці акцент роблять на «Health Education» (освіта в галузі здоров'я), де здоров'язбережувальна компетентність визначається як здатність застосовувати знання та навички для підтримки здорового способу життя. За визняченням Центру з контролю та профілактики захворювань (Centers for Disease Control and Prevention (CDC)) освіта в галузі здоров'я - це будь-яка комбінація навчального досвіду, спрямована на те, щоб допомогти окремим особам і громадам покращити своє здоров'я шляхом розширення їх знань або впливу на їх ставлення. В це поняття прийнято включати розвиток знань і навичок, необхідних для прийняття здорових рішень, формування позитивного ставлення до здорового способу життя, сприяння змінам у поведінці, що ведуть до покращення здоров'я [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Так, можемо підсумувати що термін «здоров'язбереження» набуває різних форм, відповідно до територіальних та соціокультурних особливостей тієї чи іншої країни, однак є невід'ємною частиною освітніх систем різних країн світу. Вище зазначене свідчить про багатогранність підходів до визначення ключового терміна. У нашому дослідженні ми будемо спиратися на наукові здобутки О. Головко, який здоров'язбережувальну компетентність потрактовує як інтегральну здатність особистості, що базується на сукупності знань, умінь, навичок, ставлень та цінностей, необхідних для підтримки, збереження та зміцнення власного здоров'я та здоров'я оточуючих, а також для формування здорового способу життя [3].

Вважаємо, що здоров'язбережувальна компетентність є невід'ємною складовою професійної компетентності хореографів. Згідно досліджень вчених професійна компетентність хореографа – це властивість особистості, що виявляється в теоретичній й практичній готовності до викладання хореографії в системі шкільної та позашкільної освіти, спроможність результативно діяти, ефективно розв'язувати стандартні та проблемні ситуації, які виникають у практичній діяльності [7, с. 10].

Тема компетентісного підходу підготовки майбутніх хореографів знайшла відображення у роботах О. Мартиненко, М. Шабаліної, Л., Т. Медвідь, Гекалюк, Т. Фурманової та ін. На думку Т.Медвідь всі професійні компетентності хореографа можна розділити на «загальні» та «фахові». Так до перших відносяться світоглядна, громадянська, комунікативна, інформаційна, науково-дослідницька, самоосвітня компетенції. В той же час, «фахові» компетентності включають в себе «базові» (організаційна, психолого-педагогічна, мистецтвознавча, музично- інформаційна і технічна, методична та «спеціальні» (хореографічна, художньо-сценічна та медико-біологічна) компетентності [6, с. 102-105].

Формування здоров'язбережувальних компетентностей у майбутніх хореографів є критично важливим, що зумовлено специфікою професії, яка вимагає значних фізичних та емоційних навантажень. Згідно з дослідженнями, проведеними в галузі спортивної медицини, танцюристи схильні до травм суглобів, м'язів та хребта. Тому, знання анатомії, фізіології та принципів правильної техніки рухів є необхідними для запобігання травмам та підтримки фізичного здоров'я [19]. Творчий процес, постійні виступи та конкуренція можуть викликати стрес, тривогу та вигорання [19]. Розвиток навичок саморегуляції, управління стресом та емоційної стійкості є важливим для підтримки психоемоційного благополуччя хореографів. Також варто зважати на те, що багато хореографів також займаються викладацькою діяльністю. Їхні знання та навички у галузі здоров'язбереження впливають на здоров'я їхніх учнів. Хореограф, який володіє здоров'язбережувальними компетентностями, може навчити своїх учнів правильній техніці рухів, запобігати травмам та сприяти їхньому фізичному та психоемоційному розвитку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Отже, формування здоров'язбережувальних компетентностей є необхідним для хореографів, оскільки це сприяє підтримці свого фізичного та психоемоційного здоров'я, дозволяє ефективно займатися педагогічною діяльністю, що в свою чергу позитивно впливає на здоров'я своїх учнів.

Вважаємо, що формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх хореографів буде ефективним за умови інтеграції європейських практик у вітчизняну освітню систему. Основними компонентами цього процесу є оновлення навчальних програм, впровадження дисциплін з ергономіки руху, спортивної медицини, фізичної реабілітації та психологічної підготовки.

Аналіз навчальних програм українських закладів вищої освіти (Київського національного університету культури та мистецтв, Львівського національного університету ім. Івана Франка та Харківської державної академії мистецтв) показав, що дисципліни, пов'язані із здоров'язбереженням, переважно представлені у формі загальноосвітніх курсів, без конкретного спрямування на потреби хореографів [9; 10; 11]. Натомість у більшості європейських закладах мистецької освіти передбачено спеціальні курси з біомеханіки танцю, травматології, реабілітаційних практик, психологічної стійкості та спортивної дієтології. Так можемо взяти за приклад навчальні плани таких університетів як, Консерваторія Trinity Laban (Велика Британія), Університет мистецтв Codarts (Нідерланди), Norwegian College of Dance (Норвегія). В кожному з цих закладів вищої освіти особлива увага надається здоров'язбережувальним технологіям, зокрема в Консерваторії Trinity Laban з першого курсу, студенти отримують знання з анатомії, біомеханіки руху, фізичної підготовки та реабілітаційних методик, що допомагає їм адаптуватися до високих фізичних навантажень і мінімізувати ризики професійних травм. Окремо вивчаються дисципліни, пов'язані з психологією танцівника, управлінням стресом та методами відновлення після інтенсивних тренувань.

У консерваторії Trinity Laban значну увагу приділено здоров'ю та благополуччю студентів, особливо в галузі хореографічної освіти. Для забезпечення підтримки здоров'я студентів, заклад пропонує низку спеціалізованих послуг та програм. Так, на території кампусу функціонує спеціалізована клініка, яка надає доступ до фахівців з охорони здоров'я та лікування травм. Команда клініки розуміє специфічні потреби танцюристів і музикантів, адаптуючи лікування відповідно до індивідуальних вимог кожного студента. Запис на прийом здійснюється через внутрішню систему Moodle, що забезпечує швидкий та зручний доступ до необхідних послуг. Також студенти мають безкоштовний доступ до Кондиційної студії, розташованої в будівлі Laban. Тут проводяться заняття з йоги, пілатесу, функціонального силового тренування, Ultra Barre та методу Фельденкрайза. Також студенти можуть самостійно використовувати обладнання для підтримки фізичної форми та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

профілактики травм. В закладі існує програма «Dancing for Health» - щотижневі танцювальні заняття для осіб, які відновлюються після черепно-мозкових травм, інсультів або живуть з іншими неврологічними станами. Заняття проводяться у співпраці з професійним танцюристом та ерготерапевтом, спрямовані на покращення самопочуття, балансу та рухових можливостей учасників. Trinity Laban активно відстежує патерни травматизму серед студентів різних курсів, що дозволяє розробляти індивідуальні програми профілактики травм, адаптовані до потреб кожного студента [16].

Завдяки таким ініціативам, Trinity Laban забезпечує комплексну підтримку здоров'я та благополуччя своїх студентів, інтегруючи здоров'язбережувальні компоненти безпосередньо в освітній процес.

В Університеті мистецтв Codarts (Нідерланди) студенти проходять комплексні курси з функціонального тренінгу та фізичної терапії, а також мають доступ до спеціалізованих медичних консультацій і програм реабілітації. Значну увагу приділено роботі з фізіотерапевтами та спортивними лікарями, які допомагають майбутнім хореографам підтримувати оптимальний рівень фізичної підготовки протягом усього періоду навчання. Заклад пропонує комплексні програми та послуги, спрямовані на підтримку фізичного та психічного здоров'я танцівників. Codarts забезпечує студентів доступом до фахівців у галузі спортивної медицини, фізіотерапії та дієтології. Розуміючи важливість ментального здоров'я, університет надає послуги психологічного консультування. Студенти можуть звертатися за допомогою у разі стресу, тривожності або інших психологічних викликів, пов'язаних з інтенсивним навчальним процесом. Навчальна програма Codarts включає курси, спрямовані на розвиток усвідомленості тіла, такі як йога, пілатес та техніки релаксації. Це сприяє підвищенню стійкості до фізичних навантажень та покращенню загального самопочуття студентів [1]. Завдяки таким ініціативам, Університет мистецтв Codarts створює сприятливе середовище для розвитку майбутніх професіоналів у сфері хореографії, забезпечуючи комплексну підтримку їхнього здоров'я та благополуччя.

Norwegian College of Dance (Норвегія) впроваджує інтегрований підхід до здоров’язбереження, поєднуючи традиційні методи класичної хореографічної підготовки з новітніми дослідженнями в галузі спортивної науки. Особливий акцент робиться на ергономіці руху, розподілі навантаження та профілактиці травм. Програма передбачає вивчення методів самоконтролю та корекції техніки виконання танцювальних рухів для зменшення ризику перевантажень. Norwegian College of Dance (Норвегія) впроваджує інтегрований підхід до здоров’язбереження, поєднуючи традиційні методи класичної хореографічної підготовки з новітніми дослідженнями в галузі спортивної науки. Особливий акцент робиться на ергономіці руху, розподілі навантаження та профілактиці травм. Програма передбачає вивчення методів самоконтролю та корекції техніки виконання танцювальних рухів для зменшення ризику перевантажень.

Крім того, Norwegian College of Dance приділяє значну увагу психологічному здоров'ю своїх студентів. Проводяться спеціалізовані тренінги, на яких студенти навчаються ефективним методам саморегуляції та управління емоційним станом. Коледж створює сприятливе середовище, де студенти можуть відкрито говорити про свої емоційні переживання та отримувати необхідну підтримку [8].

Таким чином, досвід європейських закладів вищої освіти демонструє ефективність комплексного підходу до формування здоров'язбережувальної компетентності хореографів. Вважаємо, що адаптація подібних практик в українську систему мистецької освіти сприятиме не лише збереженню здоров'я студентів, а й підвищенню їхньої професійної довговічності та успішності у сфері хореографії.

Висновки. Отже, результати аналізу свідчать, що формування здоров'язбережувальної компетентності майбутніх хореографів повинно базуватися на комплексному підході, що поєднує міжнародний досвід, міждисциплінарний підхід та сучасні технології підтримки здоров'я. Тому, одним із перспективних напрямів адаптації європейських підходів є: інтеграція європейських практик у підготовку хореографів в Україні; розробка комплексних програм фізичного та психоемоційного здоров'я хореографів; оновлення навчальних програм, зокрема введення дисциплін з біомеханіки руху, фізичної терапії, травматології та психологічного супроводу студентів.

Література.

1. Codarts University of the Arts. Bachelor Dance. Rotterdam: Codarts, 2024. URL: https://www.codarts.nl/en/programmes/bachelor/dance/ (дата звернення: 20.02.2025).

2. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Health Education. URL: https://www.cdc.gov/healthyschools/professional_development/health_education/index.htm.

3. Головко О. О. Формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкової школи. *Педагогічні науки*. 2021. № 162. С. 132–136.

4. Державний стандарт базової середньої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 30.09.2020 № 898. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text.

5. Про освіту. *Закон України* від 05.09.2017 № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19.

6. Медвідь Т. В. Компетентісний підхід як основа сучасного підходу підготовки майбутнього хореографа. *Професійна мистецька освіта і художня культура: виклики XXI століття*. Київ: Київський університет імені Бориса Грінченка, 2016. С. 100–108.

7. Мартиненко О. В. Формування професійної компетентності майбутніх учителів хореографії в процесі фахової підготовки. Розвиток художньо-естетичного світогляду майбутніх вчителів хореографії на основі інтегративного підходу: кол. монографія / під. ред. О. В. Мартиненко. Бердянськ: Видавець Ткачук О. В., 2015. С. 6–49.

8. Norwegian College of Dance. Bachelor Programmes in Dance. Oslo: Norwegian College of Dance, 2024. URL: https://www.ndh.no/en/studies/bachelor-programmes-in-dance/ (дата звернення: 20.02.2025).

9. Освітня програма "Хореографія" першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Львівського національного університету імені Івана Франка. URL: https://kultart.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/02/Osvitnia-prohrama-024-KHoreohrafiia-Bakalavr-2021-1.pdf.

10. Освітньо-професійна програма "Хореографія" першого (бакалаврського) рівня вищої освіти Київського національного університету культури і мистецтв. URL: https://dance.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2022/02/ОПП_БХ_2022_проект.pdf.

11. Освітньо-професійна програма "Хореографія" другого (магістерського) рівня вищої освіти Київського національного університету культури і мистецтв. URL: https://dance.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/Магістр-ОПП-2023.pdf.

12. Поліщук Н. М. Здоров'язбігаюча компетентність особистості: сутність, структура. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2012. Вип. 33. С. 32-36. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2012_33_9.

13. Пометун О. І. Теорія та практика послідовної реалізації компетентісного підходу в досвіді зарубіжних країн. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи: Бібліотека з освітньої політики / ред. О. В. Овчарук. Київ : «К.І.С.» 2004. 112 с.

14. Raven J. Competence in modern society – Its identification, development and release. London: H. K. Lewis, 1984. 251.

15. Sørensen, K., Van den Broucke, S., Fullam, J., Doyle, G., Pelikan, J., Slonska, Z., & Brand, H. Health literacy and public health: a systematic review and integration of definitions and models. BMC Public Health, 2012, Vol. 12, Issue 1, Article 80. URL: https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-12-80.

16. Trinity Laban Conservatoire of Music and Dance. Dance Science MSc. London: Trinity Laban, 2024. URL: https://www.trinitylaban.ac.uk/study/courses/dance-science-msc/ (дата звернення: 20.02.2025).

17. Терзі А. Педагогічні умови розвитку композиційної компетентності майбутніх інструкторів танцю. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2023. № 68, том 2. С. 144–149.

18. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). Статут ВООЗ URL: https://www.who.int/about/governance/constitution.

19. Hamilton, L. H., & Koutedakis, Y. (2001). The performing arts medicine. Journal of sports sciences, 19(3), 161-163.

20. Karkou, V., & Meekums, B. (2017). Dance as creative and expressive arts therapies: A meta-analysis. The arts in psychotherapy, 54, 68-75.

21. Koutedakis, Y., & Jamurtas, A. (2004). The dancer as a performing athlete: physiological considerations. Sports medicine, 34(10), 651-661.

22. Брехман І.І. Введення у валеологію - науку про здоров'я. Л.: Наука, 1987. 125 с.

References

1. Codarts University of the Arts. Bachelor Dance. (2024). Rotterdam: Codarts. Retrieved from https://www.codarts.nl/en/programmes/bachelor/dance/

2. Centers for Disease Control and Prevention (CDC). Health Education. Retrieved from https://www.cdc.gov/healthyschools/professional_development/health_education/index.htm

3. Holovko, O.O. (2021). Formuvannia zdorov'iazberezhuvalnoi kompetentnosti uchniv pochatkovoi shkoly [Formation of health-preserving competence of primary school students]. *Pedahohichni nauky - Pedagogical Sciences, 162*, 132-136 [in Ukrainian].

4. Derzhavnyi standart bazovoi serednoi osvity [State standard of basic secondary education]. (2020, September 30). Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy № 898. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/898-2020-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy "Pro osvitu" [Law of Ukraine "On education"]. (2017, September 5). № 2145-VIII. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 [in Ukrainian].

6. Medved, T.V. (2016). Kompetentnisnyi pidkhid yak osnova suchasnoho pidkhodu pidhotovky maibutnoho khoreohrafa [Competence approach as the basis of the modern approach to the training of future choreographer]. *Profesiina mystetska osvita i khudozhnia kultura: vyklyky XXI stolittia - Professional art education and artistic culture: challenges of the XXI century* (pp. 100-108). Kyiv: Kyivskyi universytet imeni Borysa Hrinchenka [in Ukrainian].

7. Martinenko, O.V. (2015). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv khoreohrafii v protsesi fakhovoi pidhotovky [Formation of professional competence of future teachers of choreography in the process of professional training]. *Rozvytok khudozhno-estetychnoho svitohliadu maibutnikh vchyteliv khoreohrafii na osnovi intehratyvnoho pidkhodu - Development of artistic and aesthetic outlook of future teachers of choreography on the basis of integrative approach* (pp. 6-49). Berdiansk: Vydavets Tkachuk O.V. [in Ukrainian].

8. Norwegian College of Dance. Bachelor Programmes in Dance. (2024). Oslo: Norwegian College of Dance. Retrieved from https://www.ndh.no/en/studies/bachelor-programmes-in-dance/

9. Osvitnia prohrama "Khoreohrafiia" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity Lvivskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Franka [Educational program "Choreography" of the first (bachelor's) level of higher education of Lviv National University named after Ivan Franko]. Retrieved from https://kultart.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/02/Osvitnia-prohrama-024-KHoreohrafiia-Bakalavr-2021-1.pdf [in Ukrainian].

10. Osvitno-profesiina prohrama "Khoreohrafiia" pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv [Educational and professional program "Choreography" of the first (bachelor's) level of higher education of Kyiv National University of Culture and Arts]. Retrieved from https://dance.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2022/02/ОПП_БХ_2022_проєкт.pdf [in Ukrainian].

11. Osvitno-profesiina prohrama "Khoreohrafiia" druhoho (mahisterskoho) rivnia vyshchoi osvity Kyivskoho natsionalnoho universytetu kultury i mystetstv [Educational and professional program "Choreography" of the second (master's) level of higher education of Kyiv National University of Culture and Arts]. Retrieved from https://dance.knukim.edu.ua/wp-content/uploads/2024/04/Магістр-ОПП-2023.pdf [in Ukrainian].

12. Polishchuk, N.M. (2012). Zdorov'iazbihaiucha kompetentnist osobystosti: sutnist, struktura [Health-saving competence of personality: essence, structure]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problemy - Modern information technologies and innovative teaching methods in training specialists: methodology, theory, experience, problems*, *33*, 32-36. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Sitimn_2012_33_9 [in Ukrainian].

13. Pometun, O.I. (2004). Teoriia ta praktyka poslidovnoi realizatsii kompetentisnoho pidkhodu v dosvidi zarubizhnykh krain [Theory and practice of consistent implementation of competence approach in the experience of foreign countries]. *Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii osviti: svitovyi dosvid ta ukrainski perspektyvy - Competence approach in modern education: world experience and Ukrainian perspectives* (pp. 112). Kyiv: «K.I.S.» [in Ukrainian].

14. Raven, J. (1984). *Competence in modern society – Its identification, development and release*. London: H. K. Lewis.

15. Sørensen, K., Van den Broucke, S., Fullam, J., Doyle, G., Pelikan, J., Slonska, Z., & Brand, H. (2012). Health literacy and public health: a systematic review and integration of definitions and models. *BMC Public Health*, *12*(1), Article 80. Retrieved from https://bmcpublichealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1471-2458-12-80.

16. Trinity Laban Conservatoire of Music and Dance. Dance Science MSc. (2024). London: Trinity Laban. Retrieved from https://www.trinitylaban.ac.uk/study/courses/dance-science-msc/

17. Terzi, A. (2023). Pedahohichni umovy rozvytku kompozytsiinoi kompetentnosti maibutnikh instruktoriv tantsiu [Pedagogical conditions for the development of compositional competence of future dance instructors]. Aktualni pytannia humanitarnykh nauk - Current issues of the humanities, 68(2), 144-149 [in Ukrainian].

18. Vsevitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia (VOOZ) [World Health Organization (WHO)]. (n.d.). Statut VOOZ [WHO Constitution]. Retrieved from https://www.who.int/about/governance/constitution [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

19. Hamilton, L. H., & Koutedakis, Y. (2001). The performing arts medicine. Journal of sports sciences, 19(3), 161-163.

20. Karkou, V., & Meekums, B. (2017). Dance as creative and expressive arts therapies: A meta-analysis. The arts in psychotherapy, 54, 68-75.

21. Koutedakis, Y., & Jamurtas, A. (2004). The dancer as a performing athlete: physiological considerations. Sports medicine, 34(10), 651-661.

22. Brekhman, I.I. (1987). Vvedeniye v valeologiyu - nauku pro zdorov'ya [Introduction to valeology - the science of health]. Leningrad: Nauka [in Ukranian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 354:328.185

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-487-502

Жижко Тетяна Анатоліївна доктор філософських наук, професор, начальник центру по роботі з персоналом, начальник відділу кадрів, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, тел.: (068) 373-12-28, https//orcid.org/ 0000-0002-7163-1024

ВИКОРИСТАННЯ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ДЛЯ РОЗВИТКУ ПОЗИТИВНОГО ПСИХОЕМОЦІЙНОГО ІНТЕЛЕКТУ МЕНЕДЖЕРІВ

Анотація. Умови воєнного стану актуалізували проблему негативного психоемоційного інтелекту в менеджерів, оскільки реалізація управлінських функцій, забезпечення фізичної безпеки, психологічної підтримки колег і підлеглих, адаптації до сучасних вимог можливі лише за наявності позитивного психоемоційного інтелекту як важливої складової частини професійної компетентності менеджерів усіх рівнів. Формування позитивного психоемоційного інтелекту менеджерів підприємства покращує результативність діяльності, зокрема підвищує доходи та зміцнює ринкові позиції продукції чи послуг компанії.

Диджиталізація збагачує підходи до формування hard skills (твердих професійних навичок) та soft skills (м'яких універсальних навичок) і збільшує інтерес менеджерів у підвищенні кваліфікації. Однією з необхідних м'яких універсальних навичок успішної діяльності менеджера є психоемоційний інтелект, що дає можливість успішного спілкування, конструктивного вирішення конфліктних ситуацій, щоб створити ефективні команди, довгострокові та надійні відносини із зацікавленими сторонами, споживачами та клієнтами. В сучасних інформаційних умовах, особливо внаслідок впливу диджиталізації, помітно зростають можливості розвитку складових частин психоемоційного інтелекту менеджерів: самосвідомості, саморегуляції, мотивації, емпатії та соціальних навичок.

Використання наведених у статті новітніх технологій, таких як системи управління виробництвом (MES), технології інтернету речей (IoT), технології великих даних (Big Data), хмарні технології, може сприяти формуванню позитивного психоемоційного інтелекту менеджерів. Цифрові технології можуть бути адаптовані до конкретних професійних завдань та сприяти водночас формуванню твердих професійних навичок і м'яких універсальних навичок.

Ключові слова: диджиталізація, цифрова економіка, психоемоційний інтелект, інструменти, компоненти, цифрові технології.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Zhyzhko Tetyana Anatoliivna Doctor of Philosophical Sciences, Professor, Head of the center for work with personnel, Head of the personnel department, National Pedagogical Drahomanov University, Kyiv, tel.: (068) 373-12-28, https//orcid.org/ 0000-0002-7163-1024

USING DIGITAL TECHNOLOGIES TO DEVELOP POSITIVE PSYCHO-EMOTIONAL INTELLIGENCE IN MANAGERS

Abstract. The conditions of martial law have actualized the problem of low psychoemotional intelligence in managers. After all, the implementation of management functions, ensuring physical safety, psychological support for colleagues and subordinates, adaptation to modern requirements is possible only in the presence of positive psychoemotional intelligence as an important component of professional competence of managers of all levels. The formation of positive psychoemotional intelligence of enterprise managers improves the effectiveness of activity, in particular increases income and strengthens the market positions of products or services of the company.

Digitalization enriches approaches to the formation of Hard Skills (solid professional skills) and Soft Skills (soft universal skills) and increases the interest of managers in advanced training. One of the necessary soft universal skills of the success of the manager is psychoemotional intelligence, which gives the opportunity to successfully communicate, resolve conflict situations in a healthy way to create effective teams, long-term and stable relationships with interested parties, consumers and customers. In today's information conditions and under the influence of digitalization, the possibilities of developing the components of psychoemotional intelligence of managers: self-awareness, self-regulation, motivation, empathy and social skills are increasing.

The use of the latest technologies mentioned in the article, such as production management systems (MES), Internet of Things (IoT), big data technologies (Big Data), cloud technologies can help in the formation of positive psychoemotional intelligence of managers. Digital technologies can be adapted to specific professional tasks and facilitate the simultaneous formation of technical professional skills and soft universal skills.

Keywords: digitalization, digital economy, psychoemotional intelligence, tools, components, digital technologies.

Постановка проблеми. Сучасний глобальний цифровий простір динамічно розвивається під впливом активної інвестиційної діяльності провідних країн світу та агресивної політики найбільших ІТ-компаній світу, створюючи широкі можливості для розвитку психоемоційного інтелекту менеджерів.

У нинішньому середовищі, яке характеризується інтенсивним використанням новітніх цифрових технологій, виникають нові можливості для вдоскона-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

лення роботи менеджерів, включно з удосконаленням їхніх навичок і активності. Диджиталізація збагачує підходи до формування hard skills (твердих професійних навичок) і soft skills (гнучких універсальних навичок). Психоемоційний інтелект – одна з провідних навичок м'якого управління [1].

Психоемоційний інтелект, визначений Д. Гоулманом у 1995 році, належить до низки навичок і здібностей, пов'язаних із розумінням і керуванням власними емоціями, а також емоціями інших людей, умінням виявляти емпатію, керувати стресом, встановлювати ефективні міжособистісні взаємодії, розвивати позитивні стосунки з іншими людьми та є вагомою складовою частиною людського капіталу.

Особливості управлінської праці в умовах воєнного стану дають змогу стверджувати, що психоемоційний інтелект суттєво впливає на реалізацію ситуаційного підходу в управлінні. Саме психоемоційний інтелект забезпечує успіх і самоефективність менеджера, головна ідея якої базується на вмінні усвідомлювати свої здібності та вибудовувати поведінку, яка б відповідала специфічній задачі або ситуації. До того ж формується та зміцнюється важлива особистісна характеристика, яка проявляється в почутті власної компетентності й ефективності та вірі у власні потенційні можливості щодо виконання поставлених перед менеджерами основних управлінських завдань.

Фахівець з високим рівнем психоемоційного інтелекту здатний до ефективної самореалізації. Отже, психоемоційний інтелект є важливим елементом професійної компетентності менеджера та умовою його готовності здійснювати управлінську діяльність у складних нестандартних ситуаціях. На основі актуальності позитивного психоемоційного інтелекту менеджерів вагому роль нині набувають цифрові технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зацікавлення різними аспектами формування психоемоційного інтелекту менеджерів, визначення його складових частин і можливостей розвитку завдяки цифровим технологіям приділяли увагу такі дослідники, як Ю. Федорова, Л. Вознюк, Х. Передало, Н. Зізда, С. Марчук, Н. Максимчук, Н. Коверко. Однак впровадження цифрових технологій і увага до психоемоційного інтелекту на багатьох підприємствах лише планується, тому питання управління цим процесом досі не систематизовані й розроблені не в повному обсязі.

Мета статті – репрезентування новітніх цифрових інструментів для розвитку психоемоційного інтелекту менеджерів як однієї з головних м'яких універсальних навичок, необхідних для успіху їхньої діяльності.

Виклад основного матеріалу. Війна в Україні посилила проблему зниження конкурентоспроможності менеджерів внаслідок зменшення їхнього психоемоційного інтелекту, включно з невизначеністю та нестабільністю ринку, порушенням ланцюга постачання, фінансовими обмеженнями, а також зменшенням рівня добробуту та продуктивності менеджерів [2, с. 66].

Керівникам стало важко робити точні прогнози через хаотичну природу війни, що ускладнює планування та прийняття обґрунтованих рішень. Опано-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

вуючи власні емоції, менеджер зможе ефективніше спілкуватися з підлеглими, інформувати та мотивувати їх задля досягнення встановлених цілей і завдань, керувати конфліктами, створити сприятливий психологічний клімат у команді, щоб приймати оптимальні рішення щодо управління навіть в умовах війни [3].

Менеджери, які мають високий рівень психоемоційного інтелекту, здатні адаптуватися до нових обставин і залишатися гнучкими у своїх рішеннях. Психоемоційний інтелект є головним фактором, який допомагає досягти успіху в таких умовах. Цей тип інтелекту необхідний для ефективного спілкування, управління командою та встановлення взаємовигідних відносин з клієнтами. Ці навички є критично важливими для успішних менеджерів, які мають налагоджувати співпрацю з колегами, партнерами та клієнтами.

Психоемоційний інтелект дозволяє менеджерам зрозуміти емоції інших людей, правильно їх інтерпретувати та відповідно реагувати. Це допомагає створити міцні стосунки та підтримувати позитивний імідж. Вимоги сучасного світу потребують нового підходу до управління, який відкидає цінності конкурентного лідерства та базується на взаємодії та впливі ефективного та конструктивного розвитку психоемоційного інтелекту щодо успішної управлінської діяльності. Успіх взаємодії залежить від якості емоційного та психологічного клімату в команді та розвитку емоційного компонента.

Основним компонентом психоемоційного інтелекту є емоційний інтелект, тому доцільно розглянути його визначення. Ця концепція вперше з'явилася 1964 року у творах М. Бельдока, а 1966 року – Б. Леонера. Він став особливо популярним після публікації Джона Майєра та Пітера Селвея [4, с.189].

Дослідження емоційного інтелекту здійснюють українські вчені Є. Носенко, Г. Березюк, О. Філатова, які досліджують цю здатність переважно через призму психології. Безперечний факт нині – це важливість емоційного інтелекту для ведення успішного бізнесу. Дослідження показують, що когнітивний інтелект (IQ) забезпечує лише 20% успіху в кар'єрі, 80% – інші додаткові фактори, які впливають на людину, зокрема емоційний інтелект [5, с. 387].

Однак, якщо поглянути на ситуацію з менеджерами вищого рівня, можна побачити дещо іншу картину. Більшість працівників, які займають вищі керівні посади, зазвичай вже мають високий IQ. Саме цей рівень часто забезпечує успіх у кар'єрному зростанні. Проте на найвищих рівнях влади збільшується вагомість та важливість емоційного інтелекту. 80 відсотків успіху лідера залежить від розвиненого емоційного інтелекту [6, с. 22].

Своєю чергою термін «психоемоційний інтелект» це не лише емоційний, а й психологічний аспект. Він охоплює управління не тільки емоціями, а й психічним станом (стрес, тривожність, адаптація до змін); глибше розуміння впливу емоцій на ментальне здоров'я; використання методів психологічної регуляції (медитація, когнітивно-поведінкові техніки, майндфулнес).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Психоемоційний інтелект допомагає покращити задоволеність роботою та сприяти здоровому клімату на робочому місці. Менеджери з високим емоційним інтелектом можуть творчо мислити, оцінювати ризики, долати виклики, інтегрувати членів команди та будувати ефективне довгострокове спілкування. Для менеджерів, які беруть на себе ризик і відповідальність за організацію впровадження проєктів, психоемоційний інтелект має вирішальне значення. Менеджери з високим психоемоційним інтелектом здатні ефективно призначити ресурси членів своєї команди та створити сприятливе робоче середовище, що сприяє як фінансовим успіхам, так і задоволенню працівниками.

Високий ступінь психоемоційного інтелекту може допомогти менеджерам впоратися зі стресом і ефективно реагувати на негативні ситуації, які можуть бути корисними в таких фінансових умовах, в яких стрес і ризики є загальними явищами. Психоемоційний інтелект також може впливати на здатність менеджерів приймати фінансові рішення. Дослідження Дж. Маршалла та І. Мітероффа засвідчують, що особливості емоційного інтелекту можуть відігравати головну роль в галузі фінансових рішень, включно з ризиками та вибором інвестиційних стратегій. Психоемоційний інтелект може впливати на якість міжособистісного спілкування та стосунків з клієнтами й колегами.

Дослідження демонструють, що високий ступінь психоемоційного інтелекту сприяє встановленню довірчих відносин і підвищує загальну ефективність спілкування. Високий рівень психоемоційного інтелекту менеджера також сприяє ефективному управлінню та здатності спілкуватися з працівниками. Психоемоційний інтелект може допомогти залагодити конфлікти та розв’язати проблеми на робочому місці. Співробітники з високим психоемоційним інтелектом є більш успішними в розв’язанні конфліктів і управлінні складними ситуаціями на робочому місці. З огляду на це, психоемоційний інтелект може мати суттєвий вплив на корпоративне управління в різних аспектах, включно з лідерством, прийняттям рішень, міжособистісними відносинами та управлінням конфліктами.

Отже, до основних чинників, які характеризують позитивний психоемоційний інтелект менеджерів, можна віднести:

− уміння керувати власним психоемоційним станом;

− уміння визначати свої сильні та слабкі сторони у професійній діяльності;

− уміння брати до уваги почуття інших, розуміти їхній емоційний стан;

− ефективно комунікувати з усіма учасниками робочого процесу, соціальними партнерами;

− уміння пристосовуватися до змін, ефективно діяти у складних, нестандартних ситуаціях;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

– здатність усвідомлювати власну спроможність у прийнятті важливих управлінських рішень [7, с. 122].

Досягти усіх ланок позитивного психоемоційного інтелекту менеджера неможливо без використання цифрових технологій, які допомагають створювати нові продукти, формувати нові потреби, а швидкість та обсяг отримання інформації збільшують з кожним днем. Усі ці процеси відкривають великі можливості для формування позитивного психоемоційного інтелекту, заснованого на нових технологічних рішеннях або бізнес-моделях, які не застосовувалися раніше. З огляду на це, на сучасному етапі суспільного розвитку та розгортання цифрової революції в глобальному масштабі все більше уваги приділяється цифровим технологіям і електронному бізнесу. Мобільні інтернет-пристрої, хмарні обчислення, аналітика «великих даних», 3D-друк, Інтернет речей, безпілотні транспортні засоби, блокчейн визначають значне зростання числа галузей і світової економіки загалом [8, с. 218].

Цифрові технології стають невіддільною частиною управлінських процесів. Вони перетворюються в один із головних драйверів зростання та розвитку бізнес-компаній. З'явилася навіть така категорія суб'єктів господарювання як цифрові компанії, цифрові транснаціональні корпорації, цифрові мультинаціональні компанії. Цілковито цифрові компанії зазвичай є такими з часу свого заснування, які працюють в цифровій формі й виробляють свої продукти, що надаються та споживаються в цифровому вигляді. Прикладами таких компаній є пошукові системи Інтернету (Google, Yahoo), соціальні мережі в Інтернеті (Facebook, Instagram, LinkedIn, Twitter, WhatsApp, YouTube) та інтернет-платформи обміну (наприклад, Airbnb, Uber, Dropbox, Google Grive, Khan Academy).

Компанії ж, які можна назвати частково цифровими, впроваджують цифрові технології у свої наявні виробничі процеси та виробничі лінії. Вони можуть бути як цифровими користувачами (споживачами), так і цифровими виробниками, тобто виконувати роль цифрової платформи – підприємства, що забезпечує взаємовигідні взаємодії між сторонніми виробниками та споживачами [9, с. 140].

Цифрова трансформація – це процес використання передових технологій для збільшення інноваційного потенціалу компанії. Відповідно до сучасної моделі розвитку психоемоційного інтелекту в бізнес-середовищі цифровими інструментами, можна розвинути такі компоненти психоемоційного інтелекту менеджерів: самосвідомість, саморегуляцію, мотивацію, емпатію та соціальні навички (рис. 1). Ці компоненти можна розвивати послідовно з використанням новітніх технологій [10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

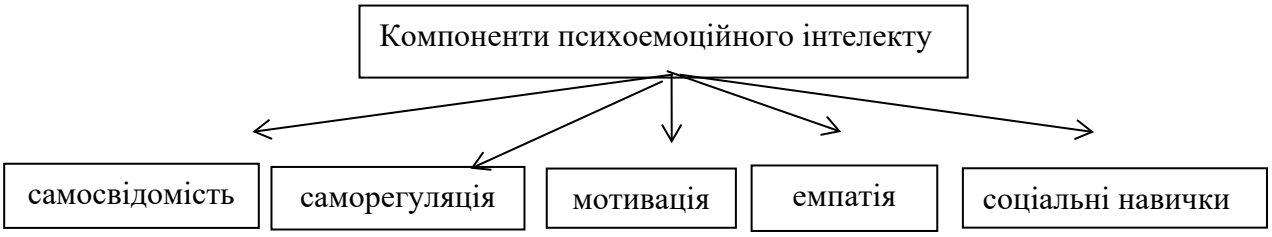

Рис. 1. Компоненти психоемоційного інтелекту менеджерів

У комплексі можливе формування всіх основних компонентів психоемоційного інтелекту. В сучасних цифрових умовах доцільно розвивати компоненти психоемоційного інтелекту за допомогою цифрових інструментів. З огляду на це, варто використовувати низку цифрових інструментів для кожного компонента психоемоційного інтелекту.

Самосвідомість – це здатність розуміти свої емоції, те, як менеджер впливає на власну поведінку та поведінку інших. Менеджери з високим рівнем самосвідомості розуміють потреби та мотивацію зацікавлених сторін. Самосвідомість менеджерів очевидна в розумінні тенденцій ринку та потреб споживачів, запитів, здатності мислити стратегічно, а не знаходити стандартні рішення. Для розвитку цих компонентів та для кращого розуміння власних емоційних тригерів, страхів, можливостей, сильних і слабких сторін використовується чат-бот «Будильник». Цей бот сприяє глибшому самоаналізу, підтримує інтерес працівників і заохочує їх до правильної реакції.

Саморегуляція – це здатність контролювати свої емоції та поведінку, щоб досягти цілей. Співробітники з високим рівнем саморегуляції контролюють свою поведінку, підтримують корпоративну культуру та сприяють роботі в команді. Результатом високої саморегуляції є висока продуктивність, яка досягається шляхом запобігання конфліктам і емоційному вигоранню, ефективного управління часом, управління власними емоціями та настроєм.

Для організації та управління власним часом менеджери можуть використовувати електронні календарі (Google Calendar, Apple Calendar, Microsoft Outlook), які допомагають планувати завдання, створювати нагадування та встановлювати пріоритети. Додатково системи управління завданнями (Wrike, Asana, Trello, Monday.com, Basecamp) дозволяють ефективно розподіляти роботу, стежити за виконанням завдань та координувати дії команди.

Платформи для емоційного саморегулювання подані також мобільними додатками для медитації та майндфулнесу, такими як Headspace, Calm та Insight Timer, допомагають менеджерам знижувати рівень стресу та покращувати концентрацію. Зокрема, Headspace пропонує науково обґрунтовані методики, які сприяють зменшенню стресу та підвищенню стійкості до нього [11]. Програми для аналізу настрою, як-от Moodfit та Moodpath, дають змогу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

відстежувати емоційний стан, виявляти тригери стресу та надавати рекомендації для покращення психічного здоров'я [12].

Соціальні навички – це вміння усвідомлювати та поділяти почуття співробітників, команди, партнерів, клієнтів. Соціальні навички менеджерів виявляються в прозорому обміні інформацією та даними, а також у здатності формувати сприятливу атмосферу в колективі. Для кращого розуміння емоційного впливу продуктів, брендів або подій на аудиторію застосовуються аналітичні сервіси (HubSpot, Brand24, Lexalytics, Social Mention, Critical Mention). Вони аналізують емоційні відгуки та реакції споживачів у соціальних мережах. Крім того, платформи для соціальної медіааналітики (Buffer, OnlyWire, Later, PostMyPost, Onlypult) дозволяють відстежувати тренди та аудиторію.

Для візуалізації аналітичних даних використовуються інструменти Tableau, Looker Studio, Power BI, Figma, які створюють інформативні графіки та діаграми. Соціальні навички є здатністю взаємодіяти з іншими людьми, будувати й підтримувати стосунки. Онлайн-платформи для комунікації, такі як Slack та Microsoft Teams, сприяють ефективній взаємодії в командах, забезпечуючи прозорість та оперативність обміну інформацією. Це допомагає зменшити ймовірність конфліктів і покращити командну динаміку.

Мотивація – це здатність налагоджувати продуктивну взаємодію, конструктивно розв'язувати суперечності та демонструвати результативне лідерство. Мотивація містить внутрішні стимули, що спонукають до досягнення визначених цілей. Вона відображається у здатності надихати команду, успішно керувати колективом, укладати тривалі партнерські угоди та вибудовувати стійкі ділові відносини. Мотивація не може бути розвинена без попередніх компонентів психоемоційного інтелекту та є головним показником психоемоційного інтелекту менеджерів. Важливим аспектом ефективного менеджменту є обмін інформацією та документами, що забезпечують платформи для зберігання та обміну файлами (Dropbox, Google Drive, Microsoft OneDrive, iCloud Drive, Mega, iDrive, SpiderOak, MediaFire). Вони сприяють спільній роботі над документами, полегшують комунікацію між командами, клієнтами та партнерами [13, с. 335].

Емпатія означає здатність розуміти та відчувати емоції інших людей. Інструменти для розвитку емпатії та соціальної взаємодії, такі як віртуальна реальність (VR), використовуються для тренування емпатії та соціальних навичок. Дослідження показують, що VR-симуляції можуть підвищувати рівень емпатії, даючи змогу менеджерам переживати досвід інших людей у безпечному середовищі.

У сучасних умовах у професійній діяльності менеджерів можуть використовуватися такі технології, як інтернет речей (IoT), великі дані (Big Data), хмарні технології, кіберфізичні системи, автоматизація та роботизація, системи управління виробництвом, гнучкі виробничі процеси. Детальніше їх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

особливості та вплив на психоемоційний інтелект менеджерів доцільно розглянути в таблиці 1.

Таблиця 1

Вплив цифрових технологій на розвиток психоемоційного інтелекту менеджерів

Цифрова технологія	Опис	Вплив на психоемоційний інтелект менеджерів
Інтернет речей (IoT)	Об'єднання пристроїв для обміну даними через Інтернет, що покращує контроль та вдосконалює виробничі процеси	Зменшення когнітивного навантаження, покращення прийняття рішень, зниження рівня стресу завдяки автоматизованому збору даних
Великі дані (Big Data)	Аналіз великих обсягів даних для прогнозування, прийняття рішень та оптимізації	Підвищення обґрунтованості рішень, покращення стратегічного мислення, розвиток аналітичних навичок
Хмарні технології	Обробка, зберігання та доступ до даних у реальному часі	Гнучкість в роботі, зменшення емоційного напруження завдяки віддаленому доступу та швидкому обміну інформацією
Кіберфізичні системи	Інтеграція фізичних і цифрових процесів у виробництві	Підвищення адаптивності до змін, розвиток навичок управління складними системами
Автоматизація та роботизація	Використання роботів для виконання рутинних завдань	Зниження рівня стресу, збільшення часу для творчих і стратегічних завдань
Системи управління виробництвом	Координація всіх етапів виробництва в єдиній системі	Покращення організаційних навичок, ефективне планування, зменшення хаосу в роботі
Гнучкі виробничі процеси	Адаптація виробництва до змінних вимог ринку	Підвищення стресостійкості, розвиток навичок швидкого прийняття рішень, гнучкість в менеджменті

Отже, впровадження цифрових технологій у професійну діяльність менеджерів сприяє розвитку їхнього психоемоційного інтелекту, покращуючи навички саморегуляції, управління стресом і стратегічне мислення. Інтернет речей, великі дані, хмарні технології та автоматизація допомагають зменшити когнітивне навантаження, підвищити ефективність прийняття рішень та створити комфортніше робоче середовище. Це дозволяє менеджерам не лише оптимізувати свою діяльність, а й розвивати емоційну компетентність, що є головним фактором успішного лідерства в сучасному цифровому середовищі.

В аспекті вивчення впливу цифрових технологій на формування позитивного психоемоційного інтелекту менеджерів необхідно приділяти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

особливу увагу чатам і штучному інтелекту, які є доволі прогресивними та перспективними цифровими помічниками.

Чат-бот – це цифровий помічник, який легко адаптується до вимог і завдань та використовується автоматично для розвитку необхідних навичок менеджерів. Чат-бот може бути пов'язаний зі штучним інтелектом. За допомогою навчання бота можна покращити кваліфікацію менеджерів і освоїти перспективний напрям розвитку емоційного інтелекту та відповідного використання людського капіталу. Чат-боти ще не достатньо широко використовуються для навчальних курсів і навчання менеджерів. Вони дозволяють отримати швидкі відгуки з чатами. Кожен менеджер може отримувати індивідуальні спеціальні рекомендації. За допомогою опитувальника «ПЕІ у бізнесі» можна простежити прогрес менеджерів, збільшуючи рівень кожного компонента психоемоційного інтелекту.

Чат-боти, такі як Replika, надають підтримку в питаннях емоційного здоров'я, пропонуючи бесіди та рекомендації для зниження стресу й підвищення стійкості. Використання таких інструментів сприяє розвитку емоційної стійкості та самосвідомості.

Розвиток технологій штучного інтелекту є важливим напрямом сучасного розвитку психоемоційного інтелекту менеджерів. Застосування штучного інтелекту розвитку управлінських компетенцій має великий потенціал для покращення ефективності навчання та персоналізації робочого процесу.

В аспекті формування позитивного психоемоційного інтелекту менеджерів штучний інтелект використовують також для аналізу емоцій. Алгоритми штучного інтелекту, наприклад Affectiva, аналізують емоційний стан менеджерів за допомогою розпізнавання міміки та тону голосу. Це дозволяє менеджерам отримувати зворотний зв'язок щодо власних емоцій і вдосконалювати навички саморегуляції.

Можливостями та перспективами використання штучного інтелекту в розвитку психоемоційного інтелекту менеджерів є:

– застосування штучного інтелекту дозволяє створювати індивідуальні навчальні програми, що враховують особливості кожного менеджера, його рівень знань, стиль роботи та інші фактори;

– штучний інтелект може бути використаний для автоматизації робочих процесів, що дасть змогу значно скоротити час і зменшити ймовірність помилок;

– штучний інтелект може допомогти аналізувати поведінку споживачів і клієнтів, що дозволяє підвищити ефективність діяльності та забезпечити індивідуальну підтримку кожному клієнту;

– застосування штучного інтелекту дає змогу керівникам створювати індивідуальні траєкторії розвитку для кожного працівника, що допомагає краще враховувати особливості й темп діяльності [14, с. 152]. Диджиталізація робить робочий процес більш мобільним, гнучким, персоналізованим і

диференційованим, впливає на зміст діяльності, методів, інструментів, технологій навчання та організаційних форм управління, що призводить до змін у діяльності менеджерів. Поєднання індивідуальної та групової роботи, а також необмеженої управлінської діяльності вивільняє час для забезпечення зворотного зв'язку та можливостей проєктувати індивідуальні кар'єрні маршрути для менеджерів, практично реалізовувати ідею безперервного розвитку та поліпшення результатів діяльності.

Відтак сучасні цифрові технології надають менеджерам ефективні інструменти для розвитку психоемоційного інтелекту, що сприяє підвищенню їхньої професійної ефективності та особистого добробуту.

Цифрова трансформація роботи менеджерів охоплює необхідність проєктування та розробки цифрових платформ, що своєю чергою вимагає таких завдань: формування готовності менеджерів використовувати та створювати цифрові технології в робочому процесі, включно з інформацією та кібернетичною безпекою; розуміння того, як діяти в контакті з кібертероризмом і технологічним тероризмом, не дозволеними заходами щодо інформації в управлінні; готовність до інноваційної діяльності та реакції на кіберінциденти; знайомство менеджерів з методикою використання цифрових технологій, зокрема дистанційних і мобільних технологій; методикою проєктування цифрових управлінських ресурсів для досягнення цілей менеджменту тощо.

Розвиток управлінських компетенцій за допомогою технологій штучного інтелекту відкриває перед сучасними менеджерами безліч нових можливостей. Завдяки штучному інтелекту можна не лише автоматизувати рутинні завдання, а й удосконалювати стратегічне планування, прийняття рішень, роботу з даними та комунікаційні навички. Використання ШІ сприяє підвищенню ефективності, гнучкості та адаптивності управлінців у динамічному бізнес-середовищі, що дозволяє їм краще розуміти потреби ринку, клієнтів і команди. Інструменти надають змогу менеджерам оцінювати ефективність своїх дій, вдосконалювати стиль лідерства, розвивати емоційний інтелект і посилювати навички управління проєктами. Проте важливо враховувати етичні аспекти використання ШІ та потребу в збалансованому підході між автоматизацією й людяністю в управлінні. Зрештою, інвестування в штучний інтелект для розвитку управлінських компетенцій є потужним кроком для побудови конкурентоспроможного бізнесу та впевненого лідерства в майбутньому [15].

Модернізація програм у сфері менеджменту є критично важливою в сучасному світі, де цифрові технології та швидкі зміни економічних умов потребують нових підходів до управління. В умовах глобалізації та переходу до цифрової економіки традиційні програми більше не можуть ефективно підготувати фахівців до викликів сучасного ринку праці. Відповідно до цього навчальні програми мають бути адаптовані до нових реалій, включно з

розвитком компетенцій у галузі цифровізації, аналітики даних, штучного інтелекту та управління інноваціями. Це дозволить менеджерам бути конкурентоспроможними на міжнародному ринку, розуміти європейські тенденції та впроваджувати інноваційні рішення у своїй практиці.

У сучасних умовах цифрової трансформації менеджери мають опанувати низку важливих навичок, які допоможуть їм ефективно працювати в динамічному та технологічно насиченому середовищі. Найактуальнішою навичкою сучасного менеджера є цифрова грамотність. Менеджери повинні добре розуміти цифрові технології, знати, як використовувати інструменти для аналізу даних, автоматизації процесів, комунікацій і управління проєктами. Вони мають орієнтуватися в основних трендах, як-от штучний інтелект, інтернет речей, хмарні технології. Використання великих даних, аналітичних інструментів і методів обробки інформації є вкрай важливим для прийняття обґрунтованих управлінських рішень. Уміння управляти проєктами із застосуванням цифрових платформ (Asana, Trello, Jira тощо), методології Agile, Scrum та Kanban, дозволяє оптимізувати процеси, швидко досягати результатів і підвищувати ефективність роботи команд. Потреби клієнтів у цифрову еру змінюються, і сучасний менеджер має володіти навичками розуміння та прогнозування потреб споживачів, використовуючи інструменти для аналізу поведінки клієнтів і створення персоналізованих пропозицій [16, с. 412; 17].

Використання цифрових технологій у розвитку психоемоційного інтелекту має низку переваг. Вони забезпечують доступність та гнучкість в навчанні, дозволяючи користувачам обирати зручний час і формат занять. Водночас багато додатків пропонують персоналізовані програми, адаптовані до індивідуальних потреб, що підвищує ефективність навчання.

Однак існують і певні виклики. Надмірна залежність від технологій може призвести до зниження якості реальних соціальних взаємодій. Постають також питання конфіденційності та безпеки персональних даних, оскільки багато додатків збирають чутливу інформацію про користувачів. Не всі програми мають науково підтверджену ефективність, що вимагає обережного підходу до їх вибору та використання.

Отже, цифрові технології надають широкі можливості для розвитку психоемоційного інтелекту менеджерів. Проте важливо використовувати їх усвідомлено, беручи до уваги як переваги, так і потенційні ризики, та поєднувати з традиційними методами розвитку емоційних навичок.

Висновки. Навички правильної емоційної реакції на події, здатність керувати своїми емоціями та передавати їх іншим сьогодні називається емоційним інтелектом (EQ).

Використання цифрових технологій у формуванні позитивного психоемоційного інтелекту менеджерів є необхідністю, оскільки це сприяє вдосконаленню їх навичок, інтересу до підвищення кваліфікації та загального психоемоційного стану. Впровадження інструментів для розвитку психоемоційного інтелекту менеджерів є інноваційною ініціативою.

З огляду на це, емоційний інтелект стає важливим фактором успішного управління в період війни, оскільки він допомагає не лише адаптуватися до труднощів, а й зміцнити командну роботу та підтримувати бойовий дух. Менеджери з високим емоційним інтелектом краще розуміють потреби своїх підлеглих і, отже, створюють вдосконалені суміжні та ефективні команди. Водночас психоемоційний інтелект може допомогти подолати стрес, що особливо важливо під час кризи. Інвестуючи в розвиток цих навичок, компанії можуть не тільки підвищити продуктивність, а й підтримувати лояльність працівників. Зрештою, стійкі бізнес-структури, які враховують психоемоційний вимір управління, виживають, долаючи не лише зовнішні проблеми. Отже, психоемоційний інтелект стає реальною конкурентною перевагою в сучасному середовищі.

Література:

1. Федорова Ю., Момот Д., Стешкін С. Цифрові інструменти розвитку емоційного інтелекту в умовах «Індустрії 4.0». *Адаптивне управління: теорія і практика.* Серія: Економіка. № 18 (36). 2024. Режим доступу: https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/647/547

2. Вознюк Л. В. Роль емоційного інтелекту у системі професійної діяльності менеджера шкільної освіти. *Емоційний інтелект в фінансах: аспект мікро-рівня.* (2023). Режим доступу: https://cuesc.org.ua/images/informlist/advanced_training_PSAU_6%20березня%20–%2016%20 квітня%202023%20року.pdf#page=66

3. Whiting K. The Top 10 Job Skills of Tomorrow and How Long It Takes to Learn Them. 2020. Режим доступу: https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/.

4. Передало Х. С. Емоційний інтелект та його роль в підприємницькій сфері. *Управління соціально-економічними трансформаціями господарських процесій: реалії та виклики* : зб. тез МНПК (м. Мукачево, 6–7 квітня 2020 р.). Мукачево. 2020. С. 189–191. Режим доступу: https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Збірник-ТЕЗ_МНПК_6-7_квітня_2020_м.Мукачево.pdf#page=190

5. Зізда, Н. (2024). Емоційний інтелект як фактор успіху для менеджера. Режим доступу: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19547/1/молодь%2c%20наука%2c%20бізнес_2024-386-388.pdf

6. Марчук С. В. Теоретичний аналіз поняття емоційного інтелекту в психології. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Психологія.* № 3. 2021. С. 20–23. Режим доступу: psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/22/120

7. Максимчук Н. Емоційна компетентність менеджера та емоційний інтелект. *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University*. 1 (37). 2024. 119–123. Режим доступу: https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19547/1/молодь%2c%20наука% 2c%20бізнес_2024-386-388.pdf

8. Коверко Н., Пуцентейло П. Особливості використання цифрових технологій в сучасному бізнес-середовищі. 2020. Режим доступу: http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/39891

9. Пуцентейло П. Р., Гуменюк О. О. Цифрова економіка як новітній вектор реконструкції традиційної економіки. *Інноваційна економіка.* № 5–6 (75). 2018. С. 131–143. Режим доступу: http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/32028

10. Толочко С. В. Психоемоційний інтелект здобувачів освіти як ключовий аспект сучасної освітньої системи. *Педагогічна академія: наукові записки*. № 8. 2024. Режим доступу: https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/261/142

11. We reviewed Headspace – Here's why it's the best meditation app. Режим доступу: https://nypost.com/article/headspace-meditation-app-review/?utm_source=chatgpt.com

12. Програма віртуальної реальності, що використовується для оцінки емоційної реакції. Режим доступу: https://www.healthysimulation.com/uk/vr-application-emotional-assessment/

13. Семеніхіна О. В., Юрченко А. О., Сбруєва А. А. та ін. Відкриті цифрові освітні ресурси в галузі ІТ: Кількісний аналіз. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 75 (1), 2020. С. 331–348. Режим доступу: https://www.proquest.com/openview/c7666a95b7f24a0ab5e5dcde38bd3203/1?pq-origsite=gscholar&cbl=6515896

14. Заславська А. В. Розвиток управлінських компетенцій за допомогою технологій штучного інтелекту. *Міжнародна науково-практична конференція «Управлінські парадигми сталого розвитку та інклюзивного економічного зростання»*. Суми. 2024. С. 151–153. Режим доступу: https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/97484/3/ Management_ paradigms_ 2024.pdf#page=151

15. Soft skills & AI: розвиток емоційного інтелекту за допомогою штучного. Режим доступу: https://naurok.com.ua/post/soft-skills-ai-rozvitok-emociynogo-intelektu-za-dopomogoyu-shtuchnogo

16. Дорошенко Г. О. Освітні програми з менеджменту в епоху цифрових змін: адаптація до нових вимог ринку та євроінтеграційних процесів : матеріали Міжнар. наук.-метод. конф. «Модернізація вищої освіти та забезпечення якості освітньої діяльності в умовах європейської інтеграції». 2023. Режим доступу: https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/58990/1/conf-18-10-24-materialy-152.pdf

17. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

References:

1. Fedorova Yu., Momot D., Steshkin S. (2024). Tsyfrovi instrumenty rozvytku emotsiinoho intelektu v umovakh «Industrii 4.0» [Digital tools for the development of emotional intelligence in the conditions of «Industry 4.0»] // *Adaptyvne upravlinnia: teoriia i praktyka. Seriia Ekonomika. – Adaptive management: theory and practice. Series Economy*. 18 (36). Retrieved from https://amtp.org.ua/index.php/journal2/article/view/647/547 [in Ukrainian]

2. Vozniuk L. V. (2023). Rol emotsiinoho intelektu u systemi profesiinoi diialnosti menedzhera shkilnoi osvity [The role of emotional intelligence in the system of professional activity of school education manager] *Emotsiinyi intelekt v finansakh: aspekt mikro-rivnia – Emotional Intelligence in Finance: The Aspect of Micro-level*: Retrieved from https://cuesc.org.ua/images/informlist/advanced_training_PSAU_6%20bereznia%20–%2016%20 kvitnia%202023%20roku.pdf#page=66 [in Ukrainian]

3. Whiting K. (2020). The Top 10 Job Skills of Tomorrow and How Long It Takes to Learn Them. [The Top 10 Job Skills of Tomorrow and How Long It Takes to Learn Them]. Retrieved from https://www.weforum.org/agenda/2020/10/top-10-work-skills-of-tomorrow-how-long-it-takes-to-learn-them/ [in English]

4. Peredalo Kh.S. (2020). Emotsiinyi intelekt ta yoho rol v pidpryiemnytskii sferi. [Emotional intelligence and its role in the business sphere] *Upravlinnia sotsialno-ekonomichnymy transformatsiiamy hospodarskykh protsesii: realii ta vyklyky – Management of socio-economic transformations of economic processions: realities and challenges*. Mukachevo, 189–191. Retrieved from https://msu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/04/Zbirnyk-TEZ_MNPK_6-7_kvitnia_2020_m. Mukachevo.pdf#page=190 [in Ukrainian]

5. Zizda, N. (2024). Emotsiinyi intelekt yak faktor uspikhu dlia menedzhera. [Emotional intelligence as a success factor for a manager] Retrieved from https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19547/1/molod%2c%20nauka%2c%20biznes_2024-386-388.pdf [in Ukrainian]

6. Marchuk S. V. (2021). Teoretychnyi analiz poniattia emotsiinoho intelektu vpsykholohii. [Theoretical analysis of the concept of emotional intelligence of psychology] *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho universytetu. Seriia: Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Series: Psychology.* 3, 20–23. Retrieved from psy-visnyk.uzhnu.uz.ua/index.php/psy/article/view/22/120 [in Ukrainian]

7. Maksymchuk, N. (2024). Emotsiina kompetentnist menedzhera ta emotsiinyi intelekt. [The emotional competence of the manager and emotional intelligence] *Economic journal of Lesya Ukrainka Volyn National University – Economic Journal of Lesya Ukrainianka Volyn National University*. 1 (37), 119–123. Retrieved from https://dspace.mnau.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/19547/1/molod%2c%20nauka%2c%20biznes_2024-386-388.pdf [in Ukrainian]

8. Koverko, N., Putsenteilo, P. (2020). Osoblyvosti vykorystannia tsyfrovykh tekhnolohii v suchasnomu biznes-seredovyshchi. [Features of use of digital technologies in a modern business environment] Retrieved from http://dspace.wunu.edu.ua/handle/316497/39891 [in Ukrainian]

9. Putsenteilo, P. R., Humeniuk, O. O. (2018). Tsyfrova ekonomika yak novitnii vektor rekonstruktsii tradytsiinoi ekonomiky. [Digital economy as the latest vector of traditional economy reconstruction] Innovatsiina ekonomika – Innovative economy. 5–6 (75). 131–143. Retrieved from http://dspace.tneu.edu.ua/handle/316497/32028 [in Ukrainian]

10. Tolochko, S. V. (2024). Psykhoemotsiinyi intelekt zdobuvachiv osvity yak kliuchovyi aspekt suchasnoi osvitnoi systemy. [Psychoemotional intelligence of education applicants as a key aspect of the modern educational system] Pedahohichna akademiia: naukovi zapysky – Pedagogical Academy: Scientific Notes, 8. Retrieved from https://pedagogical-academy.com/index.php/journal/article/view/261/142 [in Ukrainian]

11. We reviewed Headspace – Heres why its the best meditation app. [We reviewed Headspace – Heres why its the best meditation app] Retrieved from https://nypost.com/article/headspace-meditation-app-review/?utm_source=chatgpt.com [in English]

12. Prohrama virtualnoi realnosti, shcho vykorystovuietsia dlia otsinky emotsiinoi reaktsii [Virtual reality program used to evaluate emotional reaction] Retrieved from https://www.healthysimulation.com/uk/vr-application-emotional-assessment/ [in Ukrainian]

13. Semenikhina, O. V., Yurchenko, A. O., Sbruieva, A. A., ta in. (2020). Vidkryti tsyfrovi osvitni resursy v haluzi IT: Kilkisnyi analiz. [Open digital educational resources in the field of IT: quantitative analysis.] Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia – Information Technologies and Teaching Means. 75 (1), 331–348. Retrieved from https://www.proquest.com/openview/c7666a95b7f24a0ab5e5dcde38bd3203/1?pq-origsite= gscholar&cbl=6515896 [in Ukrainian]

14. Zaslavska A. V. (2024). Rozvytok upravlinskykh kompetentsii za dopomohoiu tekhnolohii shtuchnoho intelektu. [Development of managerial competencies using artificial intelligence technologies.] Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia «Upravlinski paradyhmy staloho rozvytku ta inkliuzyvnoho ekonomichnoho zrostannia» – International Scientific and Practical Conference «Management Paradigms of Sustainable Development and Inclusive Economic Growth», 151–153. Retrieved from https://essuir.sumdu.edu.ua/bitstream-download/123456789/97484/3/Management_paradigms_ 2024.pdf#page=151 [in Ukrainian]

15. Soft skills & AI: rozvytok emotsiinoho intelektu za dopomohoiu shtuchnoho [Soft Skills & AI: Development of emotional intelligence using artificial] Retrieved from https://naurok.com.ua/post/soft-skills-ai-rozvitok-emociynogo-intelektu-za-dopomogoyu-shtuchnogo [in Ukrainian]

16. Doroshenko H. O. (2023). Osvitni prohramy z menedzhmentu v epokhu tsyfrovykh zmin: adaptatsiia do novykh vymoh rynku ta yevrointerhatsiinykh protsesiv. [Management programs in the age of digital changes: adaptation to new market requirements and European

intergness processes]. Materialy Mizhnarodnoi naukovo-metodychnoi konferentsii «Modernizatsiia vyshchoi osvity ta zabezpechennia yakosti osvitnoi diialnosti v umovakh yevropeiskoi intehratsii» – Materials of the International Scientific and Methodological Conference «Modernization of Higher Education and Quality of Educational Activity in Conditions of European Integration». Retrieved from https://repo.btu.kharkov.ua/bitstream/123456789/58990/1/conf-18-10-24-materialy-152.pdf [in Ukrainian]

17. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 376.1-056.26

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-503-511

Жула Наталія Анатоліївна аспірантка кафедри соціальної роботи, Комунальний заклад «Харківська гуманітарно-педагогічна академія» Харківської обласної ради, м. Харків, тел.: (057) 732-46-30, https://orcid.org/0000-0002-7491-9322

ІНКЛЮЗИВНЕ СЕРЕДОВИЩЕ ЯК ЧИННИК СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДТРИМКИ ДІТЕЙ З АУТИЗМОМ: НАУКОВИЙ ПІДХІД

Анотація. У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти організації інклюзивного середовища для дітей з аутизмом. На основі аналізу нормативно-правової бази України та міжнародних документів, зокрема Конвенції ООН про права людей з інвалідністю та Закону України «Про освіту», підкреслюється важливість забезпечення рівного доступу до освіти для всіх дітей, незалежно від їх особливостей розвитку. Особлива увага приділяється комплексному підходу до створення інклюзивного середовища, який включає не лише адаптацію навчального процесу до індивідуальних потреб дитини, але й забезпечення соціально-педагогічної підтримки, спрямованої на розвиток комунікативних навичок, соціальної взаємодії та саморегуляції. Розкрито сутність поняття «інклюзивне середовище для дітей з аутизмом». У статті детально аналізуються ключові аспекти організації інклюзивного середовища, такі як диференційований підхід до навчання, створення сенсорно-комфортного простору, впровадження технологій альтернативної та додаткової комунікації, а також співпраця з батьками та фахівцями. Розглядаються основні компоненти соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом, серед яких формування навичок саморегуляції та соціальної взаємодії, організація підтримувального навчального середовища та психологічний супровід дитини та її родини. Наголошується на важливості комплексного підходу до організації інклюзивного середовища, який поєднує індивідуалізовані освітні стратегії, адаптовані до когнітивних і сенсорних потреб дітей з аутизмом, створення сенсорно-комфортного простору та залучення міждисциплінарної команди фахівців.

Ключові слова: соціально-педагогічна підтримка, діти з аутизмом, інклюзивне освітнє середовище.

Zhula Nataliia Anatoliivna PhD Student at the Department of Social Work, Municipal establishment «Kharkiv Humanitarian-Pedagogical Academy» of the Kharkiv regional council, Kharkiv, tel.: (057) 732-46-30, https://orcid.org/0000-0002-7491-9322

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

INCLUSIVE ENVIRONMENT AS A FACTOR OF SOCIO-PEDAGOGICAL SUPPORT FOR CHILDREN WITH AUTISM: A SCIENTIFIC APPROACH

Abstract. The article examines the theoretical and practical aspects of organizing an inclusive environment for children with autism. Based on the analysis of the regulatory framework of Ukraine and international documents, in particular the UN Convention on the Rights of Persons with Disabilities and the Law of Ukraine "On Education", the importance of ensuring equal access to education for all children, regardless of their developmental characteristics, is emphasized. Particular attention is paid to a comprehensive approach to creating an inclusive environment, which includes not only adapting the educational process to the individual needs of the child, but also providing socio-pedagogical support aimed at developing communication skills, social interaction and self-regulation. The essence of the concept of "inclusive environment for children with autism" is revealed. The article analyzes in detail the key aspects of organizing an inclusive environment, such as a differentiated approach to learning, creating a sensory-comfortable space, introducing alternative and supplementary communication technologies, as well as cooperation with parents and professionals. The main components of socio-pedagogical support for children with autism are considered, including the formation of self-regulation and social interaction skills, the organization of a supportive learning environment, and psychological support for the child and their family. The importance of a comprehensive approach to organizing an inclusive environment is emphasized, which combines individualized educational strategies adapted to the cognitive and sensory needs of children with autism, the creation of a sensory-comfortable space, and the involvement of an interdisciplinary team of professionals.

Keywords: socio-pedagogical support, children with autism, inclusive educational environment.

Постановка проблеми. Зростання кількості дітей з аутизмом ставить перед освітньою системою нові виклики, зокрема створення комфортного та ефективного інклюзивного середовища. Сучасна освіта має адаптуватися до потреб таких дітей, забезпечуючи не лише їхню фізичну присутність у загальноосвітньому просторі, а й надаючи відповідні умови для когнітивного, соціального та емоційного розвитку. Інклюзія передбачає використання спеціальних методик навчання, індивідуалізованих програм підтримки, а також залучення широкого кола суб’єктів соціально-педагогічної підтримки.

Значна увага повинна приділяється питанням соціальної адаптації дітей з аутизмом, адже складнощі у комунікації та взаємодії з однолітками можуть спричиняти їхню ізоляцію навіть у найбільш відкритих освітніх закладах. Саме тому важливо створити не лише фізично доступне середовище, а й

сприятливий соціальний клімат, що дозволить дітям з аутизмом активно брати участь у спільній навчальній діяльності, розвивати комунікативні навички та формувати позитивний досвід взаємодії з однолітками.

Таким чином, актуальність дослідження полягає у визначенні науково обґрунтованих підходів до організації інклюзивного середовища як основи соціально-педагогічної підтримки цієї категорії дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій із порушеної проблеми виявив, що існують вагомі напрацювання в теоретичному та практичному забезпеченні інклюзивної освіти: М. Андрєєвої, І. Андрусєвої, О. Богословської, К. Волкової, А. Колупаєвої, К. Косової, О. Рассказової та інших. Серед досліджень проблем розвитку, навчання та соціалізації дітей з аутизмом слід відзначити роботи Н. Андреєвої, Т. Гладун, Н. Івашури, С. Коноплястої, В. Косинкіної, І. Логвінової, С. Максименка, І. Марцинковского, А. Обухівської, К. Островської, Л. Рибченко, М. Рождественської, а також результати теоретичної та практичної роботи таких вчених як О. Романчук, Х. Сайко, Т. Сак, В. Синьов, Т. Скрипник, В. Тарасун, А. Чуприков, М. Шеремет, Д. Шульженко, О. Шульженко та інших.

Проте, незважаючи на ґрунтовність дослідження проблематики інклюзивної освіти для дітей з аутизмом, залишаються недостатньо дослідженими аспекти, пов’язані з організацією інклюзивного середовища як чиннику соціально-педагогічної підтримки цієї категорії дітей.

Мета статті – полягає в узагальнені науково обґрунтованих підходів до організації інклюзивного середовища, що є необхідною умовою для ефективної соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до нормативно-правової бази України, інклюзивне навчання визначається як система освітніх послуг, яка гарантується державою та ґрунтується на принципах недискримінації, врахування різноманітності особистості, а також ефективного залучення та включення до освітнього процесу всіх його учасників. Інклюзивне освітнє середовище розглядається як сукупність умов, методів та засобів їх реалізації, спрямованих на забезпечення спільного навчання, виховання та розвитку освітніх здобувачів з урахуванням їхніх індивідуальних потреб та можливостей [6].

Україна, як учасниця міжнародного співтовариства, ратифікувала ключові міжнародні документи, що стосуються захисту прав дітей, зокрема у сфері освіти, соціального захисту та охорони здоров’я. Зокрема, у грудні 2009 року було ратифіковано статтю 24 Конвенції ООН про права людей з інвалідністю, яка передбачає зобов’язання держави щодо впровадження інклюзивної моделі освіти [8].

У Законі України «Про освіту», кожна особа має право на доступ до освіти незалежно від таких факторів, як вік, стать, стан здоров’я, інвалідність, громадянство, національність, політичні чи релігійні переконання, кольору

шкіри, місця проживання, мови спілкування, соціального чи майнового стану, наявності судимості тощо [5]. Держава зобов'язана створювати необхідні умови для здобуття освіти особами з особливими освітніми потребами, враховуючи їхні індивідуальні потреби, можливості, здібності та інтереси. Ці положення підкреслюють важливість формування інклюзивного освітнього середовища, що відповідає сучасним міжнародним стандартам та забезпечує рівні можливості для всіх учасників освітнього процесу, зокрема і дітей з аутизмом.

Згідно досліджень науковця В. Гладуша інклюзивна освіта розглядається, як система освітніх послуг, що ґрунтується на принципі забезпечення права кожної дитини на освіту та можливості навчатися за місцем проживання у загальноосвітньому закладі [3, с. 4]. Також зазначимо, що Н. Суховієнко акцентує увагу на тому, що саме, у рамках інклюзивного навчання діти з аутизмом можуть отримати доступ до загальноосвітнього та загальносоціального простору, що сприяє формуванню необхідних соціальних знань, навичок та позитивно впливає на якість їхнього життя та добробут їхніх сімей [10, с. 269].

Враховуючи, вище викладене, зауважимо, що інклюзивне середовище для дітей з аутизмом передбачає не лише створення умов для навчання, але й забезпечення соціально-педагогічної підтримки, яка є ключовою для ефективної адаптації та розвитку таких дітей. В основі успішного інклюзивного середовища лежить також індивідуальний підхід, який враховує індивідуальні потреби дитини, її сильні та слабкі сторони, а також особливості її розвитку. Соціально-педагогічна підтримка сприяє формуванню у дітей навичок комунікації, соціальної взаємодії та саморегуляції, що є необхідними для їхньої інтеграції у суспільство. Наукові дослідження Г. Васильєвої [2, с. 22], О. Рассказова [9, с. 287-289] підтверджує, що середовище, адаптоване до потреб дітей з аутизмом, значно покращує їхню самостійність, когнітивні здібності та рівень соціальної інтеграції. Саме комплексний підхід до організації інклюзивного середовища, що включає соціально-педагогічну підтримку, дозволяє досягти найкращих результатів у навчанні та розвитку дітей з аутизмом.

Отже, інклюзивне середовище для дітей з аутизмом – це простір, де враховуються індивідуальні потреби, навчання адаптується під особливості когнітивного розвитку та соціальних навичок дітей, а також сприяє її соціальній інтеграції.

Організація інклюзивного середовища для дітей з аутизмом потребує застосування комплексних методів, що враховують індивідуальні особливості кожної дитини. Успішна реалізація таких методів сприяє покращенню їхньої адаптації, соціалізації та розвитку життєвих навичок. Розглянемо детальніше ключові аспекти організації інклюзивного середовища.

По-перше, це диференційований підхід, саме використання індивідуалізованих програм навчання, які враховують когнітивні та поведінкові особливості дитини, що передбачає гнучкість у викладанні матеріалу, адаптацію навчальних завдань та використання відповідних методів оцінювання.

По-друге – створення сенсорно-комфортного простору. Діти з аутизмом часто мають підвищену чутливість до сенсорних подразників, тому необхідно забезпечити комфортне середовище, яке мінімізує стресові фактори. До таких заходів належать створення зон спокою, використання спеціальних тактильних матеріалів та регулювання рівня освітлення й шуму.

По-третє – впровадження технологій альтернативної та додаткової комунікації, що реалізовується через використання візуальних розкладів, карток «Життєві історії», електронних комунікаційних пристроїв тощо. Це допомагає покращити взаєморозуміння між учнями та суб'єктами соціально-педагогічної підтримки, а також сприяє розвитку мовлення у дітей з труднощами комунікації.

Останнє це співпраця з батьками та фахівцями. Інклюзивна освіта вимагає міждисциплінарного підходу, що включає взаємодію між різними суб'єктами соціально-педагогічної підтримки. Тісна співпраця дає змогу створити узгоджені стратегії навчання та виховання, що сприяють ефективній підтримці дитини як у закладі освіти, так і вдома.

Організація інклюзивного середовища для дітей з аутизмом складний та багатогранний процес, який потребує комплексного підходу, професіоналізму та тісної співпраці всіх учасників освітнього процесу. Лише за умови врахування індивідуальних потреб дитини, створення комфортного та безпечного середовища, використання сучасних технологій та методів навчання, а також активної участі батьків та фахівців, можна досягти успіху в інклюзивній освіті та забезпечити дитині з аутизмом можливість повноцінно розвиватися та інтегруватися в суспільство.

Саме реалізація цих методів дозволяє створити інклюзивне середовище, що базується на сучасних наукових підходах до розвитку дітей з аутизмом. Однак, створення такого середовища – це лише перший крок. Для повної реалізації потенціалу дітей з аутизмом необхідна комплексна соціально-педагогічна підтримка, яка сприяє розвитку їхньої самостійності, соціальної адаптації та покращенню когнітивних здібностей.

Соціально-педагогічна підтримка – це діяльність, спрямована на вирішення проблем та забезпечення права людини на повноцінне життя [4, с. 131]; допомога в соціальній адаптації та інтеграції, сприяючи розвитку особистісного потенціалу [1, с. 16]; створення умов для розвитку особистості, допомогу у визначенні мети та подоланні труднощів, а також формування соціальних якостей [7].

Узагальнюючи, зазначимо, що соціально-педагогічна підтримка дітей з аутизмом є комплексним процесом та включає розробку, впровадження

адаптаційних механізмів, спрямованих на підвищення рівня їхньої соціалізації та життєвої автономії. Основними складовими цієї підтримки є навчання навичкам саморегуляції, розвиток соціальних компетенцій через спеціально організовані навчальні середовища та створення сприятливих умов для комунікативної взаємодії. Зокрема, ефективні стратегії передбачають використання індивідуально орієнтованих педагогічних підходів, технологій альтернативної комунікації та інтеграцію міждисциплінарної підтримки, що включає співпрацю суб'єктів соціально-педагогічної підтримки. Важливим аспектом є також залучення батьків до процесу навчання та адаптації дитини, що сприяє гармонійному розвитку її особистості та успішній інтеграції у соціальне середовище. Навчання навичкам саморегуляції включає розвиток у дітей здатності розпізнавати та керувати своїми емоціями, контролювати поведінку та адаптуватися до змін. Важливо навчити дитину стратегій самозаспокоєння, регулювання сенсорного перевантаження та вирішення конфліктів. Розвиток соціальних компетенцій передбачає формування у дітей навичок спілкування, взаємодії з однолітками та дорослими, розуміння соціальних норм та правил поведінки. Важливо створювати для дитини можливості для соціальної практики в безпечному та підтримуючому середовищі. Створення інклюзивного середовища, де враховуються особливості розвитку дітей з аутизмом, є критично важливим. Це включає адаптацію фізичного простору, використання візуальної підтримки, структурованість навчального процесу та індивідуалізацію завдань. Розвиток комунікативних навичок є ключовим для соціальної адаптації дітей з аутизмом. Важливо використовувати різноманітні методи комунікації, включаючи альтернативні та додаткові, такі як жестова мова, візуальні розклади, картки історій тощо. Кожна дитина з аутизмом є унікальною, тому важливо розробляти індивідуальні навчальні плани та програми, які враховують її особливості розвитку, сильні та слабкі сторони. Використання сучасних технологій, таких як комп'ютери, планшети, спеціальні програми, може значно полегшити процес навчання та комунікації для дітей з аутизмом. Співпраця між різними фахівцями, такими як педагоги, психологи, логопеди, соціальні працівники, є необхідною для забезпечення комплексної та ефективної підтримки дитини. Батьки є ключовими партнерами у процесі соціально-педагогічної підтримки дитини. Їхня активна участь у навчальному процесі, підтримка та розуміння є критично важливими для успіху дитини. Розширюючи ці аспекти, ми створюємо більш комплексну та ефективну систему соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом, що сприяє їхньому гармонійному розвитку та успішній інтеграції у соціальне середовище.

Соціально-педагогічна підтримка спрямована на розвиток адаптаційних навичок дитини з аутизмом та її включення у соціальне життя. До основних компонентів цієї підтримки належать: формування навичок саморегуляції та

соціальної взаємодії; організація підтримувального навчального середовищ; психологічний супровід дитини з аутизмом та її родини. Схарактеризуємо кожен компонент більш детально.

Формування навичок саморегуляції та соціальної взаємодії базується на сучасних наукових підходах, що включають когнітивно-поведінкові стратегії, поведінковий аналіз та соціальне моделювання. Дослідження свідчать, що систематичне використання цих методів сприяє підвищенню рівня адаптації дітей з аутизмом, покращенню їхніх комунікативних здібностей та зниженню проявів тривожності. Важливу роль відіграє підтримка з боку педагогів та сім'ї, що забезпечує узгодженість стратегій навчання та стимулює розвиток соціальних навичок у природних умовах.

Організація підтримувального навчального середовища базується на науково обґрунтованих підходах до створення інклюзивних умов, які сприяють гармонійному розвитку дітей з аутизмом. Саме адаптоване освітнє середовище, включаючи структуровані освітні простори, використання візуальної підтримки та технологій альтернативної комунікації, значно покращує когнітивні та соціальні навички дітей. Важливим аспектом є також підготовка педагогів до роботи в такому середовищі, що передбачає оволодіння методиками поведінкового аналізу, диференційованого навчання та соціального моделювання. Комплексний підхід до організації підтримувального середовища сприяє не лише ефективному засвоєнню навчального матеріалу, а й поліпшенню соціальної адаптації дітей з аутизмом.

Психологічний супровід дитини та її родини є невід'ємною складовою інклюзивної освіти, що базується на сучасних наукових підходах до психокорекційної та реабілітаційної роботи. Психологічний супровід включає систематичне оцінювання психоемоційного стану дитини з аутизмом, впровадження індивідуальних та групових психокорекційних методик, спрямованих на розвиток емоційної регуляції, комунікативних навичок та адаптаційних можливостей. Для батьків важливою складовою супроводу є консультування щодо особливостей виховання та підтримки дитини з аутизмом, що сприяє зниженню рівня стресу в родині та покращенню їхньої взаємодії. Комплексний підхід, який поєднує когнітивно-поведінкові техніки, арт-терапію, методики розвитку соціальної взаємодії та сімейне консультування, сприяє підвищенню ефективності освітнього процесу та покращенню якості життя дитини.

Обґрунтовані вище підходи до організації інклюзивного середовища є ключовими у забезпеченні ефективної соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом. Індивідуалізовані освітні стратегії, адаптовані до когнітивних і сенсорних потреб дітей з аутизмом, дозволяють підвищити рівень їхньої соціальної інтеграції та сприяють розвитку комунікативних навичок. Важливим елементом є створення сенсорно-комфортного простору, який мінімізує стресові фактори та покращує концентрацію уваги. Крім того,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

залучення міждисциплінарної команди суб'єктів соціально-педагогічної підтримки, сприяє комплексному підходу до навчання та розвитку дітей з аутизмом [11]. Таким чином, інтеграція цих науково обґрунтованих підходів забезпечує не лише успішну адаптацію дітей у суспільстві, а й покращує їхню якість життя та створює умови для формуванню більш толерантного та інклюзивного суспільства.

Висновки. Результати дослідження підтверджують, що інклюзивне середовище відіграє вирішальну роль у соціально-педагогічній підтримці дітей з аутизмом. Воно повинно враховувати індивідуальні потреби кожної дитини, забезпечувати комфортні умови для навчання та сприяти їхній соціальній інтеграції. Ефективна інклюзія вимагає комплексного підходу, що включає використання спеціальних методик навчання, технологій альтернативної комунікації, створення сенсорно-комфортного простору та тісної співпраці між педагогами, психологами та батьками. Соціально-педагогічна підтримка спрямована на розвиток адаптаційних навичок та соціальних компетенцій дітей з аутизмом та включає формування навичок саморегуляції, організацію підтримувального середовища та психологічний супровід, що сприяє покращенню якості життя дитини та її сім'ї. Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці нових моделей інтеграції дітей з аутизмом у загальноосвітній простір, вивчення впливу інклюзивних технологій на когнітивний розвиток та розвиток персоналізованих методик адаптації. Загалом, інклюзивне середовище є ключовим чинником соціально-педагогічної підтримки дітей з аутизмом, забезпечуючи їм можливість не лише здобувати освіту, а й ефективно інтегруватися в суспільство.

Література:

1. Алєксєєнко Т. Ф. Інклюзивна освіта: теорія і практика : навч.-метод. посіб. / Т. Ф. Алєксєєнко [та ін.] ; за заг. ред. Т. Ф. Алєксєєнко. – К. : ТОВ «Задруга», 2017. – 168 с.

2. Васильєва Г. І. Формування методичної компетентності педагогічних працівників закладів загальної середньої освіти в умовах інклюзивного середовища : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Г. І. Васильєва. – Київ, 2021. – 22 с.

3. Гладуш В. Інклюзивна освіта в Україні: успіхи, проблеми, перспективи [Електронний ресурс] / В. Гладуш // Електронна бібліотека Національної академії наук України. – URL: https://naurok.com.ua/inklyuzivna-osvita-problemi-ta-perspektivi-126325.html (дата звернення: 14.02.2025).

4. Заверико Н. В. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / Н. В. Заверико. – К. : Вид. дім «Слово», 2011. – 240 с.

5. Закон України «Про освіту» від 05 вересня 2017 року № 2145-VIII. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19 (дата звернення: 14.02.2025).

6. Інклюзивне навчання [Електронний ресурс] // Міністерство освіти і науки України. – URL: https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya (дата звернення: 14.02.2025).

7. Коляденко С. Соціально-педагогічна підтримка студентської молоді [Електронний ресурс] / С. Коляденко. – URL: http://eprints.zu.edu.ua/23721/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A1..PDF (дата звернення: 15.02.2025).

8. Конвенція про права осіб з інвалідністю : прийнята Генеральною Асамблеєю ООН 13 грудня 2006 року. – URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 (дата звернення: 14.02.2025).

9. Рассказова О. І. Розвиток соціальності учнів в умовах інклюзивної освіти: теорія та технологія : монографія / О. І. Рассказова. – Харків : ФОП Шейніна О. В., 2012. – 465 с.

10. Суховієнко Н. А. Діти із розладами аутистичного спектру в інклюзивній освіті / Н. А. Суховієнко // Young Scientist. – 2019. – № 10 (74). – С. 267–270.

11. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

References:

1. Alieksieienko T. F. (2017) *Inkliuzyvna osvita: teoriia i praktyka [Inclusive Education: Theory and Practice]*. Kyiv: TOV «Zadruha» [in Ukrainian].

2. Vasylieva H. I. (2021) Formuvannia metodychnoi kompetentnosti pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv zahalnoi serednoi osvity v umovakh inkliuzyvnoho seredovyshcha [Developing Methodological Competence of Teachers in General Secondary Education Institutions in an Inclusive Environment]. *Extended abstract of the thesis for the degree of Candidate of Pedagogical Sciences*: Kyiv [in Ukrainian].

3. Hladush V. *Inkliuzyvna osvita v Ukraini: uspikhy, problemy, perspektyvy [Inclusive education in Ukraine: successes, challenges, prospects]*. Elektronna biblioteka Natsionalnoi akademii nauk Ukrainy. Retrieved from https://naurok.com.ua/inklyuzivna-osvita-problemi-ta-perspektivi-126325.html [in Ukrainian].

4. Zaveryko N. V. (2011) *Sotsialna pedahohika [Social pedagogy]*. Kyiv: Vyd. dim «Slovo» [in Ukrainian].

5. Zakon Ukrainy Pro osvitu: vid 05 veresnia 2017 roku № 2145-VIII. [Law of Ukraine On Education: dated September 5, 2017 No. 2145-VIII.]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text. [in Ukrainian].

6. Inkliuzyvne navchannia [Inclusive education].URL: https://mon.gov.ua/tag/inklyuzivne-navchannya [in Ukrainian].

7. Koliadenko S. *Sotsialno-pedahohichna pidtrymka studentskoi molodi [Social and pedagogical support for students]*. Retrieved from http://eprints.zu.edu.ua/23721/1/%D0%9A%D0%BE%D0%BB%D1%8F%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%BA%D0%BE_%D0%A1..PDF [in Ukrainian].

8. Konventsiia pro prava osib z invalidnistiu : pryiniata Heneralnoiu Asambleieiu OON [The Convention on the Rights of Persons with Disabilities (CRPD) is a human rights treaty that was adopted by the United Nations General Assembly] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71 [in Ukrainian].

9. Rasskazova O. I. (2012) Rozvytok sotsialnosti uchniv v umovakh inkliuzyvnoi osvity: teoriia ta tekhnolohiia [Developing Social Skills in Inclusive Education: Theory and Practice]: monograph. Kharkiv : FOP Sheinina O. V. [in Ukrainian].

10. Sukhoviienko N. A. (2019) *Dity iz rozladamy autystychnoho spektru v inkliuzyvnii osviti [Children with Autism Spectrum Disorder in Inclusive Education]*Young Scientist. № 10 (74). [in Ukrainian].

11. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 373.2.017:796](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-512-523

Залізняк Алла Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (044) 264-52-54, https://orcid.org/0000-0002-5255-385X

ХАТХА-ЙОГА ЯК ЗАСІБ ФІЗИЧНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. Предметом розгляду в статті є хатха-йога як засіб фізичного виховання дітей дошкільного віку та вид здоров'язбережувальної технології, що сприяє розвитку та зміцнення властивостей людського організму. Розкрито основну мету хатха-йоги, яка полягає у формуванні рухової активності дитини дошкільного віку та розвитку рівноваги, покращенні концентрації уваги. Окреслено зміст поняття «хатха-йога», котра розтягує, тонізує та зміцнює все тіло. Здійснено аналіз наукових джерел, що містять відомості щодо хатха-йоги. Зазначено структуру хатха-йоги як здоров'збережувальної технології та звернено увагу на використання дихання. Наголошено на послідовностях ритму дихання в системі хатха-йога. Виокремлено класифікацію асан, на основі яких будується хатха-йога та які позитивно впливають на серцево-судинну, дихальну, центральну нервову системи та сприяють міцному сну. Практика асан хатха-йоги розвиває інтелектуальні здібності людини, а також позитивно впливає на психіку дитини. Підкреслено, що заняття хатха-йогою з дошкільниками доцільно вести в ігровій формі та викладатися в легкій доступній формі. Зосереджено увагу на тому, що хатха-йога вимагає певної участі тіла, розуму та енергії. Виокремлено принципи хатха-йоги, котрі чудово поєднуються з фізичною оздоровчою роботою. Розглянуто правила, які слід враховувати під час добору вправ (асан) у закладі дошкільної освіти.

Наголошено, що основою всебічного розвитку дошкільників є фізичне виховання, яке передбачає досягнення найкращого розвитку у дошкільників таких фізичних якостей в системі хатха-йога, як: гнучкість, витривалість, сила. Звернено увага на те, що саме в період дошкільного дитинства у дітей закладаються основи здоров'я і довголіття, формуються багато рухових навичок, розвиваються фізичні якості. Підкреслено доцільність проведення регулярних занять хатха-йогою для всебічного розвитку дітей дошкільного віку. Зазначено форми роботи з батьками задля зміцнення здоров'я дітей під час занять хатха-йогою. Вказано, що саме в процесі занять хатха-йогою у дітей дошкільного віку формуються рухові навички та фізичні якості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: хатха-йога, вправи (асани), фізичне виховання, дошкільники, вихователь, заклад дошкільної освіти.

Zaliznyak Alla Mykolayivna PhD in of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Preschool Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (044) 264-52-54, https://orcid.org/0000-0002-5255-385X

HATHA YOGA AS A MEANS OF PHYSICAL EDUCATION IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The subject of consideration in the article is hatha yoga as a means of physical education in preschool children. The meaning of the concept: "hatha yoga" is outlined. Hatha yoga is a slow, relaxing, deep yoga that stretches, tones, and strengthens whole body, and improving your breathing. Hatha yoga demands a certain involvementof body, mind and energy. The influence of the hatha yoga on physical education was clarified. Attention is drawn to the fact that it is in the period of preschool childhood that the foundations of health and longevity are laid in children, many motor skills are formed and physical qualities are developed. Development of physical qualities is an important task of physical education of preschool children. It is emphasized that the basis of the comprehensive development of preschoolers is physical education, which provides for the achievement of the best development of such physical qualities in preschoolers as: flexibility, endurance, strength. The expediency of conducting regular studies hatha yoga for the comprehensive development of preschool children is emphasized. It is indicated that it is in the process of studies hatha yoga in preschool children motor skills and physical qualities are formed. The main purpose of the hatha yoga is revealed, which consists in the formation of the physical activity of a preschool child and the development of balance, Improve concentration. Hatha yoga focuses on the postures (asanas) and how to use your breath (prana). It is emphasized that postures (asanas), correctly selected by the teacher, will have a positive effect on the cardiovascular, respiratory, and central nervous systems and promote sound sleep. The principles of hatha yoga fit marvellously with the physical health work. The rules that should be taken into account during the selection of the postures (asanas) in a preschool education institution have been considered. It is noted that each studies hatha yoga has an appropriate structure: content, physical exercises, breathing exercises and meditation.

Keywords: hatha yoga, postures (asanas), physical education, preschool children, educator, preschool education institution.

Постановка проблеми. Проблеми фізичного виховання дошкільників, зміцнення та збереження їхнього здоров’я ніколи не втрачають своєї

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

актуальності. Формування та становлення загальних основ здоров'я доцільно починати саме у дошкільному віці, оскільки чимало рухових задатків, навичок, умінь розвиваються саме на даному віковому етапі.

Здоров'я дитини – це одна із глобальних проблем, яку намагаються вирішувати не лише лікарі, а й психологи, фізіологи, педагоги. Тому в сучасних умовах надзвичайною потребою стало навчити кожну дитину науки здоров'я, сформувати в неї вміння та навички здорового способу життя.

Серед пріоритетних завдань дошкільної освіти, визначених державними документами, є збереження та зміцнення психічного, духовного, й, зокрема, фізичного здоров'я дитини, підвищення опірності й захисних сил її організму, виховання стійкого інтересу до рухової активності, потреби в ній, вироблення звички до здорового способу життя.

Відповідно до Законів України «Про дошкільну освіту», «Про фізичну культуру і спорт», Базового компоненту дошкільної освіти, фізичне виховання дошкільників є обов'язковою складовою повноцінного розвитку дітей.

Тому кожен вихователь, батьки повинні безперервно дбати про фізичне здоров'я та виховання дітей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання фізичного виховання розкрито в працях відомих науковців Е. Вільчковського, О. Курок, Т. Дмитренко, О. Богініч та інших.

Питання впровадження та використання здоров'язбережувальних технологій відображено у працях багатьох науковців та дослідників, серед яких: О. Ващенко, М. Гончаренко, Гуменюк С., О. Дубогай, С. Лупаренко, Т. Осадченко, Л. Рибалко, А. Кошель А. Свириденко, В. Сухомлинський та інші.

Проблемами обґрунтування оздоровчих технологій, впровадження їх у систему роботи закладу дошкільної освіти займаються О. Аксьонова, Т. Андрющенко, О. Богініч, Е. Бондаренко, Г. Григоренко, Н. Денисенко, О. Дубогай, М. Єфіменко, В. Єфремова, Ю. Коваленко, М. Корольчук, Л. Лиходід, Н. Маковецька, В. Нестеренко та інші.

Окремі праці частково торкаються нашої проблеми: С. Михно теоретично обґрунтувала та розробила модель організації фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку на основі використання елементів йога-аеробіки, яка сприяла покращенню показників їх фізичного і психологічного стану; Старченко А. розробила інноваційну технологію оптимізації фізкультурної освіти старших дошкільників на основі застосування засобів дитячого фітнесу; Б. Дикий охарактеризував вплив дихальної гімнастики хатха-йоги на зміни функціонального стану організму людини.

Мета статті – розкриття сутності та значення хатха-йоги для збереження та зміцнення здоров'я дітей дошкільного віку.

Виклад основного матеріалу. Сьогодні велика увага приділяється фізичному розвитку дітей в освітньому процесі закладу дошкільної освіти, що

здійснюється відповідно до Закону України «Про дошкільну освіту» [2] і спрямовується на реалізацію накреслених у ньому виховних завдань. Зміст освітнього процесу в закладі дошкільної освіти визначається Базовим компонентом дошкільної освіти і реалізується відповідно до рекомендованих Міністерством освіти і науки України програм розвитку, навчання та виховання дітей.

Хатха-йога – засіб фізичного виховання дітей дошкільного віку та вид здоров'язбережувальної технології, що сприяє розвитку, зміцнення і підтримки фізичних та психічних властивостей людського організму.

Підкреслимо, що здоров'язбережувальні технології в системі фізичного виховання забезпечують формування, зміцнення й збереження здоров'я дітей та спрямовують освітній процес на формування в них здоров'язбережувальної компетентності та навичок здорового способу життя.

Означена технологія має фізкультурно-оздоровчу спрямованість. Звернімо увагу на те, що вищевказана технологія втілюється в освітній процес закладу дошкільної освіти через такі напрями:

– організація необхідних умов для оздоровлення дітей;

– врахуванням психологічного та фізіологічного впливу технології на організм дитини;

– розробка та реалізація програм навчання та виховання дитини;

– надання необхідної допомоги дошкільникам у подоланні хвилювань, стресу;

– лікарсько-педагогічний контроль за фізичним вихованням дошкільників.

Дослідники Усатова І., Ведмедюк А. [5] зазначають, що йога – це практика, що впливає на свідомість людини. Науковці повідомляють про те, що означена практика розроблена на основі різних напрямів індуїзму та буддизму для впливу на психічний та духовний стан особистості людини.

Юрченко О. [7] зауважує, що йога є певною практикою, що позитивно впливає на розвиток організму, що заспокоює нервову систему та врівноважує тіло, розум і дух людини. Дослідник підкреслює, що всі асани йоги розвивають таку рухову якість як гнучкість.

Зауважимо, хатха-йога спрямована на розвиток таких фізичних якостей як витривалість, гнучкість та сила.

Сучасний науовець Дикий Б. доводить до нашого відома, що «хатха-йога – це система самовдосконалення, яка дійшла до нас з давнини. Вона не тільки тренує тіло, але і допомагає розкриттю нашої внутрішньої сутності. Хатха-Йога являє собою практику єднання тілесних потреб і душевних поривів, що допомагає нам позбавитися від стресу і суєти. Хатха-Йога – це можливість подивитися всередину себе і зануритися в світ відчуттів, пізнаючи нюанси в процесі навчання» [4, С. 5]. Дикий Б. звертає увагу на доцільності практикування хатха-йоги: «підвищується тонус м'язів і укріплюються

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

зв'язки, що, в свою чергу, сприятливо позначається на формуванні правильної постави. Йога допомагає привести до норми рівень кортизолу, за рахунок якого регулюється вага. Регулярні заняття Хатха-Йогою сприяють утриманню в кістках кальцію, покращують обмінні і біохімічні процеси в тканинах, запобігають розвитку остеопорозу. Асани Хатха-Йоги допомагають повернути тілу колишню рухливість, розвинути гнучкість і сприятливо позначаються на зміцненні м'язів торса… При виконанні асан ви фактично робите своїм внутрішнім органам масаж. В результаті ви отримуєте здорове травлення і безперебійну роботу печінки і нирок (життєво важливих органів, призначених у тому числі для очищення і фільтрації крові від токсинів і шлаків). Хатха-Йога допомагає попередити розвиток хвороб серцево-судинної системи. Вона є гарантом стабільної роботи всіх систем організму і його органів, оскільки сприяє поліпшенню крово і лімфообігу. Йога позитивно впливає на функціонування серця (вона нормалізує серцевий ритм і в цілому зміцнює роботу серця), сприяє зниженню артеріального тиску. Коли ви навчитеся слухати своє внутрішнє «я», вам буде простіше зрозуміти, які продукти харчування сприятливо впливають на вас, зміцнюють організм, а які, навпаки, надають руйнівну дію. Йога сприяє поліпшенню пам'яті, розвиває розумові здібності, стимулює діяльність головного мозку, допомагає встановити баланс в роботі двох півкуль. Стреси, які нам доводиться випробовувати кожен день, а вже тим паче психологічні травми не проходять безслідно для нашого тіла, вони залишають на ньому свій відбиток. Виконуючи вправи з курсу Хатха-Йоги, ви навчитеся стежити за власними емоціями, станете менш дратівливими й запальними, зможете зберігати спокій у будь-якій ситуації. Хатха-Йога сприятливо впливає на сон…» [4, С. 5-6]. У методичних рекомендаціях Дикого Б. зосереджена увага на структурі хатхи-йоги:

– Пози (асани), які покликані допомогти вам зберегти тіло красивим, здоровим і сильним. Асана являє собою вправу, в якому вплив на фізіологічні процеси, що протікають в організмі, і управління енергією здійснюється шляхом перерозподілу в тілі стиснень, натягів і напруг. Послідовність входу і виходу у асану може бути спеціально обумовлений, проте незмінним залишається вимога статичного перебування в позі протягом певного проміжку часу.

– Дихальні вправи (пранаями), які навчать вас контролювати емоції і управляти диханням.

– Концентрація уваги, яка сприяє заспокоєнню розуму і направляє енергію в конструктивні напрямки, що допомагає людині духовно зростати.

– Релаксація та розслаблення, за рахунок яких людина зможе прислухатися і пізнати власне «я» (медитація)» [4, С. 7].

Дикий Б. звертає увагу на важливість виконання дихальних вправ, котрі «направлені на усунення патологічних змін з боку бронхолегеневого апарату.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Регулярні заняття дихальними вправами сприяють розвиткові дихальних м'язів, покращують рухливість грудної клітки, розслабляють гладкі м'язи бронхів… Правильне дихання є засобом оздоровлення та профілактики багатьох захворювань… Виконання спеціальних дихальних вправ (дихання, що контролюється), пов'язаних із затримкою дихання, крім нервово-рефлекторного впливу на організм сприяє збільшенню життєвої ємності легких і підвищує стійкість організму до гіпоксії» [4, С. 11-12]. Науковець наголошує також на послідовностей ритму дихання в системі хатха-йога:

1. Енергійний видих.
2. Вдих.
3. Затримка вдиху.
4. Видих.
5. Затримка видиху [4, С. 15].

За твердженням Усатової І., Ведмедюк А. [5] дихальні вправи сприяють корекції та збереженню правильної постави у дітей.

Головійчук І. повідомляє, що «Хатха-йоґа – система йоги, запроваджена мудрецем 15 ст. Йогі Сватмарама в трактаті «Хатха-йоґа прадипіка» як попередня стадія фізичного очищення тіла перед стадіями вищої медитації, це робота зі свідомістю за допомогою тіла, і саме тому люди практикуючі хатха-йогу фізично здорові і цілком адекватні і осудні до останнього дня свого життя, безумовно при правильній практиці» [3, С. 111]. У своєму дослідженні Головійчук І. стверджує, що «крім чотирьох основних напрямків йоги, існує також багато інших, серед яких широко відома хатха-йога – шлях очищення тіла та розуму» [3, С. 111]. Сучасний дослідник підкреслює, що під час виконання вправ (асан) хатха-йоги слід притримуватися таких умов:

–чергування фізичних напруг і розслаблень;

–узгодження рухів і статичних напружень з диханням;

–концентрація уваги на виконуваному вправі [3, С. 112].

Також Головійчук І. зазначає, що «при правильному виконанні асан відбувається розвиток всього організму в цілому, що сприятливо відбивається не тільки на фізичному стані людини, але й на емоційній, і душевній рівновазі» [3, С. 112]. Дослідник акцентує увагу на тому, що основу фізичної культури йогів складають асани як особливі положення тіла, що фіксують його на деякий час.

Підкреслимо, що асани, котрі асоціюється з хатха-йогою, спрямовані на відновлення і підтримку самопочуття й здоров'я, розвиток життєвої енергії та забезпечують здатність перебувати протягом тривалого часу в сидячому положенні під час медитації.

Дикий Б. звертає увагу на виконання асан: «Під час виконання асан неприпустимі напруження м'язів, незручність. Увага концентрується на диханні тільки через ніс. Характерною особливістю Хатха-Йоги є уповільнення швидкості виконання вправ, що веде до збільшення навантаження,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

сприяє вихованню сили, м'язового відчуття і, як наслідок, удосконалюється управління руховою діяльністю. Швидке виконання асан перешкоджає концентрації крові у визначених ділянках тіла. У процесі заняття навантаження повинні бути низької інтенсивності з пульсом 110-130 уд/хв. Процес відбору фізичних навантажень містить визначення основних складових: кількість повторень вправи; тривалість кожної вправи; швидкість виконання вправ; тривалість перерв і зміна їхнього характеру; ускладнення вправ; вихідне положення» [4, С. 53-54]. Науковець розкриває медитаційну практику хатха-йоги: «В ході медитації врівноважується активність півкуль головного мозку. Процес медитації включає три стадії: розслаблення; зосередження, концентрації; власного медитаційного стану, глибина якого залежить від досвіду» [4, С. 54]. Дикий Б. підкреслює, що «медитація є потужним засобом боротьби зі стресом. Хатха-Йога рекомендує медитацію, як спосіб боротьби із стресом ще й тому, що це просто і дешево і не вимагає ніякого спеціального устаткування. Внаслідок чого медитацією можна займатися практично всюди. Емоційні вигоди від занять медитацією включають в себе зменшення негативних емоцій, підвищення самосвідомості, здатність управляти стресом і новий погляд на подолання стресу» [4, С. 55]. Дослідник виокремлює класифікацію асан:

–За типами виконання асани підрозділяються на: пози рівноваги; лежачі пози; сидячі пози; скорочення пози; перевернуті пози; пози з нахилами в різні боки.

–Залежно від типу впливу асани бувають: пози на скручуючи; пози на розтягнення; перевернуті пози; пози на стискання; силові пози; комбіновані.

–По призначенню: медитативні, тобто тими, які допомагають або готують до практики вищих ступенів йоги; терапевтичні – це такі, які володіють певним психо-фізіотерапевтичним впливом на організм [4, С. 7-8].

Для нашого дослідження актальним є поняття «засоби йоги».

У Словнику коротких термінів з педагогіки поняття «засіб» трактується як **«**сукупність предметів, ідей, явищ та способів дій, які є неодмінною умовою реалізації цілі»[8, С. 15].

Сучасний дослідник Цимбалюк С. підкреслює, що «засобами йоги розвиваються морально-етична складова частина особистості, покращуються фізичні якості, удосконалюються психічні процеси, розвивається духовність» [6, С. 41]. Цимбалюк С., досліджуючи характеристику та класифікацію засобів йоги [6, С. 41], зазначає, що «засобами йоги є комплекс вправ, процедур, а також відповідні знання, філософські концепції, що забезпечують різносторонній гармонійний розвиток практикуючого йогу, формують культуру її здоров'я». Проаналізувавши відомі класифікації засобів фізичної культури, автор виокремлює такі класифікаційні ознаки:

– за цільовою спрямованістю (функціонально-розвивальні, оздоровчі, лікувальні, профілактичні, виховні);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

– за спрямованістю на розвиток здібностей (силові, координаційні, спрямовані на розвиток гнучкості, спрямовані на розвиток витривалості, комплексні);

– за часом, у межах якого з'являється результат (засоби націлені на віддалений у часі результат (довгострокові), засоби, що дають результат відразу (термінові), засоби, швидкість отримання результату від яких залежить від комплексу суміжних засобів (кумулятивні))

– за анатомічною ознакою (розвивають та зміцнюють групи м'язів шиї, спини, живота, плечового пояса, рук (плеча, передпліччя, кисті), ніг (стегна, гомілки, стопи); комплексні);

– за особливостями режиму роботи м'язів (динамічні, статичні, комбіновані);

– за складністю виконання (для початківців, середнього рівня складності, високого рівня складності),

– за тренувальним призначенням (загально підготовчі, спеціально підготовчі, основні);

– за ступенем навантаження на організм (низької, середньої та високої інтенсивності, комплексні);

– за статевою ознакою (для жінок, для чоловіків, змішані);

– за віковою ознакою (для дітей, для підлітків, для дорослих, для людей похилого віку);

– залежно від впливу на риси особистості (морально-етичні; фізичні; психологічні) [6, С. 42].

Сучасний дослідник Цимбалюк С. наголошує на тому, що «до фізичних засобів відносять різні вправи, практики й процедури, що націлені на роботу з фізичним тілом. Асана – статичне положення тіла, що виконується для управління енергіями та фізіологічними процесами в організмі. Також часто використовують він'яси – динамічні рухи для поєднання асан у певні комплекси вправ – послідовності. Асани укріпляють та очищають тіло й готують його до виконання пранаям. Пранаяма – керування життєвою енергією (праною) за допомогою дихальних вправ. Основна мета пранаями – установлення контролю над потоками свідомості, які тісно пов'язані з процесом дихання. Також вправи пранаями використовують для очистки енергетичної оболонки людини від забруднень і для накопичення й розподілу життєвої енергії. Вправи пранаями складаються з подовженого вдиху (пурака), видиху (речака) та затримки між ними (кумбхака), що варіюються в певних послідовностях. Пранаями часто виконують разом із Бандхами й Мудрами – вправами, що замикають внутрішню енергію тіла в енергетичні контури. Основних бандхам чотири: Набхі бандха (замикання язика), Уддіяна бандха (замикання живота), Джаландхара бандха (шийне замикання) та Мула бандха (кореневий замок). Перш ніж приступати до дихальних практик (пранаям) рекомендується усунути дисбаланс практикою шаткарми. Шаткарма –

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

загальна назва очисних і профілактичних практик для тіла, що використовуються в хатха-йозі. Ці практики описано в древніх текстах «Хатха-йога прадіпіка» та «Гхеранда-самхіта» [6, С. 43-44]. Також дослідник підкреслює, що «ефективна реалізація засобів йоги і її позитивний вплив на формування культури здоров'я людини потребують певних умов, серед яких:

1) наявність інформації, потрібної для розвитку внутрішнього світу особистості практикуючого оздоровчу систему;

2) забезпечення образної та наочно-дійової форм засвоєння інформації;

3) спілкування й спільна діяльність практикуючого йогу з учителем» [6, С. 44].

Опрацювавши низку педагогічних джерел, доходимо висновку, що хатха-йога сприяє самовдосконаленню свідомості та людського тіла, сприяє душевній гармонії, розвитку фізичних якостей, допомагає розв'язати різноманітні проблеми, котрі пов'язані зі здоров'ям сучасних дітей. Заняття, пов'язане з хатха-йогою, може проводитися у старшій групі закладу дошкільної освіти в ігровій формі та ґрунтуватися на наслідуванні. Означене заняття зі старшими дошкільниками слід проводити невеликими підгрупами по 10-12 дітей. Починаючи проводити перше заняття з хатха-йоги, потрібно пояснити дітям старшого дошкільного віку, що «Ха» означає сонце – символ життєвих сил, енергії, бадьорості, а «Тха» – місяць – символ спокою. З'єднуючи ці протилежності, хатха-йога навчає гармонії та урівноваженості.

Зауважимо, що хатха-йогою в повному її розумінні діти ще не займаються. Виконання вправ поєднується з спокійним диханням і розслабленням, показ асан супроводжується поясненням.

Усі асани хатха-йоги не просто сприяють розвитку рухових (фізичних) якостей: гнучкості, витривалості, сили, рівноваги, а й формують правильну поставу у дітей дошкільного віку, здійснюють вплив на їхню психіку. Йога для дітей представляє собою комплекс занять на основі хатха-йоги, яка створює всі умови для всебічного зростання.

У роботі з дітьми старшого дошкільного віку доцільно використовувати замість поняття «асани» термін «вправи», який піддається дитячому сприйняттю. Науковці виокремлюють динамічні та статичні асани йоги. Останні асани зумовлені тим, що дошкільники повторюють пози тварин та сприяють розвитку у дітей уваги, пам'яті, уяви, спостережливості, сприйманню, встановленню емоційної рівноваги. Однак, динамічні – формують належну фізичну форму, правильну поставу та дарують гарні емоції. Так, у роботі з дошкільниками замість складних назв (Таласана, Баддха Конасана) доцільно використовувати доступні назви асан: «Гора», «Котик», «Змія», «Лелека», «Тигр», «Заєць», «Фламінго», «Качалка» тощо, що сприятиме розвитку психічних процесів (уяви, спостережливості, пам'яті, сприйманні). Назва асана повинна бути доступною для дитячого розумінню.

Науковці пропонують усі вправи (асани) виконувати 1-3 рази, але не більше 5-6 разів. Старшим дошкільникам доцільно звертати увагу, на які органи впливає кожна асана та правильно їм пояснювати положення тіла в асані.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Зауважимо, що такий структурний елемент хатха-йоги як медитація до занять із дітьми дошкільного віку не входять. Проте згаданий елемент може подаватися у спрощеній або ігровій формі. Вправи на розслаблення є важливим елементом на занятті фізично-оздоровчої спрямованості. Такі вправи на заняттях з хатха-йоги мають проводитися в положенні лежачи, під час яких можна застосовувати спокійну музику, котра нагадуватиме шелест листя, плескіт хвиль, дзюрчання струмка, вечірній спокій. Така медитація зумовлює у старших дошкільників розвиток здатності до образного мислення. Під час розслаблення дітей потрібно вчити дихати глибоко та ритмічно.

Задля фізичного розвитку дітей старшого дошкільного віку варто проводити розвиваючі ігри на основі йоги.

Під час проведення занять з хатха-йоги доцільно дотримуватись таких принципів організації роботи з дітьми старшого дошкільного віку:

–системність – систематично проводити спеціальні заняття, вправи та розвиваючі ігри;

–наступність – кожний наступний етап має базуватися на сформованих навичках і, в свою чергу, формувати «зону найближчого розвитку»;

–вікова відповідність – враховувати вікові можливості дітей даного віку;

–діяльнісний принцип – завдання з формування фізичної вихованості та правильної постави мають досягалися через ігрову діяльність;

–здоров'язберігаючий принцип – забезпечити поєднання статичного і динамічного становища дітей.

Сучасні дослідники зауважують, що у закладі дошкільної освіти заняття хатха-йогою можуть становити ціле заняття або використовуватися в якості фізкультхвилинок, а також на початку, в середині або наприкінці заняття фізичної культури. Така фізкультхвилинка компенсуватиме недостатню рухову активність.

При складанні комплексів для виконання фізкультхвилинок в стилі хатха-йоги, науковці наголошують на дотриманні та врахуванні таких правил:

–Симетрії: вправу виконувати як вліво, так і вправо.

–Контрдії: спочатку виконувати вправу одного характеру, потім – протилежного. Наприклад, після виконання вправи з прогином назад, виконувати вправу з нахилом вперед.

–Послідовності вправ у положенні стоячи, сидячи.

–Змінюваності комплексів, чергування комплексів через кожні 2-3 тижні.

–У міру освоєння базової вправи, дітям пропонувати ускладнені варіанти вправ.

Потребами сьогодення продиктовано тісніше інтегрувати сімейне та суспільне дошкільне виховання.

Вільчковський Е., Денисенко Н. відмічають важливість ролі батьків у фізичному вихованні дітей, що дає можливість впливати на організм дитини не епізодично, а безперервно [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У Законі України «Про дошкільну освіту» [2] вказано, що батьки є учасниками освітнього процесу дошкільного закладу.

Тому робота з батьками має бути цілеспрямованою, планомірною та систематичною, що полягатиме в подоланні педагогічної неосвіченості батьків задля гармонійного розвитку у старших дошкільників під час занять хатха-йогою.

У роботі з батьками задля гармонійного розвитку, розвитку фізичних якостей, правильної постави у старших дошкільників під час занять хатха-йогою доцільно проводити:

– колективні (батьківські збори, конференції, зустрічі з батьками, засідання «круглого столу», вечори запитань і відповідей, засідання батьківського комітету, дні відкритих дверей, семінари-практикуми, створення групи батьків-порадників);

– індивідуальні (анкетування, консультації, відвідування педагогами своїх вихованців удома, бесіди тощо);

– групові (консультації, клуби взаємодопомоги, гуртки за інтересами, вечори запитань та відповідей, зустрічі з цікавими людьми);

– наочно-письмові (батьківські куточки, тематичні стенди, ширмочки, планшети, папки-пересувки, дошка оголошень, інформаційні листки, скринька пропозицій, неформальні листи, родинні газети, педагогічна бібліотека);

– наочно-інформаційні (магнітофонні записи бесід з дошкільниками, відеофрагменти організації занять хатха-йогою, реклама книг, публікацій у періодиці, в системі Інтернет з означеної проблеми).

Така взаємодія з батьками має бути спрямована на:

– створення атмосфери довіри, взаєморозуміння, духовного зближення усіх учасників освітнього процесу, налагодження морально-психологічного комфорту в сім'ї та закладі дошкільної освіти;

– підвищення рівня педагогічної культури батьків та їх педагогічну самоосвіту;

– участь батьків в освітній діяльності закладу дошкільної освіти.

У основі цього союзу має бути:

– єдність прагнень та інтересів, поглядів на освітній процес;

– вироблення спільних цілей та завдань;

– спільний пошук шляхів досягнення очікуваних результатів.

Залучення батьків до освітнього процесу закладу дошкільної освіти сприятиме гармонійному розвитку старших дошкільників.

Висновки. Таким чином, хатха-йога – засіб оздоровлення дітей дошкільного віку та вид здоров'язбережувальної технології, що має виняткове значення для дітей дошкільного віку у фізичному розвитку. Успішне вирішення проблеми оздоровлення дітей старшого дошкільного віку хатха-йогою можливе тільки за умови взаємодії спільних зусиль педагогів та батьків, гармонізації їх взаємин.

В подальшому дослідженні планується розгляд нетрадиційних засобів фізичного оздоровлення дітей дошкільного віку.

Література:

1. Вільчковський Е. С., Денисенко Н. Ф. Організація рухового режиму дітей у дошкільних навчальних закладах: навчально-методичний посібник. Тернопіль: Мандрівець, 2008. 128 с.

2. Закон України «Про дошкільну освіту». Київ: Редакція журналу «Дошкільне виховання», 2001. 55 с.

3. Головійчук І. Впровадження засобів йоги в навчальний процес фізичного виховання студентів спеціальної медичної групи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова*. 2015. Вип. 3(1). С. 110-112.

4. Дикий Б. В. Застосування індійської гімнастики Хатха-йоги у фізичній реабілітації та ЛФК: методичні рекомендації. Ужгород: ПП АУТДОР-ШАРК, 2013. 89 с.

5. Усатова І. А., Ведмедюк А. Д. Корекція порушень функціонального стану організму засобами йоги в спеціальних медичних групах: навчально-методичний посібник. Черкаси: ЧНУ імені Б. Хмельницького, 2016. 56 с.

6. Цимбалюк С. Характеристика та класифікація засобів йоги. *Фізичне виховання, спорт і культура здоров'я у сучасному суспільстві.* 2016. № 3. С. 40-46.

7. Юрченко О. Є. Хатха-йога у фізичній реабілітації при початкових ступенях екзогенного ожиріння. *Педагогіка, психологія та медико-біологічні проблеми фізичного виховання і спорту*. 2010. № 12. С. 163-165.

8. Яцик Т. О., Степанюк В. В. Словник коротких термінів з педагогіки. Луцьк: ФОП Мажула Ю. М., 2022. 50 с.

References:

1. Vilchkovskyi, E. S., Denysenko, N. F. (2008). Orhanizatsiia rukhovoho rezhymu ditei u doshkilnykh navchalnykh zakladakh [Organization of children physical activity in preschool education institutions]. Ternopil: Mandrivets [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro doshkilnu osvitu». (2001). [The Law of Ukraine «On Preschool Education»] Kyiv: Redaktsiia zhurnalu «Doshkilne vykhovannia» art. 55.

3. Holoviichuk, I. (2015). Vprovadzhennia zasobiv yohy v navchalnyi protses fizychnoho vykhovannia studentiv spetsialnoi medychnoi hrupy [Inculcation of the means yoga into the educational process of physical education of students of a special medical group]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova, issue* 3 (1). 110-112 [in Ukrainian].

4. Dykyi, B. V. (2013) Zastosuvannia indiiskoi himnastyky Khatkha yohy u fizychnii reabilitatsii ta LFK [Application of Indian Hatha Yoga gymnastics in physical rehabilitation and MPC]. Uzhhorod: PP AUTDOR ShARK [in Ukrainian].

5. Usatova, I. A., Vedmediuk, A. D. (2016). Korektsiia porushen funktsionalnoho stanu orhanizmu zasobamy yohy v spetsialnykh medychnykh hrupakh [Correction of functional a breach of the body using yoga in special medical are groups]. Cherkasy: ChNU imeni B. Khmelnytskoho [in Ukrainian].

6. Tsymbaliuk, S. (2016). Kharakterystyka ta klasyfikatsiia zasobiv yohy [Characteristics and classification of yoga the means]. *Fizychne vykhovannia, sport i kultura zdorov'ia u suchasnomu suspilstvi*, 3, 40-46 [in Ukrainian].

7. Yurchenko, O. Ye. (2010). Khatkha-ioha u fizychnii reabilitatsii pry pochatkovykh stupeniakh ekzohennoho ozhyrinnia [Hatha yoga in physical rehabilitation in the initial stages of exogenous obesity]. *Pedahohika, psykholohiia ta medyko biolohichni problemy fizychnoho vykhovannia i sportu*, 12, 163-165 [in Ukrainian].

8. Yatsyk, T. O., Stepaniuk, V. V. (2022). Slovnyk korotkykh terminiv z pedahohiky [Vocabulary of short terms in pedagogy]. Lutsk: FOP Mazhula Yu. M. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 373.01-021.464

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-524-532

Засєкіна Тетяна Миколаївна доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник, член-кореспондент НАПН України, заступник директора з науково-експериментальної роботи Інституту педагогіки НАПН України**,** м. Київ, тел.:(044)481-37-11, https://orcid.org/0000-0001-9362-5840

ОСВІТНЯ АВТОНОМНІСТЬ УЧНІВ ТА ІННОВАЦІЙНА КОМПЕТЕНТНІСТЬ ВЧИТЕЛЯ ЯК ДВА ВЗАЄМОПОВ'ЯЗАНИХ СКЛАДНИКИ СУЧАСНОГО ПРОЦЕСУ НАВЧАННЯ

Анотація. У статті розглянуто коло взаємопов'язаних проблем, які супроводжують сучасний стан загальної середньої освіти. Сучасний стан загальної середньої освіти супроводжується реформою, переходом на змішане (дистанційне) навчання, упровадженням нових підходів до навчання, що відбуваються на фоні глобальної цифровізації суспільства, затребуваністю компетентних фахівців, які здатні автономно навчатись, оволодівати ключовими компетентностями і навичками XXI століття. Відповідно актуалізується проблема, яка потребує дослідження взаємозв'язку між потребою в організації самонавчання учнів за допомогою освітніх цифрових платформ та здатністю учителів організувати відповідний процес навчання. Для вирішення цієї проблеми досліджено дефініцію освітньої автономності. З'ясовано, що з огляду на складність системи освіти, термін освітня автономність може розглядатись як загальнодидактичний принцип, яким визнається незалежність у прийнятті рішень щодо організації освітнього процесу, управлінських рішень щодо фінансування, кадрової політики та інших аспектів освітньої діяльності. Тобто освітня автономність поділяється за складниками освітньої діяльності на: академічну, організаційну, фінансову та кадрову. Важливим чинником ефективності освітньої автономності є автономність як особистісна якість учасників освітнього процесу. І це, у свою чергу, потребує від учителя умінь застосовувати інноваційні методи навчання, вирішувати проблеми в нестандартний спосіб. Тобто проявляти інноваційну компетентність. Ці аспекти визначають особливість побудови взаємозв'язків між освітньою автономністю учнів та інноваційною компетентністю учителів у дидактичній системі цифрового навчання, процесуальним складником якої є форми, методи і прийоми навчання, які сприяють освітній автономності учнів, розвивають інноваційну компетентність учителів та передбачають широке використання цифрових платформ.

Ключові слова: освітня автономність, інноваційна компетентність, учні, учителі, заклади загальної середньої освіти, цифрові платформи, процес навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Zasiekina Tetiana Mykolayivna Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher, Corresponding Member of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Deputy Director for Scientific and Experimental Work of the Institute of Pedagogy of the NAES of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 481-37-11, https://orcid.org/0000-0001-9362-5840

EDUCATIONAL AUTONOMY OF STUDENTS AND INNOVATIVE COMPETENCE OF TEACHERS AS TWO INTERRELATED COMPONENTS OF MODERN LEARNING PROCESS

Abstract. The article examines the range of interrelated problems that accompany the current state of general secondary education. The current state of general secondary education is accompanied by reform, the transition to blended (distance) learning, and the introduction of new approaches to learning, which are taking place against the backdrop of the global digitalization of society and the demand for competent professionals who can learn autonomously and master the key competencies and skills of the 21st century. Accordingly, the problem that requires research into the relationship between the need to organize students' self-study using educational digital platforms and teachers' ability to organize the learning process is becoming more relevant. To solve this problem, the author studies the essence of educational autonomy. It is found that, given the complexity of the education system, the term educational autonomy can be viewed as a general didactic principle that recognizes independence in decision-making on the organization of the educational process, management decisions on financing, personnel policy, and other aspects of educational activities. In other words, the author regards educational autonomy as academic, organizational, financial, and personnel components of educational activity. The autonomy as a personal quality of participants in the educational process is an important factor in the effectiveness of educational autonomy. This, in turn, requires the teacher to be able to apply innovative teaching methods and solve problems in a non-standard way. That is, to demonstrate innovative competence. These aspects determine the peculiarity of building relationships between students' educational autonomy and teachers' innovative competence in the didactic system of digital learning, the procedural component of which is the forms, methods, and techniques of teaching that promote students' educational autonomy, develop teachers' innovative competence and provide for the widespread use of digital platforms.

Keywords: educational autonomy, innovative competence, students, teachers, general secondary institutions, digital platforms, learning process.

Постановка проблеми. Сучасний стан загальної середньої освіти можна схарактеризувати такими ключовими термінами: реформа, цифрові

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

платформи, компетентність. Із 2017 року в Україні започатковано масштабну реформу системи загальної середньої освіти, якою передбачені зміни в термінах здобуття освіти, мережі закладів освіти, що забезпечують здобуття повної загальної середньої освіти, структурі й змісті освіти, методиках навчання, навчально-методичному забезпеченні, професійних стандартах учительської діяльності й підготовці майбутніх учителів. Із 2020 року в зв'язку із карантинними обмеженнями, пов'язаними із пандемією COVID-19, а із 2022 року у зв'язку із повномасштабним вторгненням росії на територію нашої держави, освітній процес у закладах загальної середньої освіти зазнав кардинальних змін, пов'язаних із переходом на дистанційне і змішане навчання. І всі ці зміни відбуваються на фоні глобальної цифровізації суспільства, затребуваністю компетентних фахівців, які здатні автономно навчатись, оволодівати ключовими компетентностями і навичками XXI століття.

Педагогічна проблема, яка потребує дослідження полягає у виявленні взаємозв'язку між потребою в організації самонавчання учнів за допомогою освітніх цифрових платформ та здатністю учителів організувати відповідний процес навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освітня автономність досліджується у філософії, педагогіці, психології та в інших науках. Здійснений аналіз наукових джерел дозволяє виявити тенденції розгортання змісту поняття освітньої автономності на різних етапах і в різних умовах. Як зазначає Н. Дмітренко спочатку виникла концепція навчальної автономії у методиці навчання іноземних мов у 1971 році з метою надання дорослим можливості вивчати іноземні мови протягом усього життя (life long learning) [1]. Один із перших засновників концепції автономного навчання Г.Холек визначає, що навчальна автономія – це уміння брати на себе відповідальність за всі рішення, що стосуються всіх аспектів навчальної діяльності, а саме: визначення цілей, змісту навчання, вибір методів і технологій навчання, управління процесом навчання (ритм, час, місце), оцінювання досягнутих результатів [2]. Як притаманно у педагогіці, нові концепції за часту починають розглядатись у різних площинах. Так сталось із навчальною автономією. У 80-х роках минулого століття її стали розглядати як особистісну здібність учня до самонавчання та як модель навчання, в якій учні несуть самостійну відповідальність щодо процесу навчання.

У наукових працях поряд із терміном «автономне навчання» як моделлю навчання зустрічаються близькі за суттю поняття: «індивідуальне навчання», «самостійне навчання», «самоспрямоване навчання», «саморегульоване навчання», «незалежне навчання».

Як здатність особистості до самоврядування та саморефлексії в навчальному процесі, який може відбуватися в умовах масового навчання або заочно (дистанційно) переважно вживається термін «автономність особистості».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У наш час у фаховій сфері став вживатися термін «освітня автономність» яким окреслюється широке коло складників системи освіти у яких можлива автономність.

Для виявлення взаємозв'язків між освітньою автономністю учнів та інноваційною компетентністю учителів, виокремимо ті позиції у фаховій літературі, які стосуються інноваційної компетентності учителів та корелюють із метою нашого дослідження.

Дослідниця І. Дичківська розглядала свого часу інноваційну компетентність педагога як нововведення в педагогічну діяльність, зміни у змісті та технології навчання, що мають на меті підвищення ефективності навчально-виховного процесу [3]. Після того, як у педагогіці визначились із сутністю понять компетенція та компетентність, інноваційну компетентність стали розглядати як особистісну якість. Так Н. Калюжка уже визначає інноваційну компетентність учителя як систему мотивів, знань, умінь, навичок, особистісних якостей педагога, що забезпечує здійснення ним усіх етапів інноваційної професійної діяльності: від моделювання та прогнозування до впровадження нововведення [4].

У професійному стандарті учителя, прийнятому у 2020 році інноваційна компетентність належить до переліку професійних компетентностей (за трудовими діями або групою трудових дій) і передбачає здатність застосовувати: наукові методи пізнання в освітньому процесі; інновації у професійній діяльності; різноманітні підходи до розв'язання проблем у педагогічній діяльності [5].

Л. Бурчак розглядає інноваційну компетентність як здатність особистості, що базується на динамічній комбінації знань, умінь, практичних навичок, способів мислення, цінностей, досвіду, особистісних якостей й уможливлює здійснення інноваційної педагогічної діяльності, забезпечує творче самовдосконалення й саморозвиток в процесі виконання професійних обов'язків [6].

Огляд літератури засвідчує, що дослідники освітньої автономії визнають, що для досягнення успіху в особистому житті й подальшій професійній діяльності сучасні випускники закладів загальної освіти мають вирізнятися високим рівнем освітньої автономності, оскільки вона надає їм змогу навчатися впродовж життя, самостійно здобувати нові знання, уміння і навички, здійснювати рефлексію власної освітньої діяльності [7]. І це, у свою чергу, потребує від учителя умінь застосовувати інноваційні методи навчання, вирішувати проблеми в нестандартний спосіб. Тобто проявляти інноваційну компетентність. А в умовах реформи освіти та за переходу на змішаний (або дистанційний) формат освіти проблему взаємозв'язку автономності учнів та інноваційної компетентності учителів слід розглядати як дидактичну систему, яка охоплює й інші складники, як от цільовий, процесуальний та оцінювальний.

Мета статті – висвітлення результатів дослідження з метою поширення досвіду організації самонавчання учнів в контексті сучасних дидактичних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

аспектів цього феномену. Моделювання взаємозв'язків освітньої автономності учнів та інноваційної компетентності учителів в дидактичній системі цифрового навчання.

Виклад основного матеріалу. З огляду на складність системи освіти, термін освітня автономність може розглядатись як загальнодидактичний принцип, яким визнається незалежність у прийнятті рішень щодо організації освітнього процесу, управлінських рішень щодо фінансування, кадрової політики та інших аспектів освітньої діяльності. Тобто освітня автономність може поділятись за складниками освітньої діяльності на:

- академічну автономію, коли заклад освіти має право самостійно визначати освітні програми, методики навчання, форми та методи оцінювання результатів навчання студентів та учнів;
- організаційну автономію – можливість самостійного управління внутрішніми процесами: формування структури, розподіл обов'язків, режим роботи тощо;
- фінансову автономію – право самостійно розпоряджатися бюджетними та позабюджетними витратами, залучати додаткові ресурси;
- кадрову автономію – право закладу освіти самостійно визначати кадрову політику: обирати педагогічних працівників, встановлювати вимоги до їхньої кваліфікації, розподіляти навантаження.

В Україні освітня автономія закріплена в Законі "Про освіту" (2017 р.) та інших нормативних актах. Наприклад, університети мають статус автономних установ, що дозволяє їм самостійно формувати навчальні плани та визначати умови вступу на окремі спеціальності. Заклади загальної середньої освіти теж мають певну автономію у виборі освітніх програм, підручників, методик навчання та оцінювання учнів.

Попри явні переваги освітньої автономності, такі як гнучкість в організації освітнього процесу, підвищення якості освіти через конкуренцію та посилення відповідальності закладів освіти за результати; можливість врахування місцевих та регіональних особливостей, та й в цілому можливість створювати унікальні освітні заклади, освітня автономність супроводжується й викликами: небажанням використати надану можливість для суб'єктності, або відсутністю достатнього фінансування для реалізації визначеної суб'єктності. Не менш важливим чинником ефективності освітньої автономності є автономність як особистісна якість учасників освітнього процесу. Освітня автономність учня є системним утворенням особистості, яке надає їй змогу незалежно і самостійно визначати й реалізовувати свідомий вибір здобуття освіти відповідно до певних суб'єктивних і об'єктивних чинників. Освітня автономність учня на відмінну від учительської освітньої автономності, невіддільно пов'язана з певними соціально-психологічними умовами розвитку особистості школяра, зокрема, з формуванням в нього почуття дорослості, прагненням самостійно ставити завдання та виконувати

їх, розвитком соціальної активності, котра спрямована на засвоєння важливих зразків поведінки і цінностей, побудовою стосунків з ровесниками та дорослими. Ці аспекти визначають особливість побудови взаємозв'язків між освітньою автономністю учнів та інноваційною компетентністю учителів. Зв'язок між автономністю навчання та інноваційною компетентністю вчителя є циклічними і взаємозалежним. Забезпечення розвитку освітньої автономності учнів сприяння розвитку інноваційної компетентності учителів, а інноваційна компетентність, своєю чергою, посилює освітню автономію учнів.

Так впив автономності навчання на інноваційну компетентність учителя проявляється у такому:

- саморефлексія та саморегулювання педагогічної діяльності - учитель постійно аналізує свою професійну діяльність, шукає нові підходи та адаптується до змін, що є основою інноваційності;
- гнучкість у виборі методів та технологій – інноваційно компететний учитель може самостійно вибирати методи, експериментувати, впроваджувати сучасні технології та адаптувати навчальні стратегії;
- креативність та ініціативність, що вимагає критичного мислення, пошуку нових шляхів розвитку, що є проявом інноваційної діяльності;
- здатність до безперервного навчання - учитель відкритий до нових знань та технологій, швидко адаптується до змін у сфері освіти.

У свою чергу інноваційна компетентність учителя сприяє автономності навчання, що проявляється у таких позиціях:

- володіння сучасними освітніми технологіями: EdTech, адаптивного навчання, гейміфікації та цифровими ресурсами, що сприяє незалежному розвитку та розширює можливості самостійного навчання;
- розвиток навичок самоменеджменту – адже інноваційно компетентний учитель ефективніше планує, ставить цілі та оцінює успіх;
- робота в середовищі змін, що потребує здатність швидко впроваджувати інновації, а учню розвивати свою автономність.

Освітня автономність учня та інноваційна компетентність вчителя – це два складники сучасного педагогічного процесу, які підсилюють один одного. Самостійне навчання формує основу для інноваційного підходу, а впровадження нових ідей та технологій робить учня ще більш незалежним у своєму розвитку.

Інноваційна діяльність учителя, спрямована на розвиток освітньої автономності учнів створює умови для самостійного розвитку знань, критичного мислення та відповідальності за власне навчання.

Процесуальним складником дидактичної системи взаємозв'язку автономності навчання учнів та інноваційної діяльності учителя є такі методи і технології навчання.

Змішане навчання (Blended Learning), за якого учитель створює електронний курс в Google Classroom або на платформі Moodle, де учні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

самостійно опрацьовують теоретичний матеріал (відео, інтерактивні презентації, тести), а під час уроків зосереджуються на практичних завданнях та обговоренні. Учні вчаться керувати власним часом, визначати пріоритети в навчанні та самостійно опрацьовувати матеріал .

Проєктне навчання за якого учитель дає завдання, наприклад, створити дослідницький проєкт. Учні самостійно шукають інформацію, обирають методи дослідження та презентують результати у вигляді презентації чи відео. В учнів розвивається самостійність, навички роботи з інформацією, співпраця та критичне мислення.

Фліппер-клас (перевернутий клас, Flipped Classroom), коли учитель записує короткі пояснення тем у відеоформаті та пропонує учням переглянути його вдома, а на уроці вони забезпечують практичні завдання, обговорюють матеріал та розв’язують проблемні питання. Учні вчаться самостійно засвоювати новий матеріал та розвивати навички самоорганізації.

Використання цифрових технологій та штучного інтелекту. У цьому випадку учитель застосовує адаптивні платформи (Khan Academy, Coursera, Duolingo), які підвищуються темп і рівень навчання, дозволяючи йому самостійно розвивати навички. Учні можуть навчатися у власному темпі, самостійно підбирати матеріали для опрацювання та контролювати свій прогрес.

Самооцінювання та рефлексія – прийом, який застосовується наприкінці виконання певного завдання. Наприклад, учитель пропонує учням заповнити Google-форму з питаннями, типу «Що нового я сьогодні побачила? Які питання в мене залишилися? Що мені найкраще?» Учні розвивають навички самоаналізу та відповідальність за власне навчання.

Навчання через гейміфікацію (Gamification in Learning), коли учитель використовує додатки Kahoot, Quizizz, ClassDojo або інтегрує рольові ігри. У цьому випадку формується внутрішня мотивація до навчання, і учні розкривають для себе нові можливості.

Метод дослідницьких (проблемних) запитань (Inquiry-Based Learning) полягає в тому, що замість традиційного пояснення теми, учитель починає урок із запитання, або опису проблеми, а учні самостійно шукають відповіді, висувають гіпотези, здійснюють дослідження. Завдяки цьому розвивається допитливість, автономне мислення та навички наукового пошуку.

Як бачимо переважна кількість названих методів передбачає використання цифрових освітніх платформ. Таким чином, сучасний етап розвитку освітньої автономності учнів здійснюється завдяки прояву інноваційної та цифрової компетентності учителів.

Висновки.

Сучасний стан загальної середньої освіти супроводжується реформою, переходом на змішане (дистанційне) навчання, упровадженням нових підходів до навчання, що відбуваються на фоні глобальної цифровізації суспільства,

затребуваністю компетентних фахівців, які здатні автономно навчатись, оволодівати ключовими компетентностями і навичками XXI століття. Відповідно актуалізується проблема, яка потребує дослідження взаємозв'язку між потребою в організації самонавчання учнів за допомогою освітніх цифрових платформ та здатністю учителів організувати відповідний процес навчання. Для вирішення цієї проблеми досліджено дефініцію освітньої автономності. З'ясовано, що з огляду на складність системи освіти, термін освітня автономність може розглядатись як загальнодидактичний принцип, яким визнається незалежність у прийнятті рішень щодо організації освітнього процесу, управлінських рішень щодо фінансування, кадрової політики та інших аспектів освітньої діяльності. Тобто освітня автономність поділяється за складниками освітньої діяльності на: академічну, організаційну, фінансову та кадрову. Важливим чинником ефективності освітньої автономності є автономність як особистісна якість учасників освітнього процесу. І це, у свою чергу, потребує від учителя умінь застосовувати інноваційні методи навчання, вирішувати проблеми в нестандартний спосіб. Тобто проявляти інноваційну компетентність. Ці аспекти визначають особливість побудови взаємозв'язків між освітньою автономністю учнів та інноваційною компетентністю учителів у дидактичній системі цифрового навчання, процесуальним складником якої є форми, методи і прийоми навчання, які сприяють освітній автономності учнів, розвивають інноваційну компетентність учителів та передбачають широке використання цифрових платформ.

Освітня автономність учня та інноваційна компетентність вчителя – це два складники сучасного педагогічного процесу, які підсилюють один одного. Самостійне навчання формує основу для інноваційного підходу, а впровадження нових ідей та технологій робить учня ще більш незалежним у своєму розвитку.

Література:

1. Дмітренко Н.Є. Генеза проблеми автономного навчання в зарубіжній педагогічній теорії і практиці. *Інноваційна педагогіка*. Вип.8. 2018. С. 62-65.

2. Holec H. Autonomy and Foreign Language Learning. Oxford: Pergamon, 1981.87 p.

3. Дичківська І. Інноваційна компетентність педагога. *Дошкільне виховання*. 2010. № 1. С. 7–11

4. Калюжка Н. С. Закономірності та принципи формування інноваційної компетентності майбутніх учителів початкової школи. *Педагогічні науки: теорія, інноваційні технології*. 2016. № 2. С. 270-277.

5. Професійний стандарт за професіями "Вчитель початкових класів закладу загальної середньої освіти", "Вчитель закладу загальної середньої освіти", "Вчитель з початкової освіти (з дипломом молодшого спеціаліста)" https://testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Nakaz_2736.pdf

6. Бурчак Л.В. Дефініціювання феномену інноваційної компетентності в педагогічній теорії і практиці. *Інноваційна педагогіка*. Вип.64. Том 1. 2023 с.126-129

7. Герасимова О. Експлікація поняття «автономність» у психолого-педагогічній літературі. *Український педагогічний журнал*. 2016. № 2. С.50-56.

References

1. Dmitrenko, N.Ie. (2018). Heneza problemy avtonomnoho navchannia v zarubizhnii pedahohichnii teorii i praktytsi. [The genesis of the problem of autonomous learning in foreign pedagogical theory and practice]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, Vyp.8, 62-65 [in Ukrainian].

2. Holec, H. (1981). Autonomy and Foreign Language Learning. [Autonomy and Foreign Language Learning]. Oxford: Pergamon, 87 [in English].

3. Dychkivska, I. (2020). Innovatsiina kompetentnist pedahoha. [Innovative competence of a teacher]. *Doshkilne vykhovannia – Preschool education*, № 1, 7–11[in Ukrainian].

4. Kaliuzhka, N. S. (2016). Zakonomirnosti ta pryntsypy formuvannia innovatsiinoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly. [Regularities and principles of forming innovative competence of future primary school teachers]. *Pedahohichni nauky: teoriia, innovatsiini tekhnolohii – Pedagogical sciences: theory, innovative technologies*. № 2, 270-277 [in Ukrainian].

5. Professional standard for the professions "Primary school teacher of a general secondary education institution", "Teacher of a general secondary education institution", "Primary education teacher (with a junior specialist diploma)" [Profesiinyi standart za profesiiamy "Vchytel pochatkovykh klasiv zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel zakladu zahalnoi serednoi osvity", "Vchytel z pochatkovoi osvity (z dyplomom molodshoho spetsialista)"] https:// testportal.gov.ua/wp-content/uploads/2023/01/Nakaz_2736.pdf [in Ukrainian].

6. Burchak, L.V. (2023). Definitsiiuvannia fenomenu innovatsiinoi kompetentnosti v pedahohichnii teorii i praktytsi. [Defining the phenomenon of innovative competence in pedagogical theory and practice]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative pedagogy*, Vyp.64. Tom 1. 126-129 [in Ukrainian].

7. Herasymova, O. (2016). Eksplikatsiia poniattia «avtonomnist» u psykholoho-pedahohichnii literaturi. [Explication of the concept of "autonomy" in psychological and pedagogical literature] *Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal - Ukrainian Pedagogical Journal*.№ 2. 50-56. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.091.3-027.33:62/68-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-533-541

Іщенко Світлана Михайлівна доктор філософії в галузі професійної освіти, доцент, доцент кафедри інженерії та технологій виробництва, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, тел.: 096 793 09-60, https://orcid.org/0000-0001-5791-803X

Колодій Роман Юрійович аспірант, Український державний університет імені Михайла Драгоманова https://orcid.org/0009-0008-3101-6642

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВПРОВАДЖЕННЯ ДУАЛЬНОЇ ОСВІТИ У ФАХОВІЙ ПІДГОТОВЦІ БАКАЛАВРІВ ПРОФЕСІЙНОЇ ТА ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню методологічних підходів до впровадження дуальної освіти у фахову підготовку бакалаврів професійної та технологічної освіти. В умовах стрімкого розвитку технологій та змін на ринку праці, дуальна освіта стає ключовим інструментом для забезпечення якісної підготовки фахівців, здатних швидко адаптуватися до вимог сучасного виробництва. У статті аналізуються основні принципи та моделі дуальної освіти, їх переваги та недоліки, а також особливості застосування в контексті професійної та технологічної освіти. Представлені приклади успішного впровадження дуальної освіти в Україні та за кордоном.

Розглядаються такі методичні підходи до впровадження дуальної освіти у фахову підготовку бакалаврів професійної та технологічної освіти, як розробка спільних навчальних планів, залучення роботодавців до освітнього процесу, організація практичного навчання на виробництві, розвиток системи наставництва, використання сучасних інформаційно-комунікаційних технологій.

У статті висвітлюються проблеми та виклики, пов'язані з впровадженням дуальної освіти, такі як недостатнє законодавче регулювання; відсутність ефективної системи координації між закладами освіти та підприємствами; неготовність деяких підприємств до участі в дуальній освіті.

На основі аналізу теоретичних та практичних аспектів дуальної освіти, у статті пропонуються рекомендації щодо удосконалення методологічних підходів до її впровадження в підготовку бакалаврів професійної та технологічної освіти, що є важливим кроком до модернізації системи професійної та технологічної освіти в Україні та її адаптації до вимог сучасного ринку праці.

Ключові слова: дуальна освіта, фахова підготовка, бакалавр, професійна освіта, технологічна освіта, методичні підходи, навчальні програми, співпраця з підприємствами, стажування, оцінювання результатів навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ishchenko Svitlana Mykhailivna Doctor of Philosophy in Vocational Education, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Engineering and Production Technologies, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University, Kyiv, tel.: 096 793 09-60, https://orcid.org/0000-0001-5791-803X

Kolodii Roman Yuriiovych Postgraduate Student, Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University https://orcid.org/0009-0008-3101-6642

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE IMPLEMENTATION OF DUAL EDUCATION IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF BACHELORS OF VOCATIONAL AND TECHNOLOGICAL EDUCATION

Abstract. The article is devoted to the study of methodological approaches to the implementation of dual education in the professional training of bachelors of vocational and technological education. Given the rapid development of technology and changes in the labor market, dual education is becoming a key tool for ensuring high-quality training of specialists who can quickly adapt to the requirements of modern production. The article analyzes the basic principles and models of dual education, their advantages and disadvantages, as well as the specifics of their application in the context of vocational and technological education. Examples of successful implementation of dual education in Ukraine and abroad are presented.

The article considers such methodological approaches to the implementation of dual education in the professional training of bachelors of vocational and technological education as the development of joint curricula, involvement of employers in the educational process, organization of practical training at work, development of a mentoring system, use of modern information and communication technologies.

The article highlights the problems and challenges associated with the introduction of dual education, such as insufficient legislative regulation; lack of an effective system of coordination between educational institutions and enterprises; and the unwillingness of some enterprises to participate in dual education.

Based on the analysis of theoretical and practical aspects of dual education, the article offers recommendations for improving methodological approaches to its implementation in the training of bachelors of vocational and technological education, which is an important step towards modernizing the system of vocational and technological education in Ukraine and adapting it to the requirements of the modern labor market.

Keywords: dual education, professional training, bachelor's degree, vocational education, technological education, methodological approaches, curricula, cooperation with enterprises, internships, assessment of learning outcomes.

Постановка проблеми полягає у необхідності пошуку та впровадження ефективних методологічних підходів до організації дуальної освіти в

контексті підготовки бакалаврів професійної та технологічної освіти. Це зумовлено необхідністю відповідності освіти сучасному ринку праці з його швидкими технологічними змінами, підвищенням якості освіти через поєднання теорії та практики, розвитком професійних компетентностей здобувачів.

Проблематика включає недостатнє законодавче регулювання дуальної освіти, відсутність ефективної системи координації між освітніми закладами та підприємствами, а також неготовність деяких підприємств до активної участі у дуальній освіті.

Таким чином, існує нагальна потреба в розробці та впровадженні ефективних методологічних підходів, які б дозволили подолати існуючі проблеми та забезпечити якісну підготовку фахівців.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх досліджень і публікацій показує, що методичні аспекти впровадження дуальної освіти у підготовці бакалаврів професійної та технологічної освіти є актуальною темою, що активно досліджується в Україні та за кордоном.

Термін «дуальна система» був введений у педагогічну термінологію в середині 1960-х років у Німеччині - як нова, більш гнучка форма організації професійного навчання. Дуальна освіта в Німеччині має чітку законодавчу базу та здійснюється за допомогою торгово-промислових та ремісничих палат.

Від Німеччини цю систему перейняли Канада, Австрія, Швейцарія та інші країни. Дуальна освіта активно практикується у багатьох країнах Європи, де у цій системі навчається 50 % осіб, що здобувають освіту. Дуальна освіта дала новий імпульс розвитку таким країнам Східної Азії, як Південна Корея і Китай, де вона охоплює 33 % осіб, що навчаються. У Німеччині в цьому процесі задіяні понад 640 тисяч німецьких підприємств, щорічно вони укладають близько півмільйона угод про надання професійної освіти та інвестують у цю галузь близько 28 мільярдів євро [5].

У 2017 - 2018 рр. розпочато впровадження елементів дуальної форми навчання в 52 закладах професійної (професійно-технічної) освіти в 25 регіонах за 54 професіями, а з 2018 року цей досвід переймають і деякі вищі навчальні заклади. Наприклад, Навчально-науковий механіко-машинобудівний інститут Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» активно впроваджує дуальну освіту, особливо в галузі інженерії за допомогою співпраці з підприємствами авіаційної промисловості, надаючи здобувачам можливість практичного навчання на робочих місцях [2].

В Сумському національному аграрному університеті здійснюють підготовку фахівців за дуальною формою здобуття освіти, що передбачає поєднання навчання в університеті з навчанням на робочих місцях на підприємствах аграрного сектору. Це дає змогу здобувачам отримувати практичні навички, необхідні для роботи в сільському господарстві [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Приклад Таврійського державного агротехнологічного університету імені Дмитра Моторного показує дуальну освіту в поєднанні навчання з працевлаштуванням за фахом, для підготовки інженерів, аграріїв, фахівців харчових технологій та ІТ-спеціалістів [6].

Мета статті – інформування та популяризація дуальної освіти як ефективного інструменту підготовки кваліфікованих кадрів.

Виклад основного матеріалу.

Основне завдання дуальної освіти полягає в тому, щоб подолати розрив між теоретичними знаннями та практичними навичками, який часто спостерігається в традиційній системі навчання. Це дозволяє готувати висококваліфікованих працівників, які повністю відповідають вимогам сучасних роботодавців, використовуючи інноваційні та ефективні методи навчання.

Суть дуальної освіти полягає в тому, що здобувачі поєднують теоретичне навчання в освітньому закладі з практичним досвідом, здобутим безпосередньо на робочому місці. Компанії, зацікавлені в підготовці майбутніх працівників, замовляють певну кількість фахівців у навчальних закладах і активно беруть участь у розробці навчальних програм.

Роботодавці можуть підтримувати студентів різними способами: оплачувати їхнє навчання, надавати необхідне обладнання, покривати витрати на виробничу практику або виплачувати стипендії за виконану роботу.

Концепція підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, розроблена Міністерством освіти і науки України передбачає [5]:

- модернізацію освітніх програм;
- підвищення якості підготовки фахівців;
- зближення освіти з вимогами ринку праці;
- посилення ролі та впливу роботодавців на освіту;
- підвищення мотивації до навчання серед учнів та здобувачів;
- ріст рівня зайнятості молоді;
- скорочення адаптаційного періоду випускників на роботі;
- підвищення конкурентоздатності працівників.

13 квітня 2023 року Міністерство освіти і науки України затвердило Положення про дуальну форму здобуття фахової передвищої та вищої освіти, яке визначає особливості здобуття цієї форми освіти [5].

Впровадження дуальної освіти у підготовку бакалаврів професійної та технологічної освіти вимагає системного та детального підходу, якого є розробка та адаптація навчальних програм для дуальної освіти, що вимагає тісної співпраці між закладами освіти та підприємствами-партнерами.

До основних аспектів розробки та адаптації навчальних програм можна віднести:

- аналіз потреб ринку праці, що передбачає проведення детального аналізу потреб ринку праці в конкретній галузі та дозволяє визначити, які компетентності та навички необхідні випускникам для успішної кар'єри;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- спільне планування з роботодавцями, що гарантує, що навчальні програми будуть відповідати реальним вимогам підприємств;
- модульний принцип побудови програм, де кожен модуль повинен охоплювати певну групу компетентностей та поєднувати теоретичне і практичне навчання;
- інтеграція теоретичного та практичного навчання, що може бути досягнуто шляхом проведення практичних занять на підприємствах, виконання реальних проєктів та стажування;
- проєктно-орієнтоване навчання. яке сприяє розвитку навичок самостійної роботи, командної роботи та вирішення проблем;
- адаптація до сучасних технологій - це забезпечує, що випускники будуть володіти актуальними знаннями та навичками;
- гнучкість та індивідуалізація - дозволяє враховувати індивідуальні потреби та можливості здобувачів;
- оцінювання результатів навчання, яке повинно включати як теоретичні знання, так і практичні навички;

Важливо забезпечити включення до навчальних програм курсів з управління проєктами, підприємництва та інновацій; організацію майстер-класів та тренінгів, які проводять фахівці-практики з підприємств; використання сучасних інформаційних технологій у навчальному процесі, таких як віртуальні лабораторії та онлайн-платформи.

Для успішної підготовки бакалаврів у галузі професійної та технологічної освіти вирішальне значення має ефективна організація практичного навчання [5] в рамках дуальної освіти, що вимагає ретельного планування та координації між закладами освіти та підприємствами-партнерами. Ключовими елементами є наставництво з боку досвідчених працівників, стажування на реальних робочих місцях з виконанням конкретних завдань, та розробка чітких критеріїв оцінювання практичних навичок здобувачів, що включає як оцінку з боку викладачів, так і з боку наставників, для забезпечення якісної практичної підготовки, що відповідає вимогам ринку праці.

Підготовка педагогічних працівників є фундаментом успішного впровадження дуальної освіти у підготовку бакалаврів професійної та технологічної освіти. Викладачі, як ключові агенти цього процесу, повинні володіти не лише глибокими теоретичними знаннями, але й практичними навичками, актуальними для сучасних виробничих процесів. Це вимагає від них постійного підвищення кваліфікації, ознайомлення з новітніми технологіями та розвитку здатності до ефективної співпраці з підприємствами-партнерами.

Особливу роль відіграють координатори дуальної освіти, які забезпечують зв'язок між закладом освіти та підприємствами, а також наставники на виробництві, які безпосередньо передають здобувачам практичний досвід. Їхня компетентність та мотивація є запорукою якісного практичного навчання, що дозволяє здобувачам не лише опанувати необхідні навички, але й адапту-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ватися до реальних умов роботи, забезпечуючи високий рівень їхньої конкурентоспроможності на ринку праці [5].

Не менше важливим етапом для забезпечення впровадження дуальної освіти у підготовці бакалаврів професійної та технологічної освіти є оцінювання якості її ефективності та відповідності потребам ринку праці.

Таблиця 1 відображає комплексний підхід до оцінювання дуальної освіти, що включає оцінку результатів навчання здобувачів, задоволеності роботодавців, впливу на працевлаштування та якості організації процесу.

Таблиця 1

Оцінка якості дуальної освіти

КРИТЕРІЙ ОЦІНЮВАННЯ	ІНДИКАТОРИ ОЦІНЮВАННЯ	МЕТОДИ ОЦІНЮВАННЯ
Результати навчання здобувачів	- рівень теоретичних знань; - рівень практичних навичок; - здатність застосовувати знання на практиці; - рівень сформованості професійних компетентностей	- тести, екзамени; - виконання практичних завдань; - захист проєктів; - портфоліо студента; - зворотній зв'язок від наставників.
Задоволеність роботодавців	- відповідність підготовки здобувачів вимогам роботодавців; - якість виконання здобувачами практичних завдань; - рівень готовності здобувачів до роботи.	- анкетування роботодавців; - інтерв'ю з роботодавцями; - аналіз відгуків роботодавців.
Вплив на працевлаштування	- рівень працевлаштування випускників; - час, витрачений на пошук роботи; -відповідність роботи отриманій кваліфікації.	- аналіз статистики працевлаштування; -опитування випускників.
Якість організації дуальної освіти	- чіткість визначення цілей та завдань дуальної освіти; - якість навчальних програм; - ефективність співпраці між закладом освіти та підприємствами; - якість роботи наставників; -забезпечення здобувачів необхідними ресурсами.	- аналіз документації (навчальні плани, програми, договори); - опитування здобувачів, викладачів, наставників; -спостереження за навчальним процесом

Вагомим інструментом для забезпечення якісної дуальної освіти є створення навчально-практичних центрів [5], оскільки вони дозволяють здобувачам поєднувати теоретичні знання з практичним досвідом у реальних виробничих умовах. Такі центри, обладнані сучасними технологіями, дають змогу здобувачам розвивати необхідні навички, працюючи над проєктами, що

відповідають потребам ринку праці, та сприяють формуванню практичних навичок, необхідних для успішної кар'єри. Ці центри є платформою для співпраці між навчальними закладами та підприємствами, залучаючи до навчального процесу фахівців-практиків, які діляться актуальними знаннями та досвідом. Вони також створюють умови для стажувань та практик, де студенти можуть застосовувати отримані знання на реальних робочих місцях, що сприяє їхній адаптації до вимог ринку праці та підвищує їхню конкурентоспроможність.

Залучення фахівців-практиків є також невід'ємною складовою успішного впровадження дуальної освіти, оскільки вони збагачують навчальний процес реальним досвідом та актуальними знаннями, що відображають сучасні вимоги ринку праці. Їхня участь у проведенні майстер-класів, тренінгів, викладанні окремих дисциплін та наставництві дозволяє здобувачам отримати практичні навички, необхідні для успішної професійної діяльності, а також ознайомитися з реаліями виробничих процесів та вимогами роботодавців. Це сприяє зміцненню зв'язків між закладами освіти та підприємствами, що є важливим для адаптації навчальних програм до потреб ринку праці та забезпечення працевлаштування випускників. Їхній досвід та знання допомагають адаптувати навчальні програми до актуальних потреб роботодавців, а також забезпечують здобувачам можливість отримати індивідуальну підтримку та консультації під час практичного навчання на підприємствах.

Впровадження інформаційних технологій [5], у дуальну освіту є невід'ємним елементом її ефективного функціонування, забезпечуючи гнучкість, доступність та якість навчального процесу. Використання онлайн-платформ, віртуальних лабораторій та електронних портфоліо дозволяє студентам отримувати знання та навички в інтерактивному середовищі, а також сприяє ефективній комунікації між усіма учасниками навчального процесу, включаючи викладачів, наставників та роботодавців.

Застосування інформаційних технологій в дуальній освіті не лише розширює можливості для практичного навчання, але й підвищує конкурентоспроможність випускників на ринку праці. Володіння сучасними цифровими інструментами стає необхідною умовою для успішної професійної діяльності, а тому інтеграція ІТ у навчальний процес є важливим кроком до підготовки кваліфікованих фахівців, які відповідають вимогам сучасного ринку праці.

Потужним інструментом для інтеграції академічних знань з практичним досвідом, що є ключовим для розвитку дуальної освіти є створення спільних науково-дослідних проєктів [5], між закладами освіти та підприємствами. Такі проєкти дозволяють здобувачам брати участь у реальних дослідженнях, розробках та інноваціях, формуючи в них дослідницькі навички, критичне мислення та здатність до вирішення складних проблем. Це сприяє підвищенню якості освіти, адаптації до потреб ринку праці, розвитку інновацій та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

зміцненню співпраці між закладами освіти та підприємствами, забезпечуючи підготовку висококваліфікованих фахівців, здатних до інноваційної діяльності та успішної кар'єри.

Розглянемо переваги, недоліки та шляхи вдосконалення дуальної освіти [1].

До *переваг* дуальної форми навчання можна віднести: підвищення якості освіти, зниження безробіття, покращення зв’язку з ринком праці, що дає змогу підтримувати актуальність навчання і відповідати вимогам ринку, стимулювання економічного розвитку.

Недоліки дуальної освіти:

- З початком повномасштабної війни значно скоротилася кількість підприємств, що продовжують стабільно працювати Нерідко трапляються випадки, коли підприємства повністю припиняють свою діяльність, змушуючи студентів шукати альтернативні місця для проходження практики під час навчання.

- Хоча, за твердженням МОН, дуальна освіта має стати інструментом для роботодавців у вирішенні проблеми кадрового голоду, великі підприємства часто відмовляються від найму студентів [1; 7].

Для того, щоб дуальна освіта удосконалилася, необхідно здійснити низку заходів [1]:

- розвивати партнерства з роботодавцями, залучати їх до процесу навчання, встановити ефективний діалог та співпрацю між закладами освіти та підприємствами через формування навчальних програм;

- надати викладачам та тренерам необхідні навички та знання для здійснення ефективного навчання на дуальній формі (підвищення кваліфікації, тренінги, обмін досвідом із країнами, де дуальна форма навчання вже успішно функціонує);

- забезпечити належне фінансування закладів професійно-технічної освіти, щоби вони мали необхідне обладнання, матеріали та засоби навчання;

- створити належні умови для практичного навчання, забезпечивши відповідні робочі місця та лабораторії. Зокрема, розвиток партнерства з підприємствами може допомогти в забезпеченні сучасного обладнання та технологій.

Таким чином, ці заходи спрямовані на те, щоб зробити дуальну освіту більш ефективною та адаптованою до сучасних вимог ринку праці.

Висновки.

Впровадження дуальної освіти у підготовку бакалаврів професійної та технологічної освіти є важливим кроком для забезпечення конкурентоспроможності випускників на ринку праці. Методичні підходи, розглянуті в статті, дозволяють забезпечити якісну підготовку фахівців, які володіють не лише теоретичними знаннями, але й практичними навичками, необхідними для успішної професійної діяльності.

Перспективи подальших досліджень у сфері дуальної освіти спрямовані на адаптацію до воєнних та післявоєнних умов, цифровізацію навчання,

розвиток ефективних механізмів оцінювання, адаптацію міжнародного досвіду, посилення соціального партнерства та підготовку педагогічних кадрів, що дозволить створити гнучку та ефективну систему, яка відповідає потребам ринку праці та сучасним викликам.

Література:

1. Вчитися та заробляти: що таке дуальна освіта та як вона працює за кордоном і в Україні – НУШ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://nus.org.ua/2023/08/01/vchytysya-ta-zaroblyaty-shho-take-dualna-osvita-ta-yak-vona-pratsyuye-za-kordonom-i-v-ukrayini/
2. Дуальна освіта - Динаміка і міцність машин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://salo.li/24eE972
3. Дуальна освіта [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://salo.li/c2C61Ef
4. Дуальна форма навчання: навчайся працюючи - Таврійський державний агротехнологічний університет імені Дмитра Моторного [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://web.archive.org/web/20180618195148/http://www.tsatu.edu.ua/dualna-systema-navchannja-v-tdatu/
5. Методичні рекомендації щодо впровадження дуальної форми здобуття освіти / [Бугайчук В., Бучинська О., Давліканова О., Ковальчук С., Леу-Северинеко С., Лилик І., Перевозова І., Романов М., Серік М., Чайковська А.] ; за заг. ред. М. Романова. – Київ : ТОВ «Вістка», 2023. – 281 с.
6. Про дуальну освіту - Дуальна освіта СНАУ [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://dual.snau.edu.ua/dualna-osvita/pro-dualnu-osvitu/
7. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

References:

1. Vchytysia ta zarobliaty: shcho take dualna osvita ta yak vona pratsiuie za kordonom i v Ukraini – NUSh [Learning and earning: what is dual education and how it works abroad and in Ukraine – NUS] Retrieved from https://nus.org.ua/2023/08/01/vchytysya-ta-zaroblyaty-shho-take-dualna-osvita-ta-yak-vona-pratsyuye-za-kordonom-i-v-ukrayini/ [in Ukrainian].
2. Dualna osvita - Dynamika i mitsnist mashyn [Dual education - Dynamics and strength of machines] Retrieved from https://salo.li/24eE972 [in Ukrainian].
3. Dualna osvita [Dual education] Retrieved from https://salo.li/c2C61Ef [in Ukrainian].
4. Dualna forma navchannia: navchaisia pratsiuiuchy - Tavriiskyi derzhavnyi ahrotekhnolohichnyi universytet imeni Dmytra Motornoho [Dual form of education: learn while working - Tavria State Agrotechnological University named after Dmytro Motornyi] Retrieved from https://web.archive.org/web/20180618195148/http://www.tsatu.edu.ua/dualna-systema-navchannja-v-tdatu/ [in Ukrainian].
5. Bugaychuk V., Buchynska O., Davlikanova O., Kovalchuk S., Leu-Severinenko S., Lilik I., Perevozova I., Romanov M., Serik M., Tchaikovska A. (2023) Metodychni rekomendatsii shchodo vprovadzhennia dualnoi formy zdobuttia osvity [Methodological recommendations for the implementation of dual education] Kyiv: Vistka LLC, 2023. 281 p. [in Ukrainian].
6. Pro dualnu osvitu - Dualna osvita SNAU [About dual education - SNAU dual education] Retrieved from https://dual.snau.edu.ua/dualna-osvita/pro-dualnu-osvitu/ [in Ukrainian].
7. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 378.14; 342.42

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-542-553

Калинюк Наталя Миколаївна кандидат юридичних наук, доцент, доцент ЗВО кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-1613-835X

Кравчук Леонід Васильович доктор історичних наук, професор кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін, Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України», м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-0805-6709

Гуменна Надія Володимирівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент ЗВО кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-3838-3858

Мельникова Катерина Михайлівна кандидат історичних наук, викладач кафедри педагогіки вищої школи та суспільних дисциплін, Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України», м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-1490-142X

ІНТЕГРАЦІЯ ДИСЦИПЛІНИ «АНТИКОРУПЦІЯ ТА ДОБРОЧЕСНІСТЬ» В ОСВІТНІ ПРОГРАМИ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЧЕРЕЗ ПРИЗМУ МІЖНАРОДНИХ ТА ЄВРОПЕЙСЬКИХ ОСВІТНІХ СТАНДАРТІВ

Анотація. У статті досліджено проблемні моменти впровадження закордонного досвіду в систему реалізації державної освітньої політики. Проаналізовано окремі нормативно-правові акти, що становлять основу міжнародних та європейських стандартів з метою їх імплементації в українському законодавстві, зокрема в аспекті розвитку закладів вищої медичної освіти. Обґрунтовано необхідність відповідності змісту української вищої освіти визначеним високим світовим стандартам. Доведено доцільність впровадження в освітній процес навчальної дисципліни «Антикорупція та доброчесність» при підготовці майбутніх фахівців медичної галузі, що здійснюється на основі реалізації принципу міждисциплінарної інтеграції.

Обґрунтовано те, що означена дисципліна синергійно поєднується із іншими освітніми компонентами, зокрема такими як: «Правознавство», «Філософія та основи академічної доброчесності», «Філософія», «Медичне право», «Правовий статус суб'єктів медичних правовідносин», «Правові аспекти в стоматології» й орієнтується на закріплення понятійно-категоріального масиву базових знань, що становлять основу принципу прозорості та доброчесності. З'ясовано, що затребуваність децентралізаційних та міждисциплінарних процесів у системах освіти розвинених країн свідчить про правильність обраного вектору реформ щодо їх впровадження у сфері вищої освіти, які реалізуються в сучасній Україні. Доведено те, що навчальна дисципліна «Антикорупція та доброчесність», у свою чергу, дозволить забезпечити досягнення програмних результатів навчання здобувачами вищої медичної освіти, сформувавши у них основні знання щодо поняття доброчесності; основних теорій походження корупції, її причини, наслідки, вплив на різні сфери життя; ролі громадянського суспільства в запобіганні та протидії корупції, а також вміння (аналізувати проблеми, пов'язані з доброчесністю й корупцією в суспільному контексті, а також створювати та оцінювати шляхи їх вирішення; передбачати, виявляти та аналізувати проблеми, що стосуються доброчесності у власному житті; визнавати важливість доброчесності в розв'язанні проблем, із якими майбутні фахівці медичної галузі зіткнуться в майбутньому і ін.).

Ключові слова: вища медична освіта, анти корупція, доброчесність, педагогіка, міжнародні освітні стандарти, правове регулювання.

Kalyniuk Natalia Mykolaivna PhD in Law, Assosiate Professor, Assosiate Professor of the Department of Higher Educational Pedagogy ND Social Sciences, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-1613-835X

Kravchuk Leonid Vasyliovych, Dr. Sc. Professor of the Department of Higher Educational Pedagogy ND Social Sciences, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000–0002–0805–6709

Humenna Nadiia Volodymyrivna PhD in Law, Assosiate Professor, Assosiate Professor of the Department of Higher Educational Pedagogy ND Social Sciences, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-3838-3858

Kateryna Melnykova Mykhaylivna PhD in History, assistant of the Department of Higher Educational Pedagogy ND Social Sciences, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-1490-142X

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

INTEGRATION OF THE DISCIPLINE «ANTI-CORRUPTION AND INTEGRITY» INTO THE EDUCATIONAL PROGRAMS OF MEDICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION THROUGH THE PRISM OF INTERNATIONAL AND EUROPEAN EDUCATIONAL STANDARDS

Abstract. The article examines the problematic aspects of implementing foreign experience into the system of implementing state educational policy. It analyzes individual regulatory legal acts that form the basis of international and European standards for the purpose of their implementation in Ukrainian legislation, in particular in the aspect of the development of higher medical education institutions. It substantiates the need for the content of Ukrainian higher education to comply with certain high world standards. It proves the feasibility of introducing the educational discipline «Anti-corruption and integrity» into the educational process when training future specialists in the medical field, which is carried out on the basis of the implementation of the principle of interdisciplinary integration. It is substantiated that the specified discipline is synergistically combined with other educational components, in particular such as: «Science of Law», «Philosophy and Fundamentals of Academic Integrity», «Philosophy», «Medical Law», «Legal Status of Subjects of Medical Legal Relations», «Legal Aspects in Dentistry» and is focused on consolidating the conceptual and categorical array of basic knowledge that forms the basis of the principle of transparency and integrity. It is found that the demand for decentralization and interdisciplinary processes in the education systems of developed countries indicates the correctness of the chosen vector of reforms regarding their implementation in the field of higher education, which are being implemented in modern Ukraine. It is proved that the educational discipline «Anti-corruption and Integrity», in turn, will ensure the achievement of program learning outcomes by applicants for higher medical education, forming in them basic knowledge about the concept of integrity; the main theories of the origin of corruption, its causes, consequences, impact on various spheres of life; the role of civil society in preventing and combating corruption, as well as the ability (to analyze problems related to integrity and corruption in a social context, as well as to create and evaluate ways to solve them; to anticipate, identify and analyze problems related to integrity in one's own life; to recognize the importance of integrity in solving problems that future medical professionals will face in the future, etc.).

Keywords: higher medical education, anti-corruption, integrity, pedagogy, international educational standards, legal regulation.

Постановка проблеми. Європейська освітня інтеграція є довготерміновим процесом, що передбачає масштабні внутрішні перетворення в усіх сферах життя європейських країн, передусім, у національних системах освіти. Освітня інтеграція у процесуальному аспекті потребує нових дієвих

механізмів. Основною вимогою до всіх країн-учасниць Болонського процесу є створення системи однакових рівнів професійної освіти і ступенів вищої освіти за допомогою інструментів державної освітньої політики. Остання має сприяти необхідній конвергенції (зближенню) вимог до професійної кваліфікації здобувачів вищої освіти та забезпеченню відповідності змісту освіти в країнах-учасницях визначеним високим світовим стандартам.

Ретельний аналіз тенденцій і змін у системі освіти стає обов'язком державних діячів у часи, коли саме інтелектуальний капітал визначає долі країн ЄС. Одним із головних пріоритетів політики ОЕСР є досягнення найвищого сталого економічного зростання, зайнятості та піднесення стандартів життя в країнах-членах організації [1]. Причому соціально-економічні умови, що змінюються, сприяють підвищенню центральної ролі вищої освіти в забезпеченні успіху особистостей і націй, становленню та розвитку компетентнісного підходу в підготовці майбутніх фахівців будь-якої галузі знань, зокрема й медичної.

Оскільки право на освіту передбачено як міжнародними, так і національними нормативно-правовими актами, то його слід розглядати як певний вид та/або міру діяльності особи, яка спрямована на розвиток власної особистості шляхом набуття знань, умінь, компетенцій, досвіду, установок, переконань, досвіду, здібностей через поєднання індивідуальних процесів пізнання майбутніх спеціалістів медицини та навчання (наукового керівництва, консультування) у медичних закладах вищої освіти та формування їх професійної ідентичності. Болонська декларація чітко визначає пріоритетність реалізації права людини на освіту, зокрема через створення європейського простору у сфері вищої освіти, що є ключовим шляхом сприяння мобільності та працевлаштуванню громадян, а також розвитку континенту в цілому. Розвиток України визначається в загальному контексті європейської інтеграції з орієнтацією на фундаментальні цінності загальної світової культури: парламентаризм, доброчесність, права людини, зокрема право людини на освіту, права національних меншин, лібералізацію, свободу пересування, свобода отримання освіти будь-якого рівня тощо, що є невід'ємною ознакою громадянського демократичного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Освіта як соціальне явище неодноразово була предметом дослідження такий науковців як М. Бажанов, В.Боняк, Р.Валєєв, Е.Вашуріна, А.Колодій, В. Кремень, І. Мельничук, О.Пєхота, Л.Романишина, О.Скакун, Р.Шаповал та ін. Разом з тим, упровадження міжнародних та європейських стандартів у систему реалізації державної освітньої політики не було предметом дослідження науковців і тому потребує глибокого вивчення у значенні його для формування особистості майбутнього фахівця медичної галузі із застосуванням компетентістного підходу у медичних закладах вищої освіти. Означене зумовлене потребою концептуалізації узагальнення права на освіту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Метою статті є: дослідження шляхів інтеграції навчальної компоненти «Антикорупція та доброчесність» в освітні програми медичних закладів вищої освіти через призму міжнародних та європейських освітніх стандартів.

Виклад основного матеріалу. Серед сучасних засадничих принципів європейської освіти слід виокремити наступні: забезпечення взаємозв'язку освіти, національних інноваційних систем та наукових досліджень; безперервне навчання; три цикли освіти (бакалавр, магістр, доктор (PhD); свобода навчання та викладання; академічна автономія закладів вищої освіти. У зв'язку з поширенням та диверсифікацією навчання перед урядами європейських країн постають проблеми гарантій того, що надані навчальні можливості відповідають реальним, динамічним потребам сучасного здобувача освіти з урахуванням компетентнісного підходу.

Проблема вдосконалення правового регулювання системних процесів динамічного розвитку соціуму постала в контексті завершального етапу політичної модернізації України, реалізації вектору інтеграції в європейську спільноту. Це зумовило потребу певної оптимізації забезпечення конституційного права на освіту в Україні. Саме реформа, пов'язана з упровадженням Болонського процесу, що триває в Україні і дотепер, має на меті уніфікацію освітніх стандартів і створення єдиного європейського освітнього простору.

Вплив тенденції глобалізації на національну систему вищої освіти знайшов своє відображення у підписаній 19 червня 1999 р. міністрами освіти 29 європейських країн Декларації про європейський простір вищої освіти (Болонської декларації). Метою Болонського процесу визначено створення European Higher Education Area (EHEA) як простору узгодженої та прозорої політики з вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу. Врахування вимог до учасників Болонського процесу зумовило в кожній країні своєрідну картину перетворень у системі вищої освіти з метою формування компетентного фахівця.

Сучасна Європа постала перед багатьма викликами та загрозами розвитку економічного, воєнно-політичного, соціально-культурного характеру. Ці фактори детермінують портрет випускника, який необхідний на сучасному етапі розвитку європейських країн. Євроінтеграція, що набула стрімкого розвитку за останні три роки в Україні, є безумовним чинником соціально-економічного розвитку [2, с. 794]. Євроінтеграція для українського суспільства є, передусім, визнанням незаперечної орієнтації на фундаментальні цінності європейської культури: поваги до прав людини, лібералізму, цінностей громадянського демократичного суспільства та розвиненої демократії, визнання належної ролі громадськості в управлінні державними справами, свободу отримання освіти будь-якого рівня, формування компетентногофахівця тощо.

Україна оцінила привабливість і динамічне просування реформи вищої освіти в межах Болонського процесу. Указом Президента України № 615/98

від 11 червня 1998 року було затверджено «Стратегію інтеграції України до Європейського Союзу». Так, 16 травня 2005 р. Україна приєдналася до Болонського процесу. Серед перших завдань для реформування сектору вищої совіти України потрібно було сформувати національну систему кваліфікацій, забезпечити пріоритетність дослідницьких університетів в інноваційному поступі, сприяти інтеграції освіти і науки, впроваджувати елементи відкритої освіти. До прийняття нового Закону України «Про вищу освіту» національна рамка кваліфікацій в Україні формально не пов'язувалась із структурою та кваліфікаціями вищої освіти України. Виходячи з нормативної бази, 6 вересня 2014 р. вступив в силу новий Закон України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556–VII. Для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ) використовуються стандарти вищої освіти, які розробляються відповідно до Національної рамки кваліфікацій для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності (ст. 10) [3]. Означеними нормами закону законодавець визначив правове підґрунтя для практичного впровадження Національної рамки кваліфікацій у стандарти вищої освіти.

Галузеві рамки кваліфікацій мають визначати загальні для певної галузі освіти вимоги до результатів навчання. Нині орієнтиром для розробки нових стандартів вищої освіти є Міжнародна стандартна класифікація освіти 2011 р. (МСКО-2011) [4], що містить нову редакцію наскрізної класифікації галузей освіти 2013 р. (МСКО-Г-2013), що визначає 11 широких галузей знань [5].

У продовження процесу європейської освітньої інтеграції Кабінет Міністрів України постановою від 29.04.2015 № 266 «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» затвердив перелік галузей знань та спеціальностей, створивши передумови для розроблення нових стандартів вищої освіти. Таким чином, галузева класифікація освіти України наразі складається з 29 галузей знань та 184 спеціальностей [6].

Важливим підзаконним актом для імплементації прогресивних норм нового Закону України «Про вищу освіту», що забезпечують процес європейської освітньої інтеграції, є наказ Міністерства і науки України від 01.06.2016 р. № 600, згідно з яким вводяться в дію Методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти [7]. Як задекларовано в додатку до вище згаданого наказу, нові стандарти вищої освіти є наступним поколінням стандартів і замінюють собою Галузеві стандарти вищої освіти (ГСВО), які розроблялися в 2002 – 2014 рр. Нові стандарти базуються на компетентнісному підході і поділяють філософію визначення вимог до фахівця, закладену в основу Болонського процесу та в міжнародному Проекті Європейської Комісії «Гармонізація освітніх структур в Європі» (Tuning Educational Structuresin Europe, TUNING) [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Зупинемося на компетентісному підході як базисі освітніх стандартів. У межах Болонського процесу зміст поняття «компетентність» якісно трансформується. Причім, широке впровадження компетентнісного підходу є більше вектором еволюційного розвитку освіти відповідно до об'єктивних реалій часу, ніж формальною вимогою Болонського процесу. Якщо лінійність і детермінізм індустріальної епохи висували вимоги до освіченої людини у вигляді певного завершеного об'єму знань, умінь та певної кількості навичок, і для особи це означало можливість вибудувати свою чітку кар'єрну професійну траєкторію, то наразі запити епохи постмодерну із суттєво прискореними темпами розвитку суспільства зумовлюють значні видозміни репродуктивної системи освіти. Швидке зростання та знецінення інформації, неможливість довготермінового планування визначають потребу не у сталих уміннях і навичках, а, насамперед, здатності навчатися впродовж життя, самому створювати знання, нестандартного інноваційного мислення [8, с. 896]. Динамізм на ринку праці, поява нових професій формують до майбутнього фахівця вимоги набути здатності не лише адаптивності до нестабільних умов, а й використання обмежених ресурсів, уміння робити вибір, успішно вести переговори.

Саме тому в сучасному мінливому світі професійна діяльність унормовується компетентностями, які забезпечують значний універсалізм знань, як того вимагає інформаційне суспільство. Компетентісний підхід в основі нових стандартів освіти передбачає, передусім, здатність здобувача освіти вирішувати проблеми та брати на себе відповідальність, діяти в нестабільному контексті. Звідси і бере свій початок потреба в нових дескрипторах Національної рамки кваліфікацій відповідно до Рамки кваліфікацій Європейського простору вищої освіти за категоріями: автономність і відповідальність, знання, комунікація, уміння.

Відповідно до вимог абзацу першого частини шостої статті 13 Закону України «Про вищу освіту» Науково-методична рада (НМР) Міністерства освіти і науки України (МОН) за участю Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (НАЗЯВО) розробляє методологію, методичні рекомендації щодо розроблення стандартів вищої освіти, а науково-методичні комісії (НМК) здійснюють розроблення цих стандартів. Стандарт вищої освіти – це сукупність вимог до змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти і наукових установ за кожним рівнем вищої освіти в межах кожної спеціальності, що використовується для визначення та оцінювання якості змісту та результатів освітньої діяльності вищих навчальних закладів (наукових установ). Стандарти вищої освіти розробляються для кожного рівня вищої освіти в межах кожної спеціальності та відповідно до Національної рамки кваліфікацій (НРК) [9, с. 38].

Важливо відмітити таку важливу складову права особи на освіту, як якість освіти. Адже якісна освіта нині – передусім та, яка відповідає вимогам

інформаційного суспільства та формує у здобувача ті компетентності, що найбільш затребувані на сучасному мінливому ринку праці. У зв'язку з цим, для забезпечення порівнянності вітчизняних кваліфікацій вищої освіти з НРК необхідним є формування їх описів на основі дескрипторів НРК. Якщо раніше стандарти вищої освіти розроблялися відповідно до скороченого дескриптору – у вигляді знань, умінь, навичок, то наразі це:

- автономність і відповідальність – здатність самостійно виконувати завдання, розв'язувати задачі і проблеми та відповідати за результати своєї діяльності;
- знання – осмислена та засвоєна суб'єктом наукова інформація, що є основою його усвідомленої, цілеспрямованої діяльності. Знання поділяються на емпіричні (фактологічні) і теоретичні (концептуальні, методологічні);
- комунікація – взаємозв'язок суб'єктів з метою передавання інформації, узгодження дій, спільної діяльності;
- уміння – здатність застосовувати знання для виконання завдань та розв'язання задач і проблем. Уміння поділяються на когнітивні (інтелектуально-творчі) та практичні (на основі майстерності з використанням методів, матеріалів, інструкцій та інструментів) [5]. Використання такого дескриптору дозволить суттєво конкретизувати якість змісту та результатів освітньої діяльності закладів вищої освіти та наукових установ, і, тому, набуває інструментальну роль гаранта забезпечення права особи на освіту в аспекті її якості [10, с. 88].

Національна рамка кваліфікацій – це реформа щодо якості освіти та кваліфікації. Національна рамка кваліфікацій призначена для використання органами державної влади та органами місцевого самоврядування, установами та організаціями, що реалізують державну політику у сфері освіти, зайнятості та соціально-трудових відносин, закладами освіти, роботодавцями, іншими юридичними та фізичними особами з метою розроблення, ідентифікації, співвіднесення, визнання, планування і розвитку кваліфікацій. Законодавець наголошує на тому, що Національна рамка кваліфікацій впроваджується з метою введення європейських стандартів та принципів забезпечення якості освіти з урахуванням вимог ринку праці до компетентностей фахівців, забезпечення гармонізації норм законодавства у сфері освіти та соціально-трудових відносин, сприяння національному та міжнародному визнанню кваліфікацій, здобутих в Україні, налагодження ефективної взаємодії сфери освіти і ринку праці [11, с. 1206].

Проаналізувавши основні тенденції освіти ЄС, можна виокремити корисні для України елементи закордонного досвіду. Зокрема, зростання видатків на освітній сектор поза релевантністю показникам економічного розвитку, а згідно із зростанням кількості завдань, що стоять перед закладами освіти, забезпечення академічної та фінансової автономії закладів вищої освіти, а також розширення участі студентства та викладачів в управлінні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

закладів вищої освіти за допомогою системи громадського самоврядування, зростання прозорості в самій системі внутрішньо університетського управління. Це сприятиме залученню інвестицій для надсучасних розробок із недержавного сектору, забезпечення якості освіти, досягнення високого рівня академічної доброчесності професорсько-викладацького складу.

Новелою в правовому забезпеченні організації навчального процесу в закладах вищої освіти на засадах міждисциплінарної інтеграції в межах державної політики в сфері освіти слід вважати наказ Міністерство освіти і науки України № 842 від 13.06.2024 р., яким було внесено зміни до деяких стандартів вищої освіти. Зокрема, нормативний зміст підготовки закладів вищої освіти доповнено пунктом: «знати основи запобігання корупції, суспільної академічної доброчесності на рівні необхідному для формування нетерпимості до корупції та проявів не доброчесної поведінки серед здобувачів освіти та вміти застосувати їх в професійній діяльності» [12].

Підтвердженням вірності обраної державної політики у сфері вищої освіти є зміст міжнародних стандартів, де проти корупції передбачено проведення заходів щодо інформування населення, які сприяють створенню атмосфери неприйняття корупції, а також реалізацію програм державної освіти, у тому числі навчальних програм у школах й університетах як один з інструментів для боротьби з корупцією. Означене зумовлює констатувати той факт, що роль освіти є визначальною в контексті формування цінності доброчесності та нетерпимості до корупції серед громадян.

У зв’язку з цим, офіс доброчесності Національного агентства з питань запобігання корупції розробив в межах проекту «Прозорі університети» університетську дисципліну «Антикорупція та доброчесність». Цей курс, завдяки інтерактивності та гнучкості виходить за рамки підручників і дає здобувачам вищої освіти розуміння ролі доброчесності в суспільстві.

Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров’я України вважає за доцільне в межах організації навчального процесу на засадах міждисциплінарної інтеграції в процесі підготовки майбутніх фахівців медичної галузі впровадити нову освітню компоненту «Антикорупція та доброчесність» для студентів медичного, стоматологічного факультетів й факультету медсестринства. Цей компонент охоплює наступні тематики: загрози від корупції та важіль для побудови успішної країни; розгляд корупції як хвороби організації: причини та передумови її виникнення; доброчесність як ефективний спосіб подолання корупції; доброчесність в різних сферах життєдіяльності суспільства тощо.

Навчальна дисципліна «Антикорупція та доброчесність» є необхідним сегментом комплексної підготовки й забезпечення високої кваліфікації медичних працівників, які будуть конкурентоздатними й адаптованими до викликів практичної медицини в контексті взаємин з іншими суб’єктами медичних правовідносин та спрямований на формування у майбутніх фахівців

медичної галузі розуміння поняття доброчесності та доброчесних стратегій поведінки, а також сприятиме засвоєнню ними практичних навичок, які допоможуть уникати корупції як в повсякденному так і професійному житті та діяти доброчесно в складних, неоднозначних життєвих ситуаціях. Основне завдання цього курсу вбачається у ознайомленні здобувачів вищої медичної освіти з історичними витоками, сутністю понять «корупція» й «доброчесність» та їх місцем в українському суспільстві; надати їм цілісну систему знань про історію, сутність та складові корупції; сформувати розуміння важливості громадянського суспільства в запобіганні та протидії корупції; сформувати вміння знаходити та критично аналізувати інформацію; сформувати розуміння важливості медіа в запобіганні та протидії корупції; сформувати їх готовність долучатися до створення й забезпечення доброчесного освітнього середовища та навчити використовувати на практиці основні інструменти залучення молоді до розбудови доброчесного суспільства.

Висновок. Наведене дає підстави зробити висновок про те, що впровадження в освітній процес навчальної дисципліни «Антикорупція та доброчесність» при підготовці майбутніх фахівців медичної галузі здійснюється на основі реалізації принципу міждисциплінарної інтеграції. Це зумовлене тим, що означена дисципліна синергійно поєднується із іншими освітніми компонентами, зокрема: «Правознавство», «Філософія та основи академічної доброчесності», «Філософія», «Медичне право», «Правовий статус суб'єктів медичних правовідносин», «Правові аспекти в стоматології» й орієнтується на закріплення понятійно-категоріального масиву базових знань, що становлять основу принципу прозорості та доброчесності. Затребуваність децентралізаційних та міждисциплінарних процесів у системах освіти розвинених країн свідчить про правильність обраного вектору реформ щодо їх впровадження у сфері вищої освіти, які реалізуються в сучасній Україні. Застосування компетентісного та міждисциплінарного підходів в основі нових стандартів вищої медичної освіти передбачає, передусім, здатність здобувача вищої медичної освіти вирішувати проблеми та брати на себе відповідальність, рішуче діяти в нестандартних ситуаціях. Навчальна дисципліна «Антикорупція та доброчесність», у свою чергу, дозволить забезпечити досягнення програмних результатів навчання здобувачами вищої медичної освіти, сформувавши у них основні знання щодо поняття доброчесності; основних теорій походження корупції, її причини, наслідки, вплив на різні сфери життя; ролі громадянського суспільства в запобіганні та протидії корупції, а також вміння (аналізувати проблеми, пов'язані з доброчесністю й корупцією в суспільному контексті, а також створювати та оцінювати шляхи їх вирішення; передбачати, виявляти та аналізувати проблеми, що стосуються доброчесності у власному житті; визнавати важливість доброчесності в розв'язанні проблем, із якими майбутні фахівці медичної галузі зіткнуться в майбутньому і ін.).

Література:

1. Kalyniuk, N.M., Franchuk, V.V., Selskyy, P.R., Humenna, N.V., Hladii, O.I. (2024). Blended form of education as an innovative approach in the training of medical students: The experience of Ukraine. *Educación Médica, 25(6)* https://doi.org/10.1016/j.edumed.2024.100965 https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1575181324000809?pes=vor&utm_source=scopus&getft_integrator=scopus

2. Dobiesz, V. A., Schwid, M., Dias, R., Aiwonodagbon, B., Tayeb, B., Fricke, … Erickson, T. (2022). Maintaining health professional education during war: A scoping review. Medical Education, 56(8), 793-804. https://doi.org/10.1111/medu.14808

3. «Про вищу освіту»: Закон України, Верховна Рада України, № 1556-VII від 01.07.2014. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: : http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1412707858770643

4. International Standard Classification of Education ISCED 2011. - URL: http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf

5. ISCED Fields of Education and Training 2013 (ISCED-F 2013). - URL: http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-fields-of-education-training- 2013.pdf

6. «Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»: Постанова Кабінету Міністрів України від 29.04.2015 № 266 [Електронний ресурс] / Офіційний веб-портал Верхавна Рада України. — Режим доступу : http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF/page

7. «Про затвердження та введення в дію Методичних рекомендацій щодо розроблення стандартів вищої освіти»: Наказ, МОН України від 01.06.2016 № 600, [Електронний ресурс]. Міністерство освіти і науки України. Офіційний веб-сайт. — Режи доступу : http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5555

8. Bilavych H.V., Didukh I.Ja., Stynska V.V., Prokopiv L.M., Fedchyshyn N.O., Savchuk B. P., Fedonyuk L.Ya. (2022) Development of inclusive education in Ukraine in the context of world trends // *Wiadomości lekarskie.* – 2022. – Vol LXXV (4). – P. 891-899.

9. Kalyniuk, N. M., & Franchuk, V. V. (2023). The importance of a complex and integrative approach in teaching forensic medicine and medical law for students of higher education, specialty 222 "Medicine". Medical Education, (2), 37–43. https://doi.org/10.11603/m.2414-5998.2023.2.13615

10. Kulchytskyi V. Yo., Humenna N. V. (2022). Self-education of future specialists in the medical field in the conditions of distance learning. *Наука і техніка сьогодні*. 2022. № 12 (12). С. 87-95.

11. Vykhrushch V., Humeniuk V., Tarasiuk Yu., Khvalyboha T., Fedchyshyn N., Fedoniuk L., Rudenko M. (2022). Managerial Competence Development in the context of Philosophy of Education // *Wiadomości lekarskie*. – 2022. – Vol LXXV (5). – P. 1200-1207.

12. Про внесення змін до деяких стандартів вищої освіти: Наказ, Міністерство освіти і науки України, № 842 від 13.06.2024 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-standartiv-vyshchoi-osvity842

References:

1. Kalyniuk, N.M. et al. (2024). Blended form of education as an innovative approach in the training of medical students: The experience of Ukraine. *Educación Médica, 25(6)* [in English].

2. Dobiesz, V. A. et al. (2022). Maintaining health professional education during war: A scoping review. Medical Education, 56(8), 793-804 [in English].

3. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu» [The Law of Ukraine «On the higher education»]. (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/1556-18/print1412707858770643 [in Ukrainian].

4. International Standard Classification of Education ISCED. (n.d.). UNESCO. Retrieved from http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-2011-en.pdf [in English].

5. ISCED Fields of Education and Training (ISCED-F 2013). (n.d.). UNESCO. Retrieved from http://www.uis.unesco.org/Education/Documents/isced-fields-of-education-training- 2013.pdf [in English].

6. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrayiny «Pro zatverdzhennya pereliku haluzey znan′ i spetsial′nostey, za yakymy zdiysnyuyet′sya pidhotovka zdobuvachiv vyshchoyi osvity» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine «On approval of the list of fields of knowledge and specialties in which higher education applicants are trained»]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/266-2015-%D0%BF/page [in Ukrainian].

7. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny «Pro zatverdzhennya ta vvedennya v diyu Metodychnykh rekomendatsiy shchodo rozroblennya standartiv vyshchoyi osvity» [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On approval and implementation of Methodological recommendations for the development of higher education standards»]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from http://old.mon.gov.ua/ua/about-ministry/normative/5555 [in Ukrainian].

8. Bilavych H.V. et al. (2022). Development of inclusive education in Ukraine in the context of world trends. *Wiadomości lekarskie,* LXXV (4), 891-899 [in English].

9. Kalyniuk, N. M., & Franchuk, V. V. (2023). The importance of a complex and integrative approach in teaching forensic medicine and medical law for students of higher education, specialty 222 «Medicine». *Medical Education*, (2), 37–43 [in English].

10. Kulchytskyi V. Yo., & Humenna N. V. (2022). Self-education of future specialists in the medical field in the conditions of distance learning. *Наука і техніка сьогодні*, 12(12), 87-95 [in English].

11. Vykhrushch V. et al. (2022). Managerial Competence Development in the context of Philosophy of Education. *Wiadomości lekarskie,* 2022, LXXV(5), 1200-1207 [in English].

12. Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrayiny «Pro vnesennya zmin do deyakykh standartiv vyshchoyi osvity»: Ministerstvo osvity i nauky Ukrayiny [Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine «On amendments to certain higher education standards»]. (n.d.). zakon2.rada.gov.ua. Retrieved from: https://mon.gov.ua/npa/pro-vnesennia-zmin-do-deiakykh-standartiv-vyshchoi-osvity842 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.013.21

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-554-564

Канішевська Любов Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, член-кореспондент НАПН України, заступник директора з науково-експериментальної роботи, Інститут проблем виховання НАПН України, м. Київ, тел.: (044)-455-53-48, https://orcid.org/0000-0002-4190-1601

Лесик Анжеліка Сергіївна кандидат педагогічних наук, доцент, в.о. декана факультету психолого-педагогічної освіти та мистецтв, Бердянський державний педагогічний університет, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0003-1886-4088

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФОРМУВАННЯ ЛІДЕРСЬКИХ ЯКОСТЕЙ У ПІДЛІТКІВ

Анотація. У статті розглянуто теоретичні аспекти проблеми формування лідерських якостей у підлітків.

Підлітковий вік – сенситивний період до формування лідерських якостей, оскільки характеризується інтенсивним розвитком формально-логічного та абстрактного мислення; посиленням інтересу до соціальних та особистісних питань; розвитком почуття дорослості; потребою у соціальному визнанні; розширенням кола спілкування з однолітками; послабленням зв'язку із дорослими та залежністю поведінки від ровесників.

Здійснено контент-аналіз дефініції «лідерські якості» у вітчизняних педагогічних дослідженнях. Уточнено сутність поняття «лідерські якості» як комплексні особистісні утворення, що зумовлюють її стійку лідерську позицію й поведінку; здатність здійснювати помітний вплив на формування групових інтересів та поведінку членів групи; приймати рішення для досягнення групових цілей та брати відповідальність за власні дії та діяльність всієї групи; створювати сприятливу психологічну атмосферу в колективі.

Проаналізовано погляди деяких вітчизняних дослідників щодо переліку визначення лідерських якостей дітей та молоді.

Результати аналізу висновків вітчизняних вчених щодо переліку лідерських якостей, опитування підлітків і педагогів дало змогу виокремити ключові лідерські якості підлітків: комунікабельність, відповідальність, емпатія, критичність мислення, чесність, рішучість, ініціативність.

Окреслено шляхи формування лідерських якостей у підлітків закладів загальної середньої освіти.

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності проблеми формування лідерських якостей у підлітків. Перспективу подальших досліджень убачаємо в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування лідерських якостей у підлітків.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: лідер, лідерство, лідерські якості, лідерські навички, формування лідерських якостей, формування лідерських навичок, підлітки, учні закладів загальної середньої освіти.

Kanishevska Lyubov Viktorivna Doctor of Educational Sciences, Professor, corresponding member of the National academy of pedagogical science of Ukraine, Deputy Director for Research and Experimental Work, Institute of Problems on Education National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 455-53-48, https://orcid.org/0000-0002-4190-1601

Lesyk Angelika Serhiivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Acting Dean of the Faculty of Psychological and Pedagogical Education and Arts, Berdiansk State Pedagogical University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0003-1886-4088

THEORETICAL ASPECTS OF FORMING TEENAGERS' LEADERSHIP QUALITIES

Abstract. The article deals with the theoretical aspects of the problem of forming teenagers' leadership qualities.

Adolescence is a sensitive period in forming leadership qualities, as it is characterized by the intensive development of formal-logical and abstract thinking, an increasing interest in social and personal issues, the emergence of a sense of adulthood, a need for social recognition, an expansion of peer communication; weakening of relations with adults and dependence of behaviour on peers.

A content analysis of the definition of "leadership qualities" in national pedagogical studies has been conducted. The essence of the concept of "leadership qualities" is clarified as complex personal formations that determine an individual's stable leadership position and behaviour; the ability to exert significant influence on the formation of group interests and the behaviour of group members; the ability to make decisions aimed at achieving group goals and to take responsibility for both one's own actions and the group's activities; the ability to create a favourable psychological atmosphere within the group.

The views of some national researchers on the list of leadership qualities in children and youth have been analyzed.

The results of analyzing the conclusions of national scholars regarding the list of leadership qualities, as well as surveys of adolescents and educators, allowed for identifying key teenagers' leadership qualities: communication skills, responsibility, empathy, critical thinking, honesty, and decisiveness, proactiveness.

The ways of forming teenagers' leadership qualities in institutions of secondary education have been outlined.

This research does not cover the multifaceted nature of the problem of forming teenagers' leadership qualities. The prospect for further research is to substantiate

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

theoretically and verify the pedagogical conditions for the formation of teenagers' leadership qualities experimentally.

Keywords: leader, leadership, leadership qualities, leadership skills, forming leadership qualities, forming leadership skills, teenagers, students of institutions of general secondary education.

Постановка проблеми. В умовах найскладнішого для всього українського народу часу – повномасштабної війни російської федерації проти України – усе більшої актуальності набуває проблема пошуку ефективних технологій, моделей формування лідерських якостей в молодого покоління.

У низці законодавчо-нормативних актів, а саме: Конвенції ООН про права дитини, Хартії Ради Європи з освіти та демократичного громадянства і освіти з прав людини, Законах України: «Про освіту», «Про повну загальну середню освіту», «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю», Концепції Нової української школи, Програмі «Нова українська школа в поступі до цінностей» наголошується на необхідності виховання особистості, здатної до лідерства на гуманістично-демократичних засадах.

Особливої актуальності набуває проблема формування лідерських якостей у підлітків.

Підлітковий вік – сенситивний період до формування лідерських якостей, оскільки характеризується інтенсивним розвитком формально-логічного та абстрактного мислення; посиленням інтересу до соціальних та особистісних питань; розвитком почуття дорослості; потребою у соціальному визнанні; розширенням кола спілкування з однолітками; послабленням зв'язку із дорослими та залежністю поведінки від ровесників.

Сучасні підлітки є представниками «покоління зумерів», які є «першими, хто по-справжньому виріс в епоху смартфонів і соціальних мереж» [16].

Дослідниця Р. Сойчук зазначає, що для сучасних підлітків характерні наступні особливості: підвищене візуальне сприйняття інформації; швидкість та мобілізація; непосидючість, гіперактивність, складність концентрації уваги на одному завданні; життя в єдності віртуального та реального світів; перевага спілкування онлайн; потяг до досліджень і розробок; розвинена інтуїція, швидкість ухвалення рішень; поцінування комунікації [12, С. 220–224].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування лідерських якостей дітей та учнівської молоді знайшла відображення в працях сучасних українських дослідників: Д. Алфімова [1], Б. Головенко [2], М. Гриньової [3], Т. Єрмак [4;5], В. Карманенко [6], О. Косенчук [7], О. Павлюк [8], М. Риженко [9], А. Семенова [10], Н. Семченко [11], Р. Сойчук [12], Р. Сторожева [13], Н. Сушик [14], В. Ягоднікової [15] та інших.

Досліджуючи проблему формування лідерських якостей старшокласників в особистісно зорієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи, В. Ягоднікова розробила й впровадила експериментальну технологію

формування лідерських якостей старшокласників, яка передбачала реалізацію таких педагогічних умов: урахування особливостей і розвиток мотивації лідерства старшокласників; забезпечення цілеспрямованого розвитку лідерських якостей старшокласників; створення стимулювального і розивального середовища з використанням інтерактивних форм роботи (КТС, тренінги, рольові ігри); створення гуманних відносин суб'єктів виховання [15, С. 3]. Також дослідниця розробила методичне забезпечення процесу формування лідерських якостей старшокласників (програма виховання школярів «Я – Українець», завданнями якої були: забезпечення умов для особистісного зростання і самореалізації особистості відповідно до її здібностей, суспільних і власних інтересів; формування особистості, наділеної сучасним світоглядом, компетентної у виборі рішень, здатної до самоорганізації і адаптації в соціумі. Програма включала наступні модулі: «Я – особистість», «Я – громадянин України», «Я серед людей», «Я і моє здоров'я», «Я і природа», «Я і творчість», «Я в цілому світі». Основними формами реалізації програми були: школа лідера, КТС, тренінги, турніри, захисти творчих проєктів. Відтак учні набували вмінь: працювати в групі, брати відповідальність на себе, бути впевненим у собі, бути толерантним до інших тощо [15, С. 10.].

О. Косенчук за результатами узагальнення наукових доробків зарубіжних та вітчизняних дослідників лідерських якостей, опитування старшокласників і педагогів визначила наступні ключові лідерські якості: ініціативність, наполегливість, турботливість. Дослідниця теоретично обґрунтувала та експериментально перевірила соціально-педагогічні умови формування лідерських якостей старшокласників у діяльності міських органів самоврядування: змістово-технологічне забезпечення розвитку суб'єктності лідерів-старшокласників у соціально значущій діяльності; організація навчання старшокласників у школі лідера; налагодження міжсекторної і міжвідомчої взаємодії й координації діяльності дитячих об'єднань міста; підготовка соціальних педагогів загальноосвітніх навчальних закладів до роботи з лідерами учнівського самоврядування [7, С. 13].

У монографії А. Семенова «Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор» окреслено основні лідерські якості у структурі особистості учня початкової школи: активність, відповідальність, самостійність, ініціативність, емоційна стійкість. Науковець теоретичного обґрунтував та експериментально перевірив педагогічну модель виховання лідерських якостей молодших школярів засобами рухливих ігор. Структурними компонентами моделі є: а) цільовий (визначення мети та виокремлення тих завдань, вирішення яких є необхідним для її досягнення); б) змістовно-технологічний (виокремлення педагогічних умов, а саме: оптимізація взаємодії сім'ї та школи у вихованні лідерських якостей; підготовка вчителів початкових класів до виховання лідерських якостей у процесі організації рухливих ігор; удосконалення змісту рухливих ігор; реалізація основних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

етапів процесу виховання в молодших школярів активності, самостійності, ініціативності, емоційної стійкості; в) оцінювально-результативний (оцінювання результатів виховання лідерських якостей у молодших школярів за показниками когнітивного, мотиваційно-ціннісного та діяльнісного критеріїв [10, С. 172].

У дисертаційному дослідженні М. Гриньової «Виховання лідерських якостей учнів основної школи в умовах е-партисипативного проєктування» визначено та класифіковано лідерські якості з урахуванням гуманістично-демократичного спрямування лідерства; обґрунтовано педагогічні умови виховання лідерських якостей учнів основної школи, а саме: здійснення педагогічної модерації реалізації учнівських партисипативних проєктів; організація цифрового простору взаємодії суб'єктів виховання. Дослідниця розробила ряд моделей лідерства: індивідуального, демократичного, партисипації та прояву демократії та характеристики демократичного лідерства; чотирирівневу модель партисипації; співвідношення партисипації та самоврядування. Цінним для виховання лідерських якостей учнів основної школи у процесі е-партисипативного проєктування є розроблене та апробоване М. Гриньовою науково-методичне забезпечення, що включає: навчальні програми і курси підвищення кваліфікації «Виховання лідерських якостей у підлітків засобами партисипативного проєктування», «Учнівське самоврядування: моделюємо разом»; навчальних модулів: «Міжособистісна комунікація суб'єктів виховного процесу», «Ефективне спілкування: безпека, довіра, емапатія», «Можливість онлайн-формату взаємодії в організації виховного процесу» тощо [3].

Проте, проблема аналізу теоретичних аспектів формування лідерських якостей підлітків не дістала належного висвітлення в наукових дослідженнях.

Мета статті – проаналізувати теоретичні аспекти проблеми формування лідерських якостей підлітків.

Виклад основного матеріалу. Лідер – «суспільно активна особистість, яка має відповідні лідерські якості та ціннісні орієнтації, що дають змогу позитивно впливати на іншого суб'єкта чи групу, мобілізуючи їх на досягнення суспільно значущих цілей задля зміни певних соціальних ситуацій» [7, С. 7].

Поділяємо позицію Р. Сторожева, шо «сучасне розуміння лідерства трактує його як нову якість управління людськими ресурсами, в якій засадничими є знання та вміння оперативно реагувати на суспільні зміни, приймати відповідальні рішення, брати на себе відповідальність за їх реалізацію» [13. С. 21].

Аналіз вітчизняних наукових досліджень дозволяє стверджувати, що поняття «лідерські якості» трактуються вченими з різних точок зору.

Контент-аналіз дефініції поняття «лідерські якості» у вітчизняних педагогічних дослідженнях узагальнено в таблиці 1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 1.

Контент-аналіз дефініцій поняття «лідерські якості» у працях вітчизняних дослідників

Автор	Дефініція поняття
Д. Алфімов	Узагальнені властивості лідера створювати нове бачення розв'язання проблеми, успішно впливати на послідовників у напрямі досягнення групою або організацією цілей [1, С. 168].
М. Гриньова	Порівняно стійка й водночас динамічна синергетична єдність інтелектуальних, психологічних та соціальних якостей особистості, необхідних для визнання в суспільній групі за особової позиції лідера та забезпечення ефективного лідерства [3].
Б. Головенко	Сукупність індивідуально-особистісних і соціально-психологічних властивостей особистості, що дозволяють їй виконувати роль лідера в групі [2, С. 29].
В. Карманенко	Певні риси особистості, необхідні для ефективного впливу на інших людей з метою досягнення поставлених цілей [6, С. 53].
О. Павлюк	Комплексні особистісні утворення, що зумовлюють відносно стабільну лідерську поведінку особистості по відношенню до себе й довкілля [8, С. 47].
М. Риженко	Стала сукупність властивостей і рис особистості, що забезпечують її спроможність розуміти й відображати інтереси групи людей, активно впливати на них, а також вести їх за собою на шляху реалізації поставлених загальногрупових цілей [9].
Н. Семченко	Різновид соціально-психологічних властивостей особистості, які відображають її ставлення до людей і суспільства й виявляються в суспільній поведінці та вчинках [11].
В. Ягоднікова	Риси особистості, які забезпечують ефективне лідерство, а саме: індивідуально-особистісні й соціально-психологічні особливості особистості, що впливають на групу і приводять до досягнення мети [15].

Уточнено сутність поняття «лідерські якості» як комплексні особистісні утворення, що зумовлюють її стійку лідерську позицію й поведінку; здатність здійснювати помітний вплив на формування групових інтересів та поведінку членів групи; приймати рішення для досягнення групових цілей та брати відповідальність за власні дії та діяльність всієї групи; створювати сприятливу психологічну атмосферу в колективі.

Нам імпонує наукова позиція Т. Єрмак, яка трактує лідерські навички як якісні та кількісні зміни в структурі особистості, що виявляються у здатності до виконання функцій лідера, здійснення соціально значущої діяльності [4, С. 162].

Необхідними навичками лідера, на думку дослідниці, є: емоційний інтелект, емпатія; медіаграмотність, інформаційна гігієна; вміння управляти увагою; екологічне мислення; критичне мислення й уміння знаходити нестандартні рішення; кооперативність; уміння розв'язувати нестандартні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

задачі в кооперації; здатність учитися, обирати власні стратегії навчання [5, С. 221]. Вважаємо за необхідне до вищенаведеного переліку лідерських навичок учнів додати такі, як-от: уміння чітко висловлювати свої думки, підтримувати діалог; стратегічне мислення; здатність надихати та спонукати інших до дії.

Вітчизняні дослідники роблять численні спроби виокремлення якостей ефективного лідера.

Так, Н. Семченко пропонує такі групи лідерських якостей: 1) інтелектуально-креативні (швидкість, гнучкість, аналітичність, критичність, продуктивність, точність, послідовність, ерудованість, компетентність тощо); 2) морально-вольові (людинолюбство, соціальна відповідальність, порядність, чесність, оптимізм, альтруїзм, принциповість, сумлінність, самокритичність, дисциплінованість, честолюбність, упевненість у собі та своїх силах, мужність, рішучість, наполегливість тощо); 3) організаторсько-ділові (цілеспрямованість, переконливість, організованість, діловитість, активність, енергійність, заповзятливість, дієвість, об'єктивність, справедливість, доброзичливість тощо); 4) емоційно-комунікативні (товариськість, комунікабельність, спостережливість, емпатичність, експресивність, ініціативність, репрезентативність тощо) [11].

Науковець Д. Алфімов окреслює лідерські якості старшокласників серед яких:

– відповідальність, вимогливість до себе, до людей, у виконанні справи:
– чесність перед собою і людьми;
– самостійність у виконанні дорученої справи;
– здатність до співчуття і співпереживання (емпатія);
– здатність активно впливати на інших;
– вміння спілкуватися та уважно слухати співрозмовника, комунікабельність; – організованість у будь-якій сфері життєдіяльності;
– вміння бути прикладом для інших у поведінці й діяльності;
– упевненість у собі;
– досвідченість у виконанні доручених справ;
– вміння управляти собою, своїми емоціями;
– готовність приймати відповідальні рішення [1, С. 430].

Дослідниця Н. Сушик серед якісних характеристики, які забезпечують ефективне лідерство, виокремлює наступні: цілеспрямованість, відповідальність, моральність, толерантність, чесність, справедливість, креативність, комунікативність, працездатність, організованість, рішучість, самостійність, наполегливість, активність, ініціативність, впевненість в собі, врівноваженість, прагнення до самовдосконалення та самореалізації [14, С. 11– 115].

О. Павлюк зазначає, що лідерство має гуманістичне підґрунтя та виокремлює наступні групи лідерських якостей:

– мотиваційно-вольові – якості, необхідні лідеру для спрямування себе та мотивації інших на постановку і досягнення цілей (енергійність, красно-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

мовність, мотивація успіху, наполегливість, натхнення, оптимізм, самоконтроль, уміння управляти часом, упевненість у собі);

– когнітивно-креативні – якості, необхідні лідеру для продукування ефективних та оригінальних підходів до розв'язання завдань і ухвалення раціональних рішень (допитливість, інтелектуальна лабільність, інформаційна грамотність, когнітивна гнучкість, креативність, критичність мислення, розсудливість);

– інтеграційно-діяльнісні – якості, необхідні лідеру для налагодження ефективної співпраці в межах суспільної групи (готовність до співпраці, доброта, ініціативність, комунікабельність, розвиток інших, уміння дискутувати, уміння розв'язувати конфлікти, уміння організовувати);

– емоційно-рефлексивні – якості, необхідні лідеру для саморозвитку та налагодження ефективного спілкування в суспільній групі (вдячність, гумор, емпатія, рефлексивність, стресостійкість, точна самооцінка, уміння прощати);

– етично-ціннісні – якості, які стосуються доброчесності та етичності поведінки лідера (відповідальність, порядність, скромність, справедливість, толерантність, хоробрість, чесність) [8].

М. Гриньова на основі аналізу вітчизняних наукових досліджень узагальнила підходи науковців щодо класифікації лідерських якостей:

– за природою походження: вроджені (пов'язані з притаманним людині домінантним типом темпераменту і передаються генетично) та набуті (формуються і розвиваються у людини під час соціалізації);

– за можливістю розвитку: статичні і динамічні;

– за значущістю: загальні (посилюють вірогідність того, що людина може бути лідером, однак не гарантують цього) та специфічні (пов'язані з впливом та взаємодією і необхідні для виконання безпосередніх функцій лідера);

– за спрямованістю прояву: спрямовані на себе та спрямовані на інших;

– за характером прояву: постійні (є типовими для повсякденної практики лідера), ситуативні (проявляються в конкретних ситуаціях лідерства, але не є типовими для повсякденної практики лідера);

– за сутністю: фізіологічні (характеризують особливості зовнішнього вигляду, здоров'я, рухової активності лідера), інтелектуальні (корелюють з когнітивним інтелектом лідера), психологічні (корелюють з емоційним інтелектом лідера) та соціальні (корелюють з соціальним інтелектом лідера) [3, С. 62–63].

Відтак зазначимо, що у вітчизняному науковому дискурсі існують численні спроби виокремлення великого переліку лідерських якостей найбільш пріоритетних для ефективного лідерства. Це пов'язано з «існуванням різних тлумачень понять «лідер», «лідерство», структури властивостей особистості [3, С. 54].

Поділяємо позицію М. Гриньової, яка стверджує, що значущість лідерських якостей залежить від контексту ситуації, адже успішність лідерства визначається здатністю проявляти потрібні якості у відповідних ситуаціях [3, С. 54].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Результати аналізу висновків вітчизняних вчених (Д. Алфімова, Б. Головенко, М. Гриньової, В. Карманенко, О. Косенчук, О. Павлюк, М. Риженко, А. Семенова, Н. Семченко, Р. Сойчук, Р. Сторожева, Н. Сушик, В. Якоднікової та інших) щодо виокремлення якостей ефективного лідера, а також опитування підлітків і педагогів, дало змогу виокремити ключові лідерські якості підлітків: комунікабельність, відповідальність, емпатія, критичність мислення, чесність, рішучість, ініціативність.

Висновки. Окреслено шляхи формування лідерських якостей у підлітків закладів загальної середньої освіти, а саме: забезпечення цілеспрямованого розвитку лідерських якостей підлітків у роботі учнівського самоврядування; проведення мотиваційних тренінгів; стимулювання та підтримка підлітків у їхньому прагненні стати ефективними лідерами; використання інтерактивних форм роботи (КТС, брифінги, благодійні акції, саміт лідерів, дебати, флеш-моби, волонтерські проєкти тщо).

Проведене дослідження не вичерпує багатогранності проблеми формування лідерських якостей у підлітків. Перспективу подальших досліджень убачаємо в теоретичному обґрунтуванні та експериментальній перевірці педагогічних умов формування лідерських якостей у підлітків.

Література:

1. Алфімов Д. Теорія і методика виховання лідерських якостей особистості у сучасній загальноосвітній школі : дис. ... докт. пед. наук. Луганськ, 2012. 496 с.

2. Головенко Б. Педагогічні умови формування лідерських якостей фахівців з адміністративного менеджменту у вищих навчальних закладах: дис. … канд. пед. наук. Вінниця, 2017. 294 с.

3. Гриньова М. Виховання лідерських якостей учнів основної школи в процесі е-партисипативного проєктування: дис. … канд. пед. наук. Одеса, 2024. 290 с.

4. Єрмак Т. Форми і методи формування лідерських навичок учнів закладів загальної середньої освіти. *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Вип. 4, 2022. С. 160–164.

5. Єрмак Т. М. Формування лідерських навичок учнів як соціальна й педагогічна проблема. *Інноваційна педагогіка,* Вип. 21. Т. 1 , 2020. С. 221–225 с.

6. Карманенко В. Педагогічні умови формування лідерських якостей у студентів економічних університетів: дис … канд. пед. наук. Полтава, 2019. 274 с.

7. Косенчук О. Соціально-педагогічні умови формування лідерських якостей старшокласників у діяльності учнівського самоврядування: автореф. дис. … канд. пед. наук. Київ, 2013. 23 с.

8. Павлюк О. Психологічні умови розвитку лідерських якостей учнів ПТНЗ : дис. ... докт. філос. Київ, 2023. 469 с.

9. Риженко М. Виховання лідерських якостей підлітків у тимчасових дитячих об’єднаннях. *Актуальні проблеми державного управління, педагогіки та психології,* 2013. № 1. С. 354–357.

10. Семенов А. Виховання лідерських якостей у молодших школярів засобами рухливих ігор. Умань: ВПЦ «Візаві», 2014. 217 с.

11. Семченко Н. Педагогічні умови формування лідерських якостей майбутніх учителів у позааудиторній діяльності: дис. … канд. пед наук. Харків, 2004. 215 с.

12. Сойчук Р. Інформаціно-комунікаційні технології у виховному процесі та сучасне підростаюче покоління: погляд на проблему. *Інноватика у вихованні*, 2016. Вип. 4. С. 220–230.

13. Сторожев Р. Стан дослідження проблеми лідерства у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Держави і регіони. Державне управління*. 2017. № 3. С. 21– 25.

14. Сушик Н. Теоретичні основи формування лідерських якостей учнівської молоді. *Науковий вісник Східноєвропейського національного університету імені Лесі Українки*. – Луцьк, 2013. № 7. С. 110-115.

15. Ягоднікова В. Формування лідерських якостей старшокласників в особистісно зорієнтованому виховному процесі загальноосвітньої школи: автореф. дис. … канд. пед. наук. Луганськ, 2006. 17 с.

16. 8 digital life skills all children need – and a plan for teaching them. World Economic Forum : веб-сайт. URL: http://surl.li/rimah (дата звернення: 23.02.2025).

References:

1. Alfimov D. (2012). Teoriia i metodyka vykhovannia liderskykh yakostei osobystosti u suchasnii zahalnoosvitnii shkoli [The theory and methodology of educating leadership qualities of personality in modern secondary schools] : dys. ... dokt. ped. nauk. Luhansk, 496 s. [in Ukrainian].

2. Holovenko B. (2017). Pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakostei fakhivtsiv z administratyvnoho menedzhmentu u vyshchykh navchalnykh zakladakh [Pedagogical conditions for forming leadership qualities in administrative management specialists in higher education institutions] : dys. … kand. ped. nauk. Vinnytsia, 294 s. [in Ukrainian].

3. Hrynova M. (2024). Vykhovannia liderskykh yakostei uchniv osnovnoi shkoly v protsesi e-partysypatyvnoho proiektuvannia [Educating leadership qualities among school students through e-participation projects]: dys. … kand. ped. nauk. Odesa, 290 s. [in Ukrainian].

4. Yermak T. (2022). Formy i metody formuvannia liderskykh navychok uchniv zakladiv zahalnoi serednoi osvity. [Forms and methods of forming leadership skills of students in institutions of secondary education] *Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu*, 4. S. 160–164. [in Ukrainian].

5. Yermak T. M. (2020). Formuvannia liderskykh navychok uchniv yak sotsialna y pedahohichna problema. [Forming students' leadership skills as a social and pedagogical problem] *Innovatsiina pedahohika.* 21(1). S. 221–225. [in Ukrainian].

6. Karmanenko V. (2019). Pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakostei u studentiv ekonomichnykh universytetiv [Pedagogical conditions for forming leadership qualities of students in economic universities] : dys … kand. ped. nauk. Poltava, 274 s. [in Ukrainian].

7. Kosenchuk O. (2013). Sotsialno-pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakostei starshoklasnykiv u diialnosti uchnivskoho samovriaduvannia [Socio-pedagogical conditions for the development of leadership qualities among high school students through student self-governance]: avtoref. dys. … kand. ped. nauk. Kyiv, 23 s. [in Ukrainian].

8. .Pavliuk O. (2023). Psykholohichni umovy rozvytku liderskykh yakostei uchniv PTNZ [Psychological conditions for developing leadership qualities among students of institutions of vocational and technical education] : dys. ... dokt. filos. Kyiv, 469 s. [in Ukrainian].

9. Ryzhenko M. (2013). Vykhovannia liderskykh yakostei pidlitkiv u tymchasovykh dytiachykh obiednanniakh. [Educating leadership qualities in adolescents in temporary children's associations]. *Aktualni problemy derzhavnoho upravlinnia, pedahohiky ta psykholohii*, 1. S. 354–357. [in Ukrainian].

10. Semenov A. (2014). Vykhovannia liderskykh yakostei u molodshykh shkoliariv zasobamy rukhlyvykh ihor. [Educating leadership qualities among primary school students through active games]. Uman: VPTs «Vizavi», 217 s. [in Ukrainian].

11. Semchenko N. (2004). Pedahohichni umovy formuvannia liderskykh yakostei maibutnikh uchyteliv u pozaaudytornii diialnosti [Pedagogical conditions for developing leadership qualities of future teachers through extracurricular activities]: dys. … kand. ped nauk. Kharkiv, 215 s. [in Ukrainian].

12. Soichuk R. (2016). Informatsino-komunikatsiini tekhnolohii u vykhovnomu protsesi ta suchasne pidrostaiuche pokolinnia: pohliad na problemu. [Information and communication technologies in the educational process and the modern younger generation: a view on the problem]. *Innovatyka u vykhovanni*,. 4. S. 220–230. [in Ukrainian].

13. Storozhev R. (2017). Stan doslidzhennia problemy liderstva u vitchyznianii ta zarubizhnii literaturi. [The state of research on leadership in national and international studies]. *Derzhavy i rehiony*. *Derzhavne upravlinnia*. 3. S. 21– 25. [in Ukrainian].

14. Sushyk N. (2013). Teoretychni osnovy formuvannia liderskykh yakostei uchnivskoi molodi. [Theoretical foundations of forming leadership qualities among youth]. *Naukovyi visnyk Skhidnoievropeiskoho natsionalnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky*. Lutsk, 7. S. 110–115. [in Ukrainian].

15. Yahodnikova V. (2006). Formuvannia liderskykh yakostei starshoklasnykiv v osobystisno zoriientovanomu vykhovnomu protsesi zahalnoosvitnoi shkoly [Forming leadership qualities among high school students within a person-cantered educational process in general secondary schools] : avtoref. dys. … kand. ped. nauk. Luhansk, 17 s. [in Ukrainian].

16. 8 digital life skills all children need – and a plan for teaching them. World Economic Forum : веб-сайт. URL: http://surl.li/rimah (data zvernennia: 23.02.2025). [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.1:656.61

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-565-576

Кічук Надія Василівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри дошкільної та початкової освіти, Ізмаїльський державний гуманітарний університет, кафедри дошкільної та початкової освіти, м. Ізмаїл, тел: (97) 353-62-56, https://orcid.org/0000-0002-5963-7802

КОНСТРУКТИВНИЙ РОЗВИТОК ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ УПРАВЛІННЯ СУДНОВИМИ ТЕХНІЧНИМИ СИСТЕМАМИ І КОМПЛЕКСАМИ: ДЕКІ МЕТОДОЛОГІЧНІ ОРІЄНТИРИ

Анотація. У статті порушено питання про важливість повноцінного обґрунтування методологічних орієнтирів щодо поглиблення наукових уявлень про процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами. Сфокусовано увагу на векторах, котрі підвищують актуальність удосконалення підготовки висококваліфікованих морських фахівців в умовах сучасних викликів, адже нині відбувається стрімкий розвиток технологій, посилення вимог до безпеки мореплавства та зростаюча конкуренція на ринку праці. Обґрунтовано необхідність виходити із застосування комплексу методологічних підходів до формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами. Саморефлексія досвіду та творчі здобутки практиків довела правомірність уважати складниками такого комплексу компетентнісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний та системний підходи.

В результаті проведеного педагогічного дискурсу, уточнено сутність кожного з окреслених наукових підходів та їх значення саме в аспекті підготовки конкурентоздатних морських фахівців. Зокрема*, компетентнісний підхід* передбачає формування у майбутніх фахівців не стільки знань та вмінь, скільки спрямованих на розвиток ключових компетентностей (навчальної, комунікативної, соціальної, інформаційної), принципово важливих для успішної професійної діяльності; *особистісно-орієнтований підхід* передбачає врахування індивідуальних потреб та інтересів кожного курсанта, створення відповідних педагогічних умов для його саморозвитку та самореалізації; *діяльнісний підхід* вимагає активне залучення майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами до навчально-пізнавальної діяльності, формування відповідних «м'яких» навичок, необхідних для конструктивного вирішення професійних завдань, зокрема в екстремальних умовах праці фахівців морської галузі; *системний*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

підхід передбачає розгляд процесу формування професійної компетентності як цілісної педагогічної системи, що включає відповідну сукупність компонентів, які вмотивовують вибір змісту навчання, методів та форм організації навчальної діяльності.

Констатовано, що взявши до уваги своєрідність досліджуваного конструкту, принципово важливою є інтеграція зазначених методологічних підходів задля забезпечення позитивної динаміки процесу професійної готовності як результату підготовки майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами.

Зроблено узагальнення про те, що застосування саме комплексу методологічних підходів у професійній підготовці майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами сприятиме формуванню у них стійких позитивних результатів щодо рівневої характеристики сформованості професійної компетентності, адже це відповідає сучасним вимогам міжнародних стандартів та потреб морської галузі.

Ключові слова: методологія, методологічні наукові підходи, морська індустрія, фахівці морського профілю, здобувачі вищої освіти, професійна компетентність майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами.

Kichuk Nadya Vasylivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Preschool and Primary Education, Izmail State University of Humanities, Department of Preschool and Primary Education, Izmail, tel: (97) 353-62-56, https://orcid.org/0000-0002-5963-7802

CONSTRUCTIVE DEVELOPMENT OF PROFESSIONAL COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN SHIPBOARD TECHNICAL SYSTEMS AND COMPLEXES MANAGEMENT: SOME METHODOLOGICAL GUIDELINES

Abstract. The article raises the issue of the importance of a full justification of methodological guidelines for deepening scientific understanding of the process of forming the professional competence of future specialists in the management of shipboard technical systems and complexes. The attention is focused on the vectors that increase the relevance of improving the training of highly qualified maritime specialists in the context of modern challenges, as there is a rapid development of technologies, toughening requirements for maritime safety and growing competition in the labour market. The necessity to proceed from the use of a set of methodological approaches to the formation of professional competence of future specialists in the management of shipboard technical systems and complexes is substantiated. Self-reflection of experience and creative achievements of practitioners has proved the validity of considering competence, personality-oriented, activity and systemic approaches as components of such a complex.

As a result of the pedagogical discourse, the essence of each of the outlined scientific approaches and their significance in terms of training competitive maritime specialists has been clarified. In particular, the competence-based approach involves the formation of future specialists not so much knowledge and skills as those aimed at developing key competencies (educational, communicative, social, informational), which are fundamentally important for successful professional activity; the personality-oriented approach involves taking into account the individual needs and interests of each cadet, creating appropriate pedagogical conditions for his or her self-development and self-realisation; the activity-based approach requires the active involvement of future specialists in shipboard management.

It is stated that, taking into account the originality of the studied construct, it is fundamentally important to integrate these methodological approaches to ensure the positive dynamics of the process of professional readiness as a result of training future specialists in the management of shipboard technical systems and complexes.

It is generalised that the use of a set of methodological approaches in the training of future specialists in the management of shipboard technical systems and complexes will contribute to the formation of sustainable positive results in terms of the level characteristics of professional competence, as this meets the modern requirements of international standards and the needs of the maritime industry.

Keywords: methodology, methodological scientific approaches, maritime industry, maritime specialists, higher education students, professional competence of future specialists in the management of shipboard technical systems and complexes.

Постановка проблеми. У контексті динамічного розвитку морської галузі, стрімкого технологічного прогресу та посилення вимог до безпеки судноплавства, якісна підготовка висококваліфікованих кадрів постає стратегічно важливим завданням. При цьому європейська інтеграція відкриває для української освіти нові можливості: вона сприяє підвищенню якості освіти, розширенню міжнародних зав’язків, залученню кращих практик та технологій [7]. Водночас, євроінтеграція ставить перед українською освітою нові виклики, які потребують ефективного реагування та адаптації. Ефективне вирішення новопосталих завдань потребує обґрунтованого вибору методологічних наукових підходів до професійної підготовки майбутніх фахівців.

У зазначеному контексті вибір надійних методологічних орієнтирів, пов’язаних із поглибленням наукових уявлень про підготовку компетентних фахівців, здатних відповідати вимогам часу, набуває особливої актуальності. Адже саме від рівня сформованості професійної компетентності фахівців морського профілю залежить не тільки ефективність функціонування суднових технічних систем і комплексів, але й безпека мореплавства, охорона довкілля та конкурентоспроможність національного морського флоту на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

міжнародній арені. Визначеність у сукупності методологічних підходів є складним та багатогранним завданням, що потребує комплексного аналізу сучасних тенденцій розвитку морської індустрії, технологічних досягнень, вимог міжнародних стандартів та кращого світового досвіду у сфері морської освіти. Важливо враховувати й специфіку професійної діяльності фахівців морського профілю, яка, як відомо, характеризується високим рівнем відповідальності, необхідністю оперативного прийняття рішень в умовах невизначеності та стресу, здатністю працювати в команді та адаптуватися до швидко змінюваних умов.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Пошук шляхів підвищення якості професійної підготовки майбутніх фахівців морської галузі утворює нині фокус досліджень учених, особливо в ракурсі забезпечення галузі висококваліфікованими фахівцями. У роботах Л. Геганова, О. Гуренкової, В. Захарченко, Г. Іванова, Т. Мазур, М. Міюсова, Л. Пуховської, В. Радкевича, В. Чернявського, В. Чимшир вивчаються проблемні питання, пов'язані із відповідністю фахівців морського профілю міжнародним вимогам, що є ключовим для судновласників, з огляду на діяльність Міжнародної морської організації (ІМО). Науковий доробок деяких дослідників (А. Гайдаржи, М. Мусоріної, С. Сагіна, І. Сокол та ін.) віддзеркалює педагогічний інструментарій ефективного формування професійної компетентності майбутніх судноводіїв саме у процесі вивчення фахових дисциплін. Дослідження М. Шерман та В. Чернікова присвячені розвитку іншомовної професійної компетентності майбутніх судноводіїв засобами інформаційно-комунікаційних технологій. Локальним проблемним питанням присвячені наукові розвідки низки дослідників: О. Попова вивчала сутність професійної компетентності майбутніх судноводіїв; І. Смирнова, А. Кононенко досліджували своєрідність процесу формування технічної компетентності майбутніх фахівців судноводіння засобами опанування технічних навчальних дисциплін; О. Роменський фокусував дослідницьку увагу на особливостях формування комунікативної компетентності майбутніх моряків у закладах вищої освіти.

Водночас аспект, пов'язаний із умотивованим вибором методологічних підходів до розв'язання проблеми формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами залишається малодослідженим.

Мета статті. На основі аналізу науково-педагогічної літератури та саморефлексії викладацького досвіду, уточнити сукупність тих методологічних підходів, котра забезпечує поглиблення наукових уявлень про процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами.

Методологія. У процесі дослідження використано фонд наукового доробку вчених, які досліджують проблематику методології науково-педаго-

гічних розвідок (А. Олексюк, С. Гончаренко, Ж. Таланова та ін.). Основою визначеності у цьому відношенні слугували філософські праці вчених, які безпосередньо вивчають відповідний аспект, дотично теорії і практики вітчизняної вищої школи (В. Андрущенко, І. Зязюн, В. Кремень та ін.).

З огляду на своєрідність мети нашої наукової розвідки, підвищену увагу надано з'ясуванню базових положень, зокрема, системного, компетентнісного, особистісно-орієнтовного та діяльнісного наукових підходів. Аналіз, зокрема, монографічних та дисертаційних праць, що висвітлюють обрану проблематику, обумовили доречність вважати, що застосування цих підходів сприятиме не лише поглибленому осмисленню теоретичних засад дослідження, а й конкретизації своєрідності наукових концепцій і поглядів.

Виклад основного матеріалу. Формування професійної компетентності майбутніх фахівців з управління судновими технічними системами і комплексами є складним, багатогранним процесом, що потребує чітких методологічних орієнтирів.

У сучасній науковій літературі *компетентність* розглядається не як статичний набір знань, умінь та навичок, а як динамічний процес, що передбачає постійне вдосконалення особистості та її розвиток. Компетентна людина, як правило не лише володіє певними знаннями, а й здатна ефективно використовувати їх у своїй діяльності, адаптуватися до нових умов та постійно вчитися. Важливо зазначити, що компетентність постає результатом не тільки освітнього процесу, але й тих новоутворень особистості, її практичного досвіду та саморозвитку [8].

Мають рацію ті науковці (І. Завальнюк, О. Завальнюк, В. Нестеренко та ін.), котрі вважають, що компетентність – це не статичне утворення, а динамічний процес, котрий має властивість постійно розвиватися та вдосконалюватися. Йдеться про інтегративне особистісне утворення, що включає в себе як сукупність компетенцій (знань, умінь, навичок), так і особистісні якості, котрі сприяють успішній діяльності; щодо останнього, то це мотивація, відповідальність, самосвідомість та здатність до саморозвитку. Важливо зазначити, що компетентність проявляється в здатності людини ефективно та успішно здійснювати діяльність, досягати поставлених цілей та постійно вдосконалюватися у професійному плані [12].

В своїх попередніх дослідженнях професійна компетентність осмислялася як педагогічне явище, котре уособлює цілий комплекс індивідуальних якостей особистості, а також знань, умінь та навичок, що забезпечують реалізацію професійних функцій. А *професійну компетентність саме майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами* було потрактовано як «інтегровану характеристику, що включає як знання та навички, здобуті під час професійного навчання, так і професійний досвід, який особа здатна активізувати за потреби» [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Зауважимо, що за останні роки актуальності набула проблема підготовки саме майбутніх морських фахівців в умовах пандемії, війни та інших глобальних викликів. Науково-педагогічні працівники (далі – НПП) закладів вищої освіти морського профілю опинилися під тиском необхідності швидкого переходу на електронне та змішане навчання, що стало не лише вимогою часу, але й поштовхом до пошуку та вибору максимально ефективних методологічних наукових підходів з метою більш результативного формування професійної компетентності здобувачів. Безперечно, такі складові, як електронне навчання, змішане навчання, науково-дослідна робота, використання цифрових технологій для навчання курсантів на борту судна, віртуальна реальність (VR), доповнена реальність (AR) та змішана реальність (MR) стали незамінними і в контексті формування професійної компетентності фахівців морського профілю.

Як зазначалось, визначеність у методологічних підходах саме до формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами розглядається нами в якості запоруки успішних результатів педагогічної діяльності. Ми виходили з того, що у контексті дослідження методологічних засад формування професійної компетентності здобувачів освіти, особливу увагу варто приділити значенню загальнонаукових підходів [6]. Зазначені підходи, визначаючи загальну спрямованість наукового пошуку, є методологічним фундаментом для ідентифікації конкретно-наукових методів дослідження, при цьому не передбачаючи обмеження у виборі дослідницького інструментарію. Ключова характеристика загальнонаукових підходів полягає в їх принциповій застосовності до дослідження широкого спектра явищ та сфер буття. Відтак, саме такі підходи, базуючись на загальнонаукових категоріях, є універсальними інструментами наукового пізнання та можуть бути ефективно використані в усіх без винятку галузях науки [8].

Не є винятком і досліджуване нами явище та сам процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами. Отже, з метою підвищення конкурентоздатності фахівців і конкурентоспроможності самого закладу освіти принципово важливою постає визначеність у дієвих методологічних підходах, адже це уможливлює в межах закладу вищої освіти морського профілю розробити й зреалізувати стратегію розвитку професійної компетентності здобувачів вищої освіти.

Аналіз науково-педагогічного фонду засвідчує, що *системний науковий підхід* є одним із ключових загальнонаукових методологічних підходів. У контексті професійної освіти саме він виступає як стратегічно важлива парадигма для накопичення знань і розвитку вмінь, що є критично важливими для формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

На основі огляду наукової літератури та рефлексії викладацького досвіду, стверджуємо, що застосування системного підходу до формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами дозволяє комплексно аналізувати всі складові елементи системи, їх взаємозв'язки, взаємозалежності та взаємообумовленості. Цей підхід у такий спосіб дає змогу вичерпно визначити пріоритети й завдання формування професійної компетентності, причому з урахуванням специфічних вимог галузі та індивідуальних потреб здобувачів вищої освіти. Відтак уможливлюється застосування інструмента формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами, котрий забезпечує досліджуваному процесу цілеспрямованість, ефективність та результативність. До того ж, системний підхід дозволяє цей процес розглядати як підсистему, яка сприяє постійному професійному зростанню курсантів, підвищенню їх кваліфікації та компетентності, що, в свою чергу, позитивно впливає на якість підготовки фахівців та їх конкурентоздатності на міжнародній арені. Ми погоджуємось із існуючою дослідницькою позицією, зокрема О. Прокопенко, де у системному підході вбачається запорука ефективного освітнього процесу, «оскільки базується на якісних характеристиках» [6].

Отже, самоцінність системного підходу до професійної підготовки майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами передбачає наявність взаємопов'язаних елементів (до прикладу, чітко сформульована мета, суб'єкти освітнього процесу, сучасний зміст морської освіти, інноваційні методи, засоби та організаційні форми освітнього процесу, інформаційно-технологічне освітнє середовище та ефективна система моніторингу якості освіти). Зазначена інтеграція складників і створює необхідні передумови для формування високого рівня професійної компетентності майбутніх фахівців морського профілю, що відповідає сучасним вимогам міжнародних стандартів та потреб морської галузі [7].

У нашому дослідженні природний інтерес становив *компетентнісний* загальнонауковий підхід, адже його значущість для вирішення окресленої проблеми є цілковито очевидним. Принагідно зазначимо, що через суттєві переваги, цей підхід знайшов широке відображення у науковій літературі, адже йдеться про один із конструктивних методологічних інструментів.

Так, деякі науковці (В. Мудрик, А. Харківська та О. Школа), досліджуючи проблему вивчення та використання компетентнісного підходу в освіті, наголошують на тому, що він забезпечує орієнтир на практичну результативність освіти, сприяє розвитку конкурентоздатності здобувачів вищої освіти та забезпечує відповідний потенціал для практичного вирішення професійних завдань [8]. Компетентнісний підхід акцентує увагу студентства на здатності використовувати отримані знання на практиці, застосовувати успішний досвід у ситуаціях освітньої та майбутньої професійної діяльності,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

адже передбачає формування не лише теоретичних знань, але й практичних умінь і навичок, необхідних для успішного виконання професійних завдань.

До прикладу, на думку О. Ходань, основна мета компетентнісного підходу саме у вищій освіті полягає в підготовці конкурентоздатних фахівців високого рівня, готових самостійно розв'язувати різноманітні проблеми (пізнавальні, комунікативні, світоглядні, моральні, організаційні тощо), реалізовувати набуті знання, вміння та навички в практичній діяльності, а також здійснювати постійний саморозвиток і самовдосконалення [9].

Цікавою, на наш погляд, є точка зору В. Чернявського, який, здійснюючи дослідження ресурсів компетентнісного підходу як чинника забезпечення вимог до підготовки фахівців морської галузі, зазначає, що для успішної імплементації цього необхідно розробити нові освітньо-кваліфікаційні характеристики та освітньо-професійні програми підготовки морських фахівців. Дослідник орієнтує на те, що зміст освітніх програм, навчальних дисциплін та модулів слід формувати, базуючись на чіткому визначенні мети досягнення бажаного результату навчання; сам перехід на компетентнісну освіту є складним та багатогранним процесом, що потребує ґрунтовного осмислення, проведення досліджень, розробки та ухвалення науково обґрунтованих та адміністративно зважених рішень. Більш того, дослідник припускає, що кваліфікаційні вимоги мають включати не тільки тривалість навчання та визначення рівня освітньо-професійної програми, але й містити характеристики результатів навчання, сформульованих у термінах компетентностей [10].

Отже, методологічні орієнтири компетентнісної освітньої парадигми є незаперечними. Саморефлексія викладацького досвіду вимагає аналізу й потенціалу *особистісно-орієнтованого підходу* для формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами. Справа в тому, що освітній процес має бути спрямований на розвиток особистісних якостей курсантів, таких як відповідальність, ініціативність, самостійність, здатність до співпраці та адаптації до змін; поняття «особистість», як стверджують психологи, є значно ширшим за поняття «професія».

На думку С. Волошинова, особистісно-орієнтований підхід спрямований на формування гармонійних взаємовідносин між усіма учасниками освітнього процесу, сприяючи розвитку індивідуальності кожного та формуванню компетентного фахівця, здатного до саморозвитку, самореалізації індивідуальних здібностей та формування відповідних компетентностей [1]. Цей підхід ще й передбачає створення умов для активного залучення кожного здобувача до освітнього процесу, врахування його індивідуальних потреб та інтересів, а також сприяння розвитку його творчого потенціалу. Вже доведено (І. Бех, Т. Гуменникова, О. Татенко та ін.), що особистісно-орієнтована освіта базується на принципах гуманізму, демократії та партнерства, що передбачає

повагу до особистості кожного учасника освітнього процесу, його прав та свобод. Особистісно-орієнтований підхід у професійній підготовці саме майбутніх курсантів морської галузі акцентує на особистості кожного курсанта, його освітній діяльності, спрямованій на пізнання себе та майбутньої професії. До того ж. в цьому ми щонайперше вбачаємо його самоцінність: ним передбачається переорієнтація уваги з простого оволодіння професією на розвиток особистісного потенціалу майбутнього фахівця, що є особливо важливим для успішної кар'єри у надзвичайно складній та високо відповідальній сфері діяльності, якою постає морська галузь. Принагідно вкажемо, що вивчення й узагальнення передового педагогічного досвіду саме морських закладів вищої освіти доводять той факт, що у контексті особистісно-орієнтованого підходу роль педагога зазнає суттєвих змін. Він перестає бути просто транслятором знань, а стає наставником, тьютором та фасилітатором для майбутнього фахівця, адже не лише допомагає здобувачеві засвоїти навчальний матеріал, але й сприяє його особистісному розвитку, формуванню якостей, необхідних для успішного професійного зростання та кар'єри.

У зв'язку із намаганням розширити наукові уявлення про досліджуване педагогічне явище, цілковито природним було звернення до *діяльнісного наукового підходу*, адже процес формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами має безсумні переваги як відомо, з огляду на специфіку їх професійної діяльності. Цей підхід ґрунтується на тому, що курсанти морських спеціальностей мають не лише засвоїти теоретичні знання, а й набути практичних навичок вирішення професійних завдань, зокрема й у складних, екстремальних умовах. А саме, важливим аспектом діяльнісного підходу є оволодіння універсальними прийомами, способами та алгоритмами, що є проєкцією узагальненої структури практичної діяльності морських спеціалістів на конкретне професійне завдання [2]. В освітньому процесі майбутні фахівці управління судновими технічними системами і комплексами мають змогу аналізувати конкретні ситуації, з якими вони можуть зіткнутися у майбутній професійній діяльності, визначати ключові проблеми, що потребують вирішення; обирати оптимальні шляхи розв'язання завдань, враховуючи наявні ресурси та обмеження. До того ж, діяльнісний підхід передбачає активну участь курсантів у освітньому процесі, використання інтерактивних методів навчання, таких як ділові ігри, моделювання, кейс-методи, віртуальну (VR) та доповнену реальність (AR), тощо.

До прикладу, на думку А. Гайдаржи, – «сутність діяльнісного підходу полягає у розвитку кожним здобувачем освіти власної моделі поведінки … відповідно до діяльнісного підходу, здобувач освіти повинен бути не просто пасивним споживачем знань, а активним учасником освітнього процесу, він сам шукає інформацію, вирішує проблеми, приймає рішення; у процесі цього розвиває свою самостійність, відповідальність, критичне мислення, здатність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

до творчості та навчання … власна модель поведінки здобувача освіти формується в результаті його взаємодії з навколишнім світом» [2].

Узагальнюючи вищевикладене ми можемо резюмувати, що методологічними орієнтирами поглиблення наукових уявлень про формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами слугує комплекс наукових підходів. Йдеться про те, що його утворює *компетентнісний підхід.* Він передбачає формування у майбутніх фахівців не тільки знань та вмінь, але й ключових компетентностей, необхідних і достатніх для успішної професійної діяльності. До методологічно ключових уважаємо й *особистісно-орієнтований* підхід, який ставить у центр освітнього процесу особистість майбутнього фахівця, його індивідуальні потреби та інтереси. До сукупності науково-методологічного підґрунтя відносимо *діяльнісний підхід*, який спрямовує активне залучення курсантів до навчально-пізнавальної діяльності, формування у них вмінь та практичних навичок, необхідних для вирішення професійних завдань. Якщо зважувати на переваги у цьому відношенні системного наукового підходу, то варто розуміти, що саме він розглядає процес формування професійної компетентності як цілісну систему, що включає в себе різні складові підсистеми (на кшталт зміст навчання, методи навчання, форми організації освітньої діяльності).

Висновки. У світлі сучасних викликів, таких як стрімкий розвиток технологій, посилення вимог до безпеки мореплавства та зростаюча конкуренція на ринку праці, очевидною є необхідність пошуку максимально конструктивних методологічних наукових підходів до якісної підготовки майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами та набуттю ними професійних компетентностей. Аналіз, узагальнення та систематизація теоретичних наукових джерел уможливлює уточнення та обґрунтування загальнонаукових методологічних підходів до процесу формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами. Останнє утворює важливу передумову щодо проведення змістовних наукових розвідок у галузі морського та внутрішнього водного транспорту. Окреслені нами підходи (системний, діяльнісний, компетентнісний та особистісно-орієнтований), на наше переконання, найбільш відповідають загальному баченню тих орієнтирів, які призводять до позитивної динаміки процесу професійної підготовки майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами. Саме сукупність окреслених методологічних наукових підходів є основою для розробки ефективного навчально-методичного забезпечення професійної підготовки майбутніх морських фахівців, які відповідають сучасним вимогам ринку праці та міжнародним стандартам. Перспективи подальшого наукового дослідження порушеної проблеми лежать у площині розробки модельного уявлення про процес, що вивчається, де системотвірним постають педагогічні умови його продуктивності.

Література

1. Волошинов, С. А. Методологічні основи формування професійної компетентності майбутніх морських фахівців. *Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського.* Випуск 5(118). 2019.

2. Гайдаржи А. Діяльнісний підхід в процесі викладання дисципліни «Морське право». *Інноваційна педагогіка*. Випуск 66. 2023. 106-110

3. Дягилева О.С. Підготовка науково-педагогічних працівників ВНЗ морського профілю в контексті розвитку науково-дослідницького середовища. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка.*2(3). 2020. 98-101.

4. Кічук Н. Вектори конструктивного формування професійної компетентності майбутніх фахівців управління судновими технічними системами і комплексами. *Вісник науки та освіти*, 12(30). 2024. https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-12(30)-737-749

5. Огородник Н.Є. Методичні засади формування англомовної професійної комунікативної компетентності майбутніх моряків. Ad orbem per linguas. До світу через мови: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Світ як інтертекст», 17–18 червня 2020 р. Київ: Видавничий центр КНЛУ, 2020. С. 457–459

6. Прокопенко О. Методологічні підходи до дослідження педагогічної концепції едукації майбутніх учителів в умовах діджиталізації освіти. *Науковий журнал Хортицької національної академії.* № 2(5). 2021. https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-5

7. Смирнова І.М., Мусоріна М.О., Мазур Т.М. Якість освіти фахівців морської галузі. *Наукові записки Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.* Випуск CXLIX (149). 2020. С. 144-151. DOI : https://doi.org/10.31392/NZ-npu-149. 2020. 17

8. Харківська А.А., Мудрик В.І., Школа О.М. Компетентність як фактор підвищення професійної діяльності майбутніх фахівців фізичної культури і спорту : монографія. Харків: ФОП О. В. Бровін, 2020. 185 с.

9. Ходань О. Компетентнісний підхід до підготовки майбутніх фахівців у ВНЗ. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. (29). 2013. 232-235.

10. Чернявський В. В. Компетентнісний підхід як чинник забезпечення вимог до підготовки фахівців морської галузі. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія педагогічна* . 20 (2014): 230-232.

11. Чимшир В. І., Даниленко О. Б., Шульга Ю. М. Безпека судноплавства на морському та внутрішньому водному транспорті як об’єкт наукових досліджень. *Водний транспорт. Збірник наукових праць Державного університету інфраструктури та технологій.* Київ : ДУІТ, № 2 (38). 2023. С. 231-240.

12. Zavalnyuk O, Nesterenko V., Zavalnyuk I. A key component of continuing professional development in the maritime context. *Seas of Transition: Setting a Course for the Future*, 2021, №19. P.202-209

Referensec

1. Voloshynov S. A.(2019). Metodolohichni osnovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh morskykh fakhivtsiv [Methodological bases of formation of professional competence of future maritime specialists]. *Visnyk KrNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho.* Vypusk 5(118). [in Ukrainian].

2. Haidarzhy A. (2023). Diialnisnyi pidkhid v protsesi vykladannia dystsypliny «Morske pravo» [Activity approach in the process of teaching the discipline "Maritime Law"]. *Innovatsiina pedahohika.* Vypusk 66. 106-110[in Ukrainian].

3. Diahyleva O.S. (2020). Pidhotovka naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv VNZ morskoho profiliu v konteksti rozvytku naukovo-doslidnytskoho seredovyshcha [Training of scientific and pedagogical staff of maritime universities in the context of the development of the research environment]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka*.2(3). 98-101. [in Ukrainian].

4. Kichuk N. (2024). Vektory konstruktyvnoho formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv upravlinnia sudnovymy tekhnichnymy systemamy i kompleksamy [Vectors of constructive formation of professional competence of future specialists in the management of shipboard technical systems and complexes.]. *Visnyk nauky ta osvity*, 12(30). https://doi.org/ 10.52058/2786-6165-2024-12(30)-737-749

5. Ohorodnyk N.Ie. (2020). Metodychni zasady formuvannia anhlomovnoi profesiinoi komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh moriakiv. Ad orbem per linguas [Methodological principles of forming the English-language professional communicative competence of future seafarers. Ad orbem per linguas]. Do svitu cherez movy: materialy Mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Svit yak intertekst», 17–18 chervnia 2020 r. Kyiv: Vydavnychyi tsentr KNLU, S. 457–459[in Ukrainian].

6. Prokopenko O. (2021). Metodolohichni pidkhody do doslidzhennia pedahohichnoi kontseptsii edukatsii maibutnikh uchyteliv v umovakh didzhytalizatsii osvity [Methodological approaches to the study of the pedagogical concept of future teachers' eduction in the context of digitalisation of education]. *Naukovyi zhurnal Khortytskoi natsionalnoi akademii.* № 2(5). https://doi.org/10.51706/2707-3076-2021-5-5[in Ukrainian].

7. Smyrnova I.M., Musorina M.O., Mazur T.M. (2020). Yakist osvity fakhivtsiv morskoi haluzi [Quality of education of maritime industry specialists]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M.P. Drahomanova*. Vypusk SXLIX (149). S. 144-151. DOI: https://doi.org/10.31392/NZ-npu-149.2020.17[in Ukrainian].

8. Kharkivska A.A., Mudryk V.I., Shkola O.M. (2020).Kompetentnist yak faktor pidvyshchennia profesiinoi diialnosti maibutnikh fakhivtsiv fizychnoi kultury i sportu : monohrafiia [Competence as a factor in improving the professional activity of future specialists in physical culture and sports: a monograph]. Kharkiv : FOP O. V. Brovin, 185 s. [in Ukrainian].

9. Khodan O. (2013). Kompetentnisnyi pidkhid do pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv u VNZ [Competence-based approach to the training of future specialists in higher education]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Pedahohika. Sotsialna robota*, (29), 232-235. [in Ukrainian].

10. Cherniavskyi V. V. (2014).Kompetentnisnyi pidkhid yak chynnyk zabezpechennia vymoh do pidhotovky fakhivtsiv morskoi haluzi [Competence-based approach as a factor in ensuring the requirements for training of maritime industry specialists]. *Zbirnyk naukovykh prats Kamianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka. Seriia pedahohichna* . 20. 230-232. [in Ukrainian].

11. Chymshyr V. I., Danylenko O. B., Shulha Yu. M. (2023). Bezpeka sudnoplavstva na morskomu ta vnutrishnomu vodnomu transporti yak obiekt naukovykh doslidzhen [Safety of navigation on sea and inland water transport as an object of scientific research]. *Vodnyi transport. Zbirnyk naukovykh prats Derzhavnoho universytetu infrastruktury ta tekhnolohii*. Kyiv : DUIT, № 2 (38). S. 231-240. [in Ukrainian].

12.Zavalnyuk O, Nesterenko V., Zavalnyuk I. (2021). A key component of continuing professional development in the maritime context. Seas of Transition: Setting a Course for the Future, №19. R.202-209[in English]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.091.3.004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-577-589

Конончук Олександр Олександрович аспірант кафедри інорматики та методики її навчання, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0009-0987-3565

ПРОЄКТНО-ОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ІНФОРМАТИКИ

Анотація. Ключовим аспектом сучасної освіти є орієнтована на компетентність освіта, що передбачає розвиток конкретних навичок та знань, необхідних для успішної професійної діяльності. Проєктна технологія розглядається як один з найбільш перспективних шляхів розвитку компетентнісно-орієнтованої освіти, оскільки вона створює умови для творчого саморозвитку та формування ключових життєвих компетенцій: цифрових, культурних, мовленнєвих, політичних та соціальних.

Проєктно-орієнтоване навчання (ПОН) ґрунтується на активній участі учнів у навчальному процесі, навчанні через досвід, дослідженні та інноваціях. Воно передбачає наявність ввідних питань або завдань, визначення «необхідно знати», розвиток навичок 21-го століття, надання учням права вибору, організацію зворотного зв'язку та публічне представлення продукту.

Впровадження ПОН в освіті, підтримуваного цифровими технологіями, демонструє значні переваги, зокрема, підвищення мовної компетентності студентів, технологічної грамотності та адаптивності до освітніх змін. Водночас, існують виклики, такі як проблеми з підключенням до Інтернету, труднощі з експлуатацією технологій та обмеження управління часом.

Переваги проєктної діяльності для учнів та педагогів включають поглиблення знань, розвиток навичок критичного мислення, командної роботи, індивідуального підходу, застосування теоретичних знань, розвиток творчих здібностей, формування відповідальності, а також розвиток навичок планування та організації.

Підготовка майбутніх учителів інформатики до впровадження проєктної діяльності є комплексним процесом, що враховує філософський, психологічний, теоретичний, науково-методичний аспекти та критерії сформованості професійної компетентності. Концепція підготовки включає відкриту освіту, інтеграцію освітніх програм, цифрову компетентність та роль цифрової трансформації. Важливими складовими підготовки є ґрунтовні знання з інформатики, вміння адаптуватися до нових технологій, педагогічна компетентність, навички критичного мислення, знання соціальних та етичних аспектів використання інформаційних технологій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Комплексний підхід до підготовки вчителів інформатики передбачає теоретичну підготовку (фундаментальні знання та сучасні технології), практичну підготовку (лабораторні заняття та проєктна діяльність), педагогічну підготовку (методика викладання інформатики та психологія навчання), безперервну професійну освіту (курси підвищення кваліфікації та участь у професійних спільнотах), інтеграцію міждисциплінарних знань (інтердисциплінарні проєкти та стимулювання критичного мислення), етичні та соціальні аспекти (етика в інформаційних технологіях та цифрова грамотність).

Ключові слова: проєктно-орієнтоване навчання, компетентнісно-орієнтована освіта, підготовка вчителів інформатики, педагогічні технології, цифрова компетентність

Kononchuk Oleksandr Oleksandrovych postgraduate student of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, https://orcid.org/0009-0009-0987-3565

PROJECT-BASED LEARNING AS A WAY OF FORMING COMPETENCES OF FUTURE COMPUTER SCIENCE TEACHERS

Abstract. A key aspect of modern education is competency-based education, which involves the development of specific skills and knowledge necessary for successful professional activity. Project technology is considered one of the most promising ways to develop competency-based education, as it creates conditions for creative self-development and the formation of key life competencies: digital, cultural, speech, political and social.

Project-based learning (PBL) is based on active student participation in the learning process, experiential learning, inquiry, and innovation. It involves the presence of introductory questions or tasks, the definition of "need to know", the development of 21st century skills, giving students the right to choose, organizing feedback, and publicly presenting the product.

The implementation of PBL in education demonstrates significant benefits, including increased student language proficiency, technological literacy, and adaptability to educational change. However, there are challenges, such as internet connectivity issues, difficulties with technology use, and time management constraints.

The benefits of project activities for students and teachers include deepening knowledge, developing critical thinking skills, teamwork, an individual approach, applying theoretical knowledge, developing creative abilities, forming responsibility, as well as developing planning and organizational skills.

The preparation of future teachers of computer science for the implementation of project activities is a complex process that considers philosophical, psychological, theoretical, scientific and methodological aspects and criteria for the formation of

professional competence. The concept of training includes open education, integration of educational programs, digital competence and the role of digital transformation. Important components of training are thorough knowledge of computer science, the ability to adapt to new technologies, pedagogical competence, critical thinking skills, knowledge of social and ethical aspects of the use of information technologies.

A comprehensive approach to training computer science teachers involves theoretical training (fundamental knowledge and modern technologies), practical training (laboratory classes and project activities), pedagogical training (computer science teaching methods and learning psychology), continuing professional education (training courses and participation in professional communities), integration of interdisciplinary knowledge (interdisciplinary projects and stimulation of critical thinking), ethical and social aspects (ethics in information technology and digital literacy).

Keywords: project-based learning, competence-oriented education, preparation of computer science teachers, pedagogical technologies, digital competence

Постановка проблеми. Аналіз літератури та сучасних практик навчання свідчить про недостатність впровадження технології проєктного навчання, зокрема учителями інформатики. Причиною цьому являється недостатня кількість підготовлених матеріалів, неготовність майбутніх вчителів у психологічному та особистісному плані, а також відсутнє чітке розуміння як впроваджувати в навчальну діяльність проєктні технології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливість та ефективність навчання на основі проєктів висвітлюються такими вченими як Д. Лармер та М. Чі, а також науковцями та дослідниками з України.

Мета статті — дослідження значущості проєктно-орієнтованої освіти та виділення основних переваг і викликів, з якими стикаються викладачі в процесі організації навчання на основі проєктів, а також виділення певних аспектів в підготовці майбутніх учителів до впровадження проєктно-орієнтованого навчання.

Виклад основного матеріалу. Орієнтована на компетентність освіта — це сучасний підхід, який підкреслює розвиток конкретних навичок та знань, необхідних для професійного успіху в сучасному світі, що швидко розвивається. Ця освітня модель інтегрує технології, такі як допоміжні технології та віртуальні сценарії навчання, для покращення результатів навчання. Вона зосереджена на підготовці студентів до реальних викликів шляхом сприяння критичному мисленню, самостійній роботі та ефективному використанню інформаційних та комунікаційних технологій [1]. Орієнтована на компетентність освіта набуває популярності у вищій освіті, із зростаючим інтересом до узгодження навчальних програм з атрибутами випускників, які відповідають вимогам як ринку праці, так і індивідуального професійного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

розвитку. Структуруючи освітні процеси навколо компетенцій, педагоги можуть краще забезпечити студентів навичками, необхідними для досягнення успіху в цифрову епоху та глобалізованій економіці.

Сучасна освіта, орієнтована на формування компетентностей, поєднує теоретичні знання з практичними навичками, що дозволяє людині ефективно діяти в різних сферах життя, приносячи користь як собі, так і суспільству. Важливо, щоб отримані знання можна було застосовувати в реальних ситуаціях, тому в організації навчання потрібно не лише надавати інформацію, а й демонструвати її практичне використання та створювати умови для самостійного вирішення професійних завдань [2].

Одним з ефективних способів реалізації компетентнісного підходу є використання проєктної технології, яка сприяє розвитку творчого потенціалу студентів та формує ключові навички, такі як цифрова грамотність, культурна обізнаність, комунікативні здібності, а також соціальна та політична активність.

В свою чергу одним із основоположників проєктного навчання можна сміло вважати Джона Дьюї, який підкреслював важливість навчання через досвід та активну участь учнів у навчальному процесі. Його роботи і досі надихають сучасних дослідників, які працюють у даному напрямку.

Із сучасників можна відзначити такого діяча як Джон Лармер, який надзвичайно відомий у галузі освіти, зокрема завдяки його роботі з проєктним навчанням. Дослідник тісно пов'язаний з організацію PBLWorks, яка є лідером у наданні ресурсів та розвитку вчителів, що застосовують навчання на основі проєктів. Лармер зробив великий внесок у стандартизацію якісного проєктного навчання, а його робота допомагає вчителям розуміти, що робить проєкт ефективним і цінним для освіти. Основний фокус діяч зосереджує на наданні практичних інструментів та стратегій, які вчителі можуть ефективно використовувати у своїй роботі, а також підкреслює важливість створення проєктів, які є значущими для учнів та тісно переплітаються з реальним світом [3].

Також варто згадати про Мішелін Чі, авторку численних публікацій щодо активного навчанню та STEM-освіти. І хоч вона не завжди явно фокусується на терміні «навчання на основі проєктів», та все ж її роботи безпосередньо стосуються основних його принципів. Її дослідження про активне навчання, взаємодію та когнітивні процеси надають теоретичне підґрунтя для розуміння ефективності методу проєктування [4].

Достатньо уваги даному методу навчання приділяють сучасні українські дослідники, зокрема Світлана Залозна, яка у своїх роботах доносить актуальність та переваги проєктного навчання аналізуючи різні типи проєктів та їх характеристики. Діяльність на основі проєктів відіграє велику роль в розвитку учнів, а саме сприяє розвитку самостійності, відповідальності, комунікації та критичного мислення учнів, а також допомагає застосовувати набуті знання на практиці та досягати поставлених цілей [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У дослідженнях в контексті навчання на основі проєктної діяльності велику роль відіграє Нова українська школа (НУШ), так як вона є одним з ключових елементів її концепції. Науковці займаються впровадженням діяльності на основі проєктів в навчальні програми та розробляють методичні рекомендації для вчителів. Проводяться дослідження ефективності проєктного навчання, а також курси підвищення кваліфікації для вчителів. Педагоги НУШ співпрацюють з науковцями та громадськістю для розвитку та популяризації проєктного навчання. Метою є зробити проєктне навчання невід'ємною частиною освітнього процесу, розвиваючи компетентності учнів, необхідні для успіху в XXI столітті.

Впровадження проектно-орієнтованого навчання в освіту, підтримуваного цифровими технологіями, показало значні переваги у підвищенні мовної компетентності студентів, технологічної грамотності та адаптивності до еволюційного освітнього ландшафту [6]. Інтеграція технологічних інструментів, таких як система управління навчанням, платформи для відеоконференцій та програми для співпраці, сприяла віддаленому навчанню, розвитку творчості та дозволила досліджувати нові знання під час створення цифрових продуктів. Однак такі проблеми, як підключення до Інтернету, труднощі з експлуатацією технологій та обмеження управління часом, були визначені як перешкоди для ефективної реалізації ПОН (проєктно-орієнтоване навчання), опосередкованого технологіями [6]. Метод проекту, як педагогічна технологія, не тільки стимулює інтерес студентів та практичне застосування знань, але й сприяє розвитку компетенцій, необхідних для навігації в швидко мінливому суспільстві.

Проєктно-орієнтоване навчання починається з автентичного, складного запитання, проблеми чи виклику. Студенти починають дослідження на основі запитів, використовуючи креативність і навички критичного мислення для дослідження рішень [7].

Рис. 1.1 Зразок структури, яка включає основні елементи, що входять в ПОН

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові елементи ПОН включають (рис. 1.1):

1) Ввідні питання чи завдання: починає подорож із переконливого запитання, яке викликає цікавість.

2) «Необхідно знати»: допитливість сприяє пошуку знань і фоормуванню навичок, спрямовуючи навчальну траєкторію.

3) Дослідження та інновації: студенти занурюються в дослідження, експерименти та творчий пошук, щоб знайти відповіді.

4) Навички 21-го століття: критичне мислення, вирішення проблем, співпраця та спілкування формуються у процесі.

5) Думка та вибір студента: здобувачі освіти беруть на себе відповідальність, приймаючи рішення та формуючи свою навчальну траєкторію.

6) Зворотний зв'язок: ітераційне вдосконалення відбувається через зворотний зв'язок і аналіз роботи.

7) Публічно представлений продукт: популяризація та представлення проекту.

Організації проєктної діяльності педагогами передбачає вирішення ряду проблем (рис. 1.2)

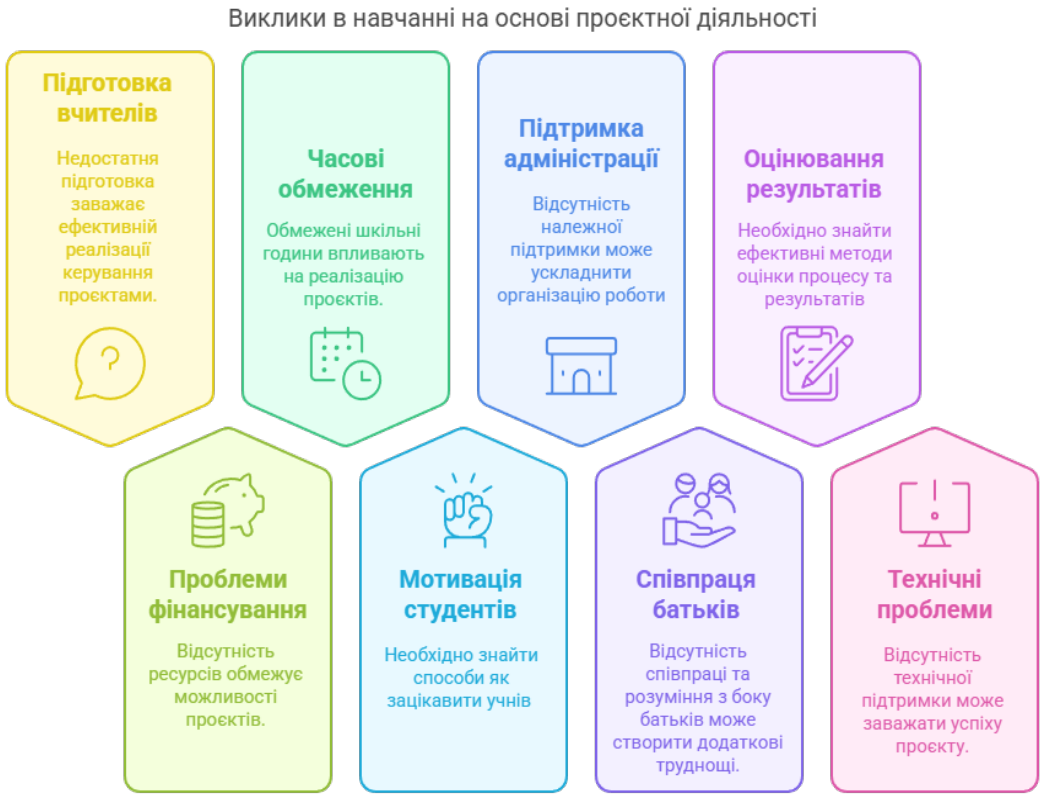

Рис. 1.2 Виклики в навчанні на основі проєктної діяльності

Ці проблеми можна вирішувати через додаткове навчання педагогів, забезпечення ресурсами, підтримку адміністрації та активну співпрацю з батьками та учнями.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Проєктна діяльність в освітньому процесі є ефективним доповненням до інших педагогічних технологій. Вона сприяє становленню особистості учня як суб'єкта діяльності, розвитку соціальних відносин та урізноманітненню виховного процесу в закладах освіти. Проєктні технології спрямовані на активне стимулювання пізнавального інтересу учнів та вирішення практичних завдань, що сприяє застосуванню набутих знань у повсякденному житті [8]. Це важливий крок у формуванні конкурентоспроможної, творчої особистості, здатної до самовираження, самореалізації та самовдосконалення.

Проєктне навчання є вирішальним аспектом підготовки майбутніх фахівців у різних сферах. Воно передбачає залучення студентів до проектної діяльності, для розвитку їхніх навичок, знань та здібностей, до вирішення проблем [9]. Метод проекту виділяється як ефективний спосіб покращити екологічну освіту, сприяти самостійному мисленню та стимулювати інновації серед студентів. Крім того, навчання на основі проектів відіграє значну роль у професійній підготовці здобувачів вищої освіти, з акцентом на самоосвіту. Еволюція моделей підготовки вчителів підкреслює важливість включення проектних модулів для узгодження з змінним освітнім ландшафтом, забезпечуючи практичний підхід для майбутніх учителів. Загалом, проектне навчання має важливе значення для розвитку практичних навичок, творчості, здібностей, вирішення проблем у студентів з різних навчальних дисциплін.

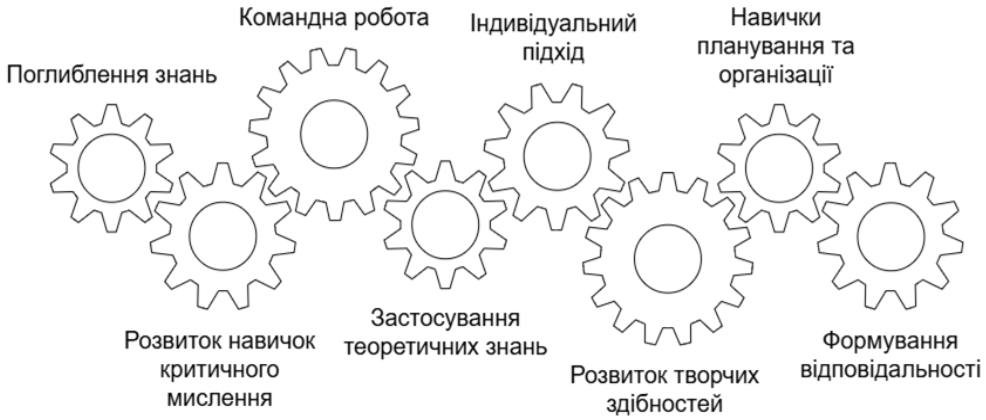

Рис. 1.3 Переваги проєктної діяльності

Впровадження проєктної діяльності в освітній процес має низку значних переваг (рис. 1.3). Вона дозволяє учням глибше вивчати певну тему, оскільки вони активно залучаються до процесу дослідження та самостійного навчання. Також учні навчаються аналізувати інформацію, ставити правильні питання, знаходити рішення та аргументувати свої думки. Варто зазначити, що проєкти часто виконуються в групах, що сприяє розвитку навичок співпраці, комунікації та лідерства, проте це також не мішає працювати у своєму індивідуальному темпі, що в свою чергу, спонукає учнів планувати свою роботу та правильно розподіляти час і ресурси. Проєктна діяльність допомагає

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

учням побачити, як знання, здобуті на уроках, можуть бути застосовані в реальних ситуаціях і, при проявленні креативу та нестандартного підходу, стимулює розвиток творчого мислення. Діяльність на основі проєктів вимагає від учнів відповідального підходу до завдань та виконання робіт у встановлені часові рамки. Не варто також забувати про мотивацію до навчання, адже весь секрет прихований у виконанні цікавих та значущих проєктів, які часто охоплюють знання з різних предметів. Це відмінно впливає на бачення взаємозв'язків між ними, а також стимулює учнів до активнішої участі в навчальному процесі.

Проєктна діяльність є ефективним засобом розвитку компетенцій, необхідних у сучасному світі, та сприяє створенню більш цікавого та різноманітного освітнього середовища.

Вчитель інформатики втілює універсальність, ентузіазм та інновації, володіючи такими особистими рисами, як комунікабельність, відкритість, послідовність та ефективність, а також позитивний драйв у прийнятті рішень, вмілий у швидкому аналізі та здатний повторно коригувати процедури для вирішення поставлених завдань. Основний внесок вчителя інформатики полягає у полегшенні інтеграції та освоєння цифрових технологій у закладах освіти [10].

Рис. 1.4 Концепція підготовки майбутніх вчителів інформатики до впровадження особистісно орієнтованих технологій

Концепцію підготовки майбутніх учителів інформатики можна охарактеризувати наступними аспектами (рис. 1.4) [11]:

- Філософський аспект: дослідження підготовки учителів інформатики враховує готовність до впровадження особистісно орієнтованих технологій та принципів гуманістичної освіти.
- Психологічний аспект: враховується психологічна готовність майбутніх вчителів до впровадження нових педагогічних технологій.
- Теоретичні положення особистісної орієнтації навчально-виховного процесу: як технології навчання сприяють розвитку особистості учня.

- Сучасні науково-методичні положення: включають дослідження технологій навчання та інноваційні педагогічні підходи.

- Критерії сформованості професійної компетентності майбутніх учителів інформатики: враховують знання, інформаційно-технологічні навички, комунікативні здібності та інші аспекти.

Концепція підготовки майбутніх вчителів інформатики до організації проєктної діяльності в закладах освіти враховує ключові аспекти, що сприяють формуванню компетентностей для успішної роботи в сучасному цифровому середовищі. Основними напрямами цієї концепції є [12]:

- Відкрита освіта: спрямована на створення більш демократичної та конкурентоспроможної системи освіти та покращення доступу до неї для різних верств населення.

- Інтеграція освітніх програм: впровадження освітніх програм у повсякденну діяльність протягом усього життя.

- Цифрова компетентність: необхідність володіння майбутніми вчителями інформатики цифровими навичками на високому рівні для ефективної роботи в сучасному світі.

- Роль цифрової трансформації: Враховує вплив цифрової трансформації на всі етапи процесу навчання та вимагає від вчителів володіння цифровими інструментами для організації командної роботи.

Ці аспекти сприяють формуванню компетентностей майбутніх вчителів інформатики для успішної роботи в сучасному освітньому середовищі.

Підготовка вчителів інформатики має свої особливості, зумовлені швидким розвитком цифрових технологій та необхідністю інтеграції цих технологій у освітній процес. По-перше, важливою складовою є наявність ґрунтовних знань з основних розділів інформатики, таких як програмування, комп’ютерні мережі, бази даних та системи штучного інтелекту. Вчителі повинні бути обізнаними з сучасними мовами програмування та інструментами, які використовуються в навчанні.

Одним із ключових аспектів підготовки є вміння вчителів адаптуватися до нових технологій та програмного забезпечення. Технології швидко змінюються, і вчителі мають бути готові постійно оновлювати свої знання. Це включає участь у курсах підвищення кваліфікації, семінарах та конференціях, а також самостійне вивчення нових матеріалів.

Крім технічної підготовки, важливим аспектом є педагогічна компетентність. Вчителі інформатики повинні мати навички ефективного планування та проведення уроків, використання інтерактивних методів навчання, оцінювання знань учнів та надання зворотного зв’язку. Важливо також навчити учнів критично мислити та самостійно вирішувати проблеми.

Соціальні та етичні аспекти використання інформаційних технологій також мають бути враховані в підготовці вчителів. Вони повинні вміти навчити учнів безпечного використання інтернету, розуміння питань конфіденційності та авторських прав, а також відповідального ставлення до цифрового контенту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Загалом, підготовка вчителів інформатики вимагає комплексного підходу, який включає як технічні, так і педагогічні аспекти. Це забезпечує здатність вчителів ефективно викладати предмет, інтегрувати інноваційні технології у навчальний процес та сприяти розвитку ключових компетенцій у учнів.

Комплексний підхід у підготовці вчителів інформатики охоплює декілька важливих компонентів, кожен з яких спрямований на розвиток специфічних знань, навичок та компетенцій (таблиця 1).

Таблиця 1

Аспекти підготовки вчителя інформатики

Аспекти підготовки	Складові	Опис
Теоретична підготовка	Фундаментальні знання	Оволодіння базовими концепціями інформатики, включаючи теорію алгоритмів, структури даних, принципи комп'ютерних систем та мереж.
	Сучасні технології	Вивчення сучасних мов програмування, баз даних, веб-технологій, хмарних обчислень та штучного інтелекту.
Практична підготовка	Лабораторні заняття та практикуми	Регулярні практичні заняття з програмування, мереж та роботи з різними операційними системами.
	Проєктна діяльність	Виконання реальних проєктів, які інтегрують різноманітні аспекти інформатики, що дозволяє студентам застосовувати теоретичні знання на практиці.
Педагогічна підготовка	Методика викладання інформатики	Вивчення методів і технологій навчання інформатики, розробка навчальних планів та програм, створення дидактичних матеріалів.
	Психологія навчання	Розуміння психологічних аспектів навчання, розвиток навичок ефективного спілкування з учнями, мотивація та оцінювання їхнього прогресу.
Безперервна професійна освіта	Курси підвищення кваліфікації	Регулярна участь у курсах, семінарах та тренінгах, що дозволяють вчителям оновлювати свої знання та вміння у відповідності до нових технологій та методик
	Участь у професійних спільнотах	Активна участь у спільнотах педагогів та фахівців з інформатики, обмін досвідом, співпраця у спільних проєктах.
Інтеграція міждисциплінарних знань	Інтердисциплінарні проєкти	Спільна робота з колегами з інших дисциплін (наприклад, математики, фізики), щоб інтегрувати знання з різних галузей і показати учням практичне застосування інформатики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Аспекти підготовки	Складові	Опис
	Стимулювання критичного мислення	Використання задач та проєктів, що вимагають від учнів застосування знань з різних предметів, розвиток навичок критичного та аналітичного мислення.
Етичні та соціальні аспекти	Етика в інформаційних технологіях	Вивчення питань, пов'язаних з етикою у використанні інформаційних технологій, конфіденційністю, безпекою даних та авторським правом.
	Цифрова грамотність	Навчання безпечного та відповідального використання інтернету та цифрових пристроїв, розвиток цифрової грамотності.

Ці комплексні підходи забезпечують вчителям інформатики всебічну підготовку, яка дозволяє їм ефективно викладати предмет, інтегрувати інноваційні технології в освітній процес та сприяти розвитку ключових компетенцій в учнів.

Висновки. Компетентнісно-орієнтована освіта є сучасним підходом, що робить акцент на розвиток необхідних навичок для професійного успіху, в свою чергу репрезентуючи один з найбільш перспективних шляхів розвитку — проєктно-орієнтоване навчання. Впровадження навчання на основі проєктів має безліч переваг, проте існують виклики, що потребують вирішення. Підготовка майбутніх учителів інформатики повинна бути комплексною включаючи різні аспекти та компоненти та має сприяти розвитку як педагога так і учня, формуючи важливі навички та компетенції.

Література

1. Brauer S. Towards competence-oriented higher education: a systematic literature review of the different perspectives on successful exit profiles. *Education + Training*. 2021. Vol. 63, No. 9. P. 1376-1390. DOI: https://doi.org/10.1108/ET-07-2020-0216.

2. Гільберг Т. Г, Тарнавська С. С., Павич Н. М. Нова українська школа: методика навчання інтегрованого курсу «Я досліджую світ» у, 1-2 класах закладів загальної середньої освіти на засадах компетентнісного підходу: навч.-метод. посіб. Київ : Генеза, 2019. 256 с.

3. Larmer J., Mergendoller J. R., Boss S. Setting the Standard for Project Based Learning. Alexandria, VA : ASCD, 2015. 241 p. URL: https://files.ascd.org/staticfiles/ascd/pdf/siteASCD/publications/books/Setting-the-Standard-for-PBL-sample-chapters.pdf (Last accessed: 03.02.2025).

4. Chi M. T. H. Active-constructive-interactive: A conceptual framework for differentiating learning activities. *Topics in cognitive science*. 2009. Vol. 1, Issue 1. P. 73-105. DOI: https://doi.org/10.1111/j.1756-8765.2008.01005.x.

5. Залозна С. В. Проектні технології у школі. *На Урок.* URL: https://naurok.com.ua/metodika-vikoristannya-proektnih-tehnologiy-proekti-v-shkoli-288319.html (дата звернення: 16.02.2025)

6. Ginusti G. N. The implementation of digital technology in online project-based learning during pandemic: EFL Students' Perspectives. *J-SHMIC: Journal of English for Academic*. 2023. Vol. 10, No. 1. P. 13-25. DOI: https://doi.org/ 10.25299/jshmic.2023.vol10(1).10220.

7. Project-Based Learning Examples. *Green Ninja*. URL: https://web.greenninja.org/blog/project-based-learning-teacher-guide (Last accessed: 16.02.2025)

8. Жила Г. В. Проєктна діяльність у початковій школі. *На Урок.* URL: https://naurok.com.ua/proektna-diyalnist-u-pochatkoviy-shkoli-263109.html (дата звернення: 04.02.2025).

9. Савченко Л. О., Саф'ян К. Ю., Коваленко І. В. Використання проєктної діяльності у професійний підготовці майбутніх викладачів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. Вип. 207. С. 53-58. DOI: https://doi.org/10.36550/2415-7988-2022-1-207-53-58.

10. Професія: учитель інформатики. *iKafedra*. URL: http://iteacher.mdpu.org.ua/ (дата звернення 04.04.2024).

11. Усата О. Ю. Технологія підготовки майбутніх учителів інформатики до впровадження особистісно орієнтованих технологій навчання. *Інноваційні педагогічні технології у системі неперервної професійної освіти* : моногр. / Вітвицька С. С. та ін.; за ред. Вітвицької С. С. Житомир : «Полісся», 2015. С. 255-272. URL: http://eprints.zu.edu.ua/21981/1/in_ped_teh_2015.pdf (дата звернення: 04.02.2025).

12. Карабін О. Й. Підготовка майбутніх учителів інформатики до професійної діяльності у системі неперервної освіти. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2023. Вип. 70, т. 1. С. 339-344. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863/70-1-52.

References:

1. Brauer, S. (2021). Towards competence-oriented higher education: a systematic literature review of the different perspectives on successful exit profiles. *Education+ Training*, *63*(9), 1376–1390. doi: 10.1108/ET-07-2020-0216.

2. Hilberh, T. H., Tarnavska, S., Khytra, Z., & Pavych, N. (2019*). Nova ukrainska shkola: metodyka navchannia intehrovanoho kursu «Ya doslidzhuiu svit» u, 1-2 klasakh zakladiv zahalnoi serednoi osvity na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu [New Ukrainian School: Teaching Methodology of the Integrated Course "I Explore the World" in Grades 1-2 of Secondary Education Institutions Based on the Competency Approach]*. Kyiv: Heneza [in Ukrainian].

3. Larmer, J., Mergendoller, J. R., & Boss, S. (2015). *Setting the Standard for Project Based Learning*. Alexandria, VA: ASDC.

4. Chi, M. T. (2009). Active-constructive-interactive: A conceptual framework for differentiating learning activities. *Topics in cognitive science*, *1*(1), 73–105. doi: 10.1111/j.1756-8765.2008.01005.x.

5. Zalozna S. V. (2022, March 25). *Proektni tekhnolohii u shkoli [Project technologies at school]*. Retrieved from: https://naurok.com.ua/metodika-vikoristannya-proektnih-tehnologiy-proekti-v-shkoli-288319.html [in Ukrainian].

6. Ginusti, G. N. (2023). The implementation of digital technology in online Project-based Learning during pandemic: EFL students' perspectives. *J-SHMIC: Journal of English for Academic*, *10*(1), 13–25. doi: 10.25299/jshmic.2023.vol10(1).10220.

7. Green Ninja. (n.d.). *Project-Based Learning Examples*. Retrieved from: https://web.greenninja.org/blog/project-based-learning-teacher-guide.

8. Zhyla H. V. (2021). *Proiektna diialnist u pochatkovii shkoli [Project activity in elementary school]*. Retrieved from: https://naurok.com.ua/proektna-diyalnist-u-pochatkoviy-shkoli-263109.html [in Ukrainian].

9. Savchenko, L. O., Safian, K. Yu., & Kovalenko, I. V. (2022). Vykorystannia proiektnoi diialnosti u profesiinyi pidhotovtsi maibutnikh vykladachiv [The use of projected activities in the professional training of future teachers of the use of project activities in the professional training of future teachers]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky*, *207*, 53–58. doi: 10.36550/2415-7988-2022-1-207-53-58 [in Ukrainian].

10. iKafedra. (n.d.). *Profesiia: uchytel informatyky [Profession: Informatics teacher]*. Retrieved from: http://iteacher.mdpu.org.ua [in Ukrainian].

11. Usata O. Yu. (2015). Tekhnolohiia pidhotovky maibutnikh uchyteliv informatyky do vprovadzhennia osobystisno oriientovanykh tekhnolohii navchannia [Technology of preparation of future computer science teachers for introduction of personally oriented learning technologies]. In *Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii u systemi neperervnoi profesiinoi osvity* [Innovative pedagogical technologies in the system of continuous vocational education] (255–272). Zhytomyr: «Polissia» [in Ukrainian].

12. Karabin O. Y. (2023) Pidhotovka maibutnikh uchyteliv informatyky do profesiinoi diialnosti u systemi neperervnoi osvity [Preparation of future computer science teachers for professional activity in the system of continuous education]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*, *70*(1), 339–344. doi: 10.24919/2308-4863/70-1-52 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 373.5.016:796:793.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-590-604

Коробка Тетяна Олександрівна керівник студії, Студія сучасного танцю «Star Dance», м. Тернопіль, тренер пілатесу, Клуб Пілатесу, м. Бруклін, США; https://orcid.org/0009-0004-9540-3271

РОЗРОБКА МЕТОДИКИ ІНТЕГРОВАНИХ ЗАНЯТЬ ІЗ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ТА ХОРЕОГРАФІЇ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ

Анотація. Метою статті є дослідження особливостей інтегрованих занять із фізичної культури та хореографії у формуванні здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти, а також визначення вимог до методики їх проведення. Завдання статті охоплюють аналіз взаємодії фізичної культури та хореографії, дослідження вимог до інтегрованих занять, а також опис методів навчання, які можуть бути використані під час таких занять.

Для досягнення поставленої мети використано методи систематизації наукових джерел, аналізу та синтезу, а також порівняльний аналіз. У процесі дослідження розкрито поняття здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти та визначено теоретичні засади її формування в системі шкільної освіти. Охарактеризовано поняття інтегрованого заняття та інтегрованої діяльності в освітньому дискурсі.

Особливу увагу приділено взаємозв'язку фізичної культури та хореографії та їхньому впливу на формування компонентів здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти. У ході дослідження детально розглянуто цей взаємозв'язок у процесі розвитку фізичних і психоемоційних характеристик здобувачів освіти. Доведено, що характерними ознаками інтегрованого заняття є тематичний фокус, активна участь здобувачів освіти, цілісність навчання, демонстрація практичного застосування знань, а також командна взаємодія.

Проаналізовано структуру інтегрованого заняття, встановлено, що вона визначається специфікою навчального матеріалу, освітніми цілями, змістом навчання та особливостями взаємодії педагогів і здобувачів освіти. Розглянуто методи навчання, що застосовуються під час інтегрованих занять. Визначено, що на початковому етапі використовуються мотиваційне навчання, розминкові вправи та вправи на розтяжку; під час основної частини – метод демонстрації, пояснювальний метод, мультимедійні технології, метод виконання вправ, спільне навчання, ігровий метод; у заключній частині –

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

вправи низької інтенсивності, горизонтальне оцінювання, метод «Щоденник» та метод «Резюме».

Доведено, що застосування зазначених методів сприяє активному залученню здобувачів освіти до навчального процесу, розвитку їхніх фізичних здібностей та формуванню довгострокових стратегій збереження здоров'я.

Ключові слова: інтегроване заняття, збереження та підтримання здоров'я, методи навчання, фізичні вправи, танцювальні рухи.

Korobka Tetiana Oleksandrivna Studio owner, Modern Dance Studio "Star Dance", Ternopil, Pilates instructor, Club Pilates, Brooklyn, United States; https://orcid.org/0009-0004-9540-3271

DEVELOPMENT OF METHODS OF INTEGRATED CLASSES IN PHYSICAL CULTURE AND CHOREOGRAPHY FOR THE FORMATION OF HEALTH-SAVING COMPETENCE OF STUDENTS

Abstract. The purpose of the article is to study the features of integrated physical culture and choreography classes in the formation of health-saving competence of students, as well as to determine the requirements for the methodology of their implementation. The objectives of the article include analyzing the interaction of physical culture and choreography, studying the requirements for integrated classes, and describing the teaching methods that can be used during such classes.

To achieve this goal, the methods of systematization of scientific sources, analysis and synthesis, as well as comparative analysis, were used. In the course of the study, the concept of health-saving competence of students is revealed, and the theoretical foundations of its formation in the school education system are determined. The concepts of integrated lessons and integrated activities in educational discourse are characterized.

Particular attention is paid to the relationship between physical culture and choreography and their influence on the formation of components of health-saving competence of students. The study examines this relationship in the process of developing students' physical and psycho-emotional characteristics. It is proved that the characteristic features of an integrated lesson are thematic focus, active participation of students, integrity of learning, demonstration of practical application of knowledge, and team interaction.

The structure of the integrated lesson is analyzed, and it is found that it is determined by the specifics of the educational material, educational goals, learning content and features of interaction between teachers and students. The methods of teaching used in integrated classes are considered. It is determined that at the initial

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

stage, motivational training, warm-up exercises and stretching exercises are used; during the main part - the demonstration method, explanatory method, multimedia technologies, exercise method, cooperative learning, and game method; in the final part - low-intensity exercises, horizontal assessment, the Diary method and the Summary method.

It is proved that using these methods contributes to the active involvement of students in the educational process, the development of their physical abilities and the formation of long-term health strategies.

Keywords: integrated training, health preservation and maintenance, teaching methods, physical exercises, dance movements.

Постановка проблеми. Відповідно до Статуту Всесвітньої організації охорони здоров'я поняття «здоров'я» означає «стан повного фізичного, психічного і соціального благополуччя» [1]. Збереження найвищого рівня здоров'я є одним із основних прав людини, а загальний рівень здоров'я населення виступає важливим чинником у забезпеченні миру, безпеки та економічної стабільності [2]. В умовах сучасного суспільства, що характеризується нестабільністю, невизначеністю та швидкими змінами, підтримання здоров'я є необхідною передумовою для забезпечення тривалої фізичної активності, психологічної стійкості та активної участі людини в соціально-економічному житті [3]. Формування здоров'язбережувальної компетентності сприяє покращенню когнітивних функцій, підвищенню рівня працездатності та адаптації особистості до різноманітних життєвих викликів.

Під час кризових ситуацій, зокрема пандемії, значущість здоров'язбережувальної компетентності набуває особливої актуальності. У таких умовах особи з високим рівнем здоров'язбережувальної компетентності демонструють вищу стресостійкість та здатність мінімізувати негативний вплив кризи на власне благополуччя. Наприклад, у період пандемії особи, які володіють знаннями про механізми поширення захворювання, підтримують оптимальний рівень фізичного та психічного здоров'я, а також дотримуються профілактичних заходів, меншою мірою зазнають негативних наслідків [4].

Таким чином, одним із пріоритетних завдань сучасної системи освіти є формування в учнів відповідального ставлення до власного здоров'я, розвиток життєво необхідних умінь та навичок ведення здорового способу життя [5]. У цьому контексті формування здоров'язбережувальної компетентності є важливим чинником компетентнісного підходу в освіті, що вимагає запровадження інноваційних стратегій навчання, зокрема використання інтегрованого підходу [6].

Такий підхід передбачає інтеграцію знань і навичок з різних предметних галузей, що сприяє ухваленню обґрунтованих рішень щодо формування здорового способу життя, розвитку стійких корисних звичок та підтримання психофізичного благополуччя учнів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Основні поняття та сутність громадського здоров'я висвітлено у працях С. Кравченка [3]. Здоров'язбережувальну компетентність як складову професійної компетентності майбутнього фахівця розглянуто в наукових розвідках В. П. Радзієвського та А.В. Афанасьєва [4], І. Помещикової, Ю. Чучи та С. Ломана [7]. У цьому контексті варто відзначити дослідження Т. Луценко [5], Л. Романишиної, Б. Крищука, Н. Брижака [8], які зосередили свою увагу на сучасних підходах до формування здоров'язбережувальної компетентності здобувачів освіти. О. Язловецька [9] систематизувала інноваційні технології фізичного виховання школярів та вимоги до підвищення якості викладання фізичної культури в закладах середньої освіти.

Питання інтеграції та організації інтегрованих занять розглянуто в дослідженнях Р. Мельникової, Г. Кібалко, І. Ботня [10]. Варто також звернути увагу на результати наукових досліджень В. Родікова, В. Корнєва, О. Алєксєєва [11], які детально описали вплив інтегрованих програм фізичної культури на академічні досягнення здобувачів освіти. Розробку інтегрованих курсів із метою формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів висвітлено у працях В. Самілик та Л. Кохно [6]. О. Потужний, В. Поліщук, М. Кузькова [12] досліджували здоров'язбережувальні технології в системі фізичного виховання здобувачів освіти та представили аналіз інноваційних методів навчання. Окремі аспекти методики викладання хореографії та фізичної культури розглянуто у працях Т. Ахмеда, Г. Селеема [13], В. Ротіли [14], Е. Константінідоу [15]. Важливо зазначити, що значну увагу дослідники приділили позитивним аспектам застосування танцю та фізичних вправ у навчальному процесі учнів різного віку.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, зазначена проблема залишається недостатньо вивченою в освітньому науковому дискурсі. Враховуючи, що інтеграція фізичної культури та хореографії у формування здоров'язбережувальної компетентності учнів відповідає актуальним потребам запобігання проблемам зі здоров'ям серед молоді, методологія застосування фізичних вправ та танцювальних рухів у навчальному процесі набуває особливої значущості. Крім того, наукова спільнота дедалі більше визнає кореляцію між фізичною активністю та довгостроковими позитивними наслідками для здоров'я, що зумовлює доцільність інтегрованого підходу до навчання фізичної культури та хореографії як інноваційної технології виховання навичок здорового способу життя серед учнівської молоді.

Зосередження уваги на формуванні здоров'язбережувальної компетентності підкреслює важливість розвитку не лише фізичних здібностей, а й знань, необхідних для підтримки фізичної активності та забезпечення психологічного благополуччя учнів упродовж життя. Завдяки міждисциплінарному характеру та комплексності, цей підхід сприяє розкриттю принципів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

імплементації інтегрованих програм фізичного виховання в різних освітніх закладах, враховуючи особливості фізичної підготовки учнів. Проведене дослідження має особливу значущість для популяризації фізичної культури, спорту та здорового способу життя серед учнів, оскільки інтегрована модель навчання демонструє низку переваг у порівнянні з традиційними підходами. Вона не лише сприяє покращенню фізичної підготовки здобувачів освіти, а й позитивно впливає на їхній когнітивний та емоційний розвиток, що є невід'ємними складовими здоров'язбережувальної компетентності.

Зважаючи на це, **метою статті** є дослідження особливостей інтегрованих занять із фізичної культури та хореографії для формування здоров'язбережувальної компетентності учнів, а також окреслення вимог до розробки методики їхнього проведення. Основними завданнями дослідження є аналіз взаємодії фізичної культури та хореографії як навчальних дисциплін у системі підготовки здобувачів середньої освіти; вивчення вимог до інтегрованих занять із фізичної культури та хореографії для формування здоров'язбережувальної компетентності учнів та визначення їхніх переваг; а також характеристика методів навчання, що можуть бути застосовані в межах таких занять.

Для досягнення мети дослідження використано метод систематизації наукових джерел, що дало змогу окреслити основні поняття досліджуваної проблематики та визначити інтегроване заняття як інноваційну технологію навчання. Методи аналізу та синтезу сприяли опису структури інтегрованого заняття та оцінці його ефективності в контексті формування здоров'язбережувальної компетентності учнів. Для вивчення методів навчання, які використовуються під час проведення інтегрованих занять із фізичної культури та хореографії, застосовано метод порівняльного аналізу.

Виклад основного матеріалу. Натепер гостро постає створення безпечного освітнього середовища та виховання в учнів свідомого ставлення до здоров'я, навичок здорового способу життя та здатності керувати власним психологічним та психічним станом [4]. Відповідно до Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти «здоров'язбережувальна компетентність – здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров'язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших людей» [16]. В наукових джерелах під поняттям здоров'язбережувальної компетентності розуміють характеристики та властивості особистості, спрямовані на збереження фізичного, соціального, психічного та духовного здоров'я [7] чи інтегральну якістьособистості, що базується на комплексі знань, навичок і досвіді та реалізується в готовності до діяльності щодо збереження та зміцненні свого здоров'я [4]. В. Самілик та Л. Кохно констатують, що здоров'язбережувальна компетентність має бути сформованою у кожної особистості як основа для повноцінної життєдіяльності та самореалізації учні [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

В сучасному освітньому просторі здоров'язбережувальна компетентність учнів передбачає наявність кількох ключових компонентів: знання про здоров'я, фізичні навички та здатність підтримки фізичної форми за допомогою структурованих програм фізичної культури, обізнаність щодо психічного та емоційного здоров'я, практика здорового способу життя, а також профілактична поведінка щодо здоров'я [5; 13]. Важливими компонентами, що становлять здоров'язбережувальну компетентність учнів є соціальне середовище (сім'я, однолітки, школа) й екологічні фактори (забруднення, зміна клімату), критичне мислення, що допомагає визначати ризики та приймати обґрунтовані рішення щодо свого здоров'я [14].

В сучасному науковому дискурсі важливою темою для обговорень є теоретичні засади формування здоров'язбережувальної компетентності учнівської молоді. На основі аналізу наукової літератури [4; 8] з'ясовано, що формування вмінь учнів розуміти, зберігати та підтримувати своє здоров'я відбувається з урахуванням принципу цілісного розвитку, що визнає важливість фізичного здоров'я, психічного, емоційного та соціального благополуччя учнів; принципу превентивного здоров'я; принцип індивідуалізації згідно якого кожен учень має унікальні потреби, досвід і проблеми зі здоров'ям, а здоров'язбережувальна компетентність повинна бути адаптована до фізичного, психічного та емоційного стану людини; принципу діяльнісного навчання; мотиваційний принцип. Окремі дослідники [6] виділяють принцип інтегрованого підходу, що підтримує інтеграцію знань з різних предметів, включаючи фізичне виховання, біологію, психологію та соціальні науки, для створення більш повного розуміння здоров'я. Інтегрований підхід гарантує, що учні бачать зв'язки між фізичним, психічним і соціальним здоров'ям і розуміють, що збереження здоров'я – головна мета, яку учні можуть досягти у дорослому житті.

Фізична культура та хореографія є невід'ємними складовими здоров'язберігаючої компетентності учнів, оскільки вони значною мірою сприяють розвитку як фізичного, так і психічного самопочуття. З наукової точки зору, фізична культура є основою у зміцненні фізіологічних аспектів здоров'я шляхом сприяння розвитку серцево-судинної системи, м'язової сили, гнучкості та загальної фізичної витривалості [9]. Під час уроків з фізичної культури учні залучені до структурованих рухів, що покращує моторику та координацію. Крім того, фізична культура відіграє ключову роль у розвитку саморегуляції, стійкості та дисципліни, які є важливими для підтримки здорового способу життя [17]. Хореографія, інтегрована з фізичною культурою, ще більше розширює здоров'язберігаючі компетенції, фокусуючись на психомоторних та емоційних аспектах здоров'я учнів. Заняття з хореографії через навчання координації рухів та ритму стимулюють когнітивний та емоційний розвиток, підвищують нейропластичність та знижують рівень стресу [18]. Важливо, хореографія сприяє творчості та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

емоційному вираженню, які є складовими психологічного здоров'я [15]. Зв'язок між тілом і розумом у хореографії підтримує не лише фізичний розвиток, але й емоційну регуляцію, оскільки дозволяє учням обробляти та виражати емоції за допомогою руху. У цьому контексті можемо стверджувати, що інтеграція фізичної культури і хореографії сприяє збалансованому розвитку фізичного, психічного та емоційного здоров'я учнів і забезпечує формування здоров'язбережувальної компетентності, необхідної для фізичного здоров'я та психічного благополуччя протягом усього життя. На рисунку 1 представлено взаємозв'язок фізичної культури та хореографії у процесі формування здоров'язбережувальної компетентності.

З огляду на викладене можна стверджувати, що інтегровані заняття з фізичної культури та хореографії сприяють активному розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів. Фізична культура орієнтована на зміцнення фізичного здоров'я завдяки фізичній активності, що позитивно впливає на стан серцево-судинної системи, розвиток м'язової сили та гнучкості. Водночас хореографія сприяє розвитку емоційної саморегуляції, зниженню рівня стресу та покращенню психоемоційного стану учнів шляхом вираження емоцій через рухову активність. Фізична культура, у свою чергу, розвиває витривалість, що дає змогу учням займатися хореографічною діяльністю з мінімальним ризиком травматизму. Таким чином, інтеграція фізичної культури та хореографії забезпечує збалансований підхід до збереження здоров'я, оскільки учні отримують не лише фізичну користь від занять, а й формують емоційну стійкість, розвивають соціальні навички через командну взаємодію та підвищують мотивацію до ведення здорового способу життя.

Для розробки ефективної методики інтегрованих занять із фізичної культури та хореографії, перш за все, слід з'ясувати поняття інтегрованого заняття та з'ясувати його характеристики. І. Кривуца та О. Несен стверджують, що метою інтегрованого заняття є розкриття загальних закономірностей, ідей, теорій, що відображені у відповідних їм навчальних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Рис. 1. Взаємозв'язок фізичної культури та хореографії у процесі формування здоров'язбережувальної компетентності.
Джерело: розроблено автором на основі [9; 15; 17; 18].

предметах [19]. Водночас інтегрована діяльність передбачає мотивоване прагнення до активної участі в освітньому процесі, самостійний пошук учнями шляхів вирішення проблем [10]. Згідно окремих досліджень [11], інтегроване заняття об'єднує концепції та теми різних дисциплін, щоб покращити розуміння учнями та продемонструвати взаємозв'язок знань у контексті реального світу. Характерними ознаками інтегрованого заняття є тематичний фокус, активна участь учнів, де їх заохочують досліджувати та застосовувати свої знання, цілісне навчання та демонстрація практичного застосування знань. Часто інтегровані заняття включають командне навчання, коли педагоги з різних предметних областей співпрацюють, щоб розробити та провести урок. Це сприяє створенню більш ефективного навчального

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

середовища, дозволяючи розширити навчальний досвід та використовувати різні технології навчання.

Структура інтегрованого заняття визначається специфікою навчального матеріалу, що інтегрується, освітніми цілями, змістом навчання, а також особливостями діяльності педагогів та здобувачів освіти [10]. Інтегровані заняття з фізичної культури спрямовані на формування цілісного розуміння значущості фізичної активності, здоров'я та спорту, а також на усвідомлення їхнього впливу на загальний рівень фізичного та психоемоційного благополуччя [19]. Вважаємо, що такі заняття сприяють формуванню комплексних знань про важливість збереження здоров'я та підтримання активного способу життя.

Згідно з дослідженнями Г. Пайна та Б. Костаса [18], інтеграція танцю в заняття з фізичної культури має низку переваг, які позитивно впливають як на фізичний, так і на когнітивний розвиток учнів. По-перше, танцювальна діяльність є захопливим і водночас ефективним способом фізичного розвитку, що сприяє підвищенню загального рівня фізичної підготовки. По-друге, на відміну від традиційних фізичних вправ, танець охоплює широкий спектр рухових активностей, які залучають різні групи м'язів, забезпечуючи комплексне фізичне навантаження. Це сприяє розвитку усвідомлення власного тіла, покращенню постави та рівноваги, що є важливими факторами загального фізичного здоров'я та профілактики травматизму. По-третє, танець сприяє емоційному та соціальному розвитку учнів, формуванню творчих здібностей, розвитку емоційного інтелекту та соціальної взаємодії. Таким чином, інтеграція танцю в систему фізичного виховання сприяє всебічному розвитку здобувачів освіти та формуванню їхньої здоров'язбережувальної компетентності.

Перейдемо до аналізу методів навчання для розвитку здоров'язбережувальних навичок в учнів, які використовують для проведення інтегрованих занять з фізичної культури та хореографії. На основі наукових джерел [6; 9; 11; 18] доведено, що під час інтегрованого заняття, яке поєднує фізичну культура та хореографію, можна використовувати різноманітні методи навчання та вправи для формування в учнів здоров'язбережувальної компетентності. Ці методи включають як фізичну вправи, так і елементи творчого танцю, гарантуючи, що учні отримують фізичні, розумові та емоційні переваги. У таблиці 1 представлено методи навчання їх характеристики та визначено відповідний етап заняття для кожного.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 1

Методи навчання для розвитку здоров'язбережувальних навичок в здобувачів освіти

Метод навчання	Характеристика	Етап заняття
Мотиваційне інтерв'ю	Вчитель залучає учнів до обговорення про особисті цілі щодо здоров'я та фізичної форми.	Вступна частина
Вправи для розминки та розтяжки	Вчитель організовує вправи, щоб підготувати тіло до більш інтенсивних фізичних навантажень. Вони можуть включати динамічну чи статичну розтяжку, так і елементи танцювальних рухів.	
Демонстрація	Учитель демонструє основні рухи або елементи хореографії для повторення їх учнями	Основна частина (пояснення нового матеріалу)
Метод пояснення	Вчителі дають чіткі інструкції щодо конкретних рухів або технік, демонструючи як фізичні вправи, так і хореографічні рухи.	
Мультимедійні технології	Вчитель пояснює танцювальні техніки та вправ, використовуючи мультимедійні презентації.	
Виконання вправ	Учні виконують певні фізичні вправи або хореографічні завдання.	Основна частина (закріплення матеріалу)
Спільне навчання	Учні працюють разом у групах, виконуючи танцювальні або фітнес програми.	
Ігровий метод	Використання фітнес-ігор та танцювальних завдань для закріплення матеріалу та мотивації учнів.	
Вправи низької інтенсивності	Виконання вправ низької інтенсивності (напр., повільна ходьба або легка розтяжка) сприяє поступовому зниженню частоти серцевих скорочень і розслабленню м'язів. Вони можуть включати статичні розтяжки та дихальні вправи.	Заключна частина
Горизонтальне оцінювання	Учні спостерігають за виконанням фізичних вправ і хореографічних рухів та надають об'єктивний відгук один про одного.	
Метод «Щоденник»	Учні ведуть щоденник, щоб проаналізувати своє навчання та прогрес у фізичній підготовці та хореографії.	
Метод «Резюме»	Учитель підсумовує основне заняття, акцентуючи увагу на тому, як фізична підготовка та хореографічні вправи сприяють збереженню здоров'я.	

Джерело: розроблено автором на основі [6; 9; 11; 18].

Зазначені методи навчання спрямовані на активне залучення учнів до освітнього процесу, розвиток їхніх фізичних здібностей, а також на довго-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

строкове зміцнення здоров'я. Вони забезпечують динамічність заняття, враховують рівень фізичної підготовленості кожного здобувача освіти та сприяють формуванню здоров'язбережувальної компетентності.

Оцінювання ефективності інтегрованих занять із фізичної культури та хореографії у контексті формування здоров'язбережувальної компетентності учнів потребує комплексного підходу, який включає як якісні, так і кількісні показники. Вони мають відображати рівень досягнення освітніх цілей, спрямованих на зміцнення здоров'я, покращення фізичної підготовленості, формування знань щодо здоров'язбережувальних технологій та їх застосування у повсякденному житті [5; 12]. Оцінювання ефективності занять має враховувати рівень залученості учнів до навчальної діяльності, показники їхньої фізичної підготовки, а також ступінь засвоєння теоретичних знань щодо здорового способу життя. Важливим критерієм є визначення динаміки загального стану здоров'я учнів за показниками витривалості, гнучкості, м'язової сили тощо.

Значну роль у процесі оцінювання відіграє зворотний зв'язок від учнів і педагогів, оскільки він дає змогу ідентифікувати як сильні сторони інтегрованого навчання, так і можливі методичні недоліки. Аналіз отриманих відгуків сприяє подальшому вдосконаленню змісту занять, адаптації методів навчання до індивідуальних потреб здобувачів освіти та оптимізації навчального процесу.

Висновки. Здоров'язбережувальна компетентність визначається як здатність учня застосовувати у конкретних ситуаціях сукупність здоров'язбережувальних компетенцій. Вона охоплює кілька ключових компонентів: знання про здоров'я, сформовані фізичні навички та здатність підтримувати фізичну форму за допомогою структурованих програм фізичного виховання, обізнаність щодо психічного та емоційного благополуччя, практику здорового способу життя, а також профілактичну поведінку, спрямовану на збереження здоров'я.

У процесі дослідження визначено, що мета інтегрованого заняття полягає у розкритті загальних закономірностей, ідей та теоретичних засад, які відображені у відповідних навчальних предметах. Інтегровані заняття з фізичної культури та хореографії сприяють активізації розвитку здоров'язбережувальної компетентності учнів. Характерними ознаками таких занять є тематична спрямованість, активна участь учнів, цілісне засвоєння навчального матеріалу та демонстрація практичного застосування набутих знань.

Аналіз методів навчання, спрямованих на розвиток здоров'язбережувальних навичок, засвідчив, що на початковому етапі заняття доцільно застосовувати мотиваційне навчання, вправи для розминки та розтяжки. Під час основної частини ефективними є методи демонстрації, пояснення, використання мультимедійних технологій, виконання вправ, спільного навчання,

ігрові методи. Заключний етап заняття передбачає застосування вправ низької інтенсивності, методів горизонтального оцінювання, а також рефлексивних методик, зокрема «Щоденник» і «Резюме».

Доведено, що впровадження зазначених методів навчання забезпечує залучення учнів до навчального процесу, розвиток їхніх фізичних здібностей і сприяє довготривалому зміцненню здоров'я. Крім того, ці підходи сприяють створенню динамічного освітнього середовища, що враховує рівень фізичної підготовленості учнів та індивідуальні особливості їхнього розвитку.

Подальші дослідження слід зосередити на аналізі впливу інтеграції фізичної культури та хореографії не лише на фізичне здоров'я учнів, а й на їхній когнітивний та емоційний розвиток. Крім того, важливо дослідити особливості використання цифрових інструментів, зокрема штучного інтелекту, віртуальної реальності та інтерактивних фітнес-платформ, під час інтегрованих занять із фізичної культури для підвищення ефективності освітнього процесу. З огляду на сучасні тенденції у сфері цифровізації освіти, дослідження впливу новітніх технологій на фізичне виховання учнів може сприяти вдосконаленню процесу формування їхньої здоров'язбережувальної компетентності.

Література:

1. Constitution of the World Health Organization. *World Health Organization.* URL: https://www.who.int/about/governance/constitution (date of access: 15.03.2025).

2. Denis J.-L., Foucault G., Larouche P., Régis C., Cohen M., Girard M.-A. The World Health Organization as an engine of ideational robustness. *Policy and Society.* 2024. Vol. 43. Issue 2. P. 204-224.

3. Кравченко С. В. Громадське здоров'я: поняття і сутність, роль інформаційно-аналітичного супроводу. *Вісник соціальної гігієни та організації охорони здоров'я України.* 2022. № 1(91). С. 70-74.

4. Радзієвський, В. П., Афанасьєв А.В. Використання інтерактивного навчання фізичної культури у процесі формування здоров'язбережувальної компететності учнів старшої школи. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 15 : Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* Київ, 2023. Вип. 3К(162). С. 337-343.

5. Луценко Т. Здоров'язбережувальні технології як засіб формування соціальної компетентності учнів Нової української школи. *Педагогічні науки та освіта.* 2022. Вип. 38-39. С. 61-68.

6. Самілик В. І., Кохно Л. С. Формування здоров'язбережувальної компетентності в учнів під час вивчення інтегрованого курсу «Здоров'я, безпека та добробут». *Інноваційна педагогіка.* 2024. Вип. 74. С. 77-81.

7. Помещикова І., Чуча Ю., Ломан С. Здоров'язбережувальні компетентності учнівської та студентської молоді. *Проблеми і перспективи розвитку спортивних ігор та єдиноборств у закладах вищої освіти.* 2020. № 1. С. 124-128.

8. Романишина Л., Крищук Б., Брижак, Н. Сучасні підходи до формування здоров'язбережувальних компетентностей майбутніх учителів початкової школи. *Physical culture and sport: scientific perspective.* 2023. № 1. С. 104-108.

9. Язловецька О. В. Інноваційні технології в системі фізичного виховання школярів. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2022. № 205. С. 224-229.

10. Мельникова Р., Кібалко Г., Ботня, І. Інтегрований урок як вид нестандартної організації навчання української літератури. *Науковий вісник Ізмаїльського державного гуманітарного університету.* 2020. № 44. С. 32-40.

11. Родіков В. Г., Корнєв В. В., Алєксєєв О. О. Вплив інтегрованих програм фізичної культури на академічні досягнення здобувачів освіти. *Академічні візії*. 2024. № 31. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1144 (дата звернення: 13.03.2025)

12. Потужній О., Поліщук В., Кузькова М. Здоров'язбережувальні технології в системі фізичного виховання студентської молоді. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* 2023. № 3К(162). С. 320-324. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2023.3K(162).66 (дата звернення: 13.03.2025)

13. Ahmed T. A. E., Seleem H. A. I., Elsayed G. M. Y., Housen N. T. E., Abdelmoneim M., Eltanahi N., Sofy N. M. R., Elshltawy S. N. H. Promoting students' health awareness and higher order thinking skills using E-projects strategy in learning physical and health education. *Journal of education and health promotion.* 2023. № 12. Article 314. URL: https://doi.org/10.4103/jehp.jehp_1701_22 (date of access: 15.03.2025).

14. Rotila V. The Absence of Critical Thinking Skills and its Effects. Case Study: Vaccine Hesitation. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*. 2022. № 14(3). P. 1-17. URL: https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/594 (date of access: 15.03.2025).

15. Konstantinidou E. Creative dance studies in elementary schools: a systematic search and a narrative review. *Research in Dance Education.* 2023. P. 1–35. URL: https://doi.org/10.1080/14647893.2023.2177266 (date of access: 15.03.2025).

16. Про затвердження Державного стандарту базової і повної загальної середньої освіти: Постанова Кабінету міністрів України від 23 листопада 2011 р. № 1392. *Верховна Рада України.* URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text (дата звернення: 13.03.2025)

17. Слухенська Р., Гауряк О., Єрохова А., Литвинюк Н. Вплив фізичної культури на подолання стресу у студентів вищих навчальних закладів. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15. Науково-педагогічні проблеми фізичної культури (фізична культура і спорт).* 2022. № 7(152). С. 108-110. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.7(152).25 (дата звернення: 13.03.2025)

18. Payne H., Costas B. Creative Dance as Experiential Learning in State Primary Education: The Potential Benefits for Children. *Journal of Experiential Education.* 2020. № 44(3). P. 277-292. URL: https://doi.org/10.1177/1053825920968587 (date of access: 15.03.2025).

19. Кривуца І., Несен О. Інтегровані уроки фізичної культури у закладах середньої освіти під час дистанційної форми навчання. *Фізична культура і спорт: виклики сучасності.* 2022. № 2. С. 45-54. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.7249092 (дата звернення: 13.03.2025)

References:

1. Constitution of the World Health Organization (n.d.). World Health Organization. URL: https://www.who.int/about/governance/constitution [in English].

2. Denis, J.-L., Foucault, G., Larouche, P., Régis, C., Cohen, M., Girard, M.-A. (2024). The World Health Organization as an engine of ideational robustness. *Policy and Society*, *43*(2), 204-224 [in English].

3. Kravchenko, S. V. (2022). Hromadske zdorovia: poniattia i sutnist, rol informatsiino-analitychnoho suprovodu [Public health: concept and essence, role of information-analytical support]. *Visnyk sotsialnoi hihieny ta orhanizatsii okhorony zdorovia Ukrainy – Bulletin of Social Hygiene and Organization of Healthcare of Ukraine*, *1*(91), 70-74 [in Ukrainian].

4. Radzievskyi, V. P., Afanasiev, A. V. (2023). Vykorystannia interaktyvnoho navchannia fizychnoi kultury u protsesi formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti uchniv starshoi shkoly [The use of interactive physical education in the process of forming health-preserving competence of high school students]. *Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Seriia 15: Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*, 3K(162), 337-343. Kyiv [in Ukrainian].

5. Lutsenko, T. (2022). Zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii yak zasib formuvannia sotsialnoi kompetentnosti uchniv Novoi ukrainskoi shkoly [Health-preserving technologies as a means of forming social competence of students in the New Ukrainian School]. *Pedahohichni nauky ta osvita – Pedagogical Sciences and Education*, 38-39, 61-68 [in Ukrainian].

6. Samilyk, V. I., Kokhno, L. S. (2024). Formuvannia zdoroviazberezhuvalnoi kompetentnosti v uchniv pid chas vyvchennia intehrovanoho kursu «Zdorovia, bezpeka ta dobrobut» [Formation of health-preserving competence in students during the study of the integrated course "Health, Safety and Well-being"]. *Innovatsiina pedahohika – Innovative Pedagogy*, 74, 77-81 [in Ukrainian].

7. Pomeshchikova, I., Chucha, Yu., Loman, S. (2020). Zdoroviazberezhuvalni kompetentnosti uchnivskoi ta studentskoi molodi [Health-preserving competencies of school and university youth]. *Problemy i perspektyvy rozvytku sportyvnykh ihor ta yedynoborstv u zakladakh vyshchoi osvity – Problems and Prospects of Development of Sports Games and Martial Arts in Higher Education Institutions*, 1, 124-128 [in Ukrainian].

8. Romanyshyna, L., Kryshchuk, B., Bryzhak, N. (2023). Suchasni pidkhody do formuvannia zdoroviazberezhuvalnykh kompetentnostei maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly [Modern approaches to the formation of health-preserving competencies of future primary school teachers]. *Physical Culture and Sport: Scientific Perspective*, *1*, 104-108 [in Ukrainian].

9. Yazlovetska, O. V. (2022). Innovatsiini tekhnolohii v systemi fizychnoho vykhovannia shkolariv [Innovative technologies in the system of physical education of schoolchildren]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific Notes. Series: Pedagogical Sciences*, *205*, 224-229 [in Ukrainian].

10. Melnykova, R., Kibal'ko, H., Botnia, I. (2020). Intehrovanyi urok yak vyd nestandartnoi orhanizatsii navchannia ukrainskoi literatury [Integrated lesson as a type of non-standard organization of teaching Ukrainian literature]. *Naukovyi visnyk Izmail'skoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu – Scientific Bulletin of Izmail State Humanities University*, *44*, 32-40 [in Ukrainian].

11. Rodikov, V. H., Kornev, V. V., Alekseev, O. O. (2024). Vplyv intehrovanykh prohram fizychnoi kultury na akademichni dosiahnennia zdobuvachiv osvity [The impact of integrated physical education programs on academic achievements of education seekers]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 31. URL: https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/1144 [in Ukrainian].

12. Potuzhnyi, O., Polishchuk, V., Kuz'kova, M. (2023). Zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii v systemi fizychnoho vykhovannia studentskoi molodi [Health-preserving technologies in the system of physical education of students]. *Naukovyi chasopys Ukrain'skoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15. Naukovopedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport) – Scientific Journal of the Ukrainian State University Named After Mykhailo Drahomanov. Series 15. Scientific and Pedagogical Problems of Physical Culture (Physical Culture and Sports)*, *3K*(162), 320-324. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series 15.2023.3K(162).66 [in Ukrainian].

13. Ahmed, T. A. E., Seleem, H. A. I., Elsayed, G. M. Y., Housen, N. T. E., Abdelmoneim, M., Eltanahi, N., Sofy, N. M. R., Elshltawy, S. N. H. (2023). Promoting students' health awareness and higher order thinking skills using E-projects strategy in learning physical and health education. *Journal of Education and Health Promotion*, *12*, Article 314. URL: https://doi.org/10.4103/ jehp.jehp_1701_22 [in English].

14. Rotila, V. (2022). The Absence of Critical Thinking Skills and its Effects. Case Study: Vaccine Hesitation. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, *14*(3), 1-17. URL: https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/594 [in English].

15. Konstantinidou, E. (2023). Creative dance studies in elementary schools: a systematic search and a narrative review. *Research in Dance Education*, 1–35. URL: https://doi.org/10.1080/14647893.2023.2177266 [in English].

16. Pro zatverdzhennia Derzhavnoho standartu bazovoi i povnoi zahalnoi serednoi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 23 lystopada 2011 r. № 1392 [On the approval of the State Standard of Basic and Complete General Secondary Education: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated November 23, 2011, No. 1392]. *Verkhovna Rada Ukrainy*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1392-2011-п#Text [in Ukrainian].

17. Slukhenska, R., Hauriak, O., Yerokhova, A., Lytvyniuk, N. (2022). Vplyv fizychnoi kultury na podolannia stresu u studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [The impact of physical culture on stress relief in university students]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova. Seriia 15. Naukovo-pedahohichni problemy fizychnoi kultury (fizychna kultura i sport)*, *7*(152), 108-110. URL: https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.7(152).25 [in Ukrainian].

18. Payne, H., Costas, B. (2020). Creative Dance as Experiential Learning in State Primary Education: The Potential Benefits for Children. *Journal of Experiential Education*, *44*(3), 277-292. URL: https://doi.org/10.1177/1053825920968587 [in English].

19. Kryvutsa, I., Nesen, O. (2022). Intehrovani uroky fizychnoi kultury u zakladakh serednoi osvity pid chas dystantsiinoi formy navchannia [Integrated physical education lessons in secondary schools during distance learning]. *Fizychna kultura i sport: vyklyky suchasnosti*, *2*, 45-54. URL: https://doi.org/10.5281/zenodo.7249092 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-605-614

Котенко Наталія Олексіївна кандидат педагогічних наук, доцент доцент кафедри інженерії програмного забезпечення та кібербезпеки, Державний торговельно-економічний університет, м. Київ, тел: (096) 190-97-67, https://orcid.org/0000-0002-2675-6514

РОЗВИТОК ДОСЛІДНИЦЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАГІСТРІВ СПЕЦІАЛЬНОСТІ ІНЖЕНЕРІЯ ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Анотація. У статті авторкою було проаналізовано дефініції «компетенції», «компетентність», «дослідницька компетентність». Зазначено, що одним із ключових напрямів підготовки фахівців спеціальності F2 Інженерія програмного забезпечення є формування дослідницької компетентності. У ході дослідження було застосовано всебічний підхід, який включав глибокий аналіз психолого-педагогічної літератури: вивчення наукових праць, статей та інших джерел інформації з досліджуваної теми. Аналітичну роботу з джерелами інформації: синтез та систематизація отриманих знань, чітке формулювання ключових понять та аспектів теми. Актуальність обумовлена необхідністю підготовки фахівців, здатних генерувати нові ідеї, розробляти інноваційні продукти і вирішувати складні технічні завдання. Залучення магістрів до наукової діяльності сприяє розробці нових технологій, підвищенню конкурентоспроможності національної економіки та зміцненню позицій країни на світовій арені.

Встановлено, що виконання науково-дослідних завдань, зокрема курсових робіт, проєктів, кваліфікаційної роботи, дозволяє здобувачам не тільки закріпити теоретичні знання, але й розвинути такі важливі компетентності, як критичне мислення, аналітичні здібності, креативність, здатність до самостійного пошуку інформації, формулювання гіпотез та їх перевірки.

Авторкою надані рекомендації, спираючись на власний педагогічний досвід і аналіз науково-педагогічної літератури, зокрема залучення магістрів спеціальності F2 Інженерія програмного забезпечення до наукових досліджень, використовуючи різноманітні форми організації наукової діяльності, такі як наукові гуртки, студентські конференції; створення сприятливого освітнього середовища для наукової діяльності; забезпечення доступу до наукової літератури, наукових бібліотек, баз даних, лабораторного обладнання й інших ресурсів, необхідних для проведення досліджень; створення умов для взаємодії здобувачів з досвідченими науковцями, ученими-педагогами України, що дозволить їм отримати консультації та підтримку, тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: освітній процес, компетентності, дослідницька компетентність, магістри, науковий пошук, інженерія програмного забезпечення, професійна компетентність.

Kotenko Nataliia Oleksiivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Software Engineering and Cybersecurity, State University of Trade and Economics, Kyiv, tel: (096)190-97-67, https://orcid.org/0000-0002-2675-6514

DEVELOPMENT OF RESEARCH COMPETENCE OF MASTERS OF SOFTWARE ENGINEERING SPECIALTY

Abstract. In the article the author analyses the definitions of ‘competence’, ‘competency’, ‘research competency’. It is noted that one of the key areas of training specialists in the speciality F2 Software Engineering is the formation of research competency. In the course of the study, a comprehensive approach was applied, which included an in-depth analysis of the psychological and pedagogical literature: studying scientific papers, articles and other sources of information on the topic under study. Analytical work with information sources: synthesis and systematisation of the knowledge gained, clear formulation of key concepts and aspects of the topic. The relevance is due to the need to train specialists capable of generating new ideas, developing innovative products and solving complex technical problems. The involvement of masters in scientific activities contributes to the development of new technologies, increasing the competitiveness of the national economy and strengthening the country's position on the world stage.

It has been established that the implementation of research tasks, including courseworks, projects, and the qualifying paper, allows students not only to consolidate theoretical knowledge but also to develop such important competencies as critical thinking, analytical skills, creativity, the ability to independently search for information, formulate hypotheses and their verification.

The author provides recommendations based on her own pedagogical experience and analysis of scientific and pedagogical literature, in particular, the involvement of masters of specialty F2 Software Engineering in scientific research, using various forms of organisation of scientific activities, such as scientific circles, student conferences; creating a favourable educational environment for scientific activity; providing access to scientific literature, scientific libraries, databases, laboratory equipment and other resources necessary for conducting scientific research, creating conditions for interaction of students with experienced scientists, Ukraine educators, which will allow them to receive advice and support, etc.

Keywords: educational process, competences, research competency, masters, scientific research, software engineering, professional competency.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Сучасний світ стрімко розвивається, висуваючи все нові вимоги до фахівців у галузі інформаційних технологій. Одним із ключових напрямів підготовки магістрів є формування дослідницької компетентності. Магістри спеціальності Інженерія програмного забезпечення повинні не лише володіти набором технічних навичок, але й бути здатними до самостійного наукового пошуку, розв'язання складних задач і впровадження інновацій.

Проблема формування дослідницької компетентності у магістрів спеціальності F2 Інженерія програмного забезпечення набуває особливої актуальності у контексті сучасних викликів, пов'язаних зі стрімким розвитком інформаційних технологій та глобалізацією. Здатність до самостійного наукового пошуку, аналізу великих обсягів даних, розробки нових алгоритмів і програмних продуктів стає необхідною умовою для успішної професійної діяльності в цій галузі. Однак, формування дослідницької компетентності є складним і багатогранним процесом, який вимагає не лише засвоєння теоретичних знань, але й розвитку практичних навичок, критичного мислення, творчих здібностей, вміння обробки великої кількості інформації та її аналіз. Посилює актуальність теми використання у вищій професійній освіті інноваційних технологій, що вимагає від магістрів технічних галузей здатності здійснювати технічний аналіз, вирішувати складні інженерні завдання, розуміти і впроваджувати інноваційні рішення.

Метою статті є аналіз дефініцій «компетентність», «дослідницька компетентність»; визначення основних складових дослідницької компетентності для магістрів спеціальності F2 Інженерія програмного забезпечення. Виходячи з зазначено мети виникають наступні завдання: надати практичні рекомендації для вдосконалення освітнього процесу; визначити ефективні шляхи формування та розвитку дослідницької компетентності магістрів, зокрема у закладі вищої освіти – Державному торговельно-економічному університеті (далі-ДТЕУ).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У своїх працях Л. Зеленська, О. Спірін, Л. Карташова, К. Осадча, Л. Немлій, А. Федорова, І. Чистовська, детально аналізували сучасний стан та перспективи розвитку процесу формування компетентностей у магістрантів, виокремлюючи при цьому низку актуальних проблем та пропонуючи шляхи їх вирішення. Питання розвитку професійної компетентності, привертало увагу багатьох дослідників, серед яких можна виділити О. Вознюка, Л. Карташову, Л. Сергєєву, І. Зязюна, О. Пометун, В. Шепеля, О. Спіріна, І. Смирнову, А Кононенка та інших, які зробили значний внесок у розуміння сутності і структури компетентностей.

Варто зазначити, що проблема формування дослідницької компетентності є предметом тривалих і всебічних досліджень вітчизняних та зарубіжних учених. Такі відомі дослідники як І. Якиманська, Т. Кудрявцев, І. Лернер, С. Сисоєва, В. Паламарчук, О. Пометун, Г. Фрейман та інші внесли значний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

вклад у розвиток теорії і практики формування дослідницьких компетентностей у різних галузях знань. Їхні дослідження охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з визначенням сутності дослідницької компетентності, її структури, механізмів формування та оцінювання. Однак, незважаючи на значну кількість теоретико-методологічних досліджень у цьому напрямі, розвиток дослідницької компетентності магістрів спеціальності F2 Інженерія програмного забезпечення залишається малодослідженою.

Методологія. З метою всебічного дослідження означеної теми формування дослідницької компетентності магістрів спеціальності Інженерія програмного забезпечення було застосовано комплекс методів, що дозволив отримати об’єктивну та достовірну інформацію. **Аналіз наукової літератури дозволив зробити с**истематичний огляд наукових публікацій, присвячених проблемі формування дослідницьких компетентностей. Зокрема, було досліджено різноманітні трактування поняття «компетентність» та «дослідницька компетентність», визначено її структурні компоненти.

Виклад основного матеріалу. Процеси глобалізації і інтеграції України в європейський освітній простір обумовлюють необхідність реформування системи вищої освіти. Одним із ключових напрямків такої реформи є оновлення кадрового потенціалу вищої школи. Сучасні виклики вимагають від викладачів не лише глибоких знань у своїй предметній галузі, але й високого рівня педагогічної майстерності, здатності до інновацій та адаптації до нових освітніх технологій [7]. Таким чином, підготовка викладачів нового покоління, здатних забезпечити високу якість освітніх послуг і сприяти формуванню конкурентоспроможних фахівців, є одним із пріоритетних завдань сучасної вищої освіти в Україні. У контексті інтеграції української вищої освіти в Європейський простір вищої освіти (ESG-2015), особливої актуальності набуває формування дослідницької компетентності. Ця компетентність не обмежується лише навичками проведення наукових досліджень, а охоплює ширший спектр здатностей: критичне мислення, аналіз інформації, творче вирішення проблем, самовдосконалення, навчання протягом життя. Саме такі компетентності дозволяють випускникам успішно адаптуватися до вимог сучасного ринку праці та сприяють підвищенню якості вищої освіти в Україні.

Співвідношення понять «компетенція» і «компетентність» є предметом наукових дискусій. Незважаючи на їх тісний взаємозв'язок, у різних дослідженнях ці поняття можуть трактуватися по-різному, що свідчить про відсутність єдиного, загальноприйнятого визначення.

Так, зокрема дослідник І. Спінул [10] розглядає компетенцію як динамічну характеристику особистості, яка формується і проявляється в конкретних ситуаціях та яка залежить не тільки від наявності знань і умінь, але й від контексту діяльності, особистісних особливостей людини та її ставлення до цієї діяльності. У дослідженні [4] зазначається, що компетенція визначає коло питань, в яких особа має певні знання та вміння.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Компетентність є більш широким поняттям і включає в себе не лише знання та вміння, але й такі особистісні якості, як ініціативність, креативність, відповідальність, здатність до самостійного прийняття рішень та інші. Компетентність формується в процесі оволодіння різноманітними компетенціями, тобто окремими складовими, які включають знання, вміння, навички та особистісні якості, необхідні для успішного виконання певної діяльності. Таким чином, компетентність є результатом комплексного розвитку особистості і визначає її готовність до ефективної діяльності в сучасних умовах.

В Законі України «Про освіту» термін «компетентність» визначений як «динамічна комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, проводити професійну та/або подальшу освітню діяльність» [6].

Ми погоджуємось з дослідниками І. Смирновою, Т. Житомирською та Л. Височан [4], які у своїй праці зазначають, що рівень розвитку дослідницької компетентності індивідуума є результатом комплексного впливу різних факторів, серед яких особливе місце займають професійні інтереси, мотивація та досвід самостійної дослідницької діяльності. Формування дослідницької компетентності вимагає системного підходу, що передбачає розвиток таких ключових компонентів, як критичне мислення, аналітичні здібності, здатність до синтезу інформації, формулювання гіпотез та їх перевірки. Цей процес є динамічним і потребує постійного самовдосконалення.

Науковиця О. Пометун пропонує розглядати систему компетентностей як багаторівневу структуру. На нижньому рівні розташовані предметні компетентності, які формуються в процесі вивчення конкретних дисциплін і забезпечують знання та вміння, необхідні для успішного виконання професійних завдань. Наступний рівень становлять загальногалузеві компетентності, які об’єднують знання та вміння, характерні для певної галузі знань. На вершині цієї піраміди знаходяться ключові компетентності, які є універсальними і необхідні для успішної адаптації до змін в сучасному світі [9].

Нормативні документи чітко визначають, що формування дослідницької компетентності є одним з пріоритетних завдань у підготовці здобувачів вищої освіти. Так, зокрема у Законі «Про вищу освіту» [5] передбачається, що заклади вищої освіти повинні не лише забезпечувати підготовку висококваліфікованих фахівців, але й створювати умови для проведення наукових досліджень, залучаючи до них як викладачів, так і здобувачів. Крім того, заклади вищої освіти повинні забезпечувати органічне поєднання освітньої, наукової й інноваційної діяльності, що сприяє розвитку творчого потенціалу здобувачів вищої освіти і їхній підготовці до роботи в умовах динамічно змінюваного світу.

Аналізуючи поняття «дослідницька компетентність», П. Нечипуренко [8] підкреслює її багатогранний характер і тісний зв’язок з іншими видами компетентностей. Дослідник визначає дослідницьку компетентність як інтегративну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

якість особистості, що включає в себе не лише знання та вміння, необхідні для проведення досліджень, але й мотивацію, ціннісні орієнтації та готовність до співпраці. За його твердженням, дослідницька компетентність формується поступово, починаючи з раннього віку, і продовжується протягом усього життя людини. Вона може проявлятися на різних рівнях – від виконання простих дослідницьких завдань до проведення масштабних наукових досліджень. Розвиток дослідницької компетентності є важливим компонентом загальної освіти, оскільки сприяє формуванню критичного мислення, аналітичних навичок, здатності до самостійної творчої дослідницької діяльності.

Дослідницька компетентність є комплексною характеристикою особистості, що визначається не лише наявністю спеціальних знань та вмінь, а й розвитком певних особистісних якостей. Когнітивна складова дослідницької компетентності передбачає здатність до аналізу, синтезу, узагальнення інформації, критичного мислення та творчого підходу до вирішення проблем. Мотиваційна складова виявляється в прагненні до пізнання нового, досягненні наукових результатів та самовдосконаленні. Етична складова дослідницької компетентності визначає відповідальне ставлення до наукової діяльності, дотримання етичних норм та принципів наукового дослідження.

Зважаючи на вищезазначене, хочемо відмітити, що формування дослідницької компетентності магістрів спеціальності F2 Інженерія програмного забезпечення є одним з ключових завдань у процесі навчання в магістратурі. Важливу роль у цьому процесі відіграє залучення здобувачів до науково-дослідної діяльності. Виконання науково-дослідних завдань, зокрема курсових робіт та проєктів, кваліфікаційної роботи, дозволяє здобувачам не тільки закріпити теоретичні знання, але й розвинути такі важливі компетентності, як критичне мислення, аналітичні здібності, креативність, здатність до самостійного пошуку інформації, формулювання гіпотез та їх перевірки. Крім того, виконання дослідницьких проєктів сприяє розвитку у здобувачів вищої освіти навичок роботи в команді, комунікативних навичок, здатності презентувати результати своєї роботи.

Як зазначено у дослідженні [1]: «Науково-дослідна діяльність здобувачів, що здійснюється поза межами аудиторії, відіграє важливу роль у їхньому всебічному розвитку. Вона не лише доповнює теоретичні знання, отримані в процесі навчання, але й сприяє формуванню практичних навичок наукової роботи, розвитку творчого мислення, критичного аналізу та здатності до самостійного прийняття рішень. Участь у наукових конференціях, семінарах, олімпіадах та інших заходах дозволяє магістрам презентувати результати своїх досліджень, отримувати зворотний зв’язок від наукової спільноти і встановлювати професійні контакти».

Таким чином, науково-дослідна діяльність магістрів спеціальності «Інженерія програмного забезпечення» є невід’ємною складовою сучасного освітнього процесу і сприяє підготовці висококваліфікованих фахівців, здатних до інноваційної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Здійснюючи аналітичний огляд та узагальнення сутнісних характеристик зазначених вище дефініцій, можна зробити висновок про те, що залучення здобувачів вищої освіти до наукової діяльності не лише підвищує якість їхньої підготовки, але й сприяє розвитку інноваційного потенціалу суспільства, а науково-дослідницька робота разом з теоретичною забезпечує відповідний освітньо-кваліфікаційний рівень, необхідний для здійснення самостійної науково-дослідницької діяльності

Разом з тим, як свідчить аналіз науково-дослідної літератури [11;1;4], викладачі відіграють ключову роль у формування дослідницької компетентності магістрів. Їхні завдання полягають у тому, щоб не лише передавати здобувачам теоретичні знання, але й розвивати їхні практичні навички, критичне мислення, навички самостійного пошуку наукового матеріалу, академічну доброчесність у наукових дослідженнях. Дамо загальні рекомендації, зважаючи на власний педагогічний досвід і аналіз науково-педагогічної літератури:

- ✓ Залучати магістрів спеціальності F2 Інженерія програмного забезпечення до наукових досліджень, використовувати різноманітні форми організації наукової діяльності, такі як наукові гуртки, студентські конференції, виконання курсових робіт та проєктів, виконання кваліфікаційних робіт, міні досліджень, аналіз нормативно-правових документів в освітній галузі.
- ✓ Навчати роботі з цифровими інструментами. Ознайомити магістрів спеціальності F2 Інженерія програмного забезпечення з сучасними програмними засобами для проведення досліджень, аналізу даних та візуалізації результатів.
- ✓ Створити сприятливе освітнє середовище для наукової діяльності, забезпечити доступ до наукової літератури, наукових бібліотек, баз даних, лабораторного обладнання й інших ресурсів, необхідних для проведення досліджень.
- ✓ Заохочувати співпрацю зі старшими колегами. Створити умови для взаємодії здобувачів з досвідченими науковцями, ученими-педагогами України, що дозволить їм отримати консультації та підтримку.
- ✓ Розвивати навички презентації результатів. Навчати магістрів спеціальності Інженерія програмного забезпечення ефективно презентувати результати своїх досліджень на конференціях, семінарах, круглих столах, тренінгах, майстер-класах та інших заходах.
- ✓ Кожну навчальну дисципліну вивчати у чіткій логічній послідовності, у тісному часовому і методичному зв'язку з іншими дисциплінами.

Хочемо зауважити, що магістри спеціальності F2 Інженерія програмного забезпечення ДТЕУ здобувають дослідницьку компетентність такими шляхами:

- ✓ Науково-дослідна робота, як невід’ємний компонент освітнього процесу, яка забезпечує тісний зв'язок між теоретичною підготовкою та практичним застосуванням знань у процесі вивчення фахових дисциплін.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

✓ Дослідницькі гуртки та групи є ефективною формою організації позанавчальної діяльності магістрів, спрямованої на розвиток їхнього наукового потенціалу.

✓ Участь у наукових конференціях, вебінарах та інших заходах, які є важливим компонентом наукової діяльності магістрів, що сприяє обміну досвідом та формуванню професійних навичок.

✓ Проєктна діяльність магістрів, яка сприяє розвитку практичних навичок, вміння працювати в команді та застосовувати отримані знання для вирішення реальних проблем. Так, зокрема, ДТЕУ організовує наукові конференції, студентські конкурси, де магістри можуть представити результати своїх науково-технічних розробок, зокрема на Всеукраїнських науково-практичних студентських конференціях, як Студентська науково-практична конференція «Інформаційні технології та кібербезпека в умовах воєнного стану», де обговорювали та узагальнювали результати наукових досліджень з актуальних проблем галузі інформаційних технологій та диджиталізації економіки.

✓ Спільна робота з ІТ-компаніями партнерами над розробкою нових рішень у сфері програмного забезпечення дозволяє магістрам отримати цінний досвід практичної роботи та застосувати свої теоретичні знання на практиці.

✓ Виконання практично-орієнтованих завдань, на яких магістри усвідомлюють, що головною функцією наукового стилю є не лише передавання логічної інформації, але й доказ її істинності, новизни та цінності.

✓ Опанування наукової літератури, яка є невід'ємною частиною дослідницької діяльності. Створення ретельно відібраної бібліографічної бази є необхідною умовою для проведення якісного аналізу та написання практичної частини курсової роботи чи кваліфікаційної роботи.

✓ Підготовка магістерської кваліфікаційної роботи є важливим етапом професійного становлення майбутнього фахівця спеціальності Інженерія програмного забезпечення [12]. Вона спрямована на розвиток у магістрантів дослідницьких компетентностей, таких як здатність до самостійного наукового пошуку, аналізу інформації, формулювання гіпотез, узагальнення результатів. Крім того, магістерська кваліфікаційна робота сприяє формуванню у майбутніх фахівців таких важливих якостей, як творче мислення, відповідальність, критичне мислення і комунікативні навички. Займаючись науковими дослідженнями, магістри навчаються виявляти проблеми, формулювати цілі дослідження, обирати адекватні методи дослідження, працювати з науковою літературою, інтерпретувати отримані результати. Все це сприяє розвитку їхнього професійного потенціалу і підготовці до самостійної наукової діяльності.

Висновки. У процесі дослідження було встановлено, що розвиток дослідницької компетентності є важливим завданням сучасної освіти, а науково-дослідна діяльність магістрів спеціальності Інженерія програмного

забезпечення є невід'ємною складовою сучасного освітнього процесу. Вона може здійснюватися в різних формах: від участі у навчально-дослідних роботах в рамках освітніх програм до самостійних наукових досліджень в рамках наукових гуртків та проєктів. Така діяльність сприяє розвитку критичного мислення, творчих здібностей, вміння працювати з інформацією та вирішувати складні завдання. Залучення магістрів до наукової роботи дозволяє їм не лише поглибити теоретичні знання, але й отримати практичний досвід наукової діяльності, що є важливим для їхнього майбутнього професійного розвитку.

Література:

1. Бобро А. А., Філоненко, О. С. Формування дослідницької компетентності у майбутніх учителів початкових класів. *Наукові записки. Серія «Психолого-педагогічні науки».* №1. 2024. С.112-115

2. Болюбаш Н.М. Формування педагогічної компетентності магістрантів ІТ спеціальностей засобами освітніх інформаційних технологій. *Інформаційні технології і засоби навчання*. №3(71). 2019. С.70-91

3. Вакало Р. Формування проєктної компетентності в майбутніх фахівців інформаційних технологій. *Наука і техніка сьогодні*, 4 (32). 2024.

4. Житомирська Т., Смирнова І., Височан Л. Розвиток дослідницької компетентності майбутніх менеджерів. *Інноваційна педагогіка***.** Випуск 70(2). 2024.

5. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (дата звернення: 11.02.2025).

6. Закон України «Про освіту» від 5.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19. (дата звернення: 12.02.2025).

7. Іващенко Д., Іващенко С., Іващенко О. Роль дослідницької діяльності при формуванні професійних компетентностей у студентів медичних закладів вищої освіти. 2022. URL:http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/20319 (дата звернення 15.02.2025)

8. Нечипуренко П. П. Інформаційно-комунікаційні технології як засіб формування дослідницьких компетентностей старшокласників у профільному навчанні хімії: автореф. Дис. Канд. Пед. Наук: 13.00.10. Кривий Ріг, 2017. 24 с.

9. Пометун О. І. Компетентнісний підхід у сучасній історичній освіті. Історія в школах України. 2007. № 6. С. 3–12.

10. Спінул І. Теоретичні підходи до інтерпретації професійної компетентності майбутнього вчителя хореографії. *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Педагогічні науки*. №101. 2011. С. 271-278.

11. Фрицюк В., Губіна С., Баюрко Н. Розвиток дослідницької компетентності магістрантів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Наукові інновації та передові технології*, 2 (30). 2024.

12. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

References:

1. Bobro A. A., Filonenko O. S. (2024). Formuvannia doslidnytskoi kompetentnosti u maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Formation of research competence in future primary school teachers]. *Naukovi zapysky. Seriia «Psykholoho-pedahohichni nauky»*. №1. S.112-115 [in Ukrainian]

2. Boliubash N.M. (2019). Formuvannia pedahohichnoi kompetentnosti mahistrantiv IT spetsialnostei zasobamy osvitnikh informatsiinykh tekhnolohii [Formation of pedagogical competence of master students of IT specialities by means of educational information technologies]. *Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia.* №3(71). S.70-91 [in Ukrainian]

3. Vakalo R. (2024). Formuvannia proiektnoi kompetentnosti v maibutnikh fakhivtsiv informatsiinykh tekhnolohii [Formation of project competence in future information technology specialists]. *Nauka i tekhnika sohodni*. 4 (32). [in Ukrainian]

4. Zhytomyrska T., Smyrnova I., Vysochan L. (2024). Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh menedzheriv [Development of research competence of future managers]. *Innovatsiina pedahohika*. Vypusk 70(2). [in Ukrainian]

5. Zakon Ukrainy «Pro vyshchu osvitu»[Law of Ukraine 'On Higher Education'] vid 01.07.2014 № 1556-VII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text (data zvernennia: 11.02.2025). [in Ukrainian]

6. Zakon Ukrainy «Pro osvitu»[Law of Ukraine 'On Education'] vid 5.09.2017 r. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19. (data zvernennia: 12.02.2025).

7. Ivashchenko D., Ivashchenko S., Ivashchenko O. (2022). Rol doslidnytskoi diialnosti pry formuvanni profesiinykh kompetentnostei u studentiv medychnykh zakladiv vyshchoi osvity [The role of research activity in the formation of professional competences in students of medical institutions of higher education]. URL:http://repository.pdmu.edu.ua/handle/123456789/20319 (data zvernennia 15.02.2025) [in Ukrainian]

8. Nechypurenko P. P. (2017). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii yak zasib formuvannia doslidnytskykh kompetentnostei starshoklasnykiv u profilnomu navchanni khimii: avtoref [Information and communication technologies as a means of forming research competencies of high school students in the profile teaching of chemistry: PhD thesis]. Dys. Kand. Ped. Nauk: 13.00.10. Kryvyi Rih. 24 s. [in Ukrainian]

9. Pometun O. I. (2007). Kompetentnisnyi pidkhid u suchasnii istorychnii osviti [Competence-based approach in modern historical education]. *Istoriia v shkolakh Ukrainy*. № 6. S. 3–12. [in Ukrainian]

10. Spinul I. (2011). Teoretychni pidkhody do interpretatsii profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia khoreohrafii [Theoretical approaches to the interpretation of the professional competence of the future choreography teacher]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Vynnychenka. Seriia: Pedahohichni nauky.* №101. S. 271-278. [in Ukrainian]

11. Frytsiuk V., Hubina S., Baiurko N. (2024). Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti mahistrantiv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Development of research competence of master students by means of information and communication technologies]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii.* 2 (30). [in Ukrainian]

12. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.018.8:004-049

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-615-625

Кочубей Олена Василівна доктор філософії, викладач кафедри хімії та екології, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, https://orcid.org/0000-0002-5047-6694

Шимкова Юлія Миколаївна викладач вищої кваліфікаційної категорії, Комунальний заклад «Уманський гуманітарно-педагогічний фаховий коледж ім. Т. Г. Шевченка Черкаської обласної ради» , https://orcid.org/0009-0000-3468-7507

ВИКОРИСТАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ТЕХНОЛОГІЙ У ПРОЦЕСІ ПІДГОТОВКИ ЗДОБУВАЧІВ У ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ

Анотація. Стаття досліджує вплив інформаційних технологій на вищу освіту, аналізує їхнє значення для модернізації освітнього процесу та розглядає перспективи подальшого розвитку цифрового навчання. Зокрема, увагу приділено досвіду провідних українських та зарубіжних науковців, які працюють у сфері інтеграції інформаційних технологій в освітній процес. У статті розглянуто ключові аспекти використання інформаційно-комунікаційних технологій у вищій школі, що сприяють персоналізації навчання, розвитку дистанційної освіти, підвищенню взаємодії між викладачами та здобувачами вищої освіти, а також забезпеченню більш ефективного управління навчальним процесом.

Значна увага приділяється таким технологіям, як адаптивні навчальні платформи, штучний інтелект, віртуальна та доповнена реальність, які здатні значно трансформувати освітню діяльність. Визначено основні виклики цифровізації освіти, зокрема цифрову нерівність, питання кібербезпеки, необхідність постійного вдосконалення цифрових навичок викладачів і здобувачів вищої освіти. Окрім цього, досліджено роль інформаційних технологій у створенні інтерактивних навчальних матеріалів, електронних бібліотек, моделюванні реальних ситуацій у віртуальному середовищі, автоматизації оцінювання знань, що суттєво покращує ефективність освітнього процесу.

Інформаційні технології відкривають нові можливості для реалізації концепції безперервної освіти, що є важливим чинником в умовах стрімкого розвитку науки та економіки. Одним із ключових аспектів є використання технологій штучного інтелекту для аналізу успішності здобувачів освіти та надання індивідуальних рекомендацій щодо навчальних програм. Дистанційне

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

навчання та онлайн-курси стали невід'ємною частиною сучасної освіти, дозволяючи здобувачам вищої освіти отримувати знання незалежно від географічного розташування.

Розвиток цифрової грамотності є важливим напрямом реформування освітньої сфери. Інформаційна культура включає вміння ефективно працювати з великими масивами даних, критично оцінювати інформацію та використовувати сучасні програмні засоби для вирішення навчальних і наукових завдань. Також розглянуто питання інтеграції гейміфікації у навчальний процес, що сприяє підвищенню мотивації здобувачів освіти та ефективнішому засвоєнню матеріалу.

Науковці відзначають важливість багатофункціональних електронних платформ, що дозволяють не лише надавати навчальні матеріали, а й здійснювати комунікацію між учасниками освітнього процесу. Впровадження таких систем сприяє розвитку інтерактивного навчання, що поєднує в собі текстову, графічну, аудіо- та відеоінформацію. Ефективне використання таких платформ забезпечує значне підвищення рівня засвоєння знань та розвитку професійних навичок.

Ключові слова: інформаційні технології, вища освіта, цифрове навчання, адаптивні платформи, дистанційна освіта, штучний інтелект, цифровізація, кібербезпека, віртуальна реальність, персоналізація навчання.

Kochubei Olena Vasylivna Doctor of Philosophy, Lecturer at the Department of Chemistry and Ecology, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0002-5047-6694

Shymkova Yuliia Mykolaivna teacher of the highest qualification category Municipal Institution «Uman Taras Shevchenko Professional College of Education and Humanities of Cherkasy Regional Council», https://orcid.org/0009-0000-3468-7507

USE OF INFORMATION TECHNOLOGIES IN THE PROCESS OF TRAINING OF STUDENTS IN HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the impact of information technologies on higher education, analyzes their importance for the modernization of the educational process and considers the prospects for the further development of digital learning. In particular, attention is paid to the experience of leading Ukrainian and foreign scientists working in the field of integrating information technologies into the educational process. The article examines key aspects of the use of information and communication technologies in higher education that contribute to the personalization of learning, the development of distance education, increasing

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

interaction between teachers and higher education students, as well as ensuring more effective management of the educational process. Significant attention is paid to technologies such as adaptive learning platforms, artificial intelligence, virtual and augmented reality, which are capable of significantly transforming educational activities. The main challenges of digitalization of education are identified, in particular digital inequality, cybersecurity issues, the need for continuous improvement of digital skills of teachers and higher education students. In addition, the role of information technologies in the creation of interactive educational materials, electronic libraries, modeling real situations in a virtual environment, and automation of knowledge assessment, which significantly improves the efficiency of the educational process, is investigated.

Information technologies open up new opportunities for implementing the concept of continuous education, which is an important factor in the conditions of rapid development of science and economy. One of the key aspects is the use of artificial intelligence technologies to analyze student success and provide individual recommendations for educational programs. Distance learning and online courses have become an integral part of modern education, allowing higher education students to obtain knowledge regardless of their geographical location.

The development of digital literacy is an important direction in the reform of the educational sphere. Information culture includes the ability to effectively work with large data sets, critically evaluate information, and use modern software tools to solve educational and scientific tasks. The issue of integrating gamification into the educational process is also considered, which contributes to increasing the motivation of education students and more effective assimilation of the material.

Scientists note the importance of multifunctional electronic platforms that allow not only to provide educational materials, but also to communicate between participants in the educational process. The implementation of such systems contributes to the development of interactive learning, which combines text, graphic, audio, and video information. The effective use of such platforms provides a significant increase in the level of knowledge acquisition and development of professional skills.

Keywords: information technologies, higher education, digital learning, distance learning, adaptive learning platforms, artificial intelligence, virtual reality, digital inequality, cybersecurity, digital competence.

Постановка проблеми. Сучасний світ характеризується стрімким розвитком інформаційних технологій, які кардинально змінюють підходи до навчання, методи викладання та взаємодію між викладачами і студентами. У зв’язку з цим перед освітніми закладами постають нові виклики та можливості, що вимагають якісного переосмислення традиційних моделей навчання. Основною проблемою є необхідність адаптації освітніх програм до цифрової епохи, створення ефективних електронних освітніх ресурсів, впровадження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

сучасних інформаційних технологій у навчальний процес та забезпечення доступності освіти для всіх категорій студентів. Цифровізація освіти сприяє покращенню якості знань, але водночас породжує питання щодо рівного доступу до цифрових технологій, формування цифрової грамотності серед викладачів і студентів та захисту персональних даних. Необхідно також враховувати проблему кібербезпеки, яка стає особливо актуальною у зв'язку з переходом на дистанційне навчання та використанням онлайн-ресурсів. Важливим аспектом є підготовка майбутніх спеціалістів, які повинні володіти сучасними цифровими навичками для успішного функціонування у глобальному інформаційному середовищі. Таким чином, постає питання пошуку оптимальних шляхів інтеграції інформаційних технологій у вищу освіту, що забезпечить ефективність навчального процесу та відповідність сучасним викликам суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

У науковій літературі значна увага приділяється питанню цифровізації освіти та використання інформаційних технологій у навчальному процесі. Дослідження українських науковців, таких як Володимир Глушков, Іван Зязюн та Петро Яцик, зосереджені на розвитку кібернетики, педагогічних інновацій та застосуванні комп'ютерних технологій у навчанні. Володимир Глушков став основоположником теоретичних основ автоматизованих навчальних систем, які сьогодні використовуються у дистанційній освіті. Іван Зязюн активно досліджував питання педагогічної майстерності в умовах цифрового середовища, а Петро Яцик сприяв поширенню інформаційно-комунікаційних технологій у навчальному процесі. Зарубіжні дослідники, такі як Сеймур Пейпер, Марк Пренскі, Джон Дьюї, Бенджамін Блум, Дейвід Джонсон та Роджер Джонсон, значно вплинули на розвиток концепцій активного та адаптивного навчання, створення таксономії навчальних цілей та інтеграцію кооперативного підходу в освіту. Пітер Норвіг та Себастьян Трун внесли вагомий вклад у розробку алгоритмів адаптивного навчання та розвиток масових відкритих онлайн-курсів (МООС). Аналіз наукових публікацій свідчить, що цифровізація освіти є ключовим напрямом у підвищенні якості навчального процесу, а сучасні дослідження підтверджують ефективність використання штучного інтелекту, віртуальної реальності та інтерактивних платформ у вищій школі.

Мета статті: проаналізувати вплив інформаційних технологій на вищу освіту та визначити їхні ключові переваги.

Виклад основного матеріалу.

У XXI столітті інформаційні технології стали ключовим фактором змін у різних сферах життя, особливо в освіті. Розвиток цифрових технологій значно спростив процес отримання та збереження інформації, що дало змогу оптимізувати навчальний процес. Завдяки цьому освітня діяльність стала більш доступною та ефективною, однак разом із цим постали нові виклики, які потребують комплексного вирішення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Однією з основних переваг інформатизації освіти є її здатність значно полегшити доступ до знань. Сучасні здобувачі освіти можуть отримувати необхідну інформацію безпосередньо через інтернет, використовуючи цифрові бібліотеки, наукові статті та інтерактивні платформи. Важливу роль відіграють також форуми та онлайн-спільноти, де можна в режимі реального часу обговорювати складні питання з викладачами та експертами. Це дозволяє розширювати горизонти знань і робить освітній процес більш інтерактивним [3].

Сучасний розвиток цифрових технологій створює нові можливості для вдосконалення навчального процесу у вищій освіті. Одним із ключових напрямків є впровадження адаптивного навчання, що базується на застосуванні штучного інтелекту для персоналізації освітнього контенту. Адаптивні платформи дозволяють підлаштовувати навчальний матеріал під індивідуальні потреби кожного здобувача вищої освіти, підвищуючи ефективність засвоєння знань.

Інформаційне освітнє середовище визначається як педагогічна система, що поєднує інформаційні освітні ресурси, комп'ютерні засоби навчання, засоби управління навчальним процесом, педагогічні прийоми, методи і технології, спрямовані на формування інтелектуально розвиненої, соціально значущої творчої особистості. Головними цілями інформаційного освітнього середовища є формування професійних знань, розвиток інформаційної культури здобувачів вищої освіти, реалізація творчого потенціалу та розвиток особистості, формування сучасного наукового і професійного світогляду та професійної самосвідомості [1].

Інтерактивні методи навчання включають мультимедійний контент, анімації, відеолекції та гейміфікаційні підходи, які сприяють підвищенню мотивації студентів. Використання штучного інтелекту дозволяє адаптувати навчальні програми до індивідуальних потреб студентів, аналізуючи їхню успішність та рекомендуючи відповідні матеріали для подальшого вивчення. Адаптивні освітні системи та чат-боти допомагають автоматизувати процес взаємодії студентів із навчальним середовищем, знижуючи навантаження на викладачів та адміністрацію [5].

Практичні аспекти застосування інформаційних технологій у середній освіті охоплюють широке коло можливостей: інтерактивні електронні підручники, освітні платформи, відеоуроки, використання віртуальних лабораторій для дослідження фізичних і хімічних процесів, дистанційне навчання, системи тестування знань. У сфері хімії цифрові технології дозволяють проводити моделювання хімічних реакцій, використовувати спеціалізоване програмне забезпечення для аналізу молекулярних структур, симуляції лабораторних досліджень, що особливо важливо для безпечного навчання експериментальним методам. Використання 3D-візуалізації молекулярних моделей сприяє кращому розумінню будови речовин і механізму хімічних реакцій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Досвід українських і зарубіжних науковців підтверджує ефективність застосування цифрових технологій у вищих навчальних закладах. Зокрема, українські вчені, такі як О. Савченко, Л. Ляшенко та інші, наголошують на значному підвищенні рівня засвоєння навчального матеріалу при використанні інтерактивних методик та мультимедійних ресурсів. Закордонні дослідники, серед яких А. Сміт (США), Й. Фішер (Німеччина), доводять ефективність цифрових лабораторій, які дозволяють студентам отримувати практичні навички роботи з реактивами та обладнанням у віртуальному середовищі без ризику для здоров'я [1].

Інформаційні технології відіграють ключову роль у сучасному освітньому процесі, сприяючи підвищенню якості знань, інтерактивності навчання та персоналізації підходів до викладання. Використання цифрових платформ, штучного інтелекту, віртуальних лабораторій, аналізу великих даних та хмарних технологій дозволяє забезпечити більш ефективне засвоєння матеріалу та підготувати студентів до професійної діяльності в умовах цифрової економіки. Дистанційне навчання стало одним із найважливіших трендів у сфері освіти, забезпечуючи гнучкість у виборі темпу та місця навчання. Платформи Moodle, Coursera та EdX активно використовуються для організації онлайн-освіти, дозволяючи студентам проходити курси, взаємодіяти з викладачами та отримувати автоматизований зворотний зв'язок.

Психологічні дослідження підтверджують, що використання мультимедійних технологій значно покращує засвоєння матеріалу. Візуалізація даних, графіки, кольорові схеми, аудіо- та відеоматеріали сприяють кращому розумінню складних понять. Це особливо важливо для сучасних студентів, які схильні до пасивного сприйняття інформації. Крім того, комбіновані методи навчання (поєднання зорового та слухового сприйняття) сприяють кращому запам'ятовуванню матеріалу та підвищенню концентрації уваги [6].

Віртуальні та доповнені реальності стають важливим компонентом освітнього процесу, дозволяючи студентам отримувати практичні навички в імітованих умовах. Особливо це актуально для природничих та технічних спеціальностей, де віртуальні лабораторії дозволяють відтворювати складні експерименти без необхідності використання дорогого обладнання. Аналіз великих даних у навчальному процесі допомагає прогнозувати результати студентів, виявляти слабкі місця у знаннях та персоналізувати освітні траєкторії. Чат-боти та голосові асистенти використовуються для автоматизації адміністративних процесів, полегшуючи доступ студентів до інформації про навчальний план, розклад занять та академічні вимоги.

Сучасний розвиток суспільства неможливо уявити без активного впровадження інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) у всі сфери життєдіяльності, зокрема у сферу вищої освіти. Використання ІКТ сприяє підвищенню ефективності навчального процесу, розширенню доступу до освітніх ресурсів, удосконаленню методик викладання та навчання. Завдяки

цифровим технологіям забезпечується інтерактивність навчання, індивідуалізація освітнього процесу та розвиток нових компетенцій у студентів.

Однією з основних переваг застосування ІКТ у вищій освіті є доступність навчальних матеріалів. Завдяки електронним підручникам, онлайн-курсах та вебінарів студенти можуть отримувати необхідні знання незалежно від місця проживання та графіку занять. Це особливо важливо в умовах дистанційного та змішаного навчання. Онлайн-освіта дозволяє студентам самостійно організовувати процес навчання, використовувати цифрові платформи для самостійного вивчення матеріалів та проходження тестувань.

Ще одним важливим аспектом є розвиток інтерактивних форм навчання. Використання мультимедійних технологій, віртуальної та доповненої реальності, симуляторів та інтерактивних платформ сприяє підвищенню мотивації студентів, поліпшенню засвоєння знань та формуванню практичних навичок. Зокрема, віртуальні лабораторії дозволяють проводити експерименти без використання реального обладнання, що особливо актуально для природничих і технічних спеціальностей.

Важливим аспектом є також автоматизація освітнього процесу. Використання електронних журналів, систем керування навчальним процесом (LMS – Learning Management System), таких як Moodle, Blackboard або Google Classroom, дозволяє спрощувати адміністрування курсів, контролювати успішність студентів, а також забезпечувати ефективну комунікацію між викладачами та студентами. Такі системи допомагають викладачам аналізувати навчальний процес, своєчасно коригувати програму навчання та оцінювати рівень засвоєння матеріалу.

Не менш важливим є питання формування цифрової компетентності викладачів та студентів. Оволодіння навичками роботи з сучасними цифровими інструментами, розвиток інформаційної грамотності та критичного мислення є необхідними умовами для успішного навчання та подальшої професійної діяльності. Зокрема, використання штучного інтелекту, великих даних та технологій блокчейн відкриває нові можливості для персоналізації освітнього процесу, аналізу навчальних досягнень та розробки адаптивних навчальних курсів.

Проте впровадження ІКТ у вищу освіту супроводжується низкою викликів. До них належать питання захисту персональних даних, необхідність модернізації матеріально-технічної бази, підготовка педагогічних кадрів, а також подолання цифрового розриву між різними соціальними групами студентів. Важливо забезпечити рівний доступ до технологій, що сприятиме підвищенню якості освіти та забезпеченню академічної доброчесності.

Світовий досвід свідчить про те, що провідні університети активно впроваджують інформаційні технології у навчальний процес, підвищуючи рівень доступності та якості освіти. Такі університети, як Гарвардський університет, Массачусетський технологічний інститут (MIT), Стенфордський

університет та Оксфордський університет, широко застосовують дистанційне навчання, адаптивні системи освіти та штучний інтелект. Зокрема, Гарвард використовує платформу HarvardX для відкритого доступу до курсів, MIT упроваджує адаптивні навчальні системи. Згідно з дослідженням, проведеним Гарвардським університетом у 2021 році, студенти, які використовують інтерактивні освітні матеріали, засвоюють інформацію на 40% краще порівняно з тими, хто навчається за традиційними методами. Дослідження Стенфордського університету вказує, що багатозадачність, яка є звичною для сучасних студентів, може знижувати ефективність навчання, оскільки часті перемикання між завданнями зменшують здатність до довготривалого фокусування [9].

Також, за результатами аналізу даних, проведеного Інститутом освітніх досліджень у 2022 році, 78% студентів зазначили, що використання відеоматеріалів допомагає їм краще зрозуміти складні концепції, а 65% вважають, що інтерактивні вправи сприяють ефективнішому засвоєнню знань. Водночас 52% викладачів повідомили про необхідність отримання додаткових цифрових навичок для ефективного викладання в онлайн-середовищі [8].

Оксфордський університет застосовує технології доповненої реальності в освітньому процесі. Європейські країни, такі як Німеччина, Нідерланди та Скандинавські країни, роблять акцент на змішаному навчанні, поєднуючи традиційні лекції з онлайн-освітою. Університет Амстердама використовує блокчейн для безпечного збереження дипломів та сертифікатів.

Азійські країни, зокрема Китай, Південна Корея та Сінгапур, активно інвестують у цифровізацію освіти, розробляючи освітні платформи з елементами штучного інтелекту та автоматизованого навчання. Китайський університет науки і технологій використовує ШІ для адаптації навчального процесу, а Південна Корея робить ставку на інтеграцію хмарних технологій у державну освітню систему [7].

Значні зміни також відбулися у формі навчання. Якщо раніше під час карантинів чи несприятливих погодних умов навчальний процес переривався, то сьогодні дистанційне навчання дозволяє продовжувати здобуття знань безперервно. Проте ефективність такого навчання залежить від кількох факторів: адаптації навчальних програм під онлайн-формат, технічної оснащеності та якості інтернет-зв’язку. Крім того, дистанційна освіта часто ускладнює особисту взаємодію між викладачем та студентом, що може негативно впливати на якість засвоєння матеріалу.

Разом із перевагами цифровізації освіти постають і певні ризики. Надмірне використання технологій призводить до того, що студенти можуть сприймати інформацію фрагментарно, замість того щоб формувати системні знання. Багатозадачність, яка характерна для сучасних користувачів, знижує здатність до глибокого аналізу, оскільки швидке перемикання між завданнями не сприяє тривалому фокусуванню уваги. Крім того, існує ризик зниження

рівня читання та аналізу текстів, що може негативно позначитися на академічних навичках студентів.

Важливим аспектом є також актуальність навчальних програм. Технології швидко змінюються, і студентам, які готуються до професійної діяльності, важливо навчатися за сучасними стандартами. Вивчення застарілих програмних рішень або технологій, що вже втратили свою актуальність, може знизити конкурентоспроможність випускників на ринку праці. Тому підвищення кваліфікації викладачів і постійне оновлення навчальних матеріалів є важливими завданнями освітньої сфери.

Незважаючи на значний потенціал ІКТ в освіті, Україна стикається з низкою проблем, які стримують ефективну цифровізацію навчального процесу. Однією з головних перешкод є недостатнє фінансування закладів освіти, що обмежує можливість оновлення технічної бази, придбання сучасного програмного забезпечення та забезпечення швидкісного інтернет-з'єднання. У той час як великі університети у Києві, Харкові та Львові мають відносно добре розвинену інфраструктуру, регіональні навчальні заклади часто стикаються з відсутністю необхідного обладнання.

Ще однією значущою проблемою є нерівномірний рівень цифрової грамотності серед викладачів і студентів. Багато викладачів не мають достатніх навичок для ефективного використання сучасних освітніх платформ, що вимагає проведення системних тренінгів та курсів підвищення кваліфікації. Низький рівень підготовки педагогічного персоналу ускладнює адаптацію навчальних програм до цифрових стандартів і гальмує процес інтеграції інноваційних технологій у навчальний процес.

Крім того, загрозою є кібербезпека, оскільки велика кількість персональних даних студентів і викладачів потребує надійного захисту. Відсутність ефективних заходів щодо запобігання кібератакам може призвести до витоку конфіденційної інформації, що створює ризики для академічної доброчесності та захисту даних.

Для викладачів інформатизація освіти також створює додаткові виклики. Вони повинні не лише володіти сучасними інформаційними технологіями, а й адаптувати методику викладання до нових реалій. Створення якісного електронного навчального контенту, інтерактивних лекцій та тестів потребує значних зусиль і часу. Особливо складно це дається педагогам старшого покоління, для яких цифрові технології можуть стати бар’єром у професійній діяльності. Відсутність достатньої кваліфікації в галузі ІТ може спричинити розрив між поколіннями викладачів і студентів, що негативно позначиться на ефективності навчання [4].

Також спостерігається проблема низької інтеграції між традиційними методами викладання та цифровими технологіями. У більшості українських університетів онлайн-платформи використовуються лише як допоміжний елемент навчання, а не як повноцінна частина освітнього процесу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Попри ці виклики, в Україні є значний потенціал для розвитку цифрової освіти, особливо за умови активного впровадження державних програм підтримки цифровізації навчальних закладів, покращення фінансування та підвищення рівня цифрової грамотності серед викладачів і студентів. Успішна реалізація цих ініціатив дозволить Україні інтегруватися у світовий освітній простір та забезпечити високу якість підготовки фахівців у сучасних умовах цифрової трансформації.

Висновки

Інформаційні технології стали невід'ємною частиною сучасного освітнього процесу, відкриваючи широкі можливості для покращення доступу до знань, підвищення якості навчання та розвитку професійних компетенцій. Вони дозволяють студентам навчатися інтерактивно, отримувати актуальні знання та розвивати критичне мисленнян [10]. Однак поряд із цими перевагами зростають виклики, пов'язані з необхідністю адаптації освітніх програм, розвитку цифрових навичок у викладачів та забезпеченням високої якості дистанційного навчання.

Важливим завданням є пошук балансу між традиційними методами викладання та сучасними цифровими технологіями. Необхідно розробляти нові підходи до освіти, що поєднують кращі практики обох систем, зберігаючи особисту взаємодію викладача зі студентами, водночас використовуючи всі переваги цифрового навчання.

Крім того, ефективна інтеграція цифрових технологій в освіту потребує не лише відповідного технічного забезпечення, але й розробки якісних навчальних матеріалів, що враховують потреби студентів та викладачів. Важливим фактором є також постійне підвищення кваліфікації педагогів та запровадження методик, що сприяють активному засвоєнню знань у цифровому середовищі. Таким чином, інформаційні технології можуть стати не лише інструментом оптимізації навчального процесу, а й ключовим фактором формування компетентних фахівців майбутнього, здатних адаптуватися до швидкозмінного цифрового світу.

Література

1. Кузьмінський А. І., Ткаченко О. М. Використання інформаційних технологій у сучасному освітньому процесі. *Наукові записки.* Київ, 2019. С. 52–60.

2. Іваненко О. Ю. Дистанційне навчання в умовах цифрової трансформації освіти. *Освіта та наука.* Львів, 2021. С. 99–107.

3. Смирнова Л. П. Використання хмарних технологій у навчальному процесі. *Інформаційні технології в освіті.* Харків, 2020. С. 45–53.

4. Петров В. Г. Цифрові технології у вищій школі: виклики та перспективи. *Вісник педагогічних наук. Дніпро,* 2021. С. 77–85.

5. Морозов Д. В. Автоматизація освітніх процесів: досвід та перспективи. *Освітній простір*. Одеса, 2019. С. 61–70.

6. Гончаренко С. А. Інтерактивні методи навчання в епоху цифрових трансформацій. *Освітній дискурс*. Київ, 2022. С. 33–42.

7. Anderson, J., & Rainie, L. (2020). The Future of Digital Learning. *Pew Research Center. Washington, DC*. P 34 – 38.

8. Bates, A. W. (2019). Teaching in a Digital Age. Guidelines for Designing Teaching and Learning. *Tony Bates Associates*. P 104 – 109.

9. Siemens, G. (2014). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2(1), 3-10.

10. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

References:

1. Kuzminskyi A. I., Tkachenko O. M. (2019).Vykorystannia informatsiinykh tekhnolohii u suchasnomu osvitnomu protsesi. [The use of information technologies in the modern educational process]. *Naukovi zapysky*. Kyiv, 52–60. [inUkrainian].

2. Ivanenko O. Yu. (2021). Dystantsiine navchannia v umovakh tsyfrovoi transformatsii osvity. [Distance learning in the context of digital transformation of education]. *Osvita ta nauka*. Lviv, 99–107. [inUkrainian].

3. Smyrnova L. P. (2020). Vykorystannia khmarnykh tekhnolohii u navchalnomu protsesi. [The use of cloud technologies in the educational process]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti*. Kharkiv, 2020. S. 45–53. [inUkrainian].

4. Petrov V. H. (2021). Tsyfrovi tekhnolohii u vyshchii shkoli: vyklyky ta perspektyvy. [Digital technologies in higher education: challenges and prospects]. *Visnyk pedahohichnykh nauk.* Dnipro,. 77–85. [inUkrainian].

5. Morozov D. V. (2019) Avtomatyzatsiia osvitnikh protsesiv: dosvid ta perspektyvy. [Automation of educational processes: experience and prospects]. *Osvitnii prostir*. Odesa, 61–70. [inUkrainian].

6. Honcharenko S. A. (2022). Interaktyvni metody navchannia v epokhu tsyfrovykh transformatsii. [Interactive teaching methods in the era of digital transformation.]. *Osvitnii dyskurs*. Kyiv, 33–42. [inUkrainian].

7. Anderson, J., & Rainie, L. (2020). The Future of Digital Learning. Pew Research Center. Washington, DC. 34 – 38.

8. Bates, A. W. (2019). Teaching in a Digital Age. Guidelines for Designing Teaching and Learning. Tony Bates Associates. 104 – 109.

9. Siemens, G. (2014). Connectivism: A Learning Theory for the Digital Age. International Journal of Instructional Technology and Distance Learning, 2(1), 3-10.

10. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.015.3:[378.018.8:378.046-021.64:351.74]:316.62-053.6](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-626-637

Кравчук Олена Валентинівна аспірант кафедри педагогіки та освітнього менеджменту, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0009-0008-8229-1927

СУТНІСТЬ, ЗМІСТ ТА ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ БАКАЛАВРІВ ПРАВООХОРОННОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ДО СОЦІАЛЬНОЇ ВЗАЄМОДІЇ З ПІДЛІТКАМИ

Анотація. У статті розкрито сутність, зміст та особливості професійної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками. Встановлено, що професійна підготовка майбутніх фахівців правоохоронних органів є базовим рівнем їх професійного становлення, і є процесом прискореного набуття знань, умінь, навичок і професійно значущих якостей, необхідних для самостійного виконання службових обов'язків по конкретній посаді. Розкрито сутність підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до професійної діяльності, яка полягає у формуванні професійно-значущих якостей, а її зміст визначається керівними документами та специфікою роботи в органах внутрішніх справ. Визначено особливості за метою, завданнями та результатами цього виду підготовки, до яких віднесено такі: обумовленість мети та завдань поліцейської служби соціальним замовленням суспільства та закріплення їх у законах, статутах та наказах; поєднання різноманіття складових, які визначають багатофункціональність обов'язків, відповідність індивідуальних якостей та дій співробітника правоохоронних органів до професійної діяльності; нетривалий термін навчання – 6 місяців. Доведено, що ефективність підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів залежить від якості їхньої професійної підготовленості, у тому числі психологічної. Зазначено, що професійна підготовленість – це система професійно-значимих знань, умінь та якостей, необхідних майбутнім фахівцям правоохоронних органів для самостійного несення служби, що включає професійну теоретичну і практичну підготовленість, а також здатність до вирішення оперативно-службових завдань, виконання обов'язків за прямим посадовим призначенням. Визначено систему професійно-значимих якостей, які складають: професійні знання, навички, уміння, професійні позиції, акмеологічні інваріанти, психологічні особливості. В результаті проведеного аналізу виділено три значущі групи, що відображають найбільш загальну структуру вимог професійної діяльності до співробітника правоохоронних органів: спеціальні якості, адаптивні якості; комунікативні якості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: сутність, зміст, особливості, професійна підготовка, бакалаври, правоохоронна діяльність, соціальна взаємодія, підлітки.

Kravchuk Olena Valentynivna PhD student Department of Pedagogy and Educational Management, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0009-0008-8229-1927

ESSENCE, CONTENT AND FEATURES OF PROFESSIONAL TRAINING OF BACHELOR OF LAW ENFORCEMENT ACTIVITIES FOR SOCIAL INTERACTION WITH ADOLESCENTS

Abstract. The article reveals the essence, content and features of professional training of bachelors of law enforcement for social interaction with adolescents. It is established that professional training of future law enforcement specialists is the basic level of their professional development, and is a process of accelerated acquisition of knowledge, skills, abilities and professionally significant qualities necessary for the independent performance of official duties in a specific position. The essence of training of future law enforcement specialists for professional activity is revealed, which consists in the formation of professionally significant qualities, and its content is determined by guiding documents and the specifics of work in internal affairs bodies. The features of the purpose, tasks and results of this type of training are determined, which include the following: the conditionality of the purpose and tasks of the police service by the social order of society and their consolidation in laws, statutes and orders; the combination of a variety of components that determine the multifunctionality of duties, the correspondence of individual qualities and actions of a law enforcement officer to professional activity; short training period – 6 months. It is proven that the effectiveness of training future law enforcement officers depends on the quality of their professional preparedness, including psychological. It is noted that professional preparedness is a system of professionally significant knowledge, skills and qualities necessary for future law enforcement officers to independently perform their duties, which includes professional theoretical and practical preparedness, as well as the ability to solve operational-service tasks, perform duties according to direct job description. A system of professionally significant qualities has been determined, which consists of: professional knowledge, skills, abilities, professional positions, acmeological invariants, psychological characteristics. As a result of the analysis, 3 significant groups have been identified that reflect the most general structure of the requirements of professional activity for a law enforcement officer: special qualities, adaptive qualities; communicative qualities.

Keywords: essence, content, features, professional training, bachelors, law enforcement activities, social interaction, teenagers.

Постановка проблеми. Формування правової держави, забезпечення законності і правопорядку вимагають підвищення ефективності діяльності органів внутрішніх справ.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Як будь-який державний орган виконавчої влади, фахівці правоохоронної діяльності виконують завдання, а саме: забезпечення безпеки особистості, попередження та припинення злочинів та адміністративних правопорушень, виявлення та розкриття злочинів, охорона громадського порядку та громадської безпеки, захист приватної, державної, муніципальної та інших форм власності, надання допомоги фізичним та юридичним особам у захисті їх прав та законних інтересів.

До специфіки завдань та значущості функцій, що здійснюються фахівцями правоохоронної діяльності віднесено: широкі повноваження щодо застосування заходів державного примусу; тісний зв'язок із населенням; динамічність поліцейської системи; особливий порядок несення служби; наявність форменого одягу тощо (І. Дрок [3], З. Кісіль [8], В. Середа [10].

У дослідженні Р. Андрусишин наголошується, що захист прав та законних інтересів держави та суспільства правоохоронні органи здійснюють не безпосередньо, їхня правоохоронна діяльність забезпечується законами, встановленими державою [1, с.35]. Захищаючи суспільство громадян від злочинних і протиправних зазіхань, вони захищають державу, виконуючи у суспільстві соціальну роль.

Одним із показників діяльності поліції розглядається ставлення населення до правопорядку. Поліція з погляду населення має уособлювати порядок встановлений законом, водночас поліція – це інструмент державної влади, що найбільш тісно стикається з населенням. У такій ситуації позитивні та негативні оцінки її діяльності відображає ставлення громадян до чинного законодавства. Тривалий час поліція, як соціальний інститут, стояла над суспільством чи поза ним, що призвело до виникнення замкнутої системи, мета якої полягала у забезпеченні своєї життєдіяльності, роботі, переважно на себе, держава. Поліція та суспільство ще не готові до конструктивної взаємодії з населенням.

Вдосконалення системи професійної освіти майбутніх фахівців правоохоронних органів висуває завдання поліпшення процесу їх підготовки. Суспільство потребує фахівців, професійно компетентних, працьовитих, здатних вирішувати складні завдання в умовах, що змінюються, здатних застосовувати свої знання та вміння в різних сферах правоохоронної діяльності.

Отже, постала необхідність переосмислення процесу підготовки майбутніх фахівців правоохоронних органів до конструктивної взаємодії з населенням, зокрема соціальної взаємодії з підлітками.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Накопичений фонд знань з проблеми системності правового регулювання стосовно діяльності ОВС, а також дослідження у галузі правоохоронної діяльності вченими (Р. Андрусишин [1], І. Дрок [3], Г. Запорожцева [6], А. Квітка [7], А. Кондратова [9], В. Середа [10], О. Цільмак [11], А. Черкашин [12], Д. Швець [13] та ін.). Зробили вагомий

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

внесок у розробку методологічних проблем діяльності фахівців правоохоронних органів.

Значний внесок у вирішення питань удосконалення професійної підготовки працівників органів внутрішніх справ, зробили О. Бандурка [2], О. Євдокімова [4], Д. Журко [5],З. Кізіль [8].

Аналіз професійної підготовки кадрів в закладах освіти показує, що вона здійснювалася в основному на базі накопиченого практичного досвіду, окремих теоретичних поглядів та уявлень.

Отже, проблема підготовки кваліфікованих кадрів для органів внутрішніх справ є досить актуальною, що відображається у дослідженнях педагогів, соціологів та психологів, якими здійснено пошук нових підходів у поліпшенні означеного процесу.

Мета статті - розкрити сутність, зміст та особливості психолого-педагогічної підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Виклад основного матеріалу. Підготовка особового складу органів внутрішніх справ – це організований і цілеспрямований процес оволодіння та постійного вдосконалення професійних знань, умінь і навичок, необхідних для успішного виконання завдань, покладених на органи внутрішніх справ, який організовується в порядку встановленому законодавством та іншими нормативними правовими актами.

Основними завданнями професійної підготовки бакалаврів правоохоронних органів, на думку Д. Журко, є такі:

- підготовка кваліфікованих кадрів відповідно до вимог сучасної правоохоронної діяльності;

- навчання співробітників умілим та ефективним діям, що забезпечують успішне виконання оперативно-службових та службово-бойових завдань;

- вдосконалення навичок керівного складу з управління, навчання підлеглих щодо впровадження в практику оперативно-розшукової діяльності, досягнень науки і техніки, передових форм і методів роботи, основ наукової організації праці;

- формування професійної самосвідомості співробітників, почуття відповідальності за свої дії, прагнення до постійного вдосконалення професійної майстерності з урахуванням специфіки діяльності;

- навчання співробітників прийомам та способам забезпечення професійної та особистої безпеки у надзвичайних обставинах та в екстремальних умовах службової діяльності;

- вироблення і постійне вдосконалення у співробітників практичних умінь і навичок застосування примусових заходів з дотриманням норм законодавства і прав людини;

- підтримка у співробітників постійної готовності рішуче і вміло припиняти протиправні діяння, використовуючи фізичну силу, спеціальні засоби та вогненебезпечну зброю;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- формування високої психологічної стійкості особистості співробітників, розвиток у них спостережливості, пильності, пам'яті, мислення та інших професійно-психологічних якостей і навичок;

-вдосконалення навичок поводження зі спеціальною технікою та спеціальними засобами, експлуатації транспортних засобів та засобів зв'язку, електронно-обчислювальної техніки [5, с.51].

З досліджень та педагогічної практики відомо, що підготовка сучасного висококваліфікованого співробітника органів внутрішніх справ визначає принципову необхідність пошуку та визначення шляхів реалізації пріоритетних педагогічних технологій навчання. Проте молоді фахівці правоохоронних органів, які щойно закінчили навчальні заклади, найчастіше не можуть ухвалити правильні рішення, оформити первинні документи щодо правопорушень, відчувають певні труднощі в побудові взаємин з громадянами, у тому числі правопорушниками, свідками, потерпілими, зокрема із підлітками. Звичайно, співробітники згодом самостійно набувають певних спеціальних навичок роботи, але такий механізм навчання вимагає часу, наявності значної кількості проб і помилок [2, с.73].

Більш розумним є навчання співробітників методам роботи на основі науково обґрунтованих та перевірених практикою знань, розвиток професійно значущих якостей у процесі підготовки [6, с.102].

Зміст професійної підготовки бакалавра правоохоронних органів визначається цілями, завданнями, характером діяльності і включає професійну теоретичну і практичну підготовку, а також здатність до вирішення оперативно-службових завдань, виконання обов'язків за прямим посадовим призначенням.

Розглянемо суб'єктивні характеристики професійних якостей докладніше.

Професійні знання як об'єктивно-необхідні відомості про всі аспекти поліцейської служби, що складаються із затребуваних практикою загальних та професійних компонентів. Вони становлять основу для формування професійних умінь, навичок, специфічних психологічних якостей, професійних позицій при задіянні технології досягнення результатів служби.

Професійні навички та вміння є діями майбутнього бакалавра правоохоронних органів, що використовуються ним для реалізації обов'язків і функцій у процесі служби. Вони є вихідними елементами цілісної системи професійної діяльності.

Професійна позиція фахівців правоохоронних органів – це його стійкі установки та орієнтації, система відносин та оцінок внутрішнього і навколишнього досвіду, реальності та перспектив, а також власні домагання, що реалізуються (не реалізуються, частково реалізуються) у службі [8, с.147].

Акмеологічні інваріанти є компонентами структури професійної підготовки, що зумовлюють його активність, ініціативу і творчість у досягненні можливо високих результатів у діяльності, які раніше не були затребувані, зокрема детермінанти, визначальні просування фахівців правоохоронних

органів до вершин у професійної діяльності, розвинена здатність прогнозування, передбачення, проникливість, особистісні претензії, постійна включеність у процес прийняття рішення, мотивація досягнення, розвинена саморегуляція тощо [12, с.13].

Спираючись на наведений аналіз, можна так визначити систему професійно значущих характеристик бакалаврів правоохоронних органів: професійні знання, навички, уміння, професійні позиції, акмеологічні інваріанти, психологічні особливості.

Дослідник І. Дрок у професіограмі фахівця правоохоронних органів виділяє особистісні, колективістські та професійно-значущі якості, які потрібно формувати у них у процесі навчання. У тому числі виступають:

1. Загальні, що характеризують спрямованість особистості; її погляди, переконання, інтереси, установки, що визначає світогляд майбутніх фахівців.

2. Особливі, що оцінюють ставлення майбутніх фахівців до обраної спеціальності, конкретної кваліфікації та загалом до майбутньої професійної діяльності.

3. Індивідуальні, що враховують особливості особистості її інтелектуальний потенціал, загальну культуру, здатність опанувати цю професію.

4. Колективістські, що визначають місце особистості у навчальному колективі, її авторитет у навчанні та поведінці, здатності до спілкування з колегами та іншими людьми.

5. Професійно-ділові якості, які потрібно формувати в майбутніх фахівців правоохоронних органів [3, с.93].

У відповідність із зазначеними підходами розглянемо відповідні кваліфікаційні характеристики майбутніх фахівців правоохоронних органів. Стосовно професійної підготовки бакалаврів правоохоронних органів визначимо професійні завдання, які вони повинні вміти виконувати.

А. Кондратовою виділено такі види діяльності: оперативно-розшукова, профілактична, слідча, охоронна, адміністративно-наглядова, екстремальна, диспетчерська та пенітенціарна. Розглянемо характеристику адміністративно-наглядової діяльності як основного виду, пов’язаного з контролем громадського порядку на дорогах, вулицях, транспортних засобах. Ця діяльність характерна для патрульної служби поліції, дорожньо-патрульної служби, муніципальної поліції. Спільним є спостереження та припинення порушень правопорядку в громадських місцях. Змістом діяльності є кваліфікація протиправних діянь у сфері забезпечення громадського порядку; застосування заходів адміністративного попередження, припинення та стягнення; своєчасне застереження громадян від здійснення протиправних дій; спостереження за місцями найвірогіднішого скоєння злочинів; виявлення антигромадських груп неповнолітніх, встановлення місць їхньої концентрації; виявлення безпритульних дітей та підлітків; затримання осіб, які перебувають у розшуку та інші дії наглядового характеру [9, с.104].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

На нашу думку, з погляду підвищення ефективності підготовки бакалаврів правоохоронних органів, завданням дослідження найбільше відповідає другий підхід, заснований на формуванні професійно значущих якостей. На основі змістовної інтерпретації вимог відповідно до програми навчання бакалаврів правоохоронних органів, нами сформовано вихідну кількість вимог до професійно значущих якостей, якими повинен мати співробітник патрульної служби поліції. У результаті факторного аналізу експертних оцінок виділено три значущі чинники, що відображають найбільш загальну структуру вимог до його професійної діяльності.

Перший чинник об'єднав професійні вміння та навички, які відображають основні вимоги до бакалаврів правоохоронних органів, їх практичну професійну діяльність та відображають її характерну специфіку. Вони були позначені як спеціальні якості.

Другий чинник об'єднав навички, здібності та вміння, які більшою мірою відображають вміння бакалаврів правоохоронних органів швидко і адекватно відповідати на зміну ситуації. Цей чинник був об'єднаний під загальною назвою адаптивні якості.

Третій чинник об'єднав професійні вміння та навички, змістовий аналіз яких дозволив визначити їхню загальну комунікативну спрямованість. Виходячи з цього, вони були позначені як комунікативні якості.

Професійна підготовленість проявляється у всіх аспектах службової діяльності майбутніх фахівців правоохоронних органів: у професійній діяльності, у повсякденних взаєминах, в особистісному розвитку. Отже, для кожної із напрямів служби потрібна сформованість всіх затребуваних ними компонентів професійної підготовленості.

О. Євдокімова визначила особливі види професійної підготовки:

- спеціальну – з актуальних питань вирішення спеціальних професійних завдань;
- професійно-педагогічну – озброює керівників та працівників мінімумом педагогічних знань, необхідних для правильного обліку педагогічного фактора у своїй професійній діяльності;
- професійно-психологічну – проводиться з метою підготовки бакалаврів до успішного подолання психологічних труднощів у роботі;
- групову – готує фахівців до злагоджених спільних дій;
- організаційну – організаційне навчання, привчання фахівців до дисципліни в роботі;
- екстремальну – підвищує готовність фахівців на випадки аварій, катастроф, стихійних лих та інших небезпечних ситуацій;
- підготовку до забезпечення особистої безпеки, як особливу підготовку для осіб, діяльність яких пов'язана з загрозою для життя;
- управлінську – удосконалює підготовленість керівників з питань педагогіки управління [4, с.31].

Виходячи з практичного досвіду, на наш погляд, необхідно зробити акцент і детальніше розкрити специфіку професійно-психологічної підготовки. Як досліджено Д. Журко, прагнення психологічно підготувати бакалавра правоохоронних органів до складних умов діяльності було відомо здавна. Коли співробітник професійно безпорадний в аналізі та регулюванні людських вчинків, а на нього тисне тягар відповідальності за вирішення службового завдання, то він потрапляє в ситуацію, що підштовхує його до використання неадекватних методів [5, с.50]. Відсутність посадової професійно-психологічної підготовки одна з найважливіших причин низького рівня сформованих професійно-значущих якостей бакалаврів правоохоронних органів. Вона характеризує готовність і здатність вирішувати службові завдання, спираючись на принципи педагогіки, психології та інших наук, органічно переплітається з високою загальною та професійною підготовленістю.

На думку А. Черкашина, «професійно-психологічна підготовка» – науково-організований та ефективно здійснений процес формування, підвищення та підтримки високого рівня психологічної підготовленості співробітників до вирішення оперативно-службових завдань [12, с.13].

Професійно-психологічна підготовка бакалаврів правоохоронних органів – це процес цілеспрямованого формування у них психологічної стійкості та підготовки їх до успішних дій, у тому числі в екстремальних умовах.

Ядром професійно-психологічної підготовки є забезпечення психологічної стійкості та готовності до виконання професійних завдань у різних умовах діяльності. Під психологічною стійкістю розуміються цілісні інтегральні (в сукупності своєї усталені) властивості та якості особистості, що виявляються у здатності оптимально відображати дійсність у складних умовах життєдіяльності. Психологічна готовність характеризується як цілісний психічний стан особистості, настрій та установка на певний вид діяльності, у тому числі в особливих та екстремальних умовах [3, с.72].

Виходячи з цього, основною метою професійно-психологічної підготовки є вироблення у бакалаврів правоохоронних органів психологічних знань, умінь і готовності до успішного подолання психологічних труднощів, що виникають у процесі службової діяльності, в інтересах підвищення ефективності виконання своїх обов'язків у штатних та екстремальних умовах.

Основними завданнями професійно-психологічної підготовки, що визначають її основний зміст виступають: розвиток у співробітників професійно-значущих якостей (професійна пам’ять, мислення, увага тощо), важливих для успіху оперативно-службової діяльності та професійних здібностей до неї; формування професійно-психологічних умінь (аналітико-психологічних, тактико-психологічних, техніко-психологічних умінь); підвищення професійно-психологічної стійкості, як інтегративної психічної освіти, що включає

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

інтелектуальні, емоційно-вольові та особистісно-професійні якості; формування психологічної орієнтованості особистості, що виражається у стійкому інтересі та увазі до психологічних аспектів діяльності, схильності до звички, до обліку при вирішенні оперативно-службових завдань.

Професійно-психологічна підготовка бакалаврів правоохоронних органів специфічна, складна і докорінно відрізняється від психологічної підготовки військовослужбовців, спортсменів, тому механічне перенесення досвіду підготовки останніх неприпустимо [2, с.74].

Відповідно до досліджень науковців, важливим компонентом професійної підготовленості бакалаврів правоохоронних органів є їх безпосередня професійно-психологічна підготовленість. Інтегральною характеристикою, що відображає підготовленість до виконання своїх функціональних обов'язків у будь-яких умовах, є його особлива якість, яка визначається як сукупність сформованих та розвинених психологічних характеристик, що відповідають психологічним особливостям службової діяльності та виступають необхідною умовою її успішного здійснення (О. Бандурка [2], А. Кондратова [9], О. Цільмак [11], А. Черкашин [12]).

На нашу думку, професійно-психологічна підготовка складається з таких основних компонентів:

1. Професійно-значущих якостей: професійно-розвинені пам'ять, увага, мислення, уявлення, спостережливість, сприйняття.

2. Професійних умінь: вміння враховувати та аналізувати психологічні умови професійної діяльності; вміння використовувати психологічні засоби (психотехніки спілкування): мовне спілкування та невербальні засоби спілкування.

3. Професійно-психологічну стійкість, яка характеризується здатністю: не піддаватися негативним впливам психогенних чинників; приймати рішення та діяти в умовах дефіциту часу, невизначеності, несподіванки та небезпеки; підтримувати інтенсивність та концентрацію уваги, щоб стежити за зміною обстановки; бути пильним та готовим до розумного ризику в екстремальних умовах (емоційно-вольова стійкість); бути готовим до роботи у групі (соціально-психологічна стійкість) [14].

З урахуванням вищевикладеного готовність бакалаврів правоохоронних органів вимагає сформованості професіоналізму, витримки та принциповості, чуйного ставлення до прав та законних інтересів громадян.

Висновки.

Отже, професійна підготовка майбутніх фахівців правоохоронних органів є базовим рівнем їх професійного становлення, і процесом прискореного набуття знань, умінь, навичок і професійно значущих якостей, необхідних для самостійного виконання службових обов'язків на конкретній посаді.

Сутність підготовки бакалаврів правоохоронних органів до професійної діяльності полягає у формуванні професійно-значущих якостей, а її зміст

визначається керівними документами та специфікою роботи в органах внутрішніх справ. Особливостями за цілями, завданнями та результатами цього виду підготовки є такі: обумовленість цілей та завдань поліцейської служби соціальним замовленням суспільства та закріплення їх у законах, статутах та наказах; поєднання різноманіття складових, які визначають багатофункціональність обов'язків, відповідність індивідуальних якостей та дій співробітника правоохоронних органів до професійної діяльності; нетривалий термін навчання – 6 місяців.

Основними шляхами вдосконалення професійної підготовки фахівців правоохоронних органів є: визначення більш точних кваліфікаційних характеристик, нормативно закріплених; розробка та реалізація професійно-орієнтованої технології навчання, заснованої на інноваційних підходах до методів та форм навчання. Ефективність підготовки майбутніх співробітників правоохоронних органів залежить від якості їхньої професійної підготовленості, у тому числі психологічної.

Професійна підготовленість – система професійно-значимих знань, умінь та якостей, необхідних майбутнім фахівцям правоохоронних органів для самостійного несення служби, що включає професійну теоретичну і практичну підготовленість, а також здатність до вирішення оперативно-службових завдань, виконання обов'язків за прямим посадовим призначенням. Систему професійно-значимих якостей складають: професійні знання, навички, уміння, професійні позиції, акмеологічні інваріанти, психологічні особливості. В результаті проведеного аналізу виділено три значущі групи, що відображають найбільш загальну структуру вимог професійної діяльності до співробітника правоохоронних органів: спеціальні якості, адаптивні якості; комунікативні якості.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці моделі підготовки бакалаврів правоохоронної діяльності до соціальної взаємодії з підлітками.

Література

1. Андрусишин Р. М. Правове виховання працівників ОВС: теоретико-правовий вимір: дис. … канд. юрид. наук: 12.00.01. Львів, 2016. 226 с.

2. Бандурка О. М. Особливості психологічної підготовки поліцейських в умовах воєнного стану. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 73–74.

3. Дрок І. С., Мороз В. П. Організація діяльності дільничних офіцерів поліції: навч. посіб. Дніпро: Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, 2021. 240 с.

4. Євдокімова О. О. Професійна підготовка поліцейських як цілеспрямована система. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 30–32.

5. Журко Д. О. Професійна підготовка кадрів поліції в Україні з урахуванням досвіду європейських країн та інших розвинутих країн світу. *Актуальні проблеми роботи з неповнолітніми особами в діяльності підрозділів превентивної діяльності*: матеріали Всеукр. круглого столу (Дніпро, 12 грудня 2018 р.). Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. справ, 2018. С. 49–52.

6. Запорожцева Г. Є. Психологічний аналіз професійної діяльності дільничного інспектора міліції та визначальні умови її удосконалення: дис. … канд. психол. наук: 19.00.06. Київ, 2002. 255 с.

7. Квітка А. С. Формування соціально-комунікативної компетентності майбутніх офіцерів державної кримінально-виконавчої служби України: дис. … д-ра філософії: 011 – Освітні, педагогічні науки, 01 Освіта / Педагогіка. Хмельницький, 2022. 344 с.

8. Кісіль З. Р. Професійна підготовка як різновид удосконалення службової діяльності співробітників органів внутрішніх справ України. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ.* 2013. № 1. С. 142–152.

9. Кондратова А. В. Психологічні особливості формування готовності курсантів ХНУВС до виконання професійних обов'язків. *Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали ІІ наук.-практ. конф. (Харків, 19 берез. 2010 р.). Харків: ХНУВС, 2010. С. 103–105.

10. Середа В. В., Благута Р. І., Балинська О. М. ін. Теоретико-прикладні засади конструктивної взаємодії поліції і населення в соціумі: монографія / за заг. ред. З. Р. Кісіль. Львів: ЛьвДУВС, 2017. 600 с.

11. Цільмак О. М. Формування психологічної компетентності у курсантів закладів вищої освіти МВС України. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України.* Харків, 2018. № 2. С. 124–127.

12. Черкашин А. І. Індивідуально-психологічні особливості особистості як фактор готовності до професійної діяльності в ОВС. *Соціально-психологічне забезпечення правоохоронної діяльності: теоретичні та прикладні аспекти*: матеріали ІІ наук.-практ. конф. (Харків, 19 берез. 2010 р.). Харків: ХНУВС, 2010. С. 11–15.

13. Швець Д. В. Особливості професійної підготовки поліцейських в Україні. *Психологічні та педагогічні проблеми професійної освіти та патріотичного виховання персоналу системи МВС України*: матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Вінниця, 24 берез. 2023 р.). Вінниця: ХНУВС, 2023. С. 43–45.

14. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

References

1. Andrusyshyn R. M. (2016). Pravove vykhovannia pratsivnykiv OVS: teoretyko-pravovyi vymir [Legal education of police officers: theoretical and legal dimension]: *dys. … kand. yuryd. nauk:* 12.00.01. Lviv, 226. [in Ukrainian].

2. Bandurka O. M. (2023). Osoblyvosti psykholohichnoi pidhotovky politseiskykh v umovakh voiennoho stanu [Peculiarities of psychological training of police officers under martial law]. *Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Vinnytsia, 24 berez. 2023 r.). Vinnytsia: KhNUVS, 73–74. [in Ukrainian].

3. Drok I. S., Moroz V. P. (2021). Orhanizatsiia diialnosti dilnychnykh ofitseriv politsii [Organization of activities of police officers]: navch. posib. Dnipro: Dnipropetrovskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 240. [in Ukrainian].

4. Yevdokimova O. O. (2023). Profesiina pidhotovka politseiskykh yak tsilespriamovana systema [Professional training of police officers as a purposeful system]. *Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy*: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Vinnytsia, 24 berez. 2023 r.). Vinnytsia: KhNUVS, 30–32. [in Ukrainian].

5. Zhurko D. O. (2018). Profesiina pidhotovka kadriv politsii v Ukraini z urakhuvanniam dosvidu yevropeiskykh krain ta inshykh rozvynutykh krain svitu [Professional training of police personnel in Ukraine taking into account the experience of European countries and other developed countries of the world]. *Aktualni problemy roboty z nepovnolitnimy osobamy v diialnosti pidrozdiliv preventyvnoi diialnosti*: materialy Vseukr. kruhloho stolu (Dnipro, 12 hrudnia 2018 r.). Dnipro: Dniprop. derzh. un-t vnutr. sprav, 49–52. [in Ukrainian].

6. Zaporozhtseva H. Ye. (2002). Psykholohichnyi analiz profesiinoi diialnosti dilnychnoho inspektora militsii ta vyznachalni umovy yii udoskonalennia [Psychological analysis of the professional activity of a police inspector and the determining conditions for its improvement]: *dys. … kand. psykhol. nauk*: 19.00.06. Kyiv, 255. [in Ukrainian].

7. Kvitka A. S. (2022). Formuvannia sotsialno-komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv derzhavnoi kryminalno-vykonavchoi sluzhby Ukrainy [Formation of social and communicative competence of future officers of the State Criminal Enforcement Service of Ukraine]: *dys. … d-ra filosofii: 011 Osvitni, pedahohichni nauky, 01 Osvita / Pedahohika.* Khmelnytskyi, 344. [in Ukrainian].

8. Kisil Z. R. (2013). Profesiina pidhotovka yak riznovyd udoskonalennia sluzhbovoi diialnosti spivrobitnykiv orhaniv vnutrishnikh sprav Ukrainy [Professional training as a type of improvement of the official activity of employees of the internal affairs bodies of Ukraine]. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*. 1. 142–152. [in Ukrainian].

9. Kondratova A. V. (2010). Psykholohichni osoblyvosti formuvannia hotovnosti kursantiv KhNUVS do vykonannia profesiinykh obov'iazkiv [Psychological features of the formation of the readiness of cadets of the KhNUVS to perform professional duties]. *Sotsialno-psykholohichne zabezpechennia pravookhoronnoi diialnosti: teoretychni ta prykladni aspekty*: materialy II nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 19 berez. 2010 r.). Kharkiv: KhNUVS, 103–105. [in Ukrainian].

10. Sereda V. V., Blahuta R. I., Balynska O. M. in. (2017). Teoretyko-prykladni zasady konstruktyvnoi vzaiemodii politsii i naselennia v sotsiumi [Theoretical and applied principles of constructive interaction between the police and the population in societ]: monohrafiia / za zah. red. Z. R. Kisil. Lviv: LvDUVS, 600. [in Ukrainian].

11. Tsilmak O. M. (2018). Formuvannia psykholohichnoi kompetentnosti u kursantiv zakladiv vyshchoi osvity MVS Ukrainy [Formation of psychological competence in cadets of higher education institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine]. *Pidhotovka politseiskykh v umovakh reformuvannia systemy MVS Ukrainy*. Kharkiv, 2. 124–127. [in Ukrainian].

12. Cherkashyn A. I. (2010). Indyvidualno-psykholohichni osoblyvosti osobystosti yak faktor hotovnosti do profesiinoi diialnosti v OVS [Individual psychological characteristics of the personality as a factor of readiness for professional activity in the Ministry of Internal Affairs]. *Sotsialno-psykholohichne zabezpechennia pravookhoronnoi diialnosti: teoretychni ta prykladni aspekty:* materialy II nauk.-prakt. konf. (Kharkiv, 19 berez. 2010 r.). Kharkiv: KhNUVS, 11–15. [in Ukrainian].

13. Shvets D. V. (2023). Osoblyvosti profesiinoi pidhotovky politseiskykh v Ukraini [Features of professional training of police officers in Ukraine]. Psykholohichni ta pedahohichni problemy profesiinoi osvity ta patriotychnoho vykhovannia personalu systemy MVS Ukrainy: materialy Vseukr. nauk.-prakt. konf. (Vinnytsia, 24 berez. 2023 r.). Vinnytsia: KhNUVS, 43–45. [in Ukrainian].

14. Ruban M.Y. Ponomarenko V. Development and construction of shunting electric locomotives at Dnipropetrovsk electric locomotives plant (1960's – 1970's) // History of science and technology / Chief Editor O. Ya. Pylypchuk. – Kyiv: SUIT, 2021. – Volume 11. – Issue 1. – P. 212– 232. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2021-11-1-212-232 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:4DMP91E08xMC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.013:174.7](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-638-648

Кудла Марія Валеріївна кандидат педагогічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/0000-0002-1868-9892

АКАДЕМІЧНА ДОБРОЧЕСНІСТЬ У КОНТЕКСТІ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто сутність академічної доброчесності як невід'ємної складової сучасного освітнього процесу. Визначено основні принципи академічної доброчесності та її значення для здобувачів, викладачів і наукової спільноти. Аналізуються форми порушень академічної доброчесності, а також механізми її забезпечення у закладах вищої освіти. Виоеремлено психологічні та педагогічні аспекти формування академічної доброчесності у студентському середовищі. Проаналізовано роль викладача у вихованні культури академічної доброчесності та визначено ефективні підходи до її впровадження, адже саме вони закладають основи етичної поведінки у студентів та сприяють формуванню академічної культури.

Академічна доброчесність є необхідною умовою ефективного функціонування системи вищої освіти. Запровадження механізмів контролю та формування культури доброчесності сприяє підвищенню рівня якості освіти, а також формуванню висококваліфікованих і відповідальних фахівців.

Запропоновано комплекс заходів, спрямованих на формування та підтримку академічної доброчесності, зокрема інтерактивні методи навчання, цифрові інструменти для виявлення плагіату, рефлексивні практики та створення сприятливого академічного середовища. Окрему увагу приділено питанням запобігання академічним порушенням через активне залучення здобувачів вищої освіти до навчального процесу, розвиток їхньої відповідальності та критичного мислення. Доведено, що ефективна взаємодія між студентами й викладачами сприяє формуванню усвідомленого ставлення до академічної доброчесності.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки освітніх програм, спрямованих на підвищення рівня академічної культури, а також для вдосконалення політики закладів вищої освіти щодо забезпечення академічної доброчесності. Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на розробку нових інструментів та методик, що сприятимуть ще глибшому усвідомленню цінності академічної доброчесності серед здобувачів вищої освіти і викладачів.

Ключові слова: академічна доброчесність, освітній процес, заклад вищої освіти, плагіат, академічна відповідальність, здобувач.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Kudla Mariia Valeriivna Candidate of Pedagogical Sciences, associate professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/0000-0002-1868-9892

ACADEMIC INTEGRITY IN THE CONTEXT OF THE EDUCATIONAL PROCESS OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Abstract. The article examines the essence of academic integrity as an integral part of the modern educational process. The main principles of academic integrity and its importance for applicants, teachers and the scientific community are determined. Forms of violations of academic integrity are analyzed, as well as mechanisms for its provision in higher education institutions. Psychological and pedagogical aspects of the formation of academic integrity in the student environment are highlighted. The role of the teacher in fostering a culture of academic integrity is analyzed and effective approaches to its implementation are determined, because they lay the foundations of ethical behavior in students and contribute to the formation of academic culture.

Academic integrity is a necessary condition for the effective functioning of the higher education system. The introduction of control mechanisms and the formation of a culture of integrity contributes to improving the quality of education, as well as the formation of highly qualified and responsible specialists.

A set of measures aimed at the formation and support of academic integrity is proposed, including interactive teaching methods, digital tools for detecting plagiarism, reflective practices and the creation of a favorable academic environment. Special attention is paid to the issues of preventing academic misconduct through the active involvement of higher education students in the educational process, the development of their responsibility and critical thinking. It is proven that effective interaction between students and teachers contributes to the formation of a conscious attitude towards academic integrity.

The results of the study can be used to develop educational programs aimed at increasing the level of academic culture, as well as to improve the policy of higher education institutions on ensuring academic integrity. Further research in this area can be aimed at developing new tools and methods that will contribute to an even deeper awareness of the value of academic integrity among higher education students and teachers.

Keywords: academic integrity, educational process, higher education institution, plagiarism, academic responsibility, applicant.

Постановка проблеми. Сучасна система вищої освіти спрямована не лише на передачу знань, але й на формування у здобувачів вищої освіти навичок самостійного мислення, критичного аналізу та відповідальності за

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

результати власної діяльності. Академічна доброчесність є фундаментальною цінністю, яка забезпечує якість освіти, довіру до результатів навчання та наукових досліджень, а також сприяє формуванню етичних стандартів у суспільстві. Проте проблема академічної нечесності, зокрема плагіату, фабрикації та фальсифікації даних, залишається актуальною і потребує глибшого аналізу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження та публікації на тему академічної доброчесності у контексті освітнього процесу закладів вищої освіти підкреслюють важливість дотримання етичних принципів та правил для забезпечення якості освіти та довіри до результатів навчання. Академічна доброчесність включає чесність, довіру, справедливість, повагу та відповідальність, що є фундаментальними цінностями для розвитку науки та освіти. Дослідження показують, що порушення академічної доброчесності, такі як плагіат, самоплагіат, фабрикація та фальсифікація даних, негативно впливають на освітній процес та репутацію закладів вищої освіти. Важливим аспектом є впровадження цифрових інструментів для контролю за дотриманням академічної доброчесності, особливо в умовах дистанційного навчання. Викладачі та студенти повинні бути обізнані про етичні стандарти та відповідальність за їх дотримання, що сприяє формуванню культури академічної доброчесності та підвищенню якості освіти.

Мета статті – аналіз ролі академічної доброчесності в освітньому процесі закладу вищої освіти та розгляд ефективних методів формування доброчесної поведінки серед здобувачів і викладачів.

Виклад основного матеріалу. Академічна доброчесність визначається як система етичних норм і принципів, що забезпечують чесність та прозорість у науковій та освітній діяльності. Вона включає дотримання авторських прав; відсутність плагіату та фабрикації результатів досліджень; чесне оцінювання та відповідальність за результати навчання; забезпечення відкритості та об’єктивності у навчальному процесі. Запровадження академічної доброчесності є необхідним для формування висококваліфікованих фахівців та забезпечення конкурентоспроможності закладу освіти.

Серед найбільш поширених форм порушень академічної доброчесності у закладах вищої освіти можна виокремити:

- плагіат – використання чужих ідей, текстів або результатів досліджень без відповідного посилання;
- фальсифікація – внесення змін до реальних даних, що призводить до викривлення результатів;
- фабрикація – вигадування даних або експериментальних результатів, що не мають реального підтвердження;
- списування – несанкціоноване використання сторонньої допомоги під час виконання академічних завдань;
- самоплагіат – повторне використання власних попередніх досліджень без відповідного посилання [2, с. 6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Подібні порушення не лише знижують якість освіти, але й негативно впливають на репутацію закладу освіти та його випускників. Для забезпечення академічної доброчесності у закладах вищої освіти необхідно впроваджувати комплексні заходи, серед яких:

1. Розробка та впровадження нормативної бази – ухвалення етичних кодексів, політик та регламентів щодо дотримання академічної доброчесності.

2. Формування культури академічної доброчесності – проведення тренінгів, лекцій та інтерактивних заходів для здобувачів та викладачів.

3. Запровадження сучасних технологій перевірки на плагіат – використання спеціалізованих програм для перевірки наукових та студентських робіт.

4. Чітка система відповідальності – розробка санкцій для порушників академічної доброчесності, включаючи анулювання результатів оцінювання або навіть відрахування.

5. Залучення здобувачів освіти до дослідницької діяльності – формування культури наукової роботи, що сприяє самостійності та відповідальності за результати досліджень.

Як зазначають Горчинський С. В., Софілканич М.І., Горбенко І. Ф., в умовах активного технологічного розвитку можливості отримання і поширення інформації стають доступнішими й легшими, що має сильний вплив на розвиток освіти та науки як у світі загалом, так і в Україні зокрема. Якісна освіта можлива тільки в разі дотримання принципів академічної доброчесності. Особливо важливим є питання дотримання академічної доброчесності в умовах дистанційного навчання в Україні й,відповідно, активного використання різних цифрових ресурсів учасниками освітнього процесу. Інформаційні технології мають багато переваг, однак якщо проаналізувати цю ситуацію з іншого боку, то є і велика кількість недоліків, пов’язаних зі зростанням кількості користувачів інформації [1].

На думку Філіпенко Л. В., Думанський О. В., Козак О. В., штучний інтелект у сучасному світі відкриває безліч нових можливостей як для галузі освіти і науки в цілому, так і для наукових досліджень зокрема. Проте виникають також і нові етичні та моральні виклики, які потрібно приймати та шукати шляхи для їх вирішення. Штучний інтелект присутній у просторі академічної доброчесності вже декілька років, проте поява такого сервісу як ChatGPT від OpenAI є яскравим проявом академічної недоброчесності здобувачів освіти та науковців. Чат-бот на основі штучного інтелекту є нейромережею, яка спеціально розроблена і є персональним помічником людини [4].

Світова та національна освітянська спільнота у формуванні механізмів боротьби з порушеннями академічної доброчесності спрямовується на профілактичну діяльність, яка забезпечить формування фундаментальних цінностей студентства та їх діяльнісне, вмотивоване та відповідальне втілення особистістю. В інтелектуальному вимірі академічної доброчесності вже

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

сформовані механізми реакції на порушення, які відбивають рівень реакції суспільства та особистості – відмова від професійного спілкування, співпраці, участі в наукових заходах, ініційованих особами, щодо яких підтверджено випадки порушення академічної доброчесності, репутаційні загрози. Водночас із проєкцією проблематики академічних цінностей у правове поле (що відбивають Кримінальний Кодекс України, Цивільний кодекс України, Кодекс України про адміністративні правопорушення, Закон України «Про авторське право і суміжні права») це формує осмислення академічної доброчесності як маркера сучасної світової освіти, перманентного та іманентного імперативу інтелектуальної діяльності людства, який визначає конструкти його буття на межі тисячоліття [3, с. 94].

Ми виділяємо наступні виклики, з якими стикається академічна доброчесність на даний час:

1. Розвиток технологій та доступність штучного інтелекту (використання автоматизованих систем для генерації текстів (наприклад, ChatGPT) ускладнює виявлення плагіату, зростання кількості онлайн-сервісів для виконання академічних завдань на замовлення).

2. Дистанційне навчання та проблеми контролю (відсутність ефективних механізмів перевірки знань, менша залученість здобувачів вищої освіти до навчального процесу, що провокує списування та шахрайство).

3. Низька обізнаність та недостатня мотивація здобувачів вищої освіти (недостатнє розуміння важливості академічної доброчесності, відсутність внутрішньої мотивації дотримуватись принципів доброчесності).

4. Перевантаження здобувачів вищої освіти та викладачів (високі навчальні навантаження, що змушують студентів шукати шляхи спрощення виконання завдань, брак часу у викладачів для ретельної перевірки робіт).

5. Низький рівень правозастосування (відсутність жорстких санкцій за порушення академічної доброчесності, недостатня підтримка політики доброчесності на рівні університетів).

Викладач відіграє ключову роль у формуванні академічної доброчесності здобувачів вищої освіти. Основні напрями діяльності викладача в цьому контексті:

- Демонстрація особистого прикладу відповідальної наукової та освітньої діяльності.
- Використання методів навчання, що сприяють критичному мисленню та самостійності студентів.
- Надання зворотного зв’язку та консультацій щодо академічної доброчесності.
- Оцінювання робіт здобувачів з урахуванням принципів прозорості та об’єктивності.

У сучасних умовах особливо важливо формувати культуру доброчесності серед здобувачів вищої освіти, оскільки це впливає на їхню майбутню

професійну діяльність та соціальну відповідальність. Викладач відіграє ключову роль у цьому процесі, застосовуючи педагогічні та психологічні підходи для виховання відповідального ставлення до навчання. Серед психологічних чинників, що впливають на академічну доброчесність здобувачів вищої освіти: мотивація до навчання: внутрішня (особистий інтерес) і зовнішня (оцінки, кар'єрні перспективи); рівень саморегуляції: здатність контролювати свою навчальну діяльність і уникати порушень; психологічний клімат у навчальному середовищі: підтримка з боку викладачів і однолітків; стресостійкість: здатність долати труднощі без звернення до академічної нечесності.

До педагогічних чинників, які сприяють академічній доброчесності відносимо: формування критичного мислення (розвиток навичок аналізу та оцінки інформації), застосування інтерактивних методів навчання (групові дискусії, кейс-методи, проектна діяльність), створення прозорої системи оцінювання (зрозумілі критерії та індивідуальний підхід до студентів), залучення студентів до наукової діяльності (підготовка до самостійних досліджень).

Викладач виконує кілька важливих функцій: просвітницька діяльність (ознайомлення студентів з принципами академічної доброчесності); приклад особистої доброчесності; менторство (підтримка студентів у подоланні труднощів та формуванні відповідального ставлення до навчання); створення відкритого середовища для обговорення проблем доброчесності.

Таким чином, формування академічної доброчесності у студентському середовищі потребує комплексного підходу, що включає як психологічні, так і педагогічні аспекти. Викладачі відіграють центральну роль у цьому процесі, виступаючи не лише носіями знань, а й наставниками, що сприяють розвитку етичної поведінки та відповідального ставлення до навчання.

Сучасні реалії, пов'язані з війною, суттєво вплинули на освітній процес у закладах вищої освіти. Дистанційне навчання стало єдиним можливим форматом для багатьох здобувачів та викладачів, що зумовило нові виклики у дотриманні принципів академічної доброчесності. У таких умовах особливо важливими є питання самостійності у навчанні, етичної поведінки та відповідальності за виконання академічних завдань.

Академічна доброчесність у дистанційному форматі навчання передбачає:

- самостійну підготовку та виконання завдань;
- уникнення плагіату, фабрикації та фальсифікації даних;
- відповідальне ставлення до онлайн-екзаменів та тестування;
- чесне використання інформаційних ресурсів.

Особливості дистанційного навчання в умовах війни ускладнюють контроль за дотриманням академічної доброчесності, що потребує нових механізмів її забезпечення. Основні труднощі, з якими стикаються здобувачі під час війни:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- нестабільний інтернет-зв'язок, що ускладнює доступ до навчальних ресурсів;
- психологічний стрес і тривожність, які можуть знижувати мотивацію до навчання;
- відсутність безпосереднього контролю з боку викладачів;
- можливості для списування та використання сторонньої допомоги під час онлайн-завдань.

Для підвищення рівня академічної доброчесності у дистанційному навчанні під час воєнного стану необхідно: використання антиплагіатних систем, запровадження усних форм контролю знань, чітке формулювання критеріїв оцінювання, психологічна підтримка студентів, застосування інтерактивних методів навчання.

Нами проведено дослідження серед студентів 2–4 курсів закладу вищої освіти. Участь взяли 100 студентів різних спеціальностей. Було використано метод анкетування, що включало питання про рівень обізнаності щодо академічної доброчесності; частоту порушень доброчесності (списування, плагіат тощо); причини порушень академічної доброчесності; ставлення до заходів контролю за доброчесністю.

На питання про обізнаність здобувачів вищої освіти щодо академічної доброчесності 85% (85) студентів зазначили, що знають про принципи академічної доброчесності, 12% (12) чули про це, але не знайомі з конкретними положеннями, і лише 3% (3) заявили, що не мають жодної інформації про академічну доброчесність.

На питання про частоту порушень академічної доброчесності 40% (40) здобувачів зізналися, що хоча б раз у семестрі списували під час тестів або екзаменів, 25% (25) використовували плагіат при написанні рефератів та курсових робіт, 10% (10) вказали, що їхні роботи містили елементи само плагіату, 15% (15) зізналися у використанні фабрикованих даних у наукових проектах, 30% (30) заявили, що ніколи не порушували принципи академічної доброчесності.

На питання про причини порушеня академічної доброчесності 50% (50) здобувачів зазначили брак часу на самостійне виконання завдань, 30% (30) – відсутність розуміння наслідків порушення доброчесності, 20% (20) – низька мотивація до самостійної роботи.

На питання про ставлення здобувачів вищої освіти до контролю за академічною доброчесністю здобувачі зазначають наступне: 60% (60) підтримують впровадження жорсткіших заходів перевірки робіт на плагіат, 26% (26) вважають, що існуючих заходів достатньо, 14% (14) негативно ставляться до посилення контролю.

Отже, отримані дані свідчать про те, що більшість здобувачів освіти усвідомлюють важливість академічної доброчесності, проте значний відсоток все ж допускає її порушення через різні причини. Важливим завданням

закладів вищої освіти є не лише контроль за академічною доброчесністю, але й формування мотивації студентів до відповідального навчання. Академічна доброчесність є необхідною умовою ефективного функціонування системи вищої освіти. Запровадження механізмів контролю та формування культури доброчесності сприяє підвищенню рівня якості освіти, а також формуванню висококваліфікованих і відповідальних фахівців. Результати експериментального дослідження показали, що хоча більшість здобувачів обізнані про принципи академічної доброчесності, значна частина продовжує порушувати її через брак часу, низьку мотивацію або недостатнє розуміння наслідків. Тому заклади вищої освіти повинні посилити як контрольні заходи, так і просвітницьку роботу серед студентів.

Формування академічної доброчесності – це важливий аспект навчального процесу, який хоче здобувачам розвивати відповідальність, чесність та повагу до інтелектуальної власності. Розглянемо приклади завдань, вправ та ігор, які можуть допомогти викладачу в цьому процесі:

1. Дискусійні вправи

«Що така академічна доброчесність?» – запропонувати здобувача застосування поняття академічної доброчесності, навести приклади та обговорити наслідки її порушення.

Кейс-стаді «Чесно чи нечесно?» – розглядати реальні або вигадані ситуації з порушенням доброчесності (наприклад, списування, плагіат, фабрикація даних) та обговорювати можливості рішення.

2. Інтерактивні ігри

«Полювання на плагіат» – здобувачам даються уривки текстів, в яких є запозичені фрагменти без посилань. Вони повинні знайти їх та запропонувати правильне оформлення з урахуванням академічної доброчесності.

«Чесна естафета» – командна гра, де здобувачі підтримують питання або ситуацію, пов’язану з академічною доброчесністю, та мають швидко дати правильну відповідь, пояснюючи свої рішення.

3. Практичні завдання

Перевірка правильності оформлення джерел – здобувачам дається список літератури, де допущені помилки в оформленні, і вони мають їх виправити.

«Напиши без плагіату» – завдання, де здобувачам пропонується текст, який потрібно переказати своїми словами, правильно використовуючи цитування та парафраз.

«Рефлексивний щоденник» – після кожного заняття здобувачі записують свої думки щодо доброчесності: що нового почули, як це змінює їхнє ставлення до навчання.

4. Рольові ігри

Суд над плагіатом – здобувачі розподіляють ролі (порушник, члени комісії, свідки, адвокат, прокурор) і виконують умовний «суд» над випадком академічного порушення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Прес-конференція – одна група здобувачів виступає як журналісти, а інша – як представники університету або викладачі, які пояснюють правила доброчесності та відповідають на запитання.

5. Використання цифрових технологій

«Перевір себе» – здобувачам пропонують пройти онлайн-тест або вікторину на знання правил академічної доброчесності.

Створення мемів та інфографік – завдання розробити мем або плакат про важливість академічної доброчесності, які можна використовувати в навчальних аудиторіях.

Такі вправи не лише допомагають зрозуміти принципи академічної доброчесності, а й мотивують здобувачів ставитися до навчання відповідально, критично мислити та усвідомлювати цінність власної інтелектуальної праці.

6. Спільні навчальні проекти

«Кодекс доброчесності» – здобувачі розробляють власний кодекс академічної доброчесності для групи або факультету, обговорюючи та погоджуючи його ключові принципи.

Групове написання наукової роботи – здобувачам пропонується підготувати невеликі дослідження, чітко розподіливши обов'язки та дотримуючись норм цитування, щоб уникнути плагіату.

«Відповідальний рецензент» – здобувачі перевіряють роботи однокурсників (анонімно або відкрито) та надають зворотний зв'язок щодо підтримки академічної доброчесності.

7. Візуалізація та мистецькі методи

Комікси або відеоролики – завдання зі створення коротких коміксів чи відео, які пояснюють порушення доброчесності та шляхи їх уникнення.

Академічний флешмоб – організація тематичних заходів, де студенти створюють плакати, презентації або навіть театральні сценки про академічну чесність.

8. Метод кейсів (кейс)

Розгляд реальних конфліктів – аналіз ситуацій, коли академічна недоброчесність призвела до серйозних наслідків (наприклад, скандали в науці, анулювання дипломів).

Історії успіху – обговорення кейсів, коли дотримання принципів доброчесності допомогло здобувачам або науковцям досягти високих результатів.

9. Дебати та аргументаційні вправи

Дебати на тему «Чи є плагіат серйозним порушенням?» – дві команди здобувачів захищають протилежні позиції, використовуючи аргументи та приклади з реального життя.

«Я – адвокат доброчесності» – здобувачі мають переконати однокурсника, чому слід слідувати принципам академічної доброчесності, створивши коротку промову або есе.

10. Вправи на саморефлексію та етичний вибір

«Що робитиму в цій ситуації?» – здобувачам дають різні етичні дилеми (наприклад, чи варто списати, якщо втрачається стипендія?) і вони мають описати власний вибір та його наслідки.

«Щоденник доброчесності» – студенти ведуть записи про випадки, коли вони стикалися з академічною недоброчесністю, аналізують їх та пропонують.

Висновки. Академічна доброчесність є ключовою складовою освітнього процесу закладу вищої освіти, оскільки забезпечує якість освіти, сприяє формуванню етичних норм та вихованню відповідальних особистостей. Дотримання принципів академічної доброчесності сприяє створенню прозорого освітнього середовища, де цінується власна інтелектуальна праця, критичне мислення та об'єктивність оцінювання [5].

Результати дослідження підтверджують, що ефективне формування академічної доброчесності потребує системного підходу, який включає правове регулювання, просвітницьку діяльність, розвиток цифрової грамотності та застосування інтерактивних методів навчання. Важливу роль у цьому процесі відіграє викладач, який своїм прикладом та педагогічною діяльністю стимулює здобувачів до дотримання етичних норм.

Таким чином, формування культури академічної доброчесності в освітньому середовищі сприяє не лише підвищенню якості освіти, а й розвитку особистісних цінностей, що є основою професійного та соціального становлення здобувачів.

Література:

1. Горчинський С. В., Софілканич М. І., Горбенко І. Ф. Якість української освіти й академічна доброчесність: вплив застосування штучного інтелекту. *Академічні візії.* 2023. №20. URL : https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/407

2. Кодекс академічної доброчесності Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини, 2021. URL : https://surl.li/pjtplm

3. Уманець О. Академічна доброчесність як маркер сучасної освіти: світовий та національний виміри. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 71, Т. 3. С. 89–96.

4. Філіпенко Л. В., Думанський О. В., Козак О. В. Академічна доброчесність в науковому та освітньому середовищі закладів освіти України: погляд крізь призму наявності штучного інтелекту. *Академічні візії.* 2023. № 19. URL : https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/380

5. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

References:

1. Horchynskyi, S. V., Sofilkanych, M. I., Horbenko, I. F. (2023). Yakist ukrainskoi osvity y akademichna dobrochesnist: vplyv zastosuvannia shtuchnoho intelektu [The quality of Ukrainian education and academic integrity: the impact of the application of artificial intelligence]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 20. Retrieved from : https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/407 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

2. Kodeks akademichnoi dobrochesnosti Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny [Code of Academic Integrity of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University]. Retrieved from : https://surl.li/pjtplm [in Ukrainian].

3. Umanets, O. (2024). Akademichna dobrochesnist yak marker suchasnoi osvity: svitovyi ta natsionalnyi vymiry [Academic integrity as a marker of modern education: global and national dimensions]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Current issues of the humanities*, 71, 3, 89–96 [in Ukrainian].

4. Filipenko, L. V., Dumanskyi, O. V., Kozak, O. V. (2023). Akademichna dobrochesnist v naukovomu ta osvitnomu seredovyshchi zakladiv osvity Ukrainy: pohliad kriz pryzmu naiavnosti shtuchnoho intelektu [Academic integrity in the scientific and educational environment of educational institutions of Ukraine: a view through the prism of the presence of artificial intelligence]. *Akademichni vizii – Academic Visions*, 19. Retrieved from : https://academy-vision.org/index.php/av/article/view/380 [in Ukrainian].

5. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 008:316.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-649-657

Кулікова Світлана Вікторівна, кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри мистецької освіти факультету педагогіки, психології та мистецтв, Центральноукраїнський державний університет імені Володимира Винниченка, м. Кропивницький, тел: (066)500-35-43, https://orcid.org/0000-0003-0397-6853

ТРАНСФОРМАЦІЯ ТА РОЗВИТОК ЗАКЛАДІВ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ ГАЛУЗІ В УКРАЇНІ (КІНЕЦЬ XX – ПОЧАТОК XXI СТОЛІТТЯ)

Анотація. У статті досліджується трансформація та розвиток закладів соціокультурної галузі в Україні в період з кінця XX до початку XXI століття. Аналізуються ключові чинники, що вплинули на зміни у функціонуванні, структурі та місії цих закладів, серед яких децентралізація, цифровізація, зміна культурних парадигм, фінансова нестабільність та вплив глобалізаційних процесів. Розглядається еволюція бібліотек, музеїв, клубних установ, театрів, кінотеатрів та інших закладів соціокультурної сфери. Особлива увага приділяється аналізу викликів та перспектив розвитку закладів соціокультурної галузі в умовах сучасних соціально-економічних та політичних реалій України.

Автор доводить, що трансформація та розвиток закладів соціокультурної галузі в Україні – це комплексна та багатоаспектна еволюція, зумовлена взаємодією цілого ряду факторів. Здобуття незалежності, що ознаменувало перехід до нової системи цінностей та пріоритетів, економічні реформи, які вимагали пошуку нових моделей фінансування, процес децентралізації, що передав відповідальність за розвиток культури на місцевий рівень, цифровізація, яка відкрила нові можливості для залучення аудиторії та надання послуг, а також глобалізація, що посилила конкуренцію та потребу у збереженні національної ідентичності – усі ці процеси об’єдналися, змусивши заклади соціокультурної галузі активно адаптуватися до нових умов та реалій.

Ключовими умовами для успішного розвитку соціокультурної сфери є системне реформування управління культурою, що передбачає оптимізацію процесів та підвищення прозорості, збільшення обсягів фінансування, що дозволить реалізувати масштабні проєкти та підтримати творчі ініціативи, модернізація матеріально-технічної бази, що забезпечить сучасні умови для роботи та відвідування, постійне підвищення кваліфікації кадрів, що дозволить працівникам галузі ефективно реагувати на нові виклики, а також активне впровадження інноваційних технологій, що сприятиме розширенню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

аудиторії та наданню якісних послуг. Реалізація цих умов дозволить повною мірою розкрити потенціал соціокультурної сфери України та забезпечити її сталий розвиток у майбутньому.

Ключові слова: соціокультурна галузь, соціокультурна діяльність, заклади культури, трансформація, розвиток, децентралізація, цифровізація, культурна політика.

Kulikova Svitlana Viktorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Art Education, Faculty of Pedagogy, Psychology and Arts, Volodymyr Vynnychenko Central Ukrainian State University, Kropyvnytskyi, tel: (066)500-35-43, https://orcid.org/0000-0003-0397-6853

TRANSFORMATION AND DEVELOPMENT OF SOCIO-CULTURAL INSTITUTIONS IN UKRAINE (END OF THE XX TH – BEGINNING OF THE XXI ST CENTURY)

Abstract. The article examines the transformation and development of socio-cultural institutions in Ukraine in the period from the end of the 20th to the beginning of the 21st century. The key factors that influenced the changes in the functioning, structure and mission of these institutions are analyzed, including decentralization, digitalization, changing cultural paradigms, financial instability and the impact of globalization processes. The evolution of libraries, museums, club institutions, theaters, cinemas and other institutions of the socio-cultural sphere is considered. Special attention is paid to the analysis of the challenges and prospects for the development of institutions of the socio-cultural sector in the conditions of modern socio-economic and political realities of Ukraine. The author proves that the transformation and development of institutions of the socio-cultural sector in Ukraine is a complex and multifaceted evolution, determined by the interaction of a number of factors. Gaining independence, which marked the transition to a new system of values and priorities, economic reforms that required the search for new financing models, the decentralization process that transferred responsibility for cultural development to the local level, digitalization that opened up new opportunities for attracting audiences and providing services, as well as globalization that increased competition and the need to preserve national identity - all these processes have combined to force institutions in the socio-cultural sector to actively adapt to new conditions and realities.

The key conditions for the successful development of the socio-cultural sphere are the systematic reform of cultural management, which involves optimizing processes and increasing transparency, increasing funding, which will allow the implementation of large-scale projects and supporting creative initiatives, modernization of the material and technical base, which will provide modern conditions for work and visits, constant professional development of personnel,

which will allow industry workers to effectively respond to new challenges, as well as the active implementation of innovative technologies, which will contribute to expanding the audience and providing quality services. The implementation of these conditions will allow the full potential of the socio-cultural sphere of Ukraine to be revealed and ensure its sustainable development in the future.

Keywords: socio-cultural sector, socio-cultural activity, cultural institutions, transformation, development, decentralization, digitalization, cultural policy.

Постановка проблеми. Соціокультурна галузь є одним з найважливіших елементів у структурі сучасного суспільства, адже саме вона відіграє визначальну роль у конструюванні національної ідентичності, сприяє консолідації громадянського суспільства, забезпечує рівний доступ усіх членів суспільства до культурної спадщини та задовольняє їхні різноманітні культурні потреби. В Україні, як і в більшості держав, що пережили соціалістичний період, рубіж XX та XXI століть позначився хвилею кардинальних змін, які мали значний вплив на функціонування інституцій, що складають соціокультурну сферу.

Зміна парадигми управління – від жорстко централізованої системи радянського зразка до більш гнучкої, децентралізованої моделі – стала одним із ключових факторів трансформації. Паралельно з цим, стрімкий розвиток інформаційних технологій, цифровізація всіх аспектів життя, еволюція культурних парадигм і цінностей, що відображають глобальні тенденції, а також перманентна фінансова нестабільність й всепроникний вплив глобалізаційних процесів, в комплексі створили ситуацію, за якої заклади соціокультурної галузі були змушені реагувати на нові виклики, адаптуватися до мінливих умов, знаходити інноваційні підходи до своєї діяльності та переосмислювати свою місію в суспільстві.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблема соціокультурної діяльності у сучасній вітчизняній науковій літературі вивчалася у дослідженнях О. Бойко, Н. Кочубей, Д. Малкова, Т. Спіріної та інших як вітчизняних, так і закордонних дослідників.

Теоретичні засади розуміння соціокультурної діяльності представлені в роботах П. Вичівського, С. Дричака, Т. Маланюк, В. Орлової та інших науковців. Дослідження сутності цього поняття в контексті досвіду європейських країн знаходимо у В. Власової, В. Коби, І. Тарновської та інших. Питанням впливу соціокультурної діяльності на життя сучасної України присвячені праці А. Паршиної, О. Петінової та ін.

Метою статті є аналіз змін, що відбулися в закладах соціокультурної галузі України в період з кінця XX до початку XXI століття.

Виклад основного матеріалу. В умовах російської воєнної агресії та соціально-економічної нестабільності, соціокультурна діяльність в Україні набуває дедалі більшого значення, відіграючи важливу роль в історичному,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

духовному, економічному та політичному контекстах. Вона стає не просто явищем, а потужним інструментом у загальному цивілізаційному процесі, що сприяє налагодженню миру, зміцненню взаєморозуміння та розвитку толерантних відносин між різними культурами та етнічними спільнотами.

В українській науковій думці підходи до визначення соціокультурної діяльності часто тяжіють до розгляду її крізь призму двох основних аспектів: «соціальної роботи» та «культурної діяльності». Такий дуалістичний погляд дозволяє розкрити різні грані цього складного явища. Однак, більш широке розуміння соціокультурної діяльності полягає в усвідомленні її як процесу активного залучення особистості до культурного контексту, де вона стає не просто спостерігачем, а активним учасником. Важливо підкреслити, що цей процес реалізується не лише через діяльність спеціалізованих соціальних інституцій, таких як центри соціального обслуговування чи культурні установи, а й завдяки зусиллям усього суспільства. Таким чином, соціокультурна діяльність охоплює ширше коло суб'єктів та практик, виходячи за межі вузько інституціонального підходу та акцентуючи увагу на ролі громадянського суспільства в культурному розвитку особистості та спільноти.

З наукової точки зору, соціокультурну діяльність можна інтерпретувати як цілісну систему цілеспрямованих заходів, що є відображенням стратегічних завдань державної соціальної політики у сфері організації дозвілля та підтримки культурного розвитку. Ця система не лише визначає ключові напрямки діяльності в означених сферах, а й регламентує методи та інструменти їх реалізації, забезпечуючи ефективне досягнення поставлених цілей. Більше того, соціокультурна діяльність постає як керований процес, що здійснюється під впливом соціальних інституцій, як державних, так і недержавних, а також усього суспільства, й спрямований на активне залучення кожної людини до повноцінного культурного життя.

Отже, йдеться про створення умов для участі в культурних подіях, розвитку творчих здібностей, поширення культурних цінностей та підтримки культурної ідентичності, що в кінцевому підсумку сприяє гармонійному розвитку особистості та збагаченню суспільства в цілому. Успішність цього процесу залежить від злагодженої співпраці держави, громадських організацій та окремих громадян, які спільно працюють над створенням сприятливого культурного середовища [2, с. 205].

Як відомо, до закладів соціокультурної галузі відносяться різноманітні культурні установи – заклади культури і мистецтв, театри, філармонії, будинки культури та художньої творчості, музеї, бібліотеки, кінотеатри тощо.

Трансформація закладів соціокультурної галузі в Україні є наслідком взаємодії цілого ряду різноманітних факторів, які, переплітаючись між собою, створили унікальне середовище, що впливає на їхню діяльність й до них ми відносимо політичні зрушення, економічні реалії, децентралізацію владних

повноважень, цифрову революцію, глобалізаційні виклики та зміну культурних пріоритетів, які розглянемо детальніше.

Здобуття Україною незалежності, суттєва зміна політичного ландшафту та загальна демократизація суспільства спричинили глибоке переосмислення значення культури в житті нації, а також зумовили нагальну потребу в комплексній реформі соціокультурної сфери. З'явилась потреба у формуванні нової культурної політики, яка відповідала б демократичним цінностям та сприяла національному відродженню [1].

Перехід до ринкової економіки, що супроводжувався періодичними економічними кризами та хронічною фінансовою нестабільністю, суттєво позначився на фінансуванні закладів соціокультурної галузі. Це змусило їх активно шукати альтернативні джерела фінансування, вдаючись до залучення спонсорських коштів, грантової підтримки та впровадження платних послуг, що, в свою чергу, вплинуло на їхню організаційну структуру та стратегію розвитку [4].

Передача значних повноважень та фінансових ресурсів на рівень місцевого самоврядування кардинально змінила роль місцевих органів влади у процесі розвитку культури. Тепер саме місцева влада несе основну відповідальність за підтримку та розвиток культурних ініціатив на своїй території, що вимагає від них більш активної та продуманої культурної політики [6].

Стрімкий розвиток інформаційних технологій та повсюдне поширення Інтернету створили необхідність для закладів соціокультурної галузі адаптуватися до нових реалій, активно впроваджуючи сучасні форми та методи роботи. Це включає створення онлайн-платформ, використання соціальних мереж для комунікації з аудиторією, розробку інтерактивних освітніх програм та оцифрування культурної спадщини тощо.

Як зазначають науковці, відмова від жорстко ідеологізованої культури радянського періоду та перехід до більш відкритого, плюралістичного та різноманітного культурного середовища створили умови для розвитку нових мистецьких напрямків, підтримки культурних ініціатив та свободи творчого самовираження [5, с. 212].

Роглянемо трансформаційні процеси закладів соціокультурної галузі більш детально.

Так, наприклад, трансформація бібліотечної системи в Україні охоплює декілька ключових напрямків:

1. цифрова модернізація – активне впровадження інформаційних технологій, що включає комп'ютеризацію бібліотечних процесів, створення електронних каталогів для полегшення пошуку інформації, оцифрування бібліотечних фондів з метою збереження та розширення доступу до них, а також забезпечення широкого доступу до різноманітних електронних ресурсів;

2. функціональна переорієнтація – зміна традиційного образу бібліотеки як суто книгосховища та перетворення її на багатофункціональний центр, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

поєднує в собі інформаційні, культурні та освітні функції, відповідаючи на потреби сучасного суспільства;

3. розширення спектру послуг – розвиток нових сервісів, спрямованих на задоволення різноманітних потреб користувачів, зокрема надання доступу до мережі Інтернет, організація навчальних курсів та майстер-класів, проведення культурних заходів, таких як літературні вечори, виставки, презентації книг тощо:

4. диверсифікація фінансування – активний пошук та залучення додаткових джерел фінансування, включаючи грантові програми, спонсорську підтримку та надання платних послуг, що дозволяє забезпечити стабільний розвиток бібліотек в умовах обмеженого державного фінансування.

Процес трансформації українських музеїв включає в себе декілька ключових напрямів модернізації:

1. оновлення експозиційного простору шляхом створення інтерактивних та сучасних виставок, що враховують потреби сучасної аудиторії;

2. активне залучення нової аудиторії через розробку освітніх програм, організацію різноманітних екскурсій та майстер-класів, а також проведення цікавих культурних заходів;

3. активне використання інформаційних технологій, зокрема створення віртуальних музеїв та онлайн-екскурсій, а також просування музеїв у соціальних мережах для популяризації їхньої діяльності тощо.

Як зазначає Н. Головач, наразі клубні установи переосмислюють свою роль у громаді, відмовляючись від заідеологізованої діяльності та зосереджуючись на задоволенні культурних та творчих потреб населення. Так, наприклад, перед громадами постає завдання створення інтегрованого освітнього та культурно-спортивного простору, де «Будинок культури» або «Клуб» виступають у ролі сучасного культурного хабу, органічно вплетеного в освітню систему та інфраструктуру громади [3, с. 212].

Також зазначимо, що трансформація театрів та кінотеатрів в країні спрямована на адаптацію до сучасних вимог та задоволення потреб широкої глядацької аудиторії. Це включає оновлення репертуару, з акцентом на постановку сучасних та актуальних вистав, показ фільмів різних жанрів та напрямів; залучення нової аудиторії за допомогою програм лояльності, акцій та знижок; активне використання соціальних мереж для популяризації діяльності; модернізацію матеріально-технічної бази, що передбачає оновлення обладнання, проведення ремонтів та реконструкцій.

Український досвід демонструє успішні приклади ревіталізації колишніх промислових об’єктів, які перетворилися на процвітаючі креативні хаби. Серед найяскравіших прикладів можна виділити «Арт-завод Платформа», «Арт-завод «Механіка», «!FESTrepublic», «UNIT.City», «Lem Station» які довели, що занедбані території можуть отримати нове життя та стати центрами тяжіння для творчих індустрій, бізнесу та громади [3, с. 214].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

«Арт-завод Платформа» виріс на місці колишнього Дарницького шовкового комбінату. Цей простір став майданчиком для проведення масштабних музичних та гастрономічних фестивалів, благодійних акцій, залучаючи тисячі відвідувачів. Окрім цього, на території «Платформи» облаштовані зручні зони для коворкінгу, що сприяють розвитку фрилансу та підприємництва, а також функціонують творчі майстерні, де митці та ремісники можуть реалізовувати свої проєкти. В планах розвитку «Арт-заводу Платформа» – створення сучасного бізнес-центру, за зразком офісів компанії «Google», що сприятиме залученню інноваційного бізнесу, а також відкриття освітніх закладів альтернативного розвитку для дітей, що забезпечить майбутнім поколінням доступ до сучасних методів навчання та розвитку творчого потенціалу. Цей приклад демонструє, як вдале поєднання різних функцій та активностей може перетворити колишній промисловий об’єкт на простір, що сприяє економічному розвитку, культурному збагаченню та соціальній інтеграції [3, с. 214].

Інноваційний парк «UNIT.City» з’явився на місці колишнього Київського мотоциклетного заводу, маючи на меті створити унікальне середовище, що об’єднує в собі освітні, бізнесові, культурні, медичні, спортивні та розважальні об’єкти в єдиному просторі. Фундаментальною ідеєю проєкту стала концепція «шеренги», що передбачає тісну взаємодію між усіма компаніями-резидентами інноваційного містечка. Замість простого сусідства, їм надається можливість спільного використання виробничих цехів, лабораторій та інших ресурсів, що сприяє синергії та обміну знаннями. Важливим елементом освітньої екосистеми «UNIT.City» є безкоштовна школа програмування «UNIT Factory», яка надає можливість молодим талановитим фахівцям здобути якісну освіту в сфері інформаційних технологій [3, с. 214].

Іншим цікавим прикладом ревіталізації промислового об’єкту є «Арт-завод «Механіка»», який отримав нове життя на території колишнього Харківського паровозобудівного заводу. Цей простір швидко став популярним місцем для проведення різноманітних місцевих подій, включаючи музичні, гастрономічні та мистецькі фестивалі, приваблюючи креативну молодь та жителів міста. На майбутнє планується облаштувати сучасний та зручний творчий коворкінг, що сприятиме розвитку фрилансу та підприємництва у сфері креативних індустрій, а також створити лекторій та навчальні студії, де будуть проводитися освітні заходи, майстер-класи та тренінги для різних вікових груп, сприяючи підвищенню культурного рівня та розвитку творчого потенціалу мешканців міста.

У Львові, місті з багатою історією та розвиненим туризмом, особливу увагу привертає креативний простір «Lem Station», який з’явився на території колишнього трамвайного депо. Цей унікальний проєкт об’єднав під одним дахом коворкінги для фрілансерів та підприємців, сучасні студентські кампуси, різноманітні арт-майданчики, майстерні для реалізації творчих ідей,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

зручне поштове відділення, відкритий амфітеатр для проведення заходів, мальовничий екопарк для відпочинку та релаксації, а також центр розвитку для дітей. Керівники проєкту мають амбітну мету – створити в історичному серці Львова потужну зону розвитку креативної економіки, винахідництва та творчості, залучаючи талановитих людей з різних сфер та сприяючи їхній взаємодії та співпраці. «Lem Station» демонструє, як можна ефективно використовувати міський простір, поєднуючи різні функції та задовольняючи потреби різних груп населення, водночас сприяючи розвитку економіки та збагаченню культурного життя міста [3, с. 214].

У Львові ще одним яскравим прикладом перетворення промислової зони на креативний простір є «!FESTrepublic», що з'явилася на території колишнього заводу «Галичскло». Цей проєкт став унікальним місцем, яке гармонійно поєднує в собі різноманітні функції та задовольняє потреби різних груп населення. Тут знаходяться сучасні event-приміщення для проведення заходів, навчальні студії для розвитку творчих навичок, затишні кафе для зустрічей та відпочинку, нічний клуб для розваг, дитячий садок для найменших відвідувачів, а також офіс Холдингу емоцій «!FEST» – мережі креативних проєктів та ресторанів, добре відомих не лише у Львові, а й за його межами. Серед них можна згадати такі популярні заклади, як «Львівські круасани», «Криївка», «Кава шахта», «Львівська майстерня шоколаду», та інші [7].

Висновки. Трансформація та розвиток закладів соціокультурної галузі в Україні – це комплексна та багатоаспектна еволюція, зумовлена взаємодією цілого ряду факторів. Здобуття незалежності, що ознаменувало перехід до нової системи цінностей та пріоритетів, економічні реформи, які вимагали пошуку нових моделей фінансування, процес децентралізації, що передав відповідальність за розвиток культури на місцевий рівень, цифровізація, яка відкрила нові можливості для залучення аудиторії та надання послуг, а також глобалізація, що посилила конкуренцію та потребу у збереженні національної ідентичності – усі ці процеси об'єдналися, змусивши заклади соціокультурної галузі активно адаптуватися до нових умов та реалій.

Ключовими умовами для успішного розвитку соціокультурної сфери є системне реформування управління культурою, що передбачає оптимізацію процесів та підвищення прозорості, збільшення обсягів фінансування, що дозволить реалізувати масштабні проєкти та підтримати творчі ініціативи, модернізація матеріально-технічної бази, що забезпечить сучасні умови для роботи та відвідування, постійне підвищення кваліфікації кадрів, що дозволить працівникам галузі ефективно реагувати на нові виклики, а також активне впровадження інноваційних технологій, що сприятиме розширенню аудиторії та наданню якісних послуг. Реалізація цих умов дозволить повною мірою розкрити потенціал соціокультурної сфери України та забезпечити її сталий розвиток у майбутньому.

Література

1. Борінштейн Є. Р. Особливості соціокультурної трансформації сучасного українського суспільства. Диссер...на здоб. наук. ст. док-ра філ. наук: 09. 00. 03: соціальна філософія і філософія історії. Одеса, 2010. 451 с.

2. Вичівський П., Маланюк Т., Орлова В., Дричак С. Сучасні підходи до розуміння сутності управління соціокультурною діяльністю у науковій літературі. Наукові перспективи. № 4 (34), 2023. С. 204–214.

3. Головач Н. М. Потенціал культурних послуг в сучасних умовах розвитку українського суспільства. Культура і сучасність: альманах. 2021. №1. С. 210–215.

4. Інформатизація і модернізація соціокультурної сфери суспільства: взаємодія та розвиток: [монографія] / [О. С. Онищенко, В. М. Горовий, В. І. Попик та ін.]; НАН України, Нац. б-ка України ім. В. І. Вернадського. К., 2013. 184 с.

5. Кулікова, С. В. (2024). Розвиток соціокультурної діяльності у дослідженнях науковців. Наукові записки. Серія: Педагогічні науки, (214), 211–215.

6. Світоглядні та соціокультурні засади формування модерної української нації: монографія / Т. В. Гончарук, Н. В. Гнасевич, М. І. Гурик. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 255 с.

7. Як колишні заводи перетворюють на креативні хаби. Retrieved from URL: https://www.culturepartnership.eu/ua.

References

1. Borinshteyn, YE. R. (2010). Osoblyvosti sotsiokulturnoyi transformatsiyi suchasnoho ukrayinskoho suspilstva. [Peculiarities of sociocultural transformation of modern Ukrainian society.]. *Dysser...na zdob. nauk. st. dok-ra fil. nauk: 09. 00. 03: sotsialna filosofiya i filosofiya istoriyi – Dissertation...for the degree of Doctor of Philology: 09. 00. 03: social philosophy and philosophy of history*. Odesa. 451 p. [in Ukrainian].

2. Vychivskyy, P., Malanyuk, T., Orlova, V., Drychak, S. (2023). Suchasni pidkhody do rozuminnya sutnosti upravlinnya sotsiokul′turnoyu diyal′nistyu u naukoviy literaturi. [Modern approaches to understanding the essence of socio-cultural activity management in scientific literature]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*. № 4 (34), 204–214. [in Ukrainian].

3. Holovach, N. M. (2021). Potentsial kulturnykh posluh v suchasnykh umovakh rozvytku ukrayins′koho suspilstva. [The potential of cultural services in modern conditions of development of Ukrainian society*]. Kultura i suchasnist: al'manakh – Culture and modernity: an almanac*. №1, 210–215. [in Ukrainian].

4. Informatyzatsiya i modernizatsiya sotsiokulturnoyi sfery suspilstva: vzayemodiya ta rozvytok: [monohrafiya] / [O. S. Onyshchenko, V. M. Horovyy, V. I. Popyk ta in.] (2013). [Informatization and modernization of the socio-cultural sphere of society: interaction and development: [monograph] / [O. S. Onyshchenko, V. M. Gorovyi, V. I. Popyk and others]]. NAN Ukrayiny, Nats. b-ka Ukrayiny im. V. I. Vernadskoho, 184. [in Ukrainian].

5. Kulikova, S. V. (2024). Rozvytok sotsiokulturnoyi diyalnosti u doslidzhennyakh naukovtsiv. [Development of socio-cultural activity in the research of scientists]. *Naukovi zapysky. Seriya: Pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Pedagogical sciences,* (214), 211–215. [in Ukrainian].

6. Svitohlyadni ta sotsiokulturni zasady formuvannya modernoyi ukrayinskoyi natsiyi: monohrafiya / T. V. Honcharuk, N. V. Hnasevych, M. I. Huryk. (2015). [Worldview and sociocultural principles of the formation of the modern Ukrainian nation: monograph / T. V. Goncharuk, N. V. Hnasevich, M. I. Huryk], 255. [in Ukrainian].

7. Yak kolyshni zavody peretvoryuyut na kreatyvni khaby. [How former factories are being transformed into creative hubs]. Retrieved from URL: https://www.culturepartnership.eu/ua. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.046-021.68

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-658-672

Курята Яна Едуардівна доктор філософії, начальник науково-організаційного відділу Науково-дослідного центру, Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ, тел.: (093) 908-73-39, https://orcid.org/0000-0002-8625-6693

Крамська Юлія Альфредівна старший інженер науково-організаційного відділу Науково-дослідного центру, Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ, тел.: (093) 676-08-21, https://orcid.org/0000-0001-6279-0464

Лазута Роман Романович молодший науковий співробітник науково-організаційного відділу Науково-дослідного центру, Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ, тел.: (096) 201-39-37, https://orcid.org/0000-0003-3254-9690

Могилевич Вадим Дмитрович молодший науковий співробітник науково-дослідної спеціальної лабораторії Науково-дослідного центру, Інститут спеціального зв'язку та захисту інформації Національного технічного університету України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ, вул. Верхньоключова, 4, тел.: (050) 715-09-20, https://orcid.org/0000-0003-2937-5327

Коваленко Ілля Григорович кандидат технічних наук, старший науковий співробітник Наукового центру зв'язку та інформатизації, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, м. Київ, тел.: (067) 501-09-13, https://orcid.org/0000-0002-6827-5196

Лазута Роман Григорович старший науковий співробітник науково-організаційного відділу, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, м. Київ, тел.: (066) 375-66-70, https://orcid.org/0000-0002-8584-1110

Зінченко Наталія Романівна старший помічник начальника відділу забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти, Військовий інститут телекомунікацій та інформатизації імені Героїв Крут, м. Київ, тел.: (068) 355-79-25, https://orcid.org/0009-0004-1837-2838

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

СВІТОВИЙ ДОСВІД ОРГАНІЗАЦІЇ ПІДГОТОВКИ ТА ПІДВИЩЕННЯ КВАЛІФІКАЦІЇ НАУКОВИХ КАДРІВ

Анотація. У сучасних умовах глобалізації та науково-технічного прогресу якісна підготовка та підвищення кваліфікації наукових кадрів є важливими чинниками розвитку економіки, інноваційної діяльності та суспільного прогресу. Аналіз світового досвіду організації цієї сфери дозволяє виділити низку ефективних підходів, які використовуються у провідних країнах.

Зокрема, у США система підготовки наукових кадрів базується на потужній мережі університетів, наукових інститутів та корпоративних лабораторій. Докторські програми передбачають глибоку міждисциплінарну підготовку, участь у дослідницьких проєктах та міжнародні стажування. Значну роль відіграють постдокторські програми, що дозволяють молодим науковцям удосконалювати свої навички та інтегруватися у професійне середовище.

У країнах Європи, зокрема в Німеччині та Великій Британії, діють моделі, що поєднують академічну освіту, інтенсивну дослідницьку діяльність і практичний досвід у науково-дослідних установах та компаніях. Важливе місце займають грантові програми, які фінансують мобільність науковців та міжнародне співробітництво. Європейська програма Horizon Europe є прикладом платформи, що підтримує інноваційні дослідження та обмін досвідом між країнами.

Китай також демонструє високий рівень організації підготовки наукових кадрів, роблячи акцент на інтеграції науки та виробництва, державній підтримці стратегічних досліджень і стимулюванні молодих учених через стипендіальні та грантові програми.

Одним із ключових інструментів підвищення кваліфікації науковців є безперервний професійний розвиток (Continuous Professional Development, CPD). Ця система передбачає регулярне оновлення знань через курси підвищення кваліфікації, міжнародні конференції, семінари, онлайн-курси та участь у спільних проєктах.

Таким чином, світовий досвід свідчить про важливість комплексного підходу до організації підготовки наукових кадрів, що включає міждисциплінарність, міжнародне співробітництво, інтеграцію з виробничим сектором і безперервний професійний розвиток. Впровадження цих підходів сприяє підвищенню конкурентоспроможності науковців та розвитку інноваційного потенціалу країни.

Ключові слова: наукові кадри, науково-дослідні установи, міжнародне співробітництво.

Kuriata Yana Eduardivna Ph.D., Head of the Scientific and Organizational Department of the Research Center, Institute of Special Communications and Information Protection of the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, tel.: (093) 908-73-39, https://orcid.org/0000-0002-8625-6693

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Kramska Yuliia Alfredivna Senior Engineer of the Scientific and Organizational Department of the Research Center, Institute of Special Communications and Information Protection of the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, tel.: (093) 676-08-21, https://orcid.org/0000-0001-6279-0464

Lazuta Roman Romanovych Research Assistant at the Scientific and Organizational Department of the Research Center, Institute of Special Communications and Information Protection of the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, tel.: (096) 201-39-37, https://orcid.org/0000-0003-3254-9690

Mohylevych Vadym Dmytrovych Research Assistant at the Research Special Laboratory of the Research Center, Institute of Special Communications and Information Protection of the National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, tel.: (050) 715-09-20, https://orcid.org/0000-0003-2937-5327

Kovalenko Illia Hryhorovych Candidate of Technical Sciences, Senior Research Officer at the Research Department of the Scientific Center for Communication and Informatization, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technology, Kyiv, tel. (067) 501-09-136, https://orcid.org/0000-0002-6827-5196

Lazuta Roman Hryhorovych Senior Research Officer at the Scientific and Organizational Department, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technology, Kyiv, tel.: (066) 375-66-70, https://orcid.org/0000-0002-8584-1110

Zinchenko Nataliia Romanivna Senior Assistant to the Head of the Department for Quality Assurance of Educational Activities and Higher Education, Kruty Heroes Military Institute of Telecommunications and Information Technology, Kyiv, tel.: (068) 355-79-25, https://orcid.org/0009-0004-1837-2838

INTERNATIONAL EXPERIENCE IN THE ORGANIZATION OF TRAINING AND PROFESSIONAL DEVELOPMENT OF SCIENTIFIC PERSONNEL

Abstract. Under the current conditions of globalization and scientific and technological progress, high-quality and advanced training of scientific personnel are important factors in the development of the economy, innovation, and social progress. Analyzing world experience in organizing this area allows us to identify a number of effective approaches that are used in leading countries.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

In particular, in the USA, the system of training scientific personnel is based on a powerful network of universities, scientific institutes, and corporate laboratories. Doctoral programs provide in-depth interdisciplinary training, participation in research projects, and international internships. Postdoctoral programs play a significant role, allowing young scientists to improve their skills and integrate into the professional environment.

In European countries, particularly in Germany and the UK, there are models that combine academic education, intensive research activities, and practical experience in research institutions and companies. Grant programs that finance the mobility of scientists and international cooperation play an important role. The European Horizon Europe program is an example of a platform supporting innovative research and exchanging experiences between countries.

China also demonstrates a high level of organization of scientific personnel training, emphasizing the integration of science and industry, state support for strategic research, and stimulation of young scientists through scholarship and grant programs.

One key tool for improving scientists' skills is continuous professional development (CPD). This system provides for regular knowledge updates through advanced training courses, international conferences, seminars, online courses, and participation in joint projects.

Thus, world experience demonstrates the importance of a comprehensive approach to organizing scientific personnel training, which includes interdisciplinarity, international cooperation, integration with the industrial sector and continuous professional development. The implementation of these approaches contributes to increasing the competitiveness of scientists and developing the country's innovative potential.

Keywords: scientific personnel, research institutions, international cooperation.

Постановка проблеми. У сучасних умовах науково-технічного прогресу та глобалізації знань питання підготовки і підвищення кваліфікації наукових кадрів набуває особливого значення. Рівень кваліфікації дослідників значною мірою визначає конкурентоспроможність національної науки, ефективність впровадження інновацій та здатність держави інтегруватися у світовий науковий простір.

Попри існування різних підходів до підготовки наукових кадрів у різних країнах, ключовими залишаються питання якості освіти, адаптації до сучасних викликів, мобільності науковців та їхньої інтеграції у міжнародні дослідницькі спільноти. Українська система підготовки наукових кадрів потребує реформування з урахуванням світового досвіду, особливо в аспектах організації докторських програм, системи наставництва, академічної мобільності та механізмів фінансування наукових досліджень.

Таким чином, актуальним є вивчення світового досвіду підготовки та підвищення кваліфікації наукових кадрів, визначення найкращих практик та розробка рекомендацій для їх адаптації в Україні.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика підготовки та підвищення кваліфікації наукових кадрів є предметом численних наукових досліджень, що відображають різноманітні підходи та практики в різних країнах світу. У [1] аналізується міжнародний досвід підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників, зокрема досліджуються підходи до професійного розвитку в країнах ЄС, США, Канаді, Китаї та інших державах. У [2] розглядається науково-технологічне співробітництво України з ЄС, особливо в межах програм «Горизонт 2020» та «Горизонт Європа». Аналізується роль цих програм у підтримці українських науковців та інтеграції України в європейський дослідницький простір. [3] присвячено аналізу впровадження Болонського процесу в Європейському просторі вищої освіти (EHEA) у 2024 році, зокрема розглядаються політичні зобов'язання країн-учасниць та рівень їх реалізації. У [4] наголошується, що пріоритетом для NSF є перетворення наукових та інженерних відкриттів на інноваційні технології та рішення, які досягають ринку та суспільства. У [5] підкреслюється ключова роль науки, технологій та інновацій (STI) у змінах соціотехнічних систем та наголошується на необхідності активніших і рішучіших дій урядів у сфері STI-політики. У [6] аналізуються глобальні тенденції у розвитку науки та технологій, а також роль наукової політики у вирішенні сучасних викликів. У [7] розглядаються інноваційні моделі науково-технологічної політики у Східній Азії, зокрема механізми стимулювання інновацій, розвитку технологій та державного регулювання у сфері науки. У [8] досліджується роль державно-приватного партнерства (PPP) у наукових дослідженнях, аналізуючи ефективність таких моделей у різних країнах та їхній вплив на розвиток науки. У [9] регулюються питання присудження ступеня доктора філософії. У [10] досліджуються особливості розвитку вищої освіти в Китайській Народній Республіці, її сучасний стан та стратегії розвитку до 2035 року.

Метою статті є аналіз світового досвіду організації підготовки та підвищення кваліфікації наукових кадрів, виявлення кращих практик та розробка рекомендацій щодо їх адаптації в Україні для вдосконалення національної системи наукової освіти, сприяння професійному розвитку дослідників та підвищення конкурентоспроможності української науки на міжнародній арені.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі наука є не лише рушійною силою економічного розвитку, але й визначальним чинником соціального прогресу. Від ефективності наукових досліджень, інновацій та технологічних рішень значною мірою залежить рівень життя людей, а також конкурентоспроможність національних економік на глобальному ринку. У зв'язку з цим підготовка і підвищення кваліфікації наукових кадрів стають важливими завданнями для будь-якої країни, яка прагне досягти успіху в науковій сфері.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У різних країнах світу існують свої підходи до формування наукових кадрів, що включають як академічну освіту, так і безперервний професійний розвиток через участь у міжнародних проектах, обміні досвідом, міждисциплінарних дослідженнях, а також у процесах трансферу технологій. Однак за сучасних умов глобалізації та інтенсивного розвитку нових технологій постає необхідність удосконалення національних систем підготовки науковців, що повинно включати не лише формальну освіту, але й безперервну адаптацію до нових викликів та потреб економіки.

Цей дослідницький проект має на меті аналіз світового досвіду організації підготовки та підвищення кваліфікації наукових кадрів, виявлення кращих практик та розробку рекомендацій для їх адаптації в Україні. Підготовка наукових кадрів є основою науково-технічного прогресу та інноваційного розвитку держави. З огляду на швидкий розвиток технологій, інтернету, штучного інтелекту та інших наукових досягнень, постійне оновлення знань і вмінь науковців стає необхідною умовою для досягнення успіху у науковій діяльності. Водночас, цікавий феномен полягає в тому, що система наукової підготовки та розвитку кваліфікації науковців варіюється залежно від національних потреб і стратегічних орієнтирів, що дає змогу порівняти різні моделі підготовки науковців і їх адаптацію до сучасних умов. Вивчення міжнародного досвіду дозволить виявити ключові фактори, які сприяють ефективному розвитку наукових кадрів, та з’ясувати, як ці методи можуть бути застосовані для поліпшення української системи наукової освіти.

У кожній країні існують свої особливості організації підготовки наукових кадрів, що залежать від національних традицій, економічних реалій та потреб науково-технічного прогресу.

Система підготовки наукових кадрів у США. В країні наукові кадри готуються в рамках багаторівневої системи освіти, що включає бакалаврат, магістратуру та докторські програми. Докторські програми у характеризуються великою кількістю міждисциплінарних досліджень, гнучкістю у виборі теми та можливістю співпраці з бізнесом. Крім того, активно використовуються грантові механізми фінансування наукових досліджень, що дає можливість науковцям отримувати додаткові кошти для здійснення своїх проектів.

Бакалаврат (Undergraduate Degree). На першому етапі студенти отримують загальну вищу освіту з основних дисциплін (гуманітарних, природничих, соціальних наук) та обирають спеціалізацію. Програми бакалаврату тривають зазвичай 4 роки, і під час навчання студенти можуть отримати основи в наукових дисциплінах, які згодом допоможуть їм на етапі магістратури та докторантури. Під час бакалаврської освіти студенти мають змогу брати участь у наукових дослідженнях, через програму літніх дослідницьких практик або як асистенти професорів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Магістратура (Master's Degree). Магістерські програми є більш спеціалізованими і зазвичай тривають від 1 до 2 років. На цьому етапі студенти фокусуються на поглибленому вивченні своєї спеціальності, беруть участь у наукових дослідженнях та готують магістерські роботи. Програми магістратури часто містять компоненти, що підготують студентів до роботи в промисловості або науково-дослідницьких центрах, а також можуть бути підготовкою до наступного етапу – докторантури.

Докторантура (PhD). Докторантура в США є найвищим рівнем наукової освіти. Програми PhD тривають від 4 до 7 років, і студент в основному займається самостійними науковими дослідженнями. Під час навчання докторант пише дисертацію, яка повинна внести новий науковий вклад у обрану галузь знань. На цьому етапі наукове керівництво має велике значення – студенти працюють під наглядом наукових консультантів і професорів, що допомагає їм розвивати свої дослідницькі навички.

У США велика увага приділяється дослідницькій діяльності. Студенти бакалаврату та магістратури вже на ранніх етапах навчання мають можливість брати участь у наукових проектах, працюючи в лабораторіях, центрах або наукових групах університетів. На рівні PhD дослідження є основною діяльністю. Американські університети фінансують дослідницькі проекти через гранти, що надаються як державними, так і приватними організаціями. Фінансування наукової діяльності в США здійснюється за допомогою державних агентств (наприклад, Національний інститут здоров'я – NIH, Національний науковий фонд – NSF) та приватних організацій (наприклад, Фонди Білла і Мелінди Гейтс). Гранти дозволяють науковцям фінансувати свої дослідження, а також залучати студентів до наукових проектів. Наукові асистенти, аспіранти та докторанти часто отримують стипендії та зарплату за допомогу в проведенні досліджень, викладанні чи організації лабораторних занять. Вони також мають можливість вести власні дослідження, залучаючи нові ідеї та підходи у наукову спільноту.

США активно розвивають міжнародне співробітництво в науковій сфері. Існують численні програми обміну для студентів, аспірантів та дослідників, що дозволяють їм працювати в інших країнах. Вони мають можливість проводити дослідження, брати участь у міжнародних конференціях та співпрацювати з іноземними науковими установами. Науковці у США активно беруть участь у міжнародних конференціях, що дає їм змогу представляти свої досягнення, отримувати нові ідеї та налагоджувати контакти з колегами з інших країн. Це сприяє розвитку глобальних наукових мереж, що дають можливість вченим працювати над міжнародними проектами та обмінюватися досвідом.

Багато наукових кадрів США після завершення докторантури продовжують свою кар'єру в академії, але значна частина з них знаходить роботу в приватному секторі, зокрема в індустрії високих технологій (IT,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

біотехнології, нанотехнології). Програми стажування дозволяють науковцям застосовувати свої дослідження на практиці, а також отримувати практичні навички, що важливі для наукової діяльності. У США надається значна підтримка молодим вченим. Створюються стипендії, гранти для молодих науковців, що дозволяють їм почати незалежну наукову кар'єру. Програми для молодих учених також включають наставництво з боку старших колег, що допомагає в розвитку професійних навичок і кар'єрних можливостей.

В США наукові досягнення оцінюються через публікації в рецензованих наукових журналах. Публікації є важливою частиною процесу підготовки науковця, і вони визначають його репутацію та науковий статус. Науковці часто повинні публікувати результати своїх досліджень у престижних виданнях, що також є показником їхнього наукового успіху. Після здобуття PhD науковець може продовжити свою кар'єру як постдокторант (postdoc), що є важливим етапом для здобуття досвіду незалежної наукової діяльності. Постдокторантури зазвичай тривають 2–3 роки, після чого науковець може претендувати на посаду професора в університетах або працювати в наукових інститутах і корпораціях.

Система підготовки наукових кадрів у США є комплексною та гнучкою, поєднуючи різні рівні освіти, дослідження, фінансування та міжнародну співпрацю. Вона забезпечує високий рівень наукової діяльності, сприяє інноваціям та розвитку технологій, що робить США однією з провідних країн у світі за рівнем наукових досягнень.

Система підготовки наукових кадрів у Європейських країнах. Європейські країни, зокрема Німеччина, Великобританія, Франція та Швеція, мають добре розвинену систему наукових кадрів, де акцент робиться на інтеграції наукових програм із практичними проектами, що стимулює науковців до розробки інновацій, які можуть бути безпосередньо впроваджені в промисловість. У таких країнах широко розповсюджена практика академічної мобільності, що дозволяє молодим ученим працювати в різних наукових центрах по всьому світу.

У більшості європейських країн система підготовки наукових кадрів базується на трьох основних етапах: бакалаврат, магістратура та докторська програма. Однак кожен етап має свою специфіку залежно від країни та університету.

Бакалаврат. На рівні бакалаврату студенти здобувають загальні знання з обраної дисципліни. У більшості європейських країн бакалаврські програми тривають 3-4 роки. Вони здебільшого спрямовані на те, щоб забезпечити фундаментальні знання та навички, які можуть стати основою для подальших наукових досліджень або професійної діяльності. У деяких країнах, таких як Німеччина та Франція, студенти можуть вже під час бакалаврату залучатися до наукових проектів.

Магістратура. Програма магістратури зазвичай триває від 1 до 2 років. Це період спеціалізованої освіти, під час якого студенти здобувають глибокі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

знання у своїй науковій галузі та мають можливість брати участь у наукових дослідженнях. У багатьох європейських країнах магістратура є важливим етапом для підготовки до подальших наукових кар'єр або переходу до професійної діяльності. Зокрема, у таких країнах, як Нідерланди, Швеція та Великобританія, програми магістратури включають курсові роботи, семінари, а також роботу над науковими проектами.

Докторантура (PhD). Докторська освіта в Європі зазвичай триває від 3 до 4 років, хоча в деяких країнах (наприклад, у Великобританії та Німеччині) програма може тривати до 5 років. Вона складається переважно з наукових досліджень під керівництвом наукового керівника, а також написання дисертації, яка повинна бути новаторською та сприяти розвитку науки. У рамках докторантури студенти повинні брати участь у конференціях, публікувати статті у рецензованих наукових журналах та розвивати дослідницькі навички. Важливим аспектом є також навчання викладацької діяльності, оскільки багато аспірантів у процесі підготовки працюють асистентами.

Європейські країни активно розвивають міжнародну академічну мобільність, яка є важливою складовою підготовки наукових кадрів. У межах ЄС функціонують численні програми, які підтримують обмін студентами та науковцями. Однією з найвідоміших програм є Erasmus+, яка забезпечує можливість студентам і аспірантам навчатися та проводити дослідження в інших європейських країнах. Це дозволяє підвищити рівень кваліфікації науковців, обмінюватися знаннями та досвідом і створювати міжнародні наукові мережі. Європейські країни активно беруть участь у міжнародних наукових проектах, що фінансуються як Європейським Союзом, так і окремими країнами. Програми, як Horizon 2020 (тепер Horizon Europe), надають фінансування для досліджень, що проводяться у міжнародному співробітництві. Це дозволяє залучати дослідників з різних країн для роботи над спільними проектами.

В європейських країнах все більше уваги приділяється спеціалізованим програмам, які сприяють підготовці висококваліфікованих наукових кадрів у таких сферах, як інженерія, біотехнології, нанотехнології, штучний інтелект та інші. У деяких країнах, таких як Франція, Німеччина, Нідерланди, існують спеціалізовані докторські школи, які об'єднують науковців з різних установ, пропонуючи їм спільні програми, стипендії та навчальні курси. Це дає можливість студентам та молодим дослідникам працювати в багатопрофільних наукових колективах і долучатися до новітніх досліджень. В Європі розвиваються інноваційні науково-дослідницькі центри, що спеціалізуються на конкретних галузях науки, наприклад, центри нанотехнологій, біомедичних досліджень, інженерії. Ці центри активно співпрацюють з промисловістю, що дозволяє науковцям отримувати фінансування для проведення досліджень, а також застосовувати свої результати на практиці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Фінансування є важливим аспектом підготовки наукових кадрів в Європі. В основному фінансування надається через гранти, що виділяються як національними урядами, так і Європейським Союзом. Європейські країни мають свої національні агентства, які підтримують наукові дослідження. У країнах, таких як Великобританія (UK Research and Innovation), Німеччина (German Research Foundation), Франція (National Centre for Scientific Research), існують агентства, що надають фінансування для досліджень та підтримують молодих науковців. Програми ЄС, така як Horizon 2020, надають значні гранти для досліджень, що проводяться на міжнародному рівні. Це дозволяє забезпечити високий рівень фінансування, що стимулює наукову активність та покращує умови для науковців.

Система підготовки наукових кадрів у європейських країнах характеризується високою гнучкістю та інтеграцією з науковими, економічними та інноваційними процесами. Важливою складовою є міжнародна мобільність, співпраця з промисловістю, а також наукові дослідницькі центри, які надають молодим вченим можливості для розвитку кар'єри. Країни Європи активно інвестують у підготовку науковців, створюючи умови для розвитку нових ідей і технологій, що сприяє зростанню економічного та наукового потенціалу регіону.

Система підготовки наукових кадрів у Китаї. Китай активно інвестує в розвиток науки та техніки, надаючи величезні ресурси для підготовки нових поколінь науковців. Окрім традиційних академічних програм, країна заохочує співпрацю наукових установ з державними та приватними секторами, а також активно підтримує мобільність своїх науковців за кордоном. Завдяки системним реформам, стратегічному плануванню та інвестиціям у наукові дослідження, Китай став одним із лідерів у багатьох галузях науки та технологій. Підготовка наукових кадрів є важливою складовою частиною цього процесу.

Система підготовки наукових кадрів у Китаї базується на трьох основних етапах: бакалаврат, магістратура та докторантура. Важливою особливістю є великий акцент на науково-дослідницьку діяльність, інтеграцію науки та промисловості, а також державне фінансування.

Бакалаврат (Bachelor's Degree). Вищі навчальні заклади Китаю пропонують бакалаврські програми, що тривають 4 роки, які забезпечують студентів основами обраної дисципліни. Бакалаври часто залучаються до наукових досліджень вже на цьому етапі, особливо у таких сферах, як інженерія, технології, математика та фізика. У багатьох університетах є можливість для студентів брати участь у дослідженнях разом з професорами або науковими лабораторіями.

Магістратура (Master's Degree). Магістерські програми в Китаї зазвичай тривають 2-3 роки і є важливим етапом для підготовки наукових кадрів. На цьому етапі студенти вже активно працюють над дослідженнями, готують дисертації та беруть участь у більш спеціалізованих наукових

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

проектах. У Китаї магістри часто залучаються до міждисциплінарних досліджень, що сприяє розвитку інноваційних ідей.

Докторантура (PhD). Докторські програми в Китаї є основним етапом для підготовки висококваліфікованих науковців. Програми PhD тривають від 3 до 5 років. Вони фокусуються на проведенні незалежних наукових досліджень та написанні докторської дисертації. Китай активно підтримує підготовку науковців у рамках національних науково-дослідних програм, таких як «Тисяча талантів» та «План 863», що сприяє розвитку високих технологій. Студенти докторантури зазвичай працюють під наглядом наукових керівників і повинні публікувати свої результати в міжнародних наукових журналах.

Однією з основних особливостей системи підготовки наукових кадрів у Китаї є велика роль державного фінансування. Китайський уряд активно інвестує в розвиток науки та освіти через різноманітні програми грантів і стипендій для науковців. Китай має численні національні програми фінансування наукових досліджень. Наприклад, програма «Тисяча талантів» спрямована на залучення талановитих науковців з усього світу для роботи в Китаї. Програма «План 863» зосереджена на розвитку високих технологій, таких як інформаційні технології, біотехнології, нові матеріали та енергетика. Уряд Китаю надає фінансування для студентів, аспірантів та науковців у вигляді грантів та стипендій. Китайські університети мають широкі програми для студентів та дослідників, які займаються науковими розробками, як у країні, так і за кордоном. Це дозволяє науковцям мати стабільне фінансування для проведення досліджень.

Китай активно інтегрує наукові дослідження з промисловістю, що дозволяє значно швидше реалізовувати нові технології на практиці. У країні активно функціонують науково-практичні парки та інноваційні центри, де молоді науковці мають змогу працювати з провідними компаніями та реалізовувати свої наукові ідеї. Ці центри часто є частиною університетів або наукових установ і надають можливості для співпраці з промисловістю. Китай має численні партнерства з міжнародними компаніями, такими як Huawei, Alibaba, Baidu, які активно фінансують наукові дослідження у таких галузях, як штучний інтелект, робототехніка та інформаційні технології. Це створює науковцям додаткові можливості для кар'єрного розвитку та сприяє комерціалізації наукових результатів.

Китай активно розвиває міжнародну співпрацю в науковій сфері, що дає науковцям можливість працювати в міжнародних дослідницьких проектах та брати участь у обмінах з іншими країнами. Китайські університети і науково-дослідні установи активно підтримують програми обміну для студентів, аспірантів та науковців з іншими країнами. Це дозволяє китайським студентам навчатися та працювати в провідних університетах і дослідницьких центрах по всьому світу, а також залучати іноземних науковців до китайських

наукових проектів. Китай активно бере участь у міжнародних наукових організаціях, таких як ООН, Всесвітня організація інтелектуальної власності (WIPO) та інші, що дозволяє науковцям не лише отримувати новітні знання, а й поширювати результати своїх досліджень на міжнародному рівні.

Китай активно підтримує міждисциплінарні дослідження, що дозволяє створювати нові підходи до вирішення сучасних проблем. Багато китайських університетів пропонують міждисциплінарні програми, де студенти можуть поєднувати науки про матеріали з інженерією, біотехнологією з медициною чи фізику з інформаційними технологіями. Це дозволяє створювати нові інноваційні напрямки і активно сприяє розвитку високих технологій. У Китаї наукові кадри готуються не тільки в університетах, але й в спеціалізованих науково-дослідних інститутах, таких як Китайська академія наук. Вони часто займаються передовими дослідженнями в технічних, природничих і медичних науках.

Китай активно інвестує в розвиток своєї наукової інфраструктури, що дає науковцям нові можливості для проведення досліджень та підвищення кваліфікації. У найближчі роки очікується значне зростання фінансування наукових досліджень, посилення міжнародної співпраці та створення нових центрів досліджень, що відповідатимуть світовим стандартам. Це допоможе Китаю зміцнити свої позиції як наукового лідера на глобальному рівні. Система підготовки наукових кадрів у Китаї активно розвивається і є однією з найсучасніших у світі. Велика увага приділяється міждисциплінарним дослідженням, міжнародній співпраці, інтеграції науки з промисловістю та державному фінансуванню. В результаті цього Китай стає все більш конкурентоспроможним у галузі наукових досліджень і технологічних інновацій.

Основні напрямки підготовки та підвищення кваліфікації науковців.

Студенти та науковці мають можливість брати участь у міжнародних програмах обміну, стажуваннях, наукових конференціях. Це дозволяє їм здобувати нові знання, інтегруватися в міжнародні дослідницькі спільноти та впроваджувати новітні технології в своїй роботі.

Все більше країн переходять до підготовки наукових кадрів в міждисциплінарних наукових центрах, де дослідники з різних сфер науки можуть співпрацювати для вирішення комплексних проблем. Такий підхід дозволяє створювати нові інноваційні рішення.

Важливим аспектом є співпраця академічних установ з приватними компаніями та державними органами. Це забезпечує не лише фінансування, але й створення можливостей для науковців впроваджувати свої дослідження в реальну економіку.

Система підвищення кваліфікації наукових кадрів передбачає регулярне оновлення знань через участь у професійних тренінгах, курсах, семінарах, а також через доступ до сучасних наукових публікацій та технологій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Попри позитивний досвід, існують низка проблем, що ускладнюють ефективну підготовку наукових кадрів у багатьох країнах.

У ряді країн, зокрема в Україні, існує обмежене фінансування науки, що обмежує можливості для проведення досліджень та підвищення кваліфікації.

Низькі зарплати, відсутність належних умов для досліджень, а також недостатня підтримка з боку держави призводять до того, що кваліфіковані науковці часто шукають можливості працювати за кордоном.

Системи освіти в деяких країнах не встигають за швидким розвитком науки та технологій, що призводить до відставання у підготовці наукових кадрів.

Перспективи та рекомендації для України.

Враховуючи світовий досвід, для України є кілька перспективних напрямів у реформуванні системи підготовки наукових кадрів:

посилення академічної мобільності та створення умов для участі українських науковців у міжнародних програмах та співпраці з іноземними університетами та науковими центрами;

розвиток міждисциплінарних досліджень та заохочення науковців до співпраці між різними галузями науки для вирішення складних глобальних проблем;

інвестиції в науку та технології та збільшення державного та приватного фінансування наукових досліджень, створення сприятливих умов для розвитку інновацій;

підвищення кваліфікації через постійне навчання та введення програм професійного розвитку для науковців, доступ до новітніх знань та технологій;

підтримка молодих науковців;

розвиток інфраструктури науково-дослідницької діяльності;

оцінка та розвиток наукових кар’єр.

Для того, щоб Україна могла успішно розвивати систему підготовки наукових кадрів, необхідно здійснити комплексні заходи, що включають збільшення фінансування наукових досліджень, розширення міжнародної співпраці, створення сприятливих умов для молодих вчених і розвитку інноваційної інфраструктури. Важливо також модернізувати систему освіти та інтегрувати наукову діяльність з промисловістю, щоб забезпечити не лише розвиток науки, але й її комерціалізацію для практичних потреб суспільства. Це дозволить підготувати кваліфікованих та конкурентоспроможних науковців, що здатні успішно інтегруватися в глобальну наукову спільноту та сприяти технологічному розвитку країни.

Висновки. Оскільки система підготовки наукових кадрів в Україні має свою специфіку, важливим напрямком подальших досліджень є адаптація кращих світових практик до національних умов. Необхідно розробити механізми для поліпшення академічної мобільності, взаємодії з міжнародними науковими установами, а також створення ефективної системи фінансування наукових досліджень.

Подальші дослідження можуть зосередитися на тому, як академічна мобільність науковців сприяє покращенню якості наукових досліджень в Україні. Це включатиме дослідження можливостей для українських вчених працювати в міжнародних лабораторіях, участь у програмах обміну та партнерствах з закордонними університетами.

Вивчення світового досвіду в організації міждисциплінарних досліджень дозволить розробити стратегії для впровадження міждисциплінарних наукових центрів в Україні, що стане важливим кроком до стимулювання інновацій і створення нових наукових напрямів.

Необхідно дослідити, як новітні методи навчання, такі як онлайн-курси, платформені програми та цифрові інструменти, можуть бути впроваджені в українську систему підготовки науковців для підвищення їх кваліфікації.

Враховуючи досвід інших країн, важливим напрямом є розробка державної політики щодо підтримки наукової діяльності, стимулювання науковців до інноваційної діяльності, а також створення ефективної системи грантів та фінансування для реалізації наукових проектів.

Враховуючи швидкий розвиток технологій, особливо в таких сферах, як штучний інтелект, біотехнології, нанотехнології, важливо вивчити, як ці технології можуть змінити підходи до підготовки наукових кадрів, щоб вони відповідали сучасним вимогам ринку праці.

У результаті дослідження можна стверджувати, що світовий досвід організації підготовки та підвищення кваліфікації наукових кадрів є багатим джерелом для вдосконалення національних систем науки та освіти. Впровадження кращих світових практик, адаптованих до українських реалій, може значно покращити якість наукової підготовки, сприяти міжнародній співпраці та інноваціям. Перспективи подальших досліджень зосереджуються на аналізі та адаптації цих моделей для розвитку наукового потенціалу України.

Література:

1. Литвин В.А. Міжнародний досвід розвитку системи підвищення кваліфікації науково-педагогічних працівників закладів вищої освіти / В.А. Литвин // Перспективи та інновації науки. – 2021. – №. 3 (3). – С. 66-78.

2. Каплинський О.В. Програма ЄС із досліджень та інновацій «Горизонт Європа»: можливості для української науки / О.В. Каплинський // Підприємництво та інновації. – 2023. – № 29. – С. 14-21.

3. The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report. – [https://eurydice.eacea.ec.europa.eu]. – Режим доступу: https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications/european-higher-education-area-2024-bologna-process-implementation-report.

4. National Science Foundation (NSF). Annual Report 2023 – [https://www.govinfo.gov]. – Режим доступу: https://www.govinfo.gov/content/pkg/CMR-NS1-00184163/pdf/CMR-NS1-00184163.pdf.

5. OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2023. – [https://www.oecd.org]. – Режим доступу: https://www.oecd.org/en/publications/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-2023_0b55736e-en.html.

6. UNESCO Science Report: towards 2030. –. [https://uis.unesco.org]. – Режим доступу: https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-science-report-towards-2030-part1.pdf.

7. Kwon, O. Innovative Models for Science and Technology Policy in East Asia. / O. Kwon, J. Lee // Journal of Global Innovation. – 2021. – №1. – С. 45-67.

8. Smith, A. Public-Private Partnerships in Scientific Research: A Comparative Study / A. Smith, B. Johnson // Science Policy Review. – 2020. – № 8 (2). – С. 103-119.

9. Постанова Кабінету Міністрів України "Про присудження ступеня доктора філософії". – [https://zakon.rada.gov.ua]. – Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-%D0%BF#Text.

10. Пироженко Л.В. Сучасний стан і напрями розвитку вищої освіти в КНР / Л.В. Пироженко, Л.С. Смолінчук // Вісник Національного авіаційного університету. – 2023. – №. 1 (22). – С. 70-78.

References:

1. Lytvyn, V.A. (2021). Mizhnarodnyi dosvid rozvytku systemy pidvyshchennia kvalifikatsii naukovo-pedahohichnykh pratsivnykiv zakladiv vyshchoi osvity [International experience in the development of the system of professional development of research and teaching staff of higher education institutions]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Prospects and innovations in science, 3 (3),* 66-78 [in Ukrainian].

2. Kaplynskyi, O.V. (2023). Prohrama YeS iz doslidzhen ta innovatsii «Horyzont Yevropa»: mozhlyvosti dlia ukrainskoi nauky [The EU's Horizon Europe research and innovation program: opportunities for Ukrainian science]. *Pidpryiemnytstvo ta innovatsii – Entrepreneurship and innovation, 29,* 14-21 [in Ukrainian].

3. The European Higher Education Area in 2024: Bologna Process Implementation Report. *https://eurydice.eacea.ec.europa.eu.* Retrieved from https://eurydice.eacea.ec.europa.eu/publications european-higher-education-area-2024-bologna-process-implementation-report [in USA].

4. National Science Foundation (NSF). Annual Report 2023. *https://www.govinfo.gov*. Retrieved from https://www.govinfo.gov/content/pkg/CMR-NS1-00184163/pdf/CMR-NS1-00184163.pdf [in USA].

5. OECD Science, Technology and Innovation Outlook 2023. *https://www.oecd.org*. Retrieved from https://www.oecd.org/en/publications/oecd-science-technology-and-innovation-outlook-2023_0b55736e-en.html [in USA].

6. UNESCO Science Report: towards 2030. *https://uis.unesco.org*. Retrieved from https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/unesco-science-report-towards-2030-part1.pdf [in USA].

7. Kwon, O., & Lee, J. (2021). Innovative Models for Science and Technology Policy in East Asia. *Journal of Global Innovation,12(3),* 45-67 [in USA].

8. Smith, A. & Johnson, B. (2020). Public-Private Partnerships in Scientific Research: A Comparative Study. *Science Policy Review, 8(2),* 103-119 [in USA].

9. Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy "Pro prysudzhennia stupenia doktora filosofii" [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine "On awarding the degree of Doctor of Philosophy"]. *https://zakon.rada.gov.ua.* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/167-2019-%D0%BF#Text [in Ukrainian].

10. Pyrozhenko, L.V., & Smolinchuk, L.S. (2023). Suchasnyi stan i napriamy rozvytku vyshchoi osvity v KNR [Current state and directions of development of higher education in China]. *Visnyk Natsionalnoho aviatsiinoho universytetu – Bulletin of the National Aviation University, 1(22),* 70-78 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.091.33

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-673-682

Лагодинський Олександр Сергійович доктор педагогічних наук, професор, начальник кафедри лінгвопедагогічного забезпечення професійної діяльності, Воєнна академія імені Євгенія Березняка, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8231-3072

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО РОЗУМІННЯ ЗМІСТУ ПОНЯТТЯ «ОСВІТНЯ АВТОНОМНІСТЬ» ЯК ПЕДАГОГІЧНОЇ КАТЕГОРІЇ

Анотація. В умовах стрімкої глобалізації системи освіти в різних країнах світу мають приділяти більше уваги підготовці молодого покоління до реалій ринку праці шляхом створення умов для їхнього всебічного розвитку, набуття ними ключових компетентностей для навчання впродовж життя і успішного досягнення запланованих освітніх результатів. Сучасна освіта має бути більш гнучкою й орієнтованою на потреби здобувачів освіти й забезпечувати всі умови для формування в них освітньої автономності, структуру якої складають уміння самостійно, незалежно й автономно здобувати знання, саморозвиватися і самовдосконалюватися, самостійно ставити цілі та їх досягати, оцінювати власний прогрес. Підґрунтям формування в здобувачів освіти освітньої автономності є ключові компетентності для навчання впродовж життя. Випускники закладів загальної середньої й вищої освіти, які володіють ключовими компетентностями і здатні самостійно, незалежно й автономно здобувати нові знання, ставити цілі й обирати стратегії для їх досягнення, краще адаптуються до змін і готові до реальних викликів життя. Мета статті полягає у визначені підходів до розуміння змісту поняття «освітня автономність» як педагогічної категорії. Уточнення змісту й сутності поняття «освітня автономність» як педагогічної категорії потребувало застосування наступних методів дослідження, а саме: аналізу, узагальнення і систематизації наукових психолого-педагогічних доробків українських і зарубіжних учених із порушеної проблеми. Здійснений аналіз наукової педагогічної літератури показує, що поряд із поняттям «освітня автономність» сучасні українські вчені оперують такими поняттями як «автономність», «автономія», «навчальна автономія» та «автономне навчання». Підходи до розуміння змісту поняття «освітня автономність» як педагогічної категорії, запропоновані українськими і зарубіжними ученими, підкреслюють важливість відповідального ставлення до власного навчання, позитивного самосприйняття, мотивації навчання та суб’єкт-суб’єктної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: автономність, автономне навчання, освітня автономність, педагогічна категорія, заклади загальної середньої освіти, заклади вищої освіти, загальна середня освіта, вища освіта, ключові компетентності для навчання впродовж життя, стратегії навчання.

Lahodynskyi Oleksandr Serhiyovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Linguistic and Pedagogical Support of Professional Activity, Military Academy Named after Yevheniy Bereznyak, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8231-3072

MODERN APPROACHES TO UNDERSTANDING THE CONTENT OF THE CONCEPT OF "EDUCATIONAL AUTONOMY" AS A PEDAGOGICAL CATEGORY

Abstract. In the context of rapid globalization, education systems worldwide should pay more attention to preparing the younger generation for the realities of the labor market by creating conditions for their comprehensive development, acquiring key competencies for lifelong learning, and successfully achieving the planned educational outcomes. Modern education should be more flexible and focused on the needs of students and provide all the conditions for the formation of their educational autonomy, the structure of which is the ability to acquire knowledge independently, self-development and self-improvement, to set goals and achieve them independently, and to evaluate their progress. Key competencies for lifelong learning are the basis for forming educational autonomy in students. Graduates of general secondary and higher education institutions who possess key competencies and can acquire new knowledge independently and autonomously, set goals and choose strategies to achieve them, are better able to adapt to changes and are ready for real-life challenges. The article aims to define approaches to understanding the content of the concept of "educational autonomy" as a pedagogical category. Clarifying the content and essence of "educational autonomy" as a pedagogical category requires the following research methods: analysis, generalization, and systematization of scientific psychological and pedagogical works on the problem. The analysis of the scientific and pedagogical literature shows that along with the concept of "educational autonomy," modern Ukrainian scholars use such concepts as "autonomy," "autonomy," "learning autonomy," and "autonomous learning." The approaches to understanding the content of the concept of "educational autonomy" as a pedagogical category proposed by Ukrainian and foreign scholars emphasize the importance of a responsible attitude to one's learning, positive self-perception, learning motivation, and subject-subject interaction between all participants in the educational process.

Keywords: autonomy, autonomous learning, educational autonomy, pedagogical category, general secondary education institutions, higher education

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

institutions, general secondary education, higher education, key competencies for lifelong learning, learning strategies.

Постановка проблеми. Глобалізаційні процеси продовжують охоплювати всі сфери життя сучасного суспільства. Вони трансформують способи взаємодії між людьми, швидко і неоднозначно змінюють ринок праці і вимоги до працівників. А це означає, що системи освіти в різних країнах світу мають приділяти більше уваги підготовці молодого покоління до реалій ринку праці шляхом створення умов для їхнього всебічного розвитку, набуття ними ключових компетентностей для навчання впродовж життя і успішного досягнення запланованих освітніх результатів. Сучасна освіта має бути більш гнучкою й орієнтованою на результат і потреби здобувачів освіти, а заклади освіти (загальної середньої освіти, вищої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти) мають забезпечувати всі умови для формування в здобувачів освіти освітньої автономності, структуру якої складають уміння самостійно, незалежно й автономно здобувати знання, саморозвиватися і самовдосконалюватися, самостійно ставити цілі та їх досягати, оцінювати власний прогрес. Наявність у випускників закладів освіти (загальної середньої освіти, вищої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти) високого рівня сформованості освітньої автономності надає їм змогу бути адаптивними і гнучкими до змін, швидко пристосовуватися до нових обставин, а усвідомлення ними важливості досягнення довгострокових цілей в особистому житті і професійній діяльності – залишатися конкурентоспроможними в умовах постійного розвитку інноваційних технологій і змін у глобалізованому суспільстві.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему формування ключових компетентностей для навчання впродовж життя в здобувачів освіти різного рівня розглянуто в наукових працях З. Бакум, С. Войналович, О. Локшиної, О. Ляшенка, О. Малихіна, Н. Морзе, Т. Полонської, О. Савченко, С. Сисоєвої. Окремі аспекти формування освітньої автономності здобувачів освіти представлено в дослідженнях Н. Арістової, І. Вєтрової, О. Заверухи, Т. Опалюк, Р. Попова, І. Сіняговської. Проте, здійснений нами аналіз наукової педагогічної літератури свідчить про відсутність уніфікованого підходу до розуміння змісту і сутності поняття «освітня автономність» як педагогічної категорії.

Мета статті – визначити підходи до розуміння змісту поняття «освітня автономність» як педагогічної категорії. Уточнення змісту й сутності поняття «освітня автономність» як педагогічної категорії потребувало застосування наступних методів дослідження, а саме: аналізу, узагальнення і систематизації наукових психолого-педагогічних доробків українських і зарубіжних учених із порушеної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Відповідно до Закону України «Про освіту» (2017 р.), мета освіти полягає у «всебічному розвитку людини як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [6]. Це зумовлює потребу формування в здобувачів освіти певної сукупності ключових компетентностей, до якої віднесено «вільне володіння державною мовою; здатність спілкуватися рідною (у разі відмінності від державної) та іноземними мовами; математичну компетентність; компетентність у галузі природничих наук, техніки і технологій; інноваційність; екологічну компетентність; інформаційно-комунікаційну компетентність; навчання впродовж життя; громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей; культурну компетентність; підприємливість та фінансову грамотність; інші компетентності, передбачені стандартом освіти» [6].

Ключові компетентності не лише відіграють важливу роль у розвитку потенціалу в здобувачів освіти, а й стають підґрунтям для формування в них освітньої автономності. Випускники закладів освіти (загальної середньої освіти, вищої освіти, професійної (професійно-технічної) освіти), які володіють ключовими компетентностями і здатні самостійно, незалежно й автономно здобувати нові знання, ставити цілі й обирати стратегії для їх досягнення, краще адаптуються до змін і готові до реальних викликів життя.

Здійснений аналіз наукової педагогічної літератури показує, що поряд із поняттям «освітня автономність» сучасні українські вчені оперують такими поняттями як «автономність», «автономія», «навчальна автономія» та «автономне навчання».

Так, наприклад, поняття «навчальна автономія» знаходимо в науковій праці Т. Северинової «Формування навчальної автономії студента в позааудиторній діяльності» [7]. Під навчальною автономією студента Т. Северина розглядає його/її здатність «до самокерованого навчання, готовність самостійно приймати рішення та відповідати за якість цього навчання» [7, с. 112]. На глибоке переконання вченої, саме володіння високим рівнем навчальної автономії, яка включає вміння самостійно здобувати нові знання і застосовувати їх в реальних життєвих ситуаціях, надає особистості змогу досягати успіху в сучасному інформаційному суспільстві [7]. Учена також наголошує на тому, що залучення студентів до позааудиторної діяльності ефективно сприяє розвитку в них навчальної автономії й уможливлює формування самостійного, адаптивного і гнучкого мислення, а також здатності генерувати нові ідеї.

Певний науковий інтерес для нашого дослідження становить позиція О. Михайлової та О. Гуманкової [4]. Учені, які оперують такими поняттями, як «навчальна автономія» і «автономне навчання», зазначають, що ці поняття не є тотожними. Дослідниці розуміють навчальну автономію, як особистісну характеристику здобувача освіти, а автономне навчання, як засіб досягнення поставленої мети. Зважаючи на те, що автономне навчання спрямоване на розвиток в здобувачів освіти здатності до професійної самоосвіти, О. Михайлова та О. Гуманкова наголошують на тому, що його основним результатом і є навчальна автономія. Автономне навчання, на глибоке переконання О. Михайлової та О. Гуманкової, є таким способом організації освітнього процесу, під час якого здобувачі освіти мають можливість навчитися самостійно та усвідомлено планувати, здійснювати, оцінювати та корегувати власну освітню діяльність. Учені вважають, що в освітньому процесі закладу вищої освіти автономне навчання реалізується в три етапи. Такими етапами є цілемотиваційний, планувально-конструктивний та аналітико-рефлексійний [4].

У науковій праці Ю. Лавриш «Індивідуалізація навчання у транснаціональних корпораціях Канади: зарубіжний досвід і шляхи імплементації» відсутнє авторське трактування змісту і сутності поняття «освітня автономність» [3]. Проте, у контексті нашого дослідження важливим є погляд ученої щодо позитивного впливу індивідуалізації навчання на формування і розвиток самоспрямованості учнів, їхньої готовності бути незалежними, автономними в навчанні, здатними брати на себе відповідальність за планування, реалізацію, результати власної освітньої діяльності.

Нам імпонує думка М. Бабічевої та Ю. Рибачук, які досліджують проблему розвитку навчальної автономії студентів педагогічних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови [1]. Учені слушно вважають, що рівень сформованості навчальної автономії здобувачів вищої освіти залежить від моделі суб'єкт-суб'єктної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу. Під навчальною автономією, невіддільними компонентами якої є здатність критично мислити і приймати компетентні рішення, учені розглядають «вимогу часу і необхідну умову ефективної праці майбутнього спеціаліста в галузі педагогіки, яка передбачає володіння студентами навичками самоконтролю, тобто самостійно визначати мету навчання, організовувати його і структурувати сам процес навчання, адекватно оцінювати здобуті результати, використовуючи різні стратегії навчання» [1, с. 65], а під автономним навчанням – «когнітивне і конструктивне навчання із супроводом викладача, яке передбачає володіння студентами навичками самоконтролю, тобто навичками самостійно визначати мету навчання, організовувати його і структурувати сам процес навчання, адекватно оцінювати здобуті результати, використовуючи різні стратегії навчання" [1, с. 69]. М. Бабічева та Ю. Рибачук доходять висновку про те, що готовність здобувачів вищої освіти до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

автономного навчання реалізується через сукупність певних якостей та властивостей. Такими якостями і властивостями є мотивація, мотиваційна готовність, здатність до рефлексії, системність знань, здатність обирати такі засоби і прийоми діяльності, які надають змогу досягати успішних освітніх результатів. М. Бабічева та Ю. Рибачук також зазначають, що здобувачі вищої освіти, які здатні застосовувати метакогнітивні стратегії навчання, вирізняються високим рівнем навчальної автономії. До чотирьох метакогнітивних стратегій учені відносять наступні, а саме: «організацію / планування власного навчання; керівництво власним навчанням; моніторинг власного навчання; оцінку власного навчання» [1, с. 67].

Погоджуємося із думкою О. Герасимової про те, що здатність досягати успіху в сучасному суспільстві залежить від наявності в молодих людей практичних умінь прийняття відповідальних рішень, самостійного набуття знань, а також прагнення до активної самоосвітньої діяльності впродовж життя [2]. Випускники закладів освіти із високим рівнем сформованості освітньої автономності мають бути ініціативними, вирізнятися нестандартним мисленням і здатністю адаптуватися до швидкоплинних умов сьогодення. Учена розуміє освітню автономність, як одну з ключових компетентностей, яка сприяє професійно-особистісному саморозвитку здобувачів вищої освіти, їхній самореалізації, забезпечує підвищення якості освітньої діяльності здобувачів вищої освіти, а також їхнє успішне функціонування в широкому соціокультурному контексті. У науковій праці «Експлікація поняття «автономність» у психолого-педагогічній літературі» знаходимо декілька потрактувань поняття «автономне навчання», а саме: спосіб організації самостійної роботи здобувачів вищої освіти поза аудиторією; здатність особистості до самоврядування та саморефлексії в освітньому процесі, який може відбуватися в умовах масового навчання або заочно (дистанційно); можливість продовжити здобуття освіти після отримання диплому; а також особлива система організації освітньої діяльності, котра заснована на вмінні вчитися самостійно [2]. О. Герасимова акцентує увагу на тому, що розвиток освітньої автономності невіддільно пов’язаний із формуванням пізнавальної активності, самостійності, ініціативності, відповідальності, свободи вибору, навичок самоконтролю, мотивації до оволодіння новими знаннями і способами дій.

Р. Попов вказує на те, що підґрунтям розвитку автономності здобувачів вищої освіти є інтеграція їхньої самоосвітньої та освітньої діяльності, внаслідок якої «виникає стан психологічної готовності суб’єкта до діяльності автономної» [5, с. 85]. Зауважуючи на тому, що автономність у своїй структурі містить сукупність діяльнісних і професійно-особистісних рис та складників, учений розмежовує поняття «автономність» і «автономна діяльність». Структуру автономності, на думку Р. Попова, складає об’єднання фракталів, зокрема, полікогнітивного, інструментального, світоглядного та коригувально-рефлексійного.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У зарубіжній науково-педагогічній літературі можна зустріти такі поняття, як «learner autonomy» та «autonomous learning» (де «learner autonomy» – автономність здобувача освіти, а «autonomous learning» – автономне навчання). Маємо зазначити, що поняття «learner autonomy», яке трактується як здатність здобувача освіти брати відповідальність за власне навчання й яке ми ототожнюємо з поняттям «освітня автономність», було запропоноване Х. Холеком у 1981 році [10].

D. Little пов'язує поняття «освітня автономність» із ідеєю про те, що одна з головних функцій освіти полягає в підготовці молодого покоління до активної участі в демократичних процесах [11]. Освітня автономність, на думку вченого, виявляється не лише в здатності здобувачів освіти брати на себе відповідальність за власне навчання, а й у здатності визнавати, що успіх у навчанні безпосередньо залежить від нас самих, ніж від людей, які нас оточують. D. Little зазначає, що невіддільними компонентами освітньої автономності є мотивація навчання і здатність до рефлексії. Здобувачі освіти із високим рівнем мотивації навчання готові брати на себе відповідальність за власну освітню діяльність, а їхня освітня діяльність є успішною, оскільки вони здатні оцінювати свою поведінку, рішення, які вони приймають, досліджувати власний суб'єктний досвід. Стосовно здатності до рефлексії, D. Little стверджує, що в контексті здобуття формальної освіти, формування освітньої автономності передбачає залучення здобувачів освіти до рефлексивної участі в плануванні, упровадженні, моніторингу й оцінюванні власної освітньої діяльності. Високий рівень освітньої автономності свідчить про результативність освітньої діяльності, а також про те, що здобувачі освіти здатні і готові застосовувати знання, уміння і навички, які вони здобувають під час навчання, у реальних життєвих ситуаціях за межами закладів освіти. D. Little сформулював три принципи формування і розвитку освітньої автономності на заняттях з іноземної, а саме: (1) принцип активного залучення здобувачів освіти до власної освітньої діяльності; (2) принцип залучення здобувачів освіти до здійснення рефлексійної діяльності; (3) принцип відповідного використання цільової мови [11]. Принцип активного залучення здобувачів освіти до власної освітньої діяльності передбачає формування в них відповідального ставлення до здобуття знань загалом і до власної освітньої діяльності зокрема. Сутність принципу залучення здобувачів освіти до здійснення рефлексійної діяльності полягає в тому, щоб допомогти їм критично мислити під час планування, контролю й оцінюванні власної освітньої діяльності. Оскільки успішність вивчення іноземної мови значним чином залежить від розвитку мовленнєвих навичок (читання, письмо, говоріння, аудіювання), реалізація принципу відповідного використання цільової мови передбачає використання цільової мови як основного засобу комунікації.

A. Fotiadou, C. Angelaki, I. Mavroidis переконані, що освітня автономність є одним із важливих чинників, який безпосередньо впливає на органі-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

зацію освітнього процесу в дистанційному форматі [9]. Учені стверджують, що в контексті навчання в дистанційному форматі виявом освітньої автономності є здатність здобувача освіти брати відповідальність за власну освітню діяльність. На формування зазначеного педагогічного феномена впливає організація суб'єкт-суб'єктної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу.

E. Boyadzhieva акцентує увагу на взаємозв'язку і взаємозалежності між освітньою автономністю, позитивним сприйняттям себе, позитивною мотивацією навчання і досвідом культурної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу [8]. На формування і розвиток освітньої автономності здобувачів освіти впливають різні об'єктивні і суб'єктивні чинники, до яких E. Boyadzhieva відносить систему освіти, культурне середовище, особистісний досвід учителя, вік здобувачів освіти, їхні індивідуально-психологічні й індивідуально-типологічні особливості. Учена наголошує на беззаперечно важливій ролі вчителя у формуванні в учнів освітньої автономності, яка виявляється у їхній здатності приймати рішення, а також у відповідальному ставленні до власної освітньої діяльності.

Висновки. Отже, маємо зазначити, що в українському педагогічному просторі поняття «освітня автономність» часто ототожнюють із такими поняттями, як «навчальна автономія» та «автономне навчання». Поняття «освітня автономність», на нашу думку, є багатовимірним поняттям, що відображає здатність здобувача освіти до самостійного управління власною освітньою діяльністю. Тобто, освітня автономність виявляється в здатності здобувачів освіти самостійно і незалежно організовувати, планувати й оцінювати власну освітню діяльність, обирати такі стратегій навчання, які відповідають їхнім індивідуальним особливостям, інтересам та нахилам, а також брати відповідальність за досягнення запланованих освітніх результатів. Підходи до розуміння змісту поняття «освітня автономність» як педагогічної категорії, запропоновані українськими і зарубіжними ученими, підкреслюють важливість відповідального ставлення до власного навчання, позитивного самосприйняття, високого рівня мотивації навчання, а також впливу суб'єкт-суб'єктної взаємодії між усіма учасниками освітнього процесу на формування досліджуваного педагогічного феномена. Наявність в здобувачів освіти сформованої освітньої автономності свідчить про їхню здатність до самонавчання, аналізувати і приймати відповідальні рішення, усвідомлювати важливість власного розвитку і саморозвитку для досягнення особистих і професійних цілей.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у визначені й теоретичному обґрунтуванні структури освітньої автономності.

Література:.

1. Бабічева М. Г., Рибачук Ю. Л. Автономія як основа самостійної навчальної діяльності студентів педагогічних спеціальностей у процесі вивчення іноземної мови. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах.* 2021 р. № 76. Т. 1. С. 65–69. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-1.11

2. Герасимова О. Експлікація поняття «автономність» у психолого-педагогічній літературі. *Український Педагогічний журнал*. 2016. № 2. С. 50–56. URL: https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/168 (дата звернення: 14.01.2025).

3. Лавриш Ю. Індивідуалізація навчання у транснаціональних корпораціях Канади: зарубіжний досвід і шляхи імплементації. *Наука і освіта*. 2020. № 2. С. 77–83. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-4665-2020-2-11

4. Михайлова О. С., Гуманкова О. С. Реалізація автономного навчання у процесі формування професійної методичної компетентності майбутніх учителів іноземної мови в дошкільній та початковій освіті. *Актуальні питання гуманітарних наук. Серія «Педагогіка».* 2020. Вип. 28 (1). С. 233–239. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/28.208589

5. Попов Р. Розвиток автономності студентів закладів вищої освіти: валентно-фрактальний вимір розуміння проблеми. *Молодь і ринок.* 2019. № 5 (172). С. 84–91. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.171119

6. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text

7. Северина Т. Формування навчальної автономії студента в позааудиторній діяльності. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2018. Вип. 20(3). С. 111–115.

8. Boyadzhieva E. (2016). Learner-centered Teaching and Learner Autonomy. Procedia – Social and Behavioral Sciences. Vol. 232. Pp. 35–40. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.008

9. Fotiadou A., Angelaki C., Mavroidis I. (2017). Learner Autonomy As A Factor Of The Learning Process In Distance Education. *European Journal of Open, Distance and e-Learning*. Vol. 20. No 1. DOI: 10.1515/eurodl-2017-0006

10. Holec H. (1981). Autonomy in foreign language learning. Oxford/New York: Pergamon Press.

11. Little D. (2006). Learner autonomy: drawing together the threads of self-assessment, goal-setting and reflection. European Centre for Modern Languages (ECML, Hrsg.), Training Teachers to Use the European Language Portfolio. URL: https://www.ecml.at/Portals/1/resources/Articles%20and%20publications%20on%20the%20ECML/Little_Learner%20autonomy.pdf (дата звернення: 17.05.2024)

References:

1. Babicheva M. H., Rybachuk Yu. L. (2021). Avtonomiia yak osnova samostiinoi navchalnoi diialnosti studentiv pedahohichnykh spetsialnostei u protsesi vyvchennia inozemnoi movy [Autonomy as the basis of independent learning activity of pedagogical specialities students in the process of studying a foreign language]. Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh. No 76, T. 1. S. 65–69. DOI: https://doi.org/10.32840/1992-5786.2021.76-1.11 [in Ukrainian].

2. Herasymova O. (2016). Eksplikatsiia poniattia «avtonomnist» u psykholoho-pedahohichnii literature [Explication of the Concept of “Autonomous” in Psychological and Pedagogical Literature]. *Ukrainskyi Pedahohichnyi zhurnal*. No 2. S. 50–56. URL: https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/168 (data zvernennia: 14.01.2025). [in Ukrainian].

2. Lavrysh Yu. (2020). Indyvidualizatsiia navchannia u transnatsionalnykh korporatsiiakh Kanady: zarubizhnyi dosvid i shliakhy implementatsii [Individualization of Learning in Canadian Multinational Corporations: Foreign Experience and Ways of Implementation]. Nauka i osvita. No 2. S. 77–83. DOI: https://doi.org/10.24195/2414-4665-2020-2-11 [in Ukrainian].

3. Mykhailova O. S., Humankova O. S. (2020). Realizatsiia avtonomnoho navchannia u protsesi formuvannia profesiinoi metodychnoi kompetentnosti maibutnikh uchyteliv inozemnoi movy v doshkilnii ta pochatkovii osviti [Realization of Autonomous Learning in the Process of Prospective Foreign Language Teachers’ in Preschool and Primary Education Professional Methodological Competence Formation]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk. Seriia «Pedahohika»*. Vyp. 28 (1). S. 233–239. DOI https://doi.org/10.24919/2308-4863.1/28.208589 [in Ukrainian].

4. Popov R. (2019). Rozvytok avtonomnosti studentiv zakladiv vyshchoi osvity: valentno-fraktalnyi vymir rozuminnia problemy [Development of Higher Education Institutions Students' Autonomy:Valences-Fractal Measures of Defense of Problems]. Molod i rynok. No 5 (172). S. 84–91. DOI: https://doi.org/10.24919/2308-4634.2019.171119 [in Ukrainian].

5. Pro osvitu [On Education] : Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 r. № 2145-VIII. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text [in Ukrainian].

6. Severyna T. (2018). Formuvannia navchalnoi avtonomii studenta v pozaaudytornii diialnosti [Formation of Learner Autonomy Beyond the Classroom]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk*. Vyp. 20(3). S. 111–115 [in Ukrainian].

7. Boyadzhieva E. (2016). Learner-centered Teaching and Learner Autonomy. Procedia – Social and Behavioral Sciences. Vol. 232. Pp. 35–40. https://doi.org/10.1016/j.sbspro.2016.10.008 [in English].

8. Fotiadou A., Angelaki C., Mavroidis I. (2017). Learner Autonomy As a Factor of The Learning Process in Distance Education. *European Journal of Open, Distance and e-Learning*. Vol. 20. No 1. DOI: 10.1515/eurodl-2017-0006 [in English].

9. Holec H. (1981). Autonomy in foreign language learning. Oxford/New York: Pergamon Press [in English].

10. Little D. (2006). Learner autonomy: drawing together the threads of self-assessment, goal-setting and reflection. European Centre for Modern Languages (ECML, Hrsg.), Training Teachers to Use the European Language Portfolio. URL: https://www.ecml.at/Portals/1/resources/Articles%20and%20publications%20on%20the%20ECML/Little_Learner%20autonomy.pdf [in English]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.011.3:81’243

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-683-693

Лебідь Ольга Валеріївна докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри психології та педагогіки, ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро, тел.: (0562) 31-24-74, https://orcid.org/0000-0001-6861-105X

Сторожук Світлана Дмитрівна кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри іноземних мов, ВНЗ «Університет імені Альфреда Нобеля», м. Дніпро, тел. (067) 73-90-662, https://orcid.org/0000-0003-1593-0860

ПРОФЕСІЙНА ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛІВ ІНОЗЕМНИХ МОВ У ДЕЯКИХ КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Анотація. В статті обговорюється проблемне питання підготовки вчителів іноземних мов. Автор акцентує увагу на тому, що вирішенням цієї проблеми для України є ретельне вивчення теорії та практики педагогічної підготовки вчителя у вишах зарубіжних країн з демократичними традиціями та адаптацію прогресивних ідей до системи вищої освіти з урахуванням української специфіки. Метою статті є висвітлення професійної підготовки вчителів іноземних мов у деяких країнах Європейського Союзу, а саме Іспанії, Португалії та Ірландії. Для вивчення зарубіжного позитивного досвіду в статті розглянуто основні національні особливості професійної підготовки майбутніх вчителів іноземних мов в цих країнах. Представлено деякі аспекти організації і змісту теоретичної та практичної підготовки вчителів іноземних мов. На основі порівняльного аналізу визначено спільні та відмінні риси систем професійної підготовки вчителів іноземних мов кожної з досліджуваних країн. Під час наукового дослідження було встановлено, що системи професійної педагогічної підготовки вчителів іноземних мов досліджуваних країн (Іспанія, Португалія, Ірландія) мають тенденцію до уніфікації в організації; дотримуються єдиних європейських професійних кваліфікаційних стандартів для вчителів іноземних мов; мають багаторівневу систему вищої освіти; здійснюють практичну підготовку студентів, які навчаються за освітньою програмою на ступень бакалавра у закладах середньої освіти, а студентів, які навчаються за освітньою програмою на ступень магістра у закладах вищої освіти; домінуючою мою вивчення є англійська. Також виявлено, підготовка вчителів іноземних мов для закладів початкової освіти в Іспанії та Ірландії відбувається в університетських коледжах, натомість у Португалії її здійснюють у Вищій педагогічній школі. Іншою особливість підготовки у країнах Європейського Союзу є відсутність в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ірландській системі середньої освіти не тільки другої іноземної мови, незважаючи на всі рекомендації Європейської Ради, але й першої. Наприкінці статті автор робить висновок, що в кожній з досліджуваних країн зберігається національна специфіка у підготовці вчителів та викладачів іноземних мов (терміни, перелік мов, за якими здійснюється підготовка майбутніх фахівців, післядипломна підготовка, неперервна освіта.

Ключові слова: професійна підготовка, вчитель іноземних мов, зміст, практична підготовка, неперервна освіта.

Lebid Olha Valeriyivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, Alfred Nobel University, Dnipro, tel.: (0562) 31-24-74, https://orcid.org/0000-0001-6861-105X

Storozhuk Svitlana Dmytrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages, Alfred Nobel University, Dnipro, tel. (067) 73-90-662, https://orcid.org/0000-0003-1593-0860

PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE TEACHER TRAINING IN SOME COUNTRIES OF THE EUROPEAN UNION

Abstract. The article raises an issue of foreign language teacher training. The author emphasizes that the solution to this problem for Ukraine is a thorough study of the theory and practice of pedagogical training of teachers in higher foreign countries with democratic traditions and the adaptation of progressive ideas to the system of higher education taking into account Ukrainian specifics. The relevance of the article is confirmed by citing the main theses of the May conference "The Future of Europe" (2022), where the possibility of creating institutions that promote linguistic diversity at the European level was noted. It also emphasized that the study of other languages should be compulsory from primary school, with the aim of students achieving the highest possible level of competence in an active language through the EU of their mother tongue. The article claims that such increased attention from the leadership of the European Union is due to the desire to promote the spread of multilingualism in EU countries, as this phenomenon is the most important element of Europe’s competitiveness. It has been proven that the professional training foreign language teacher training in the countries of the European Union is carried out in colleges and institutions of higher education. It is provided by public and private educational institutions in 30 foreign languages, the number may vary depending on the country, the most common being English, German and French. The purpose of the article is to highlight the professional foreign language teacher training in some countries of the European Union, namely Spain, Portugal and Ireland. In order to study foreign positive experience, the article examines the main national features of the professional teacher training of future

foreign language teacher in these countries. Some aspects of the organization and content of theoretical and practical foreign language teacher training are presented. On the basis of a comparative analysis, the common and distinctive features of the systems of professional foreign language teacher training of each of the studied countries are determined. During the scientific research, it was established that the systems of professional pedagogical foreign language teacher training in the studied countries (Spain, Portugal, Ireland) have a tendency towards unification in the organization; adhere to the unified European professional qualification standards for foreign languages teachers; have a multi-level system of higher education; carry out practical training of students who study according to the educational program for the bachelor's degree in secondary education institutions, students who study according to the educational program for the master's degree in institutions of higher education; the dominant language of study is English. It was also found that the foreign language teacher training for primary education institutions in Spain and Ireland takes place in university colleges, while in Portugal it is carried out in the Higher Pedagogical School. Another feature of training in the countries of the European Union is the absence of not only a second foreign language, but also the first in the Irish secondary education system, despite all the recommendations of the European Council. At the end of the article, the author concludes that in each of the studied countries there is a national specificity in the foreign language teacher training and instructors (terms, list of languages in which training of future specialists is carried out, postgraduate training and continuing education.

Keywords: teacher training, professional training, foreign language teacher, content, practical training, continuing education.

Постановка проблеми. Політика Європейського Союзу (ЄС) щодо поширення мультилінгвізму, яку він проводить з 90-х років XX ст. не тільки не згасає, а напроти набирає обертів. ЄС докладає багато зусиль щодо стимулювання мобільності в Європейському освітньому просторі вищої освіти, сприяє розвитку міжкультурних відносин і визначає вивчення мов важливим пріоритетом. Саме тому ЄС фінансує численні програми та проєкти в цій сфері. Багатомовність, на думку ЄС, є найважливішим елементом конкурентоспроможності Європи. Таким чином, одна з основних цілей мовної політики ЄС полягає в тому, щоб кожен громадянин ЄС володів окрім своєї рідної мови ще двома іншими.

Про посилену увагу до поширення мультилінгвізму свідчать результати травневої (2022 р.) конференції «Майбутнє Європи», де на пленарному засіданні було ухвалене рішення про те, що ЄС повинен «сприяти багатомовності як мосту до інших культур з раннього віку» та розглянути можливість створення установи, яка сприятиме мовному різноманіттю на європейському рівні. На конференції наголошувалося, що вивчення інших мов має бути обов'язковим з початкової школи, з метою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

досягнення учнями найвищого можливого рівня компетентності в активній мові ЄС окрім своєї рідної. Для полегшення здатності європейських громадян спілкуватися з більш широкими групами своїх співвітчизників і як фактор європейської згуртованості, вивчення мови найближчих сусідніх держав-членів ЄС у транскордонних районах і досягнення сертифікованого стандарту англійської мови повинно буде заохочуватися державами-членами ЄС» [8].

Інтеграція України у Європейський освітній простір викликає необхідність ретельного вивчення та аналізу зарубіжного досвіду організації системи вищої професійної освіти. В даний час українські дослідники закордонного досвіду освіти все частіше звертаються до її методів як більш об'єктивних, що допомагають проаналізувати основні ідеї, тенденції стану та закономірності розвитку педагогічної теорії та практики в різних країнах, геополітичних регіонах, розкрити співвідношення загальних тенденцій та регіональної специфіки, виявити негативні та позитивні аспекти педагогічного досвіду, визначити межі можливого впровадження закордонного досвіду в систему вищої освіти України.

Це пов'язано насамперед із тим, що в Україні демократизація суспільного життя, деідеологізація освіти в цілому зумовлюють гуманізацію педагогічної підготовки вчителя, сприяють створенню атмосфери, зверненої до особистості студента, побудові системи неперервної освіти з метою розвитку особистості на всіх етапах життя. Ці процеси вимагають адекватної педагогічної підготовки вчителя у закладі вищої освіти як першої сходинки безперервної освіти, тому що вона становить загальнотеоретичний фундамент професійного розвитку вчителя. Вирішення цієї проблеми в Україні передбачає не пряме запозичення зарубіжного досвіду, а ретельне вивчення теорії та практики педагогічної підготовки вчителя у вишах зарубіжних країн з демократичними традиціями та адаптацію прогресивних ідей до системи вищої освіти з урахуванням специфіки української освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблеми підготовки вчителів за кордоном висвітлено у наукових роботах таких вітчизняних дослідників, як К. Бініцька, В. Вакуленко, В. Гаманюк, Т. Кристапчук, О. Огієнко, Я. Морітз, І. Соколова, М. Тадеєва та ін. Питання використання зарубіжного досвіду для модернізації професійної підготовки вчителів англійської мови у закладах вищої освіти досліджували багато українських науковців (В. Безлюдна, О. Биндас, О. Бігіч, І. Закір'янова, С. Тезікова, О. Мисечко, Л. Мовчан, І. П'яновської, І. Сілютіна та ін.).

Мета статті – висвітлення професійної підготовки вчителів іноземних мов у деяких країнах Європейського Союзу, а саме Іспанії, Португалії та Ірландії.

Виклад основного матеріалу. Дослідження науково-педагогічних джерел [4; 5; 6; 7] показали, що професійна підготовка викладачів іноземних

мов в країнах Європейського Союзу здійснюється у коледжах та закладах вищої освіти. Система підготовки майбутніх вчителів іноземних мов є багаторівневою (бакалавр, магістр, доктор) і забезпечується як державними так і приватними закладами освіти з 30 іноземних мов, кількість може варіюватися і в залежності від країни, за якими готують педагогів, найпоширенішими є англійська, німецька та французька мови. Другою мовою для вивчення студенти, як правило, вибирають італійську та іспанську [9]. Системи педагогічної підготовки вчителів у Європейських країнах, які підписали Болонську угоду мають спільні характеристики, але кожна з них має й свої особливі риси, які зумовлені історичними, традиційними та національними особливостями. У статті, вирішено було розглянути більш детальніше мало вивчені системи професійної підготовки вчителів іноземних мов таких країн, як Іспанія, Португалія та Ірландія.

Первинна педагогічна підготовка вчителів іноземних мов для початкової школи у Іспанії здійснюється у коледжах, які за акредитацією дорівнюються до університетів. Педагогічна підготовка передбачає лекції з педагогіки, психології та соціології, які майбутні вчителі іноземних мов відвідують спільно зі студентами інших спеціальностей. Курс педагогічної підготовки включає 320 годин практики у закладах середньої освіти. Мовна підготовка здійснюється на спеціальних мовних курсах, які діють при коледжах з 1992 року. Навчальний план філологічної підготовки на курсах передбачає вивчення лінгвістики, фонетики, літературу країни, мова якої вивчається, методики викладання іноземної мови (дидактику) та мовну практику.

Підготовка вчителів для середньої та старшої школи відбувається в університетах, триває упродовж 4–6 років і включає: курс з філології, який на відміну від навчальної програми коледжу передбачає ще й вивчення прикладної лінгвістики; факультатив з методики викладання іноземної мови; спеціальний педагогічний курс, розроблений інститутом освіти при університеті. Під час навчання в університеті майбутній вчитель іноземних мов повинен пройти практичну підготовку: два місяці практики на другому році та два місяці на третьому. Після проходження практики обов’язково складається звіт. Навчання і університеті завершується складанням кваліфікаційних іспитів. Іспити проходять у 3 етапи: перший етап – письмова робота; другий етап – презентація; третій етап – проведення уроків. Після успішного проходження підсумкової атестації студенти отримують сертифікат (*Certificate of Pedagogical Aptitude*). Відсутність сертифікату на право викладання унеможливлює отримання постійного місця роботи вчителем. Специфічною особливістю системи іспанської освіти є отримання можливості працювати вчителем іноземних мов у закладі освіти державного підпорядкування, яка заключається в тому, що кандидат повинен пройти конкурс на звання державного службовця.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Випускники-бакалаври, які бажають викладати в закладах вищої освіти, повинні пройти два семестри навчання у магістратурі. Такий курс навчання складається з двох циклів: теоретичного (лекції) і практичного та два місяці викладацької практики при університеті. Завершується цикл навчання у магістратурі написанням та захистом дисертаційного дослідження [3].

Підвищення кваліфікації вчителів відбувається на базі регіональних центрів підготовки вчителів у формі курсів, семінарів, конференцій, візитів-спостережень в школах, наставництва. Для педагогічної освіти характерний децентралізований тип управління.

Навчання англійської мови, як першої іноземної мови, в Португалії розпочинається у початковій школі на першому циклі середньої освіти (*1 Ciclo, Ensino Primário*) з третього класу. Вивчення другої іноземної мови не є обов'язковим, тому у багатьох школах вона обирається факультативно у середній школі на 3 циклі навчання (*3 Ciclo, Ensino Básico*) з 7 класу. Вибір відбувається між французькою та іспанською мовою і вивчається друга іноземна мова протягом трьох років до кінця 9-го класу. Після вступу до старшої школи (*Ensino Secundário*), яка знаходиться в іншій будівлі, учні розподіляються на профільні класи: науко-технічний (*ciências e tecnologias*); лінгво-гуманітарний (*línguas e humanidades*); візуальне мистецтво (*artes visuais*); соціально-економічний (*ciências sócio-económicas*). Тільки в класах лінгво-гуманітарного профілю вивчають 2 іноземні мови (англійська та на вибір). За іншими профілями продовжують вивчення англійської. У зв'язку із цим фактом домінантну позицію серед іноземних мов посідає англійська, яка неформально вважається світовою мовою і привалює на ранку праці. Французька мова широко розповсюджена лише у прикордонних областях на межі із Францією.

Професійна підготовка вчителів іноземних мов в Португалії здійснюється у Вищій педагогічній школі або в університетах. Обов'язковою умовою вступу на педагогічний факультет є повна середня освіта або диплом випускника Вищої педагогічної школи, де відбувається підготовка педагогічного складу для початкової та середньої ланки закладів середньої освіти. Навчання в університеті передбачає 4-х річний цикл плюс один рік педагогічної практики.

Підписання Португалією Болонської угоди зумовило введення європейської системи накопичення кредитів (ECTS), додатка до диплома, та зміни у структурі вищої освіти: бакалаврат, магістратура та докторантура. Ступінь бакалавра за спеціальністю вчитель іноземних мов надається університетами. Освітня програма на здобуття першого освітнього ступеню бакалавра розрахована на шість семестрів, що дорівнює 180 заліковим кредитам. Інколи, відповідно до перелічених у національному та загальноєвропейському законодавстві випадків, ступінь бакалавра майбутні вчителі можуть отримати після семи або восьми семестрів навчання, еквівалентних 210 та 240 заліковим кредитам.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Для отримання ступеню магістра майбутньому вчителю іноземних мов необхідно пройти навчання у магістратурі протягом трьох-чотирьох семестрів в залежності від вишу, що складає відповідно 90 та 120 залікових кредитів. Навчання за магістерською освітньою програмою надає можливість отримання академічної спеціалізації, підвищення рівня наукової підготовки, заснованої на наукових дослідженнях та інноваціях.

Ступінь доктора можна отримати після проходження докторської академічної програми у докторантурі в університеті та після успішного відкритого захисту результатів дисертаційного дослідження [1].

Практична підготовка починається ще під час навчання у Вищій педагогічній школі, в університеті з моделювання уроків і проведення їх із студентами в групах або індивідуально. Після проведених занять відбувається їх аналіз та обговорення з кураторами-викладачами та студентами, які брали участь у занятті. Така практична підготовка спрямована на інформування студентів-практикантів про можливі проблеми, які виникають під час роботи в школі. Наступна педагогічно-викладацька практика проходить у закладах середньої освіти (ступень бакалавра) та закладах вищої освіти (магістерський рівень). Педагогічно-викладацька практика проходить під керівництвом кваліфікованого вчителя (викладача) з позитивною характеристикою та доброю репутацією. Починається практика із спостереження за викладацькою діяльністю вчителя (викладача) іноземної мови, прийомами, методами, технологіями, які використовує вчитель під час навчального процесу. Поступово практикант долучається до проведення окремих елементів уроку, дає поради щодо виконання того чи іншого завдання, перевіряє домашні завдання. У другій половині терміну відведеного на проходження практики студент-практикант проводить самостійні уроки під контролем свого куратора від закладу освіти.

Необхідно зазначити, що сертифікат бакалавра не означає обов’язкового отримання посади вчителя англійської мови, тому як існує певна кількість претендентів на посаду вчителя, яку щорічно визначає Міністерство освіти Португалії. Тому спочатку майбутній вчитель повинен скласти тест на визначення рівня професійної компетентності результат якого повинен бути не менше оцінки «добре».

Професійне удосконалення вчителя у Португалії надзвичайно формальне. У відповідності до нормативно-правової бази існують певні програми, процедури, кількості годин, критерії оцінювання, перелік установ, які вчителі можуть вибирати зі списку, складеного місцевими або регіональними департаментами освіти. Підвищення кваліфікації вчителів англійської мови відбувається за межами школи на навчальних курсах, як у вільний від роботи час так і під час роботи, в залежності від обставин, але не більше ніж 10 годин або 5–6 днів на навчальний рік.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Безперервна освіта у Португалії не є обов'язковою, але від неї залежить підвищення заробітної платні та кар'єрне зростання [2, с. 48]. Можливість здійснення постійного підвищення кваліфікації надають участі у семінарах і конференціях, лекціях, практичних майстернях, де вчителі (викладачі) іноземних мов у командах та навчальних групах, відпрацьовують вирішення конкретних проблем, пов'язаних із викладацькою діяльністю.

В республіці Ірландія офіційними державними мовами є ірландська та англійська, які вивчаються учнями протягом всього терміну навчання у закладах середньої освіти.

В початковій школі (*Primary school*) іноземна мова офіційно не викладається, але приблизно 15% шкіл пропонують для вивчення французьку мову як іноземну факультативно. Також Ірландія є єдиною країною серед держав Європейського співтовариства, де іноземна мова не є обов'язковою для вивчення у середній школі. Однак, 60–70% учнів вивчають іноземну мову факультативно. У більшості випадків для вивчення обирається французька мова. Факт виключення іноземної мови з навчальної програми, можливо, пояснюється тим, що учні повинні наприкінці кожного циклу навчання проходити іспити з обов'язкових предметів, а це складає разом із ірландською та англійською мовою 6–7 іспитів. Таким чином, складання іспитів з трьох мов, вважається надмірним та непосильним навантаженням на учнів, тому найкращим рішенням цієї проблеми стали факультативні заняття з іноземної мови. Саме через цей факт професія вчителя іноземних мов в Ірландії не є особливо популярною.

Підготовка вчителів початкової школи відбувається в педагогічних коледжах (*Colleges of Teacher Education*), які с 1975 року мають статус університетських, протягом трьох років з отриманням ступеня бакалавра після завершення навчання. Вивченню іноземних мов та предметів приділяється лише 40% часу інші 60% відводяться на професійну підготовку та педагогічну практику. Приблизно 20% вчителів іноземних мов початкової школи спеціалізуються на французькій мові. Навчальний план підготовки майбутніх вчителів початкової школи, включає вивчення мови, літератури, методики (теорія та практика) викладання іноземної мови дітям.

Для отримання допуску до викладання іноземної мови у середній (*Junior Cycle*) та старшій школі (*Senior Cycle*) необхідно пройти курс навчання в університеті та отримати відповідний диплом (*Higher Diploma in Education*). Курс навчання будується за послідовною (*consecutive*) моделлю: три роки навчання за бакалаврською освітньою програмою та рік професійно-педагогічної підготовки.

Система професійної підготовки вчителів іноземних мов в Ірландії базується на інтерактивних лекціях, обговореннях, дискусіях, проектних технологіях, самостійній роботі над опрацюванням проблемних питань, матеріалів, які сприяють розвитку студентів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Практична підготовка вчителів іноземних мов для закладів середньої освіти проводиться із студентами спочатку на теоретичних заняттях коледжу або університету під час моделювання та проведення уроків, на практичних занять, індивідуально або в групі. На останньому курсі майбутні вчителі іноземних мов повинні пройти педагогічну практику у певному закладі середньої освіти, в якій студент планує працювати. За кожним практикантом закріпляється кваліфікований викладач від бази практики, який виконує наставницько-контролюючу функцію під час проходження студентської педагогічної практики. Під час педагогічної практики студенти переймають досвід фахівців, розвивають практичні навички, планування, викладання іноземної мови, організації навчального процесу, управління класом.

Ступень магістра в освіті здобувається в університетах протягом 2 років. Під час навчання студент проводить наукове дослідження, результати якого представляє під час захисту магістерської дисертації. Педагогічна практика з викладання іноземних мов, під час якої відпрацьовуються набуті теоретичні знання, проходить при університетах у групах першокурсників.

Освітня програма на здобуття докторського ступеню в освіті, яка передбачає отримання 120 кредитів, спрямована на стимулювання майбутніх докторантів: 1) до дослідження змісту та організації освіти, нових досягнень в галузі методів та прийомів навчання іноземних мов, інноваційних навчальних програм, впровадження та оцінки освітніх експериментів; 2) до складання освітніх програм та нових підручників.

Підвищення кваліфікації та перепідготовки для викладачів іноземних мов в Ірландії здійснюється на короткострокових (тимчасові та постійно діючі) або довгострокових курсах. Також можна брати участь в одноденних лекціях, до читання яких залучаються місцеві або зарубіжні фахівці. До довгострокових курсів відносяться мовні літні школи або обмін місцем роботи з учителем з іншої країни (*post-to-post exchange*) на певний термін.

В Ірландії принижується роль неперервної освіти, про що свідчить мінімальні матеріальні дотації та низька увага з боку міністерства освіти Ірландії. Розробку системи інноваційної та безперервної освіти здійснює Лінгвістичний інститут Ірландії, але слід зазначити, що основну увагу інститут приділяє розвитку ірландської, а не іноземних мов. Тому вчителям та викладачам доводиться вирішувати цю проблему самостійно. Найбільш ефективний вихід в цьому питання звернення неприбуткових освітніх організацій, професійних асоціацій та університетів тих країн, чию мову вони викладають. Викладачам іноземних мов закладів вищої освіти легше вирішувати проблему постійного професійного підвищення кваліфікації, тому що вони декілька разів на рік беруть участь у наукових конференціях, семінарах, колоквіумах та беруть участь у програмах мобільності Європейської Ради.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Висновки. Підсумовуючи вище викладений матеріал можемо відмітити, що досліджувані країни (Іспанія, Португалія, Ірландія) мають як спільні так відмінні характеристики в системах професійної підготовки вчителів іноземних мов. Серед спільних можемо виокремити: тенденцію до уніфікації в організації професійної педагогічної підготовки вчителів іноземних мов (останній рік, педагогічний); дотримання єдиних європейських професійних кваліфікаційних стандартів для вчителів іноземних мов; багаторівневу систему вищої освіти (бакалаврат, магістратура, докторантура); практичну підготовку у закладах середньої (на ступень бакалавра) та вищої освіти (на ступень магістра); вивчення англійської мови як домінуючої. До відмінних рис було віднесено такі: підготовка вчителів іноземних мов для закладів початкової освіти в Іспанії та Ірландії відбувається в університетських коледжах, натомість у Португалії підготовка здійснюється у Вищій педагогічній школі. Інша відмінність виявилася у відсутності в Ірландській системі середньої освіти не тільки другої іноземної мови, незважаючи на рекомендації Європейської Ради, але й першої. Також в кожній з досліджуваних країн зберігається національна специфіка у підготовці вчителів та викладачів іноземних мов (терміни, перелік мов, за якими здійснюється підготовка майбутніх фахівців, післядипломна підготовка, неперервна освіта). Подальших розвідок потребують питання підготовки вчителів та викладачів іноземних мов до роботи із учнями різних соціальних груп населення.

Література:

1. Абашкіна Н.В. Рушійні сили розвитку професійної освіти в зарубіжних країнах. *Наукові записки Ніжинського державного педагогічного університету ім. М. Гоголя,* 2002. № 4. С. 45–48.

2. Кристопчук Т.Є. Тенденції розвитку педагогічної освіти в країнах Європейського Союзу: дис. … д-ра пед. наук. ВНЗ «Київський університет імені Бориса Грінченка». Київ, 2014.

3. Пуховська Л.П. Тенденції розвитку систем підготовки вчителів у Європі. *Педагогіка і психологія,* 1994. № 3. С. 144–152.

4. Соколова І.В. Професійна підготовка майбутнього вчителя іноземних мов: ґенеза соціокультурних і освітніх парадигм. *Педагогічна освіта: теорія і практика. Психологія. Педагогіка,* 2007. № 7. С. 163–170.

5. Соколова І.В. Кредитно-модульне навчання іноземних мов: умови та досвід упровадження. *Нові концепції викладання іноземної мови в контексті Болонського процесу*: матер. Всеукр. наук.-метод. конф. (7 листопада 2007 р., м. Київ). Київ, 2007. С. 112–114.

6. Common European Framework of reference for languages: learning, teaching, assessment. Language Policy Division, Council of Europe Cambridge University Press, 2001. 273 p. Available at: https://rm.coe.int/16802fc1bf (Accessed 06.06.2023)

7. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. Report 2007. Bruxells: European Commission. Available at: http://www.pef.uni-lj.si/bologna/dokumenti/eu-common-principles.pdf (Accessed: 07.06.2023)

8. Language policy. Fact Sheets on the European Union. European Parliament. Available at: https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/142/language-policy (Accessed 10.06.2023)

9. Williams G. Globalisation, Modernity and Language: New Perspectives on Language in Education. The EUNOM Report, 2012. 61 p. Available at: http://eunom.uoc.edu (Accessed 12.06.2023)

References:

1. Abashkina, N.V. (2002). Rushiini syly rozvytku profesiinoi osvity v zarubizhnykh krainakh [Driving forces of the development of professional education in foreign countries]. *Naukovi zapysky Nizhynskoho derzh. ped. un-tu im. M. Hoholia – Scientific notes of the Nizhinsky state. ped. University named after M. Gogol*, 4, 45–48 [in Ukrainian].
2. Krystopchuk, T.Ye. (2014). Tendentsii rozvytku pedahohichnoi osvity v krainakh Yevropeiskoho Soiuzu [Trends in the development of pedagogical education in the countries of the European Union]. Doctor's *thesis. Kyiv: KU imeni B. Hrinchenka* [in Ukrainian].
3. Pukhovska, L.P. (1994). Tendentsii rozvytku system pidhotovky vchyteliv u Yevropi [Trends in the development of teacher training systems in Europe]. *Pedahohika i psykholohiia – Pedagogy and psychology*, 3, 144–152 [in Ukrainian].
4. Sokolova, I.V. (2007). Profesiina pidhotovka maibutnoho vchytelia inozemnykh mov: geneza sotsiokulturnykh i osvitnikh paradyhm [Professional training of the future teacher of foreign languages: the genesis of sociocultural and educational paradigms]. *Pedahohichna osvita: teoriia i praktyka. Psykholohiia. Pedahohika – Pedagogical education: theory and practice. Psychology. Pedagogy*, 7, 163–170 [in Ukrainian].
5. Sokolova, I.V. (2007). Kredytno-modulne navchannia inozemnykh mov: umovy ta dosvid uprovadzhennia [Credit-module teaching of foreign languages: conditions and implementation experience]. *Vseukrainska naukovo-metodychna konferetsiia "Novi kontseptsii vykladannia inozemnoi movy v konteksti Bolonskoho protsesu" – All-Ukrainian scientific and methodological conference "New concepts of foreign language teaching in the context of the Bologna process"*. (pp. 112–114). Kyiv [in Ukrainian].
6. Common European Framework of reference for languages: learning, teaching, assessment (2001) Language Policy Division, Council of Europe Cambridge University Press. 273 p. Retrieved from https://rm.coe.int/16802fc1bf (Accessed 06.06.2023)
7. Common European Principles for Teacher Competences and Qualifications. Report 2007. Bruxells: European Commission. Retrieved from http://www.pef.uni-lj.si/bologna/dokumenti/eu-common-principles.pdf (Accessed: 07.06.2023)
8. Language policy. Fact Sheets on the European Union. European Parliament. Retrieved from https://www.europarl.europa.eu/factsheets/en/sheet/142/language-policy (Accessed 10.06.2023)
9. Williams, G. (2012). Globalisation, Modernity and Language: New Perspectives on Language in Education / The EUNOM Report. 61 p. Available at: http://eunom.uoc.edu (Accessed 12.06.2023)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 78.072.2:37.036

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-694-703

Мирошниченко Микола Сергійович аспірант кафедри початкової і професійної освіти, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків, https://orcid.org/0009-0008-0471-8972

РОЛЬ ДИРИГЕНТА У ФОРМУВАННІ ТВОРЧОЇ АТМОСФЕРИ В УЧНІВСЬКОМУ ОРКЕСТРІ

Анотація: У статті досліджується багатогранна роль диригента у формуванні творчої атмосфери в учнівському оркестрі. Визначено, що творча атмосфера є ключовим чинником ефективного навчального процесу, який сприяє розвитку музичних навичок, стимулює самовираження, підтримує командний дух та емоційну взаємодію учасників колективу. Диригент виступає не лише як музичний керівник, а і як наставник, лідер та мотиватор, здатний надихати учнів, створюючи середовище, що сприяє їхньому професійному та особистісному розвитку.

У статті розглянуто професійні та особистісні якості диригента, які є необхідними для формування позитивного психологічного клімату в оркестрі. Зокрема, наголошено на важливості комунікативних навичок, емоційного інтелекту, педагогічної чуйності та лідерських здібностей диригента. Також проаналізовано основні методи, які сприяють створенню творчої атмосфери: використання інтерактивних підходів у навчанні, застосування заохочення та конструктивного зворотного зв'язку, організація колективної роботи та індивідуальної підтримки учнів.

Окрему увагу приділено психологічним аспектам взаємодії диригента з учасниками оркестру, зокрема, методам подолання стресу перед виступами, підтримки мотивації та розвитку індивідуальної творчої ініціативи. Проаналізовано сучасні педагогічні підходи до керівництва учнівськими оркестрами, що базуються на демократичному стилі управління, інтеграції цифрових технологій у навчальний процес та впровадженні міждисциплінарних методів навчання.

Результати дослідження підкреслюють, що ефективний диригент не лише сприяє музичному розвитку учнів, але й формує сприятливе середовище для їхнього емоційного та соціального становлення. Це, своєю чергою, позитивно впливає на якість виконавської діяльності, рівень згуртованості колективу та загальний рівень музичної освіти. Таким чином, висвітлено необхідність підготовки майбутніх диригентів не лише в технічному аспекті, а й у контексті розвитку їхніх комунікативних, психологічних та педагогічних компетенцій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: диригент, творча атмосфера, учнівський оркестр, лідерство, музичне самовираження.

Myroshnychenko Mykola Serhiyovych postgraduate student of the Department of Primary and Vocational Education, H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0008-0471-8972

THE ROLE OF THE CONDUCTOR IN FORMING A CREATIVE ATMOSPHERE IN A STUDENT ORCHESTRA

Abstract. The article explores the multifaceted role of the conductor in the formation of a creative atmosphere in a student orchestra. It is determined that a creative atmosphere is a key factor in an effective educational process that promotes the development of musical skills, stimulates self-expression, supports team spirit and emotional interaction of the team members. The conductor acts not only as a musical director, but also as a teacher, leader and motivator, able to inspire students, creating an environment that promotes their professional and personal development.

The article examines the professional and personal qualities of a conductor that are necessary for the formation of a positive psychological climate in an orchestra. In particular, the importance of communication skills, emotional intelligence, pedagogical sensitivity and leadership abilities of a conductor is emphasized. The main methods that contribute to the creation of a creative atmosphere are also analyzed: the use of interactive approaches in teaching, the use of encouragement and constructive feedback, the organization of collective work and individual support for students.

Special attention is paid to the psychological aspects of the conductor's interaction with the orchestra members, in particular, methods of overcoming stress before performances, supporting motivation and developing individual creative initiative. Modern pedagogical approaches to managing student orchestras, based on a democratic management style, integration of digital technologies into the educational process and the implementation of interdisciplinary teaching methods, are analyzed.

The results of the study emphasize that an effective conductor not only contributes to the musical development of students, but also creates a favorable environment for their emotional and social development. This, in turn, has a positive effect on the quality of performance, the level of team cohesion and the overall level of musical education. Thus, the need to train future conductors not only in the technical aspect, but also in the context of the development of their communicative, psychological and pedagogical competencies is highlighted.

Keywords: conductor, creative atmosphere, student orchestra, leadership, musical expression.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. У сучасному освітньому процесі одним із важливих завдань є формування в учнів творчої активності та самовираження, що особливо актуально у музичному мистецтві. Учнівський оркестр як колективна форма музичного навчання сприяє розвитку не лише технічних умінь, але й емоційної чутливості та творчих здібностей. У цьому контексті диригент відіграє ключову роль, адже саме він створює атмосферу, що надихає та стимулює учнів до активної творчої діяльності.

З огляду на це, проблема вивчення впливу диригента на творчий процес в учнівських оркестрах є актуальною, оскільки саме диригент може стати натхненником та наставником для учнів, стимулюючи їх до поглибленого вивчення музичного мистецтва. Крім того, за умов сучасної музичної педагогіки важливо розуміти, які саме якості та методи роботи диригента здатні найбільш ефективно формувати творчу атмосферу, що позитивно впливатиме на розвиток виконавських здібностей та емоційного сприйняття музики в учнів.

Таким чином, дослідження цієї проблеми спрямоване на вдосконалення методів диригентської роботи з учнівськими оркестрами, що має значення для розвитку майбутніх професіоналів та в цілому для підвищення якості музичної освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема впливу диригента на творчий процес в учнівському оркестрі є предметом досліджень багатьох науковців, що аналізують різні аспекти музично-педагогічної діяльності. У мистецтвознавчих працях таких авторів, як Г. Берліоз, Р. Вагнер, Ф. Вейнгартнер, М. Канерштейн, М. Колесса, Р. Кофман, Ш. Мюнш, С. Турчак, підкреслюється роль диригента як лідера, здатного сформувати позитивний психологічний клімат у колективі та стимулювати музичний розвиток учнів.

Окремі дослідження, такі як роботи Ю. Бая, Н. Єрмакової[2], О. Ільченка, Я. Кириленка[3], Н. Кучерук, В. Кучерука, В. Лапченка, В. Овода, О. Олексюк [5], В. Федоришина, Й. Шиманського та Ю. Юровецького, розкривають питання професійної підготовки диригентів, зокрема, в аспекті формування соціальних та комунікативних навичок, необхідних для успішної взаємодії з учнівськими оркестрами.

Крім того, різні аспекти діяльності навчальних оркестрів та інструментальних ансамблів у вищих педагогічних і мистецьких закладах освіти представлені у працях П. Богоніс [1], Б. Бриліна, В. Дряпіки, Ж. Клименко, В. Лабунця, М. Малахова [4], Т. Пляченко [6], Я. Сверлюка [7], Н. Слободяник [7], М. Филипчука. Вони зазначають, що такі колективи стають своєрідними творчими лабораторіями, де майбутні учителі музичного мистецтва здобувають практичний досвід роботи з оркестрами й ансамблями, що значно підвищує їхню професійну підготовку.

Таким чином, сучасні дослідження підтверджують важливість професійної підготовки диригентів, здатних створювати творчий простір у колек-

тиві, що сприяє не лише високій якості виконання, але й всебічному розвитку учасників оркестру.

Мета статті – дослідження ролі диригента у створенні творчої атмосфери в учнівському оркестрі

Виклад основного матеріалу. Творча атмосфера є одним з найважливіших аспектів навчального процесу в учнівському оркестрі. Вона сприяє розвитку музичних навичок, підвищенню мотивації, розкриттю потенціалу кожного учасника, заохочує самовираження та створює сприятливі умови для навчання. Диригент у цьому процесі виступає не лише як музичний керівник, а і як лідер і наставник, який забезпечує емоційну підтримку, командний дух та стимулює креативність у колективі. Створення творчої атмосфери є ключем до ефективного керівництва, що робить роль диригента у цьому аспекті надзвичайно важливою.

Створення справжньої творчої атмосфери в роботі учнівського оркестру чи ансамблю потребує постійного стимулювання його учасників. Важливими чинниками, які стимулюють і заохочують виконавців до творчої дисципліни й одночасно до творчої активності, Т. Пляченко визначає наступні: творча і дружня атмосфера на репетиціях; згуртованість учасників колективу; міцні традиції; ретельно відібраний високохудожній репертуар, робота над яким приносить задоволення учням; здоровий творчий дух змагання; концертна діяльність (участь у конкурсах-оглядах шкільних творчих колективів і солістів, проведення різноманітних музично-просвітницьких заходів і звітних концертів оркестрів та ансамблів) [6, с. 89-94].

Атмосфера, де учні почуваються вільно та комфортно, сприяє їхньому емоційному та психологічному добробуту, що, своєю чергою, позитивно впливає на їхню мотивацію та самовираження. Така атмосфера допомагає молодим музикантам краще розуміти музику, не боятися експериментувати та проявляти свої творчі ідеї, що розвиває їхню індивідуальність та колективну згуртованість. У межах оркестру, де кожен виконавець відіграє певну роль, творчість допомагає учням навчитися співпрацювати, слухати одне одного та спільно працювати над музичними творами, що розвиває не лише музичні, а й соціальні компетенції.

Творча атмосфера в оркестровому колективі – це такий емоційний і соціальний клімат, у якому учасники мають змогу вільно виражати себе, експериментувати з новими ідеями та працювати в середовищі взаємної підтримки. Це середовище, де присутня довіра між учасниками, відсутній страх помилитися, а головне – є мотивація до музичних пошуків і творчого зростання. У такому колективі учні не бояться виказати свої ідеї або інтерпретації, а також почуваються впевнено в роботі над спільним результатом. Саме така атмосфера є фундаментом для музичного та особистісного розвитку.

Диригент в учнівському оркестрі є лідером, який формує атмосферу, де кожен учень відчуває себе частиною творчого процесу. Лідерство диригента

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

визначається його здатністю встановлювати відкриту комунікацію, мотивувати учнів до особистісного і музичного зростання, демонструвати емоційну зрілість і креативність. Це дозволяє створити атмосферу, де музиканти можуть вільно виражати себе, розвиватися й співпрацювати з іншими.

Комунікація є основою ефективної взаємодії між диригентом і учнями. Диригент не тільки керує оркестром за допомогою жестів та вказівок, але й створює атмосферу, де учні можуть вільно висловлювати свої ідеї, обговорювати музику і звертатися за допомогою. Ефективна комунікація допомагає диригенту встановити довірливі стосунки, де кожен учасник почувається важливим. Для встановлення контакту диригент повинен показати учням, що їхні думки й почуття важливі. Він може проводити індивідуальні бесіди з учнями, слухати їхні запитання, обговорювати ідеї, тим самим демонструючи відкритість і повагу. Конструктивний зворотний зв'язок є необхідним для розвитку навичок учнів. Диригент повинен надавати учасникам колективу не лише критику, але й підбадьорення та відзначати їхні успіхи. Це допомагає учням усвідомлювати свої сильні сторони й працювати над вдосконаленням своїх навичок. В колективі можуть виникати конфлікти через різні стилі виконання, творчі бачення чи особисті розбіжності. Диригенту важливо вчасно розпізнавати такі ситуації та допомагати вирішувати їх мирним шляхом. Він повинен бути посередником, який спонукає до компромісу і підтримує гармонію в колективі.

Тому для регулювання, корекції й стимулювання позитивної поведінки оркестрантів можна застосовувати метод заохочування. Заохочення виступає у вигляді похвали та має бути регулярним і щирим. Диригенту важливо підкреслювати досягнення учнів, навіть якщо вони незначні, оскільки це сприяє підвищенню впевненості у їхніх силах. Наприклад, похвала за вдало виконану частину твору чи за якісну інтерпретацію фрази допоможе учням зрозуміти, що їхня праця не залишається непоміченою. Важливо надавати учням конструктивну критику, щоб вони могли вчитися на своїх помилках. Конструктивна критика має бути спрямована на покращення, а не на приниження, тому диригенту варто звернути увагу на конкретних аспектах, які можна вдосконалити, і запропонувати шляхи для цього. Наприклад, замість того, щоб сказати «це було погано», краще сказати «давайте спробуємо зосередитися на цьому ритмічному малюнку, щоб зробити його чіткішим». Диригент повинен заохочувати учнів висловлювати свої ідеї, ставити запитання і брати активну участь у творчому процесі. Це може бути досягнуто шляхом проведення дискусій на репетиціях, де кожен має можливість поділитися власними думками та почути думки інших. Такі обговорення допомагають учням відчути себе частиною команди й стимулюють їхню залученість.

Мотивація та підтримка з боку диригента є важливими для того, щоб учні могли досягати своїх цілей і розвивати навички. Диригент як лідер може надихати учасників на самовдосконалення, допомагаючи їм побачити свої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

досягнення і можливості для зростання. Керівник оркестру може надати учням свободу пропонувати свої ідеї щодо виконання творів, що дає їм можливість відчути відповідальність за музику і мотивує до пошуку власних інтерпретацій. Наприклад, музичний керівник може дати завдання учням спробувати інтерпретувати певний фрагмент твору на свій розсуд. Окрім роботи над технічними аспектами виконання, диригент може організовувати заходи, які дозволяють учням проявити свої таланти, наприклад, сольні виступи чи невеликі ансамблі. Це підвищує впевненість у своїх силах і стимулює до розвитку. Керівнику оркестру важливо надати учням можливість висловлювати свої емоції та інтерпретувати музику по-своєму. Він може заохочувати їх експериментувати з динамікою, темпом та емоційним забарвленням музичних творів.

Емоційний інтелект є невіддільна частина роботи диригента, який відповідає за психологічний клімат в оркестрі. Диригенту важливо вміти зчитувати емоції учасників оркестру, розуміти їхні потреби та забезпечувати їм підтримку. Уважність до емоцій учнів дозволяє керівнику вчасно реагувати на їхній емоційний стан і адаптувати свою поведінку. Якщо диригент помічає, що учні втомлені чи напружені, він може знизити інтенсивність занять або провести розмову, щоб зрозуміти причини та допомогти подолати труднощі. У стресових ситуаціях, таких як підготовка до виступу, диригент повинен контролювати свої емоції, залишаючись спокійним і зібраним. Це допомагає учням зберігати впевненість і позитивний настрій, навіть коли вони стикаються з викликами. Керівник оркестру повинен вміти надихати учнів, використовуючи позитивне підкріплення, підкреслюючи важливість їхніх досягнень та заохочуючи їх до подальшої роботи. Це стимулює учасників досягати нових висот і залишатися мотивованими.

Диригент, який проявляє креативність у своїй роботі, стає прикладом для учнів. Його здатність інтерпретувати музику по-новому та відшукувати унікальні підходи до виконання сприяє тому, що учні також прагнуть розвивати свою креативність. Керівник може використовувати нестандартні методи навчання, такі як музичні ігри, імпровізація чи аналіз музичних образів. Це дозволяє учням розвивати креативне мислення та стимулює їх до відкриття нових підходів у музиці. Музичний керівник, який виразно демонструє власне розуміння музичного твору через жести, вираз обличчя та емоційну подачу, може надихати учнів на розвиток їхньої власної інтерпретації. Це формує у них розуміння, що кожен музикант має унікальне бачення музики й здатний донести власне емоційне ставлення до твору. Диригент може дати завдання для творчого розвитку учнів, наприклад, запропонувати їм написати власні варіації на відому мелодію чи спробувати інтерпретувати класичний твір у незвичайному темпі. Це дає можливість учням розвивати свою індивідуальність і сприяє формуванню їхньої творчої свідомості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Диригент відіграє ключову роль у розвитку творчого потенціалу учасників оркестру. Його методики включають застосування творчих завдань, імпровізацію, індивідуальний підхід до учнів і вибір репертуару, що сприяє музичному зростанню. Ці методи допомагають формувати в учнів здатність до самовираження, експериментів, а також глибше розуміння музики.

Творчі завдання й імпровізація дають учням можливість спробувати себе у ролі не лише виконавців, а й співтворців музики. Це стимулює їх до розвитку власного стилю та розширює уявлення про музику як форму самовираження. Керівник оркестру може організовувати імпровізаційні вправи, які допомагають учням розвивати музичне мислення. Наприклад, він може запропонувати учням імпровізувати фрази на базі заданого акорду чи ритмічної структури. Імпровізація розвиває в учнів здатність слухати одне одного, адаптуватися і швидко знаходити рішення у межах музичної форми. Лідер оркестру може запропонувати учням розглянути різні підходи до інтерпретації одного й того ж твору. Учні можуть експериментувати з темпом, динамікою, ритмічними акцентами, що дає їм змогу проявити власне бачення музики та розвинути розуміння її емоційного змісту.

Диригенту важливо враховувати індивідуальні особливості кожного учасника оркестру, допомагаючи кожному розкрити свої сильні сторони й подолати труднощі. Індивідуальний підхід дає можливість учням відчути, що їхній вклад у спільну справу є важливим, і мотивує їх до розвитку. Керівник може визначати в кожному учаснику унікальні навички й розвивати їх далі. Наприклад, якщо хтось має особливо виразне відчуття ритму, можна доручати йому виконувати ритмічно складніші частини твору або навіть допомагати іншим учасникам з освоєнням ритміки. Для учнів, які натрапляють на труднощі, диригент може пропонувати індивідуальні завдання або корисні вправи, які допоможуть подолати конкретні проблеми. Наприклад, якщо учню важко грати в певному темпі, керівник може призначити йому додаткові вправи або попрацювати з ним над цією частиною у більш повільному темпі.

Вибір репертуару є одним із найважливіших засобів розвитку творчості учнів, оскільки саме твори, що включаються до програми, визначають характер занять та впливають на емоційний і художній розвиток молодих музикантів. Диригент може обирати твори, що представляють різні музичні епохи й стилі – від класики до сучасних композицій. Це допомагає учням розширити музичний кругозір, вивчати різні техніки виконання і розуміти специфіку кожного стилю, що своєю чергою стимулює їх до пошуку нових підходів. Бажано включати в репертуар твори, які мають відкриту структуру, що дозволяє учням робити свій внесок та інтерпретувати музику по-своєму. Наприклад, твори з варіативними частинами або твори, які дозволяють імпровізацію. Підбираючи репертуар, диригент може зосереджуватися на творах, які сприяють вдосконаленню певних технічних елементів, що також є частиною творчого розвитку. Складніші твори вимагають від учнів більшої уваги до деталей і творчого підходу до вирішення технічних завдань.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Методики диригента для стимулювання творчого потенціалу – це комплекс інструментів, спрямованих на розвиток індивідуальних здібностей учасників оркестру і надання їм можливості реалізувати свій творчий потенціал. Використовуючи творчі завдання, індивідуальний підхід та ретельно підібраний репертуар, диригент створює атмосферу, де кожен учень може розвивати свої музичні навички, отримуючи задоволення від участі у творчому процесі.

Формування команди в оркестрі не тільки сприяє музичному розвитку учнів, але й допомагає їм розвивати важливі соціальні навички, такі як співпраця, взаємопідтримка та відповідальність. Ключову роль у цьому процесі відіграє творча атмосфера, яку створює диригент, адже саме в такому середовищі учасники оркестру можуть повністю розкрити свої здібності й відчути себе частиною єдиного колективу.

Творча атмосфера в оркестрі стимулює учнів співпрацювати, оскільки виконання музичних творів вимагає злагодженої взаємодії між усіма учасниками. Це розвиває командний дух, вміння слухати одне одного та бути відповідальними не тільки за власну партію, але й за результат роботи всієї групи. Кожен учень усвідомлює, що від нього залежить загальне звучання оркестру. Навіть одна помилка може вплинути на результат виконання, тому всі повинні ретельно працювати над своїми партіями.

О. Олексюк [5] вважає, що кожен учасник творчого колективу повинен духовно удосконалюватися, розвиваючи при цьому свій творчий потенціал. За таких умов розвитку формується система практичних занять, яка обумовлена морально-естетичним досвідом учасників учнівського оркестрового колективу. Така система може реалізуватися не лише в професійній діяльності учнів, але й у творчих взаємовідносинах. У такій атмосфері формується спільна комунікативна та естетична культура між диригентом та дітьми.

У творчій атмосфері учні вчаться підтримувати одне одного, особливо коли хтось натрапляє на труднощі. Диригент може заохочувати взаємодопомогу, організовуючи, наприклад, спільні репетиції для груп інструментів або роботи в парах, щоб учні могли обмінюватися досвідом та підтримувати одне одного.

Диригент відіграє важливу роль у розподілі ролей в оркестрі та створенні умов для тісної співпраці між учнями. Правильний розподіл партій і завдань сприяє тому, щоб кожен учасник відчував себе значущою частиною колективу. Важливо, щоб кожен учасник оркестру отримав завдання, яке відповідає його навичкам та рівню підготовки, але також залишає простір для зростання. Диригент може доручати складніші завдання сильнішим учасникам, тоді як початківці можуть отримувати простіші партії. Це дозволяє учням відчути, що їхній внесок важливий, і мотивує їх працювати над власним розвитком. Диригент може створювати умови для співпраці, заохочуючи учнів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

допомагати один одному в опануванні складних моментів твору. Наприклад, організовуючи репетиції, де учні можуть обговорювати власні проблеми та знаходити спільні рішення, що саме сприятиме зміцненню командного духу.

Один із ключових способів заохочення учнів до творчого самовираження і розвитку командного духу – це надання можливостей для сольних виступів та прояву ініціативи. Це дозволяє учням відчути власну значущість і водночас усвідомити, як їхня праця вливається в загальне звучання колективу. Диригент може давати можливість учням спробувати себе у ролі солістів. Це може бути не тільки основний соло, але й короткі фрази або епізоди, де один інструмент виконує головну партію. Це зміцнює впевненість учня у власних силах та допомагає йому краще розуміти відповідальність перед іншими учасниками оркестру. Також можна заохочувати учнів до висловлення своїх ідей щодо інтерпретації творів або вирішення музичних завдань. Наприклад, він може дозволити учасникам обговорювати можливі варіанти динаміки, тембру чи темпу в певних епізодах твору, а потім спільно вибрати найкращий варіант. Це розвиває навички творчого мислення та вміння працювати в команді. Учні можуть мати можливість запропонувати свої інтерпретації певних музичних фраз або навіть брати участь у створенні аранжування. Це не тільки підтримує їхнє творче мислення, але й виховує почуття спільної відповідальності за кінцевий результат.

Роль диригента у вихованні командної роботи через творчість є надзвичайно важливою для розвитку не лише музичних, а й соціальних навичок учнів. Творча атмосфера, яку він створює, сприяє розкриттю потенціалу кожного учасника, формуванню командного духу, почуття відповідальності та співпраці. Через розподіл ролей, підтримку взаємодопомоги та можливості для самовираження диригент допомагає учням стати єдиним колективом, здатним створювати яскраві та злагоджені музичні виконання.

Висновки. Творча атмосфера в учнівському оркестрі є невіддільна частина успішного навчального процесу. Саме диригент виступає ключовою фігурою, яка об'єднує учнів у єдину команду, сприяючи розвитку їхніх індивідуальних здібностей і водночас формуючи навички ефективної співпраці. Завдяки створенню атмосфери довіри, взаємопідтримки та емоційного комфорту, диригент мотивує учнів до самовираження, допомагає розкрити їхній творчий потенціал і зміцнити почуття відповідальності за спільний результат. За допомогою творчих завдань, індивідуального підходу, можливостей для самовираження та активної участі у творчому процесі, диригент допомагає учням усвідомити свою роль у колективі, сприяючи їхньому професійному й особистісному розвитку. Такий підхід формує не лише музикантів, але й командних, ініціативних і творчих особистостей, готових до співпраці в різних сферах музичного й суспільного життя.

Література:

1. Богоніс П. Початкове навчання підлітків в народно-інструментальному колективі (сучасний мистецько-педагогічний дискурс). *Вісник науки та освіти*. 2024. № 8(26). URL: https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-8(26)-703-716
2. Єрмакова Н. С. Культура диригента як передумова виконавської майстерності в контексті підготовки фахівців з музичної мистецькості. Інноваційні процеси в сучасному світі: наука, освіта, практика. 2018. Вип.3. С.44–47.
3. Кириленко Я. О. Теоретичні та практичні засади диригентської підготовки: навч. посіб.Київ : Київ. ун-т ім. Б. Грінченка,2020. 108 с.
4. Малахова М. О. (2021) Формування професійних компетентностей студентів у навчальних інструментальних колективах. Актуальні дискурси мистецтва естради: традиції та європейська інтеграція :матеріали Всеукр. заоч. наук. конф. Київ, 20 квітня 2021 р. Київ : Київ. нац. ун-т культури і мистецтв, С. 98–100.
5. Олексюк О. М. Методика викладання гри на народних інструментах: навч. посіб. Київ: ДАККіМ, 2004. 135с.
6. Пляченко Т. М. (2012) Виховання школярів засобами колективно- інструмен - тального музикування. Вісник Черкаського університету. Серія: Педагогічні науки. №21 (234). С. 89–94.
7. Слободяник Н. В., Сверлюк Я. В. (2022) Основи знань керівників дитячих музично -аматорських колективів: навч. посіб. Рівне, РДГУ, 182 с

References:

1. Bogonis, P. (2024). Pochatkove navchannia pidlitkiv v narodno-instrumentalnomu kolektyvi (suchasnyi mystetsko-pedahohichnyi dyskurs) [Initial training of teenagers in a folk-instrumental ensemble (modern artistic and pedagogical discourse)]. *Visnyk nauky ta osvity., 8(26).* https://doi.org/10.52058/2786-6165-2024-8(26)-703-716 [in Ukrainian].
2. Yermakova, N. S. (2018). Kultura dyryhenta yak peredumova vykonavskoi maisternosti v konteksti pidhotovky fakhivtsiv z muzychnoi mystetskosti [The culture of a conductor as a prerequisite for performing skills in the context of training music specialists]. *Innovatsiini protsesy v suchasnomu sviti: nauka, osvita, praktyka,* Vyp 3, 44–47 [in Ukrainian].
3. Kyrylenko, Y. O. (2020). Teoretychni ta praktychni zasady dyryhentskoi pidhotovky: [Theoretical and practical foundations of conductor training]: navch. posib.Kyiv: Kyiv. un-t im. B. Hrinchenka [in Ukrainian].
4. Malakhova, M. O. (2021). Formuvannia profesiinykh kompetentnostei studentiv u navchalnykh instrumentalnykh kolektyvakh. [Formation of professional competencies of students in educational instrumental ensembles]. *Aktualni dyskursy mystetstva estrady: tradytsii ta yevropeiska intehratsiia :materialy Vseukr. zaoch. nauk. konf. Kyiv, 20 kvitnia 2021 r. Kyiv : Kyiv. nats. un-t kultury i mystetstv, S. 98–100.* [in Ukrainian].
5. Oleksiuk, O. M. (2004). Metodyka vykladannia hry na narodnykh instrumentakh [Methodology of teaching folk instruments]: navch. posib. Kyiv: DAKKiM, 2004. 135s. [in Ukrainian].
6. Plyachenko, T. M. (2012). Vykhovannia shkoliariv zasobamy kolektyvno- instrumen - talnoho muzykuvannia [Education of schoolchildren through collective instrumental music-making]. *Visnyk Cherkaskoho universytetu. Seriia: Pedahohichni nauky. №21 (234). S. 89–94.* [in Ukrainian].
7. Slobodyanyk, N. V., & Sverlyuk, Y. V. (2022). Osnovy znan kerivnykiv dytiachykh muzychno -amatorskykh kolektyviv [Fundamentals of knowledge for leaders of children's amateur music ensembles]: navch. posib. Rivne, RDHU, 182 s [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 371.24

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-704-717

Міхеєва Людмила Василівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0003-0369-1129

Кулешова Олена Віталіївна, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0001-5428-2670

ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ ПЕДАГОГІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Анотація. У статті детально розглядається значення інтерактивних методів навчання у процесі викладання педагогічних дисциплін як ефективного інструменту формування професійної компетентності майбутніх фахівців соціономічних професій. Наголошується, що традиційні методи викладання поступово поступаються місцем інтерактивним технологіям, які сприяють активному залученню здобувачів освіти до навчального процесу, підвищують рівень їхньої пізнавальної активності, критичного мислення та здатності до самостійного прийняття рішень. Авторами статті проаналізовано ключові інтерактивні методи, зокрема лекцію-візуалізацію, лекцію проблемного характеру, бінарну лекцію, лекцію із заздалегідь запланованими помилками, лекцію-консультацію, дискусію та диспут, ділові та рольові ігри, різні форми педагогічних ситуацій, метод кейсів, «мозковий штурм» та аналіз конкретних ситуацій. Визначено, що ці методи не лише сприяють засвоєнню навчального матеріалу, а й розвивають комунікативні навички, навички роботи в команді, лідерські якості, здатність аргументовано відстоювати власну думку та конструктивно сприймати альтернативні погляди. Окрему увагу приділено практичному значенню інтерактивних методів у підготовці майбутніх фахівців. Підкреслюється, що використання таких методів допомагає студентам оволодіти сучасними підходами до навчання, що є необхідним для роботи в умовах реформування освітньої системи. Відзначається, що інтерактивні методи створюють атмосферу співпраці, сприяють формуванню довіри між студентами та викладачем, що, у свою чергу, позитивно впливає на ефективність освітнього процесу. Особливий акцент зроблено на тому, що інтерактивне навчання формує у здобувачів освіти здатність гнучко реагувати на виклики освітнього середовища, розвиває їхню креативність та адаптивність до змін. Важливим висновком дослідження є те, що системне впровадження інтерактивних методів у викладання

педагогічних дисциплін є необхідним кроком для реалізації компетентнісного підходу в освіті.

Ключові слова: активне навчання, інтерактивні методи навчання, компетентнісний підхід, професійна компетентність, фахівці соціономічних професій, викладання, педагогічні дисципліни.

Mikheieva Liudmyla Vasylivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0003-0369-1129

Kuleshova Olena Vitaliivna PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Psychology and Pedagogy, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0001-5428-2670

THE USE OF INTERACTIVE TEACHING METHODS IN THE PROCESS OF TEACHING PEDAGOGICAL DISCIPLINES

Abstract. The article provides a detailed analysis of the significance of interactive teaching methods in the process of teaching pedagogical disciplines as an effective tool for developing the professional competence of future specialists in socionomic professions. It is emphasized that traditional teaching methods are gradually being replaced by interactive technologies, which contribute to the active involvement of students in the learning process, enhance their cognitive activity, critical thinking, and ability to make independent decisions. The authors analyze key interactive methods, including visualization lectures, problem-based lectures, binary lectures, lectures with pre-planned errors, lecture-consultations, discussions and debates, business and role-playing games, various forms of pedagogical situations, the case study method, brainstorming, and the analysis of specific situations. It is determined that these methods not only facilitate the assimilation of educational material but also develop communication skills, teamwork abilities, leadership qualities, the ability to defend one's opinion with reasoned arguments, and the capacity to constructively perceive alternative viewpoints. Special attention is given to the practical significance of interactive methods in the training of future specialists. It is highlighted that the use of such methods helps students master modern approaches to learning, which is essential for working in the context of educational system reforms. It is noted that interactive methods create an atmosphere of collaboration, foster trust between students and instructors, and positively impact the effectiveness of the educational process. A particular emphasis is placed on the fact that interactive learning develops students' ability to respond flexibly to challenges in the educational environment, enhances their creativity, and improves their adaptability to changes. An important conclusion of the study is that the systematic implementation of interactive methods in the teaching of pedagogical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

disciplines is a necessary step in realizing the competency-based approach in education.

Keywords: active learning, interactive teaching methods, competency-based approach, professional competence, socionomic profession specialists, teaching, pedagogical disciplines.

Постановка проблеми. Використання інтерактивних методів навчання в процесі викладання педагогічних дисциплін зумовлена необхідністю підвищення ефективності підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій, враховуючи сучасні вимоги до освіти. Традиційні методи викладання, засновані на пасивному засвоєнні знань, поступово втрачають свою ефективність, оскільки не завжди сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок і здатності застосовувати отримані знання в майбутній професійній діяльності. Натомість інтерактивні методи навчання створюють сприятливе середовище для активної участі здобувачів освіти в освітньому процесі, мотивують до співпраці, формують професійні компетентності через моделювання педагогічних ситуацій, групові дискусії, кейс-методи, рольові ігри, проєктну діяльність тощо. Окрім того, такі методи допомагають майбутнім фахівцям соціономічних професій засвоювати не лише зміст навчального матеріалу, а й технології організації освітнього процесу, що є надзвичайно важливим у контексті компетентнісного підходу до навчання. Впровадження інтерактивних технологій у викладання педагогічних дисциплін дозволяє сформувати особистісно орієнтовану модель навчання, що відповідає сучасним освітнім тенденціям і забезпечує підготовку конкурентоспроможних фахівців, здатних працювати в умовах динамічних змін освітнього середовища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вчених, які зробили значний внесок у розвиток педагогічної науки, зосередили свої дослідження на вивченні проблем активізації пізнавальної діяльності. Серед них можна виділити таких науковців, як П. Атаманчук, Ю. Бабанський, В. Безпалько, С. Гончаренко, І. Зязюн, А. Кіктенко, О. Коваленко, Я. Коменський, В. Лозова, А. Лузан, О. Любарська, В. Мороз, М. Поташник, І. Прокопенко, О. Пєхота, В. Сухомлинський, Ю. Татур, Т. Тернавська, Т. Шамова, Г. Щукіна та ін. Їхні наукові праці сприяли розробці ефективних підходів до активізації навчальної діяльності та вдосконаленню педагогічних методів.

Науково-теоретичний, методичний і методологічний рівні використання та впровадження інтерактивних методів навчання у діяльність закладів вищої освіти досліджували В. Ягоднікова [15], І. Дичківська [4], Д. Антюшко, В. Володавчик, Л. Сєногонова й інші [6], Н. Волкова [2], В. Стрельніков, І. Брітченко [11], О. Пометун, Л. Проженко [13], В. Письменний [9], Н. Стовпник, О. Андріяшик [10], О. Башкір [1] та ін.

Зазначимо, що незважаючи на наявність досліджень, присвячених означеній проблемі, окремі аспекти цієї важливої проблеми залишаються поза

увагою науковців, а саме використання та впровадження інтерактивних методів навчання у процесі викладання педагогічних дисциплін.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні переваг використання інтерактивних методів навчання у процесі викладання педагогічних дисциплін для майбутніх фахівців соціономічних професій.

Виклад основного матеріалу. Методологічною основою для впровадження сучасних інтерактивних методів у світовій освітній практиці вважається теорія «активного навчання» (навчання через дію), яку в 1930 році розробив британський дослідник Р. Реванс. Її сутність полягає в тому, що учасники навчального процесу не лише активно набувають знання та навички, виконуючи практичні завдання, а й взаємодіють між собою, допомагаючи один одному у засвоєнні матеріалу. Важливим аспектом цієї теорії є усвідомлення власних прогалин у знаннях і їхнє подолання через колективну роботу [6].

Термін «інтерактивна педагогіка» вперше використав німецький учений Г. Фріц у 1975 році. Ця галузь науки спрямована на дослідження процесу організації цілеспрямованої взаємодії та взаємовпливу між учасниками навчального процесу, що забезпечує ефективніше засвоєння знань [6].

Дослідники О. Пометун і Л. Пироженко розглядають інтерактивне навчання як особливий спосіб організації пізнавальної діяльності, спрямований на досягнення конкретної, очікуваної мети – створення сприятливих умов для навчання, за яких кожен учень відчуває свою успішність і впевненість у власних інтелектуальних можливостях [13].

О. Башкір розрізняє активні та інтерактивні методи навчання, зазначаючи, що інтерактивні методи, на відміну від активних, спрямовані на більш широку взаємодію студентів не лише з викладачем, а й між собою, а також передбачають пріоритетну активність саме студентів [1].

На думку Н. Стовпник і О. Андріяшик, фундаментом інтерактивних методів навчання є спілкування, яке має чітко визначену тему, мету та дидактичне завдання. Його основний результат – це не просто обмін думками чи знаннями, а спільне вирішення проблеми, пошук шляхів подолання критичних ситуацій або розв’язання навчальних завдань. Важливим аспектом такого спілкування є активізація інтелектуальної діяльності, що сприяє народженню нового знання, розвитку навичок застосування теорії на практиці, поєднання знань із різних галузей, врахування думки інших учасників, уміння працювати в команді, переймання досвіду та прийняття відповідальності за власні рішення і дії. Отже, інтерактивні методи навчання виконують три ключові функції: навчають, виховують і сприяють всебічному розвитку особистості [10].

Головною характеристикою застосування цих методів є підвищена активність учасників освітнього процесу, яка спрямована на взаємодію, співпрацю, а також на розвиток творчого, емоційного та духовного зв’язку між ними.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Згідно з сучасними загальноприйнятими уявленнями, інтерактивне навчання, на думку Д. Антюшко, В. Володавчик, Л. Сєногонова та ін., визначається як особлива форма організації інтелектуально-пізнавальної діяльності, що виступає способом діалектичного пізнання. Воно реалізується через спільну діяльність учасників освітнього процесу, під час якої вони взаємодіють між собою, обмінюються інформацією, колективно розв'язують проблеми, моделюють ситуації, аналізують власну поведінку та оцінюють дії інших. Такий підхід створює умови для занурення в реальну атмосферу ділового співробітництва та виконання практичних завдань [6].

Аналіз наукової літератури дозволив виокремити ключові переваги впровадження інтерактивних методів в освітній процес:

– сприяють більш ефективному засвоєнню навчального матеріалу, знань і навичок у порівнянні з традиційними методами;

– формують у здобувачів освіти особисте ставлення до навчальних об'єктів, допомагають розвивати власну думку та позицію;

– сприяють розвитку життєвих компетентностей, зокрема комунікативних і адаптаційних навичок, а також практичного досвіду;

– стимулюють розвиток лідерського потенціалу, сприяють культурному збагаченню та зміні поведінкових моделей;

– викликають зацікавленість до предмета вивчення;

– активізують залученість до освітнього процесу;

– формують зворотний зв'язок (feedback) із студентами, що дає змогу коригувати навчальний процес відповідно до їхніх потреб і зацікавлень;

– забезпечують комплексний вплив на здобувачів освіти (пізнавальний, освітній, творчий, культурний і виховний) та мають тісний зв'язок з емоційним станом учасників навчання [6].

Інтерактивні методи на лекціях і семінарах є найефективнішим способом отримання зворотного зв'язку, що дає змогу оцінити, як студенти сприймають, розуміють і засвоюють подану інформацію. Вони дозволяють визначити глибину розуміння матеріалу, рівень його осмислення та інтеграції з уже наявними знаннями, а також здатність студентів застосовувати отриману інформацію на практиці [10].

Згідно з сучасною термінологією, «інтерактивна лекція» визначається як основний метод навчання теоретичної частини певного освітнього курсу, що дає змогу активно залучати студентів до процесу навчання, при цьому зберігаючи контроль над їхньою увагою та забезпечуючи швидке і легке перетворення пасивного сприймання матеріалу на активну взаємодію [12].

Пропонуємо окремі з інтерактивних методів навчання, що застосовуються на заняттях з педагогічних дисциплін.

Сучасна практика показує, що одним із найбільш поширених і простих інтерактивних інструментів для презентації інформації є лекція-візуалізація, яка полягає в поданні певних даних за допомогою технічних засобів навчання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Основною метою використання цього методу навчання є формування у здобувачів вищої освіти необхідних типів мислення, зокрема професійного, через сприйняття усної чи письмової інформації, поданої у візуальній формі. Вважається, що цей тип проведення лекцій є найбільш ефективним на етапі введення студентів у суть нової дисципліни, її розділів або конкретних тем, оскільки дає можливість коментувати та детальніше пояснювати зміст і значення попередньо підготовлених матеріалів [6].

З розвитком інформаційних технологій лекція-візуалізація вийшла на новий рівень і набрала форми мультимедійної лекції. Мультимедійна лекція – це метод викладу навчального матеріалу, при якому лектор, делегуючи частину своїх функцій комп'ютеру, посилює вплив на аудиторію, використовуючи можливості мультимедійних технологій [3].

Мультимедійні технології надають викладачам унікальні можливості, які були недоступні у традиційних та візуалізованих лекціях: навчальний матеріал можна подати не лише у візуальній формі, а й у інтегрованому вигляді, поєднуючи текст, графіку, фотографії, анімацію, відео, 3D-моделі з аудіо-супроводом. Крім того, матеріал стає інтерактивним, і викладач може повертатися до будь-якого фрагменту, повторювати його стільки разів, скільки потрібно, зупиняти демонстрацію, переходити до інших ресурсів або шукати інформацію в Інтернеті. Такі лекції не тільки здійснюють мультисенсорний вплив на студентів, а й активують їх емоційну сферу, роблячи заняття більш привабливими та цікавими. Використання мультимедійних лекцій робить заняття більш насиченими і динамічними, створюючи умови для кращого розуміння та активного засвоєння матеріалу, а також його стійкого запам'ятовування. Вони підвищують мотивацію, привертають увагу студентів і перетворюють навчання на захоплюючий і емоційно насичений процес, приносячи естетичне задоволення та покращуючи якість викладання [3].

Навчально-пізнавальна активність студентів значно зростає, коли в навчальний процес включаються лекції проблемного характеру, на яких процес пізнання студентів наближається до дослідницької діяльності [6]. Такі лекції дозволяють досягти трьох основних цілей: засвоєння теоретичних знань, розвиток теоретичного мислення та формування пізнавального інтересу до навчального предмету і професійної мотивації майбутнього фахівця.

Під час проблемної лекції активізація мислення студентів здійснюється через створення проблемної ситуації. Складовими навчальної ситуації, яку викладач створює для студентів в умовах проблемного навчання, є: об'єкт пізнання (матеріал лекції), суб'єкт пізнання (студент), процес мисленнєвої взаємодії між суб'єктом і об'єктом, а також особливості цієї взаємодії, зумовлені специфікою матеріалу та дидактичними прийомами організації пізнавальної діяльності.

На думку Н. Олійник і Л. Спірідонова, саме проблемна лекція створює умови для активного діалогу між викладачем і студентами. Викладач постійно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ставить запитання, що спонукають студентів до розумової діяльності та мотивують їх застосовувати наявні знання для здобуття нових. На такій лекції студенти не отримують готових висновків, а беруть безпосередню участь у процесі обговорення, занурюючись у полеміку. Викладач окреслює коло невирішених питань і разом зі студентами шукає аргументовані відповіді. Використовуючи методичні прийоми, зокрема формулювання гіпотез чи звернення до аудиторії за підтримкою, викладач стимулює спільні роздуми та дискусії [8].

Інструментом управління мисленням студентів під час навчально-проблемних діалогічних лекцій є система завчасно підготовлених викладачем проблемних та інформаційних питань. Проблемні питання спрямовані на виявлення нових для студентів знань, а інформаційні – на розвиток і уточнення знань, які вже є у студентів. Поєднання цих типів запитань дозволяє враховувати та розвивати індивідуальні особливості кожного студента.

Отже, використання проблемних лекцій сприяє творчому засвоєнню принципів і закономірностей педагогічної науки, методів здобуття нових знань та їх практичного застосування. Такі лекції активізують навчально-пізнавальну діяльність студентів, стимулюють самостійну роботу та сприяють підготовці фахівців, здатних самостійно й творчо вирішувати сучасні професійні завдання.

Бінарна лекція (лекція удвох) передбачає співпрацю двох викладачів, які працюють разом над однією темою, взаємодіючи не лише між собою, але й зі студентами, використовуючи проблемно організований матеріал [6]. Це лекція, в якій втілюються принципи проблемного навчання та діалогічного спілкування. За словами Н. Борисової, така форма навчання є надзвичайно ефективною для активізації пізнавальної діяльності та нагадує інтелектуальну гру.

Така лекція має в собі елемент конфліктності, який проявляється як у непередбачуваності форми, так і в структурі подачі матеріалу, побудованого на протистоянні різних точок зору та поєднанні теоретичних і практичних аспектів. Висока активність викладачів спричиняє відповідну реакцію студентів, як у вигляді розумових, так і поведінкових відповідей. Діалог між викладачами та студентами відбувається не тільки у зовнішньому діалозі, але й у внутрішньому, і як зазначає О. Вербицький, здатність до внутрішнього діалогу (самостійного мислення) формується лише завдяки досвіду активної участі в різних формах зовнішнього мовного спілкування. Окрім цього, студенти отримують наочне уявлення про культуру дискусії та способи ведення діалогу, а також можливість брати в ньому участь. Лекція вдвох створює емоційно позитивну атмосферу, що підвищує зацікавленість студентів.

У процесі вивчення педагогічних дисциплін використовувались лекції із заздалегідь запланованими помилками, що спонукають майбутніх фахівців

соціономічних професій активно шукати неточності під час заняття, а це стимулює їхню пізнавальну активність, сприяє розвитку ініціативи, самостійності та глибини знань. Така форма лекцій створює атмосферу довіри та особистісної взаємодії між викладачем і студентами, підвищуючи емоційний настрій та активізуючи пізнавальний процес. Вона виконує не лише мотивуючу роль, а й функцію контролю, дозволяючи викладачеві оцінити рівень підготовки студентів, а студентам – перевірити свої знання та показати, наскільки добре вони орієнтуються в матеріалі [6].

Лекції-консультації можна проводити за різними форматами. Перший варіант передбачає схему «питання – відповіді», коли викладач відповідає на питання студентів щодо окремих тем або всього курсу. Другий варіант реалізується за схемою «питання – відповіді – дискусія», де лектор спочатку викладає новий матеріал, потім студенти ставлять питання, і організується дискусія для пошуку відповідей на ці питання [6].

Здатність студентів до внутрішнього діалогу, тобто самостійного мислення, розвивається лише за умови набуття досвіду активної участі у різних формах зовнішнього діалогу та живого мовного спілкування. Тому лекційні заняття варто доповнювати системою практичних і семінарських занять, що спрямовані на розвиток творчого професійного мислення, формування пізнавальної мотивації та вміння застосовувати знання в навчальних умовах.

Під час проведення цих навчальних заходів особливу увагу приділяють створенню сприятливих умов для розвитку творчого потенціалу студентів, їх активної взаємодії та встановлення тісного контакту в колективі на основі довіри, взаєморозуміння та позитивної атмосфери, включаючи спілкування з викладачами. Для досягнення високого рівня знань, необхідних компетентностей і навичок здобувачів освіти важливим, на думку Д. Антюшко, В. Володавчик, Л. Сєногонова та ін., є впровадження сучасних інтерактивних методів і технологій навчання, яких у сучасних умовах існує значна кількість [6].

Одними із широковживаних форм діалогових технологій в освітньому процесі є дискусія і творчий диспут.

Одним із найефективніших методів навчання у закладах вищої освіти є, на нашу думку, метод дискусії, оскільки надає студентам можливість висловлювати власні погляди, спонукає їх до вирішення проблемних завдань, що потребують активного обговорення, аргументованого відстоювання своєї позиції та розуміння думки опонента. Викладач формулює проблемне питання так, щоб воно було актуальним, пізнавальним і цікавим, захоплювало студентів своїм змістом і новизною.

Ще однією формою реалізації діалогових освітніх технологій є диспут. Це метод інтерактивного навчання, який передбачає відкрите колективне обговорення різних питань (моральних, наукових, професійних, політичних, творчих та ін.), що не мають однозначного та загальноприйнятого вирішення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Диспут є формою інтелектуальної дискусії, що нагадує полеміку, де учасники послідовно висловлюють власні аргументи, думки та оцінки щодо певного педагогічного явища або проблеми. Обговорення відбувається за заздалегідь визначеним алгоритмом і регламентом з метою формування спільного узгодженого висновку [6].

Досвід показує, що типові «академічні» ситуації, взяті з підручників або збірників з педагогіки, рідко викликають у студентів пізнавальний інтерес. Багато з них уже втратили свою актуальність і не мають зв'язку з реальним навчально-виховним процесом, а отже, не стимулюють допитливість і мотивацію до навчання. Тому для аналізу та ілюстрації теоретичних концепцій варто добирати різноманітні педагогічні ситуації. Це можуть бути незавершені ситуації, варіанти з уже запропонованими розв'язками, випадки з навмисними комунікативними помилками чи реальними помилками вчителів, природні ситуації, що виникають у процесі взаємодії, рольові сценки, проблемні моменти з художніх творів або моделювання поведінки педагогів у різних стилях спілкування. Різноманітність підходів дає можливість аналізувати кілька способів вирішення однієї й тієї ж проблеми, що, за В. Каплинським, сприяє формуванню глибшого розуміння теми, розвитку аналітичного мислення, а також допомагає студентам усвідомлено обирати оптимальні рішення через порівняння, роздуми та прогнозування наслідків [7].

Ще одним із найбільш ефективних способів навчання, що сприяє формуванню професійного мислення студентів під час вивчення педагогічних дисциплін **є метод аналізу конкретних ситуацій**. Його суть полягає в розгляді реальних або змодельованих педагогічних ситуацій, які потребують аналізу, обґрунтування можливих варіантів рішень і вибору найбільш оптимального з них [14]. Такий підхід дозволяє студентам не лише засвоювати теоретичний матеріал, а й розвивати навички критичного мислення, прогнозування наслідків своїх дій, прийняття відповідальних рішень у змінних обставинах освітнього процесу. Важливим аспектом цього методу є можливість моделювання реальних викликів, що допомагає майбутнім фахівцям соціономічних професій адаптуватися до професійної діяльності ще на етапі навчання. Аналіз конкретних ситуацій стимулює пізнавальну активність студентів, формує їхню здатність до аргументованого обговорення, сприяє розвитку комунікативної компетентності та вміння працювати в команді. Крім того, використання цього методу дозволяє інтегрувати міждисциплінарні знання, оскільки педагогічні ситуації часто включають аспекти психології, методики навчання, конфліктології та соціальної роботи. Таким чином, метод аналізу конкретних ситуацій не лише підвищує ефективність викладання педагогічних дисциплін, а й забезпечує майбутніх фахівців необхідними професійними компетентностями, які допоможуть їм успішно вирішувати складні педагогічні завдання в майбутній діяльності.

Розглянемо основні типи ситуацій, з якими студенти вже стикалися або можуть зустрітися у своїй майбутній професійній діяльності. **Стандартна**

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ситуація виникає регулярно в однакових умовах та має сталі причини й джерела. Вона може мати як позитивний, так і негативний характер, часто повторюється та потребує передбачуваних рішень (наприклад, систематичні запізнення учнів на уроки). **Критична ситуація** порушує усталений порядок, може спричинити моральні втрати, потребує негайного реагування та перегляду звичних норм і підходів. Такі ситуації вимагають швидкого прийняття рішень для відновлення ефективного навчального процесу (наприклад, регулярне невиконання учнями домашніх завдань або свідомий зрив уроку). **Екстремальна ситуація** має ще серйозніші наслідки, оскільки може призвести до значних негативних змін або навіть руйнування освітніх процесів, поглядів чи взаємин. Вона завдає як моральної, так і матеріальної шкоди та потребує кардинальних змін у підходах до роботи (наприклад, відмова окремих учнів відвідувати школу або необхідність навчання педагогічно занедбаних дітей).

Одним із найефективніших інструментів активного навчання є метод кейсів (case study), що сприяє розвитку аналітичного мислення, навичок прийняття рішень і практичного застосування теоретичних знань у сфері педагогіки. Головна мета використання цього методу в освітньому процесі – шляхом активної залученості студентів розвинути в них стійкі навички розв’язання практичних професійних завдань, ефективної роботи в команді, а також здатність швидко, точно й узгоджено ухвалювати рішення в умовах обмеженого часу та недостатньої інформації [6]. Використання кейсів під час викладання педагогічних дисциплін допомагає студентам розглядати проблему з різних точок зору, формувати аргументовану позицію, співставляти альтернативні рішення та прогнозувати можливі наслідки своїх дій. Крім того, метод кейсів розвиває навички критичного мислення, комунікації та роботи в команді, адже розв’язання кейсів часто передбачає групову взаємодію, обговорення та колективне прийняття рішень. Важливим аспектом є те, що цей метод сприяє активному засвоєнню навчального матеріалу через практичну діяльність, що значно підвищує його ефективність у підготовці майбутніх фахівців. Завдяки методу кейсів здобувачі освіти вчаться працювати в умовах невизначеності, адаптуватися до змінних ситуацій, оцінювати ризики та приймати відповідальні рішення, що є необхідними компетентностями для успішної педагогічної діяльності.

Метод «мозкового штурму» є одним із найбільш ефективних способів активізації творчого мислення студентів у процесі вивчення педагогічних дисциплін. Його суть полягає в колективному генеруванні ідей щодо вирішення конкретної проблеми без попередньої критики чи оцінювання запропонованих варіантів. Такий підхід сприяє вільному висловленню думок, стимулює креативність і дозволяє розглядати проблему з різних точок зору. У педагогічній освіті метод «мозкового штурму» допомагає студентам навчитися швидко знаходити рішення у складних педагогічних ситуаціях,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

розвиває вміння аргументувати свою позицію, аналізувати альтернативні варіанти та ефективно взаємодіяти з іншими учасниками дискусії [5].

Орієнтація процесу навчання у закладах вищої освіти на особистість студента та професійну модель його майбутньої спеціальності вимагає впровадження у практичну діяльність більш інтенсивних технологій і методів. Ігрові форми й методи підготовки фахівців дозволяють оптимально враховувати професійні вимоги обраної студентами спеціальності. Саме ігровий характер навчально-пізнавальної діяльності дає змогу здобувачам освіти ознайомитися зі специфікою і особливостями майбутньої професійної діяльності, а також сприяє відчуттю своєї ролі в ній.

Ділові ігри являють собою спрощене моделювання реальних практичних ситуацій, що здійснюється за допомогою гейміфікації та залучення певної групи осіб до цього процесу [6]. Ділова гра є ефективним інтерактивним методом навчання, який моделює професійну діяльність студентів у майбутній педагогічній практиці. Вона створює умови для занурення у реальні чи наближені до реальності педагогічні ситуації, дозволяючи студентам відпрацьовувати комунікативні, аналітичні та управлінські навички. Під час ділової гри учасники розподіляють ролі, приймають рішення, взаємодіють у визначених обставинах, аналізують наслідки своїх дій та обґрунтовують власні позиції. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення, вміння аргументовано відстоювати свою думку та адаптуватися до непередбачуваних змін. Особливе значення ділова гра має у викладанні педагогічних дисциплін, оскільки дозволяє майбутнім вчителям моделювати навчально-виховні процеси, оцінювати ефективність застосованих методів та виробляти педагогічну рефлексію. Крім того, цей метод сприяє формуванню професійної компетентності, оскільки студенти отримують практичний досвід розв’язання конфліктних ситуацій, організації навчальної діяльності, управління класом та мотивації учнів. Використання ділових ігор також підвищує пізнавальну активність студентів, розвиває їхню ініціативність, відповідальність та вміння працювати в команді. Таким чином, ділова гра є не лише засобом закріплення теоретичних знань, а й ефективним інструментом формування професійних навичок, необхідних для майбутньої педагогічної діяльності.

Ще одним ефективним методом навчання є рольова гра (метод інсценування), яка передбачає активну участь здобувачів освіти у змодельованих ситуаціях, що імітують реальні педагогічні умови. Вона дозволяє майбутнім фахівцям соціономічних професій практично відпрацьовувати різні моделі поведінки, опановувати комунікативні навички, удосконалювати здатність до швидкого прийняття рішень та вчитися працювати в команді. Під час рольової гри студенти беруть на себе певні соціальні чи професійні ролі, взаємодіють відповідно до заданого сценарію, що сприяє формуванню їхньої емоційної стійкості, педагогічної інтуїції та аналітичного мислення [6]. Завдяки такій методиці навчання учасники не лише засвоюють теоретичні знання, а й

розвивають практичні навички, необхідні для ефективної роботи з учнями, вирішення конфліктних ситуацій, організації навчального процесу та виховної роботи [16]. Крім того, рольові ігри створюють сприятливе навчальне середовище, підвищують мотивацію студентів до навчання, допомагають їм краще зрозуміти сутність педагогічної діяльності та усвідомити свою майбутню професійну відповідальність.

Висновки. Таким чином, використання інтерактивних методів навчання у процесі викладання педагогічних дисциплін є важливим чинником підвищення ефективності освітнього процесу та формування ключових професійних компетентностей майбутніх фахівців соціономічних професій. Інтерактивні методи навчання сприяють розвитку критичного мислення, комунікативних навичок, умінню працювати в команді та знаходити нестандартні рішення в педагогічних ситуаціях. Вони створюють умови для активного залучення студентів в освітній процес, формування їхньої мотивації до самостійного пошуку знань і підвищення рівня професійної рефлексії. Крім того, інтерактивні технології дозволяють максимально наблизити освітній процес до реальних умов педагогічної діяльності, що сприяє більш ефективній підготовці майбутніх фахівців до практичної роботи. Отже, впровадження інтерактивних методів у викладання педагогічних дисциплін є не лише сучасною тенденцією, а й необхідністю, що відповідає вимогам компетентнісного підходу до освіти та сприяє формуванню висококваліфікованих педагогічних кадрів.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у комплексному оцінюванні ефективності інтерактивних методів, зокрема їх впливу на розвиток критичного мислення, професійної компетентності, комунікаційних навичок та інших складових, важливих для підготовки майбутніх фахівців соціономічних професій. Важливо визначити критерії ефективності цих методів для різних дисциплін та рівнів навчання.

Література:

1. Башкір О. І. Активні й інтерактивні методи навчання у вищій школі. *Педагогіка та психологія*. Вип. 60. 2018. С. 33-44.

2. Волкова Н. П. Інтерактивні технології навчання у вищій школі : навчально-методичний посібник. Дніпро : Університет імені Альфреда Нобеля, 2018. 360 с.

3. Денисенко С. М. Мультимедійна лекція як компонент освітнього середовища ВНЗ (на прикладі підготовки фахівців видавництва та поліграфії). *Інформаційні технології в освіті*. № 2 (31). 2017. С. 46-54.

4. Дичківська І. М. Інноваційні педагогічні технології : навчальний посібник. Київ : Академвидав, 2004. 320 с.

5. Інноваційні методи проведення занять. Методичний посібник. Чернігів, 2017. 24 с.

6. Інтерактивні методи навчання у вищій школі : монографія / Д. П. Антюшко, В. С. Володавчик, Л. І. Сєногонова та інші. Харків : Видавництво Іванченка І. С., 2022. 189 с.

7. Каплінський В. В. Різновиди педагогічних ситуацій та їх використання на заняттях з дисциплін педагогічного циклу. *Наукові записки*. №6. Ч.2. 2002. С. 177-180.

8. Олійник Н. А., Спірідонова Л. М. Нетрадиційні форми лекцій як засіб підвищення ефективності навчання студентів у вищих аграрних закладах освіти. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. № 69. Т. 3. 2020. С. 65-68.

9. Письменний В. В. Інтерактивні методи навчання у вищій школі: використання гейміфікації для симулювання практики організації виробничих процесів. *Наукові записки*. Серія : Педагогічні науки, (217). 2025. С. 43-48.

10. Стовпник Н. М., Андріяшик О. Р. Використання інтерактивних методів навчання у вищій школі. *Інноваційна педагогіка*. Випуск 20. Т. 3. 2020. С. 43-46.

11. Стрельніков В. Ю., Брітченко І. Г. Сучасні технології навчання у вищій школі : модульний посібник для слухачів авторських курсів. Полтава : ПУЕТ, 2013. 309 с.

12. Сусь Б. А. Інтерактивна лекція як спосіб активізації самостійної розумової діяльності студентів у вищих технічних закладах освіти. *Вісник НТУ «КПІ» (Філософія. Психологія. Педагогіка)*. 2006. № 1 (16). С. 128-131.

13. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : науково-методичний посібник / О. І. Пометун, Л. В. Пироженко ; за ред. О. І. Пометун. Київ : Видавництво А.С.К., 2004. 192 с.

14. Щербань П. М. Навчально-педагогічні ігри у вищих навчальних закладах. К. : Вища школа, 2004. 207с.

15. Ягоднікова В. В. Інтерактивні форми і методи навчання у вищій школі : навчально-методичний посібник. Київ : ДП «Вид. дім «Персонал», 2009. 80 с.

16. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

References:

1. Bashkir, O.I. (2018). Aktyvni i interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Active and Interactive Teaching Methods in Higher Education]. *Pedahohika ta psykholohiya*. 60, 33-44 [in Ukrainian].

2. Volkova, N.P. (2018). Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli: navchal'no-metodychnyi posibnyk [Interactive Teaching Technologies in Higher Education: Educational and Methodological Guide]. Dnipro: Alfred Nobel University [in Ukrainian].

3. Denysenko, S.M. (2017). Multymediina lektsiia yak komponent osvitnoho seredovyshcha VNZ (na prykladi pidhotovky fakhivtsiv vydavnytstva ta polihrafii) [Multimedia Lecture as a Component of the Educational Environment in Higher Education Institutions (on the Example of Training Specialists in Publishing and Printing)]. *Informatsiini tekhnolohii v osviti*. 2(31), 46-54 [in Ukrainian].

4. Dychkivska, I.M. (2004). Innovatsiini pedahohichni tekhnolohii: navchal'nyi posibnyk [Innovative Pedagogical Technologies: Educational Guide]. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

5. Innovatsiini metody provedennia zaniat. Metodychnyi posibnyk [Innovative Teaching Methods. Methodological Guide]. Chernihiv, 2017 [in Ukrainian].

6. Antyushko, D.P., Volodavchyk, V.S., Senohonova, L.I. & inshi (2022). Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Interactive Teaching Methods in Higher Education]. Kharkiv: Ivanchenko I.S. Publishing House [in Ukrainian].

7. Kaplinsky, V.V. (2002). Riznovydy pedahohichnykh sytuatsii ta yikh vykorystannia na zaniattiakh z dystsyplin pedahohichnoho tsyklu [Types of Pedagogical Situations and Their Use in Classes of Pedagogical Cycle Disciplines]. *Naukovi zapysky*. 6(2), 177-180 [in Ukrainian].

8. Oliinyk, N.A., & Spyridonova, L.M. (2020). Netradytsiini formy lektsii yak zasib pidvyshchennia efektyvnosti navchannia studentiv u vyshchykh ahrarnykh zakladakh osvity [Non-Traditional Forms of Lectures as a Means of Increasing the Effectiveness of Teaching Students in Higher Agricultural Educational Institutions]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkoli*. 69(3), 65-68 [in Ukrainian].

9. Pys'mennyi, V.V. (2025). Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli: vykorystannia heimifikatsii dlia symuliuvannia praktyky orhanizatsii vyrobnychykh protsesiv [Interactive Teaching Methods in Higher Education: Using Gamification to Simulate the Practice of Organizing Production Processes*]. Naukovi zapysky*. 217, 43-48 [in Ukrainian].

10. Stovpnyk, N.M., & Andriashyk, O.R. (2020). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia u vyshchii shkoli [Using Interactive Teaching Methods in Higher Education]. *Innovatsiina pedahohika*. 20(3), 43-46 [in Ukrainian].

11. Strel'nikov, V.Yu., & Britchenko, I.H. (2013). Suchasni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli: modul'nyi posibnyk dlia slukhachiv avtorskikh kursiv [Modern Teaching Technologies in Higher Education: Modular Guide for Listeners of Author's Courses]. Poltava: PUET [in Ukrainian].

12. Sus', B.A. (2006). Interaktyvna lektsiia yak sposib aktyvizatsii samostiinoi rozumovoi diial'nosti studentiv u vyshchykh tekhnichnykh zakladakh osvity [Interactive Lecture as a Means of Activating Independent Cognitive Activity of Students in Higher Technical Educational Institutions]. *Visnyk NTU "KPI" (Filosofiia. Psykholohiia. Pedahohika).* 1(16), 128-131 [in Ukrainian].

13. Pometun, O.I., & Pyrozhenko, L.V. (2004). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia:naukovo-metodychnyi posibnyk [Modern Lesson. Interactive Teaching Technologies: Scientific and Methodical Guide]. Kyiv: A.S.K. Publishing House [in Ukrainian].

14. Shcherban', P.M. (2004). Navchal'no-pedahohichni ihry u vyshchykh navchal'nykh zakladakh [Educational Pedagogical Games in Higher Educational Institutions]. Kyiv: Vyshcha shkola [in Ukrainian].

15. Yahodnikova, V.V. (2009). Interaktyvni formy i metody navchannia u vyshchii shkoli: navchal'no-metodychnyi posibnyk [Interactive Forms and Methods of Teaching in Higher Education: Educational and Methodical Guide]. Kyiv: D.P. "Vyd. dim "Personal" [in Ukrainian].

16. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.016:[316.77:004.77]-047.22:61-051]-024-028.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-718-728

Мурзіна Олена Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри медичної фізики, біофізики та вищої математики, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, м. Запоріжжя, тел.: (067) 166-44-17, https//orcid.org/0000-0002-6968-5525

ПРИНЦИПИ ВІДБОРУ І СТРУКТУРУВАННЯ ЗМІСТУ КУРСУ «МЕДІАКОМПЕТЕНТНІСТЬ ЛІКАРЯ: МОЖЛИВОСТІ ФОРМУВАНЯ У ПРОЦЕСІ ДОКЛІНІЧНОЇ ПІДГОТОВКИ»

Анотація. У статті визначено основні підходи до принципів відбору та структурування змісту навчального курсу «Медіакомпетентність лікаря: можливості формуваня у процесі доклінічної підготовки». Особливістю даного курсу є те, що він охоплює напрями професійної діяльності та сприяє активізації потруб майбутніх лікарів у професійній взаємодії. У процесі розроблення курсу враховано принцип фундаменталізації освіти, що дає змогу в процесі навчання забезпечити майбутніх лікарів потрібними фундаментальними базовими знаннями, сформованими в єдину світоглядну наукову систему на основі сучасних уявлень про науку та її методи. Тому, даний підхід дає змогу інтегрувати знання не тільки з обраної спеціальності, а й з усього комплексу пов'язаних з нею наук, зокрема й природничо-наукових, гуманітарних та соціально-економічних галузей, що формують не тільки професійні навички, але й особистісні потреби, відповідальність фахівця перед наукою й людством.

Навчальний курс «Медіакомпетентність лікаря: можливості формуваня у процесі доклінічної підготовки» є теоретичною та практичною основою формування сукупності знань та вмінь, які є базовими в структурі медіакомпетентності лікаря. Метою даного курсу є формування медіакомпетентності майбутніх лікарів у процесі доклінічної професійної підготовки в медичному університеті.

Завданнями даного курсу є формування: медіаграмотності, медіакультури та здатність до їх застосування у професійній діяльності; здатності аналізувати, обробляти, оцінювати інформацію з різнорідних джерел для підвищення ефективності професійної діяльності; здатності безпечної взаємодії з цифровим середовищем; здатності цифрової комунікації лікаря та пацієнта; навичок створення власного медіапродукту професійного спрямування.

Впровадження в освітій процес навчального курсу «Медіакомпетентність лікаря: можливості формуваня у процесі доклінічної підготовки» сприяє ефективному формуванню медіакомпетентності майбутніх лікарів у процесі доклінічної професійної підготовки в медичному університеті.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: медіапростор, медіакомпетентність, медіапродукт, цифровізація, доклінічна професійна підготовка.

Murzina Olena Anatoliivna PhD (pedagogical sciences), associate professor department of Medical Physics, Biophysics and Higher Mathematics, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, Zaporizhzhia, tel.: (067) 166-44-17, https//orcid.org/0000-0002-6968-5525

PRINCIPLES OF SELECTION AND STRUCTURING OF THE CONTENT OF THE COURSE «MEDIA COMPETENCE OF A DOCTOR: POSSIBILITIES OF FORMATION IN THE PROCESS OF PRECLINICAL TRAINING»

Abstract. The article defines the main approaches to the principles of selection and structuring of the content of the training course “Media competence of a doctor: possibilities of formation in the process of preclinical training”. A peculiarity of this course is that it covers different areas of professional activity and contributes to the activation of the needs of future doctors in professional interaction. In the process of developing the course the principle of fundamentalization of education was taken into account that makes it possible to provide future doctors with the necessary fundamental basic knowledge during the training process which is formed into a single worldview scientific system based on modern ideas about science and its methods. Therefore, this approach makes it possible to integrate knowledge not only from the chosen specialty but also from the entire complex of sciences related to it, including natural sciences, humanitarian and social-economic branches, which form not only professional skills, but also personal needs, the responsibility of a specialist before science and humanity.

The training course “Doctor’s Media Competence: possibilities of its formation in the process of preclinical training” is a theoretical and practical basis for the formation of a body of knowledge and skills that are basic in the structure of a doctor’s media competence. The purpose of this course is to form the media competence of future doctors in the process of preclinical professional training at a medical university.

The objectives of this course are to form: media literacy, media culture and the ability to put them into force in professional activities; the ability to analyze, process, and evaluate information from diverse sources to increase the effectiveness of professional activities; the ability to interact safely in the digital environment; the ability of digital communication between a doctor and a patient; the skills of creating one’s own media product of a professional direction.

The implementation of the course “Doctor’s Media Competence: possibilities of its formation in the process of preclinical training” in the training process contributes to the effective formation of media competence of future doctors in the process of preclinical professional training at a medical university.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: media space, media competence, media product, digitalization, preclinical professional training.

Постановка та обґрунтування актуальності проблеми. Професійна підготовка фахівців системи охорони здоров'я організовується відповідно до освітніх стандартів, розроблених та затверджених в установленому порядку, вимог освітньої програми та навчального плану.

Освітній процес в медичному університеті базується на принципах науковості, гуманізму, наступності і неперервності та поєднує організаційні і дидактичні заходи, яки спрямовані на реалізацію змісту вищої медичної освіти на відповідному освітньому та кваліфікаційному рівнях відповідно до державних стандартів освіти. О. Волосовець вважає, що організація освітнього процесу в медичному університеті спрямована на формування у майбутніх лікарів фахових компетентностей, які відповідають завданням вищої медичної освіти [4].

Відповідно до освітньо-професівйної програми, мета освітнього процесу в закладі вищої медичної освіти полягає в забезпеченні підготовки «високо кваліфікованого лікаря, спираючись на академічну підготовку з фундаментальних і клінічних біомедичних наук та підготовку випускників до професійної діяльності лікаря на відповідній первинній посаді шляхом набуття загальних та спеціальних компетентностей, сфера застосування яких щонайменше описується визначеними переліками синдромів та симптомів захворювань, невідкладних станів, фізіологічних станів та захворювань, що потребують особливої тактики ведення пацієнтів; лабораторних та інструментальних досліджень, медичних маніпуляцій; питань трудової, судової та військової експертизи» [7].

Цифровізація системи охорони здоров'я спонукає заклади вищої медичної освіти використовувати медіатехнології в освітньому процесі. Застосування медіатехнологій в освітньому процесі потребує варіативності змісту, форм і методів із урахуванням як інтересів так і здібностей студентів. На думку Г. Сазоненка, необхідно працювати над вибором «стратегії, пріоритетів, системи взаємодії, тактик навчання та стилю роботи викладачів та студентів» [8]. Тому постає необхідність у відборі та структурування змісту навчального матеріалу для курсу, який сприятиме формуванню медіакомпетентності майбутніх лікарів у процесі доклінічної професійної підготовки в медичному університеті.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зміст професійної підготовки фахівців розглядається як: філософська категорія [1]; історична категорія [10]. Вітвицька С. наголошує, що «зміст освіти відображає певний обсяг і характер світоглядних і морально-етичних ідей, якими має оволодіти студент у процесі навчання» [3]. Зміст освітнього процесу у медичних університетах визначається: з огляду на мету, завдання і відповідні вимоги, що

висуваються до ступеня і виду навчання [5]; обсяг і характер систематизованих знань, практичних навичок і умінь, які опановує людина у процесі навчання і самоосвіти [12].

Мета статті – визначити основні підходи до відбору та структурування змісту курсу «Медіакомпетентність лікаря: можливості формуваня у процесі доклінічної підготовки».

Результати дослідження. Для подолання прогалин у формуванні медіакомпетентності майбутніх лікарів нами було розроблено та впроваджено в навчальний процес додатковий курс «Медіакомпетентність лікаря: можливості формування у процесі доклінічної підготовки», спрямований саме на формування та розвиток медіакомпетентності майбутніх лікарів.

Особливістю цього курсу є те, що він охоплює напрями професійної діяльності та сприяє активізації потреби студентів у професійній взаємодії. Завдання курсу полягає у формуванні медіакомпетентності майбутніх лікарів, розвитку у них:

- формування мотивації готовності щодо роботи у медіапросторі;
- усвідомлення цінності медіаінформації;
- глибоке й різнобічне оволодіння стійкого інтересу до формування та розвитку медіакомпетентності майбутніх лікарів у процесі доклінічної професійної підготовки в медичному університеті;
- спрямованість майбутніх лікарів на інноваційний підхід до навчання та у професійній діяльності;
- вміння створювати власний медіапродукт;
- вміння отримувати та передавати медіаінформацію;
- здатність інтерпретувати та оцінювати медіаінформацію;
- здатність протидіяти медіаманіпуляціям;
- вміння використовувати медіатехнології у навчальній та професійній діяльності;
- здатність до самоосвіти та саморозвитку за допомогою медіасередовища у навчанні та професійній діяльності;
- творчий потенціал;
- вміння проєктувати свій загальний та професійний розвиток.

У процесі розроблення курсу нами враховано, що принципи відбору це «інструментальний вираз педагогічної концепції, представлений у категоріях діяльності, методичний вираз пізнаних законів та закономірностей, знання про цілі, сутність, зміст, структуру навчання, виражене у формі, яка дає можливість використовувати їх як регулятивні норми практики» [2].

На основі аналізу окресленої проблеми ми дійшли висновку, що для забезпечення ефективного формування медіакомпетентності майбутніх лікарів у процесі доклінічної професійної підготовки в медичному університеті необхідно враховувати принцип фундаменталізації освіти, що дає змогу в процесі навчання забезпечити майбутніх лікарів потрібними фундаменталь-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ними базовими знаннями, сформованими в єдину світоглядну наукову систему на основі сучасних уявлень про науку та її методи. Цей підхід дав змогу інтегрувати знання не тільки з обраної спеціальності, а й з усього комплексу пов'язаних з нею наук, зокрема й природничо-наукових, гуманітарних та соціально-економічних галузей, що формують не тільки професійні навички, але й особистісні потреби, відповідальність фахівця перед наукою й людством.

Для нашого дослідження вагомою є думка О. Романовського, який акцентує увагу на те, що процес фундаменталізації освіти – це збільшення обсягу та ролі навчальних дисциплін загальнонаукового циклу (не тільки логіко-математичних і природничо-наукових знань, але й соціально-психологічних, філософських, культурно-історичних, а також суспільно-політичних); посилення зв'язків між дисциплінами навчального плану; перебудова циклу професійних дисциплін з посиленою увагою до світоглядних і соціальних проблем; забезпечення формування в процесі освіти методологічної культури фахівця; вивчення спеціальних дисциплін, спрямованих на формування навичок володіння засобами й технологією інформаційної культури тощо [9].

За своєю тривалістю навчальний курс «Медіакомпетентність лікаря: формування у процесі доклінічної підготовки» розрахований на 90 академічних годин (3 кредити) та складається структурно з:

- вступу;
- тесту для вхідного контролю, глосарію, де представлені основні поняття та терміни, що розглядаються під час вивчення навчального курсу;
- лекційного матеріалу, у вигляді презентацій;
- матеріалу для семінарських занять, у вигляді методичних розробок та презентацій;
- самостійної науково-пошукової роботи;
- підготовки доповідей та презентацій за проблематикою курсу;
- захисту медіапроекту за проблематикою курсу;
- тестових завдань для поточного та підсумкового контролю.

Даний курс є теоретичною та практичною основою формування сукупності знань та вмінь, які є базовими в структурі медіакомпетентності лікаря. Метою даного курсу є формування медіакомпетентності майбутніх лікарів у процесі доклінічної підготовки в медичному університеті

Завданнями даного курсу є формування:

– медіаграмотності, медіакультури та здатність до їх застосування у професійній діяльності;

– здатності аналізувати, обробляти, оцінювати інформацію з різнорідних джерел для підвищення ефективності професійної діяльності;

– здатності безпечної взаємодії з цифровим середовищем;

– здатності цифрової комунікації лікаря та пацієнта;

– навичок створення власного медіапродукту професійного спрямування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Що стосується змістового наповнення, то навчальний курс «Медіакомпетентність лікаря: формування у процесі доклінічної підготовки» включає такі теми:

- Цифровізація системи охорони здоров'я та вимоги до професійної діяльності лікаря у цифровому просторі.
- Медіакомпетентність у забезпеченні ефективності професійної діяльності лікаря у цифровому просторі.
- Поняття «медіакомпетентність» лікаря. Структура медіакомпетентністі лікаря.
- Місце та роль медіа у професійній діяльності та професійно особистісному розвитку лікаря.
- Відбір змісту формування медіакомпетентності лікаря.
- Форми, методи та засоби формування і розвитку медіакомпетентності лікаря.
- Технологія формування медіакомпетентності лікаря.
- Медіакомпетентність для забезпечення безпечної взаємодії з цифровим середовищем.
- Медіакомпетентність для цифрової комунікації лікаря з пацієнтом.
- Технологія створення лікарем власного медіапродукту.

Так, у процесі вивчення першої теми «Цифровізація системи охорони здоров'я та вимоги до професійної діяльності лікаря у цифровому просторі» варто розглядати такі питання: основні напрями цифровізації системи охорони здоров'я; Концепція інформатизації системи охорони здоров'я; Закон України «Про Національну програму інформатизації»; впровадження телемедицини; основні завдання інформатизації та цифровізації системи охорони здоров'я; фактори ефективної діяльності системи охорони здоров'я; медичні інформаційні системи: eHelsi, Doctor Eleks, Emcimed, Medstar, Medics; оптимальні шляхи інформатизації та цифровізації системи охорони здоров'я; цифровий простір системи охорони здоров'я; Рамка цифрової компетентності працівників охорони здоров'я.

Під час вивчення теми 2 «Медіакомпетентність у забезпеченні ефективності професійної діяльності лікаря у цифровому просторі» необхідно приділити увагу таким питанням: визначення основних понять; цифровий простір лікаря; професійна діяльність лікаря; вимоги до цифрового простору лікаря; медіасередовище як складова медіапростору, у якому існує медіаінформація, створена медіазасобами, та формуються професійні якості лікаря; медіасередовище як комплекс медіазасобів для створення медіапродукту, пошук та аналізу медіаінформації; лікар у цифровому просторі: розуміння медіа; використання медіа; комунікація через медіа; стратегії взаємодії як для себе так і для роботи.

Вивчення теми 3 «Поняття «медіакомпетентність лікаря». Структура медіакомпетентності лікаря» передбачає опрацювання таких пунктів:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

визначення понять «медіа», «компетентність», «медіаграмотність», «медіаосвіта», «медіакомпетентність», які розкривають проблему медіакомпетентності; медіакомпетентність лікаря як структура взаємопов'язаних компонентів: мотиваційно-ціннісного, пошуково-аналітичного, інноваційно-технологічного, деонтологічного; критерії для оцінки формування медіакомпетентності лікаря: мотиваційно-ціннісні, пошуково-аналітичні, інноваційно-технологічні, деонтологічні; рівні сформованості медіакомпетентності лікаря: високий, середній, низький.

Вивчення теми 4 «Місце та роль медіа у професійній діяльності та професійно-особистісному розвитку лікаря» має містити розгляд таких питань: розуміння ролі медіа у професійній діяльності лікаря; вплив медіа на професійну діяльність лікаря; принципи та технології медіа у професійній діяльності лікаря та у професійно-особистісному розвитку; багатоплановість медіа; орієнтація в медіа середовищі; створення власного медіапродукту; використання сучасного цифрового обладнання у професійній діяльності та професійно-особистісному розвитку лікаря; використання медіа для професійних досягнень.

Ефективне засвоєння теми 5 «Відбір змісту формування медіакомпетентності лікаря» можливе при висвітленні таких складових: модернізація вищої медичної освіти; сучасні підходи до розробки змісту формування медіакомпетентності лікаря; основні аспекти змісту формування медіакомпетентності лікаря; формування структурних компонентів медіакомпетентності лікаря.

Під час засвоєння теми 6 «Форми, методи та засоби формування і розвитку медіакомпетентності лікаря» передбачено висвітлення таких підтем: традиційні форми формування медіакомпетентності лікаря; інноваційні форми формування медіакомпетентності лікаря; трансформація традиційних форм в умовах цифровізації професійної підготовки лікаря; основні методи формування медіакомпетентності лікаря; цифрова трансформація методів в умовах цифровізації професійної підготовки лікаря; використання медіазасобів у формуванні медіакомпетентності лікаря.

Під час вивчення теми 7 «Технологія формування медіакомпетентності лікаря» обов'язковими до розгляду мають бути такі питання: інформаційно-комунікаційні технології формування медіакомпетентності лікаря; мультимедійні технології формування медіакомпетентності лікаря; цифрові технології формування медіакомпетентності лікаря; дистанційні технології формування медіакомпетентності лікаря.

Ефективне засвоєння теми 8 «Медіакомпетентність для забезпечення безпечної взаємодії з цифровим середовищем» має включати обов'язкові до розгляду питання: визначення поняття «медіабезпека»; робота в цифровому середовищі; медіакомпетентність як засіб створення цифрового середовища; медіакомпетентний лікар здатний протидіяти медіаманіпуляціям; причини

викривлення цифрового простору; маніпулятивний інструментарій цифрового простору; якість і об'єктивність інформації.

Тема 9 «Медіакомпетентність для цифрової комунікації лікаря з пацієнтом» передбачає висвітлення питань: комунікація лікаря з пацієнтом через медіа; використання соціальних мереж для комунікації з пацієнтом; використання сучасного обладнання для комунікації лікаря з пацієнтом; контакт із пацієнтом; обмін інформацією з пацієнтом із використанням цифрових технологій.

У процесі вивчення теми 10 «Технологія створення лікарем власного медіапродукту» до розгляду пропонуються такі питання: визначення поняття «медіапродукт»; види медіапродукту; основні проблеми при розробці медіапродукту; алгоритм створення власного медіапродукту; етапи створення мультимедійного проєкту; написання есе; завдання роботи з медіатекстами; типи відеопродукту; технології розробки відеопродукту; тип створення власного медіапродукту; презентація власного медіапродукту.

Результатом вивчення курсу є створений власний медіапродукт у вигляді: доповіді, презентації, медіатексту, відео, фото, інтернет-сайту тощо. У результаті вивчення курсу майбутні лікарі повинні набути сформовану медіакомпетентність, яка відображається у сформованій здатності:

– до пошуку, обробки та аналізу інформації з різних джерел;

– добирати відповідний зміст, методи, технології; застосовувати форми формування медіакомпетнтності лікаря;

– до абстрактного мислення, аналізу і синтезу;

– використовувати знання й уміння в галузі сучасних інформаційно-комунікаційних та медіатехнологій для підвищення ефективності професійної діяльності;

– визначати місце та роль медіа у професійній діяльності та професійно особистісному розвитку лікаря;

– готовність використовувати технології формування медіакомпетнтності лікаря;

– до розуміння значущості цифровізації системи охорони здоров'я, зокрема, до застосування принципів цифрового простору у професійній діяльності.

Цей курс може викладатися як в аудиторії, так і дистанційно, або за змішаною формою навчання. Питання налагодження дистанційного зворотного зв'язку зі споживачами освітніх послуг розглянуті у науковому доробку як вітчизняних так і зарубіжних учених, проте більшість з них розглядають саме питання налагодження зворотного зв'язку серед учасників процесу дистанційного навчання [6].

Серед тем індивідуальної роботи до навчального курсу «Медіакомпетентність лікаря: формування у процесі доклінічної підготовки» ми пронуємо наступні:

- медіаосвіта як засіб розвитку критичного мислення лікаря;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- роль медіа у формуванні медіакомпетентності лікаря;
- негативні тенденції, що створює медіаінформація;
- маніпуляція в медіа;
- нові медіа та сучасні процеси комунікації;
- цифровізація системи охорони здоров'я.

На етапі доклінічної підготовки майбутніх лікарів пропонуємо також такі різновиди індивідуальних завдань:

а) доповідь на лекційному (семінарсько-практичному) занятті за умови, що тема індивідуального завдання дотична до теми заняття;

б) виступ із матеріалами індивідуального завдання як елемент мікровикладання на лекційному (семінарсько-практичному) занятті для студентів;

в) презентація матеріалів індивідуального завдання на засіданнях наукового гуртка, звітної студентської конференції тощо.

У структурі індивідуального завдання потрібно передбачити тему й мету роботи; вступ; виклад змісту (за потреби подавати схеми, рисунки, моделі, описи, систематизовану реферативну інформацію та її аналіз); висновки; список використаних джерел.

Велике значення для формування медіакомпетентності мають виконання навчально-творчих завдань. Навчально-творче завдання передбачає розвиток творчого потенціалу особистості. С. Сисоєва дає таке визначення навчально-творчого завдання: «це така форма організації змісту навчального матеріалу, за допомогою якого педагог створює творчу ситуацію, прямо чи опосередковано визначає мету, умови, вимоги до навчальної творчої діяльності, в процесі якої суб'єкти навчання активно оволодівають знаннями та уміннями, розвивають власні творчі здібності» [11].

Нами розроблено етапи виконання індивідуальних навчально-творчих завдань, які виконуються студентами під час проходження спецкурсу «Медіакомпетентність лікаря: формування у процесі доклінічної підготовки».

Перший етап – підготовчий. На ньому передбачено організацію виконання індивідуальних завдань зі студентами на початку вивчення курсу «Медіакомпетентність лікаря: формування у процесі доклінічної підготовки». Роботу спрямовано здебільшого на поглиблене вивчення дисципліни: майбутні лікарі вчаться працювати з науковими публікаціями, методичною літературою, інтернет-ресурсами, спостерігають, описують та проєктують різні ситуації для розв'язання професійних медіазавдань. Під керівництвом викладача студенти вчаться здійснювати теоретичне дослідження, грамотно складати реферати, презентації, доповіді, повідомлення; виконують завдання напівалгоритмічної дослідної моделі (усвідомлення проблеми, обраної для дослідження, аналітичне оброблення наукових джерел, визначення шляхів реалізації дослідної проблеми).

Другий етап виконання студентами творчих і навчально-дослідних завдань виявляється під час вивчення більш складних тем. У цих темах

передбачено опрацювання окремих розділів, у яких запропоновано розв'язання невеликого, однак самостійного навчально-дослідного завдання або проблеми.

Третій етап передбачає участь у творчій роботі студентів наприкінці вивчення курсу. За нашим переконанням, для закріплення основних понять, які розглянуто на лекціях і практичних заняттях з курсу «Медіакомпетентність лікаря: формування у процесі доклінічної підготовки», потрібно організувати самостійну роботу, яка формує самостійність не тільки як сукупність умінь і навичок, але і як рису характеру, що виконує суттєву роль у структурі особистості сучасного лікаря. Пізнавально-творча діяльність студентів під час виконання навчально-творчих завдань потребує нової інформації, систематизації та узагальнення раніше вивчених теоретичних відомостей, вибору способів розв'язання художньо-творчих завдань засобами медіатехнологій.

Студенти самостійно аналізують літературні джерела, медіаресурси, опорні дидактичні матеріали, колегіально розробляють критерії оцінювання творчої роботи. До того ж на практичних заняттях для виконання науково-дослідних завдань. З огляду на це самостійна діяльність студентів засобами медіатехнологій сприяє формуванню професійних навичок, потрібних майбутнім лікарям в навчальній і професійній діяльності.

Висновки. Отже, розроблений курс «Медіакомпетентність лікаря: формування у процесі доклінічної підготовки», сприятиме формуванню у майбутніх лікарів медіакомпетентності на етапі доклінічної професійної підготовки в медичному університеті, що сприятиме прогресивному розвитку галузі охорони здоров'я в нашій державі. Подальші дослідження спрямовані на розроблення технології створення власного медіапродукту майбутніми лікарями.

Література:

1. Ананьїн В. О., Горлинський В. В., Пучков О. О., Уваркіна О. В. Філософія : навч. посіб. / за. ред. В. О. Ананьїна. Київ : ІСЗЗІ «КПІ Ігоря Сікорського», 2018. 367 с.

2. Андрощук І. Принципи відбору і структурування змісту курсу «Організація і методика виховної роботи». *Молодь і ринок*, 2011. № 1. С. 90-96.

3. Вітвицька С. С. Основи педагогіки вищої школи : підручник за модульно-рейтинговою системою навчання для студентів магістратури. Київ : Центр навчальної літератури, 2006. 384 с.

4. Волосовець О. П., П'ятницький Ю. С., Вітенко І. С. Удосконалення засвоєння практичних навичок і методик студентами та лікарями-інтернами – важлива складова кадрової перебудови первинної ланки медичної допомоги населенню України. *Мед. Освіта*. 2012. № 3. С. 3–7.

5. Кобзар О. Б. Система навчального процессу в медичному вузі. Київ : Стилос, 1997. 242 с.

6. Лисенко О. Ю. Організація зворотного суб'єкт-суб'єктного зв'язку із застосуванням дистанційних технологій на етапі післядипломної освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*, 2018. № 1-2 (54-55). С. 68-73.

7. Освітньо-професійна програма підготовки спеціаліста за спеціальністю 7.110101 «Лікувальна справа» напряму підготовки 1101 «Медицина» : Галузевий стандарт вищої освіти [Чинний 16.04.2003]. Київ : Книга-плюс, 2003. 116 с.

8. Перспективні освітні технології : Наук.-метод. посібник. / За ред. Г.С. Сазоненко Київ : Гопак, 2000. 560 с.

9. Романовський О. Г. Професійна підготовка майбутнього фахівця у контексті фундаменталізації сучасної освіти. *Професійна освіта і ціннісні орієнтири сучасності*, 2009. С. 132–138.

10. Савченко О. Я. Дидактика початкової школи : підручник для студентів педагогічних факультетів. Київ : Абрис, 1997. С. 39.

11. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник. Київ : Міленіум, 2006. 344 с.

12. Цехмістер Я. В. Допрофесійна підготовка учнів у ліцеї медичного профілю. Київ : Наукова думка, 2002. 620 с.

References:

1. Ananin V. O., Horlynskyi V. V., Puchkov O. O., Uvarkina O. V. Filosofiia [Philosophy]: navch. posib. / za. red. V. O. Ananina. Kyiv : ISZZI «KPI Ihoria Sikorskoho», 2018. 367 s. [in Ukrainian].

2. Androshchuk I. Pryntsypy vidboru i strukturuvannia zmistu kursu «Orhanizatsiia i metodyka vykhovnoi roboty» [Principles of selection and structuring the content of the course «Organization and methodology of educational work»]. Molod i rynok, 2011. № 1. S. 90-96.[in Ukrainian].

3. Vitvytska S. S. Osnovy pedahohiky vyshchoi shkoly [Fundamentals of Higher School Pedagogy]: pidruchnyk za modulno-reitynhovoiu systemoiu navchannia dlia studentiv mahistratury. Kyiv : Tsentr navchalnoi literatury, 2006. 384 s. [in Ukrainian].

4. Volosovets O. P., Piatnytskyi Yu. S., Vitenko I. S. Udoskonalennia zasvoiennia praktychnykh navychok i metodyk studentamy ta likariamy-internamy – vazhlyva skladova kadrovoi perebudovy pervynnoi lanky medychnoi dopomohy naselenniu Ukrainy [Improving the assimilation of practical skills and techniques by students and interns is an important component]. Med. Osvita. 2012. № 3. S. 3–7. [in Ukrainian].

5. Kobzar O. B. Systema navchalnoho protsessu v medychnomu vuzi [The system of educational process in a medical university]. Kyiv : Stylos, 1997. 242 s. [in Ukrainian].

6. Lysenko O. Yu. Orhanizatsiia zvorotnoho subiekt-subiektnoho zviazku iz zastosuvanniam dystantsiinykh tekhnolohii na etapi pisliadyplomnoi osvity [Organization of supplied subject subject with the application of distrient technologies at the stage]. Neperervna profesiina osvita: teoriia i praktyka, 2018. № 1-2 (54-55). С. 68-73. [in Ukrainian].

7. Osvitno-profesiina prohrama pidhotovky spetsialista za spetsialnistiu 7.110101 «Likuvalna sprava» napriamu pidhotovky 1101 «Medytsyna» [Educational and professional program of training of a specialist in the specialty 7.11010101 «Medical case» of the direction of preparation 1101 «Medicine»]: Haluzevyi standart vyshchoi osvity [Chynnyi 16.04.2003]. Kyiv : Knyha-plius, 2003. 116 s.

8. Perspektyvni osvitni tekhnolohii [Prospective educational technologies]: Nauk.-metod. posibnyk. / Za red. H.S. Sazonenko Kyiv : Hopak, 2000. 560 s.

9. Romanovskyi O. H. Profesiina pidhotovka maibutnoho fakhivtsia u konteksti fundamentalizatsii suchasnoi osvity [Professional training of a future specialist in the context of fundamentalization of modern education]. Profesiina osvita i tsinnisni oriientyry suchasnosti, 2009. S. 132–138. [in Ukrainian].

10. Savchenko O. Ya. Dydaktyka pochatkovoi shkoly [Didactics of elementary school]: pidruchnyk dlia studentiv pedahohichnykh fakultetiv. Kyiv : Abrys, 1997. S. 39. [in Ukrainian].

11. Sysoieva S. O. Osnovy pedahohichnoi tvorchosti: pidruchnyk [Fundamentals of pedagogical creativity]. Kyiv : Milenium, 2006. 344 s. [in Ukrainian].

12. Tsekhmister Ya. V. Doprofesiina pidhotovka uchniv u litsei medychnoho profiliu [Pre - vocational training of students in the Lyceum of Medical Profile]. Kyiv : Naukova dumka, 2002. 620 s. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.944.4:331.101.3:37.091.12

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-729-742

Нікітська Юлія Мирославівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, тел.: (0472) 372-142, https//orcid.org/0000-0002-0482-8011

Михальчук Олена Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, тел.: (0472) 372-142, https//orcid.org/0000-0001-6991-0588

Зобенько Наталія Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри дошкільної освіти, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, тел.: (0472) 372-142, https://orcid.org/0000-0003-3833-958X

СТРЕС-МЕНЕДЖМЕНТ У ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНИХ ПРОФЕСІЙ

Анотація. У статті розглянуто проблеми стресу в професійній діяльності педагогів і соціальних працівників, а також сучасні стратегії стрес-менеджменту, спрямовані на збереження психологічного здоров'я фахівців, підвищення їхньої ефективності та запобігання професійному вигоранню. Враховуючи специфіку професійної діяльності цих фахівців, автори аналізують основні чинники стресу, зокрема емоційне навантаження, відповідальність за добробут клієнтів і учнів, соціальну взаємодію та адміністративні вимоги.

Розглянуто ключові теоретичні підходи до управління стресом, зокрема когнітивно-поведінкові техніки, ресурсно-орієнтовані підходи, методи психоемоційної саморегуляції. Особливу увагу приділено технологіям практичного впровадження стрес-менеджменту, серед яких: розвиток емоційного інтелекту, техніки тілесної релаксації, ментальні вправи та організаційні зміни на рівні закладів освіти та соціальних служб.

Автори аналізують індивідуальні та організаційні методи подолання стресу, такі як баланс між роботою та особистим життям, створення підтримувального професійного середовища, розвиток психологічної стійкості та підвищення рівня обізнаності фахівців щодо власного психоемоційного стану.

Підкреслюється роль адміністративних структур у створенні сприятливого робочого середовища для педагогів і соціальних працівників, зокрема

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

через застосування програм підтримки ментального здоров'я, коучингових методик, супервізії та професійного розвитку. Стаття містить практичні рекомендації щодо впровадження ефективних стратегій стрес-менеджменту в професійній діяльності фахівців, що працюють у сфері освіти та соціальної роботи.

Ключові слова: стрес-менеджмент, професійний стрес, емоційне вигорання, психологічна стійкість, соціальні працівники, педагоги, професійне здоров'я.

Nikitska Yuliia Myroslavivna PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate professor at the Department of Preschool Education, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy, Cherkasy, tel.: (0472) 372-142, https//orcid.org/0000-0002-0482-8011

Mykhalchuk Olena Oleksandrivna PhD (Candidate of Pedagogical Sciences), Associate professor at the Department of Preschool Education, Bohdan Khmelnytsky National University at Cherkasy, 18000, Cherkasy, blv. Shevchenko, 81, tel.: (0472) 372-142, https//orcid.org/0000-0001-6991-0588

Zobenko Nataliia Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Preschool Education, Bogdan Khmelnytsky National University at Cherkasy, Cherkasy, tel.: (0472) 372-142, https://orcid.org/0000-0003-3833-958X

STRESS MANAGEMENT IN THE ACTIVITIES OF SPECIALISTS IN SOCIO-ECONOMIC PROFESSIONS

Abstract. The article explores the issue of stress in the professional activities of educators and social workers, as well as modern stress management strategies aimed at preserving the psychological well-being of specialists, enhancing their efficiency, and preventing professional burnout. Considering the specifics of these professions, the authors analyze the key stress factors, including emotional strain, responsibility for the well-being of students and clients, social interactions, and administrative demands.

The study reviews major theoretical approaches to stress management, such as cognitive-behavioral techniques, resource-oriented approaches, and methods of psycho-emotional self-regulation. Special attention is paid to practical technologies for implementing stress management, including emotional intelligence development, body relaxation techniques, mental exercises, and organizational changes at the institutional level in educational and social service settings.

The authors examine both individual and organizational methods of coping with stress, such as work-life balance strategies, the creation of supportive

professional environments, the development of psychological resilience, and increased awareness of one's psycho-emotional state.

The role of administrative structures in fostering a favorable work environment for educators and social workers is emphasized, particularly through the implementation of mental health support programs, coaching methodologies, supervision, and professional development initiatives. The article provides practical recommendations for integrating effective stress management strategies into the professional activities of specialists working in education and social work.

Keywords: stress management, professional stress, emotional burnout, psychological resilience, social workers, educators, professional well-being.

Постановка проблеми. Професійна діяльність фахівців соціономічних професій характеризується високим рівнем емоційного навантаження, що значно впливає на їхній психологічний стан, ефективність роботи та рівень задоволеності професією. Сучасні умови освітнього та соціального середовища вимагають від фахівців не лише значних когнітивних і комунікативних зусиль, а й здатності адаптуватися до змін, працювати в стресових ситуаціях та знаходити ефективні шляхи взаємодії.

Актуальність проблеми зумовлена зростаючим рівнем професійного вигорання серед працівників освіти та соціальної сфери. За даними досліджень, до 60% педагогів і соціальних працівників стикаються з хронічним стресом, що негативно позначається на їхній продуктивності, психічному здоров'ї та якості надання освітніх і соціальних послуг. Окрім того, значний рівень емоційного виснаження призводить до підвищеної плинності кадрів, зниження мотивації та ризику конфліктних ситуацій у робочому середовищі [2].

Попри наявність численних досліджень у сфері психології стресу та професійного вигорання, залишається відкритим питання щодо ефективних механізмів упровадження дієвих стратегій стрес-менеджменту, що враховували б особливості професійної діяльності. Більшість програм та рекомендацій мають загальний характер і не завжди враховують специфіку професійних викликів у тематичних сферах.

Отже, важливим є дослідження оптимальних підходів до профілактики та подолання професійного стресу, що включають як індивідуальні техніки саморегуляції, так і організаційні стратегії, спрямовані на формування сприятливого робочого середовища. Це дозволить не лише підвищити рівень професійного здоров'я фахівців, а й покращити якість послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження в Україні та за кордоном акцентують увагу на необхідності інтеграції стратегій стрес-менеджменту в професійну діяльність працівників освіти та соціальної сфери. Українські вчені (О. Бондарчук, В. Ситник) наголошують, що головними причинами стресу серед працівників соціономічних професій є висока

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

відповідальність, необхідність постійної взаємодії з великою кількістю людей, а також вимоги до гнучкості у викладанні в умовах змін [1].

Зарубіжні дослідження (Maslach & Leiter, 2017; Kyriacou, 2020) вказують на високий рівень професійного вигорання серед вчителів та соціальних працівників. Вони підкреслюють, що ефективний стрес-менеджмент включає використання таких підходів, як когнітивно-поведінкова терапія, розвиток емоційного інтелекту та соціальної підтримки [7].

Європейські дослідження (Schaufeli & Bakker, 2019) наголошують на важливості організаційних змін, спрямованих на запобігання організаційних конфліктів та професійному вигоранню. Доведено, що зменшення адміністративного навантаження, гнучкий робочий графік та професійна підтримка сприяють зниженню рівня стресу серед педагогів та соціальних працівників. В українському контексті дедалі більше уваги приділяється адаптації західних практик до реалій нашої освіти та соціальної роботи [9]. Наприклад, дослідження Л. Печерської демонструє ефективність групових тренінгів з емоційної саморегуляції серед педагогів, що дозволяє зменшити рівень стресу та підвищити професійну задоволеність [1]. Таким чином, сучасна наукова література підкреслює необхідність поєднання індивідуаль-них і структурних підходів до управління стресом у сфері освіти та соціальної роботи.

Мета статті полягає в теоретичному аналізі та систематизації особливостей впровадження стрес-менеджменту у професійну діяльність фахівців соціономічних професій.

Виклад основного матеріалу. Управління конфліктом в організації – це цілеспрямований, зумовлений об’єктивними законами вплив на динаміку конфлікту з метою розвитку або руйнації організації, до якої він має відношення.

Основна мета управління конфліктами в організації – запобігання деструктивним конфліктам, що чинять руйнівний вплив на організацію, і сприяння адекватному розв’язанню конструктивних конфліктів, що сприяють її розвитку. Ключовими принципами управління конфліктами в організації є: об’єктивність та адекватність оцінки конфлікту; конкретно-ситуаційний підхід; відкритість; демократичний вплив, опора на громадську думку; комплексне використання способів і прийомів впливу. У науковій літературі традиційно виокремлюють структурні методи управління конфліктами в організаціях: роз’яснення вимог до роботи; застосування механізму координації; встановлення загальноорганізаційних комплексних цілей; використання системи винагород [3]. В управлінні конфліктами виокремлюються наступні етапи: діагностування; прогнозування; профілактика (попередження) або стимулювання; вирішення конфліктів в організації. Розглянемо детальніше кожен із цих етапів.

Діагностування передбачає, насамперед, збір та аналіз різнобічної інформації про конфлікти. Загальнонауковими принципами діагностування конфліктів є: системність; розвиток; загальний зв’язок; дотримання вимог

основних законів і категорій діалектики; єдність теорії, експерименту і практики в процесі пізнання; конкретно-історичний підхід; об'єктивність. Системний підхід орієнтує на дослідження конфлікту як складної, ієрархічно організованої, багаторівневої, цілісної системи, що безперервно розвивається. При дослідженні конфліктів доцільно використовувати основні види системного аналізу конфліктів: системно-структурний, системно-функціональний, системно-генетичний і системно-інформаційний. Діагностика конфлікту забезпечує знання основних параметрів конфліктного зіткнення (склад учасників, об'єкт суперечностей, характер і ступінь гостроти суперечностей, сценарії розвитку взаємодії) з метою управлінського впливу на протилежні сторони. Під час діагностики конфлікту виявляються [5]:

1. Причини або джерела конфлікту, тобто об'єктивні та (або) суб'єктивні суперечності, які є його основою.

2. Природа конфлікту: чи існує він на базі організаційних цілей, чи цілі його учасників (або одного з них) несумісні з цілями організації.

3. Етіологія конфлікту, тобто його історія, зокрема ключові позиції в його розвитку, і тло (середовище), на підґрунті якого він виник і прогресував, а також стадія і тенденції його розгортання.

4. Сторони конфлікту: особистості, групи, організації.

5. Ставлення сторін до конфлікту: їхні цілі, сподівання, очікування, умови, намір розв'язати конфлікт самостійно чи звернутися до посередників.

6. Формальні та неформальні взаємовідносини і позиції сторін, у тому числі їхніх лідерів.

7. Сила конфлікту – рівень соціальної напруженості. Діагностика цього параметра посідає особливе місце в діагностиці та управлінні конфліктами в організації.

Усі види конфліктів, що виникають в організації, взаємопов'язані: сформувавшись в одній системі відносин, конфлікт стосується й інших, позаяк носіями всіх видів відносин в організації є одні й ті ж люди, які колективно акумулюють власну незадоволеність із того чи іншого приводу. Тому ефективність запобігання та розв'язання конфліктів в організації значною мірою залежить від того, наскільки точно і своєчасно буде виявлено джерела зростання соціальної напруженості та їхні сумарні показники. Ознаки соціальної напруженості можуть бути виявлені і методом спостереження. Ознаками (способами прояву) конфлікту, що назріває, в організації є: стихійні мінізібрання (бесіди декількох людей); зростання частоти неявок на роботу; зниження продуктивності праці; збільшення кількості локальних конфліктів; підвищений емоційно-психологічний фон; масові звільнення за власним бажанням; поширення чуток; колективне невиконання вказівок керівництва; стихійні мітинги та страйки; зростання емоційної напруженості [4].

Виявлення джерел соціальної напруженості та розв'язання конфлікту на ранній стадії його розвитку значно зменшують витрати і знижують ймовір-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ність негативних наслідків. Важливу роль у регулюванні конфліктів може відіграти соціологічна служба, здатна організувати соціологічний моніторинг, провести комплексний аналіз і діагностику стану організації, виробити відповідні рекомендації, а в разі потреби взяти на себе посередницькі функції [8].

Діагностування конфліктів може бути превентивним, тобто таким, що передбачає аналіз обстановки в організації та виявлення можливостей формування конфліктних ситуацій, а також природи і ключових наслідків конфліктів. Такого роду діагностування є складовою частиною запобігання конфліктам, яке найдоцільніше в разі можливості виникнення конфлікту з негативною або негативно-позитивною спрямованістю, коли енергія і ресурси сторін витрачаються на досягнення цілей, несумісних із цілями організації.

Методами правильної та своєчасної діагностики, а також запобігання конфлікту є [6]:

1. Регулярне ділове спілкування зі співробітниками, особливо тими, які схильні до форсування конфліктів; диференційований підхід до людей.

2. Принципові, засновані на діловій аргументації та відсутності емоцій індивідуальні бесіди.

3. Переконання потенційних учасників конфлікту до взаємних поступок, які на ранній стадії зазвичай не сприймаються як дії, що принижують чиюсь особисту гідність.

4. Ухвалення управлінського рішення, що усуває основу конфлікту.

Прогнозування виникнення конфліктів в організації – головна передумова ефективної діяльності щодо їхнього запобігання, один із найважливіших видів діяльності суб'єкта управління, що полягає в обґрунтованому припущенні про можливе майбутнє виникнення або розвиток конфліктів. Прогнозування конфліктів спрямоване на виявлення причин потенційного конфлікту і ґрунтується на наукових дослідженнях конфліктів, а також на практичній діяльності щодо симптоматики та діагностики назріваючих соціальних суперечностей [3].

Основними методами прогнозування конфліктів є вивчення об'єктивних і суб'єктивних умов і чинників взаємодії між людьми, а також їхніх індивідуально-психологічних особливостей. У колективі такими умовами і чинниками можуть бути стиль управління, рівень соціальної напруженості, соціально-психологічний клімат, лідерство і мікрогрупи тощо. Особливе місце в прогнозуванні конфліктів посідає постійний аналіз як загальних, так і приватних причин їх виникнення. Лише після проходження описового та пояснювального етапів розвитку конфліктів можливе їх прогнозування.

Профілактика конфліктів – це їх запобігання в широкому сенсі слова. Мета профілактики конфліктів – створення керівництвом організації або її підрозділами таких умов діяльності та взаємодії людей, які запобігали б розвитку конфлікту, а також здійснення ними попереджувальних заходів із запобігання, мінімізації ймовірності виникнення або деструктивного,

дисфункціонального розвитку конфліктних суперечностей. Деструктивному конфлікту легше запобігти, ніж конструктивно розв'язати. Профілактика конфліктів потребує менших витрат сил, коштів і часу та попереджає навіть ті мінімальні деструктивні наслідки, які має будь-який конструктивно розв'язаний конфлікт [7].

Профілактика конфліктів в організації досягається за рахунок: чіткої організації праці; здорового морально-психологічного клімату; професійно та соціально-компетентного керівництва; задоволеності персоналу перебуванням в організації; впевненості людей у завтрашньому дні; стабільної зайнятості.

У ширшому контексті можна говорити про створення в організації об'єктивних, структурно-організаційних, функціонально-організаційних, ситуаційно-управлінських і соціально-психологічних умов, що перешкоджають виникненню і деструктивному розвитку передконфліктних ситуацій. Напрями профілактики конфліктів залежать від конкретного місця і часу. З-поміж методів профілактики конфліктів в організації виокремлюють:

1. Висування інтегрувальних цілей між адміністрацією (зокрема керівниками підрозділів) і персоналом організації.

2. Чітке визначення видів зв'язків в організаційній структурі управління (лінійна, функціональна, співвиконавча тощо). Взаєморозуміння між ланками, однозначність відносин, адресність зв'язків усуває підґрунтя для взаємних претензій з приводу розподілу обов'язків в організаційній структурі.

3. Дотримання балансу прав і відповідальності при виконанні працівниками своїх службових обов'язків, досягнення якого можливе шляхом контролю за розробленням регламентуючих документів (посадової інструкції, норм трудового законодавства тощо), а також аналізу робіт виконавців.

4. Виконання правил формування та функціонування тимчасових підрозділів – груп з виконання комплексних програм або проєктів в умовах матричних структур управління, тимчасових творчих груп з розв'язання локальних дослідницьких, проєктних або інших завдань або груп, що використовують принципи командної організації праці, тощо.

5. Відкритість інформаційної системи в організації. Це вельми значущий фактор профілактики конфліктів, окремим проявом якого є гласність результатів роботи, досягнутих різними ланками структури управління, зокрема й тимчасовими підрозділами.

6. Виконання правил делегування повноважень і відповідальності між ієрархічними рівнями управління.

7. Використання різних форм заохочення, що передбачає взаємне поєднання і варіювання матеріальної та нематеріальної винагороди працівників [2].

У профілактиці конфліктів значну роль може відіграти соціально-психологічна служба організації. Останніми роками набуло поширення створення спеціальної структури в рамках відділу з управління людськими ресурсами для аналізу передконфліктних ситуацій, розв'язання конфліктів,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

проведення перемовин усередині колективу, між колективом та адміністрацією, залучення в необхідних випадках фахівців-конфліктологів. Крім того, надійним методом запобігання конфлікту є зміцнення співпраці з використанням низки методів її підтримки та розвитку: залучення можливого опонента конфлікту до спільної справи; врахування позиції партнера; прагнення до збереження репутації партнера; взаємне доповнення; виключення соціальної дискримінації; поділ заслуг [8].

Головними суб'єктами запобігання конфліктам в організації є: керівництво, котре визначає загальне становище даного підрозділу в системі підприємства або установи; керівник підрозділу, який намічає загальну лінію поводження з конфліктами та здійснює управління ними; трудовий колектив, здатний виконувати виховні та регулятивні функції, згуртовувати людей, формувати в них почуття групової ідентичності, взаємини співробітництва та взаємодопомоги, бути найавторитетнішим арбітром у разі виникнення конфлікту.

Незважаючи на важливість усіх суб'єктів регулювання конфліктів, провідну роль відіграє безпосередній керівник підрозділу, в якому конфлікт назріває або розвивається. Для ефективного запобігання та розв'язання конфліктів керівнику доцільно вирізнятись наступними характеристиками: здатність до аналізу соціальної ситуації та її конфліктологічного діагностування; знання психології людей і закономірностей їхньої поведінки; витримка, неупередженість і послідовність відносно опонентів; уміння вести індивідуальні бесіди та переговори на принциповій, діловій основі; наявність достатньої влади та авторитету [1].

Стимулювання конфлікту – це вид діяльності суб'єкта управління, спрямований на провокацію, виклик конфлікту. Стимулювання виправдане щодо конструктивних конфліктів. Засоби стимулювання конфліктів можуть бути найрізноманітнішими: винесення проблемного питання для обговорення на зборах, нараді, семінарі; критика ситуації, що склалася; виступ із критичним матеріалом у засобах масової інформації. Але під час стимулювання того чи іншого конфлікту керівник має бути готовий до конструктивного управління ним. Це необхідна умова в управлінні конфліктами, порушення якої, як правило, призводить до небажаних наслідків. Отже, для оптимізації процесу ухвалення рішень керівнику необхідно запобігати виникненню деструктивного конфлікту і стимулювати дію конструктивного конфлікту в організації [3].

Вирішення конфлікту – це вид діяльності суб'єкта управління, спрямований на послаблення та обмеження конфлікту, забезпечення його розвитку в напрямі вирішення. Регулювання як складний процес передбачає низку етапів, які важливо враховувати в управлінській діяльності:

1-й етап – визнання реальності конфлікту конфліктуючими сторонами;

2-й етап – легітимізація конфлікту, тобто досягнення згоди між конфліктуючими сторонами щодо визнання та дотримання встановлених норм і правил конфліктної взаємодії;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

3-й етап – інституціалізація конфлікту, тобто створення відповідних органів, робочих груп з регулювання конфліктної взаємодії;

4-й етап – вирішення конфлікту, тобто діяльність суб'єкта управління, пов'язана із завершенням конфлікту [6].

Розв'язання конфлікту може бути повним і неповним. Неповне вирішення конфлікту може бути етапом на шляху до його повного вирішення. Крім того, у процесі регулювання конфліктів важливо враховувати конкретні технології.

Умовою ефективної діяльності керівника з урегулювання конфліктів є його соціально-психологічна компетентність, однією зі складових якої є конфліктологічна компетентність. До компетентності прийнято включати: розуміння природи суперечностей і конфліктів між людьми; формування у себе та підлеглих конструктивного ставлення до конфліктів в організації; володіння навичками неконфліктного спілкування у складних ситуаціях; уміння оцінювати та пояснювати проблемні ситуації, що виникають; навички управління конфліктними явищами; уміння розвивати конструктивні начала виникаючих конфліктів; уміння передбачати можливі наслідки конфліктів [1].

Крім того, керівник має вміти конструктивно регулювати суперечності та конфлікти: обирати спосіб врегулювання конфлікту і типу медіаторства, реалізовувати його і знімати післяконфліктну напругу у відносинах опонентів, тобто надавати їм допомогу в об'єктивному аналізі конфлікту з визначенням перспектив подальшого розвитку взаємодії, контролю за поведінкою опонентів і коригування їхніх вчинків з метою нормалізації стосунків. Функції управління конфліктами і стресами в організації повинні виконуватися не лише керівниками, а й фахівцями-конфліктологами та спеціально створеними підрозділами. Таким чином, ефективне управління конфліктами дасть змогу запобігати деструктивним конфліктам і сприятиме адекватному розв'язанню конструктивних конфліктів, а також ухвалюватиме оптимальні управлінські рішення у сфері економіки персоналу [4].

Перевищення рівня напруги негативно позначається на моральному стані персоналу, психологічному кліматі в колективі, показниках трудової діяльності. Для ефективної роботи необхідно розробляти систему управління стресами в менеджменті організації. Менеджмент організації має працювати зі зниженням стресових чинників за двома напрямами: управління напругою на рівні всієї структури компанії; вихід зі стресу окремої особистості.

Необхідність зниження стресових чинників зумовлена тим, що професійна діяльність ускладнюється з кожним роком, темп роботи збільшується, як і її інтенсивність, а технології регулярно оновлюються та впроваджуються в практику. Усе це призводить до того, що фахівці та керівний склад працюють у режимі постійного тиску та обмежуючих обставин. Постійний психологічний тиск призводить до зниження результативності роботи. Невміння раціонально долати стресове навантаження провокує фахівця на недотримання стандартів якості, уникнення обов'язку виконувати поточні завдання, тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Науковці узагальнюють декілька ключових причин соціально-психологічної напруги в організації [1, 5]:

1. Менеджмент організації вибудувано неефективно. На всіх рівнях відстежується неузгодженість завдань, повноваження не делегуються, співробітники перезавантажені або не зайняті. Перезавантаження відбивається на емоційному самопочутті, в організації регулярно трапляються критичні ситуації.

2. Працівникам висувають суперечливі вимоги, іноді завдання керівництва виходять за межі обов'язків співробітників.

3. Недотримання посадових інструкцій і обов'язків. Робочі обов'язки невизначені, посадові інструкції не доведені до відома, незрозумілою є структура підпорядкування працівника.

4. Робочий процес перенасичений нарадами, планерками, зборами.

5. Співробітникові навіюють високий рівень відповідальності під час виконання того чи іншого завдання, хоча терміни проєкту розмиті, а його практичне виконання для організації не є критичною необхідністю.

6. У роботу організації регулярно привносяться інновації, зміни, необхідним є часте навчання співробітників, підвищення їх кваліфікації.

7. Керівник некоректно вибудовує стосунки з підлеглими, у колективі більшість незадоволених очільниками, відсутнє порозуміння.

8. Незадовільні стосунки в колективі. Персонал інтригує, панує нездорова конкуренція, колектив розділений на конфронтуючі групи, практикується мобінг.

9. Нестабільність компанії, хитке становище робочих місць. Присутнє побоювання щодо швидкого звільнення, скорочення заробітної плати, ліквідації робочого місця.

10. Відсутність перспектив, можливості просунутися кар'єрними сходами.

11. Особисті труднощі через постійну завантаженість, так званий тиск зовнішнього впливу – сім'ї, близьких родичів, невирішених проблем зі здоров'ям.

Причини можуть бути гострими, впливати на діяльність усієї організації або стосуватись окремої особистості, іноді стрес мобілізує, додає сил для досягнення мети, але загалом критичні ситуації в організації неминучі. Менеджмент стресу пропонує методи для управління напругою і переведення її в конструктивне русло, позаяк це його основні завдання.

Завдання перше – зниження рівня стресової ситуації. Щоб ефективно управляти стресом необхідно визначити рівень напруги, що оцінюється, зокрема, за наявністю низки стрес-чинників: виявлення джерела напруги; вміння оцінити інтенсивність стресового впливу; володіння ефективними методиками для зниження напруги в робочому середовищі.

У стрес-менеджменті виділяють чотири ключові джерела напруги: значимість ситуації; новизна; навантаження; ризик. Фахівці вважають, що

найефективніше знижувати значимість. Схема зниження рівня напруги має певний алгоритм [2, 5]:

1. Оцінка джерела труднощів і сили їхнього впливу на робочий процес.
2. Опис стресової ситуації, оцінка переваг і недоліків у результаті негативного розвитку ситуації.
3. Розробка плану зі зниження стрес-чинників.
4. Використання тайм-менеджменту, різних практик для виходу зі стресу.

Завдання друге – робота з психічними станами. Стрес-менеджмент дає змогу людині навчитися методів саморегуляції. Загальний алгоритм має наступний вигляд [3]:

1. Систематизація станів, позначення їхніх проявів та основних переживань.
2. Розпізнавання психічних станів, що виникають у певний період часу, їх розрізнення.
3. Вміння переходити з одного стану в інший.
4. Використання опосередкованих прийомів – активності, дихання, зовнішнього впливу.

Завдання третє – самовідновлення. Необхідно поповнювати запаси життєвої енергії, тому стрес-менеджмент включає необхідність такого розділу, як відновлення. До основних засобів відновлення відносяться:

1. М’язова релаксація, гіпноз, аутогенне тренування, тобто психологічні способи відновлення.
2. Психогігієна, що включає різноманітне дозвілля, відпочинок на природі, комфортні умови роботи та проживання, соціальне спілкування.
3. Дотримання режиму дня, вміння планувати діяльність, поєднувати періоди праці та відпочинку.
4. Підключення лікувально-біологічних способів. До них належить масаж, лазня, здорове харчування, водні процедури.
5. Медикаментозна підтримка. До цієї групи потрапляють вітаміни, трави, ароматичні олії [4].

Повноцінний стрес-менеджмент неможливий без участі керівника. Вища ланка керівництва може включати в діяльність напрям роботи щодо зниження ризиків від стресу. До цього напряму можуть бути віднесені наступні аспекти:

- адекватне оцінювання здібностей і вмінь співробітників. Важливо враховувати індивідуальність працівників: для когось мотивувальним чинником стане розширення спектру обов’язків, а хтось, навпаки, зазнає від цього стресу;
- чітке дотримання функцій і повноважень працівників. Визначені правила сприяють запобіганню конфліктів і непорозумінню в колективі;
- напрацювання відповідного стилю керівництва, який органічний до політики організації та враховує особливості колективу;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- етична критика співробітників, що не зачіпає особисті якості;
- забезпечення співробітників можливостями емоційної розрядки. Це можуть бути корпоративні свята, тімбілдинг, привітання з днем народження, тощо [6; 10].

Тренінги, націлені на тренування soft-skills дають змогу опанувати способи управління емоційною напругою, водночас з деякими рекомендаціями можна ознайомитися самостійно:

1. Детальне планування справ, запис важливої інформації.
2. Виконання поточних завдань протягом робочого дня з метою уникнення відчуття надмірного навантаження і стресу, пов'язаного зі значним переліком нетермінових і неактуальних справ.
3. Облік успіхів та досягнень, котрий опосередковано стимулює, знімає роздратування і втому.
4. Обмеження спілкування зі співробітниками, які постійно критикують організації та її умови.
5. Виконання виробничої гімнастики, короткотермінових перерв, що розслаблюють.
6. Виконання дихальних технік для насичення киснем, зниження м'язового напруження [8].

Стрес-менеджмент дає змогу знизити рівень психоемоційної напруги колективу та кожного його представника, досягти спокою та отримувати задоволення від роботи. Уміння керувати стресом – необхідний ресурс у професійній діяльності. Повністю уникнути критичних ситуацій неможливо, але прийоми і техніки допомагають отримати користь навіть із кризових ситуацій.

Висновки. У результаті проведеного дослідження визначено основні стресові чинники, що впливають на професійну діяльність фахівців соціономічних професій. До ключових стресорів належать емоційне навантаження, соціальна відповідальність, адміністративний контроль, недостатня підтримка на рівні організації, а також потреба в постійній адаптації до змін. Встановлено, що високий рівень професійного стресу призводить до емоційного вигорання, зниження мотивації, втрати професійної ефективності та збільшення кадрової плинності. Аналіз сучасних підходів до стрес-менеджменту дозволив виокремити три основні рівні подолання стресу в професійній діяльності: індивідуальний, організаційний та системний рівень. Найефективніші стратегії зниження стресу в діяльності педагогів і соціальних працівників включають комплексний підхід, який поєднує психолого-педагогічні, організаційні та соціальні технології підтримки. Важливими компонентами успішного стрес-менеджменту є збалансоване навантаження, соціальна підтримка, безперервний професійний розвиток та використання спеціалізованих програм запобігання вигоранню. Подальші дослідження у цій сфері можуть бути спрямовані на розробку та впровадження адаптивних моделей стрес-менеджменту для різних категорій фахівців соціономічних професій, що дозволить підвищити їхню професійну стійкість і загальний рівень благополуччя.

Література:

1. Бондарчук О. І. Психологічна безпека освітнього середовища закладів загальної середньої освіти та її вплив на мотивацію інноваційної діяльності вчителів. *Освіта та педагогічна наука*. 2021. № 4 (189). С. 44–52.

2. Василенко К. Професійний стрес і шляхи його подолання у діяльності педагогічних працівників. *Психологія і суспільство*. 2020. № 3. С. 88–96.

3. Гуменюк Т. О. Соціальна підтримка як чинник профілактики емоційного вигорання у педагогічній діяльності. *Актуальні проблеми психології.* 2019. Т. 10, Вип. 1. С. 135–143.

4. Долинська Л. Г. Психоемоційна регуляція як механізм запобігання професійному вигоранню педагогів. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія: Психологія*. 2021. № 1 (15). С. 24–31.

5. Зайцева О. В., Клименко Н. С. Когнітивно-поведінкові методи управління стресом у професійній діяльності педагогів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2020. Вип. 5. С. 58–65.

6. Караваєва О. Ю. Роль емоційного інтелекту у стрес-менеджменті соціальних працівників. *Соціальна педагогіка і психологія.* 2018. № 4. С. 27–34.

7. Маслач К., Лейтер М. Професійне вигорання: управління емоційними ресурсами людини / пер. з англ. Київ: Основи, 2019. 288 с.

8. Ситник Н. О. Психологічні аспекти стресостійкості та адаптації педагогів до кризових ситуацій. *Психологічний журнал*. 2022. № 6 (28). С. 74–82.

9. Schaufeli W. B., Bakker A. B. Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior*. 2019. Vol. 30, no. 1. P. 293–315.

10. Городецька Нателла (2025). МЕНТАЛЬНА АРИФМЕТИКА ТА НЕЙРОПЛАСТИЧНІСТЬ: ЯК ВПРАВИ НА АБАКУС ВПЛИВАЮТЬ НА РОЗВИТОК МОЗКУ. Актуальні питання у сучасній науціNo2(32)2025, с. 809-819 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172/20144

References:

1. Bondarchuk, O. I. (2021). Psykholohichna bezpeka osvitnoho seredovyshcha zakladiv zahalnoi serednoi osvity ta yii vplyv na motyvatsiiu innovatsiinoi diialnosti vchyteliv [Psychological safety of the educational environment of general secondary education institutions and its impact on teachers' motivation for innovative activities]. *Osvita ta pedahohichna nauka – Education and Pedagogical Science*, *4*(189), 44–52 [in Ukrainian].

2. Vasylenko, K. (2020). Profesiinyi stres i shliakhy yoho podolannia u diialnosti pedahohichnykh pratsivnykiv [Professional stress and ways to overcome it in the activities of pedagogical workers]. *Psykholohiia i suspilstvo – Psychology and Society*, *3*, 88–96 [in Ukrainian].

3. Humeniuk, T. O. (2019). Sotsialna pidtrymka yak chynnyk profilaktyky emotsiinoho vyhorannia u pedahohichnii diialnosti [Social support as a factor in preventing emotional burnout in pedagogical activity]. *Aktualni problemy psykholohii – Current Problems of Psychology*, *10*(1), 135–143 [in Ukrainian].

4. Dolynska, L. H. (2021). Psikhoemotsiina rehuliatsiia yak mekhanizm zapobiihannia profesiinomu vyhoranniu pedahohiv [Psycho-emotional regulation as a mechanism for preventing professional burnout among teachers]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Seriia: Psykholohiia – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Series: Psychology*, *1*(15), 24–31 [in Ukrainian].

5. Zaitseva, O. V., & Klymenko, N. S. (2020). Kohnityvno-povedinkovi metody upravlinnia stresom u profesiinii diialnosti pedahohiv [Cognitive-behavioral methods of stress management in the professional activities of teachers]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia: Psykholohichni nauky – Scientific Bulletin of Kherson State University. Series: Psychological Sciences*, *5*, 58–65 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

6. Karavaieva, O. Yu. (2018). Rol emotsiinoho intelektu u stres-menedzhmenti sotsialnykh pratsivnykiv [The role of emotional intelligence in stress management among social workers]. *Sotsialna pedahohika i psykholohiia – Social Pedagogy and Psychology*, *4*, 27–34 [in Ukrainian].

7. Maslach, C., & Leiter, M. (2019). *Professional burnout: Managing emotional resources of a person* (Ukrainian translation). Kyiv: Osnovy.

8. Sytnyk, N. O. (2022). Psykholohichni aspekty stresostiikosti ta adaptatsii pedahohiv do kryzovykh sytuatsii [Psychological aspects of stress resilience and adaptation of teachers to crisis situations]. *Psykholohichnyi zhurnal – Psychological Journal*, *6*(28), 74–82 [in Ukrainian].

9. Schaufeli, W. B., & Bakker, A. B. (2019). Job demands, job resources, and their relationship with burnout and engagement: A multi-sample study. *Journal of Organizational Behavior*, *30*(1), 293–315 [in English].

10. Horodetska Natella (2025). MENTAL ARITHMETIC AND NEUROPLASTICITY: HOW ABACUS EXERCISES AFFECT BRAIN DEVELOPMENT. Current Issues in Modern Science No. 2(32) 2025, pp. 809-819 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172 http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/view/20172/20144

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.01:355.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-743-754

Ніколаєв Андрій Тадейович викладач кафедри управління повсякденної діяльності військ та тилового забезпечення, Національна академія сухопутних військ імені Петра Сагайдачного, м.Львів, http://orcid.org/0000-0002-7306-2056

РОЗРОБКА СИСТЕМИ ТЕСТОВОГО КОНТРОЛЮ З КУРСУ ВОДІННЯ БОЙОВИХ МАШИН

Анотація. У статті реалізовано мету дослідження обґрунтування та реалізація системи тестового контролю з курсу водіння бойових машин. До напрямів оптимізації технологічних підходів до контролю результатів навчання курсантів відносяться: переважне застосування кваліметричних способів діагностики якості процесу та результатів навчання; розробка критеріїв та показників діагностики на якісних етапах навчання; орієнтація діагностики якості навчання на оцінку засвоєння певних знань та способів діяльності; використання сучасних інструментів діагностики якості розвиваючого (особистісно-орієнтованого) навчання, що передбачає оцінку розвитку, саморозвитку та самоактуалізації курсантів тощо. Доведено необхідність поетапної діагностики якості навчання курсантів з позиції оптимізації технологічних підходів. Етапи такої діагностики корелюють з якісними етапами процесу навчання та розвитку курсантів. Обґрунтовано необхідність постійного вдосконалення системи військової освіти, зокрема, методів оцінювання знань та навичок курсантів. Сучасні бойові дії вимагають від водіїв бойових машин високого рівня професійної підготовки, критичного мислення, когнітивних навичок, здатності швидко та ефективно реагувати на складні ситуації. Ефективний тестовий контроль є ключовим елементом оцінювання та підвищення рівня підготовки водіїв. Окрім того, розробка системи тестового контролю, що відповідає вимогам стандарту. Проаналізовано різні види тестових завдань, які класифіковано за рівнями мислення. Доведено, що використання варіативних запитань тестового контролю, які включають різні рівні когнітивних навичок, сприятиме покращенню якості навчання та оцінювання. Практична реалізація системи контролю передбачає виявлення особливостей самого процесу навчання, представлена прикладами тестових запитань з урахуванням специфічних принципів підготовки курсантів. З метою визначення оптимальної кількості варіантів відповідей проводилося тестування завдань з трьома, чотирма та п'ятьма варіантами. Було встановлено, що збільшення кількості варіантів відповідей у завданні призводить до зниження ймовірності випадкового

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

вгадування, але одночасно збільшує складність завдання та час, необхідний для його виконання. Це, у свою чергу, ускладнює весь тест та його розробку. Тому при розробці тестів прагнуть не до збільшення, а до оптимізації кількості варіантів відповідей, що позитивно впливає на якість тесту.

Ключові слова: система контролю; водіння бойових машин; курсанти, тестові завдання, запитання, оцінювання, критичне мислення.

Nikolaev Andriy Tadeyovych senior lecturer of the Department of Management of Everyday Activities of Military and Tile Security, National Academy of Land Forces named after Petro Sagaidachny, Lviv, http://orcid.org/0000-0002-7306-2056

DEVELOPMENT OF A COURSE TEST CONTROL SYSTEM FOR COMBAT VEHICLES

Abstract. The statistics have implemented a method for monitoring the conditioning and implementation of a test control system for the driving course of combat vehicles. Before directly optimizing technological approaches to monitoring the results of training of cadets, it is important to note: it is more important to establish qualimetric methods for diagnosing the speed of the process and the results of training; development of diagnostic criteria and indicators at early stages of development; the orientation of diagnostics is based on the assessment of acquired knowledge and methods of action; the use of current tools for diagnosing the quality of developmental (particularly oriented) development, which conveys the assessment of development, self-development and self-actualization of cadets, etc. The need for step-by-step diagnostics of the training of cadets from the standpoint of optimization of technological approaches has been brought up. The stages of such diagnostics correlate with clear stages in the process of initiation and development of cadets. The need for continuous upgrading of the system of military education, training, assessment methods, knowledge and training of cadets is highlighted. Everyday combat activities rely on combat vehicles with a high level of professional training, critical thinking, cognitive skills, knowledge and ability to respond effectively to difficult situations. Effective test control is a key element in assessing and improving the level of water preparation. In addition, the development of a test control system that meets the requirements of the standard. Various types of test tasks have been analyzed, which are classified according to the level of measurement. It has been proven that there is a wide range of variable inputs to test control, which include different levels of cognitive skills, acceptable coloring of the beginning and assessment. The practical implementation of the control system conveys the identification of peculiarities to the process itself, represented by test applications with specific principles for training cadets. In order to determine the optimal number of variants, testing was carried out with three to five variants. It was found that the increase in the number of variants of the task leads to a decrease in

the reliability of episodic guessing, and at the same time increases the complexity of the task and the hour necessary for it Wyconanny. This, in my own way, will compile the whole test and develop it. Therefore, when developing tests, strive not to increase, but to optimize a number of test options that positively contribute to the dough's strength.

Keywords: control system; war of combat vehicles; cadets, test administration, training, evaluation, critical thinking.

Постановка проблеми. В умовах сучасних викликів, що постають перед Збройними Силами України, особливо гостро постає питання підвищення рівня підготовки військових фахівців. Актуалізується проблема підвищення рівня підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів та контролю результатів освоєння практичних навчальних курсів. Діагностика якості навчання виступає невід'ємним компонентом будь-якої педагогічної системи та виконує функції контролю, оцінювання та подальшого прогнозу стану процесу навчання, забезпечує отримання зворотного зв'язку та своєчасне внесення необхідних корективів у навчання. На цьому шляху необхідно розглянути як теоретичний аспект розробки системи тестового контролю, так і її практичну реалізацію для конкретних навчальних курсів. Розробка ефективної системи тестового контролю з курсу водіння бойових машин є актуальним завданням, що сприятиме вдосконаленню системи військової освіти та забезпеченню високого рівня професійної підготовки водіїв.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Значна увага до проблеми підвищення рівня підготовки курсантів приділена у працях сучасних вітчизняних науковців.

Дослідження А. Дерев'янчук, А. Наливайко, Д. Чопа [1] зосереджене на інноваційних технологіях модернізації викладання військово-технічних дисциплін в умовах воєнного стану. Вона надає важливий контекст для розробки системи тестового контролю, оскільки підкреслює необхідність адаптації навчальних методик до сучасних викликів. Ключовими аспектами цієї роботи є використання сучасних технологій, адаптація освіти до умов воєнного стану, модернізація викладання військово-технічних дисциплін. У роботах щодо сучасних підходів до викладання курсу водіння бойових машин [2; 5; 7] дослідники зосереджуються на моделюванні методичної системи та навчально-тренувальних занять з водіння бойових машин. У цих роботах проаналізовано систему підготовки курсантів у вищих військових навчальних закладах і запропоновано шляхи її вдосконалення, обгрунтовано теоретичну основу для розробки ефективних методів навчання та оцінювання, надано практичні рекомендації щодо організації та проведення занять, що може бути використано для покращення тестового контролю.

Курс водіння бойових машин Збройних Сил України [4] є встановлює стандарти та вимоги до підготовки водіїв бойових машин у ЗСУ. Він є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

основним джерелом для розробки системи тестового контролю, оскільки визначає зміст і структуру навчального курсу.

У працях [3; 6; 8] представлено важливі відомості про психологічні аспекти підготовки військових фахівців та специфіку формування критичного мислення, підкреслюється важливість розвитку когнітивних навичок у військових фахівців, що може бути враховано при розробці тестових завдань. Ця інформація використана для розробки тестових завдань, що охоплюють різні рівні когнітивних навичок.

Управління підрозділами на полі бою також вимагає від майбутніх офіцерів вміння ефективно доводити свої рішення, які базуються на критичному аналізі, та мотивувати підлеглих до дій. Оперативне критичне мислення тому включає не лише оцінку поточної ситуації, а й прогнозування потенційних наслідків різних дій чи бездіяльності та адаптацію до несподіваних змін, що є вирішальним для забезпечення успіху в динамічному та непередбачуваному бойовому контексті [6, с.1730].

Освітній процес у військових вищих навчальних закладах базується на системі професійних стандартів, визначених потребами військової служби. Навчання спрямоване на розвиток гнучкості та адаптивності курсантів, що дозволяє їм ефективно реагувати на зміни та виклики сучасного бойового середовища [3, с.391].

Таким чином, дослідження охоплюють широкий спектр питань, пов'язаних з військовою підготовкою, включаючи інноваційні технології, психологічні аспекти, методичні системи та практичні рекомендації. Використання цих джерел дозволить вам розробити комплексну та ефективну систему тестового контролю з курсу водіння бойових машин.

Водночас, недостатньо уваги приділяється процесу оптимізації технологічних підходів до контролю результатів навчання курсантів. Одним із перспективних шляхів вирішення цієї проблеми є розробка системи тестового контролю навчальних курсів. Для цього педагоги мають використовувати такі методики навчання, які створили б максимальні можливості та сприятливі умови для прояву ініціативності, самостійності і творчості, для якісного контролю за навчально-пізнавальною діяльністю.

Мета статті – обґрунтування та реалізація системи тестового контролю з курсу водіння бойових машин.

Виклад основного матеріалу. В основі моніторингу якісних етапів процесу навчання курсантів лежить оцінка наступних ознак: спрямованість навчання курсантів на формування ресурсів саморозвитку, моделювання послідовності взаємодоповнюючих якісних етапів системи контролю, зміщення пріоритетів моніторингу якості навчання у бік розвитку та саморозвитку курсантів, розвиток самодіагностики та самоаналізу навчальної діяльності. Розробка системи контролю результатів навчання курсантів з курсу водіння бойових машин реалізується на етапах: складання плану

контролю та застосовуваних технологічних підходів відповідно до якісних етапів навчання; визначення критеріїв та показників якості навчання курсантів з позицій оптимізації технологічних підходів; створення необхідної документації щодо моніторингу якості навчання курсантів; розробка тестових завдань для контролю результатів навчання; визначення труднощі, що виникають під час реалізації контролю; своєчасна корекція навчання; відстеження динаміки нарощування ресурсів саморозвитку курсантів та внесення своєчасних коректівів у технологічні підходи, що застосовуються у навчанні.

Повноцінне здійснення діагностики стає можливим під час виконання її основних завдань: акцентування уваги на процесуальній стороні навчальної діяльності; оптимізації використання зони найближчого розвитку здобувачів освіти; здійснення індивідуального підходу до здобувачів освіти; досягнення максимально можливого ефекту навчання; найбільш повне використання ресурсів контролю; фіксація та облік змін у навчальній діяльності, які дають позитивний чи негативний ефект. Діагностика якості навчання виконує системоутворюючу функцію серед проектованих компонентів процесу навчання та є основою управління якістю підготовки курсантів.

До напрямів оптимізації технологічних підходів до контролю результатів навчання курсантів відносяться: переважне застосування кваліметричних способів діагностики якості процесу та результатів навчання; розробка критеріїв та показників діагностики на якісних етапах навчання; орієнтація діагностики якості навчання на оцінку засвоєння певних знань та способів діяльності; використання сучасних інструментів діагностики якості розвиваючого (особистісно-орієнтованого) навчання, що передбачає оцінку розвитку, саморозвитку та самоактуалізації курсантів тощо. Окрім того, для оптимізації технологічних підходів у навчанні курсантів необхідно проектування системи тестового контролю та практична реалізація цілеспрямованого процесу поетапного нарощування ресурсів саморозвитку курсантів. Так постає необхідність поетапної діагностики якості навчання курсантів з позиції оптимізації технологічних підходів. Етапи такої діагностики корелюють з якісними етапами процесу навчання та розвитку курсантів.

Важливими інструментами таксономії Блума, з використанням яких можна спрямовувати діяльність здобувачів освіти, є перелік дієслів та питальних слів для кожного рівня мислення. Запитання та ключові дієслова вважаються важливим засобом стимулювання видів мислення відповідно до різних рівнів когнітивних навичок. До того ж вони утворюють ієрархію цілком відповідну таксономії мислення. Запитання та дієслова на запам’ятовування належать до найнижчого рівня, а на оцінювання (судження) та створювання розглядаються як високий рівень мислення. Необхідною умовою опанування здобувачами освіти нових, вищих рівнів когнітивних процесів є здатність керівника занять створювати та вміло застосовувати вправи та завдання з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

використанням спеціальних дій і запитань для кожного рівня мислення [8, с.223].

З метою перевірки та закріплення отриманих знань контроль навчального матеріалу здійснюється як у процесі навчання, так і під час спеціально відведених занять. Контроль може проводитися як в звичайних класах, так і в класах, обладнаних комплексом програмованого навчання. Для проведення контролю в класі, оснащеному комплексом програмованого навчання, використовуються електронні контрольні карти (тести) з відповідними кодами правильних відповідей. Кожна карта містить 10-20 теоретичних питань з декількома варіантами відповідей.

Курсант відповідає на питання контрольної карти послідовно в межах встановленого часового ліміту (зазвичай 5-15 хвилин). Тестові програми охоплюють усі теми навчання та мають різні рівні складності, що дозволяє враховувати індивідуальні особливості кожного курсанта, регулювати спрямованість та ступінь складності навчального матеріалу залежно від його успішності.

Оцінювання теоретичних знань здійснюється індивідуально на основі відповідей на тестові питання. Оцінка виставляється відповідно до кількості правильних відповідей: "відмінно" - за 100% правильних відповідей, "добре" - за 80%, "задовільно" - за 70%, "незадовільно" - менше 70%.

Окрім електронних тестів, викладач має можливість використовувати паперові тестові завдання та відкриті запитання (тести есе). Паперові тести структуруються подібно до електронних, з обов'язковим створенням коду правильних відповідей для викладача. Кожне запитання у тесті пропонує курсантам три-п'ять варіантів відповідей. Всі питання та відповіді пронумеровані. Код правильних відповідей знаходиться у викладача і не надається курсантам. За допомогою коду та відповідей курсантів на кожну карту викладач може швидко оцінити точність відповідей. При наявності часу викладач може провести повторну перевірку знань, змінивши контрольні карти. Кількість карт може варіюватися залежно від кількості курсантів.

Важливо надати курсантам відповідну інструкцію до виконання завдань. Наприклад, для завдань з двома варіантами відповідей можна використовувати такі формулювання: «обведіть позначку правильної відповіді» (при використанні паперових бланків) або відповідні дії при тестуванні за допомогою комп'ютера.

Проаналізуємо різні види тестових завдань. Їх можна класифікувати за рівнями мислення [3; 6; 8].

Завдання з вибором правильної відповіді: у цих завданнях курсант обирає правильну відповідь із запропонованого списку варіантів. Цей тип завдань перевіряє логічне та навчально-технологічне мислення.

Вибір та розмаїття форм тестових завдань визначається метою контролю, змістом навчального матеріалу, технічними можливостями та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

рівнем підготовленості викладацького складу у сфері теорії та методики тестового контролю знань курсантів. Кожна форма завдання дозволяє відобразити специфічні аспекти контрольованого матеріалу.

Тому в практичній діяльності ми використовуємо різні типи тестів залежно від мети оцінювання. Для завдань з вибором однієї чи декількох правильних відповідей застосовуються завдання з однією, двома, трьома, чотирма та п'ятьма варіантами відповіді.

Завдання з двома варіантами відповідей дозволяють уникнути односкладових відповідей типу "так" чи "ні", наприклад: «Робочий цикл двигуна - це: а) сукупність процесів, що відбуваються в середині циліндрів у певній послідовності з періодичним повторенням; б) сукупність процесів, що відбуваються в середині циліндра двигуна під час руху поршня із верхньої мертвої точки в нижню у такті робочого ходу».

Багатоманітність принципів та правил побудови завдань дозволяє урізноманітнити форми відповідей і підвищити об'єктивність перевірки знань курсантів, мінімізуючи вгадування. При формуванні завдань із двома відповідями важливо, щоб неправильна відповідь була логічно виправдана та правдоподібна.

Прикладом завдання з використанням принципу класифікації є: «Момент впорскування палива у дизельних двигунах залежно від навантаження: а) змінюється; б) не змінюється». У цьому випадку обидві відповіді належать до однієї категорії, але одна з них правильна, а інша - неправильна.

Завдання з використанням принципу кумуляції містять варіанти відповідей, де друга відповідь включає в себе зміст першої та доповнюється додатковою інформацією. Наприклад: «Момент запалювання в карбюраторних двигунах змінюється залежно від: а) частоти обертання колінчастого вала; б) частоти обертання колінчастого вала та навантаження на двигун».

Використання принципу сполучення слів у формуванні завдань передбачає підбір відповідей, що складаються з двох-трьох слів. Наприклад, при класифікації систем запалювання за способом комутації високої напруги, як варіанти відповідей можна запропонувати: а) батарейні та контактні; б) електронні та контактні; в) батарейні та електронні.

Принцип ланцюга передбачає побудову завдань так, щоб останнє слово першої відповіді було першим словом другої відповіді. Наприклад: на температуру закипання рідини в системі охолодження впливають: а) об'єм і тиск; б) тиск і густина.

Завдання з двома відповідями найбільш ефективно застосовувати для експрес-діагностики знань, коли пріоритет віддається швидкості та оперативності перевірки, а не точності виміру рівня знань. Така діагностика є корисною на початковому етапі вивчення навчальної дисципліни, зокрема під час вхідного контролю при вивченні практичних курсів після освоєння теоретичних. Крім того, завдання з двома відповідями можуть бути використані для самоконтролю курсантів [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Розглянемо можливості використано тестових завдань з трьома варіантами відповідей. Впровадження таких завдань зумовлене необхідністю мінімізувати ймовірність випадкового вгадування правильної відповіді.

При розробці тестів з трьома варіантами відповідей використовувалися такі основні принципи: протилежності, класифікації та кумуляції. Принцип протилежності передбачає підбір таких варіантів відповідей, які неявно натякають на можливість проміжних станів. Наприклад, замість двох варіантів «+» та «-» пропонується третій варіант, що враховує динаміку зміни. Принцип класифікації полягає у підборі таких варіантів відповідей, щоб неправильні відповіді мали різний рівень неправильності. Це дозволяє більш точно оцінити ступінь розуміння матеріалу.

Якщо оцінка знань здійснюється в балах, то за правильну відповідь нараховується «1 бал», за неправильну – «0 балів», а за «зовсім неправильну» – «-1 бал». Це дає можливість отримати від'ємний результат, що може свідчити про недостатнє знання матеріалу. Практика використання тестових завдань з трьома варіантами відповідей демонструє, що застосування негативного балування за неправильні відповіді знижує ймовірність випадкового вибору.

Такі завдання класифікуються на основі принципу поділу відповідей на правильну та неправильні. Прикладом таких тестових завдань є: «Кут перекриття клапанів у чотиритактному двигуні впливає: а) на якість продувки камери згорання; б) на якість наповнення циліндрів; в) на своєчасність моменту запалювання». У завданні має місце поділ відповідей на одну правильну і дві неправильні. Тому такі завдання варто віднести до побудованого за принципом класифікації.

Завдання, побудовані за принципом кумуляції, характеризуються тим, що кожна наступна відповідь включає зміст попередньої. Лише одна відповідь є правильною.

Наприклад, питання про функції коробки передач: «Коробка передач забезпечує: а) зміну обертового моменту за величиною; б) зміну обертового моменту за напрямом; в) зміну обертового моменту як за величиною, так і за напрямом»; «За призначенням розрізняють гальмівні системи: а) робочу та допоміжну; б) допоміжну та стоянкову; в) робочу, стоянкову та допоміжну».

До переваг завдань з трьома варіантами відповідей належать компактність та можливість більш детального оцінювання знань курсантів. Такі завдання ефективно використовувати під час вхідного та поточної перевірки знань.

Розглянемо можливості завдань з чотирма варіантами відповідей. Широке використання таких завдань пояснюється прагненням розробити повний спектр можливих відповідей, уникнути громіздкості при використанні об’ємних формулювань та забезпечити технологічну простоту. Наприклад: «Яке з наведених нижче тверджень найбільшою мірою характеризує призначення трансмісії автомобіля? а) узгодження швидкісних та тягових

властивостей автомобіля з характеристикою двигуна і управління автомобілем; б) короткочасне переривання силового потоку з метою зміни обертового моменту за величиною і напрямом та узгодження швидкісних і тягових властивостей автомобіля з характеристикою двигуна; в) короткочасне та тривале переривання силового потоку з метою зміни обертового моменту за величиною і напрямом та управління автомобілем; г) короткочасне переривання силового потоку з метою зміни обертового моменту за величиною і напрямом, узгодження швидкісних та тягових властивостей автомобіля з характеристикою двигуна».

Такі завдання дозволяють перевірити глибину знань завдяки принципу «подвоєної альтернативи», де кожна відповідь містить два протиставлені поняття. Це вимагає від здобувача освіти не простого запам'ятовування фактів, а розуміння їх сутності та взаємозв'язку. Завдання з чотирма варіантами відповіді найбільш ефективні для підсумкового контролю знань, особливо у тих випадках, коли важливо оцінити міцність знань і вміння застосовувати їх у складних ситуаціях.

Тести з доповненням, які також є ефективним інструментом оцінювання знань. Наприклад: «На температуру закипання охолоджуючої рідини системи охолодження впливає _____ (еталон – тиск)». Використання таких завдань передбачає дотримання певних вимог. По-перше, формулювання завдання має бути лаконічним твердженням. По-друге, правильна відповідь повинна бути чітко вказана в кінці завдання. По-третє, сама відповідь має бути однозначною, представленою у вигляді слова, знака або формули.

Завдання з доповненням (відкритої форми): в таких завданнях курсант самостійно формулює відповідь у визначеному місці. Такий формат дає можливість автоматичної обробки та оцінювання відповідей, що є зручним при масовому тестуванні.

Завдання на встановлення правильної відповідності: ці завдання передбачають зіставлення елементів однієї множини з елементами іншої множини. Завдання на встановлення правильної послідовності: у цих завданнях необхідно визначити правильний порядок дій, операцій, обчислень або алгоритму діяльності.

Таким чином, різноманітність типів тестових завдань дозволяє всебічно оцінити знання та вміння курсантів.

Для ефективного використання відкритих запитань та тестів–есе, які дозволяють діагностувати рівень розуміння інформації, необхідно застосувати різноманітні стратегії.

Розглянемо запитання, які передбачають продуктивне відтворення. Наприклад, дати визначення, виконати ідентифікацію, перелік, складання списку, розпізнавання. Можна використовувати такі конструкції запитання: «Що ?», «Де….?», «Коли…..?», «Скільки….?», «Які приклади відомі...?» тощо. Наприклад: «Що називають перешкодами та протитанковими

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

загородженнями?», «Коли досягається висока середня швидкості руху машини?», «Що таке ескарпи та контрескарпи та як вони долаються?».

Розглянемо запитання, які передбачають розуміння навчального матеріалу. У процесі відповіді на такі запитання здобувачем застосовується пояснення, інтерпретація, перетворення, перефразування, класифікація, наведення прикладів. При формулюванні запитань використовуються такі конструкції: «Як ви розумієте...?», «Як пояснити...?», «Можете навести приклади...?», «Як розпізнати...?» тощо. Наприклад: «Які чинники впливають на прохідність машини по снігу?», «Якими особливостями характеризується водіння гусеничних машин у зимових умовах?», «Якими особливостями характеризується водіння гусеничних машин в горах?», «Наведіть приклади бродів, та поясніть, як вони долаються?», «Які існують правила руху машин вбрід?», «Поясніть необхідність утримання педалі трансмісії у витисненому положенні (4-5 секунд) при перемиканні з 5-ї на 6-ту передачу для планетарних КП», «Поясніть, яким чином використовується сила інерції при подоланні рову?» тощо. Цей підхід дозволяє не лише запам'ятати факти, але й глибоко зрозуміти їх значення та застосувати знання в різних контекстах.

Розглянемо завдання щодо застосування. При їх формулюванні вживається група дієслів (застосувати, обчислити, розрахувати, використати) та наголошує на практичному використанні знань, методів чи інструментів. Наведемо приклади такихза питань: «Як можна застосувати. найпростіші способи підвищення прохідності машини на заболочених ділянках?», «В яких ситуаціях доцільно використовувати способи самовитягування ВГМ?», «Як долаються круті та пологі підйоми і спуски?» тощо.

Важливим видом завдань для розвитку критичне мислення здобувачів є такі, що передбачають аналіз. У них вживається група дієслів (розділити, виокремити, протиставити), які акцентують увагу на розбитті складних явищ на складові частини для їхнього детального дослідження та порівняння. Розглянемо приклади таких запитань: «З чого складається підготовка до буксирування машини?», «Яке призначення планетарної КП, як вона впливає на динаміку розгону, нерівномірність роботи двигуна?», «Які етапи водіння при подоланні перешкод та загороджень?», «Порівняйте прийоми водіння по болотистій та піщаній місцевостях?» тощо.

До складних завдань належать такі, які передбачають власну оцінку. У них використовуються дієслова (обрати, встановити, порівняти), які спрямовані на оцінювання значущості, ефективності та впливу явищ чи рішень. Наприклад: «Які особистісні якості, якими повинен володіти механік-водій», «Як впливатиме склад команди на злагодженість дій?» тощо.

Завдання щодо створення містять групу дієслів (сформулювати, створити, розробити), що підкреслюють процес конструювання, проектування та створення чогось нового на основі існуючих знань та умінь. Прикладами таких завдань є: «Який висновок випливає. з повторного запуску двотактного

дизеля, якщо він був зупинений на передачі?», «Як спланувати план дій механіка-водія у випадку перегрівання ОР та масла?» тощо.

Відкритий тип завдань дає можливість курсантам самостійно записувати відповіді у відведеному місці бланку, а при автоматизованому контролі – вводити їх з клавіатури комп'ютера. Застосування таких завдань є доцільним, коли необхідно повністю виключити можливість отримання правильної відповіді шляхом випадкового здогаду, що покращує якість оцінювання під час контролю. Важливо зазначити, що завдання цього типу не допускають множинних відповідей на одне твердження, оскільки це ускладнить визначення однозначної оцінки.

Оцінювання проводиться за принципом: за кожну правильну відповідь курсант отримує певне число балів, за неправильну – нуль. Власною практикою підтверджено ефективність використання завдань на встановлення відповідності та завдань на визначення правильної послідовності.

Висновки. Таким чином, обґрунтовано необхідність постійного вдосконалення системи військової освіти, зокрема, методів оцінювання знань та навичок курсантів. Сучасні бойові дії вимагають від водіїв бойових машин високого рівня професійної підготовки, критичного мислення, когнітивних навичок, здатності швидко та ефективно реагувати на складні ситуації. Ефективний тестовий контроль є ключовим елементом оцінювання та підвищення рівня підготовки водіїв. Окрім того, розробка системи тестового контролю, що відповідає вимогам стандарту. Доведено, що використання варіативних запитань тестового контролю, які включають різні рівні когнітивних навичок, сприятиме покращенню якості навчання та оцінювання. Практична реалізація системи контролю передбачає виявлення особливостей самого процесу навчання, представлена прикладами тестових запитань з урахуванням специфічних принципів підготовки курсантів. З метою визначення оптимальної кількості варіантів відповідей проводилося тестування завдань з трьома, чотирма та п'ятьма варіантами. Було встановлено, що збільшення кількості варіантів відповідей у завданні призводить до зниження ймовірності випадкового вгадування, але одночасно збільшує складність завдання та час, необхідний для його виконання. Це, у свою чергу, ускладнює весь тест та його розробку. Тому при розробці тестів прагнуть не до збільшення, а до оптимізації кількості варіантів відповідей, що позитивно впливає на якість тесту.

Перспективи подальших досліджень із зазначеної проблематики вбачається у розробці та реалізації методики контролю результатів навчання курсу водіння бойових машин.

Література:

1. Дерев’янчук А., Наливайко А., Чопа Д. Інноваційні технології модернізації викладання військово-технічних дисциплін на кафедрах військової підготовки в умовах воєнного стану. *Військова освіта.* 2024№ 1 (49) 2024 № 1 (49). С.30-40.

2. Задорожний І. І., Пенцак П. В., Рій В. Б. Аналіз системи автомобільної підготовки курсантів у вищому військовому навчальному закладі та пропозиції по її вдосконаленню. *Problems and tasks of modern science and practice* : the IX International Science Conference (Bordeaux, France, 15–17 November, 2021). Bordeaux, 2021. P. 287–293.

3. Залужна А., Макух Д. Структурно-функціональна модель формування професійної ідентичності курсантів вищих військових навчальних закладів засобами міждисциплінарного підходу. *Перспективи та інновації науки.* 2025. № 2(48). С 30-40.

4. Курс водіння бойових машин Збройних Сил України (КВБМ – 08). Київ: Вид. дім «СКІФ», 2023. 130 с.

5. Ніколаєв А. Моделювання методичної системи практичного курсу водіння бойових машин. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2021. Вип 37, том 2. С. 278-282.

6. Рибчук О. Г. Специфіка критичного мислення офіцерів оперативного рівня: психологічний аналіз. *Перспективи та інновації науки.*2025. №1 (47). С.1723-1734.

7. Рій В. Б., Пенцак П. В. Моделювання навчально-тренувальних занять з водіння бойових машин. *Інноваційна педагогіка*. 2022. Вип. 50(2).С. 30–34.

8. Ролін І., Серпухов О., Чернявський О., Вавілова Н. Використання таксономії Блума як інструменту активізації навчання військових лідерів, підрозділів та органів управління. Військова освіта. 2024. № 1 (49).С. 219-232.

References

1. Derev'yanchuk, O., Nalyvayko, O., Chopa, D. (2024) Innovatsiyni tekhnolohiyi modernizatsiyi vykladannya viys′kovo-tekhnichnykh dystsyplin na kafedrakh viys′kovoyi pidhotovky v umovakh voyennoho stanu [Innovative technologies for the modernization of military-technical disciplines at the departments of military training in the minds of the military camp] Viys′kova osvita. № 1 (49). S.30-40. [in Ukrainian].

2. Zadorozhniy, I. I., Pentsak, P. V., Riy, V. B. (2021) Analiz systemy avtomobil′noyi pidhotovky kursantiv u vyshchomu viys′kovomu navchal′nomu zakladi ta propozytsiyi shchodo yiyi udoskonalennya. [Analysis of the system of automotive training of cadets in the military primary sector and proposals for it in detail] Problemy ta rozv'yazannya suchasnoyi nauky i praktyky: IX International Science Conference (Bordeaux, France, 15–17 November, 2021). Bordeaux, P. 287-293. [in Ukrainian].

3. Zaluzhna, O., Makukh, D. (2025) Strukturno-funktsional′na model′ formuvannya profesiynoyi identychnosti kursantiv vyshchykh viys′kovykh navchal′nykh zakladiv zasobamy mizhdystsyplinarnoho pidkhodu. [Structural-functional model for the formation of professional identity of cadets of military primary positions through an interdisciplinary approach] Perspektyvy ta innovatsiyi nauky. № 2(48). Z 30-40. [in Ukrainian].

4. Kurs vodinnya boyovykh mashyn Zbroynykh Syl Ukrayiny (2023). [Driving course for combat vehicles of the Armed Forces of] Kyyiv: Vyd. dim "SKIF". 130 s. [in Ukrainian].

5. Nikolayev, A. (2021) Modelyuvannya metodychnoyi systemy praktychnoho kursu vodinnya boyovykh mashyn. [Modeling a methodical system for a practical course of driving combat vehicles] Aktual′ni pytannya humanitarnykh nauk. Vip 37, tom 2, S. 278282. [in Ukrainian].

6. Rybchuk, O. H. (2025) Spetsyfika krytychnoho myslennya ofitseriv operatyvnoho rivnya: psykholohichnyy analiz. [Specificity of critical thinking of officers of the operational level: psychological analysis] Perspektyvy ta innovatsiyi nauky. №1 (47). S.1723-1734. [in Ukrainian].

7. Riy V. B., Pentsak P. V. Modelyuvannya navchal′no-trenuval′nykh zaynyaty z vodinnya boyovykh mashyn. [Modeling of basic training to take from the water of combat vehicles] Innovatsiyna pedahohika. 2022. Vip. 50 (2). 30–34. [in Ukrainian].

8. Rolin, I., Serpukhov, O., Chernyavs′kyy, O., Vavilova, N. (2024). Vykorystannya taksonomiyi Bluma yak instrumenta aktyvizatsiyi navchannya viys′kovykh lideriv, pidrozdiliv ta orhaniv upravlinnya. [Establishment of Bloom's taxonomy as a tool for activating the leadership of military leaders, branches and governing bodies] Viys′kova osvita. №1 (49) S. 219-232. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 785.12:780.646.1]-056.045-053.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-755-770

Оріщенко Антон Вячеславович викладач кафедри музичного мистецтва та хореографії, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Полтава, http://orcid.org/0009-0004-8538-8485

Цебрій Ірина Василівна доктор педагогічних наук, професор кафедри музичного мистецтва та хореографії, Луганський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Полтава, http://orcid.org/0000-0003-0844-4004

ШКОЛА МАКСА ШЛОССБЕРГА В НАУКОВІЙ ЛІТЕРАТУРІ ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧЕННЯ ПРОБЛЕМИ

Анотація. У статті розглядається педагогічна школа Макса Шлоссберга, його внесок у розвиток методики гри на трубі та вплив на формування сучасної американської школи трубачів. Описується історичний контекст, у якому формувався підхід Шлоссберга, та його зв'язок із музичною освітою кінця XIX – початку XX століття. Аналізуються основні наукові публікації, присвячені творчості та педагогічній діяльності Макса Шлоссберга, у тому числі монографії, архівні документи, статті американських та європейських дослідників. Визначено ключові педагогічні принципи та методики викладання, закладені Шлоссбергом, та їхній вплив на підготовку трубачів різних поколінь. Окрема увага приділяється його праці "Daily Drills and Technical Studies for Trumpet", яка стала основою багатьох навчальних програм.

У статті розглядаються дисертаційні дослідження, присвячені педагогічним підходам до гри на трубі, що підтверджує важливість та актуальність спадщини Шлоссберга у сучасній музичній освіті. Визначені перспективи подальших досліджень методики гри на трубі та впливу педагогічної школи Макса Шлоссберга на сучасні виконавські практики.

Також у статті здійснена класифікація джерел і наукової літератури за чотирма напрямами: зарубіжні монографії, присвячені М. Шлоссбергу та його учням (А. Гіталл, Дж. Нуссбаум і Ф. Хостічка, Дерек Р. Ганонг, Л. Блосс, Л. Девідсон, А. Браян Шок, В. Марсаліс та ін.), документи із архівів Джульярдської школи (Дж. Коган, Евген Новак та Тарас Павловський, Д. Хенахан, Тарр Едвард), статті та праці американських науковців (Гарольд Шлоссберг, Дж. Дахмус Фарах, та ін.), вітчизняні дослідження (О. Рудницька, М. Євтух, М. Лещенко, В. Галузинський, Н. Сулаєва, В. Черкасов, І. Цебрій, А. Оріщенко).

Ключові слова: Макс Шлоссберг, педагогічна школа, методика гри на трубі, музична освіта, виконавські практики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Orishchenko Anton Vyacheslavovych Lecturer of the Department of Musical Arts and Choreography, Taras Shevchenko Lugansk National University, Poltava, http://orcid.org/0009-0004-8538-8485

Tsebriy Iryna Vasylivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor of the Department of Musical Arts and Choreography, Taras Shevchenko Lugansk National University, Poltava, http://orcid.org/0000-0003-0844-4004

MAX SCHLOSSBERG'S SCHOOL IN SCIENTIFIC LITERATURE AND METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE ISSUE

Abstract. The article examines Max Schlossberg's pedagogical school, his contribution to the development of trumpet playing techniques, and his influence on the formation of the modern American trumpet school. It describes the historical context in which Schlossberg's approach was formed and its connection to music education of the late 19th and early 20th centuries. The article analyzes the main scientific publications dedicated to Schlossberg's creativity and pedagogical activity, including monographs, archival documents, and articles by American and European researchers. Key pedagogical principles and teaching methodologies established by Schlossberg and their influence on the training of trumpet players from different generations are identified. Special attention is given to his work "Daily Drills and Technical Studies for Trumpet," which became the foundation for many educational programs.

The article discusses dissertation research dedicated to pedagogical approaches to trumpet playing, confirming the importance and relevance of Schlossberg's legacy in modern music education. Prospects for further research into trumpet playing techniques and the influence of Max Schlossberg's pedagogical school on modern performance practices are outlined.

The article also classifies sources and scientific literature into four categories: foreign monographs dedicated to M. Schlossberg and his students (A. Gitall, J. Nussbaum and F. Hosticka, Derek R. Ganong, L. Bloss, L. Davidson, A. Bryan Shock, W. Marsalis, etc.), documents from the Juilliard School archives (J. Kogan, Eugene Novak, and Taras Pavlovskyi, D. Henahan, Tarr Edward), articles and works by American scholars (Harold Schlossberg, J. Dahmus Farah, etc.), and domestic research (O. Rudnytska, M. Yevtukh, M. Leschenko, Galuzynskyi, N. Sulaeva, V. Cherkasov, I. Tsebriy, A. Orishchenko).

Keywords: Max Schlossberg, pedagogical school, trumpet playing techniques, music education, performance practices.

Постановка проблеми. Макс Шлоссберг – один із найвпливовіших педагогів у галузі гри на трубі, однак його методичний внесок досі недос-

татньо вивчений. Враховуючи зростаючий інтерес до історії та методології викладання гри на духових інструментах, виникає необхідність систематичного аналізу його педагогічної спадщини. Ця проблема пов'язана як із науковими завданнями музикознавства, так і з практичними потребами сучасних виконавців та педагогів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження педагогічної діяльності Макса Шлоссберга ґрунтується на різноманітних джерелах, серед яких: зарубіжні монографії, архівні документи Джульярдської школи, статті американських музикознавців та вітчизняні дослідження.

Мета статті. Основна мета статті – здійснити комплексний аналіз педагогічних підходів Макса Шлоссберга та їхнього впливу на розвиток сучасної методики гри на трубі, а також визначити значення його праці для майбутніх досліджень у галузі музичної освіти.

Виклад основного матеріалу. Педагогічна школа Макса Шлоссберга, яка полягала у найвищому вмінні професійно грати на трубі, а також у розробці методики гри на трубі, на сьогоднішній день недостатньо досліджена. Існує чимало невеликих статей про самого Макса Шлоссберга і про Джульярдську школу на першому етапі її існування, проте фундаментальних досліджень, присвячених засновнику американської школи трубачів дуже мало. Ми не будемо зупинятися на всіх невеликих статтях, а звернемо увагу лише на основні.

Всі джерела і наукову літературу, опрацьовану автором дисертаційної роботи, ми умовно поділили на чотири напрями: це зарубіжні монографії, присвячені М. Шлоссбергу та його учням, документи із архівів Джульярдської школи, статті та праці американських науковців, вітчизняні дослідження.

Так, в кількох номерах американського професійного музичного журналу «Міжнародна гільдія трубачів» було опубліковано монографію Джеффрі Нуссбаума і Френка Хостіка про Макса Шлоссберга «Екзаменаційні випробування: навчання та технічні дослідження для труби Макса Шлоссберга» (2009 рік) [20]. Автори зазначають, шо Макс Шлоссберг (1873–1936 роки) вважається одним із найвідоміших викладачів гри на трубі першої половини XX століття. Зважаючи на те, що він народився в такому регіоні, як Латвія, то ми маємо дуже мало свідчень про ранній період його життя. Із дитинства він займався музичною освітою, яку остаточно закінчив у Берліні. Потім Шлоссберг ще повертався до Риги й остаточно переїхав до США в 1902 році, де блискуче розпочалася його кар'єра як трубача-виконавця і педагога.

Макс Шлоссберг розпочав своє сходження у 1910 році в Нью-Йорку, коли головним диригентом був Густав Малер. Саме завдяки Нью-Йоркському оркестру, де він починав свою творчу діяльність, пізніше були опубліковані рукописи Макса Шлоссберга та його щоденники. Методика «Schlossberg Daily Drills» є однією із найчастіше використовуваних педагогічних технологій для багатьох поколінь трубачів, мабуть, друга після Ж.-Б. Арбана, його знаменитої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

праці «Повна школа гри на корнеті та саксгорні» (1864 рік) [11]. Популярність «Daily Drills» є спадщиною Макса Шлоссберга як викладача саме класичної гри на трубі. Шлоссбергська школа гри на духових інструментах виходить за межі знань лише про трубу і значно вплинула на тромбон та інші духові інструменти. Макс Шлоссберг викладав аж до своєї смерті. До числа його учнів належали такі відомі виконавці, як Едвард Тарр і Андре Сміт, Гаррі Гланц і Луїс Девідсон (Клівлендський оркестр), Ренольд Шилке (Чиказький симфонічний оркестр), Вільям Ваккіано (Нью-Йоркська філармонія) і Сеймур Розенфельд (Філадельфійський оркестр), джазові та студійні музиканти Емануель Манні Кляйн і Берні Глоу, а також трубачі, які стали відомими диригентами – Сол Кастен і Джон Барнетт. Гаррі Фрейштадт (1908–1964 роки) (CBS Symphony) став не лише його студентом, а й зятем. Ця праця має музикознавчо-педагогічний характер.

Не менш значиму роль по сьогоднішній день відіграє і методична праця самого Макса Шлоссберга, видана вже після його смерті, «Daily Drills and Technical Studies for Trumpet», «Дослідження і технічні вправи для труби» (1937) стала безцінним виданням для кожного починаючого трубача [21]. Завдяки його розумінню свободи ігрового апарату та постійній педагогічній діяльності вершини слави досягла ціла низка його учнів, виконавців та викладачів, таких, як Гарі Гланц, Вільям Ваккіано, Джеймс Стемп, Луїс Девідсон та багато інших.

Значну роль для нашого дослідження відіграли дисертаційні праці американських музикантів у галузі педагогіки. Насамперед можна назвати дисертацію Крістофера Любке-Брауна «Основи сучасної американської педагогіки гри на трубі», виконану в Техаському університеті в Остіні, 2018 року, котрий зараз є доктором музичного мистецтва у музичному коледжі [18].

На його думку, фізичні та музичні вимоги до гри на трубі є дуже складними та тривимірними, що забезпечує багатоаспектність, завдяки якій учень може професійно освоїти інструмент. Таким чином, концепції навчання гри на трубі, як і будь-якому іншому інструменті, залежать від учня, викладача та обраного періоду часу. Ця варіативність зберігається, незважаючи на незмінний стан сучасного інструменту. Це не дає підстав говорити про те, що той чи інший педагогічний підхід є неправильним. Багато перспективних підходів були досліджені різними педагогічними «школами», які заклали основу для сучасного навчання.

Сучасна педагогіка застосувала чимало попередніх підходів, а сучасний інструктаж досяг рівня стандартизації завдяки поєднанню попередніх концепцій. Проте методика гри на трубі все ще розрізняється за змістом або балансом фундаментальних принципів. Відповідальність за учня його вчителя має з'ясувати, які аспекти цих педагогічних шкіл мають здатність направляти конкретного учня чи здобувача освіти до успіху. Однак без знання саме про еволюцію та неузгодженості між педагогічними підходами учні чи здобувачі

освіти залишаються без глибокого розуміння методики та методології, їхні знання лишаються на рівні технологій володіння грою на трубі. У межах цього дослідження автор прагнув детально проаналізувати шість основних педагогічних шкіл, які сформували сучасну педагогіку гри на трубі, а також вивчити діяльність педагогів, які пропонували власні концепції в цих школах, у тому рахунку Макса Шлоссберга. Роблячи це, ми можемо забезпечити зв'язок поколінь. Це повертає трубачів-виконавців до розуміння витоків гри на трубі.

Перевидання праці Макса Шлоссберга було здійснено в 2002 році цілою колегією редакторів, на чолі яких був А. Гіталл. «Daily Drills and Technical Studies for Trumpet», «Дослідження і технічні вправи для труби» (2002) [13]. У вступній статті до видання А. Гіталл наголошував для нового покоління трубачів, щоб вони, спираючись на працю Макса Шлоссберга, покращували свою майстерність, гнучкість виконавського апарату і діапазон за допомогою вправ і технічних напрацювань від всесвітньо відомого американського викладача. Входячи до золотого стандарту майстерності гри на трубі в школах, музичних академіях, університетах і консерваторіях протягом майже століття, ця колекція може бути адаптована до широкого діапазону рівнів гри від «новачка» до експерта. Особливо ці поради корисні у розвитку верхнього регістру. «Daily Drills and Technical Studies for Trumpet» забезпечує міцну технічну базу.

Монографія «An Examination of Max Schlossberg' s Daily Drills and Technical Studies for Trumpet and the Existing Schlossberg» (експертиза щоденних тренувань і технічних досліджень Макса Шлоссберга щодо труби та існуючих рукописів М. Шлоссберга) Джеффрі Нуссбаума і Френка Хостічки дає детальні коментарі до кожної вправи, розробленої Максом Шлоссбергом та детально пояснює її ціль і той рівень підготовки трубача, на якому вона має найчастіше застосовуватись.

Наступна дисертація, яку ми досліджували, це «Методика гри на трубі Лорі Фрінк, Дерека Р. Ганонга (Університет Маямі, 2015 рік) [14]. Лорі Фрінк викладала в своїй власній квартирі у Верхньому Вест-Сайді в Нью-Йорку, була відома своєю неймовірною педагогічною майстерністю в аналізі вправ для розвитку техніки гри на трубі. Лорі Фрінк майже 25 років була найкращою викладачкою і виховала десятки вихованців, які стали відомі всьому світові. Вони й сьогодні переконані в унікальності її методики, вона залишила після себе великий архів рукописних конспектів. У дослідженні аналізуються її специфічні методи і підходи до навчання грі на трубі з точки зору змісту та організації, систематичний принцип на індивідуальній основі, техніки виконання вправ зі зростаючими складнощами. Автор дослідження вочевидь мав за мету відновити методику Лорі Фрінк, її оригінальну форму, щоб її можна було постійно використовувати майбутнім виконавцям на трубі. Лорі Фрінк писала, що вона завжди заохочувала своїх студентів бути майбутніми

зірками, хоча іноді це було дуже важко. Студенти називали її матір'ю-трубою. У дослідженні Дерека Р. Ганонга також проводиться аналогія між методикою та методологією Лорі Фрінк і Макса Шлоссберга, особливо в роботі над технікою і вправами.

Дисертація Лори Блосс «Порівняльний аналіз шести американських майстрів гри на трубі і які регіональні школи вони представляють», захищена в університеті Північного Техасу (2014 рік) демонструє дискурс до доступних методичних і нотних записів [12]. Це дає можливість вибудувати однорідну звукову концепцію гри на трубі у протиставленні різкому контрасту із манерою унікальних регіональних звуків, які популяризувалися в США в середині XX століття.

Сьогодні велика кількість регіональних концепцій відкидається, бо ще із середини XX століття почалася дискусія про розуміння стилів і педагогіки, пов'язаної з цими регіональними школами. Автор дослідження вивчав педагогічну творчість Вінсента Ціховича з Чикаго, Луїса Девідсона з Клівленда, Армандо Гіталла з Бостону, Джона Хейні з Південного Заходу, Джеймса Стемпа із Західного узбережжя та Вільяма Ваккіано з Нью-Йорку. Кожен із цих виконавців зробили значний вплив на розвиток гри на трубі та зростанні її популярності завдяки своїм виступам і студійним записам. Кожен із них був педагогом і мав свою школу впродовж десятиліть. Американські трубачі не зможуть простежити свій «родовід труб» без якогось із названих педагогів і виконавців.

Ці сподвижники стали не лише важливою частиною спадщини сучасного трубача, але й демонструють, що величезний успіх їхніх студентів і сьогодні виступає гарантом того, що їхні педагогічні методи все ще залишаються актуальними. Це дослідження є унікальним завдяки всебічному та глибинному порівнянню педагогічних прийомів. Додатково розглядаються відмінності в стилі кожного з них за допомогою спектрограм. Дисертація містить стратегії навчання від деяких із найвпливовіших американських трубачів, що значно допоможе вчителям гри на трубі в обговоренні різноманітних потреб їхніх учнів і здобувачів освіти.

У монографії А. Браян Шок «Остання зупинка, Карнегі-хол: трубач Нью-Йоркської філармонії Вільям Ваккіано» (Last Stop, Carnegie Hall: New York Philharmonic Trumpeter William Vacchiano)» (Університет штату Техас, 2011) мова йдеться про учня Вільяма Ваккіано, відомого виконавця на трубі Джорджа Янсена, котрий порадив своєму студентові Вінтону Марсалісу продовжити своє навчання у Вільяма Ваккіано. Свого часу В. Ваккіано був одним із найкращих учнів Макса Шлоссберга, а потім став достойним продовжувачем його педагогічної школи [23].

Вінтон Марсаліс навчався у В. Ваккіано в Джульярдській школі з 1979 по 1981 рік. За його спогадами робота В. Ваккіано була багатоплановою і полягала не лише в досягненні блискучої техніки, розумінні стилю й епохи,

коли був написаний музичний твір, досягнення того, щоб музикант як мінімум вільно володів трьома мовами. Також В. Ваккіано навчав мистецтву транспозиції і модуляції. Тобто, заняття були різноплановими й нестандартними.

Другий напрям дослідження школи Макса Шлоссберга складають статті і документи, переважно опубліковані в Джульярдській школі. Проте зараз вони є абсолютно доступними. Ми не будемо зупинятися абсолютно на всіх документах, яких безліч, а проаналізуємо лише найважливіші з них. Перша з таких праць – «Десять років дизайну американської опери в Джульярдській музичній школі» (Ten Years of American Opera Design at the Juilliard School of Music, 1941), де мова йдеться не стільки про дизайн, а про те, що він став необхідністю для музичної вищої школи, бо постановки опер вимагали декорацій для сцен. Чимале місце відведене і Максу Шлоссбергу, як засновнику американської трубної школи, а також духовим інструментам, що займали чимале місце в симфонічному оркестрі при реалізації оперних вистав [24].

Наступний документ – це «Джульярдський звіт про викладання літератури та музичних матеріалів» (The Juilliard Report on Teaching the Literature and Materials of Music, by Juilliard School of Music, 1953), де продовжено дискусію про те, чи варто учням школи викладати стільки музичних предметів (особливо таку кількість годин із музичної та художньої літератури), чи можливо більше зосередитися на спеціальності [53]. Знову значна увага приділяється споминам про покійного Макса Шлоссберга й про те, настільки він хотів, щоб його студенти були усебічно розвиненими.

Документ-інтерв'ю «Джульярдський огляд, Річард Франко Голдман (The Juilliard Review, by Richard Franko Goldman, published by Juilliard School of Music,1954 рік) дає нам уявлення про відомого піаніста Джульярду, Річарда Франко Голдмана, асистента свого батька, який прийшов викладати до школи вже після того, як Макс Шлоссберг помер, проте він наводить бесіди з його колишніми учнями і стверджує, що саме такий метод індивідуального підходу, що застосовував Макс Шлоссберг у своїх педагогічних заняттях варто використовувати в музичній школі [15].

Загальний документ із себе представляє «Джульярдський журнал, виданий Джульярдською школою» (Juilliard Journal, published by the Juilliard School,, 1985 рік). Там надано загальний обсяг роботи школи за всі роки її існування. Максу Шлоссбергу присвячено перший розділ журналу як засновнику американської школи трубачів. Особлива увага приділяється його оригінальній методиці викладання труби на основі розроблених ним вправ.

Документ «Нічого, крім найкращого: Боротьба за досконаліть у Джульярдській школі» (Nothing But the Best: The Struggle for Perfection at the Juilliard School, by Judith Kogan. Published by Random House, 1987), складений Джудіт Коган, повертає нас до перших років існування Джульярдської школи. У цьому документі віддається належна пошана першим її викладачам, у тому рахунку і Максу Шлоссбергу, а також достойному його спадкоємцю – В. Ваккіано [17].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У «Путівнику по архіву Джульярдської школи» (Guide to the Juilliard School Archives, by Juilliard School Archives), автори – Евген Новак та Тарас Павловський), також значна увага приділяється початковому періоду існування Джульярдської школи, тому часові, коли ще більшість викладачів за власним бажанням чи були змушені проводити заняття в себе на квартирі [19]. У якості прикладу приводиться Макс Шлоссберг, якому, завдяки невеликому приміщенню кімнати, вдавалося почути всі недоліки у грі своїх учнів. Це може бути зараз застосовано в школах, цей збірник може бути адаптований в сучасному світі музики, бо забезпечує міцне ядро для щоденного розігріву.

М. Шлоссберг, якого часто відзначають як засновника американськох школи гри на трубі, присвятив більшу частину свого життя навчанню студентів індивідуальним, рукописним вправам, зібраним у цій книзі. Гра трубача різко покращилася після виконання цих вправ лише 20 хвилин на день. Макс Шлоссберг залишив більше, ніж рукописи, які містять щоденні вправи та технічні дослідження для труби; він залишив учнів, чиє становище в авангарді американської музики є найбільш конкретним доказом його здатності передавати свою майстерність гри на трубі амбітним студентам. Він запам’ятався своїм нескінченним терпінням до унікальних особливостей своїх студентів, а не викладанням жорстких методологій, як це було прийнято в його час.

У Колумбійській електронній енциклопедії (6-е видання) 22 квітня 2021 року вийшла стаття «Джульярдська школа», де дано короткий огляд історичного розвитку школи, відтворено портрети її видатних викладачів. У цьому ж руслі написана стаття Хенахана Донала (For Roger Sessions, a Tribute and a Premiere at 80, 4 березня 1977 рік) [16].

Праця Едварда Тарра «East Meets West (Схід зустрічається із Заходом, 2008 рік) показує як європейська трубна школа переплелася з американськими традиціями гри на трубі в педагогічній діяльності Макса Шлоссберга та його учнів-послідовників.

Третій напрям нашого дослідження складають енциклопедичні видання та словники, де мова йде про фундаментальну роботу Макса Шлоссберга. Спогадами про свого двоюрідного діда пронизана праця Гарольда Шлоссберга «Juilliard to Move to Lincoln Sq. and Add Training in the Drama» (Джульярд переїде на площу Лінкольна та ускладнить навчання драмі, 2022 рік). Не зважаючи на те, що Гарольд Шлоссберг закінчив режисерський факультет і був достатньо далеким від музичного мистецтва, він узяв інтерв’ю у бабусі (80-ті роки) і в XXI столітті опублікував їх у якості початку своєї авторської книги.

Ще в ті часи, коли Інститут музичного мистецтва існував окремо від Джульярдської школи (1920-1912 роки) диригент Дж. Дахмус Фарах знайшов старий журнал джульярдського періоду і опублікував хроніку «Капсула часу. Кампус на Клермонт-авеню: Джульярдський журнал» (Time Capsule. The

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Juilliard Journal Online. Archived from the original on August 4, 1912 рік), де на прикладі педагогічної діяльності Макса Шлоссберга показано професійні витоки Джульярдської школи.

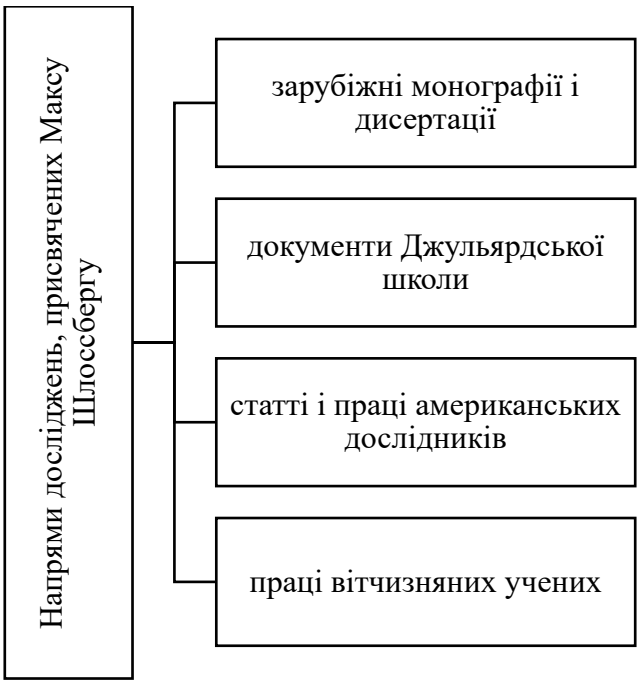

Рис. 1. Напрями досліджень, присвячених Максу Шлоссбергу

Четвертий напрям – це мистецько-педагогічний. Сюди увійшли праці вітчизняних науковців, де порушуються проблеми мистецької педагогіки як складової частини загальної педагогіки. До цього напряму слід насамперед віднести фундаментальну працю української науковиці О. Рудницької «Педагогіка загальна та мистецька: навчальний посібник» (2002 р.), яка завжди є в нагоді починаючим дослідникам для розуміння категорій мистецької педагогіки та для їхнього використання при дослідження творчої спадщини Макса Шлоссберга [4]. У праці української дослідниці М. Лещенко «Мистецькі педагогічні технології як засіб підготовки вчителів до реалізації особистісно орієнтованої освітньої системи» (2002 рік) мова ведеться про застосування індивідуального підходу до вихованців, а також про можливості використання мистецтва (зокрема, й мистецтва XIX століття) у формуванні культурної особистості в шкільному навчальному закладі. Із вітчизняних дослідників ця тема піднімалася в статтях А. Оріщенка «Педагогічні ідеї та виконавські техніки в школі Макса Шлоссберга» (2024 рік) [3], де було проаналізовано спосіб мислення Макса Шлоссберга як викладача, його моральні правила й інструментальну методику та І. Цебрій «Класичне мистецтво в інформаційну добу» (2019 рік) [7], де постать Макса Шлоссберга трактувалася як зберігача класичного мистецтва. В іншій праці І. Цебрій

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

«Мораль європейського суспільства XX століття у творах класиків світової літератури» (2019 рік) мова ведеться про порівняння німецьких та американських духовних цінностей і в першу чергу музики [8].

У монографії докторки педагогічних наук, професорки, заслуженої артистки України Н. Сулаєвої «Підготовка вчителя в педагогічному просторі неформальної мистецької освіти» доведено доцільність отримання студентами вищих навчальних закладів III-IVрівнів акредитації неформальної мистецької освіти; виведено концептуальні засади неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах; показано необхідність конвергентного поєднання формальної освіти музиканта з неформальною мистецькою освітою у творчих колективах; окреслено можливий потенціал неформальної мистецької освіти в збагаченні професійної компетентності майбутніх педагогів [6]. В іншій праці цієї ж дослідниці «Основні підходи до менеджменту неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів» (2011 рік) визначено актуальність проходження здобувачами освіти мистецьких навчальних закладів III-IV рівнів акредитації неформальної освіти [5]. У статті виділяються найбільш важливі складові менеджменту неформальної мистецької освіти, увага авторки акцентується на меті, змісті та засобах діяльності керівників та учасників неформальних художньо-творчих колективів, складності їхньої роботи.

У навчальному посібнику В. Черкасова «Теорія і методика музичної освіти» (2014 рік) розроблено відповідно до програми освітньо-кваліфікаційного рівня «бакалавр» мистецьких спеціальностей вищих навчальних закладів теорію і методику освіти [10]. У праці здійснено ретроспективний аналіз педагогічних систем масового музичного виховання XX століття від тих часів, що їм передували, до тієї системи, що прийшла після. Із позицій сучасної теорії і практики обґрунтовано специфіку заняття з музичного мистецтва, основоположні принципи та методи музичного навчання, доцільність сучасних інтерактивних музично-педагогічних технологій. Велику увагу автор приділяє організації самостійної діяльності учня. Крім зазначеного у посібнику також зроблено компаративний аналіз досвіду художньо-естетичного виховання молоді за кордоном.

В іншому підручнику цього ж дослідника «Основи наукових досліджень у музичноосвітній галузі» (2017 рік) розроблено згідно з програмою освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавра» та «магістра» мистецьких спеціальностей вищих навчальних закладів ідею наукових досліджень у цій галузі [9]. Автором з'ясовано сутність науки, проведено ретроспективний аналіз педагогічних моделей музичного виховання, показано організацію науково-дослідної роботи здобувачів освіти. Із позицій сучасної методології наукового дослідження розроблено відповідно до програми освітньо-кваліфікаційних рівнів «бакалавр» та «магістр» мистецьких спеціальностей вищих навчальних

закладів. Автором обґрунтовано сутність науки, здійснено ретроспективний аналіз педагогічних систем музичного виховання, узагальнено організацію науково-дослідної роботи студентів. Із позицій сучасного наукознавства охарактеризовано категоріальний апарат дослідження та виділено етапи дослідно-експериментальної роботи. Згідно з чинними програмами, розкривається методика організації та проведення наукових досліджень в закладі вищої освіти мистецького спрямування. Окрім цього здійснено інтерпретацію методів наукових досліджень у музично-освітній галузі, репрезентовано підготовку до попереднього розгляду та захисту кваліфікаційної роботи. Автором здійснено інтерпретацію методів наукових досліджень у музично-освітній галузі.

Значну роль для нашого дослідження відіграв посібник «Педагогіка: теорія та історія» за редакцією В. Галузинського та М. Євтуха (1995 рік), матеріали якого послугували орієнтиром для виділення педагогічних ідей, основоположних принципів та виконавських технік у педагогічній школі Макса Шлоссберга та його послідовників [1].

Всі ці монографії, посібники та статті, написані на сучасному етапі розвитку української мистецької освіти, перекликаються із роботою Джульярдської школи.

Зважаючи на те, що в дисертаційній роботі «Педагогічна школа Макса Шлоссберга та її значення для американського трубного виконавства другої половини XX століття», нами було застосовано низку методологічних підходів, були виділені чотири напрями.

У добу незалежності України і в період українсько-російської війни спостерігається повернення українського суспільства до культурних надбань, як власних, так і світових. Це сприяє підвищенню інтересу до цієї проблеми вчених різних галузей – філософів, педагогів, істориків, культурологів, релігієзнавців, мистецтвознавців та ін. Дослідження педагогічної школи Макса Шлоссберга та її значення для американського трубного виконавства другої половини XX століття сьогодні піднімає той пласт культури, що показує передачу надбань попередньої потужної епохи в мистецьке життя наступних поколінь, їхнє гармонійне поєднання.

Формування людини як феномена культурного походження є предметом *історико-педагогічного підходу.* Для неперервності та зміни традицій музичної освіти, прийнятих в американському суспільстві кінця XX – початку XXI ст. необхідна передача педагогом учневі музично-культурних зразків роботи над музичним твором, суб’єкт-суб’єктні відносини. Завдяки застосуванню цього підходу можна визначити, як саме Макс Шлоссберг застосовував педагогічний досвід у роботі зі своїми учнями (Едвардом Тарром і Андре Смітом, Гаррі Гланцем і Луїсом Девідсоном, Ренольдом Шилке, Вільямом Ваккіано, Сеймуром Розенфельдом та ін., диригентам – Солу Кастену і Джону Барнетту. Гаррі Фрейштадту), а також своїм студійним

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

музикантам - Емануель Манні Кляйну і Берні Глоу, а пізніше на прикладі педагогічної роботи Вільямом Ваккіано використовувався його досвід при формуванні консерваторської освітньої системи другої половини ХХ століття. Завдяки історико-педагогічному підходу педагогічна школа Макса Шлоссберга розглядається як цілісне явище, починаючи від його зародження і до свого логічного завершення.

Одним із провідних підходів для нашої дисертаційної роботи було обрано *парадигмальний підхід* (американські науковці - Дерек Р. Ганонг, Лорі Блосс), згідно якого педагогічний процес аналізується через призму бінарних опозицій, які простежуються щодо характеру домінування певних ідей у системі мистецької освіти, їх впливу на всі компоненти педагогічного процесу: спрямованість, мету, завдання, зміст і технології мистецької освіти, особливості взаємодії суб'єктів навчально-виховної діяльності. Ми намагалися довести, що в першій половині ХХ століття освітній процес був спрямованим як на суспільство (забезпечення мистецьких потреб суспільства й держави), так і особу (забезпечення можливостей індивідуально-особистісного розвитку). Педагогічно-індивідуальна парадигма Макса Шлоссберга – ментальна модель конкретного педагога, сутнісний принцип прийняття рішень, що природним чином обов'язково буде відрізнятися від загальноприйнятої парадигми, зважаючи на те, що враховує особистісний досвід суб'єкта (тобто, педагога).

Для дослідження теми «Педагогічна школа Макса Шлоссберга та її значення для американського трубного виконавства другої половини ХХ століття» необхідно було використати *біографічний підхід*, зважаючи на те, що сукупність подій, умов і вчинків, цілеспрямованої діяльності Макса Шлоссберга, його учнів на досягнення кінцевої мети своєї професійної діяльності зумовлювало процеси акомодації ними найближчого соціуму, втілення своїх професійних планів і розробку наступної стратегії і тактики музичної освіти. Біографічний підхід, що за своїм змістом є дуже наближеним до педагогічно-персоніфікованого, допоміг відтворити ментальну модель педагогічної діяльності Макса Шлоссберга та його відомих учнів, її комунікабельні риси, мотивацію до часових змін ціннісних орієнтирів, внесок в американський і світовий освітньо-мистецький процес кінця ХХ – початку ХХІ століть.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Рис. 2. Методологічні підходи до вивчення педагогічної школи Макса Шлоссберга

Застосування *культурологічного підходу* вимагало виявлення умов для педагогічної самореалізації Макса Шлоссберга в культурних пластах тієї епохи в цілому й у музичній культурі зокрема. Культурологічний підхід використовувався нами для вивчення мистецьких ідей та педагогічних підходів попередників Макса Шлоссберга і наступників (Едвардом Тарром і Андре Смітом, Гаррі Гланцем і Луїсом Девідсоном, Ренольдом Шилке, Вільямом Ваккіано, Сеймуром Розенфельдом та ін.). У своїй діяльності вони намагалися адекватно сприймати учня, проводити заняття за індивідуальним підходом, враховувати особисті нахили учнів і студентів, їхні музичні і технічні здібності.

Використання *джерело-орієнтованого підходу* зумовлене необхідністю аналізу та обробки інформації з першоджерела (Луїс Девідсон, Армандо Гіталл, Джон Хейні, Джеймс Стемп). Цей підхід широко застосовують у документальному музикознавстві. Ураховуючи ту обставину, що думка кожного з учених-музикознавців є певною мірою суб’єктивною, завжди варто насамперед досліджувати оригінальні архівні тексти досліджуваної епохи. На сьогодні, коли розроблені повнотекстові бази даних (тексти архівів Джульярдської школи із їхніми настановними правилами, нотні тексти), в історико-педагогічному дослідженні доцільно, на нашу думку, застосовувати саме цей підхід.

Висновки. Макс Шлоссберг є засновником американської школи гри на трубі, а його методика залишається актуальною й сьогодні. Подальші дослідження можуть зосереджуватися на порівняльному аналізі педагогічних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

концепцій Шлоссберга та його учнів, а також на адаптації його методики до сучасних виконавських потреб.

Ми здійснили класифікацію джерел і наукової літератури за чотирма напрями: 1) зарубіжні монографії, присвячені М. Шлоссбергу та його учням (автори – А. Гіталл, Дж. Нуссбаум і Ф. Хостічка, Дерек Р. Ганонг, Л. Блосс, Л. Девідсона, А. Браян Шок, В. Марсаліс та ін.), 2) документи із архівів Джульярдської школи (Дж. Коган, Евген Новак та Тарас Павловський, Д. Хенахана, Тарр Едвард). Більшість із цих документів не мають авторства, а є просто щорічними документальними журналами із життя школи; 3) статті та праці американських науковців (Гарольд Шлоссберг, Дж. Дахмус Фарах, та ін.); 4) вітчизняні дослідження (О. Рудницька, М. Євтух, М. Лещенко, Галузинський, Н. Сулаєва, В. Черкасов, І. Цебрій, А. Оріщенко). Всі ці праці об'єднані інтересом до творчої особистості Макса Шлоссберга, його педагогічної школи.

Для виявлення напрямів ми використали низку методологічних підходів, таких, як історико-педагогічний, парадигмальний, біографічний, культурологічний та джерело-орієнтований. Отже, джерела та література з проблеми педагогічної школи Макса Шлоссберга були нами систематизовані.

Література:

1. Галузинський В.М. Педагогіка : теорія та історія : навч. посібник / В.М. Галузинський, М.Б. Євтух. – К. : Вища шк., 1995. – 237 с.

2. Лещенко М.П. Мистецькі педагогічні технології як засіб підготовки вчителів до реалізації особистісно орієнтованої освітньої системи / М.П. Лещенко // Професійно-художня освіта України. – 2002. – №1. – С. 115-120.

3. Оріщенко А. Педагогічні ідеї та виконавські техніки в школі Макса Шлоссберга / А. Оріщенко // Естетика і етика педагогічної дії. – 2024. – №30. – С. 133-143.

4. Рудницька О.П. Педагогіка: загальна та мистецька : навч. посіб. / О.П. Рудницька. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2005. – 360 с.

5. Сулаєва Н.В. Основні підходи до менеджменту неформальної мистецької освіти в художньо-творчих колективах вищих педагогічних навчальних закладів / Н.В. Сулаєва // Витоки педагогічної майстерності. – 2011. – №8(2). – С. 256-263.

6. Сулаєва Н.В. Підготовка майбутнього вчителя початкових класів до використання дидактичної мистецької гри у навчально- виховному процесі : дис... канд. пед. наук: 13.00.04 ; Полтавський держ. педагогічний ун-т ім. В.Г.Короленка / Н.В. Сулаєва. – Полтава, 2000. – 304 с.

7. Цебрій І.В. Класичне мистецтво в інформаційну добу / І.В. Цебрій // Філософські обрії. – 2019. – №42. – С. 203-208.

8. Цебрій І.В. Мораль європейського суспільства XX століття у творах класиків світової літератури / І.В. Цебрій // Філософські обрії. – 2020. – №43. – С. 95-102.

9. Черкасов В.Ф Основи наукових досліджень у музично-освітній галузі : підручник/ В.Ф Черкасов. – Харків : ФОП Озеров 2017. – 316 с.

10. Черкасов В.Ф Теорія і методика музичної освіти : навч. посіб. / В.Ф Черкасов. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2014. – 472 с.

11. Arban J-B. Grande méthode complète de cornet à pistons et de saxhorn / J-B. Arban. – B., 1864. - 342 p.

12. Bloss L.L. A Comparative Examination of Six American Master Trumpet Teachers and the Regional Schools of Playing That They Represent : dissertation / L.L. Bloss. - NT, 2014. - 158 p.

13. Daily Drills and Technical Studies for Trumpet. - M. : Baron Company, 2002. - 62 p.

14. Ganong D. R. Laurie Frink's Method of Trumpet Instruction : dissertation / D.R. Ganong. – M. : University of Miami, 2015. - 147 p.

15. Goldman F. The Juilliard / Goldman. - NY. : Juilliard School of Music, 1954. - 63 p.

16. Henahan D. For Roger Sessions, a Tribute and a Premiere at 80 / D. Henahan // New York Times. – 1977. - P. 64

17. Kogan J. Nothing But the Best : The Struggle for Perfection at the Juilliard School / J. Kogan. – NY. : Random House, 1987. - 239 p.

18. Luebke-Brown C. The Foundations of Modern American Trumpet Pedagogy by : dissertation / C. Luebke-Brown. – T. : University of Texas at Austin, 2018. - 93 p.

19. Novak E. Guide to the Juilliard School Archives / E. Novak, T. Pavlovsky. - NY : Juilliard School, 1992. - 113 p.

20. Nussbaum J. An Examination of Max Schlossberg`s Daily Drills and Technical Studies for Trumpet and the Existing Schlossberg Manuscripts [Електронний ресурс] / J. Nussbaum, F. Hosticka. International Trumpet Guild Journal. – 2009. – Режим доступу: https://trumpetguild.org/files/TextSupplements/SchlossbergOnline.pdf

21. Schlossberg C.K. Daily Drills and Technical Studies for Trumpet / C.K. Schlossberg. – NY. : Maurice Baron, 1937. - 60 p.

22. Schonberg H.C. (1957). Juilliard to Move to Lincoln Sq. And Add Training in the Drama; School Limited to Advanced Students. Decision to Join Cultural Center Is Hailed. Juilliard to open in Lincoln center / H.C. Schonberg // New York Times. - 1957. - P. 1.

23. Shook B. Last Stop, Carnegie Hall : New York Philharmonic Trumpeter William Vacchiano / B. Shook. - NY. : University of North Texas Press, 2011. - 224 p.

24. Ten Years of American Opera Design at the Juilliard School of Music. – NY. : The New York public, 1941. - 20 p.

25. The Juilliard report on teaching the literature and materials of music Hardcover. – L. : Greenwood Press, 1953. - 233 p.

References:

1. Galuzynskyi, V.M. (1995). Pedahohika : teoriia ta istoriia [Pedagogy: theory and history] Kyiv: Higher school [in Ukrainian].

2. Leshchenko, M.P. (2002). Mystetski pedahohichni tekhnolohii yak zasib pidhotovky vchyteliv do realizatsii osobystisno oriientovanoi osvitnoi systemy [Artistic pedagogical technologies as a means of training teachers to implement a personally oriented educational system]. Profesiino-khudozhnia osvita Ukrainy –Professional and artistic education of Ukraine, 1, 115-120 [in Ukrainian].

3. Orishchenko, A. (2024). Pedahohichni idei ta vykonavski tekhniky v shkoli Maksa Shlossberha [Pedagogical ideas and performance techniques in the school of Max Schlossberg]. Estetyka i etyka pedahohichnoi dii – Aesthetics and ethics of pedagogical action, 30. 133-143 [in Ukrainian].

4. Rudnytska, O.P. (2005). Pedahohika: zahalna ta mystetska [Pedagogy: general and artistic]. Ternopil: Textbook – Bogdan [in Ukrainian].

5. Sulaeva, N.V. (2011). Osnovni pidkhody do menedzhmentu neformalnoi mystetskoi osvity v khudozhno-tvorchykh kolektyvakh vyshchykh pedahohichnykh navchalnykh zakladiv [Basic approaches to the management of informal art education in artistic and creative collectives of higher pedagogical educational institutions]. Vytoky pedahohichnoi maisternosti – Origins of pedagogical skill, 8(2). 256-263 [in Ukrainian].

6. Sulaeva, N.V. (2000). Pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv do vykorystannia dydaktychnoi mystetskoi hry u navchalno- vykhovnomu protsesi [Preparing a future primary school teacher for the use of didactic art games in the educational process]. Poltava [in Ukrainian].

7. Tsebriy, I.V. (2019). Klasychne mystetstvo v informatsiinu dobu [Classical art in the information age] / Filosofski obrii – Philosophical horizons, 42. 203-208 [in Ukrainian].

8. Tsebriy, I.V. (2020). Moral yevropeiskoho suspilstva KhKh stolittia u tvorakh klasykiv svitovoi literatury [Morality of European society of the 20th century in the works of classics of world literature]. Filosofski obrii – Philosophical horizons, 43, 95-102 [in Ukrainian].

9. Cherkasov, V.F. (2017). Osnovy naukovykh doslidzhen u muzychno-osvitnii haluzi [Fundamentals of scientific research in the field of musical education]. Kharkiv: FOP Ozerov [in Ukrainian].

10. Cherkasov, V.F. (2014). Teoriia i metodyka muzychnoi osvity [Theory and methods of musical education]. Ternopil: Textbook – Bogdan [in Ukrainian].

11. Arban, J-B. (1864). Grande méthode complète de cornet à pistons et de saxhorn. Berlin [an English].

12. Bloss, L.L. (2014). A Comparative Examination of Six American Master Trumpet Teachers and the Regional Schools of Playing That They Represent: dissertation. North Texas [an English].

13. Daily Drills and Technical Studies for Trumpet (2002). Marzes: Baron Company [an English].

14. Ganong, D. R. (2015). Laurie Frink's Method of Trumpet Instruction: dissertation. Miami: University of Miami [an English].

15. Goldman, F. (1954). The Juilliard Review. New York: Juilliard School of Music [an English].

16. Henahan, D. (1977). For Roger Sessions, a Tribute and a Premiere at 80. New York Times, 64 [an English].

17. Kogan, J. (1987). Nothing But the Best: The Struggle for Perfection at the Juilliard School. New York: Random House [an English].

18. Luebke-Brown, C. (2018). The Foundations of Modern American Trumpet Pedagogy by: dissertation. Texas: University of Texas at Austin [an English].

19. Novak, E. & Pavlovsky, T. (1992). Guide to the Juilliard School Archives. New York: Juilliard School [an English].

20. Nussbaum, J. & Hosticka F. (2009) An Examination of Max Schlossberg`s Daily Drills and Technical Studies for Trumpet and the Existing Schlossberg Manuscripts. International Trumpet Guild Journal. Retrieved from https://trumpetguild.org/files/TextSupplements/SchlossbergOnline.pdf

21. Schlossberg, C.K. (1937). Daily Drills and Technical Studies for Trumpet. New York: Maurice Baron [an English].

22. Schonberg, H.C. (1957). Juilliard to Move to Lincoln Sq. And Add Training in the Drama; School Limited to Advanced Students. Decision to Join Cultural Center Is Hailed. Juilliard to open in Lincoln center. New York Times, 1 [an English].

23. Shook, B. (2011). Last Stop, Carnegie Hall: New York Philharmonic Trumpeter William Vacchiano. New York: University of North Texas Press [an English].

24. Ten Years of American Opera Design at the Juilliard School of Music (1941). New York: The New York public [an English].

25. The Juilliard report on teaching the literature and materials of music Hardcover (1953). London: Greenwood Press [an English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.015.31:372

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-771-784

Осадченко Інна Іванівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри соціальної роботи та реабілітації, Національний університет біоресурсів і природокористування України; візитовий професор Білостоцького університету (Польща), м. Київ, тел.: (044) 527-80-73, https://orcid.org/0000-0003-0682-5145

Бай Дуншен аспірант кафедри педагогіки, Національний університет біоресурсів і природокористування України; візитовий професор Білостоцького університету (Польща), м. Київ, тел.: (044) 527-80-73, https://orcid.org/0009-0006-6691-9919

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ КОМП'ЮТЕРНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ МАЙБУТНІХ СПЕЦІАЛІСТІВ В УКРАЇНІ ТА КИТАЮ

Анотація. У статті на основі аналізу наукових джерел виокремлено та систематизовано у три позиції методологічні підходи до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю. Концептуально-державний підхід визначено як стратегію на створення та імплементації концептуальних та нормативно-правових засад інноваційного впровадження цифрової освіти у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю. Цей підхід зумовлений неупинною модернізацією інформаційно-комунікаційних технологій, що вимагає пропорційного удосконалення процесу формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів з точки зору значущості для соціально-економічного розвитку кожної держави. Загальнодидактичний підхід реалізується шляхом формулювання та виконання завдання науково-практичних пошуків та впроваджень, зокрема обґрунтування та експериментальної перевірки дидактичних умов формування певних складників комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів. Індивідуально-дидактичний підхід виявляється в орієнтації та реалізації процесу формування, діагностики, корекції та удосконалення конкретних умінь та навичок комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів в обох країнах. Зазначено, що особливої різниці у методологічних підходах до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю не виявлено. Передбачено, що вказану різницю буде виявлено у процесі практичної реалізації вказаних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

методологічних підходів, зокрема щодо сутності конкретного нормативно-правового забезпечення цього процесу, застосування фінансово-технічних та дидактичних засобів, шляхів реалізації приміром індивідуально-дидактичного підходу до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів в окремо схарактеризованих країнах – Україні та Китаю.

Ключові слова: методологічні підходи, формування комп'ютерної компетентності, майбутні спеціалісти, заклади фахової передвищої освіти України, вищі політехнічні коледжі Китаю.

Osadchenko Inna Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Social Work and Rehabilitation of the National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; visiting professor at the University of Białystok (Poland), Kyiv, tel.: (044) 527-80-73, https://orcid.org/0000-0003-0682-5145

Bai Dongsheng graduate student of the Department of Pedagogy National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine; visiting professor at the University of Białystok (Poland), Kyiv, tel.: (044) 527-80-73, https://orcid.org/0009-0006-6691-9919

METHODOLOGICAL APPROACHES TO THE FORMATION OF COMPUTER COMPETENCE OF FUTURE SPECIALISTS IN UKRAINE AND CHINA

Abstract. The article, based on the analysis of scientific sources, singles out and systematizes in three positions the methodological approaches to the formation of computer competence of future specialists in institutions of vocational pre-higher education / higher polytechnic colleges of Ukraine and China. The conceptual-state approach is defined as a strategy for the creation and implementation of the conceptual and legal foundations of the innovative implementation of digital education in institutions of professional pre-higher education / higher polytechnic colleges of Ukraine and China. This approach is due to the constant modernization of information and communication technologies, which requires a proportional improvement of the process of forming the computer competence of future specialists from the point of view of significance for the socio-economic development of each state. The general didactic approach is implemented by formulating and carrying out the task of scientific and practical research and implementation, in particular, substantiation and experimental verification of didactic conditions for the formation of certain components of computer competence of future specialists. The individual didactic approach is manifested in the orientation and implementation of the process of formation, diagnosis, correction and improvement of specific skills and computer competence skills of future

specialists in both countries. It is noted that no particular difference in methodological approaches to the formation of computer competence of future specialists in institutions of vocational pre-higher education / higher polytechnic colleges of Ukraine and China was found. It is assumed that the specified difference will be revealed in the process of practical implementation of the specified methodological approaches, in particular regarding the essence of the specific regulatory and legal support of this process, the use of financial and technical and didactic means, ways of implementing, for example, an individual didactic approach to the formation of computer competence of future specialists in separately characterized countries – Ukraine and China.

Keywords: methodological approaches, formation of computer competence, future specialists, institutions of professional higher education of Ukraine, higher polytechnic colleges of China.

Постановка проблеми. Поширення новітніх технологій навчання (дидактичних технологій), що кардинально змінюються залежно від інновацій науково-технічного прогресу, прямопропорційно змінює ситуацію щодо надання рівня освітніх послуг, корелюючись із реформуванням фахової передвищої освіти у різних країнах світу. Приміром, уведення радикальних реформ у систему фахової передвищої освіти України – вищої політехнічної освіти Китайської народної республіки (далі – вищих політехнічних коледжів та Китаю / КНР), відповідно до потреб сучасного суспільства, спричинило не лише уведення дистанційного навчання, базованого на комп'ютерній компетентності усіх його учасників, а й на нагальній потребі наукового обґрунтування кожного складника системи онлайн-навчання та загалом застосування комп'ютерних технологій. Водночас оновлення та цифровізація навчання реалізує нову навчальну парадигму, пов'язану з позитивом, оскільки сучасне покоління студентів не уявляє своє життя без комп'ютера (О. Кохановська, Н. Слюсаренко) [6, с. 25].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Попри достатню кількість наукових досліджень вказаної сфери, саме цей напрям – формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів – неупинний у контексті наукових пошуків, визначенні методологічних підходів, оскільки комп'ютерна компетентність – надто швидко та кардинально змінна (згадаймо останнє десятиліття: еволюція технічно-комп'ютерних компетенцій від уміння користуватися дисками до сенсорних панелей). Очевидно, що застосування інформаційно-комунікаційних технологій навчання (далі – ІКТ) позитивно впливає на якість діяльності закладів фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжів України та Китаю, базованої на системному підході, описаному у працях І. Гевка [4], О. Кохановської [6], О. Невмержицької [3], Н. Слюсаренко [6], Feng Meng [15], Hu Jie [10], Lai Yus [12], Zhao Dongxia [18], Xiao Bing [15], Zhang Ling [10] та ін., повністю закриваючи потреби майбутніх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

спеціалістів у необхідних професійних послугах, підвищуючи їхню активність та фахову мобільність на засадах компетентнісного підходу, що зазначено у роботах С. Алєксєєва [1], Г. Кванденг [5], О. Наливайко [7], Г. Полякова [5], Jinbao Zhang [11], Kaiyi Li [11], Weijia Zhang [14], Xuehua Zhang [17] та ін. У закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю за допомогою ІКТ стає можливим створення загального освітнього простору, зберігаючи при цьому індивідуальну стратегію та траєкторію кожного майбутнього спеціаліста на засадах індивідуального підходу (В. Балюк [2], І. Гевко [4], Н. Поліхун [8], І. Сліпухіна [8], С. Чернецький [8], Ben Chengcheng [13], V. Bykov [9], O. Pinchuk [9], O. Spirin [9], Xueqing Wei [16], Wang Jing [13], Wang Pan [13] та ін.). Однак методологічні підходи кожного з указаних досліджень описані частково, конкретно до певної педагогічної умови формування комп'ютерної компетентності майбутніх фахівців окремої країни.

Мета статті – на основі аналізу наукових джерел виокремити та систематизувати методологічні підходи до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів в Україні та Китаю.

У публікації застосовано метод моделювання для візуалізації виокремлених методологічних підходів до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів в Україні та Китаю. Використано низку теоретичних методів науково-педагогічного дослідження: порівняння й узагальнення, аналіз та синтез наукових джерел для визначення вказаних методологічних підходів. Здійснено сучасну характеристику та систематизацію методологічних підходів до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю.

Виклад основного матеріалу. Одразу зауважимо, спираючись на результати вивчення вказаних далі джерел, що дотичними до предмету нашого дослідження є поняття, визначені на засадах цілісного підходу: «інформаційна компетентність» (Г. Кванденг [5], Г. Полякова [5], Weijia Zhang [14], Xuehua Zhang [17] та ін.), «цифрова компетентність» (І. Гевко [4], Н. Поліхун [8], І. Сліпухіна [8], С. Чернецький [8], V. Bykov [9], O. Pinchuk [9], O. Spirin [9], Xueqing Wei [16] та ін.), «застосування інформаційно-комунікаційних технологій навчання» (О. Кохановська [6], О. Невмержицька [3], Н. Слюсаренко [6], Hu Jie [10], Lai Yus [12], Zhao Dongxia [18], Zhang Ling [10] та ін.) тощо. Проаналізуємо сучасні наукові джерела, у яких схарактеризовано окреслені поняття, щоб визначити: на засадах яких методологічних підходів здійснені ці дослідження?

Завдяки науково-технічному прогресу Інтернет поширився в усі куточки світу, змусивши комп'ютери увійти в тисячі домогосподарств, глибоко інтегруючись у виробництво, життя, навчання та розваги людей. Це дає змогу науці й технологіям продовжувати розвиватися за умови контролю людини.

Мета зазначеного – надати людству гуманніші послуги. Серед суміжних послуг – освіта як галузь, котру завжди цінували, тому багато вчених сподіваються, що технології штучного інтелекту (далі – ШІ) стануть важливим засобом навчання (Lai Yus) [12, с. 92]. Відтак урядові департаменти Китаю та її підлеглі установи повинні проводити поглиблені дослідження інформатики та комп'ютерних технологій, адже застосування та інтегрування інноваційних ІТ-наук і технологій у всіх сферах життя є неминучою тенденцією розвитку (Weijia Zhang) [14, с. 119]. Отже, йдеться про розробку, обґрунтування та експериментальну перевірку не тільки ІТ-технологій, а й дидактичних технологій опанування ними.

Констатовано, що нині політехнічна освіта Китаю зіткнулася з новими ситуаціями на ринку праці: прискорені професійні зміни, загострення професійно-технічної конкуренції в освіті, раптове зростання професійного навчання в онлайн-режимі. Зіткнувшись із подібними змінами на ринку професійної та політехнічної освіти, вищим політехнічним коледжам життєво важливим є усвідомлення, того, що освіта та підготовка спеціалістів необхідна відповідно до вимог професійного ринку. Попри орієнтацію на ринок праці політехнічна освіта має досить значну кількість проблем, серед яких: брак ідей, брак можливостей та інституційні обмеження. Слід встановити концепцію відкритої освіти, підвищити рівень конкурентноздатності та надати більші можливості для співпраці, змінювати навчальні моделі, інституційні механізми та систему управління (Xiao Bing, Feng Meng) [15].

Цифровізація навчального середовища вищих політехнічних коледжів КНР стає однією з основних сил побудови китайського суспільства на основі «інформаційної економіки» та виховання майбутніх фахівців. Повне включення в сучасне виробництво та інші сфери виробництва неможливі без навичок використання інформаційних та цифрових технологій і послуг. Китайський уряд робить усе, що можливо, докладає зусиль, щоб забезпечити доступність освітніх послуг через оцифрування всіх аспектів системи освіти та участь якомога більшої кількості громадян у цих цифрових освітніх платформах. Водночас констатовані ключові проблеми, що наявні у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю, хоча і оцифровують свою систему освіти, але, що стосується освітнього середовища, то існують такі проблеми: низька цифрова грамотність студентів, значні відмінності в здібностях між мешканцями міст та сіл, використання викладачами нових технологій як керівництва для впровадження нових ідей і методів, перевантаження студентів формальними завданнями та брак професійних знань у викладачів (О. Наливайко) [7, с. 192]. Доведено, що популяризація, застосування та побудова сучасних онлайн-навчальних ресурсів сприятиме комплексному реформуванню системи освіти у китайських вищих політехнічних коледжах, а також значно сприятиме покращенню рівня викладання та ефективності навчання. Покладаючись лише

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

на індивідуальну навчальну платформу, створену декількома викладачами, вони не зможуть повною мірою використати переваги сучасного навчання і це призведе до марної витрати навчальних ресурсів. Досліджено ефективні способи створення онлайн-навчальних ресурсів для спеціальностей комп'ютерних технологій у вищих політехнічних коледжах (Jinbao Zhang, Kaiyi Li) [11, с. 128].

Згідно із результатами дослідження Xueqing Wei для вищих політехнічних коледжів Китаю дуже важливий постійний розвиток нових медіа-технологій, які не тільки змінюють модель роботи керівників вищих професійних коледжів, а й привносять нові напрями розвитку у вищі політехнічні коледжі та водночас вирішують ці проблеми. Тому необхідно повною мірою використати загальні переваги нових онлайн-медіа, посилити науковий характер управління студентами, підвищити ефективність управління та зробити все можливе, щоб зменшити негативний вплив нових онлайн-медіа на студентів у вищих політехнічних коледжах. Автор наголошує, що вищі політехнічні коледжі мають культивувати все більше і більше додатків для країни під позитивним впливом нових медіа [16, с. 55–57]. У контексті нових медіа шляхи отримання студентами інформації значно розширилися і в Україні, і у Китаю. Студенти можуть вільно використовувати Інтернет для висловлення особистих думок та ідей, формуючи свою комп'ютерну компетентність, але це також легко може призвести до того, що студенти зіткнулися з певними недоліками, наприклад, ризик культурних негативних змін (В. Балюк [2], Lai Yus [12, с. 92]). Тобто важливими є ухвалення концептуальних рішень на державному рівні щодо системи формування та підвищення певних компетентностей спеціалістів в Україні та Китаю, з урахуванням індивідуального підходу до здобувачів освіти.

Щодо ситуації з формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів, то в Україні досліджено умови та сучасні тенденції розвитку ІТ-суспільства, а також ключові проблеми, що потребують вирішення при впровадженні комп'ютерних технологій в освіту: створення єдиного дидактичного інфопростору та забезпечення цих процесів відповідною науковою підтримкою. Про застарілі методи навчання, низький ентузіазм щодо використання передових ІКТ у освітньому процесі закладів фахової передвищої освіти; про те, що застосування ІКТ у вищій освіті не формує загальну національну політику, а нормативно-правова база є недосконалою і не може забезпечити побудови ІТ-суспільства і, таким чином, перешкоджає цифровізації української освіти, формуванню комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів, зауважено у дослідженні В. Бикова, О. Спіріна, О. Пінчук. Авторами з'ясовано ключові моменти та технічні принципи інформатизації та побудови освітнього середовища в Україні. Наголошено: розвиток орієнтованої на цифровізацію системи освіти, розробка та користування електронними навчальними ресурсами, особливо електронними

підручниками, створення середовища для безперервного розвитку цифрових можливостей студентів та викладачів, проведення педагогічних досліджень, що визначають комп'ютеризацію освіти та формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів – основні завдання нинішньої фахової передвищої освіти. Крім того, слід покращити громадянську поінформованість про інформаційну безпеку, кібербезпеку та захист інформації, котра є конфіденційною, наприклад персональних даних, від загроз їх несанкціонованого використання [9, с. 27]. Таким чином, йдеться і про впровадження нових концепцій цифрової освіти на засадах оновленої нормативно-правової бази, і про дидактичні аспекти імплементації такої концепції.

У сучасних дослідженнях також визначено правила навчання як систему основних вимог, якими слід керуватися при визначенні змісту навчання, управлінських методів навчання та форм, котрі використовуються під час освітнього процесу в Україні та які найбільше сприяють формуванню цифрових можливостей та комп'ютерної компетентності майбутніх фахівців (В. Балюк) [2, с. 20]. Визначено роль інформаційно-комунікативних технологій у дистанційному навчанні; проблематику розвитку дистанційного навчання на теренах України, приміром, розвиток діджитілізації, що спровокувала перегляд традиційних форм навчання та загалом форм та методів влаштування процесу навчання (І. Гевко, О. Невмержицька) [3, с. 41]. Інформатизація освіти надає можливості для оновлення змісту та організаційних форм освіти, а педагогіка інформаційного суспільства втілює в собі активізацію індивідуалізованого навчання, впровадження педагогіки кооперації, широкомасштабне використання ІТ-технології і новітніх засобів навчання (С. Алєксєєва) [1]. Отже, слушно, як на наш погляд, йдеться про індивідуальні орієнтири у концептуально-дидактичних інноваціях контексту формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів у закладах фахової передвищої освіти.

В Україні обґрунтовано необхідність розробки теоретичного підґрунтя цифрової дидактики, що відповідає новітньому концептуальному розумінню ролі ІТ-технологій у освітньому процесі закладів фахової передвищої освіти. Це допоможе відкриттю нових можливостей, удосконаленню освітнього процесу у закладах фахової передвищої освіти, що дозволить підготувати сучасне покоління майбутніх спеціалістів до продуктивної діяльності у цифровому середовищі в умовах цифрової економіки. Провідні ідеї освіти за умов її комп'ютеризації розкриваються через науковий підхід до цифрової гуманізації освіти та особистісно-орієнтованої педагогіки на провідних принципах: індивідуалізація, гнучкість, пристосованість, насиченість освітнього середовища, мультимедійність, навчання у взаємодії, академічна успішність, орієнтація на практичну діяльність, комплексне оцінювання, доцільність (І. Сліпухіна, Н. Поліхун) [8, с. 231]. Дослідники зазначають, що в Україні, завдяки сучасним дидактичним технологіям (технологіям навчання),

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

відбувається процес становлення професіоналізму майбутніх фахівців, формування їхньої ідентичності як професіоналів. Укладаються у свідомості певні професійні принципи, стійкі погляди, ідеали. Ефективність дидактичних технологій забезпечується завдяки створенню зон актуалізації та становлення самопізнання майбутніх спеціалістів та їхнього самопрояву; облаштування спеціального простору закладів фахової передвищої освіти, щоби він був насичений зразками професійної діяльності, зокрема щодо формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів, тощо (І. Гевко) [4, с. 85].

Із початком бурхливого розвитку ІТ-технологій, створення цифрового середовища відкрило нові навчальні можливості в Україні та Китаю. Традиційні засоби – аудиторне навчання та систему управління університетом – замінено ефективнішими та точнішими онлайн-платформами: наявні навчальні матеріали для студентів замінені на відео, програмами чи веб-сайтами, звичні дошки змінені на проектори тощо. Однак у різних закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю залишаються певні проблеми, наприклад, бракує наукової та інтелектуальної системи планування, натомість є відставання цифрового ресурсного забезпечення. Інформаційна грамотність та цифрові можливостей викладачів також потребують удосконалення. Обслуговування інформаційної системи є несвоєчасним, навчання офлайн та технології не є глибинно інтегровані настільки, щоб заклади фахової передвищої освіти / вищі політехнічні коледжі України та Китаю мали можливості цифровізуватися краще та використовувати це у процесі підготовки нових кадрів. Для цього необхідно вирішити низку труднощів, пов'язаних із використанням ІТ-технологій. Зокрема варто акцентувати на підвищенні рівня кваліфікації викладачів, оновленні засобів та методів навчання. У контексті цифровізації модель навчання також змінилася з односторонньої передачі інформації, орієнтованої на зміст, на спільне навчання, орієнтоване на потреби шляхом взаємодії викладача та студента в освітньому середовищі віртуальної реальності на засадах особистісно-орієнтованого підходу. Викладачі розробляють і представляють стратегії навчання, а пасивні стратегії навчання студентів трансформуються в генеративні стратегії навчання. Розширений доступ до знань робить навчання персоналізованішим для студентів, а змішане навчання стає поширенішим (Гоу Кванденг, Г. Полякова) [5, с. 184].

Сприяння розвитку та становленню викладачів у вищих політехнічних коледжах Китаю, як зазначає Zhao Dongxia, є єдиним шляхом для розвитку та реформування системи освіти країни. Це також важливий шлях для підвищення рівня викладання у вищих політехнічних коледжах, орієнтуючись на системний підхід. Крім того, це основний засіб побудови та сприяння розвитку, зростання вищих політехнічних коледжів. Створюючи професійний, функціональний, диверсифікований та персоналізований центр розвитку викладачів високопрофесійного рівня, буде змога допомогти їм вдосконалити

свої професійні навички викладання, розвинути обізнаність щодо планування професійного навчання та розвинути можливості застосування під час практичної діяльності. Це не тільки відповідає фактичним потребам у професіоналізмі та педагогічних здібностях викладачів вищих політехнічних коледжів КНР, але й формує ефективну організаційну культуру викладачів від верху до низу всередині навчального закладу, допомагає досягти мети у підвищенні рівня професіоналізму випускників освітнього закладу та сприяє формуванню у вищих політехнічних коледжах спільного бачення стратегії формування майбутніх спеціалістів (Zhao Dongxia) [18, с. 3544].

На фоні «масового підприємництва та інновацій» реформа інтегрованого викладання та поєднання виробництва та освіти у вищих політехнічних коледжах Китаю, на думку Hu Jie, Zhang Ling, має формувати майбутніх спеціалістів, які мають високу кваліфікацію для роботи та адаптуються до модернізаційної побудови та розвитку суспільства. Це неминучий вибір і важливий шлях для становлення якісних і висококваліфікованих «квазіпрофесіоналів». Виходячи з цього, автори досліджують вищі політехнічні коледжі на основі «масового підприємництва та інновацій». Основна ідея – інтегрована реформа об'єднання виробництва та освіти, а також запропоновані відповідні стратегії навчання з метою побудови механізмів спільної освіти, щоб розвивати високоякісні кваліфіковані «масові підприємницькі» таланти для суспільства та досягти диверсифікованого розвитку студентів, зокрема їхньої комп'ютерної компетентності [10]. Окремі вищі політехнічні коледжі Китаю орієнтуються у підготовці майбутніх спеціалістів на попит підприємств щодо висококваліфікованих кадрів, з високим рівнем розвитку комп'ютерної компетентності, покладаючись на відповідну державну політику, активно покращуючи рівень інтеграції промисловості та освіти, націлюючись на безпрограшну ситуацію інтеграції між вищим політехнічних коледжем та підприємствами, активно просуваючи навчальний проект для високоякісних технічних кадрів, створюючи бренди та засновуючи нові на основі потреб галузевого ринку і загалом країни (Ben Chengcheng, Wang Jing, Wang Pan) [13, с. 8185].

Зважаючи на вказані вище наукові джерела виокремимо такі методологічні підходи до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю:

1. Концептуально-державний підхід – шляхом впровадження на державному рівні (із нормативно-правовим забезпеченням) застосування технології штучного інтелекту в комп'ютерному навчанні (Jinbao Zhang [11], Kaiyi Li [11], Lai Yus [12] та ін.), зміни соціально-суспільного статусу та тенденцій інформатики та технологій (Weijia Zhang [14] та ін.), визначення та виконання сучасних завдань загалом цифрової трансформації освіти (V. Bykov [9], O. Pinchuk [9], O. Spirin [9] та ін.), створення центрів розвитку викладачів у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах (Zhao Dongxia [18] та ін.) тощо.

2. Загальнодидактичний підхід: зміна тенденцій розвитку цифрового освітнього середовища у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю (Г. Кванденг [5], Г. Полякова [5] та ін.), дослідження способів створення онлайн-навчальних ресурсів для спеціальностей комп'ютерних прикладних технологій (Ben Chengcheng [13], Wang Pan [13], Wang Jing [13] та ін.), дослідження інноваційних шляхів для управління студентами у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах у новому медіа-середовищі (В. Балюк [2], Xuehua Zhang [17]), цифровізація освітнього середовища України та КНР (О. Наливайко [7], Н. Поліхун [8], І. Сліпухіна [8], С. Чернецький [8] та ін.), оптимізація окремих навчальних курсів у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах (Jinbao Zhang [11], Kaiyi Li [11] та ін.) тощо.

3. Індивідуально-дидактичний підхід шляхом аналізу та усунення чинних проблем у індивідуальних навичках застосування комп'ютера студентів закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та КНР (С. Алєксєєва [1], Feng Meng [15], Hu Jie [10], Xiao Bing [15], Xueqing Wei [16], Zhang Ling [10] та ін.) тощо.

Рис. 1. Методологічні підходи до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів в Україні та Китаю

Так, у підсумках дослідження Xueqing Wei вказано, що для вищих політехнічних коледжів розвивати навички застосування комп'ютера варто з точки зору змісту конкретної навчальної роботи, тому необхідно справді провадити розвиток цих компетентностей, виходячи з робочих вимог, висунутих новою реформою навчальної програми. Така робота стосується насамперед удосконалення освітнього процесу, зокрема викладання. Слід звертати увагу на чинні проблеми та постійно підвищувати рівень освіти, насамперед викладацької роботи, постійно впроваджувати інновації в освіті та провести роботу з реформування викладання, підняти рівень вимог до вміння роботи з ІТ-технологіями студентами [16].

Висновки. Таким чином, на основі аналізу наукових джерел нами виокремлено та систематизовано у три позиції такі методологічні підходи до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів в Україні та Китаю: концептуально-державний підхід (стратегія на нормативно-правове забезпечення концептуальних та нормативно-правових засад інноваційного впровадження цифрової освіти у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю); загальнодидактичний підхід (завдання науково-практичних пошуків та впроваджень – обґрунтування та експериментальна перевірка дидактичних умов формування певних складників комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів); індивідуально-дидактичний підхід (орієнтація на формування, діагностику та корекцію, удосконалення конкретних умінь та навичок комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів в обох країнах) та ін. Принагідно зазначимо, що особливої різниці у методологічних підходах до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю не виявлено. Натомість, передбачаємо, що таку різницю чітко виявимо у процесі практичної реалізації вказаних методологічних підходів, зокрема щодо сутності конкретного нормативно-правового забезпечення вказаного процесу, застосування фінансово-технічних та дидактичних засобів, шляхів реалізації приміром індивідуально-дидактичного підходу до формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів в окремо схарактеризованих країнах – Україні та Китаю.

Подальшого дослідження потребує виокремлення та обґрунтування дидактичних умов формування комп'ютерної компетентності майбутніх спеціалістів у закладах фахової передвищої освіти / вищих політехнічних коледжах України та Китаю

Література:

1. Алєксєєва С. Дидактика в умовах інформатизації освіти. *Академічні студії. Серія «Педагогіка». Луцьк: Комунальний заклад вищої освіти «Луцький педагогічний коледж» Волинської обласної ради.* 2021. № 4. Ч. 1. С. 25–30. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/730414 (дата звернення: 23.02.2024 р.)

2. Балюк В. О. Дидактичні принципи формування цифрової компетентності майбутніх фахівців-економістів. *Science Review: Open Access Peer-reviewed Journal. RS Global Sp. z OO, Scientific Educational Center Warsaw. Poland.* 2020. *2*(29). С. 20–24. URL: https://www.researchgate.net/publication/340852088_DIDAKTICNI_PRINCIPI_FORMUVANNA_CIFROVOI_KOMPETENTNOSTI_MAJBUTNIH_FAHIVCIV-EKONOMISTIV (дата звернення: 23.02.2024 р.).

3. Гевко І., Невмержицька О. Роль інформаційно-комунікаційних технологій в сучасній концепції дистанційного навчання. *Молодь і ринок.* Дрогобич. 2019. № 2 (169). С. 41–45. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/13400/1/Hevko-Nevmerzhytska.pdf (дата звернення: 18.02.2024 р.)

4. Гевко І. Технологія формування основ і розвитку професіоналізму майбутніх учителів технологій у процесі фахової підготовки. *Молодь і ринок.* 2017. № 9. С. 82–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_9_16. (дата звернення: 18.02.2024 р.)

5. Кванденг Г., Полякова Г. Тенденції та проблеми розвитку цифрового освітнього середовища в університетах Китаю. *Інноваційна педагогіка.* 2020. № 22. Т. 2. С. 180–188. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2020/22/part_2/42.pdf (дата звернення: 26.02.2024 р.)

6. Кохановська О., Слюсаренко Н. Використання засобів цифрової дидактики у післядипломній педагогічній освіті. *Молодь і ринок.* 2020. № 6/185. URL: http://mir.dspu.edu.ua/article/view/225655 (дата звернення: 16.02.2024 р.)

7. Наливайко О. Цифровізація освітнього середовища в закладах вищої освіти Китайської Народної Республіки. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2020. Вип 32. Том 2. С. 188–194. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/32_2020/part_2/32-2_2020.pdf#page=188 (дата звернення: 29.02.2024 р.)

8. Сліпухіна І., Поліхун Н., Чернецький С. Педагогіка XXI ст.: формування цифрової дидактики. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки.* 2018. Вип. LXXXIII. Т. 1. С. 231–237. URL: http://www.ps.stateuniversity.ks.ua/eng/file/issue_83/part_1/45.pdf (дата звернення: 26.02.2024 р.)

9. Bykov V., Spirin O., Pinchuk O. Modern tasks of digital transformation of education. *Unesco Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*, 2018. № 1. Pp. 27–36. URL: https://www.unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/7 (дата звернення 29.02.2024 р.)

10. Hu Jie, Zhang Ling. Exploration of the reform of industry-education integration teaching in higher vocational colleges under the background of «double innovation». *Research and Practice of Innovation and Entrepreneurship Theory.* 2023. Vol. 6. Issue 3. pp. 27–29. URL: http://www.cxcybjb.com/CN/Y2023/V6/I13/27 (дата звернення: 26.02.2024 р.)

11. Jinbao Zhang, Kaiyi Li. Reflection on the current status of artificial intelligence education research in China. *E-Education Research*. 2022. Vol. 43. No. 8. pp. 21–28. URL: file:///C:/Users/User/Downloads/2022081712-.pdf (дата звернення 24.02.2024).

12. Lai Yusi. Application of artificial intelligence technology in computer-assisted instruction. *Electronic Communications and Computer Science*. 2023. Vol. 5. No. 3. pp. 92–94. URL: https://www.researchgate.net/publication/372432843_rengongzhinengjishuzaijisuanjifuzhujiaoxuezhongdeyingyong (дата звернення: 25.02.2024).

13. Wang Pan, Ben Chengcheng, Wang Jing. Research on the application of industry-education integration in the professional construction of vocational colleges: A case study of the School of Urban Construction and Management. *Advances in Education.* 2023. № 13. pp. 8185–8189 URL: https://pdf.hanspub.org/AE20231100000_68052910.pdf (дата звернення: 26.02.2024 р.)

14. Weijia Zhang. Application status and future trends of computer science and technology. *Electronic Communications and Computer Science.* 2022. Vol. 4. No. 4. pp. 117–119. URL: https://www.researchgate.net/publication/364944785_jisuanjikexueyujishudeyingyongxianzhuangyuweilaiqushi (дата звернення: 25.02.2024)

15. Xiao Bing, Feng Meng. Exploration on the strategies of higher vocational colleges in running schools in a market-oriented way. *Modern Education Management*. 2019. № 6: pp. 106–110. URL: https://www.tech.net.cn/ueditor/net/upload/file/20190722/636994016418280848202004 8.pdf (дата звернення: 16.02.2024 р.)

16. Xueqing Wei. Path analysis of guiding online public opinion in ideological and political education in colleges and universities under the new media environment. *Teaching Method Innovation and Practice.* 2019. Vol. 2. No. 8 pp. 408–410. URL: https://www.researchgate.net/publication/338226666_xinmeitihuanjingxiagaoxiaosizhengjiaoyuwangluoyuqingyindaodelujingfenxi (дата звернення: 26.02.2024 р.)

17. Xuehua Zhang. Research on innovative paths of student management in higher vocational colleges under the new media environment. *Teaching Method Innovation and Practice.* 2019. Vol. 2. No. 3. pp. 55–57. URL: https://www.researchgate.net/publication/335375836_xinmeitihuanjingxiagaozhiyuanxiaoxueshengguanligongzuodechuangxinlujingyanjiu (дата звернення: 25.02.2024)

18. Zhao Dongxia. Dilemma, necessity and strategy of building teacher development centers in higher vocational colleges. *Advances in Education.* 2023 Vol. 13 No. 6. P. 3544–3552. URL: https://pdf.hanspub.org/AE20230600000_29384989.pdf (дата звернення: 26.02.2024 р.)

References

1. Alyeksyeyeva S. (2021). Dydaktyka v umovakh informatyzatsiyi osvity [Didactics in conditions of informatization of education]. *Akademichni studiyi – Academic studies. Seriya «Pedahohika»*. Luts′k: Komunal′nyy zaklad vyshchoyi osvity «Luts′kyy pedahohichnyy koledzh» Volyns′koyi oblasnoyi rady. 4, 25–30.

2. Balyuk V. O. (2020). Dydaktychni pryntsypy formuvannya tsyfrovoyi kompetentnosti maybutnikh fakhivtsiv-ekonomistiv [Didactic principles of forming digital competence of future economists]. Science Review: Open Access Peer-reviewed Journal. RS Global Sp. z OO, Scientific Educational Center Warsaw. Poland. 2(29), 20–24.

3. Hevko I., Nevmerzhyts′ka O. (2019). Rol′ informatsiyno-komunikatsiynykh tekhnolohiy v suchasniy kontseptsiyi dystantsiynoho navchannya [The role of information and communication technologies in the modern concept of distance learning]. Molod′ i rynok – Youth and the market. Drohobych. 2 (169), 41–45.

4. Hevko I. (2017). Tekhnolohiya formuvannya osnov i rozvytku profesionalizmu maybutnikh uchyteliv tekhnolohiy u protsesi fakhovoyi pidhotovky [Technology of formation of the foundations and development of professionalism of future technology teachers in the process of professional training]. Molod′ i rynok – Youth and the market. 9, 82–86.

5. Kvandenh H., Polyakova H. (2020). Tendentsiyi ta problemy rozvytku tsyfrovoho osvitn′oho seredovyshcha v universytetakh Kytayu [Trends and problems of the development of the digital educational environment in Chinese universities]. Innovatsiyna pedahohika – Innovative pedagogy. 22/2, 180–188.

6. Kokhanovs′ka O., Slyusarenko N. (2020). Vykorystannya zasobiv tsyfrovoyi dydaktyky u pislyadyplomniy pedahohichniy osviti [Use of digital didactics in postgraduate pedagogical education]. Molod′ i rynok – Youth and the market. 6/185.

7. Nalyvayko O. (2020). Tsyfrovizatsiya osvitn′oho seredovyshcha v zakladakh vyshchoyi osvity Kytays′koyi Narodnoyi Respubliky [Digitization of the educational environment in institutions of higher education of the People's Republic of China]. Aktual′ni pytannya humanitarnykh nauk – Current issues of humanitarian sciences. 32/2, 188–194.

8. Slipukhina I., Polikhun N., Chernets′kyy S. (2018). Pedahohika KHKHI st.: formuvannya tsyfrovoyi dydaktyky [Pedagogy of the 21st century: formation of digital didactics]. Zbirnyk naukovykh prats′. Pedahohichni nauky – Collection of scientific papers. Pedagogical sciences. LKHKHKHIII/1, 231–237.

9. Bykov V., Spirin O., Pinchuk O. (2018). Modern tasks of digital transformation of education. *Unesco Chair Journal Lifelong Professional Education in the XXI Century*, № 1. Pp. 27–36.

10. Hu Jie, Zhang Ling. (2023). Exploration of the reform of industry-education integration teaching in higher vocational colleges under the background of «double innovation». *Research and Practice of Innovation and Entrepreneurship Theory*. Vol. 6. Issue 3. pp. 27–29.

11. Jinbao Zhang, Kaiyi Li. (2022). Reflection on the current status of artificial intelligence education research in China. *E-Education Research*. Vol. 43. No. 8. pp. 21–28.

12. Lai Yusi. (2023). Application of artificial intelligence technology in computer-assisted instruction. *Electronic Communications and Computer Science*. Vol. 5. No. 3. pp. 92–94.

13. Wang Pan, Ben Chengcheng, Wang Jing. (2023). Research on the application of industry-education integration in the professional construction of vocational colleges: A case study of the School of Urban Construction and Management. *Advances in Education*. № 13. pp. 8185–8189.

14. Weijia Zhang. (2022). Application status and future trends of computer science and technology. *Electronic Communications and Computer Science*. Vol. 4. No. 4. pp. 117–119.

15. Xiao Bing, Feng Meng. (2019). Exploration on the strategies of higher vocational colleges in running schools in a market-oriented way. *Modern Education Management*. № 6: pp. 106–110.

16. Xueqing Wei. (2019). Path analysis of guiding online public opinion in ideological and political education in colleges and universities under the new media environment. *Teaching Method Innovation and Practice.* Vol. 2. No. 8 pp. 408–410.

17. Xuehua Zhang. (2019). Research on innovative paths of student management in higher vocational colleges under the new media environment. *Teaching Method Innovation and Practice.* Vol. 2. No. 3. pp. 55–57.

18. Zhao Dongxia. (2023). Dilemma, necessity and strategy of building teacher development centers in higher vocational colleges. *Advances in Education.* Vol. 13 No. 6. P. 3544–3552.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.016:81'243]:378.013.3:[070+004]-043.83](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-785-794

Павлюк Вікторія Ігорівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри іноземних мов, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (063) 857-53-08, https://orcid.org/ 0000-0002-9612-2218

ФОРМУВАННЯ МЕДІАГРАМОТНОСТІ У НАВЧАННІ ІНОЗЕМНИХ МОВ СТУДЕНТІВ УКРАЇНСЬКИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті досліджується важливість формування медіаграмотності у процесі навчання іноземних мов студентів українських закладів вищої освіти. Автор акцентує увагу на необхідності інтеграції медіаграмотності у мовну освіту з метою підготовки студентів до критичного сприйняття інформації, аналізу медіа контенту та ефективного використання медіаресурсів у навчальному процесі. Описуються основні аспекти медіаграмотності, зокрема навички ідентифікації маніпуляцій, перевірки фактів і роботи з різноманітними джерелами інформації. Дослідження підкреслює роль медіаграмотності у розвитку когнітивних та комунікативних компетентностей студентів, а також надає рекомендації щодо інтеграції медіаграмотних підходів в існуючі програми навчання. Наголошено на важливості формування розвитку медіакомпетентності студентів вітчизняних університетів в контексті медіаосвіти. Доведено, що медіаграмотність у вищій освіті є надзвичайно важливою, оскільки вона безпосередньо впливає на якість навчального процесу, розвиток критичного мислення студентів та їхню здатність орієнтуватися у сучасному інформаційному просторі. Диференційовано такі завдання медіаграмотності в навчанні студентів іноземних мов як допомога студентам в розвитку здатності критично оцінювати інформацію, що надходить із різних медіа-джерел; сприяння підготовці до професійної діяльності; залучення молоді до активного громадянства у суспільному житті; допомога в адаптації до змінюваного середовища; покращення якості освіти та запобігання дезінформації. Автор робить висновок, що формування медіаграмотності є важливим чинником становлення професійної компетенції майбутніх фахівців та необхідним компонентом вищої освіти, який дозволяє студентам бути успішними в сучасному світі.

Ключові слова: медіаграмотність, медіакомпетентність, професійна компетентність, критичне мислення, компонент вищої освіти, майбутні фахівці.

Pavliuk Viktoriia Ihorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Foreign Languages of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (063) 857-5308, https://orcid.org/ 0000-0002-9612-2218

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

FORMATION OF MEDIA LITERACY IN TEACHING FOREIGN LANGUAGES OF STUDENTS OF UKRAINIAN HIGHER EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article examines the importance of forming media literacy in the process of teaching foreign languages to students of Ukrainian higher education institutions. The author emphasizes the need to integrate media literacy into language education in order to prepare students for critical perception of information, analysis of media content and effective use of media resources in the educational process. The main aspects of media literacy are described, in particular the skills of identifying manipulations, checking facts and working with various sources of information. The study emphasizes the role of media literacy in the development of cognitive and communicative competencies of students, and also provides recommendations for the integration of media literacy approaches into existing curricula. The importance of forming the development of media competence of students of domestic universities in the context of media education is emphasized. It is proven that media literacy in higher education is extremely important, as it directly affects the quality of the educational process, the development of students' critical thinking and their ability to navigate the modern information space. The following tasks of media literacy in teaching foreign language students are differentiated: helping students develop the ability to critically evaluate information coming from various media sources; promoting preparation for professional activity; involving young people in active citizenship in public life; helping to adapt to a changing environment; improving the quality of education and preventing disinformation. The author concludes that the formation of media literacy is an important factor in the formation of professional competence of future specialists and a necessary component of higher education, which allows students to be successful in the modern world.

Keywords: media literacy, media competence, professional competence, critical thinking, component of higher education, future specialists.

Постановка проблеми. У сучасному світі медіа відіграють ключову роль як в освітньому процесі, так і в загальному розвитку особистості. Медіаграмотність, що охоплює здатність критично оцінювати та аналізувати інформацію, а також створювати власний контент через різноманітні медіа-канали, стає однією з базових навичок для кожного, особливо для студентів, які готуються до професійної діяльності у глобалізованому середовищі. Процес навчання іноземних мов має вагоме значення у формуванні медіаграмотності студентів. Він сприяє не лише розвитку лінгвістичних умінь, а й охоплює культурні, комунікативні та когнітивні аспекти. У сучасних умовах швидкої еволюції інформаційних технологій і появи нових медіа-платформ студенти повинні не лише опановувати іноземну мову, але й ефективно навігувати у медіапросторі, критично оцінювати інформацію та

відповідати на її вплив. Проблема формування медіаграмотності у контексті навчання іноземних мов в українських закладах вищої освіти набуває особливої актуальності. Йдеться про необхідність оновлення навчальних підходів і методик відповідно до сучасних вимог до підготовки випускників. Попри загальне усвідомлення важливості медіаграмотності, ця навичка нерідко залишається поза увагою багатьох викладачів іноземних мов, що суттєво обмежує її розвиток у студентів. Водночас інтеграція медіаграмотності в освітній процес не лише покращує мовні вміння студентів, але й розвиває їхню інформаційну компетентність, яка є важливою складовою успішної професійної реалізації в інформаційному суспільстві. Метою цього дослідження є визначення ефективних підходів до формування медіаграмотності під час вивчення іноземних мов студентами українських університетів. Крім того, дослідження передбачає розробку методичних рекомендацій для викладачів, які допоможуть інтегрувати медіаграмотність у навчальний процес та сприятимуть покращенню якості освіти у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасному світі, який стрімко розвивається під впливом діджиталізації, необхідним є впровадження знань та умінь медіаграмотності в навчання майбутніх фахівців українських університетів. Медіаосвіта як поняття розглядається у працях таких зарубіжних і вітчизняних науковців як Р. Кьюбі, Р. Гоббс, О. Биндас, А. Федоров, В. Іванов, О. Волошенок [18; 17; 1; 13; 7]. Проблема набуття медіаграмотності у підготовці майбутніх вчителів різних дисциплін залишається актуальним об’єктом вивчення вітчизняних дослідників (початкова освіта - Л. Петрик, Г. Васянович, Л. Герганов, Д. Бешок, В. Імбер [9; 2; 4], іноземних мов - С. Іць, О. Биндас [5; 1], музичне мистецтво – Н. Шубенко [15], інформатика – І. Наумук [8], українська мова – О. Шуневич [16]). Актуальність вивчення медіаграмотності у вищій освіті розглядають такі науковці як О. Рекун, Т. Уварова та Т. Стас [12]. Однак проблема медіаграмотності студентів закладів вищої освіти в умовах онлайн навчання все ще потребує детального вивчення.

Метою статті є уточнення понять «медіаосвіта» та «медіаграмотність», висвітлення питання формування медіаграмотності у навчанні іноземних мов студентів українських закладів вищої освіти та її впливу на формування медіа здатності майбутніх учителів у системі вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Поняття грамотності в сучасному суспільстві є результатом тривалої боротьби протягом століть між просвітленням та критичною наукою. Однак без демократичного та критичного підходу до медіаграмотності сучасне диджиталізоване суспільство можна розглядати лише як селективних одержувачів та споживачів онлайн-інформації й засобів комунікацій. За певних умов медіаграмотність може стати частиною стратегії змінити статусу користувачів ЗМІ, від пасивного одержувача до активного споживача медіа ресурсів. Так Р. Гоббс зазначає, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

медіаграмотність не лише конкурує з такими поняттями, як “алфавізація ІКТ”, “критична грамотність”, “управління медіа та інформаційними можливостями”, але й “цифрове громадянство”, “медіа-менеджмент” та “інформаційна грамотність” , які підкреслюють навички та знання, необхідні для ефективної роботи в середовищі соціальних мереж, де різниця між виробниками та споживачами зникає та стирається [17].

Американський науковець Р. К’юбі вважає, що медіаграмотність - це здатність використовувати, аналізувати, оцінювати та передавати повідомлення у різних формах. Дж. Поттер зазначає, що медіаграмотність полягає в здатності особистості контролювати споживання медіа [18].

За О. Биндас медіаграмотність безпосередньо орієнтована на компетентності особистості, необхідні для активної й усвідомленої участі в житті медійного суспільства і повинна сприяти адекватній орієнтації в засобах масової інформації, допомагати уникнути будь-якого її спотвореного трактування. Медіаграмотна людина здатна вільно орієнтуватися в медіасвіті, легше знаходити інформацію, яка потрібна, та уникати повідомлень, що можуть зашкодити [1, 23].

Найбільш повне тлумачення поняття “медіаграмотність” дає Концепція впровадження медіаосвіти в Україні у новій редакції, в якій зазначаться, що під медіаграмотністю розуміють рівень медіакультури, який стосується вміння користуватися інформаційно-комунікативною технікою, виражати себе і спілкуватися за допомогою медіазасобів, свідомо сприймати і критично тлумачити інформацію, відділяти реальність від її віртуальної симуляції, тобто розуміти реальність, сконструйовану медіаджерелами, осмислювати владні стосунки, міфи і типи контролю, які вони культивують [6].

Медіагамотність тісно пов'язана із медіакомпетентністю. Так медіакомпетентність позначена в Національному освітньому стандарті вищої професійної освіти як результат освіти майбутніх професіоналів [3]. О. Биндас вважає, що майбутні вчителі іноземних мов бути медіакомпетентними, а саме: виробити навички медіаімунітету, який робить їх здатними протистояти агресивному медіа- середовищу, забезпечити психологічне благополуччя при споживанні медіапродукції, що передбачає медіаобізнаність, уміння обирати потрібну інформацію; сформувати практичні навички рефлексії і критичного мислення як психологічних механізмів медіаграмотності, які забезпечують свідоме споживання медіа продукції на основі ефективного орієнтування в медіапросторі та осмислення власних медіа потреб, адекватного та різнобічного оцінювання змісту й форми інформації іноземними мовами, її повноцінного і критичного тлумачення з урахуванням особливостей сприймання мови різних медіа; використовувати освітні медіапродукти в професійній діяльності для формування полікультурної картини світу [1, 26].

І. Сніховська визначає медіакомпетентність студента як результат його особистісно-суб’єктних надбань у процесі формального та неформального навчання, що характеризує індивідуальну готовність [11].

За О .Федоровим, медіаграмотний учень чи студент має бути здатний критично й усвідомлено оцінювати медіатексти, підтримувати критичну дистанцію щодо популярної культури та чинити спротив маніпуляціям [13].

Розглядаючи медіаосвіту науковці наголошують на її важливості для підготовки студентів педагогічних університетів. Зокрема, І. Наумук пропонує інтеграцію її елементів, пов'язаних з практичною медіадіяльністю вчителя інформатики, в зміст професійно-орієнтованих дисциплін [8].

Н. Шубенко обґрунтовано необхідність формування медіакультури майбутніх вчителів музики у процесі професійно-педагогічної підготовки, оскільки медіакультура як сукупність створених людиною медіатекстів є сьогодні способом комплексного освоєння людиною світу і основою досягнення медіакомпетентності особистості [15].

Науковець В. Шарко розглядає підготовку вчителів до застосування мас-медіа у педагогічній діяльності як один із важливих напрямів їх фахової підготовки, яка ґрунтується на спеціальних знаннях і вміннях, їхній зміст пов'язано з основними базовими поняттями медіапедагогіки (мас-медіа, медіазасоби, медіаосвіта, медіасередовище, медіаграмотність, медіакомпетентність особистості, медіакомпетентність педагога) та орієнтовано на формування готовності вчителя і учня до роботи з мас-медіа [14].

Науковцем В. Імбер обґрунтовано педагогічні умови застосування мультимедійних засобів навчання у підготовці майбутнього вчителя початкових класів, а саме: мотиваційне забезпечення оволодіння студентами мультимедійними засобами навчання в умовах створення мультимедійно-навчального середовища; алгоритмізація викладачами навчального процесу у закладі вищої освіти на основі системного використання мультимедійних засобів навчання; оволодіння студентами етапами мультимедійної візуалізації навчального матеріалу [4].

Г. Васянович та Т. Бешок у своєму дослідженні визначили рівні сформованості медіаграмотності майбутніх учителів початкових класів шляхом створення таких педагогічних умов застосування медіаосвітніх технологій у їхній професійній підготовці як: формування позитивної мотивації у студентів щодо застосування навчально пізнавальних медіатекстів; упровадження спецкурсу «Медіаграмотність майбутніх учителів», розроблення та використання методики застосування медіаосвітніх технологій у професійній підготовці майбутніх учителів початкових класів; проведення тренінгів, майстер-класів медіаосвітньої проблематики [2].

С. Іць у своєму дослідженні визначила педагогічні умови формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами медіаосвіти та наголосила на тому, що ключовим компонентом професійної компетентності є медіакомпетентність. Науковець переконана, що медіаосвіту слід розглядати як інноваційний напрям у педагогічній науці та практиці, спрямований на підготовку фахівця нового покоління до роботи в сучасних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

інформаційних умовах, і технологію навчання, що забезпечує адекватне сприйняття засобів масової інформації, створення власної медіапродукції, формування медіаграмотності, медіакомпетентності, медіакультури особистості, здатної використовувати медіатехнології у своїй професійній діяльності. [5, 8-9].

Л. Петрик розглядає підготовку майбутніх учителів до застосування медіазасобів на уроках іноземних мов, що актуалізується в умовах розбудови Нової української школи та відповідає загальним тенденціям розвитку професійної освіти, зокрема інформатизації, інноватизації, навчанні на основі досліджень. На основі проаналізованих теорій дослідницею визначено та обґрунтовано методологічні підходи до вивчення досліджуваної проблеми, а саме: системний, особистісно зорієнтований, компетентнісний, діяльнісний, технологічний та комунікативний та окреслено, що зазначені підходи слугуватимуть методологічним підґрунтям організації процесу підготовки майбутніх учителів початкової школи до застосування медіазасобів на уроках іноземних мов.

Погоджуємося з твердженням Л. Петрик, яка зазначає, що опанування майбутніми учителями початкової школи певним спектром медіазасобів у процесі їхньої підготовки до застосування зазначених засобів на уроках іноземних мов слугує підвищенню якості професійної підготовки загалом, що позитивно впливає на рівень готовності майбутніх учителів до здійснення професійної діяльності [9, 62-63].

Іншими словами, вищезазначені науковці пов'язують професійну компетентність студентів закладів вищої освіти із медіакомпетентністю, а медіаосвіта розглядаються ними як така, що сприяє набуттю медіаграмотності, тобто навичок, отриманих під час навчання для аналізу й оцінювання засобів масової інформації.

Однак, у формуванні медіаграмотності студентів не варто забувати про розрив між акцентом на викладанні технологічних навичок і тим, як різні вікові категорії людей сприймають медіа діяльність, має суттєвий вплив на викладання медіаграмотності. Коли студенти говорять, що користуються Інтернетом, вони мають на увазі зовсім інший набір поведінкових характеристик на відміну від викладачів. Вищезазначене призводить до того, що науковці і педагоги часто переоцінюють творчі здібності молоді, що, в свою чергу, може негативно впливати на навчальний процес. Викладачі можуть припускати, що студенти вже мають достатній досвід роботи з цифровими медіа, працюючи з медіа програмами, але насправді це не так. Саме тому, викладачам необхідно чітко формулювати завдання з використання медіа ресурсів студентами в навчальній діяльності, розробляти та впроваджувати рекомендації щодо використання тих чи інших інтернет-джерел у своїй науково-пошуковій роботі, тощо.

Висновки. Аналіз вищезазначеного доводить, що медіаграмотність у вищій освіті є надзвичайно важливою, оскільки вона безпосередньо впливає

на якість навчального процесу, розвиток критичного мислення студентів та їхню здатність орієнтуватися у сучасному інформаційному просторі. Медіаграмотність в навчанні студентів іноземних мов виконує такі завдання:

1. *Допомагає студентам розвивати здатність критично оцінювати інформацію, що надходить із різних медіа-джерел.* Це важливий аспект вищої освіти, оскільки студенти повинні вміти відрізняти достовірну інформацію від фейків, маніпуляцій чи упереджених поглядів. У світі, де інформація швидко змінюється, ці навички особливо важливі для наукової та академічної діяльності;

2. *Сприяє підготовці до професійної діяльності.* Оскільки сучасний ринок праці вимагає від фахівців вміння працювати з новітніми медіа-інструментами, використовувати цифрові технології для комунікації, реклами, маркетингу чи управління, медіаграмотність допомагає студентам освоювати ці інструменти та бути конкурентоспроможними на ринку праці.

3. *Залучає молодь до активного громадянства у суспільному житті*. Вища освіта не лише передає знання, але й формує активну громадянську позицію у студентів. Медіаграмотність дозволяє студентам бути обізнаними у соціально-політичних питаннях, розуміти вплив медіа на суспільство та активно брати участь у дискусіях і прийнятті рішень на рівні громади чи країни.

4. *Допомагає в адаптації до змінюваного середовища*. Сучасні медіа, соціальні мережі та новітні технології значно змінюють спосіб взаємодії людей, організацій і навчальних закладів. Медіаграмотність допомагає студентам адаптуватися до цих змін, швидко освоювати нові платформи і технології, а також ефективно застосовувати їх у навчанні та роботі.

5. *Покращує якість освіти.* Впровадження медіаграмотності у навчальний процес сприяє підвищенню якості освіти. Студенти, які володіють навичками роботи з медіа, можуть більш ефективно знаходити, аналізувати та використовувати інформацію для написання наукових робіт, проведення досліджень і реалізації творчих проєктів.

6. *Запобігає дезінформації*. В умовах постійного потоку інформації через соціальні мережі та інші медіа, медіаграмотність стає необхідною для розпізнавання дезінформації. Для студентів вищих навчальних закладів важливо вміти виявляти неправдиву інформацію та маніпуляції, що сприяє формуванню більш обґрунтованих, свідомих громадян [19].

Отже, формування медіаграмотності є важливим чинником становлення професійної компетенції майбутніх фахівців та необхідним компонентом вищої освіти, який дозволяє студентам бути успішними в сучасному світі, де інформація і медіа займають центральне місце в усіх сферах життя. Перспективу подальшого дослідження вбачаємо в аналізі стратегій формування медіаграмотності майбутніх учителів дошкільної світи, оскільки медіа широко використовуються для навчання дітей в дитячих садках та в інклюзії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Література:

1. Биндас О. М. Специфіка понять «медіаграмотність», «медіакомпетентність» та «медіаосвіта» в підготовці вчителів іноземних мов. Освіта та педагогічна наука. 2020. № 3 (175). С. 20 – 30.

2. Васянович Г. П., Герганов Л. Д., Бешок Т. В. Діагностика рівнів сформованості медіаграмотності майбутніх учителів початкових класів. Інформаційні технології і засоби навчання. 2020. Т. 76., No 2. С. 108–125.

3. Затверджені стандарти вищої освіти. https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-bakalavr.pdf

4. Імбер В. І. Педагогічні умови застосування мультимедійних засобів навчання у підготовці майбутнього вчителя початкових класів : автореф. ...канд. пед. наук : 13.00.04. Вінниця, 2008. 23 с.

5. Іць С. В. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутнього вчителя іноземної мови засобами медіаосвіти : автореф. ...канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2014. 20 с.

6. Концепція впровадження медіаосвіти в Україні (нова редакція). http://osvita.media sapiens.ua/mediaprosvita/

7. Волошенюк О. В., Іванов В. Ф. Медіаосвіта та медіаграмотніст. Київ : Центр вільн. преси, 2012. 352 с.

8. Наумук І. М. Формування медіакомпетентності майбутніх учителів інформатики в педагогічних університетах : автореф. канд пед. наук : 13.00.04. Мелітополь. 2016. 20 с.

9. Петрик Л. В. Підготовка майбутнього вчителя початкової школи до застосування медіазасобів на уроках іноземних мов. Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Київ. 2020. 295 с.

10. Рекун О. О. Медіаграмотність у системі вищої освіти. Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. 2020. № 8 (164). С. 41-44.

11. Сніховська Ірена Формування інфомедійної компетентності студентів вищих навчальних закладів. https://medialiteracy.org.ua/formuvannya-infomedijnoyi-kompetentnosti-studentiv-vyshhyh-navchalnyh-zakladiv/

12. Уварова Т., Стас Т. Медіаграмотність та медіакомпетентність у сучасній освіті: виклики та тенденції. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2020. Т. 4, № 29. с. 191-197

13. Федоров А. В. Словарь терминов по медиаобразованию, медиапедагогике, медиаграмотности, медиакомпетентности. Таганрог. Изд-во Таганрог. гос. пед. ин-та. 2010. 64 с.

14. Шарко В. Д. Медіакомпетентність як компонент методичної підготовки вчителя та підходи до її діагностування. Інформаційні технології в освіті. 2012 No 13. С. 84–90.

15. Шубенко Н. Формування медіакультури майбутнього вчителя музики засобами аудіовізуальних мистецтв. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Сер. 14: Теорія і методика мистецької освіти. 2009. Вип. 8 (13). С. 103–108.

16. Шуневич О. М. Шляхи формування медіаграмотності в процесі навчання учнів української мови. Український педагогічний журнал. 2017. 4. С. 103–111

17. Hobbs, R. 1998. The seven great debates in the media literacy movement. Journal of Communication 48(2): 9-29.

18. Kubey R. (Ed.) Media Literacy in the Information Age. New Brunswick& London: Transaction Publishers, 1997. 484 p.

19. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

References:

1. Byndas O. M. (2020) Spetsyfika poniat «mediahramotnist», «mediakompetentnist» ta «mediaosvita» v pidhotovtsi vchyteliv inozemnykh mov. [Specificity of the concepts of "media literacy", "media competence" and "media education" in the training of foreign language teachers]. Osvita ta pedahohichna nauka - Education is a pedagogical science, 3 (175), 20 - 30. [in Ukrainian].

2. Vasianovych H. P., Herhanov L. D., Beshok T. V. (2020) Diahnostyka rivniv sformovanosti mediahramotnosti maibutnikh uchyteliv pochatkovykh klasiv [Diagnostics of the levels of media literacy of future primary school teachers.]. Informatsiini tekhnolohii i zasoby navchannia- Information technologies and teaching aids. T. 76., No 2. 108–125. [in Ukrainian].

3. Zatverdzheni standarty vyshchoi osvity [Approved standards of higher education] (n.d.). zakon.rada.gov.ua. Retrieved from https://mon.gov.ua/storage/app/media/vishcha-osvita/zatverdzeni%20standarty/2019/06/25/035-filologiya-bakalavr.pdf [in Ukrainian].

4. Imber V. I. (2008) Pedahohichni umovy zastosuvannia multymediinykh zasobiv navchannia u pidhotovtsi maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Pedagogical conditions for the use of multimedia teaching aids in the training of future primary school teachers]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Vinnytsia. [in Ukrainian].

5. Its S. V. (2014) Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnoho vchytelia inozemnoi movy zasobamy mediaosvity [Pedagogical conditions for the formation of professional competence of a future foreign language teacher through media education]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Zhytomyr. [in Ukrainian].

6. Kontseptsiia vprovadzhennia mediaosvity v Ukraini (nova redaktsiia) [Concept of implementing media education in Ukraine (new edition)]. Retrieved from http://osvita.mediasapiens.ua /mediaprosvita/ [in Ukrainian].

7. Volosheniuk O. V., Ivanov V. F. (2012) Mediaosvita ta mediahramotnist. [Media education and media literacy]. 352 [in Ukrainian].

8. Naumuk I. M. (2016) Formuvannia mediakompetentnosti maibutnikh uchyteliv informatyky v pedahohichnykh universytetakh [Formation of media competence of future computer science teachers in pedagogical universities] *Extended abstract of candidate's thesis*. Melitopol [in Ukrainian].

9. Petryk L. V. (2020) Pidhotovka maibutnoho vchytelia pochatkovoi shkoly do zastosuvannia mediazasobiv na urokakh inozemnykh mov [Preparing future primary school teachers for the use of media in foreign language lessons]. *Candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

10. Rekun O. O. (2020) Mediahramotnist u systemi vyshchoi osvity. Visnyk Natsionalnoho universytetu [Media literacy in the higher education system]. Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskyi kolehium» imeni T. H. Shevchenka. - Bulletin of the National University "Chernihiv Collegium" named after T. G. Shevchenko, 8 (164), 41-44 [in Ukrainian].

11. Snikhovska Irena . Formuvannia infomediinoi kompetentnosti studentiv vyshchykh navchalnykh zakladiv [Formation of infomedia competence of students of higher educational institutions]. Retrieved from https:// https://medialiteracy.org.ua/formuvannya-infomedijnoyi-kompetentnosti-studentiv-vyshhyh-navchalnyh-zakladiv/

12. Uvarova T., Stas T. (2020) Mediahramotnist ta mediakompetentnist u suchasnii osviti: vyklyky ta tendentsii. [Media literacy and media competence in modern education: challenges and trends] *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk - Current issues in the humanities*. 4, 9, 191-197 [in Ukrainian].

13. Fedorov A. V. (2010) Slovar termynov po medyaobrazovanyiu, medyapedahohyke, medyahramotnosty, medyakompetentnosty [Dictionary of terms for media education, media pedagogy, media literacy, media competence]. Tahanroh. 64. [in Russian].

14. Sharko V. D. (2012) Mediakompetentnist yak komponent metodychnoi pidhotovky vchytelia ta pidkhody do yii diahnostuvannia. [Media competence as a component of teacher training and approaches to its diagnosis]. Informatsiini tekhnolohii v osviti - information technologies in education. 13. 84–90. [in Ukrainian].

15. Shubenko N. (2009) Formuvannia mediakultury maibutnoho vchytelia muzyky zasobamy audiovizualnykh mystetstv. [Formation of the media culture of a future music teacher through audiovisual arts]. Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. - Scientific journal of the National Pedagogical University named after M. P. Dragomanov. 8 (13). 103–108. [in Ukrainian].

16. Shunevych O. M.(2017) Shliakhy formuvannia mediahramotnosti v protsesi navchannia uchniv ukrainskoi movy. [Ways of forming media literacy in the process of teaching students the Ukrainian language.] Ukrainskyi pedahohichnyi zhurnal -Ukrainian Pedagogical Journal. 4. 103–111 [in Ukrainian].

17. Hobbs, R. (1998). The seven great debates in the media literacy movement. Journal of Communication 48(2): 9-29. [in English].

18. Kubey R. (Ed.) (1997) Media Literacy in the Information Age. New Brunswick& London: Transaction Publishers, 484 . [in English].

19. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147:613.67:378.6:61(477.84-25)ТНМУ

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-795-804

Пашко Костянтин Олександрович доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-6752-478X.

Крицька Галина Анатоліївна доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-3730-5807.

Федорів Ольга Євгенівна доцент, кандидат біологічних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-9860-4889.

Копач Олександра Євгенівна доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-3403-6477.

Данчишин Мар'яна Володимирівна доктор філософії за спеціальністю 222 «Медицина», асистент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я.Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-7422-2883.

Юрчишин Оксана Михайлівна доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-0754-2983.

ОСОБЛИВОСТІ У ВИКЛАДАННІ ТЕМИ «ОСНОВИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТА ПРОВЕДЕННЯ САНІТАРНОГО НАГЛЯДУ І МЕДИЧНОГО КОНТРОЛЮ ЗА ВОДОПОСТАЧАННЯМ ОСОБОВОГО СКЛАДУ ЗСУ В СТАЦІОНАРНИХ УМОВАХ, ПІД ЧАС ПОЛЬОВОГО РОЗМІЩЕННЯ ТА В УМОВАХ ВЕДЕННЯ БОЙОВИХ ДІЙ» ПРИ ВИВЧЕННІ ВІЙСЬКОВОЇ ГІГІЄНИ У ТЕРНОПІЛЬСЬКОМУ НАЦІОНАЛЬНОМУ МЕДИЧНОМУ УНІВЕРСИТЕТІ ІМЕНІ І.Я. ГОРБАЧЕВСЬКОГО МОЗ УКРАЇНИ

Анотація. У статті висвітлено особливості і відповідно потреби у внесенні змін у навчальні матеріали при викладанні теми «Основи організації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

та проведення санітарного нагляду і медичного контролю за водопостачанням особового складу у Збройних Силах України у стаціонарних умовах, під час польового розміщення та в умовах ведення бойових дій» з дисципліни «Військова гігієна» у Тернопільському національному медичному університеті імені І.Я. Горбачевського МОЗ України з урахуванням останніх змін у законодавстві та досвіду ведення бойових дій Збройних сил України (ЗСУ) в Україні в сучасних умовах.

Від організації забезпечення військовослужбовців водопостачанням відповідно до встановлених вимог залежать їх здоров'я та боєздатність. Водопостачання здійснюють спеціально призначені для цього сили і засоби з метою забезпечення військовослужбовців водою в необхідній кількості та встановленій якості. Обмеження забезпечення доброякісною водою особового складу, особливо в польових умовах, завжди створює небезпеку для їх здоров'я і навіть життя внаслідок зневоднення організму. Споживання ним води із неперевірених вододжерел може різко ускладнити санітарно-епідеміологічний стан у військових частинах.

При підготовці та під час ведення бойових дій воюючі сторони завжди брали до уваги, що нестача води або створення труднощів противнику в забезпеченні водою призводить до зниження боєздатності і навіть до загибелі особового складу військ [1]. Тому наявність та врахування всіх чинників, які ускладнюють водопостачання у сучасних умовах, надають можливість визначити вимоги до його організації та до засобів польового водопостачання.

За даними Міністерства розвитку громад та територій України станом на 2020 рік 99% українських міст були повністю забезпечені централізованим водопостачанням. У селах же понад 73% їх мешканців споживали питну воду із свердловин і колодязів. Повномасштабна війна російської федерації проти України спричинила в районах ведення бойових дій на сході і півдні України знищення ворогом систем централізованого водопостачання. Вони зруйновані навіть у тих громадах, які не перебувають на лінії зіткнення. Постраждали й колодязі – джерела води, які є критично важливими в умовах надзвичайних ситуацій. Хоча схід і південь України й так належать до безводної степової зони, де завжди було мало річок, джерел і колодязів. Води у них вже давно забруднені відходами видобувної промисловості, агропідприємствами та мають високий природний вміст солей та забруднень речовинами антропогенного походження [2]. Зокрема у багатьох колодязях Запорізької області вода гірка і непридатна для пиття, тому що містить забагато сульфатів.

Наявність у противника великої кількості засобів розвідки і ураження не дає можливості розгорнути поблизу підрозділів, які ведуть бойові дії, пункти польового водопостачання за типовою схемою, що створює додаткові труднощі у забезпеченні їх доброякісною водою. Тому часто залишається можливість споживання особовим складом військ лише бутильованої води, яку закуповує Міністерство оборони України.

Відповідно виникла потреба у внесенні змін у викладанні даної теми у медичних закладах вищої освіти з дисципліни «Підготовка офіцерів запасу

галузі знань «Охорона здоров'я», складовою якої є розділ «Військова гігієна», яка вивчається впродовж VIII семестру 4-го року навчання на кафедрі загальної гігієни та екології.

Ключові слова: військова гігієна, медичний університет, водопостачання військовослужбовців, райони ведення бойових дій.

Pasko Kostyantyn Oleksandrovych Associate Professor, PhD in Medcine, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology, Gorbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-6752-478X.

Krytska Halyna Anatoliyivna Associate Professor, PhD in Medcine, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology, Gorbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-3730-5807.

Fedoriv Olha Yevhenivna Associate Professor, PhD in Biology, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology, Gorbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-9860-4889.

Kopach Oleksandra Yevhenivna Associate Professor, PhD in Medicine, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/ 0000-0003-3403-6477.

Danchyshyn Mariana Volodymyrivna PhD in Medicine, Assistant of the Department of General Hygiene and Ecology, Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-7422-2883.

Yurchyshyn Oksana Mykhaylivna Associate Professor, PhD in Medicine, Associate Professor of the Department of General Hygiene and Ecology Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-0754-2983.

FEATURES OF TEACHING THE TOPIC "FUNDAMENTALS OF ORGANIZATION AND CONDUCT OF SANITARY SUPERVISION AND MEDICAL CONTROL OF WATER SUPPLY OF THE PERSONNEL OF THE AFU IN STATIONARY CONDITIONS, DURING FIELD DEPLOYMENT AND IN CONDITIONS OF CONDUCTING COMBAT OPERATIONS" WHEN STUDYING MILITARY HYGIENE AT THE I. HORBACHEVSKY TERNOPIL NATIONAL MEDICAL UNIVERSITY

Abstract. The article highlights the features and, accordingly, the need to make changes to the educational materials when teaching the topic «Fundamentals

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

of organizing and conducting sanitary supervision and medical control over water supply of personnel in the Armed Forces of Ukraine in stationary conditions, during field deployment and in conditions of combat operations» in the discipline «Military Hygiene» at the I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, taking into account the latest changes in legislation and the experience of conducting combat operations of the Armed Forces of Ukraine (AFU) in Ukraine in modern conditions.

Their health and combat capability depend on the organization of providing military personnel with water supply in accordance with the established requirements. Specially designated forces and means in order to provide military personnel with water in the required quantity and established quality carry out water supply. Restricting the provision of good-quality water to personnel, especially in field conditions, always creates a danger to their health and even life due to dehydration of the body. Their consumption of water from unverified water sources can dramatically complicate the sanitary and epidemiological situation in military units.

When preparing for and conducting hostilities, the warring parties have always taken into account that a lack of water or creating difficulties for the enemy in providing water leads to a decrease in combat effectiveness and even to the death of military personnel [1]. Therefore, the presence and consideration of all factors that complicate water supply in modern conditions make it possible to determine the requirements for its organization and for field water supply facilities.

According to the Ministry of Development of Communities and Territories of Ukraine, as of 2020, 99% of Ukrainian cities were fully provided with centralized water supply. In villages, more than 73% of their residents consumed drinking water from wells and wells. The full-scale war of the Russian Federation against Ukraine resulted in the destruction of centralized water supply systems by the enemy in the areas of hostilities in the east and south of Ukraine. They have been destroyed even in communities that are not on the contact line. Wells, water sources that are critically important in emergencies, have also been damaged. Although the east and south of Ukraine already belong to the arid steppe zone, where there have always been few rivers, springs, and wells. Their waters have long been polluted by waste from the extractive industry, agricultural enterprises, and have a high natural content of salts and pollution by substances of anthropogenic origin [2]. In particular, in many wells in the Zaporizhzhia region, the water is bitter and unsuitable for drinking, because it contains too much sulfate.

The presence of a large number of reconnaissance and destruction means by the enemy does not allow the deployment of field water supply points near units conducting combat operations according to a typical scheme, which creates additional difficulties in providing them with good-quality water. Therefore, the personnel of the troops often have the option of consuming only bottled water, which is purchased by the Ministry of Defense of Ukraine.

Accordingly, there was a need to make changes in the teaching of this topic in medical institutions of higher education in the discipline «Training of reserve

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

officers in the field of knowledge «Health Care», a component of which is the section «Military Hygiene», which is studied during the 7th semester of the 4th year of study at the Department of General Hygiene and Ecology.

Keywords: military hygiene, medical university, water supply of military personnel, areas of combat operations.

Постановка проблеми. Повномасштабна війна російської федерації проти України створює багато проблем, пов'язаних з доступом людей до питної води. Внаслідок ворожих атак пошкоджено або зруйновано централізовані системи водопостачання, колодязі та інші джерела води. Це спричиняє забруднення води та робить її непридатною для пиття. Доброякісна питна вода необхідна для виживання солдатів і підтримання їхньої боєздатності. Тому важливо вживати всіх необхідних заходів для забезпечення особового складу ЗСУ як питною водою, так і водою для інших потреб, зокрема й для дотримування гігієнічних вимог у їх побуті.

Питна вода необхідна для підтримки життєво-важливих функцій організму – регуляції температури тіла, нормалізації процесів травлення і транспортування поживних речовин до всіх клітин організму людини та виведення з нього продуктів життєдіяльності. Вона підвищує імунітет, розріджує кров, чим допомагає працювати серцево-судинній системі та знижує розвиток серцево-судинних захворювань, покращує стан шкіри, нігтів і волосся, сприяє зниженню надлишкової ваги. Кількість води, яку людина повинна випивати за добу залежить від пори року і природної зони, але без води людина може проіснувати від 3 до 10 діб. Навіть невелике зневоднення може призводити до зниження боєздатності, а більш виражене і тривале – до летального результату.

Епідемічна безпека військовослужбовців у місцях їх перебування у значній мірі залежить від умов водопостачання та забезпечення їх доброякісною водою, тому що забруднена вода може стати чинником передачі збудників антропонозних та зоонозних інфекційних захворювань. Відповідно, забезпечення водою військовослужбовців у польових умовах, у тому числі під час бойових дій, є важливою і складною проблемою. Питна вода має бути доброякісною, а її вживання в бойових умовах не повинно призводити до зниження боєздатності військовослужбовців. Норми забезпечення водою військовослужбовців як для пиття, так і для задоволення інших потреб у польових умовах повинні відповідати різним температурним умовам у відповідні періоди року.

Військове керівництво армій країн-членів НАТО приділяє велику увагу питанням польового водопостачання. Зокрема у штаті бригади забезпечення армії США до складу батальйону підтримки входить рота очищення, зберігання, постачання води, яка забезпечує: розвідку джерел води, перевірку її якості, добування, обробку; безперебійну і своєчасну доставку води підрозділам у достатній кількості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Вимагає пошуку вирішення проблеми – невідповідність наявних норм забезпечення водою військовослужбовців їх реальним потребам. Утрата ними рідини за добу при температурі вище +25 °С може складати до 6 л. А залежно від характеру виконуваних бойових завдань в різних умовах теплового і фізичного навантаження і більше. Причому дефіцит поповнення втрат води може постійно накопичуватися (за несвоєчасного і неповного забезпечення організму водою) і досягати небезпечних величин, які знижують фізичні можливості військовослужбовців [3].

Надійне забезпечення доброякісною водою військовослужбовців ЗСУ та роль медичної служби Медичних сил ЗС України в організації водопостачання має бути відображено під час викладання відповідної теми у медичних закладах вищої освіти з дисципліни «Підготовка офіцерів запасу галузі знань «Охорона здоров'я», складовою якої є розділ «Військова гігієна.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Актуальність проблеми водопостачання особового складу військових підрозділів в умовах бойових дій та його впливу на боєздатність військовослужбовців висвітлювалося у публікаціях низки українських учених, зокрема таких, як Я. І. Король, О. Ю. Турський, В. Л. Савицький, О. М. Іванько, М. О. Кучер та інших. Однак авторами не знайдено досліджень і відповідних публікацій, де було б розглянуто основи викладання теми організації водопостачання військ в польових умовах в ході ведення сучасних бойових дій при вивчені дисципліни «Військова гігієна» в медичному університеті.

Метою статті було висвітлити досвід колективу кафедри загальної гігієни та екології щодо особливостей при викладанні теми «Основи організації та проведення санітарного нагляду і медичного контролю за водопостачанням особового складу у Збройних Силах України у стаціонарних умовах, під час польового розміщення та в умовах ведення бойових дій» з дисципліни «Військова гігієна» в Тернопільському національному медичному університеті імені І. Я. Горбачевського МОЗ України з використанням останніх даних щодо його організації під час ведення повномасштабної війни на території України.

Виклад основного матеріалу. Вивчення теми «Основи організації та проведення санітарного нагляду і медичного контролю за водопостачанням особового складу у Збройних Силах України у стаціонарних умовах, під час польового розміщення та в умовах ведення бойових дій» з дисципліни «Військова гігієна» формує у здобувачів вищої освіти, які навчаються за освітньою програмою «Лікувальна справа» другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань 22 Охорона здоров'я, спеціальності 222 Медицина загальні та фахові компетентності, а також знання та уміння, необхідні для проведення санітарного нагляду і медичного контролю за водопостачанням військовослужбовців під час військових дій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Внесення змін при викладанні цієї теми спричинено новими обставинами щодо організації водопостачання військовослужбовців ЗСУ в районах ведення бойових дій за останні три роки війни. Відповідні зміни були внесені, зокрема, в презентацію лекції, матеріали для підготовки до лекцій та у матеріали для підготовки до практичного заняття. Метою оновлення навчальних матеріалів є отримання студентами знань щодо організації та проведення санітарного нагляду і медичного контролю за водопостачанням особового складу в умовах ведення сучасних бойових дій, завдяки яким буде зберігатися здоров'я військовослужбовців та підтримуватися їх боєздатність (працездатність) в бойових умовах.

Організація польового водопостачання військ – це комплекс організаційних та інженерно-технічних заходів, які виконують штаби, служби й війська з метою своєчасного забезпечення військовослужбовців водою у потрібній кількості та необхідної якості. Для забезпечення військ водою треба здійснити: − проведення інженерної розвідки джерел води (виконують інженерна, медична служби, служба радіаційного, хімічного та біологічного захисту); обладнання пунктів польового водопостачання, добування води, очищення води (виконує відділення польового водопостачання, що входить до складу інженерно-технічного взводу інженерно-технічної роти групи інженерного забезпечення бригади); підвезення та видача води частинам та підрозділам (виконують підрозділи матеріально-технічного забезпечення); контроль якості води (виконують інженерна, медична служби, служба РХБ захисту).

Питна вода, призначена для споживання людиною у польових умовах, повинна відповідати таким гігієнічним вимогам: бути безпечною в епідемічному та радіаційному відношенні, мати нешкідливий хімічний склад, допускаються деякі відхилення щодо її сприятливих органолептичних властивостей [4]. Забезпечення військ водою на господарсько-питні потреби здійснюється відповідно до добових норм споживання. Санітарно-побутова та технічна вода має бути без патогенних мікроорганізмів, а також хімічних і радіоактивних речовин більше гранично допустимої концентрації.

Враховуючи загрозу нанесення противником ударів на місцевості по будь-якому скупченню військових підрозділів у більшості випадків не розгортають польові пункти водопостачання за прийнятою схемою. Забезпечення питною водою підрозділів у районах бойових дій може здійснюватися шляхом підвезення автоводоцистернами з причепами-цистернами для води, яку вони набирають з артезіанських свердловин, що обладнані на визначеній відносно безпечній відстані від переднього краю оборони, або шляхом забезпечення бутильованою водою відповідним органом постачання. Причепи-цистерни з водою підвозять до логістичних центрів бригад, залишають їх там під охороною і використовують у якості пунктів польового водорозбору. Це ділянка в районі розміщення військової частини, на якій

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

розгортають засоби для накопичення запасів води, яку доставляють з пунктів водопостачання і видають її підрозділам та індивідуально особовому складу.

Згідно з постановою Кабінету Міністрів України незалежно від пори року додатково видається 1,5 літра води питної бутильованої на одну особу на добу, а в період з 1 червня по 1 вересня – 3 літри води питної бутильованої військовослужбовцям та ряду інших посадових осіб що перебувають у польових умовах (в таборах, на навчаннях, маневрах), а також під час участі у здійсненні заходів із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії проти України в районах проведення воєнних (бойових) дій [5]. Тому практично бійці рідко використовують армійські фляжки і відповідно відпадає потреба у таблетованих засобах для знезараження індивідуальних запасів води. Під час виходу на лінію бойового зіткнення бійці беруть з собою запас води питної бутильованої. У випадках, коли у них запаси бутильованої води закінчуються, її підвозять туди на різних видах транспорту і навіть доставляють за допомогою дронів. Але тоді треба відливати деяку кількість води з кожної пляшки, щоб при скиданні з дрону пляшка не тріскалася. Забезпечення військ водою питною бутильованою здійснює Державний оператор тилу, який законтрактовує постачальників води для ЗСУ. Зокрема і волонтери теж беруть активну участь у забезпечення такою водою військовослужбовців ЗСУ під час війни.

Відомо, що через загрози ураження вогневими засобами противника особовий склад, який у даний час не перебуває на лінії бойового зіткнення максимально розосереджують, зокрема він може перебувати і у будинках місцевих жителів. У таких випадках військовослужбовці можуть користуватися водою з їх обстежених колодязів. Колодязі можуть стати тим резервом, який допоможе вижити тим підрозділам, які потрапили у форс-мажорні обставини.

Використання мобільних установок очищення води для потреб військовослужбовців ЗСУ поки що перебуває на початковій стадії їх випробувань.

Висновки. У бойових умовах забезпечення військовослужбовців питною водою є вагомим чинником не лише підтримання їх боєздатності. а часто і їх виживання. Норми її видачі повинні корегуватися залежно від кліматичних умов та величин навантаження під час навчально-бойової підготовки та у ході ведення бойових дій.

Санітарний нагляд за водопостачанням повинен бути спрямований також на запобігання вживанню особовим складом ЗСУ недоброякісної або зараженої отруйними і радіоактивними речовинами та біологічними засобами води.

Тому здобувачі вищої освіти медичного університету повинні мати необхідні знання і навички для організації і проведення санітарного нагляду й медичного контролю за водопостачанням військовослужбовців у сучасних умовах ведення бойових дій. Подальше вдосконалення викладання дисцип-

ліни «Військова гігієна» потребує продовження активного вивчення відповідного досвіду фахівців медичної служби ЗСУ і армій країн НАТО та своєчасного впровадження змін у матеріали підготовки до лекцій і практичних занять.

Автори дякують доценту Цицюрі Р. І. за консультативну допомогу.

Література.

1. Інженерне забезпечення бою. Навчальний посібник / Турський О.Ю., Семенов М.В., – Київ: КІ НГУ, 2024. – С. 256.

URI:chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://kingu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/09/%D0%86%D0%BD%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B1%D0%BE%D1%8E.pdf

2. Тітенко Г. В., Лісовенко Д. О. (2016). Особливості та місце природоохоронних організацій в українському суспільстві / *Охорона довкілля: збірник наукових статей XII Всеукраїнських наукових Таліївських читань*. – Х.: ХНУ імені В. Н. Каразіна. – С.118-125.

3. Король Я., Лісніченко Ю., Бойко Г. (2019). Проблемні питання водопостачання підрозділів Сухопутних військ Збройних Сил України в польових умовах */ Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України. Серія: військові та технічні науки: наукове видання* / гол. ред. Олексієнко Б. М. Хмельницький: Видавництво НАДПСУ, – № 3(81). – С. 376-391.

4. Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 12.05.2010 № 400 «Про затвердження Державних санітарних норм та правил "Гігієнічні вимоги до води питної, призначеної для споживання людиною"» URI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0452-10#Text

5. Постанова КМ України від 16 лютого 2024 р. № 172 «Про внесення змін до норм харчування військовослужбовців Збройних Сил та інших військових формувань» URI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-2024-%D0%BF#Text

References:

1. Turskyi O.Iu., Semenov M.V. (2024). Inzhenerne zabezpechennia boiu. Navchalnyi posibnyk. [Engineering support of combat. Textbook] *Kyiv: KI NGU – Kyiv: KI NGU* (p. 256). [in Ukrainian].

URI:chrome-extension://efaidnbmnnnibpcajpcglclefindmkaj/https://kingu.edu.ua/wp-content/uploads/2024/09/%D0%86%D0%BD%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%B5%D1%80%D0%BD%D0%B5%D0%B7%D0%B0%D0%B1%D0%B5%D0%B7%D0%BF%D0%B5%D1%87%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%B1%D0%BE%D1%8E.pdf

2. Titenko H. V., Lisovenko D. O. (2016). Oosoblyvosti ta mistse pryrodookhoronnykh orhanizatsii v ukrainskomu suspilstvi [Features and place of environmental organizations in Ukrainian society]. *Okhorona dovkillia: zbirnyk naukovykh statei KhII Vseukrainskykh naukovykh Taliivskykh chytan. – Environmental protection: collection of scientific articles of the XII All-Ukrainian Scientific Taliiv Readings. – Kh.: KhNU imeni V. N. Karazina. – Kh.: V. N. Karazin KhNU.* (pp. 118-125). [in Ukrainian].

3. Korol Ya., Lisnichenko Yu., Boiko H. (2019). Problemni pytannia vodopostachannia pidrozdiliv Sukhoputnykh viisk Zbroinykh Syl Ukrainy v polovykh umovakh [Problematic issues of water supply to units of the Ground Forces of the Armed Forces of Ukraine in field conditions]. *Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: viiskovi ta tekhnichni nauky: naukove vydannia – Collection of scientific works of the National Academy of the State Border Guard Service of Ukraine. Series: Military and technical sciences: scientific publication – Khmelnytskyi: Vydavnytstvo NADPSU – Khmelnytskyi: Publishing House of the National Academy of Sciences of Ukraine.* (pp. 376-391). [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

4. Nakaz Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy vid 12.05.2010 № 400 «Pro zatverdzhennia Derzhavnykh sanitarnykh norm ta pravyl "Hihiienichni vymohy do vody pytnoi, pryznachenoi dlia spozhyvannia liudynoiu"» [Order of the Ministry of Health of Ukraine dated 12.05.2010 No. 400 “On approval of the State sanitary norms and rules “Hygienic requirements for drinking water intended for human consumption” »] [in Ukrainian].

5. Postanova KM Ukrainy vid 16 liutoho 2024 r. № 172 «Pro vnesennia zmin do norm kharchuvannia viiskovosluzhbovtsiv Zbroinykh Syl ta inshykh viiskovykh formuvan» [Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine dated February 16, 2024 No. 172 “On Amendments to the Nutrition Standards of Servicemen of the Armed Forces and Other Military Formations”] [in Ukrainian]. URI: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/172-2024-%D0%BF#Text

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.6.017:351.74]:[174+17.023.36]

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-805-815

Пискун Данило Анатолійович аспірант, Харківський національний університет внутрішніх, м. Харків, тел.: (066) 555-32-17, https://orcid.org/0009-0001-9192-481X

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ ПРОФЕСІЙНО-ЕТИЧНОЇ КУЛЬТУРИ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ УКРАЇНИ

Анотація. У статті розглядається проблема формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції в освітньому середовищі закладу вищої освіти**.** На підставі аналізу нормативно-правових документів визначено основні вимоги до поліцейського як посадової особи, правил на норм поведінки при здійсненні професійної діяльності. Конкретизовано сутність поняття «професійно-етична культура майбутніх офіцерів Національної поліції» як особистісний феномен, який поєднує сукупність стійких знань про моральні цінності, правила, норми, принципи та ідеали правоохоронної діяльності; передбачає наявність етичних почуттів, потреб, ціннісного ставлення до професійної діяльності; сформованість моральних якостей, навичок, умінь, що забезпечують дотримання етичних принципів, норм поведінки у процесі здійснення професійної діяльності. У структурі досліджуваного феномену виокремлено компоненти: етично-змістовий, особистісно-ціннісний, професійно-операційний, з урахуванням яких було визначено критерії сформованості як компонентів, так і феномену в цілому**.**

На підставі огляду та аналізу наукових досліджень було визначено критерії сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції**:** когнітивний, професійно-особистісний, професійно-діяльнісний та розкрито їх змістове наповнення. Когнітивний критерій відображає сформованість етично-змістового компоненту, характеризує наявність системних знань законів, положень, та нормативно-правових актів, які регулюють діяльність офіцерів Національної поліції. Професійно-особистісний критерій відображає сформованість особистісно-ціннісного компоненту досліджуваного феномену та характеризує ціннісно-мотиваційну та особистісну сферу поліцейського. Професійно-діяльнісний критерій відображає сформованість професійно-операційного компоненту даного феномену, який безпосередньо характеризує професійно-етичну поведінку поліцейського під час здійснення професійної діяльності.

Обґрунтовано, що використання вказаної сукупності критеріїв дозволить комплексно оцінити показники та рівні сформованості професійно-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції у всьому її змістовному різноманітті, як в кількісному, так і в якісному відношенні.

Ключові слова: професійно-етична культура**,** етичні норми**,** правила поведінки, офіцери Національної поліції, професійна підготовка, критерії та показники сформованості професійно-етичної культури**.**

Pyskun Danylo Anatoliyovych postgraduate student of Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, tel.: (066) 555-32-17, https://orcid.org/0009-0001-9192-481X

CRITERIA AND INDICATORS OF THE FORMATION OF PROFESSIONAL-ETHICAL CULTURE OF FUTURE OFFICERS OF THE NATIONAL POLICE OF UKRAINE

Abstract. The article examines the issue of forming the professional-ethical culture of future officers of the National Police within the educational environment of a higher education institution. Based on the analysis of regulatory and legal documents, the key requirements for a police officer as an official, as well as the rules and norms of behavior in the course of professional activities, have been determined. The essence of the concept of "professional-ethical culture of future officers of the National Police" is specified as a personal phenomenon that integrates a set of stable knowledge about moral values, rules, norms, principles, and ideals of law enforcement activities. It implies the presence of ethical feelings, needs, and a value-based attitude toward professional activities, as well as the development of moral qualities, skills, and abilities that ensure adherence to ethical principles and norms of behavior in the course of professional duties.

The structure of the studied phenomenon highlights the following components: ethical-content, personal-value, and professional-operational, based on which the criteria for the formation of both the components and the phenomenon as a whole have been identified.

Based on the review and analysis of scientific research, the criteria for the formation of the professional-ethical culture of future officers of the National Police have been determined: cognitive, professional-personal, and professional-activity, with their content elaborated. The cognitive criterion reflects the formation of the ethical-content component and characterizes the presence of systematic knowledge of laws, provisions, and regulatory legal acts governing the activities of National Police officers. The professional-personal criterion reflects the formation of the personal-value component of the studied phenomenon and characterizes the value-motivational and personal sphere of a police officer. The professional-activity criterion reflects the formation of the professional-operational component of this phenomenon, directly characterizing the professional-ethical behavior of a police officer in the course of professional activities.

It is substantiated that the use of this set of criteria will allow for a comprehensive assessment of the indicators and levels of the formation of the professional-ethical culture of future officers of the National Police in all its substantive diversity, both quantitatively and qualitatively.

Keywords: professional-ethical culture, ethical norms, rules of conduct, National Police officers, professional training, criteria, and indicators of the formation of professional-ethical culture.

Постановка проблеми. Професійна діяльність офіцерів Національної поліції пов'язана із забезпеченням прав і свобод громадян, виконанням обов'язку перед суспільством і державою, із служінням праву та народу України, що ставить до всіх працівників правоохоронної сфери (працівників органів досудового розслідування, оперуповноважених карного розшуку, дільничних офіцерів поліції, поліцейських офіцерів громади та ін.) високі етичні і професійні вимоги.

На сучасному етапі розвитку професійної освіти у сфері підготовки майбутніх офіцерів Національної поліції особливе місце посідає проблема формування їх професійно-етичної культури, оскільки незважаючи на актуальність, зазначена науково-педагогічна проблема не набула розвитку в теорії і практиці вищої відомчої освіти. Також натепер відсутні чітко визначені критерії та показники сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції. Актуальною також залишається проблема розробки і теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Ефективність професійної діяльності представників багатьох професій залежить від рівня їх професійно-етичної культури. Це стосується і офіцерів Національної поліції. Аналізуючи сучасну теорію і практику професійної підготовки майбутніх офіцерів Національної поліції можна стверджувати, що ще недостатньо вивчено та розроблено теоретичні засади формування формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Існує нагальна потреба опрацювання і поширення результатів відповідних досліджень і досвіду з цього напрямку в університетській освіті, розроблення та об'єктивної оцінки методики і технологій навчання щодо удосконалення якості професійної підготовки майбутніх офіцерів Національної поліції в аспекті підвищення рівня їхньої професійно-етичної культури**.**

Аналіз розробленості проблеми формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції свідчить, що окремі її аспекти знайшли відображення в працях психологів, педагогів та юристів О. Бандурки, Л. Барановської, М. Горської, Г. Джагупова, М. Задорожної,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

О. Користіна, Т. Крашеніннікової, В. Ліпницького, А. Ніколова, О. Новікової, К. Пономаренко, І. Саражинської, О. Федоренко, С. Циганій, Д. Швеця, Г. Штефанич та ін.

Мета статті – визначити критерії та показники сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції задля подальшої діагностики вказаного феномену в освітньому середовищі закладу вищого освіти зі специфічними умовами навчання.

Виклад основного матеріалу. До поліцейського як посадової особи висувається низка моральних вимог, які відображені у службових нормативних документах та напрацьовуються у процесі набуття службового досвіду, складання службових традицій.

Поведінка поліцейського, як на службі, так і поза нею, має відповідати чинному законодавству України та відомчим нормативним документам. Офіцер поліції повинен керуватися нормами закону, професійними знаннями, усвідомлювати відповідальність за виконання професійних обов'язків.

Відповідно Правил етичної поведінки поліцейських вимоги до особистості та поведінки полягають у наступному:

– ставлення до людини як до вищої цінності, повага і захист прав, свобод і людської гідності відповідно до міжнародних і національних правових норм і загальнолюдських принципів моралі;

– глибоке розуміння соціальної значущості своєї ролі і високого професіоналізму, відповідальності перед суспільством і державою як працівника правоохоронної системи, від якого значною мірою залежать публічна безпека, охорона життя, здоров'я, правова захищеність людей;

– розумне і гуманне використання наданих законом працівнику поліції прав у суворій відповідності з принципами соціальної справедливості, службового і морального обов'язку;

– принциповість, мужність, безкомпромісність, самовідданість у боротьбі зі злочинністю, об'єктивність і неупередженість при прийнятті рішень;

– бездоганність поведінки на службі й у побуті, чесність, непідкупність, дбання про професійну честь, суспільну репутацію працівника поліції;

– свідома дисципліна, ініціативність, професійна солідарність, взаємодопомога, підтримка, сміливість і морально-психологічна готовність до дій у складних ситуаціях, здатність до розумного ризику в екстремальних умовах;

– постійне вдосконалення професійної майстерності, знань у галузі службової етики, етикету і такту, підвищення загальної культури, розширення світогляду, творче засвоєння необхідного для служби вітчизняного і закордонного досвіду [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Вказаний нормативний документ вимагає від працівника поліції: поводитися з почуттям власної гідності, доброзичливо й відкрито, уважно і ввічливо, викликаючи у населення повагу до поліції й готовність взаємодіяти з нею; постійно контролювати свою поведінку, почуття і емоції, не дозволяючи особистим симпатіям або антипатіям, неприязні, поганому настрою або дружнім почуттям впливати на службові рішення, уміти передбачати наслідки власних вчинків і дій; поводитися з усіма категоріями населення коректно і толерантно; виявляти повагу та увагу до старших за званням чи віком; у спілкуванні з колегами виявляти доброзичливість та прагнення до співпраці. Тобто діяльність поліцейського має базуватися на засадах моральності: чесності, справедливості, небайдужого ставлення до людей та їхніх проблем. Працівник поліції, виконуючи професійні функції і застосовуючи ту або іншу правову норму, повинен обирати найбільш прийнятний у моральному відношенні варіант своїх дій.

Отже, розвинена професійно-етична культура офіцерів Національної поліції є необхідною умовою ефективного вирішення професійних завдань. Саме тому необхідність формування і вдосконалення у офіцерів Національної поліції професійно-етичної культури закріплено на державному рівні, зокрема, у Законі України «Про Національну поліцію», у Правилах етичної поведінки поліцейських та інших документах.

Аналіз досліджень таких вчених як О. Бандурка, О. Денищик, С. Крук, В. Лозовий, О. Петришин, О. Пономаренко, О. Скакун, С. Сливка, О. Федоренко та ін. дає підстави характеризувати моральну культуру як важливий елемент соціально-історичного розвитку суспільства, який відображає внутрішню і зовнішню культуру правоохоронця та активно впливає на формування його соціально-ділових якостей. Сучасний офіцер поліції повинен усвідомлювати сутність та соціальну значущість своєї професії, дотримуватися морально-етичних та правових норм, які прийняті у суспільстві, мати сформовані аксіологічні принципи, почуття справедливості, співчуття, милосердя, прагнення прийти на допомогу іншій людині.

Професійно-етичну культуру майбутніх офіцерів Національної поліції автори розглядають як підструктуру професійної культури, основу якої становлять фундаментальні етичні цінності та знання, професійно важливі якості особистості та етичні принципи, ціннісне ставлення до професійної діяльності та відповідні моделі поведінки, які в сукупності забезпечують ефективне виконання професійних обов’язків із дотримання і захисту прав і свобод людини [2].

Отже, враховуючи сутність та особливості професійної діяльності правоохоронців професійно-етичну культуру майбутніх офіцерів Національної поліції ми визначаємо як особистісний феномен, який інтегрує сукупність стійких знань про моральні цінності, правила, норми, принципи та ідеали правоохоронної діяльності; передбачає наявність етичних почуттів, потреб,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ціннісного ставлення до професійної діяльності; сформованість моральних якостей, навичок, умінь, що забезпечують дотримання етичних принципів, норм поведінки у процесі здійснення професійної правоохоронної діяльності.

У структурі досліджуваного феномену виокремлено такі компоненти: етично-змістовий, особистісно-ціннісний, професійно-операційний.

Враховуючи складний і комплексний характер даного особистісного феномену особливої актуальності набуває питання про визначення науково обґрунтованих критеріїв оцінки сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції**,** оскільки його доволі складно діагностувати та вимірювати.

Проведений огляд наукових досліджень, дозволив нам дійти висновку, що критерії сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції містять сукупність ознак, за допомогою яких визначається якість професійної підготовки; ступінь відповідності професійних знань, умінь, особистісних якостей курсантів вимогам державних освітніх стандартів. При чому, кожний критерій має свою систему показників, які відображають якісні та кількісні зміни рівня прояву показників у досліджуваних суб'єктів освітнього процесу.

Г. Терещук, В. Сидоренко [3], О. Федоренко, В. Колісніченко [4]. зазначають, що існують загальні вимоги до визначення та обґрунтування критеріїв, які, з урахуванням суб'єкта дослідження, зводяться до такого: критерії повинні відображати основні закономірності становлення особистості студентів; за допомогою критеріїв повинні встановлюватися зв'язки між усіма компонентами досліджуваного; критерії мають розкриватися через ряд показників, за проявом яких можна судити про рівень сформованості даного критерію; оскільки мова йде про формування узагальнених умінь, то критерії повинні відображати динаміку вимірюваної якості в часі та просторі; якісні показники повинні виступати в єдності з кількісними

Проведене нами опитування 64 незалежних експертів (керівництво, викладачі, працівники поліції) показало, що найбільш значущими критеріями і показниками сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції вони вважають наступні: рівень сформованості особистісних моральних якостей – 78,4% опитуваних; рівень практичної підготовки курсантів – 57,2% опитуваних; рівень теоретичної підготовки – 47,3% опитуваних.

На основі положень критеріально-рівневого підходу до діагностики сформованості педагогічних явищ та феноменів було визначено, що критерії сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів поліції поєднують сукупність ознак, за допомогою яких визначається якість професійної підготовки; ступінь відповідності професійних знань, умінь, особистісних якостей курсантів вимогам освітніх стандартів та освітньо-професійних програм. Кожний критерій має певний комплекс показників, які

відображають якісні та кількісні зміни, які мають відбутися у суб'єктів освітнього процесу.

Проведений теоретичний аналіз досліджень з проблеми формування різних складових професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції (Л. Барановська, І. Саражинська [5], М. Задорожна [6], Т. Крашеннікова [7], О. Федоренко, В. Колісніченко [4], С. Циганій [8], Д. Швець [9] та ін.) у процесі фахової підготовки, врахування вимог освітньої програми бакалаврів за спеціальністю 262 «Правоохоронна діяльність» (Поліцейські), результатів опитування незалежних експертів та визначених компонентів професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції дозволило нам виділити наступні критерії сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції: когнітивний, професійно-особистісний, професійно-діяльнісний.

Когнітивний критерій, який відображає сформованість етично-змістового компоненту, характеризує наявність і сформованість системних знань законів, положень, розпорядчих документів МВС України, інших нормативно-правових актів, інструкцій та ін., що регулюють діяльність офіцерів Національної поліції; відображають специфіку і особливості професійної діяльності поліцейських; знання про цінності професії, зміст професійно-етичної культури й усвідомлення її важливість для професійного й особистісного становлення курсанта як працівника поліції; усвідомлення соціальної значущості та важливості обраної професії; знання моральних норм, правил, принципів професійної етики правоохоронної діяльності; знання структури правоохоронної професії та її соціальної та правової ролі у суспільстві; основ юридичної деонтології; усвідомлення необхідності дотримуватися етичних норм і правил у професійній діяльності.

Професійно-особистісний критерій, відображає сформованість особистісно-ціннісного компоненту досліджуваного феномену, і передбачає наявність ціннісного, позитивного ставлення до обраної професії, стійкості морально-етичних переконань; сформованості сукупності цілей, професійних цінностей і мотивів, адекватних цілям і завданням професійної діяльності; ціннісної мотивації вивчення професійно орієнтованої складової в контексті майбутньої професії; стійкої потреби до постійного підвищення рівня професійно-етичної культури; прагнення до дотримання етичних норм, правил, принципів, обіцянок і зобов'язань. Даний критерій також характеризує сформованість професійно важливих якостей особистості, які розвиваються у процесі професійної підготовки та сприяють ефективному здійсненню правоохоронної діяльності. Зокрема таких, як комунікативні якості: емпатія (здатність розпізнавати емоційний стан іншого індивіду, реагувати на його переживання і обирати адекватну емпатійну відповідь), толерантність (прояв терпимості до думок, поведінки й вірувань інших людей), відкритість до спілкування (здатність легко й швидко встановлювати контакти з іншими

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

людьми, доброзичливість, уважність до співрозмовника, ввічливість, тактовність); моральних якостей: високий рівень правосвідомості, дисциплінованість і відповідальність (усвідомлене виконання вимог, високо розвинене почуття обов'язку за доручену справу, відповідальне ставлення до майбутньої професійної діяльності), сумлінність, чесність, принциповість (непримиренність у боротьбі з порушеннями правопорядку); емоційно-вольових якостей**:** самостійність (виконання професійних завдань без потреби постійного контролю ззовні), наполегливість (стійкість у досягненні мети), *самовладання* (здатність володіти собою, стриманість), організованість (планування своїх дій та встановлення порядку їх виконання), рішучість (швидке і зважене прийняття рішень при виконанні тієї чи іншої дії, вчинку), стресостійкість (психологічна стійкість до навантажень і стресових ситуацій службової діяльності).

Професійно-діяльнісний критерій відображає сформованість професійно-операційного компоненту даного феномену, який безпосередньо характеризує професійно-етичну поведінку поліцейського, що виявляється у сформованості комунікативних умінь і навичок професійного спілкування (уміння встановлювати психологічний контакт, виявляти ввічливість і тактовність у спілкуванні; управляти й корегувати процес професійної взаємодії; протистояти стереотипам сприйняття, бар'єрам спілкування; налагоджувати зворотній зв'язок; правомірно отримувати інформацію, яка необхідна для правоохоронної діяльності; встановлювати контакти з різними категоріями населення з метою виявлення потенційно небезпечних осіб і ситуацій; налаштовуватися на різні форми спілкування відповідно до їхніх індивідуально-психологічних особливостей; здатність до ефективної комунікації в ситуаціях професійної взаємодії, уміння слухати; уміння здійснення окремі комунікативні дії та будувати спілкування в різних ситуаціях професійної діяльності у процесі профілактичної роботи з попередження правопорушень, забезпечення охорони громадського порядку та громадської безпеки; володіння культурою міжособистісного спілкування і культурою мовлення; уміння чітко та зрозуміло висловлювати власну думку; викликати довіру тощо); професійно-етичних умінь і навичок (навички, уміння, що забезпечують дотримання етичних принципів, норм поведінки у процесі здійснення професійної діяльності); рефлексивних умінь і навичок (прагнення до здійснення ціннісної рефлексії й саморефлексії; уміння критично оцінювати свої особистісні, професійні якості та результати діяльності; здатність критично оцінювати свої вчинки і вчинки оточуючих з використанням норм етики і моралі; вмотивоване прагнення до неперервної самоосвіти, самовиховання та самовдосконалення) [10].

Використання вказаної сукупності критеріїв дозволить комплексно оцінити показники та рівні сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції у всьому її змістовному різноманітті, як в кількісному, так і в якісному відношенні. Відповідно до виокремлених

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

критеріїв ми пропонуємо визначити рівні, що характеризують ступінь сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції: високий (творчий), середній (достатній), низький (початковий).

Вказані критерії та показники сформованості професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції ґрунтуються на основних засадах системного підходу та поділяються на три умовні групи: критерії і показники умов, процесу та результативності, що дає можливість аналізувати сформованість професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції одночасно як процесу і результату.

Для підвищенням ефективності формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції в освітньому середовищі закладу вищої освіти пропонуємо здійснювати фахову підготовку курсантів шляхом реалізації наступних заходів.

– стимулювання позитивної професійної мотивації курсантів;

– активне залучення діючих офіцерів поліції до проведення бінарних практичних, семінарських занять, тренінгів та майстер-класів;

– упровадження елементів професійної діяльності у процес фахової підготовки майбутніх офіцерів поліції для формування професійно-етичної культури;

– використання тренінгових і інтерактивних технологій в процесі професійної підготовки майбутніх офіцерів національної поліції;

– використання цільових тренінгових програм для формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної поліції;

– використання коучингових технологій у навчанні (самостійна робота та творчі завдання на практичних та семінарських заняттях);

– залучення студентів до етично-комунікативної діяльності під час опанування фахових дисциплін;

– формування досвіду рефлексивного аналізу власної етичної діяльності;

– забезпечення суб’єктної позиції курсантів в навчальному процесі;

– досягнення етично-комунікативної спрямованості у викладанні фахових дисциплін, передбачених навчальним планом підготовки фахівців у ЗВО МВС України.

Висновки. Отже, запропоновані та обґрунтовані нами критерії (когнітивний, професійно-особистісний, професійно-діяльнісиний), на нашу думку, дозволяють діагностувати як сформованість структурно-змістових компонентів досліджуваного феномену, так і в цілому професійно-етичну культуру майбутніх офіцерів Національної поліції.

Перспективні напрями подальшого дослідження. Актуальною залишається проблема визначення і теоретичного обґрунтування педагогічних умов формування професійно-етичної культури майбутніх офіцерів Національної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

поліції в освітньому середовищі закладу вищої освіти, що являється перспективним напрямком нашого дослідження і потребує подальшого вивчення та впровадження в системі вищої відомчої освіти.

Література:

1. Про затвердження Правил етичної поведінки поліцейських. Наказ МВС України № 1179 від 09.11.2016 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1576-16#Text

2. Бандурка О. М. Професійна етика поліцейського: наук.-практ. посіб. Харків : Золота миля, 2017. 294 с.

3. Терещук Г. В., Сидоренко В. К. Основи педагогічних досліджень. Ольштин : WSIiE TWP, 2010. 327 с.

4. Федоренко О. І., Колісніченко В. В. Особливості діагностики професійної культури фахівця як соціопрофесійного феномену. *Наука і техніка сьогодні.* (Серія «Педагогіка», Серія «Право», Серія «Економіка», Серія «Фізико-математичні науки», Серія «Техніка»)»: журнал. 2023. № 13 (27). С. 679-690. URL: https://doi.org/10.52058/2786-6025-2023-13(27)-679-690

5. Барановська Л. В., Саражинська І. А. Формування професійно-мовленнєвої компетенції майбутніх фахівців законоохоронної сфери. *Мовні концептуальні проблеми української лінгвістики*: зб. наук. пр. Київ : Вид-во КНУ ім. Тараса Шевченка, 2008. Вип. 24. Ч. 1. С. 45-50.

6. Задорожна М.В. Основні характеристики сформованості професійної компетентності майбутніх дільничних офіцерів поліції. *Збірник наукових праць Національної академії Державної прикордонної служби України.* Серія: «Педагогічні науки». 2021. № 22 (3). С. 93–102.

7. Крашеннікова Т. В. Комунікативна компетенція працівника Національної поліції. Дніпро: Адверта, 2017. 117 с.

8. Циганій С. О. Методологія формування культури професійно-правового спілкування у майбутніх юристів у процесі фахової підготовки / Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти: зб. наук. пр*: Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. Вип. 12 (55). Ч. 2. Рівне-Київ: Міленіум, 2015. С. 393-401.

9. Швець Д. В. Психологічні та правові засади формування особистості поліцейського в Україні: монографія. Харків: Майдан, 2018. 518 с.

10. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

References:

1. Pro zatverdzhennia Pravyl etychnoi povedinky politseiskykh *[On the approval of the Rules of Ethical Conduct for Police Officers]*. Nakaz MVS Ukrainy № 1179 vid 09.11.2016 r. [in Ukrainian].

2. Bandurka, O. M. (2017). *Profesiina etyka politseiskoho [Professional ethics of a policeman]*. Kharkiv : Zolota mylia [in Ukrainian].

3. Tereshchuk, H. V., Sydorenko, V. K. (2010). Osnovy pedahohichnykh doslidzhen *[Fundamentals of pedagogical research]*. Olshtyn: WSIiE TWP [in Ukrainian].

4. Fedorenko, O. I., Kolisnichenko, V. V. (2023). Osoblyvosti diahnostyky profesiinoi kultury fakhivtsia yak sotsioprofesiinoho fenomenu [*Features of diagnosing a specialist's professional culture as a socio-professional phenomenon*]. Nauka i tekhnika sohodni. (Seriia «Pedahohika», Seriia «Pravo», Seriia «Ekonomika», Seriia «Fizyko-matematychni nauky», Seriia «Tekhnika»)»: zhurnal. (Vyp. 13 (27)). (pp. 679-690). [in Ukrainian].

5. Baranovska, L. V., Sarazhynska, I. A. (2008). Formuvannia profesiino-movlennievoi kompetentsii maibutnikh fakhivtsiv zakonookhoronnoi sfery [*Formation of professional and speech competence of future law enforcement specialists*]. Movni kontseptualni problemy ukrainskoi linhvistyky: zb. nauk. pr. Kyiv : Vyd-vo KNU im. Tarasa Shevchenka. (Vyp. 24.). Ch. 1. (pp. 45-50). [in Ukrainian].

6. Zadorozhna, M. V. (2021). Osnovni kharakterystyky sformovanosti profesiinoi kompetentnosti maibutnikh dilnychnykh ofitseriv politsii [*Main characteristics of the formation of professional competence of future police officers*]. Zbirnyk naukovykh prats Natsionalnoi akademii Derzhavnoi prykordonnoi sluzhby Ukrainy. Seriia: «Pedahohichni nauky». (Vol. 22 (3)). (pp. 93-102). [in Ukrainian].

7. Krashennikova, T. V. (2017). Komunikatyvna kompetentsiia pratsivnyka Natsionalnoi politsii [*Communicative competence of a National Police offic*er]. Dnipro: Adverta. [in Ukrainian].

8. Tsyhanii, S. O. (2015). Metodolohiia formuvannia kultury profesiino-pravovoho spilkuvannia u maibutnikh yurystiv u protsesi fakhovoi pidhotovky [*Methodology for forming a culture of professional and legal communication among future lawyers in the process of professional training*] / Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity: zb. nauk. pr: Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu. Rivne-Kyiv: Milenium. (Vyp. 12 (55)). Ch. 2. (pp. 393-401). [in Ukrainian].

9. Shvets, D. V. (2018). *Psykholohichni ta pravovi zasady formuvannia osobystosti politseiskoho v Ukraini [Psychological and legal principles of the formation of the personality of a police officer in Ukraine]*. Kharkiv: Maidan [in Ukrainian].

10. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 811.161.2:159.922-057.87

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-816-825

Підгурська Валентина Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, кафедра початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, тел.: (041) 243-14-17, https://orcid.org/0000-0002-9882-6390

Голубовська Ірина Владиславівна кандидат філологічних наук, доцент, кафедра початкової освіти та культури фахової мови, Житомирський державний університет імені Івана Франка, м. Житомир, тел.: (041) 243-14-17, https://orcid.org/0000-0002-0875-8487

ФОРМУВАННЯ МОВНОЇ СВІДОМОСТІ СТУДЕНТІВ НА ЗАНЯТТЯХ З УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЗА ПРОФЕСІЙНИМ СПРЯМУВАННЯМ

Анотація. У статті проаналізовано проблему формування мовної свідомості в майбутніх учителів початкових класів. Авторками проаналізовано окремі наукові дослідження з означеного питання. Схарактеризовано дефініцію поняття «мовна свідомість». Визначено, що мовна свідомість – це складне психолінгвістичне поняття, яке охоплює сукупність знань, умінь, навичок, почуттів та ставлення людини до мови. Вона формується протягом усього життя під впливом соціального середовища, освіти та особистого досвіду.

Зазначено, що важливим етапом підготовки професійно компетентного педагога є формування мовної свідомості в майбутніх учителів початкових класів і особливе місце в цьому процесі займає освітня компонента «Українська мова за професійним спрямуванням».

У публікації акцентовано увагу, що саме на заняттях з української мови за професійним спрямуванням створюються сприятливі умови для розвитку свідомого ставлення до мови як до культурної та професійної цінності.

Зазначено, що на практичних заняттях з освітньої компоненти «Українська мова за професійним спрямуванням» створюються сприятливі умови для розвитку свідомого ставлення до мови як до культурної та професійної цінності. Запропоновано приклади завдань у процесі вивчення тем: поняття національної та літературної мови; мовне законодавство та мовна політика в Україні; стилі сучасної української мови; мовні норми; гендерні аспекти спілкування. Здобувачі освіти повинні усвідомити значимість української мови, що є не просто засобом спілкування, а потужним інструментом, який формує нашу особистість, світогляд і місце в суспільстві.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Узагальнено, що на формування мовної свідомості майбутніх учителів початкових класів має вплив не лише вивчення окремих освітніх компонент, а вся навчально-виховна система закладу вищої освіти.

Ключові слова: мовна свідомість, українська мова за професійним спрямуванням.

Pidhurska Valentyna Yuriivna Candidate of Pedagogic Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education and Culture of Professional Language, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, tel.: (041) 243-14-17, https://orcid.org/0000-0002-9882-6390

Holubovska Iryna Vladyslavivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor at the Department of Primary Education and Culture of Professional Language, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, tel.: (041) 243-14-17, https://orcid.org/0000-0002-0875-8487

DEVELOPMENT OF STUDENTS' LINGUISTIC CONSCIOUSNESS IN PROFESSIONALLY ORIENTED UKRAINIAN LANGUAGE CLASSES

Abstract. The article explores the issue of developing linguistic consciousness in future primary school teachers. The authors examine various scientific studies related to this topic and provide the definition of "linguistic consciousness." It has been determined that linguistic consciousness is a multifaceted psycholinguistic concept that includes a combination of knowledge, abilities, skills, emotions, and an individual's perception of language. Its formation occurs over a lifetime, influenced by social surroundings, education, and personal experience.

An essential step in training a professionally skilled teacher is developing linguistic consciousness in future primary school educators. A key role in this process is played by the educational course "The Ukrainian Language for Professional Purposes."

The article highlights that the Ukrainian language classes with a professional focus provide an ideal environment for fostering a conscious appreciation of language as a cultural and professional asset.

It is emphasized that practical sessions within the "The Ukrainian Language for Professional Purposes" course provide a supportive environment for fostering a conscious perception of language as both a cultural and professional asset. The article suggests various tasks related to key topics, including the concept of the national and literary language, language legislation and policy in Ukraine, the styles of modern Ukrainian, language norms, and gender aspects of communication. Students are encouraged to recognize the Ukrainian language not merely as a means

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

of communication but as a powerful force that shapes their identity, worldview, and role in society.

It is concluded that the development of linguistic consciousness in future primary school teachers is shaped not only by individual educational components but also by the overall educational system of the higher education institution.

Keywords: linguistic consciousness, professionally oriented Ukrainian language.

Постановка проблеми. Останніми роками в мовознавчій науці активно розглядається поняття мовної свідомості як складової індивідуальної свідомості людини. Це питання набуває особливої актуальності у зв'язку з повномасштабним російським вторгненням. Мовна свідомість зокрема стає рушійною силою в національній боротьбі за незалежність держави, адже вона формує патріотичну позицію, здатність до культурної ідентифікації та сприяє збереженню національних цінностей у складних суспільно-політичних умовах.

Історія української мови в Україні, на жаль, містить негативні приклади, коли держава тривалий час практично була співучасницею руйнування національної свідомості, частиною якої є і мовна свідомість. Це й заборона мови, й обмеження її комунікативної функції, і нерозуміння державними органами її цінності як глибинного пласту національної культури та духовності. Власне, мова завжди була політичним питанням, і це перешкоджало її природному розвитку [10]. На сьогодні Конституція України визначає українську мову як єдину державну мову в Україні та покладає на державу обов'язок забезпечувати всебічний розвиток і функціонування української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України [3].

Важливим етапом підготовки професійно компетентного педагога є формування мовної свідомості в майбутніх учителів початкових класів. Особливе місце в цьому процесі займає освітня компонента «Українська мова за професійним спрямуванням». На думку Л. Мацько, українознавча основа всього курсу повинна стати засадничою, що навчить студентів відчувати національну специфіку мови, мовну картину, створену ментальністю українського народу [6, С. 70].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До проблеми формування мовної свідомості зверталися вітчизняні науковці С. Бибик, О. Гапченко, Л. Гнатюк, П. Корнєєв, Т. Коць, О. Куцос, В. Макавчик, О. Малаш, Л. Масенко, Н. Матвеєва, О. Михальчук, П. Селігей, О. Селіванова, І. Цар, О. Фурман та ін.

На думку Н. Хомського, «... незважаючи на те, що в XIX та XX ст. лінгвістика, філософія та психологія намагалися йти своїми власними шляхами, класична проблема мови та свідомості знову стала актуальною і тією ланкою, яка об'єднала зусилля всіх цих різних дисциплін» [11]. Так, у філософії розуміють свідомість як найвищу, властиву тільки людині й пов'язану з мовою функцію мозку, яка полягає в узагальненому і цілеспрямованому

відображенні дійсності, попередньому передбаченні результатів мисленнєвих дій, розумному регулюванні й самоконтролі поведінки людини [3, С. 144]. У психолінгвістиці свідомість розглядають як найвищу людську форму психіки, в сутність якої важко проникнути без мовного пояснення. Тому її (свідомість) тлумачать через мовну картину світу, яка є відображенням у мові уявлень про світ [7, С. 144]. У мовознавстві мовна свідомість розглядається як складне явище, що охоплює нашу здатність мислити, сприймати і виражати світ за допомогою мови. Так, О. Гапченко називає мовну свідомість одним із видів свідомості, що є «механізмом управління мовною діяльністю, який формує, зберігає та перетворює мовні знаки, правила їх поєднання і вживання, а також ставлення людини до мови та її елементів; у ширшому розумінні – сукупність образів свідомості, матеріалізованих мовними знаками» [1, С. 32]. На думку П. Селігея, мовна свідомість – складна структура, яка об'єднує мовні знання, мовні почуття, мовні оцінки й мовні настанови [8, С. 118]. О. Куцос вважає, що мовна свідомість – це опосередкована культурою когнітивна свідомість, котра забезпечує механізми оперування мовою [5, С. 220].

Отже, мовна свідомість – це складне психолінгвістичне поняття, яке охоплює сукупність знань, умінь, навичок, почуттів та ставлення людини до мови. Вона формується протягом усього життя під впливом соціального середовища, освіти та особистого досвіду.

Мета статті – проаналізувати теоретичні основи й запропоновувати практичні завдання для формування мовної свідомості в майбутніх учителів початкових класів у процесі вивчення освітньої компоненти «Українська мова за професійним спрямуванням».

Виклад основного матеріалу. Людина зі сформованою мовною свідомістю краще орієнтується в граматичних, лексичних та стилістичних особливостях мови. Це сприяє правильному використанню мови відповідно до комунікативної ситуації. Мовна свідомість допомагає обирати мовні засоби відповідно до соціального контексту, враховуючи ситуацію спілкування, статус співрозмовника й культурні особливості. Свідоме ставлення до мови сприяє збереженню мовних норм і традицій, що передаються з покоління в покоління. Це також включає захист і розвиток рідної мови в умовах глобалізації, а усвідомлення багатоманітності мов сприяє толерантному ставленню до інших мов і культур, що важливо в багатонаціональних суспільствах. Мова – важливий чинник особистої ідентифікації, а мовна свідомість допомагає індивіду визначитися зі своєю культурною приналежністю. Розвинена мовна свідомість суспільства впливає на ставлення до державної мовної політики, сприяє реалізації мовних реформ. Вона визначає готовність громадян до прийняття мовних змін.

Отже, мовна свідомість є основою формування мовної поведінки, оскільки вона регулює мовні вподобання, способи комунікації та рівень володіння мовними ресурсами в суспільстві.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Формування мовної свідомості в майбутніх учителів початкових класів – це інвестиція в майбутнє нашої країни, адже від рівня мовної свідомості вчителів залежить, чи стануть наші діти грамотними, освіченими патріотами своєї країни. Учитель, який сам любить мову і вміє передати цю любов своїм учням, сприяє формуванню в них поваги до рідної мови та бажання її вивчати. Діяльність педагога має бути спрямована на збереження мовних традицій, плекання любові до рідної мови та культури, що дуже важливо для національної самоідентифікації. Таким чином, формування мовної свідомості в майбутніх учителів початкових класів є основою для ефективного навчання, культурного виховання та успішного професійного розвитку.

На практичних заняттях з ОК «Українська мова за професійним спрямуванням» варто використовувати автентичні матеріали, створювати ситуації для реального спілкування; прищеплювати студентам любов до рідної мови, виховувати повагу до інших мов і культур; навчати студентів аналізувати мовні явища, виявляти помилки й недоліки в мовленні.

На заняттях з української мови за професійним спрямуванням створюються сприятливі умови для розвитку свідомого ставлення до мови як до культурної і професійної цінності. Так, у процесі вивчення теми «Поняття національної та літературної мови» важливо прищепити студентам розуміння, що мова є не просто засобом спілкування, а потужним інструментом, який формує нашу особистість, світогляд і місце в суспільстві. Володіння мовою певної спільноти дозволяє інтегруватися в неї, будувати міцні соціальні зв’язки й відчувати себе частиною групи. Мова допомагає виразити свої думки, почуття, ідеї, що сприяє розвитку творчих здібностей і самопізнання. Через мову виражається людська індивідуальність і належність до певної культурної спільноти.

Також на практичних заняттях доцільно обговорити зі студентами, як із часом змінювалася літературна мова та які фактори на це впливали; як розвиток літературної мови позначається на національній свідомості тощо. Можна провести дослідження про внесок визначних письменників (наприклад, Тараса Шевченка, Лесі Українки) у формування літературної мови або запропонувати майбутнім учителям дослідити походження слів української мови (напр., «незалежність», «література») та визначити, як вони пов’язані з історією й культурою нації.

Логічним буде й таке завдання: проаналізувати уривки літературних творів різних епох, щоб простежити еволюцію української літературної мови. Наприклад, порівняти текст «Слова о полку Ігоревім» і текст сучасного автора. Як варіант студенти можуть побудувати ментальну карту, котра відображає зв’язок між поняттями «національна мова», «літературна мова», «діалекти», «рідна мова», «сленг», «суржик», «державна мова».

Головне завдання таких занять – не просто передати студентам теоретичні знання, а й сформувати в них повагу до мовної різноманітності та

розуміння того, що літературна мова є лише одним із варіантів існування національної мови.

При вивченні теми «Мовне законодавство та мовна політика в Україні» варто ознайомити студентів з основними положеннями Конституції України, Закону України «Про забезпечення функціонування української мови як державної» та інших нормативно-правових актів, що регулюють мовну політику; проаналізувати історичні передумови формування мовної політики в Україні.

На практичних заняттях можна запропонувати студентам такі завдання:

✓ організувати дискусію на тему мовної політики (наприклад, мовна політика в освіті);

✓ змоделювати реальну ситуацію, пов'язану із застосуванням мовного законодавства (наприклад, судове засідання щодо мовного питання);

✓ виконати проєкт, спрямований на дослідження мовної ситуації в різних регіонах України;

✓ використати кейс-метод для детального розбору певної ситуації з порушенням мовного законодавства, включаючи причини, наслідки та можливі рішення;

✓ здійснити аналіз публікацій у ЗМІ, виступів політиків, рекламних кампаній на предмет виявлення конкретних прикладів порушення мовних норм і правил;

✓ написати есе, виступ на тему мовної політики.

Це забезпечить не лише поглиблене розуміння державної мовної політики, але й сприятиме розвитку культури мовлення, етичного ставлення до мовного розмаїття та усвідомленню студентами значення мови як інструменту професійної комунікації.

Вивчення мовних норм на заняттях з української мови за професійним спрямуванням є важливим інструментом формування мовної свідомості студентів. Якісне володіння мовними нормами сприяє успішному фаховому спілкуванню, підвищує рівень професійної компетентності, формує позитивний імідж фахівця. П. Селігей наголошує: «мовно свідома людина глибоко розуміє мету внормування мови, корисність правильного мовлення – і для себе, і для суспільства, і для самої мови. Гарантією правильного мовлення тепер стає не зовнішній контроль, а самоконтроль, бо таке мовлення носій високої мовної свідомості вважає єдино можливим для себе» [9, С. 43].

На практичних заняттях, щоб допомогти студентам усвідомити важливість дотримання мовних норм і розвинути навички грамотного мовлення, можна провести мовний квест або вікторину на знання мовних норм; зробити аудіозапис власного мовлення та проаналізувати можливі помилки; виявити лексичні та фразеологічні помилки в запропонованому тексті, пояснити їх причини; проаналізувати використання синонімів, омонімів, паронімів у тексті та оцінити доречність вживання іншомовних слів; виконати вправи на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

узгодження слів у роді, числі, відмінках; провести узгодження підмета й присудка, означення й означуваного слова та ін. Такі завдання допоможуть студентам не лише теоретично опанувати мовні норми, а й застосовувати їх у професійному спілкуванні.

Знання стилів мови сприяє формуванню мовної свідомості студентів, допомагаючи їм не лише грамотно висловлюватися, а й розуміти, адаптуватися до різних комунікативних ситуацій у сучасному світі. Ось кілька завдань для практичних занять під час опрацювання теми «Стилі сучасної української мови у професійному спілкуванні»:

✓ складіть порівняльну таблицю з характеристиками кожного стилю (особливості, сфера використання, приклади текстів);

✓ проаналізуйте тексти різних стилів (науковий, публіцистичний, художній, офіційно-діловий) з точки зору використання лексичних, граматичних і синтаксичних засобів;

✓ визначте, який стиль використовується в наведених текстах (фрагменти з газет, наукових статей, художніх творів), обґрунтуйте свій вибір;

✓ перепишіть текст розмовного стилю відповідно до норм офіційно-ділового стилю;

✓ проаналізуйте особливості наукового стилю на прикладі наукової статті;

✓ дослідіть мовні засоби, характерні для публіцистичного стилю в газетних статтях.

Такі завдання сприятимуть усвідомленню ролі мовних стилів у різних сферах життя та формуванню навички їхнього коректного використання. Розуміння стилістичних особливостей мови допомагає осягнути багатство рідної мови та сприяє її популяризації та збереженню.

Коли ми говоримо про формування мовної свідомості в контексті вивчення гендерних аспектів спілкування, то маємо на увазі процес, під час якого людина не просто запам’ятовує факти про гендерні відмінності в мові, а й починає усвідомлювати, як ці відмінності впливають на наше сприйняття світу, взаємини та власну мовну поведінку.

Природно, що в контексті формування мовної свідомості під час вивчення ОК «Українська мова за професійним спрямуванням» на особливу увагу заслуговує явище гендерного спілкування. Вивчення цього питання допоможе студентам замислитися над тим, як мова формує нашу реальність і як можна використовувати її для створення більш справедливого та рівноправного суспільства.

Мовний аспект гендерної проблематики досліджували О. Горошко, С. Гришак, Т. Дороніна, І. Іванова, А. Кириліна, О. Луценко, І. Мунтян, Я. Пузиренко, О. Семиколєнова, Л. Ставицька, О. Тараненко, А. Шиліна та ін. Сучасне суспільство стає все більш різноманітним, і розуміння гендерних особливостей спілкування є важливим для створення інклюзивного середо-

вища. Вивчення цієї теми допомагає подолати гендерні стереотипи й дискримінацію, сприяючи рівності між людьми, а також сприяє розвитку емпатії, тобто здатності розуміти інших людей і співпереживати їм. Гендерні особливості спілкування слід також враховувати, намагаючись налаштувати ефективні стосунки з дітьми, батьками, колегами, вирішити конфліктні ситуації.

При опрацюванні теми «Гендерні аспекти спілкування» майбутні вчителі розглядають такі питання:

- ✓ Поняття гендер. Особливості мовлення жінок і чоловіків.
- ✓ Вплив мови на формування гендерної ідентичності.
- ✓ Стереотипи у використанні мовних форм залежно від гендеру.
- ✓ Використання гендерно нейтральної мови у професійному спілкуванні.
- ✓ Вплив культурних традицій на мовленнєву поведінку.

На практичних заняттях студентам можна запропонувати віднайти гендерні маркери в літературі, медіа, офіційних документах; створити власні тексти з дотриманням принципів гендерної нейтральності; написати резюме, уникаючи гендерних стереотипів. Використовуючи групові форми навчання (наприклад, рольові ігри), здобувачі можуть відпрацювати різні комунікативні ситуації з урахуванням гендерних особливостей. Доречним буде запропонувати студентам провести дослідження: простежити, як змінюється мова політиків під час передвиборчих кампаній, коли вони звертаються до різних аудиторій, або виявити упередження в мовленнєвих конструкціях (наприклад, використання маскулінних форм як універсальних).

У процесі осмислення гендерної проблематики на заняттях з української мови за професійним спрямуванням студенти зможуть краще зрозуміти себе, інших і суспільство, в якому вони живуть, усвідомити значення толерантності та взаємоповаги.

Формування мовної свідомості на заняттях з української мови за професійним спрямуванням дозволяє майбутнім учителям не лише оволодіти мовою як інструментом комунікації, а й зрозуміти її національне й літературне значення, а також виробити шанобливе ставлення до мовної спадщини.

На формування мовної свідомості майбутніх учителів початкових класів має вплив уся навчально-виховна система закладу вищої освіти. Студенти залучаються до роботи мовних гуртків і проблемних груп, пишуть «Всеукраїнський диктант національної єдності»; беруть участь у конференціях, круглих столах та заходах до Дня української писемності та Дня рідної мови. Вимагає нестандартного мислення й глибокого розуміння мовних закономірностей та спонукає студентів виходити за межі університетської програми участь в олімпіадах з української мови, а успіхи на конкурсах мотивують до подальшого вивчення мови, підвищують їхню впевненість у власних силах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Висновки. Формування мовної свідомості студентів – це тривалий різносторонній процес, який вимагає систематичної роботи викладача та активної участі студентів. Завдяки цьому процесу студенти отримують не тільки знання з української мови, а й глибоке розуміння мови як інструменту мислення, спілкування та пізнання світу. А для майбутніх учителів початкових класів розвиток мовної свідомості – це фундамент, на якому вони будуватимуть мовну освіту своїх учнів.

Література:

1. Гапченко О. Мовна свідомість людини як об'єкт лінгвістичних досліджень. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Літературознавство. Мовознавство. Фольклористика*. 2011. № 22. С. 31–34.

2. Закон України «Про забезпечення функціонування української мови як державної». Верховна Рада України : офіційний вебпортал парламенту України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text (дата звернення: 06.01.2025).

3. Ільїн В. В., Кулагін Ю. І. Філософія : підручник : в 2 ч. Київ : Альтерпрес, 2002. Ч. ІІ. 480 с.

4. Коць Т. А. Поняття «мовна свідомість» у сучасній лінгвістичній терміносистемі. *Термінологічний вісник*. 2023. Вип. 7. С. 133–141.

5. Куцос О. І. Контент-аналіз дефініцій поняття «мовна свідомість». *Закарпатські філологічні студії.* 2022. Вип. 25. Т. 1. С. 216–220.

6. Мацько Л. І. Українська мова : формування національної свідомості. *Педагогіка і психологія*. 1996. № 1. С. 67–70.

7. Садло О. П. Розуміння поняття «свідомість» у психолінгвістиці. *Вісник Львівського університету. Серія : Іноземні мови*. 2012. Вип. 19. С. 71–78.

8. Селігей П. Мовна свідомість : структура, типологія, виховання. Київ : Вид. дім «Києво-Могилянська академія», 2012. 118 с.

9. Селігей П. Мовна свідомість – шанобливе ставлення до мови. *Дивослово*. 2012. № 7. С. 40–44.

10. Фурман О. Формування мовної свідомості студентів педагогічних спеціальностей. *Вісник науки та освіти*. 2023. № 1(7). С. 634–643.

11. Chomsky N. Language and Mind. Cambridge : Cambridge University Press, 2006. 216 p.

References

1. Hapchenko, O. (2011). Movna svidomist liudyny yak obiekt linhvistychnykh doslidzhen [Linguistic consciousness of a person as an object of linguistic research]. Visnyk Kyivskoho natsionalnoho universytetu imeni Tarasa Shevchenka. Literaturoznastvo. Movoznavstvo. Folklorystyka – Bulletin of Taras Shevchenko National University of Kyiv. Literary Studies. Linguistics. Folklore Studies, 22, 31–34 [in Ukrainian].

2. Zakon Ukrainy «Pro zabezpechennia funktsionuvannia ukrainskoi movy yak derzhavnoi» [Law of Ukraine «On Ensuring the Functioning of the Ukrainian Language as the State Language»]. Verkhovna Rada Ukrainy : ofitsiinyi vebportal parlamentu Ukrainy – Verkhovna Rada of Ukraine : official web portal of the Parliament of Ukraine. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19#Text [in Ukrainian].

3. Ilin, V. V., Kulahin, Yu. I. (2002). Filosofiia : pidruchnyk : v 2 ch. [Philosophy : textbook : in 2 p.] (Vols. 1-2). Kyiv : Alterpres [in Ukrainian].

4. Kots, T. A. (2023). Poniattia «movna svidomist» u suchasnii linhvistychnii terminosystemi [The concept of «linguistic consciousness» in the modern linguistic terminology]. Terminolohichnyi visnyk – Terminological Bulletin, 7, 133–141 [in Ukrainian].

5. Kutsos, O. I. (2022). Kontent-analiz definitsii poniattia «movna svidomist» [Content analysis of definitions of the concept of «linguistic consciousness»]. Zakarpatski filolohichni studii – Transcarpathian Philological Studies, 25, 1, 216–220 [in Ukrainian].

6. Matsko, L. I. (1996). Ukrainska mova : formuvannia natsionalnoi svidomosti [Ukrainian language : formation of national consciousness]. Pedahohika i psykholohiia – Pedagogy and psychology, 1, 67–70 [in Ukrainian].

7. Sadlo, O. P. (2012). Rozuminnia poniattia «svidomist» u psykholinhvistytsi [Understanding the concept of «consciousness» in psycholinguistics]. Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia : Inozemni movy – Bulletin of Lviv University. Series : Foreign Languages, 19, 71–78 [in Ukrainian].

8. Selihei, P. (2012). Movna svidomist : struktura, typolohiia, vykhovannia [Linguistic consciousness : structure, typology, education]. Kyiv : Vyd. dim «Kyievo-Mohylianska akademiia» [in Ukrainian].

9. Selihei, P. (2012). Movna svidomist – shanoblyve stavlennia do movy [Linguistic consciousness is a respectful attitude to language]. Dyvoslovo – Miracle Word, 7, 40–44 [in Ukrainian].

10. Furman, O. (2023). Formuvannia movnoi svidomosti studentiv pedahohichnykh spetsialnostei [Formation of language awareness of students of pedagogical specialties]. Visnyk nauky ta osvity – Bulletin of Science and Education, 1(7), 634–643 [in Ukrainian].

11. Chomsky, N. (2006). Language and Mind. Cambridge : Cambridge University Press [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 811.111/81`24+81`23

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-826-834

Посудієвська Ольга Ростиславівна кандидат філологічних наук, доцент, кафедра англійської мови для нефілологічних спеціальностей, Дніпровський національний університет імені Олеся Гончара, м. Дніпро, тел.: (050) 535-11-33, https//orcid.org/0000-0002-5049-2192

ПІДХІД «ЕДЬЮТЕЙНМЕНТ» В УКРАЇНСЬКІЙ СИСТЕМІ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню феномену «едьютейнмент». Автор розглядає особливості впровадження цього підходу в українську систему освіти.

Аналіз дослідницьких робіт виявляє тенденцію фокусування українських фахівців на ключовій особливості едьютейнменту як підходу до навчання, в якому опрацювання нового матеріалу поєднується із розважальною діяльністю. Завдяки цьому, едьютейнмент стає альтернативним підходом до навчання для студентів XXI століття, які здебільшого вже не схильні сприймати викладацькі пояснення традиційними методами. У статті проведено відокремлення понять «едьютейнмент» та «гра», визначено різницю між ними.

Автор статті досліджує спроби українських фахівців запровадити едьютейнмент у навчальний процес. Виявлено, що основними інструментами підходу було обрано співання пісень та роботу з пісенним матеріалом, проходження квестів та веб-квестів, рольові ігри. Показано, що наслідками використання едьютейнменту на заняттях є формування первинного інтересу студента до предмету, збільшення швидкості опрацювання нового матеріалу, прагнення до самостійного навчання. Використання пісенного матеріалу сприяло формуванню в студентів правильної артикуляції та засвоєнню лексичних та граматичних конструкцій природним шляхом. Завдяки проходженню квестів та веб-квестів студенти не тільки проходили навчальний матеріал у цікавій формі, але й розвивали когнітивні навички. А результатом підготовки до рольової гри та участі в незвичайному ігровому сюжеті стало набуття студентами знань у нестандартній ситуації. Доброзичлива та позитивна емоційна атмосфера, що створювалася під час виконання завдань, виникнення азарту та почуття задоволення від успіху сприяли підвищенню зацікавленості студентів у розв'язанні завдань. Проте, як зазначає автор статті, українські викладачі здебільшого використовують інтерактивні засоби едьютейнменту, а ось використання новітніх можливостей інформаційних технологій ще не отримало розповсюдження.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: поєднання навчання та розваги, інтерактивні технології, робота з пісенним матеріалом, проходження квесту, рольова гра.

Posudiievska Olha Rostyslavivna Candidate of Philological Sciences, Associate Professor, the Department of English Language for Non-Philological Specialities of Oles Honchar Dnipro National University, Dnipro, tel.: (050) 535-11-33, https//orcid.org/0000-0002-5049-2192

THE EDUTAINMENT APPROACH IN UKRAINIAN EDUCATIONAL SYSTEM

Abstract. The article is dedicated to the study of the "edutainment" phenomenon. The author considers the peculiarities of implementation of this approach into Ukrainian educational system.

The analysis of research works reveals that the Ukrainian specialists tend to focus on the key feature of edutainment as an educational approach where learning a new material is combined with entertaining activity. Due to this, edutainment has become an alternative approach to learning for the students of the XXI century who mostly aren't inclined toperceive the teacher's explanations using traditional methods. The article distinguishes between the concepts of «edutainment» and «game», defining the difference between them.

The author examines the attempts of Ukrainian specialists to implement edutainment into the educational process. It was found that the main tools of the approach chosen by the educators were singing songs and working with song material, completing quests and web quests, as well as role-playing games. The article shows that the results of using edutainment in the classroom are the formation of the students' primary interest in the subject, an increase in the speed of processing new material, a strive for independent learning. The use of the song material helped students to develop correct articulation and learn lexical and grammatical structures naturally. Through completing quests and web quests, students not only learned the material in an interesting way, but also developed their cognitive skills. Preparing for a role-playing game and participating in an unusual game plot resulted in the students' acquiring knowledge in a non-standard situation. Friendly and positive emotional atmosphere created during the fulfillment of assignments, the excitement and sense of satisfaction from successful achievement of goals contributed to the enhancement of the students' interest in solving the tasks. However, as the author points out, Ukrainian educators mostly apply interactive tools of edutainment focused on face-to-face communication, while the use of innovative information technology capabilities has not yet become widespread.

Keywords: combination of education and entertainment, interactive technologies, work with song material, completing the quest, role-play.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Процеси глобалізації та інтенсивний розвиток інформаційних технологій на рубежі XX-XXI століть призводять до необхідності пошуку нових методик викладання та розробки нових педагогічних технологій. Як справедливо зазначають дослідники, обсяг інформаційного потоку та нових знань «збільшується швидкими темпами», що ускладнює підготовку майбутніх фахівців в рамках традиційних форм навчання. Крім того сучасні здобувачі вищої освіти часто не висловлюють активність до творчого пошуку або не мають мотивації до вивчення предмету, Тому реформування традиційних форм освіти має враховувати «наповнення електронної платформи знань, необхідність індивідуалізації», а також самооцінювання та самовідповідальность», запропонувати такі технології навчання, що фокусуватимуться на мотивації студента, бажанні отримати освіту для досягнення певних цілей, розвитку пізнавальної діяльності, на противагу звичайному накопиченню знань [1, с. 30]. Освітні інновації створюють освіту майбутнього, долаючи кордони між країнами та забезпечуючи доступ до освітнього контенту всьому людству [2, с. 138].

Один з нових підходів до викладання іноземних мов отримав назву «едьютейнмент» (від англ. *edutainment: education + entertainment*). В ньому відбувається «органічне поєднання навчання із розвагами» [3, с. 4], коли для залучення розважальної методики часто (але не обов'язково) використовуються інформаційні технології для створення цифрового контенту, який «з'єднує освітні та розважальні елементи та забезпечує при цьому інформування аудиторії при максимально полегшеному аналізі подій» [4, с. 26].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як показує Н. Мурогіна, термін «едьютейнмент» виник вперше ще у 1948 році в процесі роботи працівників студії Уолта Діснея для позначення формату дуже цікавого і незвичного документального серіалу. Проте зараз він використовується для позначення освітньої технології, що «поєднує в собі ігрові прийоми, інтерактивне навчання, сучасні психологічні прийоми, інформаційні і комунікаційні технології» для «максимального полегшення аналізу подій, підтримування емоційного зв'язку з об'єктом навчання, залучення і тривалого утримання уваги» [5]. О. В. Смолянська підкреслює важливість вживання едьютейнмент у сучасному освітньому процесі, так як студенти початку XXI століття живуть у світі, наповненому інформацією, тому їхній мозок вже неспроможний сприймати навчальний матеріал, що викладається традиційними методами. Едьютейнмент – «освіта в розважальному форматі» – якраз стає альтернативним шляхом для розв'язання цієї проблеми, поєднуючи в собі розважальні прийоми, методи інтерактивного й активного навчання мотивацію до пізнання та взаємодії [6].

Основною метою едьютейнменту дослідниця вважає підвищення мотивації студентів до процесу навчання, який стає більш захоплюючим, різноманітним та доступним, навчання перетворюється на гру, виграти в якій

означає чогось навчитися, а перемога, що приносить задоволення, – це отримання нових знань. Так як «емоційно насичений матеріал краще притягує увагу та засвоюється», саме тому в освітніх цілях можна використовувати як мультиплікацію і навчальні фільми, так й інтерактивні веб-сайти та відеоігри [6]. А ось А. О. Ворначев підкреслює, що термін «едьютейнмент» є «більш широким, ніж просто гра», він включає в себе багато розважальних засобів передачі знань, завдяки яким студенти навчаються «у ненав'язливій та цікавій формі» через повідомлення у форматі, який «одночасно частково розважає і частково навчає, дозволяючи отримати певний досвід» [4, с. 26]. При чому необхідним компонентом цього повідомлення є новизна, воно «має бути цікавим і мотивувати до навчання» [4, с. 26]. Як справедливо зазначає дослідник, у технології «едьютейнмент», на противагу традиційному навчанню, суб'єкт приймає активну участь у взаємодії із інформативно-розважальним об'єктом, одночасно отримуючи «знання, індивідуальний досвід, емоції» [4, с. 26].

Подібне заперечення ототожнення едьютейнменту з веселою грою знаходимо у роботах інших фахівців. Як справедливо відзначає К. Крутій, в запропонованому нею перекладі терміну як «навчання розвагою» слово «розвага» має вживатися «в широкому контексті» – як залучення (проживання життєвих ситуацій), захоплення (творчість, цифровий контент) і власне розвага (гра) [7, с. 2]. Н. В. Громова, К. І. Ковальчук та Н. Ю. Кулікова також стверджують, що термін «едьютейнмент» ширше, ніж просто гра, так як «гра в даній технології є лише одним з багатьох елементів, захоплюючих способів передачі знань», а даний термін «охоплює все, що навчає і інформує в невимушеній і цікавій формі» [8].

Слід звернути особливу увагу на висновки Ю. С. Наумової та Т. С. Дементьєвої, що засоби навчання едьютейнменту не є альтернативою академічній освіті, а лише «додатковими сучасними цікавими способами отримання нових знань» [9, с. 101]. Проте саме використання едьютейнменту в навчальному процесі «синтезує співвідношення між лекцією, семінарським заняттям та елементами інтерактивних технологій», навчання відбувається через розвагу, завдяки чому засвоєння знань стає «більш захоплюючим, різноманітним, доступним», підвищується мотивація студентів до навчання, відбувається розвиток обдарованої особистості та формування творчого досвіду [8].

Перетворення процесу навчання на захоплюючий захід, що викликає позитивні емоції, полегшення засвоєння знань та створення додаткової мотивації в студенів до опрацювання нового матеріалу – ці безсумнівні переваги едьютейнменту відзначають практично всі українські фахівці, в деяких студіях розглядаються варіанти імплементації інструментів підходу в систему дошкільної та шкільної освіти [5; 7], але вивчення впровадження едьютейнменту в навчальний процес в українських вишах досі залишається поза увагою дослідників.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Мета статті – дослідження особливостей впровадження едьютенменту в навчальний процес в українських закладах освіти.

Виклад основного матеріалу. Згідно досліджень українських фахівців, при використанні підходу «едьютейнмент» викладач має дотримуватися трьох принципів, як і в традиційній методиці навчання: зв'язок теорії з практикою, послідовність та доступність, тобто пропонувати до вивчення практико-орієнтовані теми, надавати проблемно-пошукові та дослідницькі завдання, розглядати нові теми на основі вивчених, проходити матеріал від простого до складнішого [4, с. 27]. Особливостями едьютейнменту є акцент на захоплення та на розвагу; ігровий підхід; акцент на сучасність (тобто використання сучасних технологій, таких як відео та аудіо матеріали, дидактичні ігри, освітні програми в мультимедійному форматі) [8]. А засоби підходу дослідники розділяють на традиційні (книги, музика, фільми, освітні ігри, телепрограми) та сучасні (електронні підручники, комп'ютерні або відеоігри, електронні тренажери, електронні енциклопедії, веб-квести, блоги, чати, відеоконференції). Таким чином, організувати заняття і заходи у форматі технології «едьютейнмент» «можна в будь-якій невимушеній атмосфері: у кафе, парку, музеї, офісі, галереї, клубі» для отримання інформації, передачі знань, поглядів, досвіду або навичок з будь-якої пізнавальної теми [8].

У сфері вивчення іноземних мов використання підходу «едьютейнмент» передбачає «навчання з урахуванням психологічних потреб студентів через…електронні книги, музику, фільми, освітні ігри, комп'ютерні та відеоігри, мережеві варіанти музейних виставок, електронні тренажери, енциклопедії…та блоги» з фокусом на ігровому підході та візуалізації матеріалу [4, с. 27]. Як показують дослідники, едьютейнмент – це інноваційна освітня технологія, що базується на розважанні та отриманні задоволення від навчання, завдяки чому в студентів формується первинний інтерес до предмету. Такий цікавий спосіб отримання нових знань, що виник внаслідок розвитку сучасних технологій (наприклад, створення спеціальних комп'ютерних програм або відео, які містять у своєму сюжеті освітній елемент і приваблюють до нього увагу), надає можливість для пришвидшення опрацювання лінгвістичного матеріалу при вивченні іноземних мов [4, с. 27-28].

О. В. Смолянська виділяє декілька інструментів едьютейнменту: гра, що стимулює прагнення студента до перемоги, подив як реалізація нових вражень, цікавість як прагнення кращого розуміння світом, захопливість, ідентифікація з героями інтерактивного сюжету, самоактуалізація як прагнення до реалізації свого творчого потенціалу. Тому навіть звичайний перегляд фільму іноземною мовою або вивчення нової навчальної гри можна віднести до едьютейнменту [6]. Як показують дослідники, завдяки інтенсивному використанню мультимедійних програм стає можливим запровадження новітніх методів опрацювання нового матеріалу через квести, віртуальні екскурсії та подорожі, ігри-стратегії та ігри-лабіринти, а студенти вчаться використовувати інтернет-ресурси для отримання нових знань [5].

Веб-квест та співання пісень обрали фахівці Київського національного лінгвістичного університету як основні інструменти едьютейнменту в процесі запровадження підходу до методики викладання японської мови як «альтернативи для традиційної та «нудної» системи освіти» [9, с. 96]. Викладачі обумовлюють такий вибір доцільністю використання пісенного матеріалу, що має «значний потенціал для розвитку іншомовної соціокультурної компетентності», а також необхідністю розвитку в студента навичок «самостійного пошуку професійно значущої інформації в інтернет-мережі», а також формування вмінь «критичної оцінки засобів навчання іноземних мов», «самостійного й активного вирішення навчальних завдань, використовуючи інформаційні ресурси інтернету» через веб-квест [9, с. 96].

На думку фахівців, пісенний матеріал є ефективним засобом формування фонетичних навичок, що «допомагає закріпити правильну артикуляцію, вдосконалювати іншомовну вимову», а також створює «позитивну емоційну атмосферу» [9, с. 98]. Також використання пісень «відіграє особливу роль у поповненні й розвитку лексичного компонента мовленнєвої компетентності студентів…виконує роль фонетичної зарядки, сприяє вдосконаленню граматичних навичок», а завдяки можливості багаторазового повторного прослуховування частин пісні (приспівів) студенти можуть засвоїти новий лексико-граматичний матеріал природним шляхом, зануритись в іншомовну культуру, всебічно розвинути особистість та розкрити свій творчій потенціал [9, с. 98-99].

Використання веб-квесту також було пов’язане із опрацюванням пісенного матеріалу – студенти виконували завдання з «журналістського розслідування», пов’язане з історією створення певної пісні, що включало в себе перегляд інформації за гіперпосиланнями (інтернет ресурси для виконання завдання), отриманими від викладача [9, с. 99]. Дослідники акцентують особливу увагу на тому, що завдання до веб-квесту має бути «чітко сформульованим», щоб студент міг зрозуміти, «який саме продукт він має створити «на виході» – запропонувати власний варіант вирішення проблеми, підготувати доповідь, виступити з презентацією, сформулювати або захистити певну позицію тощо. Обов’язковим елементом такого завдання, на думку фахівців, має бути керівництво до дій з чітким описом основних етапів роботи, посиланнями на інформаційні ресурси, а також переліком питань для аналізу інформації під час пошуково-дослідницької діяльності студентів [9, с. 100].

А ось викладачі Державного науково-методичного центру змісту культурно-мистецької освіти використовують інший вид едьютейнмент – інтерактивні технології ситуативного моделювання (імітацію, рольову гру, драматизацію, квест) – під час викладання англійською мовою інтегрованого курсу «Природничі науки», що на думку авторів програми, «сприяє оволодінню іноземною мовою в цікавій та доступній формі, розвиває пам’ять, увагу, кмітливість», знімає «напругу, монотонність при відпрацюванні не тільки мовного матеріалу, а й під час активізації розумової діяльності», на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

занятті створюється доброзичлива атмосфера, а студенти залучаються до активної роботи, розвивають уміння і навички праці в групах [8].

Як показують фахівці, інтерактивні ігри зазвичай використовуються ними в середині або наприкінці заняття, бо позитивні емоції, що виникають під час роботи з іграми, запобігають слабшанню мотивації студентів до вивчення навчального матеріалу. Так, одним з найяскравіших прикладів інтерактивних завдань, на думку викладачів, є костюмована рольова гра «Числа Фібоначчі в живій природі», де студенти грають роль лісних звірів. Як зазначають організатори ігри, сама підготовка (розподілення ролей між учасниками, підбір світлин, малюнків, схем, підготовка реквізитів та костюмів сприяла виникненню ігрового інтересу, задоволенню від контакту з партнерами по грі та від демонстрації своїх можливостей як гравця, появі азарту чекання непередбачуваних ігрових ситуацій і послідовних їх вирішень у ході гри, задоволення від успіху та набуття знань у нестандартній ситуації. Крім того, здобувачі освіти отримували знання самостійно, використавши різні джерела інформації [8].

Іншим прикладом інтерактивної вправи стає щорічний математичний квест. Саме квест, за твердженням дослідників, є ситуативно-варіативною вправою, де «створюється можливість багаторазового повторення максимально наближених до реального спілкування дій, з властивими… ознаками: емоційністю, цілеспрямованістю». Таким чином, квест сприяє «розвитку логічного, образного, асоціативного мислення, уяви, проявленню нестандартного мислення і креативності», адже для його проходження потрібно продумати маршрути команд у процесі розв’язання завдань (згідно умови квесту учасники команд мали рухатися по різних поверхах та приміщеннях навчального закладу) [8]. А створення атмосфери змагання, пошуку та азарту сприяє зацікавленості студентів у виконанні завдань.

Висновки. Едьютейнмент як інноваційна технологія навчання все більше привертає увагу українських дослідників, викладачів та методистів. Але під час запровадження цього підходу до освітнього процесу фахівці здебільшого обирають інтерактивні засоби навчання – роботу з пісенним матеріалом, проходження квесту, рольову гру. А ось сучасні види едьютейнменту, пов’язані з використанням новітніх можливостей інформаційних технологій (наприклад, використання програм для створення мультимедійного цифрового контенту), ще не отримали розповсюдження в українській системі освіти.

Література:

1. Галаган В. Я. Переваги та недоліки диджиталізації у сучасному світі. *«Диджиталізація у викладанні іноземних мов: вимога часу чи модний тренд?».* Міжвуз. наук.-метод. семінар: тези доповідей, 15 лютого 2023 р. – Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. – С. 29-31.

2. Коваленко Н.П., Боброва Н.О., Ганчо О.В., Зачепило С.В. Диджиталізація освіти: ризики й переваги. *Сучасні тренди розвитку медичної освіти: перспективи і здобутки*. Полтавський державний медичний університет, 2022. С. 139-140. Режим доступу: https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08d18198-e861-4be8-9c55-3268bea05534/content

3. Костікова І.І., Черненко А.В. Диджиталізація викладання англійської мови: метод. рек. для здобувачів першого (бакалавр.) та другого (магістер.) рівня вищ. освіти. Харків: ХНПУ імені Г.С. Сковороди, 2022. 29 с.

4. Ворначев А. О. Edutainment як сучасна вимога диджиталізації навчання іноземних мов. *«Диджиталізація у викладанні іноземних мов: вимога часу чи модний тренд?». Міжвуз. наук.-метод. семінар: тези доповідей*, 15 лютого 2023 р. – Київ: Держ. торг.-екон. ун-т, 2023. – С. 26-28.

5. Мурогіна Н. Едьютейнмент – нове освітнє явище, технологія чи навчання як розвага. На Урок: освітній проект. 2022.Режим доступу: https://naurok.com.ua/edyuteynment-nove-osvitne-yavische-tehnologiya-chi-navchannya-yak-rozvaga-273746.html

6. Смолянова О. В. Едьютейнмент як освітня технологія. Всеосвіта: бібліотека методичних матеріалів. 2020. Режим доступу: https://vseosvita.ua/library/statta-edutejment-osvitna-tehnologia-195659.html

7. Крутій К. Едьютейнмент: навчання як розвага. *Педагогічна лабораторія «Дошкільне виховання»*, 2017, № 1. С. 2-6. Режим доступу: http://okhtyrka-strumochok.sumy.sch.in.ua/Files/downloads/Edyuteynment-navchannya-yak-rozvaga.pdf

8. Едьютейнмент як засіб формування цілісного уявлення про науково-природничу картину світу / укл. Н. В. Громова, К. І. Ковальчук, Н. Ю. Кулікова. К.: Державний науково-методичний центр змісту культурно-мистецької освіти. 2020. Режим доступу: http://arts-library.com.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/556/%d0%95%d0%b4%d1%8c%d1%8e%d1%82%d0%b5%d0%b9%d0%bd%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y

9. Наумова Ю. С. Дементьєва Т. С. Едьютейнмент як сучасна технологія навчання японської мови (на прикладі використання пісень і веб-квесту). *Вісник Київського національного лінгвістичного університету*. Серія: Педагогіка та Психологія. Том 38 (2023), 2023. С. 95-104. Режим доступу: http://visnyk-pedagogy.knlu.edu.ua/article/view/284568

References:

1. Halahan, V. Ya. (2023). Perevahy ta nedoliky dydzhytalizatsii u suchasnomu sviti. [Advantages and disadvantages of digitalization in the modern world]. *«Dydzhytalizatsiia u vykladanni inozemnykh mov: vymoha chasu chy modnyi trend?» – Digitalization in foreign language teaching: requirement of time or fashionable trend. Cross-university scientific and methodological seminar: proceedings, 15 February 2023.* Kyiv. State University of Trade and Economics. P. 29-31. [in Ukrainian].

2. Kovalenko, N.P., Bobrova, N.O., Hancho, O.V., & Zachepylo, S.V. (2022). Dydzhytalizatsiia osvity: ryzyky y perevahy. [Digitalization in education: risks and advantages]. *Suchasni trendy rozvytku medychnoi osvity: perspektyvy i zdobutky. – Modern trends of the development of medical education: perspectives and achievements.* Poltava State Medical University. P. 139-140. Retrieved from https://repository.pdmu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/08d18198-e861-4be8-9c55-3268bea05534/content [in Ukrainian].

3. Kostikova, I.I., & Chernenko, A.V. (2022). *Dydzhytalizatsiia vykladannia anhliiskoi movy. [Digitalization in English language teaching]. Methodological recommendations for applicants for the first (bachelor's) and second (master's) levels of higher education.* Kharkiv National Pedagogical University. 29 p. [in Ukrainian].

4. Vornachev, A. O. (2023). Edutainment yak suchasna vymoha dydzhytalizatsii navchannia inozemnykh mov. [Edutainment as the modern requirement of digitalization of foreign language learning] *«Dydzhytalizatsiia u vykladanni inozemnykh mov: vymoha chasu chy modnyi trend?» – Digitalization in foreign language teaching: requirement of time or fashionable trend. Cross-university scientific and methodological seminar: proceedings, 15 February 2023.* Kyiv. State University of Trade and Economics. P. 26-28. [in Ukrainian].

5. Murohina, N. (2022). *Ediuteinment – nove osvitnie yavyshche, tekhnolohiia chy navchannia* yak rozvaha. [Edutainment – a new educational phenomenon, technology or studying as entertainment]. Na Urok: osvitnii proekt. – Na Urok: educational project. [in Ukrainian]. Retrieved from https://naurok.com.ua/edyuteynment-nove-osvitne-yavische-tehnologiya-chi-navchannya-yak-rozvaga-273746.html [in Ukrainian].

6. Smolianova, O. V. (2020). *Ediuteinment yak osvitnia tekhnolohiia. [Edutainment as an educational technology]*. Vseosvita: biblioteka metodychnykh materialiv. – Vseosvita: library of methodical materials. Retrieved from https://vseosvita.ua/library/statta-edutejment-osvitna-tehnologia-195659.html [in Ukrainian].

7 Krutii, K. (2017). Ediuteinment: navchannia yak rozvaha. [Edutainment: studying as entertainment]. *Pedahohichna laboratoriia «Doshkilne vykhovannia» – Pedagogical laboratory «Pre-school education»*. № 1. P. 2-6. Retrieved from http://okhtyrka-strumochok.sumy.sch.in.ua/Files/downloads/Edyuteynment-navchannya-yak-rozvaga.pdf [in Ukrainian].

8. Hromova, N. V., Kovalchuk, K. I., & Kulikova, N. Yu. (Ed.). (2020). Ediuteinment yak zasib formuvannia tsilisnoho uiavlennia pro naukovo-pryrodnychu kartynu svitu [Edutainment as a means of forming a holistic view of the scientific and natural world picture]. Kyiv. State scientific and methodological center for the content of cultural and artistic education. Retrieved from http://arts-library.com.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/556/%d0%95%d0%b4%d1%8c%d1%8e%d1%82%d0%b5%d0%b9%d0%bd%d0%bc%d0%b5%d0%bd%d1%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

9. Naumova, Yu. S., & Dementieva, T. S. (2023). Ediuteinment yak suchasna tekhnolohia navchannia yaponskoi movy (na prykladi vykorystannia pisen i veb-kvestu). [Edutainment as a modern technology of Japanese language learning (on the example of using songs and a web quest)]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnoho linhvistychnoho universytetu. – Messenger of Kyiv National Linguistic University.* Series: Pedagogy and Psychology. Volume 38 (2023). P. 95-104. Retrieved from : http://visnyk-pedagogy.knlu.edu.ua/article/view/284568 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 373.3:371.33+004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-835-846

Романюк Аліна Афанасіївна вчитель інформатики вищої категорії, Рівненський ліцей № 15, старший викладач кафедри обчислювальної техніки НУВГП, м. Рівне, https://orcid.org/0000-0002-9457-4288

СТВОРЕННЯ ІНТЕГРОВАНОЇ СИСТЕМИ ЗАСОБІВ ПРЕДМЕТНОЇ ТА ВІРТУАЛЬНОЇ НАОЧНОСТІ У ПОЧАТКОВІЙ ОСВІТІ

Анотація. Стаття спрямована на обґрунтування доцільності поєднання традиційних і цифрових інструментів для підвищення ефективності навчання молодших школярів.

Мета статті. Метою дослідження є аналіз можливостей створення інтегрованої системи засобів предметної та віртуальної наочності в початковій освіті, визначення її структури, прикладів практичного застосування та прогнозування розвитку інформаційних технологій у цій сфері до 2025 року. Дослідження розглядає, як інтеграція може зробити навчання доступним і цікавим.

Наукова новизна. Наукова новизна полягає у синтезі предметної наочності (фізичні моделі, макети) та віртуальної наочності (інтерактивні дошки, VR, AR) у єдину систему, адаптовану до сучасних викликів початкової освіти. На відміну від попередніх досліджень, які аналізували ці засоби окремо, стаття пропонує цілісну модель, що враховує індивідуальні потреби учнів, цифрову грамотність та інклюзивність. Новизна полягає у розробці структури системи та плані її впровадження з урахуванням реалій 2025 року.

Результати. Результати дослідження показують, що інтеграція предметної та віртуальної наочності покращує засвоєння знань, робить навчання цікавим і доступним, розвиває творчість і цифрові навички. Приклади з українських шкіл 2025 року демонструють, як поєднання кубиків і моделей із VR-екскурсіями чи додатками (наприклад, GeoGebra) активізує пізнавальну діяльність. Система включає інфраструктуру (комп'ютери, дошки), інтерактивні матеріали (ігри, анімації) та підготовку вчителів. Прогнозується, що до кінця 2025 року 70% шкіл матимуть базове оснащення завдяки державним і міжнародним програмам.

Висновки. Висновки підтверджують, що інтегрована система відповідає потребам початкової освіти 2025 року, поєднуючи традиційні та інноваційні методи для створення адаптивного й захопливого середовища. Її успіх залежить від підготовки педагогів, інвестування в технології та доступності ресурсів. Система готує учнів до цифрового суспільства, сприяючи критичному мисленню й інклюзивності. Перспективи охоплюють аналіз довгострокових результатів і вдосконалення методик.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: наочність, віртуальна наочність, засіб віртуальної наочності, початкова школа, підлітки.

Romaniuk Alina Afanasiyivna computer science teacher of the highest category Senior Lecturer Department of Computer Techniques Rivne Lyceum 15 National University of Water Management and Nature Management, https://orcid.org/0000-0002-9457-4288

CREATION OF AN INTEGRATED SYSTEM OF SUBJECT AND VIRTUAL VISUALIZATION TOOLS IN PRIMARY EDUCATION

Abstract. The article is aimed at substantiating the feasibility of combining traditional and digital tools to improve the effectiveness of teaching junior schoolchildren.

The purpose of the article. The purpose of the study is to analyze the possibilities of creating an integrated system of subject and virtual visualization tools in primary education, to determine its structure, examples of practical application and to forecast the development of information technology in this area until 2025. The study looks at how integration can make learning accessible and interesting.

Scientific novelty. The scientific novelty lies in the synthesis of subject visualization (physical models, layouts) and virtual visualization (interactive whiteboards, VR, AR) into a single system adapted to the modern challenges of primary education. Unlike previous studies that analyzed these tools separately, the article proposes a holistic model that considers the individual needs of students, digital literacy, and inclusiveness. The novelty lies in the development of the system's structure and implementation plan, considering the realities of 2025.

Results. The research findings show that the integration of object and virtual visualization improves knowledge assimilation, makes learning interesting and accessible, and develops creativity and digital skills. Examples from Ukrainian schools in 2025 demonstrate how combining cubes and models with VR tours or applications (such as GeoGebra) activates cognitive activities. The system includes infrastructure (computers, whiteboards), interactive materials (games, animations), and teacher training. It is predicted that by the end of 2025, 70% of schools will have basic equipment thanks to government and international programs.

Conclusions. The findings confirm that the integrated system meets the needs of primary education in 2025 by combining traditional and innovative methods to create an adaptive and engaging environment. Its success depends on teacher training, investment in technology, and availability of resources. The system prepares students for the digital society by promoting critical thinking and inclusiveness. The outlook includes analyzing long-term results and improving methodologies.

Keywords: visualization, virtual visualization, virtual visualization tool, primary school, adolescents.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Прийнято вважати, що сучасна початкова освіта переживає період інтенсивного впровадження інноваційних технологій, спрямованих на підвищення якості навчання та розвиток творчих здібностей учнів. Одним із ключових напрямків у цьому контексті є інтеграція предметної та віртуальної наочності, що дозволяє створити ефективну навчальну середу, яка враховує індивідуальні особливості кожного учня. У сучасному світі освіта перебуває у трансформаційному періоді, зумовленим стрімким розвитком технологій та зміною потреб суспільства. Одним із ключових напрямів реформування початкової освіти у 2025 році є створення інтегрованої системи засобів предметної та віртуальної наочності. Такий підхід поєднує традиційні фізичні об'єкти (моделі, макети, ілюстрації) із цифровими інструментами (інтерактивні дошки, віртуальна реальність, додатки), щоб зробити навчання більш доступним, цікавим і ефективним для молодших школярів.

З початком нового десятиліття, світова освіта стикається з перетвореннями, які визначають інноваційні підходи до навчання. Інтеграція передових інформаційних та комунікаційних технологій (ІКТ) у освітній процес є однією з ключових тенденцій. Інтегрована система засобів предметної та віртуальної наочності на початку XXI століття є одним із найперспективніших напрямків розвитку початкової освіти. Варто досліджувати цей напрямок, оскільки він обіцяє значні переваги для освітнього процесу. По-перше, інтеграція предметної та віртуальної наочності може покращити засвоєння матеріалу, роблячи його більш наочним і зрозумілим. По-друге, такі технології допомагають задовольнити різноманітні освітні потреби учнів, включаючи ті, хто має особливі освітні потреби. По-третє, використання цифрових інструментів сприяє розвитку цифрової грамотності, що є важливим навиком у сучасному світі. Нарешті, дослідження в цій галузі може надати цінні дані для подальшого вдосконалення освітніх методик і стратегій, спрямованих на підвищення якості освіти в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Романюк А. А. досліджує використання традиційних засобів наочності у навчальному процесі початкової школи, наголошуючи на їхній ролі у підвищенні сприйняття та засвоєнні знань молодшими школярами [1]. Бойко О. Ю. аналізує віртуальну комунікацію як засіб навчання, розглядаючи її як нову мовну навичку, що може інтегруватися в освітній процес, зокрема для створення віртуальної наочності [2]. Мулеса П. фокусується на віртуальній наочності як інструменті для сучасного вчителя, підкреслюючи її потенціал у створенні інтерактивного та доступного навчального середовища [3]. Андрієвська В. М. присвятила увагу підготовці вчителів початкової школи до використання інформаційно-комунікаційних технологій, включаючи віртуальні засоби, як частини інтегрованої системи професійної діяльності [4]. Мельничук В. О. висвітлює технології та інновації в дистанційному навчанні, зокрема підготовку вчителів до цифрової реальності, де віртуальна наочність відіграє ключову роль [5]. Кисла О. Ф. та Довбиш А. О. обґрунтовують важливість наочності в початковій школі, пропонуючи інтеграцію предметних і цифрових засобів для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

створення ефективного освітнього процесу [6]. Toti, Luciana & Kerbizi, Ernaso досліджують впровадження цифрових інструментів візуалізації в освіту, що може бути застосовано до створення інтегрованих систем наочності, хоча акцент більше на бізнес-процесах [7]. Lampropoulos, G., Kinshuk аналізують віртуальну реальність і гейміфікацію в освіті, пропонуючи їх як інноваційні засоби віртуальної наочності для залучення учнів [8]. Laseinde, Opeyeolu Timothy et al. описують розробку платформи віртуальної реальності на базі Android для STEM-лабораторій, що може бути адаптовано для початкової освіти як елемент інтегрованої наочності [9]. Bhavimane, Adarsh et al. у своєму огляді присвячують увагу візуалізації даних в освіті, підкреслюючи її значення як складової інтегрованої системи засобів наочності для полегшення сприйняття інформації [10].

Попри те, що існуючі дослідження вже розглядають різні аспекти використання предметної та віртуальної наочності в освіті, нове дослідження є необхідним для інтеграції цих підходів у єдину систему, яка враховуватиме сучасні вимоги та виклики початкової освіти.

Мета статті – дослідження можливостей створення інтегрованої системи засобів предметної та віртуальної наочності, її структури та прикладів використання, а також надання прогнозу розвитку інформаційних технологій в початковій освіті.

Виклад основного матеріалу. Предметна наочність – це традиційний підхід, який передбачає використання реальних об’єктів, моделей, макетів, таблиць, картинок тощо для демонстрації навчального матеріалу. Вона сприяє формуванню конкретних уявлень у дітей, розвиває їхню уяву та допомагає краще засвоювати знання [1].

При цьому віртуальна наочність – це сучасний підхід, який базується на використанні цифрових технологій, таких як комп’ютерні програми, інтерактивні дошки, віртуальна реальність (VR), доповнена реальність (AR) та інші інструменти. Вона дозволяє створити імерсивне навчальне середовище, де учні можуть взаємодіяти з тривимірними об’єктами, проводити віртуальні експерименти та отримувати знання через досвід [2].

Структура інтегрованої системи засобів предметної та віртуальної наочності базується на інформаційній інфраструктурі, що включає комп’ютери, інтерактивні дошки, інтернет-з’єднання, програмне забезпечення та підтримувальний персонал. Інтерактивні навчальні матеріали, такі як програми, відео, анімації та ігри, допомагають візуалізувати складні концепції та забезпечують інтеракцію між учнями та вчителями. Онлайн-платформи надають можливість створення інтерактивних уроків, тестів, завдань та спілкування на відстані. Віртуальні лабораторії дозволяють проводити експерименти в безпечних умовах, імітуючи реальні, але недоступні або небезпечні умови. Системи відстеження прогресу допомагають контролювати результати навчання та адаптувати процес під індивідуальні потреби, тоді як бази даних надають великі колекції навчальних ресурсів для підготовки уроків та розширення знань, Рис. 1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Рис. 1 Структура інтегрованої системи
Джерело: авторська розробка

План дій щодо створення інтегрованої системи включає розробку довготривалої стратегії інтеграції ІКТ, яка враховує цілі, ресурси, інфраструктуру, навчальні плани та підготовку педагогічного персоналу. Вчителі повинні пройти курси підвищення кваліфікації для ефективного використання інтерактивних засобів на уроках. Необхідно розробити інтерактивні курси, які відповідають національним стандартам освіти та інтегровані у традиційний навчальний план. Інвестування у придбання обладнання, програмного забезпечення та створення навчального середовища є ключовим етапом. Регулярний моніторинг та оцінювання ефективності використання ІКТ, а також отримання відгуків від учнів і педагогів забезпечать успішне впровадження системи, Рис. 2.

Рис. 2 План впровадження інтегрованої системи
Джерело: авторська розробка

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Створення інтегрованої системи починається з аналізу потреб навчального процесу, визначення тем і предметів, які потребують інтеграції, та врахування вікових особливостей учнів. Далі необхідно підготувати матеріально-технічну базу, закупивши обладнання, таке як комп'ютери, проектори, VR-шоломи та інтерактивні дошки, а також створити цифрові ресурси, включаючи віртуальні лабораторії, 3D-моделі та інтерактивні завдання. Вчителі разом з ІТ-фахівцями розробляють навчальні матеріали, поєднуючи предметну та віртуальну наочність, наприклад, використовуючи глобуси та віртуальні тури під час вивчення географії. Навчання педагогічного колективу включає тренінги та семінари для ефективного використання нових технологій. Після розробки системи проводиться пілотне тестування для виявлення недоліків та вдосконалення, а постійний моніторинг та оцінка результатів забезпечують її розвиток, Рис. 3.

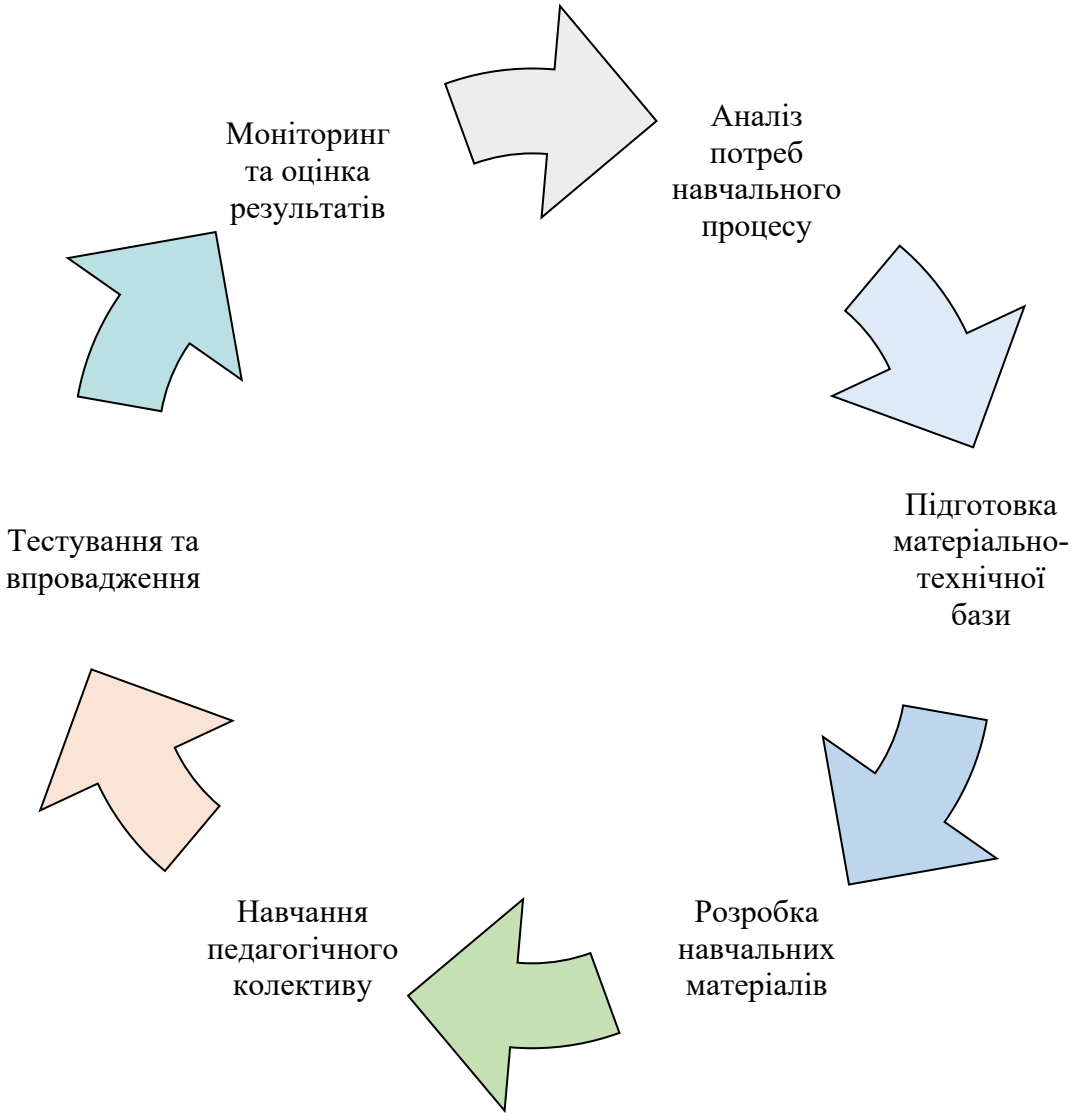

Рис. 3 Етапи створення інтегрованої системи
Джерело: авторська розробка

Діти початкової школи краще сприймають інформацію через гру та візуальні образи. Як зазначає Романюк А. А.: «Використання наочності у навчальному процесі сприяє активізації пізнавальної діяльності учнів початкової школи, що підвищує їхню мотивацію до навчання» [1, с. 536]. Поєднання предметної наочності (наприклад, кубиків для вивчення математики) з віртуальними симуляціями (інтерактивними задачами на планшеті) робить уроки динамічними та захопливими. У 2025 році, коли технології стають невід'ємною частиною життя, інтеграція дозволяє підтримувати інтерес учнів до навчання. Бойко О. Ю. додає: «Віртуальна комунікація як засіб навчання сприяє формуванню нових способів сприйняття інформації» [2, с. 153].

Кожна дитина має унікальні особливості сприйняття. Інтегрована система дає змогу вчителям адаптувати матеріал оскільки одні учні можуть працювати з фізичними моделями, інші — досліджувати тему через віртуальні екскурсії. Мулеса П. підкреслює: «Засоби віртуальної наочності дозволяють учителю створювати індивідуальні траєкторії навчання, враховуючи потреби кожного учня» [3, с. 15]. Наприклад, під час вивчення природознавства одні діти складають модель Сонячної системи з конструктора, а інші переглядають її у 3D-додатку.

У 2025 році, коли цифрова грамотність є однією з ключових компетентностей, використання віртуальних інструментів поряд із предметними засобами допомагає дітям не лише засвоювати знання, а й учитися аналізувати, порівнювати та працювати з технологіями. Андрієвська В. М. зазначає: «Інформаційно-комунікаційні технології у початковій школі формують у дітей здатність до критичного мислення та роботи з цифровими ресурсами» [4, с. 312]. Наприклад, порівняння реального магніту з віртуальним експериментом на екрані розвиває аналітичні здібності. Мельничук В. О. додає: «Технології в освіті готують учнів до цифрової реальності, яка стає основою сучасного суспільства» [5, с. 220].

Предметна наочність часто потребує значних витрат на закупівлю та оновлення матеріалів, тоді як віртуальні засоби можуть бути дешевшими та доступнішими. Кисла О. Ф. та Довбиш А. О. стверджують: «Використання наочності в початковій школі знижує витрати на матеріали завдяки інтеграції цифрових рішень» [6, с. 78]. У 2025 році школи України активно використовують безкоштовні освітні платформи, такі як "Нова школа" чи Google Classroom, доповнюючи їх фізичними посібниками, Рис. 4.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

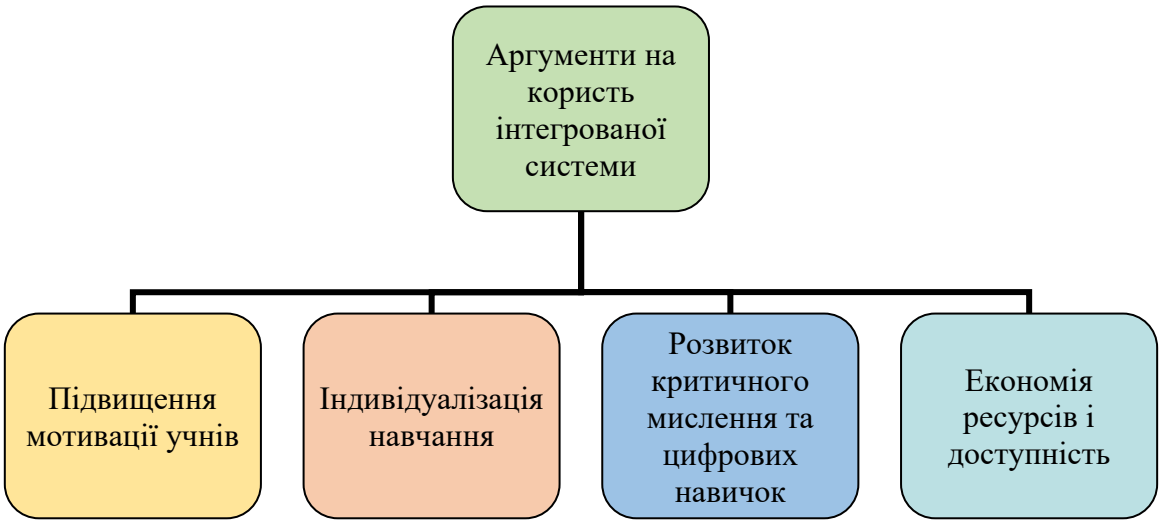

Рис. 4 Приклади корисності інтегрованої системи в початкову освіту
Джерело: авторська розробка

Учитель початкових класів у київській школі у 2025 році проводить урок, де діти спочатку складають трикутники та квадрати з кольорового паперу, а потім за допомогою планшетів у додатку GeoGebra досліджують властивості цих фігур у віртуальному просторі. Toti L. та Kerbizi E. зазначають: «Цифрові інструменти візуалізації підвищують ефективність навчання через інтерактивність» [7, с. 68].

Учні можуть відвідувати музеї, зоопарки, природні заповідники, історичні місця та інші інтерактивні об'єкти, які допомагають прив'язувати навчання до реального світу. Наприклад, створення власного вебсайту, відеороликів, презентацій, під час яких діти використовують свої навички з інформатики, програмування, дизайну та інших предметів. Учні можуть брати участь у спільних проєктах, обмінюватися досвідом, працювати над спільними завданнями із дітьми з інших країн, що сприяє міжкультурному обміну. Віртуальні засоби наочності допомагають дітям з особливими потребами краще сприймати інформацію, інтегруватися у групову роботу та розвивати свої навички. Інтерактивні завдання та відеозв'язок надають можливість дітям навчатися на дому, під час відсутності у школі, або як додатковий інструмент після уроків.

У львівській школі діти вивчають тему про тварин, використовуючи набір іграшок (моделі ведмедя, лисиці тощо) для створення "лісової сцени", а потім переглядають віртуальну екскурсію національним парком у Карпатах через окуляри VR. Lampropoulos G. пише: «Віртуальна реальність у поєднанні з гейміфікацією сприяє глибшому зануренню в навчальний матеріал» [8, с. 1710].

Учителька з Харкова читає казку разом із дітьми, показуючи ілюстрації у книзі, а потім запускає інтерактивну гру на дошці, де учні "оживляють" героїв казки, перетягуючи їх у віртуальному просторі. Laseinde O. T. та Dada D.

зазначають: «Платформи віртуальної реальності покращують сприйняття через інтерактивний досвід» [9, с. 243].

Інтеграція предметної та віртуальної наочності забезпечує комплексний підхід до навчання, поєднуючи переваги реального та віртуального світів, наприклад, при вивченні рослин діти можуть спостерігати за реальними зразками та досліджувати їхню будову у віртуальній реальності. Такий підхід активізує пізнавальну діяльність, роблячи навчання цікавим і мотивуючи учнів до самостійного дослідження, а також забезпечує тактильний досвід, важливий для молодших школярів. Інтегровані системи дозволяють індивідуалізувати навчання, враховуючи рівень підготовки та інтереси кожного учня, надаючи можливість працювати з більш складними віртуальними моделями чи базовими поняттями за допомогою предметних засобів. Крім того, використання віртуальних інструментів стимулює розвиток критичного мислення та креативності, спонукаючи учнів до пошуку нестандартних рішень та аналізу результатів.

Незважаючи на переваги, створення інтегрованої системи у 2025 році (Таблиця 1) стикається з труднощами: нестача фінансування, потреба в підготовці вчителів та нерівний доступ до технологій у різних регіонах. Bhavimane A. та ін. зазначають: «Інтеграція даних і візуалізації в освіту потребує системного підходу до підготовки педагогів» [10, с. 4]. Проте перспективи обнадійливі. За прогнозами, до кінця 2025 року 70% початкових шкіл України матимуть базове оснащення для впровадження такої системи завдяки державним програмам і грантам від міжнародних організацій, таких як ЮНІСЕФ.

Таблиця1

Інтегрована система засобів предметної та віртуальної наочності

Предмет	**Предметна наочність**	**Віртуальна наочність**	**Результат**
Математика	Кубики, лічильні палички	Додаток GeoGebra, інтерактивні задачі	Розуміння чисел і форм через гру та аналіз
Природознавство	Моделі тварин, глобус	VR-екскурсії, 3D-анімації	Поглиблене сприйняття природи
Читання	Книги з ілюстраціями, ляльки	Інтерактивні дошки, аудіоказки	Розвиток уяви та мовлення
Мистецтво	Фарби, пластилін	Програми типу Tux Paint, віртуальні музеї	Творчий розвиток і знайомство з культурою

Джерело: побудовано на основі [3-7]

Інтеграція ІКТ у початкову освіту розширює доступ до інформаційних технологій, надаючи кожній школі та учневі можливість використовувати

Інтернет, онлайн-ресурси, інтерактивні програми та відеозв'язок. Школи оснащуються інтерактивними дошками, комп'ютерами, планшетами та смартфонами, що полегшує інтеграцію віртуальних матеріалів у навчальний процес. Це підвищує якість освіти, роблячи навчання інтерактивним, індивідуалізованим та цікавим, що відповідає сучасним вимогам. Глобалізація освіти через відеозв'язок дозволяє дітям брати участь у міжнародних проєктах та спілкуватися з однолітками з інших країн, розширюючи світогляд та культурні горизонти. Крім того, використання ІКТ допомагає учням розвивати комп'ютерні навички, необхідні для майбутньої професійної діяльності.

Висновки. Інтегрована система засобів предметної та віртуальної наочності у початковій освіті у 2025 році є необхідністю, що відповідає сучасним вимогам. Поєднання традиційних і сучасних методів робить навчання цілісним, адаптивним та захопливим. Успішні приклади з українських шкіл підтверджують ефективність цього підходу. Для успішного впровадження системи необхідно зосередитися на підготовці педагогів та розширенні доступу до ресурсів. Це дозволить усім дітям навчатися в інтерактивному, індивідуалізованому та ефективному середовищі. Успіх залежить від готовності державних органів, шкіл та педагогів змінювати підходи до навчання, інвестувати в інфраструктуру та створювати якісний зміст.

Інтеграція ІКТ у початковій освіті готує майбутнє покоління до життя в інформаційному суспільстві. Впровадження предметної та віртуальної наочності відкриває нові можливості для підвищення якості навчання, створюючи динамічну та особистісно орієнтовану навчальну середу. Для успішного впровадження потрібна співпраця педагогів, ІТ-фахівців та адміністрації, а також постійний розвиток технологій та методів навчання. Перспективи досліджень включають аналіз довгострокових освітніх результатів, ефективність різних технологій та розробку методик для оцінки цифрової грамотності. Важливо також адаптувати систему для учнів з особливими освітніми потребами та сприяти інклюзивній освіті.

Література:

1. Романюк А. А. Використання наочності у навчальному процесі початкової школи. Молодий вчений. 2017. № 10. С. 534-538. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=molv_2017_10_123

2. Бойко О. Ю. Віртуальна комунікація: засіб навчання чи нова мовна навичка? Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. Т. 2. Вип. 29. 2022. С. 151-155. URL: https://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/3142/3595

3. Мулеса П. Засоби віртуальної наочності як інструмент навчання для сучасного вчителя. Освіта. Інноватика. Практика. 2022. № 10(5). С. 11–18. DOI: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i5-002 URL: https://oip-journal.org/index.php/oip/article/view/81

4. Андрієвська В. М. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутнього вчителя початкової школи до використання інформаційнокомунікаційних технологій у професійній діяльності. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора педагогічних наук за спеціальністю 13.00.04 «Теорія та методика професійної освіти» (015 – Професійна освіта). – Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2019. 432 с. URL: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2019/02/diser_Andriievska1.pdf

5. Мельничук В. О. Технології та інновації в дистанційному навчанні: підготовка майбутніх вчителів до цифрової реальності Збірник за результатами матеріалів ІІ Всеукраїнської науково-практичної інтернет конференції «Тенденції сучасної підготовки учителів початкової школи» 13 жовтня 2023 року / МОН України, Уманський держ. пед. ун-т імені Павла Тичини, Ф-т початкової освіти [та ін.] ; [голов. ред. Комар О. А. ; редкол.: Грітченко Т. Я., Лоюк О. В., Роєнко Л. М. [та ін.] ; відпов. за вип. Дудник Н. В. Умань, 2023. С. 219-222. URL: https://sno.udpu.edu.ua/images/2023/10/zbirnyk.pdf

6. Кисла О. Ф., Довбиш А. О. Обґрунтування використання наочності в освітньому процесі початкової школи. Інноваційна педагогіка. Вип. 58. Т. 1. 2023. С. 73-76. DOI: https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/58.1.14 URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/58/part_1/14.pdf

7. Toti L., Kerbizi E. Implementation of Digital Visualization Tools in Education Concerning Business Process Administration. Interdisciplinary Journal of Research and Development. 2024. Vol. 11. Is. 66. 10.56345/ijrdv11n209. https://www.researchgate.net/publication/382761495_Implementation_of_Digital_Visualization_Tools_in_Education_Concerning_Business_Process_Administration

8. Lampropoulos, G., Kinshuk Virtual reality and gamification in education: a systematic review. Education Tech Research Dev 72, 2024. P. 1691–1785. DOI: https://doi.org/10.1007/s11423-024-10351-3 URL: https://link.springer.com/article/10.1007/s11423-024-10351-3

9. Opeyeolu T. L., Damilola D., Enhancing teaching and learning in STEM Labs: The development of an android-based virtual reality platform, Materials Today: Proceedings, Vol. 105, 2024, P. 240-246. DOI: https://doi.org/10.1016/j.matpr.2023.09.020. URL: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214785323046825

10. Bhavimane A., Shetty R., Kurunji G. V., Tayenjam A., Pushparani M. K. Data Visualization in Education: A Comprehensive Review. International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology. 2024. Vol. 4, Iss. 7. DOI: 10.48175/IJARSCT-18876 URL: https://ijarsct.co.in/Paper18676.pdf

References:

1. Romaniuk A. A. (2017). Vykorystannia naochnosti u navchalnomu protsesi pochatkovoi shkoly [The use of visualization in the educational process of primary school]. *Molodyi vchenyi - A young scientist*. 10, 534-538. Retrieved from: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=molv_2017_10_123 [in Ukrainian].

2. Boiko O. Yu. (2022). Virtualna komunikatsiia: zasib navchannia chy nova movna navychka? [Virtual communication: a means of learning or a new language skill?]. *Naukovyi visnyk Melitopolskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohika - Scientific Bulletin of Melitopol State Pedagogical University. Series: Pedagogy.* 2, 29, 151-155. Retrieved from: https://magazine.mdpu.org.ua/index.php/nv/article/view/3142/3595 [in Ukrainian].

3. Mulesa P. (2022). Zasoby virtualnoi naochnosti yak instrument navchannia dlia suchasnoho vchytelia [Virtual visualization tools as a learning tool for the modern teacher]. *Osvita. Innovatyka. Praktyka - Education. Innovation. Practice.* 10(5), 11–18. DOI: https://doi.org/10.31110/2616-650X-vol10i5-002 Retrieved from: https://oip-journal.org/index.php/oip/article/view/81 [in Ukrainian].

4. Andriievska V. M. (2019). Teoretychni i metodychni zasady pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovoi shkoly do vykorystannia informatsiinokomunikatsiinykh tekhnolohii u profesiinii diialnosti [Theoretical and methodological bases of preparation of future primary school teacher for the use of information and communication technologies in professional activity]. Dysertatsiia na zdobuttia naukovoho stupenia doktora pedahohichnykh nauk za spetsialnistiu 13.00.04 «Teoriia ta metodyka profesiinoi osvity» (015 – Profesiina osvita). Kharkivskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody, Ministerstvo osvity i nauky Ukrainy, Kharkiv - Dissertation for the degree of Doctor of Pedagogical Sciences in the specialty 13.00.04 “Theory and Methods of Vocational Education” (015 - Vocational Education). H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 432. Retrieved from: http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2019/02/diser_Andriievska1.pdf [in Ukrainian].

5. Melnychuk V. O. (2023). Technologies and innovations in distance learning: preparing future teachers for digital reality [Technologies and innovations in distance learning: preparing future teachers for digital reality]. Collection based on the results of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference “Trends in Modern Primary School Teacher Training” October 13, 2023 / MES of Ukraine, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Faculty of Primary Education [and others] ; [editor-in-chief O. Komar ; editors-in-chief: Hrytchenko T. Ya, Loyuk O. V., Roenko L. M. [et al] - Collection based on the results of the II All-Ukrainian Scientific and Practical Internet Conference “Trends in Modern Primary School Teacher Training” October 13, 2023 / MES of Ukraine, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Faculty of Primary Education [and others] ; [editor-in-chief O. Komar ; editors-in-chief: Hrytchenko T. Ya, Loyuk O. V., Roenko L. M. [et al], ed. by N. V. Dudnyk Uman. 219-222. Retrieved from: https://sno.udpu.edu.ua/images/2023/10/zbirnyk.pdf [in Ukrainian].

6. Kysla O. F., Dovbysh A. O. (2023). Obgruntuvannia vykorystannia naochnosti v osvitnomu protsesi pochatkovoi shkoly [Substantiation of the use of visualization in the educational process of primary school]. *Innovatsiina pedahohika - Innovative pedagogy*. 58, 1, 73-76. DOI https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/58.1.14 Retrieved from: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/58/part_1/14.pdf [in Ukrainian].

7. Toti, Luciana & Kerbizi, Ernaso. (2024). Implementation of Digital Visualization Tools in Education Concerning Business Process Administration. *Interdisciplinary Journal of Research and Development*. 11. 66. 10.56345/ijrdv11n209. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/382761495_Implementation_of_Digital_Visualization_Tools_in_Education_Concerning_Business_Process_Administration [in English].

8. Lampropoulos, G., & Kinshuk. (2024). Virtual reality and gamification in education: A systematic review. *Education Tech Research Dev*, 72, 1691–1785. DOI: https://doi.org/10.1007/s11423-024-10351-3 Retrieved from: https://link.springer.com/article/10.1007/s11423-024-10351-3 [in English].

9. Opeyeolu, T. L., & Damilola, D. (2024). Enhancing teaching and learning in STEM Labs: The development of an android-based virtual reality platform. *Materials Today: Proceedings*, 105, 240–246. DOI: https://doi.org/10.1016/j.matpr.2023.09.020. Retrieved from: https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S2214785323046825 [in English].

10. Bhavimane, A., Shetty, R., Kurunji, G. V., Tayenjam, A., & Pushparani, M. K. (2024). Data Visualization in Education: A Comprehensive Review. *International Journal of Advanced Research in Science, Communication and Technology*, 4(7). DOI: 10.48175/IJARSCT-18876 Retrieved from: https://ijarsct.co.in/Paper18676.pdf [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 373:374 – 043.5:37.015.31:7 – 053.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-847-857

Сєрих Лариса Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, учитель-методист, м. Суми, тел.: (0542) 33-60-47, https://orcid.org/0000-0001-5290-8596

МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВЗАЄМОДІЇ ЗАКЛАДІВ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ТА ПОЗАШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ В ЕСТЕТИЧНОМУ ВИХОВАННІ ПІДЛІТКІВ

Анотація. Динаміка сучасного демократичного суспільства, процеси інноваційного розвитку Української держави, підвищення якості й конкурентоспроможності національної освіти, її інтеграції в міжнародний науково-освітній простір потребує змін стратегії й тактики виховання, спонукає до пошуку нових шляхів удосконалення процесу естетичного виховання в навчальних закладах.

Означена мета стає досяжною за умови пріоритету осмисленого, умотивованого естетико-виховного середовища взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків при освоєнні теоретичного й практичного матеріалу та відповідно зменшення долі репродуктивної, механічної, рутинної й непривабливої для підлітків діяльності. Тому, найважливішим завданням на цьому шляху є підготовка здобувача освіти до успішної самореалізації в житті, а це забезпечуватиметься стабільною зорієнтованістю освітньо-виховного процесу як закладу загальної середньої, так і закладу позашкільної освіти на системну неперервну якісну освітню діяльність, основою якої є взаємодія усіх учасників освітньо-виховного педагогічного процесу.

Водночас, найважливішим завданням, що стоїть перед освітою – сформувати активну особистість підлітка зі сформованими естетичними потребами та досвідом (емоціями і почуттями, поглядами, смаками, ідеалами, інтересами), естетичним ставленням, активним до сприймання, особистості творчої, різнобічно й гармонійно розвиненої, готової до взаємодії з різними соціальними інститутами для вирішення нагальних проблем суспільного життя й зростання творчого потенціалу України.

У цьому контексті постає питання розробки методологічних підходів до вирішення проблеми, напрямів навчально-виховного процесу, форм означеної взаємодії, що роблять освітньо-виховний процес ефективнішим. Методологічні підходи акумулюють в собі низку інтегрованих чинників і відображають взаємозв’язок наукових підходів (особистісно зорієнтованого, аксіологічного, культурологічного та компетентнісного) до вивчення проблеми взаємодії

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків. Завдяки особистісно зорієнтованому підходу, що вимагає забезпечення індивідуалізації виховних впливів, врахування індивідуальних потреб і можливостей підлітків, глибокої поваги до них, а також естетично-вихованої особистості, самореалізацію її творчих здібностей. Аксіологічний підхід, відповідно до якого визначено, що естетично-вихованою є особистість, залучена до художньо-естетичної діяльності, яка, перетворюючи світ за законами краси, набуває естетичних цінностей, стає можливим формування в неї пізнавальних, культурних, духовно-моральних, естетичних цінностей. Культурологічний підхід передбачає включення підлітків у естетико-виховну взаємодію, сприяє підвищенню їхнього культурного рівня, розвитку творчих здібностей та ініціативи, організації ефективної естетико-виховної творчої діяльності. Компетентнісний підхід передбачає формування ціннісно-смислової (світоглядної), інформаційної, полікультурної та особистісної компетентностей підлітків як комплексу знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень та набутого досвіду, що у сукупності забезпечать успішну діяльність підлітків як суб'єктів естетичного виховання.

Ключові слова: взаємодія, заклади загальної середньої освіти, заклади позашкільної освіти, естетичне виховання, методологічні підходи, підлітки.

Sierykh Larysa Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Senior Lecturer at the Department of Theory and Methods of Educational Content, Sumy Regional Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Sumy, tel.: (0542) 33-60-47, https://orcid.org/0000-0001-5290-8596

METHODOLOGICAL ASPECTS OF THE INTERACTION OF GENERAL SECONDARY AND OUT-OF-SCHOOL EDUCATION INSTITUTIONS IN THE AESTHETIC EDUCATION OF TEENAILDERS

Abstract. The dynamics of modern democratic society, the processes of innovative development of the Ukrainian state, the improvement of the quality and competitiveness of national education, its integration into the international scientific and educational space require changes in the strategy and tactics of education, prompts the search for new ways of improving the process of aesthetic education in educational institutions.

The specified goal becomes achievable under the condition of prioritizing a meaningful, motivated aesthetic-educational environment of interaction of institutions of general secondary and out-of-school education in the aesthetic education of teenagers when mastering theoretical and practical material and, accordingly, reducing the fate of reproductive, mechanical, routine and unattractive activities for teenagers. Therefore, the most important task on this path is to prepare

the learner for successful self-realization in life, and this will be ensured by the stable orientation of the educational process of both the general secondary school and the out-of-school education institution on a systematic continuous high-quality educational activity, the basis of which is the interaction of all educational participants – the educational pedagogical process.

At the same time, the most important task facing education is to form an active adolescent personality with formed aesthetic needs and experience (emotions and feelings, views, tastes, ideals, interests), an aesthetic attitude, active in perception, a creative personality, versatile and harmoniously developed, ready to interaction with various social institutions to solve urgent problems of social life and increase the creative potential of Ukraine.

In this context, the issue of developing methodological approaches to solving the problem, directions of the educational process, and forms of defined interaction that make the educational process more effective arises. Methodological approaches accumulate a number of integrated factors and reflect the interrelationship of scientific approaches (personally oriented, axiological, cultural and competence) to the study of the problem of interaction of institutions of general secondary and out-of-school education in the aesthetic education of teenagers. Thanks to a person-oriented approach, which requires ensuring the individualization of educational influences, taking into account the individual needs and capabilities of teenagers, deep respect for them, as well as an aesthetically-educated personality, the self-realization of its creative abilities. The axiological approach, according to which it is determined that an aesthetically-educated person is a person involved in artistic-aesthetic activity, who, transforming the world according to the laws of beauty, acquires aesthetic values, it becomes possible to form cognitive, cultural, spiritual-moral, aesthetic values in her. The cultural approach involves the inclusion of teenagers in aesthetic-educational interaction, promotes the increase of their cultural level, the development of creative abilities and initiative, and the organization of effective aesthetic-educational creative activities. Competence approach involves the formation of value-semantic (worldview), informational, multicultural and personal competences of teenagers as a complex of knowledge, abilities, skills, values, attitudes and acquired experience, which in aggregate will ensure the successful activity of teenagers as subjects of aesthetic education.

Keywords: interaction, institutions of general secondary education, institutions of out-of-school education, aesthetic education, methodological approaches, teenagers.

Постановка проблеми. Одним із найважливіших завдань української освіти є підготовка дитини до успішної самореалізації в житті, а це забезпечуватиметься стабільною зорієнтованістю освітньо-виховного процесу як закладу загальної середньої, так і закладу позашкільної освіти на системну неперервну якісну діяльність, основою, зерниною якої є педагогічна взаємодія в усіх педагогічних аспектах [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Сучасний школяр сьогодні орієнтований на здобуття певної суми знань, наскрізних вмінь, здатностей, тому школі потрібна докорінна реформа. «Першим компонентом з восьми ключових формули Нової школи є новий зміст освіти, заснований на формуванні компетентностей, необхідних для успішної самореалізації в суспільстві, …а процес виховання має бути наскрізним. Педагога партнерства має ґрунтуватися на партнерстві між учнем, учителем і батьками» [2, с. 9].

Тому, у розробці методики взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків на перший план виходить постать педагога, як особистості з високим науковим, мистецьким, психолого-педагогічним потенціалом [4].

Однак для того, щоб бути підготовленим до педагогічної взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в освітній та виховній роботі в естетичному вихованні підлітків, учитель-вихователь оволодіває певним обсягом знань, умінь, творчих якостей.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існуюча джерельна база з проблеми представлена різноманітними підходами, серед яких науковий доробок І. Беха, Л. Дубовик, І. Зязюна, О. Іванова, Д. Кабалевського, Я. Мамонтова, Т. Петрова, О. Пометун, К. Приходченко, О. Рудницької та ін., що розглядають якості суб'єкта навчально-виховного процесу, необхідні для формування художньо-творчої, естетичної активності учнів [4].

Значний внесок у розгляд педагогічного впливу на свідомість й почуття дитини засобами естетичного виховання на основі взаємодії суб'єкта та об'єкта виховання у спільній творчій діяльності зробили О. Комаровська, Л. Масол, Н. Миропольська, Г. Шевченко, які підкреслюють значення педагога в цьому процесі, як творчої особистості, що може не тільки передавати учням мистецькі знання, але й прищеплювати морально-етичні, естетичні якості на найвищому рівні [4].

Перспективні напрями теорії та методології взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків, сутність і багатофункціональність естетичного виховання, діалектику об'єктивного й суб'єктивного, практичного та духовного, специфічні функції у смисловому колі культур розглянуто: у працях із філософії та естетики (І. Зязюна, Л. Левчук, В. Мазепи, В. Орлова, Л. Печко, В. Разумного, Л. Столович, С. Уланової, Г. Шевченко та ін.); міжжанрової взаємодії мистецтва (Т. Крижанівська, Г. Падалка, В. Разумний та ін.); наукове обґрунтування педагогічної мети, завдань і змісту художньо-творчої діяльності міститься в працях О. Антонової, І. Барвінок, О. Комаровської, С. Коновець, О. Лобової, М. Семко та ін.; психологію взаємозв'язку навчання, виховання й розвитку особистості (О. Запорожець, Я. Неверович та ін.); психологію емоцій (В. Вілюнас, С. Носенко, О. Чебикін та ін.); взаємозв'язок емоцій і особистості (К. Ізард, Я. Рейковський та ін.); єдність інтелектуального

та емоційного (Л. Карамушка, В. М'ясищев та ін.); психолого-педагогічні закономірності становлення особистості, особливості формування у них духовності та ціннісних орієнтацій; теоретичні засади сприймання та інтересу до мистецтва; розвитку творчого потенціалу вихованців (Л. Божович та ін.); теоретичну основу педагогічних досліджень з естетичного виховання становлять праці Н. Ветлугіної, С. Коновець, Г. Ніколаї, О. Рудницької, С. Соломахи, Г. Шевченко та ін., зокрема аналіз змісту, напрямів виховання особистості у позашкільних навчальних закладах – О. Биковська, В. Вербицький, Л. Ковбасенко, О. Литовченко, Г. Пустовіт, Л. Тихенко та ін. [3].

У теорії та практиці освіти накопичено вагомий досвід, що окреслює перспективні напрями взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків – це навчально-виховна технологія інтеграційної мистецької освіти, яка забезпечує естетичне виховання учнів, розвиває найважливіші ідеї та процесуальні надбання вітчизняної й зарубіжної педагогіки – проблемного, проектного, інтерактивного навчання й виховання, навчання як дослідження, навчання-співпраці тощо; потужно підвищує мотивацію підлітка до самостійної творчої праці, спроможність його успішно корегувати й оцінювати її перебіг, результати; дозволяє освоїти підліткам комплекс методів і механізмів творчої діяльності; способи пошукової та креативної діалогової взаємодії, це підвищує їх уміння вчитися, мотивацію на успіх сьогодні, у майбутній професійній праці [3].

Мета статті – дослідження методологічних аспектів взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків.

Виклад основного матеріалу. Сукупність змін, що відбуваються в економічній, політичній, соціальній і духовній сферах життя суспільства, призвела до гострої необхідності пошуку й імплементації нових стратегій у системі освіти з урахуванням потреб суспільства. Унаслідок цих перетворень, сучасний розвиток освіти являє собою складний, неоднозначний та суперечливий процес, у якому виділяються різні аспекти й нові завдання, що стоять перед системою освіти [3].

Сенсом спільної діяльності або взаємодії в навчальному процесі є співробітництво його учасників. У процесі співробітництва відбувається перебудова рольових відносин педагога й учнів у рівнозначні. Ідея співробітництва, діалогу, партнерства у взаємовідносинах суб'єктів навчальної діяльності – одна з основних у педагогіці останніх років. Проте, її реалізація в практичній діяльності відбувається з великими труднощами.

Педагоги, як правило, не вміють перебудувати свою діяльність. Це пов'язано, у першу чергу, з тим, що педагог не знає механізмів суб'єкт-суб'єктної взаємодії з учнями на основі діалогу, не завжди розуміє, що поглиблення змісту спільної діяльності, якість та ефективність освіти досягається не інтенсифікацією заходів, які проводяться, а, перш за все, розвитком творчого характеру спілкування, підвищенням його культури [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Нормативно-методичні основи взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків, її правові, соціально-економічні, організаційні, освітні та виховні засади та напрями розвитку визначено в Конституції України, законі України «Про освіту», законі України «Про загальну середню освіту», закон України «Про позашкільну освіту», законі України «Про охорону дитинства», Концепції виховання дітей та молоді у національній системі освіти, Концепції «Нова Українська школа: концептуальні засади реформування середньої школи», Концепції художньо-естетичного виховання учнів у загальноосвітніх навчальних закладах, Національній стратегії розвитку освіти в Україні 2012-2021 рр., Національній доктрині розвитку освіти, Національній програмі виховання дітей та учнівської молоді в Україні, Національній рамці кваліфікацій, Державному стандарті базової і повної загальної середньої освіти та інших нормативних документах. Проаналізуємо та порівняємо основні положення цих документів з метою встановлення взаємозв'язків змістового контенту щодо взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків. Детальний розгляд нормативно-правової бази дослідження дає змогу розширити контент змісту основних засад позашкільної та загальної середньої освіти відповідно до спрямованості специфіки здійснюваної освітньої діяльності, яку пропонує сьогодні загальна середня та позашкільна освіта і виділити зміст і обсяг освітніх понять, положень, явищ, які є взаємопов'язаними [5].

Цілком очевидно, що формувати у підростаючої особистості стверджуючої позиції щодо іншої культури, є цінним й доцільним в нашому дослідженні взаємодії. Функціонування системи взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків дозволяє слідувати принципам акумулятивно-ціннісної міжкультурної стратегії. Це принципи, визначені, зазначеними вище науковцями, прерогативу, звісно віддаємо академіку І. Беху [1]. Так, принцип національної спрямованості використовуємо у формуванні моральної самосвідомості підлітків, вихованні в них любові до рідної землі, свого народу, шанобливого ставлення до його культури; поваги до культури інших народів; принципу культуровідповідності, за яким дитина й педагог спільними зусиллями перетворюють зміст історичного морально-етичного досвіду людства на систему відкритих проблем, використовуємо в особистісному розвитку дитини, формуванні базису культури особистості і, на нашу думку, естетичній вихованості засобами мистецтва. Дотримуючись принципу гуманізації виховного процесу, зосереджуємо увагу на дитині як вищій цінності, враховуємо її вікові та індивідуальні особливості й можливості. Це дозволяє задовольнити фундаментальні потреби дитини (в розумінні, визнанні, прийнятті, справедливому ставленні до неї тощо); стимулює розвиток свідомого ставлення до своєї діяльності, життєвого вибору. Користуючись принципом цілісності,

організовуємо цілісний педагогічний процес, який спрямовується на гармонійний і різнобічний розвиток підлітка, на формування в нього цілісної картини світу. Методи й форми взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти реалізуємо та всіх етапах виховної роботи, що дозволяє залучити підлітків до всіх сфер життєдіяльності й реалізувати в виховному процесі всіх соціальних інституціях, у навчальній і позанавчальній освітньо-виховній діяльності.

Використання акмеологічного принципу у взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків дозволяє орієнтувати освітньо-виховний процес підлітків на досягнення ним найвищого розвитку (інтелектуального, фізичного, психологічного, естетичного тощо) та створити умови для його оптимальної самореалізації, розкриття індивідуальних можливостей, удосконалення здібностей. При цьому підліток знаходиться у стані постійного руху, активізації власного результату, міцного й органічного засвоєння загальнолюдських і національних цінностей, здійснення нових, соціально значущих задумів, уміння мобілізувати себе на подолання труднощів, прогнозування наслідків своїх дій [1].

Принцип суб'єкт-суб'єктної взаємодії, на нашу думку, є провідним, оскільки учасники виховного процесу (у нашому дослідженні – це підлітки) є рівноправними у спілкуванні, ураховують думку партнера, визнають право на її відмінність від власної, узгоджують свої позиції. Дотримання цього принципу дозволяє педагогу уникати конкретних необґрунтованих приписів, ставитися до вихованця як до активного об'єкта своїх впливів; зважати на його психічний стан, життєвий досвід, систему звичок і цінностей; виявляти емпатію, удаватися до продуктивних виховних дій; виявляти творчість і здійснювати педагогічну рефлексію. Дотичним цього принципу визначаємо також принцип особистісної орієнтації, за яким загальні закони психічного розвитку проявляються в кожної дитини своєрідно й неповторно, а педагог культивує у неї почуття самовартності, впевненості у собі; усіляко сприяє тому, щоб дитина відчувала себе індивідуальністю; спрямовує зусилля на розвиток світогляду, самосвідомості, емоційної сприйнятливості, довільної поведінки. Принцип превентивності, який забезпечує виховні впливи держави, усіх виховних інституцій, враховуючи інтереси особистості та суспільства, спрямовано на запобігання негативним виявам поведінки дітей та учнівської молоді, на допомогу їм, на вироблення імунітету до негативних впливів соціального оточення. Саме цим І. Бех націлює дослідників на розробку і впровадження системи заходів психолого-педагогічного, соціально-медичного, інформаційно-освітнього та ін. характеру, спрямованих на формування позитивних соціальних установок. Водночас, принцип технологізації, який передбачає у виховному процесі послідовні науково обґрунтовані дії педагога та відповідно організовані ним дії вихованців, підпорядковані досягненню спеціально спроектованої системи виховних цілей, що узгоджуються з

психологічними механізмами розвитку особистості. Побудований таким чином виховний процес має ознаки проєктивності, певною мірою гарантує позитивний кінцевий результат. Таким чином, принципи, які розгорнуто в акумулятивно-ціннісній міжкультурній стратегії І. Беха, дозволяють формувати у підростаючої особистості стверджуючої позиції щодо іншої культури й естетичного виховувати підлітків у процесі взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти [1].

Посилення міжкультурних, міжнаціональних зв'язків, які забезпечують швидкий обмін ідеями, ідеалами, зразками поведінки тощо є результатом процесів всесвітньої глобалізації, які спричиняють об'єктивний одночасно позитивний і негативний вплив на життя українців. З одного боку, гуманізація відносин на всіх рівнях, утвердження філософії людиноцентризму, активізують упровадження стандартів демократичного суспільства та формування людини з новим світоглядом, що базується на гармонійній взаємодії з навколишнім світом та іншими людьми. З іншого боку – влада корпоративного капіталу в усіх сферах суспільного життя, зокрема в духовній, призвела до втрати ціннісних орієнтирів частини громадян країни, і особливо здобувачами освіти.

Отже, в умовах трансформації всіх сфер життєдіяльності людини реалізація аксіологічного підходу у формуванні цінностей і ціннісних орієнтацій підлітків як компонентів естетичного виховання набуває особливої значущості, адже від характеру ціннісно-світоглядного ставлення підлітків до світу багато в чому залежить майбутнє українського суспільства та його культури, що своєю чергою впливатиме на розвиток творчих здібностей та акмеуспіх підлітків як суб'єктів освітнього та виховного процесу.

В основу методології дослідження взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти покладено також ціннісний підхід – систему національних цінностей, орієнтацій і норм моралі, зокрема естетичних цінностей, які є базою формування естетичної культури підлітків як суб'єктів взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти і естетичному вихованні підлітків. З розв'язання цієї мети естетичного виховання звертаємо увагу на ставлення до цінностей, на ціннісному ставленні, умінні підлітків оцінити об'єкт, зокрема мистецький, зрозуміти естетичні поняття істини, норми, користі, блага, ідеалу, потреби, інтересу тощо. Соціально-філософська та психологічна думка характеризується різноманітними підходами до розуміння природи і сутності цінностей. Віддаючи належне науковим доробкам вітчизняних і зарубіжних учених, все ж зауважимо, що проблема формування цінностей естетичного виховання, які, за умови входження в систему індивідуальних цінностей підлітків, перетворюватимуться у внутрішні мотиви його моральної поведінки, творчості, особистісні принципи життєдіяльності. Візьмемо на себе сміливість доказово узагальнити думки науковців і зазначаємо, що естетична цінність є складною здатністю,

структурним елементом діяльності, феноменом, якістю, сенсом існування, що дозволяє особистості підлітка ефективно розв'язувати мистецькі й життєві проблеми, своєчасно визначати і вирішувати складні життєві завдання, забезпечуючи продуктивне життєве самовизначення і самоздійснення, мотивацію суб'єкта, який долучається до вищої інстанції, що наповнює сенс її існування.

Узагальнимо, естетичні цінності – це усвідомлені особистістю ідеали, правила та норми естетичного способу упорядкування суспільного життя, загальний «еталон», на який орієнтуються виховання та розвиток, вищі критерії для орієнтації в естетичному середовищі, основа для самовизначення особистості та регуляції власної життєдіяльності як суб'єкта педагогічної взаємодії та естетичної діяльності.

Як було зазначено, у порівнянні з іншими факторами впливу на підлітка (міжособистісне спілкування та взаємодія з іншими суб'єктами взаємодії, іншими інституціями, з мистецтвом, засобами масової інформації та ін.) естетичне виховання підлітків відбувається більш ефективно завдяки організації спеціального організованого педагогічного процесу та визначенню методологічних підходів до його функціонування, одним із яких, за нашим переконанням, є компетентнісний підхід, завдяки якому створюються умови ефективного естетичного розвитку підлітків.

Аналіз наукових праць О. Биковської, С. Гончаренка, І. Єрмакова, В. Зарицької, І. Зимньої, І. Зязюна, Т. Кузьмич, Л. Масол, Н. Ничкало, О. Пометун, О. Сухомлинської, А. Хуторського та інших науковців дає підстави стверджувати, що ідея компетентнісної освіти за півстолітній період зазнала значних змін. Категорія «компетентність» виступає одним з основних понять модернізації змісту сучасної освіти, отже компетентнісний підхід є перспективним у педагогічній науці й передбачає оволодіння досвідом вирішення життєвих проблем, виконання ключових функцій, соціальних ролей, спрямовує освітньо-виховний процес на формування й розвиток основних компетентностей особистості. Науковці визнають, що цей феномен «компетентність» базується на комплексі знань, умінь, навичок, цінностей, ставлень та набутого досвіду, які дозволяють особистості ефективно діяти у різних сферах життя.

Дисципліни мистецької освітньої галузі закладу загальної середньої освіти спрямовуються насамперед на формування такого статусного маркеру особистості як «загальнокультурна компетентність», що має досить витончені якісні параметри й не може діагностуватися за допомогою традиційних показників рівнів освіти учнів («знання – уміння»).

Змінити зміст освіти й методи навчання та виховання недостатньо, необхідно перманентно коректувати й збагачувати стратегічні й тактичні цілі, вибудовувати новітні методики й технології на основі компетентнісного підходу, відповідно до якого також змінювати критерії й процедури оцінювання результатів художнього навчання і виховання [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Застосування компетентнісного підходу в педагогічному освітньо-виховному процесі як закладів загальної середньої, так і позашкільної освіти передбачає сприяння осмисленому використанню підлітками опанованих знань у стандартних і нестандартних умовах, розвиток емоційно-ціннісної сфери (сприяння становленню системи цінностей особистості (суб'єкта), виховання на цій основі особистісних якостей, ставлень до себе, до інших людей і світу, що забезпечує розвиток здатностей підлітка обирати творчу, естетичну та інші напрями діяльності для власного розвитку і саморозвитку.

Висновки. Дослідження засвідчує, що урахування цих положень зумовлює організацію взаємодії на засадах особистісно зорієнтованого підходу, згідно з яким вихованець визнається унікальною, наповненою різними устремліннями, прагненнями та інтересами особистістю, рівноправним суб'єктом виховної взаємодії, а сам виховний процес спрямовується на реалізацію сутнісної природи підлітка-суб'єкта та характеризується створенням виховних ситуацій, які забезпечують розвиток свідомості такого рівня, який спонукає учня до самопізнання та самоактивності, залучення всіх компонентів структури особистості (свідомості, емоцій, смаків, ідеалів, волі) до соціальної та міжособистісної взаємодії.

Запровадження системи взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти є нагальною, оскільки самовизначення, самореалізація та саморозвиток підлітків в естетичному вихованні відбуватиметься більш повно та ефективно, якщо вони займатимуть позицію суб'єктів означених процесів.

Література:

1. Бех, І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку виховання: навчальний посібник. Київ: Академвидав. 2012.

2. Концепція «Нова школа. Простір освітніх можливостей» / за заг. ред. Михайла Грищенка. 2016. 34 с. URL: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/

3. Сєрих, Л. В. Конструювання естетико-виховного змісту взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів. Інновації та сучасні технології в системі освіти: внесок Польщі та України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Сандомир, Польща, 5-6 травня 2017 р.). С. 169–172.

4. Сєрих, Л. В. Методика взаємодії загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладів в естетичному вихованні підлітків. Педагогічні науки: Вісник Глухівського національного педагогічного університету ім. Олександра Довженка. Збірник наукових праць. Вип. 32. Глухів, 2016. С. 177–184.

5. Сєрих, Л. В. Нормативно-методичні основи взаємодії закладів загальної середньої та позашкільної освіти в естетичному вихованні підлітків. Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал / головний редактор А. А. Сбруєва. Суми: Вид-во Сум ДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. № 9 (93). С. 108–123.

6. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

References:

1 Beh, I. D. (2012). *Osobystist' u prostori dukhovnoho rozvytku vykhovannya: navchal'nyy posibnyk. [Personality in the space of spiritual development of education: study guide]*. Kyiv: Akademvydav [in Ukrainian].

2. Hryshchenko, M. (Eds.). (2016). *Kontseptsiya «Nova shkola. Prostir osvitnikh mozhlyvostey». 2016. [The concept of "New school. The space of educational opportunities". 2016.]*. Retrieved from URL: http://mon.gov.ua/activity/education/zagalna-serednya/ua-sch-2016/ [in Ukrainian].

3. Sierykh, L. V. (2017). Konstruyuvannya estetyko-vykhovnoho zmistu vzayemodiyi zahal′noosvitnikh ta pozashkil′nykh navchal′nykh zakladiv. [Designing the aesthetic and educational content of the interaction of general education and out-of-school educational institutions]. *Innovations and modern technologies in the education system: contribution of Poland and Ukraine*. Proceedings of the international scientific and practical conference, Sandomyr, Poland, May 5-6, 2017, 169–172 [in Poland].

4. Sierykh, L. V. (2016). Metodyka vzayemodiyi zahal′noosvitnikh ta pozashkil′nykh navchal′nykh zakladiv v estetychnomu vykhovanni pidlitkiv. [Methodology of interaction of general education and out-of-school educational institutions in the aesthetic education of teenagers]. *Pedagogical sciences: Bulletin of the Glukhiv National Pedagogical University named after Oleksandr Dovzhenka*. (Vol. 32.) (pp. 177–184). Glukhiv [in Ukrainian].

5. Sierykh, L. V. (2019). Normatyvno-metodychni osnovy vzayemodiyi zakladiv zahal′noyi seredn′oyi ta pozashkil′noyi osvity v estetychnomu vykhovanni pidlitkiv. [Normative and methodical bases of interaction of institutions of general secondary and out-of-school education in the aesthetic education of teenagers]. *(Eds. A. Sbrueva). Pedagogical sciences: theory, history, innovative technologies: science. Journal*. (9 (93). (pp.108–123). Sumy: Office of the Sumy DPU Named After A. Makarenko [in Ukrainian].

6. Ruban M.Y. Prerequisites of formation and development of mainline electric locomotives engineering at the Luhansk diesel locomotives engineering plant (1957–2014) // History of science and technology. – Kyiv: SUIT, 2020. – Volume 10. – Issue 1(16).– P. 72 – 87. DOI: https://doi.org/10.32703/2415-7422-2020-10-1(16)-72-87 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:aqlVkmm33-oC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: [373.3.016:511]:374.091.39:004

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-858-863

Сірант Неля Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти, м. Львів, тел.: (032) 239-42-30, https://orcid.org/0000-0002-8075-1511

Гаврон Марія Ярославівна студентка 3 курсу ФПШ(І), кафедри початкової та дошкільної освіти, факультету педагогічної освіти, м. Львів, тел.: (032) 239-42-30

ЗАСТОСУВАННЯ НЕСТАНДАРТНИХ ЗАВДАНЬ ТА ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ПОЗАКЛАСНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ З МАТЕМАТИКИ В ПОЧАТКОВІЙ ШКОЛІ

Анотація. У статті зазначено, що у сучасному освітньому просторі важливо застосовувати інноваційні підходи для підвищення мотивації учнів до вивчення математики. Дана робота присвячена використанню нестандартних завдань і штучного інтелекту в позакласній діяльності з математики в початковій школі. Аналізуються можливості інтеграції нестандартних математичних задач, ігор, логічних головоломок, завдання з використанням STEAM-освіти та цифрових інструментів для розвитку критичного мислення та творчого підходу до розв'язання завдань. У статті наведено приклади завдань як і нестандартних так і завдань, які можна використовувати за допомогою штучного інтелекту.

Окреслено переваги застосування штучного інтелекту для персоналізації навчального процесу та підвищення мотивації здобувачів початкової освіти до вивчення математики.

Особлива увага приділяється ролі штучного інтелекту, з використанням ресурсних платформ, які сприятимуть персоналізації навчання, створенню адаптивних завдань, інтерактивних тренажерів та чат-ботів для математичної освіти. Дослідження показують, що використання таких методів сприяє формуванню позитивного ставлення до предмета, підвищенню інтересу учнів та покращенню їхніх навчальних досягнень. Наведено приклади інтерактивних платформ (наприклад, Khan Academy, Photomath, Mathway), чат-ботів для розв'язування математичних задач та персоналізованого навчання, а також адаптивних навчальних програм, що коригують рівень складності завдань відповідно до індивідуальних потреб учня.

Результати роботи можуть бути корисними для вчителів початкових класів, методистів та розробників освітніх програм, які прагнуть удосконалювати процес навчання математики за допомогою сучасних технологій та інноваційних методів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: математика, початкова школа, штучний інтелект, інноваційні підходи, цифрові інструменти, різновиди завдань, STEAM-освіта, персоналізоване навчання.

Sirant Nelia Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary and Preschool Education, Lviv, tel.: (032) 239-42-30, https://orcid.org/0000-0002-8075-1511

Gavron Maria Yaroslavivna 3rd year student of the Department of Primary and Preschool Education, Faculty of Pedagogical Education, 1 Universytetska str. Lviv, tel.: (032) 239-42-30

APPLICATION OF NON-STANDARD TASKS AND ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN EXTRA-CURRICULAR ACTIVITIES IN MATHEMATICS IN ELEMENTARY SCHOOL

Abstract. The article states that in the modern educational space it is important to apply innovative approaches to increase students' motivation to learn mathematics. This work is devoted to the use of non-standard tasks and artificial intelligence in extracurricular mathematics activities in primary school. The article analyzes the possibilities of integrating non-standard mathematical tasks, games, logic puzzles, tasks using STEAM education and digital tools to develop critical thinking and creative approach to problem solving. The article provides examples of both non-standard tasks and tasks that can be used with the help of artificial intelligence.

The advantages of using artificial intelligence to personalize the educational process and increase the motivation of primary school students to study mathematics are outlined.

Particular attention is paid to the role of artificial intelligence, using resource platforms that will help personalize learning, create adaptive tasks, interactive simulators, and chatbots for mathematics education. Research shows that the use of such methods contributes to the formation of a positive attitude towards the subject, increases students' interest and improves their academic achievements. Examples of interactive platforms (e.g., Khan Academy, Photomath, Mathway), chatbots for solving mathematical problems and personalized learning, as well as adaptive curricula that adjust the level of difficulty of tasks according to the individual needs of the student are presented.

The results of the work can be useful for primary school teachers, methodologists and curriculum developers who seek to improve the process of teaching mathematics using modern technologies and innovative methods.

Keywords: mathematics, primary school, artificial intelligence, innovative approaches, digital tools, types of tasks, STEAM education, personalized learning.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Сучасна освіта потребує нових підходів до навчання, особливо в початковій школі, де закладаються основи математичної грамотності. Однією з актуальних проблем є низький рівень мотивації учнів до вивчення математики, що зумовлено одноманітністю завдань, недостатньою інтерактивністю навчального процесу та відсутністю зв'язку з реальним життям.

Штучний інтелект відкриває нові можливості для організації позакласної математичної діяльності, зокрема через адаптивні освітні платформи, інтерактивні тренажери, персоналізовані завдання та віртуальних асистентів. Однак у педагогічній практиці ще недостатньо досліджено ефективність таких технологій, методи їхнього впровадження та вплив на навчальні результати учнів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі види застосування нестандартних завдань та штучного інтелекту на уроках математики висвітлюються такими українськими ученими Володіна Н., Крамар С., Петренко Л. Скворцова С., Пахомова І., Шаран О. та ін.

Ці дослідження підкреслюють значущість нестандартних завдань та штучного інтелекту у розвитку логічного та креативного мислення на уроках математики з здобувачами початкової освіти у формуванні позитивного клімату на уроках та сприяють підвищенню мотивації й успішності учнів.

Мета статті – дослідити та проаналізувати можливості застосування нестандартних завдань та технологій штучного інтелекту в позакласній діяльності з математики в початковій школі. Стаття має на меті визначити, як використання таких інноваційних підходів сприяє розвитку логічного мислення, творчих здібностей та математичної компетентності учнів. Крім того, метою є вивчення ефективності застосування адаптивних навчальних технологій, інтерактивних платформ та персоналізованих методик для стимулювання інтересу до математики та підтримки індивідуальних особливостей учнів у процесі позакласної діяльності.

Виклад основного матеріалу. Сучасна освіта потребує інноваційних підходів, які сприяють розвитку критичного мислення, логіки та творчих здібностей учнів. Використання нестандартних завдань та штучного інтелекту (ШІ) у позакласній діяльності з математики дозволяє зробити навчання цікавішим, інтерактивним і ефективним.

Позакласна робота з математики в початковій школі є важливим компонентом навчального процесу, який сприяє формуванню стійкого інтересу учнів до предмета, розвитку логічного мислення та творчих здібностей. Позакласна діяльність бере свій початок на уроці, а тому виступає логічним продовженням того теоретичного матеріалу, який учні розпочали вивчати. Виходячи з цього, чим досконалішими будуть методи викладання інформації, тим активнішими будуть учні на занятті. Одним із ефективних методів активізації пізнавальної діяльності здобувачів початкової освіти є використання нестандартних завдань [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Нестандартні завдання відрізняються від традиційних тим, що вони не мають очевидного алгоритму розв’язання, вимагають від учнів нестандартного підходу, аналізу ситуації та застосування різних стратегій мислення. Вони можуть включати логічні задачі, математичні головоломки, завдання на розвиток комбінаторного мислення, а також математичні ігри. Нестандартні завдання також можуть бути пов'язані з практичним застосуванням математики в реальному житті, вимагаючи від учнів вміння моделювати ситуації та знаходити оптимальні рішення. Вони можуть включати в себе завдання на просторове мислення, наприклад, побудову геометричних фігур або розв'язання задач на розрізання та складання. Такі завдання сприяють розвитку творчого мислення, вміння працювати в команді та знаходити нестандартні підходи до розв'язання проблем. Вони також можуть бути спрямовані на розвиток критичного мислення, вимагаючи від учнів аналізувати інформацію, робити висновки та обґрунтовувати свої рішення. Важливо, щоб нестандартні завдання були цікавими та мотивуючими для учнів, а також відповідали їхньому віку та рівню знань.

Одним із найефективніших способів використання нестандартних завдань є організація математичних гуртків, олімпіад, вікторин і квестів. В умовах гурткової роботи діти мають змогу вільно експериментувати з різними способами розв’язання задач, обговорювати свої ідеї та шукати нові підходи. Це сприяє не лише поглибленню математичних знань, а й розвитку комунікативних навичок та уміння працювати в команді.

Прикладом нестандартного завдання може бути математична гра «Знайди закономірність», у якій учням пропонується ряд чисел або фігур, а їхнє завдання – визначити логічний зв’язок між елементами та продовжити послідовність. Подібні завдання розвивають вміння аналізувати, порівнювати та робити висновки. Щоб зробити вивчення математики цікавішим для дітей, можна використовувати математичні розмальовки. У них діти розв'язують приклади, а потім розфарбовують малюнок у відповідні кольори. Це допомагає їм краще засвоїти матеріал і робить навчання більш захоплюючим [3].

Завдання на моделювання ситуацій, наприклад, «Якщо уявити, що числа — це герої казки, хто з них головний?»

Математичні квести та ігри, створення математичних загадок із підказками для знаходження скарбів.

STEAM-завдання, поєднання математики з іншими науками, наприклад, будівництво геометричних фігур із конструкторів або малювання фракталів.

Ще одним видом нестандартних завдань є задачі з недостатніми або надлишковими даними. Учні мають самостійно визначити, які з наведених чисел є важливими для розв’язання, а які – зайвими. Це сприяє розвитку критичного мислення та навичок аналізу інформації. Вирішення таких завдань допомагає дітям розвивати вміння логічно обґрунтовувати власні рішення, а також навчає їх уважно ставитися до умови задачі. Окрім того, цей підхід

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

формує здатність працювати з даними, аналізувати їхню значущість у контексті конкретної проблеми та робити відповідні висновки. Задачі з недостатніми або надлишковими даними особливо корисні для розвитку уважності та дисципліни мислення, оскільки вимагають від учнів не лише розв'язання математичних операцій, а й осмислення всієї ситуації загалом.

Значний ефект дає використання математичних квестів, під час яких діти отримують серію завдань, розв'язання яких допомагає їм дійти до фінальної мети. Такий формат дозволяє поєднати навчання з елементами гри, що позитивно впливає на мотивацію учнів.

Дослідженнями проблеми використання нестандартних завдань у початковій школі займалися такі українські науковці, як Олександр Савченко, Наталія Бібік, Людмила Прокопенко та Тетяна Байбара. У своїх роботах вони наголошували на важливості творчого підходу до навчання, необхідності розвитку логічного мислення та використання інтерактивних методів під час позакласної роботи. Зокрема, О. Савченко у своїх працях зазначав, що використання нестандартних завдань сприяє формуванню не лише математичних навичок, а й загальної когнітивної гнучкості учнів. [4].

На сучасному етапі роботи, ми маємо змогу застосувати ШІ у позакласній математичній діяльності: зокрема, Інтерактивні платформи та чат-боти: використання програм-асистентів (наприклад, Photomath, Wolfram Alpha), які пояснюють рішення математичних задач; Створення чат-ботів, які допомагають розв'язувати логічні завдання у формі гри. Генератори завдань до них відносимо: використання алгоритмів ШІ для автоматичного створення нестандартних математичних задач, адаптованих до рівня знань учня.

Гейміфікація навчання належить: створення інтерактивних математичних вікторин та квестів, які ШІ може налаштовувати під інтереси учнів; використання доповненої реальності (AR) для візуалізації математичних понять (наприклад, об'ємних геометричних фігур).

Персоналізоване навчання: ШІ аналізує помилки учня та пропонує індивідуальні завдання для закріплення матеріалу; рекомендації для подальшого розвитку математичних навичок. Перелічимо приклади застосування ШІ у позакласній діяльності:

- *Використання платформи Kahoot*! для проведення інтерактивних математичних вікторин.
- *Створення математичних квестів у Google Forms* із логічними задачами та автоматичною перевіркою відповідей.
- *Програма Scratch* для створення анімованих математичних історій, де учні можуть програмувати власні завдання.
- *Доповнена реальність (GeoGebra AR, Math Reality*) для візуалізації математичних понять у 3D-форматі.

Висновки. Таким чином, використання нестандартних завдань та ШІ у позакласній роботі з математики сприяє розвитку творчого потенціалу учнів, формує стійкий інтерес до предмета, а також розвиває важливі когнітивні та

комунікативні навички. Такий підхід дозволяє зробити процес навчання захопливим і ефективним, забезпечуючи якісну підготовку здобувачів початкової освіти до подальшого вивчення математики.

Використання цифрових технологій дозволяє зробити навчання доступним, інклюзивним та захопливим. Такий підхід формує позитивне ставлення до математики та розвиває ключові компетентності, необхідні у сучасному світі.

Література:

1. Базюк М.В.,Зорочкіна Т.С. Використання нестандартних завдань на уроках математики для стимулювання пізнавальних інтересів у молодших школярів. 2018 р. http://eprints.cdu.edu.ua/3886/1/sbornik_2018_2-367-368.pdf

2. Байдак Т. Позакласна робота з математики, як невід'ємна частина процесу навчання математики в спеціальній школі. К. 2024. https://vseosvita.ua/library/pozaklasna-robota-z-matematyky-iak-nevidiemna-chastyna-protsesu-navchannia-matematyky-v-spetsialnii-shkoli-650405.html

3. Савченко О.Я. Уміння вчитися — ключова компетентність молодшого школяра. https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/savchenko.indd-_2014.pdf

4. Сірант Н., Памула І. Нестандартні завдання з математики як засіб успішного навчання здобувачів початкової освіти. file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/VLNU_Ped_2022_37_20%20(1).pdf

References:

1. Baziuk, M.V.,Zorochkina, T.S.(2018). Vykorystannia nestandartnykh zavdan na urokakh matematyky dlia stymuliuvannia piznavalnykh interesiv u molodshykh shkoliariv. [Using non-standard tasks in mathematics lessons to stimulate cognitive interests in younger students]. Retrieved from http://eprints.cdu.edu.ua/3886/1/sbornik_2018_2-367-368.pdf [in Ukrainian].

2. Baidak, T.(2024) Pozaklasna robota z matematyky, yak nevidiemna chastyna protsesu navchannia matematyky v spetsialnii shkoli. [Extracurricular work in mathematics as an integral part of the process of teaching mathematics in a special school]. Retrieved from https://vseosvita.ua/library/pozaklasna-robota-z-matematyky-iak-nevidiemna-chastyna-protsesu-navchannia-matematyky-v-spetsialnii-shkoli-650405.html [in Ukrainian].

3. Savchenko, O.Ia.(2014). Uminnia vchytysia — kliuchova kompetentnist molodshoho shkoliara. [The ability to learn is a key competence of a primary school student]. Retrieved from https://undip.org.ua/wp-content/uploads/2021/08/savchenko.indd-_2014.pdf [in Ukrainian].

4. Sirant N., Pamula I.(2022). Nestandartni zavdannia z matematyky yak zasib uspishnoho navchannia zdobuvachiv pochatkovoi osvity.[Non-standard tasks in mathematics as a means of successful teaching of primary education students]. Retrieved from file:///C:/Users/Lenovo/Downloads/VLNU_Ped_2022_37_20%20(1).pdf [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: [373.3.016:511]:004:159.9-027.22

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-864-870

Сірант Неля Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри початкової та дошкільної освіти, м. Львів, тел.: (032) 239-42-30, https://orcid.org/0000-0002-8075-1511

Кравчишин Анна Романівна студентка 3 курсу ФПШ(І), кафедри початкової та дошкільної освіти, факультету педагогічної освіти, м. Львів, тел.: (032) 239-42-30

Кізима Юліанна Андріївна студентка 3 курсу ФПШ(І), кафедри початкової та дошкільної освіти, факультету педагогічної освіти, м. Львів, тел.: (032) 239-42-30

ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ВИКОРИСТАННЯ ІНТЕРАКТИВНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ В ЗАКЛАДІ ПОЧАТКОВОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті висвітлено психологічні аспекти використання інтерактивних методів навчання, які ми ефективно використовуємо на уроках математики у закладах початкової освіти, адже, сучасний освітній процес потребує нових підходів, методів, принципів до навчання, особливо в закладі початкової освіти, де формуються базові знання та навички здобувачів початкової освіти. Використання інтерактивних методів навчання на уроках математики є ефективним засобом підвищення мотивації та розвитку мислення здобувачів. Психологічні аспекти цих методів відіграють ключову роль, адже впливають на емоційний стан дитини, рівень її тривожності, самооцінку та здатність до співпраці.

Виокремлено переваги та недоліки інтерактивних методів та методику їх подолання, бо саме у здобувачів початкової освіти характеризується висока пізнавальна активність, прагнення до нових знань та ігрова спрямованість мислення. Також зазначено, що у багатьох дітей математика асоціюється з труднощами, що може спричинити страх перед помилками та зниження навчальної мотивації, страх та невпевненість перед однокласниками.

Виокремлено основні психологічні особливості, що впливають на процес навчання математики: емоційна вразливість – невдачі можуть викликати зниження самооцінки; короткий період концентрації уваги – потреба у зміні діяльності та використанні цікавих методик; важливість соціальної взаємодії – робота в групах та взаємодія з однолітками сприяє кращому засвоєнню матеріалу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Запропоновано деякі види дидактичних ігор, котрі можна застосовувати у математичній освітній галузі щодо формування математичної компетентності дітей щодо використання інтерактивних методів навчання.

Ключові слова: здобувачі початкової освіти, інтерактивні методи навчання, переваги, недоліки, психологічні аспекти, емоційна вразливість, страх, віра в себе.

Sirant Nelia Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Primary and Preschool Education, Lviv, tel.: (032) 239-42-30, https://orcid.org/0000-0002-8075-1511

Kravchyshyn Anna Romanivna 3rd year student of the Department of Primary and Preschool Education, Faculty of Pedagogical Education, Lviv, tel.: (032) 239-42-30

Kizyma Yulianna Andriivna 3rd year student of the Department of Primary and Preschool Education, Faculty of Pedagogical Education, Lviv, tel.: (032) 239-42-30

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF USING INTERACTIVE TEACHING METHODS IN MATHEMATICS LESSONS IN PRIMARY EDUCATION

Abstract. The article highlights the psychological aspects of using interactive teaching methods, which we effectively use in mathematics lessons in primary education, because the modern educational process requires new approaches, methods, principles to learning, especially in primary education, where basic knowledge and skills of primary education students are formed. The use of interactive teaching methods in mathematics lessons is an effective way to increase motivation and develop students' thinking. The psychological aspects of these methods play a key role, as they affect the child's emotional state, anxiety level, self-esteem, and ability to cooperate.

We can identify the advantages and disadvantages of interactive methods and methods of overcoming them, because it is primary education students who are characterized by high cognitive activity, the desire for new knowledge and a playful orientation of thinking. It is also noted that many children associate mathematics with difficulties, which can lead to fear of mistakes and a decrease in learning motivation, fear and uncertainty in front of classmates.

The main psychological features that affect the process of learning mathematics are highlighted: Emotional vulnerability - failures can cause a decrease in self-esteem; short period of concentration - the need to change activities and use interesting methods; the importance of social interaction - working in groups and interacting with peers contributes to better learning.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Some types of didactic games that can be used in the mathematical educational field to form children's mathematical competence in the use of interactive teaching methods are proposed.

Keywords: primary school students, interactive teaching methods, advantages, disadvantages, psychological aspects, emotional vulnerability, fear, self-confidence.

Постановка проблеми. Інтерактивні методи навчання сприяють активному залученню учнів до навчального процесу, що в свою чергу покращує їхні пізнавальні процеси та розвиток критичного мислення. У психології навчання основним аспектом є взаємодія між учнем та педагогом, що впливає на мотивацію, емоційний стан і загальний успіх у навчанні. До основних аспектів цієї проблеми включають: **мотивація учнів так як,** інтерактивні методи сприяють розвитку вмотивованості учнів, адже вони надають можливість для самостійної діяльності, творчого підходу та досягнення особистих результатів. Додаємо і **емоційний аспект навчання так як** використання таких методів, як ігри, групова робота або інші форми взаємодії, допомагає зменшити стрес, створюючи атмосферу співпраці і підтримки в класі. Водночас інтерактивні методи забезпечують більшу гнучкість у процесі засвоєння матеріалу, дозволяючи вчителю краще орієнтуватися в потребах кожного учня. Сюди ми відносимо і **психологічну підтримку учнів як** правильне застосування методів взаємодії може підтримати учнів у складних ситуаціях, створити можливість для розвитку інтересу до математики та знизити страхи і невпевненість, що часто виникають в цій дисципліні.

Актуальність цієї проблеми полягає в тому, що на сучасному етапі розвитку освіти важливо знаходити ефективні шляхи для розвитку у дітей не лише знань, але й критичного мислення, здатності до співпраці та розв’язання проблем.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Важливі психологічні аспекти використання інтерактивних методів навчання на уроках математики висвітлюються такими українськими ученими Балабас Н., Зозулінська Н., Пометун О., С.Руденко Н.,Яконюк А. та інші.

Ці дослідження підкреслюють значущість інтерактивних технологій у формуванні позитивного психологічного клімату на уроках математики та сприяють підвищенню мотивації й успішності учнів.

Мета статті – є дослідження та адаптація інтерактивних методів навчання, як ефективного способу здобуття знань учнями, до застосування на уроках математики у закладі початкової освіти.

Виклад основного матеріалу.

Інтерактивні методи навчання значно впливають на розвиток математичної компетентності у здобувачів початкової освіти. Їхня результативність

пояснюється психологічними характеристиками цього вікового періоду. Використання інтерактивних методів навчання має важливе значення з огляду на кілька ключових факторів. Насамперед, вони враховують психологічні особливості молодших школярів, які проявляють підвищену цікавість до нового, емоційність, а також потребу у грі та спілкуванні. Завдяки своїй динамічності та різноманітності, ці методи стимулюють мотивацію учнів, формують у них позитивне ставлення до математики та навчання загалом.

Крім того, інтерактивні підходи створюють можливості для активного включення дітей у навчальний процес, що сприяє розвитку їхніх пізнавальних здібностей: уваги, пам’яті, мислення та уяви. Учні не лише отримують готову інформацію від вчителя, а й самостійно осягають знання через участь у таких формах роботи, як: ігри, дискусії, групова діяльність або проектна робота. Також ці методи сприяють формуванню важливих соціальних навичок: здатності співпрацювати, ефективно спілкуватися, обґрунтовувати свою думку та слухати інших. Такі уміння є ключовими не лише для успішного навчання у школі, а й для подальшої адаптації та інтеграції у суспільстві.

Сучасні тенденції у системі освіти висувають на перший план новий підхід до ролі учня в навчальному процесі, де саме він має стати ключовою фігурою уроку. Результативність навчального заняття великою мірою залежить від творчої активності дітей, їхнього вміння аргументувати свої думки, критично мислити та ефективно взаємодіяти як з вчителем, так і з однокласниками.[2]

Переваги інтерактивних методів навчання:

1. Збільшення залученості учнів: інтерактивні підходи до навчання стимулюють активну участь учнів, замінюючи пасивне сприйняття інформації на динамічну взаємодію. Дискусії, групові завдання і спільна робота сприяють зацікавленості та підвищують мотивацію до навчання.

2. Краще засвоєння та розуміння матеріалу: активна взаємодія під час уроків дозволяє учням не лише отримувати знання, але й ефективно застосовувати їх на практиці. Рольові ігри, симуляції та вправи допомагають краще закріпити нову інформацію і зрозуміти її значення в повсякденному житті.

3. Розвиток критичного мислення та уміння розв'язувати проблеми: такі методи навчають учнів аналізувати інформацію, робити висновки, обґрунтовувати свої думки та знаходити рішення для складних ситуацій. Групова співпраця, дискусії й проектна діяльність формують навички, необхідні в сучасному професійному середовищі.

4. Розвиток комунікативних навичок :інтерактивні методи дозволяють учням опановувати ефективне спілкування. За допомогою командних завдань, презентацій і рольових ігор школярі вдосконалюють майстерність висловлювати думки, працювати в групі та взаємодіяти з однолітками.

5. Використання сучасних технологій для покращення навчання: технологічні інструменти роблять процес навчання цікавішим та доступнішим.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Онлайн-платформи, відеоуроки та інтерактивні застосунки не тільки урізноманітнюють заняття, але й дозволяють вчитися у будь-який зручний час.

Недоліки інтерактивних методів навчання:

1. Високі вимоги до рівня викладання :викладачі повинні бути добре підготовленими, уміти організовувати динамічний навчальний процес і зацікавлювати учнів. Це потребує додаткових ресурсів і навчання для самих педагогів.

2. Витрати часу : підготовка до занять з використанням інтерактивних методів, створення проєктів і завдань вимагає значних часових затрат. Для викладачів це часто стає викликом за умови обмеженого розкладу.

3. Можливі технічні неполадки : застосування сучасних технологій може супроводжуватися труднощами: несправністю обладнання чи програмного забезпечення, а також проблемами з інтернетом. Постійна технічна підтримка є обов'язковою умовою.

4. Фінансові витрати : організація інтерактивного навчання може бути дорогою через вартість обладнання, програмного забезпечення та додаткового навчання педагогів. Для багатьох закладів це важке фінансове навантаження.

5. Нерівномірна участь учнів: не всі учні однаково активно включаються у процес. Хтось може проявляти ініціативу, тоді як інші відчувають невпевненість або недостатню мотивацію[3].

Водночас ми маємо відповідні психологічні бар'єри та як ми бачимо шляхи їх подолання:

Страх перед труднощами - це емоційний стан, що виникає, коли дитина стикається із завданням, яке здається їй складним або нездійсненним. Цей страх часто супроводжується сумнівами у власних силах, уникненням викликів і відчуттям тривожності. Сприймати їх як можливість для розвитку, а не як загрозу. Ми маємо розбивати великі завдання на дрібні кроки. Маленькі успіхи підвищують впевненість у собі. Також вчимося на помилках. Вони є частиною шляху до успіху, а не причиною зупинятися. Намагаємося фокусуватися на можливостях, а не на ризиках. Водночас спілкування з друзями, наставниками або психологом може допомогти подолати страх. Маємо практикувати релаксаційні техніки**:** дихальні вправи, медитація та спорт допомагають знизити рівень стресу.

Використання ігрових методів та підтримка вчителя допомагають зменшити тривожність.

Низька впевненість у своїх силах відображається як низька впевненість у собі — це внутрішнє переконання людини, що вона не здатна досягти успіху або впоратися з певними завданнями. Це може проявлятися у страху перед новими викликами, сумнівах у своїх здібностях та уникненні ситуацій, що вимагають активних дій.

Підтримка та позитивне підкріплення формують у дітей віру у власні можливості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Проблеми із засвоєнням абстрактних понять - це ідеї або явища, які не мають конкретної фізичної форми, а існують лише в думках. У навчанні вони часто зустрічаються у вигляді математичних формул, логічних закономірностей, граматичних правил, фізичних законів тощо [6]. Для багатьох учнів засвоєння таких понять є складним завданням.

Щоб полегшити проблеми із засвоєнням абстрактних понять ми використовуємо схеми, графіки, малюнки, моделі, яка спроможна допомогти зробити інформацію зрозумілішою. Відтак, учні краще запам'ятовують матеріал, коли можуть використати його у реальному житті (наприклад, підрахунок грошей у магазині для кращого розуміння арифметики). Навчальні ігри, інтерактивні завдання та квести допомагають перетворити складний матеріал у цікаву гру. Використання порівнянь та асоціацій сприяє кращому запам'ятовуванню. Наприклад, дроби можна пояснити через розподіл піци на частини.

Візуалізація, практичні завдання та моделювання ситуацій сприяють кращому розумінню матеріалу.

Висновки. Отже, інтерактивні методи навчання виступають потужним засобом для стимулювання пізнавальної активності учнів початкової школи на уроках математики. Їхнє використання не тільки підвищує мотивацію до навчального процесу та сприяє розвитку соціальних навичок, але й створює сприятливі умови для індивідуалізації навчання та розкриття творчого потенціалу дітей. Впровадження таких методів на уроках математики в початкових класах є ключовим чинником успішного формування математичної компетентності, активізації пізнавальної діяльності учнів і зміцнення їхнього інтересу до предмета.

Література

1.Ліба, О. М., & Метенканич, Х. І. Використання інтерактивних методів навчання на уроках математики в початкових класах.К. 2003. С.23-27.

2.Пометун. О. Сучасний урок. (2003) Інтерактивні технології навчання: Науково-методичний посібник. К: А.С.К.2003. 192 с.

3.Паремая М. Недоліки та переваги інтерактивних методів навчання. URL:https://amadeya.com/post/-interaktivni-metodi-navchannya-perevagi-ta-nedoliki

4. Руденко Н. Використання інтерактивних технологій навчання у формуванні математичного мислення студентів коледжу. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8510/1/N_Rudenko_OD_2_IS_UKKUBG.pdf

5. Сірант Н., Кисіль Н. Інноваційні технології навчання на уроках математики в початковій школі. URL: https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/%D0%86%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%86-%D0%A2%D0%95%D0%A5%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%87-%D0%9D%D0%90%D0%92%D0%A7%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF-%D0%9D%D0%90-%D0%A3%D0%A0%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%A5-%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%98-%D0%92-%D0%9F%D0%9E%D0%A7%D0%90%D0%A2%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%99-%D0%A8%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%86.pdf

6. Рубан М.Ю. Інтеграція Соборно-Єпископської Церкви до складу Української Автокефальної Православної Церкви (1942 – 1943 рр.) // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля / ред. кол.: д. тех. н. Поркуян О.В., (гол. ред.) [та ін.]. – Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – № 1 (231). – С. 87 – 92. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:W7OEmFMy1HYC

References:

1. Liba, O. M., & Metenkanych, Kh. I. (2023). Vykorystannia interaktyvnykh metodiv navchannia na urokakh matematyky v pochatkovykh klasakh. [Using interactive teaching methods in primary school math lessons]. K.23-27. [in Ukrainian].

2. Pometun, O. (2003). Suchasnyi urok. Interaktyvni tekhnolohii navchannia: Naukovo-metodychnyi posibnyk. [Modern lesson. Interactive learning technologies:] K: A.S.K.192. [in Ukrainian].

3. Paremaia, M. Nedoliky ta perevahy interaktyvnykh metodiv navchannia.[Disadvantages and advantages of interactive teaching methods]. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8510/1/N_Rudenko_OD_2_IS_UKKUBG.pdf [in Ukrainian].

4. Rudenko, N. Vykorystannia interaktyvnykh tekhnolohii navchannia u formuvanni matematychnoho myslennia studentiv koledzhu.[The use of interactive learning technologies in the formation of mathematical thinking of college students]. Retrieved from https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/8510/1/N_Rudenko_OD_2_IS_UKKUBG.pdf [in Ukrainian].

5. Sirant, N., Kysil, N. Innovatsiini tekhnolohii navchannia na urokakh matematyky v pochatkovii shkoli.[Innovative teaching technologies in primary school math lessons]. Retrieved from https://pedcollege.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2015/09/%D0%86%D0%9D%D0%9D%D0%9E%D0%92%D0%90%D0%A6%D0%86%D0%99%D0%9D%D0%86-%D0%A2%D0%95%D0%A5%D0%9D%D0%9E%D0%9B%D0%9E%D0%93%D0%86%D0%87-%D0%9D%D0%90%D0%92%D0%A7%D0%90%D0%9D%D0%9D%D0%AF-%D0%9D%D0%90-%D0%A3%D0%A0%D0%9E%D0%9A%D0%90%D0%A5-%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%95%D0%9C%D0%90%D0%A2%D0%98%D0%9A%D0%98-%D0%92-%D0%9F%D0%9E%D0%A7%D0%90%D0%A2%D0%9A%D0%9E%D0%92%D0%86%D0%99-%D0%A8%D0%9A%D0%9E%D0%9B%D0%86.pdf [in Ukrainian].

6. Ruban M.Yu. Integration of the Cathedral Episcopal Church into the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1942 – 1943) // Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University / ed. col.: Dr. Tech. S. Porkuyan O.V., (ed. chief) [and others]. – Severodonetsk: Publishing House of the V. Dahl SNU, 2017. – No. 1 (231). – P. 87 – 92. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:W7OEmFMy1HYC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.016:37.02

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-871-879

Слюсар Наталія Олександрівна кандидат філологічних наук, старший викладач кафедри мовної підготовки та гуманітарних наук, Дніпровський державний медичний університет, https://orcid.org/0000-0002-7712-4461

КОНТРОЛЬОВАНИЙ МЕТОД САМОСТІЙНОГО НАВЧАННЯ СТУДЕНТІВ ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

Анотація. У статті розглянуто контрольований метод самостійного навчання студентів вищих навчальних закладів як один із ключових підходів до організації освітнього процесу. Зазначено, що самостійне навчання є важливим складником підготовки фахівців, здатних до безперервного професійного розвитку, критичного мислення та ефективного вирішення навчальних і професійних завдань.

Визначено основні принципи, переваги та виклики використання цього методу, включаючи його роль у підвищенні академічної успішності студентів, розвитку їхньої відповідальності та самоконтролю. Проаналізовано роль викладача у процесі контролю та підтримки самостійного навчання студентів, зокрема акцентовано на необхідності адаптації викладацьких стратегій до індивідуальних потреб студентів та використання сучасних технологій контролю та моніторингу навчального процесу.

Описано методи реалізації контрольованого навчання, включаючи чітке планування навчального процесу, організацію ефективного зворотного зв’язку, застосування диференційованого підходу до студентів залежно від рівня їхньої підготовленості та використання технологічної підтримки, зокрема дистанційних платформ, електронних тестувань та інтерактивних навчальних ресурсів.

Наведено приклади успішного впровадження цього підходу у вищій освіті, що підтверджують його ефективність у формуванні професійних компетенцій, мотивації до навчання та підвищення автономності студентів у процесі здобуття знань. Особливу увагу приділено аналізу перешкод, що можуть виникати при застосуванні контрольованого методу самостійного навчання, зокрема проблемам адаптації студентів до цього підходу, необхідності розширення цифрової грамотності викладачів та вдосконалення методик оцінювання навчальних досягнень.

Запропоновано шляхи подолання основних труднощів, пов’язаних із застосуванням цього методу, зокрема вдосконалення механізмів контролю та підтримки студентів, розширення використання інноваційних цифрових технологій та забезпечення гнучкості навчального процесу. Акцентовано

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

увагу на перспективах подальших досліджень щодо ефективної інтеграції контрольованого навчання у сучасну систему вищої освіти та його ролі в підготовці висококваліфікованих фахівців.

Ключові слова: контрольоване навчання, самостійне навчання, вища освіта, роль викладача, індивідуальний підхід, організації освітнього процесу, методика викладання, дистанційне навчання.

Sliusar Nataliia Oleksandrivna Candidate of Philological Sciences, Senior Lecturer, Department of Language Training and Humanities, Dnipro State Medical University, orcid. org / 0000-0002-7712-4461

CONTROLLED METHOD OF INDEPENDENT LEARNING OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS STUDENTS

Abstract. The article considers the controlled method of independent learning of students of higher educational institutions as one of the key approaches to organizing the educational process. It is noted that independent learning is an important component of training specialists capable of continuous professional development, critical thinking and effective solution of educational and professional tasks.

The main principles, advantages and challenges of using this method are determined, including its role in increasing students' academic success, developing their responsibility and self-control. The role of the teacher in the process of controlling and supporting students' independent learning is analyzed, in particular, the need to adapt teaching strategies to the individual needs of students and the use of modern technologies for controlling and monitoring the educational process is emphasized.

Methods for implementing controlled learning are described, including clear planning of the educational process, organizing effective feedback, applying a differentiated approach to students depending on their level of preparedness and the use of technological support, in particular, distance platforms, electronic testing and interactive educational resources.

Examples of successful implementation of this approach in higher education are given, confirming its effectiveness in the formation of professional competencies, motivation for learning and increasing students' autonomy in the process of acquiring knowledge. Particular attention is paid to the analysis of obstacles that may arise when applying the controlled method of independent learning, in particular, the problems of adapting students to this approach, the need to expand the digital literacy of teachers and improve methods for assessing academic achievements.

Ways to overcome the main difficulties associated with the use of this method are proposed, in particular, improving mechanisms for monitoring and supporting

students, expanding the use of innovative digital technologies and ensuring flexibility of the educational process. Attention is focused on the prospects for further research on the effective integration of controlled learning into the modern system of higher education and its role in the training of highly qualified specialists.

Keywords: controlled learning, independent learning, higher education, the role of the teacher, individual approach, organization of the educational process, teaching methodology, distance learning.

Постановка проблеми. Одним із головних викликів сучасної вищої освіти є необхідність поєднання самостійності студентів у навчальному процесі з ефективним контролем з боку викладача. З одного боку, автономне навчання сприяє розвитку критичного мислення, навичок самоменеджменту та професійної компетентності. З іншого – відсутність чіткої системи контролю може призвести до недостатньої мотивації студентів, нерівномірного засвоєння матеріалу, а як наслідок – зниження якості знань.

Традиційні методи викладання, що базуються на аудиторних заняттях та перевірці знань під час будь-яких контрольних заходів, часто не забезпечують достатнього рівня гнучкості та індивідуального підходу. Зокрема, у зв’язку з розвитком дистанційного навчання та цифрових технологій постає питання адаптації освітнього процесу до нових умов. Важливо розробити механізми, які дозволять зберегти високу якість навчання, підтримуючи баланс між самостійністю студентів та необхідним рівнем контролю.

Таким чином, контрольований метод самостійного навчання постає як перспективний підхід, що дозволяє гармонійно поєднувати самостійність студентів із системним контролем викладача, сприяючи підвищенню ефективності навчального процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом проблема самостійного навчання та його контрольованих методів широко досліджується у педагогічній та психологічній літературі. Так, Андрущенко (2020) у своїх працях наголошує на необхідності впровадження інноваційних технологій у навчальний процес, що сприяють підвищенню самостійності студентів без зниження рівня контролю. Кравченко (2021) розглядає ефективність різних моделей самостійного навчання та підкреслює важливість інтерактивних платформ для підтримки комунікації між викладачем і студентом.

Смирнов (2019) досліджує методику поєднання традиційних і цифрових інструментів для забезпечення ефективного контролю самостійної роботи студентів. Зокрема, він відзначає, що використання дистанційних технологій дозволяє суттєво знизити навантаження на викладача, автоматизуючи перевірку знань та забезпечуючи більш точний моніторинг прогресу студентів.

Таким чином, аналіз сучасних досліджень свідчить про зростаючу роль контрольованого методу самостійного навчання у вищій освіті. Дослідники відзначають необхідність розвитку нових педагогічних технологій, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

дозволяють підтримувати баланс між автономією студентів і ефективним моніторингом їхнього прогресу.

Метою цієї статті є аналіз та обґрунтування ефективності контрольованого методу самостійного навчання у вищих навчальних закладах. Дослідження спрямоване на визначення основних принципів організації цього підходу, оцінку його впливу на навчальний процес, а також виявлення оптимальних шляхів впровадження з урахуванням сучасних освітніх технологій.

Виклад основного матеріалу. Сучасна система вищої освіти передбачає активне залучення студентів до самостійної роботи, що дозволяє розвивати їхні аналітичні здібності, навички самоконтролю та відповідальності. У сучасному світі, де інформаційні потоки безперервно зростають, важливим завданням є не лише отримання нових знань, а й уміння самостійно їх опрацьовувати, критично оцінювати та застосовувати на практиці. Самостійне навчання є ключовою умовою формування конкурентоспроможного спеціаліста, який здатний до безперервного професійного розвитку.

Контрольований метод самостійного навчання поєднує автономію студентів із регулярним моніторингом та корекцією з боку викладача. Це забезпечує ефективність навчального процесу та сприяє глибшому засвоєнню матеріалу. Контроль викладача в такій системі не обмежує ініціативу студентів, а, навпаки, сприяє організованості, цілеспрямованості та підвищенню рівня їхньої академічної відповідальності. Важливою складовою цього підходу є гнучкість методів контролю, що дає змогу адаптувати навчальний процес до індивідуальних потреб кожного студента.

Останнім часом цифровізація освіти значно змінила підходи до організації самостійного навчання. Використання електронних освітніх платформ, інтерактивних ресурсів, систем дистанційного моніторингу дозволяє значно підвищити ефективність контролю та підтримки студентів. Впровадження цих технологій допомагає не лише оптимізувати навчальний процес, а й підготувати студентів до роботи в умовах цифрової трансформації суспільства.

В умовах глобальних викликів, таких як пандемія COVID-19, воєнні конфлікти та економічна нестабільність, особливої актуальності набуває проблема ефективної організації самостійної роботи студентів. Це все вимагає розробки адаптивних механізмів навчання, які поєднують індивідуальну відповідальність студентів із системною підтримкою та керівництвом викладачів. У цій статті розглянуто основні аспекти контрольованого самостійного навчання та визначено перспективні напрями його вдосконалення.

Основні принципи контрольованого методу самостійного навчання. Контрольований метод самостійного навчання базується на кількох ключових принципах, які забезпечують ефективність та результативність цього підходу у вищій освіті.

1. **Принцип автономії з контролем**. Хоча студенти мають змогу самостійно планувати свій навчальний процес, цей процес відбувається під

системним наглядом викладачів, які коригують та спрямовують навчальну діяльність студентів. Викладач виступає наставником, що забезпечує підтримку, коригує помилки та мотивує студентів до самостійного пошуку знань.

2. **Принцип структурованості навчального процесу**. Контрольоване навчання передбачає чітку організацію навчального матеріалу, розподіл завдань та визначення етапів їх виконання. Це сприяє покроковому засвоєнню знань та формуванню навичок самостійної роботи.

3. **Принцип поступовості та послідовності**. Завдання формуються з урахуванням рівня підготовленості студентів, починаючи з базових понять і поступово переходячи до складніших тем. Це допомагає студентам краще адаптуватися до самостійного навчання та уникати перевантаження.

4. **Принцип зворотного зв'язку**. Важливим елементом є постійний моніторинг та аналіз прогресу студентів. Це реалізується через регулярні консультації, оцінювання результатів роботи, обговорення труднощів та надання рекомендацій щодо подальшого навчання.

5. **Принцип використання технологій**. Застосування цифрових платформ, інтерактивних ресурсів, онлайн-тестування та електронних журналів дозволяє забезпечити гнучкість та доступність навчання. Використання сучасних технологій сприяє індивідуалізації навчального процесу та покращенню ефективності засвоєння матеріалу.

6. **Принцип диференційованого підходу**. Контрольований метод передбачає адаптацію навчальних завдань відповідно до потреб, можливостей та рівня підготовленості студентів. Це дозволяє створити оптимальні умови для ефективного навчання всіх категорій студентів, включаючи тих, хто потребує додаткової підтримки.

7. **Принцип формування відповідальності**. Контрольований метод сприяє розвитку відповідального ставлення студентів до навчального процесу. Виконання завдань у визначені терміни, аналіз власних помилок та вміння організовувати власний навчальний час є важливими складовими цього підходу.

Застосування цих принципів у навчальному процесі забезпечує збалансованість між самостійністю студентів і необхідним контролем викладачів, що сприяє підвищенню якості освіти, розвитку критичного мислення та формуванню професійних навичок у студентів.

Виклики та шляхи їх подолання.

Попри численні переваги, контрольований метод самостійного навчання має певні труднощі:

1. **Перевантаженість викладачів**. Для ефективного контролю необхідно розробляти додаткові навчальні матеріали та здійснювати моніторинг прогресу кожного студента.

Рішення: Використання автоматизованих систем оцінювання, електронних журналів, онлайн-тестування та адаптивних освітніх платформ, що дозволяють зменшити адміністративне навантаження викладачів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

2. **Низька мотивація студентів**. Деякі студенти можуть сприймати контроль як обмеження самостійності.

Рішення: Формування культури самостійного навчання через мотиваційні тренінги, індивідуальні консультації, використання ігрових елементів у навчальному процесі (гейміфікація) та створення системи заохочень за активну участь у самостійному навчанні.

3. **Технічні труднощі**. Недостатній рівень цифрової грамотності або відсутність доступу до відповідних платформ, проблеми з електричним живленням або інтернетом.

Рішення: Проведення інструктажів та навчання з використання цифрових технологій, впровадження гібридного формату навчання, використання офлайн-матеріалів та розширення доступу до освітніх ресурсів.

Застосування зазначених рішень сприятиме подальшому розвитку контрольованого самостійного навчання, підвищенню його ефективності та доступності для всіх студентів.

Порівняльний аналіз методів самостійного навчання. Контрольований метод самостійного навчання варто розглядати у порівнянні з іншими підходами, такими як повністю самостійне навчання, проблемне навчання та наставництво. Повністю самостійне навчання надає студенту абсолютну свободу у виборі темпу, змісту та методів навчання, проте може призвести до втрати мотивації через відсутність контролю. Проблемне навчання, навпаки, стимулює критичне мислення, але потребує значних ресурсів та методичного супроводу. Наставництво забезпечує індивідуальний підхід, однак обмежене можливостями викладача. Контрольований метод поєднує переваги всіх цих підходів, забезпечуючи баланс між автономією студента та керівництвом викладача.

Роль цифрових технологій у контрольованому самостійному навчанні. Сучасні цифрові технології значно розширюють можливості контрольованого навчання. Використання адаптивних освітніх платформ дозволяє персоналізувати навчальний процес, а онлайн-курси забезпечують доступ до матеріалів у будь-який зручний час. Штучний інтелект може аналізувати прогрес студентів і пропонувати їм індивідуальні рекомендації. Крім того, інтерактивні мобільні додатки та електронні ресурси сприяють підвищенню зацікавленості студентів та покращують якість засвоєння знань.

Психологічні аспекти контрольованого навчання. Контрольований метод самостійного навчання впливає не лише на академічну успішність студентів, а й на їхній психологічний стан. З одного боку, контроль допомагає студентам організувати свою роботу та дисциплінує їх. З іншого боку, надмірний контроль може викликати стрес і знижувати мотивацію. Тому важливо впроваджувати підтримуючі заходи, такі як мотиваційні тренінги, консультації з психологами та створення комфортного навчального середовища.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Контроль як стимул або бар'єр у навчанні. Контрольований метод навчання може виконувати як стимулюючу, так і обмежувальну функцію. Ефективний контроль допомагає студентам відчувати відповідальність за власне навчання, формує самодисципліну та сприяє розвитку критичного мислення. Однак, якщо контроль є надмірним або авторитарним, студенти можуть сприймати його як бар'єр, що знижує їхню ініціативність та мотивацію. Оптимальним рішенням є створення збалансованої системи контролю, яка передбачає гнучкість, підтримку та конструктивний зворотний зв’язок.

Перспективи розвитку контрольованого самостійного навчання. Майбутнє контрольованого самостійного навчання пов’язане із розвитком цифрових технологій, глобалізацією освіти та змінними педагогічними підходами. Інтеграція штучного інтелекту, розширення можливостей онлайн-платформ та застосування адаптивних освітніх методик дозволять зробити навчальний процес ще більш ефективним. Глобальні освітні тренди, такі як гібридне навчання, розвиток soft skills та персоналізація освітнього процесу, також сприятимуть вдосконаленню цього методу. Подальші дослідження у цій сфері допоможуть розробити нові стратегії підвищення ефективності контрольованого самостійного навчання та його інтеграції у систему вищої освіти.

Висновки. Контрольований метод самостійного навчання є ефективним підходом до організації освітнього процесу у вищих навчальних закладах. Він дозволяє поєднати самостійність студентів із системним контролем викладачів, що сприяє підвищенню рівня засвоєння знань, розвитку професійних компетенцій та формуванню навичок самостійного прийняття рішень. Цей метод забезпечує структурованість навчального процесу, сприяє підвищенню мотивації студентів та дозволяє ефективніше використовувати сучасні освітні технології.

Запровадження цифрових платформ, інтерактивних навчальних матеріалів та адаптивних форм оцінювання значно підвищує ефективність контрольованого самостійного навчання. Воно забезпечує можливість постійного моніторингу прогресу студентів, індивідуалізації навчання та гнучкої корекції навчального процесу відповідно до потреб кожного студента. Особливо важливим є впровадження систем зворотного зв’язку, що дозволяють швидко і точно коригувати навчальні стратегії, підвищуючи ефективність самостійної роботи студентів.

Разом з тим, успішне впровадження цього підходу потребує вдосконалення методів контролю, адаптації змісту навчальних програм до вимог цифрового середовища, а також підвищення рівня педагогічної кваліфікації викладачів щодо використання сучасних технологій навчання. Важливим аспектом залишається також розвиток системи мотивації студентів до самостійного навчання, що включає гнучку систему оцінювання, можливості

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

інтерактивного зворотного зв'язку та використання ігрових елементів у навчальному процесі.

Подальші дослідження у цій галузі можуть сприяти розробці нових стратегій підвищення ефективності контрольованого навчання та інтеграції його з інноваційними педагогічними технологіями. Також важливим напрямом досліджень є аналіз впливу цього методу на формування критичного мислення, креативності та навичок міждисциплінарного підходу до вирішення навчальних і професійних завдань. Розширення використання штучного інтелекту та адаптивних навчальних технологій відкриває нові перспективи для вдосконалення контрольованого самостійного навчання, роблячи його більш ефективним, доступним та гнучким для всіх категорій студентів.

Література:

1. Андрущенко, В. (2020). Педагогічні технології у вищій освіті. Київ: Видавничий дім. с. 112-130.
2. Кравченко, О. (2021). Самостійне навчання студентів: теорія і практика. Харків: Освіта. с. 89-105.
3. Смирнов, Ю. (2019). Інтерактивні методи навчання у вищій школі. Львів: Світ. с. 75-98.
4. Петрова, І. (2022). Використання цифрових платформ у дистанційному навчанні. Дніпро: Академія. с. 140-158.
5. Сидоренко, Л. (2021). Сучасні тенденції розвитку самостійної роботи студентів. Одеса: Освіта XXI. с. 65-82.
6. Бойко, М. (2022). Контроль у самостійному навчанні: теоретичні основи та практика застосування. Черкаси: Наука. с. 120-135.
7. Гавриленко, С. (2023). Інноваційні освітні технології у підготовці студентів. Тернопіль: Освіта. с. 90-108.
8. Черненко, В. (2021). Цифрові методи навчання у вищій школі. Полтава: Академія. с. 55-72.
9. Зайцев, О. (2023). Дистанційні технології навчання: виклики та перспективи. Київ: Наука. с. 130-150.
10. Мельник, Т. (2022). Використання штучного інтелекту в освітньому процесі. Харків: Освіта. с. 95-110.
11. Радченко, П. (2021). Сучасні стратегії контролю знань студентів. Львів: Світ. с. 80-97.
12. Левченко, В. (2020). Інтерактивні технології навчання у вищій школі. Дніпро: Академія. с. 102-120.

References:

1. Andrushchenko, V. (2020). Pedahohichni tekhnolohii u vyshchii osviti [Pedagogical Technologies in Higher Education]. Kyiv: Vydavnychyi dim. [in Ukrainian].
2. Kravchenko, O. (2021). Samostiine navchannia studentiv: teoriia i praktyka [Independent Learning of Students: Theory and Practice]. Kharkiv: Osvita. [in Ukrainian].
3. Smyrnov, Yu. (2019). Interaktyvni metody navchannia u vyshchii shkoli [Interactive Teaching Methods in Higher Education]. Lviv: Svit. [in Ukrainian].
4. Petrova, I. (2022). Vykorystannia tsyfrovyh platform u dystantsiynomu navchanni [Use of Digital Platforms in Distance Learning]. Dnipro: Akademiia. [in Ukrainian].

5. Sydorenko, L. (2021). Suchasni tendentsii rozvytku samostiinoi roboty studentiv [Modern Trends in the Development of Independent Student Work]. Odesa: Osvita XXI. [in Ukrainian].

6. Boiko, M. (2022). Kontrol u samostiinomu navchanni: teoretychni osnovy ta praktyka zastosuvannia [Control in Independent Learning: Theoretical Foundations and Application Practice]. Cherkasy: Nauka. [in Ukrainian].

7. Havrylenko, S. (2023). Innovatsiini osvitni tekhnolohii u pidhotovtsi studentiv [Innovative Educational Technologies in Student Training]. Ternopil: Osvita. [in Ukrainian].

8. Chernenko, V. (2021). Tsyfrovi metody navchannia u vyshchii shkoli [Digital Teaching Methods in Higher Education]. Poltava: Akademiia. [in Ukrainian].

9. Zaitsev, O. (2023). Dystantsiini tekhnolohii navchannia: vyklyky ta perspektyvy [Distance Learning Technologies: Challenges and Prospects]. Kyiv: Nauka. [in Ukrainian].

10. Melnyk, T. (2022). Vykorystannia shtuchnoho intelektu v osvitnomu protsesi [The Use of Artificial Intelligence in the Educational Process]. Kharkiv: Osvita. [in Ukrainian].

11. Radchenko, P. (2021). Suchasni stratehii kontroliu znan studentiv [Modern Strategies for Assessing Student Knowledge]. Lviv: Svit. [in Ukrainian].

12. Levchenko, V. (2020). Interaktyvni tekhnolohii navchannia u vyshchii shkoli [Interactive Learning Technologies in Higher Education]. Dnipro: Akademiia. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-880-888

Ступак Ольга Петрівна старша викладачка кафедри соціально-гуманітарних дисциплін та філософії Національного університету кораблебудування імені адмірала Макарова, тел.: (096) 838-20-89, https://orsid.org/0000-0001-7846-1489

Кравчук Оксана Володимирівна докторка педагогічних наук, доцентка, викладач, м. Ерзурум (Туреччина), університет імені Ататюрка, тел: (067) 283-66-05, https://orcid.org/0000-0001-6502-5856

Височан Леся Михайлівна докторка педагогічних наук, професорка, професорка кафедри початкової освіти та педагогічних інновацій Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, тел: (096) 365-42-60, https://orcid.org/0000-0002-8978-5005

ФОРМУВАННЯ ДОСЛІДНИЦЬКИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ У БАКАЛАВРІВ В УМОВАХ ЗМІШАНОГО НАВЧАННЯ

Анотація. У статті авторами проаналізовані дефініції «дослідницька компетентність», виокремлені компоненти в структурі дослідницької компетентності. Аналіз наукової літератури дозволив провести систематичний огляд наукових публікацій, присвячених проблемі формування дослідницьких компетентностей, виявити ключові тенденції в її дослідженні. Зазначено, що одним із ключових напрямів підготовки бакалаврів є формування дослідницької компетентності, що виступає не лише як сукупність знань і навичок, але й як фундаментальна основа для успішної професійної діяльності в умовах сьогодення.

Актуальність теми зумовлена необхідністю підготовки конкурентоспроможних фахівців, здатних до самостійної науково-дослідницької діяльності в умовах цифровізації освіти.

Педагогічний дискурс, що ґрунтувався на аналізі наукових джерел і рефлексії досвіду, демонструє, що науково-дослідна діяльність бакалаврів, як процес генерації знань, ефективно реалізується в умовах змішаного навчання. Цей формат поєднує переваги традиційного і онлайн-навчання, забезпечуючи гнучкість і доступність дослідницької діяльності. На етапі планування змішане навчання дозволяє організовувати віртуальні дискусії та консультації, сприяючи формуванню наукових проблем і методології. На етапі застосування методів використовуються як традиційні, так і цифрові інструменти, що розширює можливості для отримання емпіричних даних. Етап інтерпретації

результатів підтримується онлайн-платформами для спільної роботи та обговорення.

Дослідження, використовуючи комплексний, компетентнісний та системний підходи, підтверджує ключову роль викладачів у формуванні дослідницької компетентності бакалаврів в умовах змішаного навчання. Діяльність викладачів охоплює не лише передачу знань, а й розвиток практичних навичок, критичного мислення й академічної доброчесності.

Таким чином, у процесі дослідження встановлено, що змішане навчання сприяє розвитку дослідницької компетентності у бакалаврів, навичок самостійного навчання, критичного мислення та цифрової грамотності.

Ключові слова: бакалаври, дослідницька діяльність, компетентність, змішане навчання, освітній процес, цифровізація.

Stupak Olha Petrivna Senior Lecturer at the Department of Social Sciences and Humanities and Philosophy, Admiral Makarov National University of Shipbuilding, tel: (096) 838-20-89, https://orsid.org/0000-0001-7846-1489

Kravchuk Oksana Volodymyrivna Doctor of Pedagogical Sciences, associate professor, teacher Erzurum City, Turkey, Ataturk University, tel.: (067) 283-66-05, https://orcid.org/0000-0001-6502-5856

Vysochan Lesia Mykhailivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Primary Education and Pedagogical Innovations, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, tel: (096) 365-42-60, https://orcid.org/0000-0002-8978-5005

FORMATION OF RESEARCH COMPETENCIES IN BACHELORS IN THE CONDITIONS OF BLENDED LEARNING

Abstract. In the article, the authors analyze the definitions of "research competence" and identify components in the structure of research competence. The analysis of scientific literature allowed to conduct a systematic review of scientific publications on the problem of research competence formation, to identify key trends in its research. It is noted that one of the key areas of bachelor's training is the formation of research competence, which is not only a set of knowledge and skills, but also a fundamental basis for successful professional activity in today's conditions.

The relevance of the topic is due to the need to train competitive specialists capable of independent research activities in the context of digitalization of education.

The pedagogical discourse, based on the analysis of scientific sources and reflection on experience, demonstrates that the research activity of bachelors as a

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

process of knowledge generation is effectively implemented in a blended learning environment. This format combines the advantages of traditional and online learning, providing flexibility and accessibility of research activities. At the planning stage, blended learning allows organizing virtual discussions and consultations, contributing to the formation of scientific problems and methodology. At the stage of applying methods, both traditional and digital tools are used, which expands the possibilities for obtaining empirical data. The interpretation of results is supported by online platforms for collaboration and discussion.

The study, using a comprehensive, competency-based and systematic approach, confirms the key role of teachers in the formation of bachelors' research competence in a blended learning environment. The activities of teachers include not only the transfer of knowledge but also the development of practical skills, critical thinking and academic integrity.

Thus, the study found that blended learning contributes to the development of bachelors' research competence, independent learning skills, critical thinking, and digital literacy.

Keywords: bachelors, research activity, competence, blended learning, educational process, digitalization.

Постановка проблеми. Формування дослідницьких компетентностей у бакалаврів в умовах змішаного навчання є ключовим фактором підготовки конкурентоспроможних фахівців. Змішане навчання, поєднуючи онлайн і офлайн формати, створює гнучке освітнє середовище, що сприяє розвитку навичок самостійного навчання, критичного мислення, цифрової грамотності [6]. Одним із ключових напрямів підготовки бакалаврів є формування дослідницької компетентності, що виступає не лише як сукупність знань і навичок, але й як фундаментальна основа для успішної професійної діяльності в умовах постійних змін і невизначеності. Дослідницька компетентність передбачає здатність до самостійного пошуку, аналізу, інтерпретації інформації, критичного мислення, формулювання гіпотез та їх перевірки, а також вміння представляти результати досліджень у доступній і переконливій формі.

Варто зазначити, що у контексті глобалізації та цифрової трансформації, дослідницька компетентність стає необхідною умовою для адаптації до нових технологій, вирішення складних проблем і прийняття обґрунтованих рішень. Це вимагає від закладів вищої освіти не лише надання теоретичних знань, але й створення освітнього середовища, яке сприяє розвитку дослідницьких навичок через активні методи навчання, проєктну діяльність, дослідницькі практики, міждисциплінарні підходи. Важливим аспектом є також розвиток цифрової грамотності, що дозволяє здобувачам ефективно використовувати цифрові інструменти для пошуку, обробки та аналізу даних, а також для комунікації та співпраці в науковому середовищі [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Мета статті. Виявити особливості формування дослідницьких компетентностей у бакалаврів і дослідити вплив змішаного навчання на розвиток цих компетентностей

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема формування дослідницької компетентності є предметом багаторічних та ґрунтовних наукових досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Зокрема, значний внесок у розвиток теоретичних і практичних аспектів формування дослідницьких компетентностей у різних галузях знань зробили такі відомі дослідники, як І. Якиманська, Т. Кудрявцев, Н. Котенко, І. Лернер, М. Головань, С. Сисоєва, В. Паламарчук, О. Пометун, Г. Фрейман та інші.

Систематичний аналітичний огляд наукових досліджень, спрямованих на обґрунтування застосування змішаного навчання в закладах передвищої, вищої та післядипломної освіти, дозволяє констатувати значний вплив праць низки вітчизняних науковців. Зокрема, вагомий внесок у розвиток цієї проблематики здійснили: В. Биков, К. Бугайчук, І. Войтович, Г. Ткачук, Л. Карташова, А. Кононенко, І. Смирнова, Ю. Триус, В. Кухаренко, Н. Морзе, О. Спірін, А. Квятковська, К. Осадча.

Виклад основного матеріалу. Проблема формування дослідницької компетентності в процесі змішаного навчання у бакалаврів набуває особливої актуальності у контексті сучасних викликів, пов'язаних зі стрімким розвитком інформаційних технологій і глобалізацією. Змішане навчання, поєднуючи традиційні аудиторні заняття з онлайн-технологіями, створює унікальні можливості для розвитку дослідницьких навичок. Воно дозволяє здобувачам отримувати доступ до широкого спектру інформаційних ресурсів, брати участь у віртуальних дискусіях, спільно працювати над дослідницькими проєктами. Водночас, змішане навчання вимагає від викладачів розробки нових педагогічних стратегій і методик, які б ефективно поєднували онлайн та офлайн компоненти навчання. Важливим аспектом є також розвиток цифрової грамотності бакалаврів, що дозволяє їм ефективно використовувати цифрові інструменти для проведення досліджень, аналізу даних і комунікації з науковою спільнотою. Формування дослідницької компетентності в умовах змішаного навчання сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей та навичок самостійного навчання, що є необхідними для успішної професійної діяльності в сучасному світі.

Структура дослідницької компетентності, згідно з науковими працями [4;9], включає мотиваційно-ціннісний, когнітивний, діяльнісно-практичний та рефлексивний компоненти, кожен з яких виконує важливу функцію: спонукальну, ціннісно-орієнтирну, пізнавальну, результативну та регулятивну відповідно. Ключовими елементами дослідницької компетентності є вміння ідентифікувати проблему, формулювати гіпотези, розробляти методологію дослідження, здійснювати обробку й інтерпретацію даних, а також вміння вести наукові дискусії та впроваджувати результати досліджень у практичну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

діяльність. Ці вміння є невід'ємною частиною наукового процесу та сприяють розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей і наукової культури.

Згідно з Європейською системою кваліфікацій [10], що базується на результатах навчання, до мінімальних вимог включено розвиток дослідницьких компетенцій. У контексті п'ятого рівня кваліфікації передбачається здатність до розробки стратегічних та креативних підходів при дослідженні як конкретних, так і абстрактних проблем. Шостий рівень вимагає демонстрації володіння методологічними інструментами й інноваційного застосування методів. На сьомому рівні акцент робиться на формуванні діагностичних рішень, що ґрунтуються на результатах досліджень. Восьмий рівень передбачає здатність до проведення досліджень, розробки та адаптації проєктів, спрямованих на отримання нових знань та рішень. Таким чином, система вищої освіти повинна орієнтуватися на підготовку фахівців, що володіють не лише професійними навичками виконавця, але й дослідницькими компетенціями, що дозволяють їм ефективно адаптуватися до динамічного середовища і знаходити рішення складних проблем.

Проаналізуємо дефініції «дослідницька компетентність».

На думку авторів дослідження [4], дослідницька компетентність являє собою інтегративну якість особистості, що синтезує знання, вміння, навички, досвід дослідницької діяльності, ціннісні орієнтації та особистісні характеристики, і проявляється в готовності і здатності до здійснення дослідницької діяльності з метою отримання нових знань через застосування методів наукового пізнання і креативного підходу до цілепокладання, планування, прийняття рішень, аналізу та оцінки результатів дослідницької діяльності [4].

І. Криворучко визначає дослідницьку компетентність як «якість особистості, яка формується у процесі дослідницької діяльності та дослідницького навчання» [7].

Згідно з концепцією О. Мерзликіна, дослідницька компетентність розглядається як особистісна конструкція, що відображає готовність та здатність індивіда до здійснення науково-дослідницької діяльності. Ця компетентність включає в себе комплекс взаємопов'язаних компонентів, а саме: когнітивний, праксеологічний, аксіологічний та соціально-поведінковий [8].

Науковець Р. Вернидуб класифікує форми науково-дослідницької діяльності на дві групи: включені в освітній процес (лабораторні, курсові, практика) і доповнюючі його (гуртки, проєкти, конференції). Це дозволяє здобувачам розвивати дослідницькі навички як у рамках обов'язкових занять, так і через позааудиторну активність [2].

Не можемо не погодитися з думкою науковців [3], що формування науково-дослідницьких компетенцій у здобувачів бакалаврського рівня освіти відбувається послідовно, зокрема під час педагогічної практики, яка є ключовим компонентом підготовки майбутніх педагогів. Педагогічна практика, виступаючи основним видом діяльності, спрямованим на професійне станов-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

лення, забезпечує інтеграцію теоретичних знань з практичними навичками. У контексті бакалаврської підготовки, вона є провідною ланкою в системі набуття професійних умінь і навичок, необхідних для ефективного здійснення науково-дослідницької діяльності.

У результаті проведеного педагогічного дискурсу, який базувався на основі аналізу наукових джерел та саморефлексії досвіду встановлено, що науково-дослідна діяльність, як фундаментальний процес генерації суспільно значущих нових знань, спрямована на глибоке вивчення об'єктів, явищ або процесів з метою розширення горизонтів наукового пізнання. Вона розгортається в рамках чітко структурованих етапів, кожен з яких відіграє вирішальну роль у досягненні поставлених цілей, особливо в контексті змішаного навчання. Перший етап – планування (проєктування) дослідження – в умовах змішаного навчання набуває особливої ваги. Викладачі, використовуючи можливості онлайн-платформ, можуть організовувати віртуальні дискусії, мозкові штурми, консультації, щоб допомогти здобувачам сформулювати наукові проблеми, визначити мету та завдання дослідження, розробити методологію та обрати методи дослідження. Це дозволяє бакалаврам активно залучатися до процесу планування, розвивати навички критичного мислення та самостійного навчання. Другий етап – застосування обраних методів до об'єкта дослідження з метою отримання емпіричних даних – може включати як традиційні лабораторні експерименти, так і використання онлайн-симуляцій, віртуальних лабораторій й інших цифрових інструментів. Змішане навчання дозволяє поєднати переваги обох підходів, забезпечуючи гнучкість та доступність дослідницької діяльності. Третій етап – формулювання та інтерпретація результатів дослідження – є кульмінаційним моментом науково-дослідної діяльності. В умовах змішаного навчання студенти можуть використовувати онлайн-платформи для спільної роботи над аналізом даних, обговорення результатів та підготовки наукових звітів. Викладачі можуть організовувати віртуальні конференції, презентації, щоб здобувачі освіти могли представити свої дослідження та отримати зворотний зв'язок.

Аналіз наукових досліджень дозволяє відзначити, що змішане навчання створює унікальні можливості для розвитку дослідницької компетентності здобувачів вищої освіти, поєднуючи переваги традиційного й онлайн-навчання. Воно дозволяє зробити дослідницьку діяльність більш доступною, гнучкою, інтерактивною, сприяючи розвитку навичок самостійного навчання, критичного мислення та цифрової грамотності.

Узагальнюючи вищезазначене, можна стверджувати, що у контексті сучасних освітніх парадигм, орієнтованих на підготовку конкурентоспроможних фахівців, оволодіння методами наукового пізнання та дослідницько-пошуковими компетентностями стає ключовим фактором успішного опанування навчальних дисциплін та набуття навичок практичного застосування знань. Розвиток дослідницької компетентності дозволяє бакалаврам не лише

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

засвоювати теоретичний матеріал, але й активно залучатися до процесу наукового пошуку, аналізувати інформацію, формулювати гіпотези і робити обґрунтовані висновки. Це, у свою чергу, сприяє розвитку критичного мислення, аналітичних здібностей, навичок самостійного навчання, що є необхідними для успішної професійної діяльності в умовах динамічного ринку праці.

У процесі дослідження ми намагалися максимально повноцінно використати потенціал комплексного, компетентнісного й системного наукових підходів. Їх сукупність дозволяє здійснити всебічний аналіз психолого-педагогічної літератури, зокрема опрацювання монографічних наукових видань та дисертаційних досліджень, які висвітлюють обрану тему. Аналіз науково-дослідної літератури [1;5] підтверджує, що викладачі відіграють центральну роль у формуванні дослідницької компетентності бакалаврів в умовах змішаного навчання. Їхня діяльність не обмежується трансляцією теоретичних знань, а охоплює розвиток практичних навичок, критичного мислення, здатності до самостійного пошуку наукової інформації, а також формування академічної доброчесності в науково-дослідницькій діяльності. Варто відзначити, що у контексті змішаного навчання викладачі повинні:

✓ Розробляти та впроваджувати інтерактивні навчальні матеріали (використовувати онлайн-платформи для створення інтерактивних лекцій, віртуальних лабораторій, онлайн-дискусій та інших форм активного навчання; забезпечувати доступ до цифрових ресурсів, що сприяють розвитку дослідницьких навичок).

✓ Організовувати дослідницьку діяльність бакалаврів (створювати умови для проведення дослідницьких проєктів, експериментів та аналізу даних, надавати індивідуальні консультації і підтримку здобувачам у процесі дослідницької роботи).

✓ Стимулювати розвиток критичного мислення (заохочувати здобувачів освіти до аналізу наукових джерел, формулювання гіпотез та обґрунтування висновків, організовувати дискусії та дебати на наукові теми).

✓ Формувати навички самостійного навчання (навчати бакалаврів методам пошуку, аналізу й оцінки наукової інформації; стимулювати самостійне вивчення наукової літератури).

✓ Забезпечувати дотримання принципів академічної доброчесності (роз'яснювати здобувачам вищої освіти правила цитування, авторського права й етичні норми наукової діяльності; використовувати програмне забезпечення для перевірки робіт на плагіат).

✓ Використовувати різноманітні методи оцінювання (використовувати портфоліо, проєкти, презентації, есе й інші методи оцінювання, для того щоб оцінити дослідницькі навички здобувачів, надавати зворотній зв'язок на виконані роботи).

Викладачам варто постійно вдосконалювати свої педагогічні навички і використовувати сучасні освітні технології для ефективного формування дослідницької компетентності бакалаврів в умовах змішаного навчання.

Висновки. У процесі дослідження авторами встановлено, що формування дослідницьких компетентностей у бакалаврів в умовах змішаного навчання є ключовим фактором підготовки конкурентоспроможних фахівців. Змішане навчання, поєднуючи онлайн та офлайн формати, створює гнучке освітнє середовище, що сприяє розвитку навичок самостійного навчання, критичного мислення та цифрової грамотності. Використання онлайн-платформ дозволяє бакалаврам отримувати доступ до широкого спектру інформаційних ресурсів, брати участь у віртуальних дискусіях та спільно працювати над проєктами. Офлайн-заняття забезпечують можливість для практичного застосування отриманих знань, проведення дослідницьких експериментів та отримання безпосереднього зворотного зв'язку від викладачів. Такий підхід сприяє формуванню дослідницької компетентності, що включає вміння формулювати наукові проблеми, аналізувати дані, робити висновки і представляти результати досліджень.

Література

1. Білецький В. В., Войтович І. С., Апшай Ф. В., Теліш І. С. Інформаційно-комунікаційні технології в умовах змішаного навчання. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки*. 208. 2022. С.91-97. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-208-91-97

2. Вернидуб Р. Завалевський Ю., Петрова К. Організація науково-дослідницької роботи учнів : методичний посібник. Тернопіль : Мандрівець, 2010. 369 с.

3. Давидюк Г., Осип М., Бойчук М. Формування дослідницько-пошукової компетентності фахових молодших бакалаврів у процесі вивчення основ природничих наук. Інноваційна педагогіка. 2. 2024. С.118-124

4. Житомирська Т., Смирнова І., Височан Л. Розвиток дослідницької компетентності майбутніх менеджерів. *Інноваційна педагогіка***.** 70(2). 2024.

5. Карташова Л., Квятковська А. Модель змішаного навчання майбутніх фахівців з телекомунікацій як засіб підвищення рівня професійної підготовки. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. №89. 2023. с.99-103. doi:10.32782/1992-5786.2023.89.19

6. Квятковська А. Факторний аналіз дистанційного та змішаного навчання закладів фахової передвищої освіти. *Вісник КРНУ імені Михайла Остроградського.* №2. 2022. с. 145-149. DOI:10.32782/1995-0519.2022.2.19

7. Криворучко І. Зміст поняття «дослідницька компетентність» у вітчизняній та зарубіжній літературі. *Журнал «Наукові інновації та передові технології» №* 6. 2022.

8. Мерзликін О. Наступність та неперервність формування дослідницьких компетентностей старшокласників та студентів у навчанні фізики. *Наукові записки Кіровоградського ДПУ ім. В. Винниченка*. №6(2). 2014. С. 81-86

9. Фрицюк В., Губіна С., Баюрко Н. Розвиток дослідницької компетентності магістрантів засобами інформаційно-комунікаційних технологій. *Наукові інновації та передові технології*, 2 (30). 2024.

10. The European Qualifications Framework for Lifelong Learning URL:http://ec.europa.eu/dgs/education_culture (дата звернення 11.03.25)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

References

1. Biletskyi V. V., Voitovych I. S., Apshai F. V., Telish I. S. (2022). Informatsiino-komunikatsiini tekhnolohii v umovakh zmishanoho navchannia [Information and communication technologies in the conditions of blended learning]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky.* 208. S.91-97. https://doi.org/10.36550/2415-7988-2023-1-208-91-97[in Ukraine]

2. Vernydub R. Zavalevskyi Yu., Petrova K. (2010). Orhanizatsiia naukovo-doslidnytskoi roboty uchniv : metodychnyi posibnyk [Organisation of research work of students: a methodological guide]. Ternopil : Mandrivets, 369 s. [in Ukraine]

3. Davydiuk H., Osyp M., Boichuk M. (2024). Formuvannia doslidnytsko-poshukovoi kompetentnosti fakhovykh molodshykh bakalavriv u protsesi vyvchennia osnov pryrodnychykh nauk [Formation of research and search competence of professional junior bachelors in the process of studying the basics of natural sciences]. *Innovatsiina pedahohika*. 2. S.118-124[in Ukraine]

4. Zhytomyrska T., Smyrnova I., Vysochan L. (2024). Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti maibutnikh menedzheriv [Development of research competence of future managers]. *Innovatsiina pedahohika.* 70(2). [in Ukraine]

5. Kartashova L., Kviatkovska A. (2023). Model zmishanoho navchannia maibutnikh fakhivtsiv z telekomunikatsii yak zasib pidvyshchennia rivnia profesiinoi pidhotovky [The model of blended learning for future telecommunications specialists as a means of improving the level of professional training]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh*. №89. s.99-103. doi:10.32782/1992-5786.2023.89.19[in Ukraine]

6. Kviatkovska A. (2022). Faktornyi analiz dystantsiinoho ta zmishanoho navchannia zakladiv fakhovoi peredvyshchoi osvity [Factor analysis of distance and blended learning in institutions of professional higher education]. *Visnyk KRNU imeni Mykhaila Ostrohradskoho.* №2. s. 145-149. DOI:10.32782/1995-0519.2022.2.19 [in Ukraine]

7. Kryvoruchko I. (2022). Zmist poniattia «doslidnytska kompetentnist» u vitchyznianii ta zarubizhnii literature [The content of the concept of "research competence" in domestic and foreign literature]. *Zhurnal «Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii»*. № 6. [in Ukraine]

8. Merzlykin O. (2014). Nastupnist ta neperervnist formuvannia doslidnytskykh kompetentnostei starshoklasnykiv ta studentiv u navchanni fizyky [Continuity and continuity of the formation of research competences of high school and university students in teaching physics]. *Naukovi zapysky Kirovohradskoho DPU im. V. Vynnychenka.* №6(2). S. 81-86[in Ukraine]

9. Frytsiuk V., Hubina S., Baiurko N. (2024). Rozvytok doslidnytskoi kompetentnosti mahistrantiv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii [Development of research competence of master students by means of information and communication technologies]. *Naukovi innovatsii ta peredovi tekhnolohii*, 2 (30). [in Ukraine]

10.The European Qualifications Framework for Lifelong Learning URL:http://ec.europa.eu/dgs/education_culture (data zvernennia 11.03.25) [in English]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 364.6:316.316-057.36](1-87)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-889-901

Сургова Світлана Юріївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, тел.: (093) 251-86-39, https://orcid.org/0000-0002-3840-2924

Файчук Олена Леонідівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної роботи, педагогіки і логопедії, Чорноморський національний університет імені Петра Могили, м. Миколаїв, тел.: (096) 901-55-31, https://orcid.org/https://orcid.org/0000-0001-8889-0455.

ЗАРУБІЖНИЙ ДОСВІД СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ ТА ЧЛЕНАМИ ЇХ СІМЕЙ

Анотація. У статті розглянуто зарубіжний досвід практичної соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей. Визначено, що соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей виступає найважливішим напрямом професійної діяльності фахівців соціальної сфери в сучасних реаліях України. Її метою є допомога військовим і членам їхніх родин у подоланні комплексу труднощів, що виникають через службу чи участь у бойових діях. Авторками вказано, що зарубіжна практика соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми родинами характеризується багатогранністю підходів, широким спектром методів та засобів, а також тісною інтеграцією різних державних та неурядових структур. Зазначено, що сучасні програми соціальної підтримки ветеранів за кордоном охоплює широкий спектр послуг, від психологічної допомоги до адаптації на ринку праці та реінтеграції в суспільство. З'ясовано основні напрямки соціальної роботи з військовими, а саме: психологічна підтримка, соціальне забезпечення, адаптаційні програми після служби та підтримка сімей військових. Показано, що система підтримки ветеранів у зарубіжних країнах охоплює широкий спектр послуг, спрямованих на допомогу ветеранам у різних аспектах їхнього життя. Завдяки розгалуженій системі медичної підтримки, психологічної реабілітації, допомоги у працевлаштуванні, житловим програмам та програмам підтримки сімей, ветерани отримують комплексну допомогу для успішного повернення до цивільного життя. Зазначено, що хоча програми соціальної підтримки ветеранів мають спільні риси у всіх країнах, їх реалізація значно варіюється залежно від місцевих соціальних, культурних та економічних умов. Кожна країна адаптує свої підходи до надання допомоги ветеранам, враховуючи специфіку своєї ситуації, але в цілому вони сприяють успішній реабілітації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ветеранів і їхній соціальній інтеграції. Вивчення зарубіжного досвіду роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей під час війни в Україні допомагає у виробленні ефективних програм, форм, методів, технологій, роботи з зазначеною категорією клієнтів, вирішенні соціальних проблем військово-службовців і членів їх сімей в умовах війни.

Ключові слова: соціальна робота, військовослужбовці та члени їх сімей, Департамент у справах ветеранів США, програми допомоги ветеранам, соціальні послуги.

Surgova Svitlana Yuryivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at Department of Social Work, Pedagogy and Speech Therapy, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, tel.:(093) 251-86-39, https://orcid.org/0000-0002-3840-2924

Faichuk Olena Leonidivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Associate Professor at Department of Social Work, Pedagogy and Speech Therapy, Petro Mohyla Black Sea National University, Mykolaiv, tel.:(096) 901-55-31, https://orcid.org/https://orcid.org/0000-0001-8889-0455.

FOREIGN EXPERIENCE OF SOCIAL WORK WITH MILITARY SERVICEMEN AND THEIR FAMILY MEMBERS

Abstract. The article examines foreign experience of practical social work with military personnel and their family members. It is determined that social work with military personnel and their family members is the most important area of professional activity of social sphere specialists in the modern realities of Ukraine. Its goal is to help military personnel and their family members overcome a complex of difficulties arising from service or participation in hostilities. The authors indicate that foreign practice of social work with military personnel and their families is characterized by multifaceted approaches, a wide range of methods and means, as well as close integration of various state and non-governmental structures. It is noted that modern programs of social support for veterans abroad cover a wide range of services, from psychological assistance to adaptation in the labor market and reintegration into society. The main areas of social work with the military are identified, namely: psychological support, social security, adaptation programs after service and support for military families. It is shown that the veteran support system in foreign countries covers a wide range of services aimed at helping veterans in various aspects of their lives. Thanks to an extensive system of medical support, psychological rehabilitation, employment assistance, housing programs and family support programs, veterans receive comprehensive assistance for a successful return to civilian life. It is noted that although veterans' social support programs have common features in all countries, their implementation varies significantly

depending on local social, cultural and economic conditions. Each country adapts its approaches to providing assistance to veterans, taking into account the specifics of its situation, but overall they contribute to the successful rehabilitation of veterans and their social integration. Studying foreign experience in working with military personnel and their family members during the war in Ukraine helps in developing effective programs, forms, methods, technologies, working with this category of clients, solving social problems of military personnel and their family members in war conditions.

Keywords: social work, military personnel and their family members, US Department of Veterans Affairs, veteran assistance programs, social services.

Постановка проблеми. Соціальна робота з військовослужбовцями та членами їх сімей виступає найважливішим напрямом професійної діяльності фахівців соціальної сфери в сучасних реаліях України. Її метою є допомога військовим і членам їхніх родин у подоланні комплексу труднощів, що виникають через службу чи участь у бойових діях. Вона сприяє створенню умов для повернення військовослужбовців до мирного життя, підтримки їхнього морального та психологічного стану, а також відновленню взаєморозуміння між громадою та тими, хто зазнав впливу війни. Даний напрямок соціальної роботи має на меті збереження суспільної стабільності та цілісності, і водночас, забезпечення ефективного функціонування військових структур та полягає у моніторингу духовних та соціальних цінностей військових, їх психологічного стану, і наданні необхідної допомоги у випадках соціальних негараздів, психічних порушень чи девіантної поведінки. Соціальні працівники співпрацюють з органами військово-соціального управління та командуванням для корекції або відновлення позитивних соціальних цінностей у військових колективах.

Вивчення зарубіжного досвіду соціальної роботи з військовослужбовцями і їх сім’ями є цінним джерелом знань для України, оскільки дозволяє врахувати практичні підходи, розроблені та випробувані в різних країнах. Сучасні програми соціальної підтримки ветеранів за кордоном охоплюють широкий спектр послуг, від психологічної допомоги до адаптації на ринку праці та реінтеграції в суспільство. На нашу думку, важливим є вивчення позитивного досвіду військової соціальної роботи у різних країнах, щоб зрозуміти можливості його імплементації в українські реалії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей є предметом вивчення багатьох наукових вітчизняних і зарубіжних науковців (J.Daley, A. Rubin, E. Thomas, О. Бойко, А. Бородій, Н. Липський, А.Шавлов). Серед учених, що розглядали питання соціального захисту військовослужбовців – M. Maclean та D. Johnson, M. Baker та M. Ahrens, С. Ветлинський, У. Гордієнко, В. Клос, М. Кравченко та інші. Особливості життєдіяльності сімей військовослужбовців та все, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

пов'язане з їх функціонуванням, досліджували такі вчені, як: М. Бабенко, І.Звєрєва, А. Капська, І. Козлова, Г. Лактіонова.

Мета статті - проаналізувати зарубіжний досвід соціальної роботи військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей.

Виклад основного матеріалу. Зарубіжна практика соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми родинами характеризується багатогранністю підходів, широким спектром методів та засобів, а також тісною інтеграцією різних державних та неурядових структур. Основними напрямками, які можна виділити в зарубіжній практиці, є психологічна підтримка, соціальне забезпечення, адаптаційні програми після служби та підтримка сімей військових. Розглянемо детальніше досвід соціальної роботи провідних країн світу в напрямку підтримки військовослужбовців, ветеранів та членів їх сімей у різних країнах.

Особливу увагу при розкритті суті проблеми нашого дослідження звертаємо на досвід підтримки ветеранів у США, який охоплює різні аспекти життя ветеранів: від медичного обслуговування і психологічної підтримки до допомоги у працевлаштуванні та реінтеграції у суспільство [9]. Основним органом, що забезпечує соціально-психологічну підтримку військовослужбовців та ветеранів є Департамент у справах ветеранів США (Department of Veterans Affairs (VA) [8], що створює та реалізовує різноманітні програми допомоги з урахуванням їхніх індивідуальних потреб.

Однією із важливих складових виступає медична підтримка військових. Департамент ветеранів США забезпечує ветеранам доступ до медичного обслуговування через мережу лікарень, клінік і реабілітаційних центрів, що спеціалізуються на лікуванні різноманітних захворювань, характерних для військових (фізичні травми, посттравматичний стресовий розлад, депресія). У всіх штатах США діють близько 170 медичних центрів та понад 1,000 амбулаторних клінік VA [9]. Ветерани, які отримали інвалідність під час служби, мають доступ до спеціалізованих послуг у межах програми Disability Compensation, яка надає їм щомісячну фінансову допомогу залежно від рівня інвалідності, що настала в результаті фізичних травм чи психічних розладів, пов'язаних з бойовими діями.

У США значну увагу звертають на психологічну підтримку та реабілітацію військових та ветеранів. Однією з актуальних, на нашу думку, є программа з подолання посттравматичного стресового розладу (ПТСР), яка включає цілодобову гарячу лінію допомоги. VA приділяє значну увагу підтримці ветеранів, які страждають від ПТСР, використовуючи методи когнітивно-поведінкової терапії, психотерапія та медикаментозне лікування. У VA працюють висококваліфіковані психотерапевти, які забезпечують підтримку ветеранам в індивідуальних та групових сесіях.

Програма Suicide Prevention, спрямована на зниження рівня самогубств серед ветеранів та передбачає роботу цілодобової гарячої лінії допомоги [18],

де ветерани можуть отримати екстрену підтримку та консультації. Крім того, VA розробляє заходи для підвищення обізнаності ветеранів та їхніх родин про можливі ознаки суїцидальних нахилів та методів їх запобігання.

Whole Health – програма, яка пропонує цілісний підхід до здоров'я ветеранів і орієнтована на врахування не лише фізичних та психічних потреб ветерана, а й соціальних, духовних та культурних аспектів. В рамках цієї програми ветерани отримують підтримку в плануванні заходів щодо збереження свого здоров'я з фокусом на профілактику захворювань та підвищення якості життя [11].

Ще одним напрямком соціальної роботи є освіта та професійна підготовка військовослужбовців. Так, програма GI Bill є однією з найвідоміших програм підтримки ветеранів у США, створена для надання фінансової допомоги ветеранам, які хочуть здобути вищу освіту або пройти курси професійної підготовки. В рамках цієї програми ветерани можуть отримувати кошти на оплату навчання, житла та інших освітніх витрат. GI Bill є важливим інструментом для забезпечення соціальної мобільності ветеранів, дозволяючи їм здобути нову професію та інтегруватися у цивільне життя. Програма Veteran Readiness and Employment (VR&E), раніше відома як Vocational Rehabilitation and Employment Program, надає підтримку ветеранам з інвалідністю у здобутті нових професійних навичок та працевлаштуванні [11]. Програма включає навчання, стажування, допомогу у створенні резюме та працевлаштуванні. Основна мета VR&E – надати ветеранам навички, які дозволять їм успішно конкурувати на ринку праці.

Також є низка програм, спрямованих на підтримку сімей ветеранів та охоплюють психологічні консультації, допомогу в навчанні дітей, юридичні послуги та фінансову підтримку. Наприклад, Military Family Support – надає підтримку сім'ям ветеранів, розуміючи важливість допомоги не тільки самому ветерану, а й його родині [3]. Крім того, діє програма для родичів і друзів ветеранів, яка навчає їх надавати емоційну підтримку та правильно реагувати на прояви ПТСР у ветеранів (Caregiver Support Program).

Зазначимо, що увага приділяється і програмам житлової допомоги. Так, VA Home Loan є програмою, яка допомагає ветеранам придбати житло на вигідних умовах. Вона передбачає низькі відсоткові ставки, відсутність вимог до початкового внеску та інші фінансові переваги. VA виступає гарантом для кредиторів, що дозволяє ветеранам з низьким доходом або кредитним рейтингом придбати власне житло. Такою програма Supportive Services for Veteran Families (SSVF) надає фінансову допомогу ветеранам, які опинилися в скрутних житлових умовах або без житла [1] і спрямована на запобігання бездомності серед ветеранів, надаючи їм тимчасове житло, фінансову підтримку на оренду, допомогу в оплаті комунальних послуг і юридичну підтримку. SSVF активно співпрацює з благодійними організаціями для розв'язання проблем житлової незабезпеченості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Реінтеграцією та поверненням до цивільного життя займається програма Transition Assistance Program (TAP), спрямована на підтримку ветеранів у перехідний період від військової служби до цивільного життя. TAP надає інформацію про ринок праці, допомагає ветеранам скласти план дій після звільнення зі служби, включаючи поради щодо пошуку роботи та освіти; проводить спеціалізовані тренінги, що охоплюють теми кар'єрного планування, управління фінансами та побудови ефективної комунікації. Програма SkillBridge дозволяє військовослужбовцям проходити стажування в цивільних компаніях ще під час служби, що допомагає їм отримати необхідний досвід і навички для майбутньої кар'єри. Ця програма співпрацює з понад 500 компаніями, які надають можливість стажування в різних галузях, що підвищує шанси ветеранів на успішне працевлаштування після звільнення [8].

Таким чином, система підтримки ветеранів у США охоплює широкий спектр послуг, спрямованих на допомогу ветеранам у різних аспектах їхнього життя. Завдяки розгалуженій системі медичної підтримки, психологічної реабілітації, допомоги у працевлаштуванні, житловим програмам та програмам підтримки сімей, ветерани отримують комплексну допомогу для успішного повернення до цивільного життя.

Не менш цінним є досвід Канади щодо соціально-психологічної підтримки військовослужбовців та членів їх сімей. Так, програма Veterans Affairs Canada (VAC) є ключовою в системі підтримки ветеранів, яка надає різноманітні послуги та ресурси для військовослужбовців, які завершили службу, а також для членів їхніх родин [16]. Основна мета VAC – допомогти ветеранам у процесі переходу до цивільного життя, забезпечуючи медичну, психологічну, фінансову та соціальну підтримку. VAC також опікується удосконаленням умов життя ветеранів, їх інтеграцією в суспільство та забезпеченням необхідних ресурсів для адаптації до цивільного життя. Розглянемо основні напрямки діяльності VAC, її програми та послуги для ветеранів і членів їхніх сімей:

- забезпечення доступу до широкого спектру медичних послуг, включаючи діагностику, амбулаторне та стаціонарне лікування. Особлива увага приділяється фізичним і психічним захворюванням, пов'язаним з військовою службою. VAC також забезпечує лікування ветеранів, які зазнали травм або інвалідності внаслідок військових дій, а також надає безкоштовні медикаменти та засоби реабілітації [16].

- допомага ветеранам, які зазнали фізичних чи психічних травм під час служби, включаючи фізичну, психологічну, соціальну та професійну реабілітацію. VAC співпрацює з лікарями, фізіотерапевтами та психотерапевтами, щоб надати комплексну допомогу, зокрема після важких поранень чи ампутацій.

- програми для ветеранів з ПТСР і іншими психічними розладами включають кваліфіковану психологічну підтримку, індивідуальну та групову терапію.

- програми підтримки для ветеранів, що переживають суїцидальні думки або деструктивну поведінку.

Також в Канаді діють програми (Disability Benefits), які надають фінансову допомогу ветеранам, які зазнали інвалідності під час служби. Це може бути одноразова компенсація або щомісячні виплати, залежно від ступеня інвалідності та її впливу на здатність ветерана працювати та вести нормальне життя. Виплати можуть бути як постійними, так і тимчасовими, залежно від стану здоров'я ветерана. Veterans Emergency Fund [5] надає термінову фінансову підтримку ветеранам, які потрапили в складні життєві обставини. Фонд допомагає при непередбачених витратах, таких як оренда житла, харчування, медичні послуги тощо.

Проаналізувавши програму Education and Training Benefit (ETB), ми з'ясували, що вона забезпечує ветеранам фінансову підтримку для отримання вищої освіти або підвищення кваліфікації. Ветерани можуть отримати гранти на навчання, професійні курси та інші освітні програми. ETB допомагає ветеранам отримати нові професійні навички та знайти роботу, що відповідає їхнім інтересам і потребам у цивільному житті. Career Transition Services (CTS) допомагає ветеранам адаптуватися до цивільного ринку праці, надаючи консультації з написання резюме, підготовки до співбесід і пошуку роботи [5]. Програма також включає тренінги з розвитку професійних навичок, підтримку членів родин ветеранів, які шукають стабільне працевлаштування.

VAC підтримує не лише ветеранів, але й їхні родини, надаючи психологічну допомогу, консультації та інформаційну підтримку. Так, програма Family Support включає послуги з догляду за ветеранами з інвалідністю чи особливими потребами, допомагаючи родинам справлятися з цими завданнями. Caregiver Recognition Benefit — це фінансова підтримка для родичів, які доглядають за ветеранами з інвалідністю, допомагаючи покрити витрати на догляд [12].

Житловою підтримкою та запобігання проблеми бездомності серед військових і ветеранів займається програма Veterans Independence Program (VIP), яка надає ветеранам послуги для підтримки незалежного життя, такі як допомога з обслуговуванням житла, транспортуванням, медичним обладнанням і адаптацією житлових умов для ветеранів з обмеженими можливостями. VIP допомагає ветеранам зберігати якість життя та залишатися незалежними. VAC співпрацює з благодійними та неурядовими організаціями для надання допомоги ветеранам, які можуть опинитися без житла, надаючи тимчасове житло, підтримку в пошуку постійного житла та юридичні консультації. Програма швидко реагує на кризові ситуації, що загрожують житловій стабільності ветеранів [16].

VAC також надає комплексну підтримку ветеранам, які мають проблеми з психічним здоров'ям, такими як ПТСР чи депресія. Програми включають кризові гарячі лінії, онлайн-консультації та терапевтичну допомогу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

кваліфікованих психотерапевтів [5]. VAC також проводить освітні програми для ветеранів і їхніх родин, які допомагають зрозуміти психічне здоров'я, а також навчають методам самодопомоги та боротьби зі стресом.

Отже, Veterans Affairs Canada (VAC) є всебічною системою підтримки ветеранів, що включає медичні, психологічні, фінансові, освітні та соціальні послуги та прагне забезпечити якісне життя ветеранів, їхню реабілітацію та успішну інтеграцію до цивільного життя.

Цінним в контексті нашого дослідження є досвід Великій Британії, де існує багато організацій, які займаються допомогою ветеранам і членам їхніх сімей, надаючи широкий спектр послуг — від медичної та психологічної підтримки до допомоги у працевлаштуванні та соціальній адаптації. Основними з таких організацій є державні агентства, благодійні та неурядові організації, а також численні волонтерські ініціативи. Кожна з цих організацій має свою спеціалізацію і пропонує унікальні програми допомоги, спрямовані на підтримку військовослужбовців, ветеранів та їхніх родин.

Представляємо детальний огляд ключових організацій, що допомагають ветеранам у Великій Британії, і їхніх основних напрямів діяльності:

- Міністерство оборони Великої Британії (MoD) відповідає за загальну координацію питань, пов'язаних з військовослужбовцями та ветеранами. Через підпорядковані йому агентства MoD забезпечує підтримку як під час служби, так і після звільнення. Одним із ключових напрямів діяльності є розробка та впровадження стратегій і політик, спрямованих на соціальну адаптацію ветеранів [20]. Підрозділ Transition to Civilian Life MoD надає підтримку ветеранам під час переходу з військової служби до цивільного життя, надаючи інформацію про освіту, тренінги, працевлаштування, а також про доступні пільги та виплати [2].

- Veterans UK – це державна організація, що підпорядковується MoD і займається питаннями підтримки ветеранів та їхніх родин, забезпечуючи консультації та фінансову допомогу. Veterans UK координує низку програм, включаючи виплати пенсій, компенсацій та інших видів допомоги для військовослужбовців, які зазнали інвалідності під час служби. Наприклад, програма Armed Forces Compensation Scheme (AFCS) надає компенсаційні виплати ветеранам, які отримали поранення чи травми під час військової служби [20]. Вона покриває витрати на лікування та реабілітацію, а також передбачає одноразові чи щомісячні виплати для ветеранів залежно від ступеня інвалідності. Veterans Welfare Service (VWS) надає підтримку ветеранам у питаннях соціальних виплат, реабілітації та юридичної допомоги, забезпечуючи індивідуальні консультації та допомагаючи з роз'ясненням прав та доступних ресурсів.

- SSAFA (Soldiers, Sailors, Airmen and Families Association) є однією з найстаріших благодійних організацій у Великій Британії, що підтримує ветеранів та їхні родини з 1885 року. SSAFA надає широкий спектр послуг,

включаючи психологічну, фінансову та медичну допомогу, а також підтримку в питаннях працевлаштування та житлових проблем [20]. Організація співпрацює з урядовими установами та іншими благодійними організаціями, щоб забезпечити максимальний обсяг допомоги. Military Family Hub SSAFA надає консультації та підтримку сім'ям військовослужбовців і ветеранів, допомагаючи з питаннями, пов'язаними з переїздом, пошуком шкіл для дітей, юридичними питаннями та адаптацією до цивільного життя. Спеціалізована допомога ветеранам з інвалідністю пропонується у рамках програм, які надають підтримку у фінансових, медичних та соціальних питаннях для ветеранів з фізичними чи психічними розладами, пов'язаними з військовою службою.

- Royal British Legion (RBL) – благодійна організація, яка надає підтримку ветеранам Великої Британії та їхнім родинам. Основна мета RBL – забезпечити соціальну та економічну стабільність ветеранів, надавати їм доступ до медичної допомоги та забезпечити комфортні умови життя. RBL також проводить кампанії для підвищення обізнаності суспільства про потреби ветеранів. Щорічна благодійна кампанія “Poppy Appeal” спрямована на збір коштів для допомоги ветеранам, які використовуються для фінансування медичних та соціальних програм підтримки [20]. Мережа ресурсних центрів підтримки ветеранів дозволяє отримати інформацію про доступні програми, консультації з психологами та юристами, а також допомогу у працевлаштуванні. Центри також організовують зустрічі ветеранів для підтримки соціальних зв'язків

- Help for Heroes – благодійна організація, заснована у 2007 році для надання допомоги ветеранам, що зазнали серйозних фізичних або психологічних травм під час служби. Основною метою організації є забезпечення довгострокової реабілітації ветеранів через програми фізичної реабілітації, психологічної підтримки та соціальної адаптації [6]. Help for Heroes управляє кількома реабілітаційними центрами, де ветерани можуть отримати фізичну та психологічну реабілітацію. Спортивні програми організації також допомагають ветеранам відновлювати фізичну форму та підвищувати самооцінку, зокрема через участь у міжнародних змаганнях, таких як Invictus Games.

- Combat Stress – спеціалізована благодійна організація, що надає психічну та емоційну підтримку ветеранам, зокрема тим, хто страждає від посттравматичного стресового розладу (ПТСР), депресії та тривожних розладів [6]. Організація пропонує широкий спектр консультаційних послуг, включаючи індивідуальну та групову терапію, а також підтримку для родин ветеранів. Програма для ветеранів з ПТСР передбачає використання методів когнітивно-поведінкової терапії та інших підходів для допомоги ветеранам у подоланні травм, пов'язаних з військовою службою.

- Walking With The Wounded (WWTW) – благодійна організація, що надає підтримку ветеранам у сфері працевлаштування та психологічної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

допомоги та має на меті допомогти ветеранам адаптуватися до цивільного життя та знайти роботу [20]. Організація надає підтримку у підготовці до співбесід, написанні резюме та навчанні професійним навичкам. Програма “Head Start” підтримує психічне здоров'я ветеранів, допомагаючи їм пережити труднощі адаптації через консультації з психологами та участь у групових заняттях, що сприяють інтеграції до суспільства.

Отже, організації Великої Британії, які займаються підтримкою ветеранів, надають різноманітні послуги, що включають медичну та психологічну допомогу, фінансову підтримку, реабілітацію, працевлаштування та соціальну адаптацію. Завдяки співпраці урядових агентств, благодійних організацій та громадських ініціатив, ветерани отримують доступ до всебічної підтримки, що допомагає їм повернутися до повноцінного життя після завершення військової служби.

Аналіз зарубіжного досвіду соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей дає змогу визначити, що спільними рисами програм соціальної підтримки даної категорії населення є: медична та психологічна підтримка, фінансова допомога, сприяння адаптації до цивільного життя, а також підтримка сімей ветеранів. Більшість програм включають надання медичних послуг для лікування фізичних та психічних травм, зокрема посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та інших психічних розладів, також охоплюють реабілітацію (фізичну і психологічну), для ветеранів, що зазнали серйозних травм під час служби. Крім того, країни надають фінансову підтримку ветеранам, яка передбачає виплати пенсій, компенсацій та допомоги на лікування і реабілітацію, що можуть бути одноразовими або регулярними в залежності від ступеня інвалідності. Також, у більшості країн є програми, що надають допомогу родинам ветеранів, адже адаптація до цивільного життя часто є складним процесом не тільки для самих ветеранів, а й для їхніх близьких.

Водночас відзначаються і відмінні риси у підходах до підтримки ветеранів. Так, у Великій Британії та США значну роль у допомозі ветеранам відіграють благодійні організації, як-от SSAFA, Help for Heroes, Combat Stress та інші, які активно співпрацюють з урядовими установами. Ці організації забезпечують ветеранів медичною, психологічною та фінансовою допомогою, а також підтримують їх у пошуках роботи та соціальній адаптації. У той час як в Австралії та Канаді державні органи, такі як Міністерства у справах ветеранів, займаються більшою частиною роботи з надання підтримки, координуючи програми через свої відомства. Відмінності також проявляються у більш спеціалізованих програмах для ветеранів з інвалідністю, наприклад, у SSAFA, де надається комплексна допомога ветеранам у медичних, фінансових та соціальних питаннях. В Канаді та США, програми для ветеранів з інвалідністю можуть бути більш комплексними і охоплювати більший спектр послуг, від медичної допомоги до реабілітації і працевлаштування [21].

Також, у Великій Британії активно підтримують адаптацію ветеранів через спеціалізовані програми для працевлаштування (Walking With The Wounded надає допомогу у пошуку роботи та навчанні новим професійним навичкам). У той час як в США та Канаді акцент робиться на соціальних послугах і підтримці у вирішенні житлових та фінансових проблем, що є важливою частиною адаптації ветеранів до цивільного життя.

Загалом, можна зазначити, що хоча програми соціальної підтримки ветеранів мають спільні риси у всіх країнах, їх реалізація значно варіюється залежно від місцевих соціальних, культурних та економічних умов. Кожна країна адаптує свої підходи до надання допомоги ветеранам, враховуючи специфіку своєї ситуації, але в цілому вони сприяють успішній реабілітації ветеранів і їхній соціальній інтеграції.

Висновки. Проаналізувавши зарубіжний досвід соціальної роботи з військовослужбовцями та їхніми родинами, ми з'ясували, що він включає низку ефективних підходів, спрямованих на підтримку та адаптацію після служби. Одним із ключових напрямків є психологічна реабілітація, де фахівці працюють з ветеранами, допомагаючи їм подолати ПТСР через індивідуальну та групову терапію. У багатьох країнах, зокрема в США та Великій Британії, функціонують спеціалізовані реабілітаційні центри, де ветерани отримують комплексну підтримку, включаючи медичні, психологічні та соціальні послуги. Культурна адаптація є ще одним важливим аспектом, де організовуються заходи, спрямовані на полегшення переходу до мирного життя. Наприклад, у Канаді та Австралії проводяться програми, які допомагають військовим адаптуватися до цивільного суспільства через спортивні заходи, культурні події та інтеграційні курси, що сприяють більш легкому відновленню соціальних зв'язків.

Вивчення зарубіжного досвіду соціальної роботи з військовослужбовцями та членами їх сімей під час війни в Україні є дуже важливим, оскільки допомагає розробляти ефективні програми, форми, методи, технології роботи з зазначеною категорією клієнтів, вирішуючи соціальні проблеми військовослужбовців і членів їх сімей в умовах війни.

Література:

1. American Legion. Supporting U.S. Veterans: The Role of the American Legion. American Legion. (n.d.). Retrieved from: https://www.legion.org

2. Armed Forces Covenant. (n.d.). Retrieved from: https://www.armedforcescovenant.gov.uk/about-the-covenant/

3. Baker M., & Ahrens, M. (2020). Social Services for Veterans: U.S. Government and Non-Profit Collaboration. *Social Service Review,* 94(3), 444-459.

4. Bisson J., & Andrew, M. (2007). Psychological treatments for post-traumatic stress disorder: A systematic review. *British Journal of Psychiatry,* 190(2), 97-103.

5. Breen R., & McLaughlin, K. (2018). Mental Health Services for Canadian Veterans: A Review of Programs and Support. *Canadian Journal of Psychiatry,* 63 (5), 318-327.

6. Combat Stress. Supporting Veterans with Mental Health Conditions. (n.d.). Retrieved from: https://www.combatstress.org.uk

7. Daley, J. G. (2000). *Social work practice in the military.* : The New York: Haworth Press.

8. Department of Veterans Affairs (VA) (U.S. Department of Veterans Affairs (n.d.). Retrieved from: https://www.va.gov

9. Gibson C., & Kuehn, M. (2017). U.S. Veterans Affairs Healthcare System: An Overview. *Journal of Health Administration Education*, 34(2), 67-76.

10. Help for Heroes. Veterans Support Programmes. (n.d.). Retrieved from: https://www.helpforheroes.org.uk

11. Lown, E. A., & Smith, P. A. (2018). The Role of the Department of Veterans Affairs in Supporting Veterans' Mental Health. *Journal of Military Medicine*, 183(1), 14-22.

12. Maclean, M., & Johnson, D. (2019). Veterans' Health and Social Reintegration in Canada: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Military and Veterans' Health*, 27(3, 42-51.

13. Ministry of Defence, UK. Supporting Veterans and Their Families: A Guide to Services. (n.d.). Retrieved from: https://www.gov.uk/government/organisations/ministry-of-defence

14. Rubin, A. (2012). *Handbook of Military Social Work*. New York: John Wiley & Sons.

15. Thomas, E. D. (2021). Military Social Work in Post-Conflict Societies. – Oxford: Oxford University Press. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/351219513_Social_Work_Armed_Conflict_and_Post-War_Reconstruction

16. Veterans Affairs Canada. The Role of VAC in Providing Health and Disability Benefits to Veterans. (n.d.). Retrieved from: https://www.veterans.gc.ca.

17. Veterans Crisis Line U.S. Department of Veterans Affairs. Veterans' Mental Health and Well-being: Policies and Practices. (n.d.). Retrieved from: https://www.mentalhealth.va.gov/get-help/index.asp

18. Veterans of Foreign Wars (VFW). (n.d.). Retrieved from: https://www.vfw.org

19. Veterans UK. Armed Forces Compensation Scheme (AFCS): Annual Report. (n.d.). Retrieved from: https://www.gov.uk/guidance/armed-forces-compensation-scheme-afcs

20. Walking With The Wounded. The Path to Employment and Rehabilitation for Veterans. (n.d.). Retrieved from: https://www.walkingwiththewounded.org.uk

21. Рубан М.Ю. Інтеграція Соборно-Єпископської Церкви до складу Української Автокефальної Православної Церкви (1942 – 1943 рр.) // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля / ред. кол.: д. тех. н. Поркуян О.В., (гол. ред.) [та ін.]. – Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – № 1 (231). – С. 87 – 92. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:W7OEmFMy1HYC

Література:

1. American Legion. Supporting U.S. Veterans: The Role of the American Legion. American Legion. (n.d.). Retrieved from: https://www.legion.org

2. Armed Forces Covenant. (n.d.). Retrieved from: https://www.armedforcescovenant.gov.uk/about-the-covenant/

3. Baker M., & Ahrens, M. (2020). Social Services for Veterans: U.S. Government and Non-Profit Collaboration. *Social Service Review*, 94(3), 444-459.

4. Bisson J., & Andrew, M. (2007). Psychological treatments for post-traumatic stress disorder: A systematic review. *British Journal of Psychiatry*, 190(2), 97-103.

5. Breen R., & McLaughlin, K. (2018). Mental Health Services for Canadian Veterans: A Review of Programs and Support. *Canadian Journal of Psychiatry*, 63 (5), 318-327.

6. Combat Stress. Supporting Veterans with Mental Health Conditions. (n.d.). Retrieved from: https://www.combatstress.org.uk

7. Daley, J. G. (2000). *Social work practice in the military.* : The New York: Haworth Press.

8. Department of Veterans Affairs (VA) (U.S. Department of Veterans Affairs (n.d.). Retrieved from: https://www.va.gov

9. Gibson C., & Kuehn, M. (2017). U.S. Veterans Affairs Healthcare System: An Overview. *Journal of Health Administration Education*, 34(2), 67-76.

10. Help for Heroes. Veterans Support Programmes. (n.d.). Retrieved from: https://www.helpforheroes.org.uk

11. Lown, E. A., & Smith, P. A. (2018). The Role of the Department of Veterans Affairs in Supporting Veterans' Mental Health. *Journal of Military Medicine*, 183(1), 14-22.

12. Maclean, M., & Johnson, D. (2019). Veterans' Health and Social Reintegration in Canada: A Systematic Review of the Literature. *Journal of Military and Veterans' Health*, 27(3, 42-51.

13. Ministry of Defence, UK. Supporting Veterans and Their Families: A Guide to Services. (n.d.). Retrieved from: https://www.gov.uk/government/organisations/ministry-of-defence

14. Rubin, A. (2012). *Handbook of Military Social Work*. New York: John Wiley & Sons.

15. Thomas, E. D. (2021). Military Social Work in Post-Conflict Societies. – Oxford: Oxford University Press. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/351219513_Social_Work_Armed_Conflict_and_Post-War_Reconstruction

16. Veterans Affairs Canada. The Role of VAC in Providing Health and Disability Benefits to Veterans. (n.d.). Retrieved from: https://www.veterans.gc.ca.

17. Veterans Crisis Line U.S. Department of Veterans Affairs. Veterans' Mental Health and Well-being: Policies and Practices. (n.d.). Retrieved from: https://www.mentalhealth.va.gov/get-help/index.asp

18. Veterans of Foreign Wars (VFW). (n.d.). Retrieved from: https://www.vfw.org

19. Veterans UK. Armed Forces Compensation Scheme (AFCS): Annual Report. (n.d.). Retrieved from: https://www.gov.uk/guidance/armed-forces-compensation-scheme-afcs

20. Walking With The Wounded. The Path to Employment and Rehabilitation for Veterans. (n.d.). Retrieved from: https://www.walkingwiththewounded.org.uk

21. Ruban M.Yu. Integration of the Cathedral Episcopal Church into the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1942 – 1943) // Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University / ed. col.: Dr. Tech. S. Porkuyan O.V., (ed. chief) [and others]. – Severodonetsk: Publishing House of the V. Dahl SNU, 2017. – No. 1 (231). – P. 87 – 92. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:W7OEmFMy1HYC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 373(477):004.8-022.326.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-902-913

Татарчук Андрій Васильович аспірант кафедри педагогіки та соціальної роботи, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, м. Чернівці, тел.: (0372) 58-48-11

Равлюк Тетяна Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, 58012, м. Чернівці, тел.: (0372) 58-48-11, http://orcid.org/0000-0003-4993-5125

ВИКОРИСТАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ УКРАЇНСЬКОЇ ШКОЛИ В УМОВАХ КРИЗОВОЇ СИТУАЦІЇ

Анотація. Інтеграція штучного інтелекту в освітній процес є одним із ключових напрямів сучасного розвитку освіти. Сьогодні цифрові технології активно впливають на навчальний процес, трансформуючи традиційні методи викладання та комунікацію між учнями та викладачами. Це стосується кризових умов сьогодення, які прискорили цифровізацію освіти, зробивши дистанційне навчання та автоматизовані освітні платформи невід'ємною складовою освітньої системи.

У статті охарактеризовано стратегічні документи, які регулюють впровадження штучного інтелекту в Україні, зокрема Концепцію розвитку штучного інтелекту в Україні (схвалено 02.12.2020 р.); Стратегію розвитку штучного інтелекту в Україні (2023 – 2030 р.р.); Дорожню карта з регулювання штучного інтелекту в Україні (2023 р.).

Проаналізовано результати Всеукраїнського дослідження використання ШІ у шкільній освіті (вересень-жовтень 2023 р.); сформульовано виклики й ризики його застосування в освітньому процесі.

До опитування було залучено дві цільові групи: вчителі (1747 осіб), які викладають у ЗЗСО, та здобувачі освіти (1443 особи) 8-11 класів.

Ключовими результатами дослідження були знання сервісів штучного інтелекту, його використання, ставлення до ШІ.

Констатовано, що ChatGPT є найвідомішим ШІ-сервісом серед учнів і вчителів, причому школярі обізнані про нього більше (76% проти 68%). Популярним також є інструмент ШІ від проєкту «На Урок» (49% вчителів, 35% учнів).

Більшість учнів і педагогів вже користувалися ШІ й загалом задоволені цим досвідом. Погляди вчителів на ШІ неоднозначні: вони визнають його користь, але побоюються негативного впливу на розвиток учнів, зростання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

списування та неетичного використання. Деякі педагоги ще недостатньо обізнані з технологією та сумніваються в її надійності.

Проблема списування є актуальною, адже частина учнів використовує ШІ саме з цією метою. Однак більшість школярів вважає його корисним для навчання та прагне дізнатися більше про етичне використання ШІ від своїх учителів.

Ключові слова: штучний інтелект, стратегічні документи, Всеукраїнське дослідження використання ШІ у шкільній освіті, виклики та ризики.

Tatarchuk Andrii Vasylovych Postgraduate student of the Department of Pedagogy and Social Work, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, tel.: (0372) 58-48-11

Ravliuk Tetiana Anatoliivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Yuriy Fedkovych Chernivtsi National University, Chernivtsi, tel.: (0372) 58-48-11, http://orcid.org/0000-0003-4993-5125

THE USE OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE IN THE EDUCATIONAL PROCESS OF UKRAINIAN SCHOOLS IN CRISIS CONDITIONS

Abstract. The integration of artificial intelligence into the educational process is one of the key directions of modern education development. Today, digital technologies actively influence the learning process, transforming traditional teaching methods and communication between students and teachers. This applies to the current crisis conditions, which have accelerated the digitalization of education, making distance learning and automated educational platforms an integral part of the educational system.

The article describes the strategic documents that regulate the implementation of artificial intelligence in Ukraine, including the Concept for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine (approved on December 2, 2020); the Strategy for the Development of Artificial Intelligence in Ukraine (2023–2030); and the Roadmap for the Regulation of Artificial Intelligence in Ukraine (2023).

The results of the All-Ukrainian Study on the Use of AI in School Education (September–October 2023) are analyzed; the challenges and risks of its application in the educational process are formulated. Two target groups were involved in the survey: teachers (1,747 people) teaching in general secondary education institutions and students (1,443 people) in grades 8–11.

The key results of the study were the knowledge of artificial intelligence services, their use, and attitudes towards AI. It is stated that ChatGPT is the most well-known AI service among students and teachers, with students being more aware of it (76% versus 68%). The AI tool from the "Na Urok" project is also popular (49% of teachers, 35% of students).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Most students and teachers have already used AI and are generally satisfied with this experience. Teachers' views on AI are mixed: they recognize its benefits but fear the negative impact on student development, increased plagiarism, and unethical use. Some teachers are still not sufficiently familiar with the technology and doubt its reliability.

The problem of plagiarism is relevant, as some students use AI for this purpose. However, most students find it useful for learning and seek to learn more about the ethical use of AI from their teachers.

Keywords: artificial intelligence, strategic documents, All-Ukrainian Study on the Use of AI in School Education, challenges and risks.

Постановка проблеми. Впровадження штучного інтелекту в освіту є одним із найважливіших трендів сучасності. Сьогодні цифрові технології відіграють ключову роль в освітньому процесі, змінюючи традиційні методи викладання та засоби взаємодії між здобувачами освіти та педагогами. Зокрема, пандемія COVID-19, а також воєнні виклики в Україні суттєво прискорили цифрову трансформацію освіти, зробивши дистанційне навчання та автоматизовані системи підтримки освітнього процесу життєво необхідними.

Проблема використання штучного інтелекту в освіті є надзвичайно актуальною, оскільки його впровадження відкриває нові горизонти для навчального процесу. Проте для ефективного застосування ШІ та уникнення негативних наслідків виникає необхідність ретельного аналізу його можливостей і ризиків. Сучасна система освіти потребує збалансованого підходу до впровадження ШІ, який включатиме як технологічні інновації, так і збереження традиційних методів навчання для гармонійного розвитку здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема впровадження штучного інтелекту в освітній процес привертає увагу як зарубіжних, так і вітчизняних дослідників:

- Д. Берк, О. Гуйнак, Х. Кромптон, К. Малінка, М. Пересіні, А. Фірц, Ф. Янус та ін. (застосування технологій штучного інтелекту у вищій освіті);
- Д. Байду-Ану, Майкл Р. Кінг, Л. Овусу Ансах та ін. (переваги та ризики використання ChatGPT в освіті);
- С. Б’єлобаба, І. Гленді ннінг, Ю. Кравяр, І. Лубенець, О. Мельник, А. Муртіщева, Т. Опришко, П. Павлетіч, Ю. Перегуда, О. Петінова, З. Реза Хан, Р. Сантос, Т. Фолтинек та ін. (етичне використання штучного інтелекту, збереження академічної доброчесності);
- О. Бородієнко, І. Бубнов, А. Воєвода, Р. Гуревич, І. Драч, Л. Коношевський, О. Коношевський, С. Люльчак, О. Петроє, Н. Приходькіна, І. Регейло та ін. (можливості та ризики застосування ШІ в освіті сучасної України).

Аналіз наукової літератури засвідчив, що до ключових напрямів досліджень у цій сфері належать: використання можливостей штучного інтелекту для розвитку формальної освіти та навчання впродовж життя; аналіз ШІ у міждисциплінарному контексті наук про освіту (педагогіка, психологія, лінгвістика, соціологія, антропологія); створення та впровадження адаптивних освітніх середовищ, а також розробка гнучких, персоналізованих, інклюзивних і ефективних інструментів ШІ.

Попри значну кількість наукових досліджень, питання впровадження штучного інтелекту в освіту залишається актуальним, оскільки постійний розвиток технологій, поява нових інструментів і платформ потребують ретельного вивчення для забезпечення якісного освітнього процесу.

Мета статті – проаналізувати особливості використання штучного інтелекту педагогами та здобувачами загальної середньої освіти в умовах кризової ситуації, визначити виклики та ризики його впровадження в українських ЗЗСО.

Виклад основного матеріалу. Проблема впровадження штучного інтелекту в освітній процес активно досліджується вже більше 50 років. Так, «загальна кількість документів бази Scopus за пошуковим запитом «штучний інтелект» та «вища освіта» складає понад 2 380 документів» [9]. Проте це явище сьогодні залишається відносно рідкісним, навіть, у закладах освіти розвинених країн.

Щодо розвитку цього питання в Україні, то варто зауважити на наступних розробках:

✓ Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні (схвалено 02.12.2020 р.);

✓ Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні (2023 – 2030 р.р.);

✓ Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні (2023 р.).

Концепція розвитку штучного інтелекту в Україні – це стратегічний документ, який визначає основні напрями, цілі та завдання впровадження ШІ в різні сфери суспільного життя; спрямований на розвиток інноваційних технологій, інтеграцію ШІ в економіку, освіту, науку, державне управління та безпеку.

Серед основних положень концепції: створення нормативно-правової бази для регулювання технологій ШІ; розвиток цифрової інфраструктури та сприяння інноваційним дослідженням у галузі ШІ; впровадження ШІ в освіту для підвищення якості навчання та підготовки фахівців; забезпечення кібербезпеки та етичного використання штучного інтелекту; стимулювання співпраці науки, бізнесу та держави для впровадження ШІ в різні галузі економіки [7].

На формування конкурентоспроможної системи штучного інтелекту, що сприятиме технологічному розвитку країни та її інтеграції у глобальні цифрові процеси, спрямована Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні (2023 –

2030 р.р.). Це комплексний план дій з інтеграції ШІ у ключові сфери суспільного життя, економіки, науки та державного управління, у якому йдеться про: розвиток ШІ в освіті та науці (підготовка фахівців, створення навчальних програм, стимулювання досліджень); впровадження ШІ в економіку (автоматизація виробничих процесів, цифровізація підприємств, розвиток інновацій); етику та правове регулювання (створення нормативної бази для безпечного використання ШІ); кібербезпеку та захист даних (мінімізація ризиків, пов'язаних із використанням сучасних технологій); міжнародне співробітництво (інтеграція України у світовий простір розвитку штучного інтелекту) [10].

Дорожня карта з регулювання ШІ в Україні є стратегічним документом, що визначає основні кроки для правового врегулювання розвитку та застосування штучного інтелекту в країні.

Основними завданнями цього документу визначено:

- розробку законодавчої бази для етичного та безпечного використання ШІ;
- впровадження стандартів відповідальності за використання алгоритмів ШІ;
- захист персональних даних та забезпечення кібербезпеки;
- інтеграцію українських норм у міжнародне правове поле ШІ;
- врегулювання питань авторського права та інтелектуальної власності у сфері ШІ [3].

У контексті нашої публікації значний інтерес викликають результати Всеукраїнського дослідження використання ШІ у шкільній освіті (вересень-жовтень 2023 р.), ініційованого Projector Creative & Tech Institute та Малою академією наук України (за підтримки Міністерства освіти і науки України та дослідницької компанії Factum Group) [2].

До опитування було залучено дві цільові групи: вчителі (1747 осіб), які викладають у ЗЗСО, та здобувачі освіти (1443 особи) 8-11 класів.

Ключовими результатами дослідження були:

- знання сервісів ШІ;
- використання ШІ;
- ставлення до ШІ.

Найвідомішим серед обох аудиторій сервісом штучного інтелекту є ChatGPT, причому рівень обізнаності про нього в учнів вищий, ніж у вчителів (76% проти 68%).

Другим за популярністю є ШІ-інструмент від проєкту «На Урок», про який знають 49% опитаних вчителів, тоді як серед учнів цей показник становить 35%.

Водночас і вчителі, і учні значно рідше знайомі з такими сервісами штучного інтелекту, як Grammarly, Bard Google, Midjourney, Notion AI та Stable Diffusion.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Більшість учителів і учнів мають досвід використання сервісів штучного інтелекту, і, загалом, вони задоволені цим досвідом.

Учителі застосовують ШІ для підготовки до занять, створення тестів і домашніх завдань, проведення уроків, перевірки знань учнів, а також у позакласній діяльності. Деякі з них заохочують учнів до використання ШІ у навчанні.

Учні найчастіше використовують штучний інтелект для підготовки домашніх завдань.

Погляди вчителів на штучний інтелект неоднозначні. Вони визнають його потенційну користь для освіти, проте мають певні сумніви. Основне занепокоєння пов'язане з тим, що ШІ може обмежувати розвиток учнів, сприяти списуванню та неетичному використанню. Крім того, деякі педагоги ще недостатньо компетентні в його застосуванні та побоюються можливих помилок.

Проблема списування справді є актуальною, адже деякі здобувачі освіти зізнаються, що використовують ШІ саме з цією метою. Водночас більшість з них вважає, що штучний інтелект може позитивно впливати на освітній процес, урізноманітнюючи та вдосконалюючи його. Вони зацікавлені у використанні ШІ та хотіли б отримати від учителів роз'яснення щодо його етичного застосування в навчанні, переваг та недоліків.

Майже всі вчителі знайомі з сервісами штучного інтелекту, і 7 із 10 користувалися принаймні одним із них протягом останніх шести місяців.

Найпопулярнішими серед педагогів є ChatGPT та ШІ-інструменти від проєкту «На Урок» (рис. 1).

Водночас такі сервіси, як Grammarly, Bard Google, Midjourney, Notion AI та Stable Diffusion, залишаються маловідомими серед учителів – більшість не лише не використовує їх, а й майже не чула про них.

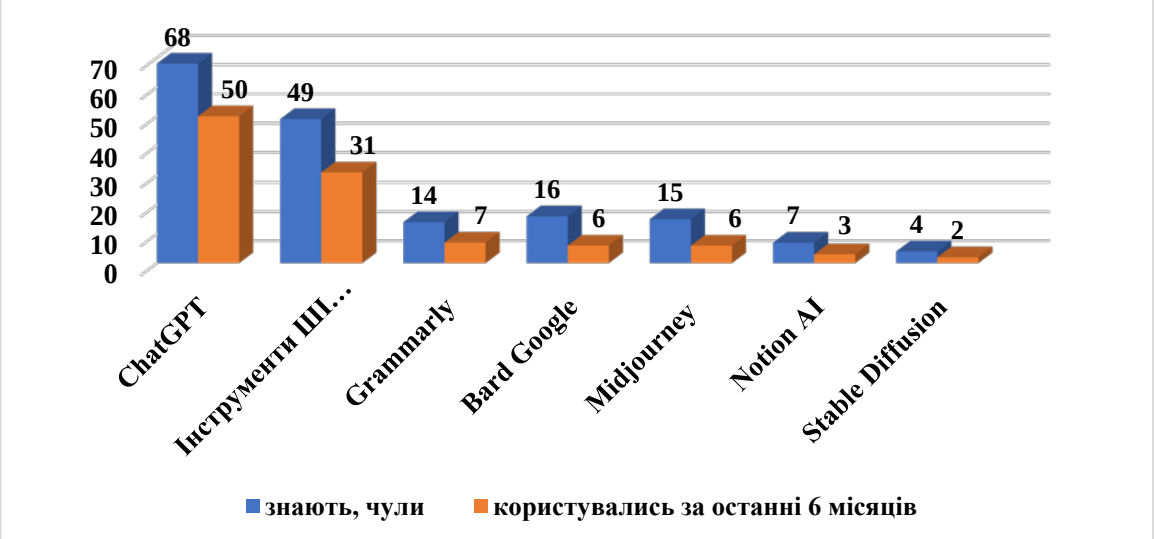

Рис. 1. Знання та використання педагогами сервісів ШІ, %

Джерело: https://man.gov.ua/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Основним джерелом інформації про сервіси штучного інтелекту для вчителів є соціальні мережі (рис. 2).

Майже половина педагогів дізналася про ШІ під час лекцій, курсів, інтенсивів або з інших освітніх матеріалів.

Приблизно третина вчителів отримала інформацію від друзів чи колег, а така ж частка педагогів самостійно шукала відомості про сервіси ШІ.

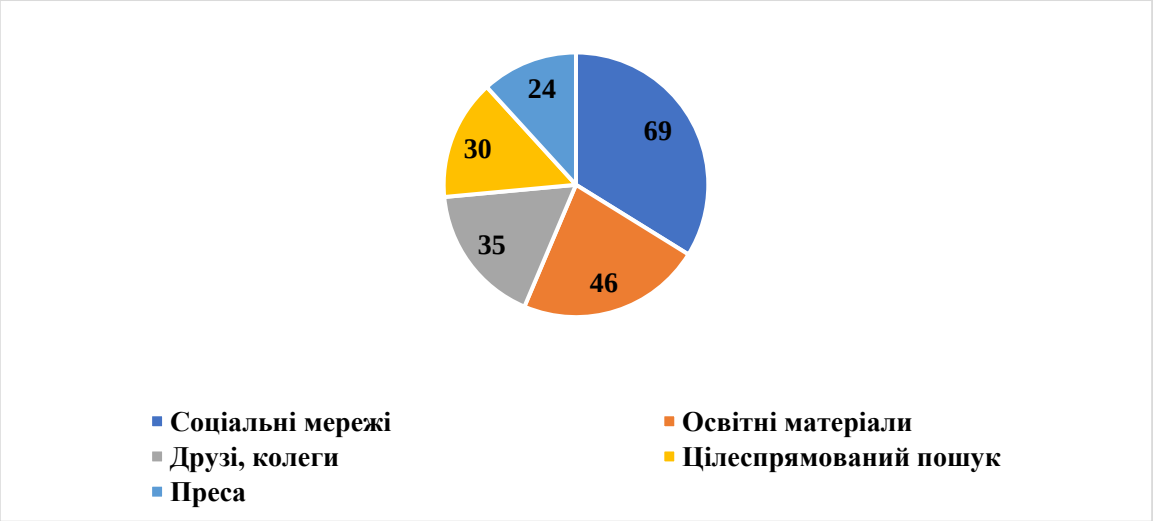

Рис. 2. Джерела отримання педагогами інформації про ШІ, %
Джерело: https://man.gov.ua/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute

Більшість учителів, які використовували ШІ у своїй роботі, оцінюють цей досвід як позитивний. Лише 14% опитаних педагогів вважають, що їхній досвід був невдалим.

Половина вчителів переконана, що штучний інтелект суттєво вплине на освітній процес у найближчі роки. Найчастіше педагоги застосовують ШІ для підготовки до занять, створення тестів і домашніх завдань, проведення уроків, перевірки знань учнів, а також у позакласній діяльності (рис. 3).

Рис. 3. Способи застосування педагогами ШІ, %
Джерело: https://man.gov.ua/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Про залучення педагогами учнів до використання ШІ свідчить рисунок 4.

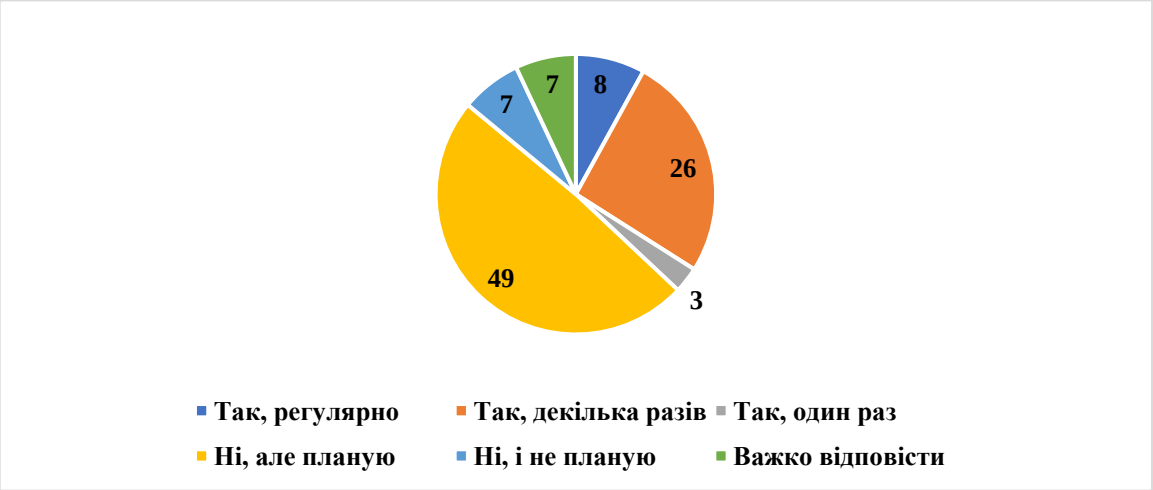

Рис. 4. Залучення педагогами учнів до використання ШІ, %
Джерело: https://man.gov.ua/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute

Іншою цільовою групою, залученою до опитування, були здобувачі освіти 8-11 класів.

Майже всі учні знайомі з сервісами штучного інтелекту, і 8 із 10 користувалися хоча б одним із них протягом останніх шести місяців (рис. 5).

Найбільш популярним серед школярів є ChatGPT. Близько третини учнів чули про ШІ-інструменти від проєкту «На Урок». Такі сервіси, як Grammarly, Bard Google, Midjourney, Notion AI та Stable Diffusion, мають значно нижчу популярність серед учнів.

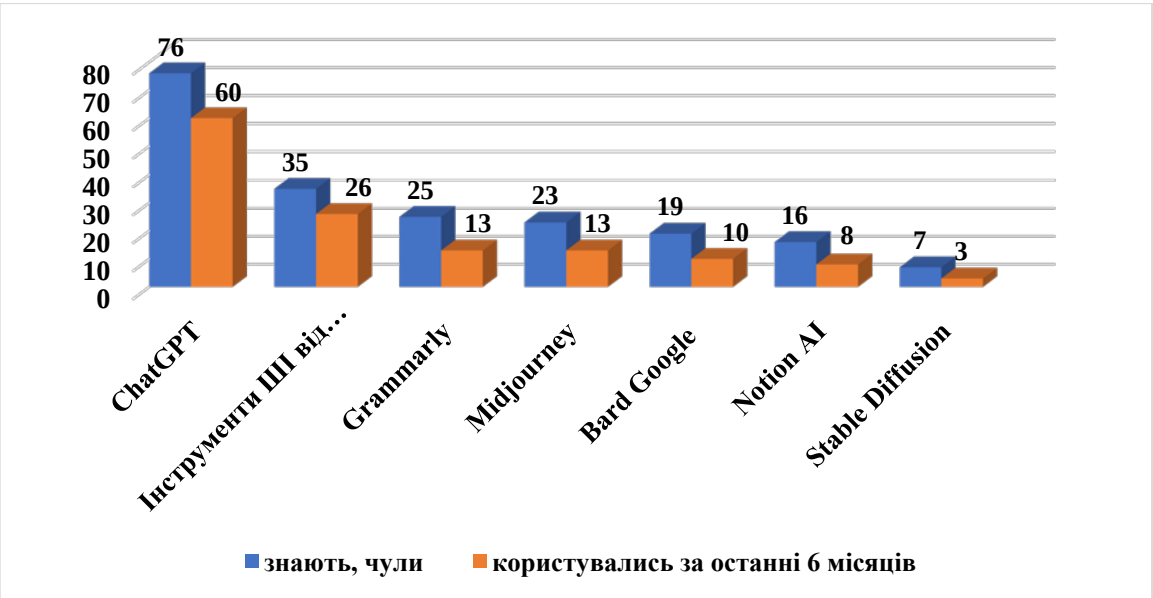

Рис. 5. Знання та використання учнями сервісів ШІ, %
Джерело: https://man.gov.ua/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Головним джерелом інформації про сервіси штучного інтелекту для учнів є соціальні мережі (рис. 6).

43% школярів дізналися про ШІ від друзів чи однокласників. 27% учнів самостійно шукали інформацію про штучний інтелект. Кожен четвертий отримував відомості про ШІ під час уроків у школі.

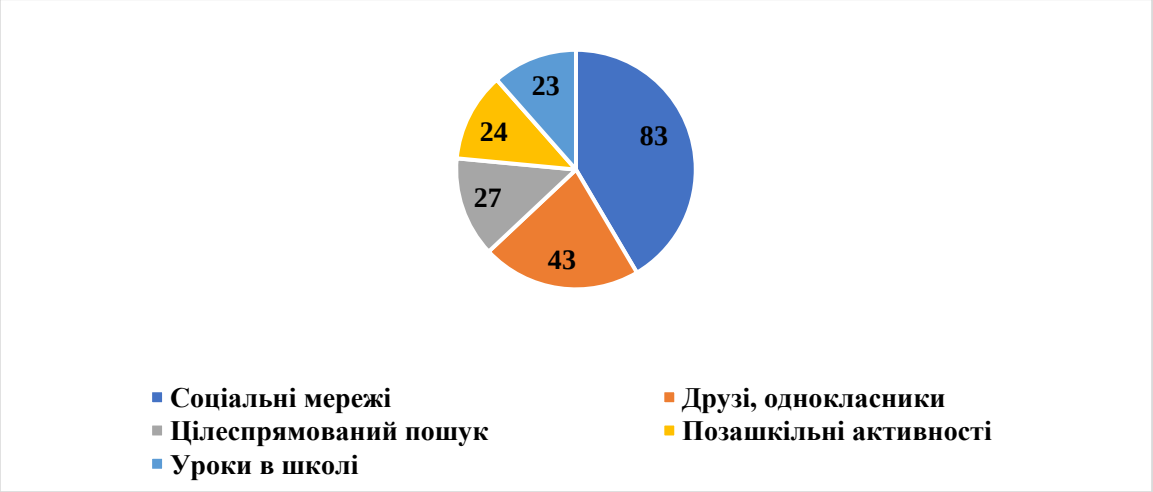

Рис. 6. Джерела отримання учнями інформації про ШІ, %

Джерело: https://man.gov.ua/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute

Як зазначають здобувачі освіти, вони мають досвід застосування ШІ, зокрема шість із десяти учнів вже зверталися до сервісів штучного інтелекту для підготовки домашніх завдань (рис. 7). 40% школярів використовували ШІ під час уроків, в т.ч. для виконання самостійних робіт. Окрім навчання, учні застосовують штучний інтелект для саморозвитку, пошуку ідей та творчих завдань.

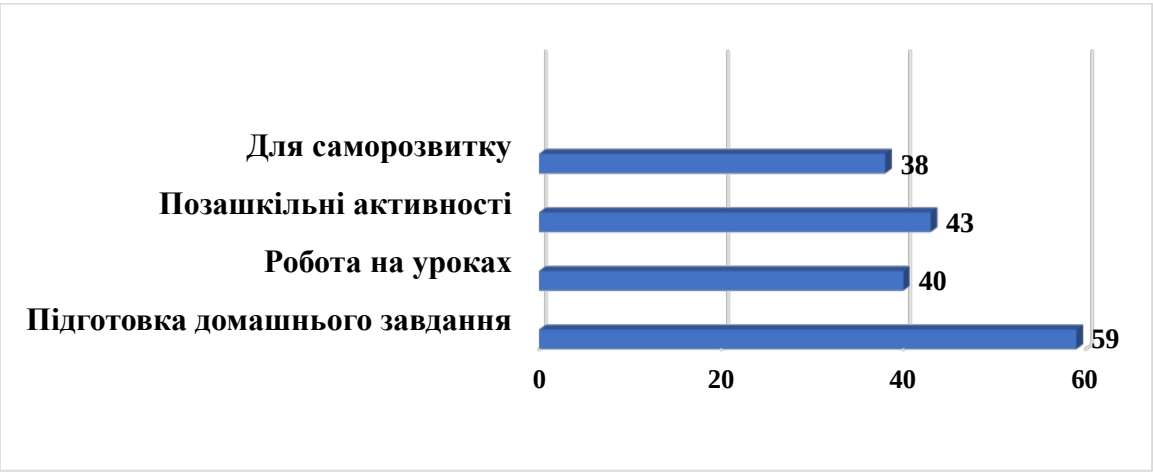

Рис. 7. Способи застосування здобувачами освіти ШІ, %

Джерело: https://man.gov.ua/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Майже третина учнів зазначила, що користується штучним інтелектом щотижня. Більшість школярів зверталися до ШІ лише кілька разів, без систематичного використання. 9% учнів не мають досвіду роботи з ШІ та не планують його використовувати в майбутньому (рис. 8).

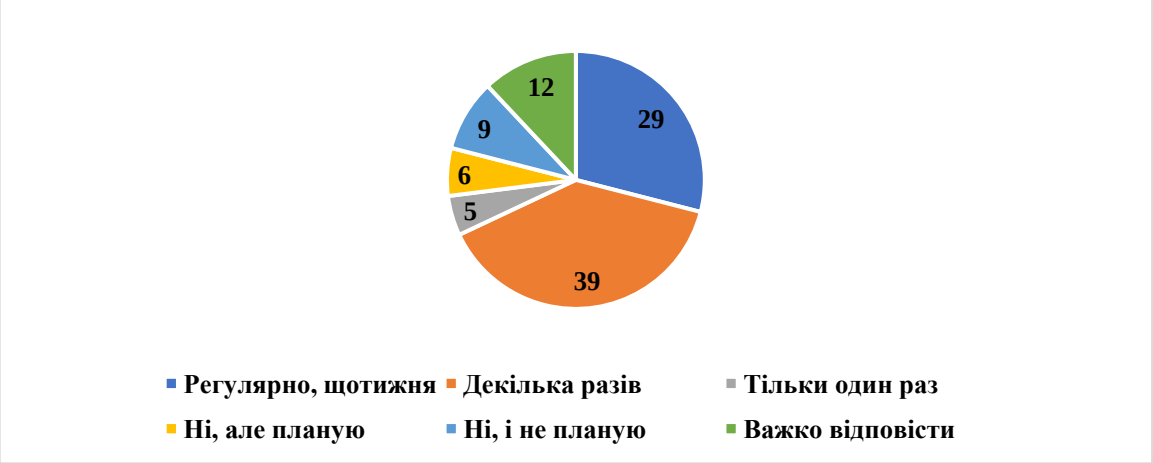

Рис. 8. Частота використання здобувачами освіти ШІ, %

Джерело: https://man.gov.ua/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute

З огляду на результати Всеукраїнського дослідження використання ШІ у шкільній освіті, інтерес до його сервісів, як з боку педагогів, так і з боку учнів, досить значний. Проте, варто зважати не лише на потенційну користь ШІ для освіти, але й про певні виклики та ризики (табл. 1).

Таблиця 1.

Виклики та ризики використання штучного інтелекту в освіті

Категорія	Опис
Академічна доброчесність	Використання ШІ для списування, написання рефератів, есе та виконання домашніх завдань без реальної участі учня.
Зниження критичного мислення	Надмірна залежність від ШІ може призвести до механічного сприйняття інформації та втрати навичок самостійного аналізу.
Неетичне використання	Можливість маніпуляції, підробки інформації або використання ШІ в недоброчесних цілях.
Цифрова нерівність	Не всі учні та заклади освіти мають рівний доступ до технологій та ресурсів ШІ.
Конфіденційність і безпека даних	Ризик витоку персональних даних учнів і педагогів, неналежне зберігання та обробка інформації.
Якість інформації	ШІ може генерувати неточні або неправдиві відповіді, що може впливати на якість освіти.
Заміна традиційної педагогіки	Ризик скорочення ролі вчителя та зменшення міжособистісного спілкування в освітньому процесі.
Можливі упередження в алгоритмах	ШІ може відтворювати та посилювати соціальні стереотипи, що закладені в його алгоритмах.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Висновки. Штучний інтелект пропонує унікальні можливості для персоналізації освіти: адаптивні платформи можуть підлаштовувати навчальні програми під індивідуальні потреби учнів, прогнозувати їхню успішність та рекомендувати оптимальні стратегії навчання [11]. Це особливо важливо в умовах змішаного та дистанційного навчання, коли педагогічний контроль є обмеженим.

Крім того, ШІ оптимізує роботу педагогів, автоматизуючи рутинні завдання, такі як перевірка тестів, оцінювання письмових робіт, управління розкладом і створення навчальних матеріалів. Це дозволяє вчителям зосередитися на творчих і стратегічних аспектах викладання, покращуючи якість освіти.

Водночас використання ШІ в освіті супроводжується численними ризиками. Виникають питання щодо академічної доброчесності, оскільки учні можуть використовувати алгоритми для автоматичного написання есе чи виконання домашніх завдань. Також є загроза цифрової нерівності, адже не всі школи та родини мають доступ до високотехнологічних рішень. Ще однією проблемою є захист персональних даних учнів, які збираються та обробляються ШІ-системами, а також ризики зменшення критичного мислення через надмірне покладання на автоматизовані відповіді.

Перспективу подальших досліджень вбачаємо у дослідженні впливу штучного інтелекту на soft skills педагогів та здобувачів освіти.

Література:

1. Бубнов І.В. Можливості та ризики використання штучного інтелекту в освітній сфері сучасної України. URL: http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/12280/1/Bubnov%20I.%20Mozlyvosti_ta_ryzyky_2023.pdf

2. Всеукраїнське дослідження використання ШІ у шкільній освіті. URL: https://man.gov.ua/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute

3. Дорожня карта з регулювання штучного інтелекту в Україні. URL: https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/Дорожня_карта_з_регулювання_ШІ_в_Україні_compressed.pdf

4. Інтеграція штучного інтелекту в сферу освіти: проблеми, виклики, загрози, перспективи / Гуревич Р.С. та ін. URL: https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5647/5075

5. Кочарян А.Б., Ячменик М.М., Гарасимчук І.Д. Інтеграція віртуальної реальності та штучного інтелекту в освітній процес. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743779/1/8748-Текст%20статті-8794-1-10-20240202.pdf

6. Кривоніжка А.О., Балик Н.Р. Цифрові сервіси для використання штучного інтелекту у ЗЗСО. URL: conf.fizmat.tnpu.edu.ua/media/arhive/25.11.22_Збірник_тез.pdf#page=46

7. Про схвалення Концепції розвитку штучного інтелекту в Україні. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

8. Собченко Т. Штучний інтелект в освітньому процесі: можливості та ризики. URL: https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9d726a36-1ad6-44f3-94e1-a1aa653f0b74/content

9. Стратегічна та операційна діяльність університетів: використання можливостей штучного інтелекту / Драч І. та ін. URL: https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/784/942

10. Стратегія розвитку штучного інтелекту в Україні (2023 – 2030 р.р.). URL: https://jai.in.ua/archive/2023/ai_mono.pdf

11. Рубан М.Ю. Інтеграція Соборно-Єпископської Церкви до складу Української Автокефальної Православної Церкви (1942 – 1943 рр.) // Вісник Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля / ред. кол.: д. тех. н. Поркуян О.В., (гол. ред.) [та ін.]. – Сєвєродонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2017. – № 1 (231). – С. 87 – 92. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:W7OEmFMy1HYC

References:

1. Bubnov I.V. Mozhlyvosti ta ryzyky vykorystannia shtuchnoho intelektu v osvitnii sferi suchasnoi Ukrainy [Possibilities and risks of using artificial intelligence in the educational sphere of modern Ukraine]. Retrieved from http://eprints.library.odeku.edu.ua/id/eprint/12280/1/Bubnov%20I.%20Mozlyvosti_ta_ryzyky_2023.pdf

2. Vseukrainske doslidzhennia vykorystannia ShI u shkilnii osviti [All-Ukrainian study of the use of artificial intelligence in school education] Retrieved from https://man.gov.ua/about/news/yak-shtuchnij-intelekt-zminyuye-shkilsnu-osvitu-rezulstati-doslidzhennya-maloyi-akademiyi-nauk-i-projector-institute

3. Dorozhnia karta z rehuliuvannia shtuchnoho intelektu v Ukraini [Roadmap for regulation of artificial intelligence in Ukraine] Retrieved from https://thedigital.gov.ua/storage/uploads/files/page/community/docs/Дорожня_карта_з_регулювання_ШІ_в_Україні_compressed.pdf

4. Intehratsiia shtuchnoho intelektu v sferu osvity: problemy, vyklyky, zahrozy, perspektyvy / Hurevych R.S. ta in. [Integration of artificial intelligence in the field of education: problems, challenges, threats, prospects] Retrieved from https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/5647/5075

5. Kocharian A.B., Yachmenyk M.M., Harasymchuk I.D. Intehratsiia virtualnoi realnosti ta shtuchnoho intelektu v osvitnii protses [Integration of virtual reality and artificial intelligence in the educational process] Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/743779/1/8748-Текст%20статті-8794-1-10-20240202.pdf

6. Kryvonizhka A.O., Balyk N.R. Tsyfrovi servisy dlia vykorystannia shtuchnoho intelektu u ZZSO [Digital services for the use of artificial intelligence in institutions of general secondary education] Retrieved from conf.fizmat.tnpu.edu.ua/media/arhive/25.11.22_Збірник_тез.pdf#page=46

7. Pro skhvalennia Kontseptsii rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini [On the approval of the Concept of the development of artificial intelligence in Ukraine] Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-2020-%D1%80#Text

8. Sobchenko T. Shtuchnyi intelekt v osvitnomu protsesi: mozhlyvosti ta ryzyky [Artificial intelligence in the educational process: opportunities and risks] Retrieved from https://dspace.hnpu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9d726a36-1ad6-44f3-94e1-a1aa653f0b74/content

9. Stratehichna ta operatsiina diialnist universytetiv: vykorystannia mozhlyvostei shtuchnoho intelektu [Strategic and operational activities of universities: using the possibilities of artificial intelligence] Retrieved from https://uej.undip.org.ua/index.php/journal/article/view/784/942

10. Stratehiia rozvytku shtuchnoho intelektu v Ukraini (2023 – 2030 r.r.) [Strategy for the development of artificial intelligence in Ukraine (2023-2030)] Retrieved from https://jai.in.ua/archive/2023/ai_mono.pdf

11. Ruban M.Yu. Integration of the Cathedral Episcopal Church into the Ukrainian Autocephalous Orthodox Church (1942 – 1943) // Bulletin of the Volodymyr Dahl East Ukrainian National University / ed. col.: Dr. Tech. S. Porkuyan O.V., (ed. chief) [and others]. – Severodonetsk: Publishing House of the V. Dahl SNU, 2017. – No. 1 (231). – P. 87 – 92. https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:W7OEmFMy1HYC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.018.8:373.5.011.3-051:80(02)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-914-929

Толочко Світлана Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, головний науковий співробітник лабораторії позашкільної освіти Інституту проблем виховання, Національна академія педагогічних наук України, м. Київ, тел.: (044) 455-53-38, https//orcid.org/0000-0002-9262-2311

Кисла Ольга Миколаївна викладач-методист, Відокремлений підрозділ Національного університету біоресурсів і природокористування України «Ніжинський фаховий коледж», м. Ніжин, тел.: (04631) 7-51-34

ОРГАНІЗАЦІЯ ТРЕНІНГІВ ІЗ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ ДЛЯ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ ПЕДАГОГІВ-ФІЛОЛОГІВ

Анотація. У статті розглядається проблема формування психологічної стійкості педагогів-філологів як одного з ключових чинників їхньої професійної майстерності. Зростання психоемоційного навантаження на сучасних учителів української мови і літератури, необхідність адаптації до динамічних змін в освітньому середовищі, інтенсивне професійне спілкування та високий рівень відповідальності зумовлюють потребу у впровадженні ефективних методів підвищення їхньої стресостійкості. У статті обґрунтовується необхідність організації спеціальних тренінгів із розвитку психологічної стійкості, які сприяють удосконаленню навичок емоційної регуляції, стрес-менеджменту та конструктивної комунікації в освітньому процесі. Дослідження ґрунтується на системному підході, що поєднує когнітивний, емоційно-регулятивний, поведінковий, соціально-комунікативний та рефлексивний компоненти тренінгової роботи. Визначено, що когнітивний компонент передбачає ознайомлення педагогів із теоретичними засадами психологічної стійкості та ефективними методами її розвитку. Емоційно-регулятивний аспект спрямований на опанування технік управління емоціями, що дозволяють знижувати рівень тривожності та професійного вигорання. Поведінковий компонент забезпечує відпрацювання адаптивних моделей поведінки в складних педагогічних ситуаціях, тоді як соціально-комунікативний сприяє розвитку навичок конструктивної взаємодії з учнями, колегами та батьками. Важливим етапом тренінгів є рефлексія, яка дозволяє педагогам усвідомлювати власний рівень психологічної стійкості та визначати напрями подальшого самовдосконалення. Стаття містить аналіз сучасних наукових підходів до проблеми формування психологічної стійкості педагогів, представлений огляд методів та інструментів, що використовуються у тренінговій

роботі. Акцентовано увагу на практичній спрямованості тренінгів, які забезпечують можливість застосування отриманих знань і навичок у професійній діяльності. Використання інтерактивних методів навчання, таких як рольові ігри, кейс-метод, групові дискусії, сприяє глибшому засвоєнню матеріалу та підвищенню ефективності підготовки педагогів до викликів освітньої діяльності. Зроблено висновок про те, що організація тренінгів із психологічної стійкості є ефективним засобом формування професійної майстерності педагогів-філологів. Використання комплексного підходу дозволяє забезпечити їхню готовність до ефективного виконання професійних обов'язків, підтримання емоційного балансу та створення сприятливого психологічного клімату в освітньому середовищі.

Ключові слова: учителі й викладачі української мови і літератури, заклади загальної середньої освіти, фахова підготовка, професійний розвиток, професійна майстерність, психологічна стійкість, тренінги.

Tolochko Svitlana Viktorivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, chief researcher of the laboratory of extracurricular education Institute of Problems on Education of the NAES of Ukraine, Kyiv, tel.: (044) 455-53-38, https//orcid.org/0000-0002-9262-2311

Kysla Olga Mykolaivna Teacher-methodologist, Separate subdivision of the National University of Life Resources and Environmental Sciences of Ukraine "Nizhyn Professional College", Nizhyn, tel.: (04631) 7-51-34

ORGANIZATION OF TRAININGS ON PSYCHOLOGICAL RESILIENCE TO ENSURING THE FORMATION OF PROFESSIONAL SKILLS OF PHILOLOGISTS AND EDUCATORS

Abstract. The article deals with the problem of forming the psychological stability of teachers of philology as one of the key factors of their professional skills. The growing psycho-emotional burden on modern teachers of Ukrainian language and literature, the need to adapt to dynamic changes in the educational environment, intensive professional communication and a high level of responsibility necessitate the introduction of effective methods to increase their stress resistance. The article substantiates the need to organize special trainings on the development of psychological resilience, which contribute to the improvement of emotional regulation, stress management and constructive communication skills in the educational process. The study is based on a systematic approach that combines cognitive, emotional and regulatory, behavioral, social and communicative, and reflective components of training work. It is determined that the cognitive component involves familiarizing teachers with the theoretical foundations of psychological resilience and effective methods of its development. The emotional-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

regulatory aspect is aimed at mastering emotion management techniques that reduce anxiety and professional burnout. The behavioral component ensures the development of adaptive behavioral models in difficult pedagogical situations, while the social and communication component promotes the development of skills of constructive interaction with students, colleagues and parents. An important stage of trainings is reflection, which allows teachers to realize their own level of psychological resilience and identify areas for further self-improvement. The article contains an analysis of modern scientific approaches to the problem of forming psychological resilience of teachers, an overview of methods and tools used in training work. Attention is focused on the practical orientation of trainings that provide an opportunity to apply the acquired knowledge and skills in professional activities. The use of interactive teaching methods, such as role-playing games, case studies, and group discussions, contributes to a deeper learning of the material and increases the effectiveness of preparing teachers for the challenges of educational activities. It is concluded that the organization of trainings on psychological resilience is an effective means of forming the professional skills of philology teachers. The use of an integrated approach allows to ensure their readiness to effectively perform professional duties, maintain emotional balance and create a favorable psychological climate in the educational environment.

Keywords: teachers and lecturers of the Ukrainian language and literature, general secondary education institutions, professional training, professional development, professional skills, psychological resilience, trainings.

Постановка проблеми. Сучасна освітня система вимагає від учителів української мови і літератури не лише ґрунтовних знань та педагогічної майстерності, а й високого рівня психологічної стійкості. Постійна зміна освітніх підходів, адаптація до нових технологій, комунікація з учнями та їхніми батьками, а також робота в умовах стресу потребують від педагогів значних емоційних і психологічних ресурсів. У зв'язку із цим питання формування психологічної стійкості набуває особливої актуальності. Одним із ефективних засобів розвитку цієї якості є організація спеціальних тренінгів, спрямованих на зміцнення психологічної рівноваги, розвиток навичок стресостійкості та ефективної комунікації. Такі тренінги допомагають учителям не лише зберігати емоційну рівновагу у складних ситуаціях, а й підвищувати свою професійну компетентність, що безпосередньо впливає на якість освітнього процесу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній педагогічній науці представлено широкий спектр наукових праць, які висвітлюють різні аспекти педагогічної підготовки, психологічного розвитку й методичних підходів до професійного становлення та фахової діяльності педагогів. Аналіз цих досліджень дозволяє виокремити ключові напрями сучасної педагогічної науки.

Одним із провідних напрямів сучасної педагогічної науки є компетентнісний підхід до підготовки майбутніх учителів української мови та літератури. Це питання досліджується в монографії В. Коваль [4], де розглянуто принципи компетентнісного підходу в професійній підготовці в закладах вищої освіти. Крім того, дослідження О. Головіної [1] розкриває роль педагогічного супроводу у формуванні ключових життєвих компетентностей у мовній та літературній освіті.

Психологічна підготовка майбутніх педагогів є важливим елементом їхньої професійної діяльності. В. Зливков та С. Лукомська [3] у своїй праці аналізують теорію і практику психологічних тренінгів, що можуть бути використані для розвитку стресостійкості та комунікативних навичок педагогів. Зі свого боку Л. Помиткіна [6] детально розглядає психологію прийняття стратегічних життєвих рішень, що також є важливим аспектом професійної підготовки вчителів.

Методологічні засади розвитку педагогічної майстерності досліджуються в роботі В. Сидоренко [7], яка аналізує систему післядипломної освіти як платформу для вдосконалення навичок викладання. Праця О. Дуплійчук [2] висвітлює роль проектно-комунікативних технологій у професійно-педагогічній підготовці філологів, що є важливим напрямом інноваційного підходу до викладання мовних дисциплін.

Сучасні моделі педагогічної професії в системі післядипломної освіти розглядає С. Толочко [8], акцентуючи увагу на безперервному професійному розвиткові вчителів. Т. Олефіренко [5] у своєму дослідженні аналізує проблеми підготовки педагогів до розвитку кар'єри, що є важливим аспектом професійної мобільності викладачів.

Окремий напрям досліджень присвячений проблемі формування психоемоційного інтелекту здобувачів освіти. У працях С. Толочко [10] висвітлюється значущість цього аспекту в сучасній освітній системі. Зокрема, спільна праця С. Толочко та О. Васюк [9] аналізує психоемоційний інтелект як інструмент виховання полікультурної особистості студентів.

Дослідження Л. Харітоненко [12] розглядає практику формування кейсу професійної майстерності вчителів української мови і літератури як інструмент розвитку компетентностей педагогів. Актуалізується мовнокомунікативна компетентність викладачів [11], методика викладання української мови в закладах освіти [13].У контексті нашого дослідження значущості набуває ресурс «Resilience.Help» [14], котрий надає практичні рекомендації із психологічної підтримки освітян, що може бути корисним для формування стресостійкості й емоційної рівноваги педагогів.

Аналіз літератури свідчить про значну увагу сучасної науки до підготовки майбутніх педагогів у контексті компетентнісного підходу, психологічного розвитку, інноваційних технологій навчання та формування кар'єрних орієнтацій. Окрему роль відіграють дослідження психоемоційного інтелекту

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

як важливого чинника ефективної педагогічної діяльності. Представлені джерела створюють міцну наукову базу для подальших досліджень у галузі професійної підготовки педагогічних кадрів.

Мета статті – дослідити особливості організації тренінгів із психологічної стійкості для забезпечення формування професійної майстерності вчителів української мови і літератури закладів загальної середньої освіти (ЗЗСО).

Виклад основного матеріалу. Розглянемо особливості організації та проведення тренінгів з психологічної стійкості для вчителів української мови і літератури, дослідимо їхній вплив на формування професійної майстерності педагогів, а також методичні підходи до їхньої реалізації.

Розпочнемо аналіз із визначення дефініції терміна «*психологічна стійкість*». Як засвідчено науковцями, це ключовий фактор успішної професійної діяльності педагога, особливо в умовах сучасних викликів освітнього процесу, пов'язаних із реформуванням галузі та сучасними воєнними діями. Вона охоплює сукупність особистісних якостей, які дозволяють педагогу ефективно долати стресові ситуації, зберігати емоційну рівновагу та підтримувати високу мотивацію до педагогічної діяльності. Педагоги: учителі й викладачі української мови і літератури щоденно стикаються з необхідністю не лише передавати знання, а й виконувати роль наставника, модератора освітнього середовища та координатора комунікаційних процесів у навчальних середовищах. Це вимагає не лише методичної компетентності, а й стійкості до психологічних навантажень, здатності до саморегуляції та гнучкості мислення.

Формування психологічної стійкості вчителів української мови і літератури вимагає комплексного підходу, що включає різні *аспекти професійної підготовки та особистісного розвитку.* Одним із ключових елементів є *когнітивний компонент*, який передбачає усвідомлення педагогами сутності психологічної стійкості, її значення для ефективної професійної діяльності та ознайомлення з науковими підходами до проблеми стресостійкості. Педагоги мають отримати знання про основні методи подолання професійних криз, ефективні стратегії управління емоціями та принципи адаптації до стресових умов педагогічної діяльності. Це дозволяє створити фундамент для осмисленого впровадження психологічних технік у практичну діяльність.

Значну роль у розвитку психологічної стійкості відіграє *емоційно-регулятивний компонент*, який спрямований на формування здатності до емоційного самоконтролю, зниження рівня тривожності та подолання негативних психоемоційних станів. У межах тренінгів учителі опановують техніки релаксації, методи зняття напруги та підвищення особистісної впевненості. Особлива увага приділяється розвитку емоційного інтелекту, що дозволяє ефективно керувати власними емоціями, зменшувати рівень стресу та будувати гармонійні взаємини з учнями й колегами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Не менш важливим є *поведінковий компонент*, який забезпечує відпрацювання практичних навичок використання стратегій психологічної стійкості в реальних професійних ситуаціях. Під час тренінгів учасники моделюють складні педагогічні виклики, знаходять ефективні шляхи їхнього подолання, тренують конструктивне вирішення конфліктів та відпрацьовують техніки саморегуляції. Особливий акцент робиться на розвитку адаптивних моделей поведінки, що сприяють стійкості до стресу та професійного вигорання.

Соціально-комунікативний компонент спрямований на формування навичок ефективної взаємодії у професійному середовищі, що є особливо важливим для вчителів, які щодня спілкуються з учнями, їхніми батьками та колегами. Під час тренінгів педагоги розвивають навички асертивної комунікації, навчаються конструктивному вирішенню конфліктних ситуацій, набувають досвіду роботи в команді та використовують техніки професійної підтримки. Значущим аспектом є усвідомлення важливості партнерства в педагогічній діяльності та розвитку стійких професійних зв’язків.

Останнім, але не менш значущим, є *рефлексивний компонент*, який дозволяє педагогам аналізувати власний емоційний стан, оцінювати рівень психологічної стійкості та визначати напрями подальшого розвитку. Учасники тренінгів активно використовують методи самоаналізу, ведуть рефлексивні щоденники, отримують зворотний зв’язок та коригують власні стратегії подолання стресу. Формування культури професійної рефлексії сприяє безперервному самовдосконаленню та розвитку усвідомленого підходу до викладання.

Тож формування психологічної стійкості вчителів української мови і літератури вимагає поєднання когнітивного, емоційно-регулятивного, поведінкового, соціально-комунікативного та рефлексивного компонентів. Лише комплексний підхід до організації тренінгів може забезпечити сталий розвиток стресостійкості педагогів, що, у свою чергу, позитивно впливатиме на їхню професійну майстерність та ефективність педагогічної діяльності.

Рівень психологічної стійкості педагога безпосередньо впливає на його професійну майстерність. Висока стійкість сприяє здатності педагога гнучко реагувати на нестандартні ситуації, ефективно вибудовувати комунікацію з учнями та їхніми батьками, уникати професійного вигорання. Натомість низький рівень стресостійкості може призводити до зниження мотивації до роботи, підвищеної емоційної вразливості та труднощів у взаємодії з учасниками освітнього процесу. У контексті компетентнісного підходу до освіти психологічна стійкість є не лише індивідуальною якістю, а й важливим чинником підвищення загальної якості викладання.

Важливо також розглянути *сучасні виклики*, з якими стикаються вчителі української мови і літератури, що впливають на їхню психологічну стійкість. По-перше, це зростаючі вимоги до інтеграції цифрових технологій в освітній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

процес, що вимагає не лише технічних навичок, а й психологічної готовності до постійного самовдосконалення. По-друге, складні соціокультурні умови, в яких функціонує українська школа, підвищують рівень емоційного навантаження на педагогів. По-третє, проблема професійного вигорання, що є наслідком надмірного емоційного виснаження, потребує розробки ефективних стратегій психологічного супроводу та підтримки вчителів. З огляду на це формування та розвиток психологічної стійкості педагогів має бути одним із пріоритетних напрямів у підготовці майбутніх учителів та у системі післядипломної освіти. Одним із найбільш ефективних способів досягнення цієї мети є тренінгові програми, що спрямовані на розвиток навичок саморегуляції, емоційного інтелекту, комунікативної компетентності та стресостійкості. Психологічна підтримка вчителів має здійснюватися комплексно, з урахуванням їхніх індивідуальних особливостей, рівня професійного досвіду та специфіки освітнього середовища, в якому вони працюють.

Організація тренінгів із розвитку психологічної стійкості для вчителів української мови і літератури вимагає комплексного підходу, що включає науково обґрунтовані методики, індивідуальний підхід до учасників та забезпечення практичної спрямованості занять. З урахуванням високого рівня емоційного навантаження, з яким стикаються педагоги в процесі професійної діяльності, тренінги повинні бути орієнтовані не лише на усунення стресових чинників, а й на формування стійких навичок саморегуляції, ефективного управління емоціями та конструктивної взаємодії в освітньому середовищі.

Ефективна організація тренінгових програм передбачає дотримання певних *принципів*, серед яких важливими є *системність, практична спрямованість, інтерактивність, індивідуалізація та рефлексія*. *Системний підхід* дозволяє забезпечити комплексний вплив на когнітивну, емоційну та поведінкову сфери учасників, що сприяє довготривалому засвоєнню навичок психологічної стійкості. *Практична спрямованість* тренінгів забезпечує можливість апробації та закріплення отриманих знань і вмінь у реальних професійних ситуаціях. *Використання інтерактивних методів*, таких як рольові ігри, групові дискусії, кейс-метод, дозволяє моделювати типові педагогічні ситуації та відпрацьовувати ефективні стратегії їхнього вирішення. *Індивідуалізація тренінгів* передбачає врахування особистісних характеристик учасників, рівня їхнього професійного досвіду та актуальних психологічних запитів. Важливою складовою кожного заняття є *рефлексія*, що дає змогу учасникам аналізувати власні реакції, усвідомлювати сильні та слабкі сторони своєї поведінки та коригувати стратегії подолання стресу. Подамо цей матеріал для кращого сприйняття візуально у вигляді таблиці 1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 1

Принципи ефективної організації тренінгових програм

Принцип	***Зміст та значення***
Системність	Передбачає комплексний підхід до розвитку психологічної стійкості вчителів, охоплюючи когнітивну, емоційну та поведінкову сфери. Забезпечує послідовне і довготривале засвоєння навичок, що допомагають ефективно реагувати на професійні виклики. Тренінгові програми будуються на основі взаємопов'язаних етапів: діагностики, навчання, практичного закріплення та рефлексії.
Практична спрямованість	Орієнтується на застосування отриманих знань і навичок у реальних професійних ситуаціях. Включає методики навчання через досвід (experiential learning), моделювання реальних викликів та апробацію стратегій управління стресом у педагогічній діяльності. Забезпечує формування ефективних стратегій подолання труднощів через практичні вправи та ситуаційні задачі.
Інтерактивність	Використання методів активного навчання, таких як рольові ігри, групові дискусії, кейс-метод, командні завдання, мозковий штурм тощо. Це сприяє залученню учасників, покращенню комунікаційних навичок, підвищенню стресостійкості через відпрацювання поведінкових моделей у безпечному середовищі. Інтерактивні методи стимулюють творче мислення та здатність швидко реагувати на змінні обставини.
Індивідуалізація	Урахування особистісних характеристик учасників, їхнього професійного досвіду та специфіки роботи. Передбачає адаптацію програми під конкретні запити вчителів, диференційоване використання технік і методик. Включає персоналізовані рекомендації щодо розвитку стресостійкості, психоемоційної рівноваги та комунікативних навичок. Забезпечує гнучкість тренінгового процесу, що підвищує його ефективність.
Рефлексія	Важливий етап тренінгів, що дозволяє учасникам аналізувати власні реакції, усвідомлювати сильні та слабкі сторони своєї поведінки, коригувати стратегії подолання стресу. Включає самоаналіз, зворотний зв’язок, ведення рефлексивних щоденників, групові обговорення. Формує усвідомлений підхід до управління емоціями та професійним розвитком, сприяючи підвищенню рівня психологічної компетентності вчителів.

Структура тренінгових програм може включати ***кілька етапів***, кожен із яких має свою специфіку та завдання.

Підготовчий етап передбачає діагностику рівня психологічної стійкості педагогів, визначення їхніх основних запитів та розробку індивідуальних рекомендацій. На цьому етапі важливо застосовувати валідні психодіагностичні методики, які дозволять отримати об'єктивну картину рівня стресостійкості, емоційної компетентності та особистісних ресурсів учасників.

Основний етап включає проведення тренінгових занять, спрямованих на розвиток навичок саморегуляції, ефективної комунікації, управління конфліктами та зниження рівня професійного вигорання. Учасники виконують вправи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

на усвідомлення власних реакцій на стрес, освоюють техніки релаксації, дихальні практики, методи когнітивної реструктуризації та емоційного балансу.

Завершальний етап передбачає аналіз отриманих результатів, обговорення змін у професійній діяльності учасників та розробку стратегії підтримки їхньої психологічної стійкості у майбутньому.

Окрему увагу слід приділити змістовному наповненню тренінгових модулів. Перший модуль може бути присвячений розумінню природи стресу, його впливу на особистість педагога та методам управління стресовими станами. Другий модуль має орієнтуватися на розвиток емоційного інтелекту, що включає навички розпізнавання власних і чужих емоцій, керування емоційними реакціями та підтримання позитивного психологічного клімату в навчальному колективі. Третій модуль доцільно присвятити розвитку комунікативних стратегій, що дозволять учителям ефективно взаємодіяти з учнями, батьками та колегами, а також конструктивно вирішувати конфліктні ситуації. Четвертий модуль має бути спрямований на профілактику професійного вигорання, формування усвідомленого ставлення до своєї діяльності та використання ресурсних стратегій для збереження внутрішнього балансу.

Важливим аспектом є вибір методів і технік, які використовуються в рамках тренінгів. Найефективнішими є когнітивно-поведінкові методики, що включають рефреймінг, техніки позитивного мислення, тренування стресостійкості та розвиток навичок самоконтролю. Методи арттерапії, такі як метафоричні асоціативні карти, казкотерапія та мандалотерапія, дозволяють учасникам усвідомити глибинні причини власних переживань і розвинути навички емоційної регуляції. Практики майндфулнес, дихальні техніки та тілесно-орієнтовані методики сприяють зниженню рівня тривожності та підвищенню усвідомленості у професійній діяльності.

Успішність реалізації тренінгових програм залежить від кваліфікації тренера, який повинен володіти як теоретичними знаннями у сфері психології стресостійкості, так і практичними навичками фасилітації групових процесів. Крім того, важливим є створення сприятливої атмосфери, що забезпечить комфортну взаємодію між учасниками та дозволить їм відкрито обговорювати свої проблеми та шукати шляхи їхнього вирішення. Загалом організація тренінгів із психологічної стійкості є необхідною складовою підвищення професійної майстерності педагогів, зокрема в контексті нашого дослідження вчителів української мови і літератури. Вона дозволяє їм не лише зберігати емоційну рівновагу в умовах професійних викликів, а й підвищувати ефективність педагогічної діяльності, що безпосередньо впливає на якість освіти та психологічний комфорт усіх учасників освітнього процесу. Організація тренінгів із психологічної стійкості для забезпечення фахової підготовки вчителів української мови і літератури ЗЗСО є важливим

елементом формування їхнього кейсу професійної майстерності. У сучасних умовах, коли освітня система стикається з викликами війни, економічної нестабільності та суспільних криз, здатність учителів зберігати психологічну рівновагу, підтримувати ефективну взаємодію з учнями та сприяти формуванню національної свідомості набуває особливого значення. Тренінги із психологічної стійкості спрямовані на розвиток таких важливих навичок, як управління емоціями, стресостійкість, ефективна комунікація, адаптивність до змін і кризових ситуацій. Вони мають інтегруватися в систему професійної підготовки та підвищення кваліфікації вчителів, враховуючи специфіку їхньої роботи з учнями в контексті викладання української мови і літератури.

Основні компоненти тренінгів із психологічної стійкості:

1. *Розвиток емоційного інтелекту***.** Учителі української мови і літератури часто працюють з текстами, які мають глибоке емоційне забарвлення, відображають історичні травми, моральні дилеми та суспільні виклики. Тренінги можуть допомогти їм навчитися розуміти власні емоції та емоції учнів, керувати стресом під час обговорення складних тем, наприклад, творів про війну або репресії. Важливим аспектом є розвиток здатності до емпатії, що сприяє кращій взаємодії з учнями.

2. *Методики саморегуляції та подолання стресу***.** Учасники тренінгів отримують практичні інструменти для збереження емоційної рівноваги, наприклад, техніки дихання, релаксації, тайм-менеджменту. Для вчителів української мови і літератури, які працюють у складних умовах, це допоможе підтримувати працездатність і концентрацію, навіть у кризових ситуаціях.

3. *Комунікація в умовах конфлікту*. Педагоги можуть стикатися із ситуаціями, коли здобувачі освіти або їхні батьки переживають стрес чи агресію, спричинену кризовими подіями. Навчання ефективним технікам комунікації допоможе уникати конфліктів, знаходити спільну мову та створювати безпечне освітнє середовище.

4. *Формування професійної ідентичності в кризових умовах*. Особливу увагу слід приділити темі збереження професійної ідентичності та місії вчителя української мови і літератури в умовах суспільних потрясінь. Обговорення ролі викладача як культурного медіатора та носія національних цінностей сприяє посиленню їхньої внутрішньої мотивації та відчуття значущості своєї роботи.

5. *Інтеграція національно-патріотичного виховання*. Тренінги можуть включати практичні заняття з розробки уроків, що сприяють формуванню стійкості в учнів, наприклад, через вивчення літературних творів, які демонструють приклади мужності, віри в перемогу та здатності до опору у важких ситуаціях.

6. *Робота із цифровими інструментами для дистанційної підтримки*. У кризових ситуаціях учителі часто змушені працювати в умовах дистанційного навчання. Тренінги можуть охоплювати знайомство з платформами

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

для підтримки емоційного здоров'я, такими як онлайн-ресурси з арттерапії, медитації або спеціалізовані програми для зниження стресу, наприклад, Calm чи Headspace.

Тренінги є важливим елементом професійного розвитку вчителів української мови та літератури, оскільки вони сприяють підвищенню рівня професійної майстерності та допомагають вчителям ефективно виконувати свої обов'язки в умовах постійних змін в освіті. Тренінгові програми націлені на розвиток як професійних, так і особистісних якостей педагогів. Зокрема, тренінги сприяють покращенню комунікативних навичок, емоційного інтелекту, зниженню рівня професійного вигорання, а також підвищенню мотивації та ефективності педагогічної діяльності.

Покращення комунікативних навичок та емоційного інтелекту. Комунікативні навички є одними з найважливіших складових професійної майстерності вчителя, визначають здатність ефективно взаємодіяти з учнями, колегами й батьками, а також вирішувати конфліктні ситуації, що можуть виникати в процесі навчання. Тренінги, які орієнтовані на розвиток комунікативних навичок, включають вправи на активне слухання, ведення конструктивного діалогу, вирішення конфліктів, а також розвиток навичок співпереживання. Це дозволяє краще розуміти емоційний стан учнів, що є основою ефективної педагогічної взаємодії. Тренінги часто включають елементи розвитку емоційного інтелекту, який є важливою складовою професійної майстерності. Емоційний інтелект дозволяє вчителям краще управляти власними емоціями, розпізнавати емоції інших людей та ефективно використовувати ці знання для створення позитивного освітнього середовища. Розвиток емоційного інтелекту допомагає вчителям залишатися стійкими в стресових ситуаціях та зберігати спокій під час взаємодії з учнями й колегами.

Зниження рівня професійного вигорання. Професійне вигорання є серйозною проблемою, із якою стикаються вчителі, особливо в умовах високих вимог та емоційного навантаження. Тренінги, які зосереджуються на питаннях профілактики та зниження професійного вигорання, можуть мати значний позитивний ефект. Вони включають методи релаксації, техніки управління стресом, а також вправи на підтримку психічного здоров'я, допомагають зберігати баланс між професійним життям і особистим, що є важливим для збереження їхнього емоційного та психічного благополуччя. Тренінги також можуть навчати педагогів ефективним способам організації часу та фахової діяльності, що зменшує навантаження та дозволяє уникати перевтоми. Під час тренінгів учителі можуть обмінюватися досвідом з колегами, що сприяє підтримці позитивної атмосфери в колективі та допомагає розуміти, що вони не самотні у своїх труднощах.

Підвищення мотивації та ефективності педагогічної діяльності. Мотивація є ключовим фактором для досягнення високих результатів у професійній діяльності. Тренінги сприяють підвищенню мотивації вчителів,

адже вони надають можливість для саморозвитку, професійного зростання та покращення результатів навчання учнів. Вчителі, які беруть участь у тренінгах, здобувають нові знання та навички, що допомагають їм стати більш ефективними у своїй роботі, що, в свою чергу, підвищує їхню мотивацію та задоволеність професією. Тренінги також мають позитивний вплив на ефективність педагогічної діяльності, оскільки вони допомагають вчителям оновити свої методи навчання, адаптуватися до нових технологій та підходів, а також працювати більш продуктивно. Завдяки тренінгам вчителі здобувають знання про нові педагогічні стратегії, які можуть бути застосовані в роботі з учнями різних вікових груп і з різними рівнями підготовленості. Це дозволяє зробити освітній процес більш цікавим, динамічним і результативним.

Доцільним видається в прикінцевій частині надати розроблені авторами практичні рекомендації щодо впровадження тренінгів із психологічної стійкості.

1. ***Роль адміністрації закладів освіти у впровадженні тренінгових програм.*** Упровадження тренінгових програм у систему післядипломної педагогічної освіти є важливим кроком для покращення кваліфікації педагогічних працівників. Адміністрація закладу освіти відіграє ключову роль у цьому процесі, адже від її стратегічного підходу залежить успіх реалізації тренінгових програм. Ось кілька практичних рекомендацій для адміністрації:

Визначення цілей та потреб. Здійснення попереднього аналізу потреб педагогічних працівників є необхідною умовою для визначення основних напрямів тренінгів. Це може бути зроблено через опитування, анкетування, фокус-групи, на основі яких адміністрація формулює загальні цілі тренінгових програм.

Створення мотиваційної основи. Підвищення мотивації педагогів до участі у тренінгах є важливим завданням адміністрації. Для цього можна розробити систему заохочень та стимулів, таких як сертифікати, публікації, участь у конкурсах на кращі тренінгові проекти.

Залучення досвідчених тренерів. Для забезпечення високої якості тренінгів адміністрація повинна залучати кваліфікованих тренерів, які мають відповідний досвід і знання в галузі педагогіки, психології та методики навчання.

Моніторинг і підтримка. Після впровадження тренінгів важливо проводити моніторинг процесу та надавати необхідну підтримку учасникам, включаючи консультації, додаткові ресурси, можливості для подальшого навчання.

2. ***Адаптація тренінгів до особливостей освітнього процесу.*** Тренінги, що проводяться у межах післядипломної освіти, мають бути адаптовані до специфіки освітнього процесу в кожному закладі. Урахування різноманітних потреб слухачів, їхнього досвіду та стилю навчання є ключовим для забезпечення ефективності тренінгових програм.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Гнучкість у форматі. Для забезпечення доступності та зручності навчання тренінгові програми повинні включати як очні, так і дистанційні елементи. Застосування змішаних форматів дозволяє слухачам поєднувати навчання з професійними обов'язками.

Індивідуалізація навчання. Програми повинні враховувати рівень професійної підготовки учасників, що дозволяє розробляти різні рівні складності тренінгів і використовувати диференційовані підходи до навчання.

Використання сучасних методик. Важливо застосовувати інтерактивні методи навчання, такі як групові обговорення, кейс-методи, рольові ігри, що дозволяють створити практичні ситуації для вирішення реальних професійних завдань.

Практична орієнтація. Тренінги повинні бути орієнтовані на практичне застосування знань та умінь, а також на розвиток критичного мислення, самостійності та рефлексії учасників.

3. **Оцінювання ефективності тренінгових програм.** Оцінка ефективності тренінгів є важливою частиною процесу впровадження. Це дозволяє виявити сильні сторони програми, а також визначити її слабкі місця, що потребують корекції.

Форми оцінювання. Оцінка ефективності може проводитись через різні форми, такі як анкети, тестування, самопереоцінка учасників, а також зовнішнє оцінювання з боку експертів.

Кількісні і якісні показники. Оцінка ефективності повинна включати як кількісні показники (наприклад, кількість учасників, кількість годин тренінгів, рівень підвищення кваліфікації), так і якісні (відгуки учасників, зміни у професійній діяльності педагогів після проходження тренінгу).

Зворотний зв'язок. Важливо збирати зворотний зв'язок від учасників для покращення змісту і методів тренінгових програм. Це дозволяє оперативно коригувати навчальні курси та підвищувати їхню якість.

Прогнозування результатів. Оцінка ефективності тренінгової програми повинна також включати етап прогнозування впливу тренінгу на професійну діяльність педагогів в середньостроковій та довгостроковій перспективах.

Упровадження тренінгів у систему післядипломної педагогічної освіти є важливим етапом розвитку педагогічних кадрів. Однак для досягнення максимального ефекту важливо враховувати не лише адміністративні та організаційні аспекти, але й ефективно адаптувати тренінгові програми до потреб педагогів, забезпечуючи їхню практичною орієнтацією і наданням можливості для постійного розвитку [16].

Після проходження таких тренінгів учителі зможуть:

– ефективно реагувати на стресові ситуації в навчальному середовищі;

– підтримувати позитивний емоційний клімат під час освітньо-виховного процесу;

– сприяти розвиткові психологічної стійкості в здобувачів освіти через зміст своїх уроків та особистий приклад;

– інтегрувати у власну професійну діяльність підходи, що сприяють збереженню національної ідентичності й вихованню патріотизму.

Висновки. Таким чином, тренінги відіграють важливу роль у розвиткові професійної майстерності педагогів (учителів і викладачів української мови і літератури закладів освіти), допомагаючи покращити комунікативні навички, емоційний інтелект, знизити рівень професійного вигорання та підвищити мотивацію та ефективність педагогічної діяльності.

Організація тренінгів із психологічної стійкості в післядипломній освіті є стратегічно важливим заходом у системі психолого-педагогічної й методичної підготовки, що сприяє формуванню їхньої професійної майстерності, зміцненню ролі як провідників національних цінностей у складні часи напруги й невизначеності.

Література:

1. Головіна О.М. Педагогічний супровід формування ключових життєвих компетентностей у змісті мовної та літературної освіти. *Педагогічна скарбниця Донеччини.* 2004. № 2. С. 30–32.

2. Дуплійчук О.М. Професійно-педагогічна підготовка майбутніх учителів-філологів до застосування проектно-комунікативних технологій : автореф. дис. …канд. пед. наук : 13.00.04. Житомир, 2015. 20 с.

3. Зливков В.Л., Лукомська С.О. Теорія та практика психологічних тренінгів. Київ-Ніжин: Видавець ПП Лисенко М.М., 2019. 209 с.

4. Коваль В.О. Підготовка майбутніх учителів української мови та літератури до професійної діяльності на засадах компетентнісного підходу в закладах вищої освіти : монографія. Умань : Візаві, 2021. 449 с.

5. Олефіренко Т.О. Проблеми професійної підготовки майбутніх учителів до розвитку кар'єри в дискурсі педагогічної теорії. *Імідж сучасного педагога*. 2021. № 4(199). С. 14–19.

6. Помиткіна Л. В. Психологія прийняття особистістю стратегічних життєвих рішень: монографія. Київ: Кафедра, 2013. 381 с.

7. Сидоренко В.В. Теоретичні і методичні засади розвитку педагогічної майстерності вчителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: автореф. дис. ... докт. пед. наук : 13.00.02. Київ, 2013. 45 с.

8. Толочко С.В. Сучасні моделі педагогічної професії в системі післядипломної освіти для сталого розвитку : навч.-метод. посібн. Київ; Ніжин, 2019. 312 с.

9. Толочко С.В., Васюк О.В. Формування позитивного психоемоційного інтелекту для виховання полікультурної особистості здобувачів освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського.* 2024. № 3 (148). С. 110–115. https://doi.org/10.24195/2617-6688-2024-3-16

10. Толочко С.В. Психоемоційний інтелект здобувачів освіти як ключовий аспект сучасної освітньої системи. *Педагогічна академія: наукові записки.* 2024. № 8. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13141214

11. Толочко С.В. Розвиток мовнокомунікативної компетентності викладачів у системі післядипломної педагогічної освіти. *Інноваційна педагогіка*. 2018. № 5. С. 138–143.

12. Харітоненко Л.А. Практика формування кейсу професійної майстерності учителів української мови і літератури ЗЗСО. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип. 61. Т. 2. С. 30–35.

13. Хомич В.І., Толочко С.В. Кредитно-модульний курс української мови (за професійним спрямуванням): навч.-метод. посіб. для студентів стаціонарної та заочної форм навчання економічних та технічних спеціальностей. 3-ге вид., перероб. і допов. Ч. ІІ. Ніжин: Міланік, 2015. 190 с.

14. Resilience.help. Швидка психологічна допомога. Каталог ресурсів для витривалості дорослих і дітей. URL: https://www.resilience.help/

15. Tolochko S., Kolesnyk T. Foreign language competence of teachers in the system of postgraduate pedagogical education as a scientific problem. *Дослідження різних напрямів розвитку психології та педагогіки* : зб. наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (17 – 18 листопада 2017 р., м. Одеса). Одеса, 2017. Ч. 2. С. 6–8.

16. Рубан М. Українська автокефальна православна церква на Донбасі (1921 – 1930 рр.) // Емінак. – Київ-Миколаїв, 2022. – № 4 (40). – С. 139 – 165. DOI: https://doi.org/10.33782/eminak2022.4(40).612 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:bEWYMUwI8FkC

References:

1. Holovina, O. M. (2004). Pedahohichnyi suprovid formuvannia kliuchovykh zhyttievykh kompetentnostei u zmisti movnoi ta literaturnoi osvity [Pedagogical support for the formation of key life competencies in the content of language and literary education] *Pedahohichna skarbnytsia* Donechchyny, 2, 30–32.

2. Dupliichuk, O. M. (2015). Profesiino-pedahohichna pidhotovka maibutnikh uchyteliv-filolohiv do zastosuvannia proektno-komunikatyvnykh tekhnolohii [Professional and pedagogical training of future philology teachers for the use of project-communicative technologies]: avtoref. dys. …kand. ped. nauk : 13.00.04. Zhytomyr, 20.

3. Zlyvkov, V.L., & Lukomska S.O. (2019). Teoriia ta praktyka psykholohichnykh treninhiv [Theory and practice of psychological training]. Kyiv- Nizhyn: Vydavets PP Lysenko M.M., 209.

4. Koval ,V. O. (2021). Pidhotovka maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy ta literatury do profesiinoi diialnosti na zasadakh kompetentnisnoho pidkhodu v zakladakh vyshchoi osvity [Preparing future teachers of Ukrainian language and literature for professional activity based on the competency-based approach in higher education institutions] : monohrafiia. Uman : Vizavi, 449.

5. Olefirenko, T. O. (2021). Problemy profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv do rozvytku kariery v dyskursi pedahohichnoi teorii [Problems of professional training of future teachers for career development in the discourse of pedagogical theory]. Imidzh suchasnoho pedahoha, 4(199), 14–19.

6. Pomytkina, L. V. (2013). Psykholohiia pryiniattia osobystistiu stratehichnykh zhyttievykh rishen [Psychology of making strategic life decisions by an individual]: monohrafiia. Kyiv: Kafedra, 381.

7. Sydorenko, V.V. (2013). Teoretychni i metodychni zasady rozvytku pedahohichnoi maisternosti vchytelia ukrainskoi movy i literatury v systemi pisliadyplomnoi osvity [Theoretical and methodological principles for the development of pedagogical skills of teachers of Ukrainian language and literature in the system of postgraduate education]: avtoref. dys. ... dokt. ped. nauk : 13.00.02. Kyiv, 45.

8. Tolochko, S. V. (2019). Suchasni modeli pedahohichnoi profesii v systemi pisliadyplomnoi osvity dlia staloho rozvytku [Modern models of the teaching profession in the system of postgraduate education for sustainable development] : navch.-metod. posibn. Kyiv; Nizhyn, 312.

9. Tolochko, S. V., & Vasiuk, O. V. (2024). Formuvannia pozytyvnoho psykhoemotsiinoho intelektu dlia vykhovannia polikulturnoi osobystosti zdobuvachiv osvity [Formation of positive psycho-emotional intelligence for the upbringing of multicultural personality of education seekers]. *Naukovyi visnyk Pivdennoukrainskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni K. D. Ushynskoho,* 3 (148), 110–115. https://doi.org/10.24195/2617-6688-2024-3-16

10. Tolochko, S. V. (2024). Psykhoemotsiinyi intelekt zdobuvachiv osvity yak kliuchovyi aspekt suchasnoi osvitnoi systemy [Psycho-emotional intelligence of students as a key aspect of the modern educational system]. *Pedahohichna akademiia: naukovi zapysky*, 8. DOI: https://doi.org/10.5281/zenodo.13141214

11. Tolochko, S.V. (2018). Rozvytok movnokomunikatyvnoi kompetentnosti vykladachiv u systemi pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity. *Innovatsiina pedahohika,* 5, 138–143.

12. Kharitonenko, L. A. (2023). Praktyka formuvannia keisu profesiinoi maisternosti uchyteliv ukrainskoi movy i literatury ZZSO [Practice of forming a case of professional skills of teachers of Ukrainian language and literature of the ZZSO]. Innovatsiina pedahohika, 61 (2), 30–35.

13. Khomych, V.I., & Tolochko, S.V. (2015). Kredytno-modulnyi kurs ukrainskoi movy (za profesiinym spriamuvanniam): navch.-metod. posib. dlia studentiv statsionarnoi ta zaochnoi form navchannia ekonomichnykh ta tekhnichnykh spetsialnostei. 3-he vyd., pererob. i dopov. Ch. II. Nizhyn: Milanik.

14. Resilience.help. Shvydka psykholohichna dopomoha. Kataloh resursiv dlia vytryvalosti doroslykh i ditei [Psychological First Aid: A Resource Directory for Resilience for Adults and Children]. URL: https://www.resilience.help/

15. Tolochko, S., & Kolesnyk, T. (2017). Foreign language competence of teachers in the system of postgraduate pedagogical education as a scientific problem. *Doslidzhennia riznykh napriamiv rozvytku psykholohii ta pedahohiky* : zb. naukovykh robit uchasnykiv mizhnarodnoi naukovo-praktychnoi konferentsii (17 – 18 lystopada 2017 r., m. Odesa). Odesa, 2, 6–8.

16.Ruban M. Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in Donbas (1921 – 1930) // Eminak. – Kyiv-Mykolaiv, 2022. – No. 4 (40). – P. 139 – 165. DOI: https://doi.org/10.33782/eminak2022.4(40).612 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:bEWYMUwI8FkC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.015.311:331.54]:37.091.33](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-930-936

Трофаїла Наталія Дмитрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри психології та педагогіки розвитку дитини, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https//orcid.org/0000-0002-9865-6133

КОУЧ-ТРЕНІНГ ЯК ТЕХНОЛОГІЯ ПРОФЕСІЙНОГО ТА ОСОБИСТІСНОГО РОЗВИТКУ

Анотація. У статті здійснено теоретичне осмислення понять «коуч», «Коуч-тренінг». Коуч-тренінг є важливою частиною сучасного процесу розвитку особистості та кар'єрного росту. Він поєднує коучингові техніки з методами тренінгу, сприяючи розвитку ключових навичок, самосвідомості та досягненню визначених цілей. У статті досліджуються основні принципи коуч-тренінгу, його взаємозв'язок з іншими методами розвитку, ефективність у різних контекстах, а також ключові фактори успіху таких програм. Окрім цього, розглядаються можливості застосування коуч-тренінгу в корпоративному середовищі та в особистісному розвитку.

Сьогодні спостерігається перехід від суворо регламентованого життя всього суспільства та окремо взятої людини до вибудовування гнучких взаємовідносин у процесі міжособистісної комунікації. При цьому підвищення ефективності власної життєдіяльності можливе тільки за умови постійного розвитку та самовдосконалення особистості протягом усього життя, що проявляється у якісній і творчій реалізації власних професійних функцій, створенні умов для розвитку інших людей, що сприяють розв’язанню проблем будь-якого характеру. Необхідною умовою цього процесу є використання різноманітних методів, вдосконалення як власної професійної діяльності, так і особистісного розвитку в цілому.

Одним з таких методів є коучинг. У процесі коучингу відбувається розкриття потенціалу людини, розвиток її професійних та особистих якостей завдяки чому розвиваються нові здібності й навички, які підвищують ефективність роботи та покращують якість життя людини в цілому. Коучинг як основний інструмент досягнення успіху діяльності людини як особистості, забезпечує підвищення рівня її конкурентоспроможності на ринку праці, усередині компанії та в особистому житті. Результатом його впровадження є рівень фахівця, його здатність до професійного розвитку, до навчання та визначення потреби у самовдосконаленні.

Коучинг може бути використано як універсальну технологію, яка дозволяє ефективно працювати на суб’єкт-суб’єктному рівні, тобто вміти

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

керувати собою, своїм станом, своїми ресурсами, допомагати іншим у розвитку особистісного потенціалу, у підвищенні особистої ефективності, розвивати навички комунікації, будувати конструктивні відносини з колегами, які максимально підвищують ефективність вирішення актуальних життєвих завдань тощо.

Ключові слова: коуч-тренінги, технології, професійний розвиток.

Trofaila Nataliia Dmytrivna candidate of Pedagogical Siences, Associate Professor at the Department of Child Psychology and Pedagogy, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https//orcid.org/0000-0002-9865-6133

COACH TRAINING AS A TECHNOLOGY OF PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT

Abstract. The article provides a theoretical understanding of the concepts of «coach», «coach training». Coach training is an important part of the modern process of personal development and career growth. It combines coaching techniques with training methods, contributing to the development of key skills, self-awareness and the achievement of specific goals. The article examines the basic principles of coach training, its relationship with other development methods, effectiveness in various contexts, as well as key factors for the success of such programs. In addition, the possibilities of applying coach training in a corporate environment and in personal development are considered.

Today, there is a transition from a strictly regulated life of the entire society and an individual person to building flexible relationships in the process of interpersonal communication. At the same time, increasing the efficiency of one's own life activities is possible only under the condition of constant development and self-improvement of the individual throughout life, which is manifested in the high-quality and creative implementation of one's own professional functions, creating conditions for the development of other people, which contribute to solving problems of any nature. A necessary condition for this process is the use of various methods, improving both one's own professional activities and personal development in general.

One of such methods is coaching. In the process of coaching, a person's potential is revealed, his professional and personal qualities are developed, thanks to which new abilities and skills are developed that increase work efficiency and improve the quality of a person's life in general. Coaching, as the main tool for achieving success in a person's activities as an individual, ensures an increase in the level of his competitiveness in the labor market, within the company and in his personal life. The result of its implementation is the level of a specialist, his ability to professional development, to study and to determine the need for self-improvement.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Coaching can be used as a universal technology that allows you to work effectively at the subject-subject level, that is, to be able to manage yourself, your condition, your resources, help others develop their personal potential, increase personal effectiveness, develop communication skills, build constructive relationships with colleagues that maximize the effectiveness of solving current life tasks, etc.

Keywords: coach training, technology, professional development.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де швидкість змін на ринку праці та в особистому житті стає дедалі більшою, люди все більше звертаються до коучингу та тренінгів для досягнення особистих і професійних цілей. Коуч-тренінг являє собою синтез двох потужних підходів: коучингу, як процесу розвитку через підтримку та розвиток потенціалу, і тренінгу, як методу навчання, орієнтованого на отримання конкретних навичок і знань. Це дозволяє більш ефективно досягати змін у поведінці, мисленні та професійних практиках учасників.

Культура коучингу допомагає людям на всіх рівнях підвищити залученість співробітників, дає їм можливість процвітати в своїх завданнях, підкреслює важливість особистого і корпоративного розвитку, заохочує творчість, допомагає людям пишатися своїми обов'язками. Коли вище керівництво зосереджується лише на звітах про прибутки і збитки, вони можуть думати, що дивляться на «загальну картину», але насправді вони багато втрачають. Співробітники часто повинні приймати рішення в залежності від мінливих умов, і для того, щоб робити це ефективно, вони повинні бути уповноважені і мотивовані. Щоб досягти цього, навчання повинне проходити не лише у виді вивчення теорії, а й шляхом тренування і коучингу, допомагаючи дізнатися співробітникам про процеси на підприємстві, допомогти їм з пізнанням себе та шляхів самокорекції.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз останніх публікацій методика й технологія коучингу перебувають на стику багатьох наук про людину, зокрема філософії, психології, педагогіки.

У сфері освіти, як зазначають С. Березина, О. Нежинська, В.Сидоренко, В. Тименко, коучинг дозволяє сформувати в суб'єкта унікальний досвід, заснований на внутрішніх потребах і ресурсах, а також такі востребувані насьогодні метапредметні компетентності та соціальні навички (soft skills). Отже, запровадження коучингу в освітянську практику дозволити навчити студентів та викладачів цілепокладанню, плануванню й формування навичок досягнення поставлених цілей. Між тим, потребує аналізу провідні техніки коучингу щодо їх місця та ролі в організації освітнього процесу.

Мета статті полягає в огляді головних характеристик коуч-технологій та аналіз особливостей їх ефективного використання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Виклад основного матеріалу. Ефективним технологією професійного розвитку фахівця є коучинг (від англ. coaching – наставляти, надихати, тренувати для спеціальних цілей, готувати до вирішення певних завдань) як система андрагогічних, акме-синергетичних, праксеологічних принципів і прийомів, які сприяють розвитку потенціалу особистості та групи спільно працюючих людей (команди, організації), а також забезпечують максимальне розкриття та ефективну реалізацію цього потенціалу.

У процесі коучингу відбувається розкриття потенціалу людини, розвиток її професійних та особистих якостей завдяки чому розвиваються нові здібності й навички, які підвищують ефективність роботи та покращують якість життя людини в цілому.

Коучинг може бути використано як універсальну технологію, яка дозволяє ефективно працювати на суб'єкт-суб'єктному рівні, тобто вміти керувати собою, своїм станом, своїми ресурсами, допомагати іншим у розвитку особистісного потенціалу, у підвищенні особистої ефективності, розвивати навички комунікації, будувати конструктивні відносини з колегами, які максимально підвищують ефективність вирішення актуальних життєвих завдань тощо [1].

Загальноприйняті тлумачення терміну «коучинг» такі:

− індивідуальне консультування (професійно-фахове, технологічне, психолого-педагогічне, навчально-методичне та ін.) для досягнення вищих професійних та особистісних досягнень (акме-рівня);

− адаптивний стиль управління персоналом, спрямований на неперервний професійний розвиток науково-методичного працівника за індивідуальною освітньою траєкторією, уміння вчитися й самовдосконалюватися протягом усього життя;

− форма індивідуального і групового консультування для проектменеджерів і керівних кадрів середнього і/або вищого рівнів.

Коучинг – це індивідуальне тренування педагогічного працівника для досягнення значущих для нього професійної мети, завдань, підвищення ефективності планування за індивідуальною освітньою траєкторією на всіх етапах міжкурсового періоду, мобілізації внутрішнього потенціалу, розвитку необхідних професійних здібностей і навичок, освоєння передових стратегій, метатехнологій для отримання найвищого професійно значущого результату.

Коучинг (за визначенням Міжнародної Федерації Коучингу ICF) – це система реалізації спільного соціального, особистісного, творчого потенціалу учасників процесу неперервного професійного розвитку із метою отримання максимально можливого результату.

Коучинг (за визначенням Міжнародної Федерації Коучингу ICF) – це безперервне співробітництво, яке допомагає клієнтам досягати реальних результатів у своєму особистому й професійному житті. За допомогою процесу коучингу клієнти поглиблюють свої знання, підвищують свій коефіцієнт корисної дії (ККД) і покращують якість життя.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Коучинг (Етичний Кодекс Міжнародної Федерації Коучингу ICF) – це процес, побудований на принципах партнерства, який стимулює мислення і творчість клієнтів і надихає їх на максимальне розкриття свого особистого та професійного потенціалу [2].

Професійний коуч у педагогічної освіти виконує багато ролей і функцій:

- Партнер у досягненні професійних та особистих цілей.
- Спеціаліст, який пройшов відповідне спеціальне навчання.
- Однодумець у процесі змін на краще.
- Тренер комунікаційних, професійних і життєвих навичок.
- «Дзеркало» у процесі прийняття рішення.
- Мотиватор, коли необхідні рішучі дії.
- Помічник, коли клієнт отримав прямий удар.
- Наставник у професійно-особистому розвитку науковометодичного працівника.
- Партнер у створенні проекту професійного розвитку науковометодичного працівника.
- Маяк під час шторму.

Коучинг – це не просто набір готових інструментальних технологій, коуч має вміти тут і зараз «створити» ту чи іншу коучтехнологію безпосередньо «під клієнта». Отже, надання випереджувальних і диференційованих послуг, що відповідають професійним запитам, потребам педагогічних працівників, дозволить структурним підрозділам системи післядипломної освіти стати сучасним центром професійного саморозвитку й самореалізації, дієвою, гнучкою службою науково-методичного забезпечення інноваційних освітніх процесів.

Коуч створює особливий простір, креативну атмосферу взаємної довіри та ініціативної амбітної готовності (з боку клієнта) прийняти виклик для перемоги над собою та успіху в досягненні своєї мети, спеціальні умови, спрямовані на розкриття особистісного потенціалу кожного педагога для досягнення ним професійно значущих цілей в оптимальні терміни, для пошуку альтернативи, здійснення змін у професійно-педагогічній діяльності. Це досягається за допомогою технологій ефективного слухання, фокусування уваги, цілеспрямованого альянсу тощо. Коуч розвиває вміння аналізувати факти власної педагогічної діяльності та надавати оцінку кожній професійно-значущій якості своєї особистості [3].

На цьому етапі коуч використовує всі види спостереження, діагностичні питання, опитувальники і тестові методики («Колесо Життя», «Реєстр оцінювання повсякденних звичок», «Компас для коучів»). Пропонує конкретний та структурований зворотній зв'язок, формуючи відповідальність та компетентність педагогів, допомагаючи прояснити їхні позиції та налаштуватися на реальні зміни, не втрачаючи із ними контакту та робочих відносин.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Коуч сприяє тому, щоб педагогічний працівник чи команда працювали більш ефективно для досягнення поставлених цілей. Він допомагає клієнту чітко структурувати алгоритми цілепокладання, прийняття рішень, планування чи мотивації за допомогою методик і технологій моделювання.

Коуч допомагає розкритися творчому потенціалу клієнта для доступу до ідей, що відкривають інноваційні можливості. Коуч допомагає клієнту змоделювати стратегію виходу в «простір рішення», що буде працювати на всіх рівнях його життя, унікальний та індивідуальний (спрямований на роботу виключно з даним клієнтом) інструмент самоактуалізаційних трансформацій. Він супроводжує якісну підготовку пакета матеріалів до атестації, професійного конкурсу, публікації, опису й узагальнення передового педагогічного досвіду, дослідницької роботи.

При проведенні коучингу важливо дотримуватися певних принципів. Як і в психологічному консультуванні, дотримання принципів коучингу не тільки підвищує професіоналізм коуча, а й забезпечує психологічну безпеку як клієнта, так і самого коуча.

Сучасні науковці, виокремлюють принципи, які сприяють проведенню коучингу:

1. ***Принцип позитивності*** означає, по-перше, позитивну формулювання мети (забороняється використання частки «не» у формулюванні мети) і, по-друге, позитивний настрій самого коуча, його віру в можливості клієнта і досягнення позитивного результату.

2. ***Принцип спільності успіху:*** коуч сприймає клієнта не як пацієнта, а як співробітника в процесі спільного пошуку рішення і досягнення мети. Це передбачає рівність позицій у спілкуванні: коуч не домінує і не виступає в експертній позиції, не дає жодних порад і не говорить, що потрібно робити для досягнення мети.

3. ***Принцип активності та відповідальності за результат:*** активність клієнта є умовою проведення коучингу. Якщо клієнт не готовий працювати, коучинг не може проводитися. За результат відповідальні обидва учасники: коуч відповідальний за свою професійну позицію під час роботи, але за результат коучингу і виконання плану досягнення мети несе відповідальність клієнт. Заборона давати поради і готові рішення в процесі коучингу пов'язаний якраз з цим принципом: даючи людині рада, ви знімаєте з нього відповідальність за свій вибір, а значить, за результат ситуації.

4. ***Принцип творчості (відсутність*** догматизму): у коучингу розроблено безліч моделей і технік, які можуть використовуватися коучем, однак не можна ставитися до них як до догмам: кожна ситуація клієнта унікальна, і необхідно творчо ставитися до вибору стратегій і технік коучингу в кожен конкретний момент його проведення.

5. ***Принцип усвідомлення особистих ресурсів:*** усвідомлення – ключовий момент у коучингу. Можна сказати, що основна мета коучингу -

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

посилення усвідомлення клієнтом своїх цілей, цінностей, своїх можливостей і альтернатив. Саме в цьому випадку можливе посилення мотивації і ефективне досягнення мети.

6. Системний підхід: в кожен момент проведення коучингу коуч усвідомлює, що і особу клієнта, і його ситуація в цілому - складна система, що складається з взаємозалежних елементів. Коуч повинен прораховувати можливі наслідки змін для системи в цілому і запобігати небажаним для системи рішення [3].

Висновки. Коуч-тренінг є потужним інструментом для розвитку особистості та підвищення професійної ефективності. Він поєднує в собі гнучкість коучингу та структуру тренінгових програм, що дозволяє отримати максимальний результат. Як у корпоративному середовищі, так і в особистісному розвитку, коуч-тренінг допомагає учасникам усвідомити свої сильні та слабкі сторони, розвивати необхідні навички і досягати значущих змін у поведінці. Потрібно зазначити, що для досягнення максимального ефекту важливо, щоб тренери мали належну кваліфікацію і досвід у проведенні коучингових сесій.

Література:

1. Нежинська О. О. Основи коучингу : навчальний посібник. Київ ; Харків : ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. 220 с.

2. Сидоренко В. В. Положення «Про педагогічний коучинг у системі післядипломної освіти». Донецьк: Витоки, 2014. 63 с.

3. Трофаїла Н. Д. Використання навчальних тренінгів у професійній підготовці майбутніх фахівців спеціальності 016 Спеціальна освіта. Суспільство та національні інтереси. Київ. 2024. № 4 (4). С. 684-691.

References:

1. Nezhynska O. O. (2017) Osnovy kouchynhu : navchalnyi posibnyk [Fundamentals of coaching: a textbook]. Kyiv ; Kharkiv : TOV «DISA PLIUS». P. 220 [in Ukrainian].

2. Sydorenko V. V. (2014) Polozhennia «Pro pedahohichnyi kouchynh u systemi pisliadyplomnoi osvity» [Regulations «On pedagogical coaching in the postgraduate education system»]. Donetsk: Vytoky. 63 p. [in Ukrainian].

3. Trofaila N. D. (2024) Vykorystannia navchalnykh treninhiv u profesiinii pidhotovtsi maibutnikh fakhivtsiv spetsialnosti 016 Spetsialna osvita. Suspilstvo ta natsionalni interesy. [The use of educational training in the professional training of future specialists in the specialty 016 Special education. Society and national interests]. Kyiv. P. 684-691. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.091.12.011.3-051:373.3]:[37.035:615.85

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-937-948

Федій Ольга Андріївна доктор педагогічних наук, професор, завідувачка кафедри початкової освіти, Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, м. Полтава, https://orcid.org/0000-0002-9988-7929

Ящук Олена Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії початкового навчання, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, https://orcid.org/0000-0002-3757-6025

ГОТОВНІСТЬ ВЧИТЕЛІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ ДО ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ЗАСОБАМИ ЕСТЕТОТЕРАПІЇ

Анотація. У статті висвітлено соціально-філософський контекст поняття «соціальна компетентність особистості». Обґрунтовано активну роль педагога як організатора освітнього середовища початкової школи, що сприяє розвитку соціальної компетентності учнів.

Готовність педагога до формування соціальної компетентності учнів початкових класів визначено у руслі системного та синергетичного підходів як цілісну, динамічну та інтеграційну здатність вчителя впроваджувати методи, стратегії та ресурси, спрямовані на розвиток соціальних навичок у дітей, з урахуванням комплексної взаємодії педагогічних, психологічних, соціальних та культурних факторів у процесі навчання.

Окреслено основні компоненти готовності педагога до формування соціальної компетентності учнів початкових класів. У структурі готовності педагога до реалізації професійних завдань соціалізації учнів виокремлено здатність системно адаптувати педагогічні синергії з урахуванням змін в освітньому середовищі та тенденцій розвитку суспільства.

З’ясовано педагогічний потенціал засобів естетотерапії у формуванні соціальної компетентності молодших школярів в умовах воєнного стану та деструктивних впливів інформаційного середовища.

Доведено, що використання педагогом засобів естетотерапії дозволяє не тільки зняти стрес та покращити психоемоційний стан учнів, але й сприяє розвитку таких важливих аспектів соціальної компетентності, як здатність до співпраці, сприйняття емоційних станів інших людей, толерантність і впевненість у собі.

Ключові слова: готовність вчителів початкових класів; компетентність; соціальна компетентність; молодші школярі; початкова школа; естетотерапія.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Fedij Olga Andriivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Primary Education at the Poltava National Pedagogical University named after V. H. Korolenko, Poltava, https://orcid.org/0000-0002-9988-7929

Yashchuk Olena Mykolaivna PhD in Pedagogy, Associate Professor, Department of Theory of Primary Education, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, https://orcid.org/0000-0002-3757-6025

TEACHER READINESS TO FORM STUDENTS' SOCIAL COMPETENCE THROUGH AESTHETIC THERAPY

Abstract. The article highlights the socio-philosophical context of the concept of «social competence of the individual». The active role of the teacher as the organizer of the primary school educational environment, which contributes to the development of students' social competence, is substantiated. The teacher's readiness to develop the social competence of primary school students is defined within the framework of systemic and synergistic approaches as a holistic, dynamic, and integrative ability to implement methods, strategies, and resources aimed at developing social skills in children, considering the complex interaction of pedagogical, psychological, social, and cultural factors in the learning process.

The main components of teacher readiness to form social competence in primary school students are outlined. In the structure of the teacher's readiness to implement professional tasks of socializing students, the ability to systematically adapt pedagogical synergies, taking into account changes in the educational environment and societal development trends, is emphasized.

The pedagogical potential of aesthetic therapy in the formation of social competence in younger students under conditions of martial law and the destructive influences of the information environment is clarified.

It is proved that the use of aesthetic therapy by the teacher not only relieves stress and improves the psycho-emotional state of students, but also contributes to the development of important aspects of social competence, such as the ability to cooperate, perceive others' emotional states, tolerance, and self-confidence.

Keywords: readiness of primary school teachers; competence; social competence; younger schoolchildren; primary school; aesthetic therapy.

Постановка проблеми. Глобальні соціокультурні, політичні та інформаційні трансформації цивілізаційного розвитку зумовлюють модернізаційні зміни в теорії та практиці освіти, сприяють пошуку інноваційних педагогічних технологій формування та підтримки особистості в умовах постінформаційного суспільства.

Радою Європейського Союзу схвалено та зафіксованою у «Рекомендаціях щодо ключових компетентностей для навчання впродовж життя» (2018

р.) основний набір компетенцій конкурентоздатної людини XXI століття. Цей перелік ключових компетенцій, необхідних для особистісного розвитку, соціальної інтеграції, активної громадянської позиції та працевлаштування, сформований у трьох основних групах компетенцій – «особистісні», «соціальні» та «вміння вчитися». Вони визнані освітньою спільнотою як універсальні та такі, що забезпечуватимуть ефективність людини в усіх сферах діяльності. Відтак соціальний контекст успішного майбутнього особистості нині визначається одним з основопокладальних за формоорганізацією життєдіяльності особистості та атрибутивним за її змістом.

У сучасній освітній практиці розвиток соціальної компетентності учнів є актуальною проблемою, особливо для дітей молодшого шкільного віку, оскільки саме в цей період активно формуються базові соціальні навички, що визначатимуть успішність подальшої соціальної та освітньої активності учнів [3]. Соціальна компетентність включає комплекс умінь та знань, необхідних для ефективної взаємодії з іншими людьми (учнями, педагогами, батьками), вміння й навички вирішення конфліктних ситуацій та побудови конструктивних соціальних відносин, а також розвиток здатності особистості до саморегуляції та адаптації в різних соціальних та освітніх умовах (Н. Бібік, М. Вашуленко, О. Онопрієнко, О. Савченко та ін.) [8].

Серед численних освітніх новацій формування соціальної компетентності учнів у сучасних умовах воєнного стану та в умовах деструктивних інформаційних потоків *естетотерапія* зарекомендувала себе як одна з найбільш перспективних (Н. Гібалова, В. Імбер, Н. Комаровська, Н. Олійник, Є. Починок, Л. Процай, О. Федій) [7; 12]. Термін «естетотерапія» походить від грецьких слів та поєднує ідеї естетизації та гармонізації особистості в умовах педагогічного процесу. «Естетичне» (від грец. *aisthētikē*) – в перекладі означає «пов'язане з відчуттями». У контексті педагогічних завдань передбачає використання естетичних чинників, таких як мистецтво, краса природи, музика, живопис тощо для розвитку емоційно-чуттєвої та духовної складової особистості учнів, формування їх естетичного, чуттєвого сприйняття світу. «Терапія» (від грец. therapeia) – означає «лікування», «оздоровлення» або «корекція». У педагогічному сенсі терапія пов'язана з процесом психоемоційної корекції та реабілітації через спеціально підібрані методи та практики гармонізації дитини з навколишнім природнім та соціальним оточенням (О. Федій) [11].

Не менш важливим для сучасної освітянської практики є питання готовності вчителів початкових класів до використання естетотерапевтичних методів у своїй практиці. Однак, на сьогодні в Україні, спостерігається з одного боку – затребуваність на естетотерапевтичну допомогу в освітньому просторі ЗЗСО, з іншого – недостатня підготовленість педагогів до застосування засобів та технологій естетотерапії у процесі формування соціальної компетентності учнів початкової школи, що актуалізує необхідність вивчення цієї проблеми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Особливості організації навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів досліджено вченими Н. Бібік, О. Вашуленко, Н. Листопад, В. Мартиненко, О. Онопрієнко, Т. Павлова, О. Петрук та ін. [8]. Питання формування соціальної зрілості учнів на засадах компетентнісного підходу розглядалось у працях сучасних дослідників: О. Будник, О. Кононко, В. Радула, Л. Сохань та ін. Ними відзначалось, що формування соціальної компетентності в дітей початкових класів є відповідальним кроком у психосоціальному розвитку, оскільки саме на цьому етапі починається активне засвоєння соціальних ролей, емоційних норм і моделей поведінки.

Структура, компоненти й особливості формування соціальної компетентності молодших школярів досліджено у працях вітчизняних вчених В. Коваленко, Л. Кулакової, Є. Починок, О. Проценко, О. Юрченко та ін. [4; 5; 9; 10; 13].

Результати сучасних досліджень зарубіжних вчених підтвердили реципрокну модель еволюційної взаємодії соціальної та академічної успішності у молодшому шкільному віці, вказуючи на те, що академічні досягнення безпосередньо впливають на соціальну компетентність від першого до третього класу, а соціальна компетентність взаємопов'язана з академічними досягненнями від другого до третього класу (M. Welsh, R. Parke, K. Widaman, R. O'Neil) [16]. Вченими доведено, що соціальна компетентність опосередковує зв'язок між раннім соціальним розумінням і пізнішими шкільними досягненнями учнів (S. Lecce, M. Caputi, A. Pagnin, R. Banerjee [15].

Стратегії та тактики підготовки педагогів до формування соціальної компетентності молодших школярів знайшли своє відображення у наукових розвідках О. Будник, Ю. Степури, О. Федій, О. Юрченко. Активно досліджуються й питання використання майбутніми педагогами технологій психолого-педагогічної терапії у професійній діяльності. Проте недостатньо розробленими залишаються питання готовності вчителя початкових класів до реалізації завдань соціального розвитку учнів засобами естетотерапії.

Метою статті є вивчення готовності вчителів початкових класів до впровадження естетотерапевтичних методик у процес формування соціальної компетентності учнів в умовах воєнного стану та післявоєнного періоду відновлення.

Методи та методика дослідження. При написанні статті використано метод аналізу, синтезу, порівняння та узагальнення даних з метою виявлення стану, перспектив та можливих шляхів вирішення проблеми дослідження.

Виклад основного матеріалу. Соціальна компетентність особистості є важливим аспектом розвитку молодших школярів, оскільки вона впливає на їхню здатність адаптуватися до шкільного середовища, взаємодіяти з однолітками та досягати успіхів у навчанні. Наукові розвідки в цій галузі зосереджені на вивченні філософсько-методологічного контенту соціальної

компоненти у структурі особистості та на з'ясуванні особливостей організації освітнього процесу, що супроводжуватиме успішне соціальне зростання людини та створення нею особистісних стратегій життєтворчості.

У межах досліджуваної теми, на нашу думку, важливо звернути увагу на ключові наукові дефініції, що, насамперед, визначають готовність вчителя до реалізації змісту та технологій формування соціальної компетентності учнів початкової школи: «соціалізація», «соціальна педагогіка та психологія», «соціальне виховання» тощо.

Соціалізація як ознака суспільного життя є об'єктивно зумовленим процесом розвитку особистості, що «забезпечує надання індивіду та засвоєння ним цінностей, норм, установок, зразків поведінки в процесі життєдіяльності» (І. Богданова) [2, с. 47]. На межах цього процесу відбувається злиття двох різновекторних процесів становлення особистості – збереження й розвиток її унікальності та індивідуальності та, власне, її соціалізація у суспільстві. Наукова категорія «соціалізація» докладно почала розглядатися Ф. Гіддінгсом (1887р.) як процес розвитку соціальної природи людини. Пізніше французький мислитель П'єр Тейяр де Шарден наголосив на ефекті персоналізації у процесі входження людини у суспільний світ та на можливості подальшого розвитку людства завдяки таким новим формам контактів і співробітництва. Науковий пошук шляхів осмислення соціалізації відбувався на тлі вивчення взаємовідносин суспільства і людини. Соціалізація трактувалась як процес адаптації людини до суспільства (Е. Дюркгейм, Т. Парсон) або як розвиток та самозміна людини в процесі засвоєння та відтворення нею культури суспільства (Ч. Кулі, Дж. Мід).

З позицій *соціальної психології* процес становлення і розвитку особистості є сутністю соціалізації й розгортається у трьох взаємопов'язаних сферах – діяльності, спілкуванні та самосвідомості (І. Богданова) [2, с. 51]. Серед вчених немає єдності у визначенні підходів вивчення причин та механізмів соціальної поведінки людини у суспільстві. Можна виокремити декілька теоретико-методологічних підходів соціальної психології, які суттєво різняться у своєму трактуванні природи поведінки людини та водночас доводять складність та неоднозначність цього феномену людського життя. У самих назвах підходів міститься основний сенс тлумачення механізмів соціалізації особистості. Соціокультурий підхід (Е. Росс) пояснює соціальну поведінку людини впливом великих соціальних груп та їх культурою, віруваннями та звичаями. Еволюційний підхід, запропонований У. Макдаугаллом, визначає причинами соціальної поведінки фізичні та психологічні схильності, які допомагали нашим пращурам виживати та продовжувати свій рід. Теорія соціального навчання основну увагу приділяє досвіду навчання у минулому як детермінанті соціальної поведінки людини. З точки зору феноменологічного підходу К. Левіна, соціальна поведінка спрямовується суб'єктивною інтерпретацією людиною подій соціального світу. Соціально-когнітивний теоретичний

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

напрям особливу увагу приділяє вивченню психічних процесів, що задіяні у тому, як саме людина помічає соціальні події, інтерпретує їх та зберігає у пам'яті.

Очевидно, що кожен підхід розкриває різні аспекти соціальної поведінки людини й кожен з них має вагоме значення для педагога у реалізації його професійних завдань формування соціальної компетентності учнів. Найбільш вдалим на нашу думку є комбінований підхід, що інтегрує різні методи та підходи та дозволяє побачити цілісну картину соціальної поведінки особистості.

Не менш важливим для педагога у його готовності до формування соціальної компетентності учнів стає урахування двох основних принципів соціальної поведінки людини, визначених вченими Арізонського університету Р. Чалдіні, Д. Кенріком, С. Нейбергом: по-перше, соціальна поведінка є цілеспрямованою, люди взаємодіють один з одним задля досягнення мети або задоволення певної внутрішньої мотивації, по-друге – соціальна поведінка є постійною взаємодією між особистістю та ситуацією [14, с. 28].

Соціалізаційний процес у цілому може мати як цілеспрямовану, так й стихійну організацію, коли входження особистості в соціальний простір відносин та самореалізації носить рандомний, неорганізований характер, позбавлений будь-якої «захисної» соціальної цензури. Пріоритет цілеспрямованої стратегії соціалізації особистості дитини стає все більш очевидним в умовах інформатизації та глобалізації суспільних відносин у світі.

Соціальне виховання особистості, як цілеспрямований, організований процес «входження дитини у суспільство» (А. Мудрік), трактується вітчизняними вченими як «створення умов та заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння підростаючим поколінням загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування в нього соціально-позитивних ціннісних орієнтацій» (А. Капська) [1].

Соціальна педагогіка яка має головним завданням аналіз педагогічних аспектів стратифікаційної структури суспільства та розробку теорії і технології соціального виховання та соціально-педагогічної діяльності, свого активного розвитку в Україні набула ще наприкінці минулого століття (А. Капська, О. Безпалько, Р. Вайнола, Л. Коваль та ін.). У цей час відбулась імплементація світового наукового доробку у розбудову вітчизняного науково-практичного освітнього контенту цього напрямку педагогічної науки. Було докладно розглянуто проблеми філософського трактування соціалізації багатьма науковими школами і напрямами: гуманізму, неотомізму, екзистенціалізму, персоналізму тощо (Н. Лавриченко) [6].

Нині основна мета соціалізації, у її тлумаченні соціально-педагогічною теорією й практикою, отримує акцент на допомозі особистості вижити в суспільному потоці соціально-економічних та криз та війн, оволодіти досвідом попередніх поколінь, визначити власне місце в суспільстві та навчитися самостійно знаходити шляхи найефективнішого самовизначення в ньому, відтак володіти *соціальною компетентністю*.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Принципово важливим для педагога стає урахування того факту, що соціальна компетентність молодшого школяра формується через участь у соціально значущих видах діяльності, зокрема в освітньому процесі та має взаємозв'язок з академічними досягненнями учнів (Л. Кулакова) [5]. Розвитку соціальної компетентності також активно сприяє й емоційна компетентність, яка включає в себе емоційну експресивність, саморегуляцію та знання. Емоційна компетентність впливає на соціальну прийнятність та взаємодію з однолітками, що має довгострокові наслідки для соціального розвитку.

Аналіз запропонованих науковцями (В. Коваленко, Л. Кулакова, Є. Починок, І. Хусейнова, О. Проценко на ін.) тлумачень дефініції «соціальна компетентність молодшого школяра» свідчить про багатоаспектність цього феномену особистості та прагнення дослідників визначити його системний, інтегративний характер, який реалізується шляхом синергетичної співдії особистості з навколишнім природним та соціальним середовищем [4; 5; 9; 10]. Пропонуємо розглядати *«соціальну компетентність молодшого школяра»* як інтегральну мега-якість учня молодшого шкільного віку, яка характеризується сукупністю знань, умінь та навичок, що забезпечують ефективну взаємодію в соціумі, вирішення конфліктів, співпрацю та реалізацію особистісних інтересів у процесі взаємодії з іншими людьми, створюючи ресурсне забезпечення для всіх життєво необхідних проявів особистості в її життєтворчості. У цьому контексті соціальна компетентність молодшого школяра включає: емоційну чутливість та саморегуляцію; комунікативні навички; здатність до співпраці та колективної діяльності; емпатію та соціальну відповідальність.

Готовність педагога до формування соціальної компетентності в молодших школярів є визначальним аспектом сучасної соціально-педагогічної практики, що забезпечує успішну соціалізацію учнів в умовах динамічного освітнього середовища. Враховуючи складність і багатовимірність цього процесу, актуальним є застосування *системного та синергетичного* підходів для його ефективної реалізації.

Системний підхід передбачає не лише навчання певних соціальних навичок, а й створення сприятливого соціального середовища, яке дозволяє учневі активно взаємодіяти з іншими, розвивати свої особистісні якості та адаптуватися до різних соціальних ситуацій. Система в даному контексті розглядається як сукупність взаємопов'язаних елементів, що функціонують як єдине ціле. Вона включає не тільки самого учня, а й навколишнє соціальне середовище, педагогічний процес, методи навчання та інші компоненти освітнього простору. Ключовими аспектами системного підходу є його: цілісність у взаємодії багатьох факторів (психологічних, соціальних, педагогічних, культурних), що вимагає їхньої інтеграції та узгодження); динамічність, як гнучкість та адаптація педагогічного процесу до змін у поведінці учнів і умов зовнішнього середовища; інтегративний характер соціально-педагогічного впливу, що враховує як внутрішні чинники (мотивація, самопізнання, емоції), так і зовнішні (соціальні контакти, колективна діяльність).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Синергетичний підхід акцентує увагу на взаємодії та взаємозв'язку всіх елементів системи, де результат їхньої взаємодії перевищує суму індивідуальних ефектів окремих елементів. Це означає, що процес формування соціальної компетентності молодших школярів має потенціал інтерактивних та творчих форм діяльності, що забезпечують ефект синергії. Ключовими аспектами синергетичного підходу можуть виступати: незначущість окремих елементів порівняно з взаємодією, коли кожен учень, кожен метод чи підхід є важливим, але ефективність розвитку соціальної компетентності досягається через взаємодію різних емоційних, когнітивних, соціальних аспектів; виявлення важливості групової діяльності, коли учні взаємодіють, співпрацюють, обмінюються досвідом і через це досягають більш високих результатів; динамічний розвиток якості особистості в умовах змін, через опанування конфліктів й прийняття групових рішень, що є важливою частиною соціальної компетентності.

Цей аналіз дозволив нам дати визначення *готовності педагога до формування соціальної компетентності в молодших школярів* як інтегративного, динамічного стану професійної підготовленості вчителя, що включає в себе здатність здійснювати ефективну взаємодію з учнями, сприяючи розвитку їхніх соціальних навичок і компетенцій. Така готовність передбачає врахування взаємозв'язків усіх компонентів навчального процесу, включаючи психологічні, соціальні та педагогічні аспекти та створення умов для гармонійного розвитку соціальних навичок через взаємодію між різними елементами навчального процесу. Тобто, готовність педагога в цьому контексті – це здатність створити цілісне середовище, якому через взаємодію та співпрацю реалізується розвиток соціальних компетенцій учнів, а також здатність системно адаптувати педагогічні синергії з урахуванням змін в освітньому середовищі, соціальних тенденціях та особливостях дітей.

Сучасні підходи до розвитку соціальної компетентності передбачають впровадження різноманітних методик системного та синергетичного характеру, однією з яких є *естетотерапія*. Естетотерапія – специфічний вид психолого-педагогічної терапії, що використовує художні, природні, соціальні засоби для педагогічного «лікування» особистості та її подальшого гармонійного розвитку. Вона допомагає учням виражати свої емоції, розвивати креативність, емоційну інтелігентність, що є важливою складовою соціальної компетентності. Естетотерапія як педагогічний і психотерапевтичний метод базується на використанні різноманітних форм мистецтва для роботи з емоційним станом людини. У процесі естетотерапії учні мають змогу виражати свої почуття через спілкування з природою, музику, живопис, театр, танець, що не лише сприяє емоційному розвантаженню, але й формує навички соціальної взаємодії та взаєморозуміння, гармонізує людину з оточуючим середовищем.

Одним із основних аспектів естетотерапії є її здатність формувати емоційну чутливість учнів. Діти, які беруть участь в естетичних заняттях,

більш чітко усвідомлюють свої емоції та емоції інших, вчаться виражати свої почуття через творчі засоби, що є основою для розвитку соціальної компетентності. Наприклад, у процесі колективної діяльності (створення спільних малюнків, театралізованих вистав, природніх арт-об'єктів тощо) діти вчаться працювати в команді, враховувати думки та почуття інших учасників, слухати та розуміти співрозмовників, що є важливим компонентом соціальних навичок.

Особливо важливою є роль естетотерапії в подоланні внутрішніх бар'єрів учнів, що можуть перешкоджати їхній соціалізації. Мистецтво дозволяє звільнитися від страхів і стресів, знизити рівень тривожності, що відкриває дітям можливість більш відкрито і впевнено взаємодіяти з іншими.

Лонгітюдне дослідження впливу естетотерапевтичних засобів та технологій на формування соціальної компетентності учнів, що проводилось нами у період 2022-2024 рр. на базі навчально-наукової лабораторії «Естетотерапевтичний освітній хаб» кафедри початкової освіти ПНПУ імені В. Г. Короленка, дозволило виділити найсуттєвіші показники та корелянти цього процесу, а саме:

– спостерігається активне формування емоційної чутливості дітей завдяки «естетичним засобам» навчання;

– відбувається активний розвиток комунікативних навичок у процесі рольових ігор, психологічних драматизацій, вправ з лялкотерапії та театральні вправ;

– підвищується впевненість дітей у спілкуванні з іншими та самооцінка через спільні естетотерапевтичні практики (створення спільних малюнків, драматизацій, музичних композицій, природних інсталяцій тощо);

– більш активно розвиваються елементи критичного мислення, емоційного інтелекту та саморегуляції.

Зазначені позитивні зміни дозволили учням швидше адаптовуватися до соціальних умов шкільного середовища, краще справлятися з емоційними викликами та підтримувати інтерес до пізнавальної діяльності.

У проведеному нами дослідженні виділено *три* ключові *компоненти* готовності майбутнього вчителя до формування соціальної компетентності молодших школярів засобами естетотерапії. *Когнітивний компонент* – теоретичні знання вчителя про специфіку формування соціальної компетентності молодшого школяра та естетотерапевтичні методики музикотерапії, арт-терапії, драматерапії тощо; усвідомлення важливості естетичного виховання і терапії для розвитку дітей. *Емоційно-ціннісний компонент* визначає ставлення вчителя до естетотерапевтичних технологій, їхню відкритість до нових методик, готовність до зміни традиційних підходів. Важливими при цьому стають особиста мотивація вчителя, бажання допомогти дітям через емоційні та творчі практики, відчуття педагогом емоційної зацікавленості до процесу і отримання задоволення від застосування таких методик [21]. *Практичний*

компонент готовності вчителя до формування соціальної компетентності молодших школярів передбачає знання та навички вчителя в застосуванні естетотерапевтичних методик: педагог повинен вміти використовувати різноманітні методи в повсякденній практиці, організовувати арт-терапевтичні заняття, використовувати музичні паузи, природотерапію для зниження рівня стресу у дітей тощо. Важливо, щоб вчитель мав досвід роботи з різними видами мистецтва та вмів організовувати індивідуальні й групові заняття у соціальному, мистецькому та природньому середовищах.

Висновки. Естетотерапевтична підтримка учасників освітнього процесу стає незамінною в умовах, коли молодші школярі стикаються з підвищенним рівнем стресу, емоційними труднощами, а також необхідністю адаптації до навчального процесу в умовах змішаної форми навчання, пандемії чи соціальних потрясінь, таких як війна.

Отримані нами у ході дослідження результати свідчать про значний потенціал естетотерапії у розвитку соціальної компетентності учнів. Зокрема, спостереження показали, що елементи естетотерапії не лише сприяють розвитку емоційної чутливості, пізнавальної активності учнів, але й покращують їх здатність до соціальної взаємодії, вирішення конфліктів та групової діяльності. Це стає особливо важливим у контексті сучасної освіти, де велика увага приділяється розвитку «м'яких навичок» у дітей.

Сучасні дослідження показують, що на готовність педагогів до використання естетотерапії у формуванні соціальної компетентності учнів в значній мірі впливає професійне середовище, а також підтримка з боку адміністрації школи та батьків. Важливим аспектом є також підвищення рівня обізнаності вчителів щодо потенціалу окремих видів та технологій естетотерапії для розвитку соціальної компетентності учнів, а також розробка методичних рекомендацій і естетотерапевтичних тренінгів для педагогів.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у розробці стратегій й тактик імплементації сучасних технології естетотерапії у зміст підготовки майбутніх вчителів початкових класів до формування соціальної компетентності учнів та адаптація найкращих зарубіжних методик психолого-педагогічної терапії до умов української системи освіти.

Література:

1. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи / за заг. ред. А. Й. Капської. Київ. 2002. С. 162.

2. Богданова І. М. Соціальна педагогіка: навч. посіб. Київ : Знання, 2008. С. 343.

3. Державний стандарт початкової освіти. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text.

4. Коваленко В. В. Формування соціальної компетентності молодших школярів засобами інформаційно-комунікаційних технологій : посібник / за наук. ред. проф. М. П. Лещенко. Київ : ЦП КОМПРИНТ, 2017. С. 192.

5. Кулакова Л. Формування соціальної компетентності молодших школярів в умовах освітньо-виховного процесу. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Психологія*. 2022. №14. С. 65-69.

6. Лавриченко Н. М. Педагогіка соціалізації : європейські абриси. Київ : Віра ІНСАЙТ, 2000. С. 444.

7. Олійник Н. А., Імбер В. І., Комаровська Н. О. Арт-терапія як засіб корекції агресивної поведінки у молодших школярів. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 2. С. 765-772.

8. Особливості навчально-пізнавальної діяльності молодших школярів : метод. рек. / авт. кол.: Бібік Н., Вашуленко О., Листопад Н., Мартиненко В., Онопрієнко О., Павлова Т., Петрук О. ; за заг. ред. Онопрієнко О. Київ : Вид. дім «Освіта», 2024. С. 176.

9. Починок Є., Хусейнова І. Педагогічні умови формування соціальної компетентності молодших школярів. *Естетика і етика педагогічної дії*. 2023. № 28. С. 251-259.

10. Проценко О. В. Соціальна компетентність молодших школярів як предмет наукових досліджень. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій і загальноосвітній школах*. 2014. Вип. 35. С. 451-457.

11. Федій О. А. Естетотерапія : навч. посіб. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ : ЦУЛ, 2012. С. 304.

12. Федій О. А., Процай Л. В., Гібалова Н. В., Починок Є. А. Навчально-наукова лабораторія інноваційних освітніх рішень у початковій освіті: педагогічні тренди та креативи. *Педагогічні науки*. 2021. №28. С. 250-397.

13. Юрченко О. Особливості підготовки майбутнього вчителя початкової школи до формування соціальної компетентності : теоретичні основи. *Проблеми підготовки сучасного вчителя.* 2015. Вип. 11(1). С. 122-129.

14. Kenrick D. T., Neuberg S. L., Cialdini R. B. Social Psychology : Unraveling the Mystery. 2004. 600 p.

15. Lecce S., Caputi M., Pagnin A. & Banerjee R. Theory of mind and school achievement: the mediating role of social competence. *Cognitive Development*, 2017. Vol. 44. P. 85-97.

16. Welsh M., Parke R., Widaman K. & O'neil R. Linkages between Children's Social and Academic Competence: A Longitudinal Analysis. *Journal of School Psychology*. 2001. Vol. 39. P. 463-482.

17. Рубан М. Українська автокефальна православна церква на Донбасі (1921 – 1930 рр.) // Емінак. – Київ-Миколаїв, 2022. – № 4 (40). – С. 139 – 165. DOI: https://doi.org/10.33782/eminak2022.4(40).612 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:bEWYMUwI8FkC

***References*:**

1. Aktualni problemy sotsialno-pedahohichnoi roboty (2002). [Current problems of socio-pedagogical work]. / za zah. red. A. Y. Kapskoi. Kyiv. S. 162. [in Ukrainian].

2. Bohdanova, I. M. (2008). Sotsialna pedahohika: navch. posib [Social pedagogy]. Kyiv: Znannia. S. 343. [in Ukrainian].

3. Derzhavnyi standart pochatkovoi osvity [State Standard of Primary Education]. URL : https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%D0%BF#Text. [in Ukrainian].

4. Kovalenko, V. V. (2017). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv zasobamy informatsiino-komunikatsiinykh tekhnolohii : posibnyk [Formation of social competence of younger schoolchildren using information and communication technologies] / za nauk. red. prof. M. P. Leshchenko. Kyiv : TsP KOMPRYNT. S. 192. [in Ukrainian].

5. Kulakova, L. (2022). Formuvannia sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv v umovakh osvitno-vykhovnoho protsesu [Formation of social competence of younger schoolchildren in the context of the educational process]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia»*. *Psykholohiia*. №14. S. 65-69. [in Ukrainian].

6. Lavrychenko, N. M. (2000). Pedahohika sotsializatsii : yevropeiski abrysy [Pedagogy of socialization: European outlines]. Kyiv : Vira INSAIT. S. 444. [in Ukrainian].

7. Oliinyk, N. A., Imber, V. I., Komarovska, N. O. (2024). Art-terapiia yak zasib korektsii ahresyvnoi povedinky u molodshykh shkoliariv [Art therapy as a means of correcting aggressive behavior in younger schoolchildren]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky.* № 2. S. 765-772. [in Ukrainian].

8. Osoblyvosti navchalno-piznavalnoi diialnosti molodshykh shkoliariv : metod. rek. (2024). [Features of educational and cognitive activities of younger schoolchildren] / avt. kol.: Bibik, N., Vashulenko, O., Lystopad, N., Martynenko, V., Onopriienko, O., Pavlova, T., Petruk, O. ; za zah. red. Onopriienko, O. Kyiv : Vyd. dim «Osvita». S. 176. [in Ukrainian].

9. Pochynok, Ye., Khuseinova, I. (2023). Pedahohichni umovy formuvannia sotsialnoi kompetentnosti molodshykh shkoliariv [Pedagogical conditions for the formation of social competence of younger schoolchildren]. *Estetyka i etyka pedahohichnoi dii.* № 28. S. 251-259. [in Ukrainian].

10. Protsenko, O. V. (2014). Sotsialna kompetentnist molodshykh shkoliariv yak predmet naukovykh doslidzhen [Social competence of younger schoolchildren as a subject of scientific research]. *Pedahohika formuvannia tvorchoi osobystosti u vyshchii i zahalnoosvitnii shkolakh.* Vyp. 35. S. 451-457. [in Ukrainian].

11. Fedii, O. A. (2012). Estetoterapiia : navch. posib. 2-he vyd., pererob. i dopov. [Aesthetic therapy]. Kyiv : TsUL. S. 304. [in Ukrainian].

12. Fedii, O. A., Protsai, L. V., Hibalova, N. V., Pochynok, Ye. A. (2021). Navchalno-naukova laboratoriia innovatsiinykh osvitnikh rishen u pochatkovii osviti: pedahohichni trendy ta kreatyvy [Educational and scientific laboratory of innovative educational solutions in primary education: pedagogical trends and creativity]. *Pedahohichni nauky*. №28. S. 250-397. [in Ukrainian].

13. Iurchenko, O. (2015). Osoblyvosti pidhotovky maibutnoho vchytelia pochatkovoi shkoly do formuvannia sotsialnoi kompetentnosti : teoretychni osnovy [Peculiarities of training a future primary school teacher for the formation of social competence: theoretical foundations]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelia*. Vyp. 11(1). S. 122-129. [in Ukrainian].

18. Kenrick, D. T., Neuberg, S. L., Cialdini, R. B. (2004). Social Psychology : Unraveling the Mystery. 600 p.

19. Lecce, S., Caputi, M., Pagnin, A. & Banerjee, R. (2017). Theory of mind and school achievement: the mediating role of social competence. *Cognitive Development*. Vol. 44. P. 85-97.

20. Welsh, M., Parke, R., Widaman, K. & O'neil, R. (2001). Linkages between Children's Social and Academic Competence: A Longitudinal Analysis. *Journal of School Psychology*. Vol. 39. P. 463-482.

21. Ruban M. Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in Donbas (1921 – 1930) // Eminak. – Kyiv-Mykolaiv, 2022. – No. 4 (40). – P. 139 – 165. DOI: https://doi.org/10.33782/eminak2022.4(40).612 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:bEWYMUwI8FkC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.015.31:796.015:613.25-057.875

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-949-961

Фещак Катерина Володимирівна викладач кафедри фізичної терапії, ерготерапії та здоров'я, аспірантка ІІ року підготовки спеціальності 011 Освітні, педагогічні науки, Дрогобицький державний педагогічний університет імені Івана Франка, м. Дрогобич, тел.: (068) 510-51-41, https://orcid.org/0009-0007-8595-8056

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ПОКРАЩЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО ФІЗИЧНИХ НАВАНТАЖЕНЬ СТУДЕНТІВ ІЗ НАДМІРНОЮ ВАГОЮ АБО ОЖИРІННЯМ

Анотація. Стаття присвячується актуальній проблемі пошуку педагогічних умов покращення толерантності до фізичних навантажень студентів із надмірною вагою або ожирінням. Розкрито причини розвитку такої проблеми та негативні наслідки використання радикальних методів схуднення. Висунуто думку, що найефективнішим та найбезпечнішим методом зниження ваги є зміна способу життя, правильне харчування й поступово наростаючі фізичні навантаження. У процесі дослідження систематизовано наявну інформацію та надано рекомендації щодо покращення толерантності до фізичних навантажень студентів із надмірною вагою або ожирінням, вказано на необхідні педагогічні умови. Розпочато дослідження з пошуку найбільш доступних методів визначення рівня толерантності організму людини до фізичних навантажень, які можна було б використати на заняттях з фізичного виховання в умовах закладу вищої освіти. Зроблено висновок про доцільність використання тесту шестихвилинної ходьби (6MWT), який можна вважати найдоступнішим та найефективнішим. Описано реакції організму при дії фізичних навантажень та наголошено на необхідності постійного контролю за основними показниками діяльності серцево-судинної та дихальної систем у процесі тестування. Особливу увагу приділялося пошуку доцільних педагогічних умов, які можуть підсилити дію фізичних навантажень та створити своєрідну «структурну оболонку» для їх використання. Описано та систематизовано наявну інформацію щодо ожиріння та ступенів його важкості. Охарактеризовано визначення індексу маси тіла (індексу Кетле) та розкрито питання щодо негативних наслідків ожиріння на стан органів та систем організму людини. Детально зосереджено увагу на фізичних навантаженнях, які є ефективними для людей з ожирінням та описано дозування ходьби. Зроблено висновки й надано ряд рекомендацій для покращення толерантності до фізичних навантажень студентів із надмірною вагою або ожирінням.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: педагогічні умови, толерантність до фізичних навантажень, надмірна вага, студенти, ожиріння, фізичне виховання, реабілітація.

Feshchak Kateryna Volodymyrivna Lecturer at the Department of Physical Therapy, Occupational Therapy and Health, PhD student of the second year of study, speciality 011 Educational, pedagogical sciences, Drohobych Ivan Franko State Pedagogical University, Drohobych, tel: (068) 510-51-41, https://orcid.org/0009-0007-8595-8056

PEDAGOGICAL CONDITIONS FOR IMPROVING PHYSICAL ACTIVITY TOLERANCE OF OVERWEIGHT OR OBESE STUDENTS

Abstract. The article is devoted to the problem of finding pedagogical conditions for improving the tolerance to physical activity of overweight or obese students, which is relevant today. The reasons for the development of such a problem and the negative consequences of using radical methods of weight loss are revealed. The author suggests that the most effective and safe method of weight loss is a change in lifestyle, proper nutrition and gradually increasing physical activity. The study systematises the available information and provides recommendations for improving the physical activity tolerance of overweight or obese students, as well as selecting the necessary pedagogical conditions. The study began with the search for the most accessible methods of determining the level of tolerance of the human body to physical activity, which could be used in physical education classes in higher education institutions. As a result, it is concluded that it is expedient to use the six-minute walk test (6MWT), which is the most affordable and effective. The author describes the body's reactions to physical activity and notes the need for constant monitoring of the main indicators of the cardiovascular and respiratory systems during the test. Particular attention was paid to the search for appropriate pedagogical conditions that would enhance the effect of physical activity and create a kind of ‘structural shell’ for their use. Next, the available information on obesity and its severity is described in detail and systematised. The definition of the body mass index (Ketle index) is described and the issue of the negative effects of obesity on the state of organs and systems of the human body is revealed. The article focuses on physical activity that is effective for obese people and describes the dosage of walking. Finally, conclusions are drawn and a number of recommendations are made to improve the exercise tolerance of overweight or obese students.

Keywords: pedagogical conditions, physical activity tolerance, overweight, students, obesity, physical education, rehabilitation.

Постановка проблеми. Останніми роками в українському суспільстві спостерігається тривожна тенденція до різкого погіршення стану здоров’я людей молодого віку, а саме студентської молоді. На це є ряд причин: зміни в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

екології, що пов'язані з воєнними діями на території України, соціально-економічні й політичні умови, недосконалі умови праці та побуту, різке скорочення робочих місць через війну, вимушена міграція значної кількості українців.Усе це викликає дефіцит гармонійного розвитку особистості та несе за собою ряд відповідних наслідків [1, с. 63]. Додаймо сюди малорухливий спосіб життя, невідповідність режиму праці і відпочинку, наявні стреси, які ще більше погіршують ситуацію.

Однією з найбільш поширених проблем, з якою стикається сучасне суспільство, є надмірна вага або ожиріння. Згідно з останніми статистичними даними, близько 50% населення планети має надлишкову вагу, а ожиріння, як актуальна медико-соціальна проблема, досягла в наші дні глобальних масштабів. Вона знижує працездатність людини, ускладнює її фізичну та інтелектуальну активність, а також, як наслідок, призводить до передчасного старіння, скорочення тривалості життя та ранньої інвалідності [2, с. 502].

Сьогодні мільйони людей різними способами намагаються знизити вагу свого тіла. Неабиякої популярності зараз набувають такі радикальні методи схуднення як ліпосакція, використання різноманітних пасивних засобів і препаратів для схуднення та навіть хірургічне зменшення об'єму шлунка. Все це активно пропагується сучасними рекламодавцями та, безумовно, має свої наслідки [2, с. 503].

Звичайно, за певних умов, мають місце і такі методи, проте слід розуміти, що з психологічної точки зору, вони виглядають більш привабливими для людини з ожирінням, аніж ідея кардинально змінити свій спосіб життя: почати більше рухатися, переглянути власний режим дня, правильно харчуватися та регулярно займатися фізичними вправами. Слід розуміти, що перші такі заняття, безумовно, будуть важкими для людини. В цьому випадку вкрай важливим є покращення толерантності організму людини з ожирінням до фізичних навантажень, що характеризує адаптивні можливості дихальної та серцево-судинної систем.

Покращення толерантності до фізичних навантажень – це своєрідний процес, для забезпечення якого необхідна певна система (методика). А будь-яка система може ефективно функціонувати та розвиватися лише при дотриманні потрібних умов. Саме тому важливо не тільки підібрати методи, які дозволять покращити толерантність до фізичних навантажень студентів із надмірною вагою або ожирінням, але й виокремити необхідні педагогічні умови, які зможуть у цьому допомогти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В наш час існує досить багато досліджень, які стосуються як людей з надмірною вагою чи ожирінням, так і методик покращення толерантності до фізичних навантажень.

Дослідженню підвищення толерантності до фізичних навантажень у людей з надмірною вагою або ожирінням у поєднанні з іншими супутніми захворюваннями присвячуються статті українських вчених Марушко Ю.В. [3, с.18],

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Крамарьова С.О. [3, с.18], Виговської О.В. [3, с.18], Кривопустова С.П. [3, с.18], Хайтовича М.В. [3, с.18], Чуриліна А.В. [3, с.18], Крючко Т. О. [3, с.18], Писарєва А.О. [3, с.18], Перцева Т.О. [4, с.13] Недьги Н.П. [4, с.13] та ін.

У працях Шевченко Н.С. [5, с. 82], Головко Т.О. [5, с. 82], Афігхі А. [5, с. 82], Осеі-Фрімпонг Б. [5, с. 82], Мічаель М. [5, с. 82] піднімаються питання рівня толерантності до фізичного навантаження у здорових підлітків, висуваються припущення щодо можливості використання загальновідомого тесту 6-хвилинної ходьби з метою визначення толерантності серцево-судинної та дихальної систем до мінімального фізичного навантаження молоді.

Що ж стосується питання важливості підбору педагогічних умов для покращення толерантності до фізичних навантажень, то в науковій літературі є лише окремі дослідження на дотичні теми.

До прикладу, у 2012 році такі автори, як Редько Т.М. [6, с. 310], Франчук О.П. [6, с. 310] та Авдеєнко Н.В. [6, с. 310] у своїй статті, що присвячена проблемі пошуку педагогічних умов розвитку рухових якостей студенток вищого навчального закладу узагальнюють, систематизують і виділяють ряд певних педагогічних умов, а також зосереджують увагу на тому, що від правильного підбору педагогічних умов, у значній мірі, залежить розвиток рухових якостей.

А Карпов О.О. [1, с. 63] у своїй публікації, яка стосується педагогічних умов формування здорового способу життя молоді зауважує, що педагогічними умовами для формування у студентів правильного погляду на здоровий спосіб життя є ставлення до здоров'я як до найбільшої цінності, знання з валеології та безпосереднє навчання основам дотримання здорового способу життя.

Мета статті – проаналізувати особливості педагогічних умов щодо покращення толерантності до фізичних навантажень студентів із надмірною вагою або ожирінням

Виклад основного матеріалу.

Важливим інструментом клінічної оцінки, що дозволяє комплексно проаналізувати адаптивні можливості дихальної та серцево-судинної систем, є реакція організму людини на фізичне навантаження. Ступінь тренованості та здатність без шкоди для здоров'я переносити фізичне навантаження називають толерантністю до фізичного навантаження [5, с. 82].

Толерантність до фізичного навантаження є важливою характеристикою для оцінки сумарних фізіологічних можливостей організму людини, а також функціональної здатності серцево-судинної та дихальної систем. Це можна пояснити тим, що виконання фізичних вправ потребує взаємодії між фізіологічними механізмами, що дає можливість серцево-судинній і дихальній системам задовольняти енергетичні потреби тих м'язів, що скорочуються у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

процесі навантаження. Так як обидві системи у процесі тренування піддаються навантаженню, то їх можливості адекватно реагувати на процес скорочення, є мірою фізіологічної компетентності.

Для оцінки толерантності до фізичних навантажень користуються так званим «золотим стандартом», а саме визначають максимальну кількість споживання кисню у процесі максимально інтенсивного фізичного навантаження. Даний показник не повинен у подальшому зростати, не зважаючи навіть на подальший ріст робочого навантаження [3, с. 20].

Таблиця 1.

Нормальні показники рівня споживання кисню у віці 13-19 років, залежно від статі

Оцінка рівня споживання кисню	Чоловіча стать	Жіноча стать
Низький рівень	<35,0	<25,0
Рівень, нижче посереднього	35,0–38,3	25,0–30,9
Посередній рівень	38,4–45,1	31,0–34,9
Добрий рівень	45,2–50,9	35,0–38,9
Відмінний рівень	51,0–55,9	39,0–41,9
Найкращий рівень	>55,9	>41,9

Стандартом того, як людина реагує на аеробне навантаження, в наш час, вважають інкрементальні тести з фізичним навантаженням. Такі тести дають можливість визначити рівень адаптації до програми тренувань чи фізичної підготовки, в цілому. До них належать:

- велоергометричний тест YMCA;
- тест човникового бігу (YoYo тест) та багато інших [5, с. 83].

У процесі таких тестувань відбувається постійний контроль за зміною основних показників діяльності серцево-судинної та дихальної систем. Визначення приросту частоти серцевих скорочень дає можливість оцінити, яким є рівень тренованості серцево-судинної системи людини. Швидке підвищення частоти серцевих скорочень до показників 150-170 ударів за хвилину може свідчити про низький рівень толерантності до фізичних навантажень. У процесі проведення тестів часто також роблять запис електрокардіографії для точної оцінки частоти серцевих скорочень на піку фізичного навантаження. Ще одним важливим показником оцінки роботи серцево-судинної системи у процесі фізичного навантаження є зміна артеріального тиску, що включає в себе різні види реакцій [3, с. 21].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 2.

Типи реакцій артеріального тиску на фізичне навантаження

Тип реакції	Систолічний артеріальний тиск	Діастолічний артеріальний тиск
Нормотонічна реакція	Артеріальний тиск поступово підвищується, у відповідь на фізичне навантаження, а через 3-5 хвилин відпочинку – повертається до вихідного значення.	
	Росте на 70-75 міліметрів ртутного стовпчика.	Знижується або не змінюється.
Гіпотонічна реакція	Росте менше, ніж на 60 міліметрів ртутного стовпчика.	Знижується більше, ніж на 30 міліметрів ртутного стовпчика.
Гіпертонічна реакція	Підвищується до показників 160-180 міліметрів ртутного стовпчика.	Залишається без змін.
	Підвищується до показників 160-180 міліметрів ртутного стовпчика.	Підвищується до показників 80-100 міліметрів ртутного стовпчика.
Дистонічна реакція	Спостерігається велика різниця між показниками систолічного та діастолічного артеріального тиску (пульсовий тиск).	
	Підвищується до показників 220-230 міліметрів ртутного стовпчика.	Значно знижується до нижче 40 міліметрів ртутного стовпчика.

Проте не слід забувати, що більшість щоденної активності людини відбувається на фоні субмаксимального рівня активності. Саме тому було висунуто припущення про те, що для кращого відображення фізичних можливостей організму та його толерантності до підвищення фізичного навантаження можна застосовувати функціональні тести, які дають можливість оцінити те, як реагують системи організму людини на мінімальне навантаження. Серед таких тестів усе частіше широко використовують оцінку пройденої відстані за певний проміжок часу. Такий метод дослідження має свої переваги. Він швидкий, простий, недорогий, але водночас дозволяє ефективно оцінити реакцію серцево-судинної та дихальної систем на мінімальні повсякденні фізичні навантаження [5, с. 83].

Найбільш широке застосування отримав такий тест дослідження пройденої відстані, як тест 6-хвилинної ходьби (6MWT). Його легко виконувати, а також він добре відображає повсякденну активність. Це доступне та недороге дослідження, оскільки не потребує окремого приміщення та спеціального обладнання. Перед проведенням такого тесту слід виміряти ріст, вагу та розрахувати індекс маси тіла людини. Раніше такий тест найчастіше використовували для оцінки стану дорослих у кардіології та пульмонології. Проте зараз його також застосовують у педіатрії та для роботи з підлітками. Результати такого тесту, в подальшому, корелюються зі специфічними пробами з метою оцінки діяльності серцево-судинної та дихальної систем [5, с. 83].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Виконують 6-хвилинний тест ходьби у такий спосіб, що довгий рівний коридор поділяють орієнтовно на проміжки, довжиною 30 метрів. Людина проходить дану дистанцію у звичному для себе темпі. Таким чином визначається, яку відстань людина може пройти за 6 хвилин. В нормі цей показник становить:

- близько 600 метрів – у чоловіків;
- близько 500 метрів – у жінок.

У процесі проведення тестування постійно контролюється частота серцевих скорочень, показники артеріального тиску, а також наявність наростаючої задишки. Проте слід зазначити, що у людей з надмірною вагою тіла або ожиріння може, навіть у стані спокою, спостерігатися суб'єктивне відчуття підвищення частоти дихальних рухів чи задишки [4, с. 15]. Негайно зупинити тестування слід при наявності таких тривожних симптомів, як:

- судоми у м'язах нижніх кінцівок;
- нестерпна задишка;
- біль у грудній клітці;
- втрата рівноваги;
- раптова блідість шкіри;
- рясне потовиділення тощо.

Останні наукові дослідження показують, що покращення толерантності до фізичних навантажень студентів закладів вищої освіти вимагає пошуку та розробки таких педагогічних умов, які б дозволяли ефективно працювати з ними. Велика кількість досліджень доводить, що застосування одних й тих самих вправ у різних умовах дають зовсім інший результат, тоді як різні вправи, за певних умов, можуть привести до однакового результату. Саме тому так важливо вивчати не лише безпосередньо фізичні вправи, але й умови їх використання.

Педагогічні умови являють собою своєрідну «структурну оболонку» для педагогічних моделей чи технологій. В даному випадку, вони застосовуються з метою забезпечення організаційно-педагогічного та психолого-педагогічного супроводу покращення толерантності до фізичних навантажень, що дає можливість ефективно провадити навчально-виховну діяльність у сфері фізичного виховання. Пропонується комплексний системний підхід, що включає визначення рівня толерантності до фізичних навантажень, оцінку стану фізичного здоров'я та врахування рівня вмотивованості студентів із надмірною вагою або ожирінням. Для того, щоб студенти змогли досягнути хороших результатів, обов'язково беруться до уваги їх морфологічні, фізіології та психологічні особливості [6, с. 310].

Проте не слід забувати, що для ефективної роботи зі студентами, у яких спостерігається надмірна вага чи, навіть, ожиріння, потрібна особлива увага у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

процесі підбору та виконання фізичних вправ, а сама проблема вимагає глибокого та всебічного розуміння.

Ожиріння потребує цілого комплексу лікувально-профілактичних методів корекції маси тіла. Це й раціональний режим харчування, і підвищення фізичної активності, і багато інших моментів. Людям, у яких є схильність до розвитку ожиріння, потрібно постійно дотримуватися основ здорового способу життя, правильно харчуватися та багато рухатися. Трапляються випадки, коли людина, досягнувши бажаних результатів та знизивши свою вагу, повертається до звичного способу життя та, з часом, знову починає стрімко набирати вагу [2, с. 506].

Існує кілька форм ожиріння, провідну роль у розвитку якого відіграють такі чинники, як: психологічні, спадкові, статеві, вікові та професійні. До прикладу, розвиток аліментарної форми зумовлюється зовнішніми причинами, такими як: надмірне вживання їжі, багатої на жири, переїдання, малорухливий спосіб життя та, як наслідок, зниження енерговитрат організму. Натомість, ендокринно-церебральна форма ожиріння розвивається внаслідок внутрішніх процесів, що відбуваються в організмі людини. До таких процесів можна віднести порушення регуляції жирового обміну центральної нервової системи, а також гормональних функцій щитоподібної і статевої залоз. Як наслідок, в організмі відкладається велика кількість жиру, тоді як норма становить 10-15%.

В залежності від того, на скільки відсотків маса тіла людини перевищує фізіологічну норму, виділяють чотири ступеня ожиріння [2, с. 502].

Таблиця 3.

Ступені ожиріння

Ступінь важкості		**На скільки % маса тіла людини перевищує фізіологічну норму**
I ступінь	легкий	на 15-29%
II ступінь	середній	на 30-49%
III ступінь	тяжкий	на 50-100%
IV ступінь	дуже тяжкий	більше як на 100%

Для того, щоб визначити ступінь ожиріння найчастіше користуються індексом маси тіла (ІМТ), який ще називають індексом Кетле. Отримують даний показник розділивши масу тіла людини у грамах на зріст у сантиметрах.

До прикладу, маса тіла дорослої людини становить 81 кг, а ріст – 1,8 м. Для початку ми визначимо квадрат росту: 1,8 × 1,8 = 3,24 м², далі масу тіла поділимо на число, яке отримали в результаті попередньої дії.

Таким чином: ІМТ = 81 : 3,24 = 25.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 4.

Інтерпритація індексу маси тіла для дорослих (кг/м²)

ІМТ (кг/м²)	Класифікація
< 18,5	Дефіцит маси тіла
18,5-24,9	Норма
>25-29,9	Надмірна маса тіла
>30-34,9	Ожиріння I ступеню
>35-39,9	Ожиріння II ступеню
>40	Ожиріння III ступеню

Слід усвідомлювати, які саме негативні наслідки несе для організму людини ожиріння. У зв'язку із відкладанням великої кількості жирової тканини, починають ускладнюватися рухи діафрагми та порушується дихання, що змушує серце працювати з додатковим навантаженням. В людини можуть розвиватися різноманітні проблеми з кардіореспіраторною системою, опорно-руховим апаратом, а також захворювання травної та нервової систем. У випадку яскравих проявів таких симптомів патологічних змін, людина потребує лікування у стаціонарі з подальшою тривалою реабілітацією, відповідно до клінічного перебігу та індивідуальних особливостей організму [2, с. 506].

Серед найчастіших медичних ускладнень, які провокуються ожирінням, виділяють атеросклероз, ішемічну хворобу серця, неалкогольну жирову дистрофію печінки, депресію, гіпертонію тощо. Особливо небезпечним є прихований перебіг початку цих захворювань. Саме тому так важливо розвивати напрямки дослідження, акцент у яких ставиться на вчасне виявлення серцево-судинних патологій, що асоціюються з надмірною вагою чи ожирінням [3, с. 20].

Фізичні навантаження для студентів з надмірною вагою або ожирінням призначають з метою корекції маси тіла, збільшення рухової активності, покращення самопочуття та профілактики ускладнень. Проте існує ряд протипоказань, за наявності яких студенти не можуть займатися фізичними навантаженнями. До таких протипоказань належить:

- зниження частоти серцевих скорочень нижче 60 ударів за хвилину;
- різке підвищення артеріального тиску;
- хронічні патології внутрішніх органів у період загострення;
- захворювання суглобів;
- ожиріння четвертого ступеня;
- захворювання опорно-рухового апарату у період загострення тощо [7, с. 31].

Заняття при ожирінні повинні бути досить тривалими. На початку ці заняття мають тривати, в середньому, 20-30 хвилин, а пізніше досягати 45-60 хвилин і більше. Рухи у процесі виконання вправ слід виконувати з великою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

амплітудою, залучаючи при цьому великі м'язові групи. Застосовують також махи, колові рухи у великих суглобах, вправи з предметами, а також вправи для тулуба: нахили, повороти та обертання. Вагоме місце для боротьби з надлишковою вагою займають вправи для зміцнення м'язів тулуба і живота, а також коригуючі та дихальні вправи. Студенти з ожирінням мають виконувати ранкову гігієнічну гімнастику у швидкому темпі, тривалістю 20-25 хвилин. Така гімнастика повинна включати комплекс вправ, а також тривалий біг та стрибки [7, с. 32].

Особливе місце у процесі занять посідають ходьба та біг. Розпочати слід з дозованої ходьби, звертаючи увагу на дихання. Дихати потрібно глибоко та ритмічно, при чому видих має бути тривалішим за вдих. У перші тижні занять слід робити невеличку перерву, тривалістю 2-3 хвилини, для виконання дихальних вправ.

Дозування ходьби при ожирінні буде наступною:

- для осіб з доброю фізичною тренованістю застосовують дуже швидку ходьбу – більше 120 кроків за хвилину;
- для осіб з ожирінням I ступеня застосовують швидку ходьбу – від 100 до 120 кроків за хвилину;
- для осіб з ожирінням II ступеня застосовують середню ходьбу – від 80 до 100 кроків за хвилину;
- для осіб з ожирінням III ступеня застосовують повільну ходьбу – від 60 до 80 кроків за хвилину;
- для осіб з ожирінням III ступеня на початку занять застосовують дуже повільну ходьбу – від 40 до 60 кроків за хвилину.

Важливим для покращення толерантності до фізичних навантажень є тривале виконання вправ на витривалість. Це тривалі помірні навантаження, які приводять до збільшення енерговитрат організму, а силові вправи, у свою чергу, впливають на білковий обмін [7, с. 33].

У процесі роботи зі студентами з надмірною вагою або ожирінням, а саме для покращення їх толерантності до фізичних навантажень, пропонуємо дотримуватися наступних рекомендацій:

1. Процес підбору, призначення та виконання фізичних вправ, з метою підвищення толерантність студентів з надмірною вагою або ожирінням до фізичних навантажень має базуватися на наступних правилах:

- врахування відповідності призначених фізичних вправ функціональним можливостям та рівню толерантності організму до фізичних навантажень;
- врахування таких особливостей організму, як стать, вік, наявність супутніх захворювань чи протипоказань;
- цілеспрямований та систематизований вплив навантажень;
- постійний контроль за основними показниками діяльності серцево-судинної та дихальної систем;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

•призначення рухової активності у всіх доступних формах;

•призначення вправ середньої інтенсивності, які сприяють розщепленню жирів;

•використання вправ для дихання з метою окиснення жирів;

2. Для оцінки толерантності до фізичних навантажень студентів із надмірною вагою або ожирінням можна використати тест 6-хвилинної ходьби.

3. Окрім фізичних навантажень, рекомендується проводити бесіди зі студентами щодо раціонального харчування, зосередивши свою увагу на наступних моментах:

•поступове зниження добової калорійності;

•не рекомендовано, особливо на перших етапах, різко обмежувати харчовий раціон, оскільки це може викликати ряд негативних наслідків;

•приймати їжу слід невеликими порціями, але часто (5-6 разів на день);

•меню людина може складати самостійно, оскільки у кожного є свої індивідуальні смакові вподобання та фінансові можливості, проте дане меню не повинно перевищувати рекомендованої калорійності;

•слід ознайомити студентів з таблицями калорійності харчових продуктів та розрахувати кожному добову кількість калорій на основі індексу маси тіла (індексу Кетле) [2, с. 504].

4. Весь процес покращення толерантності до фізичних навантажень студентів з надмірною вагою або ожирінням на заняттях з фізичного виховання має супроводжуватися наступними педагогічними умовами:

•індивідуальний підхід до кожного студента;

•раціональність у побудові та організації занять;

•дотримання гігієнічних норм та правил;

•формування стійкої мотивації до занять фізичними вправами;

•оптимізація навчального навантаження;

•використання музичного супроводу в процесі виконання вправ;

•по можливості, проведення занять на свіжому повітрі;

•навчання студентів основам здорового способу життя;

•систематичний поетапний контроль за процесом покращення толерантності до фізичних навантажень [6, с. 311].

Висновки. Ожиріння є дуже складною проблемою сьогодення й потребує глибокого розуміння, повної зміни способу життя людини, зокрема студентської молоді, що потребує кваліфікаційної поради і професійної допомоги спеціалістів.

Розпочинати роботу зі студентами з надмірною вагою або ожирінням слід з визначення рівня толерантності до фізичних навантажень, так як цей рівень, зазвичай, є досить низьким.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Найпростішим та найефективнішим методом для оцінки толерантності організму до фізичних навантажень студентів із надмірною вагою або ожирінням є тест 6-хвилинної ходьби, оскільки він не потребує додаткового обладнання та може бути використаний в умовах закладу вищої освіти.

У процесі занять з фізичного виховання певною мірою можна підвищити толерантність до фізичних навантажень студентів із надмірною вагою або ожирінням за умови правильного підбору фізичних вправ та сформованості стійкої мотивації до занять.

Для ефективного впровадження фізичних вправ з метою покращення толерантності до фізичних навантажень студентів із надмірною вагою або ожирінням необхідно створити педагогічні умови, які будуть найбільш доцільними щодо використання певних методик здоров'язбереження.

Подальші напрямки для досліджень вбачаємо в експериментальному доведенні ефективності наданих рекомендацій для покращення толерантності до фізичних навантажень студентів із надмірною вагою або ожирінням, врахувавши педагогічні умови.

Література:

1. Карпов О.О. Педагогічні умови формування здорового способу життя у молоді. О.О. Карпов. *Педагогічний процес: теорія і практика.* 2013. Вип. 3 – С. 63-75.

2. Колядич О.І. Особливості комплексної фізичної реабілітації при ожирінні I ступеня осіб працездатного віку. О.І. Колядич. *Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами*: збірник наукових праць. Київ, 2010. № 7(9) –С. 501-508.

3. Марушко Ю.В., Крамарьов С.О., Виговська О.В., Кривопустов С.П., Хайтович М.В., Чуриліна А.В., Крючко Т.О., Писарєв А.О. Сучасні аспекти оцінки толерантності до фізичного навантаження у дітей з постковідним синдромом, пневмонією та ожирінням. Ю.В. Марушко, С.О. Крамарьов, О.В. Виговська, С.П. Кривопустов, М.В. Хайтович, А.В. Чуриліна, Т.О. Крючко, А.О. Писарєв. *Сімейна Медицина. Європейські практики.* 2023. Вип. 2. – С. 18–23.

4. Перцева Т.О., Нудьга Н.П. Толерантність до фізичних навантажень у хворих на бронхіальну астму з підвищеною масою тіла та ожирінням. Т.О. Перцева, Н.П. Нудьга. *Астма та алергія.* 2010. № 3-4. – С. 13-17.

5. Шевченко Н.С., Головко Т.О., Афігхі А., Осеі-Фрімпонг Б., Мічаель М. Рівень толерантності до фізичного навантаження у здорових підлітків. Н.С. Шевченко, Т.О. Головко, А. Афігхі, Б. Осеі-Фрімпонг, М. Мічаель. *Актуальні проблеми сучасної медицини.* 2021. Вип. 7. – С. 82-88.

6. Редько Т.М., Франчук О.П., Авдєєнко Н.В. Педагогічні умови розвитку рухових якостей студенток вищого навчального закладу. Т.М. Редько, О.П. Франчук, Н.В. Авдєєнко. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету імені Т.Г.Шевченка.* Серія: педагогічні науки. Фізичне виховання та спорт. Чернігів: ЧНПУ, 2012. Вип. 102., Т.1. – С. 310-312.

7. Андрійчук О.Я., Сметаніна К.І., Грейда Н.Б., Сергеєв В.М., Сітовський А.М., Цюпак Т.Є. Ожиріння: профілактика, лікування, фізична терапія: навчально-методичний посібник. О.Я. Андрійчук, К.І. Сметаніна, Н.Б. Грейда, В.М. Сергеєв, А.М. Сітовський, Т.Є. Цюпак. Луцьк, 2021. – 139 с.

References:

1. Karpov O.O. (2013) Pedahohichni umovy formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia u molodi [Pedagogical conditions of forming healthy lifestyle in youth]. *Pedahohichnyi protses: teoriia i praktyka. – Pedagogical process: theory and practice,* Issue 3, pp. 63-75 [in Ukrainian].

2. Koliadych O.I. (2010) Osoblyvosti kompleksnoi fizychnoi reabilitatsii pry ozhyrinni I stupenia osib pratsezdatnoho viku [Features of complex physical rehabilitation in case of obesity of the first degree in persons of working age]. *Aktualni problemy navchannia ta vyhovannia liudei z osoblyvymy potrebamy. – Actual problems of education and upbringing of people with special needs: a collection of scientific papers*, № 7(9), Kyiv, pp. 501-508 [in Ukrainian].

3. Marushko Yu.V., Kramarov S.O., Vyhovska O.V., Kryvopustov S.P., Khaitovych M.V., Churylina A.V., Kriuchko T.O., Pysariev A.O. (2023) Sychasni aspekty otsinky tolerantnosti do fizychnoho navantazhennia u ditei z postkovidnym syndromom, pnevmoniieiu ta ozhyrinniam [Modern aspects of exercise tolerance assessment in children with post-covid syndrome, pneumonia, and obesity]. – *Simeyna Medytsyna. Yevropeyski praktyky. – Family medicine. European practices*, Issue 2, pp. 18-23 [in Ukrainian].

4. Pertseva T.O., Nudha N.P. (2010) Tolerantnist do fizychnyh navaytazhen u hvoryh na bronhialny astmy z pidvyshchenoiu masoiu tila ta ozhyrinniam [Exercise capacity in overweighting and obese asthma patients]. – *Astma ta alerhiia. – Asthma and allergy*, № 3-4, pp. 13-17 [in Ukrainian].

5. Shevchenko N.S., Holovko T.O., Afihkhi A., Osei-Frimponh B., Michel M. (2021) Riven tolerantnosti do fizychnoho navantazhennia u zdorovyh pidlitkiv [Level of the exercise tolerance in healthy adolescents]. – *Aktualni problemy suchasnoi medytsyny. – Actual problems of modern medicine,* Issue 7, pp. 82-88 [in Ukrainian].

6. Redko T.M., Franchuk O.P., Avdeenko N.V. (2021) Pedahohochni umovy rozvytku rukhovykh yakostei studentok vyshchoho navchalnoho zakladu [Pedagogical conditions of students' impellent qualities deyelopment]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni T.H. Shevchenka. – Bulletin of Chernihiv National Pedagogical University named after T.G. Shevchenko. Series: pedagogical sciences. Physical education and sport,* Issue 102 (vol. 1), Chernihiv: CNPU, pp. 310-312 [in Ukrainian].

7. Andriychuk O.Ya., Smetanina K.I., Hreyda N.B., Serheiev V.M., Sitovskyi A.M., Tsiupak T.Ye. (2021) *Ozhyrinnia: profilaktyka, likuvannia, fizychna terapiia [Obesity: prevention, treatment, physical therapy]*. Lutsk, p. 139 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147 : 811’27

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-962-971

Хайдарі Наталія Ігорівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов і перекладу, «Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, тел.: (096) 9126435, https://orcid.org/0000-0001-7283-0159

Ярошенко Юлія Ігорівна викладач кафедри іноземних мов і перекладу, «Державний університет «Київський авіаційний інститут», м. Київ, тел.: (097) 0689876, https://orcid.org/0009-0007-8824-1536

ІННОВАЦІЙНИЙ ІНСТРУМЕНТАРІЙ ФОРМУВАННЯ ІНШОМОВНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ СТУДЕНТІВ НЕМОВНИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ ЗВО (НА ПРИКЛАДІ ДИСЦИПЛІНИ «ФАХОВА ІНОЗЕМНА МОВА»)

Анотація. Стаття присвячена дослідженню впливу інноваційних технологій на формування іншомовної компетентності студентів немовних спеціальностей закладів вищої освіти (ЗВО). Розглянуто ключові аспекти інформатизації освіти та роль інформаційно-комунікаційних технологій (ІКТ) в удосконаленні педагогічного процесу. Визначено, що використання мультимедійних засобів, таких як електронні підручники, відеоматеріали, інтерактивні дошки та онлайн-платформи, сприяє підвищенню ефективності викладання іноземних мов та мотивації студентів до навчання. Проаналізовано останні дослідження у сфері інтеграції цифрових технологій в освітній процес та виявлено, що, незважаючи на переваги мультимедійного навчання, рівень їхньої реальної імплементації залишається недостатнім. Зазначено, що інноваційні методи навчання, засновані на гуманістичному підході, сприяють розвитку творчого потенціалу студентів, їхній самореалізації та розкриттю індивідуальних здібностей. Розглянуто принципи комп’ютеризованого навчання, зокрема принципи індивідуалізації, диференціації та інтенсифікації. Визначено, що застосування цифрових ресурсів дозволяє створити навчальне середовище, наближене до реального мовного середовища, що сприяє покращенню рівня засвоєння матеріалу. Підкреслено роль викладача як координатора освітнього процесу, здатного впорядковувати інформаційні потоки та інтегрувати ІКТ у навчальний процес. Досліджено функції мультимедійних технологій, серед яких організація пізнавальної діяльності, візуалізація матеріалу, автоматизація процесу подання нових знань, стимулювання активності студентів та об’єктивізація оцінювання. Зазначено, що використання онлайн-ресурсів, таких як Quizlet, Google Sites, Amazy та

Wordwall, сприяє реалізації компетентнісного підходу, розвитку комунікативних навичок і формуванню професійної іншомовної компетентності студентів. Підсумовано, що впровадження ІКТ у навчальний процес є важливою умовою модернізації освіти та формування інноваційно орієнтованої особистості. Використання мультимедійних технологій сприяє зростанню професійної компетентності майбутніх фахівців, оптимізації навчального процесу та інтеграції української освіти у глобальний освітній простір.

Ключові слова: інформаційно-комунікаційні технології, мультимедійні технології, Інтернет-технології, формування іншомовної компетентності, іншомовна компетентність, комунікативна компетентність, фахова іноземна мова, інноваційна діяльність, освітній процес, студенти ЗВО.

Khaidari Nataliia Ihorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Foreign Languages and Translation, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, tel.: (096) 9126435, https://orcid.org/0000-0001-7283-0159

Yaroshenko Yuliia Ihorivna Lecturer of the Department of Foreign Languages and Translation, State University "Kyiv Aviation Institute", Kyiv, tel.: (097) 0689876, https://orcid.org/0009-0007-8824-1536

INNOVATIVE TOOLKIT FOR FORMING FOREIGN LANGUAGE COMPETENCE OF STUDENTS OF NON-LINGUISTIC SPECIALTIES OF HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS (ON THE EXAMPLE OF THE DISCIPLINE "PROFESSIONAL FOREIGN LANGUAGE")

Abstract. The article is devoted to the study of the impact of innovative technologies on the formation of foreign language competence among students of non-linguistic specialties in higher education institutions (HEIs). Key aspects of education informatization and the role of information and communication technologies (ICT) in improving the pedagogical process are considered. It has been determined that the use of multimedia tools, such as electronic textbooks, video materials, interactive whiteboards, and online platforms, contributes to increasing the effectiveness of foreign language teaching and students' motivation to learn. Recent research on the integration of digital technologies into the educational process has been analyzed, revealing that despite the advantages of multimedia learning, their actual implementation remains insufficient. It is noted that innovative teaching methods based on a humanistic approach contribute to the development of students' creative potential, self-realization, and the disclosure of individual abilities. The principles of computerized learning, including the principles of individualization, differentiation, and intensification, are examined. It has been

determined that the use of digital resources allows the creation of a learning environment close to a real-language environment, which enhances material retention. The role of the teacher as a coordinator of the educational process, capable of organizing information flows and integrating ICT into the learning process, is emphasized. The functions of multimedia technologies are explored, including the organization of cognitive activity, material visualization, automation of new knowledge presentation, stimulation of student activity, and objectification of assessment. It is noted that the use of online resources such as Quizlet, Google Sites, Amazy, and Wordwall promotes the implementation of a competency-based approach, the development of communication skills, and the formation of students' professional foreign language competence. It is concluded that the implementation of ICT in the educational process is an essential condition for the modernization of education and the formation of an innovation-oriented personality. The use of multimedia technologies contributes to the growth of professional competence of future specialists, optimization of the learning process, and integration of Ukrainian education into the global educational space.

Keywords: information and communication technologies, multimedia technologies, Internet technologies, foreign language competence formation, foreign language competence, communicative competence, professional foreign language, innovative activities, educational process, HEI students.

Постановка проблеми. Процес інформатизації освіти є одним із ключових чинників, що визначають сучасні підходи до формування професійних якостей фахівців. Інформаційно-комунікаційні технології (ІКТ) набувають висхідного значення як соціально-економічний феномен, що сприяє інтенсифікації всіх сфер економіки, прискоренню науково-технічного розвитку, удосконаленню педагогічної науки та сприяє демократизації суспільства. У контексті цих змін актуалізується необхідність ґрунтовного аналізу процесів інформатизації освіти та їхнього впливу на формування професійної компетентності педагогічних кадрів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковому дискурсі питання впровадження інноваційних технологій в освітній процес набуло актуальності відносно нещодавно. Наразі існує значна кількість досліджень, присвячених використанню сучасних технологій у процесі викладання та вивчення іноземних мов. Зокрема, дану проблематику досліджували А. Коломієць, О.В. Купчинська, О.В. Мирошниченко [4, 7] та ін. Результати численних досліджень свідчать про те, що значна частина здобувачів освіти позитивно оцінює застосування комп’ютерних технологій в освітньому процесі, що обумовлено перевагами мультимедійного навчання над традиційними методами викладання іноземних мов. Водночас рівень їхньої реальної інтеграції в освітній процес залишається низьким, що вказує на необхідність подальшого вивчення та вдосконалення методичних підходів до їх використання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Мета статті – визначити та дослідити інноваційні технології формування іншомовної компетентності студентів немовних спеціальностей ЗВО (на прикладі дисципліни «Фахова іноземна мова»).

Виклад основного матеріалу. Інновації є визначальною характеристикою постіндустріального інформаційного суспільства, в якому постійні зміни ускладнюють соціальну реальність і впливають на всі сфери людської діяльності [1, с. 151]. Особливе значення цей феномен має для освітнього простору України, де здійснюється підготовка не просто фахівців усіх галузей. Інноваційні методи навчання іноземних мов, засновані на гуманістичному підході, спрямовані на розвиток особистості, її самовдосконалення, розкриття творчого потенціалу та резервних можливостей, що створює передумови для підвищення ефективності освітнього процесу у закладах вищої освіти. Окрім того, мультимедійні засоби сприяють активному залученню майже всіх органів чуття студентів, інтегруючи друкований текст, графічні зображення, динамічне відео, статичні фотографії та аудіозаписи, що дозволяє створювати ефект «віртуальної реальності» автентичного спілкування. Дослідження підтверджують, що використання мультимедійних матеріалів та комп'ютерних мереж забезпечує суттєве скорочення часу навчання – майже утричі, а рівень засвоєння інформації зростає на 30–40% завдяки одночасному залученню візуальних, аудіальних і текстових компонентів [2].

Інноваційна діяльність у сфері освіти є ключовою відповіддю на виклики сучасності, що зумовлені переходом суспільства до інноваційного типу розвитку. Вона сприяє адаптивності освітньої системи, її відкритості до нових тенденцій та інтеграції в конкурентоспроможні національні та транснаціональні освітні проєкти. Запровадження освітніх інновацій забезпечує конкурентоспроможність національної освіти та її здатність формувати інноваційно орієнтовану особистість.

У психолого-педагогічній літературі є різні підходи до трактування поняття «інновація». Дослідники розмежовують поняття «нововведення» та «зміна», наголошуючи, що будь-яка зміна повинна передбачати якісне покращення відповідно до визначених цілей. Педагогічні інновації завжди включають нову ідею, яка може бути як авторським відкриттям викладача, так і запозиченим досвідом. Важливим аспектом інноваційної діяльності є наукова рефлексія, яка дозволяє викладачеві співвідносити обрану інноваційну систему з конкретними завданнями дослідження, забезпечуючи її ефективну імплементацію в освітній процес.

Інновації та нововведення відображають сутність і структуру сучасних трансформацій, а інноваційний процес передбачає цілеспрямоване формування та розвиток нових підходів до організації освітньої діяльності. Ефективна імплементація інноваційних процесів вимагає їхнього свідомого проєктування та поступового інтегрування в наявні освітні практики, що забезпечує поступальний розвиток системи освіти [1, с. 151].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Модернізація освітньої сфери не може бути досягнута виключно завдяки окремим творчим і мотивованим фахівцям. Важливим завданням є формування системного підходу до управління розвитком інноваційної культури педагогів, що включає створення відповідних соціально-професійних та психологічних механізмів. Інноваційна культура, як система цінностей, визначає вектори розвитку суспільства, держави, економіки, освітніх і наукових установ та відображає ключові соціальні й індивідуально-психологічні характеристики особистості, необхідні для розвитку її інноваційної активності [3]

Швидка інтеграція Інтернет-технологій створила глобальну комунікаційну платформу, що спричинила переосмислення традиційних підходів до освіти. Сучасний педагог має усвідомлювати ці зміни та адаптуватися до нових способів отримання знань, сприяючи їх ефективному використанню, а не вступаючи в конкуренцію з ними. Важливим завданням викладача є не лише опанування цифрових інструментів, а й здатність впорядковувати та систематизувати інформацію, що надходить з різних джерел, виконуючи роль координатора освітнього процесу [4]. Такий підхід сприятиме зростанню авторитету викладача серед студентів та забезпечить його безперервний професійний розвиток. Однак, мультимедійні технології у викладанні іноземної мови не можуть повністю замінити викладача, проте суттєво доповнюють і збагачують його діяльність, сприяючи підвищенню ефективності навчального процесу. Використання електронних підручників, мультимедійних презентацій, відеоматеріалів, електронної пошти, інтерактивних дощок та мережевих ігор дозволяє урізноманітнити навчальний процес і покращити його якість.

Мультимедійні технології виконують низку функцій, зокрема:

– сприяють організації пізнавальної діяльності студентів та підвищенню її ефективності;

– забезпечують візуалізацію навчального матеріалу, полегшуючи його сприйняття;

– виступають джерелом інформації, що автоматизує процес подання та пояснення нового матеріалу;

– стимулюють активність студентів в освітньому процесі;

– сприяють систематизації знань і повторенню вивченого матеріалу;

– забезпечують оперативний контроль рівня знань студентів.

Значущою перевагою мультимедійних засобів у процесі викладання іноземної мови є об’єктивізація оцінювання знань студентів, що зменшує суб’єктивний вплив викладача. Автоматизована перевірка знань сприяє неупередженому оцінюванню, а також змінює функцію викладача з контрольної на консультативну.

Впровадження інформаційно-комунікаційних технологій у поєднанні з мультимедійними технологіями дозволяє обирати план та методики навчання, а також сприяє розкриттю творчих здібностей студента [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Використання мультимедійних технологій дозволяє реалізувати активні методи навчання, перетворюючи студента з пасивного споживача інформації на активного учасника освітнього процесу. Залучення аудіовізуальних засобів підвищує рівень зацікавленості студентів, інтенсифікує роботу викладача та сприяє розвитку когнітивних процесів.

Мультимедійні технології також відкривають нові можливості для розробки навчальних матеріалів, що відповідають сучасним педагогічним, методичним і дидактичним принципам. Вони сприяють розвитку самостійності студентів у процесі пошуку, обробки та аналізу інформації, формуванню їхньої іншомовної компетентності та пізнавальної активності, а також мотивації до вивчення іноземної мови. Крім того, мультимедійні засоби навчання дозволяють створити навчальне середовище, максимально наближене до природного мовного спілкування, що є особливо важливим за відсутності автентичного мовного середовища. Це, своєю чергою, сприяє більш ефективному засвоєнню іноземної мови та підвищенню рівня комунікативної компетентності студентів [4].

Комп'ютеризоване навчання іноземної мови ґрунтується на низці ключових принципів, що забезпечують ефективність освітнього процесу, як-от:

– принцип індивідуалізації – можливість адаптації освітнього процесу до особистісних якостей кожного студента, враховуючи його рівень знань, умінь і навичок.

– принцип диференціації – надання студентам завдань різного рівня складності та кількості відповідно до їхніх пізнавальних можливостей і навчальних потреб.

– принцип інтенсифікації – підвищення ефективності навчання шляхом використання різноманітних засобів подання інформації, структурування матеріалу та інтерактивних форм роботи [6].

Застосування комп'ютерних технологій сприяє реалізації низки дидактичних функцій у процесі вивчення іноземної мови, зокрема:

– Пізнавальна функція передбачає доступ до необмежених джерел інформації через Інтернет, а також використання мультимедійних навчальних програм (текст, аудіо, відео), що стимулюють пізнавальну активність студентів.

– Розвивальна функція сприяє розвитку когнітивних процесів, зокрема сприйняття, пам'яті, логічного мислення та уяви, а також активізації лексичного запасу.

– Тренувальна функція забезпечує можливість самостійного відпрацювання та перевірки рівня знань, виявлення прогалин і їхнього подальшого усунення через повторне виконання завдань.

– Діагностична функція полегшує контроль за успішністю студентів та пропонує швидке оцінювання рівня засвоєння навчального матеріалу.

– Комунікативна функція передбачає взаємодію з навчальними програмами, а також допомагає студентам подолати мовний бар'єр, підви-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

щити мотивацію до вивчення мови та сформувати базові навички іншомовного спілкування [6].

На сучасному етапі розвитку суспільства спостерігається тенденція до прискореного старіння інформації у різних сферах діяльності, а також інтенсифікації інтеграційних процесів у багатьох галузях знань. Це зумовлює необхідність формування готовності до безперервного оновлення, розширення та поглиблення знань. Відповідно, зазнає суттєвих змін і характер педагогічної діяльності, що вимагає оновлення професійної компетентності викладачів. Професійна компетентність є однією з ключових характеристик сучасного фахівця, і в умовах модернізації освітнього процесу інтерес до її формування значно зріс. Особливо актуальним постає питання розвитку професійної компетентності майбутніх педагогів засобами Інтернет-технологій у форматі онлайн-навчання.

Широкою популярністю у сфері дистанційного навчання користуються такі формати онлайн-комунікації як ***вебінар*** та ***веб-конференція,*** які відрізняються рівнем інтерактивності. Вебінар є аналогом традиційного семінару, що передбачає активну взаємодію слухачів із лектором: виконання завдань, обговорення матеріалу, можливість ставити запитання. Веб-конференція, навпаки, є переважно лекційним форматом, у якому основну частину часу говорить спікер. Після завершення заходу учасники отримують запис конференції, який може використовуватися як навчальний ресурс. [7].

Сучасні цифрові технології значно розширюють можливості викладання дисципліни «Фахова іноземна мова», підвищуючи ефективність освітнього процесу, мотивацію студентів і рівень засвоєння навчального матеріалу. Мотивація студентів, практико-орієнтовані методи навчання та комунікативні та інформаційні засоби навчання є ключовими компонентами моделювання навчальної діяльності [8].

Інтернет-технології створюють нові умови для професійної комунікації педагогів, зокрема шляхом організації педагогічних форумів, конференцій, круглих столів і дистанційних дискусій, а також упровадження дистанційного навчання. Викладачі мають можливість створювати власні сайти, використовуючи готові шаблони та дистанційні консультації, що доступні у глобальній мережі. Використання інтерактивних освітніх платформ, таких як ***Quizlet, Google Sites, Amazy, Wordwall та ін.***, сприяють реалізації компетентнісного підходу, розвитку комунікативних навичок і самостійної роботи студентів. Такі платформи можуть містити методичні розробки, сценарії креативних занять, дидактичні матеріали тощо, що сприяє обміну досвідом і вдосконаленню освітнього процесу. Наприклад:

Quizlet є ефективною платформою для вивчення й закріплення нової лексики у форматі інтерактивних карток, що дозволяє:

– створювати набори слів з професійної термінології з можливістю додавання зображень і аудіосупроводу;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

– використовувати режим тестування, який перевіряє правильність перекладу, правопису й вимови;

– створювати навчальні списки слів відповідно професійного спрямування.

Google Sites є потужним інструментом для створення персоналізованих

– навчальних сайтів викладачів. Його переваги включають:

– можливість розміщення навчальних матеріалів (презентацій, тестів, відеоуроків, посилань на корисні ресурси);

– організацію самостійної роботи студентів завдяки створенню розділів із вправами та завданнями;

– зручність у груповій роботі: студенти можуть додавати свої напрацювання, створюючи власні сторінки з професійними термінами, перекладами й тематичними текстами.

Amazy – це платформа, що дозволяє створювати інтерактивні курси та навчальні ігри. Її впровадження у викладання іноземної мови дає змогу:

– використовувати елементи гейміфікації для підвищення мотивації студентів;

– створювати завдання у форматі квестів, вікторин і ситуаційних задач;

– адаптувати навчальний контент відповідно до спеціалізації студентів (наприклад, юридична, економічна чи технічна англійська);

– стимулювати самостійну та командну діяльність за допомогою інтерактивних завдань.

Wordwall – це ще одна ефективна платформа для створення інтерактивних навчальних завдань, яка дозволяє:

– розробляти динамічні вправи (головоломки, тести, картки, вікторини);

– проводити тренування граматичних конструкцій та термінології у формі ігор;

– швидко адаптувати матеріал до рівня підготовки студентів;

– організовувати контроль знань у режимі реального часу.

Інтеграція сучасних освітніх платформ у викладання дисципліни «Фахова іноземна мова» дозволяє створювати гнучке та ефективне освітнє середовище, яке відповідає сучасним потребам студентів. Використання цих інструментів підвищує рівень мотивації студентів, сприяє розвитку комунікативних навичок і адаптації до сучасних професійних викликів. Своєю чергою підготовка майбутніх фахівців до іншомовної міжкультурної комунікації передбачає як вміння висловлювати свої думки, погляди та ідеї, так і вміння розуміти мовлення співрозмовника як при особистому спілкуванні, так і через засоби масової комунікації [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Висновки. Отже, сучасний процес вивчення та викладання іноземних мов неможливий без інтеграції інноваційних технологій. Технології, які застосовуються в процесі викладання іноземної мови, сприяють підвищенню мотивації студентів до вивчення мови, підвищенню ефективності навчання та його індивідуалізації. Вони забезпечують активну психолого-педагогічну взаємодію між викладачами та студентами й створюють оптимальні умови для творчого використання інформації в самостійній пізнавальній діяльності студентів. Іншомовна компетентність стає однією з найважливіших якостей фахівця.

Для досягнення максимального ефекту необхідно використовувати широкий спектр інноваційних технологій у процесі вивчення й викладання іноземної мови. Це дозволяє оптимізувати освітній процес і забезпечити формування високого рівня іншомовної компетентності майбутніх фахівців різних галузей.

Перспективи подальших розвідок у даному напрямі вбачаємо в інтеграції Інтернет-технологій та цифрових інструментів для реалізації компетентнісного підходу та розвитку комунікативних навичок студентів закладів вищої освіти під час вивчення дисципліни «Фахова іноземна мова», а також у формуванні системного підходу управління розвитком інноваційної культури педагогів, включаючи створення відповідних соціально-професійних та психологічних механізмів.

Література:

1. Гуревич Р. С., Гордійчук Г. Б., Коношевський Л. Л., Коношевський О. Л., Шестопал О. В. Освітнє середовище для підготовки майбутніх педагогів засобами ІКТ: монографія за ред. проф. Р. С. Гуревича. Вінниця ФОП Рогальська І. О. 2011. 348 с.

2. Куниця Л. І., Шапран Л. В. Викладання іноземної мови у вищих технічних навчальних закладах засобами мультимедійних технологій. Електронний ресурс. URL: http://www.nbuv.gov.ua/ (дата звернення: 18.02.2025).

3. Носков В. І., Кальян А. В., Мирошниченко О. В. та ін. Інноваційні технології в гуманітарному ВИШі. Електронний ресурс. URL: www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=41&C=813 (дата звернення: 12.02.2025).

4. Коломієць А., Коломієць Т. Розвиток інформаційної культури педагога в процесі професійної інноваційної діяльності. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка.* 2009. № 3. С. 80–83.

5. Журавель Т.В., Хайдарі Н.І. Віртуальне освітнє середовище як засіб формування країнознавчої та лінгвокраїнознавчої компетенцій у студентів немовних спеціальностей. Херсон, 2017. Вип. 78(1). С. 208-212.

6. Ткачук-Грушицька Л. В. Інноваційні технології при викладанні іноземної мови. *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції.* Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2014. С. 47–50.

7. Купчинська О. В. Інноваційні технології у вивченні і викладанні іноземних мов. *Актуальні проблеми іншомовної комунікації: лінгвістичні, методичні та соціально-психологічні аспекти. Збірник матеріалів всеукраїнської науково-методичної Інтернет-конференції.* Луцьк: РВВ Луцького НТУ, 2014. С. 32–35.

8. Pylypchuk M. Kovtun, O. Rudina, M. Khaidari N., & Poliakova O. (2023). Teaching Aviation English: Enhancing Translation Skills through the Content and Language Integrated Learning Method Application. *Conhecimento & Diversidade*, 15 (40), 278–303.

9. Конопляник Л. М. Особливості формування іншомовної компетентності в аудіюванні у майбутніх ІТ-фахівців засобами вебресурсів. *Інноваційна педагогіка.* 2023. Вип. 57. Т. 1. С. 258–262.

References:

1. Hurevych, R. S., Hordiichuk, H. B., Konoshevskyi, L. L., Konoshevskyi, O. L., & Shestopal, O. V. (2011). Osvitnie seredovyshche dlia pidhotovky maibutnikh pedahohiv zasobamy IKT [Educational environment for training future teachers using ICT]: Monograph edited by Prof. R. S. Hurevych. Vinnytsia: FOP Rohalska I. O. [in Ukrainian].

2. Kunytsia, L. I., & Shapran, L. V. (n.d.). Vykladannia inozemnoi movy u vyshchykh tekhnichnykh navchalnykh zakladakh zasobamy multymediinykh tekhnolohii [Teaching foreign languages in higher technical educational institutions using multimedia technologies]. Retrieved from http://www.nbuv.gov.ua/ (accessed: 18.02.2025) [in Ukrainian].

3. Noskov, V. I., Kalian, A. V., Miroshnychenko, O. V., et al. (n.d.). Innovatsiini tekhnolohii v humanitarnomu VYShi [Innovative technologies in a humanities university]. Retrieved from www.politik.org.ua/vid/magcontent.php3?m=6&n=41&C=813 (accessed: 12.02.2025) [in Ukrainian].

4. Kolomiiets, A., & Kolomiiets, T. (2009). Rozvytok informatsiinoi kultury pedahoha v protsesi profesiinoi innovatsiinoi diialnosti [Development of a teacher's information culture in the process of professional innovative activity]. Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Seriia: Pedahohika, (3), 80–83 [in Ukrainian].

5. Zhuravel, T. V., & Khaidari, N. I. (2017). Virtualne osvitnie seredovyshche yak zasib formuvannia krainoznavchoi ta linhvokrainoznavchoi kompetentsii u studentiv nemovnykh spetsialnostei [Virtual educational environment as a means of developing country studies and linguistic-cultural competence in students of non-linguistic specialties]. Kherson, (78) (1), 208–212 [in Ukrainian].

6. Tkachuk-Hrushytska, L. V. (2014). Innovatsiini tekhnolohii pry vykladanni inozemnoi movy [Innovative technologies in teaching foreign languages]. Aktualni problemy inshomovnoi komunikatsii: linhvistychni, metodychni ta sotsialno-psykholohichni aspekty. Collection of materials of the All-Ukrainian scientific-methodological Internet conference. Lutsk: RVV Lutsk NTU, 47–50 [in Ukrainian].

7. Kupchynska, O. V. (2014). Innovatsiini tekhnolohii u vyvchenni i vykladanni inozemnykh mov [Innovative technologies in learning and teaching foreign languages]. Aktualni problemy inshomovnoi komunikatsii: linhvistychni, metodychni ta sotsialno-psykholohichni aspekty. Collection of materials of the All-Ukrainian scientific-methodological Internet conference. Lutsk: RVV Lutsk NTU, 32–35 [in Ukrainian].

8. Pylypchuk, M., Kovtun, O., Rudina, M., Khaidari, N., & Poliakova, O. (2023). Teaching Aviation English: Enhancing Translation Skills through the Content and Language Integrated Learning Method Application. Conhecimento & Diversidade, 15(40), 278–303.

9. Konoplianyk, L. M. (2023). Osoblyvosti formuvannia inshomovnoi kompetentnosti v audiuvanni u maibutnikh IT-fakhivtsiv zasobamy vebresursiv [Peculiarities of developing foreign language competence in listening among future IT specialists using web resources]. Innovatsiina pedahohika, (57) (1), 258–262 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147:811.111(477)(94)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-972-983

Цвєткова Ганна Георгіївна доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри дошкільної освіти, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1556-4856

СТАН ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ В МАЙБУТНІХ БАКАЛАВРІВ З АНГЛІЙСЬКОЇ ФІЛОЛОГІЇ В УКРАЇНІ ТА ВИКОРИСТАННЯ АВСТРАЛІЙСЬКОГО ДОСВІДУ ДЛЯ ЙОГО ВДОСКОНАЛЕННЯ

Анотація. У статті запропоновані результати дослідження стану формування професійної компетентності в майбутніх бакалаврів з англійської філології в Україні та визначення можливостей його поліпшення шляхом екстраполяції позитивного досвіду австралійських університетів. Приділена увага аналізові законодавчо визначеного статусу англійської мови в Україні як офіційної мови міжнародного спілкування, що значною мірою актуалізує функції фахівців-філологів. Визначена особливість професійної підготовки бакалаврів цієї спеціальності Україні: їхня професійна компетентність формується на основі Стандарту вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 «Філологія» та розробленої за цим стандартом освітньо-професійної програми. Виявлена повна відповідність структури та змісту програми стандарту вищої освіти. На прикладі освітньо-професійної програми Українського державного університету імені Михайла Драгоманова здійснено характеристику основних параметрів цієї підготовки: її мету, фокус, спрямованість, обсяг змісту підготовки в кредитах ECTS, тривалість навчання, перспективи працевлаштування та подальшого навчання; описано систему програмних компетентностей, необхідних для успішної професійної діяльності. Для вдосконалення процесу формування компетентних вітчизняних бакалаврів англійської мови запропоновано використання позитивного досвіду австралійських університетів. Наголошено на подібності історії набуття англійською мовою в Австралії та в нашій країні офіційного статусу. Звернена увага на доцільність підвищення ріня автономності університетів і факультетів у виборі профілів освітніх програм з філології; розширенні діапазону професій, до яких можуть бути підготовлені бакалаври, що фахово володіють англійською мовою; на необхідності здійснення їхньої підготовки в контексті не лише філології, а й історії та культури.

Ключові слова: професійна компетентність, бакалавр, філологія, англійська мова, вища освіта Австралії, стандарт, освітньо-професійна програма.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Tsvietkova Hanna Georgievna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Head of the Department of Preschool Education, Ukrainian State University named after Mykhailo Drahomanov, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1556-4856

THE STATE OF FORMATION OF PROFESSIONAL COMPETENCE IN FUTURE BACHELORS OF ENGLISH PHILOLOGY IN UKRAINE AND THE USE OF AUSTRALIAN EXPERIENCE FOR ITS IMPROVEMENT

Abstract. The article presents the results of a study of the state of formation of professional competence in future bachelors of English philology in Ukraine and identifies opportunities for its improvement by extrapolating the positive experience of Australian universities. Attention is paid to the analysis of the legally defined status of the English language in Ukraine as the official language of international communication, which to a large extent actualizes the functions of philologists. A feature of the professional training of bachelors of this specialty in Ukraine is determined: their professional competence is formed on the basis of the Standard of Higher Education of the first (bachelor's) level of the field of knowledge 03 Humanities of the specialty 035 "Philology" and the educational and professional program developed according to this standard. Full compliance of the structure and content of the program with the standard of higher education is revealed. Using the example of the educational and professional program of the MykhailoDragomanov Ukrainian State University, the main parameters of this training are characterized: its goal, focus, direction, volume of training content in ECTS credits, duration of study, employment prospects and further training; a system of program competences necessary for successful professional activity is described. To improve the process of forming competent domestic bachelors of English, the use of the positive experience of Australian universities is proposed. The similarity of the history of the acquisition of official status by the English language in Australia and in our country is emphasized. Attention is drawn to the expediency of increasing the degree of autonomy of universities and faculties in choosing the profiles of educational programs in philology; expanding the range of professions for which bachelors who are proficient in English can be trained; the need to conduct their training in the context of not only philology, but also history and culture.

Keywords: professional competence, bachelor's degree, philology, English, higher education in Australia, standard, educational and professional program.

Постановка проблеми. В умовах широкої глобалізації та інформатизації суспільних процесів філологічна освіта набуває особливого статусу, оскільки вона як складова культури сприяє олюдненню цих процесів, гуманістичним перетворенням усіх культурних феноменів. Англійська мова, якої навчають у закладах вищої освіти, дозволяє процеси гуманізації перенести на

транснаціональний, міжнародний рівень. Тому й останнім часом спостерігається підвищення вимог до професійної підготовки фахівців з англійської філології як носіїв мови міжнародного спілкування. Вимагає оновлення її інформативна складова глибинними знаннями різних культур і народів світу; упровадження активних, комунікативно спрямованих методик та інноваційних технологій; урахування вимог роботодавців, які забезпечують ринок праці вітчизняного, європейського та світового рівнів конкурентоспроможними фахівцями.

У червні 2024 року Президент підписав Закон України «Про застосування англійської мови в Україні», який офіційно затвердив її роль як однієї з мов міжнародного спілкування в Україні, є підґрунтям для сприяння держави вивченню англійської мови громадянами нашої країни, застосуванню її на всій території України у публічних сферах суспільного життя. Законом визначені ті громадяни, які зобов'язані володіти англійською мовою: особи, які претендують на зайняття посад: державної служби категорії «А», «Б» і «В»; голів місцевих державних адміністрацій, їх перших заступників та заступників; військовослужбовців офіцерського, сержантського і старшинського складу, які проходять військову службу за контрактом; поліцейських середнього і вищого складу Національної поліції України; особи, які претендують на зайняття посад начальницького складу інших правоохоронних органів, посад начальницького складу служби цивільного захисту, прокурорів. Водночас у Законі мова йде й про керівників державних наукових установ, керівників закладів вищої освіти. Варто констатувати, що цим законом визначені вимоги до рівня володіння англійською мовою: вони розробляються з урахуванням шкали рекомендацій Ради Європи з мовної освіти (CEFR) та мовленнєвих рівнів стандарту Організації Північноатлантичного договору (STANAG 6001) [1] .

Реформування філологічної освіти в Україні має відбуватись шляхом широкого використання закордонного досвіду. Тому актуальним є досвід країн, де її функція була чи є подібною. Зокрема це стосується Австралії. Привабливим є підхід цієї країни до підготовки фахівців з англійської філології. Він базується на потребах суспільства, галузей народногосподарського комплексу, вимогах щодо фахівців цієї спеціальності залежно від періоду розвитку країни. Потреба іноземних екстраполяцій зумовлена ще й тим, що в Україні філологічна підготовка є ґрунтовно регламентованою, відбувається на основі державного стандарту вищої освіти із спеціальності «Філологія». Стандарти мають властивість залишатись незмінними, а мова як соціальне явище є динамічним феноменом. Тому перед нами постає завдання дослідити стан компетентнісно зорієнтованої підготовки бакалаврів з англійської філології в Україні, зокрема на прикладі Українського державного університету імені Михайла Драгоманова, та окреслити перспективи її вдосконалення за рахунок упровадження позитивного досвіду австралійських університетів з різноаспектної їхньої підготовки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен формування професійної компетентності в майбутніх бакалаврів з англійської філології є багатоаспектним, цим пояснюємо й різноплановість його дослідження та аналізу. Загалом проблеми вищої освіти Австралії досліджували такі закордонні вчені: Ф. Хуанг, К. Сугімото, К.Елліот, М. Абсалом, К. Вадура, Е. Єнкен, Г. Краучер, А. Дейлі та М. Баркер. До них звертались і вітчизняні дослідники: Н. Авшенюк, Н. Бідюк, О. Бондарчук, Л. Глушок, М. Дебич, С.Кириченко, Ю. Кобюк, Л. Костіна, Л. Мовчан, О. Огієнко, А. Сбруєва, Н. Семініхіна, Г. Слозанська. Компетентнісний підхід до формування фахівця нової генерації розглядали В. Андрущенко, І. Бех, Н. Бібік, Л. Ващенко, О. Локшина, О. Савченко. Проблеми порівняльної педагогіки були предметом дослідження таких учених як В. Базова, В. Базуріна, Л. Барановська, Н. Бідюк, А. Василюк, Ю. Головацька, С. Гринюк, І. Гушлевська, Т. Десятов, А. Заслужена, Л. Заяць, О. Жижко, Н. Журавська, Т. Кошманова, М. Лещенко, О. Локшина, О. Магдюк, О. Огієнко, А. Сбруєва, Н. Пазюра, Л. Пуховська. Привертають увагу результати дослідження австралійської системи вищої освіти Л. Барановської та Н. Журавель. Автори проаналізували основні тенденції розвитку вищої освіти Австралії, приділили увагу її законодавчому забезпеченню [2-3]. Н. Журавель найбільш повно вивчила це питання, дослідивши методологію професійно-філологічної підготовки в університетах Австралії (зроблено характеристику компетентнісного, комунікативного, особистісно зорієнтованого, культурологічного підходів), здійснивши порівняльний аналіз вітчизняної та австралійської систем філологічної підготовки, окресливши педагогічні умови досягнення її результативності, описавши організаційні засади, інноваційні та інформаційні технології, виокремивши її змістові характеристики [4, 5, 6, 7]. Вважаємо доречним вивчення стану формування професійно компетентного бакалавра з англійської філології в українських ЗВО та добір найбільш позитивних елементів австралійського досвіду для його вдосконалення.

Мета статті полягає в здійсненні аналізу стану формування професійної компетентності в майбутніх бакалаврів з англійської мови у вітчизняних ЗВО та окреслення перспектив його поліпшення шляхом використання закордонного (австралійського) досвіду.

Виклад основного матеріалу. Реалізація зазначеної мети вимагала вивчення нормативної бази щодо організації освітньої діяльності бакалаврів зазначеної спеціальності, спостереження за їхнім навчальним процесом, аналізу можливостей їхнього працевлаштування та подальшого навчання.

Установлено, що вітчизняні ЗВО, готуючи бакалаврів з англійської мови, керуються Законами України «Про вищу освіту» та «Про освіту», а ними передбачено завдання формування студента як особистості та найвищої цінності суспільства, яка зможе успішно самореалізувати набуті компетентності і цим сприяти збагаченню інтелектуального, економічного,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

творчого, культурного потенціалу українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору [8]. Положення законів є засадовими для визначення методології освітнього діяльності майбутніх фахівців. Логічним є вибір особистісно зорієнтованого, компетентнісного, комунікативного підходів до їхнього навчання.

Філолог має постійно взаємодіяти із суб'єктами своєї професійної діяльності, враховуючи їхні індивідуальні потреби й цінності, цим зумовлена доцільність використання комунікативного та особистісно зорієнтованого підходів. Вітчизняні науково-педагогічні працівники використовують інноваційні технології, які активізують комунікативну активність студентів, сприяють виробленню в них професійної комунікативності філолога (її складовими є багатий і різноманітний словниковий склад, уміння його використовувати в різних стилях і жанрах залежно від комунікативної ситуації; відкритість, діалогічність, ініціативність у спілкуванні; толерантність, уміння слухати, попереджувати виникнення комунікативних барєрів та вміння управляти конфліктами). Особистісно зорієнтований підхід обумовлює саморозвиток, самореалізацію, самоконтроль майбутнього фахівця в умовах стрімкого потоку інформативного та емоційного навантаження. Особистісно зорієнтована освіта ґрунтується на загальнолюдських та особистісних цінностях, з урахуванням потреб самої людини, її мотивів, здібностей, особистих якостей, життєвих цінностей тощо. Вітчизняні педагоги, використовуючи цей методологічний підхід, створюють умови для особистісного зростання кожного студента, які, адаптуючись до мінливих умов життя, мають досягати високої соціальної взаємодії і духовного самовдосконалення. Створення таких умов зумовлено потребами формування фахівців нової генерації – носіїв і джерел соціальної та професійної діяльності, високої культури, із розвиненими індивідуальними здібностями, спроможних осмислювати та проектувати власну освітньо-виховну діяльність, готових взяти на себе відповідальність за прийняття рішень. На фахівців з англійської філології покладається завдання реалізації об'єднавчої функції культур, народів. Вони мають зорганізовувати таку взаємодію в майбутній професійній діяльності, де постануть *суб'єктами* спілкування, діяльності, пізнання, і їхня суб'єктність набуватиме значення професійно важливої властивості.

Однак компетентнісний підхід є ключовим у формуванні професійної компетентності філолога. Професійна компетентність є базовою характеристикою діяльності фахівця; вона включає як змістовий (знання), так і процесуальний (уміння) компоненти і має головні суттєві ознаки: мобільність знань, гнучкість методів професійної діяльності і критичність мислення. Ми користуватимемось таким визначенням компетентності, обґрунтованим Законом України «Про вищу освіту» (2014 р.): це «динамічна

комбінація знань, умінь, навичок, способів мислення, поглядів, цінностей, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно соціалізуватися, провадити професійну або подальшу навчальну діяльність» [9, с. 3].

Підготовка англійських філологів першого (бакалаврського) рівня в Україні здійснюється в багатьох ЗВО: університетах класичних і галузевих (лінгвістичному, педагогічних, аграрних, технічних тощо). Виявлено, що МОН України затверджено Стандарт вищої освіти першого (бакалаврського) рівня галузі знань 03 Гуманітарні науки спеціальності 035 «Філологія» [10], що обмежує автономію університетів і забезпечує сувору регламентованість вимог до організації, обсягу, змісту освітньої діяльності цих фахівців. Кожен ЗВО розробляє за стандартом освітньо-професійну програму, затверджує її на рівні закладу.

Для прикладу пропонуємо результати аналізу ОПП Українського державного університету імені Михайла Драгоманова за профілем «Англійська мова і зарубіжна література та друга мова» із спеціальності 035.041 Філологія (германські мови і літератури (переклад включно), перша – англійська», яка є втіленням згаданого стандарту [11]. Установлено, що ступінь бакалавра за цією спеціальністю може бути присвоєний за опанування 240 кредитів ECTS за денною чи заочною формою навчання упродовж 3 років 10 місяців. Вітчизняний бакалавр відповідає 6 рівню Національної рамки кваліфікацій України (НРК) та 6 рівню Європейської рамки кваліфікацій для навчання впродовж життя (The European Qualifications Framework for Lifelong Learning (EQFLLL). Для вступу на ОПП необхідний документ про закінчення закладу загальної середньої освіти.

При аналізі мети підготовки нами доведено, що саме компетентнісний підхід є провідним і він дозволить випускникам «розв'язувати складні завдання й практичні проблеми в галузі філології та перекладу» [11, с. 2], оволодіти фундаментальною теоретичною базою фахових дисциплін, методологією наукового дослідження, сучасними інформаційними технологіями. В ОПП зазначено, що об'єктами вивчення та професійної діяльності бакалавра філології є іноземні мови в теоретичному / практичному, синхронному / діахронному, діалектологічному, стилістичному, соціокультурному та інших аспектах; література й усна народна творчість; жанрово-стильові різновиди текстів; переклад; міжособистісна, міжкультурна та масова комунікація в усній і письмовій формах. Освітньо-професійна програма бакалавра має академічно-прикладну орієнтацію. Вона побудована на фундаментальних наукових результатах з урахуванням сучасного стану розвитку філологічної галузі; передбачає здобуття студентами професійних знань, умінь, навичок та інших компетентностей для успішного здійснення фахової діяльності; формування готовності до професійного самовдосконалення та самоосвіти впродовж життя.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Програма спрямована на формування здатності здійснювати професійну й інноваційну діяльність у галузі філології (англійська мова і зарубіжна література та друга іноземна мова); загальних і професійних (фахових) компетентностей у діяльності, пов'язаній з аналізом, творенням, перетворенням й оцінюванням письмових та усних текстів різних жанрів і стилів; якісного освітнього середовища, яке забезпечуватиме всебічний розвиток здобувача освіти, критичне засвоєння теоретичних знань та їх успішне застосування для прикладного аналізу з урахуванням потреб сучасного ринку праці. Не дивлячись на стандартизованість структури та змісту, кожна ОПП повинна мати певні особливості. Вони властиві й аналізованій: ця програма спрямована на набуття сучасних науково обґрунтованих теоретичних знань у галузі мовознавства та літературознавства і практичних (прикладних) навичок інтерпретації, перекладу, коментування різномовних текстів, вироблення вмінь використовувати електронні мовні ресурси, словники тощо; програма передбачає залучення студентів до науково-дослідних і прикладних проєктів, написання і захист бакалаврської роботи, проходження фахово-виробничої практики. Програма враховує інновації у сучасній філологічній науці, зокрема пов'язані з інтеграційними процесами.

Вітчизняні філологи мають певні обмеження щодо працевлаштування, їхні посади чітко визначаються стандартом вищої освіти із спеціальності та класифікатором професій. Бакалавр-філолог може працювати в науковій, літературно-видавничій та освітній галузях; у друкованих та електронних засобах масової інформації, рекламних агентствах; у різноманітних фондах, спілках, фундаціях гуманітарного спрямування; музеях, мистецьких і культурних центрах, бібліотеках, архівах тощо. Програма спрямована на підготовку здобувачів освіти з таких професій (згідно з чинною редакцією Національного класифікатора України: Класифікатор професій (ДК 003:2010): 2444.2 Філолог, 2444.2. Лінгвіст, 2451.1 Літературознавець, 2453.1 Редактор, 2451.2 Редактор літературний, 2451. 2 Редактор технічний.

Програмою окреслено перспективи подальшого розвитку бакалавра з філології: він може продовжувати навчання на другому (магістерському) рівні вищої освіти за цією галуззю знань (що узгоджується з отриманим дипломом бакалавра) або суміжною; можливим також є набуття додаткових кваліфікацій у системі післядипломної освіти.

Як зазначалось вище, компетентнісна парадигма є визначальною в підготовці фахівців в Україні і зокрема бакалаврів з філології. Тому логічним є ґрунтовний аналіз відповідної стандарту системи програмних компетентностей. Вона складається з інтегральної, загальних і професійних компетентностей. Сформована інтегральна компетентність допоможе випускникові бакалаврату розв'язувати складні спеціалізовані задачі та практичні проблеми в галузі філології (лінгвістики, літературознавства, фольклористики, перекладу) у процесі професійної діяльності або навчання, що передбачає

застосування теорій і методів філологічної науки та характеризується комплексністю і невизначеністю умов. Значним є перелік його загальних компетентностей: найважливішими з них, на нашу думку є такі: здатність реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідність його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини та громадянина в Україні; здатність бути критичним і самокритичним; здатність до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; здатність вчитися й оволодівати сучасними знаннями; уміння виявляти, ставити та вирішувати проблеми; здатність працювати в команді та автономно; здатність спілкуватися іноземною мовою; навички використання інформаційних і комунікаційних технологій.

Навчаючись у ЗВО, здобувач першого (бакалаврського) ступеня вищої освіти на основі визначених ОПП компетентностей повинен досягти відповідних програмних результатів. Він має вільно спілкуватись з професійних питань із фахівцями та нефахівцями державною та іноземною(ими) мовами усно й письмово, використовувати їх для організації ефективної міжкультурної комунікації. Випускник має навчитись ефективно працювати з інформацією: добирати необхідну інформацію з різних джерел, зокрема з фахової літератури та електронних баз, критично аналізувати й інтерпретувати її, впорядковувати, класифікувати й систематизувати. Йому необхідно навчитись організовувати процес свого навчання й самоосвіти; розуміти фундаментальні принципи буття людини, природи,суспільства. Він має бути здатним співпрацювати з колегами, представниками інших культур та релігій, прибічниками різних політичних поглядів тощо. Йому необхідно бути готовим в використовувати інформаційні й комунікаційні технології для вирішення складних спеціалізованих задач і проблем професійної діяльності; він має розуміти основні проблеми філології та підходи до їх розв'язання із застосуванням доцільних методів та інноваційних підходів. Бакалаврові потрібно знати й розуміти систему мови, загальні властивості літератури як мистецтва слова, історію мови (мов) і літератури (літератур), що вивчаються, і вміти розуміти фундаментальні принципи буття людини, природи, суспільства. Він має бути готовим характеризуватидіалектні та соціальні різновиди мов(и), що вивчаються(ється), описувати соціолінгвальну ситуацію; знати норми літературної мови та вміти їх застосовувати у практичній діяльності; знати принципи, технології і прийоми створення усних і письмових текстів різних жанрів і стилів державною та іноземною (іноземними) мовами; аналізувати мовні одиниці, визначати їхню взаємодію та характеризувати мовні явища і процеси, що їх зумовлюють. Йому необхідно вміти аналізувати й інтерпретувати твори української та зарубіжної художньої літератури й усної народної творчості, визначати їхню специфіку й місце в літературному процесі (відповідно до обраної спеціалізації). Бакалавр має

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

бути готовим використовувати мову(и), що вивчається(ються), в усній та письмовій формі, у різних жанрово-стильових різновидах і регістрах спілкування (офіційному, неофіційному, нейтральному) для розв'язання комунікативних завдань у побутовій, суспільній, навчальній, професійній, науковій сферах життя; здійснювати лінгвістичний, літературознавчий та спеціальний філологічний аналіз текстів різних стилів і жанрів; він має знати й розуміти основні поняття, теорії та концепції обраної філологічної спеціалізації, уміти застосовувати їх у професійній діяльності; збирати, аналізувати, систематизувати й інтерпретувати факти мови й мовлення та використовувати їх для розв'язання складних задач і проблем у спеціалізованих сферах професійної діяльності та/або навчання.

Стандартами з філології передбачено, що набуття відповідних компетентностей і отримання предметних результатів відбувається через опанування змісту навчання, який представлено змістом обов'язкових та вибіркових освітніх компонентів.

У сфері реалізації Стандарту вищої освіти із філологічної спеціальності за першим (бакалаврським) рівнем організатори та учасники освітнього процесу зустрічаються з певними труднощами, що стосуються чіткої регламентації назви спеціальності та спеціалізації, обсягу навчального часу, відведеного на вивчення освітніх компонентів, присвоєння професійних кваліфікацій. Часткове подолання цих труднощів можливе за аналізу закордонного досвіду та використання його позитивних елементів в українських університетах, які готують фахівців з англійської філології. Привабливим нам видається досвід ЗВО Австралії. Звернемось до нього.

В Австралії відсутня державна мова, закріплена в Конституції. За даними перепису 2011 року, 76,8% австралійців спілкуються вдома англійською. Тобто англійська, якою володіє більшість населення країни, фактично виконує роль офіційної національної мови. Особливості мовної ситуації в країні полягають у тому, що в цій багатокультурній країні англійська мова не є рідною для її населення. Наприклад, у Сіднеї та Мельбурні зосереджено понад 65% іммігрантів, які розмовляють понад 240 різними іноземними діалектами. Багато переселенців зберігають рідну мову й одночасно володіють англійською. Водночас близько 1 мільйона іммігрантів зовсім не говорять англійською, що є значною часткою для країни з населенням у 26 мільйонів осіб. Загалом в Австралії налічується понад 200 розмовних мов. Вплив британської колонізації та її політики мав серйозні наслідки для мов корінних народів. Багато мов опинилися під загрозою зникнення, а в деяких випадках і зникли через примусову асиміляцію та руйнування традиційного способу життя. Проте останніми роками докладаються спільні зусилля для відродження та збереження мов корінних народів, визнаючи їхнє культурне значення та важливість для підтримки культурної самобутності.

Доречно зупинитись на характеристиці бакалаврського ступеня, яким оволодівають англійські філологи в Австралії. Спеціальності з англійської мови та літератури є частиною програм бакалавра мистецтв в австралійських університетах, починаючи з другої половини XIX століття. Спеціальність була заснована на британській освітній моделі; поява цих програм демонструвала зростаючу потребу вивчення англійської мови та літератури в колоніальному суспільстві. Поступово ці спеціальності розширювались і згодом почали включати різноманітні дисципліни: культурний та соціальний аналіз, історія і політичне мислення, міжнародні відносини, азіатські дослідження,філософія, психологія, лінгвістика.

Для вдосконалення стану формування професійної компетентності у вітчизняного бакалавра з англійської філології шляхом використання елементів позитивного досвіду австралійських університетів нами сформовано такі рекомендації: дозволити університетам здійснювати самоакредитацію філологічної галузі, оскільки вона має міжнародне значення; розширити Державний класифікатор професій, назвами фахівців з філології: копірайтер, письменник, журналіст, редактор; розробляючи концепцію філологічної підготовки в Україні, до складу професійної компетентності філолога ввести такі субкомпетентності: лінгвістичні, літературознавчі, письменницькі, журналістські.

Висновки. Таким чином, у викладеному вище матеріалі зроблено аналіз стану формування професійної компетентності у вітчизняних бакалаврів з англійської філології. Акцентована увага на стандартизованих вимогах до мети їхньої професійної підготовки, терміну її здійснення, присвоєння академічної та професійної кваліфікацій, вироблення системи компетентностей та отримання програмних результатів. Визначена доцільність використання австралійського позитивного досвіду, який дозволить підвищити рівень автономності українських ЗВО, розширить умови для створення здобувачам бакалаврського рівня філологічної освіти індивідуальної траєкторії особистісного та професійного розвитку.

Перспективу подальших розвідок вбачаємо в поглибленні компаративних досліджень на рівні змістової компоненти підготовки бакалаврів та магістрів із спеціальності «Філологія».

Література

1. Закон України «Про статус англійської мови в Україні» (2024) https://zakon.rada.gov.ua/go/3760-20

2. Baranovska, L., & Zhuravel, N. (2022). Trends in the development of higher education in Australia. *Comparative Professional Pedagogy, 12 (1),* 61-69. https://doi: 10.3189/2308-4081/2022-12(1)-6

3. Baranovska, L., & Zhuravel, N. (2023). Legislative support for higher education in Australia. *Comparative Professional Pedagogy, 13 (1),* 28-36. https://doi: 10.31891/2308-4081/2023-13(1)-4

4. Zhuravel, N. (2022). Competence-based approach to the training of English philology bachelors in higher education institutions of Ukraine. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences: scientific journal, 3 (110).* 155-168. https://doi: 10.35433/pedagogy.4(111).2022.155-168

5. Журавель, Н. (2023). Особистісно зорієнтований підхід до формування майбутнього бакалавра англійської філології у закладах вищої освіти України. *Науковий вісник Льотної академії. Серія: Педагогічні науки. Збірник наукових праць, 13*, 40-47. https://doi 10.33251/ 2522-1477-2023-13-40-47

6. Журавель, Н. (2022). Вища освіта Австралії: до проблеми компаративного аналізу. Інноваційні освітні технології: світовий і вітчизняний досвід використання в системі неперервної освіти*: Монографія* (с.122-127). Редакційно видавничий центр ТОВ «Білоцерківдрук». ISBN 978-617-8219-05-5

7. Журавель, Н. (2024). Проблеми дослідження змісту формування компетентного бакалавра з англійської філології в університетах Австралії. *Трансформація ідентичності в умовах сучасного українського суспільства: матеріали І Всеукраїнської науково-практичної конф*еренції, С. 72-77. Національного лісотехнічного університету України. https://nltu.edu.ua/index.php/novyny/i-vseukrainska-naukovo-praktychna-konferentsiia-transformatsiia-identychnosti-v-umovakh-suchasnoho-ukrainskoho-suspilstva

8. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2017. № 38–39.

9. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. Відомості Верховної Ради України. 2014. № 37–38.

10. Про затвердження стандарту вищої освіти за спеціальністю 035 «Філологія» для першого (бакалаврського) рівня вищої освіти : наказ Міністерства освіти і науки України від 12 листопада 2019 р. № 1393. URL: https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-035-filologiya-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti

11. Освітньо-професійна програма «Англійська мова і зарубіжна література та друга мова». Перший (бакалаврський) рівень вищої освіти. Київ, 2024, УДУ імені Михайла Драгоманова. 21 с.

References

1. Zakon Ukrainy "Pro status anhliiskoi movy v Ukraini" [Law of Ukraine "On the Status of the English Language in Ukraine"]. (2024). Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/go/3760-20

2. Baranovska, L., & Zhuravel, N. (2022). Trends in the development of higher education in Australia. *Comparative Professional Pedagogy, 12*(1), 61-69. https://doi.org/10.3189/2308-4081/2022-12(1)-6

3. Baranovska, L., & Zhuravel, N. (2023). Legislative support for higher education in Australia. *Comparative Professional Pedagogy, 13*(1), 28-36. https://doi.org/10.31891/2308-4081/2023-13(1)-4

4. Zhuravel, N. (2022). Competence-based approach to the training of English philology bachelors in higher education institutions of Ukraine. *Zhytomyr Ivan Franko State University Journal. Pedagogical Sciences: Scientific Journal, 3*(110), 155-168. https://doi.org/10.35433/ pedagogy.4(111).2022.155-168

5. Zhuravel, N. (2023). Osobystisno zoriientovanyi pidkhid do formuvannia maibutnoho bakalavra anhliiskoi filolohii u zakladakh vyshchoi osvity Ukrainy [Personality-oriented approach to the formation of a future bachelor of English philology in higher education institutions of Ukraine]. *Naukovyi Visnyk Lotnoi Akademii. Seriia: Pedahohichni Nauky, 13*, 40-47. https://doi.org/10.33251/2522-1477-2023-13-40-47

6. Zhuravel, N. (2022). Vyshcha osvita Avstralii: do problemy komparatyvnoho analizu [Higher education in Australia: On the issue of comparative analysis]. In *Innovatsiini Osvitni Tekhnolohii: Svitovyi i Vitchyznianyi Dosvid Vykorystannia v Systemi Neperervnoi Osvity: Monohrafiia* (pp. 122-127). Redaktsiino vydavnychyi tsentr TOV "Bilotserkivdruk". ISBN 978-617-8219-05-5

7. Zhuravel, N. (2024). Problemy doslidzhennia zmistu formuvannia kompetentnoho bakalavra z anhliiskoi filolohii v universytetakh Avstralii [Problems of studying the content of forming a competent bachelor of English philology in Australian universities]. In *Transformatsiia identychnosti v umovakh suchasnoho ukrainskoho suspilstva: Materialy I Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii* (pp. 72-77). Natsionalnyi lisotekhnichnyi universytet Ukrainy. Retrieved from https://nltu.edu.ua/index.php/novyny/i-vseukrainska-naukovo-praktychna-konferentsiia-transformatsiia-identychnosti-v-umovakh-suchasnoho-ukrainskoho-suspilstva

8. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017 № 2145-VIII [On Education: Law of Ukraine of September 5, 2017, No. 2145-VIII]. (2017). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 38–39*.

9. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014 № 1556-VII [On Higher Education: Law of Ukraine of July 1, 2014, No. 1556-VII]. (2014). *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, 37–38*.

10. Pro zatverdzhennia standartu vyshchoi osvity za spetsialnistiu 035 "Filolohiia" dlia pershoho (bakalavrskoho) rivnia vyshchoi osvity: Nakaz Ministerstva osvity i nauky Ukrainy vid 12 lystopada 2019 r. № 1393 [On approval of the higher education standard for specialty 035 "Philology" for the first (bachelor's) level of higher education: Order of the Ministry of Education and Science of Ukraine dated November 12, 2019, No. 1393]. Retrieved from https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-standartu-vishoyi-osviti-za-specialnistyu-035-filologiya-dlya-pershogo-bakalavrskogo-rivnya-vishoyi-osviti

11. Osvitno-profesiina prohrama "Anhliiska mova i zarubizhna literatura ta druha mova"[English language and foreign literature and second language]. Pershyi (bakalavrskyi) riven vyshchoi osvity. Kyiv, UDU imeni Mykhaila Drahomanova. 2024. 21 s.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-984-996

Цюприк Андрій Ярославович доктор педагогічних наук, доцент, завідувач кафедри соціальної роботи, управління та суспільних наук, Львівський державний університет безпеки життєдіяльності, м. Львів, тел.: (032) 233-40-41, https://orcid.org/0000-0002-2921-7778

Якимович Ольга Несторівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри філософії та педагогіки, Львівський національний університет ветеринарної медицини та біотехнологій імені С.З. Ґжицького, м. Львів, тел.: (032) 239-26-46, https://orcid.org/0000-0002-5366-2759

Рузяк Тетяна Іванівна доктор філософії, старший викладач кафедри педагогіки та інноваційної освіти Інституту права, психології та інноваційної освіти, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, тел.: (032) 258-26-23, https://orcid.org/0000-0002-46978034

ФОРМУВАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ В ОСВІТНЬОМУ СЕРЕДОВИЩІ ЗАКЛАДУ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглянуто проблематику формування соціальної відповідальності фахівців в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Мета статті полягає у дослідження особливостей формування соціальної відповідальності фахівців в освітньому середовищі закладу вищої освіти. Проаналізовано ключові характеристики освітнього середовища, такі як: соціальна взаємодія, культурні аспекти, простір та ресурси, психологічний клімат, управління та організація. Зазначено, що ці характеристики взаємопов'язані та впливають одна на одну, формуючи унікальне освітнє середовище кожного навчального закладу. Визначено три виміри соціальної відповідальності у закладах вищої освіти: когнітивний (як пізнавальний компонент освітньо-наукової підготовки здобувачів освіти), економічний (капіталізація людського потенціалу здобувача освіти) та соціальний (побудова взаємозв’язків між всіма учасниками освітнього процесу). Доведено, що формування соціальної відповідальності в навчальному процесі повинне забезпечуватися шляхом впровадження курсів та програм, які акцентують увагу на соціальних питаннях. Це можуть бути дисципліни з етики, соціології, екології та управління проєктами. Досліджено основні аспекти, що визначають роль освітнього середовища закладів вищої освіти у формуванні соціальної відповідальності здобувачів освіти: інтеграція соціальної відповідальності в навчальний процес, проєкти та ініціативи,

співпраця з бізнесом та громадськими організаціями, підтримка досліджень у сфері соціальної відповідальності, формування культури відповідальності.

З'ясовано, що знання з соціології сприяють формуванню навичок соціальної відповідальності шляхом розуміння соціальних структур і проблем (аналіз соціальної нерівності, розвиток емпатії), формування критичного мислення (оцінки соціальних політик, вирішення соціальних проблем), включення практичних проєктів (дослідницькі проєкти, волонтерські програми), організації дискусій та дебатів на актуальні соціальні теми (формування власної точки зору, розвиток навичок комунікації), інтеграція етики в навчальний процес (розуміння моральних обов'язків, формування цінностей).

Ключові слова: середовище, освітнє середовище, заклад вищої освіти, соціальна відповідальність, критичне мислення, соціальна взаємодія, культура відповідальності, соціальний проєкт.

Tsyupryk Andriy Yaroslavovych Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Social Work, Management and Social Sciences, Lviv State University of Life Safety, Lviv, tel.: (032) 233-40-41, https://orcid.org/0000-0002-2921-7778

Yakymovych Olha Nestorivna PhD in Pedagogical Sciences, senior teacher at the department of philosophy and pedagogyof the Stepan Gzhytskyi National University of Veterinary Medicine and Biotechnologies of Lviv, tel.: (032) 239-26-46, https://orcid.org/0000-0002-5366-2759

Ruziak Tetiana Ivanivna, Doctor of Philosophy, Senior Lecturer, Department of Pedagogy and Innovative Education, Institute of Law, Psychology and Innovative Education, Lviv Polytechnic National University, Lviv, tel.: (032) 258-26-23, https://orcid.org/0000-0002-46978034

FORMATION OF SOCIAL RESPONSIBILITY OF SPECIALISTS IN THE EDUCATIONAL ENVIRONMENT OF A HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTION

Abstract. The article considers the issues of forming social responsibility of specialists in the educational environment of a higher education institution. The purpose of the article is to study the features of the formation of social responsibility of specialists in the educational environment of a higher education institution. The key characteristics of the educational environment are analyzed, such as: social interaction, cultural aspects, space and resources, psychological climate, management and organization. It is noted that these characteristics are interconnected and influence each other, forming a unique educational environment of each educational institution. Three dimensions of social responsibility in higher

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

education institutions are identified: cognitive (as a cognitive component of educational and scientific training of students), economic (capitalization of the human potential of the student) and social (building relationships between all participants in the educational process). It is proved that the formation of social responsibility in the educational process should be ensured by implementing courses and programs that focus on social issues. These may be disciplines of ethics, sociology, ecology and project management. The main aspects that determine the role of the educational environment of higher education institutions in the formation of social responsibility of students are studied: integration of social responsibility into the educational process, projects and initiatives, cooperation with business and public organizations, support for research in the field of social responsibility, formation of a culture of responsibility.

It was found that knowledge of sociology contributes to the formation of social responsibility skills through understanding social structures and problems (analysis of social inequality, development of empathy), formation of critical thinking (assessment of social policies, solving social problems), inclusion of practical projects (research projects, volunteer programs), organization of discussions and debates on current social topics (formation of one's own point of view, development of communication skills), integration of ethics into the educational process (understanding of moral obligations, formation of values).

Keywords: environment, educational environment, higher education institution, social responsibility, critical thinking, social interaction, culture of responsibility, social project.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де соціальні, економічні та екологічні виклики стають дедалі актуальнішими, формування соціальної відповідальності у фахівців є важливим аспектом їх професійної підготовки. Це не лише формування етики у фахівців, але й підготовка свідомих громадян, готових активно реагувати на виклики сучасності. Заклади вищої освіти відіграють ключову роль у цьому процесі, оскільки саме тут здобувачі освіти отримують не лише теоретичні знання, але й практичні навички, необхідні для успішної кар'єри. Вища освіта має готувати фахівців, які здатні приймати відповідальні рішення та діяти в інтересах суспільства. Заклади вищої освіти повинні активно впроваджувати принципи соціальної відповідальності у свої програми, щоб підготувати нове покоління лідерів, готових до викликів сучасності. Тому важливим завданням сучасної вищої освіти є формування у майбутніх фахівців почуття соціальної відповідальності, що стає ключовим елементом їхньої підготовки до професійної діяльності в умовах глобалізації та зростаючих етичних очікувань суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблему соціальної відповідальності досліджували такі вчені як В. Грищук [3], О. Лукашов [6], В. Поліщук [10], А. Колот [11], О. Охріменко , Т. Іванова [9] та інші.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Педагогічний потенціал освітнього середовища та соціальну відповідальність закладів освіти досліджували О. Марченко [8], Т. Харченко, Л. Могильна [12], М. Братко [2], Л. Батченко [1] та інші.

У роботі Т. Харченко, Л. Могильної розглянуто значення і роль закладів освіти в розвитку і управлінні соціальною відповідальністю [12].

О. Марченко вважає, що педагогічний потенціал освітнього середовища полягає в тому, що воно сприяє перетворенню зовнішніх впливів у внутрішню структуру особистості, створює сприятливі умови для всебічного розвитку та саморозвитку особистості, наповнює етично-естетичними цінностями особистість суб'єктів освітньої діяльності, забезпечує поширення між ними нових професійно-культурних і корпоративних цінностей, стимулює групові інтереси, посилює взаємостосунки, допомагає засвоєнню соціального досвіду й набуттю якостей, необхідних людині для життя та фахівцю в професійній діяльності [8].

Метою даної статті є дослідження особливостей формування соціальної відповідальності фахівців в освітньому середовищі закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу.

Проблема відповідальності нині стоїть як ніколи гостро, оскільки незмірно зросла роль окремої особистості у житті, розширилися її свобода й водночас залежність від соціального середовища. Побільшало ситуацій, у яких над людиною, крім власної совісті, немає іншого контролю. У цих умовах зростає значення правильної самооцінки, самоконтролю та повноти соціальної відповідальності особистості [3].

Соціальна відповідальність – це усвідомлення індивідом своїх обов'язків перед суспільством, а також готовність діяти на благо громади та навколишнього середовища. Це поняття охоплює різні аспекти, включаючи етичну поведінку, активну участь у соціальних проектах, екологічну свідомість та готовність до співпраці з іншими.

Соціальна відповідальність – це соціальне явище, що являє собою добровільне та свідоме виконання, використання і дотримання суб'єктами суспільних відносин, приписів, соціальних норм, а у випадку їхнього порушення – застосування до порушника заходів впливу, передбачених цими нормами

В. Поліщук визначає соціальну відповідальність як інтегроване новоутворення у структурі особистості фахівця, що характеризує його соціально-професійну й особистісну сутність і проявляється у спроможності робити усвідомлений і обґрунтований вибір професійних дій, вчинків і здатності й готовності нести відповідальність за їх результативність [10].

Соціальна відповідальність розглядається як інтегральна характеристика особистості, що визначає поведінку та організацію діяльності. Це здатність відповідати за себе, свій саморозвиток і саморуйнування, а також за конструктивні та деструктивні прояви активності іншої людини [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Соціальна відповідальність особистості має такі форми прояву [4]: пряма (являє собою безпосереднє ставлення і вплив суб'єкта на об'єкт конкретного суспільного відношення (об'єкт соціальної дії)) і зворотна (означає відповідальний вплив об'єкта суспільного відношення на суб'єкта); відкрита (явна, очевидна, задекларована, а також така, що проявляється в поведінці носія соціально відповідальної дії) та прихована (форми суспільних відносин, за яких суб'єкт бажає уникнути відкритості, гласності та відвертості).

На думку Т. Чепульченко соціальна відповідальність є невід'ємним елементом взаємодії людини та суспільства, що виконує регулятивну функцію та відповідає за розвиток певної ролі людини у відносинах з іншими [13]. Однак важливим питанням залишається роль закладу вищої освіти, як соціального інституту, у процесі формування соціальної відповідальності фахівців.

Вивчення освітнього середовища є актуальним напрямом сучасних наукових досліджень.

Родовим для поняття «освітнє середовище» є поняття «середовище». У найширшому розумінні під середовищем розуміють оточення, яке складається з сукупності природних, матеріальних, соціальних чинників, які прямо чи опосередковано впливають на людину. Більшість науковців під освітнім середовищем розуміють багаторівневу систему умов (обставин, чинників), яка забезпечує оптимальні параметри освітньої діяльності певного освітнього суб'єкту в усіх аспектах – цільовому, змістовому, процесуальному, результативному, ресурсному [15].

Освітнє середовище розглядається О. Марченко як: 1) сукупність історичних умов, обставин; 2) підсистема соціокультурного середовища; 3) підпростір широкого соціально-інформаційного простору; 4) цілісна, спеціальним чином організована педагогічна система соціалізації та формування особистості [8]. Освітнє середовище ЗВО це сукупність умов і ресурсів навчання та виховання здобувачів освіти, а також сферу реалізації професійної діяльності педагогічних і науково-педагогічних працівників.

Освітнє середовище як локальний мікросоціум має ряд ключових характеристик, які визначають його функціонування та вплив на учасників освітнього процесу. Такими ключовими характеристиками ми вважаємо наступні:

Соціальна взаємодія. Освітнє середовище характеризується складною мережею міжособистісних відносин між учнями, педагогами, батьками та іншими учасниками. Ефективна комунікація є ключовим елементом освітнього середовища, що забезпечує обмін інформацією, ідеями та досвідом. Спільна діяльність та співпраця між учасниками освітнього процесу сприяють досягненню спільних цілей.

Культурні аспекти. Освітнє середовище формується на основі певних цінностей та норм, які визначають поведінку та взаємодію учасників. Освітній

заклад може мати свої традиції та звичаї, які передаються з покоління в покоління. Освітнє середовище може включати в себе представників різних культур, що збагачує його та сприяє розвитку толерантності.

Простір та ресурси. Організація фізичного простору (аудиторії, коридори, спортивні майданчики) впливає на атмосферу та ефективність освітнього процесу. Наявність сучасного обладнання, навчальних матеріалів та інших ресурсів забезпечує якість освіти. Доступ до інформаційних ресурсів та технологій є важливим фактором розвитку освітнього середовища.

Психологічний клімат. Створення позитивного емоційного клімату сприяє психологічному благополуччю учасників освітнього процесу. Освітнє середовище має бути безпечним та захищеним від будь-яких форм насильства. Створення умов для мотивації та розвитку особистості є важливим завданням освітнього середовища.

Управління та організація. Ефективне керівництво освітнім закладом є ключовим фактором успішного функціонування освітнього середовища. Чітка організація навчального процесу забезпечує ефективність навчання та виховання. Залучення батьків та інших представників громади до управління освітнім закладом сприяє розвитку партнерських відносин.

Ці характеристики взаємопов'язані та впливають одна на одну, формуючи унікальне освітнє середовище кожного навчального закладу.

В умовах глобалізованої економіки, яка потребує кваліфікованих фахівців, здатних до прийняття обґрунтованих і етично обгрунтованих рішень, освітня система відіграє вирішальну роль у підготовці таких кадрів. Ключовим завданням освіти є формування в майбутніх професіоналів високих моральних засад. Це сприяє їхній інтеграції до міжнародних етичних стандартів та забезпечує відповідність їхньої підготовки загальноприйнятим нормам поведінки у суспільстві.

Заклади вищої освіти відіграють важливу роль у формуванні соціальної відповідальності здобувачів вищої освіти.

Як вважає Л. Шевченко, соціальна відповідальність у вищій школі має три виміри: когнітивний (як пізнавальний компонент освітньо-наукової підготовки здобувачів освіти), економічний (капіталізація людського потенціалу здобувача освіти) та соціальний (побудова взаємозв’язків між всіма учасниками освітнього процесу) [14].

О. Лукашов досліджував структурний зміст соціальної відповідальності, представляє взаємозв’язок трьох компонентів. Ціннісно-нормативний компонент включає мотиваційний параметр, що відображає прагнення особистості до діяльності, спрямованої на соціально значущий результат, на переважання внутрішньої мотивації, пов’язаної з цінністю професії. У професійній діяльності вона набуває своєї значущості (ціннісний параметр). Когнітивний параметр визначає як осмислення норм і вимог суспільства, так і самої якості «відповідальність», його стрижневої основи. Афективно-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

емпатійний компонент є здатністю зрозуміти себе і оточуючих. Наявність емоційного параметра в такому компоненті говорить про усвідомлене емоційне ставлення до фактів та явищ навколишньої дійсності, до власної поведінки, у тому числі вибору професії. Вольова та діяльнісна сторона відповідальності проявляються у свідомому, цілеспрямованому подоланні труднощів та перешкод. Організаційно-комунікативний компонент представляє реалізацію відповідальності. Критерієм повноти присвоєння особистістю відповідальності може бути узгодження необхідності з бажаннями та потребами. Динамічний параметр заснований на тому, що особистість у своєму розвитку має пройти шлях від простого виконавця до суб'єкта діяльності. Регуляторний параметр полягає у схильності до інтернальності. Результативний передбачає націленість на предметний результат, здатність утримувати вибрану лінію поведінки [5, с. 64].

Інтеграція соціальної відповідальності в освітнє середовище закладу вищої освіти допомагає формувати у студентів усвідомлення того, що їхня професійна діяльність має реальний вплив на суспільство. Це сприяє розвитку етичних норм і цінностей, які стануть основою їхньої кар'єри. Формування соціальної відповідальності в навчальному процесі повинне забезпечуватися шляхом впровадження курсів та програм, які акцентують увагу на соціальних питаннях. Це можуть бути дисципліни з етики, соціології, екології та управління проектами. Важливо, щоб студенти розуміли, як їх професійна діяльність впливає на суспільство. Соціально відповідальні практики в освітньому процесі повинні здійснюватися через комплексну систему заходів. Використання інтерактивних методів навчання, таких як кейс-метод, симуляційні ігри, дискусії та рольові ігри, дозволяє студентам не лише засвоїти теоретичні знання, але й розвинути критичне мислення, навички вирішення конфліктів та прийняття рішень з урахуванням соціальних аспектів.

У даній статті зупинимося детальніше на ролі соціологічних знань під час формування соціальної відповідальності здобувачів вищої освіти.

Курс соціології є унікальною можливістю для здобувачів освіти розвинути навички соціальної відповідальності, оскільки він охоплює вивчення суспільства, його структур, процесів та взаємодій. Через соціологічну призму студенти можуть краще зрозуміти соціальні проблеми, етичні питання та важливість активної участі в житті громади.

Знання з соціології сприяють формуванню навичок соціальної відповідальності. Соціологія допомагає студентам усвідомити, як функціонують різні соціальні інститути (сім'я, освіта, релігія, економіка) і як вони впливають на індивідів та громади. Ці знання дозволяють студентам аналізувати соціальні нерівності. Зокрема вивчення тем, таких як бідність, расизм, гендерна нерівність, допомагають зрозуміти структури, які сприяють цим явищам, та їхній вплив на життя людей. Усвідомлення складних соціальних проблем сприяє розвитку емпатії та бажання допомагати тим, хто стикається з труднощами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Знання з соціології допомагають студентам критично оцінювати інформацію, аналізувати дані та формулювати обґрунтовані висновки. Це важливі навички для оцінки соціальної політики та вирішення соціальних проблем. На заняттях з курсу «Соціологія» здобувачі освіти навчаються аналізувати ефективність різних політик і програм, що стосуються соціальної справедливості, охорони здоров'я та освіти. Критичне мислення дозволяє студентам розробляти інноваційні рішення для вирішення актуальних соціальних питань. Критичне мислення є однією з найважливіших навичок, які студенти можуть розвинути під час свого навчання. Воно дозволяє аналізувати, оцінювати та інтерпретувати інформацію, що є надзвичайно важливим у контексті вирішення соціальних проблем. Критичне мислення дозволяє студентам розпізнавати та формулювати проблеми, такі як бідність, нерівність, расизм чи екологічні питання, та визначити їхні корінні причини. Вони здатні оцінювати різні перспективи, а саме розглядати проблему з різних точок зору, що допомагає виявити комплексність ситуації.

Ефективне вирішення соціальних проблем вимагає збору та аналізу інформації. Під час критичного аналізу джерел студенти вчаться відрізняти надійні джерела інформації від ненадійних, що є важливим для формування обґрунтованих висновків. Студенти навчаються аналізувати статистичні дані, дослідження та звіти, щоб зрозуміти масштаби проблеми та її наслідки.

Організація дискусій та дебатів на актуальні соціальні теми допомагає студентам формувати власну точку зору, зокрема аргументувати свої позиції та слухати інших, що є важливим аспектом соціальної відповідальності. Розвитку навичок комунікації сприяють дискусії, що є необхідною умовою для активної участі в суспільному житті. Критичне мислення допомагає студентам активно брати участь у громадських обговореннях, де формуються вміння чітко формулювати свої думки та аргументувати їх.

Соціальна відповідальність фахівця передбачає не лише володіння професійними знаннями та навичками, а й здатність приймати рішення, які враховують інтереси різних верств населення, навколишнього середовища та етичні норми.

Сучасні дослідження підкреслюють, що формування соціально відповідальної поведінки відбувається через практичний досвід та безпосереднє занурення у ситуації, де студенти можуть спостерігати та оцінювати наслідки своєї діяльності для суспільства. Ефективним способом формування соціальної відповідальності є участь здобувачів освіти у соціальних проєктах. Заклади вищої освіти організовують волонтерські програми, екологічні акції або проєкти з підтримки місцевих громад. Такі заходи сприяють розвитку лідерських якостей та командної роботи. Розвиток волонтерських ініціатив та соціальних проєктів серед студентів та викладачів дозволяє перевести соціальну відповідальність у вищій школі на новий рівень.

Заклади вищої освіти, які активно залучають студентів до волонтерської діяльності мають низку переваг: покращення репутації, розвиток лідерських

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

навичок, сприяння зростанню соціальної відповідальності, збільшення можливостей для кар'єрного розвитку, створення позитивної атмосфери у кампусі, підвищення самооцінки та самовпевненості студентів молодших курсів, стимулювання креативності та інновацій [7].

Активізація волонтерської діяльності та участь у соціальних проєктах допомагає студентам та викладачам реалізувати свою соціальну відповідальність, надаючи підтримку громадам, постраждалим від війни. Це дозволяє інтегрувати принципи сталого розвитку у навчальний процес [1]. Включення практичних проєктів у курс соціології може значно посилити навички соціальної відповідальності.

Дослідницькі проекти включають в себе дослідження на тему соціальних проблем у своїй громаді та формулювання рішення на основі отриманих даних. Участь у волонтерських ініціативах дозволяє студентам застосовувати свої знання на практиці, працюючи з різними групами населення.

Проектна діяльність студентів при вивченні курсу соціології має індивідуальний дослідницький характер. Студенти самі обирають теми, які на їх погляд мають важливе соціальне значення. Серед тем досліджень, обраних студентами частіш зустрічаються ті, які стосуються здорового способу життя, особистості, соціальних відношень. Студенти повинні захистити свою роботу, переконати слухачів в її актуальності; показати свою компетентність не тільки в спеціальних питаннях, що стосуються проекту, але і розкрити соціальну значимість проекту. Таким чином формується цілісне уявлення про проект, відбувається усвідомлення завершеності і важливості своєї діяльності.

Інтеграція етики в навчальний процес повинна забезпечуватися включенням етичних аспектів у вивчення соціології, допомагає студентам розуміти свої моральні обов’язки. Ефективними методами виховання моральних цінностей є: обговорення етичних дилем і соціальних проблем, що сприяє формуванню власних етичних позицій. Студенти навчаються усвідомлювати свою роль у суспільстві та відповідальність за свої дії. Обговорення етичних дилем у контексті соціальних проблем сприяє формуванню цінностей, таких як справедливість, рівність та повага до інших.

Інтеграція соціально відповідальних практик в освітній процес має здійснюватися через комплексну систему заходів. Використання інтерактивних методів навчання, таких як кейс-метод, симуляційні ігри, дискусії та рольові ігри, дозволяє студентам не лише засвоїти теоретичні знання, але й розвинути критичне мислення, навички вирішення конфліктів та прийняття рішень з урахуванням соціальних аспектів. Особливо важливим є обговорення етичних дилем і аналіз реальних ситуацій з професійної діяльності. Це дає змогу студентам критично оцінити вплив соціальної відповідальності на бізнес-процеси, репутацію організації та її взаємодію із суспільством.

Інтеграція соціально відповідальних практик до навчальних програм та виховного процесу може здійснюватися шляхом розширення меж традиційної

освіти, що сприяє формуванню етичних цінностей у студентів. Впровадження освітніх програм, спрямованих на розвиток соціальної відповідальності та етики, є ключовим фактором формування світогляду студентів. Організація занять з соціально-відповідальними практиками, таких як участь у проектах соціального підприємництва, екологічних ініціативах чи волонтерській діяльності, дозволяє майбутнім фахівцям не лише теоретично ознайомитися з принципами соціальної відповідальності, а й усвідомити їхній практичний вплив на суспільство.

Такий підхід сприяє формуванню розуміння важливості соціально-відповідальної поведінки та закладає фундамент для етичної взаємодії у майбутній професійній діяльності. Крім того, інтеграція соціально відповідальних практик в навчальний процес сприяє розвитку емоційного інтелекту студентів, підвищує їхню емпатію, покращує навички комунікації з різними соціальними групами та сприяє розв'язанню конфліктів з урахуванням етичних норм.

Ще одним способом формування соціальної відповідальності майбутніх фахівців є співпраця з бізнесом та громадськими організаціями**.** Партнерство з підприємствами та НУО може надати студентам можливість реалізувати свої знання на практиці. Це також допомагає створити мережу підтримки для молодих фахівців і забезпечує їм доступ до реальних кейсів.

Значущим аспектом є підтримка досліджень у сфері соціальної відповідальності**.** Заклади вищої освіти повинні стимулювати наукові дослідження, які зосереджені на питаннях соціальної відповідальності. Це може включати вивчення впливу бізнесу на суспільство або аналіз ефективності різних соціальних програм.

Важливим в освітньому середовищі закладу вищої освіти є формування культури відповідальності**.** Створення атмосфери, де цінуються етичні норми і соціальна свідомість, є ключовим фактором у вихованні відповідальних фахівців. Викладачі можуть служити прикладом для студентів, демонструючи свою активну участь у соціальних ініціативах.

Враховуючи зростаючий попит на соціально відповідальні компанії, майбутнім фахівцям необхідно бути готовими до викликів, пов'язаних з інтеграцією соціальних цінностей у свою професійну діяльність. Для ефективного формування соціальної відповідальності студентів необхідний системний підхід. Кожен компонент освітньої програми має сприяти розвитку етичної рефлексії та соціального усвідомлення. Необхідно постійно оновлювати навчальні плани, вводячи нові дисципліни, що присвячені етиці та соціальній відповідальності. Поєднання теоретичних знань з практично орієнтованим підходом до навчання створює сприятливі умови для формування особистісної позиції студентів, яка базується на визнанні соціальної відповідальності як невід'ємної складової їхнього професійного та особистого життя. Лише таким чином можна виховати нове покоління

фахівців, здатних приймати рішення, що враховують як вимоги бізнесу, так і етичні цінності суспільства.

Висновок. Формування соціальної відповідальності у фахівців є важливим завданням для закладів вищої освіти. Це не лише сприяє розвитку особистості студента, але й має позитивний вплив на суспільство в цілому. Впровадження програм, які акцентують увагу на соціальних питаннях, активна участь у проєктах та співпраця з різними організаціями можуть суттєво підвищити рівень соціальної відповідальності майбутніх професіоналів. Формування навичок соціальної відповідальності під час вивчення курсу соціології є важливим аспектом підготовки свідомих і активних громадян. Завдяки розумінню соціальних структур, розвитку критичного мислення, участі у практичних проектах та етичних обговореннях студенти можуть стати агентами змін у своїх громадах. Соціологія не лише надає теоретичні знання, але й формує практичні навички, необхідні для активної участі в суспільному житті.

Таким чином, заклади вищої освіти стають не лише навчальними установами, а й важливими агентами змін у суспільстві.

Література:

1. Батченко Л. Розвиток соціальної відповідальності закладів вищої освіти України на тлі структурно-інноваційних змін в умовах військового конфлікту. *Економіка та суспільств*о. 2023. №58. С. 200-206.

2. Братко М. В. Освітнє середовище вищого навчального закладу: пошук стратегій управління. *Педагогічна освіта: Теорія і практика. Психологія. Педагогіка*. 2014. №22. С. 15-21.

3. Грищук В. К. Соціальна відповідальність. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2012. 152 с.

4. Колот А. Соціальна відповідальність людини як чинник стійкої соціальної динаміки: теоретичні засади. *Україна: аспекти праці.* 2011. № 3. С. 6.

5. Лукашов О.О. Особливості соціальної відповідальності особистості у векторі її соціальної поведінки. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ (Серія психологічна)* . 2023. № 1. С. 62-69.

6. Лукашов О.О. Психологія соціальної відповідальності особистості в період суспільних трансформацій: монографія. К.: ПВТП «LAT&K», 2024. 349 с.

7. Лях Т., Лютий В., Жуков В. Волонтерська діяльність студентів як шлях до їхньої активної участі у суспільному житті громади. *Ввічливість. Humanitas*. 2024. № 3. С. 68-76.

8. Марченко О. Дослідження факторів впливу освітнього середовища закладу вищої освіти на формування професійних і соціальних характеристик майбутніх фахівців. *European Science*. 2023. 3(sge20-03), С. 117-126.

9. Охріменко О.О., Іванова Т.В. Соціальна відповідальність. Навч. посіб. К.: Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут», 2015. 180 с.

10. Поліщук В. А. Формування соціальної відповідальності у майбутніх фахівців соціальної роботи: системний підхід. *Соціальна робота та соціальна освіта*. 2022. № 2 (9). С. 281-288.

11. Соціальна відповідальність: теорія і практика розвитку : монографія / за наук. ред. А. Колота. Київ : КНЕУ, 2012. 501 с.

12. Харченко Т., Могильна Л. Роль закладів освіти в розвитку і управлінні соціальною відповідальністю. *Цифрова економіка та економічна безпека*. 2023. № 6. С. 52-55.

13. Чепульченко Т.О. Соціальна відповідальність: поняття та сутність. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право : збірник наукових праць. 2010. № 1 (5). С. 137-142.

14. Шевченко Л. Соціальна відповідальність вищих навчальних закладів: аспект якості освіти. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Економічна теорія*. 2011. № 4 (7). С. 5-15.

15. Якимович О. Н., Ільчишин Я. В. Вплив середовища вищого навчального закладу на професійне виховання майбутніх фахівців. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2016. Вип. 46. С. 350-354.

References:

1. Batchenko, L.,(2023). Rozvytok sotsial′noyi vidpovidal′nosti zakladiv vyshchoyi osvity Ukrayiny na tli strukturno-innovatsiynykh zmin v umovakh viys′kovoho konfliktu [Development of social responsibility of higher education institutions of Ukraine against the background of structural and innovative changes in conditions of military conflict]. Ekonomika ta suspil′stvo. (58). 200-206 [in Ukrainian].

2. Bratko, M. V. (2014). Osvitnye seredovyshche vyshchoho navchal′noho zakladu: poshuk stratehiy upravlinnya [Educational environment of a higher educational institution: search for management strategies]. Pedahohichna osvita: Teoriya i praktyka. Psykholohiya. Pedahohika. (22). 15-21 [in Ukrainian].

3. Hryshchuk, V. K. (2012). Sotsialna vidpovidalnist [Social responsibility]. Lviv : Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav, 152 p. [in Ukrainian]

4. Kolot, A. (2011). Sotsialna vidpovidalnist liudyny yak chynnyk stiikoi sotsialnoi dynamiky: teoretychni zasady [Human social responsibility as a factor of sustainable social dynamics: theoretical foundations]. Ukraina: aspekty pratsi, (3), pp. 6 [in Ukrainian].

5. Lukashov, O.O. (2023). Osoblyvosti sotsial′noyi vidpovidal′nosti osobystosti u vektori yiyi sotsial′noyi povedinky [Peculiarities of social responsibility of an individual in the vector of his social behavior] Naukovyy visnyk L′vivs′koho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav (Seriya psykholohichna). (1). 62-69 [in Ukrainian].

6. Lukashov O.O., (2024). Psykholohiya sotsial′noyi vidpovidal′nosti osobystosti v period suspil′nykh transformatsiy [Psychology of social responsibility of the individual in the period of social transformations]. K.: PVTP «LAT&K», 349 p. [in Ukrainian]

7. Lyakh, T., Lyutyy, V., Zhukov, V. (2024). Volonters′ka diyal′nist′ studentiv yak shlyakh do yikhn′oyi aktyvnoyi uchasti u suspil′nomu zhytti hromady [Volunteering of students as a way to their active participation in the public life of the community] Vvichlyvist′. Humanitas. (3). 68-76 [in Ukrainian].

8. Marchenko, O., (2023). Doslidzhennya faktoriv vplyvu osvitn′oho seredovyshcha zakladu vyshchoyi osvity na formuvannya profesiynykh i sotsial′nykh kharakterystyk maybutnikh fakhivtsiv [Research on the factors influencing the educational environment of a higher education institution on the formation of professional and social characteristics of future specialists] European Science. 3(sge20-03), 117-126 [in English].

9. Okhrimenko, O.O., Ivanova, T.V. (2015). Sotsial′na vidpovidal′nist′ [Social responsibility]. K.: Natsional′nyy tekhnichnyy universytet Ukrayiny «Kyyivs′kyy politekhnichnyy instytut», 180 p. [in Ukrainian]

10. Polishchuk, V. A. (2023). Formuvannya sotsial′noyi vidpovidal′nosti u maybutnikh fakhivtsiv sotsial′noyi roboty: systemnyy pidkhid. Sotsial′na robota ta sotsial′na osvita [Formation of social responsibility in future social work specialists: a systematic approach] Sotsial′na robota ta sotsial′na osvita. (2(9)). 281-288 [in Ukrainian].

11. Kolot, A. (2012). Sotsial′na vidpovidal′nist′: teoriya i praktyka rozvytku : monohrafiya [Social responsibility: theory and practice of development: monograph]. Kyyiv: KNEU. 501 p. [in Ukrainian].

12. Kharchenko, T., Mohyl′na, L. (2023). Rol′ zakladiv osvity v rozvytku i upravlinni sotsial′noyu vidpovidal′nistyu [The role of educational institutions in the development and management of social responsibility] Tsyfrova ekonomika ta ekonomichna bezpeka. (6). 52-55 [in Ukrainian].

13. Chepul′chenko, T.O. (2010) Sotsial′na vidpovidal′nist′: ponyattya ta sutnist′. [Social responsibility of higher educational institutions: an aspect of education quality] Visnyk NTUU «KPI». Politolohiya. Sotsiolohiya. Pravo : zbirnyk naukovykh prats′. (1). 137-142 [in Ukrainian].

14. Shevchenko, L. (2011) Sotsial′na vidpovidal′nist′ vyshchykh navchal′nykh zakladiv: aspekt yakosti osvity. [Social responsibility of higher educational institutions: an aspect of education quality] Visnyk Natsional′noho universytetu «Yurydychna akademiya Ukrayiny imeni Yaroslava Mudroho». Seriya: Ekonomichna teoriya. (4). 5-15 [in Ukrainian].

15. Yakymovych, O. N., Il′chyshyn, YA. V. (2016) Vplyv seredovyshcha vyshchoho navchal′noho zakladu na profesiyne vykhovannya maybutnikh fakhivtsiv. [The influence of the environment of a higher educational institution on the professional education of future specialists] Suchasni informatsiyni tekhnolohiyi ta innovatsiyni metodyky navchannya u pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiya, teoriya, dosvid, problemy. (46). 350-354 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 371.13:371.15

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-997-1006

Чигріна Яна Юріївна доктор філософії, доцент кафедри загальної та спеціальної педагогіки, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради». м. Дніпро, тел. (097) 106-07-31, https://orcid.org/0000-0003-0101-8571

Мойсеєнко Ірина Михайлівна доктор філософії, доцент кафедри загальної та спеціальної педагогіки, Комунальний заклад вищої освіти «Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради». м. Дніпро, тел. (093) 988-26-00, https://orcid.org/0000-0003-3642-3331

СУЧАСНІ ПІДХОДИ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ ПЕДАГОГІВ ДО РОБОТИ З ДІТЬМИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ

Анотація. Стаття присвячена аналізу сучасних підходів до підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) в умовах реформування освітньої системи України. Визначено ключові проблеми, що впливають на якість підготовки педагогів, зокрема недостатній рівень теоретичної та практичної підготовки, відсутність єдиної методичної бази, брак психологічної готовності до роботи в інклюзивному середовищі, а також недостатню міждисциплінарну взаємодію між закладами освіти, науковими установами та практиками.

На основі аналізу наукових досліджень вітчизняних і зарубіжних авторів у статті виокремлено основні підходи до підготовки педагогічних кадрів. Зокрема, розглянуто компетентнісний підхід, який передбачає формування у майбутніх учителів інклюзивної, комунікативної, психологічної та рефлексивної компетентностей, а також практикоорієнтований підхід, що базується на активному залученні студентів до реальних освітніх процесів через стажування, волонтерську діяльність та наставництво. Окрему увагу приділено міждисциплінарному підходу, що інтегрує педагогічні, психологічні та соціальні аспекти, та технологічному підходу, який акцентує на використанні цифрових інструментів, дистанційного навчання та адаптивних освітніх платформ.

Особлива увага зосереджена на психологічній готовності педагогів до роботи в інклюзивному середовищі, яка включає розвиток емоційного інтелекту, формування стресостійкості, навичок ненасильницької комунікації та методів психолого-педагогічного супроводу. Важливим аспектом професійного становлення педагогів є система наставництва та супервізії, яка сприяє

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ефективній адаптації молодих фахівців до роботи з дітьми з ООП та дозволяє запобігти професійному вигоранню.

У статті обґрунтовано необхідність комплексного підходу до підготовки майбутніх учителів, що включає оновлення освітніх програм закладів вищої освіти, інтеграцію міждисциплінарних знань, розширення методик співпраці з батьками учнів та впровадження ефективних механізмів професійної підтримки педагогів. Автори доводять, що системне вдосконалення підготовки педагогічних кадрів сприятиме підвищенню рівня їхньої професійної компетентності, забезпеченню якісного інклюзивного навчання, створенню сприятливого освітнього середовища та дотриманню принципів рівного доступу до освіти для всіх дітей.

Ключові слова: інклюзивна освіта, особливі освітні потреби, підготовка педагогів, компетентнісний підхід, психологічна готовність, наставництво, супервізія, міждисциплінарний підхід, технологічні інструменти.

Chyhrina Yana Yuriivna Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of General and Special Pedagogy, Communal Institution of higher education “Dnipro Academy of continuing education” of Dnipropetrovsk regional council, Dnipro, tel.: (097) 106-07-31, https://orcid.org/0000-0003-0101-8571

Moiseienko Iryna Mykhailivna Doctor of Philosophy, Associate Professor of the Department of General and Special Pedagogy, Communal Institution of higher education “Dnipro Academy of continuing education” of Dnipropetrovsk regional council, Dnipro, tel.: (093) 988-26-00, https://orcid.org/0000-0003-3642-3331

MODERN APPROACHES IN TRAINING FUTURE TEACHERS TO WORK WITH CHILDREN WITH SPECIAL EDUCATIONAL NEEDS

Abstract. The article is devoted to the analysis of modern approaches to the training of future teachers to work with children with special educational needs (SEN) in the context of the reform of the education system of Ukraine. Key problems affecting the quality of teacher training are identified, in particular, the insufficient level of theoretical and practical training, the absence of a unified methodological base, the lack of psychological readiness to work in an inclusive environment, as well as insufficient interdisciplinary interaction between educational institutions, scientific institutions and practitioners. Based on the analysis of scientific research by domestic and foreign authors, the article identifies the main approaches to the training of pedagogical personnel. In particular, the competency-based approach, which involves the formation of inclusive, communicative, psychological and reflective competencies in future teachers, as well as a practice-oriented approach based on the active involvement of students in real educational processes through internships, volunteer work and mentoring, is considered. Special attention is paid

to the interdisciplinary approach that integrates pedagogical, psychological and social aspects, and the technological approach that emphasizes the use of digital tools, distance learning and adaptive educational platforms.

Special attention is paid to the psychological readiness of teachers to work in an inclusive environment, which includes the development of emotional intelligence, the formation of stress resistance, non-violent communication skills and methods of psychological and pedagogical support. An important aspect of the professional development of teachers is the system of mentoring and supervision, which contributes to the effective adaptation of young specialists to work with children with SEN and prevents professional burnout.

The article substantiates the need for a comprehensive approach to the training of future teachers, which includes updating educational programs of higher education institutions, integrating interdisciplinary knowledge, expanding methods of cooperation with parents of students and implementing effective mechanisms for professional support of teachers. The authors prove that systematic improvement of the training of pedagogical personnel will contribute to increasing the level of their professional competence, ensuring high-quality inclusive education, creating a favorable educational environment and adhering to the principles of equal access to education for all children.

Keywords: inclusive education, special educational needs, teacher training, competency-based approach, psychological readiness, mentoring, supervision, interdisciplinary approach, technological tools.

Постановка проблеми. Розвиток інклюзивної освіти є одним із ключових напрямів модернізації освітньої системи України та відповідає світовим тенденціям щодо забезпечення рівного доступу до якісної освіти для всіх дітей. Включення дітей з особливими освітніми потребами (ООП) у загальноосвітній простір потребує не лише законодавчого врегулювання, а й системного підходу до підготовки педагогічних кадрів.

Основна проблема полягає в недостатній готовності сучасних педагогів до роботи в інклюзивному середовищі, що зумовлено кількома факторами:

1. Брак теоретичної та практичної підготовки педагогів до роботи з дітьми з ООП у межах традиційної системи вищої педагогічної освіти.
2. Відсутність єдиної методичної бази для формування інклюзивної компетентності вчителів.
3. Психологічна неготовність педагогів до роботи у гетерогенному навчальному середовищі, що вимагає високого рівня гнучкості, емпатії та адаптації навчального процесу.
4. Недостатній рівень міждисциплінарної взаємодії між закладами освіти, науковими установами та практиками, що працюють у сфері інклюзії.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзивної освіти є предметом активних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

досліджень як вітчизняних, так і зарубіжних науковців. Вона охоплює широкий спектр питань, зокрема розвиток інклюзивної компетентності, вдосконалення методик професійної підготовки та формування педагогічної культури, орієнтованої на роботу з дітьми з особливими освітніми потребами.

Значний внесок у розробку теоретичних і методичних основ підготовки педагогів зробила Я. Ю. Чигріна, яка дослідила педагогічні умови розвитку професійних навичок асистентів учителя. Вона акцентує увагу на важливості підвищення кваліфікації фахівців, які працюють в інклюзивному середовищі, а також на впровадженні неперервного навчання як основного механізму формування методичної компетентності [8].

Зокрема, Г. О. Балл, П. С. Перепелиця акцентують увагу на структурних аспектах підготовки педагогічних кадрів і визначають три основні підходи: інтеграцію інклюзивних модулів у загальну педагогічну освіту, створення спеціалізованих програм і впровадження безперервної професійної підготовки [1, С. 82].

С. В. Гаркуша запропонував модель формування інклюзивної компетентності педагогів, яка передбачає три етапи: інформаційно-орієнтовний (теоретичний), квазіпрофесійний (практико-орієнтований) та діяльнісний (закріплення компетентностей у професійній діяльності) [4, С. 199].

На думку М. Г. Буйняк**,** підготовка педагогів має ґрунтуватися не лише на методичних та дидактичних аспектах, а й на розвитку особистісних якостей, які сприяють успішній роботі в інклюзивному середовищі. Дослідник наголошує на необхідності розробки діагностичних комплексів для визначення ціннісних орієнтацій та особистісних ресурсів педагогів [3, С. 12-14].

Л. В. Савенко акцентує увагу на необхідності роботи із змістом інклюзивної освіти. Дослідниця вважає, що формальне засвоєння методик без усвідомлення глибших сенсів інклюзії не може забезпечити її ефективне впровадження [7].

Зарубіжні дослідники, розглядають інклюзивну освіту як частину ширшого соціокультурного процесу, що вимагає трансформації педагогічного мислення. Вони наголошують на тому, що успішна інклюзія можлива лише за умови зміни ставлення суспільства до дітей з ООП та формування відповідного світогляду у педагогів.

Метою цієї статті є аналіз сучасних підходів до підготовки майбутніх педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами, визначення ключових аспектів формування їхньої інклюзивної компетентності та обґрунтування необхідності комплексного підходу до професійної підготовки в умовах модернізації освітньої системи України.

Виклад основного матеріалу. Забезпечення якісної підготовки педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами (ООП) є одним із пріоритетних напрямів освітньої політики України. Ухвалення Закону України «Про освіту» (2017) та «Про повну загальну середню освіту»

(2020) закріпило концепцію інклюзивної освіти як основи для навчання дітей з ООП у загальноосвітніх закладах. Однак на практиці процес інтеграції дітей з ООП у загальноосвітнє середовище супроводжується низкою викликів, зокрема:

1. Брак підготовлених педагогічних кадрів – за дослідженнями Міністерства освіти і науки України, лише близько 40% учителів загальноосвітніх закладів мають достатній рівень компетентності для роботи в інклюзивних класах.
2. Недостатній рівень методичного та дидактичного забезпечення – адаптовані програми, корекційні методики та навчальні матеріали не завжди відповідають потребам дітей з ООП.
3. Спротив з боку батьків та педагогів – відсутність інформованості про переваги інклюзивного навчання призводить до скептичного ставлення батьків як дітей з ООП, так і їхніх однокласників.
4. Проблеми інфраструктурної доступності – хоча законодавчо передбачено безбар'єрне освітнє середовище, у багатьох навчальних закладах відсутні необхідні умови (пандуси, ліфти, спеціалізовані меблі тощо).

У цьому контексті модернізація системи підготовки педагогів набуває особливої актуальності. Необхідно не лише інтегрувати інклюзивні методики у навчальні програми закладів вищої освіти, а й формувати у майбутніх учителів психологічну готовність до роботи в інклюзивному середовищі.

Дослідження з інклюзивної педагогіки вказують на три основні підходи до професійної підготовки педагогів:

1. Інтеграція інклюзивних модулів у межах загальної педагогічної освіти.
2. Створення спеціалізованих освітніх програм для майбутніх педагогів, що готуються до роботи з дітьми з ООП.
3. Проектування безперервних професійних траєкторій, які передбачають навчання, практичну підготовку та супровід педагогів після початку їхньої професійної діяльності.

У педагогічній освіті реалізується низка навчальних курсів, спрямованих на розвиток компетентності у сфері інклюзії. Зокрема, дослідники пропонують такі дисципліни: «Професійна компетентність педагога загальноосвітньої школи у роботі з дітьми з особливими освітніми потребами»; «Педагогічні аспекти соціальної нерівності та інвалідності в дитячому середовищі»; «Суб'єктивні теорії та стереотипи».

Формування навичок комунікації з батьками дітей з ООП та їхніх однокласників є важливим аспектом інклюзивної освіти. В українському суспільстві культура інклюзивного навчання ще не повністю сформована, що створює певні труднощі у впровадженні таких програм. Батьки дітей з ООП нерідко стикаються зі стигматизацією та браком підтримки, що може

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

знижувати їхню мотивацію до вибору інклюзивного навчання. Водночас батьки дітей без ООП висловлюють побоювання щодо ефективності навчального процесу в інклюзивному класі та можливого зниження загального рівня освіти через необхідність адаптації матеріалу для дітей з різними потребами. Таким чином, підготовка педагогів має включати методики ефективної співпраці з батьками та формування толерантного середовища серед учнів.

М.Г. Буйняк підкреслює, що ефективність роботи вчителя в умовах інклюзивної освіти залежить не лише від знань, а й від його особистісних якостей, рівня мотивації та рефлексивних умінь. Для цього необхідно: розвивати професійно значущі якості педагогів, зокрема емпатію, толерантність, гнучкість мислення; забезпечити диференційований підхід до кожного учня з урахуванням його індивідуальних потреб та можливостей; посилити аксіологічний компонент підготовки педагогів, акцентуючи увагу на моральних аспектах інклюзивної освіти [3].

В.А. Гладуш та Я.Ю. Баранець пропонують використовувати методи емоційного залучення студентів у процес навчання, такі як перегляд тематичних фільмів, театралізовані постановки, зустрічі з практикуючими педагогами. Це сприяє формуванню глибшого розуміння проблематики інклюзії та розвитку особистісної мотивації студентів [5, С. 74-78].

На основі сучасних досліджень С. Гаркуша, З. Савчук виділяють кілька етапів формування інклюзивної компетентності вчителів:

1. Інформаційно-орієнтовний етап – формування базових знань про інклюзивну освіту та мотивації до роботи в цій сфері.

2. Квазіпрофесійний етап – набуття практичних навичок у моделюваних професійних ситуаціях.

3. Діяльнісний етап – практична робота з дітьми з ООП у реальних навчальних умовах, закріплення отриманих компетентностей [4; 6].

Ефективна підготовка майбутніх педагогів вимагає використання методів контекстного навчання, інтерактивних технологій, а також залучення студентів до реальної практики у школах, що впроваджують інклюзію.

Важливим аспектом є етапне формування готовності педагогів до інклюзивного навчання. Виокремлюються такі рівні компетентності:

- Інтуїтивний (критичний) – відсутність системних знань про інклюзію, потреба в адаптації.
- Допустимий (репродуктивний) – володіння базовими знаннями та методиками, але без гнучкого застосування.
- Достатній (продуктивний) – здатність ефективно працювати в умовах інклюзивного навчання, адаптувати освітні процеси під потреби учнів.

Серед ключових умов ефективної підготовки майбутніх педагогів можна виокремити:

- Підвищення рівня компетентності викладачів, які готують майбутніх педагогів.

- Запровадження спеціалізованих курсів та тренінгів для розвитку інклюзивної компетентності.

- Розвиток міждисциплінарної співпраці між закладами освіти, науковими установами та організаціями, що працюють з дітьми з ООП.

- Формування інклюзивного середовища в педагогічних університетах, що передбачає взаємодію студентів з однолітками, які мають ООП.

Сучасна система підготовки педагогів повинна враховувати зміну освітньої парадигми та адаптувати навчальний процес до викликів інклюзивної освіти. В умовах реформування освітнього середовища дослідники виокремлюють кілька інноваційних підходів, які сприяють формуванню готовності майбутніх педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами. Зокрема, компетентнісний підхід орієнтований на розвиток у майбутніх педагогів ключових професійних компетентностей, серед яких інклюзивна, комунікативна, психологічна та рефлексивна. Практикоорієнтований підхід передбачає активне залучення студентів до реальних освітніх процесів через проходження стажування, участь у волонтерській діяльності та наставництві. Важливе значення має міждисциплінарний підхід, що інтегрує педагогічні, психологічні та соціальні дисципліни, дозволяючи забезпечити комплексну підготовку фахівців. Окрему роль відіграє технологічний підхід, який передбачає використання цифрових технологій, адаптивних освітніх платформ та дистанційного навчання, що сприяє підвищенню доступності та гнучкості освітнього процесу.

Психологічна підготовка педагогів до роботи в інклюзивному середовищі є одним із ключових чинників успішної інтеграції дітей з особливими освітніми потребами. Як зазначає Я. Ю. Баранець, рівень психологічної готовності педагогів визначає ефективність реалізації інклюзивного навчання. Зокрема, важливим аспектом є розвиток емоційного інтелекту та формування навичок ненасильницької комунікації, що дозволяє встановлювати конструктивні взаємини з учнями, їхніми батьками та колегами. Крім того, педагог має володіти стресостійкістю та адаптивністю, оскільки робота в інклюзивному середовищі потребує здатності до швидкого реагування на змінні умови навчального процесу. Значний вплив на психологічну готовність до інклюзивного навчання мають методи арт-терапії та психолого-педагогічного супроводу, які сприяють зниженню рівня тривожності як у дітей, так і у педагогів, що позитивно позначається на навчальному середовищі [2, 100-102].

Важливим напрямом у системі підготовки педагогів до роботи в умовах інклюзії є запровадження механізмів наставництва та супервізії. Наставництво передбачає підтримку молодих педагогів з боку досвідчених колег, що сприяє поступовій адаптації до професійної діяльності та підвищенню рівня їхньої професійної компетентності. Водночас супервізія виступає як ефективний інструмент професійного розвитку, що передбачає регулярний аналіз педагогічних ситуацій, рефлексію та корекцію навчального процесу на основі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

отриманого досвіду. Крім того, супервізія включає психологічну підтримку педагогів, зокрема проведення консультацій з психологами та корекційними педагогами, що дозволяє зменшити рівень емоційного вигорання та підвищити загальну ефективність освітнього процесу. Таким чином, упровадження системи наставництва та супервізії є необхідною умовою підготовки педагогів до інклюзивної освіти та їхньої подальшої професійної діяльності.

Висновки. Підготовка педагогів до роботи з дітьми з особливими освітніми потребами є важливим напрямом реформування системи освіти в Україні та відповідає світовим тенденціям розвитку інклюзивного навчання. Аналіз сучасних підходів свідчить про необхідність комплексного підходу до професійної підготовки майбутніх учителів, що поєднує компетентнісний, практикоорієнтований, міждисциплінарний та технологічний підходи.

Значним викликом залишається психологічна готовність педагогів до інклюзивного навчання, що вимагає розвитку емоційного інтелекту, стресостійкості та навичок ненасильницької комунікації. У цьому контексті важливу роль відіграє система наставництва та супервізії, яка забезпечує поступову адаптацію молодих фахівців до роботи в інклюзивних класах.

Основними передумовами ефективної підготовки педагогічних кадрів є:

- оновлення освітніх програм педагогічних ЗВО із включенням інклюзивних модулів;
- забезпечення міждисциплінарного підходу шляхом інтеграції педагогічних, психологічних та соціальних знань;
- формування толерантного освітнього середовища через розробку методик роботи з батьками та учнівськими колективами;
- упровадження наставництва та супервізії як механізму підтримки педагогів у професійній діяльності.

Таким чином, забезпечення якісної підготовки педагогів до роботи в інклюзивному середовищі потребує системного підходу, що поєднує теоретичну підготовку, практичний досвід, психологічну підтримку та безперервний професійний розвиток. Упровадження запропонованих підходів сприятиме підвищенню якості інклюзивного навчання, забезпеченню рівного доступу до освіти та створенню сприятливих умов для розвитку всіх учнів незалежно від їхніх освітніх потреб.

Література:

1. Балл Г. О., Перепелиця П. С. Формування готовності до професійної праці у контексті гуманізації освіти. Психологічні аспекти гуманізації освіти. Книга для вчителя. Київ-Рівне, 1996. 148 с.

2. Баранець Я. Методологія підготовки кадрів закладів освіти з інклюзивним навчанням. *Інноваційна педагогіка*. 2023. Вип.57. т.1. С.100-103. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/57/part_1/57-1_2023.pdf (дата звернення: 17.02.2025).

3. Буйняк М.Г. Формування психологічної готовності вчителів до інклюзивного навчання дітей з особливими освітніми потребами: автореф. дис. … на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.08. Київ, 2019. 23 с.

4. Гаркуша С. В. Поняття та компоненти професійної підготовки майбутніх учителів до професійної діяльності. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*. 2013. Вип. 110. С. 198-201. URL: http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuP_2013_110_57.pdf (дата звернення: 24.02.2025).

5. Гладуш В.А., Баранець Я.Ю. До питання формування професійної компетентності педагога інклюзивного закладу. *Вісник Дніпропетровського університету імені Альфреда Нобеля.* Серія «Педагогіка і психологія». 2015. № 1(9). С. 73-79.

6. Савчук З. С. Деякі аспекти розвитку психологічної готовності вчителя до роботи в інклюзивному просторі. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми.* 2018. Вип.52. С.111-116.

7. Савенко Л.В. Формування психологічної готовності педагогів до взаємодії із дитиною з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. *Оновлення змісту, форм та методів навчання і виховання в закладах освіти. Наукові записки Рівненського державного гуманітарного університету*. 2014. Вип. 10 (53). С.64-67.

8. Чигріна Я.Ю. Формування методичної компетентності асистентів вчителя в умовах неперервної освіти: дис. …д-ра. філософії : 016 Спеціальна освіта / Київ. Інститут спеціальної педагогіки і психології імені Миколи Ярмаченка НАПН України, Київ, 2023. 262 с.

References:

1. Ball H. O., Perepelytsia P. S. (1996). Formuvannia hotovnosti do profesiinoi pratsi u konteksti humanizatsii osvity [Formation of readiness for professional work in the context of humanization of education] Psykholohichni aspekty humanizatsii osvity. Knyha dlia vchytelia. Kyiv-Rivne. p. 148. [in Ukainian].

2. Baranets Ya. (2023). Metodolohiia pidhotovky kadriv zakladiv osvity z inkliuzyvnym navchanniam [Methodology for training personnel for educational institutions with inclusive education]. *Innovatsiina pedahohika, 57 (1)*. p. 100-103. URL: http://www.innovpedagogy.od.ua/archives/2023/57/part_1/57-1_2023.pdf [in Ukainian].

3. Buiniak M.H. (2019). Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti vchyteliv do inkliuzyvnoho navchannia ditei z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Formation of teachers' psychological readiness for inclusive education of children with special educational needs]: author's abstract of the dissertation … for the degree of candidate of psychological sciences. Kyiv. p. 23. [in Ukainian].

4. Harkusha S. V. (2013). Poniattia ta komponenty profesiinoi pidhotovky maibutnikh uchyteliv do profesiinoi diialnosti [Concepts and components of professional training of future teachers for professional activity]. *Visnyk Chernihivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Pedahohichni nauky, 110.* p. 198-201. http://irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=UJRN&P21DBN=UJRN&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1&Image_file_name=PDF/VchdpuP_2013_110_57.pdf [in Ukainian].

5. Hladush V.A., Baranets Ya.Iu. (2015). Do pytannia formuvannia profesiinoi kompetentnosti pedahoha inkliuzyvnoho zakladu [On the issue of forming professional competence of a teacher in an inclusive institution]. *Visnyk Dnipropetrovskoho universytetu imeni Alfreda Nobelia, 1(9)*. p. 73-79. [in Ukainian].

6. Savchuk Z. S. (2018). Deiaki aspekty rozvytku psykholohichnoi hotovnosti vchytelia do roboty v inkliuzyvnomu prostori [Some aspects of the development of a teacher's psychological readiness to work in an inclusive space]. *Suchasni informatsiini tekhnolohii ta innovatsiini metodyky navchannia v pidhotovtsi fakhivtsiv: metodolohiia, teoriia, dosvid, problem, 52. p. 111-116.* [in Ukainian].

7. Savenko L.V. (2014). Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti pedahohiv do vzaiemodii iz dytynoiu z osoblyvymy osvitnimy potrebamy v umovakh inkliuzyvnoho navchannia [Formation of psychological readiness of teachers for interaction with a child with special educational needs in the context of inclusive education]. *Onovlennia zmistu, form ta metodiv navchannia i vykhovannia v zakladakh osvity. Naukovi zapysky Rivnenskoho derzhavnoho humanitarnoho universytetu, 10(53),* p. 64-67. [in Ukainian].

8. Chyhrina Ya.Iu. (2023). Formuvannia metodychnoi kompetentnosti asystentiv vchytelia v umovakh neperervnoi osvity [Formation of methodological competence of teacher assistants in conditions of continuing education]: Dissertation …PhD. in Philosophy : 016 Special Education, Kyiv. Mykola Yarmachenko Institute of Special Pedagogy and Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine, p. 262. [in Ukainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 354:328.185

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1007-1017

Чиченьова Оксана Миколаївна старший викладач кафедри технологій оздоровлення і спорту, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ, тел.: (097) 994-43-59, https//orcid.org/0000 0003 1551 9799

Лукачина Анатолій Васильович старший викладач кафедри технологій оздоровлення і спорту, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ, тел.: (097) 994-43-59, https//orcid.org/0000-0001-5360-1844

Новікова Ірина Василівна старший викладач кафедри технологій оздоровлення і спорту, Національний технічний університет України "Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського", м. Київ, тел.: (097) 994-43-59, https//orcid.org/0000 0002 9032 1910

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ТЕХНОЛОГІЧНИХ ЗАСОБІВ НА СТАН ЗДОРОВ'Я МОЛОДІ ТА СПОСОБИ УНИКНЕННЯ ГЛОБАЛЬНОЇ ЗАЛЕЖНОСТІ В МАЙБУТНЬОМУ

Анотація. В роботі розглянуті питання по визначенню ролі діджиталізації у освітньому процесі в закладах вищої освіти України та наслідки впливу технічного прогресу на розумовий, фізичний, психологічний стан здоров'я здобувачів вищої освіти.

Домінування технічного прогресу в житті молоді беззаперечне. Досягнення людства набули таких інновацій, що попередньому поколінню здавалося б фантастичною вигадкою. Очевидно, що відбувається сучасна невідворотна трансформація суспільства, яка відображається у більшості випадків в навчанні та роботі з переходу формату офф-лайн до он-лайн.

Про актуальність теми діджиталізації (цифровізації) керівництвом країни та відповідними міністерствами наділяється пильна увага, яка проявлена в низці нормативно-правових актів - це закони, накази, рекомендації та інші установчі документи.

Одним з головних завдань науковців, викладачів, вчителів є означення ролі діджиталізації у виховному і навчальному процесах, визначення багатьох позитивних сторін, але також наголошення і на негативних аспектах. Щоб більше зацікавити учнів даною сучасною проблемою, можливо залучити різні статистичні звіти багатьох наукових видань, досліджень, де цифрові

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

показники надають відповідну інформацію щодо ролі у на житті учасників освітнього процесу залежність від гаджетів та Інтернету.

Потрібно наголошувати та пояснювати молоді, що рухова активність щодня, захоплення фізичною культурою і спортом є основною запорукою по запобіганню розвитку хвороб XXI сторіччя такі, як гіпокінезія, гіподинамія, надлишкова вага, тощо.

Моніторинг стану здоров'я здобувачів освіти та наслідки впливу малорухомого способу життя на організм, на самопочуття, на фізичну працездатність молоді під час вимушеного дистанційного навчання має постійно спостерігатися, аналізуватися, а визначення впливових способів, рекомендацій, порад по вирішенню проблем є основними умовами і засобами в боротьбі.

Наголошення про важливість і актуальність дотримання здорового способу життя, де головну роль відіграє фізична культура є найважливішим обов'язком педагогічних працівників, батьків, суспільства, керівництва навчальних осередків, керівництва країни в роботі зі здобувачами різного рівня освіти.

Ключові слова: діджиталізація, здобувач вищої освіти, здоров'я, фізична підготовка, освіта, заняття.

Chichenyova Oksana Mykolaivna senior lecturer, department of health and sports technologies, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, tel.: (097)994-43-59, https//orcid.org/0000 0002 9032 1910

Lukachyna Anatoliy Vasylyovych senior lecturer, department of health and sports technologies, National Technical University of Ukraine "Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, tel.: (097) 994-43-59, https//orcid.org/0000-0001-5360-1844

Novikova Iryna Vasylivna senior lecturer of the Department of Health and Sports Technologies of the National Technical University of Ukraine "Ihor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute", Kyiv, tel.: (097) 994-43-59, https://orcid.org/0000 0002 9032 1910

THE IMPACT OF MODERN TECHNOLOGICAL DEVICES ON THE HEALTH OF YOUTH AND WAYS TO AVOID GLOBAL DEPENDENCE IN THE FUTURE

Abstract. The paper considers issues related to determining the role of digitalization in the educational process in higher education institutions of Ukraine and the consequences of the impact of technological progress on the mental, physical, and psychological health of higher education students.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The dominance of technological progress in the lives of young people is undeniable. Human achievements have acquired such innovations that the previous generation would have seemed like a fantastic invention. It is obvious that a modern inevitable transformation of society is taking place, which is reflected in most cases in education and work, from the transition from offline to online formats.

The country's leadership and relevant ministries pay close attention to the relevance of the topic of digitalization, which is reflected in a number of regulatory documents - laws, orders, recommendations, and others.

One of the main tasks of scientists, lecturers, and teachers is to determine the role of digitalization in the educational and training processes, to identify many positive aspects, but also to emphasize the negative aspects. To make students more interested in this modern problem, it is possible to involve various statistical reports of many scientific publications, studies, where digital indicators provide relevant information about the role and impact on the lives of participants in the educational process of dependence on gadgets and the Internet.

It is necessary to emphasize and explain to young people that daily physical activity, a passion for physical culture and sports are the main key to preventing the development of 21st century diseases, such as hypokinesia, hypodynamia, obesity, and others.

Monitoring the health of students and the consequences of a sedentary lifestyle on the body, well-being, and physical performance of young people during forced distance learning should be constantly observed and analyzed, and determining the most effective methods, recommendations, and advice for solving problems are the main conditions and means in the fight.

Emphasizing the importance and relevance of maintaining a healthy lifestyle, where physical education plays a major role, is the most important responsibility of teachers, parents, society, school leadership, and the country's leadership in working with students at various levels of education.

Keywords: digitalization, higher education student, health, physical training, education, classes.

Постановка проблеми. Головною тенденцією розвитку сучасного суспільства є вплив діджиталізації в професійній, навчальній, побутовій сферах життя людини. Сьогодні цифровий світ це найбільша складова будь-якої діяльності. Вона поступово охоплює все більший простір і є відповідним авангардом в майбутніх досягненнях. Освітні процеси в навчальних закладах різного рівня не стають виключенням, а навпаки спостерігаються активні, прогресивні здобутки в цьому напрямку. Джерела знань і значні обсяги інформації, якими щодня користується кожна людина, знаходяться на багатьох web–сайтах, що поступово витісняють такі звичайні для людей минулого сторіччя центри інформації, як телебачення, газети, журнали, радіо, тощо. Електронна пошта, соціальні мережі, месенджери стають основними

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

засобами спілкування між людьми. На наших очах відбувається сучасна, невідворотна трансформація суспільства, яка відображена у більшості випадків з переходу формату офф-лайн до режиму он-лайн.

Щодо актуальності теми діджиталізації (цифровізації), керівництвом країни завжди наділялася і подалі наполегливо приділяється увага та контроль. Затверджена до роботи низка нормативно-правових актів: "Національна стратегія розвитку освіти в Україні" (2013); Закон України "Про освіту" (2017); Наказ МОН України "Про затвердження Положення про Національну освітню електронну платформу" (2018) "Цифрова адженда України – 2020"; "Рекомендації МОН щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової, передвищої та вищої освіти" (2020) та в інших важливих для освіти документах. [5, 8]

Головною концепцією цих направлень є модернізація системи навчання, що має відбуватися адекватно до сучасних технологічних процесів і яка забезпечить, інтегрування національної освітньої системи у європейський і світовий простір. Цифровізація має стати об'єктом комплексного державного управління. Формування цифрової компетентності усіх учасників освітнього процесу будь-якого рівня і направленості є головним завданням сучасної освіти. Діджиталізація навчального процесу розглядається, як основний інструмент для реалізації змішаного навчання у закладах фахової, передвищої та вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Діджиталізація це процес впровадження цифрових технологій в усе, що відбувається навколо нас. Вона включає в себе використання таких технологій, як Інтернет, штучний інтелект, машинне навчання, аналітика даних.

Цікавими висновками поділилися науковці дослідницької компанії в області IT Computer Economics, що спеціалізується на стратегічному і фінансовому управлінні інформаційними системами. Дослідження, яке мало на меті визначити відсотки впливу діджиталізації на суспільство в усьому Світі, довело наступні показники:

- понад 40% користувачів Інтернету в Європі, проявляють свою залежність від мережі і знаходяться в режимі он-лайн близько 18 годин на добу;

- понад 15% людей у Світі мають залежність і надмірну захопленість роботою в мережі, науковці надали навіть спеціальну назву такому сучасному ставленню - "інформаційний кровожер";

- понад 60% європейців прирівнюють віртуальних друзів, до реальних, такий показник проявляє сутність та сучасну особливість комунікаційних зв'язків між людьми, специфіку їх спілкування, підтримку родинних і товариських стосунків;

- в США заміжня жінка може отримати "інший" статус у шлюбі, що відповідає сучасності це так звана "комп'ютерна вдова" або жінка, у якої

чоловік практично увесь свій час надає роботі, навчанню і іншим видам діяльності у віртуальному світу, а домашнім справам увага не приділяється зовсім;

- понад 40% американців взагалі не виходять з дому, а все необхідне замовляють, купують та отримують через Інтернет (продукти харчування, будь-які необхідні товари, одяг, тощо) і оплачуються ці придбання саме віртуальними гаманцями; вони мають віртуальне особисте життя, планують віртуальні відпустки, заходи, розваги;

- сучасною людиною, в середньому, виділяється по 4 години на день (особливо це стосується молоді) на мобільні мережі;

- майже 90% молоді перевіряють або звіряють певну навчальну інформацію саме в джерелах Інтернету, а не в паперових носіях, книгах, підручниках і в багатьох випадках це єдине інформативне джерело, якому вони довіряють, до якого більше прислуховуються.

Також за статистичними даними інфографіки еволюції людства, що стосується змісту та форми проведення вільного часу молодою людиною, визначають наступні показники в 2024році:

- 60,76% - витрачається на спілкування в режимі он-лайн;
- 13,86% - витрачається на спілкування з друзями в режимі офф-лайн;
- 4,52% - показник спілкування з родиною.

Якщо порівняти з 2014 роком вищезазначені дані, то на сьогоднішній день спілкування через Інтернет зросло майже удвічі, а відповідний показник спілкування з родиною з кожним роком значно понижується.

Звісно, що такі дані є середньостатистичними і не завжди відображають реальність життя, але обов'язково маємо взяти ці цифри до уваги і робити відповідні висновки, щоб наступне покоління не набувало подальшої поглибленої залежності від глобальної діджиталізації і мало усвідомленість, що життя не обмежується такими показниками, і що для гармонійного розвитку та подальшого професійного зростання є багато інших аспектів, яким сучасна людина повинна присвячувати більше часу.

Негативний вплив діджиталізації не проявляється сьогодні, це буде відбуватися згодом і буде визначати спосіб життя людини у майбутньому, який може проявитися з негативної сторони, а саме:

- залежність від цифрових пристроїв і соціальних мереж (беттінг - спортивні парі із залученням грошових ставок; лудоманія, ігроманія - психічні розлади, які проявляються участю людини в азартних іграх та стають основним сенсом її життя людини);

- зниження фізичної активності (гіподинамія, гіпокінезія);

- проблеми зі станом здоров'я (зір, дихання, постава, зміна ваги, головний біль, синдром зап'ясткового каналу, погіршення сну);

- виникнення кібербулінгу;

- психологічний стрес від інформаційного перевантаження;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- значно знижений рівень ментального здоров'я, гармонійного розвитку; збільшується кількість девіантної поведінки в соціумі;

- "гугл-ефект" або "цифрова амнезія" тобто схильність сучасної людини не запам'ятовувати інформацію, яку можна знайти за допомогою пошукових систем Інтернету;

- дереалізація (сприйняття навколишнього світу, як нереального чи віддаленого, внаслідок чого виникають порушення в психіці та пам'яті людини);

- деперсоналізація - втрата відчуття власного "Я" розлад самосприйняття особистості і т.д.

Як висновок, в більшості випадків, наше наступне покоління знаходиться під певною загрозою та у значно гіршій формі фізичного і психологічного здоров'я, ніж наші прабатьки. Тому необхідно негайно докласти відповідні зусилля та проявити пильну увагу до такого впливу діджиталізації на молоде покоління. Наразі це може стосуватися і дистанційного навчання, що в умовах сьогоднішніх подій є одним з основних засобом освітнього процесу в країні.

Мета статті.

Вплив діджиталізації на спосіб життя, на фізичну працездатність, на психоемоційний стан студентської молоді в умовах сьогодення. Способи і рекомендації по вирішенню даних проблем.

Виклад основного матеріалу.

Діджиталізація в педагогіці це створення нового формату освітнього середовища, який дозволяє максимально ефективно поєднувати та використовувати переваги он-лайн та офф-лайн освіти, а також впроваджувати новітні технології, способи та методи навчання. Діджиталізація може проявлятися в різних форматах і бути активною, інноваційною, інтерактивною.

Протягом XXI сторіччя вітчизняна освіта зазнає глобальних реорганізацій, вдосконалень, які надають значний вплив на якість навчання, на скорочення, або надання більшого об'єму різним освітнім програмам. Застосування сучасних технологій під час навчання має значний важіль у виборі здобувачем вищої освіти майбутньої професії. Такі прогресивні здобутки сучасності неодмінно позначаються на рівні, престижу, кваліфікації, популярності того, чи іншого освітнього закладу.

Сучасна молодь живе, здобуває освіту та розвивається в епоху соціально-економічних змін, інноваційних технологій, цифровізації, природних і політичних катаклізмів в умовах багатьох кризових подій сторіччя.[1, с.31]

Сучасні тенденції "кнопкової" цивілізації є типовими для економічно розвинутих країн. Механізація і автоматизація промислових, моторизованих засобів виробництва, малорухомий спосіб життя без достатньої кількості рухової активності (дистанційне навчання, робота програміста, адміністра-

тивна робота, робота оператора і т.д.) все це неодмінно позначається на стані здоров'я людини. Все більшого охоплення життєвого і професійного простору різного виду технологічних досягнень людства та широке їх впровадження в усі види діяльності вимагає сучасне життя, що суттєво зменшило потребу людини в природному русі та в руховій активності.

Руховий компонент є основним в процесі формування способу життя молоді. Фізична активність підвищує самооцінку та самоповагу людини, що може мати позитивний вплив на її психічне здоров'я. "Фізична активність сприяє виділенню серотоніну і ендорфінів, які допомагають покращити настрій, зменшити стрес та тривожність" це головний висновок багатьох проведених досліджень видатними науковцями Світу. [2, с.86]

Проте, відсоток здобувачів вищої освіти, які зазвичай систематично займаються фізичною культурою, спортом, руховою активністю, знаходиться на дуже низькому рівні. В основному захоплення будь-яким видом спорту або фізичною культурою набуває епізодичний, випадковий характер. На сьогоднішній день традиційна система занять з фізичного виховання сприймається більшою частиною студентів, як "необхідний обов'язок або додаток", що є спадком минулих років, а не як нагальна потреба в руховій активності, яка допомагає позбутися захворювань сучасності - гіпокінезії, гіподинамії, надлишкової ваги, цукрового діабету, астми і т.д. В нашій країні на відміну від інших держав, на жаль, ще немає "моди" на здоровий спосіб життя, яке передбачає в першу чергу рухову активність.[3, с.187]

Медико-біологічні дослідження доводять, що навчальний процес в закладах вищої освіти має дуже напружений характер, який обумовлений впливом багатьох інформаційних перевантажень. Такі особливості здобуття освіти супроводжуються зменшенням адаптаційних можливостей організму молодої людини, розвитку умов, що негативно впливають на стан її здоров'я. Численні порушення метаболізму розвиваються в умовах гіпокінезії, можливість опору організму зменшується, а діяльність серцево-судинної і дихальної систем значно погіршуються. Гіпокінезія є таким собі передвісником більш важких захворювань, бо проявляється в критично недостатньої рухової активності здобувачів вищої освіти.

Природна рухова діяльність молоді неухильно зменшується в процесі продовження навчання в будь-якому навчальному осередку. Внаслідок збільшення навантаження на здобувача освіти, коригуються і відповідні плани освітнього процесу, де зменшуються або збільшуються, або ліквідуються навчальні години певних дисциплін. Одним надається більше пріоритету, інші знаходяться на другорядному плані.

В останні роки зросла тенденція змін і в багатьох закладах вищої освіти щодо дисципліни "Фізичне виховання", яка переходить з основних у розряд вибіркових дисциплін. В переліку вибіркових дисциплін, що пропонуються здобувачу вищої освіти є багато пропозицій та направлень і тільки одна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

дисципліна стосується саме рухової активності студента. Завдяки дисципліні "Фізичне виховання" він зможе обрати улюблений вид спорту і проводити час присвячений розвитку його фізичних якостей, фізичній працездатності, підтримці і зміцненню здоров'я, зняття психологічної напруги, покращення ментального здоров'я, досягнення гармонійного розвитку. На жаль, ті частки навчальних годин, що залишилися на сьогоднішній день для фізичного виховання молоді, щоб покращити резервні можливості організму, вже не можуть ліквідувати нестачу рухової активності і тому необхідно негайно вживати відповідні заходи для виправлення такої ситуації.[4, с.21]

Наприклад, за 2024рік НОК України, маючи 26 регіональних відділень, організував понад 1600 заходів спортивно-масового направлення, в яких згідно звітам брали участь понад 230000 осіб, але більшість цих заходів була призначена саме для школярів (наприклад шкільна ліга "Пліч-о-пліч"), а щодо більш дорослої категорії учнів такої програми заходів ще не передбачено.

Діджиталізація і наступні технологічні досягнення людства у майбутньому, будуть надавати нові направлення в пошуку інноваційних методів і способів навчання. Ці досягнення виправдовують себе і освітній процес останнім часом набув значного збільшення темпу, швидкості, інформативності, цікавості. Інтернет має шалену популярність серед молоді, його джерела інформації є впливовими, зрозумілими і доступними для багатьох верств населення. Позитивні зміни відчуваються у різних ділянках освітнього процесу і відзначаються більшою обізнаністю учнів в будь-яких направленнях. [6, с.31]

Здобувач вищої освіти це в майбутньому потенційний керівник профільного підприємства, об'єднаної спілки, корпорації, а можливо і Держави. Він має бути компетентним з різних питань, які стосуються і технологічних досягнень, і життя. Зазвичай від керівництва залежить, як буде розвиватися підприємство і яке буде ставлення до працівників в плані підтримки їх кваліфікації, а також фізичної працездатності. Якщо позитивне ставлення до рухової активності, фізичної культури і спорту, що в роки навчання у закладі вищої освіти збереглося, тоді керівник такої організації буде дбати не тільки щодо розвитку підприємства, а і про фізичний розвиток, стан здоров'я і працездатність робітника. Внаслідок такого відношення колектив буде більш згуртований, сконцентрований на успіху і досягненнях, бо ніщо так не зближує людей, як спільно проведений вільний час у спортивно-масових, культурних заходах, де проявляється не тільки професійні, а і людські якості у відношеннях.

Здоровий спосіб життя це значний за обсягом комплекс, до якого входить багато компонентів: збалансоване харчування, загартування, фізична активність, своєчасна діагностика стану роботи важливих систем, ментальне здоров'я, тощо. Такий спосіб життя є одним із головних чинників по збереженню і покращенню фізичної та розумової діяльності людини. Питання

щодо дотримання такого способу, буде завжди актуальним для людства, бо ні лікар, ні будь-які соціальні програми не зроблять людей здоровими, сильними, працездатними. Покращити функціональну роботу організму може тільки сама людина. Науковцями доведено, що у 75% випадків різних захворювань, це наслідки того, чи іншого ведення способу життя. [7, с.142]

Діджиталізація (цифровізація) життя це чудовий і корисний винахід людства, який надає значний прогрес у будь-якому розвитку. Але занадто велике захоплення, може призвести і до негативних явищ. Щоб цього уникнути потрібно дотримуватися вже сьогодні відповідних Правил життя.

Рекомендації від фахівців, науковців, викладачів щодо пом'якшення негативного впливу сучасних технологій на молоде покоління надаються в наступному переліку:

- чіткий графік (з і до); межі тобто потрібно визначити де можливо використання, а де краще обходитися без них (кухня, спальня), усвідомлені людиною перерви "само-стримування", "самодисципліна;
- режим "не турбувати" для усіх абонентів зв'язку, особливо під час відпочинку;
- визначення вагомого значення різних сповіщень, повідомлень, інформаційного потоку, їх класифікація;
- збільшення часу для ознайомлення з відповідними навчальними матеріалами в паперовому носії і запис найважливішої інформації для кращої фіксації;
- баланс режимів оф-лайн і он-лайн;
- практика цифрового детоксу тобто тимчасової відмови від використання смартфонів, комп'ютерів, планшетів і інших приладів з метою зняття психоемоційного напруження та надання більшої уваги до активного, здорового способу життя;
- своєчасно звертати увагу на прояви симптомів розумової і фізичної втоми, погіршення концентрації уваги до важливих подій;
- створення певних ритуалів, звичок, бажань щодо фізичної культури, спорту, активного способу життя, творчості, тощо. Свідоме ставлення до виконання обов'язкових, щоденних, оптимальних, фізичних навантажень, вправ, комплексів, рухів, прогулянок та інше. [9, с.8]

Висновки.

Дані соціологічних досліджень, спостереження науковців, досвід викладачів постійно наголошують про засвоєння цінностей фізичної культури, спорту, рухової активності особливо серед молоді. Насамперед, це надає розуміння щодо рівня гармонійного розвитку, стану здоров'я, фізичної працездатності здобувачів вищої освіти. Допомагає виробити моральні, духовні, етичні критерії самооцінки та завчасно передбачати і гідно вирішувати усі питання, що виникають в зв'язку з певними складностями в житті. Свідоме, відповідальне ставлення молодої людини до способу життя, до стану здоров'я, працездатності є запорукою розвитку нації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

В дотриманні цих порад важлива роль покладається на все суспільство, а не тільки на педагогічних працівників, батьків, рідних, знайомих. Важливість прикладу з боку інших людей, навчання молоді медіаграмотності та відповідального користування Інтернетом, створення безпечного цифрового середовища, буде надійною запорукою для становлення і зростання молодого спеціаліста, людини майбутнього, яка дбає про свій гармонійний розвиток.

Література:

1. Борейко М. М., Мазуренко Ю. С. Паспорт здоров'я: методичні рекомендації для студентів. Тернопіль: Економічна думка, 2005. - 31с.

2. Віхляєв Ю. М. Методичні матеріали до теоретичного розділу дисципліни "Фізична культура для студентів всіх факультетів НТУУ КПІ" Київ: Політехніка, 2006. - 86с.

3. Горобей М. П. Осадчий О. В. Загальна теорія здоров'я: навчальний посібник для студентів напряму підготовки 6.010203 "Здоров'я людини" та спеціальностей 227 "Фізична реабілітація", "Фізична терапія, ерготерапія" Чернігів: ЧНТУ, 2017. - 187с.

4. Коваль О. М."Формування мотивації розвитку фізичної активності у студентів закладів вищої освіти" Вісник Кам'янець - Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Фізичне виховання, спорт і здоров'я людини. Випуск 16. Кам'янець-Подільськ: 2020. - 21с.

5. Наказ Міністерства освіти і науки України "Про затвердження Положення про Національну освітню електронну платформу" 2018, - № 523.

6. Овчаренко Т. Г. Система самостійної роботи студентів у курсі "Теорія та методика фізичного виховання". Навчальний посібник. Луцк: Вежа, 2002. - 31с.

7. Остапчук Д., Мирончук Н. М. Інтерактивні методи навчання у вищих навчальних закладах. "Модернізація вищої освіти в Україні та за кордоном" Збірник наукових праць. Житомир: 2014. - 142с.

8. Рекомендації МОН України "Щодо впровадження змішаного навчання у закладах фахової, передвищої та вищої освіти." 2020

9. Староста В. І., Гардубей М. В. Інтерактивні методи навчання: практичний аспект. Збірник наукових праць. ЗОІПП - №1(27). Ужгород: 2017. - 8с.

References:

1. Boreiko M. M., Mazurenko Yu. S. (2005) Pasport zdorov`ia: metodychni rekomendatsii dlia studentiv. [Health Passport: Methodological Recommendations for Students.] Ternopil: Ekonomichna dumka, 31p. [in Ukrainian]

2. Vikhlyaev Yu. M. (2006) Metodychni materialy do teoretychnogho rozdilu dyscypliny "Fizychna kuljtura dlja studentiv vsikh fakuljtetiv NTUU KPI" [Methodical materials for the theoretical section of the discipline "Physical Culture for students of all faculties of NTUU KPI"] Kyiv: "Polytechnic", 88p. [in Ukrainian]

3. Horobei M. P., Osadchyi O. V. (2017) Zahalna teoriia zdorov`ia: navchalnyi posibnyk dlia studentiv napriamku pidhotovky 6.010203 "Zdorov`ia liudyny" ta spetsialnostei 227 "Fizychna reabilitasiia", "Fizychna terapiia, erhoterapiia" [General theory of health: a textbook for students of the direction of training 6.010203 "Human Health" and specialties 227 "Physical Rehabilitation", "Physical Therapy, Occupational Therapy"] Chernihiv: ChNTU, 187p. [in Ukrainian]

4. Koval O. M. (2020) Formuvannia motyvatsii rozvytku fizychnoi aktyvnosti u studentiv zaladiv vyshchoi osvity. [Formation of motivation for the development of physical activity among students of higher education institutions] Kam`ianets-Podilssk: Visnyk NY imeni Ivana Ohiienka, 21p. [in Ukrainian]

5. Nakaz Ministerstva osvity I nauky Ukrainy (2018) Pro zatverdzhennia Polozhennia pro Natsionalnu osvitniu elektronnu platformu. [On approval of the Regulations on the National Educational Electronic Platform] №523. [in Ukrainian]

6. Ovcharenko T. G. (2002) Systema samostijnoji roboty studentiv u kursi “Teorija ta metodyka fizychnogho vykhovannja.” Navchaijnyj posibnyk. [System of independent work of students in the course "Theory and methods of physical education".] Lutsk: Tutorial “Tower”, 33p. [in Ukrainian]

7. Ostapchuk T. H., Myronchuk N. M. (2014) Interaktyvni metody navchannia u vyshchykh navchalnykh zakladakh. Modernizatsiia vyshchoi osvity v Ukraini ta za kordonom. Zbirnyk naukovykh prats. [Interactive teaching methods in higher education institutions. “Modernization of higher education in Ukraine and abroad”] Zhytomyr: Zbirnyk naykovykh prats, 142p. [in Ukrainian]

8. Recomendatsii MON Ukrainy (2020) Shchodo vprovadzhennia zmishanoho navchannia u zakladakh fakhovoi, peredvyshchoi ta vyshchoi osvity. [Recommendations of the Ministry of Education and Science of Ukraine “On the implementation of blended learning in institutions of professional, pre-higher and higher education.”] [in Ukrainian]

9. Starosta V. I., Hardubei M. V. (2017) Interaktyvni metody navchannia: praktychnyi aspekt. [Interactive teaching methods: practical aspect.] Zbirnyk naukovykh prats. Uzhhorod: ZOIPP№1(27), 8p. [in Ukrainian]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147.091.27-057.875:378.016:611/612

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1018-1025

Шамелашвілі Каріна Леонідівна кандидат біологічних наук, доцент, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (067)71-73-867, https://orcid.org/0000-0001-5509-3011.

Земляний Олександр Анатолійович кандидат біологічних наук, доцент, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (063) 41-79-062, https//orcid.org/ 0000-0002-8604-5642.

ПРОВЕДЕННЯ ОЛІМПІАДИ З БІОЛОГІЇ ЯК ФАКТОР ПІДВИЩЕННЯ ОСВІТНЬОГО РІВНЯ СТУДЕНТІВ МЕДИЧНИХ ЗАКЛАДІВ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. Стаття присвячена позааудиторній діяльності, а саме студентській олімпіаді. Вона слугує розвитку творчого потенціалу студентів, їх професійному становленню та підвищенню якості освітнього процесу. Предметна олімпіада – поєднання науки й освіти, це творче змагання. Олімпіада націлена на формування механізмів саморозкриття особистості, підвищення її пізнавальної активності та самостійності у набутті знань. Участь в олімпіадах – засіб, за допомогою якого формуються інтелектуальні навички та науковий світогляд у здобувачів освіти. Олімпіади на різних рівнях і з різних предметів і галузей знань проводяться в Україні щороку в школах і закладах вищої освіти [1–4].

Винятком не став і Дніпровський державний медичний університет. На кафедрі медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології у квітні 2024 року була проведена олімпіада з біології серед здобувачів освіти першого курсу ОП «Медицина». Всі учасники олімпіади відповіли на дуже складні питання та виконали усі запропоновані завдання. Вони показали себе як справжні фахівці з медичної біології та майбутні фахові лікарі.

Результатом проведення олімпіади стало підвищення показників оцінювання іспиту з медичної біології та середнього балу успішності практично в усіх групах. Організація предметної олімпіади забезпечила розвиток інтелектуальних здібностей студентів, формування прагнення до пізнавальної діяльності, що сприяло підвищенню якості освітнього процесу. Цей вид позааудиторної діяльності допомагає студентам розширювати свій кругозір і соціалізуватися.

Таким чином, можна стверджувати, що олімпіада як позааудиторний метод навчання виконує покладені на неї функції, а саме навчальну, розвиваючу, методологічну, профорієнтаційну тощо.

Ключові слова: олімпіада, методи навчання, позааудиторна діяльність, здобувачі освіти.

Shamelashvili Karina Leonidovna PhD**,** Associate Professor, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (067) 71-73-867, https//orcid.org/0000-0001-5509-3011.

Zemlianyi Oleksandr Anatoliyovych PhD, Associate Professor, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (063)41-79-062, https//orcid.org/ 0000-0002-8604-5642.

CONDUCTING THE BIOLOGY OLYMPIAD AS A FACTOR IN IMPROVING THE EDUCATIONAL LEVEL OF STUDENTS OF MEDICAL INSTITUTIONS OF HIGHER EDUCATION

Abstract. The article is devoted to extracurricular activities, namely the student Olympiad. It serves to develop the creative potential of students, their professional development and improve the quality of the educational process. The subject Olympiad is a combination of science and education, it is a creative competition. The Olympiad is aimed at forming mechanisms for self-disclosure of the personality, increasing its cognitive activity and independence in acquiring knowledge. Participation in the Olympiads is a means by which intellectual skills and a scientific worldview are formed in students. Olympiads at different levels and in different subjects and fields of knowledge are held in Ukraine every year in schools and higher education institutions.

Dnipro State Medical University was no exception. In April 2024, the Department of Medical biology, pharmacognosy, botany and histology held a Biology Olympiad among first-year students of the Educational Program “Medicine”. All participants of the Olympiad answered very difficult questions and completed all the proposed tasks. They showed themselves as real specialists in medical biology and future professional doctors.

The result of the Olympiad was an increase in the assessment indicators of the medical biology exam and the average score of success in almost all groups. The organization of the subject Olympiad ensured the development of students' intellectual abilities, the formation of a desire for cognitive activity, which contributed to improving the quality of the educational process. This type of extracurricular activity helps students broaden their horizons and socialize.

Thus, the Olympiad became an extracurricular method of education, which performs the functions assigned to it, namely educational, developmental, methodological, career guidance, etc.

Keywords: Olympiad, teaching methods, extracurricular activities, students.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Сьогодні основним завданням вищої школи є задоволення соціально-економічних потреб суспільства у кваліфікованих фахівцях, здатних швидко адаптуватися до нинішніх вимог ринку та своєчасно приймати економічно обґрунтовані управлінські рішення. Формування сучасного покоління наукових, викладацьких та економічних кадрів вимагає постійного підвищення якості підготовки фахівців і їх професійної мобільності **[5]**. Ефективність освітнього процесу визначається технологіями навчання, що використовуються. Як при організації навчальних занять, так і в позааудиторній діяльності значну роль відіграють активні й інтерактивні методи. Обраний метод має дозволити студентам проявити активність, пережити стан успіху, мотивувати їхні дії. Однією з позааудиторних форм діяльності, спрямованою на актуалізацію отриманих знань та умінь і можливість їх використання для вирішення майбутніх професійних завдань, є олімпіада.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблематика впливу проведення олімпіад із біології на підвищення освітнього рівня студентів медичних закладів вищої освіти (ЗВО) періодично висвітлюється у вітчизняній літературі. Такі питання розглядали у своїх публікаціях К. Афанасьєва з колегами, Т. Корольова, О. Петренко, а також В. Шепітько зі співавторами та ін. [5–8].

Мета статі – встановити вплив проведення олімпіади з біології на освітній рівень студентів медичних закладів вищої освіти, визначити основні аспекти підвищення рівня загальної успішності під впливом такого виду позааудиторного навчання, як студентські олімпіади.

Виклад основного матеріалу. У зв'язку із цим особливо актуальним стає проведення студентських олімпіад. Студентські олімпіади слід розглядати не тільки як одну із форм підвищення якості навчання, а і як одну із форм змагань студентів із творчим застосуванням накопичених професійних знань.

Олімпіада – це змагання здобувачів освіти у творчому застосуванні здобутих знань, умінь і навичок, а також у професійній підготовці майбутніх спеціалістів. Олімпіади на різних рівнях і з різних предметів і галузей знань проводяться в Україні щороку з метою підвищення якості підготовки майбутніх фахівців, системного вдосконалення навчального процесу, активізації навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти. Вона проводиться згідно з «Положенням про проведення Всеукраїнської студентської олімпіади» (наказом Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13 грудня 2012 року № 1410) [5].

Завдання Всеукраїнських студентських олімпіад:

- виявлення та розвиток обдарованої студентської молоді, сприяння реалізації її творчих здібностей;
- стимулювання творчої праці студентів, педагогічних і науково-педагогічних працівників;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- формування кадрового потенціалу для дослідницької, виробничої, адміністративної та підприємницької діяльності;
- відбір студентів для участі у міжнародних олімпіадах.

Мета проведення Всеукраїнських студентських олімпіад:
- підвищення якості підготовки фахівців;
- системне вдосконалення навчального процесу;
- активізація навчально-пізнавальної діяльності здобувачів вищої освіти.

Студентські олімпіади – система масових заходів, направлених на застосування та реалізацію отриманих знань у проблемних ситуаціях, формування компетентностей, життєво важливих для професійної підготовки здобувачів вищої освіти як майбутніх фахівців. Студентські олімпіади з навчальної дисципліни – творчі змагання із дисциплін циклів гуманітарної, соціально-економічної, природничої та технічної підготовки, що вивчалися у поточному або минулому році.

Студентські олімпіади з напряму, спеціальності – змагання у творчому застосуванні компетентностей майбутніх фахівців відповідно до напрямів і спеціальностей, за якими здійснюють підготовку у ЗВО за відповідними освітньо-кваліфікаційними рівнями.

Значення студентських олімпіад полягає у тому, що вони стимулюють у здобувачів вищої освіти розвиток творчих умінь і навичок із вирішення нестандартних задач, уміння систематизувати знання, здобуті у процесі вивчення навчальної дисципліни. Нині, на жаль, спостерігається зниження активності як здобувачів, так і викладачів в організації та проведенні студентських олімпіад. Однак вони досі залишаються найбільш масовою формою науково-дослідної роботи здобувачів вищої освіти. Сьогодні студентські олімпіади за рівнем організації поділяють на університетські, всеукраїнські, міжнародні [6].

Серед найбільш важливих, актуальних і перспективних студентських олімпіад є, безумовно, олімпіади з біології. Перша республіканська олімпіада з біології була проведена у 1973 році [7].

Всеукраїнська біологічна олімпіада (далі – Олімпіада) проводиться відповідно до положення, затвердженого Міністерством освіти і науки України, за яким її основними завданнями є:

- стимулювання творчого самовдосконалення;
- реалізація здібностей талановитих студентів;
- формування творчого покоління молодих науковців і практиків для різних галузей суспільного життя;
- підвищення інтересу до поглибленого вивчення біології та суміжних дисциплін, формування у колах учнівської молоді навичок дослідницької роботи;
- популяризація досягнень науки, техніки та новітніх технологій;
- підбиття підсумків роботи факультативів, гуртків, секцій, студентських наукових товариств;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- залучення професорсько-викладацького складу, аспірантів, студентів ЗВО, працівників наукових установ до активної роботи з обдарованою учнівською молоддю;
- формування команд для участі у міжнародних олімпіадах, конкурсах, турнірах [7].

Студентські олімпіади з біології також регулярно проводяться і серед медичних ЗВО, де подібні заходи є вкрай важливими для виховання професійних і фахових кадрів із високою компетентністю – лікарів і медичних співробітників України.

У зв'язку з актуальністю та важливістю усього наведеного та на виконання наказу ректора на кафедрі медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології Дніпровського державного медичного університету (ДДМУ) у квітні 2024 року відбулася студентська олімпіада з біології. Захід проводився серед студентів першого курсу усіх факультетів, які вивчають медичну біологію на відповідній кафедрі. У рамках реалізації цього проекту співробітниками кафедри була підготовлена спеціальна програма поетапного відбору студентів, які під час навчання показали себе найбільш підготовленими до участі у такому заході. Одним із перших критеріїв відбору студентів була їх поточна успішність у навчанні, середній рівень балів на практичних і семінарських заняттях, а також оцінки, отримані під час тестування й усних відповідей.

Необхідною умовою успішного проведення подібних заходів є вдалий підбір і підготовка опитувального матеріалу та відповідні критерії оцінювання. На кафедрі медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології форматом для проведення студентської олімпіади з біології було вибрано тестування здобувачів вищої освіти з використанням спеціально підготовлених тестів із подальшим визначенням призерів і переможців. З метою здійснення об'єктивного та незалежного оцінювання студентів свідомо не застосовувалися тести на основі бази КРОК, яка стандартно використовується для іспитових заходів і визначення підсумкової оцінки студентів у кінці навчального року. Для проведення олімпіади з біології були підготовлені спеціальні тестові питання. Вони включали в себе як матеріал програми, який студенти вже засвоїли у межах курсу медичної біології, так і додатковий матеріал, із яким вони вже повинні бути ознайомлені як здобувачі вищої освіти на першому курсі медичного університету.

Безальтернативною умовою проведення таких змагань є більш складний рівень запропонованих тестів, тому питання вимагали не тільки високого та ґрунтовного рівня знань із біології, а й деяких специфічних навичок учасників олімпіади: логічного й аналітичного мислення, комплексного підходу до вирішення завдання та навіть подеколи почуття гумору, тому що проведення олімпіади передбачає не тільки іспитову частину, а і деякі елементи змагальної гри та винахідливості. Олімпіада з медичної біології включала 60 завдань, які

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

були розподілені на три блоки. Перший блок – тестові питання з можливістю вибору правильної відповіді, другий блок – більш складні комплексні питання, які передбачали розгорнуті відповіді, третій блок – питання по картинках, присвячених або генетичним, або паразитарним захворюванням.

За підсумками проведеного заходу як переможці, так і інші учасники отримали заохочення у вигляді додаткових балів із медичної біології. Також переможці отримали почесні грамоти за 1, 2 та 3 місце. Їх фото й імена були опубліковані на веб-сторінках кафедри й університету Як студенти, так і викладачі отримали справжнє задоволення та масу позитивних емоцій від проведеного заходу та спілкування. Всі, хто взяв участь у змаганнях, висловили сподівання на повторення Олімпіади наступного року.

Метою заходу було підвищення фахового рівня студентів першого курсу Дніпровського державного медичного факультету, пошук серед них талановитих та обдарованих студентів і стимулювання зацікавленості у подальшому більш комплексному, ґрунтовному та цілеспрямованому вивченні біології. Необхідно відзначити, що розвиток творчого мислення у вирішенні професійних завдань необхідно здійснювати безпосередньо з першого курсу, оскільки саме на початковому етапі навчання створюється база знань, формуються алгоритми дій, необхідні для вирішення професійних завдань.

Результатом проведення олімпіади стало підвищення показників оцінювання іспиту з медичної біології на кафедрі медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології та середнього балу успішності практично в усіх групах. Організація та проведення предметних олімпіад забезпечила розвиток інтелектуальних здібностей студентів, формування прагнення до пізнавальної діяльності, що сприяло підвищенню якості освітнього процесу.

Участь в олімпіаді є одним зі способів самовираження та самореалізації студентів. Усім людям властиве суперництво. Олімпіада – це хороша можливість порівняти свої досягнення з успіхами однолітків, відчути дух змагання й атмосферу суперництва, прийняти себе як частину інтелектуальної спільноти [9]. Цей вид позааудиторної діяльності допомагає студентам розширювати свій кругозір і соціалізуватися, познайомитися з новими цікавими людьми та спробувати свої сили у нестандартних умовах.

Висновки. Таким чином, студентські олімпіади з біології є підґрунтям для підвищення якості підготовки фахівців, системного удосконалення освітнього процесу, стимулювання творчого росту та підвищення інтересу здобувачів до освітньої, наукової й обраної професійної діяльності; вони стали певним індикатором функціонування системи залучення здобувачів до науково-дослідної роботи [7], а також фактором підвищення освітнього рівня студентів медичних ЗВО.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Література

1. Про затвердження Положення про Всеукраїнські учнівські олімпіади з базових і спеціальних дисциплін, турніри, конкурси-захисти науково-дослідницьких робіт та олімпіади зі спеціальних дисциплін та конкурси фахової майстерності. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-11#Text.
2. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 13 грудня 2012 року № 1410 «Про затвердження Положення про проведення Всеукраїнської студентської олімпіади», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 27 грудня 2012 року за № 2207/22519.
3. Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 6 квітня 2012 року № 417 «Про затвердження Положення про Всеукраїнську олімпіаду серед студентів вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації», зареєстрований в Міністерстві юстиції України 25 квітня 2012 року за № 618/20931.
4. Про проведення Всеукраїнської студентської олімпіади та Всеукраїнського конкурсу студентських наукових робіт з галузей знань і спеціальностей у 2023/2024 навчальному році. Лист ІМЗО № 21/08-1948 від 06 листопада 2023 року.
5. Корольова Т.С. Студентські олімпіади як форма підвищення якості підготовки фахівців. *Проблеми підвищення якості підготовки фахівців в умовах ринкової економіки: Матеріали наук.-метод. конф. (Одеса, 1–3 лютого 1999 р.).* Одеса, 1999. С. 245.
6. Олімпіади студентські / О.Б. Петренко. *Енциклопедія Сучасної України* / редкол. : І.М. Дзюба, А.І. Жуковський, М.Г. Железняк та ін.; НАН України, НТШ. Київ : Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2022. URL: https://esu.com.ua/article-76531.
7. Всеукраїнська біологічна олімпіада: правила, програми, рекомендації / Афанасьєва К., Волгін С., Горобець Л., Горобчишин В., Компанець Т., Скрипник Н., Чернінський А., Фіцайло С. ; Громадська організація «Ноосфера». Київ, 2025. С. 75.
8. Шепітько В.І., Борута Н.В., Лисаченко О.Д., Рудь М.В., Левченко О.А. Студентська олімпіада як інтерактивна методика підвищення якості підготовки студентів на кафедрі гістології, цитології та ембріології. *Актуальні проблеми сучасної медицини.* Т. 23. Вип. 1 (81). 2023. С. 163–165.
9. Ruban M. Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in Donbas (1921 – 1930) // Eminak. – Kyiv-Mykolaiv, 2022. – No. 4 (40). – P. 139 – 165. DOI: https://doi.org/10.33782/eminak2022.4(40).612 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:bEWYMUwI8FkC

References

1. Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Vseukrayins'ki uchnivs'ki olimpiady z bazovykh i spetsial'nykh dystsyplin, turniry, konkursy-zakhysty naukovo-doslidnyts'kykh robit ta olimpiady zi spetsial'nykh dystsyplin ta konkursy fakhovoyi maysternosti. [On approval of the Regulations on all-ukrainian student olympiads in basic and special disciplines, tournaments, competitions-defenses of scientific and research papers and olympiads in special disciplines and competitions of professional skills]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1318-11#Text. [in Ukrainian]
2. Nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrayiny vid 13 hrudnya 2012 roku № 1410 "Pro zatverdzhennya Polozhennya pro provedennya Vseukrayins'koyi student·s'koyi olimpiady", zareyestrovanyy v Ministerstvi yustytsiyi Ukrayiny 27 hrudnya 2012 roku za № 2207/22519 [Order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine dated December 13, 2012 No. 1410 "On approval of the regulations on the holding of the all-ukrainian student olympiad", registered with the Ministry of Justice of Ukraine on December 27, 2012 under No. 2207/22519]. [in Ukrainian]

3. Nakaz Ministerstva osvity i nauky, molodi ta sportu Ukrayiny vid 6 kvitnya 2012 roku № 417 “Pro zatverdzhennya Polozhennya pro Vseukrayins’ku olimpiadu sered studentiv vyshchykh navchal’nykh zakladiv I–II rivniv akredytatsiyi”, zareyestrovanyy v Ministerstvi yustytsiyi Ukrayiny 25 kvitnya 2012 roku za № 618/20931 [Order of the Ministry of Education and Science, Youth and Sports of Ukraine dated April 6, 2012 No. 417 “On Approval of the Regulations on the All-Ukrainian Olympiad among Students of Higher Educational Institutions of I–II Levels of Accreditation”, registered with the Ministry of Justice of Ukraine on April 25, 2012 under No. 618/20931]. [in Ukrainian]

4. Pro provedennya Vseukrayins’koyi student·s’koyi olimpiady ta Vseukrayins’koho konkursu student·s’kykh naukovykh robit z haluzey znan’ i spetsial’nostey u 2023/2024 navchal’nomu rotsi. Lyst IMZO № 21/08-1948 vid 06 lystopada 2023 roku [On holding the All-Ukrainian Student Olympiad and the All-Ukrainian competition of student scientific papers in fields of knowledge and specialties in the 2023/2024 Academic Year. Letter of the Ministry of Education and Science No. 21/08-1948 dated November 6, 2023. [in Ukrainian]

5. Korol’ova T.S. {1999} Student·s’ki olimpiady yak forma pidvyshchennya yakosti pidhotovky fakhivtsiv. (Student Olympiads as a form of improving the quality of specialist training}*Problemy pidvyshchennya yakosti pidhotovky fakhivtsiv v umovakh rynkovoyi ekonomiky: Materialy nauk.-metod. kon*f. (Odesa, 1–3 lyutoho 1999 r.). Odesa, 1999. S. 245. [in Ukrainian]

6. Olimpiady student·s’ki [Student Olympiads] (2022) / O.B. Petrenko. Entsyklopediya Suchasnoyi Ukrayiny / redkol. : I.M. Dzyuba, A.I. Zhukovs’kyy, M.H. Zheleznyak ta in.; NAN Ukrayiny, NTSH. Kyyiv : Instytut entsyklopedychnykh doslidzhen’ NAN Ukrayiny, 2022. URL: https://esu.com.ua/article-76531. [in Ukrainian]

7. Vseukrayins’ka biolohichna olimpiada: pravyla, prohramy, rekomendatsiyi [All-Ukrainian Biology Olympiad: rules, programs, recommendations] (2025) / Afanas’yeva K., Volhin S., Horobets’ L., Horobchyshyn V., Kompanets’ T., Skrypnyk N., Chernins’kyy A., Fitsaylo S. ; Hromads’ka orhanizatsiya “Noosfera”. Kyyiv, 2025. S. 75. [in Ukrainian]

8. Shepit’ko V.I., Boruta N.V., Lysachenko O.D., Rud’ M.V., Levchenko O.A. (2023) Student·s’ka olimpiada yak interaktyvna metodyka pidvyshchennya yakosti pidhotovky studentiv na kafedri histolohiyi, tsytolohiyi ta embriolohiyi. [Student Olympiad as an interactive method for improving the quality of student training at the Department of Histology, Cytology and Embryology] *Aktual’ni problemy suchasnoyi medytsyny*. T. 23. Vyp. 1 (81). S. 163–165. [in Ukrainian]

9. Ruban M. Ukrainian Autocephalous Orthodox Church in Donbas (1921 – 1930) // Eminak. – Kyiv-Mykolaiv, 2022. – No. 4 (40). – P. 139 – 165. DOI: https://doi.org/10.33782/eminak2022.4(40).612 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:bEWYMUwI8FkC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.03:356. 35. 82-96:347. 048

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1026-1037

Шинкарук Олександра Василівна кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії та міжнародної комунікації, Національний університет біоресурсів і природокористування України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-5494-1370

КРИТЕРІЇ ТА ПОКАЗНИКИ СФОРМОВАНОСТІ АКАДЕМІЧНОЇ ДОБРОЧЕСНОСТІ СТУДЕНТІВ УНІВЕРСИТЕТІВ НАУК ПРО ЖИТТЯ

Анотація. Стаття присвячена визначенню та обґрунтуванню критеріїв та показників сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя.

Визначення та обґрунтування критеріїв і показників сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя було здійснено у три етапи:

аналіз наявних підходів до розуміння сутності критеріїв і показників оцінки сформованості педагогічних явищ;

вивчення досвіду розроблення критеріїв дослідниками, що займаються проблемою формування анемічної доброчесності;

визначення критеріїв і показників сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя, їх систематизація та перевірка можливості застосування на практиці.

Визначено критерії та показники сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя:

інформаційно-пізнавальний (засвоєння знань про поняття академічної доброчесності; засвоєння законодавства про академічну доброчесність; осмислення сутності академічної доброчесності студентів університетів наук про життя; сформованість установок на поглиблення обізнаності щодо академічної доброчесності);

особистісно-ціннісний (усвідомлення значущості академічної доброчесності студентами університетів наук про життя для майбутньої професійної діяльності; ціннісна спрямованість освітніх інтересів; готовність до особистісного сприйняття академічної доброчесності; вияв зацікавленості у формуванні академічної доброчесності),

діяльнісно-практичний (уміння застосовувати набуті знання щодо академічної доброчесності в освітній діяльності; вияв орієнтованого на доброчесність ставлення до учасників освітнього процесу, до себе; активність у вивченні питань академічної доброчесності; здатність до самопідготовки у формуванні академічної доброчесності);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

креативно-рефлексивний (уміння здійснювати аналіз власних дій щодо академічної доброчесності; уміння оцінювати потенціал академічної доброчесності в освітньому процесі; здатність креативно сприймати глибинний зміст академічної доброчесності; здатність до самопідготовки у формуванні академічної доброчесності; здатність передбачати наслідки недотримання академічної доброчесності та нести за них відповідальність).

Ключові слова: критерії, показники, академічна доброчесність, студенти університетів наук про життя, сформованість академічної доброчесності студентів.

Shynkaruk Oleksandra Vasylivna candidate of Juridical sciences, associate professor, associate professor Of the Department of Philosophy and International Communication, National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-5494-1370

CRITERIA AND INDICATORS OF THE FORMATION OF ACADEMIC INTEGRITY OF STUDENTS OF LIFE SCIENCES UNIVERSITIES

Abstract. The article is devoted to the definition and justification of criteria and indicators of the formation of academic integrity of students of life sciences universities.

The definition and justification of the criteria and indicators of the formation of academic integrity of students of life sciences universities was carried out in three stages:

analysis of existing approaches to understanding the essence of the criteria and indicators for assessing the formation of pedagogical phenomena;

studying the experience of developing criteria by researchers dealing with the problem of the formation of anemic integrity;

determining the criteria and indicators of the formation of academic integrity of students of life sciences universities, their systematization and verification of the possibility of application in practice.

Criteria and indicators of the formation of academic integrity of students of life sciences universities have been determined:

informational and cognitive (acquiring knowledge about the concept of academic integrity; acquiring knowledge about the legislation on academic integrity; understanding the essence of academic integrity of students of life sciences universities; developing attitudes towards deepening awareness of academic integrity);

personal and value (awareness of the importance of academic integrity by students of life sciences universities for future professional activities; value orientation of educational interests; readiness for personal perception of academic integrity; expression of interest in the formation of academic integrity),

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

activity-practical (the ability to apply acquired knowledge regarding academic integrity in educational activities; the manifestation of an integrity-oriented attitude towards participants in the educational process and towards oneself; activity in studying issues of academic integrity; the ability to self-train in the formation of academic integrity);

creative-reflective (the ability to analyze one's own actions regarding academic integrity; the ability to assess the potential of academic integrity in the educational process; the ability to creatively perceive the deep meaning of academic integrity; the ability to self-train in the formation of academic integrity; the ability to foresee the consequences of failing to comply with academic integrity and to be responsible for them).

Keywords: criteria, indicators, academic integrity, students of life sciences universities, formation of students' academic integrity.

Постановка проблеми. Якість освіти є важливим критерієм результативності системи освітніх послуг і ключовим фактором інтеграції України в єдиний європейський освітній простір. Вона виступає одним із базисних показників, за яким у міжнародній практиці прийнято визначати результативність функціонування системи освіти будь-якої держави та ефективність управління нею. Пріоритетними аспектами державної освітньої політики мають бути її якість та конкурентоспроможність [1]. Формування освітнього процесу на засадах академічної доброчесності ґрунтується на принципах відповідальної і чесної поведінки усіх його учасників і є умовою досягнення високого рівня якості освіти і підготовки компетентних і відповідальних фахівці. Для студентів університетів наук про життя особливо важливо дотримуватися принципів доброчесності, оскільки їх майбутня професійна діяльність безпосередньо впливатиме на суспільство, довкілля та здоров'я людей.

Результати аналізу психолого-педагогічної літератури засвідчують існування деяких розбіжностей у підходах до визначення критеріїв сформованості академічної доброчесності. Переконані, що недостатня теоретична розробленість ускладнює практичну діяльність з оцінювання й контролю за формуванням академічної доброчесності студентів університетів наук про життя. Достеменні критерії та правильне їх використання є суттєвим стимулом організації та вдосконалення зазначеного процесу. Це становить актуальність розроблення діагностичного апарату дослідження проблеми формуванням академічної доброчесності студентів університетів наук про життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема академічної доброчесності є предметом дослідження представників різних галузей. Значний науковий здобуток отримано вченими-юристами (О. Бернацський, Л. Галупова, Р. Кірін, Я. Тицька, О. Харитонова, Є. Харитонов, К. Чеченко),

соціологами (П. Артьомов, О. Гілюн, І. Пак). Також в технічних, економічних, медичних науках, практиці бібліотечної справи (В. Андрущенко, Ю. Колісник-Гуменюк, Л. Семененко, Н. Струк, В. Хмарський) розглядалися питання пов'язані з формуванням академічної доброчесності.

У контексті філософії розглядає академічну доброчесність Н. Хамітов. Учений звертається до її філософсько-антропологічного та етичного вимірів, академічного письма і волі до академічної доброчесності, акцентує увагу на значенні академічної доброчесності в умовах війни [2].

Найбільший інтерес до академічної доброчесності є в педагогів – учених та практиків (А. Артюхова, Н. Батечко, А. Гедзик, Л. Городнича, А. Дурдас, Н. Коляда, О. Кравченко, Н. Левченко, О. Михайленко, М. Ольховик, Д. Сопова, О. Стеченко, Т. Фінікова та ін.).

Зокрема, Д. Соповою визначено поняття академічної доброчесності у широкому розумінні, описано його ґенезу, особливості та тенденції розвитку в європейському університетському середовищі, проаналізовано спільні та відмінні риси академічної доброчесності в країнах Європейського Союзу та України, виокремлено та охарактеризовано етапи розвитку академічної доброчесності (мотиваційний, організаційно-змістовий, коригувальний, управлінський). Академічна доброчесність здобувачів вищої освіти, на думку Д.Сопової, ґрунтується на моральних цінностях абітурієнтів, які вступають до вищих навчальних закладів освіти, та примножуються у процесі навчання і вдосконалюються під час професійної діяльності фахівців [3].

Цікавим є опис досвіду практичної реалізації принципів академічної доброчесності на прикладі Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини. Дослідниками констатується академічна доброчесність як виклик з причин недостатнього інформаційного та методичного забезпечення роботи із виявлення та запобігання виявам академічної недоброчесності в університетах [4]. Варті уваги, як рівневий підхід (університетський та факультетський/інститутський рівні) до популяризації такого досвіду, так і заходи, які пропонуються в його межах [5].

Висновки та положення зроблені цими та іншими вченими мають велику наукову цінність. Але проблема визначення діагностичного апарату сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя у прямій постановці в публікаціях сучасних дослідників не порушувалась і потребує детального вивчення.

Метою статті є визначення та обґрунтування критеріїв та показників сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя.

Виклад основного матеріалу. Визначення та обґрунтування критеріїв і показників сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя проводилось з дотриманням етапності, зокрема:

аналізувалися наявні підходи до трактування сутності критеріїв і показників оцінки сформованості педагогічних явищ;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

вивчався досвід розроблення критеріального апарату у доробку вчених, які виявляли інтерес до формування анемічної доброчесності;

визначення критеріїв і показників сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя, їх систематизація та перевірка практичного потенціалу.

За результатами аналізу науково-педагогічної літератури, поняття «критерії» є розуміємо як «мірило», «еталон» будь-якого явища, завдяки якому створюється можливість проведення педагогічної діагностики, визначення рівнів, спостереження за динамікою у його розвитку, зосередження уваги на встановлених негативних аспектах та окреслення напрямків подальшої роботи [6, с. 49–50].

На думку В. Корнещук, що критерієм є будь-яка «ознака, значення якої підлягає фіксації за кількісними або якісними характеристиками. Критерій – це об'єктивна міра деякого явища» [7], в нашому дослідженні – академічної доброчесності студентів університетів наук про життя. Стосовно проблеми нашого дослідження критерій виступає є засобом перевірки результативності заходів формування академічної доброчесності. Водночас, А. Максютовим виокремлюються вимоги до критеріїв, серед яких є: вимога об'єктивності, вимога надійності, вимога простоти і зручності вимірювання тощо. Об'єктивність критерію, за переконанням автора, пояснюється «існуванням ознаки незалежно від людини; надійність – відповідністю критерію своєму призначенню (в сукупності обрані критерії мають характеризувати певну властивість загалом); простота і зручність виміру – можливістю вимірювання показників критерію за допомогою найпростіших засобів (анкетувань, спостережень, експертної оцінки тощо); адекватність – тотожністю сутності критерію, правильності точності в уявленнях, поняттях, судженнях при дослідженні явища, відповідністю його природі й змінам, що відбуваються в освітньому процесі; адитивності – визначенням загальної ознаки властивості на основі ознак їх окремих складових; взаємозумовленість критерію з його показниками пояснюється наявністю для критерію характеристик, показників, параметрів, які забезпечують логічний змістовий опис його окремих сторін» [8, с. 60].

Розуміння показника (характеристики), переважно, зводиться до змістовного опису явища, що досліджується, під різним кутом зору. Щодо параметрів, то вони є кількісним (числовим) описом явищ.

Отже, критеріями сформованості академічної доброчесності є ознаки, які створюють передумови для висновку щодо рівнів цієї сформованості. Водночас, критерії сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя є теоретично розробленими показниками рівнів сформованості кожного з її компонентів. Це було взято до уваги під час визначення критеріїв.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ураховували думку І. Тодорової, яка розглядає академічну доброчесність здобувачів вищої освіти як багаторівневе та складне психологічне утворення, що формується під впливом різноманітних зовнішніх та внутрішніх факторів, відповідно до яких у студента формуються певні ціннісні орієнтації, настанови, переконання, досвід, навички тощо [9]. Поділяємо наукове бачення І.Тодорової щодо компонентів, які, на думку вченої, реалізуються у доброчесній або недоброчесній академічній поведінці: аксіологічно-мотиваційного (характеризує ціннісні орієнтації, переконання, настанови та систему мотивації студентів до навчання); когнітивного (містить знання та уявлення про закони та нормативні акти, які регулюють питання академічної етики та відповідальність за її порушення); індивідуально-характерологічного (містить базові риси особистості, здібності, властивості нервової системи, рівня самооцінки, локус контролю); поведінкового (характеризується наявністю вмінь і навичок здійснення якісної навчальної діяльності, наявністю певних звичок щодо поведінки під час іспитів, виконання контрольних, кваліфікаційних та інших навчальних завдань) [9].

Певним внеском у визначення критеріїв та показників сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя є колективне дослідження показників та критеріїв оцінювання рівня академічної доброчесності здобувачів вищої освіти І. Козубцова, О. Сілка, Л. Козубцової та В. Лукашенко. Розроблена авторами система показників та критеріїв оцінювання рівня академічної доброчесності ґрунтується на підході «від абстрактного до конкретного». Ключові види порушень академічної доброчесності розглядають «як множину показників що в сукупності характеризують академічну доброчесність (академічний плагіат, само плагіат, фабрикація, фальсифікація, списування, обман, хабарництво, необ’єктивне оцінювання)» та пропонують критерії оцінювання кожного показника [9].

Одного боку, академічна доброчесність як особистісна характеристика передбачає сформованість у студента певних морально-етичних цінностей і компетентностей щодо дотримання цих цінностей в освітньому процесі університету. З іншого боку, дослідники звертають увагу, що «окрім особистих морально-етичних принципів та доброчесної поведінки особистості, поняття «академічна доброчесність» відображає також загальну академічну культуру закладу вищої освіти, «стосується академічних традицій, сформованості і дотримання моральних принципів та цінностей, духовно-моральної культури особистості як представника академічного середовища, урахування стандартів і правил наукових досліджень, відповідальності за оприлюднені результати, їх поширення» [11]. Тому при визначенні критеріїв сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя нами бралися до уваги позиції щодо визначення критеріїв та показників, що представдені в дисертаційних дослідженнях Ю. Колісник-Гуменюк [12], О. Слободянюк [13], які досліджували проблеми професійно-етичної культури

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

та професійно-етичної компетентності, а також В. Мірошніченко [14], Л. Хоружої [15], І. Сопівник та Р. Сопівника [16], які досліджували проблему критеріїв моральної вихованості.

Досліджуючи формування професійно-етичної культури майбутніх медиків, Ю. Колісник-Гуменюк визначає такі критерії її сформованості: когнітивно-діяльнісний (сформованість професійно-етичних знань, умінь і навичок студентів медичних коледжів); професійно-особистісного потенціалу (відповідність характеристик студентів очікуванням до професійно-етичних якостей представників медичної сфери); результативності (сформованість компонентів культури професійно-етичного спрямування студентів медичної сфери). Показники її сформованості відображено у змісті та ознаках її «компонентів – мотиваційного, аксіологічного, когнітивного, операційно-діяльнісного, особистісно-рефлексивного, креативного» [12].

До критеріїв та показників розвитку етичної компетентності Л. Хоружа відносить такі: змістовий (характеризується глибиною та системністю етичних знань та правил); особистісний (характеризується пріоритетністю в системі цінностей майбутнього педагога етичної складової), операціонально-процесуальний (характеризується усталеністю етичної поведінки) [15].

Для оцінювання сформованості професійно-етично компетентності майбутніх менеджерів О. Слободянюк обґрунтовує такі критерії: мотиваційно-ціннісний (система цінностей, що є основою мотивів професійно-етичної поведінки); когнітивний (цілісні знання про етику професійної діяльності); діяльнісний (етичні засади готовності здійснювати професійну діяльність); особистісний (сформованість особистісних якостей щодо професійно-етичної поведінки). Для кожного з критеріїв авторка подає відповідні показники. «Мотиваційно-ціннісний критерій характеризується усвідомленим професійним вибором; виявом зацікавленості професійною етикою; сформованістю мотивації здобувати професійно-етичні знання; свідомою спрямованістю власної поведінки на дотримання етичних норм. Когнітивний критерій характеризується розумінням призначення професійної етики; набуттям обізнаності з її поняттями та принципами; осмисленням ціннісного змісту професійної етики, умінням надавати аналіз поведінковим виявам професійно-етичних цінностей. Діяльнісний – умінням застосовувати професійно-етичні знання в різних ситуаціях; сформованістю професійно-етичних навичок у поведінці; толерантним ставленням до оточення; вимогливим ставленням до себе. Особистісний – наданням ролі моральних принципів цінностям професійної етики; самостійністю міркувань про професійно-етичні норми; самоаналізом кореляції між «Я-Реальним професійним» та «Я-ідеальним професійним», здатністю до рефлексії» [13].

Критеріями формування професійно-етичної культури майбутніх графічних дизайнерів П. Прохорчук визначає: діяльнісний, мотиваційно-ціннісний, особистісно-креативний, інформаційно-знаннєвий [17].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Під час розроблення критеріїв і показників сформованості академічної доброчесності студентів ми виходили з того, що об'єктивним підгрунтям критеріїв є практичні справи студента. Суб'єктивною стороною критеріїв є мотиви діяльності, у яких відображується суспільно значуще розуміння діяльності. З одного боку, для розуміння мотиву необхідно проаналізувати дії, а з іншого – конкретний результат, дії студента повинні доповнюватися виявленням мотивів та переконань. У цьому є діалектика суб'єктивних та об'єктивних основ критеріїв.

Для визначення критеріїв і показників сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя було враховано думку групи експертів з 16 осіб. До цієї групи увійшли куратори студентських груп, науково-педагогічні працівники, стаж професійної діяльності яких в закладах вищої освіти становить не менше 10 років). Вони висловлювали власну думку щодо критеріїв оцінювання сформованості академічної доброчесності студентів, акцентували увагу на, що ці критерії мають відображати особливості освітнього процесу в університетах наук про життя, його особистісну спрямованість.

Як зазначають М. Ольховик та О. Лілік, «розроблення анкет та анкетування серед студентів молодших курсів сприяє виявленню власного ставлення до чесності як універсальної категорії та корегуванню пошуку засобів реалізації академічної доброчесності в закладах освіти» [18], тому нами було проведено опитування і серед студентів.

З урахуванням зазначеного вище, а також результатів теоретичного аналізу науково-педагогічної літератури було визначено критерії сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя. На нашу думку, відповідно до структури академічної доброчесності, такими критеріями є: інформаційно-пізнавальний; особистісно-ціннісний, діяльнісно-практичний і креативно-рефлексивний.

Аналіз наукової літератури, результатів спостережень, експертного опитування та бесід із представниками деканату, науково-педагогічними працівниками кафедр, кураторами студентських груп, студентами надав можливість виявити показники, що найбільшою мірою розкривають відповідні критерії.

Інформаційно-пізнавальний критерій характеризує рівень знань про академічну доброчесність та відображається в таких показниках: засвоєння знань про поняття академічної доброчесності; засвоєння законодавства про академічну доброчесність; осмислення сутності академічної доброчесності студентів університетів наук про життя; сформованість установок на поглиблення обізнаності щодо академічної доброчесності.

Особистісно-ціннісний критерій визначає спрямованість життєво важливих для студента цінностей, становить мотиваційну основу сформованості його академічної доброчесності. Основними показниками критерію є:

усвідомлення значущості академічної доброчесності студентами університетів наук про життя для майбутньої професійної діяльності; ціннісна спрямованість освітніх інтересів; готовність до особистісного сприйняття академічної доброчесності; вияв зацікавленості у формуванні академічної доброчесності.

Діяльнісно-практичний критерій відображає наявність умінь з академічно доброчесності у студентів університеті наук про життя. Основними показниками цього критерію є: уміння застосовувати набуті знання щодо академічної доброчесності в освітній діяльності; вияв орієнтованого на доброчесність ставлення до учасників освітнього процесу, до себе; активність у вивченні питань академічної доброчесності; здатність до самопідготовки у формуванні академічної доброчесності.

Креативно-рефлексивний критерій відображає потребу у творчому застосуванні потенціалу академічної доброчесності та відображається в таких показниках: уміння проводити аналіз власних дій щодо академічної доброчесності; уміння оцінювати потенціал академічної доброчесності в освітньому процесі; здатність креативно сприймати глибинний зміст академічної доброчесності; здатність до самопідготовки у формуванні академічної доброчесності; здатність передбачати наслідки недотримання академічної доброчесності та нести за них відповідальність.

Висновки. Отже, визначено такі критерії сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя: інформаційно-пізнавальний; особистісно-ціннісний, діяльнісно-практичний і креативно-рефлексивний. Кожному з них відповідає однакова кількість показників. На основі визначених критеріїв та показників, а також вивчення думок науковців, аналізу стану сформованості академічної доброчесності студентів університетів наук про життя необхідно розробити та науково обґрунтувати рівні цієї сформованості. Це становить **перспективу** подальших досліджень.

Література:

1. Грубі Т. В., Мірошніченко В. І. Якість освіти як передумова інтеграції України в європейський освітній простір. Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Спецвипуск. Том 1. Київ : Видавничий дім «Гельветика». 2022. 202 с., С. 61–67. https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/spec-2022-1

2. Хамітов Н. Академічна доброчесність як виклик, вимога і воля: контексти філософської антропології, етики й філософії освіти. *Філософія освіти. Philosophy of Education.* 2023. № 29 (2). С. 27–47. DOI: 10.31874/2309-1606-2023-29-2-2.

3. Сопова Д. О. Академічна чесність як складова професійної підготовки майбутніх фахівців в університетах Європейського Союзу: дис. … д-ра філософії філософії за спец. 011 Освітні, педагогічні науки. Київ, 2020. 228 с.

4. Коляда Н., Кравченко О., Чупіна К. Академічна доброчесність як складова якості освітнього процесу в умовах закладу вищої освіти (з досвіду роботи Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини). *Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету*. Вип. 2, ч. 2, 2020. С. 95–104. URL:https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2020/22/13.pdf

5. Гедзик А.М., Коляда Н.М., Левченко Н.В. Академічна доброчесність як засадничий принцип діяльності закладу вищої освіти. Педагогічні науки: реалії та перспективи. Серія 5. 2024. Вип. 98. URL:https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/46273/Hedzyk_27_32.pdf?sequence=1&isAllowed=y

6. Качур М. М. Патріотичне виховання молодших школярів засобами художнього краєзнавства : дис. … кандидата пед. наук. К., 2009. 186 с.

7. Корнещук В.В. Формування професійної надійності сучасних фахівців соціономічної сфери діяльності : навчальний посібник. Одеса : Видавець Букаєв В.В., 2009. 110 с.

8. Максютов А. О. Патріотичне виховання майбутніх учителів географії в процесі пошукової туристсько-краєзнавчої діяльності : дис. … канд. пед. наук. Умань, 2014. 215 с.

9. Тодорова І. Компоненти академічної доброчесності студентів та умови її формування. *Витоки педагогічної майстерності*. 2019. № 24. С. 193-198. DOI: https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019. 24.194885

10. Козубцов І, Сілка О., Козубцов Л., Лукашенко В. Показники та критерії оцінювання рівня академічної доброчесності здобувачів вищої освіти. *Комп'ютерно-інтегровані технології: освіта, наука, виробництво*. Луцьк, 2022. Випуск № 49. DOI: https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2022-49-06

11. Кузнецова Г.П., Зенченко Т.Ф., Корчова О.М. Формування академічної доброчесності в процесі підготовки майбутніх учителів української мови і літератури. *Вісник Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка*. 2022. Вип.3 (50).

12. Колісник-Гуменюк Ю. Формування професійно-етичної культури майбутніх фахівців у процесі гуманітарної підготовки в медичних коледжах: автореф. дис… канд. пед. наук. Вінниця, 2012. 23 с. URL:https://library.vspu.net/server/api/core/bitstreams/45bb4a38-0164-45af-b95e-2a41d8a98755/content

13. Слободянюк О.М. Формування професійно-етичної компетентності майбутніх менеджерів економічного профілю у процесі вивчення суспільно-гуманітарних дисциплін: дис..к.п. н. Київ, 2017. 277 с., С. 73.

14. Мірошніченко В., Грішко-Дунаєвська В. Обґрунтування педагогічної технології розвитку деонтологічної культури майбутніх фахівців. *Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»).* № 16(34). 2023. С. 227–236. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-227-235

15. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика : монографія. Київ, 2003. 319 с.

16. Сопівник Р. В., Сопівник І. В. Експериментальна робота з удосконалення виховної роботи зі студентською молоддю. Науковий вісник Національного університету біоресурсів іприродокористування України. Серія "Педагогіка, психологія, філософія". 2010. Вип. 155, Ч.1. С .282-286.

17. Прохорчук П. Критерії, компоненти, показники та рівні формування професійно-етичної культури майбутніх графічних дизайнерів. *Молодь і ринок* No4 (171), 2019. С.173–177. URL:http://mir.dspu.edu.ua/article/view/168666/168454

18. Ольховик М. Лілік О. Діагностика рівня сформованості культури академічної доброчесності майбутніх учителів. *Вісник Національного університету "Чернігівський колегіум" імені Т. Г. Шевченка. Серія: Педагогічні науки.* 2022. № 18 (174).

References

1. Hrubi T. V., Miroshnichenko V. I. (2022) Iakist osvity yak peredumova intehratsii Ukrainy v yevropeiskyi osvitnii prostir.[Quality of education as a prerequisite for Ukraine's integration into the European educational space] Naukovyi chasopys Natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni M. P. Drahomanova. Spetsvypusk. Tom 1. Kyiv : Vydavnychyi dim «Helvetyka». 202 s., S. 61–67. https://chasopys.ps.npu.kiev.ua/spec-2022-1 [in Ukrainian].

2. Khamitov N. (2023) Akademichna dobrochesnist yak vyklyk, vymoha i volia: konteksty filosofskoi antropolohii, etyky y filosofii osvity. [Academic integrity as a challenge, demand and will: contexts of philosophical anthropology, ethics and philosophy of education] Filosofiia osvity. Philosophy of Education. № 29 (2). S. 27–47. DOI: 10.31874/2309-1606-2023-29-2-2. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

3. Sopova D. O. (2020) Akademichna chesnist yak skladova profesiinoi pidhotovky maibutnikh fakhivtsiv v universytetakh Yevropeiskoho Soiuzu: [Academic integrity as a component of professional training of future specialists in universities of the European Union] dys. … d-ra filosofii filosofii za spets. 011 Osvitni, pedahohichni nauky. Kyiv. 228 s. [in Ukrainian].

4. Koliada N., Kravchenko O., Chupina K. (2020) Akademichna dobrochesnist yak skladova yakosti osvitnoho protsesu v umovakh zakladu vyshchoi osvity (z dosvidu roboty Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu imeni Pavla Tychyny). [Academic integrity as a component of the quality of the educational process in a higher education institution (from the experience of Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University)] Zbirnyk naukovykh prats Umanskoho derzhavnoho pedahohichnoho universytetu. Vyp. 2, ch. 2, S. 95–104. URL:https://library.udpu.edu.ua/library_files/zbirnuk_nayk_praz/2020/22/13.pdf/ [in Ukrainian].

5. Hedzyk A.M., Koliada N.M., Levchenko N.V. (2024) Akademichna dobrochesnist yak zasadnychyi pryntsyp diialnosti zakladu vyshchoi osvity. [Academic integrity as a fundamental principle of the activities of a higher education institution] Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy. Seriia 5. Vyp. 98. URL:https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/46273/Hedzyk_27_32.pdf [in Ukrainian].

6. Kachur M. M.(2009) Patriotychne vykhovannia molodshykh shkoliariv zasobamy khudozhnoho kraieznavstva [Patriotic education of younger schoolchildren through the means of artistic local history]: dys. … kandydata ped. Nauk. Kyiv. 186 s. [in Ukrainian].

7. Korneshchuk V.V. (2009) Formuvannia profesiinoi nadiinosti suchasnykh fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery diialnosti : [Formation of professional reliability of modern specialists in the socio-economic sphere of activity] navchalnyi posibnyk. Odesa : Vydavets Bukaiev V.V. 110 s. [in Ukrainian].

8. Maksiutov A. O. (2014) Patriotychne vykhovannia maibutnikh uchyteliv heohrafii v protsesi poshukovoi turystsko-kraieznavchoi diialnosti [Patriotic education of future geography teachers in the process of exploratory tourist and local history activities]: dys. … kand. ped. nauk. Uman. 215 s.

9. Todorova I. (2019) Komponenty akademichnoi dobrochesnosti studentiv ta umovy yii formuvannia. [Components of students' academic integrity and conditions for its formation] Vytoky pedahohichnoi maisternosti. № 24. S. 193-198. DOI: https://doi.org/10.33989/2075-146x.2019. 24.194885 [in Ukrainian].

10. Kozubtsov I, Silka O., Kozubtsov L., Lukashenko V. (2022) Pokaznyky ta kryterii otsiniuvannia rivnia akademichnoi dobrochesnosti zdobuvachiv vyshchoi osvity. [Indicators and criteria for assessing the level of academic integrity of higher education applicants] Kompiuterno-intehrovani tekhnolohii: osvita, nauka, vyrobnytstvo. Lutsk. Vypusk № 49.

DOI: https://doi.org/10.36910/6775-2524-0560-2022-49-06 [in Ukrainian].

11. Kuznetsova H.P., Zenchenko T.F., Korchova O.M. (2022) Formuvannia akademichnoi dobrochesnosti v protsesi pidhotovky maibutnikh uchyteliv ukrainskoi movy i literatury. [Formation of academic integrity in the process of training future teachers of Ukrainian language and literature] Visnyk Hlukhivskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Oleksandra Dovzhenka. Vyp.3 (50). [in Ukrainian].

12. Kolisnyk-Humeniuk Yu. (2012) Formuvannia profesiino-etychnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv u protsesi humanitarnoi pidhotovky v medychnykh koledzhakh: [Formation of professional and ethical culture of future specialists in the process of humanitarian training in medical colleges] avtoref. dys… kand. ped. nauk. Vinnytsia. 23 s. URL:https://library.vspu.net/server/api/core/bitstreams/45bb4a38-0164-45af-b95e-2a41d8a98755/content [in Ukrainian].

13. Slobodianiuk O.M. (2017) Formuvannia profesiino-etychnoi kompetentnosti maibutnikh menedzheriv ekonomichnoho profiliu u protsesi vyvchennia suspilno-humanitarnykh dystsyplin: [Formation of professional and ethical competence of future managers of economic profile in the process of studying social and humanitarian disciplines] dys..k.p. n. Kyiv. 277 s., S. 73. [in Ukrainian].

14. Miroshnichenko V., Hrishko-Dunaievska V. (2023) Obgruntuvannia pedahohichnoi tekhnolohii rozvytku deontolohichnoi kultury maibutnikh fakhivtsiv. [Substantiation of pedagogical technology for the development of deontological culture of future specialists] Zhurnal «Perspektyvy ta innovatsii nauky» (Seriia «Pedahohika», Seriia «Psykholohiia», Seriia «Medytsyna»). № 16(34). S. 227–236. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-227-235 [in Ukrainian].

15. Khoruzha L. L. (2003) Etychna kompetentnist maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv: teoriia i praktyka : [Ethical competence of a future primary school teacher: theory and practice] monohrafiia. Kyiv. 319 s. [in Ukrainian].

16. Sopivnyk R. V., Sopivnyk I. V. (2010) Eksperymentalna robota z udoskonalennia vykhovnoi roboty zi studentskoiu moloddiu. [Experimental work on improving educational work with student youth] Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv ipryrodokorystuvannia Ukrainy. Seriia “Pedahohika, psykholohiia, filosofiia”. Vyp. 155, Ch.1. S .282-286. [in Ukrainian].

17. Prokhorchuk P. (2019) Kryterii, komponenty, pokaznyky ta rivni formuvannia profesiino-etychnoi kultury maibutnikh hrafichnykh dyzaineriv. [Criteria, components, indicators and levels of formation of professional and ethical culture of future graphic designers] *Molod i rynok* No4 (171). S.173–177. URL:http://mir.dspu.edu.ua/article/view/168666/168454 [in Ukrainian].

18. Olkhovyk M. Lilik O. (2022) Diahnostyka rivnia sformovanosti kultury akademichnoi dobrochesnosti maibutnikh uchyteliv. [Diagnostics of the level of formation of the culture of academic integrity of future teachers] *Visnyk Natsionalnoho universytetu "Chernihivskyi kolehium" imeni T. H. Shevchenka*. № 18 (174). Seriia: Pedahohichni nauky. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.01+316.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1038-1047

Ягоднікова Вікторія Вікторівна доктор педагогічних наук, професор, проректор з науково-педагогічної та інноваційної діяльності, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», м. Одеса, тел.: (097) 538-36-38, http://orcid.org/0000-0001-5050-2189

Торкіна Катерина Максимівна здобувачка ступеня доктора філософії, завідувач відділу освітньої-наукової підготовки, КЗВО «Одеська академія неперервної освіти Одеської обласної ради», м. Одеса, тел.: (099) 162-35-34, https://orcid.org/0009-0001-3386-5364

ЧИННИКИ РОЗВИТКУ НАВИЧОК КОМАНДНОЇ ВЗАЄМОДІЇ СТАРШОКЛАСНИКІВ

Анотація. У статті розглянуто чинники розвитку навичок командної взаємодії старшокласників. Ґрунтуючись на розумінні розвитку навичок командної взаємодії старшокласників як цілеспрямованому процесі опанування і вдосконалення знань, вмінь, здатності, що сприяють ефективній комунікації і співпраці в освітньому процесі учнів старшої школи та їхнім високим досягненням у життєдіяльності, визначено, що на цей процес впливають як зовнішні, так і внутрішні чинники. Зовнішні чинники включають соціокультурне середовище, державну освітню політику, нормативно-правову базу, матеріально-технічне забезпечення закладів освіти, взаємодію між учасниками освітнього процесу, а також роль батьків та педагогів у стимулюванні командної діяльності. Внутрішні чинники охоплюють вікові психологічні особливості старшокласників, комунікативну компетентність, мотивацію, рівень соціалізації, самооцінку та набутий досвід співпраці в групах. Проведено SWOT-аналіз розвитку навичок командної взаємодії старшокласників, який дозволив виокремити сильні та слабкі сторони цього процесу, визначити можливості для його вдосконалення та потенційні загрози. До сильних сторін віднесено розвиток соціальних навичок, формування лідерських якостей, підвищення рівня відповідальності, сприяння довірі та підтримці між учнями. Водночас, серед слабких сторін виокремлено можливі труднощі у комунікації, конфлікти в групах, недостатню мотивацію та пасивність окремих учнів. Виявлено ключові можливості для покращення розвитку командної взаємодії, зокрема впровадження інтерактивних методів навчання, співпраця з іншими освітніми закладами, залучення фахівців до тренінгів та майстер-класів. Також окреслено загрози, які можуть перешкоджати розвитку навичок командної взаємодії старшокласників, включаючи

нестачу підтримки з боку педагогів, обмежений час на позакласну діяльність, конкуренцію між учнями та вплив соціальних мереж на зниження рівня живого спілкування.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у визначенні і обґрунтуванні педагогічних умов розвитку навичок командної взаємодії старшокласників та в удосконаленні методів розвитку цих навичок.

Ключові слова: командна взаємодія, навички командної взаємодії, старшокласники, соціальні навички, м'які навички, соціальна компетентність, зовнішні та внутрішні чинники, SWOT-аналіз.

Yahodnikova Victoriia Viktorivna doctor of pedagogical sciences, professor, vice-rector for scientific-pedagogical and innovative activities Odessa Regional Academy of In-Service Education, tel.: (097) 538-36-38, https://orcid.org/0000-0001-5050-2189

Torkina Kateryna Maksymivna PhD candidate, head of the department of educational and scientific training Odessa Regional Academy of In-Service Education, tel.: (099) 162-35-34, https://orcid.org/0009-0001-3386-5364

FACTORS OF DEVELOPMENT OF TEAMWORK SKILLS OF HIGH SCHOOL STUDENTS

Abstract. The article deals with the factors of development of teamwork skills of high school students. Based on the understanding of the development of teamwork skills of high school students as a purposeful process of mastering and improving knowledge, skills, abilities that contribute to effective communication and cooperation in the educational process of high school students and their high achievements in life, it is determined that this process is influenced by both external and internal factors. External factors include the socio-cultural environment, state educational policy, regulatory framework, material and technical support of educational institutions, interaction between participants in the educational process, as well as the role of parents and teachers in stimulating teamwork. The internal factors include age-related psychological characteristics of high school students, communication competence, motivation, level of socialization, self-esteem, and the experience of teamwork. A SWOT-analysis of the development of teamwork skills of high school students was conducted, which allowed to identify the strengths and weaknesses of this process, to identify opportunities for its improvement and potential threats. The strengths include the development of social skills, the formation of leadership qualities, increasing the level of responsibility, and promoting trust and support among students. At the same time, the weaknesses include possible difficulties in communication, conflicts in groups, lack of motivation and passivity of individual students. Key opportunities for improving the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

development of teamwork have been identified, including the introduction of interactive teaching methods, cooperation with other educational institutions, and the involvement of specialists in trainings and workshops. Threats that may impede the development of teamwork skills of high school students, including lack of support from teachers, limited time for extracurricular activities, competition between students, and the impact of social media on reducing the level of live communication, are also outlined.

Prospects for further research are to determine and substantiate the pedagogical conditions for the development of teamwork skills of high school students and to improve the methods of developing these skills.

Keywords: teamwork, teamwork skills, high school students, social skills, soft skills, social competence, external and internal factors, SWOT analysis.

Постановка проблеми. В умовах трансформації українського суспільства, загроз цілісності і незалежності держави та водночас динамічних змін у царині життєдіяльності людини, з'являються різноманітні виклики і проблеми, зростає складність завдань, яким характерні новизна, комплексність, багатоаспектність, багатозадачність, різнорівневність тощо. У зв'язку з цим, актуальною є командна взаємодія, яка забезпечує ефективність діяльності в різних сферах.

В цьому контексті розвиток навичок командної взаємодії старшокласників є важливою складовою їхньої соціалізації та підготовки до майбутньої професійної діяльності. В умовах сучасного освітнього процесу розвиток цих навичок у здобувачів старшої школи, сприяє ефективній комунікації, співпраці, швидкої адаптації до нових умов, гнучкості, підвищенню якості і продуктивності у розв'язанні проблем та досягненню високих результатів в освітньому процесі та життєдіяльності. Зважаючи на те, що розвиток відбувається під впливом певних чинників, важливим постає питання дослідження саме тих чинників, що детермінують розвиток навичок командної взаємодії старшокласників.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблемі навичок командної взаємодії, їх структурі та розвитку присвячені праці Т. Голованюк, В. Горбунова, О. Гром, Н. Волкова, О. Лебідь, А. Скрипка, А. Черкаський та ін.

Чинники в освіті стали предметом дослідження багатьох науковців, зокрема: Н. Башавець, О. Дубасенюк, О. Жовніч, З. Курлянд, Т. Павленко, О. Шишова та інших.

Попри значний науковий внесок у вирішення цієї проблеми, залишається актуальна потреба в глибокому та комплексному дослідженні розвитку навичок командної взаємодії старшокласників.

Мета статті - аналіз зовнішніх і внутрішніх чинників, що впливають на розвиток навичок командної взаємодії старшокласників.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Виклад основного матеріалу. В нашому дослідженні навички командної взаємодії тлумачимо як сукупність знань, умінь, здібностей, які сприяють узгодженій спільної діяльності і ефективній комунікації учасників команди для досягнення спільної мети. Основу цих навичок складають комплекс соціальних, когнітивних, організаторських та особистісних навичок. Зазначимо, що навички командної взаємодії відносяться до переліку м'яких навичок, які є комплексом універсальних, загальних, неспецифічних для конкретної професії якостей і навичок, виявляються у сфері стосунків, комунікацій та творчого мислення. З огляду на це, навички командної взаємодії є ключовою складовою соціальної компетентності особистості, що сприяє його успіху в особистісному і професійному житті, тому розвиток цих навичок є важливим завданням сучасної освіти.

Розвиток навичок командної взаємодії старшокласників розглядаємо як цілеспрямований процес опанування і вдосконалення знань, вмінь, здатності, що сприяють ефективній комунікації і співпраці в освітньому процесі учнів старшої школи та їхнім високим досягненням у життєдіяльності.

Зауважимо, що розвиток відбувається під впливом внутрішніх і зовнішніх чинників, тому проблема розвитку навичок командної взаємодії старшокласників потребує розгляду чинників, які впивають на цей процес.

Чинник, за визначенням Словника української мови, є умовою, рушійною силою, причиною будь-якого процесу, що визначає його характер або одну з основних рис; фактор [9, с. 326].

Чинники в освіті визначаються як внутрішні і зовнішні умови, рушійні сили, фактори, які випливають на процеси формування та здійснення державної політики в галузі освіти [3, с. 1105].

Слушною є думка О. Дубасенюк, яка розглядає фактор як чинник, що визначає природу і побудову досліджуваного об'єкта, можливі причини відмінностей на рівнях об'єкта дослідження [2].

Втім, нам імпонує думка З. Курлянд, яка ґрунтуючись на засадах сучасної гуманістичної парадигми педагогіки, розглядає чинник як явище, яке взаємодіє з іншим або іншими явищами цілісно [6, с. 14].

Узагальнюючи досвід європейських наукових студій та дослідження українських науковців щодо розвитку життєвих навичок в учнів початкової школи О. Жовніч визначила основні чинники, що детермінують розвиток цих навичок, зокрема: спеціальні навчальні групові завдання, емоційна підтримка вчителя, позакласна діяльність, взаємодія з учителями та однолітками, активне спілкування, а також залучення до виконання колективних проєктів високого рівня складності [4].

За висновками Т. Павленко вірогідними чинниками розвитку комунікативно сфери підлітків було визначено: спрямованість особистості на комунікацію, морально-комунікативні якості, досвід, уміння самопрезентації, емоційну стійкість, емпатію, сенситивність, самоконтроль, автономність та рефлексію [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Привертає увагу дослідження чинників Н. Башавець, яка узагальнила різні підходи до їх визначення і виявила, що їх поділяють на зовнішні (об'єктивні) та внутрішні (суб'єктивні), домінувальні та додаткові, основні (провідні) та неосновні (приватні), прямі та опосередковані, тимчасові та постійні, керовані та некеровані, такі, що їх можна контролювати, та ті, що не контролюються тощо. Дослідниця для формування культури здоров'язбереження як світоглядної орієнтації студента-економіста визначила соціально-психологічний, організаційно-методичний, психолого-педагогічний чинники [1, с. 207, 210].

Досліджуючи соціальну компетентність дітей старшого дошкільного віку О. Шишова визначила психолого-педагогічні чинники, до яких віднесла організацію спільної діяльності в межах навчально-виховного процесу, активізацію креативності дитини, формування комунікативної компетентності в старшому дошкільному віці, творчу діяльність вихователів у процесі виховання старших дошкільників [13]. Однак, на нашу думку, з-поміж виокремлених чинників не враховані особливості особистості дитини дошкільного віку.

У дослідженні факторів професійного розвитку майбутніх фахівців фізичної культури Н. Семаль та В. Звонар визначили дві групи таких факторів. До перших дослідники віднесли зовнішні (ситуативні), які стосуються освітньої системи, зокрема: суспільні, соціально-культурні, нормативно-правові, навчально-виробничі, навколишнього середовища. Другу групу склали внутрішні (інституційні) фактори, в яких проводиться підготовка майбутніх фахівців - матеріально-фінансові, санітарно-гігієнічні, наукові, навчально-методичні, процесуально-змістові, організаційно-технологічні [8, с.62-63]. Як бачимо, поза увагою залишилась особистість здобувачів, без якої, на нашу думку, неможливий процес розвитку.

Чинниками, які детермінують розвиток комунікативної компетентності майбутнього фахівця, В Теслюк визначила зовнішні та внутрішні. До перших дослідниця віднесла: соціально-економічні умови; провідну навчально-професійну і професійну діяльність; систему стимулювання комунікативного зростання; життєво важливі події та ін.. До других належать: психофізіологічні особливості; навчально-професійна і навчально-комунікативна активність; мотиви комунікативної діяльності; комунікативна спрямованість суб'єкта діяльності; потреба у реалізації свого комунікативного потенціалу та ін.; емоційна домінанта; творча активність у взаємодії [11, с.33-34].

В аспекті психологічної стійкості особистості до впливу засобів масової інформації І. Соловйова визначила такі чинники: зовнішні, які охоплюють три сфери соціального життя людини: сімейної (батьки - діти, чоловік - жінка), професійної (здоровий соціальний клімат у закладі освіти чи трудовому колективі) та суспільної (відносини з сусідами, друзями та іншими людьми) та особистісні, які виявляють можливість тренування та розвитку, а саме: ціннісно-мотиваційна, емоційна, пізнавально-когнітивна сфери особистості та її характерологічні особливості [10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Дослідниця Я. Каплуненко виокремила зовнішні та внутрішні чинники, які детермінують розвиток соціального інтелекту у фахівців соціономічних професій. До зовнішніх чинників дослідниця віднесла культурне середовище, виховання, соціоекономічний статус сім'ї, стилі батьківського виховання, освіту. До внутрішніх чинників - індивідуально-типологічні особливості: вік, стать, деякі нейродинамічні властивості темпераменту (сенситивність, пластичність нервових процесів, екстраверсія), задатки; особистісні властивості (характер, особливості емоційно-вольової сфери, досвід, самооцінка); індивідуально-психологічні властивості (мотивація, спрямованість, когнітивні здібності) [5].

На думку Ю. Ткачук чинниками розвитку навичок soft skills у майбутніх соціальних працівників є зовнішні (глобальні виклики та кризи в політичній, економічній, технологічній, соціальній, ціннісній, освітній сферах функціонування суспільства) та внутрішні (етично-моральні, життєві цінності, ментальні та мотиваційні орієнтації, внутрішня готовність до здійснення майбутньої соціальної діяльності та соціальна зорієнтованість на роботу з людьми, інтелектуальність та рівень професійної компетентності, наявний досвід соціальної роботи) [12].

Отже, дослідники визначають чинники, що впливають на обраний ними об'єкт дослідження відповідно до його особливостей і аспекту дослідження. В контексті нашого дослідження переважно виокремлюють зовнішні (об'єктивні) та внутрішні (суб'єктивні, психологічні, особистісні) чинники. До перших відносять макро-, мезо- і мікросередовище тобто природне і соціальне середовище, держану політику в сфері освіти, виховання в широкому і вузькому, соціальному і педагогічному сенсі тощо. Другі чинники охоплюють особистісні особливості особистості.

З огляду на вищевикладене, чинники розвитку навичок командної взаємодії старшокласників є зовнішніми і внутрішніми явищами, обставинами, умовами, природними та соціальними фактами, що впливають на перебіг і результативність цього процесу.

Зовнішні чинники виходять за межи безпосереднього контролю аналізованого об'єкта, але можуть впливати на нього, до них відносимо: стан розвитку суспільства (цінності, культура, економіка, політика, науково-технічний прогрес); соціальне замовлення на освіту і виховання особистості; довколишнє середовище; родина; ресурси закладу освіти (матеріально-технічні, кадрові, організаційно-методичні); взаємовідносини адміністрації, педагогів, учнів, батьків.

Внутрішні чинники стосуються самого об'єкта аналізу та його поточних характеристик. Цю групу чинників визначають вікові психологічні особливості старшокласників; їхні індивідуально-психологічні та особистісні властивості; набутий соціальний досвід суб'єктів освітнього процесу, зокрема позитивний досвід комунікації і спільної діяльності в команді.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Зазначимо, що за інтенсивністю впливу виокремлені чинники не є однаковими, однак кожен з них має своє значення, їх недооцінка чи не врахування може негативно вплинути на процес розвитку навичок командної взаємодії старшокласників, оскільки визначені чинники взаємовпливають один на одній та взаємозалежні. Враховуємо також і те, що одні і ті самі чинники в певній ситуації можуть бути сприятливими і несприятливими для результативності розвитку навичок командної взаємодії старшокласників, а також можуть одночасно посилювати, компенсувати чи повністю виключати один одного, що може призводити до зміни змісту решти чинників.

Отже, виокремлені чинники розвитку навичок командної взаємодії старшокласників будуть враховані в організації розвитку навичок командної взаємодії старшокласників.

Для отримання чіткого уявлення про внутрішні та зовнішні чинники, що впливають на розвиток навичок командної взаємодії старшокласників ми провели SWOT-аналіз. Для цього були вивчені і проаналізовані наукові джерела, нормативна база з досліджуваної проблеми, проведене групове обговорення з учнями та вчителями. На основі збору і аналізу одержаної інформації ми склали матрицю SWOT-аналізу (див. рис.1.2.)

Рис.1.2. SWOT-аналіз розвитку навичок командної взаємодії старшокласників

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Як бачимо з рис. 1.2. сильними сторонами (Strengths) розвитку навичок командної взаємодії є розвиток соціальної компетентності, зокрема соціальних навичок, що сприяє покращенню комунікації, співпраці та конструктивному вирішенню конфліктів; розвиток лідерських якостей, надає можливість проявити ініціативу, навчитись мотивувати інших; розвиток відповідальності, забезпечує старшокласникам виконувати свої ролі в команді та відповідати за спільний результат; підготовка до дорослого життя, сприяє якісному подальшому навчанню та ефективній професійної діяльності; збільшення рівня довіри та підтримки забезпечується тим, що учні вчаться працювати разом і підтримувати одне одного.

Слабкі сторони (Weaknesses) виявляються у можливості виникнення труднощів в комунікації, оскільки не всі учні однаково добре володіють навичками спілкування; можливі також конфлікти в групі, адже різні характери, цінності та погляди старшокласників можуть викликати між ними суперечки; не виключаємо пасивність деяких учнів, бо не всі старшокласники готові брати активну участь у командній роботі; недостатня мотивація через відсутність інтересу або усвідомлення важливості командної взаємодії; відсутність досвіду роботи в команді, тому учні можуть не знати, як ефективно організовувати робочий процес; низький рівень соціальної компетентності ускладнює організацію ефективної командної взаємодії.

Для розвитку навичок командної взаємодії з'являються можливості (Opportunities), що передбачають впровадження інтерактивних методів навчання, як-от: проєктна робота, рольові ігри, тренінги з командоутворення; залучення фахівців до проведення тренінгів, майстер-класів, практикумів від психологів, коучів та ін.; співпраця з іншими закладами освіти та різними організаціями, що виявляється в організації і проведені спільних активностей, конкурсів, проєктів, хакатонів, інвентів тощо; а також з'являється важлива можливість розвитку м'яких навичок, підготовки до майбутньої кар'єри, зокрема набуті навички будуть корисні для подальшого професійного розвитку.

Проте SWOT-аналіз виявив загрози (Threats), що можуть виникнути і вплинути на розвиток навичок командної взаємодії. Це можлива відсутність підтримки з боку вчителів або батьків, їхня недостатня увага до розвитку навичок командної взаємодії; нестача часу для позакласних командних активностей зумовлена перевантаженням навчальною програмою; небажання учнів брати на себе відповідальність, що призводить до ухилення від командної роботи та індивідуалізму; поява конкуренції замість співпраці через прагнення деяких учнів до індивідуальних досягнень замість командної взаємодії; до того ж вплив соціальних мереж сприяє зниженню рівня живого спілкування через надмірне використання гаджетів.

Висновки. Отже, розвиток навичок командної взаємодії старшокласників є складним процесом, що детермінується як зовнішніми, так і внутрішніми чинниками. До зовнішніх чинників належать соціокультурні,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

економічні, нормативно-правові умови, освітня політика, матеріально-технічне забезпечення закладів освіти та взаємодія між учасниками освітнього процесу. Внутрішні чинники включають особистісні характеристики учнів, їхні комунікативні навички, мотивацію та соціальний досвід.

SWOT-аналіз розвитку навичок командної взаємодії старшокласників показав, що ефективне використання можливостей (інтерактивні методи навчання, співпраця з іншими закладами, тренінги) дозволяє мінімізувати слабкі сторони (конфлікти, пасивність, недостатню мотивацію) та знизити вплив загроз (конкуренція, недостатня підтримка, вплив соціальних мереж). Врахування цих чинників є необхідною умовою для успішного розвитку командної взаємодії старшокласників та їхньої підготовки до майбутнього професійного життя.

Перспективи подальших розвідок вбачаємо у визначенні і обґрунтуванні педагогічних умов розвитку навичок командної взаємодії старшокласників та в удосконаленні методів розвитку цих навичок.

Література:

1. Башавець Н. А. Теоретико-методичні засади формування культури здоров'я-збереження як світоглядної орієнтації студентів вищих економічних навчальних закладів : дис. … д-ра. пед. наук : 13.00.04. Одеса. 2012. 555 с.

2 Дубасенюк О. А. Інновації в сучасній освіті. Інновації в освіті: інтеграція науки і практики : збірник науково-методичних праць ЖДУ імені І. Франка. Житомир. 2014. 12-28 с.

3 Енциклопедія освіти. 2-ге вид. Київ : Юрінком Прес, 2021. 1144 с.

4 Жовнич О. В. Система підготовки майбутніх учителів до впровадження європейського досвіду формування життєвих навичок в учнів початкової школи : дис. … д-ра пед. наук : 13.00.04. Кропивницький, 2024. 526 с.

5 Каплуненко Я. Ю. Особистісні чинники розвитку соціального інтелекту у фахівців соціономічних професій. : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2016. 225 с.

6 Курлянд, З. Н. Професійна усталеність вчителя. Основа його педагогічної майстерності : учбовий посібник. Одеса. 1995. 160 с.

7 Павленко Т. В. Особистісні чинники розвитку комунікативних властивостей підлітків. : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2020. 249 с.

8 Семаль Н.В., Звонар В.В. Зовнішні та внутрішні фактори професійного розвитку майбутніх фахівців фізичної культури. Матеріали 75-ї підсумкової наукової конференції професорсько-викладацького складу Ужгородського національного університету, м. Ужгород. 2021. 96 с.

9 Словник української мови. Т. 10. Наук. думка, 1979. 657 с.

10 Соловйова І. В. Чинники психологічної стійкості особистості до впливу засобів масової інформації. Наука і освіта, 2010 №3 109-113 с.

11 Теслюк В. М. Чинники розвитку комунікативної компетентності майбутнього фахівця. Продовольча та екологічна безпека в умовах війни та повоєнної відбудови: виклики для України та світу: мат. міжн. наук.-практ. конф., секція 4: Якість освіти та гуманітарна наука в умовах війни та глобальних викликів (м. Київ, 25 трав. 2023 р.). Київ, 2023. 358 с.

12 Ткачук Ю. В. Чинники впливу на розвиток навичок soft skills у майбутніх соціальних працівників Scientific bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky. Odesa. 2023. Issue 4 (145).

13 Шишова О. М. Психолого-педагогічні чинники розвитку соціальної компетентності дітей старшого дошкільного віку. : дис. … канд. психол. наук : 19.00.07. Київ, 2012. 225 с.

References:

1. Bashavets, N. A. (2012). Teoretiko-metodichni zasadi formuvannya kulturi zdorov'ya-zberezhennya yak svitoglyadnoyi oriyentaciyi studentiv vishih ekonomichnih navchalnih zakladiv [Theoretical and methodological foundations of the formation of a health-preserving culture as a worldview orientation of students of higher economic educational institutions] (Doctoral dissertation). Odesa,. [in Ukrainian].

2. Dubaseniuk, O. A. (2014). Innovaciyi v suchasnij osviti [Innovations in modern education]. Innovations in education: integration of science and practice: collection of scientific and methodological works of Zhytomyr State University named after I. Franko, Zhytomyr. [in Ukrainian].

3. Enciklopediya osviti [Encyclopedia of Education] (2nd ed.). (2021). Kyiv: Yurinkom Press, 1144 p. [in Ukrainian].

4. Zhovnych, O. V. (2024). Sistema pidgotovki majbutnih uchiteliv do vprovadzhennya yevropejskogo dosvidu formuvannya zhittyevih navichok v uchniv pochatkovoyi shkoli [System of training future teachers for the implementation of European experience in the formation of life skills in primary school students] (Doctoral dissertation). Kropyvnytskyi. [in Ukrainian].

5. Kaplunenko, Y. Y. (2016). Osobistisni chinniki rozvitku socialnogo intelektu u fahivciv socionomichnih profesij [Personal factors in the development of social intelligence in professionals of socio-economic professions] (Ph.D. dissertation in Psychology). Kyiv. [in Ukrainian].

6. Kurland, Z. N. (1995). Profesijna ustalenist vchitelya. Osnova jogo pedagogichnoyi majsternosti. [Professional stability of a teacher: the foundation of his pedagogical mastery] (Textbook). Odesa. [in Ukrainian].

7. Pavlenko, T. V. (2020). Osobistisni chinniki rozvitku komunikativnih vlastivostej pidlitkiv [Personal factors in the development of communicative properties in adolescents] (Ph.D. dissertation in Psychology). Kyiv. [in Ukrainian].

8. Semal, N. V., & Zvonar, V. V. (2021). Zovnishni ta vnutrishni faktori profesijnogo rozvitku majbutnih fahivciv fizichnoyi kulturi/ [External and internal factors of professional development of future specialists in physical culture]. Proceedings of the 75th final scientific conference of the teaching staff of Uzhhorod National University, Uzhhorod. [in Ukrainian].

9. Slovnik ukrayinskoyi movi [Dictionary of the Ukrainian Language] (Vol. 10). (1979). Kyiv: Naukova Dumka. [in Ukrainian].

10. Solovyova, I. V. (2010). Chinniki psihologichnoyi stijkosti osobistosti do vplivu zasobiv masovoyi informaciyi [Factors of psychological resilience of personality to the influence of mass media]. Science and Education, (3). [in Ukrainian].

11. Tesliuk, V. M. (2023). Chinniki rozvitku komunikativnoyi kompetentnosti majbutnogo fahivcya. [Factors of development of communicative competence of future specialists]. Food and environmental security in wartime and post-war reconstruction: challenges for Ukraine and the world: materials of the international scientific and practical conference, section 4: Quality of education and humanities in wartime and global challenges, Kyiv. [in Ukrainian].

12. Tkachuk, Y. V. (2023). Chinniki vplivu na rozvitok navichok soft skills u majbutnih socialnih pracivnikiv [Factors influencing the development of soft skills in future social workers]. Scientific Bulletin of South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky, Odesa, Issue 4(145). [in Ukrainian].

13. Shishova, O. M. (2012). Psihologo-pedagogichni chinniki rozvitku socialnoyi kompetentnosti ditej starshogo doshkilnogo viku [Psychological and pedagogical factors of the development of social competence in older preschool children] (Ph.D. dissertation in Psychology). Kyiv. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378:373.091.12.011.3-051

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1048-1059

Янкович Олександра Іванівна доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, тел.: (0352) 43-58-80, https://orcid.org/0000-0003-4253-5954

Винничук Сергій Олегович аспірант кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, тел.: (0352) 43-58-80, https://orcid.org/0009-0009-4063-0529

Луцків Віталій Богданович аспірант кафедри педагогіки і методики початкової та дошкільної освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, тел.: (0352) 43-58-80, https://orcid.org/0009-0007-9886-717X

Кузьма Ірина Ігорівна кандидат педагогічних наук, доцент, викладач кафедри педагогіки і психології та інклюзивної освіти, Тернопільський обласний комунальний інститут післядипломної педагогічної освіти, м. Тернопіль, тел.: (0352) 43-57-83, https://orcid.org/0000-0002-1219-8216

Винничук Олег Теофілович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки та менеджменту освіти, Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка, м. Тернопіль, тел.: (0352) 43-58-80, https://orcid.org/0000-0002-9709-7296

ПІДГОТОВКА МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ ДО РОЗВИТКУ УСПІШНОЇ ОСОБИСТОСТІ УЧНІВ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті на основі аналізу досвіду закладів вищої освіти України обґрунтовано форми, методи підготовки майбутніх учителів до розвитку успішної особистості учнів.

Наведено результати анкетування студентів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти. З'ясовано, що майбутні вчителі усвідомлюють необхідність вивчення технологій успіху, аналізують чинники досягнення успіху відомих людей, здійснюють саморозвиток, визначили перспективи для підвищення рівня успішності. Проте майже кожен четвертий студент не знає способів і засобів виконання цього завдання, а також, як самому стати успішною особистістю.

Показано, що розвиток успішної особистості – це складний процес. Його реалізація вимагає застосування системного підходу. Формування успішної особистості в університетах здійснюється через участь у центрах і клубах (Клуб успішних людей, Центр лідера, Центр розвитку успішності та громадської свідомості тощо), вивчення інтегрованих курсів, зокрема вибіркових компонентів, як-от: «Педагогіка успіху», «Організація успішної діяльності», «Коучингові технології в освіті» тощо, студіювання окремих тем про формування успішного учня в нормативних педагогічних дисциплінах, застосування низки методів (моделювання ситуацій, інтерактивних, кейс-стаді, проєктних, портфоліо, рольових ігор тощо). Проте доцільно розробляти і нові способи навчання для створення відповідного банку методів. Акцентується увага на необхідності формування, окрім soft skills, високої самооцінки та віри в себе.

Важливими ідеями, що простежуються в процесі дослідження, є забезпечення взаємозв'язку між заможністю і моральністю, між розвитком успішної особистості та поступом держави; між успішністю людей та сталим розвитком суспільства.

Ключові слова: успіх, успішна діяльність, майбутні вчителі, учні, заклади вищої освіти, гнучкі навички, педагогіка успіху, коучингові технології.

Yankovych Oleksandra Ivanivna Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor at the Department of Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, tel.: (0352) 43-58-80, https://orcid.org/0000-0003-4253-5954

Vynnychuk Serhii Olehovych PhD student at the Department of Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, tel.: (0352) 43-58-80, https://orcid.org/0009-0009-4063-0529

Lutskiv Vitalii Bohdanovych PhD student at the Department of Pedagogy and Methods of Primary and Preschool Education, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, tel.: (0352) 43-58-80, https://orcid.org/0009-0007-9886-717X

Kuzma Iryna Ihorivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Lecturer at the Department of Pedagogy, Psychology and Inclusive Education, Ternopil Regional Municipal Institute of Postgraduate Pedagogical Education, Ternopil, tel.: (0352) 43-57-83, https://orcid.org/0000-0002-1219-8216

Vynnychuk Oleh Teofilovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Pedagogy and Education Management, Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University, Ternopil, tel.: (0352) 43-58-80, https://orcid.org/0000-0002-9709-7296

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

TRAINING FUTURE TEACHERS TO DEVELOP A SUCCESSFUL PERSONALITY OF SCHOOL STUDENTS IN GENERAL SECONDARY EDUCATION INSTITUTIONS

Abstract. The article, based on an analysis of the experience of Ukrainian higher education institutions, substantiates the forms and methods of training future teachers to develop a successful personality of school students.

The results of a survey conducted among the first (bachelor's) level students have been presented. The study found that future teachers recognize the importance of studying success technologies, analyse the factors contributing to success of well-known individuals, are engaged in self-development, and identify prospects for enhancing their own success. However, nearly one in four students is unaware of the ways and means to accomplish this task and how to become a successful personality themselves.

It has been shown that the development of a successful personality is a complex process that requires a systemic approach. At universities, this process is facilitated through participation in various centres and clubs (e.g., Successful People Club, Leader Centre, Centre for the Development of Success and Public Consciousness), studying integrated courses, including elective components, such as Success Pedagogy, Organisation of Successful Activities, and Coaching Technologies in Education, as well as exploring specific topics on the formation of a successful school student within core pedagogical disciplines. Additionally, various methods are used, including situation modelling, interactive, case studies, project-based learning, portfolios, role-playing games, etc. However, it is also advisable to develop new teaching approaches to create an appropriate bank of methods. Emphasis has been placed on the importance of forming not only soft skills but also high self-esteem and self-confidence.

Important ideas traced from the research include the connection between wealth and morality, between the development of a successful personality and the progress of the state, and between people's success and the sustainable development in society.

Keywords: success, successful activities, future teachers, school students, higher education institutions, soft skills, success pedagogy, coaching technologies.

Постановка проблеми. В останні два десятиріччя актуалізувалися проблеми успіху, успішності, розвитку в здобувачів вищої освіти гнучких навичок. Обґрунтовано терміни та засади педагогіки успіху, розроблено інноваційну технологію «Організація успішної діяльності» тощо. Навіть в умовах воєнного стану проблема успіху не лише не втратила актуальності, а й стала ще важливішою, адже відбудувати країну й забезпечити її поступ можуть лише люди, що здатні визначати суспільно значущі цілі і досягати їх.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Питання успіху розглядаються також у зарубіжній педагогічній теорії та практиці. Вони є темою науково-популярних книг, адже часто успішність ототожнюється із заможністю і щастям.

У процесі підготовки майбутніх учителів вагому увагу приділено розвитку гнучких навичок (soft skills) як провідному чиннику досягнення цілей. Проте потребує дослідження тема, чи готові студенти розвивати навички XXI століття в учнів, ставши педагогічними працівниками.

Аналіз досліджень засвідчує, що лише кожен п'ятий здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – майбутній учитель – знає, які способи і засоби формування успішної особистості учнів та розвитку успішності студентів доцільно використовувати для досягнення життєвих цілей. Отже, є потреба наукових пошуків у контексті підготовки педагогів до формування успішної особистості здобувачів освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема успіху й успішності, формування гнучких навичок дошкільників і учнів є предметом досліджень В. Калошина, К. Крутій, І. Кузьми, О. Максимової, Г. Терещука тощо; розвиток успішної особистості студентів вивчають К. Біницька, І. Брюховецька, Л. Грень, К. Коваль, В. Михайличенко, М. Олійник, О. Романовський, О. Самойленко, Т. Штайнер та ін.

О. Романовський, В. Михайличенко, Л. Грень визначили суть понять «успіх», «педагогіка успіху», обґрунтували педагогіку успіху «як інтегральний особистісно-орієнтований підхід до формування успішності особистості» [1, с. 36]. Ці науковці показали значення саморозвитку студентів як необхідної умови їхнього професійного становлення, представили діагностичні методики для визначення стану спрямованості студентів на успішну професійну діяльність.

З'ясовано, що в освітньому процесі доцільним є поєднання педагогіки успіху і педагогіки серця, вивчення спеціальних праксеологічних дисциплін, забезпечення оволодіння студентами технологією розв'язування життєвих задач тощо [2, с. 44].

У контексті теми дослідження заслуговує на увагу дисертаційна праця О. Козьменко «Підготовка успішної людини в закладах вищої освіти США (друга половина XX – початок XXI століття)». Учена з'ясувала суть понять «успіх» та «успішна людина». А оскільки феномен успіху «визначається як категорія філософії, культури, соціології, лінгвістики, психології та педагогіки», то «кожна предметна галузь надає певну специфіку до його тлумачення» [3, с. 2]. Поняття успіху є неоднозначним та суперечливим конструктом, оскільки з плином часу змінюються цінності та пріоритети [3, с. 3].

Заслуговує на увагу ідея О. Козьменко про те, що «концепт успіх / success пройшов декілька стадій культурно-історичної еволюції і, у кінцевому рахунку, оформився в сильну й функціональну національну ідею» [3, с. 2]. На основі цього твердження можна зробити висновок про взаємозв'язок між формуванням успішної особистості та процвітанням держави.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Варто також акцентувати увагу на тому, що О. Козьменко вважає успішного студента людиною, що не лише має академічні здобутки, а й володіє духовно-моральними цінностями [3, с. 2].

Проте в підготовці успішного вчителя є недоліки, зокрема щодо розвитку гнучких навичок (soft skills), або, як їх ще називають, навичок XXI століття. Як зауважили О. Самойленко, І. Брюховецька, Т. Штайнер, «у більшості освітніх програм відсутній системний підхід до формування цих навичок, що знижує рівень підготовленості педагогів до викликів реальної професійної діяльності» [4, с. 57].

У наукових джерелах не виявлено методик, способів, напрямів підготовки майбутніх учителів до формування успішної особистості учнів у закладах загальної середньої освіти, зокрема в умовах сучасних суспільних викликів, необхідності забезпечення сталого розвитку. Проте саме від педагогічних працівників, від оволодіння ними системами, прийомами виховання успішної особистості, залежить здатність виховувати успішних громадян для відбудови зруйнованої війною країни і її поступу.

Отже, актуальною є **мета статті**: обґрунтувати форми, методи підготовки майбутніх учителів до розвитку успішної особистості учнів у закладах загальної середньої освіти.

Для досягнення цілей було використано такі **методи наукових пошуків:**

- аналіз (порівняльний аналіз) науково-педагогічної літератури;
- інтерпретаційно-аналітичний, що передбачав інтерпретацію, порівняння, систематизацію фактів наукових джерел, їхнє узагальнення та визначення напрямів, форм, методів, засобів підготовки здобувачів першого (бакалаврського) рівня до виховання успішного учня;
- анкетування для виявлення стану підготовленості майбутніх учителів до формування успішної особистості учнів та визначення напрямів і способів навчання студентів у контексті досліджуваної проблеми.

Виклад основного матеріалу. Підготовка майбутніх учителів у закладах вищої освіти (ЗВО) України здійснюється з акцентом на розвиток гнучких навичок, зокрема лідерських якостей. Досвід реалізації інновацій в цьому контексті є в багатьох університетах. Популярні школи лідера, клуби успішних людей тощо.

Заслуговує на увагу досвід формування успішної особистості в Східноукраїнському національному університеті ім. В. Даля. Цей заклад є двічі переміщеним: з Луганська до Сєвєродонецька, а згодом до Києва. Отже, студенти в умовах постійних змін потребують особливої підтримки.

У Східноукраїнському національному університеті ім. В. Даля функціонує відкритий у 2020 р. Центр розвитку успішності та громадської свідомості [3, с. 7]. Метою роботи Центру є «створення умов всебічного розвитку особистості для подальшої самореалізації здобувачів вищої освіти; надання

соціальної, педагогічної та психологічної допомоги, організації роботи зі студентами та викладачами, спрямованої на розвиток успішності, моральних та особистісних якостей, формування атмосфери поваги та академічної культури, громадянської відповідальності, сприяння розвитку студентського самоврядування» [3, с. 414–415].

Вагомість роботи Центру полягає в підтримці студентів, наданні психолого-педагогічної допомоги в питаннях адаптації та труднощів навчання.

Становить цінність вирішення в науковій роботі О. Козьменко міждисциплінарних проблем, взаємозв'язку успіху, щастя і благополуччя. Наприклад, спираючись на ідеї Едмундсона, О. Козьменко акцентує увагу на тому, що «благополуччя й успіх можна добре підтримувати завдяки впливу поезії, мистецтва та літератури» [3, с. 430].

Серед основних напрямків роботи Центру розвитку успішності та громадської свідомості можна визначити такі: «співпраця з фондами підтримки переселенців та соціально незахищених верств населення, з благодійними фондами для надання допомоги студентам та працівникам Університету; запровадження педагогічних методик формування в здобувачів вищої освіти здатності до сприйняття об'єктивної критики та здібностей до конструктивної самокритики; навичок самоорганізації навчальної роботи, тайм-менеджменту, діяльності в умовах невизначеності; організації неформального навчання, тренінгів, семінарів із метою підвищення громадської свідомості здобувачів вищої освіти та їхньої громадської активності в суспільному середовищі; презентація успішного досвіду самореалізації та громадської активності випускників Університету; підготовка та реалізація проєктів, спрямованих на формування та підвищення університетської культури; сприяння розвитку творчих здібностей, корисних для успішної самореалізації здобувачів вищої освіти у суспільному й професійному житті; співпраця з іншими закладами освіти, установами та організаціями» тощо [3, с. 415].

Необхідно зазначити, що описані форми роботи використовуються для розвитку успішності студентів (сприяють розвитку гнучких навичок, зокрема лідерських якостей).

Проте існує потреба в підготовці здобувачів першого (бакалаврського) рівня вищої освіти – майбутніх учителів – до організації успішної діяльності в школах в умовах нових суспільних викликів.

У такій підготовці необхідно виокремити два взаємопов'язані напрями роботи:

- формування успішної особистості студента;
- опанування майбутніми педагогами вміннями виховувати успішну особистість учнів.

Як засвідчує аналіз досвіду ЗВО України, задля формування успішної особистості застосовується залучення студентів до участі в Центрі лідера, Клубі успішних людей, Центрі розвитку успішності та громадської свідомості тощо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ефективною формою роботи є розробка та використання спеціальних навчальних курсів, наприклад: «Педагогіка успіху», «Коучингові технології в освіті», «Організація успішної діяльності» тощо. Їхню доцільність та потребу впровадження інших дисциплін на теми успіху засвідчують результати наукових досліджень. Зокрема, було проведено анкетування студентів третіх-четвертих курсів, що здобувають перший (бакалаврський) рівень вищої освіти в Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка та Вінницькому державному педагогічному університеті імені Михайла Коцюбинського із залученням 90 респондентів.

Передусім було визначено, у чому, на їхню думку, полягає успіх. Отримано такі відповіді на запитання «Що для Вас означає успіх?» (кожен міг обрати декілька варіантів):

а) матеріальне благополуччя, високі заробітки (цей варіант обрали 58 респондентів, що становить 64,4% від загальної кількості опитаних);

б) рівновага в житті (внутрішня гармонія), наявність теплих стосунків з оточенням та в сім'ї (80 осіб, 88,9%);

в) кар'єрний ріст (53 особи, 58,9%);

г) високі бали за екзамени і заліки в університеті (13 осіб, 14,4%);

ґ) здатність поєднати навчання з роботою (21 особа, 23,3%);

д) спосіб життя, що відповідає балансній моделі Н. Пезешкіана (6 осіб, 6,7%);

е) готовність до змін (34 особи, 37,8%);

є) Ваш варіант (жоден студент не вказав свій варіант);

ж) ще не визначилася (не визначився) (такий варіант обрали 3 респонденти, що становить 3,3%).

Отже, найбільше студенів (80 осіб) вважають, що успіх – це рівновага в житті (внутрішня гармонія), наявність теплих стосунків з оточенням та в сім'ї. Щодо кар'єрного росту, то це значні досягнення для 53 осіб (58,9%). Викликає занепокоєння, що високі результати в навчанні вважають успіхом лише 13 респондентів із 90, що становить 14,4%. А це означає, що успішність у навчанні студенти не пов'язують із майбутнім успіхом у професійній сфері та особистому житті.

Водночас на запитання «У якій діяльності вважаєте себе успішними» відповіді (а кожен міг обрати декілька варіантів) розподілилися так: у навчальній – 35 респондентів (38,9%), професійній – 47 (52,2%), спортивній – 13 (14,4%), громадській – 22 (24,4%), мистецькій – 15 (16,7%), у сімейному житті – 45 (50%), в інших видах діяльності – 3 (3,3%). Викликає занепокоєння, що 7 студентів (7,8%) не вважають себе успішними в жодній сфері.

Простежуються й позитивні тенденції. Студенти усвідомлюють необхідність вивчати технології успіху («ні» відповіло лише 10% респондентів), здійснюють саморозвиток (виконують вправи; беруть участь у тренінгах, клубах, проєктах; читають книги про успіх тощо) для підвищення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

успішності («ні» відповіло лише 5,5%), аналізують чинники досягнення успіху відомих людей («ні» відповіло лише 14,4%), визначають перспективи (чи визначили цілі) для підвищення рівня успішності («ні» відповіло лише 6,7%).

Результати анкетування студентів відображені в таблиці 1.

Таблиця 1.

Результати опитування студентів для визначення стану їхньої підготовленості до формування успішної особистості учнів

Запитання	Так %	Ні %	Частково (іноді) %
Чи поділяєте думку, що необхідно навчатися технологіям (правилам) для досягнення успіху (знати педагогіку успіху)?	60	10	30
Чи вбачаєте зв'язок між сформованістю гнучких навичок (soft skills) і досягненням успіху?	54,4	6.7	38,9
Чи вважаєте досягнення успіху в університеті важливим чинником (передумовою) досягнення професійного успіху?	37,8	13,3	48,9
Чи знаєте визначення таких понять: успіх, успішність, soft skills, hard skills, чинники, теорії досягнення успіху, вимоги до визначення життєвих цілей?	60	2,2	37,8
Чи знаєте способи (форми, методи, технології) і засоби формування успішної особистості студентів в Україні та в зарубіжних країнах?	12.2	27,8	60
Чи знаєте способи (форми, методи, технології) і засоби формування успішної особистості учнів?	22,2	21,1	56,7
Чи здійснювали діагностику якостей, що сприяють успіху?	32,2	43,4	24,4
Чи вважаєте себе успішним?	65,5	7,8	26,7
Чи займаєтеся саморозвитком (виконання вправ, участь у тренінгах, клубах, проєктах, читання книг про успіх тощо) для підвищення успішності?	57,8	5,5	36,7
Чи аналізуєте рівень Вашої успішності?	52,2	10	37,8
Чи аналізуєте чинники досягнення успіху відомих людей?	54,4	14,4	31,2
Чи визначили перспективи (чи визначили цілі) для підвищення рівня успішності?	60	6,7	33,3

Результати дослідження засвідчують необхідність вивчення спеціальних дисциплін на теми успіху або включення відповідних тем про формування успішної особистості учня до змісту нормативних педагогічних дисциплін.

Зокрема, у Тернопільському національному педагогічному університеті імені Володимира Гнатюка у змісті дисципліни «Освітні технології» вивчається тема «Технологія організації успішної діяльності», а також для студентів пропонується вибірковий компонент «Організація успішної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

діяльності» [5]. Ним передбачено проведення й вивчення наукових досліджень щодо формування успішності здобувачів освіти [6].

Під час навчання майбутні вчителі студіюють теми про теоретичні аспекти успіху (трактування термінів та виявлення чинників успішності, доведення взаємозв'язку між матеріальним благополуччям, благодійністю та успішністю), розробляють моделі успішної особистості, здійснюють діагностику успішності та визначають цілі, виконують вправи для розвитку гнучких навичок. Акцентується увага на необхідності формування високої самооцінки та віри в себе (ВСВС) [7, с. 32]. Окремі теми стосуються саморозвитку педагога та способів формування успішної особистості учня.

Нові суспільні виклики зумовлюють зміни змісту дисципліни. Війна – це виклик, який водночас змушує шукати можливості і нові шляхи вирішення наявних проблем. Одне з важливих завдань праксеологічних дисциплін (дисциплін про досягнення успіху) полягає у формуванні готовності студентів до життя в змінених умовах, до забезпечення сталого розвитку.

У Харківському національному педагогічному університеті імені Г. Сковороди вивчається вибіркова дисципліна «Коучингові технології в освіті», «розрахована на всіх здобувачів вищої педагогічної освіти, котрі прагнуть оволодіти практичними інструментами ефективного досягнення цілей у педагогічній діяльності та професійній кар'єрі» [8, с. 65].

Учена Л. Зеленська розкрила суть педагогічного коучингу: «це різновид технології науково-методичного супроводу, система андрагогічних принципів і прийомів, які сприяють розвитку потенціалу особистості та групи людей (педагогічного працівника, педагогічного колективу), а також забезпечують максимальне розкриття й ефективну його реалізацію. Педагогічний коучинг формує такі переконання: «Я живу і дію тут і зараз», «Я маю чітке уявлення про своє майбутнє», «Я є зрілою, самомотивованою особистістю», «Я є частиною рішення», «Я і люди, які мене оточують – це найвища цінність», «Я знаю, що мені робити, і я це зроблю», «Я отримую задоволення від діяльності», «Я визначаю пріоритети і формулюю цілі» [8, с. 65].

Вивчення дисципліни «Коучингові технології в освіті» дає змогу майбутнім учителям «розкрити творчий потенціал для реалізації ідей, що відкривають інноваційні можливості; змоделювати стратегію виходу в «простір рішення», що є базисом формування гнучких навичок (softs skills)» [8, с. 65].

У низці закладів вищої освіти України студенти студіюють «Педагогіку успіху». У процесі навчання ефективними є такі методи: моделювання ситуацій, інтерактивні, кейс-стаді, проєктні, робота в мастермайнд (*mastermind*) групах, портфоліо, гейміфікація, рольові ігри, а також методи формування критичного мислення, творчої особистості тощо. Водночас зберігає актуальність ідея Ю. Козловського, О. Білик про «створення банку методів для задоволення запитів практики» [9, с. 110].

Як засвідчує аналіз досвіду викладання дисциплін, спрямованих на розвиток успішності майбутніх учителів, доцільно і в майбутньому розробляти нові інтегровані курси, які передбачають використання знань із педагогіки, психології, історії України, філософії тощо задля формування успішної особистості учнів. Ще одним важливим завданням таких курсів є відстеження зв'язку між успішністю людей та сталим розвитком суспільства.

Висновки. Актуалізація проблем успіху на тлі сучасних суспільних викликів зумовила необхідність підготовки майбутнього вчителя в закладах вищої освіти до формування успішної особистості учнів. Аналіз результатів анкетування засвідчує, що студенти усвідомлюють необхідність вивчати технології успіху, аналізують чинники досягнення успіху відомих людей, здійснюють саморозвиток та визначили перспективи для підвищення свого рівня успішності [10]. Водночас майже кожен четвертий студент не знає способів і засобів виконання цього завдання, а також, як самому стати успішною особистістю.

Формування успішної особистості – це складний процес, реалізація якого вимагає застосування системного підходу. Його втілення можуть забезпечити центри і клуби університетів (Клуб успішних людей, Центр лідера, Центр розвитку успішності та громадської свідомості тощо), інтегровані курси (зокрема вибіркові компоненти), як-от: «Педагогіка успіху», «Організація успішної діяльності», «Коучингові технології в освіті» тощо, – досвід вивчення яких існує в низці ЗВО України. Окрім того, доцільно студіювати окремі теми про формування успішного учня в нормативних педагогічних дисциплінах. Ефективними є методи моделювання ситуацій, інтерактивні, кейс-стаді, проєктні, портфоліо, рольові ігри тощо, проте доцільно розробляти і нові способи навчання для створення банку методів.

Важливими ідеями, що простежуються в процесі дослідження, є забезпечення взаємозв'язку між заможністю і моральністю, між формуванням успішної особистості та поступом держави; між успішністю людей та сталим розвитком суспільства.

Література:

1. Романовський О. Г., Михайличенко В. Є., Грень Л. М. Педагогіка успіху: підручник. Харків: НТУ «ХПІ», 2011. 322 с. URL: https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/5ffecf3a-c9ee-45de-9e57-b83f5826176a/content

2. Yankovych O., Binytska K. Preparation of future masters of elementary education to the formation of a successful personality of junior schoolchildren. Human studies. Series of «Pedagogy». 2019. № 8/40. P. 43–56. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13399

3. Козьменко О. І. Підготовка успішної людини в закладах вищої освіти США (друга половина XX – початок XXI століття): дис. … д-ра пед. наук, 13.00.01 «Загальна педагогіка та історія педагогіки» (011 – Освітні, педагогічні науки). Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля. Київ, 2021. 564 с. URL: https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/Dysertatsiya-Kozmenko-O.I.-17.04.2021.pdf

4. Самойленко О., Брюховецька І., Штайнер Т. Педагогічні умови формування soft skills у майбутніх педагогів у процесі професійно-педагогічної підготовки. *Молодь і ринок: наук.-пед. журнал*. 2024. № 10 (230). С. 56–60. URL: http://mir.dspu.edu.ua/article/view/314178/305640

5. Янкович О. І. Технологія організації успішної діяльності у системі педагогічної підготовки майбутнього вчителя. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. *Сер. Педагогіка.* 2006. № 4. С. 34–38.

6. Tereshchuk H. V., Kuzma I. I., Yankovych O. I., Falfushynska H. I. The formation of a successful personality of a pupil in Ukrainian primary school during media education implementation. *Cloud Technologies in Education. Proceedings of the 6th Workshop CTE 2019.* CEUR Workshop Proceedings. 2019. Vol. 2433. P. 145–158. URL: http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper08.pdf

7. Kubiczek B. Metody aktywizujące. Jak uczyć uczniów uczenia się? Opole: Wydawnictwo NOWIK Sp., 2009. 158 s.

8. Зеленська Л. Формування у майбутніх учителів навичок soft skills у процесі викладання навчальної дисципліни «Коучингові технології в освіті». *Теорія і практика управління соціальними системами*. 2021. С. 59–68. DOI: https://doi.org/10.20998/2078-7782.2021.4.06

9. Козловський Ю., Білик О. Особливості методів навчання майбутніх докторів філософії у галузі наук про освіту. *Інноваційний розвиток вищої освіти: глобальний, європейський та національний виміри змін:* матеріали V Міжнар. наук.-практ. конференції (16–17 квітня 2019 р., м. Суми). Суми: Вид-во СумДПУ імені А. С. Макаренка, 2019. Т. 1. С. 108–111. URL: https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/%D1%82%D0%BE%D0%BC-1.pdf

10.Ruban M. The clergy of the orthodox reformation confessions and preconditions of institualisation of the Moscow Patriarchate dioceses in the Donbas (at the beginning of the 1920s – mid-1950s) // Східноєвропейський історичний вісник [East European Historical Bulletin]. – Дрогобич, 2022. – Вип. 24. – С. 112 – 122. DOI: https://doi.org/10.24919/2519-058X.24.264747 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:RHpTSmoSYBkC

References:

1. Romanovskyi, O. H., Mykhailychenko, V. Ye. & Hren, L. M. (2011). *Pedahohika uspikhu: pidruchnyk [Success Pedagogy: a textbook]*. Kharkiv: NTU «KhPI». Retrieved from https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/5ffecf3a-c9ee-45de-9e57-b83f5826176a/content [in Ukrainian].

2. Yankovych, O. & Binytska, K. (2019). Preparation of future masters of elementary education to the formation of a successful personality of junior schoolchildren. Human studies. Series of «Pedagogy», 8/40, 43–56. Retrieved from http://dspace.tnpu.edu.ua/handle/123456789/13399 [in English].

3. Kozmenko, O. I. (2021). Pidhotovka uspishnoi liudyny v zakladakh vyshchoi osvity SShA (druha polovyna XX – pochatok XXI stolittia) [Training of a successful person in institutions of higher education in the United States of America (the second half of the XXth – beginning XXIst century)]. *Doctor's thesis*. Kyiv. Retrieved from https://snu.edu.ua/wp-content/uploads/2022/05/Dysertatsiya-Kozmenko-O.I.-17.04.2021.pdf [in Ukrainian].

4. Samoilenko, O., Briukhovetska, I. & Shtainer, T. (2024). Pedahohichni umovy formuvannia soft skills u maibutnikh pedahohiv u protsesi profesiino-pedahohichnoi pidhotovky [Pedagogical conditions for the formation of soft skills in future teachers in the process of professional and pedagogical training]. *Molod i rynok: nauk.-ped. zhurnal – Youth & Market: scientific-pedagogical journal*, 10 (230), 56–60. Retrieved from http://mir.dspu.edu.ua/article/view/314178/305640 [in Ukrainian].

5. Yankovych, O. I. (2006). Tekhnolohiia orhanizatsii uspishnoi diialnosti u systemi pedahohichnoi pidhotovky maibutnoho vchytelia [The technology of organization of successful activities in the system of future teacher's pedagogical training]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Ser. Pedahohika – Scientific Notes of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University. Ser. Pedagogy*, 4, 34–38 [in Ukrainian].

6. Tereshchuk, H. V., Kuzma, I. I., Yankovych, O. I. & Falfushynska, H. I. (2019). The formation of a successful personality of a pupil in Ukrainian primary school during media education implementation. *Cloud Technologies in Education. Proceedings of the 6th Workshop CTE 2019*. CEUR Workshop Proceedings, 2433, 145–158. Retrieved from http://ceur-ws.org/Vol-2433/paper08.pdf [in English].

7. Kubiczek, B. (2009). *Metody aktywizujące. Jak uczyć uczniów uczenia się? [Activity-based methods. How to teach students to learn?]*. Opole: Wydawnictwo NOWIK Sp. [in Polish].

8. Zelenska, L. (2021). Formuvannia u maibutnikh uchyteliv navychok soft skills u protsesi vykladannia navchalnoi dystsypliny «Kouchynhovi tekhnolohii v osviti» [Forming soft skills in future teachers in the process of teaching the discipline 'Coaching Technologies in Education']. *Teoriia i praktyka upravlinnia sotsialnymy systemamy – Theory and practice of social systems management*, 59–68. DOI: https://doi.org/10.20998/2078-7782.2021.4.06 [in Ukrainian].

9. Kozlovskyi, Yu. & Bilyk, O. (2019). Osoblyvosti metodiv navchannia maibutnikh doktoriv filosofii u haluzi nauk pro osvitu [Features of teaching methods for future doctors of philosophy in the field of sciences on education]. *Innovatsiinyi rozvytok vyshchoi osvity: hlobalnyi, yevropeiskyi ta natsionalnyi vymiry zmin:* materialy V Mizhnar. nauk.-prakt. Konferentsii (16–17 kvitnia 2019 r., m. Sumy) – *Innovative development of higher education: global, European and national dimensions of changes:* materials of the V International scientific and practical conference (16-17 April 2019, Sumy) (pp. 108–111). Sumy: Vyd-vo SumDPU imeni A. S. Makarenka. Retrieved from https://pedscience.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2021/01/%D1%82%D0%BE%D0%BC-1.pdf [in Ukrainian].

10. Ruban M. The clergy of the orthodox reformation confessions and preconditions of institualisation of the Moscow Patriarchate dioceses in the Donbas (at the beginning of the 1920s – mid-1950s) // Східноєвропейський історичний вісник [East European Historical Bulletin]. – Дрогобич, 2022. – Вип. 24. – С. 112 – 122. DOI: https://doi.org/10.24919/2519-058X.24.264747 https://scholar.google.com/citations?view_op=view_citation&hl=uk&user=36zIqA8AAAAJ&citation_for_view=36zIqA8AAAAJ:RHpTSmoSYBkC

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

СЕРІЯ «Психологія»

UDC 159.954:159.955 + 004.89

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1060-1074

Lunov Vitalii Yevheniiovych Academician of the Ukrainian Academy of Sciences, Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General and Medical Psychology, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7085-8454

Didukh Mykola Leonidovych Doctor of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of General and Differential Psychology, K. D. Ushynskyi South Ukrainian National Pedagogical University, https://orcid.org/0000-0002-0790-0795

INTUITIVE DETERMINATION IN DECISION-MAKING: A COGNITIVE STYLE PERSPECTIVE

Abstract. Decision-making is a complex cognitive process influenced by both intuitive and analytical reasoning. Cognitive styles - characteristic ways individuals perceive, process, and use information - are crucial in determining whether decision-makers rely on intuition or deliberate analysis. This paper explores the interplay between cognitive styles and situational factors in decision-making strategies. The dual-process theory provides a framework for understanding how System 1 (fast, intuitive thinking) and System 2 (slow, analytical reasoning) interact in decision-making. Recent research highlights that individuals with impulsive, field-dependent, and abstract cognitive styles are more likely to rely on intuition.

In contrast, those with reflective, field-independent, and concrete styles tend to engage in structured analysis. However, situational factors such as task complexity, time pressure, and expertise can shift the balance between intuitive and analytical reasoning. While intuition enables rapid decision-making in high-pressure or uncertain environments, it can also lead to heuristic errors when lacking domain-specific expertise. This paper reviews key studies on cognitive styles, intuition, and decision-making, addressing their implications for education, leadership, and AI-assisted decision-making. Findings suggest that personalised learning strategies, metacognitive training, and adaptive decision-making models can enhance the effective use of intuition while mitigating biases. Additionally, as artificial intelligence increasingly integrates into decision-making processes, individuals

must learn to balance human intuition with AI-driven recommendations. Understanding the relationship between cognitive style and decision-making strategies is critical for optimising judgment, reducing biases, and improving problem-solving across diverse fields.

Keywords: cognitive style, intuition, decision-making, dual-process theory, expertise, metacognition, AI-assisted decisions, heuristic biases, problem-solving

Луньов Віталій Євгенійович академік Української академії наук, кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної і медичної психології, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, тел.: (068) 865-06-13, https://orcid.org/0000-0002-7085-8454

Дідух Микола Леонідович доктор психологічних наук, доцент, доцент кафедри загальної та диференціальної психології Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського, ORCID ID: https://orcid.org/0000-0002-0790-0795

ІНТУЇТИВНА ДЕТЕРМІНОВАНІСТЬ ПРИЙНЯТТЯ РІШЕНЬ: РОЛЬ КОГНІТИВНИХ СТИЛІВ ТА СИТУАТИВНИХ ФАКТОРІВ

Анотація. Прийняття рішень – це складний когнітивний процес, що включає як інтуїтивне, так і аналітичне мислення. Когнітивні стилі – характерні способи сприйняття, обробки та використання інформації – відіграють ключову роль у визначенні того, чи буде ухвалене рішення на основі інтуїції чи раціонального аналізу. У цій статті досліджується взаємозв'язок між когнітивними стилями та ситуативними факторами у процесах прийняття рішень. Теорія подвійного процесу пояснює, як система 1 (швидке, інтуїтивне мислення) та система 2 (повільне, аналітичне мислення) взаємодіють під час прийняття рішень. Дослідження показують, що особи з імпульсивним, залежним від поля та абстрактним когнітивним стилем частіше покладаються на інтуїцію, тоді як рефлексивні, незалежні від поля та конкретно мислячі особи віддають перевагу структурованому аналізу. Однак такі ситуативні фактори, як складність завдання, часовий тиск та рівень експертизи, можуть змінювати баланс між інтуїтивним та аналітичним підходами. Інтуїція сприяє швидкому прийняттю рішень у стресових чи невизначених умовах, проте без належного досвіду може призводити до когнітивних помилок та евристичних упереджень. Ця стаття аналізує основні дослідження щодо когнітивних стилів, інтуїції та прийняття рішень, розглядаючи їх наслідки для освіти, лідерства та рішень на основі штучного інтелекту. Висновки вказують на необхідність персоналізованого навчання, метакогнітивного тренінгу та адаптивних моделей прийняття рішень, які допоможуть ефективно використовувати інтуїцію та зменшувати когнітивні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

похибки. Оскільки штучний інтелект відіграє дедалі більшу роль у процесах ухвалення рішень, критично важливо знайти баланс між людською інтуїцією та рекомендаціями алгоритмів. Розуміння когнітивних стилів і стратегій прийняття рішень є необхідним для оптимізації суджень, зниження упереджень і покращення вирішення проблем у різних сферах.

Ключові слова: когнітивний стиль, інтуїція, прийняття рішень, теорія подвійного процесу, експертиза, метакогніція, рішення на основі ШІ, евристичні упередження, вирішення проблем.

Problem statement. Decision-making is a key cognitive skill that allows humans to adapt in complex situations, consider multiple options, and judge in uncertain situations. Traditional decision-making models have given much emphasis to rational thinking and reasoning. Still, there is a rising awareness about the role played by intuition in making judgments and choices (Kahneman, 2011). Intuition is rapid, subconscious pattern recognition and implicit recall of information, making human beings form decisions without explicit reasoning (Sicora et al., 2021) [11]. Cognitive style is a description of individual differences in information processing, thinking, and problem-solving, and it highly influences how much human beings use intuition compared to rational reasoning in decision-making (Basu & Dixit, 2022) [2]. Contemporary research portrays how cognitive style is paired with situation variables like task complexity, time pressure, and expertise to affect decision-making processes (Alaybek et al., 2022; Sassetti et al., 2022) [1, 10]. Intuitive decision-making is associated with being impulsive and highly field-dependent, while reflective and independent thinkers are predisposed towards rational reasoning. However, in highly experienced and expert domains, intuition can be a highly effective decision-making tool (Marques et al., 2022) [8]. The theory of decision-making as being based on two processes (System 1 and System 2) and formulated by Kahneman (2011) is a theory for explaining decision-making variations based on cognitive style and differentiating quick, intuition-based thinking and slow, reasoning-based thinking.

Growth in the application of artificial intelligence (AI) and data-based decision-making in organisational and professional domains has introduced complexity to intuition as well. It is being theorised in research that there is a necessity for human beings to walk a line in between personal intuition and advice based on AI, thereby creating obstacles in determining when and when not to use intuition (Chen et al., 2023; Vincent, 2021) [4]. Also, expertise is demanded for decision-making based on intuition to be as accurate as possible - while domain-based intuition can be created in experienced professionals, novice decision-making based on intuition is susceptible to cognitive distortion and inaccuracies (Bensley et al., 2022; Saltor et al., 2023) [3, 9].

With these complexities established, there is necessary to consider how cognitive style influences intuitive decision-making, how situation variables

influence use of intuition, and how decision-making can be optimized. The intention in this article is to provide a comprehensive review of recent research in cognitive style, intuition, and decision-making in an attempt to discuss implications for training, leadership, and education.

Analysis of recent studies and publications. A recent line of research is examining cognitive style and decision-making, in particular paying close scrutiny to intuition-analytical reasoning interplay. Basu and Dixit (2022) [2] center metacognition in decision-making style and argue cognitive awareness enhances intuitive decision-making and cognitive control fosters rational decision-making. The findings are in accord with Alaybek et al. (2022) [1], who in a meta-analysis report reflective cognitive style is positively associated with performance in tasks, and in complex and structured conditions in particular. Some research attends to situation variables and intuition. Sassetti et al. (2022) [10] discuss entrepreneurial decision-making and report rational cognitive style strengthens decision quality but intuition does not contribute substantially to improving decision-making in entrepreneurial conditions. Similarly, Verkuyten et al. (2022) [13] report time pressure influence on cognitive style preference, in which intuition-based decision-makers use intuition at a gut level and rational thinkers use intentional reasoning. In organizational context, Korherr et al. (2023) [6] discuss intuition-based vs. analytics-based decision-making transitions and place strong emphasis on data and AI in avoiding intuition-based bias.

Influence of expertise in intuition is another prominent trend in recent research. The way healthcare providers who have had extensive experience develop highly precise intuition and can effectively make sound decisions in crisis situations is explained by Marques et al. (2022) [8]. Bensley et al. (2022) [3] warn, on the other hand, that decision-making based on intuition is highly susceptible to misinformation and cognitive bias for novice decision-makers and thus attest to domain expertise as being central. Training is necessitated in human versus machine-based decision-making as discussed in how human intuition is balanced out by projections in AI, as explained in Chen et al. (2023) [4].

Purpose of the article. The primary objective of this article is to examine the relationship between cognitive style and intuitive determination in decision-making, with a focus on situational influences, expertise, and organizational implications.

Presentation of the main material. Individual cognitive style is key in determining how individuals proceed in making choices. Cognitive style influences how one receives information, explores alternative solutions, and thus makes a decision. Cognitive style research has established that there are different decision-making processes in different individuals and can be generalized in line with major cognitive dimensions. It is important to understand why some use intuition and why some use thorough analysis based on these distinctions.

Reflection and Impulsivity: The Role Played by Thinking in Decision-Making. One of the best-established dimensions for cognitive style is reflection-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

impulsivity. The reflective style ponders decision-making in detail and considers each option before making a decision. The impulsive style makes rapid decisions without much conscious thought based on intuition. Basu and Dixit (2022) [2] research describes decision-making style in metacognition, and spontaneous and intuition-based decision-making is thought to be involved in cognition awareness and rational decision-making is thought to be involved in cognition regulation.

In decision-making, decision-makers who are impulsive have a leaning towards intuition-based decision-making since they are more likely to act on intuition than methodical thinking. According to the dual-process theory (Lunov, 2012), quick and automatic decision-making (System 1 thinking) is characteristic in decision-makers who are impulsive, while slow and methodical decision-making (System 2 thinking) is characteristic in reflective decision-makers. As much as decision-making based on heuristics is susceptible to making errors, decision-making based on heuristics is normally good in time-critical or pressure conditions. Field Dependence vs. Field Independence: Field-Dependent vs. Field-Independent Thinking. A second general cognitive style difference is in field dependence vs. independence. Field-dependent decision-makers apply external information and whole-part perception and are thus susceptible to depending on intuition in making a decision. Field-independent decision-makers, on the other hand, apply structured and methodical information processes and are thus able to detach from external information and apply more systematic thinking.

More recent studies by Hardiansyah et al. (2024) [5] on cognitive style in problem-solving validate these distinctions. Field-dependent thinkers struggle in handling problem-solving in an analytical manner but excel at thinking globally and are hence prone to making intuitive decisions. Field-independent thinkers excel at information structure, analyzing information in a critical manner, and making rational inferences.

Such insights are highly relevant in making complex choices, for example, scientific problem-solving, managing, and strategic planning. As asserted by Sinnaiah, Adam, and Mahadi (2023) [12], in strategic management, decision-making style can be a moderating force in organizational performance. Intuitive leaders are flexible and have a broader vision, while rational leaders are interested in making informed choices based on information and planned strategies.

Abstract vs. Concrete Thinking: The Role of Conceptualization in Intuition. A second major cognitive style is the abstract-concrete thinking style. Abstract thinkers conceptualize and generalize in thought and in doing so typically combine complex associations and patterns automatically. Consequently, they are leaning towards making intuitive decisions as they are based on implicit patterns and experience rather than overt information. Concrete thinkers are detail- and structure-based in thought and are consequently system-dependent in problem-solving.

Such a connection is supported in expert intuition theory in Dreyfus and Dreyfus (1986) in which expertise-based intuition is theorized as being based upon

being able to discern underlying generalizable patterns in complex decision-making cases. Quirk (2006) is in line in quoting metacognition as playing a central role in creating expert intuition in decision-making as a whole and in medical decision-making specifically.

In organizational context, Sulich, Sołoducho-Pelc, and Ferasso (2021) discuss how decision-making is interconnected with leadership style. Sulich, Sołoducho-Pelc, and Ferasso (2021) state that leaders who adopt abstract thinking style are inclined towards making use of intuition in decision-making, particularly in situations requiring vision-based leadership and vision for the future. Alternatively, leaders who adopt a concrete thinking style are inclined towards systematic decision-making and laying much emphasis on information and logical frameworks.

Trusting Intuition versus Deliberate Analysis: The Cognitive Style Interplay. The degree to which someone trusts intuition or uses deliberate analysis is greatly influenced by cognitive style. Intuitive decision-makers tend to use cognition knowledge, a metacognitive component that allows them to know about cognition (Basu & Dixit, 2022) [2]. On the other hand, those who use deliberate decision-making use regulation of cognition, in which they plan, monitor, and evaluate their decision-making processes actively.

Implications are extensive in scope and cover areas such as leadership, education, and commerce. In schools, for instance, cognitive style identification can be applied in making learning environments conducive to maximize intuition versus analysis. Field-dependent learners are suited in interactive and integrated learning, and structured and analytical learning is better for field-independent learners, as posited by Hardiansyah et al. (2024) [5].

Organizations in the corporate industry can improve leadership performance using cognitive style testing. Intuitive decision-makers are best for adaptability and innovative decision-making jobs, while rational decision-makers are best for information-based and processes-based jobs, as posited by Sinnaiah, Adam, and Mahadi (2023) [12].

Cognitive style is a good predictor for decision-making style and is indicative of making quick or reflective choices. The reflection-impulsivity factor is indicative of thinking versus rapid decision-making and the independence vs. dependence on information taken in from external sources. The abstract vs. concrete thinking factor is indicative of why some engage in conceptual intuition and some engage in structured analysis.

Finally, studying cognitive style is illuminating in terms of variations in individual decision-making. Educational, managerial, and strategic decision-making can be optimized when we can recognize and accommodate decision-making strategies for each individual cognitive style. More research must be committed to learning how metacognitive strategies can be applied to maximize intuition and analysis in decision-making and strike a balanced decision-making style to eliminate bias while making decision-making as efficient as possible.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The Role of Intuition in Decision-Making. Intuition is a subconscious cognitive process in which rapid decision-making occurs without apparent reasoning or logical thinking. It is rooted in implicit knowledge, drawn from experience, pattern recognition, and heuristics. Intuition performance is context-dependent as intuition can yield sound as much as fallible judgments. Intuition is often presented as being in direct opposition to rational decision-making, but recent research reveals intuition and rationality have a complex interrelationship than ever before assumed.

Theory of decision-making in terms of two processes, as formulated by Lunov (2012), argues decision-making is rooted in two distinct cognitive systems:

System 1 (Intuitive Processing) - Automatic, quick, and affect-based. It operates at a subconscious level and thus enables pattern recognition and quick decision-making. It is associated with cognitive style dimensions for impulsiveness, field dependency, and abstraction.

System 2 (Analytical Processing) is slow, methodical and logical. It is linked to conscious effort, careful thought and systematic reasoning. It is preferred by reflective, field-independent and concrete cognitive style thinkers.

Whereas quick decision-making is linked to System 1, it is also linked to cognitive bias and susceptibility to heuristics. Alternatively, System 2 is linked to objectivity and accuracy but is time and brain-intensive. Decision-makers are known to shift back and forth between modes and use reframing as a cognitive tool involving intuition and analysis intentionally (Luoma and Martela, 2021) [7].

Intuition is widely utilized in pressured and time-critical decision-making situations, for instance, in healthcare, business, and sports. Professionals in these professions develop domain-based intuition and consequently can perceive patterns and accurately predict outcomes. Intuition in professions-such as in social work-is utilized as a primary ingredient in decision-making and risk estimation and involves affective and tacit information, as theorized by Sicora et al. (2021) [11].

Even though intuition can be quick and efficient, it is not necessarily rational. The application of heuristics(mental shortcuts) may yield systematic errors and bias. The use of availability heuristic, for instance, causes us to overestimate chances based on how easily we can recall related events. The confirmation bias causes us to be predisposed towards information in line with previous assumptions and thereby causes us to opt for second-rate solutions. The application of analytics in decision-making is becoming widespread in businesses, and as Korherr et al. (2023) [6] posit, organizations need to shift away from intuition-based decision-making towards decision-making based on information at hand.

Artificial intelligence (AI) inclusion in decision-making processes questioned intuition in current problem-solving processes. Chen et al. (2023) [4] research involved examining how human intuition is balanced when combined with recommendations generated by AI in decision-making processes. As per findings, human beings are unable to discern when to override AI projections, leading to excessive and insufficient use of AI systems. Three modes of intuition influencing

human-AI collaboration have been identified as follows: 1) Intuition about outcome for a given task - Decision-makers have intuitions regarding whether or not an AI's prediction is in accord with expectation, 2) Intuition about features - Decision-makers have intuitions about how much explanation provided by AI is in accord with human reasoning, 3) Intuition about limitations in AI - Decision-makers have intuitions about when and why AI is supposed to be wrong in some context.

Such insights suggest that decision-making can be optimized but human intuition can't be completely replaced. The best strategies are hence hybrid in nature and incorporate the utilization of human judgement and AI (Vincent, 2021). Organisations are currently examining designing solutions that bridge human intuition and AI-based analytics in a manner in which decision-makers can utilize them for achieving balanced speed, accuracy, and context awareness.

Organizational decision-makers must apply a mixture of rational and intuitive strategies. As cited in Sinnaiah, Adam, and Mahadi (2023) [12], decision-making style moderates organizational performance and influences the quality of plan making and plan execution. The authors identify two leading decision-making styles:

1) Intuitive decision-making - Exhibits spontaneous and experience-based decision-making, best suited for fluid and unpredictable conditions,

2) Rational decision-making - Favors information analysis, structured reasoning, and systematic decision-making, best suited for settled and specified conditions.

More recent research is suggesting organizations must instill cognitive flexibility and require leaders to move between rational and intuitive decision-making based on the nature of the task. Luoma and Martela (2021) [7] introduce reframing as a tool in which assumptions are questioned on purpose and alternative solutions are experimented with. The method helps managers reconcile immediate, intuitive judgments and profound, analytical insights in decision-making for improved quality.

Since decision-making is double-edged in nature, there is a greater need for training decision-makers in cultivating intuition and avoiding bias. As Sicora et al. (2021) [11] state, training programs for decision-makers should be aimed at: 1) Encouraging metacognitive awareness - Helping decision-makers recognize when and when not to use intuition and when and when not to use analysis, 2) Fostering expertise-based intuition - Encouraging decision-makers to build domain expertise, making intuition-based decision-making more precise, and 3) Integrating AI and decision-aids - Training decision-makers in how to effectively utilize AI-based insights without being too technology-dependent.

With the cultivation of intuition and analysis, decision-making can be better in multiple circumstances.

Intuition is a rich but complex cognitive process in which human beings are able to quickly experience-based decision-making. Intuition is a central ingredient

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

in expert judgement, expert thinking, and expert decision-making but is vulnerable to heuristics and cognitive bias. Dual processes theory describes how there is competition for control between intuitive (System 1) and analytical (System 2) thinking and how good decision-makers need to be able to use both modes simultaneously.

During a period when decision-making is being redesigned in line with analytics and artificial intelligence, decision-makers and organizations must marry structured analysis and intuition when making decisions. The works of Chen et al. (2023) [4] and Vincent (2021) affirm hybrid decision-making frameworks in which human intuition is complemented by insights drawn out from artificial intelligence. Similarly, Korherr et al. (2023) [6] theorize slow movement towards decision-making informed by data but affirm adaptability in utilizing intuition when circumstances demand.

Future research should explore how metacognition and expertise can refine intuition in a manner in which it is a valuable tool rather than a source of cognitive bias. By enhancing intuition and designing decision-making processes involving experience-based judgement and rational reasoning, organizations and decision-makers can yield better, informed, and responsive choices.

Cognitive Style and Situational Influences on Intuition. Decision-making is not normally a routine process but is rather subject to cognitive style and situation. Cognitive style controls a general leaning towards intuition or systematic thought, but external conditions such as complexity, time pressure, and expertise can override and affect the style in use. The situation variables are paired with cognitive style in shaping how much intuition or systematic thinking is drawn upon in a situation.

With complexity in a task, there is more information to be processed, there are alternative considerations, and in certain instances, conditions of uncertainty. Cognitive style is key in determining if one is prone to intuition or analysis in handling complex circumstances.

Alaybek et al. (2022) [1] provide a meta-analytic synthesis of cognitive style and performance in the workplace. The research establishes reflective (rational) thinking style as positively related to performance in complex situations, wherein logical reasoning and problem-solving are required. Intuitive thinking style, though weaker performance indicators, is better in situations involving uncertainty and ambiguity, wherein past experience and pattern recognition enable quick decision-making.

In addition, decision-making in entrepreneurial situations has been researched by Sassetti, Cavaliere, and Lombardi (2022) [10] and they concluded rational cognitive style-based entrepreneurs excel in structured decision-making but intuition does little in supporting decision efficacy in entrepreneurial situations. It is thus clear intuition can be supportive in managing uncertainty but structured reasoning is still a better cognitive style for decision-making in complex situations.

But there are some jobs requiring a higher level of intuition in managing complexity. An example is healthcare professionals' decision-making in primary healthcare organizations, as studied by Marques et al. (2022) [8]. As they state, while rational cognitive style is linked to increased innovation and intrapreneurship, intuition in decision-making is still indispensable in rapid, high-risk medical cases, wherein past experience is crucial in discerning subtle trends and making rapid judgments.

Time pressure makes decision-makers resort to trusting in intuition as they don't have time for prolonged analysis. Decision-makers who have an impulsive cognitive style are inclined towards trusting in intuition, but decision-makers who have a reflective cognitive style find it more difficult to cope with time-pressured decision-making.

Meta-analysis in Alaybek et al. (2022) [1] supports this difference as it is confirmed that reflective decision-making is positively related to performance in everyday situations, but in time pressure situations, rational decision-makers are at a disadvantage and intuition sustains relatively steady performance. It can be concluded that intuition is a salient mechanism when rational reasoning is time-limited.

Verkuyten, Adelman, and Yogeeswaran (2022) [13] have discussed how human beings reason in matters related to morality in time-pressured decision-making. Intuitive tolerance is caused, as per findings, by a spontaneous reaction overridden (or not) later on by rational thinking. Alternatively, there is deliberative tolerance, in which arguments for and arguments against a decision are extensively thought out and weighed, leading to a balanced and systematic decision. The research explains how time pressure influences cognitive style in making moral and ethical choices and establishes that spontaneous responses dominate when there is little time for thinking.

In corporate organizations, Korherr et al. (2023) [6] argue that organizations undertaking a transformation towards decision-making involving data must develop strategies for achieving a compromise between rapid, intuition-based decision-making and slow, analytics-based strategies. It is in this context that there is still a necessity for decision-making optimisation in time-constrained circumstances as organizations adopt artificial intelligence and big data analytics in procedures.

Among the key indicators as to if intuition is leading to right or wrong decision-making is expertise. Novices who act on intuition are prone to making mistakes and being subject to bias, but experts develop domain-based intuition and are able to discern patterns and detect outliers without having to go through conscious thought.

Bensley et al. (2022) [3] have examined skepticism and unsubstantiated generation of conspiracy theory acceptance and paranormal belief and cognitive style involved in them. It is concluded in research findings that there is increased conspiracy theory acceptance, paranormal belief, and fallacy in reasoning in

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

individuals who have an intuition cognitive style as they are prone to cognitive distortion. In contrast, rational thinkers are skeptical and adopt a scientific approach in evaluating information. It is thereby concluded that intuition is in error when there is no expertise and should not be relied upon without scrutiny, especially in evaluating novel or ambiguous information.

Despite this, in highly established domains, intuition is a precious asset. Saltor, Barberia, and Rodríguez-Ferreiro (2023) [9] explained how cognitive style contributes to susceptibility to fake news. From research, reflective thinkers would be able to discern fake news and actual information better, while intuitive thinkers would be more susceptible to fake news. That supports the theory that expertise makes intuition a better tool as expert individuals are able to eliminate deceptive trends and know good sources.

In strategic decision-making, Luoma and Martela (2021) [7] state that managers and leaders must synthesize intuition and analysis in a way to achieve best possible outcomes. They theorize about reframing in which leaders shift intentionally between intuition and analysis based on situation need. It is at this juncture that metacognitive awareness is emphasized in being able to know when to use intuition and when to use extensive analysis.

Influence of Cognitive Style and Situation

The cognitive style and situation influence play a key role in shaping the predominance of intuition or logical reasoning in decision-making.

Task Complexity – Field-dependent and abstract thinkers are much more likely to resort to intuition in highly complex or ambiguous situations as they are comfortable in invoking pattern-based and integrated insights. Field-independent thinkers, on the other hand, follow a systematic and logical style and are concerned about systematic analysis rather than intuition (Alaybek et al., 2022) [1].

Time Pressure – On strict time constraints, intuition is greatly depended upon by those who have an impulsive cognitive style, but in time-pressured decision-making requirements, a reflective cognitive style can be disadvantaged. However, expertise mitigates the risk of making a wrong decision as expert performers develop intuition based on experience, and this intuition is superior in time-pressured circumstances (Verkuyten et al., 2022) [13].

Experience and Competence – Intuition is fallible in beginning players but highly effective in experts. Experienced players are able to pick out regularities without being aware of them, leading to rapid and accurate decision-making. However, in domains in which deceptive information is prevalent, reflective thinkers have a vital advantage as they are immune to cognitive distortions and deception (Saltor et al., 2023) [9].

Whether or not to rely on intuition or logical thinking is not a cognitive style but is subject to circumstances as well. Task complexity, pressure for time, and expertise influence whether or not one employs rapid, intuition-based or slow, logical thinking. Intuitive decision-making is economical in certain circumstances but is ideal when experience is in place.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Understanding how cognitive style and external conditions relate can allow organizations and managers to maximize decision-making strategies. It would be worth examining in the future how metacognitive interventions can allow managers to bridge intuition and rational thinking and avoid situationally based influence resulting in bias and second-rate decision-making.

Implications for Decision-Making and Learning. The implications for decision-making and learning are far-reaching in education, leadership, and problem-solving when one understands the interrelationship between cognitive style and intuitive determination. It is possible for educators, leaders, and professionals to adopt strategies that maximize both intuition and analysis when they know how cognitive style affects decision-making inclinations.

Learning strategies suited to individual cognitive style can enrich learning in educational environments. Field-dependent learners, who are information processors who are interdependent in learning and use external sources for information, can thrive in interactive and experience-based learning environments. Field-dependent learners are best adapted in interactive learning in a group, discussion-based learning, and real-life problem-solving that builds intuition and pattern recognition.

Contrarily, structured and logical learning is appropriate for field-independent learners who are at ease in learning conditions being individual-based, logical in problem-solving, and systematic in reasoning (Hardiansyah et al., 2024) [5]. Field-independent learners are able to perform optimally in subject matters involving structured methodology, such as math, computer science, and engineering, in which intentional, logical problem-solving is central.

A recent line of research shows metacognitive training can allow students to discern when to follow intuition and when to engage in thorough analysis (Basu & Dixit, 2022) [2]. Instruction programs supporting critical thinking and adaptive decision-making can empower learners to adopt a balanced approach, thus making them improved problem-solvers in different situations.

Effective leadership is rooted in a fluid interplay between rational decision-making and intuition. On matters involving uncertainty and risks, leaders are compelled to resort to intuition in making rapid decisions based on experience and pattern recognition (Sinnaiah, Adam, & Mahadi, 2023) [12]. Intuition is not always good, though, especially in unusual or complex situations when heuristics and cognitive biases can yield second-rate decision-making.

Luoma and Martela (2021) [7] recommend reframing as a method for intentionally changing perception and testing assumptions as a way to improve decision-making at a strategic level. Cognitive flexibility is a skill leaders can develop in order to move between modes and use each style at peak performance. It is especially critical in business strategy, crisis leadership, and policy-making, in which quick but informed decision-making is demanded.

In addition, Korherr et al. (2023) [6] explain the rising trend in organizations towards decision-making based on information. Although intuition is still applied

extensively in decision-making for major enterprises, a shift towards decision-making based on analytics can improve corporate performance and risk governance. Decision-making leaders who can differentiate cognitive style can have better, reality-based decision-making and avoid relying on intuition alone.

Developing metacognitive awareness is key to enhancing decision-making abilities, particularly in cases when intuition and rational thinking are equally crucial. Training in metacognition allows one to:

1) Recognize when to use intuition and when rational thinking should be applied;

2) Increase domain expertise, thereby making intuition in complex decision-making more accurate;

3) Minimize cognitive distortions such as confirmation bias and availability heuristic when making intuitive decisions (Bensley et al., 2022) [3].

A research paper by Saltor, Barberia, and Rodríguez-Ferreiro (2023) [9] emphasizes the necessity for reflective thinking in evading cognitive bias and misinformation. The research confirmed that participants who possessed a cognitive style rooted in analysis had better ability to discern fake news and actual information compared to others. The implication is that training in active skepticism and reflective thinking can better enable human beings to build sound decision-making capacities in today's information-abundant but information-mistake-ridden society.

Mentoring and systematic practice are central in expertise-based intuition in expert professions. Experienced experts can automatically and accurately make choices without reflection since research indicates (Marques et al., 2022) [8]. Novices who act based on intuition are vulnerable to making wrong assumptions and, consequently, there is a need for systematic experience-generating strategies for developing intuition-based decision-making skill in time.

Conclusion. Intuitive decision-making is greatly influenced by cognitive style, which controls information processing and response. Intuition gives efficiency and speed but must be balanced with logical reasoning in order to avoid cognitive bias. Cognitive style and decision-making awareness can be improved at personal and organizational levels and can be applied in learning strategies and decision-making in organizations. Cognitive training should be researched in the future as a method for making best use of intuition in various domains and situations. The interface between cognitive style and situation is greatly applicable for learning, leadership, and professional decision-making. Individual learning strategies can be improved in engaging students as instructional strategies are aligned to personal cognitive style. In leadership and strategic thinking, cognitive style awareness can ensure better intuition-analysis balances, making decision-making flexible and efficient. Also, metacognitive training can be utilized in improving decision-making abilities in ensuring appropriate use of intuition and avoiding cognitive bias. Cognitive training should be researched in the future as a method for making best use of cognitive flexibility as a tool for managing complex decision-making situations in confidence and accuracy.

References:

1. Alaybek, B., Wang, Y., Dalal, R. S., Dubrow, S., & Boemerman, L. S. (2022). The relations of reflective and intuitive thinking styles with task performance: A meta-analysis. Personnel Psychology, 75(2), 295-319.
2. Basu, S., & Dixit, S. (2022). Role of metacognition in explaining decision-making styles: A study of knowledge about cognition and regulation of cognition. Personality and Individual Differences, 185, 111318.
3. Bensley, D. A., Watkins, C., Lilienfeld, S. O., Masciocchi, C., Murtagh, M. P., & Rowan, K. (2022). Skepticism, cynicism, and cognitive style predictors of the generality of unsubstantiated belief. Applied Cognitive Psychology, 36(1), 83-99.
4. Chen, V., Liao, Q. V., Wortman Vaughan, J., & Bansal, G. (2023). Understanding the role of human intuition on reliance in human-AI decision-making with explanations. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 7(CSCW2), 1-32.
5. Hardiansyah, F., Armadi, A., AR, M. M., & Wardi, M. (2024). Analysis of field-dependent and field-independent cognitive styles in solving science problems in elementary schools. Jurnal Penelitian Pendidikan IPA, 10(3), 1159-1166.
6. Korherr, P., Kanbach, D. K., Kraus, S., & Jones, P. (2023). The role of management in fostering analytics: The shift from intuition to analytics-based decision-making. Journal of Decision Systems, 32(3), 600-616.
7. Luoma, J., & Martela, F. (2021). A dual-processing view of three cognitive strategies in strategic decision-making: Intuition, analytic reasoning, and reframing. Long Range Planning, 54(3), 102065.
8. Marques, C. S., Lopes, C., Braga, V., Ratten, V., & Santos, G. (2022). Intuition and rationality in intrapreneurship and innovation outputs: The case of health professionals in primary health care. International Entrepreneurship and Management Journal, 18(2), 579-602.
9. Saltor, J., Barberia, I., & Rodríguez-Ferreiro, J. (2023). Thinking disposition, thinking style, and susceptibility to causal illusion predict fake news discriminability. Applied Cognitive Psychology, 37(2), 360-368.
10. Sassetti, S., Cavaliere, V., & Lombardi, S. (2022). The rhythm of effective entrepreneurs' decision-making process. The pathways of alertness scanning and search and cognitive style. International Entrepreneurship and Management Journal, 18(2), 555-578.
11. Sicora, A., Taylor, B. J., Alfandari, R., Enosh, G., Helm, D., Killick, C., ... & Whittaker, A. (2021). Using intuition in social work decision making. European Journal of Social Work, 24(5), 772-787.
12. Sinnaiah, T., Adam, S., & Mahadi, B. (2023). A strategic management process: The role of decision-making style and organisational performance. Journal of Work-Applied Management, 15(1), 37-50.
13. Verkuyten, M., Adelman, L., & Yogeeswaran, K. (2022). Tolerance as forbearance: Overcoming intuitive versus deliberative objections to cultural, religious, and ideological differences. Psychological Review, 129(2), 368.

Література:

1. Alaybek, B., Wang, Y., Dalal, R. S., Dubrow, S., & Boemerman, L. S. (2022). The relations of reflective and intuitive thinking styles with task performance: A meta-analysis. Personnel Psychology, 75(2), 295-319.
2. Basu, S., & Dixit, S. (2022). Role of metacognition in explaining decision-making styles: A study of knowledge about cognition and regulation of cognition. Personality and Individual Differences, 185, 111318.

3. Bensley, D. A., Watkins, C., Lilienfeld, S. O., Masciocchi, C., Murtagh, M. P., & Rowan, K. (2022). Skepticism, cynicism, and cognitive style predictors of the generality of unsubstantiated belief. Applied Cognitive Psychology, 36(1), 83-99.

4. Chen, V., Liao, Q. V., Wortman Vaughan, J., & Bansal, G. (2023). Understanding the role of human intuition on reliance in human-AI decision-making with explanations. Proceedings of the ACM on Human-Computer Interaction, 7(CSCW2), 1-32.

5. Hardiansyah, F., Armadi, A., AR, M. M., & Wardi, M. (2024). Analysis of field-dependent and field-independent cognitive styles in solving science problems in elementary schools. Jurnal Penelitian Pendidikan IPA, 10(3), 1159-1166.

6. Korherr, P., Kanbach, D. K., Kraus, S., & Jones, P. (2023). The role of management in fostering analytics: The shift from intuition to analytics-based decision-making. Journal of Decision Systems, 32(3), 600-616.

7. Luoma, J., & Martela, F. (2021). A dual-processing view of three cognitive strategies in strategic decision-making: Intuition, analytic reasoning, and reframing. Long Range Planning, 54(3), 102065.

8. Marques, C. S., Lopes, C., Braga, V., Ratten, V., & Santos, G. (2022). Intuition and rationality in intrapreneurship and innovation outputs: The case of health professionals in primary health care. International Entrepreneurship and Management Journal, 18(2), 579-602.

9. Saltor, J., Barberia, I., & Rodríguez-Ferreiro, J. (2023). Thinking disposition, thinking style, and susceptibility to causal illusion predict fake news discriminability. Applied Cognitive Psychology, 37(2), 360-368.

10. Sassetti, S., Cavaliere, V., & Lombardi, S. (2022). The rhythm of effective entrepreneurs' decision-making process. The pathways of alertness scanning and search and cognitive style. International Entrepreneurship and Management Journal, 18(2), 555-578.

11. Sicora, A., Taylor, B. J., Alfandari, R., Enosh, G., Helm, D., Killick, C., ... & Whittaker, A. (2021). Using intuition in social work decision making. European Journal of Social Work, 24(5), 772-787.

12. Sinnaiah, T., Adam, S., & Mahadi, B. (2023). A strategic management process: The role of decision-making style and organisational performance. Journal of Work-Applied Management, 15(1), 37-50.

13. Verkuyten, M., Adelman, L., & Yogeeswaran, K. (2022). Tolerance as forbearance: Overcoming intuitive versus deliberative objections to cultural, religious, and ideological differences. Psychological Review, 129(2), 368.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC 004.8:37.018.43-056.36

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1075-1088

Manchuk Valeriia Ihorivna Master's Degree, Psychologist and Behavioral Science specialist in Digital Mental Health, Norfolk, USA, http://orcid.org/0009-0004-9625-0035

Omelianovych Iryna Mykolayivna Candidate of Pedagogical Sciences (PhD), Associate Professor, Department of Psychocorrective Pedagogy and Rehabilitation, Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, http://orcid.org/0000-0003-2166-0350

Mytskan Tetiana Stepanivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Physical Culture, Vasyl Stefanyk Precarpathian National University, Ivano-Frankivsk, http://orcid.org/0000-0002-4164-2961

APPLICATION OF ARTIFICIAL INTELLIGENCE TO CREATE INDIVIDUAL EDUCATIONAL PROGRAMS FOR CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS

Abstract. The article analyzes the possibilities of using artificial intelligence (AI) to create individualized educational programs for children with autism spectrum disorders (ASD). The main focus is on adaptive technologies that allow for personalizing the educational process, taking into account the cognitive and behavioral characteristics of each child. The potential impact of these technologies on the effectiveness of learning and the socialization of children with ASD is explored.

The study employs methods of analysis, synthesis, and generalization. The results indicate that the application of AI in the educational process can significantly improve the academic achievements of children with ASD. It has been proven that AI opens up new opportunities for personalizing the educational process by adapting learning materials to the individual needs of children with autism spectrum disorders. The integration of adaptive learning systems, chatbots, emotion recognition technologies, as well as augmented and virtual reality, contributes to the improvement of cognitive and communication skills. These tools enable the development of individualized educational paths that consider the perception specifics and developmental features of each child. Moreover, interactive and sensory methods positively influence the development of communication and social skills.

The conclusions point to the significant potential of AI in the education of children with ASD, although the implementation of these technologies presents

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

challenges. The main issues remain ethical considerations, data protection, and ensuring algorithm transparency. The importance of preparing educators to work with new technologies is also emphasized, as well as the need to maintain control over the educational process by specialists.

Keywords: personalized learning, adaptive technologies, cognitive support, interactive platforms, behavioral data analysis, inclusive education.

Манчук Валерія Ігорівна магістр, психолог і фахівець з поведінкових наук у сфері цифрового психічного здоров'я, Норфолк, США, http://orcid.org/0009-0004-9625-0035

Омелянович Ірина Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри психокорекційної педагогіки та реабілітології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, http://orcid.org/0000-0003-2166-0350

Мицкан Тетяна Степанівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри теорії та методики фізичної культури, Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника, м. Івано-Франківськ, http://orcid.org/0000-0002-4164-2961

ЗАСТОСУВАННЯ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ ДЛЯ СТВОРЕННЯ ІНДИВІДУАЛЬНИХ ОСВІТНІХ ПРОГРАМ ДЛЯ ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Анотація. У статті проаналізовано можливості застосування штучного інтелекту (далі – ШІ) для створення індивідуальних освітніх програм для дітей із розладами аутистичного спектра (далі – РАС). Основну увагу приділено адаптивним технологіям, що дозволяють персоналізувати освітній процес, враховуючи когнітивні й поведінкові особливості кожної дитини. З'ясовано потенційний вплив цих технологій на ефективність навчання та соціалізацію дітей із РАС.

Під час дослідження використано методи аналізу, синтезу та узагальнення. Результати свідчать про те, що застосування ШІ в освітньому процесі може значно покращити навчальні досягнення дітей із РАС. Доведено, що штучний інтелект відкриває нові можливості для персоналізації освітнього процесу, забезпечуючи адаптацію навчальних матеріалів відповідно до індивідуальних потреб дітей із розладами аутистичного спектра. Інтеграція адаптивних навчальних систем, чат-ботів, технологій розпізнавання емоцій, а також доповненої та віртуальної реальності сприяє покращенню когнітивних і комунікативних навичок здобувачів. Завдяки цим інструментам уможливлюється розроблення індивідуальних освітніх маршрутів, що враховують

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

специфіку сприйняття та особливості розвитку кожної дитини. Крім того, інтерактивні й сенсорні методи позитивно впливають на розвиток комунікативних і соціальних навичок.

Висновки вказують на значний потенціал ШІ в освіті дітей із РАС, однак упровадження цих технологій супроводжується викликами. Основними проблемами залишаються етичні аспекти, захист персональних даних і забезпечення прозорості алгоритмів. Підкреслюється важливість підготовки педагогів до роботи з новітніми технологіями, а також необхідність збереження контролю за освітнім процесом із боку фахівців.

Ключові слова: персоналізоване навчання, адаптивні технології, когнітивна підтримка, інтерактивні платформи, аналіз поведінкових даних, інклюзивна освіта.

Statement of the problem. The problem of developing effective individualized educational programs for children with ASD is one of the most important in the field of special education and neuropsychology. Traditional methods of adapting the educational process are often not flexible enough to create an optimal learning environment for such children. AI creates new opportunities for personalized learning, but the need for further theoretical and practical research on its effectiveness remains important.

The relevance of this study is due to the need to develop adaptive educational technologies that take into account the cognitive characteristics of children with ASD and their individual needs. In today's educational environment, one of the biggest challenges is to ensure inclusive education, which requires the integration of the latest technologies to improve the effectiveness of pedagogical methods. At the same time, the scientific discourse on integrating AI into educational programs for children with ASD remains fragmented, and existing studies do not cover all aspects of this problem, including mechanisms for adapting AI algorithms to the needs of the child.

In addition, despite the growing interest in the use of digital technologies in education, there is a significant gap in the development of methods that take into account not only the academic but also the social and communication development of children with ASD. The potential of AI in this area can significantly change the approach to learning, in particular through the creation of individual developmental trajectories, real-time analysis of a child's progress, and automatic adjustment of learning content to meet their needs.

Research on the use of AI to develop individualized educational programs for children with ASD is of both theoretical and practical importance. It will help eliminate knowledge gaps, improve the adaptation of educational processes, and develop inclusive education, providing effective support for children with ASD in their educational environment.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Analysis of recent research and publications. Recent research in the field of ASD focuses on various aspects of psychocorrectional work, speech development, psychological support, the use of modern technologies and alternative methods of communication. In particular, M. Nasrallah, A. El Moghrabi, M. Kayal, D. Matar, I. Alwan, and M. Fakhouy emphasize the role of artificial intelligence in the diagnosis and treatment of ASD, which opens up new prospects for a personalized approach to therapy [1]. At the same time, B. Griffen, E. R. Lorah, N. Caldwell, D. A. Hantula, J. Nosek, M. Tincani, S. Lemley study the impact of artificial intelligence on the accuracy of instructions in the process of teaching hygiene skills to children with ASD, emphasizing its role in the development of self-care skills [2].

Scientists M. S. Zuhrie, L. Anifah, and P. W. Rusimamto consider the design of an educational environment for children with ASD that uses deep learning technologies, emphasizing the importance of adaptive algorithms to support individual development [3]. In the context of distance learning, L. Lan, K. Li, and D. Li analyze the introduction of artificial intelligence into the educational process of children with autism, considering it from the point of view of public health and social impact [4].

Innovative approaches are also reflected in the use of artificial intelligence technologies to analyze and predict ASD. Scientists A. Sofiieva and L. Kit are investigating the use of artificial intelligence in the field of occupational health and safety for early diagnosis and prevention of autism spectrum disorders [5]. Similarly, V. Manchuk is studying the possibilities of using these technologies to monitor the development of children with autism, emphasizing their potential in correctional work [6].

Alternative communication methods are also an important area of research in the context of supporting people with disabilities, including children with ASD. Scientists R. Yahya, R. Jailani, F. A. Hanapiah and N. K. Zakaria conducted a detailed analysis of the use of robotic systems based on artificial intelligence for therapeutic support of children with ASD [7]. Researcher N. Sergeeva focuses on the use of multimedia learning tools that allow for the implementation of individualized development trajectories for people with special educational needs, emphasizing the importance of these technologies for personalizing the educational process [8].

In the field of ASD diagnosis and rehabilitation, the study by A. Shepil and V. Horoshko is important, as they review modern technologies in therapy, emphasizing the need to integrate innovative techniques to improve treatment effectiveness [9]. The author, P. Kornya, considers the issue of software development for children with autism, emphasizing the importance of creating intuitive and adaptive applications that promote the development and socialization of children with ASD [10].

Thus, modern scientific research covers a wide range of issues related to the support and development of children with autism, from psycho-correctional work and speech development to the introduction of the latest technologies and alternative

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

communication methods, which provides a comprehensive approach to solving these problems.

Identification of previously unresolved parts of the overall problem. There are still several unresolved issues in the research on the use of artificial intelligence to create individualized educational programs for children with ASD. Despite significant progress in developing adaptive learning platforms, the problem of personalizing the educational process to consider each child's unique cognitive and behavioral characteristics has not yet been sufficiently studied. In addition, the limited empirical data on the long-term effectiveness of such programs makes it difficult to implement them on a large scale in educational practice.

Methodological approaches to the adaptation of educational materials have certain limitations, in particular about the accuracy of algorithms that predict the educational needs of children with different forms of ASD. At the same time, the question of the ethical aspects of using artificial intelligence in the educational environment remains open, especially in collecting, processing, and analyzing personal data.

This article addresses these issues by developing evidence-based approaches to personalizing learning using intelligent technologies. The proposed approaches are designed to increase the effectiveness of adaptive learning and promote the socialization of children with ASD by providing a more flexible and individualized educational trajectory.

Formulation of the article's objectives (statement of the task). The purpose of the article is to analyze the possibilities of using artificial intelligence to create individualized educational programs for children with ASD, to identify the main advantages and challenges of this approach, and to assess its potential impact on the quality of the educational process.

Objectives of the study:

1. To analyze modern methods of using artificial intelligence in the educational process and assess their adaptability to the needs of children with ASD;
2. Identify the main technological and methodological aspects of creating individualized educational programs based on artificial intelligence for children with ASD;
3. To explore potential challenges and ethical aspects of introducing artificial intelligence into special education, including issues of privacy, data security, and responsibility for decision-making in the educational process.

4)

Summary of the main research material. Autism spectrum disorder is a complex disorder of the nervous system, accompanied by persistent difficulties in communication and social interaction, as well as the presence of repetitive behaviors and limited interests. Research and the search for innovative approaches aimed at facilitating the adaptation of children with this disorder and the effective development of their communication skills, including speech, are ongoing around the world [11, p. 96].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Autism, in the general sense, means a person's pronounced withdrawal, a tendency to avoid social contact and focus on the inner world, which often seems to be protected from external influences. The term first appeared in 1908, when the Swiss psychiatrist Eugen Bleuler used it to describe the extreme isolation and alienation characteristic of some patients diagnosed with schizophrenia. However, over time, approaches to the study of autism have changed, and today, autism spectrum disorders are considered a separate phenomenon that covers a wide range of manifestations.

ASD belongs to a group of neurodevelopmental disorders characterized by difficulties in establishing social connections, understanding non-verbal signals (gestures, facial expressions, tone of voice), and certain stereotypical behaviors. Some children with autism may demonstrate a strong attachment to routine activities, show special interest in a narrow range of topics, and show extreme sensitivity or, conversely, insensitivity to sensory stimuli such as sound, light, or touch.

Researchers and specialists in special education and psychology are actively working to develop methods to help children with autism communicate, learn, and integrate into society more effectively. These methods include using alternative and augmentative communication tools (e.g., PECS cards, specialized tablet applications), behavioral therapy, and modern technologies, including artificial intelligence, to create individualized educational programs. Such programs consider each child's characteristics and help adapt the learning process to their unique needs.

Early diagnosis of ASD is an important aspect, as timely intervention and targeted remedial work can significantly improve a child's social and cognitive skills. The successful integration of children with autism into society is possible if their characteristics are understood and individualized approaches are applied to help develop their communication and social skills.

In today's world, which is rapidly changing under the influence of digital technologies and transformational processes in education, the issue of teaching children with ASD in a distance learning format is becoming particularly relevant. Autism spectrum disorders cover a wide range of conditions, including autism and other neurodevelopmental features that can significantly complicate a child's learning and socialization. In this regard, the effective organization of the educational process for children with ASD is a complex task requiring special approaches, adaptive methods, and innovative technologies. The use of AI technologies in the education of children with ASD makes the educational process more structured and predictable, which is important for their comfortable perception of information. For example, adaptive programs can automatically adjust the level of task complexity according to the child's abilities, contributing to the gradual development of their skills. Interactive applications and virtual assistants can help build social skills by modeling real-life situations. In addition, digital platforms enable parents and educators to receive detailed analytics on a child's progress and

adjust the educational trajectory promptly. This is especially important for children with difficulties with traditional teaching methods and needing an individualized approach. Modern technologies make the educational process not only more accessible but also more efficient, stimulating the cognitive and emotional development of children. Therefore, integrating AI into the education of children with ASD is an important step towards creating an inclusive environment where every child can reach their full potential.

In recent years, there have been large-scale changes in the education system, which were largely caused by the COVID-19 pandemic. During the pandemic, the educational process underwent significant transformations, as quarantine restrictions forced educational institutions to switch to a remote format, which became a challenge not only for students but also for teachers and parents. This transition was particularly difficult for children with ASD, as their needs were often not taken into account in the overall organization of distance learning. Later, the educational system again experienced significant upheaval, and many families with children with autism spectrum disorders found themselves in even more difficult circumstances. Distance learning has become not just a necessary measure but the only possible form of education for many children.

Ensuring a quality education for children with ASD has always required a special approach, taking into account their individual characteristics and creating a comfortable educational environment. The remote format, although a necessary alternative to traditional education, creates additional difficulties for all participants in the educational process. It can be especially challenging for children with ASD, as their interaction with the learning material and the teacher requires special approaches.

For many children with autism spectrum disorders, stability and predictability of the environment, a clear daily routine, and direct contact with teachers or specialists who can provide support in the educational process are extremely important. In the remote format, many of these factors are disrupted: the way the material is presented changes, the level of social interaction decreases, and a higher level of independence is required, which is a challenge for many children with ASD. In addition, difficulties can arise from the need for additional resources, such as special learning materials, adapted platforms, or support from assistants.

However, it should be borne in mind that each child with autism has unique characteristics, so their educational needs may vary significantly. For some children, distance learning can be not only a challenge but also an advantage. It allows them to study in a comfortable environment, regulate the pace of learning, and avoid unnecessary social pressures that can cause stress. Thus, the effectiveness of distance learning for children with ASD depends on their individual characteristics, the level of support, and the availability of adapted learning tools.

The experience of implementing distance and blended learning in different countries shows that many educational institutions offer both combined and full

distance learning. This format provides flexibility, allowing students to plan the educational process independently, choose a convenient time for classes, review materials several times, and absorb information according to their own capabilities. For children with ASD, these features are extremely important, as they allow for the adaptation of learning to their cognitive characteristics, maintain a stable work rhythm, and reduce stress. Distance and blended learning can be an effective tool for creating a favorable educational environment for children with special educational needs [12, p. 101].

However, communication with such children can be difficult, as they have a special way of perceiving and using traditional forms of communication. In such cases, alternative and complementary communication methods help children express their thoughts and feelings, contributing to effective interaction with others [13, p. 154].

In today's technological development, AI is an important tool in inclusive education. Its application opens up new opportunities for creating individualized educational programs for children with ASD, ensuring their quality education and social adaptation.

AI makes it possible to adapt curricula, teaching methods, and educational resources to each child's individual needs. By analyzing data on academic performance, the level of comprehension of the material, and students' behavior, intelligent systems can offer personalized tasks, adjust the pace of learning, and select the best interaction methods. This contributes to creating a comfortable educational environment that considers each child's characteristics and develops their cognitive and social skills [14, p. 253].

The use of artificial intelligence in working with children with ASD is becoming a subject of increasingly in-depth research. This technology allows for high accuracy in determining the peculiarities of children's development and adjusting their educational process, which creates new opportunities for personalized learning and social adaptation. Additionally, AI can play an important role in developing adaptive learning environments for children with ASD. For example, AI-based interactive platforms can analyze student reactions, detect difficulties in learning, and automatically adjust the level of difficulty of tasks. Such systems can use visual cues, voice instructions, or tactile feedback to help consider the child's unique sensory characteristics. In addition, artificial intelligence technologies can integrate with augmented reality (AR) and virtual reality (VR) programs to create simulated scenarios for developing social skills. For example, virtual assistants can help children with ASD learn basic communication skills, such as recognizing emotions, maintaining a dialog, or social interaction in a controlled environment. Such approaches not only improve learning outcomes but also help to increase a child's confidence in real-life social situations. Various artificial intelligence tools contribute to the creation of an inclusive and effective educational environment, helping children with ASD to learn material more easily, develop communication skills and adapt to social life [6, p. 1438].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Modern AI methods in the education of children with ASD are presented in Table 1.

Table 1

Modern methods of AI application in the education of children with ASD

Method.	Description.
Adaptive learning systems	Machine learning algorithms analyze the child's progress and dynamically select learning material according to their individual needs, which improves knowledge acquisition
Chatbots and virtual tutors	Assist in the development of communication skills through interactive dialogues and modeling of social situations, facilitating adaptation to communication
Recognizing emotions	Facial expressions and voice tone analysis systems allow teachers and parents to better understand the emotional state of a child, which helps to correct behavior in a timely manner and improve emotional well-being
Visual and sensory technologies	AR and VR create safe learning environments that foster social and cognitive skills through interactive experiences
Gamified platforms	Use of gaming technologies to improve concentration, cognitive and language skills, making the educational process interesting and effective

Source: developed by the authors

The adaptability of these methods allows us to consider the child's sensory features, level of communication skills, and behavioral characteristics as accurately as possible. Integrating AI into the educational process contributes to creating a supportive environment that helps children with ASD develop their capabilities and successfully integrate into society.

Modern digital technologies play an important role in this process. Using multimedia resources, including video lessons, video conferencing, interactive presentations and simulations, and electronic textbooks and learning platforms (ABA Connect platform, Coursera, Khan Academy, Google Classroom), helps to increase the accessibility and flexibility of the educational process.

In addition, educational games and gamification elements (e.g., ABA Connect, Kahoot, Minecraft Education) help to create an exciting and motivating learning environment. They make learning more interesting and develop children's social and cognitive skills [8, p. 241]. In particular, ABA Connect uses artificial intelligence to analyze students' behavior and personalize the educational process by offering adaptive tasks that meet the child's individual characteristics. This platform allows children with ASD to learn at their own pace while engaging parents and educators in correction and support. The use of AI in combination with gaming techniques contributes to better knowledge assimilation and the development of communication and emotional skills. Such solutions help to make education more inclusive, accessible, and effective for children with special educational needs [15].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Another important aspect is the personalization of AI-based education. It is based on a combination of technological and methodological solutions that allow adapting the educational process to the needs of each child.

Technological aspects of AI implementation in the educational process of children with ASD cover several key areas. Machine learning analyzes the educational progress of the student and determines the optimal teaching methods based on the data obtained, which helps to improve the efficiency of the educational process. Voice and text recognition systems facilitate communication for children with speech impairments by enabling them to interact through alternative means of communication.

AR and VR technologies play an important role in the education, adaptation, and therapy of children with ASD, creating interactive learning environments that promote the development of social skills and adaptation to the real world through simulated life situations. The use of such technologies allows to create a safe and predictable environment, taking into account the individual needs of the child. In addition, the Internet of Things (IoT) provides a comfortable learning environment by adapting the educational environment to the sensory characteristics of children with ASD. The availability of these technologies is constantly growing, which has a positive impact on the development of communication skills, social interaction, independence and other important aspects of the lives of children with special educational needs [16].

Methodological aspects of AI application in the personalized education of children with ASD are also multi-dimensional. An individualized approach involves the development of curricula, taking into account the cognitive, emotional, and behavioral characteristics of each child, which allows for more efficient adaptation of the educational process. Interactive learning is based on the use of multimedia, visual, audio and tactile methods of presenting information, which helps to increase the involvement of students in the educational process. Socio-emotional learning is focused on modeling real-life social situations, which allows the development of communication skills, emotional recognition and adaptation to interaction in society. An important element of personalized learning is the monitoring of educational progress, which allows timely detection of difficulties in learning and adjusting the educational program to achieve optimal results.

The combination of AI and innovative educational technologies opens up new opportunities for teaching children with autism spectrum disorders, creating a comfortable and effective educational environment. Thanks to adaptive algorithms and personalized approaches, AI helps such children develop the cognitive and social skills necessary for their successful integration into society. However, the introduction of artificial intelligence into the special education system is accompanied by certain challenges, among which special attention should be paid to the issues of privacy, security, responsibility, and impartiality of algorithms.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

One of the most important aspects is the protection of the personal data of children with special educational needs. The use of AI technologies involves the collection, processing, and analysis of a large amount of information related to the behavior, academic performance, emotional state, and other characteristics of students. In view of this, it is necessary to ensure a high level of cybersecurity and develop effective mechanisms to prevent unauthorized access to data to avoid the risk of leakage or misuse of confidential information.

Another important issue is the responsibility for decision-making in the learning process. While AI algorithms can analyze data and suggest optimal teaching methods, the final choice of learning strategies and remedial measures should remain with teachers, psychologists, and other professionals. Human control over decisions is critical, as no technology can fully take into account the individual characteristics of a child as well as an experienced specialist can. Therefore, artificial intelligence should not be viewed as an autonomous educational system but as a powerful tool that helps to increase the efficiency of professionals by assisting them in developing and implementing individualized educational approaches.

Thus, the integration of AI into the education of children with autism spectrum disorders has significant potential, but its implementation requires a comprehensive approach. Only a combination of technological advances and ethical principles, as well as the involvement of educators and specialists in the process of AI implementation, will ensure its effective use. It is important to create systems that not only improve the quality of education but also meet the highest standards of safety, transparency, and responsibility to guarantee a comfortable and inclusive educational environment for all children.

Conclusions. Thus, the study analyzed the impact of AI on the educational process of children with ASD, especially in the context of distance learning. It has been found that AI technologies contribute to the personalization of learning, adaptation of educational materials, and improvement of communication and cognitive skills of children with ASD. The use of adaptive learning systems, chatbots, emotion recognition systems, and augmented and virtual reality technologies significantly improves the quality of education for children with ASD. These technologies allow creating individualized approaches to learning, considering each child's characteristics. In addition, gamified platforms and multimedia tools increase learning motivation, contributing to better learning. However, the study also revealed limitations and challenges in integrating AI into special education. These include the need to protect children's data, avoid bias in algorithms, and the need for qualified psychologists, educators, and other behavioral specialists who can use these technologies effectively. The responsibility for decisions made with the help of AI remains important, as the final control should remain with education professionals.

Areas for further research could include a more in-depth study of the effectiveness of various AI methods in teaching children with ASD, including their

impact on the long-term development of communication and social skills. It is also advisable to analyze the possibilities of using innovative technologies in blended learning that combines online and offline formats. The use of innovative technologies can create comfortable learning environments for children with ASD, facilitating their socialization and integration into society. At the same time, fully implementing these methods requires a comprehensive approach considering both technological and ethical aspects of AI.

References:

1. Nasrallah, M., El Moghrabi, A., Kayal, M., Matar, D., Alwan, I., & Fakhouy, M. (2025). The emerging role of artificial intelligence in the diagnosis and treatment of autism spectrum disorder and attention-deficit/hyperactivity disorder. *Expert Review of Neurotherapeutics.* https://doi.org/10.1080/20473869.2025.2456800

2. Griffen, B., Lorah, E. R., Caldwell, N., Hantula, D. A., Nosek, J., Tincani, M., & Lemley, S. (2024). The effects of artificial intelligence on implementors' fidelity of instructional strategies during handwashing acquisition in children with autism. *Journal of Developmental and Physical Disabilities*, 36, 793–819. https://doi.org/10.1007/s10882-023-09937-1

3. Zuhrie, M. S., Anifah, L., & Rusimamto, P. W. (2024). The design of Aurel's with artificial intelligence learning based on deep learning for autism pervasive development disorder children. In *2024 IEEE International Symposium on Consumer Technology (ISCT)* (pp. 55–60). 10.1109/ISCT62336.2024.10791146

4. Lan, L., Li, K., Li, D. (2025). Exploring the application of AI in the education of children with autism: A public health perspective. *Frontiers in Psychiatry*, 15. https://doi.org/10.3389/fpsyt.2024.1521926

5. Sofiieva, A., Kit, L. Ya. (2024). Analiz i prohnozuvannia rozladiv autystychnoho spektru z vykorystanniam tekhnolohii shtuchnoho intelektu v sferi okhorony pratsi [Analysis and forecasting of autism spectrum disorders using artificial intelligence technology in the field of occupational health and safety]. *Okhorona pratsi: osvita i praktyka. Problemy ta perspektyvy rozvytku okhorony pratsi. IV Vseukrainska nauk.-prakt. konferentsiia vykladachiv ta fakhivtsiv–praktykiv ta KhIV Vseukrainska nauk.-prakt. konferentsiia kursantiv, studentiv, aspirantiv ta adiunktiv. Lviv – Labor protection: education and practice. Problems and prospects for the development of labor protection. 4th All-Ukrainian Science-Pract. conference of teachers and specialists-practitioners and the 14th All-Ukrainian Scientific-Pract. conference of cadets, students, graduate students and adjuncts* (pp. 223–225). Lviv [in Ukrainian].

6. Manchuk, V. I. (2024). Zastosuvannia shtuchnoho intelektu dlia monitorynhu rozvytku ditei z RAS [Application of artificial intelligence to monitor the development of children with ASD]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*, 11(53), 1436–1450. https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-1436-1450 [in Ukrainian].

7. Yahya, R., Jailani, R., Hanapiah, F. A., & Zakaria, N. K. (2024). A scoping review of artificial intelligence-based robot therapy for children with disabilities. *Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science*, 33(3), 1855–1865. http://doi.org/10.11591/ijeecs.v33.i3.pp1855-1865

8. Serhiieva, N. (2024). Osoblyvosti vykorystannia multymediinykh zasobiv navchannia dlia realizatsii indyvidualnoi traiektorii rozvytku osib z osoblyvymy osvitnimy potrebamy [Peculiarities of the use of multimedia learning tools for the implementation of the individual development trajectory of persons with special educational needs]. *Osvita osib z osoblyvymy potrebamy: shliakhy rozbudovy – Education of persons with special needs: ways of development*, 2(25), 232–245. https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.268 [in Ukrainian].

9. Shepel, A. I., & Horoshko, V. I. (2024). Suchasni tekhnolohii v diahnostytsi ta reabilitatsii rozladiv autystychnoho spektru: Analitychnyi ohliad naukovykh informatsiinykh dzherel [Modern technologies in the diagnosis and rehabilitation of autism spectrum disorders: an analytical review of scientific information sources]. *Ukraina. Zdorovia natsii. Fizychna terapiia ta reabilitatsiia – Ukraine. The health of the nation. Physical therapy and rehabilitation*, 2, 154–160. https://doi.org/10.32782/2077-6594/2024.2/25 [in Ukrainian].

10. Kornia, P. V. (2023). Osoblyvosti rozrobky prohramnoho zabezpechennia dlia ditei z autyzmom [Peculiarities of software development for children with autism]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science*, 16(34), 177–194. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-177-194 [in Ukrainian].

11. Moiseienko, I. M., Biliuk, O. H., & Prykhodko, T. P. (2024). Analiz metodiv ta stratehii lohopedychnoi roboty dlia rozvytku movlennia ta komunikatsiinykh navychok u ditei z RAS [Analysis of speech therapy methods and strategies for the development of speech and communication skills in children with ASD]. *Dukhovnist osobystosti: metodolohiia, teoriia i praktyka: zbirnyk naukovykh prats – Spirituality of the individual: methodology, theory and practice: a collection of scientific papers*, 3(110), 95–105. https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-110-3-95-105 [in Ukrainian].

12. Palamarchuk, Ye. A., Kovalenko, O. O., & Chereshniuk, O. I. (2023). Napriamy rozvytku zasobiv inkluzyvnoi osvity v elektronnykh navchalnykh systemakh [Development directions of means of inclusive education in electronic educational systems]. *Visnyk VPI – VPI Bulletin*, 3, 100–105. https://doi.org/10.31649/1997-9266-2023-168-3-100-105 [in Ukrainian].

13. Familiarska, L. L. (2023). Tsyfrovi tekhnolohii dlia rozbudovy inkluzyvnoho osvitnoho seredovyshcha [Digital technologies for building an inclusive educational environment]. *Vidkryte osvitnie e-seredovyshche suchasnoho universytetu – Open educational e-environment of a modern university*, 15, 151–162. https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.1512 [in Ukrainian].

14. Konovalchuk, I. M., Novhorodskyi, R. H., Mkrtychian, O. A., Vyshnivska, N. V., & Proshkuratova, T. S. (2024). Formuvannia u maibutnikh uchyteliv pochatkovoi shkoly hotovnosti do roboty v klasakh z inkluzychnym navchanniam [Formation of future elementary school teachers' readiness to work in classes with inclusive education]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky – Perspectives and innovations of science*, 2(36), 249–259. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2(36)-249-259 [in Ukrainian].

15. Revolutionize Autism Therapy with AI-Powered Solutions. Retrieved from https://abaconnectcenter.com/contact

16. Gaines, K., & Rodrigues, R. (2024). Smart design and AI for developmental disabilities: Characteristics of people with autism spectrum disorders and other developmental disabilities. *In The Routledge Companion to Smart Design Thinking in Architecture & Urbanism for a Sustainable, Living Planet.* https://doi.org/10.4324/9781003384113

Література:

1. Nasrallah M., El Moghrabi A., Kayal M., Matar D., Alwan I., Fakhouy M. The emerging role of artificial intelligence in the diagnosis and treatment of autism spectrum disorder and attention-deficit/hyperactivity disorder. *Expert Review of Neurotherapeutics*. 2025. DOI: https://doi.org/10.1080/20473869.2025.2456800

2. Griffen B., Lorah E. R., Caldwell N., Hantula D. A., Nosek J., Tincani M., Lemley S. The effects of artificial intelligence on implementors' fidelity of instructional strategies during handwashing acquisition in children with autism. *Journal of Developmental and Physical Disabilities.* 2024. № 36. P. 793–819. DOI: https://doi.org/10.1007/s10882-023-09937-1

3. Zuhrie M. S., Anifah L., Rusimamto P. W. The design of Aurel's with artificial intelligence learning based on deep learning for autism pervasive development disorder children. In *2024 IEEE International Symposium on Consumer Technology (ISCT)*. 2024. С. 55–60. DOI: 10.1109/ISCT62336.2024.10791146

4. Lan L., Li K., Li, D. Exploring the application of AI in the education of children with autism: A public health perspective. *Frontiers in Psychiatry.* 2024. № 15. DOI: https://doi.org/10.3389/fpsyt.2024.1521926

5. Софієва А. Т., Кіт Л. Я. Аналіз і прогнозування розладів аутистичного спектру з використанням технології штучного інтелекту в сфері охорони праці. *Охорона праці: освіта і практика. Проблеми та перспективи розвитку охорони праці. IV Всеукраїнська наук.-практ. конференція викладачів та фахівців–практиків та XIV Всеукраїнська наук.-практ. конференція курсантів, студентів, аспірантів та ад'юнктів.* Львів, 2024. С. 223–225.

6. Манчук В. І. Застосування штучного інтелекту для моніторингу розвитку дітей з РАС. *Наукові перспективи*. 2024. № 11(53). С. 1436–1450. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-11(53)-1436-1450

7. Yahya R., Jailani R., Hanapiah F. A., Zakaria N. K. A scoping review of artificial intelligence-based robot therapy for children with disabilities. *Indonesian Journal of Electrical Engineering and Computer Science.* 2024. Vol. 33. № 3. С. 1855–1865. DOI: http://doi.org/10.11591/ijeecs.v33.i3.pp1855-1865

8. Сергеєва Н. Особливості використання мультимедійних засобів навчання для реалізації індивідуальної траєкторії розвитку осіб з особливими освітніми потребами. *Освіта осіб з особливими потребами: шляхи розбудови.* 2024. № 2(25). С. 232–245. DOI: https://doi.org/10.33189/epsn.v2i25.268

9. Шепель А. І., Горошко В. І. Сучасні технології в діагностиці та реабілітації розладів аутистичного спектру: аналітичний огляд наукових інформаційних джерел. *Україна. Здоров'я нації. Фізична терапія та реабілітація.* 2024. № 2. С. 154–160. DOI: https://doi.org/10.32782/2077-6594/2024.2/25

10. Корня П. В. Особливості розробки прогамного забезпечення для дітей з аутизмом. *Перспективи та інновації науки.* 2023. № 16(34). С. 177–194. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-16(34)-177-194

11. Мойсеєнко І. М., Білюк О. Г., Приходько Т. П. Аналіз методів та стратегій логопедичної роботи для розвитку мовлення та комунікаційних навичок у дітей з РАС. *Духовність особистості: методологія, теорія і практика: збірник наукових праць.* 2024. № 3(110). С. 95–105. DOI: https://doi.org/10.33216/2220-6310/2024-110-3-95-105

12. Паламарчук Є. А., Коваленко О. О., Черешнюк О. І. Напрями розвитку засобів інклюзивної освіти в електронних навчальних системах. *Вісник ВПІ*. 2023. № 3. С. 100–105. DOI: https://doi.org/10.31649/1997-9266-2023-168-3-100-105

13. Фамілярська Л. Л. Цифрові технології для розбудови інклюзивного освітнього серидовища. *Відкрите освітнє е-середовище сучасного університету.* 2023. № 15. С. 151–162. DOI: https://doi.org/10.28925/2414-0325.2023.1512

14. Коновальчук І. М., Новгородський Р. Г., Мкртічян О. А., Вишнівська Н. В., Прошкуратова Т. С. Формування у майбутніх учителів початкової школи готовності до роботи в класах з інклюзичним навчанням. *Перспективи та інновації науки*. 2024. № 2 (36). С. 249–259. DOI: https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-2(36)-249-259

15. Revolutionize Autism Therapy with AI-Powered Solutions. URL: https://abaconnectcenter.com/contact (date of access: 27.02.2025).

16. Gaines K., Rodrigues R. Smart design and AI for developmental disabilities: Characteristics of people with autism spectrum disorders and other developmental disabilities**.** *The Routledge companion to smart design thinking in architecture & urbanism for a sustainable, living planet*. Routledge, 2024. DOI: https://doi.org/10.4324/9781003384113

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC 159.922.8

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1089-1100

Stakhova Olha Oleksandrivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of Psychology, Speech Therapy and Inclusive Education, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0002-6884-6032

Voinalovych Liudmyla Petrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor at the Department of the English Language and Applied Linguistics, Zhytomyr Ivan Franko State University, Zhytomyr, https://orcid.org/0000-0001-6626-9270

DEVELOPMENT OF PSYCHOLOGICAL MECHANISMS FOR THE FORMATION OF PROFESSIONAL SELF-AWARENESS OF FUTURE SPECIALISTS

Abstract. The article reveals the role of psychological mechanisms in the formation of professional self-awareness of future specialists, in particular teachers. Based on the generalization of the results of theoretical and applied research, two groups of mechanisms are distinguished – personal (reflection, identification, goal setting, personal maturity) and professional (professional orientation, pedagogical abilities), the first of which determine the overall development of self-awareness of adolescents, and the second – determined by the peculiarities of the teacher's professional activity.

The assumption is made about the effectiveness of the development of professional and pedagogical self-awareness of the individual through the activation of its psychological mechanisms.

Based on the results of the practical implementation of the developmental program to improve the quantitative and qualitative indicators of personal and professional mechanisms by using one of the methods of parametric statistics presented in the computer package of statistical programs IBM SPSS Statistics 20 – Student's t-test, the positive impact of the latter on the development of the professional "I" of future representatives of the pedagogical community is revealed.

It is empirically proved that the result of the testing of the training program "The Way to Professional Success" developed by us was the strengthening of the psychological mechanisms for the development of professional self-awareness of future specialists, which manifested itself in increasing the level of their pedagogical reflection, professional identity, goal setting, all components of personal maturity (motivation for achievement, attitude to one's own "I", sense of civic duty, life attitude, ability to psychological closeness with other people), professional

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

orientation, increasing the indicators of a high level of empathic and communicative abilities, and, ultimately, led to an increase in the overall level of professional self-awareness.

Keywords: motives of professional activity, personal and professional growth of a future specialist, pedagogical activity, professional self-awareness of a teacher, psychological mechanisms of formation of professional self-awareness, value orientations of an individual.

Стахова Ольга Олександрівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології, логопедії та інклюзивної освіти Житомирського державного університету імені Івана Франка, м.Житомир, https://orcid.org/0000-0002-6884-6032

Войналович Людмила Петрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри англійської мови та прикладної лінгвістики Житомирського державного університету імені Івана Франка, м. Житомир, https://orcid.org/0000-0001-6626-9270

РОЗВИТОК ПСИХОЛОГІЧНИХ МЕХАНІЗМІВ СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ САМОСВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Анотація. У статті розкривається роль психологічних механізмів у становленні професійної самосвідомості майбутніх фахівців, зокрема педагогів. На основі узагальнення результатів теоретико-прикладних досліджень науковців виокремлено дві групи механізмів – особистісні (рефлексія, ідентифікація, цілепокладання, особистісна зрілість) та професійні (професійна спрямованість, педагогічні здібності), перші з яких визначають загальний розвиток самосвідомості представників юнацького віку, а другі – детерміновані особливостями професійної діяльності вчителя.

Зроблено припущення про ефективність розвитку професійно-педагогічної самосвідомості особистості шляхом активізації її психологічних механізмів.

За результатами впровадження на практиці розвивальної програми з підвищення кількісних і якісних показників особистісних та професійних механізмів шляхом залучення одного з методів параметричної статистики, представлених у комп'ютерному пакеті статистичних програм IBM SPSS Statistics 20, – t-критерію Стьюдента, розкрито позитивний вплив останніх на розвиток професійного "Я" майбутніх представників педагогічної спільноти.

Емпірично доведено, що результатом апробації розробленої нами тренінгової програми "Шлях до професійного успіху" стало посилення дії психологічних механізмів розвитку професійної самосвідомості майбутніх фахівців, що проявилося в підвищенні рівня їх педагогічної рефлексії,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

професійної ідентичності, цілепокладання, усіх складових особистісної зрілості (мотивації досягнення, ставлення до власного "Я", почуття громадянського обов'язку, життєвої установки, здатності до психологічної близькості з іншими людьми), професійної спрямованості, збільшенні показників високого рівня емпатійних і комунікативних здібностей, та, в кінцевому рахунку, призвело до підвищення загального рівня професійної самосвідомості майбутніх педагогів.

Ключові слова: мотиви професійної діяльності, особистісно-професійне зростання майбутнього фахівця, педагогічна діяльність, професійна самосвідомість педагога, психологічні механізми становлення професійної самосвідомості, ціннісні орієнтації особистості.

Introduction. One of the conditions for the harmonious personal and professional growth of future specialists is the proper development of their professional self-structure. By forming a system of ideas about professionally important qualities of a person, knowledge of the advantages and disadvantages of the chosen specialty, an adequate assessment of oneself as a professional, the ability to control one's own behavior in the field of labor self-expression, professional self-awareness contributes to the unhindered entry of a person into the environment of any professional activity, including pedagogical one [1].

In view of all the above, it is quite obvious that raising the level of the individual's "I" within the professional space will determine the success of the individual's own professional duties.

Therefore, referring to our previous scientific research [1], it is worth noting that, along with the development of structural and functional units of a person's professional and pedagogical self-awareness, one of the ways to increase its quantitative and qualitative indicators is to activate the psychological mechanisms of this formation – personal (reflection, identification, goal-setting, components of personal maturity) and professional (professional orientation of the future subject of pedagogical activity, his pedagogical abilities, primarily the ability to empathy, the ability to communicate, and establish interaction), the former of which determine the general development of self-awareness of representatives of the youth age, and the latter – determined by the peculiarities of the teacher's professional activity.

Analysis of recent research and publications. At the same time, the importance of individual drivers in the formation of professional self-awareness of a future specialist is actively emphasized by representatives of psychological and pedagogical science, in particular T. Bilan [2], O. Hryniova [3], L. Dziubko [4], I. Donchenko [5], O. Nezhelchenko [6], L. Tereshchenko [4], and others.

For example, L. Dziubko and L. Tereshchenko, studying the conditions for the purposeful formation of professional identity of students, focused on training the mechanisms of reflection and goal setting (motivation through goal setting) [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

I. Donchenko, working on the genesis of professional self-consciousness of a specialist and identifying the stages of its development, emphasized the importance of reflection, motivation of professional activity, motivation of professional self-development in its formation [5].

O. Nezhelchenko, revealing the psychological features of the development of professional self-awareness of future teachers, drew attention to the role of compassion, empathy, and communicative competence in the humanistic dimension of the professional self-structure of the individual [6].

The views identical to the previous considerations are reflected in the scientific work of O. Hrynova, who, defining the features of the formation of professional self-awareness of future teachers in the conditions of professional training with additional psychological specialization, pointed to the development of their pedagogical reflection and communication skills among the mechanisms of expanding the professional "I" of higher education students [3].

T. Bilan, analyzing the worldview aspects of the formation of the future teacher's professional self-awareness, noted that value orientations are important mechanisms of its development [2].

In view of all the above, in order to increase the levels of professional self-awareness of future teachers identified in our previous empirical studies [1], we have developed and implemented in practice the developmental program "The Path to Professional Success" aimed, on the one hand, at developing the cognitive, affective and behavioral components of the phenomenon, and on the other hand, at activating personal and professional mechanisms of its formation [7].

The purpose of the article. The results of the training work on the development of these psychological mechanisms, which is the purpose of this research, are reflected below, in the next part of our scientific publication.

Presentation of the main material. The control experiment used the same methods of empirical research as during the ascertaining experiment, in particular observation, conversation, questionnaires, testing, a set of psychodiagnostic methods (methods for determining the level of formation of pedagogical reflection (O. Rukavishnikova), studying the status of professional identity (A. Azbel), tests and questionnaires of personal maturity (Y. Gilbukh), determining the level of professional orientation of students (T. Dubovytska), methods of diagnosing the level of empathy (I. Yusupov), assessment of communication and organizational skills of a person (V. Syniavskyi and B. Fedorishyn)) [1].

In addition to empirical research methods, to determine the degree of effectiveness of the forming effect and its stability, the accuracy of the discrepancies between the data obtained before and after the experiment was determined using one of the parametric statistics methods presented in the computer software package IBM SPSS Statistics 20, – t-criterion of Student [1].

In the control experiment, as well as in the formative experiment, which took place on the basis of Zhytomyr Ivan Franko State University, 60 bachelor students

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

of the first and third years of the Educational and Scientific Institute of Pedagogy, specialty 016 Primary Education, took part.

The control and experimental groups (30 people in each) included higher education students who did not differ significantly in the development of certain indicators of professional and pedagogical self-awareness. At the same time, at the initial stage of the forming experiment, the level of its development among students was medium and low [1].

In this regard, interpreting the empirical data of primary and secondary diagnostics of the respondents of the groups we have identified, it is necessary to point out statistically significant progressive changes in the structure of psychological mechanisms of formation of professional self-awareness in the respondents of the experimental group.

Thus, as a result of the training impact aimed primarily at activating the ability of future specialists to reflect, in particular pedagogical, using the methodology for determining the level of formation of pedagogical reflection by O. Rukavishnikova, significant shifts in the formation of this phenomenon were revealed, presented in Table 1.

Table 1

Quantitative indicators of the levels of development of future teachers' pedagogical reflection before and after the forming experiment

Level	Control group				Experimental group			
	Before the experiment		After the experiment		Before the experiment		After the experiment	
	AN	RN	AN	RN	AN	RN	AN	RN
High	2	6,7	3	10,0	1	3,3	4	13,3
Medium	16	53,3	17	56,7	19	63,4	22	73,4
Low	12	40,0	10	33,3	10	33,3	4	13,3

Note. AN is the absolute number of professionally important qualities, RN is their relative number.

As can be seen from Table 1, after the developmental work, the number of subjects in the experimental group with a low level of pedagogical reflection decreased by more than half (from 33.3% to 13.3%). From 63.4% to 73.4% and from 3.3% to 13.3%, the number of students in this group with medium and high levels of its development increased, respectively.

However, in comparison with the experimental group, there were no significant changes in the development of pedagogical reflection in the control group. And although the differences in the indicators of this formation in future teachers of the above group before and after the experiment are statistically significant ($t=2.70$) at the level of $p\leq0.01$, in the future representatives of the pedagogical community of the experimental group these differences are statistically significant ($t=3.86$) at the level of $p\leq0.001$, and therefore, are more pronounced and noticeable.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

In our opinion, such data are the result of training work with the participants of the experiment, which, seeing one of its tasks in the development of their reflection, encouraged future specialists to purposefully turn to self-analysis, self-disclosure, and expansion of the system of knowledge about themselves, their self-image as a person and a professional. In contrast, we assume that changes in the control group's indicators are most likely the result of the impact of the educational process on the development of students' ability to analyze and evaluate their own qualities and actions, and to determine their place in the chosen field of professional interaction. However, as practice shows, this is not as active and productive as in the experimental group [1].

At the same time, revealing the nature of quantitative and qualitative changes in the formation of psychological mechanisms for the development of professional and pedagogical identity of a person, it is worth paying attention to a significant increase in the number of subjects of the experimental group with a formed professional identity, which was detected using the methodology for studying the statuses of professional identity by A. Azbel, shown in Table 2.

Table 2

Quantitative indicators of the levels of development of future teachers' professional identity before and after the forming experiment

Level	Control group				Experimental group			
	Before the experiment		After the experiment		Before the experiment		After the experiment	
	AN	RN	AN	RN	AN	RN	AN	RN
Undefined identity	11	36,7	8	26,7	8	26,7	2	6,7
Imposed identity	9	30,0	9	30,0	7	23,3	2	6,7
Moratorium	10	33,3	13	43,3	15	50,0	22	73,3
Formed identity	0	0,0	0	0,0	0	0,0	4	13,3

Thus, comparing the empirical data of the control and experimental groups obtained before the start of the developmental work, it should be emphasized that there are no significant differences between them, since all respondents, without exception, had more or less equally developed statuses of unformed identity. However, after completing the training aimed at expanding future teachers' perceptions of themselves as a person and a specialist, as well as developing their skills of adequate assessment of their own capabilities, potential and the degree of their compliance with the requirements of professional activity, developing the ability to put themselves in the place of their immediate professional environment and regulate their behavior on this basis, 13.3% of the subjects of the experimental group changed certain levels of unformed professional identity to the status of formed identity.

At the same time, a decrease in the rates of uncertain (from 26.7% to 6.7%) and imposed (from 23.3% to 6.7%) identity led to an increase from 50.0% to 73.3%

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

in the number of students in the experimental group with an inherent state of moratorium, after which some of them tend to move up a step, acquiring the status of a formed professional identity.

In the control group, based on the results of Table 2, similar changes also occurred, namely, an increase from 33.3% to 43.3% in the number of respondents in the moratorium group due to a decrease from 36.7% to 26.7% in the number of respondents with an undefined professional identity. However, in comparison with the experimental group, which recorded statistically significant (t=4.31) differences before and after the experiment at the level of $p \leq 0.001$, in the control group such statistically significant differences (t=2.68) were set at the level of $p \leq 0.01$ [1].

Later, in order to determine the degree of effectiveness of the implementation in practice of one of the important areas of training work – consolidation of the internal position of a representative of the pedagogical community, readiness to work in the chosen specialty, and the ability to professional self-realization in future teachers – we conducted a survey with students of the control and experimental groups using our own questionnaire "Me and My Future Profession", which provided for the disclosure of the peculiarities of the development of their goal setting, presented in Table 3.

Table 3

Quantitative indicators of the levels of goal setting development of future teachers before and after the forming experiment

Level	Control group				Experimental group			
	Before the experiment		After the experiment		Before the experiment		After the experiment	
	AN	RN	AN	RN	AN	RN	AN	RN
High	2	6,7	3	10,0	2	6,7	4	13,3
Medium	18	60,0	21	70,0	19	63,3	23	76,7
Low	10	33,3	6	20,0	9	30,0	3	10,0

As the empirical data in Table 3 show, after the forming experiment, despite a significant decrease in the control (almost doubled) and experimental (tripled) indicators of low-level goal-setting, as well as an increase in the numerical values of its high level among respondents of the outlined groups (from 6.7% to 10.0% and from 6.7% to 13.3%, respectively), the average level of goal-setting with a partial focus on pedagogical activity remained predominant in the majority of students.

This situation, in our opinion, is explained by the fact that future specialists who have relatively recently, but independently made their professional choice and are oriented primarily on the external attractiveness of the teaching profession, having encountered a number of difficulties during their professional training in higher education institutions (first-year students – primarily with problems of adaptation to studying at the university, third-year students – with the realities of pedagogical activity during internships), are still in a state of reflection on the

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

correctness of their own choice, are learning to critically evaluate all aspects of the chosen profession and make independent decisions related to their future, and take responsibility for all the events of their own lives.

However, taking into account the above considerations, it is worth noting that the appeal to the time perspective of one's life is more pronounced among students of the experimental (76.7%) than the control (70.0%) group, who, in the process of training exposure, acquired the necessary knowledge, skills, and abilities to determine specific life goals and became familiar with various ways to achieve them, internal and external resources that help to turn the plan into reality.

Tracing the changes in the development of future teachers' personal maturity, it should be emphasized that after the training, 3.3% of students with very high and high levels of this formation appeared in the experimental group, while at the beginning of the forming experiment there were no subjects with the highest levels of this formation. From 53.3% to 63.4%, the number of respondents in the group with a satisfactory level of personal maturity increased.

At the same time, it is also worth noting that after the developmental work, the number of students with an unsatisfactory level of personal maturity decreased significantly (by 16.7%).

Instead, in contrast to the experimental group, where $t=3.02$ at the level of $p\leq0.01$, the representatives of the control group did not show significant changes in the levels of personal maturity, which is confirmed by the numerical values of the Student's t-test ($t=1.69$ at the level of $p\leq0.05$), which indicate the absence of statistically significant differences in this group before and after the experiment.

However, revealing the features of the personal maturity of the members of the control group, it is worth noting that the picture of the absence of cardinal shifts in its indicators is typical for almost all structural components of this psychological mechanism of the development of professional and pedagogical self-awareness [1]. To analyze the dynamics of changes in the levels of development of the professional and pedagogical orientation of the personality, we used the "Test-questionnaire for determining the level of professional orientation of students" by T. Dubovytska, the results of which are shown in Table 4.

Table 4

Quantitative indicators of the levels of development of professional orientation of future teachers before and after the forming experiment

Level	Control group				Experimental group			
	Before the experiment		After the experiment		Before the experiment		After the experiment	
	AN	RN	AN	RN	AN	RN	AN	RN
High	3	10,0	8	26,7	2	6,7	13	43,3
Medium	24	80,0	20	66,6	23	76,6	15	50,0
Low	3	10,0	2	6,7	5	16,7	2	6,7

Thus, as can be seen from Table 4, in the process of developmental work carried out with members of the experimental group, it was possible to significantly reduce the numerical values of the low (from 16.7% to 6.7%) and average (from 76.6% to 50.0%) levels of their professional and pedagogical orientation. However, taking into account the above, it is advisable to emphasize that as a result of the forming experiment, one of the leading tasks of which was to increase the level of this psychological mechanism for the development of professional self-awareness of future teachers, the percentage values of its high level underwent the most radical changes, which increased from 6.7% to 43.3%.

In the control group, there is a similar tendency to decrease the indicators of low and middle levels of professional and pedagogical orientation of future specialists, as well as an increase in the high level of its development. However, in comparison with the experimental group, which recorded statistically significant (t=7.11) differences in the formation of the outlined formation before and after the experiment at the level of $p \leq 0.001$, in the control group these statistically significant differences are smaller (t=2.93 at the level of $p \leq 0.01$), which confirms that the development of professional orientation is more effective, efficient, provided that this phenomenon is purposefully influenced [1].

Later, tracing the dynamics of changes in the group of pedagogical abilities, in particular empathic and communicative ones, which are psychological mechanisms for the development of future teachers' professional self-awareness, we used the methodology for diagnosing the level of empathy by I. Yusupov and the methodology for assessing the communication and organizational abilities of a personality by V. Synyavsky and B. Fedoryshyn, presented in Table 5 and Table 6.

Thus, taking into account the empirical data of Table 5, it should be noted that as a result of developmental work aimed at increasing the ability of students to compassion and empathy, which is manifested in generosity, sensitivity of future specialists to the problems of their students, the number of subjects with high and medium levels of this formation in the experimental group has significantly increased; the number of respondents in this group with a low level of empathic abilities has decreased from 40.0% to 16.7%. At the same time, one member of the experimental group with a very low level of empathy changed this level to a low one after the forming experiment.

Table 5

Quantitative indicators of empathy development levels of future teachers before and after the forming experiment

Level	Control group				Experimental group			
	Before the experiment		After the experiment		Before the experiment		After the experiment	
	AN	RN	AN	RN	AN	RN	AN	RN
Very high	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
High	6	20,0	6	20,0	2	6,7	7	23,3
Medium	16	53,3	18	60,0	15	50,0	18	60,0
Low	8	26,7	6	20,0	12	40,0	5	16,7
Very low	0	0,0	0	0,0	1	3,3	0	0,0

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

In the control group, as well as in the experimental group, due to the decrease from 26.7% to 20.0% of the numerical values of the low level of students' empathic abilities, the percentage values of their middle level increased from 53.3% to 60.0%. However, in contrast to the experimental group, which recorded statistically significant (t=5.89) differences before and after the formative impact at the level of $p \leq 0.001$, the control group did not show such statistically significant (t=1.41 at the level of $p \leq 0.05$) differences in the development of empathy, which, in our opinion, is explained, on the one hand, by the nature of empathy itself, which is a complex personal formation with a long genesis, and on the other hand, by the insufficient development of psychological and pedagogical education of this phenomenon among students [1].

As for the peculiarities of the development of future specialists' communication skills during the training, there are noticeable changes in both groups, presented in Table 6.

Table 6

Quantitative indicators of the levels of development of future teachers' communicative abilities before and after the forming experiment

Level	Control group				Experimental group			
	Before the experiment		After the experiment		Before the experiment		After the experiment	
	AN	RN	AN	RN	AN	RN	AN	RN
Very high	0	0,0	0	0,0	0	0,0	2	6,7
High	2	6,7	1	3,3	1	3,3	5	16,7
Medium	11	36,7	15	50,0	11	36,7	16	53,3
Below medium	10	33,3	8	26,7	9	30,0	4	13,3
Low	7	23,3	6	20,0	9	30,0	3	10,0

Thus, in the process of developmental work, the indicators of low (from 23.3% to 20.0% and from 30.0% to 10.0%, respectively) and below average (from 33.3% to 26.7% and from 30.0% to 13.3%, respectively) levels of their communication abilities decreased in the control and experimental groups.

Instead, while the above changes in the above levels of communication abilities are more pronounced in the students of the experimental group, there are no significant differences in the numerical values of the average level of this phenomenon among the members of these groups.

As for the next stages of development of future teachers' communicative abilities – high and very high, here the most cardinal positive changes were recorded in the experimental group (unlike the control group, where the number of subjects with a high level of communicative abilities was halved), in which, during a forming experiment aimed at improving the basic skills of verbal and non-verbal communication, active listening of future teachers, and their ability to establish deep, close, flexible contacts with others, it was possible to increase the number of respondents with sufficiently developed levels of communicative abilities by 20.1%.

In the future, referring to mathematical calculations that determine the degree of differences in the indicators of the levels of communicative abilities of future specialists of the groups we have identified before and after the experiment, it should be emphasized that the changes we have considered in both groups are statistically significant. However, in comparison with the experimental group, where t=6.17 at the level of $p \leq 0.001$, in the control group such statistically significant (t=2.96) differences are established at the level of $p \leq 0.01$, and therefore are less pronounced, noticeable [1].

Conclusions. Thus, summarizing the results of the comparative analysis of the indicators of psychological mechanisms of development of the professional I-substructure of future teachers, obtained before the beginning and after the end of the training, it is necessary to note that the psychodiagnostic sections we consistently conducted in the control and experimental groups allowed us to identify positive dynamics of significant changes in the levels of these formations in the students of the experimental group. This allows us to conclude that the program "The Path to Professional Success" tested by us in practice contributed, on the one hand, to the activation of personal and professional mechanisms for the formation of students' professional and pedagogical self-awareness, and on the other hand, to the development of its individual structural and functional units, which affected the features of the manifestation of the latter in particular and the general level of professional self-awareness on the whole [1].

The conducted research does not exhaust all aspects of this problem. We see prospects for further scientific research in revealing the features of the development of the professional I-substructure of future teachers upon completion of their studies in higher education institutions in order to determine the psychological mechanisms of its formation and the socio-psychological factors of this formation at a new stage of the personality's professional genesis.

References:

1. Stakhova, O.O. Psykholohichni mekhanizmy rozvytku profesiinoi samosvidomosti maibutnoho vchytelia pochatkovykh klasiv [Psychological mechanisms of development of future primary school teacher's professional self-consciousness]: dys. … kand. psykhol. nauk: 19.00.07. Kyiv, 2016. 247 s. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40683/Stakhova_dis.pdf?sequence=1 [in Ukrainian].

2. Bilan, T. Svitohliadni aspekty formuvannia profesiinoi samosvidomosti maibutnoho pedahoha [Worldview Aspects of Formation of Professional Self-Consciousness of Future Teachers]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk.* Drohobych, 2020. Tom 1, Vyp. 28. S. 149-153. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/28_2020/part_1/24.pdf [in Ukrainian].

3. Hrinova, O.M. Osoblyvosti formuvannia profesiinoi samosvidomosti maibutnikh uchyteliv v umovakh profesiinoi pidhotovky z dodatkovoiu psykholohichnoiu spetsializatsiieiu [Peculiarities of Formation of Future Teachers' Professional Self-Consciousness in the Conditions of Professional Training with Additional Psychological Specialization]. Kyiv, 2010. S. 2-12. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/2665/1/O_Grynova_POPSMP_PGKTAD.pdf [in Ukrainian].

4. Tereshchenko, L.A. & Dziubko, L.V. Formuvannia profesiinoi samosvidomosti molodykh spetsialistiv [Formation of professional identity of young specialists]. *Aktualni problemy psykholohii*. 2020. Vyp. 34. S. 284-298. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720776/ [in Ukrainian].

5. Donchenko, I.A. Etapy rozvytku profesiinoi samosvidomosti fakhivtsia [Stages of development of professional self-awareness of a specialist]. *Naukovyi visnyk Mykolaivskoho derzhavnoho universytetu imeni V.O. Sukhomlynskoho. Seriia "Psykholohichni nauky"*. 2012. Tom 2, Vyp. 9. S. 85-89 [in Ukrainian].

6. Nezhelchenko, O.I. Psykholohichni osoblyvosti rozvytku profesiinoi samosvidomosti studentiv-maibutnikh korektsiinykh pedahohiv [Psychological Peculiarities of Development of Professional Self-Consciousness of Future Correctional Teachers]. *Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia "Psykholohichni nauky"*. 2016. Tom 1, Vyp. 2. S. 96-101 [in Ukrainian].

7. Stakhova, O. O., Voinalovych, L. P. & Butuzova, L. P. Theoretical grounds of the development of professional and pedagogical self-awareness of future specialists. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia.* 2023. Vyp. 1. S. 73-77. URL: http://eprints.zu.edu.ua/37493/ [in English].

Література:

1. Стахова О.О. Психологічні механізми розвитку професійної самосвідомості майбутнього вчителя початкових класів: дис. … канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2016. 247 с. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/40683/Stakhova_dis.pdf?sequence=1

2. Білан Т. Світоглядні аспекти формування професійної самосвідомості майбутнього педагога. *Актуальні питання гуманітарних наук*. Дрогобич, 2020. Том 1, Вип. 28. С. 149-153. URL: http://www.aphn-journal.in.ua/archive/28_2020/part_1/24.pdf

3. Гріньова О.М. Особливості формування професійної самосвідомості майбутніх учителів в умовах професійної підготовки з додатковою психологічною спеціалізацією. Київ, 2010. С. 2-12. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/2665/1/O_Grynova_POPSMP_PGKTAD.pdf

4. Терещенко Л.А., Дзюбко Л.В. Формування професійної самосвідомості молодих спеціалістів. *Актуальні проблеми психології*. 2020. Вип. 34. С. 284-298. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720776/

5. Донченко І.А. Етапи розвитку професійної самосвідомості фахівця. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В.О. Сухомлинського. Серія "Психологічні науки"*. 2012. Том 2, Вип. 9. С. 85-89.

6. Нежельченко О.І. Психологічні особливості розвитку професійної самосвідомості студентів-майбутніх корекційних педагогів. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія "Психологічні науки"*. 2016. Том 1, Вип. 2. С. 96-101.

7. Stakhova O. O., Voinalovych L. P., Butuzova L. P. Theoretical grounds of the development of professional and pedagogical self-awareness of future specialists. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія*. 2023. Вип. 1. С. 73-77. URL: http://eprints.zu.edu.ua/37493/

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.9.

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1101-1112

Бабич Світлана Леонідівна завідувач сектору криміналістичних та психологічних досліджень, Сумське відділення Національного наукового центру «Інститут судових експертиз ім. засл. проф. М. С. Бокаріуса», м. Суми, тел.: (066) 564-39-22, https://orcid.org/0000-0003-0640-1473

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ОСОБИСТІСНОГО ДИНАМІЗМУ ТА ПСИХОЛОГІЧНОГО РЕСУРСУ ФАХІВЦЯ

Анотація. У статті розглядаються особливості взаємозв'язку між особистісним динамізмом та психологічним ресурсом фахівця в умовах сучасного професійного середовища, яке характеризується швидкими змінами та високими вимогами до адаптації. Актуальність дослідження обґрунтовується тим, що особистісний динамізм, що включає здатність адаптуватися до нових умов, реагувати на стрес та підтримувати мотивацію, є ключовим чинником успішності фахівців. У статті також підкреслюється, що психологічний ресурс, який включає емоційну стійкість, самооцінку, мотивацію та здатність до саморегуляції, має значний вплив на рівень особистісного динамізму.

Дослідження базується на результатах емпіричного аналізу, проведеного на базі ХНПУ імені Г. С. Сковороди та Національного наукового центру «Інститут судових експертиз імені Заслуженого професора М. С. Бокаріуса». У роботі використано три психодіагностичних методики для оцінювання особистісного динамізму та психологічного ресурсу, проведено кореляційний аналіз для виявлення значущих зв'язків між досліджуваними факторами.

Результати свідчать про те, що високий рівень психологічного ресурсу сприяє підвищенню особистісного динамізму, який у свою чергу позитивно впливає на професійну діяльність. Зокрема, виявлено, що мотивація, креативність, готовність до ризику та внутрішній локус контролю є основними детермінантами, які впливають на адаптацію особистості до змін. Роль соціального контексту, корпоративної культури та підтримки колег також підкреслюється як суттєвий фактор у формуванні особистісного динамізму.

Висновки статті свідчать про необхідність розробки програм підтримки та навчання персоналу, формування ефективних команд, що можуть знизити ризик професійного вигорання та підвищити загальне благополуччя фахівців. Отримані результати можуть бути взяті за основу для подальших досліджень у сфері психології праці, що сприятиме розвитку сучасних підходів до управління людськими ресурсами та професійного зростання фахівців.

Ключові слова: особистісний динамізм, психологічний ресурс, фахівець, креативність, готовність до розвитку, інноваційний потенціал особистості, толерантність до невизначеності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Babych Svitlana Leonidivna Head of the Criminalistics and Psychological Research Sector, Sumy Department The National Scientific Center «Hon. Prof. M. S. Bokarius Forensic Science Institute», Sumy, tel.: (066) 564-39-22, https://orcid.org/0000-0003-0640-147

FEATURES OF THE INTERCONNECTION BETWEEN PERSONAL DYNAMISM AND PSYCHOLOGICAL RESOURCES OF A SPECIALIST

Abstract. The article examines the features of the interconnection between personal dynamism and psychological resources of specialists in the context of the modern professional environment, characterized by rapid changes and high demands for adaptation. The relevance of the study is justified by the fact that personal dynamism, which includes the ability to adapt to new conditions, respond to stress, and maintain motivation, is a key factor in the success of specialists. The article also emphasizes that psychological resources, which include emotional resilience, self-esteem, motivation, and the ability to self-regulate, significantly influence the level of personal dynamism.

The research is based on the results of empirical analysis conducted at H. S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University and the National Scientific Center "Institute of Forensic Expertise named after Honored Professor M. S. Bokarius." The study employed three psychodiagnostic methods to assess personal dynamism and psychological resources, and a correlation analysis was conducted to identify significant relationships between the studied factors.

The results indicate that a high level of psychological resources contributes to an increase in personal dynamism, which, in turn, positively impacts professional activities. Specifically, it was found that motivation, creativity, willingness to take risks, and internal locus of control are key determinants influencing an individual's adaptation to changes. The role of the social context, corporate culture, and support from colleagues is also highlighted as a significant factor in the formation of personal dynamism.

The conclusions of the article suggest the need to develop support and training programs for personnel, as well as to form effective teams that can reduce the risk of professional burnout and enhance the overall well-being of specialists. The results obtained can serve as a basis for further research in the field of work psychology, contributing to the development of modern approaches to human resource management and professional growth for specialists.

Keywords: personal dynamism, psychological resources, specialist, creativity, willingness to develop, innovative potential of personality, tolerance for uncertainty.

Постановка проблеми. У сучасному світі, де зміни відбуваються з надзвичайною швидкістю, особистісний динамізм стає однією з ключових

характеристик, що визначають успішність фахівця в його діяльності. Особистісний динамізм включає в себе здатність індивіда адаптуватися до нових умов, ефективно реагувати на стресові ситуації та підтримувати високий рівень мотивації. Проте, як показує практика, не всі фахівці демонструють однаковий рівень динамізму, і цю варіативність можна частково пояснити наявністю або відсутністю психологічного ресурсу.

Психологічний ресурс особи охоплює такі аспекти, як емоційна стійкість, рівень самооцінки, мотивація досягнення, а також здатність до саморегуляції. Дослідження засвідчує, що наявність сильного психологічного ресурсу позитивно впливає на особистісний динамізм, дозволяючи фахівцю більш успішно справлятися з викликами. Водночас, особи з низьким рівнем психологічного ресурсу часто демонструють ознаки професійного вигорання, невпевненості та низького рівня задоволення роботою.

Важливим аспектом є також соціальний контекст, у якому функціонує фахівець. Командна взаємодія, корпоративна культура і підтримка з боку колег можуть суттєво впливати на формування особистісного динамізму. Недостатня підтримка може призводити до зниження психологічного ресурсу і, як наслідок, до зниження загальної продуктивності праці.

Таким чином, постає необхідність у детальному вивченні специфіки взаємозв'язку між особистісним динамізмом і психологічним ресурсом. Які чинники сприяють розвитку динамізму у фахівців? Як можна підвищити рівень психологічного ресурсу у робочому середовищі? Які методи інтервенції можуть бути ефективними для покращення цього взаємозв'язку?

Ці питання потребують ґрунтовного аналізу з урахуванням різних професійних груп і умов праці. Розуміння механізмів взаємодії особистісного динамізму та психологічного ресурсу здатне не лише підвищити ефективність роботи фахівців, але й сприяти загальному благополуччю в професійному середовищі. Обрана тема є актуальною, оскільки вирішення зазначених проблем може стати запорукою успішного розвитку кар'єри фахівців і зниження рівня професійного вигорання.

Тому в основі нашого дослідження лежить гіпотеза, що високий рівень психологічного ресурсу сприяє підвищенню особистісного динамізму, а це, в свою чергу, позитивно вплине на професійну діяльність. Ця стаття має на меті проаналізувати існуючі теоретичні підходи, а також представити результати емпіричних досліджень, що підтверджують цю гіпотезу.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення особистісного динамізму та психологічного ресурсу фахівців є важливим напрямком наукових досліджень, оскільки ці аспекти безпосередньо впливають на професійну ефективність. Перш за все, особистісний динамізм визначає, як фахівець адаптується до змін у середовищі та вирішує складні завдання.

Проблеми особистісного динамізму як інноваційний потенціал людини вивчали такі дослідники як А. Большакова, Ю. Власенко Г. Герасимов,

О. Михайлова, Т. Ким, В. Клочко, Е. Галажинський, Д. Ушаков, Л. Даниленко, І. Дичківська, І. Зязюн, Н. Клокар, О. Козлова, В. Кремень, Н. Кузьміна, Ю. Максимова В. Олійник, А. Підласий, С. Сисоєва, Ю. Будас, І. Гавриш, Т. Демиденко та інші [1; 5; 7; 8; 9; 10; 12].

Психологічний ресурс, з іншого боку, забезпечує емоційну стійкість і здатність до відновлення після стресових ситуацій. Цим питанням були зацікавлені такі відомі науковці як Л. Анциферова, Є. Кожевнікова, В. Бодров, Н. Водопьянова, К. Муздибаєв, К. Абульханова-Славська, Л. Анциферова, С. Максименко, Н. Паніна, Ю. Резнік та інших [2; 3; 4; 6; 11].

Дослідження в цій галузі можуть надати цінні дані для розвитку програм підтримки та навчання персоналу. Розуміння особистісного динамізму також допомагає у формуванні ефективних команд, що є важливим для досягнення спільних цілей.

Крім того, вивчення цих аспектів сприяє покращенню загального благополуччя фахівців. Це може знизити рівень вигорання та підвищити задоволеність роботою. Використання отриманих знань у практиці може привести до збільшення конкурентоспроможності організацій на ринку. Отже, вивчення особистісного динамізму та психологічного ресурсу фахівців є ключовим для розвитку науки та практики в сфері управління людськими ресурсами.

Метою статті є вивчення взаємозв'язку особистісного динамізму та психологічного ресурсу фахівця.

Виклад основного матеріалу.

Експериментальною базою дослідження виступив ХНПУ імені Г. С. Сковороди, 15 викладачів кафедри психології (віком 39-67 років), а також працівники Донецького відділення (у м. Полтава) Національного наукового центру «Інститут судових експертиз імені Засл. Професора М. С. Бокаріуса» кількістю 91 особи, віком від 25 до 45 років. Загальна кількість досліджуваних - 106 осіб.

Для проведення дослідження було використано три психодіагностичних методик: «Життєві завдання особистості» (розробка колективу лабораторії соціальної психології особистості ІСПП НАПН України під керівництвом Т. М. Титаренко); «Особистісний динамізм» (Д. Сапронов, Д. Леонтьев) та «Опитувальник інноваційного потенціалу особистості» К. Фоменко, І. Ільєнко-Садовнікової та С. Бабич [13].

Для оцінки статистичної значущості взаємозв'язку між показниками самоактуалізації особистості та психологічного благополуччя проведено кореляційний аналіз. Обробка даних проводилася за допомогою програми Statistica 10 for Windows.

Результати кореляційного аналізу показників особистісного динамізму та психологічного ресурсу за методиками «Життєві завдання особистості» та «Особистісний динамізм» наведено в табл. 1.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 1

Кореляційний зв'язок показників особистісного динамізму та психологічного ресурсу фахівця за методиками «Життєві завдання особистості» та «Особистісний динамізм»

Показники психологічного ресурсу	Показники особистісного динамізму				
	Подолання себе – інертність	Прагнення до різноманітності – задоволеність наявним	Цінність змін — прагнення стабільності	Внутрішній локус стабільності	Мужність - страх змін
Мотивація матеріального задоволення, гроші, комфорт	0,121**	0,100***	-0,189*	0,230**	0,020***
Мотивація досягнення успіху, престижу, влади, визнання	-0,230**	0,233**	0,287**	0,197*	0,043***
Мотивація самоконституювання	0,200*	0,020***	0,316**	0,251**	0,311**
Мотивація творчості	0,222**	-0,043***	0,322**	0,216*	0,203*
Локалізація життєвих завдань	0,246**	0,216*	0,262**	0,179*	-0,179***
Наявність структурування часу	0,300**	0,179*	0,254**	0,262**	0,062***
Віддаленість структурування	0,205*	0,267**	0,302**	0,247**	0,251**
Ставлення до майбутнього	0,287**	0,194*	0,197*	0,187*	0,257**
Суб'єктивна активність	-0,197*	0,311**	-0,290**	0,280**	0,189***
Стратегія	0,251**	0,199*	0,191*	0,189*	0,198*
Стійкість	0,216*	0,321**	0,189*	0,222**	0,194*
Цілісність життя	0,179*	0,340**	0,287**	0,240**	-0,156***
Гнучкість	0,287**	0,194*	0,217*	0,187*	0,257**
Активність-виснажливість	0,197*	0,311**	0,190*	0,280**	0,189***

Примітки: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p > 0,05$

Дивлячись на наведені в таблиці 1 результати можна зробити висновок, що більшість показників особистісного динамізму за методикою «Особистісний динамізм» мають прямі кореляційні зв'язки із показниками психологічного ресурсу за методикою «Життєві завдання особистості».

Показник особистісного динамізму «Подолання себе – інертність» утворив статистично значущі кореляційні зв'язки із всіма показниками психологічного ресурсу. Отже, чим вище бажання особистості переборювати власні внутрішні обмеження, страхи, сумніви або негативні звички, щоб досягти особистісного зростання або реалізації своїх цілей, тим більше вона може знаходить сил та можливостей, щоб це здійснити. Відповідно, чим вище у людини інертність, тобто схильність спротивитися змінам, що перешкоджає розвитку, адаптації та досягненню цілей, тим нижче її психологічний ресурс. Даний кореляційний зв'язок свідчить про те, що особи з високим особистісним динамізмом, які активно працюють над своїм розвитком, зазвичай володіють кращими механізмами coping і більшим запасом психологічної гнучкості, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

дозволяє їм успішно справлятися зі стресом і викликами. Таким чином, низька інертність, яка проявляється у готовності до змін і розвитку, є важливим чинником, що підвищує загальний рівень психологічного ресурсу людини.

Показник особистісного динамізму «Цінність змін — прагнення стабільності» також утворив статистично значущі кореляційні зв'язки із всіма показниками психологічного ресурсу. Такий взаємозв'язок вказує на те, що особи, які вважають зміни важливими і позитивними, зазвичай мають вищий рівень психологічного ресурсу, що сприяє їхній адаптації до нових умов і готовності до ризиків. Водночас, ті, хто прагне до стабільності і віддає перевагу незмінним обставинам, можуть мати обмежені можливості для розвитку та адаптації, що знижує їх психологічний ресурс. Таким чином, баланс між цінністю змін і потребою в стабільності є критично важливим для підтримки психологічного благополуччя і загального успіху. Цей кореляційний зв'язок також свідчить про те, що особи, які активно приймають зміни і цінують нові можливості, здатні ефективніше справлятися зі стресом і труднощами, що підвищує їхню загальну психологічну стійкість. Таким чином, висока цінність змін може вказувати на наявність гнучких стратегій адаптації, які дозволяють індивіду знаходити ресурси для подолання викликів. Навіть прагнення до стабільності має своє місце, оскільки забезпечує основу, проте надмірна фіксація на стабільності може обмежити особистість у використанні своїх психологічних ресурсів і можливості для зростання. Це підкреслює важливість уміння знаходити баланс між адаптацією до змін і збереженням внутрішньої стабільності.

Також, із всіма показниками психологічного ресурсу утворив прямі статистично значущі кореляційні зв'язки показник особистісного динамізму «Внутрішній локус стабільності». Такий взаємозв'язок свідчить про те, що особи з високим рівнем внутрішнього локусу контролю, які вважають, що їхній успіх і благополуччя залежать від власних дій і зусиль, зазвичай мають більший психологічний ресурс. Це дозволяє їм впевненіше справлятися зі зовнішніми труднощами та адекватно реагувати на зміни. Таким чином, наявність внутрішнього локусу стабільності сприяє формуванню більшої впевненості в собі та стійкості до стресу, що, в свою чергу, підвищує рівень загального психологічного благополуччя. Цей зв'язок підкреслює важливість розвитку внутрішньої впевненості та самоконтролю у процесі особистісного зростання. Також, такий кореляційний зв'язок вказує на те, що особи з високим внутрішнім локусом стабільності здатні брати на себе відповідальність за свої рішення та вчинки, що зміцнює їхню здатність до самоаналізу та саморозвитку. Вони також більш охоче слідують своїм цінностям і цілям, що призводить до більш активного використання своїх психологічних ресурсів у важких ситуаціях. Водночас, високий рівень внутрішнього локусу стабільності може знижувати відчуття безпорадності при зіткненні з труднощами, оскільки такі особи вважають, що можуть вплинути на результати своєї діяльності. Це підкреслює важливість вміння встановлювати внутрішні орієнтири та підтримувати позитивне ставлення до себе й своїх можливостей, що є ключовим елементом у формуванні стійкого психологічного ресурсу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Результати кореляційного аналізу показників особистісного динамізму та психологічного ресурсу фахівця за методиками «Життєві завдання особистості» та «Опитувальник інноваційного потенціалу особистості» наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Кореляційний зв'язок показників особистісного динамізму та психологічного ресурсу фахівця за методиками «Життєві завдання особистості» та «Опитувальник інноваційного потенціалу особистості»

Показники психологічного ресурсу	Показники особистісного динамізму					
	Формально-накопичувальний або осмислено-інтенсивний спосіб реалізації інноваційної здатності до знаходження нової інформації	Креативність	Негативно-генералізований або позитивно-диференційований спосіб реалізації інноваційної здатності до оцінки нового явища	Ініціативно-трансформаційний або вимушено-пристосувальний спосіб реалізації інноваційної здатності до діяльності у новій ситуації	Готовність до ризику	Толерантн. до невизначеності
Мотивація матеріального задоволення, гроші, комфорт	0,330**	0,264**	0,289**	0,020***	0,240**	0,040***
Мотивація досягнення успіху, престижу, влади, визнання	-0,199*	0,273**	0,261**	0,187*	0,193*	0,113***
Мотивація самоконституювання	0,295**	0,320**	0,216*	0,051***	0,261**	0,211*
Мотивація творчості	0,196*	0,223*	0,222*	0,226*	0,103***	0,193*
Локалізація життєвих завдань	0,189*	0,186*	0,268**	0,119***	0,279**	0,259**
Наявність структурування часу	0,362**	0,279**	0,351**	0,242**	0,272**	0,042***
Віддаленість структурування	-0,267**	0,267**	0,202*	0,247**	0,191*	0,351**
Ставлення до майбутнього	0,199*	0,194*	0,187*	0,187*	0,351**	0,297**
Суб'єктивна активність	0,276**	0,211*	0,293**	0,280**	0,199*	0,039***
Стратегія	0,219*	0,189*	0,221*	0,189*	0,208*	0,218*
Стійкість	0,282**	0,262**	0,189*	0,122***	0,294**	0,189*
Цілісність життя	0,340**	0,310**	0,287**	0,230**	0,196*	0,156***
Гнучкість	0,227*	0,191*	0,189*	0,156***	0,228*	0,267**
Активність-виснажливість	-0,380**	0,230**	0,219*	0,194*	0,198*	0,197*

Примітки: * – $p < 0,05$; ** – $p < 0,01$; *** – $p > 0,05$

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Результати, наведені в табл. 2 показують, що більшість показників особистісного динамізму за методикою «Опитувальник інноваційного потенціалу особистості» утворюють статистично значущі кореляційні зв'язки з показниками психологічного ресурсу.

Показник особистісного динамізму «Формально-накопичувальний або осмислено-інтенсивний спосіб реалізації інноваційної здатності до знаходження нової інформації» утворив статистично значущі кореляційні зв’язки із всіма показниками психологічного ресурсу. Даний взаємозв’язок свідчить про те, що особи, які активно та цілеспрямовано займаються накопиченням знань і інноваційних ідей, мають вищий рівень психологічного ресурсу. Це забезпечує їм більшу здатність адаптуватися до змін та впроваджувати нові рішення в різних сферах діяльності. Інтенсивний підхід до знаходження та осмислення нової інформації сприяє розвитку критичного мислення, креативності та гнучкості, що, у свою чергу, підвищує психологічну стійкість та впевненість у собі. Цей зв'язок підкреслює важливість активного навчання та самоосвіти, оскільки більш розвинена інноваційна здатність надає особі більше ресурсів для ефективного впорання з викликами та досягнення успіху в різних життєвих ситуаціях. Крім того, цей кореляційний зв'язок вказує на те, що особи, які використовують формально-накопичувальний або осмислено-інтенсивний підхід до реалізації своєї інноваційної здатності, зазвичай демонструють більш високу мотивацію до особистісного зростання і розвитку. Вони більш схильні до експериментування, відкриті до нових ідей і здатні швидше адаптуватися до змін у своєму оточенні, що сприяє тому, що їхній психологічний ресурс значно зростає. Також, розвиток навичок критичного аналізу та інноваційної діяльності допомагає цим особам краще справлятися з невизначеністю і ризиками, що підвищує їхнє загальне відчуття контролю над життям і ситуаціями, з якими вони стикаються. Цей зв'язок демонструє, що активна робота над свідомим і глибоким освоєнням нової інформації є важливим фактором, який підсилює психологічну стійкість і сприяє формуванню стратегії успішного вирішення проблем у різних сферах життя.

Також, із всіма показниками психологічного ресурсу утворив прямі статистично значущі кореляційні зв’язки показник особистісного динамізму «Креативність». Даний взаємозв’язок свідчить про те, що особи з високим рівнем креативності зазвичай володіють значним запасом психологічних ресурсів, які допомагають їм адаптуватися до змін і успішно справлятися зі стресом. Креативність дозволяє таким індивідам генерувати нові ідеї, знаходити нестандартні рішення для складних завдань і відкривати нові можливості. Цей зв'язок може також вказувати на те, що креативні особи частіше використовують позитивні і конструктивні стратегії вирішення проблем, що підвищує їхню стійкість у важких ситуаціях. Здатність до креативного мислення допомагає формувати оптимістичний погляд на життя

та зберігати мотивацію, що, в свою чергу, зміцнює їхній психологічний ресурс. Отже, креативність виступає не лише як джерело інновацій, але й як важливий чинник, що підвищує загальний рівень психологічного благополуччя та здатність до особистісного зростання.

Показник особистісного динамізму «Негативно-генералізований або позитивно-диференційований спосіб реалізації інноваційної здатності до оцінки нового явища» утворив статистично значущі кореляційні зв'язки із всіма показниками психологічного ресурсу. Такий взаємозв'язок вказує на те, що особи, які здатні адекватно оцінювати нові явища через призму як негативних, так і позитивних аспектів, зазвичай мають вищий рівень психологічних ресурсів. Це дозволяє їм більш об'єктивно сприймати зміни та виклики, не зважуючи лише на негативні чи позитивні сторони, а враховуючи широкий спектр можливостей та ризиків. Такий підхід сприяє розвитку критичного мислення та гнучкості у сприйнятті інформації, що, своєю чергою, підвищує здатність особи до ефективного вирішення проблем та адаптації до нових умов. В осіб з позитивно-диференційованим підходом часто формується більш оптимістичний погляд на світ та підтримка внутрішньої мотивації, тоді як негативно-генералізований підхід може призводити до обмеженого сприйняття можливостей. Отже, баланс між негативними і позитивними оцінками нового явища сприяє розвитку більш міцного психологічного ресурсу, що забезпечує загальний успіх у житті та діяльності. Також, кореляційний зв'язок між цими показниками підкреслює, що люди, які використовують негативно-генералізований або позитивно-диференційований підходи до оцінки нових явищ, мають здатність адаптувати свої стратегії поведінки відповідно до ситуації. Це дозволяє їм не тільки бачити як можливості, так і виклики, але й формувати більш обґрунтовані рішення в умовах невизначеності. Ті, хто сприймає нові явища з різних перспектив, отримують змогу набувати більш широкого досвіду та знань, що підвищує їхню психологічну резистентність до стресів і труднощів. Це в свою чергу сприяє розвитку навичок саморегуляції та зберігання внутрішнього балансу, оскільки позитивні та негативні аспекти оцінюються і враховуються у процесі прийняття рішень. Таким чином, наявність такого гнучкого підходу дозволяє особам активніше використовувати свої психологічні ресурси, що веде до успішної адаптації в різних життєвих ситуаціях.

Практично із всіма показниками психологічного ресурсу утворив прямі статистично значущі кореляційні зв'язки показник особистісного динамізму «Готовність до ризику». Даний взаємозв'язок свідчить про те, що особи, які готові брати на себе ризики, зазвичай володіють вищим рівнем психологічних ресурсів, які дозволяють їм впевнено долати невизначеність і труднощі. Вони демонструють більш високий рівень самовпевненості та оптимізму, що сприяє кращому справлянню з викликами. Цей кореляційний зв'язок також вказує на те, що готовність до ризику є важливим фактором у процесі навчання та розвитку, оскільки ризикові ситуації часто стають можливістю для отримання

нового досвіду та навичок. Люди зі значним психологічним ресурсом зазвичай здатні аналізувати ризики та наслідки, приймати обґрунтовані рішення і діяти рішуче, що підвищує їхні шанси на досягнення успіху. Отже, готовність до ризику не лише підвищує креативність та інноваційність, але й укріплює психологічний ресурс, формуючи стійкість та відкритість до нових можливостей, що в свою чергу сприяє особистісному зростанню.

Висновки. Дослідження взаємозв'язку між особистісним динамізмом і психологічним ресурсом фахівця підтверджує гіпотезу про те, що високий рівень психологічного ресурсу сприяє підвищенню особистісного динамізму, що, у свою чергу, позитивно впливає на професійну діяльність. Результати емпіричного аналізу свідчать про наявність прямого статистично значущого взаємозв'язку між різними аспектами особистісного динамізму та психологічного ресурсу, що підкреслює важливість розвитку цих характеристик для забезпечення професійної ефективності.

Основна увага в дослідженні була зосереджена на факторах, які сприяють підвищенню особистісного динамізму у різних професійних групах. Виявлено, що мотивація досягнення успіху, креативність, готовність до ризику та внутрішній локус контролю є значущими детермінантами, які підтримують адаптацію особистості до змін і стресових ситуацій. Зокрема, особи, що активно працюють над своїм розвитком, мають кращі механізми coping, що дозволяє їм ефективніше реагувати на виклики.

Також дослідження акцентує увагу на соціальному контексті, в якому функціонують фахівці. Підтримка колег та позитивна корпоративна культура суттєво впливають на формування особистісного динамізму і розвитку психологічного ресурсу. Це підкреслює необхідність створення умов у робочому середовищі, які б сприяли особистісному зростанню та професійному розвитку.

Отже, розвиток програм підтримки та навчання персоналу, а також формування ефективних команд можуть бути ключовими факторами у зміцненні особистісного динамізму та психологічного ресурсу фахівців. У результаті цього знижується ризик професійного вигорання та підвищується загальна задоволеність роботою. Розуміння цих взаємозв'язків може стати основою для розробки нових методів інтервенції, спрямованих на покращення продуктивності праці та загального благополуччя фахівців, що є важливим для успішного розвитку кар'єри та підвищення конкурентоспроможності організацій на ринку. Висновки даного дослідження можуть бути використані для подальших наукових розробок у сфері психології праці та управління людськими ресурсами, зокрема у розробці інноваційних підходів до розвитку професійних навичок та особистісного зростання.

Література:

1. Адаменко М. В. Інноваційні здібності та можливості працівників як важливі складові інноваційного потенціалу персоналу підприємства. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2013. №4. 155-163.

2. Бігун Н.І. Феномен самодостатності особистості у класичній психології. *Науковий часопис національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова.* Серія 12. Психологічні науки. 2017. Вип. 6. С. 17-25

3. Бринза І. В. Паттерни особистості, готової до психологічних змін. *Наука і освіта*. 2014. № 11. С. 45–50.

4. Бринза І.В. Психологічні ресурси особистості та професійна криза. *Актуальні проблеми сучасної психології*. 2012. №2. С. 214-217.

5. Большакова А. М. Особистісні ресурси подолання складних ситуацій як предиктори інноваційної готовності майбутніх правоохоронців. *Вісник ХНПУ імені Г.С. Сковороди. Психологія.* 2020. Випуск 62. С. 68-80.

6. Вельдбрехт О. О. Порівняння психологічного благополуччя в групах осіб з різним рівнем креативності. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова*. 2005. № 6 (30). Ч. І. С. 17-31.

7. Власенко, Ю. А. Психологічний аналіз інноваційного потенціалу особистості: автореф. дис. … канд. психол. наук : 19.00.01. – Одеса : ОНУ ім. Мечникова, 2003. – 19 с.

8. Гао Іюань. Формування інноваційного потенціалу педагога-музиканта в умовах гуманізації мистецької освіти: дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02. Київ. 2023. 240 с.

9. Гончарова О. А., Тараненко, Г. Г. Інноваційна діяльність особистості як важлива умова гармонізації культурно-освітнього простору: філософсько-освітній аспект. *Філософські обрії*. 2016. № 35. 162-173.

10. Ігнатович О. М. Психологічні основи розвитку фахової інноваційної культури педагогічних працівників. Монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 288 с.

11. Каргіна Н. В. Когнітивна складова психологічного благополуччя особистості: Проблема сучасної психології особистості: матеріали наук.- практ. конф. молодих учених та студентів (м. Одеса, 20 травня 2016 р.). Одеса: ВМВ, 2016. С. 66-71.

12. Козлова О. Г., Миленкова, Р. В. Інноваційна культура: сутнісні характеристики: Монографія. Суми : СумДПУ ім.. А. С. Макаренка. 2007. 140 с.

13. Фоменко К., Ільєнко-Садовнікова І., Бабич С. Психодіагностика інноваційного потенціалу фахівця. *Перспективи та інновації в науки.* 2025. №1 (47). С. 1794-1808.

References:

1. Adamienko M. V. Innovatsiyni zdiibnosti ta mozhlyvosti pratsivnykiv yak vazhlyvi skladovi innovatsiynoho potentsialu personalu pidpryjemstva.[Innovative abilities and capabilities of employees as important components of the innovative potential of enterprise personnel]. *Marketing i menedzhment innovatsiy,* 2013. No. 4. pp. 155-163. [in Ukrainian].

2. Bihun N. I. Fenomen samodostatnosti osobystosti u klasychniy psykhologiyi. [The phenomenon of self-sufficiency of personality in classical psychology]. *Naukovi chasopys* natsional'nogo pedahohichnogo universytetu imeni M. P. Drahomanova. Siriya 12. Psykhologichn*i nauky*. 2017. Vyp. 6. pp. 17-25. [in Ukrainian].

3. Brynza I. V. Patterny osobystosti, hotovoyi do psykhologichnykh zmin. [Personality patterns ready for psychological changes]. *Nauka i osvita.* 2014. No. 11. pp. 45–50. [in Ukrainian].

4. Brynza I. V. Psykhologichni resursy osobystosti ta profesiyna kryza. [Psychological resources of personality and professional crisis]. *Aktual'ni problemy suchasnoyi psykhologiyi*. 2012. No. 2. pp. 214-217. [in Ukrainian].

5. Bol'shakova A. M. Osobystisni resursy podolannya skladnykh sytuatsiy yak predyktory innovatsiynoyi hotovnosti maibutnikh pravookhorciv. [Personal resources for overcoming difficult situations as predictors of the innovative readiness of future law enforcement officers]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody. Psykhologiya.* 2020. Vypusk 62. pp. 68-80. [in Ukrainian].

6. Veldbreht O. O. Porivnyannya psykhologichnogo blagopoluchchya v hrupakh osib z riznym rivnem kreatyvnosti. [Comparison of psychological well-being in groups of individuals with different levels of creativity]. *Naukovi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova.* 2005. No. 6 (30). Ch. I. pp. 17-31. [in Ukrainian].

7. Vlasenko Yu. A. Psykhologichnyy analiz innovatsiynoho potentsialu osobystosti [Psychological analysis of the innovative potential of personality]: avtoref. dys. … kand. psykhol. nauk : 19.00.01. – Odesa : ONU im. Mechnikova, 2003. – 19 s. [in Ukrainian].

8. Gao Iuiuan. Formuvannya innovatsiynoho potentsialu pedahoga-muzychka v umovakh gumanizatsiyi mystet's'koyi osvity [Formation of the innovative potential of the music teacher in the context of the humanization of artistic education]: dys. ... kand. ped. nauk : 13.00.02. Kyiv. 2023. 240 s. [in Ukrainian].

9. Honcharova O. A., Taranenko H. H. Innovatsiyna diyalnist' osobystosti yak vazhlyva umova harmonizatsiyi kul'turno-osvitn'oho prostoru: filosofsko-osvitniy aspekt. [Innovative activity of the individual as an important condition for the harmonization of the cultural and educational space: philosophical and educational aspect]. *Filosofski obriyi.* 2016. No. 35. pp. 162-173. [in Ukrainian].

10. Ihnatovych O. M. Psykhologichni osnovy rozvytku fakhovoyi innovatsiynoyi kultury pedahohichnykh pratsivnykiv.[Psychological foundations of the development of professional innovative culture among educational workers]. Monohrafiya. Kyiv : Tsentr uchbovoyi literatury, 2009. 288 s. [in Ukrainian].

11. Karhina N. V. Hohnytyvna skladova psykhologichnoho blagopoluchchya osobystosti: Problema suchasnoyi psykhologiyi osobystosti [Cognitive component of psychological well-being of personality: The problem of modern personality psychology] : materialy nauk.-prakt. konf. molodykh uchenykh ta studentiv (m. Odesa, 20 travnya 2016 r.). Odesa: VMV, 2016. pp. 66-71. [in Ukrainian].

12. Kozlova O. H., Mylenkova R. V. Innovatsiyna kultura: sutnisni kharakterystyky [Innovative culture: essential characteristics] : Monohrafiya. Sumi : SumDPU im. A. S. Makarenka, 2007. 140 s. [in Ukrainian].

13. Fomenko K., Il'ienko-Sadovnikova I., Babych S. Psykhodiagnostyka innovatsiynoho potentsialu fakhivtsya. [Psychodiagnostics of the innovative potential of a specialist]. *Perspektyvy ta innovatsii v nauk*. 2025. No. 1 (47). pp. 1794-1808. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.938

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1113-1126

Болотнікова Інга Вікторівна кандидат психологічних наук, старший науковий співробітник, старший науковий співробітник лабораторії вікової психофізіології, Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, м. Київ, тел.: (050) 574-82-04, https://orcid.org/0000-0003-1197-7426

ОСОБЛИВОСТІ ПСИХОЛОГІЧНИХ РЕСУРСІВ ОСОБИСТОСТІ ЯК ЧИННИКІВ ПОДОЛАННЯ ПРОФЕСІЙНОГО ВИГОРАННЯ У ПРОФЕСІЯХ ТИПУ «ЛЮДИНА-ЛЮДИНА»

Анотація. У статті аналізуються особливості розвитку професійного вигорання у представників професій типу «людина – людина» та дається розгорнута характеристика психологічних ресурсів особистості як чинників профілактики та подолання професійного вигорання.

Актуальність ретельного дослідження розвитку професійного вигорання представників професій типу «людина – людина» обумовлюється тим, що професійна діяльність цього типу пов'язана з постійним емоційним напруженням, що в поєднанні з високим рівнем вимог та відповідальності за результати роботи негативно впливає як на її ефективність, так і на психологічний стан фахівця. Отже, здатність протистояти психологічному вигоранню має велике значення для успішності їхньої професійної діяльності, від якої великою мірою залежить фізичне, психологічне або соціальне благополуччя тих, хто звертається за допомогою до фахівців даного типу професій.

У дослідженні аналізуються основні наукові підходи до визначення поняття професійного вигорання, причини його виникнення та значущі фактори його розвитку, серед яких виділяються такі групи, як: ситуативні, особистісні та професійні. Дається також розгорнута характеристика основних складових, стадій та наслідків професійного вигорання.

У статті висвітлюється роль психологічних ресурсів фахівця у здатності адаптуватися до стресових ситуацій, формуванні в нього навичок психологічного оновлення та самореабілітації з метою утримання високого рівня ефективності його професійної діяльності, психологічного здоров'я та якості його життя в цілому. Проведено аналіз таких основних компонентів психологічних ресурсів особистості, як: життєстійкість; резилієнс; поведінкові копінги; самоактуалізація; адаптаційний потенціал та ін.

Обґрунтовано висновок про те, що накопичення, раціональне використовування та відновлення психологічних ресурсів фахівця є важливим чинником профілактики та подолання професійного вигорання у представників професій типу «людина – людина».

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: професії типу «людина – людина», професійна діяльність, професійне вигорання, професійне здоров'я, психологічні ресурси особистості, компоненти психологічних ресурсів.

Bolotnikova Inga Viktorivna Ph.D, senior research fellow, senior research fellow of laboratory of age psychophysiology, G. S. Kostiuk Institute of Psychology of National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, tel.: (050) 574-82-04, https://orcid.org/0000-0003-1197-7426

THE FEATURES OF PSYCHOLOGICAL PERSONALITY RESOURCES AS THE FACTORS OVERCOMING PROFESSIONAL BURNOUT IN "PERSON-PERSON"-TYPE PROFESSIONS

Abstract. The article analyzes the features of professional burnout developing in representatives of "person-person"-type professions and provides a detailed description of inner psychological resources as factors preventing and overcoming professional burnout.

A thorough study on how professional burnout is being developed in representatives of "person-person"-type professions is necessary due to the fact that corresponding professional activities are associated with constant emotional stress combined with high requirements and responsibilities for work results, which negatively affects both specialists' effectiveness and psychological states. Therefore, the ability to resist psychological burnout is of great importance for successful professional activities, moreover, physical, psychological or social well-being of people seeking help from "person-person"-type specialists largely depends on these activities.

The study analyzes the main scientific approaches to defining the concept of professional burnout, the causes of its occurrence and significant factors of its development, among which the following groups are distinguished: situational, personal and professional. A detailed description of the main components, stages and consequences of professional burnout is also given.

The article highlights the role of a specialist's psychological resources for his/her ability to adapt to stressful situations, his/her psychological renewal and self-rehabilitation skills necessary to maintain high effectiveness of his/her professional activities, psychological health and the quality of his/her life in general. Such main components of inner psychological resources as psychological hardiness, resilience, behavioral coping, self-actualization, adaptive potential, etc. have been analyzed.

In conclusion, the article substantiates that accumulation, rational use and restoration of a specialist's psychological resources is an important factor in preventing and overcoming professional burnout in representatives of "person-person"-type professions.

Keywords: "person-person"-type professions, professional activities, professional burnout, professional health, inner psychological resources, components of psychological resources

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Довготривала війна – це не лише фізичні руйнування, а й глибока психологічна криза, що зачіпає всіх громадян нашої країни. Постійний стрес, невизначеність майбутнього, втрати – все це створює неймовірно складні умови як повсякденного життя, так і професійної діяльності українців. Особливою мірою це впливає на фахівців, чия професія безпосередньо пов'язана з наданням допомоги іншим – лікарів, психологів, соціальних працівників, вчителів, психологів та багатьох інших. Представники професій типу «людина – людина» щодня стикаються з чужим болем, страхом та відчаєм, що в умовах війни багаторазово посилює ризик професійного вигорання. Навіть у мирний час робота представників допомагаючих професій є емоційно напруженою. Такі фахівці щодня обробляють величезний потік інформації, приймають складні рішення, вступають у емоційно насичені взаємодії з людьми, які перебувають у кризових ситуаціях. Війна багаторазово збільшує це навантаження. Лікар, який працює в умовах дефіциту ресурсів, під постійним обстрілом, з потоком поранених та вмираючих; психолог, який допомагає людям пережити втрату близьких, травму та посттравматичний стресовий розлад, - їхні емоційні ресурси виснажуються з неймовірною швидкістю. Професійне вигорання в цих умовах проявляється не просто як втома, а як комплексний синдром, що включає емоційне виснаження (відчуття порожнечі, байдужості, втрата інтересу до роботи і життя); деперсоналізацію (цинічне, бездушне ставлення до клієнтів/пацієнтів, зниження емпатії); редукцію професійних досягнень (відчуття некомпетентності, неефективності, втрата віри у свої сили). Наслідки вигорання катастрофічні не лише для самого фахівця, а й для тих, кому він призначений допомагати. Зниження ефективності професійної діяльності представників допомагаючих професій негативно позначається на загальному добробуті суспільства. Таким чином, професійне вигорання фахівців професій типу «людина – людина» в умовах війни – це серйозна проблема, що вимагає негайного і комплексного вирішення. Турбота про психічне здоров'я цих фахівців – це не просто турбота про них самих, це інвестиція в майбутнє нашого суспільства та гарантія ефективної допомоги всім, хто її потребує, адже захист соціально-економічного та політичного простору країни безпосередньо пов'язаний зі стійкістю її громадян, їхньою здатністю долати негативний вплив стресу та ефективно адаптуватися до нових реалій. Таким чином, особливої важливості та актуальності наразі набуває проблема зміцнення життєстійкості та відновлення психологічних ресурсів, що дозволяють формувати навички психологічного оновлення та самореабілітації як чинника профілактики та подолання професійного вигорання представників допомагаючих професій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі професійного вигорання представників соціономічних професій присвячено наукові дослідження таких вітчизняних вчених, як К. Балабанова, О. Главатська,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Н. Грисенко, Т. Зайчикова, Л. Карамушка, Є. Набільська, О. Романовська, тощо. Різноманітні аспекти проблеми подолання стресу та розвитку життєздатності людини висвітлено у роботах таких зарубіжних дослідників, як С. Мадді, Н. Гармезі, Дж. Вайн, М. Селігман, Дж. Бонанно, С. Хобфолл. Проблема психологічних ресурсів особистості висвітлювалась у працях К. Абульханової-Славської, Л. Анциферової, С. Максименка, Н. Паніної, Ю. Резнік та ін. Актуальним питанням загальної та професійної життєстійкості, резильєнтності, розвитку адаптивних можливостей в умовах довготривалого стресу присвячено роботи таких вітчизняних вчених, як Т. Титаренко, Л. Осадько, О. Кокун, Т. Ларіна, Ж. Сидоренко та ін. Однак, проблема відновлення психологічних ресурсів фахівців соціономічних професій наразі є недостатньо розробленою і потребує подальшого ретельного дослідження

Мета статті – дослідження особливостей психологічних ресурсів особистості як чинників профілактики та подолання професійного вигорання представників професій типу «людина – людина»

Виклад основного матеріалу. Проблема професійного вигорання залишається недостатньо дослідженою. В роботах вітчизняних та зарубіжних вчених розмежування поняття професійного вигорання та схожих з ним психологічних станів (нервове виснаження; синдром хронічної втоми; професійна деформація, тощо) не є чітким. Визначення та особливості професійного вигорання також не мають єдиної концепції. Через те, що основним методичним інструментарієм емпіричного вивчення професійного вигорання фахівців є анкети та опитувальники, що не можуть бути об’єктивними, залишається досі не вирішеною проблема стандартів та валідності його оцінки.

Професійне вигорання визначають як регресивні зміни професійного розвитку фахівця, що мають негативний вплив як на успішність його професійної діяльності, так і на якість його життя в цілому. Професійне вигорання виникає внаслідок поступового порушення складної гармонії між багатьма компонентами психіки фахівця. В повсякденному житті перед людиною весь час виникають і постають численні проблеми та стресові ситуації, проте якщо в неї є фізичні та психологічні сили на адаптацію до цих викликів, людина продовжує якісно та ефективно працювати і жити. Коли зовнішні виклики переважають над внутрішнім ресурсом фахівця, це призводить до дезадаптаційних перетворень та розвитку професійного вигорання [1].

Причинами професійного вигорання представників допомагаючих професій є накопичення робочих перевантажень, стресів під час професійної взаємодії з іншими людьми. В емпіричному дослідженні, проведеному нами за участю 32 працівників профспілок м. Києва, було встановлено, що показники професійного вигорання та деформації особливо виражено корелюють з емоційним виснаженням, яке можна розглядати в якості найбільш вагомого його чинника [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таким чином, професійне вигорання є результатом довготривалої стресової реакції на емоційне, розумове та фізичне виснаження і характеризується як важкий виснажений стан фахівця під час його професійної діяльності.

Багатьма дослідниками професійне вигорання визначається як деформація фахівця у професійній та особистісній сферах через негативну дію довготривалого емоційного стресу та робочого перевантаження, наслідком чого є зниження цікавості не лише до роботи, а й до позаробочої сфери життєдіяльності (сім'я, побут, хоббі), небажання і нездатність засвоювати будь-яку нову інформацію, психофізіологічна виснаженість, апатія, тощо [3].

Деякі дослідники розглядають професійне вигорання визначається як метафору, фундамент якої базується на хронічному перенавантаженні, що призводить до виникнення синдрому виснаження енергетичного та емоційного потенціалу фахівця у процесі професійного спілкування [4].

Попри розмаїття концепцій щодо його визначення, синдром професійного вигорання у представників професій типу «людина-людина» більшістю дослідників визначається як особистісна деформація фахівця в результаті емоційно напруженого спілкування під час професійної діяльності.

І незважаючи на те, що такі поняття, як нервове перенапруження, перевтомлення, стрес, професійна деформація та професійне вигорання є близькими за змістом, кожне з них являє собою окреме феноменологічне утворення з власними закономірностями та особливостями [5].

Таким чином, можна зробити висновок про те, що професійне вигорання характеризується таким рівнем виснаженості фізичного та емоційного стану, що призводять до професійної дезадаптації і втрати інтересу до роботи, а також негативно впливає як на успішність професійної діяльності, так і на якість життєдіяльності в цілому.

Цілком закономірно, що синдром професійного вигорання найчастіше виникає у представників соціономічних професій, що обумовлено специфікою їхньої професійної діяльності з високими психологічними витратами у процесі напруженого ділового спілкування.

Дж. Маслач виділяє такі три основні групи факторів розвитку синдрому професійного вигорання:

- ситуативні (низький рівень налагодження професійної самоорганізації: неадекватність реакцій та поведінки у складних ситуаціях; неконструктивні стосунки з оточуючими; недостатня товариська підтримка з боку колективу і керівництва);
- собистісні (надмірні очікування щодо успішності власної професіональної діяльності; ригідність психічних процесів; слабий тип нервової системи; недостатній рівень внутрішньої мотивації, емпатії та самооцінки; схильність до тривожних та депресивних станів; низький рівень розвитку професійно важливих психологічних якостей; відчуття соціальної незахищеності та відсутності подальших перспектив професійного розвитку;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

інтровертна закритість, стримування та накопичування в собі негативних відчуттів, тощо);

- професійні (надмірний рівень робочого навантаження, відповідальності та нервової напруги; високі вимоги до професійних обов'язків, самоконтролю та саморозвитку; відсутність стандартів оцінювання результатів роботи; несприятливий режим та умови праці; бюрократія та відсутність можливості самостійно приймати рішення у процесі професійної діяльності; одноманітність робочих завдань; конфлікти та відсутність професійної підтримки з боку співробітників [6].

О. Романовська характеризує такі три фактори розвитку синдрому професійного вигорання у представників даного професій типу «людина – людина»: 1) організаційний (авторитарний стиль керівництва; недостатній рівень відповідальності; надважкі професійні задачі); 2) особистісний (характерологічні та індивідуально-психологічні особливості; трудоголізм; агресивні та нестримані реакції на стреси; недостатня мотивація); 3) рольовий (рольова невизначеність та конфліктність) [7].

Важливим чинником зниження професійної мотивації та розвитку професійного вигорання представників соціономічних професій є той факт, що за виключенням високооплачуваних приватних лікарів, юристів та психологів, представники даного типу професій здебільше мають невисокий рівень зарплатні.

В якості факторів розвитку професійного вигорання молодих фахівців виступають також низький рівень їхньої адаптації та недостатній професійний досвід. Часто молоді люди, які обирають соціономічні професії, романтизують та ідеалізують їх, не занурюючись і не вивчаючи глибоко особливості даного типу професій. Отже, коли на початку професійної діяльності фахівці-початківці стикаються з високим рівнем вимог та нервовим напруженням, що пов'язані з їхньою щоденною працею, виникає розчарування в обраній спеціальності. Оскільки молоді фахівці, які не мають достатнього досвіду роботи, ще не встигли адаптуватися до складних умов та особливостей їхньої професійної діяльності, початковий етап роботи є дуже складним та пов'язаним з ризиком виникнення розчарування, нервово-емоційного перенапруження, а відтак - розвитку професійного вигорання [8].

Важливими трьома складовими професійного вигорання, за думкою К.Маслача та С.Джексона, виступають: 1) *емоційне виснаження* (емоційне перевантаження та втома від професійної діяльності); 2) *деперсоналізація* (негативне ставлення до самого процесу власної роботи та до клієнтів або пацієнтів, що виявляється у накопиченні спочатку внутрішнього роздратування та знервованості, а потім виявляється у зовнішніх конфліктах); *редукція власних досягнень* (низька оцінка результатів власної діяльності, власних професійних здібностей, можливостей та компетентності) [6].

В дослідженнях Дж. Грінберга виділено п'ять стадій розвитку процесу професійного вигорання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Перша стадія визначається як «медовий місяць». В цей період спеціаліст-початківець займається власною професійною діяльністю з бажанням та захопленням, а також отримує задоволення від результатів власної роботи, рівень якого знижується з накопиченням складних стресових ситуацій. *Друга* стадія професійного вигорання пов'язується вченим з появою втоми, зниженням інтересу та задоволення від роботи, а за умов відсутності додаткових стимулів та заохочень - зниженням ефективності роботи і навіть порушеннями дисципліни. Проте, дана стадія професійного вигорання ще не шкодить фізичному здоров'ю працівника, залишаючи його незмінним. *Третя* стадія професійного вигорання розвивається внаслідок надмірного навантаження, зростання емоційної напруги, недотримування доцільного режиму праці та відпочинку та характеризується хронічною роздратованістю, сильною фізичною втомою та виникненням фізичних захворювань. *Четверту* стадію Дж. Грінберг називає кризовою, оскільки в цей період у фахівців спостерігається не лише негативний психологічний стан у вигляді гострої незадоволеності власною роботою та життям в цілому, а й на фоні розвитку вже хронічних фізичних захворювань знижується або зовсім втрачається працездатність. *П'ята* стадія професійного вигорання характеризується тим, що погіршення психологічного стану та фізичні захворювання фахівця загострюються настільки, що починають становити реальну загрозу його життю [9]. Таким чином, розвиток професійного вигорання негативно впливає не лише на професійну діяльність фахівця, а також на його фізичне здоров'я та якість життя в цілому.

Виділяють такі негативні групи наслідків професійного вигорання:

- фізіологічна (виснаження; психосоматичні порушення; безсоння; фізичні захворювання);
- психологічна (роздратування та емоційна спустошеність; втрата душевної рівноваги та зацікавленості у професійному саморозвитку; зниження самооцінки та внутрішньої професійної мотивації; негативне ставлення до себе як до фахівця та до власної роботи);
- соціальна (втрата зацікавленості та прояви байдужості або агресії під час професійного спілкування з клієнтами або пацієнтами; незадоволеність рівнем підтримки з боку колег та керівництва; відчуття самотності та відсутності перспектив у професії) [10].

Таким чином, ми бачимо, що синдром професійного вигорання є надзвичайно шкідливим та навіть руйнівним явищем, що становить загрозу не лише ефективності професійної діяльності фахівця, а й також його життєдіяльності в цілому, що обумовлює необхідність розробки шляхів його подолання. Ця проблема наразі набуває особливої актуальності в умовах, коли наша країна вимушена у надзвичайно складних умовах відстоювати свій політичний та соціально-економічний простір і незалежність, і всі українці перебувають у глибокому довготривалому стресі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

З метою самозбереження та протидії стресу людина використовую всі наявні неї психологічні особливості, сили та можливості, які складають її психологічні ресурси. Всебічне ретельне дослідження психологічних ресурсів особистості дадуть змогу допомогти представникам соціономічних професій формувати необхідні навички психологічного відновлення та самореабілітації.

Психологічними ресурсами називають сукупність індивідуальних фізичних та психологічних здібностей та властивостей особистості, яка за рахунок певних її можливостей та потреб дозволяє людині підтримувати та розвивати власну активність та психологічне благополуччя у різних сферах життєдіяльності. Найбільш значну роль психологічні ресурси відіграють у несприятливих, важких та стресових умовах, коли заради їх подолання людини необхідно мобілізувати всі наявні в неї сили та можливості. Таким чином, психологічні ресурси визначають як складний інтегративний феномен, зміст і спрямованість якого ґрунтуються на змісті виникаючих потреб (самореалізація, соціальна адаптація, професійна діяльність, подолання стресу від воєнних дій, тощо). Психологічні ресурси особистості розглядаються також деякими дослідниками як система особистісних цінностей, що дозволяє задовольняти власні потреби та відбудовувати ефективні та конструктивні стосунки з собою та навколишнім світом [11].

С. Хобфолл вважає психологічні ресурси значущими для людини засобами адаптації до складних життєвих ситуацій. Його класифікація психологічних ресурсів складається за такими ознаками: - матеріальні об’єкти (грошовий дохід, матеріальні пріоритети та цінності) та нематеріальні (потреби, бажання, життєві цілі); - зовнішні (соціальний статус, робота, заробітна платня, соціальна підтримка) і внутрішні (особливості характеру, життєві цінності, світоглід, професійні уміння і навички, самооцінка, саморозвиток, самоконтроль, здібності, захоплення, релігійні погляди); - психічні та фізичні особливосты; - вольові та емоційні властивосты.

Аналізу феномену психологічних ресурсів присвячено багато досліджень С. Хобфолла в психології праці. Психологічний ресурс розглядається ним в даному науковому контексті як сукупна система акопичених можливостей та цінностей особистості, які потенційно можуть бути використані або вже використовуються фахівцем заради ефективності власної діяльності, а також є фактором саморегуляції та запобігання професійному вигоранню [12]. Вчений зазначає, що психологічні ресурси обумовлюються фізичними та соціально-психологічними властивостями фахівця, особливостями його нервової системи, багажем професійних знань, умінь та навичок, а також можливостями потенційно бути реалізованими під час виконання діяльності.

Психологічні ресурси виявляють себе не лише як ключовий елемент професійної діяльності, а також є обумовлюючим компонентом в якості її мотиваційних ресурсів, і таким чином впливають на ефективність кінцевого

результату професійної діяльності, а звідси - на успішність життєдіяльності в цілому. Особливого значення психологічна ресурсність фахівців набуває в допомагаючих професіях, оскільки професійна діяльність таких фахівців відбувається в стресогенних та емоційно напружених умовах, які багаторазово підсилилися під час довготривалої війни. Розвиток психологічних ресурсів фахівців соціономічних професій повинен бути спрямований на формування в них відчуття відповідальності, що активізується в несприятливих життєвих умовах і втілюється в усвідомленні особистістю власної ролі у певних життєвих ситуаціях, авторства та контролювання власних думок та поведінки, які виникають у таких ситуаціях. Важливість активізації та актуалізації власної ситуаційної відповідальності в негативних життєвих ситуаціях обумовлюється тим, що внаслідок цього формується впевненість у собі, позитивне ставлення до себе та самоповага, пошук шляхів саморозвитку та формування духовних цінностей. Таким чином, відповідальність є тим необхідним особистісним резервом, що надає допомогу та підтримку саме тоді, коли вони є найбільш необхідними [13].

Розглянемо ключові компоненти системи психологічних ресурсів особистості.

Першу групу реабілітаційних ресурсів особистості складають ресурси *життєстійкості*. Життєстійкість є тим найважливішим особистісним ресурсом, що зменшує негативні наслідки довготривалого стресу, дає особистості змогу адаптуватися та прилаштуватися до нових умов і вибудовувати в цих умовах нові життєві завдання, плани та перспективи заради успішного професійного та життєвого самоздійснення. Найбільш вагомим чинником ефективного самоздійснення вважають збереження та укріплення всіх складових психологічного здоров'я особистості, які допомагають підтримувати напрямок її саморозвитку у векторі бажаного рівня якості та ефективності життєдіяльності. Високий рівень розвитку життє-стійкості передбачає вибір конструктивних стратегій використання психологічних ресурсів у процесі стикання з негативними впливами або постановки нових життєвих цілей та завдань (здобуття професійної освіти; розвиток кар'єри; зміна фаху або міста проживання; розрахування відповідності поставлених цілей з можливостями їхнього досягнення; ефективний розподіл витрат матеріального доходу; дотримування балансу між працею та відпочинком, тощо). У стресогенних ситуаціях конструктивна стратегія використання та розподілу психологічних ресурсів містить у собі значний реабілітаційний потенціал [14].

Другим важливим компонентом психологічних ресурсів особистості є споріднене до життєстійкості поняття *резилієнс* (resilience), що визначає процес позитивної адаптації особистості до виникаючих негативних та травмуючих ситуацій, її гнучкість та лабільність. Американські дослідники визначають резилієнс як здатність людини виносити позитивний досвід з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

негативних подій, вбачати в них для себе нові можливості та, долаючи негативні впливи, підніматися на вищий щабель особистісного розвитку

Основними складовими резилієнтності (життєздатності) є позитивні життєві установки; оптимістичне та життєрадісне ставлення до себе, оточуючих та до життя в цілому; високий рівень емоційного контролю та саморегуляції; здатність сприймати невдачу та життєві негаразди як поштовх до саморозвитку [15]. Досліджуючи резилієнтність, вчені аналізують психологічні особливості видатних людей, котрі змогли ефективно адаптуватися до викликів долі та досягти життєвого успіху попри всі несприятливі життєві умови.

В якості важливого компоненту психологічних реабілітаційних ресурсів особистості виступають *копінги,* які довели свою ефективність у подоланні негативних життєвих умов. Відомо, що різні життєві ситуації вимагають відповідного використання певних стратегій поведінки, що дозволяють особистості долати виникаючі труднощі найбільш конструктивним чином та зберігати фізичне та психологічне здоров'я. На копінгову поведінку особистості впливає не лише наявність в неї певних психологічних ресурсів, а й вміння правильно їх розподіляти [16].

Поведінкові способи адаптації до важкої життєвої ситуації можуть бути конструктивними і неконструктивними. Прикладами неконструктивних способів є: - пасивна, уникаюча поведінка (коли людина намагається не звертати увагу на виникаючі труднощі); - хаотичні пошуки захисту і допомоги без ретельного усвідомлення проблеми та осмислення наслідків власної поведінки. В якості конструктивних способів виступають такі, як: - погляд на негативні ситуації як на нові шанси та можливості; - накопичення досвіду активних та осмислених дій в різноманітних негативних умовах; - прогнозування альтернативних варіантів подій; - здатність ефективно використовувати власні психологічні ресурси та розвивати впевненість у власній здатності подолання стресу.

Е. Фромм виділив такі важливі компоненти психологічних ресурсів, що допомагають людині в подоланні важких життєвих ситуацій:

1) надія – поняття, що сприяє життю і розвитку особистості та означає активне очікування і готовність прийняти те позитивне, що може статися;

2) раціональна віра – переконаність в існуванні великого розмаїття можливостей і необхідності вчасно виявляти ці можливості;

3) душевна сила – мужність, стійкість та здатність долати життєві виклики [17].

Важливими особистісними ресурсами, за А. Маслоу, виступають *самоефективність* та *самоактуалізація*. Вчений наполягав, що самоактуалізація є важливим фактором здатності особистості долати складні стресові ситуації і включає у себе впевненість у собі і власній здатності досягати намічених цілей; бажання розвивати свої вміння у різних сферах життєдіяльності;

самоповагу та високу самооцінку; повагу та позитивне ставлення до людей, здатність встановлювати з ними конструктивні стосунки без осуду, авторитаризму та тиску; прийняття особистої відповідальності за власні вчинки та усвідомлення того, що все в житті людини залежить від неї самої; здатність вирішувати завдання завдяки власній гнучкості та вмінню швидко підлаштовуватися до нових умов [18].

Важливим базисним компонентом психологічних ресурсів людини виступає її *адаптаційний потенціал*, який в науковій літературі визначається як система психологічних якостей людини, що обумовлює її здатність до подолання несприятливих умов її існування. Адаптаційний потенціал особистості містить в собі такі складові, як: нервова та емоційна стійкість, що обумовлює толерантність до стресу; висока оцінка себе і власних можливостей; відчуття соціальної підтримки та власної значущості [2].

В якості значущих компонентів психологічних ресурсів особистості дослідники виділяють також толерантність до невизначеності (tolerance for ambiguity), професійні уміння та професійна компетентність, самоконтроль і саморозвиток, систему життєвих цінностей [19].

Висновки. Через специфіку складних робочих умов та високих вимог у представників професій типу «людина – людина» часто розвивається таке небезпечне і навіть руйнівне явище, як синдром професійного вигорання. Воно має негативний вплив не лише для ефективність професійної діяльності фахівців, а й на життєдіяльності в цілому, що обумовлює необхідність розробки ефективних шляхів його подолання. Важливим засобом попередження та подолання професійного вигорання фахівців соціономічних професій є активізація та відновлення їхніх психологічних ресурсів.

Психологічна ресурсність особистості є складним психологічним феноменом, що складається з багатьох взаємопов'язаних компонентів та забезпечує результативність різних актів життєдіяльності особистості (адаптація, самореалізація, професійна діяльність) і виявляється у здатності до саморозвитку, компетентності, самодостатності, самозбереженні та здатності особистісно та професійно розвиватися у процесі ефективного подолання складних стресових ситуацій. Відновлення та активізація психологічних ресурсів особистості є одним зі значущих та ефективних методів підтримки психологічного здоров'я фахівців допомагаючих професій, що сприяє подоланню синдрому професійного вигорання. Перспективами подальших досліджень є організація та проведення емпіричного дослідження, на основі аналізу результатів якого буде розроблено програму відновлення психологічних ресурсів фахівців соціономічних професій.

Література:

1. Гусак Н., Чернобровкіна В., Максименко А., Богданов С., Бойко О. Психосоціальна підтримка в умовах надзвичайних ситуацій: підхід резилієнс: навч.-метод. посіб. за заг. ред. Н. Гусак; Нац. ун-т «Києво-Могилянська академія». Київ: НаУКМА, 2017. 92с.

2. Кокун О.М., Болотнікова І.В. Особливості взаємозв'язків особистісно-професійних характеристик та життєстійкості працівників профспілкових організацій. *Відкритий електронний журнал Департаменту сучасних інформаційних технологій освіти "Технології розвитку інтелекту" (Випуск Том.5, №1 (29), 2021.* URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/549. 3.

3. Болотнікова І.В. Перевтома як чинник психофізіологічного вигорання фахівця. *Особистісні та психофізіологічні ресурси професійної життєстійкості* : Матеріали І Наукового семінару (м. Київ, 15 жовтня 2020 року). Київ: Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2020. С. 3-4.

4. Савчук І. Синдром «професійного вигорання». Інноваційний досвід у професійно-технічній освіті. (9), 2010. С. 96-110.

5. Зайчикова Т. В. Взаємозв'язок між синдромом «професійного вигорання» та особистісними факторами. Наук. записки. К., (26 (2)), 2005. С.107-114.

6. Maslach C., Jachson S. The measurement of experienced burnout. Journal of occupational behaviour, (2), 1981. P. 99-113.

7. Романовська О. В., Набільська Є. М. Причини та особливості прояву синдрому «професійного вигорання» в соціальних працівників. Вісник НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. Вип. 3(11), 2011. С.103–107.

8. Болотнікова І.В. Професійна адаптація як чинник професійного здоров'я. *Особистісні та ситуативні детермінанти здоров'я*: [Текст] : Матеріали VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Київ, 18 листопада 2021 р.) : матеріали і тези доповідей/ за заг. ред. проф. О. В. Бацилєвої. Київ, 2021. С.22-24.

9. Greenberg Jerrold. Comprehensive Stress Management. by McGraw-Hill Humanities/ Social Sciences/Languages, 2006. P. 209- 223.

10. Кундієв Ю. І. Напруженість праці як фактор професійного стресу та ризику здоров'ю / Ю. І. Кундієв, В. І. Чернюк, В. М. Шевцова // Український журнал з проблем медицини праці, 2005.– № 3. – С. 90–98.

11. Ващенко І. В., Іваненко Б. Б. Психологічні ресурси особистості в подолання складних життєвих ситуацій // Проблеми сучасної психології. 2018. Випуск 40. С. 33-49.

12. Hobfoll S.E. The influence of culture, community, and the nest-self in the stress process: Advancing conservation of reources theory. Applied Psychology: An International Review. 2001. № 50. P. 337–421.

13. Maddi S. Creating meaning through making decisions. The human quest for meaning: a handbook of psychological research and clinical applications / ed. by P.T.P. Wong, P.S. Fry. Mahwah, NJ, 1998. P. 315–330.

14. *Bonanno G.A.* Loss, Trauma, and Human Resilience. Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? // American Psychologist. — 2004. — Vol. 59, No. 1. — P. 20-28.

15. Кокун О. М., Мельничук Т. І. Резилієнс-довідник: практичний посібник. Київ: Інститут психології імені Г.С. Костюка НАПН України, 2022. 25 с.

16. Hobfoll S. The influence of culture, community, and the nest-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. Applied Psychology: An International Review. 2001. №50. P. 337-421.

17. Соціально-психологічні технології відновлення особистості після травматичних подій : практичний посібник / [Т. М. Титаренко, М. С. Дворник, В. О. Климчук та ін.] ; за наук. ред. Т. М. Титаренко / Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. – Кропивницький : Імекс-ЛТД, 2019. – 220 с.

18. Маслоу А. Психология бытия. Киев : Ваклер, 1997. — 304 с

19. Штепа О. С. Особливості зв'язку психологічної та персональної ресурсності особистості. Проблеми сучасної психології: Зб. наук. праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН. Вип. 21. Кам'янець-Подільський: Аксіома, 2013. С. 782-791.

References:

1. Husak, N., Chernobrovkina, V., Maksymenko, A., Bohdanov, S., & Boiko, O. (2017). Psykhosotsialna pidtrymka v umovakh nadzvychainykh sytuatsii: pidkhid rezyliiens [Psychosocial support in emergencies: a resilience approach] : navch.-metod. posib.; N. Husak (Ed). Nats. un-t «Kyievo-Mohylianska akademiia». Kyiv: NaUKMA [in Ukrainian].

2. Kokun, O.M., & Bolotnikova, I.V. (2021). Osoblyvosti vzaiemozv'iazkiv osobystisno-profesiinykh kharakterystyk ta zhyttiestiikosti pratsivnykiv profspilkovykh orhanizatsii [Peculiarities of the relationships between personal and professional characteristics and the resilience of employees of trade union organizations]. Vidkrytyi elektronnyi zhurnal Departamentu suchasnykh informatsiinykh tekhnolohii osvity "Tekhnolohii rozvytku intelektu" (Vypusk Tom.5, №1 (29). URL: https://psytir.org.ua/index.php/technology_intellect_develop/article/view/549. 3 [in Ukrainian].

3. Bolotnikova, I.V. (2020). Perevtoma yak chynnyk psykhofiziolohichnoho vyhorannia fakhivtsia [Overfatigue as a factor in psychophysiological burnout of a specialist]. Osobystisni ta psykhofiziolohichni resursy profesiinoi zhyttiestii¬kosti : Materialy I Naukovoho seminaru (m. Kyiv, 15 zhovtnia 2020 roku). Kyiv: Instytut psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

4. Savchuk, I. (2010). Syndrom «profesiinoho vyhorannia» ["Professional burnout" syndrome]. Innovatsiinyi dosvid u profesiinotekhnichnii osviti. (9) [in Ukrainian].

5. Zaichykova, T. V. (2005). Vzaiemozv'iazok mizh syndromom «profesiinoho vyhorannia» ta osobystisnymy faktoramy [The relationship between burnout syndrome and personal factors]. Nauk. zapysky. Kyiv, (26 (2)) [in Ukrainian].

6. Maslach, C., & Jachson, S. (1981). The measurement of experienced burnout. Journal of occupational behaviour, (2) [in English].

7. Romanovska, O. V., & Nabilska, Ye. M. (2011). Prychyny ta osoblyvosti proiavu syndromu «profesiinoho vyhorannia» v sotsialnykh pratsivnykiv [Causes and features of the manifestation of the "professional burnout" syndrome in social workers]. Visnyk NTUU «KPI». Politolohiia. Sotsiolohiia. Pravo. Vyp. 3(11) [in Ukrainian].

8. Bolotnikova, I.V. (2021). Profesiina adaptatsiia yak chynnyk profesiinoho zdorov'ia [Professional adaptation as a factor of occupational health]. Osobystisni ta sytuatyvni determinanty zdorov'ia: [Tekst] : Materialy VI Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii (m. Kyiv, 18 lystopada 2021 r.) : materialy i tezy dopovidei / za zah. red. prof. O. V. Batsylievoi. Kyiv [in Ukrainian].

9. Greenberg, Jerrold. (2006). Comprehensive Stress Management. by McGraw-Hill Humanities/Social Sciences/Languages [in English].

10. Kundiiev, Yu. I. (2005). Napruzhenist pratsi yak faktor profesiinoho stresu ta ryzyku zdorov'iu [Work stress as a factor of occupational stress and health risk] / Yu. I. Kundiiev, V. I. Cherniuk, V. M. Shevtsova // Ukrainskyi zhurnal z problem medytsyny pratsi.– № 3 [in Ukrainian].

11. Vashchenko, I. V., & Ivanenko, B. B. (2018). Psykholohichni resursy osobystosti v podolannia skladnykh zhyttievykh sytuatsii [Psychological resources of the individual in overcoming difficult life situations] // Problemy suchasnoi psykholohii. 2018. Vypusk 40 [in Ukrainian].

12. Hobfoll, S.E. (2001). The influence of culture, community, and the nest-self in the stress process: Advancing conservation of reources theory. Applied Psychology: An International Review. № 50 [in English].

13. Maddi, S. (1998). Creating meaning through making decisions. The human quest for meaning: a handbook of psychological research and clinical applications / ed. by P.T.P. Wong, P.S. Fry. Mahwah, NJ [in English].

14. Bonanno, G.A. (2004). Loss, Trauma, and Human Resilience. Have We Underestimated the Human Capacity to Thrive After Extremely Aversive Events? // American Psychologist.— Vol. 59, No.1[in English].

15. Kokun, O. M., & Melnychuk, T. I. (2022). Rezyliiens-dovidnyk [Resilience directory]: praktychnyi posibnyk. Kyiv: Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy [in Ukrainian].

16. Hobfoll, S. (2001). The influence of culture, community, and the nest-self in the stress process: Advancing conservation of resources theory. Applied Psychology: An International Review. №50 [in English].

17. Sotsialno-psykholohichni tekhnolohii vidnovlennia osobystosti pislia travmatychnykh podii: praktychnyi posibnyk [Socio-psychological technologies for personality recovery after traumatic events: a practical guide]. (2019). [Tytarenko, T. M., Dvornyk, M. S., Klymchuk, V. O. ta in.]; T. M. Tytarenko (Ed). Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. – Kropyvnytskyi : Imeks-LTD [in Ukrainian].

18. Maslou, A. (1997). Psykhologyia bytyia [Toward a Psychology of Being]. Kiev : Vakler [in Russian].

19. Shtepa, O. S. (2013). Osoblyvosti zv'iazku psykholohichnoi ta personalnoi resursnosti osobystosti [Features of the relationship between psychological and personal resourcefulness of an individual.]. Problemy suchasnoi psykholohii: Zb. nauk. prats Kam'ianets-Podilskoho natsionalnoho universytetu imeni Ivana Ohiienka, Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka NAPN. Vyp. 21. Kam'ianets-Podilskyi: Aksioma [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.944.4-026.564-043.86: 316.48-027.252](045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1127-1137

Вахоцька Ірина Олександрівна кандидат психологічних наук, доцент, Уманський державний педагогічний університет імені Павла Тичини, м. Умань, тел.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/0000-0002-1611-4059

РОЗВИТОК СТРЕСОСТІЙКОСТІ ОСОБИСТОСТІ ЯК КЛЮЧ ДО ПРОФІЛАКТИКИ КОНФЛІКТІВ

Анотація. У статті розглядаються основи розвитку стресостійкості особистості та її значення як важливого ресурсу для профілактики конфліктів. Стресостійкість визначається як здатність особистості ефективно адаптуватися до стресових ситуацій, зберігаючи емоційну стабільність і продуктивність. У сучасному світі, який характеризується свідомими і безпосередніми психогенними впливами – стресами через соціально-економічні, культурні та політичні супутні фактори, проблема стресостійкості стає однією з головних для збереження психоемоційної гармонії у всіх сферах життя. У статті також особливу увагу приділено тому, як ефективна стресостійкість допомагає знижувати рівень непорозумінь і конфліктів, як на особистісному, так і в колективному контекстах. Визначено, що розвиток стресостійкості обумовлений рядом внутрішніх чинників, серед яких самооцінка, емоційна грамотність і здатність до саморегуляції, а також зовнішніх – соціальна підтримка, креативність у вирішенні конфліктів і професія. У статті підкреслюється важливість розвитку адаптаційних стратегій для подолання стресогенних ситуацій, що за допомогою інтервенцій, тренінгів на тему емоційної інтелігентності та стосунків повсякденного життя, можуть мінімізувати ризики надмірної емоційної напруги й ескалації. Розглядаються сучасні підходи в психології щодо підвищення стресостійкості та особливості застосування її для боротьби з професійними та особистими конфліктами. При застосуванні цих підходів значно зменшується ймовірність виникнення конфліктних ситуацій, тому стаття має як теоретичну, так і практичну цінність для психології, соціології та практичної діяльності в області управління взаємовідносинами у критичних ситуаціях. Основна увага приділяється зв'язку між рівнем стресостійкості та здатністю ефективно вирішувати конфлікти. Розвиток стресостійкості розглядається як важливий аспект профілактики конфліктів у різних сферах життя, що сприяє покращенню міжособистісних відносин та створенню гармонійного середовища.

Ключові слова: стресостійкість, конфлікт, профілактика, стратегії, стрес, чинники.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Vakhotska Iryna Oleksandrivna Oleksandrivna Candidate of Psychological Sciences, associate professor, Pavlo Tychyna Uman State Pedagogical University, Uman, tel.: (04744) 3-53-08, https://orcid.org/0000-0002-1611-4059

DEVELOPMENT OF PERSONAL STRESS RESILIENCE AS A KEY TO CONFLICT PREVENTION

Abstract. The article examines the foundations of the development of stress resistance of the individual and its importance as an important resource for conflict prevention. Stress resistance is defined as the ability of an individual to effectively adapt to stressful situations, while maintaining emotional stability and productivity. In the modern world, which is characterized by conscious and direct psychogenic influences - stresses due to socio-economic, cultural and political accompanying factors, the problem of stress resistance becomes one of the main ones for maintaining psycho-emotional harmony in all spheres of life. The article also pays special attention to how effective stress resistance helps to reduce the level of misunderstandings and conflicts, both in personal and collective contexts. It is determined that the development of stress resistance is due to a number of internal factors, including self-esteem, emotional literacy and the ability to self-regulation, as well as external ones - social support, creativity in conflict resolution and profession. The article emphasizes the importance of developing adaptive strategies for overcoming stressful situations, which, through interventions, training on emotional intelligence and everyday life relationships, can minimize the risks of excessive emotional stress and escalation. Modern approaches in psychology to increasing stress resistance and the features of its application to combat professional and personal conflicts are considered. When using these approaches, the likelihood of conflict situations is significantly reduced, so the article has both theoretical and practical value for psychology, sociology and practical activities in the field of managing relationships in critical situations. The main attention is paid to the connection between the level of stress resistance and the ability to effectively resolve conflicts. The development of stress resistance is considered as an important aspect of conflict prevention in various areas of life, which contributes to the improvement of interpersonal relationships and the creation of a harmonious environment.

Keywords: stress resistance, conflict, prevention, strategies, stress, factors.

Постановка проблеми. Актуальність обумовлена сучасними соціальними та економічними викликами, що призводять до зростання рівня стресу як у окремих осіб, так і в колективах. У світі, де міжособистісні відносини стають дедалі напруженішими, а непередбачувані події – пандемії, економічні кризи, геополітична нестабільність, війни – спричиняють постійний стресовий фон, важливо знаходити ефективні шляхи для запобігання конфліктам. Одним із таких шляхів є розвиток стресостійкості, яка дозволяє людині адаптуватися

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

до складних умов, управляти власними емоціями та мінімізувати ризик ескалації негативних міжособистісних ситуацій.

Наукові дослідження підтверджують, що висока стресостійкість сприяє формуванню адаптивних механізмів, що не лише допомагають впоратися зі стресовими факторами, але й перетворюють їх на джерело особистісного зростання та розвитку. Це дозволяє ефективно управляти емоційним станом, зберігати баланс між особистими потребами та вимогами зовнішнього середовища, що є ключовим для профілактики конфліктів як у приватному житті, так і в професійній сфері.

Особливу актуальність ця тема набуває в умовах сучасної глобальної нестабільності, коли кожна людина стикається з викликами невизначеності та постійними стресовими ситуаціями. Розвиток стресостійкості стає важливим ресурсом для забезпечення психологічного благополуччя, зниження рівня агресії та підвищення здатності до конструктивного вирішення суперечок. Таким чином, дослідження механізмів розвитку стресостійкості особистості має не лише теоретичне значення, але й практичну цінність для формування гармонійного соціального середовища та профілактики конфліктних ситуацій.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження вказують на те, що розвиток стресостійкості особистості є ключовим чинником у профілактиці конфліктів як на індивідуальному, так і на груповому рівнях. Сучасна наукова література підкреслює, що стресостійкість не є вродженою характеристикою, а формується в процесі життєвого досвіду, навчання та соціальної взаємодії. Вона включає комплекс психологічних ресурсів, таких як емоційна регуляція, позитивна самооцінка, здатність до адаптації та ефективне управління емоціями, що дозволяє зменшувати негативний вплив стресових факторів і запобігати ескалації конфліктних ситуацій.

Дослідники відзначають, що високий рівень стресостійкості сприяє конструктивному вирішенню конфліктів. Зокрема, люди з розвиненими адаптивними механізмами здатні спокійно аналізувати ситуацію, визначати корінні причини конфлікту та шукати компромісні рішення, що мінімізують розрив між сторонами. Багато емпіричних досліджень демонструють позитивну кореляцію між здатністю до емоційної регуляції та успішністю вирішення конфліктів, що свідчить про важливість впровадження програм з розвитку стресостійкості в освітніх і корпоративних середовищах.

У статті О. Когут представлено матрицю інтегративного розвитку стресостійкості особистості. Авторка розглядає стресостійкість як інтегративну властивість особистості, що включає психофізіологічні, емоційні, когнітивні та вольові компоненти. Матриця розроблена на основі психотерапевтичної та консультативної роботи з патрульними поліцейськими та потерпілими від критичних життєвих ситуацій [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Н. Слободяник підкреслює, що стресостійкість розглядається як цілісний процес адаптації, пов'язаний з емоційною стабільністю та стійкістю. Авторка зазначає, що в умовах війни стійкість до стресу відрізняється від мирного часу через порушення базових потреб, таких як розлука, вимушені переміщення та тривала депривація. Вона також аналізує психологічні ресурси, що дозволяють людині протистояти стресу, спираючись на механізми саморегуляції [5].

Мета статті – дослідження рівня стресостійкості та стресогенного характеру професійної діяльності на прикладі викладачів університету.

Виклад основного матеріалу. Сучасне життя характеризується високим рівнем стресу, що впливає на емоційний стан і поведінку людини. Розвиток стресостійкості стає одним з найважливіших аспектів, необхідних для успішної профілактики конфліктів у різних сферах життя. Стресостійкість допомагає людині зберігати емоційну рівновагу, знижує ризик виникнення конфліктів і сприяє покращенню міжособистісних відносин. Війна в Україні стала серйозним випробуванням для психоемоційного стану населення. Щоденні стресові ситуації, небезпека, втрати близьких, вимушені переселення та економічні труднощі – все це суттєво впливає на психологічний стан людей. У таких умовах розвиток стресостійкості стає ключовим фактором для виживання та збереження психічного здоров'я.

Стресостійкість – це здатність особистості протидіяти стресу, ефективно долати його наслідки та швидко відновлюватися після стресових ситуацій. Ця характеристика включає як психологічні, так і фізіологічні аспекти та залежить від індивідуальних особливостей людини, її досвіду, світогляду та рівня соціальної підтримки.

Важливою умовою розвитку стресостійкості особистості та ефективної протидії стресовим впливам, адаптації чи їх уникненню є її індивідуальні характеристики, такі як самооцінка, усвідомлене розуміння власних проблем і здатність їх вирішувати. Індивідуальна модель стійкості ґрунтується на ключових ресурсах, серед яких психологічні, поведінкові, фізичні, соціальні ресурси. Ці особистісні ресурси визначають успішність соціально-психологічної адаптації в кризових ситуаціях та складних життєвих обставинах завдяки здатності формувати інтегровану поведінку. Чим більше розвинені ці ресурси, тим ефективніше людина долає стресогенні ситуації. Як було зазначено, чим розвиненіші адаптаційні ресурси, тим вище ймовірність того, що організм зможе зберегти нормальну працездатність і високий рівень ефективності навіть під впливом психогенних факторів зовнішнього середовища [7].

Потапюк Л. досліджуючи рівень стресостійкості студентів, виявив, що війна збільшує кількість стресогенних факторів, які впливають на освітню діяльність студентів, їхнє фізичне і психічне здоров'я. Щоб зберегти психологічне здоров'я, потрібно мати високий рівень стресостійкості, успішно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

здійснювати необхідну життєдіяльність у складних умовах без особливих шкідливих наслідків для власного здоров'я, оточуючих, своєї освітньої діяльності [4].

Тептюк Ю. в своєму дослідженні схиляється до думки, що головними особистісними чинниками, які впливають на рівень стійкості до стресу є властивості нервової системи та емоційна врівноваженість, тривожність, самооцінка, локус-контроль, оптимістичний чи песимістичний стиль мислення, мотивація досягнення успіху, ступінь конфліктності та моральна нормативність [6].

Чинники, що впливають на розвиток стресостійкості:

1. Особистісні характеристики: стресостійкість залежить від таких особистісних рис, як саморегуляція, позитивне мислення, віра у власні сили та здатність до адаптації. Люди з високим рівнем емоційного інтелекту краще справляються зі стресом і мають менше конфліктів.

2. Соціальна підтримка: підтримка з боку родини, друзів, колег та суспільства відіграє важливу роль у розвитку стресостійкості. Соціальні зв'язки допомагають людині відчувати себе захищеною та впевненою.

3. Психологічна готовність: підготовка до можливих стресових ситуацій через тренінги, психологічні консультації та самовдосконалення сприяє підвищенню стресостійкості.

4. Фізична активність: регулярні фізичні вправи допомагають знижувати рівень стресу, покращують загальний фізичний стан та сприяють виробленню ендорфінів – гормонів щастя.

Нами було проведено дослідження рівня стресостійкості у викладачів університету (вибірка 50 осіб). Викладачами заповнено анкети, що включали шкалу стресостійкості Коннора-Давідсона (CD-RISC) та шкалу перцепційного стресу (PSS-10), а також проведено інтерв'ю з групою викладачів (20 осіб). За результатами CD-RISC, середній рівень стресостійкості склав 65 із можливих 100 балів, що свідчить про середній рівень стресостійкості серед викладачів. За шкалою PSS-10, середній рівень стресу склав 18 із можливих 40 балів, що вказує на помірний рівень сприйняття стресу. Аналіз досвіду управління конфліктами показав, що 60% (30) викладачів зазначили, що часто стикаються з конфліктами у професійному середовищі; 70% (35) викладачів вважають, що їхній рівень стресостійкості допомагає їм ефективніше вирішувати конфлікти; 46% (23) викладачів відзначили, що проходили тренінги з управління стресом та конфліктами.

Під час інтерв'ю на питання «Які методи управління стресом використовуєте? – 60% (12) викладачів зазначили, що використовують техніки релаксації (медитація, йога, дихальні вправи) для зниження рівня стресу, 10% (2) викладачів зазначили, що звертаються за психологічною підтримкою, зокрема до психологів або коучів; 50% (10) викладачів вважають важливою соціальну підтримку з боку колег та адміністрації. На питання «Який вплив стресу на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Вашу професійну діяльність?» – 15% (3) викладачів зазначили, що високий рівень стресу впливає на їхню продуктивність та якість викладання; 40% (8) викладачів зазначили, що відчувають симптоми емоційного вигорання; 25% (5) викладачів зазначили, що стресові ситуації впливають на їхні стосунки зі студентами. На питання «Які використовуєте способи вирішення конфліктних ситуацій?» – 65% (13) викладачів використовують конструктивний діалог для вирішення конфліктів; 45% (9) викладачів зазначили, що намагаються уникати конфліктних ситуацій через компроміси; 20% (4) викладачів вказали на необхідність додаткових тренінгів з управління конфліктами.

Під час спостереження повсякденної поведінки викладачів було виявлено, що викладачі з високим рівнем стресостійкості демонструють більше самоконтролю в стресових ситуаціях; викладачі, які активно використовують техніки релаксації, менш схильні до емоційних реакцій під час конфліктів; також більшість викладачів демонструють позитивний настрій та відкритість у спілкуванні зі студентами. Спостерігалося, що викладачі, які отримують соціальну підтримку з боку колег, менш схильні до конфліктів у навчальному середовищі.

Стресогенний характер професійної діяльності викладачів в університеті може включати декілька важливих аспектів, що пов’язані як із вимогами до професіоналів, так і з особливостями освітнього процесу.

1. Високий рівень відповідальності. Викладачі несуть велику відповідальність за успіхи студентів, якість освіти та загальний результат курсу. Це може створити значний тиск і вплинути на психологічний стан.

2. Великі обсяги роботи. Підготовка до занять, оцінка студентських робіт, наукові дослідження та участь у виконанні адміністративних завдань – все це може призвести до перевантаження та втоми. Постійна потреба в багатозадачності також може бути стресогенним фактором.

3. Часові обмеження та дедлайни. Багато викладачів стикаються з обов’язковістю виконання роботи в обмежених термінах, що додає стресу, особливо коли кілька важливих завдань складаються одне на одне.

4. Студентські вимоги та поведінка. Взаємини зі студентами можуть бути джерелом стресу, особливо коли викладач стикається з проблемною дисципліною, мотивацією студентів або складними взаємодіями з групами, що мають різні потреби, здібності та темпераменти.

5. Низька підтримка та ресурси. Недостатня адміністративна та фінансова підтримка можуть призвести до відчуття фрустрації та стресу.

6. Соціальний тиск та кар’єрні очікування. Професійний розвиток, необхідно постійно публікувати наукові статті, участь у конференціях, здобуття грантів і підтримка репутації університету можуть створити соціальний тиск і відчуття конкуренції серед викладачів.

7. Неясність ролей та очікувань. Більш складні професійні ролі, у яких викладачі змушені підключати освіту, наукову діяльність, адміністратора,

можуть призвести до стресу через неясність у розподілі відповідальності та важливих завдань. Ці фактори можуть мати значний стресогенний вплив на викладачів, і їх розуміння допоможе розробити ефективні стратегії зниження стресу та підвищення стресостійкості у професійній діяльності.

Стресостійкість є ключовим психологічним ресурсом, який дозволяє людям ефективно справлятися з різноманітними стресовими ситуаціями, зберігаючи емоційну рівновагу та психологічне благополуччя. Вона дуже важлива не лише для підтримки психічного здоров'я, а й для зменшення й запобігання виникненню конфліктів, як у міжособистісних, так і в групових взаємодіях. Стресостійкість описує здатність особистості адаптуватися до стресу, запобігаючи негативним емоційним реакціям, які можуть призвести до розбіжностей або навіть відкритих конфліктів. Це пов'язано з фізіологічними, емоційними та психологічними аспектами, що не вдається упоратися зі стресовими факторами без негативних наслідків. Розвинуті адаптивні механізми, такі як високий рівень нервової регуляції, здатність до раціональної оцінки ситуації та використання здорових копінгових стратегій, дозволяють людям контролювати свою реакцію навіть у найбільш напружених ситуаціях. Конфлікти часто виникають через стресові фактори, якщо особи не здатні ефективно контролювати свої емоції або знаходяться в стресогенних умовах протягом тривалого часу. У таких ситуаціях стресостійкість виступає як профільна. Людина з високим рівнем стресостійкості, при зустрічі з негативними обставинами, здатна зберегти спокій, краще обробити інформацію та не піддаватися неконтрольованим емоційним реакціям, що зменшує ймовірність ескалації конфлікту. Наприклад, на робочому місці стресостійкість сприяє конструктивному підходу до вирішення проблеми та пошуку компромісу, а не введенню в конфліктну проблему. Студенти можуть також за допомогою розвитку стресостійкості знизити рівень конфліктності в стосунках з одногрупниками та викладачами.

Стресостійкість є основним ресурсом для профілактики конфліктів. Характерним є емоційна рівновага (люди зі стресостійкістю здатні контролювати свої емоції, що дозволяє уникати емоційних зривів та конфліктних ситуацій. Вони менше схильні до агресії та імпульсивної поведінки); раціональне мислення (у стресових ситуаціях стресостійкі особи здатні зберігати ясність думок, аналізувати ситуацію та приймати зважені рішення. Це знижує ймовірність виникнення конфліктів на основі емоційних реакцій); комунікативні навички (розвиток стресостійкості включає покращення комунікативних навичок, що дозволяє ефективніше вирішувати конфлікти через конструктивний діалог); зменшення конфліктних тригерів (стресостійкі особи можуть виявляти потенційні тригери конфліктів та уникати їх, що сприяє зниженню загального рівня конфліктності в колективі або сім'ї).

Виокремо методи розвитку стресостійкості такі як: самоусвідомлення та самоаналіз (регулярне аналізування своїх емоцій та реакцій допомагає

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

розуміти причини стресу та знаходити способи його подолання); техніки релаксації (медитація, йога, дихальні вправи та інші техніки релаксації допомагають знижувати рівень стресу та підвищують загальне психологічне здоров'я); тренінги та курси (участь у тренінгах з управління стресом та розвитком особистісних навичок сприяє підвищенню стресостійкості); фізичні вправи (регулярна фізична активність покращує фізичний стан та підвищує стресостійкість); психологічна підтримка (звернення до психологів та участь у групових підтримках допомагають людині справлятися зі стресом та розвивати стресостійкість).

Стресостійкість і конфлікт – два взаємопов'язаних явища, які значною мірою впливають на якість міжособистісних відносин та функціонування організацій. Стресостійкість – це здатність людини зберігати психологічну рівновагу та ефективно адаптуватися до змінних, часто несприятливих умов навколишнього середовища. Вона дозволяє зменшити негативний вплив стресових факторів, підтримувати внутрішній ресурс і зберігати високий рівень працездатності. Конфлікт, у свою чергу, являє собою зіткнення інтересів, поглядів чи потреб між людьми або групами, що може призводити до ескалації негативних емоцій та порушення гармонії в колективі чи особистому житті.

Наявність високого рівня стресостійкості сприяє конструктивному вирішенню конфліктів. Коли людина володіє розвиненими адаптивними ресурсами – емоційною регуляцією, позитивною самооцінкою, умінням керувати власним настроєм – вона здатна ефективно реагувати на стресові ситуації і уникати ескалації конфліктів. Така особа, як правило, менше сприймає зовнішні подразники як загрозу, а отже, може зберігати спокій у напружених ситуаціях, знаходити компромісні рішення та конструктивно вирішувати проблеми.

Конфлікти часто виникають унаслідок невирішених стресових факторів, внутрішніх суперечностей і невідповідності між особистими очікуваннями та реальністю. У таких умовах людина, яка не розвинула свою стресостійкість, може виявляти агресію, неконтрольовані емоційні реакції або, навпаки, ухилятися від вирішення проблем, що поглиблює конфлікт. Тому розвиток стресостійкості є важливим інструментом профілактики конфліктів: він допомагає зменшити рівень емоційної напруги, сприяє об'єктивному аналізу ситуації та стимулює пошук взаємовигідних рішень.

Сучасні методи підвищення стресостійкості включають різноманітні техніки релаксації, тренінги з емоційного інтелекту, коучинг та психологічне консультування. Практична робота над розвитком саморегуляції, усвідомленням власних потреб і можливостей дозволяє особі не лише краще справлятися зі стресовими факторами, але й ефективніше управляти міжособистісними взаємодіями. Так, розвинута стресостійкість сприяє формуванню позитивного ставлення до вирішення конфліктних ситуацій, що знижує ризик їх ескалації і дозволяє знаходити компромісні рішення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Крім того, розвиток стресостійкості важливий не тільки на індивідуальному рівні, але й у колективах. Організації, що впроваджують програми психологічної підтримки та навчання управлінському стресу, демонструють менший рівень конфліктності серед співробітників, що позитивно впливає на робочий клімат і загальну ефективність діяльності. Такий підхід дозволяє створити середовище, де кожен член команди відчуває підтримку та може ефективно вирішувати відповідності, не переходячи до агресивних форм взаємодії.

Отже, стресостійкість виступає ключовим ресурсом для профілактики конфліктів, оскільки допомагає людині зберігати внутрішню рівновагу, адаптуватися до змінних умов і конструктивно вирішувати суперечності. Розвиток цієї якості сприяє не тільки особистісному зростанню, а й створенню гармонійного соціального середовища, де взаєморозуміння і співпраця стають основою для успішного функціонування як окремих осіб, так і груп і організацій.

В дослідженні Комар Т., Варгата О., Хоптяна О. виявлено, що більшість фахівців соціономічного профілю мають недостатній рівень стресостійкості та емоційної стійкості, що вказує на наявність проблем із підтримкою та покращенням психічного здоров'я, відсутністю навиків самозбереження здоров'я. Саме тому, важливим є впровадження здоров'язбережувальних технологій [2].

Костишин Н. та Яковець Т. запропонували ряд заходів для створення сприятливого психологічного клімату в колективі:

- постановка соціально-корисної мети діяльності колективу – цікава і корисна ціль діяльності підсилить працездатність та бажання бути соціально активним та корисним, у цей час, для суспільства та країни;
- створення відповідних умов праці – забезпечення безпеки під час виконання професійних обов'язків, як ніколи, стає важливим під час війни. Це, приміром, наявність сховищ, які можна використати під час повітряних тривог;
- організація спільних справ – об'єднання колективу спільним завдання сьогодні спрямоване не лише на вдале виконання завдання, а й на те що робота в групах підвищує відчуття командності, зменшує страх залишитись самотнім й один на один із складнощами;
- вагомість ролі керівника – важливим завданням управлінця стає забезпечення стабільних та позитивних відносин між ним і підлеглими: розподіл обов'язків під час війни із врахуванням психологічного стану працівника, справедливе оцінювання ефективності виконання завдань, формування культури керівника, запобігання конфліктних ситуацій;
- проведення позаробочого часу разом – емоційне об'єднання колективу посилюється не діловими зустрічами, довірливими відносинами [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Висновки. Війна в Україні створює надзвичайно складні умови для населення, що потребує розвитку стресостійкості як ключового фактору для збереження психічного здоров'я та профілактики конфліктів. Психологічна та соціальна підтримка, фізична активність, техніки релаксації та розвиток комунікативних навичок – все це сприяє підвищенню стресостійкості та знижує ризик виникнення конфліктних ситуацій.

Розвиток стресостійкості є важливим аспектом, який допомагає людям справлятися зі стресом, зберігати емоційну рівновагу та ефективно вирішувати конфлікти. Це сприяє покращенню загального психічного стану населення та створенню гармонійного середовища в умовах війни.

Література:

1. Когут О. О. Матриця розвитку стресостійкості особистості. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія»*. 2021. № 12. С. 108–113.

2. Комар Т., Варгата О., Хоптяна О. Стресостійкість як складова самозбереження психічного здоров'яфахівців соціономічного профілю. *Психологічні травелоги*. 2023. №2. С. 62–72.

3. Костишин Н. С., Яковець Т. А. Стресостійкість колективу під час війни: налаштування психологічного клімату. *Міжнародний науковий журнал «Грааль науки»*. 2022. № 14–15. С. 565–570.

4. Потапюк Л. М. Особливості формування стресостійкості студентів в умовах російсько-української війни. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія психологія.* 2023. Вип. 2. С. 34–38.

5. Слободяник Н. В. Стресостійкість як психологічний ресурс особистості в ситуації змін. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2024. Том 35 (74), № 4. С. 91–95.

6. Тептюк Ю. О. Психологічні умови розвитку стресостійкості у соціальних працівників різних вікових категорій: дис. канд. психол. н /19.00.07. Київ. Національний педагогічний університет імені М.П. Драгоманова, 2021. 272 с.

7. Ткачишина О. Р. Особливості соціально-психологічної адаптації особистості в умовах кризових ситуацій. *Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Серія: Психологія*. 2021. Т. 32 (71), № 3. С. 93–98.

References:

1. Kohut, O. O. (2021). Matrytsia rozvytku stresostiikosti osobystosti [Matrix of development of stress resistance of the personality]. *Naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Psykholohiia – Scientific notes of the National University «Ostroh Academy». Series «Psychology»*, 12, 108–113 [in Ukrainian].

2. Komar, T., Varhata, O., Khoptiana, O. (2023). Stresostiikist yak skladova samozberezhenniapsykhichnoho zdoroviafakhivtsiv sotsionomichnoho profiliu [Stress resistance as a component of self-preservation of mental health of socio-economic specialists]. *Psykholohichni travelohy – Psychological travelogues,* 2, 62–72 [in Ukrainian].

3. Kostyshyn, N. S., Yakovets, T. A. (2022). Stresostiikist koletyvu pid chas viiny: nalashtuvannia psykholohichnoho klimatu [Stress resistance of the military during war: adjustment of the psychological climate.]. *Mizhnarodnyi naukovyi zhurnal «Hraal nauky» – International scientific journal «Grail of Science»*, 14–15, 565–570 [in Ukrainian].

4. Potapiuk, L. M. (2023). Osoblyvosti formuvannia stresostiikosti studentiv v umovakh rosiisko-ukrainskoi viiny [Peculiarities of the formation of students' stress resistance in the conditions of the Russian-Ukrainian war]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia psykholohiia – Scientific Bulletin of the Uzhhorod National University. Psychology Series*, 2, 34–38 [in Ukrainian].

5. Slobodianyk, N. V. (2024). Stresostiikist yak psykholohichnyi resurs osobystosti v sytuatsii zmin [Stress resistance as a psychological resource of the individual in a situation of change]. *Vcheni zapysky TNU imeni V.I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia – Scientific notes of the V.I. Vernadsky TNU. Series: Psychology*, 35 (74), № 4, 91–95 [in Ukrainian].

6. Teptiuk, Yu. O. (2021). Psykholohichni umovy rozvytku stresostiikosti u sotsialnykh pratsivnykiv riznykh vikovykh katehorii [Psychological conditions for the development of stress resistance in social workers of different age categories]: *candidate's thesis*. Kyiv: Natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni M.P. Drahomanova [in Ukrainian].

7. Tkachyshyna, O. R. (2021). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii osobystosti v umovakh kryzovykh sytuatsii [Peculiarities of socio-psychological adaptation of the individual in crisis situations]. *Vcheni zapysky Tavriiskoho natsionalnoho universytetu imeni V. I. Vernadskoho. Seriia: Psykholohiia – Scientific notes of the V. I. Vernadsky Tavrichesky National University. Series: Psychology*, 32 (71), № 3, 93–98 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 159.9;316.485.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1138-1147

Галян Андрій Ігорович кандидат психологічних наук, доцент кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, тел.: (067) 922-95-69, https://orcid.org/0000-0002-3588-0592

Демидчук Каріна Романівна здобувач вищої освіти першого (бакалаврського) рівня вищої освіти, Національний університет «Львівська політехніка». Львів, тел.: (097)825-48-79, https://orcid.org/0009-0008-7489-6205

ДЕТЕРМІНАНТИ ВИНИКНЕННЯ КОНФЛІКТІВ В ОРГАНІЗАЦІЇ

Анотація. У статті представлені результати дослідження причин виникнення конфліктів в організації. Показано, що конфлікти детермінуються особистісними властивостями та організаційними чинниками. Особистісні особливості розглядаються як індивідуальна вираженість стійких і узагальнених властивостей людини, що проявляється в різних видах діяльності та ставленні до себе. Акцентовано на функціональній амбівалентності конфлікту: вони можуть бути як дисфункційними, так і сприяти досягненню кращих результатів в управлінні організацією, підвищувати ефективність та результативність її діяльності, забезпечувати зростання та розвиток організації.

Для вивчення причин конфлікту в організації використано власну анкету, надійність якої підтверджено за допомогою критерію α – Кронбаха. За допомогою дискримінантного аналізу встановлено, що відсутність чіткої стратегії організації, плинність кадрів та зазіхання на суб'єктність персоналу, є тими чинниками, які відрізняють чоловіків та жінок щодо поглядів на природу конфлікту в організації під сучасну пору.

Визначено суголосність отриманих результатів з результатами досліджень інших науковців. Зокрема, одні з них акцентують на врахуванні особистісних якостей персоналу організації задля зменшення ймовірності його появи. Інші зазначають наявність суперечностей між встановленою системою адміністративних правил і групових норм, з одного боку, і потребою персоналу бути суб'єктами прийняття управлінських рішень, мати високі статусні ролі, які забезпечували б їм свободу діяльності і реальну можливість для самовираження, з іншого.

Перспективним є дослідження психологічного благополуччя персоналу організацій як чинника запобігання виникнення конфліктних ситуацій.

Ключові слова: конфлікт, середовище, особистісні якості, критерій α - Кронбаха, дискримінантний аналіз, анкета, персонал організації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Halian Andrii Ihorovych Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor of the Department of Theoretical and Practical Psychology, Lviv Polytechnic National University. Lviv, tel.: (067) 922-95-69, https://orcid.org/0000-0002-3588-0592

Demydchuk Karina Romanivna first (bachelor) level higher education student, Lviv Polytechnic National University. Lviv, tel.: (097) 825-48-79, https://orcid.org/0009-0008-7489-6205

DETERMINANTS OF CONFLICT IN THE ORGANIZATION

Abstract. The article presents the results of a study of the causes of conflicts in an organization. It is shown that conflicts are determined by personal characteristics and organizational factors. Personal characteristics are considered as an individual expression of stable and generalized human properties, which manifests itself in various activities and attitudes. The author emphasizes the functional ambivalence of conflict: they can be both dysfunctional and contribute to achieving better results in managing an organization, increasing the efficiency and effectiveness of its activities, ensuring the growth and development of the organization.

To study the causes of conflict in the organization, the author used her own questionnaire, the reliability of which was confirmed by the Cronbach's α criterion. Using discriminant analysis, it is found that the lack of a clear strategy of the organization, staff turnover and encroachment on the subjectivity of staff are the factors that distinguish men and women in their views on the nature of conflict in the organization in modern times.

The author`s notes the consistency of the results obtained with the results of research by other scholars. In particular, some of them emphasize taking into account the personal qualities of the organization's staff to reduce the likelihood of its occurrence. Others note the existence of contradictions between the established system of administrative rules and group norms, on the one hand, and the need for staff to be subjects of management decision-making, to have high status roles that would provide them with freedom of activity and a real opportunity for self-expression.

It is promising to study the psychological well-being of organizational personnel as a factor in preventing conflict situations.

Keywords: conflict, environment, personal qualities, α-Cronbach's criterion, discriminant analysis, questionnaire, organization's personnel.

Постановка проблеми. Під персоналом розуміються всі працівники підприємства, а також усі особи, залучені до діяльності організації. Структура персоналу організації є різноманітною. Її, зазвичай, поділяють відповідно до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ролі в управлінській організації та характері виконуваної праці на робітників (виробничий персонал) і службовців (управлінський персонал). Реалізація потенціалу працівників значною мірою залежить від методів і підходів, які застосовує керівник для впливу на своїх підлеглих. Однак незалежно від типу організації на певних етапах її розвитку можуть виникати конфлікти. Тому вивчення причин їх виникнення є актуальним, зважаючи на соціально-психологічні, економічні та політичні виклики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема конфліктів завжди привертала увагу дослідників. Класики соціології, філософії та конфліктології, з-поміж яких Аристотель, Т. Гоббс, Н. Макіавеллі, Д. Віко, А. Токвіль, М. Вебер та Г. Зіммель, неодноразово зверталися до теми конфлікту. Важливий внесок у розвиток наукових поглядів на конфлікти у другій половині XX ст. зробила конфліктологічна парадигма суспільного розвитку, яку розробляли J. Burton [11], K. Boulding [10], R. Dahrendorf [13], L. Coser [12], L. Kriesberg [15].

Природа та механізми конфлікту досліджувалися представниками різних психологічних підходів: психоаналітичного (З. Фройд, К. Юнг, А. Адлер); теорії групової динаміки (К. Левін, Д. Креч); поведінкової теорії (А. Басс, А. Бандура); соціометричного (Дж. Морено, Г. Гурвіч, К. Томас); мотиваційного (М. Дойч, С. Шикман). В українській психології проблему конфліктів розглядали такі науковці, як О. Криса [4], Г. Ложкін, Н. Пов'якель [6], Т. Яхно [9], Л. Герасіна, М. Требін та ін [1]. У більшості досліджень констатується, що особистісні особливості детермінують різні психологічні феномени. Тому цілком доречно вважати, що однією з причин появи конфліктів в організації є особисті якості її персоналу.

Окрім особистісних рис, конфлікти можуть детермінуватися організаційними чинниками, такими як знецінення праці, спілкування на підвищених тонах, хамство, грубість тощо. Менеджери організацій вважають, що відсутність конфліктів є не лише неможливою, але й небажаною ситуацією. В умовах нестабільної соціально-економічної ситуації, постійних потрясінь, організація не може залишитися незмінною, тому вона чутлива до змін, які підвищують ймовірність конфліктів. З аналізу праць дослідників можна зробити висновок, що проблема природи конфлікту є міждисциплінарною.

З огляду на сказане **метою** нашої публікації є аналіз чинників ескалації конфліктів в організації сфери обслуговування.

Виклад основного матеріалу. У науковій літературі конфлікт трактують як зіткнення протилежних цілей, позицій, думок, поглядів опонентів як суб'єктів взаємодії [2]. У своїй публікації Є. Лісений та А. Лісеная описують різні розуміння конфлікту на підприємстві, а саме: «… 1. Внесення напруженості в міжособистісні стосунки усередині колективу між його членами і угрупуваннями або з керівництвом. 2. Спробу членів колективу довести правоту своїх поглядів на шляху розвитку організації, визначення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

місця в цьому розвитку кожного його члена і міри участі в цьому розвитку. 3. Такий стан його членів, коли в силу певної структури взаємин в організації, кожен вимушений змінювати свою лінію поведінки і власне погляди на події, що відбуваються, і їх наслідки. 4. Нерівномірний розподіл обов'язків між членами, неадекватна винагорода за результати, неправильна або помилкова лінія керівництва і так далі. 5. Свідоме протиставлення керівником інтересів членів організації, насаджування єдиної суспільної думки» [5, с.2]. Дослідники констатують, що конфлікт на підприємстві – усвідомлена суперечність між членами цього колективу, яка супроводжується спробами його вирішити на тлі емоційних стосунків у межах організації або в міжорганізаційному просторі [4].

Узагальнюючи аналізування літератури з проблем конфліктології, конфлікт можна розглядати як відсутність згоди між двома чи більшою кількістю сторін, які докладають зусиль для того, щоб була прийнята їхня точка зору, що, зрештою, перешкоджає іншим сторонам діяти аналогічно. У цьому контексті особистісні якості та риси людини виходять на перший план, після чого вони можуть як збільшити, так і зменшити ймовірність переростання напруженої ситуації в конфлікт.

Американський психолог Г. Оллпорт вважав, що кожна людина є унікальною та індивідуальною, адже володіє особливим поєднаннями якостей і потреб, які вчений називав рисами. Особистісна риса – це диспозиція поводитися однаково в різних ситуаціях. Саме особистісні риси роблять людину передбачливою щодо її поведінки у майбутньому, попри плин часу та зміну ситуацій.

У психологічній літературі терміни «особливості», «риси», «властивість», «якість» особистості часто використовують як синоніми. Однак, якщо проаналізувати зміст понять «риса», «властивість» і «якість» особистості, що характеризують людину в її взаємозв’язках і ставленні до життя, професійної діяльності, соціального оточення та самої себе, то доцільніше застосовувати поняття «властивість». Водночас властивість, яка чітко відрізняє одну людину від іншої, називається особливістю. Таким чином, під особистісною особливістю варто розуміти індивідуальну вираженість стійких і узагальнених властивостей людини, яка проявляється в різних видах діяльності та ставленні до себе.

Появу конфліктів в організації можуть зумовлювати як диспозиційні, так і організаційні чинники. Для їх вивчення була розроблена анкета, питання якої стосувалися можливих причин виникнення непорозумінь в організації. Перелік питань формувався на основі попередніх бесід з персоналом, що дало змогу відобразити основні проблеми, що їх турбують. Одним із провідних питань під час розроблення опитувальників, є визначення їх надійності. Для цього існують різні методи. Ми зупинилися на визначенні внутрішньої узгодженості внесених в анкету питань (її консистентності). Тобто, чи пов’язаний між собою кожен елемент опитувальника, а також, наскільки його

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

відсутність вплине на його структуру. Найкраще для цього підходить критерій α – Кронбаха, розрахунок якого ґрунтується на порівнянні дисперсій мінливості (розкиду значень) за кожним питанням анкети та загальною дисперсією для всієї анкети.

У психологічних дослідженнях надійним показником α - Кронбаха вважається той, що перевищує α > 0,6. Отримане нами значення критерію α = 0,84219. Стандартизований показник α = 0,84257. Це високі показники як для такого рівня діагностичного інструментарію. Як видно із представлених у таблиці 1 результатів, усі питання анкети мають однакову вагу.

Таблиця 1.

Розрахункові показники за критерієм α - Кронбаха для анкети

	Середнє при видаленні	**Дисперсія при видаленні**	**Стандартне відхилення при видаленні**	**Заг-Поз. кореляції**	**Альфа при видаленні**
Невиконання керівництвом своїх обіцянок.	80,62500	246,3281	15,69484	0,365916	0,837353
Небажання пояснити людям дійсний стан справ.	80,28125	252,4834	15,88973	0,173115	0,843609
Неможливість для членів трудового колективу отримувати гідну зарплату.	80,34375	244,7569	15,64471	0,339502	0,838256
Відсутність видимих результатів про поліпшення умов праці, побуту та відпочинку.	80,43750	237,9961	15,42712	0,509590	0,832345
Конфронтація персоналу управління і працівників через несправедливий розподілу матеріальних благ і фонду оплати праці.	80,68750	245,4336	15,66632	0,398917	0,836402
Впровадження інноваційних технологій і радикальних перетворень без урахування інтересів працівників.	80,45313	244,8728	15,64841	0,357154	0,837602
Підбурювання персоналу неформальними лідерами.	80,20313	241,0056	15,52436	0,450619	0,834469
Відсутність можливості висловити власну думку.	80,15625	244,9756	15,65170	0,355259	0,837664
Ігнорування зворотного зв’язку менеджментом організації.	80,34375	244,4131	15,63372	0,365919	0,837313
Байдужість керівництва до морального стану працівників.	80,39063	242,9568	15,58707	0,460348	0,834529

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

	Середнє при видаленні	Дисперсія при видаленні	Стандартне відхилення при видаленні	Заг-Поз. кореляції	Альфа при видаленні
Недостатнє визнання заслуг персоналу.	80,37500	247,9531	15,74653	0,304876	0,839217
Надмірне навантаження без належної компенсації та підтримки.	80,23438	244,6169	15,64023	0,339787	0,838259
Надмірний контроль з боку керівництва.	80,40625	244,3662	15,63222	0,377381	0,836935
Погане планування та організація робочого процесу.	80,42188	244,8689	15,64829	0,351923	0,837785
Неетична поведінка (наприклад, обман, плітки чи «нечесна гра»).	80,23438	247,9919	15,74776	0,292535	0,839657
Проблеми в командній роботі.	80,35938	246,3865	15,69670	0,313082	0,839094
Надмірна або невиправдана критика персоналу.	80,35938	248,6990	15,77019	0,290670	0,839632
Порушення балансу між роботою та особистим життям.	80,29688	246,1150	15,68805	0,332537	0,838399
Недостатнє залучення працівників у прийняття рішень.	80,34375	247,5381	15,73334	0,326713	0,838525
Недостатня кількість ресурсів для виконання завдань	80,54688	248,4353	15,76183	0,307917	0,839080
Нечіткі або суперечливі цілі та завдання	80,51563	244,7497	15,64448	0,444312	0,835251
Ігнорування особистих потреб працівників	80,50000	245,5312	15,66944	0,370448	0,837183
Несправедливе ставлення або фаворитизм.	80,57813	241,8064	15,55013	0,443440	0,834772
Нереалістичні очікування від виконання завдань працівниками.	80,15625	239,3818	15,47197	0,445305	0,834494
Робота в умовах постійного стресу.	80,09375	243,5225	15,60521	0,420233	0,835618
Відсутність чітких інструкцій щодо виконання завдань.	80,26563	244,2888	15,62974	0,386074	0,836661
Відсутність можливості або її мінімальна кількість для уточнення робочих питань.	80,34375	242,1006	15,55958	0,436453	0,835004
Інтенсивна зміна команди або плинність кадрів.	80,21875	246,8584	15,71173	0,347573	0,837897
Зовнішні економічні та політичні чинники.	80,39063	252,9568	15,90462	0,181328	0,842919

Іншим показником надійності анкети є показник α – Кронбаха за умови, якщо вилучити з анкети будь-яке питання. Якщо вилучене питання знижує

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

показник α – Кронбаха, або він не змінюється, то це свідчить про його (твердження) важливість, а отже, надійність питальника. Якщо при вилученні питання показник α - Кронбаха зростає, то варто перевірити доцільність вилучення твердження з питальника. Як видно з представлених в останній колонці (табл.1) даних (α - Кронбаха при видаленні), вилучення будь-якого питання з анкети не впливає на показник її надійності, тобто показник α - Кронбаха суттєво не зростає і не знижується. Тому можна констатувати надійність анкети.

Для розуміння важливості виокремлених проблем для чоловіків та жінок організації ми провели дискримінантний аналіз отриманих результатів. Це дало змогу визначити спільні для чоловіків та жінок проблеми, а також ті, які диференціюються за ознакою статі. Основні результати представлені у таблиці 2. Загалом варто зазначити, що показник Лямбда Уїлкса ($\lambda = 0{,}56245$; $p < 0{,}0007$) засвідчує статистичну значущість отриманих значень.

Таблиця 2

Показники дискримінантного аналізу за групуючою змінною «стать»

	Уїлкса Лямбда	**Часткова Лямбда**	**F-виключення (1,52)**	**P-рівень**	**Толерантність**	**1-толер R^2**
Нечіткі або суперечливі цілі та завдання	**0,731228**	**0,769179**	**15,60453**	**0,000236**	**0,675726**	**0,324274**
Небажання пояснити людям дійсний стан справ	0,598609	0,939588	3,34341	0,073213	0,841005	0,158995
Несправедливе ставлення або фаворитизм	0,590456	0,952562	2,58961	0,113622	0,783770	0,216230
Інтенсивна зміна команди або плинність кадрів	**0,606422**	**0,927482**	**4,06578**	**0,048939**	**0,706826**	**0,293174**
Відсутність можливості висловити власну думку	**0,609653**	**0,922567**	**4,36444**	**0,041608**	**0,713450**	**0,286550**
Погане планування та організація робочого процесу.	0,600782	0,936189	3,54433	0,065349	0,715166	0,284834
Погане планування та організація робочого процесу.	0,588961	0,954979	2,45147	0,123481	0,837700	0,162300

	Уілкса Лямбда	**Часткова Лямбда**	**F-виключення (1,52)**	**P-рівень**	**Толерантність**	**1-толер R^2**
Відсутність видимих результатів про поліпшення умов праці, побуту та відпочинку.	0,572838	0,981859	0,96077	0,331531	0,773159	0,226841
Зовнішні економічні та політичні чинники.	0,586311	0,959295	2,20647	0,143471	0,758374	0,241626
Підбурювання персоналу неформальними лідерами.	0,579047	0,971330	1,53486	0,220947	0,796391	0,203609
Неетична поведінка (наприклад, обман, плітки чи «нечесна гра»).	0,573341	0,980997	1,00727	0,320206	0,782894	0,217106

Як видно з представлених у таблиці 2 результатів, найбільше диференціюються досліджувані за проблемою «Нечіткі або суперечливі цілі та завдання». Жінки більше потребують чіткості та визначеності у поставлених завданнях (X=2,83; SD=1,234) порівняно з чоловіками (X=2,62; SD=1,045). Інша проблема, яка відрізняє чоловіків та жінок, це «Інтенсивна зміна команди або плинність кадрів». Жінки виявилися більш залежними від сталого середовища та передбачуваності (X=3,13; SD=1,479), аніж чоловіки (X=2,91; SD=0,965).

Ще одна проблема, що впливає на групуючу змінну стать, це «Відсутність можливості висловити власну думку». Як і в описаних вище випадках, жінки більше «страждають» від цього обмеження (X=3,17; SD=1,416) порівняно з чоловіками (X=3,00; SD=1,303). Вважаємо, що сьогоднішня політична та економічна ситуація робить чоловіків меш «вибагливими» до умов власної праці. Зауважимо, що ці та інші відмінності між чоловіками та жінками не є статистично значущими.

Отримані нами результати перегукуються з результатами інших досліджень. Зокрема, з-поміж головних причин конфліктів на підприємстві Є. Лісений та А. Лісеная бачать «… обмеженість ресурсів, взаємозалежність завдань, відмінності в цілях і в цінностях, відмінності в манері поведінки, в рівні освіти, погані комунікації, незбалансованість робочих місць, недостатня мотивація» [5, с. 6]. В іншому дослідженні Н. Мала та Л. Угрин акцентують на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

врахуванні особистісних якостей персоналу організації задля зменшення ймовірності його появи [7]. На думку О. Олешко, головним серед численних суперечностей у зазначеній сфері є протиріччя між встановленою системою адміністративних правил і групових норм, з одного боку, і потребою суб'єктів управління мати високі статуси і виконувати такі ролі, які забезпечували б їм свободу діяльності і реальну можливість для самовираження, - з іншого [8].

Висновки. Узагальнюючи представлені у статті міркування, зазначимо, що сам по собі конфлікт необов'язково є дисфункційним. За адекватного розуміння його причин та методів врегулювання більшість конфліктів сприятимуть досягненню кращих результатів в управлінні організацією, підвищуватимуть ефективність та результативність діяльності організації. Інколи конфлікт варто розглядати як інструмент, що дає змогу отримувати нові знання персоналу, забезпечувати зростання та розвиток організації.

Для діагностики причини виникнення конфліктів в організації використано перевірену на внутрішню узгодженість анкету. Основними причинами непорозумінь є організаційні проблеми, що стосуються гідності персоналу організації та їхньої суб'єктності. Відсутність визначеної стратегії організації, плинність кадрів та зазіхання на суб'єктність персоналу, є провідними чинниками, за якими можна диференціювати бачення чоловіками та жінками причин виникнення конфліктів в організації під сучасну пору.

Перспективним вважаємо дослідження психологічного благополуччя персоналу організацій як чинника запобігання виникненню конфліктних ситуацій.

Література:

1. Герасіна Л. Конфліктологія: загальна та юридична. Харків: Право, 2021. 224 с.
2. Ємельяненко Л., Петюх В., Торгова Л., Гриценко А. Конфліктологія. Київ, 2003. 193 с.
3. Конфліктологія: конспект лекцій /В. Галаган, В. Орлов, О. Отич. Київ: ДЕТУТ, 2008. 293 с.
4. Криса О. Формування сучасного розуміння поняття конфлікту. *Маркетинг та логістика в системі менеджменту: тези доповідей VII міжнар. наук.-практ. конференції*. Львів: Вид-во Нац. ун-ту «Львівська політехніка», 2008. С. 236-238.
5. Лісений Є., Лісеная А. Особливості конфліктів на підприємстві та засоби їх розв'язання. *Економіка та суспільство*. 2022. № 35. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-5
6. *Ложкін Г.*, Пов'якель Н. Психологія конфлікту: теорія і сучасна практика. Київ: МАУП, 2007. 435 с.
7. Мала Н., Угрин Л. Конфлікт у організації: класифікація та моделювання. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2010. Вип. 20.15. С. 212-219. https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_15/212_Mal.pdf
8. Олешко О. Нормативно-правовий механізм врегулювання конфлікту інтересів на державній службі в Україні: проблеми та перспективи вирішення. *Ефективність державного управління*. 2015. Вип. 44(1). С. 185-190.
9. Яхно Т., Куревіна І. Конфліктологія та теорія переговорів. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 168 с.

10. Boulding K.E. Conflict and Defense: A General Theory. Pickle Partners Publishing, 2018. 280 p.
11. Burton J.W. World Society. Cambridge University Press, 1972.
12. Coser L.A. The Functions of Social Conflict. Free Press, 1956.
13. Dahrendorf R. Gesellschaft und Freiheit. München: R. Piper, 1965. 454 с.
14. International Relations: A General Theory. By J. W. Burton. Cambridge, England: Cambridge University Press, 1965. 288 p.
15. Kriesberg Louis: Pioneer in Peace and Constructive Conflict Resolution Studies. Springer. 2018. 203 p.

***References**:*

1. Herasina, L. (2021). Konfliktolohiia: zahalna ta yurydychna [Conflictology: general and legal]. Kharkiv: Pravo. [in Ukrainian].
2. Iemelianenko, L., Petiukh, V., Torhova, L., & Hrytsenko, A. (2003). Konfliktolohiia. [Conflictology] Kyiv. [in Ukrainian].
3. Konfliktolohiia: Konspekt lektsii [Conflictology: Lecture notes]. (2008). / V. Halahan, V. Orlov, & O. Otych. Kyiv: DETUT. [in Ukrainian].
4. Krysa, O. (2008). Formuvannia suchasnoho rozuminnia poniattia konfliktu [Formation of a modern understanding of the concept of conflict]. *Marketynh ta lohistyka v systemi menedzhmentu: VII Mizhnarodna naukovo-praktychna konferentsiia (pp.236-238)*. Lviv: Vyd-vo Nats. un-tu «Lvivska politekhnika».[in Ukrainian].
5. Lisenyi, Ye., & Lisenaia, A. (2022). Osoblyvosti konfliktiv na pidpryiemstvi ta zasoby yikh rozviazannia [Peculiarities of conflicts at the enterprise and ways to resolve them]. *Ekonomika ta suspilstvo*, 35. DOI: https://doi.org/10.32782/2524-0072/2022-35-5 [in Ukrainian].
6. Lozhkin, H., & Poviakel, N. (2007). Psykholohiia konfliktu: teoriia i suchasna praktyka [Psychology of conflict: theory and modern practice]. Kyiv: MAUP. [in Ukrainian].
7. Mala, N., & Uhryn, L. (2010). Konflikt u orhanizatsii: klasyfikatsiia ta modeliuvannia [Conflict in the organization: classification and modeling]. *Naukovyi visnyk NLTU Ukrainy*, 20.15, 212-219. https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2010/20_15/212_Mal.pdf [in Ukrainian].
8. Oleshko, O. (2015). Normatyvno-pravovyi mekhanizm vrehuliuvannia konfliktu interesiv na derzhavnii sluzhbi v Ukraini: problemy ta perspektyvy vyrishennia [Regulatory and Legal Mechanism for the Settlement of Conflicts of Interest in the Civil Service in Ukraine: Problems and Prospects for Resolution]. *Efektyvnist derzhavnoho upravlinnia*, 44(1), 185-190 [in Ukrainian].
9. Iakhno, T., Kurevina, I. (2012). Konfliktolohiia ta teoriia perehovoriv [Conflictology and negotiation theory and prospects for resolution]. Kyiv: Tsentr uchbovoi literatury. [in Ukrainian].
10. Boulding, K.E. (2018). Conflict and Defense: A General Theory. Pickle Partners Publishing.
11. Burton, J.W. (1972). World Society. Cambridge University Press.
12. Coser, L.A. (1956). The Functions of Social Conflict. Free Press.
13. Dahrendorf, R. (1965). Gesellschaft und Freiheit. München: R. Piper.
14. Burton, J.W. (Ed.). (1965). International Relations: A General Theory. Cambridge, England: Cambridge University Press.
15. Kriesberg, L. (2018). Pioneer in Peace and Constructive Conflict Resolution Studies. Springer.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37:013

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1148-1156

Гах Роман Васильович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри фізичної реабілітації і спорту, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, тел.: (096) 690-98-04, https://orcid.org/0000-0002-3937-2210

САМОЕФЕКТИВНІСТЬ ТА РІВЕНЬ ДОСЯГНЕНЬ ЯК ДЕТЕРМІНАНТИ САМОРЕГУЛЯЦІЇ СПОРТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Анотація. У статті розглядається поняття самоефективності та рівня досягнень у якості детермінант саморегуляції у спорті.

Звертається увага на основні наукові підходи до розуміння термінів «самоефективність», «рівень досягнень», «саморегуляція» у контексті загальних стандартів підтримання певного ментально-фізичного рівня у спорті.

Деталізовано феномен самоефективності у спорті та спортивній діяльності. Розглянуто теорію А. Бандури «Самоефективність» (Self-Efifcacy), що визначає фактори впливу на самоефективність спортсмена (спортсменки) : досвід, мотивація, психічно-особистісну парадигму.

У контексті дослідження самоефективності та рівня досягнень у якості детермінант саморегуляції спортивної діяльності останні розглянуто як об'єктивні та суб'єктивні показники одночасно. Проведено паралель взаємозв'язку між рівнем досягнень у спортивній діяльності та самоефективністю (де самоефективність виступає змістом, що де-факто породжує показники рівня досягнень особи, що професійно займається спортом).

Досліджено когнітивні, мотиваційні та емоційні механізми саморегуляції, а також — психічну саморегуляцію як інструмент досягнення відповідних спортивних результатів.

У контексті практичної значущості проведеного дослідження самоефективності та рівня досягнень як детермінант саморегуляції спортивної діяльності акцентовано увагу на інструментарії вимірювання зазначених показників за шкалою Дж. Маддукса та саморегуляційним тестом Р. Баумайстра, за допомогою чого видається можливим відтворити кореляційну психосоціальну парадигму успіху спортсмена (спортсменки).

Зауважено, що аспект рівня досягнень як детермінанти саморегуляції у спорті, хоча й залежить від самоефективності спортсмена (спортсменки), наділений також аспектом індивідуалізму та партикулярності і походить від факторів суб'єктивного розуміння соціально-змагальної дійсності як спортивного та психологічного феномену водночас.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова : саморегуляція, спортсмени, спортивна діяльність.

Gakh Roman Vasylovich Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Physical Rehabilitation and Sports, Western Ukrainian National University, Ternopil, tel.: (096) 690-98-04, https://orcid.org/0000-0002-3937-2210

SELF-EFFECTIVENESS AND LEVEL OF ACHIEVEMENT AS DETERMINANTS OF SELF-REGULATION OF SPORTS ACTIVITIES

Abstract. The article considers the concepts of self-efficacy and level of achievement as determinants of self-regulation in sports.

Attention is drawn to the main scientific approaches to understanding the terms "self-efficacy", "level of achievement", "self-regulation" in the context of general standards for maintaining a certain mental and physical level in sports.

The phenomenon of self-efficacy in sports and sports activities is detailed. A. Bandura's theory "Self-Efficacy" is considered, which determines the factors influencing the self-efficacy of an athlete (athlete): experience, motivation, psychological and personal paradigm.

In the context of the study of self-efficacy and the level of achievements as determinants of self-regulation of sports activities, the latter are considered as objective and subjective indicators at the same time. A parallel is drawn between the level of achievements in sports activities and self-efficacy (where self-efficacy is the content that de facto generates indicators of the level of achievements of a person professionally involved in sports).

Cognitive, motivational and emotional mechanisms of self-regulation are investigated, as well as - mental self-regulation as a tool for achieving relevant sports results.

In the context of the practical significance of the conducted study of self-efficacy and the level of achievements as a determinant of self-regulation of sports activity, attention is focused on the tools for measuring these indicators using the J. Maddux scale and the R. Baumeister self-regulation test, with the help of which it seems possible to recreate the correlational psychosocial paradigm of the success of an athlete (athlete).

It is noted that the aspect of the level of achievements as a determinant of self-regulation in sports, although it depends on the self-efficacy of the athlete (athlete), is also endowed with an aspect of individualism and particularity and comes from factors of subjective understanding of social and competitive reality as a sports and psychological phenomenon at the same time.

Keywords: self-regulation, athletes, sports activity.

Постановка проблеми. Досягнення високих спортивних результатів значною мірою визначається не лише фізичною підготовкою, а й психоло-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

гічними чинниками, серед яких ключову роль відіграє саморегуляція. Вона забезпечує контроль емоцій, адаптацію до стресових ситуацій і мобілізацію ресурсів під час тренувань і змагань. Водночас, суттєвим фактором саморегуляції виступає самоефективність – суб'єктивна впевненість спортсмена у власних можливостях, яка визначає рівень мотивації, стійкість до невдач і здатність до самоконтролю.

Згідно з теорією самоефективності А. Бандури, переконання людини щодо власної здатності досягати результатів впливають на її поведінку, емоційні реакції та когнітивні процеси. У спортивній діяльності це означає, що спортсмени (спортсменки) з високою самоефективністю демонструють більшу наполегливість у подоланні труднощів, швидше відновлюються після невдач і ефективніше адаптуються до змагальних умов. Водночас, рівень досягнень спортсмена (спортсменки) може як формувати, так і змінювати самеоцінку його ефективності, що ускладнює визначення первинних механізмів цього взаємозв'язку.

Актуальною проблемою є кількісне вимірювання даних феноменів і встановлення їх кореляційного зв'язку. З цією метою у спортивній психології використовуються різні психометричні інструменти, зокрема шкала вимірювання самоефективності Дж. Маддукса та тест на саморегуляцію Р. Баумайстра, які дозволяють оцінити рівень впевненості спортсмена у власних можливостях і сформованість механізмів самоконтролю. Проте недостатньо дослідженим залишається питання про взаємний вплив цих показників та їхній вплив на спортивні досягнення в динаміці.

Таким чином, вивчення самоефективності та рівня досягнень як детермінант саморегуляції є актуальним як у теоретичному, так і в прикладному аспектах. Більш глибоке розуміння цих взаємозв'язків сприятиме розробці ефективних методик психологічної підготовки спортсменів, що дозволить не лише підвищити їхню результативність, а й зміцнити психоемоційну стійкість у професійній діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання самоефективності та рівня досягнень як детермінант саморегуляції у спорті є предметом психологічних та соціально-психологічних науково-дискурсних досліджень, розробок та дискусій як у вітчизняному, так і в іноземному аналітичному полі.

Серед представників вітчизняної доктрини у даному сегменті, пристосовно до формату та тематики нашого дослідження, вбачаємо за доцільне виділяти праці Р. Гаха, Ю. Назара, Г. Гуджабідзе, М. Павліва, І. Чернець, С. Деревенця та В. Літовченка, С. Гупала. У цих працях було акцентовано увагу на розумінні самоефективності та рівня досягнень як термінів та понять, конкретизовано увагу на мотиваційній, психологічній, психосоціальній та психофізичній ґенерації даної проблеми.

В свою чергу, іноземні дослідження феномену самоефективності та рівня досягнень як детермінант саморегуляції спортивної діяльності можуть

бути представлені крізь призму наукового доробку таких вчених, як згадані А. Бандура, Дж. Маддукс та Р. Баумайстр, а також більш сучасних результатів наукових праць таких науковців, як Г. Ертуган, Б. Агбуда, Р. МакБрайд, Т. Шірін, С. Мотлаф, М. Лохбаум, Н. ван Іперен та ін. Зазначені дослідження оперують визначенням понятійно-категоріальної парадигми аналітичного опрацювання психологічної респонденції на рівень фізичних та психологічних («тягар успіху») подразників для спортсмена (спортсменки).

Мета статті — визначення взаємозв'язку між самоефективністю, рівнем досягнень і саморегуляцією у спортивній діяльності, а також оцінка впливу цих факторів на психологічну стійкість спортсменів (спортсменок) на основі теорії самоефективності А. Бандури та емпіричних методах вимірювання, зокрема шкалі Дж. Маддукса і тесті на саморегуляцію Р. Баумайстра та кінцевій інтенції розробки практичних рекомендацій щодо підвищення спортивної результативності.

Виклад основного матеріалу. Дослідження самоефективності та рівня досягнень у якості детермінант саморегуляції у спорті як самоврядного конструкційного феномену, на наш погляд, доцільно здійснити після виокремлення наукових підходів до розуміння термінів «самоефективність», «рівень досягнень», «саморегуляція» у контексті загальних стандартів підтримання певного ментально-фізичного рівня спортсмена (спортсменки). Це дозволить найбільш повноцінно розтлумачити етимологічні підвалини формування складових індивідуально-психологічної респонсивності та амортизаційності індивіда.

Так, термін «самоефективність» може бути визначено як індивідуальну впевненість спортсмена (спортсменки) у власній здатності досягати поставлених цілей, подолання труднощів і реалізації потенціалу в умовах змагальної та тренувальної діяльності, що визначає рівень мотивації, стійкість до стресу та адаптивність до змінних умов [1].

«Рівень досягнень» як психолого-змагальна конструкція, спрямована на концептуалізацію персони спортсмена (спортсменки), є комплексним показником результативності спортсмена (спортсменки), що відображає сукупність його успіхів у змаганнях, відповідність поставленим цілям та динаміку професійного зростання та формується під впливом фізичних, психологічних та когнітивних факторів, а також суб'єктивної оцінки власних можливостей [1].

Врешті-решт, термін «саморегуляція» у контексті загальних стандартів підтримання певного ментально-фізичного рівня спортсмена (спортсменки) доцільно дефініціювати як здатність спортсмена усвідомлено контролювати свої емоції, поведінку та психофізіологічні стани для оптимізації підготовки та виступів, що передбачає використання спеціальних технік, таких як самоконтроль, вольові зусилля та стратегічне планування дій, що сприяє підвищенню ефективності спортивної діяльності [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

На підставі вищезазначеного можемо дійти висновку, що ключові детермінанти саморегуляції у спорті як кінцевої константи та явища — самоефективність та рівень досягнень — не можуть розглядатися у органічному відгалуженні один від одного та де-факто детерміновані якісними характеристиками, що є складовими формування персони резилентного спорстмена (спортсменки).

Саме у контексті вищесказаного ми вбачаємо за доцільне проаналізувати самоефективність у спортивній діяльності на підставі положень теорії А. Бандури «Самоефективність» (Self-Efifcacy), що визначає відповідні впливові факти та фактори через поняття досвіду, мотивації, психічно-особистісної парадигми та ін.

Так, теорія самоефективності (Self-Efficacy) канадсько-американського вченого у галузі психології А. Бандури [2] є однією з ключових концепцій, що пояснює механізми формування впевненості у власних можливостях та їх вплив на результативність діяльності, зокрема у спорті. Отже. А. Бандура визначав самоефективність як переконаність людини у своїй здатності досягати поставлених цілей у конкретних ситуаціях, що є критично важливим чинником у контексті спортивної діяльності. Формування та розвиток самоефективності спортсменів (спортсменок) відбувається під впливом кількох основних факторів, як-от особистий досвіду, мотивація та психічно-особистісна парадигма, що у випадку з кожним індивідом відзначається високим рівнем індивідуальності [2].

Найвагоміший чинник відповідно до даної структуризації — особистий досвід успіху як головне джерело формування віри у власні сили. По мірі того, як спортсмен (спортсменка) досягає позитивних результатів у своїй діяльності, вищим рівнем наділена його самоефективність. Натомість, часті невдачі без можливості корекції помилок можуть знижувати цей показник, особливо за умови психолого-соціальної схильності спортсмена (спортсменки) як індивіда до самознецінення. Досвід, окрім іншого, за стилістичним моделюванням А. Бандури, включає в себе моделювання поведінки, коли спортсмени спостерігають за успішними виступами інших та переймають ефективні стратегії [2].

До того ж, важливим аспектом для самоефективності є мотивація, яка відіграє вирішальну роль у підтримці самоефективності. Високомотивовані спортсмени, як правило, відповідно до положень теорії А. Бандури, є більш схильними до саморозвитку, долання труднощів та збереження віри у свої можливості навіть у ситуаціях підвищеної конкуренції. Відтак, важливою складовою мотиваційного аспекту є зовнішні чинники, зокрема підтримка тренерів, команди та близького оточення, що сприяє формуванню впевненості у власних силах, що доповнюють психологічну амортизаційність особи, що займається спортивною діяльністю [2].

Заключним ключовим чинником є психічно-особистісна парадигма, яка охоплює емоційний стан, рівень стресостійкості та когнітивні установки

спортсмена. Позитивне самосприйняття, стійкість до невдач і здатність до самоконтролю, відмічає А. Бандура [2], є визначальними для збереження стабільного рівня самоефективності. У цьому контексті важливим є застосування методів когнітивної регуляції, таких як рефлексія, візуалізація успіху та позитивне самонавіювання.

Однак необхідно враховувати, що дослідження феномену самоефективності та рівня досягнень у якості детермінант саморегуляції у спорті не може здійснюватися виключно з посиланням на наявний теоретичний інструментарій персонально-психологічного аналізу. Тож, для більшої повноти дослідження даного явища пропонуємо звернути увагу на об'єктивні та суб'єктивні показники двох зазначених кластерів пристосовно до персони спортсмена (спортсменки).

Наперед зауважимо, що оцінювання самоефективності та рівня досягнень у спорті ґрунтується на сукупності об'єктивних і суб'єктивних показників, які відображають як фактичні результати діяльності спортсмена, так і його внутрішню впевненість у власних можливостях [3]. Самоефективність, як змістовна характеристика особистості, виступає основним чинником, що визначає рівень досягнень спортсмена, оскільки формує його ставлення до процесу тренувань, здатність до подолання труднощів та мотивацію до досягнення вищих результатів [3].

До об'єктивних показників самоефективності належать конкретні результати, які демонструє спортсмен у процесі тренувань і змагань, як-от, наприклад, кількісні виміри успішності, зокрема час проходження дистанції, кількість набраних балів або перемог, спортивні звання та рекорди [3]. Дані показники дозволяють безпосередньо оцінити рівень досягнень спортсмена, його прогрес та відповідність певним нормативам. В інший час, до об'єктивних критеріїв належать і фізіологічні аспекти, такі як рівень витривалості, сила, координація рухів, якість виконання технічних елементів [3].

На противагу та, одночасно, у доповнення вищезазначеному, суб'єктивні показники самоефективності включають внутрішню впевненість спортсмена (спортсменки) у власних силах, його переконаність у спроможності досягати поставлених цілей, психологічну готовність до змагань та рівень стресостійкості [3]. Одним із методів оцінювання суб'єктивних показників є психологічні тести, зокрема шкала Дж. Маддукса [4], яка вимірює рівень самомотивації, та тест Р. Баумайстра [5], що аналізує здатність спортсмена до саморегуляції (практичні особливості їхнього застосування для цілей відтворення кореляційної психосоціальної парадигми успіху спортсмена (спортсменки) розглянемо далі за текстом статті). Важливим суб'єктивним критерієм є також рівень задоволеності власними результатами, що визначає мотиваційну складову подальшого розвитку спортсмена (спортсменки) [3].

Взаємозв'язок між самоефективністю та рівнем досягнень у спорті проявляється через їхню причинно-наслідкову етимологію. Самоефектив-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ність, як усвідомлення власної компетентності, формує мотивацію до самовдосконалення, що, у свою чергу, впливає на досягнення в спорті. Спортсмен (спортсменка) із високим рівнем самоефективності переважно демонструє стабільні результати, проявляє більшу стійкість до поразок і більш активно та саморезилентно працює над помилками. Низька самоефективність, в свою чергу, може зумовлювати сумніви у власних можливостях, що негативно позначається на спортивних результатах.

Саморегуляція ж, як складова практичного доповнення самоефективності у спортивній діяльності є складною дослідницькою конструкцією, що якої може бути віднесено когнітивні, мотиваційні та емоційні механізми саморегуляції та психічну саморегуляцію як піделемент досягнення відповідних спортивних результатів у межах даної моделі дослідження персони спортсмена (спортсменки).

Можемо стверджувати, що когнітивні, мотиваційні та емоційні механізми саморегуляції у спорті та спортивній діяльності крізь призму персони спортсмена (спортсменки) забезпечують адаптацію спортсмена до високих фізичних та психологічних навантажень, формуючи стійкість до стресу та ефективність у змагальних умовах [6].

Когнітивні механізми саморегуляції включають аналіз власних можливостей, стратегічне планування тренувального процесу, а також прогнозування результатів. Розвинене когнітивне самоуправління допомагає спортсмену коригувати свої дії, враховуючи помилки та зміни в умовах змагань [6].

Мотиваційні механізми визначають рівень внутрішньої мотивації досягнення, силу волі та здатність до тривалого самоконтролю. Усвідомлені спортивні цілі та прагнення до самовдосконалення підтримують стабільність та послідовність зусиль [6].

Емоційні механізми забезпечують регуляцію психоемоційного стану, що є критично важливим для управління стресом і мобілізації ресурсів у вирішальні моменти. Емоційний контроль дозволяє знизити рівень тривожності та уникати негативного впливу зовнішніх факторів на спортивну продуктивність [6].

Психічна саморегуляція, в той же час, як інструмент досягнення спортивних результатів об’єднує всі зазначені механізми, формуючи здатність керувати поведінкою, підтримувати концентрацію та витримувати змагальне напруження. Високий рівень саморегуляції в даному випадку виступає індикатором поєднання та синергізму фізичних і психологічних ресурсів для досягнення максимально можливих результатів у спорті та спортивній діяльності [6].

Якраз-таки контекстно до повноти дослідження персони спортсмена (спортсменки) у розрізі самоефективності та саморегуляції наостанок доцільно коротко зосередитися на практико-статистичному інструментарії дослідження зазначеного кластеру, котрий ми згадали вище за текстом статті — шкалі

самоефективності американського психолога-науковця, резидента ун-ту ім. Дж. Мейсона, Дж. Маддукса [4] та саморегуляційному тесті Р. Баумайстра [5].

Таким чином, шкала самоефективності Дж. Маддукса [4] використовується для оцінки впевненості спортсмена у власних здібностях досягати поставлених цілей. Вона базується на самооцінці рівня компетентності у виконанні спортивних завдань, визначаючи кореляцію між вірою в успіх та реальними досягненнями. Інструментарій шкали дозволяє виявити рівень мотивації, стійкість до невдач і стратегічне мислення, що безпосередньо впливає на спортивні результати. Тоді як саморегуляційний тест Р. Баумайстра [5] спрямований на аналіз психічних механізмів контролю поведінки спортсмена (спортсменки) у тренувальній та змагальній діяльності та першочергово оцінює рівень самоконтролю, емоційну стійкість і адаптивність до стресових ситуацій, що сукупно дозволяє простежити зв'язок між рівнем саморегуляції та ефективністю виступів, формуючи психосоціальну модель успішності у спорті.

Відповідно, ми можемо говорити про зв'язок між самоефективністю та саморегуляцією у контексті визначення ключових детермінантів успішних показників спортсменів та спортсменок не лише на рівні теорії, але й на рівні практичного осмислення [7].

На підставі усього вищезазначеного та вищепроаналізованого вбачаємо за доцільне проміжно констатувати, що самоефективність та рівень досягнень у якості детермінант саморегуляції у спорті є і спорідненими, і, водночас, ідеологічно відмінними практико-теоретичними конструкціями, що існують поруч із індивідуалізмом спортсмена (спорстменки), його (її) показниками резилентності та здатності психолого-соціальної амортизаційності.

Висновки. Проаналізована вище за текстом статті феноменологія саомефективності та рівня досягнень як детермінантів саморегуляції спортивної діяльності дозволила дійти наступних умовиводів.

По-перше, нам вдалося визначити, що самоефективність відіграє ключову роль у процесі саморегуляції спортивної діяльності, оскільки впливає на мотивацію, рівень наполегливості та стратегії подолання труднощів у змагальних умовах.

По-друге, ми встановили, що рівень досягнень спортсмена безпосередньо корелює з показниками його самоефективності, що підтверджується теоретичними засадами А. Бандури та емпіричними методиками оцінки (зокрема, шкалою Дж. Маддукса).

По-третє, нам вдалося конкретизувати, що саморегуляція спортивної діяльності є комплексним процесом, детермінованим когнітивними, мотиваційними та емоційними механізмами, а її розвиток можливий завдяки системному використанню психологічних методик і самоспостереження.

Література **:**

1. Гах, Р. Основні детермінанти саморегуляції спортивної діяльності. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (January 17, 2025; Riga, Latvia), p. 241–242.

2. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York: W.H. Freeman. 604 p.

3. Гупало, С. Самоефективність : основні теорії та підходи до розуміння поняття. Габітус. Вип. 42. 2022. С. 132-136.

4. Maddux, J. E. Self-Efficacy: The Power of Believing You Can. In S. J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.), Oxford handbook of positive psychology (2nd ed.). Oxford University Press. 2009. p. 335-343.

5. Baumeister, R. F. & Vohs, K. D. Handbook of Self-Regulation, Second Edition: Research, Theory, and Applications. Guilford Press. 2011. 592 p.

6. Лукова, С., Коломійцев, Г. Саморегуляція спортивної діяльності підлітків. Вісник ХНПУ ім. Г. С. Сковороди. Серія : Психологія. Вип. 65. 2021. С. 154-169.

7. Lochbaum, M. Pre-Event Self-Efficacy and Sports Performance: A Systematic Review with Meta-Analysis. Sports (Basel). Vol. 12 (11). 2023. p. 222.

References:

1. Gakh, R. The main determinants of self-regulation of sports activity. Collection of Scientific Papers «SCIENTIA», (January 17, 2025; Riga, Latvia), p. 241–242.

2. Bandura, A. (1997). Self-efficacy: The exercise of control. New York: W.H. Freeman. 604 p.

3. Gupalo, S. Self-efficacy: basic theories and approaches to understanding the concept. Habitus. Vol. 42. 2022. P. 132-136.

4. Maddux, J. E. Self-Efficacy: The Power of Believing You Can. In S. J. Lopez & C. R. Snyder (Eds.), Oxford handbook of positive psychology (2nd ed.). Oxford University Press. 2009. p. 335-343.

5. Baumeister, R. F. & Vohs, K. D. Handbook of Self-Regulation, Second Edition: Research, Theory, and Applications. Guilford Press. 2011. 592 p.

6. Lukova, S., Kolomiytsev, G. Self-regulation of sports activity of adolescents. Bulletin of the KhNPU named after G. S. Skovoroda. Series: Psychology. Issue 65. 2021. pp. 154-169.

7. Lochbaum, M. Pre-Event Self-Efficacy and Sports Performance: A Systematic Review with Meta-Analysis. Sports (Basel). Vol. 12 (11). 2023. p. 222.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.964.2:159.947

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1157-1169

Дарвішов Наріман Рафік огли доктор філософії з психології, асистент кафедри психодіагностики та клінічної психології факультету психології, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, м. Київ, (093) 379-22-09, https://orcid.org/0000-0001-6614-0477

ЦЕНТРОВАНИЙ НА ОСОБИСТОСТІ ПІДХІД ТА ПОСТТРАВМАТИЧНЕ ЗРОСТАННЯ: ДОПОЄДНАННЯ КОНЦЕПЦІЙ

Аннотація. У статті розглядається концепція посттравматичного зростання (ПТЗ) через призму центрованого на особистості підходу в психотерапії. Автори аналізують роль гуманістичної психології у процесі адаптації до психологічної травми, зокрема звертаючи увагу на теорію К. Роджерса та її застосування у терапії травмованих клієнтів. Робота містить огляд емпіричних досліджень, які підтверджують ефективність центрованої на особистості терапії (ЦОТ) у сприянні ПТЗ, акцентуючи на таких елементах, як безумовне позитивне прийняття, емпатія та конгруентність терапевта.

Окрему увагу приділено викликам сучасної психотерапії, пов'язаним із домінуванням медичної моделі в лікуванні посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та аналізу причин недостатнього визнання ЦОТ підходу у роботі з травмою. У статті представлено аналіз наукових робіт, які вказують на зв'язок між підтримуючим терапевтичним середовищем і розвитком стратегії подолання травми у клієнтів. Зокрема, розглянуто основні механізми, через які клієнт-центрована терапія може сприяти інтеграції травматичного досвіду, зосереджуючись на створенні безпечного простору для самовираження, підтримці особистісної автономії та розвитку внутрішніх ресурсів. Автори також звертають увагу на важливість індивідуалізованого підходу у психотерапії та значення довготривалого терапевтичного контакту у процесі посттравматичного зростання. Розглянуто можливі напрями подальших досліджень, які можуть сприяти кращому розумінню ролі клієнт-центрованої терапії в контексті роботи з психологічними травмами. Результати дослідження демонструють, що ЦОТ не лише потенційно полегшує симптоматику ПТСР, але й сприяє трансформаційним змінам у клієнтів, допомагаючи їм інтегрувати травматичний досвід у свій особистісний розвиток, фасилітуючи тим самим ПТЗ.

Ключові слова: посттравматичне зростання, центрований на особистості підхід, психологічна травма, посттравматичний стресовий розлад, гуманістична психологія.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Darwishov Nariman Rafik oghly PhD in Psychology, Assistant at the Department of Psychodiagnostics and Clinical Psychology, Faculty of Psychology, Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, tel.: (093) 379-22-09. https://orcid.org/0000-0001-6614-0477.

PERSON-CENTERED APPROACH AND POSTTRAUMATIC GROWTH: COMPLEMENTING CONCEPTS

Abstract. This article examines the concept of post-traumatic growth (PTG) through the lens of the person-centered approach in psychotherapy. The authors analyze the role of humanistic psychology in the process of adaptation to psychological trauma, with particular attention to Carl Rogers' theory and its application in therapy for traumatized clients. The paper provides a review of empirical studies confirming the effectiveness of person-centered therapy (PCT) in facilitating PTG, emphasizing key elements such as unconditional positive regard, empathy, and therapist congruence.

Special attention is given to the challenges faced by contemporary psychotherapy, particularly the dominance of the medical model in treating post-traumatic stress disorder (PTSD) and an analysis of the reasons behind the insufficient recognition of the PCT approach in trauma therapy. The article reviews scientific literature highlighting the connection between a supportive therapeutic environment and the development of trauma coping strategies in clients. Furthermore, the study explores the fundamental mechanisms through which person-centered therapy may facilitate the integration of traumatic experiences, focusing on creating a safe space for self-expression, fostering personal autonomy, and enhancing inner resources. The authors emphasize the importance of an individualized approach in psychotherapy and the significance of long-term therapeutic contact in the post-traumatic growth process. Possible directions for future research are also discussed, aiming to deepen the understanding of the role of person-centered therapy in trauma-focused psychological work. The research findings indicate that PCT not only has the potential to alleviate PTSD symptoms but also promotes transformational changes in clients, helping them integrate their traumatic experiences into their personal development, thereby facilitating PTG.

Keywords: post-traumatic growth, person-centered approach, psychological trauma, post-traumatic stress disorder, humanistic psychology.

Постановка проблеми. Концептуалізована у середині дев'яностих років двадцятого століття теорія посттравматичного зростання, продовжує викликати інтерес у дослідників в сфері позитивної психології та ментального здоров'я, оскільки пропонує оптимістичний сценарій розвитку особистості, що зазнала психологічної травми. Погляди на посттравматичне зростання в цілому сходяться відносно того, що даний процес означає для особистості не

лише компенсацію від деструктивного впливу психологічної травми, а й може відкрити перед людиною нові сенси, цінності і навіть здібності, як-то ризильєнтність [6].

Соціальна значущість теми травматичного зростання стала більш відчутною останні роки в Україні, дедалі більше фахівців та дослідників прогнозують напрочуд високий відсоток травматизації на тлі війни та супутніх кризових явищ у суспільстві [2,4]. Закономірно, це передбачає запит на ефективні методи психологічного та психотерапевтичного лікування травм та обґрунтовує необхідність пошуку нових та ефективних практик у цій сфері.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогоднішній день вже наявні перші дослідження, що підтверджують ефективність клієнт-центрованої терапії (ЦОТ) у посттравматичному зростанні (ПТЗ). Зокрема С. Фленеган та ін. (2015) та Д. Мерфі та ін. (2015) вказують на зв'язок між безумовним позитивним прийняттям і розвитком ПТЗ. Р. Тадескі (2023), один з розробників концепції ПТЗ, наголошує на необхідності виходу за межі традиційних діагностичних підходів та інтеграції більш експерієнційних методів, що сприяють розвитку особистості після травми.. С. Джозеф (2015) систематизував свідчення про те, що ЦОТ не лише знижує симптоматику ПТСР, а й активізує внутрішню тенденцію особистості до зростання, що узгоджується з концепцією самоактуалізації Роджерса. Це підтверджує перспективність підходу, проте, на нашу думку, подальшим емпіричним дослідженням ефективності ЦОТ в сфері ПТЗ має передувати допоєднання цих концепцій.

Метою даної статті є аналіз концепції посттравматичного зростання (ПТЗ) у контексті центрованого на особистості підходу в психотерапії, зокрема його ефективності у роботі з психологічною травмою.

Виклад основного матеріалу. Концепція посттравматичного зростання, з точки зору Р. Тадескі [23], має прикладну цінність для сучасних інтервенцій в роботі с травмами, оскільки: 1. Сучасна психіатрія сильно спирається на діагностичні системи (ICD, DSM) та біологічні втручання.

2. Лікування ПТСР базується на мануалізованих доказових методах, але існують серйозні виклики такому підходу.

На сьогоднішній [23] день пост-травматичне зростання як процес локалізують і, відповідно, мають на меті фасилітувати у таких сферах, як:

1. Цінність життя
2. Стосунки з іншими
3. Нові духовні та екзистенційні перспективи.
4. Відчуття сили особистості
5. Нові можливості в житті

Дана концепція щодо травми та її наслідків дозволяє дивитися на особистісну динаміку під новим світлом, і в цілому добре узгоджується з ідейною течією гуманістичної психології, ще на етапі дослідницьких розвідок

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

А. Маслоу[14], що відмічав як саме конфронтація особистості з трагедією часто виступає прекурсором самоактуалізації.

Дослідження [21] травматичного зростання в контексті українського воєнного стану показало, що на ефективність безпосередніх клінічних інтервенцій, направлених на лікування симптомів ПТСР, впливає модеруюча змінна (чи кластер подібних змінних) - наявність надії, підтримки, ціннісно-смислових орієнтирів особистості, тобто поняття що завжди знаходилися в центрі гуманістичного підходу.

Центрована на особистості психотерапія (далі ЦОТ), що відноситься до гуманстичного підходу психотерапії, на сьогоднішній день включена до переліку методів психотерапії з доведеною ефективністю, затвердженого МОЗ, однак, у даному переліку, до сфери її застосування не відносять роботу з психологічною травмою чи пост-травматичним стресовим розладом [15]. Разом з тим, з огляду на світову практику, ми вже маємо свідчення ефективності методу ЦОТ у роботі з психологічною травмою.

Ще в 1999 році [25] було висловлено припущення, що ЦОТ, іноді може бути корисним підходом у роботі з клієнтами, які пережили травму, активно шукають новий сенс у своєму житті та відчувають, що винесли важливі уроки зі свого досвіду.

Як зазначає С. Джозеф, [8] на практиці терапевти, що практикують у ЦОТ підході, часто працюють з людьми, які пережили травматичні події. Однак ЦОТ рідко розглядають у текстах, присвячених травматичному стресу, і виникають питання щодо її доцільності для роботи з постраждалими від травм.

Зрозуміти подібну тенденцію в науковій літературі можна, зокрема через те, що праці К. Роджерса, які виступають фундаментальними для ЦОТ, були написані задовго і до поняття “посттравматичний стресовий розлад” і, тим більше, пост-травматичне зростання.

Також, прихильники підходу ЦОТ рідко використовують психіатричні терміни і не вважають, що для кожного специфічного стану потрібне особливе лікування [1]. Така тиша навколо лікування травми та ПТСР у межах підходу ЦОТ призвела до його маргіналізації в контексті сучасних психологічних і психіатричних підходів до ПТСР.

Однак, теорія К. Роджерса забезпечує концептуальну основу для експерієнційної роботи з людьми, які пережили травми. Більше того, його теорія також допомагає зрозуміти процеси посттравматичного зростання і заохочує терапевтів до більш позитивного підходу в їхньому розумінні того, як люди адаптуються до травматичних подій. Теорія Роджерса пояснює нав'язливі та уникальні аспекти ПТСР, а також індивідуальні відмінності у вразливості й відмінності в характеристиках подій, що узгоджується з уявленнями про травматичний стрес [5,12,13]. Крім того, теорія Роджерса

концептуалізує адаптацію до травми як процес, що керується внутрішньою мотивацією клієнта до особистісного зростання.

Для центрованих на особистості терапевтів ідея посттравматичного зростання (PTG) пропонує спосіб мислення, який теоретично сумісний із моделлю особистісного потенціалу до самоакуталізації. ЦОТ підхід спочатку був розроблений для сприяння розвитку людей у напрямку до більш повноцінного функціонування [11]. Було висунуто аргумент, що підхід ЦОТ протягом тривалого часу оцінювався за стандартами медичної моделі і настільки захопився мовою розладів та дефіцитів, що його практики забули, що працюють у рамках моделі особистісного потенціалу розвитку [10]. Концепція PTG (посттравматичного зростання) пропонує нову мову для ЦОТ психотерапевтів, щоб описати те, що в їхніх термінах називається тенденцією до більш повноцінного функціонування.

Якщо традиційною метою терапії ПТСР, заснований на медичній моделі, було допомогти людям перейти від негативної симптоматики до умовної нори (або від -5 до 0), то особистісно-центрованого терапевта цікавить, як допомогти їм перейти від -5 до +5, тобто сприяти особистісному зростанню і благополуччу, а не лише позбавити від патологічних симптомів. [9]

Теорія ЦОТ припускає, що коли людина розвиває структуру "Я", яка є більш конгруентною (відповідною) між "Я" та досвідом, вона стає більш функціональною. Такий рух до більшої функціональності у травмованих клієнтів може бути описаний сучасною термінологією як "посттравматичне зростання" [12, 24].

Розглянемо шість необхідних та достатніх умов психотерапії, які виділив К. Роджерс: 1. Дві особи перебувають у психологічному контакті. 2. Перша особа, яку ми називаємо клієнтом, перебуває в стані інконгруентності (невідповідності) між своїм досвідом і уявленням про “я”, тобто відчуває вразливість або тривожність. 3. Друга особа, яку ми називаємо терапевтом, є конгруентною (цілісною) та щирою у відносинах. 4. Терапевт відчуває безумовне позитивне прийняття по відношенню до клієнта. 5. Терапевт відчуває емпатичне розуміння внутрішньої системи поглядів клієнта і намагається передати це розуміння клієнту. 6. Ця комунікація терапевтичного емпатичного розуміння та безумовного позитивного ставлення досягається, хоча б мінімально. [18]

Перш терапевтична умова (психологічний контакт) виступає власне передумовою для проведення терапії [20]. Контакт є основою терапевтичного процесу, і ця перша умова особливо актуальна для терапевтів, які працюють із травмованими клієнтами. Наприклад, травмовані клієнти можуть переживати дисоціацію [13], тому важливо, щоб терапевт міг використовувати різноманітні способи встановлення контакту, такі як передтерапевтичний підхід, розроблений Г. Прауті [17] або інші методи "заземлення" [5].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Умови 3, 4 і 5 називають основними умовами, і вони описують практику терапевта, який працює за підходом, центрованим на особистості. Ці умови означають, що терапевт прагне бути конгруентним, емпатичним і проявляти безумовне позитивне ставлення до клієнта. Основою терапії, центрованої на особистості, є Умова 3 — конгруентність терапевта. Конгруентність означає усвідомлення людиною своїх глибинних почуттів і здатність виражати ці почуття відповідно до контексту [1]. Інакше кажучи, існує відповідність між внутрішніми емоційними станами людини, її свідомим усвідомленням цих станів і здатністю чітко виражати їх. Вважається [9], що травматичні події демонструють невідповідність (інконгруентність) між образом себе та досвідом, що призводить до процесу руйнування та дезорганізації, а також до необхідності точно символізувати новий досвід у свідомості. Роджерс описував тривогу, яка виникає, коли інконгруентність підсвідомо сприймається, і як у процесі руйнування структури себе людина намагається заперечувати свій досвід і чіплятися за попередню структуру себе, але водночас прагне точно символізувати цей досвід у своїй свідомості.

Отже, важливий момент теорії ЦОТ полягає в тому, що вона пояснює як розвиток ПТСР, так і посттравматичне зростання. Теорія ЦОТ припускає, що структура "Я"/світогляд може бути відбудована в одному з двох напрямків — або відповідно до посттравматичних умов самоцінності клієнта (яким я маю бути), або відповідно до його вродженої актуалізуючої тенденції. Це означає, що хоча різні терапевтичні підходи можуть допомагати полегшити симптоми ПТСР, лише ті підходи, які активно допомагають людині конгруентно інтегрувати "Я" та досвід, сприятимуть посттравматичному зростанню [9].

Проаналізувавши відповідність положень ЦОТ та специфіку терапії психологічної травми, С. Джозеф [8] запропонував 10 практичних і дослідницьких висновків підходу ЦОТ, у роботі з травмованими людьми:

1. Небажання говорити: Клієнти можуть не хотіти говорити про травму на початку. В методі ЦОТ Терапевт не змушує клієнта говорити, визнаючи виклики та складнощі перед ним, створюючи простір для посильного терапевтичного темпу;

2. Прийняття і розуміння є важливими факторами психологічного комфорту та безпеки для клієнтів з травмою, що дозволить їм розкритися та працювати з нею . Прискорення цього процесу або розчарування терапевта можуть затримати розвиток стосунків;

3. Перебування з досвідом клієнта: Терапевт не спрямовує зміст розповіді, а прагне зрозуміти досвід клієнта і залишатися з ним у цьому переживанні, створюючи сприйнятливий міжособистісний клімат для опрацювання складного досвіду;

4. Психологічний контакт: Психологічний контакт — передумова ЦОТ. Разом з цим, він дозволяє інтегорувати ті частини досвіду, з якими травмований клієнт сам може уникати контакту, іншими словами, дисоціювати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

досвід. За відсутності контакту слід використовувати методи заземлення або передтерапії; *5. Переоцінка і перегляд:* Терапевт допомагає клієнту почути власні значення досвіду і переглянути їх, але не робить це за клієнта. Така недирективність дозволить людині реконсолідувати свій досвід більш "натуральним" способом;

6. Робота з негативними емоціями: Терапевт не намагається усунути інтенсивні негативні емоції клієнта, а залишається поруч із ним;

7. Вправи та активності: Терапевт не пропонує техніки та вправи, але може поділитися ідеями щодо напрямку роботи, не тиснучи при цьому на клієнта, залучаючи його власну ініціативу в роботі;

8. Зростання як процес: Посттравматичне зростання — поступовий процес (а не результат) що слідує актуалізуючій тенденції особистості;

9. Індивідуальне лікування: Хоча фахівцям корисно знати загальну інформацію про травму та її лікування, терапевт не повинен припускати, що всі клієнти реагуватимуть однаково і для всіх буде однаково корисною конкретна інтервенція; Техніка ЦОТ є ідеографічною і передбачає терагностику, тобто пізнання унікальної системи поглядів, цінностей та переживань особистості, замість інтерпретації.

10. Надання клієнту відповідальності: Одним із висновків досліджень ПТСР є адаптивна роль внутрішнього локусу контролю. Посттравматичне зростання (PTG) походить із внутрішньої боротьби клієнта з травмою, а не з самої травми, і терапевтам слід уникати нав'язування ідеї, що клієнт повинен знайти позитивні аспекти у своєму досвіді [8]. Терапевти повинні постійно переконуватися, що в їхній взаємодії з клієнтами вони не забирають у них відповідальність, оскільки клієнт має самостійно відповідати за свій прогрес у терапії. Так само, Л. Калхун і Р. Тадескі [3] підкреслюють, що терапевти можуть створити терапевтичний контекст, сприятливий для посттравматичного зростання, але лише клієнт може досягти цього зростання.

Посттравматичне зростання у сучасних дослідженнях, що використовують методологію центрованого на особистості підходу, розглядається як складний процес, що спирається на роботу із внутрішніми ресурсами людини та підтримуючим середовищем, що має забезпечувати терапевт.

Нами було проаналізовано дослідження, що застосовували методологію ЦОТ для роботи з психологічною травмою та\або для фасилітації травматичного зростання (див. табл. 1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 1.

Характеристики включених в аналіз досліджень

Дослідження	Дизайн дослідження	Тип популяції	Оцінка посттравматичного зростання (PTG)	Підхід та елементи, орієнтовані на особистість	Результативність
Flanagan et al., 2015 [7]	Лонгітюдне кореляційне дослідження	Дорослі, які пережили значущі життєві події	Changes in Outlook Questionnaire (CiOQ), Posttraumatic Growth Inventory (PTGI)	Безумовне позитивне прийняття (БПП)	БПП пов'язане із подальшим посттравматичним зростанням (PTG) та ростом показників благополуччя
Murphy et al., 2015 [16]	Поперечне кореляційе дослідженя	Дорослі кіпріоти, які пережили травматичні події	Posttraumatic Growth Inventory (PTGI)	Безумовне позитивне прийняття (БПП)	Статистично значуща позитивна кореляція БПП та показниками посттравматичного зростання.
Saenz Galvis and Carmona-Parra, 2021[19]	Якісний тематичний аналіз інтерв'ю	Колумбійсьі демобілізовані молоді жінки	Інтерв'ю	Застосування підходу ЦОТ	Ефективність застосування ЦОТ для особистісного зростання в екстримальних умовах.
Zwiercan and Joseph, 2018 [26]	Поперечне кореляційне дослідження	Дорослі, які пережили травматичні події	Changes in Outlook Questionnaire - Short Form (CiOQ-S), Posttraumatic Growth Inventory (PTGI)	Метод Фокусингу за Ю. Джендліном	Статистично значуща позитивна кореляція ї між фокусинговими установками та PTG і негативна кореляція з пост-травматичним стресом

Дослідження С. Фленагана та ін. [7] і Д. Мерфі та ін. [16] свідчать, що безумовне позитивне ставлення, позитивно пов'язано з покращенням самосприйняття. Аналогічно, А. Зверікан та С. Джозеф [26] вказують на зв'язок між здатністю до саморефлексії, процесом організмічного оцінювання (на розвиток яких націлено техніку фокусингу, що відноситься до підходу ЦОТ)та вищими показниками травматичного зростання.

Клієнт-центрований підхід також описує ПТЗ у рамках моделей, які сприяють розвитку особистісного потенціалу та орієнтованій на клієнта фасилітації. Наприклад, Р. Тадескі [23] пропонує концепцію «експертного супроводу», що підкреслює важливість довіри та контакту в роботі з травмою, а С. Гальвіс та Дж. Кармона-Парра [19] акцентують увагу на природній тенденції людини до змін.

Ці дослідження демонструють, що клієнт-центрований підхід—від безумовного прийняття до методів підтримки контакту та емпатії —формує різні аспекти посттравматичного зростання, зокрема в сфері самосприйняття,

міжособистісних стосунків, життєвої філософії, стратегії подолання труднощів та загального особистісного розвитку.

Спробуємо окреслити точки відповідності між концепціями травматичного зростання (PTG) та ЦОТ, фіксуючи точки, де елементи ЦОТ перегукуються з сферами травматичного зростання, підкріпивши це зазначеними вище даними попередніх досліджень (табл. 2).

Таблиця 2.

Орієнтовна відповідність сфер PTG та елементів підходу ЦОТ.

Сфера травматичного зростання [23]	**Елемент центрованого на особистості підходу**	**Спостережувані результати**	**Чинники що фасилітують зростання**
Цінність життя	Безумовне позитивне ставлення до себе[7]	Покращений образ «Я», відчуття більшої внутрішньої сили	Прийняття себе, внутрішня мотивація
Стосунки з іншими	Психологічний контакт, конгруентність терапевта[7][19]	Поглиблення зв'язків, зміцнення соціальної підтримки	Довіра, емпатія, активне слухання
Нові духовні та екзистенційні перспективи.	Організмічний процес оцінювання [7, 26]	Нові погляди на життя, духовне та екзистенційне зростання [22]	Рефлексія, осмислення досвіду
Сила особистості	Фокусинг [26]	Покращена емоційна регуляція, адаптивні способи подолання труднощів	Усвідомлення власних відчуттів, експерієнційна обробка досвіду
Нові можливості в житті	Потенціал індивідуального розвитку [19]	Нові можливості, удосконалення навичок	Підтримуюче середовище, віра в особистісну здатність до зростання

Цей список не є вичерпним і відкритий до доповнення, але ілюструє деякі ключові практичні аспекти підходу, ЦОТ, і допомагає окреслити дослідницький порядок денний. Хоча ЦОТ виглядає теоретично узгодженим із концепціями ПТСР і посттравматичного зростання, необхідні подальші емпіричні докази [6].

Висновки. Проведений аналіз свідчить на користь дослідницьких очікувань, відносно того, що ЦОТ підхід має значний потенціал у фасилітації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

посттравматичного зростання. Хоча в науковій літературі він досі залишається недостатньо представленим у контексті роботи з психологічною травмою. Виявлені в дослідженнях свідчення про зв'язки між терапевтичними умовами ЦОТ, зокрема безумовним позитивним прийняттям та травматичним зростанням особистості вказують на те, що ЦОТ сприяє інтеграції травматичного досвіду та активізації внутрішніх ресурсів людини.

Такі фундаментальні характеристики ЦОТ підходу, як підтримуюче терапевтичне середовище, глибока емпатія та орієнтація на особистісний потенціал до самоактуалізації, можуть відігравати ключову роль у відновленні особистості після травми, або навіть у підвищенні рівня функціонування особистості, що перегукується з концепцією травматичного зростання більше, ніж з суто медичною моделлю. Разом з тим, назріває дослідницька потреба щодо подальшої емпіричної перевірки ефективності цього підходу у контексті ПТСР, особливо у кризових та воєнних умовах.

Отже, важливим напрямком майбутніх досліджень є глибший аналіз механізмів, через які клієнт-центрована терапія сприяє посттравматичному зростанню, а також інтеграція підходу у сучасні моделі психотерапії травми. З огляду на актуальні виклики, з якими стикається українське суспільство, розвиток альтернативних психотерапевтичних методів, орієнтованих на ресурсний потенціал особистості, є особливо важливим завданням для фахівців у сфері ментального здоров'я.

Ми передбачаємо, що ЦОТ може запропонувати ефективні практики міжособистісної підтримки для розвитку позитивних установок, таких як надія, залученість, ціннісно-вольова регуляція, що сприяють травматичному зростанню, та закликаємо до подальших емпіричних досліджень в цьому напрямку.

Література:

1. Bozarth, J. (1998). *Person-centred therapy: A revolutionary paradigm.* Ross-on-Wye: PCCS Books.

2. Cai, H., Bai, W., Zheng, et al. (2022). *International collaboration for addressing mental health crisis among child and adolescent refugees during the Russia-Ukraine war.* Asian Journal of Psychiatry, 72, 103109.

3. Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (1999). *Facilitating post-traumatic growth: A clinician's guide.* Mahwah, NJ: Erlbaum.

4. Chaaya, C., Thambi, V. D., et al. (2022). *Ukraine–Russia crisis and its impacts on the mental health of Ukrainian young people during the COVID-19 pandemic.* Annals of Medicine and Surgery, 79.

5. Coffeng, T. (2002). *Contact in the therapy of trauma and dissociation.* Rogers' Therapeutic Conditions: Evolution, Theory and Practice, 4, 153-167.

6. Collier, L. (2016). *Growth after trauma. Why are some people more resilient than others– and can it be taught?* American Psychological Association.

7. Flanagan, S., Patterson, T., Hume, I. R., & Joseph, S. (2015). *A longitudinal investigation of the relationship between unconditional positive self-regard and posttraumatic growth.*

8. Joseph, S. (2004). *Client-centred therapy, post-traumatic stress disorder and post-traumatic growth: Theoretical perspectives and practical implications.* Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 77(1), 101-119.

9. Joseph, S. (2015). *A person-centered perspective on working with people who have experienced psychological trauma and helping them move forward to posttraumatic growth.* Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 14(3), 178-190.

10. Joseph, S., & Linley, P. A. (2006). *Growth following adversity: Theoretical perspectives and implications for clinical practice.* Clinical Psychology Review, 26, 1041–1053. doi:10.1016/j.cpr.2005.12.006

11. Joseph, S., & Murphy, D. (2012). *Person-centered approach, positive psychology and relational helping: Building bridges.* Journal of Humanistic Psychology, 53, 1–26.

12. Linley, P. A., & Joseph, S. (2004). *Positive change following trauma and adversity: A review.* Journal of Traumatic Stress, (17), 11–21.

13. Marmar, C. R., Weiss, D. S., & Metzler, T. (1998). *Peritraumatic dissociation and posttraumatic stress disorder.* In J. D. Bremner & C. R. Marmar (Eds.), Trauma, Memory, and Dissociation (pp. 229–247). American Psychiatric Association.

14. Maslow, A. H. (1969). *The farther reaches of human nature.* Journal of Transpersonal Psychology, 1(1), 1–9.

15. Ministry of Health of Ukraine. (2023). *Перелік методів психотерапії з доведеною ефективністю (Order No. 129).* Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0129-24#Text.

16. Murphy, D., Demetriou, E., & Joseph, S. (2015). *A cross-sectional study to explore the mediating effect of intrinsic aspiration on the association between unconditional positive self-regard and posttraumatic growth.* Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 14(3), 201-213.

17. Prouty, G., & Pietrzak, S. (1988). *The pre-therapy method applied to persons experiencing hallucinatory images.* Person-Centered Review.

18. Rogers, C. R. (1957). *The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change.* Journal of Consulting Psychology, 21, 95-103.

19. Saenz Galvis, D., & Carmona-Parra, J. A. (2021). *Towards an understanding of Colombia's demobilized young women: A person-centered approach.* Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 20(3), 250-265.

20. Sanders, P., & Joseph, S. (2016). *Person-Centered Psychology: An Organismic Positive Approach to the Problems of Living and Helping People Flourish.* The Wiley Handbook of Positive Clinical Psychology, 427-444.

21. Slezackova, A., Malatincova, T., Millova, K., Svetlak, M., & Krafft, A. M. (2024). *The moderating effect of perceived hope in the relationship between anxiety and posttraumatic growth during the Russian-Ukrainian war.* Frontiers in Psychology, 15, 1440021.

22. Slade, M., Rennick-Egglestone, S., Blackie, L., Llewellyn-Beardsley, J., Franklin, D., Hui, A., ... & Deakin, E. (2019). *Post-traumatic growth in mental health recovery: Qualitative study of narratives.* BMJ Open, 9(6).

23. Tedeschi, R. G. (2023). *The post-traumatic growth approach to psychological trauma.* World Psychiatry, 22(2), 328.

24. Tedeschi, R. G., Park, C. L., & Calhoun, L. G. (Eds.) (1998). *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis.* Mahwah, NJ: Erlbaum.

25. Williams, R., & Joseph, S. (1999). *Conclusions: An integrative psychosocial model of PTSD.* In W. Yule (Ed.), Post-traumatic stress disorders: Concepts and therapy (pp. 297–314).

26. Zwiercan, A., & Joseph, S. (2018). *Focusing manner and posttraumatic growth.* Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 17(3), 191-200.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

References:

1. Bozarth, J. (1998). *Person-centred therapy: A revolutionary paradigm.* Ross-on-Wye: PCCS Books.

2. Cai, H., Bai, W., Zheng, et al. (2022). *International collaboration for addressing mental health crisis among child and adolescent refugees during the Russia-Ukraine war.* Asian Journal of Psychiatry, 72, 103109.

3. Calhoun, L. G., & Tedeschi, R. G. (1999). *Facilitating post-traumatic growth: A clinician's guide.* Mahwah, NJ: Erlbaum.

4. Chaaya, C., Thambi, V. D., et al. (2022). *Ukraine–Russia crisis and its impacts on the mental health of Ukrainian young people during the COVID-19 pandemic.* Annals of Medicine and Surgery, 79.

5. Coffeng, T. (2002). *Contact in the therapy of trauma and dissociation.* Rogers' Therapeutic Conditions: Evolution, Theory and Practice, 4, 153-167.

6. Collier, L. (2016). *Growth after trauma. Why are some people more resilient than others– and can it be taught?* American Psychological Association.

7. Flanagan, S., Patterson, T., Hume, I. R., & Joseph, S. (2015). *A longitudinal investigation of the relationship between unconditional positive self-regard and posttraumatic growth.*

8. Joseph, S. (2004). *Client-centred therapy, post-traumatic stress disorder and post-traumatic growth: Theoretical perspectives and practical implications.* Psychology and Psychotherapy: Theory, Research and Practice, 77(1), 101-119.

9. Joseph, S. (2015). *A person-centered perspective on working with people who have experienced psychological trauma and helping them move forward to posttraumatic growth.* Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 14(3), 178-190.

10. Joseph, S., & Linley, P. A. (2006). *Growth following adversity: Theoretical perspectives and implications for clinical practice.* Clinical Psychology Review, 26, 1041–1053. doi:10.1016/j.cpr.2005.12.006

11. Joseph, S., & Murphy, D. (2012). *Person-centered approach, positive psychology and relational helping: Building bridges.* Journal of Humanistic Psychology, 53, 1–26.

12. Linley, P. A., & Joseph, S. (2004). *Positive change following trauma and adversity: A review.* Journal of Traumatic Stress, (17), 11–21.

13. Marmar, C. R., Weiss, D. S., & Metzler, T. (1998). *Peritraumatic dissociation and posttraumatic stress disorder.* In J. D. Bremner & C. R. Marmar (Eds.), Trauma, Memory, and Dissociation (pp. 229–247). American Psychiatric Association.

14. Maslow, A. H. (1969). *The farther reaches of human nature.* Journal of Transpersonal Psychology, 1(1), 1–9.

15. Ministry of Health of Ukraine. (2023)**.** Perelik metodiv psykhoterapiyi z dovedenoyu efektyvnistyu (Order No. 129). *Government of Ukraine.* https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0129-24#Text

16. Murphy, D., Demetriou, E., & Joseph, S. (2015). *A cross-sectional study to explore the mediating effect of intrinsic aspiration on the association between unconditional positive self-regard and posttraumatic growth.* Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 14(3), 201-213.

17. Prouty, G., & Pietrzak, S. (1988). *The pre-therapy method applied to persons experiencing hallucinatory images.* Person-Centered Review.

18. Rogers, C. R. (1957). *The necessary and sufficient conditions of therapeutic personality change.* Journal of Consulting Psychology, 21, 95-103.

19. Saenz Galvis, D., & Carmona-Parra, J. A. (2021). *Towards an understanding of Colombia's demobilized young women: A person-centered approach.* Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 20(3), 250-265.

20. Sanders, P., & Joseph, S. (2016). *Person-Centered Psychology: An Organismic Positive Approach to the Problems of Living and Helping People Flourish.* The Wiley Handbook of Positive Clinical Psychology, 427-444.

21. Slezackova, A., Malatincova, T., Millova, K., Svetlak, M., & Krafft, A. M. (2024). *The moderating effect of perceived hope in the relationship between anxiety and posttraumatic growth during the Russian-Ukrainian war.* Frontiers in Psychology, 15, 1440021.

22. Slade, M., Rennick-Egglestone, S., Blackie, L., Llewellyn-Beardsley, J., Franklin, D., Hui, A., ... & Deakin, E. (2019). *Post-traumatic growth in mental health recovery: Qualitative study of narratives.* BMJ Open, 9(6).

23. Tedeschi, R. G. (2023). *The post-traumatic growth approach to psychological trauma.* World Psychiatry, 22(2), 328.

24. Tedeschi, R. G., Park, C. L., & Calhoun, L. G. (Eds.) (1998). *Posttraumatic growth: Positive changes in the aftermath of crisis.* Mahwah, NJ: Erlbaum.

25. Williams, R., & Joseph, S. (1999). *Conclusions: An integrative psychosocial model of PTSD.* In W. Yule (Ed.), Post-traumatic stress disorders: Concepts and therapy (pp. 297–314).

26. Zwiercan, A., & Joseph, S. (2018). *Focusing manner and posttraumatic growth.* Person-Centered & Experiential Psychotherapies, 17(3), 191-200.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.93– 057.875

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1170-1183

Доцевич Тамілія Іванівна доктор психологічних наук, професор, професор кафедри практичної психології, Університет Григорія Сковороди в Переяславі, м. Переяслав, тел: (050) 518-88-97, https://orcid.org/0000-0001-6424-7801

РОЗУМІННЯ ЯК КОМПОНЕНТ КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СТУДЕНТІВ

Анотація. Автором стисло проаналізовано сутність поняття розуміння, яке є складним процесом аналізу, синтезу та інтеграції нових знань у когнітивну структуру студента. Розуміння стає важливим компонентом, що визначає якість знань, критичне мислення та здатність до самостійного навчання. Це формує основу для глибоких знань, які дозволяють студентам ефективно орієнтуватися у світі інформації та адаптуватися до нових викликів. Як багатогранне і складне явище розуміння охоплює різні етапи (сприйняття інформації, обробка інформації, інтерпретація, застосування, рефлексія) та механізми процесу розуміння (асоціативний механізм; когнітивні стратегії; контекстуальний та емоційний механізми).

Результати емпіричного дослідження проаналізовані з використанням низки методів. Так, глибина розуміння і здатність студентів до переносного мислення оцінювалася методом проблемно-орієнтованих завдань, які вимагали застосування знань у нових контекстах. Вивчення та аналіз взаємодії студентів у групових проектах здійснювалися методами спостереження, аналізу комунікації та мови, рефлексії, опитування, індивідуального інтерв'ю та фокус-групи. Для виявлення розуміння студентами навчальних тем, їхньої здатності узагальнювати, формулювати висновки та будувати аргументи було використано аналіз есе та рефератів тощо.

Виявлено та висвітлено фактори, що впливають на розуміння навчального матеріалу студентами. Серед індивідуальних факторів визначені наступні: попередній досвід і знання, стиль навчання, мотивація та цілі, емоційний стан, соціальне оточення, інтелектуальні здібності. Низку соціокультурних факторів складають – культурний контекст, соціальні норми та очікування, економічний статус студентів, вплив спільноти на навчання студентів, освітня система.

Розкрито основні інтерактивні методи розвитку розуміння у студентів: групові дискусії та дебати, метод кейсів, рольові ігри, проєктне навчання, мозковий штурм, інтерактивні лекції, онлайн-платформи, фліп-клас, метод навчання через навчання, симуляції та моделювання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: аналіз, викладачі, інтерактивні методи, когнітивна діяльність, розуміння, студенти, фактори.

Dotsevych Tamiliia Ivanovna Doctor of Psychology, Professor, Professor of the Department of Practical Psychology, Hryhorii Skovoroda University of Pereiaslav, Pereiaslav, tel: (050) 518-88-97, https://orcid.org/0000-0001-6424-7801

UNDERSTANDING AS a COMPONENT of STUDENT'S COGNITIVE ACTIIVITY

Abstract. The author briefly analyzes the essence of the concept of understanding, which is a complex process of analysis, synthesis and integration of new knowledge into the cognitive structure of the student. Understanding becomes an important component that determines the quality of knowledge, critical thinking and the ability to learn independently. It forms the basis for deep knowledge that allows students to effectively navigate the world of information and adapt to new challenges. As a multifaceted and complex phenomenon, comprehension covers various stages (information perception, information processing, interpretation, application, reflection) and mechanisms of the comprehension process (associative mechanism; cognitive strategies; contextual and emotional mechanisms).

The results of the empirical study were analyzed using a number of methods. For example, the depth of understanding and students' ability to transfer thinking were assessed by means of problem-based tasks that required the application of knowledge in new contexts. The study and analysis of students' interaction in group projects were carried out using the methods of observation, analysis of communication and language, reflection, survey, individual interview, and focus group. The analysis of essays and abstracts was used to identify students' understanding of the topics, their ability to generalize, formulate conclusions, and build arguments, etc. The factors that influence students' understanding of the educational material were identified and highlighted. Among the individual factors, the following were identified: previous experience and knowledge, learning style, motivation and goals, emotional state, social environment, and intellectual abilities. A number of socio-cultural factors include: cultural context, social norms and expectations, economic status of students, community influence on student learning, and the educational system.

The main interactive methods of developing students' understanding are revealed: group discussions and debates, case method, role-playing games, project-based learning, brainstorming, interactive lectures, online platforms, flip class, learning by doing, simulations and modeling.

Keywords: analysis, teachers, interactive methods, cognitive activity, understanding, students, factors.

Постановка проблеми. В сучасних умовах розвитку освіти не викликає сумнівів, що університети та інші навчальні заклади стикаються з викликами

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

адаптації програм до сучасності, що включає розвиток когнітивних навичок для ефективного засвоєння інформації. Розуміння, яке є складним процесом аналізу, синтезу та інтеграції нових знань у когнітивну структуру студента, стає важливим компонентом, що визначає якість знань, критичне мислення та здатність до самостійного навчання, формуючи основу для глибоких знань. Студенти, які демонструють високий рівень розуміння навчального матеріалу, здатні більш успішно застосовувати отримані знання на практиці, вирішувати складні завдання і проблеми; за ними – наукові відкриття та інновації.

Актуальність дослідження розуміння як компонента когнітивної діяльності обумовлена також необхідністю підвищення ефективності навчального процесу. Сучасний світ практично миттєво поглинає швидко доступну інформацію, й це змінює роль викладача і самого навчального процесу. Викладач не є єдиним джерелом знань, а скоріше координатором процесу навчання, допомагаючи студентам розвивати навички критичного аналізу, інтерпретації та застосування інформації. Від студентів це вимагає більш високого рівня когнітивної активності, що неможливо без розуміння. Як когнітивний процес розуміння безпосередньо пов’язане з мотивацією до навчання. З більшою ймовірністю вмотивовані студенти залишатимуться більш зацікавленими та досягатимуть високих академічних показників. Водночас, низький рівень розуміння може призводити до втрати інтересу до навчання та зниження результатів. Важливо зазначити, що розуміння відіграє важливу роль у професійному становленні студентів. Сьогодні вимоги до професійних навичок постійно змінюються, здатність до швидкого розуміння нових знань стає одним із головних факторів успіху в кар’єрі. Значно більше шансів на успішну професійну діяльність у тих, хто здатен критично оцінювати інформацію, робити обґрунтовані висновки та застосовувати знання в різних контекстах.

Мета статті – здійснити емпіричне дослідження розуміння як складової когнітивної діяльності студентів. *Завдання*: розкрити сутність поняття розуміння; з’ясувати основні етапи та механізми процесу розуміння; проаналізувати фактори, які впливають на розуміння навчального матеріалу студентами; визначити інтерактивні методи розвитку розуміння та виявлення його рівня у студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження розуміння має довгу історію, починаючи з класичної філософії, де Сократ, Платон і Аристотель обговорювали природу знань і розуміння. Сам термін «розуміння» обґрунтував і ввів у науковий обіг Ф. Шлейермахер у своїй праці «Про інтерпретацію» (нім. «Hermeneutik») у 1800 році. Він підкреслював важливість контексту та історичного фону для правильного тлумачення текстів. У середині XIX ст. Ф. Шлейермахер і В. Дільтей сформували філософську герменевтику, зосереджену на глибшому осмисленні текстів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У психології вивченням розуміння займалися численні вчені, серед них Ж. Піаже (1896–1980) з його теорією когнітивного розвитку та Дж. Брунер (1915–2016) з теорією навчання. Їхні дослідження заклали основи для подальшого розвитку теорій розуміння і його ролі у навчанні та розвитку особистості. На початку ХХ ст. з'явилися нові напрями (педагогічна, економічна та політична герменевтика), що розширило застосування герменевтики до різних сфер життя. Педагогічна герменевтика, зокрема, акцентує на розумінні навчальних процесів і взаємодії між викладачами та студентами. Н. Хомський (нар. 1928) розробив теорію про природу мови та розуміння. Його концепція «вродженої граматики» розкриває, як люди здатні розуміти і генерувати мову. Дослідження когнітивних упереджень та прийняття рішень лауреата Нобелівської премії з економіки Д. Канемана (нар. 1934) допомагають зрозуміти, як люди обробляють інформацію і приймають рішення, що є важливими аспектами розуміння.

М. Карповець та І. Пасічник, аналізуючи процес розуміння та його вплив на дії людини, зазначають, що в українській психології розуміння пройшло два етапи: радянський і незалежний. У радянській традиції дослідники (А. Андрієвська, А. Антонов, Д. Арановська, Г. Костюк, С. Максименко, Т. Рубцова, Н. Стадненко та ін.) заклали основи до розуміння як психічного процесу. За визначенням С. Максименка, розуміння – це складна діяльність мозку, що спрямована на розкриття сутності предметів і явищ, усвідомлення їхніх зв'язків і залежностей. Воно базується на асоціативних зв'язках, сформованих попереднім досвідом, і їх різноманітність впливає на успіх розуміння [5, с. 175]. У період незалежної України такі науковці, як-то І. Боровинська, Р. Каламаж, А. Коваленко, І. Пасічник, Н. Савелюк, Н. Чепелєва та ін. інтегрували нові методології й перейшли до когнітивної та метакогнітивної парадигм, де ключову роль відіграють увага, сприйняття, уява, пам'ять, знання та мислення [7, с. 6]. А. Коваленко виокремила три основні компоненти розуміння: когнітивний (охоплює загальні уявлення, конкретні знання, досвід та освіченість), операціональний (включає пошук аналогів, комбінування та гнучкі стратегії) та регулятивне-особистісний (стосується мотивів діяльності, типологічних особливостей особистості та властивостей мислення) [4]. Праці українського філософа С. Кримського (1930-2010) сприяють розвитку міждисциплінарного підходу до вивчення розуміння, поєднуючи філософські, соціологічні та психологічні аспекти. Одним із аспектів його досліджень є аналіз механізмів, які забезпечують розуміння між людьми та культурами. В працях сучасних вітчизняних науковців, як-то Н. Акімової, І. Білої, С. Дідковського, Т. Надвиничної, С. Рудницької, Н. Савелюк, Т. Семенюк, А. Фурмана та ін. досліджуються процеси формування розуміння, його структури, змісту тощо.

Виклад основного матеріалу. Когнітивна діяльність – це складний і багатогранний процес, що охоплює різноманітні психічні функції, які

забезпечують здатність людини сприймати, обробляти та використовувати інформацію. Основними компонентами когнітивної діяльності є: пам'ять, увага, мислення, уявлення, мотивація та розуміння, які тісно взаємодіють між собою, формуючи комплексний механізм навчання та пізнання. За визначенням Н. Савелюк, «розуміння – це водночас і процес, і результат складної психічної діяльності людини, пов'язаний із пошуком певного сенсу в значеннях і значення – у сенсі» [9]. Сутнісний аналіз розуміння здійснено Т. Надвиничною, яка вважає, що класична філософія розглядає розуміння через різні форми знання, підкреслюючи його як відтворення об'єкта в знаннях, що виникає під час пізнавальної взаємодії. У психології розуміння аналізується через аспекти взаємодії людини з довкіллям, такі як сприймання, пам'ять і мислення. Найчастіше розуміння трактується як процес мислення [6, с. 59]. Вважливим інструментом для розуміння та інтерпретації особистого досвіду і реальності, а також засобом саморозуміння та особистісного зростання, на думку Н. Чепелєвої, є наратив. Він дозволяє переводити життєві події в узгоджений особистісний текст, що відображає інтеграцію і впорядкування досвіду, формуючи особистісну ідентичність [8; 11].

Розуміння є складним когнітивним процесом, який дозволяє людині не лише сприймати інформацію, а й усвідомлювати її значення, структуру та зв'язки з іншими знаннями. У навчанні цей процес є надзвичайно важливим, оскільки він забезпечує глибоке засвоєння матеріалу і здатність до його застосування в різних контекстах. Серед сутнісних характеристик розуміння назвемо *основні етапи процесу розуміння* (сприйняття інформації, обробка інформації, інтерпретація, застосування, рефлексія) та *механізми процесу розуміння* (асоціативний механізм; когнітивні стратегії – підсумовування, організація інформації, створення ментальних карт, візуалізація; контекстуальний та емоційний механізми) [1; 2; 3; 10]. Отже, процес розуміння є багатогранним і складним, охоплює різноманітні етапи та механізми; вимагає активної участі особи в навчальному процесі та взаємодії з отриманою інформацією. За визначенням С. Дідковського: «Результат процесу розуміння – усвідомлення сенсу того, у чому приймають участь учасники діяльності» [3, с. 58-59]. Розвиваючи навички розуміння, студенти можуть покращити якість навчання та підвищити свою здатність до адаптації в швидко змінюваному світі.

В умовах сучасної освіти, яка постійно еволюціонує, значення розуміння стає ще більш актуальним. Впродовж 2023/2024 навчального року нами були застосовані різні підходи, стратегії та методи для дослідження розуміння як складової когнітивної діяльності у студентів Університету Григорія Сковороди в Переяславі. Всього учасників – 120 осіб, 20-22 років, 3-4 курси, спеціальність «Практична психологія», «Психологія». Проаналізуємо результати емпіричного дослідження.

Когнітивні тести та завдання. Для аналізу завдань на розуміння студентам були запропоновані тексти для читання та запитання з метою

перевірки розуміння ними змісту, інтерпретації та здатності робити висновки. Наведемо приклад.

Текст «Вплив природи на психічне здоров'я»: Дослідження показують, що проведення часу на природі може значно поліпшити психічне здоров'я. Люди, які регулярно гуляють у парках або лісі, частіше відчувають зниження рівня стресу, тривоги та депресії. Природа сприяє релаксації, покращує настрій і підвищує креативність. Вчені вважають, що природне середовище стимулює позитивні емоції та знижує активність стресових гормонів.

Дослідження також показали, що люди, які живуть ближче до зелених зон, мають кращі показники психічного здоров'я. Вони менше страждають від психічних розладів і мають вищий рівень загального благополуччя. Це підтверджує важливість доступу до природи в урбанізованих районах. Науковці радять проводити щонайменше 20-30 хвилин на день на свіжому повітрі, щоб отримати максимальну користь для психічного здоров'я. Це може бути проста прогулянка, заняття спортом або навіть медитація на природі».

Запитання для перевірки розуміння:

- Які позитивні ефекти природа має на психічне здоров'я людей? (перевіряє розуміння основних ідей тексту).

- Чому вчені вважають, що доступ до зелених зон важливий для жителів міст? (перевіряє здатність інтерпретувати інформацію).

- Які рекомендації надають науковці щодо часу, проведеного на природі? Чому саме такий час? (перевіряє здатність робити висновки з тексту).

- Як ви вважаєте, чому природне середовище може підвищувати креативність? Поясніть свою думку (перевіряє здатність до критичного мислення та особистої інтерпретації).

Для оцінки глибини розуміння і здатності студентів до переносного мислення потрібно було виконати проблемно-орієнтовані завдання, які вимагали застосування знань у нових контекстах. Наприклад. *Порівняння теорій*. Завдання – на основі 2-3 психологічних теорій (гуманістичної, когнітивної, біхевіоральної) проаналізувати в порівнянні, як кожна з них пояснює певну поведінку або явище (залежність). *Кейс-стаді*. Завдання – проаналізувати кейс (конфлікт у команді) з точки зору групової динаміки та комунікаційних стратегій та запропонувати рішення конфлікту. Виконання таких завдань та аналіз в групах сприяв розвитку у студентів критичного мислення та здатності до переносного мислення.

Вивчення та аналіз взаємодії студентів у групових проєктах/під час роботи над спільними завданнями здійснювалися шляхом застосування різних методів. Так, для *методу спостереження* з відеозаписом ми використали для аналізу комунікації, обміну ідеями, що дало можливість оцінити, як студенти розуміють та інтерпретують завдання. Критеріями оцінювання стали наступні показники: взаємодія, участь у дискусіях, внесок у групові рішення, вербальні та невербальні прояви розуміння та ін. *Аналіз комунікації та мови*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

здійснювався через збір даних про вербальну та невербальну комунікацію студентів з метою вивчення того, як студенти обговорюють завдання, пояснюють свої думки, запитують, надають зворотний зв'язок щодо рівня їхнього розуміння. При оцінюванні успішними критеріями вважалися: частота і типи запитань, використання спеціалізованої термінології, точність і чіткість пояснень. Для оцінювання сприйняття та рівня розуміння завдань, виявлення труднощів було використано *метод рефлексії*. Студенти писали рефлексивні звіти після завершення групової роботи. Показники ефективного розуміння – усвідомленість проблем і їхнє вирішення, зв'язок між індивідуальним і груповим розумінням. Для виявлення суб'єктивних оцінок рівня розуміння та взаємодії проводилося *анкетування та опитування*, що дозволяло порівняти самооцінку студентів із реальними результатами їхньої роботи. Критерії оцінювання – самооцінка знань, задоволеність груповою роботою, оцінка взаємодії з одногрупниками. *Кінцеві результати групових проєктів/завдань* оцінювалися з метою виявлення якості та оригінальності рішень, відповідності поставленим завданням та спільному розумінню цілей. Враховувалося, наскільки успішно група досягла мети, що співвідносилося з процесами, які відбувалися під час взаємодії. Таким чином, комплекс вказаних методів дозволив отримати цілісне уявлення щодо рівня розуміння студентів у груповій взаємодії та виявити проблеми нерозуміння.

Методи інтерв'ю та фокус-групи. Під час *індивідуальних інтерв'ю* студентам ставилися запитання щодо їхнього сприйняття, обробки та інтерпретації навчального матеріалу. Вони розказували про свої кроки від моменту ознайомлення з матеріалом до моменту, коли починали відчувати, що дійсно його розуміють. Для виявлення стратегій, які студенти використовують для кращого розуміння складних тем, ставилися запитання на уточнення, наприклад: що вам допомагає зрозуміти матеріал, коли ви стикаєтеся з труднощами? Цікавість у самих студентів викликали запитання на кшталт: як ви перевіряєте своє розуміння навчального матеріалу? яким чином ви визначаєте, чи дійсно ви зрозуміли тему? та ін. З метою уточнення певних позицій щодо розуміння ми просили студентів навести приклади, коли вони відчували, що не повністю зрозуміли матеріал, чи що завадило зрозуміти, і як вони вирішували цю проблему. Отже, інтерв'ю допомогло глибше зануритися в індивідуальний досвід і виявити мало видимі аспекти через інші форми дослідження.

Методом фокус-групи (5 груп по 9-12 осіб) ми виявляли рівень розуміння при вивченні конкретних тем. Фокус-групи модерували викладачі, які управляли дискусією, формулювали запитання, стежили, щоб усі учасники мали можливість висловити свої думки, та забезпечували комфортну атмосферу для студентів. Так, в ході дискусії на тему «Вплив соціальних мереж на психічне здоров'я» обговорювалися її різні аспекти через запитання, наприклад: як соціальні мережі впливають на самооцінку та відчуття щастя,

коли користувачі порівнюють своє життя з життям інших; які ознаки свідчать про залежність від соціальних мереж, і як це може вплинути на повсякденне життя та стосунки? Серед запитань, які дискутували за темою «Стрес і його вплив на навчальний процес» були такі: які основні фактори викликають стрес у студентів, і як вони можуть впливати на їхню академічну успішність? які техніки та стратегії можуть допомогти студентам зменшити стрес і покращити самопочуття під час навчання та ін. У процесі дискусій модератори збирали дані (аудіо- та відеозаписи, нотатки тощо) для подальшого аналізу з метою виявлення основних тем, патернів і трендів у думках учасників. Загалом, фокус-групи забезпечували можливість спостереження за взаємодією студентів у процесі обговорення, як колективна взаємодія розкривала нові перспективи щодо того, як група студентів спільно конструює своє розуміння навчального матеріалу. В свою чергу, це допомагало викладачам ідентифікувати можливі проблеми, пов'язані з груповими процесами (тиск однолітків, підтримка з боку інших студентів тощо).

Ще одним методом – аналіз есе та рефератів – ми скористалися для виявлення розуміння студентами навчальних тем, їхньої здатності узагальнювати, формулювати висновки та будувати аргументи. Прикладом може слугувати тема «Екстраверсія та інтровертність як ключові особистісні риси: переваги та недоліки» (пов'язана з теорією особистісних рис Ганса Айзенка). Формулювання аргументів та відстоювання позиції студент Н.Г. розпочав із аргументації, що екстраверсія, за Айзенком, пов'язана з активним соціальним життям, високим рівнем енергії та оптимізмом. Позиція студента полягала в тому, що ці характеристики є важливими для сучасного суспільства, яке цінує комунікацію та співпрацю. Крім того, студент відстоював думку, що екстраверти мають більше шансів на успіх у певних професійних сферах (продажі, публічні виступи, менеджмент і т. д.), оскільки їхня енергійність і товариськість сприяють ефективній взаємодії з іншими людьми. Для демонстрації здатності мислити критично Н.Г. проаналізував і протилежну позицію — інтровертність, підкресливши її переваги, зокрема здатність до глибокого аналізу, концентрації та самостійної роботи. Автором есею зазначено, що в деяких професійних контекстах (наука, програмування), інтроверти можуть бути більш ефективними завдяки своїй схильності до зосередження на складних завданнях і меншій потребі в соціальній стимуляції. Студент інтегрував обидві точки зору, підкреслив, що ні екстраверсія, ні інтроверсія не є абсолютними перевагами або недоліками, і розвинув ідею, що успішність залежить від контексту і вимог конкретної ситуації. Завершується есей висновком: баланс між екстраверсією та інтроверсією, адаптація особистісних рис до вимог середовища є ключем до ефективності в різних життєвих і професійних ситуаціях. Отже, такий підхід дозволяє студенту не лише продемонструвати здатність критично мислити, але й поєднувати різні ідеї у єдину логічну структуру, підкріплюючи свої висновки науковими

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

доказами та аргументами, аналізувати інформацію, зіставляючи її з іншими відомими фактами та теоріями.

Щодо рефератів. Вони вимагають від студентів уміння узагальнювати великий обсяг інформації, виділяти основні ідеї та презентувати їх у зв'язній та зрозумілій формі, демонструвати засвоєння матеріалу і як можуть бути застосовані отримані знання для вирішення певних проблем чи для подальшого дослідження. Варто зазначити, що через оцінювання есеїв та рефератів викладач може зрозуміти рівень когнітивної діяльності студента, виявити його сильні сторони та труднощі в засвоєнні матеріалу, а також сприяти розвитку аналітичного та критичного мислення.

Для отримання більш ґрунтовної об'єктивної інформації щодо рівня розуміння та засвоєння матеріалу, виявлення можливих труднощів, з якими стикаються студенти, ми застосувати метод опитування. Всього учасників – 312 студенти 2-4 курсів Університету Григорія Сковороди в Переяславі. Анкета включала 4 закритих і 3 відкритих запитання. Щодо *оцінки власного рівня розуміння навчального матеріалу* отримано наступні відповіді: 38% – дуже добре розумію; 29% – добре розумію; 26% – задовільно розумію; 7% – погано розумію. На *задоволеність навчальними матеріалами та методами викладання* вказали 38% – задоволені; 24% – частково задоволені; 18% опитаних – дуже задоволені; 9% – незадоволені. Відчувають *підтримку з боку викладачів під час навчання 5*9% – завжди; 27% – часто; 14% – іноді. На запитання: «*Чи відчуваєте ви, що маєте достатньо часу для підготовки та виконання домашніх завдань»*? отримані наступні відповіді: 61% – рідко, 34% – іноді, 28% – завжди, 26% – часто, 7% – ніколи.

У процесі розуміння навчальної інформації студенти стикаються з багатьма проблемами і труднощами. Відповіді на запитання: «*Які основні труднощі ви відчуваєте під час навчання»?* нами згруповані, представимо їх за кількістю від загального числа учасників опитування – 312:

- 253 опитаних вважають, що *стрес і тривога*, особливо під час повітряних тривог, важливих лекцій/семінарів негативно впливають на їхню здатність розуміти та запам'ятовувати матеріал;

- 213 осіб вказують на *відсутність мотивації, низький рівень зацікавленості до навчання*, що на наш погляд, може призвести до поверхневого підходу до вивчення матеріалу і в результаті – до зниження рівня розуміння;

- 212 студентів визнають, що мають *проблеми з концентрацією уваги* – відволікання на зовнішні фактори чи внутрішні думки заважає їм зосередитися на навчальному матеріалі, що ускладнює його засвоєння;

- 127 опитаних вважають, що *нестача попередніх знань,* тобто відсутність необхідної бази знань або недостатнє розуміння попереднього матеріалу ускладнюють засвоєння нового;

- 120 студентів *незадовільний стан здоров'я* вважають важливою причиною мало ефективних результатів щодо засвоєння нового навчального матеріалу;

- 97 респондентів зазначили *складність матеріалу* як проблему, оскільки їм важко зрозуміти абстрактні поняття без додаткових пояснень чи прикладів;

- 32 студенти вважають *підтримку з боку викладачів недостатньою*;

- 26 осіб вказують як проблему *невідповідності стилю викладання* – якщо стиль викладання не співпадає з індивідуальним стилем навчання студента (наприклад, студенти-візуали отримують переважно текстову інформацію), це може стати перешкодою для ефективного розуміння.

Нас цікавили *ідеї та пропозиції студентів щодо підвищення ефективності навчального процесу* в університеті: 81% опитуваних визнали, що *забезпечення вільного доступу до навчальних матеріалів*, зокрема онлайн-ресурсів матиме суттєвий вплив на ефективність; 74% за *збільшення кількості та частоти використання інтерактивних методів навчання* (групові проєкти, дискусії, тренінги); 56% вказують на необхідність *підвищення рівня зворотного зв'язку від викладачів,* з чим ми, безумовно погоджуємося, оскільки це дозволить студентам краще розуміти свої сильні/слабкі сторони та дасть можливість мати ефективні результати в навчанні; 43% респондентів вважають, що необхідно *забезпечувати психологічну підтримку студентам*, зокрема у подоланні стресу та тиску під час навчання; 41% пропонують *гнучкість у навчальному процесі*, тобто студенти бажають мати гнучкіший розклад та можливість обирати додаткові курси, які відповідають їхнім інтересам; 39% пропонують для розвитку кар'єрних навичок *введення курсів та семінарів*, спрямованих на підготовку до ринку праці.

Серед *побажань/пропозицій респондентів щодо поліпшення взаємодії з викладачами та одногрупниками* вказані наступні:

- 71% студентів пропонують збільшити кількість групових проєктів та командної роботи; ми вважаємо цю пропозицію актуальною, адже співпраця сприятиме розвитку комунікативних навичок та вміння працювати в команді;

- 67% за збільшення дискусій, що вказує на бажання студентів спілкуватися на професійні теми, можливість поставити запитання, – це допомагатиме кращому розумінню матеріалу та активному залученню у навчальний процес;

- 59% опитуваних вважають корисними регулярні консультації з викладачами для обговорення складних тем, отримання порад чи рекомендацій;

- 46% пропонують дозвілліві заходи, де б студенти та викладачі могли взаємодіяти у неформальній обстановці, – і тут важко не погодитися, адже таке спілкування однозначно сприятиме кращому розумінню один одного, зміцненню стосунків та створенню дружньої атмосфери у студентських групах.

Таким чином, використаний нами комплексний підхід для дослідження розуміння як складової когнітивної діяльності дозволив отримати різнобічну картину того, як студенти розуміють та застосовують навчальний матеріал.

Далі проаналізуємо виявлені фактори, які впливають на розуміння навчального матеріалу студентами. Основні індивідуальні фактори: *Попередній*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

досвід і знання – різний рівень попередніх знань і досвіду студентів впливає на їхнє розуміння базових концепцій, що, в свою чергу, визначає легкість засвоєння складніших аспектів предмета.. *Стиль навчання* – кожен студент має унікальний стиль навчання, що сприяє засвоєнню інформації, тому викладачі повинні застосовувати різні методи: візуали краще сприймають графіки, аудіали – лекції, а кінестетики – практичні заняття. *Мотивація та цілі* – мотивація, особливо внутрішня, є важливим чинником, що сприяє глибшому розумінню та кращому засвоєнню навчального змісту; студенти, які мають чіткі цілі більш активно залучаються в навчальний процес. *Емоційний стан* студента впливає на його здатність до розуміння; стрес і тривога заважають концентрації, тоді як позитивні емоції та підтримка викладачів і однокурсників підвищують залученість і сприяють кращому сприйняттю інформації. *Соціальне оточення* (сім'я, друзі, однокурсники) впливає на розуміння: підтримка близьких підвищує впевненість і мотивацію студента, негативне – знижує мотивацію та ускладнює засвоєння матеріалу. *Інтелектуальні здібності (*критичне та логічне мислення), впливають на розуміння студентів: деякі швидше аналізують інформацію, інші потребують більше часу для засвоєння. Отже, розуміння матеріалу студентами залежить від багатьох індивідуальних факторів, які важливо враховувати при розробці навчальних програм для забезпечення ефективного навчання. Адаптація підходів до потреб студентів може покращити результати навчання та розуміння предмета.

Соціокультурні фактори відіграють значну роль у формуванні того, як студенти сприймають і засвоюють інформацію. Основні соціокультурні фактори, які можуть впливати на процес навчання: *Культурний контекст* формує цінності та способи сприйняття світу студентів, впливаючи на їхню взаємодію під час навчання. Важливо, щоб викладачі адаптували свої методи до різних підходів студентів. *Соціальні норми* – в суспільстві визначають престижність професій, впливаючи на вибір спеціальностей студентами. Акцент на наукових/технічних спеціальностях може формувати ставлення до навчання, а очікування сім'ї та суспільства створюють тиск, що позначається на мотивації та успішності. *Економічний статус студентів* впливає на доступ до освіти та навчальних ресурсів. Студенти з фінансовими труднощами обмежені в доступі до матеріалів і курсів, що може призвести до нерівності в навчанні та позначитися на розумінні матеріалу. *Вплив спільноти на навчання студентів* є значним, оскільки оточення, яке заохочує освіту, сприяє успішному засвоєнню знань. Участь у позааудиторних заходах та програмах допомагає отримати додаткові навички. *Освітня система* в країні визначає підходи до навчання та оцінювання. Методи, програми, доступність ресурсів, які застосовують викладачі, залежать від соціокультурних умов. Країни, де акцентується на критичному мисленні та творчості, сприяють розумінню матеріалу, на відміну від систем, орієнтованих на запам'ятовування фактів [1; 2; 3; 7; 9; 10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

З метою розвитку розуміння у студентів та виявлення/оцінки його рівнів нами визначені основні інтерактивні методи, які, на нашу думку, здатні забезпечувати активну участь студентів у навчальному процесі через взаємодію, сприяти засвоєнню знань, розвитку критичного мислення.

Розкриємо деякі інтерактивні методи: *групові дискусії та дебати* – передбачають активне обговорення теми в групах, де студенти можуть висловлювати думки, ставити запитання, слухати різні точки зору, що розвиває аргументацію, критичне мислення та сприяє кращому розумінню навчального змісту; *метод кейсів* – полягає в аналізі реальних або гіпотетичних ситуацій, що дозволяє студентам застосовувати теорію на практиці; сприяє розвитку навичок вирішення проблем, критичного мислення та прийняття рішень; участь у *рольових іграх* дозволяє студентам відчути себе в реальних життєвих ситуаціях, розвивати емпатію, комунікативні навички та здатність до співпраці; особливо корисні для освоєння складних концепцій та моделей поведінки; *проєктне навчання* – стимулює розвиток навичок самоорганізації, творчості та командної роботи, поглиблює знання в конкретних питаннях; *мозковий штурм* – спрямований на генерацію ідей та вирішення проблем у групі шляхом вільного обміну думками; стимулює креативність, сприяє розвитку навичок швидкого мислення та знаходження нестандартних рішень; *інтерактивні лекції* – викладачі використовують різні техніки (опитування, інтерактивні презентації і т.п.) для активізації студентів і покращення засвоєння інформації; використання *онлайн-платформ* для спільного навчання та обговорення (форуми, чати, інтерактивні вікторини) дозволяє студентам працювати разом, обмінюватися ідеями та отримувати зворотний зв’язок від викладачів у режимі реального часу; *фліп-клас* — метод, при якому студенти самостійно вивчають новий матеріал перед заняттям, а під час уроку обговорюють його і виконують практичні завдання; *метод навчання через навчання* – студенти самостійно досліджують тему, а потім навчають своїх одногрупників, що сприяє розумінню теми, оскільки для того, щоб навчити інших, необхідно самому добре володіти інформацією; *симуляції та моделювання* – для відтворення реальних процесів і ситуацій, що дозволяє студентам застосовувати знання на практиці, розвивати навички вирішення проблем і прийняття рішень у безпечному середовищі. Отже, інтерактивні методи розвитку розуміння у студентів та виявлення його рівнів сприятимуть активному залученню до навчального процесу, покращуватимуть взаємодію між студентами і викладачами, стимулюватимуть розвиток навичок, необхідних для успішного навчання та подальшої професійної діяльності.

Висновки. Процес розуміння є значущим елементом когнітивної діяльності студентів, оскільки він безпосередньо впливає на здатність засвоювати нову інформацію, аналізувати її та застосовувати в практичних ситуаціях. У рамках нашого дослідження було з’ясовано, що розуміння не є статичним процесом; воно постійно розвивається і трансформується в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

залежності від контексту навчання, індивідуальних особливостей студентів та методів викладання. По-перше, важливість активного залучення студентів у процес навчання не може бути переоцінена. Студенти, які беруть участь у дискусіях, групових проектах, практичних заняттях тощо, демонструють значно вищий рівень розуміння матеріалу. По-друге, індивідуальні особливості студентів, як-то стиль навчання, мотивація, попередній досвід тощо також суттєво впливають на процес розуміння, й тому важливо враховувати ці стилі під час розробки навчальних програм і методів викладання.

Не менш важливим є фактор зворотного зв'язку. Регулярне оцінювання знань та надання конструктивної критики допомагає студентам усвідомлювати свої слабкі місця і працювати над їх покращенням. Це підкреслює необхідність створення середовища, в якому студенти можуть вільно висловлювати свої думки й ставити запитання без страху перед оцінкою. Отже, процес розуміння є багатогранним і динамічним компонентом когнітивної діяльності студентів. Для його оптимізації необхідно враховувати як інноваційні методи, так і індивідуальні особливості студентів, зворотній зв'язок. При інтеграції цих аспектів у в навчальний процес є можливість сприяти більш глибокому та ефективному засвоєнню знань студентами, що, в свою чергу, підготує їх до успішної професійної діяльності в майбутньому.

Література

1. Акімова Н. Теорії розуміння в сучасній психології. *Психологічні перспективи*. 2018. Вип. 32, С. 10–22. https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-32-10-22

2. Біла І.М. Теоретичний аналіз проблеми розуміння. *Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія і практика*: зб. наук. праць. Київ: Інформаційні системи, 2011. Випуск 5. С. 71-82.

3. Дідковський С.В. Поняття про розуміння. *Актуальні проблеми психології*. Т.7, вип. 37. С. 57-64.

4. Коваленко А.Б. Психологія розуміння. Київ: Геропринт, 1999. 184 с.

5. Максименко С.Д. Загальна психологія: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2021. 272 с.

6. Надвинична Т. Сутнісний аналіз розуміння. *Психологія*. 2010. № 4. С. 58-64. URL: http://dspace.wunu.edu.ua/ (дата звернення: 12.05.2024).

7. Пасічник І.Д., Карповець М.В. Парадигмальний аналіз розуміння: перформативний аспект. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Психологія».* Острог: Вид-во НаУОА, 2024. № 17. С. 4-13. http://10.25264/2415-7384-2024-17-4-13.

8. Розуміння та інтерпретація життєвого досвіду як чинник розвитку особистості: монографія / за ред. Н.В. Чепелєвої. Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2013. 276 с.

9. Савелюк Н.М. Проблема розуміння у психології: на перетині когнітивних та емотивних, особистісних та ситуаційних вимірів аналізу. *Технології розвитку інтелекту*. Електронний журнал. 2015. Т.1, № 9. URL: http://psytir.org.ua/

10. Фурман А. Біциклічна модель організації процесів розуміння. *Вітакультурний млин*. 2008. Модуль 8. С. 4-12.

11. Чепелєва Н.В., Рудницька С.Ю. Психологічна характеристика особистості, здатної до самопроектування. *Педагогіка і психологія*. 2018. № 1. С. 71-77.

References:

1. Akimova, N. (2018). Teoriї rozuminnja v suchasnij psihologiї [Theories of understanding in modern psychology]. *Psihologichni perspektivi - Psychological perspectives*, 32, 10–22. https://doi.org/10.29038/2227-1376-2018-32-10-22 [in Ukrainian].

2. Bila, I.M. (2011). Teoretichnij analiz problemi rozuminnja [Theoretical analysis of the problem of understanding]. *Navchannja i vihovannja obdarovanoї ditini: teorija i praktika - Teaching and upbringing of a gifted child: theory and practice*, 5, 71-82 [in Ukrainian].

3. Didkovs'kij, S.V. Ponjattja pro rozuminnja [The concept of understanding]. *Aktual'ni problemi psihologiї - Current problems of psychology*, 7, 37, 57-64 [in Ukrainian].

4. Kovalenko, A.B. (1999). *Psihologija rozuminnja [Psychology of understanding*]. Kiїv: Geroprint [in Ukrainian].

5. Maksimenko, S.D. (2021). *Zagal'na psihologija [Psychology of understanding].* Kiїv: Centr uchbovoї literaturi [in Ukrainian].

6. Nadvinichna, T. (2010). Sutnisnij analiz rozuminnja [Essential Analysis of Understanding]. *Psihologija - Psychology*, 4, 58-64. Retrieved from http://dspace.wunu.edu.ua/ [in Ukrainian].

7. Pasichnik, I.D., Karpovec', M.V. (2024). Paradigmal'nij analiz rozuminnja: performativnij aspect [Paradigmatic Analysis of Understanding: Performative Aspect]. *Naukovi zapiski Nacional'nogo universitetu «Ostroz'ka akademija». Serija «Psihologija» - Scientific Notes of the National University "Ostroh Academy". Series "Psychology"*, 17, 4-13. http://10.25264/ 2415-7384-2024-17-4-13. [in Ukrainian].

8. Chepelєva, N.V. (2013). *Rozuminnja ta interpretacija zhittєvogo dosvidu jak chinnik rozvitku osobistosti [Understanding and interpretation of life experience as a factor in personality development*]. Kirovograd: Imeks-LTD [in Ukrainian].

9. Saveljuk, N.M. (2015). Problema rozuminnja u psihologiї: na peretini kognitivnih ta emotivnih, osobistisnih ta situacijnih vimiriv analizu [The problem of understanding in psychology: at the intersection of cognitive and emotional, personal and situational dimensions of analysis]. *Tehnologiї rozvitku intelektu - Technologies for the development of intelligence*, 1, 9. Retrieved from http://psytir.org.ua/ [in Ukrainian].

10. Furman, A. (2008). Biciklichna model' organizaciї procesiv rozuminnja [Bicyclic model of the organization of understanding processes]. *Vitakul'turnij mlin - Vitakulturny mlyn,* 8, 4-12 [in Ukrainian].

11. Chepelєva, N.V., Rudnic'ka, S.Ju. (2018). Psihologichna harakteristika osobistosti, zdatnoї do samoproektuvannja [Psychological characteristics of a personality capable of self-projection]. *Pedagogika i psihologija - Pedagogy and psychology*, 1, 71-77 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.922.8:364.614.

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1184-1193

Зінченко Анна Вікторівна кандидат психологічних наук, доцент кафедри соціальної психології факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, тел.:(068) 855-31-13, https://orcid.org/ 0000-0002-5291-4088

Рябкова Єлизавета Георгіївна аспірантка кафедри соціальної психології факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, тел.: (066) 023-26-44, https://orcid.org/ 0000-0001-7815-733X

Грудінін Сергій Андрійович аспірант кафедри соціальної психології, факультету психології УДУ імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid.org/ 0009-0007-1193-8378

УЯВЛЕННЯ ЮНАКІВ ПРО СПРАВЕДЛИВІСТЬ, ВИРАЖЕНІ У ГРАФІЧНИХ ОБРАЗАХ

Анотація. Стаття присвячена гострій на сьогоднішній день темі справедливості. Описано її філософське та психологічне наукове підґрунтя. Згадані античні, а також сучасні українські філософські погляди на цей феномен. Підкреслюється, що попри великий науковий доробок у спробах дати визначення справедливості, це поняття залишається на високому рівні абстракції. Узагальнюється, що у більшості випадків ідея справедливості базується на переконанні про розподіл спільного блага, потребі у чіткому визначені тих норм, які складають основи соціальних, культурних, моральних, політичних, освітніх та інших чеснот.

Психологічні уявлення про справедливість описані, як такі, що представлені на трьох рівнях: індивідуальному рівні суб'єкта; міжособистісному та міжгруповому рівнях.

У статті висвітлюються результати емпіричних дослідження характеру уявлень студентів щодо справедливості, виражених у невербальних, графічних образах (піктограмах). Констатується, що в основі розуміння студентською молоддю феномену справедливості лежать переважно уявлення про неї як закону, норм, прав великих соціальних груп та інституцій, в тому числі – держав. Відмічається наявність архаїчної концепції розуміння справедливості, що сягає античних часів, – кожному мати своє, належне, заслужене, не брати не свого (атрибутика Феміди), захищати більш слабкого, того, хто зазнав кривди (атрибутика супергероя).

Дослідження невербалізованих уявлень молоді про справедливість показує індивідуальні відмінності у сприйнятті даного феномену з одного

боку, а з іншого демонструє вплив соціальних стереотипів на оцінку подій, які психіка маркує як справедливі чи несправедливі. Війна в Україні зміщує акцент сприйняття юнаками та юначками сучасної дійсності як несправедливої. Отримані результати розширюють бачення про характер ментальних процесів молоді, їх оцінку реальної дійсності, дозволяють передбачити шляхи формування у молоді життєвих перспектив.

Ключові слова: уявлення, справедливість/несправедливість, античні уявлення про справедливість, психологічні теорії справедливості, невербальні графічні стимули, піктограми.

Zinchenko Anna Viktorivna PhD in Psychological Science , Professor at the department of Social Psychology, psychology faculty UDU named after Mihailo Dragomanov, Kyiv, tel.: (068) 855-31-13, https://orcid.org/0000-0002-5291-4088

Riabkova Elizaveta Georgievna post graduate student at the department of Social Psychology, psychology faculty UDU named after Mihailo Dragomanov , Kyiv, tel.: (066) 023-26-44, https://orcid.org/ 0000-0001-7815-733X

Grudinin Sergii Andriyovich post graduate student at the department of Social Psychology, psychology faculty UDU named after Mihailo Dragomanov, Kyiv, https://orcid.org/0009-0007-1193-8378

THE YOUNG PEOPLE'S PERCEPTIONS ABOUT JUSTICE, EXPRESSED IN GRAPHIC IMAGES

Abstract. The article is devoted to the topic of justice, which is a crucial issue today. The author describes its philosophical and psychological background. Ancient and modern Ukrainian philosophical views on this phenomenon are mentioned.

It is emphasised that despite the great scientific achievements in attempts to define justice, this concept remains at a high level of abstraction. It is generalised that in most contexts, the idea of justice is based on the belief in the distribution of the common wealth, the necessity to clearly define the norms that form the foundation of social, cultural, moral, political, educational and other values.

The psychological concepts of justice are described as being represented at three levels: the individual level of the subject; interpersonal and intergroup levels.

The article highlights the results of an empirical research on the nature of students' perceptions of justice reflected in non-verbal, graphic images (pictograms). It is noted that the understanding of the phenomenon of justice by students is based mainly on the idea of it as a law, norms, rights of large social groups and institutions, including the state.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The author mentions the existence of an archaic concept of justice that dates back to ancient times - everyone should have their due, deserved, not to take what is not theirs (attributes of Femida), to protect the weaker, the one who has suffered an offence (attributes of a superhero).

The study of young people's non-verbalised perceptions of justice reveals individual differences in the perception of this phenomenon, on the one hand, and on the other hand, demonstrates the influence of social stereotypes on the assessment of events that the psychology marks as fair or unfair. The war in Ukraine is moving the focus of young men and women's perception of contemporary reality as unfair. The results obtained expand the vision of the nature of mental processes of young people, their assessment of reality, and allow us to predict the ways in which young people can form their life prospects.

Keywords: perceptions, justice/injustice, ancient perceptions of justice, psychological theories of justice, non-verbal graphic stimuli, pictograms.

Постановка проблеми. Справедливість – одна з ключових категорій перш за все суспільного морального права. Вона достатньо відрефлексована у численних працях філософів усіх часів, починаючи з античності, і все одно залишається однією із дискусійних. Різні епохи та культури породжують свої уявлення про критерії та зміст справедливості, що еволюціонують разом із розвитком суспільства [2]. Особливого значення справедливість набуває у політичному житті, коли виникає гостра потреба відновлення соціальної та економічної політики країн. Тоді мова йде про соціальну справедливість [9]. Це особливо помітно у часи війни, коли уявлення про справедливість суттєво загострюються через фокус ціннісних орієнтацій, набуваючи більш чітких критеріїв та смислів. За результатами соціологічного опитування, яке провів Фонд «Демократичні ініціативи» імені Ілька Кучеріва у 2024 році, серед найважливіших цінностей справедливість визнали 76% українців. У рейтингу вона поступилась лише цінностям свободи (91%) та безпеки (79%). За три роки від повномасштабного вторгнення Росії справедливість стала гаслом мільйонів українців, особливо коли мова йде про угоди миру, які пропонують Україні [8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Перші уявлення про справедливість у західній традиції були сформовані грецькою та римською культурами. Сократ вважав справедливість чеснотою та достоїнством, що має відношення до знання та ставлення до законності, як державотворчої, так і божественної (ідея Логосу). Платон та Аристотель продовжили розвивати думку про зв’язок справедливості із правом та законністю, дотримуючись ідеї про всезагальність законності, розповсюдження її дії на усіх членів суспільства і на усі сфери відносин. Згідно таких уявлень справедливість наділялась водночас і суспільними, і особистими інтересами, пов’язаними із соціальним благом. Платонівська ідея справедливості наділена мудрістю,

соціальним благом, красою гармонії. Аристотель визнавав у справедливості й ту її природу, через яку це поняття залишається конфліктним та спірним, а саме – її відносність в залежності від того, чиї інтереси вона відображає. Саме йому належить принцип співроздільності як розумної рівноваги, згідно якого філософом були виділені дві форми справедливості: *зрівняльну* (справедлива рівність), в основі якої лежить правило рівності у володінні благами, та *розподільчу* (справедлива нерівність), коли один може отримати більше за іншого в залежності від своїх достоїнств [2; 5; 11].

Римській слід в уявленнях про справедливість залишився у міфологічній фігурі Феміди – богині правосуддя, яка є прообразом закону. Вона тримає у руках терези та меч, а її очі зав'язані, що символізує неупередженість законодавчої влади. Феміду називали рятівницею і покровителькою пригноблених, бо вона нарівні із Зевсом стежила, щоб не кривдили людей бідних і тих, які потребують допомоги. Терези – стародавній символ міри, на яких правосуддя зважує добро і зло, вину та невинність. Меч богині – двосічний, оскільки закон не лише карає, а й попереджає [5].

Відтоді теоретичні розробки ідеї справедливості розширювались, ускладнювались, обростали деталями та змістом використання самого поняття, залишаючи ступінь його абстрактності досить високим. Наприклад, сучасна модель справедливості українського філософа А. Баумейстера, яку він називає неоаристотелівською, базується на ідеї спільного блага, чітко визначених культурних і соціальних ієрархій, моральних, політичних, освітніх чеснот. Умовою реалізації такої концепції справедливого суспільства філософ називає наявність освічених, зрілих громадян, здатних обговорювати складні питання, які можуть об'єднуватися на основі спільних інтересів, підтримуючи один одного [1].

Психологічні уявлення про справедливість теж мають свою історію наукової розробки, у якій відбиваються маркери її репрезентації. Ними є:

- маркери онтогенетичного розвитку особистості, де уявлення про справедливість формується поступово через розвиток когнітивних процесів особистості та формування картини світу (Ж. Піаже, Л.Колберг) [7];

- ціннісні маркери, що роблять її соціальним феноменом, оскільки цінності притаманні не окремим індивідам, а спільнотам, а особистість здійснює власну соціальну самоідентифікацію через їх вибір та прийняття [4];

- маркер влади, підпорядкування, закону, де справедливість виступає критерієм легітимності, породжуючи дихотомію «справедливість-несправедливість» [7].

Таким чином, психологічний аналіз справедливості як феномену вкладається у трьохрівневу модель. Перший рівень – індивідуальний рівень суб'єкта, коли справедливість є внутрішнім критерієм. Вона демонструє індивідуальні вихідні цінності, потреби, мотиви людини, які пояснюють: коли, як, за яких обставин актуалізуються питання піклування людини про

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

справедливість. Вона базується на уявленні людини про світ. Друга площина представлена на міжособистісному рівні. Це уявлення про справедливість, що фокусується на її проявах між людьми. Саме на цьому рівні вже вступають у силу питання розподільчої, процедурної, інтеракційної та каральної справедливості. Третя площина – міжгруповий рівень, який фокусується на суперечках та конфліктах, пов'язаних з правом та правосуддям. Суб'єктами на цьому рівні можуть бути різні соціальні групи або соціальні інституції – компанії, нації, культури. В залежності від теоретичного підґрунтя, авторами концепцій описуються механізми створення правил справедливості у суспільстві та керування ними [1; 7; 12; 13; 14; 15; 16].

Л.Фальковська, узагальнюючи психологічні аспекти справедливості, вважає, що вона пронизана всезагальною ціннісною функцією, яка проявляється на рівні регуляції поведінки особистості [9]. Внутрішньо вмотивована, осмислена спрямованість позиції, поглядів та вчинків людини постає ознакою самодетермінації та особистісної зрілості людини. Таким чином, цінність справедливості на рівні мотиваційної структури особистості забезпечує прагнення людини визначати характер та спрямованість своїх вчинків у відповідності до тих внутрішніх суб'єктивних сенсів, якими вона наділяє діючі норми.

Метою статті є висвітлення емпіричних результатів вивчення уявлень молоді юнацького віку про справедливість, представлених у невербальних графічних образах. Це дозволить оцінити характер існуючих у їх свідомості критеріїв справедливості, за допомогою яких здійснюється оцінка існуючої політичної, економічної, соціальної сфер та зумовлюються способи поведінки, дій, рішень, у тому числі й на майбутнє.

Виклад основного матеріалу. У філософсько-психологічному аспекті поняття «уявлення» вбирає в собі результат складних процесів сприйняття, обробки, збереження інформації та досвіду, що втілюється у чуттєво-наочний образ предметів або явищ дійсності, який зберігається і відтворюється у свідомості людини поза безпосереднього їх впливу на органи чуття [6].

Уявлення про справедливість визначають спектр почуттів та поведінки особистості у ситуаціях, де виникають сумніви щодо чіткого визначення морально-етичного розподілу соціальних чи індивідуальних благ, дотримання існуючих норм та правил тощо. Для визначення характеру цих уявлень нами проведене дослідження того, як студенти уявляють справедливість, маркуючи її у графічних, невербальних образах. Дослідження було виконано на базі УДУ імені Михайла Драгоманова. У ньому взяли участь 67 студентів віком від 18 до 21 року.

У якості діагностичного інструментарію нами використана методика «Піктограми», яка свого часу була запропонована Л. Виготським як один з методів дослідження опосередкованого запам'ятовування. Піктограма – це образ (від pictus – намальований та грецьк. γράφω – записувати, писати), знак,

що відображає найважливіші відомі риси об'єкта, предмета або явища, на які він вказує, найчастіше у схематичному вигляді. На сьогодні ця техніка використовується для широкого кола дослідницьких цілей, зокрема – у можливості дослідити самостійну мисленнєву продукцію респондентів, асоціативні зв'язки з феноменами дійсності. Вибір цієї методики був обумовлений її проективним характером, використанням невербальних стимулів (піктограм), що передбачало виявлення підсвідомих базових принципів досліджуваних щодо уявлень про справедливість. Невербальні стимули у тестах (картинки, фігури, значки, плями, кольорові картки тощо) можуть відноситись до різних органів чуття: сфери зорового сприйняття, слухового, нюхового, смакового. Параметри статичних невербальних стимулів постійні у часі, у той час як у динамічних форма, колір, висота звукової тональності може змінюватися [10].

Зупинимось на образах, що були швидкоруч створені студентами для пригадування через певний час поняття «справедливість». Контент-аналіз графічних образів показав, що значне місце серед них займають стереотипні уявлення, розповсюджені у соціумі:

1) атрибути правосуддя: терези, меч богині Феміди, молоток судді (25 осіб або 37,3%);
2) графічні абстракції, що демонструють протиставлення, контраст, конфлікт (дихотомія «справедливість – несправедливість»): «багатство – бідність», «свобода – неволя», «війна – мир», «життя – смерть», «ок – не ок» тощо (16,4% – 11 осіб);
3) рівність, однаковість (14,9% – 10 осіб);
4) захист, спасіння, атрибутика супергероя (13,4% – 9 осіб);
5) символіка багатства як досягнення бажаного (7,4% – 5 осіб).

Лише 10,4% респондентів (7 осіб) наділили графічні зображення особистими смислами, асоціаціями, незрозумілими без пояснення автора. Це вказує на дійсно соціальний, культурологічний характер справедливості, її більшу представленість у свідомості людини на рівнях міжособистісних та міжгрупових, ніж індивідуалістичному.

Цікаво, що студенти, скоріше неусвідомлено, але у тій чи іншій мірі відтворюють у піктограмах більшість ідей, на яких базуються відомі теорії справедливості. Це і античні уявлення про справедливість (законність, захист та покровительство), і більш пізні психологічні концепції: теорія віри у справедливий світ, теорія рівності, теорія депривації, про які ми вже писали в інших наших публікаціях [3].

Відмічено, що в образах респондентів мало місця виділено асоціаціям справедливості, пов'язаних із милосердям, турботою, піклуванням та захистом того, хто потребує. Натомість тема війни, несвободи, смерті навпаки виражена дуже яскраво (наприклад, піктограми із зображенням грат, вибухів, руйнацій, символіки смерті у протиставленні до їх протилежностей). Очевидним з припущень є чинник війни, який є соціально-культуральним контекстом, в якому на момент діагностики знаходились респонденти.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Якщо простежити представленість уявлень у відповідності до вищезазначених рівнів, то картина виявляється наступна (рис.1):

- індивідуальний рівень, до якого ми умовно віднесли категорії «захист, спасіння, атрибутика супергероя» та «символіка власного багатства, отримання бажаного», у сукупності складає 17,9% опрацьованих образів;
- міжособистісний рівень, у який ми об'єднали категорії «рівність, однаковість» та атрибути несправедливої нерівності, представлений у 32,8%;
- міжгруповий (категорії законності та права) – у 38,8%.

Невизначеними залишились 10,4% графічних образів, оскільки вербальні пояснення не передбачались методикою.

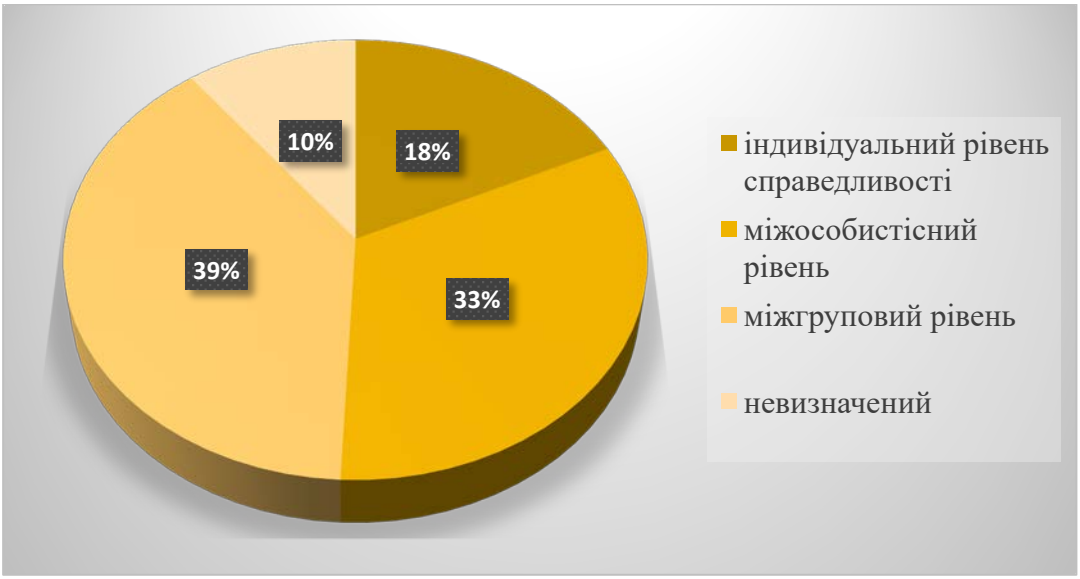

Рис. 1. Психологічні рівні, що представлені у невербальних, графічних образах справедливості у юнаків та юначок.

Отже, найбільш представлений у індивідуальній свідомості молоді юнацького віку міжгруповий рівень (38,8%), де ключовим чинником потреби у справедливості виступає категорія законності та права великих соціальних інституцій. Індивідуальний рівень визначився найменше (17,9%), що свідчить про перевагу зовнішньої конфронтації та суперечливості над внутрішніми конфліктами та дилемами. Очевидно, знову ж таки чинник війни відіграє свою впливову роль, коли очевидність зовнішнього ворога перекриває внутрішню роботу у виборі та прийнятті рішень, які, схоже, на даний момент вже зроблені.

Висновки. Справедливість, не зважаючи на всю складність та невизначеність, залишається ключовою категорією будь-яких суспільств та груп, долаючи час та епохи. Античні уявлення про справедливість витікали з ідеї законності. Водночас, якщо одні мислителі стверджували існування єдиної, загальної морально визнаної категорії справедливості, що базується на знаннях (Сократ, Платон), то інші вбачали в ній вклад й соціальної нерівності (Аристотель).

В основі розуміння студентською молоддю феномену справедливості лежать переважно уявлення про неї як закону, норм, прав великих соціальних груп та інституцій, в тому числі – держав (з огляду на несправедливу війну між росією та Україною). Тут помічається, перш за все, архаїчна концепція розуміння справедливості, що сягає античних часів, – кожному мати своє, належне, заслужене, не брати не свого (атрибутика Феміди), захищати більш слабкого, того, хто зазнав кривди (атрибутика супергероя). Тобто закону, який існує, якому варто слідувати, який збалансовує/протиставляє, який виносить вердикт, дозволяє отримати бажане, і який при цьому карає тих, хто його порушив.

Дослідження уявлень молоді про справедливість ставить питання про індивідуальні відмінності у сприйнятті даного феномену з одного боку, а з іншого демонструє вплив соціальних стереотипів на оцінку подій, які відбуваються у житті та взагалі у світі як справедливих чи несправедливих. Війна в Україні посилює сприйняття юнаками феномену «справедливість» у бік конотації його як несправедливості. Отримані результати розширюють бачення про характер ментальних процесів молоді, їх оцінку реальної дійсності, дозволяють передбачити шляхи формування у молоді життєвих перспектив.

Література:

1. Баумейстер А. (2019) Дослідження справедливості. *Люди. Лідерство і менеджмент*. *Культура.* Режим доступу : https://kmbs.ua/index.php/ua/article/fairness

2. Блоха Я. (2016). Категорія «справедливість» в античній філософії періоду високої класики. Філософські обрії. № 36. С. 79-87.

3. Зінченко А.В., Рябкова Є.Г. (2023). Уявлення про справедливість у старшокласників. *Психологічні пошуки*. Збірник наукових статей за матеріалами щорічної звітно-наукової конференції викладачів, докторантів та аспірантів Факультету психології «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (22-26 травня 2023 року) /укл. Вольнова Л.М., Матяш-Заяц Л.П. Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова. С.67-73.

4. Левкулич В.В. (2018). Справедливість як соціокультурний феномен : монографія. Ужгород: Видавничий дім «Гельветика». 480 с.

5. Словник античної міфології. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://litopys.org.ua/slovmith/slovm.htm

6. Словник української мови (2005-2024). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу:: https://slovnyk.ua/index.php

7. Сіверс З. Ф. (2015). Уявлення про справедливість як складова політико-правової свідомості особистості. *Юридична психологія*. № 1. С. 32-42.

8. Три роки потому: справедливість для України – основа будь-якого тривалого миру. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.pravda.com.ua/columns/2025/02/25/7499986/

9. Фальковська Л.М. (2011). Справедливість як предмет соціально-психологічного дослідження. *Проблеми політичної психології та її роль у становленні громадянина Української держави*: *зб. наук. праць*. Асоціація політичних психологів України; за заг. ред.. М.М. Слюсаревського; упоряд. Л.А. Найдьонова, Г.В. Мироненко. К.: Міленіум, 2011. Вип.11. С. 290-299.

10. Херсонський Б.Г. (2003). Психодіагностика мислення. Одесса: Студія. «Негоціант», 2003. 236 с.

11. Шелевер Н.В. (2020). Принцип справедливості у філософії античних філософів. *Юридичні науки*. Вісник Запорізького національного університету. 2020. №4. Том 2. С.33-39.

12. Adams J.S. (1965) Inequity in Social Exchange. Advances in Experimental Social Psychology, 2, 267-299. Retrieved from http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60108-2

13. Blader T. R., & Tyler T. R. (2009). Testing and extending the group engagement model: Linkages between social identity, procedural justice, economic outcomes, and extrarole behavior. *Journal of Applied Psychology*. 94, 445-464

14. Gollwitzer M. Van Prooijen J.W. (2016). *Psychology of Justice*. Handbook of Social Justice Theory and Research (pp.61-82). DOI:10.1007/978-1-4939-3216-0_4

15. Kazemi A. & Törnblom K. (2012). Social Psychology of Justice: Origins, Central Issues, Recent Developments, and Future Directions https://doi.org/10.1027/1901-2276.60.3.209.

16. Rawls J. (2005). A Theory of justice. Harvard University Press. 607p.

References:

1. Baumeyster A. (2019). *DoslIdzhennya spravedlivostI. Lyudi. LIderstvo I menedzhment. Kultura [Justice Studies. People. Leadership and Management. Culture]*. Retrieved from : https://kmbs.ua/index.php/ua/article/fairness [in Ukrainian].

2. Bloha Ya. (2016). Kategoriya «spravedlivist» v antichniy filosofiyi periodu visokoyi klasiki [The category of "justice" in ancient philosophy of the high classical period]. // *Filosofski obriyi – Philosophical horizons, 36,* 79-87 [in Ukrainian].

3. Zinchenko A. V., & Ryabkova E. G. (2023). Uyavlennya pro spravedlivist u starshoklasnikiv [High school students' perceptions of justice*]. Psihologichni poshuki. Zbirnik naukovih statey za materIalami schorIchnoyi zvitno-naukovoyi konferentsiyi vikladachiv, doktorantiv ta aspirantiv Fakultetu psihologiyi «Ednist navchannya i naukovih doslidzhen –* golovniy printsip universitetu» (22-26 travnya 2023 roku) /ukl. Volnova L.M., Matyash-Zayats L.P. *Kyiv : UDU imeni Mihayla Dragomanova. – Psychological searches. Collection of scientific articles based on the materials of the annual reporting and scientific conference of teachers, doctoral students and postgraduates of the Faculty of Psychology "Unity of teaching and scientific research is the main principle of the university" (May 22-26, 2023) / ed. Volnova L.M., Matyash-Zayats L.P. Kyiv: Mykhailo Dragomanov UDU,* 67-73. [in Ukrainian].

4. Levkulich V.V. (2018). *Spravedlivist yak sotsiokulturniy fenomen : monografiya [Justice as a sociocultural phenomenon: monograph]*. Uzhgorod: Vidavnichiy dim «Gelvetika» [in Ukrainian].

5. Slovnik antichnoyi mifologiyi [Dictionary of ancient mythology]. – Retrieved from: http://litopys.org.ua/slovmith/slovm.htm [in Ukrainian].

6. Slovnik ukrayinskoyi movi (2005-2024) [Dictionary of the Ukrainian language (2005-2024)].– Retrieved from: https://slovnyk.ua/index.php [in Ukrainian].

7. Sivers Z. F. (2015). Uyaviennya pro spravedlivist yak skladova politiko-pravovoyi svidomosti osobistosti. [The concept of justice as a component of the political and legal consciousness of an individual]. *Yuridichna psihologiya – Legal psychology,1.*32-42. [in Ukrainian].

8. Tri roki potomu: spravedlivist dlya Ukrayini – osnova bud-yakogo trivalogo miru [Three years later: justice for Ukraine is the foundation of any lasting peace] – Retrieved from: https://www.pravda.com.ua/columns/2025/02/25/7499986/[in Ukrainian].

9. Falkovska L.M. Spravedlivist yak predmet sotsialno-psihologichnogo doslidzhennya [Justice as a subject of social and psychological research]. *Problemi polItichnoyi psihologiyi ta yiyi rol u stanovlenni gromadyanina Ukrayinskoyi derzhavi: zb. nauk. prats. Asotsiatsiya politichnih psihologiv Ukrayini; za zag. Red.. M.M. Slyusarevskogo; uporyad. L.A. Naydonova, G.V. Mironenko. K.: MIlenIum, 2011,11. – Problems of political psychology and its role in the formation of a citizen of the Ukrainian state: collection of scientific works. Association of political* psychologists of Ukraine; under the general editorship of M.M. Slyusarevsky; edited by L.A. Naidyonova, *G.V. Myronenko. K.: Millennium, Issue 11,* 290-299. [in Ukrainian].

10. Khersonskyi B.H. (2003). *Psykhodiahnostyka myslennia [Psychodiagnostics of thinking]*. Odessa: Studiia. «Nehotsiant» [in Ukrainian].

11. Shelever N.V. (2020). Printsip spravedlivosti u filosofiyi antichnih filosofiv [The principle of justice in the philosophy of ancient philosophers]. *Yuridichni nauki. Visnik Zaporizkogo natsionalnogo universitetu,4,Tom 2.* – Yurydychni nauky. Visnyk Zaporiz′koho natsional′noho universytetu,*4,Tom 2,*33-39. [in Ukrainian].

12. Adams J.S. (1965) Inequity in Social Exchange. Advances in Experimental Social Psychology, 2, 267-299. http://dx.doi.org/10.1016/S0065-2601(08)60108-2

13. Blader T. R., & Tyler T. R. (2009). Testing and extending the group engagement model: Linkages between social identity, procedural justice, economic outcomes, and extrarole behavior. Journal of Applied Psychology. 94, 445-464

14. Gollwitzer M. Van Prooijen J.W. (2016). Psychology of Justice. Handbook of Social Justice Theory and Research (pp.61-82). DOI:10.1007/978-1-4939-3216-0_4

15. Kazemi A. & Törnblom K. (2012). Social Psychology of Justice: Origins, Central Issues, Recent Developments, and Future Directions https://doi.org/10.1027/1901-2276.60.3.209.

16. Rawls J. (2005). A Theory of justice. Harvard University Press. 607p.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.9:378

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1194-1203

Іванова Наталя Георгіївна доктор психологічних наук, професор, завідувач кафедри професійної психології, Національна академія Служби безпеки України, https://orcid.org/0000-0002-6108-4725

Манько Володимир Миколайович доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри професійної психології, Національна академія Служби безпеки України, м. Київ, тел. (044) 527-75-70, https://orcid.org/0000-0001-9804-2126

СТРУКТУРНО-ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ПСИХОЛОГІЧНИХ ОСНОВ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ

Анотація. Стаття присвячена проблемі визначення психологічних основ професійної підготовки фахівців у закладах вищої освіти. У зв'язку із динамічними змінами у всіх сферах суспільного життя дана проблема не втратила своєї актуальності: на сьогодні не визначено чіткої структури психологічних основ підготовки фахівців, які відповідають вимогам професійної діяльності за показниками психічних процесів, властивостей і станів, за сформованим комплексом професійних компетентностей та системою професійно важливих якостей.

Структура моделі психологічних основ професійної підготовки включає такі елементи: систему професійно значущих якостей спеціаліста, визначену відповідно до вимог діяльності; ієрархію мотивів до навчання та майбутньої професії, що відображає ставлення до неї; рівень психологічної готовності; ступінь психологічної придатності до обраної спеціальності; особливості психологічних аспектів підготовчого процесу; а також психологічний супровід освітнього процесу у закладі вищої освіти. У роботі здійснено також психологічну характеристику визначених компонентів моделі.

Представленні складові моделі психологічних основ підготовки дозволять реалізувати такі функції: дослідну – вивчення професійного розвитку особистості та його врахування з метою оптимізації підготовки; прогностичну – прогнозування результатів педагогічного впливу на професійне становлення майбутнього фахівця; розвивально-корекційну – використання даних про наявний стан розвитку професійно важливих якостей, ієрархію мотивів до навчання та майбутньої діяльності, рівень психологічної готовності для визначення недоліків, прогалин професійної підготовки та їх подолання в напрямі професійного розвитку особистості; узгоджувальну - приведення у відповідність особистісних характеристик фахівця до вимог професійної діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: психологічні основи підготовки, професійно важливі якості, ієрархія мотивів, психологічна готовність, професійна придатність.

Ivanova Natalya Heorhiivna Doctor of Psychological Sciences, Professor, Head of the Department, National Academy of the Security Service of Ukraine, https://orcid.org/0000-0002-6108-4725

Manko Volodymyr Mykolayovych Doctor of Pedagogy, Professor, Professor of the Department, National Academy of Security Services of Ukraine, https://orcid.org/0000-0001-9804-2126

STRUCTURAL-FUNCTIONAL MODEL OF THE PSYCHOLOGICAL FOUNDATIONS OF PROFESSIONAL TRAINING OF SPECIALISTS

Abstract. This article is dedicated to the issue of defining the psychological foundations of professional training for specialists in higher education institutions. Due to dynamic changes in all areas of social life, this topic remains relevant. To date, there is no clearly defined structure of the psychological foundations of specialist training that meets the requirements of professional activity, taking into account indicators of mental processes, properties, and states, as well as a developed set of professional competencies and a system of professionally important qualities.

The structure of the model of psychological foundations for professional training includes the following elements: the system of professionally significant qualities of a specialist, determined according to the requirements of the profession; the hierarchy of motivations for learning and the future career, reflecting the individual's attitude toward it; the level of psychological readiness; the degree of psychological suitability for the chosen specialty; the psychological aspects of the preparatory process; and psychological support for the educational process in higher education institutions. The paper also provides a psychological characterization of the identified components of the model.

The presented components of the model of psychological foundations for professional training enable the realization of the following functions:

• Research – studying the professional development of an individual and using this knowledge to optimize the training process;

• Predictive – forecasting the effects of pedagogical influence on the professional development of future specialists;

• Developmental-corrective – utilizing data on the current state of development of professionally important qualities, the hierarchy of motivations for learning and future activities, and the level of psychological readiness to identify gaps and shortcomings in professional training and address them to foster professional growth;

• Coordinating – aligning the personal characteristics of specialists with the requirements of professional activity.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: psychological foundations of training, professionally important qualities, hierarchy of motivations, psychological readiness, professional suitability.

Постановка проблеми. Проблему психологічних основ професійної підготовки почали досліджувати ще в 20-х роках минулого століття. У зв'язку із динамічними змінами у всіх сферах суспільного життя вона не втратила своєї актуальності, про що свідчать результати наукових досліджень у галузі психології, педагогіки, методики вивчення окремих дисциплін. На сьогодні одним із шляхів оптимізації професійної освіти, що має бути спрямована на розвиток особистості фахівця із сформованою системою професійно важливих якостей, високими рівнями психологічної готовності та професійної придатності, є розроблення структурно-функціональної моделі психологічних основ підготовки особистості до майбутньої професійної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як свідчить аналіз досліджень та публікацій, на сьогодні відсутній єдиний підхід до визначення змісту психологічних основ підготовки, до якого науковці переважно відносять психологічні закономірності й механізми, психологічну підготовку, психологічну готовність, психологічні особливості, характеристики тощо. У межах дослідження зазначеної проблематики в психологічній науці виділились такі напрями: психодіагностика й визначення професійної придатності людини (В. Крайнюк, М. Корольчук, С. Яковенко та ін.); вивчення психофізіологічних, психологічних характеристик фахівців (Л. Казміренко, В. Корольчук, М. Корольчук, М. Козяр та ін.); розвиток професійно важливих якостей особистості в процесі професійної діяльності та фахової підготовки (Н. Іванова, Ю. Ірхін, О. Кокун, І. Мартинюк, В. Рибалка та ін.); психологічні основи розвитку і становлення професіонала (О. Морозов, В. Осьодло та ін.); формування психологічної готовності до професійної діяльності, оволодіння професійними знаннями, вміннями та навичками (О. Колесніченко, І. Приходько, О. Тімченко та ін.); дослідження професіогенезу особистості фахівця (О. Кокун, Г. Ложкін, Л. Мороз, В. Рибалка, О. Цільмак та ін.); оптимізація змісту освіти через раціоналізацію організації й урахування психологічних аспектів освітнього процесу (Т. Димидова В. Майборода, В. Манько та ін.).

На різних етапах історичного розвитку психологічної науки вивчались та формувались теоретичні засади психологічних основ професійної підготовки фахівців різних галузей. Разом з тим, на сьогодні не визначено чіткої структури психологічних основ підготовки фахівців, які відповідають вимогам професійної діяльності за показниками психічних процесів, властивостей і станів, за сформованим комплексом професійних компетентностей та системою професійно важливих якостей.

Актуальність проблематики спонукала до реалізації у даній статті такої **мети**: визначити й охарактеризувати структуру та функції моделі психологічних основ професійної підготовки фахівців в умовах закладу вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Здійснивши теоретичний аналіз наявних у психологічній науці підходів та положень щодо психологічної складової професійної підготовки, ми виділили її основоположні детермінанти: психологічні особливості майбутньої професійної діяльності; основні вимоги, що вона висуває до особистості фахівця; психологічні особливості освітнього процесу у закладі вищої освіти. На основі цього ми визначили психологічні основи професійної підготовки як психологічні закономірності, особливості цього процесу та механізми формування індивідуальної професійної концепції фахівця, що розкриває його особистісну складову й систему ставлень до успішної професійної підготовки та майбутньої професійної діяльності.

Психологічні основи підготовки мають стати базовою основою успішного професійного становлення особистості – професіогенезу. У науковій літературі термін «професіогенез» означає процес становлення та розвитку особистості в професійній сфері, під час якого формуються соціально значущі якості, що сприяють задоволенню потреб суспільства завдяки висококваліфікованій праці та дотриманню при цьому загальнолюдських цінностей. До того ж, рівень успішності професійного розвитку залежить від того, наскільки індивідуально-типологічні характеристики особистості відповідають вимогам конкретної професії. Взаємозв’язок між особливостями людини, її здібностями та професійними вимогами визначає унікальність процесу її професійного та особистісного становлення.

До найважливіших внутрішніх чинників професіогенезу відноситься самосвідомість та спрямованість особистості як цілісна система потреб, здібностей і схильностей, інтересів, мотивів, життєвих планів і цінностей [1]. Крім того, метою психологічної науки є допомога людині у свідомому та впевненому проходженні всіх етапів професійного розвитку - від перших кроків у виборі кар'єрного шляху до творчої реалізації та майстерності. Вона спрямована на те, щоб цей шлях був гармонійним, без надмірного напруження, сповненим задоволення та самореалізації. Психологія допомагає уникати розчарувань, професійних криз, втрати мотивації та відчуття професійного виснаження, а також завершити кар'єру гідно, залишивши після себе значний слід у суспільній пам’яті.

Отже, успішність професійного становлення спеціаліста визначається трьома ключовими чинниками: передусім – його індивідуальними психологічними особливостями, психофізіологічним потенціалом, а також рівнем розвитку особистісних та професійно значущих якостей; далі – умовами та вимогами професійної діяльності, які впливають на особистість, і найважливіше – ступенем відповідності особистісних характеристик і професійних якостей спеціаліста вимогам його діяльності. Чим вища ця відповідність, тим ефективніше відбувається професійний розвиток.

Для ефективного вирішення завдань професійного становлення фахівця важливо розробити таку структурно-функціональну модель психологічних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

основ професійної підготовки, яка сприятиме максимальному наближенню особистості до вимог обраної професії. Завдяки системі ставлень, що включає мотиви, переконання та погляди, ця модель допоможе гармонійно адаптувати людину до професійної діяльності. Розробка такої моделі є складним завданням і таким, що має теоретичне і практичне значення для професійної підготовки, оскільки підвищення якості підготовки у закладі вищої освіти може бути досягнуте лише на основі детального вивчення вимог професії до фахівця, тобто модель підготовки має базуватися на моделі діяльності. Наступною умовою є розробка системи психолого-педагогічних принципів і способів організації педагогічного процесу. Наявна тенденція вдосконалення освітнього процесу шляхом розв'язання організаційно-методичних питань не може призвести до її покращення. Це завдання не можна також повністю розв'язати лише на основі вдосконалення навчальних планів, програм та іншої документації, що регламентує роботу викладача та закладу вищої освіти, так як ефективна реалізація всіх інструктивно-методичних матеріалів принесе успіх тільки за врахування досліджень психологічних закономірностей навчання і свідомого використання їх у системі роботи з підготовки.

Перш ніж перейти до опису структурно-функціональної моделі психологічних основ підготовки, які визначено вище, розглянемо базове поняття «модель». У багаточисленній науковій літературі модель трактується як зображення, опис, схема будь-якого об'єкта, процесу чи явища, що використовується в якості його «замісника». Тобто модель фактично є схематичним зображенням, що описує реальне явище, процес для їх чіткого визначення й усвідомлення.

Головна особливість концептуальної моделі полягає в тому, що вона охоплює не лише інформацію, сприйняту в поточний момент, але й особистий досвід людини. Вона є своєрідним динамічним поєднанням наявних даних та знань, що зберігаються в пам'яті і спливають з підсвідомості людини. Саме тому концептуальна модель постає у свідомості людини у вигляді уявлень, які характеризуються такими основними властивостями: узагальненням (відображення лише найсуттєвіших і стабільних характеристик об'єктів), схематичністю (виділення ключових, найінформативніших елементів) та панорамністю (цілісним сприйняттям об'єкта) [2].

Отже, структурно-функціональна модель психологічних основ підготовки представляє собою схематичне відображення її структури та функціонального призначення.

Теоретичною основою побудови моделі стали: концепція взаємозв'язку індивідуальності фахівця і його професійної діяльності, концепція професіогенезу, структурно-динамічна концепція розвитку фахівця, індивідуальна концепція професійного становлення.

Спираючись на вищезгадані наукові дослідження, обґрунтуємо структуру моделі психологічних основ підготовки, яка відображатиме

системно-логічне поєднання існуючих теоретико-методологічних засад, специфіки професійної діяльності, практичних вимог до особистості та сформованого на цій основі уявлення про структуру і зміст психологічних аспектів підготовки.

Структура моделі психологічних основ професійної підготовки включає такі елементи: систему професійно значущих якостей спеціаліста, визначену відповідно до вимог діяльності; ієрархію мотивів до навчання та майбутньої професії, що відображає ставлення до неї; рівень психологічної готовності; ступінь психологічної придатності до обраної спеціальності; особливості психологічних аспектів підготовчого процесу; а також психологічний супровід освітнього процесу у закладі вищої освіти.

Будь-яку підготовку слід починати із встановлення її кінцевої мети, а саме – визначення системи професійно важливих якостей. Кожна діяльність вимагає від особистості специфічного набору професійно важливих якостей, що дозволять ефективно використовувати власні здібності. Важливим є й те, що система особистісних якостей людини є передумовою її придатності до конкретного виду діяльності, а професійно важливі якості, що відповідають вимогам конкретної професії, - необхідною умовою професійної придатності. Зазначені якості будуть максимально проявлятися в діяльності, якщо фахівець буде психологічно готовим до її виконання. Професійно важливі якості визначаються як психофізіологічні, психологічні характеристики, здібності та здатності, що формуються, розвиваються у процесі професійної підготовки й майбутньої фахової діяльності та є основою їх успішності [3; 4, с.160].

Забезпечує професійний розвиток і мотивація до навчання, до майбутньої професійної діяльності. Мотивація виконує регулятивну та активізаційну, спонукальну функцію професійного становлення. До того ж, вона впливає на процес формування та розвитку професійно важливих якостей. Як відомо, стійкі мотиви стають рисами особистості. Мотивація і мотиви співвідносяться як загальне й одиничне. Ієрархія мотивів є основою розвитку мотивації. Крім того, на процес утворення чи актуалізації мотиву впливають чинники, потреби, ціннісні орієнтації. Мотиви визначаються як основні спонуки до дії, тому важливість їх вивчення і врахування в процесі професійної підготовки є незаперечною з точки зору науки і практики.

Коли у процесі професійної підготовки до розвитку здібностей (загальних, спеціальних) додається ієрархія мотивів, починає формуватися психологічна готовність до діяльності. Тобто рівень психологічної готовності включає в себе рівень розвитку загальних, спеціальних і творчих здібностей, мотивації до діяльності та професійно важливих якостей. Психологічна готовність – це особистісна характеристика та психічний стан, у якому перебуває людина після проходження професійної підготовки, залежно від її мотивації, інтелектуальних можливостей, емоційно-вольових якостей, а також рівня розвитку загальних, спеціальних і творчих здібностей. Крім того, вона є

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

основою готовності до виконання конкретного професійного завдання (ситуативної готовності) – такого психічного стану, який виникає в залежності від усвідомлення особистістю конкретної ситуації й від швидкості актуалізації та адаптації здібностей та професійно важливих якостей щодо неї, її творчої реалізації. Готовність як психічний стан і стійка особистісна характеристика формується в процесі професійної підготовки та є важливою умовою успішної діяльності. Її особливості визначаються змістом поставленої мети, об'єктом впливу, методами реалізації, отриманими результатами та їх аналізом. Тобто готовність, так як і професійно важливі якості, є також необхідною умовою успішного виконання будь-якої діяльності. Отже, системне поєднання здібностей та мотивів є основою формування у майбутнього фахівця психологічної готовності до професійної діяльності.

Професійна придатність людини – взаємовідповідність конкретної людини конкретній галузі використання сил людини на конкретний момент у часі. Завдання щодо формування професійної придатності має вирішуватись шляхом «підлаштування» не тільки людини до професії, але й професії до людини. Психологічну професійну придатність визначають як комплекс індивідуальних характеристик особистості, що впливають на результативність трудової діяльності та її ефективне виконання. Властивості професійної придатності розглядаються у двох аспектах: як набір початкових індивідуальних якостей людини, що сприяють успішному розвитку здатності до певної діяльності, і як сформована, взаємопов'язана система характеристик особистості, яка забезпечує ефективне виконання професійних завдань. Безумовно, придатними до діяльності є особи, які за своїми здібностями, ступенем розвитку професійно важливих якостей повною мірою відповідають вимогам конкретної діяльності [5, с.29]. Таким чином, щоб визначати рівень професійної придатності людини у процесі професійного розвитку, необхідно порівняти вихідні якості майбутнього фахівця і сформовані в процесі професійної підготовки професійно важливі якості, здійснити зіставлення останніх з вимогами діяльності, оцінювання виконаної діяльності.

Системне поєднання вищеописаних професійно-особистісних характеристик має бути представлене в індивідуальній професійній концепції фахівця, під якою слід розуміти цілісну інтегративну професійно-психологічну характеристику, яка впливає на результативність його роботи, відображає особистісні якості та формує систему ставлень до професійної підготовки й майбутньої діяльності.

Наступною важливою складовою моделі психологічних основ підготовки є психологічні особливості фахівця, оскільки він знаходиться під впливом особистісних та соціальних чинників. Психологічні аспекти процесу професійної підготовки охоплюють як розвиток особистості фахівця відповідно до вимог професійної діяльності, так і вплив навчального середовища, а також індивідуальних та соціальних факторів. Ці фактори формують

особливе психологічне середовище, у якому відбувається професійний розвиток фахівця. Воно включає морально-психологічний клімат у навчальній групі, на курсі та загалом у закладі вищої освіти, психоемоційний стан студентів, а також їхнє ставлення до навчання, оточення та майбутньої професійної діяльності. Серед психологічних факторів, що впливають на формування інтересу студентів до навчання та їхню успішність, можна виділити три основні групи: ті, що ускладнюють навчальний процес; ті, що знижують зацікавленість у навчанні; та ті, що сприяють успішному навчанню і підвищують мотивацію до нього. Крім того, психологічними особливостями навчання є критичні періоди навчання, виховні заходи, що впливають на професійний розвиток особистості, рівень упевненості у правильності вибору професії тощо.

Що стосується останньої складової моделі – психологічного супроводження освітнього процесу у закладі вищої освіти, - то слід зазначити, що воно є специфічним напрямом психологічного забезпечення. Ця специфіка визначається типом навчального закладу (цивільний чи військовий), рівнем його акредитації, фаховою спрямованістю, ретельністю професійно-психологічного відбору кандидатів на навчання, наявністю і суворістю офіційної та неформальної регламентації поведінки студентів (курсантів), особливостями системи взаємовідносин “викладач – студент” та ін. [6, с.6]. Під психологічним супроводженням професійної підготовки фахівців розуміємо систему психолого-педагогічних заходів, спрямованих на підвищення ефективності освітнього процесу та на успішне професійне становлення майбутніх фахівців в умовах закладу вищої освіти.

Пріоритетною метою забезпечення успішної професійної підготовки та ефективного професійного розподілу випускників закладу вищої освіти є всебічне вивчення процесу формування, розвитку і корекції особистості майбутнього фахівця, визначення його індивідуально-психологічних особливостей, психологічних та інтелектуальних можливостей, тобто створення системи психологічного супроводження професійно-особистісного становлення майбутніх фахівців. Найбільш репрезентативним для досягнення зазначеної мети вбачається вирішення таких завдань: системне дослідження ділових та особистісних якостей, індивідуально-психологічних особливостей студентів; вивчення динаміки, особливостей та умов розвитку здібностей, мотивації до навчання та майбутньої професійної діяльності, адаптивних можливостей та прояву їх індивідуально-психологічних особливостей; установлення причинно-наслідкових зв’язків між сформованою системою професійно важливих якостей і особливостями розвитку загальної культури й конкретними психічними станами (депресії, фрустрації, тривожності тощо), проведення необхідної виховної, психокорекційної роботи; оцінка наявної й прогнозування перспективної професійної придатності; підбір і розроблення комплексу психодіагностичних методик щодо визначення особливостей

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

професійного розвитку та рівня професійної придатності; розроблення та впровадження психологічних рекомендацій для викладачів, кураторів щодо ефективних виховних впливів на студентів з метою їх успішного професійного розвитку, реалізації функціональних можливостей і професійних здібностей, корекції професійно важливих якостей та поведінки.

Представленні складові моделі психологічних основ підготовки дозволять реалізувати такі функції: дослідну – вивчення професійного розвитку особистості та його врахування з метою оптимізації підготовки; прогностичну – прогнозування результатів педагогічного впливу на професійне становлення майбутнього фахівця; розвивально-корекційну – використання даних про наявний стан розвитку професійно важливих якостей, ієрархію мотивів до навчання та майбутньої діяльності, рівень психологічної готовності для визначення недоліків, прогалин професійної підготовки та їх подолання в напрямі професійного розвитку особистості; узгоджувальну - приведення у відповідність особистісних характеристик фахівця до вимог професійної діяльності.

Таким чином, викладенні вище міркування дозволяють зробити такі **висновки:**

- структура моделі психологічних основ професійної підготовки включає такі елементи: систему професійно значущих якостей фахівця, визначених відповідно до вимог його діяльності; ієрархію мотивів до навчання та майбутньої професії, що відображає ставлення до неї; рівень психологічної готовності та придатності до обраної спеціальності; психологічні особливості процесу підготовки; а також психологічний супровід освітнього процесу у закладі вищої освіти;

- основними функціями моделі психологічних основ підготовки є такі: дослідна; прогностична; розвивально-корекційна; узгоджувальна.

Література:

1. Мороз Л.І. Особливості професіогенезу працівників ОВС у системі вищої освіти МВС України. Актуальні проблеми становлення особистості професіонала в ризиконебезпечних професіях: матеріали міжрег. наук. сем-ру (Київ, 25 березня 2010 р.). К., 2010. С.229-231.

2. Бабкіна Р.М. Математичне моделювання – метод пізнання навколишнього світу. Збірник наукових праць Бердянського державного педагогічного університету. №1. Бердянськ: БДПУ, 2005. – 200 с.

3. Іванова Н.Г. Професійно важливі якості – важлива складова психологічних основ підготовки фахівця. Науковий вісник Миколаївського держ. ун-ту ім. В.О.Сухомлинського: збірник наук. праць. Т.2. Вип.5. Миколаїв, 2010. С.129-132.

4. Іванова Н.Г. Психологічні основи професійної підготовки: історія та сучасний стан. Проблеми загальної та педагогічної психології: зб. наук. праць. К.: Інститут психології ім. Г.С.Костюка, 2010. Т. XII. Ч. 4. С. 158–165.

5. Корольчук М.С., Крайнюк В.М. Теорія і практика професійного психологічного відбору: навч. посіб. К.: Ніка-Центр, 2006. 536 с.

6. Бичкова Т.С. Психологічне супроводження навчально-службової діяльності курсантів слідчої спеціалізації вищих навчальних закладів МВС України: автореф. дис. … канд. психол. наук: спец. 19.00.06 – юридична психологія. К., 2010. 15 с.

References:

1. Moroz L.I. Features of the Professionogenesis of Law Enforcement Officers in the Higher Education System of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine. Current Issues of Professional Personality Development in High-Risk Professions: Proceedings of the Interregional Scientific Seminar (Kyiv, March 25, 2010). Kyiv, 2010. pp. 229-231. [in Ukrainian].

2. Babkina R.M. Mathematical Modeling as a Method of Understanding the Surrounding World. Collection of Scientific Papers of Berdyansk State Pedagogical University. No. 1. Berdyansk: BDPU, 2005. 200 p. [in Ukrainian].

3. Ivanova N.G. Professionally Important Qualities as a Key Component of the Psychological Foundations of Specialist Training. Scientific Bulletin of Mykolaiv State University named after V.O. Sukhomlynsky: Collection of Scientific Papers. Vol. 2, Issue 5. Mykolaiv, 2010. pp. 129-132. [in Ukrainian].

4. Ivanova N.G. Psychological Foundations of Professional Training: History and Modern State. Problems of General and Pedagogical Psychology: Collection of Scientific Papers. Kyiv: H.S. Kostiuk Institute of Psychology, 2010. Vol. XII, Part 4. pp. 158–165. [in Ukrainian].

5. Korolchuk M.S., Krainyuk V.M. Theory and Practice of Professional Psychological Selection: A Textbook. Kyiv: Nika-Center, 2006. 536 p. [in Ukrainian].

6. Bychkova T.S. Psychological Support of the Educational and Service Activities of Investigative Cadets in Higher Educational Institutions of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine: Author's Abstract of the Dissertation for the Degree of Candidate of Psychological Sciences: Specialty 19.00.06 – Legal Psychology. Kyiv, 2010. 15 p. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.947

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1204-1221

Кашурт Катрін магістр психології, психолог, тренер особистого зростання для жінок, https://orcid.org/0009-0005-1908-8123

РОЗРОБКА ІНДИВІДУАЛЬНИХ СТРАТЕГІЙ ПОДОЛАННЯ ВНУТРІШНЬОГО САБОТАЖУ ЧЕРЕЗ АНАЛІЗ ТИПОЛОГІЇ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті розглядається феномен самосаботажу як комплекс несвідомих процесів і негативних поведінкових патернів, що перешкоджають особистісному та професійному розвитку. Дослідження ґрунтується на інтеграції класичної юнгівської типології особистості з когнітивно-поведінковим і коучинговим підходами та окреслює специфічні механізми самосаботажу для різних психологічних типів. Метою даного дослідження є розробка особистісних стратегій подолання внутрішніх бар'єрів на основі аналізу домінуючих функцій індивідуального пізнання та орієнтації, що сприятиме підвищенню ефективності прийняття рішень і розкриттю потенціалу суб'єкта.

У дослідженні використано комбінований методологічний підхід, що охоплює кількісний аналіз за допомогою стандартизованого опитувальника (MBTI, адаптованого до моделі Юнга) та якісний аналіз за допомогою напівструктурованих інтерв'ю. Результати показали, що інтровертні типи частіше виявляють схильність до переосмислення та самокритики, що призводить до паралічу процесу прийняття рішень, тоді як екстравертні типи часто характеризуються імпульсивністю та схильністю до необдуманих дій.

На основі аналізу даних було розроблено низку індивідуальних стратегій, що включають використання технік усвідомленості, когнітивно-поведінкової терапії, коучингових сесій та групових тренінгів. Ці методи спрямовані на зміну негативних автоматичних патернів мислення, покращення емоційної регуляції та формування конструктивних поведінкових моделей. Особлива увага приділялася соціально-емоційним аспектам, зокрема підтримці інших та розвитку навичок самодопомоги, які суттєво зменшують вплив зовнішніх стресорів.

Практичне застосування розроблених стратегій було перевірено на різних вибірках — від здобувачів освіти до менеджерів організацій. Результати підтвердили їхню ефективність в оптимізації процесів особистісного розвитку та управління: рівень саморуйнування значно знизився, а згуртованість і продуктивність досліджуваних зросли. У статті також узагальнено обмеження дослідження, зумовлені географічними та культурними особливос-

тями вибірки, та наголошено на необхідності подальших досліджень для розробки гнучкіших технік втручання. Загалом, інтеграція юнгівської типології та сучасних терапевтичних підходів відкриває нові перспективи для подолання внутрішнього саботажу та сприяння особистісному зростанню.

Ключові слова: внутрішній саботаж, юнгівська типологія особистості, самосаботаж, когнітивно-поведінкова терапія, коучингові підходи, емоційна регуляція, саморозвиток, стратегії подолання, індивідуальні особливості, психологічні бар'єри.

Kashurt Katrin Master of Psychology, Psychologist, Personal Growth Coach for Women, https://orcid.org/0009-0005-1908-8123

DEVELOPMENT OF INDIVIDUAL STRATEGIES FOR OVERCOMING INTERNAL SABOTAGE THROUGH ANALYSIS OF PERSONALITY TYPOLOGY

Abstract. The article examines the phenomenon of self-sabotage as a complex of unconscious processes and negative behavioral patterns that hinder personal and professional development. It is based on the integration of the classical Jungian typology of personality with cognitive-behavioral and coaching approaches and outlines specific mechanisms of self-sabotage for different psychological types. The purpose of this study is to develop personal strategies for overcoming internal barriers based on the analysis of the dominant functions of individual cognition and orientation, which will contribute to increasing the effectiveness of decision-making and revealing the potential of the subject.

The study used a combined methodological approach, including quantitative analysis using a standardized questionnaire (MBTI, adapted from Jung's model) and qualitative analysis using semi-structured interviews. The results showed that introverted types are more likely to show a tendency to rethink and self-criticism, which leads to paralysis in the decision-making process, while extroverted types are often characterized by impulsivity and a tendency to rash actions.

Based on the data analysis, a number of individual strategies were developed, including the use of mindfulness techniques, cognitive behavioral therapy, coaching sessions, and group training. These methods are aimed at changing negative automatic thinking patterns, improving emotional regulation and forming constructive behavioral models. Special attention was paid to socio-emotional aspects, in particular, supporting others and developing self-help skills that significantly reduce the impact of external stressors.

The practical application of the developed strategies was tested on various samples, from students to managers of organizations, and their effectiveness in optimizing personal development and management processes was confirmed. The results showed that the level of self-destruction significantly decreased, and the

cohesion and productivity of the subjects increased. The article also summarizes the limitations of the study related to the geographical and cultural characteristics of the sample, and indicates the need for further research to develop more flexible intervention techniques. Overall, the integration of Jungian typology and modern therapeutic approaches opens up new perspectives for eliminating internal sabotage and promoting personal growth.

Keywords: internal sabotage, Jungian personality typology, self-sabotage, cognitive behavioral therapy, coaching approaches, emotional regulation, self-development, coping strategies, individual characteristics, psychological barriers.

Постановка проблеми. Проблема внутрішнього саботажу набула особливої актуальності в сучасному суспільстві, де темпи змін високі, а вимоги до особистісного та професійного розвитку зростають. Внутрішній саботаж, який проявляється у вигляді неусвідомлених психологічних бар'єрів та самозвинувачень, може мати серйозний вплив на реалізацію власного потенціалу, здатність досягати цілей та ефективну взаємодію в соціальному та інституційному середовищі. Згідно з сучасними дослідженнями, цей феномен не обмежується окремими випадками, а має системний характер і проявляється як в особистісному розвитку, так і в професійній діяльності [1, с. 220].

Внутрішній саботаж є результатом взаємодії багатьох факторів, у яких важливу роль відіграють як свідомі, так і несвідомі механізми особистості. Крім того, вплив зовнішніх соціальних факторів, таких як високий рівень стресу та постійні вимоги, може загострювати внутрішні суперечності та сприяти формуванню негативних поведінкових моделей [2, с. 12]. З огляду на це, важливість розробки ефективних стратегій подолання внутрішніх перешкод важко переоцінити як з психологічного погляду, так і з погляду практичних аспектів корпоративного управління.

Одним із найбільш перспективних шляхів подолання проблеми самосаботажу є застосування аналізу типології особистості. Типологія особистості забезпечує більш глибоке розуміння психологічних особливостей індивіда і може виявити специфічні тенденції до порушення моделей поведінки. Типологія, розроблена Карлом Юнгом, ґрунтується на припущенні, що класифікація особистості дозволяє виявити як позитивні, так і негативні моделі поведінки індивіда. У цьому контексті вона заслуговує на особливу увагу, оскільки базується на основних психологічних процесах, які впливають на формування обох моделей поведінки [3, с. 6]. Типологія Карла Юнга дає змогу визначити основні психологічні параметри, які допомагають людині виявити свою внутрішню схильність до саботажу та розробити відповідні стратегії для її подолання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна наукова література містить широкий спектр досліджень, присвячених феномену внутрішнього саботажу, його механізмам та шляхам подолання. Можна виокремити кілька

основних напрямів, які стосуються поняття саботажу, його проявів у різних сферах життя, сучасних підходів до його усунення та обґрунтування доцільності використання типології особистості для індивідуалізації стратегій боротьби з цим явищем.

Науковець О. Фурс, досліджуючи внутрішній саботаж та внутрішньо-особистісні конфлікти, підкреслював, що внутрішній саботаж визначається як сукупність несвідомих процесів і поведінкових патернів, які перешкоджають досягненню особистих і професійних цілей [4]. На думку А. Клафтера (A. Klafter) [5], це явище часто виникає внаслідок раннього досвіду, який переростає в автоматичні патерни деструктивної поведінки. Учені Д. Гартман та Д. Зімберофф (D. Hartman, D. Zimberoff) [2] зазначають, що несвідомі процеси, які лежать в основі саботажу, виконують захисну функцію, оберігаючи індивіда від потенційних зовнішніх загроз. Водночас вони формують внутрішні бар'єри, що ускладнюють розвиток. Ці механізми діють як своєрідний психологічний «захисний бар'єр» і, попри початкову адаптивну роль, з часом можуть перетворитися на серйозну перешкоду для самоактуалізації.

Явище самосаботажу є багатогранним і проявляється в багатьох сферах життя. У сфері освіти M. Ruben-Clapper констатує, що самосаботаж проявляється у вигляді небажання допомагати, відкладання важливих завдань, страху перед труднощами та заважає здобувачам розвивати свій потенціал [6] Своєю чергою, С. Гарькавець зазначає, що в професійному середовищі негативна поведінка може впливати на здатність людини ефективно проявляти лідерські навички та обмежувати її кар'єрний розвиток [7] Аналогічно, Дж. Сімпсон та В. Роулз (J. Simpson, W. Rholes), підкреслювали, що у сфері міжособистісних стосунків самосаботаж проявляється через несвідому відмову від близькості й зведення емоційних бар'єрів, що може призводити до погіршення взаємин та виникнення постійних конфліктів [8]. Такий широкий спектр проявів свідчить про те, що внутрішній саботаж має складну природу, а його аналіз та корекція вимагає багатокомпонентного підходу.

Останніми роками було розроблено низку методик для подолання внутрішнього саботажу. Одним із важливих напрямів є використання когнітивно-поведінкових програм, які, як зазначає А. Вензель (A. Wenzel) [9], допомагають змінити негативні стереотипи мислення та сформувати більш адаптивні моделі поведінки. Також набули популярності коучингові техніки, які розвивають потенціал особистості та сприяють самостійності у прийнятті рішень, про що свідчить дослідження К. Якубік (K. Jakubik) [10]. Не менш важливим є аналіз емоційних факторів, таких як страх успіху та синдром самозванця, які, за словами таких учених, як Р. Захід, М. Фіаз, М. Таус (R. Zahid, M. Fiaz та M. Taus) [11], суттєво впливають на рівень самосаботажу та створюють додаткові внутрішні бар'єри на шляху до досягнення мети. Інтегруючи ці підходи, можна створювати ефективні програми, які поєднують

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

когнітивно-поведінкову терапію та коучингові стратегії для комплексного впливу на усунення деструктивних патернів.

Аналіз феномену внутрішнього саботажу неможливий без урахування особливостей кожної окремої людини. У цьому контексті важливою є типологія, запропонована Карлом Юнгом, яка дозволяє класифікувати психологічні типи за такими параметрами, як інтроверсія/екстраверсія та домінуючі когнітивні функції. Підхід Карла Юнга дає змогу виявити специфічні тенденції, які формують тривожну поведінку в різних типах особистості. Такий підхід сприяє більш точному та ефективному подоланню внутрішнього саботажу, дозволяючи розробляти індивідуальні стратегії, специфічні для кожного типу [12].

Як свідчить аналіз сучасних досліджень, феномен внутрішнього саботажу є багатогранним за своєю природою і проявляється в різних сферах життєдіяльності людини. Сучасні підходи до подолання внутрішнього саботажу охоплюють когнітивно-поведінкові та коучингові методи, які дозволяють розробляти комплексні програми роботи з негативними поведінковими патернами. Використання типології особистості, зокрема підходу Карла Юнга, сприяє глибшому розумінню індивідуальних особливостей та розробці ефективних індивідуальних стратегій боротьби з саботажем. Відповідно, подальші дослідження на основі інтеграції цих підходів мають потенціал для розробки нових способів допомогти людям реалізувати свій потенціал та усунути внутрішні бар'єри на шляху їхнього розвитку. Таким чином, здійснений огляд літератури підтверджує необхідність комплексного підходу до аналізу феномену внутрішнього саботажу, що включає як психодинамічні, так і когнітивно-поведінкові аспекти та враховує індивідуальні особливості особистості. Це створює наукове підґрунтя для подальших емпіричних досліджень та практичного застосування розроблених стратегій, спрямованих на усунення негативних поведінкових патернів.

Метою статті є розроблення особистісних стратегій подолання самосаботажу шляхом аналізу типів особистості за підходом Карла Юнга.

Для досягнення цієї мети сформульовано такі завдання:

1) систематизувати сучасні підходи до вивчення феномену самосаботажу та визначити основні механізми його виникнення;

2) здійснити ґрунтовний аналіз наукових концепцій типології особистості, зокрема розглянути підхід Карла Юнга як основу для класифікації індивідуальних моделей поведінки;

3) розробити методичні рекомендації та практичні стратегії подолання внутрішніх психологічних бар'єрів з урахуванням індивідуальних особливостей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науковець M. Rush справедливо зазначає, що типологія особистості, розроблена Карлом Юнгом, є основною основою для розуміння психологічних відмінностей людей. Вона впливає на формування як адаптивних, так і деструктивних моделей пове-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

дінки. Цей підхід базується на інтеграції свідомих і несвідомих психічних процесів і дозволяє класифікувати особистість за такими основними параметрами, як спрямованість уваги (інтроверсія чи екстраверсія) та домінуючі когнітивні функції (мислення, почуття, інтуїція, сприйняття. [13, с. 37].

Учений C. St. Hilaire акцентує, що, згідно з Карлом Юнгом, кожній людині, усім людям притаманні як інтроверсія, так і екстраверсія, але те, який із цих полюсів є домінуючим, визначає спосіб їхньої взаємодії з навколишнім світом. У той час, як інтроверсія зосереджена на власних думках, почуттях і сприйнятті, екстраверсія орієнтується на зовнішнє середовище, соціальні контакти й реалістичне сприйняття світу. Карл Юнг стверджував, що баланс між цими двома полюсами важливий для психологічного здоров'я, оскільки кожна людина має домінуючу орієнтацію, яка впливає на те, як вона розв'язує життєві проблеми.

Крім того, Карл Юнг виокремив чотири основні функції пізнання, які мають місце в психічній діяльності людини:

1) мислення – аналітична оцінка та логічна обробка інформації;
2) відчуття – оцінка об'єктивних фактів та емоційні реакції на зовнішні подразники;
3) інтуїція – здатність сприймати приховані закономірності та можливість майбутніх подій;
4) сприйняття – безпосереднє сприйняття реальності та прийняття речей такими, якими вони є [14, с. 4].

Кожна людина створює власний психологічний профіль через поєднання цих функцій, одна з яких зазвичай є домінуючою і визначає, як вона ставиться до інформації та приймає рішення. Це дозволяє не лише визначити сильні та слабкі сторони людини, але й зрозуміти, наскільки певні типи особистості схильні до саморуйнівних патернів у різних сферах життя.

Аналізуючи самосаботаж крізь призму типології Карла Юнга, можна зробити висновок, що певні психологічні схильності певних типів особистості сприяють формуванню характерних патернів деструктивної поведінки. Наприклад, інтровертні, які схильні до інтенсивної внутрішньої рефлексії, більш схильні до надмірної самокритики та уникнення ризикованих ситуацій, що призводить до схильності до самосаботажу. Натомість екстравертні типи зосереджуються на зовнішніх стимулах, іноді виявляють імпульсивність і не здатні до глибокого аналізу власних емоційних станів, що може призводити до формування негативних патернів.

Домінування певних когнітивних функцій також відіграє важливу роль у визначенні схильності до внутрішнього саботажу. Наприклад, люди з домінуванням функції мислення можуть надмірно аналізувати ситуації, що паралізує їхні процеси прийняття рішень і робить їх менш впевненими у своїх силах. Якщо ж домінує інтуїтивна функція, люди розвивають ідеалізоване бачення майбутнього, яке не завжди відповідає дійсності, що призводить до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

розчарування й саботажу власних зусиль З огляду на це, розуміння типологічних характеристик може забезпечити глибший аналіз того, чому певні люди схильні до внутрішнього саботажу і як ця тенденція може трансформуватися в негативні поведінкові патерни. Ці спостереження свідчать про те, що, згідно з моделлю Карла Юнга, кожен тип особистості має унікальний профіль ризику виникнення самосаботажу, і його варто враховувати при розробленнііндивідуальних стратегій подолання цього явища [15, с. 101].

Учена Н. Голярдик зазначає, що, хоча типологія Карла Юнга є однією з найпопулярніших і найвпливовіших у сфері аналізу психологічних типів, існують й інші моделі, які можуть доповнювати або розширювати наше розуміння індивідуальних особливостей особистості. Наприклад, модель Myers-Briggs Type Indicator (MBTI) базується на принципах Карла Юнга і пропонує більш структурований опис типів особистості та їхнього впливу на поведінкові патерни. Однак, незважаючи на схожість, класична юнгіанська концепція залишається глибшою з точки зору розуміння несвідомих аспектів психіки, що особливо важливо при аналізі феномену внутрішнього саботажу [16, с. 112]

Таким чином, аналізуючи типологію особистості Карла Юнга, можна не лише класифікувати психологічні особливості індивідів, але й виявити конкретні механізми, які сприяють формуванню моделей саботажної поведінки. Такий підхід разом із сучасними методами когнітивно-поведінкової терапії та коучинговими стратегіями створює надійне підґрунтя для подолання внутрішніх бар'єрів та розробки індивідуальних програм, які допоможуть людині розкрити свій потенціал.

Вивчення феномену внутрішнього саботажу організовано з використанням комплексного підходу, який інтегрує як кількісні, так і якісні аналітичні методи, з урахуванням індивідуальних особливостей особистості. Такий підхід не лише дає змогу краще зрозуміти деталі моделей саботажної поведінки в різних групах учасників, але й дозволяє визначити, чи базуються ці моделі на типологічних характеристиках, запропонованих Карлом Юнгом.

У цьому дослідженні було використано змішану методологічну парадигму, що поєднує елементи кількісного та якісного аналізу. Такий підхід дозволяє комплексно дослідити як статистично значущі закономірності у вибірці, так і глибинні особистісні риси, що впливають на виникнення внутрішнього саботажу. Стандартизовані опитувальники для оцінки типів особистості, особливо шкали на основі типології Юнга (наприклад, MBTI), у поєднанні з напівструктурованими інтерв'ю дають змогу отримати детальний огляд досліджуваного явища.

Джерела даних для дослідження містять як первинну, так і вторинну інформацію. Первинні дані збираються за допомогою анкет, а вторинні – за стандартизованими, валідованими шкалами, заснованими на типології Юнга.

Вони використовуються для визначення типу особистості та рівня схильності до самосаботажу.

Напівструктуровані інтерв'ю: проводяться для глибшого розуміння індивідуальних феноменів, пов'язаних з інтерналізованим саботажем, та виявлення конкретних механізмів виникнення відповідно до психологічного типу.

Вторинні дані: огляд наукової літератури, зокрема монографій, дисертацій, наукових статей, у яких розглядається тема саботажу та застосування типології Юнга.

Разом ці підходи забезпечують не лише кількісний аналіз поширеності патернів саботажу, а і якісне розуміння особистого досвіду та стратегій подолання внутрішніх бар'єрів.

Процедура дослідження складалася з кількох етапів:

1. Вибірка дослідження. У цьому дослідженні використовувалася репрезентативна вибірка учасників із різних професійних і соціальних груп. Учасниками дослідження стали як здобувачі провідних українських закладів вищої освіти, зокрема факультетів психології та менеджменту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Львівського національного університету імені Івана Франка, так і фахівці та керівники організацій. Вибірка здобувачів ураховувала різні галузі освіти та спеціалізації, що дозволило визначити вплив академічного середовища на ступінь внутрішнього саботажу. Вибірка була відібрана з урахуванням гендерних, вікових та культурних особливостей респондентів, що сприяло більш точному аналізу впливу окремих типологічних характеристик на рівень внутрішнього саботажу.

2. Збір даних. Анкетування проводилося у два етапи: кількісний етап. Учасникам (здобувачам, фахівцям та керівникам організацій) було запропоновано заповнити електронну анкету на основі стандартизованих шкал для визначення типів особистості (наприклад, MBTI, адаптований за моделлю Юнга) та рівня самосаботажу. Отримані дані були внесені в електронну базу даних та статистично оброблені за допомогою програмного забезпечення (SPSS, R). Кількісний аналіз був спрямований на виявлення кореляційних зв'язків між типами особистості та рівнем самосаботажу, особлива увага приділялася статистично значущим зв'язкам, що підтверджують гіпотези дослідження.

3. Якісний етап. Паралельно з анкетуванням було проведено напівструктуровані інтерв'ю з обраними учасниками з кожної групи. Інтерв'ю записувалися та розшифровувалися, що дозволило отримати детальні дані про контекстуальні та особистісні фактори, які не обов'язково були відображені в даних опитування. Тематичний аналіз стенограм інтерв'ю дозволив узагальнити якісні дані та визначити основні теми, пов'язані з явищем внутрішнього саботажу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

4. Аналіз даних. Кількісний аналіз. Отримані числові дані оброблялися за допомогою статистичних пакетів (SPSS, R). Аналіз стосувався розрахунку коефіцієнтів кореляції, перевірки статистичної значущості зв'язку між різними типами особистості та рівнями внутрішнього саботажу, побудови моделей регресійного аналізу.

5. Якісний аналіз. Транскрипти інтерв'ю були проаналізовані за допомогою тематичного аналізу для виявлення повторюваних патернів та основних тем. Такий підхід дозволив глибше зрозуміти контекстуальні особливості саботажу, які не можуть бути відображені кількісними даними.

Дослідження проводилося відповідно до етичних стандартів сучасної науки. Учасники були детально поінформовані про мету дослідження, їм було гарантовано анонімність, конфіденційність отриманих даних та можливість добровільного виходу з дослідження. Для цього використовувався протокол інформованої згоди, рекомендований Міжнародним етичним комітетом.

Водночас, попри дотримання всіх необхідних процедур, дослідження має певні обмеження. Зокрема, репрезентативність вибірки може бути обмежена через географічний фактор (участь брали переважно мешканці великих міст, таких як Київ, Харків та Львів) та соціальний статус респондентів, що впливає на можливість узагальнення результатів. Крім того, якісна частина дослідження, яка базується на напівструктурованих інтерв'ю, може містити елемент суб'єктивності як з боку учасників, так і дослідників. Для мінімізації цього ризику застосовувалися процедури перехресної перевірки даних і тематичного консенсусного аналізу. Варто зауважити, що стандартні методи, такі як анкетування, не завжди повністю відображають складність і глибинні несвідомі процеси явища внутрішнього саботажу. Подальший розвиток аналітичних методів може надати більш детальні дані.

З огляду на зазначене вище, обрана методологія, поєднуючи кількісний та якісний підходи, забезпечує комплексний аналіз феномену внутрішнього саботажу з урахуванням індивідуальних особливостей, визначених за допомогою типології Карла Юнга. Це не лише забезпечує надійні статистичні дані, але й дозволяє глибше інтерпретувати психологічні процеси, що лежать в основі патернів саботажу, що важливо для розробки ефективних індивідуалізованих стратегій подолання внутрішніх перешкод.

Першим кроком у формулюванні індивідуальних стратегій є визначення основних механізмів, що призводять до самосаботажу. До них належать:

1) страх невдачі та страх успіху: люди, які схильні боятися як невдач, так і успіху, часто несвідомо створюють бар'єри для власного розвитку, оскільки вважають, що успіх призведе до більш негативних наслідків;

2) синдром самозванця: мобілізує сумніви у власних здібностях і призводить до внутрішніх конфліктів, які, відповідно, стають основою для самосаботажу;

3) перфекціонізм і надмірна самокритика: надмірна зосередженість на ідеалізації своєї діяльності паралізує процес прийняття рішень і знижує мотивацію до дії [17, с. 21].

Ці механізми можна виявити за допомогою психологічних тестів. Стандартизовані інструменти, такі як опитувальники типів особистості (особливо методика Карла Юнга та модифіковані версії MBTI) і тести, що виявляють когнітивні викривлення, можуть допомогти виявити домінуючі установки та механізми, що призводять до пригнічення власного потенціалу. Такі тести дають змогу не лише класифікувати типи особистості, а й визначити можливість прояву гальмівних патернів у критичних ситуаціях. Систематичний самоаналіз, ведення особистого щоденника, регулярне осмислення своїх емоційних реакцій та аналіз ситуацій, у яких виникають внутрішні суперечності, є ефективним способом виявлення причин саботажу. Регулярний самоаналіз допомагає усвідомити власні деструктивні спроби, що, відповідно, є основою для подальшої роботи над їх корекцією. Експертний коучинг та підтримка, робота з коучем або психологом можуть допомогти об'єктивно оцінити внутрішні бар'єри та розробити персоналізований план змін. Інтеграція коучингових сесій та елементів когнітивно-поведінкової терапії може значно прискорити процес розпізнавання та корекції негативних патернів і допомогти клієнтам досягти високого рівня адаптивної спроможності.

Комплексний підхід, що поєднує психологічне тестування, самоаналіз та коучингові методи, дозволяє скласти глибокий портрет особистості, виявити внутрішні суперечності та розробити особисті стратегії подолання саботуючої поведінки. Такий підхід дозволяє адаптувати інтервенції до особливостей кожного клієнта, що є важливим фактором успіху терапевтичного процесу.

Беручи до уваги типологію особистості Карла Юнга, стратегії подолання внутрішнього саботажу можна адаптувати до індивідуальних потреб, зокрема з огляду на особливості інтровертів і екстравертів, а також різні когнітивні стилі. Інтроверти, схильні до заглиблення в себе, часто проявляють надмірну самокритичність та аналізують власні недоліки, що може призводити до прокрастинації та зниження мотивації. Їм рекомендується об'єктивно оцінювати власні почуття й думки, застосовуючи техніки майндфулнес, вести щоденник самоспостереження та брати участь у регулярних коучингових сесіях, що сприятиме формуванню більш конструктивного ставлення до власної діяльності. Натомість екстраверти, для яких характерна висока соціальна активність і певна імпульсивність, можуть стикатися з труднощами у прийнятті виважених рішень. Для них ефективними є групові тренінги, семінари та інтерактивні коучингові сесії, що допомагають розвинути самоконтроль, покращити навички зворотного зв'язку та систематизувати власну діяльність.

Окрім екстраверсії-інтроверсії, вагоме значення має також переважний когнітивний стиль особистості, зокрема домінування мислення або відчуття.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Люди, які орієнтуються переважно на логічний аналіз і об'єктивну оцінку інформації, можуть відчувати труднощі з урахуванням емоційних факторів у процесі прийняття рішень. Для таких осіб корисними є когнітивно-поведінкові техніки, що сприяють зменшенню впливу автоматичного негативного мислення та формуванню більш збалансованого підходу до аналізу ситуацій. Водночас люди, які здебільшого покладаються на свої емоційні реакції, можуть потребувати розвитку емоційного інтелекту, що досягається завдяки тренінгам з емоційного усвідомлення та регуляції. Групова терапія та коучингові сесії, орієнтовані на емоційну підтримку, можуть допомогти таким особам зменшити вплив зовнішніх стресорів, підвищити рівень саморефлексії та сприяти формуванню позитивної самооцінки. Таким чином, адаптація стратегій подолання внутрішнього саботажу відповідно до індивідуальних особливостей особистості сприяє підвищенню ефективності цих підходів і зміцненню психологічної стійкості

Люди з домінантною функцією інтуїції, які схильні орієнтуватися на майбутнє та малювати ідеалізовані образи, можуть часто стикатися з розчаруванням через невідповідність реальності їхнім очікуванням. Для таких людей важливо застосовувати методи корекції мислення, що дозволяють встановлювати реалістичні очікування та використовувати гнучке планування. Це допомагає уникнути надмірної ідеалізації та підтримує здатність адаптуватися до змін. Люди з домінантною функцією сенсорики, орієнтуючись на деталі та конкретику, можуть бути менш здатні до швидкого реагування на зміни, що іноді ускладнює прийняття оперативних рішень. Для них доцільно використовувати системи управління завданнями, такі як контрольні списки та регулярний моніторинг результатів, що дозволяє знайти баланс між детальним аналізом і необхідністю оперативного прийняття рішень [18, с. 673].

Когнітивно-поведінкова терапія (далі – КПТ) є одним із найефективніших інструментів зміни деструктивних патернів мислення та поведінки, допомагаючи змінити негативні автоматичні думки, які часто спричиняють внутрішній саботаж. Основними компонентами КПТ є когнітивна реструктуризація, поведінкова активація та техніка експозиції. Когнітивна реструктуризація дозволяє виявити негативні автоматичні думки, проаналізувати їхню обґрунтованість і замінити їх на більш конструктивні. Цей процес сприяє зниженню тривожності та підвищенню ефективності прийняття рішень. Поведінкова активація спрямована на подолання прокрастинації шляхом розбиття великих завдань на менші, досяжні кроки. Регулярний самоконтроль і система оцінювання результатів допомагають зменшити відчуття перевантаження та підвищити мотивацію. Техніка експозиції, яка передбачає поступове введення клієнтів у ситуації, що викликають страх невдачі, сприяє зменшенню інтенсивності негативних емоцій і знижує внутрішні бар'єри, що перешкоджають розвитку. Міжнародні дослідження підтверджують, що комплексне застосування методів коучингу та експозиції сприяє активізації адаптивних

поведінкових стратегій, що є ключовими для подолання внутрішнього саботажу. Інтеграція КПТ з іншими методами, такими як коучинг і самоаналіз, дозволяє клієнтам усвідомити свої деструктивні емоції та патерни, а також розвинути навички саморегуляції, що є необхідним для ефективного подолання внутрішнього саботажу [19, с. 131 – 135].

На основі аналізу теоретичних та емпіричних даних пропонуються наступні алгоритми подолання самосаботажу:

1) виявлення проблемних зон: анкетування та інтерв'ю використовуються для виявлення конкретних аспектів самосаботажу, які негативно впливають на розвиток особистості;

2) індивідуальна оцінка типологічних характеристик: стандартизовані інструменти, засновані на теорії Юнга, використовуються для класифікації людей та визначення домінуючих когнітивних функцій;

3) розробка індивідуального плану: постановка конкретних, вимірюваних цілей і розробка плану дій, який ураховує виявлені негативні поведінкові патерни й типологічні характеристики;

4) інтеграція когнітивно-поведінкових і коучингових технік: регулярні індивідуальні та групові сесії для усвідомлення негативних моделей мислення, розробки нових стратегій і особистих ресурсів.

5) моніторинг та модифікація: регулярний моніторинг прогресу шляхом проведення переоцінок, аналізу змін у поведінкових моделях та коригування стратегій за потреби [20].

Таким чином, індивідуалізовані стратегії, розроблені для подолання внутрішнього саботажу, пропонують комплексний підхід, який враховує як особистісні, так і соціально-емоційні аспекти. Використання інтегрованої моделі дозволяє гармонізувати думки, почуття та поведінку, що надалі сприятиме підвищенню ефективності особистого та професійного розвитку. Запропонований алгоритм може бути використаний як у практичній психологічній роботі, так і в організаційному коучингу для досягнення стійких позитивних змін.

Практична ефективність розроблених стратегій підтверджується численними успішними кейсами з практики психологічного консультування та коучингу. Наведемо декілька прикладів.

Кейс 1: Подолання самосаботажу.

Опитування здобувачів провідних українських закладів вищої освіти, зокрема факультетів психології та менеджменту Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна та Львівського національного університету імені Івана Франка, показало, що значна кількість респондентів виявила схильність до самосаботажу, зокрема через прокрастинацію та страх. Для розв'язання цієї проблеми здобувачам було запропоновано індивідуальну програму, яка охоплювала:

1) попередню діагностику типів особистості за допомогою стандартизованого опитувальника (MBTI, адаптованого за типологією Юнга) для виявлення домінуючих когнітивних функцій;

2) використання когнітивно-поведінкових технік для зміни автоматичних негативних думок, що спричиняють прокрастинацію;

3) організацію групових коучингових сесій для обговорення викликів, обміну досвідом та покращення навичок саморегуляції.

Результати показали, що після впровадження програми відбулося значне зниження прокрастинаційної поведінки здобувачів та підвищення їхньої мотивації до навчання. Учасники повідомили, що вони значно покращили усвідомлення своїх типів особистості, мали змогу глибше зрозуміти свої сильні та слабкі сторони, а також ефективно трансформувати негативні стереотипи мислення завдяки застосуванню когнітивно-поведінкових технік.

Кейс 2: Робота з надмірною аналітичністю в представників типу «мислення».

В організаційній практиці проблеми внутрішнього блокування часто виявляються у вигляді імпульсивності, відсутності стратегічного планування та труднощів у прийнятті рішень. Здобувачі, незважаючи на високий професійний потенціал, часто стикаються з невдачами через невпевненість у собі та схильність до надмірного аналізу ситуацій. Для подолання цієї проблеми були розроблені індивідуальні плани, що включають детальну діагностику психологічного профілю з акцентом на визначення домінуючого рівня функціонування (мислення/інтуїція) та схильності до синдрому самозванця, встановлення реалістичних очікувань, а також інтенсивні коучингові сесії, спрямовані на корекцію надмірного аналізу ситуації. Важливим елементом програми стало застосування стратегій релаксації та технік усвідомленості для зниження рівня стресу й покращення процесу прийняття рішень.

Результати реалізації програми показали, що учасники повідомили про покращення здатності приймати рішення, зниження рівня стресу та підвищення впевненості в собі. Змінений підхід до мислення дозволив їм чіткіше визначати стратегічні цілі та ефективніше реалізовувати їх.

Кейс 3: Робота з людьми, орієнтованими на інтуїцію Ще один приклад стосується людей із домінуючими інтуїтивними функціями. Люди з інтуїтивним функціонуванням часто мають ідеалістичне бачення майбутнього і розчаровуються, коли реальність не відповідає їхнім очікуванням. Для таких людей розроблені наступні програми: індивідуальні психологічні консультації для аналізу невідповідності між ідеалом і реальністю. Вправи на розвиток критичного мислення, спрямовані на формування реалістичних очікувань та адаптивного планування на майбутнє. Під час групової терапії учасники обговорювали свій досвід і навчалися конструктивно сприймати невдачі як частину процесу особистісного розвитку.

Учасники зазначили, що програма допомогла їм усвідомити важливість балансу між інтуїцією та критичним аналізом, зменшила частоту емоційних коливань і підвищила їхню адаптивність у розв'язанні життєвих проблем.

Застосування особистих стратегій, розроблених на основі типології особистості Юнга, призвело до значущих результатів у процесі особистісного розвитку та професійної діяльності учасників програми. Насамперед відбулося підвищення рівня усвідомленості: учасники отримали глибше розуміння власних внутрішніх механізмів і типологічних особливостей, що створило міцну основу для подальшого розвитку особистісних якостей і навичок. Одночасно спостерігалося зниження рівня самоушкодження: завдяки повторному оцінюванню та корекції, учасники змогли зменшити негативні патерни мислення та покращити процес прийняття рішень. Застосування технік усвідомленості та релаксації також призвело до покращення емоційної регуляції, знизивши рівень стресу та позитивно вплинувши на загальний емоційний стан учасників програми. Крім того, в корпоративному середовищі було зафіксовано підвищення продуктивності та ефективності: менеджери, які пройшли індивідуальну програму, продемонстрували покращення в стратегічному плануванні та зниження імпульсивності в прийнятті рішень, що сприяло позитивним змінам у результатах діяльності компанії [21, с. 148].

Аналіз кейсів свідчить, що комплексний підхід до подолання внутрішнього саботажу є високоефективним за умови індивідуалізації методів втручання та систематичного моніторингу результатів. Для практикуючих психологів і тренерів важливо проводити комплексну оцінку особистості, використовуючи як кількісні, так і якісні методи. Необхідно фокусуватися на індивідуальних особливостях кожного клієнта, зокрема враховуючи домінуючі когнітивні функції та емоційні риси. Рекомендується інтегрувати когнітивно-поведінкові техніки та коучингові підходи для досягнення синергетичного ефекту. Важливим є також забезпечення постійного зворотного зв'язку, регулярна оцінка ефективності застосованих стратегій і внесення коректив за потреби.

Практичне застосування розроблених стратегій показує, що індивідуальний підхід, заснований на аналізі типології особистості Карла Юнга, є ефективним інструментом подолання внутрішньої саботажної поведінки в різних ситуаціях. Конкретні приклади з академічної, корпоративної та особистої практики доводять, що інтеграція когнітивно-поведінкових, коучингових та соціально-емоційних технік не лише сприяє зниженню рівня деструктивних патернів, але й стимулює розвиток індивідуального потенціалу, що забезпечує стійкі позитивні зміни в поведінці та процесах прийняття рішень. Виходячи з цих результатів, впровадження розроблених стратегій можна рекомендувати в подальшій практичній діяльності психологів, коучів і менеджерів організацій, які прагнуть оптимізувати процес особистісного розвитку та підвищити ефективність управління особистісними ресурсами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Висновки. Розробка персональних стратегій подолання внутрішнього саботажу базується на комплексному підході, що включає ретельну діагностику за допомогою психологічних тестів, систематичний самоаналіз та роботу з коучем. Практичні поради з урахуванням типологічних особливостей особистості (інтроверсія/екстраверсія, мислення/відчуття, інтуїція/відчуття, судження/сприйняття) дозволяють розробити індивідуалізовані інтервенції, спрямовані на подолання конкретних деструктивних патернів. Когнітивно-поведінкові техніки можуть бути використані для модифікації негативних когнітивних схем, а аналіз успішних кейсів підтвердив ефективність інтегративних підходів.

Таким чином, інтеграція діагностики, індивідуального самоаналізу, коучингу та когнітивно-поведінкових технік формує надійну методологічну основу для подолання внутрішніх бар'єрів. Розроблені індивідуальні стратегії забезпечують адаптацію інтервенцій до особливостей кожного окремого клієнта, що гарантує більш ефективну роботу над негативними моделями мислення та поведінки, а також максимальне розкриття потенціалу особистості як у професійному, так і в особистісному плані.

Таким чином, результати цього дослідження не лише підтверджують важливість комплексного підходу до аналізу та подолання внутрішнього саботажу, а й створюють підґрунтя для подальших емпіричних та практичних досліджень у цій сфері.

Література:

1. Попелюшко Р. П., Рудницька О. В. Особливості виникнення та подолання внутрішньоособистісного конфлікту. *Теорія модернізації в контексті сучасної світової науки: матер. І Міжнародної спеціалізованої наукової конференції* (м. Полтава, 23 червня 2023 р.). Полтава, 2023. С. 219–221. URL https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ce2a9e0f-d89a-43e2-9d8a-b90574f51d88/content (дата звернення: 10.02.2025).

2. Hartman D., Zimberoff D. Existential Resistance to Life: Ambivalence, Avoidance & Control. *Journal of Heart-Centered Therapies*. 2004. Vol.7. № 1. P. 3–63. URL: https://www.researchgate.net/publication/253867370_Existential_Resistance_to_Life_Ambivalence_Avoidance_Control (date of access: 10.02.2025).

3. Horstmeyer A. Four Ways Mind-Body Infused Coaching Approaches Sharpen Executives' Performance. *Strategic HR Review*. 2018. Vol. 17. № 1. С. 1–10. URL: https://www.researchgate.net/publication/328777091_Four_ways_mind-body_infused_coaching_approaches_sharpen_executives'_performance (date of access: 10.02.2025).

4. Фурс О. Й. Внутрішньоособистісні конфлікти здобувачів закладів професійної освіти та шляхи їх подолання. *Організаційна психологія. Економічна психологія.* 2024. № 3–4 (33). С. 171–179. URL: https://doi.org/10.31108/2.2024.3.33.15 (date of access: 10.02.2025).

5. Klafter A. Review of the psychoanalytic literature on "Fear of Success" or "success neurosis". Book chapter in Akhtar Salman (ed.). Greed: Developmental, Cultural, and Clinical Aspects. London, UK: Karnac Books, in press, expected June, 2015. URL: https://www.academia.edu/12786953/Fear_of_Success (date of access: 10.02.2025).

6. Ruben-Clapper M. C. Self-Sabotaging Behaviors in the Lives of Students in Alternative High Schools: A Qualitative Case Study: Dissertation Manuscript. La Jolla, California, 2021. URL: https://www.proquest.com/docview/2638779801 (date of access: 10.02.2025).

7. Гарькавець С. О. Психологічні виміри негативної селекції професійного середовища. *Габітус: науковий журнал*. 2023. № 54. С. 214–218. URL: https://dspace.snu.edu.ua/items/4f828e43-4a77-494d-a019-7c702ad8e92c (дата звернення: 10.02.2025).

8. Simpson J. A., Rholes W. S. Adult attachment, stress, and romantic relationships. *Current Opinion in Psychology*. 2017. Vol. 13. C. 19–24. URL: https://www.researchgate.net/publication/301707378_Adult_Attachment_Stress_and_Romantic_Relationships (date of access: 10.02.2025).

9. Wenzel A. Basic strategies of cognitive behavioral therapy. *Psychiatric Clinics of North America.* 2017. Vol. 40. № 4. C. 597–609. URL: https://www.researchgate.net/publication/319193301_Basic_Strategies_of_Cognitive_Behavioral_Therapy (date of access: 10.02.2025).

10. Jakubik K. Using Personal Power to Overcome Self-Sabotage. *Dissertation.* Irvine, California, 2024. 182 p. URL: https://digitalcommons.umassglobal.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1577&context=edd_dissertations (date of access: 10.02.2025).

11. Zahid R., Fiaz M., Taus M. The Dark Side of Success: Impostor Phenomenon as a Predictor of Self-Sabotaging Behavior and Workaholism. *Open Access Global Management Review*. 2024. Vol. 3. № 1. C. 8–18. DOI: 10.59644/oagmr.3(1).108

12. Anderson S. Jung's Analytical Psychology. Theoretical Contributions and Practical Applications in Contemporary Leadership Studies. 2023. P. 1–21. DOI: 10.13140/RG.2.2.22358.83528

13. Rush M. An Evaluation of Jung's Psychological Types and their Relationship to Psychopathology. *BPS Psychotherapy Section Review*. 2019. Vol. 63. P. 32–39. DOI: https://doi.org/10.53841/bpspsr.2019.1.63.32

14. St. Hilaire C. Jungian psychology in a demanding modern world. *Environment and Social Psychology*. 2018. Vol. 3. № 2. URL: https://www.researchgate.net/publication/327078408_Jungian_psychology_in_a_demanding_modern_world (date of access: 10.02.2025).

15. Максименко С., Деркач Л., Кіричевська Е., Касинець. Психологія когнітивних процесів: науковий посібник. *Національна академія педагогічних наук України. Інститут психології імені Г.С. Костюка.* Київ, 2022. 420 с.

16. Голярдик Н. Причини та шляхи подолання внутрішньоособистісних конфліктів. *SWorldJournal*. 2024. Vol.23. № 3. С. 109–118. DOI: https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-23-00-059 (date of access: 10.02.2025).

17. Sakulku J., Alexander J. The impostor phenomenon. *International journal of behavioral science*. 2011. Vol. 6. № 1. URL: https://doi.nrct.go.th//ListDoi/listDetail?Resolve_DOI=10.14456/ijbs.2011.6

18. Cömert M., Tekin T. Investigation of teachers' levels of self-sabotage. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*. 2024. Vol. 11. № 3. C. 663–675. URL: https://www.iojet.org/index.php/IOJET/article/view/2120/1026 (date of access: 10.02.2025).

19. Martin A. J., Marsh H. W., Williamson A., ve Debus R. L. Self-handicapping, defensive pessimism, and goal orientation: *A qualitative study of university students. Journal of Educational Psychology*. 2003. Vol. 95. № 3. DOI: 10.1037/0022-0663.95.3.617

20. Büyükgöze H., ve Gün F. Araştırma görevlilerinin kendini sabotaj eğilimlerinin incelenmesi. *Hitit University Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi.* 2015. Vol. 8. № 2. P. 689–704. DOI: 10.17218/husbed.11352

21. Üzar Özçetin Y. S., ve Hiçdurmaz D. Kendini sabote etme ve ruh sağlığı üzerine etkisi. *Current Approaches in Psychiatry/Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*. 2016. Vol. 8. № 2. C. 145–154. DOI: 10.18863/pgy.13806

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

References:

1. Popelyushko, R. P., & Rudnytska, O. V. (2023). Osoblyvosti vynyknennya ta podolannya vnutrishnoosobystysnoho konfliktu [Peculiarities of the emergence and overcoming of intrapersonal conflict]. *Teoriia modernizatsii v konteksti suchasnoi svitovoi nauky: mater. I Mizhnarodnoi spetsializovanoi naukovoi konferentsii – Theory of modernization in the context of modern world science: materials of the 1st International Specialized Scientific Conference* (Poltava, June 23, 2023) (pp. 219–221). Poltava, 2023. Retrieved from https://elar.khmnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/ce2a9e0f-d89a-43e2-9d8a-b90574f51d88/content [in Ukrainian].

2. Hartman, D., & Zimberoff, D. (2004). Existential Resistance to Life: Ambivalence, Avoidance & Control. *Journal of Heart-Centered Therapies*, 7(1), 3–63. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/253867370_Existential_Resistance_to_Life_Ambivalence_Avoidance_Control

3. Horstmeyer, A. (2018). Four Ways Mind-Body Infused Coaching Approaches Sharpen Executives' Performance. *Strategic HR Review*, 17(1), 1–10. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/328777091_Four_ways_mind-body_infused_coaching_approaches_sharpen_executives'_performance

4. Furs, O. Y. (2024). (2024). Vnutrishniosobystisni konflikty zdobuvachiv zakladiv profesiinoi osvity ta shliakhi ikh podolannia [Intrapersonal conflicts among applicants of vocational education institutions and ways of overcoming them]. *Organizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia – Organizational Psychology. Economic Psychology*, 33(3–4), 171–179. https://doi.org/10.31108/2.2024.3.33.15 [in Ukrainian].

5. Klafter, A. (2015). Review of the psychoanalytic literature on "Fear of Success" or "success neurosis". Book chapter in Akhtar Salman (ed.*). Greed: Developmental, Cultural, and Clinical Aspects.* London, UK: Karnac Books, in press, expected June. Retrieved from https://www.academia.edu/12786953/Fear_of_Success

6. Ruben-Clapper, M. C. (2021). Self-Sabotaging Behaviors in the Lives of Students in Alternative High Schools: A Qualitative Case Study. *Dissertation Manuscript*. La Jolla, California. Retrieved from https://www.proquest.com/docview/2638779801

7. Harkavets, S. O. (2023). Psykhologichni vymiry nehatyvnoi selektsii profesiinoho seredovyshcha. [Psychological dimensions of negative selection in the professional environment]. *Habitus: naukovyi zhurnal – Habitus: scientific journal*, 54, 214–218. Retrieved from https://dspace.snu.edu.ua/items/4f828e43-4a77-494d-a019-7c702ad8e92c [in Ukrainian].

8. Simpson, J. A., & Rholes, W. S. (2017). Adult attachment, stress, and romantic relationships. *Current Opinion in Psychology*, 13, 19–24. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/301707378_Adult_Attachment_Stress_and_Romantic_Relationships

9. Wenzel, A. (2017). Basic strategies of cognitive behavioral therapy. *Psychiatric Clinics of North America*, 40(4), 597–609. Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/319193301_Basic_Strategies_of_Cognitive_Behavioral_Therapy

10. Jakubik, K. (2024). Using Personal Power to Overcome Self-Sabotage. *Dissertation.* Irvine, California. 182 p. Retrieved from https://digitalcommons.umassglobal.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1577&context=edd_dissertations

11. Zahid, R., Fiaz, M., & Taus, M. (2024). The Dark Side of Success: Impostor Phenomenon as a Predictor of Self-Sabotaging Behavior and Workaholism. *Open Access Global Management Review*, 3(1), 8–18. 10.59644/oagmr.3(1).108

12. Anderson, S. (2023). Jung's Analytical Psychology. *Theoretical Contributions and Practical Applications in Contemporary Leadership Studies*, 1–21. 10.13140/RG.2.2.22358.83528

13. Rush, M. (2019). An Evaluation of Jung's Psychological Types and their Relationship to Psychopathology. *BPS Psychotherapy Section Review*, 63, 32–39. https://doi.org/10.53841/bpspsr.2019.1.63.32

14. St. Hilaire, C. (2018). Jungian psychology in a demanding modern world. *Environment and Social Psychology*, 3(2). Retrieved from https://www.researchgate.net/publication/327078408_Jungian_psychology_in_a_demanding_modern_world

15. Maksymenko, S., Derkach, L., Kyrychevska, E., & Kasynets (2022). Psykholohiia kohnityvnykh protsesiv: naukovyi posibnyk. [Psychology of cognitive processes: a scientific manual.] *Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy. Instytut psykholohii imeni H.S. Kostiuka – National Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine. Institute of Psychology named after H.S. Kostyuka*. Kyiv. Retrieved from https://dspace.snu.edu.ua/items/4f828e43-4a77-494d-a019-7c702ad8e92c [in Ukrainian].

16. Holiardyk, N. (2024). Prychyny ta shliakhy podolannia vnutrishnoosobystisnykh konfliktiv [Causes and ways to overcome intrapersonal conflicts]. *SWorldJournal*, 23(3), 109–118. https://doi.org/10.30888/2663-5712.2024-23-00-059

17. Sakulku, J., & Alexander, J. (2018). The impostor phenomenon. *International journal of behavioral science*, 6(1). https://doi.nrct.go.th//ListDoi/listDetail?Resolve_DOI=10.14456/ijbs.2011.6

18. Cömert, M., & Tekin, T. (2024). Investigation of teachers' levels of self-sabotage. *International Online Journal of Education and Teaching (IOJET)*, 11(3), 663–675. Retrieved from https://www.iojet.org/index.php/IOJET/article/view/2120/1026 .

19. Martin, A. J., Marsh, H. W., Williamson, A., & Debus, R. L. (2003). Self-handicapping, defensive pessimism, and goal orientation: A qualitative study of university students. *Journal of Educational Psychology*, 95(3). 10.1037/0022-0663.95.3.617

20. Büyükgöze, H., & Gün, F. (2015). Araştırma görevlilerinin kendini sabotaj eğilimlerinin incelenmesi. *Hitit University Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(2), 689–704. 10.17218/husbed.11352

21. Üzar Özçetin, Y. S., & Hiçdurmaz, D. (2016). Kendini sabote etme ve ruh sağlığı üzerine etkisi. *Current Approaches in Psychiatry/Psikiyatride Guncel Yaklasimlar*, 8(2), 145–154. 10.18863/pgy.13806

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 37.01/.09: 159,942 (045)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1222-1232

Книш Тетяна Валентинівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри іноземних мов природничо-математичних спеціальностей, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, тел.: (066) 78 16 945, https://orcid.org/0000-0002-7577-2529

Іванашко Оксана Євгенівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри педагогічної та вікової психології, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, тел.: (066) 781-69-47, https://orcid.org/0000-0002-9808-776X

ВПЛИВ ГЕЙМІФІКАЦІЇ НА МОТИВАЦІЮ ВИВЧЕННЯ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ СТУДЕНТАМИ ПРИРОДНИЧИХ СПЕЦІАЛЬНОСТЕЙ

Анотація. Статтю присвячено теоретичному аналізу проблеми мотивації студентів природничих спеціальностей до вивчення іноземної мови засобами гейміфікації. Розглянуто сутність поняття «гейміфікація» як привнесення ігрової складової в неігрову діяльність. Доведено, що гра становить форму діяльності, що спрямована на відтворення й оволодіння суспільним досвідом, зафіксованим у соціально значущих способах здійснення предметних дій.

Зазначено окремі аспекти проблеми впливу гейміфікації на мотивацію вивчення іноземної мови студентами природничих спеціальностей, надано характеристики зовнішньої та внутрішньої мотивації. Схарактеризовано три варіанти використання гейміфікації, а також структуру гри, у якій виокремлено: конфлікт; ролі, персонажі, учасників гри; правила взаємодії.

Визначено мету статті, що полягає в діагностиці мотивації студентів природничих спеціальностей до вивчення іноземної мови для встановлення доцільності використання в освітньому процесі засобів гейміфікації.

Проведено діагностику ставлення студентів природничих спеціальностей до вивчення іноземної мови засобами гейміфікації через опитування. Здійснено узагальнення отриманих результатів, згідно з якими 62 % студентів однозначно підтримують її застосування, 70 % – готові активно долучитися до гейміфікації, упроваджувати (також 70 %) для вивчення іноземної мови.

Акцентовано, що успіх застосування гейміфікації у вивченні іноземної мови студентами природничих спеціальностей визначається спрямованим навчанням і пов’язаним із ним працевлаштуванням. Здійснено огляд онлайн-платформ і цифрових сервісів, застосування яких дозволяє долучати до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

гейміфікації студентів природничих спеціальностей. Вироблено практичні рекомендації.

Ключові слова: гейміфікація, мотивація, освітній процес, іноземна мова, студенти, вища школа, природничі науки.

Knysh Tetiana Valentynivna PhD in Pedagogical Sciences, an associate professor, an associate professor at the Department of Foreign Languages for Natural Sciences and Mathematics, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, tel.: (066) 781-69-45, https://orcid.org/0000-0002-7577-2529

Ivanashko Oksana Yevgenivna Ph. D. of Psychology, an associate professor, Associate Professor of the Department of Pedagogical and Age Psychology, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, tel.: (066) 781-69-47, https://orcid.org/0000-0002-9808-776X

THE EFFECT OF GAMIFICATION ON THE MOTIVATION OF LEARNING A FOREIGN LANGUAGE BY NATURAL SCIENCE STUDENTS

Abstract. The article is devoted to the theoretical analysis of the problem of motivation of students of natural sciences in learning a foreign language by means of gamification. The essence of the concept of «gamification» as the introduction of a game component into a non-game activity is considered. It has been proven that the game is a form of activity aimed at reproducing and mastering social experience recorded in socially significant ways of performing substantive actions.

Certain aspects of the problem of the influence of gamification on the motivation of foreign language students in natural sciences, characteristics of external and internal motivation are indicated. Three options for using gamification are characterized, as well as the structure of the game in which the following are highlighted: conflict; roles, characters, game participants; interaction rules.

The purpose of the article is determined, which consists in diagnosing the motivation of students of natural sciences to learn a foreign language in order to establish the feasibility of using gamification tools in the educational process.

Diagnostics of the attitude of students of natural sciences to learning a foreign language by means of gamification through a survey were carried out. The obtained results were summarized, according to which 62% of students unequivocally support its use, 70 % – are ready to actively participate in gamification, implement (also 70%) for learning a foreign language.

It is emphasized that the success of using gamification in foreign language learning by students of natural sciences is determined by targeted learning and related employment. An overview of online platforms and digital services was carried out, the use of which allows students of natural sciences to be involved in gamification. Practical recommendations have been developed.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: gamification, motivation, educational process, foreign language, students, higher school, natural sciences.

Постановка проблеми. Серед основних завдань сучасної природничої освіти особливого значення набуває підготовка і виховання фахівців, здатних відповідати на виклики часу. Трендами вищої природничої освіти стають: покращення якості навчання та його результатів; «конструктивізм» задля актуалізації навчання, постановки більш складних завдань із розвитку компетентностей у подальшій професійній діяльності; управління освітньою діяльністю здобувачів природничої освіти; створення системи підтримання якості освіти з використанням ІК-технологій і цифрових сервісів; навчання в «неформальному середовищі»; використання в освітньому процесі дидактичних ігор.

Динамічний розвиток ІКТ у наш час стимулює втілення новітніх рішень у професійну підготовку студентів природничих спеціальностей. Останнім часом дедалі більше впроваджуються нові концепції та засоби, що впливають на мотивацію студентів природничих спеціальностей до вивчення іноземної мови. Прикладом таких засобів виступає гейміфікація, що можемо розглядати як процес, у якому застосовуються інструменти і способи мислення, запозичені з ігрових проєктів [1]. Гейміфікація визначає свідоме і цілеспрямоване впровадження різноманітних механізмів і методів, що спрямовані на стимулювання навчальної мотивації. Це дозволяє обирати елементи гри та її правила для розв’язання поточних навчальних проблем [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Термін «гейміфікація» буквально означає привнесення ігрової складової в неігрову діяльність. Гра становить форму діяльності, що спрямована на відтворення й оволодіння суспільним досвідом, зафіксованим у соціально значущих способах здійснення предметних дій. Це означає, що вона орієнтована на мету, суб’єктів, об’єкти і правила взаємодії між ними. Гра, зазвичай, відтворює вже існуючий життєвий досвід, що значно спрощує оволодіння цим досвідом.

Нині розроблено окремі аспекти проблеми впливу гейміфікації на мотивацію вивчення іноземної мови студентами природничих спеціальностей: гейміфікація в навчанні іноземних мов у вищій школі (М. Кабанова, С. Кожушко та ін.); ідеї та рішення щодо вдосконалення української освіти засобами гейміфікації (Ю. Мойсеюк, П. Саварин, Л. Самчук, Є. Смірнова, Н. Чеботар та ін.); методи і технології створення ігрової ситуації в навчанні (С. Дмитренко, Ж. Сташко, В. Ярова та ін.); нова освітня парадигма в контексті сучасних ігрових технологій (І. Книш, Н. Кочубей та ін.); новітні підходи до мотивації студентів (Р. Винничук та ін.); масові ігрові онлайн-ресурси (І. Філіпов та ін.).

Зауважимо, що гра має безліч форм, які, на думку К. Скока [7], мають такі характеристики: результат вільного вибору; діяльність, у якій засоби

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

більш важливі, ніж результат; діяльність, правила якої вигадують гравці; сукупність уявних і вигаданих способів дій; гра стимулює розумові дії, не створюючи напруження. У випадку відсутності у студентів природничих спеціальностей мотивації до вивчення іноземної мови, слід застосовувати засоби гейміфікації, що стимулюють цю мотивацію. При цьому внутрішня мотивація може бути сформована механізмами гейміфікації, що полегшують соціальну взаємодію завдяки дослідженню ігрового контенту, його застосуванню для навчального змагання між студентами. Натомість зовнішня мотивація формується за допомогою структуризації знань. Тож низьку мотивацію можна підвищити, застосовуючи винагороду, зокрема, через оцінювання якості виконаних завдань фіксованою кількістю балів.

Проблема впливу гейміфікації на мотивацію до вивчення іноземної мови студентами природничих спеціальностей набуває особливого значення, якщо прагнення до перемоги викликає співпрацю, що підкріплюється допомогою більш компетентних студентів. При цьому до уваги слід брати такі варіанти використання гейміфікації:

1) згідно з першим варіантом, гра відбувається виключно під контролем викладача відповідно до розкладу і в тих аудиторіях, що передбачені для її проведення, наприклад, у комп'ютерному класі. Це забезпечує повний контроль над гравцями, але істотно знижує їхню автономію;

2) відповідно до другого варіанту, гра може відбуватися де завгодно і коли завгодно. Це дає повну автономію гравцям, але тоді виникає ризик зловживання, тобто більшість ігрового контенту може бути відтворена в будь-якій аудиторії та в будь-який час, але певні рівні виконання поставленого завдання можуть бути досягнутими лише після контролю викладача, зокрема, контрольного тестування для перевірки якості самостійно опрацьованого програмового матеріалу;

3) найбільш прийнятним вважається третій варіант, що характеризується частковим контролем над гравцями з мінімальним зниженням автономією. Іншими словами, невизначена винагорода викликає такі емоції, як допитливість або хвилювання, що більш характерні для внутрішньої мотивації та є особливо корисними в освітньому контексті.

Мета статті полягає в діагностиці мотивації студентів природничих спеціальностей до вивчення іноземної мови для встановлення доцільності використання засобів гейміфікації в освітньому процесі вищої школи.

Виклад основного матеріалу. Основним завданням вивчення іноземної мови студентами природничих спеціальностей закладів вищої освіти (далі – ЗВО) є формування фахових компетентностей засобами гейміфікації, що передбачає: подальший моніторинг вироблених компетентностей, їх удосконалення й оцінювання [3].

Розглянемо структуру гри, яку слід брати до уваги в ході застосування гейміфікації для мотивації студентів природничих спеціальностей до вивчення іноземної мови:

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

1. *Конфлікт* як протиставлення інтересів виражається у відкритій протидії або навпаки в одночасному прагненні студентів до досягнення спільної мети. Важливо пам'ятати, що конфлікт не обов'язково виникає між учасниками освітнього процесу: він може проявлятися між студентом і освітнім середовищем, оскільки через включення в ігрову ситуацію учасник освітнього процесу вимушений шукати шляхи виходу з неї. У цьому випадку конфліктом є не тимчасове утруднення, а життєво важлива і надміру гостра проблема, яку важко уникнути.

2. *Ролі, персонажі, учасники гри*, які обирають різні сторони конфлікту. У такий спосіб гравець бере на себе роль певного персонажу, мотивуючи свій вибір і прагнучи вирішити конфлікт.

3. *Правила взаємодії*, що мають бути вироблені та сформульовані чітко й однозначно. Це пояснюється тим, що якщо в житті для досягнення успіху нам потрібно розуміти його правила і виробляти стратегії, то гра – це маленьке життя, у якому все більш просто і зрозуміло. Тож один із важливих пунктів ігри полягає в тому, що гравці імітують життя у зменшеному масштабі, через що знижується складність опанування знань порівняно з реаліями. Гравець отримує задоволення від того, що виробляє дієву стратегію, спираючись на правила гри. На цьому будується азарт ігри: хто першим із гравців зможе виробити стратегію краще від інших.

Гейміфікацію в ході вивчення іноземної мови студентами природничих спеціальностей пропонуємо розглянути на прикладі вивчення будови внутрішніх органів птахів з урахуванням структури гри:

1. Конфлікт. Найбільш імовірним конфліктом може стати ситуація, згідно з якою певний вид птахів приречений на вмирання через якусь хворобу, наприклад, курячий грип, що останнім часом охопив фермерські господарства США. Урятувати птахів зможуть орнітологи, якщо вчасно проведуть оперативне втручання.

2. Ролі. Студенти беруть на себе роль орнітологів, яким як справжнім лікарям необхідно встановити джерело захворювання за симптомами, призначити лікування і в разі потреби провести оперативне втручання. За анамнезом захворювання слід визначити, який внутрішній орган потребує оперативного втручання та який лікарський засіб слід призначити. Наприклад, на занятті викладачем надана інформація про будову організму птахів, видана картка, де майбутні орнітологи повинні правильно відзначити місце проведення оперативного втручання. Студенти природничих спеціальностей мають чітко усвідомити всю важливість покладеної на них місії, оскільки певний вид птахів – це важлива частина екосистеми, утрата якої матиме наслідки для природи в цілому.

3. Правила взаємодії. Фактично йдеться про форму організації аудиторного заняття. У такому випадку передбачено обговорення в малих групах по 2–3 особи. Необхідно переконатися, що студентам надано вичерпну

інформацію для прийняття правильного рішення. Це може бути лекція, що передує виконанню ігрового завдання, або роздатковий матеріал із неструктурованою інформацією.

Пошук необхідної інформації стимулює у студентів інтерес до пізнавального процесу. Якусь частину відповіді варто залишити на «експертну думку», тобто розглядати її як таку, що залежить виключно від рішення орнітолога. Це зімітує професійну ситуацію, у якій відсутні правильні чи неправильні відповіді, але необхідно зробити вибір, що дуже складно.

Не варто забувати про те, що завдання гри полягає у стимулюванні студентів природничих спеціальностей до вивчення іноземної мови, тож гра не повинна перетворюватися на контрольну роботу з перевірки знань.

Для діагностики ставлення студентів природничих спеціальностей до вивчення іноземної мови засобами гейміфікації нами проведено опитування. На перше запитання анкети про доцільність застосування засобів гейміфікації у вивченні іноземної мови, 62 % студентів надали однозначну позитивну відповідь, 29 % – завагалися відповісти, і тільки 9 % студентів не погодилися «грати» в освітньому процесі На друге запитання про те, чи погоджуються студенти долучитися до гейміфікації, 70 % підтвердили позитивне ставлення, із них 55 % студентів відповіли однозначно «так» і 15 % – «фактично так». Решта студентів природничих спеціальностей (25 % респондентів) «не впевнені, що братимуть участь» і ще 5% – «категорично заперечують».

Узагальнення отриманих результатів дозволяє стверджувати, що понад 70 % студентів природничих спеціальностей убачають можливість застосування гейміфікації для вивчення іноземної мови, а серед них понад 67 % респондентів бажають долучатися до гейміфікації з захопленням. Як перевагу зазначено адаптацію студентів до навчання у вищій школі та у потенційній професійній діяльності.

Потім ми запропонували зазначити приклади освітньої діяльності у ЗВО, за результатами якої студенти природничих спеціальностей хотіли б отримати додаткові бали. Серед найбільш поширених видів освітньої діяльності з вивчення іноземної мови студентами природничих спеціальностей названо такі: активна участь в аудиторних заняттях, виступи з презентаціями перед академічною групою, онлайн-тестування, участь у групових проєктах, максимальне відвідування вибіркових дисциплін, отримання сертифікатів з іноземної мови, участь у тренінгах і наукових конференціях, публікація результатів курсових досліджень у наукових виданнях.

Науковці стверджують, що однією з ключових проблем застосування гейміфікації у ЗВО є причина залучення студентів природничих спеціальностей до цього процесу, зокрема, підвищення зовнішньої мотивації порівняно з внутрішньою. Адже в перспективі гейміфікація може спричинити зниження внутрішньої мотивації [6].

Зовнішнім стимулом до вивчення іноземної мови студентами природничих спеціальностей можуть стати отримані бали за участь у гейміфікації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Однак гейміфікація дозволяє підтримувати захоплення студентів виключно на короткий час, оскільки більш тривале її застосування стає звичним для студентів. Згідно з ідеєю самої гейміфікації, інформація про досягнуті результати має бути отримана в режимі реального часу. Зазвичай доцільними є цифрові сервіси.

Додатковим фактором, що впливає на успіх застосування гейміфікації у вивченні іноземної мови студентами природничих спеціальностей, може стати спрямоване навчання та пов'язані з ним шанси на отримання привабливої пропозиції щодо працевлаштування від роботодавців [6]. Важливою умовою ефективної реалізації гейміфікації у ЗВО вважаємо прийняття цієї концепції науково-педагогічними працівниками та їхня впевненість у реальній користі для досягнення програмних результатів навчання.

Хочемо докладно зупинитися на огляді онлайн-платформ і цифрових сервісів, застосування яких дозволяє долучати до гейміфікації студентів природничих спеціальностей (таблиця 1):

Таблиця 1.

Онлайн-платформи і цифрові сервіси для використання в освітньому процесі на природничих спеціальностях вищої школи

Напрям використання в освітньому процесі	Назва цифрової платформи, її адреса	Загальна характеристика цифрової платформи, її ігрові властивості
Онлайн-демонстрації та симуляції	Mozabook https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly93d3cubW96YXdlYi5jb20vdWsvbW96YWJvb2s=/ PhET https://phet.colorado.edu/uk/simulations/filter?type=html Sketchfab https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9za2V0Y2hmYWIuY29tLw==/	Mozabook – україномовні 3D-симуляції та інтерактивні відео, цифрові підручники і вбудовані додатки, призначені для розвитку навичок проведення дослідів та ілюстрування. PhET – бібліотека інтерактивних симуляцій (хімія, біологія, фізика, математика, географія). Sketchfab – збірка 3D-моделей, що можна переглядати на самому сайті, а також отримати код для вбудування на свій сайт.
Ментальні карти і карти знань	CartoDB https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9jYXJ0by5jb20v/ Mindmeister https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly93d3cubWluZG1laXN0ZXIuY29tLw==/	CartoDB – інструмент для створення динамічних карт. З його допомогою можна нанести на карту будь-які дані, представивши у будь-якому стилі. Mindmeister – онлайн-інструмент, який дозволяє візуально оформляти ментальні карти і ділитися ними.
Стрічки часу	Timeline https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly90aW1lbGluZS5rbmlnaHRsYWIuY29tLyNtYWtl/	Сервіс, що призначений для створення й публікації стрічок часу.

Напрям використання в освітньому процесі	Назва цифрової платформи, її адреса	Загальна характеристика цифрової платформи, її ігрові властивості
Віртуальні екскурсії	Музейний портал, Ukraine Wow, Екскурсія Британським музеєм, Подорож українськими музеями просто неба	Використовує в освітньому процесі віртуальні екскурсії
Електронні інтерактивні дошки	Nearpod https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9uZWFycG9kLmNvbS8=/ Pear Deck https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly93d3cucGVhcmRlY2suY29tL2dvb2dsZXNsaWRlcw==/ Wizer.me https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9hcHAud2l6ZXIubWUv/ Lino https://en.linoit.com/ Scrumblr https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cDovL3NjcnVtYmxyLmNhLw==/ Twiddla https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9jdXR0Lmx5L2NmY2hqVEk=/ Thinglink https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly93d3cudGhpbmdsaW5rLmNvbS8=/ Genially https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly93d3cuZ2VuaWFsLmx5Lw==/ Popplet https://app.popplet.com/#/login Classroom Screen https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9jbGFzc3Jvb21zY3JlZW4uY29tLw==/	Nearpod – сервіс додавання інтерактивних елементів до слайдів презентації: опитування, 3D-анімації та симулятори. Pear Deck – сервіс для створення динамічних презентацій і проведення інтерактивних занять. За допомогою інструмента «Quick Question» можна ставити запитання аудиторії в реальному часі. Wizer.me дозволяє створювати робочі аркуші, на яких можна розміщувати навчальний контент, зокрема, інтерактивний. Lino – зручний сервіс для створення нотаток, плакатів, записок, електронних дощок. Використовується також на смартфонах і планшетах. Scrumblr – екран, що виглядає як сучасна дошка, розділена маркером на стовпці за тематикою. Twiddla – ресурс для створення різноманітних електронних дощок, куди можна додати фото, відео, оформити на свій смак за кольорами тощо. Thinglink – ресурс для створення інтерактивних плакатів. Genially – ресурс для створення інтерактивних добірок різноманітних матеріалів, що можуть містити презентації, документи, покликання тощо. Popplet – ресурс для створення інтерактивних плакатів. Classroom Screen – сервіс для візуалізації перебігу роботи на аудиторному занятті.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Напрям використання в освітньому процесі	**Назва цифрової платформи, її адреса**	**Загальна характеристика цифрової платформи, її ігрові властивості**
Ресурси зі створення презентацій	Canva https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly93d3cuY2FudmEuY29tLw==/ Prezi https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9wcmV6aS5jb20v/ Beautiful.ai https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly93d3cuYmVhdXRpZnVsLmFpLw==/ Slidesmania Slidescarnival https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9zbGlkZXNtYW5pYS5jb20v/	Canva містить чимало готових шаблонів. Prezi дозволяє створювати відеопрезентації. Beautiful.ai – сервіс для створення презентацій, що самостійно адаптує контент на слайдах під обраний формат, допомагає додати анімацію графіків і переходів, пропонує відповідні шаблони. Slidesmania, Slidescarnival – безкоштовні шаблони презентацій на різну тематику.
Сервіси для створення добірок матеріалів	Padlet https://padlet.com/ Wakelet https://wakelet.com/ Miro https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9taXJvLmNvbS8=/	Padlet – віртуальна цифрова стіна, на якій можна розміщувати документи, покликання, відеоролики, зображення. Можлива спільна робота на стіні кількох учасників. Wakelet – сервіс для створення добірок файлів, зображень, гіперпокликань, відеофільмів. Miro – онлайн-дошка «Miro» – сервіс, що дозволяє взаємодіяти зі студентами шляхом додавання зображень, відео, документів на дошку, можливості зробити замітку, малювати фігури, виділяти і зберегти матеріал.
Тестування та перевірка знань	Classtime https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly93d3cuY2xhc3N0aW1lLmNvbS91ay8=/ Online test pad https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9vbmxpbmV0ZXN0cGFkLmNvbS91YS90ZXN0cw==/ Triventy.com https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cDovL3d3dy50cml2ZW50eS5jb20v/ Kahoot.com https://kahoot.com/	Classtime – платформа для створення інтерактивних навчальних вправ, яка дозволяє вести аналітику освітнього процесу і реалізовувати стратегії індивідуального підходу. Online test pad – безкоштовний багато-функціональний конструктор кросвордів, логічних ігор, навчальних і психологічних тестів, опитувань. Triventy.com – безкоштовний конструктор ігор і вікторин. Викладач може створити тест або вікторину на своєму комп'ютері, а здобувачі – відповідати на запитання зі своїх мобільних пристроїв або ноутбуків. Kahoot.com – безкоштовний конструктор ігор і вікторин.

Напрям використання в освітньому процесі	Назва цифрової платформи, її адреса	Загальна характеристика цифрової платформи, її ігрові властивості
Вікторини, кросворди, ребуси	LearningApps https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9sZWFybmluZ2FwcHMub3JnLw==/ Flippity https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly93d3cuZmxpcHBpdHkubmV0Lw==/	LearningApps – призначений для розроблення, зберігання інтерактивних завдань із різних предметних дисциплін, за допомогою яких здобувачі освіти можуть перевірити і закріпити свої знання в ігровій формі. Flippity – колекція цифрових інструментів, які допоможуть створити інтерактивні вправи та завдання в ігровій формі.
Відеолекції з можливістю накладати на відео тести або інші завдання	TED https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly93d3cudGVkLmNvbS8=/ TEDEd https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9lZC50ZWQuY29tLw==/ Edpuzzle https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9lZHB1enpsZS5jb20vP2ZiY2xpZD1Jd0FSM2hzT3h6Y1E0dkFVNXZRVjE4TjFRal9GQ0xydUIwWmFndDdOQjdvNHFaWm1ob181ajB0YXcxRVhN/ FlipGrid https://vlada.pp.ua/goto/aHR0cHM6Ly9pbmZvLmZsaXBncmlkLmNvbS8=/	Некомерційні проєкти для поширення в освітньому процесі унікальних і цікавих ідей.

Висновки. Підводячи підсумок сказаному вище, слід констатувати, що застосування гейміфікації у вивченні студентами природничих спеціальностей іноземної мови має багато переваг і дає підстави для вироблення таких рекомендацій: робіть своїх студентів співдизайнерами гейміфікації; забезпечуйте зворотний зв’язок; підтримуйте прогрес у досягненні програмних результатів навчання як очевидний; створюйте ігрові завдання та квести; надавайте студентам право вибору; застосовуйте індивідуальні нагороди і відзнаки; дозволяйте студентам просуватися в навчанні за обраною індивідуальною траєкторією, що формує критичне мислення, навички розв’язання проблем, партнерства.

Література:

1. Бугайчук А. Мікронавчання, чат-боти та гейміфікація. Тенденції, які не варто ігнорувати в школі. *Директор школи. Шкільний світ* : журн. 2019. № 10. С. 64–79.

2. 8 фактів про тренди візуалізації навчального матеріалу. *Українська мова та література*. 2021. № 11/12. С. 8–11.

3. Герасименко Н. В. Гейміфіковане навчання: проектування та розроблення освітнього веб-квесту. *Економіка в школах України*. 2018. № 10. С. 12–15.

4. Дмитренко О. Гейміфікація на уроці : алгоритм. *Заступник директора школи*. 2021. № 10. С. 26–27.

5. Жиденко Т. А. Гейміфікація освіти : практичні поради. *Інформатика в школі*. 2020. № 11. С. 28–31.

6. Мехед К. М. Гейміфікація навчання як інноваційний засіб реалізації компетентнісного підходу у закладах вищої освіти. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка*. 2020. Вип. 7 (163). С. 19–22.

7. Skok K. Gamification in education – practical solutions for educational courses. *Polish Journal of Applied Psychology*. 2016. Vol. 14 (3). P. 73–92.

References:

1. Bugaichuk, A. (2019). Mikronavchannia, chat-boty ta heimifikatsiia. Tendentsii, yaki ne varto ihnoruvaty v shkoli [Microlearning, chatbots and gamification. Trends that should not be ignored in school]. *Dyrektor shkoly. Shkilnyi svit – Headmaster. School world*, 10, 64–79 [in Ukrainian].

2. 8 faktiv pro trendy vizualizatsii navchalnoho material [8 facts about trends in the visualization of educational material]. (2021). *Ukrainska mova ta literatura – Ukrainian language and literature*, 11/12, 8–11 [in Ukrainian].

3. Gerasimenko, N. V. (2018). Heimifikovane navchannia: proektuvannia ta rozroblennia osvitnoho veb-kvestu [Gamified learning: design and development of an educational web quest]. *Ekonomika v shkolakh Ukrainy – Economics in schools of Ukraine*, 10, 12–15 [in Ukrainian].

4. Dmytrenko, O. (2021). Heimifikatsiia na urotsi : alhorytm [Gamification in the lesson: algorithm]. *Zastupnyk dyrektora shkoly – Deputy director of the school*, 10, 26–27 [in Ukrainian].

5. Zhidenko, T. A. (2020). Heimifikatsiia osvity : praktychni porady [Gamification of education: practical tips]. *Informatyka v shkoli – Informatics at school*, 11, 28–31 [in Ukrainian].

6. Mehed, K. M. (2020). Heimifikatsiia navchannia yak innovatsiinyi zasib realizatsii kompetentnisnoho pidkhodu u zakladakh vyshchoi osvity [Gamification of learning as an innovative means of implementing the competence approach in higher education institutions]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu «Chernihivskyi kolehium» imeni T. H. Shevchenka – Bulletin of the Chernihiv Collegium National University named after T. G. Shevchenko*, 7 (163), 19–22 [in Ukrainian].

7. Skok, K. (2016). Gamification in education – practical solutions for educational courses. *Polish Journal of Applied Psychology*, 14 (3), 73–92 [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.9:355.233.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1233-1248

Коваленко Олександр Вікторович ад'юнкт кафедри внутрішніх комунікацій, Національний університет оборони України, м. Київ, тел.: (066) 421-08-97, https://orcid.org/0000-0001-8612-3674

ЦІННІСНО-МОТИВАЦІЙНИЙ, ЕМОЦІЙНО-ВОЛЬОВИЙ ТА КОГНІТИВНИЙ КОМПОНЕНТИ УПРАВЛІНСЬКОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ОФІЦЕРІВ ПОВІТРЯНИХ СИЛ ОПЕРАТИВНОГО РІВНЯ: ПСИХОЛОГІЧНИЙ АНАЛІЗ

Анотація. У статті представлено результати емпіричного дослідження ціннісно-мотиваційного, емоційно-вольового та когнітивного компонентів управлінської компетентності офіцерів оперативного рівня Повітряних Сил Збройних Сил України (далі – ЗС України). Дослідження проведене на офіцерах управління оперативного рівня одного з повітряних командувань Повітряних Сил (далі – ПС). Виявлено статистично значущі відмінності між групами офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня підготовки з різним терміном служби на офіцерських посадах, за якими штатним розписом передбачена посада оперативного рівня, за показниками мотивації досягнення успіху та уникнення невдач, життєвих цінностей та особистісних властивостей. Простежено динаміку змін мотиваційної сфери офіцерів у зв'язку з набуттям досвіду управлінської діяльності на посадах оперативного рівня. Проаналізовано відмінності в показниках когнітивної регуляції емоцій, життєстійкості, афективних станів та когнітивно-поведінкових стратегіях копінгу між офіцерами оперативного рівня з різним професійним досвідом. Встановлено, що офіцери з більшим стажем служби демонструють вищий рівень когнітивних здібностей, ефективніше використовують адаптивні стратегії емоційної регуляції та допускають менше когнітивних помилок при прийнятті управлінських рішень. Емпірично підтверджено, що з набуттям професійного досвіду в офіцерів відбувається трансформація ціннісно-смислової сфери, яка проявляється у переорієнтації з індивідуалістичних на соціально-значущі цінності, підвищенні професійної мотивації та розвитку лідерських якостей. Результати дослідження можуть бути використані для вдосконалення системи професійної підготовки офіцерів Повітряних Сил ЗС України та розробки програм психологічного супроводу розвитку їх управлінської компетентності з урахуванням виявлених особливостей.

Ключові слова: управлінська компетентність, Повітряні Сили, оперативний рівень, когнітивні стратегії, когнітивні помилки, копінг, мотивація, цінності, емоційно-вольовий компонент, військове управління, особистісні властивості.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Kovalenko Oleksandr Viktorovych Adjunct of the Department of Internal Communications, National Defense University of Ukraine, Kyiv, tel.: (066) 421-08-97, https://orcid.org/0000-0001-8612-3674

VALUE-MOTIVATIONAL, EMOTIONAL-VOLITIONAL AND COGNITIVE COMPONENTS OF MANAGERIAL COMPETENCE OF OPERATIONAL-LEVEL AIR FORCE OFFICERS: A PSYCHOLOGICAL ANALYSIS

Abstract. The article presents the results of an empirical study of the value-motivational, emotional-volitional and cognitive components of managerial competence of operational level officers of the Air Forces of the Armed Forces of Ukraine (hereinafter - AFU). The study was conducted on operational-level management officers of one of the Air Commands of the Air Force (hereinafter - AF). The article reveals statistically significant differences between groups of operational-level officers with different lengths of service in officer positions, which are envisaged by the staffing table as operational-level positions, in terms of motivation to succeed and avoid failure, life values and personal characteristics. The dynamics of changes in the motivational sphere of officers in connection with the acquisition of managerial experience in operational level positions is traced. The differences in the indicators of cognitive regulation of emotions, resilience, affective states and cognitive-behavioural coping strategies between operational level officers with different professional experience are analysed. It has been found that officers with more years of service demonstrate a higher level of cognitive abilities, use adaptive strategies of emotional regulation more effectively and make fewer cognitive errors in making managerial decisions. It has been empirically confirmed that with the acquisition of professional experience, officers undergo a transformation of the value-sense sphere, which is manifested in a reorientation from individualistic to socially significant values, increased professional motivation and development of leadership qualities. The results of the study can be used to improve the system of professional training of Air Force officers and to develop programmes of psychological support for the development of their managerial competence, taking into account the identified features.

Keywords: managerial competence, Air Force, operational level, cognitive strategies, cognitive errors, coping, motivation, values, emotional-volitional component, military management, personal qualities.

Постановка проблеми. Ефективність військового управління значною мірою залежить від управлінської компетентності офіцерського складу. Управлінська компетентність офіцерів оперативного рівня є ключовим фактором ефективності функціонування ПС ЗС України. Особливого значення набувають ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий та когнітивний компо-

ненти управлінської компетентності. Ціннісно-мотиваційний відображає сукупність мотивів, ціннісних орієнтацій та особистісних якостей, що забезпечують внутрішню готовність офіцерів до ефективної управлінської діяльності. Емоційно-вольовий компонент забезпечує психологічну готовність до прийняття рішень в умовах невизначеності та стресу. Когнітивний компонент визначає здатність офіцерів ПС ЗС України до аналізу ситуацій, прийняття рішень та вирішення проблем. У контексті триваючої російсько-української війни гостро стоїть потреба підвищення ефективності управління об'єднаннями, з'єднаннями та військовими частинами ЗС України як в цілому, так і зокрема в ПС ЗС України. Тому дослідження управлінської компетентності офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня набуває особливої актуальності. Розуміння особливостей мотиваційної сфери та ціннісних орієнтацій офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня з різним досвідом управлінської діяльності дозволяє визначити оптимальні шляхи розвитку їхньої управлінської компетентності. Дослідження обумовлене необхідністю розробки науково обґрунтованих програм розвитку управлінської компетентності офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня з урахуванням особливостей їх ціннісно-мотиваційної, емоційно-вольової та когнітивної сфер.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблема управлінської компетентності офіцерів Збройних Сил України (далі – ЗС України), зокрема Повітряних Сил ЗС України, привертає значну увагу дослідників у галузі військової психології та педагогіки. Аналіз наукової літератури свідчить про міждисциплінарний характер досліджень цієї проблематики.

Теоретико-методологічні засади формування управлінської компетентності військових фахівців розкрито у працях В.В. Ягупова, який розглядає компетентність офіцера як інтегральну професійно важливу якість, яка проявляється в здатності до ефективного виконання службових обов'язків у різних умовах військово-професійної діяльності. На думку дослідника, управлінська компетентність офіцера включає когнітивний, ціннісно-мотиваційний, діяльнісний та суб'єктний компоненти [1,с. 209].

Проблеми розвитку професійної компетентності офіцерів досліджуються у працях О.В. Бойка, А.О. Деркача, О.Ф. Євсюкова, які розглядають її як складну інтегративну якість, що забезпечує успішне виконання службово-бойових завдань. О.Ф. Євсюков [2, с. 21] підкреслює важливість когнітивного компонента у структурі управлінської компетентності офіцера та його вплив на ефективність прийняття рішень.

Психологічні аспекти управлінської діяльності військових керівників досліджено у працях В.І. Осьодла, який розглядає проблеми формування професійного мислення офіцерів та розвитку їх когнітивних здібностей. Осьодло [3, с. 183] підкреслює, що специфіка військово-управлінської діяльності вимагає від офіцерів високого рівня розвитку аналітичних здібностей, критичного мислення та здатності до прогнозування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Когнітивні аспекти прийняття рішень в умовах невизначеності та ризику розглядаються у дослідженнях О.М. Кокуна та М.С. Корольчука. Зокрема, Кокун [4, с. 84] аналізує вплив когнітивних стратегій на ефективність професійної діяльності військовослужбовців в екстремальних умовах.

Проблема копінг-стратегій у військовослужбовців досліджується у працях Л. Карамушка, де розглядаються особливості подолання стресу та психологічних утруднень у професійній діяльності силових структур. Л. Карамушка [5, с. 29] відзначає значущість когнітивно-поведінкових стратегій у подоланні професійного стресу у військовослужбовців.

Особливості формування управлінської компетентності офіцерів ПС ЗС України вивчаються у працях Р.В. Невзорова та І.М. Руснака. Дослідники зазначають, що специфіка управлінської діяльності офіцерів Повітряних Сил пов'язана з необхідністю прийняття рішень в умовах дефіциту часу та високої відповідальності, що потребує розвинених когнітивних здібностей [6].

Відомо з [7], що зарубіжні дослідження управлінської компетентності військових керівників представлені у працях Р. Джарвіса, Д. Кіркпатріка, Д. Коула, які розглядають когнітивні аспекти лідерства у військовій сфері та їх вплив на ефективність управління військовими підрозділами, аналізують вплив когнітивних помилок на якість прийняття рішень військовими керівниками та пропонує методи їх мінімізації.

Незважаючи на значний інтерес дослідників до проблеми управлінської компетентності офіцерів, недостатньо вивченими залишаються питання особливостей когнітивного компонента управлінської компетентності офіцерів Повітряних Сил ЗС України оперативного рівня, зокрема когнітивно-поведінкових стратегій копінгу та когнітивних помилок у професійній діяльності. Крім того, у наукових джерелах відсутні дані щодо порівняльного аналізу особливостей когнітивних процесів у офіцерів з різним досвідом служби, що має важливе значення для розуміння закономірностей формування та розвитку їх управлінської компетентності.

Наявні дослідження здебільшого фокусуються на загальних аспектах професійної підготовки військових фахівців, залишаючи поза увагою специфіку когнітивних процесів, що лежать в основі прийняття управлінських рішень офіцерами Повітряних Сил ЗС України. Крім того, недостатньо вивченими залишаються питання впливу когнітивних помилок на ефективність управлінської діяльності офіцерів та методів їх корекції.

Таким чином, актуальність дослідження когнітивного компонента управлінської компетентності офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня зумовлена необхідністю поглиблення наукових уявлень про особливості управлінського мислення військових керівників та розробки на цій основі ефективних програм професійної підготовки офіцерського складу.

Метою статті є визначення особливостей ціннісно-мотиваційного, когнітивного та емоційно-вольового компонентів управлінської компетентності

офіцерів оперативного рівня Повітряних Сил ЗС України, виявлення відмінностей у когнітивних стратегіях та помилках між офіцерами з різним досвідом військової служби.

Виклад основного матеріалу. Для вивчення сучасного стану розвитку управлінської компетентності офіцерів оперативного рівня ПС ЗС України нами було проведено емпіричне дослідження, в якому взяли участь 79 офіцерів оперативного рівня ПС (віком від 35 до 55 років, з досвідом служби на посадах оперативного рівня від 1 до 19 років). Дослідження проводилось в січні 2025 року в з'єднанні ПС ЗС України оперативно-тактичного рівня - військовій частині А0800. Всі офіцери, які прийняли участь в дослідженні, мають оперативну підготовку (або були в процесі здобуття оперативного рівня освіти), бойовий досвід участі у плануванні та веденні бойових дій з протиповітряної оборони та авіаційного прикриття військ та об'єктів під час повномасштабної війни.

На сьогоднішній час в ПС ЗС України виконують завдання оперативного та оперативно-тактичного рівня п'ять органів військового управління – командування ПС та чотири повітряні командування (далі – ПВК). Розкид за досвідом проходження служби практично в двадцять років утворився у зв'язку з поверненням на військову службу по мобілізації у воєнний час офіцерів запасу оперативного рівня з пенсії. Можна помітити, що вибірка для умов мирного часу не відповідала б вимогам однорідності, але навченість особового складу напередодні війни була практично на одному рівні та враховуючи, що штати є типовими для всіх ПВК і містять однакову кількість офіцерських посад посад оперативного рівня, а умови воєнного стану одночасно впливали на всі командування, на процеси мобілізації, доукомплектування, ведення бойових дій та здобуття спроможностей особового складу, тому всі основні ознаки, які присутні досліджуваному ПВК можуть бути представлені в схожих пропорціях в будь-якому іншому повітряному командуванні та в генеральній сукупності офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня в цілому. Таким чином, результати, отримані в одному ПВК можуть бути застосовані до усієї генеральної сукупності. Склад вибірки є репрезентативним та відповідає вимогам нормального розподілу. Вибірку дослідження склали офіцери ПС ЗС України, які були розподілені на дві групи відповідно до критерію досвіду управлінської діяльності: перша група – офіцери з досвідом військової служби на офіцерських посадах до п'яти років включно, друга група – офіцери з досвідом військової служби на офіцерських посадах оперативного рівня шість і більше років. Для дослідження ціннісно-мотиваційного компонента були використані методики: Шкала мотивації досягнення успіху та уникнення невдач (Т. Елерс); Морфологічний тест життєвих цінностей; Методика дослідження особистісних властивостей. Для оцінки когнітивного компонента управлінської компетентності були використані методики дослідження когнітивно-поведінкових стратегій копінгу (КПСП) та когнітивних помилок.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Отримані дані були опрацьовані за допомогою методів математичної статистики, зокрема t-тесту для порівняння середніх значень у двох групах. Для діагностики емоційно-вольового компонента використовувались: методика когнітивної регуляції емоцій (СЕК), тест життєстійкості та шкала позитивного і негативного афекту (PANAS). Для опрацювання результатів застосовувались методи математичної статистики, зокрема t-критерій Стьюдента для незалежних вибірок для визначення значущості відмінностей між групами.

Результати дослідження та їх обговорення

Особливості мотивації досягнення успіху та уникнення невдач. Результати дослідження мотивації досягнення успіху та уникнення невдач у офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня (далі – офіцерів) з різним досвідом управлінської діяльності представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники мотивації досягнення успіху та уникнення невдач у офіцерів

Група	Показники	Мотив успіху	Мотив невдачі
Перша	Середнє значення	17,44	12,13
	Стандартне відхилення	2,140	1,520
	Медіана	18,00	12,00
	Діапазон	6	4
Друга	Середнє значення	18,56	18,61
	Стандартне відхилення	1,287	1,064
	Медіана	19,00	19,00
	Діапазон	3	3

Аналіз отриманих даних показав, що офіцери другої групи мають статистично значуще вищі показники як за мотивацією досягнення успіху ($t = -1{,}125$, $p < 0{,}001$), так і за мотивацією уникнення невдач ($t = -6{,}484$, $p < 0{,}001$) порівняно з офіцерами першої групи.

Виявлено, що в першій групі офіцерів спостерігається більший розкид показників мотивації до успіху (діапазон 6 проти 3 у другій групі), що свідчить про неоднорідність мотиваційної сфери у офіцерів з меншим досвідом управлінської діяльності. Офіцери другої групи демонструють більш однорідні та високі показники мотивації, що може вказувати на формування стійкої мотиваційної структури в процесі набуття досвіду управлінської діяльності.

Цікавим є факт, що з досвідом служби зростає не лише мотивація досягнення успіху, а й мотивація уникнення невдач. Це можна пояснити тим, що більш досвідчені офіцери краще усвідомлюють відповідальність за

прийняті рішення та їх наслідки, що зумовлює підвищення рівня обережності та прагнення уникнути потенційних помилок.

Життєві цінності офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня. Результати дослідження життєвих цінностей офіцерів оперативного рівня ПС ЗС України представлено в таблиці 2.

Таблиця 2.

Показники життєвих цінностей у офіцерів

Життєві цінності	Перша група				Друга група			
	Середнє значення	Стандартне відхилення	Медіана	Діапазон	Середнє значення	Стандартне відхилення	Медіана	Діапазон
Саморозвиток	5,87	1,563	6,00	5	8,81	0,954	9,00	3
Духовне задоволення	7,35	1,026	7,00	3	7,51	1,223	7,00	3
Креативність	8,97	0,829	9,00	2	6,20	1,053	6,00	4
Активний соціальний контроль	8,27	0,926	8,50	3	8,75	0,680	9,00	3
Прагматизм	6,00	1,460	6,00	4	8,56	1,222	9,00	3
Власний престиж	6,48	1,264	6,00	3	9,03	1,078	9,00	5
Високий рівень матеріального забезпечення	5,60	1,311	5,00	4	8,41	1,128	8,00	3
Досягнення	7,98	0,949	8,00	3	8,09	0,597	8,00	3
Збереження індивідуальності	8,27	1,176	8,00	4	5,48	0,760	6,00	4
Професійне життя	8,45	0,918	9,00	3	8,32	1,029	9,00	4
Освіта	7,53	1,170	7,50	3	7,71	0,851	7,00	3
Родина	8,45	1,183	9,00	3	7,69	1,013	8,00	3
Громадська активність	6,95	1,530	7,00	5	6,41	1,242	7,00	4
Захоплення	5,18	1,860	5,00	5	4,68	1,296	4,00	5
Фізична активність	8,16	1,416	8,00	4	6,63	1,260	6,00	5

Статистичний аналіз виявив значущі відмінності між групами офіцерів за більшістю життєвих цінностей. Зокрема, офіцери другої групи надають більшого значення таким цінностям, як саморозвиток ($t = -13,541$, $p < 0,001$), прагматизм ($t = -11,175$, $p < 0,001$), власний престиж ($t = -12,709$, $p < 0,001$) та високий рівень матеріального забезпечення ($t = -13,512$, $p < 0,001$).

Натомість, офіцери першої групи більше цінують креативність ($t = 16,829$, $p < 0,001$), збереження індивідуальності ($t = 16,780$, $p < 0,001$), родину ($t = 4,042$, $p < 0,001$), громадську активність ($t = 2,273$, $p < 0,05$), захоплення ($t = 1,839$, $p < 0,05$) та фізичну активність ($t = 6,706$, $p < 0,001$).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Не виявлено статистично значущих відмінностей між групами за цінностями духовне задоволення, досягнення, професійне життя та освіта, що свідчить про стабільність цих цінностей незалежно від досвіду управлінської діяльності.

Виявлені відмінності вказують на трансформацію ціннісної сфери офіцерів у процесі набуття досвіду управлінської діяльності. З набуттям досвіду зростає значущість цінностей, пов'язаних з професійною самореалізацією та соціальним визнанням, водночас зменшується важливість цінностей, пов'язаних з особистим життям та індивідуальною самореалізацією.

Особистісні властивості офіцерів ПС оперативного рівня

Результати дослідження особистісних властивостей офіцерів представлено в таблиці 3.

Таблиця 3.

Показники особистісних властивостей у офіцерів

Шкали	Перша група				Друга група			
	Середнє значення	Стандартне відхилення	Медіана	Діапазон	Середнє значення	Стандартне відхилення	Медіана	Діапазон
Невротичність	2,81	1,143	3,00	3	2,60	1,525	3,00	4
Спонтанна агресія	2,16	1,231	2,00	3	2,29	0,818	2,00	3
Депресивність	3,10	0,593	3,00	2	2,64	0,022	3,00	3
Роздратованість	3,61	0,837	3,00	3	2,01	0,993	2,00	3
Товариськість	7,87	0,820	8,00	2	7,68	1,153	8,00	3
Урівноваженість	5,82	0,878	6,00	3	7,77	1,237	8,00	3
Реактивна агресивність	6,39	1,259	7,00	4	3,72	0,938	3,00	4
Сором'язливість	4,00	0,849	4,00	3	3,07	1,155	3,00	3
Відкритість	6,87	0,983	7,00	3	3,41	1,104	3,00	3
Екстравертованість	6,69	1,018	6,00	4	5,29	1,683	6,00	5
Емоційна лабільність	4,08	1,121	4,00	3	7,57	1,710	9,00	4
Маскулізм	6,97	1,071	7,00	3	8,35	0,780	9,00	2

Аналіз отриманих даних виявив статистично значущі відмінності між групами офіцерів за більшістю особистісних властивостей. Не виявлено статистично значущих відмінностей лише за шкалами невротичності, спонтанної агресії та товариськості.

Офіцери першої групи характеризуються вищими показниками депресивності ($t = 3,112$, $p < 0,001$), роздратованості ($t = 10,066$, $p < 0,001$), реактивної агресивності ($t = 14,192$, $p < 0,001$), сором'язливості ($t = 5,289$, $p < 0,001$), відкритості ($t = 19,164$, $p < 0,001$) та екстравертованості ($t = 5,739$, $p < 0,001$).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Офіцери другої групи демонструють вищі показники врівноваженості (t = -10,433, p < 0,001), емоційної лабільності (t = -13,813, p < 0,001) та маскулінності (t = -8,707, p < 0,001).

Виявлені відмінності вказують на трансформацію особистісних властивостей офіцерів у процесі набуття досвіду управлінської діяльності. З досвідом у офіцерів зростає рівень врівноваженості, що є важливими якостями для ефективного виконання управлінських функцій. Водночас знижуються рівні роздратованості, реактивної агресивності та відкритості, що може свідчити про формування більш стриманого та контрольованого стилю управлінської поведінки.

Когнітивна регуляція емоцій. Аналіз результатів діагностики когнітивної регуляції емоцій показав статистично значущі відмінності між двома групами офіцерів за більшістю шкал (табл. 4).

Таблиця 4.

Особливості когнітивної регуляції емоцій у офіцерів оперативного рівня

Шкали	Перша група				Друга група				t	p
	M	SD	Me	D	M	SD	Me	D		
Самозвинувачення	71,08	8,803	77,00	24	41,07	8,541	38,00	39	20,191	<0,001
Прийняття	52,68	6,894	54,00	21	88,36	8,872	93,00	42	-25,859	<0,001
Зосередження	66,19	6,704	71,00	17	64,91	10,072	69,00	27	0,861	0,196
Позитивне перефокусування	51,79	9,110	51,50	25	84,25	5,815	84,00	19	-25,266	<0,001
Перефокусування на планування	62,39	5,490	64,00	20	85,72	9,800	89,00	31	-16,699	<0,001
Позитивний перегляд	78,27	7,180	76,00	24	82,47	5,285	81,00	17	-3,746	<0,001
Переміщення у перспективу	53,71	4,059	54,00	13	84,24	6,091	88,00	18	-33,746	<0,001
Катастрофізація	54,68	7,665	57,00	18	75,64	8,193	70,00	24	-15,345	<0,001
Звинувачення	80,00	7,386	78,00	22	53,88	6,184	51,00	27	22,531	<0,001

Примітка: M – середнє значення, SD – стандартне відхилення, Me – медіана, D – діапазон, t – значення t-критерію, p – рівень значущості

Офіцери першої групи демонструють вищі показники за шкалами "самозвинувачення" (M=71,08) та "звинувачення" (M=80,00) порівняно з офіцерами другої групи (M=41,07 та M=53,88 відповідно). Це свідчить про більшу схильність офіцерів з меншим досвідом приписувати відповідальність за негативні події собі або іншим.

Натомість, офіцери другої групи мають значно вищі показники за шкалами "прийняття" (M=88,36), "позитивне перефокусування" (M=84,25), "перефокусування на планування" (M=85,72), "переміщення у перспективу" (M=84,24) та "катастрофізація" (M=75,64). Це вказує на більш гнучкі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

когнітивні стратегії регуляції емоцій, зокрема здатність приймати ситуацію, перефокусовувати увагу на позитивні аспекти та планування, а також розглядати ситуацію в ширшій перспективі.

Варто зазначити, що за шкалою "зосередження" статистично значущих відмінностей між групами не виявлено (p=0,196), що свідчить про однакову здатність офіцерів обох груп концентруватися на своїх думках та емоціях.

Життєстійкість офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня. Аналіз результатів діагностики життєстійкості офіцерів оперативного рівня (табл. 5) виявив статистично значущі відмінності між групами за всіма шкалами.

Таблиця 5.

Показники життєстійкості у офіцерів ПС оперативного рівня

Шкали	Перша група				Друга група				t	p
	M	SD	Me	D	M	SD	Me	D		
Залученість	4,29	1,107	4,00	3	6,85	1,049	7,00	3	-13,883	<0,001
Контроль	4,77	1,498	5,00	7	8,17	0,844	8,00	4	-16,321	<0,001
Прийняття ризику	6,58	1,110	6,00	3	4,03	0,492	4,00	2	17,923	<0,001
Життєстійкість	5,215	0,716	5,00	3,33	6,351	0,319	6,333	1,333	-12,332	<0,001

Примітка: M – середнє значення, SD – стандартне відхилення, Me – медіана, D – діапазон, t – значення t-критерію, p – рівень значущості

Офіцери другої групи мають вищі показники за шкалами "залученість" (M=6,85) та "контроль" (M=8,17), що свідчить про їх більшу включеність у професійну діяльність та впевненість у можливості впливати на ситуацію. Водночас, офіцери першої групи демонструють вищий рівень "прийняття ризику" (M=6,58), що може відображати їх більшу готовність до невизначеності та змін.

Загальний показник життєстійкості вищий у офіцерів другої групи (M=6,351), що вказує на їх більшу психологічну стійкість до стресових ситуацій та здатність ефективно функціонувати в умовах підвищеного навантаження.

Позитивна та негативна афектація. Результати діагностики позитивної та негативної афектації (табл. 6) свідчать про значущі відмінності між групами офіцерів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 6.

Показники позитивної та негативної афектації у офіцерів

Шкали	Перша група				Друга група				t	p
	M	SD	Me	D	M	SD	Me	D		
Позитивна афектація	53,74	9,639	52,00	24	74,85	11,803	71,00	29	-11,782	<0,001
Негативна афектація	22,76	6,647	24,00	17	37,76	10,643	39,00	34	-9,834	<0,001

Примітка: M – середнє значення, SD – стандартне відхилення, Me – медіана, D – діапазон, t – значення t-критерію, p – рівень значущості

Офіцери другої групи демонструють вищі показники як позитивної (M=74,85), так і негативної (M=37,76) афектації порівняно з офіцерами першої групи (M=53,74 та M=22,76 відповідно). Це свідчить про більшу емоційну виразність та інтенсивність емоційних переживань у офіцерів з більшим досвідом служби.

Виявлені відмінності можуть вказувати на те, що з набуттям професійного досвіду офіцери стають більш емоційно відкритими та здатними переживати широкий спектр емоцій, як позитивних, так і негативних. Це може бути пов'язано з розвитком емоційного інтелекту та набуттям досвіду управління власними емоційними станами.

Когнітивно-поведінкові стратегії копінгу (КПСК). Аналіз даних показав значущі відмінності між групами офіцерів за більшістю шкал когнітивно-поведінкових стратегій копінгу (таблиця 7).

Таблиця 7.

Описова статистика шкал когнітивно-поведінкових стратегій копінгу у офіцерів

Шкали	Перша група	Друга група
	Середнє значення (SD)	Середнє значення (SD)
Когнітивне репрезентування	5,58 (1,488)	10,3 (2,968)
Корекція очікувань та надій	7,97 (1,774)	14,0 (2,175)
Занижене порівняння	6,85 (1,143)	11,9 (2,902)
Підвищене порівняння	12,10 (1,169)	13,3 (0,993)
Антиципаційне подолання	9,81 (2,318)	13,2 (1,264)
Передпечаль	6,21 (1,611)	8,19 (1,205)
Позитивне тлумачення	12,92 (2,002)	6,49 (2,114)
Додання ситуації нетривіального сенсу	13,84 (1,176)	7,05 (2,033)
Зміни особистісних властивостей	12,35 (2,218)	7,43 (2,338)
Ідентифікація зі щасливими	12,56 (2,434)	7,01 (1,751)
Фокусування на емоціях	9,66 (1,864)	7,39 (1,423)
Втеча-уникнення з важкої ситуації	4,35 (0,770)	4,41 (0,699)
Заперечення	7,48 (1,112)	3,43 (0,873)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Результати t-тесту виявили статистично значущі відмінності ($p < 0,001$) між групами за більшістю шкал КПСК. Офіцери другої групи (з більшим досвідом) продемонстрували вищі показники за шкалами когнітивного репрезентування, корекції очікувань та надій, заниженого порівняння та підвищеного порівняння. Це свідчить про їхню кращу здатність до аналізу та моделювання ситуацій, координації очікувань з іншими членами команди, а також більш розвинену здатність до порівняння себе з іншими.

Особливо цікавими є результати за шкалами позитивного тлумачення та додання ситуації нетривіального сенсу, де офіцери першої групи (з меншим досвідом) показали вищі значення. Це може вказувати на те, що менш досвідчені офіцери більше схильні шукати позитивні аспекти та глибинний сенс у стресових ситуаціях, тоді як досвідчені офіцери, можливо, приймають ситуації більш прагматично.

Варто зазначити, що за шкалою втеча-уникнення з важкої ситуації не виявлено статистично значущої різниці між групами, що може свідчити про однаково низьку схильність офіцерів обох груп до використання цієї неадаптивної стратегії.

Когнітивні помилки. Аналіз даних щодо когнітивних помилок також виявив значущі відмінності між групами офіцерів (таблиця 8).

Таблиця 8.

Описова статистика шкал когнітивних помилок у офіцерів

Шкали	Перша група	Друга група
	Середнє значення (SD)	Середнє значення (SD)
Персоналізація	3,89 (1,229)	4,04 (0,796)
Читання думок	3,31 (0,737)	3,29 (0,785)
Упертість	5,15 (0,884)	7,40 (1,174)
Моралізація	8,06 (1,099)	5,11 (0,559)
Катастрофізація	6,31 (1,110)	3,99 (1,046)
Завчена безпорадність	4,31 (1,209)	2,91 (0,756)
Максималізація	7,18 (1,397)	4,24 (1,206)
Перебільшення небезпеки	7,32 (1,545)	4,12 (0,636)
Гіпернормативність	7,27 (2,026)	4,85 (0,800)

За результатами t-тесту не виявлено статистично значущих відмінностей між групами за шкалами персоналізації та читання думок ($p > 0,05$). Це може свідчити про те, що схильність до цих когнітивних помилок не залежить від досвіду служби офіцерів.

Водночас встановлено статистично значущі відмінності ($p < 0,001$) за іншими шкалами. Офіцери першої групи (з меншим досвідом) демонструють вищі показники за шкалами моралізації, катастрофізації, завченої безпорад-

ності, максималізації, перебільшення небезпеки та гіпернормативності. Це свідчить про їхню більшу схильність до надмірного підсилення негативних аспектів ситуацій, переоцінки загроз, надмірної фіксації на правилах та стандартах.

Цікаво, що за шкалою упертості офіцери другої групи (з більшим досвідом) показали вищі значення, що може вказувати на більшу усталеність їхніх поглядів та підходів, яка сформувалася з досвідом.

Висновки. Результати дослідження ціннісно-мотиваційного, емоційно-вольового та когнітивного компонентів управлінської компетентності офіцерів ПС оперативного рівня дозволяють зробити такі висновки.

Ціннісно-мотиваційний, емоційно-вольовий та когнітивні компоненти управлінської компетентності офіцерів оперативного рівня Повітряних Сил ЗС України мають специфічні особливості, які залежать від досвіду служби на офіцерських посадах оперативного рівня.

Офіцери ПС ЗС України з більшим досвідом військової служби на посадах оперативного рівня демонструють вищі показники як мотивації досягнення успіху, так і мотивації уникнення невдач порівняно з офіцерами з меншим досвідом, виявляюь більш розвинені когнітивні здібності, зокрема кращу здатність до когнітивного репрезентування ситуацій, корекції очікувань та антиципаційного подолання труднощів, допускають менше когнітивних помилок за більшістю шкал, що свідчить про їхню більшу об'єктивність в оцінюванні ситуацій, реалістичність у оцінюванні ризиків та меншу емоційну напруженість.

Офіцери ПС ЗС України з меншим досвідом служби на посадах оперативного рівня більше схильні до застосування стратегій позитивного тлумачення та додання ситуації нетривіального сенсу, що може бути компенсаторним механізмом для подолання невизначеності.

З набуттям досвіду управлінської діяльності на оперативному рівні у офіцерів відбувається трансформація ціннісної сфери: зростає значущість цінностей саморозвитку, прагматизму, власного престижу та матеріального забезпечення, тоді як знижується важливість креативності, збереження індивідуальності, родини та фізичної активності. Офіцери ПС ЗС України з більшим досвідом військової служби на посадах оперативного рівня демонструють більш адаптивні стратегії когнітивної регуляції емоцій, зокрема вищі показники прийняття, позитивного перефокусування та переміщення у перспективу. Досвід управлінської діяльності сприяє розвитку у офіцерів ПС ЗС України таких особистісних властивостей, як врівноваженість, водночас знижуючи рівні роздратованості, реактивної агресивності та відкритості. Водночас офіцери ПС ЗС України з більшим досвідом військової служби демонструють більшу упертість, що може бути як позитивним (стійкість у досягненні цілей), так і негативним (зниження гнучкості) фактором для управлінської діяльності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Життєстійкість офіцерів ПС ЗС України з більшим досвідом військової служби на посадах оперативного рівня характеризується вищими показниками залученості та контролю, що свідчить про їх більшу психологічну готовність до виконання службових обов'язків в складних умовах.

Емоційна сфера офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня з більшим досвідом служби на посадах оперативного рівня відзначається вищою інтенсивністю як позитивних, так і негативних емоційних переживань, що може вказувати на більшу емоційну відкритість та здатність до емоційної саморегуляції.

Отримані результати мають важливе значення для розуміння формування та розвитку управлінської компетентності офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня. Виявлені відмінності між групами офіцерів з різним досвідом служби вказують на необхідність диференційованого підходу до їх професійної підготовки та розвитку управлінських навичок.

Виявлені закономірності свідчать про розвиток у офіцерів оперативного рівня ПС ЗС України з досвідом більш прагматичного, орієнтованого на результат та соціальне визнання підходу до управлінської діяльності, що супроводжується підвищенням емоційної стабільності та зниженням спонтанності та імпульсивності.

Практичне значення результатів дослідження полягає в можливості їх використання для розробки програм професійної підготовки офіцерів оперативного рівня, спрямованих на розвиток адаптивних когнітивних стратегій та зменшення схильності до когнітивних помилок. Зокрема, для офіцерів з меншим досвідом військової служби доцільно розробити програми, спрямовані на розвиток навичок об'єктивного оцінювання ситуацій, управління емоціями та реалістичного оцінювання ризиків. Виявлені особливості ціннісно-мотиваційного, емоційно-вольового та когнітивних компонентів управлінської компетентності офіцерів оперативного рівня необхідно враховувати під час психологічного супроводу та професійної підготовки офіцерського складу оперативного рівня Повітряних Сил Збройних Сил України на різних етапах професійного становлення.

На основі отриманих результатів можна рекомендувати впровадження в систему підготовки офіцерів оперативного рівня Повітряних Сил ЗС України спеціальних тренінгів з розвитку адаптивних стратегій когнітивної регуляції емоцій, підвищення життєстійкості та управління емоційними станами. Особливу увагу слід приділити офіцерам ПС ЗС України з меншим досвідом служби, які демонструють нижчі показники за більшістю досліджуваних параметрів. Також доцільним є проведення регулярної психодіагностики емоційно-вольової сфери офіцерів оперативного рівня ПС ЗС України для моніторингу її стану та своєчасного виявлення проблемних аспектів.

Перспективи подальших досліджень полягають у вивченні операційно-діяльнісного, менеджерського, організаційно-управлінського, індивідуально-психічного та суб’єктного компонентів управлінської компетентності офіцерів ПС ЗС України оперативного рівня та розробці комплексних програм для її розвитку.

Література:

1. Ягупов В.В. Ціннісно-мотиваційний компонент професійної компетентності фахівців: методологічний аспект. / В.В. Ягупов // Вісник Національного університету оборони України : зб. наук. праць. Київ : НУОУ. - 2022. - № 6 (64). С. 207–219.
2. Євсюков О.Ф. Педагогічні умови формування професійної компетентності майбутніх офіцерів у навчальному процесі вищого військового навчального закладу : автореф. дис. … канд. пед. наук : 13.00.04. / О.Ф. Євсюков. - Харків, 2007. - 170 с.
3. Осьодло В.І. Психолого-педагогічні аспекти діяльності військового керівника. / В.І. Осьодло, С.О. Поздишев, О.Ф. Хміляр. - Київ : НУОУ, 2014. - 412с.
4. Кокун О.М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : монографія. / О.М. Кокун. - Київ, 2012. - 200 с.
5. Карамушка Л. Зв'язок копінг-стратегій у кризових ситуаціях у військових, які зазнали ампутації, з їх освітньо-професійними характеристиками. / Л. Карамушка, О. Креденцер, К. Терещенко, Т. Карамушка, А. Трофімов, О. Вісіч, Л. Полівко, Д. Трофімова, Р. Зварич // Організаційна психологія. Економічна психологія, 1(28). 2023 - С. 26-36. https://doi.org/10.31108/2.2023.1.28.3.
6. Невзоров Р.В. Педагогічна система забезпечення якості фахової підготовки до бойових польотів майбутніх льотчиків тактичної авіації. / Р.В. Невзоров, П.М. Онипченко, О.В. Громико, О.О. Коник. - Збірник наукових праць Харківського національного …, 2024
7. Борисюк О.М. Методологія емпіричного дослідження управлінської компетентності майбутніх офіцерів ОВС. / О.М. Борисюк // Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Львів, 2016. Вип. 1. С. 117–127.
8. Клочко А. Комплекс методик для дослідження психологічних особливостей традиційних та інноваційних стилів управління менеджерів в освітніх організаціях. / А. Клочко // Організаційна психологія. Економічна психологія. Київ, 2018. Т. 1. Вип. 12. С. 77–89.
9. Кліманська М.Б. Психометрична характеристика опитувальника позитивного і негативного афекту (ОПАНА), розробленого на основі методики PANAS. / М.Б. Кліманська, І.І. Галецька // Психологічний часопис. Psychologikal journal. Київ : вид. Ін-т психології імені Г.С. Костюка. Київ, 2020. Vol. 6. Issue 4. P. 119–132.
10. Коваленко О.В. Вплив особистісних характеристик на формування управлінської компетентності у офіцерів оперативного рівня: психологічний аналіз. / О.В. Коваленко // Перспективи та інновації науки, 2024. 3(37), С. 861–871. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-861-871.
11. Мацевко Т.М. Дослідження емоційного інтелекту при формуванні лідерських якостей сержантського складу Збройних Сил України. / Т.М. Мацевко, О.А. Куций // Проблеми екстремальної та кризової психології. Харків, 2013. Вип. 14 (1). С. 210–219.
12. Свистун В.І. Методологічні підходи до розвитку управлінської компетентності офіцерів у системі післядипломної освіти. / В.І. Свистун, О. Зінченко // Військова освіта, 2024. 1 (49). С. 233-246. DOI: 10.33099/2617-1775/2024-01/233-246.

References:

1. Yahupov, V. V. (2022). Tsinnisno-motyvatsiinyi komponent profesiinoi kompetentnosti fakhivtsiv: metodolohichnyi aspekt [Value and motivational component of professional competence of specialists: methodological aspect]. Kyiv: *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy: zb. nauk. prats*, (6(64)), 207–219 [in Ukrainian].
2. Yevsiukov, O. F. (2007). *Pedahohichni umovy formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv u navchalnomu protsesi vyshchoho viiskovoho navchalnoho zakladu* (Avtoref. dys. kand. ped. nauk). [Pedagogical conditions for the formation of professional competence of future officers in the educational process of a higher military educational institution: Candidate's thesis]. Kharkiv [in Ukrainian].

3. Osiodlo, V. I., Pozdyshev, S. O., & Khmiliar, O. F. (2014). *Psykholoho-pedahohichni aspekty diialnosti viiskovoho kerivnyka* [Psychological and pedagogical aspects of the military leader's activity]. Kyiv: NUOU [in Ukrainian].

4. Kokun, O. M. (2012). *Psykholohiia profesiinoho stanovlennia suchasnoho fakhivtsia: monohrafiia* [Psychology of professional formation of a modern specialist: a monograph]. Kyiv [in Ukrainian].

5. Karamushka, L., Kredentser, O., Tereshchenko, K., Karamushka, T., Trofimov, A., Visich, O., Polivko, L., Trofimova, D., & Zvarych, R. (2023). Zviazok kopinh-stratehii u kryzovykh sytuatsiakh u viiskovykh, yaki zaznaly amputatsii, z yikh osvitno-profesiinymy kharakterystykamy [The relationship of coping strategies in crisis situations in the military who have undergone amputation with their educational and professional characteristics]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia*, (1(28)), 26–36. Retrieved from https://doi.org/10.31108/2.2023.1.28.3 [in Ukrainian].

6. Nevzorov, R. V., Onypchenko, P. M., Hromyko, O. V., & Konyk, O. O. (2024). Pedahohichna systema zabezpechennia yakosti fakhovoi pidhotovky do boiovykh polotiv maibutnikh lotchykiv taktychnoi aviatsii [Pedagogical system of ensuring the quality of professional training for combat flights of future tactical aviation pilots]. *Zbirnyk naukovykh prats Kharkivskoho natsionalnoho universytetu* [in Ukrainian].

7. Borysiuk, O. M. (2016). Metodolohiia empiirychnoho doslidzhennia upravlinskoi kompetentnosti maibutnikh ofitseriv OVS. *Naukovyi visnyk Lvivskoho derzhavnoho universytetu vnutrishnikh sprav*, (1), 117–127 [in Ukrainian].

8. Klochko, A. (2018). Kompleks metodyk dlia doslidzhennia psykholohichnykh osoblyvostei tradytsiinykh ta innovatsiinykh styliiv upravlinnia menedzheriv v osvitnikh orhanizatsiiakh [Methodology of empirical research of managerial competence of future officers of internal affairs agencies]. *Orhanizatsiina psykholohiia. Ekonomichna psykholohiia, 1(12),* 77–89 [in Ukrainian].

9. Klimanska, M. B., & Haletska, I. I. (2020). Psykhometrychna kharakterystyka opytuvalnyka pozytyvnoho i nehatyvnoho afektu (OPANA), rozroblenoho na osnovi metodyky PANAS [Psychometric characteristics of the Positive and Negative Affect Questionnaire (OPANA), developed based on the PANAS methodology]. *Psykholohichnyi chasopys. Psychological Journal*, *6(4)*, 119–132 [in Ukrainian].

10. Kovalenko, O. V. (2024). Vplyv osobystisnykh kharakterystyk na formuvannia upravlinskoi kompetentnosti u ofitseriv operatyvnoho rivnia: psykholohichnyi analiz [The influence of personal characteristics on the formation of administrative competence in the operative level: a psychological analysis]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky*, *3(37)*, 861–871. Retrieved from https://doi.org/10.52058/2786-4952-2024-3(37)-861-871 [in Ukrainian].

11. Matsevko, T. M., & Kutsyi, O. A. (2013). Doslidzhennia emotsiinoho intelektu pry formuvanni liderskykh yakostei serzhantskoho skladu Zbroinykh Syl Ukrainy [Achievements of the emotive intellect in the formation of the leader-skykh yakostei of the sergeant's warehouse of the Armed Forces of Ukraine]. *Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii*, (14(1)), 210–219 [in Ukrainian].

12. Svystun, V. I., & Zinchenko, O. (2024). Metodolohichni pidkhody do rozvytku upravlinskoi kompetentnosti ofitseriv u systemi pisliadyplomnoi osvity [Methodological approaches to the development of administrative competence ofitseriv in the system of graduate education]. *Viiskova osvita*, *1(49)*, 233–246. Retrieved from https://doi.org/10.33099/2617-1775/2024-01/233-246 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 316.6:37.015.3+159.922.7(477.82)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1249-1257

Магдисюк Людмила Іванівна кандидатка психологічних наук, доцент, доцент кафедри практичної психології та психодіагностики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, тел.: (066)-520-16-40, http://orcid.org/0000-0002-5304-933X

Соловей Людмила Миколаївна старший викладач кафедри гістології та медичної біології, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, тел.: (050)-736-70-41, https://orcid.org/0009-0001-1814-4403

Сакуляк Віта Володимирівна Директор центру комплексної реабілітації для дітей з інвалідністю (м. Луцьк), асистент кафедри практичної психології та психодіагностики, Волинський національний університет імені Лесі Українки, м. Луцьк, тел.: (066) 834-75-56, https://orcid.org/0009-0000-5674-0516

БУЛІНГ ЯК СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНЕ ЯВИЩЕ СЕРЕД СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ТА НАПРЯМКИ ЙОГО ПРОФІЛАКТИКИ ТА ПСИХОКОРЕКЦІЇ

Анотація. У статті описано явище булінгу як соціальне та психологічне питання вивчення, яке має глибокий вплив на студентське середовище. Булінг трактується як форма агресії, що може бути як короткочасною, так і тривалою, і проявлятися у фізичному насильстві, психологічному приниженні та соціальному відторгненні.

Дослідження показують, що молодь, яка стає жертвами булінгу, часто не звертаються по допомогу до дорослих, до психологів, що ускладнює виявлення проблеми та її вирішення. Булінг в колективах студентських відрізняється від звичайних конфліктів тим, що має систематичний характер, супроводжується навмисним заподіянням шкоди, принеженням та демонструє явну нерівність сил між булером і жертвою. Важливим моментом є також те, що булери, як правило, не визнають своєї провини та відповідальності.

Булінг може виникати з різних причин, серед яких зовнішність людини, приналежність до різних груп, її навчальні успіхи або невдачі, фізичні особливості, особливості характеру, матеріальний стан сім'ї чи соціальний статус. Такі фактори можуть призводити до ізоляції окремих дітей або до їхньої систематичної дискримінації з боку однолітків.

Особливу увагу в дослідженні приділено підготовці майбутніх практичних психологів до роботи з молодіжними, студентськими колективами. Важливо не лише надавати їм теоретичні знання про булінг, а й формувати

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

практичні навички для попередження, виявлення та вирішення конфліктних ситуацій у колективі, профілактиці та психокорекції. Майбутні фахівці практичні психологи, педагоги та соціальні працівники повинні вміти аналізувати ситуацію, розпізнавати ознаки булінгу та ефективно проводити профілактичну роботу для його припинення.

Завдяки комплексному підходу до вирішення проблеми булінгу можна не лише знизити рівень агресії серед молоді в студентському колективі, а й створити умови, у яких кожен студент почуватиметься безпечно та впевнено в університетському середовищі.

Ключові слова: булінг, студентський колектив, конфлікт, агресія, академічна група, знущання, профілактика.

Mahdysyuk Ludmila Ivanivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Practical Psychology and Psychodiagnostics of Lesya Ukrainka Volyn National University, Kyiv, tel.: (066)-520-16-40, http://orcid.org/0000-0002-5304-933X

Solovey Lyudmila Mykolaivna, Senior Lecturer, Department of Histology and Medical Biology, Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, tel.: (050)-736-70-41, https://orcid.org/0009-0001-1814-4403

Sakulyak Vita Volodymyrivna Director of the Complex Rehabilitation Center for Children with Disabilities (Lutsk), graduate of the second level of higher education at the Faculty of Psychology of Lesya Ukrainka Volyn National University, Lutsk, tel.: (066) 834-75-56, https://orcid.org/0009-0000-5674-0516

BULLYING AS A SOCIO-PSYCHOLOGICAL PHENOMENON AMONG STUDENTS AND DIRECTIONS OF ITS PREVENTION AND PSYCHOCORRECTION

Abstract. The article describes the phenomenon of bullying as a social and psychological issue of study that has a profound impact on the student environment. Bullying is interpreted as a form of aggression that can be both short-term and long-term, and manifests itself in physical violence, psychological humiliation, and social rejection.

Studies show that young people who become victims of bullying often do not seek help from adults or psychologists, which makes it difficult to identify the problem and solve it. Bullying in student groups differs from ordinary conflicts in that it is systematic, accompanied by intentional harm, flattery, and demonstrates a clear inequality of power between the bully and the victim. An important point is also that bullies, as a rule, do not admit their guilt and responsibility.

Bullying can occur for various reasons, including a person's appearance, belonging to various groups, their academic successes or failures, physical

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

characteristics, character traits, family financial situation or social status. Such factors can lead to the isolation of individual children or to their systematic discrimination by their peers.

The study pays special attention to the preparation of future practical psychologists to work with youth and student groups. It is important not only to provide them with theoretical knowledge about bullying, but also to form practical skills for preventing, identifying and resolving conflict situations in the team, prevention and psychocorrection. Future specialists – practical psychologists, teachers and social workers - must be able to analyze the situation, recognize the signs of bullying and effectively carry out preventive work to stop it.

Thanks to a comprehensive approach to solving the problem of bullying, it is possible not only to reduce the level of aggression among young people in the student body, but also to create conditions in which every student will feel safe and confident in the university environment.

Keywords: bullying, student group, conflict, aggression, academic group, mockery, prevention.

Постановка проблеми. Студенти представляють унікальну соціальну групу, яка формується і функціонує в межах системи вищої освіти. Як окрема соціально-професійна категорія, студенти виникли ще в XI-XII століттях із заснуванням перших університетів, що стало відправною точкою для організації їхньої спільноти та інтеграції у навчальні заклади. До студентів належать люди, які старанно навчаються, цілеспрямовано і систематично здобувають знання та професійні навички. Як соціальна група, ця категорія населення характеризується професійною спрямованістю, сформованим ставленням до майбутньої професії в результаті правильності професійного вибору та адекватності розуміння студентами обраної професії [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Соціальні характеристики студентства, як етапу життєвого розвитку, зумовлені переходом від залежності в дитинстві та юності до самостійності і відповідальності в зрілості. Відмінності між старшокласниками та студентами проявляються у здобутті життєвого досвіду, розвитку специфічних інтересів, здатності практично застосовувати отримані знання, а також у новому розумінні стосунків – таких як кохання, ревнощі, складність гендерних взаємин і проблеми між поколіннями [3].

Метою цього дослідження є вивчення феномену булінгу як соціально-психологічного явища серед студентських груп та методів його профілактики та психокорекції.

Виклад основного матеріалу дослідження. Студенти прагнуть зрозуміти те, що раніше здавалося беззаперечним. Як і інші молоді люди, студенти характеризуються сильною реакцією на події, прагненням до відкриттів і досягнень, романтизмом, бажанням пережити ідеальні миті, шукають гармонії та цілісності у світі, демонструють товариськість, мінливість у ставленні до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

життя і глибокий інтерес до свого внутрішнього світу. Водночас їм не вистачає життєвого досвіду, моральної зрілості, правової та політичної культури, а також навичок самоорганізації [7].

Важливою частиною факторів, що формують освітнє середовище університетів, є процеси, які розвиваються всередині студентської спільноти, особливо академічних груп. Попри те, що навчальна діяльність у сучасному середовищі часто не має вираженого групового характеру, спілкування між студентами залишається важливим чинником для досягнення навчальних цілей. Скрізь, де люди не ізольовані одне від одного, вони спілкуються між собою, а отже, пов'язані певними стосунками. Ці стосунки передбачають формування особистих зв'язків між студентами в рамках формальної структури і перетворюють людей, які просто навчаються пліч-о-пліч, на безперервне соціальне ціле з власними законами існування. Поведінка окремих студентів визначається цінностями, нормами і рольовими структурами цього соціального цілого, способом, у який кожна людина досягає певного статусу (положення), і способом, у який вона забезпечує необхідний міжособистісний комфорт [10].

Студентська група є специфічним колективно-соціальним утворенням, яке постійно розвивається і функціонує як форма цілеспрямованої та педагогічно обґрунтованої організації. Це структура, з якою студентська молодь найчастіше взаємодіє для здійснення різноманітної спільної виховної та самовиховної діяльності [7]. Студентська група – це, насамперед, група людей, об'єднаних за віковою ознакою, які здобувають базові знання у певній галузі, беруть участь у певній соціальній діяльності з метою підготовки до професійної діяльності, навчаються за конкретним планом і виконують визначені завдання [10].

Академічні студентські групи характеризуються різноманітністю видів діяльності, в яких беруть участь їхні члени, високою інтенсивністю та чисельністю взаємодій між ними, а також наявністю представників різних соціальних верств у складі. Крім того, важливою характеристикою є професійна спрямованість студентської групи, що визначає її основні цілі та завдання в контексті навчального процесу [7]. Між студентами існують певні взаємовідносини, зумовлені розподілом їхніх функцій як членів групи, емоційними зв'язками та міжособистісним спілкуванням, які виникають на основі емпатії, спільних інтересів тощо [6].

Протягом свого існування студентська група еволюціонує від формально створеної групи до згуртованого колективу. Дослідження показують, що на останньому курсі група може знову розділитися на мікрогрупи. Розвиток студентських груп проходить три етапи [4]:

1) Стадія асоціації – первинні студентські групи, об'єднані за загальними рисами. Стосунки опосередковуються насамперед об'єктами особистої значущості (групами друзів, однолітків). Для студентів починається період

адаптації до нового етапу життя, що включає звикання до вимог викладачів, освоєння внутрішнх правил розпорядку закладу вищої освіти та знайомство з традиціями факультету. Цей етап є важливим для інтеграції в академічне середовище та успішного проходження навчального процесу [2].

2) Стадія співпраці – соціально-психологічна та дидактична адаптація майже завершена. З'являються неформальні організатори та авторитарні активісти. Соціальна позиція кожного диференціюється, формується громадська думка та групова етика. Студенти об'єднуються в малі групи (2-5 студентів), у кожній групі є лідер. Взаємодія в малих групах ґрунтується на емпатії та спільних інтересах. Загальними умовами для груп на цьому етапі є чуйне ставлення до своїх товаришів, повага один до одного та взаємодопомога. Тільки за цих умов група може досягти вищого рівня розвитку [12].

3) Стадія згуртованості – студентська академічна група стає командою, кожен член групи беззастережно приймає цілі та завдання спільної навчально-професійної діяльності і вже є високоефективним. Група характеризується високим рівнем організованості та згуртованості. Згуртованість визначається єдністю цінностей, гармонійністю поглядів, оцінок і ставлення до подій у групі в цілому і в кожного окремого її члена. Структура формальної та неформальної комунікації узгоджена. Багато членів групи перебувають у вигідному становищі для неформального лідерства та вирішення проблем у груповому житті [4].

При визначенні соціально-психологічних характеристик групи студентів варто враховувати низку базових соціально-психологічних ознак, які визначають зміст цих характеристик на найвищому рівні. До них належать такі [1]:

1) інтегративність – міра згуртованості, гармонії та спільності у поведінці та стосунках;

2) референтність – ступінь прийняття членами певної групи студентів норм і цінностей академічної групи;

3) соціально-психологічний клімат – визначає самопочуття кожного індивіда в групі, задоволеність груповими зв'язками та груповий комфорт;

4) визначення лідерства – ступінь зрілого впливу на групу, особливо у виконанні групових завдань;

5) міжгрупова активність – міра активізації цілей, можливостей і намірів групи [1].

Більшу частину свого студентського життя люди проводять серед однолітків, відвідуючи лекції, семінари та різноманітні університетські заходи. Таким чином, академічні групи формують соціальне середовище, де студенти взаємодіють і навчаються разом [8]. В цей час, під впливом групи, відбувається не лише здобуття професійної освіти та спеціалізації, а й особистісний розвиток, визначення кар'єрних шляхів та планів на майбутнє. Здобувачі освіти мають можливість спільно планувати навчальні завдання, вирішувати проблеми і надавати підтримку один одному. Студентські групи

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

також можуть сприяти розвитку саморегуляції, оскільки груповий тиск мотивує до досягнення результатів і виконання навчальних завдань [11].

Студентські групи позитивно впливають на процеси професійного та особистісного розвитку студентів за таких умов [10]:

– група характеризується психологічною сумісністю та взаємною адаптованістю її членів;

– студенти мають можливість спільної організації навчальної, дослідницької та іншої корисної діяльності;

– групова психологія (системи громадської думки, прийняті цінності, норми і традиції) характеризується орієнтацією на передові, соціально значущі професійні та моральні цінності і достатньою мотивацією;

– студенти пов'язані між собою не тільки навчальною діяльністю, але й особистими стосунками [10].

Ізольованість студентів у групі не тільки призводить до недотримання ними командних цілей, правил поведінки тощо, але й може стати причиною їхнього відсторонення від колективу. Крім того, недостатнє врахування викладачами психологічних особливостей студентів може призвести до розвитку нервово-психічних проблем і суперечливих переживань, що супроводжуються постійним негативним емоційним напруженням і внутрішнім дискомфортом [9].

Результати отримані за основним запитанням «Як часто тобі доводилося переживати знущання над собою в університеті за останні кілька місяців?» представлені на рис. 1.

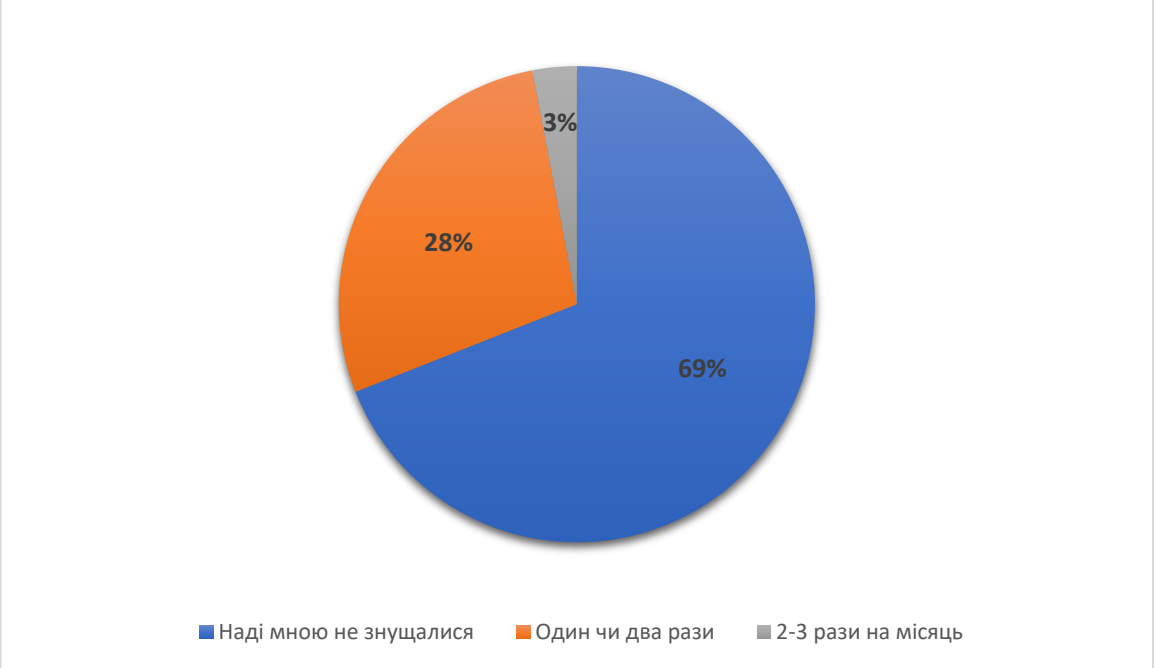

Рис. 1. Відсоткове співвідношення відповідей респондентів на запитання «Як часто тобі доводилося переживати знущання над собою в університеті за останні кілька місяців?», %

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

За даними з рис.1., можемо стверджувати, що над 69% респондентів не знущалися у вищому навчальному закладі. Це вказує на те, що більшість учасників опитування не стикалися з булінгом або іншими формами агресії в університеті, що може бути показником здорового соціального клімату в навчальній установі.

28% опитуваних стверджують, що стикалися зі знущаннями у вищому навчальному закладі один чи два рази у загальному. Це може свідчити про те, що явище булінг або агресії не є систематичним або поширеним серед більшості студентів. Однак такі одиничні випадки можуть бути показниками того, що деякі студенти можуть бути більш вразливими до негативних соціальних явищ.

3 % студентів стверджують, що зазнають знущань 2-3 рази на місяць. Це може свідчити про наявність регулярних випадків агресії або булінгу серед певної частини студентів. Хоч відсоток і невеликий, проте він вказує на те, що проблема знущань все ж існує та потребує певного втручання.

Проаналізувавши окремо відповіді на це запитанням серед трьох навчальних груп студентів, нами було отримано такі результати (табл. 1.).

Таблиця 1

Відсоткове співвідношення відповідей студентів трьох навчальних груп на запитання «Як часто тобі доводилося переживати знущання над собою в університеті за останні кілька місяців?»

Відповідь на запитання	**1 група**	**2 група**	**3 група**
Наді мною не знущалися	64%	70%	75%
Один чи два рази	29%	30%	25%
2-3 рази на місяць	7%	0%	0%

Відповідно до табл. 1. найчастіше із явищем булінгу стикалися студенти 1 групи, про що свідчать їхні відповіді: 7% стикалися зі знущаннями 2-3 рази на місяць, 29% – один чи два рази на місяць. Здобувачі освіти двох інших навчальних груп мають майже однакове відсоткове співвідношення частоти булінгу – 70% студентів 2 групи та 75% студентів 3 групи стверджують, що не стикалися з булінгом у вищому навчальному закладі; 30% здобувачів освіти 2 групи та 25% здобувачів освіти 3 групи зазначають, що стикалися з булінгом один чи два рази. Це свідчить про те, що існують певні одиничні випадки цькування серед здобувачів освіти 2 курсу факультету психології, проте у більшості випадків булінг не спостерігається [5].

Висновки. Студентська група визначається взаємопов’язаністю, взаємозалежністю та взаємовідповідальною співпрацею її учасників, які взаємодіють у різних формах спільної діяльності, таких як спілкування, групова поведінка, колективна активність та міжгрупові відносини. Важливою характеристикою є також здатність групи до саморефлексії, а взаємодія в

студентській групі є основним фактором успішного навчання та особистісного розвитку. Розуміння цих аспектів може суттєво підвищити якість навчального процесу та зміцнити міжособистісні зв'язки серед студентів. Майбутні фахівці практичні психологи повинні вміти контролювати, не допускати конфліктну ситуацію, розпізнавати ознаки булінгу та ефективно проводити профілактичну та психокорекційну роботу для його припинення. В цьому напрямку ефективно працюють під час засідань керівники проблемних груп та на годинах куратора куратори академічних груп.

***Література*:**

1. Єрошкіна Т. В., Борисенко С. С., Макеенко Д. С. Соціально-психологічні особливості студентської групи. *The 4 th International scientific and practical conference – Modern science: problems and innovations.* SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2020. P. 215-222.

2. Кулешова О. В., Міхеєва Л. В. Булінг в освітньому середовищі: аналіз, шляхи подолання. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія «Психологічні науки».* 2019. № 1. С. 154–158.

3. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Психологія життєвих криз: навч. посіб. Луцьк: Вежа-Друк, 2023. 292 с.

4. Маршаленко М., Нікітіна І. Розвиток студентської групи. Теорія та реалії. *«Наукові здобутки молоді – вирішенню проблем харчування людства у XXI столітті»*. Київ: Національний університет харчових технологій, 2019. С. 508.

5. Найдьонова Л. А. Діагностика булінгу і кібербулінгу: методичні рекомендації. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. 2019. 94 с.

6. Нікітіна І. В. Життєвий цикл розвитку студентської групи як команди фахівців. *Міжнарожні Челпанівські психолого-педагогічні читання*. № 23, 2018. С. 181-187.

7. Олінийченко О. Р. Молодь і студентство як соціальні групи. *Гуманітарний дискурс суспільних проблем: минуле, сучасне, майбутнє*. Черкаси: ЧІПБ імені Героїв Чорнобиля НУЦЗ України, 2018. С. 153-156.

8. Опанасенко Л. А., Саковська В. В. Формування психологічної готовності педагогів і психологів до роботи з проблемою булінгу: тренінгова програма «Знаю, хочу, вмію, відчуваю, дію!». 2019. 106 с.

9. Полях О. І. До питання про розвиток навичок ефективної взаємодії в студентських групах. *Сучасна вища освіта: проблеми та перспективи.* Дніпро: Університет імені Альфреда Нобеля, 2019. С. 177-178.

10. Яковлева С. Д. Соціально-психологічний клімат групи та його вплив на суб'єктивне благополуччя студентської молоді. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Психологічні науки*. Випуск 1, 2022. С. 77-83.

11. Якшевич Ю. С. Теоретичний аналіз впливу студентської групи на саморегуляцію навчальної діяльності студентів. *Студентські наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Соціогуманітарні науки».* Острог: Видавництво Національного університету «Острозька академія», Вип. 2, 2023. С. 123-129.

12. Finnea Johannes. Relational rehabilitation: Reducing harmful effects caused by bullying. *Moral cognition and social competence: Promotion and prevention in school*. 2018. 24 p.

References:

1. Ieroshkina T. V., Borysenko S. S., Makeenko D. S. Sotsialno-psykholohichni osoblyvosti studentskoi hrupy [Socio-psychological characteristics of the student group]. The 4 th International scientific and practical conference Modern science: problems and innovations. SSPG Publish, Stockholm, Sweden. 2020. R. 215-222. [in Ukrainian].

2. Kuleshova O. V., Mikheieva L. V. Bulinh v osvitnomu seredovyshchi: analiz, shliakhy podolannia [Bullying in the educational environment: analysis, ways to overcome it]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia «Psykholohichni nauky». 2019. № 1. S. 154–158. [in Ukrainian].

3. Magdisyuk L. I., Fedorenko R. P. (2023). Psihologiya zhittyevih kriz: navch. posib. [Psihologiya zhittyevih kriz: teaching. manual]. Luck: Vezha-Druk, 292 s. [in Ukrainian].

4. Marshalenko M., Nikitina I. Rozvytok studentskoi hrupy [Development of the student group]. Teoriia ta realii. «Naukovi zdobutky molodi – vyrishenniu problem kharchuvannia liudstva u XXI stolitti». Kyiv: Natsionalnyi universytet kharchovykh tekhnolohii, 2019. S. 508. [in Ukrainian].

5. Naidonova L. A. Diahnostyka bulinhu i kiberbulinhu [Diagnostics of bullying and cyberbullying]: metodychni rekomendatsii. Natsionalna akademiia pedahohichnykh nauk Ukrainy, Instytut sotsialnoi ta politychnoi psykholohii. 2019. 94 s. [in Ukrainian].

6. Nikitina I. V. Zhyttievyi tsykl rozvytku studentskoi hrupy yak komandy fakhivtsiv [The life cycle of a student group's development as a team of specialists]. Mizhnarozhni Chelpanivski psykholoho-pedahohichni chytannia. № 23, 2018. S. 181-187. [in Ukrainian].

7. Olinyichenko O. R. Molod i studentstvo yak sotsialni hrupy [Youth and students as social groups]. Humanitarnyi dyskurs suspilnykh problem: mynule, suchasne, maibutnie. Cherkasy: ChIPB imeni Heroiv Chornobylia NUTsZ Ukrainy, 2018. S. 153-156. [in Ukrainian].

8. Opanasenko L. A., Sakovska V. V. Formuvannia psykholohichnoi hotovnosti pedahohiv i psykholohiv do roboty z problemoiu bulinhu [Formation of psychological readiness of teachers and psychologists to work with the problem of bullying]: treninhova prohrama «Znaiu, khochu, vmiiu, vidchuvaiu, diiu!». 2019. 106 s. [in Ukrainian].

9. Poliakh O. I. Do pytannia pro rozvytok navychok efektyvnoi vzaiemodii v studentskykh hrupakh [On the issue of developing effective interaction skills in student groups]. Suchasna vyshcha osvita: problemy ta perspektyvy. Dnipro: Universytet imeni Alfreda Nobelia, 2019. S. 177-178. [in Ukrainian].

10. Iakovleva S. D. Sotsialno-psykholohichnyi klimat hrupy ta yoho vplyv na subiektyvne blahopoluchchia studentskoi molodi [Socio-psychological climate of the group and its impact on the subjective well-being of student youth]. Naukovyi visnyk Khersonskoho derzhavnoho universytetu. Seriia Psykholohichni nauky. Vypusk 1, 2022. S. 77-83. [in Ukrainian].

11. Iakshevych Yu. S. Teoretychnyi analiz vplyvu studentskoi hrupy na samorehuliatsiiu navchalnoi diialnosti studentiv [Theoretical analysis of the influence of a student group on the self-regulation of students' academic activity]. Studentski naukovi zapysky Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia». Seriia «Sotsiohumanitarni nauky». Ostroh: Vydavnytstvo Natsionalnoho universytetu «Ostrozka akademiia», Vyp. 2, 2023. S. 123-129. [in Ukrainian].

12. Finnea Johannes. Relational rehabilitation: Reducing harmful effects caused by bullying [Relational rehabilitation: Reducing harmful effects caused by bullying]. Moral cognition and social competence: Promotion and prevention in school. 2018. 24 r. [in Norway].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.942.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1258-1267

Марциняк-Дорош Оксана Михайлівна кандидат психологічних наук, доцент, директор ТОВ «Академія КПТ», м. Львів, https://orcid.org/0000-0002-5969-1665

Войцеховська Оксана Володимирівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри теоретичної та практичної психології, Національний університет «Львівська політехніка», м. Львів, https://orcid.org/0000-0001-9567-5083

Прокоф'єва Ольга Анатоліївна старший викладач кафедри біології та фізичної реабілітації, Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-6096-2653

Медянова Олена Володимирівна кандидат психологічних наук, докторант кафедри менеджменту та інноваційних технологій соціокультурної діяльності, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-8681-4835

МЕДИТАЦІЯ ЯК ЧИННИК САМОРОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті розглядається медитація як важливий чинник саморозвитку особистості. Здійснено аналіз останніх досліджень і публікацій з досліджуваної проблематики. Визначено, що медитація – це практика, що спрямована на розвиток усвідомленості, концентрації та внутрішньої гармонії, яка походить із давніх духовних традицій. На основі аналізу науково-літературних джерел здійснено спробу систематизувати етапи розвитку медитації. Обґрунтовано, що саморозвиток особистості передбачає цілеспрямоване вдосконалення своїх інтелектуальних, емоційних та духовних якостей. Медитація виступає одним із ключових інструментів цього процесу, оскільки допомагає людині краще усвідомлювати свої думки, емоції та поведінкові реакції. Охарактеризовано основні сучасні види медитаційних практик, а саме: медитацію усвідомленості (Mindfulness); трансцендентальну медитацію; медитацію на співчуття (Loving-kindness meditation); концентраційну медитацію. Розглянуто фізіологічні та психологічні механізми впливу медитації на розвиток особистості. Запропоновано практичні поради щодо впровадження медитації у життя, адже включення медитації у повсякденне буття сприяє особистісному зростанню, покращенню самосвідомості та загальному добробуту. Зроблено висновок про те, що медитація пройшла шлях від релігійних і

філософських практик до науково підтвердженого методу покращення психічного та фізичного здоров'я. а також дана практика впливає на гармонізацію внутрішнього стану, підвищення рівня усвідомленості та розвиток особистісного потенціалу через комплексну дію на мозок, емоції та поведінку. Вона сприяє зниженню рівня стресу, покращенню когнітивних здібностей, формуванню емоційної рівноваги та підвищенню адаптивності до життєвих змін. Завдяки цим механізмам людина може не лише почуватися більш спокійно та впевнено, а й ефективніше розвивати свої здібності, покращувати соціальні взаємодії та досягати поставлених цілей.

Ключові слова: медитація, саморозвиток особистості, усвідомленість, емоційна стійкість, самопізнання, психоемоційний стан, когнітивні здібності, духовний розвиток, внутрішня гармонія, концентрація уваги.

Martsyniak-Dorosh Oksana Mykhailivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Director of the «Academy of CBT» LCC, Lviv, https://orcid.org/0000-0002-5969-1665

Voitsekhovska Oksana Volodymyrivna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theoretical and Applied Psychology, Lviv Polytechnic National University, Lviv, https://orcid.org/0000-0001-9567-5083

Prokofieva Olha Anatoliivna Senior Lecturer of the Department of Biology and Physical Rehabilitation, Bogdan Khmelnitsky Melitopol State Pedagogical University, Zaporizhia, https://orcid.org/0000-0002-6096-2653

Medianova Olena Volodymyrivna Candidate of Psychological Sciences, Doctoral Candidate of the Department of Management and Innovative Technologies of Socio-Cultural Activity, Ukrainian State University Named After Mykhailo Drahomanov, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-8681-4835

MEDITATION AS A FACTOR OF PERSONAL SELF-DEVELOPMENT

Abstract. The article discusses meditation as an important factor in personal self-development. The author analyzes the latest research and publications on the subject. It is determined that meditation is a practice aimed at developing awareness, concentration and inner harmony, which originates from ancient spiritual traditions. Based on the analysis of scientific and literary sources, an attempt is made to systematize the stages of meditation development. It is substantiated that self-development of a personality involves the purposeful improvement of one's intellectual, emotional and spiritual qualities. Meditation is one of the key tools of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

this process, as it helps a person to be more aware of their thoughts, emotions and behavioral reactions. The main modern types of meditation practices are characterized, namely: mindfulness meditation; transcendental meditation; loving-kindness meditation; concentration meditation. The physiological and psychological mechanisms of meditation's influence on personality development are considered. Practical advice on how to implement meditation in life is offered, since the inclusion of meditation in everyday life contributes to personal growth, improved self-awareness and overall well-being. It is concluded that meditation has evolved from religious and philosophical practices to a scientifically proven method of improving mental and physical health. Also, this practice affects the harmonization of the inner state, increasing the level of awareness and developing personal potential through a complex effect on the brain, emotions and behavior. It helps to reduce stress, improve cognitive abilities, build emotional balance, and increase adaptability to life changes. Thanks to these mechanisms, a person can not only feel calmer and more confident, but also develop their abilities more effectively, improve social interactions, and achieve their goals.

Keywords: meditation, personal self-development, mindfulness, emotional stability, self-knowledge, psycho-emotional state, cognitive abilities, spiritual development, inner harmony, concentration.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, що характеризується швидкими темпами життя, інформаційним перевантаженням і постійним стресом, питання саморозвитку особистості набуває особливої актуальності. Люди все частіше шукають ефективні методи покращення психоемоційного стану, підвищення концентрації уваги, розвитку усвідомленості та гармонізації внутрішнього світу. Одним із таких методів є медитація, яка протягом століть використовувалася в різних культурах для розвитку внутрішньої рівноваги та самопізнання.

Попри зростаючий інтерес до медитаційних практик, залишається відкритим питання про їх реальний вплив на процес саморозвитку особистості. Чи справді медитація сприяє підвищенню рівня самосвідомості, розвитку когнітивних здібностей, емоційної стійкості та духовного зростання? Які механізми лежать в основі цього впливу? Відповіді на ці питання дозволять глибше зрозуміти роль медитації у формуванні гармонійної та усвідомленої особистості.

Таким чином, постає необхідність наукового аналізу медитації як чинника саморозвитку, що і визначає актуальність даного дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні десятиліття відзначилися значним зростанням наукового інтересу до медитації як засобу саморозвитку особистості. Численні дослідження в галузі філософії, психології, нейронауки та педагогіки підтверджують позитивний вплив медитативних практик на когнітивні функції, емоційний стан та рівень усвідомленості людини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Так, наприклад, О. Гузенко-Олександрук досліджувала «медитацію як чинник саморозвитку особистості (від прадавніх релігійно-духовних практик до філософії самовдосконалення)». У своєму доробку авторка підняла «актуальну проблему самовдосконалення особистості, її духовного еволюціонування у зв'язку з поняттями «медитація», «саморозвиток», «самоактуалізація», «самовдосконалення». Також в роботі зазначено, що медитація сприяє внутрішньоособистісному зростанню індивіда як процесові саморозвитку, який своєю чергою є станом безперервної медитації» [1].

М. Мазикін розглядав «медитацію як психотерапевтичний інструмент». В ході написання своєї праці науковець обґрунтував необхідність упровадження медитації в українську практику психокорекції психічних розладів людини та представлено адаптацію медитацій до соціокультурних особливостей України» [2].

«Медитацію як психологічну практику роботи з духом» аналізував С. Скляренко. В ході цього аналізу науковець дійшов висновку про те, що «практика медитації на усвідомленому рівні суттєво підвищує емоційну стійкість особистості, тобто її здатність протистояти різноманітним важким життєвим ситуаціям. Починаючи займатися медитативними практиками у людини значно підвищуються суб'єктивні показники щастя та енергії, вона менше підлягає стресу, також з'являється відчуття, що вона має контроль над своїм життям, швидше знаходить сенс у житті, а до проблем починає ставитися як до нових можливостей, а не загроз» [3].

Колектив авторів вивчали «ведичну медитацію як засіб лікування психічних розладів пов'язаних із травмою». В статті досліджено «ефективність програми трансцендентальної медитації (ТМ) як методу лікування посттравматичного стресового розладу (ПТСР) та депресій серед українських біженців у Німеччині. За результатами дослідження ТМ виявилася значущою у зменшенні симптомів ПТСР та депресії, що підтверджує її потенціал як ефективного інструменту для психологічної підтримки біженців та осіб, що пережили травму» [4].

Попри численні наукові підтвердження ефективності медитації, у сучасних дослідженнях залишається багато невивчених аспектів, зокрема механізми довготривалого впливу медитації на особистісний розвиток, а також індивідуальні відмінності у сприйнятті медитативних практик. Це вказує на необхідність подальшого аналізу та досліджень у даній сфері.

Мета статті – проаналізувати медитацію як чинник саморозвитку особистості, визначити її вплив на когнітивні, емоційні та психофізіологічні аспекти людини, а також окреслити механізми, через які медитативні практики сприяють гармонізації внутрішнього стану, підвищенню рівня усвідомленості та розвитку особистісного потенціалу.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, що характеризується високими темпами життя, стресами та інформаційним перевантаженням,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

питання саморозвитку особистості набуває особливої актуальності. Одним із ефективних методів досягнення внутрішньої гармонії, підвищення усвідомленості та покращення психоемоційного стану є медитація.

Медитація – це практика, що спрямована на розвиток усвідомленості, концентрації та внутрішньої гармонії. Вона походить із давніх духовних традицій, але сучасні наукові дослідження підтверджують її позитивний вплив на психоемоційний стан і когнітивні функції людини. Саморозвиток особистості передбачає постійне вдосконалення власних здібностей, розширення меж свідомості та досягнення гармонії між фізичним, емоційним і духовним аспектами життя.

Медитація має давню історію, що налічує тисячі років. Вона виникла в різних культурах і релігіях, від духовних традицій Стародавньої Індії до філософських шкіл античного світу.

На основі аналізу науково-літературних джерел [5; 6; 7; 8; 9; 10] ми здійснили спробу систематизувати етапи розвитку медитації та відобразили їх в таблиці 1.

Таблиця 1

Етапи розвитку медитації

Період	Напрямок	Характеристика
Медитація в давніх цивілізаціях	Індія та ведична традиція (близько 3000–1500 рр. до н. е.)	Перші згадки про медитацію містяться у Ведах – священних текстах індуїзму. У давній Індії медитація використовувалася як спосіб досягнення духовного просвітлення та гармонії. Йога-сутри Патанджалі (близько II ст. до н. е.) описують медитацію (дх'яну) як важливу частину духовної практики йоги.
	Буддизм (VI–V ст. до н. е.)	Засновник буддизму Сіддхартха Гаутама (Будда) пропагував медитацію як засіб усвідомлення та звільнення від страждань. У буддизмі розвинулися різні види медитацій: випассана (медитація усвідомленості), саматха (медитація зосередження), дзен-медитація (в Японії) та тибетські медитативні практики.
	Китай та даосизм (IV–III ст. до н. е.)	У Китаї медитація розвивалася в рамках даосизму та конфуціанства. Даоси використовували техніки дихання та візуалізації для досягнення довголіття та гармонії з природою. Вчення Лао-цзи та Чжуан-цзи підкреслювали важливість внутрішнього спокою та споглядання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Період	Напрямок	Характеристика
Медитація в античному світі	Стародавня Греція	Грецькі філософи, зокрема Піфагор, Платон і стоїки, практикували форми самозаглиблення та усвідомленого мислення. Стоїки, як Сенека та Марк Аврелій, використовували техніки роздумів для контролю емоцій і духовного розвитку.
	Християнська традиція (I–IV ст.)	У ранньому християнстві розвивалися практики молитовної медитації. Пустельні отці та монахи застосовували методи мовчазної молитви (ісихазм у православ'ї), що нагадували східні форми медитації.
Середньовічні та ісламські традиції	Суфізм (VIII–XII ст.)	У мусульманській традиції містики-суфії практикували дихальні техніки, спів та обертальні рухи (дервіші) для досягнення духовного екстазу.
	Європейське Середньовіччя	Християнські містики, такі як святий Ігнатій Лойола, розвивали практики медитативної молитви та внутрішнього споглядання.
Розвиток медитації в Новий час та сучасність	XIX–XX ст.: поширення медитації на Заході	Західні вчені та духовні діячі почали вивчати східні традиції. Наприклад, Свамі Вівекананда представив йогу та медитацію Заходу у 1893 році.
	Середина XX ст.: наукові дослідження та популяризація	Вчений Джон Кабат-Зінн у 1970-х розробив програму «усвідомленості на основі зниження стресу» (MBSR), а медитація стала об'єктом наукових досліджень у галузі нейробіології та психології.
	Сучасність: цифрові технології та глобальна популярність	Медитація стала частиною психології, коучингу та корпоративних програм. Розвиток мобільних додатків (Headspace, Calm) зробив її доступною для широкого загалу.

Медитація та її значення для саморозвитку. Саморозвиток особистості передбачає цілеспрямоване вдосконалення своїх інтелектуальних, емоційних та духовних якостей. Медитація виступає одним із ключових інструментів цього процесу, оскільки допомагає людині краще усвідомлювати свої думки, емоції та поведінкові реакції.

На сьогоднішній день існує декілька видів медитаційних практик (див. табл. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 2

Вид медитації	Характеристика
Медитація усвідомленості (Mindfulness).	Допомагає розвинути здатність жити «тут і зараз», покращує емоційну стійкість і здатність до самоконтролю.
Трансцендентальна медитація.	Сприяє розслабленню, зниженню рівня стресу та розвитку творчого мислення.
Медитація на співчуття (Loving-kindness meditation).	Підвищує рівень емпатії, знижує агресивність і покращує соціальні взаємодії.
Концентраційна медитація.	Розвиває здатність до зосередженості, що є важливим для навчання та професійної діяльності.

Медитативні практики впливають на людину комплексно: на рівні мозкової активності, психоемоційного стану та поведінкових звичок. Основні механізми цього впливу можна розглянути через призму нейрофізіологічних, когнітивних та емоційно-поведінкових процесів.

Фізіологічні та психологічні механізми впливу медитації

1. Нейрофізіологічні механізми гармонізації внутрішнього стану.

Медитація сприяє структурним та функціональним змінам у мозку, що позитивно позначається на загальному психічному здоров'ї та стресостійкості.

✓ Зміна активності мозку. Дослідження за допомогою МРТ показують, що медитація активізує префронтальну кору мозку (відповідає за самоконтроль і усвідомленість) та знижує активність мигдалеподібного тіла (відповідає за страх і стрес).

✓ Регуляція гормонального балансу. Під час медитації знижується рівень кортизолу (гормону стресу) та підвищується рівень серотоніну та дофаміну, що сприяє відчуттю спокою та щастя.

✓ Покращення серцево-судинної діяльності. Медитація уповільнює серцевий ритм, нормалізує кров'яний тиск і покращує кровообіг, що знижує загальний рівень тривожності.

2. Когнітивні механізми підвищення рівня усвідомленості.

Медитація безпосередньо впливає на функціонування когнітивних процесів, що допомагає людині краще сприймати, аналізувати та інтерпретувати інформацію.

✓ Розвиток уваги та концентрації. Практики усвідомленості (Mindfulness) сприяють тренуванню здатності утримувати увагу на теперішньому моменті, що позитивно впливає на працездатність та навчання.

✓ Покращення саморефлексії. Регулярна медитація формує звичку аналізувати свої думки та поведінку, що сприяє більш усвідомленому прийняттю рішень.

✓ Зміцнення нейропластичності. Завдяки медитації у мозку створюються нові нейронні зв'язки, що сприяє швидшому адаптуванню до змін і покращенню здатності до навчання.

3. Емоційно-поведінкові механізми розвитку особистісного потенціалу.

Медитативні практики допомагають контролювати емоції та формують нові моделі поведінки, що сприяє особистісному розвитку та самореалізації.

✓ Формування емоційної стабільності. Завдяки медитації людина навчається приймати свої емоції без їх надмірного підсилення чи придушення, що допомагає зберігати внутрішній баланс навіть у складних ситуаціях.

✓ Підвищення рівня емпатії та міжособистісних навичок. Практика медитації на співчуття (Loving-kindness meditation) сприяє розвитку соціальних навичок, підвищує терпимість та покращує якість комунікації.

✓ Зниження рівня реактивності. Медитація допомагає зменшити автоматичні емоційні реакції на подразники, що сприяє більш усвідомленій та конструктивній поведінці.

Включення медитації у повсякденне життя сприяє особистісному зростанню, покращенню самосвідомості та загальному добробуту. Деякі практичні поради щодо впровадження медитації у життя:

1. Виділяти 10–15 хвилин щодня для медитації.

2. Поєднувати медитацію з дихальними практиками для глибшого розслаблення.

3. Використовувати мобільні додатки або аудіоінструкції для керованих медитацій.

4. Практикувати усвідомленість у повсякденних діях (їжа, ходьба, спілкування).

Висновки. Таким чином, можемо зазначити, що медитація пройшла шлях від релігійних і філософських практик до науково підтвердженого методу покращення психічного та фізичного здоров'я.

Ця техніка впливає на гармонізацію внутрішнього стану, підвищення рівня усвідомленості та розвиток особистісного потенціалу через комплексну дію на мозок, емоції та поведінку. Вона сприяє зниженню рівня стресу, покращенню когнітивних здібностей, формуванню емоційної рівноваги та підвищенню адаптивності до життєвих змін. Завдяки цим механізмам людина може не лише почуватися більш спокійно та впевнено, а й ефективніше розвивати свої здібності, покращувати соціальні взаємодії та досягати поставлених цілей.

Література:

1. Гузенко-Александрук О. Г. Медитація як чинник саморозвитку особистості (від прадавніх релігійно-духовних практик до філософії самовдосконалення). *Науковий вісник Волинського державного університету імені Лесі Українки.* 2007. №8. С. 16-20.

2. Мазикін М. Медитація як психотерапевтичний інструмент. *Збірник наукових праць «Проблеми сучасної психології».* 2020. №47. С. 141-158.

3. Скляренко С. Р. Медитація як психологічна практика роботи з духом. *Наукові перспективи.* 2023. №5 (35). С. 872-882.

4. Фрайтанг К., Дідух М. Ведична медитація як лікування психічних розладів, пов'язаних із травмою. *Наука і освіта.* 2023. №4. С. 63-69.

5. Психологіс: енциклопедія сучасної психології. URL: http://psychologis.com.ua/istoriya_meditacii.htm#google_vignette

6. Гармонія розуму: відкриття себе та світу через медитацію. URL: https://medium.com/@centerSAPS/%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%8F-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%83-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F-%D1%81%D0%B5%D0%B1%D0%B5-%D1%82%D0%B0-%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83-%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E-3a461f387ed8

7. Колесник І. Особливості адаптації буддійської медитації на Заході (друга пол. XX – поч. XXI ст.). URL: https://www.religio.org.ua/index.php/religio/article/download/698/697

8. Скрипак І. Універсальний принцип медитації як інструмент для подолання самотності сучасної людини: філософсько-антропологічні та релігійні аспекти. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії.* 2022. Випуск 43. С. 173-182.

9. Maksymchuk, B., Sarancha, I., Husak, A., Avramenko, O., Kuzmenko, I., Kuzmenko, V., Slyusarenko, N., Chepurna, L., Pankevych, V., Babii, I., & Maksymchuk, I. (2022). Implementing the Course “Human Rights” for Children with Special Needs under the Changed Socio-Educational Conditions. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 428-443. https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/617

10. Omelchuk, M., Maksymchuk, B., Ihnatenko, S., Navolskyi, N., Kitsak, T., Vitkovskyi, O., Ostrovska, N., Vykhrushch, A., Lukashchuk, M., Lukashchuk, I., Demianchuk, M., Khmeliar, I., Kushnir, L., & Maksymchuk, I. (2022). Developing Professional Competency in First Aid in Future Coaches in Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 392-411. https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/615

References:

1. Huzenko_Aleksandruk O. H. (2007). Medytatsiia yak chynnyk samorozvytku osobystosti (vid pradavnikh relihiino-dukhovnykh praktyk do filosofii samovdoskonalennia) [Meditation as a factor of personal self-development (from ancient religious and spiritual practices to the philosophy of self-improvement)]. *Naukovyi visnyk Volynskoho derzhavnoho universytetu imeni Lesi Ukrainky – Scientific Bulletin of Lesya Ukrainka Volyn State University*, 8, 16-20.

2. Mazykin M. (2020). Medytatsiia yak psykhoterapevtychnyi instrument [Meditation as a psychotherapeutic tool]. *Zbirnyk naukovykh prats «Problemy suchasnoi psykholohii» - Collection of scientific works «Problems of modern psychology»*, 47, 141-158.

3. Skliarenko S. R. (2023). Medytatsiia yak psykholohichna praktyka roboty z dukhom [Meditation as a psychological practice of working with the spirit]. *Naukovi perspektyvy – Scientific perspectives*, 5 (35), 872-882.

4. Fraitanh K., Didukh M. (2023). Vedychna medytatsiia yak likuvannia psykhichnykh rozladiv, poviazanykh iz travmoiu [Vedic meditation as a treatment for trauma-related mental disorders]. *Nauka i osvita – Science and education*, 4, 63-69.

5. Psykholohis: entsyklopediia suchasnoi psykholohii [Psychologis: an encyclopedia of modern psychology]. URL: http://psychologis.com.ua/istoriya_meditacii.htm#google_vignette

6. Harmoniia rozumu: vidkryttia sebe ta svitu cherez medytatsiiu [Harmony of the mind: discovering yourself and the world through meditation]. URL: https://medium.com/@centerSAPS/%D0%B3%D0%B0%D1%80%D0%BC%D0%BE%D0%BD%D1%96%D1%8F-%D1%80%D0%BE%D0%B7%D1%83%D0%BC%D1%83-%D0%B2%D1%96%D0%B4%D0%BA%D1%80%D0%B8%D1%82%D1%82%D1%8F-%D1%81%D0%B5%D0%B1%D0%B5-%D1%82%D0%B0-%D1%81%D0%B2%D1%96%D1%82%D1%83-%D1%87%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B7-%D0%BC%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D1%82%D0%B0%D1%86%D1%96%D1%8E-3a461f387ed8

7. Kolesnyk I. Osoblyvosti adaptatsii buddiiskoi medytatsii na Zakhodi (druha pol. XX – poch. XXI st.) [Peculiarities of the Adaptation of Buddhist Meditation in the West (second half of the twentieth - early twenty-first century)]. URL: https://www.religio.org.ua/index.php/religio/article/download/698/697

8. Skrypak I. (2022). Universalnyi pryntsyp medytatsii yak instrument dlia podolannia samotnosti suchasnoi liudyny: filosofsko-antropolohichni ta relihiini aspekty [The Universal Principle of Meditation as a Tool for Overcoming the Loneliness of Modern Man: Philosophical, Anthropological and Religious Aspects]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriia filos.-politoloh. Studii – Bulletin of Lviv University. Series of philosophical and political studies,* Vypusk 43, 173-182.

9. Maksymchuk, B., Sarancha, I., Husak, A., Avramenko, O., Kuzmenko, I., Kuzmenko, V., Slyusarenko, N., Chepurna, L., Pankevych, V., Babii, I., & Maksymchuk, I. (2022). Implementing the Course “Human Rights” for Children with Special Needs under the Changed Socio-Educational Conditions. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala,* 14(3), 428-443. https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/617

10. Omelchuk, M., Maksymchuk, B., Ihnatenko, S., Navolskyi, N., Kitsak, T., Vitkovskyi, O., Ostrovska, N., Vykhrushch, A., Lukashchuk, M., Lukashchuk, I., Demianchuk, M., Khmeliar, I., Kushnir, L., & Maksymchuk, I. (2022). Developing Professional Competency in First Aid in Future Coaches in Ukraine. *Revista Romaneasca Pentru Educatie Multidimensionala*, 14(3), 392-411. https://doi.org/10.18662/rrem/14.3/615

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.95:316.485.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1268-1281

Матяш-Заяц Людмила Петрівна кандидатка психологічних наук, доцентка, доцентка кафедри соціальної психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м. Київ, https://orcid org/0009-0008-2647-2221

Носова Олена Вікторівна аспірантка кафедри соціальної психології Факультету психології, Український державний університет імені Михайла Драгоманова, м.Київ, https://orcid org/0000-0001-7726-5216

СТРЕСОСТІЙКІСТЬ ЯК ПСИХОЛОГІЧНИЙ РЕСУРС ДЛЯ ВИРІШЕННЯ КОНФЛІКТНИХ СИТУАЦІЙ

Анотація. У цій статті розглядаються теоретичні підходи до визначення стресостійкості як одного з потенційних ресурсів у конфліктних ситуаціях. У сучасному суспільстві, що характеризується надлишком інформації, соціальною напруженістю та постійними змінами, стресостійкість стала важливим психологічним ресурсом для управління конфліктами. Конфлікти виникають у різних сферах життя, включаючи міжособистісні стосунки та професійну діяльність, і вимагають ефективних психологічних стратегій для їх розв’язання. Стресостійкість, що розглядається як здатність підтримувати емоційну стабільність, швидко адаптуватися до складних ситуацій та регулювати власні реакції, відіграє ключову роль у вирішенні конфліктів. Відсутність стресостійкості може призводити до емоційного вигорання, деструктивної поведінки та неправильного прийняття рішень під тиском. Дане дослідження аналізує роль стресостійкості як психологічного ресурсу у врегулюванні конфліктів, розглядає психологічні механізми її розвитку та функціонування, а також її вплив на поведінкові стратегії в конфліктних ситуаціях. Метою дослідження є дослідження стресостійкості, як ключового психологічного ресурсу для ефективного вирішення конфліктних ситуацій. У статті підкреслюється важливість стресостійкості для збереження розумової ясності, подолання емоційних бар’єрів і конструктивного розв’язання конфліктів. Розуміння стадій стресу та його фізіологічного впливу дозволяє краще управляти стресом, запобігати його негативним наслідкам і зберігати психічне благополуччя. Дослідження має як теоретичну, так і практичну цінність, пропонуючи поглиблене розуміння того, як стресостійкість сприяє гармонійним стосункам, зниженню соціальної напруженості та покращенню психологічного здоров'я. Високий рівень стресостійкості допомагає не лише долати напруженість, а й знаходити конструктивні способи розв’язання

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

конфліктів. Контролюючи власні реакції, людина може уникати імпульсивних рішень, зберігати баланс навіть у складних обставинах і підвищувати ефективність комунікації та прийняття рішень.

Ключові слова: стресостійкість, психологічний ресурс, врегулювання конфліктів, психологічне здоров'я, емоційна стабільність, поведінкові стратегії.

Matiash-Zayats Liudmyla Petrivna PhD in Psychology, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social Psychology, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, https://orcid org/0009-0008-2647-2221

Nosova Olena Viktorivna Postgraduate student of the Faculty of Psychology, Department of Social Psychology, Mykhailo Dragomanov State University of Ukraine, Kyiv, https://orcid org/0000-0001-7726-5216

STRESS RESISTANCE AS A PSYCHOLOGICAL RESOURCE FOR RESOLVING CONFLICT SITUATIONS

Abstract. This article explores theoretical approaches to defining stress resilience as one of the potential resources in conflict. In contemporary society, characterized by excessive information, social tensions, and continuous change, stress resilience has emerged as a vital psychological resource for managing conflicts. Conflicts occur in various areas of life, including personal relationships and professional environments, and require effective psychological strategies to resolve them. Stress resilience, understood as the ability to maintain emotional stability, adapt swiftly to challenging situations, and regulate one's reactions, plays a crucial role in conflict resolution. A lack of stress resilience can lead to emotional burnout, harmful behaviors, and poor decision-making under pressure. This research investigates the role of stress resilience as a psychological resource for resolving conflicts. It explores the psychological mechanisms that underpin the development and functioning of stress resilience and its effect on behavioral strategies in conflict situations. The study aims to propose practical approaches for strengthening stress resilience, enhancing communication, regulating emotions, and improving decision-making under stressful conditions. The research highlights the significance of stress resilience in preserving mental clarity, overcoming emotional obstacles, and resolving conflicts effectively. By understanding the stages of stress and its physiological effects, individuals can better manage stress, prevent negative consequences, and protect their well-being. This study contributes to both theoretical and practical domains, offering insights into how stress resilience can foster harmonious relationships, reduce social tension, and enhance individual psychological health. A high level of stress resilience not only helps individuals cope with tension but also enables them to find constructive ways to resolve conflicts. By managing their reactions, individuals can avoid impulsive decisions,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

maintain balance even in difficult circumstances, and improve communication and decision-making effectiveness.

Keywords: stress resistance, psychological resource, conflict resolution, psychological health, emotional stability, behavioural strategies.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, що характеризується високим рівнем інформаційного навантаження, соціальної напруги та постійних змін, проблема стресостійкості набуває особливого значення. Конфліктні ситуації виникають у різних сферах життя, - від міжособистісних відносин до професійної діяльності і потребують ефективних психологічних ресурсів для їх подолання.

Стресостійкість, як здатність людини зберігати емоційну рівновагу, швидко адаптуватися до складних умов та контролювати власні реакції є одним із ключових факторів успішного вирішення конфліктів. Недостатній рівень стресостійкості може призводити до емоційного вигорання, деструктивної поведінки та погіршення якості прийнятих рішень у стресових ситуаціях.

З наукової точки зору вивчення стресостійкості допомагає розширити уявлення про психологічні механізми саморегуляції, когнітивні та емоційні процеси, що впливають на стратегії поведінки в конфліктах. Практичне значення дослідження цієї теми полягає в розробці методів розвитку стресостійкості для підвищення ефективності комунікації, управління емоціями та прийняття конструктивних рішень у напружених ситуаціях.

Таким чином, дослідження стресостійкості, як психологічного ресурсу для подолання конфліктних ситуацій є актуальним як у теоретичному, так і в прикладному аспектах, оскільки сприяє гармонізації міжособистісних стосунків, зниженню рівня соціальної напруги та підвищенню психологічного благополуччя особистості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням стресостійкості займалися як зарубіжні вчені, зокрема так Г. Сельє [14], так і вітчизняні, а саме Е. Грішин [2], Т. Титаренко [7], М. Шпак [10], С. Яремчук [12], О. Михайлова [4], Н. Ярош [13], Н. Бардин [1] тощо.

Проте праць щодо розгляду феномену стресостійкості, через призму ресурсу у конфлікті, дуже мало, цим власне і зумовлений вибір нашої теми.

Мета статті - дослідження стресостійкості як ключового психологічного ресурсу для ефективного вирішення конфліктних ситуацій. Зокрема, передбачається аналіз впливу стресостійкості на поведінкові стратегії особистості у конфліктах, виявлення психологічних механізмів її формування та розвитку, а також визначення практичних підходів до підвищення рівня стресостійкості для успішного управління конфліктами.

Виклад основного матеріалу. Стрес - це загальна реакція організму на зміни в навколишньому середовищі, що вимагають адаптації. У такому стані порушується робота пізнавальних процесів, координація рухів, а також можливі неадекватні емоційні реакції та загальна дезорганізація діяльності [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Стрес може мати як позитивний, так і негативний вплив. У деяких випадках він допомагає мобілізувати сили, підвищити адаптивність у складних або небезпечних ситуаціях (еустрес - конструктивний, корисний). Водночас надмірний стрес може руйнувати психоемоційний стан людини, знижувати ефективність її роботи та погіршувати якість життя (дистрес - деструктивний, шкідливий).

На першій стадії впливу стресового фактора, відомій як стадія тривоги, активізуються захисні механізми організму. Головною особливістю цього етапу є значне зростання рівня тривоги, що і дало назву самій стадії. Фізіологічно це проявляється прискореним серцебиттям, почастішанням дихання, тремтінням кінцівок, порушеннями травлення та навіть тунельним баченням.

Друга стадія, яку називають стадією адаптації або опору, характеризується тим, що організм залучає адаптаційні ресурси для підвищення своєї стресостійкості. Це сприяє збільшенню енергії та мобілізації внутрішніх резервів, що дозволяє підтримувати працездатність. На цьому етапі зникають ознаки тривоги, однак зростає психоемоційне напруження. Людина стає більш зосередженою, її розумова та м'язова активність підвищується, зміцнюється воля до подолання труднощів. Якщо стресор припиняє свій вплив або його інтенсивність знижується, організм поступово повертається до нормального стану.

Третя стадія настає при надмірно тривалому або повторюваному стресі. Організм вичерпує свої ресурси, що призводить до виснаження. Захисні механізми слабшають, а енергія, спрямована на адаптацію, вичерпується [4, с.259]. Це може спричинити фізичне та емоційне виснаження, зниження імунітету та розвиток різноманітних соматичних захворювань. На цій стадії почуття тривоги може з'явитися знову. Єдиним способом уникнути негативних наслідків є вчасне усвідомлення стану та звернення по допомогу (рис.1.1.).

Рис.1.1.

Стадії стресу

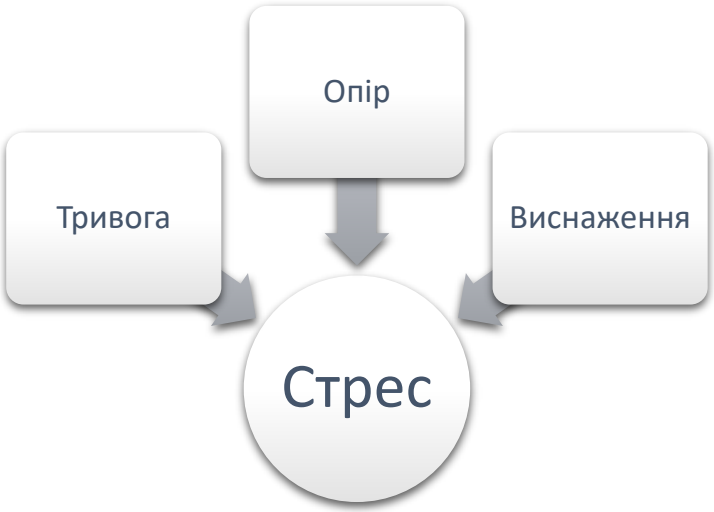

Ступінь впливу стресу залежить від індивідуального сприйняття ситуації. Одна й та сама подія може викликати сильний стрес у однієї людини і не становити загрози для іншої. Усвідомлення небезпеки та негативні емоції є головними чинниками, що провокують стресову реакцію. У відповідь на ситуацію людина або намагається подолати подразник, борючись із ним, або ж уникає конфлікту. Якщо подолати загрозу не вдається, а внутрішні ресурси вичерпуються, це може призвести до психоемоційного виснаження та серйозних порушень у роботі організму. Таким чином, стрес і його інтенсивність залежать від особистісного сприйняття та здатності адаптуватися до змін [8, с.129].

Розуміння природи стресу допомагає запобігти його руйнівним наслідкам. Якщо не вживати заходів для його подолання, стрес може закріпитися на рівні тіла, проявляючись через фізичні, психічні або емоційні симптоми. Усвідомлення власних реакцій на стрес дозволяє вчасно помітити зростаючу напругу та вжити необхідних заходів для відновлення внутрішньої рівноваги. Саме це є найефективнішим підходом, адже ніхто не знає нас краще, ніж ми самі.

Стрес є природною реакцією організму на виклики та загрози, що виникають у різних життєвих ситуаціях, зокрема у конфліктах. Коли людина стикається з напруженою або загрозливою ситуацією, активується стресова система, що супроводжується вивільненням специфічних гормонів, таких як кортизол, адреналін, норадреналін і ендорфіни [8, с. 201]. Ці біохімічні процеси підвищують здатність організму діяти в умовах підвищеного навантаження: серце починає працювати швидше, посилюється м’язовий тонус, підвищується артеріальний тиск, частішає дихання, а органи чуття загострюються.

Такі фізіологічні зміни мобілізують внутрішні ресурси особистості, що є ключовим аспектом стресостійкості. Завдяки здатності контролювати власні емоції та адаптуватися до напружених умов, людина може ефективніше вирішувати конфліктні ситуації, залишаючись зосередженою, зберігаючи раціональність мислення та приймаючи обґрунтовані рішення. Таким чином, стресостійкість виступає важливим психологічним ресурсом, що допомагає керувати емоційною реакцією та конструктивно долати складні комунікативні виклики [5, с.40].

У контексті вирішення конфліктних ситуацій стресостійкість відіграє ключову роль, оскільки дозволяє контролювати емоційні реакції та ефективно діяти в напружених умовах. Високий рівень емоційної гнучкості сприяє адаптації особистості до змін та допомагає легше переживати емоційні стреси.

Варто зазначити, що стрес є невід’ємною частиною життя людини, і, хоча він може мати позитивний вплив, іноді його надмірні прояви призводять до порушень психічного та фізичного стану, виконуючи деструктивну функцію. Однак важливо пам’ятати, що однією з основних характеристик

стресу є його захисний механізм, який мобілізує внутрішні ресурси особистості в непередбачуваних ситуаціях, виконуючи конструктивну функцію. Саме завдяки цьому стресостійкість допомагає зберігати раціональність мислення, приймати зважені рішення та ефективно долати конфлікти.

Г. Сельє [14, с.61], канадський науковець, наводить аргументи на користь стресозахисних властивостей емоційного інтелекту (EI). Він виокремлює два основних типи стресу: фізіологічний та психологічний. Психологічний стрес, у свою чергу, поділяється на інформаційний та емоційний. Інформаційний стрес виникає в ситуаціях, коли людина стикається з надмірною кількістю інформації, яку не може повністю опрацювати, особливо якщо на ній лежить відповідальність за прийняття рішення. Емоційний стрес, будучи складовою психологічного, активується у критичні моменти життя, які несуть загрозу або суттєві зміни. Такі ситуації супроводжуються негативними переживаннями, наприклад, втрата домашнього улюбленця або переїзд близького друга, що можуть викликати сум, біль і почуття самотності.

Загалом, цей вид стресу виникає через невідповідність між внутрішніми ресурсами людини та реальними життєвими подіями. Емоції в такому випадку сигналізують про потенційну загрозу, що може призвести до глибокого стресового стану.

Механізми стресу залежать від його типу [6, с.131]. Гострий стрес активує захисні механізми на короткий період, тобто під час дії подразника. Натомість хронічний стрес триває довше, тому організм реагує на нього інакше, застосовуючи специфічні механізми адаптації.

При фізичному стресі необхідно контролювати вплив зовнішніх факторів, таких як перевтома, переохолодження чи виснаження, та розвивати стресостійкість у складних умовах. Емоційний стрес, викликаний психогенними чинниками, передбачає навчання використання негативних емоцій для особистісного зростання та сублімації. Тривалий негативний стрес може спричинити психосоматичні захворювання. Водночас, якщо стрес супроводжується позитивними емоціями, він може мати корисний ефект.

Гострий стрес мобілізує готові реакції організму, тоді як хронічний стрес вимагає глибших змін у структурі особистості, що можна досягти через психотерапію [13, с.62]. Вона допомагає трансформувати негативні реакції на стрес у ресурси для розвитку. Перехід від зовнішнього впливу до самоорганізації та саморегуляції К. Г. Юнг назвав інтроверсією. Опанування навичок трансформації сприяє гармонійному розвитку особистості, формуванню внутрішньої рівноваги та емоційного балансу.

Форма реагування на стресогенний фактор формується індивідом у процесі взаємодії із ситуацією, що включає ідентифікацію та оцінку сигналів, розробку стратегії поведінки тощо. Визначальним у цьому процесі є особистісна реакція. Чим менш інтенсивний і повільніший вплив зовнішніх чинників,

тим більш виразно проявляється роль особистісної реакції. Тимчасова послідовність фізіологічних і біологічних реакцій значною мірою визначається індивідуальними особливостями людини.

Під час першого емоційного подразнення, що виникає при контакті людини зі стресовим фактором, гіпоталамус відіграє ключову роль у формуванні первинних нервово-гуморальних реакцій. З одного боку, він активізує симпатичну нервову систему, а з іншого - стимулює секрецію антистресових гормонів, що виробляються корою надниркників.

Нервова регуляція обміну речовин у людському організмі забезпечується балансом між двома підсистемами вегетативної нервової системи: симпатичною та парасимпатичною. У пацієнтів, які зазнали сильного стресу, зокрема перенесли інсульт або інфаркт міокарда, часто спостерігається розвиток гіперглікемії, навіть якщо в них немає діагностованого цукрового діабету. Дослідження, проведені як на пацієнтах, так і на тваринах, показали, що така постстресова гіперглікемія може бути пов'язана з підвищеним ризиком летальних наслідків після інсульту або інфаркту [12]. Підвищений рівень глюкози в крові може виникати не лише через стрес, а й унаслідок інфекційного або запального процесу. Головну роль у цьому відіграють ендогенні контрінсулінові гормони, зокрема катехоламіни та глюкокортикоїди. Перед встановленням такого діагнозу необхідно виключити інші можливі причини, включаючи цукровий діабет у дітей, який нерідко проявляється саме у стресових ситуаціях.

Оцінка стимулу, дії чи ситуації, а також психологічна інтерпретація негативного сигналу за відсутності можливості його усунення або недостатньої підготовленості механізмів захисту, є ключовими факторами, що визначають подальшу реакцію організму як емоційно-стресову. Важливим є те, що сама дія не є безпосередньою причиною стресової реакції, а саме її сприйняття, зокрема негативна оцінка, яка базується на біологічному, психологічному та соціальному неприйнятті стимулу. Якщо людина не сприймає фактор як загрозливий, навіть якщо він об'єктивно таким є, він не провокує стресу. Таким чином, вирішальне значення мають не зовнішні чинники, а внутрішні психологічні особливості особистості [6, с.130].

Когнітивні оцінки особистості визначають ступінь стресового впливу подій на конкретну людину. Відмінності у сприйнятті однієї й тієї ж ситуації як стресової або нейтральної можуть бути обумовлені фізіологічним станом або психічним статусом індивіда. У розвитку психологічного стресу провідну роль відіграють негативні емоційні стани, перенапруження, що виникає внаслідок переживання негативних емоцій і конфліктних ситуацій.

У концепції Є. Кукса [3, с.22], цілісність особистості формується через взаємодію з іншими та слугує механізмом саморегуляції. Автор називав таку людину вольовою та здатною до самоактуалізації, коли всі її аспекти інтегровані навколо спільної мети. Водночас, вольова особистість із чіткою

ієрархією мотивів не завжди вміє самоорганізовуватися, тоді як людина з високим рівнем самоорганізації може не мати стійкої системи цінностей.

Формування вольової особистості пов'язане з визначенням цілей, подоланням конфлікту між реальними та ідеальними цілями або між близькими й віддаленими цілями. Також важливу роль відіграє переоцінка мотивів, зменшення значущості другорядного та підвищення уваги до корисної поведінки, зміна ролі людини відповідно до її діяльності, а також усвідомлення наслідків ухилення від необхідних дій.

О. Михайлова [4, с.30], досліджуючи психологічні умови розвитку стресостійкості у соціальних працівників різного віку, визначає стресостійкість як інтегративне та динамічне утворення, яке дозволяє особистості усвідомлювати специфіку стресової ситуації та власні ресурси для її подолання. Вона передбачає здатність адекватно реагувати на стресові чинники, активно змінювати несприятливі умови та зберігати ефективність у виконанні професійних завдань.

Т. Титаренко [7, с.58] визначає стресостійкість як інтегральну характеристику особистості, яка забезпечує необхідний рівень адаптації до екстремальних умов діяльності. Вона дозволяє витримувати інтелектуальні, вольові та емоційні навантаження, що виникають у професійній сфері, без негативних наслідків для здоров'я та ефективності роботи.

Науковиця, підкреслює, що стресостійкість є комплексною властивістю особистості, яка взаємопов'язана з багаторівневою системою когнітивних, інтелектуальних, емоційних та особистісних характеристик.

М. Шпак [10, с.267], вважає, що стресостійкість визначається як здатність людини протидіяти негативному впливу стрес-факторів, що залежить від поєднання вроджених та набутих психологічних і фізіологічних особливостей. Таким чаном автор концепції розглядає стресостійкість, як структурно-функціональну, динамічну та інтегративну властивість особистості, яка формується в процесі життя та професійного становлення. Вона є результатом взаємодії людини зі стресогенними факторами та включає когнітивну оцінку ситуації, її об'єктивні характеристики та вимоги до особистості.

С. Яремчук [12, с.69] розглядає стресостійкість, психологічну стійкість, психологічну безпеку та психологічну культуру як єдину функціональну психічну систему, яку вона називає «системою сталого розвитку особистості». Відповідно до принципів системності, ця структура здатна швидко відновлювати свій попередній стан після короткочасного чи одиничного стресового впливу. Однак при тривалому або повторюваному впливі система змінюється, переходячи з одного стану в інший, водночас зберігаючи ключові внутрішні зв'язки, що забезпечують її цілісність.

У контексті стресостійкості як психологічного ресурсу для вирішення конфліктних ситуацій, емоційна витривалість значною мірою визначається

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

динамічними (інтенсивність, гнучкість, лабільність) та змістовними (характер і рівень емоцій та почуттів) характеристиками емоційного процесу [11].

Дослідження емоційної стійкості як ключової якості особистості та психічного стану, що забезпечують ефективну та адаптивну поведінку в стресових і конфліктних ситуаціях, є одним із найперспективніших напрямів наукових досліджень. Саме здатність керувати емоціями, підтримувати внутрішню рівновагу та зберігати раціональність у напружених умовах сприяє конструктивному вирішенню конфліктів і підвищенню стресостійкості особистості.

Е. Грішин [2], розглядає ресурси, як ключовий фактор, що сприяє адаптації людини до складних життєвих обставин. Він визначає їх як сукупність предметних і непредметних об'єктів, зовнішніх і внутрішніх факторів, а також психологічних, тілесних, вольових, афективних та енергетичних параметрів, необхідних для самозбереження.

В основі ресурсного підходу лежить теорія «збереження» ресурсів, згідно з якою людина може отримувати, накопичувати, зберігати та розподіляти ресурси відповідно до власних цінностей. Це забезпечує ефективну адаптацію до різних життєвих ситуацій. Особистісні ресурси відіграють центральну роль у процесі подолання стресу, будучи ключовими елементами пристосування.

Стресостійкість є ключовим фактором у регулюванні поведінки людини під час конфліктів, оскільки вона визначає здатність зберігати емоційну рівновагу, контролювати власні реакції та ефективно взаємодіяти з опонентами. Конфліктні ситуації, як правило, супроводжуються підвищеним рівнем стресу, що може спричиняти імпульсивні рішення, неадекватні емоційні реакції та загальну дезорганізацію діяльності. Висока стресостійкість дозволяє особистості не лише уникати руйнівного впливу конфлікту на психічний стан, а й сприяє ефективному розв'язанню суперечностей, оскільки така людина здатна аналізувати ситуацію водночас шукаючи альтернативні рішення [6].

Зі зниженням рівня стресостійкості зростає ймовірність деструктивної поведінки у конфлікті, зокрема агресивна поведінка, уникнення проблеми або прийняття невиважених рішень. Людина, яка не вміє справлятися зі стресом, може діяти під впливом емоцій, що лише загострює конфліктну ситуацію. Водночас високий рівень стресостійкості допомагає особистості краще контролювати свої реакції, демонструючи при цьому гнучкість мислення і вміння застосовувати ефективні стратегії вирішення конфлікту.

Важливим аспектом у дослідженні взаємозв'язку між стресостійкістю та конфліктною поведінкою є механізми психологічної адаптації. Особистості, які мають розвинені навички емоційної саморегуляції та стресостійкості, здатні швидше відновлювати психічну рівновагу після конфлікту, що сприяє налагодженню міжособистісних відносин та зменшенню негативного впливу стресу [11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Конфлікт є невід'ємною частиною будь-якої соціальної системи, і його слід розглядати як природний аспект людських взаємин. Він виступає стимулом для змін і вимагає пошуку нових, творчих рішень. Конфлікт виникає у процесі взаємодії людей через зіткнення інтересів, цілей, поглядів та потреб, що потребують реалізації в умовах взаємозалежності.

Таким чином, конфлікт є сигналом про наявність суперечностей, які можуть мати як об'єктивний (реальні труднощі, складні обставини), так і суб'єктивний характер (відмінності у цінностях, звичках, особливостях темпераменту та характеру) [12, с.11].

Традиційно конфлікти розглядалися переважно як негативне явище, що призводить до напруженості у стосунках та руйнування психологічного клімату. Однак сучасний підхід визнає, що конфлікти можуть відігравати конструктивну роль, сприяючи виявленню та подоланню суперечностей у процесі спілкування.

У конфліктній ситуації взаємодія може відбуватися у (словесні суперечки, сварки) або прихованій (ігнорування, мовчання, емоційна напруга) формі. Конфлікти можуть виникати через загрозу незадоволення базових потреб людини, зокрема потреби у безпеці, спілкуванні чи самовираженні. Часто учасники конфлікту прагнуть до самоствердження, задоволення особистих інтересів та потреб.

Вирішальна роль у конструктивному подоланні конфліктів належить стресостійкості особистості. Саме здатність до емоційної саморегуляції, управління власними реакціями та швидкої адаптації до напружених обставин дозволяє знайти ефективні способи взаємодії. Таким чином, розвиток стресостійкості є необхідною умовою для ефективного управління конфліктами, оскільки він сприяє зниженню рівня емоційної напруги, допомагає підтримувати раціональність мислення та формує конструктивний підхід до вирішення проблемних ситуацій.

Стресостійка особистість краще контролює свої емоції, зберігає психологічну рівновагу, ухвалює раціональні рішення та запобігає деструктивному розвитку конфлікту. Така людина не тільки вміє конструктивно вирішувати суперечності, а й здатна перетворювати конфлікт у ресурс для особистісного зростання та зміцнення міжособистісних відносин [9, с.60].

Стресостійкість є ключовим психологічним ресурсом, який допомагає особистості ефективно долати конфліктні ситуації, зберігати емоційну рівновагу та підтримувати продуктивну взаємодію з оточенням. Формування цього ресурсу передбачає кілька етапів, які спрямовані на трансформацію негативних переживань у конструктивні стратегії поведінки.

1. Робота з психофізіологічним компонентом стресостійкості. На цьому етапі відбувається опрацювання психологічних травм за допомогою нейропрограмування, а також навчання навичок усвідомленого використання характеристик нервової системи для підвищення стійкості до стресу. Для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

заміни неефективних механізмів захисту використовують методики, що сприяють розпізнаванню стресової реакції, її тілесного прояву, зв'язку з емоціями та особистісним значенням [5, с. 274]. На цьому етапі також використовуються методи тілесної психотерапії, які допомагають виявити та спрямувати енергію від деструктивних переживань у ресурсний напрям. Важливо навчити людину методів психофізіологічної саморегуляції, таких як аутотренінг, релаксаційні техніки та дихальні практики, що дозволяють знижувати рівень напруги та підтримувати баланс у конфліктних ситуаціях.

2. Робота з когнітивним компонентом стресостійкості. На цьому етапі важливо навчитися надавати конструктивного значення стресовим ситуаціям, переосмислювати та змінювати деструктивні життєві сценарії. Р. Лазарус, який запровадив поняття копінг-стратегій, наголошував на важливості активного подолання стресових викликів. Вітчизняні дослідники, зокрема Ф. Є. Василюк, підкреслювали, що стресові переживання можуть стати поштовхом до особистісного зростання, якщо людина усвідомлено керуватиме процесом трансформації власного досвіду [7].

3. Робота з емоційним компонентом стресостійкості. Цей етап спрямований на розвиток навичок диференціації емоцій, усвідомлення їхньої ролі в конфліктній взаємодії, а також формування позитивної мотивації. Важливо навчитися справлятися з фрустрацією, яка виникає в умовах конфлікту. Незбалансовані емоційні реакції можуть призводити до неефективної поведінки, такої як апатія, агресія чи деструктивні дії. Н. Ярош [13], досліджуючи феномен фрустрації, визначив, що поведінка людини в стресових ситуаціях залежить від взаємодії мотивації та цілей. Для адаптивного подолання конфлікту необхідно формувати конструктивні мотиви, які сприятимуть особистісному зростанню.

4. Етап самопізнання та комунікативної компетентності. Ефективне вирішення конфліктів потребує розвитку комунікативних навичок, усвідомлення власних когнітивних особливостей та інтеграції їх у взаємодію з іншими. Згідно з теорією К. Г. Юнга, люди мають різні когнітивні стилі, і їхнє розуміння допомагає адаптувати комунікацію для досягнення гармонії в стосунках. Цей етап також передбачає розвиток толерантності у спілкуванні, моральної та етичної взаємодії, що є ключовими факторами конструктивного розв'язання конфліктів [3, с.17]. Відповідно до теорії морального розвитку, здатність до етичного мислення допомагає особистості знаходити компромісні рішення, уникати ескалації суперечок і будувати ефективні стратегії комунікації.

У процесі вирішення конфліктних ситуацій стресостійкість дозволяє не лише зберігати контроль над емоціями, а й ефективно використовувати власні психологічні ресурси для пошуку оптимальних рішень. Вона є основою для гармонійної комунікації, формування взаєморозуміння та розвитку особистості в умовах кризових ситуацій.

Висновки. Отже, стресостійкість є важливою характеристикою особистості, яка сприяє ефективному подоланню конфліктних ситуацій та збереженню психологічної рівноваги. Для успішного функціонування в умовах підвищеного стресу людина має розвивати позитивне ставлення до життя, адаптивність, впевненість у своїх силах, емоційну саморегуляцію та вміння спиратися на підтримку соціального оточення. Розвиток стресостійкості є критично важливим, оскільки людина постійно стикається зі стресовими факторами, які можуть впливати як на її фізичний, так і на психологічний стан. У складних ситуаціях, коли виникає загроза особистим цінностям або благополуччю, стресостійкість дозволяє контролювати емоції, зберігати концентрацію уваги, раціонально мислити та швидко адаптуватися до змін.

Високий рівень стресостійкості допомагає не тільки впоратися з напруженням, а й знайти конструктивні способи вирішення конфліктів. Завдяки здатності керувати власними реакціями, особистість може уникати імпульсивних рішень, зберігати баланс навіть у складних обставинах, що позитивно позначається на ефективності комунікації та прийнятті рішень.

У межах аналізу психологічних підходів до стресостійкості було встановлено, що вона є важливою складовою психологічного здоров'я та адаптивної поведінки людини. Основними факторами, що визначають рівень стресостійкості, є генетичні особливості, біологічні аспекти, соціально-психологічні чинники та індивідуальний досвід.

Конфлікт - складне психологічне явище, яке може мати різні прояви залежно від причин виникнення, складу учасників та очікуваних результатів. Його динаміка проходить через певні стадії, під час яких людина може відчувати значний стрес.

Для ефективного управління конфліктними ситуаціями необхідно розвивати стресостійкість, що включає вміння контролювати свої емоції, підтримувати адаптивність та знаходити конструктивні рішення. Використання психологічних стратегій подолання конфліктів з урахуванням конкретних обставин дозволяє мінімізувати негативні наслідки та сприяє гармонізації взаємин.

Стресостійкість як ресурс особистості у конфлікті, є важливим напрямом психологічної науки та практики. Глибше розуміння цього феномена сприятиме розробці ефективних програм психологічної підготовки, що допоможуть формувати стресостійкість, розвивати навички адаптації та підвищувати здатність особистості до конструктивного вирішення конфліктних ситуацій.

Література:

1. Бардин Н. М., Жидецький Ю. Ц., Кіржецький Ю. І. та ін. Стресостійкість : навчальний посібник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 204 с.

2. Грішин Е. Резильєнтність особистості: сутність феномену, психодіагностика та засоби. - Вісник ХНПУ імені Г. С. Сковороди «Психологія», 2021. (64), 62–81 https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04

3. Кукса Є. В. Психологічні особливості стресостійкості сучасної молоді. Запоріжжя: ЗНУ, 2023. 43 с.

4. Михайлова О.І. Стрес. Формування стресостійкості особистості: корекційно-розвиткова програма. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2022. 55 с.

5. Наугольник Л.Б. Психологія стресу: підручник. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2015. 324 с.

6. Саннікова О. П. Стресостійкість як психологічний ресурс подолання стресу. Актуальні проблеми життєвого та професійного самоздійснення особистості: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Психологія самоздійснення особистості : теорія, досвід, практика» (19-20 травня 2023 р.) Одеса : ФОП Бєлий А. Є., 2023. 129-137 с.

7. Титаренко Т. М. Життєстійкість особистості: соціальна необхідність та безпека: навч. посіб. Київ: Марич, 2021. 105 с.

8. Титаренко Т. М. Сучасна психологія особистості. Київ: Каравелла, 2023. 372 с.

9. Чернобровкіна В., Феномен резильєнтності у контексті соціо-екологічного підходу і дискурсу. Психологія та психосоціальні інтервенції. № 3. 2020. 59-66 с.

10. Шпак М. М. Емоційний інтелект як особистісний ресурс забезпечення психологічного благополуччя. Харків: Наука і освіта, 2022. 266-270 с.

11. Шпак М. М. Стресостійкість особистості в дискурсі сучасних психологічних досліджень. Київ: Габітус, 2022. 199-203 с.

12. Яремчук С. Основи конфліктології. Чернівці: Рута, 2020. 80 с

13. Ярош Н. С. Аналіз досліджень внутрішніх предикторів стрес-долаючої поведінки. Вісник Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. Серія: Психологія. 2021. № 58. 60–64 с.

14. Selye G. Stress without distress. Journal of Neurology. 2020. Vol. 4, No. 1. P. 78-89.

References:

1. Bardyn N. M., Zhydetskyi Yu. Ts., & Kirzhetskyi Yu. I. (2021). *Stresostiikist [Stress resistance]*. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav. [in Ukrainian].

2. Hrishyn E. (2021). Rezylientnist osobystosti: sutnist fenomenu, psykhodiahnostyka ta Zasoby [Personality Resilience: the Essence of the Phenomenon, Psychodiagnostics and Means]. *Visnyk KhNPU imeni H. S. Skovorody «Psykholohiia» – Bulletin of H.S. Skovoroda National Pedagogical University «Psychology»* Charkiv: 64, 62–81 https://doi.org/10.34142/23129387.2021.64.04 [in Ukrainian].

3. Kuksa Ye. V. (2023). *Psykholohichni osoblyvosti stresostiikosti suchasnoi molodi Psychological features of stress resistance of modern youth.]*. Zaporizhzhia: ZNU [in Ukrainian].

4. Mykhailova O.I. (2022). *Stres. Formuvannia stresostiikosti osobystosti: korektsiino rozvytkova prohrama [Stress. Formation of personality stress resistance: correctional and developmental programme]*. Nizhyn: NDU im. M. Hoholia [in Ukrainian].

5. Nauholnyk L.B. (2015). *Psykholohiia stresu [Psychology of stress]*. Lviv: Lvivskyi derzhavnyi universytet vnutrishnikh sprav [in Ukrainian].

6. Sannikova O. P. (2023) Stresostiikist yak psykholohichnyi resurs podolannia stresu [Stress resistance as a psychological resource for overcoming stress]. *Aktualni problemy zhyttievoho ta profesiinoho samozdiisnennia osobystosti: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferentsii «Psykholohiia samozdiisnennia osobystosti: teoriia, dosvid, praktyka» – Actual problems of life and professional self-realisation of a personality: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference "Psychology of Personal Self-Realisation: Theory, Experience, Practice*" (pp. 129-137). Odesa : FOP Bielyi A. Ye. [in Ukrainian].

7. Tytarenko T. M. (2021) *Zhyttiestiikist osobystosti: sotsialna neobkhidnist ta bezpeka [Personal resilience: social necessity and security]*. Kyiv: Marych [in Ukrainian].

8. Tytarenko T. M. (2023*). Suchasna psykholohiia osobystosti [Modern personality psychology]*. Kyiv: Karavella [in Ukrainian].

9. Chernobrovkina V. (2020) Fenomen rezylientnosti u konteksti sotsio-ekolohichnoho pidkhodu i dyskursu [The Phenomenon of Resilience in the Context of Socio-Ecological Approach and Discourse]. *Psykholohiia ta psykhosotsialni interventsii – Psychology and psychosocial interventions*, 3, 59-66 [in Ukrainian].

10. Shpak M. M. (2022). *Emotsiinyi intelekt yak osobystisnyi resurs zabezpechennia psykholohichnoho blahopoluchchia [Emotional intelligence as a personal resource for ensuring psychological well-being]*. Kharkiv: Nauka i osvita [in Ukrainian].

11. Shpak M. M. (2022). *Stresostiikist osobystosti v dyskursi suchasnykh psykholohichnykh doslidzhen [Personality stress resistance in the discourse of modern psychological research]*. Kyiv: Habitus [in Ukrainian].

12. Jaremchuk S. (2020). *Osnovy konfliktolohii [Fundamentals of conflictology]*. Chernivtsi: Ruta [in Ukrainian].

13. Jarosh N. S. (2021). Analiz doslidzhen vnutrishnikh predyktoriv stres-dolaiuchoi povedinky [Analysis of research on internal predictors of stress coping behavior]. *Visnyk Kharkivskoho natsionalnoho universytetu imeni V. N. Karazina. Seriia: Psykholohiia – Bulletin of V. N. Karazin Kharkiv National University. Series*, 58, 60–64 [in Ukrainian].

14. Selye G. (2020) Stress without Distress. Journal of Neurology, Vol. 4, No. 1. pp. 78-89.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.922.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1282-1290

Мішеніна Анжела Валеріївна аспірант кафедри теорії та методики практичної психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https//orcid.org/0009-0007-6900-0155

Чебикін Олексій Якович доктор психологічних наук, професор кафедри теорії та методики практичної психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського», м. Одеса

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ ГЕНДЕРНИХ АСПЕКТІВ НА ПРОФЕСІЙНУ ТА СОЦІАЛЬНУ ВЗАЄМОДІЮ ЖІНОК

Анотація. Соціальні відносини у сучасному суспільстві передбачають врахування гендерних аспектів, що впливають на професійну та соціальну взаємодію жінок. Дослідження в цій сфері спрямовані на створення рівних можливостей у кар'єрному зростанні, усунення соціальних бар'єрів та вдосконалення комунікаційних стратегій.

Згідно з дослідженнями міжнародних організацій та українських науковців, жінки часто демонструють високу комунікативну компетентність, проте стикаються зі стереотипами, що можуть обмежувати їхню кар'єрну мобільність та соціальну активність.

У процесі аналізу професійної взаємодії визначено, що існують відмінності в комунікаційних моделях жінок і чоловіків, зумовлені соціальними та психологічними чинниками. Жінки частіше використовують емпатичний підхід до спілкування, надають перевагу співпраці, а чоловіки орієнтуються на ієрархічні структури та змагальність, що впливає на професійну взаємодію, особливо в керівних позиціях, де жінки можуть стикатися зі складнощами через гендерні упередження.

Зазначено, що для підвищення ефективності соціальної та професійної взаємодії необхідно розробляти гендерно-чутливі стратегії, спрямовані на подолання стереотипів і створення інклюзивного робочого середовища. Для цього було проведено емпіричне дослідження за допомогою методики «Оцінка впливу гендерних аспектів на професійну та соціальну взаємодію» із 200 жінками з різними професіями та різним віком. Результати дали змогу побачити, що у спілкуванні жінок з жінками по робочих та неробочих питаннях та у спілкуванні жінок з чоловіками по робочих та неробочих питаннях переважає низький рівень взаємодії. На основі отриманих даних сформульовано рекомендації для покращення професійної та соціальної взаємодії жінок.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Стаття буде корисною для психологів, соціологів, студентів і всіх, хто цікавиться питаннями гендерної рівності та професійної комунікації.

Ключові слова: гендер, жінка, чоловік, взаємодія, соціальна взаємодія, професійна взаємодія, спілкування.

Mishhenina Anzhela Valeriyivna Postgraduate student of the Department of Theory and Methods of Practical Psychology, State Institution 'South Ukrainian National Pedagogical University named after K.D. Ushynsky', Odesa, https//orcid.org/0009-0007-6900-0155

Chebykin Oleksiy Yakovych Doctor of Psychology, Professor of the Department of Theory and Methods of Practical Psychology, State Institution 'South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky', Odesa,

STUDYING THE IMPACT OF GENDER ASPECTS ON WOMEN'S PROFESSIONAL AND SOCIAL INTERACTION

Abstract. Social relations in modern society involve taking into account gender aspects that affect women's professional and social interaction. Research in this area is aimed at creating equal opportunities for career growth, removing social barriers and improving communication strategies.

According to research by international organisations and Ukrainian scholars, women often demonstrate high communication competence, but face stereotypes that can limit their career mobility and social engagement.

The analysis of professional interaction has shown that there are differences in the communication models of women and men due to social and psychological factors. Women are more likely to use an empathic approach to communication and prefer cooperation, while men are focused on hierarchical structures and competition, which affects professional interaction, especially in leadership positions, where women may face difficulties due to gender bias.

It is noted that in order to increase the effectiveness of social and professional interaction, it is necessary to develop gender-sensitive strategies aimed at overcoming stereotypes and creating an inclusive work environment. For this purpose, an empirical study was conducted using the methodology 'Assessment of the Impact of Gender Aspects on Professional and Social Interaction' with 200 women from different professions and of different ages. The results showed that women's communication with women on work and non-work issues and women's communication with men on work and non-work issues is dominated by low levels of interaction. Based on the data obtained, recommendations for improving professional and social interaction of women are formulated.

The article will be useful for psychologists, sociologists, students and anyone interested in gender equality and professional communication.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: gender, woman, man, interaction, social interaction, professional interaction, communication.

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві питання гендерної рівності й особливостей комунікації між жінкою і чоловіком набувають дедалі більшої актуальності. Дослідження впливу гендерних аспектів на професійну та соціальну взаємодію жінок для розвитку ефективної комунікації, створення сприятливих умов для кар'єрного зростання та усунення соціальних бар'єрів.

У сферах професійної діяльності спостерігаються значні відмінності у комунікаційних стратегіях жінок і чоловіків. За даними проведених наукових розвідок Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок у 2022 році, жінки в Україні часто демонструють високий рівень комунікативної успішності у взаємодії з іншими жінками, особливо в робочих питаннях. Проте спілкування з чоловіками у них, особливо в неформальних ситуаціях, викликає певні труднощі, що може бути пов'язано з соціальними стереотипами, традиційними ролями та рівнем комунікативної впевненості [3]. Також О. Чебикін та А. Кленчу узагальнили дані у своїй науковій праці «Психологія антрактивності дівчини» про соціально-психологічні чинники розвитку антрактивності та представили систему психологічної корекції емоційно-комунікативних особливостей у жінок [5].

Актуальність нашого дослідження зумовлена необхідністю створення рівних умов для професійного та соціального розвитку жінок, подолання стереотипів щодо їхньої комунікативної поведінки та вдосконалення підходів до розвитку гендерно-чутливої комунікації в робочому середовищі. Вивчення окреслених аспектів дозволить краще зрозуміти причини труднощів у спілкуванні та розробити рекомендації щодо їх подолання, сприяючи гармонійній взаємодії між жінкою та чоловіком у різних сферах життя.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Питання впливу гендерних аспектів на професійну та соціальну взаємодію жінок висвітлюються такими українськими науковцями, як Л. Ботіна, І. Киянка, О Клєщова, С. Кушнір, М. Прищак, Н. Остапенко, О. Чебикіна, А. Кленчу та іншими. Дослідники розглядають особливості мовленнєвої комунікації, соціолінгвістичні аспекти та специфіку ділового спілкування з урахуванням гендерних відмінностей. Однак питання практичного впровадження гендерно чутливих підходів у професійне середовище потребує подальшого вивчення та систематизації [1; 3; 4; 5].

Мета статті – дослідити вплив гендерних аспектів на професійну та соціальну взаємодію жінок, надати практичні рекомендації для покращення комунікативної взаємодії, усунення соціальних бар'єрів і створення сприятливих умов для кар'єрного зростання.

Виклад основного матеріалу. Гендер – це соціально та культурно сформовані відмінності між чоловіками та жінками, які відображаються у поведінці, ролях та взаємодії у суспільстві. Гендерні стереотипи визначають

очікування щодо поведінки та діяльності осіб залежно від їхньої статі, впливають на професійну самореалізацію, рівень доходів, кар'єрний розвиток та участь у соціальному житті.

Розглядають професійні та соціальні взаємодії між чоловіками та жінками, І.Киянка та Н.Остапенко, на їх думку, мають значні відмінності часто зумовлені гендерними аспектами. У сфері ділових відносин вони визначають комунікаційні стратегії, впливають на кар'єрне зростання, формування служби та поведінку на робочому місці [2, с. 34]. Відносини між чоловіками і жінками в службовому середовищі потребують чіткого розуміння етикету і психологічних характеристик, властивих кожній статі.

Додає Л. Болотіна, що є багато чинників взаємодії між статями, які не мають чітких норм і регламентів, що призводить до помилок у спілкуванні і конфліктів. Серед них виділяє [1, с. 97]:

По-перше, що чоловіки і жінки часто мають різні способи мислення та прийняття рішень. Чоловіки більше орієнтовані на логічний підхід, здатні приймати рішення швидше, а жінки можуть діяти на основі емоцій, інтуїції та соціальних взаємодій.

По- друге, суспільство часто нав'язує певні ролі й очікування від чоловіків та жінок. Наприклад, від жінок може очікуватися більша емпатія і співчуття, а від чоловіків – лідерство та рішучість, що призводить до непорозумінь і стереотипних суджень у професійному середовищі.

По-третє, жінки бувають більш емоційно виразними, а чоловіки більш стриманими у вираженні почуттів, що призводить до того, що один з учасників спілкування може не зовсім правильно інтерпретувати емоційний настрій іншого.

По-четверте, жінки можуть більше орієнтуватися на соціальні взаємодії та підтримку, а чоловіки – на досягнення результатів через конкуренцію і підприємницьку активність.

По- пяте, жінки часто стикаються з труднощами у професійному зростанні, якщо немає достатньої кількості наставників-жінок, що призводить до обмежених кар'єрних можливостей.

Окреслені вченим фактори взаємодії ставлять під загрозу комфорт і ефективність ділових стосунків, особливо в тому випадку, якщо вони не враховуються або залишаються неусвідомленими.

Як показали дослідження С. Кушнір, Н Сидоренко, що жінки відзначаються більш витонченим смаком, здатністю чітко оцінювати відмінності в матеріалах, кольорах і формах [1, с. 98]. Вони мають більш емоційний підхід до ситуацій, їхні рішення часто ґрунтуються на інтуїції та ситуативному аналізі. Чоловіки демонструють більше рішучості і схильності до ризику, їхній підхід до прийняття рішень є більш раціональним, логічним і аналітичним.

Жінки в діловому спілкуванні, на думку М. Прищак, часто виявляють більшу схильність до компромісів, гнучкості та адаптації до нових умов, але

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

можуть стикатися з труднощами в поєднанні кар'єри та особистого життя, що викликає стрес і фізичні нездужання. Чоловіки прагнуть до впровадження нових ідей, здобуваючи задоволення від матеріальних і професійних досягнень [4, с. 101].

На думку О. Клєщової, коли чоловік виступає наставником, це може ускладнити стосунки через особисті симпатії. Для жінок успішність у професійній діяльності часто залежить від наявності наставника, але через переважно чоловічі керівні позиції вони мають менше можливостей для такого наставництва серед жінок. Мотивація жінок і чоловіків різна: жінки орієнтовані на соціальні відносини і комфорт на роботі, а чоловіки прагнуть до матеріального успіху і створення нових продуктів [2, с. 33].

Таким чином, вивчення гендерних аспектів професійної взаємодії дозволяє краще зрозуміти динаміку професійних та соціальних взаємин жінок. Для цього ми провели дослідження із 200 жінками, які відрізняються віком та займають різні посади, за допомогою методики «Оцінка впливу гендерних аспектів на професійну та соціальну взаємодію» з метою виявлення як гендерні фактори впливають на комфорт взаємодії в робочих та неформальних ситуаціях жінок.

Для цього використалися питання, що оцінюють рівень комфорту у взаємодії з чоловіками та жінками в контекстах роботи й особистого життя жінки.

У кожному питанні пропонувалися варіанти відповідей, оцінені за балами: «досить комфортно» (4 бали), «переважно комфортно» (3 бали), «по-різному» (2 бали), «складно» (1 бал).

Респонденти мали змогу оцінити свою здатність до взаємодії з чоловіками та жінками в різних ситуаціях, що дозволило їм отримати уявлення про гендерні відмінності в комунікації та про рівень комфорту в таких взаємодіях.

Результати проведеної методики, а саме як жінки спілкуються з жінками по робочим питанням, відображено на рис. 1.

Рис. 1. Результати спілкування жінок з жінками по робочим питанням за методикою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

30 жінок (15%), які проявили високий рівень взаємодії, легко знаходять спільну мову, підтримують ефективну комунікацію та працюють в команді. Демонструють впевненість у професійному середовищі.

Середній рівень взаємодії виявляють 95 жінок (47%), що вказує на здатність до співпраці, хоча й не без труднощів. Вони можуть бути відкритими до комунікації, однак можуть мати обмеження у взаємодії в певних ситуаціях.

Низький рівень взаємодії проявили 75 жінок (47%), що свідчить про наявність бар'єрів у професійному спілкуванні, які можуть бути пов'язані з низьким рівнем комунікативних навичок або внутрішніми бар'єрами.

Методика дала змогу побачити, як жінки спілкуються з чоловіками по робочим питанням. Дані результатів представимо у табл. 1.

Таблиця 1

Результати проведеної методики щодо спілкування жінок з чоловіками по робочим питанням

Рівні взаємодії	Кількість жінок	Жінок у %
Високий	18	9%
Середній	95	47%
Низький	87	44%

Високий рівень взаємодії продемонстрували 18 жінок (9%), яким притаманна впевненість у комунікації з чоловіками. Вони легко знаходять спільну мову та ефективно ведуть ділові переговори, вміють аргументувати свою позицію та працювати в команді без гендерних бар'єрів.

Жінки із середнім рівнем взаємодії (95 жінок (47%)) мають достатній рівень комунікативних навичок, але можуть стикатися з труднощами в окремих ситуаціях. Взаємодіють з чоловіками у робочих питаннях, проте потребують додаткової впевненості або досвіду. Часто уникають конфліктних ситуацій або відкритих дискусій.

Низький рівень взаємодії продемонстрували 87 жінок (44%). Вони відчувають труднощі у спілкуванні з чоловіками в робочому середовищі. Іноді уникають прямих контактів або відчувають бар'єри у комунікації. Часто недостатньо ініціативні у дискусіях та співпраці з чоловіками.

Проаналізуємо результати проведеного дослідження у спілкуванні жінок з жінками по неробочим питанням (рис. 2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Рис. 2. Результати спілкування жінок з жінками по неробочим питанням за методикою

Як бачимо, на рис. 2 високий рівень взаємодії притаманний 20 жінкам (10%), які легко встановлюють дружні стосунки, відкриті до спілкування, підтримують неформальні розмови, проявляють ініціативу у взаємодії та добре адаптуються в жіночому колективі.

Середній рівень взаємодії – 85 жінок (42%) спілкуються у комфортному для себе форматі, але можуть уникати занадто особистих тем, легко знаходять спільну мову, проте не завжди ініціюють контакти. Взаємодіють із знайомими жінками, але менш відкриті до нових знайомств.

Жінки із низьким рівнем взаємодії – 95 осіб (48%) відчувають труднощі у встановленні неформальних контактів з жінками, обмежують спілкування з ними. Можуть мати внутрішні бар'єри або невпевненість у собі, що ускладнює комунікацію.

Через проведену методику вдалося побачити як жінки спілкуються з чоловіками по неробочим питанням, результати показані у табл. 2.

Таблиця 1

Результати проведеної методики щодо спілкування жінок з чоловіками по неробочим питанням

Рівні взаємодії	Кількість жінок	Жінок у %
Високий	5	2%
Середній	25	13%
Низький	170	85%

Високий рівень взаємодії виявили 5 жінок (2%). Їм вдається легко встановлювати дружні та неформальні зв'язки з чоловіками. Вони почуваються впевнено у спілкуванні, виявляють ініціативу. Відкриті до діалогу та швидко адаптуються до різних ситуацій.

У жінок із середнім рівнем взаємодії (25 осіб – 13%) спілкування відбувається у знайомому або комфортному колі чоловіків. Підтримують

розмову, але рідко ініціюють її першими. Взаємодіють вибірково, уникаючи глибоких або особистих тем.

Низький рівень взаємодії притаманний 170 жінкам (85%), які відчувають труднощі у встановленні неформальних контактів з чоловіками, часто уникають спілкування або обмежують його робочими питаннями. Можуть мати внутрішні бар'єри, невпевненість або негативний досвід комунікації.

Проведене дослідження дозволило виявити значний вплив гендерних аспектів на рівень комфорту професійної та соціальної взаємодії жінок. Зокрема, результати засвідчили, що значна частина жінок має труднощі у спілкуванні. Зокрема, низький рівень взаємодії у робочому середовищі з жінками продемонстрували 75 жінок (38%), а у неформальному спілкуванні – 95 жінок (48%). Щодо комунікації з чоловіками, у робочому контексті труднощі відчувають 87 жінок (44%), а в неформальному – аж 170 жінок (85%). Високі показники низького рівня взаємодії вказують на необхідність розвитку комунікативних навичок та подолання психологічних бар'єрів у спілкуванні.

Для покращення професійної та соціальної взаємодії пропонуємо жінкам:

По – перше, Проходити тести:

− на рівень комунікативних навичок (В. Ряховського) для визначення рівня відкритості у спілкуванні та виявлення можливих труднощів;

− на асертивність (Г. Альберті, Р. Еммонс) для оцінки здатності людини впевнено висловлювати власну думку без агресії чи пасивності;

− на рівень емоційного інтелекту (Н. Холла) для розвитку навичок розуміння власних емоцій та емоцій співрозмовників;

− Лірі на міжособистісні стосунки для розуміння, як жінка сприймає себе у спілкуванні та як її сприймають інші.

По – друге, Відвідувати комунікативні тренінги на теми: «Мистецтво ефективного спілкування», «Як виразити свою думку без агресії?», «Секрети успішної комунікації», «Як побудувати гармонійні стосунки з оточенням?» тощо.

По – третє, застосовувати техніки активного слухання («Рефлексивне слухання», «Ехо-реакція», «Узагальнення сказаного», «Емоційне віддзеркалення») та асертивного спілкування («Я-висловлювання», «Ефективне перефразовування, «Зламаний запис»).

По - четверте, використовувати вправи на підвищення емоційного інтелекту («Щоденник емоцій», «Емоційна міміка», «Карта емоцій») та розвиток впевненості у собі («Дошка досягнень», «Перевтілення», «Асертивна відповідь», «Я – молодець»).

Застосування окреслених форм та методів роботи сприятиме покращенню навичок ефективного спілкування жінок з жінками та жінок з чоловіками, самовираження та взаємодії в суспільстві.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Висновки. Проведене дослідження підтвердило значний вплив гендерних аспектів на комфорт жінок у професійному та соціальному спілкуванні, виявивши високий рівень труднощів у взаємодії з жінками, а особливо з чоловіками у неформальних ситуаціях. Для подолання цих бар'єрів запропоновано комплексний підхід, що включає проходження тестів для самодіагностики комунікативних здібностей, участь у тренінгах, використання технік активного слухання й асертивного спілкування, вправ на розвиток емоційного інтелекту та впевненості в собі. Їх реалізація сприятиме підвищенню рівня комунікативної компетентності та формуванню більш комфортного і впевненого спілкування жінок у різних контекстах.

Література:

1. Ботіна Л. Й. Про дослідження тендерних особливостей мовленнєвої комунікації у науковому товаристві. *Наукові записки Інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України.* Київ : Ніка-Центр. 2010. №38. С. 97-104. URL: https://surl.li/pachqx.

2. Клєщова О. Є. Мовлення чоловіків і жінок у соціолінгвістичному аспекті. *Лінгвістика* : збірник наукових праць. №3 (24). Ч. 2. Луганськ : ДЗ «ЛНУ імені Тараса Шевченка», 2011. С. 32-35.

3. ООН Жінки в Україні. *Unwomen*. URL: https://surl.li/vrhgza.

4. Прищак М. Д. Ділове спілкування : навч. посібник. Вінниця : ВНТУ, 2015. 128 с. URL: https://surl.li/kupbov.

5. Чебикін О. Я., Кленчу А. М. Психологія атрактивності дівчини : монографія. Одеса : Видавець М. П. Черкасов, 2012. 271 с. URL: http://surl.li/ppqbhg.

References:

1. Botina, L. Y. (2010). Pro doslidzhennia tendernykh osoblyvostei movlennievoi komunikatsii u naukovomu tovarystvi [On the study of tender features of speech communication in a scientific community]. *Naukovi zapysky Instytutu psykholohii imeni H. S. Kostiuka APN Ukrainy – Scientific Notes of the H.S. Kostiuk Institute of Psychology of the Academy of Pedagogical Sciences of Ukraine, 38*. Kyiv : Nika-Tsentr, 97-104. Retrieved from: https://surl.li/pachqx [in Ukrainian].

2. Klieshchova, O. Ye. (2011). Movlennia cholovikiv i zhinok u sotsiolinhvistychnomu aspekti [Speech of men and women in the sociolinguistic aspect]. *Linhvistyka – Linguistics. 3 (24).* Ch. 2. Luhansk : DZ «LNU imeni Tarasa Shevchenka», 32-35 [in Ukrainian].

3. OON Zhinky v Ukraini [UN Women in Ukraine]. *Unwomen – Unwomen.* Available at: https://surl.li/vrhgza. [in Ukrainian].

4. Pryshchak, M. D. (2015). Dilove spilkuvannia [Business communication]. Vinnytsia : VNTU. Retrieved from: https://surl.li/kupbov [in Ukrainian].

5. Chebykin O. Y., Klenchu A. M. (2012). Psykholohiia atraktyvnosti divchyny [The psychology of a girl's attractiveness]. Odesa : Vydavets M. P. Cherkasov. Retrieved from: : http://surl.li/ppqbhg [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.96/.98

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1291-1303

Мусаковська Олена Михайлівна аспірантка та асистентка кафедри психології філософського факультету, Львівський національний університет імені Івана Франка, м. Львів, тел.: (063) 157-14-29, https://orcid.org/0000-0003-3036-9565

АДАПТАЦІЯ ШКАЛИ ІНФОРМАЦІЙНОГО ПЕРЕВАНТАЖЕННЯ IO (Williamson, Eaker & Lounsbury, 2012)

Анотація. У статті представлено адаптацію та апробацію шкали IO (Informational Overload – Williamson, Eaker & Lounsbury, 2012), спрямованої на дослідження інформаційного перевантаження українською мовою (IO-UA). У дослідженні взяли участь 964 осіб, серед яких 279 чоловіків (29%) та 685 жінок (71%), віком від 16 до 60 років (M=24,62, SD=10,17). Виявлено однофакторну структуру шкали IO-UA, що узгоджується з оригінальною версією IO (Williamson, Eaker & Lounsbury, 2012). На основі результатів статистичного аналізу українську версію шкали інформаційного перевантаження скорочено із п'ятнадцяти до тринадцяти тверджень, оскільки твердження №7 («Я щодня стикаюся з лавиною електронних листів, телефонних дзвінків та повідомлень») та №8 («Коли я шукаю якусь інформацію на тему, яка мене цікавить, то радше отримую забагато інформації, ніж замало») чинять негативний вплив на внутрішню узгодженість шкали та демонструють низькі факторні навантаження у структурі OI-UA. Показник коефіцієнта альфа-Кронбаха для шкали IO-UA (13 тверджень) становить 0.900. Коефіцієнт омега-МакДональда для шкали IO-UA (13 тверджень) – 0.901. Перевірка ретестової надійності IO-UA за участі 256 респондентів свідчить про високий рівень надійності україномовної версії: значення коефіцієнта кореляції (критерій Спірмена) становлять 0.61 ($p<.01$). Отримані кореляції показника інформаційного перевантаження IO-UA зі шкалами інтолерантності до невизначеності («Шкала інтолерантності до невизначеності» IUS-12 Н. Карлетон в адаптації Г. Громової), психологічного добробуту («Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф в адаптації С. Карсканової) та задоволеністю якістю сну (анкета) свідчать на користь конвергентної та дивергентної валідності. Однофакторна структура, внутрішня узгодженість, надійність-стійкість, конвергентна та дивергентна валідність дають підстави рекомендувати шкалу IO-UA як надійний та валідний психодіагностичний інструмент для дослідження інформаційного перевантаження.

Ключові слова: інформаційне перевантаження, психометрика, валідність, надійність, адаптація.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Musakovska Olena Mykhailivna PhD candidate & assistant lecturer at the Department of Psychology, Faculty of Philosophy, Ivan Franko National University of Lviv, Lviv, tel.: (063) 157-14-29, https://orcid.org/0000-0003-3036-9565

ADAPTATION OF THE INFORMATION OVERLOAD SCALE INTO THE UKRAINIAN LANGUAGE (Williamson, Eaker & Lounsbury, 2012)

Abstract. The article presents the adaptation and validation of the IO scale (Informational Overload scale – Williamson, Eaker & Lounsbury, 2012) to study information overload in Ukrainian (IO-UA). The study involved 964 people, comprising 279 men (29%) and 685 women (71%), aged 16 to 60 years (M=24.62, SD=10.17). The one-factor structure of the IO-UA scale was revealed, aligning consistent with the original version of the the IO (Williamson, Eaker & Lounsbury, 2012). Based on the results of the statistical analysis, the Ukrainian version of the questionnaire was reduced from fifteen to thirteen statements, as statements №7 («I am confronted by an avalanche of Email, phone and text messages each day») and №8 («When I search for information on a topic of interest to me, I usually get too much rather than too little information») negatively affect internal consistency and show low factor loadings in the the factor structure of the OI-UA scale. The Cronbach's alpha coefficient for the IO-UA scale (13 statements) is 0.900. The McDonald's omega coefficient for the overall IO-UA scale is 0.901. The test-retest reliability of the IO-UA scale, based on data from 256 respondents, demonstrates a high level of reliability for the Ukrainian version: Spearman's correlation coefficient is 0.61 ($p < .01$) for the overall scale of information overload. The obtained correlations of the information overload indicator (IO-UA) with the scales of intolerance to uncertainty (The Intolerance of Uncertainty Scale IUS-12 by N. Carleton, adapted by H. Gromova), psychological well-being (The Psychological Well-Being Scale by K. Ryff, adapted by S. Karskanova), and satisfaction with sleep quality (questionnaire) support the convergent and divergent validity. The one-factor structure, internal consistency, reliability-stability, convergent and divergent validity provide grounds to recommend the IO-UA scale as a reliable and valid psychodiagnostic tool for studying information overload.

Keywords: information overload, psychometrics, validity, reliability, scale adaptation.

Постановка проблеми. У сучасному інформаційному суспільстві, з прогресивним розвитком цифрових технологій та активним щоденним формуванням мережевого дискурсу у віртуальному середовищі, відбувається постійне зростання обсягів інформаційних потоків, що загострює проблему інформаційного перевантаження у користувачів медіа.

У визначенні феномену інформаційного перевантаження варто відзначити, що це стресовий стан психічного напруження, що виникає у суб'єкта

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

медіаспоживання через надмірний потік інформації та призводить до труднощів її інтелектуальної обробки [1, с. 24].

Тому зростаюча актуальність проблеми інформаційного перевантаження визначає важливим завданням наукового дискурсу не лише глибше теоретичне осмислення цього феномену, а й розробку та адаптацію якісних інструментів для його вимірювання. Адже це сприятиме кращому розумінню впливу інформаційного перевантаження на когнітивні та емоційні процеси людини з подальшою розробкою ефективних стратегій мінімізації негативних наслідків цього явища.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В сучасному науковому дискурсі, за результатами пошуку в наукометричній базі Web of Science (Clarivate) за ключовими словами «Information Overload Scale» (шкала інформаційного перевантаження), визначено дві основні категорії психометричних інструментів у дослідженні феномену перевантаження інформацією (див. табл. 1) [2]: особистісний вектор на макрорівні інформації (шкала інформаційного перевантаження Information Overload Scale – IO [3]) та інформаційний вектор пов'язаний із джерелами надмірної інформації (шкала перевантаження сприйнятої інформації Perceived Information Overload Scale [4]) або її тематичної специфіки, зокрема щодо дієти (Diet Information Overload Scale [5]) або конкретних хвороб – раку (Cancer Information Overload Scale [6]) та коронавірусу (Corona Information Overload Scale [7]; Coronavirus Information Overload Scale, CovIO[8]; Pandemic Information Overload Scale [9]).

Таблиця 1

Психометричні інструменти для вимірювання інформаційного перевантаження [3-9]

Методика	**Шкали**	**α-Кронбаха**	**Коментар**
Information Overload Scale – IO (Williamson, Eaker, Lounsbury, 2012)	-загальна шкала інформаційного перевантаження	0.90	Особистісний вектор
Perceived Information Overload Scale (Misra, Stokols, 2012)	-перевантаження інформацією з середовища пов'язаної з діяльністю на робочому місці та вдома; -перевантаження інформацією з кіберпростору	0.86	Інформаційний вектор
Cancer Information Overload Scale – CIO (Jensen et al., 2014)	-перевантаження інформацією про рак; -фаталізм щодо профілактики раку; -фаталізм щодо лікування раку	0.77 0.91 0.80	Інформаційний вектор

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Методика	Шкали	α-Кронбаха	Коментар
Модифіковані адаптовані версії на основі CIO			
Diet Information Overload Scale (Ramondt & Ramírez, 2018)	Шкала перевантаження інформацією про дієту	0.74	Інформаційний вектор
Corona Information Overload Scale – CoIOS (Sarkhel, Bakhla, Praharaj, Ghosal, 2020)	-надмірність інформації; -неприйняття інформації	0.80	Інформаційний вектор: словесна заміна в твердженнях слів, пов'язаних з «раком» на «коронавірус (COVID-19)»
Coronavirus Information Overload Scale, CovIO (Breyton, Schultz, Smith, Rouquette, Mancini, 2023)	-шкала перевантаження інформацією про коронавірус	0.86	Інформаційний вектор Французька версія інформаційний вектор
Pandemic Information Overload Scale – PIO (Fernandez et al., 2023)	-обробка та застосування знань про COVID-19: -критика доказів щодо COVID-19	0.81	Інформаційний вектор

Наразі немає якісного психодіагностичного інструменту для вимірювання феномену інформаційного перевантаження українською мовою.

Мета статті – культурна адаптація та апробація Шкали інформаційного перевантаження ІО (Ж. Вільямсон, К. Ікер та Дж. Лаунсбері) українською мовою (ІО-UA).

Виклад основного матеріалу. Процедура перекладу шкали ІО українською мовою відбувалась з дотриманням міжнародних стандартів (прямого, зворотного перекладів та пілотажного дослідження) [10] та проходило в кілька етапів:

1. Отримано згоду від одного з провідних авторів (електронним листом від Ж. Вільямсон) на проведення адаптації ІО з використанням 5-ти бальної шкали Лайкерта (від «зовсім не погоджуюсь» до «цілком погоджуюсь»).

2. Здійснено прямий переклад з англійської мови на українську двома незалежними експертами: у сфері психології зі знанням мови Оксаною Рибак (кандидатом психологічних наук, доцентом кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка) та перекладачем Юлією Музикою (магістром за спеціальністю «Філологія» (освітня програма «Переклад (англійська мова)»). Узгоджено в попередню версію.

3. Далі виконано незалежний зворотний переклад цієї версії двома носіями української та англійської мови: Соломією, яка належить до української діаспори в Канаді та Софією Костюк, аспіранткою кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка. Здійснено порівняння цих двох зворотних перекладів з оригінальною версією шкали та сформовано тестову ІО-UA. Загалом у розробці тест-версії та експертизі взяли участь О. Мусаковська (магістр за спеціальністю «Психологія», аспірант кафедри психології ЛНУ

імені Івана Франка) та С. Грабовська (професор, завідувач кафедри психології ЛНУ імені Івана Франка).

4. Для визначення зрозумілості тверджень тест-версії шкали IO-UA та ймовірного уточнення інструкції проведено пілотажне дослідження за участю 43 осіб (студентів ЛНУ імені Івана Франка). У результаті уточнено твердження №5 з «Мені потрібно опрацьовувати так багато інформації, що часто потребую надто багато часу, аби виконати завдання вчасно» на «Мені доводиться опрацьовувати так багато інформації, що часто я витрачаю занадто багато часу, аби виконати завдання у встановлений термін».

Емпірична перевірка психометричних показників остаточної версії шкали IO-UA проводилась із вересня 2023 р. по лютий 2025 р. за участі 964 осіб, з них 279 чоловіків та 685 жінок. Вік респондентів становить від 16 до 60 років (M=24,62, SD=10,17). Опитування проводилось в онлайн-форматі (Google Forms). В інформаційній згоді респонденти були повідомлені про конфіденційність та мали можливість залишити контактну інформацію для участі в ретесті. Статистична обробка результатів виконувалась за допомогою програм STATISTICA 8.0 та Jamovi. Результати описової статистики представлені у таблиці 2. Також варто зазначити, що для подальшого аналізу кореляцій використовувався критерій Спірмена.

Таблиця 2

Результати описової статистика шкали IO-UA (N=964)

Твердження IO-UA	**Середнє значення, M**	**Стандартне відхилення, SD**	**Коефіцієнт асиметрії Skewness***	**Ексцес Kurtosis****
1. Мені щодня доводиться опрацьовувати так багато інформації, що виконання навіть простих завдань займає в мене багато часу.	2.78	1.03	0.16	-0.47
2. Останнім часом я часто відчуваю себе перевантаженим/-ою занадто великою кількістю інформації.	3.35	1.17	-0.25	-0.87
3. Інколи мені важко зосередитись через усю ту інформацію, яку мені доводиться засвоювати.	3.34	1.14	-0.30	-0.71
4. Існує так багато доступної інформації на теми, які мене цікавлять, що мені важко визначити, що з цього важливе, а що – ні.	3.17	1.25	-0.16	-0.97
5. Мені доводиться опрацьовувати так багато інформації, що часто я	3.10	1.22	-0.13	-0.95

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Твердження IO-UA	**Середнє значення, M**	**Стандартне відхилення, SD**	**Коефіцієнт асиметрії Skewness***	**Ексцес Kurtosis****
витрачаю занадто багато часу, аби виконати завдання у встановлений термін.				
6. Я відчуваю перевантаження, коли вивчаю новий предмет чи тему, тому що інформації дуже багато.	3.27	1.10	-0.23	-0.62
7. Я щодня стикаюся з лавиною електронних листів, телефонних дзвінків та повідомлень.	2.55	1.24	0.40	-0.87
8. Коли я шукаю якусь інформацію на тему, яка мене цікавить, то радше отримую забагато інформації, ніж замало.	3.13	1.07	-0.04	-0.61
9. Щодня мені доводиться справлятися з такою великою кількістю інформації, що мені важко визначати пріоритетність завдань.	2.79	1.13	0.15	-0.79
10. Я переживаю стрес через величезний обсяг інформації, який мені доводиться щодня опрацьовувати.	2.81	1.22	0.16	-0.95
11. Здається, що обсяг доступної інформації стрімко зростає за порівняно невеликий проміжок часу.	3.46	1.08	-0.38	-0.50
12. Мені здається, що я не встигаю за всіма новими розробками у сфері моєї спеціалізації.	3.29	1.20	-0.19	-0.88
13. Інколи я почуваюся онімілим/-ою і нездатним/-ою діяти через всю інформацію, яку мені доводиться щодня опрацьовувати.	2.77	1.22	0.22	-0.92
14. Я відчуваю, що тривалість концентрації моєї уваги стає все коротшою і коротшою через інформаційне перевантаження.	3.25	1.24	-0.17	-0.99
15. Мені часто бракує часу через усю цю інформацію, з якою мені доводиться справлятися.	3.29	1.16	-0.28	-0.77
Загальний бал за IO-UA (15 тверджень)	46.3	11.00	-0.20	-0.02

Примітки:**Std.error = 0.079; ** Std.error = 0.157*

Конструктна валідність. Для оцінки прийнятності застосування факторного аналізу до отриманих емпіричних даних було використано критерій КМО (див. табл. 2) і критерій сферичності Бартлетта, значення яких підтвердили можливість застосування факторного аналізу (КМО=0,939; χ^2=5159; df=105; p<.001).

Проведено експлораторний факторний аналіз з використанням методу головних компонент та ортогонального обертання осей Varimax. Попередньо встановлено, що оригінальна однофакторна структура (15 тверджень) пояснює 40,8 % розсіювання даних (табл. 3). Отримані факторні навантаження знаходяться в межах від 0.523 до 0.744, що вказує на високий рівень значущих кореляцій для IO-UA.

Таблиця 3

Однофакторна структура шкали IO-UA (N=964)

Твердження фактору шкали IO-UA	КМО	If item dropped		Факторні навантаження
		Cronbach's α	McDonald's ω	
1	0.939	0.882	0.885	0.675
2	0.937	0.880	0.884	0.703
3	0.923	0.879	0.883	0.733
4	0.942	0.884	0.888	0.601
5	0.948	0.880	0.884	0.711
6	0.962	0.881	0.885	0.692
7	0.915	**0.896**	**0.897**	**0.313**
8	**0.886**	**0.893**	**0.896**	**0.343**
9	0.944	0.880	0.884	0.702
10	0.933	0.879	0.883	0.723
11	0.933	0.887	0.891	0.523
12	0.925	0.886	0.890	0.561
13	0.947	0.881	0.885	0.679
14	0.941	0.881	0.885	0.687
15	0.943	0.878	0.882	0.744
Загальний бал за IO-UA	0.939	0.890	0.894	40,8% дисперсії

Примітки: КМО – критерій Кайзера–Мейєра–Олкіна; if item dropped – значення альфа-Кронбаха (Cronbach's α) та омега-МакДональда (McDonald's ω) для шкали за умови видалення відповідного твердження

Водночас винятками є твердження №7 (0.313) та №8 (0.343), які мають найнижчі факторні навантаження. Також варто зазначити, що при видаленні цих тверджень із однофакторної структури її гомогенність зростає. Зокрема з виключенням твердження №7 – до 0.896 (Cronbach's α) та 0.897 (McDonald's ω) та з видалення №8 – до 0.893 (Cronbach's α) та 0.896 (McDonald's ω).

Тому для уточнення структури IO-UA було ухвалено рішення поділити загальну групу для проведення експлораторного (ЕФА) та конфірматорного

факторних аналізів (КФА) з різними варіантами виключенням цих тверджень [11, 12]. Основою для поділу стала вікова періодизація В. Моргуна [13], відповідно серед респондентів виділено такі чотири вікові підгрупи: юність (16-18 р) – 319 осіб (33,09%); молодість (19-25 р.) – 393 осіб (40,77%), дорослість (26-35 р.) – 100 осіб (10,37%), зрілість (36-60 р.) – 152 осіб (15,77%). Далі за допомогою платформи з генерацією випадкових чисел загальну групу (N = 964) респондентів було поділено на дві підгрупи: одну (N_1 = 482) для проведення ЕФА, а іншу (N_2 = 482) – КФА.

За результатами проведення ЕФА (метод головних компонент та ортогонального обертання осей Varimax) у першій підгрупі (див. табл. 4) також визначено однофакторну структуру IO-UA. Представлена структура IO-UA з 15 тверджень пояснює 41.2% розсіювання даних. В такій факторній моделі отримано факторні навантаження у діапазоні від 0.5 до 0.8, що свідчить про високі значущі кореляції між твердженнями шкали IO-UA. Проте винятком залишаються твердження №7 та №8, як демонструють низькі факторні навантаження в межах 0.3.

Таблиця 4

Факторна структура IO-UA за результатами експлораторного факторного аналізу (N_1 = 482)

Твердження	Однофакторна структура IO-UA
	15 тверджень
1	0.675
2	0.713
3	0.750
4	0.571
5	0.738
6	0.680
7	**0.291**
8	**0.328**
9	0.715
10	0.725
11	0.526
12	0.562
13	0.677
14	0.692
15	0.746
Відсоток від загальної дисперсії для кожного фактору	41.2%
Накопичений відсоток дисперсії всіх факторів	41.2%

Для підтвердження однофакторної структури IO-UA у другій підгрупі була проведена процедура КФА у кількох варіантах (див. табл. 5). Аналіз передбачав різні способи видалення тверджень №7 та №8 відповідно до результатів ЕФА, проведеного у першій підгрупі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Варто зазначити, що однофакторна структура IO-UA з усіма 15 твердженнями має добрий показник CFI (0.912) та допустимий TLI (0.897)**,** а також прийнятний рівень RMSEA (0.0717). Значення χ^2 / df (3.48) у цій моделі є допустимим та одним з найнижчих.

Таблиця 5

Результати конфірматорного факторного аналізу для IO-UA (N_2 = 482)

Факторні моделі IO-UA	χ^2 (p<.001)	df (p<.001)	χ^2 /df	RMSEA (90% CI)	CFI	TLI
Однофакторна структура IO-UA відповідно до IO (Ж. Вільямсон, К. Ікер та Дж. Лаунсбері)	313	90	3.48	0.0717	0.912	0.897
Однофакторна структура №7 видалено зі шкали IO-UA	279	77	3.62	0.0739	0.918	0.903
Однофакторна структура №8 видалено зі шкали IO-UA	275	77	3.57	0.0731	0.919	0.905
Однофакторна структура №7 і №8 видалено зі шкали IO-UA	246	65	3.79	0.0759	0.925	0.910

Примітки: χ^2 – хі-квадрат; df – ступені свободи; RMSEA – величина середньо-квадратичної похибки апроксимації; CFI – порівняльний індекс відповідності; TLI – індекс Такера-Льюїса

Порівняльний аналіз інших факторних моделей IO-UA з виключенням тверджень №7 і №8 показує покращення відповідності моделі, що свідчить про потенційне підвищення конструктивної валідності шкали. Зокрема спостерігається зростання значень CFI (0.918 – 0.925) та TLI (0.903 – 0.910). Водночас показники RMSEA та χ^2/df залишаються в прийнятних та допустимих межах.

Також аналізуючи зміст тверджень, варто врахувати, що твердження №7: «Я щодня стикаюся з лавиною електронних листів, телефонних дзвінків та повідомлень» є багатозначним, оскільки охоплює різні джерела ймовірного інформаційного перевантаження. Твердження №8: «Коли я шукаю якусь інформацію на тему, яка мене цікавить, то радше отримую забагато інформації, ніж замало» відображає досвід пошуку інформації, який може бути регульованим суб'єктом і не завжди призводити до стану перевантаження. З огляду на низькі факторні навантаження, меншу релевантність змісту концепту інформаційного перевантаження та покращення внутрішньої узгодженості шкали IO-UA ухвалено рішення виключити ці твердження з однофакторної моделі.

За результатами КФА у загальній групі (N=964) однофакторна модель із виключенням тверджень №7 та №8 має прийнятний рівень RMSEA (0.07) та добрі показники CFI (0.933) та TLI (0.920).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Надійність. У загальній групі перевірено внутрішню узгодженість української версії шкали інформаційного перевантаження (13 тверджень), визначено коефіцієнти α-Кронбаха та McDonald's (див. табл. 6).

Таблиця 6

Результати внутрішньої узгодженості тверджень IO-UA (N = 964)

	Загальний показник IO-UA (13 тверджень)
Cronbach's α	0.900
McDonald's ω	0.901

Примітки: Cronbach's α – значення альфа-Кронбаха; McDonald's ω – значення омега-МакДональда

У відповідності до однофакторної моделі з видаленням тверджень №7 та №8 перевірка IO-UA показала достатній рівень внутрішньої консистентності (0.9). Порівнюючи гомогенність показника IO-UA із оригінальною версією IO (Ж. Вільямсон, К. Ікер та Дж. Лаунсбері), значення Cronbach's α співпадає (0.9).

Також за допомогою методу тест-ретест (N = 256) з часовим інтервалом 3-4 тижні було підтверджено відтворюваність результатів IO-UA (13 тверджень). Зокрема коефіцієнти кореляції за критерієм Спірмена для показника «IO-UA» становить 0.64 ($p<.01$).

Перевірка **конвергентної та дивергентної валідності** здійснювалась шляхом порівняння даних, отриманих за шкалою IO-UA, з даними шкал теоретично пов'язаних конструктів із інформаційним перевантаженням (див. табл. 7) – інтолерантністю до невизначеності («Шкала інтолерантності до невизначеності» IUS-12 Н. Карлетон, адаптація Г. Громова [14]), психологічним добробутом («Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф, адаптація С. Карсканова [15]), в питаннях анкети – функціональних можливостей індивіда (анкета – задоволеністю сном).

Таблиця 7

Конвергентна та дивергентна валідність IO-UA

Шкали		IO-UA
IUS-12	Гнітюча тривога	0.31
	Інтолерантність до невизначеності (загальний показник)	0.29
Анкета	Задоволеність якістю сну	-0.27
Психологічний добробут	Автономія	-0.15
	Управління середовищем	-0.25
	Цілі в житті	-0.17
	Самоприйняття	-0.17
	Психологічний добробут (загальний показник)	-0.18

Примітки: кореляції на рівні $p<.01$

Інформаційне перевантаження очікувано має обернений кореляційний зв'язок із загальним показником психологічного добробуту, що узгоджується з оригінальною версією шкали IO [3]. Зокрема перевантаження інформацією має тісніший обернений зв'язок саме з субшкалою «Управління середовищем» (-0.25) як нездатності справитись з повсякденним справами. Виявлений прямий значущий обернений зв'язок із задоволеністю якістю сну також підтверджується сучасними дослідженнями щодо зв'язку стану перевантаження та депривації сну [16]. У IO-UA виявлено прямі зв'язки з показниками інтолерантістю до невизначеності, зокрема гнітючою тривогою, яка більше стосується тілесно-емоційних реакцій на ситуації невизначеності [14].

Висновки. У результаті проведеної процедури адаптації шкала інформаційного перевантаження IO-UA (Williamson, Eaker & Lounsbury, 2012) характеризується досить високою валідністю та надійністю. Водночас підтверджено однофакторну структуру шкали IO-UA, встановлену в оригінальній версії. Проте з огляду на результати статистичного аналізу українську версію шкали скорочено із п'ятнадцяти до тринадцяти тверджень (вилучено твердження №7 і 8). Коефіцієнт альфа-Кронбаха для IO-UA становить 0.900. Коефіцієнт омега-МакДональда – 0.901. Перевірка ретестової надійності IO-UA свідчить про високий рівень надійності україномовної версії: 0.64 для загальної шкали інформаційного перевантаження. Отримані кореляції показника інформаційного перевантаження IO-UA зі шкалами інтолерантності до невизначеності, психологічного добробуту та задоволеності якістю сну свідчать на користь конвергентної та дивергентної валідності. Структура, внутрішня узгодженість, надійність-стійкість, конвергентна та дивергентна валідність дають підстави рекомендувати шкалу IO-UA як надійний та валідний психодіагностичний інструмент для дослідження інформаційного перевантаження.

Література:

1. Грабовська С. Л., Мусаковська О. М. Інформаційне перевантаження: психологічний ракурс. *Психологічний часопис.* 2020. Т. 6, № 7. С. 18-29. DOI:31108/1.2020.6.7.

2. Мусаковська О. М. Феномен інформаційного перевантаження: особливості психодіагностичного інструментарію. *Тези звітної наукової конференції філософського факультету* / Відп. за випуск Л. Рижак, Н. Жигайло. Львів, 2024. Вип. 21. С. 266-268.

3. Williamson J., Eaker P. E., Lounsbury J. The information overload scale. *Asist.* 2012. Vol. 49 (1). P. 1-3.

4. Misra S., Stokols D. Psychological and health outcomes of perceived information overload. *Environment and Behavior.* 2012. Vol. 44(6). P.737-759. DOI: 10.1177/0013916511404408.

5. Ramondt S., Ramírez AS. Assessing the impact of the public nutrition information environment: Adapting the cancer information overload scale to measure diet information overload. *Patient Education and Counselling.* 2019. Vol. 102(1). P. 37-42. DOI: 10.1016/j.pec.2018.07.020.

6. Jensen J. et al. The cancer information overload (CIO) scale: establishing predictive and discriminant validity. *Patient education and counseling.* 2014. Vol. 94 (1). P. 90-96. DOI: 10.1016/j.pec.2013.09.016.

7. Sarkhel S. et al. Information overload regarding COVID-19: Adaptation and validation of the cancer information overload scale.*Indian journal of psychiatry.* 2020. Vol. 62 (5). P. 481-487. DOI: 10.4103/psychiatry.IndianJPsychiatry_974_20.

8. Breyton M. et al. Information overload in the context of COVID-19 pandemic: A repeated cross-sectional study. *Patient Education and Counseling*. 2023. Vol. 110. DOI: 10.1016/j.pec.2023.107672.

9. Fernandez R., Green H., Hobbs C., Loveday C., Almasi E., Middleton R., Halcomb E. J., Moxham, L. Adaption of the Cancer Information Overload Scale for pandemics and assessment of infodemic levels among nurses and midwives. *International Journal of Nursing Practice*. 2023. Vol. 29 (1). P. 1-9. DOI: 10.1111/ijn.13055.

10. Beaton D. E. et al. Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine*. 2000. Vol. 25 (24). P. 3186-3191. DOI: 10.1097/00007632-200012150-00014.

11. The ITC Guidelines for Translating and Adapting Tests (Second edition). *International Test Commission,* 2017. – 41 p. URL: www.InTestCom.org

12. ITC Statements on the use of tests and other assessment instruments for research purposes. *International Test Commission,* 2014. URL: https://www.intestcom.org

13. Заїка В. М., Моргун В. Ф. Типологія життєвих криз та ініціальних тенденцій трансформації людини на основі багатовимірної теорії особистості. *Психологія і особистість*. 2016. Вип. 2, № 2. С. 29-44.

14. Громова Г. М. Інструменти вимірювання толерантності до невизначеності. Адаптація тесту «Шкала інтолерантності до невизначеносі» Н. Карлетона. *Наукові студії із соціальної та політичної психології.* 2021. Вип. 47(50). С. 115-130. DOI: 10.33120/ ssj.vi47(50).217.

15. Карсканова С. В. Опитувальник «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф: процес та результати адаптації. *Практична психологія та соціальна робота.* 2011. № 1. С. 1-9.

16. Li J., Gao T., Ye Y. How college students' social media information overload affects sleep quality: The mediating effect of social fatigue and irrational procrastination. *Journal of Psychology in Africa*. 2023. Vol.33(5). P. 440–447. DOI: 10.1080/14330237.2023.2245222.

References:

1. Grabovska, S., Musakovska, O. (2020). Informatsiine perevantazhennia: psykholohichnyi rakurs [Information overload: the psychological area]. *Psykholohichnyi chasopys – Psychological Journal, 6* (7), 18-29. DOI:31108/1.2020.6.7. [in Ukrainian].

2. Musakovska, O. (2024). Fenomen informatsiinoho perevantazhennia: osoblyvosti psykhodiahnostychnoho instrumentariiu [The phenomenon of information overload: features of psychodiagnostic tools.]. *Tezy zvitnoi naukovoi konferentsii filosofskoho fakultetu* / Vidp. za vypusk L. Ryzhak, N. Zhyhailo. Lviv. 21. 266-268.

3. Williamson, J., Eaker, P. E., Lounsbury, J. (2012). The information overload scale. *Asist, 49* (1), 1-3.

4. Misra, S., Stokols, D. (2012). Psychological and health outcomes of perceived information overload. *Environment and Behavior, 44(*6), 737-759. DOI: 10.1177/00139165114 04408.

5. Ramondt, S., Ramírez, AS. (2019). Assessing the impact of the public nutrition information environment: Adapting the cancer information overload scale to measure diet information overload. *Patient Education and Counselling, 102*(1), 37-42. DOI: 10.1016/j.pec.2018.07.020.

6. Jensen, J. et al. (2014). The cancer information overload (CIO) scale: establishing predictive and discriminant validity. *Patient education and counseling, 94* (1), 90-96. DOI: 10.1016/j.pec.2013.09.016.

7. Sarkhel, S. et al. (2020). Information overload regarding COVID-19: Adaptation and validation of the cancer information overload scale. *Indian journal of psychiatry, 62* (5), 481-487. DOI: 10.4103/psychiatry.IndianJPsychiatry_974_20.

8. Breyton, M. et al. (2023). Information overload in the context of COVID-19 pandemic: A repeated cross-sectional study. *Patient Education and Counseling*, 110. DOI: 10.1016/ j.pec.2023.107672.

9. Fernandez, R., Green, H., Hobbs, C., Loveday, C., Almasi, E., Middleton, R., Halcomb, E. J., Moxham, L. (2023). Adaption of the Cancer Information Overload Scale for pandemics and assessment of infodemic levels among nurses and midwives. *International Journal of Nursing Practice*, *29*, 1-9. DOI: 10.1111/ijn.13055.

10. Beaton, D. E. et al. (2000). Guidelines for the process of cross-cultural adaptation of self-report measures. *Spine*, *25* (24), 3186-3191. DOI: 10.1097/00007632-200012150-00014

11. International Test Commission. (2017). *The ITC Guidelines for Translating and Adapting Tests (Second edition)*. 41 p. URL: www.InTestCom.org

12. International Test Commission. (2014). *ITC Statements on the use of tests and other assessment instruments for research purposes.* URL: https://www.intestcom.org

13. Zaika, V., Morhun V. (2016). Typolohiia zhyttievykh kryz ta initsialnykh tendentsii transformatsii liudyny na osnovi bahatovymirnoi teorii osobystosti [Typology of life crises and initial trends of human transformation based on the multidimensional theory of personality]. *Psykholohiia i osobystist – Psychology and Personality, 2* (2), 29-44 [in Ukrainian].

14. Hromova, H. M. (2021). Instrumenty vymiriuvannia tolerantnosti do nevyznachenosti. Adaptatsiia testu «Shkala intolerantnosti do nevyznachenosi» N. Karletona [Uncertainty tolerance measurement tools. Adaptation of N. Carleton's "Intolerance of uncertainty scale"]. *Naukovi studii iz sotsialnoi ta politychnoi psykholohii – Scientific Studios on Social and Political Psychology, 47* (50), 115-30. DOI: 10.33120/ssj.vi47(50).217. [in Ukrainian].

15. Karskanova, S. (2011). Opytuvalnyk «Shkaly psykholohichnoho blahopoluchchia» K. Riff: protses ta rezultaty adaptatsii [Scales of psychological well-being" K. Riff: the process and results of adaptation]. *Praktychna psykholohiia ta sotsialna robota – Practical Psychology and Social Work*, № 1, 1-9 [in Ukrainian].

16. Li, J., Gao, T., Ye, Y. (2023). How college students' social media information overload affects sleep quality: The mediating effect of social fatigue and irrational procrastination. *Journal of Psychology in Africa*, *33*(5), 440–447. DOI: 10.1080/14330237.2023.2245222.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 325.54:364.628

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1304-1314

Рубський Вячеслав Миколайович доктор філософських наук, доцент, професор кафедри практичної психології, керівник психологічної служби Одеський національний морський університет, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0003-3225-8287

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ МІГРАЦІЇ: ДЕМОГРАФІЧНІ ВИКЛИКИ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Анотація. У статті досліджується психологічний вплив вимушеної міграції українців внаслідок російсько-української війни. Автор відзначає, що вимушена міграція спричиняє втрату безпеки, соціальних зв'язків та культурного середовища, що супроводжується стресом і тривожністю. Наголошується, що більшість сучасних досліджень зосереджені на юридичних та економічних аспектах, а психологічна складова залишається недостатньо вивченою.

Метою дослідження є типологізація основних психологічних проблем вимушених мігрантів та розробка рекомендацій щодо вибору стратегії їх подолання для надання психологічної навігації людям, які опинилися у чужому для себе оточенні внаслідок війни.

В роботі проведено аналіз актуальних публікацій 2022-2024 років, зокрема дослідження Короцінської Ю. про роль акультурації, Кострицької Г. про емоційні проблеми біженців, Овсянікової О. про соціально-психологічну адаптацію жінок-мігранток, Сисоєвої Т. про вплив сімейної комунікації та колективне дослідження Чупринського Б. про емоційні стани студентів мігрантів.

У статті виділяються поширені психологічні проблеми вимушених мігрантів: ПТСР, тривожні та депресивні розлади, вимушена парентизація. Пропонується типологія стратегій психологічної адаптації: асиміляція, інтеграція, сепарація та маргіналізація. Описуються чотири стадії адаптації: туристична, орієнтаційна, депресивна та стабілізаційна. Автор зазначає, що найбільш здоровою є стратегія інтеграції, особливо на орієнтаційній та стабілізаційній стадіях, а повний цикл адаптації займає 5-8 років.

Зважаючи на непередбачувану тривалість вимушеної міграції українців, обґрунтовується необхідність розробки конкретних соціальних та психологічних програм для зниження стресу та покращення якості життя мігрантів. Підкреслюється важливість раннього психологічного втручання для запобігання довгостроковим проблемам та сприяння успішній адаптації як за кордоном, так і при поверненні в Україну.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: демографія, вимушена міграція, психологічна адаптація, міграційний стрес, соціокультурна інтеграція, копінг-стратегії, травматичний досвід, ідентичність.

Rubskyi Viacheslav Mykolayovych Doctor of Philosophy, Associate Professor, Professor of the Department of Practical Psychology, Head of the Psychological Service of the Odessa National Maritime University, Odesa, https://orcid.org/0000-0003-3225-8287

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF MIGRATION: DEMOGRAPHIC CHALLENGES OF UKRAINIAN SOCIETY

Abstract. The article examines the psychological impact of forced migration of Ukrainians as a result of the Russian-Ukrainian war. The author notes that forced migration causes a loss of security, social ties and cultural environment, which is accompanied by stress and anxiety. It is emphasized that most modern studies focus on legal and economic aspects, and the psychological component remains insufficiently studied.

The purpose of the study is to typify the main psychological problems of forced migrants and develop recommendations for choosing a strategy for overcoming them in order to provide psychological navigation to people who find themselves in an environment alien to them as a result of the war.

The paper analyzes relevant publications from 2022-2024, in particular, the study by Korotsinska Yu. on the role of acculturation, Kostrytska G. on the emotional problems of refugees, Ovsyannikova O. on the socio-psychological adaptation of migrant women, Sysoeva T. on the influence of family communication and the collective study by Chuprinsky B. on the emotional states of migrant students.

The article highlights common psychological problems of forced migrants: PTSD, anxiety and depressive disorders, forced parenting. A typology of psychological adaptation strategies is proposed: assimilation, integration, separation and marginalization. Four stages of adaptation are described: tourist, orientation, depressive and stabilization. The author notes that the healthiest strategy is integration, especially at the orientation and stabilization stages, and the full adaptation cycle takes 5-8 years.

Given the unpredictable duration of forced migration of Ukrainians, the need to develop specific social and psychological programs to reduce stress and improve the quality of life of migrants is justified. The importance of early psychological intervention is emphasized to prevent long-term problems and promote successful adaptation both abroad and upon return to Ukraine.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: demography, forced migration, psychological adaptation, migration stress, sociocultural integration, coping strategies, traumatic experience, identity.

Постановка проблеми. Після трьох років війни Україна стикнулася з серйозною демографічною кризою, яка проявляється в різкому скороченні населення, зниженні народжуваності та значній еміграції. За даними ООН, з початку російського вторгнення в лютому 2022 року населення України скоротилося на 10 мільйонів осіб, що складає майже чверть довоєнного населення. Це скорочення обумовлене як значною кількістю біженців, так і внутрішньо переміщеними особами.

Відповідно дослідженням, представленим в [1], з посиланням на дослідницьку платформу «Gradus Research», основні мотиви міграції були і залишаються психологічними. Насамперед це: загроза життю і здоров'ю, невизначеність майбутнього собі та дітей, відсутність перспектив тощо (рис. 1).

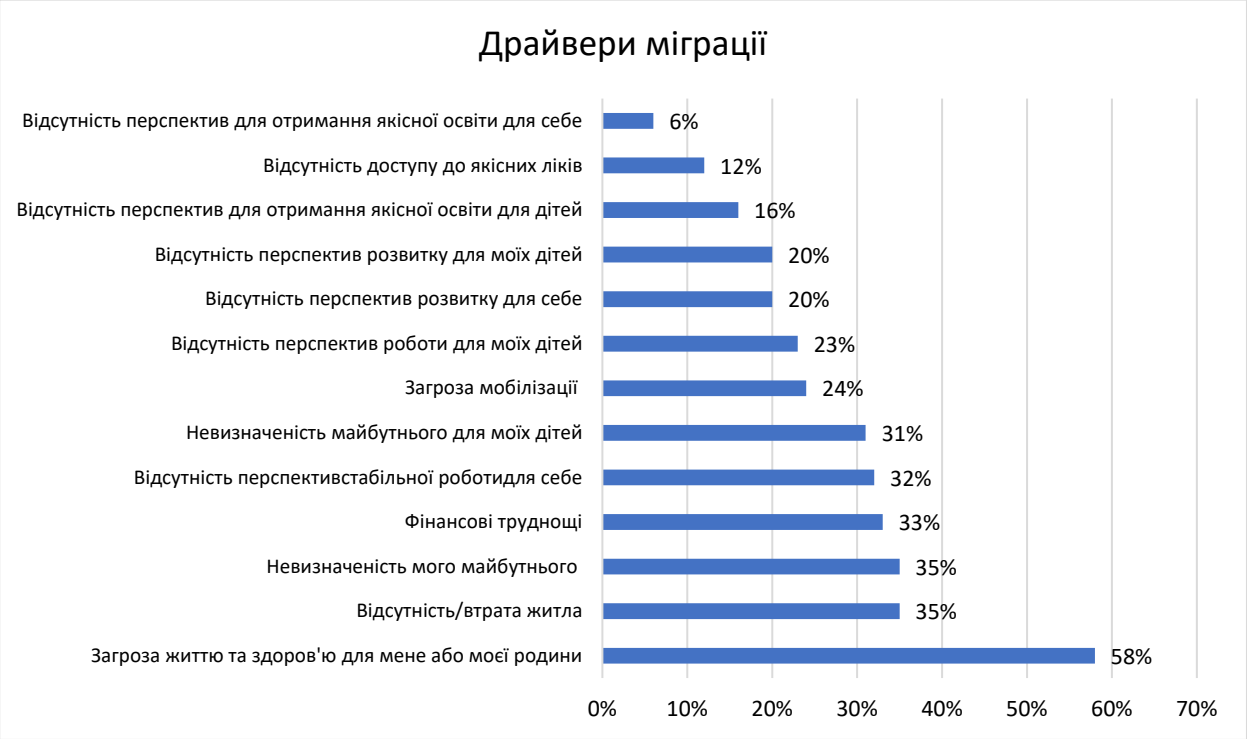

Рис.1. Фактори, які можуть спонукати переїхати за кордон під час війни.

Більшість опитуваних українців очікують, що війна розтягнеться на роки. Брак скорішої перспективи мирного життя в Україні є одним із трьох головних пуш-факторів, які спонукають українців залишитися за кордоном, 42% опитуваних за кордоном вважають, що війна продовжиться на довго [1] (рис.2).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Рис. 2. Вплив фактору тривалості бойових дій.

Міграція, особливо вимушена, є значними психологічними проблемами для окремих осіб і сімей. За останні кілька років цій проблемі було присвячено десятки статей, дисертацій та монографій, що репрезентують різні точки зору [2], [3], [4], [5], [6], [7], [8] та ін.

Вимушена міграція – це більше, ніж просто зміна місця проживання, вона передбачає втрату безпеки, соціальних зв'язків та культурного середовища. Такі зміни найчастіше супроводжуються стресом та підвищенням рівня тривожності в тій чи іншій формі. Ті ж, хто вже й до міграції мали психологічні проблеми, опиняються в ситуації, де небезпека подвоюється. Адаптація ускладнюється такими факторами, як культурні та мовні бар'єри, обмежений доступ до ресурсів. Відсутність соціальної підтримки, почуття провини та небажання інтегруватися можуть посилити ізоляцію.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Повноцінних психологічних досліджень останньої хвилі вимушеної міграції українських біженців ще немає. Оскільки повні наслідки цього процесу на даному етапі (військове протистояння України та російській агресії) не завершено. Тим не менш, важливо зробити огляд низки грунтовних досліджень, які допоможуть нам мати більш якісне уявлення про труднощі та копінг-стратегії емігрантів останньої (військової) хвилі.

Наприклад, Короцінська Ю.А. у своєму дослідженні (2024) фокусується на психологічному впливі еміграції, описуючи її як потенційно складну та екстремальну ситуацію. Вона наголошує на ролі акультурації як втрати звичного середовища. Загальна для багатьох дослідників передумова: складність та багатофакторність досвіду еміграції, пов'язаного із втратою звичних систем підтримки. Ю.А. Короцінська із співавтором приходять до висновку, що акультурація є ключем до здатності людини до адаптації до труднощів еміграції.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

В дослідженні Кострицької Г. (2024) проаналізовані психологічні та емоційні проблеми, з якими стикаються біженці, включаючи «Неприйняття нової реальності» [9, с. 388]. Вона торкається економічних та соціальних труднощів, з якими стикаються українські біженці в Європі, такі як зростання цін і побоювання з приводу нескінченності війни, що триває. О. Кострицька приходить до того, що успіх інтеграції українців залежить не так від вирішення їхніх психологічних та емоційних проблем біженців, як від загальної втоми від солідарності країн, що їх приймають.

Овсянікова О.Г. у своєму дослідженні (2024) вивчає соціально-психологічну адаптацію жінок, які стали вимушеними мігрантами через війну. Вона використовує різні психологічні шкали для виміру цих станів (шкала депресії Бека, PHQ-9 та шкала тривожності Спілберга). Її генеральна передумова полягає у тому, що вимушена міграція має гендерні відмінності у впливі на психологічний стан та адаптацію жінок. «Майже половина респондентів (47,6%) є безробітними і не зареєстровані в службі зайнятості» [8, с. 37]; «лише 26,5% респондентів (21 особа) задоволені своєю роботою» [10, с. 40]; більшість емігранток перебувають у шлюбі, але залишили Україну без чоловіків [10, с. 41]. У дослідженні виявлено кореляції між труднощами, пов'язаними з походженням та особистою тривожністю [10, с. 78]. Овсянікова О.Г. приходить до висновку, що вища соціальна підтримка корелює з нижчим рівнем тривожності, депресії та емоційного виснаження, що покращує адаптацію до нового середовища.

Безумовно, міцна сімейна комунікація сприяє емоційній стійкості та підтримці, допомагаючи адаптації. Це доводить дослідження Сисоєвої Т.О. (2024). У дослідженні використовують такі інструменти, як шкала моделей сімейної комунікації (FCPS) і FACES-3 з метою оцінки динаміки сім'ї [11, с.78]. Сисоєва Т.О. розглядає вплив комунікації між поколіннями на психоемоційний стан сімей, які переживають вимушену міграцію. Автор зосереджується на тому, як моделі комунікації усередині сімей впливають на адаптацію та рівень стресу.

У колективному дослідженні Чупринського Б.О. із співавторами (2024) основну увагу приділено емоційним станам претендентів на освіту після вимушеної міграції. Автори використали різні психодіагностичні методи для класифікації студентів на основі їх емоційних профілів. Емоційний стан студентів відрізняється, деякі демонструють нормальну адаптацію, тоді як інші не справляються з емоційними труднощами. «Їхній загальний емоційний стан після вимушеної міграції представлено так: 20% респондентів мають рівень нижчий за середній» [3, с. 8; с. 12]. Дослідження містить рекомендації студентам приділяти більше часу для асиміляції.

У статті «Сучасні вітчизняні дослідження проблем біженців» (2022) М. Казьмирчук відмічає, що «на сьогодні найбільше наукових праць щодо проблем біженців належить саме представникам юридичної науки. Серед них

більше половини досліджень присвячено визначенню поняття «біженець», їхньому статусу в Україні» [7, с. 73].

Також у статті «Міграційна криза в Європі, викликана історичним потоком українських біженців» (2023) [2]. Хіла Є.П звертає увагу переважно на міграцію у зв'язку з глобальними економічними, соціальними, політичними та технологічними трансформаціями. Авторка наводить цифри та графіки демографічного та економічного виміру проблеми емігрантів. Але, знову ж таки, способи психологічних стратегій адаптації біженців залишаються на периферії уваги сучасних наукових аналітиків.

Те саме стосується й статті Мінакова А. (2022) [4]. Автор торкається лише правових проблем біженців з України в країнах Європейського Союзу. У роботі розглянуто способи забезпечення комфортного існування українських біженців-освітян з погляду офіційної документації. Сама особистість біженця, його страхи та надії мають бути визначеними, щоб заповнити дослідження цієї теми у вузькому (у зв'язку з потоком вимушених біженців з України) та широкому (проблематикою довгострокової міграції загалом) сенсі. До 2024 року багатьом здавалося це тимчасовим заходом, тепер копінг-стратегії психологічної адаптації постійного чи довгострокового мігранта цілком відносяться і до українців за кордоном.

Метою статті є типологізація основних психологічних проблем міграції та визначення стратегії їх подолання. Це дозволить дати потрібну тимчасову психологічну навігацію людині, яка опинилася (в останній рік переважно вимушено) у чужому для себе оточенні.

Виклад основного матеріалу. Деякі дослідження вказують на те, що ПТСР є поширеною проблемою серед вимушених мігрантів, що часто виникає через травматичні події, пережиті до переселення [12, с. 114]. Також і тривожні та депресивні розлади, що розвиваються в контексті втрати звичних систем підтримки та стресу адаптації до нового середовища.

Авторки Вольнова Л. М. та Кабанова Д.О. виділяють і розкривають сім пунктів, які сприяють попередженню переростання міграції в психотравмуючу ситуацію: «1. Психосоціальна підтримка. 2. Культурна компетентність. 3. Соціальна інтеграція. 4. Економічна стабільність. 5. Міжкультурна освіта. 6. Соціальні мережі та підтримка родини. 7. Громадська свідомість» [13, с. 28-29]. Додаючи це безпосередньо до українських біженців ті ж компоненти виділяє Єфімова А.Г. [14].

Вимушена парентизація під час міграції може різко змінити розподіл індивідуального навантаження у зв'язку зі зміною сімейних ролей. Молоді члени сім'ї іноді беруть на себе обов'язки дорослих, що може загострити відносини.

Кожен із видів міграції (переселення, сезонна, маятникова, епізодична та циркулярна) має свої психологічні наслідки. Довгострокова міграція, чи то добровільна, чи вимушена, чи навіть нелегальна – особливо небезпечна з погляду внутрішнього життя людини, ефективності його копінг-стратегій [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Стець В. наголошує, що вирішальними є наступні фактори: «домінуюча модальність переживання ситуації вимушеної міграції, тобто характер і диференційованість «вдалих» і «невдалих» процесів і способів переживання власне травматичної події, її найближчих і віддалених наслідків; стереотипи сприйняття відносини нового соціального оточення; особливості входження у новий соціокультурний простір» [6, с. 114].

Імміграційна політика більшості європейських країн різко змінилася останніми роками, особливо у період російсько-української війни. Проте державні заходи, навіть найлояльніші, не можуть вирішити проблем психологічної адаптації до нових умов життя та вибудовування ставлення до колишнього місця проживання та самої міграції.

У типовій адаптації люди проходять такі стадії, як ейфорія, розчарування, орієнтація, адаптація, подолання депресії та активна участь. Проте вимушена міграція часто усуває стадію ейфорії через початковий шок.

Основними стратегіями прийняття себе у новому оточенні можна виділити такі:

Асиміляція – людина ставить собі завдання повністю прийняти нові умови життя без повернення у старі. Ця радикальна стратегія може допомогти у подальшому подоланні так званої ностальгії.

Інтеграція – у цій стратегії відбувається поділ на прийняті та неприйняті норми та традиції нового місця проживання, а також рішення про рівень знання мови та культури. У цьому розділі "батьківщина" залишається актуальною, але не великою ідеєю людини.

Сепарація також радикальна стратегія заперечення події міграції. Людина не вчить мову, не занурюється в культуру, проводить внутрішнє знецінення всього, що має значні відмінності з вихідним місцем проживання. Така стратегія веде до малих та великих національних об'єднань усередині приймаючої країни, (китайські, італійські квартали Нью Йорка тощо).

Найбільш небезпечною стратегією психологічної адаптації на новому місці є *маргіналізація*. Людина не знаходить собі місця між культурами, визначає як ворожу і нову і стару ідентифікацію. Найчастіше це веде до кримінальної діяльності, проституції, або самотності (дауншифтинг «downshifting», «simple living» тощо).

На часових стадіях міграційної адоптації можна виділити такі:

Туристична – все нове та цікаве. У цей початковий період психопроблем немає, часто виглядає багатообіцяюче і з підкресленою доброзичливістю з обох сторін.

Орієнтаційна стадія – зустріч із першими бюрократичними та психологічними труднощами (стрес, фрустрація). Ця стадія характеризується необхідністю вивчення мови та психологічної адаптації до особливостей культури та побуту.

Стадія депресії – людина входить у стан «не знайшов себе». Навколишнє видається сірим, спостерігаються деприваційні компоненти.

Стабілізаційна стадія – психіка знаходить свою систему регуляції самооцінки, друзів, перспективи у роботі та особистому житті. Часто при цьому на другому плані психіки залишається романтичний образ батьківщини, який потім переростає у фонову ностальгію.

За оцінкою Анчика А. та Гржимала-Мощинської Г. на всі стадії йде 5-8 років [15]. Також важливим чинником може бути різка зміна кількості оточуючих людей. Переселення з провінційного міста до мегаполісу типу Токіо може стати причиною відчутного стресу. На прикладі Німеччини майже до тих самих висновків приходить і Педоренко В. М. [16].

Виходячи з наявних стратегій психологічної адаптації при вимушеній міграції, найбільш ефективною є стратегія «Інтеграції», особливо на орієнтаційній та стабілізаційній стадіях. Така стратегія при вимушеній міграції є найздоровішою формою адаптації, оскільки вона дозволяє поєднувати елементи рідної культури з особливостями культури країни перебування. Вона базується на балансі між власною ідентичністю збереження та відкритістю до нового середовища. На орієнтаційній стадії людина знайомиться з культурою, мовою, традиціями країни перебування, шукає ресурси для кращого розуміння нового контексту та формує позитивне ставлення до інтеграції. На стабілізаційній стадії мігрант відчуває себе впевненіше, активно бере участь у соціальному житті (освіта, робота, громадська діяльність), формує соціальні зв’язки та водночас зберігає елементи рідної культури. Важливою частиною цього процесу є розвиток психологічної стійкості, уміння долати стрес та знаходити підтримку в спільноті. Перевагами інтеграції є мінімізація стресу, зниження ризику ізоляції та депресії, покращення соціальної адаптації та можливостей кар'єрного розвитку. У порівнянні з іншими стратегіями, інтеграція є найбільш ефективною для довготривалого психологічного благополуччя та соціальної стабільності мігранта.

Висновки. Враховуючи непередбачену довгостроковість вимушеної міграції, необхідна розробка конкретних соціальних та психологічних програм для зниження стресу та покращення якості життя мігрантів. Раннє психологічне втручання має важливе значення для задоволення потреб мігрантів у галузі психічного здоров'я та запобігання довгостроковим психологічним проблемам. Ми не мали можливості готувати українців до довгострокової міграції, але є можливість надати їм психологічну допомогу в перебуванні за кордоном та поверненні до України.

Література:

1. Павлушенко Т. Міграція під час війни / Forbes Ukraine, 2024. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://forbes.ua/war-in-ukraine/migratsiya-pid-chas-viyni-blizko-20-ukraintsiv-mozhut-viikhati-za-kordon-u-razi-zagostrennya-situatsii-shcho-krim-bezpeki-sponukae-do-tsogo-naselennya-visnovki-z-doslidzhennya-gradus-research-pro-migr-20032024-20013

2. Хила, Є. Міграційна криза в європі, викликана історичним потоком українських біженців. Grail of Science, 2023, (28). – С. 98–100. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.09.06.2023.14

3. Чупринський, Б.О., Грачук, В. С., & Карпінська, Н. В. (). Психологічна діагностика емоційних станів здобувачів освіти після вимушеної міграції. Академічні візії, 2024, (28) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/877

4. Мінаков, А. Політика ЄС щодо біженців-освітян з України. Старожитності Лукомор'я, 2022, (2). – С. 113-119. https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.2.152

5. Андрушко, Я. Психологія мігранта в дискурсі соціально-психологічних досліджень. Вісник Національного університету оборони України, 2020, 55(2). – С. 5-13. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-55-2-5-13

6. Стець В. (). Зміст психологічної допомоги вимушеним переселенцям щодо перебудови ціннісно-смислових складових образу світу. Проблеми гуманітарних наук. Психологія, 2020, 47. – С. 100-116. doi: https://doi.org/10.24919/2312-8437.47.229350.

7. Казьмирчук, М. Сучасні вітчизняні дослідження проблем біженців. Старожитності Лукомор'я, 2022, 6. – С. 67-74. https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.6.186

8. Українські вимушені мігранти: інтеграція, ідентичність, повернення: Збірник матеріалів Міжнародної науково-практичної конференції, 25 травня 2023 р. – Львів, 2023. – 315 с.

9. Кострицька А. Соціально-психологічні проблеми біженців під час війни / Держава і суспільство: сучасні виклики та пошук рішень: Збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-теоретичної конференції, 16 травня 2024 р., Київ – К.: КТГГ, 2024. – С. 387-390.

10. Овсянікова О. Г. Соціально-психологічна адаптація жінок в умовах вимушеної міграції пов'язаної з війною : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія» / наук. керівник Л. І. Залановська. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. – 115 с.

11. Сисоєва Т. О. Вплив міжпоколінної комунікації на психоемоційний стан родини в умовах вимушеної міграції : кваліфікаційна робота магістра спеціальності 053 «Психологія» / наук. керівник Ю. В. Железнякова. Запоріжжя : ЗНУ, 2024. – 104 с.

12. Короцінська, Ю.А. і Мисоченко, А.В. Особливості вимушеної міграції як виду втрати. Вісник Донецького національного університету імені Василя Стуса. Серія Психологічні науки, 2024. – С. 108-115. DOI: https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.1(4).12.

13. Вольнова Л. М., Кабанова Д.О. Міграція за кордон як психотравмуюча ситуація/ Психологічні пошуки : збірник наукових статей за матеріалами щорічної звітно-наукової конференції викладачів, докторантів та аспірантів Факультету психології «Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету» (22-26 травня 2023 року) / укл. Вольнова Л.М., Матяш-Заяц Л.П. – Київ : УДУ імені Михайла Драгоманова, 2023. – С. 23-30.

14. Єфімова А.Г. Особливості соціально-психологічної адаптації українців до умов міграції у США / Вісник післядипломної освіти. Вип. 23(52) Серія «Соціальні та поведінкові науки», 2022. – С. 41-56. DOI https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-41-56

15. Anczyk, A., & Grzymała-Moszczyńska, H. (2021). "The Psychology of Migration: Facing Cultural and Religious Diversity". In *The Psychology of Migration*. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004465237_002

16. Педоренко, В. М. Особливості психоемоційного стану переселенців в умовах іншої країни (на прикладі Німеччини). Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Психологія, 2022, (5). – С. 5-10. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.5.1

References:

1. Pavlushenko, T. (2024). Mihratsiia pid chas viiny [Migration during war]. Forbes Ukraine. Retrieved from https://forbes.ua/war-in-ukraine/migratsiya-pid-chas-viyni-blizko-20-ukraintsiv-mozhut-viikhati-za-kordon-u-razi-zagostrennya-situatsii-shcho-krim-bezpeki-sponukae-do-tsogo-naselennya-visnovki-z-doslidzhennya-gradus-research-pro-migr-20032024-20013 [in Ukrainian].

2. Khyla, Ye. (2023). Mihratsiina kryza v yevropi, vyklykana istorychnym potokom ukrainskykh bizhentsiv [Migration crisis in Europe caused by the historical flow of Ukrainian refugees]. *Grail of Science, (28),* 98-100. https://doi.org/10.36074/grail-of-science.09.06.2023.14 [in Ukrainian].

3. Chuprynsky, B.O., Hrachuk, V.S., & Karpinska, N.V. (2024). Psykholohichna diahnostyka emotsiinykh staniv zdobuvachiv osvity pislia vymushenoi mihratsii [Psychological diagnostics of emotional states of education seekers after forced migration]. *Akademichni vizii – Academic Visions, (28).* Retrieved from https://www.academy-vision.org/index.php/av/article/view/877 [in Ukrainian].

4. Minakov, A. (2022). Polityka YeS shchodo bizhentsiv-osvitian z Ukrainy [EU policy on refugee educators from Ukraine]. *Starozhytnosti Lukomoria – Antiquities of Lukomoria, (2),* 113-119. https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.2.152 [in Ukrainian].

5. Andrushko, Ya. (2020). Psykholohiia mihranta v dyskursi sotsialno-psykholohichnykh doslidzhen [Migrant psychology in the discourse of socio-psychological research]. *Visnyk Natsionalnoho universytetu oborony Ukrainy – Bulletin of the National University of Defense of Ukraine, 55(2),* 5-13. https://doi.org/10.33099/2617-6858-2020-55-2-5-13 [in Ukrainian].

6. Stets, V. (2020). Zmist psykholohichnoi dopomohy vymushenym pereselentsiam shchodo perebudovy tsinnisno-smyslovykh skladovykh obrazu svitu [The content of psychological assistance to forced migrants regarding the restructuring of value-semantic components of the image of the world]. *Problemy humanitarnykh nauk. Psykholohiia – Problems of Humanitarian Sciences. Psychology, 47,* 100-116. https://doi.org/10.24919/2312-8437.47.229350 [in Ukrainian].

7. Kazmyrchuk, M. (2022). Suchasni vitchyzniani doslidzhennia problem bizhentsiv [Modern domestic research on refugee problems]. *Starozhytnosti Lukomoria – Antiquities of Lukomoria, (6),* 67-74. https://doi.org/10.33782/2708-4116.2022.6.186 [in Ukrainian].

8. Ukrainski vymusheni mihranty: intehratsiia, identychnist, povernennia [Ukrainian forced migrants: integration, identity, return]. (2023). Proceedings from the International Scientific and Practical Conference. Lviv. Retrieved from https://miok.lviv.ua/?p=22856 [in Ukrainian].

9. Kostrytska, A. (2024). Sotsialno-psykholohichni problemy bizhentsiv pid chas viiny [Socio-psychological problems of refugees during the war]. Derzhava i suspilstvo: suchasni vyklyky ta poshuk rishen – State and society: modern challenges and search for solutions: Proceedings from the 3rd All-Ukrainian Scientific and Theoretical Conference. (pp. 387-390). Kyiv: KTGG [in Ukrainian].

10. Ovsianikova, O.H. (2024). Sotsialno-psykholohichna adaptatsiia zhinok v umovakh vymushenoi mihratsii poviazanoi z viinoiu [Socio-psychological adaptation of women in conditions of forced migration related to war]. Master's thesis. Zaporizhzhia: ZNU [in Ukrainian].

11. Sysoieva, T.O. (2024). Vplyv mizhpokolinnoi komunikatsii na psykhoemotsiinyi stan rodyny v umovakh vymushenoi mihratsii [Influence of intergenerational communication on the psycho-emotional state of the family in conditions of forced migration]. Master's thesis. Zaporizhzhia: ZNU [in Ukrainian].

12. Korotsinska, Yu.A., & Mysochenko, A.V. (2024). Osoblyvosti vymushenoi mihratsii yak vydu vtraty [Features of forced migration as a type of loss]. Visnyk Donetskoho natsionalnoho universytetu imeni Vasylia Stusa. Seriia Psykholohichni nauky – *Bulletin of Vasyl Stus Donetsk National University. Psychological Sciences Series,* 108-115. https://doi.org/10.31558/2786-8745.2024.1(4).12 [in Ukrainian].

13. Volnova, L.M., & Kabanova, D.O. (2023). Mihratsiia za kordon yak psykhotravmuiucha sytuatsiia [Migration abroad as a psychotraumatic situation]. Psykholohichni poshuky – Psychological Research: Proceedings from the Annual Scientific Conference of Teachers, Doctoral Students and Postgraduates of the Faculty of Psychology. L.M. Volnova, L.P. Matiash-Zaiats (Eds.). (pp. 23-30). Kyiv: UDU imeni Mykhaila Drahomanova [in Ukrainian].

14. Yefimova, A.H. (2022). Osoblyvosti sotsialno-psykholohichnoi adaptatsii ukraintsiv do umov mihratsii u SShA [Features of socio-psychological adaptation of Ukrainians to migration conditions in the USA]. *Visnyk pisliadyplomnoi osvity. Seriia «Sotsialni ta povedinkovi nauky» – Bulletin of Postgraduate Education. Series "Social and Behavioral Sciences", 23(52)*, 41-56. https://doi.org/10.58442/2522-9931-2023-23(52)-41-56 [in Ukrainian].

15. Anczyk, A., & Grzymała-Moszczyńska, H. (2021). «The Psychology of Migration: Facing Cultural and Religious Diversity». In *The Psychology of Migration*. Leiden, The Netherlands: Brill. https://doi.org/10.1163/9789004465237_002

16. Pedorenko, V.M. (2022). Osoblyvosti psykhoemotiinoho stanu pereselentsiv v umovakh inshoi krainy (na prykladi Nimechchyny) [Features of the psycho-emotional state of migrants in another country (on the example of Germany)]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriia: Psykholohiia – Scientific Bulletin of Uzhhorod National University. Series: Psychology, (5)*, 5-10. https://doi.org/10.32782/psy-visnyk/2022.5.1 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.955+053.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1315-1326

Самборська Олена Валентинівна кандидат педагогічних наук, старший викладач кафедри технологічної та професійної освіти і декоративного мистецтва, Хмельницький національний університет, м. Хмельницький, https://orcid.org/0000-0002-1460-8311

Петухова Тетяна Анатоліївна кандидат педагогічних наук, доцент, завідувачка кафедри дизайну, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-5300-0539

Гладушевська Ольга Михайлівна викладач кафедри дизайну, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0003-1411-7795

Гончаров Василь Омелянович Заслужений художник України, доцент кафедри дизайну, Міжнародний гуманітарний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0009-0002-4705-1983

ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ МЕТОДИ ФОРМУВАННЯ ХУДОЖНЬО-ОБРАЗНОГО ЗОРОВОГО СПРИЙНЯТТЯ ТА ВІЗУАЛЬНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація. У статті досліджуються психолого-педагогічні методи формування художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення, адже формування цих когнітивних процесів є важливою складовою когнітивного розвитку особистості, особливо в умовах сучасного візуально-орієнтованого суспільства. Уміння аналізувати, інтерпретувати та створювати візуальні образи необхідне для навчання, професійної діяльності, комунікації та творчої самореалізації. Розвиток цифрових технологій та мультимедійних засобів підсилює значущість візуального мислення як ключової компетенції в освітньому процесі. Метою даного дослідження є аналіз теоретичних засад формування художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення у психології та педагогіці, визначення психолого-педагогічних особливостей розвитку цих когнітивних навичок у дітей та дорослих, а також характеристика сучасних методів і технологій, що сприяють їхньому формуванню. Визначено, що художньо-образне зорове сприйняття та візуальне мислення формуються на основі гештальт-психології, теорії когнітивного розвитку, та теорії візуального аналізу Р. Арнхейма. З’ясовано, що зорове сприйняття включає три рівні: сенсорний (відчуття), перцептивний

(організація візуальної інформації) та когнітивний (осмислення та інтерпретація образів). Особливостями формування та розвитку мислення є: у дітей розвиток візуального мислення проходить через стадії сенсорного, перцептивного та когнітивного аналізу візуальної інформації; у дорослих художньо-образне мислення вдосконалюється через спеціальні методики навчання мистецтву, дизайн-мислення, аналіз візуальних комунікацій та професійну діяльність, що пов'язана із візуальною культурою. Виявлено, що методи розвитку візуального мислення можуть бути ефективно інтегровані у систему освіти через міждисциплінарний підхід. До сучасних методів та технології розвитку візуального мислення віднесено: традиційні методи (малювання, аналіз картин, гештальт-підхід, асоціативні вправи, візуальне моделювання); інтерактивні методи: ментальні карти, дизайн-мислення, візуальний сторітелінг, гейміфікація освітнього процесу; цифрові технології: використання програм для графічного дизайну, платформ для 3D-моделювання, AR/VR-технологій у мистецтві та освіті. Зроблено висновок про те, що сучасні психолого-педагогічні методи формування художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення базуються на інтеграції класичних підходів із цифровими технологіями, міждисциплінарними стратегіями та інтерактивними методами навчання. Запропоновані методи сприяють розвитку креативного мислення, здатності до аналізу візуальних даних та ефективної візуальної комунікації, що є важливими компетенціями у сучасному інформаційному суспільстві.

Ключові слова: візуальне мислення, художньо-образне зорове сприйняття, когнітивні навички, гештальт-психологія, цифрові технології, інтерактивні методи навчання, гейміфікація освіти.

Samborska Olena Valentynivna Candidate of Pedagogical Sciences, Senior Lecturer of the Department of Technological and Vocational Education and Decorative Arts, Khmelnytskyi National University, Khmelnytskyi, https://orcid.org/0000-0002-1460-8311

Petukhova Tetiana Anatoliivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Design, International Humanitarian University, Odesa, https://orcid.org/0000-0001-5300-0539

Gladushevska Olga Mykhailivna Lecturer of the Department of Design, International Humanitarian University, Odesa, https://orcid.org/0009-0003-1411-7795

Honcharov Vasyl Omelianovych Honored Artist of Ukraine, Associate Professor of the Department of Design, International Humanitarian University, Odesa, https://orcid.org/0009-0002-4705-1983

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

PSYCHOLOGICAL AND PEDAGOGICAL METHODS OF FORMING ARTISTIC AND FIGURATIVE VISUAL PERCEPTION AND VISUAL THINKING

Abstract. The article explores psychological and pedagogical methods of forming artistic and figurative visual perception and visual thinking, since the formation of these cognitive processes is an important component of the cognitive development of the individual, especially in a modern visually oriented society. The ability to analyze, interpret, and create visual images is essential for learning, professional activities, communication, and creative self-realization. The development of digital technologies and multimedia enhances the importance of visual thinking as a key competence in the educational process. The purpose of this study is to analyze the theoretical foundations of the formation of artistic and figurative visual perception and visual thinking in psychology and pedagogy, to determine the psychological and pedagogical features of the development of these cognitive skills in children and adults, as well as to characterize modern methods and technologies that contribute to their formation. It has been determined that artistic and figurative visual perception and visual thinking are formed on the basis of Gestalt psychology, the theory of cognitive development, and the theory of visual analysis by R. Arnheim. It has been found that visual perception includes three levels: sensory (sensation), perceptual (organization of visual information) and cognitive (comprehension and interpretation of images). The peculiarities of the formation and development of thinking are as follows: in children, the development of visual thinking goes through the stages of sensory, perceptual and cognitive analysis of visual information; in adults, artistic and imaginative thinking is improved through special methods of teaching art, design thinking, analysis of visual communications and professional activities related to visual culture. It has been found that methods of developing visual thinking can be effectively integrated into the education system through an interdisciplinary approach. The modern methods and technologies for the development of visual thinking include: traditional methods (drawing, painting analysis, Gestalt approach, associative exercises, visual modeling); interactive methods: mental maps, design thinking, visual storytelling, gamification of the educational process; digital technologies: the use of graphic design programs, 3D modeling platforms, AR/VR technologies in art and education. It is concluded that modern psychological and pedagogical methods of forming artistic and figurative visual perception and visual thinking are based on the integration of classical approaches with digital technologies, interdisciplinary strategies and interactive teaching methods. The proposed methods contribute to the development of creative thinking, the ability to analyze visual data and effective visual communication, which are important competencies in the modern information society.

Keywords: visual thinking, artistic and figurative visual perception, cognitive skills, Gestalt psychology, digital technologies, interactive teaching methods, gamification of education.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Сучасна освіта дедалі більше орієнтується на розвиток візуальної культури, оскільки сприйняття та інтерпретація візуальної інформації відіграють ключову роль у пізнавальній діяльності особистості. Однією з актуальних проблем є недостатній рівень розвитку художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення у студентів, що впливає на їхню здатність до творчої діяльності, критичного аналізу та самовираження через візуальні засоби.

Незважаючи на значну кількість досліджень у галузі психології та педагогіки, все ще існує брак ефективних методик, спрямованих на розвиток цих когнітивних навичок у навчальному процесі. Психолого-педагогічні методи формування візуального мислення повинні враховувати вікові особливості, індивідуальні пізнавальні стилі та можливості здобувачів.

Таким чином, постає проблема розробки та впровадження ефективних психолого-педагогічних методів, що сприятимуть розвитку художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення, зокрема у системі освіти. Це вимагає комплексного підходу, що поєднує теоретичні та емпіричні дослідження, інтеграцію новітніх педагогічних технологій та аналіз їхнього впливу на формування когнітивних процесів здобувачів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній науковій літературі активно досліджуються механізми формування художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення в освітньому процесі. Дослідники в галузі психології, педагогіки та мистецької освіти наголошують на значенні розвитку візуального мислення як важливої складової креативного та критичного мислення особистості.

Чжан Їфу досліджував «формування художньо-образного сприйняття у майбутніх учителів музики в процесі інструментально-виконавської підготовки». У своєму дисертаційному дослідженні науковець «розробив та апробував поетапну методику формування художньо-образного сприйняття у майбутніх учителів музики в процесі інструментально-виконавської підготовки, що базується на активізації та взаємодії музично-слухової сфери, асоціативних і конструктивно-логічних форм мислення, художніх і виконавсько-технологічних компонентів у творчій діяльності щодо осягнення та інтерпретації образного змісту музичних творів» [1].

А. Джумеля вивчала «евристичні методи формування художньо-образного сприйняття майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії». Науковицею «серед ефективних евристичних навчальних методів виокремлені: методи активізації сприйняття учнів на уроках музичного мистецтва; метод розуміння причинно-наслідкових зв’язків; метод відповідних вирішень творчих завдань; індуктивний метод встановлення причинно-наслідкової залежності вибору навчального матеріалів для залучення школярів до пластичного інтонування та використання навчальної наочності; метод вироблення емоційно-оцінних реакцій на сприйняття мистецьких творів» [2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Епістему «візуальності» в когнітивних та навчальних практиках аналізувала А. Кравченко [3].

С. Мірошниченко «продемонструвала переваги застосування візуальних технологій в умовах реалізації компетентнісного підходу у навчанні, коли набуття здатності визначати зв'язки між структурними елементами тексту, візуально їх оформлювати, створюючи логічну послідовність структурних елементів, робити висновки і висловлювати пропозиції та прогнози дають змогу створити інтегрований освітній контент, що є запорукою конкурентоспроможності на ринку праці та необхідною умовою постійного професійного самовдосконалення» [4].

О. Філоненко та Н. Байдак розглядали «педагогічні технології в освіті» [5].

В. Мовчан вивчала «розвиток візуального мислення майбутніх учителів початкової школи засобами скрайбінгу» [5].

Мета статті є аналіз та обґрунтування психолого-педагогічних методів формування художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення, а також визначення ефективних підходів до їхнього впровадження в освітній процес.

Для досягнення цієї мети необхідно:

1. Дослідити теоретичні засади художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення у психології та педагогіці.

2. Визначити психолого-педагогічні особливості формування цих когнітивних навичок у дітей та дорослих.

3. Охарактеризувати сучасні психолого-педагогічні методи формування художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення.

Виклад основного матеріалу. Художньо-образне зорове сприйняття та візуальне мислення є важливими складовими когнітивної діяльності людини, що впливають на її творче самовираження, естетичне сприйняття світу та розвиток креативних здібностей. У психології ці процеси досліджуються через призму когнітивних функцій та механізмів сприйняття, а в педагогіці – у контексті формування образного мислення та виховання творчої особистості [6].

Зорове сприйняття – це складний когнітивний процес, який має свої механізми.

Таблиця 1

Механізми зорового сприйняття

Рівні сприйняття	Характеристика
Сенсорний рівень	сприйняття світла, кольору, форми, текстури.
Перцептивний рівень	організація візуальної інформації в образи.
Когнітивний рівень	осмислення й інтерпретація отриманих образів.

В гештальт-психології зорове сприйняття пояснюється через принципи організації, такі як подібність, близькість, замкненість, продовження та фігура-фон.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Художньо-образне зорове сприйняття є основою візуального мислення і визначає здатність людини розпізнавати, аналізувати, інтерпретувати та творити художні образи. У більшості наукових досліджень зорове сприйняття розглядається не як пасивний процес, а як активний механізм конструювання реальності через сенсорну, когнітивну та емоційну обробку візуальної інформації [7].

Візуальне мислення тісно пов'язане з абстрактним та образним мисленням і є важливим елементом творчої діяльності. Воно дозволяє оперувати візуальними символами, створювати нові образи, прогнозувати їхню зміну та комбінувати елементи у єдину композицію. Тобто, візуальне мислення – це спосіб обробки інформації через образи, а не слова. Його ключові характеристики:

- здатність до просторового уявлення;
- розвиток символічного мислення;
- функціонування візуальних схем і метафор.

За Рудольфом Арнхеймом, візуальне мислення – це форма когнітивної діяльності, що дозволяє аналізувати та створювати художні образи без вербального опису [6].

Формування візуальної культури. У педагогіці художньо-образне сприйняття розглядається як основа для розвитку естетичного смаку, творчого мислення та здатності до художнього самовираження. Основні підходи:

Теорія розвитку творчості (Е. Торренс) – акцент на вихованні креативності через візуальні практики.

Методика активного сприйняття мистецтва (Д. Фельдман, Дж. Парсонс) – навчання аналізу художніх творів через діалогічний метод.

Інтерактивні методи навчання мистецтва (Л. Венгер, А. Мол) – використання ігор, експериментів, інтеграції різних видів мистецтва.

Психолого-педагогічні дослідження показують, що активне сприйняття мистецтва сприяє:

- Розвитку дивергентного мислення (відкритість до нових ідей, гнучкість у вирішенні проблем).
- Формуванню емоційної чутливості (здатність до емпатії, розуміння символів і метафор).
- Поліпшенню пам'яті та уваги (через аналіз візуальних структур і деталей).

Художньо-образне зорове сприйняття та візуальне мислення формуються протягом усього життя, але їхні механізми та особливості залежать від віку, когнітивного розвитку, життєвого досвіду та освітнього середовища. У дітей ці навички розвиваються поступово, проходячи стадії сенсорного, перцептивного та когнітивного освоєння візуальної інформації. У дорослих вони можуть бути удосконалені через мистецьку діяльність, спеціальні тренування та освіту [8; 9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 2

Особливості формування візуального мислення на різних вікових етапах

Віковий період	Особливості формування
Дошкільний вік (3–6 років)	На цьому етапі закладаються основи образного мислення, формується перша система сприйняття візуальних образів: Розвиток сенсорного сприйняття: дитина вчиться розрізняти кольори, форми, текстури. Формування уяви та символічного мислення: виникає здатність до узагальнення і трансформації зображень. Гра як провідна діяльність: використання малювання, ліплення, складання мозаїки сприяє розвитку художньо-образного сприйняття. Методи навчання: розвивальні ігри, інтерактивні методи, малювання за уявою.
Молодший шкільний вік (6–10 років)	На цьому етапі сприйняття образів стає більш усвідомленим, розширюється когнітивний арсенал дитини: Формування навичок аналізу образів: діти починають розрізняти стильові особливості, структуру художніх творів. Розвиток просторового мислення: здатність уявляти об’єкти у русі, розуміння пропорцій та перспективи. Розвиток творчості та самовираження: діти активно експериментують із художніми матеріалами. Методи навчання: аналіз картин, створення сюжетних композицій, інтеграція мистецтва в навчальні дисципліни.
Підлітковий вік (11–17 років)	Ускладнення художньо-образного мислення: з’являється критичне осмислення візуальних образів. Формування особистісного стилю: підлітки активно шукають власні способи вираження в мистецтві. Підвищення візуальної грамотності: розширення знань про композицію, символьні системи, візуальні комунікації. Методи навчання: створення власних проектів, дискусії про мистецтво, використання цифрових технологій.
Формування у молоді та студентів	Розвиток креативного мислення: навчання через мистецтво стимулює генерацію нестандартних ідей. Глибший аналіз художніх творів: вміння оцінювати емоційний та концептуальний зміст образів. Розвиток просторової уяви: важливо для дизайнерів, архітекторів, художників. Методи навчання: проектна діяльність, візуальний аналіз, мультимедійні технології.
Візуальне мислення у зрілому віці	Збереження когнітивної пластичності: вивчення мистецтва допомагає підтримувати функції пам’яті та уваги. Естетичне самовираження: малювання, фотографія, дизайн як способи розкриття особистісного потенціалу. Соціальна взаємодія через мистецтво: колективні творчі проєкти, музеї, галереї. Методи навчання: курси образотворчого мистецтва, арт-терапія, культурні заходи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Сучасна освіта та психологія активно розвивають методи, що сприяють формуванню художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення. Вони базуються на інтеграції класичних психологічних теорій (гештальт-психологія, теорія розвитку мислення Виготського, когнітивна психологія) з новітніми педагогічними підходами, зокрема інтерактивними технологіями, гейміфікацією, міждисциплінарністю та цифровими інструментами [10; 11].

На сьогоднішній використовуються наступні психолого-педагогічні методи формування візуального мислення:

1. Гештальт-методика розвитку зорового сприйняття.

Методи гештальт-психології використовуються для формування здатності до цілісного сприйняття візуальних образів.

Принципи гештальту: подібність, близькість, фігура-фон, завершеність.

Практичні вправи:

- Аналіз та розпізнавання форм у складних візуальних композиціях.
- Вправи на сприйняття оптичних ілюзій.
- Завдання на знаходження прихованих образів у картинах.

Результат: покращення здатності до аналізу, групування та інтеграції візуальних елементів.

2. Візуальне моделювання та ментальні карти.

Використання графічних органайзерів допомагає розвивати логіку візуального мислення. Ментальні карти (Mind Mapping): створення структурованих схем для аналізу інформації. Візуальні графіки: застосування діаграм, піктограм, схем для покращення запам’ятовування.

Практичні вправи:

- Побудова асоціативних мап на основі художніх творів.
- Графічне представлення понять і ідей.

Результат: розвиток здатності до структуризації візуальної інформації.

3. Метод асоціативного мислення та візуальних метафор. Метафори використовують як спосіб розширення художнього сприйняття, а саме використовуються картини для вираження емоційних станів та аналізу символіки у мистецтві та рекламі.

Практичні вправи:

- Створення власних метафоричних образів.
- Вправи з метафоричними картами (наприклад, «Oh» або «Театри тіла»).

Результат: покращення здатності до креативного мислення та інтерпретації образів.

4. Дизайн-мислення (Design Thinking). Методика, що базується на створенні та тестуванні візуальних концепцій.

Основні етапи:

- Аналіз проблеми через візуалізацію.

- Ідеація – розробка креативних рішень.
- Створення прототипів.
- Тестування та коригування.

Практичні вправи:

✓ Вирішення візуальних завдань за допомогою скетчів.

✓ Проєктування візуальних комунікацій.

Результат: розвиток здатності до творчого вирішення проблем через візуальні методи.

5. Гейміфікація та інтерактивні методи. Гра виступає засобом розвитку художнього мислення.

Методи:

- Використання освітніх ігор для розвитку візуального аналізу.
- Завдання на розпізнавання та трансформацію образів.

Інструменти:

✓ Освітні додатки (Lumosity, Brain Wars, Storyboard That).

✓ Використання інтерактивних дошок (Miro, Jamboard).

Результат: підвищення мотивації та ефективності навчання через інтерактивність.

6. Технології AR/VR у розвитку візуального мислення. Доповнена (AR) та віртуальна реальність (VR) сприяють інтерактивному зануренню у візуальний світ.

Методи:

- Віртуальні екскурсії музеями та галереями.
- 3D-моделювання та візуалізація об’єктів.

Практичні вправи:

✓ Дослідження архітектурних споруд у VR.

✓ Аналіз віртуальних мистецьких творів.

Результат: розвиток просторового мислення та глибшого розуміння мистецтва.

7. Метод візуального сторітелінгу (Visual Storytelling).

Принципи:

- Використання графічних новел, коміксів, відео для передачі інформації.
- Створення історій через серію ілюстрацій.

Практичні вправи:

✓ Створення фотоісторій.

✓ Використання коміксів у навчанні.

Результат: формування навичок наративного візуального мислення.

8. Інтеграція мистецтва в міждисциплінарний підхід.

Методи:

- Використання мистецтва у вивченні математики (геометрія у живописі).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- Аналіз історичних подій через картини.
- Візуалізація фізичних і біологічних процесів.

Практичні вправи:

✓ Створення картин за мотивами історичних подій.
✓ Аналіз художніх стилів у контексті науки.

Результат: розвиток міждисциплінарного мислення через візуальні образи.

Як бачимо із вищезазначеного сучасні психолого-педагогічні методи формування художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення базуються на інтеграції класичних підходів із цифровими технологіями та міждисциплінарними стратегіями. Вони сприяють розвитку когнітивних навичок, творчого потенціалу та аналітичного мислення, а також допомагають адаптувати навчання до сучасних вимог. Використання цих методів робить процес навчання глибшим, інтерактивнішим і продуктивнішим.

Висновки. Отже, дослідження теоретичних засад художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення у психології та педагогіці свідчить про їхню важливу роль у когнітивному та творчому розвитку особистості. Аналіз сучасних психолого-педагогічних методів дозволив виявити ефективні підходи до формування цих навичок у дітей та дорослих.

Художньо-образне зорове сприйняття та візуальне мислення є важливими складовими когнітивної діяльності людини. Вони забезпечують здатність до творчого аналізу, просторового уявлення, критичного мислення та ефективної комунікації через візуальні образи.

Психологічні засади формування візуального мислення базуються на принципах гештальт-психології, теорії когнітивного розвитку та візуального аналізу. У дітей цей процес розвивається поступово, проходячи етапи від сенсорного сприйняття до складного образного мислення.

Психолого-педагогічні особливості формування візуального мислення залежать від віку та освітнього контексту. У дошкільному віці важливу роль відіграють сенсорні та ігрові методи, у шкільному – розвиток просторового уявлення та аналітичних навичок, у дорослому віці – інтеграція мистецтва у професійну діяльність.

Перспективою подальших досліджень є проведення емпіричного дослідження щодо інтеграції новітніх педагогічних технологій з формування художньо-образного зорового сприйняття та візуального мислення у здобувачів вищої освіти.

Література:

1. Чжан Йфу. Формування художньо-образного сприйняття у майбутніх учителів музики в процесі інструментально-виконавської підготовки: дис. … канд. пед. наук. Київ, 2016. 209 с.

2. Джумеля А. Евристичні методи формування художньо-образного сприйняття майбутніх учителів музичного мистецтва та хореографії. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти.* 2019. Том 27. С. 81-86.

3. Кравченко А. А. Епістема «візуальності» в когнітивних та навчальних практиках. *Освітній дискурс: збірник наукових праць*. 2023. №45. С. 7-19.

4. Мірошниченко С. В. Інфографіка як ключовий метод формування візуального мислення у здобувачів. *Актуальні проблеми методики навчання історії, правознавства, громадянської освіти та географії*: матеріали XV наук.-практ. конф. з міжнар. участю, (Харків, 23 листоп. 2023 р.). Харків нац. пед. ун-т ім. Г. С. Сковороди. Харків. Вид-во Іванченка І. С., 2024. С. 97–100.

5. Філоненко О. В., Байдак Н. В. Педагогічна технологія візуалізації в освіті. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* 2022. №207.с. 64-71.

6. Скальська Д. Візуальне мислення у видовій специфіці мистецтв. *Актуальні питання гуманітарних наук.* 2019. Випуск 24. Том 9. С. 40-45.

7. Demchenko, I., Maksymchuk, B., Bilan, V., Maksymchuk, I., & Kalynovska, I. (2021). Training Future Physical Education Teachers for Professional Activities under the Conditions of Inclusive Education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12(3), 191-213. https://doi.org/10.18662/brain/12.3/227

8. Prots, R., Yakovliv, V., Medynskyi, S., Kharchenko, R., Hryb, T., Klymenchenko, T., Ihnatenko, S., Buzhyna, I., & Maksymchuk, B. (2021). Psychophysical Training of Young People for Homeland Defence Using means of Physical Culture and Sports. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience*, 12 (3), 149-171. https://doi.org/10.18662/brain/12.3/225

9. Бабенко Л. Ренесансна перспектива як образне відображення зорового сприйняття навколишнього простору. *Наукові записки. Серія: Педагогічні науки.* Випуск 120. С. 64-67. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/53035174.pdf

10. Pylypenko, N., Radchuk, H., Shevchenko, V., Horetska, O., Serdiuk, N., Savytska, O. The Psychodrama Method of Group Psychotherapy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience.* 2023. №14(3). С.134-149. https://doi.org/10.18662/brain/14.3/466

11. Поліщук А. А. Графіка як основа візуальної грамотності та розвитку творчості студентів образотворчих спеціальностей. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10512/1/A_Polishchuk_28_03_12_konf_IM.pdf

References:

1. Chzhan Yifu. (2016). Formuvannia khudozhno-obraznoho spryiniattia u maibutnikh uchyteliv muzyky v protsesi instrumentalno-vykonavskoi pidhotovky [Formation of artistic and figurative perception of future music teachers in the process of instrumental and performing training]: dys. … kand. ped. nauk. Kyiv.

2. Dzhumelia A. (2019). Evrestychni metody formuvannia khudozhno-obraznoho spryiniattia maibutnikh uchyteliv muzychnoho mystetstva ta khoreohrafii [Eureka methods of forming artistic and figurative perception of future teachers of musical art and choreography]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 14. Teoriia i metodyka mystetskoi osvity – Scientific Journal of the Drahomanov National Pedagogical University. Series 14. Theory and Methods of Art Education,* Tom 27, 81-86.

3. Kravchenko A. A. (2023). Epistema «vizualnosti» v kohnityvnykh ta navchalnykh praktykakh [The epistemic of "visuality" in cognitive and educational practices]. *Osvitnii dyskurs: zbirnyk naukovykh prats – Educational discourse: a collection of scientific papers*, 45, 7-19.

4. Miroshnychenko S. V. (2023). Infohrafika yak kliuchovyi metod formuvannia vizualnoho myslennia u zdobuvachiv [Infographics as a key method of developing visual thinking in students]. *Aktualni problemy metodyky navchannia istorii, pravoznavstva, hromadianskoi osvity ta heohrafii – Actual problems of teaching methods of history, law, civic education and geography*: materialy XV nauk.-prakt. konf. z mizhnar. uchastiu, (Kharkiv, 23 lystop. 2023 r.). Kharkiv nats. ped. un-t im. H. S. Skovorody. Kharkiv. Vyd-vo Ivanchenka I. S.

5. Filonenko O. V., Baidak N. V. (2022). Pedahohichna tekhnolohiia vizualizatsii v osviti [Pedagogical technology of visualization in education]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky – Scientific notes. Series: Pedagogical sciences,* 207, 64-71.

6. Skalska D. (2019). Vizualne myslennia u vydovii spetsyfitsi mystetstv [Visual Thinking in the Species Specificity of the Arts]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk - Topical issues of the humanities,* Vypusk 24, Tom 9, 40-45.

7. Demchenko, I., Maksymchuk, B., Bilan, V., Maksymchuk, I., & Kalynovska, I. (2021). Training Future Physical Education Teachers for Professional Activities under the Conditions of Inclusive Education. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience,* 12(3), 191-213. https://doi.org/10.18662/brain/12.3/227

8. Prots, R., Yakovliv, V., Medynskyi, S., Kharchenko, R., Hryb, T., Klymenchenko, T., Ihnatenko, S., Buzhyna, I., & Maksymchuk, B. (2021). Psychophysical Training of Young People for Homeland Defence Using means of Physical Culture and Sports. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience,* 12 (3), 149-171. https://doi.org/10.18662/brain/12.3/225

9. Babenko L. Renesansna perspektyva yak obrazne vidobrazhennia zorovoho spryiniattia navkolyshnoho prostoru [Renaissance perspective as a figurative reflection of visual perception of the surrounding space]. *Naukovi zapysky. Seriia: Pedahohichni nauky - Scientific notes. Series: Pedagogical sciences,* Vypusk 120. S. 64-67. URL: https://core.ac.uk/download/pdf/53035174.pdf

10. Pylypenko, N., Radchuk, H., Shevchenko, V., Horetska, O., Serdiuk, N., Savytska, O. The Psychodrama Method of Group Psychotherapy. *BRAIN. Broad Research in Artificial Intelligence and Neuroscience.* 2023. №14(3). С.134-149. https://doi.org/10.18662/brain/14.3/466

11. Polishchuk A. A. Hrafika yak osnova vizualnoi hramotnosti ta rozvytku tvorchosti studentiv obrazotvorchykh spetsialnostei [Graphics as a basis for visual literacy and creativity development of students of fine arts specialties]. URL: https://elibrary.kubg.edu.ua/id/eprint/10512/1/A_Polishchuk_28_03_12_konf_IM.pdf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.955.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1327-1337

Самойленко Оксана Анатоліївна доктор педагогічних наук, доцент кафедри психології, Дніпровський інститут Міжрегіональної академії управління персоналом, м. Дніпро, тел.: (096(681-62-55, https://orcid.org/0000-0002-2305-4111

Товстоган Володимир Святославович кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри теорії й методики виховання, психології та інклюзивної освіти, комунальний вищий навчальний заклад «Херсонська академія неперервної освіти», м. Херсон, тел.: (0552)37-02-00; доцент кафедри педагогіки, адміністрування і спеціальної освіти, Державний заклад вищої освіти "Університет менеджменту освіти", м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-7384-8710

Палій Алла Миколаївна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри філософії та психології Київського університету інтелектуальної власності та права НУ «Одеська юридична академія», м. Київ, тел.: (097) 515-38-75, https://orcid.org/0009-0002-8959-3983

ОСОБЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ МАНІПУЛЯЦІЇ ЯК ОСОБЛИВОГО ВИДУ ПСИХОЛОГІЧНОГО ВПЛИВУ

Анотація. У статті розглянуто психологічний вплив як особливий вид взаємодії між суб'єктами, що спричиняє значні зміни у свідомості, поведінці та діяльності як окремої особистості, так і групи, реалізуючись через різноманітні механізми. Він може проявлятися як у свідомих, цілеспрямованих формах (переконання, навіювання, маніпуляція), так і у спонтанних процесах (наслідування), маючи як позитивні, так і негативні наслідки.

З'ясовано, що залежно від контексту, психологічний вплив може набувати міжособистісного, групового або масового характеру, змінюючи систему цінностей, переконань та поведінкових моделей. Його ефективність визначається низкою факторів, зокрема особистісними характеристиками комунікатора, рівнем довіри між учасниками взаємодії, соціокультурними умовами та психологічним станом суб'єкта впливу.

Маніпуляція розглядається як особливий вид психологічного впливу, що базується на прихованому тиску, викривленні інформації та використанні емоційних і когнітивних механізмів. Охарактеризовано її ключові особливості, що відрізняють маніпуляцію від інших форм впливу, зокрема навмисне приховування істинних мотивів та використання несвідомих механізмів сприйняття для досягнення бажаних змін у поведінці, мисленні або емоційному стані людини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Проаналізовано основні маніпулятивні прийоми. Запропоновано стратегії протидії маніпуляції, серед яких особливу роль відіграє розвиток критичного мислення, емоційної грамотності та комунікативної обізнаності. Доведено, що найефективнішою формою протидії маніпулятивному впливу є конструктивний діалог, у межах якого використовується логічна аргументація та критичне мислення.

Окреслено негативні наслідки маніпулятивного впливу як на індивідуальному, так і на суспільному рівні. Зокрема, висвітлено його вплив на психічне здоров'я людини, що може проявлятися у вигляді підвищеної тривожності, зниження самооцінки, емоційного вигорання та втрати критичного мислення.

Отримані висновки можуть бути корисними для фахівців у сфері психології, соціології, медіа та педагогіки, а також для широкого кола осіб, які прагнуть захиститися від маніпулятивних технологій, підвищити рівень власної психологічної стійкості та ефективніше орієнтуватися в інформаційному просторі.

Ключові слова: психологічний вплив, маніпуляція, маніпулятивні прийоми, стратегії запобігання маніпулятивному впливу

Samoilenko Oksana Anatoliivna Doctor of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Psychology of the Dnipro Institute of the Interregional Academy of Personnel Management, Dnipro, tel.: (096) 681-62-55, https://orcid.org/0000-0002-2305-4111

Tovstohan Volodymyr Sviatoslavovych candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and Methods of Education, Psychology and Inclusive Education of the Municipal Higher Educational Institution "Kherson Academy of Continuing Education", Kherson, tel.: (0552)37-02-00; Associate Professor of the Department of Pedagogy, Administration and Special Education of the State Institution of Higher Education "University of Educational Management", Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7384-8710

Palii Alla Mykolaivna candidate of pedagogical sciences, associate professor of the department of philosophy and psychology of Kiev university of intellectual property and law of National university "Odessa Law academy", Kyiv, tel.: (097) 515-38-75, https://orcid.org/0009-0002-8959-3983

FEATURES OF THE USE OF MANIPULATION AS A SPECIAL TYPE OF PSYCHOLOGICAL INFLUENCE

Abstract. The article considers psychological influence as a special type of interaction between subjects, which causes significant changes in the consciousness,

behavior and activity of both an individual and a group, implemented through various mechanisms. It can manifest itself both in conscious, purposeful forms (persuasion, suggestion, manipulation), and in spontaneous processes (imitation), having both positive and negative consequences.

It was found that depending on the context, psychological influence can be interpersonal, group or mass in nature, changing the system of values, beliefs and behavioral models. Its effectiveness is determined by a number of factors, in particular, the personal characteristics of the communicator, the level of trust between the participants in the interaction, socio-cultural conditions and the psychological state of the subject of influence.

Manipulation is considered as a special type of psychological influence, based on hidden pressure, distortion of information and the use of emotional and cognitive mechanisms. Its key features that distinguish manipulation from other forms of influence are characterized, in particular, deliberate concealment of true motives and the use of unconscious mechanisms of perception to achieve desired changes in a person's behavior, thinking or emotional state.

The main manipulative techniques are analyzed. Strategies for countering manipulation are proposed, among which the development of critical thinking, emotional literacy and communicative awareness play a special role. It is proven that the most effective form of countering manipulative influence is a constructive dialogue, within which logical argumentation and critical thinking are used.

The negative consequences of manipulative influence are outlined both at the individual and social levels. In particular, its impact on human mental health is highlighted, which can manifest itself in the form of increased anxiety, decreased self-esteem, emotional burnout and loss of critical thinking.

The conclusions obtained may be useful for specialists in the field of psychology, sociology, media and pedagogy, as well as for a wide range of individuals who seek to protect themselves from manipulative technologies, increase their level of psychological resilience and navigate the information space more effectively.

Keywords: psychological influence, manipulation, manipulative techniques, strategies for preventing manipulative influence

Постановка проблеми. У сучасному суспільстві, де комунікація відіграє ключову роль, питання психологічного впливу стає дедалі важливішим. Маніпуляція як особливий вид впливу використовується в різних сферах життя: у міжособистісному спілкуванні, бізнесі, політиці, рекламі, освіті та навіть у сімейних відносинах. Актуальність теми зумовлена зростанням інформаційного навантаження, адже люди щодня стикаються з великою кількістю інформації, що робить їх вразливішими до маніпулятивних технологій. Також значний вплив має популяризація психологічних технік впливу – розвиток маркетингу, соціальних мереж і цифрових технологій сприяє активному використанню маніпулятивних стратегій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Окрему увагу слід приділити етичним аспектам маніпуляції, адже важливо розрізняти допустимі та небезпечні методи впливу на людину, щоб запобігти психологічному насильству та експлуатації. Вплив маніпуляції на психічне здоров'я також є вагомим фактором, оскільки тривалий вплив маніпулятивних технік може призводити до зниження самооцінки, тривожності та депресивних станів. Не менш важливим є формування критичного мислення, оскільки дослідження механізмів маніпуляції сприяє розвитку психологічної стійкості, що дозволяє ефективно протистояти маніпулятивному впливу.

Таким чином, вивчення особливостей маніпуляції як виду психологічного впливу є надзвичайно важливим як у науковому, так і в практичному аспекті. Це допоможе не лише зрозуміти механізми маніпулятивного впливу, а й навчитися захищатися від нього, розвиваючи свідомість, саморегуляцію та критичне мислення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У сучасній українській науковій спільноті питання маніпуляції як особливого виду психологічного впливу досліджується з різних аспектів, зокрема з точки зору психології, лінгвістики, соціальних комунікацій та медіавпливу. Дослідники вивчають як механізми маніпуляції, так і її наслідки для особистості та суспільства, а також шляхи протидії маніпулятивним технікам.

О. Музиченко у своїй праці «Психологія впливу» розглядає маніпуляцію як один із видів психологічного впливу, детально аналізуючи її механізми та ефективні прийоми захисту від маніпулятивного впливу. Авторка наголошує на важливості розвитку критичного мислення та емоційної стійкості для запобігання маніпуляції у міжособистісному та суспільному спілкуванні.

В. Баланюк досліджує маніпуляцію як прихований психолінгвістичний вплив, що вимагає спеціальних знань і здійснюється з метою зміни думок, поглядів, установок і цілей маніпульованого. Авторка звертає увагу на використання лексичних і синтаксичних засобів для створення необхідного контексту, який сприяє зміні поведінкових реакцій людини.

О. Волинець аналізує маніпуляцію як форму психологічного впливу, яка базується на приховуванні справжніх мотивів та цілей впливу, а також на використанні психологічної сили та гри на емоціях. У своїх дослідженнях вона розглядає маніпуляцію в контексті особистісних і соціальних відносин, зокрема в сімейних, професійних та політичних комунікаціях.

О. Сорокіна вивчає різні види мовленнєвого впливу, приділяючи особливу увагу термінологічному розмежуванню понять «мовленнєва маніпуляція» та «мовленнєвий вплив». У своїх роботах вона аналізує особливості маніпулятивного дискурсу та механізми впливу на підсвідомість через мовні засоби.

Ю. Поліщук досліджує роль засобів масової інформації у поширенні маніпулятивних технік та їхній вплив на суспільну свідомість. Авторка звертає

увагу на медіа-маніпуляції, що використовуються у політичних кампаніях, рекламі та інформаційних війнах. Вона підкреслює, що завдяки масовій дезінформації та навмисному спотворенню фактів, маніпулятори можуть значно впливати на громадську думку та суспільні настрої.

Отже, сучасні українські науковці розглядають маніпуляцію в різних аспектах – від індивідуальних психологічних механізмів до масштабних соціальних і медійних впливів. Вивчення цих питань є вкрай важливим для розуміння природи маніпуляції та розробки ефективних стратегій її запобігання.

Мета статті – проаналізувати особливості використання маніпуляції як специфічного виду психологічного впливу, визначити її основні механізми, сфери застосування, можливі наслідки для особистості та суспільства, а також розглянути способи протидії маніпулятивному впливу.

Виклад основного матеріалу. Психологічний вплив відіграє ключову роль у процесі спільної діяльності людей, зокрема в управлінні, вихованні, навчанні, психологічному консультуванні, психотерапії, психокорекційній роботі та інших сферах людської життєдіяльності. Його основна функція полягає у зміні психічного стану людини, її когнітивних процесів та особистісних характеристик.

В. Татенко досліджує феномен впливу з онтологічної позиції, трактуючи його як специфічний спосіб суб'єктної взаємодії, що є формою вчинкового діяння та спричиняє суттєві зміни в бутті іншої особи [5, с. 3-18]

М. Поліщук зазначає, що психологічний вплив викликає зміни в особистості, а також у свідомості груп і суспільства загалом, охоплюючи такі сфери: мотиваційну (знання, переконання, цінності, бажання), когнітивну (сприйняття, пам'ять, мислення), емоційно-вольову (емоції, почуття, настрої, воля), комунікативну (характер, спілкування, взаємодія) [3].

Я. Чаплак розглядає психологічний вплив як невід'ємну частину міжособистісної взаємодії, яка може бути прямою (цілеспрямоване переконання, навіювання) або непрямою (спонтанне зараження, наслідування) Водночас, як зауважує науковець, деякі дослідники вважають, що поняття психологічного та міжособистісного впливу є нерозривними, оскільки вони взаємопов'язані та доповнюють одне одного [7, с.136].

А. Бандура розглядав вплив як процес, у якому люди спочатку спостерігають за поведінкою, ставленням і цінностями значущих для них осіб, а потім наслідують їх [8]. Таке розуміння впливу тісно пов'язане з психологією лідерства, прагненням наслідувати авторитетних або соціально важливих людей, захопленням їхньою владою, харизмою, силою тощо. З позиції психології впливу можна виокремити такі аспекти, як самопросування, схильність до наслідування та формування прихильності.

К. Левін визначає вплив як процес змін у поведінці, ставленні та переконаннях особистості, що виникають унаслідок як реальної, так і уявної

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

взаємодії з іншими. Він наголошував на значущості соціального середовища та сили міжособистісних зв'язків у цьому процесі [9].

Р. Чалдіні трактує вплив як здатність змінювати мислення чи поведінку інших осіб за допомогою певних психологічних прийомів (принципів) [6].

Зауважуючи, що психологічний вплив може бути як відкритим і раціональним, так і прихованим чи маніпулятивним, залежно від мети ініціатора, Н.Гребінь узагальнює такі його види: - переконання (аргументований вплив для зміни думки чи рішення), - навіювання (неаргументований вплив, що змінює ставлення або емоційний стан), - наслідування (створення бажання копіювати поведінку іншого), - прохання (вербальне звернення для задоволення потреб ініціатора), - деструктивна критика (образливі зауваження та приниження), - ігнорування (свідома відмова від уваги та взаємодії), - примус (вимога виконання дій із загрозами або тиском), - маніпуляція (прихований вплив для зміни емоцій, ставлення чи дій на користь маніпулятора) [2, с.83].

Відтак, психологічний вплив можна визначити як специфічний спосіб взаємодії між суб'єктами, що спричиняє суттєві зміни в свідомості, поведінці та діяльності особистості чи групи і реалізується через різні механізми. Він охоплює як усвідомлені, цілеспрямовані форми (переконання, навіювання, маніпуляція), так і спонтанні процеси (наслідування), що можуть мати як позитивний, так і негативний характер. Залежно від контексту, психологічний вплив може бути міжособистісним, груповим або масовим, змінюючи систему цінностей, установок і поведінкових моделей. Його ефективність залежить від особливостей комунікатора, рівня довіри між сторонами, соціокультурного середовища та психологічного стану суб'єкта. Він є невід'ємною частиною соціального життя та може мати різні форми – від аргументованого переконання до маніпуляції та примусу.

Феномен психологічного впливу базується на взаємодії інтелектуальних, емоційних і мотиваційних чинників та реалізується через відкриті (раціональні) та приховані (маніпулятивні) стратегії, які можуть використовуватися як у конструктивних (освіта, мотивація, виховання), так і в деструктивних цілях (контроль, тиск, обмеження свободи вибору).

Розглянемо детальніше особливості маніпуляції як однієї з тактик психологічного впливу.

О. Богуславська розглядає маніпуляцію як приховане спонукання людини до переживання певних емоцій, ухвалення рішень і виконання дій, вигідних ініціатору, як навмисне використання психологічних прийомів для зміни поведінки, думок або емоцій без усвідомленої згоди [1, с.207]. Вчена наголошує, що маніпуляція може мати як позитивні (мотивація, педагогічний вплив), так і негативні наслідки (психологічний тиск, контроль свідомості). Маніпулятор діє не силою, а хитрістю, створюючи ілюзію самостійного вибору жертви [1, с.207].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Н. Гребінь також виділяє кілька значень маніпуляції:

- прихована психологічна взаємодія, у якій справжні наміри маскуються, а людина ухвалює рішення, вигідне маніпулятору;
- стратегія соціальної взаємодії, що включає прихований вплив і примус;
- форма контролю, спрямована на непомітне підкорення людини [2, с.89].

Значущою для нас є думка вченої про те, що маніпуляція є ефективнішою за прямий тиск, оскільки останній викликає опір і конфлікти. Проте її наслідки можуть бути непередбачуваними: згодом жертва починає усвідомлювати суперечність між власними бажаннями та нав'язаними рішеннями, що призводить до почуття обману та емоційного дискомфорту [2, с.90].

Важливо розуміти, що небезпека маніпуляції полягає не лише в її прихованій природі, а й у тому, хто саме її застосовує та з якою метою. Маніпулятивний вплив може мати як відносно нейтральні, так і руйнівні наслідки, що залежать від особистості маніпулятора, його намірів, моральних принципів, соціального статусу та психологічних характеристик.

Зокрема, якщо маніпуляцію використовує людина з егоїстичними або корисливими мотивами, це може призвести до обмеження свободи вибору, викривлення реальності, психологічного тиску або навіть емоційного виснаження жертви. Навпаки, якщо маніпулятивні прийоми застосовуються в педагогічних чи мотиваційних цілях (наприклад, для стимулювання саморозвитку або створення позитивних змін), їхній вплив може бути менш шкідливим або навіть корисним.

Також значення мають індивідуальні риси маніпулятора: рівень його емпатії, схильність до домінування, прагнення контролювати інших, а також вміння приховувати власні наміри. Соціальний статус і авторитет маніпулятора можуть підсилювати ефект впливу, оскільки люди частіше довіряють тим, кого вважають компетентними або значущими.

О. Богуславська акцентує на таких маніпулятивних прийомах:

- провокування емоцій (виклик негативної реакції через насмішки або звинувачення); - швидкісний тиск (нав'язування рішень у прискореному темпі); - зміщення теми (спрямування дискусії в бік необґрунтованих звинувачень); - моральний тиск (апеляція до соціальних чи етичних норм); - навіювання ідеї (повторення однієї думки для її закріплення); - створення таємничості (натяки на приховану, недоступну інформацію); - виклик почуття сорому (маніпуляція знаннями для уникнення суперечок); - заплутування (формулювання складних запитань із кількома тезами); - примус до вибору (вимога негайної однозначної відповіді); - знецінення аргументів (представлення фактів як суб'єктивної думки співрозмовника) [1, с.208-210].

Проаналізуємо їх. Маніпулятивні прийоми як специфічний засіб психологічного впливу спрямовані на приховане керування поведінкою, емоціями та рішеннями людини без її усвідомленої згоди. Вони базуються на викривленні інформації, емоційному тиску та впливі на когнітивні особливості

сприйняття. Значну роль у маніпулятивному впливі відіграє емоційний контроль, коли маніпулятор викликає у жертви страх, сором чи гнів, щоб змусити її діяти у вигідний спосіб. Важливим є також когнітивний тиск, що проявляється у нав'язуванні певної думки, зміщенні фокусу обговорення, заплутуванні або знецінені аргументів опонента. Крім того, маніпулятивні техніки можуть використовувати соціальні та етичні механізми, змушуючи людину коригувати поведінку відповідно до нав'язаних норм і очікувань.

Спільною рисою таких прийомів є їхня прихованість, а також використання психологічних слабкостей реципієнта, зокрема його схильності до швидкого прийняття рішень, довіри до авторитетів чи страху осуду.

Як зазначають В.Петрик, М. Присяжнюк та ін., логіка маніпуляторів проста: чим більша аудиторія, на яку спрямований вплив, тим більш загальними та універсальними мають бути цільові стимули. Якщо ж маніпуляція націлена на конкретні соціальні групи, вона будується з урахуванням їхніх специфічних особливостей. Таким чином, що вужча цільова аудиторія, то точніше адаптується маніпулятивний вплив до її характеристик. У випадках, коли такої адаптації не відбувається, використовуються загально-зрозумілі стимули: прагнення до комфорту, соціального успіху, кар'єрного росту, сімейного благополуччя, популярності [4, с.19-20].

Слушно науковці наголошують і на тому, що окрім впливу на поведінкові стереотипи, маніпулятори прагнуть стандартизувати мислення, оцінку подій та реакції мас, що призводить до втрати індивідуальності, зниження критичного мислення та перетворення людей на більш піддатливі об'єкти впливу [4, с.19-20].

На особливу увагу, як застерігають В. Петрик, М. Присяжнюк та ін. автори, заслуговують специфіка і потенціал маніпулятивного тиску інформаційного простору, що може мати серйозні наслідки для психічного здоров'я особистості, адже він здатний спричинити деформацію свідомості, що проявляється у спрощеному сприйнятті реальності, грубішій поведінці та зміщенні ціннісних пріоритетів від вищих потреб (самореалізації, соціального визнання) до нижчих (фізіологічних та побутових). Також відбувається трансформація життєвих орієнтирів та світогляду, що може провокувати антисоціальну поведінку та загрожувати як окремій особистості, так і суспільству загалом [4, с.20].

Таким чином, маніпулятивний вплив є ефективним способом впливу, але часто неетичним, оскільки обмежує свободу вибору людини та може призводити до викривлення її уявлень і рішень.

Водночас, О. Богуславська зауважує і про те, що існують дієві стратегії запобігання маніпулятивному впливу. Зокрема:

- обмеження контакту – зменшення або повне припинення взаємодії з маніпулятором шляхом скорочення часу спілкування та контролю його умов;
- вихід із ситуації під прийнятним приводом («Вибачте, мені терміново потрібно відійти»);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- перехід у письмовий формат – перенесення особистої комунікації в текстовий формат для зручнішого аналізу («Будь ласка, надішли e-mail, і я розгляну питання пізніше»);
- пауза для роздумів – тимчасове ухилення від відповіді, що дає змогу зважено оцінити ситуацію;
- відволікання уваги на другорядні аспекти («Щось потрапило в око, мені потрібно на хвилину відійти»);
- перенесення обговорення на більш зручний момент («Давай повернемося до цього питання завтра»);
- регулювання часу взаємодії – встановлення чітких меж для дискусії («Пропоную виділити одну годину сьогодні та ще одну завтра»);
- конструктивний діалог – раціональний спосіб протидії маніпуляціям, що передбачає логічне та аргументоване відстоювання своєї позиції [1, с.210].

У цілому, стратегії запобігання маніпулятивному впливу спрямовані на захист психологічної автономії особистості та забезпечення усвідомленого прийняття рішень. Вони можуть бути як пасивними, так і активними залежно від ситуації та рівня загрози маніпуляції. Пасивні стратегії включають обмеження контакту, ухилення від обговорення та перенесення комунікації в письмовий формат. Такі підходи дозволяють мінімізувати вплив маніпулятора, зменшити його контроль над ситуацією та уникнути емоційного тиску. Активні стратегії передбачають свідоме управління взаємодією, зокрема регулювання часу спілкування, відволікання уваги або створення пауз для зваженого аналізу ситуації. Це дає можливість знизити рівень імпульсивності у прийнятті рішень і посилити особистісну стійкість до маніпулятивних прийомів.

Найефективнішою формою протидії маніпулятивному впливу вважається конструктивний діалог, у межах якого використовується логічна аргументація та критичне мислення. Вміння спокійно й аргументовано відстоювати власну позицію, не піддаючись емоційному тиску, є ключовим фактором у зменшенні впливу маніпулятивних прийомів. Відкрите висловлення своєї позиції на основі перевірених фактів, апелювання до раціональних доводів та аналіз логіки опонента дозволяють виявляти суперечності в маніпулятивних твердженнях. Такий підхід допомагає не лише утримувати ініціативу в комунікації, а й знижувати ризик емоційного залучення у конфліктні ситуації, що часто є метою маніпулятора.

Крім того, важливо не лише володіти власними аргументами, а й вміти слухати та аналізувати слова співрозмовника. Активне слухання, уточнюючі запитання та виявлення логічних помилок допомагають швидше розпізнати маніпуляцію та нейтралізувати її. Якщо співрозмовник намагається змістити акценти або викликати негативні емоції, слід зберігати спокій, повертати дискусію до раціонального русла й уникати особистих нападок.

Також ефективною стратегією є усвідомлення власних емоційних реакцій і контроль над ними. Маніпулятори часто використовують почуття

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

страху, провини або сорому для досягнення своїх цілей, тому вміння розпізнавати ці емоції та не дозволяти їм впливати на прийняття рішень допоможе зберігати ясність мислення.

Таким чином, поєднання логічної аргументації, критичного мислення, впевненості у власній позиції та емоційної саморегуляції створює ефективний захист від маніпулятивного впливу, дозволяючи будувати продуктивну комунікацію навіть у складних ситуаціях.

Висновки. Маніпуляція є складним феноменом, що охоплює широкий спектр психологічних механізмів впливу на особистість. Вона використовується у міжособистісних, соціальних, політичних та професійних відносинах, впливаючи на поведінку, емоції, переконання та рішення людей. Основна мета маніпуляції полягає в тому, щоб змусити людину діяти у бажаному для маніпулятора напрямку, найчастіше без її усвідомленої згоди або навіть усупереч її інтересам.

Особливістю маніпуляції є її прихований характер, коли об'єкт впливу не усвідомлює справжніх мотивів і цілей маніпулятора. Використовуючи різні техніки, такі як викривлення фактів, емоційний тиск, створення ілюзії вибору або навіювання почуття провини, маніпулятор може значно впливати на свідомість і поведінку людини. Маніпуляція може проявлятися як у невинних побутових ситуаціях, так і у масштабних соціальних або політичних процесах, де вона стає інструментом управління масами.

Розуміння її механізмів, наслідків та способів протидії є необхідним для захисту особистих і суспільних інтересів. Усвідомлення власних когнітивних упереджень, розвиток здатності розпізнавати маніпулятивні прийоми та критично оцінювати інформацію є ключовими навичками, що дозволяють протидіяти психологічному впливу.

Формування критичного мислення, емоційної грамотності та комунікативної обізнаності допоможе зменшити вплив маніпуляцій та розвинути психологічну стійкість. Важливу роль у цьому відіграє також саморефлексія, що дозволяє усвідомлювати власні слабкі місця та вразливості, якими можуть скористатися маніпулятори. Освіта та просвіта суспільства в цьому питанні є необхідними для створення більш свідомого та відповідального громадянського середовища, де люди здатні самостійно аналізувати ситуацію, ухвалювати обґрунтовані рішення та не піддаватися маніпулятивним впливам.

Література:

1. Богуславська О.Г. Психологічний вплив та засоби протидії небажаному впливу: практичні аспекти. Гуманітарний вісник ЗДІА. 2016. № 67. С.203- 213.

2. Гребінь Н.В. Зміст маніпуляції як різновиду прихованого психологічного впливу. Збірник наукових праць К-ПНУ імені Івана Огієнка, Інституту психології імені Г.С.Костюка НАПН України. Проблеми сучасної психології. 2013. Випуск 21. С.80-93.

3. Поліщук М. Організаційні умови застосування технології психологічного впливу в системі владних відносин: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. психол. наук: 19.00.05 / Михайло Миколайович Поліщук; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. К., 2004. 20 с.

4. Сугестивні технології маніпулятивного впливу: навч.посіб. / [В.М.Петрик, М.М.Присяжнюк, Л.Ф.Компанцева, Є.Д.Скулиш, О.Д.Бойко, В.В.Остроухов]; за заг. ред. Є.Д.Скулиша. 2-ге вид. К.:ЗАТ "ВІПОЛ", 2011. 248 с.

5. Татенко В. Соціально-психологічні механізми впливу людини на людину. Соціальна психологія. 2003. №1. С. 60 - 72.

6. Чалдіні Р. Психологія впливу. Харків: Клуб сімейного дозвілля, 2017. 352 с.

7. Чаплак Я. Психологічний вплив у науковій психології / Я. Чаплак // Збірник наукових праць: філософія, соціологія, психологія. 2011. Вип. 16(2). С.132-145.

8. Bandura A. Social Learning Theory. General Learning Press, New York. 1971. 46 p.

9. Doreian P. Networks in Social Psychology, Beginning with Kurt Lewin. 2017. P. 1–8.

References:

1. Bohuslavska, O.H. (2016). Psykholohichnyi vplyv ta zasoby protydii nebazhanomu vplyvu: praktychni aspekty [Psychological impact and means of counteracting undesirable impact: practical aspects]. *Humanitarnyi visnyk ZDIA - Humanitarian Bulletin of the ZDIA, 67,* 203- 213 [in Ukrainian].

2. Hrebin, N.V. (2013). Zmist manipuliatsii yak riznovydu prykhovanoho psykholohichnoho vplyvu [The content of manipulation as a type of hidden psychological influence]. *Zbirnyk naukovykh prats K-PNU imeni Ivana Ohiienka, Instytutu psykholohii imeni H.S.Kostiuka NAPN Ukrainy. Problemy suchasnoi psykholohii - Collection of scientific papers of the Ivan Ohienko Kyiv-PNU, the G.S. Kostyuk Institute of Psychology of the National Academy of Sciences of Ukraine. Problems of modern psychology, 21,* 80-93 [in Ukrainian].

3. Polishchuk, M. (2004). Orhanizatsiini umovy zastosuvannia tekhnolohii psykholo-hichnoho vplyvu v systemi vladnykh vidnosyn [Organizational conditions for the application of psychological influence technology in the system of power relations]. *Extended abstract of candidate's thesis*. K. In-t psykholohii im. H. S. Kostiuka APN Ukrainy [in Ukrainian].

4. Petryk, V.M., Prysiazhniuk, M.M., Kompantseva, L.F., Skulysh, Ye.D., Boiko, O.D., Ostroukhov, V.V. (2011). Suhestyvni tekhnolohii manipuliatyvnoho vplyvu [Suggestive technologies of manipulative influence]. Ye.D.Skulysha (Ed.). K.:ZAT "VIPOL" [in Ukrainian].

5. Tatenko, V. (2003). Sotsialno-psykholohichni mekhanizmy vplyvu liudyny na liudynu. Sotsialna psykholohiia. №1. S. 60 – 72. [in Ukrainian].

6. Chaldini, R. (2017). Psykholohiia vplyvu [Psychology of influence]. Kharkiv: Klub simeinoho dozvillia [in Ukrainian].

7. Chaplak, Ya. (2011). Psykholohichnyi vplyv u naukovii psykholohii [Psychological influence in scientific psychology]. *Zbirnyk naukovykh prats: filosofiia, sotsiolohiia, psykholohiia - Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology, 2, 16,* 132-145.

8. Bandura, A. (1971). Social Learning Theory. General Learning Press, New York [In English].

9. Doreian, P. (2017). Networks in Social Psychology, Beginning with Kurt Lewin [In English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.923

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1338-1357

Санніков Олександр Ілліч доктор психологічних наук, професор, кафедра теорії та методики практичної психології, Державний Заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-6743-0182

Ерб Ольга Вячеславівна здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти, Державний Заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0009-0006-2888-3775.

ПРОФЕСІЙНА СПРЯМОВАНІСТЬ ЯК ЧИННИК РОЗВИТКУ ВЛАСТИВОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ

Анотація. У статті презентовані результати дослідження професійної спрямованості як чинника розвитку професійно важливих властивостей особистості в середовищі самореалізації сучасного фахівця. Метою публікації є перевірка припущення про те, що спрямованість може виступати чинником розвитку внутрішніх ресурсів особистості у професійній самореалізації. Здійснено теоретичний аналіз досліджень професійної спрямованості, а також внутрішніх ресурсів особистості з урахуванням впливу вимог професійної самореалізації. Професійна спрямованість розглядається як інтегральна властивість особистості, що визначає ставлення до професії, потребу в професійній діяльності та готовність до неї. Запропоновано розглядати співвідношення показників спрямованості та суб'єктивної оцінки професійної успішності як індикатор адекватності вибору першої або іншої професії (місця і типу навчання, професійним інтересам, цінностям, потребам і мотивам оптанта). Показано, що однією з основних детермінант правильного вибору є професійна спрямованість. Підтверджено, що спрямованість особистості є однією з найважливіших умов становлення професіонала, джерелом для накопичення індивідуального професійного досвіду (знань, навичок, умінь і професійно важливих властивостей). Розглянуто провідні характеристики професійної спрямованості: змістовна (повнота і рівень) і динамічна (інтенсивність, тривалість і стійкість), а також надано їх розгорнуті описи. Визначено роль провідних та приватних мотивів, що лежать в основі професійної спрямованості особистості, а також умов збігу системи цінностей оптанта та сенсу обраної професії (спеціальності, діяльності). Визначено основні особливості розвитку професійної спрямованості на різних ступенях, стадіях формування професіонала. Для вироблення уявлень про взаємозв'язок

спрямованості особистості та професійно важливих властивостей, запропоновано методологічну платформу – положення континуально-ієрархічної концепції особистості та модель професійної самореалізації професіонала. У теоретичному аналізі показано взаємозв'язки видів професійної спрямованості, толерантності до невизначеності, психологічних властивостей особистості та властивостей рішимості в різних умовах професійної самореалізації (вибір, прийняття рішень, професійна діяльність). За допомогою кореляційного аналізу встановлено статистично значущі зв'язки показників спрямованості особистості з професійно важливими властивостями професіонала. Якісний аналіз за допомогою методу профілів дав змогу вивчити індивідуально-психологічні особливості осіб, які різняться видом професійної спрямованості.

Ключові слова: професійна спрямованість, професійно важливі властивості, професійна самореалізація, особистість професіонала.

Sannikov Oleksandr Ilyich Doctor of Psychology, professor, Department of Theory and Methodology of Applied Psychology, State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky». Odesa, https://orcid.org/0000-0002-6743-0182

Erb Olga Viacheslavivna holder of the second (master's) level of higher education, State institution «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky». Odesa, https://orcid.org/0009-0006-2888-3775.

PROFESSIONAL ORIENTATION AS A FACTOR IN THE DEVELOPMENT OF PERSONALITY TRAITS

Abstract. The article presents the results of a study of professional orientation as a factor in the development of professionally important personality traits in the environment of self-realization of a modern specialist. The aim of the publication is to test the assumption that orientation can act as a factor in the development of internal resources of an individual in professional self-realization. A theoretical analysis of studies on professional orientation, as well as internal resources of an individual, was carried out, taking into account the influence of the requirements of professional self-realization. Professional orientation is considered as an integral property of an individual, which determines the attitude to the profession, the need for professional activity and readiness for it. It is proposed to consider the ratio of indicators of orientation and subjective assessment of professional success as an indicator of the adequacy of the choice of the first or another profession (place and type of training, professional interests, values, needs and motives of the optant). It is shown that one of the main determinants of the right choice is professional orientation. It is confirmed that personality orientation is one of the most important

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

conditions for the development of a professional, a source for the accumulation of individual professional experience (knowledge, skills, abilities and professionally important properties). The leading characteristics of professional orientation are considered as the following: substantive (completeness and level) and dynamic (intensity, duration and stability); their detailed descriptions are provided. The role of leading and private motives that underlie the professional orientation of the individual, as well as the conditions for the coincidence of the optant's value system and the meaning of the chosen profession (specialty, activity) have been determined. The main features of the development of professional orientation at different levels, stages of professional formation have been described. To develop ideas about the relationship between the personality orientation and professionally important properties, a methodological platform has been proposed – the provisions of the continuous-hierarchical concept of personality and a model of professional self-realization of a professional. The theoretical analysis demonstrates the interrelations of the types of professional orientation, tolerance to uncertainty, psychological properties of the individual and properties of decisiveness in various conditions of professional self-realization (choice, decision-making, professional activity). With the help of correlation analysis, statistically significant relationships between the indicators of personality orientation and professionally important properties of a professional have been established. Qualitative analysis using the profile method allowed us to study the individual psychological characteristics of individuals who differ in the type of professional orientation.

Keywords: professional orientation, professionally important properties, professional self-realization, professional's personality.

Постановка проблеми. Незважаючи на те, що потреби сучасного суспільства в професіоналах високого рівня кваліфікації не знижуються, останнім часом спостерігається зниження інтересу тих, хто навчається, до професіоналізації як такої, до отримання необхідної підготовки до складних видів діяльності. Так, за наявності вже сформованої системи навчання деяким професіям (учитель, хімік, математик, біолог) в університетах України не припиняється, але дедалі менше молодих спеціалістів, і, передусім, молодих людей, можна побачити у вищій школі та спеціалізованих дослідницьких лабораторіях. Зокрема, криза, яка спостерігається в освіті, зумовлена умовами воєнних дій. Певною мірою це також викликано високою тимчасовою зайнятістю тих, хто займається навчанням цих професій, опануванням професійної діяльності, а також великою відповідальністю за долі та майбутнє молоді за водночас низької оплати за цю працю. Водночас дослідження показують, що матеріальне стимулювання далеко не завжди є провідним при виборі професії вчителя чи науковця. Складність розв'язання цієї проблеми полягає ще й у тому, що під час вступу до університету не враховуються такі психологічні чинники, як властивості особистості абітурієнтів, які на старших

курсах багато в чому визначають не тільки потенційну успішність навчальної діяльності, а й забезпечують стійкість професійної спрямованості (ПрСп) на вибір та освоєння майбутньої професії учнями.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В умовах, що склалися, поглиблення професійної спрямованості (ПрСп) може бути досягнуто шляхом реалізації індивідуального, особистісного підходу на стадії професійної підготовки. Вирішення проблеми можливе шляхом максимального використання всього арсеналу профорієнтаційних засобів і можливостей професійних консультантів на ранніх етапах пошуку, вибору професії та навчання. Продуктивне професійне самовизначення вже на стадії навчання (стадії оптанта й адепта) може бути забезпечене впровадженням (проектуванням, створенням і реалізацією) таких психологічних технологій професійного консультування, що зорієнтовані на раннє опанування фахових знань, формування й вироблення необхідних навичок і вмінь майбутніх професій, формування й підвищення рівня індивідуального професійного досвіду. Актуальність цієї проблеми ще більше посилюється, коли йдеться про психологічну адаптацію учнів (студентів і школярів) до нових соціально-економічних умов і нових елементів системи професійної підготовки (психологічної, профорієнтаційної, модульності системи навчання). Особливо складним є розв'язання проблеми ПрСп під час вивчення професійно важливих властивостей, на які особистість безпосередньо спирається у професійній самореалізації. До числа таких проблем належить і психологічне вивчення ПрСп особистості, коли вибір місця, рівня і напряму професійного розвитку вже здійснено, – на етапі навчання у випускних класах школи і молодших курсів університету. Співвіднесення показників спрямованості з показниками суб'єктивної оцінки професійної успішності тих, хто навчається, вочевидь, може слугувати підставою для оцінювання адекватності обраної професії (у студентів – місця навчання і спеціальності професійної підготовки) професійним інтересам, цінностям і мотивам, що в них сформувалися.

Інтерес до цих питань викликаний ще й тим, що в сучасній психологічній і професіографічній літературі достатньою мірою описано ті якості особистості, якими має володіти майбутній професіонал, який працює, або професіонал, що вже працює, але недостатньо глибоко вивчено ті індивідуально-психологічні властивості, що забезпечують схильність до даної професії, стійку ПрСп особистості.

Вирішення проблеми професійної спрямованості давно привертає увагу вітчизняних психологів [4; 6; 13; 16]. Так у роботах О. Кокуна емпірично підтверджено, що спрямованість особистості є однією з найважливіших умов становлення професіонала. Спираючись на власні дослідження, автор виокремлює в структурі ПрСп такі компоненти: мотиви, ціннісні орієнтації, професійну позицію, професійне самовизначення. Було доведено, що на різних етапах генезису суб'єкта праці ці компоненти мають різний психологічний зміст [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У сучасних дослідженнях науковці розглядають формування ПрСп як такий напрям розвитку особистості, що виявляється, по-перше, у розвитку інтересів до людей праці (простору діяльності, її цілей і смислів), до знарядь, засобів, процесів, об'єктів і результатів професійної діяльності. По-друге, спрямованість також розкривається в розвитку потреби в продуктивній діяльності, у системі відповідних переконань і мотивів. Без формування спрямованості особистості не створюються внутрішні умови для нагромадження індивідуального професійного досвіду, включно із засвоєнням знань, формуванням умінь і навичок. Крім того, переконання, які відносяться до сфери діяльності професіонала, входять як системоутворювальна ланка в структуру світогляду особистості [2; 11]. Зародження професійної спрямованості пов'язують із вибором професії, з першим етапом професійного самовизначення, що становить основу самоактуалізації людини в суспільстві і являє собою одне з головних її рішень у житті [там само].

Існують різні варіанти визначення поняття «вибір професії», проте всі вони містять думку, що професійне самовизначення є вибором, який здійснюється в результаті аналізу ***внутрішніх ресурсів особистості*** та співвіднесення їх з вимогами професії. Зміст визначення розкриває двосторонність процесу вибору професії: з одного боку, той, хто обирає (суб'єкт вибору – особистість), з іншого боку – те, що обирають (об'єкт вибору – професія, спеціальність, рід занять). І суб'єкт, і об'єкт мають величезний набір характеристик, чим пояснюється неоднозначність вибору професії як явища. На думку дослідників, вибір професії – це не одновимірний акт, а процес, який складається з низки етапів, тривалість яких залежить як від зовнішніх умов, так й індивідуальних особливостей особистості [12; 19]. Професійне самовизначення розуміється тут як процес розвитку особистості професіонала. Отже, вибір професії буде зроблено правильно, якщо психологічні (психофізіологічні) характеристики особистості відповідатимуть вимогам професії (трудової діяльності) [3; 9]. У психологічній літературі не склався єдиний погляд на те, як формується вибір професії, і які чинники впливають на цей процес. Низка дослідників досі дотримується поширеної точки зору на вибір професії як на вибір діяльності [6]. Однак, цей погляд недооцінює роль активності особистості, яка обирає професію, і, зрештою, обирає варіант своєї професіоналізації. У контексті розуміння «вибору професії як вибору діяльності» поширена також точка зору, що основною детермінантою правильного вибору є професійний інтерес або професійна спрямованість [6; 19]. Безсумнівно, цей підхід продуктивніший, оскільки стверджує активність самого суб'єкта вибору професії – особистості.

Якщо процес самовизначення становить основний зміст розвитку особистості в період оптації, то формування професійної спрямованості утворює основний зміст професійного самовизначення. Стає очевидним, що однією з необхідних умов формування професійної спрямованості є вибір-

ково-позитивне ставлення особистості до професії (або до окремої її сторони). Ідеться про виникнення суб'єктивного ставлення, а не про ті об'єктивні зв'язки, які можуть мати місце між особистістю і професією. Зародження суб'єктивного ставлення багато в чому визначається тими об'єктивними відносинами, які склалися між особистістю і професією. Однак відносини можуть не набути особистісної значущості, або, навпаки, можуть викликати вибірково-негативне ставлення до окремих сторін діяльності [12]. Передісторію виникнення ПрСп у найзагальнішому вигляді було розглянуто раніше [7]. Показано, що вона зумовлена властивостями та якостями особистості, які вже склалися на цей час, і її поглядами, прагненнями, переживаннями, мотивами та цінностями [4; 5; 10; 21].

У понятті професійна спрямованість (ПрСп) можна виокремити два основні аспекти, які виражають її змістовну та динамічну характеристики [12]. До першого відносять повноту і рівень спрямованості, до другого – її інтенсивність, тривалість і стійкість. Повнота і рівень спрямованості несе змістовно-особистісну характеристику ПрСп і значною мірою містить її формально-динамічні особливості. Під *повнотою професійної спрямованості* розуміють різноманітність («коло») мотивів надання переваги певній професії. Вибіркове ставлення до професії найчастіше починається з виникнення приватних мотивів, які пов'язані з окремими сторонами змісту певної діяльності (змістом процесів діяльності, із зовнішніми атрибутами професії). За певних умов значущими для особистості можуть стати чинники, які також пов'язані з професією та проявляються в ній: її творчі можливості, перспективи професійного зростання, престиж професії, її суспільна значущість, матеріальні, гігієнічні та інші умови праці, відповідність звичкам та особливостям характеру професіонала. Це підтверджує дані про те, що ПрСп ґрунтується на широкому колі потреб та інтересів, ідеалів і установок особистості. Чим повніший ПрСп, тим більш багатосторонній сенс має для особистості вибір певного виду діяльності, і тим різнобічніше те задоволення, яке отримує особистість від реалізації даного наміру.

Зазвичай мотиви, які лежать в основі ПрСп, неоднорідні як за походженням, так і за характером їхнього зв'язку з професією. У цьому плані правомірним є виокремлення, по-перше, провідних мотивів - групи мотивів, які виражають потребу в тому, що становить основний зміст професії [9; 21]. Інша група мотивів пов'язана з відображенням деяких особливостей професії в суспільній свідомості (мотиви престижу, суспільної значущості професії) [14]. Очевидно, що зв'язок індивідуальної свідомості з професією набуває в даному випадку більш опосередкованого характеру. Третя група мотивів виражає раніше сформовані потреби особистості, актуалізовані під час взаємодії з професією (мотиви саморозкриття і самоствердження, матеріальні потреби, особливості характеру, звички тощо). Крім того, Х. Хекхаузен виділяє особливу, четверту групу мотивів, які виражають особливості самосвідомості

особистості в умовах взаємодії з професією (переконаність у власній придатності, володіння творчим потенціалом, шлях у професію є покликанням) [10]. Мотиви п'ятої групи виражають залежність особистості від зовнішніх, об'єктивно несуттєвих атрибутів професії. Нерідко саме ці мотиви породжують прагнення до «романтичних» професій. Дослідники зазначають, що мотив, який органічно пов'язаний зі змістом або процесом діяльності, забезпечує невтомну увагу до неї та захопленість, що призводить до розвитку відповідних здібностей. Цей мотив спонукає людину оцінювати себе, свої знання, свої вміння та моральні якості у світлі вимог даної діяльності [12].

Одним із критеріїв ПрСп вважається її рівень. Під *рівнем професійної спрямованості* розумітимемо ступінь відповідності провідного мотиву переваги професії її об'єктивному змісту. При високому рівні спрямованості близьким і потрібним професіоналу є найістотніше в даній діяльності, тобто те, в чому полягає її об'єктивне призначення. При низькому рівні спрямованості провідний мотив виражає потребу не стільки в діяльності, скільки в різних обставинах, які з нею пов'язані. Основний показник рівня – змістовність і глибина професійного інтересу з урахуванням його становища в системі мотивів, які утворюють ПрСп. Очевидно, що без достатньо високого рівня ПрСп неможливо встановити оптимальну взаємодію особистості з діяльністю, яку вона обирає. Лише за цієї умови можна прогнозувати успішний розвиток і прояв творчих і моральних сил особистості в процесі праці. Таким чином, оптимальний розвиток ПрСп, основний зміст цього процесу знаходять у підвищенні її рівня [12]. Було б неправильно розуміти ставлення до професії однобічно, тільки як прояв активності особистості, її вибірковості. Насправді тут має місце взаємодія, оскільки професія також впливає на професіонала. Цей вплив проявляється в тому, які почуття, образи, думки, виникають у свідомості особистості під впливом професії та, що особливо істотно, у розумінні та прийнятті тих об'єктивних вимог, які професія висуває до професіонала. До числа останніх відносять вимоги, які висувають деякі професії до окремих психофізичних, психофізіологічних або соціально-психологічних особливостей людини [8; 9].

Високий рівень ПрСп – це та якісна особливість структури мотивів особистості, яка виражає єдність інтересів і особистості в системі професійного самовизначення. Підвищення рівня ПрСп утворює основний зміст її розвитку на стадії навчання. Вибір професії, на думку вчених, можна вважати виправданим лише в тому разі, якщо є надія, що активність особистості призведе до таких взаємовідносин між особистістю і працею, за яких успішно відбуватиметься подальший розвиток її творчих і моральних сил. Однією з основних умов прогнозування такого розвитку особистості є високий рівень ПрСп [12; 13; 21]. Відповідність провідного мотиву основному змісту обраної професії не єдина передумова можливості знайти в обраній діяльності своє покликання. Багато чого залежатиме і від характерологічних

особливостей особистості, і від якісної своєрідності та рівня розвитку її здібностей. Однак у цьому взаємозв'язку ПрСп, характерологічних і здібностей особистості провідна роль належить переважаючому, домінуючому мотиву або групі мотивів. Наприклад, відсутність досить глибокої ПрСп у абітурієнтів не виключає можливості її формування у студентів у період їхнього навчання в університеті. Однак завдання полягає в тому, щоб вибір професії виявлявся логічним наслідком поступового підвищення рівня ПрСп, тобто формування в процесі навчання умов збігу системи цінностей особистості та сенсу обраної діяльності.

Процес формування ПрСп можна уявити у вигляді моделі, де мотивотворчим компонентом виступають перспективи кар'єри. Як випливає з аналізу цієї моделі, потреби, захоплення та інтереси студента виникають на основі усвідомлення перспектив та адекватного оцінювання ступеня неузгодженості вимог перспектив із наявними нахилами, знаннями та вміннями. На основі загальнозначущих перспектив формуються світогляди, погляди, переконання та ідеали, система цілей і установок, наміри. Перспективи виступають у цьому разі як окрема мета студента. Формування і підтримання стійкої спрямованості особистості студента являє собою безперервний процес узгодження вимог перспективи як за допомогою навчальної діяльності, так і за допомогою зворотного зв'язку [19, с. 168].

Аналіз праць із проблеми професійної спрямованості показує, що психологічними механізмами ПрСп виступає складна багаторівнева структура особистісних смислів, мотивів, цінностей і здібностей, які визначають розвиток професійно важливих якостей професіонала [16; 21, с. 245]. Аналіз результатів емпіричних досліджень дозволив виокремити на стадії навчання низку ступенів у процесі розвитку ПрСп.

Для початкового ступеня (стадія оптанта) характерні демонстрація рішення опанувати конкретну професію, виражений емоційний настрій, прояв епізодичного, ситуативного інтересу за відсутності ініціативи та самостійності. Найчастіше це період завершення навчання в школі (гімназії). Другий ступінь вирізняє фіксована настанова на більш стійкі інтереси та сферу професійної самореалізації (професію загалом). На стадії адепта виявляються схильності, проте особистість більше цікавить практичний аспект навчання; досягнення мети спонукає до активного опанування елементів професійної діяльності. Стійко проявляються почуття впевненості в собі, самостійність, відповідальність. На третьому ступені в інтернала вже виражена установка на конкретну професію, сформовані стійкий інтерес і схильність до неї. Особистість демонструє захопленість як теоретичним матеріалом, так і практичними заняттями із засвоєння навчального матеріалу; самоствердження особистості відбувається під час освоєння професійної діяльності (виробнича практика). Четвертий щабель, стадія професіонала, показує пристрасне захоплення професією: людина і діяльність утворюють органічне ціле;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

спрямованість формується під впливом виражених здібностей до конкретної професії, схильностей, розвинених професійно важливих якостей і покликання. Колеги та експерти відзначають наявність високого рівня професійної майстерності, сформовані професійні ідеали, переконаність у значущості своєї професії [6].

Так, на думку дослідників, структура ПрСп сучасного педагога утворена компонентами громадянської, пізнавальної та самоосвітньої спрямованості [4]. Загалом педагогічна спрямованість – це мотивація до професії вчителя, головне в якій – дійсна орієнтація на розвиток особистості учня (вона не обмежується любов'ю до дітей). Стійка професійна спрямованість педагога - це прагнення стати, бути і залишатися вчителем, - вона допомагає йому долати перешкоди і труднощі в діяльності. ПрСп вчителя проявляється в усіх сферах професійної життєдіяльності та в окремих педагогічних ситуаціях, які визначають його сприйняття, логіку поведінки, весь вигляд особистості. Однак у вчителя це обличчя набуває часом перебільшених рис, що виражаються в зайвій повчальності, категоричності суджень, за якими іноді вчителя можна впізнати одразу. Відомо, що розвитку ПрСп сприяє зрушення мотивації вчителя з предметного боку його праці на психологічну сферу, інтерес до особистості учня. Відзначаючи схильність психологічних властивостей і якостей особистості до змін під впливом ПрСп, низка авторів виокремлює такі важливі для педагогічної діяльності якості. Серед них передусім: педагогічна ерудиція, цілепокладання, педагогічне мислення, інтуїція, педагогічна імпровізація [4; 5; 19]. Під час вивчення учнів удосконалюється також і низка інших професійно важливих якостей учителя: педагогічна спостережливість, пильність, педагогічний слух; оптимізм і педагогічна винахідливість, педагогічні передбачення і рефлексія.

Водночас аналіз сучасної літератури з проблеми показує, що залишаються недостатньо вивченими ті властивості особистості, які не тільки тісно взаємопов'язані з її професійною спрямованістю, а й забезпечують стійку успішність професійної самореалізації [18].

Так розгляд, навіть у найзагальніших рисах, професійної діяльності вченого дав змогу виявити деякі особистісні якості та деякі здібності, володіння якими видається необхідним для успішності його науково-дослідницької роботи. До них передусім належать: спонтанна допитливість, «смак» до знання; здатність тривалий час займатися розв'язанням тієї самої проблеми; порівняно високий ступінь наукової обдарованості, що передбачає розвиток пам'яті, творчого мислення, фантазії та спостережливості. Дослідження показали, що для успішності науково-дослідницької роботи вченому необхідно володіти ще й відомими рисами особистості. До них, окрім допитливості та здатності тривалий час займатися розв'язанням однієї проблеми, належать: ентузіазм у ставленні до своєї роботи та її завдань, старанність, дисциплінованість, здатність до критики та самокритики, неупередженість, вміння ладнати з людьми [10].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Мета статті – теоретичний аналіз та емпіричне вивчення професійної спрямованості особистості як чинника розвитку властивостей особистості професіонала. Видається правомірним стверджувати, що високий рівень спрямованості особистості забезпечує її активність у професії, у діяльності, у професійній самореалізації особистості.

У зв'язку з цим, основними завданнями дослідження є:

– теоретико-методологічний аналіз робіт з даної проблематики та визначення підходу до вивчення структури спрямованості, специфіки взаємозв'язку спрямованості та професійно важливих властивостей особистості професіонала;

– обґрунтування вибору спрямованості як чинника, що зумовлює специфіку професійної самореалізації особистості;

– розробка програми емпіричного дослідження, конструювання комплексу психодіагностичного інструментарію, адекватного меті, і проведення емпіричного дослідження;

– вивчення характеру взаємозв'язку між досліджуваними показниками, визначення складу професійно важливих властивостей у осіб, що відрізняються видом спрямованості.

Методики й організація дослідження. Для дослідження професійної спрямованості, перевірки взаємозв'язку її показників із професійно важливими якостями особистості було сконструйовано такий комплекс діагностичних методик [18; 20]: – діагностика професійної спрямованості (ОДС, Б. Басса); – шкала толерантності до невизначеності (ТН, Д. МакЛейна); – шкали рішимості (МШР, О. Саннікова, О. Санніков); – мотивація досягнення успіху (ТМД, А. Мехрабіан); – властивості особистості (ВОБ, Дж. Баррета).

Основним завданням проведеного емпіричного дослідження стала спроба встановити взаємозв'язки зазначених показників особистості. Обстеженими виступила вибірка учнів, студентів, магістрантів і фахівців віком від 15 до 37 років, загалом 73 обстежених. Комп'ютерне опрацювання даних було проведено з використанням статистичного пакета IBM Statistics SPSS 23.0.

Виклад основного матеріалу. Теоретико-методологічним підґрунтям емпіричного дослідження стала модель професійної самореалізації особистості [15; 17]. Професійна самореалізація розуміється нами як безперервний процес, що об'єднує такі утворення: регулярний особистісний вибір із можливих, рівноймовірних варіантів; детермінацію психологічною організацією особистості за участю її різнорівневих характеристик; водночас відображає цілісність особистості професіонала.

Результати кореляційного аналізу показників методик діагностичного комплексу дали змогу виокремити деякі закономірності взаємозв'язків професійної спрямованості з показниками властивостей особистості в умовах навчальної та професійної самореалізації (див. таблицю).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця

Кореляційні взаємозв'язки показників спрямованості і професійно важливих властивостей особистості

Показники спрямованості	Показники толерантності до невизначеності					
	ВнН	ВсЗ	ВнС	ПрН	ТдН	ЗпН
СЯ	-369**	-266*	-371**	-357**		-476**
СО			-296*		-342**	-447**
СД	-238*		-349**	-246*		-384**

Таблиця 1 (*продовження*)

Показники спрямованості	Властивості		Шкали рішимості					
	Тов	Пед	Ртн	Рфл	Рдл	Ргн	Рнз	ЗПР
СЯ	329**	-297*	316**					
СО	316**	-276*	488**	371**	302**	320**	240*	373**
СД			266*	260*		254*	301**	

Приміт ка: 1) нулі й коми опущені; 2) позначення * – рівень значущост і $\rho < 0{,}05$; ** – *рівень значущості $\rho < 0{,}01$; умовні скорочення: 3) показників толерантності до невизначеності (ТН): ВнН – відношення до новизни, ВсЗ – відношення до складних завдань, ВнС – відношення до невизначених ситуацій, ПрН – прийняття невизначеності, ТдН – толерантність до невизначеності, ЗпН – загальний показник толерантності до невизначеності; 4) показників шкал рішимості (МШР): Рст – стрімкість, РкР –* ризикованіст ь, Рт н – т олерант ніст ь, Рфл – рефлексивност ь, Рдв – далекоглядніст ь, Рдк – *докладність, Рсп – спонтанність, Рав – авантюрність, Рас – ассертивность, Рнз – незалежність; 5) показника мотивації досягнення успіху (ТМД) – МДс; показників спрямованості (ОДС): СЯ – спрямованості на себе, СО – спрямованості на спілкування, СД – спрямованості на справу; 6) властивості особистості (ВОБ): Інд – індивідуаліст, Тов – комунікабельний, Впн – впевнений, Пас – пасивний, Мрл – мрійливий, Пед – педантичний, Спо – спонтанний, Рет – ретельний.*

Для більшої наочності розглянемо тільки статистично значущі зв'язки у трьох шкалах професійної спрямованості – на себе (СЯ), на спілкування (СО) і на справу (СД). Вони утворюють у таблиці три незалежні комплекси пов'язаних властивостей особистості у складі:

1) комплексу статистично значущих, неґативно пов'язаних із СЯ властивостей толерантності до невизначеності (ВвН, ВсЗ, ВнС, ПрН, ЗпН, здебільшого на 1% і 5% рівні значимості); властивостей особистості (позитивно пов'язаних із Тов на 1% рівні й неґативних із Пед на 5% рівні значимості); властивості рішучості, Ртн (позитивно пов'язаної на 1% рівні значимості);

2) комплекс статистично значущих, негативно пов'язаних із СО властивостей толерантності до невизначеності (ВнС, ТдН, ЗпН, здебільшого на 1% і 5% рівні значущості); властивостей особистості (позитивно пов'язаних із Тов на 1% рівні та негативних із Пед на 5% рівні значущості); властивостей

рішучості (позитивно пов'язаних із Ртн, Рфл, Рдл, Ргн, Рнз, ЗПР на 1% і 5% рівні значущості);

3) комплекс статистично значущих, негативно пов'язаних із СД властивостей толерантності до невизначеності (ВнН, ВнС, ПрН, ЗпН, здебільшого на 1% і 5% рівні значущості); властивостей рішучості (позитивних із Ртн, Рфл, Рдл, Ргн, Рнз на 1% і 5% рівні значущості).

Проведений кореляційний аналіз взаємозв'язків шкал професійної спрямованості та властивостей особистості в ситуації навчальної та професійної самореалізації дають змогу висловити такі міркування.

Толерантність до невизначеності в середовищі навчальної та професійної самореалізації слід розуміти як прагнення особистості до змін, до новизни та оригінальності, що відображає готовність іти новими та оригінальними шляхами. Саме професійна спрямованість забезпечує стійке прагнення особистості до ясності в умовах навчальних і професійних ситуацій, пошук прозорих рішень більш складних і раніше невирішених завдань. Інтолерантність відображає прояв незалежності професіонала (майбутнього професіонала) та вихід за рамки прийнятих раніше та наявних обмежень. Інтолерантність до невизначеності проявляється в процесі прийняття рішень у неприйнятті складнощів і труднощів тих проблем, що виникають у ситуації вибору, у невір'ї в невирішуваність ситуації, у постійному пошуку нових прийомів аналізу та реалізації прийнятого рішення [18, с. 734].

Навчальну та професійну самореалізацію ми розглядаємо як цикл «професійна орієнтація – вибір професії – професійний план особистості – реалізація плану», що реалізується в безперервній динаміці, з огляду на суб'єктивну привабливість професії та рух у запланованій кар'єрі в середовищі професійної самореалізації. Самореалізація в професії не просто є безперервним динамічним процесом «вмикання» та управління тими ресурсами, які необхідні особистості для успішної діяльності. Це ще й простір, у якому спрямованість професіонала здійснює управління розвитком і розгортання ресурсів особистості в навчальній і професійній діяльності. Професійна спрямованість у середовищі навчальної та виробничої самореалізації - це також і механізм перетворення потенційних здібностей на реальні, пусковий механізм розвитку професійно важливих і професійно значущих властивостей особистості.

Виокремлені статистично значущі позитивні зв'язки показників шкал СЯ+ і СО+ із властивістю «товариськості» та негативні зв'язки шкал СЯ+ і СО+ із «педантичністю» дають змогу більш коректно описати функціонування алгоритму професійної спрямованості. Для досягнення власних цілей представники групи СЯ+ легко підлаштовуються до членів навчальної або професійної групи, можуть змінювати поведінку відповідно до ситуації, можуть бути нестриманими та не контролювати свої дії. Активні в прагненні зрозуміти і використати ситуацію, що склалася, для розв'язання своїх проблем.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Роль професійної спрямованості в групі СО+ виявляється в активному включенні всіх регуляторів - шкал рішучості в розв'язання будь-яких проблем професійної або навчальної діяльності. Активність під час ухвалення рішень забезпечує членам групи СО+ здатність за будь-яких умов підтримувати стосунки з іншими в робочій групі, орієнтацію на спільну діяльність (часто на шкоду виконанню конкретних завдань), орієнтацію на соціальне схвалення інших у групі. Прогнозування розвитку будь-якої ситуації в діяльності, гнучке розв'язання проблем, демонстрація самостійності – у сукупності забезпечують СО+ розв'язання поставлених перед собою завдань.

Результати якісного аналізу. З огляду на те, що кореляційний аналіз показує взаємозв'язки досліджуваних показників, не розкриваючи причинно-наслідкові стосунки між ними, доцільним є проведення якісного аналізу змісту цих стосунків в осіб, що відрізняються видом спрямованості. Для досягнення цієї мети було використано метод «асів» [17], який на основі аналізу отриманих емпіричних даних дав змогу сформувати з усієї вибірки (n = 73) три групи обстежених із домінуванням одного з показників спрямованості. Якісний аналіз виконано на емпіричному матеріалі випробовуваних, результати яких потрапили в IV квартиль розподілу даних вибірки. До першої групи увійшли обстежені з вираженою спрямованістю на себе (СЯ+, n = 12); до другої – з вираженою спрямованістю на спілкування, взаємодію (СО+, n = 11); і до третьої групи – з вираженою діловою спрямованістю (СД+, n = 8). Результати якісного аналізу подано на рисунку.

Групи стійко відрізняються не тільки за видом спрямованості, а й за властивостями особистості, які з ними тісно взаємопов'язані й утворюють комплекси властивостей конкретного виду спрямованості особистості. Порівняння виділених груп (СЯ+, СО+, СД+) за даними методики Дж. Баррета, показує такі стійкі тенденції. По-перше, у групі СД+ «індивідуалізм» стійко домінує над «товариськістю» (у термінах Дж. Баррета) в інших групах (СЯ+, СО+). Для осіб із вираженою професійною спрямованістю на підприємництво, на бізнес (СД+) характерні високий рівень самодостатності, цілеспрямованість, ініціативність, винахідливість, прагнення все зробити по-своєму, вони мислять самостійно і покладаються тільки на себе.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

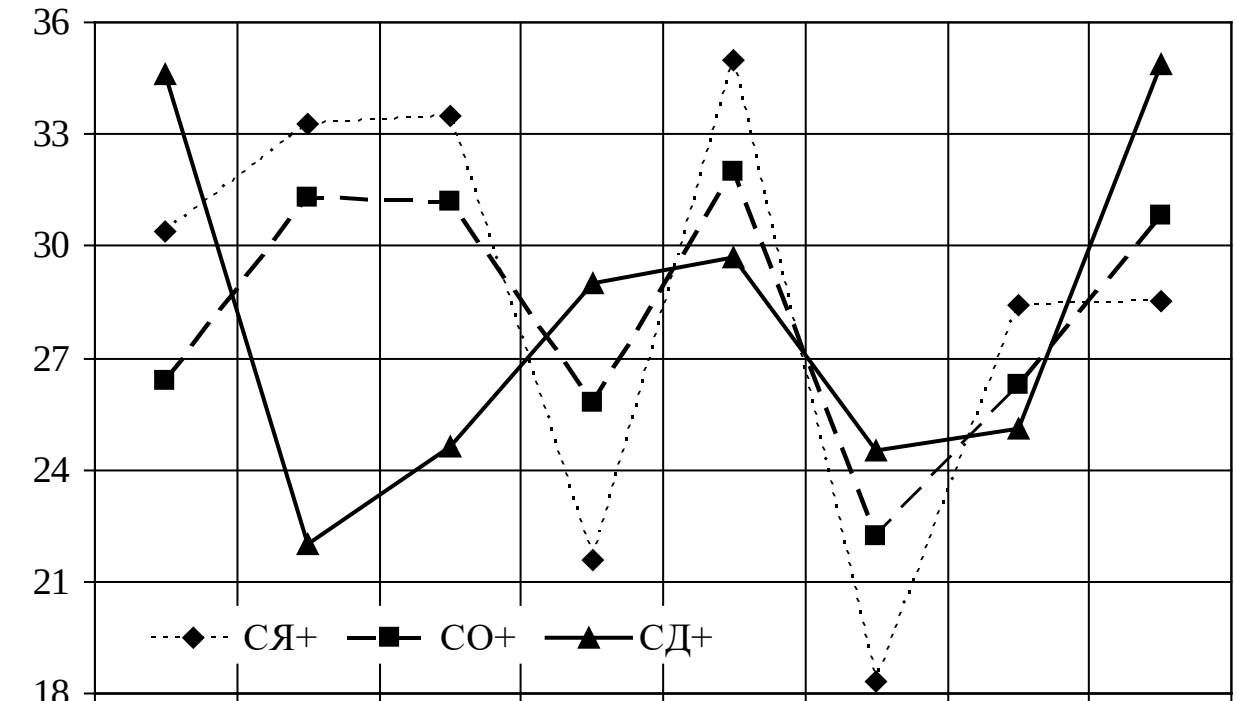

	Інд	Тов	Впн	Пас	Мрл	Пед	Спо	Рет
СЯ+	30,4	33,3	33,5	21,6	35	18,3	28,4	28,5
СО+	26,4	31,3	31,2	25,8	32	22,2	26,3	30,8
СД+	34,6	22	24,6	29	29,7	24,5	25,1	34,9

Рис. Профілі показників властивостей особистості (за даними методики Дж. Барретта) у групах, які відрізняються показниками спрямованості (СЯ+, СО+, СД+).

По-друге, у групі СД+ більш виражена «пасивність», ніж у групах СЯ+ і СО+. Це відбивається на поведінці під час взаємодії в професійних групах. Представники СД+ воліють тримати свою думку при собі, ухиляються від висловлювання своєї точки зору, причому зовні радше поступаються, ніж погоджуються. Легко пристосовуються до змін, рідко виходять із себе, прагнуть уникати конфронтації та подобатися іншим, виражено орієнтовані на співпрацю, охоче надають допомогу іншим членам команди.

По-третє, у групі СД+ стосовно представників СЯ+ і СО+ істотно виражена «обачність»: спокійніші, неквапливіші та вдумливіші фахівці, акуратніші й педантичніші в роботі, стабільніші й надійніші партнери; можуть терпляче чекати нагоди, не квапляться перебіг подій у професійній діяльності. Завжди стримані, їх вкрай важко схвилювати; вони сприймають речі такими, якими вони є; дозволяють оточуючим розраховувати на них, легко долають зовнішній опір. У роботі навіть можуть здатися іншим черствими та занудливими. Далі, дані обстежених групи СД+ під час розв'язання складних ситуацій, в ухваленні рішень показують високий рівень сформованості двох

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

компонент рішучості: ґрунтовності, старанності (Рдк) за одночасного вираження гнучкості (Ргн). Крім того, порівняно з іншими групами, особи з високою професійною спрямованістю вирізняються високим рівнем толерантності до невизначеності, ТдН (за даними шкали Д. МакЛейна).

Ці прояви у представників СД+ збігаються з результатами аналізу сучасних учених та описами професійної спрямованості особистості в різних професійних групах.

У групах СЯ+ і СО+ структура професійно важливих властивостей особистості відрізняється від СД+. По-перше, спостерігається домінування «комунікабельності» (Тов), «впевненості» (Впн), виражена «мрійливість» (Мрл). Представники цих груп віддають перевагу компанії, не люблять бути на самоті, поведінку змінюють залежно від ситуації, тяжіють до спільного прийняття рішень. Вони рішучі, напористі, критичні, можуть підвищувати на інших голос, уперті й не помічають реакції оточення. Їх вирізняє виражена емоційність, експресія, рішення ухвалюються швидше серцем, можуть зосереджувати увагу на незначних деталях. При цьому вирізняються інтуїцією і творчими здібностями, сприйнятливі до почуттів та ідей. Необхідно зазначити, що показники властивостей особистості (за даними методики Дж. Барретта) у групі СО+ нижчі за рівнем, ніж у групі СЯ+.

По-друге, вищий рівень толерантності до невизначеності (за даними методики Д. МакЛейна) спостерігаємо в групі СО+, порівнюючи з групою СЯ+, за низкою показників, таких як: ВнН – ставлення до новизни, ВсЗ – ставлення до складних завдань, ВнС – ставлення до нерозв'язних ситуацій, ПрН – прийняття невизначеності. Такі показники багато в чому склалися внаслідок специфіки тих завдань, які вирішують особи з високою спрямованістю на взаємодію з іншими в поведінці та діяльності: створення позитивної робочої атмосфери, контакти для кращого розуміння інших, досягнення повного взаєморозуміння з членами робочої групи. Толерантність до невизначеності в середовищі професійної самореалізації слід розуміти як прагнення особистості до змін, до новизни й оригінальності, що відображає готовність іти не утореваними шляхами; як виражене прагнення особистості до розв'язання більш складних та раніше нерозв'язаних завдань; як прояв незалежності професіонала та вихід за межі прийнятих раніше та наявних обмежень. Толерантність до невизначеності виявляється в процесі ухвалення рішень у прийнятті складнощів і труднощів тих проблем, що виникають у ситуації вибору, у невір'ї в невирішуваність ситуації, у постійному пошуку нових прийомів аналізу та реалізації ухваленого рішення, у низькому рівні або відсутності проявів догматичності [18].

По-третє, отримано цікаві профілі шкал рішимості в групах із різним типом професійної спрямованості. Так, у представників групи СД+ виражене домінування під час ухвалення рішень «гнучкості» (Ргн) і «ретельності, обачності» (Рдк). У групі зі спрямованістю на себе (СЯ+) виражені «ризикова-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ність» (Ррк), «авантюрність» (Рав) і «догматичність» (Рдг) у прийнятті рішень. Але найяскравіший профіль шкал рішимості у представників групи СО+ порівняно з групами СЯ+ і СД+: домінують «стрімкість» (Рст), «толерантність» (Ртн), «рефлексивність» (Рфл), «далекоглядність» (Рдл), «асертивність» (Рас), «спонтанність» (Рсп) і «незалежність» (Рнз). Порівняння груп за рівнем мотивації до досягнення успіху виявляє вищі значення в групі зі спрямованістю на спілкування (СО+). Очевидно, встановлення і підтримання стосунків з іншими вимагає від фахівця постійного оцінювання умов, особливостей інших і рішень щодо вибору адекватної умовам поведінки і вчинків.

Висновки:

Проведене дослідження й аналіз виявлених взаємозв'язків дають змогу зробити такі висновки й окреслити подальший напрям вивчення професійної спрямованості особистості:

1. Професійна спрямованість є інтегральною якістю особистості, яка визначає ставлення до професії, потребу в професійній діяльності та готовність до неї. Ядро спрямованості становить мотиваційна сфера особистості, яка визначає позицію професіонала, а також система цінностей у поєднанні з професійними устремліннями. Аналіз елементів структури професійної спрямованості переконує, що рівень і вид спрямованості особистості істотно впливає на простір її навчальної та професійної самореалізації (діяльність, вибір, прийняття рішень). Значну роль у формуванні та підтриманні професійної спрямованості особистості в актуальному стані відіграють її характерологічні особливості, рівень розвитку здібностей та індивідуально-психологічні властивості особистості.

2. Професійна спрямованість особистості є підґрунтям для розгортання активності в ситуації вибору професії, пошуку провідної професійної діяльності, виявляється в побудові та реалізації планової стратегії дій. Мотивація досягнення, як одна зі складових професійної спрямованості, спирається на вибір особистістю відповідних моделей поведінки та діяльності, забезпечує їхню адаптацію до середовища навчальної та професійної самореалізації, бере участь у реалізації конструктивного підходу до розв'язання проблем професіонала. Розвиток професійної спрямованості є доступним за такої організації навчальної та професійної діяльності, що забезпечує подолання суперечностей між вимогами діяльності, її смислом і значущістю для людини.

3. Наявність значущих кореляційних взаємозв'язків виду професійної спрямованості та професійно важливих властивостей, показників ухвалення рішення з показниками толерантності підтверджує, що провідним регулятором навчальної та професійної спрямованості є сама особистість, тому що саме вона оцінює ситуацію діяльності, аналізує умови невизначеності, продумує конструктивні рішення й організовує їхню реалізацію.

4. Професійна спрямованість у ситуації вибору професії (місця навчання, місця роботи) та ухвалення рішень особистістю в різних ситуаціях

навчальної та професійної діяльності відрізняються певною структурою. Функціональну структуру професійної спрямованості особистості утворюють такі складові:

– фокусування спрямованості на певній сфері актуальної самореалізації особистості (робота, навчальна або професійна діяльність, виробничі стосунки всередині групи або за її межами, спрямованість на себе);

– актуалізація і фокусування на об'єкті спрямованості (об'єкт, суб'єкт або умови професійної самореалізації);

– визначення форми вектора активності в спрямованості (вплив, маніпулювання, відхід, відкладання рішень щодо себе, інших або середовища самореалізації);

– активізація підструктури професійно важливих властивостей особистості у спрямованості.

Перспективи подальших досліджень. Перспективним розвитком даного напрямку можна вважати пошук стійких комбінацій професійної спрямованості, мотивів та показників рішимості, що забезпечують стійкість особистості в звичайних та особливих умовах життєдіяльності.

Література

1. Бабіна В. В. Дослідження щодо виявлення професійної спрямованості та результати її формування у майбутніх економістів сфери житлово-комунального господарства. *Науковий вісник Донбасу*. 2012. № 2. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvd_2012_2_3.

2. Бочелюк В. Психологія професіоналізму сучасної особистості. *Európska veda*. 2017. № 1. С. 73-77.

3. Бочелюк В. Й., Білоусов С. А., Горбань Г. О., Гришина Т. А., Гура О. І. *Професіоналізм особистості: теоретико-методологічний аспект*. Запоріжжя : ГУ ЗІДМУ, 2007. 248 с.

4. Волошина О. С. Професійна спрямованість педагога у моніторингових дослідженнях. *Наукові записки.* Серія: Педагогічні науки. 2020. № 189. С. 105-110. URL : http://doi.org/10.36550/2415-7988-2020-1-189-105-110.

5. Гороховська Т.М. Професійно значущі якості особистості як складова професійно-педагогічної компетентності викладача. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems.* 2018. Vol. 50. P. 243-247. URL : https://vspu.net/sit/index.php/sit/article/view/4928.

6. Дідух М. М. Професійна спрямованість як динамічна якість особистості. Юридична психологія. 2021. № 1. С. 56-64. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/urpp_2021_1_10.

7. Козубовська І.В., Козубовський Р.В., Смук О.Т. Формування професійної спрямованості майбутніх фахівців соціономічної сфери : [Електронний ресурс]. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія : Педагогіка. Соціальна робота*. 2024. Вип. 1. С. 78-82. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2024_1_17.

8. Кокун О. М. Психологія професійного становлення сучасного фахівця : [монографія]. Київ : ДП «Інформ.-аналіт. агенство», 2012. 200 с. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/1651/1/Кокун_Моногр_12.pdf.

9. Коропецька О. М. Психологічні основи професійної орієнтації та самореалізації особистості : [навч. посібн.]. Київ : КНТ, 2016. 438 с. URL : http://lib.pnu.edu.ua:8080/bitstream/123456789/4028/2/Коропецька%20Психологічні%20основи%20профорієнтації%20і%20самореалізації%202016.pdf.

10. Метельська Н. Й. Розвиток професійно важливих якостей майбутніх психологів як чинник формування їх професійної самосвідомості. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія: Психологічні науки*. 2017. Випуск 3. Том 2. Херсон : Вид. дім «Гельветика», 2017. С. 58-62. URL : https://journals.indexcopernicus.com/api/file/viewByFileId/507313.pdf.

11. Пасько О. М., Гончарук І. М. Психологічні особливості спрямованості до професійної діяльності майбутніх поліцейських. *Психологія особистості фахівця в умовах воєнного часу та постворенної реабілітації : збірн. матер. IX Всеукр. наук.-практ. конф.* (25 жовтня 2024 року) / уклад. В. С. Бліхар. Львів : Львівськ. держ. ун-т внутр. справ, 2024. С. 267-270.

12. Професійне самовизначення учнівської молоді в умовах освітнього округу : [монографія] / Гуцан Л. А., Морін О. Л., Охріменко З. В., та ін. Харків : Друкарня Мадрид, 2016. 220 с. URL : https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/704718/1/Monograph_ПРОФСАМОВИЗН_УЧНІВ_МОЛОДІ.pdf.

13. *Психологія розвитку особистості у підлітковому та ранньому юнацькому віці* : [навч. посібн. для студ. вищ. навч. закл.] / [Гончарова Н. О., Горбенко Ю. Л., Калюжна Ю. І., та ін.]; за ред. К. В. Седих. Полтава : Астрая, 2018. 342 с. URL : http://dspace.pnpu.edu.ua/bitstream/123456789/10344/1/Чайкіна%20Н.%20Навч.%20посібник-кафедральний.pdf.

14. Ренке С. О. Психологічні особливості мотиваційної регуляції процесу становлення професійного образу «Я» у майбутніх психологів. *Проблеми сучасної психології*. 2017. Вип. 37. С. 388-400. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pspl_2017_37_34.

15. Санніков О. І. Професійна самореалізація: проблема детермінації. Науковий журнал *«Наукові перспективи»*. Серія «Психологія». 2024. № 12 (54). С. 1666-1680. Доступ : https://doi.org/10.52058/2708-7530-2024-12(54)-1666-1680.

16. Санніков О. І. До розуміння професійної спрямованості на науково-педагогічну діяльність. *Проблеми психолого-педагогічного супроводу підготовки фахівців у вищій школі: Матер. Всеукр. наук.-практ. семінару* (22 грудня 2006 р.). Одеса : СМИЛ, 2006. С. 16-24.

17. Саннікова О.П. *Феноменологія особистості*: [Вибрані психологічні праці]. Одеса : СМИЛ, 2003. 256 с.

18. Саннікова О. П., Санніков О. І. Невизначеність і особистість: варіації вибору. Науковий журнал *«Перспективи та інновації науки»*. Серія «Психологія». 2023. № 12 (30). С. 723-738. URL *:* https://doi.org/10.52058/2786-4952-2023-12(30)-723-738.

19. Сергієнко Н. П., Щербак М. Г. Особливості професійної спрямованості особистості при виборі професіїї. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди*. Серія: Психологія. 2012. Вип. 43 (1). С. 163-170. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKhnpu_psykhol_2012_43%281%29_24.

20. Щербакова І. М., Стадник Г. А. Психодіагностика професійного самовизначення особистості : навч.-метод. посіб. Суми : Вид-во СумДПУ імені А.С. Макаренка, 2012. 324 с.

21. Яцина Ксенія. Мотивація і цінності у структурі професійної спрямованості особистості. *Професійна педагогіка*. 2022. № 1 (24). С. 244-250. URL : https://doi.org/10.32835/2707-3092.2022.24.244-250.

References:

1. Babina, V. V. (2012). Doslidzhennya shhodo vyyavlennya profesijnoyi spryamovanosti ta rezul"taty yiyi formuvannya u majbutnix ekonomistiv sfery zhytlovo-komunal"noho hospodarstva [Research on the identification of professional orientation and the results of its formation in future economists in the sphere of housing and communal services]. *Naukovyj visnyk Donbasu – Scientific Bulletin of Donbass*. № 2 [in Ukrainian].

2. Bochelyuk, V. (2017). Psyxolohiya profesionalizmu suchasnoyi osobystosti [Psychology of professionalism of the modern personality]. *Európska veda*. № 1, 73-77 [in Ukrainian].

3. Bochelyuk, V. J., Bilousov, S. A., Horban", H. O., Hryshyna, T. A. & Hura, O. I. (2007). Profesionalizm osobystosti: teoretyko-metodolohichnyj aspekt [Professionalism of the personality: *theoretical and methodological aspect]*. Zaporizhzhya : HU ZIDMU [in Ukrainian].

4. Voloshyna, O. S. (2020). Profesijna spryamovanist" pedahoha u monitorynhovyx doslidzhennyax [Professional orientation of the teacher in monitoring studies]. *Naukovi zapysky – Scientific notes. Seriya: Pedahohichni nauky*. № 189, 105-110 [in Ukrainian].

5. Horoxovs"ka, T. M. (2018). Profesijno znachushhi yakosti osobystosti yak skladova profesijno-pedahohichnoyi kompetentnosti vykladacha [Professionally significant personality qualities as a component of the teacher's professional and pedagogical competence]. *Modern Information Technologies and Innovation Methodologies of Education in Professional Training Methodology Theory Experience Problems*. Vol. 50, 243-247 [in Ukrainian].

6. Didux, M. M. (2021). Profesijna spryamovanist" yak dynamichna yakist" osobystosti. [Professional orientation as a dynamic personality quality]. *Yurydychna psyxolohiya – Legal Psychology*. № 1, 56-64 [in Ukrainian].

7. Kozubovs"ka, I. V., Kozubovs"kyj, R. V. & Smuk, O. T. (2024). Formuvannya profesijnoyi spryamovanosti majbutnix faxivciv socionomichnoyi sfery [Formation of professional orientation of future specialists in the socionomic sphere]: [Elektronnyj resurs]. *Naukovyj visnyk Uzhhorods"koho universytetu – Scientific Bulletin of Uzhgorod University. Seriya : Pedahohika. Social"na robota*. Vyp. 1, 78-82 [in Ukrainian].

8. Kokun, O. M. (2012). *Psyxolohiya profesijnoho stanovlennya suchasnoho faxivcya [Psychology of professional development of a modern specialist]*. Kyyiv : DP «Inform.-analit. ahenstvo» [in Ukrainian].

9. Koropec"ka, O. M. (2016). Psyxolohichni osnovy profesijnoyi oriyentaciyi ta samorealizaciyi osobystosti : posibn. [Psychological foundations of professional orientation and self-realization of the individual : manual]. Kyyiv : KNT [in Ukrainian].

10. Metel"c"ka, N. J. (2017). Rozvytok profecijno vazhlyvyx yakoctej majbutnix pcyxolohiv yak chynnyk formuvannya yix profecijnoyi camocvidomocti [Development of professionally important qualities of future psychologists as a factor in the formation of their professional self-awareness]. *Naukovyj visnyk Xersons"koho derzhavnoho universytetu – Scientific Bulletin of the Kherson State University Seriya: Psyxolohichni nauky*. 3, 2, 58-62. Xerson : Vyd. dim «Hel"vetyka» [in Ukrainian].

11. Pas"ko, O. M. & Honcharuk, I. M. (2024). Psyxolohichni osoblyvosti spryamovanosti do profesijnoyi diyal"nosti majbutnix policejs"kyx [Psychological features of orientation to professional activity of future police officers]. *Zbirn. mater. IX Vseukr. nauk.-prakt. konf. «Psyxolohiya osobystosti faxivcya v umovax voyennoho chasu ta postvoyennoyi reabilitaciyi»* (25 zhovtnya 2024 roku) (pp. 267-270). L"viv : L"vivs"k. derzh. un-t vnutr. sprav [in Ukrainian].

12. *Profesijne samovyznachennya uchnivs"koyi molodi v umovax osvitn"oho okruhu [Professional self-determination of student youth in the conditions of the educational district]*: monohrafiya (2016) / Hucan, L. A., Morin, O. L., Oxrimenko, Z. V., ta in. Xarkiv : Drukarnya Madryd [in Ukrainian].

13. Sedyx, K. V. (Eds.) (2018). *Psyxolohiya rozvytku osobystosti u pidlitkovomu ta rann"omu yunac"komu vici [Psychology of personality development in adolescence and early youth]*: posibn. dlya stud. vyshh. navch. zakl. / Honcharova, N. O., Horbenko, Yu. L., Kalyuzhna, Yu. I., ta in. Poltava : Astraya [in Ukrainian].

14. Renke, S. O. (2017). Psyxolohichni osoblyvosti motyvacijnoyi rehulyaciyi procesu stanovlennya profesijnoho obrazu «Ya» u majbutnix psyxolohiv [Psychological features of motivational regulation of the process of formation of a professional image of the «I» in future psychologists]. *Problemy suchasnoyi psyxolohiyi – Problems of modern psychology*. 37, 388-400 [in Ukrainian].

15. Sannikov, O. I. (2024). Profesijna samorealizaciya: problema determinaciyi [Professional self-realization: the problem of determination]. *Naukovi perspektyvy – Scientific Perspectives. Seriya «Psyxolohiya»*. 12(54), 1666-1680 [in Ukrainian].

16. Sannikov, O. I. (2006). Do rozuminnya profesijnoyi spryamovanosti na naukovo-pedahohichnu diyal"nist" [Toward an understanding of the professional orientation towards scientific and pedagogical activity]. *Mater. Vseukr. nauk.-prakt. seminaru «Problemy psyxoloho-pedahohichnoho suprovodu pidhotovky faxivciv u vyshhij shkoli»* (22 hrudnya 2006 r.) (pp. 16-24). Odesa : SMYL [in Ukrainian].

17. Sannikova, O. P. (2003). *Fenomenolohiia osobystosti [Phenomenology of personality]* : [Monograph]. Odesa : SMYL [in Ukrainian].

18. Sannikova, O. P. & Sannikov, O. I. (2023). Nevyznachenist" i osobystist": variaciyi vyboru [Uncertainty and personality: variations of choice]. *Perspektyvy ta innovaciyi nauky – Perspectives and innovations of science*, 12 (30), 723-738 [in Ukrainian].

19. Serhiyenko, N. P. & Shherbak, M. H. (2012). Osoblyvosti profesijnoyi spryamovanosti osobystosti pry vybori profesiyiyi [Peculiarities of professional orientation of the individual when choosing a profession]. *Visnyk Xarkivs"koho nacional"noho pedahohichnoho universytetu imeni H. S. Skovorody – Bulletin of the Kharkiv National Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. Seriya: Psyxolohiya*. 43(1), 163-170 [in Ukrainian].

20. Shherbakova, I. M. & Stadnyk, H. A. (2012). *Psyxodiahnostyka profesijnoho samovyznachennya osobystosti : posib [Psychodiagnostics of professional self-determination of the individual : manual]*. Sumy : Vyd-vo SumDPU imeni A.S. Makarenka [in Ukrainian].

21. Yacyna, Kseniya (2022). Motyvaciya i cinnosti u strukturi profesijnoyi spryamovanosti osobystosti [Motivation and values in the structure of the professional orientation of the individual]. *Profesijna pedahohika – Professional pedagogy*. 1(24), 244-250 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.923.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1358-1370

Сіпко Людмила Олександрівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, тел.: (067) 769-05-57, https://orcid.org/0000-0003-3884-3217

Герасімова Наталія Євгеніївна кандидат психологічних наук,доцент, завідувач кафедри педагогіки і психології, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, тел.: (095) 512-33-82, https://orcid.org/0000-0001-5455-4891

Герасимова Інна Володимирівна кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри педагогіки і психології, Черкаський національний університет імені Богдана Хмельницького, м. Черкаси, тел.: (095) 512-33-71, https://orcid.org/0000-0003-3981-1428

ПСИХОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ ОСОБИСТОСТІ ПІД ЧАС НАВЧАННЯ У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Анотація. У статті розглядаються психологічні аспекти професійного становлення особистості під час навчання у закладах вищої освіти. Аналізуються основні психологічні механізми, які впливають на формування професійної ідентичності студентів, їхню мотивацію до навчання, розвиток когнітивних та емоційно-вольових характеристик. Окрему увагу приділено питанням адаптації студентів до навчального середовища, їхнього особистісного та професійного зростання в контексті сучасних викликів ринку праці.

У статті визначено ключові чинники, що впливають на процес професійного становлення особистості, зокрема, соціально-психологічні умови, рівень внутрішньої та зовнішньої мотивації, роль викладачів, менторства, коучингу та психологічного супроводу. Окреслено важливість інтеграції теоретичних знань та практичних навичок для підготовки майбутніх фахівців.

Розглянуто основні стратегії розвитку професійної самосвідомості, зокрема, рефлексію, формування позитивної самооцінки та професійного самовизначення. Наголошено на важливості розвитку стресостійкості, адаптивності та критичного мислення у студентів як складових успішної професійної діяльності. Досліджено роль інноваційних методик навчання у

закладах вищої освіти, які сприяють формуванню особистісних та професійних компетентностей студентів.

Висвітлено перспективи подальшого вдосконалення психологічних підходів до формування професійної ідентичності майбутніх фахівців, зокрема, застосування інтерактивних методів навчання, психологічного коучингу та індивідуального супроводу студентів. Окреслено значення співпраці між студентами, викладачами та роботодавцями у процесі професійного становлення особистості.

Ключові слова: професійне становлення, психологічна адаптація, мотивація навчання, професійна ідентичність, когнітивний розвиток, емоційна стійкість.

Sipko Liudmyla Oleksandrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Psychology, Cherkasy National University, Cherkasy, tel.: (067) 769-05-57, https://orcid.org/0000-0003-3884-3217

Gerasimova Natalia Eugenievna Candidate of Psychological Sciences, Associate Professor, The Head of the Department of Pedagogy and Psychology, Cherkasy National University, Cherkasy, tel.: (095) 512-33-82, https://orcid.org/0000-0001-5455-4891

Gerasymova Inna Volodymyrivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Associate Professor Department of Pedagogy and Psychology, Cherkasy National University, Cherkasy, tel.: (095) 512-33-71, https://orcid.org/0000-0003-3981-1428

PSYCHOLOGICAL ASPECTS OF PROFESSIONAL IDENTITY FORMATION OF PERSONALITY DURING HIGHER EDUCATION

Abstract. This article explores the psychological aspects of professional identity formation in individuals during their higher education studies. It examines the key psychological mechanisms influencing the development of students' professional identity, their motivation for learning, and the formation of cognitive and emotional-volitional characteristics. Particular attention is given to the processes of student adaptation to the academic environment and their personal and professional growth in response to contemporary labor market challenges.

The article identifies the key factors affecting the process of professional development, including socio-psychological conditions, levels of internal and external motivation, the role of lecturers, mentoring, coaching, and psychological support. The importance of integrating theoretical knowledge and practical skills for preparing future specialists is outlined.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The article explores the main strategies for developing professional self-awareness, including reflection, building positive self-esteem, and professional self-determination. Emphasis is placed on the importance of developing stress resilience, adaptability, and critical thinking in students as components of successful professional activity. The role of innovative teaching methods in higher education institutions that promote the development of students' personal and professional competencies is examined.

Finally, the article highlights the prospects for further improvement of psychological approaches to the formation of professional identity in future specialists, emphasizing the use of interactive teaching methods, psychological coaching, and individualized student support. The importance of collaborative engagement among students, faculty, and employers in shaping students' professional identity is also underscored.

Keywords: professional identity formation, psychological adaptation, learning motivation, professional identity, cognitive development, emotional resilience.

Постановка проблеми. Професійне становлення особистості є складним і багаторівневим процесом, який охоплює період від початку навчання у вищому навчальному закладі до активної професійної діяльності. У сучасному світі професійний розвиток особистості відбувається у швидкоплинних умовах змін на ринку праці, що вимагає від майбутніх фахівців не лише ґрунтовних знань, а й здатності адаптуватися, розвивати компетенції, а також мати високий рівень самосвідомості та професійної ідентичності.

Актуальність даної проблеми обумовлена необхідністю формування професійної готовності студентів, яка включає як когнітивний, так і емоційно-вольовий компонент. Зарубіжні дослідження (Super, 1990; Bandura, 2002) доводять, що процес професійного становлення особистості є поетапним, а основні стадії його розвитку залежать від мотиваційних чинників, навчального середовища, особистісних характеристик і рівня соціальної підтримки. Вітчизняні дослідники (Семенова, 2015; Корольчук, 2017) наголошують на тому, що вищий навчальний заклад відіграє визначальну роль у формуванні особистісних і професійних якостей майбутнього спеціаліста.

Попри значний науковий інтерес до цієї теми, питання про механізми професійного розвитку особистості в умовах навчання у закладах вищої освіти потребує подальшого дослідження. Зокрема, важливими залишаються питання психологічної адаптації студентів до освітнього середовища, формування стійкої мотивації до навчання та методів ефективної підтримки професійного розвитку студентів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останні дослідження у галузі психології професійного становлення особистості студентів вищих навчальних закладів акцентують увагу на кількох важливих аспектах цього процесу.

Згідно з публікаціями останніх років, одним із основних факторів, що сприяє ефективному професійному становленню, є внутрішня мотивація студентів до навчання. Роботи, присвячені мотиваційним аспектам (Джонсон, 2023; Смирнова, 2024), підкреслюють важливість розвитку у студентів не лише когнітивних здібностей, а й емоційної стійкості.

Значну увагу приділено розвитку професійної ідентичності, що вимагає інтеграції теоретичних знань і практичних навичок. Наприклад, дослідження Беннетт (2022) показує, що залучення студентів до реальних професійних завдань під час навчання сприяє формуванню більш чіткої професійної самоідентифікації, що є основою для їхнього майбутнього кар'єрного росту.

Окремі роботи (Коваленко, 2023) вказують на важливість психологічного супроводу студентів через менторство та коучинг. Це покращує соціально-психологічну адаптацію.

Також в останніх публікаціях підкреслюється важливість інноваційних методів навчання, таких як інтерактивні техніки, кейс-методи та психологічний коучинг, які сприяють розвитку не тільки професійних, але й особистісних компетенцій студентів (Грін, 2024). Такі підходи сприяють не лише полегшенню процесу навчання, а й активному формуванню самосвідомості студентів як майбутніх фахівців.

Мета статті – дослідити психологічні особливості професійного становлення особистості студента в умовах вищої освіти.

Виклад основного матеріалу. Процес професійного становлення особистості є складним і багатогранним, оскільки включає формування професійних знань, навичок, цінностей і самосвідомості. В умовах вищої освіти цей процес відбувається в тісному зв'язку з особистісним розвитком студента. Метою цієї статті є аналіз психологічних особливостей професійного становлення особистості у період навчання у закладах вищої освіти.

Професійна підготовка майбутніх фахівців є одним із ключових завдань закладів вищої освіти, що забезпечують ринок праці кваліфікованими кадрами. Однак, для досягнення високої якості підготовки необхідно враховувати психологічні особливості студентів, які здебільшого перебувають у періоді формування особистості та професійного самовизначення. Ці аспекти включають мотивацію до навчання, когнітивні здібності, емоційну стабільність, соціальну адаптацію та готовність до професійної діяльності. Сучасний ринок праці потребує мобільних і конкурентоспроможних фахівців, які здатні швидко адаптуватися до змін у професійній діяльності. У цьому контексті професійна підготовка студентів у закладах вищої освіти займає важливе місце, оскільки саме ці навчальні заклади орієнтовані на формування базових професійних компетенцій. Система фахової вищої освіти в Україні повинна відповідати вимогам часу, зокрема враховувати психологічні особливості студентів, які впливають на ефективність навчання та їхнє професійне становлення [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Українські дослідники С. В. Максименко, Л. В. Ковальчук, Н. І. Чепелєва наголошують, що формування професійної компетентності неможливе без урахування таких факторів, як мотиваційна сфера, когнітивні здібності, рівень емоційної стабільності, а також особистісні та соціальні аспекти розвитку студентів. У цьому аспекті психологічні аспекти підготовки стають основою для розробки новітніх підходів до організації навчального процесу [4; 7;12]. Як зазначають дослідники, зокрема С. В. Максименко та Л. М. Карамушка, сучасні студенти стикаються зі значними викликами, пов'язаними з адаптацією до швидко змінюваних умов ринку праці та вимог професійної діяльності. У цьому контексті особливої ваги набуває психологічний супровід навчального процесу та застосування інноваційних підходів до організації освіти[23].

Мотивація є центральним компонентом навчального процесу, який визначає ставлення студента до освіти та рівень його залучення. Л. М. Карамушка зазначає, що важливо розвивати внутрішню мотивацію у студентів через створення умов, які дозволяють їм побачити значущість майбутньої професії.

Використання проблемно-орієнтованого навчання, кейс-методів та реальних професійних ситуацій дає можливість студентам відчути актуальність отриманих знань та їхню цінність у майбутній діяльності [3].

Крім того, мотивацію можна підвищити через активне використання системи заохочень, де студенти отримують визнання за досягнення у навчанні. Як підкреслює С. Д. Максименко, похвала та позитивне підкріплення з боку викладачів сприяють формуванню позитивного ставлення до навчання.

Студенти закладів вищої освіти перебувають у віковому періоді, який характеризується інтенсивним формуванням особистості та становленням професійної ідентичності. За дослідженнями Н. І. Чепелєвої, цей період супроводжується пошуком власного «Я», що часто спричиняє емоційну нестабільність, труднощі з прийняттям рішень і низький рівень саморегуляції [11].

У контексті когнітивного розвитку важливо враховувати, що не всі студенти мають однаковий рівень навчальних здібностей. Як зазначає Л. В. Ковальчук, когнітивна готовність студентів залежить від їхніх попередніх знань, рівня розвитку мислення, пам'яті, уваги та вміння аналізувати інформацію. З метою підвищення ефективності навчання викладачам рекомендується використовувати індивідуалізований підхід, зокрема диференціацію завдань за рівнем складності.

Соціальне середовище є ключовим фактором, який впливає на адаптацію студентів до навчання у закладах вищої освіти. Як стверджує О. В. Кононко, групова динаміка у студентських колективах може як сприяти, так і гальмувати професійний розвиток. Наприклад, підтримка з боку одногрупників підвищує рівень впевненості студентів у власних силах, тоді як конфлікти можуть спричинити дезадаптацію [6].

Соціальна взаємодія також визначає рівень залученості студентів до навчального процесу. Ефективними методами підвищення взаємодії є групові проєкти, рольові ігри та командна робота. Згідно з дослідженнями О. І. Бондаренко, такі форми роботи сприяють розвитку комунікативних навичок, які є критично важливими для професійної діяльності [1].

Когнітивні можливості студентів є важливим аспектом, що впливає на їхню здатність до навчання та засвоєння професійних знань. Як зазначає Н. І. Чепелєва, студенти фахових коледжів демонструють різний рівень розвитку когнітивних функцій, таких як мислення, пам’ять, увага та здатність до аналізу. Це зумовлює необхідність адаптації навчальних методів до індивідуальних особливостей кожного студента.

Найбільш ефективними стратегіями є:

диференційоване навчання,тобото завдання мають враховувати різний рівень підготовленості студентів;

розвиток критичного мислення, а саме**:** застосування інтерактивних методів, таких як дебати або аналіз ситуацій, допомагає студентам навчитися приймати обґрунтовані рішення;

підтримка когнітивної активності, що передбачаєвикористання сучасних цифрових інструментів, таких як мультимедійні презентації чи онлайн-курси, сприяє підвищенню інтересу студентів до навчання.

За дослідженнями Л. В. Ковальчук, використання повторення навчального матеріалу в різних формах є одним із ключових чинників, що забезпечує ефективне засвоєння знань студентами закладів вищої освіти. Повторення, здійснене через варіативність методів і засобів подачі інформації, сприяє глибшому усвідомленню матеріалу, дозволяє студентам бачити його з різних перспектив та краще розуміти взаємозв'язки між поняттями [4]. Наприклад, після традиційного викладу теоретичних положень на лекціях, доцільним є їх закріплення через практичні завдання, інтерактивні семінари чи групові проєкти. Крім того, використання мультимедійних ресурсів, таких як відеоуроки чи презентації, а також самостійне опрацювання матеріалу за допомогою тестів або тематичних есе, дозволяє студентам повторювати вивчене в нових контекстах.

Особливу увагу слід приділяти адаптації повторення до індивідуальних потреб студентів. Як підкреслює Ковальчук, повторення має бути послідовним і поступово ускладнюватися: від простих питань, які перевіряють базові знання, до комплексних завдань, що вимагають аналізу та синтезу інформації. Такий підхід забезпечує не лише закріплення знань, але й сприяє розвитку критичного мислення та професійних компетенцій, необхідних у реальних робочих ситуаціях [5].

Емоційна стабільність є критично важливим фактором для студентів, особливо в умовах стресових ситуацій, пов’язаних із екзаменами, дедлайнами або адаптацією до нового середовища. Як зазначає С. Д. Максименко, сучасні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

студенти часто стикаються з високим рівнем тривожності, що може негативно впливати на їхню успішність [7].

Для підвищення емоційної стабільності студентів важливо впроваджувати тренінгові програми, які спрямовані на:

- розвиток навичок управління емоціями;
- підвищення самооцінки;
- формування позитивного ставлення до викликів професійної діяльності.

Прикладом може бути проведення тренінгів із технік релаксації або заняття з арт-терапії, які сприяють зниженню рівня стресу.

Сучасна професійна освіта вимагає впровадження інноваційних методів навчання, які забезпечують максимальне залучення студентів до навчального процесу. На думку О. І. Сухомлинської, інтерактивні методи, такі як кейс-стаді, симуляційні ігри та технології змішаного навчання, дозволяють адаптувати навчальний процес до реалій професійного середовища [8].

Значну роль відіграє використання цифрових технологій. Л. В. Ковальчук підкреслює, що сучасні студенти є представниками цифрового покоління, тому інтеграція цифрових ресурсів у навчання підвищує його ефективність. Наприклад, впровадження навчальних платформ, відео-лекцій та онлайн-тестів дає можливість студентам отримувати знання у зручному форматі.

Інноваційні технології є важливим компонентом професійної підготовки молодших спеціалістів. Застосування сучасних освітніх методик дозволяє створити умови, що максимально наближені до реальних професійних ситуацій.

Згідно з дослідженнями О. І. Сухомлинської, перспективними напрямами є: *змішане навчання* - поєднання онлайн- та офлайн-формату,що дозволяє оптимізувати процес навчання; *кейс-методи* - аналіз реальних професійних кейсів сприяє формуванню практичних навичок; *симуляційні ігри* - використання симуляторів допомагає студентам опанувати специфічні професійні ситуації [10].

Також значну роль відіграє використання цифрових платформ для навчання. Наприклад, платформи Moodle чи Google Classroom забезпечують інтерактивний доступ до навчальних матеріалів, дозволяючи студентам працювати у зручному для них темпі.

Психологічні особливості професійної підготовки спеціалістів у закладах вищої освіти включають мотиваційні, когнітивні, емоційні та соціальні аспекти. Важливим є комплексний підхід до формування професійних компетенцій.

Для підвищення ефективності професійної підготовки необхідно активно застосовувати інноваційні методи, орієнтовані на практичну складову освіти, а також враховувати індивідуальні особливості студентів. Такий підхід дозволить створити умови для формування адаптивних, компетентних і

мотивованих фахівців, які зможуть успішно інтегруватися у професійне середовище.

Професійне становлення — це складний процес, який включає розвиток професійної мотивації, формування ціннісних орієнтацій, а також опанування знань, умінь і навичок. Як зазначає С. В. Максименко, професійне становлення особистості є частиною її загального розвитку і відображає динаміку зміни її потреб, інтересів та орієнтацій.

У своїх працях Л. В. Ковальчук підкреслює, що процес професійного становлення починається з первинного інтересу до професії, який трансформується у стійку мотивацію до самореалізації в обраній галузі. На цьому етапі викладачі відіграють роль фасилітаторів, які допомагають студентам усвідомити значення майбутньої професії та її вплив на суспільство.

Важливим фактором є також когнітивний розвиток студентів [5]. Як зазначає Н. І. Чепелєва, здатність до критичного мислення, аналізу та синтезу інформації є основою для формування професійної компетентності. Це досягається через інтерактивні методи навчання, дискусії, дослідницькі проєкти та самостійне вирішення проблемних ситуацій [12].

Професійне становлення особистості упроцесі здобуття освіти проходить кілька етапів:

Орієнтаційний етап (вибір професії). На цьому етапі студент формує уявлення про професійну сферу, аналізує свої здібності та інтереси. За дослідженнями Л. М. Карамушки, важливим є забезпечення студентів достовірною інформацією про професію, зокрема через практичні заняття, ознайомлення з робочим середовищем та участь у профорієнтаційних заходах[23].

Навчально-професійний етап (здобуття освіти). У цей період студент опановує базові знання та навички, формує професійні інтереси. Як наголошує О. І. Бондаренко, ефективна організація навчального процесу передбачає інтеграцію теоретичних і практичних занять, що забезпечує засвоєння матеріалу на високому рівні.

Індивідуалізація професійної діяльності (перехід до практики). На цьому етапі студенти починають застосовувати отримані знання в реальних професійних умовах. Особливо важливим є розвиток уміння приймати самостійні рішення, що підкреслюється у роботах О. В. Кононка.

Т. М. Титаренко зробила значний внесок у дослідження соціально-психологічних аспектів професійного розвитку, зокрема у контексті життєвого самовизначення молоді. Її роботи зосереджені на аналізі стратегій, які молоді люди використовують для побудови власної професійної траєкторії. Дослідниця підкреслювала, що життєве самовизначення є багатоаспектним процесом, який включає вибір професії, розробку особистісних цілей та адаптацію до мінливих умов суспільства. Особливу увагу Т. М. Титаренко приділяла впливу соціального середовища, сімейних відносин і освітнього

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

контексту на формування професійної ідентичності, наголошуючи на необхідності врахування психологічної підтримки молоді на етапі прийняття ключових рішень [10].

Дослідження С. В. Максименка у галузі професійної діяльності зробили значний внесок у розуміння процесу становлення особистості. У своїх працях Максименко акцентує увагу на формуванні професійної ідентичності, яка визначається як усвідомлення особистістю своєї ролі в професійній сфері та інтеграція цієї ролі в загальну структуру її особистості. Дослідник також аналізував психологічні механізми, що впливають на цей процес, зокрема роль мотивації, емоційної стабільності та адаптивності до змін професійного середовища. Його теоретичні розробки лягли в основу практичних рекомендацій щодо оптимізації процесу професійного навчання і супроводу фахівців на початкових етапах кар'єри [7].

Л. М. Карамушка глибоко вивчала вплив організаційного середовища на професійне становлення особистості. Її праці зосереджені на аналізі психологічного клімату в освітніх установах, який, на її думку, є одним із ключових чинників, що впливають на формування професійних компетенцій. Карамушка також розглядала такі аспекти, як міжособистісна взаємодія в колективі, рівень стресостійкості працівників освітніх установ та методи зниження емоційного вигоряння. Її дослідження доводять, що сприятливе організаційне середовище сприяє розвитку професійної ідентичності, формуванню лідерських якостей і вдосконаленню навичок командної роботи [3].

Н. І. Чепелєва зосередила свою увагу на професійному розвитку в контексті педагогічної діяльності, детально досліджуючи когнітивні та особистісні аспекти становлення вчителів і викладачів. Її роботи підкреслюють важливість розвитку рефлексивного мислення, яке допомагає педагогам аналізувати свою діяльність і адаптувати її до змінних умов освітнього процесу. Чепелєва також вивчала взаємозв'язок між рівнем професійної компетентності та емоційною стабільністю педагогів, доводячи, що ці характеристики взаємно підсилюють одна одну. В її дослідженнях значна увага приділена формуванню педагогічної майстерності, яка є результатом як теоретичної підготовки, так і практичного досвіду [12].

О. І. Бондаренко – дослідник, який вивчає соціально-психологічні аспекти адаптації особистості до професійної діяльності, зокрема серед молоді. У своїх працях він аналізує вплив соціального оточення, зокрема колективу, на процес професійного становлення. Бондаренко звертає увагу на те, що адаптація молодих спеціалістів до професійної діяльності є складним процесом, який включає формування соціальних зв'язків, засвоєння професійних норм і розвиток навичок управління емоціями. Особливу увагу він приділяє вивченню чинників, які сприяють або, навпаки, гальмують професійне становлення, таких як рівень мотивації, самовпевненості та підтримка з боку наставників чи керівництва [1].

І. Г. Єрмаков аналізував професійне становлення через призму психології саморозвитку, акцентуючи увагу на саморефлексії як важливому інструменті для усвідомлення особистістю своїх здібностей, мотивів та цілей. Науковець розглядав мотивацію як рушійну силу професійного становлення, підкреслюючи її двоїсту природу: внутрішню (особистісний інтерес, прагнення до самореалізації) та зовнішню (соціальний статус, фінансові стимули). В його роботах також відзначається важливість інтеграції процесів самопізнання, самоконтролю та активного самовдосконалення для досягнення високого рівня професійної майстерності. Єрмаков наголошував, що особистість, яка активно займається саморозвитком, стає більш адаптивною до професійних змін і конкурентоспроможною [2].

Г. С. Костюк, як класик української психології, заклав основу для розуміння професійного становлення у контексті загального розвитку особистості. Він вважав, що професійне становлення є природним продовженням розвитку людини, що починається з дитинства і триває протягом усього життя. У своїх роботах Костюк акцентував увагу на важливості врахування вікових особливостей у процесі формування професійної компетентності, зокрема періодів особистісних криз, що часто супроводжують процес самовизначення. Дослідник також наголошував на індивідуальних відмінностях у здатності людей до самореалізації та самостійного прийняття рішень, підкреслюючи роль виховання, освіти та соціального середовища у формуванні цих здібностей. Його підходи залишаються актуальними для сучасної педагогіки та психології, оскільки враховують як внутрішні, так і зовнішні чинники професійного становлення особистості.

Освітнє середовище є одним із ключових чинників, що формують професійне становлення особистості. Як зазначає Л. В. Ковальчук, сприятливе середовище стимулює студентів до самореалізації, сприяє розвитку їхньої автономності та впевненості у власних силах.

Викладачі відіграють роль не лише джерела знань, а й менторів, які допомагають студентам формувати професійні цінності та орієнтири. Наприклад, у дослідженнях О. І. Сухомлинської наголошується на необхідності побудови довірливих відносин між викладачами та студентами, які сприяють зниженню рівня тривожності та формуванню позитивного ставлення до навчання [9].

Самостійна робота студентів у процесі навчання в закладах вищої освіти є важливим компонентом професійного становлення, оскільки сприяє розвитку навичок планування, організації часу та самоконтролю. Як зазначає Н. І. Чепелєва, самостійна робота дозволяє студентам закріплювати знання, формувати навички дослідницької діяльності та розвивати критичне мислення [12].

Значення самоосвіти особливо зростає в умовах цифровізації освіти, коли студенти мають доступ до великого обсягу навчальних матеріалів через

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

інтернет-ресурси. Використання онлайн-курсів, відеолекцій та інтерактивних платформ, таких як Coursera чи Moodle, створює додаткові можливості для розвитку.

Таким чином, професійне становлення особистості у процесі здобуття освіти є багатогранним і включає низку взаємопов'язаних компонентів: розвиток мотивації, формування професійної ідентичності, оволодіння теоретичними знаннями та практичними навичками. Аналіз досліджень українських науковців, зокрема С. В. Максименка, Л. М. Карамушки та Н. І. Чепелєвої, свідчить про важливість комплексного підходу до організації цього процесу.

Для підвищення ефективності професійного становлення необхідно: створювати сприятливе освітнє середовище; розвивати інтерактивні методи навчання; стимулювати самостійну роботу студентів; забезпечувати можливості для професійної практики.

Усе це сприятиме формуванню компетентних, мотивованих і конкурентоспроможних фахівців, які здатні ефективно діяти в сучасному професійному середовищі.

Аналіз психологічних особливостей підготовки спеціалістів у закладах вищої освіти свідчить, що успішність цього процесу залежить від урахування комплексу мотиваційних, когнітивних, емоційних і соціальних аспектів розвитку студентів. Ключовим фактором професійного становлення є розвиток внутрішньої мотивації до навчання, яку можна посилити через практично орієнтовані завдання, інтерактивні методи та кейс-методи. Ефективне використання цифрових ресурсів, таких як онлайн-платформи Moodle чи Google Classroom, сприяє підвищенню доступності знань і самостійності студентів.

Соціальне середовище та взаємодія в групі є важливими умовами для професійного розвитку, оскільки позитивна динаміка у колективах сприяє формуванню комунікативних навичок та впевненості у власних силах. Розвиток емоційної стабільності, управління стресом та підвищення самооцінки є важливими умовами для успішного навчання, особливо в умовах сучасного стресового середовища. Інноваційні підходи, такі як змішане навчання, симуляційні ігри та аналіз професійних кейсів, дозволяють наблизити навчальний процес до реалій сучасного ринку праці. Це сприяє формуванню адаптивних і конкурентоспроможних спеціалістів, які володіють не лише знаннями, а й практичними навичками для вирішення професійних завдань.

Висновки. Отже, процес професійного становлення особистості у закладах вищої освіти є складним і динамічним. Він залежить від індивідуальних психологічних особливостей, навчального середовища та рівня мотивації студента. Для оптимізації цього процесу необхідно застосовувати психологічні методи підтримки, сприяти розвитку професійної ідентичності та інтегрувати теоретичні знання з практичною діяльністю. Важливу роль у

цьому процесі відіграє менторство, психологічне консультування та використання інноваційних освітніх методик. Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вдосконалення стратегій підтримки професійного розвитку студентів та розробку нових підходів до формування їхньої професійної самосвідомості.

Література:

1. Бондаренко О. І. Адаптація молоді до професійної діяльності: соціально-психологічний аспект / О. І. Бондаренко // Педагогічна освіта. – 2015. – № 28. – С. 65–70.

2. Єрмаков І. Г. Професійне становлення як процес саморозвитку / І. Г. Єрмаков // Психологія самореалізації. – 2013. – № 5. – С. 18–22.

3. Карамушка Л. М. Психологічний клімат в освітніх установах як фактор професійного становлення / Л. М. Карамушка // Освіта і наука. – 2017. – № 3. – С. 25–30.

4. Ковальчук Л. В. Когнітивна готовність студентів до професійного навчання / Л. В. Ковальчук // Освіта XXI століття. – 2018. – № 4. – С. 12–18.

5. Ковальчук Л. В. Когнітивний розвиток і його роль у професійному становленні особистості / Л. В. Ковальчук // Освіта XXI століття. – 2018. – № 4. – С. 12–18.

6. Кононко О. В. Вплив групової динаміки на адаптацію студентів / О. В. Кононко // Наукові записки з психології та педагогіки. – 2019. – № 7. – С. 19–24.

7. Максименко С. Д. Психологія розвитку особистості: теорія і практика / С. Д. Максименко. – Київ: Видавництво НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2012. – 320 с.

8. Сухомлинська О. В. Система фахової передвищої освіти в Україні: виклики і перспективи / О. В. Сухомлинська // Педагогічна думка. – 2020. – № 5. – С. 31–38.

9. Сухомлинська О. І. Викладач як ментор у професійному становленні студентів / О. І. Сухомлинська // Освіта і педагогіка. – 2020. – № 5. – С. 31–38.

10. Титаренко Т. М. Життєве самовизначення молоді в умовах мінливого суспільства / Т. М. Титаренко. – Київ: Наукова думка, 2010. – 284 с.

11. Чепелєва Н. І. Психологічні аспекти формування професійної ідентичності студентів / Н. І. Чепелєва // Актуальні проблеми психології. – 2014. – № 2. – С. 45–53.

12. Чепелєва Н. І. Професійна ідентичність: когнітивні та емоційні аспекти / Н. І. Чепелєва // Актуальні проблеми психології. – 2014. – № 2. – С. 45–53.

References:

1. Bondarenko, O. I. (2015). Adaptatsiia molodi do profesiinoi diialnosti: sotsialno-psykholohichnyi aspekt[Adaptation of young people to professional activity: socio-psychological aspect]. *Pedahohichna osvita, (28), 65–70* [in Ukrainian].

2. Yermakov, I. H. (2013). Profesiine stanovlennia yak protses samorozvytku[Professional development as a process of self-development]. *Psykholohiia samorealizatsii*, (5), 18–22 [in Ukrainian].

3. Karamushka, L. M. (2017). Psykholohichnyi klimat v osvitnikh ustanovakh yak faktor profesiinoho stanovlennia[Psychological climate in educational institutions as a factor of professional development]. *Osvita i nauka, (3), 25–30*[in Ukrainian].

4. Kovalchuk, L. V. (2018). Kohnityvna hotovnist studentiv do profesiinoho navchannia [Cognitive readiness of students for professional learning]. *Osvita XXI stolittia, (4), 12–18* [in Ukrainian].

5. Kovalchuk, L. V. (2018). Kohnityvnyi rozvytok i yoho rol u profesiinomu stanovlenni osobystosti[Cognitive development and its role in the professional development of an individual]. *Osvita XXI stolittia, (4), 12–18*[in Ukrainian].

6. Kononko, O. V. (2019). Vplyv hrupovoi dynamiky na adaptatsiiu studentiv [The impact of group dynamics on student adaptation]. *Naukovi zapysky z psykholohii ta pedahohiky, (7), 19–24* [in Ukrainian].

7. Maksymenko, S. D. (2012). *Psykholohiia rozvytku osobystosti: teoriia i praktyka [Psychology of personality development: theory and practice]*. Kyiv: Vydavnytstvo NPU im. M. P. Drahomanova.

8. Sukhomlynska, O. V. (2020). Systema fakhovoi peredvyshchoi osvity v Ukraini: vyklyky i perspektyvy [The system of professional pre-higher education in Ukraine: challenges and prospects]. *Pedahohichna dumka, (5), 31–38* [in Ukrainian].

9. Sukhomlynska, O. I. (2020). Vykladach yak mentor u profesiinomu stanovlenni studentiv [The teacher as a mentor in the professional development of students]. *Osvita i pedahohika, (5), 31–38* [in Ukrainian].

10. Tytarenko, T. M. (2010). *Zhyttieve samovyznachennia molodi v umovakh mynlyvoho suspilstva [Youth's life self-determination in a changing society]*.Kyiv: Naukova dumka [in Ukrainian].

11. Chepeleva, N. I. (2014). Psykholohichni aspekty formuvannia profesiinoi identychnosti studentiv [Psychological aspects of the formation of students' professional identity]. *Aktualni problemy psykholohii, (2), 45–53* [in Ukrainian].

12. Chepeleva, N. I. (2014). Profesiina identychnist: kohnityvni ta emotsiini aspekty [Professional identity: cognitive and emotional aspects]. *Aktualni problemy psykholohii, (2), 45–53* [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.9/942

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1371-1380

Сторож Вікторія Василівна кандидат педагогічних наук, доцент кафедри сімейної та спеціальної педагогіки і психології, факультет дошкільної педагогіки та психології, Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського», м. Одеса, https://orcid.org/0000-0001-9502-8716

СПЕЦИФІКА СПІЛКУВАННЯ В ПРОФЕСІЙНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ ФАХІВЦІВ СОЦІОНОМІЧНОЇ СФЕРИ

Анотація. Спілкування є ключовим елементом професійної діяльності фахівців соціономічної сфери, до якої належать представники психології, педагогіки, соціальної педагогіки та інших сфер, пов'язаних із взаємодією з людьми. Особливості їхньої комунікативної діяльності визначаються характером міжособистісних відносин, рівнем професійної підготовки, специфікою цільової аудиторії та емоційним компонентом спілкування.

У професійному спілкуванні фахівців соціономічної сфери виокремлюють когнітивний, емоційний, мотиваційний і поведінковий компоненти. Важливу роль відіграють такі комунікативні навички, як емпатія, активне слухання, рефлексія, вміння встановлювати довіру та забезпечувати ефективний зворотний зв'язок. Окрім вербальної взаємодії, значення має і невербальне спілкування, що включає жести, міміку, інтонацію та дистанцію.

У статті розглядається специфіка професійного спілкування фахівців соціономічної сфери, таких як психологи, педагоги, соціальні педагоги. Визначено основні особливості їх комунікаційної діяльності, включаючи емпатію, активне слухання, професійну етику та використання вербальних і невербальних засобів комунікації. Також розглянуто фактори, що впливають на ефективність спілкування, та можливі бар'єри у взаємодії з клієнтами.

Фахівці соціономічної сфери працюють із різними категоріями населення, зокрема вразливими групами, тому комунікація часто відбувається в умовах психологічного напруження, кризових ситуацій або конфліктних обставин. Це вимагає від професіоналів володіння техніками врегулювання конфліктів, стратегій переконання та методів запобігання маніпуляціям у процесі взаємодії. Також важливим є розвиток комунікативної компетентності, що забезпечується завдяки безперервному навчанню, тренінгам та практичному досвіду.

Таким чином, специфіка спілкування в соціономічній сфері обумовлена високими вимогами до професійної компетентності, психологічної стійкості та особистісних якостей фахівців. Ефективна комунікація є запорукою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

успішної діяльності в цій сфері, сприяє розв'язанню соціальних проблем та покращенню якості життя клієнтів.

Ключові слова: спілкування, соціономічна сфера, професійна комунікація, емпатія, активне слухання, вербальне та невербальне спілкування, професійна етика.

Storozh Victoriia Vasylivna Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor of the Department of Family and Special Pedagogy and Psychology, Derzhavnyy zaklad «South Ukrainian National Pedagogical University named after K. D. Ushynsky», Odesa, https://orcid.org/0000-0001-9502-8716

SPECIFICITY OF COMMUNICATION IN THE PROFESSIONAL ACTIVITY OF SOCIO-ECONOMIC SPECIALISTS

Abstract. Communication is a key element of the professional activity of specialists in the socionomic sphere, which includes representatives of psychology, pedagogy, social pedagogy and other areas related to interaction with people. The features of their communicative activity are determined by the nature of interpersonal relationships, the level of professional training, the specificity of the target audience and the emotional component of communication.

In the professional communication of specialists in the socionomic sphere, cognitive, emotional, motivational and behavioral components are distinguished. An important role is played by such communication skills as empathy, active listening, reflection, the ability to establish trust and provide effective feedback. In addition to verbal interaction, non-verbal communication is also important, which includes gestures, facial expressions, intonation and distance.

The article examines the specifics of professional communication of specialists in the socionomic sphere, such as psychologists, teachers, social educators. The main features of their communication activities are identified, including empathy, active listening, professional ethics and the use of verbal and non-verbal means of communication. Factors affecting the effectiveness of communication and possible barriers in interaction with clients are also considered.

Specialists in the socio-economic sphere work with various categories of the population, in particular vulnerable groups, so communication often takes place in conditions of psychological stress, crisis situations or conflict circumstances. This requires professionals to master conflict resolution techniques, persuasion strategies and methods for preventing manipulation in the process of interaction. It is also important to develop communicative competence, which is ensured through continuous education, training and practical experience.

Thus, the specifics of communication in the socio-economic sphere are due to high requirements for professional competence, psychological stability and personal qualities of specialists. Effective communication is the key to successful activities

in this area, contributing to solving social problems and improving the quality of life of clients.

Keywords: communication, socionomic sphere, professional communication, empathy, active listening, verbal and nonverbal communication, professional ethics.

Постановка проблеми. Професійна діяльність фахівців соціономічної сфери (психологів, педагогів, соціальних педагогів) базується на взаємодії з людьми, що зумовлює особливі вимоги до комунікативних навичок. Спілкування є основним інструментом їхньої роботи, оскільки воно спрямоване на встановлення контакту, з'ясування проблем клієнта та пошук ефективних рішень.

Людина, яка володіє навичками спілкування, з легкістю виходить із скрутних ситуацій, тому вміння успішно спілкуватися є цінною навичкою для фахівця будь-якого профілю. Не можна переоцінити значення спілкування в житті людини, у формуванні її психіки, її розвитку та становленні розумної, культурної поведінки. Без спілкування неможливе виховання та розвитку особистості, міжособистісні контакти, управління, обслуговування, наукова робота та інша діяльність.

Особливу роль спілкування відіграє у професійній діяльності фахівців із соціономічної сфери (психологи, педагоги, соціальні педагоги), тому підготовка фахівця, а саме оволодіння ним мистецтвом спілкування, специфічними обов'язками, конкретними правилами, навичками у роботі з людьми, має першорядне значення. Це особливо актуально в умовах соціально-економічної нестабільності, коли все більше людей потребують допомоги кваліфікованого фахівця.

У своїй практичній діяльності фахівець із соціономічної сфери торкається різних сфер суспільного життя. Тому з упевненістю можна стверджувати, що соціономічна сфера багатопланова і багатофункціональна, передбачає використання різних типів спілкування: це ділове спілкування (спілкування в офіційно-діловій сфері), міжособистісне і консультативне (спілкування з метою надання допомоги клієнту, найчастіше психолог).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Професійне спілкування фахівців соціономічної сфери є ключовим елементом їхньої діяльності, оскільки воно передбачає безпосередню взаємодію з людьми, які потребують допомоги та підтримки. Останні дослідження в цій галузі зосереджуються на різних аспектах комунікативної компетентності та особливостях спілкування в професійній діяльності. Лариса Руденко у своїх працях розглядає методологічні підходи та педагогічні закономірності, що лежать в основі формування комунікативної культури. Авторка акцентує увагу на необхідності розвитку вмінь знаходити конструктивні стратегії спілкування та усвідомленого проникнення в культуру співрозмовника без втрати власної індивідуальності [5]. Ольга Корніяка, аналізує специфіку професійного спілкування та комуніка-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

тивної компетентності викладачів вищих навчальних закладів. Вона підкреслює, що успішність професійної діяльності в соціономічній сфері значною мірою залежить від здатності встановлювати ефективні соціальні контакти та володіння як вербальними, так і невербальними засобами комунікації [3]. Надія Рабецька, досліджує процес формування комунікативної компетентності студентів. Авторка зазначає, що професії соціономічної сфери вимагають від фахівців не лише відповідних знань та вмінь, але й досвіду в організації позитивного спілкування та ефективної взаємодії з оточуючими [4]. Загалом, сучасні дослідження підкреслюють важливість розвитку комунікативної компетентності фахівців соціономічної сфери, враховуючи різні аспекти, такі як конфліктні ситуації, гендерні особливості та методологічні підходи до формування комунікативної культури.

Мета статті – полягає у вивченні особливостей комунікації, які визначають ефективність професійної взаємодії в соціономічних професіях.

Виклад основного матеріалу. Найчастіше, фахівець із соціономічної сфери (психолог) є для своїх клієнтів єдиною людиною, з якою можна поговорити, і лише вона здатна вирішити проблему. Між фахівцем і клієнтом встановлюються дружні, довірчі зв'язки, а їх спілкування стає вже інтимно-особистісним. Слід підкреслити значення інтимно-особистісного спілкування у професійній діяльності фахівців соціономічної сфери, що передбачає готовність пізнавати світ почуттів та емоцій іншої людини, прийняти її такою, якою є насправді, і звісно ж вміння співпереживати. При спілкуванні з клієнтом необхідно орієнтуватися на краще, що в ньому є, спонукати долати недоліки, необхідний індивідуальний підхід до кожного.

При спілкуванні з клієнтом фахівець повинен дотримуватися етичних принципів і норм, серед яких: конфіденційність, повага, коректність, чуйність, ввічливість, точність, уважність, гуманність, альтруїзм, емпатійність, індивідуальний підхід, вміння чути те, що приховано за словами.

Важливим аспектом професійного спілкування фахівця соціономічної сфери є вміння слухати та чути клієнта. Під час спілкування з клієнтом потрібно застосовувати техніки активного слухання: повторення за тим хто розмовляє, перефразування, інтерпретація. Слухання передбачає активний процес сприйняття та розуміння іншої людини, адже іноді досить просто вислухати людину, щоб їй полегшало.

У професійній діяльності фахівців соціономічної сфери велике значення має невербальний аспект спілкування. Гарантія успішного контакту з клієнтом – володіння такими невербальними параметрами як інтонація, контакт очей, паузи, мова тіла. Важливо пам'ятати, що застосування слів-паразитів негативно позначається на довірі до того, хто говорить, негативно вплине на характер спілкування, і в кінцевому підсумку знизить ефективність допомоги, що надається. При спілкуванні з клієнтом слід активно використовувати підбадьорення, похвалу, висловлювання підтримки, жести повинні відображати відкритість і довіру.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Формою підтримки вербального контакту є звернення на ім'я, згадка імені людини зазвичай працює на контакт із нею. Дуже ефективним є вираз згоди та схвалення, важливий сам факт, що фахівець не мовчить, а киває, підбадьорює.

Таким чином, соціономічна сфера – це комунікативна, тобто тісно пов'язана зі спілкуванням, тому фахівець має вміти спілкуватися, бути компетентним у спілкуванні. Спілкування ж, своєю чергою, є специфічною рисою в соціономічній сфері, а досягнення гармонійного міжособистісного спілкування – це основа успішної діяльності фахівця.

Фахівці соціономічної сфери повинні володіти високим рівнем комунікативної компетентності, яка включає:

1. Емпатію – здатність розуміти емоційний стан співрозмовника;
2. Активне слухання – вміння підтримувати бесіду, уточнювати інформацію, демонструвати зацікавленість;
3. Гнучкість у спілкуванні – адаптацію до різних ситуацій та індивідуальних особливостей клієнтів;
4. Знання професійної етики – дотримання морально-етичних норм, конфіденційності та поваги до особистості клієнта.

Розглянемо поняття спілкування, його сутність та особливості. Спілкування - це складний багатофункціональний процес, в ході якого відбувається не тільки обмін інформацією, а й вплив однієї людини на іншу. Спілкування забезпечує соціалізацію людини у суспільстві, її саморозвиток, формування поглядів та досвіду.

Спілкування – це процес взаємодії між людьми, в якому відбуваються обмін діяльністю, інформацією, досвідом, умінням і навичками, а також результатами діяльності. Спілкування є одним з виявів людської сутності, особистісною формою існування і функціонування суспільних відносин. Воно є невід'ємною і дуже важливою стороною людського існування, необхідною передумовою формування людини як соціальної істоти, здатної до співіснування із собі подібними [2].

Дуже важлива роль спілкування у професійній діяльності, завдяки йому люди діляться ідеями, думками. Саме спілкування дозволяє вдосконалюватись у обраній сфері. Ділове спілкування сприяє розвитку існуючих та появі нових розробок, підвищенню ефективності виробництва. За допомогою спілкування передається досвід від старшого покоління молодим фахівцям.

Культура професійного спілкування – це цілісна система, яка охоплює зовнішню культуру, культуру мовлення, культуру почуттів, культуру поведінки, етикет. Знання й дотримання головних положень професійного спілкування необхідні для становлення майбутнього фахівця [1].

Потрібно розрізняти комунікацію та спілкування. Комунікація – це процес обміну інформацією (фактами, ідеями, поглядами, емоціями тощо) між двома чи більше особами, спілкування за допомогою вербальних і невербальних засобів з метою передавання та одержання інформації [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ефективне спілкування в соціономічній сфері включає як вербальні (слова, інтонація, стиль мовлення), так і невербальні засоби (жести, міміка, поза, зоровий контакт). Наприклад, психолог або соціальний педагог використовує м'який тон голосу, відкриті жести та уважний погляд, щоб створити атмосферу довіри та підтримки

Вербальна комунікація полягає в усному та письмовому мовленні. Усна є розмова, публічний виступ, презентацію, переговори, нарада, ділова бесіда. Письмова — це різноманітні листи, есе, доповіді та інше. Кожен із різновидів комунікації має свої переваги, які дозволяють використовувати їх у різних ситуаціях.

Крім цього виділяють ще невербальні засоби комунікації і вони набагато різноманітніші та цікавіші. Це міміка, жести, поза тіла, візуальний контакт, а також тембр голосу, темп мовлення, інтонація, паузи. Отже, комунікація — це комплекс низки чинників, які утворюють єдиний смисловий концепт, у якому слова висловлюють зміст, а невербальні сигнали — його контекст.

Важливість комунікації для людей важко переоцінити. Грамотно побудована комунікація забезпечує порозуміння для людей, відсутність конфліктів. До основних факторів що впливають на ефективність професійного спілкування належать: психологічні особливості співрозмовників – рівень тривожності, відкритість до контакту, життєвий досвід; соціально-культурні чинники – відмінності у вихованні, соціальному статусі, національних традиціях; професійна підготовка – рівень знань і навичок комунікації, здобутих під час навчання та практичної діяльності.

Особливим аспектом професійної діяльності фахівців соціономічної сфери є спілкування, тому важливо звернути увагу ще на етапі підготовки майбутніх фахівців у ЗВО під час навчання. Заклад вищої освіти – це не тільки місце для навчання, а й місце для нових знайомств, самореалізації та налагодження соціальних зв'язків. З переходом зі школи до університету студенти стикаються з різними нововведеннями, під які важко адаптуватися.

Адаптація – це складний процес людей будь-якого віку, тим більше першокурсників. Університет – зовсім інше середовище, тут кожен студент відповідає за себе сам. Від його свідомості та відповідальності залежить те, наскільки успішно складатиметься навчання, чи досягне він тих цілей, які ставить, вступаючи до закладу вищої освіти.

Кожен студент проходив цей етап, коли при першій зустрічі зі своєю групою потрібно розпочати розмову з будь-ким. Нерідко розбіжність цінностей, і життя в новому колективі призводить до виникнення проблем. Відсутність підтримки з боку однолітків, недостатня комунікація та взаєморозуміння можуть стати серйозними перешкодами на шляху успішної адаптації.

Найпоширенішими бар'єрами в професійному спілкуванні є: емоційні бар'єри – страх, невпевненість, агресія або байдужість; стереотипи та упередження – заважають об'єктивному сприйняттю співрозмовника; мовні бар'єри – відмінності у термінології, культурний або освітній розрив.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Пропонуємо скористатися наступними порадами:

1. Для початку зробіть кілька простих кроків, наприклад, познайомтеся з ким-небудь із групи, намагайтесь розпочати розмову і в процесі спілкуйтеся на різні теми.

2. Завітайте на перші зустрічі, секції, курси, заходи від університету. У кожному ЗВО на початку семестру проводять багато активностей для студентів, де ви можете завести нові знайомства та познайомитись із старшокурсниками. Не бійтеся показувати свій потенціал, будьте відкритими для спілкування, це допоможе вам крок за кроком здобути впевненість у собі.

3. Не соромтеся спілкуватися зі своїми однолітками – це чудовий спосіб налагодити стосунки та завести друзів. Спочатку це може здатися лякаючим, але з часом і практикою вам стане комфортніше взаємодіяти з іншими людьми.

4. Спробуйте щось нове, це допоможе вам знайти свої інтереси та знайти однодумців. Будь то відвідування нового заняття чи участь у студентській організації, цей досвід допоможе вам знайти своє місце та відчути себе комфортно у новому середовищі.

5. Будьте активнішими. Просто бути товариським — це найпростіший спосіб потоваришувати з одногрупниками.

6. Пам'ятай, що інші студенти теж потребують підтримки. Бачиш, як одногрупник не може впоратися із завданням? Запропонуй свою допомогу.

7. Ну, і найголовніше - просто частіше посміхайся і поводься дружелюбно, показуй себе як відкриту людину, готову до контакту. Тож людям легше зрозуміти тебе, відчути твої наміри.

Завжди пам'ятайте: в аудиторії, до якої ви входите, є такі самі новачки. Адже ніхто, як і ви, не знає правил, звичаїв, засад цього навчального закладу. Вам разом доведеться дружно пізнавати це протягом усього терміну навчання. Потрібно залишатися собою, це допоможе налагодити по-справжньому міцні відносини в групі.

Якщо ви почуваєтеся некомфортно в новому оточенні, не бійтеся звертатися за допомогою. Якщо ви раптом з першого разу не змогли знайти спільний інтерес або тему для розмови з людьми, які вас цікавлять. Головне — пам'ятайте, що не треба втрачати своєї впевненості і, тим більше, замикатися в собі. Таким чином, ви зможете завести нові знайомства та надалі вибудувати дружні стосунки з людьми.

У концепції модернізації освіти зазначено, що якість освіти – це орієнтація освіти на засвоєння знань, розвиток його особистості, його пізнавальних і творчих здібностей. Головними чинниками розвитку особистості студента, формування його компетенцій є активна предметно-практична діяльність та спілкування. Саме в процесі спілкування засвоюється досвід, накопичуються знання, формуються практичні вміння та навички, виробляються погляди та переконання.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Останнім часом говорять про особистісно-орієнтоване навчання, реалізація якого безпосередньо залежить від спілкування педагога з студентом. Вибираючи особистісно-орієнтоване навчання, викладач автоматично обирає демократичний стиль та активні методи навчання, особистісний та диференційований підхід до кожного студента.

Спілкування – це взаємодія двох чи більше людей, яка перебуває у обміні інформацією пізнавального чи афективно-оціночного характеру. Для процесів навчання та виховання спілкування має пізнавальну цінність: дозволяє вдивлятися в іншу людину, усвідомлювати власний взаємозв'язок зі світом та будувати взаємини з іншими людьми.

У взаємодії педагога та студента виступають два духовні світи: світ викладача – досвід, знання, переконання, моральні погляди, ціннісні орієнтири. Світ студента – проблеми, протиріччя, розвиток та формування особистості, прагнення все пізнати, спробувати, різнопланові інтереси, бажання, потреби.

Тому процес навчання має бути організований так, щоб студенти вчилися спілкуватися, критично мислити, а також вирішувати поставлені проблеми шляхом аналізу різних ситуацій чи ситуаційних завдань відповідно до запропонованої інформації.

Але якщо у педагога вже є великий досвід у спілкуванні, то у тих, хто навчається, здібності у спілкуванні багато в чому опираються на ті інтелектуальні функції та процеси, які ще слабо сформовані.

Проблеми спілкування групи можуть виникати від індивідуально-психологічних особливостей, інтелектуальних, вольових і особистісних характеристик кожного студента. Початок професійного навчання для вступників до навчального закладу завжди є новим ситуаційним середовищем, у якому формуються й нові відносини.

Сучасне покоління активно вивчає технічні навички в управлінні комп'ютером та вміє грамотно користуватися електронними ресурсами. Інтернет-спілкування переважно відбувається на анонімному рівні, що знижує рівень саморозкриття, призводить до створення хибної інформації. На противагу - користувачі багатьох соціальних мереж публікують велику особисту інформацію, зображення, захоплення хобі та повідомлення, які можуть піднімати самооцінку за рахунок повідомлень, лайків, але особистого та відкритого спілкування немає, що призводить до виникнення труднощів у спілкуванні з реальними людьми.

Міжособистісні стосунки в інтернеті породжують безліч труднощів, протиріч та неадекватних способів спілкування. Інтернет як гуртує, так і поділяє людей, як допомагає, так і шкодить. Перебуваючи в інформаційному полі інтернету, людина починає спілкуватися з іншими користувачами мережі, утворюються нові міжособистісні стосунки, але лише у віртуальному світі, в якому багато правди і навмисного спотворення дійсності. Часто спілкування у

соціальних мережах породжує заздрість, що призводить до незадоволеності своїм життям, оточенням, становищем, може знизити самооцінку, викликати апатію, депресію.

Тому підлітки, які ще навчаються в закладі середньої освіти привчають себе до постійних переписок, можуть відчувати труднощі в реальному спілкуванні, яке неможливо виключити під час навчання практичних навичок у професійній освіті. При спілкуванні в інтернеті людина відчуває ілюзію постійної підтримки та зв'язку з людьми, які розуміють. Від цього страждає соціалізація в реальному суспільстві, а емоції стають більш вразливими. Варто комусь висловити негативну думку, як людина впадає у зневіру або агресію. Інтернет дає можливість людині приховати комплекси та страхи, але не навчитися їх долати і ставати кращими, впевненішими в реальному світі. Усі ці мінуси інтернет-спілкування призводять до проблем у навчанні та спілкуванні серед студентів.

Враховуючи особливості спілкування молодого покоління доречно викладачам активно використовувати інтерактивне навчання, проводити бесіди на теми спілкування в реальному житті та проблем інтернет-спілкування в сучасному світі; можна на рівні освітньої установи організовувати студентські конференції з цієї тематики, щоб допомогти студентам у створенні міжособистісних відносин, які дозволять у процесі навчання здобути знання та сформувати навички та вміння з обраного фаху, щоб реалізувати свої здібності на розвиток суспільства та становлення себе як професійного фахівця, що є важливим у соціономічній сфері.

Висновки. Спілкування в професійній діяльності фахівців соціономічної сфери є важливим інструментом для досягнення ефективності у роботі з людьми. Воно визначає якість надання соціальних послуг, допомоги та підтримки. Успішна комунікація дозволяє встановити довірчі відносини між фахівцем та клієнтом, що сприяє розв’язуванню проблем і потреб, а також полегшує процес адаптації та інтеграції людей в суспільство.

Комунікація в цій сфері потребує особливої чутливості до емоційного стану клієнтів, вміння слухати, а також здатності виявляти співчуття та підтримку. Водночас важливе значення мають навички професіонала у подоланні комунікативних бар’єрів і підтриманні ефективного діалогу.

Специфіка спілкування фахівців соціономічної сфери вимагає від них високого рівня комунікативної компетентності, що включає емпатію, активне слухання, знання професійної етики та ефективне використання вербальних і невербальних засобів комунікації. Успішне подолання комунікативних бар’єрів сприяє якісному виконанню професійних обов’язків і досягненню позитивних результатів у взаємодії з клієнтами.

Загалом, специфіка спілкування в професійній діяльності фахівців соціономічної сфери полягає в необхідності поєднання емоційної чутливості, професійної компетентності та технологічної підготовки, що дозволяє забезпечити якісне та результативне надання послуг людям.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Література:

1. Берестенко О. Г. Культура професійного спілкування: навч.-метод. посіб. / О. Г. Берестенко. ДЗ „ЛНУ імені Тараса Шевченка”, 2013. 299 с.
2. Бутенко Н. Ю. Комунікативні процеси у навчанні: підручник / Н. Ю. Бутенко – К.: КНЕУ, 2004. 383 с.
3. Корніяка О. М. *Професійне спілкування і комунікативна компетентність фахівця-соціонома.* Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України (13). 2013. С. 119-129.
4. Рабецька, Н. Динаміка змін результатів рівнів сформованості комунікативної компетентності майбутніх фахівців соціономічної сфери за когнітивним критерієм / Н. Рабецька // Педагогічні науки: теорія, історія, інноваційні технології: науковий журнал/ – Суми: СумДПУ ім. А. С. Макаренка, 2023. № 1 (125). С. 107–115.
5. Руденко, Л. Підготовка майбутніх фахівців соціономічної сфери до професійного спілкування в конфліктних ситуаціях. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2019. (1). С. 26-37.
6. Равчина Т. Концептуальні засади педагогічної підготовки викладача вищої школи в контексті сучасних освітніх викликів. Освітні Обрії. 2020. № 50 (1). С. 27–31.

References:

1. Berestenko O. H. (2013) Kultura profesiinoho spilkuvannia [Culture of professional communication]: navch.-metod. posib. O. H. Berestenko. DZ „LNU imeni Tarasa Shevchenka”. 299 p. [in Ukrainian].
2. Butenko N. Yu. (2004). Komunikatyvni protsesy u navchanni: pidruchnyk [Communicative processes in learning]. N. Yu. Butenko. Kyiv: KNEU. 383 p. [in Ukrainian].
3. Korniiaka O. M. (2013). Profesiine spilkuvannia i komunikatyvna kompetentnist fakhivtsia-sotsionoma. [Professional communication and communicative competence of a sociologist]. Aktualni problemy psykholohii: Zbirnyk naukovykh prats Instytutu psykholohii imeni H.S. Kostiuka NAPN Ukrainy (13). pp. 119-129. [in Ukrainian].
4. Rabetska, N. (2023). Dynamika zmin rezultativ rivniv sformovanosti komunikatyvnoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery za kohnityvnym kryteriiem. [Dynamics of changes in the results of the levels of formation of communicative competence of future specialists in the socio-economic sphere by cognitive criterion]. N. Rabetska. Pedahohichni nauky: teoriia, istoriia, innovatsiini tekhnolohii: naukovyi zhurnal. Sumy: SumDPU im. A. S. Makarenka. № 1 (125). pp. 107–115. [in Ukrainian].
5. Rudenko, L. (2019). Pidhotovka maibutnikh fakhivtsiv sotsionomichnoi sfery do profesiinoho spilkuvannia v konfliktnykh sytuatsiiakh. [Preparing future socio-economic specialists for professional communication in conflict situations]. Pedahohika i psykholohiia profesiinoi osvity. (1). pp. 26-37. [in Ukrainian].
6. Ravchyna, T. (2020). Kontseptualni zasady pedahohichnoi pidhotovky vykladacha vyshchoi shkoly v konteksti suchasnykh osvitnikh vyklykiv [Conceptual principles of pedagogical training of a high school teacher in the context of modern educational challenges]. Osvitni Obrii, Educational Horizons, 50(1), pp. 27-31. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.922.6.-057.36

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1381-1392

Твердохвалова Юлія Леонідівна кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри соціальної та психології, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-8431-0943

Гудкова Анастасія Віталіївна аспірантка кафедри соціальної та психології, Харківський національний університет внутрішніх справ, м. Харків, https://orcid.org/0009-0009-0097-7296

ПРОБЛЕМАТИКА ЦІННІСНО-СМИСЛОВОЇ СФЕРИ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ У ПСИХОЛОГІЧНИХ СТУДІЯХ

Анотація. Війна в Україні та російська агресія глибоко вплинули на ціннісно-смислову сферу українського суспільства, зокрема військовослужбовців. Бойові дії призвели до переосмислення життєвих цінностей, актуалізувавши питання виживання, безпеки та ефективності в екстремальних умовах. Водночас, цінності мирного життя, такі як гедонізм, можуть тимчасово втратити свою значущість.

Війна також вплинула на ідентичність військовослужбовців, змінюючи сприйняття себе та своєї ролі в суспільстві. Це може призводити до кризи ідентичності та дезадаптації після повернення до мирного життя.

Дослідження показують, що ціннісні зміни, викликані війною, не є статичними. Вони динамічно трансформуються залежно від досвіду, пережитого військовим, його психологічного стану та соціального контексту.

Важливо зазначити, що війна не призвела до значних змін у системі цінностей цивільного населення, хоча спостерігається більша схильність до самовизначення та відкритості до змін.

Розуміння особливостей трансформації ціннісно-смислової сфери особистості під впливом війни є важливим для розробки ефективних програм психологічної допомоги та соціальної підтримки військовослужбовців та цивільного населення, які Війна в Україні та російська агресія глибоко вплинули на ціннісно-смислову сферу українського суспільства, зокрема військовослужбовців. Бойові дії призвели до переосмислення життєвих цінностей, актуалізувавши питання виживання, безпеки та ефективності в екстремальних умовах. Водночас, цінності мирного життя, такі як гедонізм, можуть тимчасово втратити свою значущість.

Також війна вплинула на ідентичність військовослужбовців, змінюючи сприйняття себе та своєї ролі в суспільстві. Це може призводити до кризи ідентичності та дезадаптації після повернення до мирного життя. Дослідження

показують, що ціннісні зміни, викликані війною, не є статичними. Вони динамічно трансформуються залежно від досвіду, пережитого військовим, його психологічного стану та соціального контексту.

Важливо зазначити, що війна не призвела до значних змін у системі цінностей цивільного населення, хоча спостерігається більша схильність до самовизначення та відкритості до змін. Розуміння особливостей трансформації ціннісно-смислової сфери особистості під впливом війни є важливим для розробки ефективних програм психологічної допомоги та соціальної підтримки військовослужбовців та цивільного населення, які постраждали від війни.

Повернення військовослужбовців до цивільного життя є складним процесом, який часто супроводжується непорозумінням з боку оточуючих. Цінності та смисли, набуті в бою, часто не збігаються зі світосприйняттям суспільства, що може призвести до кризових явищ та психологічних порушень, таких як дезадаптація та ПТСР.

Аналіз досліджень ціннісно-смислової сфери військових, які брали участь у бойових діях, свідчить про те, що перебування в зоні бойових дій суттєво впливає на особистість. Провідними цінностями стають конкретні життєві цінності (здоров'я, робота, сім'я, друзі) та цінності професійної самореалізації (відповідальність, ефективність, старанність). Дослідження також виявили, що участь у бойових діях впливає на розвиток смисложиттєвих орієнтацій особистості. Ціннісні орієнтації учасників бойових дій загалом є більш диференційованими за їх значущістю та осмисленістю, порівняно з військовослужбовцями, які не перебували в бойових діях.

Після повернення з "гарячих точок" людина відчуває відчуження від суспільства та потребує адаптації до мирного життя. Пережиті події сприймаються як безглузді, що викликає необхідність пошуку сенсу в нових соціальних умовах. Дослідження виявили зв'язок між рівнем усвідомлення сенсу життя та соціально-психологічною адаптованістю. Ветерани, які знайшли мету в житті, здатні контролювати своє життя та успішно долати наслідки військової травми.

Важливим напрямом підвищення соціально-психологічної адаптації військовослужбовців є робота з психологом, який діагностує стан соціально-психологічної адаптації військовослужбовців для визначення наявності проблем; вивчає особистісні психологічні характеристики військовослужбовців; проводить індивідуальну та групову психокорекцію емоційних станів та порушень адаптації військовослужбовців.

Автори підкреслюють, що розуміння особливостей трансформації ціннісно-смислової сфери особистості під впливом війни є важливим для розробки ефективних програм психологічної допомоги та соціальної підтримки військовослужбовців та цивільного населення, які постраждали від війни.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: війна, ціннісно-смислова сфера, військовослужбовці, цивільне населення, психологічна допомога, соціальна адаптація.

Tverdokhvalova Iuliia Leonidivna Doctor of Philosophy in Psychology (Ph.D.), Associate Professor, Associate Professor of the Department of Social and Psychology, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-8431-0943

Gudkova Anastasiia Vitaliivna Graduate Student of the Department of Social and Psychology, Kharkiv National University of Internal Affairs, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0009-0097-7296

THE PROBLEMATIC OF THE VALUE-SEMANTIC SPHERE OF MILITARY PERSONNEL IN PSYCHOLOGICAL STUDIES

Abstract. The war in Ukraine and Russian aggression have deeply affected the value-semantic sphere of Ukrainian society, particularly military personnel. Hostilities have led to a re-evaluation of life values, emphasizing issues of survival, safety, and effectiveness in extreme conditions. At the same time, the values of peaceful life, such as hedonism, may temporarily lose their significance.

The war has also affected the identity of military personnel, changing their perception of themselves and their role in society. This can lead to an identity crisis and disadaptation after returning to peaceful life.

Studies show that the value changes caused by the war are not static. They are dynamically transformed depending on the experience experienced by the military, their psychological state, and the social context.

It is important to note that the war did not lead to significant changes in the value system of the civilian population, although there is a greater tendency towards self-determination and openness to change.

Understanding the features of the transformation of the value-semantic sphere of the individual under the influence of war is important for developing effective programs of psychological assistance and social support for military personnel and civilians affected by the war.

The return of military personnel to civilian life is a complex process, which is often accompanied by misunderstanding from others. The values and meanings acquired in battle often do not coincide with the world perception of society, which can lead to crisis phenomena and psychological disorders, such as disadaptation and PTSD.

The analysis of studies of the value-semantic sphere of the military who participated in hostilities shows that being in the combat zone significantly affects the individual. The leading values become specific life values (health, work, family, friends) and the values of professional self-realization (responsibility, efficiency,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

diligence). Studies have also revealed that participation in combat affects the development of the life-meaning orientations of the individual. The value orientations of combatants in general are more differentiated in terms of their significance and meaningfulness, compared with military personnel who have not been in combat.

After returning from "hot spots," a person feels alienated from society and needs adaptation to peaceful life. The experiences are perceived as meaningless, which necessitates the search for meaning in new social conditions. Studies have revealed a connection between the level of awareness of the meaning of life and socio-psychological adaptability. Veterans who have found a purpose in life are able to control their lives and successfully overcome the consequences of military trauma.

An important direction for increasing the socio-psychological adaptation of military personnel is work with a psychologist who diagnoses the state of socio-psychological adaptation of military personnel to determine the presence of problems; studies the personal psychological characteristics of military personnel; conducts individual and group psychocorrection of emotional states and adaptation disorders of military personnel.

The authors emphasize that understanding the features of the transformation of the value-semantic sphere of the individual under the influence of war is important for developing effective programs of psychological assistance and social support for military personnel and civilians affected by the war.

Keywords: war, value-semantic sphere, military personnel, civilian population, psychological assistance, social adaptation.

Постановка проблеми. Війна в Україні та російська агресія змушують суспільство переживати важкі часи та зазнавати значних змін. Історія свідчить, що війни, катастрофи та глобальні кризи завжди впливають на суспільство та на кожну людину зокрема, адже відбувається переоцінка цінностей та життєвих смислів. У таких умовах першорядного значення набувають загальнолюдські цінності, такі як мир, свобода, любов та бережливе ставлення до природи. Питання благополуччя та стабільності стають особливо актуальними, і людина ніби змушена тимчасово відсунути на другий план особисті цінності, щоб мобілізувати всі свої ресурси для досягнення суспільного блага.

Боротьба українського народу за незалежність та територіальну цілісність країни глибоко впливає на психологічний стан людей, їхні особистісні якості, змушуючи переосмислювати цінності та змінювати життєві орієнтири.

Безпосередня участь у бойових діях має значний вплив на систему цінностей військовослужбовців. Це може призвести до знецінення життя та кардинальних змін у світогляді, життєвих сенсах та системі цінностей. Психіка

учасників війни стає особливо вразливою до несправедливості та негативних проявів людської поведінки, що може викликати внутрішні та зовнішні конфлікти, а також мати серйозні психологічні та соціальні наслідки.

Досвід бойових дій має глибокий вплив на систему цінностей військовослужбовців, що може призвести до змін у їхньому світогляді, життєвих пріоритетах та трансформації усталених цінностей. Тривале перебування в умовах війни актуалізує комплекс специфічних потреб, змушуючи військових переоцінювати власне життя та змінювати значущість попередніх цінностей.

Аналіз основних досліджень і публікацій. Війна в Україні стала важким випробуванням для суспільства, вплинувши на різні аспекти життя, серед яких особливо важливим є ціннісно-смислова сфера особистості. Кризи та екстремальні події завжди залишають слід на цінностях та життєвих орієнтирах людей. Дослідження ціннісно-смислової сфери особистості відображено в роботах багатьох відомих психологів, таких як Б. Ломов, С. Рубінштейн, В. Мясіщев, М. Савчин, В. Москалець, Ш. Шварц, У. Білскі, М. Рокич, А. Маслоу, О. Добницький, Д. Леонтьєв, О. Запорожець, Д. Узнадзе та В. Франкл. Зарубіжні дослідження, що вивчають цінності військовослужбовців, які зіткнулися з травматичними подіями, включають роботи Molendijk, Kramer, Verweij (2018) та Williamson, Murphy, Stevelink Allen, Jones (2020) [1, 2].

Ситуація, пов'язана із захистом суверенітету та територіальної цілісності України, впливає на психологічний стан військовослужбовців, особистісні якості, процес переживання травматичного досвіду та подальший життєвий шлях. Участь у бойових діях має значний вплив на ціннісно-смислову сферу військовослужбовців, що досліджується багатьма українськими вченими, зокрема Е. Афоніним, О. Колесніченком, О. Максимом, Т. Титаренко та іншими. П. Лісовський зазначає, що всі люди мають подібний набір цінностей, який може змінюватися під впливом життєвих обставин. З. Кісарчук, Г. Лазос та Я. Омельченко підкреслюють, що участь у бойових діях може призвести до втрати сенсу життя для військовослужбовців.

Метою статті є аналіз теоретичних підходів та визначення типологічних особливостей ціннісно-смислової сфери учасників бойових дій.

Виклад основного матеріалу. Протягом тривалого розвитку людства умови життя, потреби та цінності зазнавали постійних змін, адаптуючись до вимог кожної епохи. З другої половини XX століття західне суспільство активно пропагувало ідеали миру, толерантності, полікультурності та ненасильницької взаємодії. Жорстокість засуджувалася, війна вважалася найбільшим злом, а людське життя – найвищою цінністю. Ці цінності формувалися у людей з дитинства, транслювалися засобами масової інформації та декларувалися політичними лідерами. Як зазначає І. Неприцька, саме на цих цінностях базувалося українське суспільство з 1991 року. Проте, з 2014 року Україна зіткнулася з реальністю російської агресії, яка поставила під сумнів ці суспільні цінності.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

За словами В. Сіткара та С. Сіткара, війна кардинально змінює не тільки сприйняття світу, але й систему цінностей людини. Те, що раніше вважалося важливим, втрачає свою значущість. Матеріальні цінності, кар'єра та інші атрибути успіху відходять на другий план перед загрозою смерті та руйнування. Справжню цінність набувають любов до близьких, патріотизм, дружба, взаємодопомога та життя тих, хто нам дорогий [3].

Російська агресія змусила українську націю переосмислити свої цінності, не відмовляючись від ідеалів пацифізму. Ці зміни є тимчасовими та не матимуть довгострокового впливу на систему цінностей українського суспільства. Тривале збройне протистояння негативно впливає на громадян, руйнуючи цінності, моральні та правові норми мирного життя. Водночас війна вплине на норми поведінки українців, які пройшли через неї. Прагнення миру та припинення війни стало головним бажанням кожного українця.

Як зазначає Т. Неприцька, збройна агресія російської федерації сприяла тимчасовим змінам в ієрархії цінностей, висунувши на перший план національну безпеку. Саме на ній варто зосередити увагу під час формування цінностей суспільства в сучасних умовах [4].

Українське суспільство демонструє тенденцію до згуртованості перед спільною небезпекою. Кожен громадянин реагує на неї відповідно до своєї індивідуальної ієрархії цінностей, відіграючи свою роль у спільній боротьбі за збереження держави та нації. Частина населення взяла зброю до рук, інші допомагають в тилу, забезпечуючи гуманітарну підтримку, допомагаючи армії та місцевому населенню на деокупованих територіях.

Зовнішня агресія сприяла посиленню національної ідентичності, солідарності, соціальної згуртованості та суспільної мобілізації, зростанню довіри між людьми, зниженню рівня соціального цинізму та трансформації історичної пам'яті.

Війна висунула на перший план інший тип особистості – військових та волонтерів, які ставлять інтереси суспільства вище за власні. Тривалість війни впливає на трансформацію ціннісних орієнтацій цивільного та військового населення, конструюючи пріоритети єдності, згуртованості та внутрішньої довіри.

Після початку російської агресії в українців, зокрема військових, значно підвищилися показники таких ціннісних пріоритетів, як державна незалежність України, демократичний розвиток країни, свобода слова, демократичний контроль влади, національно-культурне відродження, соціальна рівність та участь у політичному житті.

За час протистояння російській федерації сформувалася нова система цінностей, яка включає громадянські та національні цінності, патріотизм, свободу, толерантність та гуманізм.

Соціологічне дослідження групи "Рейтинг" показує, що війна в Україні не призвела до значних змін у системі цінностей громадян. Доброта, як і

раніше, є головною цінністю. Водночас спостерігається більша схильність до самовизначення та відкритості до змін, хоча традиційні цінності доброти та універсалізму також залишаються важливими. Конформізм зберігає свої позиції, а цінності безпеки та традиційності є значущими. Багатство не є пріоритетом для українців. За останній рік зросла підтримка цінностей гедонізму, стимуляції та особливо самостійності [5].

У важкі часи боротьби за незалежність та розбудови нового життя звернення до ціннісного багатства є життєво необхідним. Ціннісні орієнтири допомагають визначити шляхи розвитку в теперішньому та майбутньому. Цей процес базується на цінностях, які допомогли зберегти національну ідентичність та гідно представити Україну у світовій спільноті.

У сучасному світі для військовослужбовців найважливішими є цінності, що формують їхню професійну компетентність та моральну стійкість. До таких цінностей належать:

- військово-професійні цінності, такі як патріотизм, військовий обов'язок, військова честь, дисципліна, героїзм та майстерність у володінні військовою технікою та зброєю.

- загальнолюдські цінності, до яких відносяться гуманізм, громадський обов'язок, самовідданість, працьовитість, інтелект та свобода совісті. Важливими гуманітарними цінностями є людяність, співчуття, солідарність, повага, справедливість, рівність та свобода.

- духовні цінності, честь та обов'язок [6].

Важливість цих цінностей полягає в тому, що вони впливають на вибір захищати країну та усвідомлення відповідальності за її безпеку. Сформована система цінностей допомагає військовослужбовцям розуміти важливість їхньої роботи та ефективно виконувати свої обов’язки [7].

Процес формування ціннісних орієнтацій у військовослужбовця є безперервним та постійним процесом, що пов'язаний з процесами самоідентифікації та позиціонування військовослужбовця в суспільстві. Багато в чому залежить від суспільства (норм і цінностей, які воно наслідує) якою буде суспільна позиція.

Специфіка військової діяльності полягає у постійній готовності та моральній здатності здійснювати збройне насильство задля захисту суспільства, виконувати завдання, навіть ціною самопожертви. В умовах війни діяльність військовослужбовців спричиняє постійне переосмислення ними життєвих цінностей. Перебування в зоні бойових дій та участь у зіткненнях з противником призводять до особистісних змін у військових. Людина прагне віднайти сенс своєї діяльності для подальшого життя.

Участь у бойових діях спричиняє помітні зміни у свідомості військовослужбовців, що мають травматичний характер та негативні наслідки. Після повернення до мирного життя у них спостерігається криза ідентичності, зокрема втрата цілісного сприйняття себе, своєї соціальної ролі, а також

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ціннісного й смислового сприймання світу. У військових з бойовим досвідом виявляється полярність в осмисленні життєвих цінностей. У одних спостерігається глибоке усвідомлення життєвих орієнтацій, у других – відсутність у них сенсу.

Вплив участі в бойових діях конструює ідентичність та трансформує ціннісні орієнтації військовослужбовців, особливо після повномасштабного вторгнення. Розуміння цих процесів дасть відповіді на питання та виклики, які постануть перед українським суспільством у повоєнний час. Особливо це стосується соціалізації не тільки ветеранів російсько-української війни, а й тих, хто перебував у тилу.

Повернення військовослужбовців до цивільного життя є складним процесом, який часто супроводжується непорозумінням з боку оточуючих. Як зазначають Кириченко В.В. та Кротюк К.А., цінності та смисли, набуті в бою, часто не збігаються зі світосприйняттям суспільства, що може призвести до кризових явищ та психологічних порушень, таких як дезадаптація та ПТСР. Для ефективної допомоги військовослужбовцям необхідно враховувати не тільки симптоми ПТСР, але й зміни в їх ціннісно-смисловій сфері, спричинені екстремальними ситуаціями [8].

Цінності є важливим елементом особистості, який відображає ставлення людини до соціальної діяльності та визначає її мотивацію. Цінності тісно пов'язані зі смислом життя, який залежить від культурно-історичного контексту та особистого досвіду.

В умовах війни перехід до мирного життя часто є різким та психологічно травматичним, що може призвести до втрати соціальної ідентичності. Військовослужбовці, які пережили травматичні події, часто мають проблеми з сприйняттям світу та себе.

Під впливом війни система цінностей зазнає значних змін. Формується унікальна ієрархія, де головними є цінності виживання та ефективної взаємодії в екстремальних умовах. Усвідомлення ціни життя призводить до руйнування старої системи цінностей та дезадаптації.

Повернувшись додому, військовослужбовці стикаються з тим, що їх досвід не зрозумілий для більшості людей. Це може викликати смисловий конфлікт та сприяти розвитку посттравматичних стресових розладів.

Аналіз досліджень ціннісно-смислової сфери військових, які брали участь у бойових діях, свідчить про те, що перебування в зоні бойових дій суттєво впливає на особистість. Провідними цінностями стають конкретні життєві цінності (здоров'я, робота, сім'я, друзі) та цінності професійної самореалізації (відповідальність, ефективність, старанність).

У дослідженні Л. Журавльовой та К. Кротюк показано , що участь у бойових діях впливає на розвиток смисложиттєвих орієнтацій особистості – базового утворення її ціннісно-смислової сфери. Ціннісні орієнтації учасників бойових дій загалом є більш диференційованими за їх значущістю та

осмисленістю, порівняно з військовослужбовцями, які не перебували в бойовиз дій. Більша кількість респондентів з бойовим досвідом виявляє полярність в осмисленні життєвих цінностей: дуже глибоко усвідомлює смисложиттєві орієнтації чи втрачає в них сенс [9].

За спостереженнями М. Зеленової, після повернення з "гарячих точок" людина відчуває відчуження від суспільства та потребує адаптації до мирного життя. Пережиті події сприймаються як безглузді, що викликає необхідність пошуку сенсу в нових соціальних умовах. Переосмислення трагічного досвіду, отриманого в екстремальних ситуаціях, зміна системи сприйняття себе та світу ускладнюють реадаптацію до цивільного життя. Дослідження виявило зв'язок між рівнем усвідомлення сенсу життя та соціально-психологічною адаптованістю. Ветерани, які знайшли мету в житті, здатні контролювати своє життя та успішно долати наслідки військової травми.

Дослідження О. Левенець щодо динаміки цінностей та особистісних змін показало, що 68% військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, прагнуть схвалення, поваги та соціального визнання, покращення комунікації та підвищення соціального статусу. Головна ціннісна дилема полягає в тому, що військовослужбовець виконував небезпечні завдання, ризикуючи життям, а в мирному житті суттєвих соціальних змін не відбувається [10].

О. Колесніченко у своєму дослідженні структури цінностей військовослужбовців стверджує, що для них дуже важлива професія, яка задовольняє їхні потреби. Проте, військовослужбовці не розглядають професійну діяльність як можливість для кар'єрного росту та самовдосконалення, тобто більше орієнтовані на результат. Таке ставлення до військової служби може призводити до стресових розладів, посттравматичного синдрому та депресії [11].

Дослідження основних життєвих цінностей Харківського національного університету внутрішніх справ за методикою оцінки ціннісних орієнтацій Шварца виявило, що для військовослужбовців, які брали участь у бойових діях, пріоритетними цінностями є безпека, досягнення та самостійність. Безпека займає перше місце, що підкреслює її важливість для цієї групи людей. Це включає особисту безпеку, безпеку оточуючих, стабільність суспільства та міжособистісних відносин. З огляду на нестабільність в країні та досвід перебування в зоні бойових дій, національна безпека також є важливою цінністю. Самостійність, як відображення потреб у самоконтролі, незалежності та автономії, також є значущою цінністю. Досягнення реалізується через компетентність. Безпека також є важливою цінністю для курсантів, які не брали участі в бойових діях, що можна пояснити прагненням до безпеки та гармонії. Найменш значущою цінністю для учасників бойових дій є гедонізм, що може свідчити про те, що вони не надають значення насолоді життям. Хочемо відзначити, що для всіх категорій досліджуваних важливою цінністю є універсалізм, який включає розуміння, терпимість та захист благополуччя людей і природи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

На нашу думку, початком надання психологічної допомоги та етапом посттравматичного зростання військовослужбовців, учасників бойових дій, може стати ціннісна підтримка. Психологи та соціальні служби, що працюють з військовими, що були учасниками бойових дій, мають підтримувати прагнення військовослужбовців до саморозвитку, самовдосконалення, гармонійного планування життєвих планів. Ціннісна підтримка має бути допоміжним впливом реабілітації військовослужбовців та поверненні до мирного життя.

Висновки. Дослідження ціннісно-смислової сфери військовослужбовців в умовах війни показало складну структуру цієї сфери, що включає як стійкі, так і динамічні компоненти. Військовослужбовцям притаманні такі цінності, як відповідальність, патріотизм, професійний обов'язок та взаємопідтримка. Водночас умови війни сприяють перегляду особистісних смислів, актуалізуючи екзистенційні питання життя і смерті, майбутнього та сенсу виконуваних дій. Значну роль у формуванні ціннісно-смислової сфери відіграють особистісні стратегії подолання стресу, рівень самоспівчуття та соціальна підтримка.

Війна, як екзистенційна загроза, актуалізує глибинні пласти особистості, змушуючи переосмислювати фундаментальні цінності. Змінюється ієрархія цінностей, де на перший план виходять ті, що забезпечують виживання, безпеку та ефективність в умовах бойових дій. Водночас, цінності мирного життя, такі як гедонізм, можуть тимчасово втрачати свою значущість.

Проте, як свідчать дослідження, ціннісні зміни, викликані війною, не є статичними. Вони динамічно трансформуються залежно від досвіду, пережитого військовим, його психологічного стану та соціального контексту. Повернення до мирного життя ставить перед військовослужбовцями нові виклики адаптації, де цінності, набуті на війні, можуть вступати в конфлікт із цінностями соціуму.

Особливо важливим є те, що війна впливає не тільки на ціннісні орієнтації, але й на ідентичність військовослужбовців. Змінюється сприйняття себе, своєї ролі в суспільстві, що може призводити до кризи ідентичності та дезадаптації.

У подальших дослідженнях ціннісно-смислової сфери військовослужбовців плануємо звернути увагу на те, як змінюються особистісні смисли та цінності військових залежно від тривалості перебування в бойових умовах, пережитих втрат і бойового досвіду.

Література:

1. Molendijk T., Kramer E. H., & Verweij D. Moral aspects of "moral injury": Analyzing conceptualizations on the role of morality in military trauma. *Journal of Military Ethics.* 2018. 17(1), 3653. URL: https://doi.org/10.1080/15027570.20 18.1483173.

2. Williamson V., Murphy D., Stevelink S., Allen S., Jones E., Greenberg N. The impact of trauma exposure and moral injury on UK military veterans: a qualitative study. Eur J Psychotraumatol. 2020. 11(1):1704554. URL: https://doi.org/10.1080/20008198.2019.1704554.

3. Сіткар В., Сіткар С. Вплив на зміну людських цінностей: соціальнопсихологічний аспект. Ціннісні орієнтири в сучасному світі: теоретичний аналіз та практичний досвід : збірник тез IV Міжнародної науковопрактичної конференції (13-14 травня 2022 року, м. Тернопіль). Тернопіль : Вектор ; ТНПУ ім. В. Гнатюка. С. 73-79. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25705/1/Sitkar_Sitkar.pdf

4. Неприцька Т. Формування ціннісних орієнтацій в суспільстві в умовах війни: реалії України. *Політична культура та ідеологія.* №3. 2022. С.93-97. URL:https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.3.11

5. Соціологічна група «Рейтинг». Сімнадцяте загальнонаціональне опитування: Ідентичність. Патріотизм. Цінності (17-18 серпня 2022). URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf

6. Квіткін П. В. Правова культура і соціальна відповідальність військовослужбовців. Вісник Національного університ ет у "Юридична академія України імені Ярослава Мудрого". *Серія : Філософія, філософія права, політологія, соціологія.* 2013. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2013_3_52

7. Пальчик С. І. Ціннісні орієнтації військової діяльності у збройних силах України. *Наукове пізнання: методологія та технологія. Філософія : наук. журнал.* 2011. №2. С. d URL: space.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8518.

8. Кириченко В. В., Кротюк К. А. Динаміка ціннісно-смислової сфери військово-службовців в умовах бойових дій. *Дніпровський науковий часопис публічного управління, психології, права* (1). 2023. С. 79-84.

9. Журавльова Л., Кротюк К. Особливості ціннісно-смислової сфери військово-службовців з різним досвідом участі в бойових діях. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 12. Психологічні науки : зб. наук. праць / за наук. редакцією І. С. Булах. Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2020. Вип. 10 (55). С. 26-36.

10. Мацегора Я., Колесніченко О., Приходько І., Байда М. Особливості військових цінностей у військовослужбовців-учасників бойових дій з посттравматичними стресовими реакціями. *Проблеми екстремальної та кризової психології.* Харків. НУЦЗУ, 2023. Вип. 1(5). С. 36-50.

11. Kolesnichenko O., Prykhodko I., Matsehora Ya., Bolshakova A., Bilyk O., Storozhuk N., Lazor K., Trybulkevych K. Typology of individual values of combatants of the War in Eastern Ukraine, Romanian Journal of Military Medicine. 2022. 1, P. 109-117.

References:

1. Molendijk, T., Kramer, E. H., & Verweij, D. (2018) Moral aspects of “moral injury”: Analyzing conceptualizations on the role of morality in military trauma. *Journal of Military Ethics*. 17(1), 36-53. URL: https://doi.org/10.1080/15027570.20.18.1483173 .

2. Williamson, V., Murphy, D., Stevelink, S., Allen, S., Jones, E., Greenberg, N. (2020) The impact of trauma exposure and moral injury on UK military veterans: a qualitative study. Eur J Psychotraumatol. 11(1):1704554. URL: https://doi.org/10.1080/20008198.2019.1704554.

3. Sitkar, V., Sitkar, S. (2022) Vplyv na zminu liudskykh tsinnostei: sotsialnopsykholohichnyi aspekt. Tsinnisni oriientyry v suchasnomu sviti: teoretychnyi analiz ta praktychnyi dosvid [The Impact on the Change of Human Values: Socio-Psychological Aspect. Value Orientations in the Modern World: Theoretical Analysis and Practical Experience]: zbirnyk tez IV Mizhnarodnoi naukovopraktychnoi konferentsii (13-14 travnia 2022 roku, m. Ternopil). Ternopil : Vektor ; TNPU im. V. Hnatiuka. 73-79. URL: http://dspace.tnpu.edu.ua/bitstream/123456789/25705/1/Sitkar_Sitkar.pdf. [in Ukrainian].

4. Neprytska, T. (2022) Formuvannia tsinnisnykh oriientatsii v suspilstvi v umovakh viiny: realii Ukrainy [Formation of value orientations in society in the context of war: the realities of Ukraine]. Politychna kultura ta ideolohiia. №3. 93-97. URL:https://doi.org/10.31558/2519-2949.2022.3.11. [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

5. Sotsiolohichna hrupa «Reitynh». Simnadtsiate zahalnonatsionalne opytuvannia: Identychnist. Patriotyzm. Tsinnosti. [Seventeenth national survey: Identity. Patriotism. Values]. (17-18 serpnia 2022). URL: https://ratinggroup.ua/files/ratinggroup/reg_files/rg_ua_1000_independence_082022_xvii_press.pdf

6. Kvitkin, P. V. (2013) Pravova kultura i sotsialna vidpovidalnist viiskovosluzhbovtsiv. [Legal culture and social responsibility of military personnel]. Visnyk Natsionalnoho universytetu "Iurydychna akademiia Ukrainy imeni Yaroslava Mudroho". Seriia : Filosofiia, filosofiia prava, politolohiia, sotsiolohiia. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vnyua_2013_3_52. [in Ukrainian].

7. Palchyk, S.I. (2011) Tsinnisni oriientatsii viiskovoi diialnosti u zbroinykh sylakh Ukrainy. Naukove piznannia: metodolohiia ta tekhnolohiia. [Value orientations of military activity in the armed forces of Ukraine]. Filosofiia : nauk. zhurnal. №2. URL: space.pdpu.edu.ua/jspui/handle/123456789/8518. [in Ukrainian].

8. Kyrychenko, V. V., Krotiuk, K. A. (2023) Dynamika tsinnisno-smyslovoi sfery viiskovosluzhbovtsiv v umovakh boiovykh dii. [Dynamics of the value-semantic sphere of military personnel in combat conditions]. Dniprovskyi naukovyi chasopys publichnoho upravlinnia, psykholohii, prava (1). 79-84. [in Ukrainian].

9. Zhuravlova, L., Krotiuk, K. (2020) Osoblyvosti tsinnisno-smyslovoi sfery viiskovosluzhbovtsiv z riznym dosvidom uchasti v boiovykh diiakh. [Features of the value-semantic sphere of military personnel with different experiences of participation in combat operations]. Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 12. Psykholohichni nauky : zb. nauk. prats / za nauk. redaktsiieiu I. S. Bulakh. Kyiv : Vyd-vo NPU imeni M. P. Drahomanova, 10 (55). 26-36. [in Ukrainian].

10. Matsehora, Ya., Kolesnichenko, O., Prykhodko, I., Baida, M. (2023) Osoblyvosti viiskovykh tsinnostei u viiskovosluzhbovtsiv-uchasnykiv boiovykh dii z posttravmatychnymy stresovymy reaktsiiamy. [Features of military values in military personnel participating in combat operations with post-traumatic stress reactions]. Problemy ekstremalnoi ta kryzovoi psykholohii. Kharkiv. NUTsZU, 1(5). 36-50. [in Ukrainian].

11. Kolesnichenko, O., Prykhodko, I., Matsehora, Ya., Bolshakova, A., Bilyk, O., Storozhuk, N., Lazor, K., Trybulkevych, K. (2022) Typology of individual values of combatants of the War in Eastern Ukraine, Romanian Journal of Military Medicine. 1, 109-117.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.97

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1393-1404

Фурман Оксана Євстахіївна доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології та соціальної роботи, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, тел.: (098) 334-42-38, https://orcid.org: 0000-0002-7082-9717

Тимош Юлія Володимирівна кандидат психологічних наук, викладач кафедри психології і соціальної роботи, Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, м. Кременець, тел.: (097)145-28-02, https://orcid.org/0000-0002-2226-9866

Собко Віталій Валерійович здобувач третього рівня вищої освіти (PhD) зі спеціальності 053 Психологія, Західноукраїнський національний університет, м. Тернопіль, 46009, тел.: (067)990-99-98, https://orcid.org/0009-0006-9055-6206

СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНІ ЧИННИКИ ФОРМУВАННЯ ПОЛІТИЧНОЇ СВІДОМОСТІ МОЛОДІ В ПРОЦЕСІ ПРОФЕСІЙНОГО СТАНОВЛЕННЯ

Анотація. На основі здійсненого теоретичного аналізу поглиблено уявлення про поняття «політична свідомість», що розглядається як соціально-психологічний феномен, й розкривається у зв'язку індивіда із суспільними інститутами, що узагальнюються у інституті влади. Також, серед зазначених феноменів, виокремлено свідомі та несвідомі типи організації соціального життя, розподіл відповідальності, установки щодо ставлення людини до різних соціальних систем. Виявлено особливості політичної свідомості, що, найперше, проявляються у ставленні індивідів до влади, в ціннісних орієнтаціях самих індивідів, у ставленні до розмаїття соціальних процесів і явищ, у когнітивних чинниках сприйняття й опрацювання інформації. Відтак, політична свідомість проявляється як сукупність думок, теоретичних концепцій, ментальних явищ, поглядів, уявлень, що відображають ставлення суб'єкта до політики, влади, держави взагалі.

Важливим чинником становлення політичної свідомості визначено мисленнєві та особистісні особливості, специфічні риси типу політичного мислення та когнітивного стилю. Разом зазначені чинники утворюють типи політичної свідомості, які проявляються в процесі сприйняття політичної рекламної продукції, сприймання політичних текстів, опрацювання, розуміння й інтерпретації отриманої інформації, визначення власної політичної позиції, відношення до політичних подій, політичних процесів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Взаємозв'язок політичного мислення й особистісних властивостей студентів може бути розкритий у контексті чотирьох типів політичної свідомості: активно-авторитарного, активно-толерантного, пасивно-конформного, пасивно-критичного.

Збагачено уявлення про роль емоційних, когнітивних та соціальних чинників у політичній соціалізації молоді й формуванні особистісної політичної позиції.

Прийняття політичної реклами студентством визначається, з одного боку, специфікою певного рекламного повідомлення (його структурними характеристиками), з другого, особливостями реципієнта, його особистісними та когнітивними рисами, сукупність яких становитиме якісне утворення – тип політичної свідомості.

Окрім цього, суттєвим чинником сприйняття й осягнення політичної інформації виступають стереотипи, переконання. Важливими рисами стереотипів є те, що вони передаються за допомогою мови або є утіленням дискурсу та є відносно стабільними, а їх змінювання частіше ускладнене.

Відтак, результативність впливу політичної реклами залежить від наслідків процесу політичної соціалізації суб'єкта, що упрозорюються у сформованості політичної свідомості особистості, й знаходить уособлення у її ментальних образах та когнітивних конструктах, цінностях, а також у наявності стійких переконань, стереотипів, установок.

Ключові слова: політична свідомість, влада, політична соціалізація молоді, політична реклама, політична позиція.

Furman Oksana Yevstahiivna Doctor of Psychological Sciences, Professor, Professor of the Department of Psychology and Social Work, West Ukrainian National University, Ternopil, tel.: (098) 334-42-38, https://orcid.org:0000-0002-7082-9717

Tymosh Yuliia Volodymyrivna Candidate of Psychological Sciences, lecturer Department of Psychology and Social Work, Kremenets Taras Shevchenko Regional Academy of Humanities and Pedagogy, Kremenets, tel.: (097) 145-28-02, https://orcid.org/0000-0002-2226-9866

Sobko Vitaliy Valeriyovych third-level graduate of higher education (PhD) in specialty 053 Psychology, West Ukrainian National University, Ternopil, 46009, tel.: (067) 990-99-98, https://orcid.org/0009-0006-9055-6206

SOCIO-PSYCHOLOGICAL FACTORS OF FORMATION OF POLITICAL AWARENESS OF YOUTH IN THE PROCESS OF PROFESSIONAL FORMATION

Abstract. Based on the theoretical analysis, the concept of "political consciousness" is deepened, which is considered as a socio-psychological

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

phenomenon and is revealed in the connection of the individual with social institutions, which are generalized in the institution of power. Also, among the above-mentioned phenomena, conscious and unconscious types of organization of social life, distribution of responsibility, attitudes regarding a person's attitude to various social systems are distinguished. The peculiarities of political consciousness are revealed, which, first of all, are manifested in the attitude of individuals to power, in the value orientations of the individuals themselves, in the attitude to the diversity of social processes and phenomena, in the cognitive factors of perception and processing of information. Thus, political consciousness manifests itself as a set of thoughts, theoretical concepts, mental phenomena, views, ideas that reflect the subject's attitude to politics, power, and the state in general.

An important factor in the formation of political consciousness of a group is defined as thinking and personal characteristics, specific features of the type of political thinking and cognitive style. Together, these factors can almost form the process of political consciousness, which manifest themselves in the process of perception of political advertising products, the problem of perceiving political texts, in order to process, understand and negatively interpret the received information, the perception of determining one's own political position, the perception of the relationship to political events, the characteristics of political processes.

The relationship between voting, political thinking and the personal properties of students formed over time can be revealed in the context of the abilities of four types of political generalizing consciousness: active-authoritarian, rather active-tolerant, diffuse passive-conformist, passive-critical.

The idea of the role of emotional, cognitive and social factors in the political socialization of youth and the formation of a personal political position is enriched.

The acceptance of political advertising by students is determined, on the one hand, by the specificity of a certain advertising message (its structural characteristics), on the other, by the characteristics of the recipient, his personal and cognitive features, the totality of which will constitute a qualitative formation - a type of political consciousness.

Perception in addition to interpreting this, an essential factor in voting is the perception and comprehension of political information and the implementation of stereotypes, embedded beliefs. Important features of stereotypes are that they are also transmitted through language or are an embodiment of discourse and are relatively passive and stable, and their textual change is often complicated.

Exercises Therefore, the effectiveness of advertising depends on the consequences of the process of political socialization of the subject, which are reflected in the participants of the formation of the political personal consciousness of the individual, and finds embodiment in its mental images and other cognitive perceptions, values, and also in the semantic presence of stable beliefs, stereotypes, attitudes.

Keywords: political consciousness, power, political socialization of youth, political advertising, political position.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Соціально-психологічний аналіз політичних процесів, політичного життя та ставлення до нього молоді дає можливість зробити висновки, що спільнота є розпорошеною у власних політичних поглядах та переконаннях. Процес структуризації суспільства (виділення соціальних груп, страт і прошарків) продовжує власне становлення, окрім цього з'являються суттєво нові елементи соціальної структури, виокремлюються й оформлюються соціально-політичні інтереси, відбувається формування представницької (утворення партій, громадсько-політичних рухів, де поступово зростає питома вага молоді), що реалізує ці інтереси.

Усе більшої значущості набуває молодь як політична сила. Відсторонена від політичного життя, політичних процесів на початку створення держави, все більш упевнено молодь починає брати участь у політичних подіях країни, набуває відчуття себе як рівноправного політичного суб'єкта.

На підставі чисельних соціально-психологічних досліджень щодо сутності політичних процесів з усією очевидністю випливає той факт, що молодь може стати вагомою політичною силою у політичному спектрі країни.

Відтак, упродовж останніх років найвагомішим питанням соціальної та політичної психології є визначення категорійного змісту поняття" політична свідомість". Водночас визначаються умови, чинники, механізми, що спричинюють розвиток та формування саме політичної свідомості. У зв'язку з ускладненнями й трансформаціями політичної системи в Україні зазначена проблема набуває актуальності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Становлення політичної свідомості молоді розкривалось як у працях, присвячених політичній соціалізації загалом (Г.М. Андрєєва, О.О. Бодальов, М.Й. Боришевський, Г.Г. Дилігенський, А.Б. Коваленко, М.Н. Корнєв, Л.Е. Орбан-Лембрик, М.І. Пірен), так і в аналітичних дослідженнях проявів політичної свідомості.

Актуальні риси проявів політичної свідомості розкриваються в дослідженнях соціальних психологів (Дж. Доллард, С. Мілгрем, Н. Міллер, В. Мак-Даугал, Ф. Олпорт, Н. Смелсер, Г. Тох).

Метою статті є розкриття сутності політичної свідомості студентської молоді, її соціально-психологічних проявів.

Поняття "політичної свідомості", за визначенням Е.Ю.Мєлєшкіна, розкривається як складний, багатоаспектний комплекс явищ [7]. Більше того, у політичній науці відсутнє єдине його трактування. У світовій науковій літературі частіше зустрічаються поняття" установки", "цінності", а у вітчизняній науці цей термін є вживаним, що пов'язується з теоретичною спадщиною – виокремлення категорій "суспільна практика", "суспільна свідомість" [7]. О.О.Дегтярєв наполягає на тому, що політична свідомість "має справу з рефлексивною суб'єктивацією політики, тобто із суб'єктивною рефлексією та умонастроями тих чи інших агентів політичних відносин" [7]. Політична свідомість характеризуєтьсяі ндивідуальними рисами: сенсорними

, рефлективними, емоційними та ін. Отже, за висловом відомого фахівця у галузі політичної психологіїЄ. Б.Шестопал, "політична свідомість являє собою сприйняття суб'єктом тієї частини реальності, яка пов'язана з політикою, питаннями влади та підпорядкування, державою та її інститутами" [7].

Політичний дискурс створюється завдяки поєднанню певних чинників, серед яких найважливішими можна виокремити наступні, що впливають на політичну свідомість особистості:

- об'єктивні, пов'язані з особливостями сприйняття, переважно інститутів влади. Характер політичної системи також буде впливати на дискурс узагалі. Звісно, що лише демократичний тип влади визначає найбільш раціональне сприйняття й вибір певних носіїв влади. Особливості комунікації влади й суспільства відображаються у зворотному зв'язку політичної еліти суспільства у відношенні до спільноти;

- суб'єктивні, в залежності від соціальних, психологічних особливостей і ндивіда, який сприймає соціальну реальність. Так, авторитарна особистість має неадекватне ставлення до будь-якої влади і відповідну політичну свідомість [1]. Й, навпаки, демократична особистість, яка формується в умовах успішної соціалізації, характеризується відсутністю етнічних забобонів, пластичністю мислення, толерантністю, відкритістю, раціональністю, активною життєвою позицією, відповідальністю, має об'єктивне ставлення до влади й об'єктивну політичну свідомість;

- ситуативні, зумовлені економічним, політичним, соціальним контекстами дійсності. Політична стабільність або, навпаки, криза здійснюють суттєвий вплив як на політичну ситуацію взагалі, так і на політичну свідомість особистості. Погіршення економічного становища держави, неефективні зміни у соціальній структурі спільноти, культурні перетворення впливають на сприйняття влади негативно;

- комунікативні, спричинюються процесом розуміння, оцінки соціальнихі нститутів, особливо влади. Пов'язуються зі смисловими й оцінковими тлумаченнями об'єкта політичної влади. Саме процесуальні чинники здійснюють вплив на сприйняття влади й формування політичної свідомості: каузальна атрибуція, коґнітивний дисонанс, особливості коґнітивних стилів, ефекти сприйняття та інші.

Доречно буде звернутись до більш докладнішого аналізу зазначених чинників. Що до характеру політичної системи, то слід підкреслити, що політична свідомість, особливості сприймання залежать від політичного режиму. Так, тоталітарна влада базується на конформних уявленнях більшості населення, зовнішньому прийнятті, а іноді й на інтерналізації або щирій довір і частини електорату усім символам влади. При авторитарному режимі спостерігається відчуження населення від політичної еліти. І тому лише демократичний режим зумовлює об'єктивне ставлення до владних інститутів.

Проте самооцінка, самовідношення, ціннісні орієнтації особистості, світогляд стимулюють й визначають поведінку індивіда, його ставлення до влади, особливості політичної свідомості й дискурсу взагалі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Безперечно, когнітивні чинники, серед яких вагомого значення набуває когнітивний стиль особистості, зумовлюють політичну орієнтацію індивіда. Так із поглядами, які тяжіють до екстремістських (фашизм) або комуністичних, пов'язують когнітивно-стильові особливості з низькою інтегративною складністю, якій характеризується емпіричністю, чутливістю, песимістичністю, фаталізмом, скептичністю, екстравертованістю. Когнітивно-стильові особливості з великою понятійною складністю найчастіше схильні до лібералізму. Раціональність, оптимістичність, інтелектуальність, інтровертованість – є суттєвими характеристиками такої особи.

Зрештою, показники суб'єктивного контролю та особливості політично ї свідомості особистості також пов'язані. Тобто, індивіди, що виявляють висок і значення локус-контролю, інтернали, мають високий рівень відповідальност і і найчастіше демонструють позитивне ставлення щодо влади та довіру до уряду. Окрім цього, активна політична позиція, відчуття відповідальності за власний вибір супроводжують дії інтерналів. Навпаки, індивіди з екстернальним локус-контролем орієнтуються частіше на сильних лідерів, спрямовуються до підпорядкування з боку держави, владних структур і, водночас, виказують недовіру, підозрілість до уряду [5].

Звісно, ціннісні орієнтації особистості відбиваються на особливостях політичної свідомості, відношеннях до влади. Система цінностей особистості складається в умовах соціалізації й залежить від самосвідомості в цілому і національної свідомості, менталітету спільноти, засвоєного історичного досвіду, політичних подій узагалі [4]. Так, відчуження спільноти від влади і навпаки - влади від народу й, водночас, таємні очікування різних благ від уряду з боку населення є особливістю політичної позиції українців. Тобто, в залежності від ментальних установок народу спостерігається двоїстість позиції спільноти, яка виявляється у спрямуваннях до демократичного суспільства й орієнтації на єдиногосподарювання як на містечковому рівні так і на державному.

Отже, якщо звернутись до комунікативного компонента, то виявляється досить важливим той факт, що становлення й особливості політичної свідомості також пов'язані із специфікою політичного сприймання. Тобто, саме смислові й оцінкові інтерпретування об'єкта сприймання справляють вплив на політичну позицію індивіда, його відношення до влади, що й відбивається на дискурсові.

Природа політичної свідомості є досить складною, залежить від особливостей самосвідомості, національної ідентичності індивіда й політично ї культури спільноти взагалі.

Звертаючись до тлумачення особливостей сприйняття та його становлення впродовж життя індивіда, доречним буде роз'яснення цієї специфіки через призму концепції О.Б.Старовойтенко. Згадана концепція ґрунтується на ментальних образах, що створюють сферу уявлень особистост

і й виходять з поєднання окремих тенденцій у процесі детермінування загального перцептогенеза.

З усією очевидністю можна наголосити на складності становлення індивідуальної картини сприйняття, де окремі тенденції перцептогенеза, поєднуючись у процесі детермінації ментальних образів, створюють специфічну систему уявлень. Отже, політична соціалізація й формування політичної свідомості особистості є також є пов'язаними з особливостями перцептогенезу особистості; тут відбувається двоїстий вплив, з одного боку, політичні процеси й політичні події активізують або, навпаки, нейтралізують створення відповідних ментальних образів, з іншого боку, внутрішні ментальн і образи є тим "фільтром", завдяки якому інформація сприймається й опрацьовується, або не сприймається. Як вважає О.Б.Старовойтенко, усі окрем і тенденції перцептогенеза, поєднуючись у єдиному процесі детермінації внутрішніх або ментальних образів, створюють складну систему уявлень особистості [6].

Відтак, особливості сприйняття виявляються пов'язаними з ментальною картиною світу особистості. В.Ф.Петренко зазначає, що імпліцитна картина світу, яка належить суб'єктові, опосередковуючи його сприйняття й усвідомлення світу, набуває самостійного онтологічного статусу, впливаючи, хоч би й внаслідок власної ілюзорності, на реальний життєвий вибір особистості, на її дії й поведінку в цілому [2]. Безперечно, семантичні компоненти мають самостійний морфологічний статус, виникають, існують та впливають на особливості сприйняття й опрацювання інформації індивідом , створюють цілісну систему значень, перцептивного або мисленнєвого образу й визначаються саме цією системою.

Поза всяким сумнівом, психосемантичний аспект політичної свідомост і, сприйняття інформації й набуття соціального досвіду індивідом уможливлю є досягнення об'єктивності у розв'язанні й осягненні глобальних проблем пізнання дійсності в цілому та сутності людини як політичного суб'єкту, зокрема. На специфіку прояву семантичних компонентів у людській свідомост і вказували Ю.Д.Апресян, В.Г.Гак, а зв'язок індивідуально-психологічних особливостей з відношенням до політики вбачали Т.Адорно, Ж.Дюмезіль, К.-Г. Юнг, К.Леві-Стросс, Дж Келлі, Й.Гейзінга, Ж.Лакан, А.Уайтхед, Ж.Дерріда та ін. Отже, психосемантичні аспекти та психологічні чинники виявляються досить стабільними й вагомими у формуванні власне політичної свідомості. Більше того, у філософії, психології, політології визначення базисних підвалин задля висвітлення феноменології політичного середовища відбувається саме за допомогою категоріальних утворень людської свідомості.

Якщо виходити з позиції О.М.Леонтьєва, то індивідуальна свідомість постає як система значень, що надані у єдності з іншими утворюючими її складниками – чуттєвою тканиною й особистісним смислом. Тобто, категоріальні структури можуть і не усвідомлюватись, що й частіше відбувається

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

, тому їх нерефлективний, наївний зміст відображає структуру повсякденної наївної свідомості. Звісно, що у теорії О.М.Леонтьєва [3] свідомість характеризується двоїстістю значень: з одного боку, значення є одиницею суспільної свідомості, з іншого боку, воно виступає тією утворюючою модальністю індивідуальної свідомості. Відтак, система уявлень індивіда має як специфічні, суттєво індивідуальні змістові, зумовлені особистим досвідом й гетерогенні складові суспільної свідомості, що охоплюють соціальні стереотипи й наукові знання, а також культурно-історичні форми суспільної свідомості.

Ф.Франселла, Д.Банністер розкривають природу значень, їх роль у формуванні свідомості й, навпаки, суттєвих характеристик, що визначають особливості свідомості індивіда, які виявляються у його поведінці, діях, виводять сітку значень, завдяки чому людина сприймає й оперує дійсністю. Тобто, особисті теорії людини, система особистих конструктів співвідносяться із психологічними поняттями: “особистість”, “звички”, “система підкріплень”, “система кодування інформації”, “концепт”,“ центральна нервова система” [6]. За Дж.Келлі, людині наявна система особистісних конструктів, що знаходяться у ієрархічних відношеннях сукупності біполярних конструктів: приємний – противний, тут – там, виродливий – вродливий, минуле – майбутнє. Оскільки конструкт є відмітною ознакою, то слід виокремлюватиі ндивідуальну систему конструктів, як відношення й установку людини до світу, її позицію у спільнот і, відтак, конструкт – це особистість (тут же). Тому, психосемантичні феномени виявляються у поведінкових й перцептивних установках та впливають на мисленнєві структури, ментальні образи особистості водночас.

Одним із перших виокремив типи політичного мислення Т. Адорно. Разом із Р. Н. Сенфордом, Е. Френкель-Брюнсвіком, Д. Дж. Левінсоном досліджувались антидемократичні риси у структурі характеру й визначалися особливості політичного мислення особистості. Задля цього були виявлені сутнісні змінні: конвенціалізм (прихильність до цінностей середнього класу); авторитарна агресія (тенденція вишукувати й осуджувати та наказувати людей , які не поважають конвенціальні цінності); анти-інтрацепція (неприйняття всього суб’єктивного, фантазійного, чуттєвого); забобонність (вірування у надзвичайну власну місію, схильність до мислення у жорстких категоріях); силове мислення та культ сили (мислення у категоріях: панування-підкорення , сильний-слабий; ідентифікування себе із образами, які утілюють силу); деструктивність та цинізм (загальна ворожість, негативне сприймання усього людського); проективність (схильність вірити у похмурі й небезпечні процеси, що здійснюються у світі; проекція неусвідомлених,і нстинктивних імпульсів на зовнішній світ); сексуальність (надмірна зацікавленість до сексуальних подій). Відтак, було визначено типи політичного мислення. Далі, в залежності від типу особистості, виявляється специфіка політичної свідомості. Ірраціональні спрямовування авторитарної особистості увиразнюються у

схильності до підпорядкування. Авторитет батька асоціюється з авторитетом влади, політичного лідера, певної політичної сили. Двоїстість авторитарної особистості проявляється або у наднормованості щодо політичних інститутів або у активній протидії будь-якому авторитетові у поєднанні з таємним бажанням підпорядкуватись. Тобто, демонстративна байдужість до політики у поєднанні з підвищеною проективністю. Найхарактерніший комплекс властивостей авторитарної особистості: етноцентризм, авторитарність, нормативність, агресивність, стереотипність, ригідність мислення.

Демократична особистість суттєво відрізняється від авторитарної, її характеристики вище представлені. Отже, політична свідомість і дискурс авторитарної й демократичної особистості також суттєво відрізняються. Авторитарний тип особистості досить скептично ставиться до влади, орієнтується на жорстких лідерів-диктаторів. Мовленнєвий дискурс зазначеної особистості засадується на "жорсткій" міфології, нетерпимості й неприйнятті всього, що є незрозумілим, нетрадиційним. Й політична свідомість авторитарної особистості, зазнавши тиску, нав'язування сталих стереотипів, характеризується ірраціональністю й відчуженням щодо "чужих".

Тим часом, демократична особистість визначається пріоритетом раціонального у тлумаченні тих чи інших політичних подій, характеризується відкритістю і водночас критичністю сприйняття інформації взагалі. Мовленнєвий дискурс розгортається від національного самоусвідомлення, менталітету, засвоєння історичного досвіду до цілісного уявлення ролі національної спільноти і власної у політичному житті країни й майбутньому держави в цілому.

Очевидно, що все більшої активності набуває у психології коґнітивно-стильовий підхід, як особливий підхід щодо вивчення стратегій та стилів коґнітивного опрацюванняі нформації, у тому числі й політичної. Позаяк коґнітивний стиль визначається як стабільнийі ндивідуально-своєрідний спосіб прийняття й опрацювання інформації (Г.А.Берулава, В.А.Колга, І.Г.Скотніков, І.П.Шкуратова, М.О.Холодна та ін.), глобальна домінуюча тенденція особистості орієнтуватися під час вирішення проблем на себе або інших людей (Х. Уіткін), то слід акцентувати увагу й на проявах коґнітивного стилю як у сприйманні інформації, так й в особливостях її тлумачення та відношення до неї.

Саме в такий спосіб можна зауважити, що стратегія є певним засобом набуття, збереження, використання інформації та спрямована на досягнення різних цілей (Дж. Брунер). Отже, коґнітивний стиль – складна система опрацювання інформації про соціальні явища, сутність та особливості політичних процесів, а також виступає певною сукупністю правил прийняття та виводуі нформації, рішень, що призводять до заздалегідь специфічних результатів (Г.М. Андрєєва, О.О. Брудний, Т.В. Корнілова, Р. Філіпчак, Х. Уіткін та ін.). Превалюючий коґнітивний стиль навіть визначає й

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

когнітивний тип особистості, етапи її навчання та розвитку. Кожна людина має власні критерії відбору інформації, визначення її цінності та поєднання цієї інформації у цілісний образ (Г.М. Андрєєва, Д. Якоб, Т. Окун та ін.).

Таким чином, найбільш поширеним уявленням є окреслення стилю як сукупності тих стратегій сприймання, розуміння, що використовуються суб'єктом й реалізуються як система міжгрупових та міжособових механізмів сприйняття, розуміння. Відтак, ґрунтуючись на положеннях М.О. Холодної, можна припустити не тільки наявність множини можливих індивідуальних стратегій, а й наявності домінуючого стилю, що найчастіше використовується суб'єктом під час сприйняття або розуміння об'єкта. Вибір стратегії є показником рівня буття й характеристикою ціннісного потенціалу й особливостей ціннісної позиції сприймаючого [2]. Тому проблема вибору стратегії сприйняття або розуміння об'єкту (іншої людини, себе, світу) іноді розглядається як проблема реалізації індивідуального способу буття людини у світі (Г.М. Андрєєва, Дж. Брунер, А.Г. Виноградов, Ю. Козелецький, Т.В. Корнілова та ін).

За концепцією перцептогенезу О.Б. Старовойтенко, виявляється, що окремі тенденції загального перцептогенезу поєднуються у єдиному процесі детермінації й перетворюються у ментальні образи, що створюють сферу уявлень [5]. Тому, базуючись ще й на положеннях соціально-психологічних досліджень Є.Н. Богданова, В.Г. Зазикіна, політичну рекламу можна також розглядати як систему впливів (що ґрунтуються на загальних принципах перцептогенезу), що мають за мету зміну свідомості, установок, цілей, світогляду, інтересів людей. Позаяк механізм цього впливу націлюється саме на спрямованість особистості, а також її ментальні конструкти, отже його ефективність залежить від сформованості зазначених структур, тому й необхідно визначити етапи впливу політичної реклами на свідомість особистості взагалі й політичну свідомість зокрема.

Проте, спочатку необхідно виявити структурні змістові політичної реклами. А.В. Коноваленко виокремлює наступні: 1) суб'єкт політичної реклами(безпосередньо кандидати); 2) об'єкт політичної реклами (електорат та їх цільові групи); 3) предмет політичної реклами (політичні платформи, передвиборчі програми, лідери політичних сил); 4) цілі (влада, формування суспільної думки і т.і.); засоби(ЗМІ, політичні акції, політичні комунікації, у тому числі й власне політична рекламна діяльність); прямі й зворотні зв'язки політичної реклами (зафіксовані електоральні настрої, джерела переживань, тривог, симпатії, дані соціологічних опитувань та ін [7].

Відтак, метою спрямовувань політичної реклами є об'єкт – політична свідомість особистості. Ефект дії політичної реклами можна з'ясувати за специфікою психологічних впливів на мислення, емоційний стан, пам'ять та за результатом змінювання політичних цінностей, установок й свідомості взагалі. Л. Войтасік, аналізуючи впливі деологічних установок на свідомість

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

людини, її мислення, розкриває цей процес наступним чином. Під дією потоку стимулів, що несуть інформацію, відбувається оцінювання значень інформац ії, відповідно із системою поглядів здійснюється опрацювання й співставлення повідомлень із закріпленими установками. Й тут же, посилаючись на дослід-ження Т. Томашевського, завважує, що мисленнєва активність реципієнта під час сприйняття політичноїі нформації вирізняється як асимілятивна й експлоративна (аналітична) [1].

Сутність асимілятивної активності полягає у намаганні залучити сприйнятий зміст у сферу зведень, що вже є. Асиміляція охоплює відбір інформації та її трансформацію (опрацювання). Виокремлюються лише такі, що суб'єктивно відповідають цінностям й установкам й вважаються значущими. Тут же відбувається тлумачення отриманих даних.

Експлоративна активність пов'язується з ще більш строгим відбором інформації, бо спочатку діє установка на отриманняі нформації, що є суттєвою для суб'єктів. Відтак, в процесі сприйняттяі нформації мислення виконує творчу функцію, за висловом Л. Войтасіка, та коґнітивні чинники мисленнєво ї діяльності є взаємозв'язаними з особистісними: "серйозну роль у сприйманн і змісту пропаганди грають вже існуючі у свідомості людини установки. Зміст стимулу – після його сприйняття й розкодування – відповідним чином перетворюється системою усталених поглядів людини; проходячи через їхній " фільтр", воно спричинює відповідні мисленнєві процеси та емоційні стани, а також закріплюється у пам'яті" [4].

Висновки. Аналізуючи теоретичні погляди сучасних дослідників сутності процесів сприймання інформації, ми з'ясували, що результативність впливу політичної реклами залежить від наслідків процесу політичної соціалізації суб'єкта, що упрозорюються у сформованості політичної свідомості особистості й віднаходять уособлення у її ментальних образах та когнітивних конструктах, цінностях, а також у наявності стійких переконань, стереотипів, установок, й, водночас, особливостях впливів політичної реклами та виявляються у своєрідності когнітивно-стильових переваг, індивідуальних проявах процесу перцептогенезу, специфіці емоційних станів індивіда. Отже, у сприйнятті молоддю політичної реклами вирішальне значення відіграють соціокультурні й коґнітивні чинники.

Розглядаючи особливості набуття молоддю політичних понять, ми зазначили, що політичне мислення, когнітивна картина світу, переваги, політичні поняття індивіда, які розвиваються впродовж політичної соціалізації й утворюють політичну свідомість особистості, а також цілеспрямовані впливи виховання, політичної системи, різних політичних сил на політичну свідомість індивіда, враховуючи специфіку внутрішніх умов (вікові особливості розумового й особистісного розвитку) та зовнішніх (соціальне середовище, історично зумовлені соціально-політичні процеси), впливають на політичну активність, політичну поведінку індивідуума й проявляються у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

політичному виборі під час політичних кампаній. Таким чином, розвиток й особливості політичного мислення виступають важливим чинником оволодіння політичних понять молоддю та суттєвим показником, що увиразнює в цілому успішність політичної соціалізації індивіда.

Література

1. Білогур В.Є. Світоглядні орієнтації студентів: тенденції змін у трансформаційному суспільстві : монографія. Дніпропетровськ : Пороги. 2018. 311 с.

2. Бондаренко В., Литвиненко О. Глобальна ідейно-політична гегемонія та становлення нових незалежних держав // Стратегічна панорама. – 2000. - №. 3-3. – С. 156- 160.

3. Борис І.З. Політична свідомість і ціннісні орієнтації молоді // Зб.наук.праць: філософія, соціологія, психологія. – Івано-Франківськ: Вид-во "Плай" Прикарпатського ун-ту, 2001. – Вип. 6. – Ч. 2. – С.131 – 138.

4. Варій М.Й. Політико-психологічні передвиборні та виборчі технології: Навч-метод. посібник. – К.: Ельга, Ніка-Центр, 2003. – 400 с.

5. Кияшко Л.О. Політична участь молоді сучасної України: психологічні чинники активізації : монографія. Київ : Міленіум. 2013. 216 с.

6. Крупник І.Р. Соціально-психологічні аспекти політичної активності громадян. Актуальні проблеми психології особистості та міжособистісних взаємин : матеріали XIV міжнародної науково-практичної конференції (Кам'янець-Подільський, 23 квітня 2022 р.). Кам'янець-Подільський національний університет ім. Івана Огієнка, 2022. С. 183–185.

7. Молодь України в дзеркалі соціології. – К.: Український інститут соціальних досліджень, 2001. – 210 с.

References:

1. Bilohur, V.Ie. (2018). *Svitohliadni oriientatsii studentiv: tendentsii zmin u transformatsiinomu suspilstvi: monohrafia [Worldview orientations of students: trends of change in a transformational society: monograph]*. Dnipropetrovsk: Porohy. 311 [in Ukrainian].

2. Bondarenko, V., & Lytvynenko, O. (2000). Hlobalna ideino-politychna hehemoniia ta stanovlennia novykh nezalezhnykh derzhav [Global ideological and political hegemony and the formation of new independent states]. *Stratehichna panorama - Strategic Panorama*. № 3. 156- 160. [in Ukrainian].

3. Borys I.Z. (2001). Politychna svidomist i tsinnisni oriientatsii molodi [Political consciousness and value orientations of youth]. *Zb.nauk.prats: filosofiia, sotsiolohiia, psykholohiia – Collection of scientific works: philosophy, sociology, psychology*. Ivano-Frankivsk: Vyd-vo "Plai" Prykarpatskoho un-tu. Vyp. 6. Ch. 2. S.131-138. [in Ukrainian].

4. Varii M.I. (2003). Polityko-psykholohichni peredvyborni ta vyborchi tekhnolohii [Political and psychological pre-election and election technologies]/ *Navch-metod. Posibnyk – Educational and methodological manual*. K.: Elha, Nika-Tsentr. 400. [in Ukrainian].

5. Kyiashko, L.O. (2013). *Politychna uchast molodi suchasnoi Ukrainy: psykholohichni chynnyky aktyvizatsii: monohrafia [Political participation of youth in modern Ukraine: psychological factors of activation: monograph]*. Kyiv. 216 [in Ukrainian].

6. Krupnyk, I.R. (2022). Sotsialno-psykholohichni aspekty politychnoi aktyvnosti hromadian [Socio-psychological aspects of political activity of citizens]. *Aktualni problemy psykholohii osobystosti ta mizhosobystisnykh vzaiemyn: materialy XIV mizhnarodnoi nauk.-prakt. konf. (Kamianets-Podilskyi, 23 kvitnia 2022 r.) – Actual problems of the psychology of personality and interpersonal relations: materials of the XIV international science and practice. conf. (Kamyants-Podilskyi, April 23, 2022)*. Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko]. 183–185 [in Ukrainian].

7. Molod Ukrainy v dzerkali sotsiolohii (2001). [*Youth of Ukraine in the mirror of sociology*]. Kyiv: Ukrainian Institute of Social Research. 210 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.98

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1405-1418

Широбоков Юрій Миколайович доктор психологічних наук, доцент, начальник науково-дослідної лабораторії морально-психологічного забезпечення, Харківський національний університет Повітряних Сил імені Івана Кожедуба, Науковий центр Повітряних Сил, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-7662-9938

Кузнєцов Марат Амірович доктор психологічних наук, професор, професор кафедри психології, факультет соціальних і поведінкових наук, Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-7662-9938

Татієвська Марія Маратівна кандидат психологічних наук, доцент, кафедра педагогіки і психології управління соціальними системами імені академіка І. А. Зязюна, Навчально-науковий інститут соціально-гуманітарних технологій, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут», м. Харків, https://orcid.org/0000-0003-2410-6427

РОЛЬ БЕСІДИ В ПРАКТИЧНІЙ ПСИХОЛОГІЇ: АНАЛІЗ ВИКОРИСТАННЯ БЕСІДИ ЯК ЗАСОБУ ВЗІЄМОДІЇ ПСИХОЛОГА ТА КЛІЄНТА

Анотація. Основною проблемою дослідження є недостатнє вивчення механізмів впливу бесіди на психічний стан клієнта, а також обмежена увага до технік активного слухання та емпатії в різних терапевтичних підходах, що знижує ефективність комунікативної взаємодії в психологічній практиці. **Мета роботи** полягає в аналізі ролі комунікації в психологічному консультуванні як основного інструменту взаємодії між психологом і клієнтом. У статті розглянуто значення вербальних і невербальних аспектів спілкування для створення ефективного терапевтичного процесу, зокрема через техніки активного слухання, емпатії та рефлексії. Окрему увагу приділено впливу арттерапії як методу роботи з емоційними труднощами клієнтів, особливо з тривожними розладами. **Методи дослідження** включають теоретичний аналіз наукових джерел, а також емпіричні спостереження за практикою психологічного консультування. Для вивчення взаємодії між психологом і клієнтом використано методи контент-аналізу терапевтичних бесід, а також огляд наявних досліджень щодо ефективності застосування арттерапії в умовах психологічної практики. Спостереження за конкретними випадками консультування ілюструють вплив комунікаційних технік на результативність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

терапії. **Результати дослідження** показали, що успіх психологічного консультування значною мірою залежить від якості комунікації, що забезпечує створення атмосфери довіри та безпеки для клієнта. Визначено, що вербальні та невербальні техніки спілкування психолога, такі як активне слухання, емпатія, відповідна мовна рефлексія, здатні значно покращити взаєморозуміння та знизити рівень тривожності клієнта. Виявлено, що арттерапія є потужним інструментом для роботи з емоціями, допомагаючи людям не лише висловити свої почуття, але й знайти внутрішні ресурси для подолання стресу та тривожних розладів. **Висновки** свідчать, що для досягнення високої ефективності психологічного консультування необхідно інтегрувати різноманітні методи комунікації, що враховують індивідуальні

Ключові слова: психологічна допомога, активне слухання, комунікація, консультація, довіра, терапевтичні техніки.

Shyrobokov Yurii Mykolayovych Doctor of Psychological Sciences, associate professor, Chief of the moral and psychological support research laboratory, Ivan Kozhedub National University of the Air Force, Scientific Center of the Air Force, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-7220-7340

Kuznietsov Marat Amirovych Doctor of Psychological Sciences, Full Professor, Professor, Department of Psychology, Faculty of Social and Behavioral Sciences, H. S. Skovoroda National Pedagogical University, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-7662-9938

Tatiievska Mariia Marativna PhD (Psychology), Associate Professor, Department of Pedagogy and Psychology of Management of Social Systems of Academician I. A. Zyazyun, Educational and Scientific Institute of Social and Humanitarian Technologies, National Technical University «Kharkiv Polytechnic Institute», Kharkiv, https://orcid.org/0000-0003-2410-6427

THE ROLE OF CONVERSATION IN PRACTICAL PSYCHOLOGY: ANALYSIS OF THE USE OF CONVERSATION AS A MEANS OF INTERACTION BETWEEN PSYCHOLOGIST AND CLIENT

Abstract. The main problem of the research is insufficient study of the mechanisms of the impact of the conversation on the mental state of the client, as well as limited attention to the techniques of active listening and empathy in various therapeutic approaches, which reduces the effectiveness of communicative interaction in psychological practice. **The purpose** of the study is to analyze the role of communication in psychological counseling as the main tool of interaction between a psychologist and a client. The article considers the importance of verbal and non-verbal aspects of communication for creating an effective therapeutic

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

process, in particular through the techniques of active listening, empathy and reflection. Special attention is paid to the influence of art therapy as a method of working with emotional difficulties of clients, in particular with anxiety disorders.

The research methods include theoretical analysis of scientific sources, as well as empirical observations of the practice of psychological counseling. To study the interaction between a psychologist and a client, methods of content analysis of therapeutic conversations were used, as well as a review of existing research on the effectiveness of the use of art therapy in psychological practice. Observations of specific cases of counseling allow illustrating the influence of communication techniques on the effectiveness of therapy. **The results** of the study showed that the success of psychological counseling largely depends on the quality of communication, which ensures the creation of an atmosphere of trust and security for the client. It was determined that the verbal and non-verbal communication techniques of the psychologist, such as active listening, empathy, and the use of appropriate language reflection, can significantly improve mutual understanding and reduce the client's level of anxiety. It was found that art therapy is a powerful tool for working with emotions, helping clients not only express their feelings, but also find internal resources to overcome stress and anxiety disorders. **The conclusions** indicate that to achieve high efficiency of psychological counseling, it is necessary to integrate various communication methods that take into account the individual characteristics of clients. Of particular importance is the psychologist's understanding of the role of non-verbal signals and the ability to use art therapeutic methods as an additional tool for a deeper disclosure of the client's emotional state. The results of the study emphasize the importance of an individual approach and flexibility in interaction methods, which contributes to the creation of optimal conditions for the therapeutic process.

Keywords: psychological help, active listening, communication, consultation, trust, therapeutic techniques.

Постановка проблеми. У практичній психології бесіда є основним інструментом взаємодії між психологом і клієнтом, що визначає ефективність терапевтичного процесу. Головною проблемою є недостатнє дослідження механізмів, через які бесіда впливає на психічний стан клієнта, а також обмежена увага до технік активного слухання та емпатії в різних терапевтичних підходах. Визначення цих аспектів є важливим, оскільки чітке розуміння ролі бесіди дозволяє підвищити ефективність психологічної допомоги, зокрема в умовах сучасних соціальних викликів.

Вивчення вказаної проблеми досить актуальне, оскільки зростає попит на професійну психологічну підтримку, особливо у сфері психотерапії, де комунікація між психологом і клієнтом є вирішальною. В умовах швидких суспільних змін і психоемоційних навантажень на індивідів з’являється потреба удосконалити методи психотерапевтичної взаємодії. Саме бесіда в

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

практичній психології дозволяє виявити прогалини в знаннях та наявних методах, а також надає можливість розробити нові підходи до співпраці між психологом і клієнтом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Бесіда як ключовий метод взаємодії між психологом і клієнтом є предметом активного наукового дослідження, оскільки саме через комунікацію вибудовується довіра, формується спільне бачення проблеми та визначаються шляхи її вирішення. Останні публікації демонструють різні підходи до аналізу бесіди в консультативному процесі, наголошуючи на її структурних і змістових особливостях.

Сучасні дослідження підтверджують, що бесіда є не лише механізмом передачі інформації, а й складним психологічним процесом, що включає лінгвістичні та невербальні аспекти комунікації. Особливу увагу приділено вивченню мовленнєвих моделей, які визначають ефективність взаємодії між психологом і клієнтом. Зокрема, M. Yeomans та його колеги аналізують методи дослідження діалогів у психологічній практиці, підкреслюючи важливість структури розмови та її впливу на результативність терапії [1]. Подібний акцент на мовленнєвій динаміці простежується і в праці B. Ong, S. Barnes та N. Buus, які розглядають повторення висловлювань терапевта як засіб поглиблення рефлексії клієнта [2].

Важливою складовою досліджень у цій сфері також є формування комунікативних навичок майбутніх психологів. Так, О. Бабич аналізує особливості навчання здобувачів вищої освіти веденню бесіди в процесі професійної підготовки, зазначаючи, що ефективність комунікації залежить не лише від теоретичних знань, а й від здатності гнучко реагувати на зміни в діалозі [3]. Додаткову увагу до практичних аспектів бесіди приділено в роботі О. Гліченка, де описані базові методики консультативної діяльності, зокрема активне слухання, техніки уточнення та рефреймінг [4].

Аналізуючи зміст діалогів під час консультування, дослідники наголошують на ролі невербальних компонентів спілкування. Б. Порощай і О. Гоголь звертають увагу на те, що жести, міміка та паузи можуть значно впливати на сприйняття інформації клієнтом [5]. Водночас Г. Калмиков, Т. Ткач і М. Лила вивчають консультативну бесіду в контексті терапевтичної психології, виокремлюючи її як засіб не лише діагностики, а й глибокої трансформації особистості клієнта [6].

Ефективність бесіди в групових та індивідуальних форматах є ще одним важливим аспектом досліджень. S. Pappas показує, що групова терапія може бути настільки ж ефективною, як і індивідуальна, оскільки створює додатковий рівень підтримки через взаємодію учасників [7]. Л. Руденко, Р. Сірко, О. Стельмах і О. Вавринів підкреслюють необхідність формування комунікативної культури психологів, що включає вміння керувати динамікою групового діалогу та адаптуватися до особливостей взаємодії в колективному форматі [8].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Важливим викликом для сучасної психології є адаптація бесіди до цифрових форматів комунікації. Дослідження Л. Фамілярської та Л. Кльоц засвідчують, що відеозв'язок хоча й забезпечує візуальний контакт, проте може обмежувати невербальні аспекти спілкування, що вимагає розробки нових стратегій ведення консультацій в онлайн-середовищі [9]. О. Корніяка аналізує бесіду як інструмент подолання професійних труднощів у самих психологів, вказуючи на її роль у формуванні професійної стійкості [10].

Попри різноманітність підходів до дослідження бесіди в психологічній практиці, нерозв'язаними є питання щодо довгострокового впливу різних стилів комунікації на клієнтів, ефективності мовленнєвих стратегій у складних випадках і методів навчання майбутніх психологів веденню терапевтичного діалогу. Тому подальші дослідження мають бути спрямовані на стандартизацію підходів до оцінки ефективності бесіди, поглиблене вивчення її структурних елементів і розширення методичних рекомендацій щодо її використання в цифрових форматах консультування.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. У дослідженні ролі бесіди в психології залишаються невирішені питання, зокрема довіра клієнтів до психолога, особливо в умовах емоційних блоків чи страхів перед оцінкою. Це ускладнює спілкування та впливає на ефективність терапії. Також важливим є вивчення невербальних складових комунікації, таких як міміка й жести, оскільки вони можуть бути неправильно інтерпретовані в емоційно напружених ситуаціях.

Потрібно з'ясувати, як психологи здатні застосовувати активне слухання для емоційної підтримки, враховуючи різні чутливі стани клієнтів. Важливо дослідити інтеграцію нових терапевтичних підходів, зокрема арттерапії, у традиційні методи.

Відкритими є питання щодо впливу онлайн-консультацій на комунікацію між психологом і клієнтом та виклики, зумовлені таким форматом співпраці.

Мета статті. Метою цієї статті є всебічне вивчення ролі бесіди як основного засобу взаємодії між психологом і клієнтом у практичній психології. Під час дослідження буде визначено, як бесіда сприяє ефективному комунікаційному контакту, що є ключовим для успішної психологічної допомоги. Зокрема, увага буде зосереджена на аналізі методів використання бесіди в різних терапевтичних підходах і ситуаціях, а також на дослідженні впливу таких технік, як активне слухання та емпатія, на результативність консультацій.

Ця тема надзвичайно актуальна, оскільки ефективна комунікація є основою психотерапевтичного процесу. Щораз більша потреба в професійній психологічній підтримці, зокрема на тлі сучасних соціальних викликів, підкреслює необхідність глибшого розуміння механізмів взаємодії психолога та клієнта через бесіду. Її вивчення дозволяє не тільки розширити наукові уявлення про психотерапевтичну практику, а й підвищити ефективність практичного застосування психологічних методів у роботі з клієнтами.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Завданнями цієї статті є:

1. Дослідити функції бесіди в психотерапевтичній практиці, зокрема, як вона сприяє встановленню довіри між психологом і клієнтом, а також визначити, які типи бесід найбільш ефективні для різних терапевтичних підходів.
2. Вивчити, як застосування технік активного слухання та емпатії під час бесіди може покращити ефективність психологічних консультацій і сприяти досягненню позитивних змін у психічному стані клієнта.
3. Проаналізувати основні комунікаційні бар'єри, які можуть виникати під час бесіди між психологом і клієнтом, і розробити рекомендації щодо їх подолання для покращення взаємодії.

Виклад основного матеріалу. У сучасному світі, який постійно змінюється та розвивається, професія психолога набуває дедалі більшої значущості. Психологи працюють із людьми, які потребують підтримки та допомоги, а ефективність їхньої роботи значною мірою залежить від уміння встановлювати контакт із клієнтом, створювати атмосферу довіри, проявляти розуміння та співчуття.

Основним інструментом діяльності психолога є спілкування, яке включає не лише передачу інформації, а й особистісну взаємодію. Саме це забезпечує ефективний обмін думками та набуття важливих знань. Процес комунікації відбувається за певними правилами та потребує серйозної підготовки. Завдяки узгодженій взаємодії між людьми формуються групи, колективи та організації, що робить спілкування невід'ємною частиною суспільного життя [11].

Однією з ключових сфер діяльності психолога, де комунікація відіграє визначальну роль, є психологічне консультування. Воно є напрямом практичної психології, що передбачає надання фахівцем професійної допомоги людям, які цього потребують. Основна мета консультування – підтримка особистості в процесі її розвитку, а також сприяння вирішенню життєвих труднощів. Це невіддільний аспект діяльності практичного психолога.

Через психологічне консультування клієнт отримує поради та рекомендації, які базуються на особистій бесіді та попередньому аналізі проблеми. Психолог – це спеціаліст, завдяки якому людина краще пізнає себе, свої життєві труднощі та знаходить можливі шляхи їх подолання. Як правило, такі консультації конфіденційні, проходять у визначений час у спеціально облаштованому приміщенні без сторонніх осіб.

Консультація (від. лат. *consultare – нарада; розгляд; звертання за порадою*) передбачає роз'яснення та/чи пораду спеціаліста з того чи іншого питання [12, с. 23]. Основна мета психологічного консультування – це підтримка особистості, яка перебуває в процесі становлення й розвитку. Така допомога сприяє формуванню адекватного сприйняття себе, інших людей та

життєвих ситуацій, а також зміні системи внутрішньоособистісних і міжособистісних взаємин.

У вітчизняній психології консультування традиційно розглядають як вид психологічної допомоги людям, які не мають клінічних розладів, але опинилися у складній життєвій ситуації. Саме завдяки комунікації, яка є основним інструментом роботи психолога, створюється довірливе середовище, що допомагає клієнту відчути підтримку та знайти власні ресурси для подолання труднощів [13, с. 8].

Ефективність консультування значною мірою залежить від рівня комунікативної компетентності психолога. За сучасним тлумаченням, комунікативна компетентність, – це не лише знання технологій спілкування або вміння визначати соціальні ролі, а й здатність правильно обирати та використовувати відповідні методи у конкретних ситуаціях. Важливо не тільки володіти навичками комунікації, а й організовувати її, враховуючи соціокультурні норми, контекст та доцільність висловлювань.

Комунікативну компетентність можна розглядати як сукупність внутрішніх ресурсів особистості, що дозволяють ефективно взаємодіяти в різних ситуаціях міжособистісного спілкування. Для психолога ця навичка є ключовою, оскільки саме через професійно вибудувану комунікацію забезпечується якісна допомога клієнту та досягається результативність консультування [14, с. 344-345].

Одним із найважливіших аспектів ефективної комунікації в психологічному консультуванні є налагодження якісного контакту з клієнтом. Він створює необхідні умови для продуктивної взаємодії, а в деяких випадках навіть стає центральним елементом. Побудова довірливих відносин дозволяє людині відчути підтримку, відкрито висловлювати свої думки та емоції, що сприяє глибшому розумінню проблеми та пошуку оптимальних шляхів її вирішення.

У цьому контексті психолог діє одночасно на двох рівнях: як фахівець, який застосовує професійні методи роботи, і як особистість, безпосередньо включена у взаємодію. Такий баланс між професійністю та особистісною залученістю дає змогу встановити атмосферу довіри, яка є основою успішної психологічної допомоги [3].

Бесіда є ключовим інструментом у психотерапії, адже саме через вербальну комунікацію психолог вибудовує контакт із клієнтом, формує прихильність та гарантує ефективність допомоги. Функції бесіди можуть варіюватися залежно від обраного терапевтичного підходу, проте загалом охоплюють кілька основних аспектів. У таблиці 1 представлені основні функції психотерапевтичної бесіди та їхній вплив на взаємодію між психологом і клієнтом.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 1

Основні функції бесіди в психотерапії

Функція	Опис
Діагностична	Дозволяє психологу зібрати інформацію про емоційний стан, мислення, поведінку клієнта та встановити можливий діагноз
Терапевтична	Сприяє усвідомленню клієнтом власних проблем, допомагає знайти способи їх вирішення та змінити неефективні установки
Мотиваційна	Допомагає клієнту зрозуміти необхідність змін і розвиває внутрішню мотивацію до саморозвитку
Емоційно підтримувальна	Створює атмосферу довіри, забезпечує прийняття та підтримку, знижує рівень тривожності й стресу
Регулятивна	Допомагає клієнту структурувати свої думки, вчить керувати емоціями та приймати обґрунтовані рішення

Джерело: авторська розробка

Для того щоб оцінити психологічний стан людини, є декілька інструментів, один із ключових – **діагностична** бесіда. Вона дозволяє психологу зібрати необхідну інформацію про емоційний фон, характер мислення, поведінкові особливості та загальний рівень адаптації людини. Під час бесіди спеціаліст аналізує як зміст висловлювань клієнта, так і невербальні сигнали – міміку, жести, тон голосу. Діагностична функція важлива для визначення першопричин проблеми, постановки попереднього діагнозу та вибору ефективного терапевтичного підходу. У психоаналітичній та психодинамічній терапії бесіда допомагає виявити приховані конфлікти та підсвідомі переживання, тоді як у когнітивно-поведінковій терапії її використовують для ідентифікації дисфункціональних мисленнєвих патернів.

Терапевтична функція бесіди виконує не лише діагностичну, а й безпосередньо терапевтичну роль, оскільки через спілкування людина отримує можливість усвідомити власні проблеми та знайти способи їх вирішення. Психолог допомагає клієнту подивитися на ситуацію з іншої точки зору, розширюючи його сприйняття та формуючи нові стратегій стратегії поведінки. У гуманістичному підході бесіда є основним засобом створення атмосфери прийняття, що само собою має терапевтичний ефект. У когнітивно-поведінковій терапії вона спрямована на зміну негативних переконань, а в екзистенційній психотерапії допомагає осмислити глибокі життєві питання.

Одне з завдань психотерапії – стимулювання клієнта до змін. Через це важливою є **мотиваційна** функція бесіди, що полягає в тому, щоб допомогти людині усвідомити необхідність трансформацій у своєму житті, знайти внутрішні ресурси для їх реалізації та визначити перші кроки на шляху до саморозвитку. Особливо ефективність цієї функції простежується в методі мотиваційного інтерв'ювання, що використовується під час роботи з людьми, які мають залежності або труднощі з прийняттям рішень. Психолог через відкриті запитання, активне слухання та підтримку позитивного вибору допомагає клієнту знайти власні причини для змін замість того, щоб нав'язувати йому готові рішення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Для багатьох людей психотерапія стає єдиним простором, де вони можуть відчути безумовне прийняття, розуміння та опору. Саме **емоційно підтримувальна** бесіда допомагає клієнту знизити рівень тривожності, стресу та напруження. Вона створює атмосферу довіри, де можна відкрито ділитися своїми переживаннями, не боячись осуду. У гуманістичній терапії ця функція є особливо важливою, адже психолог працює не тільки з проблемами клієнта, а й із його особистісним потенціалом. Вагомою складовою підтримки є емпатія та активне слухання, які допомагають людині відчути, що її почуття є значущими та зрозумілими.

Одним із основних завдань психологічної бесіди є допомога клієнту впорядкувати його внутрішній світ. **Регулятивний** аспект бесіди допомагає людині розвивати навички управління емоціями, усвідомлювати власні реакції та робити зважені рішення. Останнє важливе для клієнтів, які мають підвищену тривожність, імпульсивність або труднощі з контролем емоцій. Завдяки бесіді в когнітивно-поведінковій терапії людина може розпізнати автоматичні думки, що впливають на її емоційний стан, і змінювати їх. У психодинамічній терапії бесіда сприяє розумінню глибинних причин емоційних реакцій, а в поведінковій – застосовується для навчання саморегуляції.

Тип бесіди може бути різним, він залежить від мети терапії, стилю роботи психолога та особливостей клієнта. **Директивна бесіда** є структурованою і передбачає активну роль психолога в управлінні діалогом, що є вагомим для когнітивно-поведінкової терапії, де треба чітко формулювати проблеми та замінювати деструктивні мисленнєві шаблони на більш адаптивні. У поведінковій терапії психолог через таку бесіду вчить новим навичкам і контролює їхню ефективність.

Недирективна бесіда сприяє тому, щоб клієнт сам висловлював свої думки та емоції, а психолог підтримував розмову, використовуючи активне слухання та емпатію. Вона важлива в гуманістичній терапії, де головним є створення безпечного простору для самовираження і глибшого усвідомлення клієнтом своїх почуттів та переживань, що допомагає знайти шляхи до вирішення проблем.

Психоаналітичну бесіду застосовують у психодинамічній терапії та класичному психоаналізі. Вона спрямована на вільне асоціювання та глибоке дослідження підсвідомих конфліктів. Психолог може задіювати довгі паузи, що стимулюють рефлексію, щоб виявити приховані емоційні проблеми та травми.

Мотиваційне інтерв'ю є ефективним методом роботи з клієнтами, які мають труднощі із прийняттям змін, наприклад, при залежності. Воно допомагає людині знайти внутрішню мотивацію до перемін через відкриті запитання, рефлексивне слухання та підкріплення позитивного вибору.

Сократичний діалог важливий у когнітивно-поведінковій терапії. Завдяки правильній постановці запитань клієнт може критично оцінити власні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

переконання та знайти суперечності у своєму мисленні, що сприяє розвитку рефлексії і формуванню нових, більш адаптивних способів сприйняття реальності.

Бесіда відіграє ключову роль у встановленні довіри між психологом і клієнтом, адже саме через комунікацію формується безпечний простір для відкритого діалогу. Психолог створює атмосферу прийняття, використовуючи активне слухання, емпатію та підтримку, що допомагає клієнту відчути себе почутим і зрозумілим. Важливою складовою довіри є безоцінне ставлення спеціаліста, яке дозволяє клієнту вільно висловлювати свої думки та переживання, не побоюючись критики.

Психолог адаптує темп і стиль бесіди до особливостей клієнта, що робить спілкування комфортним і природним. Чіткість і прозорість у висловлюваннях спеціаліста сприяють тому, що людина усвідомлює, що відбувається в процесі терапії, що знижує її тривожність і підвищує рівень довіри. Спокійний, уважний і теплий тон голосу, а також конфіденційність розмови створюють відчуття безпеки, що є важливим для ефективної взаємодії.

Вагому роль під час бесіди відіграє невербальна комунікація, яка доповнює та підсилює вербальні висловлювання, створюючи цілісну систему взаємодії. Такий контакт базується на принципах співпраці, коли психолог не нав'язує своєї думки, а допомагає клієнту самостійно знаходити рішення. Це підкріплює відчуття автономії та відповідальності людини за власне життя, зміцнює довіру до терапевтичного процесу.

Застосування технік активного слухання та емпатії під час бесіди сприяє глибшому розумінню клієнта, допомагає виявляти приховані переживання, знижувати емоційну напругу та формувати усвідомлення власних почуттів і потреб. Завдяки цьому людина поступово починає сприймати психолога не просто як спеціаліста, а як особу, якій можна довіритися. Це є ключовим чинником ефективності психотерапії, адже прихильність налаштовує на відкритість та готовність до змін.

Оскільки невербальна комунікація відіграє вагому роль у побудові довіри, важливо узгоджувати мовні та немовні засоби спілкування. Щоб уникнути непорозумінь і зробити комунікацію більш ефективною, необхідно контролювати свої жести, міміку, позу, погляд та інтонацію, адаптуючи їх до конкретної ситуації. Виділяють п'ять основних каналів невербальної комунікації: міміку, жести, зоровий контакт, голосові характеристики та просторову поведінку. Саме вони допомагають встановити емоційний контакт між психологом і клієнтом, підсилюючи зміст вербального спілкування та створюючи дружню атмосферу.

Невербальні засоби є системою немовних знаків, що сприяють обміну інформацією між людьми. До невербального спілкування належать вираз обличчя, рухи тіла, постава, стиль одягу, зачіска, особливості голосу, такі як

тембр та інтонація. Отже, невербальна комунікація не лише доповнює вербальні висловлювання, а й значною мірою впливає на сприйняття матеріалу. Однак, попри важливість невербальних сигналів, у процесі взаємодії між психологом і клієнтом можуть виникати комунікаційні бар'єри, що перешкоджають ефективному діалогу [15, с. 767-768].

Недовіра, страх оцінювання, нерозуміння або емоційні блоки ускладнюють контакт та відкритий обмін думками. Щоб подолати ці перешкоди, необхідно не лише контролювати вербальне та невербальне спілкування, а й створювати безпечне середовище для діалогу. Прояв емпатії, адаптація стилю спілкування до особливостей клієнта та використання технік активного слухання формують довірливі відносини. Чіткість формулювань, узгодженість мовних і немовних сигналів та відвертий діалог зменшують напругу й покращують ефективність взаємодії.

Важливим інструментом у роботі з емоціями , зокрема з тривожністю, є арттерапія, що сприяє м'якій і ненав'язливій корекції психологічного стану клієнта. Арттерапевтичні методи завдяки своїй природності та тактовності допомагають ефективно опрацьовувати тривожність і досягати позитивних терапевтичних результатів. Сьогодні арттерапія в Україні є вагомим напрямом практичної психології, що має універсальний характер і використовується під час сеансів із клієнтами незалежно від їхнього віку, статі чи психологічних особливостей. Вона дозволяє не лише вивчати емоційні проблеми, а й розвивати самовираження та формувати навички адаптації до реальності.

Сучасна арттерапія виконує кілька важливих функцій: допомагає гармонізувати психоемоційний стан, сприяє вирішенню внутрішніх конфліктів, активізує приховані ресурси особистості та розширює її можливості щодо саморегуляції. Основними перевагами цього методу є його доступність для кожного, незалежно від віку, соціального статусу чи культурного досвіду. Арттерапія особливо ефективна для людей з мовними обмеженнями, оскільки дозволяє висловлювати свої переживання невербальними засобами. Вона дає можливість вільно самовиражатися, формує довірливу атмосферу та глибше розуміння власного внутрішнього світу.

Також арттерапевтична діяльність усуває апатію, налаштовує на приємні емоції, сприяє активній життєвій позиції та позитивному сприйняттю світу. Цей метод ґрунтується на мобілізації творчого потенціалу особистості, посиленні її внутрішніх механізмів саморегуляції та самовдосконалення. Арттерапія характеризується м'якими та ненав'язливими психокорекційними впливами, що робить її комфортним і безпечним способом психологічної підтримки.

Головний принцип арттерапії полягає в безумовному прийнятті та схваленні будь-яких творчих проявів людини, незалежно від їхньої форми чи якості. Це підкреслює основну мету методу – гармонійний розвиток особистості через мистецтво, формування здатності до самовираження,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

самопізнання та конструктивних дій з урахуванням реальності навколишнього світу. Завдяки цьому арттерапія є не лише ефективним психотерапевтичним інструментом, а й потужним засобом особистісного зростання, що відкриває нові можливості для внутрішнього розвитку та гармонії [16, с. 35-36].

Висновки. У результаті дослідження ролі комунікації в психологічному консультуванні можна зробити висновок, що ефективне спілкування є основою успішної співпраці між психологом та клієнтом. Якісна комунікація допомагає створити атмосферу довіри, підтримує клієнта в процесі саморозуміння та пошуку шляхів вирішення проблем. Важливо, щоб психолог не лише володів техніками спілкування, а й міг адаптувати їх до індивідуальних особливостей людини. Взаємодія на невербальному рівні, емпатія та активне слухання значно сприяють досягненню терапевтичного ефекту, формуючи комфортну атмосферу для відкритого діалогу. Ефективним методом у роботі з емоційними труднощами, зокрема тривожністю, є арттерапія, що допомагає клієнту знайти внутрішні ресурси для подолання стресових ситуацій.

Література:

1. Yeomans M., Boland F. K., Collins H. K., Abi-Esber N., Brooks A. W. A Practical Guide to Conversation Research: How to Study What People Say to Each Other. Advances in Methods and Practices in Psychological Science. 2023. № 6 (4). DOI: 10.1177/25152459231183919.

2. Ong B., Barnes S., Buus N. A conversation analysis of therapist repeats in open dialogue network meetings. Family Process. 2023. № 1. P. 113-129. DOI: https://doi.org/10.1111/famp.12852.

3. Бабич О. О. Особливості формування діалогічної взаємодії з клієнтами у процесі професійної підготовки практичного психолога. Психологія. Волинський національний університет імені Лесі Українки. Луцьк. 2024. С. 79. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/25493 (дата звернення: 16.02.2025).

4. Гліченко О. О. Основи консультативної діяльності практичного психолога. Навчально-методичний посібник для здобувачів вищої освіти спеціальності «Психологія». 2021. URL: http://hdl.handle.net/123456789/10240 (дата звернення: 16.02.2025).

5. Порощай Б. І., Гоголь О. В. Використання вербальних та невербальних засобів спілкування у консультативному процесі. Збереження психічного здоров'я особистості: збірник наукових праць. 2024. С. 279-281. URL: https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/46699/Poroshchai_279_281.pdf?sequence=1 (дата звернення: 17.02.2025).

6. Калмиков Г. В., Ткач Т. В., Лила М. В. Терапевтична психологія і консультативна психологія: статуси наук. Прикладна психологія. Професійна й організаційна психологія. 2024. № 3. С. 18-24. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.3/03 (дата звернення: 16.02.2025).

7. Pappas S. Group therapy is as effective as individual therapy, and more efficient. Here's how to do it successfully. Monitor on Psychology. 2023. № 54 (2). URL: https://www.apa.org/monitor/2023/03/continuing-education-group-therapy (дата звернення: 16.02.2025).

8. Руденко Л., Сірко Р., Стельмах О., Вавринів О. Методичні засади формування комунікативної культури майбутніх психологів. Посібник. Львів. 2020. URL: https://sci.ldubgd.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/7293 (дата звернення: 16.02.2025).

9. Фамілярська Л. Л., Кльоц Л. А. Використання цифрових платформ відеозв'язку для організації психологічного консультування онлайн. Інформаційні технології і засоби навчання. 2022. № 6 (92). С. 61-74. URL: https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4908 (дата звернення: 16.02.2025).

10. Корніяка О. М. Практика психологічного консультування з подолання професійно зумовлених проблем і розвитку професійної стійкості. Актуальні проблеми психології. 2024. № 24. С. 75-88. URL: https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742723/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2024.pdf#page=75 (дата звернення: 16.02.2025).

11. Ястреб В. П. Комунікативна компетентність психолога як важлива умова його професійної спрямованості. 2024. URL: http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11113 (дата звернення: 16.02.2025).

12. Пожидаєва О. В. Сутність та види консультування в соціально-педагогічній діяльності. Вісник Запорізького національного університету : зб. наук. пр. 2012. № 1 (17). С. 22-25. URL: https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/ped-1-2012/022-25.pdf (дата звернення: 16.02.2025).

13. Магдисюк Л. І., Федоренко Р. П. Основи психологічного консультування. Навчальний посібник. Луцьк : Вежа-Друк. 2022. URL: https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20907 (дата звернення: 16.02.2025).

14. Березка С., Кузнецова А. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх практичних психологів засобами тренінгової діяльності. Гуманізація навчально-виховного процесу. 2020. № 1 (99). С. 343-350. DOI: https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(99)2020.198172.

15. Іоффе М. В. Особливості використання невербальних засобів в діловому спілкуванні. Наукові перспективи. 2023. № 10 (40). С. 764-776. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-764-776.

16. Карапетрова О. В. Використання методів арт-терапії у роботі психолога з корекції тривожних станів особистості. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка психологія». Педагогічні науки. 2020. № 2 (20). С. 34-39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduep_2020_2_5 (дата звернення: 16.02.2025).

References:

1. Yeomans M., Boland F. K., Collins H. K., Abi-Esber N., Brooks A. W. A. (2023). Practical Guide to Conversation Research: How to Study What People Say to Each Other. *Advances in Methods and Practices in Psychological Science*, 6 (4). DOI: 10.1177/25152459231183919 [in English].

2. Ong B., Barnes S., Buus N. (2023). A conversation analysis of therapist repeats in open dialogue network meetings. *Family Process*. 1, 13-129. DOI: https://doi.org/10.1111/famp.12852 [in English].

3. Babych O. O. (2024). Peculiarities of forming dialogical interaction with clients in the process of professional training of a practical psychologist. Psychology. Volyn National University named after Lesya Ukrainka. Lutsk. 79. Retrieved from https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/25493 [in Ukrainian].

4. Hlichenko O. O. (2021). Fundamentals of the consulting activity of a practical psychologist. Educational and methodological manual for higher education students majoring in Psychology. Retrieved from http://hdl.handle.net/123456789/10240 [in Ukrainian].

5. Poroshchay B. I., Hohol O. V. (2024). The use of verbal and non-verbal means of communication in the consultative process. Preservation of the mental health of the individual: collection of scientific works, 279-281. Retrieved from https://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/46699/Poroshchai_279_281.pdf?sequence=1[in Ukrainian].

6. Kalmykov G. V., Tkach T. V., Lyla M. V. (2024). Therapeutic psychology and consulting psychology: status of sciences. Applied psychology. *Professional and organizational psychology*, 3, 18-24. DOI: https://doi.org/10.32782/2709-3093/2024.3/03 [in Ukrainian].

7. Pappas S. (2023). Group therapy is as effective as individual therapy, and more efficient. Here's how to do it successfully. *Monitor on Psychology*, 54(2). Retrieved from https://www.apa.org/monitor/2023/03/continuing-education-group-therapy [in English].

8. Rudenko L., Sirko R., Stelmakh O., Vavryniv O. (2020). Methodological principles of forming a communicative culture of future psychologists. Manual. Lviv. Retrieved from https://sci.ldubgd.edu.ua:8080/jspui/handle/123456789/7293 [in Ukrainian].

9. Familyarska L. L., Klots L. A. (2022). Using digital video communication platforms to organize online psychological counseling. *Information Technologies and Learning Tools*,6 (92), 61-74. Retrieved from https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4908 [in Ukrainian].

10. Korniyaka O. M. (2024). Practice of psychological counseling for overcoming professionally related problems and developing professional resilience. *Current problems of psychology*, 24, 75-88. Retrieved from https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/742723/1/%D0%97%D0%B1%D1%96%D1%80%D0%BD%D0%B8%D0%BA_2024.pdf#page=75 [in Ukrainian].

11. Yastreb V. P. (2024). Communicative competence of a psychologist as an important condition for his professional orientation. Retrieved from http://elibrary.kdpu.edu.ua/xmlui/handle/123456789/11113 [in Ukrainian].

12. Pozhydayeva O. V. (2012). The essence and types of consulting in social and pedagogical activity. Bulletin of the Zaporizhzhia National University: collection of scientific works, 1(17), 22-25. Retrieved from https://web.znu.edu.ua/herald/issues/2012/ped-1-2012/022-25.pdf [in Ukrainian].

13. Magdysyuk L. I., Fedorenko R. P. (2022). Fundamentals of Psychological Counseling. Textbook. Lutsk: Vezha-Druk. Retrieved from https://evnuir.vnu.edu.ua/handle/123456789/20907 [in Ukrainian].

14. Berezka S., Kuznetsova A. (2020). Development of communicative competence of future practical psychologists through training activities. *Humanization of the educational process*,1(99), 343-350. DOI: https://doi.org/10.31865/2077-1827.1(99)2020.198172 [in Ukrainian].

15. Ioffe M. V. (2023). Peculiarities of using nonverbal means in business communication. *Scientific Perspectives*,10(40), 764-776. DOI: https://doi.org/10.52058/2708-7530-2023-10(40)-764-776 [in Ukrainian].

16. Karapetrova O. V. (2020). The use of art therapy methods in the work of a psychologist to correct anxiety states of the personality. Bulletin of the Alfred Nobel University. Series "Pedagogy Psychology". *Pedagogical Sciences*, 2(20), 34-39. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vduep_2020_2_5[in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 159.973

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1419-1430

Яковицька Лада Савеліївна доктор психологічних наук, професор, в.о. завідувача кафедри авіаційної психології, Київський авіаційний інститут, проспект Любомира Гузара, 1, м.Київ, тел.: (044) 406-71-16, https//orcid.org/ 0000-0002-6858-7704

Лич Оксана Миколаївна доктор психологічних наук, доцент, професор кафедри авіаційної психології, Київський авіаційний інститут, вул. Любомира Гузара, 1, м. Київ, тел.: (044) 406-72-16, https://orcid.org/ 0000-0002-0873-3319

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МЕХАНІЗМІВ ВЗАЄМОДІЇ У ДІТЕЙ З РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА: ПСИХОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ТА КОРЕКЦІЙНІ ПІДХОДИ

Анотація. Розлади аутистичного спектра (РАС) визначені як складні нейророзвиткові порушення, що впливають на здатність дитини до спілкування, соціальної взаємодії та адаптації. Дослідження показують, що діти з аутизмом не просто уникають контактів, а мають труднощі у формуванні активної взаємодії з навколишнім середовищем, що супроводжується гіпертрофованими захисними реакціями. Це призводить до емоційної ізоляції, негативної вибірковості в поведінці та труднощів у формуванні адаптаційних стратегій.

У статті аналізуються основні теоретичні підходи до розуміння порушень спілкування в дітей з аутизмом, а також ефективні стратегії психолого-педагогічної корекції. Особливу увагу приділено значущості родини у розвитку комунікативних навичок і соціальної інтеграції таких дітей. Наукова спільнота пропонує різні підходи до пояснення комунікативних порушень у дітей з РАС. Одні дослідники наголошують на біологічних аспектах, інші розглядають їх у межах поведінкових теорій, зокрема оперантного обумовлення. Водночас значна увага приділяється ролі батьків і спеціалістів у корекційній роботі.

Обговорюється патологічний розвиток механізмів захисту, зокрема: – фіксація реакції відходу замість гнучкої дистанції у спілкуванні; – формування негативної вибірковості у поведінці; – зосередження на захисті сталості навколишнього мікросвіту; – вибудова системи захисту від активного втручання близьких у життя.

Розглянуті теорії афективної регуляції поведінки пояснює ці особливості природженими вадами, що ускладнюють комунікативну взаємодію. Зниження порогу афективного дискомфорту проявляється у загострених

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

реакціях на подразники та гіпертрофованому відчутті загрози; прикладного аналізу поведінки (АВА), який є одним із найпоширеніших підходів до корекції поведінкових порушень та базується на теорії оперантного обумовлення Б. Скіннера, згідно з якою поведінка формується під впливом наслідків. Довільні реакції закріплюються або згасають залежно від підкріплення.

Попри критику теорії дитячо-батьківських стосунків, описана важливість ролі батьків у процесі реабілітації дітей із РАС. Одним із найбільш ефективних методів є тренінги для батьків, що сприяють покращенню комунікативних навичок дітей.

Таким чином, проблема порушень спілкування у дітей з аутизмом потребує подальшого дослідження та розробки ефективних психолого-педагогічних стратегій, що сприятимуть соціальній адаптації та інтеграції дітей із РАС у суспільство.

Ключові слова: аутизм, розлади аутистичного спектра (РАС), діти з РАС, адаптація, комунікативна взаємодія, механізми захисту, афективний дискомфорт, оперантне обумовлення, метод «флортайм».

Yakovytska Lada Saveliivna doctor of psychological sciences, professor, acting the head of the aviation psychology department of the Kyiv Aviation Institute, Kyiv, tel.: (044) 406-71-16, https//orcid.org/0000-0002-6858-7704

Lych Oksana Mykolaivna doctor of psychological sciences, associate professor, professor of the aviation psychology department of the Kyiv Aviation Institute, Kyiv, tel.: (044) 406-72-16, https://orcid.org/0000-0002-0873-3319

FEATURES OF THE DEVELOPMENT OF INTERACTION MECHANISMS IN CHILDREN WITH AUTISM SPECTRUM DISORDERS: PSYCHOLOGICAL ASPECTS AND CORRECTIVE APPROACHES

Abstract. Autism spectrum disorders (ASD) are defined as complex neurodevelopmental disorders that affect a child's ability to communicate, social interact, and adapt. Studies show that children with autism do not simply avoid contact, but have difficulty forming active interaction with the environment, which is accompanied by hypertrophied protective reactions. This leads to emotional isolation, negative selectivity of behavior in goals, and difficulties in forming adaptive strategies.

The article analyzes the main theoretical approaches to understanding communication disorders in children with autism, as well as effective strategies for psychological and pedagogical correction. Particular attention is paid to the importance of the family in the development of communication skills and social integration of such children. The scientific community offers various approaches to

explaining communication disorders in children with ASD. Some researchers emphasize biological aspects, others consider them within the framework of behavioral theories, in particular operant conditioning. At the same time, much attention is paid to the role of parents and specialists in correctional work.

The pathological development of defense mechanisms is discussed, in particular: – fixation of the withdrawal reaction instead of flexible distance in communication; – formation of negative selectivity in behavior; – focus on protecting the state of the surrounding microworld; – construction of a defense system against active interference of loved ones in life.

The considered theory of affective regulation of behavior explains these features by natural defects that complicate communicative interaction. A decrease in the threshold of affective discomfort is manifested in exacerbated reactions to stimuli and a hypertrophied sense of threat; applied behavior analysis (ABA), which is one of the most widespread approaches to correcting impaired behavior and is based on B. Skinner's theory of operant conditioning, according to which behavior is formed under the influence of consequences. Voluntary reactions are fixed or extinguished depending on reinforcement.

Despite criticism of the theory of child-parent relationships, the importance of the role of parents in the rehabilitation process of children with ASD is described. One of the most effective methods is training for parents, which helps to improve children's communication skills.

Thus, the problem of communication disorders in children with autism requires further research and development of effective psychological and pedagogical strategies that promote social adaptation and integration of children with ASD into society.

Keywords: autism, autism spectrum disorders (ASD), children with ASD, adaptation, communicative interaction, defense mechanisms, affective discomfort, operant conditioning, "floortime" method.

Постановка проблеми. Розлади аутистичного спектра (РАС) – це складні нейророзвиткові порушення, що впливають на здатність дитини до спілкування, соціальної взаємодії та адаптації до зовнішнього світу. Сучасні дослідження свідчать про те, що діти з аутизмом не просто уникають контактів, а мають серйозні труднощі у формуванні механізмів активної взаємодії з навколишнім середовищем, що супроводжується гіпертрофованими захисними реакціями. Це призводить до порушень емоційної прив’язаності, негативної вибірковості в поведінці та труднощів у формуванні гнучких адаптаційних стратегій.

Наукова спільнота висуває різні концепції щодо походження труднощів у комунікативній взаємодії дітей із РАС. Одні дослідники наголошують на біологічних чинниках цих порушень, тоді як інші пояснюють їх через призму поведінкових теорій, зокрема оперантного обумовлення. Окрім цього,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

особливий акцент робиться на ролі батьків та фахівців у процесі корекційної роботи, спрямованої на розвиток комунікативних навичок у дітей з особливостями розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У статті аналізуються ключові наукові підходи до пояснення труднощів спілкування у дітей з аутизмом, а також розглядаються дієві психолого-педагогічні стратегії корекції, що сприяють їхній успішній соціалізації та адаптації. Значну увагу приділено впливу сім'ї на процес формування комунікативних здібностей та інтеграції дітей у суспільство.

У дітей із розладами аутистичного спектра порушується розвиток механізмів, що забезпечують активну взаємодію з навколишнім світом, тоді як водночас посилюється патологічний розвиток захисних реакцій [1]:

– формування стійкої стратегії уникнення будь-яких зовнішніх впливів замість здатності гнучко регулювати дистанцію у спілкуванні, яка б дозволяла дитині як взаємодіяти з навколишнім середовищем, так і уникати дискомфортних чи загрозливих впливів на неї. Така реакція може проявлятися у вигляді відмови від контакту навіть із близькими людьми, уникнення тактильних чи зорових взаємодій, небажання брати участь у спільних видах діяльності. Це значно ускладнює процес соціалізації, обмежує можливості дитини у навчанні та розвитку і може сприяти формуванню ізоляційної поведінки;

– закріплення негативної вибірковості замість поступового формування її позитивної модальності, яка передбачає розширення у дитини досвіду та накопичення різноманітного репертуару звичок відповідно до власних потреб. Вона проявляється у стереотипному виборі одних і тих самих дій, обмеженій поведінці, уникненні нових вражень і досвіду. Наприклад, дитина може відмовлятися від нової їжі, наполегливо використовувати лише певні предмети, зосереджуватися на обмеженій кількості інтересів або демонструвати ригідність у повсякденних ритуалах. Такий підхід до взаємодії зі світом не тільки обмежує її можливості для розвитку, але й може створювати додаткові труднощі в адаптації до змінних умов життя.

– замість формування навичок активної взаємодії зі світом, таких як дослідження нових ситуацій, подолання труднощів та сприйняття невдач як можливості для адаптації та розвитку інтелекту, основний акцент зміщується на збереження стабільності в знайомому мікросередовищі,

– формування своєрідних захисних бар'єрів від будь-якого зовнішнього впливу замість природного емоційного зближення з рідними, яке сприяє гармонійному розвитку дитини та ефективному регулюванню її поведінки дорослими,. Дитина демонструє прагнення до ізоляції, мінімізуючи контакти й обмежуючи їх суворими рамками стереотипної поведінки. У спілкуванні вона не сприймає близьких як повноцінних партнерів взаємодії, а радше як інструменти для задоволення власних потреб або засоби аутостимуляції [2].

Метою статті є вивчення особливостей комунікативних порушень у дітей із розладами аутистичного спектра (РАС) та визначення ефективних підходів до їх психолого-педагогічної корекції. Окремо розглядається механізм виникнення труднощів у спілкуванні, а також значущість професійної підтримки у процесі соціальної адаптації дітей з розладами аутистичного спектра.

Виклад основного матеріалу. Прихильники теорії афективної регуляції поведінки пояснюють такі особливості комунікативної взаємодії дітей із аутизмом і порушеннями спілкування вродженими нейропсихологічними відхиленнями, які поки що не мають чіткої ідентифікації. Вони наголошують, що проблема полягає не в небажанні дитини контактувати із соціальним оточенням, а у фізіологічній неможливості це зробити на рівні, що відповідає типовому розвитку. Емоційний зв'язок із близькими найчастіше зводиться до страху їх втратити, а не до справжньої прив'язаності, що передбачає здатність співпереживати, проявляти турботу чи поступатися власними інтересами заради іншого. Таким чином, хоч зовні може здаватися, що між дитиною та її близькими є тісний зв'язок, насправді він має симбіотичний характер і не переростає в глибоку емоційну прихильність, яка є основою здорових міжособистісних стосунків [3].

Підвищена чутливість до афективного дискомфорту у дітей з РАС проявляється через надмірно інтенсивні реакції на будь-які сенсорні подразники – звук, колір, запах, дотики тощо. Як зазначають Л. Яковицька та Е. Ходанович, цей феномен одночасно спричиняє гостре відчуття екзистенційної загрози, що змушує дитину уникати соціальних контактів, оскільки саме взаємодія з іншими людьми сприймається як головне джерело потенційної небезпеки [4].

Поведінковий підхід не стільки зосереджується на поясненні причин порушень комунікації у дітей, скільки виступає як основа для напрацювання дієвих тренінгів та програм психолого-педагогічної корекції. Одним з найбільш поширених напрямів поведінкової терапії для дітей з розладами розвитку, зокрема труднощами у спілкуванні, є прикладний аналіз поведінки (ABA – Applied Behavior Analysis). Згідно з дослідженнями ABA комунікативні труднощі та психологічні особливості дітей з РАС, які ними обумовлюються, можуть носити набутий характер через то, що на сьогодні відсутні переконливі докази наявності специфічних фізіологічних порушень, притаманних аутизму.

Засновник радикального біхевіоризму Б. Скіннер розробив поведінкову концепцію, яка до тепер є основою прикладного аналізу поведінки. Він створив теорію оперантного обумовлення, в межах якої будь-які внутрішні процеси, такі як думки та емоції, підпорядковуються тим самим закономірностям, що й спостережувана поведінка. Основний принцип цієї теорії полягає в тому, що поведінкові реакції змінюються під впливом їхніх

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

наслідків: вони можуть закріплюватися, залишатися нейтральними або пригнічуватися залежно від того, чи отримує індивід підкріплення або, навпаки, негативний досвід.

В основі оперантного обумовлення лежить формування стійкого зв'язку між певною дією та її результатом. Б. Скіннер виділив оперантну поведінку як відмінну від респондентної, яка є автоматичною реакцією на подразники. Оперантна поведінка спрямована на досягнення мети та виконує функціональні завдання на цьому шляху. Якщо ця мета досягається, відповідна поведінка закріплюється та повторюється частіше, збільшуючи свою інтенсивність і тривалість. У протилежному випадку, коли поведінка викликає дискомфортні наслідки, її прояви поступово зменшуються [5].

Б. Скіннер також розглядав мовлення через призму поведінкового аналізу, трактуючи його як особливу форму поведінки. Він класифікував мовленнєві дії за їхніми функціями: ехо-реакція (повторення почутого), манд (висловлення прохання або запиту), такт (опис явищ чи предметів), інтравербальна реакція (ведення діалогу), транскрипція (читання тексту) та текстуальні дії (фіксація почутого у письмовій формі) [6].

Діти з РАС також можуть виявляти великі труднощі з розумінням словесних інструкцій. Крім того, багато хто схильний створювати проблеми у використанні експресивних мовних навичок. Наприклад, щоб зробити запит, дитина-аутист замість того, щоб усно проговорити, що вона хоче, маніпулює знайомим дорослим як своєрідним інструментом, тримаючи за руку та направляючи людину до джерела того, що є мотивацією в певні моменти. У таких випадках спостерігається серйозне порушення мовних і комунікативних здібностей [7]. Діти, які мають більш просунуті навички щодо обговорення своїх потреб з іншими людьми, формуючи фрази з відповідною мовною структурою, можуть відчувати проблеми у більш складних вербальних викликах, таких що є важливими для встановлення та підтримки розмови з іншими людьми. В роботі Л. Яковицької та Т. Вашеки відзначено, що про труднощі у вираженні емоцій на невербальному рівні свідчать монотонний голос та відсутність жестової активності у дітей з РАС. Однією з можливих причин зазначених комунікативних труднощів, вважають авторки є фундаментальне нерозуміння того, що мову можна використовувати як засіб передачі інформації та впливу на інших людей [8].

Б. Беттельхейм підкреслює, що цілеспрямовані дії в межах соціального середовища та їхнє систематичне підкріплення відіграють ключову роль у розвитку здатності дитини до ефективної комунікації та соціальної адаптації [9].

Попри критику, яку свого часу зазнала теорія дитячо-батьківських відносин, вона залишається актуальною та потребує подальшого наукового вивчення. Сучасні дослідження порушень комунікації у дітей все частіше підтверджують першочергове значення батьків і значущих дорослих у процесах психокорекції та реабілітації дітей з розладами аутистичного

спектра. Так, у науковому огляді, проведеному Т. Смітом та С. Айадаролою, тренінги для батьків дітей з аутизмом визнані одним із найефективніших реабілітаційних методів [10].

Водночас вплив найближчого оточення на формування особистості дитини, становлення соціально прийнятних норм поведінки, розвиток комунікативних навичок та мотивації до взаємодії досі залишається недостатньо дослідженим. Через порушення, які заважають збільшенню мовленнєвого та іншого відповідного репертуару можуть виникати перешкоди. Нездатність дитини функціонально демонструвати голосові команди, наприклад, може бути пов’язана з швидкою залежністю, і протокол сприяє ідентифікації цієї та кількох можливих інших проблем. Однак проблеми зазвичай пов’язані не лише з бар’єрами для навичок, які необхідно розширити в репертуарі даної особи. Викликає також занепокоєння ідентифікація поведінкових ексцесів, для яких необхідно ретельно встановити функції, щоб визначити науково прийнятні втручання для сприяння змінам. Прикладами можливих небажаних поведінкових ексцесів у дітей з розладами аутистичного спектра та іншими вадами розвитку є істерики та повторювана самостимулююча поведінка, навчальні бар'єри: негативна поведінка; інструктивний контроль; дефектний такт; неповноцінна рухова імітація; дефектна ехогенність; дефектна відповідність зразку; неповноцінний слухацький репертуар; інтравербальна поведінка; дефектна соціальна поведінка; залежність від підказок; прокручування відповідей; неповноцінні навички сканування; непроведення умовних дискримінацій; неспроможність узагальнити; слабкі або нетипові мотиватори; вимога відповіді послаблює мотиватори; залежний від підкріплення; самостимуляція; проблеми з артикуляцією; обсесивно-компульсивна поведінка; гіперактивність; нездатність встановлювати зоровий контакт; сенсорний захист; небажання зосередити увагу на людях [7].

Дослідження порушень комунікативних процесів у дітей з РАС в межах феноменологічного підходу потребують, на думку Т. Скрипник, наступного алгоритму дій: «дослідник як спостерігач констатує факт “відмови від спілкування” і припускає своєрідність комунікативної поведінки осіб, за якою є свобода неповторного самовиявлення, що може бути цікавим, хоча й, можливо, не до кінця зрозумілим. Принципова відмінність інтерпретації за феноменологічною настановою полягає в тому, що психічну подію оцінюють з позиції того, кого досліджують (з логіки розгортання його психічних процесів), а не того, хто досліджує» [1, с. 244]. Також в межах феноменологічного підходу, визначає Т. Скрипник, психокорекція порушень комунікативної взаємодії дітей має враховувати, щоб забезпечити абілітацію дітей з нетиповим розвитком, необхідно з’ясувати: «Різноманітні прояви комунікації, притаманні дітям з розладами аутичного спектра, змушують тих, хто зацікавлений у їхньому розвитку, бути чуйними до незвичних форм цих проявів і вчити їхню мову, тільки за якої й можна налагоджувати справжню

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

комунікацію з ними» [1, с. 244]. Т. Скрипник, подібно до Г. Хворової, підкреслює важливість розширення знань та навичок батьків дітей з аутизмом та порушеннями в комунікації, оскільки це є ключовим фактором ефективної психолого-педагогічної корекції розвитку. Обидві дослідниці запропонували власні системи підтримки, спрямовані на подолання складних життєвих ситуацій, у яких опиняються батьки дітей з особливими потребами. Їхні корекційні засоби включають роботу з психологічною травмою, спричиненою діагностуванням порушень у дитини, адаптацію до життя в умовах постійного стресу, вибір оптимальних методів корекційної роботи та налагодження ефективної співпраці з фахівцями. На думку дослідниць, сімейне оточення дітей з аутизмом і комунікативними порушеннями відіграє ключову роль у ефективності психолого-педагогічних корекційних заходів, спрямованих на їхній розвиток [1, с. 298].

Ганна Хворова наголошує, що саме батьки дітей із порушеннями спілкування відіграють ключову роль у координації роботи фахівців різних профілів, які здійснюють психолого-педагогічний супровід дитини. Ефективна корекційна робота можлива лише за умови злагодженої командної взаємодії спеціалістів, коли їхні зусилля спрямовані на розвиток соціально важливих навичок і сприяння соціальній адаптації дитини. Якщо ж дитина стикається з непослідовними, суперечливими або навіть взаємовиключними вимогами з боку різних фахівців, це може не лише загальмувати її розвиток, а й спровокувати закріплення небажаної поведінки [11]. Крім того, саме батьки визначають, наскільки активно дитина застосовуватиме набуті навички у повсякденному житті: чи вони закріпляться та стануть частиною її поведінки, чи залишаться невикористаними й поступово зникнуть.

Г. Хворова, як і інші колеги у сфері дослідження аутизму, наголошує на вирішальній ролі батьків в соціально-психологічній адаптації дітей з порушеннями комунікації. Саме тому корекційна робота має включати не лише допомогу самим дітям, а й спрямовану підтримку їхніх батьків.

Дослідниця визначає низку ключових компетенцій, бажаних для батьків, які виховують та підтримують дітей з особливими потребами [11].

1. Компетенція «Взаємодія з дитиною» охоплює:

- необхідність поступового й терплячого навчання, що сприяє засвоєнню нових навичок;
- подолання непоступливості та агресивної поведінки через конструктивні методи впливу;
- вміння заохочувати дитину до необхідних видів діяльності (взаємодія з іншими, самообслуговування, спорт, навчання тощо);
- формування в дитини позитивного сприйняття себе та навичок соціальної взаємодії;
- розвиток здатності до аналізу ситуацій і прийняття самостійних рішень.

2. Компетенція «Взаємодія із зовнішнім середовищем» включає:

- захист прав дитини та сім'ї. Для цього батькам необхідно вміти оцінювати ситуацію, розуміти свої права та обов'язки, а також права інших учасників взаємодії, аргументовано відстоювати інтереси своєї дитини та ухвалювати обґрунтовані рішення щодо подальших дій;

- регулювання небажаних комунікацій. Важливо навчитися тактовно, але впевнено позначати межі особистого простору. Це можна зробити за допомогою коротких фраз, які припиняють зайву цікавість: «Дякую, у нас є лікар», «Це особисте, і я не хочу це обговорювати». Водночас батьки мають уникати розмов, які викликають дискомфорт, не дозволяти образливих висловлювань щодо себе або дитини та не потурати чужій надмірній цікавості.

3. Компетенція «Забезпечення якості власного життя». Рівень благополуччя батьків напряму залежить від їхньої здатності ефективно взаємодіяти як із власною дитиною, так і з навколишнім соціальним середовищем. Перед ними постає важливий вибір: прагнути до покращення власного життя чи повністю присвятити себе потребам дитини, часто жертвуючи власними інтересами.

Оптимальна стратегія прийняття рішень передбачає: усвідомлений аналіз ситуації у довгостроковій перспективі з урахуванням як власних потреб, так і потреб дитини; якщо проглядається конфлікт між інтересами, необхідно зважити потенційні вигоди та небезпеки для емоційного стану дитини й ухвалити рішення, яке має найбільшу загальну користь; проаналізувати доступні можливості для втілення задумів, а в разі потреби – залучити додаткову допомогу (наприклад, тимчасово делегувати частину відповідальності іншій довіреній особі); максимально використати позитивні зміни, які сприяють покращенню власного життя; проаналізувати отриманий результат як для себе, так і для дитини, та зробити висновки щодо подальших дій [11, с. 239-240].

Таким чином, розвиток цих компетенцій допомагає батькам не лише краще взаємодіяти з власною дитиною, а й ефективно захищати її інтереси у соціальному середовищі.

Метод «флортайм», розроблений С. Грінспеном і С. Уідер, ґрунтується на концепції спрямованої емоційної взаємодії як ключового механізму подолання труднощів у спілкуванні та розвитку комунікативних навичок у дітей [12]. Метод передбачає активну емоційну залученість батьків і дитини у спільну діяльність, що сприяє налагодженню ефективної взаємодії.

Дослідження С. Грінспен і С. Уідер демонструють, що найбільшого прогресу досягають діти з труднощами у спілкуванні, які регулярно залучені до змістовних і розвивальних соціальних взаємодій, адаптованих до їхніх індивідуальних особливостей. За їх результатами для повноцінного соціального, емоційного та когнітивного розвитку дитини необхідні певні форми комунікації з дорослими [12]. Саме такі види взаємодії не лише сприяють

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

гармонійному розвитку, а й можуть суттєво зменшити або навіть попередити затримки у становленні комунікативних навичок у дітей із ризиками чи вже наявними порушеннями [8].

Аналіз наукових джерел свідчить, що більшість дослідників сходяться на думці, що у дітей із порушеннями спілкування не розвинені соціальні навички, які для інших людей, зокрема для дітей без таких особливостей, вважаються природженими. Такі діти, здається, сприймають інших лише як засіб задоволення своїх фізіологічних потреб, не проявляючи глибокої взаємодії ні на зоровому, ні на емоційному, ні на тактильному чи словесному рівні.

Брак мотивації до соціального контакту у дітей з РАС призводить до недостатньої зацікавленості у розвитку комунікативних навичок, зокрема мовлення. Часто спостерігається ситуація, коли дитина з труднощами у спілкуванні володіє певними мовленнєвими вміннями, однак не використовує їх для повноцінного обміну інформацією. Її мовлення може обмежуватися лише висловленням базових потреб, таких як прохання про їжу, пиття чи відвідування туалету. Це стосується як дітей, що володіють усним мовленням, так і тих, хто спілкується через письмові засоби або альтернативні системи комунікації, зокрема карткові та жестові методи. Таким чином, навіть за наявності певних мовленнєвих навичок їхня функціональність значно звужена.

Висновок. Розлади аутистичного спектра (РАС) суттєво впливають на розвиток механізмів активної взаємодії дитини зі світом, водночас сприяючи формуванню специфічних захисних механізмів. Основними характеристиками цих механізмів є: уникнення контакту та фіксація реакції відходу від зовнішніх впливів; негативна вибірковість, коли увага дитини фокусується на страхах та дискомфортних факторах, а не на позитивному досвіді; зосередженість на підтримці стабільності середовища замість активного дослідження світу; симбіотичний зв’язок із близькими без розвиненої емоційної прив’язаності.

Витоки цих особливостей можуть мати біологічний характер, зокрема, зниження порогу афективного дискомфорту, що призводить до гіперчутливості до подразників та відчуття загрози від соціальних контактів. Водночас, поведінковий підхід, зокрема прикладний аналіз поведінки (АВА), дозволяє ефективно коригувати поведінкові порушення за допомогою оперантного обумовлення.

Дослідження вітчизняних і зарубіжних вчених підтверджують важливу роль батьків у процесі реабілітації дітей з РАС. Тренінги для батьків визнані одним із найбільш ефективних підходів до корекційної роботи. При цьому, компетентність батьків у питаннях взаємодії з дитиною, подолання небажаних поведінкових проявів, посилення мотивації та підтримки соціальної адаптації є критично важливими для успішної інтеграції дитини в суспільство.

Загалом, проблема порушень спілкування при РАС потребує комплексного підходу, який вміщує біологічні, психологічні та соціальні аспекти. Подальше вивчення проблеми порушень спілкування при РАС мають бути спрямовані на дослідження впливу батьківських стратегій виховання, взаємодії фахівців різних профілів, а також на розробку нових методів психолого-педагогічної корекції.

Література:

1. Скрипник Т. В. Феноменологія аутизму : монографія. Київ : Видавництво «Фенікс», 2010. 320 с.

2. Базима Н. В. Розвиток мовлення дітей з аутизмом : навч. посіб. Харків: Ранок, 2018. 144 с.

3. Таран О. П. Базові теоретичні підходи до формування особистості у дітей з аутизмом. *Спеціальна педагогіка та психологія [Електронне видання].-Режим доступу: http://ispukr. org. ua/taran_o. html*, 2010, 1.

4. Яковицька Л.С., Ходанович Е.М. Особливості комунікативних процесів молодших школярів з розладами аутистичного спектра. *Формування компетентностей обдарованої особистості в системі позашкільної та вищої освіти.* 2023. №1. С. 450–457.

5. Skinner, B. F. Verbal Behavior. New York: Appleton-Century-Crofts. 1957. https:// doi.org/10.1037/11256-000

6. Vargas, E. A., Skinner, B. F. (2013). The Importance of Form in Skinner's Analysis of Verbal Behavior and a Further Step. *Analysis of verbal behavior.* Volume 29. Issue 1. P. 167–183. DOI10.1007/BF03393133

7. Matos, D. and Matos, P. Assessment, Intervention and Consulting in School Psychology in Children with Autism: LAPITEA Laboratory in Brazil. *Psychology*. 2017. № 8. P. 1774–1801. doi: 10.4236/psych.2017.811117.

8. Яковицька Л.С., Вашека Т.В. Соціально-когнітивні особливості дітей з розладами аутистичного спектра. *Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»).* 2025. № 2(48). С. 1848–1858.

9. Bettelheim, B. The Empty Fortress: Infantile Autism and the Birth of the Self. The Free Press, New York. 1967. 484 p.

10. Smith T., Iadarola S. Evidence Base Update for Autism Spectrum Disorder. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology.* 2015. Volume 44. P. 897–922.

11. Хворова Г. М. Формування батьківської компетентності в корекційній освіті дітей з полісистемними порушеннями розвитку. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19 : Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 28. С. 236-242. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_51.

12. Greenspan, S.I.; Wieder, S. The interdisciplinary council on developmental and learning disorders diagnostic manual for infants and young children – An overview. *J. Can. Acad. Child Adolesc. Psychiatry* 2008. Volume 17. P 76–89.

References:

1. Skrypnyk T. V. (2010). Fenomenolohiia autyzmu [Phenomenology of autism]: monohrafiia. Kyiv : Vydavnytstvo «Feniks», 320 s [in Ukrainian].

2. Bazyma N. V. (2018). Rozvytok movlennia ditei z autyzmom [Speech development of children with autism]: navch. posib. Kharkiv: Ranok, 144 s [in Ukrainian].

3. Taran O. P. (2010). Bazovi teoretychni pidkhody do formuvannia osobystosti u ditei z autyzmom [Basic theoretical approaches to the formation of personality in children with autism]. *Spetsialna pedahohika ta psykholohiia* [Elektronne vydannia].-Rezhym dostupu: http://ispukr. org. ua/taran_o. html, 2010, 1 [in Ukrainian].

4. Yakovytska L.S., Khodanovych E.M. (2023). Osoblyvosti komunikatyvnykh protsesiv molodshykh shkoliariv z rozladamy autystychnoho spectra [Peculiarities of communicative processes of younger schoolchildren with autism spectrum disorders]. *Formuvannia kompetentnostei obdarovanoi osobystosti v systemi pozashkilnoi ta vyshchoi osvity*. №1. S. 450–457 [in Ukrainian].

5. Skinner, B. F. (1957). Verbal Behavior. New York: Appleton-Century-Crofts. https://doi.org/10.1037/11256-000

6. Vargas, E. A., Skinner, B. F. (2013). The Importance of Form in Skinner's Analysis of Verbal Behavior and a Further Step. *Analysis of verbal behavior*. Volume 29. Issue 1. P. 167–183. DOI10.1007/BF03393133

7. Matos, D. and Matos, P. (2017). Assessment, Intervention and Consulting in School Psychology in Children with Autism: LAPITEA Laboratory in Brazil. *Psychology*. № 8. P. 1774–1801. doi: 10.4236/psych.2017.811117.

8. Yakovytska L.S., Vasheka T.V. (2025). Sotsialno-kohnityvni osoblyvosti ditei z rozladamy autystychnoho spectra [Social and cognitive features of children with autism spectrum disorders]. *Perspektyvy ta innovatsii nauky (Seriia «Pedahohika», Seriia «Psykholohiia», Seriia «Medytsyna»)*. № 2(48). S. 1848–1858 [in Ukrainian].

9. Bettelheim, B. (1967) The Empty Fortress: Infantile Autism and the Birth of the Self. The Free Press, New York. 484 p.

10. Smith T., Iadarola S. (2015). Evidence Base Update for Autism Spectrum Disorder. *Journal of Clinical Child & Adolescent Psychology.* Volume 44. P. 897–922.

11. Khvorova H. M. (2014). Formuvannia batkivskoi kompetentnosti v korektsiinii osviti ditei z polisystemnymy porushenniamy rozvytku [Formation of parental competence in the correctional education of children with polysystemic developmental disorders]. *Naukovyi chasopys NPU imeni M. P. Drahomanova. Seriia 19: Korektsiina pedahohika ta spetsialna psykholohiia*. Vyp. 28. S. 236-242 [in Ukrainian]. Rezhym dostupu: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ Nchnpu_019_2014_28_51.

12. Greenspan, S.I.; Wieder, S. (2008). The interdisciplinary council on developmental and learning disorders diagnostic manual for infants and young children – An overview. *J. Can. Acad. Child Adolesc. Psychiatry*. Volume 17. P 76–89.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

СЕРІЯ «Медицина»

UDC: 616.127-005.8-008.9-092-074:577.175.72:577.112

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1431-1442

Babak Baiat MD. Interventional Cardiologist. Clinical Research Assistant II–Interventional Pulmonary Clinical Trials Division of Pulmonary, Critical Care, & Sleep Medicine, The Ohio State University, https://orcid.org/0009-0002-8739-2176.

THE RELATIONSHIP BETWEEN THE GROWTH OF TROPONIN AND INSULIN LEVELS IN THE BLOOD AND THE PATHOGENETIC ROLE OF THIS PROCESS IN THE PATIENTS WITH MYOCARDIAL INFARCTION

Abstract. The article is a literature review of the material devoted to the study of the relationship between troponin and insulin levels in patients with acute coronary syndrome (ACS).ACS is a group of conditions that includes ST-elevation myocardial infarction (STEMI), non-ST-elevation myocardial infarction (NSTEMI), and unstable angina. It is a type of coronary artery disease (CAD) that is responsible for one-third of all deaths in people over 35 years of age. The global prevalence of diabetes mellitus (DM) has led to a pandemic among the world's population, which, in combination with acute coronary syndrome, leads to worsening clinical outcomes and directly affects cardiovascular prognosis. In fact, approximately 25–30% of the subjects admitted with ACS in hospitals have DM. Furthermore, patients with ACS and DM, compared to individuals with ACS but with no DM, present poorer outcomes regarding CV morbidity and mortality.

The article presents in detail the pathogenetic links between elevated troponin and insulin levels in patients with miocardical infarction (MI), which interact to promote both metabolic dysfunction and cardiovascular injury. MI is a complex condition that not only involves damage to the heart muscle but also triggers various systemic responses, including changes in metabolic parameters such as insulin levels. Insulin resistance and hyperinsulinemia contribute to chronic inflammation, endothelial dysfunction, oxidative stress, and sympathetic nervous system overactivation, each of which increases the risk of myocardial injury. The release of troponin in response to these events serves as a marker of myocardial damage. Understanding these pathogenetic processes is crucial for improving the diagnosis, treatment, and prevention of cardiovascular events in patients with insulin resistance and related metabolic disorders. Monitoring both biomarkers provides important

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

information for managing patients during the acute phase of a heart attack and understanding the potential risks for complications in the recovery phase.

Keywords: acute coronary syndrome, diabetes mellitus, troponin, insulin, biomarker.

Бабак Баят інтервенційний кардіолог, асистент клінічних досліджень II, відділ інтервенційних клінічних випробувань легенів, реанімації та медицини сну, Університет штату Огайо, https://orcid.org/0009-0002-8739-2176.

ЗВ'ЯЗОК МІЖ ЗРОСТАННЯМ РІВНІВ ТРОПОНІНУ ТА ІНСУЛІНУ В КРОВІ ТА ПАТОГЕНЕТИЧНА РОЛЬ ЦЬОГО ПРОЦЕСУ У ХВОРИХ НА ІНФАРКТ МІОКАРДА

Анотація. Стаття є літературним оглядом матеріалів, присвячених вивченню взаємозв'язку рівня тропоніну та інсуліну у хворих на гострий коронарний синдром (ГКС). ГКС — це група станів, яка включає інфаркт міокарда з підйомом ST (STEMI), інфаркт міокарда без підйому ST (NSTEMI) і нестабільну стенокардію. Це різновид ішемічної хвороби серця (ІХС), яка є причиною однієї третини всіх смертей у людей старше 35 років. Глобальна поширеність цукрового діабету (ЦД) призвела до пандемії серед населення світу, що у поєднанні з гострим коронарним синдромом призводить до погіршення клінічних результатів та безпосередньо впливає на серцево-судинний прогноз. Насправді, приблизно 25–30% пацієнтів, госпіталізованих із ГКС у лікарні, мають ЦД. Крім того, пацієнти з ГКС та ЦД мають гірші результати щодо серцево-судинної захворюваності та смертності порівняно з особами з ГКС, але без ЦД.

У статті детально представлено патогенетичні зв'язки між підвищенням рівня тропоніну та інсуліну у пацієнтів з інфарктом міокарда (ІМ), які взаємодіють, сприяючи як метаболічній дисфункції, так і серцево-судинним ушкодженням. ІМ — це складний стан, який включає не лише пошкодження серцевого м'яза, але й викликає різні системні реакції, включаючи зміни метаболічних параметрів, таких як рівень інсуліну. Інсулінорезистентність і гіперінсулінемія сприяють хронічному запаленню, ендотеліальній дисфункції, окислювальному стресу та гіперактивації симпатичної нервової системи, кожен з яких підвищує ризик пошкодження міокарда. Вивільнення тропоніну у відповідь на ці події служить маркером пошкодження міокарда. Розуміння цих патогенетичних процесів має вирішальне значення для покращення діагностики, лікування та профілактики серцево-судинних подій у пацієнтів з інсулінорезистентністю та пов'язаними метаболічними порушеннями. Моніторинг обох біомаркерів надає важливу інформацію для ведення пацієнтів під час гострої фази серцевого нападу та розуміння потенційних ризиків ускладнень на фазі відновлення.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: цукровий діабет, біомаркер, гострий коронарний синдром, тропонін, інсулін.

Introduction. Troponin, is a protein found in the heart muscle cells, is commonly used as a biomarker to diagnose heart damage or myocardial infarction (MI). On the other hand, insulin is a hormone that plays a central role in regulating blood glucose levels. Troponin is a well-established biomarker for myocardial injury, while insulin plays a crucial role in metabolic processes, and abnormal insulin levels are often observed in patients with cardiovascular diseases. However, emerging research suggests that there may be a link between elevated troponin levels and insulin levels in the blood, indicating a complex interaction between metabolic and cardiovascular health [1].

The Troponin is a complex of three regulatory proteins (troponin C, I, and T) found in cardiac and skeletal muscle. When the heart is injured, troponin is released into the bloodstream, making it an essential marker for diagnosing myocardial injury, including acute myocardial infarction (AMI) [2].

Clinical significance of elevated troponin is elevated troponin levels indicate myocardial damage and are used as a diagnostic criterion for AMI. The amount of troponin released correlates with the extent of heart damage. It is also used to predict short- and long-term outcomes in patients with acute coronary syndrome (ACS) [3].

Insulin and its role in metabolism. Insulin is a hormone secreted by the pancreas in response to elevated blood glucose levels. It facilitates glucose uptake by cells and helps maintain energy balance within the body. The connection between insulin resistance and cardiovascular health is thatchronic insulin resistance, a hallmark of metabolic disorders like Type 2 diabetes, is associated with various cardiovascular risk factors, such as hypertension, dyslipidemia, and atherosclerosis. In individuals with insulin resistance, the pancreas compensates by increasing insulin secretion, which can lead to hyperinsulinemia [4].

Literature review. This medical article was writen in response to the growing interest and clinical need for a deeper understanding of the interconnections between metabolic and cardiovascular factors, particularly in the context of MI. Recent studies (Tudorancea, I.L. Șerban, D.N., (2025), E. Barbu, Mihaila A., (2024), Laichuthai N., Abdul-Ghani M., (2020) and all have highlighted that both elevated troponin and altered insulin levels can serve as important markers for heart injury and metabolic dysregulation, respectively. However, the potential relationship between these two factors during an acute myocardial event has not been extensively explored. Troponin is a well-established biomarker for myocardial injury, while insulin plays a crucial role in metabolic processes, and abnormal insulin levels are often observed in patients with cardiovascular diseases.

The relation between increased troponin levels and insulin in the blood is an area of growing interest, especially in patients with metabolic disorders like Type 2 diabetes and insulin resistance. The interplay between insulin resistance,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

inflammatory pathways, and cardiac injury provides insight into why individuals with elevated insulin levels may be at higher risk of heart damage. Future researchwill continue to explore these connections and may guide more targeted interventions for managing both metabolic and cardiovascular health.

Purpose. To investigate how elevated troponin and insulin levels might interact during myocardial infarction and whether this relationship could provide new insights into the pathophysiology of MI, potentially leading to improved diagnostic and therapeutic strategies.

Discusion.

I. Exploring the relation between increased troponin and insulin levels in blood.

The metabolic-cardiovascular connection there is growing evidence suggesting that insulin resistance and elevated blood insulin levels may have a direct or indirect impact on cardiovascular health. Insulin resistance has been shown to contribute to endothelial dysfunction, inflammation, and oxidative stress, all of which are factors that can contribute to heart damage and increased troponin release [5].

Studies on the relationship between insulin and troponin has found that individuals with higher levels of insulin (whether due to insulin resistance or hyperinsulinemia) may experience greater myocardial injury following a cardiovascular event, reflected by higher troponin levels. Some studies have also linked hyperinsulinemia with poor outcomes in patients with acute coronary syndrome, suggesting that insulin dysregulation could exacerbate heart damage [6].

Chronic systemic inflammation plays an important role in the pathophysiological process.Both elevated insulin and elevated troponin are associated with inflammation. Insulin resistance activate pro-inflammatory pathways, leading to endothelial dysfunction, plaque rupture, and an increased risk of myocardial injury. These inflammatory mediators could, in turn, elevate troponin levels in the blood after cardiac injury [7].

Given the relationship between elevated insulin levels and myocardial injury, patients with type 2 diabetes or insulin resistance may be at higher risk for cardiovascular events that lead to elevated troponin levels. Insulin is known to have direct effects on the heart muscle, including promoting myocardial hypertrophy and fibrosis in the setting of chronic hyperinsulinemia. This could contribute to an increased vulnerability to cardiac damage and elevated troponin release after an acute event [8].

The activation of the autonomic nervous system deserves special attention.Stress-related activation of the autonomic nervous system can increase both insulin secretion and sympathetic stimulation to the heart, potentially contributing to both insulin resistance and myocardial injury. The combined effect of these mechanisms could result in higher troponin levels after a cardiovascular event in patients with metabolic abnormalities [9].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

In view of the above, general therapeutic strategies aimed at improving insulin sensitivity, such as lifestyle changes (diet, exercise) and medications (e.g., metformin, GLP-1 receptor agonists), may not only help manage blood glucose but could also reduce the risk of cardiovascular events and minimize myocardial injury in the long term. Monitoring both insulin levels and troponin could improve risk stratification in these individuals [10].

II. Pathogenetic Mechanisms Behind Elevated Troponin and Insulin Levels

The pathophysiological connection between elevated troponin and insulin involves complex interactions between metabolic dysfunction and cardiovascular injury. Insulin, a hormone central to glucose metabolism, can influence cardiovascular health through multiple pathways. When insulin regulation becomes impaired, as seen in insulin resistance, the body's ability to control glucose levels diminishes, leading to a cascade of effects that compromise heart health and promote the release of troponin, a biomarker of myocardial injury [11]. Below are the key pathogenetic processes involved:

1. Insulin resistance and cardiovascular dysfunction.

A) Chronic hyperinsulinemia and myocardial dysfunction: in individuals with insulin resistance, the pancreas compensates for impaired insulin action by secreting higher levels of insulin. Chronically elevated insulin (hyperinsulinemia) has direct and indirect effects on the cardiovascular system, leading to increased myocardial stress and dysfunction. Elevated insulin can promote myocardial hypertrophy (enlargement of heart muscle) and fibrosis (scarring of the heart tissue), both of which contribute to the heart's reduced ability to respond to stress and injury. When myocardial cells become stressed or injured, troponin is released into the bloodstream as a sign of cardiac damage [12].

B) Endothelial dysfunction: insulin resistance contributes to endothelial dysfunction, a state where the inner lining of blood vessels becomes damaged and less able to regulate blood flow. This dysfunction impairs vasodilation (the ability of blood vessels to expand), leading to reduced blood supply to the heart muscle during times of increased demand. This is especially problematic when the heart is under stress (such as during exercise or after an ischemic event), as it may lead to myocardial injury and the subsequent release of troponin [13].

2. Inflammation and Atherosclerosis

A) Insulin resistance as a pro-inflammatory state: insulin resistance is closely linked with systemic inflammation, a key factor in the pathogenesis of atherosclerosis. Elevated insulin levels stimulate the release of pro-inflammatory cytokines, such as interleukin-6 (IL-6) and tumor necrosis factor-alpha (TNF-α), which cause endothelial cell damage and promote the formation of plaques in blood vessels. These plaques can rupture and cause acute myocardial infarction (MI), leading to myocardial injury and the release of troponin into the blood [14].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

B) Atherosclerotic plaque rupture: elevated insulin levels also promote lipid accumulation and the formation of atherosclerotic plaques. When these plaques become unstable and rupture, they create a clot that blocks blood flow to the heart. The ensuing ischemic injury leads to the death of myocardial cells and the subsequent release of troponin, which enters the bloodstream as a biomarker of myocardial damage [15].

3. Oxidative stress and cardiomyocyte injury.

A) Insulin resistance and increased oxidative stress: pne of the pathogenetic pathways linking insulin resistance to cardiac injury involves oxidative stress. Insulin resistance leads to increased production of reactive oxygen species (ROS) in various tissues, including the myocardium. ROS are highly reactive molecules that can damage cellular structures, including the lipid membranes of myocardial cells. This damage disrupts cellular integrity, causing myocardial cells to release troponin into the circulation [16].

B) Role of ROS in myocardial injury: the excess ROS generated by insulin resistance and metabolic dysfunction can trigger a cascade of cellular events that lead to cardiomyocyte (heart muscle cell) apoptosis (programmed cell death). As these cells die, troponin is released from their cytoplasm into the bloodstream, making elevated troponin levels a direct indicator of myocardial injury [17].

4. Insulin's Effects on the Sympathetic Nervous System.

A) Sympathetic overactivation in insulin resistance: insulin resistance and hyperinsulinemia are associated with an overactive sympathetic nervous system. The sympathetic nervous system is responsible for the "fight or flight" response, including the regulation of heart rate and blood pressure. When insulin resistance leads to chronic sympathetic activation, it can increase the heart's workload and induce myocardial injury. Elevated blood pressure and heart rate contribute to the strain on heart muscle cells, potentially causing them to release troponin during periods of acute stress, such as during a myocardial infarction or ischemic event [18].

B) Increased myocardial oxygen demand: the overactivation of the sympathetic nervous system in insulin-resistant individuals can also increase myocardial oxygen demand. The heart requires more oxygen to meet the demands of an increased heart rate and higher blood pressure. If oxygen supply cannot meet this demand, especially in the setting of narrowed or blocked coronary arteries—ischemic injury can occur. Myocardial cells suffering from ischemia will release troponin as a marker of cellular damage [19].

5. Metabolic syndrome and cardiovascular risk.

A) Cluster of risk factors in metabolic syndrome: insulin resistance is a central feature of metabolic syndrome, a collection of conditions that increase the risk of cardiovascular disease. These conditions include abdominal obesity, hypertension, dyslipidemia (abnormal cholesterol levels), and elevated blood glucose. Each of these factors contribute to endothelial dysfunction, inflammation, and

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

atherosclerosis, which increases the likelihood of myocardial injury. When a cardiovascular event occurs in someone with metabolic syndrome, troponin is released due to myocardial damage [20].

B) Vascular remodeling and increased risk of injury: chronic high levels of insulin and associated metabolic abnormalities can lead to vascular remodeling, where the blood vessels become less compliant and more prone to damage. This reduces the heart's ability to supply itself with oxygen and nutrients, making it more vulnerable to ischemia. In this context, when ischemic damage occurs, myocardial cells release troponin into the bloodstream [21].

6. Adiposity and cardiac injury.

Adipose tissue as an endocrine organ: in insulin-resistant individuals, increased visceral fat (abdominal obesity) plays a critical role in the pathogenesis of both metabolic and cardiovascular dysfunction. Adipose tissue releases several bioactive substances, including pro-inflammatory cytokines and adipokines, that exacerbate systemic inflammation and contribute to endothelial dysfunction. The presence of this chronic inflammation can impair the heart's ability to withstand stress, leading to myocardial injury and the release of troponin [22].

III. Peroration of Pathogenetic Insights into Elevated Troponin and Insulin

The pathogenetic connection between increased troponin levels and insulin involves a variety of biological pathways that interact to promote both metabolic dysfunction and cardiovascular injury. Insulin resistance and hyperinsulinemia contribute to chronic inflammation, endothelial dysfunction, oxidative stress, and sympathetic nervous system overactivation, each of which increases the risk of myocardial injury. The release of troponin in response to these events serves as a marker of myocardial damage. Understanding these pathogenetic processes is crucial for improving the diagnosis, treatment, and prevention of cardiovascular events in patients with insulin resistance and related metabolic disorders [11, 23].

Creating a table to represent the relation between increased troponin and insulin after an acute heart attack would typically focus on the observed changes in these biomarkers in the clinical context. This table could illustrate how both markers might behave across different stages of an acute myocardial infarction (MI), and how insulin and troponin levels correlate with each other or with certain outcomes. However, the exact ratio of troponin to insulin elevation can vary depending on various factors, such as the patient's pre-existing conditions, the severity of the heart attack, and treatment interventions.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Table 1

The relationship between elevated troponin and insulin after an acute heart attack

Time Point	Troponin Elevation	Insulin Elevation	Relation/Clinical Implications
Pre-Heart Attack (Baseline)	Normal (Reference level)	Normal (No insulin resistance)	Healthy metabolic and cardiovascular state.
Immediate post-MI (First 2-4 hours)	Mild to Moderate Elevation (Troponin I/T increase)	Mild to Moderate Increase (Hyperinsulinemia)	Acute stress response triggers insulin resistance and elevated troponin due to myocardial injury.
24-48 hours post-MI	Significant Elevation (Troponin peaks 12-24 hrs.)	Moderate to High Elevation (Hyperinsulinemia persists)	Elevated troponin reflects myocardial damage; elevated insulin due to stress response and insulin resistance.
72 hours post-MI	Gradual Decline (Troponin starts to decrease)	Elevated (May remain elevated depending on insulin resistance)	Troponin begins to normalize as myocardial injury stabilizes; insulin levels may remain elevated in individuals with metabolic abnormalities.
1 Week Post-MI	Near Normalization (Troponin levels return to baseline)	Elevated (May persist, especially in patients with diabetes)	Troponin should be near baseline; insulin may still be elevated if insulin resistance or hyperinsulinemia is present.
1 Month post-MI	Back to Normal (Unless severe damage or complications occur)	Back to Normal or Persistent (If pre-existing diabetes or metabolic syndrome)	Full recovery for troponin, insulin levels stabilize depending on metabolic control and management of diabetes or metabolic syndrome.
Long-Term (3-6 months post-MI)	Normal (Troponin should stay at baseline unless reinfarction occurs)	May remain elevated in diabetic or insulin-resistant patients	Long-term management of insulin resistance is critical to prevent future cardiovascular events.

From this table we can make conclusions what troponin levels typically rise within 2-4 hours after myocardial injury, peak within 12-24 hours, and begin to decline as the myocardial injury stabilizes.At the same time elevated insulin (hyperinsulinemia) can occur immediately after a heart attack as part of the stress response, and the body’s attempt to manage the increased glucose levels. This is more prominent in individuals with pre-existing insulin resistance, metabolic

syndrome, or diabetes. Insulin levels may remain elevated in these individuals for a prolonged period.

Conclusions:

1. Insulin resistance exacerbates the stress response after a heart attack, leading to higher insulin secretion. In some cases, elevated insulin levels can contribute to further myocardial damage through inflammation and endothelial dysfunction.

2. Higher insulin levels during the acute phase of a heart attack are associated with worse outcomes, as insulin resistance and hyperglycemia are linked to higher mortality, increased infarct size, and more severe complications.

3. Elevated troponin is a direct marker of myocardial injury, and its levels help assess the severity of the heart attack. Troponin levels may correlate with the severity of stress-induced hyperglycemia and insulin response in certain individuals.

4. The relationship between increased troponin and insulin following an acute myocardial infarction is influenced by multiple factors: metabolic state, the severity of the heart attack, and the individual's baseline insulin sensitivity. Insulin levels may rise because of stress and insulin resistance, while troponin levels reflect the extent of myocardial injury. Monitoring both biomarkers provides important information for managing patients during the acute phase of a heart attack and understanding the potential risks for complications in the recovery phase.

References:

1. Porter, J.M., & Hickman, P.E. & Cullen L. (2019). Troponin and Myocardial Injury. *Journal of Clinical Medicine*, 45,2, 53–57.

2. Thygesen, K., & Alpert, J.S., & Jaffe A.S. (2019). Fourth universal definition of myocardial infarction. *European Heart Journal*, 40, 237-269.

3. Roffi, M., & Patrono, C., & Collet, J.P. et al. (2016). 2015 ESC Guidelines for the manage of acute coronary syndrome in patients presenting without persistent ST segment elevation: Task Force for the Management of Acute Coronary Syndromes in Patients Presenting without Persistent ST Segment Elevation of the European Society of Cardiology (ESC) - *European Heart Journal*, 37, 267-315.

4. Trufonovic, D., & Stankovic, S,. & Sobic-Saranovic, D. at al. Acute insulin resistance in ST-segment elevation myocardial infarction in non-diabetic patients is associated with incomplete myocardial reperfusion and impaired coronary microcirculatory function. *Cardiovascular Diabetology*, 74, 54-63.

5. Barbu, E., & Mihaila A., & Filippi A. at al. (2024). Stress, Hyperglycemia, and Insulin Resistance Correlate With Neutrophil Activity and Impact Acute Myocardial Infarction Outcomes. – *Cureus*, 3, 16(7), e63731.

6. Dandona, P. & Chaudhuri A. (2014). Glycaemia and insulin after acute myocardial infarction / P. Dandona, A. Chaudhuri. *Nature Reviews Endocrinology*, 10, 448-450.

7. Boeddinghaus, J., & Twerenbold, R., & T. Twerenbold (2019). Clinical use of a high-sensitivity cardiac troponin I assay in patients with suspected myocardial infarction. *Clinical Chemistry*, 65, 1426-1436.

8. Jing, C., & Yanfei, L., & Yiwen, L,. & Fengqin, X., & Yue, L. (2021). Type 2 Diabetes and Myocardial Infarction: Recent clinical Evidence and Perspective. *Front Cardiovascular Medicine*, 24, e644189.

9. Avogaro, A., & Bonora, A., & Consoli, D., & Prato, S., & Genovese, F., & Giorgino, E. (2019). Glucose-lowering therapy and cardiovascular outcomes in patients with type 2 diabetes mellitus and acute coronary syndrome. *Diabetes & Vascular Disease Research*, 16, 399–414.

10. Arnold, S.V., & Bhatt D.L., & Barsness G.W., & Beatty A.L., & Deedwania P.C., Inzucchi S.E., et al. (2020). Clinical management of stable coronary artery disease in patients with type 2 diabetes mellitus: a scientific statement from the american heart association. *Circulation*, 141, e779–806.

11. Shah, M.S., & Brownlee, M. (2016). Molecular and cellular mechanisms of cardiovascular disorders in diabetes. *Circulation Research,* 118, 1808–1829.

12. Hu, C., & Zhang, J., & Liu, J., & Liu, Y., & Gao, A., & Zhu, Y., et al. (2020). Discordance between the triglyceride glucose index and fasting plasma glucose or HbA1C in patients with acute coronary syndrome undergoing percutaneous coronary intervention predicts cardiovascular events: a cohort study from China. *Cardiovascular Diabetology*, 19, 116-122.

13. Janus, A., & Szahidewicz-Krupska, E., & Mazur, G., & Doroszko A. (2016). Insulin Resistance and Endothelial Dysfunction Constitute a Common Therapeutic Target in Cardiometabolic Disorders. *Mediators of inflamation.*e3634948.

14. Neumann, J.T, & Twerenboold, R., & Ojeda, F. (2019). Application of high sensitivity troponin in suspected myocardial infarction. *The New England Journal of Medecine,* 380, 2529-2540.

15. Nesselberger, Y., & Boardinghouse, J., & Wussler, D., & Twerenbold, R., & Badertscher, P., & Wildi, K., et al. Predicting major adverse events in patients with acute myocardial infarction. *Journal of the Americam Colledge of Cardiology*, 2019, 74, 842-854.

16. Keller, T., & Zeller, T., & Peetz, D., et al. (2009). Sensitive troponin I assayin early diagnosis acute myocardial infarction. *The New England Journal of Medecine*, 361, 868-878.

17. Reichlin, T., & Cullen, L., & Parsonage, W.A., et al. (2015). Two hour algorithm for triage ward rule out and rule in of acute myocardial infarction using high sensitivity cardiac troponin. *The Americam Journal of Medecine,* 128, 369-379.

18. Russo, B., & Menduni, M., & Borboni P., & Picconi, F., & Frontoni, S. (2021). Autonomic Nervous System in Obesity and Insulin-Resistance—The Complex Interplay between Leptin and Central Nervous System. *International Journal of Molecular Sciences*, 22,10, e5187.

19. Tudorancea, I., & Șerban, I.L., & Șerban, D.N., & Costache-Enache, I.I. & Caratașu, C., & Naum, A.G. at al. Sympathetic nervous system inhibition enhances cardiac metabolism and improves hemodynamics and glucose-insulin dynamics in obese and lean rat models. *Scientific Reports,*15, e503.

20. Avogaro, A., & Bonora, E., & Consoli, A., & Del Prato, S., & Genovese, S., & Giorgino, F. (2019). Glucose-lowering therapy and cardiovascular outcomes in patients with type 2 diabetes mellitus and acute coronary syndrome. *Diabetes & Vascular Disease Research,* 16, 399–414.

21. Arnold, S.V., & Bhatt, D.L., & Barsness, G.W., & Beatty, A.L., & Deedwania, P.C., & Inzucchi, S.E., et al. (2020). Clinical management of stable coronary artery disease in patients with type 2 diabetes mellitus: a scientific statement from the american heart association. *Circulation,* 141, e779–806.

22. Laichuthai, N., & Abdul-Ghani, M., & Kosiborod, M., & Parksook, W.W., & Kerr, S.J, & DeFronzo, R.A. (2020). Newly discovered abnormal glucose tolerance in patients with acute myocardial infarction and cardiovascular outcomes: a meta-analysis. *Diabetes Care,* 43, 1958–1966.

23. Yuan, T., & Chen, H., & Fu, D., & Hu, Y., & Wang, J. (2019). New insights into oxidative stress and inflammation during diabetes mellitus-accelerated atherosclerosis. *Redox Biology*, 20, 247–260

Література:

1. Porter J.M. Troponin and Myocardial Injury / J.M. Porter, P.E. Hickman, L.Cullen // Journal of Clinical Medicine. – 2019. Vol. 45. №2. P. 53–57.

2. Thygesen K. Fourth universal definition of myocardial infarction / K. Thygesen, J.S. Alpert, A.S. Jaffe // European Heart Journal. – 2019. № 40. P. 237-269.

3. Roffi M. 2015 ESC Guidelines for the manage of acute coronary syndrome in patients presenting without persistent ST segment elevation: Task Force for the Management of Acute Coronary Syndromes in Patients Presenting without Persistent ST Segment Elevation of the European Society of Cardiology (ESC) / M. Roffi, C. Patrono, J.P. Collet at al. // European Heart Journal. 2016 № 37. –C.267-315.

4. Trufonovic D. Acute insulin resistance in ST-segment elevation myocardial infarction in non-diabetic patients is associated with incomplete myocardial reperfusion and impaired coronary microcirculatory function / D. Trufonovic, S. Stankovic, D. Sobic-Saranovic at al. // Cardiovascular Diabetology. – 2014. № 74. P. 54-63.

5. Barbu E. Stress, Hyperglycemia, and Insulin Resistance Correlate With Neutrophil Activity and Impact Acute Myocardial Infarction Outcomes / E. Barbu, Mihaila A., Filippi A. at al. // Cureus. – 2024. – Vol.3 -№ 16(7). - e63731.

6. Dandona P. Glycaemia and insulin after acute myocardial infarction / P. Dandona, A. Chaudhuri // Nature Reviews Endocrinology. - 2014. - Vol. 10. - P. 448-450.

7. Boeddinghaus J. Clinical use of a high-sensitivity cardiac troponin I assay in patients with suspected myocardial infarction / J. Boeddinghaus, R. Twerenbold, T. Nestelberger et al. // Clinical Chemistry. – 2019. - Vol. 65. – P. 1426-1436.

8. Jing C. Type 2 Diabetes and Myocardial Infarction: Recent clinical Evidence and Perspective / C. Jung, L. Yanfei., L. Yiwen, X. Fengqin, L.Yue // Front Cardiovascular Medicine. - 2021. - Vol.24, №8, - P. e644189.

9. Avogaro A. Glucose-lowering therapy and cardiovascular outcomes in patients with type 2 diabetes mellitus and acute coronary syndrome / A. Avogaro, E. Bonora, A. Consoli, D. Prato, S. Genovese, F. Giorgino. Diabetes & Vascular Disease Research. – 2019. - № 16. - P. 399–414.

10. Arnold S.V. Clinical management of stable coronary artery disease in patients with type 2 diabetes mellitus: a scientific statement from the american heart association / D.L. Bhatt, G.W. Barsness, A.L. Beatty, P.C. Deedwania, S.E. Inzucchi et al. // Circulation. – 2020. - № 141. P. e779–806.

11. Shah M.S. Molecular and cellular mechanisms of cardiovascular disorders in diabetes/ M.S. Shah, M. Brownlee // Circulation Research. - 2016. Vol. 118. P. 1808–1829.

12. Hu C. Discordance between the triglyceride glucose index and fasting plasma glucose or HbA1C in patients with acute coronary syndrome undergoing percutaneous coronary intervention predicts cardiovascular events: a cohort study from China / C. Hu, J. Zhang, J. Liu, Y. Liu, A. Gao, Y. Zhu et al. // Cardiovascular Diabetology. - 2020. Vol. 19. P. 116-122.

13. Janus A. Insulin Resistance and Endothelial Dysfunction Constitute a Common Therapeutic Target in Cardiometabolic Disorders / A. Janus, E. Szahidewicz-Krupska, G. Mazur, A. Doroszko // Mediators of inflamation. - 2016. - e3634948.

14. Neumann J.T. Application of high sensitivity troponin in suspected myocardial infarction / J.T. Neumann, R. Twerenboold, F. Ojeda. The New England Journal of Medecine. - 2019. - Vol. 380. - P. 2529-2540.

15. Nesselberger T. Predicting major adverse events in patients with acute myocardial infarction / T. Nesselberger, J. Boeddinghaus,D. Wussler, R. Twerenbold, P. Badertscher, K. Wildi et al. / Predicting major adverse events in patients with acute myocardial infarction. Journal of the Americam Colledge of Cardiology. 2019. - Vol. 74. P. 842-854.

16. Keller T. Sensitive troponin I assayin early diagnosis acute myocardial infarction / T. Keller, T. Zeller, D. Peetz D et al. / The New England Journal of Medecine. - 2009. - Vol. 361. - P. 868-878.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

17. Reichlin T. Two hour algorithm for triage ward rule out and rule in of acute myocardial infarction using high sensitivity cardiac troponin / T. Reichlin, L. Cullen, W.A. Parsonage, et al. // The Americam Journal of Medecine. - 2015. Vol. 128. - P. 369-379.

18. Russo B. Autonomic Nervous System in Obesity and Insulin-Resistance—The Complex Interplay between Leptin and Central Nervous System / B. Russo, M. Menduni, P. Borboni, F. Picconi, S. Frontoni. I*nternational Journal of Molecular Sciences.* - 2021. - Vol. 22. - № 10. - P. e5187.

19. Tudorancea I. Sympathetic nervous system inhibition enhances cardiac metabolism and improves hemodynamics and glucose-insulin dynamics in obese and lean rat models / I. Tudorancea, I.L. Șerban, D.N. Șerban, I.-I. Costache-Enache, C. Cătălin, A. Grațian Naum at al. // Scientific Reports. - 2025. - Vol.15. - P. 503.

20. Avogaro A. Glucose-lowering therapy and cardiovascular outcomes in patients with type 2 diabetes mellitus and acute coronary syndrome / A. Avogaro, E. Bonora, A. Consoli, S. Del Prato S. Genovese, F. Giorgino // *Diabetes & Vascular Disease Research.* - 2019. - Vol. 16. - P. 399–414.

21. Arnold S.V. Clinical management of stable coronary artery disease in patients with type 2 diabetes mellitus: a scientific statement from the american heart association / S.V. Arnold, D.L. Bhatt, G.W. Barsness, A.L. Beatty, P.C. Deedwania, S.E. Inzucchi SE et al. // Circulation. - 2020. - Vol. 141, P. e779–806.

22. Laichuthai N. Newly discovered abnormal glucose tolerance in patients with acute myocardial infarction and cardiovascular outcomes: a meta-analysis / N. Laichuthai, M. Abdul-Ghani, M. Kosiborod, W.W. Parksook, S.J. Kerr, R.A. DeFronzo // Diabetes Care. - 2020. Vol. 43. - P. 1958–1966.

23. Yuan T. New insights into oxidative stress and inflammation during diabetes mellitus-accelerated atherosclerosis / T. Yang, H. Chen, H.F. D, Y. Hu, Wang J. Redox Biology. 2019. - Vol. 20. P. 247–260.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC: 614.253.5-047.22:616.12-008.331.1-084

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1443-1451

Chornenka Zhanetta Anatoliivna PhD, Associate professor of the Department of Social Medicine and Public Health of Bukovynian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0003-2314-1976

Yasynska Elvira Tsezarivna PhD, Associate Professor of the Department of Social Medicine and Public Health, Bukovynian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-3768-7278

Navchuk Ihor Vasylovych PhD, Associate Professor, Head of the Department of Social Medicine and and Public Health of Bukovynian State Medical University, Chernivtsi, https://orcid.org/0000-0002-5461-3924

PROFESSIONAL AND PERSONAL COMPETENCES OF NURSE FOR SIMULATION OF FACTORS OF PREVENTIVE AND EDUCATIONAL ACTIVITIES REGARDING ARTERIAL HYPERTENSION

Abstract. The problem of the quality of medical care occupies one of the leading positions among the challenges of the healthcare system during the reform period. To ensure a high level of nursing care, several key factors are necessary, in particular, highly qualified medical personnel who possess a wide range of competencies.

The results of the study confirm that middle medical personnel play an important role in the medical and diagnostic process, being its active and equal participant. Their professional activities directly affect the effectiveness of treatment, rehabilitation and recovery of patients.

Competence is a consequence of the acquisition of necessary competencies, therefore this concept has a much broader meaning than the term "competence". The latter is considered as an initial, static category of the competency approach, which defines the requirements for a specific learning outcome - the ability of a person to perform certain socially or professionally significant tasks.

The issue of professional competence is studied within various scientific disciplines, including psychology, sociology, pedagogy, economics and applied specialties. Today, the competency-based approach is considered a key direction in the development of vocational education. Its implementation is an important component of modern educational innovations.

Competencies are the main criterion for assessing a graduate's readiness for future professional activity, personal development and active participation in the life

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

of society. For specialists, they serve as a basis for further self-improvement, the ability to adapt to changes and expand professional opportunities. In this regard, the current task is the formation of lifelong learning skills.

In the documents of the International Commission of the Council of Europe, the concept of competence is considered through the prism of general and key skills, fundamental knowledge and qualifications that contribute to the successful functioning of an individual in a professional and social environment. Competence encompasses the ability to respond to the challenges of society, the presence of appropriate value orientations, knowledge and practical skills.

The concept of competence is often defined as “the ability to apply knowledge in practice”, which means the ability to integrate acquired skills in various life and professional situations, including social interaction and interpersonal communication. In the scientific literature, the terms “competence”, “professional competence” and “specialist competence” are often used as synonyms, since they are associated with the ability to perform professional activities.

Researchers from foreign countries pay considerable attention to the formation of a competent employee. According to the definition of the International Board of Standards for Training, Performance and Instruction (IBSTPI), competence is defined as the ability to effectively perform professional tasks in accordance with established standards. It encompasses a set of knowledge, skills and value orientations that ensure productive activity in a certain field.

Keywords: professional and personal competencies, nurses, prevention of arterial hypertension, Spearman correlations.

Чорненька Жанетта Анатоліївна к.м.н., доцент кафедри соціальної медицини та організації охорони здоров’я, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0003-2314-1976

Ясинська Ельвіра Цезарівна к.м.н., доцент кафедри соціальної медицини та організації охорони здоров’я, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-3768-7278

Навчук Ігор Васильович к.м.н., доцент, завідувач кафедри соціальної медицини та організації охорони здоров’я, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, https://orcid.org/0000-0002-5461-3924

ПРОФЕСІЙНО-ОСОБИСТІСНІ КОМПЕТЕНЦІЇ МЕДИЧНОЇ СЕСТРИ ДЛЯ МОДЕЛЮВАННЯ ФАКТОРІВ ПРОФІЛАКТИЧНО-ПРОСВІТНИЦЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ЩОДО АРТЕРІАЛЬНОЇ ГІПЕРТЕНЗІЇ

Анотація. Проблема якості медичної допомоги займає одну з провідних позицій серед викликів системи охорони здоров'я в період реформування. Для

забезпечення високого рівня сестринської допомоги необхідні кілька ключових факторів, зокрема висококваліфікований медичний персонал, який володіє широким спектром компетенцій.

Результати дослідження підтверджують, що середній медичний персонал відіграє важливу роль у лікувально-діагностичному процесі, будучи його активним та рівноправним учасником. Його професійна діяльність безпосередньо впливає на ефективність лікування, реабілітацію та одужання пацієнтів.

Компетентність є наслідком засвоєння необхідних компетенцій, тому це поняття має значно ширший зміст, ніж термін «компетенція». Остання ж розглядається як початкова, статична категорія компетентнісного підходу, що визначає вимоги до конкретного результату навчання – здатності особи виконувати певні соціально чи професійно значущі завдання.

Питання професійної компетентності вивчається у межах різних наукових дисциплін, включаючи психологію, соціологію, педагогіку, економіку та прикладні спеціальності. На сьогодні компетентнісний підхід розглядається як ключовий напрям розвитку професійної освіти. Його впровадження є важливою складовою сучасних освітніх інновацій.

Саме компетентності є основним критерієм оцінки готовності випускника до майбутньої професійної діяльності, особистісного розвитку та активної участі в житті суспільства. Для фахівців вони слугують базою для подальшого самовдосконалення, здатності адаптуватися до змін і розширювати професійні можливості. У зв’язку з цим актуальним завданням є формування навичок навчання впродовж життя.

У документах Міжнародної комісії Ради Європи поняття компетентності розглядається крізь призму загальних і ключових навичок, фундаментальних знань та кваліфікацій, що сприяють успішному функціонуванню особистості у професійному та соціальному середовищі. Компетентність охоплює здатність відповідати на виклики суспільства, наявність відповідних ціннісних орієнтирів, знань і практичних умінь.

Поняття компетентності часто визначають як «уміння застосовувати знання на практиці», що означає здатність інтегрувати набуті навички в різних життєвих і професійних ситуаціях, включаючи соціальну взаємодію та міжособистісну комунікацію. У науковій літературі терміни «компетентність», «професійна компетентність» та «компетентність спеціаліста» часто використовуються як синоніми, оскільки вони пов’язані зі здатністю виконувати професійну діяльність.

Дослідники зарубіжних країн приділяють значну увагу формуванню компетентного працівника. Згідно з визначенням Міжнародного департаменту стандартів для навчання, досягнень та освіти (International Board of Standards for Training, Performance and Instruction, IBSTPI), компетентність визначається як здатність ефективно виконувати професійні завдання відповідно до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

встановлених стандартів. Вона охоплює комплекс знань, умінь і ціннісних орієнтацій, що забезпечують продуктивну діяльність у певній галузі.

Ключові слова: професійно-особистісні компетенції, медичні сестри, профілактика артеріальної гіпертензії,кореляційні зв'язки Спірмена.

Formulation of the problem. The professional activity of a nurse is of critical importance for the process of patient recovery. In many countries of the world, nurses are perceived not only as assistants to doctors, but also as independent specialists who make important clinical decisions regarding rehabilitation, recovery and care for patients[1,2].

The reform of the health care system is aimed at expanding the functional responsibilities of paramedical staff, which increases the level of their autonomy and responsibility. Highly qualified nurses play a key role in disease prevention, since a significant part of chronic pathologies is subject to control and prevention [3,4]. This helps to improve the quality of life of patients and reduce the risk of complications.

Therefore, nurses must not only have the necessary professional competencies, but also be motivated for continuous training, realize the importance of preventive work and trust its effectiveness.

Analysis of recent research and publications. A review of scientific sources shows that, although a significant number of studies are devoted to the development of strategies for nursing support of patients for blood pressure control [5,6] , there is still a lack of works that would focus on identifying the key professional and personal competencies (PPC) of nurses necessary for effective prevention of arterial hypertension (AH). The available scientific research mostly focuses on the general structure of professional competencies [7] or individual competencies in specific areas, such as professional rehabilitation [8] or prevention of infectious diseases [9]. In view of this, the development of a theoretical model of PPC factors of nurses that are of direct importance for the implementation of preventive tasks regarding AH can be an important step in improving the professional training of specialists in the field of "Nursing". Such a model will contribute not only to more effective training of future nurses, but also to improving the qualifications of working specialists in the direction of preventive activities among the population.

The aim of the study. To investigate the professional and personal competencies of nurses who are directly involved in the organization and conduct of classes with patients for the purpose of prevention of arterial hypertension.

Presenting main material. To solve this practical problem, a deeper analysis of the results of the study of professional and personal competencies of nurses who are directly involved in organizing and conducting classes with patients on the prevention of arterial hypertension (AH) (n = 156) was conducted. The first stage of this analysis was the identification of correlations between individual components of professional and personal competencies, which allowed us to identify key elements that are system-forming and form the basis for the development of other

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

competencies. For this purpose, the statistical method of analysis using the Spearman criterion was used. The data obtained indicate that the most significant correlations were found between such characteristics as the level of sociability, the motive for choosing a profession "the opportunity to take care of one's health", optimism, self-confidence/lack of self-confidence as professional and empathic abilities.

In particular, the motive for choosing a profession “the opportunity to take care of one’s health” has a positive relationship with the development of communicative culture (rs=0.28 at p=0.03), while its growth is accompanied by a decrease in empathic abilities (rs=-0.41 at p=0.001), including the level of development of the rational channel of empathy (rs=-0.41 at p=0.001). There is also a connection with a weakening of self-esteem (rs=-0.36 at p=0.005), a decrease in autosympathy (rs=-0.30 at p=0.02) and a deterioration in expectations of the attitude of others (rs=-0.32 at p=0.01).

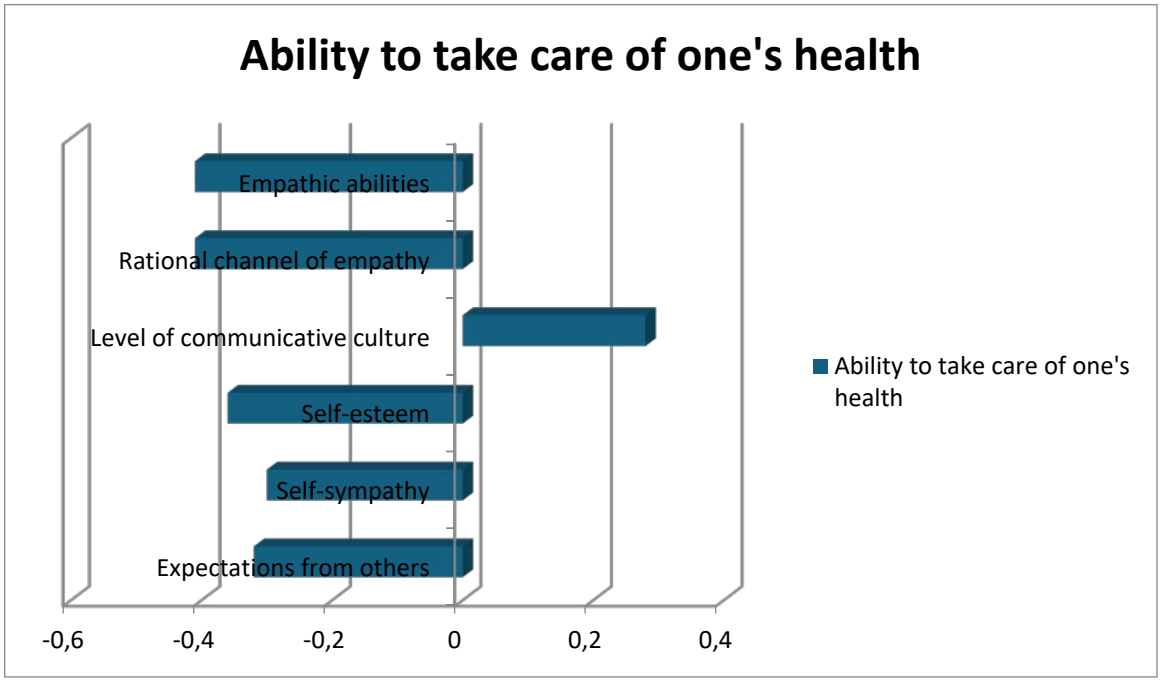

Fig. 1 Statistically significant correlations of the motive “the opportunity to take care of one’s health” as an element of the PPC of nurses with other elements of this construct (according to Spearman’s criterion, rs)

The level of sociability, in turn, decreases due to increased communication barriers, in particular inadequate expression of emotions (rs=-0.31 at p=0.00) and dominance of negative emotions (rs=-0.26 at p=0.004). At the same time, sociability increases with increased activity (rs=0.61 at p≤0.0000001), optimism (rs=0.28 at p=0.03) and improved self-understanding as a professional (rs=0.27 at p=0.04).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

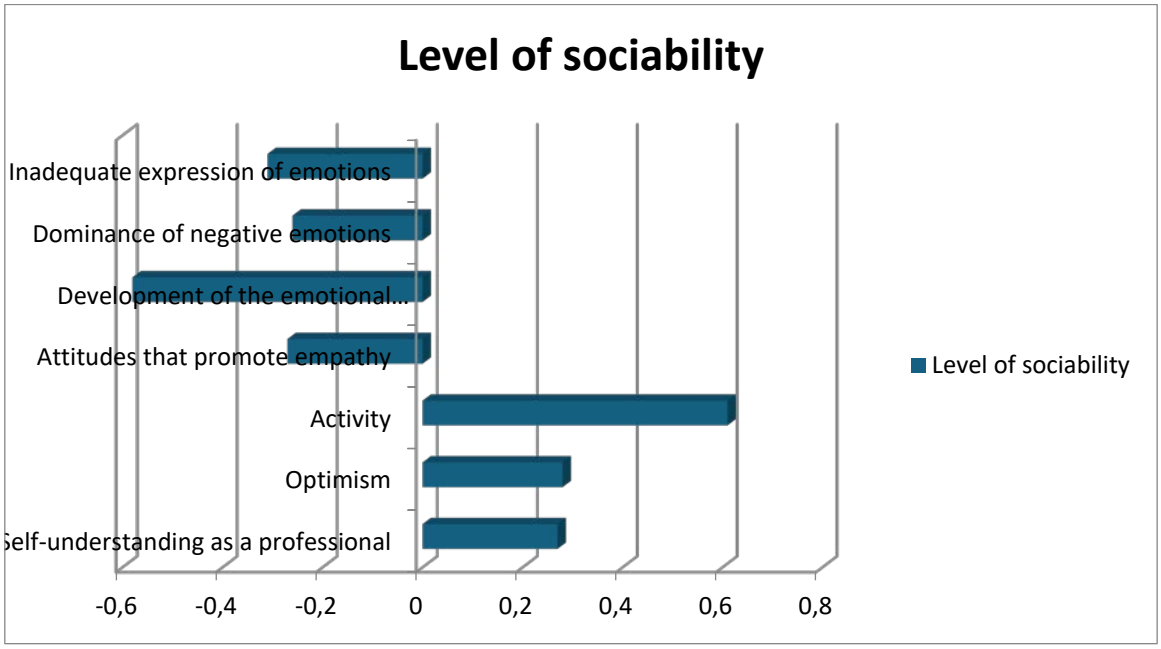

Fig. 2 Statistically significant correlations of the level of sociability as an element of the PPC of nurses with other elements of this construct (according to the Spearman criterion, rs)

As for optimism, its level decreases with the strengthening of such a barrier as the reluctance to establish close relationships with people (rs=-0.25 at p=0.05), as well as with the instability of self-esteem (rs=-0.37 at p=0.003) and the increase in the negative assessment of one's own professional activities (rs=-0.30 at p=0.02). At the same time, optimism increases with the improvement of self-understanding (rs=0.28 at p=0.03).

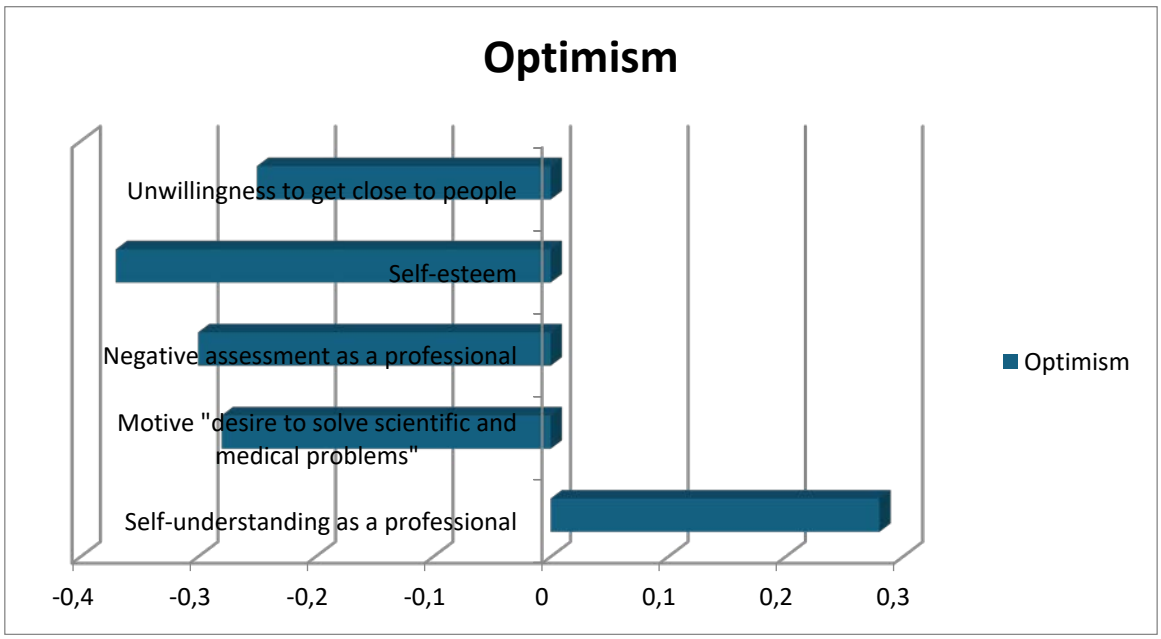

Fig. 3. Statistically significant correlations of optimism as an element of the PPC of nurses with other elements of this construct (by Spearman's criterion, rs)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Professional self-doubt in nurses correlates with reluctance to establish close social contacts (rs=0.32 at p=0.01). It is also associated with motives for choosing a profession, such as “prestige of the profession” (rs=0.28 at p=0.03), “desire to solve scientific and medical problems” (rs=0.28 at p=0.03) and “the opportunity to take care of one’s health” (rs=0.41 at p=0.001). At the same time, under the influence of the motive “the opportunity to influence other people”, self-doubt decreases (rs=-0.36 at p=0.004).

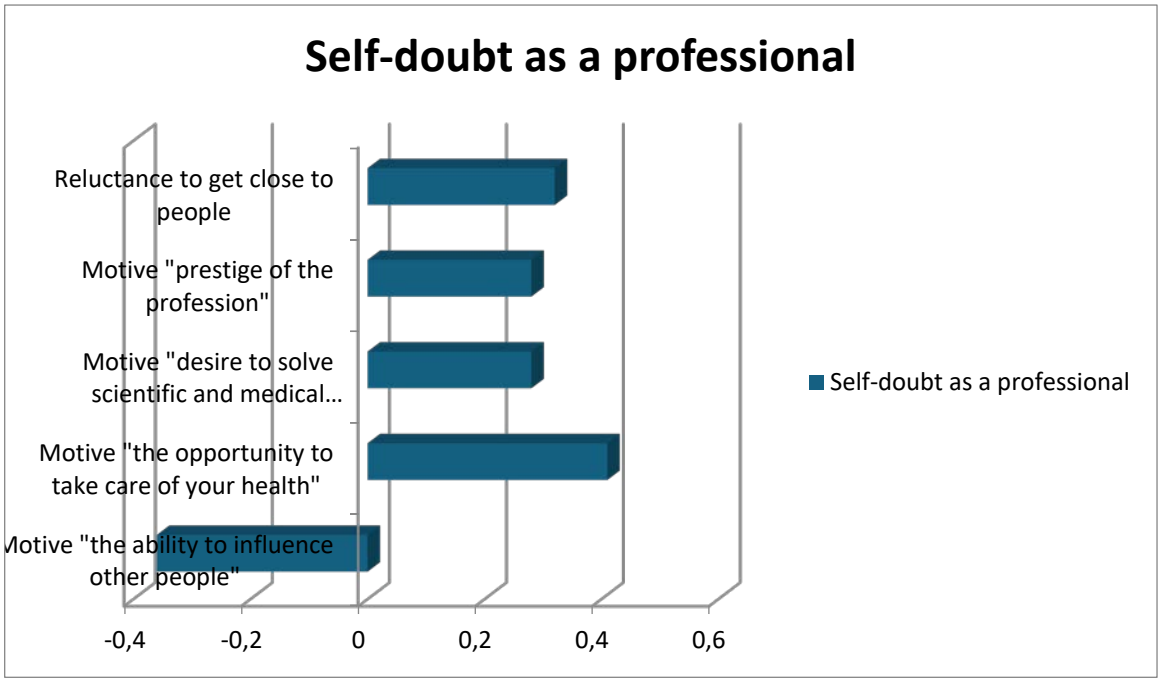

Fig. 4 Statistically significant correlations of insecurity as a nursing professional with other elements of the PPC (by Spearman's test, rs)

Empathic abilities of nurses appear to be more developed with a decrease in the significance of such motives for choosing a profession as “prestige of the profession” (rs=-0.39 at p=0.002) and “the opportunity to take care of one’s health” (rs=-0.41 at p=0.001). However, they increase with an increase in the relevance of the motive “the opportunity to influence other people” (rs=0.43 at p=0.0006). In addition, the level of empathy appears to be lower in nurses who receive high professionalism ratings from the head nurse (rs=-0.39 at p=0.002) and have a higher qualification category (rs=-0.27 at p=0.04).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

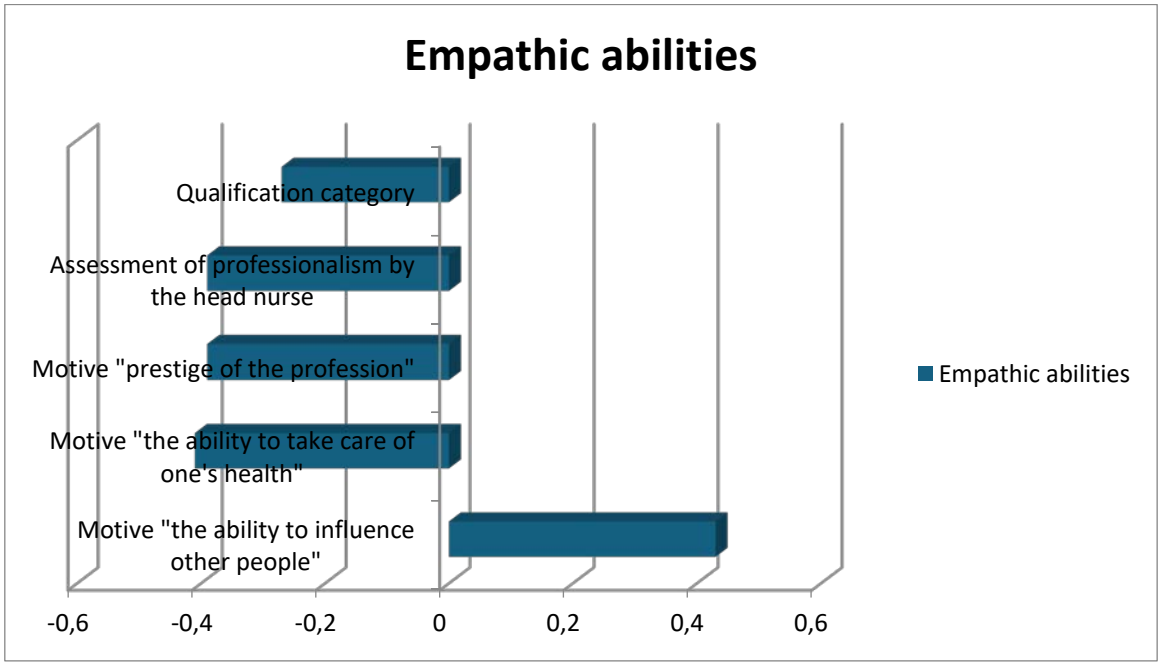

Fig.5 Statistically significant correlations of empathic abilities of nurses with other elements of the PPC (by Spearman's criterion, rs)

Conclusions. Thus, the proposed models of factors of professional and personal competencies (PPC) indicate the key role of such characteristics as sociability, empathy, optimism and self-confidence. They are decisive for the effective performance of tasks related to the prevention of arterial hypertension by nurses. The most successful in preventive and educational work were nurses with a high level of sociability and empathy, an average level of optimism and moderate confidence in their own professional abilities.

The proposed models can serve as the basis for the development of professional development programs and staff assessment. They can also be used in the process of planning advanced training courses for nurses. Since nurses play an important role in maintaining public health and preventing diseases, they need specialized training and continuous professional development, which will ensure the formation of the necessary set of knowledge and skills for effective preventive activities.

References:

1. Petrushchak O. M., Krynytska I. Ya. The role of nursing staff in the modern stage of health system. Nursing. 2017;4:48-50.

2. Sirenko YM, Lupai MI, Nesukai OG, Sokolova LK, Dolzhenko MM, Voronkov LG. Control of arterial hypertension in Ukraine: conclusions of experts. Health of Ukraine in the 21st century [Internet]. 2017[cited 2020 Sep 21];24. Available: https://health-ua.com/article/33340-kontrol-arteralno-gpertenz-v-ukran-visnovki-ekspertv].

3. Ministry of Health of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: http://www. moz.gov.ua/ ua/portal/

4. N.M. Abashnyk The role of the nurse in Ukraine and in the world / N.M. Abashnyk // Nursing. – 2019. – No. 4. – P. 7-10. https://doi.org/10.11603/2411-1597.2019.4.10828

5. Himmelfarb Ch.R.D., Commodore-Mensah Y., Hill M.N. Expanding the Role of Nurses to Improve Hypertension Care and Control Globally. Annals of Global Health 2016; March–April, V. 82, I. 2: 243-253. DOI: http://doi.org/10.1016/j.aogh.2016.02.003

6. Israfil, I., & Making, M. A. The Role of Community Nurses in the Prevention of Complications on Hypertension Patients in Integrated Health Centers. JURNAL INFO KESEHATAN 2019; 17(2): 108-118. https://doi.org/10.31965/infokes.Vol17.Iss2.320

7. Nursing and Midwifery Council. Standards for competence for registered nurses. NMC. Available from: https://www.nmc.org.uk/globalassets/sitedocuments/standards/nmc-standards-for-competence-for-registered-nurses.pdf

8. Vaughn S., Mauk K.L., Jacelon C.S. et al. The Competency Model for Professional Rehabilitation Nursing. Rehabilitation Nursing 2016; January/February V. 41, I.1: 33-4. https://doi.org/10.1002/rnj.225

9. Association for Professionals in Infwction Control and Epidemiology. Infection preventionist (IP) competency model. https://apic.org/professional-practice/infection-preventionist-ip-competency-model/

Література:

1. Petrushchak O. M., Krynytska I. Ya. The role of nursing staff in the modern stage of health system. Nursing. 2017;4:48-50.

2. Sirenko YM, Lupai MI, Nesukai OG, Sokolova LK, Dolzhenko MM, Voronkov LG. Control of arterial hypertension in Ukraine: conclusions of experts. Health of Ukraine in the 21st century [Internet]. 2017[cited 2020 Sep 21];24. Available: https://health-ua.com/article/33340-kontrol-arteralno-gpertenz-v-ukran-visnovki-ekspertv].

3. Ministry of Health of Ukraine [Electronic resource]. – Access mode: http://www. moz.gov.ua/ua/portal/

4. N.M. Abashnyk The role of the nurse in Ukraine and in the world / N.M. Abashnyk // Nursing. – 2019. – No. 4. – P. 7-10. https://doi.org/10.11603/2411-1597.2019.4.10828

5. Himmelfarb Ch.R.D., Commodore-Mensah Y., Hill M.N. Expanding the Role of Nurses to Improve Hypertension Care and Control Globally. Annals of Global Health 2016; March–April, V. 82, I. 2: 243-253. DOI: http://doi.org/10.1016/j.aogh.2016.02.003

6. Israfil, I., & Making, M. A. The Role of Community Nurses in the Prevention of Complications on Hypertension Patients in Integrated Health Centers. JURNAL INFO KESEHATAN 2019; 17(2): 108-118. https://doi.org/10.31965/infokes.Vol17.Iss2.320

7. Nursing and Midwifery Council. Standards for competence for registered nurses. NMC. Available from: https://www.nmc.org.uk/globalassets/sitedocuments/standards/nmc-standards-for-competence-for-registered-nurses.pdf

8. Vaughn S., Mauk K.L., Jacelon C.S. et al. The Competency Model for Professional Rehabilitation Nursing. Rehabilitation Nursing 2016; January/February V. 41, I.1: 33-4. https://doi.org/10.1002/rnj.225

9. Association for Professionals in Infwction Control and Epidemiology. Infection preventionist (IP) competency model. https://apic.org/professional-practice/infection-preventionist-ip-competency-model/

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC 615.46

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1452-1461

Ibragimova Zarina Bakhram kyzy Certified Eyelash Extension Specialist, Honored Judge of International Lash Championships, Speaker at Beauty Industry Conferences, Tashkent, Uzbekistan, https://orcid.org/0009-0003-2437-3477

Ramatova Meerim Certified Eyelash Extension Specialist, Bishkek, Kyrgyzstan, https://orcid.org/0009-0000-7629-0276

MATERIALS FOR EYELASH EXTENSIONS: IMPACT ON HEALTH AND SUSTAINABILITY

Abstact. The article analyzes the materials used for eyelash extensions, their impact on eye health and resistance to external factors. It is proven that modern synthetic and natural versions of eyelashes, such as polymer fibers, silk and mink, have different characteristics in terms of durability, aesthetics and safety. The main chemical components of glues for fixing artificial eyelashes are systematized, their potential negative impact on the mucous membrane of the eye and the skin of the eyelids is revealed. It is demonstrated that low-quality materials and uncertified glues can cause allergic reactions, irritation and even long-term ophthalmological complications. The historical development of eyelash extension technologies is analyzed, the evolution of methods and materials from theatrical makeup of the early 20th century to modern Japanese techniques that provide a natural look and long-term durability is traced. The key factors that affect the quality and safety of eyelash extensions are arranged, in particular, the technique of execution, the professionalism of lash makers and the compliance of materials with medical standards. It has been proven that eyelash correction and regular care for them reduce the risk of their loss and damage to natural eyelashes.

The advantages and disadvantages of eyelash extensions are assessed. It was found that the main advantages include an expressive appearance, saving time on makeup, durability of the effect, as well as a wide range of stylistic solutions. At the same time, it was found that the procedure requires regular updating, which may entail additional costs. It was determined that the best materials should meet safety parameters and be hypoallergenic. The influence of external factors, such as humidity, temperature fluctuations and mechanical impact, on the duration of wearing artificial eyelashes was studied.

The conclusions summarize that the quality of eyelash extensions largely depends on the choice of materials and proper care. The need to comply with technological standards to minimize risks to the health of the eyes and eyelid skin is emphasized. Recommendations are offered for the selection of safe materials and compliance with sanitary and hygienic requirements during the procedure.

Keywords: eyelash extensions, lash maker, materials, safety, chemical composition, allergic reactions, durability, care.

Ібрагімова Заріна Бахрам кизи майстер з нарощування вій, заслужений суддя міжнародних чемпіонатів, спікер на б'юті-конференціях, м. Ташкент, Узбекистан, https://orcid.org/0009-0003-2437-3477

Раматова Меерім майстер з нарощування вій, м. Бішкек, Киргизстан, https://orcid.org/0009-0000-7629-0276

МАТЕРІАЛИ ДЛЯ НАРОЩУВАННЯ ВІЙ: ВПЛИВ НА ЗДОРОВ'Я ТА СТІЙКІСТЬ

Анотація. У статті проаналізовано матеріали, що використовуються для нарощування вій, їх вплив на здоров'я очей та стійкість до зовнішніх чинників. Доведено, що сучасні синтетичні та натуральні варіанти вій, такі як полімерні волокна, шовк та норка, мають різні характеристики щодо довговічності, естетичності та безпечності. Систематизовано основні хімічні компоненти клеїв для фіксації штучних вій, виявлено їх потенційний негативний вплив на слизову оболонку ока та шкіру повік. Продемонстровано, що низькоякісні матеріали та несертифіковані клеї можуть спричиняти алергічні реакції, подразнення та навіть довготривалі офтальмологічні ускладнення.

Проаналізовано історичний розвиток технологій нарощування вій, простежено еволюцію методів і матеріалів від театрального гриму початку XX століття до сучасних японських технік, що забезпечують природний вигляд та тривалу стійкість. Впорядковано ключові фактори, що впливають на якість та безпеку нарощування вій, зокрема, техніку виконання, професіоналізм лешмейкерів та відповідність матеріалів медичним стандартам. Доведено, що корекція вій та регулярний догляд за ними зменшують ризик їхнього випадіння та пошкодження натуральних вій.

Оцінено переваги та недоліки нарощування вій. З'ясовано, що серед основних переваг – виразний зовнішній вигляд, економія часу на макіяжі, довговічність ефекту, а також широкий вибір стилістичних рішень. Водночас встановлено, що процедура потребує регулярного оновлення, що може спричиняти додаткові витрати. Визначено, що найкращі матеріали мають відповідати параметрам безпеки та бути гіпоалергенними. Досліджено вплив зовнішніх чинників, таких як волога, температурні коливання та механічний вплив, на тривалість носіння штучних вій.

У висновках узагальнено, що якість нарощених вій значною мірою залежить від вибору матеріалів та правильного догляду. Наголошено на необхідності дотримання технологічних норм для мінімізації ризиків для здоров'я очей та шкіри повік. Запропоновано рекомендації щодо вибору

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

безпечних матеріалів та дотримання санітарно-гігієнічних вимог під час процедури.

Ключові слова: нарощування вій, лешмейкер, матеріали, безпека, хімічний склад, алергічні реакції, стійкість, догляд.

Statement of the problem. The currently popular eyelash extension procedure has almost a century of history. It began with gluing false eyelashes to natural eyelashes – this method successfully took root in acting, where it was important to constantly change the image.

Today, lash makers no longer use the materials and tools that were used to extend eyelashes in the 20-s of the last century. They have been replaced by neat artificial eyelashes that are visually indistinguishable from natural ones, professional tweezers, and a wide variety of techniques. Obviously, eyelash extensions can make your eyes more expressive and simplify your daily makeup routine. However, the issue of safety and durability of such procedures remains relevant for both clients and beauty professionals. That is why it is necessary to study the impact of modern eyelash extension materials on human health.

Analysis of recent research and publications. Representatives of the scientific community are interested in this issue. For example, the team of authors in their study warn that fake eyelashes extension harbor bacteria that could assume a pathogenic status, coupled with the pain associated with its fixing and removal. Eye care practitioners and general public should be informed by the ophthalmic care authority of its inimical effect on the ocular health of the wearers [1]. The negative consequences of using low-quality materials for eyelash extensions are as follows E. Abah, K. Oladigbolu, A. Rafindadi, O. Audu [2]; M. Awan, D. Lockington, K. Ramaesh [3].

The purpose of the article is to analyze the chemical composition and physical properties of materials used for eyelash extensions, as well as their potential impact on the health of the eyes and eyelid skin.

Presentation of the main material. Let’s start our journey through time with the makeup rooms of Hollywood, where makeup artist Maximilian (Max) Factor worked. By the way, the world-famous brand of cosmetics and skin care products is named after him. At the dawn of the last century, Max Factor collaborated with the cast of the musical Chicago. Thinking over the image of the charming coquette Roxy, the makeup artist suggested that the actress Phyllis Haley, who plays this role, add more femininity by gluing artificial eyelashes and thus making the look more expressive and exciting. Max Factor carefully glued a thin fringe of artificial eyelashes to the upper eyelid and achieved the desired result – the audience was delighted with the charming eyes of Roxy and the woman all over the world wanted to make the same sensation. The makeup artist caused a real revolution in the beauty industry.

Although artificial eyelashes impressed fashionistas, few people at the time could afford to wear them in everyday life. They looked spectacular on the screen

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

or stage, but in everyday life they were not very practical and looked unnatural. At first, fringes glued to a thread were used, then the eyelashes began to be fixed in the form of individual hairs, due to which they produced the effect of natural ones. In the 50-s of the twentieth century, the technology of eyelash extensions was improved – to avoid unnecessary fringes, makeup artists began to use small bunches of cilia. They lasted longer and looked more natural.

Movie stars, celebrities, and socialites began to use false eyelashes. One of the brightest stars of cinema, Sophia Loren, made an indelible impression on her fans with thick eyelashes. The actress turned to the eyelash extension procedure for filming in the movie drama «La Ciociara» which was later nominated for an Academy Award. Even at the age of 80, Sophia Loren continued to extend her eyelashes – she liked this procedure so much.

In the early 2000-s, the trend of eyelash extensions came to Japan. The technique used by Japanese masters was different from the one invented in Hollywood. The first makeup artist to try to realize the idea of artificial eyelashes was Shu Uemura. He proposed a technique that gave the effect of naturalness that Hollywood false eyelashes did not have. For each natural lash, an artificial lash was attached, similar in shape and curl. Such eyelashes could be worn for up to 3 weeks, because they were attached not to the skin of the eyelid, but to the lash edge.

In fact, this Japanese technology, but in an improved form, is used by modern lash makers. Artificial eyelashes are difficult to distinguish from natural ones – the extension procedure quickly won the hearts of fashionistas as a quick way to achieve an expressive and bright look.

The first celebrity to extend her eyelashes in this way was the extravagant Madonna. By the way, no celebrity has yet broken her record for the cost of artificial eyelashes. In the Re-Invention show, Madonna came with eyelashes decorated with diamonds – they were later sold for $10,000. Today, the eyelash extension procedure is considered one of the most popular in beauty salons. Although it is believed that long fluffy eyelashes and an expressive look are a purely female «thing», men are also enrolled in lash-makers, wanting to improve their appearance and complement their image.

A modern build-up procedure requires a careful approach and professionalism. Every stage is important:

- removal of cosmetics from natural eyelashes;
- degreasing each lash with a special solution;
- holding the artificial eyelash or formed bunch with special tweezers
- applying an adhesive substance to the eyelash or cluster;
- extension of natural eyelashes with straight tweezers;
- gluing artificial eyelashes to the base of natural eyelashes.

Advantages of eyelash extensions:

- aesthetic appearance – eyelash extensions make your eyes more expressive and your gaze more open and attractive;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- time saving – this procedure allows you to save time on your daily makeup. You no longer need to waste time applying mascara or using false eyelashes;
- longevity – properly extended eyelashes can last up to 6–8 weeks;
- variety of styles – you can choose the type of eyelashes, length, curl, and thickness. This makes it possible to create a unique look that will match your personal preferences and style;
- safety and comfort – modern technologies and materials used for eyelash extensions provide a high level of safety and comfort. If you follow the correct extension and care techniques, the risk of allergic reactions or other problems is minimal;
- water resistance – eyelash extensions do not require additional care while swimming, swimming in the pool, or relaxing at the sea. They do not smudge or float like mascara.

Cons and risks of eyelash extensions:

- high cost – the initial cost of the procedure can be quite high, and regular maintenance (every 2–4 weeks) increases the total cost of eyelash extensions;
- risk of damage to natural eyelashes – improper care or an unskilled technician can lead to weakening and loss of natural eyelashes;
- imitations in certain activities – eyelash extensions require avoidance of certain types of cosmetic products and procedures, such as using oil-based makeup removers or visiting saunas;
- potential allergic reactions – despite being generally safe, allergies to the glue or other materials used during the procedure can sometimes occur;
- regular updating – eyelash extensions need regular maintenance and adjustments to maintain their effect. This may require a certain investment of time and money.

Of course, an important requirement for consumables for this procedure is high quality. You shouldn’t skimp on materials, because it affects how strong and beautiful your eyelashes will be.

For a successful result, it is important to choose the right quality eyelash extension materials, as well as length, thickness, curve and color. Artificial eyelashes are produced in a wide range: 1) The length of eyelashes ranges from 4 to 21 mm. 2) The thickness ranges from 0.07 to 0.30 mm. Depending on the diameter, the materials are conditionally divided into «mink», «silk» and «sable».

- «Silk» – the thinnest eyelashes, their thickness is 0.07–0.14 mm, close to natural in thickness and structure. Create the effect of natural makeup. Suitable for eyelash extensions of any volume.
- «Mink» – more thickened, glossy and bright. Thickness 0,15–0,20 mm. Create volume, more pronounced effect of painted eyelashes (evening makeup).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- «Sable» – have a diameter of 0.21–0.30 mm, quite thick and elastic, suitable for girls with strong and thick eyelashes. They look bright, but hold much less than silk and mink.

Color – basic black and brown. Additionally – multicolored eyelashes of any shades (blue, green, pink, red, orange, purple, yellow, white), including two-color (black base and colored tip). Diameter up to 0.14 mm give the most natural look, a great option for every day. They are used for classic extensions. 0.15 mm – the effect of well-painted eyelashes, make eyelashes thicker and thicker, replace daily makeup. Doll effect is obtained when extending eyelashes with a diameter of 0.2 mm. Most often, masters combine the length to preserve the natural outline of the eyelid. But combine different curve is not worth it. Other effects: foxy, squirrel, decorative, millennium, etc. It is worth knowing that all eyelashes are made of synthetic materials (there is no real fur of animals – mink or sable. These are conventional names among masters.

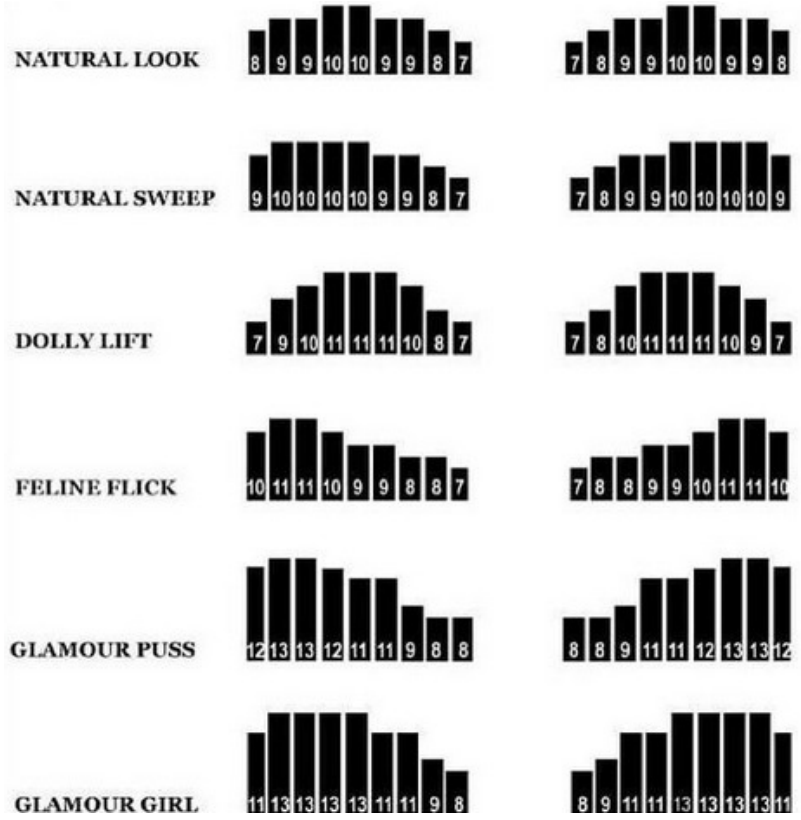

Pic.e 1. Scheme of eyelash extensions (different types)

Synthetic eyelashes are necessarily certified and tested for safety for humans. Modern production allows you to create light, flexible eyelashes with a memory effect (restore their shape after deformation). They do not cause allergies and are practically not felt in wear.

Bend corrects the shape and depth of the look. The main types of curves are:

- J – slight, almost straight, curve (for a natural effect);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- B – slight curl, natural, more open effect;
- C – medium curl, one of the most popular curves, gives the effect of open, expressive eyes;
- CC, D – super curves, bright glamorous effect. It is well suited for clients with drooping eyelids, deep-set eyes or with eyelashes that naturally grow downwards.
- U-bend – strongly curved, to create a doll-like look.

Artificial eyelashes fall out as the natural loss of their own, so periodically it is necessary to resort to correction or removal. The period of «wear» depends on the individual characteristics of the body and unfavorable factors that can shorten the term. These are chronic diseases, hormonal changes, stress, eye inflammation, improper care, nutrition. On average, correction is required every 3–4 weeks. During correction, a new artificial eyelash is glued in place of the fallen one. The risk of allergies or damage to the client's skin during the procedure is minimal, since the «new» eyelashes are attached not to the skin, but at the base of the client's eyelashes. It is worth considering that there is a risk of individual intolerance to glue. Therefore, a qualified master will necessarily wait for some time after attaching the first eyelashes or pre-test on the client. The use of special hypoallergenic glue minimizes the risk of an allergic reaction.

Another important criterion is safety and hypoallergenicity. Choose materials from trusted manufacturers, beware of fakes and products of dubious quality. An excellent solution would be to buy materials from professional brands that have proven themselves from the best side [4;, p. 36].

Glue for eyelash extensions should be safe, hypoallergenic, and have good adhesion. There are several types of glue: transparent, black, and white. Transparent glue is suitable for classic extensions, black glue is suitable for creating an eyeliner effect, and white glue is suitable for correcting mistakes. Glues differ in consistency, polymerization speed, and color. For beginners, it is better to choose a slower glue with a setting time of 1–1.5 seconds. It is easier to correct mistakes, glues, and correct the direction. Professionals can use an adhesive with a setting time of 0.5 seconds, but it requires skill and well-developed movements [5].

The modern market of eyelash extension adhesives offers a wide range of products that differ in composition, drying speed, durability, and health safety. The main types of adhesives include professional quick-drying, hypoallergenic, perfume-free, and waterproof formulas, which are selected depending on the client's needs and the experience of the technician. The most popular adhesives are based on cyanoacrylate, which provides fast polymerization and long-term fixation, but can cause irritation to people with sensitive eyes. An alternative is hypoallergenic, low-volatile options that are less aggressive but often inferior in adhesion strength. An important selection criterion is also the viscosity of the glue, as thinner formulas speed up the nail technician's work, and thicker formulas give more control over the process. The drying speed plays a key role in the work of a lashmaker: adhesives

with instant polymerization are suitable for experienced professionals, while beginners are advised to use medium-fast or slow-drying formulations. Particular attention should be paid to the adhesive's resistance to external factors: high-quality professional products retain adhesion in conditions of high humidity and temperature changes, while budget counterparts can quickly lose strength. It is also important to take into account the effect of the glue on natural eyelashes: high-quality formulas contain a minimum amount of toxic components, which helps to avoid brittleness and depletion of natural eyelashes. The choice of glue should be based not only on technical characteristics, but also on the individual needs of the client, as well as the working conditions of the technician, because the right product contributes not only to the durability of the extension, but also to the comfort and safety of the procedure.

For example, VEKI Premium is a glue designed for professional nail technicians and is suitable for classic and volumetric extension techniques. It dries in 1 second, providing fast and reliable fixation. The formula contains Ethylcyanoacrylate and Polymethylmethacrylate, which guarantees long-lasting eyelashes. Recommended conditions for use: temperature 18–24 °C and humidity 40–60%. It is important to follow the storage and use instructions for optimal results.

In turn, Sky brand glue is suitable for false eyelashes, as well as for accelerated and volumizing techniques. It has a liquid consistency, fast adhesion, and no specific odor, which makes it popular among professionals. The Sky Super variant, available in 5 ml bottles, stands out. Vivienne brand products are characterized by a liquid consistency and almost instant adhesion, which makes them ideal for experienced nail technicians. The line includes different types of glue with variable adhesion speeds. Vivienne adhesives are known for their hypoallergenicity and lack of complications during use.

Duo hypoallergenic glue is very popular. Both black and transparent (white) versions are available, including waterproof formulas. Duo glue is suitable for gluing false eyelashes, as well as for working with rhinestones and other decorative elements. It can be used both in the salon and at home. The IB series of adhesives offers products with different adhesion times and long wear. They have a liquid consistency, elasticity, high resistance, and minimal odor. Depending on the variant chosen, the glue can be used for false eyelashes or for eyelash extensions.

The glue activator (also called stabilizer, enhancer or booster) is especially good for volume extensions. If it is difficult to glue a bundle of eyelashes, pre-application of activator glue for eyelash extensions will grip faster and artificial eyelashes will not separate.

Vapor neutralizer is gel or in the form of a spray. The main task is to absorb glue vapors and add a pleasant fragrance, while preventing possible allergic reactions.

Remover for eyelashes (liquid, gel or cream remover) will help to remove the previous lashes, leaving the native ones in place. Primer for maximum adhesion of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

glue with hairs will deeply clean and dry the eyelashes, open the scales providing better adhesion of artificial eyelashes with natural ones. The degreaser is used to clean the eyelashes from dirt and residues of cosmetics. This helps to ensure better adhesion of the glue to the lashes.

Sustainable beauty is a gift we can give to our world. By choosing eco-friendly lashes, we are doing less harm. Most usual lashes add to plastic waste and hurt our surroundings. This isn't good for us or for the earth [6].

Conclusion. Materials for eyelash extensions play an important role in creating a long-term effect of voluminous and expressive eyelashes, but their impact on health and durability remains a topical issue. The main materials are artificial fibers, adhesive bases, and care products, each of which has its own characteristics. Polymeric fibers, such as synthetic silk, mink, or sabot, provide different textures and hypoallergenic, but their contact with the skin and eyes can cause irritation or allergic reactions. The greatest impact on health is caused by eyelash adhesives, which may contain formaldehyde and other volatile compounds that can irritate the mucous membranes of the eyes and respiratory tract. Low-quality materials or non-compliance with the extension technology can lead to weakening of your own eyelashes, their loss, and increased eye sensitivity. In terms of durability, high-quality materials provide a long-lasting effect, maintaining the shape and elasticity of eyelashes for up to several weeks, but mechanical stress, oil-based cosmetics, and improper care significantly reduce their service life. Therefore, choosing safe materials and following care recommendations are key factors that affect eye health and the duration of the effect of eyelash extensions.

References:

1. Olufemi L. Okunye, Philip A. Idowu and oth. A study of fake eye lash extensions for microbial infestation and its associated ocular health risks on the wearers. *Nigerian Journal of Pharmaceutical and Applied Science Research*, 2022. No. 11 (2). P. 1-8

2. Abah E. R., Oladigbolu K. K., Rafindadi A. L., Audu O. Eyelash extension use among female students in a Tertiary Institution in Nigeria: a study of kaduna polytechnic, Kaduna. *Niger J Clin Pract*. 2017. V. 20 (12) P. 1639–43. DOI: 10.4103/njcp.njcp_124_17

3. Awan M. A., Lockington D., Ramaesh K. Severe allergic blepharoconjunctivitis after eyelash colouring. *Eye (Lond)*. 2010. V. 24(1). P. 200–201. DOI: 10.1038/eye.2009.50.

4. De M., Marshak H., Uzcategui N., Chang E. Full-thickness eyelid penetration during cosmetic blepharopigmentation causing eye injury. *J Cosmet Dermatol*. 2008. V. 7 (1). P. 35–38. DOI: 10.1111/j.1473-2165.2008.00340.x

5. Workman C. Lash Reality's Guide to Eyelash Extension Adhesives. *Lashphemy* : website. URL: https://lashphemy.com/blogs/blog/eyelash-extensive-adhesive-guide?srsltid=AfmBOoqRCcCSxB0ZbD1wxJeZ9IubJx_qKeM3DLzoy9qAcs8PiWFZCkWr (last accessed: 05.03.2025).

6. Sustainable Beauty: Eco-Friendly Eyelash Extensions In 2023. Thepronails : website. URL: https://thepronails.com/blog/sustainable-beauty:-eco-friendly-eyelash-extension/377 (last accessed: 05.03.2025).

Література:

1. Okunye, O. L., Idowu, P. A., & others. (2022). A study of fake eye lash extensions for microbial infestation and its associated ocular health risks on the wearers. *Nigerian Journal of Pharmaceutical and Applied Science Research*, *11*(2), 1–8. [In English].

2. Abah, E. R., Oladigbolu, K. K., Rafindadi, A. L., & Audu, O. (2017). Eyelash extension use among female students in a tertiary institution in Nigeria: A study of Kaduna Polytechnic, Kaduna. *Nigerian Journal of Clinical Practice – Нігерійський журнал клінічної практики*, *20*(12), 1639–1643. https://doi.org/10.4103/njcp.njcp_124_17 [In English].

3. Awan, M. A., Lockington, D., & Ramaesh, K. (2010). Severe allergic blepharoconjunctivitis after eyelash colouring. *Eye (London) – Око (Лондон)*, *24*(1), 200–201. https://doi.org/10.1038/eye.2009.50 [In English].

4. De, M., Marshak, H., Uzcategui, N., & Chang, E. (2008). Full-thickness eyelid penetration during cosmetic blepharopigmentation causing eye injury. *Journal of Cosmetic Dermatology – Журнал косметичної дерматології*, *7*(1), 35–38. https://doi.org/10.1111/j.1473-2165.2008.00340.x [In English].

5. Workman, C. (n.d.). Lash Reality's guide to eyelash extension adhesives. *Lashphemy* : website. Retrieved from https://lashphemy.com/blogs/blog/eyelash-extensive-adhesive-guide?srsltid=AfmBOoqRCcCSxB0ZbD1wxJeZ9IubJx_qKeM3DLzoy9qAcs8PiWFZCkWr (last accessed: 05.03.2025). [In English].

6. Sustainable beauty: Eco-friendly eyelash extensions in 2023. (n.d.). *Thepronails* : website. Retrieved from https://thepronails.com/blog/sustainable-beauty:-eco-friendly-eyelash-extension/377 (last accessed: 05.03.2025). [In English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC 616.311.2/.314.1:613.86]:159.944.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1462-1476

Levkiv Mariana Orestivna PhD, associate professor, Department of Dental Therapy, Faculty of Dentistry, I.Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, tel. (068) 515-11-87, https//orcid.org/0000–0001–7327–051 X

Chorniy Sofiia Volodymyrivna student of I.Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, tel: (096) 805-88-71, https//orcid.org/0000-0003-2718-5191

Boitsaniuk Svitlana Ivanivna PhD, associate professor, Department of Dental Therapy, Dean of Dentistry Faculty, I.Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, tel: (067) 494-29-35, https//orcid.org/0000-0001-7742-1346

Chornij Natalia Volodymyrivna PhD, associate professor, Department of Dental Therapy, Faculty of Dentistry, I.Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, tel: (096) 805-88-71**,** https//orcid.org/0000-0001-8145-7931

Patskan Liudmyla Oleksandrivna PhD, associate professor, Department of Dental Therapy, Faculty of Dentistry, I.Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, tel: (067) 594-13-45, https//orcid.org/0000-0003-2584-5942

Pohoretska Khrystyna Vasylivna PhD, associate professor, Department of Dental Therapy, Faculty of Dentistry, I.Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, tel: (097) 800-21-45, https//orcid.org/0000-0002-6505-6086

Manashchuk Nadiia Volodymyrivna PhD, associate professor, Department of Dental Therapy, Faculty of Dentistry, I.Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, tel: (067) 977-53-76, https//orcid.org/0000-0001-6898-1149

Zaliznyak Marta Stepanivna PhD, associate professor, Department of Dental Therapy, Faculty of Dentistry, I.Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, tel: (067) 381-45-54, https://orcid.org/0000-0002-9980-4556

ADVANCEMENTS IN DENTAL MATERIALS AND MODERN PERSPECTIVE ON DENTAL RESTORATION TECHNIQUES

Abstract. Modern dentistry is closely related to materials science, as the emergence of new dental materials largely determines the development of restoration technologies. The introduction of innovative materials and technologies

helps solve traditional treatment problems, ensuring a high level of aesthetics and functionality of restorations.

Objective. The study aims to analyze modern achievements in the field of restorative materials and tooth restoration methods and determine their effectiveness and prospects for further development.

Materials and methods. The study was conducted in the format of a descriptive literature review. An electronic search was performed in the Google Scholar and MEDLINE (PubMed) databases using keywords related to restoration techniques and materials. The analysis included 42 peer-reviewed scientific articles containing data on the use of modern restorative materials and their properties.

Results. The study revealed significant progress in developing composite materials, particularly self-adhesive hybrid composites, which simplify the application procedure, reduce manipulation time and minimize the risk of errors. The latest restoration techniques, including the "Cbflow technique" and the "layering technique," are also considered, allowing maximum imitation of the tooth's natural structure. In addition, the analysis demonstrated the growing popularity of bioactive materials that promote remineralization of hard dental tissues and improve long-term adhesion of restorations.

Conclusion. The use of minimally invasive techniques combined with innovative materials improves the quality of dental restorations, ensuring their durability and aesthetics. Further research aims to enhance adhesive technologies and develop materials with improved mechanical and biological characteristics.

Keywords: dental restoration, restorative materials, composite materials, self-adhesive composites, bioactive materials, restorative techniques, teeth

Левків Мар'яна Орестівна канд. мед. наук, доцент кафедри терапевтичної стоматології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, тел. (068) 515-11-87, https//orcid.org/0000–0001–7327–051X

Чорній Софія Володимирівна студентка, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м.Тернопіль, тел: (096) 805-88-71, https//orcid.org/0000-0003-2718-5191

Бойцанюк Світлана Іванівна канд. мед. наук, доцент кафедри терапевтичної стоматології, декан стоматологічного факультету, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, тел: (067) 494-29-35, https//orcid.org/0000-0001-7742-1346

Чорній Наталія Володимирівна канд. мед. наук, доцент кафедри терапевтичної стоматології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м.Тернопіль, тел: (096) 805-88-71, https//orcid.org/0000-0001-8145-7931

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Пацкань Людмила Олександрівна канд. мед. наук, доцент кафедри терапевтичної стоматології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, тел: (067) 594-13-45, https//orcid.org/0000-0003-2584-5942

Погорецька Христина Василівна канд. мед. наук, доцент кафедри терапевтичної стоматології, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського МОЗ України, м.Тернопіль, тел**:** (097) 800-21-45, https//orcid.org/0000-0002-6505-6086

Манащук Надія Володимирівна канд. мед. наук, доцент кафедри терапевтичної стоматології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м.Тернопіль, тел: (067) 977-53-76, https//orcid.org/0000-0001-6898

Залізняк Марта Степанівна канд. мед. наук, доцент кафедри терапевтичної стоматології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м.Тернопіль, тел: (067) 381-45-54, https://orcid.org/0000-0002-9980-4556

ІННОВАЦІЇ У СТОМАТОЛОГІЧНИХ МАТЕРІАЛАХ ТА СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА МЕТОДИКИ ВІДНОВЛЕННЯ ЗУБІВ

Анотація. Сучасна стоматологія тісно пов’язана з матеріалознавством, адже розвиток реставраційних технологій значною мірою визначається появою нових стоматологічних матеріалів. Впровадження інноваційних матеріалів і технологій сприяє вирішенню проблем традиційного лікування, забезпечуючи високий рівень естетики та функціональності реставрацій.

Мета. Метою дослідження є аналіз сучасних досягнень у сфері реставраційних матеріалів та методів відновлення зубів, а також визначення їх ефективності та перспектив подальшого розвитку.

Матеріали і методи. Дослідження проведено у форматі описового огляду літератури. Було виконано електронний пошук у базах даних Google Scholar і MEDLINE (PubMed) із використанням ключових слів, пов’язаних із реставраційними техніками та матеріалами. В аналіз включено 42 рецензовані наукові статті, що містять дані щодо застосування сучасних реставраційних матеріалів та їх властивостей.

Результати. Дослідження виявило значний прогрес у розробці композитних матеріалів, зокрема само-адгезивних гібридних композитів, які спрощують процедуру нанесення, скорочують час маніпуляцій та мінімізують ризики помилок. Також розглянуто новітні методики реставрації, включаючи «Cbflow technique» та техніка «листкової реставрації», що дозволяють

максимально імітувати природну структуру зуба. Окрім того, аналіз продемонстрував зростання популярності біоактивних матеріалів, які сприяють ремінералізації твердих тканин зубів і покращують довготривалу адгезію реставрацій.

Висновок. Використання мінімально інвазивних технік у поєднанні з інноваційними матеріалами дозволяє підвищити якість стоматологічних реставрацій, забезпечуючи їхню довговічність і естетичність. Подальші дослідження спрямовані на вдосконалення адгезивних технологій та розробку матеріалів із покращеними механічними та біологічними характеристиками.

Ключові слова: реставрація зубів, реставраційні матеріали, композитні матеріали, само-адгезивні композити, біоактивні матеріали, реставраційні методики, зуби

Formulation of the problem. In medicine, dentistry has the closest connection to materials science. Typically, advancements in dental treatment are initiated by creating new therapeutic materials, which are then accompanied by the required tools, instruments, and treatment methods. Specifically, innovative materials and technologies can solve the challenges faced in conventional dental care. The rapid development of modern restoration technologies in the dental market and the desire and inspiration to achieve the highest quality results underscore the importance of continuous learning and professional development for dentists. This commitment to improvement is what drives the field forward [1,2,3].

Analysis of the latest research and publications. Contemporary dentistry offers a range of tooth restoration techniques designed to address various patient concerns. When applied according to the principles of 'lege artis'—a Latin term meaning "according to the law of the art" or "skillfully and properly"—the use of advanced filling materials not only ensures that all patient issues are effectively resolved but also allows dental professionals to showcase their artistic skills. Shaping natural-looking teeth is often more of an art than a science [4, 5, 6]. A recently introduced self-adhesive bulk-fill hybrid composite restorative material, a type of dental filling that can be applied in larger increments and adheres to the tooth without the need for a separate bonding agent. Such property is positioned by the manufacturer as a "forgiving material" that combines the simplified application of a glass-ionomer cement (GIC) with the long-term stability of a conventional resin-based composite while maintaining optimal aesthetic outcomes [7]. Using bioactive 'ion-releasing' restorative materials could address various bonding issues related to caries-affected dentin. Typically, dental adhesives facilitate bonded restorations, but self-adhesive restorative materials mark a significant improvement in direct restorations. These products simplify application methods and may resolve difficulties linked to complicated adhesive procedures. Additionally, they shorten chair-side time and minimize potential errors by removing the need for a pre-treatment adhesive step.

The emergence of new materials is revolutionizing dental care, paving the way for innovative restorative techniques that enhance both functionality and aesthetics.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Purpose of the article is to perform a literature review to analyze advancements in dental restorative materials and techniques for dental restorations.

Materials and methods. A narrative format was selected for this research paper review. An electronic search of literature was conducted using databases such as Google Scholar and MEDLINE (PubMed), as well as open-access journals published by Elsevier, employing MESH terms like "restorative technique," "filling materials," "composite materials" and "esthetic dentistry" in various combinations. Recent literature on tooth-colored restorations and overlaying methods was considered. The chosen articles were peer-reviewed and published in English. Few articles in Ukrainian language (4 articles) were selected by hand searching. Relevant studies distributed evenly among the co-authors for thorough analysis before inclusion in this review. The authors adhere to the principles of the PRISMA flow chart while preparing this narrative review. In total 42 articles were included in this narrative review.

Presentation of the main material of the study. Dental restoration has always been the most critical concern for a dental practitioners, and composite restorations, in this case, have consistently been considered the best solution [8, 9]. Resin based composites offer minimally invasive procedures and allow for easy correction or replacement of the restoration if necessary [10, 11].

Modern restorative dentistry is based on the principles of minimal preparation and adhesion. Therefore, packable, universal, flowable, bulk-fill composite and recently self-adhesive composite materials have entered the dental market (Figure 1) [12].

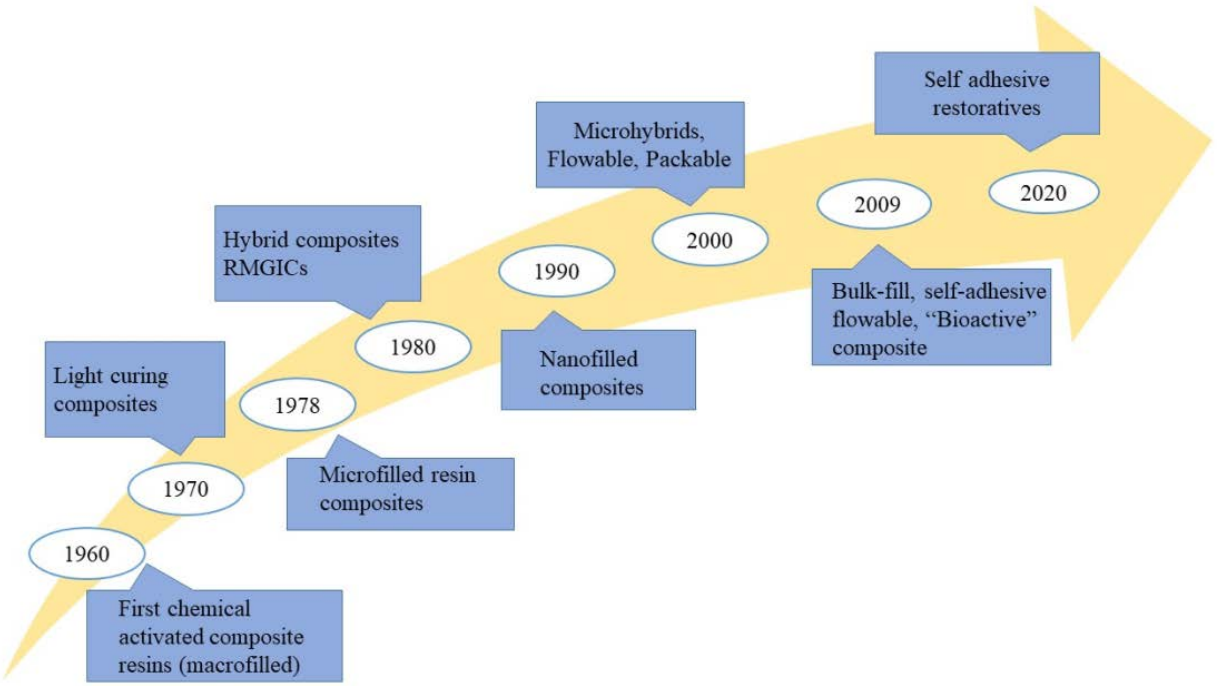

Fig.1. Timeline of dental resin composites advancements [13].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Self-adhesive restorative materials mark an essential progress in direct restorative options [14]. These materials provide straightforward application methods and can address difficulties linked with intricate adhesive procedures [15]. Additionally, they minimize chair-side time and lower the risk of iatrogenic errors by removing the need for a pre-treatment adhesive phase. These advanced restorative materials eliminate the need for adhesive techniques, thus reducing the possibility of contamination with saliva or blood. In addition, they address potential problems associated with adhesives, such as post-operative sensitivity that may occur after treatment [16].

A recent advancement in dental restoration materials is the emergence of self-adhesive resin composites that are claimed by manufacturer to have properties of fluoride release and "bulk-filling" properties. These materials, classified as "bioactive" or "smart," have a unique chemical composition when compared to traditional glass ionomer cement. Preliminary studies indicate that they may outperform GICs [15]. Nowadays, various protocols for the treatment of hard dental tissue defects involve using composites to restore the anterior or posterior group of teeth. To achieve optimal results and manage time effectively, every dental practitioner must possess a thorough understanding of the advantages of this group of materials and the methods for their application [17, 18].

Recent research indicates that the need for bases and liners (Figure 2) [19] is not as critical as it once was due to a shift in how teeth are restored (i.e., amalgam versus composites).

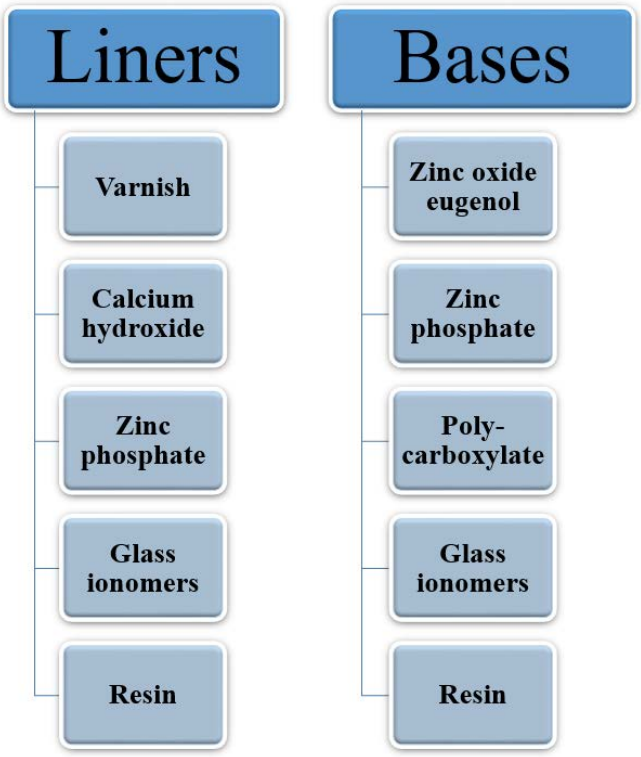

Fig. 2. Liners and bases used in dental restoration procedures

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Notably, amalgam will be banned in Europe starting in 2025 [20] due to its toxicity, while composites continue to gain widespread use due to their versatility.

Ongoing advancements in bonding agents and their application have and will continue to improve, therefore impacting the sensitivity of teeth. The quality of resin composites, including the fillers and esthetic components, is continuously evolving to enhance their overall functionality. Furthermore, resin composites themselves can act as a liner. The placement of these materials should be considered on a case-by-case, tooth-by-tooth basis as conditions vary [21].

Currently, direct restoration techniques are categorized into two groups (Figure 3): lined and non-lined restorations. [22, 23, 24, 25].

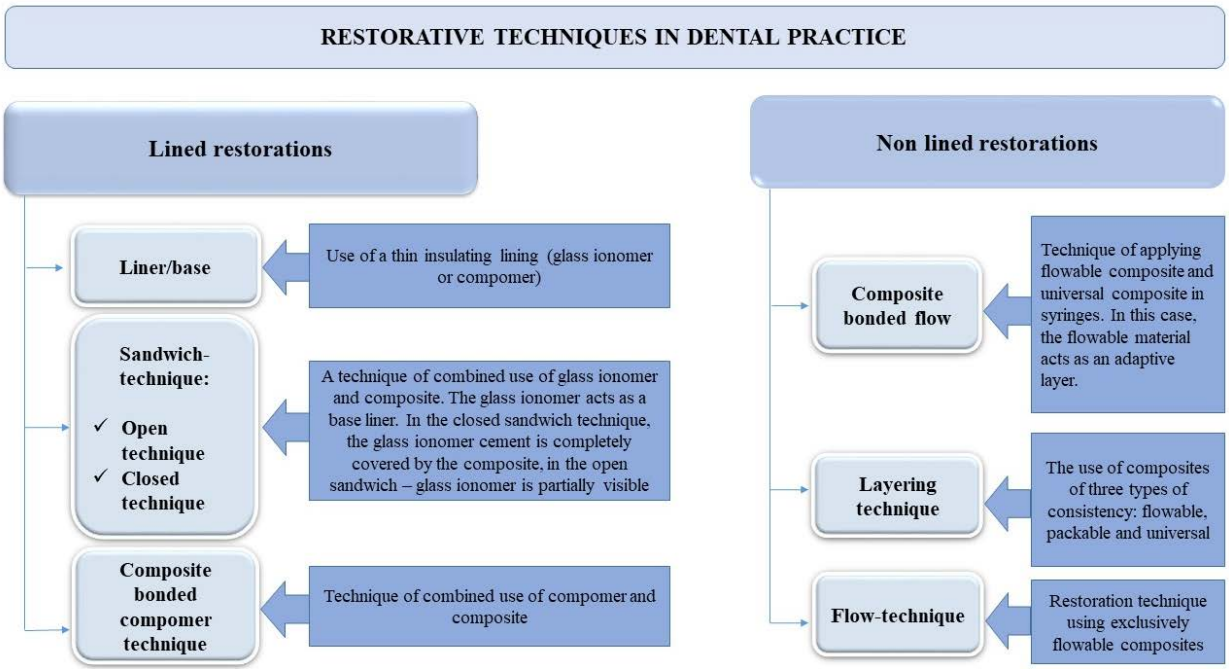

Fig.3. Restorative techniques in dental practice

The first group consists of liner/bases, sandwich method, and composite bonded compomer (CBC) techniques. Among non-lined restoration techniques, one can outline composite bonded flow (CBflow), layering method, and flow techniques.

The “Cbflow technique” (Composite bonded flow) is currently considered the “gold standard” of direct restoration, ensuring its effectiveness and durability. This technique combines use of flowable and universal composite in syringes [26]. In this case, the flowable material plays the role of an adaptive layer, the functions of which are:

- stress-absorbing function;
- reduction of polymerization stress;
- ensuring a more guaranteed fit of the material in the cervical region;
- leveling of cavity undercuts, multi-level bottom;
- fixation of the matrix in a forced position.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The "layering technique" involves the combined use of composites of three types of consistency: flowable, packable and universal and can be considered as one of the subtypes of the Cbflow technique [26, 27].

"Flow technique" is a restoration technique using exclusively flowable composites. [28, 29]. A flowable composite has been suggested as a liner or base that absorbs stress due to its comparatively low modulus of elasticity and an enhanced capacity to deform, which helps reduce the polymerization shrinkage stress from the composite restoration placed above it [26, 30]. Cuspal deflection has demonstrated significantly lower levels when a flowable composite is utilized as an intermediate layer compared to situations without it. On the other hand, research employing a photoelastic model indicated that using flowable composite heightened shrinkage stress at the adhesive interface [26]. Silorane-based composites exhibit less polymerization shrinkage in comparison to traditional methacrylate-based composites. However, research utilizing a stress-strain analyzer and a universal testing machine indicated that decreasing shrinkage does not guarantee reduced stress development within the composites.

There is an opinion that non-lined techniques have the future due to their undeniable advantages compared to lined techniques of restoration [31]. Forming an effective hybrid layer that performs insulating functions makes using an insulating liner an optional procedure, even for deep caries [32, 33]. The availability of self-etching adhesives of the 6th-8th generations has provided a justified opportunity to switch to a non-lined restoration technique without the risk of pulp damage. The hybrid layer created when working with these adhesives is structurally monolithic, such that it removes millimicron permeability and closes the entrance gate of infection and the cause of postoperative sensitivity. In addition, the simplification of the procedure for their application minimizes the risk of technical errors of a subjective nature [34, 35, 36].

The disadvantages of the liner technique are low adhesion, high risk of separation of the thin liner from the cavity floor, and the associated depressurization of the restoration, secondary infection, and postoperative sensitivity.

The most effective technique is to mimic the tooth's structure to achieve the best results. This means reproducing the enamel, protein layer, and dentin with an appropriate thickness while replicating the transparency characteristics of the dental materials. This is the "layering technique" or "stratification technique" proposed by the professor of dentistry Lorenzo Vanini (Italy) [37, 38]. It allows the dentist to achieve highly aesthetic restorations using new composite systems that not only reproduce the shade and color of the tooth using the optical properties of dentin and enamel shades and color modifiers, but also offer a promising future for aesthetic restorations [39]. When working with this technique, it is necessary to distinguish five aspects: saturation, brightness, intensity, opalescence, and characterization of tooth tissues [38, 40].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The evolution of restorative materials has resulted in developing new composite resins. The transparency of these composites is influenced by their thickness, allowing them to effectively conceal the transition between the restoration and the natural tooth tissue while also filling defects in hard tissues [41,42, 43]. Thus, it provides excellent aesthetic results with the efficient and cost-effective use of a few shades of composite material and complex color combination techniques. Modern filling materials on the market, due to the shape and size of the filler particles, have excellent polishing ability, smooth surface texture and can significantly simplify color combination techniques. [44, 45].

Conclusions from this study and prospects for further exploration in this direction. The initial need and genesis of restorative materials was, and still is, simple: to provide protection to the pulp, eliminate postoperative sensitivity, maximize the tooth's ability to recover and maintain its function thus providing esthetic and long lasting restoration.

One of the tasks of modern dentistry is to maintain minimal invasive treatment and create new restorative techniques that minimize the amount of tooth tissue removed during treatment. Thanks to the achievements of materials science and restorative techniques, we can achieve this goal: to renew naturalness and improve aesthetics with minimal damage to healthy tooth structures. Selection of treatment options for restoration of teeth together with the patient and decision-making based on available scientific data increase trust and guarantee successful treatment results**.**

References:

1. Angeletaki, F., Gkogkos, A., Papazoglou, E., & Kloukos, D. (2016). Direct versus indirect inlay/onlay composite restorations in posterior teeth. A systematic review and meta-analysis. *Journal of dentistry*, *53*, 12-21. https://doi.org/10.1016/j.jdent.2016.07.011.

2. Bustamante-Hernández, N., Montiel-Company, J. M., Bellot-Arcís, C., Mañes-Ferrer, J. F., Solá-Ruíz, M. F., Agustín-Panadero, R., & Fernández-Estevan, L. (2020). Clinical behavior of ceramic, hybrid and composite onlays. A systematic review and meta-analysis. *International journal of environmental research and public health*, *17*(20), 7582. https://doi.org/10.3390/ijerph17207582.

3. German, M. J. (2022). Developments in resin-based composites. *British Dental Journal*, *232*(9), 638-643. https://doi.org/10.1038/s41415-022-4240-8.

4. Işık, H. Y., & Çilingir, A. (2023). Adhesion and surface roughness of apatite-containing carbomer and Improved Ionically Bioactive Resin compared to Glass ionomers. *Journal of Functional Biomaterials*, *14*(7), 367. https://doi.org/10.3390/jfb14070367.

5. Bulbuk, O., Velychkovych, A., Ropyak, L., Pryhorovska, T., & Mazurenko, V. (2019). Analytical estimation of tooth strength, restored by direct or indirect restorations. *Engineering Solid Mechanics*, *7*(3), 193-204. https://doi.org/10.5267/j.esm.2019.5.004

6. Baba, N. Z., & Goodacre, C. J. (2014). Restoration of endodontically treated teeth: contemporary concepts and future perspectives. *Endodontic Topics*, *31*(1), 68-83.

7. Sirona, D. (2019). Surefil® one and TruNatomy™: Big steps forward in the dental workflow. *Press Release*.

8. Moreira, A., Freitas, F., Marques, D., & Caramês, J. (2019). Aesthetic rehabilitation of a patient with bruxism using ceramic veneers and overlays combined with four-point monolithic zirconia crowns for occlusal stabilization: a 4-year follow-up. *Case reports in dentistry*, *2019*(1), 1640563. https://doi.org/ 10.1155/2019/1640563.

9. Miletić, I., Baraba, A., Krmek, S. J., Perić, T., Marković, D., Basso, M., ... & Turkun, L. S. (2024). Clinical performance of a glass-hybrid system in comparison with a resin composite in two-surface class II restorations: a 5-year randomised multi-centre study. *Clinical oral investigations*, *28*(1), 104. https://doi.org/10.1007/s00784-024-05491-y.

10. Sampaio, F. B., Özcan, M., Gimenez, T. C., Moreira, M. S., Tedesco, T. K., & Morimoto, S. (2019). Effects of manufacturing methods on the survival rate of ceramic and indirect composite restorations: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Esthetic and Restorative Dentistry*, *31*(6), 561-571. https://doi.org/ 10.1111/jerd.12555.

11. Yanishen, I., Tkachenko, I., Skrypnikov, P., & Hasiuk, P. (2020). Wear resistance of dental materials which are used for anterior teeth restorations. Wiadomości Lekarskie, LXXIII, 8 https://doi.org/10.36740/WLek202008117

12. Samy, F. M., El-Kholany, N. R., & Hamama, H. H. (2025). Evaluation of bond durability of different self-adhesive bioactive restorative systems to dentin. *Scientific Reports*, *15*(1), 3667. https://doi.org/10.1038/s41598-024-81351-9

13. Ferracane, J. L. (2024). A historical perspective on dental composite restorative materials. *Journal of Functional Biomaterials*, *15*(7), 173. https://doi.org/10.3390/jfb15070173

14. Yao, C., Ahmed, M. H., Zhang, F., Mercelis, B., Van Landuyt, K. L., Huang, C., & Van Meerbeek, B. (2020). Structural/chemical characterization and bond strength of a new self-adhesive bulk-fill restorative. *Journal Of Adhesive Dentistry*, *22*(1), 85-97.

15. François, P., Remadi, A., Le Goff, S., Abdel-Gawad, S., Attal, J. P., & Dursun, E. (2021). Flexural properties and dentin adhesion in recently developed self-adhesive bulk-fill materials. *Journal of Oral Science*, *63*(2), 139-144. https://doi.org/10.2334/josnusd.20-0448

16. Jefferies, S. R. (2014). Bioactive and biomimetic restorative materials: a comprehensive review. Part I. *Journal of esthetic and restorative dentistry*, *26*(1), 14-26. https:// doi.org/10.1111/jerd.12069

17. Azeem, R. A., & Sureshbabu, N. M. (2018). Clinical performance of direct versus indirect composite restorations in posterior teeth: A systematic review. *Journal of Conservative Dentistry and Endodontics*, *21*(1), 2-9. https://doi.org/10.4103/JCD.JCD_213_16

18. Smeyanov, Y. V., Lakhtyn, Y. V., Romanyuk, A. M., & Belonozhko, O. V. (2019). Density of the adherence of restorative material to the enamel of teeth with different formation of carious cavity edge. *Eastern Ukrainian Medical Journal*, *7*(1), 20-27. https://doi.org/10.21272/ eumj.2019;7(1):20-27

19. Lively, T. (2023) All About That Base: What to Know About Bases and Liners.

20. Bell, O., Harper, L., Khan, N., Ward, E., Baig, I., Chambers, N. D., ... & Nagraj, S. K. (2024). The environmental implications of amalgam waste disposal with focus on the Dental Amalgam Ban: a scoping review. https://doi.org/10.17605/OSF.IO/B75ZD

21. Gividen SL. 1. (2018) Science & Tech Bases and liners: Can't live without them—or can we?

22. Azeez, A. A., Sherif, S., & França, R. (2021). Statistical estimation of wear in permanent teeth: A systematic review. *Dentistry Review*, *1*(1), 100001. https://doi.org/10.1016/ j.dentre.2021.100001.

23. Demarco, F. F., Collares, K., Correa, M. B., Cenci, M. S., MORAES, R. R. D., & Opdam, N. J. (2017). Should my composite restorations last forever? Why are they failing?. *Brazilian oral research*, *31*, e56. https://doi.org/10.1590/1807-3107BOR-2017.vol31.0056.

24. Vajani, D., Tejani, T. H., & Milosevic, A. (2020). Direct composite resin for the management of tooth wear: A systematic review. *Clinical, Cosmetic and Investigational Dentistry*, 465-475. . https://doi.org/10.2147/CCIDE.S268527

25. Aldhuwayhi, S., Alauddin, M. S., & Martin, N. (2022). The structural integrity and fracture behaviour of teeth restored with PEEK and lithium-disilicate glass ceramic crowns. *Polymers*, *14*(5), 1001. https://doi.org/10.3390/polym14051001

26. Kwon, Y., Ferracane, J., & Lee, I. B. (2012). Effect of layering methods, composite type, and flowable liner on the polymerization shrinkage stress of light cured composites. *Dental materials*, *28*(7), 801-809. https://doi.org/10.1016/j.dental.2012.04.028

27. Chan, K. H., Mai, Y., Kim, H., Tong, K. C., Ng, D., & Hsiao, J. C. (2010). Resin composite filling. *Materials*, *3*(2), 1228-1243. https://doi.org/10.3390/ma3021228

28. Santos, M. J. M., Rêgo, H. M. C., Siddique, I., & Jessani, A. (2023). Five-Year Clinical Performance of Complex Class II Resin Composite and Amalgam Restorations—A Retrospective Study. *Dentistry Journal*, *11*(4), 88. https://doi.org/10.3390/dj11040088.

29. da Silva Pereira, R. A., da Silva, G. R., Barcelos, L. M., Cavalcanti, K. G. B. A., Herval, Á. M., Ardenghi, T. M., & Soares, C. J. (2020). Practice-based analysis of direct posterior dental restorations performed in a public health service: Retrospective long-term survival in Brazil. *Plos one*, *15*(12), e0243288. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243288.

30. Fráter, M., & Forster, A. (2018). New generation of short-fiber reinforced composite restorations of the posterior dentition. *Int Dent–Afr Edit*, *9*(5), 7-8.

31. Kochan, O., Boitsaniuk, S., Levkiv, M., Przystupa, K., Manashchuk, N., Pohoretska, K., ... & Patskan, L. (2022). Emergence of nano-dentistry as a reality of contemporary dentistry. *Applied Sciences*, *12*(4), 2008. https://doi.org/10.3390/app12042008

32. Hardan, L., Mancino, D., Bourgi, R., Cuevas-Suarez, C. E., Lukomska-Szymanska, M., Zarow, M., ... & Haikel, Y. (2022). Treatment of tooth wear using direct or indirect restorations: a systematic review of clinical studies. *Bioengineering*, *9*(8), 346. https://doi.org/10.3390/bioengineering9080346.

33. Nikonov, A. YU., Mamedov, A. B., Breslavets′, N. M. & Altunina S. V. (2024). Vidnovlennya defektiv tverdykh tkanin zhuval′nykh zubiv chastkovymy ta povnymy keramichnymy cad/cam restavratsiyamy. Ohlyad literatury. Visnyk stomatolohiyi, [restoration of hard tissue defects of masculate teeth with partial and full ceramic CAD/CAM restorations. Literature review. *Bulletin of Dentistry*] 127(2), 121-131. https://doi.org/10.35220/2078-8916-2024-52-2.18 [in Ukrainian]

34. Escobar, L. B., Pereira da Silva, L., & Manarte-Monteiro, P. (2023). Fracture resistance of Fiber-Reinforced Composite restorations: a systematic review and Meta-analysis. *Polymers*, *15*(18), 3802. https://doi.org/10.3390/polym15183802.

35. Vodoriz, YA. YU., Brayilko, N. M., Tkachenko, I. M., & Skubiy, O. M. (2021). Vplyv restavratsiynoho materialu na stan lokal′noho mikrobiotsenozu porozhnyny rota patsiyentiv z restavratsiyamy frontal′nykh zubiv. Aktual′ni problemy suchasnoyi medytsyny: Visnyk ukrayins′koyi medychnoyi stomatolohichnoyi akademiyi, [nfluence of restorative material on the state of local microbiocenosy of the oral cavity of patients with restorations of front teetH. *Current Problems of Modern Medicine: Bulletin of the Ukrainian Medical Stomatological Academy*] 21(1 (73)), 65-70. https://doi.org/10.31718/2077-1096.21.1.65 [in Ukrainian]

36. Schwartz, R. S., & Robbins, J. W. (2004). Post placement and restoration of endodontically treated teeth: a literature review. *Journal of endodontics*, *30*(5), 289-301.

37. Lakhtin, Yu. V., & Smiyanov, Yu. V. (2019). Klinichna otsinka restavratsiy pry riznomu dyzayni emalevoho krayu karioznykh porozhnyn I klasu za Blekom. Visnyk problem biolohiyi i medytsyny, [Clinical evaluation of restorations with different enamel edge designs of Black class I carious cavities. *Bulletin of Problems of Biology and Medicine*] 1(1 (148)), 335-339. [in Ukrainian] https://doi.org/10.29254/2077-4214-2019-1-1-148-335-340

38. Vanini, L. (1996). Light and color in anterior composite restorations. *Practical periodontics and aesthetic dentistry: PPAD*, *8*(7), 673-82.

39. Orsini, G., Tosco, V., Monterubbianesi, R., Orilisi, G., & Putignano, A. (2020). A new era in restorative dentistry. *The First Outstanding 50 Years of "Università Politecnica delle Marche" Research Achievements in Life Sciences*, 319-334.

40. Bul′buk, O., Bul′buk, O., Rozhko, M., Pelekhan, B., Pelekhan, L. (2023). Trishchyny ta perelomy zubiv yak naslidok nepravyl′noho vyboru metodu likuvannya defektiv tverdykh tkanyn zubiv. Visnyk stomatolohiyi, [Cracks and fractures of teeth as a consequence of the wrong choice of the method of treatment of defects of hard dental tissues. Bulletin of Dentistry] 122(1), 129–135. https://doi.org/10.35220/2078-8916-2023-47-1.21

41. Smeyanov Y. V. & Lakhtin Y. V. (2018). The influence of stress-strain processes in tooth enamel on the marginal permeability of class i restorations with a different design of the edge of the carious cavity. *Wiadomosci Lekarskie (Warsaw, Poland: 1960)*, *71*(1 pt 2), 135-139.

42. Mehta, S. B., Loomans, B. A., van Sambeek, R. M., Pereira-Cenci, T., & O'Toole, S. (2023). Managing tooth wear with respect to quality of life: an evidence-based decision on when to intervene. *British dental journal*, *234*(6), 455-458.. https://doi.org/10.1038/s41415-023-5620-4.

43. Vodoriz, YA. YU., Brayilko, N. M., Lemeshko, A. V., Kovalenko, V. V., & Tkachenko, I. M. (2019). Vyznachennya oporu styrannya stomatolohichnykh materialiv, yaki zastosovuyut′sya pry pryamykh ta nepryamykh restavratsiyakh zubiv frontal′noyi hrupy. Aktual′ni problemy suchasnoyi medytsyny: Visnyk ukrayins′koyi medychnoyi stomatolohichnoyi akademiyi, [Determination of abrasion resistance of dental materials used in direct and indirect restorations of frontal teeth. Current problems of modern medicine: *Bulletin of the Ukrainian Medical Stomatological Academy*,] 19(4 (68)), 45-48. [in Ukrainian] https://doi.org/10.31718/2077-1096.19.4.45

44. Moreira, A., Freitas, F., Marques, D., & Caramês, J. (2019). Aesthetic rehabilitation of a patient with bruxism using ceramic veneers and overlays combined with four-point monolithic zirconia crowns for occlusal stabilization: a 4-year follow-up. *Case reports in dentistry*, *2019*(1), 1640563. https://doi.org/ 10.1155/2019/1640563.

45. Varma, S., Preiskel, A., & Bartlett, D. (2018). The management of tooth wear with crowns and indirect restorations. *British Dental Journal*, *224*(5), 343-347. https://doi.org/10.1038/sj.bdj.2018.170.

Література:

1. Angeletaki, F., Gkogkos, A., Papazoglou, E., & Kloukos, D. (2016). Direct versus indirect inlay/onlay composite restorations in posterior teeth. A systematic review and meta-analysis. *Journal of dentistry*, *53*, 12-21. https://doi.org/10.1016/j.jdent.2016.07.011.

2. Bustamante-Hernández, N., Montiel-Company, J. M., Bellot-Arcís, C., Mañes-Ferrer, J. F., Solá-Ruíz, M. F., Agustín-Panadero, R., & Fernández-Estevan, L. (2020). Clinical behavior of ceramic, hybrid and composite onlays. A systematic review and meta-analysis. *International journal of environmental research and public health*, *17*(20), 7582. https://doi.org/10.3390/ijerph17207582.

3. German, M. J. (2022). Developments in resin-based composites. *British Dental Journal*, *232*(9), 638-643. https://doi.org/10.1038/s41415-022-4240-8.

4. Işık, H. Y., & Çilingir, A. (2023). Adhesion and surface roughness of apatite-containing carbomer and Improved Ionically Bioactive Resin compared to Glass ionomers. *Journal of Functional Biomaterials*, *14*(7), 367. https://doi.org/10.3390/jfb14070367.

5. Bulbuk, O., Velychkovych, A., Ropyak, L., Pryhorovska, T., & Mazurenko, V. (2019). Analytical estimation of tooth strength, restored by direct or indirect restorations. *Engineering Solid Mechanics*, *7*(3), 193-204. https://doi.org/10.5267/j.esm.2019.5.004

6. Baba, N. Z., & Goodacre, C. J. (2014). Restoration of endodontically treated teeth: contemporary concepts and future perspectives. *Endodontic Topics*, *31*(1), 68-83.

7. Sirona, D. (2019). Surefil® one and TruNatomy™: Big steps forward in the dental workflow. *Press Release*.

8. Moreira, A., Freitas, F., Marques, D., & Caramês, J. (2019). Aesthetic rehabilitation of a patient with bruxism using ceramic veneers and overlays combined with four-point monolithic zirconia crowns for occlusal stabilization: a 4-year follow-up. *Case reports in dentistry*, *2019*(1), 1640563. https://doi.org/ 10.1155/2019/1640563.

9. Miletić, I., Baraba, A., Krmek, S. J., Perić, T., Marković, D., Basso, M., ... & Turkun, L. S. (2024). Clinical performance of a glass-hybrid system in comparison with a resin composite in two-surface class II restorations: a 5-year randomised multi-centre study. *Clinical oral investigations*, *28*(1), 104. https://doi.org/10.1007/s00784-024-05491-y.

10. Sampaio, F. B., Özcan, M., Gimenez, T. C., Moreira, M. S., Tedesco, T. K., & Morimoto, S. (2019). Effects of manufacturing methods on the survival rate of ceramic and indirect composite restorations: A systematic review and meta-analysis. *Journal of Esthetic and Restorative Dentistry*, *31*(6), 561-571. https://doi.org/ 10.1111/jerd.12555.

11. Yanishen, I., Tkachenko, I., Skrypnikov, P., & Hasiuk, P. (2020). Wear resistance of dental materials which are used for anterior teeth restorations. Wiadomości Lekarskie, LXXIII, 8 https://doi.org/10.36740/WLek202008117

12. Samy, F. M., El-Kholany, N. R., & Hamama, H. H. (2025). Evaluation of bond durability of different self-adhesive bioactive restorative systems to dentin. *Scientific Reports*, *15*(1), 3667. https://doi.org/10.1038/s41598-024-81351-9

13. Ferracane, J. L. (2024). A historical perspective on dental composite restorative materials. *Journal of Functional Biomaterials*, *15*(7), 173. https://doi.org/10.3390/jfb15070173

14. Yao, C., Ahmed, M. H., Zhang, F., Mercelis, B., Van Landuyt, K. L., Huang, C., & Van Meerbeek, B. (2020). Structural/chemical characterization and bond strength of a new self-adhesive bulk-fill restorative. *Journal Of Adhesive Dentistry*, *22*(1), 85-97.

15. François, P., Remadi, A., Le Goff, S., Abdel-Gawad, S., Attal, J. P., & Dursun, E. (2021). Flexural properties and dentin adhesion in recently developed self-adhesive bulk-fill materials. *Journal of Oral Science*, *63*(2), 139-144. https://doi.org/10.2334/josnusd.20-0448

16. Jefferies, S. R. (2014). Bioactive and biomimetic restorative materials: a comprehensive review. Part I. *Journal of esthetic and restorative dentistry*, *26*(1), 14-26. https:// doi.org/10.1111/jerd.12069

17. Azeem, R. A., & Sureshbabu, N. M. (2018). Clinical performance of direct versus indirect composite restorations in posterior teeth: A systematic review. *Journal of Conservative Dentistry and Endodontics*, *21*(1), 2-9. https://doi.org/10.4103/JCD.JCD_213_16

18. Smeyanov, Y. V., Lakhtyn, Y. V., Romanyuk, A. M., & Belonozhko, O. V. (2019). Density of the adherence of restorative material to the enamel of teeth with different formation of carious cavity edge. *Eastern Ukrainian Medical Journal*, *7*(1), 20-27. https://doi.org/10.21272/ eumj.2019;7(1):20-27

19. Lively, T. (2023) All About That Base: What to Know About Bases and Liners.

20. Bell, O., Harper, L., Khan, N., Ward, E., Baig, I., Chambers, N. D., ... & Nagraj, S. K. (2024). The environmental implications of amalgam waste disposal with focus on the Dental Amalgam Ban: a scoping review. https://doi.org/10.17605/OSF.IO/B75ZD

21. Gividen SL. 1. (2018) Science & Tech Bases and liners: Can't live without them—or can we?

22. Azeez, A. A., Sherif, S., & França, R. (2021). Statistical estimation of wear in permanent teeth: A systematic review. *Dentistry Review*, *1*(1), 100001. https://doi.org/10.1016/ j.dentre.2021.100001.

23. Demarco, F. F., Collares, K., Correa, M. B., Cenci, M. S., MORAES, R. R. D., & Opdam, N. J. (2017). Should my composite restorations last forever? Why are they failing?. *Brazilian oral research*, *31*, e56. https://doi.org/10.1590/1807-3107BOR-2017.vol31.0056.

24. Vajani, D., Tejani, T. H., & Milosevic, A. (2020). Direct composite resin for the management of tooth wear: A systematic review. *Clinical, Cosmetic and Investigational Dentistry*, 465-475. . https://doi.org/10.2147/CCIDE.S268527

25. Aldhuwayhi, S., Alauddin, M. S., & Martin, N. (2022). The structural integrity and fracture behaviour of teeth restored with PEEK and lithium-disilicate glass ceramic crowns. *Polymers*, *14*(5), 1001. https://doi.org/10.3390/polym14051001

26. Kwon, Y., Ferracane, J., & Lee, I. B. (2012). Effect of layering methods, composite type, and flowable liner on the polymerization shrinkage stress of light cured composites. *Dental materials*, *28*(7), 801-809. https://doi.org/10.1016/j.dental.2012.04.028

27. Chan, K. H., Mai, Y., Kim, H., Tong, K. C., Ng, D., & Hsiao, J. C. (2010). Resin composite filling. *Materials*, *3*(2), 1228-1243. https://doi.org/10.3390/ma3021228

28. Santos, M. J. M., Rêgo, H. M. C., Siddique, I., & Jessani, A. (2023). Five-Year Clinical Performance of Complex Class II Resin Composite and Amalgam Restorations—A Retrospective Study. *Dentistry Journal*, *11*(4), 88. https://doi.org/10.3390/dj11040088.

29. da Silva Pereira, R. A., da Silva, G. R., Barcelos, L. M., Cavalcanti, K. G. B. A., Herval, Á. M., Ardenghi, T. M., & Soares, C. J. (2020). Practice-based analysis of direct posterior dental restorations performed in a public health service: Retrospective long-term survival in Brazil. *Plos one*, *15*(12), e0243288. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0243288.

30. Fráter, M., & Forster, A. (2018). New generation of short-fiber reinforced composite restorations of the posterior dentition. *Int Dent–Afr Edit*, *9*(5), 7-8.

31. Kochan, O., Boitsaniuk, S., Levkiv, M., Przystupa, K., Manashchuk, N., Pohoretska, K., ... & Patskan, L. (2022). Emergence of nano-dentistry as a reality of contemporary dentistry. *Applied Sciences*, *12*(4), 2008. https://doi.org/10.3390/app12042008

32. Hardan, L., Mancino, D., Bourgi, R., Cuevas-Suarez, C. E., Lukomska-Szymanska, M., Zarow, M., ... & Haikel, Y. (2022). Treatment of tooth wear using direct or indirect restorations: a systematic review of clinical studies. *Bioengineering*, *9*(8), 346. https://doi.org/10.3390/bioengineering9080346.

33. Ніконов, А. Ю., Мамедов, А. Б., Бреславець, Н. М., & Алтуніна, С. В. (2024). Відновлення дефектів твердих тканин жувальних зубів частковими та повними керамічними CAD/CAM реставраціями. Огляд літератури. Вісник стоматології, 127(2), 121-131.

34. Escobar, L. B., Pereira da Silva, L., & Manarte-Monteiro, P. (2023). Fracture resistance of Fiber-Reinforced Composite restorations: a systematic review and Meta-analysis. *Polymers*, *15*(18), 3802. https://doi.org/10.3390/polym15183802.

35. Водоріз, Я. Ю., Браїлко, Н. М., Ткаченко, І. М., & Скубій, О. М. (2021). Вплив реставраційного матеріалу на стан локального мікробіоценозу порожнини рота пацієнтів з реставраціями фронтальних зубів. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії*, *21*(1 (73)), 65-70. https://doi.org/10.31718/2077-1096.21.1.65

36. Schwartz, R. S., & Robbins, J. W. (2004). Post placement and restoration of endodontically treated teeth: a literature review. *Journal of endodontics*, *30*(5), 289-301.

37. Лахтін, Ю. В., & Сміянов, Ю. В. (2019). Клінічна оцінка реставрацій при різному дизайні емалевого краю каріозних порожнин І класу за Блеком. *Вісник проблем біології і медицини*, *1*(1 (148)), 335-339. https://doi.org/ 10.29254/2077-4214-2019-1-1-148-335-340

38. Vanini, L. (1996). Light and color in anterior composite restorations. *Practical periodontics and aesthetic dentistry: PPAD*, *8*(7), 673-82.

39. Orsini, G., Tosco, V., Monterubbianesi, R., Orilisi, G., & Putignano, A. (2020). A new era in restorative dentistry. *The First Outstanding 50 Years of "Università Politecnica delle Marche" Research Achievements in Life Sciences*, 319-334.

40. Бульбук, О., Бульбук, О., Рожко, М., Пелехан, Б., Пелехан, Л. (2023). Тріщини та переломи зубів як наслідок неправильного вибору методу лікування дефектів твердих тканин зубів. Вісник стоматології, 122(1), 129–135. https://doi.org/10.35220/2078-8916-2023-47-1.21

41. Smeyanov Y V. & Lakhtin Y V. (2018). The influence of stress-strain processes in tooth enamel on the marginal permeability of class i restorations with a different design of the edge of the carious cavity. *Wiadomosci Lekarskie (Warsaw, Poland: 1960)*, *71*(1 pt 2), 135-139.

42. Mehta, S. B., Loomans, B. A., van Sambeek, R. M., Pereira-Cenci, T., & O'Toole, S. (2023). Managing tooth wear with respect to quality of life: an evidence-based decision on when to intervene. *British dental journal*, *234*(6), 455-458.. https://doi.org/10.1038/s41415-023-5620-4.

43. Водоріз, Я. Ю., Браїлко, Н. М., Лемешко, А. В., Коваленко, В. В., & Ткаченко, І. М. (2019). Визначення опору стирання стоматологічних матеріалів, які застосовуються при прямих та непрямих реставраціях зубів фронтальної групи. *Актуальні проблеми сучасної медицини: Вісник української медичної стоматологічної академії*, *19*(4 (68)), 45-48. https://doi.org/10.31718/2077-1096.19.4.45

44. Moreira, A., Freitas, F., Marques, D., & Caramês, J. (2019). Aesthetic rehabilitation of a patient with bruxism using ceramic veneers and overlays combined with four-point monolithic zirconia crowns for occlusal stabilization: a 4-year follow-up. *Case reports in dentistry*, *2019*(1), 1640563. https://doi.org/ 10.1155/2019/1640563.

45. Varma, S., Preiskel, A., & Bartlett, D. (2018). The management of tooth wear with crowns and indirect restorations. *British Dental Journal*, *224*(5), 343-347. https://doi.org/10.1038/sj.bdj.2018.170.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

UDC 612.461:616.379-008.64

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1477-1485

Oganesyan Irina Hennadiyivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Head of the Department of Clinical Laboratory Diagnostics and Immunology, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" Educational and Scientific Medical Institute, Kharkiv, https://orcid.org/0000-0001-8594-3128

Starchikova Irina Leonidivna Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor of the Department of Clinical Laboratory Diagnostics and Immunology, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" Educational and Scientific Medical Institute, Kharkiv, https//orcid.org/0000-0003-0502-5680

Hrubnyk Mykhailo Ihorovych Assistant Professor of the Department of Clinical Laboratory Diagnostics and Immunology, National Technical University "Kharkiv Polytechnic Institute" Educational and Scientific Medical Institute, Kharkiv, https://orcid.org/0009-0007-1191-4552

GENERAL RULES AND FEATURES OF URINE COLLECTION IN PATIENTS WHEN DETERMINING GLUCOSE CONCENTRATION

Abstract. The article outlines the fundamental rules and conditions for preparing patients for urine tests to determine glucose concentration, a crucial aspect of diagnosing both type 1 and type 2 diabetes. The relevance of this topic stems from the absence of standardized and clear guidelines for urine collection in Ukraine, which may lead to diagnostic errors, misunderstandings among medical personnel and patients, and potential distortions in test results. This study compares different urine collection methods−single-sample and 24-hour urine collection − considering their potential impact on the accuracy and reliability of laboratory tests. The characteristics of these methods, along with their advantages and limitations in the context of glucose level determination, are analyzed in detail. Additionally, the article provides practical recommendations to minimize the influence of external factors, including diet, physical activity, medication intake, and alcohol consumption, which can significantly alter test results. Special attention is given to adherence to proper storage and transportation protocols for urine samples, which are critical for ensuring the reliability of test outcomes. In particular, the article highlights the necessity of using preservatives for 24-hour urine samples to prevent compositional changes during storage and to maintain data integrity. Furthermore, potential factors that may compromise result accuracy−such as variations in urine density, drug interactions, and fluctuations in acid-base balance− are thoroughly

examined. This study underscores the urgent need for scientifically grounded, clear, and standardized recommendations for clinicians and medical laboratory professionals. Implementing such guidelines could significantly enhance the quality of diabetes diagnostics and contribute to the timely and effective medical management of patients.

Keywords: diabetes, glucose content in urine, volume of "daily" urine, portion of "morning urine", collection, preservation, transportation of biomaterial.

Оганесян Ірина Геннадіївна кандидат медичних наук, доцент, завідувач кафедри клінічної лабораторної діагностики та імунології, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» Навчально-наукового медичного інституту, м. Харків, https://orcid.org/0000-0001-8594-3128

Старчікова Ірина Леонідівна кандидат хімічних наук, доцент кафедри клінічної лабораторної діагностики та імунології, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» Навчально-наукового медичного інституту, м. Харків, https//orcid.org/0000-0003-0502-5680

Грубник Михайло Ігоровичч асистент кафедри клінічної лабораторної діагностики та імунології, Національний технічний університет «Харківський політехнічний інститут» Навчально-наукового медичного інституту, м. Харків, https://orcid.org/0009-0007-1191-4552

ЗАГАЛЬНІ ПРАВИЛА ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАБОРУ СЕЧІ У ХВОРИХ ПРИ ВИЗНАЧЕННІ КОНЦЕНТРАЦІЇ ГЛЮКОЗИ

Анотація. У статті висвітлюються основні правила та умови підготовки пацієнтів до проведення аналізів сечі з метою визначення концентрації глюкози, що є важливим аспектом діагностики цукрового діабету як першого, так і другого типу. Актуальність теми зумовлена відсутністю єдиних і чітких рекомендацій щодо збору сечі для аналізів в Україні, що може спричиняти діагностичні помилки, непорозуміння серед медичного персоналу та пацієнтів, а також може призводити до спотворення результатів. У статті порівнюються різні методи збору зразків сечі: одноразову порцію і добову сечу, з огляду на їх потенційний вплив на достовірність лабораторних досліджень. Детально розглянуто особливості цих методів, їх переваги і недоліки в контексті визначення рівня глюкози в сечі. Окрім того, надані практичні рекомендації, які допоможуть зменшити вплив зовнішніх чинників, таких як харчування, фізична активність, прийом медикаментів, вживання алкоголю, що можуть значно спотворити результати аналізів. Важливу увагу приділено дотриманню правил зберігання та транспортування зразків сечі, що

є критично важливим для забезпечення достовірності отриманих результатів. Зокрема, у статті підкреслено необхідність використання консервантів для добових проб сечі, що дозволяє запобігти змін у складі зразка під час зберігання і гарантувати достовірність отриманих даних. Окремо розглянуто потенційні фактори, які можуть негативно вплинути на точність результатів, зокрема зміни в щільності сечі, взаємодії з лікарськими засобами, зміни в кислотно-лужному балансі. Дослідження підкреслює необхідність науково обґрунтованих, чітких та уніфікованих рекомендацій для клініцистів і працівників медичних лабораторій, які можуть привести до покращення якості діагностики цукрового діабету та забезпечення вчасної медичної допомоги пацієнтам.

Ключові слова цукровий діабет, вміст глюкози в сечі, об'єм "добової" сечі, порція "ранкової сечі", збір, збереження, транспортування біоматеріалу.

Problem formulation. The state of medical diagnostics in Ukraine and worldwide reflects significant advancements in technology and research methodologies, allowing for the early detection of diseases and improving treatment efficacy[1-4]. It is essential to note that the accuracy and reliability of laboratory test results largely depend on the correct collection of biological material. Specifically, urine as a biological sample has particular requirements. The unified clinical protocols of Ukraine outline general principles of medical care; however, they often lack specific recommendations to guide healthcare professionals and patients in properly preparing for sample collection, ensuring its preservation, and timely transporting it to the laboratory.

Analysis of recent research and publications. The protocols in Ukraine specify that for providing primary, emergency, and secondary (specialized) medical care to the population, the determination of glucose concentration in urine is required for the early diagnosis of type 1 and type 2 diabetes in children and adults [5, 6]. However, these protocols do not include specific recommendations regarding the choice of urine sample: whether to use a "first morning," a single sample at any time of day, or a 24-hour collection for determining glucose concentration; what preparatory measures the patient should take; the procedure before collecting the sample; how to preserve the sample if needed; the conditions to follow if it is necessary to transport the urine sample to the laboratory; the maximum allowable time interval for conducting the analysis, and so on. The lack of clear instructions for urine collection, approved by the director of the medical institution's clinic, can lead to significant errors in the analysis results.This information is particularly important for small towns, urban-type settlements, villages, and hamlets, where medical infrastructure is limited. For example, if a family doctor or endocrinologist directs a patient to the laboratory with a single urine sample, a 24-hour urine volume collected in the morning, mid-day, or at the end of the working day, challenges may arise due to logistical factors that prevent the sample from being delivered promptly.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

In such cases, the analysis is scheduled only in the morning according to the work schedule approved by the director of the clinic or the diagnostic laboratory. To ensure that the patient, endocrinologist, or family doctor responsible for diabetes diagnosis at the "first level" in the institution, as well as medical laboratory specialists, can analyze the biological fluid– or any biological material for that matter– without losing its primary biological characteristics and to determine an accurate test result, developed guidelines are needed for patient preparation, the allowable time for conducting the analysis, conditions for storage and transportation of the biological material to the laboratory, storage duration if necessary, and the use of preservatives. Information on current protocols and recommendations can be obtained from the Ministry of Health of Ukraine, official websites of medical institutions, as well as in specialized medical publications and scientific databases.

Aim. The purpose of this study is to present and justify optimal rules and conditions for patient preparation, collection, preservation, and storage of urine samples to determine glucose concentration as part of the diagnosis of type 1 and type 2 diabetes in children and adults. The research includes a review of recommendations for "single" urine samples and "24-hour" urine collection, an analysis of the impact of external factors on the results, and an emphasis on the importance of strictly following these guidelines to ensure reliable and accurate laboratory data.

Presentation of the main material. When preparing patients for 24-hour urine collection, and during the collection itself, it is essential to avoid consuming foods high in simple carbohydrates, and to steer clear of diets high in fats, proteins, excessive salt, sugar, spices, alcohol, and sweetened carbonated beverages with colorants. These dietary factors can increase food and fluid intake, which, in turn, may affect the normal daily urine volume [7]. When collecting a single urine sample during the day, the physician should consider that after consuming a large amount of simple carbohydrates, urine collection should not begin sooner than two hours later to avoid capturing a possible increase in glucose excretion. Depending on the patient's condition, the 24-hour or individual urine sample may be collected by the patient themselves or with the assistance of junior medical staff after receiving instructions from a nurse or physician. Urine collection through catheterization of the bladder is performed by a physician, nurse, or midwife.

Adult patients must thoroughly cleanse the external genitalia and the area around the urethral opening before collecting urine. This involves washing with soap and water and rinsing thoroughly without using a towel. Men should gently retract the foreskin during urination to expose the urethral opening, while women should cover the vaginal opening with a cotton pad and gently spread the labia during urination. Urine collection is not permitted during menstruation or within 3-5 days afterward. Infants require careful cleansing of the external genitalia, and a special urine collection bag is recommended for urine collection. Young children also need

thorough cleansing of the external genitalia, and a container should be used for urine collection.

To obtain a sample of the first morning urine, it is recommended not to collect the first portion (10 ml); it should be discarded into the toilet. This is done to prevent salts and other substances that have accumulated overnight in the urinary tract, as well as potential bacteria and fungi from the urethra walls, from entering the sample, which could decrease glucose levels. The main volume of urine is then collected in a dry, sterile container, which should be sealed tightly with a lid. The first morning urine sample should be collected immediately after waking up.

For a random urine sample, urine collected at any time of the day can be used unless otherwise specified by the doctor. For a midstream urine sample, fill the container with 40-50 ml of urine.

For a timed urine collection, you need to prepare four sterile containers, each with a capacity of about 500 ml. The first morning urine is discarded. Then, collect the urine in the first container from 8:00 AM to 2:00 PM, in the second container from 2:00 PM to 8:00 PM, in the third container from 8:00 PM to 2:00 AM, and in the fourth container from 2:00 AM to 8:00 AM. If the patient does not urinate during the specified time, the container remains empty. The volume of each portion is recorded, and this information is provided to the doctor.

For collecting a 24-hour urine sample, the first morning urination is done into the toilet to completely empty the bladder–this portion is not included in the analysis because the fluid volume was accumulated overnight from the previous day. Then, over the course of the day (e.g., from 8:00 AM to 8:00 AM the next day), all urine is collected in a single clean, sterile container with a capacity of at least 3 liters. The total volume of collected urine is recorded the following morning. During the collection of the 24-hour urine sample, all urine should be stored in a cool, dark place (e.g., in a refrigerator at +4-8°C). Storing the 24-hour urine sample without a preservative is not allowed. After completing the 24-hour collection, the urine is mixed and immediately sent to the laboratory. At the laboratory, the total volume of urine is measured, then the container is shaken, and up to 200 ml of urine is used for analysis. If the urine was collected with a preservative, the sample remains stable for 24-72 hours, depending on the test and preservative used. When collecting 24-hour urine, even small volumes should not be discarded, as this can lead to a false decrease in total urine and glucose levels for the day. Before starting the collection of 24-hour urine, 5 ml of ice-cold acetic acid or 5 g of sodium benzoate, sodium fluoride, or sodium azide is added to the container (made of dark glass or plastic) for the entire urine volume. The final pH value in healthy individuals should be 4-5, which prevents the growth of bacteria involved in glycolysis.

The determination of glucose concentration in urine can be conducted with any urine sample. However, two types of analyses are predominantly used for testing urine for sugar: the "morning" urine sample and the 24-hour urine sample. The "morning" sample has an advantage since it accumulates in the bladder for an

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

extended period (three hours or more), regardless of food and water intake, daily fluctuations in glucose excretion, and the absence of physical or psychological activity in patients. The urine sample should be transported at room temperature (+18°C) to the laboratory and analyzed no later than two hours after collection, as the glucose level may begin to decrease within two hours in the presence of bacteria or fungi in the urine.

The rules and specific instructions regarding the conditions for transport and storage should not be neglected because glucose concentration in urine remains stable when stored without ice at a temperature of +4-18°C for up to 2 hours. Some laboratory regulations may reduce the storage time and prescribe 1.5 hours; in a refrigerator at a controlled temperature of +4-8°C, glucose remains stable for up to 24 hours. When stored in a freezer at –20°C, glucose in urine remains unchanged for two days. However, at room temperature (+18°C), a 40% reduction in glucose concentration in urine is observed after 24 hours .

The diagnostic significance of glucose content in urine is based on the fact that in healthy individuals, glucose is either absent or excreted in minimal amounts: in children aged from 1 month to 14 years, the average amount of glucose ranges from 0.089 to 0.72 mmol/day; in adults, it should not exceed 2.78 mmol/day (less than 130 mg/day in Ukraine, less than 500 mg/day in the USA). The glucose concentration in the daily urine volume can vary from 0.06 to 0.83 mmol/L [8, 9].

The appearance of glucose in urine−glucosuria−occurs when blood glucose levels exceed 8.8-9.9 mmol/L. True glucosuria, which is the persistent excretion of glucose in urine, develops due to insulin deficiency in the body and is observed in various forms of diabetes mellitus and diabetic coma. Extra-insular glucosuria develops with hyperfunction of the anterior pituitary gland or excess steroid hormones from the adrenal cortex, thyroid dysfunction (hyperthyroidism), acromegaly, cerebral ischemia, or adrenal gland tumors. Glucosuria can also result from traumatic brain injury, cancer, encephalitis, meningitis, myocardial infarction, pancreatic diabetes (which develops due to various pancreatic pathologies), liver damage, acute infections, burns, and sometimes in pregnant women during late pregnancy, in cases of infantile toxicosis, vitamin B1 deficiency, and poisoning with substances like adrenaline, cadmium, lead, turpentine, and sedatives. In some cases, it manifests against a background of psycho-emotional stress, being triggered by neuroses, depression, and stress.

Medications introduced into the body, such as diuretics (furosemide, thiazides, ethacrynic acid), D-thyroxine, ethylenediaminetetraacetic acid, lithium carbonate, carbamazepine, corticosteroids, nicotinic acid, phenothiazines, and others, alter glucose metabolism in the cells of organs, resulting in increased renal glucose excretion. A falsely positive glucose content in urine can occur when dextrin is used, especially if the determination is made using the orthotoluidine method.

Some medications excreted in urine can affect the analysis results, leading to false interpretations. These include ascorbic acid, salicylates (such as aspirin),

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

dipyrone, medications containing levodopa, 5-hydroxyindoleacetic acid, mercury diuretics, phenazopyridine, and tetracycline antibiotics. They can either reduce glucose concentration during interaction with reagents in the analysis process or produce false-positive results, which in turn can lead to errors in interpreting the outcome.

For monitoring glucose levels in urine at home, express methods are used, such as indicator strips (GlucoTest) or special solutions. These test strips and solutions are also used for professional purposes. The measurement is based on the colorimetric method. The reactive composition of the indicator contains the enzymes glucose oxidase and peroxidase. Test strips have several possible drawbacks that may affect the accuracy of results:

– *Low sensitivity to low glucose levels*: they are usually designed to detect elevated levels, which means mild hyperglycemia may go unnoticed.

– *Dependence on urine concentration*: the accuracy of the test can vary depending on how concentrated the urine is.

– *Incomplete reflection of blood glucose levels:* glucose appears in urine only when its level in the blood exceeds a certain threshold (approximately 8-10 mmol/L). This means that the test cannot detect normal or slightly elevated blood glucose levels.

– I*nfluence of other substances:* some medications and other substances in urine (such as ketones, proteins, or pigments) can affect the test results.

– *Accuracy depends on correct test execution:* for example, incorrect immersion time, using urine that is too old or too fresh, can skew the results.

Results may be skewed upward in cases of low relative urine density (<1.01). This can occur at a urine pH of 5.0 with simultaneously elevated ketone levels (acetone, acetoacetic acid, β-hydroxybutyric acid) and salts, or with high relative urine density (>1.02) and pH > 7.0. Such a situation may arise if the urine remains at room temperature (+18°C) for an extended period due to glycolysis, which occurs in the presence of bacteria or yeast-like fungi (Candida albicans, C. stellatoidea, C. tropicalis, C. krusei, C. pseudotropicalis).

Laboratory and medical institution staff have developed, refined, and implemented essential guidelines for patient preparation before urine collection, as well as standards for its collection, preservation, and storage. These guidelines are the result of thorough research and are crucial for ensuring the accuracy and reliability of laboratory tests, which serve as the foundation for diagnosing and treating many diseases.

Conclusions. According to general medical guidelines, the diagnosis of type 1 and type 2 diabetes during primary, emergency, specialized, and highly specialized medical care for children and adults requires a comprehensive approach that includes the assessment of glucose concentration in urine. Within the framework of Ukraine's Clinical Protocols, two main methods are provided: the evaluation of "single" urine samples and the evaluation of the "daily" volume. The unique aspect of urine

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

collection is that "single" samples can be analyzed at any time of day according to the approved rules of the medical institution, while the "daily" volume analysis is conducted only once. When collecting "daily" urine, it is necessary to add preservatives that have a bacteriostatic effect. Despite following all storage rules, there may be an error related to the increase in glucose concentration in the urine caused by certain medications or changes in the relative density of urine. Accounting for these potential factors, which can influence the result, is essential to ensuring the accuracy of the urine glucose analysis. Ensuring these conditions and correctly performing all stages of preparation and analysis will help avoid errors and obtain reliable results, contributing to accurate diagnosis and monitoring of patient conditions.

References:

1. Schmitt T., Möller, M. The importance of urine collection and storage for the diagnosis of metabolic disorders. *Clinical Chemistry*. 2021. Vol. 67(5). P. 687-694. doi:10.1093/ clinchem/hvab016

2. Hirsch I. B., McGill, J. B. Glucose monitoring: A practical guide for the clinician. *Endocrine Practice*. 2020. Vol. 26(12). P. 1357-1372. doi:10.4158/ep-2020-0168

3. Phebu A. Urine testing in clinical practice: Techniques and considerations. *Journal of Clinical Laboratory Medicine*. 2018. Vol. P. 42(6). P. 581-589. doi:10.1016/j.jclab.2018.07.007

4. Gunter E. W., Lewis, B. Quality Control Practices: Understanding and interpreting laboratory results. *Clinical Laboratory Science*. 2018. Vol. 31(2). P. 104-109.

5. Unifikovanyi klinichnyi protokol pervynnoi ta spetsializovanoi medychnoi dopomohy «Tsukrovyi diabet 2 typu u doroslykh». Nakaz MOZ Ukrainy vid 24 lypnia 2024 № 1300 [Unified clinical protocol for primary and specialized medical care "Type 2 diabetes mellitus in adults". Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 1300 from July 24 2024, №1300] [in Ukranian].

6. Unifikovanyi klinichnyi protokol pervynnoi, ekstrenoi ta spetsializovanoi medychnoi dopomohy. Tsukrovyi diabet 1 typu u doroslykh. Nakaz MOZ Ukrainy vid sichnia 2023 № 15126 [Unified clinical protocol for primary, emergency and specialized medical care. Type 1 diabetes in adults. Order of the Ministry of Health of Ukraine from January 2023, №15126 [in Ukranian].

7. Savchenko T. O. (2017). Osnovy likuvalnoho kharchuvannia khvorykh na tsukrovyi diabet. [Basics of therapeutic nutrition for patients with diabetes.]. Zhurnal endokrynolohii ta metabolizmu. *Journal of Endocrinology and Metabolism*. Vyp. 10(3). S. 215-222 [in Ukranian].

8. Lapovets L.E., Lebed H.B., Yastremska O.O. et al. (2021). Klinichna laboratorna diahnostyka [Clinical laboratory diagnostics]. L.E.Lapovets (Ed.). Kyiv: VSV "Medicine" [in Ukranian].

9. Kinnunen R. Practical guide to urinary analysis: A comprehensive overview. *Journal of Clinical Laboratory Analysis*. 2020. Vol. 34(2). e23141. doi:10.1002/jcla.23141

Література

1. Schmitt T., Möller, M. The importance of urine collection and storage for the diagnosis of metabolic disorders. *Clinical Chemistry*. 2021. Vol. 67(5). P. 687-694. doi:10.1093/ clinchem/hvab016

2. Hirsch I. B., McGill, J. B. Glucose monitoring: A practical guide for the clinician. *Endocrine Practice*. 2020. Vol. 26(12). P. 1357-1372. doi:10.4158/ep-2020-0168

3. Phebu A. Urine testing in clinical practice: Techniques and considerations. *Journal of Clinical Laboratory Medicine*. 2018. Vol. P. 42(6). P. 581-589. doi:10.1016/j.jclab.2018.07.007

4. Gunter E. W., Lewis, B. Quality Control Practices: Understanding and interpreting laboratory results. *Clinical Laboratory Science*. 2018. Vol. 31(2). P. 104-109.

5. Уніфікований клінічний протокол первинної та спеціалізованої медичної допомоги «Цукровий діабет 2 типу у дорослих». // Наказ МОЗ України № 1300 від 24 липня 2024.

6. Уніфікований клінічний протокол первинної, екстреної та спеціалізованої медичної допомоги. Цукровий діабет 1 типу у дорослих. // Наказ МОЗ України № 15126 від січня 2023.

7. Савченко Т. О. Основи лікувального харчування хворих на цукровий діабет. / Савченко Т. О. //Журнал ендокринології та метаболізму.−2017.− Вип. 10(3). С. 215-222.

8. Клінічна лабораторна діагностика: підручник. / Л.Є. Лаповець, Г.Б. Лебедь, О.О. Ястремська та ін. за ред. Л.Є. Лаповець – Київ: ВСВ «Медицина», 2021. 472с. + 32 с. кольор.вкл.

9. Kinnunen R. Practical guide to urinary analysis: A comprehensive overview. *Journal of Clinical Laboratory Analysis.* 2020. Vol. 34(2). e23141. doi:10.1002/jcla.23141

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.147:614.4:608.3]-051(477-24)+614.39(477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1486-1495

Білоус Ольга Сергіївна доктор філософії, асистент кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини, Національний медичний університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, тел.: (050)-947-36-50, https://orcid.org/0000-0003-2230-9642

Черненко Людмила Миколаївна доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини, Національний медичний університету імені О.О. Богомольця, м. Київ

Танасійчук Ірина Сергіївна доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри сучасних технологій медичної діагностики та лікування, Національний медичний університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-3046-3578

Петрусевич Тетяна Володимирівна доцент, кандидат медичних наук, завідувач кафедри епідеміології та доказової медицини, Національний медичний університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1256-2273

Паустовський Юрій Олександрович доктор медичних наук, професор, професор кафедри гігієни, безпеки праці та професійного здоров'я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, https://orcid.org/0000-0002-0301-9538

ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ ІЗ БІОБЕЗПЕКИ ТА БІОЗАХИСТУ НА РІВНІ ОБЛАСНИХ ЦЕНТРІВ КОНТРОЛЮ ТА ПРОФІЛАКТИКИ ХВОРОБ МІНІСТЕРСТВА ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я УКРАЇНИ І ВИЩИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ МЕДИЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. Гарантування біологічної безпеки є важливою складовою захисту здоров'я населення. Біозагрози, спричинені людьми можуть бути причиною пандемій, використовуватись, як зброя для війни, терористичних актів та диверсій. На сьогодні підготовка фахівців із біобезпеки та біозахисту на рівні обласних центрів контролю та профілактики хвороб МОЗ України і вищих навчальних закладів медичного профілю є актуальним завданням. Метою роботи є обґрунтування концепції підготовки фахівців з біобезпеки та біозахисту. Авторами застосовано методи аналізу, синтезу та систематизації

інформації, статистичні методи. Як джерела інформації використано дані Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) в межах проєкту «Розбудова стійкої системи громадського здоров'я».

Огляд та аналіз сучасного освітнього простору України свідчить про відсутність освітньо-професійних програм з питань біобезпеки та біозахисту бакалаврського та магістерського рівнів, наявність окремих предметів в ОПП галузі охорони здоров'я, аграрній царині, при підготовці біологічного профілю та концентрації зусиль підготовки фахівців в системі БПР. Проведений аналіз дозволив виявити потребу в навчанні фахівців із біозахисту та біобезпеки на рівні ОЦКПХ, у тому числі керівників. Це вказує на те, що розроблення курсу «Біозахист та біобезпека» у вищих навчальних закладах медичного профілю та навчання майбутніх лікарів пофесійним компетентностям є актуальною потребою.

Ситема біозахисту та біобезпеки України потребує підготовки фахівців у цій сфері. Впровадження курсу «Біозахист та біобезпека» у закладах вищої освіти медичного профілю сприятиме отриманню необхідних практичних навичок та підвищення рівня загальної професійної підготовки фахівців.

Ключові слова: біозахист, біоризик, центри контролю та профілактики хвороб, навчальний курс.

Bilous Olha Serhiivna doctor of philosophy, assistant of the Emergency Medicine and Tactical Medicine Department, Bogomolets National Medical University, Kyiv, tel.: (050)-947-36-50, https://orcid.org/0000-0003-2230-9642

Chernenko Liudmyla Mykolaivna Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Emergency Medicine and Tactical Medicine Department, Bogomolets National Medical University, Kyiv

Tanasiichuk Iryna Serhiyivna Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Modern Technologies of Medical Diagnostics and Treatment, National Medical University named after O.O. Bohomolets, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3046-3578

Petrusevych Tetiana Volodymyrivna Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, Head of the Department of Epidemiology and Evidence-Based Medicine, National Medical University named after O.O. Bohomolets, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1256-2273

Paustovskyi Yurii Oleksandrovych Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Hygiene, Occupational Safety and Health, O.O. Bogomolets National Medical University, https://orcid.org/0000-0002-0301-9538

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

JUSTIFICATION OF THE CONCEPT OF TRAINING SPECIALISTS IN BIOSAFETY AND BIOSAFETY AT THE LEVEL OF REGIONAL CENTERS FOR DISEASE CONTROL AND PREVENTION OF THE MINISTRY OF HEALTH OF UKRAINE AND HIGHER EDUCATIONAL INSTITUTIONS OF THE MEDICAL PROFILE

Abstract. Guaranteeing biological safety is an important component of public health protection. Human-caused biothreats can be the cause of pandemics, used as weapons of war, terrorist acts, and sabotage. Today, the training of specialists in biosafety and bioprotection at the level of regional disease control and prevention centers of the Ministry of Health of Ukraine and higher educational institutions of a medical profile is an urgent task.The purpose of the work is to justify the concept of training specialists in biosafety and bioprotection. The authors used methods of analysis, synthesis and systematization of information, statistical methods. Data from the United States Agency for International Development (USAID) within the project "Building a sustainable public health system" were used as a source of information.

Review and analysis of the modern educational space of Ukraine shows the absence of educational and professional programs on biosafety and biosecurity at the bachelor's and master's levels, the presence of separate subjects in the field of health care, agriculture, in the preparation of a biological profile and the concentration of efforts in the training of specialists in the system of continuous professional development. The conducted analysis made it possible to identify the need for training specialists in bioprotection and biosafety at the level of Regional Centers for Disease Control and Prevention, including managers. This indicates that the development of the course "Bioprotection and biosafety" in higher educational institutions of the medical profile and the training of future doctors in professional competences is an urgent need.

The system of bioprotection and biosafety of Ukraine needs the training of specialists in this field. The implementation of the course "Bioprotection and biosafety" in institutions of higher education of a medical profile will contribute to obtaining the necessary practical skills and raising the level of general professional training of specialists.

Keywords: biosecurity, biorisk, disease control and prevention centers, training course.

Постановка проблеми. В пункті 1 статті 25 розділу IV Закону України Про систему громадського здоров’я від 06.09.2022 №2573-IX **(**Редакція від 11.02.2024) [1] зазначено, що захист здоров’я населення охоплює комплекс регуляторних, адміністративних, організаційних та інших заходів, спрямованих на забезпечення охорони навколишнього природного середовища, охорони праці, безпечності харчової та нехарчової продукції, безпеки дорожнього

руху, безпеки пацієнтів, біологічної безпеки та безпеки в інших визначених законом сферах, які стосуються громадського здоров'я. Одним із важливих компонентів профілактичних заходів у сфері охорони здоров'я є оцінювання ризику. Це процедура, метою якої є визначення ймовірності виникнення та наслідків певного процесу чи ситуації, пов'язаної із конкретним небезпечним фактором [2]. Біологічні загрози поділяються на біозагрози природного походження та біозагрози, спричинені людьми. Останні можуть бути причиною пандемій та використовуватись, як зброя для війни, терористичних актів та диверсій.

Індекс глобальної безпеки здоров'я є стратегічним показником, за яким визначають оцінку можливостей глобальної охорони здоров'я світу та кожної країни. Даний індекс містить показники спроможності та можливостей країн зменшити глобальні катастрофічні біологічні ризики (ГКБР), що можуть завдати серйозної шкоди людській цивілізації на глобальному рівні [3]. Тому, дуже важливо навчати студентів-медиків основам оцінки біологічних ризиків.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вищих навчальних закладах України: Національному університеті біоресурсів і природокористування України, Національному технічному університеті України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Київському національному університеті імені Тараса Шевченка наявні навчальні програми із біозахисту та біобезпеки.

Мета статті – наукове обґрунтування концепції підготовки фахівців з біобезпеки та біозахисту.

Виклад основного матеріалу. У роботі використано методи аналізу, синтезу та систематизації. Для статистичного аналізу отриманих даних використовували програму – авторський пакет MedStat v. 5.2 [4]. Як джерела інформації використано дані Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) в межах проєкту «Розбудова стійкої системи громадського здоров'я» [5].

Нами проведена оцінка кількості фахівців ЦКПХ (центр контролю та профілактики хвороб), які потребують підготовки в сфері біозахисту та біобезпеки (Рис.2), кількості фахівців ЦКПХ, які пройшли навчання в сфері біозахисту та біобезпеки (Табл. 1), аналіз готовності ЦКПХ реагувати на біологічний терористичний інцидент та наявність відповідальної особи (посади) з питань лабораторної біобезпеки та управління біологічними ризиками в ЦКПХ (Табл. 2), аналіз чисельності фахівців постійного штату та мобілізаційного резерву (Рис 3).

Національна класифікація мікроорганізмів в Україні відрізняється від міжнародної, але також ділить мікроорганізми на 4 групи. Разом з тим, фахівці ВООЗ вважають, що для проведення оцінки ризиків слід брати до уваги низку факторів: патогенність агента, інфекційну дозу, потенційні наслідки інфікування, природні шляхи передачі інфекції, стабільність агента в навколишньому середовищі та інші [6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Проведення оцінки ризиків дозволяє отримати інформацію, на основі якої призначається потрібний рівень біобезпеки планованої роботи, вибираються відповідні індивідуальні засоби захисту, розробляється стандартний порядок дій [7].

Згідно із даною систематизацією виділяють 4 типи лабораторій: BSL-1, BSL-2, BSL-3, BSL-4 (Рис.1).

Як видно із Рис. 2 фахівці ЦКПХ потребують підготовки в сфері біозахисту та біобезпеки. Найбільшу потребу в навчанні спеціалістів у даній галузі має Тернопільська, Київська та Дніпропетровська області. Загальна кількість осіб, що потребує навчання становить 321.

Серед лідерів по навчанню в сфері біозахисту та біобезпеки є Київська область та Київ. В Київській, Житомирській, Чернівецькій областях та в місті Києві найбільше керівників пройшли навчання по біозахисту та біобезпеці, що має стратегічне значення. Водночас, багато областей мають потребу в навчанні фахівців із біозахисту та біобезпеки, у тому числі керівників. Це вказує на те, що розроблення курсу «Біозахист та біобезпека» у вищих навчальних закладах медичного профілю та навчання майбутніх лікарів пофесійним компетентностям є актуальною потребою. Оскільки, в умовах сучасних викликів, лікарі мають володіти навичками реагування на біологічний терористичний інцидент, володіти навичками управління біологічними ризиками.

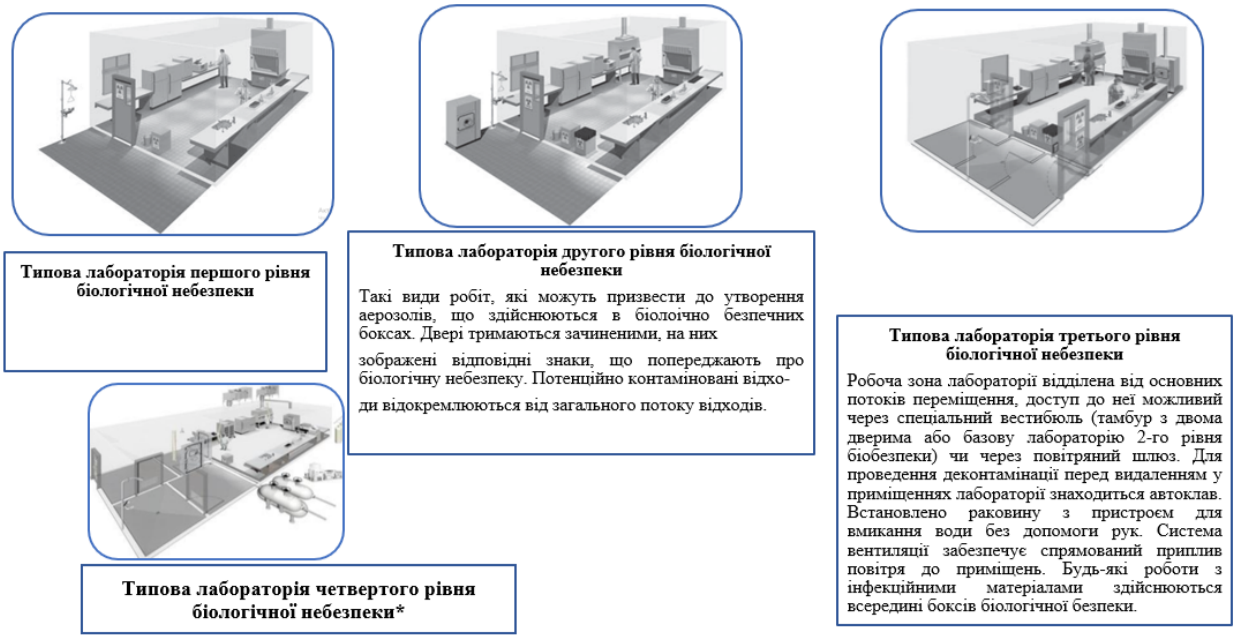

Рис. 1. Типові лабораторії за рівнями небезпеки [7]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Рис. 2 Кількість фахівців ЦКПХ, які потребують підготовки в сфері біозахисту та біобезпеки.

Таблиця 1.

Кількість фахівців ЦКПХ, які пройшли навчання у 2021/2022 роках, в сфері біозахисту та біобезпеки.

Область	Очно	Заочно	Із них керівників	Інших фахівців
Вінницька	1	5	0	0
Волинська	0	0	0	0
Дніпропетровська	0	0	0	0
Донецька	1	0	0	0
Житомирська	2	16	6	10
Закарпатська	5	10	4	4
Запорізька	0	0	0	0
Івано-Франківська	1	1	1	0
Київська	32	51	12	45
м. Київ	5	39	5	0
Кіровоградська	0	0	0	0
Львівська	0	0	0	0
Миколаївська	0	3	1	1
Одеська	0	0	0	0
Полтавська	0	0	0	0
Рівненська	13	12	0	13
Сумська	2	0	1	1
Тернопільська	0	3	2	0
Харківська	0	0	0	0
Херсонська	0	0	0	0
Хмельницька	0	4	1	3
Черкаська	0	4	1	3
Чернівецька	2	16	6	10
Чернігівська	1	0	0	0
Загалом	**65**	**164**	**40**	**90**

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 2.

Готовність ЦКПХ реагувати на біологічний терористичний інцидент та визначення відповідальної особи (посади) з питань лабораторної біобезпеки та управління біологічними ризиками в ЦКПХ

	Чи готовий ЦКПХ реагувати на біологічний терористичний інцидент				Відповідальна особа (посада) за лабораторну біобезпеку та управління біологічними ризиками ЦКПХ
	Так	Ні	Не знаю	Інше	
Область	так				
Вінницька	так				Завідувач мікробіологічної лабораторії
Волинська	так				Завідувач мікробіологічної лабораторії
Дніпропетровська	так				Завідувач лабораторії
Донецька				Частково через відсутність в області вірусологічної лабораторії та лабораторії особливо небезпечних інфекцій, які знаходяться на тимчасово окупованій території.	Завідувач відділу дослідження біологічних факторів ЦКПХ
Житомирська	так				Завідувач бактеріологічної лабораторії
Закарпатська	так				Заступник генерального директора
Запорізька	так				Лікар-бактеріолог лабораторії особливо небезпечних факторів (ОНІ)
Івано-Франківська	так				Заступник генерального директора з питань дослідження біологічних факторів
Київська	так				Завідувачі лабораторій: мікробіологічної, вірусологічної, лабораторії особливо небезпечних інфекцій
м. Київ				У складі сил цивільного захисту відповідно до плану реагування на надзвичайні ситуації	Заступник генерального директора

	Чи готовий ЦКПХ реагувати на біологічний терористичний інцидент				Відповідальна особа (посада) за лабораторну біобезпеку та управління біологічними ризиками ЦКПХ
Кіровоградська	так				Заступник генерального директора з управління якістю
Львівська	так				Завідувач лабораторії ОНІ
Миколаївська	так				Наявна відповідальна особа
Одеська	так				Брак обладнання/приладів
Полтавська	так				Завідувач лабораторії ОНІ
Рівненська	так				Завідувач лабораторії ОНІ
Сумська	так			За окремими показниками	Заступник генерального директора з дослідження біологічних факторів
Тернопільська	так				Заступник генерального директора із впровадження системи управління якістю лабораторних досліджень
Харківська	так				Завідувач відділення епідеміологічного нагляду (спостереження) та профілактики інфекційних хвороб відділу епідеміологічного нагляду (спостереження) та профілактики інфекційних хвороб
Херсонська			٧		Завідувачі лабораторій
Хмельницька	так				Наявна відповідальна особа
Черкаська	так				Завідувачі бактеріологічної, вірусологічної лабораторій та лабораторії ОНІ
Чернівецька	так				Заступник з організації дослідження біологічних факторів
Чернігівська		Ні			

У таблиці 2 зазначено, що 79 % ЦКПХ України готові реагувати на біологічний терористичний інцидент та 71% мають відповідальну особу за лабораторну біобезпеку та управління біологічними ризиками ЦКПХ.

Як видно на Рис. 3, спостерігається не рівномірне забезпечення фахівцями постійного та мобілізаційного резерву в різних областях України.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

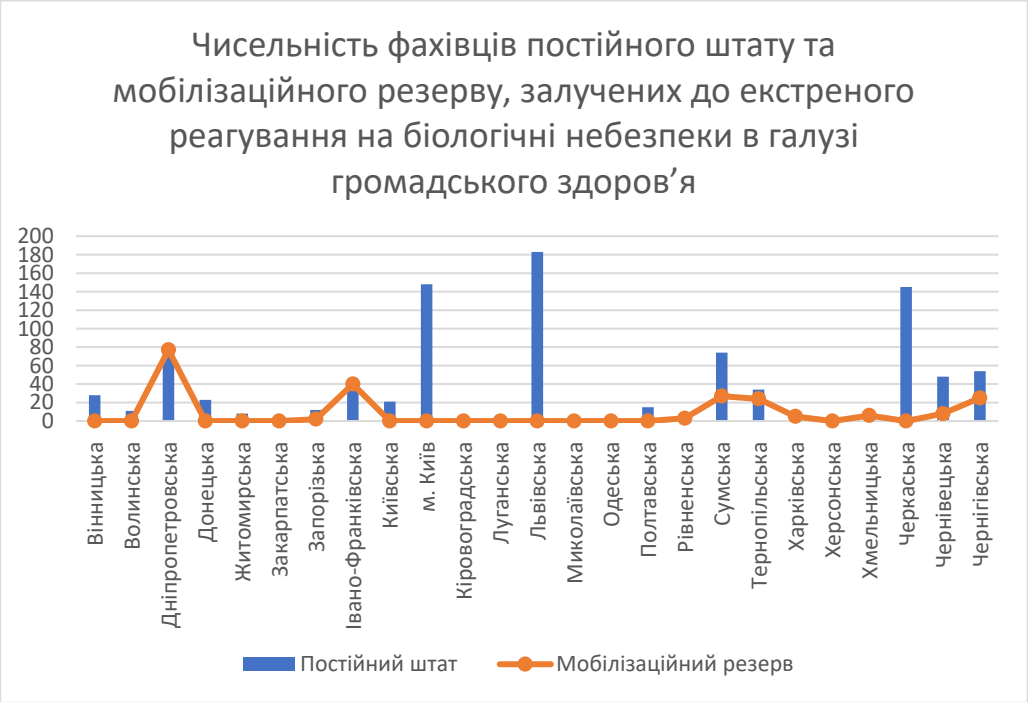

Рис 3. Чисельність фахівців постійного штату та мобілізаційного резерву, залучених до екстреного реагування на біологічні небезпеки в галузі громадського здоров'я

В Україні проводяться цикли тематичного удосконалення з питань дотичних до біобезпеки та біозахисту. Проте, дані курси не вирішують повністю проблему забезпечення ринку праці спеціалістами в сфері біобезпеки та біозахисту. Тому, доцільно враховувати світовий досвід та створювати освітні програми на другому (магістерському) рівні вищої освіти. Прикладом є магістерська програма «Біозахист та біобезпека» у Сіднейському університеті, магістерська програма «Біобезпека» в університеті Вест-Індії, програми біобезпеки та програми охорони навколишнього середовища та безпеки в США[8].

Висновки

Таким чином, враховуючи вищевикладене, можна зробити узагальнення, що ситема біозахисту та біобезпеки України потребує підготовки фахівців у цій сфері. Впровадження курсу «Біозахист та біобезпека» у закладах вищої освіти медичного профілю сприятиме отриманню необхідних практичних навичок та підвищення рівня загальної професійної підготовки фахівців у даній сфері.

Література

1. Закон України Про систему громадського здоров'я від 06.09.2022, № 2573-IX. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text

2. Худецький І. Науковий звіт про результати реалізації проекту 2020.01/0464 «Розробка концепції підготовки та підвищення кваліфікації фахівців з біобезпеки та біозахисту» грантова підтримка Національного фонду досліджень України у межах конкурсу «Наука для бепеки людини і суспільства». 2021. 20 с. [Електронний ресурс]. –

Режим доступу: https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/2020.01_0464_hudeczkyj_57_01_0464_01.2020_zz.pdf

3. Global Health Security Index. 2019. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.ghsindex.org/wpcontent/uploads/2019/10/2019-Global-Health-Security-Index.pdf

4. . Avtorskyi paket MedStat v. 5.2 Liakh Yu.Ie., Hurianov V.H., 2003-2019 r.r.

5. Агентство США з міжнародного розвитку (USAID) в межах проєкту «Розбудова стійкої системи громадського здоров'я». Результати оцінки спроможностей центрів контролю та профілактики хвороб (ЦКПХ) виконувати функції громадського здоров'я. 27 с.

6. Guidelines for Biosafety in Teaching Laboratories Using Microorganisms/ [Environmental Health and Safety]. – Bloomington :Publisher house of the Indiana University, 2013. – 7 p

7. Практичний посібник з біологічної безпеки в лабораторних умовах. Третє Видання, Всесвітня Організація Охорони Здоров'я, Женева, 2004. С. 13-35. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42981/9241546506_eng.pdf?sequence=15

8. UTMB Health. The University of Texas Medical Branch. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://www.utmb.edu/ehs/biosafety/services/access

References:

1. Zakon Ukrainy Pro systemu hromadskoho zdorovia [Law of Ukraine On the Public Health System activity from 06 September 2022, № 2573-IX]. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2573-20#Text [in Ukrainian].

2. Khudetskyi I. Naukovyi zvit pro rezultaty realizatsii proektu 2020.01/0464 «Rozrobka kontseptsii pidhotovky ta pidvyshchennia kvalifikatsii fakhivtsiv z biobezpeky ta biozakhystu» hrantova pidtrymka Natsionalnoho fondu doslidzhen Ukrainy u mezhakh konkursu «Nauka dlia bepeky liudyny i suspilstva» [Scientific report on the results of the implementation of the project 2020.01/0464 "Development of the concept of training and professional development of biosafety and biosecurity specialists" grant support of the National Research Fund of Ukraine within the framework of the competition "Science for the protection of man and society"]. 2021. 20 p. Retrieved from https://nrfu.org.ua/wp-content/uploads/2022/01/2020.01_0464_hudeczkyj_57_01_0464_01.2020_zz.pdf [in Ukrainian].

3. Global Health Security Index. 2019. Retrieved from https://www.ghsindex.org/wpcontent/uploads/2019/10/2019-Global-Health-Security-Index.pdf [in English].

4. Avtorskyi paket MedStat v. 5.2 Liakh Yu.Ie., Hurianov V.H., 2003-2019 r.r.

5. Ahentstvo SShA z mizhnarodnoho rozvytku (USAID) v mezhakh proiektu «Rozbudova stiikoi systemy hromadskoho zdorovia». Rezultaty otsinky spromozhnostei tsentriv kontroliu ta profilaktyky khvorob (TsKPKh) vykonuvaty funktsii hromadskoho zdorovia [The United States Agency for International Development (USAID) within the framework of the project "Building a sustainable public health system". Results of the assessment of the capabilities of the Centers for Disease Control and Prevention (CDC) to perform public health functions.]. 27 p. [in Ukrainian].

6. Guidelines for Biosafety in Teaching Laboratories Using Microorganisms/ [Environmental Health and Safety]. – Bloomington :Publisher house of the Indiana University, 2013. – 7 p. [in English].

7. Praktychnyi posibnyk z biolohichnoi bezpeky v laboratornykh umovakh. Tretie Vydannia, Vsesvitnia Orhanizatsiia Okhorony Zdorovia, Zheneva [Practical Guide to Biological Safety in Laboratory Settings Third Edition World Health Organization Geneva]. P. 13-35. Retrieved from https://iris.who.int/bitstream/handle/10665/42981/9241546506_eng.pdf?sequence=1 [in English].

8. UTMB Health. Medychne viddilennia Tekhaskoho universytetu [The University of Texas Medical Branch] Retrieved from https://www.utmb.edu/ehs/biosafety/services/access [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 617.713-002-02-036.2-07-08

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1496-1503

Борисова Інна Станіславівна доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри медико-соціальної експертизи і реабілітації ФПО, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0003-4703-6046

Цурбан Ірина Василівна лікар офтальмолог, офтальмологічне відділення №2 КП «Дніпропетровська обласна клінічна офтальмологічна лікарня», м. Дніпро

РОЗПОВСЮДЖЕНІСТЬ ТАЕТІОЛОГІЯ ЗАПАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ РОГОВОЇ ОБОЛОНКИ

Анотація. Рогова оболонка анатомічно відноситься до зовнішньої оболонки ока і через це часто піддається впливу різноманітних факторів зовнішнього середовища, тому приблизно 25-30% патології органа зору становлять захворювання рогівки. Розповсюдженість випадків захворювання різна в різних країнах і коливається залежно від рівня її економічного розвитку, а іноді може відрізнятись в межах однієї країни, завдає значних економічних збитків через тимчасову або постійну втрату працездатності.

Кератит вважається потенційно небезпечним для зору захворюванням ока і основною причиною інвалідності по зору у всьому світі. Оскільки існує різноманітний спектр збудників — бактерій, грибків, найпростіших і вірусів, які мають як схожі ознаки так і відмінності протягом розвитку захворювання. В більшості випадків симптоми ураження рогівки подібні, але можуть і відрізнятися в залежності від етіологічного збудника і клінічного перебігу. Симптоми включають: біль, фотофобію, сльозотечу, почервоніння, прогресуюче погіршення гостроти зору, набряк.

Різноманітні прояви призводять до частих помилкових діагнозів, а супутні інфекції можуть ускладнити перебіг захворювання та спричинити ускладнення. Правильне лікування залежить від точної ідентифікації збудника шляхом клінічного обстеження та відповідних додаткових методів діагностики.

Також необхідно враховувати той факт, що захворювання має бурхливий перебіг, може супроводжуватись приєднанням іншого збудника (наприклад грибкової або бактеріальної флори), рецидивуючим перебігом та потребує стаціонарного лікування.

Своєчасна діагностика сприяє скороченню терміну стаціонарного лікування та зниженню кількості ускладнень. Зміни мікрофлори та чутливості

до антибактеріальних препаратів потребують подальшого вивчення та аналізу отриманих результатів. Враховуючи різноманіття збудників та особливості перебігу існує потреба в розробці нових методик діагностики та лікування.

Ключові слова:рогівка, запальний процес, кератит, лікування.

Borysova Inna Stanislavivna MD, Professor,Head of Department of Medical and Social Expertise and Rehabilitation,Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0003-4703-6046

Tsurban Iryna Ophthalmologist Ophthalmologal Department №2 Dnipropetrovsk Regional Clinical Eye Hospital, Dnipro

PREVALENCE AND ETIOLOGY OF INFLAMMATORY CORNEALDISEASES

Abstract. The cornea anatomically refers to the outer shell of the eye and is often exposed to various environmental factors, so approximately 25-30% of the pathology of the organ of vision is corneal diseases. The prevalence of cases is different in different countries and varies depending on the level of its economic development, and sometimes may differ within one country, causes significant economic losses due to temporary or constant disability.

Keratitis is considered potentially dangerous for the vision of eye disease and the main cause of vision disability worldwide. Because there is a variety of pathogens - bacteria, fungi, protozoa and viruses, which have both similar signs and differences during the development of the disease. In most cases, the symptoms of corneal damage are similar, but may vary depending on the etiological pathogen and the clinical course. Symptoms include: pain, photophobia, lacrimation, redness, progressive deterioration of visual acuity, swelling.

Various manifestations lead to frequent erroneous diagnoses, and concomitant infections can complicate the course of the disease and cause complications. Proper treatment depends on the accurate identification of the pathogen by clinical examination and appropriate additional diagnostic methods. It is also necessary to consider the fact that the disease has a rapid course, may be accompanied by the accession of another pathogen (such as fungal or bacterial flora), recurrent and requires inpatient treatment.

Timely diagnosis helps to reduce the term of inpatient treatment and reduce the number of complications. Changes in the microflora and sensitivity to antibacterial drugs require further study and analysis of the results. Given the variety of pathogens and features of the course, there is a need to develop new diagnostic and treatment techniques.

Keywords: cornea, inflammatory process, keratitis, treatment.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Рогова оболонка анатомічно відноситься до зовнішньої оболонки ока і через це часто піддається впливу різноманітних факторів зовнішнього середовища, тому приблизно 25-30% патології органа зору становлять захворювання рогівки. Розповсюдженість випадків захворювання різна в різних країнах і коливається залежно від рівня її економічного розвитку, а іноді може відрізнятись в межах однієї країни.

Кератит вважається потенційно небезпечним для зору захворюванням ока і основною причиною інвалідності по зору у всьому світі. Оскільки існує різноманітний спектр збудників — бактерій, грибків, найпростіших і вірусів, які мають як схожі ознаки так і відмінності протягом розвитку захворювання.

Різноманітні прояви призводять до частих помилкових діагнозів, а супутні інфекції можуть ускладнити перебіг захворювання та спричинити ускладнення. Правильне лікування залежить від точної ідентифікації збудника шляхом клінічного обстеження та відповідних додаткових методів діагностики. Своєчасна діагностика сприяє скороченню терміну стаціонарного лікування та зниженню кількості ускладнень[1-8].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розповсюдженість випадків захворювання рогівки, спричинена різноманітними збудниками, завдає економічних збитків через тимчасову або постійну втрату працездатності.

Захворювання має бурхливий перебіг, може супроводжуватись приєднанням іншого збудника (наприклад грибкової або бактеріальної флори), рецидивуючим перебігом та потребує стаціонарного лікування. Одна з причин, яка привертає увагу та викликає занепокоєння лікарів і науковців усього світу – бактеріальна флора, яка постійно змінює видовий склад, схильна до формування антибіотикорезистентностіта утворення біоплівок, часто займає передові позиції. Зміни мікрофлори та чутливості до антибактеріальних препаратів потребують подальшого вивчення та аналізу отриманих результатів. Враховуючи різноманіття збудників та особливості перебігу потребують розробки нових методик лікування[1-8].

Мета статті – оцінити активність перебігу кератиту, шляхом визначення показників, які характеризують патогенетичні механізми розвитку запальних захворювань рогівки та попередити розвиток їх ускладнень.

Виклад основного матеріалу. В більшості випадків симптоми ураження рогівки подібні, але можуть і відрізнятися в залежності від етіологічного збудника і клінічного перебігу. Симптоми включають: біль, фотофобію, сльозотечу, почервоніння, прогресуюче погіршення гостроти зору, набряк.

Всім пацієнтам з кератитом різної етіології необхідно проводити комплексне офтальмологічне обстеження: візометрія, рефрактометрія, пневмотонометрія, біомікроскопія, проба з флюоресцеїном, офтальмоскопія, оптична когерентна томографія переднього відрізка, ультразвукове дослідження (В – сканування), фотографування переднього відрізка. Використані в публікації зображення з нашого архіву фотографій.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

За етіологією кератити ділять на: екзогенні(посттравматичні кератити зумовлені механічною, фізичною чи хімічною травмою; бактеріальні; спричинені захворюваннями повік; грибкові кератити), ендогенні (туберкульозні - гематогенні та алергічні, сифілітичні, герпетичні; нейропаралітичні; внаслідок авітамінозу) та невстановленої етіології. За глибиною ураження поділяються на поверхневі та глибокі. Практично при всіх глибоких кератитах та виразках рогівки можливе приєднання ураження судинного тракту, що протікає у вигляді переднього увеїту.

Герпетичний кератит — патологія рогівки, що часто зустрічається, та займає одне з перших місць по тяжкості перебігу серед інших захворювань рогівки. Окремо слід відзначити актуальність проблеми офтальмогерпесу в усьому світі через його схильність до рецидивуючого перебігу.

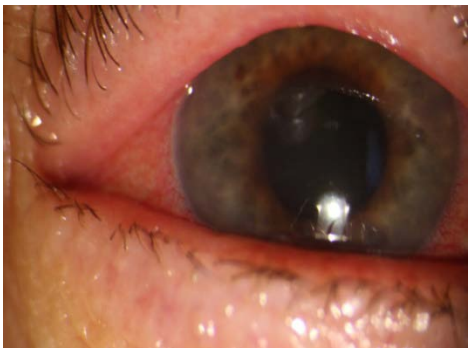

Рис. 1 Передній відрізок ока при герпетичному кератиті

До найпоширеніших вірусів, що викликають різноманітні захворювання людини в усьому світі, включаючи менінгіт і енцефаліт, герпетичний кератит, генітальний герпес - належить вірус простого герпесу типу 1 і типу 2 (ВПГ-1 і ВПГ-2, відповідно). Імунна відповідь також може сприяти патогенетичним змінам, як це спостерігається при стромальному кератиті та енцефаліті.Той факт, що деякі люди більш схильні до важких захворювань після інфікування ВПГ, ніж інші, можна частково пояснити існуванням генетичних поліморфізмів у людей.Як і всі віруси герпесу, ВПГ має два цикли реплікації: літичний і латентний.Під час літичної реплікації ВПГ виробляє інфекційні вірусні частинки для інфікування інших клітин і організмів, тоді як під час затримки відбувається обмежена експресія генів і відсутність інфекційних вірусних частинок. ВПГ встановлює затримку в нейронах і може викликати захворювання як під час первинної інфекції, так і після реактивації. Механізми, що призводять до затримки та реактивації, фактори, що контролюють ці процеси, до кінця не зрозумілі[5,6].

Для поверхневих форм герпетичного кератиту характерна наявність дефекту епітелію рогівки, що добре профарбовується флюоресцеїном. На поверхні рогівки з'являються точкові сірувато-білі інфільтрати та бульбашки, які потім розкриваються з утворенням ерозій. Досить часто вони зливаються

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

та утворюють малюнок у вигляді гілочки дерева (деревоподібний кератит). При глибоких формах, як правило, відсутній дефект на поверхні рогівки, ураження йде з боку ендотелію рогівки та інфільтрат розташовується в глибоких шарах строми рогівки та супроводжується приєднанням іридоцикліту. Виділяють метагерпетичний глибокий кератит, з утворенням великої виразки з географічними обрисами, і дископодібний кератит - в глибоких шарах строми рогівки утворюється інфільтрат дископодібної форми з чіткими межами сіро-білого кольору. Оптичний зріз рогівки в ділянці інфільтрату стовщений, епітелій не змінений. Васкуляризація з'являється пізно, судини можуть бути як поверхневими, так і глибокими, кількість їх зазвичай незначна. Чутливість рогівки відсутня.

Бактеріальний кератит розвивається внаслідок ураження грампозитивною, грамнегативною мікрофлорою або їх поєднанням, часто супроводжується важкою передньокамерною реакцією, особливо у разі пневмококових виразок.

У більшості випадків процес супроводжується гіпопіоном та ознаками ураження судинного тракту (райдужки і циліарного тіла). Важка запальна реакція може призвести до розвитку катаракти, передньокамерних і задньокамерних синехій, до підвищення внутрішньоочного тиску, кили десцеметової оболонки та перфорації рогівки.

Скарги, анамнез хвороби та клінічні прояви недостатні для встановлення етіологічного діагнозу тому потребують негайної роботи по бактеріологічному дослідженню виділень та визначення чутливості до антибактеріальних препаратів. У більшості випадків мікрофлора з досліджуваних ділянок на поживних середовищах починає рости через 24-48 годин.

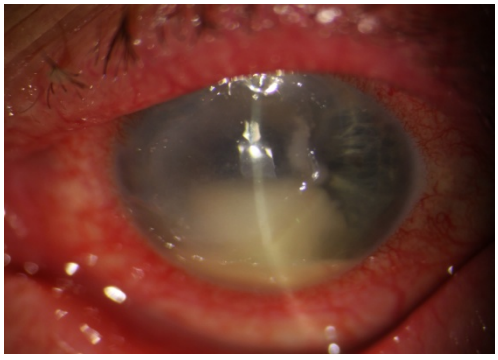

Рис. 2 Передній відрізок ока при бактеріальному кератиті

Незважаючи на узагальнену, на перший погляд, симптоматику, є й специфічні клінічні особливості бактеріальних виразок рогівки, які можуть характеризувати окремі групи інфекційних мікроорганізмів, але на які часто мало звертають увагу. Знання клінічних особливостей може допомогти у діагностиці раннього визначення етіології збудника та призначити лікування[1,2].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Акантамебний кератит (АК) є важливою причиною захворюваності ока, і рання діагностика зі своєчасним призначенням відповідної терапії є ключем до отримання хороших результатів. Різноманітні прояви призводять до частих помилкових діагнозів, а супутні інфекції можуть збільшити захворюваність захворюванням. Його слід розглядати в будь-якому випадку травми рогівки, ускладненої потраплянням ґрунту або забрудненої води, а також у всіх користувачів контактних лінз (КЛ). Імовірний діагноз можна поставити клінічно та за допомогою конфокальної мікроскопії in vivo, хоча для остаточного діагнозу необхідна ідентифікація Acanthamoeba за прямим зішкрібом, гістологічно або ідентифікацією ДНК Acanthamoeba за допомогою полімеразної ланцюгової реакції (ПЛР).Для лікування АК ми використовуємо цистицидні препарати, тому що інцистні форми більш стійкі до лікування, ніж трофозоїди[7,8].

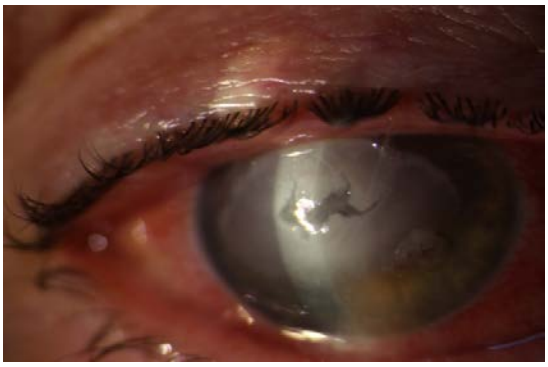

Рис. 3 Передній відрізок ока при акантамебному кератиті

Процес частіше однобічний. Супроводжується сильним болем в оці, інфільтрат має форму кола. Перебіг хронічний тривалий (кілька місяців) з розвитком десцеметоцеле. Кератит важко піддається лікуванню, при несвоєчасній діагностиці та відтермінованому початку лікування призводить до перфорації рогівки.

Перше місце в етіології грибкових кератитів належить аспергіллам та кандидам. Найчастіше ураження пов'язане з ураженням грибковою флорою, чому сприяють мікротравми рогівки. Дуже часто грибкові кератити виникають на фоні тривалого застосування кортикостероїдів, антибіотиків або імуносупресивних препаратів. Пригнічення бактеріальної флори антибіотиками викликає активізацію грибкової флори, яка набуває патогенних властивостей. Іноді ураження грибами ускладнює перебіг інших захворювань рогівки та стає причиною розвитку ускладнень.

Виділяють глибокі та поверхневі форми грибкових кератитів.

Глибокі кератомікози викликаються цвілевими грибами. На місці ерозії в центральних і парацентральних відділах рогівки в поверхневих, а потім і в глибших шарах з'являється сірувато-білий інфільтрат з крихтоподібною пух-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

кою поверхнею і жовтуватою облямівкою. Навколо фокусу запалення спостерігається демаркаційна зона з поліморфно-ядерних лейкоцитів та лімфоцитів. Характерна наявність гіпопіону. Можливі фліктеноподібна та виразкова форми. У всіх шарах рогівки відзначається повнокровність новоутворених судин. При фліктеноподібній формі в центрі рогівки утворюються білуваті або жовтувато-білі помутніння, оточені одиничними судинами, що складаються зі щільної сухої маси, яка легко зіскаблюється. При виразковій формі виникає інфільтрат сірувато-білого або жовтувато-білого кольору з сухою крихтоподібною поверхнею, який дещо виступає над поверх-нею, оточений демаркаційною лінією і швидко покривається виразками.

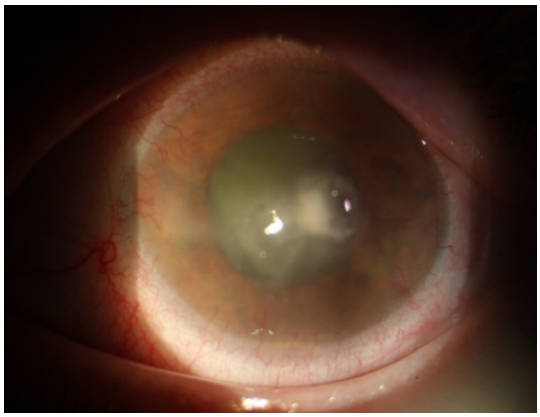

Рис. 4 Передній відрізок ока при грибковому кератиті

Виразка, що утворюється, має форму диска або кільця, краї підняті у вигляді валу, дно виразки сіре, нерівне, сухе, вкрите крихтоподібними частинками або білим сирним нальотом. З внутрішньої сторони валу флюоресцеїном фарбується більш глибоке виразка у вигляді кільця. Іноді від валу у різні боки розходяться промені інфільтрації. З'являються симптоми переднього увеїту. Порушується чутливість рогівки, особливо в області виразки та навколо неї. Виразка набуває хронічного перебігу, безсхильності до спонтанного загоєння [3,4].

Висновки. Таким чином можна стверджувати, що запальні захворювання рогової оболонки є актуальною проблемою, яка потребує постійного вивчення та пошуку нових альтернативних методів діагностики та лікування. Також необхідно враховувати той факт, що захворювання має бурхливий перебіг, може супроводжуватись приєднанням іншого збудника (наприклад грибкової або бактеріальної флори), рецидивуючим перебігом та потребує стаціонарного лікування.

Мікробіологічне дослідження відіграє важливу роль в забезпеченні якісного етіологічного лікування, за необхідності, корекції терапії у пацієнтів, чим покращує клінічні показники, скорочує термін перебування в стаціонарі, зменшує ризик розвитку ускладнень та інвалідизації пацієнта.

Література:

1. Cabrera-Aguas M., Khoo P., Watson S.L. (2022). Infectious keratitis: A review. Clinscal & Experimental Ophthalmology, 50 (5), 543-562. https://doi.org/10.1111/ceo.14113

2. Tuft S, Somerville TF, Li JPO, Neal T, De S, Horsburgh MJ, et al. Bacterial keratitis: identifying the areas of clinical uncertainty. Prog Retinal Eye Res. 2021. https://doi.org/10.1016/j.preteyeres.2021.101031.

3. Hoffman, J. J., Yadav, R., Sanyam, S. D., Chaudhary, P., Roshan, A., et al. (2022). Diagnosis of Fungal Keratitis in Low-Income Countries: Evaluation of Smear Microscopy, Culture, and In Vivo Confocal Microscopy in Nepal. *Journal of Fungi*, *8*(9), 955. https://doi.org/10.3390/jof8090955

4. Atta, S., Perera, C., Kowalski, R. P., & Jhanji, V. (2022). Fungal Keratitis: Clinical Features, Risk Factors, Treatment, and Outcomes. *Journal of fungi (Basel, Switzerland)*, *8*(9), 962. https://doi.org/10.3390/jof8090962

5. Lobo, A. M., Agelidis, A. M., & Shukla, D. (2019). Pathogenesis of herpes simplex keratitis: The host cell response and ocular surface sequelae to infection and inflammation. *The ocular surface*, *17*(1), 40–49. https://doi.org/10.1016/j.jtos.2018.10.002

6. Zhu, S., & Viejo-Borbolla, A. (2021). Pathogenesis and virulence of herpes simplex virus. *Virulence*, *12*(1), 2670–2702. https://doi.org/10.1080/21505594.2021.1982373

7. Raghavan, A., & Rammohan, R. (2024). Acanthamoeba keratitis - A review. *Indian journal of ophthalmology*, *72*(4), 473–482. https://doi.org/10.4103/IJO.IJO_2627_23

8. Alfonso-Muñoz, E. A., Roig-Revert, M. J., Fernández-López, E., Hernández-Díaz, M., Araujo-Miranda, R., & Peris-Martínez, C. (2018). A report of 10 patients with Acanthamoeba keratitis. Casuística de 10 pacientes con queratitis por Acanthamoeba. *Archivos de la Sociedad Espanola de Oftalmologia*, *93*(10), 497–502. https://doi.org/10.1016/j.oftal.2018.04.009

References:

1. Cabrera-Aguas M., Khoo P., Watson S.L. (2022). Infectious keratitis: A review. Clinscal & Experimental Ophthalmology. 50(5), 543-562.https://doi.org/10.1111/ceo.14113

2. Tuft S, Somerville TF, Li JPO, Neal T, De S, Horsburgh MJ, et al. (2021). Bacterial keratitis: identifying the areas of clinical uncertainty. Prog Retinal Eye Res. https://doi.org/10.1016/j.preteyeres.2021.101031

3. Hoffman, J. J., Yadav, R., Sanyam, S. D., Chaudhary, P., Roshan, A., (2022). Diagnosis of Fungal Keratitis in Low-Income Countries: Evaluation of Smear Microscopy, Culture, and In Vivo Confocal Microscopy in Nepal. *Journal of Fungi*, *8*(9), 955. https://doi.org/10.3390/jof8090955

4. Atta, S., Perera, C., Kowalski, R. P., & Jhanji, V. (2022). Fungal Keratitis: Clinical Features, Risk Factors, Treatment, and Outcomes. *Journal of fungi (Basel, Switzerland)*, *8*(9), 962. https://doi.org/10.3390/jof8090962

5. Lobo, A. M., Agelidis, A. M., & Shukla, D. (2019). Pathogenesis of herpes simplex keratitis: The host cell response and ocular surface sequelae to infection and inflammation. *The ocular surface*, *17*(1), 40–49. https://doi.org/10.1016/j.jtos.2018.10.002

6. Zhu, S., & Viejo-Borbolla, A. (2021). Pathogenesis and virulence of herpes simplex virus. *Virulence*, *12*(1), 2670–2702. https://doi.org/10.1080/21505594.2021.1982373

7. Raghavan, A., & Rammohan, R. (2024). Acanthamoeba keratitis - A review. *Indian journal of ophthalmology*, *72*(4), 473–482. https://doi.org/10.4103/IJO.IJO_2627_23

8. Alfonso-Muñoz, E. A., Roig-Revert, M. J., Fernández-López, E., Hernández-Díaz, M., Araujo-Miranda, R., & Peris-Martínez, C. (2018). A report of 10 patients with Acanthamoeba keratitis. Casuística de 10 pacientes con queratitis por Acanthamoeba. *Archivos de la Sociedad Espanola de Oftalmologia*, *93*(10), 497–502. https://doi.org/10.1016/j.oftal.2018.04.009

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 615.825: 616.079

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1504-1522

Глоба Олександр Петрович доктор педагогічних наук, професор, професор кафедри біобезпеки та здоров'я людини, Національний технічний університет України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», м. Київ, https://orcid.org/0000-0001-7329-7974

Бессарабова Олена Вікторівна доцент кафедри терапії та реабілітації Запорізького національного університету, м. Запоріжжя, https://orcid.org/0000-0002-9193-4241

Антонова-Рафі Юлія Валеріївна кандидат технічних наук, доцент, доцент кафедри біобезпеки та здоров'я людини, Національний технічний університет України «КПІ імені Ігоря Сікорського», м. Київ, старший науковий співробітник відділу 56, Інститут електрозварювання імені Є.О.Патона Національної академії наук України, м. Київ, https://orcid.org/0000-0002-9518-4492

ДИФЕРЕНЦІЙНА ФУНКЦІОНАЛЬНА ДІАГНОСТИКА ТА КОРЕКЦІЯ РУХОВОЇ СФЕРИ У ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

Анотація. У статті узагальнено теоретичні питання та результати власних досліджень щодо особливостей клініки, раннього виявлення порушень рухової сфери та організації лікувально-реабілітаційних заходів для дітей дошкільного віку з порушеннями функцій нервової системи та опорно-рухового апарату.

Досліджено, що у структурі складного порушення розвитку (нервової системи, опорно-рухового апарату) мають місце рухові, інтелектуальні, мовленнєві порушення, наслідком яких є зміни емоційно-вольової сфери у дітей дошкільного віку, наявність індивідуальних особливостей їхнього психофізичного стану.

Розроблена комплексна діагностична методика з використанням інноваційних скринінгових засобів доклінічної оцінки дозволила визначити рівень розвитку та порушень моторної сфери дитини.

Реалізація принципу оздоровчої спрямованості корекційно-реабілітаційних заходів передбачає створення здоров'язберігаючого середовища, в якому дитині приємно і безпечно знаходитися, що стимулює її розвиток, забезпечує умови для формування здоров'я і є оптимальним для її зростання.

Подальшої розробки потребують питання організації індивідуального психолого-медико-педагогічного супроводу дітей зі складним порушенням

розвитку (СПР) старшого дошкільного і шкільного віку. Актуальною проблемою залишається якісне сучасне кадрове забезпечення процесу навчання та виховання дітей зі СПР.

Ключові слова: диференційна діагностика, МКФ, функціональний стан рухової сфери, гіпермобільність суглобів, ДЦП, фізична терапія, комплексна реабілітація, реабілітаційний менеджмент.

Hloba Oleksandr Petrovych Doctor of Pedagogical Sciences, Professor, Professor of the Department of Biosafety and Human Health, National Technical University of Ukraine «Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute», Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-7329-7974

Bessarabova Olena Viktorivna Associate Professor, Department of Therapy and Rehabilitation, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, https://orcid.org/0000-0002-9193-4241

Antonova-Rafi Yuliia Valeriivna Ph.D., Assosiate Professor of of the Department of Biosafety and Human Health, National Technical University of Ukraine “Igor Sikorsky Kyiv Polytechnic Institute”, Kyiv, Senior Research Fellow, E. O. Paton Electric Welding Institute of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-9518-4492

DIFFERENTIAL FUNCTIONAL DIAGNOSTICS AND CORRECTION OF MOTOR SPHERE IN PRESCHOOL CHILDREN

Abstract. The article summarises theoretical issues and the results of the author's own research on the peculiarities of the clinic, early detection of motor disorders and organisation of treatment and rehabilitation measures for preschool children with disorders of the nervous system and musculoskeletal system.

It has been studied that in the structure of a complex developmental disorder (nervous system, musculoskeletal system) there are motor, intellectual, speech disorders, which result in changes in the emotional and volitional sphere of preschool children, the presence of individual characteristics of their psychophysical state.

The developed comprehensive diagnostic methodology with the use of innovative screening tools for preclinical assessment allowed us to determine the level of development and disorders of the child's motor sphere.

The implementation of the principle of health-oriented correctional and rehabilitation measures involves the creation of a health-preserving environment in which a child feels comfortable and safe, which stimulates his or her development, provides conditions for the formation of health and is optimal for his or her growth.

The issues of organising individual psychological, medical and pedagogical support for children with complex developmental disorder (CDD) of senior

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

preschool and school age require further development. High-quality modern staffing of the process of education and upbringing of children with CDD remains an urgent problem.

Keywords: differential diagnostics, International classification of functioning, functional state of the motor sphere, joint hypermobility, cerebral palsy, physical therapy, complex rehabilitation, rehabilitation management.

Постановка проблеми. Актуальність профілактичних заходів щодо попередження, своєчасного виявлення та корекції порушень функцій нервової системи (НС) та опорно-рухового апарату (ОРА) серед дітей дошкільного віку обумовлена значною поширеністю у них розладів рухової сфери. Порушення функцій ОРА виникають в період інтенсивного росту та розвитку організму в умовах сучасного високого рівня статичного, сенсорного та інформаційного навантаження, низького рівня загальної рухової активності.

За останні роки захворюваність, яка призводить до інвалідності, серед дітей в Україні зросла на 19,2%. Із загальної кількості дітей дошкільного віку з різними видами психофізичних порушень 20% складають діти з порушеннями опорно-рухового апарату. Близько 90% дітей, що приходять до 1-го класу, мають ті чи інші вади у стані здоров’я, серед яких значна кількість (87%) - з порушеннями опорно-рухового апарату [5].

Основними причинами кризисного стану є погіршення екологічного становища, зростання травматизму, розповсюдження наркоманії, алкоголізму серед молоді, високий рівень захворювання серед батьків; недосконаліть статистичного переліку осіб, які потребують соціального захисту і підтримки через військові дії в Україні; недостатність мережі медико-генетичних, психолого-педагогічних послуг, центрів діагностування, консультацій для батьків; дефіцит кваліфікованих кадрів.

Гіподинамія та нераціональне харчування порушують баланс м'язів, що відповідають за підтримку стану органів опори та рухів. При несвоєчасному виявленні та лікуванні ці початкові стадії захворювань та функціональні розлади НС та ОРА переходять у фіксовані форми, спричиняють вертеброгенні захворювання та негативно впливають на якість подальшого життя.

Все це вказує на недостатню ефективність існуючої системи здоров’язбереження дітей та спонукає науковців і практиків до активного пошуку таких засобів і форм організації комплексного психолого-медико-педагогічного супрводу, які б відповідали сучасним вимогам суспільства.

Мета статті - визначити особливості процесу раннього виявлення порушень функціонального стану опорно-рухового апарату у дітей дошкільного віку й організації адекватної профілактики та корекції цих порушень в сучасних умовах.

На нашу думку, з метою мінімізації кризисного становища необхідно забезпечити виконання заходів щодо реалізації принципів оздоровчої спрямо-

ваності корекційно-реабілітаційних заходів; раннього виявлення порушень розвитку й організації кваліфікованої корекційної допомоги дітям і членам їх родин; удосконалення процесу підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації спеціалістів (дефектологів, реабілітологів, психологів, соціальних працівників) з урахуванням потреб регіонів; створення здоров'язберігаючого середовища, в якому дитині приємно і безпечно знаходитися, що стимулює її розвиток, забезпечує умови для формування здоров'я і є оптимальним для її зростання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За даними вітчизняних дослідників (О. Глоба, 2015, М. Єфименко, 2000, М. Мога, 2019) діти з порушеннями опорно-рухового апарату являють собою неоднорідну та поліморфну категорію, як у клінічному, так і реабілітаційному аспектах. У залежності від природи порушень опорно-рухового апарату таких дітей умовно можна поділити на кілька груп:

- діти з порушеннями моторної сфери внаслідок захворювань нервової системи (зокрема, хворі на дитячі церебральні паралічі, поліомієліт);
- діти з вродженою патологією опорно-рухового апарату (зокрема, з вродженими вивихами стегна, кривошиєю, клишоногістю та іншими деформаціями стоп, аномаліями розвитку хребта (сколіоз), недорозвитком і дефектом кінцівок, аномаліями розвитку пальців кисті, артрогрипозом тощо);
- діти з набутими захворюваннями й травмами опорно-рухового апарату (зокрема, з травматичними пошкодженнями спинного мозку, головного мозку і кінцівок, поліартритом, захворюваннями скелету (туберкульоз, пухлини кісток, остеомієліт), системними захворюваннями скелету (хондродистрофія, рахіт);
- діти, які мають порушення опорно-рухового апарату спадкової етіології з прогресуючими м'язовими атрофіями (міопатія Дюшенна, невральна аміотрофія Шарко-Марі, аміотрофія Вердинга-Гоффмана тощо).

За ступенем тяжкості порушень рухових функцій і за ступенем сформованості рухових навичок діти поділяються на три групи: з тяжкими руховими порушеннями; із середнім ступенем рухових порушень; з легкими руховими порушеннями.

Для розробки програми профілактичних заходів були проаналізовані та систематизовані фактори ризику формування порушень ОРА з урахуванням етапу формування патології:

I. Чинники, які є передумовою захворювання ОРА:

- слабкість структур хребта та стопи, як наслідок неадекватного харчування з дефіцитом структурних компонентів кісткового та хрящового синтезу;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- слабкість м'язового корсету хребта, зв'язково-суглобового апарату, як результат фізичної детренованості організму дитини;
- різна довжина ніг як результат перенесеної травми (формування статичного сколіозу);
- патологія суглобів та кісток кінцівок, як причина компенсаторних порушень постави.

II. Чинники, що додатково порушують метаболізм тканин хребта та м'язів:

- недосконала побудова процесу фізичного виховання та невідповідність фізичного навантаження дитини стану його ОРА;
- переважання в хронометражі дня перебування дітей в сидячій позі з розслабленням м'язів тулубу, порушенням гемодинаміки в тканинах тулубу та попереку, стисканням судинно-нервового пучка, хрящових епіфізів хребта в сегментах L3-L5-S1;
- тривале порушення гемоциркуляції тканин тулубу фіксованою позою.

III. Формування конкретної травми структур хребта:

- пасивне стискання судинно-нервового пучка, хрящових епіфізів хребців до стану патологічної нервової іритації;
- травматичний зсув структур сегменту хребта у фронтальній та сагітальній площинах з виникненням патологічної нервової іритації;
- компресійні травми епіфізів, диска, губчастої речовини хребця (стискання по вертикалі);
- компресійні травми епіфізів, диска, губчастої речовини хребця (стискання по вертикалі);
- перерозподіл осьового навантаження та компенсаторне викривлення хребта через різну довжину ніг (статичний сколіоз).

IV. Розвиток конкретної клінічної форми деформації ОРА у конкретної дитини.

V. Фіксація неадекватного статусу структур хребта з розвитком стійких викривлень, торсій, атрофії м'язів, зміною форми грудної клітки і тазу. Формування в подальшому вертеброгенних захворювань.

Тому кожна дитина, що має рухові порушення, потребує ретельного вивчення її психофізичного розвитку та визначення відповідних корекційно-реабілітаційних заходів у спеціально організованому середовищі.

Серед діапазону порушення НС та ОРА частіше зустрічаємо різноманітні форми дитячого церебрального паралічу (ДЦП), такі як диплегія, геміплегія, тетраплегія. Вони проявляються через підвищення м’язового тонусу (гіпертонію або спастику) чи його пониженням (гіпотонію м’язів), неконтрольованими мимовільними рухами (гіперкінезами), порушенням рівноваги, координації, утримання положення тіла, що позначається на таких функціях, як розвиток ковтання, повзання, ходи, інколи сидіння, а також

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

викликає ускладнення розмовної функції тощо. З 70-80 % комплексних порушень розвитку складають саме спастичні форми ДЦП. Моторні порушення часто супроводжуються судомами, порушенням дихання, порушеннями травлення, труднощами при прийомі їжі, неконтрольованістю сечовипускання, деформаціями скелету[4,5,7,9].

Аналіз спеціальної літератури дозволив виділити такі особливості складної структури аномального розвитку при комплексних порушеннях ОРА та НС: уповільнений розвиток відчуттів і сприймань, обмеженість предметних уявлень, затримка розвитку загальної моторики, недорозвиток дрібної моторики рук, сповільнений розвиток різних форм діяльності, недорозвиток мовлення, затримка розвитку мислення, особливості ігрової діяльності, особливості характеру, особливості емоційно-вольової сфери.

Дослідження дітей із показують різноманітні порушення чутливості – 50-94 % дітей, судоми – 14-65%, порушення інтелекту – у 30-35%. У 25-30% дітей зі спастичною формою ДЦП спостерігаються мовленнєві порушення, частіше за типом псевдобульбарної дизартрії, рідше – моторної алалії. У 20-25 % дітей з ДЦП спостерігається недостатність слухового сприймання та мовленнєві порушення, особливо при гіперкінетичній формі ДЦП. Рівень розвитку мовлення у них знаходиться в прямій залежності від сформованості тонких рухів пальців рук. Первинним дефектом при цій формі порушення розвитку є недорозвиток вищих форм мисленнєвої діяльності – абстрактного мислення ДЦП [7,9].

За ствердженням Ю. Марушко та Т. Марушко, 2007, в останній час проблема дисплазії сполучної тканини (ДСТ) все більше привертає увагу дослідників. Це викликано тим, що ДСТ значно поширена у популяції (20,9-48,3%) і сприяє розвитку важких ускладнень. ДСТ – основа формування хронічних захворювань у дітей та підлітків. Проявами ДСТ є гіпермобільність суглобів (ГС) та синдром гіпермобільності суглобів (СГМС) [8].

Синдром гіпермобільності суглобів як прояв дисплазії сполучної тканини становить проблему для практикуючих ревматологів і потребує диференціальної діагностики з артропатіями, реактивними артритами та поліартритами. На тлі СГМС у дітей частіше розвиваються запальні ураження суглобів, ніж без проявів ДСТ. Такі хворі часто звертаються до кардіоревматологів, ортопедів, інших лікарів. За наявності СГМС у дітей частіше спостерігаються травми, особливо під час фізичних навантажень та занять спортом.

Серед дітей України віком 7-16 років недиференційована дисплазія сполучної тканини визначена у 119, ГМС – у 104 на 1000 дитячого населення. Епідеміологічними дослідженнями із застосуванням клінічних тестів установлено розповсюдження гіпермобільності у 10% дорослих представників європейської популяції і в 15-25% – африканської й азіатської [10]. Інші автори вказують на 10-15% дорослих з ГС у країнах Європи та 25-30% – в Азії [19].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У педіатрії важливе значення має фізіологічна гіпермобільність суглобів. Існує певна вікова динаміка рухливості суглобів. У дітей перших тижнів життя суглобову гіпермобільність виявити неможливо у зв'язку з гіпертонусом м'язів. Взагалі дітям властива фізіологічна ГС через незрілість сполучної тканини, на що вказують ряд авторів. ГС має місце майже у 50% дітей у віці до 2-3 років, а надалі відбувається зменшення відсотка проявів ГС [6].

Відмінність захворювання від інших патологій опорно-рухового апарату криється в тому, що його симптоматика може бути схожа з іншими патологіями. Тому часто замість діагнозу синдром гіпермобільності суглобів ставиться діагноз ревматоїдний артрит, і пацієнт лікується зовсім від іншої хвороби. Тому при підозрі на синдром гіпермобільності суглобів треба звертатися до досвідчених і кваліфікованих ортопедів і клінічним ревматологам.

Гіпермобільність суглобів, що поєднується із симптоматикою з боку артикулярних, періартикулярних та м'язових тканин зустрічається при низці інших захворювань, що зумовлює важливість диференціальної діагностики. Насамперед гіпермобільгність розрізняють із синдромами Марфана та Елерса-Данлоса. У ряді випадків може знадобитися диференціювання із синдромом Луїса-Дитца (рідкісне аутосомно-домінантне захворювання сполучної тканини, характеризується патологією з боку серцево-судинної системи у поєднанні з різними аномаліями опорно-рухового апарату.

Від особливостей сполучної тканини залежать процеси адаптації організму, стабільність його органів і систем, а розуміння особливостей метаболізму сполучної тканини та раннє виявлення його порушень може скласти основу профілактики багатьох дисфункцій і хронічних патологічних станів.

Тому діти з порушеннями ОРА, гіпермобільним синдромом та ознаками недиференційованої дисплазії сполучної тканини повинні проходити комплексне обстеження для встановлення функціональних змін з боку органів та систем, що забезпечить своєчасне призначення профілактичних заходів, а за потреби - адекватного лікування.

Виклад основного матеріалу. Розвиток дитини має дві взаємозалежні складові: фізичний та психічний розвиток. Фізичний розвиток - це процес становлення і змін біологічних форм і функцій організму дитини [12]. Психічний розвиток відбувається у процесі активної взаємодії дитини з навколишнім середовищем. Кожна наступна стадія розвитку пов'язана з попередньою, проте специфічною особливістю кожного вікового етапу є виникнення нових властивостей, які якісно відмінні від тих, які були на попередньому. Ці етапи змінюють один одного в певній послідовності.

Унікальність періоду дошкілля, порівняно з подальшими віковими етапами становлення особистості, полягає в тому, що він створює основи загального розвитку дитини. У цей віковий період дорослий є взірцем для

наслідування. У дитини розвивається бажання робити так, як дорослий (мама, тато, дідусь, бабуся тощо), і вона намагається всього навчитися.

Порушений розвиток – це значне відхилення від умовно-вікових норм фізичного та психічного розвитку, спричинене значними вродженими або набутими порушеннями, що, у свою чергу, зумовлює потребу у спеціальних умовах виховання, навчання, життєдіяльності.

У дитини зі складними порушеннями нервової сфери та ОРА первинних дефектів декілька, кожен із яких має вторинні відхилення. Процес розвитку дітей зі складними порушеннями розвитку ми можемо розглядати тільки на основі детермінованості особливостей всіх факторів, які відображаються впливом тієї або іншої патології. Важливо виявити характер первинних порушень й особливості їх участі в утворенні вторинних відхилень, які в свою чергу визначають наступну своєрідність психічного розвитку дитини [7].

Компенсаторні процеси при органічних ураженнях ЦНС послаблені, вищі психічні функції, які відіграють важливу роль у компенсації, недорозвинуті. Все це зумовлює труднощі не тільки під час корекційної роботи, але й в процесі повсякденної життєдіяльності.

Для обґрунтування медичних та психолого-педагогічних заходів, які спрямовані на корекцію порушених функцій, необхідні медико-психологічний аналіз структури порушення та виявлення причин, які обумовлюють порушення, визначення міри його тяжкості.

Велику роль у відчуттях і сприйманнях відіграють кінестетичні відчуття. Через те, що дитина має ще опорно-рухове порушення, то у неї спостерігаються погано скоординовані рухи, підвищена або знижена чутливість пальців рук, рухи незграбні, можуть бути з гіперкінезами або стереотипними рухами. Все це відображається на цілісності відчуттів та сприймань у дітей зі складними порушеннями. У дитини спостерігається знижена цікавість до навколишнього середовища, знижується пізнавальна активність, неякісне впізнавання об’єкта, і, як результат, вибірковість сприймання.

Часто при рухових порушеннях у дітей спостерігається знижена чутливість та порушення відчуття рухів тіла, неконтрольованість рухів, спастичність або ригідність м’язів – тому захопити і обстежити предмет дитині дуже важко.

Дослідження фізичного стану дітей дошкільного віку з комплексними порушеннями вказують на серйозне відставання їх фізичного розвитку [2]. Основні причини порушення фізичного розвитку обумовлені зниженням фізичного навантаження, низьким рівнем пізнавальної діяльності, мотивації до руху, а також порушеннями мовлення.

Дослідники вказують на низький рівень статичної і динамічної рівноваги у дітей з комплексними порушеннями розвитку, що викликає проблеми в освоєнні ходи. Знижена рухова активність обумовлена страхом освоєння простору (у дітей з порушеннями зору) і є одним з факторів, які уповільнюють

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

розвиток фізичних властивостей. Рухова сфера дітей з ДЦП характеризується несформованістю координації рухів і рівноваги, зниженням чи підвищенням м'язового тонусу, нестійкістю при сидінні, стоянні, порушеннями ходи. Органічне ураження м'язів та судинно-м'язового апарату з ураженнями фактично всіх структур рухового аналізатора призводить до формування у дітей патологічного рухового стереотипу, який має стійкий характер.

Особливо це позначається на якості самоконтролю дитини за розташуванням частин тіла в просторі. Безумовно, спотворене уявлення про власні рухи та положення, у відповідності з порушеннями моторики, є однією з істотних причин, які відзначають у цих дітей появу порушень просторових уявлень.

Порушення опорно-рухового апарату викликає затримку формування великих моторних функцій: сидіння, рачкування, ходіння, стояння. Цим пояснюється те, що діти з комплексними порушеннями частіше перебувають у положенні лежачи, до якого вони звикають з народження. Зміни положення тіла такої дитини викликають агресію, крики, негативну реакцію на оточуючих, негативне відношення, дратівливість, боязкість, тобто розлади в емоційно-вольовій сфері. А все це, в свою чергу, викликає труднощі у оволодінні навичками самообслуговування, трудовими та навчальними навичками.

Вироблення автоматичних рухів утруднюється порушенням м'язового тонусу (спастичністю, ригідністю, атонією, дистонією), а також порушеннями ритмічності, сили, точності, швидкості рухів, порушеннями цілісних рухових актів – апраксії. Недорозвиток стато-кінетичних рефлексів заважають формуванню зорово-моторної координації, затримують та викривляють розвиток просторово-часового орієнтування.

Рухова розгальмованість або гіподинамія, малорухливість, порушення формування зорово-слухової орієнтації в просторі є характерними для даної категорії. Діти з комплексними порушеннями розвитку надають перевагу спокійним іграм через недостатність функції вестибулярного апарату. Деякі діти воліють грати з предметами, які видають звуки, шуми й одноманітно ними маніпулюють, що свідчить про домінуванні в них предметно-маніпулятивної діяльності, а не предметно-практичної, як у дитини, що розвивається у нормі. Характерним для даної категорії дітей є те, що гра не стає провідним видом діяльності, порівняно з дитиною, яка розвивається у нормі.

Діти зі складними порушеннями психофізичного розвитку потребують ефективного корекційно-розвиткового навчання, яке буде адаптоване до їх психофізичних та інтелектуальних можливостей. Разом з цим, розробка індивідуального плану неможлива без психолого-педагогічного діагностування стану розвитку опорно-рухового апарату, інтелектуальних, мовленнєвих та сенсорних можливостей дитини.

При діагностуванні дітей зі складними порушеннями психофізичного розвитку ми спиралися на такі принципи:

1) принцип комплексності дослідження;
2) принцип всебічного дослідження;
3) принцип цілісного та системного дослідження;
4) принцип врахування онтогенетичного розвитку дитини.

Попередні дослідження, науковців і практиків продемонстрували, що комплексна діагностика дітей зі складними порушеннями розвитку повинно включати медичне, логопедичне, психологічне та педагогічне обстеження.

Комплексна оцінка стану здоров'я дітей дошкільного віку зі складними порушеннями розвитку може бути проведена за допомогою критеріїв, запропонованих Інститутом охорони здоров'я дітей та підлітків НАМН України:

1. Наявність або відсутність на момент обстеження хронічних захворювань. Визначається при лікарському огляді за участю фахівців.

2. Рівень функціонального стану основних систем організму. Виявляється клінічними методами з використанням функціональних проб.

3. Рівень досягнутого фізичного і нервово-психічного розвитку і ступінь його гармонійності. Для дітей і підлітків цей критерій має особливо велике значення, тому що організм їх знаходиться в процесі безперервного зростання і розвитку. Рівень і ступінь гармонійності фізичного розвитку визначається антропометричними дослідженнями з використанням регіональних стандартів фізичного розвитку.

Досягнутий рівень фізичного розвитку визначається шляхом порівняння з середніми показниками біологічного розвитку для даного віку, а ступінь гармонійності - з використанням оціночних таблиць (шкал регресії). Рівень досягнутого психічного розвитку зазвичай встановлюється дитячим психоневрологом, які беруть участь у огляді. Соціальне благополуччя дітей залежить також від здатності їх організму пристосовуватися до мінливих умов життя і зберігати певну стійкість до впливу несприятливих факторів і патогенних мікроорганізмів [10].

4. Ступінь опірності організму до несприятливих впливів - виявляється по схильності захворювань. Про неї судять по кількості і тривалості перенесених захворювань (у тому числі і загострень хронічних хвороб) за попередній рік [11].

Ці критерії отримали загальне визнання і широко використовуються в практичній роботі лікувально-профілактичних установ. Педіатр при диспансеризації дітей і підлітків, насамперед, звертає увагу на наявність хронічних захворювань. Ефективність лікарських оглядів значно зростає при використанні так званих скринінгових програм:

1. Визначення гостроти зору за допомогою таблиць Головіна - Сивцева.

2. Діагностика порушень опорного склепіння стопи за даними плантографії.

3. Виявлення при анкетуванні і опитуванні суб'єктивних ознак психоневрологічних захворювань, порушень з боку шлунково-кишкового тракту та сечовивідних шляхів, наявність алергічних реакцій та ін.

4. Фізичний та нервово-психічний розвиток [12].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Діагностування дітей зі складними порушеннями розвитку – це необхідна умова розробки засобів корекційного впливу відповідно до індивідуальних потреб дітей даної категорії, створення належних умов для їх навчання та виховання. Водночас, такі дослідження вимагають від дослідників достатнього рівня теоретичної та практичної підготовки, розуміння деяких особливостей у проведенні діагностики даного контингенту дітей: неможливість використання стандартизованих тестових методик, труднощі розробки тестового матеріалу та критеріїв оцінювання для дітей даної категорії; необхідним є виключення стресових ситуацій, негативних коментарів, створення ситуації успіху, які сприяють появі позитивних емоцій; труднощі переключення дитини з одного виду діяльності на інший; краще обстеження проводити в ранковий час; тестові завдання від простих до складних; прояв негативізму під час обстеження – виявлення факторів, які впливають на зміни настрою, поведінки, мотивації дитини, рухової активності, під час негативних проявів необхідно відмовитися від проведення обстеження; підвищена чутливість до зорових, тактильних, звукових подразників, наявність гіперестизії – підвищеної чутливості шкіри – подразнення у дітей провокує яскраве світло та сильні звуки, деякі запахи, все це необхідно передбачтити [1].

Потрібно відзначити, що для дітей зі СПР діагностику не можна будувати на відповідності узагальненому показнику норми. Розвиток таких дітей відбувається відповідно до загальних психологічних закономірностей, проте відповідні новоутворення затримуються у своєму виникненні (залежно від складної структури порушення), тому неможливо орієнтуватися на загальноприйняті вікові норми прояву певних психічних явищ, а лише на послідовність виникнення навичок і вмінь.

Під «руховим порушенням» розуміється недорозвинення, або викривлений розвиток таких компонентів рухової діяльності дитини як спосіб основного руху (вміння та навички), комплекс рухових якостей (сила, гнучкість, спритність, швидкість та витривалість), а також анатомо-фізіологічні особливості організму (стан м’язового тонусу, стан суглобів, архітектоніки кісток, деформації постави тулуба та кінцівок), які зумовлюють зниження кінцевого результату конкретного виду цієї діяльності (наприклад, стояння, ходіння, лазіння, ручних маніпуляцій з предметами тощо).

Визначення на основі спеціальних завдань (тестів) порушеного виду рухової діяльності (наприклад, стояння, ходіння або бігу) потребує активної роботи з лікарем-невропатологом щодо з’ясування причини цих негараздів. Як підтверджують наукові дослідження, а також багаторічний досвід практичної роботи, більшість рухових порушень має нейрогенний характер, що призводить до парезів або паралічів м'язів тулуба та кінцівок. В наслідок цього знижується результативність виконання основних рухів у дітей, що негативно позначається на одному з трьох компонентів рухової активності (фізичного розвитку дитини, рухових якостей, техніки рухів). Отримані відомості щодо

характеру основних рухів або найбільш проблемного основного режиму вносяться в універсальну контрольну картку рухового розвитку дитини.

Перші два параметри (схема руху та рухові якості) визначаються за допомогою психолого-педагогічних методик спостережень та ігрових тестів, а особливості фізичного розвитку (стан анатомо-фізіологічних особливостей організму) – на основі медичних технік: антропометрії, спірографії, плантографії, гоніометрії, електрокардіографії, міотонометрії, рентгенографії, магнітно-резонансної томографії тощо.

На основі результатів обстеження конкретного основного руху заповнюється універсальна картка за даним видом руху, на підставі якої розробляється програма корекції цього основного руху. Набір диференційних програм корекції за всіма основними рухами складає основу інтегральної корекційної програми рухового розвитку для конкретної дитини або групи дітей, які мають подібні рухові порушення.

З метою діагностики рухових порушень використовуються загальноприйняті у практиці фізичного виховання дітей з порушеннями опорно-рухового апарату рухові тести, методики педагогічного спостереження за технікою основних рухів, а також «Методика ігрового тестування рухового розвитку дітей з порушеннями опорно-рухового апарату» М. Єфименка (2000).

В залежності від прояву та поєднань порушень виокремлюються різні ступені рухових розладів. Тяжка ступінь ураження характеризується тим, що дитина самостійно пересувається із значними труднощами, лише частково оволодіває навичками самообслуговування. Для середнього ступеня характерним є здатність самостійно пересуватися тільки на невеликі відстані, володіють навиками самозабезпечення, які разом з тим, недостатньо автоматизовані й координовані при диференціюванні параметрів рухів. Легка ступінь ураження характеризується здатністю дитини самостійно пересуватися на великі відстані, сформованістю на достатньому рівні навичок самообслуговування, але значна кількість рухових дій виконується неефективно з точки зору біомеханіки, що пов’язано з психомоторними і морфофункціональними структурними дефектами нервово – м’язового апарату.

Нами було визначено чинники, що вказують на особливості проведення обстеження дітей з комплексними порушеннями [1].:

- відмінність від узагальненого показника норми;
- неоднорідність темпів розвитку психічних процесів;
- визначеність недоліків у розвитку – відсутність або недорозвиток психічних процесів;
- необхідність інтегрованого підходу у діагностиці дітей;
- урахування мовленнєвого розвитку дітей зі СПР;
- необхідність підбору діагностичних завдань для оцінки актуального розвитку дитини;
- необхідність підбору різнорівневих завдань для дітей зі СПР через неоднорідність структури порушення;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- необхідність відмічати в обстеженні стан розвитку однієї функції, а представити дані в сукупності всіх проявів, що дозволить скласти цілісну картину розвитку дитини;

- необхідність у якісній та кількісній обробці результатів.

Комплексна діагностична методика містить у собі модифіковані методики Н. Аскаріної, К. Печори, Л. Бадаляна, П. Жиянової, М. Кольцової, Н. Машиної, Л. Сековец, О. Лурія, Є. Стребелевої, Т. Ахутіної, Л. Бендера, Н. Бернштейна та розроблені нами адаптовані ігрові завдання для дітей зі СПР.

Перший блок складався із завдань, які були спрямовані на діагностику стану моторики рук і дрібної моторики:

- стан розвитку хапальних рухів;
- стан розвитку рухових можливостей дитини;
- стан розвитку м'язового тонусу;
- стан розвитку рухливості кисті рук;
- стан розвитку диференційованих рухів пальців;
- стан розвитку узгодженості дій рук;
- стан розвитку наслідувальних рухів рук;
- стан розвитку ритмічності рухів рук;
- стан розвитку предметно-практичних дій;
- визначення провідної руки.

Відповідно до результатів проведення діагностичних завдань за даним показником було виділено п'ять рівнів розвитку навичок: **нульовий рівень (0 балів), низький рівень (1 бал), середній рівень (2 бали), достатній рівень (3 бали), високий рівень (4 бали).**

Для **дослідження стану розвитку хапальних дій** визначено ігрові завдання «Візьми ложку», «Постукай предметами», «Вийми предмет з коробки», «Склади в коробку», «Побудуй башту з двох кубиків», «Кинь у пляшку камінець», «Злови та кинь великий і маленький м'яч», «Розстібни та застібни блискавку».

Для **дослідження рухових можливостей** дитини визначено такі завдання: «Підніми дві руки вгору», «Зігни руки в ліктях», «Розведи руки в сторони», «Відкрий коробку», «Намалюй», «Зніми одяг», «Перегорни сторінку», «Дістань намистинки з мішечка», «Кинь м'ячик над головою». Метою спостереження є визначення рухової активності за темпом та якістю рухів рук, визначення рівня дрібної моторики.

Для **дослідження стану розвитку м'язового тонусу** дитини визначено такі завдання: «Розгорни цукерку», «Відкриває коробку», «Тримай фломастер», «Одягни рукавицю», «Відкрути кришку», «Закрути кришку», «Зліпи кульку», «Одягни велику намистинку на проволоку». Метою спостереження є оцінка м'язового тонусу, визначення рівня дрібної моторики.

Для **дослідження стану рухливості кисті рук** дитини визначено такі завдання: «Потисни руку», «Покажи долоньки», «Поклади кульки до

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

коробочки», «Поплескай в долоні», «Погладь ведмедика», «Умивання та витирання рук», «Проведи намистинку по спіралі», «Застібни і розстібни ґудзик». Метою спостереження є визначення здатності згинати, розгинати та обертати кисті рук.

Для **дослідження стану розвитку диференційованих рухів пальців** дитини визначено такі завдання: «Стисни руки в кулачок», «Відкрий коробку», «Повтори рух», «Переклади дрібні фігурки з однієї коробки в іншу», «Склади папір навпіл», «Покажи предмети за допомогою вказівного пальця», «Покажи пальчик», «Розріж папір». Метою спостереження є обстеження рухів пальців, здатності до самостійного розведення і зведення пальців, здатності до швидкого зведення та розведення пальців у вихідне положення, здатності виконувати рухи окремими чи певними пальцями.

Для **дослідження стану розвитку узгодженості дій рук** дитини визначено такі завдання: «Підніми дві руки вгору», «Розпакуй предмет», «Повітряна кулька», «Розріж папір». Метою спостереження є обстеження узгодженості дій рук, наявності елементарних соціально-побутових навичок.

Для **дослідження стану розвитку ритмічності рухів рук** дитини визначено завдання: «Поклади кульки до коробочки», «Переклади дрібні предмети з однієї коробки в іншу», «Плесни в долоні три рази». Метою спостереження є обстеження ритмічності рухів у заданому темпі.

Для **дослідження стану розвитку наслідувальних рухів рук** дитини визначено завдання «Спритні ручки» (долоня-кулак) – спрощений варіант проби на динамічний праксис (тест Т. Ахутіної). Метою спостереження є встановлення рівня наслідувальних рухів рук.

Результати діагностики стану моторики та дрібної моторики демонструють необхідність корекційно-розвивальної роботи з дітьми, які мають СПР. Вона має включати спеціально підібрані та адаптовані вправи, ігри, прийоми для розвитку дрібної та загальної моторики, які мають бути використані під час індивідуального корекційного супроводу кожної дитини.

Для того, щоб виявити гіпермобільність суглобів, лікарі використовують: **Шкалу Бейтона** (пацієнту пропонують виконати серію рухів, які допомагають оцінити еластичність суглобів; **МРТ або УЗД** (ці методи дозволяють детальніше оцінити стан зв'язок і суглобів); **Генетичні аналізи** (якщо є підозра на синдром Елерса-Данлоса чи Марфана, може знадобитися аналіз ДНК). Рання діагностика має велике значення, оскільки своєчасне лікування допомагає уникнути серйозних ускладнень.

План обстеження за підозри на гіпермобільність суглобів визначається скаргами пацієнтів, може включати рентгенографію, УЗД, КТ, МРТ різних сегментів, інші неінвазивні методики візуалізації. Для виключення ревматичних хвороб та генетичних патологій виконують лабораторні дослідження.

Останні 30 років ГС інтенсивно вивчається. Однак остаточно не доведено, що приймати за середньостатистичну норму об'єму рухів і що відносити

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

до гіпермобільності. Особливо важко визначити це у дітей, оскільки їм властива фізіологічна гіпермобільність, враховуючи незрілість сполучної тканини.

В своїй роботі ми використовували скринінговий метод оцінки функціонального стану нервової системи та опорно-рухового апарату (в т.ч. гіпермобільності суглобів) за допомогою авторського апаратно-програмного комплексу **«VV»** (Vim Vitae – життєва сила). Це дало нам можливість порівняти інформативність інноваційного методу доклінічного обстеження із традиційними критеріями [16].

Було обстежено 93 дитини дошкільного віку з порушеннями функцій НС та ОРА, з числа яких доброякісна гіпермобільність була зареєстрована у 14,9% та гіпермобільний синдром зі сформованою патологією опорно-рухової системи – у 1,7% обстежуваних [5].

Запропонований метод скринінгової діагностики є досить інформативним порівняно з традиційно використовуваними методами, він є простим і доступним, не вимагає складної спеціальної апаратури, може бути рекомендований для популяційних досліджень та амбулаторної практики.

Таким чином, розділення дітей із складними порушеннями за вираженістю кожного з наявних дефектів дозволяє визначити їх основні труднощі і побудувати програму комплексної психолого-медико-педагогічної реабілітації, процесу їх навчання й виховання.

Алгоритм комплексної фізичної реабілітації дітей із порушенням НС та ОРА визначається традиційною схемою, що містить лікувальну фізичну культуру (ЛФК), фізіотерапію, масаж, ортопедичні заходи корекції, мануальну терапію та дієтотерапію. Фахівці із фізичної реабілітації акцентують увагу на раціоналізацію режиму дня, правильно організовані заняття ЛФК, психотерапію, аутогенне тренування, фізіотерапію та ортопедичний режим − розвантаження хребта з використанням спеціальної клиноподібної підставки на ортопедичних кушетках та статичну корекцію [2,9,16,19,20].

Під час фізичної реабілітації дітей з патологією НС та ОРА фізіотерапевтичні процедури пе-редбачають: магнітотерапію, електротерапію, теплолікування, лікування ультразвуком, водолікування та електрофорез. Призначається також бальнеотерапія у вигляді хлоридно-натрієвих ванн та кліматотерапія з використанням морського клімату

Для більшого лікувально-корекційного ефекту фізіотерапію поєднують із ЛФК. Масаж доцільно виконувати упродовж 10 – 12 хвилин безпосередньо перед початком лікувальної гімнастики з обов’язковим введенням гідромасажу та апаратного масажу. ЛФК може бути ефективним корекційним засобом у тому випадку,якщо є складовою частиною загального процесу фізичного виховання, форми якого поєднують ранкову гігієнічну гімнастику, гімнастику до уроків, фізкультхвилинки на уроках, ігри на перервах, позашкільні спортивні заняття [2,9,16,19,20].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Систематичні заняття ЛФК повинні містити вправи для загального розвитку та спеціальні вправи, що мають профілактично-корекційний вплив, підвищують загальний тонус організму, активізують діяльність центральної нервової системи, серцево-судинної й ди-хальної систем, забезпечують перерозподіл м'язового напруження та зміцнюють м'язовий корсет. Під час проведення занять ЛФК важливу роль відіграють дихальні вправи, які посилюють легеневу вентиляцію, кровообіг, окислювально-відновлювальні процеси в організмі.

У комплексній фізичній реабілітації дітей з синдромомом гіпермобільності суглобів застосовують гідрокінезотерапію, основними завданнями якої є корекція порушень, розвантаження кістково-м'язової системи та загальне загартування організму. Загальновідомий позитивний лікувальний вплив плавання стилем брас на грудях із подовженою паузою ковзання, під час якого хребет максимально витягується, а м'язи тулуба статично напружені.

Для дітей із патологією ОРА на фоні НДСТ визначають низку протипоказів, які необхідно враховувати під час проведення таких реабілітаційних заходів: не рекомендовано тривалий біг, стрибки, піднімання важких предметів, швидку ходьбу, теренкур, тривалі статичні положення тіла. Обов'язковою умовою ЛФК є чергування навантажень, періодів релаксації та використання полегшених вихідних положень. [6,8,11,13,18]

Таким чином, одним із найефективніших методів комплексної консервативної корекції патологічних станів НС та ОРА у дітей є фізична терапія. Оздоровчі фізичні вправи сприяють прискоренню розвитку сполучної тканини і створюють умови для підвищення аеробної спроможності та імунологічної реактивності організму.

Висновки.

Для оптимального позитивного ефекту режиму рухової активності, удосконалення рухових дій, зміцнення здоров'я дітей, підтримання оптимального рівня фізичної та розумової працездатності обов'язковим положенням є правильно побудований та організований режим дня такої дитини. Основу цього загального виховного моменту складає раціональне та оптимальне чергування різних видів діяльності й відпочинку дитини (заняття, прогулянки, їда, сон, фізичні вправи).

Вирішення цього питання потребує формування нової філософії державної політики щодо дітей дошкільного віку, значної, а іноді принципової трансформації (пристосування, корекції, адаптації) завдань, принципів, засобів, методів, організаційних форм основних розділів психолого-медико-педагогічного супроводу дітей.

Низка питань потребує подальшої теоретико-експериментальної розробки і впровадження результатів досліджень в процес комплексної реабілітації дітей із СПР. Перспективи подальших пошуків полягають у розробці, обґрунтуванні та впровадженні ефективних програм фізичної терапії дітей із порушеннями НС та ОРА внаслідок гіпермобільності суглобів.

Література:

1. Антонова-Рафі Ю., Худецький І., Білошицька О., Глоба О., Витовщик Т. (2024). Сучасні світові тенденції підготовки ерготерапевтів. Фітотерапія. Часопис, 4, 87–99, doi: https://doi.org/10.32782/2522-9680-2024-4-87

2. Бессарабова, О., Тищенко, В., Потапова, Л. (2022). ДОСЛІДЖЕННЯ РІВНЯ ФІЗИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ. *Науковий часопис Українського державного університету імені Михайла Драгоманова. Серія 15*, (10(155), 36-40. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.10(155).09.

3. Гладуш В.А. Збереження здоров'я особистості як науково-педагогічний феномен/ Педагогіка здоров'я як основа розвитку потенціалу особистості: [колект. моногр.] – Дніпро: ЛІРА, 2020. – 384 с. (с. 6-28). https://lib.iitta.gov.ua/cgi/search/simple?q=%D0%B3%D0%BB%D0%B0%D0%B4%D1%83%D1%88&_action_search=%D0%9F%D0%BE%D1%88%D1%83%D0%BA&_action_search=Search&_order=bytitle&basic_srchtype=ALL&_satisfyall=ALL .

4. Глоба О. П. Програма підготовки дітей дошкільного віку з порушеннями опорно-рухового апарату до навчання в загальноосвітній школі : методичні вказівки / Глоба О. П., Долинний Ю. О. – Луганськ : ЛНПУ ім. Тараса Шевченка, 2007. – 112 с.

5. Глоба О.П. Програма корекційно спрямованого фізичного виховання дітей молодшого шкільного віку з порушеннями психофізичного розвитку. / Інклюзивне навчання: організаційне, змістове та методичне забезпечення: навчально-методичний посібник [кол. авторів за заг. ред. С. П. Миронової]. – Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2015. – 236 с.

6. Золотарьова Н., Вастьянов Р. (2024). Спосіб скринінгової діагностики гіпермобільності суглобів. *Науковий збірник «InterConf»* , (211), 100–105. Отримано з https://archives.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/80.

7. Ефименко Н. Н. Детские церебральные параличи / Ефименко Н. Н., Сермеев Б. В. – Одесса : [б. и.], 2000. – 240 с.

8. Ю. Марушко, Т. Марушко. Клінічне значення синдрому дисплазії сполучної тканини для лікувальної та спортивної практики. – К. Спортивна медицина, 2007. – С. 24-31.

9. Мога М. Д. Корекція моторної сфери дітей раннього віку зі спастичним синдромом. Вінниця : ТВОРИ, 2019. 396 с.

10. Моісеєнко Р. О. Частота та структура захворюваності дітей в Україні та шляхи її зниження / Р. О. Моісеєнко // Сучасна педіатрія – 2009. − № 2. – С. 10 – 11.

11. Ростамашвіли Л.М. Інноваційний підхід до оцінювання психофізичного стану здоров'я дитини зі складними порушенням розвитку: труднощі діагностики та шляхи їх подолання // Вчені записки університету імені П.Ф. Лесгафта, №2(84) – 2012, С. 2.

12. Чухраєв М. В., Медков І. В., Буцька Л. В., Глоба О. П., Забулонов Ю. Л. КОМПЛЕМЕНТАРНІ МЕТОДИ ДІАГНОСТИКИ І ЛІКУВАННЯ БОЛЮ І БОЛЬОВИХ СИНДРОМІВ / UDC 001.1 The 14th International scientific and practical conference "International scientific innovations in human life" (August 4-6, 2022) Cognum Publishing House, Manchester, United Kingdom. 2022. 441 p**.** ISBN 978-92-9472-195-2.

13. Fu Q. Exercise in the postural orthostatic tachycardia syndrome / Q. Fu, B.D. Levine // Autonomic Neuroscience: Basic and Clinical. — 2015. — Vol.188. — P.86—89.

14. Grahame R. Pain, distress and joint hyperlaxity // Joint, Bone, Spine. – 2000. – Vol. 67. – P. 157-164.

15. Oleksandr Hloba, Yuliia Antonova-Rafi, Walery Zukow, Tetiana Harnyk, & Viktor Sinyov. (2023). Impact of using the principle of spectral-dynamic analysis of the intensity of the electret field of the "Vim Vitae" electronic complex on a living organism. *Physical Rehabilitation and Recreational Health Technologies*, *8*(2), 105–116. https://doi.org/10.15391/prrht.2023-8(2).04 ISSN 2522-1914.

16. Joint hypermobility in children with idiopathic scoliosis: SOSORT award 2011 winner/ Czaprowski D., Kotwicki T. [et al.] // Scoliosis. — 2011. — Vol.7. — P.6—22.

17. Neki N.S. Benign joint hypermobility syndrome / N.S. Neki, A. Chhabra // J. Mahatma Gandhi Inst Med Sci. — 2016. — Vol.21. — P.12—18.

18. Physiotherapy management of joint hypermobility syndrome — a focus group study of patient and health professional perspectives / Palmer S. [et al.] // Physiotherapy. — 2016. — Vol.102. — P.93—102.

19. Viktor Hladush, Viera Šilinova, Vladimir Klein, Olga Bench, Alexandr Hloba (2020) Preparation of pedagogical trainers to inclusive diagnostic *Journal of Critical Reviews*, 7 (11), 4132-4141, ISSN 2394-5125 http://www.jcreview.com/?mno=122618.

References:

1. Antonova-Rafi, Y., Khudetskyi, I., Biloshytska, O., Hloba, O., & Vytovshchyk, T. (2024). Suchasni svitovi tendentsii pidhotovky erhoterapevtiv [Modern world trends in the training of occupational therapists]. *Fitoterapiia. Chasopys – Phytotherapy*, 4, 87–99. https://doi.org/10.32782/2522-9680-2024-4-87 [in Ukrainian].

2. Bessarabova, O., Tyshchenko, V., & Potapova, L. (2022). Doslidzhennia rivnia fizychnoi pidhotovlenosti ditei starshoho doshkilnoho viku [STUDY OF THE LEVEL OF PHYSICAL FITNESS OF CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE]. *Naukovyi chasopys Ukrainskoho derzhavnoho universytetu imeni Mykhaila Drahomanova - Scientific Journal of the Mykhailo Drahomanov Ukrainian State University.* Seriia 15, (10(155), 36-40. https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2022.10(155).09 [in Ukrainian].

3. Hladush, V. A. (2020). Zberezhennia zdorovia osobystosti yak naukovo-pedahohichnyi fenomen. In Pedahohika zdorovia yak osnova rozvytku potentsialu osobystosti: [Preservation of personality health as a scientific and pedagogical phenomenon / Pedagogy of health as a basis for the development of personality potential: [collective monograph] (pp. 6-28). *Dnipro: LIRA.* https://lib.iitta.gov.ua/cgi/search/simple?q=hladush [in Ukrainian].

4. Hloba, O. P., & Dolynnyi, Y. O. (2007). Prohrama pidhotovky ditei doshkilnoho viku z porushenniamy oporno-rukhovoho aparatu do navchannia v zahalnoosvitnii shkoli: metodychni vkazivky [Programme for the preparation of preschool children with musculoskeletal disorders for studying in a comprehensive school: methodological instructions]. *Luhansk: Luhanskyi natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Tarasa Shevchenka* [in Ukrainian].

5. Hloba, O. P. (2015). Prohrama korektsiino spriamovanoho fizychnoho vykhovannia ditei molodshoho shkilnoho viku z porushenniamy psykho-fizychnoho rozvytku [Program of Corrective Physical Education for Primary School Children with Disorders of Psychophysical Development]. *In S. P. Myronova (Ed.), Inkliuzyvne navchannia: orhanizatsiine, zmistove ta metodychne zabezpechennia: navchalno-metodychnyi posibnyk - Inclusive Education: Organisational, Content and Methodological Support: A Study Guide [team of authors under the editorship of S.P. Myronova* (pp. 1-236). Kamianets-Podilskyi: Kamianets-Podilskyi natsionalnyi universytet imeni Ivana Ohiienka [in Ukrainian].

6. Zolotarova, N., & Vastianov, R. (2024). Sposib skryninhovoi diahnostyky hipermobilnosti suhlobiv [Method of screening diagnosis of joint hypermobility]. *Naukovyi zbirnyk "InterConf" - Scientific collection 'InterConf',* (211), 100–105. Retrieved from https://archives.interconf.center/index.php/conference-proceeding/article/view/80 [in Ukrainian].

7. Yefymenko, N. N., & Sermeiev, B. V. (2000). Detskie tserebralnye paralichi [Children's cerebral palsies]. Odesa: [b.i.], 2000. 240 p. [in Ukrainian].

8. Marushko, Y., & Marushko, T. (2007). Klinichne znachennia syndromu dysplazii spoluchnoi tkanyny dlia likuvalnoi ta sportyvnoi praktyky [Clinical significance of the connective tissue dysplasia syndrome for medical and sports practice]. Kyiv: Sportyvna medytsyna, 24-31 [in Ukrainian].

9. Moha, M. D. (2019). Korektsiia motornoyi sfery ditei ranoho viku zi spastychnym syndromom [Correction of the motor sphere of young children with spastic syndrome]. Vinnytsia: TVORY [in Ukrainian].

10. Moiseienko, R. O. (2009). Chastota ta struktura zakhvoriuvanosti ditei v Ukraini ta shliakhy yii znyzhennia [Frequency and structure of childhood morbidity in Ukraine and ways to reduce it]. Suchasna pediatriia, (2), 10-11 [in Ukrainian].

11. Rostamashvili, L. M. (2012). Innovatsiinyi pidkhid do otsiniuvannia psykho-fizychnoho stanu zdorovia dytyny zi skladnymy porushenniamy rozvytku: trudnoshchi diahnostyky ta shliakhy yikh podolannia [Innovative approach to assessing the psychophysical state of health of a child with complex developmental disorders: diagnostic difficulties and ways to overcome them]. *Vcheni zapysky universytetu imeni P. F. Leshafta - Scientific Notes of P.F. Lesgaft University*, (2(84)), 2 [in Ukrainian].

12. Chukhraiev, M. V., Medkov, I. V., Butska, L. V., Hloba, O. P., & Zabulonov, Y. L. (2022). Komplementarni metody diahnostyky i likuvannia boliu i boliovykh syndromiv [Complementary methods of diagnosis and treatment of pain and pain syndromes]. In The 14th International scientific and practical conference “International scientific innovations in human life” (pp. 441). Manchester, United Kingdom: Cognum Publishing House. ISBN 978-92-9472-195-2 [in England].

13. Fu, Q., & Levine, B. D. (2015). Exercise in the postural orthostatic tachycardia syndrome. Autonomic Neuroscience: Basic and Clinical, 188, 86-89.

14. Grahame, R. (2000). Pain, distress and joint hyperlaxity. Joint, Bone, Spine, 67, 157-164.

15. Hloba, O., Antonova-Rafi, Y., Zukow, W., Harnyk, T., & Sinyov, V. (2023). Impact of using the principle of spectral-dynamic analysis of the intensity of the electret field of the "Vim Vitae" electronic complex on a living organism. Physical Rehabilitation and Recreational Health Technologies, 8(2), 105-116. https://doi.org/10.15391/prrht.2023-8(2).04

16. Czaprowski, D., Kotwicki, T., et al. (2011). Joint hypermobility in children with idiopathic scoliosis: SOSORT award 2011 winner. Scoliosis, 7, 6-22.

17. Neki, N. S., & Chhabra, A. (2016). Benign joint hypermobility syndrome. J. Mahatma Gandhi Inst Med Sci, 21, 12-18.

18. Palmer, S., et al. (2016). Physiotherapy management of joint hypermobility syndrome — a focus group study of patient and health professional perspectives. Physiotherapy, 102, 93-102.

19. Hladush, V., Šilinova, V., Klein, V., Bench, O., & Hloba, A. (2020). Preparation of pedagogical trainers to inclusive diagnostic. Journal of Critical Reviews, 7(11), 4132-4141. ISSN 2394-5125. http://www.jcreview.com/?mno=122618

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 615.8:616.833.35/37-001

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1523-1531

Гнатів Катерина Андріївна магістр із спеціальності терапія та реабілітація, Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського, м. Тернопіль

Камишна Ірина Іванівна доктор медичних наук, професор кафедри медичної реабілітації, Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського, м. Тернопіль, тел.: (095) 431-30-68, https://orcid.org/0000-0002-4483-1856

Попович Дарія Володимирівна доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедри фізичної терапії, ерготерапії та фізичного виховання, Тернопільський національний медичний університет ім. І.Я. Горбачевського, м.Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-5142-2057

ОСОБЛИВОСТІ НЕЙРОРЕАБІЛІТАЦІЇ ПРИ ТРАВМАТИЧНОМУ УРАЖЕННІ СЕРЕДИННОГО, ЛІКТЬОВОГО ТА ПРОМЕНЕВОГО НЕРВІВ

Анотація. Мета. Метою даного дослідження є вивчення ефективності фізичної терапії при травматичних ураженнях серединного, ліктьового та променевого нервів, а також розробка рекомендацій щодо оптимізації реабілітаційних програм для відновлення функцій верхніх кінцівок, зменшення больового синдрому та покращення якості життя пацієнтів. **Методи.** Серед учасників дослідження було 8 жінок та 16 чоловіків. У 10 хворих спостерігалось ураження серединного нерва, у 6 – ліктьового, а у 8 пацієнтів був уражений променевий нерв. Всі пацієнти, що були обстежені, були розподілені на дві групи: - Перша група, реабілітацію проводили за стандартним методом. - Друга група, за індивідуально розробленою методикою реабілітації. **Результати.** Проведене дослідження, що включало 24 пацієнти з пошкодженням серединного, ліктьового та променевого нервів, дозволило оцінити ефективність реабілітаційних заходів. Встановлено, що використання комплексного підходу до реабілітації, який включає кінезіотерапію, транскутанну електричну нервову стимуляцію (TENS), спеціальні ортези, тейпування, нейродинаміку та метод PNF, сприяє більш ефективному відновленню рухливості та функції уражених кінцівок порівняно з традиційними методами реабілітації. У пацієнтів Групи 2, які отримували індивідуальну програму реабілітації, спостерігалося значне зменшення больового синдрому за шкалою VAS ($p < 0,001$). Після реабілітації середній рівень болю в Групі 2 склав 1,67, тоді як у Групі 1 – 3,83, що підтверджує вищу

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ефективність розширеного підходу. Аналіз показників м'язової сили (ММТ) після реабілітації продемонстрував значне покращення у всіх досліджуваних м'язах, що іннервуються ураженими нервами. У Групі 2 спостерігався більший приріст сили у порівнянні з Групою 1, що підтверджує ефективність індивідуального підходу. Статистично значущі покращення були зафіксовані за всіма дослідженими параметрами ММТ, що свідчить про позитивний вплив запропонованої реабілітаційної методики. Отримані результати демонструють, що застосування комплексного підходу до реабілітації пацієнтів з ураженнями периферичних нервів є більш ефективним порівняно зі стандартною програмою реабілітації, оскільки забезпечує швидше зниження больового синдрому та більш значне відновлення м'язової сили.

Висновок: результати дослідження показали більшу ефективність індивідуальної програми реабілітації порівняно зі стандартною методикою і можуть бути використані для оптимізації реабілітаційних програм та покращення якості життя пацієнтів з пошкодженнями периферичних нервів.

Ключові слова: фізична терапія, периферичні нерви, травма, кінезіотерапія, реабілітація, нейрореабілітація, ММТ, шкала болю.

Hnativ Kateryna Andriivna Master of Physical Therapy and Occupational Therapy Department of Medical Rehabilitation, I.Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University

Kamyshna Iryna Ivanivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Department of Medical Rehabilitation, I.Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University tel.: (095) 431-30-68, orcid.org/0000-0002-4483-1856

Popovych Daria Volodymyrivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Physical Therapy Ergotherapy and Physical Education Department of Physical Therapy Ergotherapy and Physical Education I.Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University, https://orcid.org/0000-0002-5142-2057

FEATURES OF NEUROREHABILITATION FOR TRAUMATIC LESIONS OF THE MEDIAN, ULNAR, AND RADIAL NERVES

Abstract. Objective. The aim of this study is to evaluate the effectiveness of physical therapy in traumatic injuries of the median, ulnar, and radial nerves, as well as to develop recommendations for optimizing rehabilitation programs to restore upper limb functions, reduce pain syndrome, and improve patients' quality of life.

Methods. The study included 8 women and 16 men. Among the participants, 10 patients had median nerve damage, 6 had ulnar nerve injuries, and 8 had radial nerve involvement. All examined patients were divided into two groups: The first

group underwent rehabilitation using the standard method. The second group followed an individually designed rehabilitation program.

Results. The study, which involved 24 patients with injuries to the median, ulnar, and radial nerves, allowed us to assess the effectiveness of rehabilitation measures. It was established that a comprehensive rehabilitation approach, including kinesiotherapy, transcutaneous electrical nerve stimulation (TENS), specialized orthoses, taping, neurodynamics, and the PNF method, leads to more effective restoration of mobility and function of the affected limbs compared to traditional rehabilitation methods. Patients in Group 2, who received an individualized rehabilitation program, showed a significant reduction in pain syndrome according to the VAS scale ($p < 0.001$). After rehabilitation, the average pain level in Group 2 was 1.67, whereas in Group 1, it was 3.83, confirming the higher effectiveness of the expanded approach. An analysis of muscle strength indicators (MMT) after rehabilitation demonstrated significant improvement in all studied muscles innervated by the affected nerves. Group 2 showed a greater increase in strength compared to Group 1, confirming the effectiveness of the individualized approach. Statistically significant improvements were recorded in all studied MMT parameters, indicating the positive impact of the proposed rehabilitation method. The results demonstrate that a comprehensive rehabilitation approach for patients with peripheral nerve injuries is more effective than the standard rehabilitation program, as it provides faster pain relief and a more significant restoration of muscle strength.

Conclusion. The study results showed greater effectiveness of the individualized rehabilitation program compared to the standard method and can be used to optimize rehabilitation programs and improve the quality of life of patients with peripheral nerve injuries.

Keywords: physical therapy, peripheral nerves, trauma, kinesiotherapy, rehabilitation, neurorehabilitation, MMT, pain scale.

Постановка проблеми. Травматичні ушкодження нервів, зокрема серединного, ліктьового та променевого, є одними з найбільш поширених травм у клінічній практиці, що може призводити до серйозних функціональних порушень, зокрема втрати рухливості, чутливості та здатності до самостійного виконання повсякденних завдань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Фізична терапія є важливим компонентом у реабілітації пацієнтів після травм нервів, оскільки вона сприяє відновленню функцій та зменшенню больового синдрому. Враховуючи зростаючу кількість таких ушкоджень у різних групах населення, а також потребу в ефективних методах реабілітації, дослідження фізичної терапії при травматичних ураженнях серединного, ліктьового та променевого нервів є надзвичайно важливим. Вивчення даної теми дозволяє створювати більш ефективні та доступні методи лікування, які допомагають пацієнтам відновлювати фізичні функції, зменшувати біль і підвищувати якість життя [1, 2, 3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Незважаючи на значну кількість досліджень у галузі фізичної терапії при травматичних ураженнях нервів, існує кілька аспектів, які потребують подальшого вивчення. Більшість досліджень зосереджені на загальних методах фізичної терапії, але недостатньо уваги приділено індивідуалізації лікування для конкретних типів ушкоджень нервів та пацієнтів. Кожен тип травми серединного, ліктьового або променевого нервів може вимагати різних методів втручання, що ще потребує детальнішого дослідження. Також необхідно більше уваги приділяти вивченню ефективності комбінованих методів фізичної терапії, таких як поєднання традиційних методів з новітніми підходами [4, 5].

Отже, дослідження у цій області має величезний потенціал для покращення методів реабілітації пацієнтів, що зазнали травм нервів верхніх кінцівок, а також для створення нових, більш ефективних програм лікування, спрямованих на відновлення функцій і покращення якості життя пацієнтів.

Мета статті.

Метою даного дослідження є вивчення ефективності фізичної терапії при травматичних ураженнях серединного, ліктьового та променевого нервів, а також розробка рекомендацій щодо оптимізації реабілітаційних програм для відновлення функцій верхніх кінцівок, зменшення больового синдрому та покращення якості життя пацієнтів.

Методологія.

1. **Аналіз літератури:** огляд наукових публікацій, клінічних досліджень та рекомендацій щодо фізичної терапії при травматичних ураженнях нервів верхніх кінцівок.
2. **Клінічний метод:** спостереження за пацієнтами з травмами серединного, ліктьового та променевого нервів під час реабілітації, оцінка їхнього стану, моніторинг прогресу в процесі лікування. Оцінка ефективності різних методів фізичної терапії через порівняння результатів до та після проведення реабілітаційних заходів.
3. **Метод анкетування та інтерв'ювання:** збір суб'єктивних оцінок пацієнтів щодо поліпшення їхнього функціонального стану та якості життя після застосування фізичної терапії.
4. **Статистичний метод:** обробка результатів дослідження, використання методів статистичного аналізу для оцінки ефективності терапевтичних програм, порівняння груп пацієнтів з різними методами лікування.
5. **Функціональні тести:** оцінка рухливості суглобів, сили м'язів та чутливості верхніх кінцівок до та після проведення фізичної терапії.

Виклад основного матеріалу. Проведене дослідження, у яке було залучено 24 пацієнти, у яких спостерігалось пошкодження серединного, ліктьового та променевого нервів. Кількісні дані з нормальним розподілом були представлені за допомогою середнього значення (M) та стандартного відхилення (SD), а також меж 95% довірчого інтервалу (95% ДІ). Для

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

порівняння двох груп за кількісним показником з нормальним розподілом, при рівних дисперсіях, використовувався t-критерій Стьюдента, а при різних дисперсіях – t-критерій Уелча. Різниці вважались статистично значущими при $p < 0,05$.

Пацієнти були поділені на 2 групи, які були однорідними за статтю, віком та клінічними проявами захворювання. Пацієнти першої групи отримували виключно реабілітацію за стандартною схемою. Пацієнти другої групи проходили комплексне лікування, яке включало індивідуально розроблену методику кінезіотерапії**,** яка зосереджена саме на відновленні рухливості і функції кінцівки за допомогою складання індивідуальних вправ і застосування доказових методів фізіотерапії та реабілітації, сюди входить: транскутанна електрична нервова стимуляція (TENS) для зменшення болю та поліпшення м'язової функції, використання спеціальних положень кінцівки, використання спеціальних ортезів або бандажів для підтримки ураженого суглоба та запобігання виникненню контрактури, поступове відновлення рухливості ураженої кінцівки через систематичні вправи та розтяжки, використання тейпування для фіксації кінцівки в правильному положенні, покращення крово і лімфообігу, підтримка м’язів, які іннервуються травмованим нервом, регулярний моніторинг стану пацієнта та відгуків на лікування для коригування плану реабілітації за необхідності, застосування методу нейродинаміки для відновлення пошкодженого нерва, шляхом виконання його натягу і ковзання, використання методу PNF(пропріоцептивна нейром’язева фасцилітація) терапії для покращення реакції нервових імпульсів, які залучають ослаблені м’язи шляхом стимуляції пропріорецепторів.

Серед учасників дослідження було 8 жінок та 16 чоловіків (Рис.1).

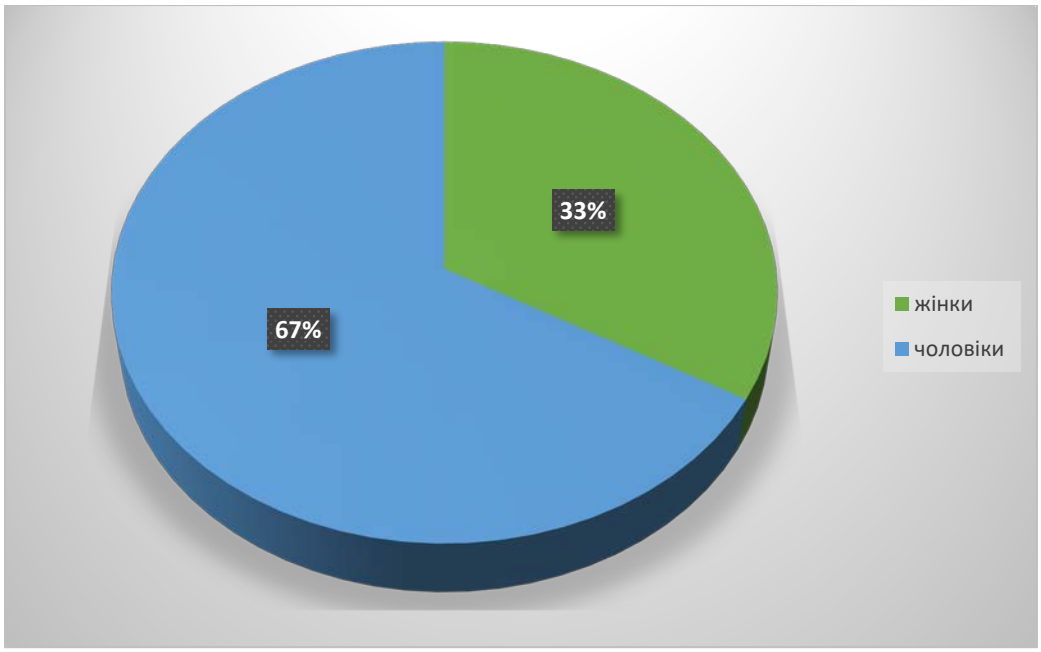

Рис. 1. Розподіл пацієнтів за статтю

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У 10 хворих спостерігалось ураження серединного нерва, у 6 – ліктьового, а у 8 пацієнтів був уражений променевий нерв (Рис.2).

Рис.2. Розподіл залежно від ураженого нерву

При порівнянні VAS після реабілітації нами було виявлено статистично значущі відмінності ($p < 0,001$). Після реабілітації **Група 2** досягла значного зниження болю (середнє значення VAS = 1,67), в той час як в **Групі 1** рівень болю залишався вищим (середнє значення VAS = 3,83). Різниця між групами становить 2,16 одиниць, що свідчить про те, що реабілітація була більш ефективною для пацієнтів з **Групи 2**.

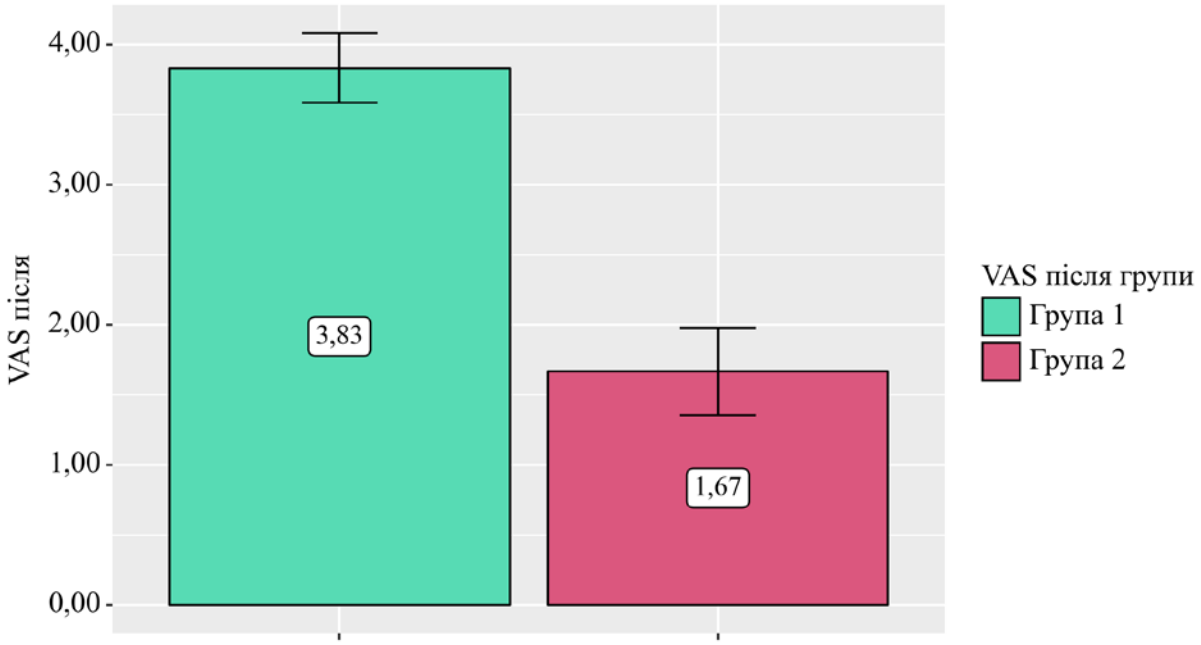

Рис. 3 Аналіз VAS після реабілітації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Був виконаний аналіз ММТ (brachioradialis muscle, n. radialis) після реабілітації.

Таблиця 1

Аналіз ММТ (brachioradialis muscle, n. radialis) після реабілітації

Показник	Категорії	ММТ після реабілітації			p
		M ± SD	95% ДІ	N	
ММТ групи після	Група 1	3,42 ± 0,67	2,99 – 3,84	12	< 0,001*
	Група 2	4,58 ± 0,51	4,26 – 4,91	12	

* – Різниці показників статистично значимі (p < 0,05)

Згідно з отриманими даними, при порівнянні ММТ (brachioradialis muscle, n. radialis) після реабілітації були встановлені суттєві різниці (p < 0,001) (використовуваний метод: t-критерій Стьюдента). Показники ММТ після для групи 1 та групи 2 відрізняються в **1,34 рази**, таким чином показники після реабілітації краще в групі 2.

Ми провели аналіз ММТ (pronator teres muscle, n. medianus) після реабілітації

Таблиця 2

Аналіз ММТ (pronator teres muscle, n. medianus) після реабілітації

Показник	Категорії	ММТ після реабілітації			P
		M ± SD	95% ДІ	N	
ММТ групи після	Група 1	3,58 ± 0,67	3,16 – 4,01	12	< 0,001*
	Група 2	4,67 ± 0,49	4,35 – 4,98	12	

* – Різниці показників статистично значущі (p < 0,05)

Виходячи з отриманих даних, при порівнянні ММТ (pronator teres muscle, n. medianus) після реабілітації, були виявлені статистично значущі різниці (p < 0,001) (використовуваний метод: t-критерій Стьюдента). Показники ММТ після реабілітації для групи 1 та групи 2 відрізняються в **1,31 рази**.

Був проведений аналіз ММТ (extensor carpi radialis longus muscle, n. radialis) після реабілітації

Таблиця 3

Аналіз ММТ (extensor carpi radialis longus muscle, n. radialis) після реабілітації

Показник	Категорії	ММТ після			P
		M ± SD	95% ДІ	n	
ММТ групи після	Група 1	3,83 ± 0,72	3,38 – 4,29	12	0,001*
	Група 2	4,75 ± 0,45	4,46 – 5,04	12	

* – Різниці показників статистично значущі (p < 0,05).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

В результаті порівняння ММТ (extensor carpi radialis longus muscle, n. radialis) групи після реабілітації, були встановлені статистично значущі різниці (p = 0,001) (використовуваний метод: t-критерій Ст'юдента). Показники ММТ (extensor carpi radialis longus muscle, n. radialis) після реабілітації для групи 1 та групи 2 відрізняються в **1,24 рази**.

Був проведений аналіз ММТ (abductor digiti minimi muscle, n. ulnaris) після реабілітації

Таблиця 4 – Аналіз ММТ (abductor digiti minimi muscle, n. ulnaris) після реабілітації

Показник	Категорії	ММТ після			p
		M ± SD	95% ДІ	n	
ММТ групи після	Група 1	3,58 ± 0,51	3,26 – 3,91	12	< 0,001*
	Група 2	4,75 ± 0,62	4,36 – 5,14	12	

* – Різниці показників статистично значущі (p < 0,05)

Згідно з отриманими даними, при аналізі ММТ (abductor digiti minimi muscle, n. ulnaris) після реабілітації були встановлені статистично значущі різниці (p < 0,001) (використовуваний метод: t-критерій Стьюдента). Показники ММТ (abductor digiti minimi muscle, n. ulnaris) після реабілітації для групи 1 та групи 2 відрізняються в **1,33 рази**

У всіх проведених аналізах, незалежно від групи (Група 1 або Група 2), спостерігається значне підвищення показників м'язової сили після реабілітаційних процедур. Різниці в показниках до та після реабілітації є статистично значущими (p < 0,05), що свідчить про ефективність використаних методів реабілітації. Для Групи 1, початкові значення ММТ до реабілітації були значно нижчими, що свідчить про потребу у відновленні м'язової сили. Після проведення реабілітації показники ММТ зросли, що підтверджує позитивний вплив реабілітаційних заходів. У Групі 2 початкові показники також мали низькі значення, але після реабілітації спостерігається ще більш значне зростання. Усі проведені тести показали значне підвищення м'язової сили після реабілітації, що підтверджує високу ефективність реабілітаційних заходів. Однак, варто зазначити, що в Групі 2, яка займалась за індивідуальною спостерігався ще більший приріст сили порівняно з Групою 1. Результати дослідження свідчать, що застосування реабілітаційних методів позитивно впливає на відновлення м'язової сили, а саме вірогідно збільшує її в обох групах.

Висновки

Проведене дослідження, що включало 24 пацієнти з пошкодженням серединного, ліктьового та променевого нервів, дозволило оцінити ефективність реабілітаційних заходів.

1. Встановлено, що використання комплексного підходу до реабілітації, який включає кінезіотерапію, транскутанну електричну нервову стимуляцію (TENS), спеціальні ортези, тейпування, нейродинаміку та метод PNF, сприяє більш ефективному відновленню рухливості та функції уражених кінцівок порівняно з традиційними методами реабілітації.

2. У пацієнтів Групи 2, які отримували індивідуальну програму реабілітації, спостерігалося значне зменшення больового синдрому за шкалою VAS ($p < 0,001$). Після реабілітації середній рівень болю в Групі 2 склав 1,67, тоді як у Групі 1 – 3,83, що підтверджує вищу ефективність розширеного підходу.

3. Аналіз показників м'язової сили (ММТ) після реабілітації продемонстрував значне покращення у всіх досліджуваних м'язах, іннервованих ураженими нервами. У Групі 2 спостерігався більший приріст сили у порівнянні з Групою 1, що підтверджує ефективність індивідуального підходу.

4. Статистично значущі покращення були зафіксовані за всіма дослідженими параметрами ММТ, що свідчить про позитивний вплив запропонованої реабілітаційної методики.

5. Отримані результати демонструють, що застосування комплексного підходу до реабілітації пацієнтів з ураженнями периферичних нервів є більш ефективним порівняно зі стандартною програмою реабілітації, оскільки забезпечує швидше зниження больового синдрому та більш значне відновлення м'язової сили.

Таким чином, результати дослідження можуть бути використані для оптимізації реабілітаційних програм та покращення якості життя пацієнтів з пошкодженнями периферичних нервів.

Література:

1. Schmid, A. B., Brunner, F., Luomajoki, H., Held, U., Bachmann, L. M., Künzer, S., & Coppieters, M. W. (2009). Reliability of clinical tests to evaluate nerve function and mechanosensitivity of the upper limb peripheral nervous system. BMC Musculoskeletal Disorders, 10(1), 11. doi:10.1186/1471-2474-10-11

2. Tosun N, Tuncay I, Akpinar F. Entrapment of the sensory branch of the radial nerve (Wartenberg's syndrome): an unusual cause. The Tohoku journal of experimental medicine. 2001;193(3):251-4.

3. Surendran S, Bhat SM, Krishnamurthy A. Compression of radial nerve between the split tendon of brachioradialis muscle: a case report. Neuroanatomy. 2006 Dec 1;5:4-5.

4. A.J. Larner; A Dictionary of Neurological Signs; Springer Science & Business Media, 12-Nov-2010; page 369

5. Adler SS, Beckers D, Buck M. PNF in practice : an illustrated guide. Гейдельберг: Springer Medizin Verlag; 2014 рік.

References:

1. Schmid, A. B., Brunner, F., Luomajoki, H., Held, U., Bachmann, L. M., Künzer, S., & Coppieters, M. W. (2009). Reliability of clinical tests to evaluate nerve function and mechanosensitivity of the upper limb peripheral nervous system. BMC Musculoskeletal Disorders, 10(1), 11. doi:10.1186/1471-2474-10-11

2. Tosun N, Tuncay I, Akpinar F. Entrapment of the sensory branch of the radial nerve (Wartenberg's syndrome): an unusual cause. The Tohoku journal of experimental medicine. 2001;193(3):251-4.

3. Surendran S, Bhat SM, Krishnamurthy A. Compression of radial nerve between the split tendon of brachioradialis muscle: a case report. Neuroanatomy. 2006 Dec 1;5:4-5.

4. A.J. Larner; A Dictionary of Neurological Signs; Springer Science & Business Media, 12-Nov-2010; page 369

5. Adler SS, Beckers D, Buck M. PNF in practice : an illustrated guide. Гейдельберг: Springer Medizin Verlag; 2014 рік.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616.351-006-089

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1532-1542

Демянчук Наталія Валентинівна кандидат біологічних наук, асистент кафедри цитології, гістології та репродуктивної медицини, Київський національний університет імені Тараса Шевченка, ННЦ «Інститут біології та медицини», м. Київ, https://orcid.org/0009-0004-4723-5218

Бузинська Наталія Олександрівна кандидат біологічних наук, асистент кафедри гістології та ембріології, Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0009-0008-2748-5243

ВПЛИВ СУЧАСНИХ ЦИФРОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ ПРИ ДОСЛІДЖЕННІ В ГЕМАТОЛОГІЇ, МОЛЕКУЛЯРНІЙ БІОЛОГІЇ І ФІЗІОЛОГІЇ

Анотація. Цифрові технології докорінно змінюють біомедичні науки, забезпечуючи нові можливості для діагностики, лікування та досліджень. У гематології, молекулярній біології і фізіології активно застосовуються автоматизовані системи, алгоритми штучного інтелекту та машинного навчання, що дозволяє підвищити точність аналізів, швидкість обробки даних та персоналізацію медичних підходів. Однак, інтеграція цифрових технологій у медичні дослідження супроводжується рядом викликів, серед яких — точність цифрових алгоритмів, якість вхідних даних, а також етичні та правові аспекти їх використання. Метою статті є аналіз сучасних цифрових технологій, які використовуються в гематології, молекулярній біології і фізіології, задля визначення їхніх переваг, обмежень та перспектив подальшого розвитку.

Результати дослідження підтвердили ефективність цифрових технологій у біомедичних науках. Упровадження машинного навчання та комп'ютерного зору дозволяє автоматизувати аналіз мазків крові, що зменшує суб'єктивний чинник і покращує діагностику захворювань, зокрема анемій та лейкемій. Гематологічні аналізатори з алгоритмами ШІ забезпечують швидше та точніше виявлення патологічних змін у складі крові порівняно з традиційними методами. Використання технологій секвенування нового покоління (NGS) в поєднанні з біоінформатичними підходами дає змогу швидко та ефективно ідентифікувати генетичні мутації, визначати ризики спадкових захворювань і розробляти персоналізовані стратегії лікування. Алгоритми ШІ дозволяють аналізувати великі обсяги геномних даних, знаходити приховані патофізіологічні взаємозв'язки та передбачати ефективність терапії. Цифрові технології відіграють важливу роль у моніторингу життєво важливих параметрів пацієнтів. Високоточні сенсори та носимі пристрої дозволяють у реальному

часі відстежувати показники серцевої діяльності, рівень кисню в крові й артеріальний тиск, що сприяє ранньому виявленню відхилень і покращує профілактику захворювань. Також цифрове моделювання фізіологічних процесів допомагає в розробці нових методів лікування та реабілітації.

Попри значні досягнення, інтеграція цифрових технологій у біомедичні дослідження стикається з проблемами. Основними з них є залежність алгоритмів ШІ від якості вхідних даних, необхідність стандартизації методів аналізу, а також етичні та правові аспекти, пов'язані з обробкою персональних даних пацієнтів. Результати цього дослідження можуть бути використані для оптимізації цифрових підходів у біомедичних науках і сприятимуть подальшому розвитку технологій у медицині.

Ключові слова: цифрові технології, штучний інтелект, гематологія, молекулярна біологія, фізіологія, медична діагностика.

Demianchuk Natalia Valentynivna PhD in Biology, Assistant of the Cytology, Histology and Reproductive Medicine Department, ESC "Institute of Biology and Medicine" Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, https://orcid.org/0009-0004-4723-5218

Buzynska Nataliia Oleksandrivna PhD in Biology, Assistant of the Department of Histology and Embryology, Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0009-0008-2748-5243

IMPACT OF MODERN DIGITAL TECHNOLOGIES IN HEMATOLOGY, MOLECULAR BIOLOGY, AND PHYSIOLOGY RESEARCH

Abstract. Digital technologies fundamentally transform biomedical sciences, providing new diagnostics, treatment, and research opportunities. In hematology, molecular biology, and physiology, automated systems, artificial intelligence (AI) algorithms, and machine learning techniques are actively employed to enhance the accuracy of analyses, expedite data processing, and personalize medical approaches. However, integrating digital technologies into medical research is accompanied by several challenges, including the accuracy of digital algorithms, the quality of input data, and the ethical and legal aspects of their use. This article analyzes contemporary digital technologies in hematology, molecular biology, and physiology to identify their advantages, limitations, and prospects for further development.

The study's findings confirm the effectiveness of digital technologies in biomedical sciences. Implementing machine learning and computer vision enables the automation of blood smear analysis, thereby reducing subjective factors and improving the diagnosis of diseases such as anemia and leukemia. Hematological analyzers incorporating AI algorithms allow faster and more precise detection of

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

pathological changes in blood composition compared to traditional methods; in combination with bioinformatics approaches, next-generation sequencing (NGS) technologies facilitate the rapid and efficient identification of genetic mutations, the assessment of hereditary disease risks, and the development of personalized treatment strategies. AI algorithms can analyze vast volumes of genomic data, uncover hidden pathophysiological relationships, and predict therapeutic efficacy. Digital technologies also play a crucial role in monitoring patients' vital parameters. High-precision sensors and wearable devices enable real-time tracking of cardiac activity, blood oxygen levels, and blood pressure, contributing to the early detection of abnormalities and improving disease prevention. Additionally, digital modeling of physiological processes aids in developing novel treatment and rehabilitation methods.

Despite significant advancements, integrating digital technologies into biomedical research faces several challenges. The primary concerns include the dependency of AI algorithms on the quality of input data, the need for standardization of analytical methods, and ethical and legal issues related to the processing of patients' data. The results of this study can be utilized to optimize digital approaches in biomedical sciences and contribute to the further advancement of medical technologies.

Keywords: digital technologies, artificial intelligence, hematology, molecular biology, physiology, medical diagnostics.

Постановка проблеми. Цифрові технології стрімко змінюють біомедичну науку, відкриваючи нові горизонти для досліджень і діагностики. В останні десятиліття значний прогрес спостерігається в гематології, молекулярній біології і фізіології, де цифрові інструменти дозволяють не лише автоматизувати рутинні процеси, але і підвищувати точність аналізів, покращуючи якість медичних висновків.

Гематологія отримала потужний поштовх до розвитку завдяки впровадженню штучного інтелекту (ШІ) та автоматизованих систем аналізу крові. Сучасні алгоритми машинного навчання здатні розпізнавати патологічні зміни на клітинному рівні з високою точністю, що значно скорочує час діагностики та знижує ймовірність помилок.

У молекулярній біології цифрові технології трансформують підхід до дослідження генетичного матеріалу. Секвенування нового покоління (NGS), біоінформатика та ШІ дозволяють розшифровувати складні геномні дані, виявляти генетичні мутації і розробляти персоналізовані стратегії лікування.

Сфера фізіології також активно впроваджує та використовує цифрові рішення. Пристрої для безперервного моніторингу життєво важливих параметрів, комп’ютерні моделі фізіологічних процесів і технології віртуальної реальності розширюють можливості досліджень, дозволяючи аналізувати роботу організму в динаміці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Попри очевидні досягнення, стрімкий науково-технічний прогрес в цій галузі створює численні дослідницькі питання, які залишаються нерозв'язаними.

1. Наскільки надійними є цифрові алгоритми в порівнянні з традиційними методами?

2. Як уникнути залежності від якості вихідних даних?

3. Які етичні та правові аспекти супроводжують інтеграцію цифрових технологій у медичні дослідження?

Ці та інші питання потребують глибокого аналізу, систематизації наявних даних та оцінки переваг і обмежень сучасних цифрових інструментів у гематології, молекулярній біології і фізіології.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна медицина все активніше інтегрує штучний інтелект (ШІ) у процеси діагностики, лікування й аналізу біологічних даних. Значна частина останніх досліджень присвячена використанню машинного навчання (ML) для швидкої обробки великих обсягів інформації, що відкриває нові можливості для виявлення прихованих патофізіологічних зв'язків і покращення ефективності клінічних рішень. Наприклад, використання нейронних концептуальних розпізнавачів (NCR) дозволяє суттєво покращити обробку медичних термінів, а також забезпечити більш точне вилучення інформації із літературних джерел [1].

Значний прорив у медичних дослідженнях спричинило глибоке навчання, яке дозволяє значно підвищити точність діагностики. Новітні алгоритми, які використовують багатошарові нейронні мережі, демонструють високу ефективність у розпізнаванні складних патологій, зокрема в онкології. Вони не лише допомагають виявляти рак на ранніх стадіях, але і сприяють персоналізованому підходу до лікування, що значно знижує ризик побічних ефектів терапії [2, 3].

Окрему увагу приділено питанням наномедицини, зокрема застосуванню аптомерів як інструментів таргетної доставки препаратів. Вони демонструють переваги над антитілами завдяки низькій імуногенності та високій селективності. Впровадження ШІ у їхній розвиток сприяє прискоренню відбору оптимальних молекул, що може суттєво змінити підходи до лікування онкологічних та інших тяжких захворювань [4].

Попри значний прогрес у застосуванні цифрових технологій у медицині, залишаються нерозв'язаними проблеми, пов'язані з доступністю ШІ для практикуючих лікарів, пояснюваністю отриманих алгоритмічних рішень та етичними аспектами використання медичних даних. Зокрема, питання прозорості алгоритмів та усунення упередженості в навчальних вибірках досі не мають однозначного вирішення [5].

Виходячи з цього, дана стаття спрямована на подальший аналіз можливостей інтеграції цифрових технологій у клінічну практику, оцінку ефективності алгоритмів ШІ у вирішенні конкретних завдань медичної діагностики та виявлення бар'єрів, які ускладнюють їхнє широке впровадження в гематології і суміжних галузях медицини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Метою статті є аналіз та оцінка сучасних цифрових технологій, які застосовуються в гематології, молекулярній біології і фізіології, із визначенням їхніх переваг, обмежень та перспектив подальшого використання.

Для досягнення цієї мети передбачено розв'язання таких завдань:

1. Проаналізувати основні напрямки впровадження цифрових технологій у біомедичних дослідженнях.

2. Дослідити точність і надійність цифрових алгоритмів порівняно з традиційними методами.

3. Визначити основні виклики, пов'язані з інтеграцією цифрових технологій у медичні дослідження, зокрема етичні та правові аспекти.

4. Оцінити перспективи подальшого розвитку цифрових інструментів у біомедичних науках та їхній потенційний вплив на діагностику і лікування.

Результати цього дослідження сприятимуть глибшому розумінню ефективності цифрових технологій у медицині та дозволять сформувати науково обґрунтовані висновки щодо їхньої подальшої інтеграції у біомедичну практику.

Виклад основного матеріалу. Автоматизовані аналізатори крові відіграють ключову роль у сучасній гематологічній діагностиці (Табл. 1). Вони значно підвищують точність і швидкість аналізу, зменшуючи ризик людських помилок. Наприклад, поточна цитометрія дозволяє визначати характеристики клітин крові з високою роздільною здатністю, що є критичним для діагностики лейкемій та інших гематологічних захворювань [6]. Гематологічні аналізатори, які використовують алгоритми ШІ, можуть автоматично ідентифікувати патологічні зміни в крові, такі як аномальні клітини та відхилення в складі формених елементів крові [7].

ШІ також застосовується для інтерпретації мазків крові, що є важливим у діагностиці гематологічних захворювань. Дослідження показують, що автоматичні системи аналізу зображень кров'яних мазків можуть досягати точності, порівнянної з висококваліфікованими гематологами [8]. Крім того, цифрове моделювання процесів кровотворення дозволяє краще розуміти механізми регуляції клітинного оновлення, що сприяє розробці нових підходів до терапії [9].

Таблиця 1

Порівняння точності традиційних та цифрових методів діагностики в гематології

Метод	Точність (%)	Час аналізу	Потреба у фахівцеві
Традиційний мікроскопічний аналіз	85–90	30–60 хв	Висока
Автоматизовані гематологічні аналізатори	92–96	5–10 хв	Мінімальна
ШІ для аналізу мазків крові	94–98	3–7 хв	Мінімальна

Джерело: узагальнено авторами на основі [8].

Секвенування нового покоління (NGS) зробило революцію в молекулярній біології, дозволяючи одночасно аналізувати тисячі генетичних варіантів і виявляти мутації з високою точністю [10]. Це критично важливо для онкогенетики, персоналізованої медицини та молекулярної діагностики. Аналогічно, цифрова полімеразна ланцюгова реакція (ПЛР) забезпечує підвищену чутливість і специфічність при аналізі нуклеїнових кислот, що дозволяє виявляти навіть низькі рівні вірусного або пухлинного ДНК у біологічних зразках.

ШІ активно застосовується для аналізу мутацій і їхнього впливу на організм. Алгоритми машинного навчання можуть прогнозувати потенційну патогенність генетичних змін і визначати їхню клінічну значущість. Це значно покращує процес генетичного консультування та персоналізованого лікування (Табл. 2).

Таблиця 2

Порівняльна характеристика цифрових методів у молекулярній біології

Метод	**Основна функція**	**Чутливість (%)**	**Область застосування**
NGS	Глибоке секвенування ДНК/РНК	>99	Онкологія, генетика
Цифрова ПЛР	Визначення копій ДНК/РНК	95-98	Інфекційні хвороби
ІІ-аналіз мутацій	Прогнозування ефекту мутацій	90-97	Персоналізована медицина

Джерело: узагальнено авторами на основі [10].

Застосування штучних нейронних мереж для аналізу фізіологічних сигналів, таких як електроенцефалограма (ЕЕГ) та електрокардіограма (ЕКГ), дозволяє значно підвищити точність діагностики неврологічних і серцево-судинних захворювань. Наприклад, автоматизовані системи аналізу ЕКГ можуть ефективно виявляти аритмії та інші патологічні зміни [6].

Носимі пристрої і сенсори набули широкого застосування для моніторингу стану здоров’я в реальному часі. Вони дозволяють контролювати рівень кисню в крові, частоту серцевих скорочень, артеріальний тиск та інші показники, що робить їх незамінними для хронічних хворих і спортсменів. Окрім цього, технологія «цифрових двійників» у фізіології дає змогу моделювати функціонування людського організму, що сприяє точнішому плануванню лікувальних втручань.

Віртуальна реальність (VR) широко використовується для дослідження рухових і сенсорних процесів. Вона також знайшла застосування у відновлювальній терапії, де пацієнти можуть тренувати м’язову активність через інтерактивні симуляції, що сприяє швидшому відновленню після травм та інсультів [7].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

В Таблиці 3 наведено результати пошуку наукової літератури в напрямку використання цифрових технологій.

Таблиця 3

Динаміка росту використання цифрових сенсорів у сучасних дослідженнях 2021–2025 рр.

Напрямок	2021–2022	2022–2023	2023–2024	2024–2025	Пошукові слова
Цифрові технології у гематології	30	41	44	29	“digital hematology” OR “AI in hematology” OR “machine learning in hematology” OR “deep learning in hematology”
Цифрові технології у молекулярній біології	5 780	6 140	6 270	4 110	“digital PCR” OR “AI in genomics” OR “machine learning in molecular biology” OR “deep learning in DNA sequencing”
Цифрові технології у фізіології	3 210	4 070	5 150	3 320	“AI in physiology” OR “machine learning in physiological signals” OR “wearable health sensors AI”
Цифрові технології у мікробіології	48	41	43	29	“AI in microbiology” OR “machine learning in microbiology” OR “deep learning for bacterial classification”
Цифрові технології у біохімії	29	40	65	49	“AI in biochemistry” OR “machine learning in biochemistry” OR “digital chemistry”
Цифрові технології у фармакології	142	204	289	205	“AI in pharmacology” OR “machine learning in drug discovery” OR “deep learning in pharmacokinetics”

Джерело: складено авторами на основі даних, отриманих за результатами пошуку в Google Scholar.

В більшості напрямків спостерігається зростання кількості публікацій з 2021 по 2024 рік, що свідчить про активний розвиток цифрових технологій у медицині. У всіх категоріях у 2024–2025 роках (з урахуванням того, що 2025 рік тільки почався) кількість публікацій знижується. Це може бути пов’язано з неповними даними за цей період або зі зміною дослідницьких пріоритетів. Цифрові технології в молекулярній біології мають найбільшу кількість публікацій, що пояснюється високою популярністю ШІ в геномиці та біоінформатиці. В мікробіології кількість публікацій варіюється без чіткого тренду, а в гематології і біохімії спостерігаються помірні коливання. Фармакологія та фізіологія демонструють стабільне зростання, що підкреслює інтерес до ШІ у розробці ліків і вивченні фізіологічних процесів.

ШІ активно застосовується в медицині для автоматичного розпізнавання патологій на основі зображень, класифікації захворювань і прогнозування результатів лікування. Наприклад, у дослідженні Ю. Лінь, К. Чень та Т. Чень було доведено, що алгоритми глибокого навчання дозволяють суттєво покращити діагностику морфології клітин кісткового мозку, забезпечуючи високу точність та автоматизацію аналізу [11]. Такі підходи значно зменшують залежність від ручного аналізу, який залишається золотим стандартом, але має свої обмеження, зокрема суб'єктивність оцінки та високу трудомісткість процесу.

Точність і надійність цифрових алгоритмів у порівнянні з традиційними методами є одним із ключових питань у біомедичних дослідженнях. Відомо, що алгоритми машинного навчання вже досягли або навіть перевершили людські можливості в певних аспектах медичної діагностики, зокрема в автоматичній класифікації зображень крові та кісткового мозку [12]. Проте для їх повноцінного впровадження необхідні ретельні клінічні випробування та стандартизація методів обробки медичних даних. Наприклад, у галузі гематології дослідження Ю. Ель Алауї та ін. демонструє значні досягнення у використанні алгоритмів глибокого навчання для раннього виявлення онкогематологічних захворювань, що сприяє своєчасному призначенню терапії і покращенню прогнозу для пацієнтів [13].

Попри беззаперечні переваги цифрових технологій, їх упровадження в медичні дослідження супроводжується низкою викликів. Зокрема, існують значні етичні та правові аспекти, пов'язані з використанням ШІ в медицині. Основними проблемами залишаються конфіденційність даних пацієнтів, потенційна дискримінація через алгоритмічні упередження та відповідальність за прийняті ШІ-алгоритмами клінічні рішення. Дж. Е. Льюїс та ін. наголошують, що хоча моделі штучного інтелекту можуть забезпечувати високу точність діагностики, вони все ще потребують ретельного контролю та коригування з боку медичних експертів [14].

Перспективи розвитку цифрових технологій у біомедичних науках залишаються надзвичайно широкими. Окрім діагностики та прогнозування, інноваційні підходи, такі як цифрові двійники пацієнтів та *in silico* клінічні випробування, можуть значно змінити підхід до лікування захворювань і персоналізованої медицини [12]. Результати дослідження К. Дезе та ін. демонструє, що автоматизовані системи аналізу зображень крові значно перевищують точність традиційних методів діагностики, особливо в умовах дефіциту кваліфікованих спеціалістів [15].

Упровадження цифрових технологій у медицину супроводжується численними етичними питаннями, що вимагають комплексного підходу. Одним із головних викликів стає забезпечення конфіденційності та захисту персональних даних пацієнтів. Зростаюча роль ШІ в діагностиці та лікуванні вимагає чітких правил щодо відповідальності за прийняті рішення, особливо у

випадках помилкових діагнозів. Важливим аспектом є також алгоритмічна прозорість, адже медичні рішення, прийняті на основі «чорних скриньок» глибокого навчання, можуть бути складними для інтерпретації навіть для досвідчених лікарів. Крім того, використання цифрових технологій має враховувати питання рівного доступу до сучасних інструментів, щоб запобігти посиленню нерівності при наданні медичних послуг.

Висновки. Проведене дослідження показало, що сучасні цифрові технології відіграють ключову роль у розвитку гематології, молекулярної біології і фізіології, сприяючи підвищенню точності діагностики, автоматизації процесів та персоналізації підходів до лікування. Інтеграція ШІ й алгоритмів глибокого навчання дозволяє значно покращити виявлення патологічних змін та аналіз великих обсягів біомедичних даних. Впровадження автоматизованих гематологічних аналізаторів та ШІ для інтерпретації мазків крові забезпечує вищу точність і швидкість аналізів, що знижує ризик діагностичних помилок.

У молекулярній біології технології секвенування нового покоління (NGS) відкривають можливості для детального аналізу генетичного матеріалу, що сприяє розвитку персоналізованої медицини. Використання біоінформатики та ШІ дозволяє виявляти складні генетичні мутації і вдосконалювати підходи до терапії різних захворювань.

У фізіології цифрові технології дозволяють проводити безперервний моніторинг життєво важливих параметрів, що забезпечує більш точний контроль за станом пацієнтів і моделювання фізіологічних процесів. Проте залишається низка невирішених питань, пов’язаних із надійністю цифрових алгоритмів, їхньою залежністю від якості вхідних даних, а також етичними та правовими аспектами їхнього використання.

Враховуючи отримані результати, подальші наукові розвідки мають бути спрямовані на :

1. Оптимізацію цифрових алгоритмів і підвищення їхньої надійності порівняно з традиційними методами.
2. Дослідження методів усунення похибок, пов’язаних із якістю вхідних даних для цифрових систем.
3. Аналіз етичних і правових аспектів інтеграції цифрових технологій у медичні дослідження та клінічну практику.
4. Розширення застосування ШІ для персоналізованої діагностики та лікування, особливо в галузі онкології і генетичних досліджень.
5. Вивчення можливостей подальшого використання цифрових рішень для розробки нових терапевтичних стратегій і підходів до моніторингу пацієнтів.

Такий підхід сприятиме ефективному впровадженню цифрових інструментів у біомедичну науку та медичну практику, що покращить якість діагностики та лікування різних захворювань.

Література:

1. Intelligent health care: applications of artificial intelligence and machine learning in computational medicine / V. Bhamidipaty et al. *Blockchain and digital twin for smart hospitals*. Elsevier, 2025. P. 133–169. URL: https://doi.org/10.1016/B978-0-443-34226-4.00008-3 (дата звернення: 22.02.2025).

2. Sarkar N., Goel S. Artificial intelligence and machine learning in healthcare. *Biomedical research developments for improved healthcare*. IGI Global, 2024. P. 12–46. URL: https://doi.org/10.4018/979-8-3693-1922-2.ch002 (дата звернення: 22.02.2025).

3. Sebastian A. M., Peter D. Artificial intelligence in cancer research: trends, challenges and future directions. *Life*. 2022. Vol. 12, No. 12. Article 1991. URL: https://doi.org/10.3390/life12121991 (дата звернення: 22.02.2025).

4. Computational frontiers in aptamer-based nanomedicine for precision therapeutics: a comprehensive review / S. Kumar et al. *ACS Omega*. 2024. Vol. 9, No. 25. P. 26838–26862. URL: https://doi.org/10.1021/acsomega.4c02466 (дата звернення: 22.02.2025).

5. Tanaka M. From serendipity to precision: integrating AI, multi-omics, and human-specific models for personalized neuropsychiatric care. *Biomedicines*. 2025. Vol. 13, No. 1. Article 167. URL: https://doi.org/10.3390/biomedicines13010167 (дата звернення: 22.02.2025).

6. Obstfeld A. E. Hematology and machine learning. *The Journal of Applied Laboratory Medicine*. 2023. Vol. 8, No. 1. P. 129–144. https://doi.org/10.1093/jalm/jfac108 (дата звернення: 22.02.2025).

7. Image analysis using machine learning for automated detection of hemoglobin H inclusions in blood smears – a method for morphologic detection of rare cells / S. Y. Lee et al. *Journal of Pathology Informatics*. 2021. Vol. 12, No. 1. Article 18. URL: https://doi.org/10.4103/jpi.jpi_110_20 (дата звернення: 22.02.2025).

8. Digital pathology and artificial intelligence as the next chapter in diagnostic hematopathology / E. Lin et al. *Seminars in diagnostic pathology*. WB Saunders, 2023. Vol. 40, No. 2. P. 88–94. URL: https://doi.org/10.1053/j.semdp.2023.02.001 (дата звернення: 22.02.2025).

9. Artificial intelligence-assisted diagnostic cytology and genomic testing for hematologic disorders / L. Gedefaw et al. *Cells*. 2023. Vol. 12, No. 13. Article 1755. URL: https://doi.org/10.3390/cells12131755 (дата звернення: 22.02.2025).

10. Automated analysis of blood smear images for leukemia detection: a comprehensive review / A. Mittal et al. *ACM Computing Surveys (CSUR)*. 2022. Vol. 54, No. 11. P. 1–37. URL: https://doi.org/10.1145/3514495 (дата звернення: 22.02.2025).

11. Lin Y., Chen Q., Chen T. Recent advancements in machine learning for bone marrow cell morphology analysis. *Frontiers in Medicine*. 2024. Vol. 11. Article 1402768. URL: https://doi.org/10.3389/fmed.2024.1402768 (дата звернення: 22.02.2025).

12. How artificial intelligence might disrupt diagnostics in hematology in the near future/ W. Walter et al. *Oncogene*. 2021. Vol. 40, No. 25. P. 4271–4280. URL: https://doi.org/10.1038/s41388-021-01861-y (дата звернення: 22.02.2025).

13. A review of artificial intelligence applications in hematology management: current practices and future prospects / Y. El Alaoui et al. *Journal of Medical Internet Research*. 2022. Vol. 24, No. 7. Article e36490. URL: https://doi.org/10.2196/36490 (дата звернення: 22.02.2025).

14. Automated deep learning-based diagnosis and molecular characterization of acute myeloid leukemia using flow cytometry / J. E. Lewis et al. *Modern Pathology*. 2024. Vol. 37, No. 1. Article 100373. URL: https://doi.org/10.1016/j.modpat.2023.100373 (дата звернення: 22.02.2025).

15. Accurate machine-learning-based classification of leukemia from blood smear images/ K. Dese et al. *Clinical Lymphoma Myeloma and Leukemia*. 2021. Vol. 21, No. 11. P. e903–e914. URL: https://doi.org/10.1016/j.clml.2021.06.025 (дата звернення: 22.02.2025).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

References:

1. Bhamidipaty, V., Bhamidipaty, D. L., Fayaz, S. M., Bhamidipaty, K. D. P., & Botchu, R. (2025). Intelligent health care: Applications of artificial intelligence and machine learning in computational medicine. In *Blockchain and digital twin for smart hospitals* (pp. 133–169). Elsevier. Retrieved from https://doi.org/10.1016/B978-0-443-34226-4.00008-3

2. Sarkar, N., & Goel, S. (2024). Artificial intelligence and machine learning in healthcare. In *Biomedical research developments for improved healthcare* (pp. 12–46). IGI Global. Retrieved from https://doi.org/10.4018/979-8-3693-1922-2.ch002

3. Sebastian, A. M., & Peter, D. (2022). Artificial intelligence in cancer research: Trends, challenges and future directions. *Life, 12*(12), Article 1991. Retrieved from https://doi.org/10.3390/life12121991

4. Kumar, S., Mohan, A., Sharma, N. R., Kumar, A., Girdhar, M., Malik, T., & Verma, A. K. (2024). Computational frontiers in aptamer-based nanomedicine for precision therapeutics: A comprehensive review. *ACS Omega, 9*(25), 26838–26862. Retrieved from https://doi.org/10.1021/acsomega.4c02466

5. Tanaka, M. (2025). From serendipity to precision: Integrating AI, multi-omics, and human-specific models for personalized neuropsychiatric care. *Biomedicines, 13*(1), Article 167. Retrieved from https://doi.org/10.3390/biomedicines13010167

6. Obstfeld, A. E. (2023). Hematology and machine learning. *The Journal of Applied Laboratory Medicine, 8*(1), 129–144. Retrieved from https://doi.org/10.1093/jalm/jfac108

7. Lee, S. Y., Chen, C. M., Lim, E. Y., Shen, L., Sathe, A., Singh, A., & Yip, C. Y. (2021). Image analysis using machine learning for automated detection of hemoglobin H inclusions in blood smears—A method for morphologic detection of rare cells. *Journal of Pathology Informatics, 12*(1), Article 18. Retrieved from https://doi.org/10.4103/jpi.jpi_110_20

8. Lin, E., Fuda, F., Luu, H. S., Cox, A. M., Fang, F., Feng, J., & Chen, M. (2023). Digital pathology and artificial intelligence as the next chapter in diagnostic hematopathology. In *Seminars in Diagnostic Pathology, 40*(2), 88–94. WB Saunders. Retrieved from https://doi.org/10.1053/j.semdp.2023.02.001

9. Gedefaw, L., Liu, C. F., Ip, R. K. L., Tse, H. F., Yeung, M. H. Y., Yip, S. P., & Huang, C. L. (2023). Artificial intelligence-assisted diagnostic cytology and genomic testing for hematologic disorders. *Cells, 12*(13), Article 1755. Retrieved from https://doi.org/10.3390/cells12131755

10. Mittal, A., Dhalla, S., Gupta, S., & Gupta, A. (2022). Automated analysis of blood smear images for leukemia detection: A comprehensive review. *ACM Computing Surveys (CSUR), 54*(11), 1–37. Retrieved from https://doi.org/10.1145/3514495

11. Lin, Y., Chen, Q., & Chen, T. (2024). Recent advancements in machine learning for bone marrow cell morphology analysis. *Frontiers in Medicine, 11*, Article 1402768. Retrieved from https://doi.org/10.3389/fmed.2024.1402768

12. Walter, W., Haferlach, C., Nadarajah, N., Schmidts, I., Kühn, C., Kern, W., & Haferlach, T. (2021). How artificial intelligence might disrupt diagnostics in hematology in the near future. *Oncogene, 40*(25), 4271–4280. Retrieved from https://doi.org/10.1038/s41388-021-01861-y

13. El Alaoui, Y., Elomri, A., Qaraqe, M., Padmanabhan, R., Yasin Taha, R., El Omri, H., & Aboumarzouk, O. (2022). A review of artificial intelligence applications in hematology management: Current practices and future prospects. *Journal of Medical Internet Research, 24*(7), Article e36490. Retrieved from https://doi.org/10.2196/36490

14. Lewis, J. E., Cooper, L. A., Jaye, D. L., & Pozdnyakova, O. (2024). Automated deep learning-based diagnosis and molecular characterization of acute myeloid leukemia using flow cytometry. *Modern Pathology, 37*(1), Article 100373. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.modpat.2023.100373

15. Dese, K., Raj, H., Ayana, G., Yemane, T., Adissu, W., Krishnamoorthy, J., & Kwa, T. (2021). Accurate machine-learning-based classification of leukemia from blood smear images. *Clinical Lymphoma Myeloma and Leukemia, 21*(11), e903–e914. Retrieved from https://doi.org/10.1016/j.clml.2021.06.025

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616/1-092]:612.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1543-1560

Денефіль Ольга Володимирівна доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедри патологічної фізіології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, denefil@tdmu.edu.ua https://orcid.org/0000-0002-3606-5215

Мартиняк Христина Ярославівна студентка 3 курсу медичного факультету, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0009-0004-7966-528X

РОЛЬ НУТРІЄНТНОГО ДЕФІЦИТУ У РОЗВИТКУ СЕРЦЕВО-СУДИННОЇ ПАТОЛОГІЇ

Анотація. В останні десятиліття спостерігається безперервне зростання хворих на серцево-судинні захворювання. Дефіцит амінокислот, мінералів та вітамінів виступає одним із основних факторів ризику розвитку цих патологій. Недостатність зазначених нутрієнтів може бути спричинена як вродженими генетичними особливостями, так і неправильним харчуванням або дотриманням певних дієт, що набувають поширення в сучасному світі. Амінокислоти мають суттєвий вплив на серцево-судинні порушення, що підтверджує їх важливу роль у патогенезі серцево-судинних захворювань. Мікроелементи виконують функцію кофакторів або каталізаторів багатьох біохімічних реакцій, що обумовлює їх критичну роль у нормальному функціонуванні життєво важливих ферментативних систем та білків. Вітаміни в останні десятиліття були визнані, як активні учасники регуляції патофізіологічних процесів, що сприяють розвитку серцево-судинних хвороб. **Мета.** Повести аналіз літературних джерел щодо визначення основних впливів недостатності амінокислот, мінералів та вітамінів на серцево-судинну систему. **Методи.** Нами зроблено пошук наукових статей у системах PubMed і Google Scholar щодо численних факторів, пов'язаних з ризиком розвитку РАС. Використаними термінами пошуку були слова "нутрієнти", "макроелементи", "мікроелементи", "амінокислоти", "мінерали", "вітаміни" у поєднанні зі словами "серцево-судинна патологія", зроблено аналіз, що й висвітлено у даній статті. **Результати.** Проведено аналіз літературних джерел, серед яких показано, що у розвитку серцево-судинної патології важливе місце належить дефіциту вітамінів Д3, К, А, Е, В6, В12. Серед амінокислот важливе місце для збереження ендотеліальної функції належить таурину, аргініну та гомоаргініну, дефіцит магнію, селену, купруму, ферумум є факторами ризику

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

серцево-судинної патології також. **Висновки**. Результати аналізу літератури вказують на те, що в усьому світі зростає кількість людей, які страждають від серцево-судинних захворювань. Дефіцит вітамінів, амінокислот та мінералів може виникати як внаслідок незбалансованого харчування, так і через порушення засвоєння цих речовин в організмі, що в свою чергу може сприяти розвитку серйозних порушень з боку серцево-судинної системи. Важливою складовою є також наявність генетичних та екологічних факторів, що можуть посилювати наслідки дефіциту поживних речовин. Контроль за рівнями вітамінів, амінокислот та мінералів в плазмі крові осіб із серцево-судинними захворюваннями є важливою складовою сучасних діагностичних та терапевтичних стратегій. За даними численних досліджень, дефіцит таких речовин, як вітамін B_{12}, фолієва кислота, селен, магній, купрум, залізо, та амінокислоти, може значно підвищити ризик розвитку ішемічної хвороби серця, кардіоміопатій, гіпертонії та інших порушень серцево-судинної системи.

Відсутність належного рівня цих речовин у організмі веде до порушення метаболічних процесів, що включають зниження енергетичного обміну в міокарді, порушення синтезу важливих ферментів, а також зміну функції ендотелію судин. Це в кінцевому результаті може призвести до розвитку серцевої недостатності, гіпертонічної хвороби та інфаркту міокарда. Окрім цього, важливим є взаємозв'язок між дефіцитом цих речовин і процесами окисного стресу, які відіграють значну роль у розвитку атеросклерозу та інших судинних уражень.

Ключові слова: серцево-судинна захворювання, ризик розвитку, нутрієнти, мікро- і макроелементи, амінокислоти, вітаміни.

Denefil Olha Volodymyrivna Doctor of Medicine, Professor, Head of the Pathological Physiology Department, Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-3606-5215

Martyniak Khrystyna Yaroslavivna 3th year student of the medical faculty, Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0009-0004-7966-528X

THE ROLE OF NUTRITIONAL DEFICIENCY IN THE DEVELOPMENT OF CARDIOVASCULAR PATHOLOGY

Abstract. In recent decades, there has been a continuous increase in the number of patients with cardiovascular diseases. Deficiency of amino acids, minerals and vitamins is one of the main risk factors for the development of these pathologies. Insufficiency of these nutrients can be caused by both congenital

genetic characteristics and malnutrition or adherence to certain diets that are becoming widespread in the modern world. Amino acids have a significant impact on cardiovascular disorders, which confirms their important role in the pathogenesis of cardiovascular diseases. Microelements perform the function of cofactors or catalysts of many biochemical reactions, which determines their critical role in the normal functioning of vital enzymatic systems and proteins. Vitamins in recent decades have been recognized as active participants in the regulation of pathophysiological processes that contribute to the development of cardiovascular diseases. **Purpose**. To analyze the risk factors for the development of ASD. Objective. To conduct an analysis of literary sources to determine the main effects of amino acid, mineral, and vitamin deficiencies on the cardiovascular system. **Methods.** We searched for scientific articles in PubMed and Google Scholar on numerous factors associated with the risk of developing ASD. The search terms used were the words “nutrients”, “macroelements”, “microelements”, “amino acids”, “minerals”, “vitamins” in combination with the words “cardiovascular pathology”, an analysis was made, which is highlighted in this article. **The results**. An analysis of literary sources was conducted, among which it was shown that in the development of cardiovascular pathology an important place belongs to the deficiency of vitamins D3, K, A, E, B6, B12. Among amino acids, an important place for preserving endothelial function belongs to taurine, arginine and homoarginine, deficiency of magnesium, selenium, copper, iron are also risk factors for cardiovascular pathology. **Conclusions**. The results of the literature analysis indicate that the number of people suffering from cardiovascular diseases is increasing worldwide. Deficiency of vitamins, amino acids and minerals can occur both as a result of unbalanced nutrition and due to impaired absorption of these substances in the body, which in turn can contribute to the development of serious disorders of the cardiovascular system. An important component is also the presence of genetic and environmental factors that can exacerbate the effects of nutrient deficiency. Monitoring the levels of vitamins, amino acids and minerals in the blood plasma of people with cardiovascular diseases is an important component of modern diagnostic and therapeutic strategies. According to numerous studies, a deficiency of substances such as vitamin B12, folic acid, selenium, magnesium, copper, iron, and amino acids can significantly increase the risk of developing coronary heart disease, cardiomyopathies, hypertension and other disorders of the cardiovascular system. The lack of an adequate level of these substances in the body leads to impaired metabolic processes, including a decrease in energy metabolism in the myocardium, impaired synthesis of important enzymes, and changes in the function of the vascular endothelium. This can ultimately lead to the development of heart failure, hypertension and myocardial infarction. In addition, the relationship between the deficiency of these substances and oxidative stress processes, which play a significant role in the development of atherosclerosis and other vascular lesions, is important.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: cardiovascular disease, risk of development, nutrients, micro- and macroelements, amino acids, vitamins.

Постановка проблеми. В останні десятиліття спостерігається безперервне зростання хворих на серцево-судинні захворювання, що ставить дану проблему в ряд найбільш актуальних у сучасній медицині. Дефіцит амінокислот, мінералів та вітамінів виступає одним із основних факторів ризику розвитку цих патологій. Недостатність зазначених нутрієнтів може бути спричинена як вродженими генетичними особливостями, так і неправильним харчуванням або дотриманням певних дієт, що набувають поширення в сучасному світі.

Амінокислоти мають суттєвий вплив на серцево-судинні порушення, що підтверджує їх важливу роль у патогенезі серцево-судинних захворювань. Мікроелементи виконують функцію кофакторів або каталізаторів багатьох біохімічних реакцій, що обумовлює їх критичну роль у нормальному функціонуванні життєво важливих ферментативних систем та білків. Таким чином, дефіцит цих елементів може значною мірою впливати на розвиток ряду захворювань, включаючи серцево-судинні патології.

Вітаміни, на відміну від традиційно визнаної ролі, як простих регуляторів обміну речовин, в останні десятиліття були визнані, як активні учасники регуляції патофізіологічних процесів, що сприяють розвитку серцево-судинних хвороб. Наукові дослідження продемонстрували безпосередню участь вітамінів у регуляції молекулярних шляхів, що ведуть до порушень серцево-судинної функції, що відкриває нові можливості для лікувальної корекції та профілактики цих захворювань.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження впливу недостатності амінокислот, мінералів та вітамінів на серцево-судинну систему активно проводяться як українськими, так і міжнародними вченими. Серед них варто відзначити таких науковців, як М. Янубова, М. Нардін, Н. Діге, Д. Г. Вілсон, Н. Махалле, Ф. Віолі, Р. Б. Крейдер, П. Гангулі, П. Каплан, В. Кох, Г. Бкайлі. Дослідження М. Янубової показує, що вітамін D відіграє важливу роль у зниженні пошкодження серцевих клітин, спричинених глюкозою, а також пригнічує певні типи гіпертрофії кардіоміоцитів [1; 2]. М. Нардін підкреслює, що дефіцит цього вітаміну може стати основною причиною розвитку ендотеліальної дисфункції, агрегації тромбоцитів, ішемічної хвороби серця та гіпертонії [3]. Натомість в працях Ляньпу Веня продемонстровано, що дефіцит вітаміну K спричиняє кальцифікацію ендотелію судин, що може призвести до перетворення клітин гладкої мускулатури судин у остеобластоподібні клітини, що негативно позначається на серцево-судинній системі [4].У інших роботах, зокрема Цзя Вея, також показують зв’язок між дефіцитом вітаміну B6 та підвищеною чутливістю до токсичного впливу свинцю, що може сприяти розвитку серцево-судинних захворювань [5]. Так,

М. Б. Мореллі підкреслює важливу роль вітаміну С у профілактиці серцево-судинних захворювань, таких як ішемічна хвороба серця, серцева недостатність і гіпертонія [6]. Водночас дослідження Д. Г. Вілсона виявили кореляцію між дефіцитом вітаміну А та аномаліями серця і дуги аорти [12]. Зокрема, дефіцит вітаміну Е негативно позначається на ефективності антиоксидантної системи організму, що може сприяти розвитку атеросклерозу [9; 10; 11], а недостатність вітаміну В12 може бути важливим корелятом факторів ризику ішемічної хвороби серця [8]. У праці Р. Б. Крейдера продемонстровано, що зниження рівня креатину в міоцитах при серцевій недостатності може сприяти розвитку серцевих захворювань [13; 14]. Особливої уваги заслуговують дослідження П. Гангулі, який підкреслює важливу роль гомоцистеїну в розвитку серцево-судинних патологій, завдяки його негативному впливу на ендотелій і клітини гладкої мускулатури [15; 16; 17]. Також цікаві результати спостерігаються у роботах К. Грахеда-Іглесіаса, які вказують на підвищення ризику розвитку атерогенезу при зниженні рівня лейцину [18]. У свою чергу, Г. Бкайлі показав, що дефіцит таурину призводить до розвитку ряду захворювань, зокрема дилатаційної кардіоміопатії та гіпертонії [19; 20; 21; 22]. Дослідження Б. К. Шимада підтверджують, що дефіцит селену асоціюється з розвитком численних серцево-судинних захворювань, таких як інфаркт міокарда та серцева недостатність [28]. Дослідження хвороби Кешана, яка визнається як результат дефіциту селену, також підтверджують важливість цього елемента для серцево-судинної системи [25]. Залізо, на думку Рідхи І. С. Алнувейсіра, є важливим компонентом, що відіграє ключову роль у розвитку серцевої недостатності [33]. Нарешті, важливість магнію для підтримання нормальної роботи серцево-судинної системи підтверджується у працях Ман Лю, які демонструють, що дефіцит магнію корелює з розвитком серцевої недостатності та інших захворювань [36; 37]. П. Гаць також підкреслює важливість селену та цинку для підтримання оксидоредуктивного балансу та захисту клітин від вільних радикалів, вказуючи на потенційну шкоду, яку може завдати їх дефіцит або надлишок [29]. Проведений аналіз останніх досліджень свідчить про важливість регулярного моніторингу рівнів вітамінів, мінералів та амінокислот у пацієнтів із серцево-судинними захворюваннями, а також про необхідність корекції дефіцитів цих речовин з метою попередження розвитку серйозних серцево-судинних патологій.

Мета статті. Повести аналіз літературних джерел щодо визначення основних впливів недостатності амінокислот, мінералів та вітамінів на серцево-судинну систему.

Виклад основного матеріалу. *Матеріали та методи*. Нами зроблено пошук наукових статей у системах PubMed і Google Scholar щодо численних факторів, пов’язаних з ризиком розвитку РАС. Використаними термінами пошуку були слова “нутрієнти”, “макроелементи”, “мікроелементи”, “аміно-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

кислоти", "мінерали", "вітаміни" у поєднанні зі словами "серцево-судинна патологія", зроблено аналіз, що й висвітлено у даній статті.

Результати дослідження та їх обговорення. Захворювання серцево-судинної системи є найбільш поширеними серед неінфекційних патологій, що значно впливають на здоров'я населення в усьому світі. Серед основних факторів, що сприяють розвитку серцево-судинних захворювань, є дефіцит вітамінів, мінералів та амінокислот, що можуть порушувати нормальну функцію серця та судин, посилюючи ризик розвитку таких станів, як гіпертонія, атеросклероз, інфаркт міокарда, інсульт та інші серцево-судинні розлади.

Вивченням ролі вітаміну D у функціонуванні серцево-судинної системи займалася М. Янубова [1]. Її дослідження показало, що 1,25-дигідроксивітамін D3 знижує кількість апоптичних клітин, запобігаючи втраті мітохондріального потенціалу. Крім того, він пригнічує вивільнення цитохрому С з мітохондрій і активацію прокаспаз 3, 8, 9. Захисний ефект 1,25-дигідроксивітаміну D3 проти окислювального стресу, який індуковано перекисом водню, включає активацію фосфорилювання кінази, що регулюється позаклітинним сигналом, та протеїнкінази В. У праці Л. Падоана [2] оцінено вплив рівня вітаміну D на несприятливе ремоделювання лівого шлуночка (LVAR) у пацієнтів, що перенесли гострий інфаркт міокарда. У дослідження було включено 253 пацієнти, у яких було виявлено, що пацієнти з LVAR мали значно нижчий рівень вітаміну D, що корелювало з підвищеним ризиком смертності протягом подальшого спостереження. Ці результати свідчать, що вищий вихідний рівень вітаміну D зменшує ризик розвитку LVAR [3]. У своїй роботі Ляньпу Вень припускає наявність схожості між дією вітаміну К на кісткову та серцево-судинну системи [4]. Нестача вітаміну К призводить до дефіциту карбоксильованого матриксного Gla-протеїну, що в свою чергу спричиняє ектопічну кальцифікацію. У кровоносних судинах гладком'язові клітини можуть диференціюватися в клітини, подібні до остеобластів, що сприяє кальцифікації судинних стінок. У кістковій тканині спостерігається розвиток остеопорозу, з характерними ознаками, такими як утворення остеофітів та інші дегенеративні захворювання. Цзя Вей вивчав рівень вітаміну B_6 у крові та його зв'язок із виникненням серцево-судинних захворювань, використовуючи серію національних популяційних перехресних опитувань, що проводяться Національним центром статистики охорони здоров'я (NHANES) [5]. У дослідження було включено 4979 учасників, з яких 4482 мали достовірні показники серцево-судинних наслідків та концентрації вітаміну В6. Результати показали позитивний зв'язок між серцево-судинними захворюваннями та дефіцитом вітаміну B_6. Після стратифікації учасників за середнім рівнем вітаміну В6, значний зв'язок між високим ризиком серцево-судинних захворювань спостерігався лише у групі з низьким вмістом цього вітаміну.

Д. Г. Вілсон у своїй праці встановив дефіцит вітаміну А у групи щурів. Результати експерименту показали, що 75% новонароджених щурів, матері

яких були на дієтах з дефіцитом вітаміну А до та під час вагітності, мали різноманітні вади розвитку [12]. Серед основних дефектів спостерігалися аномалії міжшлуночкової перегородки та аортально-легеневої перегородки, а також численні аномалії дуги аорти, зокрема ретроезофагеальна підключична артерія, права дуга аорти, подвійна дуга аорти, відсутність артеріальної протоки та легеневої артерії. Багато з цих серцево-судинних аномалій у щурів мали схожість з порушеннями, що спостерігаються у людей. Наміта Махалле у своїй роботі вивчав взаємозв'язок рівнів вітаміну B12, фолієвої кислоти та гомоцистеїну (Нсу) з факторами ризику серцево-судинних захворювань, зокрема ішемічної хвороби серця [8]. До дослідження було включено 300 пацієнтів, які страждали на ішемічну хворобу серця. Пацієнтів оцінювали на наявність факторів серцево-судинного ризику, а також проводили біохімічні, харчові та запальні аналізи крові. Виявлено, що рівні вітаміну B_{12} були значно нижчими, а рівні Нсу значно вищими серед суб’єктів з дисліпідемією та гіпертензією. Отже, було припущено, що дефіцит вітаміну B_{12} у сироватці крові асоціюється з підвищенням серцево-судинних факторів ризику. Масанорі Нагао у своїй праці, яка була проведена в рамках Japan Collaborative Cohort, вивчав зв'язок між рівнями α- та γ-токоферолу в сироватці крові та смертністю, пов'язаною з серцево-судинними захворюваннями [9; 10; 11]. Дослідження охопило 39 242 учасників віком від 40 до 79 років. Протягом 13 років спостереження було зафіксовано 530 смертей від інсульту (302 ішемічних інсультів і 210 геморагічних інсультів) та 211 смертей від ішемічної хвороби серця. Результати показали, що смертність серед жінок від геморагічного інсульту була обернено пропорційною рівню сироваткового α-токоферолу, в той час як рівень сироваткового γ-токоферолу був позитивно пропорційним смертності від геморагічного інсульту. Таким чином, ці результати вказують на значущу роль токоферолів у регуляції серцево-судинних ризиків, зокрема у контексті інсультів.

Отже, за результатами попередніх досліджень можна зробити висновок, що дефіцит вітамінів, таких як D, K, B_6, B_{12}, а також токоферолів, має значний вплив на серцево-судинну систему. Зокрема, дефіцит цих нутрієнтів сприяє розвитку таких патологічних станів, як порушення ремоделювання серцевого м'яза, підвищення ризику ішемічних захворювань, гіпертонії та інших серцево-судинних розладів. Важливість підтримання нормальних рівнів вітамінів у крові підкреслюється результатами численних клінічних і популяційних досліджень, що вказують на потенційно серйозні наслідки для здоров'я при їх дефіциті.

Окрім вітамінів, значну роль у регуляції процесів серцево-судинної системи відіграють амінокислоти, які є важливими складовими багатьох біологічних процесів, включаючи синтез білків, ферментативну активність та підтримання нормальної функції судин. Вивченням ролі недостатності креатину у серцево-судинних захворюваннях займався вчений М. Балестріно

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

[13; 14]. У своїй роботі він зазначає, що при серцевій недостатності рівень креатину та фосфокреатину знижується внаслідок зниження експресії транспортера креатину. Крім того, фосфокреатин розкладається для запобігання виснаженню аденозинтрифосфату (АТФ), що є головним джерелом енергії для серцевого м'яза. Цей процес спричиняє зниження енергетичних резервів міокарда, що в свою чергу впливає на скоротливість серцевого м'яза. Зниження резерву скоротливості міокарда є важливим фактором, який корелює з фракцією викиду лівого шлуночка, і вказує на погіршення серцевої функції. Ці зміни є не лише показником тяжкості серцевої недостатності, але й важливим предиктором смертності серед пацієнтів з даним захворюванням. Балестріно підкреслює, що забезпечення достатнього рівня креатину в серцевому м'язі може бути важливим для підтримки нормальної функції серця, і його дефіцит може сприяти розвитку серйозних порушень, таких як серцева недостатність. Встановлено, що додавання таурину запобігає розвитку гіпертензії на кількох моделях тварин, а введення таурину знижує артеріальний тиск у пацієнтів з гіпертонією. Дослідженням дії таурину займались О. Йилдіз та Т. Іто [19; 20; 21; 22]. Було встановлено, що як центральна, так і периферична дія таурину можуть мати гіпотензивний ефект. В ізольованих артеріях тварин таурин викликає вазодилатацію, що відбувається через відкриття калієвих каналів, а також через ендотелій-залежні та незалежні механізми. Це свідчить про те, що таурин може регулювати судинний тонус, знижуючи артеріальний тиск і покращуючи кровообіг. Згідно з дослідженнями Т. Іто (2008–2015), дефіцит таурину є незалежною етіологією розвитку кардіоміопатії. Розвиваються систолічні та діастолічні дефекти, які пов'язані зі зниженою активністю Ca^{2+}-АТФази, що є важливим ферментом для регуляції серцевої скоротливості та розслаблення. Ці зміни у функції серця свідчать про те, що недостатність таурину може призвести до серйозних порушень в серцево-судинній системі, зокрема до розвитку серцевої недостатності. Таким чином, дефіцит таурину може збільшувати ризик розвитку гіпертензії та інших порушень у серцево-судинній системі, що підтверджує його важливу роль у регуляції кров'яного тиску та серцевої функції. Вчений В. Кох вивчав вплив дефіциту гомоаргініну (L-hArg) на серцево-судинну систему та встановив зв'язок між низькими рівнями цього амінокислотного аналогу аргініну і підвищенням смертності від серцево-судинних захворювань[24]. Дефіцит гомоаргініну також вивчався вченим С. Пільцом[41], який ставив за мету визначити, чи пов’язані концентрації гомоаргініну в сироватці крові з функцією міокарда, енергетичним метаболізмом та летальними наслідками. Виявилось, що концентрація гомоаргініну позитивно корелювала з ангіографічною фракцією викиду, що свідчить про його позитивний вплив на серцеву функцію, та була обернено пов’язана з рівнями N-кінцевого про-В-типу натрійуретичного пептиду (marker of cardiac stress and dysfunction). Крім того, концентрація гомоаргініну виявилась значно пов'язаною з рівнями гуанідиноацетату та креатину, які є

важливими маркерами енергетичного метаболізму міокарда. У результаті С. Пільц припустив, що дефіцит гомоаргініну може бути важливим предиктором дисфункції міокарда та значно підвищувати ризик смерті від серцево-судинних захворювань. Це підкреслює значущість гомоаргініну, як потенційного маркера для прогнозування серцево-судинних захворювань і необхідність подальшого вивчення його ролі в серцево-судинній патології. К. Мурр вивчав зв'язок між рівнем триптофану в крові та смертністю від серцево-судинних захворювань, припускаючи, що дефіцит триптофану тісно пов'язаний з розвитком та прогресуванням ішемічної хвороби серця. Це може бути результатом імунної активації та запалення, які обумовлені імунорегуляторними функціями триптофану. У дослідженні, яке проводилось у рамках Ludwigshafen Risk and Cardiovascular Health (LURIC), було виміряно концентрації вільного триптофану, неоптерину та С-реактивного білка у сироватці крові 1196 пацієнтів з ішемічною хворобою серця. Результати показали, що низький рівень триптофану в сироватці крові у пацієнтів з ішемічною хворобою серця пов'язаний з підвищеною імунною активацією та вказує на зниження очікуваної тривалості життя. Це підкреслює важливість моніторингу рівня триптофану як потенційного маркера для оцінки прогнозу пацієнтів із серцево-судинними захворюваннями та можливість використання цього показника для раннього виявлення патологічних змін у серцево-судинній системі. У. Х. Вілсон Танг у своєму дослідженні вивчав вплив дефіциту аргініну на серцево-судинну систему, зокрема взаємозв'язок між глобальним коефіцієнтом біодоступності аргініну (аргінін / [орнітин + цитрулін]) та поширеністю ішемічної хвороби серця з обструкцією, а також частотою серйозних серцево-судинних подій (MACE), таких як смерть, інфаркт міокарда, інсульт протягом 5 років спостереження. У дослідженні брали участь 138 пацієнтів, які проходили планову катетеризацію серця. Дослідження in vitro показали, що зниження концентрації аргініну, як на сис-темному рівні, так і на місцевому, порушує відповіді на стрес, опосередковані ендотеліальною NO-синтазою. Зниження глобального коефіцієнта біодоступ-ності аргініну та підвищені рівні цитруліну були пов'язані з розвитком ішемічної хвороби серця та з підвищеним довгостроковим ризиком серйозних серцево-судинних подій. Ці результати підкреслюють важливість підтримки оптимального рівня аргініну для забезпечення здоров'я серцево-судинної системи.

Отже, дефіцит окремих амінокислот може призвести до розвитку ряду серйозних захворювань серцево-судинної системи. Як показано в попередніх дослідженнях, нестача цих біологічно активних сполук є важливим фактором, що сприяє розвитку ішемічної хвороби серця. Зокрема, дефіцит амінокислот, таких як таурин, аргінін та гомоаргінін, пов'язаний з порушенням функцій ендотелію, зниженням синтезу оксиду азоту, що веде до розвитку гіпертензії та ішемії міокарда. Такі порушення значно підвищують ризик серйозних серцево-судинних подій, включаючи інфаркт міокарда та інсульт.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У нормі мікроелементи відіграють важливу роль у підтримці кардіопротекторної дії, зокрема через їх участь у численних фізіологічних процесах, таких як антиоксидантний захист, регуляція кров'яного тиску та підтримка нормальної функції серцевого м'яза (табл. 1). Однак дефіцит цих мікроелементів може призвести до серйозних порушень у серцево-судинній системі, сприяючи розвитку гіпертонії, ішемічної хвороби серця, серцевої недостатності та інших серцево-судинних патологій.

Таблиця 1.

Карідопротекторна дія мікроелементів

Магній	Зменшує перевантаження кардіоміоцитів іонами кальцію, оптимізує клітинне виробництво аденозинтрифосфату (АТФ), знижує споживання кисню міокардом, а також послаблює індуковане катехоламінами підвищення потреби в кисні. Окрім цього, магній сприяє зменшенню некротичних змін у міокарді та забезпечує його захист від окисного пошкодження після ішемії [36; 37; 39; 40].
Селен	Селенопротеїни відіграють ключову роль у багатьох фундаментальних біологічних процесах, зокрема у регуляції окислювального стресу, окисно-відновних реакцій та метаболізмі гормонів щитоподібної залози. Крім того, селен сприяє модуляції апоптозу кардіоміоцитів, що має важливе значення для збереження функціональної цілісності міокарда [25-29; 39; 40].
Купрум	Відіграє важливу роль у клітинному метаболізмі, функціонуючи як ключовий компонент купроферментів, інтегрований структурний елемент та регуляторний агент. Купрум сприяє проліферації та диференціюванню ендотеліальних клітин, що є критично важливим для підтримки судинного гомеостазу [40; 43].
Ферум	Окрім участі у транспортуванні та зберіганні кисню у складі гемоглобіну та міоглобіну, ферум входить до складу численних ферментів і білків, залучених до окислювальних метаболічних процесів. Зокрема, він є ключовим компонентом мітохондріального дихального ланцюга, окислювальних ферментів та систем антиоксидантного захисту. Ферум також відіграє важливу роль у регуляції функцій щитоподібної залози, центральної нервової та імунної систем. Крім того, він є незамінним елементом для біосинтезу та катаболізму білків, ліпідів (наприклад, β-окислення жирних кислот), вуглеводів, а також для синтезу ДНК і РНК [30-35; 39; 40].

Дослідження впливу дефіциту селену на серцево-судинну функцію було проведено Цзе Яном [25; 28; 29]. У рамках дослідження було використано 180 денних курчат, які були розподілені на дві групи: контрольну (C) та групу з низьким вмістом селену (L). Тварин годували дієтами з різним вмістом селену: селенодостатньою (0,23 мг/кг) та селенодефіцитною (0,033 мг/кг) протягом 25 днів. Були зібрані зразки тканин серця та крові. У групі L спостерігалося збільшення активності сироваткової креатинкінази (КК) та креатинкіназиміоглобіну (КК-МВ), а також типові ультраструктурні ознаки апоптозу.

Ключовими висновками досліджень, які вивчають роль селену у виживанні кардіоміоцитів, є те, що дефіцит селену збільшує апоптоз, одночасно пригнічуючи аутофагію в серці. Також, дефіцит селенопротеїнів має важливу роль у розвитку кардіоміопатій. Одним із таких селенопротеїнів є глутатіонпероксидаза (GPX4). Протеомний аналіз, проведений Те-Джун Паком, показав, що зниження регуляції GPX4 під час інфаркту міокарда сприяє загибелі ферроптотичних клітин у кардіоміоцитах після метаболічного стресу, наприклад, депривації цистеїну [26]. Іншим прикладом є тісний зв'язок між низькими концентраціями селенопротеїну-Р та ризиком смертності від усіх причин, а також смертності від серцево-судинних захворювань. Для вивчення цього питання було проведене дослідження Л. Шомбурга, у рамках якого виміряли концентрацію селенопротеїну-Р у плазмі крові під час базового обстеження в 2002–2006 роках у рамках Профілактичного проекту Мальме [27]. Результати дослідження показали, що 20% осіб з найнижчою концентрацією селенопротеїну-Р у популяції Північної Європи без серцево-судинних захворювань в анамнезі мали значно підвищений ризик серцево-судинної захворюваності та смертності. Ще одним важливим елементом, що регулює роботу серця, є магній. У дослідженні, проведеному Ман Лю, було виявлено, що дефіцит магнію викликає оборотну діастолічну та систолічну кардіоміопатію [37]. Мишей типу C57BL/6J розподілили на дві групи: дослідну, яку годували дієтою з дефіцитом магнію (з низьким вмістом магнію, 15-30 мг/кг), та контрольну групу, що отримувала дієту з нормальним вмістом магнію (600 мг/кг), протягом 6 тижнів. Миші з дефіцитом магнію мали знижену фракцію викиду та підвищене значення E/e', що вказувало на наявність систолічної та діастолічної дисфункції серця. Дефіцит купруму викликає подібні ефекти на серцево-судинну систему, як і дефіцит магнію. Зокрема, дослідження П. О. Вестера, яке проводилося на серцях людей, які померли від ішемічної хвороби серця, показало, що концентрація купруму зменшилася в тканинах, уражених інфарктом міокарда, порівняно з нормальною тканиною [40]. У наступному експерименті, проведеному Шумін Мао, було встановлено, що дефіцит купруму зумовлює розвиток мітохондріальних кардіоміопатій [43]. Дві групи самців щурів лінії Sprague-Dawley отримували дієти з достатнім або дефіцитним вмістом міді протягом п'яти тижнів. Щури з дефіцитом міді мали більші міоцити, збільшену площу мітохондрій та підвищене співвідношення мітохондрії:міофібрили й мітохондрії:міоцити, що свідчило про подібність до мітохондріальних кардіоміопатій у людини. Сьогодні дефіцит заліза є одним із найпоширеніших у світі [32; 33; 38]. У дослідженні Фен Донга було виявлено, що дефіцит заліза може призвести до розширення шлуночків, мітохондріальних ультраструктурних аберацій та вивільнення цитохрому с [30; 31; 35]. Це припущення було підтверджено в іншому експерименті, проведеному Й. Найто [34]. Щурів лінії Sprague-Dawley протягом 20 тижнів годували дієтою з дефіцитом заліза,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

оцінюючи молекулярні механізми ремоделювання серця. Дієта з дефіцитом заліза спочатку спричинила важку анемію, що призвела до гіпертрофії та дилатації лівого шлуночка із збереженою систолічною функцією, що було пов'язано з підвищенням концентрації еритропоетину в сироватці крові.

Висновки: В усьому світі зростає кількість людей, які страждають від серцево-судинних захворювань. Дефіцит вітамінів, амінокислот та мінералів може виникати як внаслідок незбалансованого харчування, так і через порушення засвоєння цих речовин в організмі, що в свою чергу може сприяти розвитку серйозних порушень з боку серцево-судинної системи. Важливою складовою є також наявність генетичних та екологічних факторів, що можуть посилювати наслідки дефіциту поживних речовин. Контроль за рівнями вітамінів, амінокислот та мінералів в плазмі крові осіб із серцево-судинними захворюваннями є важливою складовою сучасних діагностичних та терапевтичних стратегій. За даними численних досліджень, дефіцит таких речовин, як вітамін B_{12}, фолієва кислота, селен, магній, купрум, залізо, та амінокислоти, може значно підвищити ризик розвитку ішемічної хвороби серця, кардіоміопатій, гіпертонії та інших порушень серцево-судинної системи.

Відсутність належного рівня цих речовин у організмі веде до порушення метаболічних процесів, що включають зниження енергетичного обміну в міокарді, порушення синтезу важливих ферментів, а також зміну функції ендотелію судин. Це в кінцевому результаті може призвести до розвитку серцевої недостатності, гіпертонічної хвороби та інфаркту міокарда. Окрім цього, важливим є взаємозв'язок між дефіцитом цих речовин і процесами окисного стресу, які відіграють значну роль у розвитку атеросклерозу та інших судинних уражень.

Перспективи подальших досліджень. Плануємо провести аналіз літературних джерел при нестачі нутрієнтів, які ведуть до захворювань шлунково-кишкового тракту.

Література

1 Janubová, M., & Žitňanová, I. (2023). The effects of vitamin D on different types of cells. *Steroids, 191*, 109350. https://doi.org/10.1016/j.steroids.2023.109350

2 Padoan, L., Beltrami, A. P., Stenner, E., Beleù, A., Ruscio, M., Sinagra, G., & Aleksova, A. (2019). Left ventricular adverse remodeling after myocardial infarction and its association with vitamin D levels. *International Journal of Cardiology, 277*, 159–165. https://doi.org/10.1016/j.ijcard.2018.08.052

3 Nardin, M., Verdoia, M., Nardin, S., Cao, D., Chiarito, M., Kedhi, E., Galasso, G., Condorelli, G., & De Luca, G. (2024). Vitamin D and cardiovascular diseases: From physiology to pathophysiology and outcomes. *Biomedicines, 12*(4), 768. https://doi.org/10.3390/biomedicines12040768

4 Wen, L., Chen, J., Duan, L., & Li, S. (2018). Vitamin K-dependent proteins involved in bone and cardiovascular health: A review. *Molecular Medicine Reports*. https://doi.org/10.3892/mmr.2018.8940

5 PubMed. (n.d.). Modification of vitamin B6 on the associations of blood lead levels and cardiovascular diseases in US adults. *PubMed Database*. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33521527/

6 Morelli, M. B., Gambardella, J., Castellanos, V., Trimarco, V., & Santulli, G. (2020). Vitamin C and cardiovascular disease: An update. *Antioxidants, 9*(12), 1227. https://doi.org/10.3390/antiox9121227

7 Brancaccio, M., Mennitti, C., Cesaro, A., Fimiani, F., Vano, M., Gargiulo, B., Caiazza, M., Amodio, F., Coto, I., D'Alicandro, G., Mazzaccara, C., Lombardo, B., Pero, R., Terracciano, D., Limongelli, G., Calabrò, P., D'Argenio, V., Frisso, G., & Scudiero, O. (2022). The biological role of vitamins in athletes' muscle, heart, and microbiota. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(3), 1249. https://doi.org/10.3390/ijerph19031249

8 Mahalle, N., Kulkarni, M. V., Garg, M. K., & Naik, S. S. (2013). Vitamin B12 deficiency and hyperhomocysteinemia as correlates of cardiovascular risk factors in Indian subjects with coronary artery disease. *Journal of Cardiology, 61*(4), 289–294. https://doi.org/10.1016/j.jjcc.2012.11.009

9 Nagao, M., Moriyama, Y., Yamagishi, K., Iso, H., & Tamakoshi, A. (2012). Relation of serum α- and γ-tocopherol levels to cardiovascular disease-related mortality among Japanese men and women. *Journal of Epidemiology, 22*(5), 402–410. https://doi.org/10.2188/jea.je20120002

10 Shah, S., Shiekh, Y., Lawrence, J. A., Ezekwueme, F., Alam, M., Kunwar, S., & Gordon, D. K. (2021). A systematic review of effects of vitamin E on the cardiovascular system. *Cureus*. https://doi.org/10.7759/cureus.15616

11 Violi, F., Nocella, C., Loffredo, L., Carnevale, R., & Pignatelli, P. (2022). Interventional study with vitamin E in cardiovascular disease and meta-analysis. *Free Radical Biology and Medicine, 178*, 26–41. https://doi.org/10.1016/j.freeradbiomed.2021.11.027

12 Wilson, J. G., & Warkany, J. (1950). Cardiac and aortic arch anomalies in the offspring of vitamin A deficient rats correlated with similar human anomalies. *Pediatrics, 5*(4), 708–725. https://doi.org/10.1542/peds.5.4.708

13 Balestrino, M. (2021). Role of creatine in the heart: Health and disease. *Nutrients, 13*(4), 1215. https://doi.org/10.3390/nu13041215

14 Del Franco, A., et al. (2021). Creatine deficiency and heart failure. *Heart Failure Reviews*. https://doi.org/10.1007/s10741-021-10173-y

15 Ganguly, P., & Alam, S. F. (2015). Role of homocysteine in the development of cardiovascular disease. *Nutrition Journal, 14*(1). https://doi.org/10.1186/1475-2891-14-6

16 Kaplan, P., Tatarkova, Z., Sivonova, M. K., Racay, P., & Lehotsky, J. (2020). Homocysteine and mitochondria in cardiovascular and cerebrovascular systems. *International Journal of Molecular Sciences, 21*(20), 7698. https://doi.org/10.3390/ijms21207698

17 Yuan, S., Mason, A. M., Carter, P., Burgess, S., & Larsson, S. C. (2021). Homocysteine, B vitamins, and cardiovascular disease: A Mendelian randomization study. *BMC Medicine, 19*(1). https://doi.org/10.1186/s12916-021-01977-8

18 Grajeda-Iglesias, C., & Aviram, M. (2018). Specific amino acids affect cardiovascular diseases and atherogenesis via protection against macrophage foam cell formation: Review article. *Rambam Maimonides Medical Journal, 9*(3), e0022. https://doi.org/10.5041/rmmj.10337

19 Yildiz, O., & Ulusoy, K. G. (2022). Effects of taurine on vascular tone. *Amino Acids*. https://doi.org/10.1007/s00726-022-03198-6

20 Ito, T., Oishi, S., Takai, M., Kimura, Y., Uozumi, Y., Fujio, Y., Schaffer, S. W., & Azuma, J. (2010). Cardiac and skeletal muscle abnormality in taurine transporter-knockout mice. *Journal of Biomedical Science, 17*(Suppl 1), S20. https://doi.org/10.1186/1423-0127-17-s1-s20

21 Ramila, K. C., Jong, C. J., Pastukh, V., Ito, T., Azuma, J., & Schaffer, S. W. (2015). Role of protein phosphorylation in excitation-contraction coupling in taurine-deficient hearts. *American Journal of Physiology-Heart and Circulatory Physiology, 308*(3), H232–H239. https://doi.org/10.1152/ajpheart.00497.2014

22 Bkaily, G., Jazzar, A., Normand, A., Simon, Y., Al-Khoury, J., & Jacques, D. (2020). Taurine and cardiac disease: State of the art and perspectives. *Canadian Journal of Physiology and Pharmacology, 98*(2), 67–73. https://doi.org/10.1139/cjpp-2019-0313

23 Murr, C., Grammer, T. B., Kleber, M. E., Meinitzer, A., März, W., & Fuchs, D. (2015). Low serum tryptophan predicts higher mortality in cardiovascular disease. *European Journal of Clinical Investigation, 45*(3), 247–254. https://doi.org/10.1111/eci.12402

24 Koch, V., Gruenewald, L. D., Gruber-Rouh, T., Eichler, K., Leistner, D. M., Mahmoudi, S., Booz, C., Bernatz, S., D'Angelo, T., Albrecht, M. H., Alizadeh, L. S., Nour-Eldin, N. A., Scholtz, J.-E., Yel, I., Vogl, T. J., März, W., Hardt, S. E., & Martin, S. S. (2022). Homoarginine in the cardiovascular system: Pathophysiology and recent developments. *Fundamental & Clinical Pharmacology*. https://doi.org/10.1111/fcp.12858

25 Yang, J., Zhang, Y., Hamid, S., Cai, J., Liu, Q., Li, H., Zhao, R., Wang, H., Xu, S., & Zhang, Z. (2017). Interplay between autophagy and apoptosis in selenium-deficient cardiomyocytes in chicken. *Journal of Inorganic Biochemistry, 170*, 17–25. https://doi.org/10.1016/j.jinorgbio.2017.02.006

26 Park, T.-J., Park, J. H., Lee, G. S., Lee, J.-Y., Shin, J. H., Kim, M. W., Kim, Y. S., Kim, J.-Y., Oh, K.-J., Han, B.-S., Kim, W.-K., Ahn, Y., Moon, J. H., Song, J., Bae, K.-H., Kim, D. H., Lee, E.-W., & Lee, S. C. (2019). Quantitative proteomic analyses reveal that GPX4 downregulation during myocardial infarction contributes to ferroptosis in cardiomyocytes. *Cell Death & Disease, 10*(11). https://doi.org/10.1038/s41419-019-2061-8

27 Schomburg, L., Orho-Melander, M., Struck, J., Bergmann, A., & Melander, O. (2019). Selenoprotein-P deficiency predicts cardiovascular disease and death. *Nutrients, 11*(8), 1852. https://doi.org/10.3390/nu11081852

28 Shimada, B. K., Alfulaij, N., & Seale, L. A. (2021). The impact of selenium deficiency on cardiovascular function. *International Journal of Molecular Sciences, 22*(19), 10713. https://doi.org/10.3390/ijms221910713

29 Gać, P., Czerwińska, K., Macek, P., Jaremków, A., Mazur, G., Pawlas, K., & Poręba, R. (2021). The importance of selenium and zinc deficiency in cardiovascular disorders. *Environmental Toxicology and Pharmacology, 82*, 103553. https://doi.org/10.1016/j.etap.2020.103553

30 Chopra, V. K., & Anker, S. D. (2020). Anaemia, iron deficiency and heart failure in 2020: Facts and numbers. *ESC Heart Failure, 7*(5), 2007–2011. https://doi.org/10.1002/ehf2.12797

31 Bi, Y., Ajoolabady, A., Demillard, L. J., Yu, W., Hilaire, M. L., Zhang, Y., & Ren, J. (2021). Dysregulation of iron metabolism in cardiovascular diseases: From iron deficiency to iron overload. *Biochemical Pharmacology, 190*, 114661. https://doi.org/10.1016/j.bcp.2021.114661

32 Rizzo, C., Carbonara, R., Ruggieri, R., Passantino, A., & Scrutinio, D. (2021). Iron deficiency: A new target for patients with heart failure. *Frontiers in Cardiovascular Medicine, 8*. https://doi.org/10.3389/fcvm.2021.709872

33 Alnuwaysir, R. I. S., Hoes, M. F., van Veldhuisen, D. J., van der Meer, P., & Grote Beverborg, N. (2021). Iron deficiency in heart failure: Mechanisms and pathophysiology. *Journal of Clinical Medicine, 11*(1), 125. https://doi.org/10.3390/jcm11010125

34 Naito, Y., Tsujino, T., Matsumoto, M., Sakoda, T., Ohyanagi, M., & Masuyama, T. (2009). Adaptive response of the heart to long-term anemia induced by iron deficiency. *American Journal of Physiology-Heart and Circulatory Physiology, 296*(3), H585–H593. https://doi.org/10.1152/ajpheart.00463.2008

35 Dong, F., Zhang, X., Culver, B., Chew, H. G., Jr., Kelley, R. O., & Ren, J. (2005). Dietary iron deficiency induces ventricular dilation, mitochondrial ultrastructural aberrations, and cytochrome c release: Involvement of nitric oxide synthase and protein tyrosine nitration. *Clinical Science, 109*(3), 277–286. https://doi.org/10.1042/cs20040278

36 Liu, M., & Dudley, S. C. (2020). Magnesium, oxidative stress, inflammation, and cardiovascular disease. *Antioxidants, 9*(10), 907. https://doi.org/10.3390/antiox9100907

37 Liu, M., Liu, H., Xie, A., Kang, G.-J., Feng, F., Zhou, X., Zhao, Y., & Dudley, S. C. (2020). Magnesium deficiency causes reversible diastolic and systolic cardiomyopathy. *Biophysical Journal, 118*(3), 245a. https://doi.org/10.1016/j.bpj.2019.11.1438

38 Genchi, G., Lauria, G., Catalano, A., Carocci, A., & Sinicropi, M. S. (2021). The double face of metals: The intriguing case of chromium. *Applied Sciences, 11*(2), 638. https://doi.org/10.3390/app11020638

39 Cabral, M., Kuxhaus, O., Eichelmann, F., Kopp, J. F., Alker, W., Hackler, J., Kipp, A. P., Schwerdtle, T., Haase, H., Schomburg, L., & Schulze, M. B. (2021). Trace element profile and incidence of type 2 diabetes, cardiovascular disease, and colorectal cancer: Results from the EPIC-Potsdam cohort study. *European Journal of Nutrition, 60*(6), 3267–3278. https://doi.org/10.1007/s00394-021-02494-3

40 Wester, P. O. (2009). Trace elements in human myocardial infarction determined by neutron activation analysis. *Acta Medica Scandinavica, 178*(6), 765–788. https://doi.org/10.1111/j.0954-6820.1965.tb04329.x

41 Pilz, S., Meinitzer, A., Tomaschitz, A., Drechsler, C., Ritz, E., Krane, V., Wanner, C., Boehm, B. O., & März, W. (2011). Low homoarginine concentration is a novel risk factor for heart disease. *Heart, 97*(15), 1222–1227. https://doi.org/10.1136/hrt.2010.220731

42 Tang, W. H. W., Shrestha, K., Wang, Z., Troughton, R. W., Klein, A. L., & Hazen, S. L. (2013). Diminished global arginine bioavailability as a metabolic defect in chronic systolic heart failure. *Journal of Cardiac Failure, 19*(2), 87–93. https://doi.org/10.1016/j.cardfail.2013.01.001

43 Mao, S., Medeiros, D. M., & Wildman, R. E. C. (1998). Cardiac hypertrophy in copper-deficient rats is owing to increased mitochondria. *Biological Trace Element Research, 64*(1–3), 175–184. https://doi.org/10.1007/bf02783334

References

1 Janubová, M., & Žitňanová, I. (2023). The effects of vitamin D on different types of cells. *Steroids, 191*, 109350. https://doi.org/10.1016/j.steroids.2023.109350

2 Padoan, L., Beltrami, A. P., Stenner, E., Beleù, A., Ruscio, M., Sinagra, G., & Aleksova, A. (2019). Left ventricular adverse remodeling after myocardial infarction and its association with vitamin D levels. *International Journal of Cardiology, 277*, 159–165. https://doi.org/10.1016/j.ijcard.2018.08.052

3 Nardin, M., Verdoia, M., Nardin, S., Cao, D., Chiarito, M., Kedhi, E., Galasso, G., Condorelli, G., & De Luca, G. (2024). Vitamin D and cardiovascular diseases: From physiology to pathophysiology and outcomes. *Biomedicines, 12*(4), 768. https://doi.org/10.3390/biomedicines12040768

4 Wen, L., Chen, J., Duan, L., & Li, S. (2018). Vitamin K-dependent proteins involved in bone and cardiovascular health: A review. *Molecular Medicine Reports*. https://doi.org/10.3892/mmr.2018.8940

5 PubMed. (n.d.). Modification of vitamin B6 on the associations of blood lead levels and cardiovascular diseases in US adults. *PubMed Database*. https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/33521527/

6 Morelli, M. B., Gambardella, J., Castellanos, V., Trimarco, V., & Santulli, G. (2020). Vitamin C and cardiovascular disease: An update. *Antioxidants, 9*(12), 1227. https://doi.org/10.3390/antiox9121227

7 Brancaccio, M., Mennitti, C., Cesaro, A., Fimiani, F., Vano, M., Gargiulo, B., Caiazza, M., Amodio, F., Coto, I., D'Alicandro, G., Mazzaccara, C., Lombardo, B., Pero, R., Terracciano, D., Limongelli, G., Calabrò, P., D'Argenio, V., Frisso, G., & Scudiero, O. (2022). The biological role of vitamins in athletes' muscle, heart, and microbiota. *International Journal of Environmental Research and Public Health, 19*(3), 1249. https://doi.org/10.3390/ijerph19031249

8 Mahalle, N., Kulkarni, M. V., Garg, M. K., & Naik, S. S. (2013). Vitamin B12 deficiency and hyperhomocysteinemia as correlates of cardiovascular risk factors in Indian subjects with coronary artery disease. *Journal of Cardiology, 61*(4), 289–294. https://doi.org/10.1016/j.jjcc.2012.11.009

9 Nagao, M., Moriyama, Y., Yamagishi, K., Iso, H., & Tamakoshi, A. (2012). Relation of serum α- and γ-tocopherol levels to cardiovascular disease-related mortality among Japanese men and women. *Journal of Epidemiology, 22*(5), 402–410. https://doi.org/10.2188/jea.je20120002

10 Shah, S., Shiekh, Y., Lawrence, J. A., Ezekwueme, F., Alam, M., Kunwar, S., & Gordon, D. K. (2021). A systematic review of effects of vitamin E on the cardiovascular system. *Cureus*. https://doi.org/10.7759/cureus.15616

11 Violi, F., Nocella, C., Loffredo, L., Carnevale, R., & Pignatelli, P. (2022). Interventional study with vitamin E in cardiovascular disease and meta-analysis. *Free Radical Biology and Medicine, 178*, 26–41. https://doi.org/10.1016/j.freeradbiomed.2021.11.027

12 Wilson, J. G., & Warkany, J. (1950). Cardiac and aortic arch anomalies in the offspring of vitamin A deficient rats correlated with similar human anomalies. *Pediatrics, 5*(4), 708–725. https://doi.org/10.1542/peds.5.4.708

13 Balestrino, M. (2021). Role of creatine in the heart: Health and disease. *Nutrients, 13*(4), 1215. https://doi.org/10.3390/nu13041215

14 Del Franco, A., et al. (2021). Creatine deficiency and heart failure. *Heart Failure Reviews*. https://doi.org/10.1007/s10741-021-10173-y

15 Ganguly, P., & Alam, S. F. (2015). Role of homocysteine in the development of cardiovascular disease. *Nutrition Journal, 14*(1). https://doi.org/10.1186/1475-2891-14-6

16 Kaplan, P., Tatarkova, Z., Sivonova, M. K., Racay, P., & Lehotsky, J. (2020). Homocysteine and mitochondria in cardiovascular and cerebrovascular systems. *International Journal of Molecular Sciences, 21*(20), 7698. https://doi.org/10.3390/ijms21207698

17 Yuan, S., Mason, A. M., Carter, P., Burgess, S., & Larsson, S. C. (2021). Homocysteine, B vitamins, and cardiovascular disease: A Mendelian randomization study. *BMC Medicine, 19*(1). https://doi.org/10.1186/s12916-021-01977-8

18 Grajeda-Iglesias, C., & Aviram, M. (2018). Specific amino acids affect cardiovascular diseases and atherogenesis via protection against macrophage foam cell formation: Review article. *Rambam Maimonides Medical Journal, 9*(3), e0022. https://doi.org/10.5041/rmmj.10337

19 Yildiz, O., & Ulusoy, K. G. (2022). Effects of taurine on vascular tone. *Amino Acids*. https://doi.org/10.1007/s00726-022-03198-6

20 Ito, T., Oishi, S., Takai, M., Kimura, Y., Uozumi, Y., Fujio, Y., Schaffer, S. W., & Azuma, J. (2010). Cardiac and skeletal muscle abnormality in taurine transporter-knockout mice. *Journal of Biomedical Science, 17*(Suppl 1), S20. https://doi.org/10.1186/1423-0127-17-s1-s20

21 Ramila, K. C., Jong, C. J., Pastukh, V., Ito, T., Azuma, J., & Schaffer, S. W. (2015). Role of protein phosphorylation in excitation-contraction coupling in taurine-deficient hearts. *American Journal of Physiology-Heart and Circulatory Physiology, 308*(3), H232–H239. https://doi.org/10.1152/ajpheart.00497.2014

22 Bkaily, G., Jazzar, A., Normand, A., Simon, Y., Al-Khoury, J., & Jacques, D. (2020). Taurine and cardiac disease: State of the art and perspectives. *Canadian Journal of Physiology and Pharmacology, 98*(2), 67–73. https://doi.org/10.1139/cjpp-2019-0313

23 Murr, C., Grammer, T. B., Kleber, M. E., Meinitzer, A., März, W., & Fuchs, D. (2015). Low serum tryptophan predicts higher mortality in cardiovascular disease. *European Journal of Clinical Investigation, 45*(3), 247–254. https://doi.org/10.1111/eci.12402

24 Koch, V., Gruenewald, L. D., Gruber-Rouh, T., Eichler, K., Leistner, D. M., Mahmoudi, S., Booz, C., Bernatz, S., D'Angelo, T., Albrecht, M. H., Alizadeh, L. S., Nour-Eldin, N. A., Scholtz, J.-E., Yel, I., Vogl, T. J., März, W., Hardt, S. E., & Martin, S. S. (2022). Homoarginine in the cardiovascular system: Pathophysiology and recent developments. *Fundamental & Clinical Pharmacology*. https://doi.org/10.1111/fcp.12858

25 Yang, J., Zhang, Y., Hamid, S., Cai, J., Liu, Q., Li, H., Zhao, R., Wang, H., Xu, S., & Zhang, Z. (2017). Interplay between autophagy and apoptosis in selenium-deficient cardiomyocytes in chicken. *Journal of Inorganic Biochemistry, 170*, 17–25. https://doi.org/10.1016/j.jinorgbio.2017.02.006

26 Park, T.-J., Park, J. H., Lee, G. S., Lee, J.-Y., Shin, J. H., Kim, M. W., Kim, Y. S., Kim, J.-Y., Oh, K.-J., Han, B.-S., Kim, W.-K., Ahn, Y., Moon, J. H., Song, J., Bae, K.-H., Kim, D. H., Lee, E.-W., & Lee, S. C. (2019). Quantitative proteomic analyses reveal that GPX4 downregulation during myocardial infarction contributes to ferroptosis in cardiomyocytes. *Cell Death & Disease, 10*(11). https://doi.org/10.1038/s41419-019-2061-8

27 Schomburg, L., Orho-Melander, M., Struck, J., Bergmann, A., & Melander, O. (2019). Selenoprotein-P deficiency predicts cardiovascular disease and death. *Nutrients, 11*(8), 1852. https://doi.org/10.3390/nu11081852

28 Shimada, B. K., Alfulaij, N., & Seale, L. A. (2021). The impact of selenium deficiency on cardiovascular function. *International Journal of Molecular Sciences, 22*(19), 10713. https://doi.org/10.3390/ijms221910713

29 Gać, P., Czerwińska, K., Macek, P., Jaremków, A., Mazur, G., Pawlas, K., & Poręba, R. (2021). The importance of selenium and zinc deficiency in cardiovascular disorders. *Environmental Toxicology and Pharmacology, 82*, 103553. https://doi.org/10.1016/j.etap.2020.103553

30 Chopra, V. K., & Anker, S. D. (2020). Anaemia, iron deficiency and heart failure in 2020: Facts and numbers. *ESC Heart Failure, 7*(5), 2007–2011. https://doi.org/10.1002/ehf2.12797

31 Bi, Y., Ajoolabady, A., Demillard, L. J., Yu, W., Hilaire, M. L., Zhang, Y., & Ren, J. (2021). Dysregulation of iron metabolism in cardiovascular diseases: From iron deficiency to iron overload. *Biochemical Pharmacology, 190*, 114661. https://doi.org/10.1016/j.bcp.2021.114661

32 Rizzo, C., Carbonara, R., Ruggieri, R., Passantino, A., & Scrutinio, D. (2021). Iron deficiency: A new target for patients with heart failure. *Frontiers in Cardiovascular Medicine, 8*. https://doi.org/10.3389/fcvm.2021.709872

33 Alnuwaysir, R. I. S., Hoes, M. F., van Veldhuisen, D. J., van der Meer, P., & Grote Beverborg, N. (2021). Iron deficiency in heart failure: Mechanisms and pathophysiology. *Journal of Clinical Medicine, 11*(1), 125. https://doi.org/10.3390/jcm11010125

34 Naito, Y., Tsujino, T., Matsumoto, M., Sakoda, T., Ohyanagi, M., & Masuyama, T. (2009). Adaptive response of the heart to long-term anemia induced by iron deficiency. *American Journal of Physiology-Heart and Circulatory Physiology, 296*(3), H585–H593. https://doi.org/10.1152/ajpheart.00463.2008

35 Dong, F., Zhang, X., Culver, B., Chew, H. G., Jr., Kelley, R. O., & Ren, J. (2005). Dietary iron deficiency induces ventricular dilation, mitochondrial ultrastructural aberrations, and cytochrome c release: Involvement of nitric oxide synthase and protein tyrosine nitration. *Clinical Science, 109*(3), 277–286. https://doi.org/10.1042/cs20040278

36 Liu, M., & Dudley, S. C. (2020). Magnesium, oxidative stress, inflammation, and cardiovascular disease. *Antioxidants, 9*(10), 907. https://doi.org/10.3390/antiox9100907

37 Liu, M., Liu, H., Xie, A., Kang, G.-J., Feng, F., Zhou, X., Zhao, Y., & Dudley, S. C. (2020). Magnesium deficiency causes reversible diastolic and systolic cardiomyopathy. *Biophysical Journal, 118*(3), 245a. https://doi.org/10.1016/j.bpj.2019.11.1438

38 Genchi, G., Lauria, G., Catalano, A., Carocci, A., & Sinicropi, M. S. (2021). The double face of metals: The intriguing case of chromium. *Applied Sciences, 11*(2), 638. https://doi.org/10.3390/app11020638

39 Cabral, M., Kuxhaus, O., Eichelmann, F., Kopp, J. F., Alker, W., Hackler, J., Kipp, A. P., Schwerdtle, T., Haase, H., Schomburg, L., & Schulze, M. B. (2021). Trace element profile and incidence of type 2 diabetes, cardiovascular disease, and colorectal cancer: Results from the EPIC-Potsdam cohort study. *European Journal of Nutrition, 60*(6), 3267–3278. https://doi.org/10.1007/s00394-021-02494-3

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

40 Wester, P. O. (2009). Trace elements in human myocardial infarction determined by neutron activation analysis. *Acta Medica Scandinavica*, *178*(6), 765–788. https://doi.org/10.1111/j.0954-6820.1965.tb04329.x

41 Pilz, S., Meinitzer, A., Tomaschitz, A., Drechsler, C., Ritz, E., Krane, V., Wanner, C., Boehm, B. O., & März, W. (2011). Low homoarginine concentration is a novel risk factor for heart disease. *Heart*, *97*(15), 1222–1227. https://doi.org/10.1136/hrt.2010.220731

42 Tang, W. H. W., Shrestha, K., Wang, Z., Troughton, R. W., Klein, A. L., & Hazen, S. L. (2013). Diminished global arginine bioavailability as a metabolic defect in chronic systolic heart failure. *Journal of Cardiac Failure*, *19*(2), 87–93. https://doi.org/10.1016/j.cardfail.2013.01.001

43 Mao, S., Medeiros, D. M., & Wildman, R. E. C. (1998). Cardiac hypertrophy in copper-deficient rats is owing to increased mitochondria. *Biological Trace Element Research*, *64*(1–3), 175–184. https://doi.org/10.1007/bf02783334

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК:616.921.5+[616.98:578.834COVID19]]-06:616.24-002-022.6-06:577.115.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1561-1577

Діброва Юлія В'ячеславівна асистент кафедри патологічної анатомії, Національний медичний університет імені О.О.Богомольця, м. Київ, тел.: (093) 486-75-48, https://orcid.org/0000-0002-7268-8073

ФЕРОПТОЗ – НЕБЕЗПЕЧНИЙ СУПУТНИК ВІРУСНОЇ ГЕМОРАГІЧНОЇ ПНЕВМОНІЇ ТЯЖКОЇ ФОРМИ ГРИПУ А ТА SARS-COV-2

Анотація. За минулі 20 років, сучасній цивілізації завдано величезних соціально-економічних збитків пандеміями грипу A(H5N1) - 2003 рік та A(H1N1) – 2009 рік, а через десятиліття людство було випробувано пандемією COVID-19 (World Health Organization, 2022). Незважаючи на те, що грип А та SARS-CoV-2, є різними, за своєю етіологією хворобами - тяжкі форми перебігу та ускладнення цих захворювань мають багато спільного.

За останні роки, під час та після вище згаданих пандемій, з`явилася велика кількість наукових робіт присвячених цим нозологіям. Але різноманітність поліморфізму ускладнень та залишкових патологічних станів, а також танатологічний механізм несприятливого перебігу тяжких форм грипу A(H1N1) та SARS-CoV-2 залишаються досі не до кінця зрозумілими і потребують подальшого вивчення. Серед загрозливих та непередбачуваних ускладнень тяжкої форми грипу A(H1N1) та SARS-CoV-2, може бути інфекційно-токсичний синдром, який проявляється системним ураженням життєво важливих органів організму хворих. Разом з тим вірусна геморагічна пневмонія супроводжується порушенням обміну ендогенного заліза, створюючи умови для розвитку фероптозу та пошкодження клітин аерогематичного бар`єра, що може бути одним з патогенетичних факторів розвитку внутрішньо легеневого токсичного синдрому.

Метою нашого дослідження було отримати та проаналізувати інформацію щодо патогенетичних/морфогенетичних особливостей ураження паренхіми легень, які безпосередньо або опосередковано пов`язані з порушенням обміну заліза при вірусних пневмоніях тяжкої форми грипу А та SARS-CoV-2 в клініці та експерименті.

Для досягнення цієї мети нами проведено пошук літературних джерел у наукометричних базах даних Web of Science, Googl Scholar, Scopus, Science Direct, Clinical Key Elsevier, PubMed, за такими ключовими словами: «грип A(H1N1)», «SARS-CoV-2», «вірусна пневмонія», «фероптоз», «порушення метаболізму заліза». Після опрацювання та проведення клініко-морфологіч-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ного аналізу публікацій, для огляду обрані фахові джерела, що відповідали умовам запиту та меті дослідження.

Результатами дослідження визначено, що патогенетичні особливості розвитку критичних станів у хворих, з тяжкою формою грипу A(H1N1) та COVID 19, можуть бути ініційовані порушеннями обміну заліза, з інтравазкулярним утворенням іонів Fe2+, гіпергемоглобінемією, гіперферитинемією, та підвищеним насиченням трансферину залізом. Ці порушення гомеостазу заліза безпосередньо або опосередковано викликають повторні пошкодження паренхіми легень та сприяють подальшим розладам регіонарної та системної гемодинаміки. Високі концентрації феритину та вільного гемоглобіну в плазмі крові, викликають стійку артеріальну гіпотензію, рефрактерну до введення вазопресорів та сприяють розвитку синдрому капілярного просочування.

Ключові слова: грип A(H1N1), SARS-CoV-2, вірусна пневмонія, фероптоз, порушення метаболізму заліза.

Dibrova Yulia Vyacheslavivna Associate Professor of the Department of Pathological Anatomy Bogomolets National Medical University, Kyiv, https://orcid.org/0000-0002-7268-8073

FERROPTOSIS – A DANGEROUS COMPANION OF SEVERE VIRAL HEMORRHAGIC PNEUMONIA OF INFLUENZA A AND SARS-COV-2

Abstract. Over the past 20 years, modern civilization has suffered enormous socio-economic losses from the influenza A(H5N1) pandemics of 2003 and 2009, and a decade later, humanity was tested by the COVID-19 pandemic (World Health Organization, 2022). Despite the fact that influenza A and SARS-CoV-2 are different diseases in their etiology, the severe forms of the course and complications of these diseases have much in common.

In recent years, during and after the above-mentioned pandemics, a large number of scientific works devoted to these nosologies have appeared. But the variety of polymorphism of complications and residual pathological conditions, as well as the thanatological mechanism of the adverse course of severe forms of influenza A(H1N1) and SARS-CoV-2 remain still not fully understood and require further study. Among the threatening and unpredictable complications of severe forms of influenza A(H1N1) and SARS-CoV-2, there may be an infectious-toxic syndrome, which is manifested by systemic damage to the vital organs of the patient's body. At the same time, viral hemorrhagic pneumonia is accompanied by a violation of endogenous iron metabolism, creating conditions for the development of ferroptosis and damage to aerohematic barrier cells, which may be one of the pathogenetic factors in the development of intrapulmonary toxic syndrome.

The aim of our study was to obtain and analyze information on the pathogenetic/morphogenetic features of lung parenchymal damage that are directly

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

or indirectly related to iron metabolism disorders in severe influenza A and SARS-CoV-2 viral pneumonias in the clinic and experiment.

To achieve this goal, we searched for literary sources in the scientometric databases Web of Science, Google Scholar, Scopus, Science Direct, Clinical Key Elsevier, PubMed, using the following keywords: “influenza A(H1N1)”, “SARS-CoV-2”, “viral pneumonia”, “ferroptosis”, “iron metabolism disorders”. After processing and conducting a clinical and morphological analysis of the publications, professional sources that met the conditions of the query and the purpose of the study were selected for review.

The results of the study determined that the pathogenetic features of the development of critical conditions in patients with severe influenza A(H1N1) and COVID 19 can be initiated by disorders of iron metabolism, with intravascular formation of Fe2+ ions, hyperhemoglobinemia, hyperferritinemia, and increased saturation of transferrin with iron. These disorders of iron homeostasis directly or indirectly cause repeated damage to the lung parenchyma and contribute to further disorders of regional and systemic hemodynamics. High concentrations of ferritin and free hemoglobin in blood plasma cause persistent arterial hypotension, refractory to the administration of vasopressors, and contribute to the development of capillary leak syndrome.

Keywords: influenza A(H1N1), SARS-CoV-2, viral pneumonia, ferroptosis, iron metabolism disorder.

Постановка проблеми. Інфекція коронавірусу тяжкого перебігу з гострим респіраторним дистрес-синдромом 2 типу (SARS CoV 2) проявилася глобальною пандемією і отримала назву коронавірусної хвороби 2019 (COVID 19) [1]. Ще до недавнього часу вважалося, що пандемії респіраторних вірусних інфекцій, з тяжкими формами захворювання можуть бути спричинені лише вірусом грипу А, але SARS-CoV-2 кардинально змінив цю впевненість. Незважаючи на те, що грип А та SARS-CoV-2, є різними, за своєю етіологією хворобами, тяжкі форми перебігу та ускладнення цих захворювань мають багато спільного.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. За останні роки, під час та після пандемії SARS-CoV-2, з`явилася велика кількість наукових робіт присвячених цій новій нозології. Грип, дещо відійшов на другий план. Але різноманітний поліморфізм ускладнень, залишкові патологічні стани та танатологічний механізм несприятливого перебігу тяжких форм грипу А(H1N1) та SARS-CoV-2 мають схожі прояви і залишаються досі не до кінця зрозумілими.

Мета статті. Метою нашого дослідження було отримати та проаналізувати інформацію щодо патогенетичних/морфогенетичних особливостей ураження паренхіми легень, які безпосередньо або опосередковано пов`язані з порушенням обміну ендогенного заліза при вірусних пневмоніях тяжкої форми грипу А та SARS-CoV-2 в клініці та експерименті.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Матеріали та методи: Для досягнення цієї мети проведено пошук літературних джерел у наукометричних базах даних Web of Science, Googl Scholar, Scopus, Science Direct, Clinical Key Elsevier, PubMed, за такими ключовими словами: «грип А(H1N1)», «SARS-CoV-2», «вірусна пневмонія», «фероптоз», «порушення метаболізму заліза». Після опрацювання та проведення клініко-морфологічного аналізу публікацій, для огляду обрали фахові джерела, що відповідали умовам запиту та меті дослідження.

Виклад основного матеріалу: В основі генералізованої грипозної інфекції з ураження органів і систем організму, провідну роль відіграють циркуляторні порушення гемодинаміки. Зокрема, вірусу грипу А(H1N1) притаманна токсична дія на судинну систему, що проявляється пошкодженням стінок судин, підвищенням їх проникності, порушеннями капілярного кровообігу і розвитком геморагічного синдрому.

Підвищення ступеня тяжкості грипу А(H1N1) та SARS-CoV-2, власне дифузної двосторонньої геморагічної пневмонії, може ускладнитися прогресуючою дихальною недостатністю, з гострим респіраторним дистрес-синдромом (ГРДС) та синдромом поліорганної дисфункції/недостатності, що потребує невідкладного застосування оксигенотерапії та/або проведення штучної (механічної) вентиляції легень або екстракорпоральної мембранної оксигенації, всі з котрих не завжди мають достатню терапевтичну ефективність [2]. Прогресуючі структурно-функціональні зміни внутрішніх органів, які можуть бути основною морфологічною ознакою погіршення стану хворих, та досі обмежена ефективність загальних методів лікування хворих, лишаються недостатньо зрозумілими та потребують подальшого вивчення.

У більшості пацієнтів з COVID 19, які потребують інтенсивної терапії, розвивається атипова форма гострого респіраторного дистрес-синдрому (ГРДС) із збереженим об’ємом вентиляції легень та розподілом повітря в паренхімі органу, що вказує на роль у патогенезі цього ускладнення, гіпоксії та внутрішньо легеневого токсичного фактора, що дещо відрізняє ці процеси, від типової альвеолярної дисфункції [3]. Порушений обмін заліза може бути одним із таких патологічних процесів, адже тяжкі форми інфекції COVID 19 характеризуються гіперзапальним станом, який супроводжується підвищеними показниками маркерів запалення, таких як С реактивний білок (СРБ), інтерлейкін 6 (ІЛ 6), а також – феритин [4]. Більш того, клінічні дані вказують, що у пацієнтів із COVID 19, разом із патологічно підвищеною концентрацією феритину, спостерігається зниження рівня гемоглобіну, тобто розвиваються ознаки анемія [5].

Варто зауважити, що свого часу було встановлено причетність системи поглинання заліза до патогенезу і перебігу госпітальної пневмонії та хронічних легеневих інфекцій [6]. При цьому, знижений рівень вмісту заліза в депо організму та високий рівень його в тканинах, були пов’язані із недостатністю дихальної функції легень при тяжких формах пневмонії [7]. І в загалі,

наявність анемії пов'язана з несприятливим клінічним перебігом багатьох захворювань, включаючи як різні інфекційні хвороби, так і запальні процеси при соматичних захворюваннях [8].

Термін «фероптоз» був вперше запропонований у 2012 році [9]. На відміну від апоптозу, це механізм, що реалізується шляхом накопиченням реактивних форм кисню (РФК) у клітинах, що призводить до фатального перекисного окислення ліпідів [10]. Оскільки перевантаження клітин іонами заліза є основним фактором, що призводить до накопичення (РФК), явище здобуло назву «залізної смерті» (iron death).

Наразі фероптоз класифікують на канонічний та неканонічний типи. Канонічний фероптоз розпочинається із критичного зменшення аж до втрати захистної дії глутатіонпероксидази (GPX4), що призводить до надмірного перекисного окислення ліпідів та загибелі клітин [11]. А саме, окислення ліпідів відбувається завдяки реакції Фентона за участю двохвалентного заліза і перекису водню, що призводить до пошкодження мембранних структур клітин [12].

Трохи пізніше було запропоновано концепцію неканонічної індукції фероптозу [13]: індуковане перевантаження клітин залізом, збільшення його внутрішньоклітинного лабільного пулу, що супроводжується надмірною активацією гемоксигенази 1, що є головним фактором для індукування неканонічного фероптозу.

Загалом, при фероптозі визначають чотири ключові фактори [14]:

- перевантаження клітин залізом;
- зменшення експресії GPX4 та транспортера цистин/глутамату;
- активація представника 4 довголанцюгового сімейства ацил-КоА-синтетази (acyl CoA synthetase long chain family member 4 – ACSL4) та лізофосфатидилхолін ацилтрансферази 3;
- кінцеве збільшення перекисного окислення ліпідів.

До недавнього часу у дослідженнях in vivo імуногенний ефект фероптозу розглядали окремо від стимуляції ним неспецифічного (природного) імунітету [13]. Доведено, що фероптоз зумовлює порушення функції імунної системи внаслідок розвитку перекисного окислення ліпідів в цитоплазмі імунокомпетентних клітин, зокрема в Т-лімфоцитах [15].

Згодом було доведено, що фероптоз, який є процесом запрограмованої загибелі клітин і опосередковується залізо-залежними механізмами перекисного окислення [16], причетний до запальних процесів в багатьох органах, включаючи печінку, нирки, серце та легені [17]. З цим співпадають дані J. Li та співавторів (2020) про те, що фероптоз задіяний у патогенезі численних системних захворювань людини із залученням серця, печінки, кишечника, легень, нирок та нервової системи. Встановлено також, що фероптоз причетний до розвитку неврологічних розладів, включаючи когнітивні порушення [17], агевзію та аносмію (втрата смаку та запаху) [18], які є типовими проявами

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

COVID 19. Перевантаження залізом цитоплазми клітин може суттєво впливати на дисфункцію мітохондрій та викликати дисбіоз мікробіоти (легень і кишечника) [19].

Інгібування фероптозу запобігає певним захворюванням, завдяки активації протизапальних механізмів [17]. Хелатуючі залізо агенти та інгібітори фероптозу проявляють захисний ефект, пригнічуючи внутрішньоклітинне залізо-залежне перекисне окислення ліпідів [20].

Аспекти гомеостазу заліза. Поряд із тим, що залізо є ессенціальним мікроелементом життєдіяльності організму, ефективного механізму його виведення не існує, і, як наслідок, гомеостаз заліза вразливий до стресів. Всмоктування з кишечника та деградація еритроцитів є джерелом двовалентного заліза, яке за участі церулоплазміну зазнає окислення до тривалентного стану і далі зв'язується з мембранним трансферином, що забезпечує надходження його в цитоплазму клітин [21].

Встановлено, що «лабільне» залізо походить від деградації феритину через аутофагію, яку називають «феритинофагія» [22], для перебігу котрої потрібен коактиватор ядерних рецепторів 4, який є селективним рецептором, носієм, що транспортує феритин до аутофагосом [23]. Феритинофагія запобігає фероптоз шляхом деградації феритину або ж інгібітора бромодоменного білка BRD4 (+) JQ (bromodomain protein BRD4 inhibitor (+) JQ1) [24].

В фізіологічному стані, за нормальних умов, концентрація феритину є важливим показником загальних запасів заліза в організмі, і кількість цього протеїну <12–15 мкг/л приймається як гранична величина щодо дефіциту запасів мікроелемента (WHO, UNICEF, UNU, 2001). Однак при гострих та деяких хронічних хворобах, зокрема – інфекційних захворюваннях, відбувається стимуляція синтезу феритину, що може або приховати дефіцит заліза, або вказати на більший запас мікроелементу в організмі, ніж насправді.

Тяжка форма грипу A(H1N1) супроводжуються реакцією гострої фази, (неспецифічним процесом), який включає продукцію протеїнів гострої фази (ПГФ – acute phase proteins – APP) до того, як відбудеться повна активація імунної відповіді. Основна мета реакції гострої фази – запобігти пошкодженню тканин та видалити та/або інактивувати «шкідливі» молекули та патогени. Під час такої реакції концентрація деяких APP збільшується в сироватці крові («позитивні ПГФ), а інших – зменшується («негативні» ПГФ). Коливання концентрацій APP значною мірою зумовлені зміною їх продукування гепатоцитами, що, у свою чергу, регулюється цитокінами, такими як інтерлейкін 1 (ІЛ 1), інтерлейкін 6 (ІЛ 6) та фактор некрозу пухлини α (ФНП α), які діють у складній взаємодії [25].

Роль позитивних ПГФ полягає у забезпеченні адаптаційних та захисних механізмів, які діють шляхом зв'язування з чужорідними речовинами та модуляції функції фагоцитарних клітин. Позитивні ПГФ включають СРБ, 1 антихімотрипсин (АХТ), орозомукоїд (1 кислий глікопротеїн –1 acid gly

coprotein – AGP), сироватковий амілоїд А (САА), фібриноген, гаптоглобін, церулоплазмін та ферритин.

Збільшення концентрації феритину в сироватці крові відбувається у відповідь на будь який інфекційний або запальний процес. Давно і добре відомо, що ступінь зміни концентрації ПГФ під час відповіді на гостру фазу значно варіює: церулоплазмін може зрости приблизно на 50%, тоді як СРБ може збільшитися у концентрації в 100 разів [26]. До «негативних» ПГФ належать трансферин, альбумін, транстиретин та ретинол зв'язуючий білок (РЗБ – retinol binding protein – RBP). Вважається, що ці протеїни не впливають на імунні функції, а скоріше виступають транспортними білками, і як результат, концентрація конкретних поживних речовин, які вони переносять, знижується у сироватці крові хворих при інфекції та/або запаленні [26].

Показники низької концентрація заліза поряд із високим вмістом феритину в сироватці крові при реакції гострої фази, зумовлені перерозподілом мікроелементу у бік печінки та мононуклеарної системи фагоцитів, причому обидва процеси опосередковані цитокінами [27]. У експериментальних тварин введення препаратів цитокінів, ФНП α, ІЛ 1 та ІЛ 6 викликало зниження концентрації заліза в сироватці крові протягом 3–6 годин, а в аналогічних дослідженнях in vitro цитокіни індукували збільшення синтезу феритину [25]. В процесі одужання, після перенесених гострих захворювань, концентрація СРБ швидко знижується, тоді як вміст феритину реагує повільніше, оскільки еритропоез все ще перебуває під пригніченою дією цитокінів [28].

Отже, узагальнюючи отримані дані експериментальних та клінічних досліджень можемо зробити деякі висновки щодо особливостей порушення обміну заліза при гострих респіраторних вірусних інфекціях:

- за нормальних умов (поза патологічними станами) синтез феритину регулюється посттранскрипційно відповідно до внутрішньоклітинної концентрації заліза, в той час, як під час реакції гострої фази, наприклад на гостре вірусне інфекційне захворювання, відбувається посилений синтез феритину, стимульований цитокінами, незалежно від внутрішньоклітинного вмісту заліза;
- вміст феритину у сироватці крові збільшується під час реакції гострої фази, хоча на кінцеву концентрацію феритину значною мірою впливає базовий статус заліза;
- на початку реакції гострої фази, феритин проявляє себе як швидкодіючий «позитивний» ПГФ паралельно із зміною концентрації CRP, однак, на відміну від останнього, на пізніх стадіях реакції гострої фази концентрація феритину залишається високою.

При зменшенні вмісту заліза у інфікованих клітинах, реплікація вірусів у цих клітинах сповільнюється [29]. Не виключено, що дефіцит заліза зменшує і швидкість реплікації SARS CoV 2 [30]. З іншого боку, оскільки результатом

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

фероптозу є загибель клітин, це може пояснити клінічні особливості множинного ураження та поліорганної недостатності/дисфункції органів у пацієнтів із COVID 19 [31].

Точний механізм фероптозу, як форми загибелі клітин через накопичення пероксидів ліпідів залежним від заліза способом, при інфекції грипу А залишається до кінця не встановленим. Вже відомо, що вірус сприяє власній реплікації через феритинофагію, сенсибілізуючи клітини до фероптозу, причому гемаглютинін визначено як ключовий тригер у цьому процесі. Гемаглютинін взаємодіє з коактиватором ядерних рецепторів 4 (nuclear receptor coactivator 4 – NCOA4) і білком 1, що зв'язує tax1 (tax1-binding protein 1 – TAX1BP1), сприяючи утворенню конденсатів феритин-NCOA4 і індукуючи феритинофагію. Індукована гемаглютиніном феритинофагія спричиняє перекисне окислення ліпідів у клітинах, інгібує агрегацію мітохондріального противірусного сигнального білка (mitochondrial antiviral signaling protein – MAVS) і пригнічує реакцію інтерферону I типу, тим самим сприяючи реплікації вірусу [32].

Порушення обміну заліза, вважається важливим компонентом патогенезу COVID 19 [33]. При цій хворобі порушений метаболізм цього мікроелементу [21] виявляється у ~90% пацієнтів і проявляється зниженням кількості заліза в сироватці крові [34], причому цей показник зворотньо асоційований з тяжкістю перебігу інфекції.

При інфікуванні SARS CoV 2 культури клітин лінії Vero (з епітелію нирок африканської зеленої мартишки) було встановлено суттєве зниження експресії GPX4 на рівні мРНК [35]. Через недостатність GPX4 не відбувається окислення глутатіону (GSH), а отже – не обмежується окислення ліпідів РФК, що утворюються внаслідок реакції Фентона. Це призводить до розвитку фероптозу.

При зараженні SARS CoV 2 і подальшому розвитку розгорнутої картини хвороби, під дією ІЛ 6 у спектрі «цитокінового шторму», зростає вміст феритину та активується синтез - гепсидину (який відіграє ключову роль у регуляції обміну заліза). Оскільки залізо секвеструється гепсидином у ентероцитах та макрофагах, вміст внутрішньоклітинного феритину також підвищується, що призводить до зменшення витоку заліза з клітин [36]. Гіперферитинемія ж у пацієнтів з COVID 19, ймовірно, спричинена загибеллю клітин та пошкодженням тканин, внаслідок чого вивільняється внутрішньоклітинний феритин [37].

Згідно результатів метааналізу даних 56 досліджень серед 14044 хворих на COVID 19 різного віку встановлено середній рівень гемоглобіну в них 130,41 г/л, який зменшувався із збільшенням віку хворих, наявністю фонових і супутніх захворювань та підвищенням тяжкості перебігу вірусної інфекції. Також встановлено аномальні величини вмісту феритину у більшості пацієнтів в залежності від статі та віку хворих. Значно підвищені показники феритину

виявлялися у хворих чоловічої статі та людей похилого віку. Існують великі відмінності рівнів феритину при різних ступенях тяжкості COVID 19, а також у випадках одужання чи смерті хворих від цієї хвороби. Дійсно, високий рівень феритину – дуже ранній і неспецифічний показник запалення [38], а тому, разом з лімфопенією, його суттєве підвищення може вважатися досить високим біомаркером тяжкості хвороби при клінічно вираженому перебігу COVID 19 [39]. Поява обох таких клініко-лабораторних показників у негоспітальних пацієнтів, є об'єктивним критерієм щодо невідкладної госпіталізації таких хворих до відділень інтенсивної терапії у короткі терміни [38]. Після початкового підвищення феритину, може знадобитися більше місяця, щоб нормалізувати його показник після перенесеного захворювання [40].

Парадоксальна двонаправлена роль гіперферитинемії. Феритин є провідним білком зберігання заліза і його експресія індукується накопиченням власне заліза або запаленням. У хворих на COVID 19, незважаючи на роль «позитивного» ПГФ під час реакції гострій фази, підвищений рівень феритину прямо пов'язаний з тяжкістю захворювання, розвитком ГРДС та летальним наслідком захворювання [41]. Відомо, що ГРДС спричиняє зниження рівня заліза в сироватці крові [42], а при проведенні ШВЛ при ГРДС у хворих на COVID 19, можливе відновлення нормального рівня мікроелемента [38]. Під час запалення відбуваються типові порушення гомеостазу заліза, що характеризуються посиленим поглинанням і утриманням його макрофагами, а також зниженим всмоктуванням в кишечнику [43]. Це призводить до зниження рівня циркулюючого заліза та зменшення доступності іонів металу для синтезу гемоглобіну, а отже – до порушення еритропоезу. Розвивається анемія запалення, яка також пов'язана із опосередкованим цитокінами інгібуванням еритропоезу, скороченням часу життєдіяльності еритроцитів та зниженням біологічної активності еритропоетину [44]. Такий тип анемії характеризується зниженим вмістом заліза та трансферину у сироватці крові, зменшеним насиченням трансферину залізом (TfS), тоді як рівні феритину є нормальними або підвищеними, на відміну від залізодефіцитної анемії, де рівень феритину низький, а трансферину – зазвичай підвищений [45]. Загалом же, як анемія, так і гіперферитиненемія, незалежно від основного захворювання, є високими предикторами смертності хворих [46].

Отже, підвищений рівень циркулюючого феритину може не тільки бути ознакою реакції гострої фази, але і відігравати вирішальну роль у запаленні, сприяючи розвитку «цитокінового шторму» [20]. Клінічна картина критичних станів COVID 19 нагадує синдром активації макрофагів, який зазвичай асоціюється з високим рівнем феритину або навіть саме з «цитокіновим штормом». [47]. «Н»-ланцюг молекули феритину може бути важливою біохімічною структурою щодо активації макрофагів у напрямку збільшення секреції запальних цитокінів, що і спостерігається у пацієнтів з COVID 19 [48]. В умовах посиленого запального стану, під впливом цитокінів, особливо ІЛ 6,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

поряд із стимуляцією синтезу феритину відбувається активація продукції гепсидину [49]. Гепсидин – ключовий гормон регуляції обміну заліза, секвеструє мікроелемент в ентероцитах та макрофагах, що призводить до збільшення вмісту внутрішньоклітинного феритину та запобігає витоку заліза з клітин згаданих типів [36]. Надлишок внутрішньоклітинного заліза взаємодіє з молекулярним киснем, утворюючи РФК [37]. Це значною мірою сприяє окислювальному ураженню паренхіматозних клітин різних органів (легень, печінки, нирок, серця). Більше того, складна взаємодія між метаболізмом заліза та реактивними формами азоту (РФА) та сірки (РФС), на додаток до РФК, свідчить про чіткий зв'язок між процесами обміну заліза та нещодавно визначеним інтерактомом (сукупність всіх білкових взаємодій) реактивних сполук [50]. Загалом, припускається, що підвищений рівень феритину в сироватці крові внаслідок гіперергічного запалення у хворих з COVID 19 та тяжкою формою грипу А, свідчить про хибний цикл процесів із подальшим прогресуючим пошкодженням органів та тканин організму [37].

Однією з причин підвищеного рівня феритину можуть бути особливості метаболізму/статусу заліза при гострих вірусних інфекційних захворюваннях в напрямку підтримки функції неспецифічного імунітету. А саме, – вроджена імунна система модифікує метаболізм/статус заліза у відповідь на вірусні інфекції. Так, для реплікації вірусів необхідні посилений клітинний метаболізм та оптимальний рівень заліза в клітинах організму хазяїна [29], а система вродженої резистентності реагує зменшенням біодоступності заліза для обмеження реплікації вірусу під час гострої фази інфекції [51]. За таких умов, (через залежні від ІЛ 6 та тол-подібного рецептора 4 механізми), рівень гепсидину може збільшуватися і блокувати активність транспортера феропортину (переносник заліза назовні з клітин), що результує у зменшенні всмоктування мікроелемента у травному каналі, викликаючи клітинну секвестрацію заліза (головним чином у гепатоцитах, ентероцитах та макрофагах) [29]. Збільшення внутрішньоклітинної секвестрації заліза призводить до підвищення рівня цитозольного феритину, який секвеструє і накопичує у собі залізо, щоб запобігти, опосередкованого останнім, пошкодженню вільними радикалами [29]. Посилена ретенція та зберігання заліза у феритині – (до 4000 атомів Fe в одній його молекулі) [52], зумовлює падіння концентрації мікроелементу в макрофагах та збільшенню концентрації власне феритину в сироватці крові, як це і спостерігається при гострій фазі запалення [53]. Результатом вищенаведеного стає зменшення доступності заліза для еритропоезу та – з рештою – подальше загострення анемії [51].

В гострій ексудативно-деструктивній стадії тяжкої форми грипу A(H1N1) та COVID 19, коли відбувається масивний гемоліз еритроцитів в судинах мікроциркулятьрного русла та в альвеолярних просторах, виникає недостатність клітинних і плазменних факторів зв'язування і блокування іонів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Fe2+. За умови фізіологічного гемолізу, залізо, після виходу з еритроцита при розпаді гемоглобіну, відразу може вступити у реакцію Фентона з утворенням гідроксильного радикала. Для його блокування в еритроцитах містяться потужні системи каталази, пероксидази, СОД, які зв'язують супероксидний радикал. Нейтрофіли з високим вмістом мієлопероксидази та лактоферину, також можуть позитивно впливати на ці процеси. Таким чином, усі ці біохімічні реакції направлені на блокування участі заліза та перекису водню у реакціях синтезу гідроксильного радикалу. Але, коли відбувається швидкий і масивний гемоліз еритроцитів, заблокувати іони заліза на цій стадії розвитку захворювання неможливо, тому, що окислювально-відновлювальні реакції розвиваються досить швидко. Необхідно також враховувати, що в судинах мікроциркулятьрного русла паренхіми легень при тяжкій формі грипу A(H1N1) та SARS-CoV-2 розвиваються значні порушення гемодинаміки (просвіти капілярів розширені, спостерігаються стази крові, агрегація еритроцитів, підвищення проникності капілярів). За таких умов в сироватці крові капілярів міжальвеолярних перетинок можуть бути відсутні трансферин та феритин.

При внутрішньосудинному гемолізі та розпаді гемоглобіну, іони Fe2+ можуть спричинити пошкодження та деструктцію клітин аерогематичного бар'єру легень. Маючи «коагуляційну» властивість за рахунок своєї високої хімічної активності, іони Fe2+ викликають розвиток дрібновогнещевого коагуляційного некрозу ендотеліоцитів їх десквамацію, пошкодження базальних мембран, що сприяє дифузному геморагічному просочуванню з накопиченням геморагічного ексудату в альвеолярних просторах, безпосередньо в зоні інтенсивного запалення. У відповідь на первинне подразнення клітин аерогематичного барєру легень респіраторними вірусами, відбувається повторне пошкодження цих структур продуктами внутрішньосудинного гемолізу «ендотелій вдруге продукує біологічно активні речовини (цитокіни, ейкозаноїди, компоненти комплементу, кініни, гормони, фактори росту, ензими, оксид азоту) з вазоактивними та прозапальними властивостями». Всі ці сполуки мають високу біологічну активність. Хімічна структура вище зазначених біологічно активних речовин виключає пряме, але не виключає опосередкованого шкідливого впливу на мембрани клітин. Тому, лише зруйновані еритроцити, а точніше іони Fe2+, становлять реальну небезпеку, зокрема для ендотеліоцитів, викликаючи їх пошкодження та некроз.

Висновки: Результатами досліджень доведено, що важливим патогенетичним фактором розвитку критичних станів, які виникають у хворих з тяжкою формою грипу A(H1N1) та COVID 19, є порушення обміну заліза, що проявляється багаторазовим збільшенням в сироватці крові концентрації вільного гемоглобіну, сироваткового заліза, феритину, а також підвищеним насиченням трансферину залізом. Ці суттєві порушення метаболізму заліза, які пов`язані з гіпоперфузією в системі мікроциркуляції паренхіми легень,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

стазом крові в капілярах та внутрішньосудинним гемолізом, можуть призвести до подальших розладів регіонарної та системної гемодинаміки, фероптозу, прогресування гострої дихальної недостатності та формування синдрому поліорганної дисфункції. Високі концентрації феритину та вільного гемоглобіну в плазмі крові викликають стійку артеріальну гіпотензію, рефрактерну до введення вазопресорів та сприяють розвитку синдрому капілярного просочування.

Перспективи подальшого дослідження: Порушення обміну заліза при вірусних геморагічних пневмоніях, потребують подальшого поглибленого вивчення та обгрунтування комплексної патогенетичної терапії хворих з тяжкими формами грипу A(H1N1) та COVID 19.

Література:

1. Wang D., Hu B., Hu C. et al. Clinical characteristics of 138 hospitalized patientswith 2019 novel coronavirus-infected pneumonia in Wuhan, China. JAMA 2020; 323: 1061–1069.

2. Zhou F., Yu T., Du R. et al. Clinical course and risk factors for mortality of adult inpatients with COVID-19 in Wuhan, China: a retrospective cohort study. Lancet. 2020; 395(10229): 1054-1062.

3. Gattinoni L., Coppola S., Cressoni M. et al. Covid-19 does not lead to a “typical” acute respiratory distress syndrome. Am J Respir Crit Care Med. 2020; 201(10): 1299-1300.

4. Herold T., Jurinovic V., Arnreich C. et al. Elevated levels of interleukin-6 and CRP predict the need for mechanical ventilation in COVID-19. J Allergy Clin Immunol. 2020; 146: 128–136.

5. Chen T., Wu D., Chen H. et al. Clinical characteristics of 113 deceased patients with coronavirus disease 2019: retrospective study. BMJ. 2020; 368: m1091.

6. Minandri F., Imperi F., Frangipani E. et al. Role of iron uptake systems in Pseudomonas aeruginosa virulence and airway infection. Infect Immun. 2016; 84: 2324–2335.

7. Brigham E.P., McCormack M.C., Takemoto C.M. et al. Iron status is associated with asthma and lung function in US women. PLoS One 2015; 10:e0117545.

8. Weiss G., Schett G. Anaemia in inflammatory rheumatic diseases. Nat Rev Rheumatol. 2013; 9: 205–215.

9. Dixon S.J., Lemberg K.M., Lamprecht M.R. et al. Ferroptosis: an iron-dependent form of nonapoptotic cell death. Cell. 2012; 149(5): 1060-1072. doi:10.1016/j.cell.2012.03.042

10. Hadian K., Stockwell B.R. SnapShot: ferroptosis. Cell. 2020; 181(5): 1188-1188.e1. doi: 10.1016/j.cell.2020.04.039. PMID: 32470402.

11. Li J., Cao F., Yin H.-L. et al. Ferroptosis: past, present and future. Cell Death Dis. 2020; 11: 88. https://doi.org/10.1038/s41419-020-2298-2

12. Xie Y., Hou W., Song X. et al. Ferroptosis: process and function. Cell Death Differ. 2016; 23: 369–379. https://doi.org/10.1038/cdd.2015.158

13. Hassannia B., Wiernicki B., Ingold I. et al. Nano-targeted induction of dual ferroptotic mechanisms eradicates high-risk neuroblastoma. J Clin Invest. 2018; 128(8): 3341-3355. doi:10.1172/JCI99032

14. Yang X., Yu Y., Xu J. et al. Clinical course and outcomes of critically ill patients with SARS-CoV-2 pneumonia in Wuhan, China: a single-centered, retrospective, observational study. Lancet Respir Med. 2020; 8: 475–481.

15. Matsushita M., Freigang S., Schneider C. et al. T cell lipid peroxidation induces ferroptosis and prevents immunity to infection. J Exp Med. 2015; 212(4): 555-568. doi:10.1084/jem.20140857

16. Ursini F., Maiorino M. Lipid peroxidation and ferroptosis: the role of GSH and GPx4. Free Radic Biol Med. 2020; 152: 175–185.

17. Sun Y., Chen P., Zhai B. et al. The emerging role of ferroptosis in inflammation. Biomed Pharmacother. 2020; 127:110108. doi: 10.1016/j.biopha.2020.110108. Epub 2020 Mar 29. PMID: 32234642.

18. Osaki T., Ohshima M., Tomita Y. et al. Clinical and physiological investigations in patients with taste abnormality. J Oral Pathol Med. 1996; 25: 38–43.

19. Rouault T.A. Mitochondrial iron overload: causes and consequences. Curr Opin Genet Dev. 2016; 38: 31–7.

20. Kernan K.F., Carcillo J.A. Hyperferritinemia and inflammation. Int Immunol. 2017; 29(9): 401–409.

21. Frazer D.M., Anderson G.J. The regulation of iron transport. Biofactors. 2014; 40: 206–214.

22. Mancias J.D., Wang X., Gygi S.P. et al. Quantitative proteomics identifies NCOA4 as the cargo receptor mediating ferritinophagy. Nature. 2014; 509: 105–109.

23. Dowdle W., Nyfeler B., Nagel J. et al. Selective VPS34 inhibitor blocks autophagy and uncovers a role for NCOA4 in ferritin degradation and iron homeostasis in vivo. Nat Cell Biol. 2014; 16: 1069–1079. https://doi.org/10.1038/ncb3053

24. Hou W., Xie Y., Song X. et al. Autophagy promotes ferroptosis by degradation of ferritin. Autophagy. 2016; 12(8): 1425-1428. doi: 10.1080/15548627.2016.1187366. Epub 2016 May 31. PMID: 27245739; PMCID: PMC4968231.

25. Feelders R.A., Vreugdenhil G., Eggermont A.M. et al. Regulation of iron metabolism in the acute-phase response: interferon gamma and tumour necrosis factor alpha induce hypoferraemia, ferritin production and a decrease in circulating transferrin receptors in cancer patients. Eur J Clin Invest. 1998; 28(7): 520-527.

26. Fleck A., Myers M.A. Diagnostic and prognostic significance of the acute phase proteins. In: Gordon AH, Koj A, eds. The acute phase response to injury and infection. Amsterdam, Elsevier Science Publishers B.V. (Biomedical Division), 1985: 249–271.

27. Gabay C., Kushner I. Acute phase proteins and other systemic responses to inflammation. N Engl J Med. 1999; 340: 448–454.

28. Baynes R., Bezwoda W., Bothwell T. et al. The non-immune inflammatory response: serial changes in plasma iron, iron-binding capacity, lactoferrin, ferritin and C-reactive protein. Scand J Clin Lab Invest. 1986; 46(7): 695-704. doi: 10.3109/00365518609083733.

29. Drakesmith H., Prentice A. Viral infection and iron metabolism. Nat Rev Microbiol. 2008; 6(7): 541–552.

30. Liu W., Zhang S., Nekhai S. et al. Depriving iron supply to the virus represents a promising adjuvant therapeutic against viral survival [published online ahead of print, 2020 Apr 20]. Curr Clin Microbiol Rep. 2020; 1-7. doi:10.1007/s40588-020-00140-w

31. Yang J., Zheng Y., Gou X. et al. Prevalence of comorbidities and its effects in coronavirus disease 2019 patients: A systematic review and meta-analysis. Int J Infect Dis. 2020; 94: 91-5.

32. Ouyang A., Chen T., Feng Y., Zou J., Tu S., Jiang M., Sun H., Zhou H. The Hemagglutinin of Influenza A Virus Induces Ferroptosis to Facilitate Viral Replication. Adv. Sci. 2024, 11, 2404365. https://doi.org/10.1002/advs.202404365

33. Edeas M., Saleh J., Peyssonnaux, C. Iron: innocent bystander or vicious culprit in COVID-19 pathogenesis? Int J Infect Dis. 2020; 97: 303–305.

34. Bellmann Weiler R., Lanser L., Barket R. et al. Prevalence and Predictive Value of Anemia and Dysregulated Iron Homeostasis in Patients with COVID-19 Infection. J Clin Med. 2020; 9(8): 2429. doi:10.3390/jcm9082429

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

35. Wang Y.J., Huang J., Sun Y. et al. SARS-CoV-2 suppresses mRNA expression of selenoproteins associated with ferroptosis, ER stress and DNA synthesis. bioRxiv 2020.07.31. 230243; doi: https://doi.org/10.1101/2020.07.31.230243

36. Daher R., Manceau H., Karim Z. Iron metabolism and the role of the iron-regulating hormone hepcidin in health and disease. Presse Med. 2017; 46(12): e272–e278.

37. Kell D.B., Pretorius E. Serum ferritin is an important inflammatory disease marker, as it is mainly a leakage product from damaged cells. Metallomics. 2014; 6(4): 748–773.

38. Singh N., Kumar D., Rammilan. Anemia and Iron Metabolism in COVID-19. Int J Curr Microbiol App Sci. 2020; 9(9): 3056-3060.

39. Huang I., Pranata R. Lymphopenia in severe coronavirus disease-2019 (COVID-19): systematic review and meta-analysis. J Intensive Care. 2020; 8: 36 (10 p.).

40. Eskeland B., Baerheim A., Ulvik R. et al. Influence of mild infections on iron status parameters in women of reproductive age. Scand J Prim Health Care. 2002; 20: 50–56.

41. Henry B.M., De Oliveira M.H.S., Benoit S. et al. Hematologic, biochemical and immune biomarker abnormalities associated with severe illness and mortality in coronavirus disease 2019 (COVID-19): a meta-analysis. Clin Chem Lab Med (CCLM). 2020; 58: 1021–1028.

42. Stites S.W., Nelson M.E., Wesselius L.J. Transferrin concentrations in serum and lower respiratory tract fluid of mechanically ventilated patients with COPD or ARDS. Chest. 1995; 107: 1681–1685.

43. Theurl I., Aigner E., Theurl M. et al. Regulation of iron homeostasis in anemia of chronic disease and iron deficiency anemia: diagnostic and therapeutic implications. Blood. 2009; 113: 5277–5286.

44. Weiss G., Ganz T., Goodnough L.T. Anemia of inflammation. Blood. 2019; 133: 40–50.

45. Camaschella C. Iron deficiency. Blood 2019; 133: 30–39.

46. Bennett T.D., Hayward K.N., Farris R.W. et al. Very high serum ferritin levels are associated with increased mortality and critical care in pediatric patients. Pediatr Crit Care Med. 2011; 12(6): e233-6.

47. Shoenfeld Y. Corona (COVID-19) time musings: our involvement in COVID-19 pathogenesis, diagnosis, treatment and vaccine planning. Autoimmun Rev. 2020; 19(6): 102538.

48. Shoenfeld Y. Corona (COVID-19) time musings: our involvement in COVID-19 pathogenesis, diagnosis, treatment and vaccine planning. Autoimmun Rev. 2020; 19(6): 102538.

49. McDermid J.M., Hennig B.J., van der Sande M. et al. Host iron redistribution as a risk factor for incident tuberculosis in HIV infection: an 11-year retrospective cohort study. BMC Infect Dis. 2013; 13(1): 48.

50. Cortese Krott M.M., Koning A., Kuhnle G.G.C. et al. The reactive species interactome: evolutionary emergence, biological significance, and opportunities for redox metabolomics and personalized medicine. Antioxid Redox Signal. 2017; 27(10): 684–712.

51. Taneri P.E., Gomez-Ochoa S.A., Llanaj E. et al. Anemia and iron metabolism in COVID-19: a systematic review and meta-analysis. Eur J Epidemiol. 2020; 35: 763–773.

52. Arosio P., Elia L., Poli M. Ferritin, cellular iron storage and regulation. IUBMB Life. 2017; 69: 414-422.

53. Parrow N.L., Fleming R.E., Minnick M.F. Sequestration and scavenging of iron in infection. Infect Immun. 2013; 81(10): 3503–3514.

References:

1. Wang D., Hu B., Hu C. et al. Clinical characteristics of 138 hospitalized patientswith 2019 novel coronavirus-infected pneumonia in Wuhan, China. JAMA 2020; 323: 1061–1069.

2. Zhou F., Yu T., Du R. et al. Clinical course and risk factors for mortality of adult inpatients with COVID-19 in Wuhan, China: a retrospective cohort study. Lancet. 2020; 395(10229): 1054-1062.

3. Gattinoni L., Coppola S., Cressoni M. et al. Covid-19 does not lead to a “typical” acute respiratory distress syndrome. Am J Respir Crit Care Med. 2020; 201(10): 1299-1300.

4. Herold T., Jurinovic V., Arnreich C. et al. Elevated levels of interleukin-6 and CRP predict the need for mechanical ventilation in COVID-19. J Allergy Clin Immunol. 2020; 146: 128–136.

5. Chen T., Wu D., Chen H. et al. Clinical characteristics of 113 deceased patients with coronavirus disease 2019: retrospective study. BMJ. 2020; 368: m1091.

6. Minandri F., Imperi F., Frangipani E. et al. Role of iron uptake systems in Pseudomonas aeruginosa virulence and airway infection. Infect Immun. 2016; 84: 2324–2335.

7. Brigham E.P., McCormack M.C., Takemoto C.M. et al. Iron status is associated with asthma and lung function in US women. PLoS One 2015; 10:e0117545.

8. Weiss G., Schett G. Anaemia in inflammatory rheumatic diseases. Nat Rev Rheumatol. 2013; 9: 205–215.

9. Dixon S.J., Lemberg K.M., Lamprecht M.R. et al. Ferroptosis: an iron-dependent form of nonapoptotic cell death. Cell. 2012; 149(5): 1060-1072. doi:10.1016/j.cell.2012.03.042

10. Hadian K., Stockwell B.R. SnapShot: ferroptosis. Cell. 2020; 181(5): 1188-1188.e1. doi: 10.1016/j.cell.2020.04.039. PMID: 32470402.

11. Li J., Cao F., Yin H.-L. et al. Ferroptosis: past, present and future. Cell Death Dis. 2020; 11: 88. https://doi.org/10.1038/s41419-020-2298-2

12. Xie Y., Hou W., Song X. et al. Ferroptosis: process and function. Cell Death Differ. 2016; 23: 369–379. https://doi.org/10.1038/cdd.2015.158

13. Hassannia B., Wiernicki B., Ingold I. et al. Nano-targeted induction of dual ferroptotic mechanisms eradicates high-risk neuroblastoma. J Clin Invest. 2018; 128(8): 3341-3355. doi:10.1172/JCI99032

14. Yang X., Yu Y., Xu J. et al. Clinical course and outcomes of critically ill patients with SARS-CoV-2 pneumonia in Wuhan, China: a single-centered, retrospective, observational study. Lancet Respir Med. 2020; 8: 475–481.

15. Matsushita M., Freigang S., Schneider C. et al. T cell lipid peroxidation induces ferroptosis and prevents immunity to infection. J Exp Med. 2015; 212(4): 555-568. doi:10.1084/jem.20140857

16. Ursini F., Maiorino M. Lipid peroxidation and ferroptosis: the role of GSH and GPx4. Free Radic Biol Med. 2020; 152: 175–185.

17. Sun Y., Chen P., Zhai B. et al. The emerging role of ferroptosis in inflammation. Biomed Pharmacother. 2020; 127:110108. doi: 10.1016/j.biopha.2020.110108. Epub 2020 Mar 29. PMID: 32234642.

18. Osaki T., Ohshima M., Tomita Y. et al. Clinical and physiological investigations in patients with taste abnormality. J Oral Pathol Med. 1996; 25: 38–43.

19. Rouault T.A. Mitochondrial iron overload: causes and consequences. Curr Opin Genet Dev. 2016; 38: 31–7.

20. Kernan K.F., Carcillo J.A. Hyperferritinemia and inflammation. Int Immunol. 2017; 29(9): 401–409.

21. Frazer D.M., Anderson G.J. The regulation of iron transport. Biofactors. 2014; 40: 206–214.

22. Mancias J.D., Wang X., Gygi S.P. et al. Quantitative proteomics identifies NCOA4 as the cargo receptor mediating ferritinophagy. Nature. 2014; 509: 105–109.

23. Dowdle W., Nyfeler B., Nagel J. et al. Selective VPS34 inhibitor blocks autophagy and uncovers a role for NCOA4 in ferritin degradation and iron homeostasis in vivo. Nat Cell Biol. 2014; 16: 1069–1079. https://doi.org/10.1038/ncb3053

24. Hou W., Xie Y., Song X. et al. Autophagy promotes ferroptosis by degradation of ferritin. Autophagy. 2016; 12(8): 1425-1428. doi: 10.1080/15548627.2016.1187366. Epub 2016 May 31. PMID: 27245739; PMCID: PMC4968231.

25. Feelders R.A., Vreugdenhil G., Eggermont A.M. et al. Regulation of iron metabolism in the acute-phase response: interferon gamma and tumour necrosis factor alpha induce hypoferraemia, ferritin production and a decrease in circulating transferrin receptors in cancer patients. Eur J Clin Invest. 1998; 28(7): 520-527.

26. Fleck A., Myers M.A. Diagnostic and prognostic significance of the acute phase proteins. In: Gordon AH, Koj A, eds. The acute phase response to injury and infection. Amsterdam, Elsevier Science Publishers B.V. (Biomedical Division), 1985: 249–271.

27. Gabay C., Kushner I. Acute phase proteins and other systemic responses to inflammation. N Engl J Med. 1999; 340: 448–454.

28. Baynes R., Bezwoda W., Bothwell T. et al. The non-immune inflammatory response: serial changes in plasma iron, iron-binding capacity, lactoferrin, ferritin and C-reactive protein. Scand J Clin Lab Invest. 1986; 46(7): 695-704. doi: 10.3109/00365518609083733.

29. Drakesmith H., Prentice A. Viral infection and iron metabolism. Nat Rev Microbiol. 2008; 6(7): 541–552.

30. Liu W., Zhang S., Nekhai S. et al. Depriving iron supply to the virus represents a promising adjuvant therapeutic against viral survival [published online ahead of print, 2020 Apr 20]. Curr Clin Microbiol Rep. 2020; 1-7. doi:10.1007/s40588-020-00140-w

31. Yang J., Zheng Y., Gou X. et al. Prevalence of comorbidities and its effects in coronavirus disease 2019 patients: A systematic review and meta-analysis. Int J Infect Dis. 2020; 94: 91-5.

32. Ouyang A., Chen T., Feng Y., Zou J., Tu S., Jiang M., Sun H., Zhou H. The Hemagglutinin of Influenza A Virus Induces Ferroptosis to Facilitate Viral Replication. Adv. Sci. 2024, 11, 2404365. https://doi.org/10.1002/advs.202404365

33. Edeas M., Saleh J., Peyssonnaux, C. Iron: innocent bystander or vicious culprit in COVID-19 pathogenesis? Int J Infect Dis. 2020; 97: 303–305.

34. Bellmann Weiler R., Lanser L., Barket R. et al. Prevalence and Predictive Value of Anemia and Dysregulated Iron Homeostasis in Patients with COVID-19 Infection. J Clin Med. 2020; 9(8): 2429. doi:10.3390/jcm9082429

35. Wang Y.J., Huang J., Sun Y. et al. SARS-CoV-2 suppresses mRNA expression of selenoproteins associated with ferroptosis, ER stress and DNA synthesis. bioRxiv 2020.07.31. 230243; doi: https://doi.org/10.1101/2020.07.31.230243

36. Daher R., Manceau H., Karim Z. Iron metabolism and the role of the iron-regulating hormone hepcidin in health and disease. Presse Med. 2017; 46(12): e272–e278.

37. Kell D.B., Pretorius E. Serum ferritin is an important inflammatory disease marker, as it is mainly a leakage product from damaged cells. Metallomics. 2014; 6(4): 748–773.

38. Singh N., Kumar D., Rammilan. Anemia and Iron Metabolism in COVID-19. Int J Curr Microbiol App Sci. 2020; 9(9): 3056-3060.

39. Huang I., Pranata R. Lymphopenia in severe coronavirus disease-2019 (COVID-19): systematic review and meta-analysis. J Intensive Care. 2020; 8: 36 (10 p.).

40. Eskeland B., Baerheim A., Ulvik R. et al. Influence of mild infections on iron status parameters in women of reproductive age. Scand J Prim Health Care. 2002; 20: 50–56.

41. Henry B.M., De Oliveira M.H.S., Benoit S. et al. Hematologic, biochemical and immune biomarker abnormalities associated with severe illness and mortality in coronavirus disease 2019 (COVID-19): a meta-analysis. Clin Chem Lab Med (CCLM). 2020; 58: 1021–1028.

42. Stites S.W., Nelson M.E., Wesselius L.J. Transferrin concentrations in serum and lower respiratory tract fluid of mechanically ventilated patients with COPD or ARDS. Chest. 1995; 107: 1681–1685.

43. Theurl I., Aigner E., Theurl M. et al. Regulation of iron homeostasis in anemia of chronic disease and iron deficiency anemia: diagnostic and therapeutic implications. Blood. 2009; 113: 5277–5286.

44. Weiss G., Ganz T., Goodnough L.T. Anemia of inflammation. Blood. 2019; 133: 40–50.

45. Camaschella C. Iron deficiency. Blood 2019; 133: 30–39.

46. Bennett T.D., Hayward K.N., Farris R.W. et al. Very high serum ferritin levels are associated with increased mortality and critical care in pediatric patients. Pediatr Crit Care Med. 2011; 12(6): e233-6.

47. Shoenfeld Y. Corona (COVID-19) time musings: our involvement in COVID-19 pathogenesis, diagnosis, treatment and vaccine planning. Autoimmun Rev. 2020; 19(6): 102538.

48. Shoenfeld Y. Corona (COVID-19) time musings: our involvement in COVID-19 pathogenesis, diagnosis, treatment and vaccine planning. Autoimmun Rev. 2020; 19(6): 102538.

49. McDermid J.M., Hennig B.J., van der Sande M. et al. Host iron redistribution as a risk factor for incident tuberculosis in HIV infection: an 11-year retrospective cohort study. BMC Infect Dis. 2013; 13(1): 48.

50. Cortese Krott M.M., Koning A., Kuhnle G.G.C. et al. The reactive species interactome: evolutionary emergence, biological significance, and opportunities for redox metabolomics and personalized medicine. Antioxid Redox Signal. 2017; 27(10): 684–712.

51. Taneri P.E., Gomez-Ochoa S.A., Llanaj E. et al. Anemia and iron metabolism in COVID-19: a systematic review and meta-analysis. Eur J Epidemiol. 2020; 35: 763–773.

52. Arosio P., Elia L., Poli M. Ferritin, cellular iron storage and regulation. IUBMB Life. 2017; 69: 414-422.

53. Parrow N.L., Fleming R.E., Minnick M.F. Sequestration and scavenging of iron in infection. Infect Immun. 2013; 81(10): 3503–3514.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616.12-008.331.1:613.25:796.012.6:616-005-07-055.1-053.85

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1578-1596

Колесник Тетяна Володимирівна доктор медичних наук, професор, професор кафедри сімейної медицини ФПО та пропедевтики внутрішньої медицини, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (067) 635-78-01, https://orcid.org/0000-0002-6571-3904

Киричко Марина Геннадіївна асистент кафедри сімейної медицини ФПО та пропедевтики внутрішньої медицини, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (067) 959-21-70, https://orcid.org/0000-0001-9124-4972

Надюк Алла Вадимівна кандидат медичних наук, асистент кафедри сімейної медицини ФПО та пропедевтики внутрішньої медицини, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (068) 560-11-79, https://orcid.org/0000-0002-9543-3946

ВІДМІННІСТЬ ЦЕНТРАЛЬНОЇ ГЕМОДИНАМІКИ У ЧОЛОВІКІВ З АРТЕРІАЛЬНОЮ ГІПЕРТЕНЗІЄЮ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД СТУПЕНЯ ФІЗИЧНОЇ АКТИВНОСТІ

Анотація. В останні роки все частіше обговорюють питання про те, що периферичний артеріальний тиск (АТ) у плечовій артерії відрізняється від його значень у висхідній частині аорти або центрального артеріального тиску. Патофізіологічні механізми коливань центрального АТ (ЦАТ) більш складні, ніж периферичного АТ, традиційного вимірюваного на плечовий артерії. Рівень центрального аортального тиску є показником, побічно відбиваючим стан всього серцево-судинного русла, він визначає перфузію внутрішніх органів і є найбільш інтегративним гемодинамічним показником, відображаючи середній тиск в аорті протягом одного серцевого циклу та вважається надійнішим предиктором серцево-судинних подій, ніж периферичний АТ. Тому, кількісна оцінка центрального систолічного артеріального тиску (ЦСАТ) та артеріальної ригідності займає важливе місце у діагностиці та прогнозуванні перебігу серцево-судинних захворювань у різних популяціях.

Незважаючи на вивчені анатомо-фізіологічні механізми формування ЦАТ та його роль у поразці органів-мішеней при АГ, серед спортсменів, які перейшли у категорію спортсменів-аматорів чи займались спортом в минулому та мають АГ, співвідношення брахіального АТ та ЦАТ, індексів аугментації не визначені. Враховуючи останні данні про те, що АГ є найпоширенішим серцево-судинним захворюванням у спортсменів, вивчення

центрального АТ у пацієнтів з АГ та спортивним анамнезом є важливим та актуальним.

Метою нашого дослідження було оцінити рівень периферичного та центрального АТ та встановити відмінності центральної гемодинаміки у пацієнтів з АГ в залежності від ступеня фізичної активності (ФА).

В дослідження було залучено 124 чоловіка з АГ II стадії та надлишковою масою тіла і ожирінням, які були розподілені на три групи за особливостями фізичної активності. До 1 групи увійшли 40 (32,3%) чоловіків з АГ й спортивним анамнезом, які в минулому та в теперішній час мають регулярну фізичну активність (фізична культура, спорт); 2 групу склали 54 (43,5%) чоловіка з АГ, які займались спортом в минулому; до 3 групи було включено 30 (24,2%) пацієнтів з АГ, які раніше не мали та зараз не мають регулярної фізичної активності.

Центральну та периферичну гемодинаміку оцінювали за допомогою осцилометричного приладу Arteriograph (Tensiomed, Угорщина). Визначали значення брахіального рівня САТ ($САТ_{бр}$), ДАТ ($ДАТ_{бр}$) та пульсовий АТ ($ПАТ_{бр}$), частоту серцевих скорочень (ЧСС), оцінювали величину центральних САТ (ЦСАТ), ДАТ (ЦДАТ) та пульсового АТ (ЦПАТ), індекси аугментації в аорті (AIx ao) та на плечовій артерії (AIx br), а також оцінювали різницю між ЦСАТ і $САТ_{бр}$ – ампліфікаційний тиск (АмпАТ). У зв'язку з відсутністю загальноприйнятих норм ЦСАТ на сьогодні, у 2014 Herbert et al. було запропоновано використання індивідуальної норми для ЦСАТ залежно від статі та віку пацієнта. Нами було проведено аналіз відповідності ЦСАТ до індивідуальних вікових показників та рівня АТ. Отримані результати були оброблені статистично.

Було встановлено, що у чоловіків з АГ, які в минулому та в теперішній час мають регулярну фізичну активність встановлено вірогідно нижчий рівень брахіального САТ і ДАТ у порівнянні з пацієнтами з АГ, які раніше не мали та зараз не мають регулярної фізичної активності.

Середній рівень центрального систолічного АТ, пульсового АТ був співставний між групами. Але, при визначенні індивідуальної відповідності референтному рівню ЦСАТ за віком та АТ виявлено, що найбільший відсоток перевищення нормального діапазону ЦСАТ встановлено у пацієнтів з АГ, котрі ніколи не займались ФА (83,3%).

Встановлено прямий вплив віку на підвищення рівня центрального систолічного АТ у пацієнтів з АГ, котрі мали ФА лише в минулому ($r=0,48$; $p<0,05$) чи ніколи не займались спортом ($r=0,55$; $p<0,05$). Збільшення стажу тютюнокуріння сприяло підвищенню центрального систолічного ($r=0,81$; $p<0,05$) і особливо центрального пульсового ($r=0,85$; $p<0,05$) АТ у пацієнтів з АГ, котрі ніколи не мали регулярної ФА.

Ключові слова: артеріальна гіпертензія, індекс маси тіла, фізична активність, центральний систолічний артеріальний тиск, центральний пульсовий тиск, індекс аугментації

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Kolesnyk Tetyana Volodymyrivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Family Medicine, FPO and Propaedeutics of Internal Medicine, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (067) 635-78-01, https://orcid.org/0000-0002-6571-3904

Kyrychko Maryna Gennadiivna Assistant of the Department of Family Medicine, FPO and Propaedeutics of Internal Medicine, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (067) 959-21-70, https://orcid.org/0000-0001-9124-4972

Nadyuk Alla Vadimovna Candidate of Medical Sciences, Assistant of the Department of Family Medicine, FPO and Propaedeutics of Internal Medicine, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (068) 560-11-79, https://orcid.org/0000-0002-9543-3946

DIFFERENCES IN CENTRAL HEMODYNAMICS IN MEN WITH ARTERIAL HYPERTENSION DEPENDING ON THE DEGREE OF PHYSICAL ACTIVITY

Abstract. In recent years, the question of whether peripheral arterial pressure (PAP) in the brachial artery differs from its values in the ascending part of the aorta or central arterial pressure has been increasingly discussed. The pathophysiological mechanisms of fluctuations in central BP (CBP) are more complex than peripheral BP, traditionally measured in the brachial artery. The level of central aortic pressure is an indicator that indirectly reflects the state of the entire cardiovascular system, it determines the perfusion of internal organs and is the most integrative hemodynamic indicator, reflecting the average pressure in the aorta during one cardiac cycle and is considered a more reliable predictor of cardiovascular events than peripheral BP. Therefore, quantitative assessment of central systolic blood pressure (CSBP) and arterial stiffness plays an important role in the diagnosis and prognosis of cardiovascular diseases in different populations.

Despite the studied anatomical and physiological mechanisms of the formation of CBP and its studied role in the defeat of target organs in hypertension, among athletes who have moved into the category of amateur athletes or have been involved in sports in the past and have hypertension, the ratio of brachial BP and central BP, augmentation indices have not been determined. Given the latest data that hypertension is the most common cardiovascular disease in athletes, the study of central BP in patients with hypertension and a sports history is important and relevant.

The aim of our study was to assess the level of peripheral and central BP and to establish differences in central hemodynamics in patients with hypertension depending on the degree of physical activity (PA).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The study involved 124 men with stage II hypertension and excess body weight and obesity, who were divided into three groups according to the characteristics of physical activity. Group 1 included 40 (32.3%) men with hypertension and a sports history who had regular physical activity in the past and currently (physical education, sports); Group 2 included 54 (43.5%) men with hypertension who had been involved in sports in the past; Group 3 included 30 (24.2%) patients with hypertension who had not previously and currently do not have regular physical activity.

Central and peripheral hemodynamics were assessed using the Arteriograph oscillometric device (Tensiomed, Hungary). The values of brachial level of SBP (SBPbr), DBP (DBPbr) and pulse BP (PBPbr), heart rate (HR), the value of central SBP (CSBP), DBP (CDBP) and PBP (CPBP), augmentation indices in the aorta (AIx ao) and on the brachial artery (AIx br), and the difference between CSBP and SBPbr amplification pressure (AmpBP) were determined. Due to the lack of generally accepted norms of CSBP today, in 2014 Herbert et al. proposed the use of an individual norm for CSBP depending on the patient's gender and age. We analyzed the correspondence of CSBP to individual age indicators and blood pressure level. The results obtained were statistically processed.

It was found that men with hypertension who had regular physical activity in the past and at present had significantly lower levels of brachial systolic blood pressure and DBP compared to patients with hypertension who had not previously had and do not currently have regular physical activity.

The average level of central systolic blood pressure and pulse blood pressure were comparable between groups. However, when determining the individual correspondence to the reference level of CSBP by age and blood pressure, it was found that the highest percentage of CSBP exceeding the normal range was found in patients with hypertension who had never engaged in physical activity (83.3%).

A direct effect of age on the increase in central systolic blood pressure was found in patients with hypertension who had physical activity only in the past ($r=0.48$; $p<0.05$) or never engaged in sports ($r=0.55$; $p<0.05$). Smoking history contributed to an increase in central systolic ($r=0.81$; $p<0.05$) and especially central pulse ($r=0.85$; $p<0.05$) BP in patients with hypertension who never had regular PA.

Keywords: arterial hypertension, body mass index, physical activity, central systolic blood pressure, central pulse pressure, augmentation index

Постановка проблеми. Артеріальна гіпертензія є поширеним медичним станом, коли сила тиску крові на стінки артерій постійно занадто висока. Цей хронічний стан є значним глобальним тягарем для здоров’я, оскільки він пов’язаний із підвищеним ризиком серцево-судинних і цереброваскулярних захворювань, які є одними з основних причин смерті в усьому світі [1,2].

В останні роки все частіше обговорюють питання про те, що периферичний артеріальний тиск (АТ) у плечовій артерії відрізняється від

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

його значень у висхідній частині аорти або центрального артеріального тиску [3]. Центральний аортальний тиск (ЦАТ) – це тиск в аорті та каротидних артеріях, який формується систолою лівого шлуночка та загальним периферичним опором судин, який забезпечує фізіологічний периферичний кровообіг. Відомі дві головні функції великих артерій (аорти) – провідникова та амортизуюча (демпфуюча). Функція провідника – це кровопостачання до тканин та органів тіла та демпфуюча функція – це перетворення пульсуючого кровотоку, створеного під час систоли лівого шлуночка (ЛШ) у постійний потік вздовж артеріального дерева, під час діастоли ЛШ та підтримка руху крові через артерії до органів і тканин. Здатність виконувати демпфуючу функцію зменшується від аорти до периферичних артерій через поступове зменшення еластичних волокон та збільшення м'язових волокон у судинній стінці. Периферичні артерії, будучи судинами м'язового типу, виконують переважно провідну функцію. На шляху проходження від серця на периферію пульсова хвиля зустрічається з різними перешкодами у вигляді біфуркацій, стенозів та ін., що призводить до виникнення відбитих хвиль, які абсорбуються (за умови достатньої еластичності судин, насамперед аорти) та повертаються до діастоли. Отже, результуюча пульсова хвиля є сумою прямої пульсової хвилі, що рухається на периферію і обумовленою скороченням лівого шлуночка, і відображеної від периферичних ділянок артеріального русла в діастолу пульсової хвилі, що рухається у зворотному напрямку [3].

Фізіологічна функція відбитої хвилі полягає у підтримці необхідного рівня діастолічного артеріального тиску (ДАТ) у висхідній аорті, здатному забезпечити нормальний коронарний кровотік. Форма пульсової хвилі безперервно змінюється протягом артеріального дерева і завдяки її руху, пульсовий АТ (ПАТ) у центральних артеріях значно нижчий, ніж у периферичних, що мають більшу жорсткість. У міру просування пульсової хвилі від аорти до периферії спостерігаються суттєві коливання показників АТ. Встановлено, що незважаючи на відносну сталість ДАТ та середнього АТ, рівень брахіального САТ (САТбр) може бути до 40 мм рт. ст. вище, ніж у аорті [4,5] та залежить від структурно-функціональної стану аорти та великих артерій.

Патофізіологічні механізми коливань центрального АТ більш складні, ніж периферичного АТ, традиційного вимірюваного на плечовий артерії. Рівень центрального аортального тиску є показником, побічно відбиваючим стан всього серцево-судинного русла, він визначає перфузію внутрішніх органів і є найбільш інтегративним гемодинамічним показником [6], відображаючи середній тиск в аорті протягом одного серцевого циклу.

Саме аортальний тиск служить інтегральним показником, який відображає стан всього судинного русла, більш точно описує навантаження на лівий шлуночок і, можливо, є надійнішим предиктором серцево-судинних подій, ніж периферичний АТ [7].

Крім величини ЦАТ, існує показник приросту тиску, виражений у відсотках і званий індексом аугментації (AIx), який визначається як різниця тисків між першим, раннім піком (викликаним серцевою систолою) і другим, пізнім (з'являється в результаті відображення першої пульсової хвилі) систолічним піком, що поділена на центральний пульсовий АТ (ЦПАТ). У нормі AIx для пульсацій, що визначаються в плечовій артерії, негативний, однак при підвищенні артеріальної жорсткості та/або збільшенні амплітуди відбитої хвилі величина AIx стає позитивним. Індекс аугментації лінійно зростає із збільшенням віку та досягає плато у віці 50-60 років [8].

Кількісна оцінка центрального систолічного артеріального тиску (ЦСАТ) та артеріальної ригідності займає важливе місце у діагностиці та прогнозуванні перебігу серцево-судинних захворювань у різних популяціях [9, 10]. Відомо, що вища жорсткість артерій та ЦСАТ, менша ампліфікація пульсового тиску та більш виражене відображення хвиль пов'язані з гіршим прогнозом [11].

Зміна рівня ампліфікації мала велике клінічне значення щодо ЦАТ і тиску на плечовий артерії у 10 000 добровольців [12]. При розподілі досліджуваних залежно від рівня АТ на плечовій артерії, у більш ніж 70% досліджуваних, що належать до категорії осіб з «високим нормальним АТ» [13], значення ЦАТ було аналогічно досліджуваним з 1 ступенем артеріальної гіпертензії (АГ). Крім того, більше 30% чоловіків і 10% жінок з нормальним артеріальним тиском на плечовій артерії мали ЦАТ аналогічне особам з 1 ступенем АГ. Отримані дані доводять важливе клінічне значення оцінки ЦАТ.

Фізична активність (ФА) – передбачає певну регулярність та має багато переваг для здоров’я та якості життя людини. Під час ФА відбувається фізіологічна активація роботи серцево-судинної системи та нейрогуморальної регуляції, з підвищенням рівня САТ та частоти серцевих скорочень (ЧСС). Але «гіпертензивна реакція на фізичне навантаження» є «пре-гіпертонією» та прогностичною ознакою майбутніх серцево-судинних подій [14], або можливо це маскована АГ, яка визначалась при ФА [15]. Ідеальним вважається такий рівень АТ для ФН, який забезпечує терапевтичний ефект від фізичних вправ без ушкодження цільових органів або супутніх клінічних захворювань [16].

У загальній популяції регулярна фізична активність має добре відомий ефект зниження АТ [17]. У недавньому перехресному дослідженні у дорослих спортсменів, які виступали на національному та міжнародному рівнях, були визначені та порівняні за статтю, спортивною категорією й віком спортсменів плечовий і центральний артеріальний тиск у спокої та швидкість пульсової хвилі в аорті [18]. Результати показують, що спортсмени загалом не виявляють інших гемодинамічних показників порівняно зі здоровою контрольною групою відповідного віку. А серед спортсменів ті, хто займається домінуючими видами спорту на витривалість, демонструють нижчі значення периферичного та центрального АТ. Наявні дані свідчать про те, що

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

високопродуктивний спорт у молодих спортсменів не має негативного впливу на судинну жорсткість. Автори вважають, що через високу прогностичну цінність показники жорсткості судин і центральний АТ слід враховувати додатково до плечового АТ спортсмена [18].

Центральний аортальний тиск неодноразово досліджували на прикладі пацієнтів з ессенціальною АГ [3,7,19,20]. Незважаючи на вивчені анатомо-фізіологічні механізми формування ЦАТ та вивчену його роль у поразці органів-мішеней при АГ, серед спортсменів, які перейшли у категорію спортсменів-аматорів чи займались спортом в минулому та мають АГ, співвідношення брахіального АТ та ЦАТ, індексів аугментації не визначені. Враховуючи останні данні про те, що АГ є найпоширенішим серцево-судинним захворюванням у спортсменів [21,22], вивчення центрального АТ у пацієнтів з АГ та спортивним анамнезом є важливим та актуальним.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В 2003 р. експерти європейського товариства з АГ та європейського товариства кардіологів вперше вказали на важливість визначення ЦСАТ для вивчення субклінічного ураження органів-мішеней [23], а з 2007 р. рекомендовано визначати рівень ЦСАТ для можливості прогнозування перебігу АГ та відстежування ефективності лікування [24].

Периферичний АТ збільшує жорсткість артерій, що, у свою чергу, збільшує швидкість поширення прямої та зворотної хвиль тиску на артеріальній стінці, а підсумовування двох хвиль відбувається ближче до артеріального дерева, викликаючи підвищення центрального кров’яного тиску [25-28]. Таким чином, відомо, що підвищений периферичний кров'яний тиск викликає підвищення центрального кров'яного тиску через збільшення артеріальної жорсткості.

Показники ЦАТ та форми пульсової хвилі більшою мірою відображають справжнє навантаження на стінку великих судин та лівий шлуночок. Низка досліджень підкреслила прогностичну значущість показників ЦАТ у пацієнтів з АГ, продемонструвавши пряму залежність між підвищенням пульсового тиску (ПАТ) та гіпертрофією лівого шлуночка, порушенням перфузії міокарда, ремоделюванням екстракраніальних та інтракраніальних. Крім того, зростання ПАТ на аорті асоційоване з порушеннями коронарного та мозкового кровотоку [29-31].

У недавньому мета-аналізі результатів 24 проспективних дослідженнь з 146 986 особами, де визначали загальну кількість серцево-судинних подій на основі змін ЦСАТ, ЦПАТ, індексу аугментації для смертності від усіх причин. Автори дійшли висновку, що центральні гемодинамічні змінні є незалежними предикторами серцево-судинних захворювань і смертності від усіх причин [32].

В проспективному дослідженні Lamarche et al., яке опубліковано у 2021 році оцінили прогностичну цінність ЦСАТ для серцево-судинних подій

у 13461 пацієнта, використовуючи доступні вимірювання ЦАТ та дані подальшого спостереження з адміністративних баз даних [41]. За результатами цього дослідження ЦСАТ був значно пов'язаний із серцево-судинними подіями, незалежно від периферичного САТ. Майбутні дослідження повинні надати дані про вплив методів отримання ЦСАТ та його значень у різних регіонах, а також про важливість інтеграції ЦАТ та САТбр для профілактики серцево-судинних захворювань [33].

Результати дослідження Takamichi Takahashi та спів., вказують на важливість оцінки не лише плечового АТ, але й центрального АТ для оцінки ризику прискореного прогресування артеріальної жорсткості, яка, у свою чергу, є незалежним фактором ризику розвитку серцево-судинних захворювань [34].

Завдяки визначенню, що рівень ЦСАТ впливає на перфузію серця, мозку, нирок та інших органів, останні 10 років триває пошук залежності ризику майбутніх серцево-судинних подій з рівнем ЦСАТ, важливим питанням залишається клінічна значимість відмінностей між рівнем брахіального САТ та ЦСАТ, пошук механізмів раннього судинного старіння для окремого пацієнта з урахуванням індивідуального профілю факторів кардіоваскулярного ризику та особливостей анамнезу [35].

Мета статті. Оцінити рівень периферичного, центрального АТ та встановити відмінності центральної гемодинаміки у пацієнтів з АГ в залежності від ступеня фізичної активності

Виклад основного матеріалу. Дослідження проведено відповідно до принципів біоетики, викладених у Гельсінській декларації «Етичні принципи медичних досліджень за участю людей», «Загальній декларації про біоетику та права людини (ЮНЕСКО)» та Наказу МОЗ України «Про затвердження Порядку проведення клінічних випробувань лікарських засобів та експертизи матеріалів клінічних випробувань і типового положення про комісії з питань етики» № 690 від 23.09.2009, також схвалено комісією з питань біомедичної етики ДДМУ. Усі залучені в дослідження особи надали інформовану згоду на проведення необхідних методів досліджень.

В дослідження було залучено 124 чоловіка з ессенціальною АГ II стадії та надлишковою масою тіла і ожирінням, які були розподілені на три групи за особливостями фізичної активності. До 1 групи увійшли 40 (32,3%) чоловіків з АГ із спортивним анамнезом, які в минулому та в теперішній час мають регулярну фізичну активність (фізична культура, спорт); 2 групу склали 54 (43,5%) чоловіка з АГ, які займались спортом в минулому; до 3 групи було включено 30 (24,2%) пацієнтів з АГ, які раніше не мали та зараз не мають регулярної фізичної активності.

Для визначення особливостей змін периферичної та центральної гемодинаміки в залежності від ступеня ожиріння кожна група дослідження була додатково розподілена на дві підгрупи – «А» - з надлишковою масою тіла та «Б» - з ожирінням. У 1А та 1Б підгрупи увійшли відповідно 23(57,5%) та 17

(42,5%) пацієнтів; у 2А – 24 (44,4%) та 2Б – 30 (55,6%); підгрупи 3А та 3Б склали відповідно 16 (53,3%) та 14 (46,7%) пацієнтів.

Критерії включення у дослідження: чоловіча стать, есенціальна АГІІ стадії, наявність надлишкової маси тіла або ожиріння, підписана інформована згода пацієнта на участь в дослідженні.

Критерії виключення: вторинна АГ, ішемічна хвороба серця, фібриляція та тріпотіння передсердь, атріо-вентрикулярна блокада II - III ступеню, природжені та набуті вади серця, кардіоміопатії; серцева недостатність III-IV функціонального класу за NYHA, фракція викиду ЛШ < 40 %, цукровий діабет 1 і 2 типу, гостре порушення мозкового кровообігу або транзиторна ішемічна атака в вертебро-базилярному басейні в анамнезі, хронічне обструктивне захворювання легень, бронхіальна астма, активні інфекційні та онкологічні захворювання, рівень швидкості клубочкової фільтрації (ШКФ) менше 60 мл/хв/1,73 м^3 за формулою CKD-EPI, кісточково-плечовий індекс (КПІ) < 0,9, патологія щитоподібної залози з порушеною функцією, психічні розлади та неможливість адекватного контакту з лікарем.

Діагноз «ессенціальна артеріальна гіпертензія» встановлювали відповідно до рекомендацій Української асоціації кардіологів (Уніфікований клінічний протокол первинної та спеціалізованої медичної допомоги «Гіпертонічна хвороба (артеріальна гіпертензія)» затверджений наказом МОЗ України № 1581 від 12 вересня 2024р.) [36] та Європейського товариства гіпертензії з лікування артеріальної гіпертензії 2023 р. [13]. Жоден з пацієнтів на момент включення в дослідження не приймав регулярно антигіпертензивну терапію (АГТ) та станини.

Ступінь ожиріння оцінювали, використовуючи індекс маси тіла (ІМТ), згідно класифікації ВООЗ 1997 р.. [37].

Фізичну активність визначали за анкетуванням (рекомендації ESC, 2020 р.), *Фізичну активність* визначали за анкетуванням (рекомендації ESC, 2020 р.), де встановлювали кількість часу (хвилин на тиждень), кількість та інтенсивність занять\тренувань на тиждень [38]. Згідно рекомендації Європейського товариства кардіологів щодо спортивної кардіології та фізичних вправ у пацієнтів із серцево-судинними захворюваннями 2020 року [38], запропонована класифікація спортсменів з урахуванням мінімального обсягу часу фізичної активності на тиждень, де професійні спортсмени зазвичай тренуються ≥ 10 год/тиждень; спортсмени, які змагались під час навчання в школі/ВНЗ тренуються ≥ 6 годин на тиждень; та спортсмени-аматори тренуються ≥ 4 годин на тиждень [38, 39, 40]. За результатами анкетування було встановлено, що за витраченим часом на фізичну активність в минулому серед пацієнтів 1 групи – визначено 16 (40,0%) чоловіків, як професійних спортсменів; таких які змагалися під час навчання в школі/ВНЗ – 7 (17,5%) чоловіків та спортсменів-аматорів – 17 (42,5%) чоловіків. Тривалість регулярних тренувань та участь у змаганнях у чоловіків за анамнезом в І групі

в середньому склала 19,0 (8,0; 22,0) років. На даний момент всі чоловіки в 1 групі мають регулярну фізичну активність та за часом тренувань (4,5 (4,0; 6,0) годин/тиждень) відносяться до спортсменів-аматорів.

Центральну та периферичну гемодинаміку оцінювали за допомогою осцилометричного приладу Arteriograph (Tensiomed, Угорщина). Визначали значення брахіального рівня САТ ($САТ_{бр}$), ДАТ ($ДАТ_{бр}$) та ПАТ ($ПАТ_{бр}$), частоту серцевих скорочень (ЧСС), оцінювали величину центральних САТ (ЦСАТ), ДАТ (ЦДАТ) та ПАТ (ЦПАТ), індекси аугментації в аорті (AIx ao) та на плечовій артерії (AIx br), а також оцінювали різницю між ЦСАТ і $САТ_{бр}$ - ампліфікаційний тиск (АмпАТ). У зв'язку з відсутністю загальноприйнятих норм ЦСАТ на сьогодні, у 2014 Herbert et al. було запропоновано використання індивідуальної норми для ЦСАТ залежно від статі та віку пацієнта. Нами було проведено аналіз відповідності ЦСАТ до індивідуальних вікових показників та рівня АТ [41].

Статистичну обробку проводили з використанням пакетів програм «STATISTICA 6.1 (StatSoftInc., серійний № AGAR909E415822FA), «Microsoft Excel (Office Home Business 2KB4Y-6H9DB-BM47K-749PVPG3KT). Для опису і порівняння нормально розподілених кількісних ознак (перевірка закону розподілу – за критерієм Шапіро-Уїлка при $p<0,01$) використовували середню арифметичну (M), стандартне відхилення (SD), похибку середньої величини (±m), критерій Стьюдента (t) для незалежних вибірок; при асиметричному розподілі – медіану (Me), інтерквартильний розмах (25 %; 75 %), критерій Манна–Уїтні (U). Порівняння відносних показників проводили за критерієм згоди Пірсона Хі-квадрат (χ^2). Асоціативні зв'язки між показниками визначали за коефіцієнтом рангової кореляції Спірмена (r). Критичне значення рівня статистичної значущості для всіх видів аналізу приймалося на рівні $p < 0,05$ (5 %) [42, 43].

За результатами дослідження середній вік у обстежених в 1, 2 та 3 групах відповідно склав - 46,6±2,0; 43,0±1,3 та 41,1±1,6 років, достовірно відрізняючись тільки між пацієнтами I та III групи ($p<0,05$). По стажу АГ пацієнти усіх трьох груп були співставні (4,0 (1,0; 10,0), 5,0 (1,0;10,0) та 2,00 (0,08; 5,00) відповідно, ($p>0,05$)). Вік першого підйому АТ також достовірно не відрізнявся (37,7±2,1; 36,8±1,5 та 37,1±1,6 років, $p>0,05$). За величиною ІМТ пацієнти 1, 2 та 3 груп були співставні та відносились до категорії ожиріння I ступеня (30,08 ±0,69 кг/м^2, 32,1±0,8 кг/м^2 та 30,54±0,73 кг/м^2, відповідно, $p>0,05$), по подгрупах А та Б пацієнти за ІМТ були співставні ($p>0,05$).

Встановлено, що рівні офісного $САТ_{бр}$ і $ДАТ_{бр}$ у пацієнтів 1 групи були вірогідно нижчими, ніж в 3 групі ($p<0,05$) (Табл.1). При цьому встановлено тенденцію до менших рівнів $САТ_{бр}$ у підгрупі IA відносно 3A ($p<0,10$), і достовірно вищий рівень $ДАТ_{бр}$ в 3 групі та підгрупі 3А, ніж у пацієнтів 1 групи та в підгрупі 1А ($p<0,05$). Рівень $ПАТ_{бр}$ був між групами та у підгрупах спостереження співставним ($p>0,05$). Розподіл ЧСС по групам спостереження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

відображає закономірно більшу ЧСС у пацієнтів 3 групи та в підгрупах 2А та 3А, котрі ФА мали лише в анамнезі, або не займались ФА.

Таблиця 1.

Характеристики периферичної та центральної гемодинаміки в групах спостереження (M±m або Me (25%; 75%))

Показ-к од. вимір-я	**1 група (n = 40)**		**2 група (n =54)**		**3 група (n =30)**	
	1А (n=23)	**1Б (n=17)**	**2А (n=24)**	**2Б (n=30)**	**3А (n=16)**	**3Б (n=14)**
$САТ_{бр}$, мм рт.ст.	135,6±2,2		139,4±2,6		144,4±3,5#	
	132,7±2,9	139,4±3,3	135,2±3,7	142,7±3,6	140,7±3,5	148,6±6,2
$ДАТ_{бр}$, мм рт.ст.	81,9±1,6		86,6±1,9		89,3±2,6#	
	80,0±2,2	84,5±2,2	84,0±2,7	88,6±2,5	86,9±2,8Δ	92,1±4,5
$ПАТ_{бр}$, мм рт.ст.	53,6±1,7		52,8±1,5		55,1±1,8	
	52,7±2,3	54,9±2,4	51,1±1,7	54,1±2,3	53,8±1,8	56,6±3,3
ЧСС, уд./хв	65,6±1,7		68,7±1,7		73,5±2,1#	
	62,5±1,9	69,8±2,8	63,2±2,2	73, ±2,21	69,8±2,0Δ⌘	77,8±3,5
ЦСАТ, мм рт.ст.	130,4±2,8		132,0±3,1		133,9±3,7	
	130,3±3,9	130,4±4,1	129,2±4,7	134,3±4,2	132,9±4,6	135,1±6,2
ЦПАТ, мм рт.ст.	48,4±1,9		45,7±1,7		44,6±1,6	
	50,3±2,6	45,9±2,9	45,6±2,5	45,7±2,4	45,9±2,3	43,0±2,47
АмпАТ, мм рт.ст.	7,00 (-3,10; 12,50)		9,20 (1,40; 13,10)		11,05 (6,00; 15,70)#	
	2,20 (-6,60; 0,00)Δ	9,90 (6,60; 14,90)	8,85 (-1,70;10,75)	9,80 (1,90; 13,70)	9,20 (2,95; 13,15)Δ	14,30 (8,90; 17,10)♦
Aix br, %	-29,4 (-49,6; -0,8)		-38,7 (-55,6; -8,3)		-45,6 (-63,0; -25,9)#	
	-11,8 (-41,6; 13,7)	-32,9 (-55,5; -7,4)	-35,0 (-47,5; -1,4)	-40,4 (-57,5; -12,5)	-35,3 (-50,2; -16,5)	-57,3 (-65,5; -31,0)
Aix ao, %	22,1 (12,6; 37,3)		17,7 (9,5; 31,3)		14,6 (5,7; 24,5)#	
	31,7 (16,6; 44,6)	19,6 (9,5; 22,3)	18,8 (13,6; 35,5)	17,2 (8,5; 30,6)	19,8 (12,2; 29,3)	8,7 (4,5; 22,0)

Примітки: # – вірогідність відмінностей між групами 1 та 3 ($p < 0,05$); Δ – вірогідність відмінностей між підгрупами 1А та 3А ($p < 0,05$) ; ⌘ - вірогідність відмінностей між підгрупами 2А та 3А ($p < 0,05$); ♦ - вірогідність відмінностей між підгрупами 2Б та 3Б ($p<0,05$).

Величина ЦСАТ є найбільш чутливим індикатором ураження органів, обумовлене АГ та ризику розвитку серцево-судинних ускладнень не тільки у пацієнтів із АГ молодого та середнього віку [7,9,10], але й у здорових осіб [44]. Середній рівень ЦСАТ в нашому дослідженні був визначений на рівні 130,4±2,8 в 1 групі, 132,0±3,1 в 2 групі та 133,9±3,7 мм рт.ст в 3 групі, але найвищий рівень ЦСАТ визначений у пацієнтів 3 групи. Як в групах, так й в підгрупах дослідження ЦСАТ був співставний ($p>0,05$). Аналогічна картина визначена щодо ЦПАТ з тенденцією до найбільшого рівня у пацієнтів 1 групи.

Досі не встановлено загальноприйнятих норм для рівня ЦСАТ, але A. Herbert та співав. в рамках The Reference Values for Arterial Measurements

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Collaboration проаналізували дані обстеження 45 436 здорових осіб з 77 досліджень у 53 центрів, що не лікувались від АГ, дисліпідемії, не мали явних серцево-судинних захворювань та діабету, здійснили стратифікацію серцево-судинного ризику та визначили й запропоновані референтні рівні ЦСАТ в залежності від категорії віку, розраховані як перцентилі для осіб з наявністю будь-якого фактору серцево-судинного ризику [41].

Нами була проаналізована індивідуальна відповідність ЦСАТ референт-ним значенням [41] у обстежених пацієнтів в залежності від віку та рівня підвищення АТ (Рис.1). Визначено, що найбільше перевищення порогового рівня ЦСАТ зареєстровано у 25(83,3%) пацієнтів 3 групи, у 29(72,5%) пацієнтів I групи та у 35(64,8%) пацієнтів 2 групи ($\chi^2_{I-III} = 1,14$; $p > 0,05$; $\chi^2_{II-III} = 3,24$; $p > 0,05$; $\chi^2_{I-II} = 0,62$; $p = 0,28$). Аналіз індивідуальної відповідності референтним значенням ЦСАТ у підгрупах в залежності від ІМТ та з урахуванням особливостей ФА показав, що у підгрупах 1А та 2А із надлишковою масою тіла та спортивним анамнезом частіше зареєстрована відповідність ЦСАТ до нормальних референтних значень, на відміну від пацієнтів 3 А та 3Б підгруп, які ніколи не займались ФА.

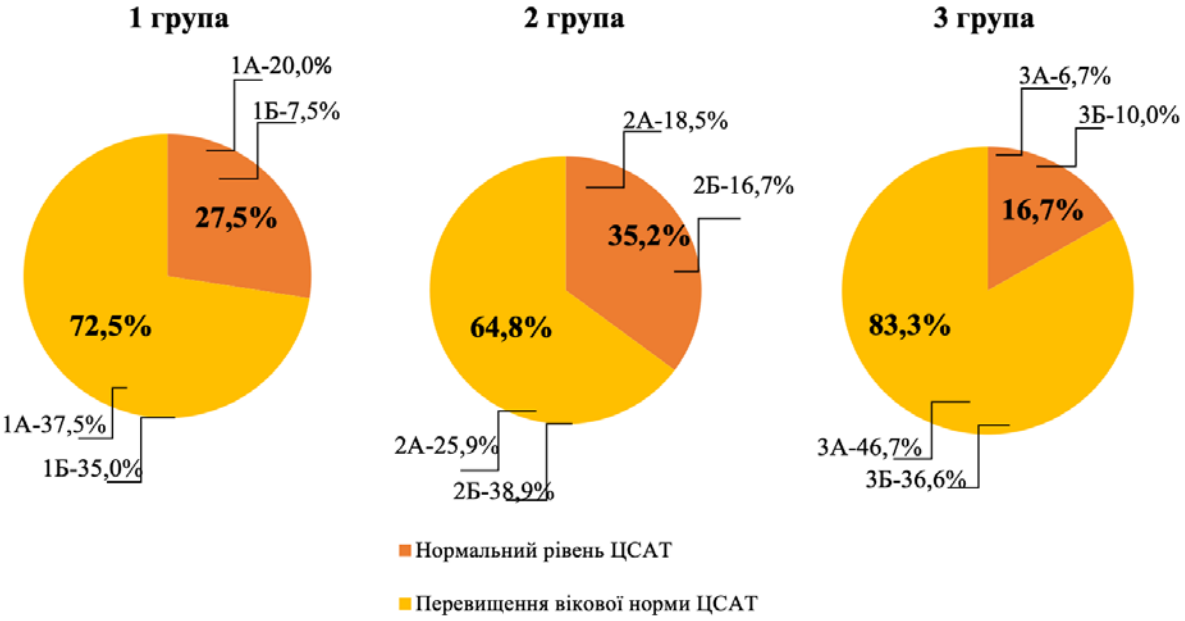

Рис.1. Розподіл пацієнтів в досліджуваних групах за рівнем ЦСАТ згідно з The Reference Values for Arterial Measurements Collaboration (2014)

При проведенні кореляційного аналізу встановлено зв'язок між рівнем ЦСАТ та віком в 3 групі ($r=0,55$; $p<0,05$) та в 2 групі ($r=0,48$; $p<0,05$), на відміну від чоловіків 1 групи, де даний зв'язок не був визначений. Звертає на себе увагу, що лише у пацієнтів 3 групи встановлено статистично вірогідний взаємозв'язок між стажем тютюнопаління та рівнем ЦСАТ ($r=0,81$; $p<0,05$) й рівнем ЦПАТ ($r=0,85$; $p<0,05$), але в 1 та 2 групах такого зв'язку не виявлено.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Різниця між ЦСАТ в аорті та $САТ_{бр}$ отримала назву ампліфікаційний тиск (АмпАТ), або тиск посилення [45]. Даний показник має максимальні значення в молодому віці і знижується з віком [3]. Рівень АмпАТ відображає жорсткість аорти і в нормі рівень ЦСАТ на 10-12 мм рт.ст. нижче, ніж рівень $САТ_{бр}$ [46]. За результатами нашого дослідження (Табл.1) рівень ампліфікаційного тиску у пацієнтів 1 групи був в середньому на рівні патологічних значень (7,00 (-3,10; 12,50) мм рт.ст.) та вірогідно менший, ніж в 3 групі (11,05 (6,00; 15,70) мм рт.ст.) ($p<0,05$).

Індекс аугментації – показник, який відображає стан аорти і крупних артерій та кількісно характеризує приріст. Величина AIx являє собою співвідношення величини максимального тиску під час систоли до величини ЦПАТ [7]. У здорових молодих осіб Aix br має від'ємне значення (-10% та нижче), а Aix ao не перевищує 33 % [47], але за умови старіння або підвищення ризику серцево-судинних подій, він стає більш позитивним [48].

Медіана індексу аугментації на плечовій артерії (AIx br) становила в 1 групі -29,4(-49,6;-0,8)%, в 2 та 3 групах -38,7(-55,6;-8,3), -45,6(-63,6;-25,9)% відповідно, де патологічно змінений рівень визначений в I групі (Табл.1). Водночас, вірогідна різниця за AIx br визначена між 1 та 3 групами ($p<0,05$). Індекс аугментації (AIx ao) в аорті визначений в 1 групі – 22,1%(12,6;37,3), в 2-й – 17,7(9,5;31,3) та в 3-й 14,6%(5,7;24,5) та зберігається вірогідна різниця за AIx ao між 1 та 3 групами ($p<0,05$).

Висновки. У чоловіків з АГ, які в минулому та в теперішній час мають регулярну фізичну активність встановлено вірогідно нижчий рівень брахіального САТ і ДАТ у порівнянні з пацієнтами з АГ, які раніше не мали та зараз не мають регулярної фізичної активності.

Середній рівень центрального систолічного АТ, пульсового АТ був співставний між групами. Але, при визначенні індивідуальної відповідності референтному рівню ЦСАТ за віком та АТ виявлено, що найбільший відсоток перевищення нормального діапазону ЦСАТ встановлено у пацієнтів з АГ, котрі ніколи не займались ФА (83,3%).

Встановлено прямий вплив віку на підвищення рівня центрального систолічного АТ у пацієнтів з АГ, котрі мали ФА лише в минулому ($r=0,48$; $p<0,05$) чи ніколи не займались спортом ($r=0,55$; $p<0,05$). Збільшення стажу тютюнокуріння сприяло підвищенню центрального систолічного ($r=0,81$; $p<0,05$) і особливо центрального пульсового ($r=0,85$; $p<0,05$) АТ у пацієнтів з АГ, котрі ніколи не мали регулярної ФА.

Література:

1. Tsao CW, Aday AW, Almarzooq ZI, Alonso A, Beaton AZ, Bittencourt MS, et al. Heart disease and stroke statistics-2022 update: a report From the American Heart Association. Circulation. 2022;145(8):e153–639. doi: 10.1161/CIR.0000000000001052.

2. Aune D, Huang W, Nie J, Wang Y. Hypertension and the risk of all-cause and cause-specific mortality: an outcome-wide association study of 67 causes of death in the national health interview survey. Biomed Res Int. 2021;2021:9376134. DOI: 10.1155/2021/9376134

3. Дзяк Г. В., Колесник Т. В., Колесник Е. Л. Центральний аортальний тиск на фоні тривалої комбінованої антигіпертензивної терапії // Український медичний журнал. 2012. VII/VIII. No 4 (90). С. 89-93. http://nbuv.gov.ua/UJRN/UMCh_2012_4_22

4. Pauca A. L., O'Rourke M.F., Kon N. D. Prospective evaluation of a method for estimating ascending aortic pressure from the radial artery pressure waveform // Hypertension. 2001. V. 38. P. 932–937. doi: 10.1161/hy1001.096106.

5. Ohte N., Saeki T., Miyabe H., Sakata S., Mukai S., Hayano J., Niki K., Sugawara M., Kimura G. Relationship between blood pressure obtained from the upper arm with a cuff-type sphygmomanometer and central blood pressure measured with a catheter-tipped micro-manometer // Heart Vessels. 2007. V. 22. P. 410–415. doi: 10.1007/s00380-007-0998-5.

6. Wilkinson I.B., MacCallum H., Flint L. et al. _ (2000) The influence of heart rate on augmentation index and central arterial pressure in humans. J. Physiol., 525 Pt 1: 263–270. doi: 10.1111/j.1469-7793.2000.t01-1-00263.x.

7. McEniery CM, Cockcroft JR, Roman MJ, Franklin SS, Wilkinson IB. Central blood pressure: current evidence and clinical importance. Eur Heart J. 2014 Jul;35(26):1719-25. doi: 10.1093/eurheartj/eht565. Epub 2014 Jan 23. PMID: 24459197; PMCID: PMC4155427.

8. Cecelja M., Jiang B., Spector T.D., Chowienczyk P. Progression of central pulse pressure over 1 decade of aging and its reversal by nitroglycerin a twin study. J. Am. Coll. Cardiol., 2012. 59(5): 475–483. doi: 10.1016/j.jacc.2011.10.871.

9. Chi C, Liu Y, Xu Y, Xu D.Association between arterial stiffness and heart failure with preserved ejection fraction. Front Cardiovasc Med. 2021;8:707162. doi:10.3389/fcvm.2021. 707162

10. Parragh S, Hametner B, Bachler M, Kellermair J, Eber B, Wassertheurer S et al. Determinants and covariates of central pressures and wave reflections in systolic heart ailure. Int J Cardiol. 2015;190:308–314. doi:10.1016/j.ijcard.2015.04.183

11. Vasan RS, Pan S, XanthakisV, Beiser A, Larson MG, Seshadri S et al. Arterial stiffness and long-term risk of health outcomes: the Framingham heart study. Hypertension. 2022; 79(5):1045–1056. doi:10.1161/HYPERTENSIONAHA.121.18776

12. Albaladejo P, Copie X, Boutouyrie P, Laloux B, Déclère AD, Smulyan H, Bénétos A. Heart rate, arterial stiffness, and wave reflections in paced patients. Hypertension. 2001 Oct;38(4):949-52. doi: 10.1161/hy1001.096210. PMID: 11641315.

13. Mancia G., Kreutz R., Brunström M., Burnier M., Grassi G., Januszewicz A. at all. (2023). 2023 ESH Guidelines for the management of arterial hypertension The Task Force for the management of arterial hypertension of the European Society of Hypertension Endorsed by the International Society of Hypertension (ISH) and the European Renal Association (ERA). Journal of Hypertension 41(12), p. 1874-2071. DOI:10.1097/HJH.0000000000003480.

14. Cesare Cuspidi, Elisa Gherbesi, Andrea Faggiano et al. Targeting Hypertensive Response to Exercise and the Association of Masked Hypertension With Subclinical Organ Damage: A Mini-Review and Meta-Analysis *American Journal of Hypertension* , том 37, випуск 1, січень 2024 р., сторінки 53-59, https://doi.org/10.1093/ajh/hpad049

15. Masked Hypertension and Exaggerated Blood Pressure Response to Exercise: A Review and Meta-Analysis Diagnostics 2023, 13(6), 1005; https://doi.org/10.3390/diagnostics 13061005

16. Correlation of exercise blood pressure levels with concomitant cardiovascular disease Medicine 103(43):p e40226, October 25, 2024. DOI: 10.1097/MD.0000000000040226.

17. Chobanian AV, Bakris GL, Black HR, Cushman WC, Green LA, Izzo JL, Jones DW, Materson BJ, Oparil S, Wright JT, Roccella EJ (2003) Seventh report of the Joint National Committee on preven- tion, detection, evaluation, and treatment of high blood pressure. Hypertension (Dallas, TX) 42(6):1206–1252. https://doi.org/10. 1161/01.HYP.0000107251.49515.c2

18. Tomschi, F., Ottmann, H., Bloch, W. *et al.* Brachial and central blood pressure and arterial stiffness in adult elite athletes. *Eur J Appl Physiol* 121, 1889–1898 (2021). https://doi.org/10.1007/s00421-021-04662-z

19. Kollias A, Lagou S, Zeniodi ME, et al. Association of Central Versus Brachial Blood Pressure With Target-Organ Damage: Systematic Review and Meta-Analysis. Hypertension. 2016;67(1):183-90. doi:10.1161/HYPERTENSIONAHA.115.06066.

20. Chi C, Yu X, Auckle R, et al. Hypertensive target organ damage is better associated with central than brachial blood pressure: The Northern Shanghai Study. J Clin Hypertens. (Greenwich) 2017;19(12):1269-75. doi:10.1111/jch.13110.

21. Caselli S, Vaquer Sequì A, Lemme E, Quattrini F, Milan A, D'Ascenzi F, Spataro A, Pelliccia A (2017) Prevalence and management of systemic hypertension in athletes. Am J Cardiol 119(10):1616– 1622. https://doi.org/10.1016/j.amjcard.2017.02.011

22. Pelliccia A, Adami PE, Quattrini F, Squeo MR, Caselli S, Verdile L, Maestrini V, Di Paolo F, Pisicchio C, Ciardo R, Spataro A (2017) Are Olympic athletes free from cardiovascular diseases? Systematic investigation in 2352 participants from Athens 2004 to Sochi 2014. Br J Sports Med 51(4):238–243. https://doi.org/ 10.1136/bjsports-2016-096961.

23. European Society of Hypertension-European Society of Cardiology Guidelines Committee. 2003 European Society of Hypertension-European Society of Cardiology guidelines for the management of arterial hypertension. J Hypertens. 2003 Jun;21(6):1011-53. doi: 10.1097/00004872-200306000-00001.

24. Central Blood Pressure Measurements and Antihypertensive Therapy: A Consensus Document, Hypertension Volume 50, Number 1, 11 June 2007 pag:154–160 https://doi.org/10.1161/HYPERTENSIONAHA.107.090068.

25. Wilkinson IB, Mäki-Petäjä KM and Mitchell GF: Uses of Arterial Stiffness in Clinical Practice. Arterioscler Thromb 126 Vasc Biol, 2020; 40: 1063-1067

26. Chirinos JA, Segers P, Hughes T and Townsend R: Large-Artery Stiffness in Health and Disease: JACC State-of-the-Art Review. J Am Coll Cardiol, 2019; 74: 1237-1263.

27. Boutouyrie P, Chowienczyk P, Humphrey JD and Mitchell GF: Arterial Stiffness and Cardiovascular Risk in Hypertension. Circ Res, 2021; 128: 864-886.

28. Laurent S, Agabiti-Rosei C, Bruno RM and Rizzoni D: Microcirculation and Macrocirculation in Hypertension: A Dangerous Cross-Link? Hypertension, 2022; 79: 479-490.

29. Zamani P, Lilly SM, Segers P, et al. Pulsatile Load Components, Resistive Load and Incident Heart Failure: The Multi-Ethnic Study of Atherosclerosis (MESA). J Card Fail. 2016;22(12):988-95. doi:10.1016/j.cardfail.2016.04.011.

30. Chen Y, Liu JH, Zhen Z, et al. Assessment of left ventricular function and peripheral vascular arterial stiffness in patients with dipper and non-dipper hypertension. J Investig Med. 2018;66(2):319-24. doi:10.1136/jim-2017-000513.

31. Omboni S, Posokhov I, Parati G, et al. Variable association of 24-h peripheral and central hemodynamics and stiffness with hypertension-mediated organ damage: the VASOTENS Registry. J Hypertens. 2020;38(4):701-15. doi:10.1097/HJH.0000000000002312.

32. Li WF, Huang Y, Feng Y. Association between central haemodynamics and risk of all-cause mortality and cardiovascular disease: a systematic review and meta-analysis. J Human Hypertension. 2019;33:531–41.

33. Lamarche F, Agharazii M, Madore F, et al. Prediction of cardiovascular events by type I central systolic blood pressure. A prospective study. Hypertension. 2021;77:319–27.

34. Takamichi Takahashi, Hiroki Nakano, Kazuki Shiina et al., Central Systolic Blood Pressure as a Risk Factor for Accelerated Progression of Arterial Stiffness. J Atheroscler Thromb, 2024; 31: 180-187. http://doi.org/10.5551/jat.64228

35. Vascular ageing: moving from bench towards bedside, European Journal of Preventive Cardiology, Volume 30, Issue 11, August 2023, Pages 1101–1117, https://doi.org/10.1093/eurjpc/zwad028.

36. Уніфікований клінічний протокол первинної та спеціалізованої медичної допомоги «Гіпертонічна хвороба (артеріальна гіпертензія)». [Електронний ресурс]. – Режим доступу: https://moz.gov.ua/storage/uploads/16883422-f721-4d41-af37-15ea3f753322/dn_1581_12092024_dod.pdf.

37. Ashwell M, Gibson S. (2016). Waist-to-height ratio as an indicator of 'early health risk': simpler and more predictive than using a 'matrix' based on BMI and waist circumference. BMJ Open. 6(3), 1-7. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2015-010159.

38. Pelliccia A., Sharma S., Gati S. Bäck M., Börjesson M., Caselli S. at all. (2020). 2020 ESC Guidelines on sports cardiology and exercise in patients with cardiovascular disease: The Task Force on sports cardiology and exercise in patients with cardiovascular disease of the European Society of Cardiology (ESC). European Heart Journal, 42(1), p. 17–96. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehaa605.

39. Mitchell J. H., Haskell William, Snell Peter, Van Camp Steven P. (2005). Task Force 8: Classification of sports. JACC. 45(8), p. 1364-1367. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2005.02.015

40. McKinney J, Velghe J, Fee J, Isserow S, Drezner JA. (2019). Defining athletes and exercisers. Am J Cardiol. 123(3), p. 532-535. DOI: 10.1016/j.amjcard.2018.11.001.

41. Herbert A. Establishing reference values for central blood pressure and its amplification in a general healthy population and according to cardiovascular risk factors / A. Herbert, J. K. Cruickshank, S. Laurent, [et al.] // European Heart Journal. — 2014. — Vol. 35, No. 44. — P. 3122–3133.

42. Антомонов М.Ю. Математична обробка та аналіз медико-біологічних даних. 2-е видання / М.Ю. Антомонов. – К.: МІЦ «Медінформ», 2018 - 579 с.

43. Герич М.С. Математична статистика: навчальний посібник. / М.С. Герич, О.О. Синявська – Ужгород: 2021. 146 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: Електронний репозитарій ДВНЗ "УжНУ" https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/ 34910/1/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%87%2C%20%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_2021.pdf

44. Arterial Stiffness and Cardiovascular Events The Framingham Heart Study / G.F. Mitchell, S.-J. Hwang, R.S. Vasan [et al.] // Circulation. — 2010. — Vol. 121, № 4. — P. 505-511.

45. Cecelja M, Chowienczyk P. Role of arterial stiffness in cardiovascular disease. JRSM Cardiovasc Dis. 2012 Jul 31;1(4):cvd.2012.012016. doi: 10.1258/cvd.2012.012016. PMID: 24175067; PMCID: PMC3738327.

46. User's manual tensioclinic tensiomed arteriograph and tensiomed program [електронний ресурс] режим доступу до журн.: https://tensiomed.com/wp-content/uploads/2024/11/Arteriograph-User-Manual.pdf

47. Kahan T. Aortic stiffness measured by a novel oscillometric method independently predicts cardiovascular morbidity and mortality: a study of 4146 subjects / T. Kahan, P. Boutouyrie, A. Cziraki, [et al.]. — Milan, Italy : Journal of Hypertension, 2013.

48. Hanboly N. H. Arterial stiffness in health and disease / N. H. Hanboly // Nigerian Journal of Cardiology. — 2017. — Vol. 14, No. 2. — P. 65–70.

References:

1. Tsao CW, Aday AW, Almarzooq ZI, Alonso A, Beaton AZ, Bittencourt MS, et al. Heart disease and stroke statistics-2022 update: a report From the American Heart Association. Circulation. 2022;145(8):e153–639. doi: 10.1161/CIR.0000000000001052.

2. Aune D, Huang W, Nie J, Wang Y. Hypertension and the risk of all-cause and cause-specific mortality: an outcome-wide association study of 67 causes of death in the national health interview survey. Biomed Res Int. 2021;2021:9376134. DOI: 10.1155/2021/9376134

3. Dzyak G. V., Kolesnyk T. V., Kolesnyk E. L. Central aortic pressure on the background of long-term combined antihypertensive therapy // Ukrainian Medical Journal. 2012. VII/VIII. No. 4 (90). P. 89-93. http://nbuv.gov.ua/UJRN/UMCh_2012_4_22

4. Pauca A. L., O'Rourke M.F., Kon N. D. Prospective evaluation of a method for estimating ascending aortic pressure from the radial artery pressure waveform // Hypertension. 2001. V. 38. P. 932–937. doi: 10.1161/hy1001.096106.

5. Ohte N., Saeki T., Miyabe H., Sakata S., Mukai S., Hayano J., Niki K., Sugawara M., Kimura G. Relationship between blood pressure obtained from the upper arm with a cuff-type sphygmomanometer and central blood pressure measured with a catheter-tipped micro-manometer // Heart Vessels. 2007. V. 22. P. 410–415. doi: 10.1007/s00380-007-0998-5.

6. Wilkinson I.B., MacCallum H., Flint L. et al. _ (2000) The influence of heart rate on augmentation index and central arterial pressure in humans. J. Physiol., 525 Pt 1: 263–270. doi: 10.1111/j.1469-7793.2000.t01-1-00263.x.

7. McEniery CM, Cockcroft JR, Roman MJ, Franklin SS, Wilkinson IB. Central blood pressure: current evidence and clinical importance. Eur Heart J. 2014 Jul;35(26):1719-25. doi: 10.1093/eurheartj/eht565. Epub 2014 Jan 23. PMID: 24459197; PMCID: PMC4155427.

8. Cecelja M., Jiang B., Spector T.D., Chowienczyk P. Progression of central pulse pressure over 1 decade of aging and its reversal by nitroglycerin a twin study. J. Am. Coll. Cardiol., 2012. 59(5): 475–483. doi: 10.1016/j.jacc.2011.10.871.

9. Chi C, Liu Y, Xu Y, Xu D.Association between arterial stiffness and heart failure with preserved ejection fraction. Front Cardiovasc Med. 2021;8:707162. doi:10.3389/fcvm.2021. 707162

10. Parragh S, Hametner B, Bachler M, Kellermair J, Eber B, Wassertheurer S et al. Determinants and covariates of central pressures and wave reflections in systolic heart ailure. Int J Cardiol. 2015;190:308–314. doi:10.1016/j.ijcard.2015.04.183

11. Vasan RS, Pan S, XanthakisV, Beiser A, Larson MG, Seshadri S et al. Arterial stiffness and long-term risk of health outcomes: the Framingham heart study. Hypertension. 2022; 79(5):1045–1056. doi:10.1161/HYPERTENSIONAHA.121.18776

12. Albaladejo P, Copie X, Boutouyrie P, Laloux B, Déclère AD, Smulyan H, Bénétos A. Heart rate, arterial stiffness, and wave reflections in paced patients. Hypertension. 2001 Oct;38(4): 949-52. doi: 10.1161/hy1001.096210. PMID: 11641315.

13. Mancia G., Kreutz R., Brunström M., Burnier M., Grassi G., Januszewicz A. at all. (2023). 2023 ESH Guidelines for the management of arterial hypertension The Task Force for the management of arterial hypertension of the European Society of Hypertension Endorsed by the International Society of Hypertension (ISH) and the European Renal Association (ERA). Journal of Hypertension 41(12), p. 1874-2071. DOI:10.1097/HJH.0000000000003480.

14. Cesare Cuspidi, Elisa Gherbesi, Andrea Faggiano et al. Targeting Hypertensive Response to Exercise and the Association of Masked Hypertension With Subclinical Organ Damage: A Mini-Review and Meta-Analysis *American Journal of Hypertension* , том 37, випуск 1, січень 2024 р., сторінки 53-59, https://doi.org/10.1093/ajh/hpad049

15. Masked Hypertension and Exaggerated Blood Pressure Response to Exercise: A Review and Meta-Analysis Diagnostics 2023, 13(6), 1005; https://doi.org/10.3390/diagnostics 13061005

16. Correlation of exercise blood pressure levels with concomitant cardiovascular disease Medicine 103(43):p e40226, October 25, 2024. DOI: 10.1097/MD.0000000000040226.

17. Chobanian AV, Bakris GL, Black HR, Cushman WC, Green LA, Izzo JL, Jones DW, Materson BJ, Oparil S, Wright JT, Roccella EJ (2003) Seventh report of the Joint National Committee on preven- tion, detection, evaluation, and treatment of high blood pressure. Hypertension (Dallas, TX) 42(6):1206–1252. https://doi.org/10. 1161/01.HYP.0000107251.49515.c2

18. Tomschi, F., Ottmann, H., Bloch, W. *et al.* Brachial and central blood pressure and arterial stiffness in adult elite athletes. *Eur J Appl Physiol* 121, 1889–1898 (2021). https://doi.org/10.1007/s00421-021-04662-z

19. Kollias A, Lagou S, Zeniodi ME, et al. Association of Central Versus Brachial Blood Pressure With Target-Organ Damage: Systematic Review and Meta-Analysis. Hypertension. 2016;67(1):183-90. doi:10.1161/HYPERTENSIONAHA.115.06066.

20. Chi C, Yu X, Auckle R, et al. Hypertensive target organ damage is better associated with central than brachial blood pressure: The Northern Shanghai Study. J Clin Hypertens. (Greenwich) 2017;19(12):1269-75. doi:10.1111/jch.13110.

21. Caselli S, Vaquer Sequì A, Lemme E, Quattrini F, Milan A, D'Ascenzi F, Spataro A, Pelliccia A (2017) Prevalence and management of systemic hypertension in athletes. Am J Cardiol 119(10):1616– 1622. https://doi.org/10.1016/j.amjcard.2017.02.011

22. Pelliccia A, Adami PE, Quattrini F, Squeo MR, Caselli S, Verdile L, Maestrini V, Di Paolo F, Pisicchio C, Ciardo R, Spataro A (2017) Are Olympic athletes free from cardiovascular diseases? Systematic investigation in 2352 participants from Athens 2004 to Sochi 2014. Br J Sports Med 51(4):238–243. https://doi.org/ 10.1136/bjsports-2016-096961.

23. European Society of Hypertension-European Society of Cardiology Guidelines Committee. 2003 European Society of Hypertension-European Society of Cardiology guidelines for the management of arterial hypertension. J Hypertens. 2003 Jun;21(6):1011-53. doi: 10.1097/00004872-200306000-00001.

24. Central Blood Pressure Measurements and Antihypertensive Therapy: A Consensus Document, Hypertension Volume 50, Number 1, 11 June 2007 pag:154–160 https://doi.org/10.1161/HYPERTENSIONAHA.107.090068.

25. Wilkinson IB, Mäki-Petäjä KM and Mitchell GF: Uses of Arterial Stiffness in Clinical Practice. Arterioscler Thromb 126 Vasc Biol, 2020; 40: 1063-1067

26. Chirinos JA, Segers P, Hughes T and Townsend R: Large-Artery Stiffness in Health and Disease: JACC State-of-the-Art Review. J Am Coll Cardiol, 2019; 74: 1237-1263.

27. Boutouyrie P, Chowienczyk P, Humphrey JD and Mitchell GF: Arterial Stiffness and Cardiovascular Risk in Hypertension. Circ Res, 2021; 128: 864-886.

28. Laurent S, Agabiti-Rosei C, Bruno RM and Rizzoni D: Microcirculation and Macrocirculation in Hypertension: A Dangerous Cross-Link? Hypertension, 2022; 79: 479-490.

29. Zamani P, Lilly SM, Segers P, et al. Pulsatile Load Components, Resistive Load and Incident Heart Failure: The Multi-Ethnic Study of Atherosclerosis (MESA). J Card Fail. 2016;22(12):988-95. doi:10.1016/j.cardfail.2016.04.011.

30. Chen Y, Liu JH, Zhen Z, et al. Assessment of left ventricular function and peripheral vascular arterial stiffness in patients with dipper and non-dipper hypertension. J Investig Med. 2018;66(2):319-24. doi:10.1136/jim-2017-000513.

31. Omboni S, Posokhov I, Parati G, et al. Variable association of 24-h peripheral and central hemodynamics and stiffness with hypertension-mediated organ damage: the VASOTENS Registry. J Hypertens. 2020;38(4):701-15. doi:10.1097/HJH.0000000000002312.

32. Li WF, Huang Y, Feng Y. Association between central haemodynamics and risk of all-cause mortality and cardiovascular disease: a systematic review and meta-analysis. J Human Hypertension. 2019;33:531–41.

33. Lamarche F, Agharazii M, Madore F, et al. Prediction of cardiovascular events by type I central systolic blood pressure. A prospective study. Hypertension. 2021;77:319–27.

34. Takamichi Takahashi, Hiroki Nakano, Kazuki Shiina et al., Central Systolic Blood Pressure as a Risk Factor for Accelerated Progression of Arterial Stiffness. J Atheroscler Thromb, 2024; 31: 180-187. http://doi.org/10.5551/jat.64228

35. Vascular ageing: moving from bench towards bedside, European Journal of Preventive Cardiology, Volume 30, Issue 11, August 2023, Pages 1101–1117, https://doi.org/10.1093/eurjpc/zwad028.

36. Unified clinical protocol of primary and specialized medical care “Hypertensive disease (arterial hypertension)”. [Electronic resource]. – Access mode: https://moz.gov.ua/storage/uploads/16883422-f721-4d41-af37-15ea3f753322/dn_1581_12092024_dod.pdf.

37. Ashwell M, Gibson S. (2016). Waist-to-height ratio as an indicator of ‘early health risk’: simpler and more predictive than using a ‘matrix’ based on BMI and waist circumference. BMJ Open. 6(3), 1-7. https://doi.org/10.1136/bmjopen-2015-010159.

38. Pelliccia A., Sharma S., Gati S. Bäck M., Börjesson M., Caselli S. at all. (2020). 2020 ESC Guidelines on sports cardiology and exercise in patients with cardiovascular disease: The Task Force on sports cardiology and exercise in patients with cardiovascular disease of the European Society of Cardiology (ESC). European Heart Journal, 42(1), p. 17–96. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehaa605.

39. Mitchell J. H., Haskell William, Snell Peter, Van Camp Steven P. (2005). Task Force 8: Classification of sports. JACC. 45(8), p. 1364-1367. https://doi.org/10.1016/j.jacc.2005.02.015

40. McKinney J, Velghe J, Fee J, Isserow S, Drezner JA. (2019). Defining athletes and exercisers. Am J Cardiol. 123(3), p. 532-535. DOI: 10.1016/j.amjcard.2018.11.001.

41. Herbert A. Establishing reference values for central blood pressure and its amplification in a general healthy population and according to cardiovascular risk factors / A. Herbert, J. K. Cruickshank, S. Laurent, [et al.] // European Heart Journal. — 2014. — Vol. 35, No. 44. — P. 3122–3133.

42. Antomonov M.Yu. Mathematical processing and analysis of medical and biological data. 2nd edition / M.Yu. Antomonov. – K.: MIC "Medinform", 2018 - 579 p.

43. Gerych M.S. Mathematical statistics: a textbook. / M.S. Gerych, O.O. Sinyavska O.O. – Uzhgorod: 2021. 146 p. [Electronic resource]. – Access mode: Electronic repository of the State Higher Educational Institution "UzhNU" https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/34910/1/%D0%93%D0%B5%D1%80%D0%B8%D1%87%2C%20%D0%A1%D0%B8%D0%BD%D1%8F%D0%B2%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%B0%20%D0%9C%D0%B0%D1%82%D0%B5%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%87%D0%BD%D0%B0%20%D1% 81%D1%82%D0%B0%D1%82%D0%B8%D1%81%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0_2021.pdf

44. Arterial Stiffness and Cardiovascular Events The Framingham Heart Study / G.F. Mitchell, S.-J. Hwang, R.S. Vasan [et al.] // Circulation. — 2010. — Vol. 121, № 4. — P. 505-511.

45. Cecelja M, Chowienczyk P. Role of arterial stiffness in cardiovascular disease. JRSM Cardiovasc Dis. 2012 Jul 31;1(4):cvd.2012.012016. doi: 10.1258/cvd.2012.012016. PMID: 24175067; PMCID: PMC3738327.

46. User’s manual tensioclinic tensiomed arteriograph and tensiomed program [електронний ресурс] режим доступу до журн.: https://tensiomed.com/wp-content/uploads/2024/11/Arteriograph-User-Manual.pdf

47. Kahan T. Aortic stiffness measured by a novel oscillometric method independently predicts cardiovascular morbidity and mortality: a study of 4146 subjects / T. Kahan, P. Boutouyrie, A. Cziraki, [et al.]. — Milan, Italy : Journal of Hypertension, 2013.

48. Hanboly N. H. Arterial stiffness in health and disease / N. H. Hanboly // Nigerian Journal of Cardiology. — 2017. — Vol. 14, No. 2. — P. 65–70.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 615.22:616.12-008.46+616.61-002.2

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1597-1610

Коробко Олена Анатоліївна кандидат медичних наук**,** доцент кафедри внутрішньої медицини № 2, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, https://orcid.org/0000-0001-5762-1535

Крикус Оксана Юріївна асистент кафедри клінічної фармації та клінічної фармакології, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, https://orcid.org/0000-0001-7454-763X

Сурсаєва Людмила Миколаївна Ph.D асистент кафедри внутрішньої медицини медичного факультету № 2, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, https://orcid.org/0000-0001-9189-8060

Герасименко Тимофій Сергійович студент 5 курсу, Вінницький національний медичний університет імені М.І.Пирогова, https://orcid.org/0009-0001-7687-0593

Чорна Валентина Володимирівна доктор мед. наук, доцент кафедри медицини катастроф та військової медицини, Вінницький національний медичний університет імені М. І. Пирогова, https//orcid.org/0000-0002-9525-0613

Сирота Ганна Генадіївна студентка 5 курсу, Вінницький національний медичний університет імені М.І.Пирогова, https://orcid.org/0009-0005-8515-036X

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ АНТАГОНІСТІВ МІНЕРАЛОКОРТИКОЇДНИХ РЕЦЕПТОРІВ У ПАЦІЄНТІВ З КОМОРБІДНОЮ ПАТОЛОГІЄЮ ТА ХРОНІЧНОЮ СЕРЦЕВОЮ НЕДОСТАТНІСТЮ

Анотація. Хронічна серцева недостатність (ХСН) – це клінічний синдром, який асоціюється з підвищеною нейрогормональною активацією, що включає ренін-ангіотензин-альдостеронову систему (РААС).

Хронічна хвороба нирок (ХХН) часто діагностується у пацієнтів з серцево-судинними і метаболічними розладами, такими як гіпертонічна хвороба, цукровий діабет, інфаркт міокарда (ІМ) і серцева недостатність (СН).

Фармакологічна корекція ХСН, ХХН та гіпертензії передбачає блокування кардіоренальних ефектів, опосередкованих активацією мінералокортикоїдних рецепторів (МР). Стероїдні конкурентні антагоністи МР, такі як спіронолактон та еплеренон, є препаратами першої лінії для лікування ХСН зі

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

зниженою фракцією викиду (ХСНзнФВ). У даний час активно досліджується група нових селективних нестероїдних антагоністів мінералокортикоїдних рецепторів (АМР), включано з фінереноном, бальцинреноном, езаксереноном та апарареноном. Серед них фінеренон, похідний дигідропіридину, демонструє найвищий рівень дослідженості. Він характеризується підвищеною специфічністю до мінералокортикоїдних рецепторів серця порівняно зі спіронолактоном та вищою афінністю до мінералокортикоїдних рецепторів, ніж еплеренон, що потенційно забезпечує більшу терапевтичну активність та зниження частоти побічних ефектів.

Метою нашого дослідження було провести комплексний аналіз наукових даних щодо ефективності та безпеки антагоністів мінералокортикоїдних рецепторів: спіронолактону, еплеренону та фінеренону у лікуванні хронічної серцевої недостатності у пацієнтів із супутньою хронічною хворобою нирок, сприяти глибшому розумінню механізмів дії цієї групи медикаментів, а також визначити переваги та недоліки цих препаратів для оптимізації лікування.

Провести ретроспективний аналіз наукових публікацій за період 2017) – 2024 рр. в таких базах даних, як Karger, MEDLINE/PubMed та EMBASE/Ovid, з метою порівняння частоти та тяжкості побічних ефектів, зокрема гіперкаліємії, при застосуванні кожного з препаратів, визначити їх вплив на ключові клінічні показники, а також виявити, який із лікувальних засобів має найкращий профіль користь-ризик для цієї категорії пацієнтів. Особливу увагу приділити порівнянню ефективності та безпеки спіронолактону, еплеренону та фінеренону.

Розвиток та прогресування кардіоренального синдрому обумовлені спільними факторами ризику, такими як запалення, ендотеліальна дисфункція та окислювальний стрес, що ініціюють каскад патофізіологічних змін, які призводять до фіброзу тканин серця та нирок.

Сучасні терапевтичні стратегії, спрямовані на модуляцію цих патофізіологічних механізмів, включають застосування інгібіторів ренін-ангіотензинової системи, інгібіторів натрій-глюкозного котранспортера-2 та антагоністів мінералокортикоїдних рецепторів. АМР добре зарекомендували себе в лікуванні пацієнтів із СНзнФВ, дисфункцією лівого шлуночка після інфаркту міокарда та резистентною гіпертензією, однак їх ефективність у пацієнтів із серцевою недостатністю зі збереженою фракцією викиду (СНзбФВ) залишається неоднозначною. Тому продовження наукових досліджень у цій сфері відкриє нові перспективи для розробки ефективніших схем лікування хворих із хронічної серцевою недостатністю. Це, в свою чергу, сприятиме зниженню ускладнень та смертності від серцево-судинних захворювань, а також зменшить навантаження на систему охорони здоров'я (СОЗ).

Ключові слова: антагоністи мінералокортикоїдних рецепторів, хронічна серцева недостатність, хронічна хвороба нирок, спіронолактон, еплеренон, фінеренон, кардіоренальний синдром.

Korobko Olena Anatoliivna PhD, associate professor of the Department of the Department of Internal medicine № 2, Medicine, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, https://orcid.org/0000-0001-5762-1535

Krykus Oksana Yuriyivna Assistant of the Department of Clinical Pharmacy and Clinical Pharmacology, Medicine National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, https://orcid.org/0000-0001-7454-763X

Sursaieva Liudmyla Mykolaivna Ph.D assistant of the Department of of Internal medicine of medical faculty №2, Medicine National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, https://orcid.org/0000-0001-9189-8060

Herasymenko Tymofii Serhiiovych 5rd year student of Medicine National Pirogov Medical University Vinnytsya, https://orcid.org/0009-0001-7687-0593

Chorna Valentyna Volodymyrivna Doctor of Medical Sciences, associate professor in the Department of Disaster Medicine and Military Medicine, Medicine National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, https://orcid.org/ 0000-0002-9525-0613

Syrota Hanna Henadiyivna 5rd year student of Medicine National Pirogov Medical University Vinnytsya, https://orcid.org/0009-0005-8515-036X

SPECIFICATIONS OF THE USE OF MINERALOCORTICOID REPRESENTER ANTAGONISTS IN PATIENTS WITH CHRONIC HEART FAILURE AND CONCOMITANT DISEASES

Abstract. Chronic heart failure (CHF) is a clinical syndrome associated with increased neurohormonal activation, including the renin-angiotensin-aldosterone system (RAAS).

Chronic kidney disease (CKD) often coexists with cardiovascular and metabolic disorders such as hypertension, diabetes mellitus, myocardial infarction (MI) and heart failure (HF).

Pharmacologic correction of CHF, CKD and hypertension involves blocking cardiorenal effects mediated by mineralocorticoid receptor (MR) activation. Steroidal competitive MR antagonists, such as spironolactone and eplerenone, are first-line drugs for the treatment of CKD with reduced ejection fraction (HFrEF). Currently, a group of new selective non-steroidal mineralocorticoid receptor antagonists (MRAs), including finerenone, balcirenone, esaxerenone, and apararenone, is being actively studied. Among them, finerenone, a dihydropyridine derivative, demonstrates the highest level of research. It is characterized by increased specificity for cardiac mineralocorticoid receptors compared to

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

spironolactone and higher affinity for mineralocorticoid receptors than eplerenone, which potentially provides greater therapeutic activity and reduced side effects.

The aim of our study was to conduct a comprehensive analysis of scientific data on the efficacy and safety of mineralocorticoid receptor antagonists - spironolactone, eplerenone, and finerenone - in the treatment of chronic heart failure in patients with concomitant chronic kidney disease, to promote a deeper understanding of the mechanisms of action of this group of drugs, and to identify the advantages and disadvantages of these drugs to optimize treatment.

Conduct a retrospective analysis of scientific publications for the period 2017-2024 in databases such as Karger, MEDLINE/PubMed and EMBASE/Ovid to compare the frequency and severity of side effects, including hyperkalemia, with each drug, determine the impact of each drug on key clinical indicators, and identify which drug has the best benefit-risk profile for this patient population. Particular attention should be paid to comparing the efficacy and safety of each of these drugs.

The development and progression of cardiorrheal syndrome is caused by common risk factors, such as inflammation, endothelial dysfunction, and oxidative stress, which initiate a cascade of pathophysiological changes that lead to fibrosis of the heart and kidney tissues.

Current therapeutic strategies aimed at modulating these pathophysiological mechanisms include the use of renin-angiotensin system inhibitors, sodium-glucose cotransporter-2 inhibitors, and mineralocorticoid receptor antagonists. MRAs are the basis of evidence-based therapy in patients with HFrEF, left ventricular dysfunction after myocardial infarction, and resistant hypertension, but their efficacy in patients with heart failure with preserved ejection fraction (HFpEF) remains controversial. Therefore, further research in this area will open up new prospects for developing more effective treatment regimens for patients with chronic heart failure. The data obtained will make it possible to develop personalized treatment approaches that take into account the individual characteristics of each patient. This, in turn, will help reduce complications and mortality from cardiovascular diseases, as well as reduce the burden on the health care system.

Keywords: mineralocorticoid receptor antagonists, chronic heart failure, chronic kidney disease, spironolactone, eplerenone, finerenone, cardiorenal syndrome.

Постановка проблеми. Хронічна хвороба нирок нерідко пов’язана із серцево-судинними та метаболічними захворюваннями, включно з гіпертонічною хворобою, цукровим діабетом, інфарктом міокарда та ХСН. Оскільки ХСН характеризується підвищеною нейрогормональною активацією, зокрема РААС, її поєднання з ХХН створює значні клінічні виклики. Результати попередніх досліджень щодо ефективності досліджуваної групи препаратів у лікування ХСН із ХХН є неоднозначними. Тому продовження наукових досліджень у цій сфері відкриє нові перспективи для розробки ефективніших схем лікування [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Лікування та профілактика хронічної серцевої недостатності у пацієнтів з супутньою хронічною хворобою нирок демонструє значний прогрес у попередженні серцево-судинних ускладнень. Однак, оптимальний вибір антагоністів мінералокортикоїдних рецепторів, зокрема спіронолактону, еплеренону чи фінеренону для цієї категорії пацієнтів залишається предметом дискусій.

Основні дослідники, такі як Lee, H. Y. (2020), Georgianos, P. I. (2023), Pätz, T., Stiermaier, T. (2024), Belden, Z. (2017) відзначили переваги спіронолактону та еплеренону, зокрема: зниження серцево-судинної смертності та частоти госпіталізації, здатність знижувати протеїнурію у хворих на ХХН, є ефективними у блокуванні альдостерону, що допомагає зменшити затримку рідини та покращити функцію серця. Проте, існують також виклики, такі як гіперкаліємія, порушення функції нирок, а також андрогенні та прогестагенні ефекти, що особливо притаманно спіронолактону. Тому наступні дослідження та порівняння ефективності сучасних препаратів дозволять розширити можливості та підвищити ефективність лікування ХСН в майбутньому [2-5].

Мета статті. Метою нашого дослідження є проведення ретроспективного аналізу сучасної наукової літератури для оцінки ефективності та безпеки антагоністів мінералокортикоїдних рецепторів (спіронолактону, еплеренону та фінеренону) у лікуванні хронічної серцевої недостатності у пацієнтів із супутньою хронічною хворобою нирок. Шляхом ретроспективного аналізу наукових публікацій за період 2017 – 2024 років у провідних медичних базах даних MEDLINE/PubMed, Karger, EMBASE/Ovid заплановано отримати наукові дані та оцінити їхні результати. Це дозволить не лише поглибити розуміння механізмів дії описаної групи медикаментів у цій категорії пацієнтів, але й сприяти розробці нових стратегій лікування та покращання якості життя хворих.

Виклад основного матеріалу.

Хронічна серцева недостатність (ХСН) — це клінічний синдром, який асоціюється з підвищеною нейрогормональною активацією, що включає ренін-ангіотензин-альдостеронову систему (РААС).

Хронічна хвороба нирок (ХХН) часто поєднується з серцево-судинними й метаболічними розладами, такими як гіпертонічна хвороба, цукровий діабет, інфаркт міокарда (ІМ) та серцева недостатність (СН). Серцево-судинні захворювання (ССЗ) та ХХН характеризуються спільними факторами ризику та патофізіологічними механізмами, що свідчить про їх тісний взаємозв'язок. Ця взаємодія часто описується як "хронічний кардіоренальний синдром" (CCV-KD), що відображає інтеграцію серцево-судинних та ниркових метаболічних ризиків. ССЗ є провідною причиною смертності у пацієнтів з ХХН, а коморбідність обох станів значно погіршує прогноз. Враховуючи кумулятивний ризик, за даними Zoccali, C., Mallamaci, F. (2024), CCV-KD може становити основну причину смертності [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Спільні **фактори ризику**, що включають запалення, ендотеліальну дисфункцію та окислювальний стрес, викликають каскад патофізіологічних змін, які призводять до фіброзу тканин серця та нирок. Ці процеси є ключовими у розвитку та прогресуванні кардіоренального синдрому. Терапевтичні стратегії, що включають застосування інгібіторів РААС, інгібіторів натрій-глюкозного котранспортера-2 та АМР, спрямовані на модуляцію цих патофізіологічних механізмів та уповільнення прогресування захворювання.

АМР є основою доказової терапії у пацієнтів із серцевою недостатністю зі зниженою фракцією викиду (СНзнФВ), дисфункцією лівого шлуночка після інфаркту міокарда та резистентною гіпертензією. Проте, їх ефективність у пацієнтів із серцевою недостатністю зі збереженою фракцією викиду (СНзбФВ) залишається дискутабельною.

Зниження серцевого викиду та порушення ниркової перфузії разом із ß-адренергічною стимуляцією юкстагломерулярних клітин призводять до секреції реніну. Таким чином, стимулюється РААС, що призводить до вивільнення альдостерону з клубочкової зони кори надниркових залоз.

Традиційно альдостерон вважався ключовим медіатором патофізіології серцевої недостатності, що синтезується виключно корою надниркових залоз та діє через МР у дистальних нефронах нирок. Однак, сучасні дослідження Pandey, A. (2022) демонструють, що альдостерон продукується екстраадренально, зокрема нирками, серцем, вісцеральною жировою тканиною та іншими органами. Крім того, МР експресуються в різноманітних тканинах, включаючи нирки (подоцити, ендотеліальні та мезангіальні клітини), серце (кардіоміоцити, фібробласти), що свідчить про його плейотропний вплив на регуляцію фізіологічних функцій [6].

Гіперальдостеронізм або активація МР, що часто супроводжують цукровий діабет, артеріальну гіпертензію та ожиріння, є потенційними факторами ризику прогресування кардіоваскулярно-ниркового синдрому. В емпіричному дослідженні Vaidya, A. (2022) пацієнтів з хронічною хворобою нирок, було продемонстровано, що високі концентрації альдостерону в сироватці крові негативно корелюють з початковою функцією нирок. Більше того, двократне збільшення рівня альдостерону статистично значимо пов'язане з 10% підвищенням ризику прогресування ХХН (визначається як 50% зниження швидкості клубочкової фільтрації, потреба в хронічному діалізі або трансплантації нирки), незалежно від вихідних показників функції нирок та 24-годинної протеїнурії, протягом середнього періоду спостереження в 10 років [7].

Згідно з даними Villaschi, A. (2024), Kobayashi, M. (2020), Monzo, L. (2023) підвищений рівень циркулюючого альдостерону корелює з несприятливими змінами в структурі міокарда та збільшенням ризику розвитку клінічних ускладнень у пацієнтів, госпіталізованих або амбулаторних, з СН [8,9] або після перенесеного ІМ [10]. Зокрема, у пацієнтів з декомпенсацією серцевої

недостатності Pellegrino, M. (2024) виявив, що високі концентрації альдостерону в сироватці крові при надходженні до стаціонару асоціюються з підвищеною ймовірністю повторних госпіталізацій або серцево-судинної смерті після виписки [7].

Мінералокортикоїдні рецептори широко представлені в різних клітинах і тканинах, включаючи нирки, серцево-судинну систему та імунні клітини, де вони беруть участь у регуляції водно-електролітного балансу, гемодинамічного гомеостазу та процесах тканинного пошкодження [11]. Патологічна активація МР сприяє розвитку запалення, оксидативного стресу та фіброзу, що є ключовими механізмами у патогенезі ниркових і серцево-судинних захворювань. АМР мають потенціал для кардіоренального захисту, що проявляється у сприятливому впливі на перебіг гіпертензії, СН та ХХН. Зокрема, стероїдні АМР першого (спіронолактон) та другого (еплеренон) поколінь в дослідженнях Stiermaier, T. (2024) продемонстрували здатність знижувати ризик смерті у пацієнтів із СНзнФВ [4].

Фармакологічна корекція ХСН, ХХН та гіпертензії передбачає блокування кардіоренальних ефектів, опосередкованих активацією МР. Стероїдні конкурентні антагоністи МР, зокрема спіронолактон та еплеренон, є препаратами першої лінії для лікування ХСНзнФВ. Доведено, що спіронолактон значно знижує серцево-судинну смертність у пацієнтів з ХСНзнФВ за даними дослідження Lee, H. Y. (2020), а дослідження Georgianos, P. I. (2023) доводить, що еплеренон знижує загальну та серцево-судинну смертність у пацієнтів з ішемією міокарда [2, 3]. Результати дослідження Pätz, T., Stiermaier, T. (2024) продемонстрували, що застосування еплеренону у пацієнтів з СНзнФВ та легкими симптомами (клас ≤ II за класифікацією NYHA) призвело до статистично значущого зниження серцево-судинної смертності та частоти госпіталізацій на 36% [4].

Середній показник фракції викиду лівого шлуночка (ФВ ЛШ) у цій популяції становив 25%, причому приблизно у чверті пацієнтів спостерігалася блокада лівої ніжки пучка Гіса. Однак, частота використання імплантованих електронних кардіологічних пристроїв була відносно низькою і складала лише 14%. Це викликає питання щодо потенційного впливу поєднаного застосування еплеренону з рекомендованим хірургічним лікуванням на клінічні результати. Зокрема, залишається нез'ясованим, чи може використання кардіостимуляторів посилити або модифікувати сприятливі ефекти еплеренону. На противагу цьому, пацієнти з СНзбФВ не продемонстрували аналогічної клінічної користі від застосування АМР. Результати дослідження Gupta, M. (2020) не виявили статистично значущого покращання показників виживаності або зниження частоти госпіталізацій з приводу серцевої недостатності у пацієнтів з СНзбФВ, які отримували спіронолактон [12].

АМР, окрім доведеної ефективності у пацієнтів з ХСНзнФВ, продемонстрували у дослідженнях Belden, Z. (2017) здатність знижувати протеїну-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

рію у хворих на ХХН [5]. Зокрема, застосування спіронолактону в комбінації з інгібіторами ангіотензинперетворювального ферменту (іАПФ) призводило до зменшення протеїнурії у пацієнтів з діабетичною нефропатією. Yang, S. (2024) встановив, що спіронолактон спричиняє значне зниження співвідношення альбуміну до креатиніну в сечі на 35% порівняно з плацебо, тоді як комбінована терапія іАПФ та блокаторами рецепторів ангіотензину (БРА) не продемонструвала суттєвого впливу на співвідношення альбуміну до креатиніну в сечі [13].

Важливо відзначити, що у пацієнтів з СН співвідношення альбуміну до креатинін є незалежним предиктором ризику розвитку серцевої недостатності та серцево-судинних подій, а також маркером прогресування ХХН. Iacovoni, A. (2019) рекомендує застосування стероїдних АМР як терапію першої лінії у пацієнтів із серцевою недостатністю зі зниженою фракцією викиду. Однак, незважаючи на високий рівень доказовості (клас ІА), клінічна практика демонструє значну інерцію у призначенні цих препаратів [14].

Це зумовлено побоюваннями щодо розвитку **побічних ефектів**, таких як гіперкаліємія, порушення функції нирок, а також андрогенних та прогестагенних ефектів, що особливо стосується спіронолактону. Фармакологічні особливості спіронолактону, зокрема його низька селективність до серцевих МР та вплив на інші рецептори, пояснюють ці побічні ефекти. Еплеренон, будучи більш селективним, має меншу потужність. Спіронолактон (та еплеренон) не слід призначати пацієнтам із ШКФ $\leq$ 30 мл/хв/1,73м ^{2} або креатиніном сироватки $\geq$ 1,8 мг/дл. Lavall, D. (2017) рекомендує зменшити дози, якщо рівень калію в сироватці крові становить $\geq$ 5,5 ммоль/л, і припинити застосування у пацієнтів із рівнем калію в сироватці крові $\geq$ 6,0 ммоль/л [15]. Слід зазначити, що приблизно половина випадків гіперкаліємії під час лікування АМР спричинена не самою АМР, а іншими основними причинами.

Клінічні обмеження щодо застосування АМР включають зниження швидкості клубочкової фільтрації (ШКФ) та підвищення рівня креатиніну сироватки крові. Важливо зазначити, що гіперкаліємія, пов'язана з терапією АМР, часто має багатофакторну етіологію, що вимагає ретельного аналізу перед прийняттям рішення про відміну препарату. У випадках хронічної гіперкаліємії за даними Butler, J. (2022) можливе застосування препаратів, що зв'язують калій. Низька довгострокова стійкість до спіронолактону є наслідком побічних ефектів [16]. Через ці побічні ефекти та страх перед ними довгострокова стійкість до спіронолактону при лікуванні гіпертензії та СН низька (25–45%) [17].

Були розроблені та наразі досліджуються Filippatos, G., & Farmakis, D. (2023) нові селективні нестероїдні АМР, такі як фінренон (Bayer), бальцинренон (AstraZeneca), езаксеренон (Daiichi Sankyo) і апараренон (Mitsubishi Tanabe). З них фінеренон є найбільш дослідженою речовиною на сьогоднішній

день, яка є похідною від дигідропіридинів (такий самий фармакологічний клас, що й блокатори кальцієвих каналів L-типу, як-от амлодипін), є більш специфічним для МР серця, ніж спіронолактон, і має вищу спорідненість до МР, ніж еплеренон, що призводить до вищої активності та менших побічних ефектів (у 400 разів вища селективність до МР) [18].

У лютому 2022 року Європейське агентство з лікарських засобів надало схвалення фінеренону для застосування у пацієнтів з діабетичною хворобою нирок (ХХН стадій 2–4 з протеїнурією). Цей препарат був включений до рекомендацій Європейського товариства кардіологів 2023 року щодо лікування ССЗ у пацієнтів з цукровим діабетом 2 типу (ЦД 2 типу) та ХХН, отримавши клас рекомендацій ІА на основі даних, отриманих у клінічних дослідженнях Filippatos, G., Claggett B. L. (2024). Фінеренон демонструє відмінні фармакокінетичні характеристики, включаючи розподіл у тканинах, період напіввиведення, а також високу спорідненість і специфічність до цільових рецепторів. Важливо відзначити, що препарат не викликає побічних ефектів, типових для стероїдних сполук. Результати експериментального дослідження Vaduganathan, M. (2024) показали рівномірний розподіл фінеренону між тканинами нирок і серця, на відміну від спіронолактону та еплеренону, які переважно накопичувалися в нирках [19].

Фінеренон у дослідженнях Filippatos, G. (2023) демонструє знижений ризик розвитку гіперкаліємії, що обумовлено його помірним впливом на електролітний транспорт у нирках. Відносно слабка антигіпертензивна дія фінренону може бути пояснена його коротким періодом напіввиведення (приблизно 2,5 години) та низькими ліпофільними властивостями. Ці характеристики свідчать про потенційну нездатність фінренону проникати через гематоенцефалічний бар'єр і активувати МР у гіпоталамусі, які відіграють ключову роль у МР-опосередкованому контролі артеріального тиску [18].

Крім того, фінеренон індукує відмінний від стероїдних АМР рекрутинг кофакторів після зв'язування з МР, що потенційно модулює експресію генів і призводить до диференційованих протизапальних та антифібротичних ефектів. У доклінічному дослідженні Filippatos, G. (2024) фінеренон продемонстрував перевагу над еплереноном у зниженні гіпертрофії нирок, протеїнурії та ниркової прозапальної та фіброз-асоційованої експресії генів, незважаючи на застосування еквівалентних натрійуретичних доз [19]. Кардіоренальні ефекти фінеренону порівняно зі спіронолактоном та еплереноном досліджувалися Jankowski, J. (2021) у програмі переносимості АМР. У дослідженні Floege, J. (2021), яке включало пацієнтів із СНзнФВ і помірною ХХН, фінеренон був пов’язаний зі значно меншим середнім підвищенням рівня калію в сироватці крові та меншим зниженням ШКФ, ніж спіронолактон, незалежно від доз фінеренону [20].

Результати клінічного дослідження Veneti, S., & Tziomalos, K. (2021), в якому взяли участь пацієнти з СНзнФВ, що супроводжувалася ХХН або ЦД 2

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

типу, показали, що 90-денна терапія фінереноном призвела до статистично значущого зниження концентрації натрійуретичного пептиду порівняно з еплереноном [21]. Аналогічно, в дослідженні Wu, Y. (2022), що включало пацієнтів з ЦД 2 типу та ХХН, рандомізованих для отримання фінеренону або плацебо, було встановлено, що фінеренон у дозуванні 7,5–20 мг/добу дозозалежно зменшував співвідношення альбумін-креатинін у сечі порівняно з плацебо [22].

Крім того, аналіз цього дослідження продемонстрував, що, незважаючи на короткий період напіввиведення, фінеренон забезпечував стійке зниження артеріального тиску протягом 24 годин при одноразовому ранковому прийомі.

Нами під час проведеного аналізу наукових праць підготовлена порівняльна характеристика АМР, яку відображено у таблиці 1.

Таблиця 1

Порівняльна характеристика АМР

	Спіронолактон	**Еплеренон**	**Фінеренон**
Класифікація	Стероїдний	Стероїдний	Нестероїдний
Розподіл у тканинах	нирки (6) > серце (1)	нирки (3) > серце (1)	нирки (1) = серце (1)
Мінімальна рШКФ	30 мл/хв	30 мл/хв	25 мл/хв
Стандартна доза при кардіоваскулярних та ниркових захворюваннях	12,5-50 мг/добу	25-50 мг/добу	10-20 мг/добу
Лікарські взаємодії	Адитивна гіперкаліємія	Адитивна гіперкаліємія, CYP3A4	Адитивна гіперкаліємія, CYP3A4
Антигіпертензивний ефект	Сильний	Слабкий	Слабкий
Ризик гіперкаліємії	Високий	Середній	Середній/низький
Ризик гінекомастії	Високий	Середній	Відсутній
Абсорбція	Біодоступність 100%	Біодоступність 69%	Біодоступність 44%
MR спорідненість (нмоль/л) (спорідненість з мінералокортикоїдними рецепторами)	Висока - 24,2	Низька - 990	Висока – 17,8
Метаболіти	Печінка, активні метаболіти	Відсутні	Відсутні
Період напіввиведення (годин)	Понад 20	Від 3 до 6	Від 2 до 4
Антифіброзний ефект	Помірний	Помірний	Високий
Ціна	До 100 грн	Від 300 грн	Від 1000 грн

Згідно з результатами порівняльного аналізу АМР, фінеренон демонструє перевагу над спіронолактоном та еплереноном за ключовими фармакологічними характеристиками.

Ключові переваги фінеренону:

- Нестероїдна структура: на відміну від спіронолактону та еплеренону, фінеренон має нестероїдну структуру. Це зумовлює його вищу селективність до мінералокортикоїдних рецепторів і, відповідно, зменшує ризик розвитку небажаних побічних ефектів, пов'язаних із впливом на інші стероїдні рецептори (наприклад, гінекомастія, порушення менструального циклу).
- Підвищена дієвість та селективність: фінеренон демонструє вищу афінність до МР, що забезпечує більш ефективне блокування дії альдостерону. Це особливо важливо для пацієнтів з хронічними захворюваннями нирок та СН, де гіперактивація мінералокортикоїдних рецепторів відіграє ключову роль у прогресуванні захворювання. Також препарат вирізняється високою селективністю, що мінімізує вплив на інші рецептори та знижує ризик побічних ефектів.
- Клінічні дослідження показали, що фінеренон забезпечує значне зниження ризику серцево-судинних подій та прогресування ХХН у пацієнтів з діабетичною нефропатією.
- Фармакокінетичні особливості: фінеренон відрізняється від інших АМР фармакокінетичними особливостями, які забезпечують більш стабільну концентрацію препарату в крові та передбачуваний ефект.
- Фармакоекономічні аспекти: важливим фактором, який необхідно враховувати, є вартість фінеренону. Він є більш вартісним ніж спіронолактон та еплеренон. Однак, з огляду на його доведену ефективність та безпеку, а також потенційне зниження ризику госпіталізацій та інших витрат, пов'язаних з ускладненнями захворювання, фінеренон може бути економічно вигідним у довгостроковій перспективі.

Висновок. Отже, фінеренон є перспективним АМР з покращеним профілем ефективності та безпеки порівняно зі спіронолактоном та еплереноном. Незважаючи на вищу вартість, його клінічні переваги можуть виправдати використання у пацієнтів із високим ризиком серцево-судинних та ниркових ускладнень.

Література:

1. Zoccali, C., Mallamaci, F., Halimi, J. M., Rossignol, P., Sarafidis, P., De Caterina, R., Giugliano, R., & Zannad, F. (2024). Chronic cardiovascular-kidney disorder: a new conceptual framework. *Nature reviews. Nephrology*, *20*(4), 201–202. https://doi.org/10.1038/s41581-023-00789-8

2. Lee, H. Y., & Oh, B. H. (2020). Paradigm Shifts of Heart Failure Therapy: Do We Need Another Paradigm?. *International journal of heart failure*, *2*(3), 145–156. https://doi.org/10.36628/ijhf.2020.0010

3. Georgianos, P. I., & Agarwal, R. (2023). The Nonsteroidal Mineralocorticoid-Receptor-Antagonist Finerenone in Cardiorenal Medicine: A State-of-the-Art Review of the Literature. *American journal of hypertension*, *36*(3), 135–143. https://doi.org/10.1093/ajh/hpac124

4. Pätz, T., Stiermaier, T., Meusel, M., Reinhard, I., Jensch, P. J., Rawish, E., Wang, J., Feistritzer, H. J., Schuster, A., Koschalka, A., Lange, T., Kowallick, J. T., Desch, S., Thiele, H., & Eitel, I. (2024). Myocardial injury and clinical outcome in octogenarians after non-ST-elevation myocardial infarction. *Frontiers in cardiovascular medicine*, *11*, 1422878. https://doi.org/10.3389/fcvm.2024.1422878

5. Belden, Z., Deiuliis, J. A., Dobre, M., & Rajagopalan, S. (2017). The Role of the Mineralocorticoid Receptor in Inflammation: Focus on Kidney and Vasculature. *American journal of nephrology*, *46*(4), 298–314. https://doi.org/10.1159/000480652

6. Pandey, A. K., Bhatt, D. L., Cosentino, F., Marx, N., Rotstein, O., Pitt, B., Pandey, A., Butler, J., & Verma, S. (2022). Non-steroidal mineralocorticoid receptor antagonists in cardiorenal disease. *European heart journal*, *43*(31), 2931–2945. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac299

7. Verma, A., Vaidya, A., Subudhi, S., & Waikar, S. S. (2022). Aldosterone in chronic kidney disease and renal outcomes. *European heart journal*, *43*(38), 3781–3791. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac352

8. Villaschi, A., Pellegrino, M., Condorelli, G., & Chiarito, M. (2024). Diuretic Combination Therapy in Acute Heart Failure: An Updated Review. *Current pharmaceutical design*, *30*(33), 2597–2605. https://doi.org/10.2174/0113816128316596240625110337

9. Kobayashi, M., Stienen, S., Ter Maaten, J. M., Dickstein, K., Samani, N. J., Lang, C. C., Ng, L. L., Anker, S. D., Metra, M., Preud'homme, G., Duarte, K., Lamiral, Z., Girerd, N., Rossignol, P., van Veldhuisen, D. J., Voors, A. A., Zannad, F., & Ferreira, J. P. (2020). Clinical determinants and prognostic implications of renin and aldosterone in patients with symptomatic heart failure. *ESC heart failure*, *7*(3), 953–963. https://doi.org/10.1002/ehf2.12634

10. Monzo, L., Huttin, O., Ferreira, J. P., Lamiral, Z., Bozec, E., Beaumont, M., Micard, E., Baudry, G., Marie, P. Y., Eschalier, R., Rossignol, P., Zannad, F., & Girerd, N. (2023). Role of aldosterone in mid- and long-term left ventricular remodelling after acute myocardial infarction: The REMI study. *European journal of heart failure*, *25*(10), 1742–1752. https://doi.org/10.1002/ejhf.2986

11. Capelli, I., Gasperoni, L., Ruggeri, M., Donati, G., Baraldi, O., Sorrenti, G., Caletti, M. T., Aiello, V., Cianciolo, G., & La Manna, G. (2020). New mineralocorticoid receptor antagonists: update on their use in chronic kidney disease and heart failure. *Journal of nephrology*, *33*(1), 37–48. https://doi.org/10.1007/s40620-019-00600-7

12. Gupta, M., Bell, A., Padarath, M., Ngui, D., & Ezekowitz, J. (2020). Physician Perspectives on the Diagnosis and Management of Heart Failure With Preserved Ejection Fraction. *CJC open*, *3*(3), 361–366. https://doi.org/10.1016/j.cjco.2020.11.008

13. Yi, X., Yang, S., Yang, J., Chen, X., Zhang, A., Zeng, Q., Luo, W., Li, Q., & Hu, J. (2024). Renin-Angiotensin-Aldosterone System Modulators in Adults with Hypertension: A Network Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *Drugs*, *84*(11), 1445–1462. https://doi.org/10.1007/s40265-024-02092-7

14. Iacovoni, A., D'Elia, E., Gori, M., Oliva, F., Lorini, F. L., & Senni, M. (2019). Treating Patients Following Hospitalisation for Acute Decompensated Heart Failure: An Insight into Reducing Early Rehospitalisations. *Cardiac failure review*, *5*(2), 78–82. https://doi.org/10.15420/cfr.2018.46.2

15. Vukadinović, D., Lavall, D., Vukadinović, A. N., Pitt, B., Wagenpfeil, S., & Böhm, M. (2017). True rate of mineralocorticoid receptor antagonists-related hyperkalemia in placebo-controlled trials: A meta-analysis. *American heart journal*, *188*, 99–108. https://doi.org/10.1016/j.ahj.2017.03.011

16. Butler, J., Anker, S. D., Lund, L. H., Coats, A. J. S., Filippatos, G., Siddiqi, T. J., Friede, T., Fabien, V., Kosiborod, M., Metra, M., Piña, I. L., Pinto, F., Rossignol, P., van der Meer, P., Bahit, C., Belohlavek, J., Böhm, M., Brugts, J. J., Cleland, J. G. F., Ezekowitz, J., … Pitt, B. (2022). Patiromer for the management of hyperkalemia in heart failure with reduced ejection fraction: the DIAMOND trial. *European heart journal*, *43*(41), 4362–4373. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac401

17. Upadhya, B., Kozak, P. M., Stacey, R. B., & Vasan, R. S. (2022). Newer Drugs to Reduce High Blood Pressure and Mitigate Hypertensive Target Organ Damage. *Current hypertension reports*, *24*(1), 1–20. https://doi.org/10.1007/s11906-022-01166-9

18. Filippatos, G., & Farmakis, D. (2023). Non-steroidal mineralocorticoid receptor antagonists in heart failure. *Nature reviews. Cardiology*, *20*(10), 645–646. https://doi.org/10.1038/s41569-023-00922-x

19. Vaduganathan, M., Filippatos, G., Claggett, B. L., Desai, A. S., Jhund, P. S., Henderson, A., Brinker, M., Kolkhof, P., Schloemer, P., Lay-Flurrie, J., Viswanathan, P., Lam, C. S. P., Senni, M., Shah, S. J., Voors, A. A., Zannad, F., Rossing, P., Ruilope, L. M., Anker, S. D., Pitt, B., … Solomon, S. D. (2024). Finerenone in heart failure and chronic kidney disease with type 2 diabetes: FINE-HEART pooled analysis of cardiovascular, kidney and mortality outcomes. *Nature medicine*, *30*(12), 3758–3764. https://doi.org/10.1038/s41591-024-03264-4

20. Jankowski, J., Floege, J., Fliser, D., Böhm, M., & Marx, N. (2021). Cardiovascular Disease in Chronic Kidney Disease: Pathophysiological Insights and Therapeutic Options. *Circulation*, *143*(11), 1157–1172. https://doi.org/10.1161/CIRCULATIONAHA.120.050686

21. Veneti, S., & Tziomalos, K. (2021). The Role of Finerenone in the Management of Diabetic Nephropathy. *Diabetes therapy : research, treatment and education of diabetes and related disorders*, *12*(7), 1791–1797. https://doi.org/10.1007/s13300-021-01085-z

22. Wu, Y., Lin, H., Tao, Y., Xu, Y., Chen, J., Jia, Y., & Zheng, Z. (2022). Network meta-analysis of mineralocorticoid receptor antagonists for diabetic kidney disease. *Frontiers in pharmacology*, *13*, 967317. https://doi.org/10.3389/fphar.2022.967317

References:

1. Zoccali, C., Mallamaci, F., Halimi, J. M., Rossignol, P., Sarafidis, P., De Caterina, R., Giugliano, R., & Zannad, F. (2024). Chronic cardiovascular-kidney disorder: a new conceptual framework. *Nature reviews. Nephrology*, *20*(4), 201–202. https://doi.org/10.1038/s41581-023-00789-8

2. Lee, H. Y., & Oh, B. H. (2020). Paradigm Shifts of Heart Failure Therapy: Do We Need Another Paradigm?. *International journal of heart failure*, *2*(3), 145–156. https://doi.org/10.36628/ijhf.2020.0010

3. Georgianos, P. I., & Agarwal, R. (2023). The Nonsteroidal Mineralocorticoid-Receptor-Antagonist Finerenone in Cardiorenal Medicine: A State-of-the-Art Review of the Literature. *American journal of hypertension*, *36*(3), 135–143. https://doi.org/10.1093/ajh/hpac124

4. Pätz, T., Stiermaier, T., Meusel, M., Reinhard, I., Jensch, P. J., Rawish, E., Wang, J., Feistritzer, H. J., Schuster, A., Koschalka, A., Lange, T., Kowallick, J. T., Desch, S., Thiele, H., & Eitel, I. (2024). Myocardial injury and clinical outcome in octogenarians after non-ST-elevation myocardial infarction. *Frontiers in cardiovascular medicine*, *11*, 1422878. https://doi.org/10.3389/fcvm.2024.1422878

5. Belden, Z., Deiuliis, J. A., Dobre, M., & Rajagopalan, S. (2017). The Role of the Mineralocorticoid Receptor in Inflammation: Focus on Kidney and Vasculature. *American journal of nephrology*, *46*(4), 298–314. https://doi.org/10.1159/000480652

6. Pandey, A. K., Bhatt, D. L., Cosentino, F., Marx, N., Rotstein, O., Pitt, B., Pandey, A., Butler, J., & Verma, S. (2022). Non-steroidal mineralocorticoid receptor antagonists in cardiorenal disease. *European heart journal*, *43*(31), 2931–2945. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac299

7. Verma, A., Vaidya, A., Subudhi, S., & Waikar, S. S. (2022). Aldosterone in chronic kidney disease and renal outcomes. *European heart journal*, *43*(38), 3781–3791. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac352

8. Villaschi, A., Pellegrino, M., Condorelli, G., & Chiarito, M. (2024). Diuretic Combination Therapy in Acute Heart Failure: An Updated Review. *Current pharmaceutical design*, *30*(33), 2597–2605. https://doi.org/10.2174/0113816128316596240625110337

9. Kobayashi, M., Stienen, S., Ter Maaten, J. M., Dickstein, K., Samani, N. J., Lang, C. C., Ng, L. L., Anker, S. D., Metra, M., Preud'homme, G., Duarte, K., Lamiral, Z., Girerd, N., Rossignol, P., van Veldhuisen, D. J., Voors, A. A., Zannad, F., & Ferreira, J. P. (2020). Clinical determinants and prognostic implications of renin and aldosterone in patients with symptomatic heart failure. *ESC heart failure*, *7*(3), 953–963. https://doi.org/10.1002/ehf2.12634

10. Monzo, L., Huttin, O., Ferreira, J. P., Lamiral, Z., Bozec, E., Beaumont, M., Micard, E., Baudry, G., Marie, P. Y., Eschalier, R., Rossignol, P., Zannad, F., & Girerd, N. (2023). Role of aldosterone in mid- and long-term left ventricular remodelling after acute myocardial infarction: The REMI study. *European journal of heart failure*, *25*(10), 1742–1752. https://doi.org/10.1002/ejhf.2986

11. Capelli, I., Gasperoni, L., Ruggeri, M., Donati, G., Baraldi, O., Sorrenti, G., Caletti, M. T., Aiello, V., Cianciolo, G., & La Manna, G. (2020). New mineralocorticoid receptor antagonists: update on their use in chronic kidney disease and heart failure. *Journal of nephrology*, *33*(1), 37–48. https://doi.org/10.1007/s40620-019-00600-7

12. Gupta, M., Bell, A., Padarath, M., Ngui, D., & Ezekowitz, J. (2020). Physician Perspectives on the Diagnosis and Management of Heart Failure With Preserved Ejection Fraction. *CJC open*, *3*(3), 361–366. https://doi.org/10.1016/j.cjco.2020.11.008

13. Yi, X., Yang, S., Yang, J., Chen, X., Zhang, A., Zeng, Q., Luo, W., Li, Q., & Hu, J. (2024). Renin-Angiotensin-Aldosterone System Modulators in Adults with Hypertension: A Network Meta-Analysis of Randomized Controlled Trials. *Drugs*, *84*(11), 1445–1462. https://doi.org/10.1007/s40265-024-02092-7

14. Iacovoni, A., D'Elia, E., Gori, M., Oliva, F., Lorini, F. L., & Senni, M. (2019). Treating Patients Following Hospitalisation for Acute Decompensated Heart Failure: An Insight into Reducing Early Rehospitalisations. *Cardiac failure review*, *5*(2), 78–82. https://doi.org/10.15420/cfr.2018.46.2

15. Vukadinović, D., Lavall, D., Vukadinović, A. N., Pitt, B., Wagenpfeil, S., & Böhm, M. (2017). True rate of mineralocorticoid receptor antagonists-related hyperkalemia in placebo-controlled trials: A meta-analysis. *American heart journal*, *188*, 99–108. https://doi.org/10.1016/j.ahj.2017.03.011

16. Butler, J., Anker, S. D., Lund, L. H., Coats, A. J. S., Filippatos, G., Siddiqi, T. J., Friede, T., Fabien, V., Kosiborod, M., Metra, M., Piña, I. L., Pinto, F., Rossignol, P., van der Meer, P., Bahit, C., Belohlavek, J., Böhm, M., Brugts, J. J., Cleland, J. G. F., Ezekowitz, J., … Pitt, B. (2022). Patiromer for the management of hyperkalemia in heart failure with reduced ejection fraction: the DIAMOND trial. *European heart journal*, *43*(41), 4362–4373. https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac401

17. Upadhya, B., Kozak, P. M., Stacey, R. B., & Vasan, R. S. (2022). Newer Drugs to Reduce High Blood Pressure and Mitigate Hypertensive Target Organ Damage. *Current hypertension reports*, *24*(1), 1–20. https://doi.org/10.1007/s11906-022-01166-9

18. Filippatos, G., & Farmakis, D. (2023). Non-steroidal mineralocorticoid receptor antagonists in heart failure. *Nature reviews. Cardiology*, *20*(10), 645–646. https://doi.org/10.1038/s41569-023-00922-x

19. Vaduganathan, M., Filippatos, G., Claggett, B. L., Desai, A. S., Jhund, P. S., Henderson, A., Brinker, M., Kolkhof, P., Schloemer, P., Lay-Flurrie, J., Viswanathan, P., Lam, C. S. P., Senni, M., Shah, S. J., Voors, A. A., Zannad, F., Rossing, P., Ruilope, L. M., Anker, S. D., Pitt, B., … Solomon, S. D. (2024). Finerenone in heart failure and chronic kidney disease with type 2 diabetes: FINE-HEART pooled analysis of cardiovascular, kidney and mortality outcomes. *Nature medicine*, *30*(12), 3758–3764. https://doi.org/10.1038/s41591-024-03264-4

20. Jankowski, J., Floege, J., Fliser, D., Böhm, M., & Marx, N. (2021). Cardiovascular Disease in Chronic Kidney Disease: Pathophysiological Insights and Therapeutic Options. *Circulation*, *143*(11), 1157–1172. https://doi.org/10.1161/CIRCULATIONAHA.120.050686

21. Veneti, S., & Tziomalos, K. (2021). The Role of Finerenone in the Management of Diabetic Nephropathy. *Diabetes therapy : research, treatment and education of diabetes and related disorders*, *12*(7), 1791–1797. https://doi.org/10.1007/s13300-021-01085-z

22. Wu, Y., Lin, H., Tao, Y., Xu, Y., Chen, J., Jia, Y., & Zheng, Z. (2022). Network meta-analysis of mineralocorticoid receptor antagonists for diabetic kidney disease. *Frontiers in pharmacology*, *13*, 967317. https://doi.org/10.3389/fphar.2022.967317

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 611

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1611-1619

Коробкова Катерина Сергіївна зубний гігієніст, 1313 E Wyndham Cir, Палатін, штат Іллінойс, https//orcid.org/0009-0002-5523-5723

ДОСЛІДЖЕННЯ НОВИХ ПРЕПАРАТІВ ДЛЯ ПРОФІЛАКТИКИ ЗУБНОГО КАМЕНЮ ТА МЕТОДІВ ЇХ ЗАСТОСУВАННЯ В КЛІНІЧНІЙ ПРАКТИЦІ

Анотація. У статті досліджуються нові препарати для профілактики зубного каменю та, на додаток, аналізуються методи застосування таких препаратів у клінічній практиці.

Проаналізовано механізм утворення зубного каменю. Так, розглянуто процес мінералізації зубного нальоту, роль бактерій та слини в цьому процесі. Класифіковано чинники утворення зубного каменю із їх розподілом на внутрішні та зовнішні (внутрішні — генетика, склад слини, особливості мікрофлори; зовнішні — харчування, гігієна, склад води).

Наголошено на необхідності інтеграції сучасної профілактичної методології — насамперед механічної (ультразвукова чистка, професійна гігієна), хімічної (ополіскувачі, гелі) та перспективних біологічних підходів у процес дослідження нових препаратів для профілактики зубного каменю та їхнього застосування в клінічній практиці.

Відзначено особливу роль використання пробіотиків у профілактиці зубного каменю крізь призму їхньої здатності змінювати бактеріальний баланс в ротовій порожнині, пригнічуючи ріст патогенних мікроорганізмів, що сприяють утворенню зубного каменю; зменшувати кислотність середовища, що гальмує процес мінералізації нальоту; стимулювати місцевий імунітет слизової оболонки порожнини рота, а також — служити альтернативою антисептикам, які можуть негативно впливати на корисну мікрофлору. Надано аналітично-статистичні показники сучасних наукових даних щодо ефективності пробіотиків у профілактиці зубного каменю та у контексті порівняння їх із традиційними методами профілактики та лікування зубного каменю.

У вищезазначеному контексті розглянуто механізм застосування пробіотиків у профілактиці зубного каменю у клінічній практиці. Акцентовано на їхньому застосуванні у вигляді ополіскувачів, паст, жувальних таблеток, капсул для перорального прийому.

Ключові слова : зубний камінь, бактерії, патогенні мікроорганізми, кислотність, слизова оболонка, пробіотики, ротова порожнина.

Korobkova Kateryna Sergiyevna dental hygienist, 1313 E Wyndham Cir, Palatine, IL , https//orcid.org/0009-0002-5523-5723

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

RESEARCH OF NEW DRUGS FOR THE PREVENTION OF DENTAL CALCULUS AND METHODS OF THEIR APPLICATION IN CLINICAL PRACTICE

Abstract. The article studies new drugs for the prevention of dental calculus and, in addition, analyzes methods of using such drugs in clinical practice.

The mechanism of dental calculus formation is analyzed. Thus, the process of mineralization of dental plaque, the role of bacteria and saliva in this process is considered. The factors of dental calculus formation are classified with their division into internal and external (internal – genetics, composition of saliva, features of microflora; external – nutrition, hygiene, composition of water).

The need to integrate modern preventive methodology – primarily mechanical (ultrasonic cleaning, professional hygiene), chemical (rinses, gels) and promising biological approaches into the process of researching new drugs for the prevention of tartar and their application in clinical practice is emphasized.

The special role of the use of probiotics in the prevention of tartar is noted through the prism of their ability to change the bacterial balance in the oral cavity, suppressing the growth of pathogenic microorganisms that contribute to the formation of tartar; reduce the acidity of the environment, which inhibits the process of plaque mineralization; stimulate local immunity of the oral mucosa, and also – serve as an alternative to antiseptics that can negatively affect beneficial microflora. Analytical and statistical indicators of modern scientific data on the effectiveness of probiotics in the prevention of tartar and in the context of comparing them with traditional methods of prevention and treatment of tartar are provided.

In the above context, the mechanism of application of probiotics in the prevention of dental calculus in clinical practice is considered. The emphasis is on their use in the form of rinses, pastes, chewable tablets, capsules for oral administration.

Keywords: dental calculus, bacteria, pathogenic microorganisms, acidity, mucous membrane, probiotics, oral cavity.

Постановка проблеми. Зубний камінь є одним із найпоширеніших стоматологічних утворень, що призводить до розвитку карієсу, гінгівіту та пародонтиту. Профілактика останнього залишається актуальним завданням сучасної стоматології, оскільки традиційні методи видалення не усувають причини утворення, а лише тимчасово ліквідують наслідки. Серед основних підходів до запобігання зубному каменю в клінічній практиці застосовуються механічні, хімічні та комбіновані методи.

Механічна профілактика передбачає професійну чистку ультразвуковими або ручними інструментами, а також використання зубних щіток із підвищеною абразивністю. Хімічні методи включають застосування ополіскувачів, антисептиків та кальцій-фосфатних комплексів, які уповільнюють

мінералізацію нальоту. Комбіновані підходи поєднують механічні та хімічні засоби, зокрема ремінералізуючі гелі, фториди та інші активні сполуки.

Однак, незважаючи на наявність цих методів, вони не завжди є ефективними для довготривалої профілактики, оскільки не впливають на баланс мікрофлори ротової порожнини, який відіграє ключову роль у процесі формування зубного каменю. У цьому контексті перспективним напрямом є використання пробіотиків як біологічного підходу до профілактики. Так, пробіотичні штами можуть змінювати склад мікрофлори, знижувати адгезію патогенних бактерій і створювати умови, несприятливі для мінералізації зубного нальоту.

Таким чином, як загальні положення щодо дослідження нових препаартів для профілактики зубного каменю та методів їхнього застосування в клінічній практиці, так і особливо — концепція застосування пробіотиків становлять інноваційний підхід у стоматології, котрі сукупно потребують подальших наукових досліджень та впровадження в клінічну практику (у випадку із пробіотиками — поряд та на доповнення традиційних методів профілактики зубного каменю).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження нових препаратів для профілактики зубного каменю та, окрім цього, методів застосування останніх в клінічній практиці є предметом наукового аналізу як вітчизняних, так і зарубіжних вчених. Відмічаємо, однак, певне превалювання іноземних аналітичних напрацювань порівняно із українськими.

Серед українських вчених ми пропонуємо звернути увагу на науковий доробок А. Мельника, А. Ніконова, О. Ярошенка, С. Германа, Н. Бобровської, Л. Каськової, О. Клітинської, Г. Смойловської, М. Данилевського та ін. У зазначених працях насамперед акцентовано увагу на питанні профілактики стоматологічних захворювань, профілактиці та хімії в стоматології, фармацевтичних стоматологічних технологіях та терапевтично-стоматологічних напрацюваннях у галузевій клінічній практиці.

Вітчизняні напрацювання у сегменті дослідження нових препаратів для профілактики зубного каменю та, одночасно, методів застосування останніх в клінічній практиці представлені розробками таких науковців, як Г. Гігара, І. Веї, Дж. Галаріс, Ш. Вайш, Л. Д. Бойд, Л. Ф. Маллоні, Н. Вейга, С. Бьорч, Г. Ван дер Вейден та ін. Зазначені роботи насамперед опрацьовують такі понятійно-категоріальні конструкти практичної стоматології у контексті профілактики зубного каменю, як методи попередження зубного каменю та методи його усунення та нівелювання клінічними та консервативними шляхами, надання рекомендацій щодо профілактики зубного каменю та дослідження нових препаратів у даній галузі, сегментація використання пробіотиків у відповідній клінічній практиці тощо.

Мета статті — дослідити нові препарати для профілактики зубного каменю та методи їхнього застосування в клінічній практиці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Виклад основного матеріалу. Формування зубного каменю відбувається внаслідок мінералізації м'якого зубного нальоту під впливом іонів кальцію та фосфору, що містяться в слині. Як слущно зазначають у праці «Клінічна практика стоматолога-гігієніста Вілкінса» Л. Бойд, Л. Маллоні, Ш. Вайш та Дж. Галаріс [1], початково має місце накопичення залишків їжі, відмерлих клітин епітелію та бактерій на поверхні зубів, що утворюють біоплівку (за стандартних умов норми наліт частково змивається слиною та видаляється під час чищення зубів). Однак, за умови недостатності гігієни або змінених властивостей слини починається активний процес мінералізації з ущільненням біоплівки та її поступовим насиченням мінералами.

Роль бактерій у цьому процесі є визначальною. Патогенні мікроорганізми, такі як Streptococcus mutans, Porphyromonas gingivalis та Actinomyces, створюють сприятливе кисле середовище, що сприяє осадженню солей кальцію та фосфору. Окрім того, склад слини значною мірою визначає швидкість мінералізації: підвищений вміст кальцію та фосфатів, низька активність слинних ферментів і зміни у в'язкості слини сприяють інтенсивному формуванню зубного каменю [1].

Фактори, що сприяють утворенню зубного каменю, можна розділити на внутрішні та зовнішні. До внутрішніх належать генетична схильність, індивідуальний склад слини (концентрація мінералів, ферментів і білків), а також особливості бактеріальної мікрофлори порожнини рота. Зовнішні чинники включають характер харчування (надлишок вуглеводів та відсутність грубої їжі), рівень гігієни ротової порожнини, а також склад питної води (висока мінералізація сприяє швидшій кальцифікації нальоту) [1].

Повинні зазначити, що сучасна стоматологічна профілактика зубного каменю базується на комплексному підході, що поєднує механічні, хімічні та перспективні біологічні методи. І, відтак, дослідження та науково ґенерований аналіз нових препаратів для запобігання мінералізації зубного нальоту потребує інтеграції цих методологічних підходів з метою оцінки ефективності різних стратегій та їхньої клініко-практичної комбінації.

Механічні методи традиційно вважаються найбільш ефективними для видалення твердих та м'яких відкладень. До них належать професійна гігієна ротової порожнини, що включає ультразвукову чистку та методи повітряно-абразивного полірування. Наукові роботи, зокрема вітчизняні праці А. Мельника [2] та А. Ніконова [3], підтверджують, що ультразвукові апарати ефективно руйнують кальцифіковані відкладення та зменшують бактеріальне навантаження у пародонтальних кишенях. Водночас, на думку дослідників, механічні методи не можуть повністю запобігти повторному утворенню нальоту, що зумовлює необхідність застосування додаткових засобів профілактики.

Хімічні підходи включають використання антимікробних ополіскувачів, гелів та паст із вмістом активних компонентів (хлоргексидину, триклозану,

ферментів). Наприклад, у роботі Г. Ван дер Вейдена [4] підкреслюється, що хімічні засоби сприяють пригніченню патогенної мікрофлори та зміні біоплівки у напрямку її меншої адгезивності до емалі. Однак дослідник також зазначає, що такі методи мають певні обмеження через ризик бактеріальної резистентності та порушення балансу оральної мікрофлори при тривалому застосуванні.

Біологічні методи профілактики є новітнім напрямом у дослідженнях препаратів для запобігання зубному каменю. Особливу увагу в даному випадку переважно іноземні дослідники приділяють застосуванню пробіотиків, що впливають на склад мікробіоти ротової порожнини, змінюючи її екологічну рівновагу на користь корисних штамів (Lactobacillus reuteri, Bifidobacterium dentium). Дослідження Н. Вейги [5] показали, що пробіотична терапія сприяє зниженню рівня Streptococcus mutans та загальмуванню процесу мінералізації нальоту. У цьому контексті перспективними є пробіотичні препарати у формі розчинів, жувальних таблеток або зубних паст, що можуть використовуватися як доповнення до традиційних профілактичних заходів.

Наразі пропонуємо деталізовано та конкретно зосередитися на аспекті використання пробіотиків у профілактиці зубного каменю. В даному випадку, як ми зазначали під час аналізу літератури та бібліографії в контексті тематики зазначеного дослідження, акцент необхідно зробити насамперед на іноземних працях у даній галузі.

Загалом те, що пробіотики, відомі здатністю підтримувати здоров'я кишківника, привертають увагу дослідників у контексті стоматології, пояснюється їхнім потенціалом у профілактиці зубного каменю, котрий, в свою чергу, обумовлений кількома механізмами, як-от зміна бактеріального балансу в ротовій порожнині, зниження кислотності середовища, стимуляція місцевого імунітету та можливість служити альтернативою традиційним антисептикам [5]. Кожну із зазначених апропріаційних категорій ми пропонуємо розглянути більш детально.

Так, модуляція бактеріального балансу в ротовій порожнині виходить з того, що ротова порожнина є «вогнищем» для різноманітної мікрофлори, баланс якої визначає стан орального здоров'я. Порушення цього балансу, зокрема зростання патогенних мікроорганізмів, таких як Streptococcus mutans, сприяє утворенню зубного нальоту та його мінералізації, що призводить до формування зубного каменю. Пробіотичні штами, такі як Lactobacillus reuteri та Bifidobacterium dentium, здатні конкурувати з патогенами за поживні речовини та місця прикріплення на слизовій оболонці, тим самим пригнічуючи їх ріст. До слова, як іноземні, так і вітчизняні дослідження показали, що введення пробіотиків може зменшити кількість патогенних бактерій у ротовій порожнині, що сприяє підтримці здорового мікробіому [5, 6].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Зниження кислотності середовища в контексті потенціалу пробіотиків пристосовно до їхнього застосування в клінічній практиці профілактики зубного каменю ґенеровано тим, що патогенні бактерії, такі як Streptococcus mutans, метаболізують вуглеводи з утворенням молочної кислоти, що знижує pH ротової порожнини та сприяє демінералізації емалі, тоді як пробіотики можуть нейтралізувати кислотність, метаболізуючи субстрати з утворенням продуктів, котрим притаманна кисла мікрофлора. Наприклад, деякі пробіотичні штами здатні метаболізувати аргінін з утворенням аміаку, який підвищує pH та створює несприятливі умови для кислотопродукуючих патогенів, що сприяє гальмуванню процесу мінералізації нальоту та утворення зубного каменю [7].

Також потрібно помітити, що пробіотики можуть модулювати імунну відповідь у ротовій порожнині, стимулюючи місцевий імунітет слизової оболонки. Вони здатні підвищувати активність макрофагів, збільшувати продукцію секреторного імуноглобуліну А (sIgA) та модулювати вироблення цитокінів, що сприяє посиленню захисних механізмів проти патогенних мікроорганізмів, а це, в свою чергу, забезпечує додатковий захист від утворення зубного каменю та інших стоматологічних захворювань [7].

До контексту потенційного використання пробіотиків в систематиці профілактики зубного каменю потрібно розуміти, що даний підхід — субсидіарний, а не основний терапевтико-стоматологічний та стоматолого-клінічний інструмент забезпечення протидії відповідного виду клінічним захворюванням. Щодо такої позиції нам імпонує науковий підхід американського вченого у галузі стоматології С. Бьорча [8], котрий вважає, що традиційні антисептики на кшталт хлоргексидину, що широко використовуються для контролю бактеріального росту в ротовій порожнині, у випадку їхнього тривалого використання (застосування) можуть провокувати розвиток патогенної мікрофлори, дисбіозу, тим самим порушуючи баланс корисної мікрофлори, та викликати побічні ефекти, такі як зміна смаку та забарвлення зубів. Пробіотики, в свою чергу, пропонують більш природний підхід, сприяючи відновленню та підтримці здорового мікробіому без негативних наслідків, а тому можна проміжно констатувати, що останні перспективною альтернативою та доповненням до традиційних антисептичних засобів у профілактиці зубного каменю.

Доцільність та, певною мірою, необхідність пошуку нових препаратів для профілактики зубного каменю в клінічній практиці та, в особливості, обґрунтованість використання для зазначених цілей пробіотиків детермінована деякою доказово-медичною базою. Зокрема, дослідження, проведене в Університеті Північної Флориди протягом 2021 р. показало, що введення пробіотичних штамів може знизити ризик розвитку карієсу, що є передумовою для утворення зубного каменю [9], а інше, уже українське локальне дослідження від 2017 р. виявило, що застосування пробіотиків сприяє

зменшенню запальних процесів у ротовій порожнині та покращенню загального стану ясен [10].

На завершення у контексті просування теми використання пробіотиків як альтернативного механізму профілактики їхнього застосування в клінічній практиці розкриємо особливості їхнього застосування у вигляді ополіскувачів, паст, жувальних таблеток, капсул для перорального прийому. Такий підхід був запропонований у 2022 р. Н. Гігарою [11].

Так, на переконання авторки, ополіскувачі з пробіотиками діють безпосередньо у ротовій порожнині, допомагаючи швидко заселяти слизову оболонку корисними бактеріями та відзначаються високим рівнем ефективності для зниження рівня Streptococcus mutans, через що можуть використовуватися як альтернатива традиційним антисептикам [11]. Важливо, що на відміну від хлоргексидину, пробіотики не порушують баланс корисної мікрофлори і можуть застосовуватися довготривало.

Дослідниця також переконує, що зубні пасти, збагачені пробіотичними штамами, забезпечують пролонгований ефект завдяки безпосередньому контакту з емаллю і яснами та сприяють зменшенню нальоту, нормалізують pH середовища та пригнічують ріст патогенних бактерій. До їхнього складу часто входять Lactobacillus reuteri та Bifidobacterium dentium, які запобігають мінералізації нальоту та зменшують запальні процеси [11].

Жувальні таблетки є зручною формою доставки пробіотиків, оскільки під час розсмоктування корисні бактерії безпосередньо контактують зі слизовою оболонкою рота. Н. Гігара у даному контексті схиляється до думки, що регулярне вживання таких таблеток сприяє зниженню кількості карієсогенних бактерій, що опосередковано зменшує ймовірність утворення зубного каменю [11].

Наостанок, у вищеопрацьованій праці відзначається [11], що пероральний прийом пробіотиків спрямований на підтримку балансу мікробіому не лише у ротовій порожнині, а й у шлунково-кишковому тракті, а важливість цього детермінована тим, що склад мікрофлори кишечника впливає на імунну відповідь організму, що, своєю чергою, відображається на здоров'ї ясен і зубів.

Висновки. Дослідження нових препаратів для профілактики зубного каменю та методи їхнього застосування в клінічній практиці дозволило дійти наступних умовиводів.

По-перше, формування зубного каменю є складним багатофакторним процесом, що включає мінералізацію зубного нальоту під впливом слини та бактеріальної активності. Внутрішні (генетика, склад слини, мікрофлора) та зовнішні (харчування, гігієна, склад води) чинники відіграють ключову роль у цьому процесі.

По-друге, сучасні методи профілактики зубного каменю охоплюють механічні (ультразвукова чистка, професійна гігієна), хімічні (ополіскувачі, гелі) та біологічні підходи, серед яких особливе місце займають пробіотики.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Останні не лише нормалізують бактеріальний баланс у ротовій порожнині, а й можуть слугувати альтернативою традиційним антисептикам.

По-третє, пробіотики у формі ополіскувачів, зубних паст, жувальних таблеток і капсул забезпечують комплексний вплив на ротову мікрофлору, знижуючи рівень патогенних бактерій, гальмуючи процес мінералізації нальоту та стимулюючи місцевий імунітет, а їхнє використання є перспективним напрямом у профілактиці зубного каменю та потребує подальших досліджень.

Література **:**

1. Boyd, L. et al. Wilkins' Clinical Practice of the Dental Hygienist. Jones & Bartlett Learning, LLC. 2020. 1170 p.

2. Мельник, А. Хімія в стоматології. Вісник Вінницького національного медичного університету. № 3 (26). 2022. С. 454-457.

3. Ніконов, А. та ін. Профілактика в стоматології : навчальний посібник. ХНУ ім. В. Н. Каразіна. 2024. 208 с.

4. Van der Weijden, F., Slot, D. E. Oral hygiene in the prevention of periodontal diseases: the evidence. Periodontology 2000. Vol. 55. 2011. P. 104-123.

5. Veiga, N. et al. Methods of Primary Clinical Prevention of Dental Caries in the Adult Patient: An Integrative Review. Healthcare. Vol. 11 (11). 2023. P. 1635.

6. Білай, І., Михайлюк, Є. Клінічна фармація : навчальний посібник. МОН та ЗДМУ. Запоріжжя. 2019. 222 с.

7. Крисенко, О. та ін. Мікробіологічні аспекти пробіотичних препаратів. Вісник Дніпровського університету. Серія : Біологія. Екологія. № 18 (2). 2010. 6 с.

8. Birch, S. Prevention in practice – a summary. BMC Oral Health. Vol. 15. 2015. BMC official website. Режим доступу : https://bmcoralhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1472-6831-15-S1-S12

9. Merritt, H., Rakita, G. Dental Disparities: A Quantitative & Regional Analysis of Male Oral Health in the United States. University of Florida Digital Commons. SOARS Virtual Conference. 2021. UNF official website. Режим доступу : https://digitalcommons.unf.edu/soars/2021/spring_2021/82/

10. Бобирьов, В. та ін. Можливості застосування пробіотичних препаратів у терапевтичній стоматології. Ліки – людині. Сучасні проблеми фармакотерапії і призначення ЛЗ : Матеріали І Міжнар. наук.-практ. конференції, 30-31 березня 2017 р. Харків : НФаУ. № 1. 2017. С. 71-76.

11. Hihara, N. et al. Clinical Trial for Evaluating the Effectiveness and Safety of a New Dental Plaque Removal Device: Microscale Mist Unit. Antibiotics (Basel). Vol. 11 (6). 2022. P. 825.

References:

1. Boyd, L. et al. Wilkins' Clinical Practice of the Dental Hygienist. Jones & Bartlett Learning, LLC. 2020. 1170 p.

2. Melnyk, A. Chemistry in Dentistry. Bulletin of Vinnytsia National Medical University. No. 3 (26). 2022. P. 454-457.

3. Nikonov, A. et al. Prevention in Dentistry: a textbook. V. N. Karazin KhNU. 2024. 208 p.

4. Van der Weijden, F., Slot, D. E. Oral hygiene in the prevention of periodontal diseases: the evidence. Periodontology 2000. Vol. 55. 2011. P. 104-123.

5. Veiga, N. et al. Methods of Primary Clinical Prevention of Dental Caries in the Adult Patient: An Integrative Review. Healthcare. Vol. 11 (11). 2023. P. 1635.

6. Bilay, I., Mykhailiuk, E. Clinical Pharmacy: A Textbook. MES and ZDMU. Zaporizhzhia. 2019. 222 p.

7. Krysenko, O. et al. Microbiological Aspects of Probiotic Drugs. Bulletin of Dnipro University. Series: Biology. Ecology. No. 18 (2). 2010. 6 p.

8. Birch, S. Prevention in Practice – a Summary. BMC Oral Health. Vol. 15. 2015. BMC Official Website. Access Mode: https://bmcoralhealth.biomedcentral.com/articles/10.1186/1472-6831-15-S1-S12

9. Merritt, H., Rakita, G. Dental Disparities: A Quantitative & Regional Analysis of Male Oral Health in the United States. University of Florida Digital Commons. SOARS Virtual Conference. 2021. UNF official website. Access mode: https://digitalcommons.unf.edu/soars/2021/spring_2021/82/

10. Bobyrev, V. et al. Possibilities of using probiotic drugs in therapeutic dentistry. Medicines for people. Current problems of pharmacotherapy and drug prescription: Materials of the 1st International Scientific and Practical Conference, March 30-31, 2017. Kharkiv: National University of Pharmacy. No. 1. 2017. P. 71-76.

11. Hihara, N. et al. Clinical Trial for Evaluating the Effectiveness and Safety of a New Dental Plaque Removal Device: Microscale Mist Unit. Antibiotics (Basel). Vol. 11 (6). 2022. P. 825.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 618.177:611.018.54:616-089.888

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1620-1630

Коцабин Наталія Володимирівна канд. мед. наук, головний лікар, медичний центр репродуктивного здоров'я «Дамія», м. Івано-Франківськ. https://orcid.org/0000-0002-8264-6475

Кошарний Володимир Віталійович доктор медичних наук, професо ркафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https://orcid.org/0000-0002-7815-3950

Стовбан Ірина Василівна канд. мед. наук, доцентка кафедри громадського здоров'я ІФНМУ, м. Івано-Франківськ. https://orcid.org/0000-0002-8020-5676,

ХРОНІЧНИЙ ЕНДОМЕТРИТ: ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ ГІСТЕРОСКОПІЧНИХ ОЗНАК ТА ІНДЕКСУ ПЛАЗМАТИЧНИХ КЛІТИН

Анотація. Гістероскопія з вагіноскопічним доступом є основним методом діагностики безпліддя, що дозволяє детально оцінити порожнину матки, стан ендометрію, прохідність труб, провести біопсію або лікувальні маніпуляції, такі як видалення поліпів чи спайок. Для точної діагностики хронічного ендометриту (ХЕ) біопсія повинна охоплювати весь ендометрій, особливо в проліферативну фазу циклу, коли плазматичні клітини, маркери ХЕ, найчастіше виявляються у базальному шарі. Метою дослідження було **в**ивчення морфологічних змін ендометрію у пацієнток із підозрою на ХЕ для уточнення діагностичних критеріїв. Офісна гістероскопія є економічно вигідним і малоінвазивним методом, який дає можливість у режимі реального часу оцінити стан порожнини матки та провести прицільну біопсію. Це робить її важливим інструментом у діагностиці ХЕ. Проте дані щодо її точності та відтворюваності в діагностиці ХЕ залишаються обмеженими. Результати нашого дослідження підтверджують, що гістероскопічні ознаки, зокрема визначені за критеріями методу Делфі, такі як локальні або розповсюджені мікрополіпи, набряклість строми, гіперемія та "ознака полуниці", мають високу діагностичну цінність.

У результаті наших досліджень ми дійшли висновку, що Група 2 демонструє більш виражену концентрацію плазмоцитів порівняно з Групою 1, що може вказувати на інтенсивніший запальний процес. Обидві групи мають значну варіабельність у щільності плазмоцитів, що підкреслює

важливість врахування площі зразків при аналізі. Для більш точних висновків необхідно враховувати додаткові фактори, такі як клінічний стан пацієнтів, методи забору зразків та їх обробки.

Наші результати демонструють статистично значущу кореляцію між виваженістю гістероскопічних ознак і індексом плазматичних клітин, що свідчить про те, що офісна гістероскопія може слугувати надійним попереднім діагностичним методом для ХЕ.

Крім того, індекс плазматичних клітин, розрахований як кількість плазматичних клітин на квадратний міліметр, забезпечує об'єктивну оцінку та може доповнювати гістероскопічні висновки.

Ключові слова: ендометріоз, гістероскопія, неплідда, імуногістохімія, індексом плазматичних клітин.

Kotsabyn Nataliia Volodymyrivna MD, PhD, Head Doctor of “Damia” Reproductive Health Medical Center, Ivano-Frankivsk. https://orcid.org/0000-0002-8264-6475

Kosharnyi Volodymyr Vitaliyovych Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Human Anatomy, Clinical Anatomyand Operative Surgery, Dnipro State Medical University, Dnipro, https://orcid.org/0000-0002-7815-3950

Stovban Iryna Vasylivna Candidate of Medical Sciences, Associate Professor, Department of Public Health, IFNMU, Ivano-Frankivsk, https://orcid.org/0000-0002-8020-5676

CHRONIC ENDOMETRITIS: COMPARATIVE ANALYSIS OF HYSTEROSCOPIC SIGNS AND PLASMA CELL INDEX

Abstract. Hysteroscopy with vaginoscopic access is the main method of infertility diagnosis, which allows for a detailed assessment of the uterine cavity, endometrial condition, tubal patency, biopsy or therapeutic manipulations, such as removal of polyps or adhesions. For an accurate diagnosis of chronic endometritis (CE), the biopsy should cover the entire endometrium, especially in the proliferative phase of the cycle, when plasma cells, markers of CE, are most often found in the basal layer. The aim of the study was to study morphological changes in the endometrium in patients with suspected CE to clarify diagnostic criteria. Office hysteroscopy is a cost-effective and minimally invasive method that allows for real-time assessment of the uterine cavity and targeted biopsy. This makes it an important tool in the diagnosis of HE. However, data on its accuracy and reproducibility in the diagnosis of HE remain limited. The results of our study confirm that hysteroscopic features, in particular those defined by the Delphi criteria, such as local or widespread micropolyps, stromal edema, hyperemia, and the "strawberry sign", have high diagnostic value.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

As a result of our studies, we concluded that Group 2 shows a more pronounced concentration of plasma cells compared to Group 1, which may indicate a more intense inflammatory process. Both groups have significant variability in plasma cell density, which emphasizes the importance of taking into account the area of the samples when analyzing. For more accurate conclusions, additional factors such as the clinical condition of the patients, methods of sample collection and their processing should be taken into account.

Our results demonstrate a statistically significant correlation between the severity of hysteroscopic features and the plasma cell index, suggesting that office hysteroscopy can serve as a reliable preliminary diagnostic method for HE.

In addition, the plasma cell index, calculated as the number of plasma cells per square millimeter, provides an objective assessment and can complement hysteroscopic findings.

Keywords: endometriosis, hysteroscopy, infertility, immunohistochemistry, plasma cell index.

Постановка проблеми. Необхідності уточнення морфологічних критеріїв діагностики хронічного ендометриту (ХЕ) для покращення точності діагнозу, оптимізації лікування та підвищення репродуктивних результатів у пацієнток

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Хронічний ендометрит (ХЕ) є важливим фактором, який впливає на репродуктивне здоров’я жінок, зокрема на результати вагітності під час допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ). Останні дослідження присвячені вивченню методів діагностики ХЕ, впливу лікування на результати вагітності та ролі мікробіому ендометрію в патогенезі захворювання. Імуногістохімічний аналіз CD138+ клітин є одним із найнадійніших методів діагностики ХЕ. Дослідження показали, що наявність ≥5 CD138+ клітин у одному з 30 полів високої потужності (HPF) суттєво впливає на результати вагітності, знижуючи рівень клінічної вагітності та живонароджуваності [1]. Це підкреслює важливість стандартизації діагностичних критеріїв для ХЕ, оскільки різні підходи до визначення захворювання можуть призводити до суттєвих розбіжностей у результатах досліджень.

Лікування антибіотиками значно покращує репродуктивні результати у жінок із високим рівнем CD138+ клітин (≥5/HPF). Однак у пацієнток із низьким рівнем CD138+ (1-4/HPF) результати вагітності не відрізнялися від тих, у кого CD138+ клітини відсутні [2]. Це свідчить про те, що лікування антибіотиками є ефективним лише для певної підгрупи пацієнток, і підкреслює необхідність індивідуального підходу до терапії. Порівняння двох схем антибіотикотерапії для жінок із ХЕ показало, що тривале лікування значно покращує результати вагітності у пацієнток із високим рівнем CD138+ клітин (≥5/10HPF). У таких жінок спостерігалося збільшення частоти

імплантації, клінічної вагітності та живонароджуваності. Натомість для жінок із низьким рівнем CD138+ (1-4/10HPF) такий ефект був відсутній [3]. Це підкреслює важливість правильного вибору тривалості лікування залежно від ступеня запалення.

Фаза менструального циклу впливає на виявлення плазматичних клітин у ендометрії. Плазматичні клітини частіше виявляються під час фолікулярної фази, особливо на початку циклу, порівняно з лютеїновою фазою [4]. Це вказує на важливість правильного вибору часу для біопсії ендометрію для точної діагностики ХЕ. Неправильний час взяття зразків може призводити до хибнонегативних результатів.

Імуногістохімічне фарбування для виявлення плазматичних клітин є більш чутливим методом порівняно зі стандартними гістологічними підходами. Цей метод дозволяє виявити ізольовані плазматичні клітини, які можуть бути пропущені при звичайному дослідженні, що робить його важливим інструментом для точної діагностики ХЕ [5].

Дослідження мікробіому ендометрію у жінок із повторною невдачею імплантації (РІФ), ускладненою ендометріозом, показало, що наявність бактерій роду *Dialister* та *Streptococcus* може бути пов'язана з патогенезом РІФ. Ці бактерії частіше виявляються у жінок із ендометріозом, що вказує на їхню роль у розвитку запальних процесів у ендометрії [6]. Це відкриває нові перспективи для розуміння механізмів розвитку ХЕ та розробки персоналізованих підходів до лікування.

Дослідження останніх років підкреслюють важливість точних методів діагностики ХЕ, таких як імуногістохімічний аналіз CD138+ клітин, та необхідність індивідуалізації лікування. Лікування антибіотиками є ефективним для жінок із високим рівнем запалення, тоді як для пацієнток із низьким рівнем CD138+ клітин таке лікування може бути непотрібним. Крім того, дослідження мікробіому ендометрію відкривають нові перспективи для розуміння патогенезу ХЕ та розробки персоналізованих підходів до лікування.

Гістероскопія з вагіноскопічним доступом є ключовим методом діагностики у випадках безпліддя. Ця процедура дає можливість детально оглянути порожнину матки, оцінити стан ендометрію, визначити прохідність маткових труб, провести прицільну біопсію ендометрію, а також виконати лікувальні маніпуляції, такі як видалення поліпів, розсічення внутрішньоматкових спайок або видалення міом.

Плазматичні клітини, які є маркерами хронічного ендометриту (ХЕ), зосереджуються переважно у базальному шарі ендометрію. Тому для точної діагностики ХЕ біопсія повинна охоплювати всю товщину ендометрію та проводитися в проліферативну фазу менструального циклу, коли ймовірність виявлення патологічних змін є найвищою.

Наразі відсутні єдині стандартизовані критерії для діагностики ХЕ на основі гістологічних чи імуногістохімічних досліджень. Зокрема, немає

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

консенсусу щодо мінімальної кількості плазматичних клітин, яка б підтверджувала діагноз ХЕ. У 2004 році було запропоновано методику підрахунку плазматичних клітин для визначення ХЕ [13]. Згідно з систематичним оглядом 2020 року, кількість плазматичних клітин у зразках ендометрію варіювалася від 1–2 до 10 на поле зору [15]. У 2023 році було запропоновано використовувати поріг у 5 або більше плазматичних клітин на 10 полів високої потужності (HPF) як оптимальний критерій для діагностики ХЕ. Однак інші дослідження вказують, що навіть наявність однієї плазматичної клітини на 10 HPF може негативно впливати на результати лікування безпліддя за допомогою допоміжних репродуктивних технологій (ДРТ). Саме цей підхід ми використовуємо у нашій практиці.

Крім того, для діагностики ХЕ важливо враховувати морфологічні зміни ендометрію. До них належать: набряклість поверхневих шарів, що може відповідати мікрополіпозу при гістероскопії, нерівномірна структура залоз, підвищена клітинність строми, розбіжність у дозріванні строми та залоз, перетворення стромальних клітин на веретеноподібні, осередковий колапс строми, а також інфільтрація строми лімфоцитами (за відсутності лімфоїдних скупчень у функціональному шарі) та плазматичними клітинами.

Ці критерії дозволяють уточнити діагноз ХЕ та вибрати оптимальну стратегію лікування для покращення репродуктивних результатів.

Мета дослідження. Вивчення морфологічних змін ендометрію у пацієнток із підозрою на ХЕ для уточнення діагностичних критеріїв.

Методи дослідження.

Проспективне дослідження проводилося у 2021–2023 роках у Центрі репродуктивного здоров'я "Дамія", Івано-Франківськ, Україна. На першому етапі нашого дослідження офісна гістероскопія була виконана 200 пацієнткам як рутинна процедура на етапі підготовки ендометрію до кріоциклу перенесення ембріонів.

Критерії включення:

- Жінки середнім віком 32,5±1,2 років.
- Діагноз безпліддя: 94 пацієнтки (47%) з первинним безпліддям та 106 пацієнток (53%) із вторинним безпліддям.
- Гормональний профіль: рівень антимюлерового гормону (АМГ) у діапазоні 0,8–6,5 нг/мл, рівні тиреотропного гормону (ТТГ) та пролактину в межах норми.
- Біопсії ендометрію виконувалися виключно у проліферативну фазу менструального циклу.

Критерії виключення:

- Пацієнтки з нерегулярним менструальним циклом або неможливістю точно визначити фазу проліферації.
- Наявність нелікованих або неконтрольованих ендокринних порушень, таких як дисфункція щитоподібної залози або гіперпролактинемія.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

•Жінки з історією хірургічних втручань на матці чи ендометрії (наприклад, ендометріальна абляція, міомектомія), що могли вплинути на оцінку гістероскопії або біопсію.

•Підозра або підтверджений діагноз злоякісних новоутворень матки.

•Активне запалення органів малого таза або інші гострі інфекції статевих шляхів.

•Пацієнтки із серйозними супутніми захворюваннями, що унеможливлюють проведення офісної гістероскопії.

•Прийом гормональної терапії, антибіотиків або інших медикаментів за три місяці до процедури, що могли б вплинути на морфологію ендометрію або щільність плазматичних клітин.

Усі пацієнтки, включені у дослідження, були повністю поінформовані про його мету, процедури та потенційні ризики. Перед включенням у дослідження кожна учасниця підписувала інформовану згоду. Дослідження було схвалене Етичним комітетом Центру репродуктивного здоров'я "Дамія".

Гістероскопія проводилася вагіноскопічним методом за допомогою 5-мм гістероскопа Bettocchi. Усі пацієнтки проходили огляд порожнини матки та біопсію ендометрію за допомогою щипців. Фото- та відеозаписи гістероскопії були збережені для подальшого аналізу. Отримані зразки ендометрію зберігалися протягом 24 годин у нейтральному забуференому формаліні, після чого заливалися в парафін відповідно до стандартних процедур. 4-мікронні зрізи фарбувалися методами H&E та імуногістохімії для CD138 (DAKO, клон MI15) на автоматизованому стейнері DAKO Autostainer Link 48.

Як критерії для візуальної оцінки ознак ХЕ було прийнято консенсус Делфі. Згідно з аналізом, у 36 пацієнток був діагностований хронічний ендометрит (ХЕ). На другому етапі дослідження ці пацієнтки були розподілені на дві групи залежно від вираженості візуальних ознак ХЕ.

Група I: пацієнтки з трьома або більше візуальними ознаками ХЕ (мікрополіпи, набряк строми, гіперемія, "ознака полуниці").

Група II: пацієнтки з ізольованими мікрополіпами або локальною гіперемією.

Виклад основного матеріалу. Нами було установлено, що у Групі 2 спостерігається вища середня щільність плазмоцитів порівняно з Групою 1. Середня щільність у Групі 1 становить 1,34 плазмоцити на мм², тоді як у Групі 2 цей показник досягає 1,58 на мм². Це свідчить про більш виражений запальний процес у Групі 2.

У результаті наших досліджень ми виявили, що значення щільності плазмоцитів у Групі 1 коливаються від 0,17 до 2,52 на мм², тоді як у Групі 2 діапазон значень є ширшим — від 0,25 до 3,63 на мм². Найнижча щільність у Групі 1 (0,17 на мм²), а найвища (2,52 на мм²). У Групі 2 найнижчий показник (0,25 на мм²), а найвищий (3,63 на мм²).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ми встановили, що площа досліджуваних зразків у Групі 1 варіюється від 4,24 до 117,11 мм², що свідчить про значну різноманітність розмірів тканин. У Групі 2 площа зразків також коливається, але в більш вузькому діапазоні — від 5,62 до 102,47 мм². Найбільший зразок у Групі 1 (117,11 мм²) має найнижчу щільність плазмоцитів (0,17 на мм²), що може бути пов'язано з меншою концентрацією клітин у великих зразках.

У результаті аналізу ми виявили, що у Групі 2 кількість плазмоцитів у більшості зразків є вищою порівняно з Групою 1. Наприклад, у зразку 4 Групи 2 кількість плазмоцитів становить 78, тоді як у Групі 1 — лише 15. Однак у Групі 1 є зразки з високою щільністю плазмоцитів, наприклад, зразок 10 (2,52 на мм²), що може свідчити про наявність локальних запальних процесів (Рис 1,2).

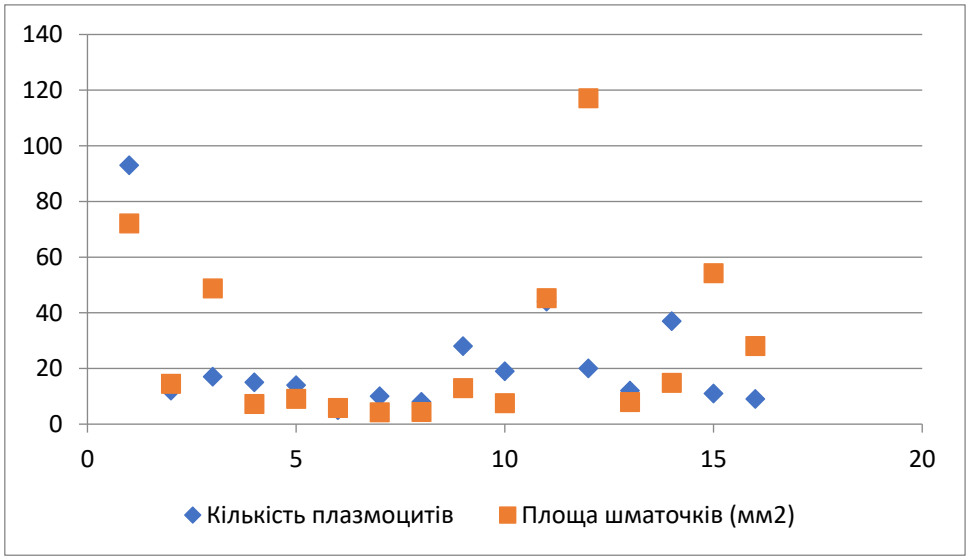

Рис 1. Співвідношення кількості плазмоцитів та площі шматочків у пацієнтів першої групи.

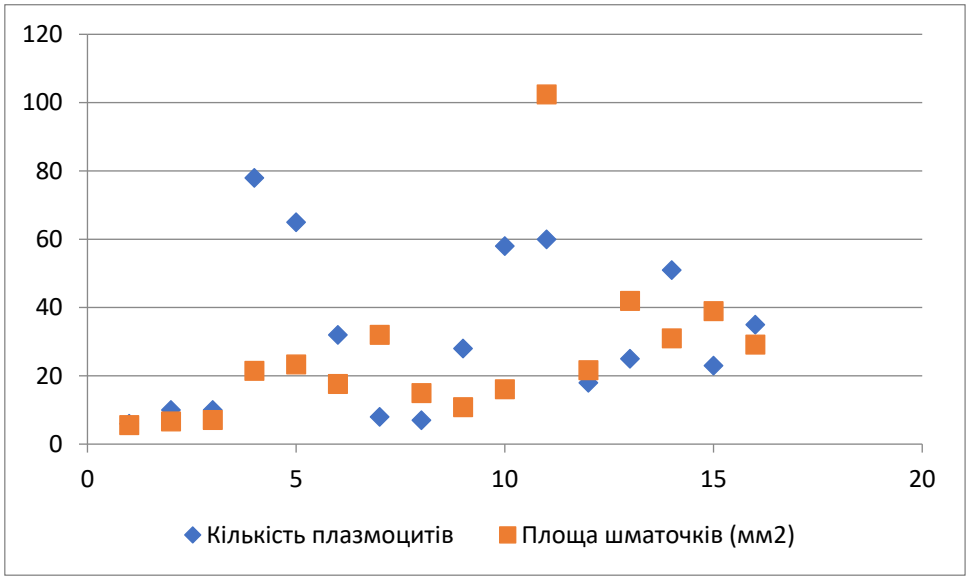

Рис 2. Співвідношення кількості плазмоцитів та площі шматочків у пацієнтів другої групи.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Нами було відзначено, що у Групі 1 зразок 12 виділяється дуже низькою щільністю плазмоцитів (0,17 на мм²) при великій площі (117,11 мм²). Це може бути випадковим артефактом або свідчити про відсутність запалення в цій ділянці. У Групі 2 зразок 7 має найнижчу щільність плазмоцитів (0,25 на мм²), що також може бути винятком.

У результаті наших досліджень ми дійшли висновку, що Група 2 демонструє більш виражену концентрацію плазмоцитів порівняно з Групою 1, що може вказувати на інтенсивніший запальний процес. Обидві групи мають значну варіабельність у щільності плазмоцитів, що підкреслює важливість врахування площі зразків при аналізі. Для більш точних висновків необхідно враховувати додаткові фактори, такі як клінічний стан пацієнтів, методи забору зразків та їх обробки.

Нами було проведено розширений аналіз результатів, який включав оцінку медіани, стандартного відхилення та коефіцієнта варіації для обох груп. Середнє значення у Групі 2 (1,58) вище, ніж у Групі 1 (1,34), що може свідчити про більш виражений запальний процес у другій групі (Рис 3).

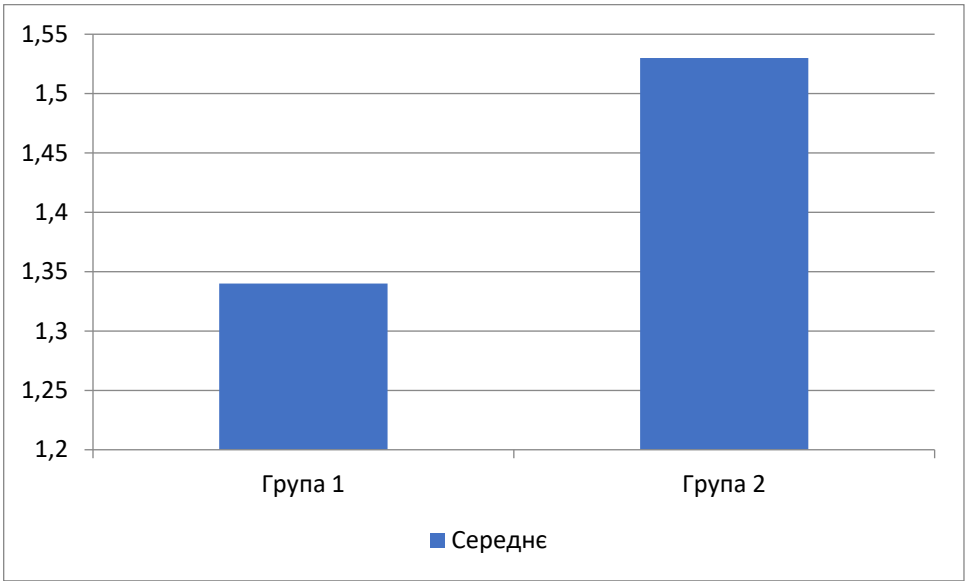

Рис 3. Кількість плазмоцитів на 1 мм² у пацієнтів першої та другої групи

Медіана, яка є центральним значенням у впорядкованому ряді даних, у Групі 1 становить 1,40, тоді як у Групі 2 — 1,30. Це свідчить про те, що типове значення у Групі 1 трохи вище, ніж у Групі 2, що може вказувати на зміщення показників у бік більш високих значень у першій групі.

Стандартне відхилення, яке показує ступінь розкиду значень навколо середнього, у Групі 1 становить 0,84, а у Групі 2 — 1,08. Це означає, що у Групі 1 значення є більш стабільними та менш розкиданими навколо середнього, тоді як у Групі 2 спостерігається більший розкид, що може свідчити про наявність як високих, так і низьких значень у вибірці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Коефіцієнт варіації, який вимірює ступінь варіації відносно середнього значення, у Групі 1 становить 62,66%, а у Групі 2 — 70,73%. Цей показник підтверджує, що у Групі 2 значення є більш нерівномірними, що може вказувати на наявність як дуже низьких, так і дуже високих показників, які значно відхиляються від середнього.

У результаті наших досліджень ми встановили, що у Групі 1 середні та медіанні значення є ближчими одне до одного, а розкид значень менший. Це свідчить про більш однорідний розподіл даних у цій групі. Натомість у Групі 2 спостерігається значно більша варіація значень, що може вказувати на неоднорідність пацієнтів у цій групі.

Наші результати демонструють статистично значущу кореляцію між виваженістю гістероскопічних ознак і індексом плазматичних клітин, що свідчить про те, що офісна гістероскопія може слугувати надійним попереднім діагностичним методом для ХЕ.

Крім того, індекс плазматичних клітин, розрахований як кількість плазматичних клітин на квадратний міліметр, забезпечує об'єктивну оцінку та може доповнювати гістероскопічні висновки.

Обговорення результатів. Офісна гістероскопія є економічно вигідним і малоінвазивним методом, який дає можливість у режимі реального часу оцінити стан порожнини матки та провести прицільну біопсію. Це робить її важливим інструментом у діагностиці ХЕ. Проте дані щодо її точності та відтворюваності в діагностиці ХЕ залишаються обмеженими. Результати нашого дослідження підтверджують, що гістероскопічні ознаки, зокрема визначені за критеріями методу Делфі, такі як локальні або розповсюджені мікрополіпи, набряклість строми, гіперемія та "ознака полуниці", мають високу діагностичну цінність.

Ми виявили статистично значущий зв’язок між виразністю гістероскопічних ознак та індексом плазматичних клітин, що свідчить про те, що офісна гістероскопія може бути ефективним попереднім методом діагностики ХЕ.

Індекс плазматичних клітин, який розраховується як кількість плазматичних клітин на квадратний міліметр, забезпечує об’єктивну оцінку та може слугувати доповненням до гістероскопічних висновків.

Однак офісна гістероскопія має певні обмеження, зокрема залежність від досвіду оператора та можливість різного трактування візуальних ознак. Для подолання цих проблем необхідно впроваджувати стандартизовані навчальні програми та дотримуватися діагностичних протоколів, таких як критерії методу Делфі. Крім того, поєднання гістероскопічних даних із гістологічним та імуногістохімічним аналізом (наприклад, CD138-фарбування) може значно підвищити точність діагностики та покращити клінічні результати.

Наше дослідження також підкреслює гетерогенність проявів ХЕ. Навіть у випадках із мінімальними змінами під час гістероскопії було виявлено інфільтрацію плазматичних клітин, що підкреслює важливість використання комбінованих діагностичних підходів для досягнення максимальної точності.

Висновки

Офісна гістероскопія з використанням вагіноскопічного підходу є важливим та мінімально травматичним методом діагностики хронічного ендометриту (ХЕ). Наше дослідження виявило статистично значущий зв'язок ($p<0,001$) між виразністю гістероскопічних ознак ХЕ та індексом плазматичних клітин, що підтверджує ефективність гістероскопічних критеріїв у виявленні цього захворювання.

У подальшому необхідно зосередитися на удосконаленні стандартизації діагностичних критеріїв, інтеграції гістероскопії з іншими методами обстеження та оцінці впливу лікування ХЕ на результати застосування допоміжних репродуктивних технологій.

Література:

1. Li Y, Xu S, Yu S, et al. Diagnosis of chronic endometritis: How many CD138+ cells/HPF in endometrial stroma affect pregnancy outcome of infertile women?. *Am J Reprod Immunol*. 2021;85(5):e13369. doi:10.1111/aji.13369.

2. Xiong Y, Chen Q, Chen C, et al. Impact of oral antibiotic treatment for chronic endometritis on pregnancy outcomes in the following frozen-thawed embryo transfer cycles of infertile women: a cohort study of 640 embryo transfer cycles. *Fertil Steril*. 2021;116(2):413-421. doi:10.1016/j.fertnstert.2021.03.036.

3. Liu J, Wu S, Wang ZK, et al. Effect of different antibiotic therapies on the reproductive outcomes of fresh embryo transfer for chronic endometritis: A retrospective cohort study. *Am J Reprod Immunol*. 2023;89(3):e13669. doi:10.1111/aji.13669.

4. Ryan E, Tolani AT, Zhang J, Cruz GI, Folkins AK, Lathi RB. The menstrual cycle phase impacts the detection of plasma cells and the diagnosis of chronic endometritis in endometrial biopsy specimens. *Fertil Steril*. 2022;118(4):787-794. doi:10.1016/j.fertnstert.2022.07.011.

5. Crum CP, Egawa K, Fenoglio CM, Richart RM. Chronic endometritis: the role of immunohistochemistry in the detection of plasma cells. *Am J Obstet Gynecol*. 1983;147(7):812-815. doi:10.1016/0002-9378(83)90045-5.

6. Ono Y, Kobayashi Y, Shimada S, et al. Uterine Endometrium Microbiome in Women with Repeated Implantation Failure Complicated by Endometriosis. *J Clin Med*. 2024;13(16): 4605. doi:10.3390/jcm13164605.

7. Tsonis O, Gkrozou F, Dimitriou E, Barmpala Z, Tsonis K, Vatopoulou A, et al. Hysteroscopic features suggestive of chronic endometritis: a systematic review. Reprod Biomed Online 2023;52:124–31.

8. Huang W, Liu B, He Y, Xie Y, Liang T, Bi Y, et al. Variation of diagnostic criteria in women with chronic endometritis and its effect on reproductive outcomes: a systematic review and meta-analysis. Reprod Immunol 2020;140:103146.

References

1. Li Y, Xu S, Yu S, et al. Diagnosis of chronic endometritis: How many CD138+ cells/HPF in endometrial stroma affect pregnancy outcome of infertile women?. *Am J Reprod Immunol*. 2021;85(5):e13369. doi:10.1111/aji.13369.

2. Xiong Y, Chen Q, Chen C, et al. Impact of oral antibiotic treatment for chronic endometritis on pregnancy outcomes in the following frozen-thawed embryo transfer cycles of infertile women: a cohort study of 640 embryo transfer cycles. *Fertil Steril*. 2021;116(2):413-421. doi:10.1016/j.fertnstert.2021.03.036.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

3. Liu J, Wu S, Wang ZK, et al. Effect of different antibiotic therapies on the reproductive outcomes of fresh embryo transfer for chronic endometritis: A retrospective cohort study. *Am J Reprod Immunol*. 2023;89(3):e13669. doi:10.1111/aji.13669.

4. Ryan E, Tolani AT, Zhang J, Cruz GI, Folkins AK, Lathi RB. The menstrual cycle phase impacts the detection of plasma cells and the diagnosis of chronic endometritis in endometrial biopsy specimens. *Fertil Steril*. 2022;118(4):787-794. doi:10.1016/j.fertnstert.2022.07.011.

5. Crum CP, Egawa K, Fenoglio CM, Richart RM. Chronic endometritis: the role of immunohistochemistry in the detection of plasma cells. *Am J Obstet Gynecol*. 1983;147(7):812-815. doi:10.1016/0002-9378(83)90045-5.

6. Ono Y, Kobayashi Y, Shimada S, et al. Uterine Endometrium Microbiome in Women with Repeated Implantation Failure Complicated by Endometriosis. *J Clin Med*. 2024;13(16): 4605. doi:10.3390/jcm13164605.

7. Tsonis O, Gkrozou F, Dimitriou E, Barmpala Z, Tsonis K, Vatopoulou A, et al. Hysteroscopic features suggestive of chronic endometritis: a systematic review. Reprod Biomed Online 2023;52:124–31.

8. Huang W, Liu B, He Y, Xie Y, Liang T, Bi Y, et al. Variation of diagnostic criteria in women with chronic endometritis and its effect on reproductive outcomes: a systematic review and meta-analysis. Reprod Immunol 2020;140:103146.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 340.624.6:577.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1631-1640

Креньов Костянтин Юрійович анестезіолог, дитячий анестезіолог, лікар медицини невідкладних станів. PhD. КНП «Хмельницька обласна лікарня» Хмельницької обласної ради. Асистент кафедри хірургії з курсом основ стоматології ФПО ВНМУ ім. М.І. Пирогова, м. Хмельницький, тел.: (0382) 65-62-37, htpps://orcid.org/0000-0003-0654-9726.

ПРОГНОСТИЧНА ЦІННІСТЬ ВИЗНАЧЕННЯ НАТРІЙУРЕТИЧНОГО ПЕПТИДУ У ПАЦІЄНТІВ ХІРУРГІЧНОГО ПРОФІЛЮ

Анотація. Спроби прогнозувати післяопераційні ускладнення у пацієнтів хірургічного профілю на основі оцінки за шкалами, біохімічними та імунологічними маркерами, даними додаткових методів дослідження, зокрема ехокардіоскопії, набули широкого розповсюдження в медицині критичних станів. Враховуючи динаміку перебігу ускладненого післяопераційного періоду із швидкими змінами серцевого викиду, формуванням капілярних втрат, синдрому внутрішньочеревної гіпертензії та різними ступенями гіповолемії є необхідним виділення високочутливого маркеру (маркерів), які могли би тонко реагувати на зміни гемодинаміки та прогнозувати відповідь на волемічне навантаження. В якості такого показника можно розглянути представників сімейства натрійуретичних пептидів, зокрема типу В. Цінність натрійуретичних пептидів полягає в тому, що вони секретуються у відповідь на зміни навантаження на міокард. *Метою* статті було дослідити прогностичну цінність визначення динаміки натрійуретичних пептидів у пацієнтів хірургічного профілю із ускладненим та неускладненим перебігом післяопераційного періоду, зокрема у пацієнтів із розвитком синдрому внутрішньочеревної гіпертензії. Дослідження проведене у 42-х пацієнтів хірургічного профілю, що потребували ургентної хірургічної допомоги, що були поділені на дві групи із неускладненим (n=19) післяопераційним періодом та тих (n=23), післяопераційний період в яких ускладнився. *Результати* дослідження вказали на те, що достовірної різниці в досліджуваних групах пацієнтів набули показники абдомінального перфузійного тиску в кінці першої доби, які становили відповідно 75,38±13,37 мм рт ст. у пацієнтів неускладненої групи та 62,4±14,02 мм рт ст. у пацієнтів групи, післяопераційний період в яких перебігав з ускладненнями, $p \leq 0,05$, рівнів натрійуретичного пептиду (NT-proBNP) в кінці першої доби: 853,11±523,85 пг/л проти 3995,56±3596,38 пг/л, $p \leq 0,05$, оцінка за шкалою SOFA при поступленні 1,63±0,83 проти 2,34±0,71 балів із $p \leq 0,05$ та через 24

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

години: 1,63±0,83 проти 2,34±0,88 балів із p≤0,05. *Висновки:* таким чином динаміка рівнів натрійуретичних пептидів в плазмі крові може слугувати додатковим критерієм у прогнозуванні післяопераційних ускладнень, як і контроль абдомінального перфузійного тиску в ранній післяопераційний період та співставлення отриманих даних із рівнями натрійуретичного пептиду.

Ключові слова: натрійуретичний пептид, синдром внутрішньочеревної гіпертензії, волемічне навантаження.

Krenov Kostiantyn Yuriyovych Anesthesiologist, pediatric anesthesiologist, doctor of emergency medicine. PhD. CNE «Khmelnytskyi Regional Hospital» of the Khmelnytskyi Regional Council. Assistant of the department of surgery with a course on the basics of dentistry of the faculty of postgraduate education of the National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, Khmelnytskyi, tel.: (0382) 65-62-37, htpps://orcid.org/0000-0003-0654-9726.

PROGNOSTIC VALUE OF DETERMINATION OF NATRIURETIC PEPTIDE IN SURGICAL PATIENTS

Abstract. Annotation. Attempts to predict postoperative complications in patients with a surgical profile based on assessment by scales, biochemical and immunological markers, data from additional research methods, in particular echocardioscopy, have become widespread in the medicine of critical conditions. Given the dynamics of the complicated postoperative period with rapid changes in cardiac output, the formation of capillary losses, the syndrome of intra-abdominal hypertension and various degrees of hypovolemia, it is necessary to select a highly sensitive marker (markers) that could subtly respond to changes in hemodynamics and predict the response to volemic load. As such an indicator, it is possible to consider representatives of the family of natriuretic peptides, in particular type B. The value of natriuretic peptides is that they are secreted in response to changes in myocardial load. *The purpose* of the article was to investigate the prognostic value of determining the dynamics of natriuretic peptides in surgical patients with complicated and uncomplicated postoperative course, in particular, in patients with the development of intra-abdominal hypertension syndrome. The study was conducted in 42 patients with a surgical profile who needed urgent surgical care, who were divided into two groups with an uncomplicated (n=19) postoperative period and those (n=23) whose postoperative period was complicated. *The results* of the study indicated that there was a significant difference in the abdominal perfusion pressure indicators at the end of the first day, which were 75.38±13.37 mm Hg, respectively, in the studied groups of patients. in patients of the uncomplicated group and 62.4±14.02 mm Hg. in patients of the group in which the postoperative period ran with complications, p≤0.05, levels of natriuretic peptide (NT-proBNP) at the end

of the first day: 853.11±523.85 pg/l versus 3995.56±3596.38 pg/l, p≤0.05, SOFA score at admission 1.63±0.83 versus 2.34±0.71 points with p≤0.05 and after 24 hours: 1.63±0.83 versus 2.34±0.88 points with p≤0.05. *Conclusions:* in this way, the dynamics of the levels of natriuretic peptides in the blood plasma can serve as an additional criterion in predicting postoperative complications, as well as the control of abdominal perfusion pressure in the early postoperative period and the comparison of the obtained data with the levels of natriuretic peptide.

Keywords: natriuretic peptide, intra-abdominal hypertension syndrome, volemic load.

Постановка проблеми. Прогнозування післяопераційних ускладнень у пацієнтів хірургічного профілю, зокрема тих, що оперовані в ургентному порядку, дозволяє вчасно оптимізувати лікувальну тактику та запобігти летальності. З метою прогнозу розповсюдження набули шкали оцінки, що дозволяють оцінити ризик в балах, зокрема шкала APACHE II, SOFA, MODS тощо [1, 2], визначення біомаркерів та їх динаміки (прокальцитонін, тропоніни, цистатин-С, натрійуретичний пептид) [3], проведення функціональних приліжковизх тестів (тест з підніманням ніг, ехокардіоскопія, тест з пробним волемічним навантаженням) [4]. Цінність натрійуретичних пептидів (НУП) полягає в тому, що на відміну від інших міокардіальних маркерів, таких як тропоніни, та фракції креатинфосфокінази, що потрапляють в кровотік при ушкодженні серцевого м’язу, НУП секретуються у відповідь на зміни навантаження на міокард [5]. На сучасному етапі моніторинг динаміки рівнів NT-proBNP дозволяє виявляти пацієнтів високого ризику в клініці серцево-судинної хірургії, прогнозувати перебіг та відповідь на лікування при хронічній та гострій серцевій недостатності, оптимізувати використання інотропної підтримки та волемічного навантаження у пацієнтів із сепсисом та септичним шоком, розвитку періопераційних ускладнень [6, 7]. Враховуючи зміни серцево-судинної системи, що виникають при розвитку внутрішньочеревної гіпертензії, а саме зниження переднавантаження, зростання постнавантаження, зростання внутрішньогрудного тиску та посилена робота міокарду із зміною ударного та хвилинного об’ємів, доцільним є використати вказаний маркер в прогнозуванні перебігу синдрому внутрішньочеревної гіпертензії (ВЧерГ) та абдомінального-компартмент-синдрому (АКС), особливо в розрізі оптимізації інфузійної терапії [4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Натрійуретичні пептиди (НУП) є представниками сімейства гормонів, секреція яких відбувається в різних органах та тканинах [8]. На сучасному етапі виділено три типи гормонів, серед яких тип А секретується тканиною передсердь, тип В – кардіоміоцитами та фібробластами шлуночків серця, тип С – периферичними тканинами та ендотелієм. Всі три типи гормонів також секретуються в головному мозку [9]. Підвищення рівня гормонів в крові відбувається

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

внаслідок ауторегуляторної реакції серцевого м'язу на перевантаження об'ємом, що забезпечує адаптацію до стресорних впливів [10, 11]. Специфічні характеристики В-типу гормонів (мозкового натрійуретичного пептиду), такі як низька базальна секреція, швидка транскрипція генів при розтягненні міокарду та невеликий період напівжиття в плазмі, що становить близько 20 хвилин можуть бути використані в швидкій оцінці змін динамічних параметрів кровообігу [12]. В клінічній практиці використовується N-кінцевий пептид натрійуретичного гомону (NT-proBNP), який являє собою попередник натрійуретичного пептиду та має довший період півжиття – 120 хвилин, нирковий тип виведення та більшу залежність від коморбідної патолгії і віку. Нормальний рівень в плазмі становить 125 пг/мл та менше та змінюється з віком. Рівень NT-proBNP, як предиктор летальності при сепсисі описано в роботах Song, 2024 та співавторів [13]. Діастолічна дисфункція міокарду, що має неішемічну природу, спостерігається в 20-57% таких пацієнтів (Govind Pandompatam та співавт., 2019) та корелює з рівнями натріуретичного пептиду, подібні дані також отримав Sturgess та співавтори (2010) у пацієнтів із септичним шоком та супутньою діастолічною дисфункцією міокарду [14, 15]. В більш пізніх дослідженнях зазначені факти знайшли своє підтвердження в роботах Boyong та співавторів, 2024 [16]. При дослідженні рівнів NT-proBNP у пацієнтів «респондерів» волемічного навантаження при септичному шоці Hartemink та співавтори, 2011 вказують, що рівень більше 3000 пг/мл позитивно корелює із відповіддю на інфузію із високою чутливістю та специфічністю [17], подібні дані приводить Zhang та співавтори [18]. В протилежність вказаному в роботах Sturgess та співавторів простежується слабка кореляція між рівнями НУП та змінами ударного об'єму (УО) у пацієнтів із септичним шоком [19], а в роботах Pirracchio та співавторів відсутня кореляція із чутливістю пацієнтів до волемічного навантаження [20]. Також залишається невідомим оптимальний час визначення показників НУП [21]. В обсерваційному дослідженні Nils G Morgenthaler та співавтори (2005) вказано на співставні результати при оцінці пацієнтів за ступенем важкості за використання шкали APACHE II та натріуретичних пептидів, а в роботі Fei Wang та співавторів (2012) на можливість прогнозування летальності у пацієнтів із сепсисом та підвищеними рівнями НУП [22, 23]. Armand Mekontso Dessap та співавтори (2012) вказують на прогностичну цінність НУП при відлученні від ШВЛ [24]. Таким чином кореляційні зв'язки рівнів та динаміки натрійуретиного пептиду із показниками гемодинаміки дозволяють обгрунтувати гіпотезу, щодо змін зазначеного показника у пацієнтів з розвитком внутрішньочеревної гіпертензії, яким проводиться інфузійна тераіпя.

Мета статті. Дослідити прогностичну цінність визначення динаміки натрійуретичних пептидів у пацієнтів хірургічного профілю із ускладненим та неускладненим перебігом післяопераційного періоду, зокрема у пацієнтів із розвитком синдрому внутрішньочеревної гіпертензії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Виклад основного матеріалу. Дослідження проведене у 42-х пацієнтів хірургічного профілю, що потребували ургентної хірургічної допомоги. Для цього всіх пацієнтів було поділено на дві групи. В першу групу (n=19) увійшли пацієнти, післяопераційний період яких перебігав без ускладнень. В другу групу (n=23) увійшли пацієнти післяопераційний період в яких ускладнився розвитком синдрому внутрішньочеревної гіпертензії, серцево-судинної нестабільності, сепсисом із проявами поліорганної недостатності (СПОН), пневмонією, гострою нирковою недостатністю тощо. Визначення кінцевого відрізку натрійуретичного пептиду (NT-proBNP) проводилось через 24 години від поступлення пацієнтів в відділення анестезіології та інтенсивної терапії за допомогою тест-систем Exdia Precision Biosensor Inc. Republic of Korea (нормальний рівень – менше 125 пг/мл). Критеріями відбору слугували вік 18-65 років, відсутність хронічних декомпенсованих захворювань, свідомість за шкалою ком Глазго (ШКГ) ≥13 балів через 24 години. Додатковими досліджуваними показниками слугували розвиток внутрішньочеревної гіпертензії та її ступінь в кінці першої післяопераційної доби, для чого проводили вимірювання внутрішньочеревного (ВчерТ) та розрахунок абдомінального перфузійного (АПТ) тисків через 24 та 30 годин після поступлення пацієнтів, відповідно до рекомендацій всесвітньої спілки по вивченню абдомінального компартмент-синдрому (WSACS). Також проводився обрахунок об'ємів інфузії та діурезу за 24 години, кількість використаних препаратів крові за 24 години, потреба в інотропній підтримці та бал за шкалою SOFA та APACHE II при поступленні та через 24 години. та порівнянням результатів в групах з визначенням критерію Стьюдента-t, вирахуванням похибки-p. Статистичну обробку даних проводили з використанням формул Windows 11 Microsoft Office Excel з визначенням середніх величин, стандартного відхилення, обрахуванням t-критерію Стьюдента, вирахуванням похибки p.

Результати. Пацієнти першої групи (n=19) характеризувалися середнім віком 47,17±17,58 років, чоловіків було 13, жінок – 6. В структурі хірургічної патології політравма із супутньою тупою травмою живота та розривами порожнистих та паренхіматозних органів, гемоперитонеумом становила 15 випадків, перитоніт різної етіології – 2 випадки, шлункова кровотеча – 1 випадок та кишкова непрохідність – 1 випадок. Натомість пацієнти другої групи (n=23) мали достовірно більший вік 61,3±15,63 років, чоловіків було 12, жінок – 11. В структурі захворюваності перитоніт різної етіології виявлено в 6 випадках, політравма із ушкодженням органів черевної порожнини – в 8 випадках, гострий деструктивний панкреатит – в 2-х випадках, мезентеріальний тромбоз в 1-му випадку та защемлена вентральна кила в 2-х випадках. При аналізі даних відзначено, що група пацієнтів, в яких післяопераційний період перебігав без ускладнень характеризувалася розвитком внутрішньочеревної гіпертензії в 47,4% випадків, причому внутрішньочеревна гіпертензія 1-го

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ступеня була виявлена в 31,6% пацієнтів, 2-го ступеня – в 15,8% пацієнтів. Натомість в групі пацієнтів, післяопераційний період в яких характеризувався ускладненим перебігом внутрішньочеревна гіпертензія була виявлена в 60,8% випадків, причому в 26,1% випадків 1-го ступеня, в 30,4% випадків – 2-го ступеня, а в 4,3% випадків – 4-гоступеня із розвитком абдомінального компартмент-синдрому, що потребувало повторних оперативних втручань. Найбільш типовими ускладненнями в пацієнтів другої групи були: сепсис із розвитком СПОН – в 8 випадках (34,8%), гостра серцева недостатність в ранньому післяопераційному періоді також зумовлена розвитком гострого коронарного синдрому – в 10 випадках (43,5%), пневмонія – в 2-х випадках (8,7%) та гостра ниркова недостатність (ГНН) – в 4-х випадках (17,4%). Порівняльні показники груп пацієнтів представлено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Показники пацієнтів досліджуваних груп.

Показник	Група без розвитку ускладнень (n=19)	Група із розвитком ускладнень (n=23)	p
Вік, роки	47±17,58	61,3±15,63	≤0,05
ВЧерТ мм рт ст., 24 год.	11,49±4,67	13,06±5,49	≥0,05
АПТ мм рт ст., 24 год.	75,38±13,37	62,4±14,02	≤0,05
ВЧерТ мм рт ст, 30 год.	10,92±4,13	12,42±3,9	≥0,05
АПТ мм рт ст., 30 год.	73,84±9,72	68,38±13,14	≥0,05
NTproBNP пг/л, 24 год	853,11±523,85	3995,56±3596,38	≤0,05
Об'єм інфузії, мл за 24 год.	2739,47±858,87	2936,96±1034,32	≥0,05
Об'єм діурезу, мл за 24 год.	1957,89±933,97	1751,74±802,54	≥0,05
Препарати крові, мл за 24 год.	727,36±690,68	615,22±561,65	≥0,05
SOFA, бали при поступлені, 0 год.	1,63±0,83	2,34±0,71	≤0,05
SOFA, бали через 24 год.	1,63±0,83	2,34±0,88	≤0,05

Таким чином достовірної різниці в досліджуваних групах пацієнтів набули показники абдомінального перфузійного тиску в кінці першої доби, які становили відповідно 75,38±13,37 мм рт ст. у пацієнтів неускладненої групи та 62,4±14,02 мм рт ст. у пацієнтів групи, післяопераційний період в яких перебігав з ускладненнями, p≤0,05. Також рівнів натрійуретичного пептиду (NTproBNP) в кінці першої доби, 853,11±523,85 пг/л проти 3995,56±3596,38

пг/л при ≤0,05, оцінка за шкалою SOFA при поступленні 1,63±0,83 проти 2,34±0,71 балів із p≤0,05 та через 24 години: 1,63±0,83 проти 2,34±0,88 балів із p≤0,05. Також необхідно відзначити більшу потребу пацієнтів групи із ускладненим перебігом захворювання у вазопресорній підтримці, де середня доза норадреналіну становила 0,025 мкг/кг/хв у пацієнтів з неускладненим перебігом захворювання та 0,069 мкг/кг/хв у пацієнтів групи ускладненого перебігу.

Висновки.

1. Динаміка рівнів натрійуретичних пептидів в плазмі крові може слугувати додатковим критерієм у прогнозуванні післяопераційних ускладнень.

2. Контроль абдомінального перфузійного тиску в ранній післяопераційний період та співставлення отриманих даних із рівнями натрійуретичного пептиду можуть сприяти більш ефективній корекції інтенсивної терапії у пацієнтів із гострою хірургічною патологією черевної порожнини.

Література:

1. Anna K. Hansted, Morten H. Møller, Ann M. Møller, Morten Vester-Andersen. APACHE II score validation in emergency abdominal surgery. A post hoc analysis of the In Care trial. Acta Anaesthesiologica Scandinavica. Volume 64, Issue 2. Pages 180-187. https://doi.org/10.1111/aas.13476.

2. Bilal Tekin et al. Comparison of scoring systems: SOFA, APACHE-II, LODS, MODS, and SAPS-II in critically ill elderly sepsis patients. J Infect Dev Ctries 2024; 18(1):122-130. https://doi.org/10.3855/jidc.18526.

3. J. Martensson, C.-R. Martling and M. Bell. Novel biomarkers of acute kidney injury and failure: clinical applicability. British Journal of Anaesthesia 109 (6): 843–50 (2012). https://doi.org/10.1093/bja/aes357.

4. Singer M., Deutschman C.S., Seymour C.W., Shankar Hari M., Annane D., Bauer M., Bellomo R., Bernard G.R., Chiche J.D., Coopersmith C.M., Hotchkiss R.S., Levy M.M., Marshall J.C., Martin G.S., Opal S.M., Rubenfeld G.D., van der Poll T., Vincent J.L., Angus D.C. The third international consensus definitions for sepsis and septic shock (Sepsis-3). JAMA. 2016; 315(8):801-810. https://doi.org/10.1001/jama.2016.0287.

5. Maria Katsioupa et al. Novel Biomarkers and Their Role in the Diagnosis and Prognosis of Acute Coronary Syndrome. Review. Life 2023, 13, 1992. https://doi.org/10.3390/life13101992.

6. Esmati et al. NT-proBNP level as a substitute for myocardial perfusion scan in preoperative cardiovascular risk assessment in noncardiac surgery. BMC Anesthesiology (2023) 23:244. https://doi.org/10.1186/s12871-023-02205-x.

7. Lin X, Jiang X, Cheng Q, Liu C, Zhang X. [Changes of left ventricular systolic and diastolic function and the diagnostic value of B-type natriuretic peptide in patients with sepsis]. Zhonghua Yi Xue Za Zhi. 2014;94(11):816-20. https://doi.org/10.3760/cma.j.issn.0376-2491.2014.11.005.

8. Mitaka et al. Effects of atrial natriuretic peptide on inter-organ crosstalk among the kidney, lung, and heart in a rat model of renal ischemia-reperfusion injury. Intensive Care Medicine Experimental 2014, 2:28. http://www.icm-experimental.com/content/2/1/28.

9. Shihui Fu et al. Brain Natriuretic Peptide and Its Biochemical, Analytical, and Clinical Issues in Heart Failure: A Narrative ReviewFront. Physiol., 05 June 2018. Sec. Clinical and Translational Physiology. Volume 9 – 2018. https://doi.org/10.3389/fphys.2018.00692.

10. Amie J. Moyes, Adrian J. Hobbs. C-Type Natriuretic Peptide: A Multifaceted Paracrine Regulator in the Heart and Vasculature. Review. Int. J. Mol. Sci. 2019, 20, 2281; https://doi.org/10.3390/ijms20092281.

11. Ehrman R.R., Sullivan A.N., Favot M.J., Sherwin R.L., Reynolds C.A., Abidov A., Levy P.D. Pathophysiology, echocardiographic evaluation, biomarker findings, and prognostic implications of septic cardiomyopathy: a review of the literature. Crit Care. 2018;22(1):112. https://doi.org/10.1186/s13054-018-2043-8.

12. Vasiliki Panagopoulou et al. NTproBNP: An Important Biomarker in Cardiac Diseases. Curr Top Med Chem. 2013;13(2):82-94. https://doi.org/10.2174/1568026611313020002.

13. Song et al. Brain natriuretic peptide as a predictive marker of mortality in sepsis: an updated systematic review and meta-analysisBMC Anesthesiology (2024) 24:276. https://doi.org/10.1186/s12871-024-02661-z.

14. Govind Pandompatam, Kianoush Kashani, Saraschandra Vallabhajosyula. The role of natriuretic peptides in the management, outcomes and prognosis of sepsis and septic shock.,3Rev Bras Ter Intensiva. 2019;31(3):368-378. https://doi.org/10.5935/0103-507X.20190060.

15. Sturgess DJ, Marwick TH, Joyce C, Jenkins C, Jones M, Masci P, et al. Prediction of hospital outcome in septic shock: a prospective comparison of tissue Doppler and cardiac biomarkers. Crit Care. 2010;14(2):R44. https://doi.org/10.1186/cc8931.

16. Boyong He, Xin Wang, Liguo Shi, Hongbin Cheng, Luyi Zhao. Meta-analysis of initial natriuretic peptides in the setting of sepsis-induced myocardial dysfunction. Biomark Med. 2024 Feb;18(4):145-155. https://doi.org/10.2217/bmm-2023-0605.

17. Hartemink KJ, Twisk JW, Groeneveld AB. High circulating N-terminal pro-B-type natriuretic peptide is associated with greater systolic cardiac dysfunction and nonresponsiveness to fluids in septic vs nonseptic critically ill patients. J Crit Care. 2011;26(1):108.e1-8. https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2010.05.002.

18. Zhang Y., Khalid S., Jiang L. Diagnostic and predictive performance of biomarkers in patients with sepsis in an intensive care unit. J Int Med Res. 2019;47(1):44-58. https://doi.org/10.1177/0300060518793791.

19. Sturgess DJ, Pascoe RL, Scalia G, Venkatesh B. A comparison of transcutaneous Doppler corrected flow time, B-type natriuretic peptideтand central venous pressure as predictors of fluid responsiveness in septic shock: a preliminary evaluation. Anaesth Intensive Care. 2010; 38(2):336-41. https://doi.org/10.1177/0310057X1003800216.

20. Pirracchio R, Deye N, Lukaszewicz AC, Mebazaa A, Cholley B, Matéo J, et al. Impaired plasma B-type natriuretic peptide clearance in human septic shock. Crit Care Med. 2008;36(9):2542-6. https://doi.org/10.1097/CCM.0b013e318183f067.

21. Xia Qiua, Yu-Peng Lei & Rui-Xi Zhou. SIRS, SOFA, qSOFA, and NEWS in the diagnosis of sepsis and prediction of adverse outcomes: a systematic review and meta-analysis. Meta-analysis. Expert Review of Anti-infective Therapy. Volume 21, 2023 - Issue 8. Pages 891-900. https://doi.org/10.1080/14787210.2023.2237192.

22. Nils G Morgenthaler, Joachim Struck, Mirjam Christ-Crain, Andreas Bergmann and Beat Müller. Pro-atrial natriuretic peptide is a prognostic marker in sepsis, similar to the APACHE II score: an observational study. Critical Care. 2005; 1; Vol 9:R37-45. https://doi.org/10.1186/cc3015.

23. Wang et al. Brain natriuretic peptide for prediction of mortality in patients with sepsis: a systematic review and meta-analysis. Critical Care 2012, 16:R74. https://doi.org/10.1186/cc11331.

24. Armand Mekontso Dessap et al. Natriuretic Peptide–driven Fluid Management during Ventilator Weaning A Randomized Controlled TrialAm J Respir Crit Care Med Vol 186, Iss. 12, pp 1256–1263, Dec 15, 2012. https://doi.org/10.1164/rccm.201205-0939OC.

References:

1. Anna K. Hansted, Morten H. Møller, Ann M. Møller, Morten Vester-Andersen. APACHE II score validation in emergency abdominal surgery. A post hoc analysis of the In Care trial. Acta Anaesthesiologica Scandinavica. Volume 64, Issue 2. Pages 180-187. https://doi.org/10.1111/aas.13476.

2. Bilal Tekin et al. Comparison of scoring systems: SOFA, APACHE-II, LODS, MODS, and SAPS-II in critically ill elderly sepsis patients. J Infect Dev Ctries 2024; 18(1):122-130. https://doi.org/10.3855/jidc.18526.

3. J. Martensson, C.-R. Martling and M. Bell. Novel biomarkers of acute kidney injury and failure: clinical applicability. British Journal of Anaesthesia 109 (6): 843–50 (2012). https://doi.org/10.1093/bja/aes357.

4. Singer M., Deutschman C.S., Seymour C.W., Shankar Hari M., Annane D., Bauer M., Bellomo R., Bernard G.R., Chiche J.D., Coopersmith C.M., Hotchkiss R.S., Levy M.M., Marshall J.C., Martin G.S., Opal S.M., Rubenfeld G.D., van der Poll T., Vincent J.L., Angus D.C. The third international consensus definitions for sepsis and septic shock (Sepsis-3). JAMA. 2016; 315(8):801-810. https://doi.org/10.1001/jama.2016.0287.

5. Maria Katsioupa et al. Novel Biomarkers and Their Role in the Diagnosis and Prognosis of Acute Coronary Syndrome. Review. Life 2023, 13, 1992. https://doi.org/10.3390/life13101992.

6. Esmati et al. NT-proBNP level as a substitute for myocardial perfusion scan in preoperative cardiovascular risk assessment in noncardiac surgery. BMC Anesthesiology (2023) 23:244. https://doi.org/10.1186/s12871-023-02205-x.

7. Lin X, Jiang X, Cheng Q, Liu C, Zhang X. [Changes of left ventricular systolic and diastolic function and the diagnostic value of B-type natriuretic peptide in patients with sepsis]. Zhonghua Yi Xue Za Zhi. 2014;94(11):816-20. https://doi.org/10.3760/cma.j.issn.0376-2491.2014.11.005.

8. Mitaka et al. Effects of atrial natriuretic peptide on inter-organ crosstalk among the kidney, lung, and heart in a rat model of renal ischemia-reperfusion injury. Intensive Care Medicine Experimental 2014, 2:28. http://www.icm-experimental.com/content/2/1/28.

9. Shihui Fu et al. Brain Natriuretic Peptide and Its Biochemical, Analytical, and Clinical Issues in Heart Failure: A Narrative ReviewFront. Physiol., 05 June 2018. Sec. Clinical and Translational Physiology. Volume 9 – 2018. https://doi.org/10.3389/fphys.2018.00692.

10. Amie J. Moyes, Adrian J. Hobbs. C-Type Natriuretic Peptide: A Multifaceted Paracrine Regulator in the Heart and Vasculature. Review. Int. J. Mol. Sci. 2019, 20, 2281; https://doi.org/10.3390/ijms20092281.

11. Ehrman R.R., Sullivan A.N., Favot M.J., Sherwin R.L., Reynolds C.A., Abidov A., Levy P.D. Pathophysiology, echocardiographic evaluation, biomarker findings, and prognostic implications of septic cardiomyopathy: a review of the literature. Crit Care. 2018;22(1):112. https://doi.org/10.1186/s13054-018-2043-8.

12. Vasiliki Panagopoulou et al. NTproBNP: An Important Biomarker in Cardiac Diseases. Curr Top Med Chem. 2013;13(2):82-94. https://doi.org/10.2174/1568026611313020002.

13. Song et al. Brain natriuretic peptide as a predictive marker of mortality in sepsis: an updated systematic review and meta-analysisBMC Anesthesiology (2024) 24:276. https://doi.org/10.1186/s12871-024-02661-z.

14. Govind Pandompatam, Kianoush Kashani, Saraschandra Vallabhajosyula. The role of natriuretic peptides in the management, outcomes and prognosis of sepsis and septic shock.,3Rev Bras Ter Intensiva. 2019;31(3):368-378. https://doi.org/10.5935/0103-507X.20190060.

15. Sturgess DJ, Marwick TH, Joyce C, Jenkins C, Jones M, Masci P, et al. Prediction of hospital outcome in septic shock: a prospective comparison of tissue Doppler and cardiac biomarkers. Crit Care. 2010;14(2):R44. https://doi.org/10.1186/cc8931.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

16. Boyong He, Xin Wang, Liguo Shi, Hongbin Cheng, Luyi Zhao. Meta-analysis of initial natriuretic peptides in the setting of sepsis-induced myocardial dysfunction. Biomark Med. 2024 Feb;18(4):145-155. https://doi.org/10.2217/bmm-2023-0605.

17. Hartemink KJ, Twisk JW, Groeneveld AB. High circulating N-terminal pro-B-type natriuretic peptide is associated with greater systolic cardiac dysfunction and nonresponsiveness to fluids in septic vs nonseptic critically ill patients. J Crit Care. 2011;26(1):108.e1-8. https://doi.org/10.1016/j.jcrc.2010.05.002.

18. Zhang Y., Khalid S., Jiang L. Diagnostic and predictive performance of biomarkers in patients with sepsis in an intensive care unit. J Int Med Res. 2019;47(1):44-58. https://doi.org/10.1177/0300060518793791.

19. Sturgess DJ, Pascoe RL, Scalia G, Venkatesh B. A comparison of transcutaneous Doppler corrected flow time, B-type natriuretic peptideтand central venous pressure as predictors of fluid responsiveness in septic shock: a preliminary evaluation. Anaesth Intensive Care. 2010;38(2):336-41. https://doi.org/10.1177/0310057X1003800216.

20. Pirracchio R, Deye N, Lukaszewicz AC, Mebazaa A, Cholley B, Matéo J, et al. Impaired plasma B-type natriuretic peptide clearance in human septic shock. Crit Care Med. 2008;36(9):2542-6. https://doi.org/10.1097/CCM.0b013e318183f067.

21. Xia Qiua, Yu-Peng Lei & Rui-Xi Zhou. SIRS, SOFA, qSOFA, and NEWS in the diagnosis of sepsis and prediction of adverse outcomes: a systematic review and meta-analysis. Meta-analysis. Expert Review of Anti-infective Therapy. Volume 21, 2023 - Issue 8. Pages 891-900. https://doi.org/10.1080/14787210.2023.2237192.

22. Nils G Morgenthaler, Joachim Struck, Mirjam Christ-Crain, Andreas Bergmann and Beat Müller. Pro-atrial natriuretic peptide is a prognostic marker in sepsis, similar to the APACHE II score: an observational study. Critical Care. 2005; 1; Vol 9:R37-45. https://doi.org/10.1186/cc3015.

23. Wang et al. Brain natriuretic peptide for prediction of mortality in patients with sepsis: a systematic review and meta-analysis. Critical Care 2012, 16:R74. https://doi.org/10.1186/cc11331.

24. Armand Mekontso Dessap et al. Natriuretic Peptide–driven Fluid Management during Ventilator Weaning A Randomized Controlled TrialAm J Respir Crit Care Med Vol 186, Iss. 12, pp 1256–1263, Dec 15, 2012. https://doi.org/10.1164/rccm.201205-0939OC.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 612.014.44:613.492(048.8)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1641-1652

Кукса Валерія Андріївна студентка 2 курсу, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров'я України, м. Тернопіль https://orcid.org/0009-0006-7499-6762

Яремчук Ольга Зеновіївна доктор біологічних наук, професор кафедри медичної біохімії, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров`я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-5951-1137

Кузьмак Ірина Петрівна кандидат біологічних наук, доцент кафедри медичної біохімії, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров`я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-5035-8815

Куліцька Марія Іванівна кандидат біологічних наук, доцент кафедри медичної біохімії, Тернопільський національний медичний університет імені І. Я. Горбачевського Міністерства охорони здоров`я України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-7116-6655

БІОХІМІЧНІ МЕХАНІЗМИ ФОТОЗАХИСТУ ТА ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ UV -ФІЛЬТРІВ У КОСМЕТИЧНИХ ЗАСОБАХ (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація. Вплив ультрафіолетового (UV) випромінювання на шкіру є однією з основних причин передчасного старіння та розвитку різних дерматологічних захворювань. У зв'язку з цим, важливим завданням є вивчення біохімічних механізмів фотозахисту. Метою роботи було проаналізувати сучасні дослідження біохімічних механізмів фотозахисту, можливості використання UV-фільтрів у косметичних засобах для захисту шкіри від негативного впливу ультрафіолетового випромінювання у дослідженнях, які опубліковані в період 2015-2025 роки. Для виконання дослідження використано методи літературного аналізу, порівняльного аналізу даних. Огляд літератури було виконано з використанням бази даних PubMed. Огляд літератури показав, що різні типи UV-фільтрів мають різну ефективність залежно від їх хімічної структури та фізико-хімічних властивостей. UV-фільтри ефективно блокують як UVA-, так і UVB-промені, запобігаючи ушкодженню ДНК та зменшуючи оксидативний стрес у клітинах шкіри. Місцевий фотозахист забезпечується нанесенням сонцезахисних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

кремів на шкіру. Меланін відіграє важливу роль у захисті від ультрафіолетового випромінювання. Додатково до природного фотозахисту сонцезахисні засоби включають фізичні та хімічні фільтри, які або блокують або поглинають UV-випромінювання. Ефективність фізичних фільтрів залежить від індексу відбиття, розміру частинок і товщини плівки, проте наночастинки ZnO та TiO_2 можуть збільшити ризик системного поглинання. Вивчено методи комбінування фільтрів для досягнення максимального захисту шкіри. а також механізми взаємодії різних типів UV -фільтрів з клітинними структурами шкіри. Отримані результати можуть бути використані як підґрунтя для розробки нових косметичних засобів, що забезпечують більш ефективний фотозахист шкіри та запобігають розвитку шкірних захворювань, пов'язаних з впливом ультрафіолетового випромінювання.

Ключові слова: ультрафіолетове випромінювання, шкіра, фотострес, хімічні та фізичні UV-фільтри, наночастинки.

Kuksa Valeriia Andriivna Student 2 course, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0009-0006-7499-6762

Yaremchuk Olha Zenoviivna Doctor of Biological Sciences, Professor, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-5951-1137

Kuzmak Iryna Petrivna PhD in Biological Sciences, Associate Professor, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-5035-8815

Kulitska Mariia Ivanivna PhD in Biological Sciences, Associate Professor, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, https://orcid.org/0000-0001-7116-6655

BIOCHEMICAL MECHANISMS OF PHOTOPROTECTION AND POSSIBILITIES OF USING UV-FILTERS IN COSMETICS (LITERATURE REVIEW)

Abstract. The effect of ultraviolet (UV) radiation on the skin is one of the main causes of early aging and the development of various dermatological diseases. In this regard, the study of biochemical mechanisms of photoprotection is important. The aim of the research is to analyse recent studies of biochemical mechanisms of photoprotection, the possibility of using UV filters in cosmetics to protect the skin from the negative effects of ultraviolet radiation in existing studies published in 2015-2025. The methods of literature analysis and comparative data analysis were

used in the study. The literature review was performed using the PubMed database. The literature review showed that different types of UV filters had different effectiveness depending on their chemical structure and physicochemical properties. It has been established that UV filters effectively block both UVA and UVB rays preventing DNA damage and reducing oxidative stress in the skin cells. Topical photoprotection is provided by applying sunscreens to the skin. Melanin plays an important role in protecting against ultraviolet radiation. In addition to natural photoprotection, sunscreens include physical and chemical filters that either block or absorb UV radiation. The effectiveness of physical filters depends on the index of reflection, particle size, and film thickness, but ZnO and TiO2 nanoparticles may increase the risk of systemic absorption. The methods for combining filters to achieve maximum skin protection have been studied, as well as the mechanisms of interaction of different types of UV filters with skin cellular structures. The results attained can be used as a basis for the development of new cosmetics that provide more effective skin photoprotection and prevent the development of skin diseases associated with exposure to ultraviolet radiation.

Keywords: ultraviolet radiation, skin, photostress, chemical and physical UV filters, nanoparticles.

Постановка проблеми. Шкіра захищає організм від навколишнього середовища, зокрема від сонячного випромінювання. З усіх хвиль сонячного випромінювання (ультрафіолетове (UV), видиме (Vis) та інфрачервоне світло) UV-випромінювання є найбільш потенційно шкідливим [1].

UV-випромінювання має негативний вплив на шкіру, спричиняючи старіння, сонячні опіки, передракові та ракові ураження та імуносупресію. Воно впливає на антигенпрезентуючі клітини епідермісу, що підвищує ризик раку шкіри. Тривалий та незахищений вплив ультрафіолетового випромінювання, як природного (сонячного), так і від ультрафіолетових ламп, сьогодні вважається однією з основних причин розвитку раку шкіри [14].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сонце випромінює три основні типи ультрафіолетових променів: UVA, UVB та UVC. 95% ультрафіолетового випромінювання, що досягає поверхні Землі, складають UVA-промені, які є основною причиною фотостаріння завдяки здатності проникати глибоко в шкіру. Відомо, що ці промені спричиняють непряме пошкодження ДНК через утворення вільних радикалів і подальшого розвитку окислювального стресу через активні форми кисню та зниження функціональної активності антигенпрезентуючих клітин епідермісу [2]. Окислювальний стрес на шкірі виникає через активні форми кисню (АФК), які включають вільні радикали, такі як супероксидний радикал, гідроксильний радикал і пероксид водню. АФК можуть утворюватися під час метаболічних процесів у мітохондріях або через вплив ультрафіолетового випромінювання, забруднення та стрес. Мітохондрії є основним джерелом АФК, де вони утворюються

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

під час дихальних реакцій. Організм має систему антиоксидантного захисту, яка включає ферменти та неферментативні антиоксиданти, що нейтралізують ці радикали. Однак коли система захисту перевантажена, це призводить до окисного стресу [12].

UVA-промені використовуються в соляріях і здатні проникати через хмари та скло, вони є активними протягом усього року. UVB-промені, що спричиняють сонячні опіки, мають довжину хвилі від 290 до 320 нм і більшою мірою пов'язані з ризиком розвитку раку шкіри в порівнянні з UVA-променями, що мають довжину хвилі від 320 до 400 нм. Це обумовлено тим, що UVB-промені викликають пряме пошкодження ДНК, індукуючи формування димерів циклобутанпіримідину та фотопродуктів піримідину. Третій тип ультрафіолетового випромінювання, UVC-промені, хоча й завдають більшої шкоди шкірі, ніж UVA та UVB, повністю поглинаються озоновим шаром, що запобігає їхньому впливу на здоров'я та ризику розвитку раку шкіри.

Озоновий шар поглинає 100% UVC, 90% UVB та мінімальну кількість UVA, тому його виснаження збільшує проникнення UV-променів [2].

Мета статті. Метою роботи було проаналізувати сучасні дослідження біохімічних механізмів фотозахисту, можливості використання UV-фільтрів у косметичних засобах для захисту шкіри від негативного впливу ультрафіолетового випромінювання у дослідженнях, які опубліковані в період 2015-2025 роки.

Виклад основного матеріалу.

Відомо, що багато ліків підвищують фоточутливість. Ці препарати включають тетрацикліни (особливо доксициклін), тіазидні діуретики, сульфаніламіди, фторхінолони, нестероїдні протизапальні засоби, ретиноїди та звіробій [3]. Проте організм людини має природні захисні механізми для зменшення наслідків впливу ультрафіолетового випромінювання, зокрема пігментацію шкіри, що забезпечується меланіном. Меланін поглинає ультрафіолетове випромінювання до того, як воно досягне ДНК, проте він не забезпечує достатнього захисту при високих рівнях UV-випромінювання. Крім того, виробництво додаткового меланіну, що виникає під впливом ультрафіолету (наприклад, під час засмаги), є відстроченим процесом і може зайняти 3-5 днів для значного фотозахисту. Тому необхідні комерційні UV-фільтри для негайного захисту шкіри від ультрафіолетового випромінювання. Сучасні комерційні UV-активні інгредієнти в сонцезахисних засобах зазвичай поділяються на дві основні групи: фізичні блокатори (неорганічні) та хімічні поглиначі (органічні). Фізичні блокатори, такі як діоксид титану (TiO_2) і оксид цинку (ZnO), блокують UV-A/UV-B випромінювання переважно шляхом розсіювання. Хімічні поглиначі, наприклад оксибензон, авобензон, гомосалат, октокрилен та інші, поглинають UV-випромінювання до того, як воно досягне шкіри [4].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Структура шкіри та біохімічні компоненти шкіри

Епідерміс — зовнішній шар шкіри, що складається з багатошарового плоского епітелію, який має чотири-п'ять шарів залежно від області: Stratum Basale (базальний шар) — це найглибший шар, що містить мітотично активні клітини, зокрема меланоцити, які виробляють меланін. Кератиноцити цього шару поступово мігрують у верхні шари. Над ним розташований Stratum Spinosum (остистий шар), клітини якого з'єднані між собою десмосомами, утворюючи характерні «шипи» та забезпечуючи міцність зв'язків. Наступний шар, Stratum Granulosum (зернистий шар), містить клітини, що накопичують ліпідні гранули. У процесі диференціації ці клітини поступово втрачають ядра через віддаленість від джерела живлення. Вище нього розташований Stratum Lucidum (блискучий шар), який зустрічається лише в товстій шкірі долонь і підошв. Він складається з мертвих клітин і виконує захисну функцію. Зовнішній шар епідермісу — Stratum Corneum (роговий або кератиновий шар). Він забезпечує бар'єрну функцію шкіри, регулює водний баланс і захищає організм від зовнішніх впливів. Нижче епідермісу розташована дерма, що містить колаген і еластин для підтримки міцності й еластичності шкіри, а також нерви, кровоносні судини та придаткові структури (волосяні фолікули, потові та сальні залози). Верхній шар дерми (папілярна дерма) проникає в епідерміс, а нижній (сітчаста дерма) глибший. Гіподерма — глибокий шар, що складається з жирової тканини, яка виконує функцію ізоляції та запасу енергії [5].

В'ялість і зморшки шкіри є наслідками хронічного пошкодження від сонця та старіння, і вони зазвичай пов'язані з деградацією колагенових і еластичних волокон. Амінокислоти — це основні складові всіх білків, включаючи найбільш поширені волокнисті білки шкіри, такі як кератини, колаген і еластин [6]. Ліпіди є основними компонентами шкіри, виконуючи важливу роль у її бар'єрній функції. Вони допомагають запобігти надмірній втраті води через шкіру та захищають від проникнення мікробів, алергенів і ксенобіотиків. Ліпофільність шкіри також перешкоджає дифузії гідрофільних молекул. Окремі підкласи ліпідів, зокрема сфінгоподібні основи, мають антибактеріальну дію, сприяючи захисту шкіри [7]. Також сфінголіпіди регулюють транскрипційні програми фібробластів, які розміщуються в різних шарах шкіри, демонструючи їхню важливу роль у формуванні клітинної ідентичності та архітектури тканин [15].

Основні механізми захисту шкіри від UV-променів.

Пігментація шкіри відіграє важливу роль у захисті організму від стресових факторів навколишнього середовища, зокрема від ультрафіолетового випромінювання. Меланін, природний пігмент, що синтезується меланоцитами — спеціалізованими клітинами епідермісу, є основним елементом цього захисту. Процес утворення меланіну, відомий як меланогенез, є складним і включає взаємодію кількох молекул і сигнальних шляхів. Ключові молекули, такі як α-меланоцитостимулюючий гормон

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

(αMSH), фактор стовбурових клітин та ендотелін-1, активують рецептори на поверхні клітин, що запускає сигнальні шляхи. Ці шляхи конвергують у фактор транскрипції, пов'язаний з мікрофтальмією (MITF), який регулює експресію генів, що контролюють синтез меланіну, таких як тирозиназа (TYR), TRP-1 і TRP-2 (допахром-таутомераза, DCT). Ці механізми дозволяють шкірі адаптуватися до впливу ультрафіолетового випромінювання та захищають організм від пошкоджень [12].

Місцевий фотозахист забезпечується нанесенням сонцезахисних кремів на шкіру. Однак цей метод має певні недоліки, зокрема короткий термін дії, низьку прихильність користувачів до правильного застосування, обмежену системну ефективність та рідкісний ризик виникнення контактного дерматиту [13].

Фотозахист включає первинні та вторинні фактори. Основними є сонцезахисні засоби, які включають фізичні бар'єри для відбиття світла і хімічні для поглинання ультрафіолету. До вторинних факторів належать антиоксиданти, осмоліти та ферменти для відновлення ДНК, які обмежують пошкодження шкіри. Хімічні (органічні) сонцезахисні засоби поглинають ультрафіолет завдяки ароматичним сполукам з карбонільною групою. Це змушує молекули переходити в збуджений стан і потім вивільняти енергію з меншою довжиною хвилі. UVB фільтри поглинають спектр UVB-випромінювання (290–320 нм), а UVA фільтри — частково, розділяючи UVA на два діапазони: UVA I (340–400 нм) та UVA II (320–340 нм). Сонцезахисні засоби широкого спектру захищають від обох типів випромінювання [2].

Таким чином, шкіра забезпечує захист від ультрафіолетового випромінювання завдяки пігментації, де ключову роль відіграє меланін, синтезований меланоцитами. А доповненням природного фотозахисту є сонцезахисні засоби, що включають фізичні та хімічні фільтри, які ефективно поглинають чи блокують UV-випромінювання.

Ультрафіолетові фільтри: класифікація та механізм дії

Хімічні UV-фільтри. Амінобензоати: це потужні поглиначі UVB, але їх використання обмежене через чутливість до параамінобензойної кислоти (PABA), яка є ефективним UVB фільтром, але також часто викликає фотоалергію та контактний дерматит. З цієї причини PABA рідко використовують в сонцезахисних засобах. Падімат О, похідне ПАБК, є безпечним і ефективним UVB фільтром [2]. На відміну від PABA, OD-PABA характеризується високою гідрофобністю [16].

Синнамати: ці фільтри замінили PABA і включають октиноксат (OMC) та циноксат. Октиноксат — популярний UVB фільтр в США, але він менш ефективний ніж падімат О і менш стабільний під дією сонячного світла. Циноксат використовується рідше [2].

Саліцилати: вони слабкі поглиначі UVB і використовуються в комбінації з іншими фільтрами для посилення ефекту. Два основних саліцилати — гомосалат та октисалат — також зменшують деградацію інших фільтрів, таких

як оксибензон (бензофенон-3 (оксибензон, OBZ), органічна сполука, яку також широко використовують для захисту від ультрафіолетового випромінювання [2, 17]

Октокрилен: органічна молекула, яка широко використовується у сонцезахисних кремах завдяки своїм властивостям. Розчиняється в оліях, є водостійким і стабільним, що дозволяє підсилювати дію інших UV-фільтрів і покращувати рівномірність їхнього покриття. Однак октокрилен може поглинатися шкірою, сприяти утворенню активних форм кисню та, за оновленими даними [18, 19], впливати на синтез вітаміну D3 через блокування сонячного випромінювання. Попри його переваги, зокрема фізичну стабільність і ефективність, були зареєстровані випадки алергічного дерматиту, особливо у дітей. Це викликає дискусії щодо впливу щоденного використання сонцезахисних засобів з октокриленом на здоров'я та метаболізм вітаміну D [19].

Енсулізол: 2-Фенілбензімідазол-5-сульфонова кислота, відома як енсулізол, — це водорозчинний синтетичний UV-фільтр, який ефективно поглинає UV-B випромінювання (280–315 нм) та забезпечує захист шкіри від його шкідливого впливу., що дає легке і менш жирне відчуття, не впливаючи на UVA [20].

Похідні камфори: ці фільтри не включені до списку FDA (Управління з контролю за продуктами й ліками США), але є помірно ефективними для UVB захисту. Одне з них, терефталіідендикамфорсульфонова кислота, також ефективно поглинає UVA.

Бензофенони: оксибензон, найбільш поширений бензофенон, поглинає як UVB, так і частково UVA II, але може викликати контактний дерматит і фотоалергію. Оксибензон також не є фотостабільним. Інші бензофенони включають сулізобензон і діоксибензон.

Антранілати: малоефективні фільтри проти UVB і UVA, тому рідко використовуються.

Авобензони: широкоспектральні, ефективні проти UVA I, але швидко втрачають ефективність під дією сонячного світла. Вони також можуть руйнувати октиноксат.

Екамсула: фотостабільний та водостійкий фільтр, який запобігає фотостарінню, викликаному UVA-променями. [2]

Фізичні UV-фільтри. Оксид цинку та діоксид титану входять до складу фізичних сонцезахисних засобів [8] Дані фільтри мають назву неорганічних або мінеральних і у сонцезахисних засобах застосовуються у вигляді наночастинок для зменшення ефекту білого нальоту на шкірі. [9] Однак, наночастинки є небезпечними через можливість проникнення в глибокі шари шкіри.

Оксид цинку (ZnO) проявляє фотозахисні властивості, ефективно поглинаючи та розсіюючи ультрафіолетове випромінювання. Це допомагає захистити клітини шкіри від пошкоджень, спричинених сонячним світлом, та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

зменшує ризик утворення активних форм кисню, які можуть викликати оксидативний стрес. Завдяки цим властивостям оксид цинку широко використовується у складі сонцезахисних засобів як безпечний і ефективний компонент для запобігання шкідливому впливу ультрафіолету. [10]

Діоксид титану (TiO_2) є ефективним фотозахисним засобом, який широко використовується в сонцезахисній косметиці завдяки здатності блокувати UVA- та UVB-промені. Оптимізація його структури, наприклад, за допомогою створення наночастинок або модифікації целюлозними нанофібрилами (CNF), значно покращує його захисні властивості, зменшує білий відтінок на шкірі та підвищує стабільність у складі косметичних засобів. Крім того, діоксид титану демонструє низьку фотокаталітичну активність у спеціальних модифікованих формах, що робить його безпечнішим для шкіри та забезпечує довготривалий фотозахист. [11]

Механізм фізичних фільтрів полягає в відбитті та розсіюванні ультрафіолетових променів. Їх ефективність залежить від індексу відбиття, розміру частинок і товщини плівки. Мікронізовані частинки більш косметично привабливі, але можуть збільшити ризик системного поглинання. Оксид цинку та діоксид титану є основними фізичними фільтрами. Мікродисперсні оксид цинку та діоксид титану мають різну ефективність для захисту від UVA і UVB. Оксид цинку краще захищає від UVA, але менш ефективний для UVB, а діоксид титану — навпаки. Ці частинки стабілізуються за допомогою діоксиду кремнію чи диметикону. [2]

Ультрафіолетові фільтри — це центральний компонент сонцезахисних засобів. Вони забезпечують захист шкіри шляхом поглинання, відбиття або розсіювання ультрафіолетових променів. Хімічні фільтри працюють за рахунок поглинання UV-променів і їх перетворення в теплову енергію, тоді як фізичні (мінеральні) фільтри, наприклад, діоксид титану або оксид цинку, відбивають та розсіюють випромінювання. Кожен тип фільтрів має свої переваги та обмеження, що обумовлює актуальність розробки комбінованих формул для забезпечення максимального спектру захисту.

Вторинний фотозахист

Антиоксиданти, осмоліти та ферменти відновлення ДНК допомагають обмежити пошкодження шкіри. Антиоксиданти нейтралізують активні форми кисню (АФК), що утворюються під впливом UV-випромінювання. До таких антиоксидантів відносяться вітамін С, вітамін Е, силімарин і поліфеноли зеленого чаю. Вони мають протизапальні та антиканцерогенні властивості. Осмоліти, такі як таурин і ектоїн, допомагають захистити шкіру від UV-променів і зберегти її гідратацію [2].

Отже, хімічні фільтри, такі як амінобензоати, синнамати, саліцилати, октокрилен, енсулізол та похідні камфори, ефективно поглинають UVB-випромінювання, а бензофенони, авобензони й екамсула — UVA. Фізичні фільтри, як-от цинк оксид та титан діоксид, блокують ультрафіолет за рахунок

відбиття й розсіювання. Вторинний фотозахист забезпечується антиоксидантами, осмолітами та ферментами, які нейтралізують активні форми Оксигену, сприяючи захисту шкіри.

Практична цінність дослідження полягає у формуванні наукового підгрунтя для розробки нових косметичних засобів із високою ефективністю та безпечністю. Перспективи майбутніх розробок включають удосконалення фотостабільності фільтрів, зменшення їх потенційного негативного впливу на шкіру та використання біологічно активних молекул для створення косметики.

Висновки. Ультрафіолетове випромінювання є одним із ключових факторів, що спричиняють оксидативний стрес, пошкодження ДНК та структур шкіри, а також розвиток фотостаріння і шкірних захворювань, зокрема раку. Ефективний фотозахист відіграє важливу роль у профілактиці цих негативних наслідків і є основою сучасної косметології та дерматології.

Застосування нанотехнологій, зокрема використання наночастинок, відкриває нові можливості у розробці сонцезахисних засобів. Наночастинки забезпечують кращу прозорість продукту на шкірі, високу ефективність захисту та стабільність фільтрів. Проте їх застосування потребує детального вивчення потенційного впливу на глибокі шари шкіри та безпеку використання.

Сучасні дослідження спрямовані на створення комбінованих засобів, що поєднують хімічні та фізичні фільтри, а також інтеграцію компонентів із антиоксидантними властивостями. Це дозволяє не лише захистити шкіру від ультрафіолету, а й зменшити наслідки оксидативного стресу.

Подяки
Немає

Конфлікт інтересів
Немає

Література

1. Solano F. Photoprotection and Skin Pigmentation: Melanin-Related Molecules and Some Other New Agents Obtained from Natural Sources. Molecules. 2020 Mar 27;25(7):1537. doi: 10.3390/molecules25071537. PMID: 32230973; PMCID: PMC7180973.

2. Gabros S, Nessel TA, Zito PM. Sunscreens and Photoprotection. 2023 Jul 17. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2024 Jan–. PMID: 30725849.

3. Guerra KC, Zafar N, Crane JS. Skin Cancer Prevention. 2023 Aug 8. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2024 Jan–. PMID: 30137812.

4. Abiola TT, Whittock AL, Stavros VG. Unravelling the Photoprotective Mechanisms of Nature-Inspired Ultraviolet Filters Using Ultrafast Spectroscopy. Molecules. 2020 Aug 28;25(17):3945. doi: 10.3390/molecules25173945. PMID: 32872380; PMCID: PMC7504748.

5. Agarwal S, Krishnamurthy K. Histology, Skin. 2023 May 1. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2024 Jan–. PMID: 30726010.

6. Solano F. Metabolism and Functions of Amino Acids in the Skin. Adv Exp Med Biol. 2020;1265:187-199. doi: 10.1007/978-3-030-45328-2_11. PMID: 32761577.

7. Knox S, O'Boyle NM. Skin lipids in health and disease: A review. Chem Phys Lipids. 2021 May;236:105055. doi: 10.1016/j.chemphyslip.2021.105055. Epub 2021 Feb 6. PMID: 33561467.

8. Mahajan VK, Patil A, Blicharz L, Kassir M, Konnikov N, Gold MH, Goldman MP, Galadari H, Goldust M. Medical therapies for melasma. J Cosmet Dermatol. 2022 Sep;21(9):3707-3728. doi: 10.1111/jocd.15242. Epub 2022 Jul 31. PMID: 35854432.

9. Lyons AB, Trullas C, Kohli I, Hamzavi IH, Lim HW. Photoprotection beyond ultraviolet radiation: A review of tinted sunscreens. J Am Acad Dermatol. 2021 May;84(5):1393-1397. doi: 10.1016/j.jaad.2020.04.079. Epub 2020 Apr 23. PMID: 32335182.

10. Tryfon P, Sperdouli I, Adamakis IS, Mourdikoudis S, Moustakas M, Dendrinou-Samara C. Impact of Coated Zinc Oxide Nanoparticles on Photosystem II of Tomato Plants. Materials (Basel). 2023 Aug 26;16(17):5846. doi: 10.3390/ma16175846. PMID: 37687539; PMCID: PMC10488754.

11. Rabani I, Jang HN, Park YJ, Tahir MS, Lee YB, Moon EY, Song JW, Seo YS. Titanium dioxide incorporated in cellulose nanofibers with enhanced UV blocking performance by eliminating ROS generation. RSC Adv. 2022 Nov 23;12(52):33653-33665. doi: 10.1039/d2ra06444h. PMID: 36505717; PMCID: PMC9682890.

12. Chen J, Liu Y, Zhao Z, Qiu J. Oxidative stress in the skin: Impact and related protection. Int J Cosmet Sci. 2021 Oct;43(5):495-509. doi: 10.1111/ics.12728. Epub 2021 Aug 28. PMID: 34312881.

13. Parrado, C.; Philips, N.; Gilaberte, Y.; Juarranz, A.; González, S. Oral Photoprotection: Effective Agents and Potential Candidates. Front. Med. 2018, 5, 188. [Google Scholar] [CrossRef] [Green Version]

14. Hyeraci M, Papanikolau ES, Grimaldi M, Ricci F, Pallotta S, Monetta R, Minafò YA, Di Lella G, Galdo G, Abeni D, Fania L, Dellambra E. Systemic Photoprotection in Melanoma and Non-Melanoma Skin Cancer. Biomolecules. 2023 Jul 2;13(7):1067. doi: 10.3390/biom13071067. PMID: 37509103; PMCID: PMC10377635.

15. Capolupo L, Khven I, Lederer AR, Mazzeo L, Glousker G, Ho S, Russo F, Montoya JP, Bhandari DR, Bowman AP, Ellis SR, Guiet R, Burri O, Detzner J, Muthing J, Homicsko K, Kuonen F, Gilliet M, Spengler B, Heeren RMA, Dotto GP, La Manno G, D'Angelo G. Sphingolipids control dermal fibroblast heterogeneity. Science. 2022 Apr 15;376(6590):eabh1623. doi: 10.1126/science.abh1623. Epub 2022 Apr 15. PMID: 35420948.

16. Singer DL, MacManus-Spencer LA. Quantifying the sediment sorption of organic ultraviolet filter chemicals using solvophobic theory. Chemosphere. 2024 Oct;366:143446. doi: 10.1016/j.chemosphere.2024.143446. Epub 2024 Oct 9. PMID: 39384137.

17. Scheele A, Sutter K, Karatum O, Danley-Thomson AA, Redfern LK. Environmental impacts of the ultraviolet filter oxybenzone. Sci Total Environ. 2023 Mar 10;863:160966. doi: 10.1016/j.scitotenv.2022.160966. Epub 2022 Dec 16. PMID: 36535482.

18. Matsuoka, LY, Wortsman J, Hanifan N; Holick MF. Chronic Sunscreen Use Decreases Circulating Concentrations of 25-Hydroxyvitamin D. A Preliminary Study. Arch. Dermatol. 1988;124:1802–1804.

19. Abdi SAH, Ali A, Sayed SF, Nagarajan S, Abutahir, Alam P, Ali A. Sunscreen Ingredient Octocrylene's Potency to Disrupt Vitamin D Synthesis. Int J Mol Sci. 2022 Sep 5;23(17):10154. doi: 10.3390/ijms231710154. PMID: 36077552; PMCID: PMC9456232.

20. Mubeen M, Khalid MA, Mukhtar M, Shahrum S, Zahra S, Shabbir S, Iqbal A. Elucidating the Photoluminescence Quenching in Ensulizole: an Artificial Water Soluble Sunscreen. J Fluoresc. 2021 Jul;31(4):1055-1063. doi: 10.1007/s10895-021-02736-x. Epub 2021 May 6. PMID: 33956267.

References:

1. Solano F. Photoprotection and Skin Pigmentation: Melanin-Related Molecules and Some Other New Agents Obtained from Natural Sources. Molecules. 2020 Mar 27;25(7):1537. doi: 10.3390/molecules25071537. PMID: 32230973; PMCID: PMC7180973.

2. Gabros S, Nessel TA, Zito PM. Sunscreens and Photoprotection. 2023 Jul 17. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2024 Jan–. PMID: 30725849.

3. Guerra KC, Zafar N, Crane JS. Skin Cancer Prevention. 2023 Aug 8. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2024 Jan–. PMID: 30137812.

4. Abiola TT, Whittock AL, Stavros VG. Unravelling the Photoprotective Mechanisms of Nature-Inspired Ultraviolet Filters Using Ultrafast Spectroscopy. Molecules. 2020 Aug 28;25(17):3945. doi: 10.3390/molecules25173945. PMID: 32872380; PMCID: PMC7504748.

5. Agarwal S, Krishnamurthy K. Histology, Skin. 2023 May 1. In: StatPearls [Internet]. Treasure Island (FL): StatPearls Publishing; 2024 Jan–. PMID: 30726010.

6. Solano F. Metabolism and Functions of Amino Acids in the Skin. Adv Exp Med Biol. 2020;1265:187-199. doi: 10.1007/978-3-030-45328-2_11. PMID: 32761577.

7. Knox S, O'Boyle NM. Skin lipids in health and disease: A review. Chem Phys Lipids. 2021 May;236:105055. doi: 10.1016/j.chemphyslip.2021.105055. Epub 2021 Feb 6. PMID: 33561467.

8. Mahajan VK, Patil A, Blicharz L, Kassir M, Konnikov N, Gold MH, Goldman MP, Galadari H, Goldust M. Medical therapies for melasma. J Cosmet Dermatol. 2022 Sep;21(9):3707-3728. doi: 10.1111/jocd.15242. Epub 2022 Jul 31. PMID: 35854432.

9. Lyons AB, Trullas C, Kohli I, Hamzavi IH, Lim HW. Photoprotection beyond ultraviolet radiation: A review of tinted sunscreens. J Am Acad Dermatol. 2021 May;84(5):1393-1397. doi: 10.1016/j.jaad.2020.04.079. Epub 2020 Apr 23. PMID: 32335182.

10. Tryfon P, Sperdouli I, Adamakis IS, Mourdikoudis S, Moustakas M, Dendrinou-Samara C. Impact of Coated Zinc Oxide Nanoparticles on Photosystem II of Tomato Plants. Materials (Basel). 2023 Aug 26;16(17):5846. doi: 10.3390/ma16175846. PMID: 37687539; PMCID: PMC10488754.

11. Rabani I, Jang HN, Park YJ, Tahir MS, Lee YB, Moon EY, Song JW, Seo YS. Titanium dioxide incorporated in cellulose nanofibers with enhanced UV blocking performance by eliminating ROS generation. RSC Adv. 2022 Nov 23;12(52):33653-33665. doi: 10.1039/d2ra06444h. PMID: 36505717; PMCID: PMC9682890.

12. Chen J, Liu Y, Zhao Z, Qiu J. Oxidative stress in the skin: Impact and related protection. Int J Cosmet Sci. 2021 Oct;43(5):495-509. doi: 10.1111/ics.12728. Epub 2021 Aug 28. PMID: 34312881.

13. Parrado, C.; Philips, N.; Gilaberte, Y.; Juarranz, A.; González, S. Oral Photoprotection: Effective Agents and Potential Candidates. Front. Med. 2018, 5, 188. [Google Scholar] [CrossRef] [Green Version]

14. Hyeraci M, Papanikolau ES, Grimaldi M, Ricci F, Pallotta S, Monetta R, Minafò YA, Di Lella G, Galdo G, Abeni D, Fania L, Dellambra E. Systemic Photoprotection in Melanoma and Non-Melanoma Skin Cancer. Biomolecules. 2023 Jul 2;13(7):1067. doi: 10.3390/biom13071067. PMID: 37509103; PMCID: PMC10377635.

15. Capolupo L, Khven I, Lederer AR, Mazzeo L, Glousker G, Ho S, Russo F, Montoya JP, Bhandari DR, Bowman AP, Ellis SR, Guiet R, Burri O, Detzner J, Muthing J, Homicsko K, Kuonen F, Gilliet M, Spengler B, Heeren RMA, Dotto GP, La Manno G, D'Angelo G. Sphingolipids control dermal fibroblast heterogeneity. Science. 2022 Apr 15;376(6590):eabh1623. doi: 10.1126/science.abh1623. Epub 2022 Apr 15. PMID: 35420948.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

16. Singer DL, MacManus-Spencer LA. Quantifying the sediment sorption of organic ultraviolet filter chemicals using solvophobic theory. Chemosphere. 2024 Oct;366:143446. doi: 10.1016/j.chemosphere.2024.143446. Epub 2024 Oct 9. PMID: 39384137.

17. Scheele A, Sutter K, Karatum O, Danley-Thomson AA, Redfern LK. Environmental impacts of the ultraviolet filter oxybenzone. Sci Total Environ. 2023 Mar 10;863:160966. doi: 10.1016/j.scitotenv.2022.160966. Epub 2022 Dec 16. PMID: 36535482.

18. Matsuoka, LY, Wortsman J, Hanifan N; Holick MF. Chronic Sunscreen Use Decreases Circulating Concentrations of 25-Hydroxyvitamin D. A Preliminary Study. Arch. Dermatol. 1988; 124:1802–1804.

19. Abdi SAH, Ali A, Sayed SF, Nagarajan S, Abutahir, Alam P, Ali A. Sunscreen Ingredient Octocrylene's Potency to Disrupt Vitamin D Synthesis. Int J Mol Sci. 2022 Sep 5; 23(17):10154. doi: 10.3390/ijms231710154. PMID: 36077552; PMCID: PMC9456232.

20. Mubeen M, Khalid MA, Mukhtar M, Shahrum S, Zahra S, Shabbir S, Iqbal A. Elucidating the Photoluminescence Quenching in Ensulizole: an Artificial Water Soluble Sunscreen. J Fluoresc. 2021 Jul;31(4):1055-1063. doi: 10.1007/s10895-021-02736-x. Epub 2021 May 6. PMID: 33956267.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 616.34-008.6:616.89

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1653-1669

Кучер Світлана Вікторівна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини та фтизіатрії, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-1026-9567

Мисула Маріанна Сергіївна кандидат медичних наук, асистент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини та фтизіатрії, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, Тернопіль, https://orcid.org/0009-0005-7961-2847

Ткачук Віталій Васильович кандидат медичних наук, асистент кафедри сімейної медицини, загальної практики та поліклінічної терапії, Одеський національний медичний університет, м. Одеса, https://orcid.org/0000-0002-8323-5467

Кавецька Наталія Анатоліївна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини та фтизіатрії, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-8365-6990

Ярема Надія Зіновіївна кандидат медичних наук, доцент кафедри пропедевтики внутрішньої медицини та фтизіатрії, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-4378-1084

Дживак Тетяна Василівна доктор філософії (Медицина), лікар психіатр. https://orcid.org/0000-0001-9367-9742

ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ КОГНІТИВНИХ ПОРУШЕНЬ ПРИ СИНДРОМІ ПОДРАЗНЕНОГО КИШЕЧНИКА АСОЦІЙОВАНОГО З ПІДВИЩЕНИМ РІВНЕМ ТРИВОЖНОСТІ

Анотація. Синдром подразненого кишечника є поширеним функціональним розладом шлунково-кишкового тракту, що характеризується рецидивуючим болем у животі, порушеннями дефекації та здуттям, і має біопсихосоціальну природу, впливаючи на взаємодію між кишечником і центральною нервовою системою через вісь "кишечник–мозок". Складові інтелектуально-мнестичних функцій включають пам’ять, інтелектуальну

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

складову, увагу та сприйняття та обробку інформації. Дослідження спрямоване на вивчення стану інтелектуально-мнестичних функцій, зокрема концентрації уваги, короткочасної та опосередкованої пам'яті, а також вербально-логічного мислення, у 72 пацієнтів із клінічно підтвердженим СПК віком від 18 до 67 років. Учасники були розподілені на три групи залежно від частоти загострень за період 2019–2024 років: група А (рідкісні рецидиви, до 3 звернень за медичною допомогою), група Б (помірна частота, 4–10 звернень) і група В (часті загострення, понад 11 звернень). Для оцінки когнітивних функцій застосовувалися стандартизовані нейропсихологічні методики: таблиці Шульте (концентрація уваги), методика Джекобсона (короткочасна пам'ять), кільця Ландольта (обсяг уваги та перцептивна швидкість) і піктограми О. Лурії (опосередкована пам'ять і мислення). Результати показали, що в групі А когнітивні функції залишалися збереженими з високими показниками уваги, пам'яті та швидкості обробки інформації. У групі Б відзначено помірне зниження цих показників, пов'язане з періодичним дискомфортом і стресом. Пацієнти групи В продемонстрували значні когнітивні порушення, включаючи дефіцити концентрації, пам'яті та мислення, що корелюють із хронічним болем, втомою, тривожністю та дисбіозом кишечника. Встановлено прямий зв'язок між частотою загострень СПК і ступенем когнітивного дефіциту, що підтверджує системний вплив захворювання на нейропластичність і нейротрансмісію. Для покращення якості життя рекомендовано комплексне лікування, що поєднує гастроентерологічну терапію з психотерапією та, за необхідності, антидепресантами, спрямованими на відновлення когнітивних функцій і гармонізацію психоемоційного стану.

Ключові слова: синдром подразненого кишечника, інтелектуально-мнестичні функції, когнітивні порушення, вісь "кишечник–мозок", нейропсихологічне тестування.

Kucher Svitlana Viktorivna PhD, MD, Associate Professor of Department of Internal Medicine Propedeutics and Phthisiology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0003-1026-9567

Yarema Nadiia Zinoviivna PhD, MD, Associate Professor of Department of Internal Medicine Propedeutics and Phthisiology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-4378-1084

Tkachuk Vitalii Vasylovych PhD, MD, Assistant of the Department of Family Medicine, General Practice and Polyclinic Therapy, Odessa National Medical University, Odesa, https://orcid.org/0000-0002-8323-5467

Mysula Marianna Serhiivna PhD, MD, Assistant of Department of Internal Medicine Propedeutics and Phthisiology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0009-0005-7961-2847

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Kavetska Nataliia Anatoliivna PhD, MD, Associate Professor of Department of Internal Medicine Propedeutics and Phthisiology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-8365-6990

Dzhyvak Tetiana Vasylivna PhD (Medicine), psychiatrist, https://orcid.org/0000-0001-9367-9742

STUDY OF THE STATE OF COGNITIVE IMPAIRMENT IN IRRITABLE BOWEL SYNDROME ASSOCIATED WITH INCREASED ANXIETY

Abstract. Irritable bowel syndrome is a common functional disorder of the gastrointestinal tract, characterised by recurrent abdominal pain, bowel movements and bloating, and has a biopsychosocial nature, affecting the interaction between the gut and the central nervous system through the gut-brain axis. The components of intellectual and mental functions include memory, intellectual component, attention, and perception and processing of information. The study aimed to investigate the state of intellectual and mental functions, in particular concentration, short-term and indirect memory, as well as verbal and logical thinking, in 72 patients with clinically confirmed IBS aged 18 to 67 years. Participants were divided into three groups depending on the frequency of exacerbations in the period 2019-2024: group A (rare relapses, up to 3 visits for medical care), group B (moderate frequency, 4-10 visits) and group C (frequent exacerbations, more than 11 visits). Standardised neuropsychological methods were used to assess cognitive functions: Schulte tables (concentration of attention), Jacobson's method (short-term memory), Landolt rings (attention span and perceptual speed) and O. Luria's pictograms (indirect memory and thinking). The results showed that in group A, cognitive functions remained preserved with high rates of attention, memory and information processing speed. In group B, a moderate decrease in these indicators was noted, associated with periodic discomfort and stress. Patients in Group C demonstrated significant cognitive impairment, including deficits in concentration, memory and thinking, which correlate with chronic pain, fatigue, anxiety and intestinal dysbiosis. A direct correlation between the frequency of IBS exacerbations and the degree of cognitive deficit has been established, which confirms the systemic impact of the disease on neuroplasticity and neurotransmission. To improve the quality of life, a comprehensive treatment combining gastroenterological therapy with psychotherapy and, if necessary, antidepressants aimed at restoring cognitive functions and harmonising the psycho-emotional state is recommended.

Keywords: irritable bowel syndrome, intellectual and mental functions, cognitive disorders, gut-brain axis, neuropsychological testing.

Постановка проблеми. Інтелектуально-мнестичні функції є комплексом вищих когнітивних процесів, які забезпечують здатність людини до

сприйняття, аналізу, обробки, зберігання та відтворення інформації, а також її використання для вирішення інтелектуальних завдань [1]. Ці функції є інтегративним результатом діяльності центральної нервової системи, зокрема кори головного мозку, підкоркових структур (гіпокампу, мигдалеподібного тіла, таламуса) та їхніх взаємозв'язків через нейротрансмітерні системи (дофамінергічну, серотонінергічну, холінергічну тощо) [2]. У медичній практиці інтелектуально-мнестичні функції оцінюються як ключові показники когнітивного здоров'я, а їх порушення можуть свідчити про патологічні процеси різного генезу — від нейродегенеративних захворювань до системних розладів, включно з функціональними станами. Складові інтелектуально-мнестичних функцій включають пам'ять, інтелектуальну складову, увагу та сприйняття та обробку інформації [3,4,5,6,7].

Пам'ять є основою мнестичної складової і включає кілька підтипів: короткочасна пам'ять – здатність утримувати невеликий обсяг інформації протягом короткого часу, що залежить від активності префронтальної кори та робочої пам'яті та довготривала пам'ять яка відповідальна за зберігання інформації протягом тривалого часу, яке опосередковане гіпокампом і асоціативними зонами кори [8,9]. Вона в свою чергу поділяється на експліцитну (декларативну, пов'язану з фактами та подіями) та імпліцитну (процедурну, пов'язану з навичками). Інтелектуальна складова охоплює процеси мислення, такі як аналіз, синтез, абстрагування, узагальнення та прийняття рішень. Ці функції залежать від інтегративної роботи асоціативних зон кори головного мозку, зокрема префронтальної кори, яка відповідає за виконавчі функції (планування, контроль імпульсів, гнучкість мислення), та тім'яно-скроневих ділянок, що беруть участь у просторовому мисленні та мовних процесах. Увага є базовою умовою ефективного функціонування пам'яті та інтелектуальних процесів. Сприйняття та обробка інформації включають декодування сенсорних сигналів (зорових, слухових тощо) та їх інтеграцію в цілісне уявлення, що забезпечується скроневими та потиличними частками кори [9].

Інтелектуально-мнестичні функції залежать від складної взаємодії нейронних мереж, де ключову роль відіграють гіпокамп, який забезпечує переведення інформації з короткочасної пам'яті в довготривалу, префронтальна кора, що відповідає за виконавчі функції, абстрактне мислення й саморегуляцію, мигдалеподібне тіло, яке регулює емоційний компонент пам'яті та сприяє її закріпленню, а також мікробіом кишечника, що впливає на нейротрансмісію, зокрема синтез серотоніну, і нейрозапальні процеси через вісь "кишечник–мозок", модулюючи когнітивні здібності; при цьому порушення цих функцій можуть бути спричинені нейротрансмітерним дисбалансом, наприклад дефіцитом ацетилхоліну при деменції, нейрозапаленням із підвищенням рівня прозапальних цитокінів, таких як IL-6 або TNF-α, гіпоксією чи метаболічними розладами, а в разі функціональних порушень, як-

от синдрому подразненого кишечника, важливу роль відіграють хронічний стрес, дисбіоз кишечника та активація імунної системи, які опосередковано впливають на когнітивні процеси через зміни нейропластичності й активності мозку [10,11]. Зміни цих функцій можуть проявлятися як суб'єктивними скаргами (труднощі з концентрацією), так і об'єктивними порушеннями, що можуть виявитися під час проходження тестування [12].

Синдром подразненого кишечника (СПК, англ. Irritable Bowel Syndrome, IBS) — це хронічний функціональний розлад шлунково-кишкового тракту, який характеризується рецидивуючим болем у животі, асоційованим із порушеннями дефекації (діареєю, закрепом або їх чергуванням), а також змінами консистенції випорожнень без виявлення органічних уражень (наприклад, запальних, інфекційних чи неопластичних процесів) [13]. Діагностика СПК базується на клінічних критеріях, які визначають наявність болю в животі принаймні один раз на тиждень протягом останніх трьох місяців із початком симптомів щонайменше за шість місяців до діагнозу [14,15]. СПК належить до категорії функціональних гастроентерологічних розладів, що підкреслює відсутність структурних змін у слизовій оболонці кишечника при гістологічному чи ендоскопічному дослідженні [16].

Синдром подразненого кишечника є біопсихосоціальним розладом, що виникає через порушення взаємодії між центральною та ентеральною нервовими системами і кишечником [17,18]. Хронічний стрес, тривожність або депресія активують гіпоталамо-гіпофізарно-надниркову вісь, змінюючи моторику кишечника та викликаючи вісцеральну гіперчутливість [19,20]. Дисбіоз кишечника, зокрема зниження різноманітності корисних бактерій і ріст умовно-патогенних, що призводить до порушення бар'єру слизової, слабкого запалення та утворення нейротоксичних метаболітів, наприклад, коротколанцюгових жирних кислот. Вісцеральна гіперчутливість проявляється підвищеною реакцією рецепторів кишечника на розтягнення чи подразники (гази, жовчні кислоти) через аномалії ноцицептивних шляхів і сприйняття болю в мозку. Моторика кишечника порушується, прискорена при діареї або уповільнена при закрепах, що пов'язано з дисбалансом нейротрансмітерів (серотоніну, ацетилхоліну) [21,22].

Основні прояви СПК включають біль у животі — спастичний, колючий або тупий, частіше в нижній лівій частині (сигмоподібна кишка), який полегшується після дефекації, що є діагностичною ознакою. Порушення дефекації проявляються діареєю з частими рідкими випорожненнями (понад 3 рази на день), імперативними позивами і відчуттям неповного спорожнення, закрепами з рідкісним (менше 3 разів на тиждень) твердим стільцем (тип 1–2 за Бристольською шкалою) або змішаним типом із чергуванням діареї та закрепів. Здуття живота і метеоризм супроводжуються відчуттям розпирання, що посилюється після їжі чи ввечері. Екстраінтестинальні симптоми включають тривожність, депресію, соматоформні розлади (до 50% випадків),

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

когнітивні порушення ("туман у голові", зниження концентрації), а також головний біль, безсоння, фіброміалгію чи хронічний тазовий біль. Симптоми загострюються через стрес, гормональні зміни (наприклад, під час менструації) або тригерні продукти. Дослідження інтелектуально-мнестичних функцій у пацієнтів із СПК є важливим для розуміння системної природи захворювання та покращення якості життя через комплексне лікування, поєднуючи фундаментальні дослідження і клінічну практику [23,24].

Метою статті було вивчення стану інтелектуально-мнестичної сфери, зокрема таких її ключових компонентів, як концентрація уваги, короткочасна та довготривала пам’ять, у пацієнтів із підтвердженим діагнозом синдрому подразненого кишечника. Для досягнення цієї мети застосовувалися стандартизовані нейропсихологічні тестувальні методики, які дозволили об’єктивно оцінити когнітивні функції в цій групі хворих. Також досліджували можливий взаємозв’язок між вираженістю когнітивних порушень і частотою загострень захворювання, що дало змогу проаналізувати динаміку інтелектуально-мнестичних показників у періоди ремісії та рецидивів.

Виклад основного матеріалу.

У дослідженні взяли участь 72 особи віком від 18 до 67 років, які з 2019 року перебували під амбулаторним наглядом з клінічно підтвердженим діагнозом синдрому подразненого кишечника. Усі учасники були ретельно розподілені на три когорти залежно від частоти їхніх звернень за медичною допомогою через загострення симптомів СПК протягом п’ятирічного періоду спостереження (2019–2024 роки). Перша група (група А) складалася з пацієнтів, які зверталися за амбулаторною допомогою до трьох разів за п’ять років, що свідчить про рідкісні епізоди загострень. Друга група (група Б) включала осіб, які зверталися від чоьтирьох до десяти разів, вказуючи на помірну частоту рецидивів. Третя група (група В) охоплювала пацієнтів із більш ніж одинадцятьома зверненнями, що відображає високу частоту загострень і, ймовірно, тяжчий перебіг захворювання. Для оцінки стану інтелектуально-мнестичної сфери, зокрема таких її аспектів, як концентрація уваги, швидкість обробки інформації та пам’ять, було використано низку валідованих психодіагностичних інструментів. Зокрема, застосовувалися таблиці Шульте, які дозволяють вимірювати швидкість зорового пошуку та рівень концентрації уваги в умовах обмеженого часу [25]. Для аналізу короткочасної пам’яті використовувалася методика Джекобсона, що базується на запам’ятовуванні послідовностей стимулів із подальшим їх відтворенням [26]. Дослідження обсягу та стійкості уваги проводилося за допомогою кілець Ландольта — тесту, який оцінює здатність до швидкого розпізнавання зорових деталей і підтримання когнітивного фокусу [27]. Додатково застосовувалася методика піктограм О. Лурії, спрямована на вивчення вербально-логічної пам’яті, асоціативного мислення та здатності до опосередкованого запам’ятовування через створення символічних образів [28]. Перед початком когнітив-

ного тестування всі учасники пройшли комплексне клініко-психологічне обстеження. Воно включало психометричну оцінку рівня тривожності за шкалою GAD-7 (Generalized Anxiety Disorder-7), депресивних станів за тестом Бека (Beck Depression Inventory) та аналіз якості життя за опитувальником SF-36 (Short Form Health Survey), який охоплює фізичні, емоційні та соціальні аспекти функціонування. Результати цього обстеження показали, що пацієнти з високими показниками тривоги та депресії демонстрували значно більшу частоту загострень СПК. Ці дані дозволяють припустити, що психоемоційний стан відіграє важливу роль у модуляції клінічного перебігу захворювання, впливаючи як на суб'єктивне самопочуття, так і на об'єктивні показники когнітивної сфери.

Таблиці Шульте — це психодіагностичний інструмент для оцінки концентрації уваги, швидкості її переключення та обробки зорової інформації. Тест складається з таблиць 5x5, заповнених числами від 1 до 25 у випадковому порядку. Учасник має швидко знайти і вказати числа в порядку зростання, а час виконання фіксується. Короткий час свідчить про високу концентрацію та когнітивну швидкість, тоді як затримки чи помилки можуть вказувати на труднощі з увагою або зорово-моторною координацією. Метод застосовується в медицині, психології, освіті та спорті завдяки простоті й доступності. Результати тестування уваги за методикою таблиць Шульте наведено в таблиці 1.

Таблиця 1.

Результати тестування уваги за методикою таблиць Шульте у пацієнтів з різною частотою загострень СПК

Група (n=72)	Середній час виконання (сек.) ± Стандартне відхилення	Кількість помилок (середнє значення ± стандартне відхилення)
Група А (n= 18)	32.1 ± 2.4*	1.3 ± 0.6*
Група Б (n= 31)	41.4 ± 3.7*	2.8 ± 1.4*
Група В (n= 23)	47.2 ± 4.3*	4.1 ± 2.3*
Примітка: * p<0,05.		

Пацієнти групи А, які мають рідкісні загострення синдрому подразненого кишечника, демонструють найкращі результати за таблицями Шульте. Їхній середній час виконання завдання є найкоротшим, а кількість помилок — мінімальною, що вказує на високий рівень концентрації уваги, швидкість переключення когнітивних ресурсів і збережену здатність до ефективної обробки зорової інформації. Такі показники свідчать про відносно стабільний стан когнітивних функцій у цій групі, що, ймовірно, пов'язано з низькою частотою клінічних проявів захворювання. Учасники групи Б, для яких характерна помірна частота загострень СПК, показують дещо нижчі результати. Середній час, необхідний для виконання завдання, помітно зростає, а кількість помилок збільшується порівняно з групою А. Це може

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

вказувати на поступове зниження когнітивної ефективності, зокрема концентрації уваги та швидкості обробки інформації. Такі зміни, імовірно, обумовлені періодичним фізичним дискомфортом і стресом, пов'язаним із повторними епізодами захворювання, що впливають на когнітивні процеси. Група В, до якої входять пацієнти з частими загостреннями СПК, демонструє найгірші показники в тесті. Середній час виконання завдання значно подовжується, а кількість помилок досягає максимальних значень. Ці результати можуть бути наслідком хронічного фізичного дискомфорту, накопиченої втоми, а також супутнього впливу тривожних і депресивних станів, які часто спостерігаються у таких хворих. Усе це разом суттєво погіршує концентрацію уваги, стійкість когнітивних функцій і загальну ефективність обробки інформації. Загалом, результати показують, що частота загострень СПК прямо корелює з вираженістю порушень інтелектуально-мнестичних функцій. Пацієнти з частими рецидивами мають значні когнітивні обмеження, що підкреслює необхідність інтеграції когнітивно-поведінкових методів, психотерапевтичних підходів та інших терапевтичних стратегій у стандартні протоколи лікування СПК для покращення як фізичного, так і когнітивного стану хворих.

Методика за Джекобсоном є валідованим нейропсихологічним інструментом, призначеним для кількісної оцінки обсягу короткочасної пам'яті та її функціональної ефективності в рамках когнітивної діяльності. Цей метод базується на визначенні максимальної кількості дискретних інформаційних одиниць (числівникових, вербальних чи символьних стимулів), які суб'єкт здатен утримати в оперативній пам'яті та відтворити у правильній послідовності після короткочасного пред'явлення. Методика широко застосовується в клінічній нейропсихології для діагностики когнітивних порушень, пов'язаних із неврологічними, психіатричними чи соматичними розладами, включаючи функціональні гастроентерологічні стани, такі як синдром подразненого кишечника. Дані, отримані в ході тестування, представлено в таблиці 2, де відображено варіабельність показників короткочасної пам'яті залежно від тяжкості клінічного перебігу СПК.

Таблиця 2.

Тестування короткочасної пам'яті за методикою Джекобсона у пацієнтів з різною частотою загострень СПК

Група (n=72)	Середня кількість правильно відтворених чисел (M ± m)	Кількість помилок (середнє значення ± стандартне відхилення)
Група А (n= 18)	6.9 ± 1.2*	0.7 ± 0.4*
Група Б (n= 31)	5.4 ± 1.4*	1.8 ± 0.8*
Група В (n= 23)	3.9 ± 1.3*	3.4 ± 0.9*
Примітка: * p<0,05.		

Пацієнти групи А, які характеризуються рідкісними загостреннями синдрому подразненого кишечника, демонструють оптимальні результати за методикою Джекобсона. Середня кількість коректно відтворених числових стимулів відповідає нормативному діапазону короткочасної пам'яті з мінімальною частотою помилок. Ці дані свідчать про збереження когнітивної функції, зокрема ефективність оперативної пам'яті, що, ймовірно, зумовлено низькою інтенсивністю клінічних проявів СПК у цій когорті. Учасники групи Б, з помірною частотою загострень СПК, виявляють помітне зниження обсягу короткочасної пам'яті. Середня кількість правильно відтворених елементів зменшується, а частота помилок зростає, що може бути опосередковано періодичним впливом вісцерального дискомфорту та асоційованим субклінічним стресовим навантаженням. Такі зміни вказують на початкові порушення когнітивної продуктивності, пов'язані з рецидивами захворювання. Група В, до якої входять пацієнти з частими загостреннями СПК, характеризується найнижчими показниками за методикою Джекобсона. Значно зменшений обсяг відтворених стимулів і висока частота помилок відображають виражені дефіцити короткочасної пам'яті. Ці порушення можуть бути зумовлені хронічним больовим синдромом, системною втомою та психоемоційними факторами, такими як тривожність і депресія, що впливають на нейротрансмітерну регуляцію та нейропластичність гіпокампа. Результати тестування за методикою Джекобсона підтверджують кореляцію між частотою загострень СПК і ступенем порушення короткочасної пам'яті. Пацієнти з високою рецидивною активністю захворювання демонструють значні когнітивні обмеження, що обґрунтовує необхідність комплексного терапевтичного підходу. Окрім гастроентерологічної корекції, доцільним є впровадження нейропсихологічних і психотерапевтичних інтервенцій, спрямованих на компенсацію когнітивного дефіциту та оптимізацію психоемоційного стану для покращення функціонального прогнозу.

Кільця Ландольта являють собою психодіагностичний інструмент, призначений для оцінки обсягу уваги, зорової перцептивної чутливості та швидкості когнітивної обробки зорових стимулів. Методика базується на використанні серії символів у вигляді кілець із розривами (аналогічних до "С"), які варіюють за розміром і орієнтацією розриву (вертикальною, горизонтальною чи діагональною). Основною метою тесту є визначення здатності суб'єкта швидко й точно ідентифікувати позицію розриву, що відображає ефективність зорово-моторної координації та когнітивної продуктивності. Процедура тестування передбачає пред'явлення учаснику послідовності зображень або таблиць із кільцями Ландольта, де він має оперативно вказати напрямок розриву (наприклад, "вгору", "вліво"). Реєструються час виконання завдання та відсоток правильних відповідей. Високі показники швидкості й точності свідчать про адекватний обсяг уваги та збережену здатність до швидкої обробки зорової інформації, тоді як

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

зниження цих параметрів може вказувати на дефіцит концентрації, уповільнення когнітивних процесів або порушення зорової диференціації. У контексті синдрому подразненого кишечника кільця Ландольта застосовуються для оцінки когнітивних функцій, які можуть зазнавати змін через хронічний перебіг захворювання. У пацієнтів із СПК методика дозволяє виявити вплив вісцерального дискомфорту, системного стресу та нейрозапальних процесів на зорову увагу та перцептивну швидкість. Зниження показників у тесті може бути асоційоване з частотою загострень СПК, що опосередковано впливає на нейротрансмітерну регуляцію (зокрема, серотонінергічну систему) та функціональну активність префронтальної кори й тім'яних зон мозку.Методика вирізняється простотою, надійністю та високою відтворюваністю, що робить її ефективним інструментом для клінічних і дослідницьких цілей. У рамках вивчення СПК кільця Ландольта сприяють виявленню субклінічних когнітивних порушень, пов'язаних із психоемоційними факторами (тривожністю, депресією), а також оцінці впливу терапевтичних інтервенцій на когнітивний статус. Результати тестування, представлені в таблиці 3, ілюструють зв'язок між клінічною динамікою СПК і параметрами зорової уваги, що має значення для прогнозування функціональних можливостей пацієнтів.

Таблиця 3.

Результати тестування обсягу уваги за методикою кілець Ландольта у пацієнтів з різною частотою загострень СПК

Група (n=72)	Середній час обробки одного кільця (сек.) ± Стандартне відхилення	Кількість правильних відповідей (середнє значення ± стандартне відхилення)
Група А (n= 18)	1.3 ± 0.4	19.8 ± 1.7
Група Б (n= 31)	1.9 ± 0.5	14.8 ± 2.3
Група В (n= 23)	2.9 ± 0.4	11.3 ± 2.6
Примітка: * p<0,05.		

Група А демонструє найкращі показники: найкоротший середній час обробки одного кільця, висока кількість правильних відповідей і мінімальна кількість помилок, що свідчить про високу точність, швидкість обробки зорової інформації та ефективну концентрацію уваги. Група Б має середні результати: час обробки кільця збільшений, кількість правильних відповідей знижена, а помилок більше, що може вказувати на погіршення концентрації та швидкості сприйняття зорової інформації через частіші загострення СПК і супутні симптоми, такі як біль і втома. Група В показує найгірші результати: найдовший час обробки одного кільця, найменша кількість правильних відповідей і найбільша кількість помилок, що, ймовірно, відображає значне зниження когнітивних функцій, зокрема обсягу уваги та швидкості обробки

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

інформації, через постійне фізичне й психоемоційне навантаження від частих загострень СПК. Дослідження за методикою кілець Ландольта підтверджує, що частота загострень синдрому подразненого кишечника впливає на обсяг уваги, здатність до концентрації та швидкість обробки зорової інформації. Пацієнти з частими загостреннями виявляють суттєві когнітивні порушення, що вимагає не лише медикаментозного лікування СПК, а й комплексного підходу з психологічною підтримкою та когнітивно-поведінковою терапією для покращення стану та якості життя.

Методика піктограм О. Лурії — це проективний тест, призначений для аналізу опосередкованої пам'яті та вербально-логічного мислення у контексті когнітивних функцій [36]. Вона досліджує, як людина запам'ятовує інформацію через образні асоціації, а також виявляє особливості когнітивних процесів, пов'язаних із запам'ятовуванням і відтворенням. Основна мета — оцінити здатність до опосередкованої пам'яті, тобто запам'ятовування через створення асоціативних образів, а також вивчити вербально-логічне мислення, абстрактне сприйняття та символізацію у пацієнтів, зокрема з синдромом подразненого кишечника (СПК). Учаснику пропонують список із 10–12 слів або фраз, що відображають абстрактні поняття (наприклад, "тривога", "біль", "спокій", "втома"), які можуть бути релевантними до емоційного стану при СПК. Завдання полягає в тому, щоб намалювати піктограми — прості символи чи малюнки, які асоціюються з цими словами та сприяють їх запам'ятовуванню. Через 20–30 хвилин учасника просять згадати слова, спираючись на створені малюнки. Результати оцінюють за кількістю правильно відтворених слів і аналізують піктограми за їхньою конкретністю, абстрактністю, емоційним забарвленням чи символізмом, що дає змогу зрозуміти когнітивні та емоційні особливості, характерні для СПК. У контексті СПК методика допомагає виявити порушення пам'яті та мислення, які можуть бути пов'язані з хронічним стресом, вісцеральною гіперчутливістю чи дисбіозом, а також оцінити вплив психоемоційного стану на когнітивні здібності. Цей інструмент застосовується в нейропсихології та клінічній практиці для вивчення когнітивних порушень у пацієнтів із СПК, а також для аналізу емоційних станів, таких як тривожність чи депресія, що часто супроводжують захворювання. Методика Лурії є універсальною, дозволяючи оцінити не лише обсяг пам'яті, а й якісні характеристики когнітивних процесів — використання асоціацій, символів і внутрішніх образів, що відображено в таблиці 4.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 4.

Оцінка опосередкованої пам'яті та вербально-логічного мислення за методикою піктограм О. Лурії у пацієнтів з різною частотою загострень СПК

Група (n=72)	Середня кількість правильно відтворених слів (M ± m)	Якість піктограм (оцінка від 1 до 5)	Кількість образних асоціацій (середнє значення ± стандартне відхилення)
Група А (n= 18)	8.9 ± 1.3*	4.9 ± 0.5*	8.2 ± 1.2*
Група Б (n= 31)	6.5 ± 1.4*	3.4 ± 0.8*	5.4 ± 1.3*
Група В (n= 23)	4.2 ± 1.7*	2.3 ± 0.7*	3.5 ± 1.5*
Примітка: * p<0,05.			

Група А демонструє найкращі показники: висока кількість правильно відтворених слів і якісні піктограми вказують на ефективну опосередковану пам’ять та здатність до створення чітких образних асоціацій. Це може свідчити про збереженість когнітивних функцій і мінімальний вплив СПК на психоемоційний стан у цій групі. Група Б показує середні результати: зменшення кількості правильно відтворених слів і погіршення якості піктограм відображають помірне зниження опосередкованої пам’яті та здатності до абстрактного мислення. Такі зміни можуть бути пов’язані з частішими загостреннями СПК, що супроводжуються болем, здуттям чи тривожністю, впливаючи на когнітивні процеси. Група В має найгірші результати: низька кількість правильно відтворених слів, слабка якість піктограм і обмежена здатність до створення асоціативних образів вказують на значне погіршення когнітивних функцій. Це, ймовірно, зумовлено постійним фізичним дискомфортом, втомою, хронічним стресом або депресивними станами, характерними для пацієнтів із частими загостреннями СПК. Результати методики піктограм О. Лурії демонструють, що частота загострень синдрому подразненого кишечника впливає на когнітивні здібності, зокрема опосередковану пам’ять і здатність до символізації. Пацієнти з частими загостреннями виявляють суттєві порушення в цих сферах, що може потребувати не лише лікування основного захворювання, а й застосування когнітивно-поведінкової терапії та психологічної підтримки для покращення когнітивного стану та якості життя.

Дослідження стану інтелектуально-мнестичних функцій у пацієнтів із синдромом подразненого кишечника показало, що когнітивні здібності можуть залежати від частоти загострень захворювання. Учасники з рідкими рецидивами демонструють збережену увагу, хорошу короткочасну та опосередковану пам’ять, а також високу швидкість обробки інформації, що свідчить про мінімальний вплив хвороби на когнітивну сферу. Пацієнти з

помірною частотою загострень виявляють поступове зниження концентрації, пам'яті та перцептивної швидкості, що вказує на початкові когнітивні порушення, пов'язані з періодичним дискомфортом і стресом. У пацієнтів із частими загостреннями спостерігаються значні проблеми з увагою, пам'яттю та мисленням, що відображає виражене погіршення когнітивних функцій через хронічний біль, втому та психоемоційні розлади. Чим частіші рецидиви СПК, тим сильніше страждають інтелектуально-мнестичні процеси, що може підтверджувати системний вплив захворювання на вісь "кишечник–мозок". Для підвищення якості життя пацієнтів із синдромом подразненого кишечника рекомендуються заходи первинного рівня терапії, що охоплюють психотерапію як основний інструмент та, за необхідності, застосування антидепресантів, які не лише зменшують тривожність, а й сприяють відновленню нейропластичності головного мозку, гармонізуючи емоційний стан і когнітивні можливості [29,30,31].

Висновки:

Частота загострень СПК прямо корелює з вираженістю когнітивних порушень: рідкісні рецидиви асоціюються зі збереженням уваги, пам'яті та швидкості обробки інформації, тоді як часті загострення супроводжуються зниженням цих функцій. Пацієнти з частими загостреннями демонструють суттєві дефіцити концентрації уваги, короткочасної та опосередкованої пам'яті, а також вербально-логічного мислення, що може бути пов'язано з хронічним стресом, болем і дисбіозом кишечника.

Література:

1. Harvey P. D. (2019). Domains of cognition and their assessment. *Dialogues in clinical neuroscience*, *21*(3), 227–237. https://doi.org/10.31887/DCNS.2019.21.3/pharvey

2. Min, B. K., Hämäläinen, M. S., & Pantazis, D. (2020). New Cognitive Neurotechnology Facilitates Studies of Cortical-Subcortical Interactions. *Trends in biotechnology*, *38*(9), 952–962. https://doi.org/10.1016/j.tibtech.2020.03.003

3. Trivedi J. K. (2006). Cognitive deficits in psychiatric disorders: Current status. *Indian journal of psychiatry*, *48*(1), 10–20. https://doi.org/10.4103/0019-5545.31613

4. Colom, R., Karama, S., Jung, R. E., & Haier, R. J. (2010). Human intelligence and brain networks. *Dialogues in clinical neuroscience*, *12*(4), 489–501. https://doi.org/10.31887/DCNS.2010.12.4/rcolom

5. Tyng, C. M., Amin, H. U., Saad, M. N. M., & Malik, A. S. (2017). The Influences of Emotion on Learning and Memory. *Frontiers in psychology*, *8*, 1454. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01454

6. Shi, Y., & Qu, S. (2022). The effect of cognitive ability on academic achievement: The mediating role of self-discipline and the moderating role of planning. *Frontiers in psychology*, *13*, 1014655. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1014655

7. Vadzyuk, S. N., & Dzhyvak, T. V. (2023). State of the intellectual and artistic sphere in persons with different heat sensitivity. Achievements of Clinical and Experimental Medicine, (4), 58–62. https://doi.org/10.11603/1811-2471.2022.v.i4.13498

8. Sridhar, S., Khamaj, A., & Asthana, M. K. (2023). Cognitive neuroscience perspective on memory: overview and summary. *Frontiers in human neuroscience*, *17*, 1217093. https://doi.org/10.3389/fnhum.2023.1217093

9. Ortega-de San Luis, C., & Ryan, T. J. (2022). Understanding the physical basis of memory: Molecular mechanisms of the engram. *The Journal of biological chemistry*, *298*(5), 101866. https://doi.org/10.1016/j.jbc.2022.101866

10. Lindsay G. W. (2020). Attention in Psychology, Neuroscience, and Machine Learning. *Frontiers in computational neuroscience*, *14*, 29. https://doi.org/10.3389/fncom.2020.00029

11. Rubin, R. D., Watson, P. D., Duff, M. C., & Cohen, N. J. (2014). The role of the hippocampus in flexible cognition and social behavior. *Frontiers in human neuroscience*, *8*, 742. https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00742

12. Chen, Y., Xu, J., & Chen, Y. (2021). Regulation of Neurotransmitters by the Gut Microbiota and Effects on Cognition in Neurological Disorders. *Nutrients*, *13*(6), 2099. https://doi.org/10.3390/nu13062099

13. Saha L. (2014). Irritable bowel syndrome: pathogenesis, diagnosis, treatment, and evidence-based medicine. *World journal of gastroenterology*, *20*(22), 6759–6773. https://doi.org/10.3748/wjg.v20.i22.6759

14. Moayyedi, P., Mearin, F., Azpiroz, F., Andresen, V., Barbara, G., Corsetti, M., Emmanuel, A., Hungin, A. P. S., Layer, P., Stanghellini, V., Whorwell, P., Zerbib, F., & Tack, J. (2017). Irritable bowel syndrome diagnosis and management: A simplified algorithm for clinical practice. *United European gastroenterology journal*, *5*(6), 773–788. https://doi.org/10.1177/2050640617731968

15. Lacy, B. E., & Patel, N. K. (2017). Rome Criteria and a Diagnostic Approach to Irritable Bowel Syndrome. *Journal of clinical medicine*, *6*(11), 99. https://doi.org/10.3390/jcm6110099

16. Holtmann, G., Shah, A., & Morrison, M. (2017). Pathophysiology of Functional Gastrointestinal Disorders: A Holistic Overview. *Digestive diseases (Basel, Switzerland)*, *35 Suppl 1*, 5–13. https://doi.org/10.1159/000485409

17. Halpert, A., & Drossman, D. (2005). Biopsychosocial issues in irritable bowel syndrome. *Journal of clinical gastroenterology*, *39*(8), 665–669. https://doi.org/10.1097/01.mcg.0000174024.81096.44

18. Tanaka, Y., Kanazawa, M., Fukudo, S., & Drossman, D. A. (2011). Biopsychosocial model of irritable bowel syndrome. *Journal of neurogastroenterology and motility*, *17*(2), 131–139. https://doi.org/10.5056/jnm.2011.17.2.131

19. Marano, G., Traversi, G., Pola, R., Gasbarrini, A., Gaetani, E., & Mazza, M. (2025). Irritable Bowel Syndrome: A Hallmark of Psychological Distress in Women? *Life*, *15*(2), 277. https://doi.org/10.3390/life15020277

20. Geller, S., Levy, S., & Avitsur, R. (2024). Psychological distress in individuals with irritable bowel syndrome: the roles of body image and self-criticism. *Health psychology and behavioral medicine*, *12*(1), 2334466. https://doi.org/10.1080/21642850.2024.2334466

21. Gros, M., Gros, B., Mesonero, J. E., & Latorre, E. (2021). Neurotransmitter Dysfunction in Irritable Bowel Syndrome: Emerging Approaches for Management. *Journal of clinical medicine*, *10*(15), 3429. https://doi.org/10.3390/jcm10153429

22. Zhao, Q., Chen, Y. Y., Xu, D. Q., Yue, S. J., Fu, R. J., Yang, J., Xing, L. M., & Tang, Y. P. (2021). Action Mode of Gut Motility, Fluid and Electrolyte Transport in Chronic Constipation. *Frontiers in pharmacology*, *12*, 630249. https://doi.org/10.3389/fphar.2021.630249

23. Staudacher, H. M., Black, C. J., Teasdale, S. B., Mikocka-Walus, A., & Keefer, L. (2023). Irritable bowel syndrome and mental health comorbidity - approach to multidisciplinary management. *Nature reviews. Gastroenterology & hepatology*, *20*(9), 582–596. https://doi.org/10.1038/s41575-023-00794-z

24. Altayar, O., Sharma, V., Prokop, L. J., Sood, A., & Murad, M. H. (2015). Psychological therapies in patients with irritable bowel syndrome: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Gastroenterology research and practice*, *2015*, 549308. https://doi.org/10.1155/2015/549308

25. Lu, A., Wang, D., He, S., Zhongcheng, Q., Zhang, W., & Li, Z. (2022). Attention mechanisms underlying dual-color digital visual search based on Schulte grid: An event-related potential study. *Brain and behavior*, *12*(2), e2471. https://doi.org/10.1002/brb3.2471

26. Vadnais, S. A., Kibby, M. Y., & Jagger-Rickels, A. C. (2018). Which neuropsychological functions predict various processing speed components in children with and without attention-deficit/hyperactivity disorder?. *Developmental neuropsychology*, *43*(5), 403–418. https://doi.org/10.1080/87565641.2018.1469135

27. Krösl, K., Bauer, D., & Schwärzler, M., (2018). A VR-based user study on the effects of vision impairments on recognition distances of escape-route signs in buildings. The Visual Computer, 34(6-8), 911–923. https://doi.org/10.1007/s00371-018-1517-7

28. Hazin, I., Leôncio, D. C., & Aragão, L. (2017). Application of Luria's Theoretical-Methodological Principles for Evaluation in Infants with School Difficulties in Math: a Case Study of Epilepsy. *Jornal Internacional De Estudos Em Educação Matemática*, *10*(2), 72–79. https://doi.org/10.17921/2176-5634.2017v10n2p72-79

29. Black, C. J., Thakur, E. R., Houghton, L. A., Quigley, E. M. M., Moayyedi, P., & Ford, A. C. (2020). Efficacy of psychological therapies for irritable bowel syndrome: systematic review and network meta-analysis. *Gut*, *69*(8), 1441–1451. https://doi.org/10.1136/gutjnl-2020-321191

30. Ford, A. C., Lacy, B. E., Harris, L. A., Quigley, E. M. M., & Moayyedi, P. (2019). Effect of Antidepressants and Psychological Therapies in Irritable Bowel Syndrome: An Updated Systematic Review and Meta-Analysis. *The American journal of gastroenterology*, *114*(1), 21–39. https://doi.org/10.1038/s41395-018-0222-5

31. Jacobs, J. P., Gupta, A., Bhatt, R. R., Brawer, J., Gao, K., Tillisch, K., Lagishetty, V., Firth, R., Gudleski, G. D., Ellingson, B. M., Labus, J. S., Naliboff, B. D., Lackner, J. M., & Mayer, E. A. (2021). Cognitive behavioral therapy for irritable bowel syndrome induces bidirectional alterations in the brain-gut-microbiome axis associated with gastrointestinal symptom improvement. *Microbiome*, *9*(1), 236. https://doi.org/10.1186/s40168-021-01188-6

References:

1. Harvey P. D. (2019). Domains of cognition and their assessment[PSEP]. *Dialogues in clinical neuroscience*, *21*(3), 227–237. https://doi.org/10.31887/DCNS.2019.21.3/pharvey

2. Min, B. K., Hämäläinen, M. S., & Pantazis, D. (2020). New Cognitive Neurotechnology Facilitates Studies of Cortical-Subcortical Interactions. *Trends in biotechnology*, *38*(9), 952–962. https://doi.org/10.1016/j.tibtech.2020.03.003

3. Trivedi J. K. (2006). Cognitive deficits in psychiatric disorders: Current status. *Indian journal of psychiatry*, *48*(1), 10–20. https://doi.org/10.4103/0019-5545.31613

4. Colom, R., Karama, S., Jung, R. E., & Haier, R. J. (2010). Human intelligence and brain networks. *Dialogues in clinical neuroscience*, *12*(4), 489–501. https://doi.org/10.31887/DCNS.2010.12.4/rcolom

5. Tyng, C. M., Amin, H. U., Saad, M. N. M., & Malik, A. S. (2017). The Influences of Emotion on Learning and Memory. *Frontiers in psychology*, *8*, 1454. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2017.01454

6. Shi, Y., & Qu, S. (2022). The effect of cognitive ability on academic achievement: The mediating role of self-discipline and the moderating role of planning. *Frontiers in psychology*, *13*, 1014655. https://doi.org/10.3389/fpsyg.2022.1014655

7. Vadzyuk, S. N., & Dzhyvak, T. V. (2023). State of the intellectual and artistic sphere in persons with different heat sensitivity. Achievements of Clinical and Experimental Medicine, (4), 58–62. https://doi.org/10.11603/1811-2471.2022.v.i4.13498

8. Sridhar, S., Khamaj, A., & Asthana, M. K. (2023). Cognitive neuroscience perspective on memory: overview and summary. *Frontiers in human neuroscience*, *17*, 1217093. https://doi.org/10.3389/fnhum.2023.1217093

9. Ortega-de San Luis, C., & Ryan, T. J. (2022). Understanding the physical basis of memory: Molecular mechanisms of the engram. *The Journal of biological chemistry*, *298*(5), 101866. https://doi.org/10.1016/j.jbc.2022.101866

10. Lindsay G. W. (2020). Attention in Psychology, Neuroscience, and Machine Learning. *Frontiers in computational neuroscience*, *14*, 29. https://doi.org/10.3389/fncom.2020.00029

11. Rubin, R. D., Watson, P. D., Duff, M. C., & Cohen, N. J. (2014). The role of the hippocampus in flexible cognition and social behavior. *Frontiers in human neuroscience*, *8*, 742. https://doi.org/10.3389/fnhum.2014.00742

12. Chen, Y., Xu, J., & Chen, Y. (2021). Regulation of Neurotransmitters by the Gut Microbiota and Effects on Cognition in Neurological Disorders. *Nutrients*, *13*(6), 2099. https://doi.org/10.3390/nu13062099

13. Saha L. (2014). Irritable bowel syndrome: pathogenesis, diagnosis, treatment, and evidence-based medicine. *World journal of gastroenterology*, *20*(22), 6759–6773. https://doi.org/10.3748/wjg.v20.i22.6759

14. Moayyedi, P., Mearin, F., Azpiroz, F., Andresen, V., Barbara, G., Corsetti, M., Emmanuel, A., Hungin, A. P. S., Layer, P., Stanghellini, V., Whorwell, P., Zerbib, F., & Tack, J. (2017). Irritable bowel syndrome diagnosis and management: A simplified algorithm for clinical practice. *United European gastroenterology journal*, *5*(6), 773–788. https://doi.org/10.1177/2050640617731968

15. Lacy, B. E., & Patel, N. K. (2017). Rome Criteria and a Diagnostic Approach to Irritable Bowel Syndrome. *Journal of clinical medicine*, *6*(11), 99. https://doi.org/10.3390/jcm6110099

16. Holtmann, G., Shah, A., & Morrison, M. (2017). Pathophysiology of Functional Gastrointestinal Disorders: A Holistic Overview. *Digestive diseases (Basel, Switzerland)*, *35 Suppl 1*, 5–13. https://doi.org/10.1159/000485409

17. Halpert, A., & Drossman, D. (2005). Biopsychosocial issues in irritable bowel syndrome. *Journal of clinical gastroenterology*, *39*(8), 665–669. https://doi.org/10.1097/01.mcg.0000174024.81096.44

18. Tanaka, Y., Kanazawa, M., Fukudo, S., & Drossman, D. A. (2011). Biopsychosocial model of irritable bowel syndrome. *Journal of neurogastroenterology and motility*, *17*(2), 131–139. https://doi.org/10.5056/jnm.2011.17.2.131

19. Marano, G., Traversi, G., Pola, R., Gasbarrini, A., Gaetani, E., & Mazza, M. (2025). Irritable Bowel Syndrome: A Hallmark of Psychological Distress in Women? *Life*, *15*(2), 277. https://doi.org/10.3390/life15020277

20. Geller, S., Levy, S., & Avitsur, R. (2024). Psychological distress in individuals with irritable bowel syndrome: the roles of body image and self-criticism. *Health psychology and behavioral medicine*, *12*(1), 2334466. https://doi.org/10.1080/21642850.2024.2334466

21. Gros, M., Gros, B., Mesonero, J. E., & Latorre, E. (2021). Neurotransmitter Dysfunction in Irritable Bowel Syndrome: Emerging Approaches for Management. *Journal of clinical medicine*, *10*(15), 3429. https://doi.org/10.3390/jcm10153429

22. Zhao, Q., Chen, Y. Y., Xu, D. Q., Yue, S. J., Fu, R. J., Yang, J., Xing, L. M., & Tang, Y. P. (2021). Action Mode of Gut Motility, Fluid and Electrolyte Transport in Chronic Constipation. *Frontiers in pharmacology*, *12*, 630249. https://doi.org/10.3389/fphar.2021.630249

23. Staudacher, H. M., Black, C. J., Teasdale, S. B., Mikocka-Walus, A., & Keefer, L. (2023). Irritable bowel syndrome and mental health comorbidity - approach to multidisciplinary management. *Nature reviews. Gastroenterology & hepatology*, *20*(9), 582–596. https://doi.org/10.1038/s41575-023-00794-z

24. Altayar, O., Sharma, V., Prokop, L. J., Sood, A., & Murad, M. H. (2015). Psychological therapies in patients with irritable bowel syndrome: a systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Gastroenterology research and practice*, *2015*, 549308. https://doi.org/10.1155/2015/549308

25. Lu, A., Wang, D., He, S., Zhongcheng, Q., Zhang, W., & Li, Z. (2022). Attention mechanisms underlying dual-color digital visual search based on Schulte grid: An event-related potential study. *Brain and behavior*, *12*(2), e2471. https://doi.org/10.1002/brb3.2471

26. Vadnais, S. A., Kibby, M. Y., & Jagger-Rickels, A. C. (2018). Which neuropsychological functions predict various processing speed components in children with and without attention-deficit/hyperactivity disorder?. *Developmental neuropsychology*, *43*(5), 403–418. https://doi.org/10.1080/87565641.2018.1469135

27. Krösl, K., Bauer, D., & Schwärzler, M., (2018). A VR-based user study on the effects of vision impairments on recognition distances of escape-route signs in buildings. The Visual Computer, 34(6-8), 911–923. https://doi.org/10.1007/s00371-018-1517-7

28. Hazin, I., Leôncio, D. C., & Aragão, L. (2017). Application of Luria's Theoretical-Methodological Principles for Evaluation in Infants with School Difficulties in Math: a Case Study of Epilepsy. *Jornal Internacional De Estudos Em Educação Matemática*, *10*(2), 72–79. https://doi.org/10.17921/2176-5634.2017v10n2p72-79

29. Black, C. J., Thakur, E. R., Houghton, L. A., Quigley, E. M. M., Moayyedi, P., & Ford, A. C. (2020). Efficacy of psychological therapies for irritable bowel syndrome: systematic review and network meta-analysis. *Gut*, *69*(8), 1441–1451. https://doi.org/10.1136/gutjnl-2020-321191

30. Ford, A. C., Lacy, B. E., Harris, L. A., Quigley, E. M. M., & Moayyedi, P. (2019). Effect of Antidepressants and Psychological Therapies in Irritable Bowel Syndrome: An Updated Systematic Review and Meta-Analysis. *The American journal of gastroenterology*, *114*(1), 21–39. https://doi.org/10.1038/s41395-018-0222-5

31. Jacobs, J. P., Gupta, A., Bhatt, R. R., Brawer, J., Gao, K., Tillisch, K., Lagishetty, V., Firth, R., Gudleski, G. D., Ellingson, B. M., Labus, J. S., Naliboff, B. D., Lackner, J. M., & Mayer, E. A. (2021). Cognitive behavioral therapy for irritable bowel syndrome induces bidirectional alterations in the brain-gut-microbiome axis associated with gastrointestinal symptom improvement. *Microbiome*, *9*(1), 236. https://doi.org/10.1186/s40168-021-01188-6

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616.379-008.64-085.23:615.212.7:616-089.5

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1670-1685

Лисак Євгеній Валентинович лікар анестезіолог, аспірант кафедри анестезіології, інтенсивної терапії та медицини невідкладних станів ВНМУ ім.М.І.Пирогова, КНП Вінницький обласний клінічний ендокринологічний центр Вінницької обласної Ради, м. Вінниця, тел.: (093) 154-12-30, https://orcid.org/0000-0003-4380-7624

ОБҐРУНТУВАННЯ ВИБОРУ АД'ЮВАНТА МІСЦЕВОГО АНЕСТЕТИКА ДЛЯ ВИКОНАННЯ ПРОВІДНИКОВИХ БЛОКАД У ПАЦІЄНТІВ З СИНДРОМОМ ДІАБЕТИЧНОЇ СТОПИ

Анотація. Сучасна анестезіологія пропонує широкий вибір методів для забезпечення ефективного знеболення під час оперативних втручань. Серед них значну увагу приділяють регіонарним методам анестезії, які мають мінімальний вплив на центральну гемодинаміку та дихання. Використання ад'ювантів місцевих анестетиків дозволяє покращити якість аналгезії, збільшити тривалість блокади та зменшити системне поглинання анестетика. Однак, у пацієнтів із цукровим діабетом, зокрема з синдромом діабетичної стопи, вибір ад'юванта потребує особливої обережності через можливий негативний вплив на полінейропатію та ангіопатію. Метою дослідження є систематизація відомостей про ефекти ад'ювантів місцевих анестетиків та оцінка використання дексмедетомідину у пацієнтів із цукровим діабетом. Аналіз останніх досліджень вказує на неоднозначність впливу дексмедето-мідину: з одного боку, він може чинити нейропротек-торний ефект, а з іншого – сприяти погіршенню полінейропатії. Крім того, розглядаються інші ад'юванти, такі як клонідин, адреналін, неостигмін, верапаміл, НПЗЗ, кетамін і магній, їх вплив на якість анестезії та можливі побічні ефекти. Результати аналізу свідчать, що використання ад'ювантів у пацієнтів із діабетом має бути обґрунтованим і базуватися на індивідуальних особливостях пацієнта. Дексмедетомідин демонструє потенційні переваги в анестезії, проте його застосування потребує подальшого вивчення для встановлення безпечності у хворих із діабетичною нейропатією. Оптимальний вибір ад'юванта повинен враховувати фармакологічні ефекти, ризики ускладнень та вплив на супутню патологію, що сприятиме покращенню якості знеболення у пацієнтів із цукровим діабетом.

Мета: Розробка науково обґрунтованого підходу до вибору ад'юванта місцевих анестетиків при виконанні провідних блокад у пацієнтів з цукровим діабетом ускладненим синдромом діабетичної стопи, з урахуванням їх фармакологічних ефектів та ризиків ускладнень.

Ключові слова: ад'юванити; анальгетична активність; аналгезуючі лікарські засоби; трофічні виразки; коморбідність; нейротоксичність; ішемія; полінейропатія; біль; больовий синдром; нейропатичний біль;

Lysak Yevhenii Valentynovych anesthesiologist, PhD student, postgraduate student of the department of anesthesiology, intensive care and emergency medicine of National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsia, https://orcid.org/0000-0003-4380-7624

JUSTIFICATION OF THE CHOICE OF A LOCAL ANESTHETIC ADJUVANT FOR PERFORMING NERVE BLOCKS IN PATIENTS WITH DIABETIC FOOT SYNDROME

Abstract. Modern anesthesiology offers a wide range of methods to ensure effective analgesia during surgical interventions. Among them, considerable attention is paid to regional anesthesia methods that have minimal impact on central hemodynamics and respiration. The use of adjuvants of local anesthetics allows to improve the quality of analgesia, increase the duration of the blockade and reduce the systemic absorption of the anesthetic. However, in patients with diabetes mellitus, in particular with diabetic foot syndrome, the choice of adjuvant requires special caution due to the possible negative impact on polyneuropathy and angiopathy. The aim of the study is to systematize information on the effects of adjuvants of local anesthetics and evaluate the use of dexmedetomidine in patients with diabetes mellitus. Analysis of recent studies indicates the ambiguity of the effect of dexmedetomidine: on the one hand, it can have a neuroprotective effect, and on the other hand, contribute to the deterioration of polyneuropathy. In addition, other adjuvants such as clonidine, adrenaline, neostigmine, verapamil, NSAIDs, ketamine and magnesium are considered, their impact on the quality of anesthesia and possible side effects. The results of the analysis indicate that the use of adjuvants in patients with diabetes should be justified and based on individual patient characteristics. Dexmedetomidine demonstrates potential advantages in anesthesia, but its use requires further study to establish safety in patients with diabetic neuropathy. The optimal choice of adjuvant should take into account pharmacological effects, risks of complications and impact on concomitant pathology, which will contribute to improving the quality of analgesia in patients with diabetes.

Objective: Development of a scientifically based approach to selecting a safe adjuvant for local anesthetics when performing nerve blocks in patients with diabetes complicated by diabetic foot syndrome, taking into account their pharmacological effects and risks of complications.

Keywords: adjuvants; local anesthetics; analgesic activity; analgesic drugs; trophic ulcers; comorbidity; polyneuropathy; pain; pain syndrome, neuropathic pain; hemodynamics.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Сьогодні кожен лікар анестезіолог має в своєму арсеналі широкий вибір методів для забезпечення виконання оперативних втручань будь якої складності. Цей перелік класично відкриває загальний наркоз, а продовжують його методи нейроаксіальної та провідникової анестезії. При цьому слід зазначити, що методи регіонарної анестезії часто застосовуються навіть в поєднанні з загальним знеболенням. Це дозволяє забезпечити оптимальне знеболення періопераційного періоду. Кожен з можливих анестезіологічних підходів має свої переваги та недоліки. Проте регіонарні методи знеболення можна вважати найбезпечнішими, по причині мінімального впливу на центральну гемодинаміку та дихання, а при дотриманні правильної техніки виконання, використання нейростимулятора, ультразвукового чи рентген контроля положення голки, а також при дотриманні безпечних дозувань місцевого анестетика, ризики пов'язані з системною токсичністю та пошкодженням нервових структур зводяться до мінімуму. Ад'юванти місцевих анестетиків представлені гетерогенною групою препаратів, кожна з яких має різний механізм дії та точку прикладання. Ад'юванти здатні збільшити тривалісь блокади, пришвидшити її настання, зменшити системне захоплення МА, можуть бути маркерами внутрішньосудинного введення МА та покращувати якість аналгезії й анестезії. Пацієнти з діабетом мають високу частоту коморбідної патології, включаючи діабетичну автономну кардіоміопатію, полінейропатію, мікро- та макроангіопатії, порушення вугливодного обміну, дисліпідемію та багато інших. Обтяженість супутньою патологією змушує анестезіолога схилитися до вибору регіонарних методів знеболення. Проте у хворих на цукровий діабет ризики пов'язані з потенційним негативним впливом на полінейропатію, ангіопатію та можливі інфекційно-трофічні зміни залишається фактором, що стримує широке впровадження провідникових блокад у цього класу пацієнтів. Для справедливості варто зазначити, що більшість публікацій які доводять гістологічні зміни нервів, при дії на них місцевих анестетиків та їх ад'ювантів, стосуються саме тварин з індукованим діабетом, а не людей. Після вибору вибору методу знеболення та місцевого анестетика, перед лікарем анестезіологом постає питання вибору ад'ювантного препарата. Так, його використання є необов'язковим і слугує лише для покращення існуючих ефектів місцевих анестетиків або уникнення їх потенційної побічної дії. Але фармакологічні ефекти різних ад'ювантів та висока коморбідність пацієнтів з цукровим діабетом змушують нас з обережністю підходити до їх вибору з метою в першу чергу не допустити прогресування такого дегенеративного стану як діабетична полінейропатія.

Мета статті. Систематизувати відомості про ефекти ад'ювантів місцевих анестетиків, а також поділитися власним досвідом використання дексмедетомідину у пацієтів з цукровим діабетом. Сформулювати науково обгрунтований підхід до вибору ад'юванта місцевих анестетиків при виконанні провідних блокад у пацієнтів з цукровим діабетом ускладненим

синдромом діабетичної стопи, з урахуванням їх фармакологічних ефектів та ризиків ускладнень.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Серед судиноактивних агентів, що належать до групи агоністів альфа-2-рецепторів, які сьогодні застосовуються в клінічній практиці належать дексмедетомідин та клонідин. Велика кількість досліджень свідчать про те, що дексмедетомідин має захисний ефект проти ушкодження нерва, спричиненого місцевим анестетиками включаючи бупівакаїн та ропівакаїн. Проте у пацієнтів з цукровим діабетом використання дексмедетомідину може мати потенційні ризики пов'язаних з погресуванням полінейропатії. Ропівакаїн 0,5% викликає значне пошкодження сідничного нерва у щурів з діабетом, яке значно посилюється використанням дексмедетомідину. Проявом цього впливу було зменшенням щільності аксонів та зменшенням співвідношення внутрішнього та зовнішнього діаметра мієлінової оболонки, що підтверджено за допомогою електронної мікроскопії. Крім того спостерігється пов'язане збільшення нервового інтерлейкіну-1β та фактора некрозу пухлини-α. При цьому, ропівакаїн і дексмедетомідин окремо або в комбінації не викликали пошкодження нервових волокон у контрольних щурів без діабету. Для підтвердження цієї думки потрібно провести набагато більше досліджень для встановлення справжнього причинно-наслідкового зв'язку [1-8]. ДММ здатен зменшувати підвищення вмісту аланінамінотрансферази, тригліцеридів, загального холестерину та аспартатамінотрансферази, викликане високим вмістом жиру або цукровим діабетом 2 типу [9]. Це дослідження забезпечує теоретичну основу для захисту функції печінки за допомогою ДММ у пацієнтів із ЦД 2 типу. Інше дослідження стосується післяопераційних змін рівня глюкози в крові у хворих на цукровий яким інтраопераційно вводили дексмедетомідин з метою седації під спінальною анестезією. Встановлено, що інтраопераційна інфузія дексмедетомідину у дозі 0,4–0,8 мкг/кг/год не впливає на рівень глюкози в крові у пацієнтів з діабетом протягом 24 годин після операції [10]. Крім того, дексмедетомідин може пом'якшити діабетичне ураження міокарда шляхом підвищення регуляції аутофагії, зменшення виробництва ROS та інгібування запальної відповіді через шляхи HMGB1, регуляції вегетативної нервової функції. Ці дані підтверджуються клінічними випробовуваннями використаня дексмедетомідину у пацієнтів, яким проводилися кардіохірургічні втручання [11]. Інші ж дослідники показали кардіопротекторний ефект проти ішемічно-реперфузійного ушкодження серця [12]. Нові дослідження також продемострували ренопротекторну дію ДМД, що вірогідніше всього реалізується через вплив на NLRP3, каспази-1, IL-1β, фосфо-AKT і фосфо-ERK, які є ключовими факторами агресії ішемічно-реперфузійного пошкодженню нирок при діабеті [13]. ДММ подовжує дію не лише анестетиків короткої дії, а й тривалої. Було встановлено, що дексмедетомідин подовжував тривалість сенсорного та моторного блоку [6,7]. Дексмедотомідин має коротший період напівжиття

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

порівняно з клонідином. Ефект ДММ в сім разів перевищує ефект клонідину [3,8]. Наступне дослідження порівнювало перинервальне введення з внутрішньовенним. Хоча було виявлено, що обидва шляхи дексмедетомідину подовжують тривалість ропівакаїну, перинервальний шлях введення виявився ефективнішим, ніж при системному застосуванні [6]. До побічних ефектів дексмедетомідину належать гіпотонія та брадикардія яка в більшості випадків є оборотно [4,14], а потенційна нейротоксичность перинервального дексмедетомідину у пацієнтів з діабетичною нейропатією потребує особливої уваги та подальшої оцінки. Клонідин – це альфа-2-агоніст, що є похідним імідазолу, і раніше активно застосовувся як ад'ювант місцевих анестетиків. Він проявляє знеболювальну, седативну та гемодинамічну дію, ефективно працюючи як при нейроаксіальних, так і при периферичних блокадах. У контексті периферичних нервових блокад вважається, що цей препарат блокує імпульсну провідність по волокнах типу А і С, збільшуючи проникність калієвих каналів. Ще один потенційний механізм дії клонідину полягає у звуженні судин навколо нервових структур, що уповільнює виведення місцевого анестетика з місця введення, тим самим пролонгуючи його ефект. Метааналізи вказують на те, що клонідин збільшує тривалість дії місцевих анестетиків [15-18]. Найпоширенішим ад'ювантом для місцевих анестетиків у регіональній анестезії залишається адреналін. Адреналін має кілька ключових властивостей: він служить маркером внутрішньосудинного введення; подовжує дію місцевих анестетиків ультракороткої та середньої тривалості та профілактує гіпотензію при спинномозковій анестезії. Свої фекти він реалізує за рахунок зниження системної резорбції місцевого анестетику; ця ж сама його особливість здатна знизити системну токсичність місцевого анестетику, що може спонукати до введення великих доз та підвищити щільність блокади. При внутрішньосудинному введенні можливі тахікардія та гіпертензія, що можна використовувати як маркер внутрішньосудинного введення. Вазоконстрикція може бути основною причиною ефективності використання адреналіну при периферичних блокадах, по цій же причині він здатний суттєво знизити нервовий кровообіг. Це може мати суттєві негативні наслідки у хворих на цукровий діабет з полінейропатією. Включення вазоконстрикторів у розчини місцевих анестетиків протипоказане при нестабільній стенокардії, аритмії серця (в тому числі діабетичній кардіоміопатії), неконтрольованій гіпертензії, матково-плацентарній недостатності, лікуванні антидепресантами, анестезії в ділянках з поганим колатеральним кровообігом (стопа, пальці, пеніс), внутрішньовенній регіональній анестезії. Додавання адреналіну в співвідношенні 1:200000 збільшує тривалість блокади при комбінації з низько розчинними в жирах місцевими анестетиками (лідокаїн, мепівакаїн) і не впливає на тривалість блокади препаратів з високою жиророзчинністю (бупівакаїн, ропівакаїн). Використання адреналіну може зменшувати ризик системної токсичності, особливо для блокад, що вимагають високої дози МА. Абсорбція

самого адреналіну може викликати транзиторні зміни з боку серцево-судинної системи пацієнтів. Описані в літературі випадки ішемії конуса спинного мозку, що викликається іноді локальним спазмом судин у місці введення препарату. Таким чином, існує думка, що застосування адреналіну в якості добавки до МА при проведенні СА має бути виключено взагалі. Проте адреналін може бути корисним при периферичних блокадах, особливо з місцевими анестетиками середньої тривалості дії [19-23]. Неостигмін здатен посилити знеболювальний ефект місцевих анестетиків, підвищуючи кількість ацетилхоліну в нервових закінченнях. Проте при його використанні спостерігається висока частота дозозалежних ускладнень – нудоти та блювоти, а його ефективність є меншою у порінянні з дексаметазоном та мідазоламом. Нейротоксичність неостигміну відзначена при периневральному застосуванні [24]. Щодо застосування верапамілу в якості ад'юванта проведено зовсім небагато досліджень. проте існуючі публікації свідчать що верапаміл показав значний позитивний ефект в пролонгації блоку при блокаді плечового сплетення в комбінації з бупівакаїном. Зважаючи на обмежену кількість досліджень рутинне використання цього блокатора кальцієвих каналів не рекомендовано[25]. По застосуванню нестероїдних протизапальних препаратів (НПЗЗ) поки що недостатньо даних для рутинного їх використання НПЗП в регіонарній анестезії. У дослідженні, де вивчався кеторолак як ад'ювант для лідокаїну, він покращив аналгезію при операціях на стопі. При прівнянні кеторолаку й дексмедетомідину, кеторолак не продемонстрував переваг у тривалості чи швидкості настання блоку, а порівняльне дослідження використання лідокаїну з декскетопрофеном та парацетамолом при внутрішньовенній регіонарній анестезії не виявило значної різниці між парацетамолом і декскетопрофеном. Моделі тварин дають суперечливі висновки щодо того, чи є НПЗП нейротоксичними [14, 26]. NMDA-рецептори є одним з представників широкої груп глутаматних рецепторів. Характерною рисою NMDA-рецепторів є властива їм функція регулювання провідності іонних каналів для Ca2+. Завдяки цьому NMDA-рецептори відіграють важливу роль у регуляції тривалості збудливого потенціалу. До ад'ювантів що діють через NMDA рецептори можна віднести кетамін та магній[21]. Ефекти кетаміну мають широке клінічне застосування. Кетамін використовують в паліативній медицині для лікування хронічних больових синдромів різної етіології в тому числі нейропатичного; в якості допоміжного засобу в післяопераційній анальгезії; для купування невропатичних больових станів таких як комплексний регіонарний больовий синдром, постгерпетична невралгія, фантомних болях[27]. Внутрішньовенні ефекти кетаміну добре дослідження та не викликають сумнівів проте перенервальне застосування кетаміну не дало значимого впливу на сенсорну та моторну блокаду периферичних нервів та здатне підвищити частоту виникнення ускладнень[28]. По цій причині перенервальне використання кетаміну в якості ад'юванта місцевих анестетиків

не рекомендується [25]. Магній є NMDA-антагоністом за рахунок чого впливає на регуляцію проникнення кальцію в клітини тим самим зменшує збудливість периферичних нервів і підвищує ефективність місцевих анестетиків шляхом збільшення порогу збудження А-бета-волокон. Він чинить свою дію як на центральному, так і на периферичному рівні. Застосування сульфату магнію в якості ад'юванта місцевих анестетиків пришвидшує настання блоку, подовжує час знеболення, зменшує післяопераційний біль і потребу в опіоїдах [29]. Наведені дослідження не виявили побічних ефектів, пов'язаних із використанням магнію як ад'юванта. Проте безпека периневрального застосування магнезії у пацієнтів з діабетом та полінейропатією залишається не вивченою. Відомо, що у тварин виявлено нейротоксичність сульфату магнію при інтратекальному введенні. Перед тим, як розглядати магній для рутинного периневрального застосування, потрібні додаткові дослідження щодо його потенційної нейротоксичності[30]. Механізм дії глюкокортикоїдів як ад'ювантів досі залишається недостатньо вивченим. Упродовж останніх десятиліть дексаметазон широко застосовується як при нейроаксіальних, так і периневральних блокадах. При цьому різниця між дозами 4 мг і 8 мг дексаметазону також не виявлена, тому доза 4 мг вважається достатньою. Ефективність дексаметазону як ад'юванта вивчали численні дослідження, підсумовуючи які можна стверджувати, що дексаметазон значно продовжує сенсорний блок порівняно з плацебо; знижує інтенсивність болю протягом першої доби після операції та потреба в опіоїдах; при порівнянні периневрального та внутрішньовенного введення дексаметазону сенсорний блок при периневральному введенні є довшим .Дексаметазон має лужну реакцію, тому при змішуванні з МА тривалої дії можливе утворення осаду. Дексаметазон знижує частоту післяопераційної нудоти та блювання як при системному, так і при периневральному введенні. Водночас є експериментальні дані про можливий ризик периферичної нейропатії при його периневральному використанні.

Опіоїди вважаються одними з найдавніших ад'ювантів. Морфін показує хороший аналгетичний ефект при інтратекальному та епідуральному введенні, однак його застосування як ад'юванта для блокади периферичних нервів має суперечливі результати і здебільшого виявилося неефективним [31]. Через слабку доказову базу використання морфіну для периневральних блокад не рекомендується. Фентаніл у поєднанні з місцевими анестетиками, такими як лідокаїн, мепівакаїн чи ропівакаїн для периферичних блокад не продемонстрував значимого ефекту. Використання трамадолу як ад'юванта місцевих анестетиків у периферичних блокадах має неоднозначні результати [32]. Бупренорфін застосовувався як ад'ювант у різних регіональних методиках, зокрема нейроаксіальних, внутрішньовенних та периферичних нервових блоках [33]. Зазвичай бупренорфін є безпечним препаратом, але деякі дослідження зазначають підвищену частоту нудоти та блювання після його

використання. Впливаючи на константу дисоціації бікарбонат натрію підвищує концентрацію неіонізованих молекул МА, які краще проникають через ліпідну мембрану. Це в в свою чергу сприяє прискоренню початку настання блоку та збільшує його силу. При взаємодії соди з анестетиками тривалої дії може утворюватися осад, тому таку комбінацію рекомендується уникати. Для анестетиків, таких як бупівакаїн та ропівакаїн, підлужнення повинно бути обмеженим, щоб уникнути утворення осаду (0,1 мл 8,4% соди на 10 мл бупівакаїну). Оскільки pH розчину місцевих анестетиків залежить від способу їх виготовлення, точну кількість лугу для оптимального відтворення повторюваного результату визначити складно[21]. Крім того, наявність адреналіну в розчині МА (ультракаїн, артифрин) може впливати на дію доданого гідрокарбонату натрію, скорочуючи час початку дії, але також зменшуючи тривалість знеболення. Гідрокарбонат натрію не схвалений для рутинного клінічного застосування як засіб для залужнення місцевих анестетиків. Механізми дії мідазоламу в периферичній нервовій системі досі залишаються недостатньо вивченими. Використання мідазоламу в якості ад'юванта при блокаді периферичних нервів вказує на суттєве збільшення тривалості аналгезії. Єдиним побічним ефектом стало зниження частоти дихання, яке не потребувало втручання. Безпека мідазоламу як ад'юванта в регіонарній анестезії досі перебуває під питанням через недостатню кількість досліджень in vivo. Дослідження показали, що він значно підвищує нейротоксичність місцевих анестетиків у лабораторних умовах (in vitro)[34].

Виклад основного матеріалу. Дана публікація доповнює дослідження автора присвячене оптимізації регіонарних методик знеболення у пацієнтів з цукровим діабетом. Попередні дослідження за цією тематикою вже продемонстрували безпеку та ефективність застосування ДММ у цього класу пацієнтів [35-38]. Використання ад'ювантів місцевих анестетиків може не тільки покращити якість знеболення, час настання аналгезії а й потенційно може призвести до зменшення дози місцевих анестетиків і відповідно «пом'якшити»/зменшити нейротоксичні ефекти властиві місцевим анестетикам. Особливо великого значення це набуває у пацієнтів з цукровим діабетом. Ад'юванти, які часто використовуються під час регіонарної анестезії, діють синергічно з місцевими анестетиками, таким чином підвищуючи якість регіонарної анестезії, мінімізуючи побічні ефекти. Ці ад'юванти можна вводити різними шляхами, включаючи місцевий, периневральний, нейроаксіальний і системний, проте слід зауважити що так як ад'юванти представлені різноманітними групати препаратів та мають власні фармакокінетичні особливості, не всі вони дозволені для використання при нейроаксіальнх блокадах та не у всіх доведена ефекивність при периневральному застосуванні. Закономірно, що ад'юванти різних груп матимуть, як різний механізм дії, так і різні побічні та супутні ефекти. Тому вибір адюванта може залежати від цільового очікуваного ефекту (пришвидшити початок настання чи тривалість

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

аналгезії, бути маркером внутрішньо-судинного введення, чинити синергічний аналгетичний ефект). Проте цукровий діабет включає велику кількість патофізіологічних процесів (нейропатія, ішемія, гіпо-, гіпергліемія, ацидоз, трофічні зміни, тощо). Врахування всіх цих процесів призводить до скорочення переліку адювантів доступних до вибору у цього класу пацієнтів. Використання епінефрину, найкраще уникати взагалі у пацієнтів із захворюваннями периферичних судин або порушеним кровообігом. Після аналізу вже існуючих даних щодо периневрального використання адювантів місцевих анестетиків у цього класу пацієнтів, нами було досліджено використання внутрішньо-венного введення дексмедетомідину в якості адюванта. Периневрални допоміжні препарати, такі як дексмедетомідин, клонідин, бупренорфін, дексаметазон і мідазолам, відіграють унікальну знеболювальну роль. Значною мірою, пом'якшення нейротоксичних ефектів місцевих анестетиків може бути досягнуто шляхом зменшення дози місцевого анестетика, що використовується, при досягненні рівної або кращої аналгезії, за рахунок використання ад'ювантів.

За допомогою ад'ювантних препаратів ми можемо потенціювати певні ефекти місцевих анестетиків або уникаючи їх небажаних побічних дій. Проте пошуки "ідеального" ад'юванта - досі тривають. Це пов'язано з тим, що ад'юванти діють через різні рецептори та на різних рівнях передачі больового сигналу. Це обумовлює їхню варіативність у силі дії, додаткових ефектах і побічних реакціях. Отже одні АП пришвидшують початок анестезії, інші здатні її подовжити, адреналін до того ж може бути маркером внутрішньосудинного введення, що може призвести до життєзагрожуючих кардіо- та нейротоксичних ефектів. В залежності від впливу на рецепторний апарат, АП можуть мати і різні рівні застосування. Так, наприклад, використання опіоїдів в якості АП при блокадах периферичних нервів не демонструє бажаних ефектів, це пов'язано з тим, що нервові стовбури практично не мають опіоїдних рецепторів; з іншого боку це є абсолютно виправдано при використанні в спинномозковій анестезії. Для кожного АП є своя "точка прикладання" та шлях введення (периневральний, інтратекальний, внутрішньовенний, місцева інфільтрація тканин). Деякі АП при внутрішньовенному введені володіють також анксіолітичним та седативним ефектом (дексмедетомідин, сибазон, тощо).

Підбиваючи підсумок, можна сказати, що на сьогодні існує достатня кількість ад'ювантів. Деякі ад'юванти мають специфічні ефекти, які вирізняють їх з-поміж інших. До прикладу, основний ефект натрію бікарбонату – прискорення настання блокади. Фізіологічні основи цього ефекту добре відомі, але приготування робочого (залужнювального) розчину є проблематичним. Особливо це стосується бупівакаїну та ропівакаїну, а, як правило, саме їх дію хотіли б пришвидшити анестезіологи. Ад'юванти групи альфа-2-адреноблокаторів значно подовжують тривалість блоку, при цьому не

впливаючи на час його появи. Адреналін може бути яскравим маркером внутрішньосудинного введення та подовжувати дію місцевого анестетику ультракороткої та середньої тривалості дії, не впливаючи на тривалість дії місцевих анестетиків тривалої дії (дані щодо подовження дії тривалодіючих анестетиків є суперечливими й дискутуються), а також профілактувати токсичну дію місцевих анестетиків. Більшість опіоїдів не мають переваг у знеболювальній дії при порівнянні системного та периневрального введення. Винятком можна вважати бупренорфін з його додатковим ефектом на натрієві канали. Використання опіоїдів інтратекально не викликає сумніву, хоча трамадол рекомендується лише для епідуральної інфузії. Регіонарні методи знеболення все міцніше закріплюються в практиці анестезіолога; паралельно з ними розвиваються знання про ад'юванти, з'являється все більше праць, які їм присвячені. Всі вони націлені на пошук "ідеального" ад'юванта, який би володів усіма цільовими ефектами в достатній кількості; але, на нашу думку, саме через різну групову приналежність і точки дії ад'ювантів, одні добавки мають переваги над іншими. Комбінація ад'ювантів не завжди гарантує позитивний результат. Наприклад, при поєднанні натрію бікарбонату, адреналіну та лідокаїну, за даними Sinnott, можна спостерігати зниження сили та тривалості блоку, хоча і за умов швидкого його настання. Все вищенаведене підкреслює важливість індивідуального підбору ад'ювантів з урахуванням їх властивостей. В сучасній анестезіології існує явна тенденція до збільшення тривалості периферичних блокад не за рахунок додавання ад'ювантів до місцевих анестетиків типу лідокаїну, а застосування катетерних методик і МА тривалої дії.

Висновки. Більшість існуючих ад'ювантних препаратів проявляють нейротоксичні ефекти у пацієнтів з цукровим діабетом та нейропатією в умовах регіонарної анестезії. Альтернативним підходом можна розглядати внутрішньовенне застосування дексмедетомідину. Використання ДММ є обгрунтованим та безпечним у пацієнтів з синдромом діабетичної стопи. Системний шлях введення дозволяє підвищити ефективність блокад периферичних нервів уникаючи прямої нейротоксичної дії на нервове волокно скомпроментоване діабетичною полінейропатією.

Додаткова інформація. Автор заявляє про відсутність конфлікту інтересів.

Література:

1. Yu, Z. Y., Geng, J., Li, Z. Q., Sun, Y. B., Wang, S. L., Masters, J., Wang, D. X., Guo, X. Y., Li, M., & Ma, D. (2019). Dexmedetomidine enhances ropivacaine-induced sciatic nerve injury in diabetic rats. British journal of anaesthesia, 122(1), 141–149. https://doi.org/10.1016/j.bja.2018.08.022

2. Memari, E., Hosseinian, M. A., Mirkheshti, A., Arhami-Dolatabadi, A., Mirabotalebi, M., Khandaghy, M., Daneshbod, Y., Alizadeh, L., & Shirian, S. (2016). Comparison of histopathological effects of perineural administration of bupivacaine and bupivacaine-dexmedetomidine in rat sciatic nerve. Experimental and toxicologic pathology : official journal of the Gesellschaft fur Toxikologische Pathologie, 68(10), 559–564. https://doi.org/10.1016/j.etp.2016.09.001

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

3. Kanazi, G. E., Aouad, M. T., Jabbour-Khoury, S. I., Al Jazzar, M. D., Alameddine, M. M., Al-Yaman, R., Bulbul, M., & Baraka, A. S. (2006). Effect of low-dose dexmedetomidine or clonidine on the characteristics of bupivacaine spinal block. Acta anaesthesiologica Scandinavica, 50(2), 222–227. https://doi.org/10.1111/j.1399-6576.2006.00919.x

4. Abdallah, F. W., & Brull, R. (2013). Facilitatory effects of perineural dexmedetomidine on neuraxial and peripheral nerve block: a systematic review and meta-analysis. British journal of anaesthesia, 110(6), 915–925. https://doi.org/10.1093/bja/aet066

5. Lirk, P., & Brummett, C. M. (2019). Regional anaesthesia, diabetic neuropathy, and dexmedetomidine: a neurotoxic combination?. British journal of anaesthesia, 122(1), 16–18. https://doi.org/10.1016/j.bja.2018.09.017

6. Andersen, J. H., Jaeger, P., Grevstad, U., Estrup, S., Geisler, A., Vilhelmsen, F., Dahl, J. B., Laier, G. H., Ilfeld, B. M., & Mathiesen, O. (2019). Systemic dexmedetomidine is not as efficient as perineural dexmedetomidine in prolonging an ulnar nerve block. Regional anesthesia and pain medicine, 44(3), 333–340. https://doi.org/10.1136/rapm-2018-100089

7. El-Boghdadly, K., Brull, R., Sehmbi, H., & Abdallah, F. W. (2017). Perineural Dexmedetomidine Is More Effective Than Clonidine When Added to Local Anesthetic for Supraclavicular Brachial Plexus Block: A Systematic Review and Meta-analysis. Anesthesia and analgesia, 124(6), 2008–2020. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000002014

8. Zhang, X., & Bai, X. (2014). New therapeutic uses for an alpha2 adrenergic receptor agonist--dexmedetomidine in pain management. Neuroscience letters, 561, 7–12. https://doi.org/10.1016/j.neulet.2013.12.039

9. Zeng, L., Zhao, C., Cui, C., Liu, J., Wang, Y., Zhang, Y., Dong, S., & Zhang, T. (2023). Dexmedetomidine improves DM-induced oxidative stress injury to protect liver function through Nrf2 pathway. American journal of translational research, 15(3), 1715–1729.

10. Hui Yun, S., & Suk Choi, Y. (2016). The Effects of Dexmedetomidine Administration on Postoperative Blood Glucose Levels in Diabetes Mellitus Patients Undergoing Spinal Anesthesia: A Pilot Study. Anesthesiology and pain medicine, 6(6), e40483. https://doi.org/10.5812/aapm.40483

11. Sun, M., Wang, R., Xia, R., Xia, Z., Wu, Z., & Wang, T. (2022). Amelioration of myocardial ischemia/reperfusion injury in diabetes: A narrative review of the mechanisms and clinical applications of dexmedetomidine. Frontiers in pharmacology, 13, 949754. https://doi.org/10.3389/fphar.2022.949754

12. Takahashi, K., Yoshikawa, Y., Kanda, M., Hirata, N., & Yamakage, M. (2023). Dexmedetomidine as a cardioprotective drug: a narrative review. Journal of anesthesia, 37(6), 961–970. https://doi.org/10.1007/s00540-023-03261-w

13. Kim, S. H., Jun, J. H., Oh, J. E., Shin, E. J., Oh, Y. J., & Choi, Y. S. (2018). Renoprotective effects of dexmedetomidine against ischemia-reperfusion injury in streptozotocin-induced diabetic rats. PloS one, 13(8), e0198307. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0198307

14. Koyyalamudi, V., Sen, S., Patil, S., Creel, J. B., Cornett, E. M., Fox, C. J., & Kaye, A. D. (2017). Adjuvant Agents in Regional Anesthesia in the Ambulatory Setting. Current pain and headache reports, 21(1), 6. https://doi.org/10.1007/s11916-017-0604-1

15. Fournier, R., Faust, A., Chassot, O., & Gamulin, Z. (2012). Perineural clonidine does not prolong levobupivacaine 0.5% after sciatic nerve block using the Labat approach in foot and ankle surgery. Regional anesthesia and pain medicine, 37(5), 521–524. https://doi.org/10.1097/AAP.0b013e3182606168

16. YaDeau, J. T., LaSala, V. R., Paroli, L., Kahn, R. L., Jules-Elysée, K. M., Levine, D. S., Wukovits, B. L., & Lipnitsky, J. Y. (2008). Clonidine and analgesic duration after popliteal fossa nerve blockade: randomized, double-blind, placebo-controlled study. Anesthesia and analgesia, 106(6), 1916–1920. https://doi.org/10.1213/ane.0b013e318172fe44

17. Pöpping, D. M., Elia, N., Marret, E., Wenk, M., & Tramèr, M. R. (2009). Clonidine as an adjuvant to local anesthetics for peripheral nerve and plexus blocks: a meta-analysis of randomized trials. Anesthesiology, 111(2), 406–415. https://doi.org/10.1097/ALN.0b013e3181aae897

18. McCartney, C. J., Duggan, E., & Apatu, E. (2007). Should we add clonidine to local anesthetic for peripheral nerve blockade? A qualitative systematic review of the literature. Regional anesthesia and pain medicine, 32(4), 330–338. https://doi.org/10.1016/j.rapm.2007.02.010

19. Weber, A., Fournier, R., Van Gessel, E., Riand, N., & Gamulin, Z. (2001). Epinephrine does not prolong the analgesia of 20 mL ropivacaine 0.5% or 0.2% in a femoral three-in-one block. Anesthesia and analgesia, 93(5), 1327–1331. https://doi.org/10.1097/00000539-200111000-00060

20. Kroin, J. S., Buvanendran, A., Williams, D. K., Wagenaar, B., Moric, M., Tuman, K. J., & Kerns, J. M. (2010). Local anesthetic sciatic nerve block and nerve fiber damage in diabetic rats. Regional anesthesia and pain medicine, 35(4), 343–350. https://doi.org/10.1097/aap.0b013e3181e82df0

21. Bailard, N. S., Ortiz, J., & Flores, R. A. (2014). Additives to local anesthetics for peripheral nerve blocks: Evidence, limitations, and recommendations. American journal of health-system pharmacy : AJHP : official journal of the American Society of Health-System Pharmacists, 71(5), 373–385. https://doi.org/10.2146/ajhp130336

22. Song, J. H., Shim, H. Y., Lee, T. J., Jung, J. K., Cha, Y. D., Lee, D. I., Kim, G. W., & Han, J. U. (2014). Comparison of dexmedetomidine and epinephrine as an adjuvant to 1% mepivacaine in brachial plexus block. Korean journal of anesthesiology, 66(4), 283–289. https://doi.org/10.4097/kjae.2014.66.4.283

23. Dogru, K., Duygulu, F., Yildiz, K., Kotanoglu, M. S., Madenoglu, H., & Boyaci, A. (2003). Hemodynamic and blockade effects of high/low epinephrine doses during axillary brachial plexus blockade with lidocaine 1.5%: A randomized, double-blinded study. Regional anesthesia and pain medicine, 28(5), 401–405. https://doi.org/10.1016/s1098-7339(03)00225-6

24. Lauretti, G. R., Mattos, A. L., Reis, M. P., & Prado, W. A. (1997). Intrathecal neostigmine for postoperative analgesia after orthopedic surgery. Journal of clinical anesthesia, 9(6), 473–477. https://doi.org/10.1016/s0952-8180(97)00103-7

25. Krishna Prasad, G. V., Khanna, S., & Jaishree, S. V. (2020). Review of adjuvants to local anesthetics in peripheral nerve blocks: Current and future trends. Saudi journal of anaesthesia, 14(1), 77–84. https://doi.org/10.4103/sja.SJA_423_19

26. Mirkheshti, A., Saadatniaki, A., Salimi, A., Manafi Rasi, A., Memary, E., & Yahyaei, H. (2014). Effects of dexmedetomidine versus ketorolac as local anesthetic adjuvants on the onset and duration of infraclavicular brachial plexus block. Anesthesiology and pain medicine, 4(3), e17620. https://doi.org/10.5812/aapm.17620

27. Maher, D. P., Chen, L., & Mao, J. (2017). Intravenous Ketamine Infusions for Neuropathic Pain Management: A Promising Therapy in Need of Optimization. Anesthesia and analgesia, 124(2), 661–674. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000001787

28. Niesters, M., Martini, C., & Dahan, A. (2014). Ketamine for chronic pain: risks and benefits. British journal of clinical pharmacology, 77(2), 357–367. https://doi.org/10.1111/bcp.12094

29. Lee, A. R., Yi, H. W., Chung, I. S., Ko, J. S., Ahn, H. J., Gwak, M. S., Choi, D. H., & Choi, S. J. (2012). Magnesium added to bupivacaine prolongs the duration of analgesia after interscalene nerve block. Canadian journal of anaesthesia = Journal canadien d'anesthesie, 59(1), 21–27. https://doi.org/10.1007/s12630-011-9604-5

30. Prabhakar, A., Lambert, T., Kaye, R. J., Gaignard, S. M., Ragusa, J., Wheat, S., Moll, V., Cornett, E. M., Urman, R. D., & Kaye, A. D. (2019). Adjuvants in clinical regional anesthesia practice: A comprehensive review. Best practice & research. Clinical anaesthesiology, 33(4), 415–423. https://doi.org/10.1016/j.bpa.2019.06.001

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

31. Flory, N., Van-Gessel, E., Donald, F., Hoffmeyer, P., & Gamulin, Z. (1995). Does the addition of morphine to brachial plexus block improve analgesia after shoulder surgery?. British journal of anaesthesia, 75(1), 23–26. https://doi.org/10.1093/bja/75.1.23

32. Eroglu A. (2019). Single-shot interscalene block with periarticular local infiltration analgesia for shoulder arthroplasty. Minerva anestesiologica, 85(8), 812–813. https://doi.org/10.23736/S0375-9393.19.13910-7

33. Kosel, J., Bobik, P., & Tomczyk, M. (2016). Buprenorphine--the unique opioid adjuvant in regional anesthesia. Expert review of clinical pharmacology, 9(3), 375–383. https://doi.org/10.1586/17512433.2016.1141047

34. Ibrahim, M., & Gomaa, E. (2019). Efficacy of midazolam addition to local anesthetic in peribulbar block : Randomized controlled trial. Wirksamkeit von Midazolam zusätzlich zu Lokalanästhetika bei Peribulbärblock : Randomisierte kontrollierte Studie. Der Anaesthesist, 68(3), 143–151. https://doi.org/10.1007/s00101-018-0525-3

35. Лисак Ю., Дмитрієв Д. (2024). Безпека виконання дистальної блокади при синдромі діабетичної стопи. ЕКСТРЕНА МЕДИЦИНА , 20 (4), 259–264. https://doi.org/10.22141/2224-0586.20.4.2024.1711

36. Дмитрієв, Д., & Лисак, Є. (2023). Дискусійні проблеми використання місцевих анестетиків при ультразвук-діагностованому набряку. Pain, anaesthesia & intensive care, (2(103), 44–49. https://doi.org/10.25284/2519-2078.2(103).2023.284626

37. Лисак Є., Дмитрієв Д. (2024). Можливості ультразвукового методу в оцінці ступеня набряку периневральних тканин на рівні гомілки. Зосередьтеся на регіональній анестезії. ЕКСТРЕНА МЕДИЦИНА , 20 (5), 327–332. https://doi.org/10.22141/2224-0586.20.5.2024.1731

38. Лисак Є. (2025). Гемодинамічні ефекти внутрішньовенного застосування дексмедетомідину при виконанні блокади нервів гомілково-надп'яткового суглоба у пацієнтів з синдромом діабетичної стопи та супутнім набряком гомілки. Перспективи та інновації науки, 1(47) 2317-2327. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-2317-2327

References:

1. Yu, Z. Y., Geng, J., Li, Z. Q., Sun, Y. B., Wang, S. L., Masters, J., Wang, D. X., Guo, X. Y., Li, M., & Ma, D. (2019). Dexmedetomidine enhances ropivacaine-induced sciatic nerve injury in diabetic rats. British journal of anaesthesia, 122(1), 141–149. https://doi.org/10.1016/j.bja.2018.08.022

2. Memari, E., Hosseinian, M. A., Mirkheshti, A., Arhami-Dolatabadi, A., Mirabotalebi, M., Khandaghy, M., Daneshbod, Y., Alizadeh, L., & Shirian, S. (2016). Comparison of histopathological effects of perineural administration of bupivacaine and bupivacaine-dexmedetomidine in rat sciatic nerve. Experimental and toxicologic pathology : official journal of the Gesellschaft fur Toxikologische Pathologie, 68(10), 559–564. https://doi.org/10.1016/j.etp.2016.09.001

3. Kanazi, G. E., Aouad, M. T., Jabbour-Khoury, S. I., Al Jazzar, M. D., Alameddine, M. M., Al-Yaman, R., Bulbul, M., & Baraka, A. S. (2006). Effect of low-dose dexmedetomidine or clonidine on the characteristics of bupivacaine spinal block. Acta anaesthesiologica Scandinavica, 50(2), 222–227. https://doi.org/10.1111/j.1399-6576.2006.00919.x

4. Abdallah, F. W., & Brull, R. (2013). Facilitatory effects of perineural dexmedetomidine on neuraxial and peripheral nerve block: a systematic review and meta-analysis. British journal of anaesthesia, 110(6), 915–925. https://doi.org/10.1093/bja/aet066

5. Lirk, P., & Brummett, C. M. (2019). Regional anaesthesia, diabetic neuropathy, and dexmedetomidine: a neurotoxic combination?. British journal of anaesthesia, 122(1), 16–18. https://doi.org/10.1016/j.bja.2018.09.017

6. Andersen, J. H., Jaeger, P., Grevstad, U., Estrup, S., Geisler, A., Vilhelmsen, F., Dahl, J. B., Laier, G. H., Ilfeld, B. M., & Mathiesen, O. (2019). Systemic dexmedetomidine is not as efficient as perineural dexmedetomidine in prolonging an ulnar nerve block. Regional anesthesia and pain medicine, 44(3), 333–340. https://doi.org/10.1136/rapm-2018-100089

7. El-Boghdadly, K., Brull, R., Sehmbi, H., & Abdallah, F. W. (2017). Perineural Dexmedetomidine Is More Effective Than Clonidine When Added to Local Anesthetic for Supraclavicular Brachial Plexus Block: A Systematic Review and Meta-analysis. Anesthesia and analgesia, 124(6), 2008–2020. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000002014

8. Zhang, X., & Bai, X. (2014). New therapeutic uses for an alpha2 adrenergic receptor agonist--dexmedetomidine in pain management. Neuroscience letters, 561, 7–12. https://doi.org/10.1016/j.neulet.2013.12.039

9. Zeng, L., Zhao, C., Cui, C., Liu, J., Wang, Y., Zhang, Y., Dong, S., & Zhang, T. (2023). Dexmedetomidine improves DM-induced oxidative stress injury to protect liver function through Nrf2 pathway. American journal of translational research, 15(3), 1715–1729.

10. Hui Yun, S., & Suk Choi, Y. (2016). The Effects of Dexmedetomidine Administration on Postoperative Blood Glucose Levels in Diabetes Mellitus Patients Undergoing Spinal Anesthesia: A Pilot Study. Anesthesiology and pain medicine, 6(6), e40483. https://doi.org/10.5812/aapm.40483

11. Sun, M., Wang, R., Xia, R., Xia, Z., Wu, Z., & Wang, T. (2022). Amelioration of myocardial ischemia/reperfusion injury in diabetes: A narrative review of the mechanisms and clinical applications of dexmedetomidine. Frontiers in pharmacology, 13, 949754. https://doi.org/10.3389/fphar.2022.949754

12. Takahashi, K., Yoshikawa, Y., Kanda, M., Hirata, N., & Yamakage, M. (2023). Dexmedetomidine as a cardioprotective drug: a narrative review. Journal of anesthesia, 37(6), 961–970. https://doi.org/10.1007/s00540-023-03261-w

13. Kim, S. H., Jun, J. H., Oh, J. E., Shin, E. J., Oh, Y. J., & Choi, Y. S. (2018). Renoprotective effects of dexmedetomidine against ischemia-reperfusion injury in streptozotocin-induced diabetic rats. PloS one, 13(8), e0198307. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0198307

14. Koyyalamudi, V., Sen, S., Patil, S., Creel, J. B., Cornett, E. M., Fox, C. J., & Kaye, A. D. (2017). Adjuvant Agents in Regional Anesthesia in the Ambulatory Setting. Current pain and headache reports, 21(1), 6. https://doi.org/10.1007/s11916-017-0604-1

15. Fournier, R., Faust, A., Chassot, O., & Gamulin, Z. (2012). Perineural clonidine does not prolong levobupivacaine 0.5% after sciatic nerve block using the Labat approach in foot and ankle surgery. Regional anesthesia and pain medicine, 37(5), 521–524. https://doi.org/10.1097/AAP.0b013e3182606168

16. YaDeau, J. T., LaSala, V. R., Paroli, L., Kahn, R. L., Jules-Elysée, K. M., Levine, D. S., Wukovits, B. L., & Lipnitsky, J. Y. (2008). Clonidine and analgesic duration after popliteal fossa nerve blockade: randomized, double-blind, placebo-controlled study. Anesthesia and analgesia, 106(6), 1916–1920. https://doi.org/10.1213/ane.0b013e318172fe44

17. Pöpping, D. M., Elia, N., Marret, E., Wenk, M., & Tramèr, M. R. (2009). Clonidine as an adjuvant to local anesthetics for peripheral nerve and plexus blocks: a meta-analysis of randomized trials. Anesthesiology, 111(2), 406–415. https://doi.org/10.1097/ALN.0b013e3181aae897

18. McCartney, C. J., Duggan, E., & Apatu, E. (2007). Should we add clonidine to local anesthetic for peripheral nerve blockade? A qualitative systematic review of the literature. Regional anesthesia and pain medicine, 32(4), 330–338. https://doi.org/10.1016/j.rapm.2007.02.010

19. Weber, A., Fournier, R., Van Gessel, E., Riand, N., & Gamulin, Z. (2001). Epinephrine does not prolong the analgesia of 20 mL ropivacaine 0.5% or 0.2% in a femoral three-in-one block. Anesthesia and analgesia, 93(5), 1327–1331. https://doi.org/10.1097/00000539-200111000-00060

20. Kroin, J. S., Buvanendran, A., Williams, D. K., Wagenaar, B., Moric, M., Tuman, K. J., & Kerns, J. M. (2010). Local anesthetic sciatic nerve block and nerve fiber damage in diabetic rats. Regional anesthesia and pain medicine, 35(4), 343–350. https://doi.org/10.1097/aap.0b013e3181e82df0

21. Bailard, N. S., Ortiz, J., & Flores, R. A. (2014). Additives to local anesthetics for peripheral nerve blocks: Evidence, limitations, and recommendations. American journal of health-system pharmacy : AJHP : official journal of the American Society of Health-System Pharmacists, 71(5), 373–385. https://doi.org/10.2146/ajhp130336

22. Song, J. H., Shim, H. Y., Lee, T. J., Jung, J. K., Cha, Y. D., Lee, D. I., Kim, G. W., & Han, J. U. (2014). Comparison of dexmedetomidine and epinephrine as an adjuvant to 1% mepivacaine in brachial plexus block. Korean journal of anesthesiology, 66(4), 283–289. https://doi.org/10.4097/kjae.2014.66.4.283

23. Dogru, K., Duygulu, F., Yildiz, K., Kotanoglu, M. S., Madenoglu, H., & Boyaci, A. (2003). Hemodynamic and blockade effects of high/low epinephrine doses during axillary brachial plexus blockade with lidocaine 1.5%: A randomized, double-blinded study. Regional anesthesia and pain medicine, 28(5), 401–405. https://doi.org/10.1016/s1098-7339(03)00225-6

24. Lauretti, G. R., Mattos, A. L., Reis, M. P., & Prado, W. A. (1997). Intrathecal neostigmine for postoperative analgesia after orthopedic surgery. Journal of clinical anesthesia, 9(6), 473–477. https://doi.org/10.1016/s0952-8180(97)00103-7

25. Krishna Prasad, G. V., Khanna, S., & Jaishree, S. V. (2020). Review of adjuvants to local anesthetics in peripheral nerve blocks: Current and future trends. Saudi journal of anaesthesia, 14(1), 77–84. https://doi.org/10.4103/sja.SJA_423_19

26. Mirkheshti, A., Saadatniaki, A., Salimi, A., Manafi Rasi, A., Memary, E., & Yahyaei, H. (2014). Effects of dexmedetomidine versus ketorolac as local anesthetic adjuvants on the onset and duration of infraclavicular brachial plexus block. Anesthesiology and pain medicine, 4(3), e17620. https://doi.org/10.5812/aapm.17620

27. Maher, D. P., Chen, L., & Mao, J. (2017). Intravenous Ketamine Infusions for Neuropathic Pain Management: A Promising Therapy in Need of Optimization. Anesthesia and analgesia, 124(2), 661–674. https://doi.org/10.1213/ANE.0000000000001787

28. Niesters, M., Martini, C., & Dahan, A. (2014). Ketamine for chronic pain: risks and benefits. British journal of clinical pharmacology, 77(2), 357–367. https://doi.org/10.1111/bcp.12094

29. Lee, A. R., Yi, H. W., Chung, I. S., Ko, J. S., Ahn, H. J., Gwak, M. S., Choi, D. H., & Choi, S. J. (2012). Magnesium added to bupivacaine prolongs the duration of analgesia after interscalene nerve block. Canadian journal of anaesthesia = Journal canadien d'anesthesie, 59(1), 21–27. https://doi.org/10.1007/s12630-011-9604-5

30. Prabhakar, A., Lambert, T., Kaye, R. J., Gaignard, S. M., Ragusa, J., Wheat, S., Moll, V., Cornett, E. M., Urman, R. D., & Kaye, A. D. (2019). Adjuvants in clinical regional anesthesia practice: A comprehensive review. Best practice & research. Clinical anaesthesiology, 33(4), 415–423. https://doi.org/10.1016/j.bpa.2019.06.001

31. Flory, N., Van-Gessel, E., Donald, F., Hoffmeyer, P., & Gamulin, Z. (1995). Does the addition of morphine to brachial plexus block improve analgesia after shoulder surgery?. British journal of anaesthesia, 75(1), 23–26. https://doi.org/10.1093/bja/75.1.23

32. Eroglu A. (2019). Single-shot interscalene block with periarticular local infiltration analgesia for shoulder arthroplasty. Minerva anestesiologica, 85(8), 812–813. https://doi.org/10.23736/S0375-9393.19.13910-7

33. Kosel, J., Bobik, P., & Tomczyk, M. (2016). Buprenorphine--the unique opioid adjuvant in regional anesthesia. Expert review of clinical pharmacology, 9(3), 375–383. https://doi.org/10.1586/17512433.2016.1141047

34. Ibrahim, M., & Gomaa, E. (2019). Efficacy of midazolam addition to local anesthetic in peribulbar block : Randomized controlled trial. Wirksamkeit von Midazolam zusätzlich zu Lokalanästhetika bei Peribulbärblock : Randomisierte kontrollierte Studie. Der Anaesthesist, 68(3), 143–151. https://doi.org/10.1007/s00101-018-0525-3

35. Lysak, Y.V., & Dmytriiev, D.V. (2024). Bezpeka vykonannia dystalnykh blokiv u patsientiv z syndromom diabenichnoi stopy [Safety of performing distal block in diabetic foot syndrome]. Medytsina nevidkladnykh staniv - Emergency medicine, 20(4), 259–264. doi:10.22141/2224-0586.20.4.2024.1711 [in Ukrainian].

36. Lysak, Y.V., & Dmytriiev, D.V. (2023). Dyskusiyni problem vykoristannia mistsevykh anestetykiv pry ultrazvuk diagnostovanomu nabriaku [Discussed problems of using local anesthetics for ultrasound-diagnosed edema]. Bil, anestezia ta intensivna terapia - Pain,anaesthesia & intensive care, (2(103), 44–49. https://doi.org/10.25284/2519-2078. 2(103).2023.284626 [in Ukrainian].

37. Lysak, Y.V., & Dmytriiev, D.V. (2024). Mozhlyvosti ultrazvukovoho metodu v otsintsi stupeniu nabriaku perinevralnykh tkanyn na rivni homylky [Possibilities of the ultrasound method in assessing the degree of swelling of perineural tissues at the level of the lower leg. Focus on regional anesthesia]. Medytsina nevidkladnykh staniv - Emergency medicine, 20(5), 327–332. doi:10.22141/2224-0586.20.5.2024.1731[in Ukrainian].

38. Lysak, Y. (2025). Hemodynamichni efeckty vnutrischniovennocho zastostosuvannya decksmedetomidynu pry vukonanny blokady nerviv gomilkovo-nadpyatkovoho sugloba u patientiv z sundromom dyabetitchnoy stopu.[Hemodynamic effects of intravenous dexmedetomidine during ankle-foot nerve block in patients with diabetic foot syndrome and associated ankle edema]. Perspektywy ta innovazii naucku - Prospects and innovations of science, 1(47) 2317-2327. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-1(47)-2317-2327[in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 616.366-089.87-048.77-047.44

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1686-1699

Ляховський Віталій Іванович доктор медичних наук, професор, професор кафедри хірургії №1, Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, тел.: (0532) 60-20-51, https://orcid.org/0000-0003-1551-4891

Дудченко Максим Олександрович доктор медичних наук, професор, професор кафедри хірургії №1, Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, тел.: (0532) 60-20-51, https://orcid.org/0009-0007-8729-0547

Корнійчук Вадим Йосипович асистент кафедри хірургії №1, Полтавський державний медичний університет, м. Полтава, тел.: (0532) 60-20-51, https://orcid.org/0000-0003-1551-4891

ОСОБЛИВОСТІ ПРОВЕДЕННЯ МОДИФІКОВАНИХ ЛАПАРОСКОПІЧНИХ ХОЛЕЦИСТЕКТОМІЙ ТА ОЦІНКА ЇХ ЕФЕКТИВНОСТІ

Анотація. У даній статті проведений аналіз найбільш поширених способів лапароскопічної холецистектомії та описані особливості її виконання. Лапароскопічна холецистектомія – це малоінвазивна хірургічна операція з видалення хворого жовчного міхура, з приводу гострого і хронічного холециститу, симптоматичної жовчнокам'яної хвороби, дискінезії жовчних шляхів, безкам'яного холециститу, жовчнокам'яного панкреатиту та новоутворень жовчного міхура. Розвиток медичних технологій призвело до заміни традиційної відкритої холецистектомії лапароскопічним видаленням жовчного міхура, яке є менш схильним до пошкоджень стінки шлунково-кишкового тракту, великого сальника та очеревини під час операції, що свідчить про вищий рівень безпеки. Останнім часом відбувається удосконалення малоінвазивних хірургічних методів лікування, щоб зробити процедури менш травматичними та досягти кращих косметичних результатів. Хоча модифіковані методи оперативних втручань зменшують післяопераційний біль і покращують естетичні результати, однак, необхідно переконатися, що вони не порушують фундаментальних принципів лапароскопічної холецистектомії. Безпека хірургічного втручання на жовчному міхурі завжди повинна мати пріоритет над косметичними міркуваннями. Тому, при виникненні складних випадків під час операції, доцільно надавати перевагу безпеці пацієнта, а не косметичним принципам.

Однак, слідуючи широкому сприйняттю безпеки при виконанні лапароскопічної холецистектомії, хірурги намагаються модифікувати дане опера-

тивне втручання, яке були б спрямоване на покращення післяопераційних та естетичних результатів. Для досягнення цієї мети лапароскопічна холецистектомія з часом зазнала безліч удосконалень і варіацій, в результаті чого, на сьогоднішній день, існує понад 50 різних методів цієї операції. Більшість цих нововведень спрямовані на зменшення кількості використання портів у порівнянні з тими, які традиційно використовуються при виконанні стандартної операції. Отже, модифіковані методи лапароскопічних холецистектомій мають перевагами над типовими лапароскопічними втручаннями з точки зору скорочення тривалості операції, перебування пацієнтів у стаціонарі та зменшення частоти виникнення ускладнень.

Ключові слова: лапароскопічна холецистектомія, порт, особливості проведення, ефективність лікування, ускладнення.

Liakhovskyi Vitalii Ivanovych MD, Professor, Professor of the Department of Surgery No. 1, Poltava State Medical University, Poltava, tel.: (0532) 60-20-51, https://orcid.org/0000-0003-1551-4891

Dudchenko Maksym Oleksandrovych MD, Professor, Professor of the Department of Surgery No. 1, Poltava State Medical University, Poltava, tel.: (0532) 60-20-51, https://orcid.org/0009-0007-8729-0547

Korniichuk Vadym Yosypovych Assistant of the Department of Surgery No. 1, Poltava State Medical University, Poltava, tel.: (0532) 60-20-51, https://orcid.org/0009-0002-9537-4568

PECULIARITIES OF MODIFIED LAPAROSCOPIC CHOLECYSTECTOMY AND EVALUATION OF ITS EFFECTIVENESS

Abstract. This article analyses the most common methods of laparoscopic cholecystectomy and describes the specifics of its performance. Laparoscopic cholecystectomy is a minimally invasive surgical operation to remove a diseased gallbladder for acute and chronic cholecystitis, symptomatic cholelithiasis, biliary dyskinesia, stone-free cholecystitis, gallstone pancreatitis and gallbladder neoplasms. Advances in medical technology have led to the replacement of traditional open cholecystectomy with laparoscopic gallbladder removal, which is less prone to damage to the gastrointestinal wall, large omentum and peritoneum during surgery, which means a higher level of safety. Recently, there have been improvements in minimally invasive surgical treatments to make the procedures less traumatic and achieve better cosmetic results. Although modified surgical techniques reduce postoperative pain and improve aesthetic outcomes, it is important

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

to ensure that they do not compromise the fundamental principles of laparoscopic cholecystectomy. The safety of gallbladder surgery should always take precedence over cosmetic considerations. Therefore, in the event of complications during surgery, it is advisable to give preference to patient safety over cosmetic principles.

However, following the widespread perception of safety in laparoscopic cholecystectomy, surgeons are trying to modify this surgical intervention to improve postoperative and aesthetic outcomes. To achieve this goal, laparoscopic cholecystectomy has undergone many improvements and variations over time, resulting in more than 50 different methods of this operation today. Most of these innovations are aimed at reducing the number of ports used compared to those traditionally used in a typical operation. Thus, modified methods of laparoscopic cholecystectomy have advantages over typical laparoscopic interventions in terms of reducing the duration of surgery, hospital stay and the incidence of complications.

Keywords: laparoscopic cholecystectomy, port, features of the procedure, treatment effectiveness, complications.

Постановка проблеми. Лапароскопічна холецистектомія (ЛХ) – це малоінвазивна хірургічна процедура видалення хворого жовчного міхура. Ця методика з початку 1990-х років замінила відкриту техніку рутинної холецистектомії [1]. Таке оперативне втручання показане для лікування гострого і хронічного холециститу, симптоматичної жовчнокам'яної хвороби, дискінезії жовчних шляхів, безкам'яного холециститу, жовчнокам'яного панкреатиту та новоутворень (здебільшого поліпів) жовчного міхура [2].

За даними наукової літератури тільки у Сполучених Штатах Америки близько 20 мільйонів людей хворіють на жовчнокам'яну хворобу. З цих людей щорічно виконується приблизно 300 000 холецистектомій. Від 10% до 15% населення мають безсимптомні жовчні камені, а 20% – є симптомними. Також з 20% хворих із симптомами приблизно від 1 до 4% у найближчому майбутньому матимуть ускладнення (гострий холецистит, жовчнокам'яний панкреатит, холедохолітіаз, жовчнокам'яна непрохідність) [3]. Загалом 75% жовчних каменів складаються з холестерину, а інші 25% – є пігментними. Захворювання з утворенням каменів у жовчному міхурі зростає з віком, причому у жінок ця патологія зустрічається частіше ніж у чоловіків. У віці від 50 до 65 років приблизно 20% жінок і 5% чоловіків мають жовчні камені [4]. У 90% пацієнтів виникнення гострого холециститу пов'язане з наявністю жовчних каменів, а у решти 10% з даною патологією – конкременти жовчного міхура відсутні. А взагалі у 3-10% усіх пацієнтів, які звертаються з абдомінальним болем у відділення невідкладної допомоги, виявляється гострий холецистит [5]. Причому така патологія, здебільшого вражає населення літнього віку і зростає у людей старше 50 років. Загальна смертність, яка пов'язана з гострим холециститом, становить близько 3% і зростає у людей похилого віку, особливо у випадках наявності важкої

супутньої патології [6]. З іншого боку, вищий рівень смертності спостерігається при безкам'яному гострому холециститі, де він може досягати 15-40% [7].

З розвитком медичних технологій малоінвазивна хірургія привертає все більше уваги клініцистів [8], що призвело до заміни традиційної відкритої холецистектомії холецистектомією з малого розрізу і ЛХ [9]. Обидві з цих оперативних втручань вважаються безпечними та класичними процедурами [10]. Однак, науковцями було повідомлено, що холецистектомія з малого розрізу пов'язана з більшою травмою у порівнянні з ЛХ [11], що погіршує прогноз для пацієнта. Крім того, ЛХ під час операції менш схильна до пошкоджень стінки шлунково-кишкового тракту, великого сальника та очеревини, що дозволяє уникнути інтра- і післяопераційної кровотечі та свідчить про вищий рівень безпеки у порівнянні з холецистектомією з малого розрізу [12, 13].

На сьогоднішній день, для видалення жовчного міхура при його патології найчастіше застосовується ЛХ, яка є однією з найпоширеніших втручань у всьому світі в клініках загальної хірургії. Незважаючи на те, що ризик виникнення небезпечних ускладнень, таких як пошкодження жовчних протоків, дещо вищий, ніж при традиційній холецистектомії, де вони становлять 0,2-0,3% випадків, а при ЛХ – 0,4-1,5%. Однак, вона залишається золотим стандартом для пацієнтів із жовчнокам'яною хворобою. У сучасній літературі повідомляється, що всі типи пошкоджень жовчних проток виникали при виконанні 0,4% планових і 0,8% невідкладних таких оперативних втручань. Усі ці ускладнення до 3,5% можуть спричинити серйозне захворювання, знизити якість життя та, навіть, підвищити смертність пацієнтів [14].

Однак, існують різні підходи до виконання ЛХ. Незважаючи на те, що кілька хірургічних товариств, включаючи консенсус експертів SAGES Delphi (2015) [15], SAGES для лапароскопічних холецистектомій (2010) [16], Європейську асоціацію з вивчення печінки (EASL) (2016), рекомендації Токіо (2018) і Всесвітнього товариства невідкладної хірургії (WSES) (2020), які опублікували рекомендації для виконання ЛХ, проте у проведенні таких оперативних втручань зберігаються значні варіації у виконанні ключових етапів операції [14, 17]. Тому, у даному огляді літератури ми провели аналіз найбільш поширених способів проведення ЛХ та описали особливості її виконання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У цій статті проведений аналіз наукових літературних даних, які присвячені вивченню особливостям виконання ЛХ за допомогою застосування різної кількості доступів у черевну порожнину. Проведене порівняння тривалості виконання таких оперативних втручань, перебування пацієнтів у стаціонарі та частоти виникнення ускладнень при проведенні модифікованих і стандартних ЛХ. Цей матеріал буде цінним для подальшого удосконалення підходів до виконання удосконалених ЛХ.

Метою статті було покращити знання про особливості виконання модифікованих лапароскопічних холецистектомій, шляхом проведення аналізу сучасної наукової літератури.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Виклад основного матеріалу. На початкових етапах оперативного втручання ЛХ включав ідентифікацію, перев'язку і перетин міхурових артерії і протоки та завершувався відділенням жовчного міхура від ложа печінки, що називається інфундибулярною технікою. Одночасно застосовується дисекція до виявлення холедохо-міхурового з'єднання або антеградна дисекція – як альтернативна методика. Однак, на початкових етапах впровадження цієї нової методики та її недосконаліть у забезпеченні безпеки проведення ЛХ спостерігалося помітне збільшення інтраопераційних ускладнень у порівнянні з відкритими хірургічними втручаннями. Деякі науковці вказували, що біля 80% ятрогенних ушкоджень при ЛХ пов'язані з використанням інфундибулярної техніки [18]. Крім того, пошкодження великих судин, що, навіть, можуть вимагати трансплантації печінки, більш поширені у випадках, які пов'язані з виконанням антеградної техніки [19].

Отже, всесвітньо визнана концепція «критичного погляду на безпеку», яка була сформульована Страсбергом, отримала визнання та служить основоположною структурою, хоча й з певними змінами, які були внесені та прийняті хірургами [20]. Слідуючи широкому сприйняттю безпечних хірургічних принципів при виконанні ЛХ, хірурги намагалися розробити модифікації цього оперативного втручання, які б були спрямовані на покращення післяопераційних та естетичних результатів. Для досягнення цієї мети ЛХ з часом зазнала безліч удосконалень і варіацій, в результаті чого існує понад 50 різних методів цієї операції, які описані у науковій медичній літературі. Більшість цих нововведень спрямовані на зменшення кількості використання портів у порівнянні з тими, які традиційно використовуються при виконанні стандартної процедури [17].

Зростаюча увага людей в останні роки до косметології та бездоганного зовнішнього вигляду вплинула і на хірургічну практику. Хірурги почали удосконалювати малоінвазивні методи оперативних втручань, щоб зробити процедури менш травматичними та досягти кращих косметичних результатів. Хоча модифіковані методи оперативних втручань зменшують післяопераційний біль і покращують косметичні результати, однак, необхідно переконатися, що вони не порушують фундаментальних принципів ЛХ. Безпека хірургічного втручання на жовчному міхурі завжди повинна мати пріоритет над косметичними міркуваннями. Тому рекомендується, щоб модифіковані процедури проводилися виключно досвідченими хірургами на ретельно відібраних пацієнтах. У випадках, коли під час процедури виникають труднощі, доцільно не наполягати, а надавати перевагу безпеці пацієнта, а не косметичним результатам [17].

Один із поширених підходів до проведення ЛХ через чотири порти передбачає зміну розмірів їх діаметрів, зберігаючи ту саму кількість. Це може призвести до зменшення розмірів портів з 10 до 5 мм або з 5 до 3 мм чи, навіть, до 2 мм [17]. Хірурги, які використовують 5-мм телескоп, можуть зменшити

розмір пупкового порту, тоді як ті, хто використовує 5-мм кліпсовий аплікатор, можуть також зменшити розмір епігастрального троакара. Деякі хірурги навіть вирішили зменшити 3-мм троакар. Примітно, що хірурги можуть вибрати пупковий або епігастральний 10-мм троакар для полегшення видалення жовчного міхура, оскільки жовчний міхур, укладений в контейнер, витягується з черевної порожнини після закінчення процедури через 10-мм троакар. Крім того, деякі хірурги прагнуть досягти кращих післяопераційних косметичних результатів шляхом розміщення всіх троакарів нижче лінії бікіні без зміни їх розміру [21, 22].

Багато хто з хірургів проводять ЛП через три порти. Найпоширеніша техніка в цій категорії передбачає опущення порту, вставленого з передньої пахвової лінії, і використання тракції дна жовчного міхура [23]. Хірурги зазвичай використовують два троакара діаметром 10 мм і один троакар діаметром 5 мм. Повідомлялося, що деякі лікарі, навіть, виконують мікролапароскопічну холецистектомію з використанням троакарів діаметром 3 мм. Найбільш інтригуюча техніка в цій групі передбачає накладення тракційного шва на жовчний міхур, відтягування дна до нижньої правої області грудної клітки та виконання холецистектомії лише через три порти. Щоб запобігти незначному витоку жовчі під час операції, рекомендується накласти шов у формі вісімки на дно жовчного міхура та проводити обережне підтягування, щоб запобігти розриву його стінки [17].

Також хірурги часто використовують два тракційних шва з двома портами. Один з них розміщується на дні жовчного міхура, як і в трипортовій техніці, а другий – у ділянці Гартмана жовчного міхура. Проте, деякі хірурги накладають тракційні шви через порт замість того, щоб накладати їх черезшкірно, або з використанням спеціальних лапароскопічних інструментів для підтягування. Також повідомлялося про випадки, коли інструмент із тягою проходив через порт камери. У медичній літературі описані випадки, коли операцію виконували загалом через два розрізи, хоча розташування пупкового порту було переглянуто на користь використання одного порту із застосуванням кількох інструментів [24].

При виконанні ЛХ, яка модифікована з використанням одного розрізу, хірурги досягають просвіту черевної порожнини за допомогою одного розрізу під пупком та вводять усі хірургічні інструменти з одного місця. Хоча для цього використовуються спеціальні одинарні порти, деякі хірурги можуть використовувати троакари ручної роботи. Тим не менш, випадки роботизованої холецистектомії з одного розрізу зайняли своє відповідне місце у практичній діяльності. Також існують модифікації окремих розрізів, які виконуються при виконанні інших методів. У науковій літературі повідомлялося, навіть, про випадки проведення таких операцій без введення вуглекислого газу у черевну порожнину [25].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Проведення стандартної ЛХ, але з використанням 2-мм спеціального інструменту замість 5-ти і 10-мм троакарів у всіх портах, за винятком пупкового, названа «голчастою холецистектомією». Цей метод передбачає використання спеціальних захватів, ножиць і лапароскопів, які призначені для роботи через 2-мм отвір. Під час перетискання міхурових артерії та протоки 2-мм лапароскоп для візуалізації вводиться через латеральний порт, тоді як аплікатор затискача встановлюється через пупковий порт [26]. Одним із недоліків цієї модифікації для хірургів, які прагнуть мінімізувати розрізи та травму тканин, є необхідність використання спеціалізованого обладнання. Крім того, є автори, які використовують голчасті захвати для тракції дна жовчного міхура через один розріз [27].

У наш час роботизовані хірургічні системи поступово змінюють напрям малоінвазивної хірургії, що призводить до зростання популярності однопортової ЛХ. Серед найбільш помітних переваг, які пов'язані із використанням роботизованих систем є забезпечення тривимірної (3D) візуалізації, зменшення тремтіння і підвищення гнучкості інструментів. Робот-асистована лапароскопічна холецистектомія може бути виконана через один розріз біля пупка або через встановлення кількох портів [28].

У наукові медичній літератури зустрічаються роботи, в яких проводиться порівняння між звичайною лапароскопічною та робот-асистованою холецистектоміями. У більшості цих досліджень йде мова, що особливостями виконання робот-асистованої холецистектомія є подовжена тривалість операції та висока її вартість [29]. Проте у доступній літературі майже немає досліджень, які б порівнювали 3D-зображення лапароскопічної з роботизованою холецистектоміями. 3D-візуалізація забезпечує 3D-зображення та стереопсію, подібну до холецистектомії, яка виконується за допомогою робота [30]. Однак, недоліком даної маніпуляції є відсутність артикуляції інструменту, хоча це не є суттєвою проблемою для досвідчених хірургів, які мають великий досвід у виконанні таких оперативних втручань. У сучасній медичній літературі 3D-зображення при виконанні ЛХ часто порівнюють із такими традиційним операціями, а не з роботизованою холецистектомією. Хоча результати різняться, загальна думка полягає в тому, що використання таких технологій скорочує час операції та знижує частоту ускладнень [31, 32, 33].

Цікавими у виконанні є застосування транслюмінальної ендоскопічної хірургії через природні отвори. Це стосується і проведення ЛХ. При виконанні таких операцій в основному використовуються гібридні трансвагінальні методи. Хірурги зазвичай виконують операцію, вставляючи перший троакар у пупковій ділянці, а інші троакари – трансвагінально через заднє склепіння. У той час як трансвагінальні стандартні лапароскопічні інструменти можна використовувати в хірургії, є випадки виконання даних оперативних втручань за допомогою ендоскопа [34]. Через небезпеку розвитку перитоніту і нориць, а також через труднощі закриття дефекту в здоровому органі трансгастральна

і трансколоноректальна методики ще не знайшли широкого застосування. Передбачається, що вони будуть часто використовуватися на тих рівнях, яких ендоскопічна роботизована хірургія досягне в майбутньому [35].

Також у науковій літературі наводяться дані про порівняння різних методів проведення ЛХ з точки зору їх тривалості. Вказано, що найкоротший час операції відмічений при застосуванні трьохпортової техніки [36]. Зустрічаються статті, в яких повідомляється, що немає різниці в тривалості виконання хірургічного втручання між методами з використанням трьох і чотирьох портів [37]. В іншому дослідженні було опубліковано, що тривалість операції при ЛХ з одного розрізу була дещо меншою, ніж при виконанні типової ЛХ [38]. А при дослідженні тривалості роботизованої холецистектомії, яка виконувалася при доброякісних захворюваннях жовчного міхура виявили, що час її виконання був набагато довшим, ніж при стандартній холецистектомії [29].

При порівнянні типової та інших методів ЛХ з точки зору виникнення післяопераційного болю звертає на себе увагу очевидна перевага модифікованих методів. У дослідженні було встановлено, що холецистектомія з використанням роботизованих технологій через один розріз є методом, який викликає найменший післяопераційний біль, за яким розміщуються інші методи [29]. Наступне дослідження показало, що саме при «голчастій холецистектомії» післяопераційний біль був найменшої інтенсивності [38]. Тим не менше, у мета-аналізі рандомізованих контрольованих досліджень, у яких порівнювали однопортову ЛХ з такою ж операцією, де використовувалося більша кількість доступів, не спостерігалося різниці в інтенсивності післяопераційного болю [36].

Хоча однією з основних цілей модифікованих ЛХ є покращення косметичних результатів, їх майже в усіх відношеннях порівнюють із стандартною методикою. Нещодавно опублікований мета-аналіз, що вивчав результати 18 досліджень за участю 2085 пацієнтів, повідомив про менш тривале перебування у лікарняному закладі пацієнтів, у яких виконували ЛХ через три порти у порівнянні зі стандартним оперативним втручанням [37]. В іншому мета-аналізі, що включав 17 рандомізованих контрольованих досліджень, у яких порівнювали модифіковані методи між собою, повідомлялося, що час перебування хворих у лікарні був коротшим при виконанні роботизованої холецистектомії з одного розрізу у порівнянні з трипортовою холецистектомією [39]. Інший більш комплексний мета-аналіз показав, що при виконані «голчастої холецистектомії» пацієнти найменше перебували у лікарні [38]. Отже, судячи з цих літературних джерел, вважається, що модифіковані методи лапароскопічних холецистектомій мають перевагами з точки зору скорочення тривалості перебування в стаціонарі, навіть якщо це не є їх основною метою. Однак ці дослідження не враховували вплив екстрених чи планових операцій на тривалість перебування в лікарні. Тому, можна передбачити, що пацієнти,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

яким проводять невідкладні лапароскопічні втручання з приводу гострого холециститу, матимуть більший термін перебування в лікарні у порівнянні з плановими випадками, незалежно від застосованого хірургічного методу.

Ще однією важливою оцінкою ефективності виконання ЛХ за допомогою різних методів є частота ускладнень, які виникають у післяопераційному періоді. Найбільш поширеними ускладненнями ЛХ у ранньому післяопераційному періоді є кровотечі, витік жовчі, ранова та внутрішньочеревна інфекція та ін. На початкових етапах впровадження ЛХ у практичну діяльність частота ускладнень була вищою, ніж при виконанні відкритих холецистектомій. Однак, з часом їх кількість значно зменшилася, оскільки лапароскопічні навички хірургів зросли. У опублікованому мета-аналізі, який досліджував 17 рандомізованих контрольованих досліджень, повідомлено, що найнижчий рівень ускладнень спостерігався при застосуванні трьохпортової та стандартної ЛХ [39].

В іншому великомасштабному мета-аналізі щодо ранніх післяопераційних ускладнень було зазначено, що не було різниці між методами, за винятком нижчого рівня інфікування ран при застосуванні «голчастої холецистектомії» [38]. Мета-аналіз, у якому порівнювали роботизовану холецистектомію з ЛХ, не виявив різниці у частоті виникнення інтраопераційних і післяопераційних ускладнень, які пов’язані із цим методами [29].

Крім того, деякі хворі після ЛХ мали значно нижчу частоту побічних ефектів у порівнянні з пацієнтами після виконання відкритої холецистектомії, що свідчить про високий профіль безпеки лапароскопічних втручань, оскільки ЛХ мінімізує проникнення мікроорганізмів у черевну порожнину та ефективно запобігає її інфікуванню [40]. Однак, ЛХ не підходить для ускладнених випадків, таких як наявність серйозних спайок у жовчному міхурі та навколо нього, а насильне його відділення може призвести до гострої кровотечі [41].

Висновок. Таким чином, застосування ЛХ у порівнянні із відкритою операцією стало новаторським методом хірургічного лікування патології жовчного міхура і позапечінкових жовчних шляхів. Зростаючі вимоги людей до досягнення косметологічних результатів сприяли модифікуванню малоінвазивних методів оперативних втручань. Хоча удосконалені хірургічні методи зменшують післяопераційний біль і покращують косметичні дані, однак, необхідно переконатися, що вони не порушують фундаментальних безпекових принципів ЛХ. Безпека хірургічного втручання на жовчному міхурі завжди повинна мати пріоритет над косметикою. Тому рекомендується, щоб модифіковані процедури проводилися виключно досвідченими хірургами на ретельно відібраних пацієнтах. У складних випадках, коли під час процедури виникають труднощі, доцільно надавати перевагу безпеці пацієнта, а не косметичним результатам. Також не слід забувати, що перехід на відкритий метод після будь-якого ятрогенного ушкодження жовчовивідних шляхів збільшує термін перебування пацієнта в лікарні та потребу в післяопераційному знеболенні.

Література:

1. Kapoor T, Wrenn SM, Callas PW, Abu-Jaish W. Cost Analysis and Supply Utilization of Laparoscopic Cholecystectomy. Minim Invasive Surg. 2018:7838103.

2. Strasberg SM. Tokyo Guidelines for the Diagnosis of Acute Cholecystitis. J Am Coll Surg. 2018 Dec;227(6):624.

3. Blythe J, Herrmann E, Faust D, et al. Acute cholecystitis – a cohort study in a real-world clinical setting (REWO study, NCT02796443). Pragmat Obs Res. 2018;9:69-75.

4. Kose SH, Grice K, Orsi WD, Ballal M, Coolen MJL. Metagenomics of pigmented and cholesterol gallstones: the putative role of bacteria. Sci Rep. 2018 Jul 25;8(1):11218.

5. Gallaher JR, Charles A. Acute Cholecystitis: A Review. JAMA. 2022;327:965-75.

6. González-Castillo AM, Sancho-Insenser J, De Miguel-Palacio M, et al. Mortality risk estimation in acute calculous cholecystitis: Beyond the Tokyo Guidelines. World J. Emerg. Surg. 2021 May 11;16(1):24. doi: 10.1186/s13017-021-00368-x.

7. Kim SB, Gu MG, Kim KH, Kim TN. Long-term outcomes of acute acalculous cholecystitis treated by non-surgical management. Medicine (Baltimore). 2020 Feb;99(7):e19057. doi: 10.1097/MD.0000000000019057.

8. Bangash M., Alvi A. R., Shahzad N., Shariff A. H., Gill R. C. Factors associated with premalignant epithelial changes in chronic calculous cholecystitis: a case-control study. World Journal of Surgery . 2018;42(6):1701–1705. doi: 10.1007/s00268-017-4371-2.

9. Warchałowski Ł., Luszczki E., Bartosiewicz A., et al. The analysis of risk factors in the conversion from laparoscopic to open cholecystectomy. International Journal of Environmental Research and Public Health . 2020;17(20):p. 7571. doi: 10.3390/ijerph17207571.

10. Wakabayashi G., Iwashita Y., Hibi T., et al. Tokyo Guidelines 2018: surgical management of acute cholecystitis: safe steps in laparoscopic cholecystectomy for acute cholecystitis (with videos) Journal of Hepatobiliary Pancreatic Sciences . 2018;25(1):73-86. doi: 10.1002/jhbp.517.

11. Kurbanov F. S., Chinikov M. A., Aliev Y. G., Azimov R. K., Alvendova L. R., Panteleeva I. S. Surgical treatment of acute calculous cholecystitis followed by one-day discharge of patients. Khirurgiia. 2019;(2):32–39. doi: 10.17116/hirurgia201902132.

12. van de Graaf F. W., Zaimi I., Stassen L. P., Lange J. F. Safe laparoscopic cholecystectomy: a systematic review of bile duct injury prevention. International Journal of Surgery. 2018;60:164-172. doi: 10.1016/j.ijsu.2018.11.006.

13. Vettoretto N., Arezzo A., Famiglietti F., Cirocchi R., Moja L., Morino M. Laparoscopic-endoscopic rendezvous versus preoperative endoscopic sphincterotomy in people undergoing laparoscopic cholecystectomy for stones in the gallbladder and bile duct. Cochrane Database of Systematic Reviews . 2018;4(4) doi: 10.1002/14651858.CD010507.pub2.Cd010507.

14. de'Angelis N, Catena F, Memeo R, et al. 2020 WSES guidelines for the detection and management of bile duct injury during cholecystectomy. World J Emerg Surg 2021;16:30.

15. Pucher PH, Brunt LM, Fanelli RD, Asbun HJ, Aggarwal R. SAGES expert Delphi consensus: critical factors for safe surgical practice in laparoscopic cholecystectomy. Surg Endosc. 2015;29(11):3074-85. doi: 10.1007/s00464-015-4079-z.

16. Overby DW, Apelgren KN, Richardson W, Fanelli R. SAGES guidelines for the clinical application of laparoscopic biliary tract surgery. Surg Endosc. 2010;24(10):2368-86. doi: 10.1007/s00464-010-1268-7.

17. Haribhakti S.P., Mistry J.H. Techniques of laparoscopic cholecystectomy: nomenclature and selection. J Minimal Access Surg. 2015;11(2):113-18. doi: 10.4103/0972-9941.140220.

18. Strasberg SM, Eagon CJ, Drebin JA. The "hidden cystic duct" syndrome and the infundibular technique of laparoscopic cholecystectomy--the danger of the false infundibulum. J Am Coll Surg 2000;191:661-7.

19. Strasberg SM, Gouma DJ. 'Extreme' vasculobiliary injuries: association with fundus-down cholecystectomy in severely inflamed gallbladders. HPB (Oxford) 2012;14:1-8.

20. Jones RT, Sritharan M, Berry R. Comment on "Safe Cholecystectomy Multi-society Practice Guideline and State of the Art Consensus Conference on Prevention of Bile Duct Injury During Cholecystectomy". Ann Surg 2021;274:e812.

21. Ersoz F, Ozcan O, Sari S, et al. Laparoscopic cholecystectomy on the bikini line for invisible scar. Surg Laparosc Endosc Percutan Tech 2011;21:e7-e10.

22. Dursun A, Erdoğan E, Güler M. Safe and aesthetic; Laparoscopic cholecystectomy on the bikini line. Van Saglık Bilimleri Dergisi 2023;16:9-13.

23. Kumar M, Agrawal CS, Gupta RK. Three-port versus standard four-port laparoscopic cholecystectomy: a randomized controlled clinical trial in a community-based teaching hospital in eastern Nepal. JSLS 2007;11:358-62.

24. Karsıdag T, Aydın H, Savas A, et al. İki Port ile Laparoskopik Kolesistektomi. Endoskopik Laparoskopik & Minimal invaziv cerrahi dergisi, 11. Ulusal Endoskopik Laparoskopik Cerrahi Kongresi 2-6 Ekim 2013 Bildiri Özetleri. 2013, Volume 20. Available online: https://www.elcd.org/uploads/fileman/11_ulusal_endoskopik_laparoskopi.pdf.

25. Ishikawa M, Asanoma M, Tashiro Y, et al. Gasless single-port laparoscopic cholecystectomy. J Minim Invasive Surg 2021;24:152-7.

26. Franklin ME Jr, Jaramillo EJ, Glass JL, et al. Needlescopic cholecystectomy: lessons learned in 10 years of experience. JSLS 2006;10:43-6.

27. Komine O, Suzuki H, Watanabe M, et al. Single-incision laparoscopic cholecystectomy with an additional needle grasper: a novel technique. J Nippon Med Sch 2015;82:43-9.

28. Lee EK, Park E, Oh WO, et al. Comparison of the outcomes of robotic cholecystectomy and laparoscopic cholecystectomy. Ann Surg Treat Res 2017;93:27-34.

29. Han C, Shan X, Yao L, et al. Robotic-assisted versus laparoscopic cholecystectomy for benign gallbladder diseases: a systematic review and meta-analysis. Surg Endosc 2018;32:4377-92.

30. Patel M, Hugh TJ. A Comparison of Three-Dimensional Visualization Systems and Two-Dimensional Visualization Systems During Laparoscopic Cholecystectomy: A Narrative Review. J Laparoendosc Adv Surg Tech A 2023;33:957-62.

31. Tauriainen A, Biancari F, Tauriainen T. Comparative Analysis of Three-Versus Two-dimensional Imaging in Laparoscopic Cholecystectomy. World J Surg 2021;45:1370-5.

32. Shaikh AR, Shaikh AA, Abbasi M. Short term outcomes of three dimensional versus two-dimensional laparoscopic cholecystectomy. Pak J Med Sci 2021;37:162-6.

33. Davies S, Ghallab M, Hajibandeh S, et al. Three-dimensional versus two-dimensional imaging during laparoscopic cholecystectomy: a systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials. Langenbecks Arch Surg 2020;405:563-72.

34. Peng C, Ling Y, Ma C, et al. Safety Outcomes of NOTES Cholecystectomy Versus Laparoscopic Cholecystectomy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Surg Laparosc Endosc Percutan Tech 2016;26:347-53.

35. Yang E, Nie D, Li Z. Comparison of Major Clinical Outcomes Between Transvaginal NOTES and Traditional Laparoscopic Surgery: A Systematic Review and Meta-analysis. J Surg Res 2019;244:278-90.

36. Lyu Y, Cheng Y, Wang B, et al. Single-incision versus conventional multiport laparoscopic cholecystectomy: a current meta-analysis of randomized controlled trials. Surg Endosc. 2020;34:4315-29.

37. Nip L, Tong KS, Borg CM. Three-port versus four-port technique for laparoscopic cholecystectomy: systematic review and meta-analysis. BJS Open 2022;6:zrac013.

38. Zhao JJ, Syn NL, Chong C, et al. Comparative outcomes of needlescopic, single-incision laparoscopic, standard laparoscopic, mini-laparotomy, and open cholecystectomy: A systematic review and network meta-analysis of 96 randomized controlled trials with 11,083 patients. Surgery 2021;170:994-1003.

39. Lin H, Zhang J, Li X, et al. Comparative outcomes of single-incision laparoscopic, mini-laparoscopic, four-port laparoscopic, three-port laparoscopic, and single-incision robotic cholecystectomy: a systematic review and network meta-analysis. Updates Surg 2023;75:41-51.

40. Cassinotti E, Baldari L, Boni L, et al. Laparoscopic cholecystectomy in the cirrhotic: review of literature on indications and technique. Chirurgia. 2020;115(2):208-12, doi: 10.21614/chirurgia.115.2.208.

41. Lyu Y, Cheng Y, Li T, et al. Laparoscopic common bile duct exploration plus cholecystectomy versus endoscopic retrograde cholangiopancreatography plus laparoscopic cholecystectomy for cholecystocholedocholithiasis: a meta-analysis. Surgical Endoscopy. 2019;33(10)3275-86. doi: 10.1007/s00464-018-06613-w.

References:

1. Kapoor T, Wrenn SM, Callas PW, Abu-Jaish W. Cost Analysis and Supply Utilization of Laparoscopic Cholecystectomy. Minim Invasive Surg. 2018:7838103.

2. Strasberg SM. Tokyo Guidelines for the Diagnosis of Acute Cholecystitis. J Am Coll Surg. 2018 Dec;227(6):624.

3. Blythe J, Herrmann E, Faust D, et al. Acute cholecystitis – a cohort study in a real-world clinical setting (REWO study, NCT02796443). Pragmat Obs Res. 2018;9:69-75.

4. Kose SH, Grice K, Orsi WD, Ballal M, Coolen MJL. Metagenomics of pigmented and cholesterol gallstones: the putative role of bacteria. Sci Rep. 2018 Jul 25;8(1):11218.

5. Gallaher JR, Charles A. Acute Cholecystitis: A Review. JAMA. 2022;327:965-75.

6. González-Castillo AM, Sancho-Insenser J, De Miguel-Palacio M, et al. Mortality risk estimation in acute calculous cholecystitis: Beyond the Tokyo Guidelines. World J. Emerg. Surg. 2021 May 11;16(1):24. doi: 10.1186/s13017-021-00368-x.

7. Kim SB, Gu MG, Kim KH, Kim TN. Long-term outcomes of acute acalculous cholecystitis treated by non-surgical management. Medicine (Baltimore). 2020 Feb;99(7):e19057. doi: 10.1097/MD.0000000000019057.

8. Bangash M., Alvi A. R., Shahzad N., Shariff A. H., Gill R. C. Factors associated with premalignant epithelial changes in chronic calculous cholecystitis: a case-control study. World Journal of Surgery . 2018;42(6):1701–1705. doi: 10.1007/s00268-017-4371-2.

9. Warchałowski Ł., Luszczki E., Bartosiewicz A., et al. The analysis of risk factors in the conversion from laparoscopic to open cholecystectomy. International Journal of Environmental Research and Public Health . 2020;17(20):p. 7571. doi: 10.3390/ijerph17207571.

10. Wakabayashi G., Iwashita Y., Hibi T., et al. Tokyo Guidelines 2018: surgical management of acute cholecystitis: safe steps in laparoscopic cholecystectomy for acute cholecystitis (with videos) Journal of Hepatobiliary Pancreatic Sciences . 2018;25(1):73-86. doi: 10.1002/jhbp.517.

11. Kurbanov F. S., Chinikov M. A., Aliev Y. G., Azimov R. K., Alvendova L. R., Panteleeva I. S. Surgical treatment of acute calculous cholecystitis followed by one-day discharge of patients. Khirurgiia. 2019;(2):32–39. doi: 10.17116/hirurgia201902132.

12. van de Graaf F. W., Zaimi I., Stassen L. P., Lange J. F. Safe laparoscopic cholecystectomy: a systematic review of bile duct injury prevention. International Journal of Surgery. 2018;60:164-172. doi: 10.1016/j.ijsu.2018.11.006.

13. Vettoretto N., Arezzo A., Famiglietti F., Cirocchi R., Moja L., Morino M. Laparoscopic-endoscopic rendezvous versus preoperative endoscopic sphincterotomy in people undergoing laparoscopic cholecystectomy for stones in the gallbladder and bile duct. Cochrane Database of Systematic Reviews . 2018;4(4) doi: 10.1002/14651858.CD010507.pub2.Cd010507.

14. de'Angelis N, Catena F, Memeo R, et al. 2020 WSES guidelines for the detection and management of bile duct injury during cholecystectomy. World J Emerg Surg 2021;16:30.

15. Pucher PH, Brunt LM, Fanelli RD, Asbun HJ, Aggarwal R. SAGES expert Delphi consensus: critical factors for safe surgical practice in laparoscopic cholecystectomy. Surg Endosc. 2015;29(11):3074-85. doi: 10.1007/s00464-015-4079-z.

16. Overby DW, Apelgren KN, Richardson W, Fanelli R. SAGES guidelines for the clinical application of laparoscopic biliary tract surgery. Surg Endosc. 2010;24(10):2368-86. doi: 10.1007/s00464-010-1268-7.

17. Haribhakti S.P., Mistry J.H. Techniques of laparoscopic cholecystectomy: nomenclature and selection. J Minimal Access Surg. 2015;11(2):113-18. doi: 10.4103/0972-9941.140220.

18. Strasberg SM, Eagon CJ, Drebin JA. The "hidden cystic duct" syndrome and the infundibular technique of laparoscopic cholecystectomy--the danger of the false infundibulum. J Am Coll Surg 2000;191:661-7.

19. Strasberg SM, Gouma DJ. 'Extreme' vasculobiliary injuries: association with fundus-down cholecystectomy in severely inflamed gallbladders. HPB (Oxford) 2012;14:1-8.

20. Jones RT, Sritharan M, Berry R. Comment on "Safe Cholecystectomy Multi-society Practice Guideline and State of the Art Consensus Conference on Prevention of Bile Duct Injury During Cholecystectomy". Ann Surg 2021;274:e812.

21. Ersoz F, Ozcan O, Sari S, et al. Laparoscopic cholecystectomy on the bikini line for invisible scar. Surg Laparosc Endosc Percutan Tech 2011;21:e7-e10.

22. Dursun A, Erdoğan E, Güler M. Safe and aesthetic; Laparoscopic cholecystectomy on the bikini line. Van Saglık Bilimleri Dergisi 2023;16:9-13.

23. Kumar M, Agrawal CS, Gupta RK. Three-port versus standard four-port laparoscopic cholecystectomy: a randomized controlled clinical trial in a community-based teaching hospital in eastern Nepal. JSLS 2007;11:358-62.

24. Karsıdag T, Aydın H, Savas A, et al. İki Port ile Laparoskopik Kolesistektomi. Endoskopik Laparoskopik & Minimal invaziv cerrahi dergisi, 11. Ulusal Endoskopik Laparoskopik Cerrahi Kongresi 2-6 Ekim 2013 Bildiri Özetleri. 2013, Volume 20. Available online: https://www.elcd.org/uploads/fileman/11_ulusal_endoskopik_laparoskopi.pdf.

25. Ishikawa M, Asanoma M, Tashiro Y, et al. Gasless single-port laparoscopic cholecystectomy. J Minim Invasive Surg 2021;24:152-7.

26. Franklin ME Jr, Jaramillo EJ, Glass JL, et al. Needlescopic cholecystectomy: lessons learned in 10 years of experience. JSLS 2006;10:43-6.

27. Komine O, Suzuki H, Watanabe M, et al. Single-incision laparoscopic cholecystectomy with an additional needle grasper: a novel technique. J Nippon Med Sch 2015;82:43-9.

28. Lee EK, Park E, Oh WO, et al. Comparison of the outcomes of robotic cholecystectomy and laparoscopic cholecystectomy. Ann Surg Treat Res 2017;93:27-34.

29. Han C, Shan X, Yao L, et al. Robotic-assisted versus laparoscopic cholecystectomy for benign gallbladder diseases: a systematic review and meta-analysis. Surg Endosc 2018;32:4377-92.

30. Patel M, Hugh TJ. A Comparison of Three-Dimensional Visualization Systems and Two-Dimensional Visualization Systems During Laparoscopic Cholecystectomy: A Narrative Review. J Laparoendosc Adv Surg Tech A 2023;33:957-62.

31. Tauriainen A, Biancari F, Tauriainen T. Comparative Analysis of Three-Versus Two-dimensional Imaging in Laparoscopic Cholecystectomy. World J Surg 2021;45:1370-5.

32. Shaikh AR, Shaikh AA, Abbasi M. Short term outcomes of three dimensional versus two-dimensional laparoscopic cholecystectomy. Pak J Med Sci 2021;37:162-6.

33. Davies S, Ghallab M, Hajibandeh S, et al. Three-dimensional versus two-dimensional imaging during laparoscopic cholecystectomy: a systematic review and meta-analysis of randomised controlled trials. Langenbecks Arch Surg 2020;405:563-72.

34. Peng C, Ling Y, Ma C, et al. Safety Outcomes of NOTES Cholecystectomy Versus Laparoscopic Cholecystectomy: A Systematic Review and Meta-Analysis. Surg Laparosc Endosc Percutan Tech 2016;26:347-53.

35. Yang E, Nie D, Li Z. Comparison of Major Clinical Outcomes Between Transvaginal NOTES and Traditional Laparoscopic Surgery: A Systematic Review and Meta-analysis. J Surg Res 2019;244:278-90.

36. Lyu Y, Cheng Y, Wang B, et al. Single-incision versus conventional multiport laparoscopic cholecystectomy: a current meta-analysis of randomized controlled trials. Surg Endosc. 2020;34:4315-29.

37. Nip L, Tong KS, Borg CM. Three-port versus four-port technique for laparoscopic cholecystectomy: systematic review and meta-analysis. BJS Open 2022;6:zrac013.

38. Zhao JJ, Syn NL, Chong C, et al. Comparative outcomes of needlescopic, single-incision laparoscopic, standard laparoscopic, mini-laparotomy, and open cholecystectomy: A systematic review and network meta-analysis of 96 randomized controlled trials with 11,083 patients. Surgery 2021;170:994-1003.

39. Lin H, Zhang J, Li X, et al. Comparative outcomes of single-incision laparoscopic, mini-laparoscopic, four-port laparoscopic, three-port laparoscopic, and single-incision robotic cholecystectomy: a systematic review and network meta-analysis. Updates Surg 2023;75:41-51.

40. Cassinotti E, Baldari L, Boni L, et al. Laparoscopic cholecystectomy in the cirrhotic: review of literature on indications and technique. Chirurgia. 2020;115(2):208-12, doi: 10.21614/chirurgia.115.2.208.

41. Lyu Y, Cheng Y, Li T, et al. Laparoscopic common bile duct exploration plus cholecystectomy versus endoscopic retrograde cholangiopancreatography plus laparoscopic cholecystectomy for cholecystocholedocholithiasis: a meta-analysis. Surgical Endoscopy. 2019;33(10)3275-86. doi: 10.1007/s00464-018-06613-w.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 616-022.6:579.861.2:379-008.64

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1700-1710

Маліновська Любов Іванівна здобувачка вищої освіти IV курсу спеціальності «Медицина», Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, тел.: (0352) 25-05-39, https://orcid.org/0009-0002-7071-3914

Привроцька Анастасія Віталіївна здобувачка вищої освіти II курсу спеціальності «Медицина», Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, тел.: (0352) 25-05-39, e-mail: pryvrotska_anavit@tdmu.edu.ua

Романюк Лідія Богданівна канд. мед. наук, доцентка кафедри мікробіології, вірусології та імунології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, тел.: (0352) 25-05-39, https://orcid.org/0000-0002-8844-8082

Привроцька Ірина Богданівна канд. біол. наук, доцентка кафедри медичної біології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, тел.: (067) 972-55-65, https://orcid.org/0000-0002-4610-4943

РОЛЬ *S. AUREUS* У ВИНИКНЕННІ БАКТЕРІАЛЬНИХ ЗАХВОРЮВАНЬ У ПАЦІЄНТІВ ІЗ ЦУКРОВИМ ДІАБЕТОМ II ТИПУ

Анотація. На сьогодні цукровий діабет є однією із найактуальніших проблем медицини та охорони здоров´я, оскільки кількість хворих на цю нозологію невпинно збільшується як у світі в цілому і в Україні зокрема. З іншого боку найбільш поширеним умовно-патогенним грампозитивним мікроорганізмом, що колонізує багато біотопів людського організму є *S. aureus*. В останні роки, з´явилось багато досліджень щодо ролі даного мікроорганізму у етіології бактеріальних захворювань у пацієнтів, хворих на цукровий діабет II типу. Метою нашої роботи було проаналізувати закордонні та вітчизняні публікації у базах даних PubMed, Scopus і Web of Science, що присвячені цій проблемі з метою формування висновків щодо особливостей перебігу стафілококових інфекцій, зв´язку між рівнем цукру та носійством золотистого стафілокока у різних біотопах, хворих на цукровий діабет, його ролі у виникненні синдрому діабетичної стопи. Ми виявили, що багато дослідників вказують на підвищену частоту носійства *S. aureus* у пацієнтів з

цукровим діабетом, еволюцію його вірулентних властивостей за умови підвищеного рівня цукру у крові, зокрема антиботикорезистентності; роль контамінації *S. aureus* продуктів харчування у інфікованості пацієнтів; місце *S. aureus* у структурі збудників та мікробних асоціацій, котрі викликають діабетичну виразку стопи. Окремо розглянуто особливості лікування інфекцій, викликаних *S. aureus* у осіб із цукровим діабетом, причини низької ефективності антибіотикотерапії у такої категорії хворих, пов´язаних із перебігом основного захворювання та зміною властивостей мікроорганізму, частоту та властивості метицилінрезистентних стафілококів, виділених від хворих на цукровий діабет.

Отже, *S. aureus* у пацієнтів із цукровим діабетом ІІ типу відіграє надзвичайно важливу роль у виникненні інфекційних захворювань. Це пояснюється, з одного боку, властивостями самого мікроорганізму, що активно підвищує свою вірулентність шляхом мутацій, посиленого розмноження за умови високої концентрації глюкози у крові пацієнтів, та участі у формуванні біоплівок, що сприяють уникненню стафілококом імунної відповіді макроорганізму. З іншого – особливостями функціонування різних органів і систем організму хворих на цукровий діабет, що мають широкий спектр коморбідних станів, надлишкову вагу, порушення іннервації та кровопостачання нижніх кінцівок, що призводить до погіршення результатів антибіотикотерапії інфекцій, спричинених *S. aureus*, зокрема діабетичної виразки стопи.

Ключові слова: *S. aureus*, вірулентність, цукровий діабет, гіперглікемія, антибіотикотерапія

Malinovska Lyubov Ivanivna fourth-year student of higher education, specialty "Medicine", Ternopil National Medical University named after I.Ya. Gorbachevskiy Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, tel.: (0352) 25-05-39, https://orcid.org/0009-0002-7071-3914

Pryvrotska Anastasia Vitaliivna second-year student of the speciality ‘Medicine’, Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, tel.: (0352) 25-05-39

Romanyuk Lidiya Bohdanivna Ph.D., associate professor of the Department of Microbiology, Virology and Immunology of Ternopil National Medical University named after I.Ya. Gorbachevskiy Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, tel.: (0352) 25-05-39, https://orcid.org/0000-0002-8844-8082

Pryvrotska Iryna Bogdanivna Ph.D, Associate Professor of Medical biology department, Ivan Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, Ternopil, tel.: (067) 972-55-65, https://orcid.org/0000-0002-4610-4943

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

THE ROLE OF S. AUREUS IN THE CAUSE OF BACTERIAL DISEASES IN PATIENTS WITH TYPE II DIABETES

Abstract. Today, diabetes mellitus is one of the most urgent problems of medicine and health care, as the number of patients with this nosology is constantly increasing both in the world as a whole and in Ukraine in particular. On the other hand, *S. aureus* is the most common opportunistic gram-positive microorganism that colonizes many biotopes of the human body. In recent years, there have been many studies on the role of this microorganism in the etiology of bacterial diseases in patients with type II diabetes. The purpose of our work was to analyze foreign and domestic publications in PubMed, Scopus, and Web of Science databases devoted to this problem in order to draw conclusions about the peculiarities of the course of staphylococcal infections, the relationship between sugar level and the carriage of staphylococcus aureus in different biotopes, patients with diabetes, and its role in the occurrence of diabetic foot syndrome. We found that many researchers indicate an increased frequency of carriage of *S. aureus* in patients with diabetes mellitus, the evolution of its virulent properties under conditions of increased blood sugar, in particular antibiotic resistance; the role of *S. aureus* contamination of food products in the infection of patients; the place of *S. aureus* in the structure of pathogens and microbial associations that cause diabetic foot ulcers. The features of the treatment of infections caused by S. aureus in people with diabetes, the reasons for the low effectiveness of antibiotic therapy in this category of patients, related to the course of the main disease and changes in the properties of the microorganism, the frequency and properties of methicillin-resistant staphylococci isolated from patients with diabetes are separately considered.

Therefore, *S. aureus* in patients with type II diabetes plays an extremely important role in the development of infectious diseases. This is explained, on the one hand, by the properties of the microorganism itself, which actively increases its virulence through mutations, increased reproduction under conditions of high glucose concentration in the blood of patients, and participation in the formation of biofilms, which contribute to the avoidance of the immune response of the macroorganism by staphylococcus.On the other hand, the peculiarities of the functioning of various organs and body systems of patients with diabetes, who have a wide range of comorbid conditions, excess weight, impaired innervation and blood supply of the lower extremities, which leads to deterioration of the results of antibiotic therapy of infections caused by S. aureus, in particular, diabetic foot ulcers.

Keywords: *S. aureus*, virulence, diabetes, hyperglycemia, antibiotic therapy

Постановка проблеми. Цукровий діабет (ЦД) є складним метаболічним розладом, що характеризується гіперглікемією внаслідок зниження метабо-

лізму глюкози. За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), цукровий діабет є однією з десяти причин смертності у світі — 1,5 мільйони смертей щороку безпосередньо пов'язані з діабетом. Близько 422 мільйонів людей у всьому світі хворіють на цукровий діабет. З них понад 95% – люди з діабетом 2-го типу. Очікується, що до 2045 року кількість хворих на цукровий діабет у світі досягне 700 мільйонів осіб [1]. В Україні понад 1,2 мільйона людей мають діагноз ЦД.

S. aureus є умовно-патогенним мікроорганізмом, який може викликати багато захворювань, в тому числі інфекції шкіри та м'яких тканин, пневмонію, сепсис та інші [2]. Про актуальність цього мікроорганізму свідчить те, що ВООЗ включила його до переліку 17 основних патогенів, котрі регулярно викликають спалахи захворювань по всьому світу і вакцини проти яких потребують подальшої розробки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні роки концепція One Heath все більше звертає увагу на зв´язок між макро- і мікросвітом і ролі мікроорганізмів у житті людини. Одним із таких збудників є *S. aureus,* що може передаватися людям безпосередньо із заражених харчових продуктів. Інфекції викликані *S. aureus* спричинили у 2019 році понад мільйон смертельних випадків [3]. Повідомляється, що колонізація різних біотопів *S. aureus* частіше зустрічається в деяких підгрупах осіб , а саме, хворих на ожиріння і діабет, у порівнянні із здоровими [4]. Є дослідження які показують, що діабетики, які потребують інсуліну, є носіями *S. aureus* частіше, ніж недіабетики, а діабет, який контролюється гіпоглікемічними препаратами, може відновити нормальний рівень носійства *S. aureus* . Однак точні механізми, що зв'язують інфекцію *S. aureus* і діабет, не виявлені.

Мета статті – проаналізувати закордонні та вітчизняні публікації у базах даних PubMed, Scopus і Web of Science, що присвячені інфекціям, викликаним *S. aureus* у хворих на цукровий діабет II типу з метою формування висновків щодо особливостей перебігу стафілококових інфекцій, зв´язку між рівнем цукру та носійством золотистого стафілокока у різних біотопах, хворих на цукровий діабет, його ролі у виникненні синдрому діабетичної стопи.

Виклад основного матеріалу. Дослідження поширеності зараження *S. aureus* виявило ширше розповсюдження бактерії в розвинених країнах Європи та Північної Америки, ніж в Азії та Африці. Значну роль у інфікуванні ним людей відіграє контамінація *S. aureus* зернових, м'ясних і бобових продуктів, що зустрічається частіше ніж у молочних продуктах і морепродуктах. Досить цікавим є факт найменшої забрудненості цим мікроорганізмом кондитерських виробів, яєчних продуктів та овочів. Відмічають високі показники резистентності до антибіотиків ізолятів *S. aureus* з їжі, що свідчить про нераціональне використання антибіотиків у сільському господарстві та промисловості цих препаратів. Такі дані обгрунтовують можливість інфікування різних біотопів як здорових людей так і хворих з цукровим діабетом, при вживанні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

контамінованої їжі. Іншим шляхом, що може бути актуальним для такої категорії пацієнтів є інфікування внутрішньолікарняними штамами стафілокока під час лікування, оскільки деякі дослідження вказують на відсутність різниці у частоті носійства *S. aureus* у стаціонарних та амбулаторних хворих з ЦД II типу [5]. В той же час, оприлюднені результати вивчення лікування пробіотиками, пребіотиками і бактеріофагами яке може запобігати та контролювати інфекції *S. aureus* у пацієнтів з ЦД II типу.

Запорукою здатності *S. aureus* викликати патологічні процеси є продукування ним численних факторів вірулентності, які контролюються декількома регуляторами, включаючи систему чутливості кворуму Agr, двокомпонентну систему SaeRS (TCS) і репресор токсинів Rot [6]. Сенсорна кіназа SaeS аутофосфорилює свій залишок гідину та передає фосфорильну групу регулятору відповіді SaeR. Фосфорильований SaeR модулює транскрипцію генів вірулентності шляхом зв'язування з відповідними промоторами [7]. Епідеміологічний аналіз показав, що на клінічні фенотипи, тяжкість і результат захворювань, викликаних *S. aureus,* впливають типи бактеріальних клонів. Різноманітність штамів *S. aureus* впливає на результат перебігу і ефективність лікування діабетичних ран [8].

Банке та співавтори (2014) зазначають, що е*нтеротоксин A S. Aureus* зв'язується з рецептором gp130 в адипоцитах і впливає на нормальну передачу сигналів інсуліну та функції адипоцитів, роблячи їх менш чутливими до інсуліну, підтверджується високим відсотком пацієнтів з надлишковою вагою серед хворих на ЦД.

Ву та ін. (2015) у своїх дослідженнях показали, що під час довготривалої дії суперантигену *S. aureus* TSST-1 спостерігається порушення толерантності до глюкози, системне запалення та підвищення рівня ендотоксинів у крові, що сприяє розвитку ЦД II типу.

Результати багатьох досліджень вказують на зв´язок рівнів цукру у крові пацієнтів та рівня колонізації слизових оболонок *S. aureus* [2]. Глікемія може викликати зміни вірулентних властивостей окремих мікроорганізмів, через чутливість їх факторів патогенності до рівня глікемії. Грампозитивні бактерії, до яких відносять і *S. aureus* у великій кількості містить фермент, що контролює катаболізм глюкози (CcpA). Важливість CcpA у регулюванні вуглеводного катаболізму в S. aureus свідчить про те, що даний фермент можна розглядати як маркер активності мікроорганізмів при інфекційних станах в осіб із гіперглікемією. S. Bengmark з метою вивчення впливу рівня глікемії в досліді використав мишей – гіперглікемічних діабетиків з рівнем глюкози у крові ≥20 моль/л та здорових тварин з рівнем глюкози у крові ≤10 моль/л. Обидві групи досліджуваних тварин були інфіковані штамом S. aureus Newman та ізольованим CcpA (MST14). В мишей-діабетиків заражених CcpA, вказаний фермент посилив симптоми інфекції при моделюванні гострої пневмонії, викликаної *S. aureus* у порівнянні з тваринами контрольної групи.

Ці дані свідчать про те, що CcpA важливий для вірулентності S. aureus в осіб із гіперглікемією [9].

Крім того люди похилого віку, що страждають на ЦД зазвичай хворіють на кілька патологій одночасно, таких як хронічні захворювання легень, серця, нирок, печінкову недостатність, цереброваскулярні захворювання, пухлинні захворювання, гіпертонію, неврологічні захворювання та захворювання травної системи. Коли порівнювали захворюваність на ці патології між групами без ЦД і з ЦД, цереброваскулярні захворювання та гіпертензія були значно більш поширеними серед пацієнтів із ЦД. У таких людей запальна відповідь на гостру інфекційну хворобу дещо ускладнена, що може вплинути на вірогідність позитивного прогнозу. Шліверт та ін. (2015) повідомляють, що суперантигени *S. aureus* стимулюють адипоцити людини виробляти прозапальні цитокіни. Токсин синдрому токсичного шоку-1 знижує рівні протизапальних генів адипоцитів для адипонектину та рецепторів, активованих проліфераторами пероксисом γ , у яких інактивація тісно пов'язана з інсулінорезистентністю. З іншого боку Крістофер та ін. (2015, 2018) стверджують, що у пацієнтів з ЦД II типу виявляли порушення гуморальної імунної відповіді зі зниженим загального IgG, зниженням специфічного IgG проти *S. aureus* і підвищенням IgM, а також дефіцитом гуморального імунітету, можливо, через дефект перемикання класу імуноглобулінів, при ожирінні та ЦД II типу під час загострення інфекції *S. aureus* [10].

Крім того, люди з ЦД можуть частіше звертаються за медичною допомогою у заклади охорони здоров´я, ніж пересічні громадяни, і медики можуть з більшою ймовірністю прийняти пацієнта з ЦД з підозрою на інфекцію порівняно з пацієнтами без ЦД.

Qichen Wang, Nadira Nurxat та ін. зазначають, що *S. aureus* може колонізувати різні біотопи тіла людини, однак найчастіше досліджуваним є його носійство у ротоглотці, але існують роботи, де порівнювали колонізацію шкіри нижніх кінцівок у різних ділянках: ділянки міжпальцевих проміжків на стопі, тильній і підошовній сторонах стопи та шкіри на передпліччі, при чому це дослідження провели у двох групах – у осіб з ЦД і без нього. Рівень носійства *S. aureus* у кожному з 4 сайтів не відрізнявся суттєво між контрольною групою та групою діабетиків; частота носійства *S. aureus* на будь-якій ділянці стопи становила 17 % у контрольній групі та 33 % у групі діабетиків ($P = 0,23$). Проте на підошовній стороні стопи у групі діабетиків частіше ніж у контрольній групі, були виявлені *S. aureus* на рівні >0,01% від загальної популяції бактерій. Загальна частота носійства *S. aureus* на передпліччі, включаючи контрольну групу та хворих на цукровий діабет, була вищою, ніж частота носійства в міжпальцевому проміжку (28 % проти 8 %; $P = 0,008$). Частота носіння на тильній і підошовній сторонах стопи становила 17 % і 20 % відповідно [11].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Така зацікавленість мікробіомом шкіри нижніх кінцівок пояснюється цілим рядом патологічних процесів, що можуть спричинити зміни його структури та відповідно повпливати на структуру даного біотопу. Широковідомий симптомокомплекс - діабетичні виразки стопи (ДВС) є поширеним ускладненням діабету, що починається з нейропатії та призводить до виразок стопи. Основною причиною стійких виразок і ран, що не загоюються, як правило, є інфекція, що пов'язано з порушенням функції імунної системи організму, станом самої рани та типом інфекційного агента-збудника [12].

Maria Stańkowska, Katarzyna Garbacz та співавтори зааначають, що *S. aureus* є одним із найпоширеніших етіологічних факторів інфікування ДВС. При цьому синдромі, крім *S. aureus* , вони спостерігали незначне переважання інших грампозитивних мікроорганізмів, а саме β-гемолітичних стрептококів, ентерококів та коагулазонегативних стафілококів. Але, на думку багатьох авторів, ДВС часто є полімікробними, з участю у мікробних асоціаціях як грампозитивних, так і грамнегативних аеробних бактерій та анаеробів [13]. Їх дослідження так само виявило, що рівень полімікробних інфекцій становив 67,2% порівняно з 32,8% мономікробних стафілококових інфекцій. Ряд авторів вказують на те, що етіологічні фактори інфікування ДВС пов'язані з тривалістю захворювання та попереднім лікуванням з використанням антибіотиків. Повідомлялося, що на ранніх стадіях інфекції переважають випадки виділення монокультури, а з прогресуванням інфекції фіксували асоціацію різних мікроорганізмів у ранах.

Деякі умовно-патогенні бактерії-представники нормального мікробіому людини, можуть ускладнювати інфекцію, сприяючи утворенню біоплівок, які не лише пригнічують дію антибіотиків, але і завдяки Quorum sensing можуть змінювати свої вірулентні властивості [2]. Все більше доказів свідчить на користь того факту, що дисбактеріоз шкірного мікробіому за відсутності адекватної корекції, призводить до шкірних захворювань, які є результатом адаптивної відповіді мікробіому на сукупність спричинених хворобою змін організму людини і вирішальну роль у цьому відіграють зміни pH, порушення з боку функціонування імунної системи та пошкодження цілісності шкірного покриву.

У пацієнтів із ЦД II типу це є надзвичайно важливою проблемою, оскільки вони із зростанням стажу основного захворювання мають підвищений ризик розвитку діабетичної нейро- та ангіопатії, що безпосередньо впливає на трофіку та відповідно на місцевий імунітет нижніх кінцівок. На думку більшості дослідників (Toronto Clinical Scoring System), реальна поширеність діабетичної нейропатії в популяції хворих на ЦД становить близько 30-34%. У випадку вперше виявленого ЦД II типу вона сягає 7,5-10% і зростає у разі збільшення тривалості хвороби. Коли стаж ЦД сягає понад 25 років такий стан діагностується більше, ніж в 50% хворих. Взаємний негативний вплив нейро- та ангіопатії нижніх кінцівок у пацієнтів з ЦД обтяжує перебіг основного захворювання і є фактором, сприяє розвитку ДВС.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ще однією проблемою, що чатує на пацієнтів із ЦД є ефективність лікування стафілококових інфекцій, оскільки досить часто *S. aureus*, корий виділяється від таких хворих є резистентним до багатьох антимікробних препратів. Найважливішою антибіотикорезистентністю стафілококів є резистентність до метициліну, яка в клінічних термінах означає резистентність до всіх β-лактамних антибіотиків і часто супроводжується резистентністю до багатьох інших груп антимікробних агентів [14].

У дослідженні польських колег загальна поширеність метицилінрезистентного *S. aureus* (MRSA) інфекції ДВС становила 15,4%. Це відповідає інформації щодо поширення MRSA у хворих з ЦД за даними інших досліджень і знаходиться в середньому діапазоні [*13*]. Зазвичай поширеність інфекцій MRSA при ДВС коливається в межах від 10 до 30% з тривожною тенденцією до зростання в багатьох країнах. Нещодавнє дослідження, яке підсумовує захворюваність на MRSA в групі з 10 994 пацієнтів з цукровим діабетом, показало подібний рівень поширеності MRSA на рівні 16,8% [15]. Тому знання про місцеву структуру чутливості збудників до антибіотиків є надзвичайно важливими для ефективного лікування ДВС. У дослідженні Maria Stańkowska, Katarzyna Garbacz та ін. 93,5% ізольованих MRSA були резистентними до ципрофлоксацину, а понад 70% були резистентними як до еритроміцину і до кліндаміцину. Але, ванкоміцин продемонстрував 100% ефективність щодо обох штамів MSSA та MRSA. Це узгоджується з дослідженням Rani та співавт., де грампозитивні збудники ДВС показали тотальну чутливість до ванкоміцину, лінезоліду та тейкопланіну [13]. Крім бета-лактамів, мультирезистентні штами *S. aureus* найчастіше виявляли резистентність до макролідів, лінкозамідів і фторхінолонів, що може бути причиною неефективності лікування антибіотиками.

Benjamin A. Lipsky, Kamal M.F. Itani та співавтори виявили відмінності у ефективності антибіотикотерапії упацієнтів з ЦД II типу та без нього [16]. Вони зазначають, що показники клінічного та мікробіологічного успіху були значно нижчими у пацієнтів з діабетом, ніж у пацієнтів без діабету, незважаючи на те, що пацієнти з діабетом частіше отримували додаткову антибіотикотерапію для грамнегативних збудників і для анаеробних мікроорганізмів. Є кілька можливих пояснень відмінностей результатів у пацієнтів з діабетом і без нього. По-перше, діабет пов’язаний з порушенням функціонування імунної системи, зокрема зниження імунітету, опосередкованого Т-клітинами, і дисфункцію нейтрофілів. Крім того, пацієнтам з діабетом властива більша частота коморбідних станів, включаючи аномалії серця, ниркову недостатність і захворювання периферичних судин, схильність до атеросклеротичних захворювань периферичних артерій, дисфункції дрібних судин, зміненої функції тромбоцитів, кожна з яких може призвести до зниження кровотоку у дистальних відділах, що може спричинити зниження перфузії і відповідно - зниження проникнення препарату в інфіковані ділянки.

Більш висока маса тіла пацієнтів з ЦД ІІ типу, також ускладнює лікування, у випадку відсутності корекції дози препарату, відповідно до маси тіла.

Висновки. Таким чином, підсумовуючи інформацію, отриману з різних джерел, можна зробити висновок, що *S. aureus* у пацієнтів із цукровим діабетом ІІ типу відіграє надзвичайно важливу роль у виникненні інфекційних захворювань, зокрема шкіри та підшкірної основи. Це пояснюється, з одного боку, властивостями самого мікроорганізму, що активно підвищує свою вірулентність шляхом мутацій, посиленого розмноження за умови високої концентрації глюкози у крові пацієнтів, та участі у формуванні біоплівок, що сприяють уникненню стафілококом імунної відповіді макроорганізму. З іншого – особливостями функціонування різних органів і систем організму хворих на цукровий діабет, що мають широкий спектр коморбідних станів, надлишкову вагу, порушення іннервації та кровопостачання нижніх кінцівок, що призводить до погіршення результатів лікування інфекцій, викликаних *S. aureus*, зокрема діабетичної виразки стопи.

Література:

1. Saeedi P. Global and regional diabetes prevalence estimates for 2019 and projections for 2030 and 2045: results from the international diabetes federation diabetes atlas, 9(th) edition / I. Petersohn,P. Salpea, et al // Diabetes Res Clin Pract.-2019.-Nov.157:107843

2. Cheung GYC. Pathogenicity and virulence of *Staphylococcus aureus*./ Bae JS, Otto M//Virulence.- 2021.- Dec.12(1).C.547–569.

3. Ikuta KS. Global mortality associated with 33 bacterial pathogens in 2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019/ LR. Swetschinski, G. Robles Aguilar, F. Sharara, T. Mestrovic, AP. Gray, et al// Lancet.-2022.- Dec.17;400(10369).-C.2221-2248.

4. Olsen K. Obesity and staphylococcus aureus nasal colonization among women and men in a general population/ K. Danielsen, T. Wilsgaard, M. Sangvik , JU Sollid, et al// PLoS One.-2013.- May 7;8(5):e63716.

5. Федишин Л.В. Структура ротоглоткового мікробіому та антибіотикорезистентність окремих його представників у пацієнтів з цукровим діабетом на амбулаторному лікуванні/Л. І.Маліновська, Л.Б. Романюк, В.Б. Ясній, О.В. Корчинська //Здобутки клінічної і експериментальної медицини.-2022.-No 1.-С.161-167.

6. Jenul C. Regulation of *Staphylococcus aureus* virulence / AR. Horswill // Microbiol Spectr.-2019.- Apr 5;7(2).

7. Liu Q. The SaeRS two-component system of *Staphylococcus aureus*/ WS. Yeo, T. Bae // Genes (Basel).-2016.- Oct 03;7(10).-C.81.

8. Kalan LR. Strain- and species-level variation in the microbiome of diabetic wounds is associated with clinical outcomes and therapeutic efficacy/ JS. Meisel, MA. Loesche, et al//Cell Host Microbe.-2019.- May 8;25(5).-C.641.

9. Л. І. Маліновська. Вплив рівнів глікемії у пацієнтів з цукровим діабетом на стан мікробіому різних біотопів/ О. Г. Загричук, І. Я. Криницька, Л. Б. Романюк// Медична та клінічна хімія.- 2022.- Т. 24. No 4.- С.107-112.

10. Geerlings SE. Immune dysfunction in patients with diabetes mellitus (DM)/ AI. Hoepelman // *FEMS Immunology & Medical Microbiology*.-1999.- Vol. 26, Issue 3-4, Dec.- С. 259–265.

11. Wang Q. Diabetes mellitus promotes the nasal colonization of high virulent Staphylococcus aureus through the regulation of SaeRS two-component system/ N. Nurxat, L. Zhang et al//Emerg Microbes Infect.-2023.- Dec;12(2):2276335

12. Wang X. Antimicrobial susceptibility and molecular typing of methicillin-resistant Staphylococcus aureus in retail foods in Shaanxi, China/ L. Guanghui, X. Xiaodong et al// Foodborne Pathog Dis.-2014.- No 11(4).-C. 281–6.

13. Stańkowska M. Microbiological, Clinical and Radiological Aspects of Diabetic Foot Ulcers Infected with Methicillin-Resistant and -Sensitive Staphylococcus aureus/ K. Garbacz, A. Korzon-Burakowska, M. Bronk et al// Pathogens.-2022.-Jun 17;11(6).-C.701.

14. Ogba O.M. Aerobic bacteria associated with diabetic foot ulcers and their susceptibility pattern/ E. Nsan, E.S Eyam //Biomedical Dermatology.-2019.-Feb.1.-C.1.

15. Stacey, H.J. The prevalence of methicillin-resistant Staphylococcus aureus among diabetic patients: A meta-analysis/ C.S. Clements, S.C. Welburn, J.D Jones, // Acta Diabetol.-2019.- No 56.- C.907–921.

16. Lipsky, B.A. The role of diabetes mellitus in the treatment of skin and skin structure infections caused by methicillin-resistant Staphylococcus aureus: results from three randomized controlled trials/ KM. Itani, JA. Weigelt et al//International Journal of Infectious Diseases.-2011.-Vol. 15, Issue 2.-C.140 - 146

References:

1. Saeedi P, Petersohn I, Salpea P, et al. (2019). Global and regional diabetes prevalence estimates for 2019 and projections for 2030 and 2045: results from the international diabetes federation diabetes atlas, 9(th) edition. Diabetes Res Clin Pract. Nov;157,107843.

2. Cheung GYC, Bae JS, Otto M. (2021). Pathogenicity and virulence of *Staphylococcus aureus*. Virulence. Dec;12(1),547–569.

3. Ikuta KS, Swetschinski LR, Robles Aguilar G, Sharara F, Mestrovic T, Gray AP, et al. (2022). Global mortality associated with 33 bacterial pathogens in 2019: a systematic analysis for the Global Burden of Disease Study 2019. *Lancet*. 400(10369),2221–48.

4. Olsen K, Danielsen K, Wilsgaard T, Sangvik M, et al. (2013). Obesity and staphylococcus aureus nasal colonization among women and men in a general population. *PLoS One.* 8(5),e63716.

5. Fedyshyn L. V., Malinovska L. I., Romaniuk L. B., Yasnii V. B., Korchynska O. V. (2022). Struktura rotohlotkovoho mikrobiomu ta antybiotykorezystentnist okremykh yoho predstavnykiv u patsiientiv z tsukrovym diabetom na ambulatornomu likuvanni [Structure of the oropharyngeal microbiome and antibiotic resistance of individual members in outpatients with diabetes mellitus]. Zdobutky klinichnoi i eksperymentalnoi medytsyny- Achievements of clinical and experimental medicine, 1,161-167 [in Ukrainian].

6. Jenul C, Horswill AR. (2019). Regulation of *Staphylococcus aureus* virulence. Microbiol Spectr. Apr 5,7(2).

7. Liu Q, Yeo WS, Bae T. (2016). The SaeRS two-component system of *Staphylococcus aureus*. Genes (Basel). Oct 03,7(10),81.

8. Kalan LR, Meisel JS, Loesche MA, et al. (2019). Strain- and species-level variation in the microbiome of diabetic wounds is associated with clinical outcomes and therapeutic efficacy. Cell Host Microbe. May 8;25(5),641–655e5.

9. Malinovska L. I., Zahrychuk O. H., Krynytska I. Ya., Romaniuk L. B. (2022). Vplyv rivniv hlikemii u patsiientiv z tsukrovym diabetom na stan mikrobiomu riznykh biotopiv[The influence of glycemia levels in patients with diabetes on the state of the microbiome of different biotopes]. Medychna ta klinichna khimiia-Medical and Clinical Chemistry.T. 24, 4,107-112. [in Ukrainian].

10. Geerlings SE, Hoepelman AI. (1999). Immune dysfunction in patients with diabetes mellitus (DM). FEMS Immunol Med Microbiol. Dec;26(3-4),259-65.

11. Wang Q, Nurxat N, Zhang L, Liu Y, Wang Y, Zhang L, Zhao N, Dai Y, Jian Y, He L, Wang H, Bae T, Li M, Liu Q. (2023). Diabetes mellitus promotes the nasal colonization of high virulent *Staphylococcus aureus* through the regulation of SaeRS two-component system. Emerg Microbes Infect. Dec;12(2):2276335.

12. Wang X, Li G, Xia X, Yang B, Xi M, Meng J. (2014). Antimicrobial susceptibility and molecular typing of methicillin-resistant Staphylococcus aureus in retail foods in Shaanxi, China. *Foodborne Pathog Dis*. 11(4), 281–6.

13. Stańkowska M, Garbacz K, Korzon-Burakowska A, Bronk M, Skotarczak M, Szymańska-Dubowik A. (2022). Microbiological, Clinical and Radiological Aspects of Diabetic Foot Ulcers Infected with Methicillin-Resistant and -Sensitive *Staphylococcus aureus*. Pathogens. Jun 17;11(6),701.

14. Ogba O.M., Nsan E., Eyam E.S. (2019). Aerobic bacteria associated with diabetic foot ulcers and their susceptibility pattern. Biomedical Dermatology, Feb. 1, 3: 1.

15. Stacey, H.J., Clements, C.S., Welburn, S.C., Jones, J.D. (2019). The prevalence of methicillin-resistant Staphylococcus aureus among diabetic patients: A meta-analysis. *Acta Diabetol.* , *56*, 907–921.

16. Lipsky BA, Itani KM, Weigelt JA, Joseph W, Paap CM, Reisman A, Myers DE, Huang DB. (2011). The role of diabetes mellitus in the treatment of skin and skin structure infections caused by methicillin-resistant Staphylococcus aureus: results from three randomized controlled trials. Int J Infect Dis. Feb;15(2),140-6.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 613.221

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1711-1722

Мельник Наталія Анатоліївна кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-7357-7551.

Сопель Ольга Миколаївна кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0003-3807-1317.

Крицька Галина Анатоліївна кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0002-3730-5807.

Пашко Костянтин Олександрович кандидат медичних наук, доцент кафедри загальної гігієни та екології, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського МОЗ України, м. Тернопіль, https://orcid.org/0000-0001-6752-478X.

Мачок Олена Юріївна магістр громадського здоров’я, старша медична сестра КНП «Авангардська амбулаторія загальної практики – сімейної медицини», м. Одеса.

ВЛИВ ХАРЧУВАННЯ НА ФІЗИЧНИЙ РОЗВИТОК ДІТЕЙ РАННЬОГО ВІКУ

Анотація. Актуальність дослідження. Раціональне харчування є основним чинником забезпечення здоров'я та гармонійного розвитку дитини, як на ранніх етапах, так і в наступні періоди її життя. Діючи на різних рівнях молекулярних та метаболічних процесів, воно забезпечує енергією та пластичними матеріалами формування органів та систем, фізичний та нервово-психічний розвиток, стійкість до інфекційних агентів та впливу факторів зовнішнього середовища. Неадекватно організоване харчування може призвести до порушень росту та розвитку дитини, стійких змін метаболізму, що зберігаються в подальшому житті, сприяти розвитку ожиріння, цукрового діабету 2 типу, гіпертонічної хвороби та інших форм патології.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Метою дослідження було встановити особливості харчування та його вплив на фізичний розвиток дітей віком від 1 до 3 років життя.

Матеріали та методи. Було обстежено 72 здорових дитини віком від 1 до 3 років. Залежно від місця проживання діти було розподілено на 2 групи: I групу становили 30 дітей, які проживали у місті, II групу – 42 дітей, що проживали в сільській місцевості. Кожна група залежно від віку була поділена на дві підгрупи: "а" – включала дітей віком від 1 до 2 років – 15 дітей I групи та 21 дітей II групи; "б" включала дітей віком від 2 до 3 років – 15 дітей I групи та 21 дітей II групи відповідно. Сформовані групи дітей суттєво не відрізнялися за віком, антропометричними показниками, соціальним статусом батьків.

Аналіз антропометричних даних проводили за допомогою програми WHO AnthroPlus. Харчову цінність раціону визначали за допомогою програми Dietplan 6.

Результати.У дітей із надлишковою (показник для таких дітей становив BAZ>1) масою тіла добовий об'єм споживаної їжі був значно вищим за рекомендовані величини.Споживання як білка, так і жиру дітьми з надлишковою масою тіла у віці від 1 до 2 років (BAZ>1) значно перевищувало фізіологічну норму: білка на 47,5 та на 34,7% (за аналізованими підгрупами Іа та IIа), а жиру - на 36,7 та на 21,3 % відповідно і було достовірно вищим ($p<0,05$) порівняно з дітьми, які мали BAZ-1+1.У дітей із BAZ>1 із віком від 2 до 3 років споживання білка було вищим за фізіологічну норму на 41,2 % та на 35,7 % в аналізованих підгрупах Іб та IIб, жирів - вищим на 14,5 % та на 17,5 %, а споживання вуглеводів було близьким до фізіологічної норми. Калорійність харчування відповідала нормі у Іб підгрупі і незначно (на 12,4 %) перевищувала її у IIб.

Висновки. Для дітей з надмірною масою тіла, порівняно з їхніми однолітками із нормальними масо-ростовими коефіцієнтами, характерні: суттєве перевищення добового обсягу їжі та підвищення добової калорійності раціону.Для своєчасного виявлення надлишкової/недостатньої маси тіла у дітей раннього віку необхідно регулярно проводити дослідження антропометричних показників дитини з визначенням Z-score ІМТ/вік.

Ключові слова:раціональне харчування; фізичний розвиток дітей; діти раннього віку.

Melnyk Nataliia Anatoliiivna PhD,MD, Associate Professor, Department of General Hygiene and Ecology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil, https://orcid.org/0000-0002-7357-7551.

Sopel Olha Mykolayivna PhD,MD, Associate Professor, Department of GeneralHygieneandEcology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil,https://orcid.org/0000-0003-3807-1317.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Krytska Halyna Anatoliyivna PhD,MD, Associate Professor, Department of General Hygiene and Ecology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil,https://orcid.org/0000-0002-3730-5807.

Pashko Kostyantyn Oleksandrovych PhD,MD, Associate Professor, Department of General Hygiene and Ecology, I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, Ternopil,https://orcid.org/0000-0001-6752-478X.

Machok Olena Yuriivna Master of Public Health, senior nurse of the CNE "Avangard Outpatient Clinic of General Practice - Family Medicine", Odessa.

THE INFLUENCE OF NUTRITION ON THE PHYSICAL DEVELOPMENT OF EARLY AGE CHILDREN

Abstract. Relevance of research. Rational nutrition is the main factor in ensuring the health and harmonious development of a child, both in the early stages and in the subsequent periods of his life. Acting at different levels of molecular and metabolic processes, it provides energy and plastic materials for the formation of organs and systems, physical and neuropsychic development, resistance to infectious agents and the influence of environmental factors. Inadequately organized nutrition can lead to impaired growth and development of the child, persistent metabolic changes that persist in later life, contribute to the development of obesity, type 2 diabetes, hypertension and other forms of pathology.

The aim of the study was to establish the features of nutrition and its impact on the physical development of children aged 1 to 3 years.

Materials and methods. 72 healthy children aged 1 to 3 years were examined. Depending on the place of residence, the children were divided into 2 groups: group I consisted of 30 children living in the city, group II - 42 children living in rural areas. Each group, depending on age, was divided into two subgroups: "a" - included children aged 1 to 2 years - 15 children of group I and 21 children of group II; "b" included children aged 2 to 3 years - 15 children of group I and 21 children of group II, respectively. The formed groups of children did not differ significantly in age, anthropometric indicators, and social status of parents.

Anthropometric data were analyzed using the WHO AnthroPlus program. The nutritional value of the diet was determined using the Dietplan 6 program.

The results. In children with excess body weight (the indicator for such children was BAZ>1), the daily volume of food consumed was significantly higher than the recommended values. The consumption of both protein and fat in children with excess body weight aged 1 to 2 years (BAZ>1) significantly exceeded the physiological norm: protein by 47.5 and 34.7% (according to the analyzed subgroups Ia and IIa), and fat - by 36.7 and 21.3%, respectively, and was significantly higher ($p<0.05$) compared to children who had BAZ-1+1. In children with BAZ>1 aged 2

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

to 3 years, protein intake was higher than the physiological norm by 41.2% and 35.7% in the analyzed subgroups Ib and IIb, fat intake was higher by 14.5% and 17.5%, and carbohydrate intake was close to the physiological norm. The caloric content of the diet corresponded to the norm in the Ib subgroup and slightly (by 12.4%) exceeded it in IIb.

Conclusions. Children with excess body weight, compared to their peers with normal weight-growth coefficients, are characterized by: a significant excess of the daily volume of food and an increase in the daily calorie content of the diet. For timely detection of excess / insufficient body weight in young children, it is necessary to regularly conduct studies of the child's anthropometric indicators with the determination of the Z-score BMI / age.

Keywords: rational nutrition; physical development of children; children of early age.

Постановка проблеми. Раціональне харчування є основним чинником забезпечення здоров'я та гармонійного розвитку дитини, як на ранніх етапах, так і в наступні періоди її життя. Діючи на різних рівнях молекулярних та метаболічних процесів, воно забезпечує енергією та пластичними матеріалами формування органів та систем, фізичний та нервово-психічний розвиток, стійкість до інфекційних агентів та впливу факторів зовнішнього середовища. Неадекватно організоване харчування може призвести до порушень росту та розвитку дитини, стійких змін метаболізму, що зберігаються в подальшому житті, сприяти розвитку ожиріння, цукрового діабету 2 типу, гіпертонічної хвороби та інших форм патології [1,2].

ВООЗ надає великого значення розробці сучасних принципів раціональної організації харчування дітей раннього віку, профілактиці та лікуванню таких аліментарно-залежних станів, як білково-енергетична недостатність, ожиріння, дефіцит заліза, цинку, йоду, які визначаються кількісним та якісним складом їжі, що отримується дитиною. Дефекти організації харчування дітей можуть мати відстрочений характері і виявляються у подальшому житті порушеннями фізичного розвитку, зниженням інтелектуального потенціалу, нервово-психічного розвитку та толерантності до навантажень[3].

Традиційно в Україні велика увага приділяється організації раціонального вигодовування дітей 1 року життя, у той час як інтерес до харчування дітей віком від 1 до 3 років помітно знижується, не враховуються морфофункціональні та нервово-психічні особливості дітей раннього віку, які визначають високий ризик формування у них дисбалансу макронутрієнтів та дефіциту важливих мікронутрієнтів, насамперед, заліза та цинку [4]. Часто спостерігаються у дітей у цьому віці вибірковість харчової поведінки та відмови від їжі лише посилюють ці порушення [5].

Встановлено, що не більше як 50% педіатрів та сімейних лікарів обговорюють із батьками питання, пов'язані з харчуванням дітей цієї вікової

групи [6]. Діти віком від 1 року, як правило, необґрунтовано рано перекладаються на «сімейний» стіл, неадекватний для цього віку, що призводить до формування неправильних харчових звичок, порушень травлення та метаболізму [7].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Порушення режиму харчування та переїдання, високий рівень споживання молочного білка на тлі недостатнього прийому м'ясних продуктів, овочів та фруктів, передчасне використання продуктів типу «фаст фуд», гастрономічних та кондитерських виробів призводять, з одного боку, до невиправданого збільшення енергетичної цінності раціону, а з іншого – до дефіциту мінеральних речовин та вітамінів у харчуванні, що сприяє формуванню різних відхилень у стані здоров'я дітей [8]. Широка поширеність аліментарно-залежних форм патології серед дітей, недостатня обізнаність лікарів та батьків, а також порушення в організації харчування дітей раннього віку [9,10,11] зумовлюють актуальність даної роботи та необхідність проведення всебічного аналізу фактичного харчування дітей віком від 1 до 3 років для його оптимізації.

Мета статті – встановити особливості харчування та його вплив на фізичний розвиток дітей віком від 1 до 3 років життя.

Виклад основного матеріалу.

У дослідженні взяли участь здорові діти віком від 1 до 3-х років, які проживали у місті та у сільській місцевості. Було обстежено 72 здорових дітей раннього віку (1 група здоров'я, тобто такі діти хворіли гострими захворюваннями не більше двох разів на рік, без наявності супутньої хронічної патології). Критеріями включення були: здорові діти віком від 1 до 3 років, згода батьків (матері чи батька) дитини виконувати вимоги дослідження, підписання батьками поінформованої згоди на участь дитини у дослідженні, маса тіла дитини при народженні понад 2500 г (тобто діти із нормальною масою тіла при народженні), оцінка при народженні за шкалою Apgar 7 і більше балів (із добрим станом дитини при народженні).

Залежно від місця проживання діти було розподілено на 2 групи: I групу становили 30 дітей, які проживали у місті Одесі, II групу – 42 дітей, що проживали в Одеському районі. Кожна група залежно від віку була поділена на дві підгрупи:

- підгрупа "а" включала дітей віком від 1 до 2 років – 15 дітей I групи та 21 дітей II групи;
- підгрупа "б" включала дітей віком від 2 до 3 років – 15 дітей I групи та 21 дітей II групи відповідно.

Сформовані групи дітей суттєво не відрізнялися за віком, антропометричними показниками, соціальним статусом батьків. Хлопчиків було 35 (48,6 %), дівчаток – 37 (51,4 %).

Аналіз антропометричних даних проводили за допомогою програми WHO AnthroPlus (2020), зокрема використовували вкладку Anthropometric calculator.Для визначення відповідності маси тіла, довжини/зросту, а також індексу маси тіладо віку та поширеності порушень нутритивного статусу –

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

надлишкового або недостатнього харчування був використаний показник Z-score (відхилення значень індивідуального показника (маса тіла, зріст) від стандартного значення для даної популяції). При цьому враховували величини Z-scores: маса тіла певного віку (WAZ), довжина тіла (зріст) для певного віку (HAZ), індекс маси тіла для певного віку (BAZ).

Харчову цінність раціону визначали за допомогою програми Dietplan 6 (ForestfieldSoftwareLtd.), яка дозволяла розраховувати добове споживання основних харчових речовин та нутрієнтів з урахуванням різних факторів (віку, статі, маси тіла, фізичної активності дитини) та містила нормативні значення споживання нутрієнтів та енергетичної цінності їжі. Програма була адаптована з урахуванням нормативів та стандартів харчування, прийнятих в Україні [12].

Статистична обробка отриманих даних була проведена з використанням пакету програм Office Excel (2010) та Statistica 12.0 (StatSoft Inc., США). Для порівняння незалежних змінних, які не мають нормального розподілу, використовувався критерій Манна-Уітні. Для порівняння дискретних величин, представлених у вигляді частот, використали точний критерій Фішера. Відмінності вважалися статистично значущими значеннях $p<0,05$.

Аналіз фактичного харчування дітей, які мали середньовікові показники фізичного розвитку (показник BAZ у таких дітей був у межах -1+1), засвідчив, що об’єм споживаної ними їжі відповідав рекомендованим величинам і становив у віці від 1 до 2 років: 1246,1±35,3 г/добу в I групі та 1248,7±38,5 г/добу в II групі; у віці від 2 до 3 років- 1476,7±40,3 г/добу і 1402,9±39,2 г/добу.

У дітей із надлишковою (показник для таких дітей становив BAZ>1) масою тіла добовий об'єм споживаної їжі був значно вищим за рекомендовані величини. Так, у дітей віком від 1 до 2 років він становив 1503,8±41,3 г/добу, у віці від 2 до 3 років - 1710,8±35,3 г/добу. При порівнянні об'єму споживаної їжі у дітей із надлишковою масою тіла із таким же показником у дітей із нормальним фізичним розвитком, він був статистично значимо вищим ($p<0,05$).

Хімічний склад та енергетична цінність раціонів харчування дітей віком від 1 до 2 років із різним Z-scoreіндекс маси тіла /вік наведено в табл. 1.

Таблиця 1

Хімічний склад та енергетична цінність раціонів харчування дітей віком від 1 до 2 років із різним Z-score ІМТ/вік

Показники	Іапідгрупа		Іапідгрупа	
ІМТ/вік	BAZ-1+1	BAZ>1	BAZ-1+1	BAZ>1
Білки,г/добу	45,5±1,8	53,1±2,9**	47,3±1,4	48,5±1,9
Жири,г/добу	46,5±2,9	54,7±2,9*	49,7±1,7	48,5±1,8
Вуглеводи,г/добу	153,8±1,8	184,1±8,45*	174,1±4,9	175,1±6,1
Енергія,ккал/добу	1232,1±29,4	1455,6±43,0*	1351,9±33,7	1345,2±39,7
*p<0,05 – достовірність відмінностей при порівнянні з дітьми з нормальною масою тіла.				

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У дітей віком від 1 до 2 років із нормальними величинами BAZ (-1+1) було виявлено перевищення добового споживання білка порівняно з нормами фізіологічних потреб на 26,4 та на 31,4 % (залежно від місця проживання); споживання жиру перевищувало фізіологічну норму на 16,3 % та 24,3% у обстежуваних підгрупах, а споживання вуглеводів було дещо знижене (на 11,6 %) тільки в місті. При цьому енергетична цінність добового раціону відповідала фізіологічній нормі у дітей Іа підгрупи і була істотно нижчою, ніж у ІІа підгрупі.

Споживання як білка, так і жиру дітьми з надлишковою масою тіла (BAZ>1) значно перевищувало фізіологічну норму: білка на 47,5 та на 34,7% (за аналізованими підгрупами Іа та ІІа), а жиру - на 36,7 та на 21,3 % відповідно і було достовірно вищим ($p<0,05$) порівняно з дітьми, які мали BAZ-1+1. Незважаючи на те, що діти з BAZ>1 у місті споживали помітно більшу кількість білка і жиру, ніж в районі 1 та районі 2, статистично значущої різниці між ними у споживанні цих нутрієнтів не виявлено ($p>0,05$). Енергетична цінність раціону дітей із BAZ>1 перевищувала норму на 21,3 та на 12,1 % за підгрупами Іа та ІІа.

Діти, що проживали у місті з BAZ>1 отримували значно більше харчового білка і жиру, вуглеводів і мали більшу калорійність добового харчування порівняно з дітьми, які мали BAZ -1+1 ($p<0,05$).

У дітей ІІа підгрупи, як із нормальною, так і з надлишковою масою тіла відмінностей у споживанні основних харчових нутрієнтів і калорійності харчування не встановлено.

Хімічний склад та енергетична цінність раціонів харчування дітей віком від 2 до 3 років із різним Z-scoreіндекс маси тіла /вік наведено в табл. 2.

Таблиця 2

Хімічний склад та енергетична цінність раціонів харчування дітей віком від 2 до 3 років з різним Z-score ІМТ /вік (BAZ), M±m

Показники	Ібпідгрупа		ІІбпідгрупа	
ІМТ/вік	BAZ-1+1	BAZ>1	BAZ-1+1	BAZ>1
Білкиг/добу	56,4±2,8	59,3±8,6	52,4±1,4	57,0±2,4
Жири,г/добу	55,4±2,3	53,8±7,3	56,8±1,7	55,2±2,8
Вуглеводи,г/добу	194,8±6,1	202,1±19,6	199,3±4,6	210,7±7,7
Енергія,ккал/добу	1506,7±43,7	1548,3±176,7	1531,7±33,9	1572,9±57,6
*$p<0,05$ – вірогідність відмінностей у порівнянні з дітьми з нормальною масою тіла.				

У віці від 2 до 3 років у дітей із BAZ-1+1 споживання білка з їжею перевищувало фізіологічну норму на 34,3 % та на 24,8 % за підгрупами Іб та ІІб, жиру - на 17,8 % та на 20,9 % відповідно, а споживання вуглеводів було

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

наближеним до норми. Енергетична цінність харчування відповідала норміта незначно перевищувала її (на 9,4 %) у IIб підгрупі.

У дітей із BAZ>1 споживання білка було вищим за фізіологічну норму на 41,2 % та на 35,7 % в аналізованих підгрупах Iб та IIб, жирів - вищим на 14,5 % та на 17,5 %, а споживання вуглеводів було близьким до фізіологічної норми. Калорійність харчування відповідала нормі у Iб підгрупі і незначно (на 12,4 %) перевищувала її у IIб.

Добовий раціон досліджуваних дітей за його енергоцінністю ми умовно розділили на гіпокалорійне харчування, ізокалорійне харчування та висококалорійне харчування. Аналіз енергоцінності та добового об'єму харчування залежно від віку наведений у табл. 3-4.

Таблиця 3

Об'єм їжі, хімічний склад добового раціону та антропометричні показники дітей від 1 до 2 років на тлі харчування з різною добовою енергоцінністю (M±m)

Показник	від 1 до 2 років (n=36)		
	Енергетична цінність раціону		
	<1200ккал/добу	1200 ккал/добу	>1200 ккал/добу
Об'ємхарчування	1028,7±20,5	1130,4±13,3	1712,2±58,2
Білок,г/добу *надлишок% *дефіцит%	33,6±0,8 - 6,7	44,5±0,9 23,6 -	59,3±1,5 64,7 -
Жир,г/добу *надлишок% *дефіцит%	37,7±0,9 - 5,8	47,3±1,1 18,2 -	63,8±2,1 59,5 -
Вуглеводи,г/добу *надлишок% *дефіцит%	106,1±2,6 -39,1	142,1±3,1 -18,3	183,3±7,1 5,3 -
Антропометричні показники			
Вага, г	10951,6±131,9[2]	11857,3±158,6	12497,9±255,2[1]
Ріст,см	80,9±0,6[2]	82,2±0,5	85,9±0,8[1]
WAZ(маса тіла/вік)	0,5±0,08	0,9±0,1	1,1±0,2
HAZ (ріст/вік)	0,6±0,1	0,7±0,2	1,4±0,3
BAZ (ІМТ/вік)	0,3±0,1	0,8±0,1	0,5±0,2

[1]p<0,05 – достовірність відмінностей між дітьми одного віку, які отримують ізо- і висококалорійне харчування;
[2]p<0,05 – достовірність відмінностей між дітьми одного віку, які отримують ізо- і гіпокалорійне харчування;
* – відсоток відхилення середнього рівня споживання основних нутрієнтів від норми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Зокрема у дітей від 1 до 2 років та у дітей від 2 до 3 років, засвідчив, що діти в обох вікових групах, незважаючи на споживання рекомендованого добового об'єму їжі та ізокалорійне харчування, отримували надлишкову кількість білка, жиру (в середньому на 20 %) порівняно з нормами фізіологічних потреб. Тоді як споживання ними вуглеводів було знижено відносно норми на 18,3 % і на 16,7 % за віком між дітьми від 1 до 2 років та від 2 до 3 років.

Діти з висококалорійним харчуванням, на відміну від тих дітей, хто мав добовий раціон із нормальною або зниженою енергетичною цінністю, одержували надлишковий об'єм їжі (на 460-500 г), а також значно більшу кількість білка (перевищення норми на 64,7 % у дітей віком від 1 до 2 років та на 60,5 % у дітей віком від 2 до 3 років). Щодо кількості жиру, то вона також булавищою на 59,5 % у дітей віком від 1 до 2 років і 50,4 % у дітей віком від 2 до 3 років за норму відповідно. Надмірне споживання білка і жиру практично в 3 рази перевищувало таке у дітей, які отримували ізокалорійне харчування.

Таблиця 4

Об'єм їжі, хімічний склад добового раціону та антропометричні показники дітей від 2 до 3 років на тлі харчування з різною добовою енергоцінністю (M±m)

Показник	Від 2 до 3 років (n=36)		
	Енергетична цінність раціону		
	<1400 ккал/добу	1400 ккал/добу	>1400ккал/добу
Об'ємхарчування	1077,8±27,4	1508,5±25,7	1863,9±53,7
Білок,г/добу *надлишок% *дефіцит%	38,1±1,02 9,3 -	50,4±1,3 20,0 -	67,4±2,3 60,5 -
Жир,г/добу *надлишок% *дефіцит%	39,9±1,1 - 15,1	56,4±1,3 20,0 -	70,7±2,0 50,4 -
Вуглеводи,г/добу *надлишок% *дефіцит%	126,8±2,6 - 61,1	169,9±2,4 -16,7	220,5±5,9 8,6 -
Антропометричні показники			
Вага, г	12394,5±174,1[2]	13486,1±180,5	14334,7±366,8[1]
Ріст,см	91,4±0,5	91,8±0,6	92,8±0,8[3]
WAZ(маса тіла/вік)	0,4±0,1	0,4±0,1	0,6±0,2
HAZ (ріст/вік)	0,3±0,1	0,4±0,1	0,3±0,2
BAZ (ІМТ/вік)	0,3±0,1	0,2±0,1	0,6±0,2

[1]p<0,05 – достовірність відмінностей між дітьми одного віку, які отримують ізо- і висококалорійне харчування;
[2]p<0,05 – достовірність відмінностей між дітьми одного віку, які отримують ізо- і гіпокалорійне харчування;
* – відсоток відхилення середнього рівня споживання основних нутрієнтів від норми.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Діти, які отримували гіпокалорійне харчування (енергоцінність добового раціону нижча за фізіологічну потребу), порівняно з тими дітьми, хто отримував ізокалорійне харчування, споживали достовірно меншу кількість білка: у віці від 1 до 2 років зниження було в 3,5 рази($p<0,05$), а у віці від 2 до 3 років зниження було у 2,2 рази ($p<0,05$). Також відмічалось достовірно менше споживання жиру (від 1 до 2 років - зниження в 3,2 рази ($p<0,05$); у віці від 2 до 3 років - у 1,3 рази ($p<0,05$)).

При цьому в дітей обох вікових груп (від 1 до 2 років та у віці від 2 до 3 років) на тлі харчування як із низькою, так і з нормальною калорійністю було виявлено дефіцит вуглеводів (табл. 3.8-3.9). На гіпокалорійному харчуванні їх дефіцит становив 39,1 у дітей віком від 1 до 2 років та 61,6 % у дітей віком від 2 до 3 років, і був більш виражений (у 2,1 рази та 3,8 рази відповідно за віковими категоріями), ніж у дітей на ізокалорійному харчуванні, особливо в період від 2 до 3 років ($p<0,05$).

Добове споживання вуглеводів дітьми, які отримували висококалорійне харчування, було підвищене незначною мірою (лише на 8,6 % від фізіологічної норми) і лише в 1,3 рази перевищувало вміст вуглеводів на ізокалорійному харчуванні.

Висновки.

1. Серед усіх дітей віком від 1 до 3 років, незалежно від регіону проживання, більшість дітей мав фізичний розвиток, що відповідає середньовіковим стандартам, що свідчить про їх гармонійний розвиток.

2. Для дітей з надмірною масою тіла, порівняно з їхніми однолітками із нормальними масо-ростовими коефіцієнтами, характерні: суттєве перевищення добового обсягу їжі та підвищення добової калорійності раціону.

3. Для своєчасного виявлення надлишкової/недостатньої маси тіла у дітей раннього віку необхідно регулярно проводити дослідження антропометричних показників дитини з визначенням Z-score ІМТ/вік.

Література:

1. Шадрін, О. Г.,Гайдучік, Г. А. (2016). Проблемні питання харчування дітей раннього віку і шляхи їх вирішення. *Сучасна педіатрія*. 3 (75), 110-114.http//doi.org/0.15574/SP.2016.75.110

2. Weder, S., Hoffmann, M., Becker, K., Alexy, U., Keller M. (2019). Energy, Macronutrient Intake, and Anthropometrics of Vegetarian, Vegan, and Omnivorous Children (1-3 Years) in Germany (VeChi Diet Study). *Nutrients*. 11(4), 832. http//doi.org/10.3390/nu11040832.

3. Richter, M., Baerlocher, K., Bauer, J.M., Elmadfa, I., Heseker, H., Leschik-Bonnet, E., Stangl, G., Volkert, D., Stehle, P.; on behalf of the German Nutrition Society (DGE) (2019). Revised Reference Values for the Intake of Protein. *Ann Nutr Metab*. 74(3), 242-250. http//doi.org/10.1159/000499374.

4. Weker, H., Friedrich, M., Zabłocka-Słowińska, K., Sadowska, J., Hamułka, J., Długosz, A., Charzewska, J., Walkowiak, J., Socha P., Wądołowska, L. (2022). Position statement of the Polish Academy of Sciences Committee Human Nutrition Science on the principles for the nutrition of children aged 1-3 years. *Rocz Panstw Zakl Hig*. 73(4), 387-402. http//doi.org/10.32394/rpzh.2022.0238.

5. Weker, H., Brudnicka, E., Barańska, M., Rowicka, G., Strucińska, M., Więch, M., Dyląg, H., Klemarczyk, W., Socha, P., Mazur, J. (2019). Dietary Patterns of Children Aged 1-3 Years in Poland in Two Population Studies. *Ann Nutr Metab*. 75(1), 66-76. http//doi.org/10.1159/000501422.

6. Strucińska, M., Rowicka, G., Dyląg, H., Riahi, A., Bzikowska, A. (2015). Dietary intake of vitamin D in obese children aged 1-3 years. *Rocz Panstw Zakl Hig*. 66(4), 353-60.

7. Leung, S.S., Chan, S.M., Lui, S., Lee, W.T., Davies, D.P. (2000). Growth and nutrition of Hong Kong children aged 0-7 years. J *Paediatr Child Health*. 36(1), 56-65. http//doi.org/10.1046/j.1440-1754.2000.00441.x.

8. Masztalerz-Kozubek, D., Zielinska-Pukos, M.A., Hamulka, J. (2022). Early Feeding Factors and Eating Behaviors among Children Aged 1-3: A Cross-Sectional Study. *Nutrients*. 14(11), 2279. http//doi.org/10.3390/nu14112279.

9. Chouraqui, J.P., Turck, D., Tavoularis, G., Ferry, C., Dupont, C. (2019). The Role of Young Child Formula in Ensuring a Balanced Diet in Young Children (1-3 Years Old). *Nutrients*. 11(9), 2213. http//doi.org/10.3390/nu11092213.

10. Neves, A.M., Madruga, S.W. (2019). Complementary feeding, consumption of industrialized foods and nutritional status of children under 3 years old in Pelotas, Rio Grande do Sul, Brazil, 2016: a descriptive study. *Epidemiol Serv Saude*. 28(1), e2017507. http//doi.org/10.5123/S1679-49742019000100019.

11. Prodan, A., & V. G., D. (2022). Metabolic syndrome: Correlation between main hormones and oxidative stress parameters. *Romanian Journal of Diabetes Nutrition and Metabolic Diseases, 29*(2), 214-219. Retrieved from https://rjdnmd.org/index.php/RJDNMD/article/view/1134

12. «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії», Наказ МОЗ України № 1073від 03.09.2017 року.

References:

1. Shadrin, O. G., Gayduchik, G. A. (2016). Problematic issues of nutrition of young children and ways to solve them. *Modern pediatrics*. 3 (75), 110-114.http//doi.org/0.15574/SP.2016.75.110

2. Weder, S., Hoffmann, M., Becker, K., Alexy, U., Keller M. (2019). Energy, Macronutrient Intake, and Anthropometrics of Vegetarian, Vegan, and Omnivorous Children (1-3 Years) in Germany (VeChi Diet Study). *Nutrients*. 11(4), 832. http//doi.org/10.3390/nu11040832.

3. Richter, M., Baerlocher, K., Bauer, J.M., Elmadfa, I., Heseker, H., Leschik-Bonnet, E., Stangl, G., Volkert, D., Stehle, P.; on behalf of the German Nutrition Society (DGE) (2019). Revised Reference Values for the Intake of Protein. *Ann Nutr Metab*. 74(3), 242-250. http//doi.org/10.1159/000499374.

4. Weker, H., Friedrich, M., Zabłocka-Słowińska, K., Sadowska, J., Hamułka, J., Długosz, A., Charzewska, J., Walkowiak, J., Socha P., Wądołowska, L. (2022). Position statement of the Polish Academy of Sciences Committee Human Nutrition Science on the principles for the nutrition of children aged 1-3 years. *Rocz Panstw Zakl Hig*. 73(4), 387-402. http//doi.org/10.32394/rpzh.2022.0238.

5. Weker, H., Brudnicka, E., Barańska, M., Rowicka, G., Strucińska, M., Więch, M., Dyląg, H., Klemarczyk, W., Socha, P., Mazur, J. (2019). Dietary Patterns of Children Aged 1-3 Years in Poland in Two Population Studies. *Ann Nutr Metab*. 75(1), 66-76. http//doi.org/10.1159/000501422.

6. Strucińska, M., Rowicka, G., Dyląg, H., Riahi, A., Bzikowska, A. (2015). Dietary intake of vitamin D in obese children aged 1-3 years. *Rocz Panstw Zakl Hig*. 66(4), 353-60.

7. Leung, S.S., Chan, S.M., Lui, S., Lee, W.T., Davies, D.P. (2000). Growth and nutrition of Hong Kong children aged 0-7 years. J *Paediatr Child Health*. 36(1), 56-65. http//doi.org/10.1046/j.1440-1754.2000.00441.x.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

8. Masztalerz-Kozubek, D., Zielinska-Pukos, M.A., Hamulka, J. (2022). Early Feeding Factors and Eating Behaviors among Children Aged 1-3: A Cross-Sectional Study. *Nutrients*. 14(11), 2279. http//doi.org/10.3390/nu14112279.

9. Chouraqui, J.P., Turck, D., Tavoularis, G., Ferry, C., Dupont, C. (2019). The Role of Young Child Formula in Ensuring a Balanced Diet in Young Children (1-3 Years Old). *Nutrients*. 11(9), 2213. http//doi.org/10.3390/nu11092213.

10. Neves, A.M., Madruga, S.W. (2019). Complementary feeding, consumption of industrialized foods and nutritional status of children under 3 years old in Pelotas, Rio Grande do Sul, Brazil, 2016: a descriptive study. *Epidemiol Serv Saude*. 28(1), e2017507. http//doi.org/ 10.5123/S1679-49742019000100019.

11. Prodan, A., & V. G., D. (2022). Metabolic syndrome: Correlation between main hormones and oxidative stress parameters. *Romanian Journal of Diabetes Nutrition and Metabolic Diseases*, *29*(2), 214-219. Retrieved from https://rjdnmd.org/index.php/RJDNMD/article/view/1134

12. "On approval of the Norms of physiological needs of the population of Ukraine in basic nutrients and energy", Order of the Ministry of Health of Ukraine No. 1073 dated September 3, 2017.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 16.33-006-031.6-089.168:616.15-074

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1723-1733

Москаленко Андрій Миколайович аспірант кафедри онкології та медичної радіології, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https//orcid.org/0000-0002-6071-5441

Лукашенко Андрій Володимирович д.мед.н., заступник директора з наукової роботи, ДНП «Національний інститут раку», м. Київ, https//orcid.org/0000-0003-2368-2772

АНАЛІЗ ТА ОЦІНКА КЛІНІЧНИХ І БІОХІМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ КРОВІ В ПІСЛЯОПЕРАЦІЙНИЙ ПЕРІОД У ХВОРИХ НА МІСЦЕВО-ПОШИРЕНИЙ РАК ШЛУНКА

Анотація. Однією із систем, найбільш показових для діагностики стану здоров'я, в т.ч. і в післяопераційний період, є система крові, яка перебуває у стані постійного обміну з органами та тканинами організму. Лабораторні показники крові точно відображають поточний стан пацієнта, що дозволяє відстежувати динаміку, виявляти порушення у роботі окремих систем та органів.

В чинному дослідженні нами проведено порівнювальний аналіз і надана оцінка клінічних і біохімічних показників крові в перед- і післяопераційний період у пацієнтів, оперованих з приводу місцево-поширеного раку шлунка. За результатами клінічного аналізу крові оцінювали кількість еритроцитів, рівень гемоглобіну, кількість тромбоцитів, лейкоцитів, лімфоцитів, а також швидкість осідання еритроцитів. При біохімічному аналізі крові в динаміці реєстрували зміни маркерів морфо-функціонального стану печінки

Оцінкою активності сироваткових ферментів печінкового комплексу у пацієнтів, оперованих за власним методом з подальшим застосуванням програми прискореної реабілітації встановлено істотне та статистично значуще зниження рівня маркерів цитолізу як через 6 місяців, так і 2 роки після виписки зі стаціонару, що може свідчити про швидке відновлення печінкової тканини, ушкодженої, зокрема, і застосуванням засобів неоад'ювантної хіміотерапії у хворих зазначеної категорії. Напроти, у пацієнтів, оперативне втручання у яких було проведено класичним способом, активність як аланінамінотрансферази, так і аспартатамінотрансферази через 2 роки після виписки зі стаціонару залишалася практично на рівні значень показників, зафіксованих до хірургічного лікування.

Показано, що використаний в нашому дослідженні власний метод оперативного втручання зі збереженням печінкової артерії та післяопераційне

застосування програми прискореної реабілітації сприяли розвитку такого ефекту.

Ключові слова: місцево-поширений рак шлунку, оперативне лікування, післяопераційний період, клінічна картина, ефективність лікування.

Moskalenko Andrii Mykolayovych, graduate student of the Department of Oncology and Medical Radiology of the Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (063)182-66-19, https//orcid.org/0000-0002-6071-5441

Lukashenko Andriy Volodymyrovych MD, Deputy Director for Scientific Work, National Cancer Institute, Kyiv, https//orcid.org/0000-0003-2368-2772

ANALYSIS AND ASSESSMENT OF CLINICAL AND BIOCHEMICAL BLOOD PARAMETERS IN THE POSTOPERATIVE PERIOD IN PATIENTS WITH LOCALLY ADVANCED GASTRIC CANCER

Abstract. One of the systems most indicative for diagnosing health status, including in the postoperative period, is the blood system, which is in a state of constant exchange with organs and tissues of the body. Laboratory blood parameters accurately reflect the current state of the patient, which allows you to track the dynamics, detect violations in the work of individual systems and organs. In the current study, we conducted a comparative analysis and provided an assessment of clinical and biochemical blood parameters in the pre- and postoperative period in patients operated on for locally advanced gastric cancer. According to the results of clinical blood analysis, the number of erythrocytes, hemoglobin level, number of platelets, leukocytes, lymphocytes, as well as the erythrocyte sedimentation rate were assessed. During biochemical blood analysis, changes in markers of the morpho-functional state of the liver were recorded in dynamics

Evaluation of the activity of serum enzymes of the liver complex in patients operated on using our own method with subsequent use of the accelerated rehabilitation program revealed a significant and statistically significant decrease in the level of cytolysis markers both 6 months and 2 years after discharge from the hospital, which may indicate a rapid recovery of liver tissue damaged, in particular, by the use of neoadjuvant chemotherapy in patients of this category. On the contrary, in patients who underwent surgery using the classical method, the activity of both alanine aminotransferase and aspartate aminotransferase 2 years after discharge from the hospital remained practically at the level of the values recorded before surgical treatment.

It has been shown that our own method of surgical intervention with preservation of the hepatic artery and the postoperative use of an accelerated rehabilitation program used in our study contributed to the development of such an effect.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Keywords: locally advanced gastric cancer, surgical treatment, postoperative period, clinical picture, treatment effectiveness

Постановка проблеми. Незважаючи на вдосконалення діагностичних методів обстеження, розвиток малоінвазивних технологій, запровадження нових алгоритмів хіміотерапевтичного лікування рівень захворюваності та летальності при місцево-поширеному раку шлунка в планетарному масштабі залишається високим, а виживаності – напроти, неприпустимо низьким [1, 2]. Проростання стінки шлунка та місцеве поширення пухлини із залученням оточуючих органів та тканин найчастіше призводять до ситуацій, які створюють умови появи низки серйозних ускладнень: серед пацієнтів, які надходять до спеціалізованих установ, у 40% спостерігається ускладнений перебіг раку шлунка. За даними зарубіжних авторів, від 15% до 20% хворих надходять уже з прогресуючим пухлинним стенозом [3], до 12% – з ознаками явної кровотечі, а кількість хворих, у яких мають місце приховані ознаки пухлинної кровотечі, можуть скласти до 40% [4]. За умов ускладнень, що розвинулися, адекватне хірургічне лікування є досить нелегким і трудомістким завданням [5].

Малоінвазивні втручання при місцево-поширеному раку шлунка хоча і є технічно складнішими і тривалішими порівняно з відкритими операціями, проте забезпечують, насамперед, кращі результати в короткостроковій перспективі: низьку інтенсивність післяопераційного болю, ранню активізацію, зниження частоти легеневих ускладнень, скорочення терміну перебування в реанімації та стаціонарі, кращий косметичний ефект. При порівнянні малоінвазивних та відкритих оперативних втручань статистично значимої різниці щодо кількості видалених лімфатичних вузлів, частоти рецидивів та показників виживаності не реєструється. У хворих, які перенесли малоінвазивні втручання, очікувано вища якість життя в порівнянні з пацієнтами після традиційно виконаних операцій, і коротший термін реабілітації [6]. До того ж, скоротити тривалість госпіталізації до двох-чотирьох днів без збільшення числа післяопераційних ускладнень порівняно зі стандартним веденням пацієнтів дозволило застосування в хірургії місцево-поширеного раку шлунка програми прискореного відновлення [7], важливим результатом успішного застосування якої стало також скорочення витрат на лікування [8].

Однією із систем, найбільш показових для діагностики стану здоров'я, в т.ч. і в післяопераційний період, є система крові, яка перебуває у стані постійного обміну з органами та тканинами організму [9]. Лабораторні показники крові точно відображають поточний стан пацієнта, що дозволяє відстежувати динаміку, виявляти порушення у роботі окремих систем та органів. Загальний та біохімічний аналізи крові є рутинною практикою моніторингу стану здоров'я людини, всі показники добре вивчені та описані,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

обладнання та витратні матеріали для проведення аналізів доступні, забір крові не представляє суттєвих труднощів, з урахуванням чого представляється можливим розробка на їх основі системи предикторів, які дадуть змогу своєчасно оцінювати ризики та коригувати схему лікування [10].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ефективне відновлення після операції гастроектомії вважається однією з загальних стратегій підвищення цінності та якості хірургічної допомоги, а українські учені як член-кор. НАМН України, д.мед.н., професор Думанський Ю.В., професор Готько Є.С. та академік НАМН України, д.мед.н, професор Усенко О.Ю. приділяють уваги удосконаленню тактики хірургічного лікування та поновлення якості життя хворих у післяопераційний період.

В чинному дослідженні нами проведено порівнювальний аналіз і надана оцінка клінічних і біохімічних показників крові в перед- і післяопераційний період у пацієнтів, оперованих з приводу місцево-поширеного раку шлунка. За результатами клінічного аналізу крові оцінювали кількість еритроцитів, рівень гемоглобіну, кількість тромбоцитів, лейкоцитів, лімфоцитів, а також швидкість осідання еритроцитів. При біохімічному аналізі крові в динаміці реєстрували зміни маркерів морфо-функціонального стану печінки.

Матеріали та методи дослідження. Відповідно до застосованого алгоритму лікування, 107 осіб віком 58,5 (51,3; 65,4) роки, які відповідали критеріям включення до дослідження, були поділені на дві групи. Для оцінки ефективності і безпеки пропонованого алгоритму лікування пацієнтів з місцево-поширеним раком шлунка було сформовано основну групу, яка складалася з 57 пацієнтів, оперованих за власним методом з подальшим застосуванням програми прискореної реабілітації. В зазначену групу було включено 20 (35,1%) жінок та 37 (64,9%) чоловіків. Медіана віку пацієнтів складала 59,1 (52,1; 65,7) років. Розподіл хворих основної групи за статтю та віком представлено в табл. 1.

Таблиця 1

Розподіл пацієнтів основної групи за статтю та віком згідно з віковою класифікацією ВООЗ, 2016

Стать	*Кількість*	*Вік хворих, роки*		
		21-43	*44-59*	*60-74*
Жінки, абсолютне значення/%	*20 (35,1%)*	*2 (10,0%)*	*8 (40,0%)*	*10 (50,0%)*
Чоловіки, абсолютне значення/%	*37 (64,9%)*	*5 (13,5%)*	*14 (37,8%)*	*18 (48,6%)*
Всього, абсолютне значення/%	*57 (100%)*	*7 (12,3%)*	*21 (36,8%)*	*29 (50,9%)*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Пацієнтів контрольної групи, яка складалася з 50 осіб (46,7% досліджуваного контингенту), було проліковано за традиційною методикою. До групи контролю ввійшли 22 (44,0%) жінки та 28 (56,0%) чоловіків з медіаною віку 57,7 (49,2; 64,2) років. Розподіл хворих контрольної групи за статтю та віком представлено в табл. 2.

Таблиця 2

Розподіл пацієнтів контрольної групи за статтю та віком згідно з віковою класифікацією ВООЗ, 2016

Стать	*Кількість*	*Вік хворих, роки*		
		21-43	*44-59*	*60-74*
Жінки, абсолютне значення/%	*22 (44,0%)*	*2 (9,1%)*	*9 (40,9%)*	*11 (50,0%)*
Чоловіки, абсолютне значення/%	*28 (56,0%)*	*4 (14,3%)*	*10 (35,7%)*	*14 (50,0%)*
Всього, абсолютне значення/%	*50 (100%)*	*6 (12,0%)*	*19 (38,0%)*	*25 (50,0%)*

Результати дослідження та їх обговорення.

Аналізом результатів основного етапу нашого дослідження продемонстровано відсутність достовірних відмінностей *(p>0,05)* показників вмісту гемоглобіну у пацієнтів основної та контрольної груп як до початку лікування, так і через півроку після виписки зі стаціонару (табл. 3).

Таблиця 3

Показники клінічного аналізу крові пацієнтів у групах спостереження

Показники	*Усі обстежені (n=107)*	*Основна група (n=57)*	*Контрольна група (n=50)*	*p*
До лікування				
Гемоглобін, г/л	133 (122; 143)	135 (128; 145)	130 (121; 142)	0,08
Еритроцити, •10^{12}	4,6 (4,2; 5)	4,5 (4,3; 5)	4,6 (4,1; 5)	0,80
Лейкоцити, •10^{9}	5,8 (4,8; 7,1)	5,2 (4,3; 6,3)	6,5 (5,4; 7,8)	<0,001
Лімфоцити, %	35 (24; 42)	39 (28; 44)	32 (22; 39)	0,013
Тромбоцити, •10^{9}	215 (170; 278)	192 (151; 245)	237 (203; 292)	0,006
ШОЕ, мм/год	10 (5; 18)	6 (4; 14)	15 (9; 21)	<0,001
Через шість місяців				
Гемоглобін, г/л	131 (118; 144)	131 (121; 143)	128 (116; 144)	0,53
Еритроцити, •10^{12}	4,2 (3,7; 4,9)	4,4 (4; 5,1)	4 (3,5; 4,5)	<0,001
Лейкоцити, •10^{9}	3,9 (2,7; 5)	3,9 (2,8; 4,8)	3,9 (2,3; 5,6)	0,49
Лімфоцити, %	35 (27; 42)	39 (31; 47)	34 (26; 39)	0,002
Тромбоцити, •10^{9}	156 (121; 224)	171 (125; 210)	151 (112; 234)	0,82
ШОЕ, мм/год	8 (5; 16)	8 (5; 16)	7 (4; 16)	0,73

Примітка: дані наведено у вигляді Me (25; 75); p – розбіжності за критерієм Манна-Уїтні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Слід зазначити, що хоча між іншими показниками загального аналізу крові досліджуваних когорт пацієнтів як при надходженні до стаціонару, так і через 6 місяців після виписки мали місце статистично значущі розбіжності, медіанні значення зазначених параметрів знаходилися в межах фізіологічної норми.

В цілому, отримані нами результати підтверджують думку дослідників, що при онкологічних захворюваннях показники загального аналізу крові є вкрай неспецифічними та можуть довго залишатися нормальними, навіть за наявності метастазів [11, 12]. Проте результатами багатофакторного аналізу N. Hirahara et al. (2019) і C. Yang et al. (2018) показано, що у пацієнтів молодого віку та у літніх пацієнтів з раком шлунка перспективним незалежним прогностичним фактором загальної виживаності є індекс анізоцитозу еритроцитів – показник ширини розподілу еритроцитів по об'єму (red cell distribution width, RDW), а передопераційний тромбоцитоз трактується як потенційно ефективний предиктор загальної виживаності, який корелює з вищим ризиком рецидиву та прогресування захворювання до пізніх стадій [13].

Актуальною проблемою сучасної клінічної, в т.ч. і онкологічної практики є ураження печінки, індуковані прийомом лікарських засобів: гепатотоксичність притаманна багатьом протипухлинним хіміотерапевтичним препаратам [14]. У складі «печінкової панелі» визначають ферменти, які, зокрема, відображають зміну проникності мембран гепатоцитів (аланінамінотрансфераза та аспартатамінотрансфераза) і жовчного міхура (лужна фосфатаза, ЛФ). Печінкові проби є маркерами ушкодження печінки, а не її функції. Оцінка активності сироваткових ферментів крові здійснюється для виявлення тяжкості пошкодження клітин печінки, що супроводжуються порушенням проникності мембран, синдромом цитолізу, однак діагностичне значення названих ферментів має певну відмінність. Аланінамінотрансфераза (АлАТ) локалізована тільки в цитоплазмі будь-якої клітини, в т.ч. гепатоциту, тоді як основна частка аспартатамінотрансферази (АсАТ) знаходиться в мітохондріях: значне збільшення активності останньої свідчить не лише про пошкодження проникності плазматичної мембрани, а й ураження мітохондрій [15].

Результати визначення рівня сироваткових ферментів печінкового комплексу у пацієнтів основної та контрольної груп до хірургічного лікування, а також через 6 місяців і 2 роки після виписки зі стаціонару представлені в табл. 4 і 5.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 4

Показники активності (Од/л) сироваткових ферментів печінкового комплексу пацієнтів основної групи в динаміці

Показники		*До лікування*	*Через 6 місяців*	*Через 2 роки*	*p*
ЛФ	*Жінки (n=20)*	55,5 (45,6; 88,1)	55,9 (46,6; 64,1)	–	0,33*
	Чоловіки (n=37)	56,3 (39,7; 77,7)	56,3 (47,1; 64,4)	–	0,42*
	Всього (n=57)	56,3 (45,3; 78,6)	55,9 (47,1; 64,4)	–	0,26*
АлАТ	*Жінки (n=20)*	41 (30; 65)	21 (15; 27)	17 (17; 18)	<0,001*˙
	Чоловіки (n=37)	31 (25; 46)	19 (15; 24)	17 (16; 19)	<0,001*˙
	Всього (n=57)	32 (27; 48)	19 (15; 24)	17 (16; 18)	<0,001*˙
АсАТ	*Жінки (n=20)*	29 (22; 64)	23 (18; 31)	25 (23; 26)	<0,001* 0,12˙
	Чоловіки (n=37)	24 (16; 41)	23 (15; 29)	25 (25; 27)	0,012* 0,04˙
	Всього (n=57)	25 (20; 42)	23 (15; 29)	24 (24; 26)	0,017* 0,75˙

Таблиця 5

Показники активності (Од/л) сироваткових ферментів печінкового комплексу пацієнтів контрольної групи в динаміці

Показники		*До лікування*	*Через 6 місяців*	*Через 2 роки*	*p*
ЛФ	*Жінки (n=22)*	68,3 (36,7; 83,4)	92,6 (78,7; 104,7)	–	0,002*
	Чоловіки (n=28)	65,9 (41,0; 77,8)	96,4 (84,2; 102,9)	–	<0,001*
	Всього (n=50)	66,3 (39,4; 78,8)	94,6 (80,1;103,3)	–	<0,001*
АлАТ	*Жінки (n=22)*	35 (23; 81)	56 (37; 92)	34 (32; 35)	0,15* 0,21˙
	Чоловіки (n=28)	37 (25; 55)	43 (27; 68)	35 (33; 36)	0,47* 0,45˙
	Всього (n=50)	37 (25; 67)	48 (29; 73)	34 (33; 35)	0,14* 0,16˙
АсАТ	*Жінки (n=22)*	35 (21; 64)	36 (24; 68)	36 (35; 38)	0,85* 0,78˙
	Чоловіки (n=28)	28 (21; 46)	38 (21; 73)	37 (35; 38)	0,17* 0,39˙
	Всього (n=50)	30 (21; 47)	37 (24; 72)	36 (35; 38)	0,30* 0,66˙

*Примітки: дані наведено у вигляді Me (25; 75); p – розбіжності за критерієм Вілкоксона у періоди: * – між початком лікування та через 6 місяців, ˙ – між початком лікування та через 2 роки.*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Оцінкою активності сироваткових ферментів печінкового комплексу у пацієнтів, оперованих за власним методом з подальшим застосуванням програми прискореної реабілітації встановлено істотне та статистично значуще зниження рівня маркерів цитолізу як через 6 місяців, так і 2 роки після виписки зі стаціонару, що може свідчити про швидке відновлення печінкової тканини, ушкодженої, зокрема, і застосуванням засобів неоад'ювантної хіміотерапії у хворих зазначеної категорії (табл. 4).

Напроти, у пацієнтів, оперативне втручання у яких було проведено класичним способом, активність як аланінамінотрансферази, так і аспартатамінотрансферази через 2 роки після виписки зі стаціонару залишалася практично на рівні значень показників, зафіксованих до хірургічного лікування. Слід зазначити, що через півроку після оперативного втручання активність маркерів цитолізу як у жінок, так і чоловіків навіть зростала, хоча і мала характер помірної тенденції *(p>0,05)* (табл. 5).

Результати порівняльного аналізу рівня сироваткових ферментів печінкового комплексу у пацієнтів основної та контрольної груп до хірургічного лікування, а також через 6 місяців і 2 роки після виписки зі стаціонару проілюстровано на рис. 1 – 3.

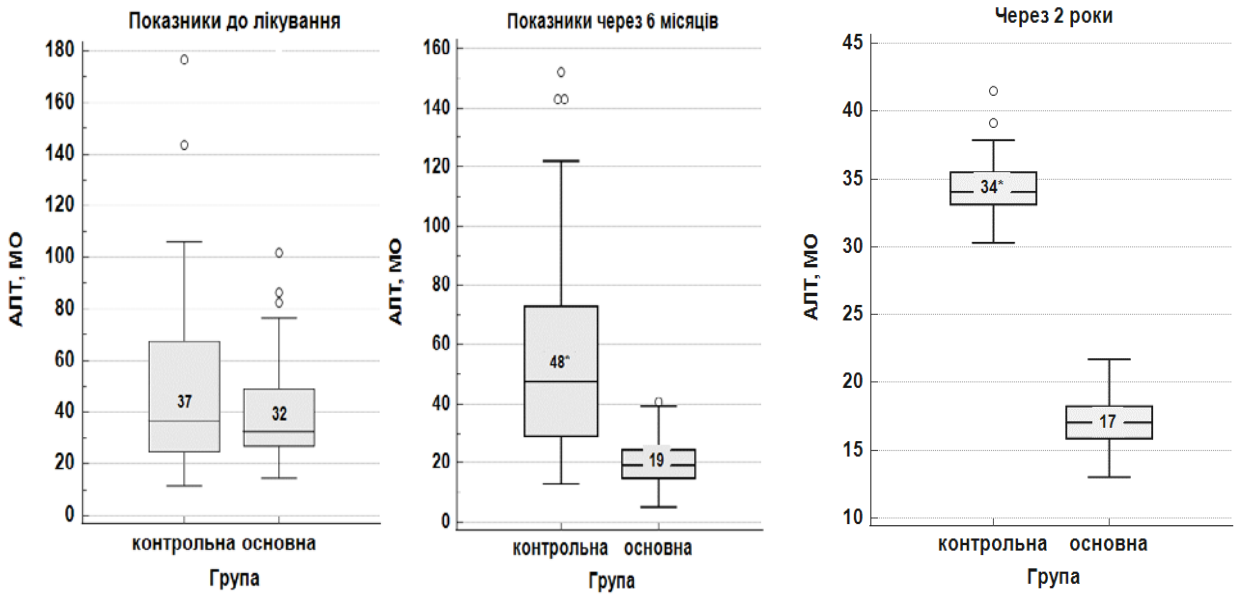

Рис. 1. Характер змін сироваткового рівня аланінамінотрансферази в основній та контрольній групах в різні періоди спостереження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

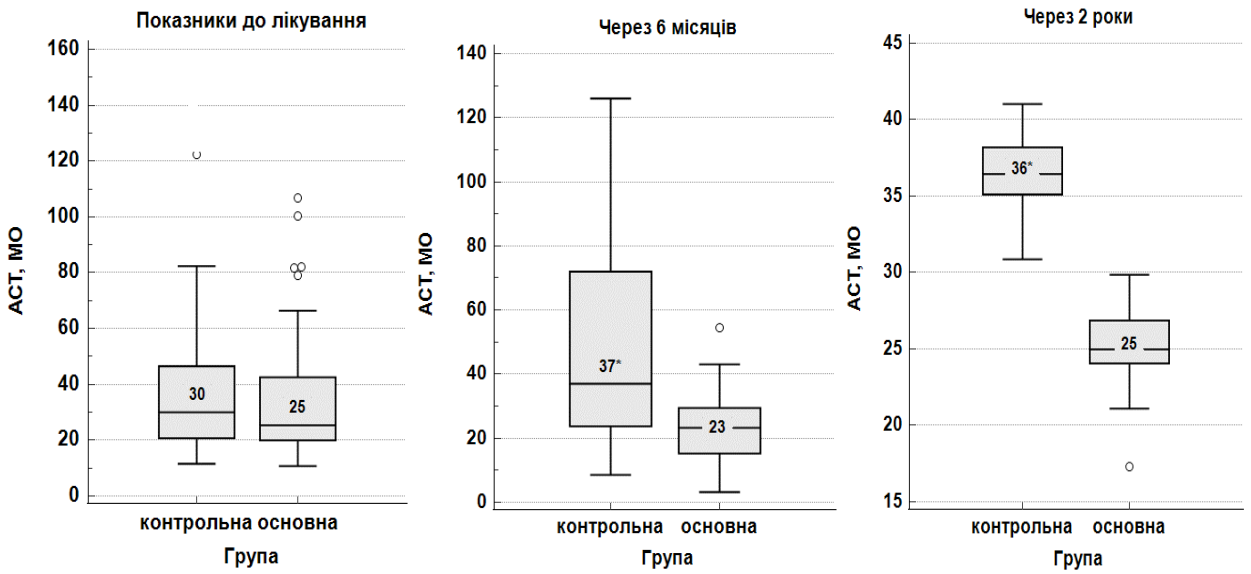

Рис. 2. Характер змін сироваткового рівня аспартатамінотрансферази в основній та контрольній групах в різні періоди спостереження

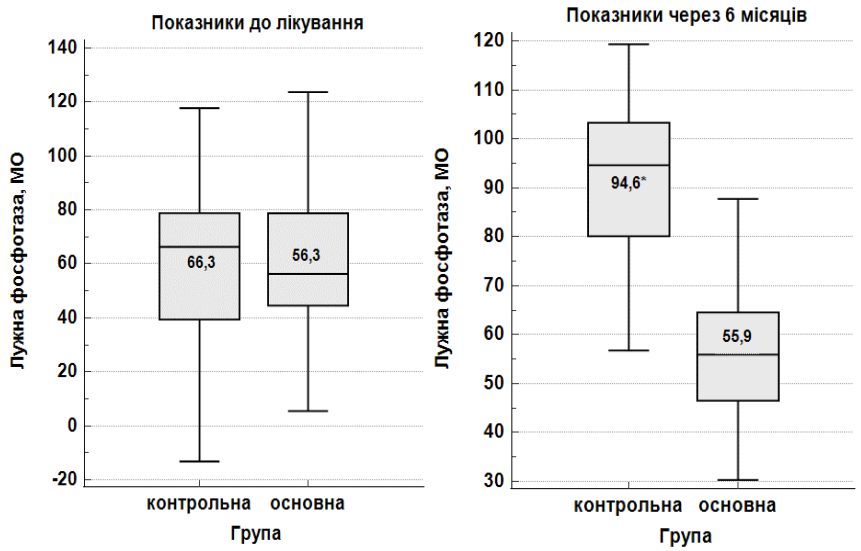

Рис. 3. Характер змін сироваткового рівня лужної фосфатази в основній та контрольній групах в різні періоди спостереження.

На думку A. Kobayashi et al. (2020), повторні визначення активності аланінамінотрансферази та аспартатамінотрансферази надають важливу інформацію для оцінки тяжкості уражень печінки та їх прогнозу: зниження сироваткових ферментів печінкового комплексу до рівня фізіологічної норми свідчить про повноцінне відновлення печінкової тканини [16].

Висновок:

Показано, що використаний в нашому дослідженні власний метод оперативного втручання зі збереженням печінкової артерії та післяопераційне застосування програми прискореної реабілітації сприяли розвитку такого ефекту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Література:

1. Bray F, Laversanne M, Sung H, Ferlay J, Siegel RL, Soerjomataram I, Jemal A. Global cancer statistics 2022: GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. CA Cancer J Clin. 2024;74(3):229-263.

2. Ogata T, Narita Y, Oze I, Kumanishi R, Nakazawa T, Matsubara Y, Kodama H, Nakata A, Honda K, Masuishi T, Bando H, Taniguchi H, Kadowaki S, Ando M, Ito S, Tajika M, Muro K. Chronological improvement of survival in patients with advanced gastric cancer over 15 years. Ther Adv Med Oncol. 2024;16:17588359241229428

3. Nakano Y, Mizumoto Y, Endoh B, Shimogama T, Iwamoto S, Esaka N, Ohta Y, Murai K, Murata M, Miyamoto S. Analysis of prognostic factors in patients with self-expandable metallic stents for treatment of malignant gastric outlet obstruction. Scand J Gastroenterol. 2023;58(7):822-829

4. Takeda K, Sakayauchi T, Kubozono M, Katagiri Y, Umezawa R, Yamamoto T, Ishikawa Y, Takahashi N, Suzuki Y, Kishida K, Jingu K. Palliative radiotherapy for gastric cancer bleeding: a multi-institutional retrospective study. BMC Palliat Care. 2022;21(1):52

5. Бойко ВВ, Криворотько ІВ, Лазирський ВО, Грома ВГ, Береснєв СО, Авдосьєв ЮВ. Оперативне лікування хворих на ускладнений місцево-поширений рак шлунка. Харківська хірургічна школа. 2019;2(95):144-147

6. Yan Y, Ou C, Cao S, Hua Y, Sha Y. Laparoscopic vs. open distal gastrectomy for locally advanced gastric cancer: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. Front Surg. 2023;10:1127854.

7. Düzgün Ö, Özcan P, Özçelik MF. Did the ERAS Protocol Improve Our Results in Locally Advanced Gastric Cancer Surgery? J Pers Med. 2022;12(10):1549

8. Stone AB, Grant MC, Pio Roda C, Hobson D, Pawlik T, Wu CL, Wick EC. Implementation Costs of an Enhanced Recovery After Surgery Program in the United States: A Financial Model and Sensitivity Analysis Based on Experiences at a Quaternary Academic Medical Center. J Am Coll Surg. 2016;222(3):219-25

9. Nicolson GL. The Fluid-Mosaic Model of Membrane Structure: still relevant to understanding the structure, function and dynamics of biological membranes after more than 40 years. Biochim Biophys Acta. 2014;1838(6):1451-66.

10. Tahir Huyut M, Huyut Z, İlkbahar F, Mertoğlu C. What is the impact and efficacy of routine immunological, biochemical and hematological biomarkers as predictors of COVID-19 mortality? Int Immunopharmacol. 2022;105:108542

11. Li Y, Wang D, Li X. The blood cells in NSCLC and the changes after RFA. Int J Hyperthermia. 2020;37(1):753-762.

12. Dumeaux V, Ursini-Siegel J, Flatberg A, Fjosne HE, Frantzen JO, Holmen MM, Rodegerdts E, Schlichting E, Lund E. Peripheral blood cells inform on the presence of breast cancer: a population-based case-control study. Int J Cancer. 2015;136(3):656-67.

13. Hirahara N, Tajima Y, Fujii Y, Kaji S, Yamamoto T, Hyakudomi R, Taniura T, Kawabata Y. Comprehensive Analysis of Red Blood Cell Distribution Width as a Preoperative Prognostic Predictor in Gastric Cancer. Anticancer Res. 2019;39(6):3121-3130

14. Скрипник ІМ. Медикаментозно-індуковані ураження печінки в онкології. Здоров'я України: медична газета. Тематичний номер «Гастроентерологія, гепатологія, колопроктологія». 2020;5(66):41.

15. Біологічна хімія: навч. посіб. / Л.І. Гребеник, Л.О. Прімова, Н.М. Іншина, І.В. Чорна, С.А. Гончарова; за заг. ред. Л.І. Гребеник. – Суми: СумДУ, 2023. – 380 с.

16. Kobayashi A, Suzuki Y, Sugai S. Specificity of transaminase activities in the prediction of drug-induced hepatotoxicity. J Toxicol Sci. 2020;45(9):515-537

References:

1. Bray , F, Laversanne , M, Sung , H, Ferlay , J, Siegel , RL, Soerjomataram , I, Jemal , A. (2024). Global cancer statistics 2022: GLOBOCAN estimates of incidence and mortality worldwide for 36 cancers in 185 countries. *CA Cancer J Clin*, 74(3), 229-263 [in English].

2. Ogata , T, Narita , Y, Oze , I, Kumanishi , R, Nakazawa , T, Matsubara, Y, Kodama , H, Nakata, A, Honda , K, Masuishi, T, Bando , H, Taniguchi , H, Kadowaki , S, Ando , M, Ito , S, Tajika , M, Muro , K. (2024). Chronological improvement of survival in patients with advanced gastric cancer over 15 years. *Ther Adv Med Oncol.*, 16:17588359241229428 [in English].

3. Nakano , Y, Mizumoto , Y, Endoh , B, Shimogama , T, Iwamoto , S, Esaka , N, Ohta , Y, Murai, K, Murata , M, Miyamoto , S. (2023). Analysis of prognostic factors in patients with self-expandable metallic stents for treatment of malignant gastric outlet obstruction. *Scand J Gastroenterol*, 58(7):822-829 [in English].

4. Takeda , K, Sakayauchi , T, Kubozono , M, Katagiri , Y, Umezawa , R, Yamamoto , T, Ishikawa , Y, Takahashi , N, Suzuki , Y, Kishida, K, Jingu , K. (2022). Palliative radiotherapy for gastric cancer bleeding: a multi-institutional retrospective study. *BMC Palliat Care*, 2022; 21(1):52 [in English].

5. Bojko , VV, Krivorot'ko, IV, Lazirs'kij , VO, Groma , VG, Beresnєv , SO, Avdos'єv , JuV. (2019). Operativne likuvannja hvorih na uskladnenij miscevo-poshirenij rak shlunka [Operative treatment of patients with complicated locally advanced gastric cancer]. *Harkivs'ka hirurgichna shkola -Kharkiv Surgical School*, 2(95), 144-147 [in Ukrainian].

6. Yan , Y, Ou , C, Cao , S, Hua , Y, Sha , Y. (2023). Laparoscopic vs. open distal gastrectomy for locally advanced gastric cancer: A systematic review and meta-analysis of randomized controlled trials. *Front Surg.*, 10:1127854. [in English].

7. Düzgün , Ö, Özcan, P, Özçelik , MF. (2022). Did the ERAS Protocol Improve Our Results in Locally Advanced Gastric Cancer Surgery? *J Pers Med.* , 12(10):1549 [in English].

8. Stone , AB, Grant , MC, Pio , Roda , C, Hobson , D, Pawlik , T, Wu , CL, Wick , EC. (2016). Implementation Costs of an Enhanced Recovery After Surgery Program in the United States: A Financial Model and Sensitivity Analysis Based on Experiences at a Quaternary Academic Medical Cent*er. J Am Coll Surg.* , 222(3), 219-25 [in English].

9. Nicolson , GL. (2014). The Fluid-Mosaic Model of Membrane Structure: still relevant to understanding the structure, function and dynamics of biological membranes after more than 40 years. Biochim Biophys Acta. , 1838(6), 1451-66 [in English].

10. Tahir , Huyut , M, Huyut , Z, İlkbahar , F, Mertoğlu , C. (2022). What is the impact and efficacy of routine immunological, biochemical and hematological biomarkers as predictors of COVID-19 mortality? *Int Immunopharmacol*, 105:108542 [in English].

11. Li , Y, Wang , D, Li , X. (2020). The blood cells in NSCLC and the changes after RFA. *Int J Hyperthermia*, 37(1), 753-762 [in English].

12. Dumeaux , V, Ursini-Siegel, J, Flatberg , A, Fjosne , HE, Frantzen , JO, Holmen , MM, Rodegerdts , E, Schlichting, E, Lund E. (2015). Peripheral blood cells inform on the presence of breast cancer: a population-based case-control study. , *Int J Cancer*, 136(3):656-67 [in English].

13. Hirahara , N, Tajima , Y, Fujii Y, Kaji , S, Yamamoto , T, Hyakudomi , R, Taniura , T, Kawabata , Y. (2019). Comprehensive Analysis of Red Blood Cell Distribution Width as a Preoperative Prognostic Predictor in Gastric Cancer. *Anticancer Res.*, 39(6), 3121-3130 [in English].

14. Skripnik , IM. (2020). Medikamentozno-indukovani urazhennja pechinki v onkologiї [Drug-induced liver lesions in oncology. Health of Ukraine: medical newspaper]. Zdorov'ja Ukraïni: medichna gazeta. *Tematichnij nomer «Gastroenterologija, gepatologija, koloproktologija» - Thematic issue "Gastroenterology, hepatology, coloproctology"*, 5(66), 41 [in Ukrainian].

15. Grebenik, L.I. , Primova, L.O., Inshina, N.M., Chorna, S.A., Goncharova, I.V. (2023). *Biologichna himija [Biological chemistry]*. Sumi: SumDU [in Ukrainian].

16. Kobayashi , A, Suzuki, Y, Sugai , S. (2020). Specificity of transaminase activities in the prediction of drug-induced hepatotoxicity. *J Toxicol Sci.* 2020, 45(9), 515-537 [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616.61:591.3:546.48:612.6

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1734-1743

Нефьодова Олена Олександрівна доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0002-1665-9032

Шевченко Олена Сергіївна викладач кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (056) 766-48-48, https://orcid.org/ 0000-0003-4426-4393

Грузд Владислава Володимирівна викладач кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (056) 766-48-48, https://orcid.org/ 0000-0002-3630-6031

Кушнарьова Катерина Анатоліївна кандидат медичних наук, доцент, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (067) 989-33-44, https://orcid.org/ 0000-0002-6827-5313

ОСОБЛИВОСТІ ВПЛИВУ ВАЖКИХ МЕТАЛІВ ТА ІНШИХ ЗОВНІШНІХ ЧИННИКІВ НА МОРФОЛОГІЧНІ СТРУКТУРИ НИРОК

Анотація. У статті подано огляд публікацій про вплив сполук важких металів на морфофункціональний стан нирок та морфогенез змін гістологічної структури нирок. Сьогодні сполуки кадмію і свинцю є основною частиною важких металів, які формують екологічну кризу планети. У біологічних системах мігрують важкі метали, пестициди, нітрати та нітрити та інші антропогенні забруднювачі. Необхідність розробки комплексного в тому числі токсикологічного аналізу конкретної речовини або сполуки з урахуванням вмісту речовини в об'єктах навколишнього середовища та харчових продуктах є актуальною як для дорослої людини, так і для організму, що розвивається. Україна є країною з високим рівнем негативних екологічних наслідків виробничої діяльності, а тому проблема охорони навколишнього середовища та турботи про здоров'я населення промислових регіонів потребує першочергового вирішення. Все вищезазначене свідчить про необхідність вивчення морфогенетичних змін нирок, що відбуваються в ембріогенезі та на ранніх термінах після народження при дії важких металів. Метою роботи є виявлення науково-літературних даних щодо морфогенетичних змін у нирках та ембріонах щурів під впливом сполук кадмію в експерименті. Загальним

механізмом у патогенезі захворювань нирок під впливом ксенобіотиків традиційно вважається ураження клубочків із подальшим зменшенням маси функціонуючої ниркової паренхіми. При цьому обов'язковим і провідним механізмом нефротоксичної дії важких металів, інших нефротропних сполук є руйнування проксимальних канальців з пригніченням транспорту неорганічних і органічних речовин, води. Низка експериментальних досліджень і клінічних аналізів показали, що поряд зі специфічною дією на нирки кожного з досліджуваних факторів в їх дії присутні їхні загальні патогенетичні механізми. Швидше за все, такі ж гістогенетичні зміни відбудуться і в ембріона, коли матір отримує кадмій або інші важкі метали. Але даних про вплив солей кадмію на розвиток нирки в ембріогенезі в доступній науковій літературі ми не знайшли. Виявлення механізму впливу сполук кадмію на розвиток органів і тканин в процесі онтогенезу та спектру формування можливих вад розвитку має багатоетапний характер і розробка експериментальних моделей впливу на ембріогенез є одним із центральних завдань сучасної ембріології та медицини. Таким чином, аналіз даних літературних джерел дозволяє виділити наступні висновки: згідно з представленими результатами наукових експериментальних і клінічних досліджень, проблема впливу важких металів на паренхіматозні органи є малодослідженою та актуальною. Наукових даних про вплив важких металів на загальний перебіг ембріогенезу та органогенезу вкрай недостатньо, а результати досліджень є ілюзорними та суперечливими і не стосуються впливу кадмію на розвиток нирок. Дослідження впливу кадмію і свинцю на ембріогенез необхідно проводити з урахуванням дозозалежного ефекту, тривалості, режиму введення. Морфофункціональний стан органів і систем органів після народження ембріонів (постнатальний період) в умовах припинення впливу негативного фактора залишається незмінним.

Ключові слова: нирки, нефрон, морфометрія, вибухова травма, важкі метали, травма, щури, експеримент.

Nefodova Olena Oleksandrivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Human Anatomy, Clinical Anatomy and Operative Surgery, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel. (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0002-1665-9032

Shevchenko Olena Sergiyivna assistant of the Department of Human Anatomy, Clinical Anatomy and Operative Surgery, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel. (056) 766-48-48, https://orcid.org/ 0000-0003-4426-4393

Gruzd Vladyslava Volodymyrivna assistant of the Department of Human Anatomy, Clinical Anatomy and Operative Surgery, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel. (056) 766-48-48, https://orcid.org/ 0000-0002-3630-6031

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Kushnaryova Kateryna Anatolyivna candidate of medical sciences, associate professor, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel. (067) 989-33-44, https://orcid.org/ 0000-0002-6827-5313

FEATURES OF THE INFLUENCE OF HEAVY METALS AND OTHER EXTERNAL FACTORS ON THE MORPHOLOGICAL STRUCTURES OF THE KIDNEYS

Abstract. The article reviews the publications on the effect of heavy metal compounds on the morphofunctional state of the kidneys and the morphogenesis of changes in the histological structure of the kidneys. Today, the compounds of cadmium and lead are the main part of heavy metals that form the ecological crisis of the planet. In biological systems, heavy metals, pesticides, nitrates and nitrites and other anthropogenic pollutants migrate. The need to develop a comprehensive including toxicological analysis of a particular substance or compound, given substance content in environmental objects and food products is relevant for both adults and the developing organism. Ukraine is a country with a high level of negative environmental consequences of production activities, and therefore the problem of protecting the environment and caring for the health of the population of industrial regions requires priority solutions. All of the above indicates the need to study the morphogenetic changes in the kidneys that occur in embryogenesis and in the early stages after birth when exposed to heavy metals. The target of the study is to reveal the literary scientific data concerning morphogenetic changes in renal and embryonic rats under the influence of cadmium compounds in the experiment. The common mechanism in the pathogenesis of kidney diseases under the influence of xenobiotics is traditionally considered damage to the glomeruli, followed by a decrease in the mass of the functioning renal parenchyma. At the same time, the compulsory and leading mechanism of nephrotoxic action of heavy metals, other nephrotropic compounds is the destruction of proximal tubules with inhibition of transport of inorganic and organic substances, water. A number of experimental studies and clinical analyzes have shown that, together with a specific effect on the kidneys of each of the factors studied, their common pathogenetic mechanisms are present in their effects. Most likely, the same histogenetic changes will also occur in the embryo when the mother is primed with cadmium or other heavy metals. But we have not found any data on the effect of cadmium salts on the development of the kidney in embryogenesis in accessible scientific literature. The identification of the mechanism of the effect of cadmium compounds on the development of organs and tissues in the process of ontogeny and the spectrum of the formation of possible developmental defects is of a multistage nature and the development of experimental models of influence on embryogenesis is one of the central tasks of modern embryology and medicine. Thus, the analysis of data from literature sources and previous studies allows us to single out the following conclusions: According to the

presented results of scientific experimental and clinical studies, the problem of the effect of heavy metals on the parenchymal organs is poorly researched and relevant. Scientific evidence on the effect of heavy metals on the general course of embryogenesis and organogenesis is extremely inadequate, and the results of research are illusory and contradictory and do not concern the influence of cadmium on the development of the kidneys. Investigation of the influence of cadmium and lead on embryogenesis should be carried out taking into account the dose-dependent effect, duration, mode of administration. The morphofunctional state of organs and systems of organs after the birth of embryos (the postnatal period) in the conditions of cessation of the influence of the negative factor remain untouched.

Keywords: kidneys, nephron, morphometry, blast injury, heavy metals, trauma, rats, experiment.

Постановка проблеми. На сьогодні сполуки кадмію і свинцю є основною часткою важких металів, що формують екологічну кризу планети. В біологічних системах мігрують важкі метали, пестициди, нітрати і нітрити та інші антропогенні забруднювачі. Необхідність розробки всестороннього в тому числі токсикологічного аналізу конкретної речовини чи сполуки, даних вмісту речовини в об’єктах навколишнього середовища та харчових продуктах актуальна як для дорослих так і для організму, що розвивається. Україна – це країна з високим рівнем негативних екологічних наслідків виробничої діяльності, у зв’язку з чим проблема охорони навколишнього середовища і піклування про стан здоров’я населення промислових регіонів потребує першочергового вирішення [1].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Нинішню екологічну ситуацію в Україні можна охарактеризувати як кризову, що формувалася протягом тривалого періоду через нехтування об’єктивних законів розвитку і відтворення природно-ресурсного комплексу. Найпоширенішими токсикантами промислових регіонів в Україні і у всьому світі є свинець, кадмій та їх сполуки, що широко застосовуються в металургійній, металообробній, машинобудівній, хімічній промисловості [8]. Вплив сполук кадмію і свинцю призводить до дуже серйозних наслідків для здоров’я людини, включаючи важкі захворювання репродуктивної системи, розвитку серцево-судинної системи, нирок і легень [9]. Експериментальне вивчення впливу низьких доз ацетату свинцю при ізольованому введенні та в комбінації з цитратом заліза на кардіогенез щурів продемонструвало кардіотоксичність ацетату свинцю, яка проявлялася у зменшенні товщини компактного міокарда стінки шлуночків серця, витонченні міжшлуночкової перегородки, утворенні додаткових аномальних сухожильних струн передсердно-шлуночкових клапанів. Комбіноване введення ацетату свинцю і цитрату заліза знижує кардіотоксичність ацетату свинцю та відновлює товщину міокарда серця ембріона [10]. За даними літератури експериментально визначено токсичні та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

терапевтичні дози деяких речовин, але на сьогоднішній день невивченими залишаються дози, що є шкідливими для ембріонів, а також невиявленими є спектр вад розвитку, що виникають під дією того чи іншого ксенобіотика [11]. Що стосується впливу сполук кадмію, то постає і таке важливе питання як дозозалежність для дорослого та для ембріона. Прийнято вважати, що кадмій не проходить плацентарний бар'єр, але останнім часом з'являються публікації з результатами експериментальних досліджень, що спростовують дане твердження. Виявити вплив солей кадмію при введенні у різних дозах на морфологічну структуру паренхіматозних органів тварин та на загальний хід ембріогенезу – задача актуальна та малодосліджена. Все вищевикладене свідчить про необхідність проведення вивчення морфогенетичних змін нирок, що відбуваються в ембріогенезі та на ранніх стадіях після народження при впливі важких металів.

Травматичні ураження нирок, особливо в сучасних умовах, призводять до високої смертності, яка при окремих формах ушкоджень досягає до 60%. Такі хворі з локалізацією ушкоджень у цій ділянці, пов'язаними з порушенням евакуації сечі та нейроурологічними ускладненнями, спостерігаються у 90% випадків [2, 3]. Враховуючи вибуховий та мінно-вибуховий характер ушкоджень, що є характерним для сучасного бою, відмічається зростання поширеності цих травм [4]. Найпоширенішими ушкодженнями в сучасних локалізованих війнах і збройних конфліктах є множинні поранення осколками вибухових пристроїв, що призводять до пошкодження кількох анатомічних зон. Незважаючи на широкі дослідження вибухової хвилі як процесу поширення коливань різними фізичними середовищами та передачі цих коливань на окремі органи та системи організму людини, актуальність вивчення впливу вибухової хвилі залишається беззаперечною. Зокрема, це стосується впливу вибухової хвилі на тканину нирки – парного органу, розташованого в заочеревинному просторі, нефрон та його структурні компоненти, зокрема нефронові канальці, а також важких сечових інфекцій, якими, за літературними даними, хворіють 8,3 % 17,2 % пацієнтів [5, 6]. Тому вивчення динаміки морфологічних та гістохімічних змін у нирці після вибухової хвилі є надзвичайно актуальним питанням як для теоретичної, так і для практичної медицини, суттєву допомогу в цьому надають інструментальні дослідження. Останнім часом у медичну практику широко впроваджуються комп'ютерна томографія високої роздільної здатності, мультимодальний нейрофізіологічний моніторинг, вимірювання ефективного фільтраційного тиску (ЕФТ), який залежить від гідростатичного тиску клубочкової капілярної крові (Рс), онкотичного тиску крові (Ро), гідростатичного тиску ультрафільтрату в капсулі (Ри). Крім того, сучасні хірургічні мікроскопи та прогрес у мікрохірургічних техніках значно покращили діагностичні можливості, розширили можливості для інтенсивної терапії та хірургічного лікування та покращили результати. Суворе дотримання рекомендацій

клінічної практики дозволяє «належним чином лікувати потрібного пацієнта в потрібному місці та в потрібний час» [7, 8].

Мета статті. Виявити літературні наукові дані, що стосуються морфогенетичних змін нирок статевозрілих та ембріонів щурів під впливом сполук кадмію в експерименті.

Виклад основного матеріалу. Загальним механізмом в патогенезі захворювань нирок під впливом ксенобіотиків традиційно вважається пошкодження клубочків з подальшим зменшенням маси функціонуючої паренхіми нирок [12]. В той же час обов'язковим і провідним механізмом нефротоксичної дії важких металів, інших нефротропних сполук є ураження проксимальних канальців з пригнобленням транспорту неорганічних і органічних речовин, води. Низкою експериментальних досліджень та клінічних аналізів доведено, що разом із специфічною дією на нирки кожного з вивчених чинників, в їх ефектах присутні загальні патогенетичні механізми. Дія сполук важких металів супроводжується активацією перекисного окислення ліпідів, яке також відповідальне за вторинне пошкодження проксимальних канальців [13]. Другим механізмом пошкодження є перевантаження білком, що реабсорбується, яке зростає внаслідок підвищеної фільтрації білка. Отже, в патогенезі пошкоджень проксимального відділу нефрона при токсичних і інших нефротропних діях, прямі токсичні ефекти поєднуються з активацією перекисного окислення ліпідів і протеоліза, а останній обумовлений лабілізацією лізосом [14]. Активні дослідження з впливу важких металів та механізму їх засвоєння в організмі довгостроково проводяться в України співробітниками Інституту медицини транспорту (м. Одеса). Вивчення процесів клітинної смерті за умови розвитку токсичних нефропатій різного ґенезу довело, що послідовний розвиток апоптозу, аутофагії та некрозу клітин епітелію проксимальних канальців нирок і ентероцитів слизової оболонки відрізків порожньої кишки білих щурів (як епітеліальної моделі у дослідах in vitro) залежить від виду токсиканта, діючої дози і часу експозиції. Співставлення метаболічних і морфологічних змін дозволило виділити інформативні біохімічні кореляти апоптозу, відбиваючі залучення у процес програмованої смерті різних клітинних органел (лізосоми, мітохондрії тощо), оксидативного стресу та інших медіаторів апоптозу, які можна використовувати у діагностиці, оцінці важкості клінічного протікання і ефективності лікування токсичних нефропатій [15]. Сучасними експериментальними дослідженнями показано, що при ендотоксичній нефропатії утворення під впливом ліпополісахаридів в канальцевому епітелії активних радикалів кисню, у тому числі NO, і простагландина Е2 викликає порушення канальцевих процесів. Пошкодження структур нефрону активними кисневими радикалами в першу чергу порушує проксимальну реабсорбцію натрію, що по механізму канальцево-канальцевого балансу стимулює дистальну реабсорбцію натрію. Вживання інгібіторів синтезу ангіотензину II або блокаторів його

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

рецепторів знімає спазм клубочкових артеріол, підвищує швидкість клубочкової фільтрації, запобігає розвитку олігоанурії і зменшує пошкодження клубочків. При цьому пошкодження канальців і порушення їх функцій зменшується трохи, на що указує що значно посилюється за рахунок збільшення фільтрації і, можливо, часткової блокади біосинтезу альдостерону втрата натрію з сечею. Блокатори циклооксигенази, навпаки, покращують функцію канальців, підвищуючи реабсорбцію і знижуючи екскрецію натрію з сечею. Функція клубочків при цьому не поліпшується і швидкість клубочкової фільтрації не збільшується, що свідчить про роль NO в активації внутрішньониркової ренин-ангіотензинової системи. Сумісне вживання блокаторів циклооксигенази і NO-синтази, антиоксидантів і блокаторів утворення та/ або дії ангіотензину II повинне стати основою патогенетичної терапії ендотоксичної нефропатії [16]. Отримані також дані, що свідчать про розвиток токсичної нефропатії в результаті дії солі кадмію у ви гляді виражених ознак пошкодження канальцевого відділу нефрону – протеїнурії і підвищенні ниркових втрат осматично-активних речовин. Має місце зниження величини швидкості клубочкової фільтрації і зменшення екскреції ендогенних нітратів. Встановлено, що введення солі кадмію супроводжується дозозалежними порушеннями діяльності нирок в гострий період кадмієвої інтоксикації організму, що особливо виражається в зниженні клубочкової фільтрації [17]. Аналіз сучасних експериментальних та клінічних досліджень свідчить про розвиток токсичної нефропатії в результаті дії солі кадмію у вигляді виражених ознак пошкодження канальцевого відділу нефрону – протеїнурії і підвищенні ниркових втрат осматичноактивних речовин. Також має місце зниження величини швидкості клубочкової фільтрації і зменшення екскреції ендогенних нітратів. Встановлено, що введення солі кадмію супроводжується дозозалежними порушеннями діяльності нирок в гострий період кадмієвої інтоксикації організму, що особливо виражається в зниженні клубочкової фільтрації. Наукові роботи, що стосуються впливу та накопичення свинцю, кадмію та ртуті у цільній крові, печінці та нирках білих щурів в умовах підгострої дії різних концентрацій металів, продемонстрували, що свинець найбільш ефективно накопичується і утримується у крові, кадмій переважно накопичується у печінці. Нефротоксична дія, характерна для всіх елементів, що вивчались, однак найбільш виражена була для свинцю та ртуті. У реалізації нефротоксичної дії важких металів важлива роль належить транспортним білкам. Ця роль показана на прикладі металотранспортного білка металотіонеїна. Металлотіонеїн несе відповідальність як за гепатопротекторну, так і за нефротоксичну дію [18]. Виявлення механізму впливу сполук кадмію на розвиток органів і тканин в процесі онтогенезу та спектру формування можливих вад розвитку має багатоетапний характер і розробка експериментальних моделей впливу на ембріогенез є однією з центральних задач сучасної ембріології та медицини.

Висновки. Таким чином, аналіз даних літературних джерел і попередніх наукових досліджень дозволяє виділити наступні висновки: згідно з представленими результатами наукових експериментальних та клінічних досліджень проблема впливу важких металів на паренхіматозні органи є малодослідженою та актуальною. Наукових відомостей щодо впливу важких металів на загальний хід ембріогенезу та органогенезу вкрай недостатньо, а висвітлені результати досліджень є суперечливими та не стосуються впливу кадмію на розвиток нирок. Дослідження впливу кадмію та свинцю на ембріогенез потрібно проводити з урахуванням дозозалежного ефекту, терміну впливу, способу введення. Не висвітленими залишаються і морфо-функціональний стан органів і систем органів після народження ембріонів за умов припинення впливу негативного фактору.

За літературними даними умови змодельованого вибуху ударної хвилі за допомогою трьох експериментальних моделей та гістопатологічні ушкодження, які специфічні для паренхіми нирок щурів свідчить про надзвичайну складову проблеми травматичних та посттравматичних уражень паренхіми нирок, особливо структур нефрону – ниркове тільця та системи канальців проксимального та дистального відділів. Дослідження показали, що вибухова хвиля важко відображається на структурі та функціональної діяльності нирки, особливо в гострий та ранній періоди після впливу, але у пізній період ці порушення придбають більш незворотній характер, який характеризує деструктивні та склерозуючі явища у окремих ділянках паренхіми нирок.

Література:

1. Nefodova O. O., Azarov O. I., Harets V. I., Kuznetsova O. V., Zhitniy M. I., Shevchenko I. V. Malchuhin R. K. Effect of cadmium salts on nephrogenesis in rats in isolated introduction and in combination with metal citrates [translations pending] // Вістник проблем біології і медицини. 2021. – Вип. 1 (159). - С. 224-230.

2. Zaruts′kyy YaL, Zaporozhan VM, Bilyy VyA. Voyenno-pol′ova khirurhiya. Odesa: ONMedU; 2016. 416 s.

3. TOV «NF». Nevidkladna viys′kova khirurhiya: per. z anhl. K.: Nash Format; 2015. 568 s.

4. Sirko OH, Dzyak LA. Boyovi vohnepal′ni cherepno-mozkovi poranennya. K.: TOV «Perham»; 2017. 280 s.

5. Zaytsev OS. Produktyvni rozlady u strukturi porushenoho styskannya pislya travmy. Kharchuvannya neyrokhirurhiyi. 2014;1:46-9.

6. Fedonyuk YAI, Volkov KS, Voloshyn VD, Holovata TK. Anatomiya ta fiziolohiya z patolohiyeyu. Ternopil: TNMU; 2021. 676 s.

7. Huryev SO, Hudyma OO, Krylyuk VO. Pryntsypy ta tekhnolohiyi domedychnoyi dopomohy poterpilym vnaslidok boyovykh diy. K.; 2014. 40 s.

8. Gurney JM, Tadlock MD, Dengler BA, Gavitt BJ, Dirks MS, Holcomb JB, et al. Committee on Surgical Combat Casualty Care position statement: Neurosurgical capability for the optimal management of traumatic brain injury during deployed operations. J Trauma Acute Care Surg. 2023;95(2S.1):7-12. DOI: 10.1097/TA.0000000000004058.

9. Shevchuk YuD, Shevchuk SM, Svíderko BD. Do pitannya yekologíchnoĭ situatsíĭ pri tekhnogennomu navantazhenní v umovakh L'vívs'koĭ oblastí. Vísnik agrarnoĭ nauki. 2001;7:112-4.

10. Нефьодов О.О. Визначення впливу кадмію на показники ембріогенезу при ізольованому введенні та в комбінації з цитратами селену та германію / О.О. Нефьодов, Д.В. Білишко, К.А. Кушнарьова, О.С. Шевченко, В.Ф. Шаторна, О.І. Кефелі-Яновська, О.Г. Козловська // Медичні перспективи. - 2020. - Т. 25, № 1. - С. 24-31.

11. Hruzd V., Nefodova O. Peculiarities of changes in the structure of rat testicles under the influence of cadmium in combination with metal succinates (iron and zinc) // Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). – 2024. - №12(46). - С.1451-1461.

12. Prokhorova YeYu, Shatornaya VF, Garets VI. Vliyaniye soyedineniy svintsa na morfofunktsional'nyye osobennosti pochek v ontogeneze. Ukrainskiy zhurnal meditsini, bíologíí ta sportu. 2017;1(3):193-200.

13. Shimada H, Bare RM, Hochadel JF, Waalkes MP. Testosterone pretreatment mitigates cadmium toxicity in male C57 mice but not in C3H mice. Toxicology. 1997;1-3(116):183-91.

14. Foulkes EC. Metallothionein and glutathione as determinants of cellular retention and extrusion of Cd and Hg. Life Sci. 1993;52:1617-20.

15. Murakami M, Cain K, Webb M. Cadmium-metallothionein induced nephropathy: a morphological and autoradiographic study of cadmium distribution, the development of tubular damage and subsequent cell regeneration. Journal of Applied Toxicology. 1983;3(5):237-44.

16. Nefodova OO, Hruzd VV. [Experimental study of the dynamics of morphological changes in the rat testum under chronic influence of cadmium chloride]. Morphologia. 2023;17(4):34-40. Ukrainian.17. Piroga LA, redaktor. Nikula TD. Toksichní nefropatíí: Klíníchna nefrologíya. K.: Zdorov'ya; 2004. s. 379-84.

18. Chan HM, Satoh M, Zalups RK, Cherian MG. Exogenous metallothionein and renal toxicity of cadmium and mercury in rats. Toxicology. 1992;76(1):15-26.

References

1. Nefodova O. O., Azarov O. I., Harets V. I., Kuznetsova O. V., Zhitniy M. I., Shevchenko I. V. Malchuhin R. K. (2021) Effect of cadmium salts on nephrogenesis in rats in isolated introduction and in combination with metal citrates. *Bulletin of Problems of Biology and Medicine*, 1 (159), 224-230. [in Ukrainian].

2. Zaruts'kyy YaL, Zaporozhan VM, Bilyy VyA. (2016) *Voyenno-pol'ova khirurhiya [Military-field surgery]*. Odesa: ONMedU [in Ukrainian].

3. TOV «NF» (2015) *Nevidkladna viys'kova khirurhiya [Emergency surgical intervention]*. K.: Nash Format [in Ukrainian].

4. Sirko OH, Dzyak LA. (2017) *Boyovi vohnepal'ni cherepno-mozkovi poranennya [Combat-related traumatic brain injuries]*. K.: TOV «Perham» [in Ukrainian].

5. Zaytsev OS. (2014) Produktyvni rozlady u strukturi porushenoho styskannya pislya travmy [Productive disorders in the structure of impaired compression after trauma]. *Neurosurgery costs*. 1, 46-9. [in Ukrainian].

6. Fedonyuk YAI, Volkov KS, Voloshyn VD, Holovata TK. (2021) *Anatomiya ta fiziolohiya z patolohiyeyu [Anatomy and physiology with pathology]*. Ternopil: TNMU [in Ukrainian].

7. Huryev SO, Hudyma OO, Krylyuk VO. (2014) *Pryntsypy ta tekhnolohiyi domedychnoyi dopomohy poterpilym vnaslidok boyovykh diy [Principles and technologies of domestic assistance to victims of combat acts]*. Kyiv. [in Ukrainian].

8. Gurney JM, Tadlock MD, Dengler BA, Gavitt BJ, Dirks MS. (2023) Committee on Surgical Combat Casualty Care position statement: Neurosurgical capability for the optimal management of traumatic brain injury during deployed operations. *J Trauma Acute Care Surg*, 95(2S.1), 7-12. [in English].

9. Shevchuk YuD, Shevchuk SM, Svíderko BD. (2001) Do pitannya yekologíchnoí situatsíí pri tekhnogennomu navantazhenní v umovakh L'vívs'koí oblastí [To improve the ecological situation under technogenic load in the conditions of the Lviv region]. *Journal of agricultural science*, 7, 112-4. [in Ukrainian].

10. Nefodov O.O., Bilyshko D.V., Kushnaryova K.A., Shevchenko O.S., Shatorna V.F. (2020). Vyznachennya vplyvu kadmiyu na pokaznyky embriohenezu pry izol′ovanomu vvedenni ta v kombinatsiyi z tsytratamy selenu ta hermaniyu [Determination of the effect of cadmium on embryogenesis indicators when administered alone and in combination with selenium and germanium citrates]. Medical perspectives, 25(1), 24-31. [in Ukrainian].

11. Hruzd V., Nefodova O. (2024) Peculiarities of changes in the structure of rat testicles under the influence of cadmium in combination with metal succinates (iron and zinc). // *Journal "Prospects and Innovations of Science"*, 12(46), 1451-1461. [in Ukrainian].

12. Prokhorova YeYu, Shatornaya VF, Garets VI. (2017) Vliyaniye soyedineniy svintsa na morfofunktsional'nyye osobennosti pochek v ontogeneze [The influence of lead compounds on the morphofunctional features of the kidneys in ontogenesis]. *Ukrainian Journal of Medicine, Biology and Sports*, 1(3), 193-200. [in russian].

13. Shimada H, Bare RM, Hochadel JF, Waalkes MP. (1997) Testosterone pretreatment mitigates cadmium toxicity in male C57 mice but not in C3H mice. *Toxicology*,1-3(116), 183-91. [in English].

14. Foulkes EC. (1993) Metallothionein and glutathione as determinants of cellular retention and extrusion of Cd and Hg. *Life Sci*, 3, 52, 1617-20. [in English].

15. Murakami M, Cain K, Webb M. (1983) Cadmium-metallothionein induced nephropathy: a morphological and autoradiographic study of cadmium distribution, the development of tubular damage and subsequent cell regeneration. *Journal of Applied Toxicology*, 3(5), 237-44. [in English].

16. Nefodova OO, Hruzd VV. (2023) Experimental study of the dynamics of morphological changes in the rat testum under chronic influence of cadmium chloride. *Morphologia*, 17(4), 34-40. [in English].

17. Piroga LA (2004) *Toksichní nefropatíï: Klíníchna nefrologíya [Toxic nephropathies: clinical nephrology]*. K.: Zdorov'ya [in Ukrainian].

18. Chan HM, Satoh M, Zalups RK, Cherian MG. (1992) Exogenous metallothionein and renal toxicity of cadmium and mercury in rats. *Toxicology*, 76(1), 15-26. [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616.714+616.831]-001-056.246:616.155.194-07:615.38-035

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1744-1752

Оленюк Діана Вікторівна PhD аспірант каф. анестезіології, інтенсивної терапії та медицини невідкладних станів ФПО, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (050) 362-15-02, https://orcid.org/0009-0009-4596-9636

Царьов Олександр Володимирович д-р мед. наук, професор каф. анестезіології, інтенсивної терапії та медицини невідкладних станів ФПО, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел. (063)793-37-55, https://orcid.org/0000-0002-2611-604X

ВСТАНОВЛЕННЯ ТРИГЕРІВ ДО ГЕМОТРАНСФУЗІЇ НА ПІДСТАВІ ВИЗНАЧЕННЯ ТОЛЕРАНТНОСТІ ДО АНЕМІЇ У ПАЦІЄНТІВ З ТЯЖКОЮ ЧЕРЕПНО-МОЗКОВОЮ ТРАВМОЮ

Анотація. Анемія є важливим маркером тяжкості захворювання у пацієнтів відділень інтенсивної терапії, особливо при черепно-мозковій травмі (ЧМТ). Традиційно рішення про гемотрансфузію базувалось на рівні гемоглобіну (Hb), однак через обмежену здатність мозку компенсувати анемію, необхідно розглядати додаткові тригери. Особливий інтерес становить «сіра зона» Hb 70-90 г/л, де стандартні критерії можуть бути недостатніми.

Метою дослідження було оцінити доцільність використання венозної сатурації (SvO_2) та коефіцієнта екстракції кисню (O_2ER) як альтернативних тригерів гемотрансфузії у пацієнтів із тяжкою ЧМТ. Дослідження проводилось у КП «Дніпропетровська обласна клінічна лікарня ім. І.І. Мечникова» у 2020-2023 роках за участю 20 пацієнтів з рівнем Hb 75-90 г/л.

Результати показали, що у 30% пацієнтів, незважаючи на задовільний рівень Hb, спостерігалось зниження SvO_2 (<70%) та підвищення O_2ER (>0,30), що свідчить про недостатню компенсацію анемії та порушення доставки кисню до головного мозку. Отже, для пацієнтів із ЧМТ застосування лише рівня Hb як тригера для гемотрансфузії є недостатнім.

Застосування додаткових параметрів SvO_2 та O_2ER може допомогти уникнути необґрунтованих чи запізнілих переливань, зменшити ризики вторинних ушкоджень мозку та покращити прогноз. Однак для підтвердження ефективності такого підходу необхідні подальші широкомасштабні дослідження.

Крім того, впровадження таких фізіологічних критеріїв дозволяє оптимізувати використання ресурсів, зменшуючи кількість зайвих переливань крові, що сприятиме підвищенню економічної ефективності та безпеки лікування пацієнтів.

Важливим напрямом подальших досліджень є вивчення компенсаторних механізмів організму при розвитку анемії, таких як серцевий викид, вазомоторна реакція та еритропоез, що може поглибити розуміння індивідуальної толерантності до анемії у пацієнтів із ЧМТ.

Ключові слова: черепно-мозкова травма, анемія, гемотрансфузія, інтенсивна терапія.

Oleniuk Diana Viktorovna MD, PhD student of the Department Anesthesiology, Intensive Care and Emergency Medicine of Postgraduate Education Faculty, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (050) 362-15-02, https://orcid.org/0009-0009-4596-9636

Tsarev Oleksandr Volodymyrovych MD, PhD, DSc, Professor of the Department Anesthesiology, Intensive Care and Emergency Medicine of Postgraduate Education Faculty, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (063) 793-37-55, https://orcid.org/0000-0002-2611-604X

ESTABLISHING TRIGGERS FOR BLOOD TRANSFUSION BASED ON THE ASSESSMENT OF ANEMIA TOLERANCE IN PATIENTS WITH SEVERE TRAUMATIC BRAIN INJURY

Abstract. Anemia is an important marker of disease severity in intensive care unit (ICU) patients, especially in those with traumatic brain injury (TBI). Traditionally, decisions regarding blood transfusions have been based on hemoglobin (Hb) levels; however, due to the brain's limited capacity to compensate for anemia, additional triggers must be considered. Of particular interest is the "gray zone" of Hb levels between 70-90 g/L, where standard criteria may be insufficient.

The aim of this study was to evaluate the appropriateness of using venous oxygen saturation (SvO_2) and oxygen extraction ratio (O_2ER) as alternative transfusion triggers in patients with severe TBI. The research was conducted at the Dnipropetrovsk Regional Clinical Hospital named after I.I. Mechnikov from 2020 to 2023, involving 20 patients with Hb levels between 75-90 g/L.

The results showed that in 30% of patients, despite satisfactory Hb levels, there was a decrease in SvO_2 (<70%) and an increase in O_2ER (>0.30), indicating inadequate compensation for anemia and impaired oxygen delivery to the brain. Thus, relying solely on Hb levels as a trigger for blood transfusions in TBI patients is insufficient.

The implementation of additional parameters such as SvO_2 and O_2ER could help avoid unnecessary or delayed transfusions, reduce the risk of secondary brain injury, and improve patient outcomes. However, further large-scale studies are needed to confirm the efficacy of this approach.

Moreover, the introduction of such physiological criteria allows for optimized resource utilization by decreasing unnecessary blood transfusions, thereby enhancing economic efficiency and patient safety.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

An important direction for future research involves studying compensatory mechanisms during anemia development, such as cardiac output, vasomotor response, and erythropoiesis, which could enhance understanding of individual anemia tolerance in TBI patients.

Keywords: traumatic brain injury, anemia, blood transfusion, intensive care.

Постановка проблеми. Анемія є одним з маркерів тяжкості захворювання та включена до параметрів, які використовують для прогнозування ризику у відділеннях інтенсивної терапії [1]. У пацієнтів з черепно-мозковою травмою (ЧМТ) вона може виникати через різні причини, наприклад втрата еритроцитів безпосередньо через травму, порушення у системі кровотворення, зниження виживання еритроцитів, гемодилюція на тлі інфузійної терапії та втрата еритроцитів через часті забори крові [2, 3, 4].

Рішення про гемотрансфузію традиційно ґрунтується на рівні гемоглобіну (Hb). Виділяють ліберальну стратегію, згідно якої концентрація гемоглобіну <100 г/л (гематокрит <30%) є показом для початку гемотрансфузії, та загальноприйняту у сучасній клінічні практиці - рестриктивну стратегію, тобто проведення гемотрансфузії при рівні Hb ≤70 г/л. Однак для пацієнтів з черепно-мозковою травмою прийняття рішення про гемотрансфузію лише на підставі рівня гемоглобіну може бути не достатнім. Мозок є дуже чутливим до гіпоксії, а внаслідок порушення аутоцеребральної регуляції його здатність компенсувати анемію за рахунок збільшення мозкового кровотоку обмежена [2, 5].

На сьогодні не має однозначного консенсусу щодо питання оптимального рівня для старту переливання еритроцитів у цій групі пацієнтів. З огляду на це, найбільший інтерес становить так звана «сіра зона» рівня Hb у проміжку 70-90 г/л, що вказує на потребу пошуку нових тригерів для визначення оптимального періоду початку гемотрансфузії на основі індивідуального підходу [6].

Є дані, які свідчать про ограноспецефічність толерантності до анемії, а також, що різні популяції пацієнтів можуть мати різну реакцію на анемію, це в свою чергу додатково підкреслює важливість пошуку альтернативних тригерів гемотрансфузії [7, 8].

З фізіологічної точки зору ізольований рівень гемоглобіну не завжди відображає адекватну доставку кисню. Однак, будь-який з запропонованих параметрів повинен відповідати наступним вимогам до «ідеального тригеру» до гемотрансфузії: має допомогти уникнути передчасного або запізнілого переливання крові; врахувати органоспецифічність толерантності до анемії; мати високу чутливість та специфічність і визначатись на постійній основі [6, 9].

У дослідженнях в якості альтернативних тригерів до гемотрансфузії розглядаються центральна венозна ($ScvO_2$) або змішана сатурація (SvO_2), рівень екстракції кисню (O_2ER), рівень лактату, параметри ЕКГ, органна

оксигенація з використанням технології інфрачервоної спектроскопії (NIRS) [6, 10].

Найбільш перспективними на сьогоднішній день виглядають рівень сатурації та екстракція кисню. Оскільки показники ЕКГ та рівень лактату є запізнілими та не специфічними показниками вони не можуть бути використані як об'єктивні тригери. NIRS хоч є перспективним методом, однак не є доступним для широкого використання, його значення залежать від локалізації вимірювання, а також його ефективність у якості трансфузійного тригера не доведена у великих дослідженнях [10, 11].

Насичення гемоглобіну змішаної венозної крові є одним із показників, що відображає баланс між доставкою та споживанням кисню. Було проведено ряд досліджень заснованих на фізіологічному обґрунтуванні в яких продемонстрована висока чутливість і специфічність $ScvO_2$, як тригера для переливання крові. Підтверджено, що рівень нижче $ScvO_2$ 65% асоційований з гіршим прогнозом і більш тривалим перебуванням у стаціонарі. Варто відзначити, що у кардіохірургічних пацієнтів індивідуальна стратегія гемотрансфузії заснована на змішаній венозній сатурації продемонструвала можливість обмежити кількість переливань без впливу на переопераційні втручання. Тому фізіологічні основи споживанню кисню можуть бути доречними для визначення порогу для переливання еритроцитів [12].

Проте використання показника насичення гемоглобіном змішаної венозної крові є інвазивним і дорогим методом. Саме тому у якості альтернативи можна використовувати сатурацію киснем гемоглобіну виміряна у центральній вені. У випадку з пацієнтами що мають ЧМТ показник $SjvO_2$ буде найбільш інформативним параметром для оцінки рівня оксигенації головного мозку [13].

Коефіцієнт екстракції кисню відображає споживання кисню організмом, при цьому його екстракція зростає зі зниженням рівня доставки кисню, що забезпечує споживання кисню з постійною швидкістю [14, 15].

Рівень O_2ER є одним із лабораторних показників анемічної гіпоксії. Цей показник продемонстрував діагностичну цінність насамперед у зниженні кількості непотрібних гемотрансфузій і став тригером для виявлення потреби у гемотрансфузії за умови, коли Hb >70 г/л [14, 15, 16]. Слід зазначити, що великих рандомізованих досліджень стратегії переливання крові на основі оцінки рівня екстракції кисню не проводилося.

Отже, незважаючи на дані літератури які вказують, що моніторинг венозної сатурації та коефіцієнта O_2ER допомагає визначити толерантність до анемії, на сьогоднішній день залишається нагальна потреба у розширенні знані в області альтернативних тригерів до гемотрансфузії й визначення індивідуальної толерантності до анемії.

Мета статті - визначити доцільність використання коефіцієнта екстракції кисню (O_2ER) та венозної сатурації (SvO_2) в якості альтернативних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

тригерів для прийняття рішення про початок гемотрансфузії у пацієнтів з тяжкою черепно-мозковою травмою

Виклад основного матеріалу. Дослідження проводилося на базі відділення анестезіології та інтенсивної терапії КП «Дніпропетровська обласна клінічна лікарня ім. І.І. Мечникова» Дніпропетровської обласної ради» у період 2020-2023 рр. У дослідження увійшли 20 пацієнтів з діагнозом тяжка черепно-мозкова травма, що перебували на лікуванні у відділені інтенсивної терапії.

Критерії включення у дослідження: вік пацієнта ≥18 років, рівень гемоглобіну в діапазоні 75-90 г/л, ізольована тяжка черепно-мозкова травма.

Критерії виключення: вік пацієнта ≤18 років, рівень гемоглобіну в діапазоні ≤70 або ≥90 г/л, вагітність, ознаки гострої кровотечі, порушення згортання крові (набуті або вроджені), наявність хронічної анемії, наявність застійної серцевої недостатності, шок.

Інформована згода була отримана від всіх учасників дослідження або їх офіційних представників перед проведенням дослідження. Проведене дослідження повністю відповідає законодавству України і «Правилам етичних принципів проведення наукових медичних досліджень за участю людини», затверджених Гельсінською декларацією, Конвенцією Європейського Союзу відносно прав людини та біомедицини.

Серед пацієнтів включених у дослідження було 17 чоловіків (85%) та 3 жінки (15%). У дослідженні брали участь особи віком від 18 до 60 років. Питома вага пацієнтів віком 18-40 років становила 68%, 41-60 років – 32%, серед всіх учасників дослідження.

Усі зразки крові аналізували за допомогою аналізатора газів крові в клінічній лабораторії КП «ДОКЛ ім. І.І. Мечникова».

Всі пацієнти отримували стандартний комплекс інтенсивної терапії згідно міжнародних рекомендацій «Керівництва по лікуванню тяжкої черепно-мозкової травми - 2016» (Guidelines for the Management of Severe Traumatic Brain Injury 4th Edition) в умовах відділення інтенсивної терапії.

Цей комплекс заходів включав: респіраторну підтримку, інфузійну терапію, підтримку АТ систолічного на рівні ≥100 мм рт. ст. для пацієнтів від 50 до 69 років, та ≥110 мм рт. ст. для пацієнтів від 18 до 49 років та старше 70 років, підтримку нормоглікемії, ранню нутритивну підтримку, аналгоседацію та контроль судомної активності, антибіотикопрофілактику, профілактику тромбоемболічних ускладнень, корекцію гіпертермії, динамічний цілодобовий нейромоніторинг.

Для всіх пацієнтів розраховувався вміст кисню у артеріальні та венозній крові за формулами:

$$CaO_2 \text{ (ml/100 ml)} = (Hb \times 1{,}39) \times SaO_2$$

$$CvO_2 \text{ (ml/100 ml)} = (Hb \times 1{,}39) \times SvO_2, \text{ де}$$

CaO_2 - загальний вміст кисню в артеріальній крові;

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

CvO_2 - загальний вміст кисню в змішаній венозній крові;
Hb - рівень гемоглобіну
1,39 - константа Гюфнера;
SaO_2 – сатурація артеріальної крові;
SvO_2 – сатурація венозної крові.

А також коефіцієнт екстракції кисню тканинами (O_2ER) за наступною формулою:

$$O_2ER = CaO_2 - CvO_2 / CaO_2$$

Нормальне значення O_2ER становить 0,2-0,3 (20–30%).

На рис. 1 представлені показники рівня гемоглобіну, венозної сатурації та коефіцієнта екстракції кисню у досліджених пацієнтів. В результаті було виявлено, що у 30% досліджених пацієнтів (6 з 20), незважаючи на рівень гемоглобіну, який знаходився на рівні 75-90 г/л, спостерігалось підвищення O_2ER >0,30 та зниження SvO_2 <70%, що вказувало на недостатню компенсацію анемії та порушення доставки кисню до головного мозку. У цих пацієнтів прийняття рішення відносно гемотрансфузії лише на основі загальноприйнятого в клінічній практиці рівня Hb ≤70 г/л, може призвести до поглиблення вторинного пошкодження мозку, погіршення прогнозу на якісне неврологічне відновлення та збільшення тривалості перебування у відділені інтенсивної терапії.

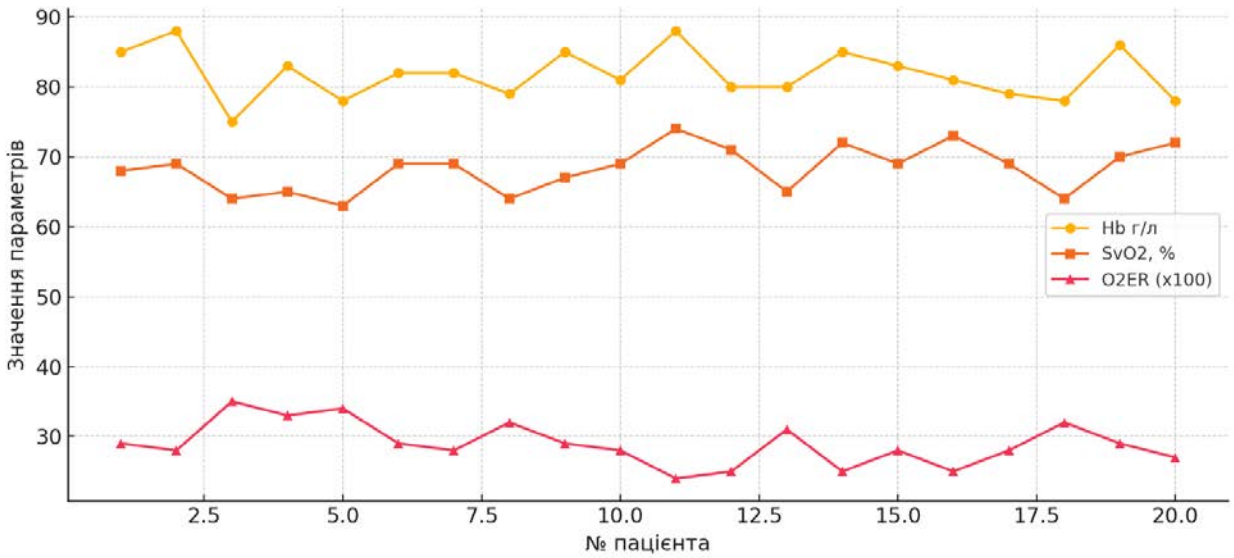

Рис. 1. Показники гемоглобіну, венозної сатурації та коефіцієнта екстракції кисню у пацієнтів із ЧМТ

Таким чином, результати дослідження підкреслюють, що підхід до гемотрансфузії у пацієнтів з черепно-мозковою травмою не може обмежуватись виключно рівнем гемоглобіну. Попри загальноприйняту практику використання гемоглобіну як головного і єдиного тригеру для переливання еритроцитів, отримані нами дані свідчать про доцільність включення

додаткових фізіологічних параметрів, таких як коефіцієнт екстракції кисню (O_2ER) та венозна сатурація (SvO_2), для оцінки толерантності пацієнта до анемії.

Отримані дані узгоджуються з попередніми дослідженнями, які вказують, що реакція організму на анемію є індивідуальною та органоспецифічною. Зокрема, мозок є особливо чутливим до порушень транспорту та доставки кисню, і при порушеній аутоцеребральній регуляції компенсаторні механізми часто є недостатніми навіть за умов розвитку помірної анемії. У цьому контексті використання додаткових тригерів, таких як O_2ER та SvO_2, дозволяє точніше визначити межу толерантності до анемії у пацієнтів з ЧМТ. Такий підхід допомагає уникнути необґрунтованих або навпаки запізнілих гемотрансфузій.

Коефіцієнт екстракції кисню є чутливим індикатором порушень доставки кисню, його підвищення вказує на компенсаторне посилення екстракції у відповідь на недостатню оксигенацію тканин. Саме завдяки чутливості та специфічності показника O_2ER може бути перспективним маркером для прийняття рішення про початок гемотрансфузії, особливо у пацієнтів із ЧМТ.

Водночас необхідно зазначити, що проведене дослідження має певні обмеження, а саме невеликий розмір вибірки і відсутність довгострокового спостереження за пацієнтами. Тому результати потребують подальшого підтвердження у великих рандомізованих контрольованих дослідженнях.

Важливим напрямком майбутніх досліджень залишається вивчення ролі компенсаторних механізмів в разі розвитку анемії у пацієнтів із тяжкою ЧМТ. Подальше вивчення адаптаційних реакцій організму, таких як зміни серцевого викиду, вазомоторної реакції та активації еритропоезу, що може надати цінну інформацію для визначення індивідуальної толерантності до анемії та мінімізувати ризики, пов’язані з гемотрансфузією.

Актуальність пошуку нових тригерів до гемотрансфузії також підкреслюється сучасними етичними та економічними вимогами, які передбачають мінімізацію обсягів використання донорської крові. Зменшення кількості непотрібних переливань завдяки більш точному визначенню показань може позитивно вплинути як на економічну ефективність лікування, так і на загальну безпеку пацієнтів у відділеннях інтенсивної терапії.

Висновки. Визначення оптимального моменту початку гемотрансфузії у пацієнтів із тяжкою ЧМТ не може базуватися виключно на рівні гемоглобіну. Впровадження індивідуалізованого підходу з використанням додаткових фізіологічних тригерів, таких як венозна сатурація та коефіцієнт екстракції кисню, може значно поліпшити якість інтенсивної терапії, запобігти розвитку церебральної гіпоксії та зменшити ризики, пов’язані з необґрунтованим застосуванням гемотрансфузій.

Література:

1. Ferrando-Vivas P, Jones A, Rowan KM, Harrison DA. Development and validation of the new ICNARC model for prediction of acute hospital mortality in adult critical care. J Crit Care. 2017;38:335-9. doi: 10.1016/j. jcrc.2016.11.031

2. Montoya-Gacharna JV, Kendale S. Blood transfusion and traumatic brain injury. In: Scher CS, Kaye AD, Liu H, Perelman S, Leavitt S, editors. Essentials of blood product management in anesthesia practice. Berlin: Springer; 2021. p. 313-20. doi: 10.1007/978-3-030-59295-0_30

3. Li S, Hafeez A, Noorulla F, Geng X, Shao G, Ren C, et al. Preconditioning in neuroprotection: From hypoxia to ischemia. Prog Neurobiol. 2017;157:79-91. doi: 10.1016/ j.pneurobio.2017.01.001

4. Vanhala H, Junttila E, Kataja A, Huhtala H, Luostarinen T, Luoto T. Incidence and associated factors of anemia in patients with acute moderate and severe traumatic brain injury. Neurocrit Care. 2022;37(3):629-37. doi: 10.1007/s12028-022-01561-9

5. Stolla M, Zhang F, Meyer MR, Zhang J, Dong JF. Current state of transfusion in traumatic brain injury and associated coagulopathy. Transfusion. 2019;59(S2):1522-8. doi: 10.1111/trf.15169

6. Arynov A, Kaidarova D, Kabon B. Alternative blood transfusion triggers: a narrative review. *BMC Anesthesiol*. 2024;24(1):71. doi:10.1186/s12871-024-02447-3

7. Tomic Mahecic T, Dünser M, Meier J. RBC Transfusion Triggers: Is There Anything New?. *Transfus Med Hemother*. 2020;47(5):361-368. doi:10.1159/000511229

8. Krömker M, Lauscher P, Kertscho H, Zacharowski K, Rosenberger P, Meier J. Anemia tolerance during normo-, hypo-, and hypervolemia. *Transfusion*. 2017;57(3):613-621. doi:10.1111/trf.13942

9. Carson JL, Stanworth SJ, Roubinian N, Fergusson DA, Triulzi D, Doree C, et al. Transfusion thresholds and other strategies for guiding allogeneic red blood cell transfusion. *Cochrane Database Syst Rev*. 2016;10(10):CD002042. Published 2016 Oct 12. doi:10.1002/14651858. CD002042.pub4

10. Pappachan LG, Williams A, Sebastian T, Korula G, Singh G. Changes in central venous oxygen saturation, lactates, and ST segment changes in a V lead ECG with changes in hemoglobin in neurosurgical patients undergoing craniotomy and tumor excision: A prospective observational study. *J Anaesthesiol Clin Pharmacol*. 2019;35(1):99-105. doi:10.4103/joacp. JOACP_304_17

11. Dunn J, Mythen MG, Grocott MP. Physiology of oxygen transport. BJA Education. 2016;16: 341-348 doi: 10.1093/bjaed/mkw012

12. Themelin N, Biston P, Massart J, Lelubre C, Piagnerelli M. Effects of red blood cell transfusion on global oxygenation in anemic critically ill patients. *Transfusion*. 2021;61(4):1071-1079. doi:10.1111/trf.16284

13. Squara P. Central venous oxygenation: when physiology explains apparent discrepancies. *Crit Care*. 2014;18(6):579. Published 2014 Nov 10. doi:10.1186/s13054-014-0579-9

14. Nasser B, Tageldein M, AlMesned A, Kabbani M. Effects of blood transfusion on oxygen extraction ratio and central venous saturation in children after cardiac surgery. *Ann Saudi Med*. 2017;37(1):31-37. doi:10.5144/0256-4947.2017.31

15. Fogagnolo A, Azzolina D, Taccone FS, Pedarzani E, Pasa G, Marianello D, et al. Oxygen extraction-guided transfusion strategy in critically ill patients: study protocol for a randomised, open-labelled, controlled trial. *BMJ Open*. 2024;14(11):e089910. doi:10.1136/ bmjopen-2024-089910

16. Mung'ayi V, Sharif T, Odaba D. Blood transfusion and oxygen extraction ratio in patients admitted to the general intensive care unit: a quasi experimental study. *Afr J Emerg Med.* 2014; 4:66-70. doi:10.1016/j.afjem.2013.06.004

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

References:

1. Ferrando-Vivas P, Jones A, Rowan KM, Harrison DA. Development and validation of the new ICNARC model for prediction of acute hospital mortality in adult critical care. J Crit Care. 2017;38:335-9. doi: 10.1016/j. jcrc.2016.11.031 [in English]

2. Montoya-Gacharna JV, Kendale S. Blood transfusion and traumatic brain injury. In: Scher CS, Kaye AD, Liu H, Perelman S, Leavitt S, editors. Essentials of blood product management in anesthesia practice. Berlin: Springer; 2021. p. 313-20. doi: 10.1007/978-3-030-59295-0_30 [in English]

3. Li S, Hafeez A, Noorulla F, Geng X, Shao G, Ren C, et al. Preconditioning in neuroprotection: From hypoxia to ischemia. Prog Neurobiol. 2017;157:79-91. doi: 10.1016/ j.pneurobio.2017.01.001 [in English]

4. Vanhala H, Junttila E, Kataja A, Huhtala H, Luostarinen T, Luoto T. Incidence and associated factors of anemia in patients with acute moderate and severe traumatic brain injury. Neurocrit Care. 2022;37(3):629-37. doi: 10.1007/s12028-022-01561-9 [in English]

5. Stolla M, Zhang F, Meyer MR, Zhang J, Dong JF. Current state of transfusion in traumatic brain injury and associated coagulopathy. Transfusion. 2019;59(S2):1522-8. doi: 10.1111/trf. 15169 [in English]

6. Arynov A, Kaidarova D, Kabon B. Alternative blood transfusion triggers: a narrative review. *BMC Anesthesiol*. 2024;24(1):71. doi:10.1186/s12871-024-02447-3 [in English]

7. Tomic Mahecic T, Dünser M, Meier J. RBC Transfusion Triggers: Is There Anything New?. *Transfus Med Hemother*. 2020;47(5):361-368. doi:10.1159/000511229 [in English]

8. Krömker M, Lauscher P, Kertscho H, Zacharowski K, Rosenberger P, Meier J. Anemia tolerance during normo-, hypo-, and hypervolemia. *Transfusion*. 2017;57(3):613-621. doi: 10.1111/trf.13942 [in English]

9. Carson JL, Stanworth SJ, Roubinian N, Fergusson DA, Triulzi D, Doree C, et al. Transfusion thresholds and other strategies for guiding allogeneic red blood cell transfusion. *Cochrane Database Syst Rev*. 2016;10(10):CD002042. Published 2016 Oct 12. doi:10.1002/ 14651858.CD002042.pub4 [in English]

10. Pappachan LG, Williams A, Sebastian T, Korula G, Singh G. Changes in central venous oxygen saturation, lactates, and ST segment changes in a V lead ECG with changes in hemoglobin in neurosurgical patients undergoing craniotomy and tumor excision: A prospective observational study. *J Anaesthesiol Clin Pharmacol*. 2019;35(1):99-105. doi:10.4103/joacp.JOACP_304_17 [in English]

11. Dunn J, Mythen MG, Grocott MP. Physiology of oxygen transport. BJA Education. 2016;16: 341-348 doi: 10.1093/bjaed/mkw012 [in English]

12. Themelin N, Biston P, Massart J, Lelubre C, Piagnerelli M. Effects of red blood cell transfusion on global oxygenation in anemic critically ill patients. *Transfusion.* 2021;61(4):1071-1079. doi:10.1111/trf.16284 [in English]

13. Squara P. Central venous oxygenation: when physiology explains apparent discrepancies.*Crit Care*. 2014;18(6):579. Published 2014 Nov 10. doi:10.1186/s13054-014-0579-9 [in English]

14. Nasser B, Tageldein M, AlMesned A, Kabbani M. Effects of blood transfusion on oxygen extraction ratio and central venous saturation in children after cardiac surgery. *Ann Saudi Med*. 2017;37(1):31-37. doi:10.5144/0256-4947.2017.31 [in English]

15. Fogagnolo A, Azzolina D, Taccone FS, Pedarzani E, Pasa G, Marianello D, et al. Oxygen extraction-guided transfusion strategy in critically ill patients: study protocol for a randomised, open-labelled, controlled trial. *BMJ Open*. 2024;14(11):e089910. doi:10.1136/ bmjopen-2024-089910 [in English]

16. Mung'ayi V, Sharif T, Odaba D. Blood transfusion and oxygen extraction ratio in patients admitted to the general intensive care unit: a quasi experimental study. *Afr J Emerg Med.* 2014;4:66-70. doi:10.1016/j.afjem.2013.06.004 [in English]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616.211-002.1:615.281.9:615.03

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1753-1761

Опришко Валентина Іванівна д.мед.н., професор кафедри фармакології, загальної та клінічної фармакології, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https//orcid.org/0000-0002-8369-5439

Дронов Сергій Миколайович канд.мед.н., доцент кафедри фармакології, загальної та клінічної фармації, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https//orcid.org/ 0000-0002-7495-2835

Слєсарчук Владлєна Юріївна канд.мед.н., доцент кафедри фармакології, загальної та клінічної фармації, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https//orcid.org/ 0000- 0001-8777-1243

Кайдаш Світлана Петрівна асистент кафедри фармакології, загальної та клінічної фармації, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, https//orcid.org/ 0000- 0002-3210-3560

КЛІНІЧНА ФАРМАКОЛОГІЯ АНТИБАКТЕРІАЛЬНИХ ЗАСОБІВ, ЩО ВИКОРИСТОВУЮТЬ ДЛЯ ЛІКУВАННЯ ГОСТРОГО РИНОСИНУСИТУ

Анотація. Гострий риносинусит (ГРС) є поширеною хворобою та може бути поділений на гострий вірусний риносинусит та гострий бактеріальний риносинусит, йому часто передує вірусний риніт або звичайна застуда. Нами розглянуті механізми запалення, що лежать в основі вірусного риніту, гострого вірусного риносинуситу та гострого бактеріального риносинуситу, з урахуванням підходів комплексної фармакотерапії

Найчастіше при ГРС зустрічаються бактерії, що належать до «пекельної трійки» (*S. pneumoniae, Haemophilus influenza* та *M. catarhalis*) та *S. Aureus*. Також при ГРС зустрічається й інші види стрептококів та анаеробних бактерій. Payne та Benniger провели мета-аналіз 25 досліджень з мікробіології ГРС, в яких вивчається розповсюдженість бактерій, що найбільш часто зустрічаються у середній частині носового ходу та у гайморових пазухах. У гайморових пазухах містилось 26% *S. pneumoniae*, 28% *Haemophilus influenza*, 6% *M. Catarrhalis* та 8% *S. Aureus.*

На підставі шести досліджень, де клінічна невдача вважалась відсутністю повного одужання, спостерігалась достовірна різниця на користь антибіотиків, порівняно з плацебо, із загальні ВР 0,74 (95% ДІ 0,65-0,84) через 7-15 днів спостереження. Ні один з препаратів антибіотиків не був кращим за

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

інший. У цьому дослідженні дійшли висновку, що антибіотики мали невеликий терапевтичний ефект к пацієнтів із неускладненим ГРС в умовах загальної терапії із симптомами, що тривали більше семи днів. 80% пацієнтів, які приймали антибіотики, відчули покращення через два тижні. Спеціалістам потрібно зважувати невелику користь від лікування антибіотиками відносно потенційних небажаних ефектів як для кожного пацієнта окремо, так і у масштабах популяції.

Ключові слова: гострий риносинусит, фармакотерапія, ефективність лікування, антибіотикотерапія, клінічна фармакологія

Opryshko Valentyna Ivanivna Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Pharmacology, General and Clinical Pharmacology, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (068)857-53-54, https//orcid.org/0000-0002-8369-5439

Dronov Serhii Mykolayovych Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Pharmacology, General and Clinical Pharmacology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https//orcid.org/ 0000-0002-7495-2835

Sliesarchuk Vladliena Yuriyivna Candidate of Biologycal Sciences, Associate Professor of the Department of Pharmacology, General and Clinical Pharmacology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https//orcid.org/ 0000-0001-8777-1243

Kaidash Svitlana Petrivna Assistant of the Department of Pharmacology, General and Clinical Pharmacology, Dnipro State Medical University, Dnipro, https//orcid.org/ 0000- 0002-3210-3560

CLINICAL PHARMACOLOGY OF ANTIBACTERIALS USED FOR THE TREATMENT OF ACUTE RHINOSINUSIS

Abstract. Acute rhinosinusitis (ARS) is a common disease and can be divided into acute viral rhinosinusitis and acute bacterial rhinosinusitis, often preceded by viral rhinitis or the common cold. We reviewed the mechanisms of inflammation underlying viral rhinitis, acute viral rhinosinusitis and acute bacterial rhinosinusitis, taking into account the approaches of complex pharmacotherapy

The most common bacteria in ARS are the “hell’s three” (*S. pneumoniae*, *Haemophilus influenza* and *M. catarrhalis*) and S. *Aureus*. Other types of streptococci and anaerobic bacteria are also found in ARS. Payne and Benniger conducted a meta-analysis of 25 studies on the microbiology of ARS, which examined the prevalence of bacteria most commonly found in the middle part of the nasal passage and in the maxillary sinuses. The maxillary sinuses contained 26% *S. pneumoniae*, 28% *Haemophilus influenza*, 6% M. Catarrhalis and 8% *S. Aureus*.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Based on six studies where clinical failure was defined as lack of complete recovery, there was a significant difference in favour of antibiotics compared with placebo, with an overall HR of 0.74 (95% CI 0.65-0.84) at 7-15 days of follow-up. No antibiotic was superior to the other. This study concluded that antibiotics had a small therapeutic effect in patients with uncomplicated ARS in the setting of general therapy with symptoms lasting more than seven days. 80% of patients receiving antibiotics experienced improvement after two weeks. Professionals need to weigh the small benefit of antibiotic treatment against the potential adverse effects, both for the individual patient and on a population scale.

Keywords: acute rhinosinusitis, pharmacotherapy, treatment effectiveness, antibiotic therapy, clinical pharmacology

Постановка проблеми. Гострий риносинусит (ГРС) є поширеною хворобою та може бути поділений на гострий вірусний риносинусит та гострий бактеріальний риносинусит, йому часто передує вірусний риніт або звичайна застуда. Нами розглянуті механізми запалення, що лежать в основі вірусного риніту, гострого вірусного риносинуситу та гострого бактеріального риносинуситу, з урахуванням підходів комплексної фармакотерапії.

Згідно із даними National Ambulatory Medical Care Survey у США риносинусит є п’ятим за поширеністю діагнозом, при якому призначають антибіотик. У 2020 р. риносинусит складав 9% та 21% всіх призначень антибіотик для дітей та дорослих відповідно, хоча використання антибіотиків при лікуванні легкого, помірного або неускладненого гострого риносинусита (ГРС) у більшості рандомізованих клінічних дослідженнях не виявилось корисним та не рекомендується майже всіма клінічними рекомендаціями. Нещодавнє багатонаціональне дослідження в Азії довело, що надмірне вживання антибіотиків все ще представляє тривожну проблему для оториноларингологів та педіатрів [1].

Найбільш розповсюдженими вірусами, ізольованими при вірусному риніті та риносинусити у дорослих, є риновіруси та коронавіруси. Вважається, що риновіруси нараховують приблизно 50% всіх застуд. До інших вірусів, ізольованих при звичайній застуді, відносяться віруси грипу, парагрипу, аденовірус, респіраторно-синцитіальний вірус [2].

Найчастіше при ГРС зустрічаються бактерії, що належать до «пекельної трійки» (*S. pneumoniae, Haemophilus influenza* та *M. catarhalis*) та *S. Aureus*. Також при ГРС зустрічається й інші види стрептококів та анаеробних бактерій. Payne та Benniger провели мета-аналіз 25 досліджень з мікробіології ГРС, в яких вивчається розповсюдженість бактерій, що найбільш часто зустрічаються у середній частині носового ходу та у гайморових пазухах. У гайморових пазухах містилось 26% *S. pneumoniae*, 28% *Haemophilus influenza*, 6% *M. Catarrhalis* та 8% *S. Aureus*.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ці результати співвідносились із результатами стосовно середнього ходу та відповідно складали 34%, 29%, 11% та 14%. У дослідженні, в якому порівнювались носоглоткові посіви, взяті у дітей до та після введення пневмококової кон'югатної вакцини, Brook та Gober спостерігали зниження частоти виявлення *S. pneumonia* з 44% до 27% та збільшення частоти виявлення *Haemophilus influenza* з 37% до 44%, *S. pyrogenes* з 7% до 12% та *S. aureus* з 4% до 8%, при чому *M. Catarrhalis* змін виявлено не було (з 13% до 14%) [3, 4].

Основні фармакотерапевтичні підходи представлені в таблиці 1.

Таблиця 1

Лікування гострого риносинуситу за принципами доказової медицини [5]

Лікування	*Рекомендації*
Антибіотики	Так, лише при гострому бактеріальному риносинуситі
Топічні кортикостероїди	Так, лише при післявірусному риносинуситі
Топічні кортикостероїди в комбінації з антибіотиками	Так, лише при гострому бактеріальному риносинуситі
Системні кортикостероїди в комбінації з антибіотиками	Так, лише при гострому бактеріальному риносинуситі
Іригаційна терапія	Так, як симптоматичну терапію при всіх формах ГР
Фітотерапія	Так, при вірусному та післявірусному риносинуситі
Нестероїдні протизапальні препарати	Так, при вірусному та післявірусному риносинуситі
Парацетамол	Так, при вірусному та післявірусному риносинуситі
Індуктори інтерферону	Ні
Муколітики	Ні

Особлива увага приділяється використанню антибіотикотерапії. Так, для порівняння антибіотиків та плацебо або антибіотиків різних класів при лікуванні гострого гайморит у дорослих нещодавно було проведено Кокранівське дослідження. У цей огляд було включено всього 59 досліджень: шість плацебо-контрольованих досліджень та 53 дослідження з порівняння антибіотиків різних класів або з порівняння різних режимів дозувань одного й того ж антибіотика. З них 5 досліджень, у яких взяв участь 631 пацієнт, надали дані стосовно порівняння антибіотиків із плацебо, де клінічна невдача враховувалась як відсутність одужання або покращення через 7-15 днів спостереження. У цих дослідженнях було виявлено невелику статистичну різницю на користь антибіотиків порівняно з плацебо із загальним фактором

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ризику (відносний ризик - ВР) 0,66 (довірчий інтервал ДІ) 95% 0,44-0,98. Проте, клінічна достовірність результатів є сумнівною, також враховуючи, що показник одужання або покращення був високим як у групі плацебо (80%), так і в групі, що отримувала антибіотики (90%) [6].

На підставі шести досліджень, де клінічна невдача вважалась відсутністю повного одужання, спостерігалась достовірна різниця на користь антибіотиків, порівняно з плацебо, із загальні ВР 0,74 (95% ДІ 0,65-0,84) через 7-15 днів спостереження. Ні один з препаратів антибіотиків не був кращим за інший. У цьому дослідженні дійшли висновку, що антибіотики мали невеликий терапевтичний ефект к пацієнтів із неускладненим ГРС в умовах загальної терапії із симптомами, що тривали більше семи днів. 80% пацієнтів, які приймали антибіотики, відчули покращення через два тижні. Спеціалістам потрібно зважувати невелику користь від лікування антибіотиками відносно потенційних небажаних ефектів як для кожного пацієнта окремо, так і у масштабах популяції.

Хоча антибіотики при ГРС слід використовувати для деяких пацієнтів із суттєвою вірогідністю бактеріальної хвороби, іноді важко встановити точний клінічний діагноз. Короткостроковий курс терапії із використанням антибіотиків мав порівняльну ефективність відносно більш тривалого курсу терапії при ГРС. Скорочене лікування, зокрема, для пацієнтів без тяжкої хвороби та ускладнюючих факторів може призвести до меншої кількості небажаних ефектів, кращого дотримання пацієнтом режиму лікування, більш низьким показникам розвитку резистентності та до зменшення витрат.

У Кокранівському дослідженні, проведеному раніше, метою авторів було вивчити, чи призначаються антибіотики при ГРС, і якщо так, то які класи антибіотики є найбільш ефективними. Первинні результати: a) клінічне одужання та b) клінічне одужання або покращення стану. Вторинні результати включали покращення рентгенограми, частота 51 рецидивів та припинення лікування через небажані ефекти [7].

Надмірне застосування антибіотиків було зафіксовано і в деяких країнах Європи, що безпосередньо призвело до підвищення частоти випадків протимікробної резистентності у Європі. Хоча таких даних щодо Азії ще немає, нещодавнє оглядове дослідження показало, що навіть при легкому ГРС (звичайна застуда) 87% ЛЗП, 83.9% отоларингологів та 70% педіатрів все ж рекомендують медичне лікування [8].

До найбільш поширених терапій першої черги, що призначаються, входять антигістаміни (39.2%), назальний деконгестант (33.6%) та антибіотики (29.5%). Антибіотики набагато частіше застосували у якості терапії першої черги при помірному (45.9%) та тяжкому (60.3%) ГРС. Більше викликає тривогу те, що 13.6% учасників використовували більше двох класів антибіотиків для лікування навіть легкого ГРС. Глобальна загроза, встановлена резистентними мікроорганізмами, стала міжнародної проблемою

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

у сфері охорони здоров'я, результатом недбалого зловживання антибіотиками. Тому для початкової терапії необхідно використовувати засіб найвужчого спектру проти імовірних патогенів (Streptococcus pneumoniae та Haemophilus influenzae) [9, 10].

Назальні деконгестанти широко застосовуються для лікування ГРС з метою зменшення застою та в очікуванні покращення вентиляції та відтоку з пазух, а також для симптоматичного полегшення застою у носі. Експериментальні дослідження з ефекту топічних декогестантів за допомогою КТ та знімків МРТ на остіальну проходимість та проходимість остіомеатального комплексу підтвердили виражений ефект на зменшення застою у нижній та середній носових раковинах та слизової оболонки інфудібулярної частини, але ефект на гратчасту та гайморову пазухи був відсутнім. Експериментальні дослідження заявляють про корисний протизапальний ефект ксилометазоліну та оксиметазоліну у вигляді зниження синтетази оксиду азоту та їх антиоксидантні властивості [11].

На відміну від попередніх досліджень (in vitro) присвячених впливу декогестантів на мукоциліарний транспорт, контрольоване клінічне дослідження (рівень доказовості II) Inanli та ін. заявляє про покращення мукоциліарного кліренсу in vivo через 2 тижні застосування 63 оксиметазоліну при ГБРС порівняно із флутиказоном, гіпертонічним розчином та сольовим розчином; воно не показало достовірного покращення порівняно із групою, до якої не застосовували звичайних назальних процедур. Також перебіг хвороби у групах достовірно не відрізнявся. Ці результати відповідають попередньому контрольованому дослідженню на дорослих із гострим гайморитом (рівень доказовості Ib), що не підтвердило якогось достовірного впливу декогенстантів при додаванні до програми лікування пеніциліном стосовно щоденних показників оцінки симптомів головного болю, обструкції та оцінки пазух на рентгенограмі. Тому результати цього дослідження вказують на те, що зняття набряку отворів пазух не представляє первинну необхідність при лікуванні ГРС [12].

Однократна доза декогестанту (пероральний норефедрин, топічний оксиметазолін, пероральний псевдоефедрин, назальний ксилометазолін) можуть незначною мірою бути більш ефективними, ніж плацебо при зниженні застою через 3–10 годин у пацієнтів із вірусним риносинусітом. Лікування з деконгестантами не виявилось більш ефективним за натрію хлорид при додаванні до терапії антибіотиками та антигістамінами у рандомізованому подвійному сліпому плацебо-контрольованому дослідженні стосовно риносинуситу у дітей (рівень переконливості Ib).

Проте, подвійне сліпе рандомізоване плацебо-контрольоване дослідження продемонструвало достовірний захисний ефект 14- денного курсу назального деконгестанту (у поєднанні із топічним будесонідом через 7 днів) для профілактики розвитку госпітального гайморит у пацієнтів відділення

реанімації та інтенсивної терапії із штучною вентиляцією. Рентгенологічно підтверджений гайморит спостерігали у 54% пацієнтів у групі, що отримувала активне лікування та у 82% контрольних суб'єктів, відповідно, а інфекційний гайморит спостерігали у 8% та 20% груп, відповідно. Проте, клінічний досвід виступає за топічне застосування деконгестантів у середньому носовому ході при ГРС, але не за допомогою назального спрею або крапель для носа (рівень переконливості IV) [13].

Нещодавно було опубліковано систематичний огляд (Кокранівський аналіз) ефективності деконгестантів, антигістамінів та промивання носа у дітей із клінічним діагнозом ГРС. З 402 досліджень, знайдених за допомогою електронного та ручного пошуку, жодне не відповідало всім критеріям включення (будь-який з цих препаратів порівняно із плацебо або відсутністю препарату). Було зроблено висновок про відсутність обґрунтування для визначення ефективності використання антигістамінів, деконгестантів або промивання носа у дітей із ГРС. В іншому Кокранівському огляді розглядалась ефективність поєднань антигістамінів, декогестантів та анальгетиків у зменшенні тривалості та послабленні симптомів звичайної застуди у дорослих та дітей. Автори включили 27 РКД (5 117 учасників) з дослідження ефективності лікування звичайної застуди. У чотирнадцяти дослідженнях досліджували поєднання антигістаміну-декогестанту. Автори дійшли висновку, що згідно із сучасними доказами поєднання антигістамінів, декогестантів та анальгетиків мають деякий загальний позитивний ефект у дорослих та дітей старшого віку. Вони рекомендують зважувати користь по відношенню до ризику небажаних ефектів. Вони не виявили доказів ефективності у дітей молодшого віку [14].

Таким чином, в даний час зростає розуміння того, що для надання висококваліфікованої допомоги має прийматися до уваги думка пацієнтів. На додаток до визначення загальної серйозності симптомів ГРС за допомогою ВАШ, може реєструватися тяжкість окремих симптомів, що оцінюється за допомогою ВАШ або з використанням валідованих опитувальників на основі оцінці симптоматики. Показники результату за оцінкою пацієнту (PROMs) є інструментами оцінки пов'язаної зі здоров'ям якості життя (HRQOL), що самостійно оцінюються та повідомляються безпосередньо пацієнтом. Вони, як правило, відносяться до однієї точки часу або чітко визначеного попереднього періоду, і, таким чином, в цій ситуації застосування терміну «оцінка результату» є неправильним [15].

При ГРС кращим вибором на сьогодні вважають пероральні форми препаратів захищеного амоксициліну (амоксицилін/клавуланова кислота), клінічна та бактеріологічна ефективність якого становить >90%. Макроліди є альтернативними препаратами, їх призначають за наявності на те вагомих підстав. При аналізі даних літератури, нами встановлено, що близько 20% пацієнтів, яким призначено макроліди, навіть при обґрунтованих показаннях,

мають ризик формування антибіотикорезистентності. Інші альтернативні препарати: цефалоспорини (перорально, парентерально), фторхінолони (ципро-флоксацин, офлоксацин, левофлоксацин) — парентерально [5].

Висновки. Терміни лікування пацієнтів із бактеріальним риносинуситом та проведення антибактеріальної терапії як такої — досить різні. Остання вузькоспрямована на збудника. При запаленні у приносових пазухах застосування комплексного лікування з доведеною ефективністю дає змогу прогнозувати сприятливий результат щодо повного вилікування до 10-го дня терапії. Якщо цього не відбулося — є підстава переглянути діагноз.

Література:

1. Zoe A Walters , Ahmad R Sedaghat , Katie M Phillips. Acute exacerbations of chronic rhinosinusitis: The current state of knowledge // Laryngoscope Investig Otolaryngol. 2022 Jul 20;7(4):935-942. doi: 10.1002/lio2.857.

2. Yang-Tuo Luo, Cheng-Rui Zhu, Bing He, Ai-Hui Yan, Hong-Quan Wei // Diagnostic and therapeutic strategies of acute invasive fungal rhinosinusitis // Asian J Surg. 2023 Jan;46(1):58-65. doi: 10.1016/j.asjsur.2022.05.006.

3. Oghenefejiro Okifo, Amrita Ray, David A Gudis. The Microbiology of Acute Exacerbations in Chronic Rhinosinusitis - A Systematic Review // Front Cell Infect Microbiol. 2022 Mar 24:12:858196. doi: 10.3389/fcimb.2022.858196.

4. Lorenzo Drago, Lorenzo Pignataro, Sara Torretta Microbiological Aspects of Acute and Chronic Pediatric Rhinosinusitis // J Clin Med . 2019 Jan 28;8(2):149. doi: 10.3390/jcm8020149.

5. Попович В.І. Сучасна терапія гострого риносинуситу: 5 кроків профілактики антибіотикорезистентності // УКР. МЕД. ЧАСОПИС, 2 (124), Т. 1 – III/IV 2018. С. 54-56.

6. Sadia Janjua, Alexander G Mathioudakis, Rebecca Fortescue, Ruth Ae Walker, Sahar Sharif, Christopher Jd Threapleton, Sofia Dias. Prophylactic antibiotics for adults with chronic obstructive pulmonary disease: a network meta-analysis // Cochrane Database Syst Rev. . 2021 Jan 15;1(1):CD013198.

7. Anneli Ahovuo-Saloranta, Ulla-Maija Rautakorpi, Oleg V Borisenko, Helena Liira, John W Williams Jr, Marjukka Mäkelä. Antibiotics for acute maxillary sinusitis in adults // Cochrane Database Syst Rev. 2014 Feb 11:(2):CD000243. doi: 10.1002/14651858. CD000243.pub3.

8. Aleksandra Baran, Aleksandra Kwiatkowska, Leszek Potocki. Antibiotics and Bacterial Resistance-A Short Story of an Endless Arms Race // Int J Mol Sci. 2023 Mar 17;24(6):5777. doi: 10.3390/ijms24065777.

9. Magdalena Arcimowicz Acute sinusitis in daily clinical practice // Otolaryngol Pol. 2021 Aug 31;75(4):40-50. doi: 10.5604/01.3001.0015.2378.

10. Magdalena Arcimowicz Rational treatment of acute rhinosinusitis in the context of increasing antibiotic resistance // Otolaryngol Pol. 2024 Oct 1;78(6):1-11. doi: 10.5604/ 01.3001.0054.7506.

11. Catherine Butkus Small, Claus Bachert, Valerie J Lund, Augustine Moscatello, Anjuli S Nayak, William E Berger. Judicious antibiotic use and intranasal corticosteroids in acute rhinosinusitis // Am J Med. . 2007 Apr;120(4):289-94. doi: 10.1016/j.amjmed.2006.08.035.

12. Dana V Wallace. Treatment options for chronic rhinosinusitis with nasal polyps // Allergy Asthma Proc . 2021 Nov 1;42(6):450-460. doi: 10.2500/aap.2021.42.210080.

13. Anna Nowicka, Bolesław Samoliński. Is the use of intranasal glucocorticosteroids (inGCSs) in children safe? // Otolaryngol Pol . 2015;69(1):1-10. doi: 10.5604/00306657.1136130.

14. Piotr Rapiejko, Tomasz R Sosnowski, Jarosław Sova, Dariusz Jurkiewicz. Deposition of intranasal glucocorticoids--preliminary study // Otolaryngol Pol. 2015;69(6):30-8. doi: 10.5604/00306657.1184545.

15. Baumann D, Bachert C, Högger P. Dissolution in nasal fluid, retention and anti-inflammatory activity of fluticasone furoate in human nasal tissue ex vivo // Clin Exp Allergy . 2009 Oct;39(10):1540-50. doi: 10.1111/j.1365-2222.2009.03306.x.

References:

1. Zoe, A Walters , Ahmad, R Sedaghat , Katie, M Phillips. (2022). Acute exacerbations of chronic rhinosinusitis: The current state of knowledge. *Laryngoscope Investig Otolaryngol*, 2022 Jul 20;7(4):935-942. doi: 10.1002/lio2.857 [in English].

2. Yang-Tuo, Luo, Cheng-Rui, Zhu, Bing, He, Ai-Hui Yan, Hong-Quan Wei (2023). Diagnostic and therapeutic strategies of acute invasive fungal rhinosinusitis. *Asian J Surg.* , 2023 Jan;46(1):58-65. doi: 10.1016/j.asjsur.2022.05.006. [in English].

3. Oghenefejiro, Okifo, Amrita, Ray, David, A Gudis. (2022). The Microbiology of Acute Exacerbations in Chronic Rhinosinusitis - A Systematic Review. *Front Cell Infect Microbiol.* , 2022 Mar 24:12:858196. doi: 10.3389/fcimb.2022.858196. [in English].

4. Lorenzo, Drago, Lorenzo, Pignataro, Sara, Torretta (2019). Microbiological Aspects of Acute and Chronic Pediatric Rhinosinusitis. *J Clin Med* . , 2019 Jan 28;8(2):149. doi: 10.3390/ jcm8020149. [in English].

5. Popovich, V.I. (2018). Suchasna terapija gostrogo rinosinusitu: 5 krokiv profilaktiki antibiotikorezistentnosti [Modern therapy of acute rhinosinusitis: 5 steps to prevent antibiotic resistance]. *UKR. MED. ChASOPIS - UKR. MED. JOURNAL,* 2 (124), 1 – III/IV , 54-56 [in Ukrainian].

6. Sadia, Janjua, Alexander G, Mathioudakis, Rebecca, Fortescue, Ruth, Ae Walker, Sahar Sharif, Christopher Jd Threapleton, Sofia Dias (2021). Prophylactic antibiotics for adults with chronic obstructive pulmonary disease: a network meta-analysis. *Cochrane Database Syst Rev.* . , 2021 Jan 15;1(1):CD013198. [in English].

7. Anneli, Ahovuo-Saloranta, Ulla-Maija, Rautakorpi, Oleg, V Borisenko, Helena Liira, John W Williams Jr, Marjukka Mäkelä (2014). Antibiotics for acute maxillary sinusitis in adults. *Cochrane Database Syst Rev.*, 2014 Feb 11:(2):CD000243. doi: 10.1002/14651858.CD000243.pub3. [in English].

8. Aleksandra, Baran, Aleksandra, Kwiatkowska, Leszek, Potocki (2023). Antibiotics and Bacterial Resistance-A Short Story of an Endless Arms Race. *Int J Mol Sci.,* 2023 Mar 17;24(6):5777. doi: 10.3390/ijms24065777. [in English].

9. Magdalena, Arcimowicz (2021). Acute sinusitis in daily clinical practice. *Otolaryngol Pol.* , 2021 Aug 31;75(4):40-50. doi: 10.5604/01.3001.0015.2378. [in English].

10. Magdalena, Arcimowicz (2024). Rational treatment of acute rhinosinusitis in the context of increasing antibiotic resistance. *Otolaryngol Pol.,* 2024 Oct 1;78(6):1-11. doi: 10.5604/01.3001.0054.7506. [in English].

11. Catherine, Butkus Small, Claus Bachert, Valerie J Lund, Augustine Moscatello, Anjuli S Nayak, William E Berger (2007). Judicious antibiotic use and intranasal corticosteroids in acute rhinosinusitis. *Am J Med.* . , 2007 Apr;120(4):289-94. doi: 10.1016/j.amjmed.2006.08. 035. [in English].

12. Dana, V Wallace (2021). Treatment options for chronic rhinosinusitis with nasal polyps. *Allergy Asthma Proc .,* 2021 Nov 1;42(6):450-460. doi: 10.2500/aap.2021.42.210080. [in English].

13. Anna Nowicka, Bolesław Samoliński (2015). Is the use of intranasal glucocorticosteroids (inGCSs) in children safe? *Otolaryngol Pol* . , 2015;69(1):1-10. doi: 10.5604/00306657.1136130. [in English].

14. Piotr, Rapiejko, Tomasz R Sosnowski, Jarosław Sova, Dariusz Jurkiewicz (2015). Deposition of intranasal glucocorticoids--preliminary study. *Otolaryngol Pol.* , 2015;69(6):30-8. doi: 10.5604/00306657.1184545. [in English].

15. Baumann, D, Bachert, C, Högger P. (2009). Dissolution in nasal fluid, retention and anti-inflammatory activity of fluticasone furoate in human nasal tissue ex vivo. *Clin Exp Allergy* . , 2009 Oct;39(10):1540-50. doi: 10.1111/j.1365-2222.2009.03306.x. [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 591.4:[616.71-001.52+611.018.41]

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1762-1770

Пантус Андрій Володимирович доктор медичних наук, професор кафедри хірургічної стоматології, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, тел.: (099) 480-30-50, https://orcid.org/0000-0002-5245-8836

Ковальчук Наталія Євгенівна кандидат медичних наук, доцент кафедри гістології, цитології та ембріології, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, тел.: (066) 102-68-56, https://orcid.org/0009-0006-3347-8723

МОРФОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ КІСТКОВОГО РЕГЕНЕРАТУ ВІДНОСНО СТАНУ М'ЯКИХ ТКАНИН

Анотація. Клінічні спостереження та проспективні серії досліджень зосереджені на ролі м'яких тканин як ключовому факторі прискореного та безпечного формування мозолі. Емпіричні результати вказують на те, що хороша м'якотканинна оболонка повинна бути основною передумовою для утворення мозолі. Дослідження кількох років, зокрема, стосуються клінічної значущості м'яких тканин у лікуванні травм з дефектами кісток та м'яких тканин. В експерименті, білих безпородистих щурів розподілили в дві групи. Першій групі виконували відкриту репозицію сегмента, другій групі - закриту репозицію сегмента. Для цього в правій гомілці 18 тварин (I група) створювали стандартні дефекти кісткових м'яких тканин, використовуючи стандартну модель перелому. У 18 щурів II групи кістковий дефект такого ж розміру створювали шляхом м'якотканинної резекції кісткового сегмента в тому ж місці. За допомогою адаптованого до тварин зовнішнього фіксатора дефект можна було закрити у всіх тварин шляхом транспортування сегмента. У ділянці зони дистракції необхідно було візуалізувати піддослідних тварин індивідуально для графічного представлення. У випадку I групи знову спостерігається зменшення поверхневої щільності зі збільшенням товщини м'яких тканин. У однієї тварини I групи загалом нижчі значення поверхневої щільності, що свідчить про вищий ступінь дозрівання дистракційної мозолі. У піддослідних тварин групи II залежність поверхневої щільності від товщини м'яких тканин відсутня. На більш пізніх етапах, після 2 тижнів транспортування в моделі, ця перевага нівелюється. Однак через дизайн дослідження ми не можемо зробити жодних заяв щодо відмінностей у механічній стабільності з часом, але це завдання подальших досліджень. Відновлення м'яких тканин у людини, безумовно, має сенс з точки зору

косметології та профілактики травм. На питання про те, наскільки можлива профілактика інфікування регенерату шляхом менеджменту м'яких тканин, можливо відповісти за допомогою подальших досліджень.

Ключові слова: репаративний остеогенез, гістологічний аналіз, кісткова тканина, тваринна модель, кістковий регенерат, м’які тканини.

Pantus Andriy Volodymyrovych PhD, Professor, Department of Surgical Dentistry, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, tel. (099) 480-30-50, https://orcid.org/0000-0002-5245-8836

Kovalchuk Nataliia Yevhenivna PhD, Associate Professor of the Department of Histology, Cytology and Embryology, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, tel.: (066)102-68-56, https://orcid.org/0009-0006-3347-8723

MORPHOLOGICAL ASPECTS OF BONE CALLUS IN RELATION TO THE SOFT TISSUE

Abstract. Clinical observations and prospective series of studies have focused on the role of soft tissue as a key factor in accelerated and safe callus formation. Empirical findings indicate that a good soft tissue envelope should be a basic prerequisite for callus formation. Research from several years in particular concerns the clinical importance of soft tissue in the treatment of injuries with bone and soft tissue defects. In the experiment, white mongrel rats were divided into two groups. The first group underwent open segment repositioning, and the second group underwent closed segment repositioning. For this purpose, standard soft tissue defects were created in the right tibia of 18 animals (group I) using a standard fracture model. In 18 rats of group II, a bone defect of the same size was created by soft-tissue resection of the bone segment in the same place. With the help of an external fixator adapted to the animals, the defect could be closed in all animals by transporting the segment. In the area of the distraction zone, it was necessary to visualize the experimental animals individually for graphical representation. In the case of group I, a decrease in surface density with an increase in soft tissue thickness was again observed. In the case of group I, a decrease in surface density with an increase in soft tissue thickness is again observed. One animal of group I has generally lower values of surface density, which indicates a higher degree of maturation of the distraction callus. In experimental animals of group II, there is no dependence of surface density on soft tissue thickness. At later stages, after 2 weeks of transportation in the model, this advantage is leveled. However, due to the design of the study, we cannot make any statements about differences in mechanical stability over time, but this is a task for further research. Soft tissue repair in humans

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

certainly makes sense in terms of cosmetology and injury prevention. The question of the extent to which it is possible to prevent regenerate infection through soft tissue management can be answered through further research.

Keywords: reparative osteogenesis, histological analysis, bone tissue, animal model, bone regenerate, soft tissue.

Постановка проблеми. Хірургія з максимальною турботою повинна мати на меті збереження тканин, використовуючи всі сучасні медичні технології. Клінічні спостереження та проспективні серії досліджень зосереджені на ролі м'яких тканин як ключовому факторі прискореного та безпечного формування мозолі. Емпіричні результати вказують на те, що хороша м'якотканинна оболонка повинна бути основною передумовою для утворення мозолі. Дослідження кількох років, зокрема, стосуються клінічної значущості м'яких тканин у лікуванні травм з дефектами кісток та м'яких тканин. Давно доведено, що якісне покриття м'яких тканин призводить до прискореного дозрівання мозолі. Steinau також вказував на роль відновлення м'яких тканин у лікуванні дефектних пошкоджень нижньої кінцівки ще в 1996 році [1] і також підтвердив швидший індекс дозрівання дистракційної мозолі. Для якісного формування мозоля відновлення м'яких тканин необхідно проводити завжди [2].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Існує залежність дозрівання кістки від товщини м'яких тканин у овець в експериментах на тваринах [3]. Автор зміг описати 4-тижневу перевагу в дозріванні при кращій м'якій тканині великогомілкової кістки вівці. У цьому контексті Бруннер [2] навіть вказує на вищу стабільність регенерату в експериментах на тваринах.

Однак тривалість дозрівання мозолі до навантажувальної здатності та стійкість зрілої мозолі до навантаження залежно від стану покривних м'яких тканин [5] є предметом гострих дискусій, при цьому в усіх дослідженнях постулюється ведуча роль м'яких тканин.

Засновник структурованого підходу до області дистракції мозолів Ілізаров [4] відмовився від заміщення м'яких тканин при відкритих переломах і покладався на проліферацію м'яких тканин через «стрес розтягування» після радикального видалення. Пізніше було продемонстровано роль ангіогенезу в перенесенні сегментів у великих серіях експериментів і спостережень [1]. Він виявив нові судинні анастомози як між транспортними сегментами, так і від навколишніх м'яких тканин до регенерату, навколо яких утворюються нові остеони, і постулював стимулюючий вплив дистракції мозоля на ангіогенез.

Під час дистракції відбуваються 3 різні фази змін м'яких тканин. У той час як дегенерація і некроз відбуваються спочатку, на наступних фазах адаптації м'яких тканин переважають процеси гістіогенезу, а пізніше, перш за все, процеси ангіогенезу[4,5]. Тип транспортного апарату також відіграє певну роль. Централізовані тракційні системи демонструють нижчу частоту вторин-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

них відхилень осі, ніж зовнішні. У той час як Brutscher [3] використовує централізовані тракційні системи, Baumgart [1] віддає перевагу повністю імплантованим цвяховим системам, перевагою яких є менша кількість проблем з м'якими тканинами через проникаючі спиці або стержні Шанца.

Мета статті. Вивчення того, яку роль насправді відіграють м'які тканини під час дистракції мозолі. Ми вважаємо, що клінічні дослідження не можуть дати відповідь на це питання, оскільки місцеві та системні стани людини, механізм травми і, відповідно, умови, пов'язані з кожним методом збереження кінцівки, занадто різні, щоб порівнювати групи пацієнтів.

Виклад основного матеріалу.

В експерименті, білих безпородистих щурів розподілили в дві групи. Першій групі виконували відкриту репозицію сегмента, другій групі - закриту репозицію сегмента.

Для цього в правій гомілці 18 тварин (I група) створювали стандартні дефекти кісткових м'яких тканин, використовуючи стандартну модель перелому [3]. У 18 щурів II групи кістковий дефект такого ж розміру створювали шляхом м'якотканинної резекції кісткового сегмента в тому ж місці. За допомогою адаптованого до тварин зовнішнього фіксатора дефект можна було закрити у всіх тварин шляхом транспортування сегмента.

Під час транспортування сегментів, а також пізніше під час дозрівання мозолі, остеокальцин, загальна і кістково-специфічна лужна фосфатаза, кальцій і фосфати регулярно визначалися в крові шляхом щотижневих виведень тварин з експерименту. Залежно від експериментальної групи, 2 або 3 тварини підлягали евтаназії в певний час. Після фіксації кістковий регенерат було розсічені та гістологічно оброблено гематоксиліном та еозином. Для кількісного аналізу ми обрали метод «інтегруючої сітки». Зокрема, це стосувалося спроби кількісно визначити форму (морфометрію) органів, функція яких нерозривно пов'язана з морфологічними параметрами, такими як розмір, об'єм, площа поверхні, товщина шарів.

В якості моделі була розроблена процедура резекції, при якій видаляється 5 мм кістковий сегмент, максимально зберігаючи м'які тканини, а м'які тканини обробляються за допомогою первинних швів. Для того, щоб забезпечити порівнянність груп, транспортування в групі II було заплановано з самого початку, з 7-го дня зі швидкістю 1 мм/день до 21-го дня, а потім зі швидкістю 2 мм/день. Евтаназія також проводилася при стикуванні. У цей час товщину м'яких тканин гомілки завжди вимірювали клінічно, диференціювали за вентральним, дорзальним і латеральним відділами та документували для подальшої кореляції з щільністю кісткової тканини.

Довготривале використання зовнішнього фіксатора має значний потенціал для ускладнень. У літературі, повідомляють, що частота ускладнень становить 53%. В експериментах на тваринах неадекватні гігієнічні умови утримання піддослідних тварин також відіграють певну роль.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Інфекції штифтів спостерігалися у 23% всіх місць введення штифтів, при цьому їх лікували консервативно, щоденним доглядом за штифтами і супутньою антибіотикотерапією у всіх випадках.

Якщо визначену товщину м'яких тканин нанести на графік разом з параметрами, визначеними за допомогою методу інтегруючої сітки, зокрема об'ємною щільністю для дозрівання мозолі, то можна побачити наступну картину.

У досліджуваний період після завершення стикування в зоні кортикотомії можна розпізнати перевагу в об'ємній щільності від групи II до групи I. Виходячи з розподілу значень для товщини м'яких тканин від 0,2 до 3,0 см, залежність значень об’єму від товщини м'яких тканин не простежується. Інша ситуація спостерігається в зоні дистракції. Тут також існує вищезгадана перевага групи II, але в травмованій групі I спостерігається зменшення значень поверхневої щільності зі збільшенням товщини м'яких тканин (рис. 1). У нетравмованій групі II цього не спостерігається.

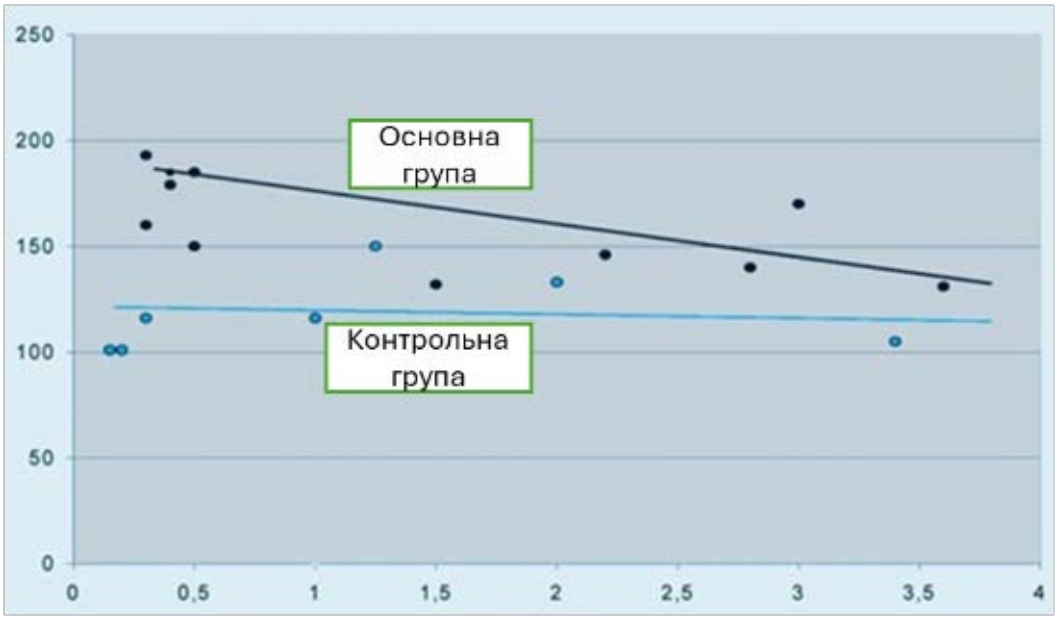

Рис. 1. Відношення об’єму м’яких тканин (вісь абсцис) до довжини кісткового регенерату (вісь ординат).

Після періоду стикування (групи I і II) в зоні кортикотомії також не можна визначити залежність між товщиною м'яких тканин і об'ємною щільністю.

У ділянці зони дистракції необхідно було візуалізувати піддослідних тварин індивідуально для графічного представлення. У випадку I групи знову спостерігається зменшення поверхневої щільності зі збільшенням товщини м'яких тканин. У однієї тварини I групи загалом нижчі значення поверхневої щільності, що свідчить про вищий ступінь дозрівання дистракційної мозолі. У

піддослідних тварин групи II залежність поверхневої щільності від товщини м'яких тканин відсутня.

У фазі часу стикування об'ємна щільність у зоні кортикотомії залишалася незмінною. Вперше в групі II також спостерігається падіння поверхневої щільності зі збільшенням товщини м'яких тканин в зоні дистракції.

Крім гістологічної обробки зразків, перебіг дистракції мозолі контролювали за допомогою лабораторної хімії. Це показало чітке зростання значень остеокальцину, кісткової та лужної фосфатази з часової точки стикування, що корелює зі збільшенням щільності кісткової тканини до приблизного фізіологічного діапазону.

Починаючи з відносно високих значень у фазі «повного зрощення», особливо в досліджуваній групі I, і менш виражених у досліджуваній групі II, спостерігається зниження поверхневої щільності, об'ємної щільності, що свідчить про покращення якості кісткової тканини. Відповідні показники обох досліджуваних груп неухильно зближуються.

Таблиця 1.

Достовірність різниці між групами відносно показників оптичних параметрів.

Показник	Об’єм зони кортикотомії (V)	Об’єм дистракційної зони	Площа зони кортикотомії (S)	Площа дистракційної зони	V/S дистракційної зони	V/S зони кортикотомії
Достовірність різниці між групами(p)	<0.01	<0.01	<0.05	0.27	0.04	<0.01

У таблиці 1 представлені всі результати в табличній формі. Немає суттєвої різниці в якості дозрівання кістки між двома групами, особливо на момент стикування. Результати обох груп також знаходяться в межах діапазону неушкодженої кістки, використаної для порівняння.

Дискусія.

У згоді з даними Schenk і Willenegger [6], наші результати демонструють, що остеонеогенез в контексті заміщення дефекту можна розглядати як форму загоєння розриву. Аналогічні висновки були виявлені і в отриманих нами гістологічних препаратах. Частка фіброзної кістки та пухкої і щільної сполучної тканини, яка виступає основним каркасом цієї кістки, була найвищою в групах I і II (повна стиковка), поступово зменшувалася в наступних піддослідних тварин у міру прогресування ремоделювання і, як і очікувалося, була найнижчою в тварин II групи.

Таким чином, отримані результати чітко демонструють вплив травми м'яких тканин на остеогенез та якість новоутвореної кістки. Вже на

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

гістологічному зображенні видно явну перевагу в дозріванні мозолі у нетравмованій групі II в зоні кортикотомії, дистракції та стикування [7,8].

З іншого боку, взаємозв'язки між відповідними компартментами (вентральний, латеральний, медіальний, дорсальний) і пов'язані з ними відмінності в локальних факторах, таких як ангіогенез, диференціювання тканин, формування кісткової та хрящової тканини, послідовність перебігу вищезазначених процесів в окремих ділянках перелому та на ділянках їх перекриття не можна нехтувати за жодних обставин [7-10].

Тут якісні висновки, які вже були зроблені вище, підтвердилися і кількісно. Слід зазначити, що дане дослідження не дозволяє стверджувати про ступінь мінералізації сформованої кістки. Це неможливо виключно через декальцинацію, необхідну в рамках гістологічної обробки. Крім того, в рамках проведеного дослідження неможливо зробити будь-які твердження щодо біомеханічних властивостей новоутвореної дистракційної мозолі або стабільності в ділянці зони кортикотомії або зони стикування. Такі твердження в принципі можливі при використанні кільцевого фіксатора. Жорсткість до скручування дистракційної мозолі вимірюється за допомогою спеціальних насадок на кільцевому фіксаторі [10].

Відомо, що після перелому більшість клітин гине на невеликій відстані по обидва боки від щілини перелому. Вже через 24 години після травми з'являються перші ознаки підвищення клітинної активності в тих клітинах, що залишилися живими[2, 9].

Тому ще одним важливим питанням було значення окістя у зв'язку із загоєнням перелому. Незважаючи на інтенсивне вивчення літератури, не вдалося знайти метод кількісної та якісної оцінки окістя [1,2]. В результаті ми були змушені представити в гістологічному описі разючі відмінності між групами піддослідних, різними відділами і різними зонами з плином часу. Початкова ідея вимірювання висоти окістя або підрахунку послідовних клітинних шарів виявилася безперспективною на ранній стадії і пов'язана з високою частотою помилок. Зокрема, в травмованих ділянках неможливо було чітко розрізнити, де закінчується окістя, а де починається рубцева тканина. Були також поодинокі випадки відшарування окістя від кістки, що значно ускладнювало чітке віднесення окістя до відповідної ділянки кістки. В рамках цього дослідження було виявлено чітку гістологічну кореляцію між умовами кровотоку, наростанням окістя і загоєнням переломів, яка була проілюстрована чіткими зображеннями.

У цьому дослідженні ми не змогли спростувати емпіричне твердження про те, що транспортний сегмент приносить із собою власні м'які тканини без неоангіогенезу. На ранній фазі дистракції мозолі м'які тканини, що не зазнали впливу, безумовно, мають перевагу для дозрівання кістки, але в подальшому перебігу немає ніяких відмінностей. Таким чином, наше дослідження на тваринах показує, що відкрита дистракція мозолі не має недоліків у порівнянні

з закритою дистракцією мозолі, якщо порівнювати кінцеву точку дозрівання кістки зі здоровою кісткою. Збережені м'які тканини мають свої переваги на початку дозрівання мозолі, але, безумовно, без будь-якого впливу на несучу здатність регенерату. На більш пізніх етапах, після 2 тижнів транспортування в моделі, ця перевага нівелюється. Однак через дизайн дослідження ми не можемо зробити жодних заяв щодо відмінностей у механічній стабільності з часом, але це завдання подальших досліджень. Відновлення м'яких тканин у людини, безумовно, має сенс з точки зору косметології та профілактики травм. На питання про те, наскільки можлива профілактика інфікування регенерованої кістки шляхом заміни м'яких тканин, неможливо відповісти за допомогою моделі на тваринах.

Висновки.

У цьому дослідженні ми не змогли спростувати емпіричне твердження про те, що транспортний сегмент несе із собою власні важливі м'які тканини. На ранній фазі дистракції мозолі м'які тканини, що не зазнали впливу, безумовно, мають перевагу для дозрівання кістки, але в подальшому перебігу немає ніяких відмінностей. Таким чином, наше дослідження на тваринах показує, що відкрита дистракція мозолі не має недоліків у порівнянні з закритою дистракцією мозолі, якщо порівнювати кінцеву точку дозрівання кістки зі здоровою кісткою. Ремодельовані м'які тканини мають свої переваги на початку дозрівання мозолі, але, безумовно, без будь-якого впливу на несучу здатність регенерату. На більш пізніх етапах, після 2 тижнів транспортування в моделі, ця перевага нівелюється. Однак через дизайн дослідження ми не можемо зробити жодних заяв щодо відмінностей у механічній стабільності з часом, але це завдання подальших досліджень. Відновлення м'яких тканин у людини, безумовно, має сенс з точки зору косметології та кістково-пластичних операцій. На питання про те, наскільки можлива профілактика інфікування регенерату шляхом менеджменту м'яких тканин, можливо відповісти за допомогою подальших досліджень.

Література:

1. Arslan H, Ketani A, Gezici A, Kapukaya A, Necmioglu S, Kesemenli C et al. The effects of osteoporosis on distraction osteogenesis: an experimental study in an ovariectomised rabbit model. Acta Orthop Belg 2003; 69: 67–73

2. Atesalp AS, Komurcu M, Basbozkurt M, Kurklu M. The treatment of infected tibial nonunion with aggressive debridement and internal bone transport. Mil Med 2002; 167: 978–981

3. Elgali, I., Omar, O., Dahlin, C., & Thomsen, P. (2017). Guided bone regeneration: materials and biological mechanisms revisited. *European journal of oral sciences, 125*(5), 315–337. https://doi.org/10.1111/eos.12364

4. Donos N, Akcali A, Padhye N, Sculean A, Calciolari E. Bone regeneration in implant dentistry: Which are the factors affecting the clinical outcome? Periodontol 2000. 2023 Oct;93(1):26-55. doi: 10.1111/prd.12518. Epub 2023 Aug 24. PMID: 37615306.

5. Majidinia M, Sadeghpour A, Yousefi B. The roles of signaling pathways in bone repair and regeneration. J Cell Physiol. 2018 Apr;233(4):2937-2948. doi: 10.1002/jcp.26042. Epub 2017 Aug 3. PMID: 28590066.

6. Magri AMP, Parisi JR, de Andrade ALM, Rennó ACM. Bone substitutes and photobiomodulation in bone regeneration: A systematic review in animal experimental studies. J Biomed Mater Res A. 2021 Sep;109(9):1765-1775. doi: 10.1002/jbm.a.37170.

7. D' Este M, Eglin D, Alini M, Kyllonen L. Bone regeneration with biomaterials and active molecules delivery. Curr Pharm Biotechnol. 2015;16(7):582-605. doi: 10.2174/1389201016666150206112121. PMID: 25658379.

8. García-Gareta E, Coathup MJ, Blunn GW. Osteoinduction of bone grafting materials for bone repair and regeneration. Bone. 2015 Dec;81:112-121. doi: 10.1016/j.bone.2015.07.007. Epub 2015 Jul 8. PMID: 26163110.

9. Leucht P, Lee S, Yim N. Wnt signaling and bone regeneration: Can't have one without the other. Biomaterials. 2019 Mar;196:46-50. doi: 10.1016/j.biomaterials.2018.03.029. Epub 2018 Mar 15. PMID: 29573821.

10. Steinau HU, Hebebrand D, Vogt P, Josten C. Plastische Weichteildeckung bei Defektfrakturen am Unterschenkel. Chirurg 1996; 67: 1080–1086

References:

1. Arslan, H., Ketani, A., Gezici, A., Kapukaya, A., Necmioğlu, S., Kesemenli, C., & Subasi, M. (2003). The effects of osteoporosis on distraction osteogenesis: an experimental study in an ovariectomised rabbit model. *Acta orthopaedica Belgica*, *69*(1), 67–73.

2. Atesalp, A. S., Komurcu, M., Basbozkurt, M., & Kurklu, M. (2002). The treatment of infected tibial nonunion with aggressive debridement and internal bone transport. *Military medicine*, *167*(12), 978–981.

3. Elgali, I., Omar, O., Dahlin, C., & Thomsen, P. (2017). Guided bone regeneration: materials and biological mechanisms revisited. *European journal of oral sciences*, *125*(5), 315–337. https://doi.org/10.1111/eos.12364

4. Donos, N., Akcali, A., Padhye, N., Sculean, A., & Calciolari, E. (2023). Bone regeneration in implant dentistry: Which are the factors affecting the clinical outcome?. *Periodontology 2000*, *93*(1), 26–55. https://doi.org/10.1111/prd.12518

5. Majidinia, M., Sadeghpour, A., & Yousefi, B. (2018). The roles of signaling pathways in bone repair and regeneration. *Journal of cellular physiology*, *233*(4), 2937–2948. https://doi.org/10.1002/jcp.26042

6. Magri, A. M. P., Parisi, J. R., de Andrade, A. L. M., & Rennó, A. C. M. (2021). Bone substitutes and photobiomodulation in bone regeneration: A systematic review in animal experimental studies. *Journal of biomedical materials research. Part A*, *109*(9), 1765–1775. https://doi.org/10.1002/jbm.a.37170

7. D' Este, M., Eglin, D., Alini, M., & Kyllonen, L. (2015). Bone regeneration with biomaterials and active molecules delivery. *Current pharmaceutical biotechnology*, *16*(7), 582–605. https://doi.org/10.2174/1389201016666150206112121

8. García-Gareta, E., Coathup, M. J., & Blunn, G. W. (2015). Osteoinduction of bone grafting materials for bone repair and regeneration. *Bone*, *81*, 112–121. https://doi.org/10.1016/j.bone.2015.07.007

9. Leucht, P., Lee, S., & Yim, N. (2019). Wnt signaling and bone regeneration: Can't have one without the other. *Biomaterials*, *196*, 46–50. https://doi.org/10.1016/j.biomaterials.2018.03.029

10. Steinau, H. U., Hebebrand, D., Vogt, P., & Josten, C. (1996). Plastische Weichteildeckung bei Defektfrakturen am Unterschenkel [Plastic soft tissue coverage in defect fractures of the tibia]. *Der Chirurg; Zeitschrift fur alle Gebiete der operativen Medizen*, *67*(11), 1080–1086. https://doi.org/10.1007/s001040050107

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616.94-036.1

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1771-1802

Радецька Людмила Володимирівна кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №1, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0002-2916-1831

Копча Василь Степанович доктор медичних наук, професор кафедри інфекційних хвороб з епідеміологією, шкірними та венеричними хворобами, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0001-9499-3733

Крицький Тарас Ігорович кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №1, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0002-7476-2775

Смачило Ірина Володимирівна кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №1, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0003-4323-8628

Савченко Ірина Петрівна кандидат медичних наук, доцент кафедри внутрішньої медицини №1, Тернопільський національний медичний університет ім. І. Я. Горбачевського МОЗ України, https://orcid.org/0000-0002-9687-1219

ТРУДНОЩІ МЕНЕДЖМЕНТУ ХВОРИХ ІЗ СЕПТИЧНИМ МІОКАРДИТОМ ТА СЕПСИСОМ

Анотація. Сепсис – поліетіологічна бактерійна і/або грибкова інфекційна хвороба, яка перебігає ациклічно внаслідок імунної недостатності до збудника/збудників, із своєрідною клінічною симптоматикою і труднощами діагностики, що вимагає спеціального лікування.

Розглянуто проблему гострого сепсису як поліетіологічної ациклічної хвороби із своєрідною клінічною симптоматикою і труднощами діагностики, що вимагає спеціального лікування. Охарактеризовані провісники гострого сепсису та різноманіття клінічних проявів його двох класичних стадій – септицемії та септикопіємії.

Описано типовий клінічний випадок гострого сепсису. За відсутності відповідної настороженості у лікарів етіотропна терапія зазвичай виявляється запізнілою. Тому, попри потужне антибактерійне лікування, недуга не

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

обмежилася тільки гострим сепсисом, а мала продовження у вигляді інфекційного (септичного) ендокардиту.

Септична природа інфекційного ендокардиту зумовлена наявністю та персистенцією сепсисного вогнища/вогнищ в ендокарді, а також перебігом хвороби у вигляді безперервного наростання місцевих запально-деструктивних змін у первинних сепсисних вогнищах і загальних інфекційно-метастатичних, тромбоемболічних та імунокомплексних проявів, які за відсутності спеціального лікування призводять до неминучого летального висліду, тобто розвитком хвороби на кшталт сепсисної ациклічності.

Діагностика інфекційного ендокардиту базується на виявленні спочатку обґрунтовано підозрілих клінічних, а потім – доказових параклінічних ознак хвороби. Наведено класичні клінічні та морфологічні ознаки інфекційного ендокардиту, а також загальні принципи терапії таких хворих.

Ключові слова: сепсис;септицемія; септикопіємія; септичний (інфекційний) ендокардит;клінічні прояви;діагностика; клінічний випадок.

Radetska Lyudmila Volodymyrivna PhD, MD, Associate Professor of department of Internal Medicine №1 I. Horbachevsky Ternopil National Medical University. ORCID ID: 0000-0002-2916-1831

Kopcha Vasyl Stepanovych Doctor of Medical Sciences, Professor of the Department of Infectious Diseases with Epidemiology, Skin and Venereal Diseases of the I. Ya. Horbachevsky Ternopil National Medical University of the Ministry of Health of Ukraine, https://orcid.org/0000-0001-9499-3733

Krytskyy Taras Igorovych PhD, MD, Associate Professor of department of Internal Medicine №1 I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, https://orcid.org/0000-0002-7476-2775

Smachylo Iryna Volodymyrivna PhD, MD, Associate Professor of department of Internal Medicine №1 I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, https://orcid.org/0000-0003-4323-8628

Savchenko Iryna Petrivna PhD, MD, Associate Professor of department of Internal Medicine №1 I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, https://orcid.org/0000-0002-9687-1219

DIFFICULTIES OF DIAGNOSING ACUTE SEPSIS AND SEPTIC ENDOCARDITIS

Abstract. Sepsis is a polyetiological bacterial and/or fungal infectious disease that progresses acyclically due to immune deficiency to the pathogen(s), with

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

specific clinical symptoms and diagnostic difficulties, requiring special treatment. The problem of acute sepsis as a polyetiological acyclic disease with peculiar clinical symptoms and diagnostic difficulties, which requires special treatment, is considered. Predictors of acute sepsis and the variety of clinical manifestations of its two classical stages – septicemia and septicopyemia – are characterized.

A typical clinical case of acute sepsis is described. In the absence of appropriate vigilance among doctors, etiotropic therapy is usually delayed. Therefore, despite powerful antibacterial treatment, the disease was not limited to acute sepsis, but continued in the form of infectious (septic) endocarditis.

The septic nature of infectious endocarditis is determined by the presence and persistence of a septic focus in the endocardium, as well as the course of the disease in the form of continuous growth of local inflammatory and destructive changes in primary septic foci and general infectious-metastatic, thromboembolic, and immunocomplex manifestations, which, in the absence of special treatment, lead to an inevitable fatal outcome, that is, the development of a disease such as sepsis acyclicity.

The diagnosis of infective endocarditis is based on the detection of initially reasonably suspicious clinical and then evident paraclinical signs of the disease. Classical clinical and morphological signs of infectious endocarditis, as well as general principles of therapy of such patients are given.

Keywords: sepsis; septicemia; septicopyemia; septic (infectious) endocarditis; clinical manifestations; diagnosis; clinical case.

Постановка проблеми.

Актуальність сепсису як медичної проблеми визначається:

1) широким його розповсюдженням;

2) некерованою захворюваністю;

3) реальною можливістю захворіти: «жодна людинане гарантована від сепсису»;

4) надзвичайною тяжкістю хвороби;

5) великою ймовірністю смертельного висліду призахворюванні.

Відповідно до клінічних форм розрізняють найгостріший, гострий і хронічний сепсис.

Гострий сепсис – основна та найбільш поширена клінічна форма цієї недуги. Найгостріший і гострий сепсис етіологічно поділяються на грампозитивний та грамнегативний. Грампозитивний гострий сепсис перебігає загалом не тактяжко і клінічно різноманітнішийвід грамнегативного і реєструється приблизно втричі частіше, ніж грамнегативний [1].

Слід зазначити, що можливий етіологічно змішаний варіант сепсису (mixtsepsis), коли у хворого виявляються два і більше збудників, які можуть належати до різних класів (грампозитивних і грамнегативних) бактерій, що цілком відповідає поліетіологічній природі сепсису.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Початкова клінічна симптоматика гострого сепсису може виглядати подвійно, коли:

1) основним проявам хвороби передують симптоми провісників, які є гарячковою реакцією формування первинного сепсисного вогнища;

2) захворювання починається безпосередньо з макросимптомів сепсису, тобто ознак септицемії та/або септикопіємії.

Найхарактернішою ознакою септицемії є стабільна гарячка, тоді як для провісників сепсису характерна нестабільна або субфебрильна гарячка.

Безгарячковий (афебрильний) сепсис можливий у вигляді окремих проявів хвороби при розвитку:

а) найгострішого сепсису із симптоматикою інфекційно-токсичного (сепсисного) шоку зі зниженням температури тіла до нормальних та субнормальних значень з перших годин хвороби у зв'язку зі станом шоку;

б) сепсису у хворих похилого та старечого віку, у пацієнтів зі злоякісними новоутвореннями з множинними метастазами або у хворих, які отримують імуносупресивну терапію, – імуноскомпрометована група.

Провісники гострого сепсису

У тих випадках, коли гострий сепсис розвивається з первинного запального процесу, сепсисне вогнище може формуватися на початковій стадії хвороби. Тоді первинні прояви недуги доречно називати провісниками захворювання.

Виявляються провісники сепсису переважно у вигляді гарячки.

Можна виділити чотири найбільш характерні гарячкові варіанти провісників:

1) субфебрилітет від кількох діб до кількох тижнів;

2) гарячкові гострі підйоми –«температурні свічки» з ознобами і без них з відносно короткочасними періодами апіреексії;

3) гарячкові хвилі в межах 5-7 діб з періодами апіреексії до появи стійкої гарячки;

4) менш характерні гарячкові реакції у вигляді недиференційованих гарячкових підйомів.

Самопочуття хворих у період провісників погіршується тільки у момент підвищення температури тіла, особливо при «температурних свічках».

Під час апіреексії або субфебрилітету самопочуття хворих настільки задовільне, що не тільки хворий, але й лікар, якщо він професійно не знайомий із сепсисом, може не підозрювати про недугу, яка назріває, а температурні підйоми розглядати як можливі епізоди або наслідки респіраторної вірусної інфекції, що не вимагають значної уваги. Але якщо з кожним температурним підйомом періоди апіреексії скорочуються, а гарячкові підйоми інтенсифікуються та подовжуються, слід запідозрити, що гарячка може виявитися початковою сепсисною симптоматикою, яка трансформується в початкову септицемію.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Як тільки окремі гарячкові підйоми зіллються у стабільну безперервну гарячку, слід вважати, що сепсисне вогнище сформувалося остаточно і захворювання перейшло в початкову септицемічну стадію сепсису.Утворене первинне сепсисне вогнище стає джерелом надходження у кров збудників і токсинів після того, як вони накопичуються в ньому вище того рівня, який може утримуватися запальним бар'єром, що оточує це вогнище. У момент такого «прориву» виникає «температурна свічка» з остудою та різким погіршенням самопочуття. Після такого «прориву» для повторного критичного накопичення збудників у первинному вогнищі потрібно кілька діб, через що «температурні свічки» у цей період хвороби спостерігаються з інтервалами також у кілька діб.

Після «прориву» первинне сепсисне запальне вогнище переходить у стан латенції і самопочуття хворого швидко відновлюється, що регулярно можна спостерігати при другому гарячковому варіанті провісників.

У разі провісників у вигляді субфебрилітету накопичення збудника у первинному вогнищі до критичного рівня відбувається поступово. «Прорив» первинного запального вогнища у випадках з провісниками у вигляді тривалого субфебрилітету (перший гарячковий варіант провісників) майже завжди означає початок сепсису на стадії початкової септицемії.

Третій варіант провісників (гарячкові хвилі) є проміжним станом між першим і другим варіантами.

У тих випадках, коли сепсис розгортається як винятково тяжкий варіант хвороби, ознаки септицемії проявляються без провісників.

Клінічні прояви гострого сепсису

Температурна реакція хворих на гострий сепсис дуже різноманітна. Гектична гарячка – класична ознака сепсису – спостерігається практично у кожного третього хворого переважно в септикопіємічний період недуги.

Можливі й інші види температурних кривих – ремітуюча, хвилеподібна з невпорядкованими гарячковими хвилями, гарячка невизначеного типу і, нарешті, повна відсутність гарячки (афебрильний сепсис). Слід зазначити, що на перебіг й особливості температурних кривих неминуче впливають антибіотики, які хворі з гарячкою отримують обов'язково.

Діагностичне значення виду температурних кривих невисоке й обмежується тільки гектичною гарячкою, яка характерна, але не патогномонічна для гострого сепсису.

Шкірні прояви при гострому сепсисі також дуже різноманітні. Передусім йдеться про:

- гнійні, переважно гнійничкові прояви, особливо на шкірі обличчя;
- геморагічні некрози і
- дрібноміхурцеву (міліарну) висипку–Miliariacristallina.

Гнійні/гнійничкові ураження шкіри (фурункули, панариції, пароніхії, гнійничкові вогнища на верхній губі та підборідді при синус-тромбоз сепсисі)

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

найчастіше є первинними гнійно-запальними процесами, що вказують на джерело сепсисної (кокової) інфекції. Можливі й вторинні гнійно-запальні шкірні прояви на тлі сепсису, що розвинувся як результат дисемінації гнійної інфекції з первинного або вторинних сепсисних вогнищ.

Геморагічні некрози шкіри є одним із можливих проявів властивої сепсису гіперкоагуляції крові, що проявляється у судинах шкіри. Геморагічні некрози бувають сухі (частіше) і вологі (рідше), вони локалізуються переважно на дистальних відділах кінцівок, на пальцях, в міжпальцевих складках, на тильних і долонних поверхнях кистей рук або стоп, а також (набагато рідше) на шкірі обличчя. Подібні зміни можливі при менінгококцемії, але тоді вони розвиваються на тлі геморагічного висипу. Сепсисні геморагічні некрози шкіри не супроводжуються тотальною геморагічною висипкою, як це властиво менінгококцемії. Слід підкреслити, що сепсисні геморагічні некрози шкіри бувають 3-7 мм (рідко більше 10 мм) у діаметрі, для них не характерна множинність і вони не обов'язково супроводжуються значною болючістю, тому їх частоне виявляють. Попри це, їх діагностичне значення вельми значне, оскільки вони належать до ранніх (буквально з першої доби) проявів гострого сепсису.

Міліарна висипка(Miliaria cristallina)– дуже характерний шкірний елемент гострого сепсису у вигляді найдрібнішого (близько 1 мм у діаметрі) везикульозного висипу величиною з шпилькову голівку, що розташовується в місцях з тонкою шкірою (нижня частина грудей, верхня частина живота, пахвові ділянки. Колір вмісту везикул трохи жовтуватий або прозорий, тому на загальному тлі шкіри вони не виділяються, через що пропускаються ще частіше, ніж геморагічні некрози.

Можливі нехарактерні для гострого сепсису інфекційно-алергічні та суто алергічні екзантеми, які не мають діагностичного значення.

Ураження внутрішніх органів представлене запальними процесами, які викликають бактерії або гриби – збудники гострого сепсису. У відносно рідкісних випадках такі запальні процеси можуть бути первинними, наприклад пневмонія, генітальні запальні процеси, гнійний холецистит/холангіт, з яких формується первинне сепсисне вогнище. Але найчастіше запальні процеси внутрішніх органів при гострому сепсисі розвиваються у термінальній септикопіємічній стадії гострого сепсису, оскільки є, по суті, метастатичними запальними вогнищами.

Запальні ураження легень є найчастішими запальними органними процесами при гострому сепсисі. Сюди належать всі різновиди сепсисної пневмонії: пневмонія дисемінована, інфільтративно-деструктивна, бульозна й ускладнена, тобто пневмонія з ураженням плеври. Можливий сухий, геморагічний або гнійний плеврит. Виділення збудника можливе як з гнійного, так і з геморагічного випоту. Серозний плеврит при сепсисі не характерний і, ймовірно, є початковою стадією гнійного плевриту, в який він і переходить, якщо лікування виявиться недостатньо ефективним [1-3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Запальні ураження нирок нині бувають порівняно рідше, очевидно, через переважання стафілокока в етіології грампозитивного гострого сепсису. Сучасні стафілококові ураження нирок перебігають значно легше, порівняно зі стрептококовими, які були в ті часи, коли стрептококи виявлялися основним збудником грампозитивного гострого сепсису, тобто до 50-х років XX століття.

Запальні ураження серця при гострому сепсисі – інфекційно-алергічний міокардит, токсикоалергічний міокардит, сухий перикардит – мабуть, рідше діагностуються, ніж відбуваються, через те, що вони зазвичай минаютьу процесі лікування основного захворювання. Гнійні ураження серця – гнійний перикардит, гнійний міокардит, абсцес міокарда –нині або не виявляються у зв'язку з високою інтенсивністю сучасної антибіотикотерапії або складають дуже рідкісну патологоанатомічну знахідку, що найчастіше поєднується з інфекційним (сепсисним) ендокардитом.

Запальні ураження печінки при гострому сепсисі можуть бути первинними, коли загострення хронічного холециститу або холецистохолангіту із запальними змінами в печінці трансформуються у первинне сепсисне печінкове вогнище. Формування первинного печінкового сепсисного вогнища, ймовірно, буває не так вже й рідко, враховуючи повсюдне поширення банальних запальних уражень жовчовивідних шляхів.

Навпаки, вторинні запальні ураження печінки (гострі сепсисні гепатити) при гострому сепсисі відносно рідкісні та прогностично несприятливі.

Це різко контрастує із твердженням авторів та апологетів синдромальної системно-запальної теорії сепсису про те, що розвивається регулярна «транслокація» бактерій та ендотоксину з кишечнику хворих: «пасаж бактерій через епітелій слизової оболонки кишки... в портальну систему та системний кровоплин з посиленням ендотоксинемії, пошкодженням печінки та пригніченням імунітету» [4,5].

Хоча «транслокація», в принципі, можлива, вона, очевидно, буває досить рідко. Гострі сепсисні гепатити виявляються лише у 0,5 % випадків [2]. Венозна кров від кишечнику відтікає через портальну систему, тобто безпосередньо через печінку, тому при регулярній «транслокації» кишкових бактерій гострий гепатит з жовтяницею спостерігався б при сепсисі не рідше, ніж сепсисна пневмонія.

Незважаючи на ефектність терміну «транслокація», переміщення кишкових бактерій у печінку під час недуги, безумовно, не правило, а виняток.

Її основною причиною є мало- або недостатньо ефективне протисепсисне лікування, через що розвивається терапевтична задавненість, а услід за нею – септикопіємія та «транслокація» як один із проявів септикопіємії. Приналежній протисепсисній терапії «транслокація» не розвивається.

Запальні ураження селезінки при гострому сепсисі не характерні, що також не на користь транслокації. Можливі інфаркти селезінки та ще рідше – абсцеси.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Запальні ураження центральної нервової системи при гострому сепсисі, як і ураження печінки, бувають первинними, наприклад коли менінгіт стає джерелом сепсису (досить рідко), і вторинними – в результаті метастазування збудників із сепсисного вогнища/вогнищ. Основним видом запальних уражень центральної нервової системи при гострому сепсисі є гнійний менінгіт. Мозкові оболонки – перший «бар'єр» на шляху метастазуваннязбудника через кров у центральну нервову систему. Найчастішим збудником гнійного менінгіту при гострому сепсисі є стафілокок. Своєрідна особливість стафілококового гнійного менінгіту при сепсисі полягає у повній або майже повній відсутності болю голови. Така «нелогічна» особливість, ймовірно, є закономірним сепсисним явищем, яке належним чином досіне зафіксоване у спеціальних публікаціях, можливо через те, що:

а) відсутність скарг на біль голови не привертає уваги лікарів до цього прояву гострого сепсису;

б) сепсисом зайняті передусім анестезіологи-реаніматологи (фахівці із синдромальної патології), які не проявляють помітного професійного інтересу до клінічних проявів сепсису.

Ускладнення гострого сепсису гнійним менінгітом є ознакою неспроможності етіотропної терапії, якщо хворий отримував лікування до розвитку менінгіту, і свідчить про несприятливий прогноз, якщо не буде вжито заходів екстреного професійного лікування.

Запальні ураження іншої локалізації стосуються головним чином кісток і суглобів. Тут на перше місце має бути поставлений остеомієліт. Це захворювання може бути (рідко) первинним, але найчастіше сепсисний остеомієліт є вторинним метастатичним ускладненням гострого сепсису. Етіологія гнійних остеомієлітів та артритів, як правило, стафілококова [1, 2].

При гострому сепсисі можливі дуже характерні поєднання запальних уражень внутрішніх органів, які настільки своєрідні, що дозволяють окремо виділити та клінічно надійно диференціювати особливо тяжку форму гострого сепсису, що отримала спеціальну назву синус-тромбоз сепсис.

Йдеться про інфікування ретробульбарної клітковини та кавернозних синусів з їх подальшим запальним тромбозом. Синус-тромбоз сепсис можливий за наявності запального, частіше гноячкового вогнища/вогнищ на обличчі в межах «квадрату» – нижче брів і до підборіддя, включаючи нижню губу з латеральними межами по зовнішньому краю вилицевих кісток.

Кров, що відтікає від зазначеної зони, збирається кутовою веною (V.angularis) і потрапляє в ретробульбарну клітковину і далі – в кавернозні синуси. Інфекція із запального елемента/елементів зазначеної зони шкіри обличчя буває, як правило, гнійна, але можлива і негнійна (синус-тромбоз – сепсис грамнегативної етіології). Особливо небезпечні видавлюваннявугрів на носі та біля носа, їх проколювання тощо.

Інфекція із зазначеної ділянки шкіри обличчя, проникаючи лімфогенно, попадає в басейн V. angularis, після чого потрапляє в ретробульбарну

клітковину і кавернозні синуси, спричиняючи однобічне або (рідше) двобічне запалення ретробульбарної клітковини, а також запалення та тромбоз. Недуга характеризується особливою гостротою і тяжкістю з характерною тріадою у вигляді запалення і тромбозу кавернозних синусів, менінгіту і двобічної пневмонії, що виникають вже у першу добу.

Першими проявами синус-тромбоз сепсису є остуда, наростаюча гарячка, різке погіршення самопочуття, біль голови, болі в оці/очах, екзофтальм, набряк повік, утруднення або неможливість відкрити око або обидва ока, а також ознаки менінгіту та «потривоженого» запального елемента в зоні описаного «квадрату» шкіри обличчя. Така вражаюча симптоматика робить діагностику синус-тромбоз сепсису нескладною.

Сучасна професійна етіотропна протисепсисна терапія надійно виліковує синус-тромбоз сепсис при її своєчасному застосуванні. Ефективному лікуванню синус-тромбоз сепсису сприяє відносно його раннє розпізнавання завдяки характерній симптоматиці, про що вже згадувалося.

Є ще один клінічний варіант гострого сепсису, що нагадує синус-тромбоз сепсис, при якому також розвиваються менінгіт і нібито «нелогічна» пневмонія – отогенний сепсис.

Це також рідкісна форма гострого сепсису, яка розвивається як своєрідне ускладнення хронічного гнійного вогнища у внутрішньому вусі, тобто хронічного отиту при його реактивації. Випадки отогенного гострого сепсису виникають, як правило, на епідемічній хвилі грипу або гострої респіраторної інфекції неуточненої етіології із загостренням хронічного гнійного отиту та розвитком гострого отогенного сепсису з менінгітом і пневмонією вже на початку захворювання.

Неважко бачити, що характерна динаміка розвитку сепсису від септицемії до септикопіємії у таких випадках не порушується, а зміщується. Обидві стадії сепсису при особливо тяжких формах зливаються, нашаровуючись одна на одну.

За своєю гостротою та високою злоякісністю отогенний сепсис цілком порівнюваний із синус-тромбоз сепсисом. Як і при останньому, розвиток гнійного менінгіту здається патогенетично цілком логічним через близькість гнійного вогнища у внутрішньому вусі до центральної нервової системи, тоді як одномоментна пневмонія такого логічного пояснення не отримує.

Водночас таке зіставлення двох клінічно подібних форм (варіантів) гострого сепсису, що об’єднуються наявністю «логічного» менінгіту та «нелогічної» пневмонії, безумовно, свідчить про наявність особливої сепсисної закономірності, патогенетичний зміст якої поки що не розкритий.

Крім запальних уражень внутрішніх органів, при гострому сепсисі можливі також патологічні порушення психіки, зокрема розвиток шизоїдного синдрому, що має бути віднесений до випадків, які раніше розглядалися як особливо тяжкі інфекційні психози.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

На відміну від гострого грампозитивного сепсису, патогенетично пов'язаного з декількома токсинами та антигенами, грамнегативний гострий сепсис формується під впливом переважно одного токсину – ліпополісахаридного компонента (ЛПС) ендоплазматичної мембрани грамнегативних бактерій. Як відомо, ендотоксин перевершує токсини грампозитивних бактерій за інтенсивністю своєї токсичної дії, у зв'язку з чим грамнегативний сепсис перебігаєтяжче за грампозитивний. Токсичність ЛПС обумовлена ліпідом А, структура якого у всіх грамнегативних бактерій дуже подібна. Тому сепсис, спричинений представниками різних родин грамнегативних бактерій (ешерихії, псевдомонади, клебсієли та ін), має настільки подібну клінічну симптоматику, що їх етіологічне розмежування на клінічній основі не практикується. Специфіка дії грам-негативного ендотоксину (ліпід А) проявляється в тому, що хоча при грамнегативному гострому сепсисі є всі основні клінічні елементи, властиві сепсису, але перебігаєтаке захворювання значно тяжче. Тому багато хворих на грамнегативний сепсис вмирають раніше, ніж у них встигають розвинутися типові шкірні та вісцеральні прояви [1].

Крім випадків грампозитивного та грамнегативного сепсису, спричиненого одним збудником, слід звернути увагу на сепсис змішаної етіології (mixt-sepsis), коли одночасно виявляються два і більше збудників. Декілька збудників можуть перебувати в організмі хворого на сепсис спочатку, але можуть і проникати в нього послідовно, змінюючи (замінюючи) один одного. Найчастіше таке стається при недостатньо ефективному лікуванні, як правило, в умовах лікарні особливо у відділеннях інтенсивної терапії та реанімації, де можливості внутрішньолікарняного суперінфікування вищі, ніж в інших відділеннях.

Мікст-сепсис не має чітких симптоматичних відмінностей від сепсису, спричиненого монозбудниками. Відсутність нової (додаткової) симптоматики при розвитку сепсису з кількома збудниками цілком відповідає поліетіологічній природі сепсису як інфекційного процесу.

Усталена думка, що для гострого сепсису характерна наявність анемізації, нейтрофільного лейкоцитозу та прискореної ШОЕ. Однак практика засвідчує, що зміни гемограми при гострому сепсисі загалом досить характерні, але не патогномонічніза жодним з показників. Найбільш стабільним із усіх показників сепсисної гемограми є прискорена ШОЕ.

Сепсис, як і будь-яке інфекційне захворювання, розвивається стадійно. При гострому сепсисі (тобто за наявності сформованого первинного вогнища) початковою стадією хвороби є, як відомо, септицемія, яка є бактеріємією/фунгемією в імунототолерантному щодо збудника/збудників організмі. Назва«септицемія» підкреслює характерне для гострого сепсису постійне перебування збудника/збудників у крові хворих, тобто генералізований характер інфекційного процесу.

Клінічно септицемія проявляється безперервним прогресуванням хвороби з проявами, які властиві гострому сепсису. Суттєвою особливістю

септицемії як стадії сепсису є характерне метастазування збудника/збудників у внутрішні органи з первинного сепсисного вогнища з початком формування вторинних вогнищ. Попри те, що проліферація збудника/збудників як в первинному, так і у вторинних вогнищах безперервно наростає через імунотолерантністьдо збудника/збудників, щопостійно посилюється, у ранній септицемії зазначений процес клінічно відносно малопомітний. При грампозитивній ранній септицемії загальний стан хворих може бути цілком задовільним з погіршеннями тільки в момент появи «температурних свічок». Якщо лікування під час ранньої септицеміїзабезпечує ефективне пригнічення збудника,недуга буде вилікувана на ранній стадії і перебігатиме абортивно.

Метою даної роботи є розгляд та дослідження проблематики менеджменту хворих із септичним міокардитом та сепсисом, аналіз труднощів діагностики й терапії цієї патології, а також демонстрація особливостей перебігу захворювання на прикладі клінічного випадку з метою висвітлення ключових аспектів клінічної практики та покращення підходів до своєчасного виявлення і лікування таких станів.

Виклад основного матеріалу

Хворий Л.А.М., 41 рік, тимчасово безробітний, в ургентному порядку ушпиталенийсімейним лікарем в неврологічне відділення Бережанської районної лікарні 24.10.2022 р. з діагнозом «Вторинне ураження головного мозку із цефалгічним синдромом, вестибулярним синдромом, помірним лівобічним геміпарезом та гемігіпестезією, лівобічно-пірамідно-рефлекторною недостатністю».

Скаржився на помірний біль голови, періодичне запаморочення, слабкість і затерпання у лівих кінцівках, легку хиткість при ходьбі, коливання артеріального тиску, шум у вухах, зниження пам’яті і працездатності.

An. morbi. Захворів близько 3 тиж тому, відколи з’явилось затерпання у лівій руці. Пов’язував із ГРВІ. Сімейним лікарем були призначені антипіретики та «якісь» антибіотики, що забезпечило деяке покращання протягом останнього тижня. Температура тіла на короткий час спадала до субфебрильних цифр, а згодом короткочасно внормовувалася навіть без антипіретичної корекції. У цей час хворий почував себе цілком задовільно. 16.10.2022 р. загальний стан різко погіршився, температура тіла вкотре піднялася вище 38 °С. Був скерований для здійснення комп’ютерної томограми головного мозку. Обстеження виявило значний перифокальний набряк тім’яної частки правої гемісфери, ймовірно зумовлений гліомою правої тім’яної частки.

Загальний стан розцінено як середньотяжкий. Астенізований. На шкірі грудей, живота і ніг дрібноміхурцева (міліарна) висипка(фото 1, 2), а на лівій ступні – геморагічні некрози шкіри (фото 3).

Дихання везикулярне, хрипів немає. Частота дихання 19 за 1 хв, SpO_2 98 % на атмосферному повітрі. Серцеві тони гучні, чисті, частота серцевих скорочень 82 за 1 хв, артеріальний тиск (АТ) 140/80 мм рт. ст. Живіт

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

м’який, помірно болючий у правому підребрів’ї. Печінка, селезінка не збільшені. Симптомів подразнення очеревини немає. Перистальтика прослуховується. Розладів випорожнень не було.

Фото 1.Міліарна висипка (Miliariacristallina) на грудях і животі.

Фото 2. Miliariacristallina на стегнах і гомілках.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Фото 3.Геморагічні некрози шкіри лівої ступні.

Неврологічний статус. Притомний, однак контакт утруднений. На запитання відповідає із запізненням, орієнтований, інструкції виконує повільно. Емоційно лабільний. Пам’ять та увага знижені. Очні щілини та зіниці D=S. Фотореакція та конвергенція знижені. Легкий горизонтальний ністагм при погляді в сторони. Помірна дизартрія. Активні рухи в кінцівках збережені, в лівих – обмежені через слабкість. М’язова сила в правих кінцівках збережена – 5 балів, у лівих – 3,0-3,5 балу, помірний геміпарез. М’язовий тонув у лівих кінцівках низький. Сухожилкові та періостальні рефлекси S≥D, середньої жвавості. Позитивний рефлекс Бабінського зліва. Лівобічна гемігіпестезія. Координаторні проби виконує з легкою інтенцією. У позі Ромберга легке похитування. Симптом Керніга 60° двобічно, ригідність м’язів потилиці 4 поперечні пальці.

26.10.2022 р. відзначається негативна динаміка: з’явилися чіткий ністагм, нудота, багаторазове блювання, наросла загальномозкова симптоматика, підвищилась температура тіла до 38,6 °С. Об’єктивно свідомість порушена (оглушеність), сонливий, контакт утруднений, на запеитання відповідає із запізненням, дещо дезорієнтований, інструкції виконує повільно. Пам’ять та увага знижені. Фотореакція та конвергенція знижені. Легкий горизонтальний ністагм при погляді в боки. Тригемінальні та окципітальні точки при пальпації чутливі двобічно. Обличчя асиметричне, легко згладжена ліва носогубна складка. Помірна дизартрія. М’язова сила в правих кінцівках збережена – 5 балів, у лівих: рука 0-0,5 бала (глибокий парез до плегії), нога –

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

2,0-2,5 бала (чіткий парез). М'язовий тонус у лівих кінцівках низький. Сухожилкові та періостальні рефлекси S≥D, середньої жвавості. Позитивний рефлекс Бабінського двобічно. Лівобічна гемігіпестезія, гемібатигіпестезія. Ригідність м'язів потилиці 3 см. Симптом Керніга 20° з обох боків.

28.10.2022 р. для дообстеження та лікування був переведений у відділення інтенсивної терапії КНП «Тернопільська обласна клінічна психоневрологічна лікарня», де перебував до 17.11.2022 р. Діагноз на час переведення – Гострий сепсис, септикопіємія. Гострий гнійний менінгоенцефаліт з множинним абсцедуванням у правій тім'яній, лобній частках, мозочку з наявністю легкої загальномозкової симптоматики, плегії лівої руки, глибокого парезу лівої ноги, менінгеального синдрому, окорухових і нейроендокринних порушень (нецукровий діабет), двобічної пірамідної недостатності.

Загальний аналіз крові засвідчував розвиток лейкоцитозу із зсувом лейкоформули вліво, тромбоцитопенії, підвищення ШОЕ (табл. 1).

Таблиця 1

Динаміка загального аналізу крові

Дата	Показник							
	гемоглобін, г/л	еритроцити, Т/л	лейкоцити, Г/л	паличкоядерні нейтрофіли, %	лімфоцити, %	мієлоцити, %	тромбоцити, Г/л	ШОЕ, мм/год
25.10	125	4,39	21,8	22	15	1	29	32
26.10	146	4,40	19,5	23	11	2	32	32
27.10	114	4,93	11,6	12	23	0	55	28
29.10	126	4,27	18,8	5	15	0	121	25

Біохімічний аналіз крові вказував на помірну й минущу гіперглікемію та азотемію, синдром цитолізу печінки (табл. 2).

Таблиця 2

Динаміка біохімічного аналізу крові

Дата	Показник							
	глюкоза, ммоль/л	α-амілаза, од/л	креатинін, мкмоль/л	сечовина, ммоль/л	білок загальний, г/л	АлАТ, од./л	АсАТ, од./л	білірубін загальний, мкмоль/л
25.10	7,5	26,4	128,0	8,7	69,84	72,10	132,25	9,7
26.10	4,8	43,3	92,0	5,5	66,96	52,10	107,26	17,0
27.10	5,7	36,1	104,5	9,4	64,38	67,30	113,62	19,4
29.10	9,4	34,0	98,0	9,9	59,47	66,30	36,57	33,4

Загальний аналіз сечі (25.10-29.10): колір жовтий, питома вага 1019-1022, pH 5,0-7,0, еритроцити 23,2-41,7 кл./мкл, лейкоцити 4,0-11,8 кл./мкл, епітелій плоский 1,9-5,0 кл./мкл, білок 0,15-1,10 г/л, бактерії 19,0-40,0 кл./мкл, що засвідчувало гостре пошкодження нирок («токсична нирка»).

Коагулограма (25.10-29.10): протромбіновий час 11,15-15,95 с (норма 10-14 с), співвідношення за Квіком 56,47-75,23 % (норма 70-130 %), міжнародний нормалізований індекс 1,10-1,23 (норма 0,80-1,24), активований

частковий тромбіновий час 30,35-47,50 с (норма 20-34 с), тромбіновий час 9,16-10,52 с (норма 8-14 с), фібриноген 4,24-5,18 г/л (норма 2-4 г/л),D-димер 2379-7080 нгФЕОд/мл (норма <500 нгФЕОд/мл) вказувала на підвищений ризик тромбоутворення.

Прокальцитонін (27.10) 136,6 пг/мл (норма 0-8,4 пг/мл) – підтвердження тяжкої бактерійної інтоксикації.

Раково-ембріональний антиген (27.10) 0,268 нг/мл (норма 0-4,9 нг/мл).

Простатичний специфічний антиген загальний (27.10) 0,834 нг/мл (норма 0-4,0 нг/мл).

Ревмопроби (25.10): С-реактивний білок 63,89 мг/л (норма <5,0 мг/л), ревматоїдний фактор 14,74 МО/мл (норма <14 МО/мл), антистрептолізин-О 84,69 МО/мл (норма <200 МО/мл), серомукоїди 5,0 од. (норма 3-5 од.). Ці зміни засвідчували розвиток активного запального процесу.

Аналіз ліквору (27.10): світла, прозора, безколірна, білок 0,045 г/л, цитоз 27 клітин, глюкоза 2,4 ммоль/л, еритроцити 8-10 в полі зору.

При дослідженні крові і сечі (24.10, 25.10 і 26.10) росту мікроорганізмів не виявлено.

При рентґенографії органів грудної порожнини від 25.10 патологічних змін не виявлено.

УЗД органів черевної порожнини та заочеревинного простору без особливостей. Методом ПЛР генетичного матеріалу SARS-CoV-2 не виявлено.

23.10 на комп'ютерній томограмі голови, органів грудної, черевної порожнини, заочеревинного простору, малого тазу (з довенним контрастним підсиленням «Ультравіст-370» 75 мл)виявлено значний перифокальний набряк тім'яної частки правої гемісфери, ймовірно зумовлений внутрішньомозковою неоплазією тім'яної частки справа (гліома?), динамічно стабільний базальний пневмофіброз, аваскулярні зміни правої частки печінки (субсегментарні інфаркти), інфаркт селезінки.

24.10 на магніто-резонансній томограмі головного мозку (до та після внутрішньорвенного введення «Дотавіст» 16 мл) – множинні вогнища та ділянки патологічно зміненого сигналу в обох півкулях головного мозку (більше справа) та гемісферах мозочка, які, враховуючи сигнальні характеристики, ймовірніше відповідають ділянкам абсцесів/вогнищам формування абсцесів.

Враховуючи множинність абсцесів, їх невеликі розміри та відсутність компресійно-дислокаційного синдрому, від нейрохірургічного втручання довелося відмовитися на користь тільки консервативної терапії.

8.11 здійснено доплер-ехокардіографію. Виявлено ехо-ознаки бактерійного ендокардиту: масивна вегетація (≈2,0-3,0 см) на правій стулці мітрального клапана з пролабуванням в лівий шлуночок і помірною недостатністю мітрального клапана. Дилятація лівого передсердя. В порожнині перикарда є незначна кількість рідини. сепарація листків перикарда 0,6 см. Глобальна

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

скоротливість в нормі. Фракція викиду 65 % (Simpson). Стінки не потовщені. Додаткова хорда в порожнині лівого шлуночка.

На підставі анамнестичних, клінічних і лабораторно-інструментальних досліджень встановлено діагноз: «Гострий криптогенний (імовірно грампозитивний) сепсис. Септикопіємія. Гострий гнійний менінгоенцефаліт з множинним абсцедуванням у правій тім'яній, лобній частках, мозочку з наявністю легкої загальномозкової симптоматики, плегії лівої руки, глибокого парезу лівої ноги, менінгеального синдрому, окорухових і нейроендокринних порушень (нецукровий діабет), двобічної пірамідної недостатності. Септичний ендокардит, підгострий перебіг, активність 2-3 ст., з ураженням мітрального клапана: помірна мітральна недостатність, вегетації мітрального клапана, синусова тахікардія. Симптоматична артеріальна гіпертензія, серцева недостатність IIA. Малий гідроперикард. Субсегментарні інфаркти печінки, інфаркт селезінки. Гостре пошкодження нирок змішаного генезу зі збереженням діурезу RIFLEI.

З першого дня перебування у стаціонарах отримував парентеральну антибактерійну терапію (цефепім+моксифлоксацин, згодом меропенем, ванкоміцин, лінезолід) у мегадозах загальною тривалістю 6 тиж, антикоагулянтну (низькомолекуряні гепарини), детоксикаційну, протизапальну (включаючи глюкокортикостероїди) та синдромну терапію. П'ятиразово здійснено трансфузію альбунорму 25 % 100 мл.

Під впливом лікування загальний стан поволі покращувався. Неврологічна симптоматика більше не наростала і, навіть, мала тенденцію до регресу. Вогнища абсцедування у головному мозку з часом зменшувалися і фіброзувалися.

10.11.2022 р. здійснено операцію протезування мітрального клапана. Протягом 7 діб післяопераційного періоду утримувався субфебрилітет, після чого температура тіла внормувалася. У стані клінічного покращання 30.11.2022 р. виписаний додому. До сьогодні почувається здоровим.

Представлений випадок гострого,ймовірно грампозитивного, сепсису, який розпочався безпосередньо з клінічних ознак септицемії. Оскільки при ушпиталенні не виникло підозри на сепсис, етіотропна терапія виявилася запізнілою.

Зростання кількості «температурних свічок» з остудою і різким погіршенням самопочуття – показник посилення сепсисного процесу з формуванням вторинних сепсисних вогнищ. Нічого іншого при сепсисі, що почався, і не може відбуватися, оскільки ця хвороба, як самопідтримуваний процес, прогресує тільки в одному напрямку – шляхом збільшення кількості вторинних сепсисних вогнищ. Коли їх кількість зростає настільки, що їх «прорив» у кров відбувається декілька разів на добу, «температурні свічки» нашаровуються одна на одну, і температура тіла хворих стає гектичною. Настає друга стадія сепсису, яка називається септикопіємією.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Якщо септицемія – це сепсисна бактеріємія, то септикопіємія – застаріла назва, що означає «гноєкрів'я» («зараження крові»), що дісталася у спадок від тих часів, коли припускалося, що кров хворих на сепсис загниває за життя. Надалі було встановлено, що кров настільки бактерицидна, що бактерії розмножуватися у ній неспроможні. Щоправда ці збудники, проникаючи у кров, деякий час можуть зберігати життєздатність, однак згодом неодмінно гинуть [6, 7]. Попри ценазва «септикопіємія» збереглася, але вже як клінічний термін, що позначає другу, завершальну, стадію сепсису [1, 2].

Септикопіємія – друга стадія гострого сепсису, що характеризується наявністю множинного метастазування збудника/збудників у внутрішні органи з утворенням вторинних інфекційних сепсисних інфекційних вогнищ і максимальною імунотолерантністю до збудника/збудників.

Розвиток септикопіємії можливий лише тоді, коли лікування було неадекватним і запізнілим. Отже, септикопіємія, що розвивається при лікуванні, завжди є терапевтично задавненими випадками гострого сепсису. Септикопіємія є, по суті, кінцевим результатом розвитку гострого сепсису з неминучим летальним вислідом, якщо не застосовується належна максимально активна професійна протисепсисна терапія.

У стані септикопіємії проявляються найтяжчі та найнебезпечніші ускладнення сепсису:

1) інфекційно-токсичний (сепсисний) шок або

2) вторинний сепсисний менінгіт (менінгоенцефапліт) при утворенні вторинного сепсисного вогнища у мозкових оболонках і/або мозку (на шляху збудника з крові до центральної нервової системи).

Слід зазначити, що при особливо тяжких клінічних формах сепсису (коли гострий сепсис розпочинається як гнійний менінгоенцефаліт з первинним сепсисним вогнищем у мозкових оболонках і мозку) септицемія та септикопіємія поєднуються, тож клінічно розмежувати їх вже неможливо. Такі випадки мають бути охарактеризовані як септикопіємія.

У зазначеному клінічному випадку етіологія сепсису не була підтверджена лабораторно. Причинами цього може бути те, що використання антибіотиків значно випередило забір крові на стерильність і/або причетними до етіології сепсису могли виявитися так звані некультурабельні штами бактерій. З великою ймовірністю можна було б виділити збудника з абсцесів мозку, однак до їх пункції через означені причини не вдавалися. Попри це, враховуючи типову клінічну симптоматику хвороби та її динаміку, діагноз гострого сепсису і його стадійність не викликала сумнівів. До того ж описані особливості дали змогу припустити його грампозитивну етіологію. Можна вважати, що додатковим аргументом на користь такого діагнозу була позитивний ефект здійсненого лікування (ex juvantibus). Щоправда, попри потужну етіотропну терапію, недуга не обмежилася тільки гострим сепсисом, а мала продовження у вигляді септичного ендокардиту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Назва«септичний ендокардит»,«інфекційний ендокардит»– синоніми захворювання сепсисної природи з первинним вогнищем в ендокарді, переважно на клапанах серця [8, 9]. Локалізація первинного запального сепсисного вогнища у кров'яному руслі (в ендокарді) визначає унікальні клінічні особливості інфекційного ендокардиту, вельми вдало відображені у назві «ангіогенний сепсис» [10].

Інфекційний ендокардит перебігає переважно як затяжна та хронічна форма недуги, проте в окремих ситуаціях можливі гострі варіанти хвороби, що характеризуються особливою злоякісністю.

Септичнаприрода інфекційного ендокардиту зумовлена:

а) наявністю та персистенцією сепсисного вогнища/вогнищ в ендокарді;

б) перебігом хвороби у вигляді безперервного наростання місцевих запально-деструктивних змін у первинних сепсисних вогнищах і загальних інфекційно-метастатичних, тромбоемболічних та імунокомплексних проявів, які за відсутності спеціального лікування призводять до неминучого летального висліду, тобто розвитком хвороби на кшталт сепсисної ациклічності [1, 10].

Офіційне визначення інфекційного ендокардиту дуже близьке до наведеного: «Інфекційний ендокардит – запальні ураження клапанних структур і пристінкового ендокарда, обумовлені прямим проникненням збудників і перебігають найчастіше подібно до сепсису, гостро або підгостро, з циркуляцією збудників у крові, емболіями, імуно-патологічними змінами та ускладненнями» [11].

Еволюція уявлень про інфекційний ендокардит відображена в «наборі» його назв: sepsis lenta, endocarditis septika lenta, хвороба Шоттмюллера, затяжний септичний ендокардит, септичний ендокардит, злоякісний ендокардит, затяжний ендокардит, бактерійний ендокардит, інфекційний ендокардит, підгострий інфекційний ендокардит,хронічний інфекційний ендокардит [1, 11, 12].

У досі повсюдно використовуваній статистичній класифікації ВООЗ, 10-й перегляд, 1995 р. (МКХ-10), запроваджено термін «Інфекційний ендокардит». Термін «інфекційний ендокардит» меншою мірою відповідає природі хвороби, хоча він і витіснив термін «сепсисний («септичний») ендокардит».

У Міжнародній статистичній класифікації хвороб та проблем, пов'язаних зі здоров'ям, 11-й перегляд,2022 р. (МКХ-11), запроваджено термін «гострий або підгострий інфекційний ендокардит» [13].

На нашу думку, визначення «інфекційний ендокардит» менше відповідає природі хвороби, ніж «сепсисний» (септичний). Не всякий інфекційний ендокардит є сепсисним. Наприклад, ревматичний ендокардит, будучи інфекційним (хронічним інфекційним захворюванням стрептококової етіології), сепсисом не є, тоді як септичний ендокардит обов'язковоєінфекційним.

Гострий інфекційний (септичний) ендокардит – запалення ендокарда, спричинене високопатогенними мікроорганізмами, що перебігає з інфекційно-токсичними (септичними) проявами та частим формуванням гнійних відсівів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Як правило, це «інша» хвороба, що виникає як ускладнення гострого сепсису, а також як ускладнення інвазивних лікувально-діагностичних маніпуляцій, у тому числі через контаміновані внутрішньовенні катетери та артеріовнозні шунти – нозокоміальний ангіогенний [11]. З інфектологічних позицій неважко бачити окремі неточності: інфекційно-токсичні прояви ототожнюються із «сепсисом», вказівка на високовірулентних збудників не підкріплена жодним прикладом таких збудників, тоді як відомо, що високовірулентні збудники зазвичай не є причиною інфекційного ендокардиту.

Тривалість гострого інфекційного ендокардиту – 4-8 тиж. До застосування антибіотикотерапії летальний вислід був невідворотним (сепсисна ациклічність) і наставав у межах 6 тиж. Сучасна професійна етіотропна терапія може щонайменше перевести його в менш злоякісну форму – підгострий інфекційний ендокардит.

Клінічно гострий ендокардит вирізняється високою гарячкою (у 3/4 хворих вище 39 °С), з остудою, можливою артеріальною гіпотензією, клінічними ознаками ДВЗ-синдрому у кожного 4-го із хворих (геморагічні висипання на шкірі та слизових оболонках, крововиливи у внутрішніх органах, інфаркти та емболії). Можливий токсичний гепатит з некрозом гепатоцитів у центрі часточок і жировою дистрофією по периферії. У 3/4 хворих утворюються абсцеси в органах і тканинах внаслідок метастазування збудників [11].

Слід зазначити, що розвиток описаної симптоматики гострого інфекційного ендокардиту не відрізняється від симптоматики гострого сепсису з ускладненнями, характерними для терапевтично задавнених випадків гострого сепсису.

Для гострого сепсисного ендокардиту характерне частіше ураження мітральних і трикуспідальних клапанів порівняно з аортальними, рідше бувають випадки комбінованих клапанних уражень, можливо, через коротку тривалість гострого сепсисного ендокардиту. У зв’язку з труднощами діагностики гострого сепсисного ендокардиту для екстреної візуалізації можливих клапанних вегетації ехо-дослідження доцільно починати і повторювати кожні 6-7 днів від початку захворювання на гострий сепсис, якщо здійснювана протисепсисна терапія не дозволяє вилікувати гострий.

Підгострий інфекційний ендокардит– особлива форма сепсису, обумовлена наявністю внутрішньосерцевого або внутрішньосудинного інфекційного вогнища, що зумовлює рецидивну септицемію, емболії, наростаючі імунні порушення у вигляді нефриту, васкуліту, синовіїту, полісерозиту. Затяжний перебіг підгострого сепсисного ендокардиту зумовлений маловірулентним збудником (ентерокок, епідермальний стафілокок, гемофілюс) або недостатньо ефективною терапією. Хвороба, яка розпочалася гостро, може ставати підгострою також під впливом здійснюваної терапії [1, 11]. Саме такий варіант недуги розвинувся в обговорюваному випадку.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Затяжний септичний (інфекційний) ендокардит– варіант підгострого інфекційного ендокардиту, спричиненийS. viridansабо близькими штамами стрептокока, з початково пролонгованим перебігом, переважанням імунопатологічних проявів за відсутності гнійних метастазів [1, 11].

Утворення запального (сепсисного) вогнища/вогнищ в ендокарді відбувається або як гострий, або як первинно хронічний процес з проникненням збудника в ендокард при різній, у тому числі епізодичній та короткочасній, бактеріємії, яка є досить частим явищем. Вона виникає при інфекційних захворюваннях (ангіна, бешиха, скарлатина і багано інших), медичних втручаннях (екстракція зуба, тонзилектомія, гастрофіброскопія, тривале перебування внутрішньовенного катетера та ін.) і, навіть, побутових маніпуляціях (наприклад, чистка зубів жорсткою щіткою). Необхідною умовою інфекційної клапанної інвазії є дефектність і нерівність фібринного покриття, ендотелію ендокарда, що полегшує адгезію збудника. Саме тому інфекційний ендокардит легше формується на ревматично, склеротично чи інакше змінених клапанах. Клапанна локалізація вказує на те, що постійний рух клапанів сприяє мікроскопічному порушенню цілісності фібринної плівки, без чого проникнення збудника в ендокард було б практично неможливим. Саме через це інфекційний ендокардит здатний розвиватися і на раніше незмінених клапанах [1, 11, 14].

Оскільки ламінарний рух крові може забезпечити тільки ідеально гладка фібринна поверхня, то будь-яка нерівність в ендокарді терміново усувається відкладенням у місці нерівності тромбоцитів і фібрину (фізіологічний початок будь-якої реакції загоєння), а потім вкривається плівкою фібрину. Тому збудники інфекційного ендокардиту, принаймні на ранніх стадіях хвороби, перебувають під фібринним покриттям і потрапляють у кров’яне русло тільки при порушенні його цілісності під впливом запальної деструкції та/або механічних рухів стулок клапанів. Зрозуміло, порушення цілісності фібринної плівки створює нерівність, що спричиняє турбулентність кровоплину, і стає сигналом для термінової реставрації фібринного покриття. Відносно неінтенсивна бактеріємія при інфекційному ендокардиті, особливо, як вже зазначалося, на початкових його стадіях, пояснюється безперервним процесом руйнування/відновлення фібринного покриття вогнищ запалення в ендокарді [15]. Процес, що перебігає з постійним відновленням фібринного покриття, є, по суті, фактором компенсації ламінарного руху крові на ідеально гладкій поверхніендокарда, що постійно регенерує. При задавнених запально-деструктивних змінах (поліпозно-виразковий або бородавчастий процес) ідеально гладка фібринна поверхня повністю не відновлюється.

Однак тільки механічних і гідродинамічних факторів пошкодження ендокарда, а також величезної кількості бактерій і грибів, «готових» до проникнення в цю тканину,для формування інфекційного ендокардиту не достатньо.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Збудники інфекційного ендокардиту – переважно малопатогенні мешканці носоглотки, шкіри та довкілля – не змогли б тривало долати імунний пресинг. Тому, незважаючи на їх постійність, інфекційний ендокардит залишається рідкісним захворюванням. Для комфортного існування збудника/ збудників в ендокарді, тобто для формування інфекційного ендокардиту як захворювання, що триває місяці й роки, необхідний ще один фактор, який має бути визнаний визначальним, – імунна недостатність стосовно збудника.

Інфекційний ендокардит трапляється приблизно у 50 осіб з одного мільйона, хоча фактори, які забезпечують інвазію збудника в ендокард, як вже було згадано, діють майже завжди. Отже, захворювання інфекційним ендокардитом можливе тільки в тому випадку, якщо у хворого відбудеться така зміна протективних і репараційних функцій імунітету відносно збудника, через які він отримає реальну можливість не тільки інвазії, але й колонізації підепітеліального шару ендокарда.

Інфекційний ендокардит – імунозалежне захворювання з проявами як імунної недостатності, так і імунної надлишковості у вигляді можливого нашарування імунокомплексної патології – нефрит, поліартрит, полісерозит, міокардит [1,11, 15].

Слід підкреслити, що імунна недостатність відносно конкретного збудника у хворого на інфекційний ендокардит не означає тотальної імунної недостатності такого типу, як це буває при розвитку СНІДу у хворих на ВІЛ-інфекцію. Імунні порушення, що призводять до імунної толерантності до збудника інфекційного ендокардиту, – вельми своєрідний, суворо індивідуальний і все ще науково не розкритий патологічний процес.

Симптоматика інфекційного ендокардиту складається із поєднання загальноінфекційних, серцевих, імунокомплексних, тромбоемболічних, інфекційно-метастатичних проявів і розладів коагуляції крові, що створює зрозумілі труднощі для діагностики. Якщо позасерцеві або нехарактерні серцеві (наприклад, міокардит чи інфаркт міокарда) прояви є домінуючими, діагностика інфекційного ендокардиту ускладнюється настільки, що може виявитися посмертною несподіванкою [1]. Клінічне сприйняття сучасного інфекційного ендокардиту ще більше ускладнює поява «нових» ендокардитів: ендокардити споживачів ін’єкційних наркотиків (СІНів), нозокоміальні ендокардити, у тому числі ендокардити осіб старечого віку, які часто ушпиталюютьсяз різних причин, і «кардіохірургічні» ендокардити, що виникають після імплантації штучних серцевих клапанів, встановлення штучного водія ритму, аортокоронарного шунтування та інших втручань [16, 17].

Характерною та досить постійною ознакою інфекційного ендокардиту є спленомегалія.

Класичні ознаки інфекційного ендокардиту – волосся без блиску, блідо-жовтий колір обличчя, «барабанні» пальці, нігті у вигляді «годинникового скла», постійний субфебрилітет з періодичними фебрильними хвилями,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ознаки недостатності аортального клапана, спленомегалія, різко підвищена ШОЕ не реєструються як через зазначені сучасні зміни, так і під впливом теперішньої антибіотикотерапії [1].

Діагностика інфекційного ендокардиту базується на виявленні спочатку обґрунтовано підозрілих клінічних, а потім – доказових параклінічних ознак хвороби.

Так, найбільш постійною та ранньою ознакою інфекційного ендокардиту є гарячка. При гострому варіанті інфекційного ендокардиту (частіше у СІНів і у випадках з патогенними, особливо грамнегативними, збудниками) гарячка починається раптово, є фебрильною або високофебрильною з можливими остудою та ознаками загальноінфекційної інтоксикації, що викликає підозру на ГРВІ, але не інфекційний ендокардит. Після того, як підозра на ГРВІ та інші захворювання не підтверджується, гарячка починає здаватися «невмотивованою». Диференційно-діагностичний ряд «гарячких станів» і «гарячок неясного генезу» обов'язково повинен включати інфекційний ендокардит.

При підгострому та затяжному інфекційному ендокардиті гарячка субфебрильна з можливими фебрильними хвилями та остудою. Гарячки може не бути, особливо у старих людей або при нирковій недостатності [1].

Серед обґрунтовано підозрілих ознак мають фігурувати зовнішні прояви інфекційного ендокардиту:

- вузлики Ослера – целюліти у вигляді болючих вузликів червоного кольору на подушечках пальців кистей і стоп;
- плями Лукіна – точкові геморагії в перехідній складці кон'юктив;
- плями Джанвея (Жанев'є) – запальні червоні папули на долонях і підошвах діаметром до 5 мм, піднігтьові лінійні геморагії;
- плями Рота – ретинальні округлі крововиливи з центром білого кольору;
- петехіальна висипка – дрібноточкова нерясна екзантема на бічних поверхнях тулуба, передпліччях і гомілках;
- зниження маси тіла.

Анемія, підвищена ШОЕ, прогресивне змарніння можуть викликати підозру на онкологічний процес, що ускладнить і без того нелегку діагностику інфекційного ендокардиту [11, 18].

Симптоми клапанної недостатності серця – постійні та обов'язкові прояви інфекційного ендокардиту у вигляді типових шумів, у тому числі шуму регургіртації крові над проекцією уражених клапанів. Ізольоване ураження аортального клапана (з характерним «танцем» каротид, систолічним шумом і шумом регургітації крові над проекцією клапана) є переважним – 62,0-65,6 %, мітральний клапан уражається в 14,6-49,8 %, трикуспідальний – в 1,3-5,0 %. Можливе поєднане ураження клапанів – 13,0 %. У СІНів переважає ураження тристулкового клапана з пульсацією шийних вен, пульсацією печінки і грубим систолічним шумом над мечоподібним відростком груднини [16].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Час появи характерних «клапанних» симптомів – від 2-3 тиж до кількох місяців від початку захворювання [1].

Згідно із спеціальними спостереженнями, інфекційний ендокардит у сучасних умовах перебігає переважно з моноклапанною локалізацією первинного запального (сепсисного) вогнища [11].

Етіологічна своєрідність інфекційного ендокардиту відносна. Так, ендокардит грамнегативної етіології в цілому перебігаєтяжче, порівняно з грампозитивною. Ендокардиту, спричиненому S. pyogenes, частіше від інших передують гнійничкові висипання, ентерококовому ендокардиту – медичні втручання на сечостатевих органах і рідше – на травному каналі, ендокардит стафілококової етіології частіше буває нозокоміальним у зв'язку з перебуванням у лікарні та внутрішньовенними медичними маніпуляціями. При грибковому ендокардиті, частіше ніж при іншій етіології, можуть траплятися емболії у великі артерії з утворенням мікотичних аневризм, вегетації на клапанах частіше масивні з поширенням на пристіночнийендокард. При пліснявому (аспергільозному) ендокардиті в 30 % випадків вегетації можуть мати пристіночну, а не клапанну локалізацію. Однак етіологічна своєрідність інфекційного ендокардиту не настільки характерна, щоб це булопідставою для обґрунтованого етіологічного діагнозу.

Нові форми інфекційного ендокардиту також мають відносну своєрідність. Симптоми, що становлять зазначену своєрідність, недостатні для етіологічного діагнозу, але можуть забезпечити обґрунтовану підозру на ендокардит.

1. Ендокардит протезованих клапанів реєструється в 1-5 % випадків. Хірургічна операція позбавляє хворого від клапанної серцевої недостатності, але не усуває функціональних порушень імунітету, що сприяють розвитку інфекційного ендокардиту. Найчастіший збудник – коагулазонегативний стафілокок. Незважаючи на привернення уваги у зв'язку з фактом операції, діагностика інфекційного ендокардиту штучних клапанів доволі складна. Тут можливі як ранні форми, що вказують на рецидив ендокардиту, з приводу якого здійснена операція, так і повторний розвиток ендокардиту, ознаками якого є більш ніж річний термін розвитку хвороби або виявлення іншого збудника, що можливо і в більш ранні терміни. При появі гарячки, шуму регіргутації крові над проекцією пересадженого клапана і, можливо, спленомегалії необхідна візуалізація вегетації за допомогою ехокардіографії як трансторакального, так і черезстравохідного її варіантів.

2. Інфекційний ендокардит у хворих з імплантованим електрокардіостимулятором може розвинутися як через добу, так і через 10 років після операції. Основний збудник той же – переважно коагулазонегативний стафілокок. Вегетації розташовуються на стулках трикуспідального клапана і ще частіше – на зонді-електроді. Можлива ізольована локалізація вегетації тільки на зонді-електроді (однак захворювання і в цьому випадку називається ендокардитом).

У третини хворих виявляються інфільтрати в легенях внаслідок емболії контамінованими уламками вегетації. Спленомегалія малохарактерна і виявляється приблизно в 11 % хворих. Поява підозрілих клінічних симптомів (гарячка, шум регургітації крові над проекцією трикуспідального клапана, можливо, спленомегалія та ознаки пневмонії) вимагає візуалізації вегетації за допомогою переважно черезстравохідної ехокардіографії, рентгенографії легень, за можливості КТ чи МРТ легень, для виявлення можливої емболії легеневих артерій, що може бути у 30 % хворих.

3. Інфекційний ендокардит у реципієнтів пересадженого органа. Сенс фрази: «Інфекційний ендокардит після трансплантації органів розвивається внаслідок пригнічення імунної системи, необхідного для запобігання відторгненню трансплантованих органів» не відповідає дійсності. Інфекційний ендокардит у хворих з пересадженою печінкою зареєстрований в 1,7 %, з пересадженим серцем – у 6 % випадків. Не можна не звернути увагу на те, що інфекційний ендокардит у хворих з протезованими клапанами серця виявлений з тією ж частотою – в 1-5 % випадків, хоча донавмисного пригнічення імунної системи при вживленні штучних клапанів серця не вдаються. Приблизно такий же відсоток інфекційного ендокардиту спостерігається і за інших «особливих форм інфекційного ендокардиту»: програмний гемодіаліз – 1,7-5,1 %, внутрішньовенні катетери – 5,3 %, але в осіб похилого та старечого віку – аж у 20,5 % [11]. Збудники інфекційного ендокардиту у реципієнтів пересаджених органів реєструються у подібних відсотках: стафілокок, стрептокок, ентерокок, грамнегативні бактерії, гриби.

Дуже примітно, що спеціальне пригнічення імунітету при пересадці органів, так само як і загальна імунодепресія у хворих на ВІЛ-інфекцію/СНІД, суттєво на захворюваності цих осіб на інфекційний ендокардит не відображається.

Інфекційний ендокардит, як про це вже згадувалося, виникає тільки при своєрідному, поки що науково не уточненому пригніченні протективних і репаративних функцій імунітету стосовно конкретного («персонального») збудника зазначеної недуги. Таким чином, відсутність підвищеної захворюваності інфекційним ендокардитом у хворих із загальним пригніченням захисних функцій імунітету не суперечитьспецифічній імунозалежності цієї хвороби, а є доказом цього.

4. Інфекційний ендокардит у хворих із програмним гемодіалізом реєструється в 17-51 % випадків. Найчастіше він є ускладненням гострого сепсису, який розвинувся внаслідок контамінаціївнутрішньосудинних шунтів і катетерів. Уражається переважно аортальний клапан, можливо, у поєднанні з мітральним. Діагностика уможливлюється тільки після того, як у зв’язку з появою високої та стійкої гарячки вдається виявити клапанні вегетації.

5. Інфекційний ендокардит розвивається у 2-5 % СІНівщорічно, що майже в 1000 разів перевищує відповідну захворюваність у загальній

популяції. Найчастіше уражається тристулковий клапан через те, що на шляху контамінованої крові при внутрішньовенному введенні наркотика першим виявляється саме він. Вегетації на цьому клапані виявляються у 59,8–70,0 % випадків, на аортальному– в 25,0 %, а на мітральному – у 20,0 %. Можливий розвиток поєднаного (ліво- та правобічного) ендокардиту – близько 6 %. Найчастішим збудником є стафілокок.

6. Інфекційний ендокардит у літньому та старечому віці реєструється частіше, ніж інші «особливі форми»цієї недуги, – приблизно в 20,5 %. Наявність великої кількості хронічних вогнищ інфекції, інші дегенеративні зміни клапанів серця і, можливо, загальне пригнічення функцій імунітету, пов'язане з віком, сприяють схильності таких людей до обговорюваного захворювання. Ряд особливостей симптоматики інфекційного ендокардиту в осіб похилого та старечого віку суттєво ускладнює його діагностику. Можлива відсутність гарячки (20,0 %), анемізація, анорексія, астенізація, зниження маси тіла. Як і в інших ситуаціях, для підтвердження діагнозу необхідне виявлення клапанних вегетацій.

Відомості про «особливі форми інфекційного ендокардиту» мають прикладне значення як нагадування про можливе формування ендокардиту. Щоправда для його діагностики будуть потрібні ретельні та доказові пошуки, а також виявлення клапанних, пристінкових або розташованих на зонді-електроді вегетацій.

Попри те, що симптоматика інфекційного ендокардиту досить складна для сприйняття, його діагностика ускладнена не стільки через труднощі його клінічної картини, скільки через відносну рідкість (1:20 000), а отже, і недостатню лікарську поінформованість про інфекційний ендокардит.

Труднощі в його діагностиці зумовлені також безперервною зміною симптоматики хвороби у зв'язку зі зміною екології збудників, інтенсифікацією хірургічних втручань на серці, наростаючою кількістю інвазивних методів обстеження, появою нових клінічних форм інфекційного ендокардиту, а також суттєвим подовженням термінів життя людей в економічно розвинених країнах. Класична симптоматика інфекційного ендокардиту (гарячка, характерні серцеві шуми, анемія, колір шкіри «кава з молоком») нині трапляється не як правило, а як виняток. Потрібна була розробка спеціальних адаптованих до нових умов критеріїв діагностики. Набули визнання критеріїв діагностики, запропоновані у 1994 р.D. T. Duracketal. зDukeUniversity MedikalCenter, –DUKE-критерії [19]. Для надійності діагностики автори запропонували, крім клінічних, використовувати морфологічні ознаки як «золотий стандарт діагностики».

DUKE-критерії діагностики інфекційного ендокардиту

Достовірний інфекційний ендокардит

А. Морфологічні критерії

Виявлення мікроорганізмів при гістологічному дослідженні вегетацій, вегетацій-емболів, внутрішньосерцевих абсцесів або патологічні зміни: веге-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

тації чи внутрішньосерцевий абсцес з гістологічним підтвердженням активного ендокардиту.

Б. Клінічні критерії

Великі критерії:

1) позитивна гемокультура з 2 роздільних проб крові типових збудників інфекційного ендокардиту (S. viridans, S. bovis, HACEK-група, Haemophilus spp., Actinobacillus actinimycet.,Cardiobacterium hom., Eikenella spp., Kingellakingae, а також позалікарняні штами S. aureus, Enterococcus за відсутності гнійного вогнища), взятих з інтервалом 12 год, або всіх 3, чи в більшості проб з 4 і більше посівів крові, відібраних більше, ніж з годинним інтервалом;

2) ехокардіографічні ознаки інфекційного ендокардиту: вегетації на клапанах серця або підклапанних структурах, абсцес або дисфункція протезованого клапана, клапанна недостатність,що виникла вперше.

Малі критерії:

1) попереднє ураження клапанів або внутрішньовенна наркоманія;

2) гарячка понад 38 °С;

3) судинні симптоми: артеріальні емболії, інфаркти легень, мікотичні аневризми, внутрішньочерепні крововиливи, симптом Лукіна;

4) імунні прояви: гломерулонефрит, вузлики Ослера, плями Рота, ревматоїдний фактор;

5) позитивна гемокультура, яка не відповідає вимогам великих критеріїв, або серологічні ознаки активної інфекції можливих збудників інфекційного ендокардиту;

6) ехокардіографічні ознаки, характерні для інфекційного ендокардиту, але не відповідають великим критеріям.

Інфекційний ендокардит вважається достовірним, якщо представлені 2 великі критерії, або 1 великий і 3 малі критерії, чи 5 малих критеріїв.

Інфекційний ендокардит вважається можливим, коли немає повного набору ознак, як при достовірному інфекційному ендокардиті, але є ознаки, що не виключають захворювання.

Інфекційний ендокардит виключено, якщо: доведено альтернативний діагноз, який пояснює прояви, типові для інфекційного ендокардиту; симптоми, що нагадують ендокардит, зникли через 4 добиантибактерійної терапії або швидше; не було морфологічних ознак інфекційного ендокардиту на операції або розтині.

Найнадійнішими діагностичними ознаками інфекційного ендокардиту в DUKE-критеріях представлені клапанні вегетації, у тому числі виявлені на операції або посмертно, та доказова наявність бактеріємії, тоді як клінічним проявам хвороби відведено другорядне значення. Хоча патоморфологічні ознаки, отримані хірургічно або на автопсії, та виявлення збудника надають DUKE-критеріям особливої надійності, однак саме вони створюють і очевидні труднощі при їх використанні у клінічній практиці.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Апробація DUKE-критеріїв дозволила верифікувати діагноз інфекційного ендокардиту у 94,1 % випадків, але лише серед хворих із встановленим збудником. За відсутності відомостей про збудників діагноз міг бути верифікований лише у 10,4 %. Як відомо, позитивна гемокультура виявляється при інфекційному ендокардиті у 13-44 % випадків, тобто менше, ніж у половини хворих [11]. Тому гемокультура не може бути надійним критерієм його діагностики.

Альтернативною є клінічна адаптація критеріїв діагностики інфекційного ендокардиту(табл. 3).

Таблиця 3

Діагностичні критерії інфекційного ендокардиту [20]

Клінічні ознаки	Параклінічні ознаки
Основні: 1)гарячка, 2)шум регургітації, 3)спленомегалія, 4)васкуліт. Додаткові: 1)гломерулонефрит, 2)тромбоемболії.	1. Ехокардіографічне підтвердження: наявність клапанних вегетацій та/або надклапанної регургітації. 2. Лабораторні показники: - позитивна гемокультура та/або - анемія, нормо-або гіпохромна, - підвищена ШОЕ понад 30 мм/год.
Інфекційний ендокардит достовірний: 2 основні клінічні ознаки плюс 2 параклінічні ознаки при обов'язковій наявності шуму регургітації. Інфекційний ендокардит ймовірний: 2 основні клінічні ознаки плюс 1 додаткова клінічна ознака, або 2 основні клінічні ознаки плюс 1 додаткова параклінічна ознака при обов'язковій наявності шуму регургітації.	

Таким чином, сучасна достовірна діагностика інфекційного ендокардиту в клінічних умовах може здійснюватися подвійно:

1) при доступності морфологічних ознак (операція, аутопсія, ехокардіографія) та позитивній гемокультурі – за доомогою DUKE-критеріїв;

2) при утрудненні доступності до морфологічних ознак і не виявленому збуднику – за допомогою клінічно адаптованих критеріїв.

Виявлення збудника – найважливіший діагностичний та терапевтичний критерій, оскільки дозволяє не тільки верифікувати збудника, але й оцінити його антибіотикочутливість і на цій основі здійснити цілеспрямовану антибіотикотерапію.

Попри те, що негативна гемокультура не виключає наявності збудників, одноразовий висів мікроорганізму з крові також не є доказовим. Необхідні декілька (не менше 3) висівів, взятих не одночасно, для доказового виявлення збудника. Якщо ж мікроорганізм виділено з крові лише один раз, призначена

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

з урахуванням його антибіотикочутливості етіотропна терапія повинна вважатися емпіричною.

Виявлення вегетацій можливе за допомогою прямої візуалізації під час операції або автопсії та непрямої візуалізації за допомогою ультразвукового сканування (ехокардіографія). Роздільна здатність трансторакальної ехокардіографії становить 71,4-81,0 % при специфічності 85,0-91,0 %. Стравохідний варіант ехокардіографії підвищує її роздільні можливості до 88,0-97,0 %, а специфічність – до 97,0-99,0 %.

За допомогою ехокардіографії, крім клапанних і пристінкових вегетацій, можуть бути виявлені:

- абсцес фіброзного кільця штучного клапана;
- розрив стінки клапана, відрив хорд;
- перфорації стулок, утворення фістул між камерами серця, парапротезні фістули;
- збільшення селезінки як реакцію на генералізовану інфекцію з можливим інфарктом або абсцесом селезінки.

З лабораторних показниківнайбільш характерними є:

- нормохромна анемія, що наростає в процесі недуги при недостатньо ефективній терапії;
- лейкоцитоз;
- підвищена ШОЕ до 40 мм/год і більше у складних випадках, при серцевій та нирковій недостатності ШОЕ може знижуватися;
- підвищена кількість циркулюючих імунних комплексів;
– гіперімуноглобулінемія або усіх класів, або переважно IgM та IgG;
- підвищення рівня комплемента сироватки крові;
- ревматоїдний фактор підвищений приблизно у 50 % хворих вже через 6 тиж хвороби;
- протеїнурія та гематурія виявляються приблизно у 64,0 % хворих.

Після отримання та вивчення всіх можливих і необхідних відомостей для остаточного підтвердження діагнозу доцільне його диференційне обговорення із зіставленням найбільш характерних ознак (наприклад, гарячки) з подібними проявами, для чого буде потрібна достатня професійна поінформованість.

Лікування інфекційного ендокардиту як захворювання сепсисної природи в принципі не відрізняється від лікування сепсису. Основою такої терапії є ліквідація збудника та відновлення захисних і репаративних функцій імунітету до цього збудника [1-3].

Антибіотикотерапія – найскладніший і найбільш обнадійливий компонент лікування. За допомогою професійно підібраних антибіотиків інфекційний ендокардит може бути вилікуваний навіть у вигляді монотерапії.

Деталі та особливості антибіотикотерапії викладеніу багатьох ґрунтовних оглядах [11, 21-23]. Умова успіху етіотропної терапії інфекційного

ендокардиту визначається адекватністю застосування антибіотиків, належними їх дозами та тривалістю курсу протягом 4-6 тиж, а за потреби– 8 тиж. Така значна тривалість лікуваннязумовлена тим, що збудники не завжди або не повністю піддаються прямому впливу антибіотика, оскільки повністю або частково знаходяться під шарами фібрину [21]. При лікуванні інфекційного ендокардиту,як і інших сепсисних захворювань,дози антибіотиків повинні бути максимально високими. Для найбільш токсичних препаратів (аміноглікозиди, глікопептиди) вони є максимально високими фармакопейними, а для малотоксичних і нетоксичних – мегадозами, що у 5-10 разів перевищують високі фармакопейні дози.

Синдромальна терапія інфекційного ендокардиту є додатковою та другорядною. Глюкокортикостероїди не повинні використовуватися як засоби регулярного лікування інфекційного ендокардиту [1, 24, 25]. Васкуліт, гломерулонефрит, міокардит при інфекційному ендокардиті, що здавалися спецпоказаннями для глюкокортикоїдів, добре піддаються зворотному розвитку за адекватної етіотропної терапії без глюкокортикоїдів [24]. При інфекційному ендокардиті гормони доцільні передусім у випадках медикаментозної алергії та при розвитку сепсисного шоку. Нестероїдні протизапальні засоби через їх імуносупресивність подібно до глюкокортикоїдів не повинні застосовуватися при інфекційному ендокардиті.

Антикоагулянтна терапія, незважаючи на окремі заперечення, ймовірно, має застосовуватися у випадках виявлення процесів гіперкоагуляції [1, 26].

Через те, що консервативна терапія не гарантує успіху, зберігає значення оперативне лікування. Сформульовані показання до хірургічного втручання як при задавненому, так і початковому інфекційному ендокардиті [22].

Одужання пропонується вважати повним не раніше 12 міс. після закінчення лікування. На жаль, навіть після повного одужання можливіповторне зараження та захворювання.

Оскільки «нерівності» ендокарда полегшують бактерійну адгезію та колонізацію, особи з перенесеним інфекційним ендокардитом, протезованими клапанами, ревматичними або іншими вадами серця становлять групу ризику повторного або первинного захворюванняу разі виникнення у них бактеріємії.

У зв’язку з ураженням серця інфекційний ендокардит традиційно належить до компетенції кардіологів і ревматологів, але за своєю інфекційною природоюце захворювання більше відповідає компетенції інфекціоністів. Тому лікування таких хворих доцільно здійснювати колегіально: терапевтами-кардіологами, ревматологами та інфекціоністами, які мають бути більш обізнаними про особливості інфекційного процесу та антибактерійної терапії.

Висновки.

Сепсис та септичний ендокардит є складними поліетіологічними станами, що характеризуються ациклічним перебігом, труднощами діагностики та високим ризиком летального наслідку за відсутності своєчасного

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

спеціалізованого лікування. Клінічні прояви сепсису різноманітні, варіюють від провісників у вигляді нестабільної гарячки до септицемії та септикопіємії, що ускладнює раннє розпізнавання захворювання без належної настороженості лікарів. Успішне лікування таких хворих вимагає комплексного підходу, включаючи потужну антибактерійну терапію, хірургічне втручання за показаннями та ретельний моніторинг, що дозволяє досягти сприятливого результату навіть у тяжких випадках.

Література:

1. Kopcha, V. S. (2018). Sepsys – syndrom chy infektsiyne zakhvoryuvannya? Evolyutsiya dylemy [Sepsis – syndrome or infectious disease? Evolution of dilem]. Infektsiyni khvoroby – Infectious Diseases, 4(94), 33-43[in Ukrainian].

2. Robertson, C. M., & Coopersmith, C. M. (2006). The systemic inflammatory response syndrome. Microbes and Infection, 8(5), 1382-1389.

3. Kaukonen, K. M., Bailey, M., Pilcher, D., Cooper, D. J., & Bellomo, R. (2015). Systemic inflammatory response syndrome criteria in defining severe sepsis. New England Journal of Medicine, 372(17), 1629-1638.

4. Rebenok, Zh.O. (2008). Sepsys: rozpiznavannya ta likuvannya [Sepsis: Recognition and treatment]. Infektsiyni khvoroby – Infectious Diseases, 3, 53-59 [in Ukrainian].

5. Rebenok, Zh.O. (2010). Suchasna reanimatolohiya: mozhlyvosti vdoskonalennya [Modern resuscitation: opportunities for improvement]. Infektsiyni khvoroby – Infectious Diseases, 2, 85-88 [in Ukrainian].

6. Iung, B. (2019). Infective endocarditis. Epidemiology, pathophysiology and histopathology. Presse Medicale (Paris, France: 1983), 48(5), 513-521.

7. Afeke, I., Adu-Amankwaah, J., Nyarko, M., Bushi, A., Ablordey, A. S., Duah, P. A., ...& Orish, V. N. (2022). Acinetobacter baumannii-induced infective endocarditis: new insights into pathophysiology and antibiotic resistance mechanisms. Future Microbiology, 17(16), 1335-1344.

8. Bomsztyk, K., Mar, D., An, D., Sharifian, R., Mikula, M., Gharib, S. A., ...& Denisenko, O. (2015). Experimental acute lung injury induces multi-organ epigenetic modifications in key angiogenic genes implicated in sepsis-associated endothelial dysfunction. Critical care, 19(1), 1-13.

9. Müller, A. M., Cronen, C., Kupferwasser, L. I., Oelert, H., Müller, K. M., & Kirkpatrick, C. J. (2000). Expression of endothelial cell adhesion molecules on heart valves: up-regulation in degeneration as well as acute endocarditis. The Journal of pathology, 191(1), 54-60.

10. Watanakunakorn, C. (1994). Staphylococcus aureus endocarditis at a community teaching hospital, 1980 to 1991: an analysis of 106 cases. Archives of internal medicine, 154(20), 2330-2335.

11. Baddour, L. M., Wilson, W. R., Bayer, A. S., Fowler Jr, V. G., Tleyjeh, I. M., Rybak, M. J., ... & American Heart Association Committee on Rheumatic Fever, Endocarditis, and Kawasaki Disease of the Council on Cardiovascular Disease in the Young, Council on Clinical Cardiology, Council on Cardiovascular Surgery and Anesthesia, and Stroke Council. (2015). Infective endocarditis in adults: diagnosis, antimicrobial therapy, and management of complications: a scientific statement for healthcare professionals from the American Heart Association. Circulation, 132(15), 1435-1486.

12. Rudasill, S. E., Sanaiha, Y., Mardock, A. L., Khoury, H., Xing, H., Antonios, J. W., ... & Benharash, P. (2019). Clinical outcomes of infective endocarditis in injection drug users. Journal of the American College of Cardiology, 73(5), 559-570.

13. Martín-Dávila, P., Fortún, J., Navas, E., Cobo, J., Jiménez-Mena, M., Moya, J. L., & Moreno, S. (2005). Nosocomial endocarditis in a tertiary hospital: an increasing trend in native valve cases. Chest, 128(2), 772-779.

14. Pierce, D., Calkins, B. C., & Thornton, K. (2012). Infectious endocarditis: diagnosis and treatment. American family physician, 85(10), 981-986.

15. Durack,D. T., Luses, A. S., Bright, D. K. (1994). Neweriterid for diagnosis of infective endocarditis: utilisation of specific echocardiographic findings. Duke Endocarditis Servise. Ann. J. Med., 96, 200-209.

16. Iversen, K., Ihlemann, N., Gill, S. U., Madsen, T., Elming, H., Jensen, K. T., ...& Bundgaard, H. (2019). Partial oral versus intravenous antibiotic treatment of endocarditis. New England Journal of Medicine, 380(5), 415-424.

17. Pettersson, G. B., & Hussain, S. T. (2019). Current AATS guidelines on surgical treatment of infective endocarditis. Annals of cardiothoracic surgery, 8(6), 630.

18. Rebenok, Zh. O., Andreychyn, M. A., Kopcha, V. S. (2003). Pryntsypy ratsionalnoyi antybiotykoterapiyi [Principlesofrationalantibiotictherapy].Ternopil: Ukrmedknyha, 43 p. [In Ukrainian].

19. Malhotra, K., & Yerram, P. (2019). Plasmapheresis and corticosteroids in infective endocarditis-related crescentic glomerulonephritis. BMJ Case Reports CP, 12(3), e227672.

20. Regazzoni, V., Loffi, M., Garini, A., & Danzi, G. B. (2020). Glucocorticoid-Induced Bacterial Endocarditis in COVID-19 Pneumonia – Something to Be Concerned About?. Circulation Journal, 84(10), 1887.

21. Rasmussen, R. V. (2011). Anticoagulation in patients with stroke with infective endocarditis is safe. Stroke, 42(6), 1795-1796.

References:

1. Kopcha, V. S. (2018). Sepsys – syndrom chy infektsiyne zakhvoryuvannya? Evolyutsiya dylemy [Sepsis – syndrome or infectious disease? Evolution of dilem]. Infektsiyni khvoroby – Infectious Diseases, 4(94), 33-43[in Ukrainian].

2. Robertson, C. M., & Coopersmith, C. M. (2006). The systemic inflammatory response syndrome. Microbes and Infection, 8(5), 1382-1389.

3. Kaukonen, K. M., Bailey, M., Pilcher, D., Cooper, D. J., & Bellomo, R. (2015). Systemic inflammatory response syndrome criteria in defining severe sepsis. New England Journal of Medicine, 372(17), 1629-1638.

4. Rebenok, Zh.O. (2008). Sepsys: rozpiznavannya ta likuvannya [Sepsis: Recognition and treatment]. Infektsiyni khvoroby – Infectious Diseases, 3, 53-59 [in Ukrainian].

5. Rebenok, Zh.O. (2010). Suchasna reanimatolohiya: mozhlyvosti vdoskonalennya [Modern resuscitation: opportunities for improvement]. Infektsiyni khvoroby – Infectious Diseases, 2, 85-88 [in Ukrainian].

6. Iung, B. (2019). Infective endocarditis. Epidemiology, pathophysiology and histopathology. Presse Medicale (Paris, France: 1983), 48(5), 513-521.

7. Afeke, I., Adu-Amankwaah, J., Nyarko, M., Bushi, A., Ablordey, A. S., Duah, P. A., ...& Orish, V. N. (2022). Acinetobacter baumannii-induced infective endocarditis: new insights into pathophysiology and antibiotic resistance mechanisms. Future Microbiology, 17(16), 1335-1344.

8. Bomsztyk, K., Mar, D., An, D., Sharifian, R., Mikula, M., Gharib, S. A., ...& Denisenko, O. (2015). Experimental acute lung injury induces multi-organ epigenetic modifications in key angiogenic genes implicated in sepsis-associated endothelial dysfunction. Critical care, 19(1), 1-13.

9. Müller, A. M., Cronen, C., Kupferwasser, L. I., Oelert, H., Müller, K. M., & Kirkpatrick, C. J. (2000). Expression of endothelial cell adhesion molecules on heart valves: up-regulation in degeneration as well as acute endocarditis. The Journal of pathology, 191(1), 54-60.

10. Watanakunakorn, C. (1994). Staphylococcus aureus endocarditis at a community teaching hospital, 1980 to 1991: an analysis of 106 cases. Archives of internal medicine, 154(20), 2330-2335.

11. Baddour, L. M., Wilson, W. R., Bayer, A. S., Fowler Jr, V. G., Tleyjeh, I. M., Rybak, M. J., ... & American Heart Association Committee on Rheumatic Fever, Endocarditis, and Kawasaki Disease of the Council on Cardiovascular Disease in the Young, Council on Clinical Cardiology, Council on Cardiovascular Surgery and Anesthesia, and Stroke Council. (2015). Infective endocarditis in adults: diagnosis, antimicrobial therapy, and management of complications: a scientific statement for healthcare professionals from the American Heart Association. Circulation, 132(15), 1435-1486.

12. Rudasill, S. E., Sanaiha, Y., Mardock, A. L., Khoury, H., Xing, H., Antonios, J. W., ... & Benharash, P. (2019). Clinical outcomes of infective endocarditis in injection drug users. Journal of the American College of Cardiology, 73(5), 559-570.

13. Martín-Dávila, P., Fortún, J., Navas, E., Cobo, J., Jiménez-Mena, M., Moya, J. L., & Moreno, S. (2005). Nosocomial endocarditis in a tertiary hospital: an increasing trend in native valve cases. Chest, 128(2), 772-779.

14. Pierce, D., Calkins, B. C., & Thornton, K. (2012). Infectious endocarditis: diagnosis and treatment. American family physician, 85(10), 981-986.

15. Durack,D. T., Luses, A. S., Bright, D. K. (1994). Neweriterid for diagnosis of infective endocarditis: utilisation of specific echocardiographic findings. Duke Endocarditis Servise. Ann. J. Med., 96, 200-209.

16. Iversen, K., Ihlemann, N., Gill, S. U., Madsen, T., Elming, H., Jensen, K. T., ...& Bundgaard, H. (2019). Partial oral versus intravenous antibiotic treatment of endocarditis. New England Journal of Medicine, 380(5), 415-424.

17. Pettersson, G. B., & Hussain, S. T. (2019). Current AATS guidelines on surgical treatment of infective endocarditis. Annals of cardiothoracic surgery, 8(6), 630.

18. Rebenok, Zh. O., Andreychyn, M. A., Kopcha, V. S. (2003). Pryntsypy ratsionalnoyi antybiotykoterapiyi [Principlesofrationalantibiotictherapy].Ternopil: Ukrmedknyha, 43 p. [In Ukrainian].

19. Malhotra, K., & Yerram, P. (2019). Plasmapheresis and corticosteroids in infective endocarditis-related crescentic glomerulonephritis. BMJ Case Reports CP, 12(3), e227672.

20. Regazzoni, V., Loffi, M., Garini, A., & Danzi, G. B. (2020). Glucocorticoid-Induced Bacterial Endocarditis in COVID-19 Pneumonia – Something to Be Concerned About?. Circulation Journal, 84(10), 1887.

21. Rasmussen, R. V. (2011). Anticoagulation in patients with stroke with infective endocarditis is safe. Stroke, 42(6), 1795-1796.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 378.046-021.64:378.091.12.011.3-05161:616-051(477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1803-1815

Сидоренко Оксана Леонідівна кандидатка медичних наук, доцентка, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського, тел. (0352)-52-45-54, https://orcid.org/0000-0002-8066-7408

Гусак Софія Романівна кандидатка медичних наук, доцентка, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського, тел. (0352)-52-45-54, https://orcid.org/0000-0003-0415-2952

Боровик Ірина Олегівна кандидатка медичних наук, доцентка, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського, тел. (0352)-52-45-54, https://orcid.org/0000-0003-0114-2935

Галіяш Наталія Богданівна кандидатка медичних наук, доцентка, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського, тел. (0352)-52-45-54, https://orcid.org/0000-0002-4942-4387

Романів Дарина Ігорівна студентка, Тернопільський національний медичний університет імені І.Я. Горбачевського, тел. (0352)-52-45-54

ФУНКЦІОНУВАННЯ ГРУП РІВНИХ ДЛЯ ОСВІТЯН ТА МЕДИКІВ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Анотація. У статті проведено всебічний аналіз сучасного стану та перспектив розвитку груп рівних для освітян та медиків в Україні, з метою визначення їхньої ролі у професійному розвитку та підтримці фахівців. Особливу увагу приділено дослідженню світового та європейського досвіду функціонування подібних груп, що дозволило виявити ключові тенденції та найкращі практики, які можуть бути адаптовані до українського контексту. Досліджено вплив груп рівних на професійний розвиток фахівців, їхнє психологічне благополуччя, зокрема зниження рівня стресу та емоційного вигорання, а також якість надання медичних та освітніх послуг. Розглянуто особливості функціонування груп рівних в умовах українського контексту, зокрема в умовах воєнного конфлікту, який створює додаткові виклики для професіоналів, вимагаючи особливої уваги до психологічної підтримки та реабілітації. Проаналізовано основні проблеми, з якими стикаються групи рівних в Україні, включаючи недостатнє фінансування, низьку обізнаність про переваги участі та відсутність сталих механізмів підтримки. Визначено перспективи розвитку цих груп, такі як створення грантових програм,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

розробка державних стратегій, залучення міжнародних організацій та використання цифрових технологій для розширення доступу до груп. Розроблено рекомендації щодо підтримки та впровадження груп рівних, враховуючи етичні аспекти, використання цифрових технологій та необхідність міждисциплінарної співпраці для забезпечення комплексного підходу до вирішення проблем. Дослідження також охоплює роль груп рівних у розвитку емоційного інтелекту, професійної ідентичності та забезпеченні якості послуг, а також можливості використання груп для розвитку дослідницької діяльності, навчання молодих фахівців та врахування культурних особливостей. Особлива увага приділяється інтеграції груп рівних у систему безперервного професійного розвитку та їхньому впливу на формування професійних спільнот, що сприяє підвищенню професійної ідентичності та адвокації інтересів професії.

Ключові слова: групи рівних, безперервний професійний розвиток, освітяни, медичні працівники, комунікація, психологічна підтримка.

Sydorenko Oksana Leonidivna, MD, PhD, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, tel. (0352)-52-45-54, https://orcid.org/0000-0002-8066-7408

Husak Sofiia Romanivna MD, PhD, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, tel. (0352)-52-45-54, https://orcid.org/0000-0003-0415-2952

Borovyk Iryna Olegivna MD, PhD, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, tel. (0352)-524-55-4, https://orcid.org/0000-0003-0114-2935

Haliyash Nataliya Bohdanivna MD, PhD, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor at I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, tel. (0352)-52-45-54, https://orcid.org/0000-0002-4942-4387

Romaniv Daryna Ihorivna Student at I. Horbachevsky Ternopil National Medical University, tel. (0352)-52-45-54,

FUNCTIONING OF PEER GROUPS FOR EDUCATORS AND MEDICAL PROFESSIONALS IN UKRAINE: CURRENT STATE AND DEVELOPMENT PROSPECTS

Abstract. This article provides a comprehensive analysis of the current state and prospects for the development of peer groups for educators and medical professionals in Ukraine. Particular attention is paid to the study of global and European experience in the functioning of such groups, which allowed to identify

key trends and best practices. The impact of peer groups on professional development, psychological well-being, and the quality of medical and educational services is investigated. The peculiarities of the functioning of peer groups in the Ukrainian context, especially in the context of military conflict, which creates additional challenges for professionals, are considered. The main problems faced by peer groups in Ukraine, including insufficient funding, low awareness of the benefits of participation, and the lack of sustainable support mechanisms, are analyzed. The prospects for the development of these groups, such as the creation of grant programs, the development of state strategies, and the involvement of international organizations, are identified. Recommendations for the support and implementation of peer groups, taking into account ethical aspects, the use of digital technologies, and the need for interdisciplinary collaboration, are developed. The study also covers the role of peer groups in the development of emotional intelligence, professional identity, and ensuring the quality of services. The possibilities of using peer groups for the development of research activities, training of young professionals, and consideration of cultural characteristics are considered. Special attention is paid to the integration of peer groups into the system of continuous professional development and their impact on the formation of professional communities.

Ключові слова: peer groups, continuous professional development, educators, medical professionals, communication, psychological support.

Постановка проблеми. У сучасному світі професійний розвиток медичних та педагогічних працівників набуває особливої актуальності. Виклики, пов'язані з реформуванням систем охорони здоров'я та освіти, а також соціально-економічні та політичні зміни, вимагають від фахівців постійного вдосконалення знань та навичок. У цьому контексті групи рівних (peer groups) виступають ефективним механізмом підтримки безперервного професійного розвитку, сприяючи обміну досвідом, взаємонавчанню та психологічній підтримці.

В Україні, де системи освіти та охорони здоров'я переживають період трансформації, а також в умовах воєнного конфлікту, роль груп рівних (ГР) стає особливо важливою. Недостатня фінансова підтримка, низька обізнаність про переваги участі в таких групах та відсутність сталих механізмів фінансування ускладнюють їхній розвиток. Тому виникає необхідність у дослідженні сучасного стану та перспектив розвитку груп рівних в Україні, а також у розробці рекомендацій щодо їхньої підтримки та впровадження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Згідно результатів дослідження, проведеного в Україні в 2023 році [1], працівники сфери охорони здоров’я потребують більшої можливості участі у практичних заходах безперервного професійного розвитку (БПР). Особливо вони зацікавлені у таких заходах, під час яких можна безпосередньо практикувати практичні навички – як клінічні, так і комунікаційні. І найбільшу популярність мають заходи, які створюють для своїх колег власне самі лікарі.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Такий вид діяльності в межах безперервного професійного розвитку є одним із найпоширеніших у країнах Західної і Північної Європи, де функціонує численна кількість груп рівних (наприклад, у Нідерландах – майже 800, у Бельгії – понад 600, які відвідують близько 75 % лікарів і лікарок первинної ланки), а також Австралії, Нової Зеландії, США та Канади [2].

Мета статті.

Метою даного наукового дослідження є комплексний аналіз сучасного стану, виявлення ключових тенденцій та визначення перспектив розвитку ГР як інноваційного інструменту безперервного професійного розвитку для освітян та медичних працівників в умовах трансформаційних процесів в Україні, а також розробка рекомендацій щодо їхньої підтримки та впровадження. Також метою є оцінка впливу ГР на професійний розвиток фахівців, їхнє психологічне благополуччя, зокрема зниження рівня стресу та емоційного вигорання, а також на якість надання медичних та освітніх послуг в Україні.

Виклад основного матеріалу.

ГР відіграють важливу роль у професійному розвитку спеціалістів у багатьох сферах, забезпечуючи платформу для обміну знаннями, досвідом та підтримкою.

У медичній освіті вони слугують платформою для обговорення клінічних випадків, розвитку навичок командної роботи та підвищення емоційного благополуччя лікарів [3]. Наприклад, у США, де цифрові технології активно інтегруються в медичну практику, онлайн-групи рівних стали невід'ємною частиною системи підтримки лікарів, особливо в сільській місцевості [4]. Ці групи дозволяють лікарям обмінюватися досвідом, обговорювати складні випадки та отримувати підтримку, незважаючи на географічні обмеження. Дослідження [4] показують, що цифрові платформи не тільки забезпечують доступ до інформації, але й створюють відчуття спільноти, що є критично важливим для лікарів, які працюють в ізольованих умовах. Тобто, онлайн ГР можуть забезпечити доступ до підтримки та обміну досвідом для фахівців, які працюють у віддалених районах.

У педагогічній сфері такі групи сприяють формуванню освітянських спільнот, обміну найкращими практиками викладання та інтеграції нових методик [5]. Наприклад, у Фінляндії, де дистанційна освіта набула особливої актуальності під час пандемії COVID-19, онлайн ГР стали ефективним інструментом для підтримки педагогів [6]. Автори підкреслюють, що такі дистанційні ГР не лише сприяють обміну методиками, але й допомагають вчителям адаптуватися до нових технологій та підтримувати мотивацію учнів.

Ці приклади демонструють успішну інтеграцію груп рівних у сучасні освітні та медичні системи, що може стати орієнтиром для України, особливо в умовах військового стану.

У Європі групи рівних є частиною системи БПР. Наприклад, у Великій Британії вчителі беруть участь у професійних навчальних спільнотах, які

допомагають їм адаптуватися до змін у сфері освіти [7]. Автори виявили, що участь у такого роду спільнотах сприяє підвищенню якості викладання та розвитку лідерських навичок у вчителів. У Німеччині медичні ГР функціонують у рамках обов'язкової післядипломної освіти, даючи можливість лікарям обмінюватися досвідом та вдосконалювати свої знання [8]. Дослідники наголошують, що рефлексивна практика в ГР сприяє розвитку клінічного мислення та покращенню якості медичної допомоги. У Франції лікарі використовують спеціалізовані платформи для обговорення складних клінічних випадків, що підвищує якість прийняття рішень, а обговорення клінічних випадків в онлайн-форматі дозволяє залучити експертів з різних регіонів, що сприяє більш комплексному аналізу та прийняттю обґрунтованих рішень.

Важливим аспектом функціонування ГР є їхній вплив на психологічне благополуччя учасників. Дослідження показують, що участь у таких групах сприяє зниженню рівня стресу та емоційного вигорання, що особливо важливо для медичних працівників та освітян, які працюють у складних умовах [8]. Наприклад, дослідження, проведене у Швеції, показало, що медичні працівники, які регулярно беруть участь у ГР, мають нижчий рівень емоційного вигорання та вищу задоволеність роботою [9].

Дослідження також показують, що ГР сприяють розвитку лідерських навичок та професійного зростання у медичних працівників, що, в свою чергу, позитивно впливає на якість медичної допомоги [10]. У Австралії дослідження показало, що участь у ГР сприяє розвитку професійних навичок у вчителів, що, в свою чергу, безпосередньо пов'язано з успішністю учнів [11].

Дослідження показують, що участь у ГР може допомогти людям розвинути лідерські навички, такі як комунікація, мотивація та прийняття рішень. Наприклад, у Великобританії дослідження показало, що участь у програмах менторства, які базуються на принципах груп рівних, сприяє розвитку лідерських навичок у молодих лікарів [12].

Важливим аспектом є також роль ГР у міжпрофесійній співпраці, що є критично важливим для надання якісної медичної та освітньої допомоги. Наприклад, у Великобританії дослідження показало, що ГР сприяють розвитку міжпрофесійної співпраці між лікарями та медсестрами, що, в свою чергу, позитивно впливає на якість медичної допомоги [13].

Окрім загальних переваг, ГР також відіграють важливу роль у спеціалізованих областях медицини та освіти. Наприклад, у сфері психічного здоров'я групи рівних використовуються для підтримки людей з різними психічними розладами, такими як депресія, тривожні розлади та посттравматичний стресовий розлад. Дослідження показують, що участь у ГР може допомогти людям зменшити симптоми психічних розладів, покращити якість життя та підвищити соціальну підтримку [14].

У сфері медичної освіти ГР використовуються для розвитку клінічних навичок та професійного мислення. Наприклад, у США та Канаді ГР

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

використовуються для симуляційного навчання, де студенти-медики можуть практикувати складні клінічні процедури та обговорювати клінічні випадки в безпечному середовищі. Це дозволяє студентам розвивати навички командної роботи, комунікації та прийняття рішень, що є критично важливими для їхньої майбутньої практики [15].

У сфері педагогічної освіти ГР використовуються для розвитку педагогічних навичок та обміну досвідом. Наприклад, у Японії та Південній Кореї групи рівних використовуються для так званого lesson study («вивчення заняття»), де вчителі спільно планують, проводять та аналізують уроки [16]. Це дозволяє вчителям обмінюватися найкращими практиками, розвивати педагогічні навички та покращувати якість навчання.

Окрім того, ГР можуть відігравати важливу роль у розвитку міжкультурної компетентності та глобального співробітництва. Наприклад, у міжнародних медичних та освітніх програмах ГР використовуються для обміну досвідом між фахівцями з різних країн та культур [17]. Це дозволяє фахівцям розвивати міжкультурну компетентність, розуміти різні підходи до медицини та освіти та сприяти глобальному співробітництву.

Загалом, огляд літератури показує, що ГР є ефективним інструментом для професійного розвитку, психологічної підтримки та міжпрофесійної співпраці. Вони можуть бути використані в різних сферах, включаючи медичну та освітню, для покращення якості послуг та підтримки професіоналів.

Який же сучасний стан Груп рівних в Україні? В Україні ГР набувають все більшого значення, особливо в умовах реформування медичної та освітньої галузей, а також у зв'язку з викликами, спричиненими війною.

У 2023 році Кабінетом Міністрів України внесено зміни до Положення про систему безперервного професійного розвитку працівників сфери охорони здоров’я, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 року № 725 [18], та створено умови для працівників сфери охорони здоров’я України організовувати і брати участь у заходах груп рівних, отримувати за це бали БПР [2].

З 01 січня 2024 року БПР здійснюють не лише лікарі, а й фармацевти, фахівці з фармацевтичною освітою (асистенти фармацевтів), медичні сестри, фахівці та професіонали у сфері охорони здоров’я, а також професіонали з вищою немедичною освітою, керівники. У зв’язку з цим зростає потреба в заходах безперервного професійного розвитку, у тому числі інформальній освіті, яка передбачає, зокрема, участь у заходах груп рівних [2].

Проте неврегульованими залишаються організаційні засади проведення заходів груп рівних, зокрема, порядок створення груп рівних та формування їх складу, вимоги до особи, яка організовує їх проведення (фасилітатора), механізм їх планування і проведення, видачі документів про участь у них, джерела матеріально-технічного та фінансового забезпечення [2]. Тому було розроблено «Положення про групи рівних», що визначає основні засади

створення та функціонування ГР, організації і проведення заходів ГР як різновиду інформальної освіти для БПР працівників сфери охорони здоров'я, і в грудні 2024 року винесено на громадське обговорення [19].

Згідно проєкту Положення про групи рівних [20], захід ГР – навчання за принципом «рівний рівному», яке передбачає участь у ньому працівників сфери охорони здоров'я, які є рівними за посадою, з метою підвищення рівня професійної компетентності шляхом обговорення питань здійснення власної професійної діяльності / досвіду та професійної діяльності / досвіду інших працівників сфери охорони здоров'я; учасники ГР – рівні за посадою працівники сфери охорони здоров'я, які беруть участь в заході групи рівних; фасилітатор групи рівних – працівник сфери охорони здоров'я, який організовує та проводить захід ГР.

Отже, хоча ГР вже визнані як формат БПР, саме положення, яке регламентує їхню діяльність, ще перебуває на стадії обговорення та доопрацювання.

Згідно проєкту Положення про групи рівних [20], завданнями ГР є:

- поліпшення клінічних, професійних, комунікаційних та лідерських компетентностей працівників сфери охорони здоров'я;
- аналіз працівниками сфери охорони здоров'я прогалин у власних знаннях і навичках, визначення особистих навчальних потреб шляхом обговорення з колегами власної професійної практики, допущених під час неї помилок та шляхів їхнього усунення;
- вивчення актуальних питань надання реабілітаційної допомоги, медичної і фармацевтичної діяльності, які відповідають потребам працівників сфери охорони здоров'я, у зручний час і визначеному місці з використанням інтерактивних методів опанування знань і навичок;
- формування довірливих професійних відносин між працівниками сфери охорони здоров'я, у яких заохочуються ініціативи для власного професійного розвитку, обмін зворотним зв'язком, думками та досвідом, культура навчання та взаємопідтримки;
- відпрацювання навичок емпатичного та ефективного спілкування, лідерства, роботи в команді, практичні навички, передбачені кваліфікаційними вимогами (професійними стандартами) до професій працівників сфери охорони здоров'я;
- обмін досвідом щодо застосування лікарських засобів, медичних виробів, допоміжних засобів реабілітації при наданні медичної / реабілітаційної допомоги за умови відсутності посилання, у тому числі непрямого, на назву лікарського засобу визначеного виробника / постачальника, медичні вироби та допоміжні засоби реабілітації визначених виробників / постачальників.

ГР функціонують з урахуванням рівності посад, що передбачає окремі групи рівних для лікарів та окремі для медичних сестер (братів) та інших професій працівників сфери охорони здоров'я, для медичних освітян.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Обов'язковою умовою функціонування ГР є залучення до організації та проведення її заходів фасилітатора, посада якого відповідає посадам учасників групи рівних. Фасилітатор, в свою чергу, повинен пройти захід БПР неформальної освіти для фасилітаторів з питань організації та проведення, структури заходів груп рівних, особливостей взаємодії між її учасниками [20].

Одними з першими в Україні, хто розпочав ініціативу провадження культури Групи рівних, став Українсько-швейцарський проєкт «Розвиток медичної освіти» (впродовж 2020-2022 років), та а з 2021 року до нього долучився проєкт USAID «Підтримка реформи охорони здоров'я в Україні». Що важливо, обидва проєкти підтримують активно підтримують розвиток ГР як серед медичних працівників, так і серед медичних освітян.

ГР на даний момент активно впроваджуються в рамках програм БПР медичних працівників. Особливо важливим це є для лікарів первинної ланки лікарів загальної практики та сімейної медицини, де вони можуть обговорювати складні клінічні випадки, обмінюватися досвідом та підвищувати свою кваліфікацію. Також велику роль відіграють групи рівних в підтримці медичних працівників, які працюють з людьми що мають ВІЛ/СНІД. Особливої уваги потребують групи рівних, для психологічної підтримки медичних працівників, що працюють в умовах війни.

Медичні навчальні заклади впроваджують групи рівних серед викладачів та студентів для обміну досвідом та підтримки професійного розвитку. Громадські організації та волонтерські рухи відіграють важливу роль у створенні та підтримці груп рівних серед освітян. З початком повномасштабного вторгнення, групи рівних відіграють важливу роль у психологічній підтримці освітян, які працюють в умовах війни.

Попри позитивні тенденції, групи рівних в Україні стикаються з численними викликами. Недостатнє фінансування є однією з основних проблем, оскільки багато груп рівних працюють на волонтерських засадах. Низька обізнаність про переваги участі в таких групах також є значним викликом. Відсутність сталих механізмів фінансування та координації ускладнює розвиток груп рівних.

Перспективи розвитку груп рівних в Україні включають створення грантових програм для підтримки ГР у регіонах, розробку державних стратегій, що підтримуватимуть професійний розвиток через такі групи, залучення міжнародних організацій для надання фінансової та експертної підтримки, а також розвиток онлайн платформ для ГР, що надасть змогу залучати фахівців з різних регіонів України, та тих хто знаходиться за кордоном. ГР в Україні мають великий потенціал для розвитку, і їхня роль стає дедалі важливішою в умовах сучасних викликів.

Важливим аспектом є також розробка конкретних рекомендацій щодо створення та функціонування ГР, а також аналіз можливих джерел фінансування, таких як державний бюджет, міжнародні гранти та приватні

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

пожертви. Необхідно також враховувати регіональні особливості та потреби, а також наслідки війни, які вимагають особливої уваги до психологічної підтримки та реабілітації. Для ефективного розвитку ГР необхідно залучати не лише лікарів та освітян, але й керівників медичних та освітніх закладів.

Необхідним є розуміння етичних аспектів функціонування ГР. Дотримання принципу конфіденційності є фундаментальним аспектом, особливо в контексті медичної практики, де обговорюються сенситивні дані. Необхідно впровадження механізмів, що забезпечують захист інформації, таких як формалізація зобов'язань щодо нерозголошення. Забезпечення рівноправної участі всіх членів групи, незалежно від їхніх демографічних або соціальних характеристик, є критично важливим. Необхідно впровадження заходів для запобігання потенційним конфліктам інтересів, особливо в медичному контексті, де обговорюються питання, пов'язані з лікуванням та фармакотерапією.

ГР відіграють важливу роль у наданні психологічної підтримки медичним та педагогічним працівникам, що функціонують в умовах воєнного конфлікту, а також є ефективним інструментом для координації дій у відповідь на надзвичайні ситуації, такі як пандемії та природні катастрофи.

Використання цифрових платформ та мобільних додатків сприяє розширенню можливостей для організації та проведення груп рівних. Технології віртуальної реальності та симуляційного навчання можуть бути ефективно використані для розвитку професійних навичок у рамках ГР.

Необхідно розроблення валідних критеріїв для оцінки ефективності ГР, включаючи показники задоволеності учасників, динаміку професійного розвитку та клінічні результати, проведення емпіричних досліджень для оцінки впливу груп рівних з використанням різноманітних методів збору та аналізу даних, таких як опитування, інтерв'ю та аналіз документації.

Розглядається можливість створення міжпрофесійних ГР, що об'єднують медичних та педагогічних працівників, що сприятиме обміну знаннями та досвідом між різними професійними групами. Також важливою є роль ГР у підтримці функціонування мультидисциплінарних команд, що надають комплексну допомогу пацієнтам або учням, що покращитиме координацію та комунікацію між членами команди.

В цілому, ГР сприяють підвищенню якості медичних та освітніх послуг, що досягається завдяки обміну кращими практиками, розвитку професійних навичок та покращенню комунікації. Завдяки такому виду БПР відбувається зниження рівня професійного вигорання серед медичних та освітніх працівників завдяки емоційній підтримці, обміну досвідом та розвитку навичок подолання стресу. ГР сприяють формуванню міцних професійних спільнот, що в подальшому призведе до підвищення професійної ідентичності, розвитку лідерства та адвокації інтересів професії.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ГР можуть слугувати платформою для розвитку емоційного інтелекту учасників. Обговорення реальних клінічних та педагогічних випадків, а також обмін досвідом сприяють розвитку емпатії та самоусвідомлення. ГР надають емоційну підтримку, допомагаючи учасникам керувати стресом та емоційним вигоранням. Обмін стратегіями подолання стресу та емоційного вигорання в свою чергу сприяє покращенню психологічного благополуччя. Участь у групах рівних розвиває навички ефективної комунікації та міжособистісних відносин, а обговорення складних ситуацій та обмін досвідом покращує комунікативних навичок.

ГР сприяють розвитку професійної ідентичності - формуванню професійних спільнот, де фахівці можуть обмінюватися досвідом та надавати взаємну підтримку, що допомагає створити відчуття приналежності до професійної спільноти. Участь у групах рівних розвиває лідерські якості учасників - фасилітація дискусій, організація заходів та прийняття рішень.

Висновки.

Групи рівних відіграють важливу роль у професійному розвитку освітян та медичних працівників. Досвід країн Європи та світу свідчить про їхню ефективність у формуванні професійних спільнот, зменшенні рівня професійного вигорання та покращенні якості послуг. В Україні вони мають великий потенціал, проте потребують державної підтримки та залучення міжнародних ресурсів. Подальше впровадження ГР сприятиме зміцненню освітньої та медичної спільнот, що позитивно позначиться на якості послуг у цих сферах.

Подальші дослідження можуть бути спрямовані на вивчення ефективності різних моделей ГР в українському контексті, зокрема в умовах воєнного конфлікту. Необхідно також дослідити вплив ГР на якість медичних та освітніх послуг, а також на психологічне благополуччя фахівців. Важливим напрямом є розробка та апробація інструментів для оцінки ефективності ГР, а також для моніторингу їхнього функціонування. Особливу увагу слід приділити дослідженню можливостей використання цифрових технологій для розвитку ГР, зокрема для організації онлайн-груп та платформ для обміну досвідом. Необхідно також дослідити етичні аспекти функціонування ГР, зокрема питання конфіденційності та захисту персональних даних. Дослідження можуть бути спрямовані на вивчення досвіду інших країн щодо розвитку ГР, зокрема в умовах кризових ситуацій. Це дозволить адаптувати найкращі практики до українського контексту та розробити ефективні механізми підтримки груп рівних.

Література

1. *Chernysh, T., Opitz, L., Riabtseva, N., Raab, M., & Pavlova, M. (2023). Experience with the implementation of continuous medical education among mother-and-child health care providers in Ukraine: A case study based on two international collaboration initiatives*. Healthcare (Basel), 2023 Jul 7; 11(13):1964. doi: 10.3390/healthcare11131964.

2. Аналіз регуляторного впливу проєкту наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Положення про групи рівних» https://moz.gov.ua/storage/uploads/7d8eb5a4-c073-44a7-97d7-1228eafcd18d/%D0%90%D0%A0%D0%92-(13).pdf

3. Clarissa Brierley, Leila Ellis, Emily Roisin Reid Peer-assisted learning in medical education: A systematic review and meta-analysis. Med Educ., 2022 Apr; 56(4):365-373. doi: 10.1111/medu.14672.

4. Samira Abdul, Ehizogie Paul Adeghe, Bisola Oluwafadekemi Adegoke, Adebukola Adejumoke Adegoke, Emem Henry Udedeh A review of the challenges and opportunities in implementing health informatics in rural healthcare settings. International Medical Science Research Journal, Volume 4, Issue 5, May 2024, 607-631.

5. Robyn M. Gillies Cooperative Learning: Review of Research and Practice. Australian Journal of Teacher Education, Vol 41, 3, March 2016, 39-53.

6. Kendra Geeraerts, Päivi Tynjälä, Hannu L.T. Heikkinen, Ilona Markkanen, Matti Pennanen & David Gijbels (2015) Peer-group mentoring as a tool for teacher development, European Journal of Teacher Education, 38:3, 358-377, DOI: 10.1080/02619768.2014.983068

7. Moet Moet Myint Lay & Anikó Kálmán Impact of a Professional Learning Community on the Professional Development of Teacher Educators in Myanmar. Opus et Educatio Volume 11. Number 2, 156-168.

8. Kiron Koshy, Christopher Limb, Buket Gundogan, Katharine Whitehurst, Daniyal J Jafree Reflective practice in health care and how to reflect effectively Int J Surg Oncol (N Y) . 2017 Jun 15;2(6):e20. doi: 10.1097/IJ9.0000000000000020

9. Ulla Peterson, Gunnar Bergström, Mats Samuelsson, Marie Asberg, Åke Nygren Reflecting peer-support groups in the prevention of stress and burnout: Randomized controlled trial. Journal of Advanced Nursing 63(5):506-16 DOI:10.1111/j.1365-2648.2008.04743.x

10. Caryn Lerman, Larry Jameson Leadership Development in Medicine N Engl J Med 2018; 378:1862-1863 DOI: 10.1056/NEJMp1801610

11. Peta White, Jo-Anne Raphael, Shelley Hannigan, John Cripps Clark Entangling Our Thinking and Practice: A Model for Collaboration in Teacher Education. *Australian Journal of Teacher Education*, *45*(8), 92-110. DOI:10.14221/ajte.2020v45n8.6

12. Dario Sambunjak; Sharon E. Straus, Ana Marušić Mentoring in Academic MedicineA Systematic Review *JAMA.* 2006;296(9):1103-1115. doi:10.1001/jama.296.9.1103

13. T. Vikinga, J. Wenzerb, U. Hylinc, and L. Nilsson Peer support workers' role and expertise and interprofessional learning in mentalhealth care: a scoping review Journal of interprofessional care2022, VOL. 36, NO. 6, 828–838 https://doi.org/10.1080/13561820.2021.2014796

14. Smit D, Miguel C, Vrijsen JN, Groeneweg B, Spijker J, Cuijpers P (2022). The effectiveness of peer support for individuals with mental illness: systematic review and meta-analysis. Psychological Medicine 1–10. https://doi.org/10.1017/S0033291722002422

15. Abdulmohsen H Al-Elq Simulation-based medical teaching and learning J Family Community Med 2010 Jan;17(1):35-40. doi: 10.4103/1319-1683.68787.

16. Catherine C. Lewis Lesson Study: A Handbook of Teacher-led Instructional Change. Research for Better Schools, Incorporated, 2002 - 134 p.

17. Editors: Janet M. Bennett The SAGE Encyclopedia of Intercultural Competence SAGE Publications, Inc., 2015 DOI:10.4135/9781483346267

18. Положення про систему безперервного професійного розвитку працівників сфери охорони здоров'я (Постанова Кабінету Міністрів України від 14 липня 2021 року № 725) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-2021-%D0%BF#Text

19. Повідомлення про оприлюднення проєкту наказу Міністерства охорони здоров'я України «Про затвердження Положення про групи рівних» https://moz.gov.ua/uk/povidomlennya-pro-oprilyudnennya-proyektu-nakazu-ministerstva-ohoroni-zdorov-ya-ukrayini-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-grupi-rivnih

20. Положення про групи рівних https://moz.gov.ua/storage/uploads/7d8eb5a4-c073-44a7-97d7-1228eafcd18d/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8-%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85.pdf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

References

1. *Chernysh, T., Opitz, L., Riabtseva, N., Raab, M., & Pavlova, M. (2023). Experience with the implementation of continuous medical education among mother-and-child health care providers in Ukraine: A case study based on two international collaboration initiatives*. Healthcare (Basel), 2023 Jul 7; 11(13):1964. doi: 10.3390/healthcare11131964.

2. Analiz rehuliatornoho vplyvu proiektu nakazu Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro hrupy rivnykh» https://moz.gov.ua/storage/uploads/7d8eb5a4-c073-44a7-97d7-1228eafcd18d/%D0%90%D0%A0%D0%92-(13).pdf

3. Clarissa Brierley, Leila Ellis, Emily Roisin Reid Peer-assisted learning in medical education: A systematic review and meta-analysis. Med Educ., 2022 Apr; 56(4):365-373. doi: 10.1111/medu.14672.

4. Samira Abdul, Ehizogie Paul Adeghe, Bisola Oluwafadekemi Adegoke, Adebukola Adejumoke Adegoke, Emem Henry Udedeh A review of the challenges and opportunities in implementing health informatics in rural healthcare settings. International Medical Science Research Journal, Volume 4, Issue 5, May 2024, 607-631.

5. Robyn M. Gillies Cooperative Learning: Review of Research and Practice. Australian Journal of Teacher Education, Vol 41, 3, March 2016, 39-53.

6. Kendra Geeraerts, Päivi Tynjälä, Hannu L.T. Heikkinen, Ilona Markkanen, Matti Pennanen & David Gijbels (2015) Peer-group mentoring as a tool for teacher development, European Journal of Teacher Education, 38:3, 358-377, DOI: 10.1080/02619768.2014.983068

7. Moet Moet Myint Lay & Anikó Kálmán Impact of a Professional Learning Community on the Professional Development of Teacher Educators in Myanmar. Opus et Educatio Volume 11. Number 2, 156-168.

8. Kiron Koshy, Christopher Limb, Buket Gundogan, Katharine Whitehurst, Daniyal J Jafree Reflective practice in health care and how to reflect effectively Int J Surg Oncol (N Y) . 2017 Jun 15;2(6):e20. doi: 10.1097/IJ9.0000000000000020

9. Ulla Peterson, Gunnar Bergström, Mats Samuelsson, Marie Asberg, Åke Nygren Reflecting peer-support groups in the prevention of stress and burnout: Randomized controlled trial. Journal of Advanced Nursing 63(5):506-16 DOI:10.1111/j.1365-2648.2008.04743.x

10. Caryn Lerman, Larry Jameson Leadership Development in Medicine N Engl J Med 2018; 378:1862-1863 DOI: 10.1056/NEJMp1801610

11. Peta White, Jo-Anne Raphael, Shelley Hannigan, John Cripps Clark Entangling Our Thinking and Practice: A Model for Collaboration in Teacher Education. *Australian Journal of Teacher Education, 45*(8), 92-110. DOI:10.14221/ajte.2020v45n8.6

12. Dario Sambunjak; Sharon E. Straus, Ana Marušić Mentoring in Academic MedicineA Systematic Review *JAMA.* 2006;296(9):1103-1115. doi:10.1001/jama.296.9.1103

13. T. Vikinga, J. Wenzerb, U. Hylinc, and L. Nilsson Peer support workers' role and expertise and interprofessional learning in mentalhealth care: a scoping review Journal of interprofessional care2022, VOL. 36, NO. 6, 828–838 https://doi.org/10.1080/13561820.2021.2014796

14. Smit D, Miguel C, Vrijsen JN, Groeneweg B, Spijker J, Cuijpers P (2022). The effectiveness of peer support for individuals with mental illness: systematic review and meta-analysis. Psychological Medicine 1–10. https://doi.org/10.1017/S0033291722002422

15. Abdulmohsen H Al-Elq Simulation-based medical teaching and learning J Family Community Med 2010 Jan;17(1):35-40. doi: 10.4103/1319-1683.68787.

16. Catherine C. Lewis Lesson Study: A Handbook of Teacher-led Instructional Change. Research for Better Schools, Incorporated, 2002 - 134 p.

17. Editors: Janet M. Bennett The SAGE Encyclopedia of Intercultural Competence SAGE Publications, Inc., 2015 DOI:10.4135/9781483346267

18. Polozhennia pro systemu bezperervnoho profesiinoho rozvytku pratsivnykiv sfery okhorony zdorovia (Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 14 lypnia 2021 roku № 725) https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/725-2021-%D0%BF#Text

19. Povidomlennia pro opryliudnennia proiektu nakazu Ministerstva okhorony zdorovia Ukrainy «Pro zatverdzhennia Polozhennia pro hrupy rivnykh» https://moz.gov.ua/uk/ povidomlennya-pro-oprilyudnennya-proyektu-nakazu-ministerstva-ohoroni-zdorov-ya-ukrayini-pro-zatverdzhennya-polozhennya-pro-grupi-rivnih

20. Polozhennia pro hrupy rivnykh https://moz.gov.ua/storage/uploads/7d8eb5a4-c073-44a7-97d7-1228eafcd18d/%D0%9F%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F-%D0%BF%D1%80%D0%BE-%D0%B3%D1%80%D1%83%D0%BF%D0%B8-%D1%80%D1%96%D0%B2%D0%BD%D0%B8%D1%85.pdf

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 616.831.1:616.8(477)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1816-1828

Студеняк Тарас Олександрович кандидат медичних наук, завідувач кафедри нейрореабілітації із курсами медичної психології, пульмонології та фтизіатрії, факультету післядипломної освіти та доуніверситетської підготовки, Ужгородський національний університет, м. Ужгород, https://orcid.org/0000-0001-6564-1552

Девіняк Олег Теодозійович кандидат фармацевтичних наук, доцент кафедри фармацевтичних наук, медичного факультету, декан медичного факультету, Ужгородський національний університет, м. Ужгород, https://orcid.org/0000-0001-5696-7614

Булеца Богдан Антонович доктор медичних наук, професор кафедри неврології, нейрохірургії та психіатрії, Ужгородський національний університет, м. Ужгород, http://orcid.org/0000-0002-7072-4261

Карпінська Катерина Олегівна завідувач відділення цереброваскулярної патології, Комунальне некомерційне підприємство «Обласний клінічний центр нейрохірургії та неврології» Закарпатської обласної ради, м. Ужгород, http://orcid.org/0009-0006-3133-5227

ВПЛИВ ГОСТРИХ ЕПІЛЕПТИЧНИХ НАПАДІВ НА ФУНКЦІОНАЛЬНИЙ СТАН ПАЦІЄНТІВ ПІСЛЯ ІШЕМІЧНОГО ІНСУЛЬТУ

Анотація. Ішемічний інсульт є однією з основних причин неврологічної інвалідизації, що супроводжується значним зниженням когнітивних і функціональних можливостей пацієнтів, потребуючи комплексних реабілітаційних заходів. Одним із найсерйозніших ускладнень ішемічного інсульту є гострі епілептичні напади (ГЕН), які можуть негативно впливати на прогноз захворювання та функціональне відновлення пацієнтів.

Метою дослідження є аналіз зв'язку між розвитком епілептичних нападів та функціональним станом пацієнтів за шкалою NIHSS та індексом Бартела. Досліджено вплив гострих епілептичних нападів на функціональний стан пацієнтів після ішемічного інсульту. Встановлено, що частота розвитку нападів варіює у межах 5–10% випадків і пов'язана з порушенням нейрональних мереж, нейроінфламаторними змінами та дисфункцією церебральної перфузії. Визначено, що судомний синдром після інсульту асоціюється зі зростанням ризику вторинного неврологічного дефіциту, ускладненням процесу нейрореабілітації та підвищенням рівня інвалідизації.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У межах дослідження проаналізовано клінічні дані 212 пацієнтів, які перенесли ішемічний інсульт та проходили лікування. Оцінка стану проводилася під час госпіталізації та виписки за шкалою NIHSS, модифікованою шкалою Ренкіна та індексом Бартела.

Виявлено, що пацієнти з гострими симптоматичними епілептичними нападами мають вищий рівень неврологічного дефіциту та нижчий функціональний статус порівняно з пацієнтами без нападів. Зокрема, серед пацієнтів із судомним синдромом частіше реєструвалися високі показники за шкалою NIHSS та знижений індекс Бартела. Дослідження підтверджує необхідність індивідуалізованого підходу до лікування пацієнтів із постінсультною епілепсією для покращення реабілітаційного прогнозу та зниження ризику повторних цереброваскулярних подій.

Ключові слова: ішемічний інсульт, гострі епілептичні напади, шкала NIHSS, індекс Бартела, неврологічний дефіцит, протиепілептична терапія.

Studeniak Taras Oleksandrovych PhD in Medical Sciences, Head of the Department of Neurorehabilitation with courses in Medical Psychology, Pulmonology, and Phthisiology, Faculty of Postgraduate Education and Pre-University Training, Uzhhorod National University, Uzhhorod, https://orcid.org/0000-0001-6564-1552

Devinyak Oleg Teodoziyovych PhD in Pharmaceutical Sciences, Associate Professor, Department of Pharmaceutical Sciences, Faculty of Medicine, Dean of the Faculty of Medicine, Uzhhorod National University, Uzhhorod, https://orcid.org/0000-0001-5696-7614

Buletsa Bogdan Antonovych Doctor of Medical Sciences, Professor, Department of Neurology, Neurosurgery and Psychiatry, Uzhhorod National University, Uzhhorod, http://orcid.org/0000-0002-7072-4261

Karpinska Kateryna Olegivna Head of the Department of Cerebrovascular Pathology, Municipal Nonprofit Enterprise “Regional Clinical Center of Neurosurgery and Neurology” of the Transcarpathian Regional Council, Uzhhorod, http://orcid.org/0009-0006-3133-5227

IMPACT OF ACUTE EPILEPTIC SEIZURES ON THE FUNCTIONAL STATUS OF PATIENTS AFTER ISCHEMIC STROKE

Abstract. Ischemic stroke is one of the leading causes of neurological disability, significantly impairing patients' cognitive and functional abilities and requiring comprehensive rehabilitation interventions. One of the most serious complications of ischemic stroke is acute epileptic seizures (AES), which may negatively affect disease prognosis and functional recovery.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The study aims to analyze the relationship between the occurrence of epileptic seizures and the functional status of patients using the NIHSS scale and Barthel Index. The impact of acute epileptic seizures on post-stroke functional outcomes was investigated. It was established that the incidence of seizures ranges between 5–10% of cases and is associated with disruptions in neuronal networks, neuroinflammatory changes, and cerebral perfusion dysfunction. Post-stroke seizure syndrome was found to be linked to an increased risk of secondary neurological deficits, complications in neurorehabilitation, and a higher level of disability.

The study analyzed clinical data from 212 patients who suffered ischemic stroke and underwent treatment. Their condition was assessed at hospital admission and discharge using the NIHSS scale, the modified Rankin Scale, and the Barthel Index.

It was revealed that patients with acute symptomatic epileptic seizures exhibit a higher level of neurological deficits and a lower functional status compared to those without seizures. In particular, patients with seizure syndromes more frequently demonstrated elevated NIHSS scores and lower Barthel Index values. The study confirms the necessity of an individualized approach to managing post-stroke epilepsy to improve rehabilitation outcomes and reduce the risk of recurrent cerebrovascular events.

Keywords: ischemic stroke, acute epileptic seizures, NIHSS scale, Barthel Index, neurological deficit, antiepileptic therapy.

Постановка проблеми. Ішемічний інсульт є однією з провідних етіологічних причин стійкої неврологічної інвалідизації, що супроводжується значним зниженням когнітивного та функціонального статусу пацієнтів і потребує довготривалих реабілітаційних заходів. Одним із найбільш клінічно значущих ускладнень інсульту є гострі епілептичні напади, частота яких, за даними різних досліджень, варіює у межах 5–10% випадків ішемічного церебрального ураження [1]. Наявність судомного синдрому після перенесеного інсульту асоціюється зі зростанням ризику вторинного неврологічного дефіциту, підвищенням рівня інвалідизації та ускладненням процесу нейрореабілітації, що негативно впливає на прогноз пацієнтів [2, 3].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Ключовими патофізіологічними механізмами розвитку постінсультних епілептичних нападів вважають дисфункцію нейрональних мереж, порушення перфузії та нейроінфламаторні зміни, які сприяють формуванню гіперзбудливих фокусів у корі головного мозку. Встановлено, що розвиток постінсультної епілепсії зумовлений не лише обширністю ураження, а й його локалізацією, ступенем нейродегенеративних процесів, а також супутньою соматичною патологією, зокрема кардіоваскулярними захворюваннями [4]. Зокрема, ішемічне ураження у басейні середньої мозкової артерії, особливо в лівій (домінантній) півкулі, значно підвищує ризик виникнення судомного синдрому через ураження

функціонально важливих зон, відповідальних за мовлення та рухову активність [5].

Додатковими предикторами постінсультних епілептичних нападів є високий показник за шкалою NIHSS на момент госпіталізації, що корелює з глибиною неврологічного дефіциту, а також наявність структурних змін у мозковій тканині, підтверджених за допомогою нейровізуалізаційних методів [6].

Ішемічний інсульт визнається провідним тригерним чинником розвитку структурної епілепсії, особливо серед осіб похилого віку. Епідеміологічні дослідження засвідчують, що найбільша частота вперше діагностованих епілептичних нападів спостерігається у віковій групі 60+ років, що підтверджує ключову роль цереброваскулярних подій у патогенезі пізньої епілепсії [7]. Водночас встановлено, що дебют судомного синдрому у віці понад 60 років є прогностично несприятливим фактором, асоційованим із підвищеним ризиком як первинного, так і повторного ішемічного інсульту [8].

Протисудомна терапія залишається основним методом контролю судомного синдрому у пацієнтів після інсульту. Вибір лікарських засобів, зокрема леветирацетаму та ламотриджину, залежить від тяжкості неврологічного дефіциту, віку пацієнта та наявності супутніх захворювань [7; 9]. Втім навіть за умови ефективного лікування особи з постінсультними нападами демонструють нижчий рівень незалежності за індексом Бартела та вищий ступінь інвалідизації за модифікованою шкалою Ренкіна [10].

Постінсультна епілепсія є серйозним ускладненням, що значно обмежує функціональні можливості пацієнтів і погіршує прогноз відновлення. Вона асоціюється зі зростанням рівня інвалідизації, потребою в тривалій реабілітації та підвищеним ризиком повторних цереброваскулярних подій [11-14].

Метою статті є визначення зв'язку між розвитком епілептичних нападів після інсульту та рівнем неврологічного дефіциту, оціненим за шкалою NIHSS, а також функціональним станом пацієнтів за індексом Бартела. Отримані результати сприятимуть кращому розумінню впливу судомного синдрому на реабілітаційний потенціал та підкреслять важливість його контролю для покращення прогнозу та якості життя пацієнтів після інсульту.

Матеріали та методи. У дослідженні проаналізовано клінічні дані 212 пацієнтів, які перенесли ішемічний інсульт і проходили стаціонарне лікування на базі Комунального некомерційного підприємства «Обласний клінічний центр нейрохірургії та неврології» Закарпатської обласної ради (м. Ужгород, Україна) упродовж 2022 року.

Середній вік обстежених становив 65,4 ± 12,5 року, що підтверджує високий рівень ураження осіб літнього віку. Розподіл за статтю засвідчив дещо вищу поширеність інсульту серед чоловіків: 112 (52,8%) пацієнтів були чоловічої статі, а 100 (47,2%) – жіночої.

При оцінюванні клінічних параметрів враховували стать, вік, етіологічні фактори, сторону ураження, басейн ураженої судини, а також наявність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

факторів ризику. У 37 випадках (17,5%) було проведено системний тромболізис.

Основні клінічні характеристики пацієнтів наведено в таблиці 1.

Таблиця 1

Клінічні характеристики пацієнтів, які перенесли ішемічний інсульт

Клінічні характеристики			%
Стать	Чоловіки	112	52,8%
	Жінки	100	47,2%
Вік	Молодий вік (25-44)	12	5,7%
	Середній вік (45-60)	62	29,2%
	Похилий вік (61-74)	89	42%
	Старечий вік (75-90)	48	22,6%
	Довгожителі (90 і більше)	1	0,5%
Етіологія	Атеротромботичний	91	42,9%
	Кардіоемболічний	66	31,2%
	Хвороба дрібних судин	29	13,7%
	Криптогенний	21	9,9%
	Реологічний	2	0,9%
	Гемодинамічний	2	0,9%
	Інфекційний васкуліт	1	0,5%
Сторона інсульту	Зліва	100	47,2%
	Справа	90	42,5%
	Стовбур	12	10,3%
Уражений басейн кровопостачання	ПМА	9	4,3%
	СМА	145	68,4%
	ЗМА	34	16,0%
	ВББ	31	14,6%
Фактори ризику	Миготлива аритмія	66	31,2%
	Цукровий діабет	55	25,9%
	Стенозування сонних артерій більше 50%	34	16,0%
Проведення тромболізису		37	17,5%

ПМА – передня мозкова артерія; СМА – середня мозкова артерія; ЗМА – задня мозкова артерія; ВББ – вертебро-базилярний басейн. * - деякі пацієнти мали ураження більше ніж в басейні кровопостачання однієї судини

Оцінювання стану пацієнтів здійснювалося за шкалою інсульту Національного інституту здоров'я (NIHHS) під час госпіталізації та на момент виписки. Крім того, аналізувалися показники за модифікованою шкалою Ренкіна (mRs) та шкалою функціональної активності Бартела при виписці.

Окрему увагу приділено вивченню поширеності гострих симптоматичних епілептичних нападів (ГСЕН) упродовж перших семи діб після перенесеного інсульту. Аналізувалися кореляції між розвитком ГСЕН та

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

іншими клінічними факторами, зокрема тяжкістю неврологічного дефіциту, локалізацією ураження, наявністю коморбідних станів. Досліджувалося також застосування протиепілептичних препаратів (ПЕП) у разі виникнення нападів, оцінювалася їхня ефективність у контексті профілактики та контролю судомної активності.

Виклад основного матеріалу. Оцінка неврологічного дефіциту за шкалою інсульту Національного інституту здоров'я (NIHSS) проводилася двічі: при госпіталізації та перед випискою пацієнтів. Результати оцінки на момент надходження до стаціонару представлені на рис. 1, а динаміка змін стану пацієнтів до моменту виписки – на рис. 2.

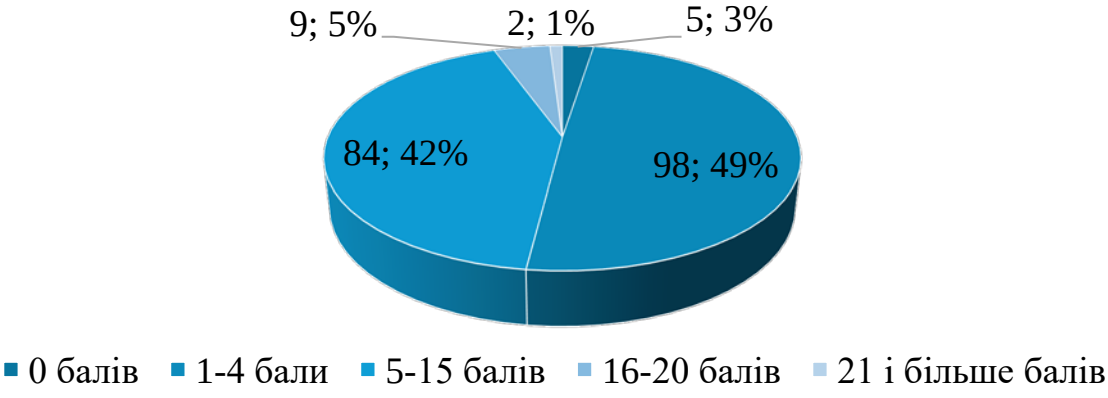

Рис. 1. Оцінка за шкалою NIHHS на момент поступлення.
Джерело: власна розробка авторів

Як свідчать дані, представлені на рис. 1, на момент госпіталізації пацієнти демонстрували різні рівні неврологічного дефіциту. П'ять осіб мали оцінку 0 балів за шкалою NIHSS, що може свідчити про відсутність виражених симптомів, ймовірно, через транзиторні ішемічні атаки або мінімальні ураження. Легкий неврологічний дефіцит (1–4 бали) виявлено у 98 пацієнтів, що вказує на наявність незначних порушень, які потребували медичного спостереження та подальшої корекції. У 84 пацієнтів встановлено помірний дефіцит (5–15 балів), що суттєво впливав на їхню повсякденну активність та потребував більш інтенсивної терапії та реабілітаційних заходів. Дев'ять пацієнтів мали важкий неврологічний дефіцит (16–20 балів), що характеризувався вираженими функціональними порушеннями, включаючи виражену слабкість кінцівок та порушення мовлення. Двоє пацієнтів з оцінкою понад 21 бал перебували в критичному стані, що вимагало проведення невідкладних заходів та інтенсивної терапії.

Як показують дані рисунка 2, динаміка оцінки за шкалою NIHSS на момент виписки демонструє позитивні тенденції у відновленні неврологічних функцій. Зокрема, кількість пацієнтів із показником 0 балів зросла з 5 до 16 осіб, що свідчить про повне відновлення у певної частини

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

хворих. У групі з легким неврологічним дефіцитом (1–4 бали) кількість пацієнтів зросла до 136 осіб, що відображає ефективність проведеного лікування. Число пацієнтів із помірним дефіцитом (5–15 балів) зменшилося з 84 до 51, що вказує на суттєве покращення їхнього стану. Кількість пацієнтів у групі з важким дефіцитом (16–20 балів) знизилася з 9 до 6, що також свідчить про позитивну динаміку навіть у тяжких випадках. Важливо відзначити, що після виписки не залишилося пацієнтів із дуже важким дефіцитом (21+ балів), що може свідчити про суттєве покращення стану або переведення пацієнтів на подальше лікування.

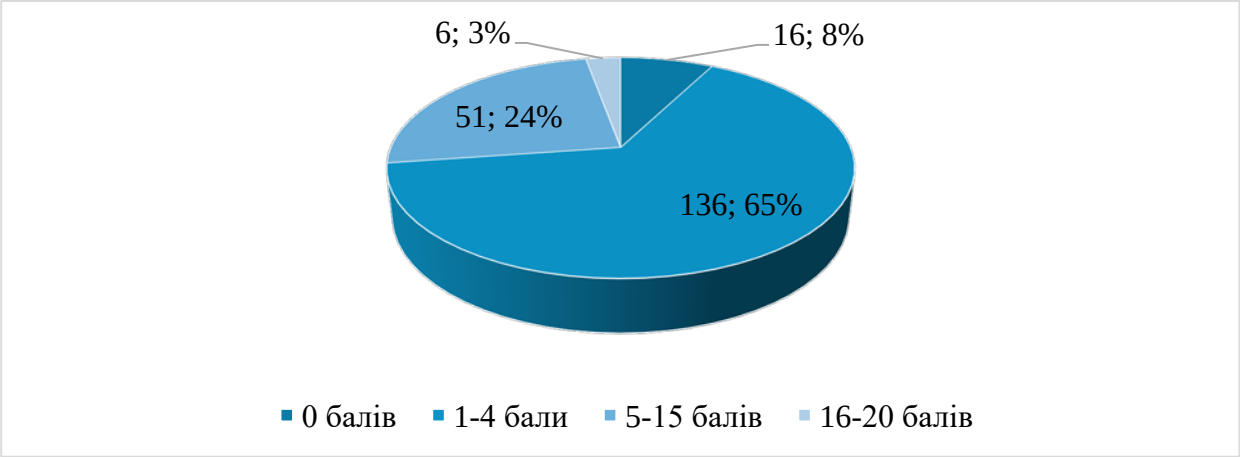

Рис. 2. Оцінка за шкалою NIHHS на момент виписки
Джерело: власна розробка авторів

Для оцінки функціонального стану пацієнтів після перенесеного ішемічного інсульту проведено аналіз результатів за модифікованою шкалою Ренкіна (mRs) на момент виписки (рис. 3).

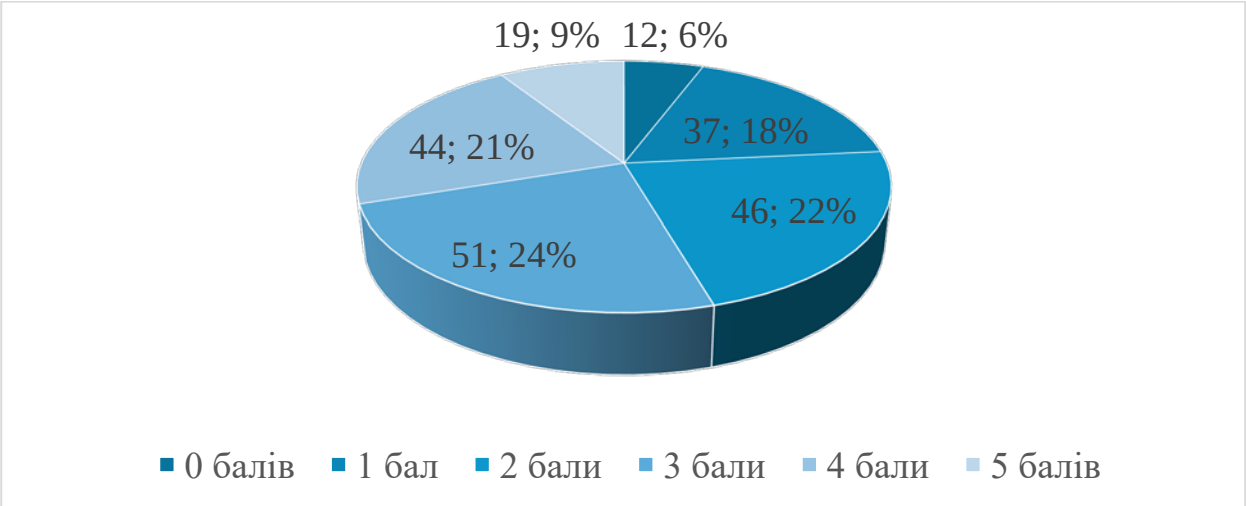

Рис. 3. Оцінка за модифікованою шкалою Ренкіна на момент виписки
Джерело: власна розробка авторів

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Аналіз отриманих даних за модифікованою шкалою Ренкіна (mRs) на момент виписки демонструє розподіл рівня інвалідизації пацієнтів після перенесеного ішемічного інсульту. Виявлено, що зростання частки пацієнтів із показниками 3–5 балів свідчить про значний рівень втрати незалежності, що вимагає сторонньої допомоги та додаткових реабілітаційних заходів. Водночас, наявність пацієнтів із показниками 0–2 бали вказує на випадки повного або майже повного відновлення функціонального стану.

Отримані результати підкреслюють важливість індивідуалізованого підходу до післяінсультної реабілітації з урахуванням ступеня неврологічного дефіциту. Пацієнти з вираженою інвалідизацією потребують тривалої мультидисциплінарної підтримки, спрямованої на відновлення рухових функцій, когнітивних здібностей та самообслуговування.

Оцінка функціональної незалежності за шкалою Бартел на момент виписки, представлена на рис. 4, дозволяє деталізувати рівень повсякденної активності пацієнтів та визначити їхню потребу в сторонній допомозі. Ця шкала є важливим інструментом для прогнозування якості життя після інсульту та оцінки ефективності реабілітаційних заходів.

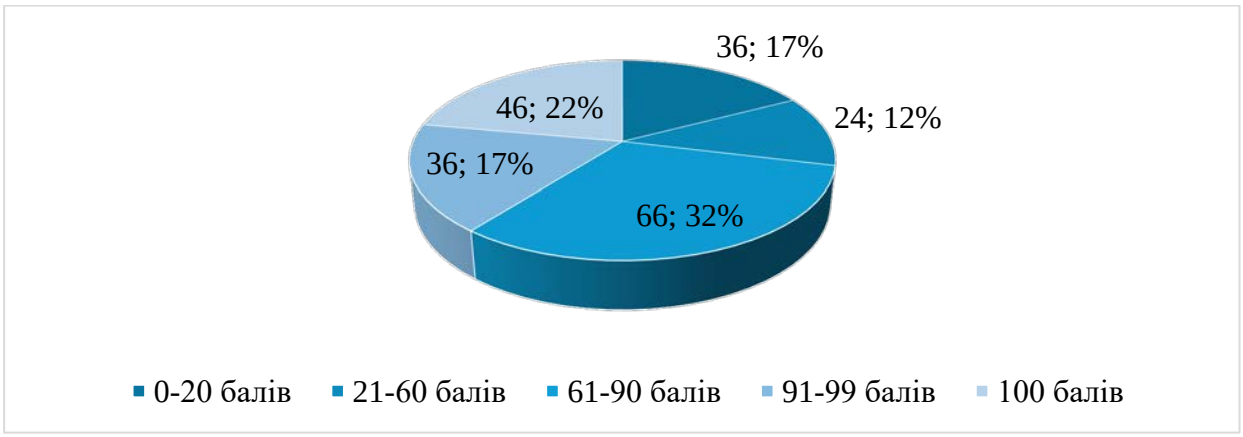

Рис. 4. Оцінка за шкалою Бартел на момент виписки
Джерело: власна розробка авторів

Результати оцінки функціонального стану пацієнтів за індексом Бартела на момент виписки свідчать про значну варіабельність рівня відновлення після ішемічного інсульту. Більшість пацієнтів (71,2%) продемонстрували середній або високий рівень незалежності (61–100 балів), що є свідченням ефективності проведених реабілітаційних заходів. Водночас 28,8% пацієнтів мали низькі показники (0–60 балів), що вказує на необхідність подальшого догляду, реабілітаційної підтримки та індивідуалізованих програм відновлення.

Гострі симптоматичні епілептичні напади: характеристика та кореляційні залежності

Серед 212 пацієнтів, включених у дослідження, у 10 (4,7%) спостерігалися гострі симптоматичні епілептичні напади в перші 24 години після

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

ішемічного інсульту. Вік пацієнтів із нападами варіювався від 31 до 75 років, із переважанням жінок (6 жінок та 4 чоловіки). У більшості випадків ішемічне ураження локалізувалося в басейні лівої середньомозкової артерії (СМА), що виявлено у 6 з 10 пацієнтів.

Пацієнти з епілептичними нападами демонстрували різний ступінь неврологічного дефіциту, включаючи парези, плегії, афазію, чутливі розлади, бульбарний синдром та геміанопсію. Для контролю нападів усім пацієнтам було призначено протиепілептичні препарати (ПЕП), серед яких леветирацетам застосовували у 8 випадках, а ламотриджин – у 2 випадках.

Аналіз отриманих даних не виявив значущої кореляції між локалізацією інсульту, факторами ризику та розвитком епілептичних нападів. Це може свідчити про необхідність розширення вибірки для отримання статистично значущих результатів або залучення додаткових параметрів оцінки.

Зв’язок епілептичних нападів із тяжкістю стану пацієнтів за шкалами оцінки інсульту представлено на рис. 5.

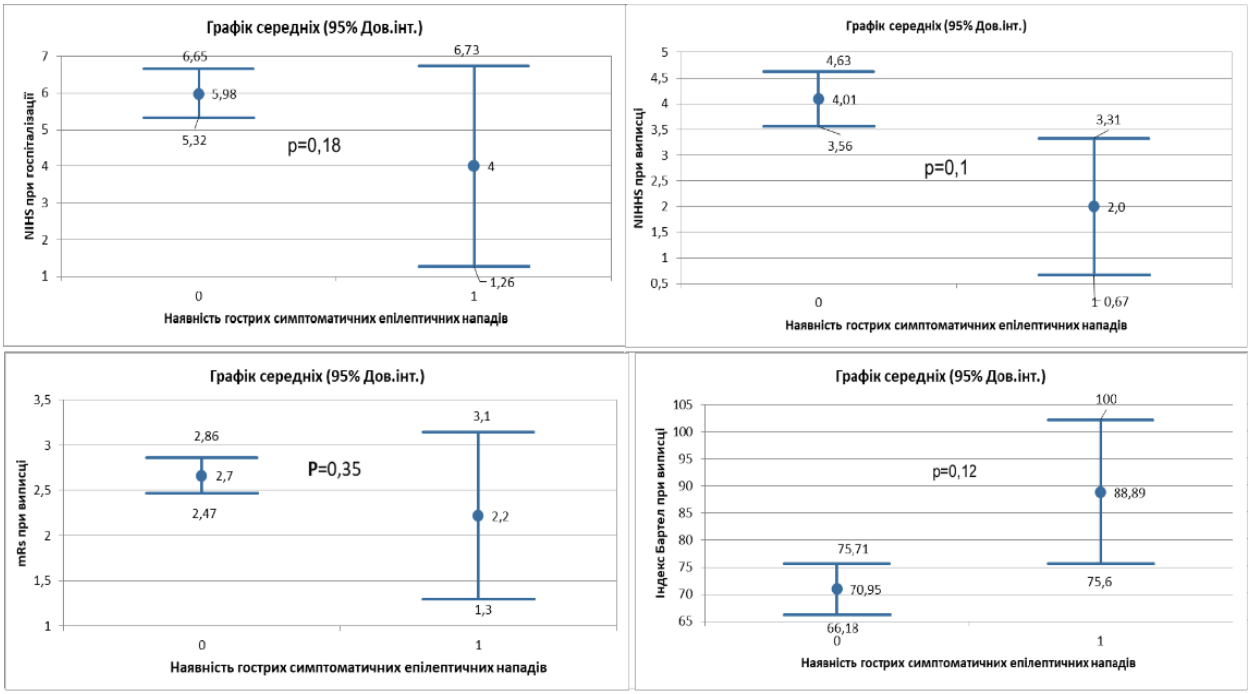

Рис. 5. Вплив гострого симптоматичного епілептичного нападу на оцінку за шкалами NIHHS (на момент госпіталізації та виписки), модифікованою шкалою Ренкіна та індексом Бартел.

Як свідчать дані, представлені на рис. 5, пацієнти, у яких спостерігалися гострі симптоматичні епілептичні напади (ГСЕН), мали вищі показники за всіма шкалами оцінки неврологічного стану порівняно з пацієнтами без нападів. Зокрема, у групі пацієнтів із ГСЕН оцінка за шкалою NIHHS на момент виписки та за індексом Бартела продемонструвала тенденцію до статистичної достовірності ($p = 0,1$ та $p = 0,12$ відповідно).

Отримані результати можуть бути пояснені кількома факторами. По-перше, у пацієнтів, які зазнають епілептичного нападу, часто спостерігається швидше звернення за медичною допомогою, що сприяє ранньому початку інтенсивної терапії та, відповідно, кращим функціональним результатам. По-друге, у частини пацієнтів після судомного нападу може розвиватися транзиторний неврологічний дефіцит – так званий Тодівський парез, який, на відміну від постінсультного дефіциту, має оборотний характер та швидко регресує.

Висновки

1. Серед 212 пацієнтів, включених у дослідження, гострий симптоматичний епілептичний напад (ГСЕН) було зафіксовано у 10 (4,7%) випадках.
2. Пацієнти з ГСЕН після ішемічного інсульту продемонстрували тенденцію до менш вираженого ступеня неврологічних порушень та кращих оцінок за основними клінічними шкалами інсультології.
3. Не виявлено значущої кореляції між етіологією інсульту, його локалізацією та факторами ризику у розвитку ГСЕН, що вказує на необхідність подальших досліджень із розширенням вибірки.
4. Основним препаратом для профілактики повторних ГСЕН у досліджуваній групі пацієнтів був леветирацетам, що узгоджується з сучасними підходами до фармакотерапії постінсультної епілепсії.

Перспективи подальших досліджень. Отримані результати підтверджують необхідність подальшого вивчення механізмів розвитку ГСЕН після ішемічного інсульту та розробки персоналізованих підходів до їх профілактики та лікування. Одним із важливих аспектів, що потребує поглибленого аналізу, є визначення молекулярно-біохімічних маркерів ризику розвитку ГСЕН. Встановлення біомаркерів нейрозапалення, оксидативного стресу та змін у рівні глутаматергічної передачі може сприяти більш точному прогнозуванню ризику судомних нападів після ішемічного інсульту та обґрунтуванню персоналізованих підходів до їх профілактики.

Не менш важливим є подальше дослідження впливу локалізації та розмірів ішемічного ураження на частоту розвитку ГСЕН. Отримані дані свідчать про більш високу частоту епілептичних нападів у пацієнтів з ураженням басейну лівої середньої мозкової артерії, проте необхідний додатковий аналіз нейровізуалізаційних характеристик для виявлення критичних ділянок, залучення яких зумовлює підвищений ризик епілептогенезу.

Окремим напрямом майбутніх досліджень має стати аналіз ефективності різних протиепілептичних препаратів у пацієнтів із постінсультною епілепсією. На сьогодні леветирацетам є найбільш часто застосовуваним препаратом у лікуванні ГСЕН, однак питання щодо оптимальних дозувань, тривалості терапії та можливості комбінованого використання інших протисудомних засобів залишається відкритим.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Також перспективним є вивчення взаємозв'язку між ГСЕН та довготривалими когнітивними порушеннями у пацієнтів після ішемічного інсульту. Оскільки судомна активність може сприяти нейродегенеративним процесам, подальший аналіз когнітивного статусу пацієнтів із ГСЕН дозволить оцінити їхній вплив на якість життя та функціональну незалежність у віддалений період після інсульту.

Крім того, важливим завданням є поглиблене дослідження ролі генетичних факторів у розвитку ГСЕН. Аналіз генетичних предикторів схильності до судомних нападів після інсульту може сприяти ідентифікації груп високого ризику та розробці таргетних методів профілактики.

Таким чином, подальші наукові дослідження мають бути спрямовані на розширення вибірки пацієнтів, поглиблене вивчення механізмів розвитку ГСЕН, оцінку ефективності фармакологічного втручання та аналіз когнітивних наслідків. Це сприятиме вдосконаленню алгоритмів діагностики, прогнозування та лікування постінсультної епілепсії, що дозволить покращити якість життя пацієнтів та підвищити ефективність реабілітаційних заходів.

Література:

1. Incidence and predictors of acute symptomatic seizures after stroke / E. Beghi et al. *Neurology*. 2011. Vol. 77, no. 20. P. 1785–1793. URL: https://doi.org/10.1212/wnl.0b013e3182364878 (date of access: 12.02.2025).

2. Post – Stroke Seizures: A Comprehensive Review of Epidemiology, Pathophysiology, Risk Factors, Clinical Spectrum and Outcomes / A. Ravikumar et al. *Medical Research Archives*. 2024. Vol. 12, no. 10. URL: https://doi.org/10.18103/mra.v12i10.5768 (date of access: 12.02.2025).

3. Giovagnoli A. R. Epilepsy and Aging. *Handbook on the Neuropsychology of Aging and Dementia*. Cham, 2019. P. 401–425. URL: https://doi.org/10.1007/978-3-319-93497-6_26 (date of access: 12.02.2025).

4. Pitkänen A., Roivainen R., Lukasiuk K. Development of epilepsy after ischaemic stroke. *The Lancet Neurology*. 2016. Vol. 15, no. 2. P. 185–197. URL: https://doi.org/10.1016/s1474-4422(15)00248-3 (date of access: 12.02.2025).

5. Bladin C. F. Seizures After Stroke. *Archives of Neurology*. 2000. Vol. 57, no. 11. P. 1617. URL: https://doi.org/10.1001/archneur.57.11.1617 (date of access: 12.02.2025).

6. Is a first acute symptomatic seizure epilepsy? Mortality and risk for recurrent seizure / D. C. Hesdorffer et al. *Epilepsia*. 2009. Vol. 50, no. 5. P. 1102–1108. URL: https://doi.org/10.1111/j.1528-1167.2008.01945.x (date of access: 12.02.2025).

7. Мар'єнко Л. Б. Сучасні погляди на лікування епілепсії у пацієнтів із цереброваскулярними та серцево-судинними захворюваннями. *НЕЙРОNEWS*. 2021. С. 18–25. URL: https://neuronews.com.ua/uploads/issues/2021/1/nn21_spec_18-25.pdf (дата звернення: 12.02.2025).

8. Винник Ю. М., Ярощук І. Б. Структурно-морфометричні та клініко-енцефалографічні особливості епілепсії у хворих у пізньому відновному періоді ішемічного інсульту (огляд літератури). *Міжнародний неврологічний журнал*. 2020. Т. 16, № 1. С. 72-77. URL: https://doi.org/10.22141/2224-0713.16.1.2020.197334 (дата звернення: 12.02.2025).

9. A definition and classification of status epilepticus - Report of the ILAE Task Force on Classification of Status Epilepticus / E. Trinka et al. *Epilepsia*. 2015. Vol. 56, no. 10. P. 1515–1523. URL: https://doi.org/10.1111/epi.13121 (date of access: 12.02.2025).

10. Early seizures in intracerebral hemorrhage: Incidence, associated factors, and outcome / V. De Herdt et al. *Neurology*. 2011. Vol. 77, no. 20. P. 1794–1800. URL: https://doi.org/10.1212/wnl.0b013e31823648a6 (date of access: 12.02.2025).

11. Русіна Г., Жулего Я., Русіна А. Інсульт, як причина постінсультної епілепсії. *Grail of Science*. 2023. № 24. С. 697–701. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.127 (дата звернення: 12.02.2025).

12. Прийма М., Студеняк Т. Якість життя в пацієнтів з епілепсією, викликаною гіпокампальним склерозом: порівняння хірургічного і нехірургічного підходів. *Міжнародний неврологічний журнал*. 2024. Т. 20, № 6. С. 271–279. URL: https://doi.org/10.22141/2224-0713.20.6.2024.1101 (дата звернення: 13.02.2025).

13. Pryima M., Studeniak T. Typical course of hippocampal sclerosis. Literature review. *International Neurological Journal*. 2024. Vol. 20, No. 4. P. 167–175. URL: https://doi.org/10.22141/2224-0713.20.4.2024.1078 (date of access: 13.02.2025).

14. Прийма М. Ю., Студеняк Т. О. Кореляція між даними ЕЕГ та результатами медикаментозного лікування у пацієнтів з епілепсією внаслідок гіпокампального склерозу. *Проблеми клінічної педіатрії*. 2024. Т. 65, № 3. С. 85–95.

References:

1. Beghi, E., D'Alessandro, R., Beretta, S., Consoli, D., Crespi, V., Delaj, L., Gandolfo, C., Greco, G., La Neve, A., Manfredi, M., Mattana, F., Musolino, R., Provinciali, L., Santangelo, M., Specchio, L. M., & Zaccara, G. (2011). Incidence and predictors of acute symptomatic seizures after stroke. *Neurology*, *77*(20), 1785–1793. https://doi.org/10.1212/wnl.0b013e3182364878

2. Ravikumar, A., Bhoopathy, R. M., Laha, A., & Mani, R. (2024). Post – Stroke Seizures: A Comprehensive Review of Epidemiology, Pathophysiology, Risk Factors, Clinical Spectrum and Outcomes. *Medical Research Archives*, *12*(10). https://doi.org/10.18103/mra.v12i10.5768

3. Giovagnoli, A. R. (2019). Epilepsy and Aging. In *Handbook on the Neuropsychology of Aging and Dementia* (pp. 401–425). Springer International Publishing. https://doi.org/10.1007/978-3-319-93497-6_26

4. Pitkänen, A., Roivainen, R., & Lukasiuk, K. (2016). Development of epilepsy after ischaemic stroke. *The Lancet Neurology*, *15*(2), 185–197. https://doi.org/10.1016/s1474-4422(15)00248-3

5. Bladin, C. F. (2000). Seizures After Stroke. *Archives of Neurology*, *57*(11), 1617. https://doi.org/10.1001/archneur.57.11.1617

6. Hesdorffer, D. C., Benn, E. K. T., Cascino, G. D., & Hauser, W. A. (2009). Is a first acute symptomatic seizure epilepsy? Mortality and risk for recurrent seizure. *Epilepsia*, *50*(5), 1102–1108. https://doi.org/10.1111/j.1528-1167.2008.01945.x

7. Marienko, L. B. (2021). Suchasni pohliady na likuvannia epilepsii u patsientiv iz tserebrovaskuliarnymy ta sertsevo-sudynnymy zakhvoriuvanniamy [Modern Views on the Treatment of Epilepsy in Patients with Cerebrovascular and Cardiovascular Diseases]. *NEIRONEWS*, 18–25. URL: https://neuronews.com.ua/uploads/issues/2021/1/nn21_spec_18-25.pdf [in Ukrainian].

8. Vynnyk, Yu. M., Yaroshchuk, I. B. (2020). Strukturno-morfometrychni ta kliniko-entsefalohrafichni osoblyvosti epilepsii u khvorykh u pizn′omu vidnovnomu periodi ishemichnoho insultu (ohliad literatury) [Structural-Morphometric and Clinical-Electroencephalographic Features of Epilepsy in Patients in the Late Recovery Period of Ischemic Stroke (Literature Review)]. *Mizhnarodnyi nevrolohichnyi zhurnal – International Neurological Journal*, *16*(1), 72–77. URL: https://doi.org/10.22141/2224-0713.16.1.2020.197334 [in Ukrainian].

9. Trinka, E., Cock, H., Hesdorffer, D., Rossetti, A. O., Scheffer, I. E., Shinnar, S., Shorvon, S., & Lowenstein, D. H. (2015). A definition and classification of status epilepticus - Report of the ILAE Task Force on Classification of Status Epilepticus. *Epilepsia*, *56*(10), 1515–1523. https://doi.org/10.1111/epi.13121

10. De Herdt, V., Dumont, F., Henon, H., Derambure, P., Vonck, K., Leys, D., & Cordonnier, C. (2011). Early seizures in intracerebral hemorrhage: Incidence, associated factors, and outcome. *Neurology*, *77*(20), 1794–1800. https://doi.org/10.1212/wnl.0b013e31823648a6

11. Rusina, H., Zhuleho, Ya., Rusina, A. (2023). Insult, yak prychyna postinsultnoi epilepsii [Stroke as a Cause of Post-Stroke Epilepsy]. *Grail of Science*, 24, 697–701. URL: https://doi.org/10.36074/grail-of-science.17.02.2023.127 [in Ukrainian].

12. Pryima, M., & Studeniak, T. (2024). Yakist zhyttia v patsiientiv z epilepsiieiu, vyklykanoiu hipokampalnym sklerozom: porivniannia khirurhichnoho i nekhirurhichnoho pidkhodiv [Quality of life in patients with epilepsy caused by hippocampal sclerosis: a comparison of surgical and non-surgical approaches]. *Mizhnarodnyi nevrolohichnyi zhurnal – International Neurological Journal, 20*(6), 271–279. URL: https://doi.org/10.22141/2224-0713.20.6.2024.1101 [in Ukrainian].

13. Pryima, M., & Studeniak, T. (2024). Typical course of hippocampal sclerosis. Literature review. *International Neurological Journal, 20*(4), 167–175. https://doi.org/10.22141/2224-0713.20.4.2024.1078

14. Pryima, M. Yu., & Studeniak, T. O. (2024). Koreliatsiia mizh danymy EEG ta rezultatamy medykamentoznoho likuvannia u patsiientiv z epilepsiieiu vnaslidok hipokampalnoho sklerozu [Correlation between EEG data and results of pharmacological treatment in patients with epilepsy due to hippocampal sclerosis]. *Problemy klinichnoi pediatrii – Problems of Clinical Pediatrics, 65*(3), 85–95 [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616.833-031.14-009.7-073.7:616.379-008.64

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1829-1844

Сушецька Дарина Андріївна аспірант кафедри неврології, Харківський національний медичний університет, м. Харків, тел.: (050) 631-13-03, https://orcid.org/0009-0005-7041-799X

Товажнянська Олена Леонідівна доктор медичних наук, професор, завідувачка кафедри неврології, Харківський національний медичний університет, м. Харків, тел.: (050) 922-12-52, https://orcid.org/0000-0002-7551-3818.

НЕЙРОФІЗІОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПОЛІНЕЙРОПАТІЙ ПРИ ЦУКРОВОМУ ДІАБЕТІ 2-ТИПУ

Анотація. Метою дослідження було виявити електронейрофізіологічні особливості ураження периферичних нервів у пацієнтів з полінейропатією на тлі цукрового діабету (ЦД) 2 типу в залежності від патогенетичного механізму її розвитку, а також їх зв'язок зі стажем захворювання та ступенем декомпенсації вуглеводного обміну за рівнем HbA1c.

Нами було обстежено 69 пацієнтів віком 40-60 років, з цукровим діабетом 2 типу та супутнім діагнозом діабетична полінейропатія, які проходили лікування в ННМЦ «УК» ХНМУ міста Харкова в ендокринологічному відділенні. Пацієнтам було проведено неврологічне обстеження для оцінки різних видів чутливості. Всі вони були протестовані за допомогою опитувальників та шкал: MNSI, TSS, NIS-LL. Також всім пацієнтам було проведено стимуляційне електронейроміографічне (ЕНМГ) дослідження нервів верхніх та нижніх кінцівок.

Пацієнти були розподілені на три групи в залежності від результатів ЕНМГ дослідження. Перша група – аксональна дегенерація (n = 32), друга група - демієлінізуюча форма ураження нервів (n = 24), третя група - змішаний тип (аксонально-демієлінізуючий) (n = 13). Було проаналізовано вплив декомпенсації вуглеводного метаболізму за рівнем глікованого гемоглобіну та стажу ЦД 2 типу на зміну різних показників ЕНМГ. Надалі було проведено дослідження кореляційних зв'язків між значеннями HbA1c, стажем ЦД 2 типу та амлітудою м'язових та сенсорних відповідей при стимуляції малогомілкового, стегнового, литкового, ліктьового, м'язово-шкірного та променевого нервів.

В ході дослідження було зроблено висновок про наявність стійких кореляційних взаємозв'язків стажу ЦД, а також ступеню декомпенсації вуглеводного обміну за даними рівня глікованого гемоглобіну зі ступенем електронейрофізіологічних змін у пацієнтів з усіма типами периферичної полінейропатії на тлі ЦД 2 типу.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ключові слова: цукровий діабет, дистальна діабетична симетрична полінейропатія, хронічна запальна демієлінізуюча полінейропатія, електронейроміографічне дослідження, амплітуда м'язових відповідей, дистальна латентність, глікований гемоглобін, неврологічне обстеження.

Sushetska Daryna Andriivna PhD student of the Department of Neurology, Kharkiv National Medical University; Kharkiv, tel.: (050) 631-13-03, https://orcid.org/0009-0005-7041-799X

Tovazhnyanska Olena Leonidivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Neurology, Kharkiv National Medical University, Kharkiv, tel.: (050) 922-12-52, https://orcid.org/0000-0002-7551-3818.

NEUROPHYSIOLOGICAL FEATURES OF POLYNEUROPATHIES IN PATIENTS WITH TYPE 2 DIABETES MELLITUS

Abstract. The aim of the study was to identify the electroneurophysiological features of peripheral nerve damage in patients with polyneuropathy and type 2 of diabetes mellitus (DM) depending on the pathogenetic mechanism of its development, as well as their relationship with the duration of the disease and the degree of decompensation of carbohydrate metabolism according to the level of HbA1c.

We examined 69 patients aged 40-60 years, with type 2 diabetes mellitus and a concomitant diagnosis of polyneuropathies, who were treated at the «University clinic» KhNMU in the endocrinology department. The patients underwent a neurological examination to assess various types of sensitivity. All of them were tested using questionnaires and scales: MNSI, TSS, NIS-LL. Also, all patients underwent a stimulation electroneuromyography (ENMG) of the nerves of the upper and lower extremities.

Patients were divided into three groups depending on the results of the ENMG study. The first group - axonal degeneration (n = 32), the second group - demyelinating form of nerve damage (n = 24), the third group - mixed type (axonal-demyelinating) (n = 13). The influence of decompensation in carbohydrate metabolism in relation to the level of glycosylated hemoglobin and the duratin of type 2 DM was analyzed to change various indicators of ENMG. Subsequently, an investigation studying correlations between HbA1c values, duratin of type 2 CD and the amplitude of muscular and sensory responses upon stimulation of the peroneal, femoral, calf, ulnar, musculocutaneous, and radial nerves.

The study concluded that there are stable correlations between the duration of DM, as well as the degree of decompensation of carbohydrate metabolism according to the level of glycosylated hemoglobin, with the degree of electroneurophysiological changes in patients with all types of peripheral polyneuropathy of type 2 diabetes.

Keywords: diabetes mellitus, distal diabetic symmetrical polyneuropathy, chronic inflammatory demyelinating polyneuropathy, electroneuromyographic examination, amplitude of muscle responses, distal latency, glycosylated hemoglobin, neurological examination.

Постановка проблеми: На сьогоднішній день серед найпоширеніших та прогностично несприятливих ускладнень цукрового діабету (ЦД) лідируюче місце займає периферична полінейропатія. За даними різних джерел поширеність діабетичної полінейропатії (ДП) становить від 200 до 371 на 100 000 населення. Дистальна діабетична симетрична полінейропатія є найбільш частим видом периферичної нейропатії у пацієнтів з ЦД 2-го типу. За даними літератури частота ДП прогресивно збільшується з віком, ризик розвитку її прямо залежить від перебігу та ступеня компенсації основного захворювання. Епідеміологічні дослідження показали, що майже у 60% пацієнтів, хворих на ЦД, зустрічаються клінічні прояви ДП. У хворих на ЦД 1-го типу неврологічний дефіцит виявляється вже впродовж 2–8 років після розвитку перших клінічних симптомів, у хворих на ЦД 2-го типу електронейрофізіологічні та клінічні прояви можуть передувати маніфестації основного захворювання. В цілому, за даними різних джерел поширеність ДП становить від 200 до 371 на 100 000 населення. [MacDonald B.K. 2000.]. Основним патогенетичним аспектом її розвитку вважається дегенерація аксонів та прогресуюча втрата нервових волокон в результаті порушення метаболізму нейронів через недостатню продукцію енергії в мітохондріях та/або порушення аксонального транспорту [8]. Однак, спи-раючись на дані електронейроміографічного дослідження (ЕНМГ), в деяких випадках ДП можуть виявлятися ознаки ураження мієлінових оболонок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Враховуючи розповсюдженість ЦД та частоту його ускладнень, всіх пацієнтів необхідно обстежувати на наявність діабетичної периферичної нейропатії, починаючи з моменту встановлення діагнозу діабету 2 типу та через 5 років після встановлення діагнозу діабету 1 типу, а потім принаймні раз на рік. Спираючись на літературні дані відомо, що клінічна картина дистальної діабетичної симетричної полінейропатії схожа на полінейропатії за іншою етіологією, рекомендовано встановлювати цей діагноз як діагноз виключення [1-3].

Також, у всіх пацієнтів з цукровим діабетом і ДП слід враховувати інші причини нейропатії, крім діабету, включаючи вплив токсинів (наприклад, алкоголь), нейротоксичні ліки (наприклад, хіміотерапія), дефіцит вітаміну B12, гіпотиреоз, захворювання нирок, злоякісні новоутворення (наприклад, множинна мієлома, бронхогенна карцинома), інфекції (наприклад, ВІЛ), хронічна запальна демієлінізуюча нейропатія, спадкові нейропатії та васкуліт. [2,4].

Оцінка ДП повинна включати ретельний збір анамнезу, оцінку функція малих волокон (температурна, тактильна, больова чутливість), функції

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

великих волокон (вібраційна чутливість з використанням камертона 128 Гц). Усі пацієнти повинні щорічно проходити 10-грамовий монофіламентний тест для виявлення ризику розвитку ДП, виразок і ампутацій. Також у пацієнтів із мікросудинними ускладненнями слід оцінювати симптоми та ознаки вегетативної нейропатії. [2]. Крім того, відповідний лабораторний скринінг дозволяє встановити можливі інші причини розвитку полінейропатії у пацієнтів з ЦД.

Діагностичне та диференційно діагностичне значення при периферичних полінейропатіях має дослідження стану периферичних нервів та нервової провідності. Електронейроміографічне дослідження (ЕНМГ) дає можливість підтвердити власне ураження дистальних відділів периферичних нервів, їх симетричне пошкодження, а також визначити морфологічний субстрат ураження (аксональний, демієлінізуючий або змішаний типи). [9]. Більшість полінейропатій метаболічного ґенезу, в тому числі дистальна діабетична симетрична полінейропатія, супроводжуються аксональним типом пошкодження нервів. Проте у хворих на ЦД зустрічається й демієлінізуючий тип ураження нервів, що викликає необхідність диференціювати дистальну діабетичну симетричну полінейропатію з хронічною запальною демієлінізуючою полінейропатією.

Крім того, у пацієнтів з ЦД та периферичною полінейропатією часто при ЕНМГ спостерігається поєднання аксонального та демієлінізуючого ушкодження нервів, що потребує подальшого удосконалення диференційної діагностики для встановлення етіології периферичної полінейропатії та призначення відповідного лікування.

Мета статті - виявити електронейрофізіологічні особливості ураження периферичних нервів у пацієнтів з полінейропатією на тлі ЦД 2 типу в залежності від патогенетичного механізму її розвитку, а також їх зв’язок зі стажем захворювання та ступенем декомпенсації вуглеводного обміну за рівнем HbA1c.

Виклад основного матеріалу. Нами було обстежено 69 пацієнтів з цукровим діабетом 2 типу та супутнім діагнозом ДП. Пацієнти проходили лікування в навчально-науковому медичному центрі «Університетська клініка» Харківського національного медичного університету міста Харкова в ендокринологічному відділенні в період з 2021 по 2023 роки. Критеріями включення було: пацієнти віком 40-60 років, які хворіють на ЦД 2 типу та мають ускладнення ДП (згідно рекомендацій EFNS/PNS 2010, EASD 2019, ADA 2020). З метою усунення впливу інших факторів, що могли би вплинути на результати електронейрофізіологічного дослідження у ході відбору пацієнтів було застосовано наступні критерії виключення: вік пацієнтів до 40 років та більше 60 років, наявність супутнього неврологічного захворювання, важкої соматичної патології, психічні розлади, вагітність. Також потрібно зазначити, що усі пацієнти добровільно письмово погодились на участь у даному дослідженні.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Пацієнтам було проведено неврологічне обстеження для оцінки різних видів чутливості: больової, температурної, тактильної, вібраційної, пропріоцептивної. Всі вони були протестовані за допомогою Мічиганського опитувальника для скринінга нейропатій (The Michigan Neuropathy Screening Instrument, MNSI) [5], загальної шкали симптомів нейропатии (Total symptom score, TSS) [6], шкали невропатичної симптоматики в нижніх кінцівках (Neuropathy Impairment Score Low Limb, NIS-LL) [7]. Також всім пацієнтам було проведено стимуляційне ЕНМГ дослідження нервів верхніх та нижніх кінцівок. ЕНМГ обстеження проводили за допомогою 8 канального електроміографа M-Test ONE, Україна. Для аналізу м'язових відповідей та швидкостей проведення імпульсу (ШПІ) були обрані наступні нерви: малогомілковий, стегновий, ліктьовий та м'язовошкіряний із однієї сторони. Для аналізу сенсорних відповідей були обрані литковий нерв та дистальні сенсорні гілки променевого нерву. Також всім пацієнтам було проведено визначення рівнів HbA1c з використанням біохімічного методу. Статистична обробка отриманих даних була проведена за допомогою валідних методів математичної статистики. Достовірність різниці між кількісними показниками між групами була досліджена з використання t-критерію Стьюдента для незв'язаних сукупностей. Кореляційний аналіз між різними змінними проводився за допомогою коефіцієнту рангової кореляції Rho Спірмена.

Всі обстежені пацієнти скаржились на зниження больової, тактильної, температурної чутливості, дизестезії, парестезії, слабкість в дистальних відділах переважно нижніх кінцівках. За даними Мічиганського опитувальника у всіх пацієнтів загальний бал становив більше 4х, що було критерієм відбору пацієнтів. Пацієнти були розподілені на три групи в залежності від результатів ЕНМГ дослідження. До першої групи ввійшли пацієнти з переважною аксональною дегенерацією (n = 32). В другій групі - з переважною демієлінізуючою формою ураження нервів (n = 24). До третьої групи - зі змішаним типом (аксонально-демієлінізуючим) (n = 13). Стаж ЦД в першій групі був 8,27±1,72 років, в другій групі – 8,19±1,47 років, в третій – 14,81±2,52 років. За результатами оцінки шкали TSS середній бал у пацієнтів 1 групи склав 5,14 ± 0,95 балів, в 2 групі – 8,32 ± 1,27 балів, в 3 групі – 12,51 ± 1,66 балів, усі $p < 0,05$. При дослідженні показників шкали NISS LL виявлено що у хворих з аксональним типом ДП отримані бали (24,05 ± 2,38 балів) були нижчими ніж у пацієнтів зі змішаним типом ураження периферичних нервів (32,72 ± 3,47 балів) та вищими при порівнянні з представниками 2 групи (18,38 ± 1,48 балів), усі $p < 0,05$.

Показники ЕНМГ обстеження у хворих першої групи були наступними: амплітуди м'язових відповідей при стимуляції малогомілкового нерву у дистальній точці (передплюсні) були знижені до 1,65 ± 0,19 мВ, в проксимальній (верхня третина гомілки) до 1,56 ± 0,7 мВ (при нижній межі норми (НМН) від 2 мВ). Дистальна латентність при стимуляції в дистальній

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

точці при відстані до активного реєструючого електрода 8 см становила 4,58 ± 0,3 мс (при нормі до 3 мс). ШПІ на сегменті передплюсна – верхня третина гомілки становила 38,17 ± 2,92 м/с (при НМН від 42 м/с). Мінімальна латентність F-хвиль при стимуляції малогомілкового нерву в дистальній точці була на рівні верхньої межи норми (ВМН) до 56,82 ± 6,35 мсек (ВМН 56 мсек), виявлялися блоки F-хвиль, більше 50% та ознаки темпоральної дисперсії.

При стимуляції стегнового нерву на рівні пахової складки амплітуда м'язової відповіді була 3,88 ± 0,43 мВ, дистальна латентність при відстані від стимулюючого до активного електроду 15 см становила 5,93 ± 0,38 мс. При стимуляції ліктьового нерву у дистальній точці (зап'ясті) до 4,62 ± 0,59 мВ , в проксимальній (верхня третина передпліччя) до 4,57 ± 0,62 мВ (при НМН 5 мВ). Дистальна латентність при стимуляції в дистальній точці при відстані до активного реєструючого електрода 8 см становила 4,08 ± 0,33 мс (при ВМН до 3 мс). ШПІ на сегменті зап'ястя – верхня третина передпліччя становила 44,23 ± 4,85 м\с (при НМН від 50 м/с). Мінімальна латентність F-хвиль при стимуляції ліктьового нерву в дистальній точці була на рівні ВМН до 34,88 ± 2,38 мс (ВМН 32 мс), виявлялися блоки F-хвиль, більше 40% та ознаки темпоральної дисперсії. При стимуляції м'язово-шкірного нерву на рівні точки Ерба амплітуда м'язової відповіді становила 5,23 ± 0,49 мВ, дистальна латентність при відстані від стимулюючого до активного електроду 25 см становила 5,42 ± 0,4 мс. Сенсорні відповіді від литкового нерву мали амплітуду 2,96 ± 0,25 мкВ (при НМН вище 5 мкВ), ШПІ становила 39,28 ± 0,84 м/с, при НМН 44 м/с. Сенсорні відповіді від дистальних сенсорних гілок променевого нерву мали амплітуду 7,41 ± 0,54 мкВ (при НМН від 8 мкВ), ШПІ становила 44,98 ± 1,65 м/с, при НМН від 50 м/с.

Отримані дані зміни свідчать про переважно аксональний тип ураження моторних та сенсорних нервів із акцентом в нижніх кінцівках у хворих 1 групи.

Показники ЕНМГ обстеження у хворих другої групи були наступними: амплітуди м'язових відповідей при стимуляції малогомілкового нерву у дистальній точці (передплюсна) були знижені до 1,83 ± 0,15 мВ, в проксимальній (верхня третина гомілки) та до 1,33 ± 0,11 мВ (при НМН від 2 мВ). Дистальна латентність при стимуляції в дистальній точці при відстані до активного реєструючого електрода 8 см становила 5,64 ± 0,3 мс (при нормі до 3 мс). ШПІ на сегменті передплюсна – верхня третина гомілки становила 35,39 ± 2,97 м/с (при НМН від 42 м/с). Мінімальна латентність F-хвиль при стимуляції малогомілкового нерву в дистальній точці була на рівні верхньої границі норми до 64,76 ± 3,28 мс (ВМН 56 мс), виявлялися блоки F-хвиль, більше 70% та ознаки темпоральної дисперсії.

При стимуляції стегнового нерву на рівні пахової складки, дистальна латентність при відстані від стимулюючого до активного електроду 15 см становила 6,82 ± 0,25 мс, амплітуда М-відповіді 3,02 ± 0,46 мВ. При стимуляції ліктьового нерву у дистальній точці (зап'ястя) до 4,09 ± 0,66 мВ, в

проксимальній (верхня третина передпліччя) до 3,61 ± 0,5 мВ (при НМН 5 мВ). Дистальна латентність при стимуляції в дистальній точці при відстані до активного реєструючого електрода 8 см становила 5,39 ± 0,36 мс (при ВМН до 3 мс). ШПІ на сегменті зап'ястя – верхня третина передпліччя становила 40,49 ± 3,58 м/с (при НМН від 50 м/с). Мінімальна латентність F-хвиль при стимуляції ліктьового нерву в дистальній точці була за межами ВМН до 39,75 ± 3,21 мс (ВМН 32 мс), виявлялися блоки F-хвиль, більше 50% та ознаки темпоральної дисперсії. При стимуляції м'язово-шкірного нерву на рівні точки Ерба амплітуда м'язової відповіді становила 4,33 ± 0,55 мВ, дистальна латентність при відстані від стимулюючого до активного електроду 25 см становила 6,75 ± 0,37 мс. Сенсорні відповіді від литкового нерву мали амплітуду 1,79 ± 0,2 мкВ (при НМН вище 5 мкВ), ШПІ становила 34,35 м/с, при НМН 44 м/с. Сенсорні відповіді від дистальних сенсорних гілок променевого нерву мали амплітуду 5,29 ± 0,45 мкВ (при НГН від 8 мкВ) ШПІ(с) становила 39,41 м/с, при НМН від 50 м/с.

Дані зміни свідчать про переважно демієлінізуючий тип ураження моторних та сенсорних нервів із акцентом в нижніх кінцівках у хворих 2 групи.

Показники ЕНМГ обстеження у хворих третьої групи були наступними: амплітуди м'язових відповідей при стимуляції малогомілкового нерву у дистальній точці (передплюсні) були знижені до 0,92 ± 0,13 мВ, в проксимальній (верхня третина гомілки) та до 0,57 ± 0,11 мВ (при НМН від 2 мВ). Дистальна латентність при стимуляції в дистальній точці при відстані до активного реєструючого електрода 8 см становила 6,33 ± 0,35 мс (при нормі до 3 мс). ШПІ на сегменті передплюсна – верхня третина гомілки становила 33,44 ± 2,51 м/с (при НМН від 42 м/с). Мінімальна латентність F-хвиль при стимуляції малогомілкового нерву в дистальній точці була значно вище ВМН 68,83 ± 5,34 мс (ВМН 56 мс), виявлялися блоки F-хвиль, більше 75% та ознаки темпоральної дисперсії.

При стимуляції стегнового нерву на рівні пахової складки, дистальна латентність при відстані від стимулюючого до активного електроду 15 см становила 7,49 ± 0,8 мс, амплітуда М-відповіді 3,22 ± 0,51 мВ. При стимуляції ліктьового нерву у дистальній точці (зап'ястя) до 3,15 ± 0,32 мВ, в проксимальній (верхня третина передпліччя) до 3,04 ± 0,33 мВ (при нижній границі норми 5 мВ). Дистальна латентність при стимуляції в дистальній точці при відстані до активного реєструючого електрода 8 см становила 6,22 ± 0,39 мс (при ВМН до 3 мс). ШПІ на сегменті зап'ястя – верхня третина передпліччя становила 37,89 ± 2,47 м/с (при НМН від 50 м/с). Мінімальна латентність F-хвиль при стимуляції ліктьового нерву в дистальній точці була за межами ВМН – до 42,97 ± 3,22 мс (ВМН 32 мс), виявлялися блоки F-хвиль більше 60% та ознаки темпоральної дисперсії. При стимуляції м'язово-шкірного нерву на рівні точки Ерба амплітуда м'язової відповіді становила 3,39 ± 0,58 мВ, дистальна латентність при відстані від стимулюючого до активного електроду

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

25 см становила 7,17 ± 0,37 мс. Сенсорні відповіді від литкового нерву мали амплітуду 0,84 ± 0,27 мкВ (при НМН вище 5 мкВ), ШПІ становила 29,44 м/с, при НМН 44 м/с. Сенсорні відповіді від дистальних сенсорних гілок променевого нерву мали амплітуду 4,02 ± 0,43 мкВ (при НМН від 8 мкВ), ШПІ становила 33,82 ± 0,93 м/с, при НМН від 50 м/с.

Вищенаведені зміни свідчать про наявність ураження моторних та сенсорних нервів як за аксональним, так і за демієлінізуючим механізмом. Таким чином пацієнти 3 групи мали периферичну полінейропатія за змішаним патогенетичним типом із акцентом в нижніх кінцівках.

Надалі було проведено параметричний аналіз усіх отриманих даних щодо електронейрофізіологічних особливостей пацієнтів різних груп. Таким чином, при ЕМНГ дослідженні малогомілкового нерву у дистальній точці було виявлено, що найнижча амплітуда м'язових відповідей характерна пацієнтам зі змішаним типом полінейропатії (0,92 ± 0,13 мВ) у порівнянні з пацієнтами 1 та 2 груп, 1,65 ± 0,19 мВ та 1,83 ± 0,15 мВ відповідно, обидва $p < 0,005$. При фіксації показнику у проксимальній точці статистично достовірна різниця між рівнями амплітуди м'язових відповідей була виявлена тільки при порівнянні результатів у 2 та 3 групах, 1,33 ± 0,11 мВ та 0,57 ± 0,11 мВ відповідно, $p < 0,001$. Серед хворих з аксональним типом полінейропатії виявлено було значну варіацію показнику: 1,56 ± 0,7 мВ. Дистальна латентність малогомілкового нерву у 2 та 3 групах виявилась співставна (5,64 ±0,3 мс та 6,33 ± 0,35 мс відповідно, $p > 0,05$) та триваліша ніж у 1 групі (4,58 ± 0,32 мс), $p < 0,05$ та $p < 0,001$ відповідно. Також потрібно зазначити, що статистично достовірної різниці між ШПІ на сегменті передплюсни та тривалостями F хвилі малогомілкового нерву у досліджуваних групах пацієнтів з периферичною полінейропатією за різним патогенетичним механізмом виявлено не було.

Надалі у ході ЕНМГ було проведено дослідження амплітуди м'язових відповідей при стимуляції стегнового нерву на рівні пахової складки, однак значення у всіх групах виявились статистично співставними між собою: 3,88 ± 0,43 мВ, 3,02 ± 0,46 мВ та 3,22 ± 0,51 мВ, усі $p > 0,05$. Однак, було проілюстровано, що дистальна латентність стегнового нерву при дослідженні пацієнтів з аксональним типом полінейропатї (4,93 ± 0,38 мс) була коротша ніж у представників 2 та 3 груп, 6,82 ±0,25 мс та 7,49 ± 0,8 мс відповідно, $p < 0,001$.

При стимуляції ліктьового нерву у дистальній та проксимальній точках амплітуда м'язових відповідей у пацієнтів з аксональним механізмом ураження периферичних нервів (4,62 ± 0,59 мВ та 4,57 ± 0,62 мВ відповідно) була вища ніж у хворих зі змішаним типом полінейропатї (3,15 ± 0,32 мВ та 3,04 ± 0,33 мВ відповідно), обидва $p < 0,05$. Було встановлено, що найкоротша дистальна латентність характерна представникам 1 групи, 4,08 ± 0,33 мс, обидва $p < 0,05$, а також, що при дослідженні електронейрофізіологічних особливостей пацієнтів 3 групи тривалість F хвилі ліктьового нерву більша

ніж у 1 групі, 42,97 ± 3,22 мс та 34,88 ± 2,38 мс відповідно, p < 0,05. Достовірної різниці між ШПІ на сегменті зап'ястя між результатами ЕНМГ представників різних груп виявлено не було.

У ході подальшого аналізу отриманих електронейроміографічних даних було проілюстровано, що амплітуда м'язових відповідей при стимуляції м'язово-шкірного нерва на рівні точки Ерба серед представників 1 групи була вище ніж у пацієнтів зі змішаним типом полінейропатії, 5,23 ± 0,49 мВ та 3,39 ± 0,58 мВ відповідно, p < 0,05. Також було виявлено, що дистальна латентність м'язово-шкірного нерва серед пацієнтів 2 та 3 груп є співставною (6,75 ± 0,37 мс та 7,17 ± 0,37 мс відповідно, p = 0,428) та триваліше ніж у хворих з аксональним типом ураження периферичних нервів (5,42 ± 0,4 мс), обидва p < 0,05.

У ході дослідження сенсорних нервів було встановлено, що показники амплітуди сенсорних відповідей та ШПІ литкового нерву були найвищими у представників з аксональним типом полінейропатії, 2,96 ± 0,25 мкВ та 39,28 ± 0,84 м/с відповідно, усі p < 0,001. Аналогічні результати було виявлено і при дослідженні променевого нерву, амплітуда сенсорних відповідей та ШПІ у пацієнтів з демієлінізуючим типом полінейропатії (5,29 ± 0,45 мкВ та 39,41 ± 1,2 м/с відповідно) були вище за показники представників 3 групи (4,02 ± 0,43 мкВ та 33,82 ± 0,93 м/с відповідно, обидва p < 0,05) та нижчі за значення отримані при проведенні ЕМНГ пацієнтам з периферичною полінейропатією за аксональним типом (7,41 ± 0,54 мкВ та 44,98 ± 1,65 м/с відповідно, обидва p < 0,01).

Усі отримані результати електронейроміографічного дослідження пацієнтів з периферичною ПНП за різним патогенетичним механізмом узагальнено у таблиці 1.

Таблиця 1

Результати електронейроміографічного дослідження пацієнтів з периферичною полінейропатією за різним патогенетичним механізмом

		1 група (n = 32)	2 група (n = 24)	3 група (n = 13)	Реф. знач.
Амплітуда м'язових відповідей, мВ	Малогомілковий нерв у дистальній точці	1,65 ± 0,19	1,83 ± 0,15	0,92 ± 0,13	≥ 2
	Малогомілковий нерв у проксимальній точці	1,56 ± 0,7	1,33 ± 0,11	0,57 ± 0,11	≥ 2
Дистальна латентність, мс		4,58 ± 0,32	5,64 ±0,3	6,33 ± 0,35	≥ 3
Швидкість проведення імпульсу на сегменті передплюсни, м/с		38,17 ± 2,92	35,39 ± 2,97	33,44 ± 2,51	≥ 42
F хвиля малогомілкового нерву, мс		56,82 ± 6,35	64,76 ± 3,28	68,83 ± 5,34	≤ 56
Амплітуда м'язових відповідей, мВ	Стегновий нерв на рівні пахової складки	3,88 ± 0,43	3,02 ± 0,46	3,22 ± 0,51	≥ 2,1

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Дистальна латентність, мс		4,93 ± 0,38	6,82 ± 0,25	7,49 ± 0,8	≤ 3
Амплітуда м'язових відповідей, мВ	Ліктьовий нерв у дистальній точці	4,62 ± 0,59	4,09 ± 0,66	3,15 ± 0,32	≥ 5
	Ліктьовий нерв у проксимальній точці	4,57 ± 0,62	3,61 ± 0,5	3,04 ± 0,33	≥ 5
Дистальна латентність, мс		4,08 ± 0,33	5,39 ± 0,36	6,22 ± 0,39	≤ 3
Швидкість проведення імпульсу на сегменті зап'ястя, м/с		44,23 ± 4,85	40,49 ± 3,58	37,89 ± 2,47	≥ 50
F хвиля ліктьового нерву, мс		34,88 ± 2,38	39,75 ± 3,21	42,97 ± 3,22	≤ 3
Амплітуда м'язових відповідей, мВ	М'язово-шкірний нерв на рівні точки Ерба	5,23 ± 0,49	4,33 ± 0,55	3,39 ± 0,58	≥ 5,6
Дистальна латентність		5,42 ± 0,4	6,75 ± 0,37	7,17 ± 0,37	≤ 4
Амплітуда сенсорних відповідей, мкВ	Литковий нерв	2,96 ± 0,25	1,79 ± 0,2	0,84 ± 0,27	≥ 5
Швидкість проведення імпульсу литкового нерву, м/с		39,28 ± 0,84	34,35 ± 1,05	29,44 ± 1,21	≥ 44
Амплітуда сенсорних відповідей, мкВ	Променевий нерв	7,41 ± 0,54	5,29 ± 0,45	4,02 ± 0,43	≥ 8
Швидкість проведення імпульсу променевого нерву, м/с		44,98 ± 1,65	39,41 ± 1,2	33,82 ± 0,93	≥ 50

Достовірності для таблиці 1

		$p_{1та2}$	$p_{1та3}$	$p_{2та3}$
Амплітуда м'язових відповідей	Малогомілковий нерв у дистальній точці	0.46	< 0.005	< 0.001
	Малогомілковий нерв у проксимальній точці	0.747	0.17	< 0.001
Дистальна латентність		< 0.05	< 0.001	0.144
Швидкість проведення імпульсу на сегменті передплюсни		0.507	0.226	0.619
F хвиля малогомілкового нерву		0.272	0.155	0.52
Амплітуда м'язових відповідей	Стегновий нерв на рівні пахової складки	0.178	0.328	0.773
Дистальна латентність		< 0.001	< 0.001	0.43

Амплітуда м'язових відповідей	Ліктьовий нерв у дистальній точці	0.552	< 0.05	0.209
	Ліктьовий нерв у проксимальній точці	0.233	< 0.05	0.348
Дистальна латентність		< 0.05	< 0.001	0.127
Швидкість проведення імпульсу на сегменті зап'ястя		0.538	0.25	0.554
F хвиля ліктьового нерву		0.228	< 0.05	0.58
Амплітуда м'язових відповідей	М'язово-шкірний нерв на рівні точки Ерба	0.227	< 0.05	0.248
Дистальна латентність		< 0.05	< 0.05	0.428
Амплітуда сенсорних відповідей	Литковий нерв	< 0.001	< 0.001	< 0.01
Швидкість проведення імпульсу литкового нерву		< 0.001	< 0.001	< 0.005
Амплітуда сенсорних відповідей	Променевий нерв	< 0.005	< 0.001	< 0.05
Швидкість проведення імпульсу променевого нерву		< 0.01	< 0.001	< 0.001

Окрім дослідження електронейрофізіологічних особливостей пацієнтів з ПНП за різним патогенетичним механізмом було проаналізовано вплив декомпенсації вуглеводного метаболізму за рівнем глікованого гемоглобіну та стажу ЦД 2 типу на зміну різних показників ЕНМГ. Результати дослідження рівнів HbA1c та тривалості патології представлено у таблиці 2.

Таблиця 2

Тривалість стажу ЦД 2 типу та рівні HbA1c у пацієнтів з ПНП за різним патогенетичним типом

	1 група (n = 32)	2 група (n = 24)	3 група (n = 13)
HbA1c, %	7,45±0,74	9,73±0,78	12,17±0,91
Стаж ЦД, років	8,27±1,72	8,19±1,47	14,81±2,52

Достовірності до таблиці 2

	$p_{1та2}$	$p_{1та3}$	$p_{2та3}$
HbA1c, %	< 0,05	< 0,001	< 0,05
Стаж ЦД, років	0,97	< 0,05	< 0,05

Згідно з отриманими даними, було встановлено, що для пацієнтів з демієлінізуючим типом полінейропатії є характерним рівень HbA1c (9,73±

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

0,78%) вище за даний показник у представників 1 групи (7,45±0,74%) та нижче ніж у хворих зі змішаним типом ураження периферичних нервів (12,17±0,91%), обидва $p < 0,05$. Також було виявлено, що тривалість захворювання на ЦД 2 типу є співставною у пацієнтів з аксональною та демієлінізуючою типами ПНП, 8,27±1,72 років та 8,19±1,47 років відповідно, $p > 0,05$. Найбільший стаж ЦД 2 типу виявився характерним для представників 3 групи – 14,81±2,52 років, $p < 0,05$.

Надалі було проведено дослідження кореляційних зв'язків між значеннями HbA1c, стажем ЦД 2 типу та амлітудою м'язових та сенсорних відповідей при стимуляції малогомілкового, стегнового, литкового, ліктьового, м'язово-шкірного та променевого нервів.

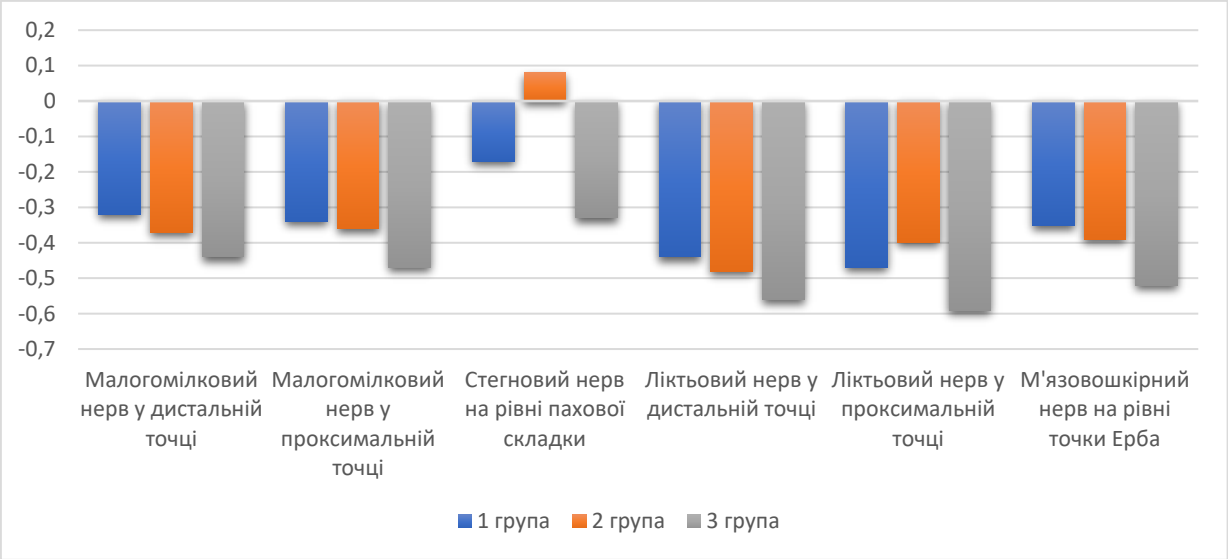

Рис. 1. Значення коефіцієнту рангової кореляції щодо взаємозв'язків між стажем ЦД 2 типу та значеннями амплітуди м'язових відповідей досліджуваних нервів.

Виходячи з даних, представлених на рисунку 1, серед представників 1 та 2 груп було виявлено помірні зворотні кореляційні зв'язки між тривалістю анамнезу ЦД зі значеннями амплітуди м'язових відповідей малогомілкового, ліктьового та м'язово-шкірного нервів (усі $p < 0,05$). Достовірних кореляційних зв'язків стажу ЦД 2 типу з вищезазначеним показником при стимуляції малогомілкового нерву у проксимальній точці та стегнового нерву серед хворих з полінейропатією за аксональним та демієлінізуючим типами виявлено не було, усі $p > 0,05$. При проведенні аналізу показників пацієнтів зі змішаним механізмом ураження периферичних нервів виявлено вірогідні зворотні кореляції стажу ЦД з рівнями амплітуди м'язових відповідей малогомілкового та стегнового нервів (усі $p < 0,05$), а також значні зворотні зв'язки зі значеннями даного параметру при стимуляції ліктьового та м'язово-шкірного нервів, усі $p < 0,01$.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

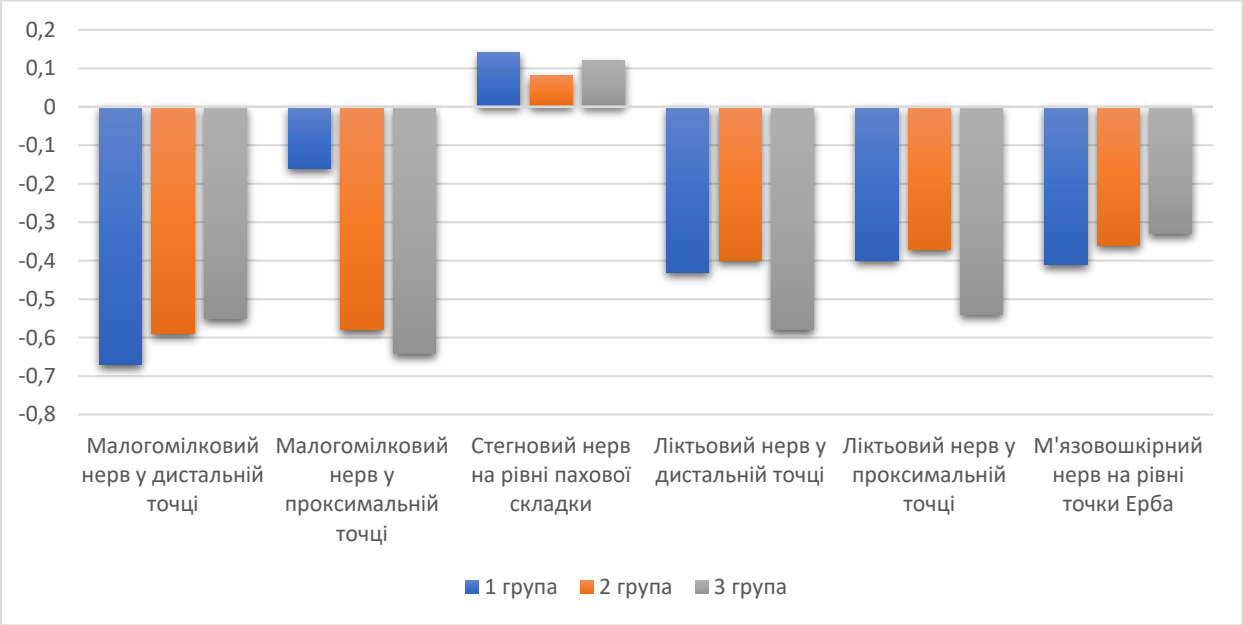

Рис.2. Значення коефіцієнту рангової кореляції щодо взаємозв'язків між рівнями HbA1c та значеннями амплітуди м'язових відповідей досліджуваних нервів.

У ході кореляційного аналізу рівнів HbA1c у всіх досліджуваних групах виявлено вірогідний зворотний зв'язок зі значеннями амплітуди м'язових відповідей при стимуляції м'язово-шкірного нерву ($p < 0,05$) та значні зворотні зв'язки з показниками амплітуди м'язових відповідей малогомілкового нерву у дистальній точці, $p < 0,01$. При дослідженні результатів його стимуляції у проксимальній точці достовірний зворотній зв'язок середньої сили виявлено тільки у представників 2 та 3 груп, обидва $p < 0,01$. Подальший аналіз зв'язків між рівнями глікованого гемоглобіну та амплітудою м'язових відповідей при стимуляції ліктьового нерву виявив помірний зворотній зв'язок у хворих 1 та 2 груп ($p < 0,05$) та значну зворотну кореляцію серед пацієнтів зі змішаним типом ПНП, $p < 0,01$.

Надалі також було досліджено кореляційні зв'язки між значеннями досліджуваних лабораторних маркерів та амплітудою сенсорних відповідей при дослідженні ліктьового та променевого нервів. Отримані результати наведені на рисунку 3.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

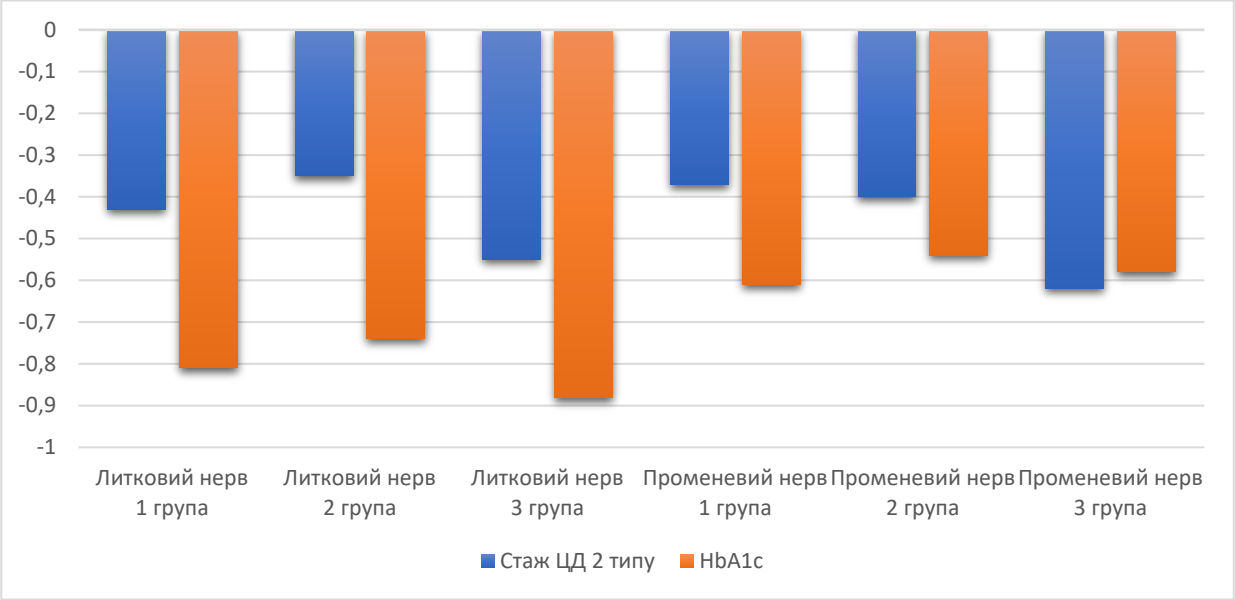

Рис.3. Значення коефіцієнту рангової кореляції щодо взаємозв'язків між рівнями HbA1c, стажем ЦД 2 типу та значеннями амплітуди сенсорних відповідей досліджуваних нервів

У ході подальшого дослідження було констатовано зворотні сильні кореляційні зв'язки між рівнями HbA1c та амплітуди сенсорних відповідей литкового нерву у всіх групах (усі $p < 0,005$), а також звороті кореляції середньої сили між значеннями глікованого гемоглобіну та амплітуди сенсорних відповідей при дослідженні променевого нерву (усі $p < 0,01$). Також між рівнями HbA1c та амплітуди сенсорних відповідей досліджуваних нервів встановлено наявність вірогідних зворотних кореляцій серед представників 1 та 2 груп (усі $p < 0,05$), а також значних зворотних зв'язків при дослідженні показників хворих з ПНП за змішаним патогенетичним механізмів (усі $p < 0,01$).

Також потрібно зазначити, що у ході кореляційного аналізу тривалості анамнезу ЦД та рівнів глікованого гемоглобіну в трьох досліджуваних групах виявлено пряму кореляцію середньої сили, $r = 0,34$, $r = 0,38$ та $r = 0,41$ відповідно, усі $p < 0,05$.

Висновки. При проведенні електронейроміографічного дослідженні були виявлені наступні особливості. В 1 групі (аксональний тип ураження) при стимуляції ліктьового та м'язово-шкірного нервів амплітуда м'язових відповідей була вищою, ніж в інших групах, а дистальна латентність виявилась найнижчою в цій групі. В аксонально-демієлінізуючій групі амплітуда м'язових відповідей при стимуляції малогомілкового нерву була нижче в порівнянні з демієлінізуючим типом в обох точках. Достовірної різниці амплітуди м'язових відповідей стегнового нерву між групами не було виявлено. У пацієнтів з аксональним типом ураження периферичних нервів, дистальна латентність при стимуляції малогомілкового та стегнового нервів

була найнижча. При стимуляції променевого та литкового нервів амплітуди сенсорних відповідей та ШПІ були найвищими серед хворих в 1 групі та найнижчими в 3 групі.

Базуючись на даних, отриманих у ході дослідження було зроблено висновок про наявність стійких кореляційних взаємозв'язків стажу ЦД, а також ступеню декомпенсації вуглеводного обміну за даними рівня глікованого гемоглобіну зі ступенем електронейрофізіологічних змін у пацієнтів з усіма типами периферичної полінейропатії на тлі ЦД 2 типу. Однак потрібно зазначити, що найбільш стійкий взаємозв'язок вищевказаних показників було зафіксовано серед хворих з аксонально-демієлінізуючим типом ураження периферичних нервів.

Література:

1. Raymond Price, Don Smith, Gary Franklin, Gary Gronseth, Michael Pignone, William S. David, Carmel Armon, Bruce A. Perkins, Vera Bril, Alexander Rae-Grant, John Halperin, Nicole Licking, Mary Dolan O'Brien, Scott R. Wessels, Leslie C. MacGregor, Kenneth Fink, Lawrence B. Harkless, Lindsay Colbert, Brian C. Callaghan Oral and Topical Treatment of Painful Diabetic Polyneuropathy: Practice Guideline Update Summary (Report of the AAN Guideline Subcommittee) // Neurology. - 2022; 98, P.31-43

DOI:https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000013038.

2. American Diabetes Association Professional Practice Committee; 12. Retinopathy, Neuropathy, and Foot Care: *Standards of Medical Care in Diabetes—2022*. *Diabetes Care* 1 January 2022; 45 (Supplement_1): S185–S194. https://doi.org/10.2337/dc22-S012

3. Dan Ziegler, Solomon Tesfaye, Vincenza Spallone, Irina Gurieva, Juma Al Kaabi, Boris Mankovsky, Emil Martinka, Gabriela Radulian, Khue Thy Nguyen, Alin O Stirban, Tsvetalina Tankova, Tamás Varkonyi, Roy Freeman, Péter Kempler, Andrew JM Boulton. Screening, diagnosis and management of diabetic sensorimotor polyneuropathy in clinical practice: International expert consensus recommendations // Diabetes Research and Clinical Practice. – 2022. - Volume 186, doi.org/10.1016/j.diabres.2021.109063. https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0168822721004228

4. Freeman R. Not all neuropathy in diabetes is of diabetic etiology: differential diagnosis of diabetic neuropathy // Curr Diab Repю - 2009; 9: 423–431.

5. Moghraderi A, Bakhshipour A, Rashidi H. Validation of Michigan Neuropathy Screening Instrument for diabetic peripheral neuropathy. Clin Neurol Neurosurg. 2006;108(5): 477-481.

6. Ziegler D, Hanefeld M, Ruhnau KJ, Meissner HP, Lobisch M, Schütte K, et al. The ALADIN Study Group. Treatment of symptomatic diabetic peripheral neuropathy with the antioxidant α-lipoicacid. A 3-week multicentre randomized controlled trial (ALADIN Study). Diabetologia 1995;38:1425-33. DOI:10.1007/BF00400603.

7. Bril V. NIS-LL: the primary measurement scale for clinical trial endpoints in diabetic peripheral neuropathy. Eur Neurol. 1999;41 Suppl 1:8-13.

8. Alon Abraham, Majed Alabdali, Mohammad Qrimli, Ari Breiner, Hans D Katzberg, Bruce A Perkins, Vera Bril, 2015.

9. Abd Razak NH, Idris J, Hassan NH, Zaini F, Muhamad N, Daud MF. Unveiling the Role of Schwann Cell Plasticity in the Pathogenesis of Diabetic Peripheral Neuropathy. Int J Mol Sci. 2024 Oct 8;25(19):10785.

References:

1. Raymond Price, Don Smith, Gary Franklin, Gary Gronseth, Michael Pignone, William S. David, Carmel Armon, Bruce A. Perkins, Vera Bril, Alexander Rae-Grant, John Halperin, Nicole Licking, Mary Dolan O'Brien, Scott R. Wessels, Leslie C. MacGregor, Kenneth Fink, Lawrence B. Harkless, Lindsay Colbert, Brian C. Callaghan Oral and Topical Treatment of Painful Diabetic Polyneuropathy: Practice Guideline Update Summary (Report of the AAN Guideline Subcommittee) // Neurology. - 2022; 98, P.31-43

DOI:https://doi.org/10.1212/WNL.0000000000013038.

2. American Diabetes Association Professional Practice Committee; 12. Retinopathy, Neuropathy, and Foot Care: Standards of Medical Care in Diabetes—2022. Diabetes Care January 1, 2022; 45 (Supplement_1): S185–S194.https://doi.org/10.2337/dc22-S012

3. Dan Ziegler, Solomon Tesfaye, Vincenza Spallone, Irina Gurieva, Juma Al Kaabi, Boris Mankovsky, Emil Martinka, Gabriela Radulian, Khue Thy Nguyen, Alin O Stirban, Tsvetalina Tankova, Tamás Varkonyi, Roy Freeman, Péter Kempler, Andrew JM Boulton. Screening, diagnosis and management of diabetic sensorimotor polyneuropathy in clinical practice: International expert consensus recommendations // Diabetes Research and Clinical Practice. – 2022. - Volume 186, doi.org/10.1016/j.diabres.2021.109063.https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S0168822721004228

4. Freeman R. Not all neuropathy in diabetes is of diabetic etiology: differential diagnosis of diabetic neuropathy // Curr Diab Repyu - 2009; 9: 423–431.

5. Mograderi A, Bakhshipour A, Rashidi H. Validation ofMichigan Neuropathy Screening Instrument for diabetic peripheral neuropathy. Clin Neurol Neurosurg. 2006;108(5):477-481.

6. Ziegler D, Hanefeld M, Ruhnau KJ, Meissner HP, Lobisch M, Schütte K, et al. The ALADIN Study Group. Treatment of symptomatic diabetic peripheral neuropathy with the anti-oxidant α-lipoic acid. A 3-week multicenter randomized controlled trial (ALADIN Study). Diabetologia 1995;38:1425-33. DOI:10.1007/BF00400603.

7. Bril V. NIS-LL: the primary measurement scale for clinical trial endpoints in diabetic peripheral neuropathy. Eur Neurol. 1999;41 Suppl 1:8-13.

8. Alon Abraham, Majed Alabdali, Mohammad Qrimli, Ari Breiner, Hans D Katzberg, Bruce A Perkins, Vera Bril, 2015.

9. Abd Razak NH, Idris J, Hassan NH, Zaini F, Muhamad N, Daud MF. Unveiling the Role of Schwann Cell Plasticity in the Pathogenesis of Diabetic Peripheral Neuropathy. Int J Mol Sci. 2024 Oct 8;25(19):10785.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 616.12

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1845-1853

Телекі Яна Михайлівна доцент, кандидат медичних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, тел.: (050) 664-89-12, https://orcid.org/0000-0001-6753-3467

Гараздюк Іван Васильович доцент, кандидат медичних наук, доцент закладу вищої освіти кафедри внутрішньої медицини, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, тел.: (050) 557-83-78, https://orcid.org/ 0000-0003-1605-4612

Муравель Христина Ігорівна студентка 17 групи 6 курсу, спеціальність 222 “Медицина”, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, тел: (097) 886-10-73

Патраш Катерина Георгіївна студентка 17 групи 6 курсу, спеціальність 222 “Медицина”, Буковинський державний медичний університет, м . Чернівці, тел: (099) 525-46-15

Юрик Ольга Василівна студентка 17 групи 6 курсу, спеціальність 222 “Медицина”, Буковинський державний медичний університет, м. Чернівці, тел: (096) 735-47-69

АСОЦІАЦІЯ ДЕФЕКТУ МІЖПЕРЕДСЕРДНОЇ ПЕРЕГОРОДКИ ТА МІТРАЛЬНОГО СТЕНОЗУ, АБО СИНДРОМ ЛЮТЕМБАХЕРА (ОГЛЯД ЛІТЕРАТУРИ)

Анотація: Синдром Лютембахера — рідкісна вроджено-набута серцева патологія, що характеризується поєднанням дефекту міжпередсердної перегородки (ДМПП) та мітрального стенозу (МС). Співіснування цих двох патологій призводить до значних гемодинамічних порушень, включаючи лівоправе шунтування, легеневу гіпертензію та перевантаження правих відділів серця. ДМПП, як вроджена аномалія, дозволяє аномальне сполучення між лівим та правим передсердями, що погіршує наслідки мітрального стенозу, який обмежує кровотік з лівого передсердя до лівого шлуночка. Поєднання цих дефектів ускладнює клінічний перебіг і за відсутності лікування часто призводить до прогресуючої серцевої недостатності.

Синдром частіше зустрічається у жінок і зазвичай діагностується в молодому віці. Основні симптоми включають задишку при фізичному навантаженні, підвищену втомлюваність, аритмії та ознаки перевантаження

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

правого шлуночка. Патофізіологічні наслідки залежать від ступеня вираженості як дефекту міжпередсердної перегородки, так і мітрального стенозу. Основним методом діагностики є ехокардіографія, яка дозволяє візуалізувати міжпередсердне сполучення, анатомію клапанів та оцінити гемодинамічні показники. Додатково використовуються електрокардіографія та катетеризація серця для оцінки ступеня ураження.

Тактика лікування залежить від тяжкості дефектів. Балонна мітральна вальвулопластика є основним методом лікування мітрального стенозу, тоді як закриття ДМПП розглядається після контролю тиску в легеневій артерії. У важких випадках може знадобитися хірургічне втручання, включаючи протезування клапана та закриття дефекту.

У цьому огляді представлено сучасний погляд на патогенез, клінічні прояви, діагностичні підходи та методи лікування синдрому Лютембахера, підкреслюючи важливість своєчасної діагностики та терапії для покращення прогнозу пацієнтів.

Ключові слова: мітральний стеноз (МС), дефект міжпередсердної перегородки (ДМПП), серцево-судинна система (ССС), кардіологічна патологія, градієнт тиску.

Teleki Yana Mykhailivna Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Internal Medicine, Bukovinian state medical university, Chernivtsi, tel.: (050) 664-89-12, https://orcid.org/0000-0001-6753-3467

Garazdiuk Ivan Vasylovych Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Internal Medicine, Bukovinian State Medical University, Chernivtsi, tel.: (050) 557-83-78, https://orcid.org/ 0000-0003-1605-4612

Muravel Hrystyna Igorivna student of the 6th year, specialty "Medicine 222" Bukovinian State Medical Univercity, Chernivtsi, tel.: (097) 886-10-73

Patrash Kateryna Gheorghiivna student of the 6th year, specialty "Medicine 222" Bukovinian State Medical Univercity, Chernivtsi, tel.: (099) 525-46-15

Yuryk Olha Vasylivna student of the 6th year, specialty "Medicine 222" Bukovinian State Medical Univercity, Chernivtsi, tel.: (096) 735-47-69

ASSOCIATION OF ATRIAL SEPTAL DEFECT AND MITRAL STENOSIS, OR LUTEMBACHER SYNDROM

Abstract. Lutembacher syndrome is a rare congenital-acquired cardiac condition characterized by the coexistence of an atrial septal defect (ASD) and mitral

stenosis (MS). The combination of these two pathologies results in significant hemodynamic alterations, including left-to-right shunting, pulmonary hypertension, and right heart overload. ASD, a congenital anomaly, allows abnormal communication between the left and right atria, exacerbating the impact of mitral stenosis, which restricts blood flow from the left atrium to the left ventricle. This dual pathology complicates the clinical course and often leads to progressive heart failure if left untreated.

The syndrome is more prevalent in women and is often diagnosed in young adulthood. The symptoms include dyspnea on exertion, fatigue, arrhythmias, and signs of right ventricular overload. The pathophysiological consequences depend on the severity of both the atrial septal defect and mitral stenosis. Diagnosis primarily involves echocardiography, which enables the visualization of atrial communication, valvular anatomy, and hemodynamic parameters. Electrocardiography and cardiac catheterization further assist in assessing disease severity.

Management strategies vary based on the severity of the defects. Balloon mitral valvuloplasty is commonly performed for mitral stenosis, while ASD closure may be considered once pulmonary pressures are controlled. In severe cases, surgical intervention, including valve replacement and defect closure, may be necessary.

This review aims to provide a comprehensive overview of the pathogenesis, clinical manifestations, diagnostic approaches, and treatment options for Lutembacher syndrome, emphasizing the importance of timely intervention to improve patient outcomes.

Keywords: mitral stenosis, ASD, cardiovascular system, cardiac pathology, pressure gradient.

Постановка проблеми. Синдром Лютембахера є рідкісною патологією розвитку серця, яка зустрічається з частотою 0,3 -0,5% від всіх вад серця (саме цей відносять до білих). Прояви самого захворювання будуть відрізнятися, це залежить від переважання однієї вади над іншою, що є дуже важливим для вчасного виявлення і постановки остаточного діагнозу, а також подальшого лікування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Синдром Лютембахера (СЛ) був вперше описаний у листі анатома Йоганна Фрідріха Меккеля в 1750 році. Корвізарт, який пізніше описав асоціацію дефекту міжпередсердної перетинки (ДМП) і мітрального стенозу (МС) в 1811 році. Однак перший вичерпний опис цих двох про дефекти повідомив французький лікар Рене Лютембахер у 1916 році, після якого цей синдром був зрештою названо. Він описав свій перший випадок цього синдрому у 61-річної жінки та відніс ураження мітрального клапана до вродженого мітрального стенозу (МС) [1].

Мета статті - Синдром Лютембахера є не частим захворюванням, що затруднює його вчасне виявлення, наступної діагностики і лікування.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Зволікаючи багато часу на дослідження загального стану пацієнта і розвиток гемодинамічних змін на ранніх етапах, можна погіршити стан в майбутньому, який буде важче піддаватися лікуванню. Саме тому, є надзвичайно важливим більш детальне дослідження саме цієї вади.

Виклад основного матеріалу. Синдром Лютембахера виникає внаслідок комбінації:

1. Вродженого дефекту міжпередсердної перетинки (ДМПП) – патологічного сполучення між правим і лівим передсердями, яке призводить до лівоправого шунтування крові та перевантаження об'ємом правого передсердя і правого шлуночка.

2. Набутого мітрального стенозу, що найчастіше є наслідком ревматичної лихоманки. Звуження мітрального отвору створює високий градієнт тиску між лівим передсердям і шлуночком, викликаючи застій у легеневих судинах і підвищення легеневого судинного опору [2].

У зв'язку з розвитком інтервенційної кардіохірургії виділяють набутий синдром Лютембахера, який може розвиватися після таких втручань, як черезшкірна транслюмінальна мітральна комісуротомія, пошкодженням катетером Агіліса при встановленні MitraClip [16,17].

Дефект міжпередсердної перетинки (ДМПП) є одним із найпоширеніших типів вроджених вад серця, який зустрічається приблизно у 25% дітей. Виникає, коли не вдається закрити сполучення між правим і лівим передсердями. Він охоплює дефекти, пов'язані як із справжньою септальною мембраною, так і з іншими дефектами, які забезпечують зв'язок між обома передсердями. Існує п'ять типів ДМПП, починаючи від найбільш поширених до найменш поширених: відкритий овальний отвір, дефект другого отвору, дефект першого отвору, дефект венозного синуса та дефект коронарного синуса. Малі дефекти міжпередсердної перегородки зазвичай спонтанно закриваються в дитинстві. Великі дефекти, які не закриваються спонтанно, можуть вимагати черезшкірного або хірургічного втручання, щоб запобігти подальшим ускладненням, таким як інсульт, аритмії та легенева гіпертензія [3].

Мітральний стеноз (МС) — форма клапанного захворювання серця, що характеризується звуженням отвору мітрального клапана. Найбільш поширеною причиною мітрального стенозу є ревматична лихоманка, хоча стеноз зазвичай стає клінічно значущим лише через кілька десятиліть. Непоширеними причинами мітрального стенозу є кальцифікація стулок мітрального клапана та вроджена вада серця. Інші причини мітрального стенозу включають інфекційний ендокардит, кальцифікацію мітрального кільця, ендоміокардіальний фіброеластоз, злоякісний карциноїдний синдром, системний червоний вовчак, хворобу Уіппла, хворобу Фабрі та ревматоїдний артрит, мукополісахаридози фенотипу Хантера-Герлера [4,14].

Поєднання цих двох патологій створює складний гемодинамічний ефект: при мітральному стенозі тиск у лівому передсерді зростає, що сприяє

посиленню ліво-правого шунтування через дефект міжпередсердної перегородки. Перевантаження правого передсердя та шлуночка зумовлює їхню дилатацію та гіпертрофію. У випадках прогресування легеневої гіпертензії можливий розвиток право-лівого шунтування та появи ціанозу [5].

При ювенільному МС відзначено два унікальних типи патології. По-перше, це еластичні клапани, які розтягуються як індійська гума. По-друге, це «гудзикові отвори», щільно склерозовані клапани з фіброзною тканиною, які потребують великої сили для розриву. Однак найбільш поширеними патологіями є спайкове, куспальне або хордальне зрощення або їх комбінація. [14]

У молодих людей до 18 років, при ранній діагностиці та комбінації консервативного і оперативного лікування зміни стінки та порожнини лівого передсердя є помірно вираженими. У цієї когорти людей більше вражається легенева судинна система, спостерігається виражена медіальна гіпертрофія та потовщення дрібних м'язових легеневих артерій, артеріол і венул, альвеолярний капілярний склероз і гіпертрофічні смуги гладких м'язів у дистальних дихальних шляхах [14].

У нелікованих випадках опір легеневих судин продовжує зростати, що зрештою призводить до правошлуночкової недостатності. Гіпертензія легеневої артерії (ЛАГ) у цих пацієнтів зазвичай є гіперкінетичною (через збільшення шунта зліва направо) порівняно з пацієнтами з ізольованою тяжкою формою мітральному стенозі, де вона розвивається внаслідок прямої передачі зворотного тиску, реактивної легеневої вазоконстрикції та облітеруючих змін у легеневих артеріолах. Відбувається реципрокне зменшення наповнення лівого шлуночка та ударного об'єму [5,6].

Симптоми синдрому Лютембахера варіюються залежно від розмірів дефекту міжпередсердної перетинки, ступеня мітрального стенозу та рівня легеневої гіпертензії. Ранні проявами патології є задишка при фізичному навантаженні, підвищена втомлюваність, прискорене серцебиття через супутні аритмії, особливо фібриляцію передсердь. На пізніх стадіях виникає ортостатична задишка та набряки нижніх кінцівок, зумовлені правошлуночковою недостатністю. Хронічний гіпоксичний синдром зумовлює ціаноз та деформацію пальців у формі "барабанних паличок" при розвитку право-лівого шунтування [6].

Більшість хворих, які мають помірну або важку задишку при фізичному навантаженні, мають шанси розвитку пароксизмальної нічної задишки та гострого набряку легень. Одним з проявів є кровохаркання. Застійна серцева недостатність спостерігається у 33-50% пацієнтів. [14]

Тромбоемболія зустрічається рідко (1%). Цікавим симптомом є наявність стенокардії (13-16%). Це пов'язано з тяжкою легеневою гіпертензією, яка призводить до субендокардіальної ішемії правого шлуночка та низького серцевого викиду. Приблизно 9% протікають безсимптомно. [14]

Діагностика синдрому включає різні етапи. Під час фізикального обстеження артеріальний пульс, як правило, малої гучності з регулярним

ритмом через зменшення ударного об'єму лівого шлуночка. У тих пацієнтів, які вже мають фібриляцію передсердь, пульс нерегулярний. Пульс на яремних венах: при нерестриктивному ДМПП обидва передсердя функціонують як одна камера, отже, висота та контур тиску в лівому передсерді передається в праве передсердя та внутрішню яремну вену. Таким чином, пацієнти з синдромом Лютембахера мають підвищений венозний яремний тиск (навіть за відсутності правошлуночкової недостатності), а також підвищену хвилю А навіть за відсутності легеневої гіпертензії.

Аускультативна картинна проявляється типовими ознаками мітрального стенозу, діастолічним шумом із максимумом у проєкції верхівки серця, іноді може спостерігатися голосистолічний шум в мітральній ділянці з іррадіацією у пахвову западину [15]. Дефект міжпередсердної перегородки дає систолічний шум у ділянці легеневої артерії. Ознаки легеневої гіпертензії: підсилення другого тону над легеневою артерією [7]. разом із акцентуванням легеневого компоненту другого тону серця та діастолічним бурчанням.

Специфічними електрокардіографічними (ЕКГ) ознаками є високі та гострі зубці Р у відведеннях II, III та aVF, а також глибоке пролонговане кінцеве негативне відхилення зубця Р у відведенні V1, що вказує на розширення двопередсердної артерії. QRS показує відхилення осі вправо, гіпертрофію правого шлуночка (ГПШ) і повну або неповну блокаду правої ніжки пучка Гіса. Оглядова рентгенорафія органів грудної клітки виявляє збільшені праве передсердя, та правий шлуночок, та основну легеневу артерію зі збільшенням кінців легеневих судин, що свідчить про збільшення шунта зліва направо [8].

Ехокардіографія є золотим стандартом діагностики, що дозволяє виявити дефект міжпередсердної перегородки, оцінити площу мітрального отвору та ступінь шунтування крові. Це також допомагає визначити ступінь тяжкості захворювання. Його класифікують як легкий стеноз мітрального клапана, коли площа мітрального клапана (ПМК) перевищує 1,5 см^2, середній градієнт (СГ) нижче 5 мм рт. ст. і легеневий артеріальний тиск (ЛАТ) нижче 30 мм рт. ст.; помірний стеноз мітрального клапана, якщо ПМК становить від 1,0 до 1,5 см2, СГ між 5-10 мм рт.ст. і ЛАТ між 30-50 мм рт.ст.; і важкий стеноз мітрального клапана, якщо ПМК менше 1,0 см2, СГ більше 10 мм рт. ст. і ЛАТ більше 50 мм рт. ст.3. [15].

Трансезофагеальна ехокардіографія також корисна, особливо для виявлення супутніх уражень (тромбоз лівого передсердя перед балонною мітральною комісуротомією або після тромбоемболічної події).

Катетеризація серця - використовується для оцінки тиску в камерах серця та легеневих артеріях у складних випадках [9].

Лікування синдрому Лютембахера залежить від тяжкості патології та включає консервативну терапію, інтервенційні процедури та хірургічні втручання. Медикаментозна терапія включає застосування діуретиків, для

зниження застійних явищ у легеневій і системній циркуляції. Антикоагулянтів у пацієнтів із фібриляцією передсердь для профілактики тромбоемболічних ускладнень. Бета-блокатори та блокатори кальцієвих каналів, для контролю частоти серцевих скорочень при супутніх тахіаритміях [10] .

Серед інтервенційних методів лікування зазвичай використовують балонну мітральну вальвулотомію: використовується для розширення звуженого мітрального клапана. Катетерна оклюзія дефекту міжпередсердної перегородки: Виконується після лікування мітрального стенозу для зменшення шунтування крові [11].

Черезшкірна інетрвенційна хірургія, а саме транскатетерне закриття ДМПП і балонна вальвулопластика мітрального клапана. Черезшкірну терапію можна проводити, якщо легенево-системне співвідношення (Qp/Qs) ДМПП перевищує 1,5, помірний або важкий МС із симптомами з морфологією клапана, сприятливою для процедури, легенева гіпертензія, за винятком пацієнтів з синдромом Ейзенменгера (одна з форм легеневої артеріальної гіпертензії (ЛАГ), вторинної до вродженої вади серця). Протипоказання включають наявність тромбів у лівому передсерді, відсутність адекватних обідків навколо дефекту перегородки, аномальний легеневий дренаж, мітральну регургітацію 3 ступеня, двокоміссуральний кальцифікат та відсутність досвіду у хірурга [15].

Хірургічне лікування включає: Протезування мітрального клапана: Застосовується у випадках тяжкого стенозу, що не піддається балонній вальвулотомії. Закриття ДМПП: Проводиться під час операції на відкритому серці для повної корекції анатомічного дефекту [11,12,13].

Прогноз залежить від своєчасності діагностики та лікування. Пацієнти з компенсованою формою синдрому та проведеною корекцією мають сприятливий прогноз із підвищенням якості життя. Однак у разі розвитку важкої легеневої гіпертензії або правошлуночкової недостатності прогноз значно погіршується [13].

Висновок: Синдром Лютембахера є складним клінічним станом, що поєднує вроджену та набуту патологію серця. Своєчасна діагностика із застосуванням сучасних інструментальних методів, таких як ехокардіографія та катетеризація серця, дозволяє ефективно оцінити гемодинамічний вплив патології. Сучасні методи лікування, зокрема балонна вальвулотомія та катетерна оклюзія ДМПП, забезпечують значне покращення якості життя. Подальші дослідження мають бути спрямовані на вдосконалення методів комбінованої терапії для оптимізації результатів лікування пацієнтів із цим синдромом.

Література:

1. Mahajan, Kunal. and Tony I. Oliver. “Lutembacher Syndrome.” StatPearls, StatPearls Publishing, 6 March 2023.

2. Ali, Mahmoud et al. “Acquired Lutembacher's Syndrome With a Continuous Murmur.” CASE (Philadelphia, Pa.) vol. 5,4 227-229. 21 Apr. 2021, doi:10.1016/j.case.2021.03.004

3. Menillo, Alexandra M., et al. “Atrial Septal Defect.” StatPearls, StatPearls Publishing, 7 August 2023.

4. Shah, Sandy N. and Saurabh Sharma. “Mitral Stenosis.” StatPearls, StatPearls Publishing, 8 August 2023.

5. Kulkarni, Sandhya S et al. “Lutembacher's syndrome.” Journal of cardiovascular disease research vol. 3,2 (2012): 179-81. doi:10.4103/0975-3583.95381

6. El-Mhadi, Samah et al. “A rare case of Lutembacher's syndrome presenting with low-gradient severe mitral stenosis: case report and literature overview.” European heart journal. Case reports vol. 8,7 ytae327. 10 Jul. 2024, doi:10.1093/ehjcr/ytae327

7. Alam, Md Mashiul, and Md Fakhrul Islam Khaled. “An Incidental Diagnosis of Rheumatic Mitral Stenosis and Secundum Atrial Septal Defect (Lutembacher's Syndrome) in a Young Woman.” Case reports in cardiology vol. 2019 9402987. 30 Oct. 2019, doi:10.1155/2019/9402987

8. Kale, Suresh Babu et al. “Sinus venosus atrial septal defect with severe mitral stenosis: a rare variant of Lutembacher's syndrome.” Indian journal of thoracic and cardiovascular surgery vol. 34,4 (2018): 516-518. doi:10.1007/s12055-018-0677-4

9. Aminde, Leopold Ndemnge et al. “Current diagnostic and treatment strategies for Lutembacher syndrome: the pivotal role of echocardiography.” Cardiovascular diagnosis and therapy vol. 5,2 (2015): 122-32. doi:10.3978/j.issn.2223-3652.2015.03.07

10. Adu-Boakye, Yaw et al. “Lutembacher syndrome in a middle-aged woman in Ghana with an extremely large atrial septal defect.” Clinical case reports vol. 11,2 e6939. 10 Feb. 2023, doi:10.1002/ccr3.6939

11. Sabri, Muhammad S et al. “A Rare Case of Severe Isolated Right Heart Failure with Secundum Type Atrial Septal Defect and Mitral Regurgitation Without Pulmonary Hypertension.” Cureus vol. 15,1 e34112. 23 Jan. 2023, doi:10.7759/cureus.34112

12. Varsha, A V et al. “Lutembacher syndrome: Dilemma of doing a tricuspid annuloplasty.” Annals of cardiac anaesthesia vol. 20,4 (2017): 456-458. doi:10.4103/aca.ACA_36_17

13. Pomerantzeff, Pablo Ma et al. “Total surgical correction of Lutembacher syndrome associated with partial anomalous connection of the pulmonary veins and tricuspid regurgitation.” American journal of cardiovascular disease vol. 11,4 499-503. 15 Aug. 2021

14. Prof. Vinay K. Bahl, Dr. Ravi S. Math «Juvenile mitral stenosis and Lutembacher's syndrome» Vol. 16, N° 16 - 04 Jul 2018

15. Vilma Alejandra Gomez Lara, MD, Alan Francisco Murillo Cordova, MD, Neidy Gissela Alonso Betancourth, MD, «Lutembacher's syndrome», Images in Hospital Medicine Vol. 2, Issue 1, 2023

16. Melissa Alvarez, Guarina Molina, Rafael Contreras, Nkechi Okam, Andrew M. Jacobson, and Jason Goodman “IATROGENIC ASD LEADING TO LUTEMBACHER'S SYNDROME” JACC Journals, Vol. 81 No. 8_Supplement , 2023 Mar, 4

17. Mahmoud Ali, MD Marc Atzenhoefer, MD McKenzie Schweitzer, M.Fuad Jan, MB BS (Hons), MD Lakshmi Muthukumar, MD · A. Jamil Tajik “Acquired Lutembacher's Syndrome With a Continuous Murmur”, casejournal Volume 5, Issue 4 p. 227-229, August 2021

References:

1. Mahajan, Kunal. and Tony I. Oliver. "Lutembacher Syndrome." StatPearls, StatPearls Publishing, 6 March 2023.

2. Ali, Mahmoud et al. "Acquired Lutembacher's Syndrome With a Continuous Murmur." CASE (Philadelphia, Pa.) vol. 5.4 227-229. 21 April 2021, doi:10.1016/ j.case.2021.03.004

3. Menillo, Alexandra M., et al. "Atrial Septal Defect." StatPearls, StatPearls Publishing, 7 August 2023.

4. Shah, Sandy N. and Saurabh Sharma. "Mitral Stenosis." StatPearls, StatPearls Publishing, 8 August 2023.

5. Kulkarni, Sandhya S et al. "Lutembacher's syndrome." Journal of cardiovascular disease research vol. 3,2 (2012): 179-81. doi:10.4103/0975-3583.95381

6. El-Mhadi, Samah et al. "A rare case of Lutembacher's syndrome presenting with low-gradient severe mitral stenosis: case report and literature overview." European heart journal. Case reports vol. 8,7 ytae327. July 10 2024, doi:10.1093/ehjcr/ytae327

7. Alam, Md Mashiul, and Md Fakhrul Islam Khaled. "An Incidental Diagnosis of Rheumatic Mitral Stenosis and Secundum Atrial Septal Defect (Lutembacher's Syndrome) in a Young Woman." Case reports in cardiology vol. 2019 9402987. 30 Oct. 2019, doi:10.1155/2019/9402987

8. Kale, Suresh Babu et al. "Sinus venosus atrial septal defect with severe mitral stenosis: a rare variant of Lutembacher's syndrome." Indian journal of thoracic and cardiovascular surgery vol. 34.4 (2018): 516-518. doi:10.1007/s12055-018-0677-4

9. Aminde, Leopold Ndemnge et al. "Current diagnostic and treatment strategies for Lutembacher syndrome: the pivotal role of echocardiography." Cardiovascular diagnosis and therapy vol. 5.2 (2015): 122-32. doi:10.3978/j.issn.2223-3652.2015.03.07

10. Adu-Boakye, Yaw et al. "Lutembacher syndrome in a middle-aged woman in Ghana with an extremely large atrial septal defect." Clinical case reports vol. 11.2 e6939. 10 February 2023, doi:10.1002/ccr3.6939

11. Sabri, Muhammad S et al. "A Rare Case of Severe Isolated Right Heart Failure with Secundum Type Atrial Septal Defect and Mitral Regurgitation Without Pulmonary Hypertension." Cureus vol. 15.1 e34112. 23 January 2023, doi:10.7759/cureus.34112

12. Varsha, A V et al. "Lutembacher syndrome: Dilemma of doing a tricuspid annuloplasty." Annals of cardiac anesthesia vol. 20.4 (2017): 456-458. doi:10.4103/aca.ACA_36_17

13. Pomerantzeff, Pablo Ma et al. "Total surgical correction of Lutembacher syndrome associated with partial anomalous connection of the pulmonary veins and tricuspid regurgitation." American journal of cardiovascular diseases vol. 11.4 499-503. 15 August 2021

14. Prof. Vinay K. Bahl, Dr. Ravi S. Math «Juvenile mitral stenosis and Lutembacher's syndrome» Vol. 16, N° 16 - 04 Jul 2018

15. Vilma Alejandra Gomez Lara, MD, Alan Francisco Murillo Cordova, MD, Neidy Gissela Alonso Betancourth, MD, «Lutembacher's syndrome», Images in Hospital Medicine Vol. 2, Issue 1, 2023

16. Melissa Alvarez, Guarina Molina, Rafael Contreras, Nkechi Okam, Andrew M. Jacobson, and Jason Goodman “IATROGENIC ASD LEADING TO LUTEMBACHER'S SYNDROME” JACC Journals, Vol. 81 No. 8_Supplement , 2023 Mar, 4

17. Mahmoud Ali, MD Marc Atzenhoefer, MD McKenzie Schweitzer, M.Fuad Jan, MB BS (Hons), MD Lakshmi Muthukumar, MD · A. Jamil Tajik “Acquired Lutembacher's Syndrome With a Continuous Murmur”, casejournal Volume 5, Issue 4 p. 227-229, August 2021

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 130.123.3:613.7

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1854-1863

Товстоп'ятко Федір Федорович кандидат філософських наук, доцент, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, тел. (061) 228-75-08 https://orcid.org/0000-0002-4708-5916.

Притула Олександр Леонтійович кандидат педагогічних наук, доцент, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, тел. (061) 228-75-08, https://orcid.org/0000-0001-8800-8207.

Пиптюк Павло Федорович кандидат педагогічних наук, доцент, Запорізький національний університет, м. Запоріжжя, тел. (061) 228-75-08, https//orcid.org/0000-0002-8188-2046.

ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВОГО СПОСОБУ ЖИТТЯ

Анотація. У статті докладно розглянуло поняття здоров’я та здорового способу життя. Зазначено, що це концепція, яка охоплює аспекти фізичного благополуччя, психічного здоров’я, соціальної взаємодії та духовного балансу. Філософія здорового способу життя виходить за межі дієт і фізичних вправ; це стиль життя, який формує нашу взаємодію із собою, світом і природою. Здоровий спосіб життя базується на принципі рівноваги. З одного боку, це збалансоване харчування, фізична активність і якісний сон. З іншого – це гармонія між роботою та відпочинком, між інтенсивними емоціями та спокоєм. Бути здоровим – це не лише привілей, а й вибір, що супроводжується відповідальністю. Людина має право на своє тіло, але це право йде пліч-о-пліч з обов’язком дбати про нього. У цьому сенсі здоровий спосіб життя – це прояв любові до себе і до оточуючих. У сучасному світі, де стрес і тривога стають повсякденними, психічне здоров’я займає центральне місце. Навіть правильне харчування і регулярні тренування не принесуть радості, якщо людина не почувається емоційно стабільною. Виокремлено, що природа – це не лише фон нашого життя, а джерело енергії та зцілення. Спілкування з нею допомагає людині знайти гармонію з собою. Прогулянки на свіжому повітрі, контакт із землею, чиста вода і натуральна їжа повертають нас до коріння, до основ. У відриві від природи людина втрачає зв'язок зі своєю справжньою сутністю. З'ясовано, що у ширшому сенсі здоров’я виходить за межі індивідуального. Громадське здоров’я залежить від екології, доступу до медицини, якості води і повітря, умов праці. Усі ці фактори показують, що наше здоров’я – це також частина відповідальності перед суспільством і майбутніми поколіннями. Доведено, що здоровий спосіб життя – це не лише правила, а й осмислення

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

власного існування. Здоров'я – це не кінцева мета, а шлях. Це процес постійного вдосконалення, пізнання себе та своєї природи. Здоровий спосіб життя – це філософія, яка дозволяє жити усвідомлено, дбати про тіло та душу, насолоджуватися життям і бути корисним для світу. Також зазначено, що здоровий спосіб життя включає в себе низку складових, які гармонійно взаємодіють і формують фізичне, психічне, соціальне та духовне благополуччя.

Ключові слова: здоровий спосіб життя, працездатність, фізична активність, правильне харчування.

Tovstopyatko Fedir Fedorovych Candidate of Philosophical Sciences, Associate Professor, Zaporizhia National University, Zaporizhzhia, tel. (061) 228-75-08, https://orcid.org/0000-0002-4708-5916.

Prytula Olexandr Leontiyovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, tel. (061) 228-75-08, ehttps://orcid.org/0000-0001-8800-8207.

Pyptiuk Pavlo Fedorovych Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor, Zaporizhzhia National University, Zaporizhzhia, tel. (061) 228-75-08, https//orcid.org/0000-0002-8188-2046.

PHILOSOPHY OF A HEALTHY LIFESTYLE

Abstract. The article examined in detail the concepts of health and a healthy lifestyle. It is noted that this is a concept that encompasses aspects of physical well-being, mental health, social interaction and spiritual balance. The philosophy of a healthy lifestyle goes beyond diets and physical exercise; it is a lifestyle that shapes our interaction with ourselves, the world and nature. A healthy lifestyle is based on the principle of balance. On the one hand, it is a balanced diet, physical activity and quality sleep. On the other hand, it is harmony between work and rest, between intense emotions and peace. Being healthy is not only a privilege, but also a choice accompanied by responsibility. A person has the right to their body, but this right goes hand in hand with the duty to take care of it. In this sense, a healthy lifestyle is a manifestation of love for themselves and for others. In the modern world, where stress and anxiety are becoming commonplace, mental health takes center stage. Even proper nutrition and regular exercise will not bring joy if a person does not feel emotionally stable. It is emphasized that nature is not only the background of our lives, but also a source of energy and healing. Communicating with it helps a person find harmony with themselves. Walks in the fresh air, contact with the earth, clean water and natural food return us to our roots, to the basics. In isolation from nature, a person loses touch with their true essence. It has been found that in a broader sense, health goes beyond the individual. Public health depends on the environment, access

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

to medicine, water and air quality, and working conditions. All these factors show that our health is also part of our responsibility to society and future generations. It has been proven that a healthy lifestyle is not only about rules, but also about understanding one's own existence. Health is not the ultimate goal, but a path. This is a process of constant improvement, knowledge of oneself and one's nature. A healthy lifestyle is a philosophy that allows one to live consciously, take care of one's body and soul, enjoy life and be useful to the world. It is also noted that a healthy lifestyle includes a number of components that harmoniously interact and form physical, mental, social and spiritual well-being.

Keywords: healthy lifestyle, working capacity, physical activity, proper nutrition.

Постановка проблеми. Здоров’я та здоровий спосіб життя – це не лише фізичний стан організму, а й гармонія між тілом, розумом і душею. Це концепція, яка охоплює аспекти фізичного благополуччя, психічного здоров’я, соціальної взаємодії та духовного балансу. Філософія здорового способу життя виходить за межі дієт і фізичних вправ; це стиль життя, який формує нашу взаємодію із собою, світом і природою.

Здоров’я часто вважають найвищим благом людини, адже навіть найбільші життєві досягнення втрачають сенс без фізичної або психічної здатності насолоджуватися ними. Латинський вислів "Mens sana in corpore sano" (здоровий дух у здоровому тілі) підкреслює нерозривний зв'язок між фізичним станом і ментальним благополуччям. Без здоров’я людина втрачає енергію для творчості, праці та розвитку.

Здоровий спосіб життя базується на принципі рівноваги. З одного боку, це збалансоване харчування, фізична активність і якісний сон. З іншого – це гармонія між роботою та відпочинком, між інтенсивними емоціями та спокоєм. Філософія дао, наприклад, вчить, що надмірність у будь-якому аспекті – це шлях до дисгармонії, а здоров’я потребує помірності.

Бути здоровим – це не лише привілей, а й вибір, що супроводжується відповідальністю. Людина має право на своє тіло, але це право йде пліч-о-пліч з обов’язком дбати про нього. Наприклад, ми знаємо, що паління чи зловживання алкоголем руйнують організм, але рішення залишаються за кожним із нас. У цьому сенсі здоровий спосіб життя – це прояв любові до себе і до оточуючих.

У сучасному світі, де стрес і тривога стають повсякденними, психічне здоров’я займає центральне місце. Навіть правильне харчування і регулярні тренування не принесуть радості, якщо людина не почувається емоційно стабільною. Медитація, практики усвідомленості, підтримка соціальних зв’язків – усе це є ключами до внутрішнього спокою.

Природа – це не лише фон нашого життя, а джерело енергії та зцілення. Спілкування з нею допомагає людині знайти гармонію з собою. Прогулянки

на свіжому повітрі, контакт із землею, чиста вода і натуральна їжа повертають нас до коріння, до основ. У відриві від природи людина втрачає зв'язок зі своєю справжньою сутністю.

У ширшому сенсі здоров’я виходить за межі індивідуального. Громадське здоров’я залежить від екології, доступу до медицини, якості води і повітря, умов праці. Усі ці фактори показують, що наше здоров’я – це також частина відповідальності перед суспільством і майбутніми поколіннями.

Здоровий спосіб життя – це не лише правила, а й осмислення власного існування. Чому ми обираємо їсти те, що їмо? Чому ми займаємося спортом? Що для нас означає жити довго? Мета не в тому, щоб сліпо виконувати інструкції, а в тому, щоб зрозуміти, як наші дії впливають на якість життя, і вчитися насолоджуватися кожним моментом.

Здоров’я – це не кінцева мета, а шлях. Це процес постійного вдосконалення, пізнання себе та своєї природи. Здоровий спосіб життя – це філософія, яка дозволяє жити усвідомлено, дбати про тіло та душу, насолоджуватися життям і бути корисним для світу. Зрештою, найкраще, що ми можемо зробити для себе і своїх близьких – це бути здоровими і щасливими.

Здоровий спосіб життя включає в себе низку складових, які гармонійно взаємодіють і формують фізичне, психічне, соціальне та духовне благополуччя. Розглянемо кожен із цих компонентів детально.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженнями даної теми у різних її напрямках займалось багато науковців. Формування здорового способу життя школярів та студентської молоді в навчально-виховному процесі вивчали В. Білик, А. Герасимчук, С. Ігнатенко, С. Лапаєнко, В. Лисяк, О. Маркова, К. Палієнко, В. Солнцева, С. Страшко та ін. Дослідженням здорового способу життя школярів та студентської молоді у позакласній діяльності займались О. Гауряк, А. Гужаловський, О. Жабокрицька, Т. Лясота, В. Рева та ін. Формування здорового способу життя школярів та студентської молоді у сім’ї досліджували Т. Баєва, С. Свириденко, М. Шарапа та ін. Соціальний аспект формування здорового способу життя дітей і молоді розглядався у наукових працях А. Бойко, Н. Гундарьова, В. Крюкова, О. Сахно, Л. Сущенко. Медико-біологічний аспект розроблено в дослідженнях М. Амосова, Г. Апанасенко, Н. Борисенко, А. Мартиненко та ін. Психолого-педагогічний аспект формування здорового способу життя школярів та студентської молоді вивчали В. Бабич, Н. Бібік, О. Вакуленко, В. Васильєв, О. Ващенко, Л. Волкова, Г. Голобородько, О. Дубогай, В. Зайцев, В. Касаткін, Т. Кириченко, С. Кондратюк, Ю. Лісіцин, В. Оржихівська, Л. Саврковська, О. Савченко, О. Соколенко, Л. Сущенко, Н. Хоменко, Б. Шиян та ін.

На сьогоднішній день в цьому напрямку продовжують працювати вітчизняні та зарубіжні вчені, серед яких слід виокремити: Г. Апанасенко, В. Войтенко, І. Гундаров, В. Куліков, І. Муравов, В. Петленко, Є. Приступа, Л. Попова та ін. На думку багатьох сучасних фахівців – у студентів не

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

сформовано потребу піклуватися про своє здоров'я, що підтверджує актуальність досліджуваної теми.

Мета статті – дослідити філософські основи здорового способу життя, розкрити його багатогранність, включаючи фізичний, психічний, соціальний і духовний аспекти, а також підкреслити значення здоров'я для досягнення гармонії та ефективності у сучасному суспільстві.

Виклад основного матеріалу. Фізична активність включає всі форми руху, які виконуються м'язами і потребують енерговитрат. Це може бути як спортивне тренування, так і повсякденна активність: ходьба, прибирання, танці чи навіть ігри.

Регулярна фізична активність позитивно впливає на тіло, мозок і загальний рівень енергії. За рекомендаціями Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ), дорослим потрібно займатися хоча б 150 хвилин аеробною активністю середньої інтенсивності на тиждень.

Фізична активність має великий вплив на тіло, на кожну систему організму по-своєму, наприклад:

1) Серцево-судинна система. Фізична активність зміцнює серце, яке починає працювати ефективніше. Це знижує ризик інфарктів, інсультів і підвищеного артеріального тиску.

2) Опорно-рухова система. Регулярний рух укріплює м'язи, кістки та суглоби. Наприклад, заняття такими видами спорту, як біг чи ходьба, допомагають запобігти остеопорозу.

3) Обмін речовин. Фізична активність стимулює обмін речовин, сприяє ефективному використанню енергії та запобігає накопиченню зайвої ваги.

4) Імунна система. Люди, які регулярно займаються фізичними вправами, мають міцніший імунітет, оскільки активність сприяє поліпшенню кровообігу і допомагає організму боротися із запаленнями.

Також, фізична активність має вплив на психічне здоров'я, а саме:

1) Зменшення стресу. Фізичні вправи сприяють виробленню ендорфінів – гормонів щастя, які допомагають знизити рівень тривоги й стресу.

2) Покращення настрою. Регулярний рух сприяє боротьбі з депресією та емоційним вигорянням, оскільки підвищує рівень серотоніну.

3) Концентрація уваги та пам'ять. Дослідження показують, що фізична активність покращує кровообіг у мозку, що сприяє поліпшенню когнітивних функцій, таких як пам'ять, мислення та увага.

4) Сон. Люди, які займаються спортом, зазвичай мають кращу якість сну, оскільки фізична втома сприяє природному відновленню організму.

Звичано ж фізичнна активність є доступною та дієвою профілактикою хвороб. Фізична активність є одним із найефективніших способів запобігти хронічним захворюванням, таким як:

1) Серцево-судинні хвороби. Регулярні тренування знижують ризик високого артеріального тиску і зменшують рівень «поганого» холестерину.

2) Діабет 2 типу. Рух допомагає підтримувати нормальний рівень цукру в крові.

3) Онкологічні захворювання. Дослідження показують, що регулярна фізична активність може знизити ризик виникнення раку молочної залози та товстого кишечника.

4) Ожиріння. Фізична активність у поєднанні зі збалансованим харчуванням допомагає контролювати вагу.

Для того, щоб фізична активність стала корисною звичкою, важливо знайти вид занять, які приносять задоволення. Наприклад:

- ходьба (замість транспорту можна пройтися пішки, наприклад, до школи або магазину);
- велоспорт (поїздки на велосипеді – це не тільки корисно, але й приємно);
- танці (це весела форма руху, яка допомагає підтримувати форму);
- фітнес і йога (такі види активності добре підходять для людей різного віку і рівня підготовки);
- ігри з дітьми або друзями (футбол, баскетбол, теніс – це можливість бути активним і весело провести час).

Фізична активність особливо важлива для дітей та молоді, оскільки саме в дитячому і підлітковому віці формується фундамент здоров’я на все життя.

Перевагами здорового способу життя у юному віці можна назвати такі:

- зміцнення опорно-рухової системи;
- розвиток координації рухів і спритності;
- формування дисципліни та цілеспрямованості через заняття спортом.

Як практичні поради для ведення здорового способу життя можна виокремити наступні: брати участь у шкільних спортивних гуртках та обирати активні ігри на свіжому повітрі замість сидіння за комп’ютером.

Щоб фізична активність була ефективною, вона має бути регулярною. Одноразові тренування не принесуть тих переваг, які дає систематичний рух. Тому важливо скласти графік і дотримуватися його.

Отже, в здобутку маємо таку дефініцію: фізична активність – це не просто додатковий елемент нашого життя, а його важлива складова. Вона допомагає зміцнити тіло, підтримувати психічну рівновагу та уникати багатьох захворювань. Регулярні вправи – це інвестиція в довге і якісне життя. Почати можна з простих речей: піша прогулянка, зарядка вранці чи легкий біг. Головне – знайти задоволення в русі та зробити його невід’ємною частиною свого дня.

Не менш важливою складовою здорового способу життя є збалансоване харчування; воно забезпечує організм необхідними поживними речовинами для життєдіяльності людини загалом.

Принципами здорового харчування є:

- вживання достатньої кількості овочів і фруктів (5 порцій на день);

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

- білки з різноманітних джерел: м'ясо, риба, бобові, горіхи;
- обмеження споживання солі, цукру і трансжирів;
- вживання цільнозернових продуктів;
- дотримання водного балансу: 1,5–2 літри води на день.

Здорове харчування має позитивний вплив на організм, а саме: профілактика ожиріння та діабету, профілактика серцево-судинних і онкологічних захворювань, підтримка імунітету і енергійності.

Правильне харчування є одним із ключових чинників для збереження ефективної працездатності людини. Їжа постачає організму енергію, необхідну для фізичної та розумової активності, а також забезпечує будівельні матеріали для клітин і тканин. Без збалансованого харчування знижується здатність концентруватися, виникає втома і погіршується загальний стан здоров'я.

Для виконання будь-якої діяльності організм потребує енергії, яку він отримує з їжі.

Головними джерелами енергії є:

1) Вуглеводи. Є основним і швидким джерелом енергії. Простих вуглеводів (цукор, кондитерські вироби) слід уникати, а натомість обирати складні: цільнозернові продукти, овочі, бобові.

2) Жири. Забезпечують тривалу енергію. Корисні жири містяться в рибі, горіхах, авокадо, оливковій олії.

3) Білки. Виконують будівельну функцію і забезпечують тривале відчуття насичення. Основні джерела – м’ясо, риба, яйця, бобові.

Слід зазначити, що при недостатньому харчуванні можуть виникати проблеми, такі як: відчуття слабкості та втоми, а також неможливість виконувати фізичну чи розумову роботу з повною ефективністю.

Для ефективної розумової активності та концентрації мозок потребує кисню та поживних речовин, а саме:

1) Глюкоза. Основне «паливо» для мозку. Її джерелом є складні вуглеводи, які забезпечують стабільний рівень цукру в крові.

2) Омега-3 жирні кислоти. Містяться в рибі та горіхах і сприяють покращенню когнітивних функцій, таких як пам’ять і увага.

3) Вітаміни групи В. Допомагають у синтезі нейромедіаторів, які відповідають за концентрацію і настрій. Їх джерела – злаки, м'ясо, зелень.

4) Антиоксиданти, які містяться у фруктах, овочах та ягодах допомагають захищати мозок від пошкоджень, викликаних стресом.

Важливо також пам'ятати про баланс макро- і мікроелементів, тобто:

1) Білки, жири, вуглеводи (макронутрієнти). Повинні споживатися в правильному співвідношенні (наприклад, 50-60 % калорій із вуглеводів, 20-30 % із жирів, 10-20 % із білків).

2) Мікроелементи. Залізо (потрібне для доставки кисню до клітин, нестача може спричинити анемію і втому). Кальцій і магній (забезпечують

нормальну роботу м’язів і нервової системи). Цинк і селен (підтримують імунітет і стресостійкість).

Режим харчування неодмінно так само важливий, як і його склад. Основними характеристиками правильного режиму харчування є:

1) Регулярність прийомів їжі. Вона має відповідати таким правилам:

- рекомендується харчуватися 4-5 разів на день невеликими порціями;
- переривання між прийомами їжі має бути 3-4 години, щоб підтримувати стабільний рівень енергії.

2) Сніданок. Це найважливіший прийом їжі, який задає тон усьому дню. Ігнорування сніданку може призвести до зниження концентрації та продуктивності.

3) Обід і вечеря. Обід має бути найкалорійнішим прийомом їжі, а вечеря – легкою, щоб не перевантажувати травлення на ніч.

Гідратація - невід'ємна частина здорового харчування. Вода є основою обміну речовин і підтримує працездатність.

Важливість води полягає в наступному: забезпечує транспорт поживних речовин до клітин, виводить токсини, зволожує органи.

Основними рекомендаціями щодо водного режиму є:

- пити 1,5-2 літри води щодня (без урахування чаю чи кави);
- уникати солодких газованих напоїв.

Недотримання принципів правильного харчування призводить до серйозних наслідків:

1) Фізичні наслідки. Хронічна втома, слабкість, ожиріння, а також розвиток захворювань серцево-судинної системи та цукрового діабету.

2) Розумові наслідки. Зниження концентрації, погіршення пам’яті, а також підвищена дратівливість і схильність до стресу.

Щоб організувати правильне харчування для збереження працездатності слід дотримуватись наступних правил:

1) Скласти меню (включити до раціону різноманітні продукти).

2) Снідати (починати день із повноцінного сніданку, багатого на білки і складні вуглеводи).

3) Перекуси (вибирати здорові перекуси – фрукти, горіхи, йогурти).

4) Зменшити цукор і сіль (уникати надмірного споживання цукру і солі, які впливають на кров'яний тиск та рівень енергії.

5) Вчасно вечеряти (останній прийом їжі має бути за 2-3 години до сну).

Підсумовуючи, можна з впевненістю сказати, що правильне харчування – це основа ефективної працездатності. Воно забезпечує тіло і мозок необхідними речовинами, підтримує енергію та дозволяє концентруватися на завданнях. Дотримання збалансованого раціону, правильного режиму харчування та питного режиму гарантує довготривале здоров’я і високу продуктивність.

Висновки. Перехід на здоровий спосіб життя має безліч переваг. По-перше, він допомагає підтримувати здоров'я та зберігати енергію. По-друге,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

правильне харчування та фізична активність сприяють покращенню фізичної та психічної форми. Також, здоровий спосіб життя допомагає зменшити ризик виникнення різноманітних захворювань, підвищує настрій та покращує якість життя. Не забувайте, що здоров'я – це найбільше багатство, тому варто завжди ставити його на перше місце.

Перехід на здоровий спосіб життя передбачає регулярну фізичну активність, збалансоване харчування, відмову від шкідливих звичок, як-от куріння та надмірне споживання алкоголю, а також збереження позитивного емоційного стану. Фізична активність допомагає у підтримці здорової ваги, зміцненні м'язів та кісток, покращенні кровообігу та підвищенні енергетики. Збалансоване харчування, яке включає в себе різноманітні корисні продукти, забезпечує організм необхідними поживними речовинами, вітамінами та мінералами, підтримуючи імунітет та здоров'я в цілому. Важливо також вести здоровий спосіб життя з позиції психічного стану: вміти відпочивати, контролювати стрес та позитивно налаштовувати себе. Це допомагає зберегти емоційний баланс, покращує якість сну та загальний настрій. Тож, перехід на здоровий спосіб життя – це не лише інвестиція у своє майбутнє здоров'я, але й спосіб підтримати себе у гарній формі та зберегти гармонію між фізичним та емоційним станом.

Наполягаємо замислитися над проблемами переходу суспільства на здоровий спосіб життя з філософської точки зору. Сучасне суспільство постійно вимагає від людини високої працездатності та ефективності, проте це можливо лише за умови, коли громадяни забезпечені здоров'ям та енергією. Здоровий спосіб життя є основою для досягнення високих результатів у будь-якій сфері діяльності. Фізична активність сприяє покращенню кровообігу, зміцненню м'язів та загальному підвищенню енергетики, що впливає на продуктивність праці та здатність розв'язувати короткострокові та довгострокові завдання. Збалансоване харчування, в свою чергу, забезпечує необхідні поживні речовини для мозку та тіла, що позитивно впливає на когнітивні функції та концентрацію. Психологічний аспект також важливий, оскільки стан емоційного комфорту та позитивний настрій мають велике значення для творчого мислення та вирішення складних завдань. Здатність керувати стресом та підтримувати психічний баланс допомагає громадянам бути ефективними та продуктивними у сучасному стрімко розвиваючому суспільстві. Тому знову акцентуємо увагу на важливості здорового способу життя як основи для підвищення працездатності та ефективної працездатності громадян. Поширюючи ці цінності серед найближчого оточення, ми сприяємо створенню здорового, продуктивного та щасливого суспільства, де кожен може розкрити свій потенціал та досягти високих результатів.

Література:

1. Годлевский П.М., Круглик М.І. Рухова активність – основа філософії здорового способу життя. *Філософські обрії сьогодення*. Херсон : ХДАУ, 2019. С. 70-75.

2. Яворська, Т.Є. Здоровий спосіб життя: соціально-філософський дискурс. URL: http://eprints.zu.edu.ua/10572/.

3. Лаврова Л.В. Культура здоров'я як предмет філософського розгляду. *Перспективи. Соціально-політичний журнал*. № 2. 2021. С. 108-113.

4. Арзютов, Г. Формування валеологічних знань студентської молоді засобами освіти – змістовний засіб формування здорового способу життя. *Наукові праці Кам'янець-Подільського державного університету.* № 5. 2007. С. 5-11.

5. Концепція розвитку системи громадського здоров'я. URL: https://surl.gd/pavnii.

6. Зубар Н.М., Руль Ю.В., Булгакова М.К. Фізіологія харчування : практикум. Київ : Центр учбової літератур, 2013. 208 с.

7. Зубар Н.М. Основи фізіології та гігієни харчування. Київ : Центр учбової літератури, 2010. 331 с.

References:

1. Hodlevskyi P.M., Kruhlyk M.I. Rukhova aktyvnist – osnova filosofii zdorovoho sposobu zhyttia [Physical activity is the basis of the philosophy of a healthy lifestyle]. *Filosofski obrii sohodennia*. Kherson : KhDAU, 2019. P. 70-75.

2. Iavorska, T.Ie. Zdorovyi sposib zhyttia: sotsialno-filosofskyi dyskurs [Healthy lifestyle: socio-philosophical discourse]. URL: http://eprints.zu.edu.ua/10572/.

3. Lavrova L.V. Kultura zdorovia yak predmet filosofskoho rozghliadu [Health culture as a subject of philosophical consideration]. *Perspektyvy. Sotsialno-politychnyi zhurnal.* № 2. 2021. P. 108-113.

4. Arziutov, H. Formuvannia valeolohichnykh znan studentskoi molodi zasobamy osvity – zmistovnyi zasib formuvannia zdorovoho sposobu zhyttia [Formation of valeological knowledge of student youth through educational means is a meaningful means of forming a healthy lifestyle]. *Naukovi pratsi Kamianets-Podilskoho derzhavnoho universytetu*. № 5. 2007. P. 5-11.

5. Kontseptsiia rozvytku systemy hromadskoho zdorovia [Concept of public health system development]. URL: https://surl.gd/pavnii.

6. Zubar N.M., Rul Yu.V., Bulhakova M.K. Fiziolohiia kharchuvannia [Nutritional physiology] : praktykum. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatur, 2013. 208 s.

7. Zubar N.M. Osnovy fiziolohii ta hihiieny kharchuvannia [Fundamentals of physiology and food hygiene]. Kyiv : Tsentr uchbovoi literatury, 2010. 331 s.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 615.82:617.75

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1864-1875

Хомутець В'ячеслав Олегович фізіотерапевт, масажний салон «Massage & Spa Save Body», Член асоціації АВМР, Україна, м. Запоріжжя, тел.: (050) 963-73-72, https://orcid.org/0009-0008-8917-6622

«ПРОФІЛАКТИКА ПАТОЛОГІЙ ПЛЕЧОВОГО СУГЛОБА: ЗАСТОСУВАННЯ КІНЕЗІОТЕЙПУВАННЯ ДЛЯ ПІДТРИМКИ ФУНКЦІЇ РОТАТОРНОЇ МАНЖЕТИ»

Анотація. У статті розглядаються ефективні методи профілактики травм плечового суглоба, зокрема застосування кінезіотейпування для підтримки ротаторної манжети. Автори аналізують роль цього методу у зниженні болю, підвищенні стійкості суглоба та зниженні ризику повторних травм у спортсменів та осіб, які активно займаються фізичною працею. Вивчено механізм дії кінезіотейпів, їх вплив на кровообіг, помітне зменшення та прискорення процесів відновлення.

Основна увага приділяється практичним аспектам використання кінезіотейпування в реабілітації та профілактиці захворювання плечового суглоба, а також його інтеграції в комплексні програми відновлення. Автори звертають увагу на важливість правильного наклеювання тейпів та необхідні консультації з кваліфікованими фахівцями для досягнення максимального ефекту.

Дослідження підкреслює ефективність кінезіотейпування у профілактиці та відновленні після травм, однак наголошує на необхідності комплексного підходу, що включає фізіотерапевтичні вправи та корекцію рухових звичок. У статті розглядаються також приклади успішного використання кінезіотейпування в спортивній медицині та реабілітації, що дозволяє підтвердити його високий потенціал у запобіганні травмам та відновленню функцій плечового суглоба. Дослідження показує важливість комплексного підходу до профілактики та реабілітації травми плечового суглоба, де кінезіотейпування є лише одним із ефективних інструментів. Автор наголошує на необхідності поєднання цього методу з іншими терапевтичними засобами, такими як фізіотерапевтичні процедури, вправи на зміцнення м'язів та корекцію рухової техніки. Вони також звертають увагу на важливість індивідуального підходу до кожного пацієнта з урахуванням його фізіологічних особливостей, рівня фізичної активності та наявних травм, що дозволяє досягти максимальних результатів у запобіганні травм та покращенні функціональності.

Результати дослідження можуть бути корисними для фахівців у сфері спортивної медицини, реабілітологів і фізіотерапевтів при розробці індиві-

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

дуальних програм відновлення та профілактики травм, сприяючи покращенню якості реабілітації та попередженню рецидивів травм плечового суглоба.

Ключові слова: плечовий суглоб, ротаторна манжета, кінезіотейпування, профілактика травм, реабілітація, спортивна медицина, фізіотерапія, травми плеча, відновлення функцій, фізична активність.

Khomutets Vyacheslav Olehovych physiotherapist, massage parlor «Massage & Spa Save Body», Member of the ABMP association, Ukraine, Zaporizhzhya, tel.: (050)963-73-72, https://orcid.org/0009-0008-8917-6622

«PREFECTION OF SHOULDER JOINT PATHOLOGIES: USE OF KINESIOTAPING TO SUPPORT THE FUNCTION OF THE ROTATOR CUFF»

Abstract. The article discusses effective methods for preventing shoulder joint injuries, in particular the use of kinesiotaping to support the rotator cuff. The authors analyze the role of this method in reducing pain, increasing joint stability and reducing the risk of repeated injuries in athletes and people who are actively engaged in physical labor. The mechanism of action of kinesiotaping, their effect on blood circulation, a noticeable reduction and acceleration of recovery processes have been studied.

The main attention is paid to the practical aspects of using kinesiotherapy in the rehabilitation and prevention of shoulder joint diseases, as well as its integration into comprehensive recovery programs. The authors draw attention to the importance of correct taping and the necessary consultations with qualified specialists to achieve maximum effect.

The study emphasizes the effectiveness of kinesiotherapy in the prevention and recovery from injuries, but emphasizes the need for a comprehensive approach that includes physiotherapy exercises and correction of motor habits. The article also considers examples of the successful use of kinesiotherapy in sports medicine and rehabilitation, which allows us to confirm its high potential in preventing injuries and restoring shoulder joint functions. The study shows the importance of a comprehensive approach to the prevention and rehabilitation of shoulder joint injuries, where kinesiotherapy is only one of the effective tools. The author emphasizes the need to combine this method with other therapeutic means, such as physiotherapy procedures, muscle strengthening exercises and correction of motor techniques. They also draw attention to the importance of an individual approach to each patient, taking into account his physiological characteristics, level of physical activity and existing injuries, which allows achieving maximum results in preventing injuries and improving functionality.

The results of the study may be useful for specialists in the field of sports medicine, rehabilitation specialists and physiotherapists in developing individual

programs for the recovery and prevention of injuries, contributing to improving the quality of rehabilitation and preventing recurrence of shoulder joint injuries.

Keywords: shoulder joint, rotator cuff, kinesiotaping, injury prevention, rehabilitation, sports medicine, physiotherapy, shoulder injuries, restoration of functions, physical activity.

Постановка проблеми. Плечовий суглоб є одним із найбільш рухомих та вразливих до травм суглобів людського організму. Його структура і функціонування залежать від скоординованої роботи м'язів і сухожиль, відомих як ротаторна манжета, що забезпечує стабільність і дозволяє здійснювати обертальні рухи. Однак високий рівень навантажень, особливо у спортсменів і осіб, які займаються важкою фізичною працею, часто призводить до різноманітних травм та патологій плечового суглоба. Серед найбільш поширених травм – розтягнення та розриви сухожиль ротарної манжети, що може значно обмежити рухливість і погіршити якість життя пацієнтів. У зв'язку з цим, ефективні методи профілактики та реабілітації таких травм стають надзвичайно важливими в спортивній медицині та фізичній реабілітації.

Одним з таких методів є кінезіотейпування, яке активно використовується для зменшення болю, підтримки функції суглоба та зниження ризику повторних травм. Однак, незважаючи на широке застосування цього методу, питання його ефективності та механізмів дії потребують детальнішого вивчення. Також, залишається відкритим питання, як саме кінезіотейпування може сприяти зменшенню набряків та прискоренню відновлення тканини після травми плеча. Крім того, необхідно з'ясувати, в яких саме випадках і для яких категорій використання цей метод буде найбільш ефективним, а також які комбінації з іншими терапевтичними методами можуть забезпечити кращий результат у реабілітації та профілактиці травм плеча.

Незважаючи на численні дослідження в галузі спортивної медицини та реабілітації, кінезіотейпування залишається частково недостатньо вивченим інструментом для підтримки ротаторної манжети та профілактики травм плеча. Проблема полягає також у відсутності єдиного підходу до застосування цього методу та недостатній узгодженості терапевтичних стратегій в клінічній практиці. Крім того, існує необхідність адаптації техніки кінезіотейпування до індивідуальних особливостей пацієнтів, таких як рівень фізичної активності, тип діяльності та інші фізіологічні фактори, що впливають на ефективність терапії. Тому важливим є проведення додаткових досліджень, щоб розробити конкретні рекомендації щодо оптимального використання кінезіотейпування в комплексній терапії травм плечового суглоба.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кінезіотейпування є важливим інструментом у спортивній медицині та реабілітації, і останні дослідження активно описують його ефективність у лікуванні та профілактиці

травм. Одним з основних напрямків досліджень є вивчення механізмів дії кінезіотейпів, їх впливу на зменшення болю, підтримку функціональності суглобів та полегшення процесів відновлення після травм. Серед ключових зарубіжних дослідників у цій галузі можна виокремити японського хіропрактика Кензо Касе, одного з основних розробників методу кінезіотейпування, який на початку 1970-х років запропонував концепцію використання еластичних тейпів для підтримки м'язів та суглобів. У своїх роботах він акцентує увагу на механізмах впливу тейпування на покращення кровообігу та лімфотоку, а також на здатності тейпів зменшувати біль і пришвидшувати процеси відновлення м'язових та суглобових тканин.

Дослідження **Магльованого А. В.** [4] показали вплив тейпування на функціональність плечового суглоба у спортсменів, зокрема в контексті реабілітації після розтягнень і розривів м'язів та сухожиль. Вони виявили, що кінезіотейпування здатне значно зменшувати біль і покращувати рухливість, що робить його корисним у лікуванні травм плеча. Подібні висновки підтверджують й інші дослідження, такі як робота **М. Федоріва** [8], в якій розглянуто застосування кінезіотейпування у реабілітації травм плеча, підтвердивши його ефективність у зниженні запалення і покращенні функції плечового суглоба.

У своїй роботі, **Мухін В.М.** [12] розглядає кінезіотейпування як один із методів підтримки м'язів і суглобів у спортсменів та осіб, що займаються фізичною працею. Вони підтверджують, що застосування кінезіотейпів має позитивний вплив на зменшення м'язових спазмів, покращення рухливості суглобів і скорочення часу на відновлення після тренувальних навантажень.

Серед інших досліджень можна виділити роботу **Марченка О.К.** [10], які вивчають використання кінезіотейпування в реабілітації спортсменів після травм плечового суглоба, виявляючи його здатність зменшувати біль та покращувати стабільність суглоба завдяки підтримці м'язів і тканин.

Враховуючи результати останніх досліджень, можна стверджувати, що кінезіотейпування є ефективним методом профілактики та реабілітації травм плечового суглоба. Однак, щоб досягти максимальних результатів, цей метод слід комбінувати з іншими терапевтичними підходами, такими як фізіотерапія, корекція рухових звичок та вправи на зміцнення м'язів.

Мета даної статті полягає в дослідженні та аналізі ефективності кінезіотейпування як методу підтримки функцій плечового суглоба та профілактики травм ротаторної манжети. Дослідження спрямоване на виявлення основних механізмів впливу кінезіотейпування на зменшення болю, покращення стабільності суглоба та прискорення процесів відновлення після травм. Завданням статті є також аналіз існуючих досліджень щодо застосування кінезіотейпування в спортивній медицині та реабілітації, а також оцінка ефективності цього методу в комплексних програмах відновлення та профілактики травм плеча. В статті також буде розглянуто необхідність

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

індивідуального підходу до застосування кінезіотейпів, з урахуванням фізіологічних характеристик пацієнтів, рівня їх фізичної активності та специфіки травм.

Виклад основного матеріалу. Кінезіотейпування є технікою, що використовує еластичні, водостійкі тейпи для наклеювання на шкіру з метою забезпечення додаткової підтримки м'язів та суглобів, при цьому не обмежуючи рухливість. Цей метод застосовується для корекції м'язових та суглобових дисфункцій, зменшення болю, запальних процесів і прискорення процесів загоєння тканин. Особливістю кінезіотейпів є те, що вони еластичні, що дозволяє їм тягнутися разом з рухами тіла, не обмежуючи амплітуду рухів суглобів і м'язів [5].

Кінезіотейпування сприяє активації природних механізмів організму, таких як покращення кровообігу та лімфообігу. При наклеюванні тейпа на шкіру утворюється невеликий простір між шкірою і м'язами або суглобами, що дозволяє зменшити тиск на тканини, покращуючи циркуляцію крові та лімфи. Це в свою чергу допомагає виводити токсини, зменшує набряклість і біль, що є важливим для швидшого відновлення після травм. Одночасно з цим, еластичні властивості тейпа допомагають забезпечити легку підтримку пошкодженого м'яза або суглоба, знижуючи навантаження на пошкоджені тканини і сприяючи загоєнню без обмеження рухливості [1].

Важливим аспектом кінезіотейпування є здатність тейпів зменшувати біль через механізм, відомий як «нейрогенна модуляція болю». Це відбувається через стимуляцію сенсорних рецепторів шкіри, що знижує сприйняття болю. В процесі наклеювання тейпа на певні ділянки тіла, інтерферуючи з больовими сигналами, пацієнт відчуває менше болю, що дозволяє йому активно виконувати фізичні вправи або здійснювати повсякденну діяльність, не обмежуючи функцію суглоба.

Крім цього, кінезіотейпування активує так званий «підтримуючий ефект» – забезпечує додаткову підтримку м'язів і суглобів без їх повної фіксації. Це має важливе значення, особливо для спортсменів та людей, які активно займаються фізичною працею, оскільки дозволяє підтримувати нормальну рухливість суглобів і м'язів, не обмежуючи при цьому їх функціонування. Такий підхід не лише зменшує ймовірність повторних травм, але й допомагає зберегти природний ритм рухів без обмеження, що важливо для відновлення [3].

Еластичні властивості тейпів також сприяють нормалізації тонусу м'язів, що дуже важливо для збереження рівноваги м'язових груп, особливо при травмах плечового суглоба. Вони дозволяють розподіляти навантаження між м'язами так, щоб одні м'язи не виконували роботу інших, тим самим запобігаючи надмірному навантаженню на травмовану ділянку. Збалансований тонус м'язів дозволяє уникнути перенапруги і сприяє відновленню нормальної рухливості суглоба [3].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таким чином, кінезіотейпування не є лише методикою, яка надає підтримку м'язам і суглобам, але й активно впливає на біомеханіку рухів, зменшуючи больові відчуття та полегшуючи відновлення тканин. Це робить його ефективним інструментом як для профілактики травм, так і для реабілітації після них, дозволяючи пацієнтам підтримувати високу фізичну активність і якість життя.

Роль кінезіотейпування в реабілітації та профілактиці травм плечового суглоба. Плечовий суглоб є найбільш рухомим у людському тілі, що робить його вразливим до травм і патологій, зокрема у спортсменів та осіб, які активно займаються фізичною працею. Ротаторна манжета плеча, яка складається з чотирьох м'язів (підлопатевий, надостний, підключичний і м'яз підостний), відіграє ключову роль у забезпеченні стабільності плеча під час рухів, зберігаючи його функціональність. Порушення цієї стабільності внаслідок травм або перевантаження може призвести до болю, обмеження рухливості та розвитку хронічних захворювань, таких як tendinopathy або розриви сухожилля. У зв'язку з цим важливою є не лише реабілітація після травм, але й профілактика їх виникнення [7].

Кінезіотейпування сприяє підтримці функцій ротаторної манжети, зменшуючи ймовірність травмування, а також пришвидшуючи відновлення після вже існуючих ушкоджень. У реабілітаційному процесі цей метод використовується для зменшення болю, відновлення нормального кровообігу, зниження набряклості та пришвидшення загоєння пошкоджених тканин. Підтримка, яку надають кінезіотейпи, дозволяє м'язам і суглобам виконувати їх функції без обмеження рухливості. Зокрема, тейп забезпечує м'яку підтримку без жорсткої фіксації, дозволяючи людині продовжувати активні рухи, що є важливим для відновлення після травм.

Кінезіотейпи активно сприяють зменшенню больових відчуттів, завдяки ефекту нейрогенної модуляції, що знижує інтенсивність болю та дозволяє пацієнту виконувати фізичні вправи на відновлення без додаткового навантаження на пошкоджені тканини. Це важливо в контексті реабілітаційного процесу, оскільки зменшення болю дає можливість пацієнту активно працювати над відновленням рухової активності, не обмежуючи функціональність суглоба.

Однією з важливих переваг кінезіотейпування є його здатність коригувати механіку рухів, знижуючи навантаження на пошкоджені ділянки тіла. Це дозволяє запобігати надмірному тиску на ослаблені м'язи і тканини, тим самим знижуючи ризик подальших травм або рецидивів. Техніка наклеювання тейпа таким чином може змінювати динаміку навантаження на суглоби та м'язи, зменшуючи не лише біль, але й можливість розвитку дисфункції в майбутньому [2].

Крім того, важливим аспектом є можливість застосування кінезіотейпування в комплексних програмах фізіотерапії, коли цей метод доповнюється

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

іншими процедурами, такими як масаж, електростимуляція або терапевтичні вправи. Наприклад, тейпи можна використовувати для забезпечення підтримки під час виконання реабілітаційних вправ, що дозволяє пацієнту активніше і ефективніше працювати над зміцненням м'язів і відновленням їхньої функції. Кінезіотейпи також можуть застосовуватися в якості допоміжного інструменту при корекції техніки рухів, що є важливим для спортсменів і людей, чия діяльність включає повторювані навантаження на плечовий суглоб [2].

Інший важливий аспект застосування кінезіотейпування в реабілітації — це запобігання хронічним захворюванням плечового суглоба, таким як тендиніт чи пошкодження сухожилків ротаторної манжети, які можуть виникати в результаті тривалих мікротравм та перенапруження. Кінезіотейпування допомагає вчасно реагувати на навантаження, тим самим знижуючи ризик розвитку подібних проблем у майбутньому. Водночас, застосування тейпів допомагає підтримувати нормальний функціональний стан суглоба та зменшує ймовірність перевантаження під час повсякденної діяльності.

Таким чином, кінезіотейпування є важливим інструментом як у реабілітації після травм плечового суглоба, так і у профілактиці таких травм, дозволяючи забезпечити належний рівень підтримки, зменшити болючість і прискорити процес відновлення. Важливість цього методу зростає в контексті сучасних трендів щодо комплексного підходу до реабілітації, що поєднує в собі кілька напрямків і технік лікування для досягнення максимально ефективних результатів [4].

Техніка наклеювання кінезіотейпів для підтримки функцій ротаторної манжети. Ключовим елементом ефективності кінезіотейпування є правильне наклеювання тейпів, яке потребує спеціальних знань і досвіду з боку терапевта. Правильна техніка наклеювання забезпечує максимальний терапевтичний ефект та дозволяє мінімізувати ризики виникнення неприємних відчуттів або можливих побічних ефектів. Тейпи наклеюються таким чином, щоб підвищити підтримку та стабільність плечового суглоба, зберігаючи при цьому його рухливість, що дозволяє пацієнту виконувати різноманітні фізичні вправи або повсякденні рухи без додаткового навантаження на суглобові структури.

Для ефективного застосування кінезіотейпів необхідно враховувати кілька основних аспектів:

1. ***Вибір правильного напрямку наклеювання***. Один із найважливіших аспектів – це визначення напрямку наклеювання тейпа, оскільки його розтягнутість залежить від анатомії та функціональних потреб конкретної людини. Тейп необхідно наклеювати в напрямку м'язів або сухожилків, залежно від того, яку задачу потрібно вирішити: зменшення болю, підтримка суглоба або корекція рухових патернів. Наприклад, для підтримки ротаторної манжети тейпи можуть бути наклеєні по напрямку м'язових волокон,

забезпечуючи стабільність без обмеження рухливості. Важливо правильно визначити місце, де наклеювання буде максимально ефективним для підтримки обраного м’яза чи суглоба.

2. ***Розтягування тейпа під час наклеювання***. Рівень розтягування тейпа є ще одним важливим фактором для досягнення оптимального результату. Існують різні техніки застосування розтягнення тейпа, включаючи максимальне, часткове та мінімальне розтягнення. При наклеюванні тейпа для підтримки ротаторної манжети, зазвичай використовується середнє або максимальне розтягнення, що допомагає знижувати напругу в м'язах та сухожилках, зменшуючи навантаження на суглоб. Натомість для зменшення болю чи прискорення загоєння тканин рекомендується мінімальне розтягнення тейпа, що дозволяє зберегти свободу рухів і забезпечити зручність у процесі носіння [5].

3. ***Місце наклеювання.*** Для досягнення ефективності кінезіотейпування важливо точно визначити місце наклеювання тейпа, що залежить від локалізації болю, ступеня травми та потреб пацієнта. У випадку з плечовим суглобом та ротаторною манжетою тейп зазвичай наклеюється на плечовий пояс, в окремі зони навколо суглоба, зокрема на передню, задню частину або по лінії трапецієподібних м'язів. Ці місця допомагають зберегти нормальну функцію суглоба і підтримувати рухи плеча, не знижуючи їх амплітуди. Важливо зазначити, що кожен випадок є індивідуальним, і наклеювання тейпа може відрізнятися залежно від того, чи потрібно надати підтримку суглобу, чи допомогти у відновленні після травми.

4. ***Умови наклеювання і частота корекцій***. Техніка наклеювання також враховує фізіологічні умови пацієнта, зокрема наявність набряку, спазмів м'язів або стану шкіри, що може впливати на ефективність наклеювання. Тейпи мають бути наклеєні на чисту і суху шкіру, що дозволяє забезпечити оптимальне зчеплення з поверхнею та покращити ефективність підтримки. Після наклеювання необхідно перевірити, чи не виникає дискомфорту, а також оцінити, чи не відбувається зменшення ефективності тейпування після декількох годин носіння. У разі потреби, тейпи можуть бути кориговані або замінені для досягнення найкращих результатів. Також важливо визначити період носіння тейпів, який може коливатися від кількох годин до кількох днів, залежно від завдань і тяжкості травми [2].

5. ***Адаптація техніки до індивідуальних особливостей пацієнта***. Оскільки кінезіотейпування – це метод, що вимагає індивідуального підходу, кожен пацієнт має свої особливості фізіології, рівня активності та потреб. Враховуючи ці фактори, терапевт може адаптувати техніку наклеювання тейпа відповідно до індивідуальних потреб: для спортсмена, що повертається до тренувань, або для пацієнта, що проходить реабілітацію після травми. Наприклад, для спортсменів із високим рівнем навантаження на плечовий суглоб можуть бути використані додаткові техніки для стабілізації суглоба під

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

час активних рухів, тоді як для осіб із менш активною фізичною діяльністю може бути достатньо легшої підтримки.

Таким чином, правильна техніка наклеювання кінезіотейпів є критично важливою для досягнення ефективності лікування та профілактики травм плечового суглоба. Ретельне врахування анатомії, стану суглоба та фізіологічних характеристик пацієнта дозволяє забезпечити максимально позитивний результат, сприяючи відновленню функцій і зменшенню болю.

Кінезіотейпування може бути надзвичайно ефективним у рамках комплексної реабілітації травм плечового суглоба, оскільки його дія спрямована на зменшення болю, підтримку суглоба, покращення кровообігу та пришвидшення процесів загоєння. Однак для досягнення найкращих результатів необхідно інтегрувати кінезіотейпування з іншими методами лікування, такими як фізіотерапевтичні вправи, мануальна терапія та медикаментозна терапія. Правильне поєднання різних методик дозволяє не тільки ефективно знімати біль і запалення, але й забезпечувати стабільність суглоба, що критично важливо для профілактики рецидивів травм [6].

Інтеграція кінезіотейпування в комплекс фізіотерапевтичних процедур є важливим елементом реабілітації. Після травм плечового суглоба кінезіотейпування може допомогти підтримати суглоб і м'язи, що дозволяє пацієнту виконувати спеціальні вправи для відновлення рухливості та сили без надмірного навантаження на ушкоджені тканини. Наприклад, для пацієнтів, що проходять реабілітацію після розтягнення або розриву ротаторної манжети, тейпи можуть підтримувати функцію плеча, забезпечуючи стабільність суглоба під час виконання реабілітаційних вправ. Вони допомагають мінімізувати біль, підвищують рівень комфорту і дозволяють пацієнту ефективніше виконувати рухи без загрози травмування [8].

Кінезіотейпування також може бути корисним у поєднанні з мануальною терапією, яка направлена на покращення рухливості суглоба та м'язів. Тейпування може забезпечити необхідну стабільність і підтримку суглобу в процесі мануальних процедур, знижуючи напругу в м'язах і забезпечуючи правильну позицію суглоба. Кінезіотейпи знижують навантаження на тканини, зменшуючи біль, і дозволяють лікарю або терапевту ефективніше проводити мобілізацію суглоба, покращуючи його рухливість. Це дозволяє прискорити процес відновлення після травм та знизити ризик виникнення посттравматичних ускладнень [7].

Інтеграція кінезіотейпування з медикаментозною терапією, зокрема з використанням нестероїдних протизапальних засобів (НПЗП), є важливим аспектом комплексного лікування травм плечового суглоба. Тейпи можуть допомогти знизити рівень болю і запалення, що зменшує потребу в медикаментах. Крім того, кінезіотейпування сприяє нормалізації кровообігу та лімфообігу, що позитивно впливає на ефективність дії медикаментів, полегшуючи відновлення ушкоджених тканин. Водночас, застосування тейпів

може сприяти зменшенню дозування медикаментів, що знижує ризик побічних ефектів при тривалому використанні протизапальних препаратів.

Важливим аспектом комплексної терапії є корекція рухових звичок і техніки виконання фізичних вправ. Кінезіотейпування може стати частиною навчання пацієнтів правильному виконанню рухів, оскільки тейпи обмежують певні рухи та допомагають утримувати суглоб в оптимальній позиції. Це сприяє нормалізації функції плеча, зменшує ризик перенавантаження та запобігає повторним травмам. Тейпи можуть бути наклеєні таким чином, щоб коригувати рухові патерни і запобігати неправильним рухам під час тренувань або повсякденних завдань. Вони допомагають сформувати звички, які мінімізують ризики травм[11].

Частиною комплексної терапії є індивідуальний підхід до кожного пацієнта. При плануванні реабілітації необхідно враховувати фізіологічні особливості пацієнта, рівень його фізичної активності, тип діяльності та наявність супутніх захворювань. Кінезіотейпування не є універсальним методом, і його ефективність значною мірою залежить від того, як правильно підібрані техніки наклеювання, з урахуванням потреб і обмежень конкретної людини. Оскільки кожен випадок є унікальним, важливо, щоб фахівці мали чітке розуміння індивідуальних потреб пацієнта, що дозволяє створити персоналізовану стратегію лікування та реабілітації.

Одним з аспектів, що часто недооцінюється, є психологічний ефект кінезіотейпування. Пацієнти, які носять тейпи, можуть відчувати підвищену впевненість у своїй здатності виконувати фізичні вправи та відновлюватися після травм. Тейпи можуть забезпечити відчуття стабільності та безпеки, що позитивно впливає на психологічний стан пацієнта. Це, у свою чергу, може сприяти підвищенню мотивації до подальшої реабілітації, покращенню дотримання режиму лікування та поверненню до активного життя [9].

Таким чином, інтеграція кінезіотейпування в комплексну терапію травм плечового суглоба дозволяє забезпечити цілісне лікування, яке включає не тільки фізичне, але й психологічне відновлення. Це сприяє ефективному відновленню функцій суглоба та зменшенню ризику повторних травм, що важливо для пацієнтів, які займаються фізичною активністю або спортом.

Висновки. Висновки дослідження ефективності кінезіотейпування як методу підтримки функцій плечового суглоба підтверджують його значну роль у реабілітації та профілактиці травм. Кінезіотейпування активно сприяє зменшенню болю, поліпшенню стабільності суглоба та прискоренню відновлення після травм, зокрема при розтягненнях і розривах м’язів чи сухожиль ротаторної манжети. Завдяки здатності знижувати навантаження на пошкоджені тканини, цей метод забезпечує підтримку рухливості без обмеження функціональності, що є важливим аспектом як для спортсменів, так і для осіб, що активно займаються фізичною працею.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Однак, незважаючи на численні переваги, застосування кінезіотейпування потребує ретельного підходу, оскільки техніка наклеювання повинна бути адаптована до індивідуальних особливостей пацієнта. Успішний результат залежить від точного визначення місця наклеювання тейпа, рівня його розтягнення та корекції залежно від стану тканин. Таким чином, для досягнення максимальної ефективності в реабілітації травм плеча, кінезіотейпування повинно використовуватися в комплексі з іншими терапевтичними методами, такими як фізіотерапія та вправи для зміцнення м'язів [3].

Література:

1. Бебешко П. С. Основи профілактичної медицини : підруч. для студ. вищ. мед. навч. закладів І-ІІ рівнів акредитації. 2-е вид., перероб. та доп./ П.С. Бебешко. – К.: Медицина, 2011.– 183 с.

2. Громадське здоров'я: підруч. для студ. вищ. мед. навч. закладів IV рівня акредитації; /ред. В. Ф. Москаленко, МОЗ України, Нац. мед. ун-т ім. О. О. Богомольця. 3-е вид./ В.: Нова Книга, 2013. – 59 с. (Національний підручник).

3. Лисенюк, В. П. Основи рефлексотерапії, фітотерапії та гомеопатії: підруч. для студ. вищ. мед. навч. закладів IV рівнів акредитації. Київ : Медицина, 2010. 422 с.

4. Магльований А. В. Основи фізичної реабілітації: навч. посібн./ А.В. Магльований. – Л.: Ліга-Прес, 2006. – 147с.

5. Порада А. М. Медико-соціальна реабілітація і медичний контроль: підруч. для студ. вищ. мед. навч. закладів І-ІІІ рівнів акредитації./ А.М. Порада. – К.: Медицина, 2011.– 295 с.

6. Дубровський В.І. Спортивна медицина і фізична реабілітація: навч. посіб. для студ. вищ. мед. закладів освіти IV рівня акредитації./ В.І. Дубровський.– К.: Медицина, 2008.– 246 с.

7. Степашко М. В. Масаж і лікувальна фізкультура в медицині: підруч. для студ. вищ. мед. навч. закладів І-ІІІ рівнів акредитації. / М.В. Степашко. – К.: Медицина, 2010.– 351 с.

8. Фізіотерапія: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів /ред. Я.-Р. М. Федорів. Львів. нац. ун-т ім. Д. Галицького МОЗ України, ТзОВ «Львів. мед. ін-т»./ Л.: Магнолія, 2015. – 558 с.

9. Фізична реабілітація, спортивна медицина : нац. підруч. для студ. вищ. мед. навч. закладів IV рівня акредитації. /ред. В. В. Абрамов, О. Л. Смирнова.– Д.: Журфонд, 2014.–455 с.

10. Марченко О. К. Основи фізичної реабілітації./ О.К. Марченко. – Київ: Олімп. літ., 2012.– 511 с.

11. Мурза В. П., Щербакова Н. А. Фізична реабілітація (вступ до фаху): навч.посіб./ В.П. Мурза.– Київ: 2014. – 102 с.

12. Мухін В.М. Фізична реабілітація підручник 3-тє вид., переробл. та доповн. / В.М. Мухін.– К.: Олімп. л-ра, 2010.– 488 с.

References:

1. Bebeshko, P. S. (2011) *Osnovy profilaktychnoï medytsyny*. [Basics of preventive medicine]. Kyiv: Medytsyna. [in Ukrainian]

2. V. F. Moskalenko (2013) *Hromads'ke zdorov'ya* [Public health], Vinnytsya: Nova Knyha, [in Ukrainian]

3. Lysenjuk, V. P (2010). *Osnovy refleksoterapiï, fitoterapiï ta homeopatii*. [Basics of reflexology, herbal medicine and homeopathy] Kyiv: Medytsyna, [in Ukrainian]

4. Mah'lovanyj, A. V. (2006) *Osnovy fizychnoyi reabilitatsiï.* [Basics of physical rehabilitation] L'viv: Liha-Press [in Ukrainian]

5. Porada, A. M. (2011) *Medyko-sotsial'na reabilitatsiя i medychnyy kontrol'* [Medical and social rehabilitation and medical control] Kyiv: Medytsyna. [in Ukrainian]

6. Dubrovskyi V.I. (2008) *Sportyvna medytsyna i fizychna reabilitatsiya.* [Sports medicine and physical rehabilitation] Kyiv: Medytsyna. [in Ukrainian]

7. Stepashko, M. V. (2010) Masazh i likuval'na fizkul'tura v medytsyni. [Massage and physiotherapy in medicine] Kyiv: Medytsyna. [in Ukrainian]

8. Fedoriv R. M. (2015) *Fizioterapiya*. [Physiotherapy] L'viv: Mahnoliya [in Ukrainian]

9. Abramov V.V. (2014) *Fizychna reabilitatsiya, sportyvna medytsyna*. [Physical rehabilitation, sports medicine] Dnipropetrovs'k: Zhurfond. [in Ukrainian]

10. Marchenko, O. K. (2012) *Osnovy fizychnoyi reabilitatsiï.* Kyiv: Olimp. [in Ukrainian]

11. Murza, V. P., Shcherbakova, N. A. (2014) *Fizychna reabilitatsiya.* [Physical rehabilitation] Kyiv: [in Ukrainian]

12. Mukhin, V. M. (2010) *Fizychna reabilitatsiya.* [Physical rehabilitation] Kyiv.: Olimp. [in Ukrainian]

.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 591.84+546.48+615.322

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1876-1887

Хопта Надія Степанівна кандидатка біологічних наук, доцентка, доцентка кафедри біологічної та медичної хімії імені академіка Г.О. Бабенка, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, тел.: (050) 373-14-78, https://orcid.org/0009-0009-1350-2089

Романюк Андрій Леонтійович кандидат хімічних наук, доцент, доцент кафедри біологічної та медичної хімії імені академіка Г.О. Бабенка, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, тел.: (093) 368-87-89, https://orcid.org/0009-0002-7667-0484

Нечитайло Лариса Якимівна кандидатка біологічних наук, доцентка, доцентка кафедри біологічної та медичної хімії імені академіка Г.О. Бабенка, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, тел.: (050) 885-97-71, https://orcid.org/0000-0002-7330-3411

Курас Лілія Дмитрівна кандидатка біологічних наук, доцентка кафедри біологічної та медичної хімії імені академіка Г.О. Бабенка, Івано-Франківський національний медичний університет, м. Івано-Франківськ, тел.: (096) 136-18-90, https://orcid.org/0000-0003-4159-0388

ЗМІНИ СТАНУ КІСТКОВОЇ ТКАНИНИ В УМОВАХ КАДМІОЗУ ТА ЗАСТОСУВАННЯ ЕКСТРАКТУ АРТИШОКУ ДЛЯ КОРЕКЦІЇ

Анотація. Кісткова тканина формує внутрішній каркас організму людини. До її функцій належать підтримка тіла, полегшення руху, захист внутрішніх органів. Стан кісткової тканини, метаболічні процеси в ній значною мірою визначаються вмістом в організмі макро- та мікроелементів [1]. Зважаючи на зростаюче забруднення довкілля спричинене широкомасштабною військовою агресією проти України, актуальним на сьогодні є вивчення дії на кісткову тканину забрудників, зокрема, Кадмію (Cd).

При контакті з токсичними речовинами важливим є не лише лікування отруєння, а й профілактика та корекція метаболічних порушень спричинених дією токсикантів. Тому мета нашої роботи полягала в дослідженні змін в кістковій тканині експериментальних тварин та вивченні доцільності застосування екстракту артишоку для корекції метаболічних порушень спричинених дією токсиканту. Для цього нами було викликано кадмієву інтоксикацію в лабораторних щурів. Дослідження впливу токсину на кісткову тканину полягало в вивченні мінеральної щільності стегнових кісток, вмісту в

них елементів Ca, Mg, Zn, Cu та токсиканту Cd. Також досліджували показники плазми крові, зокрема вміст Ca, Mg, фосфатів, оксипроліну, активність кислої та лужної фосфатаз, вміст кальцитоніну та паратгормону. Для корекції порушень використовували препарат «Артишока екстракт-Здоров'я».

В результаті проведених досліджень встановлено, що в умовах кадмієвої інтоксикації суттєво порушується фосфатно-кальцієвий обмін, рівень кальційрегулюючих гормонів, у 2,8-4,9 разів знижується співвідношення активності лужної/кислої фосфатаз, на 30-37% зменшується концентрація Mg та підвищується концентрація оксипроліну (у 2,2-2,5 рази). У золі стегнових кісток знижується вміст остеогенних біоелементів та підвищується Cd, значно знижується мінеральна щільність кісткової тканини, особливо на 14-й день після введення кадмію. У тварин, що отримували «Артишока екстракт-Здоров'я» впродовж 28 днів, спостерігається тенденція до нормалізації біохімічних показників кісткового метаболізму.

Ключові слова: кісткова тканина, кадміоз, екстракт артишоку, макро- та мікроелементи, мінеральна щільність кісткової тканини.

Khopta Nadiia Stepanivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Biological and Medical Chemistry named after Academician G.O. Babenko, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, tel.: (050) 373-14-78, https://orcid.org/0009-0009-1350-2089

Romaniuk Andrii Leontiiovich Candidate of Chemical Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Biological and Medical Chemistry named after Academician G.O. Babenko, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, tel.: (093) 368-87-89, https://orcid.org/0009-0002-7667-0484

Nechytailo Larysa Yakymivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Biological and Medical Chemistry named after Academician G.O. Babenko, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, tel.: (050) 885-97-71, https://orcid.org/0000-0002-7330-3411

Kuras Liliia Dmytrivna Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Biological and Medical Chemistry named after Academician G.O. Babenko, Ivano-Frankivsk National Medical University, Ivano-Frankivsk, tel.: (096) 136-18-90, https://orcid.org/0000-0003-4159-0388

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

CHANGES IN THE STATE OF BONE TISSUE UNDER THE CONDITIONS OF CADMIOSIS AND THE USE OF ARTICHOKE EXTRACT FOR CORRECTION

Abstract. Bone tissue forms the internal skeleton of the human body. Its functions include supporting the body, facilitating movement, and protecting internal organs. The condition of bone tissue and metabolic processes in it are largely determined by the content of macro- and microelements in the body [1]. Given the growing environmental pollution, in particular caused by large-scale military aggression against Ukraine, it is relevant today to study the effects of pollutants on bone tissue, in particular, Cadmium (Cd).

In case of contact with toxic substances, it is important not only to treat poisoning, but also to prevent and correct metabolic disorders caused by the action of toxicants. Therefore, the aim of our work was to study changes in the bone tissue of experimental animals and to study the feasibility of using artichoke extract to correct metabolic disorders caused by the action of the toxicant. For this purpose, we induced cadmium intoxication in laboratory rats. The study of the effect of the toxin on bone tissue consisted in studying the mineral density of femurs, the content of elements Ca, Mg, Zn, Cu and the toxicant Cd in them. We also studied blood plasma parameters, in particular the content of Ca, Mg, phosphates, oxyproline, the activity of acid and alkaline phosphatases, the content of calcitonin and parathormone. To correct the disorders, the drug "Artichoke extract-Health" was used.

As a result of the conducted studies, it was found that under conditions of cadmium intoxication, phosphorus-calcium metabolism is significantly disrupted, the level of calcium-regulating hormones is significantly impaired, the ratio of alkaline/acid phosphatase activity is reduced by 2.8-4.9 times, the concentration of Mg decreases by 30-37%, and the concentration of oxyproline increases (by 2.2-2.5 times). In femur ash, the content of osteogenic bioelements decreases and Cd increases, the mineral density of bone tissue decreases significantly, especially on the 14th day after the introduction of cadmium. In animals that received "Artichoke extract-Health" for 28 days, a tendency towards normalization of biochemical indicators of bone metabolism is observed.

Keywords: bone tissue, cadmiosis, artichoke extract, macro- and microelements, bone mineral density.

Постановка проблеми. Важливою проблемою сьогодення є забруднення навколишнього середовища. Токсичні речовини потрапляють в організм людини, впливають на обмінні процеси та спричиняють отруєння. Одним з таких забрудників є Кадмій (Cd). На території України забруднення Cd пов’язано з металургічною, електронною промисловістю, виробництвом фарб, суперфосфатних добрив, а також з переробкою промислових відходів.

[2, 3]. В останні роки до техногенного забруднення промислових регіонів сходу України додалися інтенсивні бойові дії, які спричиняють додаткове навантаження довкілля важкими металами.

Механізм токсичного впливу Cd пояснюється його здатністю активувати процеси пероксидного окиснення ліпідів та білків за одночасного зниження активності системи антиоксидантного захисту, порушувати цілісність мембран, порушувати активність ензимів, блокуючи -SH групи [4-6]. Однак, незважаючи на різноманітність наукових публікацій, присвячених дослідженню впливу солей Кадмію на організм людини і тварин досі нез'ясованими лишаються біохімічні механізми впливу цього токсиканту на обмінні процесу в кістковій тканині та її структуру.

Кісткова тканина являє собою тверду щільну сполучну тканину, яка утворює більшу частину скелета дорослої людини, опорну структуру тіла. Кістки захищають життєво-важливі органи від механічних пошкоджень, дають опору для руху, беруть участь в утворенні клітин крові, зберігають мінерали [7]. Порушення обміну речовин в кістковій тканині впливає на стан всього організму. Тому дослідження впливу токсикантів, зокрема Кадмію, на метаболізм кісткової тканини та способів корекції порушень є важливими.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Кісткова тканина належить до найбільш мінералізованих тканин організму. Хімічні екотоксиканти, серед яких значне місце займають сполуки Кадмію (Cd), впливають на метаболічні процеси в організмі, зокрема і в кістковій тканині [8-10]. Висока токсичність Cd обумовлена його здатністю проникати в організм і акумулюватися навіть за низьких рівнів вмісту в екосистемах Показано, що проживання в промисловому регіоні в порівнянні з екологічно чистим сприяє накопиченню Cd у тканинах та органах. З віком вміст Cd зростає, особливо у чоловіків та курців [10, 11].

Обмін Cd характеризується такими особливостями: відсутністю ефективного механізму гомеостатичного контролю; тривалим періодом напіввиведення, переважним накопиченням у печінці та нирках; інтенсивною взаємодією з іншими двовалентними металами як у процесі всмоктування, так і на тканинному рівні. Завдяки здатності до ковалентного зв'язування з -SH-групами, що визначає його як тіолову отруту з вираженими мембранотропними ефектами. Блокування –SH-груп відновленого глутатіону та антиоксидантних ферментів пояснює прооксидантну дію сполук Cd [11].

У зв'язку з цим метою даного дослідження було вивчення механізмів впливу хлориду кадмію ($CdCl_2$) на метаболічний стан кісткової тканини, біоелементний склад та мінеральну щільність стегнової кістки експериментальних тварин та ефективність застосування вітчизняного препарату «Артишоку екстракт-Здоров'я» (АЕЗ) в умовах кадмієвої інтоксикації.

Мета статті – дослідження особливостей метаболічних процесів, біоелементного складу та структури кісткової тканини лабораторних тварин

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

за умов інтоксикації хлоридом кадмію та обґрунтування засобів корекції виявлених порушень.

Виклад основного матеріалу. Експерименти проводили на білих безпородних щурах-самцях (n=69) масою 180-250 г, яких утримували в умовах віварію на стандартному раціоні. Тварин розділили на інтактних (1-а група) та піддослідні (2-я група – кадмієва інтоксикація; 3-я група – корекція кадмієвої інтоксикації АЕЗ). Кадмієву інтоксикацію моделювали шляхом внутрішньом'язевого введення розчину $CdCl_2$ в дозі 1/10 LD_{50} (1,2 мг/кг маси тварин) один раз на добу впродовж 10 днів. Після інтоксикації з метою корекції застосовували препарат АЕЗ (згідно з інструкцією для медичного застосування препарату, https://compendium.com.ua/dec/260487). Дозу перераховували на масу тварини із урахуванням коефіцієнту видової специфічності. Матеріал для досліджень (кров та стегнові кістки) забирали після декапітації під легким ефірним наркозом на 1-, 14- та 28-му добу (2-а група), а також на 14- та 28-му добу (3-я група). Експеримент проводили відповідно до вимог біоетики згідно з державними та міжнародними документами [12].

Для оцінки впливу хлориду кадмію на стан мінерального обміну в кістковій тканині та ефективності застосування АЕЗ проводили визначення наступних біохімічних показників: у плазмі крові – концентрацію загального кальцію (Ca), іонізованого кальцію (Ca^{2+}), магнію (Mg), рівень фосфатів, оксипроліну, активність лужної (ЛФ) та кислої фосфатаз (КФ) за допомогою уніфікованих методик з використанням наборів реактивів "Simko LTD", "Lachema", "Вітал", "Філісіт - Діагностика" та “Delmas”.

Для визначення макро- та мікроелементного складу атомно-адсорбційним методом, гістологічних та денситометричних досліджень стегнові кістки щурів ретельно очищали від м'яких тканин. У золі кісток визначали вміст біоелементів: кальцію (Ca), магнію (Mg), цинку (Za), міді (Cu) та токсичного елементу (Cd). Структурно-функціональний стан кісткової тканини досліджували за допомогою рентгенівської денситометрії на апараті KUNTCERD-701. Аналізували мінеральну щільність кісткової тканини в г/$см^2$ проекційної площини. Отримані результати статистично опрацьовували з використанням комп'ютерної програми Statistika.

Відомо, що десятиденне надходження до організму 1/10 LD_{50} $CdCl_2$ викликає розвиток кадміозу [13, 14]. Результати нашого експерименту свідчать, що у цих умовах порушується фосфатно-кальцієвий обмін, обмін колагену, і навіть активність ферментів – маркерів кісткового метаболізму (табл.1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 1.

Біохімічні показники плазми крові щурів, що зазнавали кадмієвої інтоксикації та подальшої корекції екстрактом артишоку (АЕЗ) (n=69, M ± m)*

Досліджувані показники	Групи тварин					
	1-я група (інтактні) n=18	2-я група ($CdCl_2$)			3-я група ($CdCl_2$ + АЕЗ)	
		1-й день (n=13)	14-й день (n=11)	28-й день (n=11)	14-й день (n=8)	28-й день (n=8)
Кальцій (ммоль/л)	2,338 ± 0,079	1,942 ± 0,131 #	2,910 ± 0,209 #	3,228 ± 0,184 #	2,218 ± 0,082*^{14} –	2,22 ± 0,052*^{28} –
Ca^{2+} (ммоль/л)	0,680 ± 0,016	0,518 ± 0,027 #	0,578 ± 0,038 #	0,831 ± 0,046 #	0,633 ± 0,037*^{14} –	0,632 ± 0,040*^{28} –
Фосфати (мг/л)	41,168 ± 1,575	43,10 ± 1,84 –	54,48 ± 3,65 #	52,56 ± 4,09 #	66,76 ± 4,12*^{14} #	44,78 ± 3,26*^{28} –
Активність ЛФ (мкмоль/с·л)	15,07 ± 0,08	7,23 ± 0,65 #	7,72 ± 0,56 #	11,55 ± 0,85 #	18,52 ± 1,71*^{14} #	15,41 ± 0,45*^{28} –
Активність КФ (мкмоль/с·л)	0,930 ± 0,228	1,57 ± 0,06 #	2,33 ± 0,09 #	2,02 ± 0,07 #	1,316 + 0,038*^{14} –	0,908 ± 0,045*^{28} –
Індекс ЛФ/КФ	16,2 ± 0,3	4,6 ± 0,09 #	3,31 ± 0,16 #	5,72 ± 0,08 #	14,07 ± 1,67*^{14} –	16,97 ± 0,40*^{28} –
Оксипролін (ммоль/л)	28,306 ± 2,787	52,38 ± 2,19 #	60,54 ± 4,78 #	70,53 ± 3,14 #	44,106 ± 1,910*^{14} #	31,20 ± 2,43*^{28} –
Магній (ммоль/л)	0,719 ± 0,083	1,658 ± 0,185 #	0,417 ± 0,066 #	0,467 ± 0,053 #	0,534 ± 0,055*^{14} #	0,645 ± 0,041*^{28} –

*Примітки, тут і в табл. 2:
– P<0,05 – ступінь достовірності відмінностей в порівнянні з показниками інтактних тварин;
^{14} ,^{28} – P<0,05 – ступінь достовірності відмінностей між показниками груп дослідних тварин відповідно на 14- та 28-й день спостережень.

Кальцій – головний компонент мінеральної фази кістки та важлива регуляторна константа крові, концентрація його підтримується у вузьких фізіологічних межах. На 1-й день після введення $CdCl_2$ концентрація загального Са плазми достовірно знижувалася на 16,9%, на 14–28-й день – поступово підвищувалася, перевищуючи значення інтактних тварин на 24,5–38,1% відповідно (P<0,005–0,001). Концентрація метаболічно активного іонізованого кальцію (Ca^{2+}) на 1-й день достовірно знижувалася – на 23,8%

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

(P<0,001), на 14-й день дещо підвищувалася (на 11,6%), залишаючись, однак, на 15% нижчою за показники контролю (P<0,005). Наприкінці експерименту (28 день) спостерігалося різке підвищення концентрації Ca^{2+}: на 43,8% порівняно з попереднім періодом, перевищуючи показники інтактних тварин на 22,2 %.

Гомеостаз Са в організмі регулюється функціонуванням анатомо-фізіологічних систем:

1) Кісток скелету - резервуару Са (остеобласти (ОБ) сприяють мінералізації остеоїду, а остеокласти (ОК) вивільняють пов'язаний з органічним матриксом кістки Са і забезпечують вихід його в кров).

2) Тонкий кишківник – абсорбція Са та фосфатів, що надходять з їжею або внаслідок вивільнення цих іонів у процесі метаболізму.

3) Нирки – реабсорбція іонів Са та фосфатів.

4) В свою чергу ефекторна функція кісток, кишківника та нирок по відношенню до гомеостазу Са регулюється паратгормоном, кальцитріолом (вітаміном D_3) та кальцитоніном [15].

Визначення вмісту кальційрегулюючих гормонів на 14-й день кадмієвої інтоксикації показало суттєве зниження рівня кальцитоніну – до 1,1 пг/мл (14,36 пг/мл у інтактних) та підвищення паратгормону до 6,0 пг/мл (1,2 пг/мл у інтактних). Активація паратгормону та зниження вмісту кальцитоніну сприяє резорбції кісткової тканини, збільшенню концентрації Са у крові, що можна розглядати як адаптивну реакцію на гіпокальціємію у ранній період розвитку кадміозу. З іншого боку, такі відхилення гормонального балансу від показників контролю можуть бути наслідком прямої ушкоджуючої дії Cd на щитовидну та паращитовидну залози [4, 10].

Обмін Са тісно пов'язаний з обміном магнію та фосфатів. Результати вивчення концентрації Mg у плазмі крові досліджуваних тварин (табл.1), вказують на підвищення концентрації у 2,3 рази на 1 день, з наступним зниженням на 35% на 28 день. Метаболічна роль Mg визначається участю Dкофактор у ферментативних реакціях, зокрема, ЛФ та пірофосфатази, що мають безпосереднє відношення до процесів мінералізації. В активному центрі кожної з двох ідентичних субодиниць ЛФ знаходиться по два іони Zn і одному Mg. Дослідження динаміки активності ЛФ в умовах кадміозу показало, що активність ферменту була найнижчою на 1-й день – у 2,1 раза (P<0,001), а потім поступово підвищувалася, залишаючись у 1,3 рази нижчою за показники інтактних тварин. Протилежний характер мала динаміка активності КФ (табл. 1), яку асоціюють з остеокластами, а отже з резорбцією кісткової тканини: її активність перевищувала значення інтактних тварин у 1,5-2,5 рази. За результатами досліджень встановлено, що індекс ЛФ/КФ у щурів 2-ї групи протягом усього періоду спостережень був у 1,7-2,5 рази нижчим за показники контролю, а найнижчі значення відзначені на 14-й день. Такі дані свідчать, що в цей період процеси резорбції переважали над остеосинтезом [16].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

В результаті експерименту нами встановлено підвищення в плазмі крові концентрації оксипроліну – маркерної амінокислоти катаболізму колагену: на 14-й день – у 2,8, а на 28-й – 2,5 рази вище за показники інтактних тварин (табл. 1). Порушення обміну колагену може мати як характер його прискореного катаболізму під дією колагенази, так і порушень його нативної структури під впливом зв'язування Cd як кислоти Льюїса з ε-аміногрупами 5-оксилізину. Одночасно може відбуватися порушення синтезу колагену під дією катіонів Cd^{2+}, що блокують активність ферментів, які контролюють ці процеси. Зафіксоване нами зниження вмісту Cu у золі стегнових кісток на 20,8-31,7% (табл. 2) призводить до гальмування окисного дезамінування залишків лізину та оксилізину з утворенням альдегідних форм під дією Cu-залежної лізилоксидази. Зменшення кількості цих продуктів призводить до зниження кількості міцних поперечних ковалентних зв'язків, що "зшивають" поліпептидні ланцюги в молекулі тропоколагену і молекул розміщених поруч у фібрилах [8]. Це погіршує механічні властивості колагенових волокон, порушує їхню архітектоніку.

Таблиця 2.

Вміст макро- та мікроелементів у стегнових кістках щурів, які піддавалися кадмієвій інтоксикації та подальшій корекції АЕЗ (n=69, M ± m)

Досліджувані показники	Групи тварин					
	1-я група (інтактні) n=18	2-я група ($CdCl_2$)			3-я група ($CdCl_2$ + АЕЗ)	
		1-й день (n=13)	14-й день (n=11)	28-й день (n=11)	14-й день (n=8)	28-й день (n=8)
Кальцій, мг/г попелу	330,85±6,21	288,98± 3,93 #	250,37 ± 6,52* #	264,14± 7,73* #	318,85 ± 1,48*^{14} #	324,40 ± 0,53*^{28} –
Магній, мг/г попелу	38,14±1,40	39,40±1,33	39,46±2,38	28,46±0,91* #	46,20 ± 0,37*^{14} #	43,31 ± 0,34*^{28} #
Цинк, мкг/г попелу	458,61 ±37,24	310,48± 23,58* #	356,58± 10,03* #	355,38± 8,10* #	395,12 ± 6,70*^{14} #	442,20 ± 2,96*^{28} -
Мідь, мкг/г попелу	17,95±0,88	14,21± 1,03* #	12,26± 0,74* #	12,37± 0,88* #	14,46 ± 1,44*^{14} #	15,19 ± 1,22*^{28} #
Кадмій, мкг/г попелу	2,10±0,26	9,58 ± 0,29* #	19,84 ± 1,32* #	20,61 ± 1,06* #	5,16 + 0,61*^{14} #	2,97 ± 0,26*^{28} –

Порушення метаболічних процесів у кістковій тканині експериментальних тварин, що виникають в умовах кадміозу, потребують пошуку

доступних та безпечних засобів корекції. Увага багатьох дослідників та клініцистів привертає давно відома лікарська рослина Артишок посівний (*Cynara scolymus*), що використовується ще за часів античності. Сучасними дослідженнями підтверджено, уточнено та розширено фармакологічні властивості екстрактів артишоку, серед яких – антиоксидантну, мембраностабілізуючу та детоксикуючу дію [17]. У виробництві українського препарату «Артишока екстракт-Здоров'я» (АЕЗ) застосовано унікальну технологію отримання субстанції у вигляді густого екстракту, на відміну від хофітолу та інших аналогів, де як субстанція використовується сухий екстракт. Ця технологія дозволяє зберегти весь комплекс діючих речовин, властивих свіжій рослині, а також природних співвідношень всього ансамблю біологічно активних речовин у зв'язку із взаємним посиленням їх дії при реалізації лікувального ефекту в організмі. Це забезпечує ефективність АЕЗ при хронічних інтоксикаціях, у тому числі спричинених солями важких металів. Застосування АЕЗ у тварин у процесі кадміозу вказує на нормалізацію метаболічних процесів у кістковій тканині. Наприкінці експерименту майже всі досліджувані показники достовірно не відрізнялися від контрольних показників 1-ї групи щурів (табл. 1).

Дослідження рівня есенціальних макро- та мікроелементів, а також Cd у мінеральній фазі (золі) стегнових кісток показало (табл. 2), що вміст головного макроелемента кістки Ca знаходився на рівні контрольних показників, рівень Mg на 13,5% перевищував значення інтактних тварин ($P<0,001$). Такі результати можуть бути наслідком активізації процесів репарації у пошкодженій кадмієм кістковій тканині під впливом біологічно активних речовин екстракту артишоку. При застосуванні АЕЗ спостерігалася нормалізація вмісту Zn і Cu, цих важливих остеотропних мікроелементів. Проведені дослідження дозволили стверджувати, що введення тваринам АЕЗ суттєво зменшувало вміст Cd у кістковій тканині: на 14-й день у 3-й групі рівень цього важкого металу був у 3,84 рази нижче відносно значень 2-ї групи, однак цей показник був у 2,46 рази вищим за показники інтактних тварин ($P<0,001$). В кінці експерименту тенденція до зниження вмісту Cd у кістковій тканині зберігалася у щурів, що отримували АЕЗ. Такі результати свідчать про здатність унікального природного ансамблю компонентів екстракту артишоку протидіяти накопиченню Cd у кістках [18].

Отримані результати спонукали нас до дослідження змін мінеральної щільності кісткової тканини окремих ділянок стегнової кістки піддослідних тварин у динаміці інтоксикації та на тлі корекції АЕЗ. Дані експерименту показали, що застосування АЕЗ на фоні кадміозу значно покращувало показники мінеральної щільності кісткової тканини у всіх досліджуваних ділянках стегнової кістки: на 27,6-58,3% в порівнянні з тваринами 2-ї групи, що не отримували даний лікарський засіб. Більш тривале введення АЕЗ (впродовж 28 днів) сприяло закріпленню позитивної тенденції збільшення

мінеральної щільності. У той же час, ці показники залишалися на 20,8-24,2% ($P<0,001$) нижче за показники відповідних ділянок стегнової кістки інтактних щурів (1-я група).

Висновки. Отримані результати дозволяють стверджувати, що екзогенна кадмієва інтоксикація порушує метаболічні процеси, біоелементний склад та мінеральну щільність кісткової тканини. Накопичуючись у кістках, двовалентний Cd виявляє конкурентні властивості по відношенню до Ca – основного компонента мінерального матриксу кісткової тканини. Заміщаючи Ca у складі кристалів гідроксиапатиту, Cd поступово руйнує їх, про що свідчить зменшення вмісту Ca в попелі стегнових кісток тварин, що отримували $CdCl_2$, а також зниження їх мінеральної щільності. Проникаючи в остеобласти, Cd гальмує активність ЛФ, заміщаючи остеотропні мікроелементи Zn та Cu в активному центрі ферменту та порушуючи нормальне функціонування остеосинтезуючих клітин. Зниження вмісту Zn та Cu у золі стегнових кісток нами експериментально підтверджено. Крім цього, пригнічення активності ЛФ, виявлене нами, може бути наслідком процесу окисної модифікації білків, що виникає при кадміозі. Внаслідок цього порушуються процеси кісткоутворення.

Одночасно Cd сприяє активізації КФ, зміщуючи кислотно-основну рівновагу в кислу сторону [14], чим посилює процеси резорбції КТ та викликає гіперкальціємію, підтверджену нами експериментально. Уражені Cd щитовидні та паращитовидні залози не досить ефективно контролюють фосфатно-кальцієвий обмін, значні його зміни проявляються на 14-й день експерименту, про що свідчить порушення балансу кальцитонін-паратгормону.

Деструктивні процеси спостерігаються і на рівні органічного матриксу кістки – колагену, про що свідчить зростання концентрації маркерної амінокислоти катаболізму колагену – оксипролина. Конкурентна дія катіонів Cd^{2+} по відношенню до Zn^{2+} та Cu^{2+} викликає порушення синтезу тропоколагену та процесів формування колагенових волокон нормальної структури. У цих умовах відбувається гальмування остеосинтезу та активізується остеокластична резорбція.

Застосування з метою корекції препарату «Артишока екстракт-Здоров'я» нормалізує біохімічні показники метаболізму кісткової тканини, баланс кальцитонін-паратгормон, позитивно впливає на біоелементний склад, гістологічну структуру та мінеральну щільність кісткової тканини піддослідних тварин. Такі результати відкривають перспективи подальших досліджень ефективності даного лікарського засобу для профілактики та лікування патологій, пов'язаних із надходженням сполук кадмію в організм.

Література:

1. Проблеми остеопорозу /За ред. проф. Ковальчука Л. Я. – Тернопіль: Укрмедкнига. – 2002. – 446 с.

2. Violina R Angelova, Radka V Ivanova, Jivko M Todorov, Krasimir I Ivanov Lead, cadmium, zinc, and copper bioavailability in the soil-plant-animal system in a polluted area // ScientificWorldJournal. 2010 Feb 17:10:273-85 https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1100/tsw.2010.33

3. Curtis D.Klaassen, Jie Liu, Bhalchandra A.Diwan. Metallothionein protection of cadmium toxicity // Toxicology and Applied Pharmacology – 2009. – Vol. 238. P. 215-220. https://doi.org/10.1016/j.taap.2009.03.026

4. ATSDR (Agency for Toxic Substances and Disease Registry). Toxicological Profile for Cadmium. U.S. Departament of Health and Human Services. – Atlanta. – 2012. – 454 p. https://wwwn.cdc.gov/TSP/ToxProfiles/ToxProfiles.aspx?id=48&tid=15

5. Massadeh A. M., Al-Safi S. Analysis of cadmium and lead: their immunosuppressive effects and distribution in various organs of mice // Biol. Trace Elem. Res. — 2005. — 108 (1–3). — P. 279–286. https://doi.org/10.1385/bter:108:1-3:279

6. Ерстенюк Г. М. Динаміка змін оксигемоглобіну в щурів при введенні хлориду кадмію / Г. М. Ерстенюк // Мед. хімія. – 2003.- Т. 5, № 4. – С. 23-25.

7. Ганонг, Вільям Ф. Фізіологія людини : підруч. для студ. вищ. мед. навч. закл. III - IV р.а. / Вільям Ф. Ганонг ; пер. з англ. М. Р. Гжегоцький, В. Шевчук, О. С. Заячківська. - Львів : Бак, 2002. - 767 с. : іл.

8. Kazantzis G. Cadmium, osteoporosis and calcium metabolism. Biometals, 2004; 17(5): 493-498. https://doi.org/10.1023/B:BIOM.0000045727.76054.f3

9. Шляхи надходження важких металів в довкілля та їх вплив на живі організми / Р.П. Параняк, Л.П. Васильцева, Х.І. Макух // Біологія тварин. –2007. –Т9.,№1-2.– С.83-89.

10. Trzcinka-Ochocka M., Jakubowski M., Szymczak W. et al. The effects of low environmental cadmium exposure on bone density. // Environ. Res., 2010. 110(3): 286-293. https://doi.org/10.1016/j.envres.2009.12.003

11. Jarup L., Akesson A. Current status of cadmium as an environmental health problem. // Toxicol. Appl. Pharmacol., 2009. 238(3): P. 201-208. https://doi.org/10.1016/j.taap.2009.04.020

12. European convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purpose: Council of Europe 18.03.1986. – Strasbourg, 1986 – 52 p.

13. Khopta N. S., Bazalytska I.S., Ersteniuk A. M. Some aspects of toxic effects of cadmium on organism of experimental animals / Journal of Education, Health and Sport, V 7(3), 2017: – P. 559-569. eISSN 2391-8306. https://doi.org/10.5281/zenodo.545644

14. Мельничук Д.О. Вікові особливості кумуляції кадмію в органах отруєних щурів і зміни показників кислотно-лужного стану крові за різних умов антиоксидантного захисту організму / Д.О. Мельничук, Н.М. Мельникова, Є.А. Деркач // Український біохімічний журнал. — 2004. — 76(6): С. 95-99.

15. Chen, A., Kim, S. S., Chung, E. & Dietrich, K. N. (2012). Thyroid hormones in relation to lead, mercury, and cadmium exposure in the National Health and Nutrition Examination Survey, 2007- 2008. Environ. Health Perspect., 121 (2), 181-186. https://doi.org/10.1289/ehp.1205239

16. Grote-Koska D, Klauke R, Brand K, Schumann G. Alkaline phosphatase activity – pH impact on the measurement result. Clin Chem Lab Med. 2017; 55(7): 146-149. doi: 10.1515/cclm-2016-0771

17. Edwards S., Costa Rocha I. da., Williamson E. et al. Phytopharmacy: An Evidence-Based Guide to Herbal Medicinal Products. Chichester; Hoboken : Wiley Blackwell, 2015. 414 p.

18. Khopta N. S. Positive influence of Artichoke extract on structural and metabolic processes in bone tissue of rats conditioned upon cadmium-nitric intoxication // Khopta N. S., Shpilchak L. Ya./ World of Medicine and Biology. – №2(68), 2019. – P. 204-209. http://dx.doi.org/10.26724/2079-8334-2019-2-68-204-209

References:

1. Kovalchuk, L. Ya. (2002). *Problemy osteoporozu [Problems of osteoporosis]*. Ternopil:Ukrmedknyga [in Ukrainian].

2. Violina R Angelova, Radka V Ivanova, Jivko M Todorov, Krasimir I Ivanov. (2010). Lead, cadmium, zinc, and copper bioavailability in the soil-plant-animal system in a polluted area. *Scientific World Journal*. 17:10:273-85 https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1100/tsw.2010.33

3. Curtis D. Klaassen, Jie Liu, Bhalchandra A. Diwan. (2009). Metallothionein protection of cadmium toxicity. *Toxicology and Applied Pharmacology*. 238:215-220. https://doi.org/10.1016/j.taap.2009.03.026

4. ATSDR (Agency for Toxic Substances and Disease Registry). (2012). *Toxicological Profile for Cadmium*. U.S. Departament of Health and Human Services:Atlanta. https://wwwn.cdc.gov/TSP/ToxProfiles/ToxProfiles.aspx?id=48&tid=15

5. Massadeh A. M., Al-Safi S. (2005). Analysis of cadmium and lead: their immunosuppressive effects and distribution in various organs of mice. *Biol. Trace Elem. Res*.108(1–3):279–286. https://doi.org/10.1385/bter:108:1-3:279

6. Ersteniuk HM. (2003). Dynamika zmin oksyhemohlobinu v shchuriv pry vvedenni khlorydu kadmiiu [Dynamics of changes in oxyhemoglobin in rats after administration of cadmium chloride] *Med. khimiia. – Med. Chemistry*. 5(4), 23-25 [in Ukrainian].

7. Hanonh, Viliam F. (2002). *Fiziolohiia liudyny : pidruch. dlia stud. vyshch. med. navch. zakl. III - IV r.a. [Human physiology: a textbook for students of higher medical schools of the III-IV academic year]*. Lviv:Bak. [in Ukrainian].

8. Kazantzis G. (2004). Cadmium, osteoporosis and calcium metabolism. *Biometals*, 17(5):493-498. https://doi.org/10.1023/B:BIOM.0000045727.76054.f3

9. Paraniak RP, Vasyltseva LP, Makukh Kh.I. (2007). Shliakhy nadkhodzhennia vazhkykh metaliv v dovkillia ta yikh vplyv na zhyvi orhanizmy [Pathways of heavy metals entering the environment and their impact on living organisms]. *Biolohiia tvaryn. – Animal Biology*. 9(1-2), 83-89 [in Ukrainian]

10. Trzcinka-Ochocka M., Jakubowski M., Szymczak W. et al. (2010).vThe effects of low environmental cadmium exposure on bone density. *Environ. Res*., 110(3):286-293. https://doi.org/10.1016/j.envres.2009.12.003

11. Jarup L, Akesson A. (2009). Current status of cadmium as an environmental health problem. *Toxicol. Appl. Pharmacol*, 238(3):201-208. https://doi.org/10.1016/j.taap.2009.04.020

12. European convention for the protection of vertebrate animals used for experimental and other scientific purpose: Council of Europe (1986). Strasbourg, 52 p.

13. Khopta NS., Bazalytska IS., Ersteniuk AM. (2017). Some aspects of toxic effects of cadmium on organism of experimental animals. *Journal of Education, Health and Sport*, 7(3):559-569 https://doi.org/10.5281/zenodo.545644

14. Melnychuk DO. (2004). Vikovi osoblyvosti kumuliatsii kadmiiu v orhanakh otruienykh shchuriv i zminy pokaznykiv kyslotno-luzhnoho stanu krovi za riznykh umov antyoksydantnoho zakhystu orhanizmu [Age-related features of cadmium accumulation in the organs of poisoned rats and changes in blood acid-base status unger different conditions of antioxidant protection of the organism]. *Ukrainskyi biokhimichnyi zhurnal. – Ukrainian Boichemical Journal*. 76(6):95-99 [in Ukrainian]

15. Chen, A, Kim, SS, Chung, E. & Dietrich, KN. (2012). Thyroid hormones in relation to lead, mercury, and cadmium exposure in the National Health and Nutrition Examination Survey, 2007- 2008. *Environ. Health Perspect*, 121(2):181-186. https://doi.org/10.1289/ehp.1205239

16. Grote-Koska D, Klauke R, Brand K, Schumann G. (2017). Alkaline phosphatase activity – pH impact on the measurement result. *Clin Chem Lab Med*, 55(7):146-149. https://doi.org/10.1515/cclm-2016-0771

17. Edwards S, Costa Rocha IDa., Williamson E. et al. (2015). *Phytopharmacy: An Evidence-Based Guide to Herbal Medicinal Products*. Chichester-Hoboken:Wiley Blackwell.

18. Khopta N.S. (2019). Positive influence of Artichoke extract on structural and metabolic processes in bone tissue of rats conditioned upon cadmium-nitric intoxication. *World of Medicine and Biology*. 2(68):204-209. http://dx.doi.org/10.26724/2079-8334-2019-2-68-204-209

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616 –616.1 – 616-08

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1888-1894

Хребтій Ярослав Віталійович кандидат медичних наук, доцент кафедри ендоскопії та серцево-судинної хірургії, Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова, м. Вінниця, тел.: (096) 991-74-76, http://orcid.org/ 0000-0002-0721-076X

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ЛІКУВАННЯ ТРОМБОЗІВ НИЖНЬОЇ ПОРОЖНИСТОЇ ВЕНИ

Анотація. Тромбоз НПВ є небезпечним та складним захворюванням. Так як при флотуючому тромбозі фіксована лише основа тромботичних мас, такий вид тромбозу має підвищену небезпеку розвитку ТЕЛА. В сучасних гайдлайнах та рекомендаціях відсутні дані щодо лікування саме флотуючих тромбозів НПВ.

Ми представляємо клінічний випадок, в якому хворий поступив в клініку на 3 добу від появи симптомів задишки, ціанозу, кровохаркання, болю, набряку правої нижньої кінцівки. Дана симптоматика зявилась раптово та посилювалась протягом наступних днів, після чого пацієнт був змушений звернутись до нашого закладу. Місяць тому хворий лікувався з приводу гострого стегново-підколінного ТГВ правої нижньої кінцівки, йому було призначено антикоагулянтну терапію.

Обстеження на тромбофілію діагностувало мутацію Лейдена (фактор V).

Ехокардіографія показала легеневу гіпертензію I ступеня (тиск у легеневій артерії 37 мм рт. ст.), дилятацію правих відділів серця.

При дуплексному скануванні вен нижніх кінцівок виявлено флотуючий тромбоз НПВ, що починається від правої загальної клубової вени на 8 см. Дистально тромботичні маси поширювались до рівня гомлікових сегментів.

Ехогенність тромбу була змішана. В глибоких та поверхневих венах лівої нижньої кінцівки патології не виявлено.

При виконанні спіральної КТ з внутрішньовенним контрастуванням легеневої артерії діагностовано тромби в стовбурі та часткових гілках правої та лівої легеневої артерії, інфаркт-пневмонію D8,9,10 та S9 сегментів обох легень.

При виконанні КТ-каваграфії діагностовано флотацію тромбу НПВ на протязі 8 см, який починається від правої загальної клубової вени.

Зважаючи на наявність у пацієнта ТЕЛА та кровохаркання як результату інфаркт-пневмонії, тромболітзису даному пацієнту був протипоказаний через ризик кровотечі та переміщення флотуючого тромбу.

Беручи до уваги, що повторна міграція тромботичних мас може призвести до фатальної ТЕЛА, було прийнято рішення щодо тромбектомії з НПВ.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Після операції біль, ціаноз і набряк правої нижньої кінцівки зменшились.

Повторне дуплексне сканування на 1, 5, 17 добу в післяопераційному періоді не діагностувало патологію НПВ.

Враховуючи позитивні результати лікування, відкрите видалення тромбів з НПВ показане для лікування флотуючого тромбозу НПВ.

Ключові слова: тромбоз НПВ, тромбектомія, венозний тромбоемболізм.

Khrebtiy Yaroslav Vitaliyovich Phylosophy doctor, Associate Professor, of the Department of endoscopy and cardiovascular surgery, National Pirogov Memorial Medical University, Vinnytsya, tel.: (096)991-74-76, http://orcid.org/0000-0002-0721-076X

MODERN APPROACHES TO THE TREATMENT OF THROMBOSIS OF THE INFERIOR VENA CAVA

Abstract. Intravenous vein thrombosis is a dangerous and complex disease. Since only the base of the thrombotic mass is fixed with floating thrombosis, this type of thrombosis has an increased risk of developing PE. In modern guidelines and recommendations, there are no data on the treatment of especially floating thrombosis of the IVC.

We present a clinical case in which the patient was admitted to the clinic on the 3rd day after the onset of symptoms of shortness of breath, cyanosis, hemoptysis, pain, swelling of the right lower limb. This symptomatology appeared suddenly and intensified during the following days, after which the patient was forced to contact our institution.

A month ago, the patient was treated for acute femoral-popliteal DVT of the right lower limb, and he was prescribed anticoagulant therapy.

Examination for thrombophilia diagnosed a Leiden mutation (factor V).

Echocardiography showed pulmonary hypertension of the first degree (pulmonary artery pressure 37 mm Hg), dilatation of the right heart.

A duplex scan of the veins of the lower extremities revealed a floating thrombosis of the IVC starting from the right common iliac vein at 8 cm. Distally, thrombotic masses spread to the level of the ankle segments.

The echogenicity of the thrombus was mixed. No pathology was detected in the deep and superficial veins of the left lower limb.

When performing a spiral CT with intravenous contrast of the pulmonary artery, thrombi were diagnosed in the trunk and partial branches of the right and left pulmonary artery, infarct-pneumonia of D8,9,10 and S9 segments of both lungs.

When performing a CT-cavography, a flotation of the LV thrombus was diagnosed over a length of 8 cm, which starts from the right common iliac vein.

Given the patient's PE and hemoptysis as a result of infarct-pneumonia, thrombolysis was contraindicated in this patient due to the risk of bleeding and displacement of a floating thrombus.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Taking into account that re-migration of thrombotic masses can lead to fatal PE, a decision was made to undergo thrombectomy with IVC.

After the operation, the pain, cyanosis and swelling of the right lower limb decreased.

Repeated duplex scanning on 1, 5, 17 days in the postoperative period did not diagnose IPV pathology.

Given the positive results of treatment, open removal of thrombus from the IVC is indicated for the treatment of floating IVC thrombosis.

Keywords: IVC thrombosis, thrombectomy, venous thromboembolism..

Постановка проблеми. Тромбоз НПВ є серйозним ускладненням ТГВ. Згідно з літературними даними, частота тромбозу НПВ становить близько 1,3% госпіталізованих з приводу ТГВ[1]. Небезпека тромбозу НПВ полягає у високому ризику ПЕ, яка може бути летальною [2-4]. За даними досліджень, ризик ТЕЛА при тромбозі НПВ становить 26,8% [5]. Плаваючий тромбоз НПВ має підвищений ризик ТЕЛА. На сьогоднішній день недостатньо даних щодо лікування флотуючого тромбозу НПВ. Відсутня інформація щодо тактики лікування флотуючого тромбозу НПВ в будь-яких методичних вказівках і рекомендаціях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На даний момент є обмежені дані про флотуючий тромбоз [6-10]. Флотуючий тромб фіксується тільки біля основи, а основна частина тромбу рухається в просвіті вени. Венозний тромбоз може ускладнюватися ТЕЛА. Понад 30% тромбозів можуть розвинути ТЕЛА [11]. Найбільш небезпечним для розвитку ПЕ є флотуючий тромбоз. Деякі дослідження повідомляють про 10,2% смертність від флотуючого тромбу в НПВ і 43,6% захворюваності на ТЕЛА [6]. У наших попередніх публікаціях ми показали частоту ТЕЛА 7,8% при флотаційному тромбозі [9].

У розвитку венозного тромбозу відіграє роль тріада Вірхова, але умови для утворення флотаційного тромбу створюються при поширенні тромбу з вен меншого діаметра у вени більшого діаметру. У нашому випадку флотуючий тромбоз НПВ утворився внаслідок прогресування тромбозу з правої загальної клубової вени в проксимальному напрямку.

У дослідженнях причинами тромбозу НПВ були імплантація кавових фільтрів, тромбофілічні стани, аномалії розвитку НПВ [12-15]. У нашому випадку у пацієнта діагностовано тромбофілічний стан, що призвело до виникнення ТЕЛА та формування флотуючого тромбозу НПВ.

Дуплексне сканування дає можливість визначити наявність флотації. Проте найбільш інформативним він є при флотуючому тромбозі глибоких вен нижніх кінцівок [6,9]. При флотуючому тромбозі НПВ дуплексне сканування менш інформативне внаслідок газоутворення в кишечнику, глибини візуалізації тромботичних мас [16]. У таких випадках КТ-флебографія дозволяє візуалізувати флотуючу частину тромбу, чітко визначити його довжину і,

відповідно, ризик розвитку ТЕЛА. У нашому дослідженні було виконано дуплексне УЗД, яке діагностувало флотуючий тромб НПВ, але для кращої візуалізації та чіткого визначення протяжності тромботичних утворень була проведена КТ-флебографія.

Основним методом лікування венозного тромбозу в сучасних умовах є антикоагулянтна терапія [11]. Це дозволяє зупинити прогресування тромбозу і стимулювати ендогенний фібриноліз і реканалізацію тромботичних мас. У нашому випадку лікування було розпочато з використанням НМГ.

Як описано в попередніх дослідженнях, флотуючий тромб довжиною понад 5 сантиметрів у НПВ може призвести до ТЕЛА з високим ризиком смерті (8). Враховуючи наявність у хворого ТЕЛА та кровохаркання внаслідок інфаркт-пневмонії, тромболітична терапія у цього хворого була небезпечною через ризик кровотечі та міграції флотативної частини тромбу в проксимальному напрямку внаслідок лізису основи флотативної частини.

Враховуючи, що рецидивна ТЕЛА з масивними тромботичними утвореннями (довжина плаваючої частини 8 см) може призвести до фатальної ТЕЛА, ми вирішили хірургічним шляхом видалити флотуючу частину тромбу з НПВ. У літературі описані випадки ендоваскулярного лікування флотуючих тромбозів [10,16]. Для запобігання міграції тромботичних мас під час цих процедур застосовували кава-фільтри. Враховуючи те, що в нашому випадку тромботична маса доходила майже до ниркових вен, імплантація кава-фільтра в інфраренальному положенні була технічно проблематичною. Імплантація кава-фільтра в супраренальному положенні може призвести до тромбозу ниркових вен. Ми вирішили відмовитися від ендоваскулярних методів лікування у зв'язку з технічними труднощами імплантації кава-фільтра у цього пацієнта для профілактики інтраопераційної ТЕЛА.

Виконання відкритої тромбектомії за допомогою НПВ дозволило видалити флотуючу частину тромбу і таким чином виключити ризик летальної ТЕЛА. Успішне видалення флотативного тромбу в цьому випадку довело, що відкрита тромбектомія при флотуючому тромбозі НПВ є ефективним методом лікування цієї патології.

Мета статті. Метою нашого дослідження було формування хірургічної тактики при лікуванні флотуючих тромбозів НПВ на підставі аналізу власних результатів лікування пацієнта з флотуючим тромбозом НПВ.

Виклад основного матеріалу.

Хворий 23 роки, чоловік, вага 85 кг, зріст 175 см. У квітні 2015 року хворий звернувся в клініку з симптомами задишки, що турбує при найменшому фізичному навантаженні, ціанозу, кровохаркання, болю, набряку правої нижньої кінцівки, які виникли близько 3 днів тому. Ці симптоми виникли раптово і посилилися в наступні дні, що змусило пацієнта звернутися в клініку. Близько місяця тому хворий переніс гострий стегново-підколінний ТГВ правої нижньої кінцівки, з приводу якого отримував антикоагулянтну терапію.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

У цьому випадку відсутній сімейний анамнез ВТЕ.

При об'єктивному обстеженні виявлено ціаноз правої нижньої кінцівки, набряк правого стегна +5 см, правої гомілки +3 см. При пальпації кінцівка помірно болюча.

Загальний стан середньої важкості. Частота дихання – 20 за 1 хв. SaO2 - 94-96%. Аускультативно - дихання везикулярне. Пульс-85 за 1 хв, ритмічний. Артеріальний тиск - 120/70 мм.рт.ст. Тони серця помірно ослаблені. Живіт м'який, при пальпації безболісний.

ЕКГ на момент госпіталізації - ритм синусовий, регулярний. ЧСС-86 за 1 хв. Симптом Q3S1. Рентгенографія грудної клітки: розширення серця, правосторонній полісегментарний (D 8,9,10, S9) інфаркт-пневмонія. За лабораторними даними у хворого підвищений рівень D-димеру, інші показники без суттєвих змін.

Тест на тромбофілію показав мутацію Лейдена (фактор V).

При ехокардіографії виявлена легенева гіпертензія I ступеня (тиск у легеневій артерії 37 мм рт. ст.), розширення правих відділів серця. При дуплексному скануванні вен обох нижніх кінцівок патології не виявлено.

При дуплексному скануванні вен обох нижніх кінцівок виявлено флотуючий тромбоз НПВ, що поширюється від правої загальної клубової вени на 8 см (рис. 1). Дистальні тромботичні утворення поширюються до рівня великогомілкових вен, велика підшкірна вена ущільнюється. Тромб має змішану ехогенність. Глибокі та поверхневі вени лівої нижньої кінцівки прохідні. Клапанний апарат збережений, ознак синдрому Мейо-Тернера не виявлено.

Для підтвердження тромбоемболії легеневої артерії використовували спіральну КТ з внутрішньовенним контрастуванням легеневої артерії. На спіральній КТ з внутрішньовенним контрастуванням легеневої артерії виявлені тромботичні утворення в стовбурі та часткових гілках правої та лівої легеневої артерії (рис.1), інфаркт-пневмонія D8,9,10 та S9 сегментів легень.

На КТ-кавографії виявлено флотуючий тромбоз НПВ на 8 см, що відходить від правої загальної клубової вени.

При надходженні призначено лікування: еноксапарин - 1 мг/кг кожні 12 годин, компресійна терапія.

За результатами дисфункції правого відділу серця на ехокардіографії у пацієнта на КТ була ТЕЛА з помірним ризиком ранньої смерті.

Враховуючи наявність у хворого ТЕЛА та кровохаркання внаслідок інфаркт-пневмонії, тромболітична терапія у цього хворого була небезпечною через ризик кровотечі та міграції флотуючої частини тромбу в проксимальному напрямку внаслідок лізису основи флотуючої частини.

Враховуючи, що рецидивна ТЕЛА з масивними тромботичними утвореннями (довжина плаваючої частини 8 см) може призвести до фатальної ТЕЛА, ми вирішили хірургічним шляхом видалити флотуючу частину тромбу з НПВ.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Хворому виконано відкриту тромбектомію з нижньої порожнистої вени. Використовували правобічний заочеревинний параректальний доступ до нижньої порожнистої вени. Виділяли нижню порожнисту вену в інфраренальному сегменті, а проксимальний і дистальний сегменти НПВ накривали джгутом. У проксимальному сегменті накладався джгут проксимальніше флотуючої частини тромбу, що запобігало ТЕЛА під час операції.

Перед венотомією було затиснуто проксимальний та дистальний джгути, що дозволило уникнути кровотечі під час операції та міграції тромботичних мас у проксимальному напрямку. НПВ розкрито поперечною венотомією в ділянці флотуючі частини тромбу. Флотуючу частину тромбу видаляли щипцями і катетером Фогарті. Розмір видалених тромботичних утворень становив близько 8 см в довжину. Тромбектомія з клубових вен не проводилась у зв'язку з високим ризиком ретромбозів. Видалені тромботичні маси показані на малюнку поруч із зашитою НПВ.

У післяопераційному періоді біль, ціаноз і набряк правої нижньої кінцівки регресували, стан хворого значно покращився.

Контрольне дуплексне сканування на 1, 5, 17 добу після операції не виявило тромботичних утворень у НПВ. У дистальних відділах правої нижньої кінцівки виявлені ознаки реканалізації глибоких вен. Глибокі та поверхневі вени лівої нижньої кінцівки прохідні, клапанний апарат збережений.

Контрольна ехокардіографія на 5 добу після операції показала зниження рівня легеневої гіпертензії (тиск у легеневій артерії 28 мм рт. ст.), зменшення рівня дилатації правих відділів серця.

Контрольна ЕхоКГ через 1 місяць після операції не виявила патологічних змін. Симптоми кровохаркання регресували.

Враховуючи позитивну клінічну динаміку та дані інструментальних методів обстеження, хворий на 18 добу виписаний для подальшого лікування за місцем проживання. Хворому призначено ривароксабан у дозі 15 мг 2 рази на добу протягом 7 днів з наступним переходом на дозу 20 мг протягом 12 місяців 1 раз на добу, компресійну терапію.

Хворий обстежений через місяць. Клінічно незначний набряк правої нижньої кінцівки (права гомілка +1 см, праве стегно +1 см). При дуплексному скануванні вен нижніх кінцівок виявлено ознаки доброї реканалізації у 85% дистальних глибоких вен правої нижньої кінцівки, правої загальної клубової вени, правої зовнішньої клубової вени, правої загальної стегнової вени. Глибокі та поверхневі вени лівої нижньої кінцівки повністю прохідні, клапанний апарат збережений.

Висновки. Флотуючий тромбоз НПВ є небезпечним захворюванням і може призвести до ТЕЛА з високим ризиком смерті. Тромбофілічні стани є через причину збільшення тромботичних мас у НПВ. Відкрита тромбектомія методом лікування флоту є ефективним тромбозу НПВ.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Література

1. Stein PD, Matta F, Yaekoub AY. Incidence of vena cava thrombosis in the United States. Am J Cardiol. 2008;102(7):927–9

2. L.M. Chernuha, O.M. Skupii, O.I. Mitiuk, Y.V. Khrebtiy Some aspects of treatment of deep venous thrombosis of the inferior vena cava system complicated by pulmonary embolism - opportunities and outcomes. Novosti Khirurgii 2015; 23(3):309-313

3. Khrebtiy, Y. V. An Integrated Approach to the Treatment of Pulmonary Embolism: Current State of the Problem. Ukrainian Journal of Cardiovascular Surgery (2022) 30(2), 39-43.

4. Khrebtiy Y., Chernukha L. Aspiration rotational thrombectomy in treatment of pulmonary embolism Acta Phlebologica 2023 April;24(1):39-44

5. Teter K., Schrem E., Ranganath N., Adelman M., Berger J. .Presentation and Management of Inferior Vena Cava Thrombosis. Ann Vasc Surg. 2019 Apr:56:17-23.

6. Voet D and Afschrift M. Floating thrombi: diagnosis and follow-up by duplex ultrasound. Br J Radiol 1991; 64: 1010–1014.

7. Hussein R, Alrabyee K, Karrar A, et al.Large floating thrombus in the inferior vena cava. Int J Health Sci (Qassim) 2020;14: 48–51.

8. Johnson AM, Bjarnason H, Shields R, et al. Removal of floating inferior vena cava thrombus with the AngioVac device. Vasc Med 2015; 20: 190–192

9. Chernukha L, Khrebtiy Y, Khrebtii H. Danger of floating venous thrombosis: myth or reality? Phlebology. 2023 Jun;38(5):322-333.

10. Khrebtiy, Y.,Chernukha, L. Is there a place for aggressive tactics in the treatment of deep vein thrombosis today? Clinical case of aspiration thrombectomy in the treatment of deep vein thrombosis. Acta Phlebologica 2021;22(2): 61-68

11. Alkhouli M, Morad M, Narins CR, et al. Inferior vena cava thrombosis. JACC Cardiovasc Interv 2016; 9: 629–643

12. Hsuan-Yu Lin 1, Ching-Yeh Lin 1, Ming-Ching Shen Review article inferior vena cava thrombosis: a case series of patients observed in Taiwan and literature review. Thromb J 2021 Jun 22;19(1):43.

13. Chernukha L, Khrebtiy Y, Tsygalko D, Melnichuk M. Results of treatment of deep veins thrombosis in patients with congenital anomalies of the inferior vena cava. Georgian Med News. 2023 Apr;(337):30-33.

14. Khrebtiy Y., Chernukha L. Inferior vena cava hypoplasia: treatment patient with bilateral venous thrombosis. Acta Phlebologica. Volume 24, Issue 2, 2023, Pages 76-79

15. Khrebtiy Y. V., Tsyhalko D. V., Melnychuk M. O. (2022). Treatment of Bilateral Venous Thrombosis in a Patient with Aplasia of the Inferior Vena Cava. Ukrainian Journal of Cardiovascular Surgery, 30(3), 109-114.

16. Zhi-Wen Zhang, Xue-Ming Chen, Ren-Ming Zhu, Chen-Yu Li, Hong-Zhi Yu, Zhong-Tao Zhang. Endovascular therapy for floating thrombus in the inferior vena cava. J Int Med Res2020 Sep;48(9):300060520959990

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 614.8(477):[614.2:608.32]](100)

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1895-1904

Черненко Людмила Миколаївна доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини, Національний медичний університету імені О.О. Богомольця, м. Київ

Танасійчук Ірина Сергіївна доцент, кандидат медичних наук, доцент кафедри сучасних технологій медичної діагностики та лікування, Національний медичний університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-3046-3578

Петрусевич Тетяна Володимирівна доцент, кандидат медичних наук, завідувач кафедри епідеміології та доказової медицини, Національний медичний університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, https://orcid.org/0000-0003-1256-2273

Білоус Ольга Сергіївна доктор філософії, асистент кафедри медицини надзвичайних ситуацій та тактичної медицини, Національний медичний університету імені О.О. Богомольця, м. Київ, тел.: (050)-947-36-50, https://orcid.org/0000-0003-2230-9642

Паустовський Юрій Олександрович доктор медичних наук, професор, професор кафедри гігієни, безпеки праці та професійного здоров'я Національного медичного університету імені О.О. Богомольця, https://orcid.org/0000-0002-0301-9538

БІОЛОГІЧНА БЕЗПЕКА В УМОВАХ СУЧАСНИХ ЗАГРОЗ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ В УКРАЇНІ

Анотація. Дослідження присвячене комплексному аналізу сучасних викликів і перспектив розвитку системи біологічної безпеки та біозахисту в умовах глобальних і національних загроз, з акцентом на міжнародний досвід та реалії України. Зокрема розглядається роль Міжнародних медико-санітарних правил (ММСП), розроблених Всесвітньою організацією охорони здоров'я, які є юридично обов'язковим інструментом для забезпечення глобальної безпеки шляхом встановлення стандартів моніторингу, карантинних заходів та обміну інформацією між країнами-учасницями. Особлива увага приділена урокам пандемії COVID-19, яка виявила слабкі місця в системах біобезпеки, зокрема недостатню прозорість у повідомленні про спалахи,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

затримки в обміні даними та проблеми координації. У контексті лабораторної біобезпеки аналізується звіт Спеціального підкомітету Палати представників США (грудень 2024 року), який припускає лабораторне походження SARS-CoV-2 в Ухані, підкреслюючи необхідність суворого дотримання протоколів безпеки в лабораторіях BSL-3 і BSL-4 та посилення міжнародного нагляду за дослідженнями з модифікації патогенів. Для України актуальними залишаються виклики, пов'язані з військовими діями, міграційними потоками та недофінансуванням системи охорони здоров'я, що ускладнюють ефективне реагування на біологічні загрози, такі як транскордонне поширення інфекцій (наприклад, кір). У статті висвітлено перспективи впровадження законопроєкту "Про біологічну безпеку та біологічний захист", який базується на принципі "єдиного здоров'я" та передбачає створення єдиної системи біобезпеки, контроль за дослідженнями подвійного використання та підтримку національних колекцій мікроорганізмів. Наголошено на важливості інтеграції України в міжнародну систему біобезпеки через співпрацю з ЄС та іншими партнерами, а також на необхідності вдосконалення інфраструктури, підготовки кадрів і фінансування для забезпечення захисту здоров'я населення та довкілля від потенційних біологічних ризиків у довгостроковій перспективі.

Ключові слова: біобезпека, біозахист, громадське здоров'я, ММСП, єдине здоров'я.

Chernenko Liudmyla Mykolaivna Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Emergency Medicine and Tactical Medicine Department, Bogomolets National Medical University, Kyiv

Tanasiichuk Iryna Serhiyivna Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of Modern Technologies of Medical Diagnostics and Treatment, National Medical University named after O.O. Bohomolets, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-3046-3578

Petrusevych Tetiana Volodymyrivna Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, Head of the Department of Epidemiology and Evidence-Based Medicine, National Medical University named after O.O. Bohomolets, Kyiv, https://orcid.org/0000-0003-1256-2273

Bilous Olha Serhiivna doctor of philosophy, assistant of the Emergency Medicine and Tactical Medicine Department, Bogomolets National Medical University, Kyiv, tel.: (050)-947-36-50, https://orcid.org/0000-0003-2230-9642

Paustovskyi Yurii Oleksandrovych Doctor of Medical Sciences, Professor, Professor of the Department of Hygiene, Occupational Safety and Health, O.O. Bogomolets National Medical University, https://orcid.org/0000-0002-0301-9538

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

BIOLOGICAL SECURITY IN THE CONTEXT OF MODERN THREATS: INTERNATIONAL EXPERIENCE AND DEVELOPMENT PROSPECTS IN UKRAINE

Abstract. The study is dedicated to a comprehensive analysis of modern challenges and prospects for the development of the biological security and biosafety system in the context of global and national threats, with a focus on international experience and the realities of Ukraine. In particular, it examines the role of the International Health Regulations (IHR), developed by the World Health Organization (WHO), which serve as a legally binding instrument for ensuring global security by establishing standards for monitoring, quarantine measures, and information exchange among participating countries. Special attention is given to the lessons learned from the COVID-19 pandemic, which exposed vulnerabilities in biosecurity systems, including insufficient transparency in outbreak reporting, delays in data sharing, and coordination shortcomings. In terms of laboratory biosafety, the article examines the December 2024 report by the U.S. House of Representatives' Special Subcommittee, which suggests that SARS-CoV-2 likely originated from a laboratory incident in Wuhan, highlighting the critical need for strict adherence to safety protocols in BSL-3 and BSL-4 laboratories and enhanced international oversight of pathogen modification research. For Ukraine, the analysis identifies key challenges stemming from ongoing military conflict, migration flows, and underfunding of the healthcare system, all of which hinder effective responses to biological threats, such as the cross-border spread of infections (e.g., measles). The article also discusses the prospects of implementing the draft law "On Biological Safety and Biosecurity," which is grounded in the "One Health" principle and aims to establish a unified biosecurity system, regulate dual-use research, and maintain national microbial collections. Emphasis is placed on Ukraine's integration into the global biosecurity framework through cooperation with the EU and other partners, as well as the need for improved infrastructure, workforce training, and funding to safeguard public health and the environment against potential biological risks in the long term.

Keywords: biosafety, biosecurity, public health, MSMEs, one health.

Постановка проблеми. Особливого значення у сучасному світі набирають питання біологічної безпеки та біологічного захисту. Глобалізація сприяє швидкому розповсюдженню та виникненню нових штамів інфекційних захворювання, що вимагає оперативного реагування та міжнародного співробітництва в подоланні цих кризових ситуацій. Розвиток біотехнологій, відкриває нові можливості для медицини та науки, а з іншої сторони – створює ризики появи нових біологічних загроз, пов'язаних із неналежним поводженням та навмисним використанням патогенів в цілях поширенні інфекцій серед певних груп населення [1].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Пандемія COVID-19 стала глобальним викликом для перегляду підходів в організації біобезпеки та біозахисту. Як наслідок, країни з високорозвиненою системою біологічного контролю зазнали труднощів у стримуванні інфекцій та виявили слабкі місця в організації біозахисту, що дало змогу в подальшому мінімізувати ризики і створити механізми боротьби з такими викликами в майбутньому [2]. З огляду на це, міжнародна координація та дотримання ефективних механізмів контролю відіграють критично важливу роль у забезпеченні безпеки світового масштабу [3].

Таким чином, для запобігання поширенню інфекційних захворювань розроблений ВООЗ юридично обов'язковий документ для України. А саме Міжнародні медико-санітарні правила (ММСП), які покликанні забезпечити глобальну безпеку шляхом мінімізації загроз для здоров'я населення та сприянню ефективному реагуванню на біологічні інциденти [4]. Однак практика показує, що при відсутності належної імплементації та координації між країнами впроваджених строго прописаних правил не гарантує чіткого дотримання рівня безпеки, що призводить до уповільнення реагування на біологічні загрози.

Не менш важливим є те, що наша країна, як частина світової системи громадського здоров'я, зіштовхнулась з численними викликами у сфері біобезпеки та біозахисту, а саме військові дії. Як наслідок, зростання міграційних потоків, загрози біотероризму, недофінансування системи охорони здоров'я та лабораторної діагностики ускладнює реалізацію ефективної політики біобезпеки та біозахисту. Водночас, впровадження сучасних підходів, зокрема, принципу "Єдиного здоров'я" (One Health), дозволяє посилити систему та підвищити рівень готовності до нових пандемій, що забезпечать захист здоров'я населення у довготривалій перспективі [5]. Суть принципу "Єдиного здоров'я" полягає у взамозв'язку між здоров'ям людей, тварин та навколишнім середовищем, що передбачає об'єднання зусиль не тільки у сфері охорони здоров'я, а також в ветеринарії та екології [6].

Важливо підкреслити, що міжнародний досвід Канади в імплементації принципу «Єдиного здоров'я» зосереджений на впровадження міжгалузевих робочих груп, які координують дії між службами медицини та ветеринарії, що дозволяє ефективно боротись зі спалахами зоонозних захворювань [7]. В той же час досвід Африки показує, що для боротьби з Еболою місцеві уряди для моніторингу здоров'я тварин та людей у регіонах, співпрацюють з Всесвітньою організацією охорони здоров'я(ВООЗ) [4].

Тому впровадження принципу "Єдиного здоров'я" для України стало ключовим кроком у зміцнені системи біобезпеки, що дозволяє створювати міжгалузеві комісії для координації співпраці між службами: медицини, ветеринарії та екології, що дає змогу моніторингу зоонозних захворювання з міжнародними організаціями [6].

Мета статті проаналізувати актуальні виклики, загрози та перспективи розвитку системи біологічної безпеки та біозахисту як на міжнародному рівні, так і в Україні.

Виклад основного матеріалу. Незважаючи на наявність національних стратегій, проблема біобезпеки не може вирішуватися лише на рівні окремих країн. Для мінімізації ризиків та швидкого реагування на біологічні загрози необхідні узгоджені дії на міжнародному рівні, що регламентуються ММСП [4]. Тому, у забезпеченні біобезпеки важливу роль спрямовано на мінімізацію впливу інфекційних захворювань на глобальне здоров'я, впроваджуючи заходи з попередження, виявлення та стримування поширення патогенів на окремих територіях та за її межі [3]. Зокрема, встановлюючи єдині стандарти, що включають заходи з моніторингу, карантинних обмежень та обміну інформацією між/для всіх країн-учасниць у питаннях контролю за біологічними загрозами, дозволять забезпечити міжнародне врегулювання небезпек.

Також варто зазначити одним з головних аспектів ММСП є принцип вчасного виявлення нових біологічних загроз та оперативне реагування на них [4]. Завдяки інтегрованим системам спостереження та співпраці між національними центрами громадського здоров'я вдається локалізувати спалахи хвороб та мінімізувати вплив на систему "Єдиного здоров'я . Водночас, ефективність цих заходів залежить від дотримання країнами-учасницями впроваджених правил та злагодженій координації та готовності відповідно міжнародному рівню імплементації угоди в нормативно-правове поле країни із урахуванням національного контексту.

Крім того, ММСП також містять положення щодо регулювання міжнародних перевезень і контролю на кордонах. Тому, особливо важливо в умовах глобалізації, коли міграційні процеси значно пришвидшують поширення небезпечних інфекцій країни повинні мати спеціальні карантинні зони, обладнані лабораторії та відповідний медичний персонал, який може швидко реагувати на нові загрози.

Досвід боротьби з COVID-19 продемонстрував певні недоліки у роботі існуючих правил біологічної безпеки [2]. Недостатня публічність у повідомленні про нові інфекційні спалахи, затримки в обміні даними та слабка міжнародна координація стали факторами, що посилили катастрофічні наслідки пандемії. Зокрема, необхідність перегляду та вдосконалення механізмів взаємодії в межах ММСП, потребують адаптації до умов урбанізації та удосконалення новітніх технологій [8]. Наприклад шляхом створення та покращення цифрових платформ для обміну інформацією та посилення відповідальності держав за недотримання вимог, щодо біологічної безпеки та біологічного захисту із ризиком транскордонного поширення інфекційного захворювання у інші країни. Отже, за допомогою ефективної міжнародної співпраці можна забезпечити надійний захист від майбутніх пандемій.

Досвід країн з ефективно впровадженої практики біологічної безпеки можуть бути корисними для України. Наприклад, у США діє розгалужена система біозахисту, яка включає як федеральні, так і регіональні центри

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

контролю та профілактики захворювань (CDC) [9]. Ця система забезпечує швидке виявлення та реагування на біологічні загрози, такі як спалахи грипу чи еболи. Крім того, США активно інвестують у дослідження патогенів та розробку нових методів діагностики та лікування.

Провідну координуючу роль у формуванні глобальних стандартів біобезпеки виконує ВООЗ відповідно до вимог ММСП - основним інструментом для запобігання поширенню інфекційних захворювань. Однак, як показала пандемія COVID-19, ефективність ММСП залежить від готовності країн дотримуватися цих правил та оперативно реагувати на загрози.

Варто зазначити, що критичне значення має біобезпека лабораторії, що працюють з високо патогенними мікроорганізмами (рівні біологічної безпеки BSL - 3 та BSL - 4) [10], які проводять дослідження з ідентифікації та розробки заходів протидії цим небезпекам. Однак недотримання протоколів безпеки на об’єктах підвищеної небезпеки може призвести до тяжких наслідків, включаючи випадковий витік патогенів.

Як результат у грудні 2024 року Спеціальний підкомітет Палати представників США з питань пандемії коронавірусу оприлюднив фінальний звіт, в якому зазначено, що коронавірусна хвороба COVID-19, ймовірно, виникла внаслідок лабораторного інциденту в Ухані, Китай [2]. Основні аргументи на користь цієї гіпотези включають унікальні особливості SARS-CoV-2, щодо біологічної характеристик вірусу, які вказують на штучне походження. Крім того, всі випадки COVID-19 походять від єдиного джерела, а епіцентр спалаху в місті Ухань, де розташована провідна китайська лабораторія з дослідження SARS-подібних вірусів, яка має історію проведення досліджень із підвищення функцій вірусів (gain-of-function) при недостатньому рівні біобезпеки. Ще одним з факторів лабораторного походження є відсутність доказів природнього походження вірусу та інфікування дослідників з лабораторії, які мали схожі симптоми на COVID-19 до офіційного виявлення цієї хвороби . Як підсумок, підкреслюється важливість суворого дотримання протоколів біобезпеки та біозахисту в лабораторіях, особливо при проведенні досліджень, пов'язаних з модифікацією патогенів. Недостатній контроль та порушення стандартів безпеки можуть призвести до глобальних наслідків, як це продемонструвала пандемія COVID-19.

У США та Європі існують суворі стандарти для таких лабораторій, включаючи вимоги до фізичної безпеки, навчання персоналу та протоколів у разі аварій. Наприклад, у США всі BSL-4 лабораторії підлягають регулярним перевіркам з боку федеральних органів. Крім того, сучасні лабораторії все частіше стикаються з кіберзагрозами, які можуть призвести до витоку конфіденційних даних або навіть саботажу досліджень. Для запобігання таким інцидентам необхідно впроваджувати сучасні системи кібербезпеки, включаючи шифрування даних, двофакторну автентифікацію та регулярний аудит систем.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Крім того, звіт наголошує на необхідності прозорості та міжнародної співпраці у сфері біологічних досліджень. Відмова від надання інформації або перешкоджання розслідуванням може ускладнити виявлення джерела інфекції та впровадження ефективних та вчасних заходів для запобігання подібним інцидентам у майбутньому.

До суттєвих ризиків, пов'язаних із лабораторною біобезпекою та біозахистом, відноситься недостатній рівень підготовки персоналу до роботи з небезпечними патогенами, відсутність належного контролю за транспортуванням біологічних агентів та можливі кіберзагрози та несанкціонований доступ до лабораторних баз даних. Тому, важливим елементом у зменшенні цих ризиків є впровадження стандартизації процесів та впровадження сучасних технологій контролю, зокрема автоматизованих систем спостереження за дотриманням стандартних операційних процедур (алгоритмів тощо) та безпекою лабораторних процесів під час роботи із небезпечними патогенами.

В той же час, через активні бойові дії та міграційні процеси Україна стикається з підвищеними ризиками поширення інфекцій, зокрема транскордонних. Наприклад, спалах кору в Румунії може мати вплив на рівень захворюваності в прикордонних областях України, про що можна казати, проаналізувавши інформацію про рівень захворюваності на кір у сусідніх країн та ретроспективний аналіз рівнів захворюваності на певних прикордонних територіях областей. Значний вплив на біобезпеку України зазнають військові дії, що можуть спричинити руйнування лабораторій та інфраструктури біобезпеки. В той же час велика кількість переміщених осіб підвищує ризик поширення інфекційних хвороб, а недостатнє фінансування та нестача кваліфікованих кадрів у сфері біозахисту може призвести до надзвичайних ситуацій глобального характеру. Крім того, держава взяла на себе зобов'язання впровадження, щодо підвищення рівня готовності до біологічних ризиків відповідно до Угоди про асоціацію з ЄС, яка передбачає захист здоров'я людей і тварин, запобігання інфекційним загрозам. Проте важливим залишається питання фінансування та кадрове забезпечення у сфері біозахисту, що створює перепони до реалізації угоди. Україна виділяє значно менше коштів на охорону здоров'я порівняно з іншими країнами Європи.

Таким чином, впровадження ММСП в Україні закріплене на нормативному рівні [4], що забезпечує оперативне реагування на загрози та оновлюється за необхідності, створюючи перспективи для розвитку системи біобезпеки. Зокрема, у відповідь на сучасні виклики у сфері біологічної безпеки та захисту, Україна розробила проект Закону "Про біологічну безпеку та біологічний захист" [7]. Цей законопроект спрямований на створення єдиної системи біобезпеки та біозахисту, що функціонуватиме за принципом "Єдиного здоров'я", об'єднуючи зусилля у сфері охорони здоров'я людей, тварин та довкілля [5].

Основні положення проекту Закону є те що Кабінет Міністрів України, уповноважений орган у сфері біобезпеки та інші центральні органи виконавчої

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

влади отримують конкретні завдання щодо реалізації державної політики у цій сфері. В той же час: встановлюються вимоги до суб'єктів, які працюють з біологічними агентами, включаючи обов'язкову реєстрацію, ліцензування та акредитацію для роботи з агентами 3-4 груп ризику, що дозволяє врегулювати діяльність з обігу біологічних агентів. Не менш важливим є те, що законопроект передбачає впровадження контролю за дослідженнями подвійного використання, що включає нагляд за науковими розробками, які можуть застосовуватися як у мирних, так і у військових цілях, а також створення та підтримку національних колекцій мікроорганізмів для сприяння науковим дослідженням і забезпечення швидкого реагування на біологічні загрози. Варто додати, що Україна планує активізувати взаємодію з міжнародними організаціями та партнерами для обміну досвідом, технологіями та координації дій у сфері біобезпеки. Також акцентується увага на розвитку наукових досліджень у цій сфері. Отже прийняття та реалізація цього законопроєкту сприятиме посиленню національної безпеки, захисту здоров'я населення та довкілля від потенційних біологічних загроз, а також інтеграції України у міжнародну систему біологічної безпеки.

Висновки.Біологічна безпека в умовах сучасних загроз є глобальним викликом, що вимагає скоординованих дій на міжнародному та національному рівнях. Аналіз міжнародного досвіду показав, що ММСП створюють основу для боротьби з біологічними загрозами, однак їх ефективність залежить від належної імплементації та координації між країнами. Пандемія COVID-19 виявила слабкі місця в системі біобезпеки, зокрема недостатню прозорість, затримки в обміні інформацією та ризики лабораторних інцидентів, як це ймовірно сталося в Ухані (звіт США, 2024). Для України ключовими викликами залишаються військові дії, міграційні потоки та недофінансування системи охорони здоров’я, що ускладнюють забезпечення біозахисту. Водночас розробка законопроекту "Про біологічну безпеку та біологічний захист" та інтеграція принципу "Єдиного здоров’я" відкривають перспективи для зміцнення національної системи біобезпеки. Подальший розвиток потребує вдосконалення лабораторної інфраструктури, підготовки кадрів та активізації міжнародного співробітництва. Таким чином, поєднання глобальних стандартів і національних ініціатив є запорукою ефективного захисту від біологічних загроз у довгостроковій перспективі.

Література:

1. Національний інститут здоров'я (NIH). (2023). Дослідження з підвищення функцій: Етичні та безпекові питання. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.nih.gov/about-nih/what-we-do/nih-turning-discovery-into-health/gain-function-research

2. Спеціальний підкомітет з питань пандемії коронавірусу. (2024). Післядіяльний огляд пандемії COVID-19: Уроки та подальші кроки. Палата представників США. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://oversight.house.gov/report/after-action-review-of-the-covid-19-pandemic-the-lessons-learned-and-a-path-forward/

3. Організація Об'єднаних Націй (ООН). (2021). Глобальна рамкова угода з біобезпеки та біозахисту. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.un.org/en/global-issues/biosafety

4. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). (2021). Міжнародні медико-санітарні правила (2005). [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.who.int/ihr/en/

5. Європейський центр профілактики та контролю захворювань (ECDC). (2022). Єдине здоров'я: Комплексний підхід до здоров'я та добробуту. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ecdc.europa.eu/en/one-health

6. Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (FAO). (2022). Підхід "Єдине здоров'я" до зоонозних захворювань. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.fao.org/one-health/en/

7. Проєкт Закону України про біологічну безпеку та біологічний захист. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://moz.gov.ua/uk/proekt-zakonu-ukraini-pro-biologichnu-bezpeku-ta-biologichnij-zahist

8. Саміт Великої сімки (G7). (2021). Ініціатива з глобальної підготовки до пандемій. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.g7uk.org/global-pandemic-preparedness

9. Європейський центр профілактики та контролю захворювань (ECDC). (2022). Єдине здоров'я: Комплексний підхід до здоров'я та добробуту. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.ecdc.europa.eu/en/one-health

10. Всесвітня організація охорони здоров'я. (2020). Посібник із лабораторної біобезпеки, 4-е видання. [Електронний ресурс] – Режим доступу: https://www.who.int/publications/i/item/9789240011311

References:

1. Natsionalnyi instytut zdorovia (NIH). (2023). Doslidzhennia z pidvyshchennia funktsii: Etychni ta bezpekovi pytannia [Gain-of-Function Research: Ethical and Safety Concerns]. National Institutes of Health (NIH). Retrieved from https://www.nih.gov/about-nih/what-we-do/nih-turning-discovery-into-health/gain-function-research.

2. Spetsialnyi pidkomitet z pytan pandemii koronavirusu. (2024). Pislidiialnyi ohliad pandemii COVID-19: Uroky ta podalshi kroky [After Action Review of the COVID-19 Pandemic: The Lessons Learned and a Path Forward]. U.S. House of Representatives. Retrieved from https://oversight.house.gov/report/after-action-review-of-the-covid-19-pandemic-the-lessons-learned-and-a-path-forward/.

3. Orhanizatsiia Obiednanykh Natsii (OON). (2021). Hlobalna ramkova uhoda z biobezpeky ta biozakhystu [Global Framework for Biosafety and Biosecurity]. United Nations (UN). Retrieved from https://www.un.org/en/global-issues/biosafety.

4. Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia (VOOZ). (2021). Mizhnarodni medyko-sanitarni pravila (2005) [International Health Regulations (2005)]. World Health Organization (WHO). Retrieved from https://www.who.int/ihr/en/.

5. Yevropeiskyi tsentr profilaktyky ta kontroliu zakhvoriuvan (ECDC). (2022). Yedyne zdorovia: Kompleksnyi pidkhid do zdorovia ta dobrobutu [One Health: A Holistic Approach to Health and Well-being]. European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC). Retrieved from https://www.ecdc.europa.eu/en/one-health.

6. Prodovolcha ta silskohospodarska orhanizatsiia OON (FAO). (2022). Pidkhid "Yedyne zdorovia" do zoonoznykh zakhvoriuvan [One Health Approach to Zoonotic Diseases]. Food and Agriculture Organization (FAO). Retrieved from https://www.fao.org/one-health/en/.

7. Verkhovna Rada Ukrainy. (n.d.). Proiekt Zakonu Ukrainy "Pro biolohichnu bezpeku ta biolohichnyi zakhyst" [Draft Law of Ukraine on Biological Safety and Biosecurity]. Verkhovna Rada of Ukraine. Retrieved from https://moz.gov.ua/uk/proekt-zakonu-ukraini-pro-biologichnu-bezpeku-ta-biologichnij-zahist.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

8. Samit Velykoi simky (G7). (2021). Initsiatyva z hlobalnoi pidhotovky do pandemii [Global Pandemic Preparedness Initiative]. G7 Summit. Retrieved from https://www.g7uk.org/global-pandemic-preparedness.

9. Yevropeiskyi tsentr profilaktyky ta kontroliu zakhvoriuvan (ECDC). (2022). Yedyne zdorovia: Kompleksnyi pidkhid do zdorovia ta dobrobutu [One Health: A Holistic Approach to Health and Well-being]. European Centre for Disease Prevention and Control (ECDC). Retrieved from https://www.ecdc.europa.eu/en/one-health.

10. Vsesvitnia orhanizatsiia okhorony zdorovia (VOOZ). (2020). Posibnyk iz laboratornoi biobezpeky, 4-e vydannia [Laboratory Biosafety Manual, 4th Edition]. World Health Organization (WHO). Retrieved from https://www.who.int/publications/i/item/9789240011311.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 616.155.194.8:613.2]-084

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1905-1921

Шанигін Антон Вікторович доктор філософії з медицини, доцент кафедри гігієни, медичної екології та громадського здоров'я, Одеський національний медичний університет, м. Одеса, тел.: (093) 372-71-27, https://orcid.org/0000-0003-2644-4542

СУЧАСНІ АСПЕКТИ ПРОФІЛАКТИКИ ЗАЛІЗОДЕФІЦИТНОЇ АНЕМІЇ: РОЛЬ РАЦІОНУ ХАРЧУВАННЯ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ОРГАНІЗМУ ЗАЛІЗОМ

Анотація. Залізодефіцитна анемія (ЗДА) є одним із найпоширеніших гематологічних порушень у світі, що характеризується зниженим рівнем гемоглобіну, порушенням транспорту кисню до тканин та розвитком хронічної гіпоксії. Дефіцит заліза має значний вплив на функціонування організму, зокрема на роботу серцево-судинної, нервової та імунної систем. Серед основних причин ЗДА – недостатнє надходження заліза з їжею, порушення його всмоктування в кишечнику, хронічні крововтрати та підвищена потреба у залізі під час вагітності та інтенсивного росту.

У статті розглянуто сучасні аспекти профілактики ЗДА, з особливим акцентом на роль раціону харчування у підтримці адекватного рівня заліза в організмі. Проведено аналіз міжнародних рекомендацій щодо добового споживання заліза, запропонованих Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ), Європейською асоціацією клінічного харчування (ESPEN) та іншими авторитетними науковими установами. Визначено, що потреба в залізі залежить від вікових та фізіологічних особливостей організму, а також від наявності супутніх захворювань, які можуть впливати на його метаболізм.

Особливу увагу приділено групам ризику, серед яких діти раннього віку, підлітки, вагітні жінки, люди похилого віку та особи з хронічними захворюваннями шлунково-кишкового тракту. Обговорено ключові фактори, що впливають на біодоступність заліза, зокрема різницю між гемовим (тваринного походження) та негемовим (рослинного походження) залізом. Показано, що засвоєння заліза залежить від присутності інгібіторів (фітати, таніни, кальцій) та стимуляторів (аскорбінова кислота, органічні кислоти), що потребує комплексного підходу до формування раціону.

Розглянуто ефективність різних підходів до профілактики ЗДА, включаючи збагачення продуктів харчування залізом, використання спеціальних дієтичних програм, а також застосування фармакологічних препаратів у випадках глибокого дефіциту. Обґрунтовано доцільність комплексного підходу до профілактики, що включає оптимізацію харчового статусу,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

контроль факторів ризику та освітню роботу серед населення щодо здорового харчування.

Результати дослідження можуть бути використані для розробки державних програм громадського здоров'я, спрямованих на зниження поширеності залізодефіцитної анемії серед уразливих категорій населення.

Ключові слова: залізодефіцитна анемія, залізо, харчування, профілактика, метаболізм, нутриціологія

Shanyhin Anton Viktorovych PhD in Medicine, Associate Professor at the Department of Hygiene, Medical Ecology, and Public Health, Odessa National Medical University, Odesa. tel.: (093) 372-71-27, https://orcid.org/0000-0003-2644-4542

MODERN ASPECTS OF IRON DEFICIENCY ANEMIA PREVENTION: THE ROLE OF DIET IN ENSURING IRON SUPPLY TO THE BODY

Abstract. Iron deficiency anemia (IDA) is one of the most common hematological disorders worldwide, characterized by reduced hemoglobin levels, impaired oxygen transport to tissues, and the development of chronic hypoxia. Iron deficiency significantly affects the functioning of the body, particularly the cardiovascular, nervous, and immune systems. The primary causes of IDA include insufficient dietary iron intake, impaired absorption in the intestines, chronic blood loss, and increased iron demand during pregnancy and periods of rapid growth.

This article examines modern aspects of IDA prevention, with a particular focus on the role of diet in maintaining adequate iron levels in the body. An analysis of international recommendations on daily iron intake is provided, including guidelines from the World Health Organization (WHO), the European Society for Clinical Nutrition and Metabolism (ESPEN), and other authoritative scientific institutions. It is determined that iron requirements depend on age, physiological characteristics, and the presence of comorbid conditions that may affect its metabolism.

Special attention is given to at-risk groups, including young children, adolescents, pregnant women, the elderly, and individuals with chronic gastrointestinal disorders. The key factors influencing iron bioavailability are discussed, particularly the differences between heme (animal-derived) and non-heme (plant-derived) iron. It is demonstrated that iron absorption depends on the presence of inhibitors (phytates, tannins, calcium) and enhancers (ascorbic acid, organic acids), highlighting the need for a comprehensive approach to dietary planning.

The effectiveness of various IDA prevention strategies is reviewed, including iron fortification of foods, specialized dietary programs, and pharmacological

interventions in cases of severe deficiency. The importance of an integrated prevention approach is substantiated, incorporating dietary optimization, risk factor control, and public health education on healthy nutrition.

The study's findings can be utilized in the development of public health programs aimed at reducing the prevalence of iron deficiency anemia among vulnerable populations.

Keywords: iron deficiency anemia, iron, nutrition, prevention, metabolism, nutrition science.

Постановка проблеми. Анемія (недокрів'я, малокрів'я) — клініко-гематологічний синдром, що характеризується зменшенням вмісту гемоглобіну та / або еритроцитів в одиниці об'єму крові, який призводить до гіпоксії тканин [1]. Найпоширенішою формою порушення синтезу гемоглобіну в світі є залізодефіцитна анемія (ЗДА). Дана патологія виникає внаслідок порушення синтезу гемоглобіну, через брак заліза в організмі. Окремо також варто зазначити, що на розвиток ЗДА можуть впливати інфекції, генетичні фактори та гіповітамінози (нестача вітамінів А, В12 та фолієвої кислоти), а також недоліки харчування [1, 2]. За даними ВООЗ, анемія є глобальною проблемою громадського здоров’я в багатьох країнах світу [3].

Хронічний дефіцит заліза в організмі може виступати в якості тригеру значної кількості патологічних станів: від хронічної втоми та випадання волосся до серцевої недостатності та навіть певних онкологічних захворювань [1-4]. Доведено, що хронічний дефіцит заліза поєднується з порушенням когнітивного розвитку дітей дошкільного віку, зниженням працездатності, когнітивними та поведінковими розладами у дорослих. Брак заліза у вагітних жінок підвищує ризик народження дитини з низькою масою тіла, передчасним пологам та захворюваннями матері [3, 5].

Через зростаючу занепокоєність з приводу ризиків для здоров'я, асоційованих з низьким рівнем заліза сироватки крові, зростає інтерес до проблеми адекватної забезпеченості організму сучасної людини цим мікроелементом і способами надійної компенсації його дефіциту, а також шляхів профілактики ЗДА [1, 3-5].

Мета статті - проаналізувати літературні джерела щодо впливу раціону харчування на рівень забезпечення організму людини залізом, а також сучасні підходи до профілактики залізодефіцитної анемії.

Матеріали та методи. Систематичний аналіз наукових статей вітчизняних та зарубіжних авторів, присвячених питанням ролі раціону харчування в забезпеченості достатнім рівнем заліза організму людини, які було опубліковано у базах даних Scopus, PubMed, Web of Science, MedLine, EMBASE українською та англійською мовами за період із 2010 по 2025 рік.

Виклад основного матеріалу.

Епідеміологія, причини виникнення та групи ризику розвитку анемії. В глобальних масштабах за оцінками експертів ВООЗ анемію пов’язану з

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

дефіцитом заліза станом на 01.05.2023 року мали 40% всіх дітей у віці від 6 місяців до 5 років, 37% вагітних та 30% жінок у віці від 15 до 49 років [1, 6].

Найбільша кількість населення, яке потерпає від ЗДА зафіксовано в Африці та Південно-Східній Азії. Так за оцінками досліджень на Африканському континенті 106 млн. жінок і 103 млн. дітей мають ЗДА, в той час, як в Південно-Східній Азії цей показник сягає 244 млн. у жінок і 83 млн. у дітей [7]. Згідно з результатами дослідження **NFHS-5**, проведеного в Індії у 2019–2021 роках, ЗДА була виявлена у **25,0% чоловіків** та **57,0% жінок** у віковій групі 15–49 років. Серед підлітків у віці 15-19 років, цей показник становив **31,1% серед хлопців** і **59,1% серед дівчат.** Крім того, анемію діагностували у **52,2% вагітних жінок** та **67,1% дітей** віком 6–59 місяців [7-9].

Навпаки, найменший рівень поширеності анемії, за результатами дослідження оприлюдненого в 2021 році було зафіксовано в Австралії (5,7%), Західній Європі (6,0%) та у країнах Північної Америки з високим рівнем доходу (6,8%) [3]. Значні відмінності у частоті цього захворювання спостерігалися на рівні окремих держав.

Станом на 2021 рік найбільший рівень поширеності анемії було зафіксовано у трьох країнах – Малі, Замбії та Того, де цей показник перевищував 50%. Водночас серед країн із найнижчими показниками виявилися Ісландія, Норвегія та Монако, де частка населення, що страждає на анемію, не перевищувала 5% [3].

Залізодефіцитна анемія є поширеною патологією в Україні. За даними Центру медичної статистики Міністерства охорони здоров'я України, у 2013 році поширеність анемії становила 1613,4 випадків на 100 000 населення, а у 2014 році — 1515,4 на 100 000 населення, що складає приблизно 1% у структурі загальної захворюваності [2, 10]. З цих випадків на ЗДА припадало 1457,7 (90,35%) на 100 000 населення у 2013 році та 1372,8 (90,59%) в 2014 році [1, 2, 11]. Зниження кількості випадків ЗДА у 2014 році вірогідно пов’язано з відсутністю даних з тимчасово окупованих територій АР Крим та м. Севастополя, а також непідконтрольних Україні територій Луганської та Донецької областей. Серед різних вікових груп анемія розподілена нерівномірно. Глобальна поширеність анемії серед дітей дошкільного віку складає близько 47,4%, серед дітей шкільного віку — 25,4%, серед чоловіків — 12,7%, а серед людей літнього віку — 23,9% [2].

Ці статистичні дані підкреслюють актуальність проблеми ЗДА в Україні та необхідність впровадження ефективних заходів для її профілактики, діагностики та лікування. На жаль, у відкритих джерелах відсутні детальні статистичні дані щодо поширеності ЗДА в Україні після 2015 року. Однак, за інформацією ВООЗ, станом на 2021 рік близько 2 мільярдів людей у світі страждали на анемію, причому понад 66% цих випадків були спричинені дефіцитом заліза в раціоні [12]. Відсутність оновлених національних статистичних даних підкреслює необхідність проведення сучасних епідеміологічних

досліджень в Україні для оцінки поширеності ЗДА та розробки ефективних стратегій профілактики і лікування цього захворювання.

Визначають фактори ризику, розвитку залізодефіцитної анемії, які в свою чергу поділяються на основні та другорядні [2, 5, 13].

Основні фактори ризику розвитку ЗДА:

1. Групи населення, що мають підвищений ризик дефіциту заліза: вагітні жінки; жінки репродуктивного віку; немовлята та діти в період активного росту (особливо народжені передчасно або з вагою менше ніж 2500 г або понад 4500 г); жінки, які народжували 3 і більше разів або мають короткий інтервал між пологами (менше року); молоді матері віком до 18 років; діти, народжені в результаті багатоплідної вагітності або при ускладненому перебігу другої половини вагітності (гестози, фетоплацентарна недостатність, хронічні захворювання матері); немовлята з низькими запасами заліза при народженні через порушення матково-плацентарного кровообігу, фетоплацентарні кровотечі, синдром фетальної трансфузії при багатоплідній вагітності, внутрішньоутробну мелену.

2. Порушення всмоктування заліза: захворювання шлунково-кишкового тракту (запальні процеси в кишечнику, пептична виразка, хвороба Уіпла, інфекція Helicobacter pylori); стани після оперативного втручання на органах травлення, включаючи баріатричну хірургію; діарея; довготривале застосування медикаментів, що впливають на всмоктування заліза (антациди, блокатори Н2-рецепторів, інгібітори протонної помпи, препарати магнію або цинку); медичні втручання, зокрема гемодіаліз, що сприяє втратам мікроелементів.

3. Стану, що супроводжуються втратою крові: рясні менструальні кровотечі; часте донорство крові; захворювання шлунково-кишкового тракту, що супроводжуються прихованими крововтратами (ерозивний гастрит, запальні процеси в кишечнику, рак товстої кишки, колоректальна аденома); паразитарні захворювання (глистяні інвазії); пароксизмальна нічна гемоглобінурія, що супроводжується руйнуванням еритроцитів.

4. Прийом медикаментів, що підвищують ризик шлунково-кишкових кровотеч, зокрема нестероїдних протизапальних засобів.

Другорядні фактори ризику розвитку ЗДА:

1. Низький соціально-економічний статус, що обмежує доступ до збалансованого харчування.

2. Часте донорство крові (більше двох донацій на рік для жінок і більше трьох — для чоловіків).

3. Післяпологовий період

4. Вегетаріанство (якщо харчування не збалансоване та не включає достатню кількість продуктів, що містять залізо та інші необхідні мікроелементи).

Фізіологічні ефекти заліза. Залізо є одним із ключових мікроелементів, що бере участь у функціонуванні понад семи десятків ферментативних систем,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

які забезпечують життєво важливі біохімічні процеси в організмі. Основною його функцією є транспортування кисню до клітин та участь у механізмах енергетичного обміну, зокрема в процесах окисного фосфорилювання. Крім того, залізо відіграє важливу роль у механізмах детоксикації, модуляції імунної відповіді, а також у синтезі нуклеїнових кислот, колагену, тирозину та катехоламінів. Оптимальний рівень заліза в організмі підтримується завдяки генетично запрограмованим механізмам регуляції його надходження та виведення, що забезпечує сталість метаболічного гомеостазу. [5, 14].

Основним внутрішнім резервуаром заліза в організмі є гемоглобін еритроцитів, які підлягають руйнуванню та переробці макрофагальною системою селезінки, печінки й кісткового мозку. Для синтезу гемоглобіну щодня необхідно близько 25 мг заліза, причому приблизно 80 % цієї потреби покривається за рахунок повторного використання заліза з деградованих еритроцитів, тоді як залишкова частина надходить із харчових джерел або резервних запасів організму. Надходження заліза з їжею в середньому становить 10–15 мг на добу, однак рівень його абсорбції у кишечнику залишається відносно низьким – не більше 5–10 %, що відповідає приблизно 1 мг. У складі продуктів харчування залізо здебільшого присутнє у вигляді тривалентних йонів (Fe^{3+}), які в дванадцятипалій кишці за допомогою ферменту редуктази (DCYTB) відновлюються до двовалентної форми (Fe^{2+}), що характеризується значно вищою біологічною доступністю. [5, 15].

Засвоєння заліза відбувається переважно у проксимальному відділі тонкого кишечника (дванадцятипала кишка та проксимальна частина порожньої кишки) і регулюється відповідно до фізіологічних потреб організму. У разі дефіциту цього мікроелемента відбувається посилена експресія білка-транспортера DMT1 (divalent metal transporter 1), що сприяє інтенсивнішому перенесенню двовалентного заліза (Fe^{2+}) через апікальну мембрану ентероцитів. Навпаки, при надмірному надходженні заліза активується його зв’язування з феритином, що запобігає надлишковому накопиченню в тканинах [5, 16].

Важливу роль у регуляції метаболізму заліза відіграє гепцидин-25 – пептидний гормон, який синтезується гепатоцитами. Він контролює рівень мікроелемента в організмі шляхом зв’язування з феропортином (FPN1) – білком, що транспортує залізо з ентероцитів у кров. Це спричиняє деградацію феропортину, що призводить до зменшення вивільнення заліза як із ентероцитів, так і з макрофагів.

У системному кровообігу двовалентне залізо (Fe^{2+}) окиснюється до тривалентної форми (Fe^{3+}) за участю ферментів гефастину (в ентероцитах) та церулоплазміну (в плазмі крові). Після цього воно транспортується у зв’язаному стані з трансферином – основним білком-переносником, який доставляє залізо до клітин-мішеней. Трансферин зв’язується зі специфічними рецепторами клітин, що ініціює подальше використання мікроелемента для синтезу гему або його депонування у вигляді феритину [5, 17, 18] (Рис.1).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

На відміну від трансферину, лактоферин має вищу афінність до заліза, що забезпечує більш повільне вивільнення іонів. Однак у дорослому організмі він відіграє переважно імуномодулюючу роль, а його значення в системному транспортуванні заліза є обмеженим [5, 18].

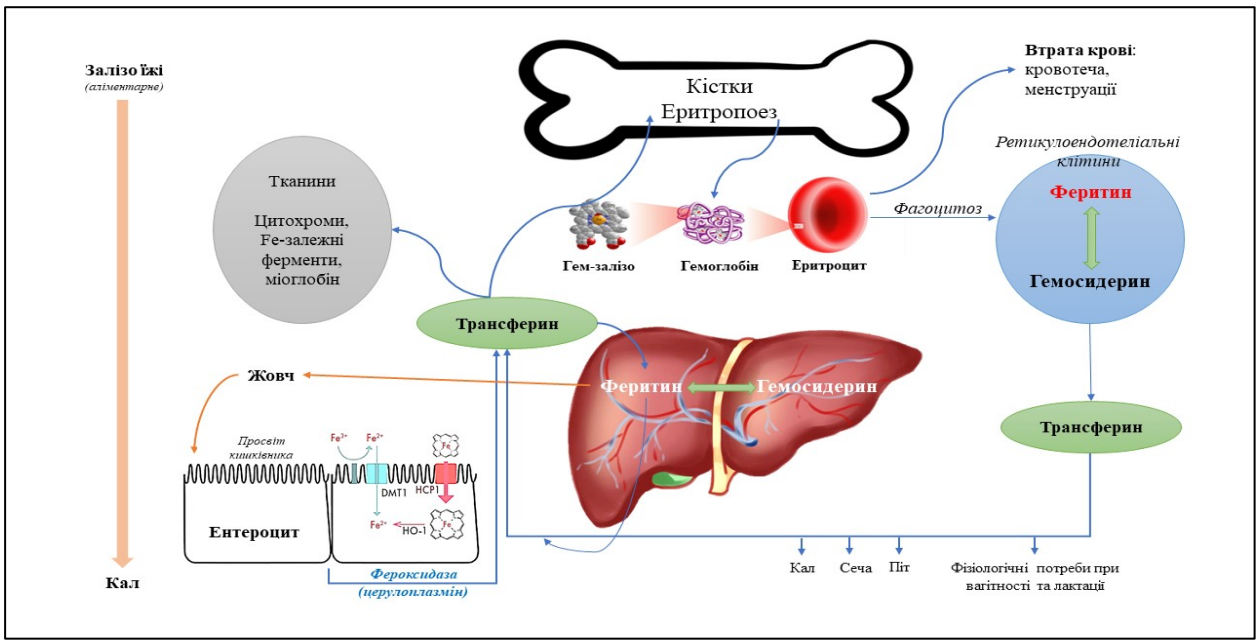

Рис. 1. Метаболізм заліза

Загальний вміст заліза в людському організмі варіюється в межах 3–4 г. Основна його частина, приблизно 2,5 г, зосереджена в гемоглобіні еритроцитів, тоді як близько 400 мг міститься в складі міоглобіну, цитохромів і ферментних систем. Резерви заліза накопичуються у двох основних формах — **феритині**, що слугує активним джерелом мікроелемента, та **гемосидерині,** який виступає менш мобільним запасом. Основними місцями депонування є печінка, селезінка, кістковий мозок і м'язова тканина. Феритин забезпечує швидке вивільнення заліза за необхідності, тоді як гемосидерин віддає його значно повільніше [5, 17, 19].

У здорової людини підтримується динамічна рівновага між надходженням та втратою заліза. Щоденні фізіологічні втрати мікроелемента становлять приблизно **1 мг у чоловіків, 1,5 мг у жінок репродуктивного віку** (через менструальні крововтрати) та **до 2 мг у вагітних**. Екскреція заліза відбувається через злущування епітеліальних клітин шкіри, втрату волосся, а також із сечею та жовчю, що сприяє підтриманню стабільного рівня мікроелемента в організмі [18, 20].

Клінічні прояви ЗДА характеризується порушенням транспорту кисню через зниження рівня гемоглобіну та кількості еритроцитів, що зумовлює розвиток гіпоксії тканин [1-3]. Пацієнти можуть скаржитися на загальну слабкість, швидку стомлюваність, знижену працездатність, запаморочення,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

шум у вухах, миготіння «мушок» перед очима, пришвидшене серцебиття та задишку при фізичних навантаженнях. У деяких випадках спостерігаються епізоди непритомності [1, 2, 5]. Крім того, можливе погіршення когнітивних функцій, ослаблення пам'яті, сонливість [1, 5]. Варто зазначити, що вираженість симптомів не завжди прямо корелює з рівнем гемоглобіну та кількістю еритроцитів, оскільки організм поступово адаптується до хронічного дефіциту заліза, а пацієнти часто пояснюють свій стан перевтомою, стресовими ситуаціями або іншими зовнішніми факторами [5].

При клінічному огляді визначається блідість шкірних покривів та видимих слизових оболонок. У деяких випадках шкіра набуває зеленкуватого відтінку («хлороз»), а в інших – жовтувато-воскового забарвлення, що найчастіше помітно в ділянці навколо рота (симптом «жовтих вусів хлоротиків») [2, 5, 21]. Для анемії також характерна відсутність природного рум'янцю на щоках. Вранці можуть спостерігатися набряки повік («мішки» над і під очима), а також пастозність шкіри в ділянці гомілок і стоп. Дефіцит заліза може призводити до розвитку міокардіодистрофічного синдрому, а також супроводжуватися схильністю до зниження артеріального тиску [2-5, 22].

Порушення з боку серцево-судинної системи виникають за умов зниження рівня гемоглобіну до 70–80 г/л, а якщо його концентрація падає нижче 40 г/л, зростає ризик розвитку анемічної коми [23].

Сидеропенічний синдром є наслідком недостатнього вмісту заліза в тканинах. Він проявляється змінами смакових і нюхових відчуттів. Хворі можуть відчувати непереборне бажання вживати нетипові або неїстівні речовини: крейду, зубний порошок, вугілля, глину, пісок, лід, сире тісто, фарш або крупи. Цей симптом частіше зустрічається у дітей і жінок репродуктивного віку. Крім того, можливе викривлення нюху, коли пацієнти відзначають приємні відчуття від запахів бензину, ацетону, свіжої фарби, лаку чи побутової хімії [2, 5, 25].

Дефіцит заліза негативно позначається на стані шкіри, нігтів і волосся. Шкіра стає сухою, схильною до лущення, можуть з'являтися тріщини, особливо в куточках рота (ангулярний стоматит). Нігті стають крихкими, можуть набувати увігнутої форми (койлоніхія). Волосся втрачає блиск, стоншується і починає інтенсивно випадати [2, 22, 25].

Зміни слизових оболонок проявляються атрофією епітелію язика (глосит), що супроводжується больовими відчуттями, печінням і зміною сприйняття смаку [4, 11]. Ураження слизової стравоходу може спричинити дисфагію (синдром Пламмера-Вінсона), що утруднює процес ковтання їжі. Дефіцит заліза також може сприяти розвитку хронічних запальних процесів у шлунково-кишковому тракті, що ще більше погіршує його всмоктування [13, 16].

У пацієнтів із залізодефіцитною анемією часто спостерігається зниження імунітету, що підвищує ризик інфекційних захворювань. Такі особи більш схильні до частих респіраторних інфекцій, стоматитів, гінгівітів та грибкових уражень слизових оболонок [2, 26].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Методи оцінки рівня заліза в організмі людини. Процес діагностики ЗДА може бути як відносно простим, так і доволі складним. Випадки, коли лікар має достатній досвід і володіє знаннями щодо класичних та атипових варіантів клінічного перебігу захворювання, а також знайомий із сучасними методами лабораторного обстеження, дозволяють швидко встановити правильний діагноз [1, 2, 11]. Однак у ситуаціях, коли ЗДА маскується під інші патології або є лише одним із симптомів іншого захворювання, діагностика ускладнюється. З практичного досвіду відомо, що помилки лікарів часто пов'язані з неправильним трактуванням аналізу крові та недостатньою увагою до непрямих ознак анемії [5, 27].

Сучасні методи лабораторної діагностики ЗДА ґрунтуються на комплексному аналізі периферичної крові з оцінкою морфологічних характеристик еритроцитів, визначенні показників метаболізму заліза, а також інших біохімічних параметрів. Ці дослідження дозволяють не лише підтвердити наявність анемії, а й диференціювати її від інших форм порушень кровотворення [2, 5, 28] (табл. 1).

Таблиця 1

Загальний розгорнутий аналіз крові з вивченням морфологічних показників еритроцитів та їх індексів	**Оцінка метаболізму заліза**
Гемоглобінометрія. Еритроцитометрія. Гематокритне число. Індекси еритроцитів. Колірний показник. Середній вміст гемоглобіну в еритроциті (MCH). Середня концентрація гемоглобіну в еритроциті (MCHC). Середній об'єм еритроцитів (MCV). Середній діаметр еритроцитів. Показник анізоцитозу еритроцитів (RDW). Ретикулоцити та ретикулоцитарна формула. Оцінка ефективності еритропоезу.	Коефіцієнт насичення залізом трансферину. Вміст трансферину у сироватці крові. Рівень розчинних в плазмі трансферинових рецепторів. Рівень гепсидину у сечі Десфераловий тест. Рівень феритину у сироватці крові. Рівень гепсидину у сироватці крові Дослідження харкотиння та промивних вод бронхів на гемосидерин. Радіологічні методи вивчення всмоктування та кінетики заліза. Аналіз сечі на гемосидерин та гемоглобін. Атомно - абсорбційна спектроскопія. Методи спектрального аналізу вмісту заліза та інших елементів в біологічних рідинах Рентген - флюоресцентний аналіз. Нейтронно - активаційний аналіз. Залізо сироватки крові. Загальна залізозв'язуюча здатність сироватки крові. Латентна залізозв'язуюча здатність сироватки крові.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Додатково до основних діагностичних методів може бути застосована стернальна пункція з дослідженням мієлограми та фарбуванням мазків кісткового мозку на вміст заліза, а також визначення рівня протопорфіринів в еритроцитах [1, 2, 28].

Ступінь тяжкості ЗДА визначається за рівнем гемоглобіну (табл. 2). Важливо зазначити, що рівень гемоглобіну не є раннім індикатором виснаження запасів заліза, оскільки його концентрація змінюється на більш пізніх етапах розвитку дефіциту [2, 5].

Таблиця 2

Ступінь тяжкості анемії згідно Уніфікованого клінічного протоколу первинної та вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги «Залізодефіцитна анемія»

Вікова група	Норма	Легкий	Середній	Тяжкий
Діти 6 - 59 місяців	≥110	100 - 109	70 - 99	<70
Діти 5 - 11 років	≥115	110 - 114	80 - 109	<80
Діти 12 - 14 років	≥120	110 - 119	80 - 109	<80
Не вагітні жінки (старше 15 років)	≥120	110 - 119	80 - 109	<80
Вагітні жінки	≥110 (105)*	100 - 109 (105)*	70 - 99	<70
Чоловіки	≥130	110 - 129	80 - 109	<80
**Для першого та третього триместру нормою слід вважати 110 г/л, для другого - 105 г/л*				

В Україні діагностика та лікування ЗДА регламентовані Уніфікованим клінічним протоколом первинної та вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги "Залізодефіцитна анемія", затвердженим Наказом МОЗ України №709 від 02.11.2015 р. Цей протокол розроблено на основі міжнародних рекомендацій, зокрема "Diagnosis and management of iron deficiency anaemia: a clinical update" (2010), UNICEF "National Iron Plus Initiative Guidelines for Control of IDA" (2013), WHO Global Database on Anaemia "Worldwide prevalence of anaemia 1993-2005", а також керівних документів British Society of Gastroenterology (2005, 2011) і British Committee for Standards in Haematology (2011) [2].

Нутрітивні джерела заліза. Засвоєння заліза з харчових продуктів є обмеженим і становить лише 10–20% від загального вмісту мікроелемента, що унеможливлює повне відновлення його дефіциту лише за допомогою дієтичних змін. Однак правильне харчування відіграє важливу роль у комплексній терапії ЗДА. Раціон таких пацієнтів має включати продукти, багаті на залізо, білки та інші мікроелементи, необхідні для кровотворення [24, 29].

Рекомендовані продукти: яловичий язик, м’ясо кролика, індички, курки, яловичина, білі гриби, гречана та вівсяна крупи, бобові, какао, шоколад, яйця, зелень, фрукти (персики, абрикоси, родзинки, чорнослив, яблука), фруктові

соки, мед, гематоген. Незважаючи на високий вміст заліза в цих продуктах, його засвоєння у кишечнику є обмеженим: з їжі засвоюється приблизно 2,5 мг заліза на добу. Значно краще всмоктується гемове залізо, що міститься у м'ясних продуктах (11–22%), порівняно з негемовим залізом із яєць, бобових, фруктів (до 3%) чи рису, шпинату та кукурудзи (1%) [5, 30].

Окрім заліза, для ефективного кровотворення необхідне надходження мікроелементів: кобальту (міститься в печінці, рибі, бобових, зернових, ягодах), міді (зернові, гриби, печінка, яловичина), цинку (дріжджі, печінка, нирки, бобові, яйця) та марганцю (крупи, зелень, шпинат, буряк, ягоди). Вживання меду, особливо темних сортів, сприяє покращенню всмоктування заліза, оскільки містить велику кількість фруктози та мікроелементів [29, 31].

Деякі продукти можуть пригнічувати засвоєння заліза [30, 31]. Так, кальцій, що міститься у молочних продуктах, може знижувати його абсорбцію, однак цей ефект залежить від концентрації кальцію. Також небажано поєднувати вживання заліза з продуктами, що містять фітати (злакові, висівки, рис, кукурудза), таніни (чай, червоне вино, хурма), поліфеноли (кава, чорний чай), а також із рослинами, багатими на щавлеву кислоту (буряк, капуста, шпинат, ревінь, горіхи), оскільки вони утворюють нерозчинні комплекси із залізом і знижують його біодоступність [31].

Важливо збалансувати раціон, забезпечивши присутність органічних кислот (аскорбінової, яблучної, лимонної), які покращують абсорбцію негемового заліза. Включення до раціону овочів, фруктів і напоїв, що містять вітамін С (яблука, цитрусові, гранат, ягоди, соки, морси), значно підвищує ефективність засвоєння заліза в кишечнику [29].

Фітотерапія також може сприяти покращенню засвоєння заліза. Відвари та настої з плодів шипшини, бузини, чорної смородини містять значну кількість вітаміну С, що стимулює всмоктування мікроелемента. Висушене листя чорної смородини, суниці, череди, кропиви, заварене в окропі, також може використовуватися як допоміжний засіб для профілактики та корекції ЗДА. Крім того, мінеральні води, багаті на залізо (наприклад, «Буковинська»), можуть додатково покращувати загальний рівень цього мікроелемента в організмі [29].

Забезпечення належного рівня заліза в організмі вимагає не лише корекції раціону, а й комплексного підходу до його засвоєння. Раннє виявлення латентного дефіциту заліза дозволяє вчасно вжити необхідних заходів і попередити розвиток анемії.

Норми споживання заліза, рекомендовані світовими спільнотами.

Для більшості людей найкращий спосіб профілактики розвитку ЗДА – це оптимізація раціону харчування за рахунок використання продуктів з високим вмістом заліза або у разі неможливості модифікації раціону харчування - використання харчових добавок [2, 5, 30-31]. Додавання до раціону харчування продуктів з високим вмістом заліза, доступних у

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

конкретному регіоні проживання, є фізіологічним способом профілактики гіпохромної анемії, що, у свою чергу, є дієвим способом запобігання розвитку патологічних станів, пов'язаних із низьким рівнем заліза [32]. Незважаючи на численні дослідження, рекомендовані добові норми споживання заліза варіюють у різних регіонах світу. На території України профілактичні дози заліза в раціоні харчування регламентуються Наказом МОЗ України від 03.09.2017 № 1073 «Про затвердження Норм фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії» і відрізняються залежно від віку. Окремо виділяється показники профілактичних доз заліза для вагітних та жінок у період лактації. Проте в багатьох країнах світу досі ведуться наукові дебати щодо визначення оптимальної щоденної профілактичної дози заліза в раціоні харчування, а також яким має бути оптимальний рівень заліза у сироватці крові для запобігання захворюванням (табл. 3) [2, 5, 25-32].

Таблиця 3

Норми споживання заліза, рекомендовані світовими спільнотами

Категорія населення		[1]ВООЗ (мг/добу)	[2]Європа (EFSA) (мг/добу)	[3]США (RDA, NIH) (мг/добу)	[4]Україна (МОЗ) (мг/добу)
0–6 міс.		0,3	6	0,27	0,3
7–12 міс.		11	8	11	10
1–3 роки		7	7	7	7
4–6 років		10	7	10	10
7–10 років		10	11	10	10
11–14 років	жінки	15	13	15	15
	чоловіки	12	11	11	12
15–18 років	жінки	15	16	15	18
	чоловіки	12	11	11	12
19–50 років	жінки	15	16	18	18
	чоловіки	10	11	8	10
>50 років		10	11	8	10
Вагітні жінки		27	16	27	25
Годуючі жінки		10	11	9	15

Примітка:

[1]Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ): "Iron requirements in human nutrition" (2004).

[2]Європейське управління з безпеки харчових продуктів (EFSA): "Scientific Opinion on Dietary Reference Values for iron" (2015).

[3]Національний інститут здоров'я США (NIH): "Iron: Fact Sheet for Health Professionals" (2022).

[4]Наказ МОЗ України №1073 від 03.09.2017 "Норми фізіологічних потреб населення України в основних харчових речовинах і енергії".

Висновки. Залізодефіцитна анемія залишається однією з найпоширеніших форм анемії у світі, суттєво впливаючи на якість життя населення. Недостатнє надходження заліза з їжею та порушення його метаболізму є

ключовими факторами розвитку цього стану. Проведений аналіз сучасних наукових джерел підтверджує важливість збалансованого раціону харчування у профілактиці та лікуванні ЗДА.

Епідеміологічні дані свідчать про високу поширеність дефіциту заліза серед вагітних жінок, дітей раннього віку та жінок репродуктивного періоду. Враховуючи фізіологічні особливості всмоктування мікроелемента, перевага надається продуктам, що містять гемове залізо, яке має вищу біодоступність. Окрім заліза, у процесах кровотворення беруть участь такі мікроелементи, як цинк, мідь, марганець і кобальт, а їхній дефіцит може посилювати порушення метаболізму заліза.

Оптимізація раціону та збагачення харчових продуктів залізом є важливими складовими профілактики залізодефіцитної анемії. Дотримання рекомендацій ВООЗ, EFSA та МОЗ України щодо добового споживання заліза дозволяє знизити ризик його дефіциту та пов'язаних ускладнень. Особливу увагу слід приділяти групам ризику, зокрема вагітним жінкам, дітям та підліткам, забезпечуючи їхні потреби за допомогою раціонального харчування або, за необхідності, додаткового застосування препаратів заліза під наглядом фахівців.

Запропоновані у статті дані підтверджують необхідність подальших досліджень щодо ефективності різних методів профілактики та лікування ЗДА, включно з оцінкою новітніх дієтичних стратегій і біоінженерних підходів до корекції дефіциту заліза.

Література:

1. Мандзій, З. П., Бойчук, О. Г., & Мигович, В. В. **(**2021). Корекція дефіциту заліза в клінічній картині внутрішньої медицини. *Екстрена медицина, 17*(3), 64–70. https://doi.org/10.22141/2224-0586.17.3.2021.234811

2. Залізодефіцитна анемія, Уніфікований клінічний протокол первинної та вторинної (спеціалізованої) медичної допомоги № 709 (2020). Міністерство охорони здоров'я України. https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0709282-15#Text

3. Prevalence, years lived with disability, and trends in anaemia burden by severity and cause, 1990–2021: findings from the Global Burden of Disease Study 2021. (2023). *The Lancet Haematology*. https://doi.org/10.1016/s2352-3026(23)00160-6

4. Шейх Алі, Д. Х., Соболєва, Ю. С., Ватан, М. М., & Шанигін, А. В. (2023). Ранні діагностичні критерії недостатку заліза у студентів Одеського регіону з точки зору гігієни. *Сучасні теоретичні та практичні аспекти клінічної медицини для здобувачів освіти другого (магістерського) рівня* (с. 94). https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/13268/Sheih.pdf?sequence=1&isAllowed=y

5. Видиборець, С. В. (2022). *Метаболізм заліза і залізодефіцитні стани: монографія*. https://doi.org/10.46299/979-8-88831-932-1

6. *Anaemia.* (n.d.). World Health Organization. https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/anaemia

7. Sankar, D., & Oviya, I. (2024). Multidisciplinary approaches to study anaemia with special mention on aplastic anaemia (Review). *International Journal of Molecular Medicine*, *54*(5). https://doi.org/10.3892/ijmm.2024.5419

8. Belwal, E., Pandey, S., & Sarkar, S. (2021). Anemia Prevalence in India Over Two Decades: Evidence from National Family Health Survey (NFHS). *International Journal of Science and Healthcare Research*, *6*(4), 335–340. https://doi.org/10.52403/ijshr.20211046

9. Ramachandran, P., & Kalaivani, K. (2018). Time trends in prevalence of anaemia in pregnancy. *Indian Journal of Medical Research*, *147*(3), 268. https://doi.org/10.4103/ijmr.ijmr_1730_16

10. *Залізодефіцитна анемія - Національний фармацевтичний університет кафедра фармакології та клінічної фармації*. (б. д.). Кафедра фармакології та фармакотерапії НФаУ. https://pharmacolpharmacother.nuph.edu.ua/zalizodeficitna-anemija/?utm_source=chatgpt.com

11. Устінов, О. В. (2016). Діагностика та лікування залізодефіцитної анемії. *Український медичний часопис.*, 1–4. https://api.umj.com.ua/wp/wp-content/uploads/2016/02/AnemiaPerv.pdf

12. *The Lancet: New study reveals global anemia cases remain persistently high among women and children. Anemia rates decline for men.* (n.d.). Institute for Health Metrics and Evaluation. https://www.healthdata.org/news-events/newsroom/news-releases/lancet-new-study-reveals-global-anemia-cases-remain-persistently

13. Snook, J., Bhala, N., Beales, I. L. P., Cannings, D., Kightley, C., Logan, R. P., Pritchard, D. M., Sidhu, R., Surgenor, S., Thomas, W., Verma, A. M., & Goddard, A. F. (2021). British Society of Gastroenterology guidelines for the management of iron deficiency anaemia in adults. *Gut*, gutjnl—2021–325210. https://doi.org/10.1136/gutjnl-2021-325210

14. Попович, М. Ю. (2023). Патогенетичне лікування залізодефіцитної анемії належним призначенням оральних форм засобів заліза. У *Current issues of science and integrated technologies* (с. 380–385). International Science Group. https://doi.org/10.46299/ISG.2023.1.1

15. Avni, T., Bieber, A., Grossman, A., Green, H., Leibovici, L., & Gafter-Gvili, A. (2015). The Safety of Intravenous Iron Preparations. *Mayo Clinic Proceedings*, *90*(1), 12–23. https://doi.org/10.1016/j.mayocp.2014.10.007

16. Попович, М. (2019). Обмін заліза та абсорбція заліза кишечником при хронічному гастриті. *SWorldJournal*, (16-01), 93–103. https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-16-01-039

17. Станіслав Видиборець & Дмитро Борисенко. (2019). Гепсидин, трансферин, феритин: фізіологічна роль як центральних регуляторів обміну заліза в організмі. *Science Review*, (10(27)), 8–16. https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/30122019/6862

18. Видиборець, С. В., & Дерпак, Ю. Ю. (2022). *Донації крові і метаболізм заліза: монографія*. Boston: Published by Primedia eLaunch. https://doi.org/10.46299/979-8-88831-933-8

19. Pullakhandam, S., & McRoy, S. (2024). Classification and Explanation of Iron Deficiency Anemia from Complete Blood Count Data Using Machine Learning. *BioMedInformatics*, *4*(1), 661–672. https://doi.org/10.3390/biomedinformatics4010036

20. Plays, M., Müller, S., & Rodriguez, R. (2021). Chemistry and biology of ferritin. *Metallomics*, *13*(5). https://doi.org/10.1093/mtomcs/mfab021

21. Pasricha, S.-R., Tye-Din, J., Muckenthaler, M. U., & Swinkels, D. W. (2020). Iron deficiency. *The Lancet*. https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)32594-0

22. Kumar, A., Sharma, E., Marley, A., Samaan, M. A., & Brookes, M. J. (2022). Iron deficiency anaemia: pathophysiology, assessment, practical management. *BMJ Open Gastroenterology*, *9*(1), Стаття e000759. https://doi.org/10.1136/bmjgast-2021-000759

23. Gianluigi Savarese, Stephan von Haehling, Javed Butler, John G F Cleland, Piotr Ponikowski, Stefan D Anker, Iron deficiency and cardiovascular disease, *European Heart Journal*, Volume 44, Issue 1, 1 January 2023, Pages 14–27, https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac569

24. Trukhan, D. I. T., Yurenev, G. L. Y., & Chusova, N. A. C. (2019). Iron deficiency anemia: actual aspects of diagnostics and treatment in real clinical practice of therapist. *Therapy*, *1_2019*, 172–181. https://doi.org/10.18565/therapy.2019.1.172-181

25. Iolascon, A., Andolfo, I., Russo, R., Sanchez, M., Busti, F., Swinkels, D., Aguilar Martinez, P., Bou-Fakhredin, R., Muckenthaler, M. U., Unal, S., Porto, G., Ganz, T., Kattamis, A., De Franceschi, L., Cappellini, M. D., Munro, M. G., & Taher, A. (2024). Recommendations for diagnosis, treatment, and prevention of iron deficiency and iron deficiency anemia. *HemaSphere*, *8*(7). https://doi.org/10.1002/hem3.108

26. Ni, S., Yuan, Y., Kuang, Y., & Li, X. (2022). Iron Metabolism and Immune Regulation. *Frontiers in Immunology*, *13*. https://doi.org/10.3389/fimmu.2022.816282

27. Al-Naseem, A., Sallam, A., Choudhury, S., & Thachil, J. (2021). Iron deficiency without anaemia: a diagnosis that matters. *Clinical Medicine*, *21*(2), 107–113. https://doi.org/10.7861/clinmed.2020-0582

28. Fletcher, A., Forbes, A., Svenson, N., & Wayne Thomas, D. (2021). Guideline for the laboratory diagnosis of iron deficiency in adults (excluding pregnancy) and children. *British Journal of Haematology*, *196*(3), 523–529. https://doi.org/10.1111/bjh.17900

29. Машура, Г. Ю., Дербак, М. А., Блецкан, М. М., Машура, В. В., & Устич, О. В. (2024). Залізодефіцитна анемія: основні ланки розвитку, методи ранньої діагностики та корекції (огляд літератури). *Проблеми клінічної педіатрії*, *1*(63), 50–56. https://doi.org/10.24144/1998-6475.2024.63.50-56

30. Agustina, R., Nadiya, K., Andini, E. A., Setianingsih, A. A., Sadariskar, A. A., Prafiantini, E., Wirawan, F., Karyadi, E., & Raut, M. K. (2020). Associations of meal patterning, dietary quality and diversity with anemia and overweight-obesity among Indonesian school-going adolescent girls in West Java. *PLOS ONE*, *15*(4), Стаття e0231519. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231519

31. Leech, R. M., Worsley, A., Timperio, A., & McNaughton, S. A. (2015). Understanding meal patterns: definitions, methodology and impact on nutrient intake and diet quality. *Nutrition Research Reviews*, *28*(1), 1–21. https://doi.org/10.1017/s0954422414000262

32. Man, Y., Xu, T., Adhikari, B., Zhou, C., Wang, Y., & Wang, B. (2021). Iron supplementation and iron-fortified foods: a review. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 1–22. https://doi.org/10.1080/10408398.2021.1876623

References:

1. Mandziy, Z. P., Boychuk, O. H., & Myhovych, V. V. (2021). Korektsiya defitsytu zaliza v klinichniy kartyni vnutrishn′oyi medytsyny. Ekstrena medytsyna, 17(3), 64–70. https://doi.org/10.22141/2224-0586.17.3.2021.234811 [in Ukrainian].

2. Zalizodefitsytna anemiya, Unifikovanyy klinichnyy protokol pervynnoyi ta vtorynnoyi (spetsializovanoyi) medychnoyi dopomohy № 709 (2020). Ministerstvo okhorony zdorov″ya Ukrayin https://zakon.rada.gov.ua/rada/show/v0709282-15#Text [in Ukrainian].

3. Prevalence, years lived with disability, and trends in anaemia burden by severity and cause, 1990–2021: findings from the Global Burden of Disease Study 2021. (2023). *The Lancet Haematology*. https://doi.org/10.1016/s2352-3026(23)00160-6

4. Sheykh Ali, D. KH., Sobolyeva, YU. S., Vatan, M. M., & Shanyhin, A. V. (2023). Ranni diahnostychni kryteriyi nedostatku zaliza u studentiv Odes′koho rehionu z tochky zoru hihiyeny. Suchasni teoretychni ta praktychni aspekty klinichnoyi medytsyny dlya zdobuvachiv osvity druhoho (mahisters′koho) rivnya (s. 94). https://repo.odmu.edu.ua/xmlui/bitstream/handle/123456789/13268/Sheih.pdf?sequence=1&isAllowed=y [in Ukrainian].

5. Vydyborets′, S. V. (2022). Metabolizm zaliza i zalizodefitsytni stany: monohrafiya. https://doi.org/10.46299/979-8-88831-932-1 [in Ukrainian].

6. *Anaemia.* (n.d.). World Health Organization. https://www.who.int/ru/news-room/fact-sheets/detail/anaemia

7. Sankar, D., & Oviya, I. (2024). Multidisciplinary approaches to study anaemia with special mention on aplastic anaemia (Review). *International Journal of Molecular Medicine*, *54*(5). https://doi.org/10.3892/ijmm.2024.5419

8. Belwal, E., Pandey, S., & Sarkar, S. (2021). Anemia Prevalence in India Over Two Decades: Evidence from National Family Health Survey (NFHS). *International Journal of Science and Healthcare Research*, *6*(4), 335–340. https://doi.org/10.52403/ijshr.20211046

9. Ramachandran, P., & Kalaivani, K. (2018). Time trends in prevalence of anaemia in pregnancy. *Indian Journal of Medical Research*, *147*(3), 268. https://doi.org/10.4103/ijmr.ijmr_1730_16

10. Zalizodefitsytna anemiya - Natsional′nyy farmatsevtychnyy universytet kafedra farmakolohiyi ta klinichnoyi farmatsiyi. (b. d.). Kafedra farmakolohiyi ta farmakoterapiyi NFaU. https://pharmacolpharmacother.nuph.edu.ua/zalizodeficitna-anemija/?utm_source=chatgpt.com [in Ukrainian].

11. Ustinov, O. V. (2016). Diahnostyka ta likuvannya zalizodefitsytnoyi anemiyi. Ukrayins′kyy medychnyy chasopys., 1–4. https://api.umj.com.ua/wp/wp-content/uploads/2016/02/AnemiaPerv.pdf [in Ukrainian].

12. *The Lancet: New study reveals global anemia cases remain persistently high among women and children. Anemia rates decline for men.* (n.d.). Institute for Health Metrics and Evaluation. https://www.healthdata.org/news-events/newsroom/news-releases/lancet-new-study-reveals-global-anemia-cases-remain-persistently

13. Snook, J., Bhala, N., Beales, I. L. P., Cannings, D., Kightley, C., Logan, R. P., Pritchard, D. M., Sidhu, R., Surgenor, S., Thomas, W., Verma, A. M., & Goddard, A. F. (2021). British Society of Gastroenterology guidelines for the management of iron deficiency anaemia in adults. *Gut*, gutjnl—2021–325210. https://doi.org/10.1136/gutjnl-2021-325210

14. Попович, М. Ю. (2023). Патогенетичне лікування залізодефіцитної анемії належним призначенням оральних форм засобів заліза. У *Current issues of science and integrated technologies* (с. 380–385). International Science Group. https://doi.org/10.46299/ISG.2023.1.1

15. Avni, T., Bieber, A., Grossman, A., Green, H., Leibovici, L., & Gafter-Gvili, A. (2015). The Safety of Intravenous Iron Preparations. *Mayo Clinic Proceedings*, *90*(1), 12–23. https://doi.org/10.1016/j.mayocp.2014.10.007

16. Popovych, M. YU. (2023). Patohenetychne likuvannya zalizodefitsytnoyi anemiyi nalezhnym pryznachennyam oral′nykh form zasobiv zaliza. *SWorldJournal*, (16-01), 93–103. https://doi.org/10.30888/2663-5712.2022-16-01-039 [in Ukrainian].

17. Stanislav Vydyborets′ & Dmytro Borysenko. (2019). Hepsydyn, transferyn, ferytyn: fiziolohichna rol′ yak tsentral′nykh rehulyatoriv obminu zaliza v orhanizmi. *Science Review*, (10(27)), 8–16. https://doi.org/10.31435/rsglobal_sr/30122019/6862 [in Ukrainian].

18. Vydyborets′, S. V., & Derpak, YU. YU. (2022). Donatsiyi krovi i metabolizm zaliza: monohrafiya. Boston: Published by Primedia eLaunch. https://doi.org/10.46299/979-8-88831-933-8 [in Ukrainian].

19. Pullakhandam, S., & McRoy, S. (2024). Classification and Explanation of Iron Deficiency Anemia from Complete Blood Count Data Using Machine Learning. *BioMedInformatics*, *4*(1), 661–672. https://doi.org/10.3390/biomedinformatics4010036

20. Plays, M., Müller, S., & Rodriguez, R. (2021). Chemistry and biology of ferritin. *Metallomics*, *13*(5). https://doi.org/10.1093/mtomcs/mfab021

21. Pasricha, S.-R., Tye-Din, J., Muckenthaler, M. U., & Swinkels, D. W. (2020). Iron deficiency. *The Lancet*. https://doi.org/10.1016/s0140-6736(20)32594-0

22. Kumar, A., Sharma, E., Marley, A., Samaan, M. A., & Brookes, M. J. (2022). Iron deficiency anaemia: pathophysiology, assessment, practical management. *BMJ Open Gastroenterology*, *9*(1), Стаття e000759. https://doi.org/10.1136/bmjgast-2021-000759

23. Gianluigi Savarese, Stephan von Haehling, Javed Butler, John G F Cleland, Piotr Ponikowski, Stefan D Anker, Iron deficiency and cardiovascular disease, *European Heart Journal*, Volume 44, Issue 1, 1 January 2023, Pages 14–27, https://doi.org/10.1093/eurheartj/ehac569

24. Trukhan, D. I. T., Yurenev, G. L. Y., & Chusova, N. A. C. (2019). Iron deficiency anemia: actual aspects of diagnostics and treatment in real clinical practice of therapist. *Therapy*, *1_2019*, 172–181. https://doi.org/10.18565/therapy.2019.1.172-181

25. Iolascon, A., Andolfo, I., Russo, R., Sanchez, M., Busti, F., Swinkels, D., Aguilar Martinez, P., Bou-Fakhredin, R., Muckenthaler, M. U., Unal, S., Porto, G., Ganz, T., Kattamis, A., De Franceschi, L., Cappellini, M. D., Munro, M. G., & Taher, A. (2024). Recommendations for diagnosis, treatment, and prevention of iron deficiency and iron deficiency anemia. *HemaSphere*, *8*(7). https://doi.org/10.1002/hem3.108

26. Ni, S., Yuan, Y., Kuang, Y., & Li, X. (2022). Iron Metabolism and Immune Regulation. *Frontiers in Immunology*, *13*. https://doi.org/10.3389/fimmu.2022.816282

27. Al-Naseem, A., Sallam, A., Choudhury, S., & Thachil, J. (2021). Iron deficiency without anaemia: a diagnosis that matters. *Clinical Medicine*, *21*(2), 107–113. https://doi.org/10.7861/clinmed.2020-0582

28. Fletcher, A., Forbes, A., Svenson, N., & Wayne Thomas, D. (2021). Guideline for the laboratory diagnosis of iron deficiency in adults (excluding pregnancy) and children. *British Journal of Haematology*, *196*(3), 523–529. https://doi.org/10.1111/bjh.17900

29. Mashura, H. YU., Derbak, M. A., Bletskan, M. M., Mashura, V. V., & Ustych, O. V. (2024). Zalizodefitsytna anemiya: osnovni lanky rozvytku, metody rann′oyi diahnostyky ta korektsiyi (ohlyad literatury). Problemy klinichnoyi pediatriyi, 1(63), 50–56. https://doi.org/10.24144/1998-6475.2024.63.50-56 [in Ukrainian].

30. Agustina, R., Nadiya, K., Andini, E. A., Setianingsih, A. A., Sadariskar, A. A., Prafiantini, E., Wirawan, F., Karyadi, E., & Raut, M. K. (2020). Associations of meal patterning, dietary quality and diversity with anemia and overweight-obesity among Indonesian school-going adolescent girls in West Java. *PLOS ONE*, *15*(4), Стаття e0231519. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0231519

31. Leech, R. M., Worsley, A., Timperio, A., & McNaughton, S. A. (2015). Understanding meal patterns: definitions, methodology and impact on nutrient intake and diet quality. *Nutrition Research Reviews*, *28*(1), 1–21. https://doi.org/10.1017/s0954422414000262

32. Man, Y., Xu, T., Adhikari, B., Zhou, C., Wang, Y., & Wang, B. (2021). Iron supplementation and iron-fortified foods: a review. *Critical Reviews in Food Science and Nutrition*, 1–22. https://doi.org/10.1080/10408398.2021.1876623

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК:616.15-008:616-099]:544.772:613.63.02]-074-092.9:599.323.4

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1922-1932

Шаравара Лариса Павлівна доцент, к.мед.н., доцент кафедри загальної гігієни, медичної екології та профілактичної медицини, Запорізький державний медико-фармацевтичний університет, https://orcid.org/0000-0001-9102-3686

Дмитруха Наталія Миколаївна с.н.с., д.б.н., т.в.о. завідувача лабораторією промислової токсикології і гігієни праці при використанні хімічних речовин імені академіка НАМН України Трахтенберга Ісаака Михайловича, Державна установа «Інститут медицини праці імені Ю.І. Кундієва Національної академії медичних наук України», https://orcid.org/0000-0001-9161-3889;

ЗМІНИ БІОХІМІЧНИХ ПОКАЗНИКІВ СИРОВАТКИ КРОВІ ЩУРІВ ВІСТАР ЗА УМОВИ МОДЕЛЮВАННЯ СУБХРОНІЧНОЇ ІНТОКСИКАЦІЇ ЗАВИСЛИМИ УЛЬТРАДИСПЕРСНИМИ ЧАСТИНКАМИ ПРОМИСЛОВОГО АЕРОЗОЛЮ

Анотація. Присутність завислих частинок ультрадисперсного діапазону у повітрі робочої зони працівників різних галузей виробництва доведена чисельними науковими дослідженнями. Завислі частинки нанорозмірного діапазону мають особливі фізико-хімічні характеристики, які обумовлюють їх надзвичайно високу біологічну активність при взаємодії з клітинами та молекулярними структурами організму, можливістю проникати через захисні бар'єри організму, накопичуватися у різних тканинах та органах та, як результат, чинити негативний вплив на стан здоров'я працюючих.

Мета: Оцінити біохімічні показники сироватки крові щурів Вістар за умов субхронічної інтоксикації завислими ультрадисперсними частинками промислового аерозолю.

Матеріали та методи: Моделювання субхронічної інтоксикації завислими частинками промислового аерозолю проведено на статевозрілих щурах лінії Вістар, які були розділені на 3 дослідні групи відповідно до робочого місця за професіями (1 група – шліфувальника, 2 група –плавильника металу, 3 група –зварювальника) і 4 група – контрольна. Отримані колоїдні розчини завислих частинок вводили тваринам у дозі 1 мл на 100 г маси внутрішньоочеревинно кожен день, крім вихідних, протягом 6 тижнів.

Контрольній групі вводили чисту деіонізовану воду у той же спосіб. По закінченню експерименту тварин знеживлювали методом декапітації із дотриманням відповідних біотичних вимог. Кров у щурів забирали одразу після декапітації, досліджували коагулометричні та загально-біохімічні показники на 6 та 12 тиждень експерименту.

Результат: Встановлено, що надходження завислих ультрадисперсних частинок в організм призводить до порушення коагулометричних показників крові у вигляді збільшення кількості тромбоцитів у всіх досліджених групах на 12 тиждень експерименту у порівнянні з 6 тижнем та контрольною групою, а також підвищення анізоцитозу тромбоцитів на 6 тиждень експерименту в 2 та 3 групі дослідних щурів.

У тварин 1 та 2 групи відмічалося підвищення рівня глюкози в сироватці крові на 6 та 12 тиждень експерименту. Підвищений рівень амілази визначався в сироватці крові 1 та 2 груп на 6 тиждень експерименту, у тварин 3 групи - на 12 тиждень. В крові всіх дослідних груп було визначено підвищення активності ферментів, що характеризують стан печінки та зниження рівня креатініну. Підвищення АсАТ та АлАТ у тварин прогресувало з часом та збільшувалося на 12 тиждень від початку введення завислих частинок.

Висновки: Отримані данні біохімічних показників сироватки крові підтверджують негативні наслідки від впливу завислих ультрадисперсних частинок промислового аерозолю, відібраних на робочих місцях шліфувальника, плавильника металу та зварювальника. Підвищення активності печінкових трансаміназ, ферменту підшлункової залози, вказують на порушення клітинної структури цих органів. Встановлені зміни коагулометричників показників крові вказують на порушення процесів згортання кровію

Ключові слова: завислі ультрадисперсні частинки, промисловий аерозоль, субхронічна інтоксикація, біохімічні показники крові щурів.

Sharavara Larisa Pavlovna Associate Professor, Candidate of Medical Sciences, Associate Professor of the Department of General Hygiene, Medical Ecology, and Preventive Medicine, Zaporizhzhia State Medical and Pharmaceutical University, https://orcid.org/0000-0001-9102-3686

Dmytrukha Nataliia Mykolayivna Senior Research Officer, Doctor of Biological Sciences, Head of the Laboratory of Industrial Toxicology and Occupational Health in the Use of Chemical Substances named after Academician of NAMS of Ukraine Isaak Mykhailovych Trakhtenberg, State Institution «Kundiiev Institute of Occupational Health of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine», Kyiv, https://orcid.org/0000-0001-9161-3889

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

BIOCHEMICAL INDICATORS' CHANGES OF BLOOD SERUM OF WISTAR RATS UNDER CONDITIONS OF MODELING SUBCHRONIC INTOXICATION BY SUSPENDED ULTRAFINE PARTICLES OF INDUSTRIAL AEROSOL

Abstract. The presence of suspended particles of the ultrafine range in the working area's air of employees in various industries has been proven by numerous scientific studies. Suspended particles of the nanoscale range have special physicochemical characteristics, which determine their extremely high biological activity interacting with cells and molecular structures of the body, the ability to penetrate the protective barriers of the body, accumulate in various tissues and organs and, as a result, have a negative impact on the workers' health.

The aim : To evaluate the biochemical parameters of blood serum of Wistar rats under conditions of subchronic intoxication with suspended ultrafine particles of industrial aerosol.

Materials and methods: Modeling of subchronic intoxication by suspended particles of industrial aerosol was carried out on sexually mature Wistar rats, which were divided into 3 experimental groups according to the workplace by profession (group 1 – grinder, group 2 – metal smelter, group 3 – welder) and group 4 is a control one. The obtained colloidal solutions of suspended particles were administered to the animals at a dose of 1 ml per 100 g of mass intraperitoneally every day, except weekends, for 6 weeks. The control group was administered pure deionized water in the same way. At the end of the experiment, the animals were euthanized by decapitation in compliance with the relevant biotic requirements. Blood was taken from the rats immediately after decapitation, coagulometric and general biochemical indicators were examined at the 6th and 12th weeks of the experiment.

Result: It was established that the entry of suspended ultrafine particles into the body leads to a violation of blood coagulometric indicators in the form of an increase in the number of platelets in all studied groups at the 12th week of the experiment compared to the 6th week and the control group, as well as an increase in platelet anisocytosis at the 6th week of the experiment in the 2d and the 3d groups of the experimental rats.

In animals of the 1st and the 2d groups, an increase in the glucose level in the blood serum was noted at the 6th and 12th week of the experiment. An increased level of amylase was determined in the blood serum of the 1st and the 2d groups at the 6th week of the experiment, in the animals of the 3d group - at the 12th week. In the blood of all experimental groups, an increase in the activity of enzymes characterizing the state of the liver and a decrease in the level of creatinine were determined. The increase in AST and ALT in the animals progressed over time and increased at the 12th week from the beginning of the introduction of suspended particles.

Conclusions: The obtained data of biochemical indicators of blood serum confirm the negative consequences of the influence of suspended ultrafine particles of industrial aerosol, selected at the workplaces of the grinder, the metal smelter and the welder. Increased activity of hepatic transaminases, pancreatic enzyme, indicate to a violation of the cellular structure of these organs. The established changes in blood coagulometric parameters point to a violation of blood clotting processes.

Keywords: suspended ultrafine particles, industrial aerosol, subchronic intoxication, biochemical parameters of rat blood.

Постановка проблеми. Присутність у повітрі робочої зони завислих частинок ультрадисперсного діапазону на робочих місцях працівників різних галузей виробництва доведена чисельними дослідженнями вітчизняних та закордонних науковців [1, 2]. Встановлено, що завислі частинки нанорозмірного діапазону мають особливі фізико-хімічні характеристики пов’язані з їх надзвичайно малим розміром та великою площею поверхні, що обумовлює їх надзвичайно високу біологічну активність при взаємодії з біологічними структурами організму, можливістю проникати через різні захисні бар’єри організму, накопичуватися у різних тканинах та органах [3, 4].

Клінічні біохімічні показники сироватки крові віддзеркалюють функціональний стан різних органів і систем, що може використовуватись для оцінки впливу на організм завислих ультрадисперсних частинок, присутніх у повітрі робочої зони працівників.

На сьогодні токсикологічні ефекти від нанорозмірних ультрадисперсних частинок різного хімічного складу при їх надходженні в організм є недостатньо вивченими. Дослідження біохімічних показників сироватки крові експериментальних тварин для визначення можливих негативних наслідків впливу завислих ультрадисперсних частинок на організм працівників, зайнятих в різних технологічних процесах, залишається актуальним питанням для промислової токсикології та гігієни праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Авторами [5] доведено, що при однократному введенні наночастинок заліза та міді в очеревину експериментальних тварин призводить до ушкодження клітин печінки, про що свідчать біохімічні показники крові у вигляді зміни ліпідного обміну, підвищеної активності трансаміназ, підвищення рівня вмісту тригліцеридів та холестерину в сироватці крові. При цьому встановлено, що наночастинки найменшого розміру чинили більш несприятливий ефект.

Дані досліджень Трахтенберга І. М. та ін. [6] довели вплив наночастинок оксиду заліза на процеси згортання крові у експериментальних тварин у вигляді збільшення кількості тромбоцитів, фібріногену, протромбінового індексу та зниження тромбінового часу.

Групою авторів [7] експериментально встановлено, що у тварин, яким вводили перорально суспензію марганцевмісних наночастинок відмічалося порушення функцій печінки у вигляді зміни активності маркерних ферментів у

сироватці крові: достовірне зростання активності АлАТ, АсАТ та зниження активності кислої фосфатази.

Автори монографії [8] вивчили вплив біохімічних механізмів токсичності наночастинок оксидів металів при їх потраплянні в організм разом із хімічними речовинами. Визначено механізми синергічної взаємодії та ітегральний ризик для здоров'я при одночасному надходженні наночастинок оксидів металів та хімічних сполук, а підвищення активності ферментів - маркерів цитолізу гепатоцитів, підтверджує їх гепатотоксичну дію.

Мета статті - оцінити біохімічні показники сироватки крові щурів Вістар за умов субхронічної інтоксикації завислими ультрадисперсними частинками промислового аерозолю.

Матеріали та методи дослідження: Ультрадисперсні завислі частинки у повітрі робочої зони на робочих місцях шліфувальника, плавильника металу та зварювальника відбирали у деіонізовану воду під час ведення технологічного процесу. Для експерименту з моделювання субхронічної інтоксикації взято 24 статевозрілих щурів-самців лінії Вістар, які були розділені на 4 групи (у кожній по 6 тварин): 1 група – робоче місце шліфувальника, 2 група – робоче місце плавильника металу, 3 група – робоче місце зварювальника, 4 група – контрольна. Отримані колоїдні розчини завислих частинок вводили експериментальним тваринам у дозі 1 мл на 100 г маси тіла щура внутрішньошлунково щоденно, крім вихідних днів. Контрольній групі вводили чисту деіонізовану воду. Тварин утримували в умовах віварію з вільним доступом до чистої водогінної води та стандартним режимом харчування. Маніпуляції з тваринами проводили згідно положень «Європейської конвенції захисту хребетних тварин, які використовуються з експериментальною та іншою науковою метою» (Страсбург, 1986). Експеримент схвалено біотичною комісією, Витяг з протоколу засідання Комісії з питань біоетики ЗДМУ від 10.11.2022 р..

Для дослідження коагулометричних показників кров у щурів забирали після декапітації щурів, стабілізували цитратом натрію, центрифугували 10 хв. при 3000 об/хв і відокремлювали плазму від формених елементів. За допомогою наборів реактивів фірми «CORMAY» на коагулометрі «К-3002 Optic**» (KSELMED, Польща)** проводили визначення протромбінового комплексу: протромбіновий час (ПТЧ), протромбіновий індекс (ПТІ) та INR (міжнародне нормалізоване відношення), а також вимірювали активований частковий тромбопластиновий час (АЧТЧ), а також визначали кількість тромбоцитів.

Для оцінки функціонального стану печінки, ліпідного та білкового обміну в сироватці крові визначали біохімічні показники: загальний білок, альбумін, активність ферментів Аланінамінотрансферази (АлАт), Аспартатамінотрансферази (АсАт), амілази, лужної фосфатази (ЛФ), вміст глюкози, холестерину, тригліцеридів (ТГ), а також креатинін, сечову кислоту, сечовину,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

залізо - за допомогою біохімічного автоматичного аналізатора Accent 200 (Cormay, Польща). Для всіх досліджень використовувались реагенти виробників відповідних приладів.

Статистичну обробку отриманих даних проводили за допомогою програми Microsoft Excel 2013 та SPSS 21.0 (StatSoft Inc., ліцензія № JPZ804I382130 ARCN10-J), розраховували середнє арифметичне, середнє відхилення та похибку середнього арифметичного. Достовірну відмінність показників визначали за U-критерієм Манна-Уітні, Т-критерієм Стьюдента (для незалежних вибірок) та Вількоксона (для залежних вибірок).

Виклад основного матеріалу. Аналізуючи отриманні данні, щодо системи згортання крові, встановлено що показник тромбокриту достовірно підвищувався ($p \leq 0,05$) на 6 тиждень експерименту в групі 1 в порівнянні з контрольною групою на 45,78 %. Анізоцитоз тромбоцитів на 6 тиждень експерименту достовірно ($p \leq 0,05$) підвищувався у групах 2 та 3 в порівнянні з контрольною групою (на 61,87 % та на 64,03 %, відповідно). На 12 тиждень експерименту відзначалось достовірне ($p \leq 0,05$) підвищення кількості тромбоцитів в дослідних групах щурів 1, 2 та 3 (на 39,25%, 31,33 % та 17,65 %, відповідно) у порівнянні з контрольною (рис. 1). У групі 1 та групі 2 на 12 тиждень досліду спостерігалось достовірне ($p \leq 0,05$) підвищення кількості тромбоцитів в порівнянні з показниками на 6 тиждень експерименту (на 16,59 % та на 10,77 %, відповідно). Такі показники коагулограмми як протромбіновий час, АЧТЧ, ПТІ та INR не мали достовірних відмінностей між дослідними групами на 6 та 12 тиждень, а також у порівнянні з контрольною групою.

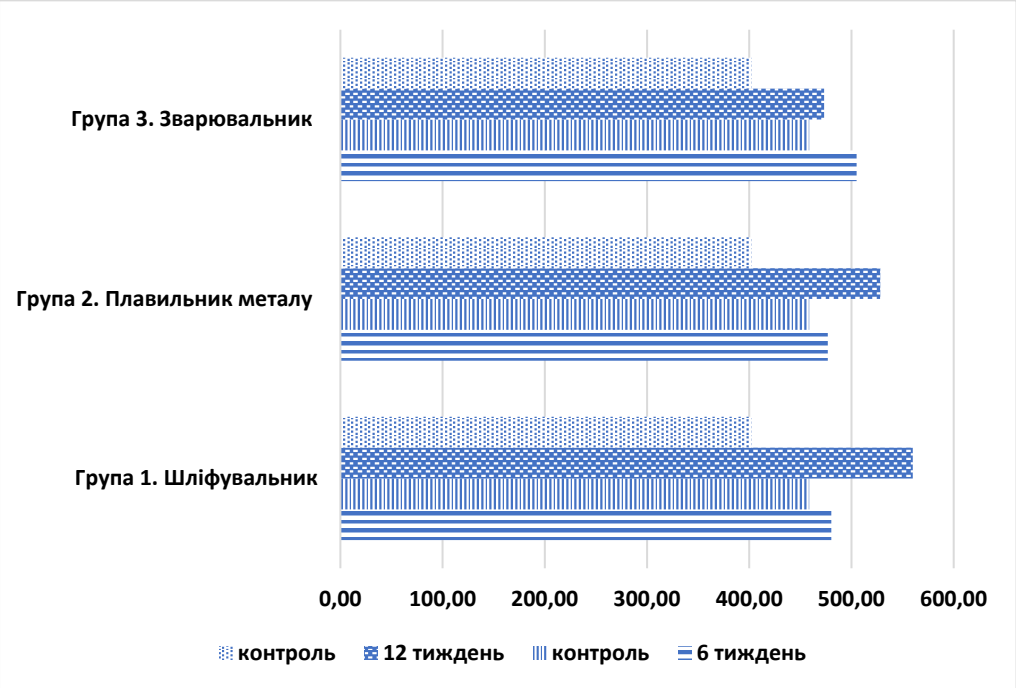

Рис. 1. Рівень тромбоцитів в експериментальних групах та контрольній групі на 6 та 12 тиждень експерименту.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Дослідження біохімічних показників крові щурів показало наступне (табл. 1). На 6 тиждень експерименту відзначалось достовірне ($p \leq 0,05$) підвищення рівня загального білка в групі 1 в порівнянні з контрольною на 5,35 %. Рівень глюкози достовірно ($p \leq 0,05$) підвищувався в групах 1 та 2 в порівнянні з контрольною групою підвищилася в групах 2 та 3 в порівнянні з контрольною (на 88,38 % та на 63,90 %, відповідно). Активність амілази достовірно ($p \leq 0,05$) підвищилася в групах 1 та 2 в порівнянні з контрольною групою (на 34,91 % та на 19,40 %, відповідно), а ЛФ достовірно ($p \leq 0,05$) підвищилася в групі 2 в порівнянні з контрольною на 119,61 %. Рівень ТГ достовірно ($p \leq 0,05$) збільшився в групі 2 в порівнянні з контрольною групою на 43,13 %. Вміст креатиніну достовірно знизився в групі 2 (на 14,01 %), сечової кислоти достовірно підвищився в групі 1 (на 37,51 %) та знизився в групі 3 (на 35,93 %.) в порівнянні з контрольною групою ($p \leq 0,05$). Рівень заліза достовірно знижувався в групі 3 (на 27,70 %) ($p \leq 0,05$ в порівнянні з контрольною групою).

На 12 тиждень експерименту відзначались наступні зміни біохімічних показників сироватки крові щурів (табл. 2). Визначено достовірне ($p \leq 0,05$) підвищення рівня глюкози в порівнянні з контрольною групою в групі 1 та 2 (на 23,28 % та на 36,81 %, відповідно). Активніть клітинних ферментів достовірно ($p \leq 0,05$) підвищувалася, АлАТ в групах 1, 2 та 3 в порівнянні з контрольною

групою (на 47,28 %, на 32,31 % та на 21,77 %, відповідно), АсАТ в групах 2 та 3 (на 10,34 % та на 9,85 %, відповідно), активність амілази підвищувалася в групі

Таблиця 1

Біохімічні показники сироватки крові дослідних щурів на 6 тиждень експерименту

Біохімічні показники	Група 1. (р.м.шліфувальника), УДЧ (8,08 мкг/м³; 60403 кількість/см³)		Група 2. (р.м. плавильника), УДЧ (23,12 мкг/м³; 142358 кількість/см³)		Група 3. (р.м.зварювальника), УДЧ (176,53 мкг/м³; 182460 кількість/см³)		Контрольна група
	M±m	%, до контролю	M±m	%, до контролю	M±m	%, до контролю	M±m
Загальний білок, г/л	66,98±1,24*	5,35	64,32±0,56	1,15	64,77±0,88	1,86	63,58±0,85
Альбумін, г/л	33,48±0,72	0,40	34,05±0,23	2,10	34,41±0,59	3,17	33,35±0,55
Глюкоза, ммоль/л	9,45±0,35*	33,10	10,60±0,61*	49,30	6,35±0,30	-10,56	7,10±0,31
АлАТ, од/л	45,50±5,16	13,28	75,67±2,91*	88,38	65,83±7,53*	63,90	40,17±4,37
АсАТ, од/л	112,33±3,77	4,82	98,33±9,60	-8,24	115,17±7,27	7,47	107,17±2,70
Амілаза, од/л	70,68±5,47*	19,40	79,87±10,03*	34,91	61,05±2,09	3,12	59,20±1,18
Лужна фосфатаза, од/л	108,00±6,16	5,88	224,00±8,44*	119,61	99,83±4,71	-2,12	102,00±7,97
Загальний холестерин, ммоль/л	1,00±0,06	-4,75	1,04±0,02	-1,58	0,97±0,01	-7,91	1,05±0,05
Тригліцериди, ммоль/л	0,48±0,03	-10,00	0,76±0,03*	43,13	0,48±0,04	-9,79	0,53±0,04
Креатинін, мкмоль/л	48,33±4,34	-7,64	45,00±1,41*	-14,01	48,83±1,08	-6,69	52,33±3,29
Сечова кислота, мкмоль/л	217,50±7,97*	37,51	206,33±33,63	30,45	101,33±4,38*	-35,93	158,17±17,30
Сечовина, ммоль/л	3,63±0,31	-6,84	3,72±0,13	-4,70	3,63±0,15	-6,84	3,90±0,17
Залізо, мкмоль/л	56,38±6,60	-3,55	59,42±2,41	1,64	42,27±1,03*	-27,70%	58,46±2,32

Примітка: * – достовірність по відношенню до контрольної групи (p≤0,05),

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таблиця 2

Біохімічні показники сироватки крові дослідних щурів на 12 тиждень експерименту

Біохімічні показники	Група 1. (р.м.шліфувальника), УДЧ (8,08 мкг/м³; 60403 кількість/см³)			Група 2. (р.м. плавильника), УДЧ (23,12 мкг/м³; 142358 кількість/см³)			Група 3. (р.м.зварювальника), УДЧ (176,53 мкг/м³; 182460 кількість/см³)			Контрольна група
	M±m	% до групи		M±m	% до групи		M±m	% до групи		M±m
		на 6 тижд.	конт-ролю		на 6 тижд.,	конт-ролю		на 6 тижд.,	конт-ролю	
Загальний білок, г/л	64,30±0,49	-4,01	1,23	64,50±0,68	0,29	1,55	64,23±1,18	-0,82	1,13	63,52±0,56
Альбумін, г/л	31,65±0,49	-5,48	-1,71	32,88±0,46	-3,43	2,12	33,35±0,75	-3,07	3,57	32,20±0,24
Глюкоза, ммоль/л	9,27±0,51*	-1,94	23,28	10,28±0,45*	-2,99	36,81	6,80±1,15	7,09	-9,53	7,52±0,64
АлАТ, од/л	72,17±3,94 *,**	58,61	47,28	64,83±2,07 *,**	-14,32	32,31	59,67±2,96*	-9,37	21,77	49,00±4,34
АсАТ, од/л	105,83±3,75	-5,79	4,27	112,00±1,79	13,9	10,34	111,50±2,26	-3,18	9,85	101,50±2,39
Амілаза, од/л	81,23±±2,32	14,93	3,81	84,30±2,07	5,55	7,73	90,27±2,85 *,**	47,86	15,36	78,25±3,89
ЛФ, од/л	111,00±2,88	2,78	-9,00	116,33±2,40	-48,07	-4,64	109,17±2,43	9,35	-10,52	122,00±7,76
Загальн.холестери, ммоль/л	1,07±0,03	6,81	-2,58	1,07±0,03	3,54	-2,42	1,11±0,02	14,43	0,91	1,10±0,03
ТГ, ммоль/л	0,51±0,03*	6,94	-36,76	0,71±±0,07	-6,77	-12,32	0,55±0,12 *	13,97	-32,44	0,81±0,13
Креатинін, кмоль/л	51,17±1,08	5,86	-10,23	54,00±2,49**	20,00	-5,26	55,67±2,78	13,99	-2,34	57,00±1,29
Сечова кислота, мкмоль/л	194,83±4,63	-10,42	-4,18	212,50±3,40	2,99	4,51	215,17±10,39	112,34	5,82	203,33±3,13
Сечовина, ммоль/л	3,94±0,07	8,30	-9,19	4,03±0,08**	8,52	-6,92	3,93±0,08	8,26	-9,23	4,33±0,21
Залізо, мкмоль/л	29,75±0,62**	-47,24	-5,25	60,60±7,60*	1,99	92,99	28,88±0,43*	-31,66	-8,01	31,40±0,58*

Примітка: *– достовірна відмінність по відношенню до контрольної групи (p≤0,05), ** - по відношенню до досліду на 6 тиждень(p≤0,05)

Створений людьми, для людей, про людей

3 (на 15,36 %). У дослідних щурів у порівнянні з контрольною групою в крові рівень ТГ достовірно знижувався в групі 1 (на 36,76 %), вміст креатиніну знижувався в групі 1 (на 10,23 %), сечової кислоти підвищувався в групі 2 (на 4,51 %), концентрація заліза знизилася в групах 1 та 3 на 5,25 % та на 8,01 %, відповідно), проте цей показник значно зростав в групі 2 (на 92,99 %).

Висновки:

1. Коагулометричні показники крові (збільшення тромбоцитів у всіх досліджених групах на 12 тиждень експерименту у порівнянні з 6 тижнем та контрольною групою, підвищення анізоцитозу тромбоцитів на 6 тиждень експерименту у 2 та 3 групі дослідних тварин) за впливу ультрадисперсних завислих частинок свідчать про порушення процесу згортання крові та підвищений ризик утворення тромбів.

2. Визначене підвищення рівня глюкози в сироватці крові як на 6 так і на 12 тиждень експерименту в групах 1 та 2 може бути зумовлено впливом УДЧ на структуру підшлункової залози. Підвищенні рівня амілази в сироватці крові цих груп на 6 тиждень експерименту та у 3 групі на 12 тиждень, також підтверджує можливі патологічні зміни у підшлунковій залозі.

3. Встановлене підвищення активності ферментів АсАТ та АлАТ, як результат цитолізу гепатоцитів, який прогресував з часом та збільшувався на 12 тиждень від початку введення завислих частинок вказує на ураження печінки дослідних щурів. Зниження рівня креатиніну в крові також є ознакою пошкодження печінки, що призводить до зниження його вироблення.

4. Наявність відхилень біохімічних показників крові у дослідних групах тварин порівняно з контрольною підтверджують токсичну дію на організм зважених частинок ультрадисперсного діапазону, що відібрані на робочих місцях щліфувальника, плавильника металу та зварювальника, та є підставою для подальшого вивчення небезпеки їхнього впливу.

Література:

1. Karine Elihn, Peter Berg. Ultrafine Particle Characteristics in Seven Industrial Plants. *The Annals of Occupational Hygiene.* 2009. 53 (5). 475–484. https://doi.org/10.1093/annhyg/mep033.

2. Sharavara L.P. Ultrafine industrial aerosol as a risk factor for the health of smelting shop workers at a machine-building enterprise. / L.P. Sharavara, N.M. Dmytrukha, I.M. Andrusyshyna // *Zaporozhye medical journal.* - 2024. – Том 26, № 1 (24). – С. 44-52.

3. Трахтенберг І. М. Особливості та механізми кардіовазотоксичної дії сполук важких металів та їх наночастинок (аналітичний огляд літератури). / І. М. Трахтенберг, Н. М. Дмитруха, К. П. Козлов // *Український журнал з проблем медицини праці*. – 2022. – 18 (3). – С. 237-252. https://doi.org/10.33573/ujoh2022.03.237.

4. Calderon-Garciduenas L, Ayala A. Air Pollution, Ultrafine Particlesand Your Brain: Are Combustion Nanoparticle Emissions and Engineered Nanoparticles Causing Preventable Fatal Neurodegenerative Diseases and Common Neuropsychiatric Outcomes? *Environmental science & technology*. 2022; 56 (11). 6847-6856. https://doi.org/10.1021/acs.est.1c04706.

5. Дмитруха Н.М. Особливості токсичної дії наночастинок Fe та Cu організм щурів після однократного введення їх в очеревину / Н.М. Дмитруха, Т.К. Короленко, О.С. Лагутіна, І.М. Андрусишина, Л.А. Легкоступ // *Актуальні проблеми профілактичної медицини.* – 2021. - № 22. – С. 71-82.

6. Трахтенберг І. М. Експериментальне дослідження впливу наночастинок оксиду заліза на організм щурів за умови одноразового інтратрахеального введення / І. М. Трахтенберг, Н. М. Дмитруха, Т. К. Короленко, Л. А. Легкоступ, О. С. Лагутіна, К. П. Козлов та ін. // *Український журнал з проблем медицини праці*. – 2020. – 16(4). – С. 251-260.

7. Федчишин М. П. Токсична дія наночастинок оксиду марганцю за умов гострого експерименту / М. П. Федчишин, М. М. Корда // *Вісник наукових досліджень*. - 2018. - № 4. – С. 150-152. doi: 10.11603/2415-8798.2017.4.8413.

8. Інтегральні біохімічні механізми токсичності наночастинок оксидів металів і хімічних речовин : монографія / М. М. Корда, І. А. Бандас, М. І. Куліцька та ін. – Тернопіль : ТНМУ, 2023. – 184 с.

References:

1. Karine, E., Peter, B. (2009). Ultrafine Particle Characteristics in Seven Industrial Plants. *The Annals of Occupational Hygiene,* 53 (5). 475–484. https://doi.org/10.1093/annhyg/mep033.

2. Sharavara, L.P., Dmytrukha, N.M., Andrusyshyna, I.M. (2024). Ultrafine industrial aerosol as a risk factor for the health of smelting shop workers at a machine-building enterprise. *Zaporozhye medical journal*, 26, 1(24), 44-52. [in Ukrainian].

3. Trachtenberg, I.M., Dmytrukha, N.M., Kozlov, K.P. (2022). Osoblyvosti ta mekhanizmy kardiovazotoksychnoyi diyi spoluk vazhkykh metaliv ta yikhnikh nanochastynok (analitychnyy ohlyad literatury) [Features and mechanisms of cardiovasotoxic action of heavy metal compounds and their nanoparticles (analytical literature review)]. *Ukrainian Journal of Occupational Medicine - Ukrayinskyy zhurnal z problem medytsyny pratsi,* 18(3), 237-252. https://doi.org/ 10.33573/ujoh2022.03.237 [in Ukrainian].

4. Calderon-Garciduenas, L., Ayala, A. (2022). Air Pollution, Ultrafine Particlesand Your Brain: Are Combustion Nanoparticle Emissions and Engineered Nanoparticles Causing Preventable Fatal Neurodegenerative Diseases and Common Neuropsychiatric Outcomes? *Environmental science & technology,* 56 (11), 6847-6856. https://doi.org/10.1021/acs.est.1c04706.

5. Dmytrukha, N.M., Korolenko, T.K., Lahutina, O.S., Legkostup, L.A. Osoblyvosti toksychnoyi diyi nanochastynok Fe ta Cu orhanizm shchuriv pislya odnokratnoho vvedennya yikh v ocherevynu [Peculiarities of the toxic effect of fe and cu nanoparticles on the rats organism after a single injection into the peritoneum]. *Aktualni problemy profilaktychnoyi medytsyny - Actual problems of preventive medicine,* 2021, 22, 71-82. [in Ukrainian].

6. Trakhtenberg, I. M., Dmytrukha, N. M., Korolenko, T. K., Lehkostup, L. A., Lahutina, O. S., Kozlov, K. P. et al. Eksperymentalne doslidzhennya vplyvu nanochastynok oksydu zaliza na orhanizm shchuriv za umovy odnorazovoho intratrakhealnoho vvedennya. [Experimental study on the influence of iron oxide nanoparticles on rats after a single intratracheal administration. *Ukrainian Journal of Occupational Medicine - Ukrayinskyy zhurnal z problem medytsyny pratsi,* 2020, 16(4), 251-260. [in Ukrainian].

7. Fedchyshyn, M. P., Korda, M. M. Toxic effect of manganese oxide nanoparticles under acute experimental conditions [Toksychna diya nanochastynok oksydu marhantsyu za umov hostroho eksperymentu]. *Bulletin of Scientific Research - Visnyk naukovykh doslidzhen*, 2018, 4, 150-152. doi: 10.11603/2415-8798.2017.4.8413. [in Ukrainian].

8. Korda, M. M., Bandas, I. A., Kulitska, M. I., Letnyak, N. Ya., Petrenko, Ya. Yu. (2023). *Integral biochemical mechanisms of toxicity of metal oxide nanoparticles and chemicals: monograph [Intehralni biokhimichni mekhanizmy toksychnosti nanochastynok oksydiv metaliv i khimichnykh rechovyn : monohrafiya]*. Ternopil: TNMU [in Ukrainian].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК: 612.3:591.39:661.852:661.782-092.9

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1933-1943

Шаторна Віра Федорівна доктор біологічних наук, професор, завідувач кафедри медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, тел.: (056) 766-48-48. https://orcid.org/0000-0002-5853-9864

Земляний Олександр Анатолійович кандидат біологічних наук, доцент кафедри медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, тел.: (056) 766-48-48. https://orcid.org/0000-0002-8604-5642

Гарець Віра Іванівна доктор медичних наук, професор кафедри медичної біології, фармакогнозії, ботаніки та гістології Дніпровського державного медичного університету, м. Дніпро, тел.: (056) 766-48-48. https://orcid.org/0000-0003-0141-1736

Нефьодова Олена Олександрівна доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел.: (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0002-1665-9032

ХРОНІЧНИЙ ВПЛИВ ХЛОРИДУ КАДМІЮ НА МОРФОГЕНЕЗ ПЕЧІНКИ ЩУРА В ЕКСПЕРИМЕНТІ

Анотація. Важкі метали та їх солі часто використовуються в промисловості, а їх сполуки, потрапляючи в довколишнє середовище здатні до накопичення в ґрунтах, повітрі, водоймах, стають ланкою біогеоценозу. В організм людини та тварин сполуки кадмію потрапляють здебільшого трьома шляхами: аліментарним - через шлунково-кишковий тракт, інгаляційним - через органи дихання та транскутанним - через поверхню тіла, звідки відбувається абсорбція цього елемента у кров'яне русло. Травна система приймає безпосередню участь у патофізіологічних проявах, що виникають при впливі сполук важких металів, тому що є одним з основних шляхів потрапляння ксенобіотиків до організму. При потраплянні в організм в надлишкових дозах важкі метали викликають гіпоксичний стан, що відображається на гемомікроциркуляторному руслі та на стані крупних судин органів.

В нашому експерименті метою було визначення морфогенетичних закономірностей формування ефектів ізольованого хронічного впливу хлориду кадмію на морфологічний стан печінки у щурів.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Аналіз динаміки масометричних показників печінки самців щурів обрахований як індекс маси органу, продемонстрував на 30-й день зростання на 11% в групі впливу кадмієм, а на 15-тий день експерименту не мав достовірної різниці з контрольними показниками,

Гістологічні дослідження продемонстрували, що хронічний вплив хлоридом кадмію провокує збільшення товщини капсули печінки щура з 15-тої доби 49,35±1,7 мкм до 62,71±4,3 мкм на 30-тій добі. В контрольній групі даний показник дорівнював 17,16±0,8 мкм і не мав достовірної різниці на обох термінах дослідження.

Експериментально визначався вплив кадмію на судинну систему паренхіми печінки. Порівняння до контрольних даних середніх показників діаметру центральної вени печінкової часточки довело достовірне збільшення показника в групі впливу кадмієм. При впливі хлоридом кадмію на 15-ту добу діаметр центральної вени розширювався до 174,32±14,5 мкм (контроль 106,89±9,6 мкм), а на 30-тій добі діаметр збільшувався до 231,85±18,3 мкм (контроль 108,41±6,6 мкм), тобто визначався негативний вплив кадмію на судинну систему паренхіми печінки.

Щоденний хронічний вплив хлоридом кадмію в дозі 2,0 мг/кг призводить до змін в морфологічний структурі печінки дослідних тварин, що проявлялось достовірним збільшенням товщини капсули печінки, збільшенням діаметру судин з локальними крововиливами в паренхіму органу (на 30-ту добу експерименту), збільшенням кількості сполучнотканинних елементів і ущільненням паренхіми в експерименті на щурах.

Ключові слова: травна система, печінка, паренхіма печінки, щури, експеримент, печінкова часточка, морфометрія, кадмій.

Shatorna Vira Fedorivna Doctor of Biological Sciences, Professor, Head of the department of medical biology, pharmacognosy, botany and histology of the Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0002-5853-9864

Zemlianyi Oleksandr Anatoliyovych Candidate of Biological Sciences, Associate Professor of the Department of Medical Biology, Pharmacognosy, Botany and Histology of the Dnipro State Medical University, Dnipro, tel.: (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0002-8604-5642

Harets Vira Ivanivna Doctor of Medical Sciences, Professor, of the Dnipro State Medical University, str. Volodymyra Vernadskyi, 9, Dnipro, Ukraine, 49044; tel.: (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0003-0141-1736

Nefodova Olena Oleksandrivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Human Anatomy, Clinical Anatomy and Operative Surgery, Dnipro State Medical University, Kyiv, tel. (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0002-1665-9032

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

CHRONIC INFLUENCE OF CADMIUM CHLORIDE ON THE MORPHOGENESIS OF THE RAT LIVER IN AN EXPERIMENT

Abstract. Heavy metals and their salts are often used in industry, and their compounds, when released into the environment, are capable of accumulating in soils, air, and water bodies, becoming a link in the biogeocenosis. Cadmium compounds enter the human and animal body mainly in three ways: alimentary - through the gastrointestinal tract, inhalation - through the respiratory organs, and transcutaneous - through the body surface, from where this element is absorbed into the bloodstream. The digestive system is directly involved in the pathophysiological manifestations that occur when exposed to heavy metal compounds, because it is one of the main ways xenobiotics enter the body. When entering the body in excessive doses, heavy metals cause a hypoxic state, which is reflected in the hemomicrocirculatory bed and the state of large vessels of organs.

In our experiment, the goal was to determine the morphogenetic patterns of the formation of the effects of isolated chronic exposure to cadmium chloride on the morphological state of the liver in rats.

Analysis of the dynamics of massometric indicators of the liver of male rats, calculated as the organ mass index, demonstrated an increase of 11% on the 30th day in the cadmium exposure group, and on the 15th day of the experiment there was no significant difference with the control indicators.

Histological studies have shown that chronic exposure to cadmium chloride provokes an increase in the thickness of the rat liver capsule from 49.35±1.7 μm on the 15th day to 62.71±4.3 μm on the 30th day. In the control group, this indicator was 17.16±0.8 μm and had no significant difference at both study periods.

The effect of cadmium on the vascular system of the liver parenchyma was experimentally determined. Comparison of the average diameters of the central vein of the hepatic lobule with the control data showed a significant increase in the indicator in the cadmium-exposed group. When exposed to cadmium chloride on the 15th day, the diameter of the central vein expanded to 174.32±14.5 μm (control 106.89±9.6 μm), and on the 30th day the diameter increased to 231.85±18.3 μm (control 108.41±6.6 μm), i.e. the negative effect of cadmium on the vascular system of the liver parenchyma was determined.

Daily chronic exposure to cadmium chloride at a dose of 2.0 mg/kg leads to changes in the morphological structure of the liver of experimental animals, which was manifested by a significant increase in the thickness of the liver capsule, an increase in the diameter of vessels with local hemorrhages in the organ parenchyma (on the 30th day of the experiment), an increase in the number of connective tissue elements and parenchyma compaction in the experiment on rats.

Keywords: digestive system, liver, liver parenchyma, rats, experiment, liver lobule, morphometry, cadmium.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Постановка проблеми. Посилення антропогенного забруднення навколишнього середовища важкими металами в усьому світі стає однією з пріоритетних загроз для живих організмів, включаючи людину, а технічний прогрес і стрімкий розвиток промислових підприємств все частіше стає причиною порушення природних екосистем. Печінка разом з нирками є органом мішенню для впливу важких металів, що доведено результатами поліелементного аналізу та морфологічними дослідженнями [1, 2]. Печінка активно реагує на дію ксенобіотиків, отрут, важких металів та ліків, які поступають в організм через травну систему, бо реакції знешкодження токсичних речовин відбуваються саме у печінці. Детоксикація – це метаболічний процес, який використовує організм для перетворення і видалення токсинів, внаслідок чого відбувається нейтралізація метаболічних продуктів і токсинів, які потім виводяться з організму. Але в науковій літературі результатів експериментальних морфологічних робіт з хронічного впливу солей важких металів в некритичних дозах на печінку вкрай мало. Ці результати є протиречивими та не підлягають співставленню через різницю дози та способу і терміну введення [3, 4].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В останні десятиріччя актуальності набувають проблеми стратегічних і тактичних підходів до поліпшення стану здоров'я населення різних країн світу, в тому числі України. Однією з найбільш важливих наукових медико-біологічних проблем сучасності ставляться питання про можливість і механізми регулювання рівня здоров'я населення шляхом впливу на якість середовища проживання, контамінація якого на сучасному етапі розвитку науки і техніки стала глобальним, стабільним і постійно діючим фактором [5, 6, 7]. Першочергової уваги заслуговують найбільш поширені і токсичні важкі метали, які використовуються у виробничій діяльності та накопичуються в екосистемах. Такі важкі метали як кадмій, свинець та ін. становлять серйозну небезпеку з урахуванням їх біологічної активності і токсичних властивостей [7, 8, 9, 10] та відносяться до надзвичайно небезпечних і небезпечних хімічних речовин першого і другого класу небезпеки. Усе вищевикладене свідчить про необхідність проведення вивчення морфогенетичних змін, що відбуваються в печінці щура при впливі сполук кадмію при хронічному введенні.

Мета статті - визначення морфогенетичних закономірностей формування ефектів ізольованого хронічного впливу хлориду кадмію на морфологічний стан печінки щурів в експерименті.

Методи дослідження: Експериментальні дослідження проведені на білих статевозрілих щурах-самцях лінії Wistar (розплідник «Далі-2001» місто Київ, Україна). Утримання експериментальних тварин здійснювалося відповідно до санітарно-гігієнічних норм віварію Дніпровського державного медичного університету (ДДМУ), м. Дніпро: температурний режим повітря 22 ± 2 °С, вологість не менш 50%, світлий / темний цикл 12 / 12 годин, їжа та пиття *ad libitum*.

Тварини після транспортування та двотижневого карантину були здорові, активні, добре споживали їжу, не мали ушкоджень на шкіряних покривах та вухах. Під час утримання, експерименту та оперативного вилучення тварин з експерименту ми дотримувались усіх етичних норм поводження з лабораторними тваринами [11].

Моделювання впливу хлоридом кадмію на організм самців і морфогенез печінки у щурів проводили за наступним планом. Усі дослідні тварини були нами розділені на 2 групи: контрольна (16 тварин) - щури, яким вводили фізіологічний розчин та дослідна група (16 тварин) – щури, яким ізольовано вводили розчин хлориду кадмію в дозі 2,0 мг/кг. Обсяг введення не перевищував 0,5 мл, що не призводить до розтягування шлунку дослідного щура і не привносить побічного ефекту механічного впливу. Нами проводився хронічний експеримент для визначення результатів тривалого впливу – 30 діб. Досліджувані розчини вводили щоденно в шлунок самцям через зонд один раз на добу, в один і той же час, з першого дня дослідження. В експериментальних моделях використовували іонний розчин хлориду кадмію, результати впливу оцінювали на 15-ту і 30-ту доби дослідження, тварин виводили з експерименту способом передозування тіопенталовим наркозом, вилучали печінку. Для того, щоб знайти видимі морфологічні зміни печінку оглядали, зважували, фіксували відібраний матеріал у нейтральному 10 % розчині формаліну для подальшого гістологічного та морфогістометричного дослідження. Для отримання цифрових зображень гістологічних препаратів з подальшим обчисленням розмірів структур паренхіми печінки використовувалася камера для світлової мікроскопії ZEISS Axiocam ERc 5s з адаптером P95-C 1/2" 0,5x, приєднана до мікроскопу Primo Star компанії ZEISS.

Виклад основного матеріалу

Вплив сполук кадмію на травну систему є різноспрямованим і охоплює своєю негативною дією і травні залози і сам травний тракт. Розвиток кадмій-індукованої гепатоцелюлярної травми має багато спільних рис з формуванням свинець-асоційованої гепатотоксичності. Печінка є органом, що активно реагує на дію ксенобіотиків, отрут, важких металів та інших сполук, які поступають в організм через травну систему або кров.

В наших експериментах зовнішніх вад або поверхневих уражень печінки у дослідних тварин не зустрічалось. Для виконання поставлених завдань і дослідження можливих змін в гістологічний будові печінки зразки органу фіксувалась нейтральним формаліном та заливалась у парапласт для виготовлення гістологічних зрізів. Вже на 15-тий день впливу хлоридом кадмію на гістологічних препаратах визначалось потовщення та розшарування сполучної тканини капсули печінки. В контрольній групі товщина капсули становила 17,16±0,8 мкм і не мала достовірної різниці на обох термінах дослідження. В групі ізольованого впливу кадмієм товщина капсули з 15-тої доби 49,35±1,7 мкм продовжувала потовщуватись до 62,71±4,3 мкм на 30-тій

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

добі. Таким чином негативний вплив хронічного введення хлориду кадмію на стан капсули печінки проявлявся впродовж всього експерименту достовірним збільшенням товщини капсули.

Паренхіма печінки щура представлена сукупністю гепатоцитів, що формують класичну печінкову часточку, тобто – структурно функціональну одиницю печінки, яка має форму полігональної призми. У центрі часточки лежить центральна вена, а основу часточки складають пластинки гепатоцитів. Кожна пластинка утворена рядом гепатоцитів, по периферії часточки знаходяться портальні зони - тріади, до складу яких входять міжчасточкова артерія, вена і жовчний протік, а також лімфосудини і нервові волокна. Вже на 15-ту добу експерименту визначались зміни в судинній системі печінки щурів групи ізольованого впливу хлоридом кадмію у 13,5% досліджуваних гістологічних препаратів визначалось синусоїдальні розширення судин паренхіми, які були відсутні в контрольній групі. Ми пов'язуємо таку судинну реакцію як відповідь судинної системи в паренхімі органу на гіпоксичний стан, що провокує кадмій в організмі тварин.

На наступному терміні дослідження стан судинної системи в печінці значно погіршувався, що визначалось при аналізі гістологічних зрізів органу. На 30-ту добу експериментального щоденного введення хлориду кадмію в зразках печінки виявлялись не лише збільшення діаметру судин, але і утворювались ділянки з локальними крововиливами в паренхіму органу. На цьому терміні таких порушень роботи судинної ланки паренхіми печінки вже визначалось до 18,6%, що свідчить про негативний вплив хлориду кадмію на морфофункціональний стан судинної системи печінки щурів в хронічному експерименті. Для порівняння стану судинної системи печінки нами вимірювались та порівнювались діаметри центральної часточкової вени. Як показав аналіз отриманих результатів та порівняння до контрольних показників, діаметр центральної вени печінкової часточки достовірно збільшувався в групі впливу кадмієм. В контрольній групі діаметр на 15-ту добу становив 106,89±9,6 мкм, а наприкінці 30-тої доби 108,41±6,6 мкм, тобто достовірної різниці не визначалось. При ізольованому впливі хлоридом кадмію на 15-ту добу діаметр розширювався до 174,32±14,5 мкм, а на 30-тій добі діаметр збільшувався до 231,85±18,3 мкм, що також нами розцінювалось як негативний вплив кадмію на судинну систему паренхіми печінки. В порівнянні до контролю різниця діаметру центральної часточкової вени була достовірною ($p \leq 0,001$).

На гістологічних зрізах печінкові часточки щура не мають чітко окресленої межі сполучною тканиною, на відміну від людини, тому визначити площу часточки для порівняння вкрай складно, або неточно. Але в таких випадках на гістологічних препаратах печінки виділяють також портальні часточки, які є умовними трикутниками, кути яких розташовані по центру трьох найближчих центральних вен печінкових часточок. Нами проводились

вимірювання довжини сторін трикутників портальних часточок та розраховувалось їх середнє значення для визначення впливу хлориду кадмію на формоутворюючі процеси паренхіми печінки щурів в порівнянні до контролю. В контролі показник середніх значень довжини сторони портальної часточки визначався на рівні 580,20±17,47 мкм, а при впливі хлоридом кадмію показник збільшувався на обох термінах дослідження. Вже на 15-тій добі впливу кадмієм довжина стінки портальної часточки становила 641,31±19,52 мкм, на 30-ту добу збільшувалась до 743,09±18,04 мкм. Така різниця мала високий рівень достовірності ($p<0,001$) у порівнянні до контролю. Поряд зі збільшенням розмірів портальних часточок визначались і зміни гістологічної будови тканини печінки. На 30-ту добу ізольованого введення хлориду кадмію збільшувалась кількість сполучнотканинних елементів на гістологічних зрізах, при цьому периваскулярного набряку не визначалось, радіальне розташування печінкових балок зберігалось, проте паренхіма печінки ущільнювалась, печінкові балки потовщувались і зливались. Розростання строми навколо печінкових часточок, а також між трабекулами проявлялося збільшенням стромально - паренхіматозного співвідношення. Сама паренхіма печінки була ущільнена, з великою кількістю стромальних компонентів, що мали локальне розшарування як на 15-ту так і на 30 добу впливу хлоридом кадмію.

Таким чином, хронічний вплив хлоридом кадмію в дозі 2,0 мг/кг призводив до змін в морфологічний структурі печінки дослідних тварин, що проявлялось достовірним збільшенням товщини капсули печінки, збільшенням діаметру судин з локальними крововиливами в паренхіму органу (на 30-ту добу експерименту), збільшенням кількості сполучнотканинних елементів і ущільненням паренхіми в експерименті на щурах.

Для повного порівняльного аналізу отриманих результатів нами досліджувались також масометричні показники печінки самців дослідних груп. У зв’язку неінформативністю показника середніх значень маси печінки, нами розраховувався індекс маси органу, який демонструє зміну маси органу до маси тіла тварини. Індекс маси печінки в контролі недостовірно зростав впродовж експерименту, тобто на 30-ту добу і коливався в межах 3,47-3,54. При ізольованому введенні хлориду кадмію індекс маси печінки на 15-тий день експерименту не мав достовірної різниці з контрольними показниками, а на 30-й день індекс зростав на 11%.

Порівнюючи отримані нами результати з результатами інших наукових експериментальних досліджень виявлені деякі паралелі у тенденціях визначених змін в печінці. Зростання маси органу під впливом негативних чинників, в тому числі і важких металів, визначались як в експериментах на тваринах так і в патоморфологічних аналізах хворих людей. *Встановлено, що введення кадмію сульфату в дозах 2,0 і 4,0 мг/кг маси тіла курей викликало збільшення масометричних показників та порушення функціонального стану*

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

печінки [12]. При формуванні штучних експериментальних гепатитів у щурів важливим критерієм визначення ступеню ураження органу є вагові показники [13]. Тривале введення щурам германатів металів (магній, кобальт) у дозах 1/40 LD50 відрізнялося зміною маси печінки у бік збільшення та дисциркуляторними змінами органу [14]. Доведено українськими дослідниками, що маса печінки є реактивним показником не лише впливу важкими металами та їх сполуками, але і інших негативних чинників. Дослідження під керівництвом професора Сікори В.З продемонстрували, що при експериментальній гіпергідратації щурів важкого ступеня відносна маса печінки збільшується на 27,7 %, а довжина, ширина і товщина відповідно на 6,3%, 4,2% та 3,1% [15].

Таким чином, аналіз отриманих результатів доводить, що ізольоване введення ацетату свинцю призводило до зростання маси печінки тварин на 10% на 15-тий день експерименту та на 14% на 30-й день та призводить до змін в морфологічний структурі паренхіми печінки дослідних тварин, що проявлялось у збільшенні товщини капсули печінки, збільшенні діаметру судин з локальними крововиливами, зростанні кількості сполучнотканинних елементів і ущільненні паренхіми.

Висновки.

Аналіз динаміки масометричних показників печінки самців щурів обрахований як індекс маси органу, продемонстрував на 30-й день зростання на 11% в групі впливу кадмієм, а на 15-тий день експерименту не мав достовірної різниці з контрольними показниками,

Хронічний вплив хлоридом кадмію провокує збільшення товщини капсули печінки щура з 15-тої доби 49,35±1,7 мкм до 62,71±4,3 мкм на 30-тій добі. В контрольній групі даний показник дорівнював 17,16±0,8 мкм і не мав достовірної різниці на обох термінах дослідження.

Аналіз отриманих результатів та порівняння до контрольних показників середніх показників діаметру центральної вени печінкової часточки довело достовірне збільшення показника в групі впливу кадмієм. діаметри центральної часточкової вени. При впливі хлоридом кадмію на 15-ту добу діаметр розширювався до 174,32±14,5 мкм (контроль 106,89±9,6 мкм), а на 30-тій добі діаметр збільшувався до 231,85±18,3 мкм (контроль 108,41±6,6 мкм), тобто визначався негативний вплив кадмію на судинну систему паренхіми печінки.

Щоденний хронічний вплив хлоридом кадмію в дозі 2,0 мг/кг призводить до змін в морфологічний структурі печінки дослідних тварин, що проявлялось достовірним збільшенням товщини капсули печінки, збільшенням діаметру судин з локальними крововиливами в паренхіму органу (на 30-ту добу експерименту), збільшенням кількості сполучнотканинних елементів і ущільненням паренхіми в експерименті на щурах.

Перспективи подальших досліджень. Проаналізовані результати експериментальних та клінічних даних свідчать про актуальність розглянутої

теми та перспективність подальших комплексних досліджень з впливу важкими металами на органи травної системи з використанням методів гістологічних і біохімічних аналізів. Перспективними є дослідження з пошуку нових можливих біоантагоністів токсичності важких металів.

Література

1. Шаторна В.Ф., Краснов О.О. Динаміка накопичення кадмію, цинку та міді в нирках та крові щурів при ізольованому введенні кадмію та комбінованому з сукцинатами цинку та міді. *Вісник проблем біології і медицини*. 2002. Вип. 4 (167). С. 242–250.

2. Шаторна В.Ф., Тимчук К.М. Динаміка накопичення кадмію в крові та тонкій кишці в хронічному експерименті на щурах. *Вісник проблем біології і медицини.* 2023. Вип. 1 (168). С. 97–101.

3. Шаторна В.Ф., Руденко К.М. Визначення ступеню ембріотоксичності хлориду кадмію при ентеральному введенні впродовж всього періоду вагітності у щурів. *Вісник проблем біології і медицини.* 2020. Вип. 3 (157). С. 66–70.

4. Нефьодова О.О, Янушкевич К.С, Кушнарьова О.В, Колосова І.І, Великодна-Танасійчук О.В, Адегова Л.Я. Патофізіологічні, гістологічні, гістохімічні та клінічні аспекти, спричиненої інтоксикацією сполуками свинцю і кадмію. *Вісник проблем біології і медицини.* 2021. Вип. 2 (160). С. 39–44. DOI 10.29254/2077-4214-2021-2-160-39-44.

5. United States Environmental Protection Agency. Chemicals and Toxics Topics [Internet]. USA: EPA; 2021 [updated 2021 Apr 29]. URL: https://www.epa.gov/environmental-topics/chemicals-and-toxics-topics.

6. Гигиеническая индикация последствий для здоровья при внешнесредовой экспозиции химических факторов / ред. Г.Г. Онищенко. Пермь : Книжный формат, 2011. 532 с.

7. Янушкевич К.С, Нефьодова О.О. Інтоксикаційний вплив солей свинцю та кадмію на печінку щурів із корекцією наноаквахелатами. *Перспективи та інновації*. 2024. Вип. 1. С. 87–95.

8. Lin Q., Xu S. Co-transport of heavy metals in layered saturated soil: Characteristics and simulation. *Environ Pollut*. 2020. № 261. 114072. doi: 10.1016/j.envpol.2020.114072.

9. Романюк А.М., Сікора В.В., Линдіна Ю.М., Линдін М.С. Поширеність важких металів у навколишньому середовищі та їх роль у життєдіяльності організму (огляд літератури). *Буковинський медичний вісник*. 2017. Т. 21. № 2 (82). Ч. 1. С. 163–168.

10. Janaydeh M., Ismail A., Zulkifli S.Z., Omar H. Toxic heavy metal (Pb and Cd) content in tobacco cigarette brands in Selangor state, Peninsular Malaysia. *Environ Monit Assess*. 2019. № 191 (10). P. 637. doi: 10.1007/s10661-019-7755-y.

11. Доклінічні дослідження лікарських засобів / за ред. А.В. Стефанова. Київ : Авіценна, 2001. 528 с.

12. Остапюк А.Й., Гутий Б.В. Вплив сульфату кадмію в різних дозах на функціональний стан печінки курей-несучок. *Науковий вісник ЛНУВМБ імені С.З. Ґжицького. Серія : Ветеринарні науки*. 2019. Т. 21. № 96. С. 141–146

13. Холодкова О.Л., Горчаг Д.М., Перепелюк М.М., Топорова О.К., Тірон О.І. Експериментальне дослідження ефективності терапії токсичного гепатиту збагаченою тромбоцитами плазмою. *Світ медицини та біології*. 2014. № 4 (46). С. 158–162.

14. Матюшкіна М.В., Шемонаєва К Ф., Сейфулліна І.Й., Марцинко О.Е., Олійник Н.М., Бербек В.Л. Вивчення впливу (mg, co) біс (цитрато) германатів на морфологічні зміни печінки. *Одеський медичний журнал.* 2022. № 1–2 (179–180). С. 10–14.

15. Сікора В.З., Болотна І.В., Сулим Л.Г. Порівняльний аналіз морфологічних змін печінки тварин молодого та зрілого віку за умов сублетальної гіпергідрії організму в експерименті. *Український морфологічний альманах*. 2012. Т. 10. № 2. С. 59–61.

References

1. Shatorna, V.F., & Krasnov O.O. (2002) Dynamika nakopychennya kadmiyu, tsynku ta midi v nyrkakh ta krovi shchuriv pry izol'ovanomu vvedenni kadmiyu ta kombinovanomu z suktsynatamy tsynku ta midi [Dynamics of cadmium, zinc and copper accumulation in the kidneys and blood of rats with isolated administration of cadmium and combined with zinc and copper succinates]. *Visnyk problem biolohiyi i medytsyny – Bulletin of Problems of Biology and Medicine, 4 (167),* 242-250. [in Ukrainian]

2. Shatorna V.F., & Tymchuk K.M. (2023) Dynamika nakopychennya kadmiyu v krovi ta tonkiy kyshtsi v khronichnomu eksperymenti na shchurakh [Dynamics of cadmium accumulation in the blood and small intestine in a chronic experiment on rats]. *Visnyk problem biolohiyi i medytsyny – Bulletin of Problems of Biology and Medicine, 1 (168),* 97-101. [in Ukrainian]

3. Shatorna V.F., & Rudenko K.M. (2020) Vyznachennya stupenyu embriotoksychnosti khlorydu kadmiyu pry enteral'nomu vvedenni vprodovzh vs'oho periodu vahitnosti u shchuriv [Determination of the degree of embryotoxicity of cadmium chloride during enteral administration throughout the entire period of pregnancy in rats]. *Visnyk problem biolohiyi i medytsyny – Bulletin of Problems of Biology and Medicine, 3 (157),* 66-70. [in Ukrainian]

4. Nef'odova O.O, Yanushkevych K.S, Kushnar'ova O.V, Kolosova I.I, Velykodna-Tanasiychuk O.V, & Adehova L.Ya. (2021) Patofiziolohichni, histolohichni, histokhimichni ta klinichni aspekty, sprychynenoyi intoksykatsiyeyu spolukamy svyntsyu i kadmiyu [Pathophysiological, histological, histochemical and clinical aspects of intoxication caused by lead and cadmium compounds]. *Visnyk problem biolohiyi i medytsyny – Bulletin of Problems of Biology and Medicine,* 2 (160), 39-44. DOI 10.29254/2077-4214-2021-2-160-39-44 [in Ukrainian]

5. United States Environmental Protection Agency. Chemicals and Toxics Topics [Internet]. USA: EPA; 2021 [updated 2021 Apr 29]. URL: https://www.epa.gov/environmental-topics/chemicals-and-toxics-topics. [in English]

6. Gigienicheskaya indikatsiya posledstviy dlya zdorovya pri vneshnesredovoy ekspozitsii himicheskih faktorov [Hygienic indication of health consequences during environmental exposure to chemical factors] / Onischenko G.G., red. Perm : Knizhnyiy format; 2011. 532 s. [in Russian].

7. Yanushkevych K.S, & Nef'odova O.O. (2024) Intoksykatsiynyy vplyv soley svyntsyu ta kadmiyu na pechinku shchuriv iz korektsiyeyu nanoakvakhelatamy [Intoxicating effect of lead and cadmium salts on the liver of rats with correction with nanoaquachelates]. *Perspektyvy ta innovatsiyi – Prospects and innovations,* 1, 87-95. [in Ukrainian]

8. Lin Q, & Xu S. (2020) Co-transport of heavy metals in layered saturated soil: Characteristics and simulation. *Environ Pollut, 261,* 114072. doi: 10.1016/j.envpol.2020.114072. [in English]

9. Romanyuk A.M., Sikora V.V., Lyndina Yu.M., & Lyndin M.S. (2017) Poshyrenist' vazhkykh metaliv u navkolyshn'omu seredovyshchi ta yikh rol' u zhyttyediyal'nosti orhanizmu (ohlyad literatury) [Prevalence of heavy metals in the environment and their role in the body's vital functions]. *Bukovyns'kyy medychnyy visnyk – Bukovina medical conclusion, 21, 2 (82), 1.* 163-168. [in Ukrainian]

10. Janaydeh M., Ismail A., Zulkifli S.Z, & Omar H. (2019) Toxic heavy metal (Pb and Cd) content in tobacco cigarette brands in Selangor state, Peninsular Malaysia. *Environ Monit Assess. 191 (10),* 637. doi: 10.1007/s10661-019-7755-y. [in English]

11. Doklinichni doslidzhennya likars'kykh zasobiv [Preclinical studies of drugs] (2001) / za red. A.V. Stefanova. Kyyiv : Avitsenna. 528 s. [in Ukrainian]

12. Ostapyuk A.Y., & Hutyy B.V. (2019) Vplyv sul'fatu kadmiyu v riznykh dozakh na funktsional'nyy stan pechinky kurey-nesuchok [The effect of cadmium sulfate in different doses on the functional state of the liver of laying hens]. *Naukovyy visnyk LNUVMB imeni* S.Z. Gzhyts'koho. Seriya : Veterynarni nauky – Scientific Bulletin of the S.Z. Gzhytskyi Lviv National *University of Veterinary Medicine. Series: Veterinary Sciences,* 21, 96, 141-146 [in Ukrainian]

13. Kholodkova O.L., Horchah D.M., Perepelyuk M.M., Toporova O.K., & Tiron O.I. (2014) Eksperymental'ne doslidzhennya efektyvnosti terapiyi toksychnoho hepatytu zbahachenoyu trombotsytamy plazmoyu [Experimental study of the effectiveness of platelet-rich plasma therapy for toxic hepatitis]. *Svit medytsyny ta biolohiyi – The world of medicine and biology*, 4 (46), 158-162. [in Ukrainian]

14. Matyushkina M.V., Shemonayeva K.F., Seyfullina I.Y., Martsynko O.E., Oliynyk N.M., & Berbek V.L. (2022) Vyvchennya vplyvu (mg, co) bis (tsytrato) hermanativ na morfolohichni zminy pechinky [Study of the effect of (mg, co) bis (citrato) germanates on morphological changes in the liver]. *Odes'kyy medychnyy zhurnal – Odessa Medical Journal*, 1–2 (179–180), 10-14. [in Ukrainian]

15. Sikora V.Z., Bolotna I.V., & Sulym L.H. (2012) Porivnyal'nyy analiz morfolohichnykh zmin pechinky tvaryn molodoho ta zriloho viku za umov subletal'noyi hiperhidriyi orhanizmu v eksperymenti [Comparative analysis of morphological changes in the liver of young and mature animals under conditions of sublethal hyperhydria of the organism in the experiment]. *Ukrayins'kyy morfolohichnyy al'manakh – Ukrainian morphological almanac*, *10*, *2*, 59-61 [in Ukrainian]

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 615.099:[546.48:546.81]:616.36-092.9-07-085.243.3

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1944-1957

Шевченко Інна Володимирівна кандидат медичних наук, доцент, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел. (050)536-56-02, https://orcid.org/0000-0001-7928-9094

Нефьодова Олена Олександрівна, доктор медичних наук, професор, завідувач кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел. (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0002-1665-9032

Придиус Ірина Олександрівна викладач кафедри анатомії людини, клінічної анатомії та оперативної хірургії, Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел. (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0002-3630-6031

Євсеєвичева Владислава Тимурівна здобувачка 1 курсу «Медицина», Дніпровський державний медичний університет, м. Дніпро, тел. (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0002-1665-9032

ПОРУШЕННЯ МОРФОЛОГІЧНОЇ БУДОВИ РІЗНИХ ОРГАНІВ ТА СИСТЕМ, СПРИЧИНЕНИХ ЗОВНІШНИМИ ЧИННИКАМИ

Анотація. Токсичність важких металів, їх участь в біогеохімічних процесах і значне техногенне надходження в атмосферу «забезпечили» їм лідируючі позиції в ієрархії полютантів, які підлягають постійному контролю в усіх середовищах. Першочергової уваги заслуговують ті метали, які найбільш широко і в значних об’ємах використовуються у виробничій діяльності та в результаті накопичення в довкіллі становлять серйозну небезпеку з точки зору їх біологічної активності і токсичних властивостей: свинець, ртуть, кадмій, цинк, вісмут, кобальт, нікель, мідь, олово, сурма, ванадій, марганець, хром, молібден і миш'як. Однак в групу «важких» входять і деякі мікроелементи (зокрема, марганець, хром, мідь, цинк, нікель тощо), життєва необхідність і широкий спектр біологічної дії яких неспростовно доведено. При низьких концентраціях вони активують біологічні процеси, при високих – пригнічують їх. Відмінності в термінології в основному пов'язані з концентрацією металів у природному середовищі. З одного боку, концентрація металу може бути надмірною і навіть токсичною – тоді цей метал називають «важким»; з іншого боку (при нормальній концентрації або дефіциті) його відносять до мікроелементів. Тому терміни «мікроелементи» і «важкі метали» – категорії, насамперед, якісні, а не кількісні, і прив'язані до крайніх варіантів

санітарно-гігієнічної ситуації. Небезпека свинцю (Pb) і кадмію (Cd) визначається політропізмом їх негативного впливу: накопичуючись в організмі, вони мають здатність втручатися в метаболічні цикли, швидко змінювати свою хімічну форму при переході з одного середовища в інше, не піддаються біохімічному розкладу, вступають в численні хімічні реакції один з одним та з іншими хімічними сполуками, можуть обумовлювати дефіцит ессенціальних елементів, витісняючи їх із зв'язку з білковими компонентами. Встановлено, що за умов хронічного свинцевого отруєння відбувається активація процесів ПОЛ з одночасним зниженням активності ферментів антиоксидантного захисту, що свідчить про важливу роль окислювального стресу в патогенезі як Pb-індукованої токсичності загалом, так і патогенезі Pb-асоційованих захворювань. Ефектами несприятливого впливу свинцю при хронічній зовнішньосередовій експозиції є також супресія кістковомозкового кровотворення і порушення гемопоезу, супресія функції імунокомпетентних клітин і пригнічення антитілогенезу, гальмування процесу ремоделювання, що приводить до демінералізації кісткової тканини, порушення швидкості проведення імпульсу через синапси та уповільнення діяльності холінергічних рецепторів мозку, окисне пошкодження ДНК нервових клітин, а також порушення регуляторної функції гіпоталамо-гіпофізарної системи і системи «гіпофіз - ендокринні залози». Отже, як гостра, так і хронічна Pb-індукована інтоксикація характеризується полісистемним залученням до патологічного процесу життєво важливих органів і систем, що супроводжується формуванням функціональних і органічних ушкоджень на органному, клітинному та молекулярному рівнях з подальшим розвитком несприятливих специфічних і неспецифічних ефектів, проявом яких є клінічні симптоми і синдромокомплекси.

Ключові слова: нирки, печінка, капілярний клубочок, кадмій, свинець, морфометрія, стрес, ендотелій, судини, гемомікроциркуляторне русло, серцево-судинна система, артеріальна гіпертензія, нервова система, спиномозкові нерви, травма, гемопоез, головний мозок, репродукція, кістково-м’язовий апарат, ендокринні залози, щури, експеримент.

Shevchenko Inna Volodymyrivna candidate of medical sciences, associate professor, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel. (050) 536-56-02, https://orcid.org/0000-0001-7928-9094

Nefodova Olena Oleksandrivna Doctor of Medical Sciences, Professor, Head of the Department of Human Anatomy, Clinical Anatomy and Operative Surgery, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel. (056) 766-48-48, https://orcid.org/0000-0002-1665-9032

Pridyus Iryna Oleksandrivna Lecturer, Department of Human Anatomy, Clinical Anatomy and Operative Surgery, Dnipro State Medical University, Dnipro, tel. (056) 766-48-48, https://orcid.org/ 0000-0002-3630-6031

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Evseevicheva Vladyslava Tymurivna, 1st year student of "Medicine", Dnipro State Medical University, 49044, Dnipro, V. Vernadskoho St., 9, tel. +38 (056) 766-48-48. elenanefedova1803@gmail.com https://orcid.org/0000-0002-1665-9032

DISORDERS OF THE MORPHOLOGICAL STRUCTURE OF VARIOUS ORGANS AND SYSTEMS CAUSED BY EXTERNAL FACTORS

Abstract. The toxicity of heavy metals, their participation in biogeochemical processes and significant man-made input into the atmosphere have "provided" them with leading positions in the hierarchy of pollutants, which are subject to constant control in all environments. Priority attention is paid to those metals that are most widely and in significant volumes used in production activities and, as a result of accumulation in the environment, pose a serious danger in terms of their biological activity and toxic properties: lead, mercury, cadmium, zinc, bismuth, cobalt, nickel, copper, tin, antimony, vanadium, manganese, chromium, molybdenum and arsenic. However, the group of "heavy" elements also includes some trace elements (in particular, manganese, chromium, copper, zinc, nickel, etc.), the vital necessity and wide range of biological action of which have been irrefutably proven. At low concentrations, they activate biological processes, at high concentrations, they inhibit them. Differences in terminology are mainly related to the concentration of metals in the natural environment. On the one hand, the concentration of a metal can be excessive and even toxic - then this metal is called "heavy"; on the other hand (at normal concentration or deficiency) it is referred to as a trace element. Therefore, the terms "trace elements" and "heavy metals" are categories, primarily qualitative, not quantitative, and are tied to extreme variants of the sanitary and hygienic situation. The danger of lead (Pb) and cadmium (Cd) is determined by the polytropism of their negative impact: accumulating in the body, they have the ability to interfere with metabolic cycles, quickly change their chemical form when moving from one environment to another, are not subject to biochemical decomposition, enter into numerous chemical reactions with each other and with other chemical compounds, can cause a deficiency of essential elements, displacing them from the connection with protein components. It has been established that under conditions of chronic lead poisoning, LPO processes are activated with a simultaneous decrease in the activity of antioxidant defense enzymes, which indicates the important role of oxidative stress in the pathogenesis of both Pb-induced toxicity in general and the pathogenesis of Pb-associated diseases. The adverse effects of lead in chronic environmental exposure are also suppression of bone marrow hematopoiesis and impaired hematopoiesis, suppression of the function of immunocompetent cells and inhibition of antibody formation, inhibition of the remodeling process, which leads to demineralization of bone tissue, impaired conduction velocity through synapses

and slowing down the activity of cholinergic receptors in the brain, oxidative damage to the DNA of nerve cells, as well as impaired regulatory function of the hypothalamic-pituitary system and the "pituitary-endocrine glands" system. Thus, both acute and chronic Pb-induced intoxication is characterized by polysystemic involvement in the pathological process of vital organs and systems, which is accompanied by the formation of functional and organic damage at the organ, cellular and molecular levels with the subsequent development of adverse specific and nonspecific effects, the manifestation of which are clinical symptoms and syndrome complexes.

Keywords: kidneys, liver, glomerulus, cadmium, lead, morphometry, stress, endothelium, vessels, hemomicrocirculatory system, cardiovascular system, arterial hypertension, nervous system, spinal nerves, trauma, hematopoiesis, brain, reproduction, musculoskeletal system, endocrine glands, rats, experiment.

Постановка проблеми. Проблеми стратегічних і тактичних підходів до поліпшення стану здоров'я населення різних країн світу, в тому числі України, в останні роки набувають все більшої актуальності. Однією з найбільш важливих наукових проблем сучасності є питання про можливість і механізми регулювання рівня здоров'я населення шляхом впливу на якість середовища проживання, контамінація якого на сучасному етапі розвитку науки і техніки стала глобальним, стабільним і постійно діючим фактором [1].

В список пріоритетних забруднюючих речовин, прийнятий Європейським співтовариством (ЄС) і Агентством з охорони навколишнього середовища США (United States Environmental Protection Agency, US EPA) [2], входять важкі метали (ВМ).

Наразі у наукових і прикладних роботах автори по-різному трактують значення цього терміну, в зв'язку з чим кількість елементів, які відносять до групи ВМ, варіює в широких межах. В якості критеріїв приналежності використовуються численні характеристики: атомна маса, густина, токсичність, поширеність в природному середовищі тощо, тому в деяких випадках під визначення «важкі метали» потрапляють елементи-металоїди (зокрема, миш'як). Узагальнення даних свідчить, що натепер до групи ВМ відносять більше 40 металів з відносною густиною понад 6 тис. кг/м^3 і атомною масою понад 50 у.о. [3].

Токсичність важких металів, їх участь в біогеохімічних процесах і значне техногенне надходження в атмосферу «забезпечили» їм лідируючі позиції в ієрархії полютантів, які підлягають постійному контролю в усіх середовищах [4, 5]. Першочергової уваги заслуговують ті метали, які найбільш широко і в значних об’ємах використовуються у виробничій діяльності та в результаті накопичення в довкіллі становлять серйозну небезпеку з точки зору їх біологічної активності і токсичних властивостей: свинець, ртуть, кадмій, цинк, вісмут, кобальт, нікель, мідь, олово, сурма, ванадій, марганець, хром,

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

молібден і миш'як [6]. Однак в групу «важких» входять і деякі мікроелементи (зокрема, марганець, хром, мідь, цинк, нікель тощо), життєва необхідність і широкий спектр біологічної дії яких неспростовно доведено. При низьких концентраціях вони активують біологічні процеси, при високих – пригнічують їх. Відмінності в термінології в основному пов'язані з концентрацією металів у природному середовищі. З одного боку, концентрація металу може бути надмірною і навіть токсичною – тоді цей метал називають «важким»; з іншого боку (при нормальній концентрації або дефіциті) його відносять до мікроелементів. Тому терміни «мікроелементи» і «важкі метали» – категорії, насамперед, якісні, а не кількісні, і прив'язані до крайніх варіантів санітарно-гігієнічної ситуації.

Техногенне надходження важких металів до об'єктів довкілля відбувається у вигляді газів і тонких аерозолів (сублімації металів і пилоподібних частинок), за винятком ртуті, і в складі стічних вод [7]. Спектр металів і рівень їх концентрації в аерозолях визначаються спеціалізацією промислових і енергетичних підприємств. Вивчення дольової участі промислових виробництв в глобальному потоці емісії важких металів свідчить, що 73% загального надходження в навколишнє середовище міді і 55% кадмію пов'язані з викидами підприємств з виробництва міді і нікелю; 87% нікелю – з викидами підприємств кольорової металургії; 60% марганцю – з викидами підприємств чорної металургії; 54% ртуті – зі спалюванням вугілля [8]. 70% сумарних викидів свинцю до 2003 року надходило в атмосферу з продуктами згорання етилованого бензину; натепер 98% загального надходження свинцю складають викиди підприємств чорної і кольорової металургії [9].

Найбільший ризик для здоров'я населення, обумовлений, в першу чергу, наявністю металургійного, машинобудівного виробництва і електроенергетики, представляють важкі метали та їхні сполуки, що відносяться до надзвичайно небезпечних і небезпечних хімічних речовин (1-й і 2-й клас небезпеки), в т.ч. свинець і кадмій [10]. Ці токсиканти характеризуються значною поширеністю в об'єктах навколишнього середовища селитебних територій і здатністю ушкоджувати організм при тривалому надходженні навіть в концентраціях, що не перевищують існуючі гігієнічні нормативи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Небезпека свинцю (Pb) і кадмію (Cd) визначається політропізмом їх негативного впливу: накопичуючись в організмі, вони мають здатність втручатися в метаболічні цикли, швидко змінювати свою хімічну форму при переході з одного середовища в інше, не піддаються біохімічному розкладу, вступають в численні хімічні реакції один з одним та з іншими хімічними сполуками, можуть обумовлювати дефіцит ессенціальних елементів, витісняючи їх із зв'язку з білковими компонентами [11].

Надходження зазначених представників важких металів у організм відбувається переважно інгаляційним шляхом у вигляді аерозолю з атмосфер-

ним повітрям, після вдихання часточок пилу, сигаретного диму або ж аліментарним – з їжею і водою [12]. Так, при вдиханні пилу з мікрочастинками свинцю близько 30-50% його об'єму затримується в легенях. Дрібні частинки металу (до 1 мм) розподіляються по великій поверхні альвеол легенів і практично повністю абсорбуються, а частинки більшого розміру видаляються війчастим епітелієм дихальної системи і частково поглинаються макрофагами. З запиленим повітрям людина отримує на добу до 100 мкг свинцю.

При пероральному шляху надходження свинець потрапляє в організм з продуктів харчування і питної води. Для людини частка засвоєного свинцю від надходження в шлунково-кишковий тракт становить 5-15%, хоча, на думку ряду авторів, у дітей, вагітних жінок і осіб в стані фізіологічного стресу може засвоюватися до 50% свинцю, що міститься в раціоні. Щодоби людина з їжею і водою отримує 20-200 мкг свинцю [13]. Незначна кількість токсиканта (до 0,3%) надходить до організму через шкірні покриви [14].

Накопичуючись в організмі, ксенобіотик спричиняє розвиток Pb-асоційованої гепато- і нефротоксичності, а також канцерогенної (генотоксичної) дії, викликаючи ушкодження органів на клітинному, внутрішньоклітинному та молекулярному рівні. Індукуючи окислювальний стрес, свинець інтенсифікує апоптоз гепатоцитів і клітин нирок. Це викликає запалення, а також ослабляє функціональну активність Ca^{++}-залежної синтази оксиду азоту. Однак ключовим механізмом Pb-індукованої токсичності є генерація активних форм кисню (АФК) та порушення продукції факторів антиоксидантного захисту (як ензиматичних, так і не ферментативних) [15].

Мета статті. Проаналізувати літературні наукові дані, що стосуються морфологічних змін внутрішніх органів під впливом сполук кадмію та свинцю.

Виклад основного матеріалу. Встановлено, що за умов хронічного свинцевого отруєння відбувається активація процесів ПОЛ з одночасним зниженням активності ферментів антиоксидантного захисту, що свідчить про важливу роль окислювального стресу в патогенезі як Pb-індукованої токсичності загалом, так і патогенезі Pb-асоційованих захворювань. Так, результатами ряду досліджень продемонстровано, що свинець (навіть в низьких концентраціях) має високу реакційну здатність взаємодіяти з SH-групою глутатіону GSH [16], який в організмі сприяє стабілізації активних форм кисню. При цьому внаслідок інактивації супероксиддисмутази (СОД), каталази (КАТ), пероксидази глютатіону, глюкозо-6-фосфатдегідрогенази та тіолових антиоксидантів посилюється продукція гідропероксиду, перекису водню та синглетного кисню [17]. Зменшення вмісту СОД гальмує утилізацію супероксидного радикала, а зниження концентрації КАТ – погіршує його знешкодження (O_2^--скавенінг) [18]. До того ж, свинець атакує клітинні мембрани, спричиняючи активацію процесів ліпопероксидації (ЛПО): генерований вільний радикал захоплює електрони ліпідів цитоскелету і викликає ушкодження клітини.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Ще одним біомаркером окислювального стресу, який утворюється як продукт первинного та вторинного ПОЛ, є малоновий діальдегід (МДА). За даними дослідників гесперетин (аглікон біофлавоноїда гесперидину) ослаблював окислювальний стрес, збільшуючи рівень глутатіону та зменшуючи вміст МДА, тим самим припускаючи, що Pb-індукована ліпопероксидація може обумовлюватися саме високою реакційною здатністю свинцю взаємодіяти з SH-групами GSH. Крім того, низкою досліджень продемонстровано, що пропорційна кількість антиоксидантів вітаміну С (аскорбінова кислота) та вітаміну Е (токоферол) також ослаблювала пероксидацію ліпідів, асоційовану з цитотоксичною дією ксенобіотика [19].

Окрім здатності взаємодіяти з SH-групами глютатіону, свинець суттєво ослабляє активність ключових ензимів, які беруть участь у синтезі гему: дегідратази δ-амінолевулінової кислоти (АЛКД) – цитозольного ферменту, який бере участь в утворенні порфобіліногену з АЛК; синтетази амінолевулінової кислоти – мітохондріального ферменту, який каталізує продукцію АЛК; феррохелатази – мітохондріального ферменту, який сприяє введенню двохвалентного заліза в протопорфірин з утворенням гему [20]. Інактивація АЛКД індукує гемоліз, що призводить до підвищення вмісту субстратної АЛК як у крові, так і в сечі. Зростання рівня амінолевулінової кислоти обумовлює генерацію перекису водню та супероксидного радикалу, а її взаємодія з оксигемоглобіном – продукцію гідроксильних радикалів [21].

Крім того, свинець впливає на вазоактивні функції ендотелію шляхом збільшення продукції АФК, інактивації ендогенного оксиду азоту (NO) та ослаблення регуляції розчинної гуанілатциклази активними формами кисню, що призводить до обмеження доступності NO та погіршення передачі сигналів за його участю. На думку колективу дослідників оксид азоту виявляє суттєвий вплив на реалізацію Pb-індукованої цитотоксичності та порушення транскрипції клітинної ДНК [22].

За свідченням низки літературних публікацій, багатогранним є також вплив свинцю як на гуморальні, так і клітинні механізми запуску процесів запалення. Накопичення токсиканта може привести до суттєвого зменшення вмісту IFNγ, IL-4, IgA, IgG та збільшити продукцію TNF-α, IL-1b, IL-2, IL-6, IL-8. У відповідь на підвищення рівня прозапальних чинників у печінці та жирових клітинах посилюється продукція глікопротеїна гострої фази запалення – С-реактивного білка (СРБ) [23]. Так, токсикант обумовлює підвищення концентрації СРБ у крові та виразну позитивну кореляцію між рівнями свинцю та С-реактивного білка [24]. Крім того, хронічна інтоксикація свинцем підвищує експресію TGF-β1 та IL-6 у тканині головного мозку.

Потужним індуктором прозапальних цитокінів, особливо TNF-α, є ліпополісахарид (ЛПС), взаємодія якого з рецептором CD14 і рецептором TLR4 запускає безліч сигнальних шляхів, які активують NF-κβ та p42/44 мітоген-активовану протеїнкіназу (МАПК), що спричиняє експресію

прозапальних цитокінів. Використовуючи перитонеальні макрофаги мишей, продемонстровано, що дорослі гризуни, які отримували ліпополісахарид та свинець, продукували надлишок TNF-α: дослідники показали, що p42/44 бере участь у сигнальному шляху MAPK, що сприяло посиленню експресії TNF-α. Подібним чином свинець підвищував рівень мРНК та білка IL-6 у мозку дорослих ЛПС-асоційованих мишей, що супроводжувалося значним зменшенням продукції IFNγ [25].

Свинець стимулює синтез та секрецію IL-8 за участю транскрипційного фактора Nrf2 (ядерний чинник, пов'язаний з еритроїдом 2 – nuclear factor erythroid 2, NF-E2). Nrf2 відповідає за індукцію ферментів, які метаболізують ксенобіотики (xenobiotic-metabolizing enzymes, XMEs), захищає клітини та тканини від різноманітних токсикантів та канцерогенів, збільшуючи експресію ряду цитопротективних генів. Вплив свинцю може призвести до дисоціації комплексу Nrf2/Keap1, яка відбувається за рахунок окисної модифікації і конформаційних змін репресорного білка, в результаті чого ядерний чинник вивільнюється і транслокується до ядра клітини, де за участю білка Maf і коактиваторів транскрипції взаємодіє з елементом антиоксидантної відповіді (antioxidant response element, ARE) ядерної ДНК через лейциновий шунт [26].

Наразі однією з основних мішеней Pb-індукованої інтоксикації вважається також ендотелій судин – свинець викликає відчутне зростання частоти запальних захворювань судинних гладко-м’язових елементів (vascular smooth muscle cells, VSMC). Так, колектив дослідників інкубували первинну культуру гладко-м’язових клітин грудної аорти з 20 мкг/дл розчину ацетату свинцю протягом 48 годин. Результат показав зростання рівня мРНК ЦОГ-2 та підвищення експресії білка ЦОГ-2 без змін експресії ЦОГ-1. Дослідження дійшло висновку, що спостережувані Pb-індуковані зміни експресії мРНК ЦОГ-2 у VSMC можуть бути наслідком активації p53 та p42/44 мітоген-активованої протеїнкінази (МАПК) [27].

Є підстави вважати, що вищевикладені механізми Pb-індукованої цитотоксичності обумовлюють розвиток патофізіологічних змін ЦНС, серцево-судинної системи та кровотворних органів, нирок, ендокринної системи, системи репродукції та кістково-м'язового апарату.

Детальне вивчення негативних впливів свинцю на серцево-судинну систему дозволило встановити, що проявами кардіотоксичної дії токсиканта є артеріальна гіпертензія, ішемічна хвороба серця, інфаркт міокарда, інсульт, міокардит, судинна дегенерація, причому всі вони характерні як для гострої, так і для хронічної інтоксикації металом.

В основі гіпертензивної дії свинцю лежить низка механізмів, основними з яких є: прямий вплив на збудливість і скоротливість серцевого м'яза; зниження продукції оксиду азоту; підвищений тонус центрів симпатичної нервової системи; активація ренін-ангіотензин-альдостеронової системи;

посилення синтезу ендотеліну; формування атеросклеротичних ушкоджень стінок судин. Важливу роль в розвитку серцево-судинної патології відіграє активація діяльності симпатичної нервової системи. У численних експериментальних дослідженнях було встановлено, що свинець в умовах хронічного отруєння приводить до підвищення концентрації в плазмі крові норадреналіну в поєднанні зі зниженням щільності β_2-адренорецепторів.

Виявляючи пряму дію на ендотелій судинного русла, свинець стимулює продукцію ендотеліну, який є однією з найпотужніших судинозвужувальних речовин. Продемонстровано, що за умов хронічної свинцевої інтоксикації відбувається підвищення активності ендотеліну в судинному руслі, яке й обумовлює зростання артеріального тиску. Встановлено, що свинець є потужним каталізатором реакції Габера-Вейса, запуск якої призводить до формування структурних ушкоджень в ендотеліальних клітинах [28].

Однією із протекторних властивостей ендотелію є його здатність до індукції проліферації, основне призначення якої – відновлення пошкоджених ділянок судинного русла, що запобігає розвитку тромбозів і утворення атеросклеротичних бляшок. У дослідженнях було доведено, що свинцю притаманна здатність пригнічувати активність факторів росту фібробластів, які відіграють ключову роль в процесах проліферації ендотеліальної тканини. Блокуючи процеси синтезу і секреції тканинного активатора плазміногену в епітеліальних клітинах судинного русла, свинець тим самим в рази підвищує ймовірність розвитку процесів внутрішньосудинного тромбоутворення.

В літературі було продемонстровано, що хронічний вплив свинцю приводить до формування стійкої артеріальної гіпертензії, основним етіологічним фактором якої є активація ренін-ангіотензин-альдостеронової системи, збільшення активності ангіотензинперетворюючого ферменту і підвищення концентрації ангіотензину II в плазмі крові. Шляхом зміни активності ЦНС свинець здатний чинити і опосередкований вплив на міокард. Втручаючись в механізми вегетативної регуляції діяльності серця, токсикант викликає порушення варіабельності серцевого ритму, що є причиною розвитку ішемічних станів [29].

Однією з причин розвитку артеріальної гіпертензії за умов хронічної інтоксикації є атерогенна дія свинцю. Pb-індукована гіперхолестеринемія обумовлена здатністю ксенобіотика активувати ряд ферментів, які беруть участь в біосинтезі холестеролу, з одночасним пригніченням ензимів, що метаболізують холестерин. Дослідження дозволили встановити наявність структурних змін в серцевому м'язі при хронічній свинцевій інтоксикації, які характеризувалися зернистістю в цитоплазмі, зниженням виразності поперечної смугастості з ділянками клітинної інфільтрації, а також тотальною зміною розміру і форми ядер кардіоміоцитів, збагачених хроматином.

Деструктивний вплив свинцю на нирки як при гострій, так і при хронічній інтоксикації приводить до формування патологічних змін в

гломеруло-тубулярному апараті нирок. Зниження рівня канальцевої реабсорбції є наслідком переважного Pb-індукованого ураження проксимальних канальців нефрона. Активуючи продукцію і сповільнюючи виведення з організму δ-амінолевулінової кислоти, свинець сприяє її накопиченню в організмі, спричиняючи розвиток гістоструктурних ушкоджень клубочкового і канальцевого компонентів нирки, що супроводжується підвищенням концентрації в сечі β_2-мікроглобуліну [24].

Одним з механізмів нефротоксичності свинцю є його здатність активувати процеси апоптозу. Дослідження дозволили встановити наявність у токсиканта вираженої здатності до утворення вакуолей в цитоплазмі клітин ниркових канальців з активацією процесів каріопікнозу, що підтверджувало розвиток початкових етапів апоптозу тубулярного епітелію. Крім цього, свинець запускав процеси апоптозу не тільки в канальцевому апараті нирок, але і в мезангіальних клітинах юкстагломерулярного апарату шляхом активації процесів перекисного окислення ліпідів і накопичення продуктів ліпопероксидації в цитоплазмі клітин [30].

Ефектами несприятливого впливу свинцю при хронічній зовнішньосередовій експозиції є також супресія кістковомозкового кровотворення і порушення гемопоезу, супресія функції імунокомпетентних клітин і пригнічення антитілогенезу, гальмування процесу ремоделювання, що приводить до демінералізації кісткової тканини, порушення швидкості проведення імпульсу через синапси та уповільнення діяльності холінергічних рецепторів мозку, окисне пошкодження ДНК нервових клітин, а також порушення регуляторної функції гіпоталамо-гіпофізарної системи і системи «гіпофіз - ендокринні залози».

Висновки. Отже, як гостра, так і хронічна Pb-індукована інтоксикація характеризується полісистемним залученням до патологічного процесу життєво важливих органів і систем, що супроводжується формуванням функціональних і органічних ушкоджень на органному, клітинному та молекулярному рівнях з подальшим розвитком несприятливих специфічних і неспецифічних ефектів, проявом яких є клінічні симптоми і синдромокомплекси.

Література:

1. Lin Q, Xu S. Co-transport of heavy metals in layered saturated soil: Characteristics and simulation. Environ Pollut. 2020;261:114072. doi: 10.1016/j.envpol.2020.114072.

2. Романюк А.М., Сікора В.В., Линдіна Ю.М., Линдін М.С. Поширеність важких металів у навколишньому середовищі та їх роль у життєдіяльності організму (огляд літератури). Буковинський медичний вісник. – 2017. – Т. 21, № 2(82) ч.1. – С. 163-168.

3. Pinto E, Cruz M, Ramos P, Santos A, Almeida A. Metals transfer from tobacco to cigarette smoke: Evidences in smokers' lung tissue. J Hazard Mater. 2017;325:31-35. doi: 10.1016/j.jhazmat.2016.11.069.

4. Nefodova OO, Shevchenko OS. [The effect of chronic administration of cadmium chloride on the morphological structures of the mandible of rats]. Morphologia. 2024;18(2):65-72. Ukrainian. DOI: https://doi.org/10.26641/1997-9665.2024.2.65-72

5. Hruzd V., Nefodova O. Peculiarities of changes in the structure of rat testicles under the influence of cadmium in combination with metal succinates (iron and zinc) // Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). – 2024. - №12(46). - С.1451-1461.

6. Ravipati ES, Mahajan NN, Sharma S, Hatware KV, Patil K. The toxicological effects of lead and its analytical trends: an update from 2000 to 2018. Crit Rev Anal Chem. 2021;51(1):87-102. doi: 10.1080/10408347.2019.1678381.

7. Obeng-Gyasi E. Cumulative Effects of Low-Level Lead Exposure and Chronic Physiological Stress on Hepatic Dysfunction-A Preliminary Study. Med Sci (Basel). 2020;8(3):30. doi: 10.3390/medsci8030030.

8. Autifi MAH, Mohamed WY, Haye WMA, Elbaz KR. The possible protective role of Vitamin C against toxicity induced by lead acetate in liver and spleen of adult albino rats (Light and Electron Microscopic Study). Egypt J Hosp Med. 2018;73(10):7650-7658.

9. Amin I, Hussain I, Rehman MU, Mir BA, Ganaie SA, Ahmad SB, Mir MUR, Shanaz S, Muzamil S, Arafah A, Ahmad P. Zingerone prevents lead-induced toxicity in liver and kidney tissues by regulating the oxidative damage in Wistar rats. J Food Biochem. 2021;45(3):e13241. doi: 10.1111/jfbc.13241.

10. Lee JW, Choi H, Hwang UK, Kang JC, Kang YJ, Kim KI, Kim JH. Toxic effects of lead exposure on bioaccumulation, oxidative stress, neurotoxicity, and immune responses in fish: A review. Environ Toxicol Pharmacol. 2019;68:101-108. doi: 10.1016/j.etap.2019.03.010.

11. Fan Y, Zhao X, Yu J, Xie J, Li C, Liu D, Tang C, Wang C. Lead-induced oxidative damage in rats/mice: A meta-analysis. J Trace Elem Med Biol. 2020;58:126443. doi: 10.1016/j.jtemb.2019.126443.

12. Маслак Г.С., Абдул-Огли Л.В., Нефьодова О.О., Нефьодов О.О., Земляний О.А., Стрижак О.В. Вплив важких металів на морфологічні структури травної системи (огляд даних літератури) // Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). – 2024. - №2(32). - С. 1136 – 1149.

13. Нефьодова О.О., Янушкевич К.С. Інтоксикаційний вплив солей свинцю та кадмію на печінку щурів із корекцією сукцинатами цинку та заліза// Журнал «Перспективи та інновації науки» (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). – 2024. - №2(32). - С.1170-1184.

14. Al-Megrin WA, Alkhuriji AF, Yousef AOS, Metwally DM, Habotta OA, Kassab RB, Abdel Moneim AE, El-Khadragy MF. Antagonistic Efficacy of Luteolin against Lead Acetate Exposure-Associated with Hepatotoxicity is Mediated via Antioxidant, Anti-Inflammatory, and Anti-Apoptotic Activities. Antioxidants (Basel). 2019;9(1):10. doi: 10.3390/antiox9010010.

15. Eluwole OA, Adeyemi OI, Moses Akanmu A. Effects of Launaea taraxacifolia on Lead - Induced Hepatotoxicity in Rats. J Heavy Met Toxicity Dis. 2018;3:6.

16. Нефьодова О.О., Грузд В.В. Зміни мікроелементного складу статевих залоз самців щурів під впливом кадмієвої інтоксикації та коректорів за даними поліелементного аналізу. - Перспективи та інновації науки (Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»). - 2023. - 15(33). - С. 1192-1204.

17. Apte A, Bradford K, Dente C, Smith RN. Lead toxicity from retained bullet fragments: A systematic review and meta-analysis. J Trauma Acute Care Surg. 2019;87(3):707-716. doi: 10.1097/TA.0000000000002287.

18. Nefodova O. O., Azarov O. I., Harets V. I., Kuznetsova O. V., Zhitniy M. I., Shevchenko I. V. Malchuhin R. K. Effect of cadmium salts on nephrogenesis in rats in isolated introduction and in combination with metal citrates [translations pending] // Вістник проблем біології і медицини. 2021. – Вип. 1 (159). - С. 224-230.

19. Kim KT, Eo MY, Nguyen TTH, Kim SM. General review of lead toxicity. Int J Implant Dent. 2019;5(1):10. doi: 10.1186/s40729-019-0162-x.

20. Shatorna V.F. Cardiogenesis changes after the plumbic acetate impact in rats under the correction conditions in the experiment / V.F. Shatorna, O.O. Nefodova, O.O. Nefodov, I.I. Kolosova, V.V. Major, O.V. Kuznetsova, Yu.V. Demidenko, G.A. Yeroshenko // Світ медицини та біології. – 2020. - №4 (74). – С. 219 – 223.

21. Oztan O, Turksoy VA, Daltaban IS, Gunduzoz M, Tutkun L, et al. Pro-inflammatory cytokine and vascular adhesion molecule levels in manganese and lead-exposed workers. Int J Immunother Cancer Res. 2019; 5(1): 001-007.

22. Bellezza I, Giambanco I, Minelli A, Donato R. Nrf2-Keap1 signaling in oxidative and reductive stress. Biochim Biophys Acta Mol Cell Res. 2018;1865(5):721-733. doi: 10.1016/ j.bbamcr.2018.02.010.

23. Lin Y, Jiang M, Chen W, Zhao T, Wei Y. Cancer and ER stress: Mutual crosstalk between autophagy, oxidative stress and inflammatory response. Biomed Pharmacother. 2019;118:109249. doi: 10.1016/j.biopha.2019.109249.

24. Chen C, Lin B, Qi S, He J, Zheng H. Protective Effects of Salidroside on Lead Acetate-induced Oxidative Stress and Hepatotoxicity in Sprague-Dawley Rats. Biol Trace Elem Res. 2019;191(2):426-434. doi: 10.1007/s12011-019-1635-8.

25. Нефьодов О.О. Визначення впливу кадмію на показники ембріогенезу при ізольованому введенні та в комбінації з цитратами селену та германію / О.О. Нефьодов, Д.В. Білишко, К.А. Кушнарьова, О.С. Шевченко, В.Ф. Шаторна, О.І. Кефелі-Яновська, О.Г. Козловська // Медичні перспективи. - 2020. - Т. 25, № 1. - С. 24-31.

26. Jiang X, Xing X, Zhang Y, Zhang C, Wu Y, Chen Y, Meng R, Jia H, Cheng Y, Zhang Y, Su J. Lead exposure activates the Nrf2/Keap1 pathway, aggravates oxidative stress, and induces reproductive damage in female mice. Ecotoxicol Environ Saf. 2021;207:111231. doi: 10.1016/j.ecoenv.2020.111231.

27. Ma Y, Shi YZ, Wu QJ, Wang YQ, Wang JP, Liu ZH. Effects of varying dietary intoxication with lead on the performance and ovaries of laying hens. Poult Sci. 2020;99(9):4505-4513. doi: 10.1016/j.psj.2020.06.015.

28. Zhang X, Ares WJ, Taussky P, Ducruet AF, Grandhi R. Role of matrix metalloproteinases in the pathogenesis of intracranial aneurysms. Neurosurg Focus. 2019;47(1):E4. doi: 10.3171/2019.4.FOCUS19214.

29. Shatorna V. F. Search of new bioantagonists of embryotoxicity of cadmium chloride in a chronic experiment on rats / Shatorna V. F., Kononova I. I., Garets V. I., Nefodova O. O., Lomyha L. L. // Вісник проблем біології і медицини – 2023 – Вип. 1 (168). - С. 92-96.

References

1. Lin Q, Xu S. (2020) Co-transport of heavy metals in layered saturated soil: Characteristics and simulation. *Environ Pollut*, 261, 114072. [in English].

2. Romanyuk A.M., Sikora V.V., Lyndina YU.M., Lyndin M.S. (2017) Poshyrenist′ vazhkykh metaliv u navkolyshn′omu seredovyshchi ta yikh rol′ u zhyttyediyal′nosti orhanizmu (ohlyad literatury) [The prevalence of heavy metals in the environment and their role in the vital activity of the organism (literature review)]. *Bukovyna Medical Bulletin*, 21, 2(82), 1, 163-168. [in Ukrainian].

3. Pinto E, Cruz M, Ramos P, Santos A, Almeida A. (2017) Metals transfer from tobacco to cigarette smoke: Evidences in smokers' lung tissue. *J Hazard Mater*, 325, 31-35. [in English].

4. Nefodova OO, Shevchenko OS. (2024) The effect of chronic administration of cadmium chloride on the morphological structures of the mandible of rats. *Morphologia*, 18(2), 65-72. [in English].

5. Hruzd V., Nefodova O. (2024) Peculiarities of changes in the structure of rat testicles under the influence of cadmium in combination with metal succinates (iron and zinc). *Journal "Prospects and Innovations of Science"*, 12(46), 1451-1461. [in English].

6. Ravipati ES, Mahajan NN, Sharma S, Hatware KV, Patil K. (2021) The toxicological effects of lead and its analytical trends: an update from 2000 to 2018. *Crit Rev Anal Chem*, 51(1), 87-102. [in English].

7. Obeng-Gyasi E. (2020) Cumulative Effects of Low-Level Lead Exposure and Chronic Physiological Stress on Hepatic Dysfunction-A Preliminary Study. *Med Sci (Basel),* 8(3), 30. [in English].

8. Autifi MAH, Mohamed WY, Haye WMA, Elbaz KR. (2018) The possible protective role of Vitamin C against toxicity induced by lead acetate in liver and spleen of adult albino rats (Light and Electron Microscopic Study). *Egypt J Hosp Med,* 73(10), 7650-7658. [in English].

9. Amin I, Hussain I, Rehman MU, Mir BA, Ganaie SA. (2021) Zingerone prevents lead-induced toxicity in liver and kidney tissues by regulating the oxidative damage in Wistar rats. *J Food Biochem*, 45(3), e13241. [in English].

10. Lee JW, Choi H, Hwang UK, Kang JC, Kang YJ. (2019) Toxic effects of lead exposure on bioaccumulation, oxidative stress, neurotoxicity, and immune responses in fish: A review. *Environ Toxicol Pharmacol*, 68, 101-108. [in English].

11. Fan Y, Zhao X, Yu J, Xie J, Li C. (2020) Lead-induced oxidative damage in rats/mice: A meta-analysis. *J Trace Elem Med Biol*, 58, 126443. [in English].

12. Maslak H.S., Abdul-Ohly L.V., Nefodova O.O., Nefodov O.O., Zemlyanyy O.A. (2024) Vplyv vazhkykh metaliv na morfolohichni struktury travnoyi systemy (ohlyad danykh literatury) [The influence of heavy metals on the morphological structures of the digestive system (a review of the literature)]. *Journal "Perspectives and Innovations of Science"*, 2(32), 1136 – 1149. [in Ukrainian].

13. Nefodova O.O., Yanushkevych K.S. (2024) Intoksykatsiynyy vplyv soley svyntsyu ta kadmiyu na pechinku shchuriv iz korektsiyeyu suktsynatamy tsynku ta zaliza [Intoxicating effect of lead and cadmium salts on the liver of rats with correction with zinc and iron succinates]. *Journal "Perspectives and Innovations of Science*", 2(32), 1170-1184. [in Ukrainian].

14. Al-Megrin WA, Alkhuriji AF, Yousef AOS, Metwally DM, Habotta OA. (2019) Antagonistic Efficacy of Luteolin against Lead Acetate Exposure-Associated with Hepatotoxicity is Mediated via Antioxidant, Anti-Inflammatory, and Anti-Apoptotic Activities. *Antioxidants (Basel),* 9(1), 10. [in English].

15. Eluwole OA, Adeyemi OI, Moses Akanmu A. (2018) Effects of Launaea taraxacifolia on Lead - Induced Hepatotoxicity in Rats. *J Heavy Met Toxicity Dis*, 3, 6. [in English].

16. Nefodova O.O., Hruzd V.V. Zminy mikroelementnoho skladu statevykh zaloz samtsiv shchuriv pid vplyvom kadmiyevoyi intoksykatsiyi ta korektoriv za danymy polielementnoho analizu [Changes in the trace element composition of the gonads of male rats under the influence of cadmium intoxication and correctors according to the data of polyelement analysis]. *Prospects and innovations of science,* 15(33), 1192-1204. [in Ukrainian].

17. Apte A, Bradford K, Dente C, Smith RN. (2019) Lead toxicity from retained bullet fragments: A systematic review and meta-analysis. *J Trauma Acute Care Surg*, 87(3), 707-716. [in English].

18. Nefodova O. O., Azarov O. I., Harets V. I., Kuznetsova O. V., Zhitniy M. I. (2021) Effect of cadmium salts on nephrogenesis in rats in isolated introduction and in combination with metal citrates [translations pending]. Bulletin of Problems of Biology and Medicine, 1 (159), 224-230. [in English].

19. Kim KT, Eo MY, Nguyen TTH, Kim SM. (2019) General review of lead toxicity. *Int J Implant Dent*, 5(1), 10. [in English].

20. Shatorna V.F, Nefodova O.O., Nefodov O.O., Kolosova I.I., Major V.V. (2020) Cardiogenesis changes after the plumbic acetate impact in rats under the correction conditions in the experiment. *The world of medicine and biology*, 4 (74), 219 – 223. [in English].

21. Oztan O, Turksoy VA, Daltaban IS, Gunduzoz M, Tutkun L. (2019) Pro-inflammatory cytokine and vascular adhesion molecule levels in manganese and lead-exposed workers. *Int J Immunother Cancer Res*, 5(1), 001-007. [in English].

22. Bellezza I, Giambanco I, Minelli A, Donato R. (2018) Nrf2-Keap1 signaling in oxidative and reductive stress. *Biochim Biophys Acta Mol Cell Res*, 1865(5), 721-733. [in English].

23. Lin Y, Jiang M, Chen W, Zhao T, Wei Y. (2019) Cancer and ER stress: Mutual crosstalk between autophagy, oxidative stress and inflammatory response. *Biomed Pharmacother*, 118, 109249. [in English].

24. Chen C, Lin B, Qi S, He J, Zheng H. (2019) Protective Effects of Salidroside on Lead Acetate-induced Oxidative Stress and Hepatotoxicity in Sprague-Dawley Rats. *Biol Trace Elem Res*, 191(2), 426-434. [in English].

25. Nefodov O.O., Bilyshko D.V., Kushnarʹova K.A., Shevchenko O.S., Shatorna V.F. (2020) Vyznachennya vplyvu kadmiyu na pokaznyky embriohenezu pry izolʹovanomu vvedenni ta v kombinatsiyi z tsytratamy selenu ta hermaniyu [(2020) Determination of the effect of cadmium on embryogenesis indicators when administered alone and in combination with selenium and germanium citrates]. *Medical Perspectives*, 25, 1, 24-31. [in Ukrainian].

26. Jiang X, Xing X, Zhang Y, Zhang C, Wu Y. (2021) Lead exposure activates the Nrf2/Keap1 pathway, aggravates oxidative stress, and induces reproductive damage in female mice. *Ecotoxicol Environ Saf*, 207, 111231. [in English].

27. Ma Y, Shi YZ, Wu QJ, Wang YQ, Wang JP. (2020) Effects of varying dietary intoxication with lead on the performance and ovaries of laying hens. *Poult Sci*, 99(9), 4505-4513. [in English].

28. Zhang X, Ares WJ, Taussky P, Ducruet AF, Grandhi R. (2019) Role of matrix metalloproteinases in the pathogenesis of intracranial aneurysms. *Neurosurg Focus*, 47(1), E4. [in English].

29. Shatorna V. F., Kononova I. I., Garets V.I., Nefodova O. O., Lomyha L. L. (2023) Search of new bioantagonists of embryotoxicity of cadmium chloride in a chronic experiment on rats. *Bulletin of Problems of Biology and Medicine*, Вип. 1 (168), 92-96. [in English].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

УДК 611.36:611.161-018]-074–078.73–019

https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-3(49)-1958-1971

Шевчук Микола Миколайович доцент, к.мед.н., доцент кафедри патологічної анатомії та судової медицини, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, Комунальний Заклад Львівської Обласної Ради «Львівське обласне бюро судово-медичної експертизи», https://orcid.org/0000-0001-7852-5980

Волос Лілія Іванівна професор, д.мед.н., професор кафедри патологічної анатомії та судової медицини, Львівський національний медичний університет імені Данила Галицького, https://orcid.org/0000-0002-1733-589X

МОРФОЛОГІЧНА, ІМУНОГІСТОХІМІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА І КВАНТИТАТИВНИЙ АНАЛІЗ ОСНОВНИХ КЛІТИН СТІНКИ СИНУСОЇДНИХ КАПІЛЯРІВ ПЕЧІНКИ БІЛОГО ЩУРА В НОРМІ

Анотація. Печінка відіграє важливу роль у підтримці гомеостазу всього організму за допомогою різних функцій і відповідає за низку найважливіших фізіологічних процесів, включаючи метаболізм, детоксикацію та імунітет. Оскільки функція печінки залежить від печінкових часточок і синусоїдів, актуальним питанням є вивчення та аналіз основних клітин стінки синусоїдних капілярів печінкової часточки білого щура в нормі.

Мета: дослідити морфологічні, імуногістохімічні характеристики та провести квантитативний аналіз основних клітин стінки синусоїдних капілярів печінки білого щура в нормі.

Матеріали та методи: Матеріалом для експериментального дослідження були 10 статевозрілих білих безпородних щурів-самців масою 180–230 г. Експерименти проведені з дотриманням морально-етичних норм у відповідності до положень Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, яких використовують в експериментальних та інших наукових цілях (Страсбург, 1986), Директиви Ради Європи 2010/63/ EU, Закону України №3447-IV «Про захист тварин від жорсткого поводження». Гістологічне дослідження синусоїдних гемокапілярів печінки проведене за стандартною методикою. Імуногістохімічне дослідження проведене із застосуванням моноклональних антитіл для макрофагів CD68 (Клон KP1, DAKO), ендотелію судин CD31 (Клон JC70A, Thermo Fisher scientific) відповідно до протоколу виробника з необхідними контролями. Морфометричне дослідження основних клітин синусоїдної стінки в різних відділах печінкових часточок, зокрема навколо центральної вени, портальних трактів і в проміжній зоні (між тріадою і центральною веною) проводили на площі 0,01 мм^2 гістологічного препарату

(100 мкм×100 мкм). Статистична обробка експериментальних даних проводилася методом варіаційної статистики з використанням програми «Microsoft Excel». Оцінку вірогідності статистичних досліджень проводили за допомогою t-критерію Стьюдента ($p<0,05$).

Результат: На підставі проведеного гістологічного та імуногістохімічного дослідження основних клітин стінки синусоїдних капілярів печінки білого щура в нормі встановлено детальну мікроскопічну організацію синусоїдного компартмента часточки печінки. Кількісний аналіз клітин синусоїдної структури в печінці (ендотеліоцитів, клітин Купфера, перисинусоїдних клітин) показав достовірну значущу різницю в різних зонах часточки ($p\leq0,001$). Проте співвідношення числа ендотеліоцитів та печінкових макрофагів у перипортальній зоні і навколо центральної вени часточки значно не відрізнялося.

Висновки: Таким чином, знання мікроскопічної організації печінки, імуногістохімічних особливостей клітин стінки синусоїда печінки та кількісної характеристики ендотеліоцитів, клітин Купфера, перисинусоїдних клітин в класичній печінковій часточці в інтактних щурів має велике значення для подальших експериментальних досліджень.

Ключові слова: синусоїдні капіляри, ендотеліоцити, клітини Купфера, перисинусоїдні клітини, гістологія, імуногістохімія, морфометрія, печінка, щури.

Shevchuk Mykola Mykolayovych Associate Professor, Candidate of Medical Science, Associate of the Department of Pathological Anatomy and Forensic Medicine, Danylo Halytsky Lviv National Medical University, Communal Institution of the Lviv Regional Council «Lviv Regional Bureau of Forensic Medical Examination», https://orcid.org/0000-0001-7852-5980

Volos Liliya Ivanivna Professor, Doctor of Medical Science, Professor of the Department of Pathological Anatomy and Forensic Medicine, Danylo Halytsky Lviv National Medical University, https://orcid.org/0000-0002-1733-589X

MORPHOLOGICAL, IMMUNOHISTOCHEMICAL CHARACTERISTICS AND QUANTITATIVE ANALYSIS OF THE MAIN CELLS OF THE WALL OF SINUSOIDAL CAPILLARIES OF THE LIVER IN INTACT WHITE RAT

Abstract. The liver plays an important role in maintaining the homeostasis of the total organism through various functions and is responsible for a number of vital physiological processes, including metabolism, detoxification and immunity. Since liver function depends on the hepatic lobules and sinusoids, it is a relevant issue to study and analyze the main cells of the sinusoidal capillary wall of the hepatic lobule of the white rat in normal conditions.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

The aim: To investigate and assess the morphological, immunohistochemical characteristics and to conduct quantitative analysis of the main cells of the wall of sinusoidal capillaries in the liver of the intact white rat.

Materials and methods: The material for the experimental study was 10 sexually mature white outbred male rats weighing 180-230 g. The experiments were conducted in compliance with moral and ethical standards in accordance with the provisions of the European Convention for the Protection of Vertebrate Animals Used for Experimental and Other Scientific Purposes (Strasbourg, 1986), Council of Europe Directive 2010/63/EU, and Law of Ukraine No. 3447-IV 'On the Protection of Animals from Cruelty'. Histological examination of the liver sinusoidal hemocapillaries was performed according to standard methods. Immunohistochemical study was performed using monoclonal antibodies for macrophages CD68 (Clone KP1, DAKO), vascular endothelium CD31 (Clone JC70A, Thermo Fisher scientific) in accordance with the manufacturer's protocol with the necessary controls. Morphometric study of the main cells of the sinusoidal wall in different parts of the liver lobules, in particular around the central vein, portal tracts and in the intermediate zone (between the portal tracts and the central vein) was performed on an area of 0.01 mm2 of histological specimen (100 μm × 100 μm). Statistical processing of the experimental data was carried out by the method of variation statistics using Microsoft Excel. The reliability of statistical studies was assessed using Student's t-test ($p<0.05$).

Result: On the basis of histological and immunohistochemical studies of the main cells of the wall of sinusoidal capillaries in the liver of a normal white rat, a detailed microscopic organisation of the sinusoidal compartment of the liver lobule was established. Quantitative analysis of the cells of sinusoidal capillaries in the liver (endothelial cells, Kupffer cells, perisinusoidal cells) showed a significant difference in different areas of the hepatic lobule ($p\leq0.001$). However, the ratio of the number of endothelial cells and hepatic macrophages in the periportal zone and around the central vein of the lobe did not differ significantly.

Conclusions: Thus, the knowledge of the microscopic organisation of the liver, immunohistochemical features of the liver sinusoidal wall cells, and quantitative characteristic of endothelial cells, Kupffer cells, perisinusoidal cells in the classical liver lobule in intact rats is of great importance for further experimental studies.

Keywords: sinusoidal capillaries, endothelial cells, Kupffer cells, perisinusoidal cells, histology, immunohistochemistry, morphometry, liver, rats.

Постановка проблеми. Печінка відіграє важливу роль у підтримці гомеостазу всього організму за допомогою різних функцій і відповідає за низку найважливіших фізіологічних процесів, включаючи метаболізм, детоксикацію та імунітет [1, 2]. Особливо важливою в сучасних умовах є метаболічна адаптація, коли на організм діє величезна кількість екзогенних та ендогенних

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

чинників. Дослідження механізмів регуляції метаболізму в печінці та його корекція залишається важливим напрямком сучасної експериментальної та клінічної медицини [3].

Оскільки функція печінки залежить від печінкових часточок і синусоїдів, то безумовно визначення морфологічних, імуногістохімічних особливостей структури синусоїдів, гістологічний та квантитативний аналіз основних клітин стінки синусоїдних гемокапілярів печінкової часточки білого щура в нормі є важливим завданням, що дасть змогу в подальших експериментальних дослідженнях проводити порівняльну характеристику судинного компартменту печінки при дії ксенобіотиків, нутрієнтів та мікроорганізмів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У літературі представлені чисельні результати експериментальних досліджень щодо гепатотоксичної дії солей важких металів на структурно-функціональну організацію печінки щурів [4], досліджувався морфофункціональний стан печінки на тлі цитостатичної терапії та її фармакокорекції [5], вивчалися особливості ангіоархітектоніки печінкових вен щура та їх ремоделювання при отруєнні ацетилсаліциловою кислотою [6], мікроциркуляція та паренхіма печінки в моделі гострого панкреатиту з різними дозами таурохолату натрію [7], дія промислового аерозолю на печінку [8] та ін. Крім того, протягом тривалого часу проводяться дослідження печінки інтактних щурів, починаючи від першого опису та електронно-мікроскопічної картини фенестр синусоїдних ендотеліальних клітин, наданих E. Wisse у 1970 році [9].

Завдяки унікальному анатомічному розташуванню, через печінку проходить багата на антигени кров зі шлунково-кишкового тракту, яка в синусоїдах сканується антигенпрезентуючими клітинами та лімфоцитами. Оскільки печінка є основним бар'єром на шляху нутрієнтів, що надходять з кишечника з кров'ю в циркуляцію, ксенобіотиків і мікроорганізмів, взаємозв’язки між гепатобіліарною та імунною системами досить складні [10].

Складна функція печінки вимагає особливої будови. Печінка організована в повторювані гексагональні структурні одиниці – часточки, в яких центральна вена, оточена 6 портальними тріадами, з’єднана з печінковою веною і відповідає за повернення дезоксигенованої крові [2]. У свою чергу портальна тріада включає ворітну вену, яка приносить у печінку збагачену поживними речовинами кров від кишечника, селезінки та шлунка і складає ~75% крові, що надходить у печінку. Печінкова артерія тріади приносить збагачену киснем кров до печінки (~25% крові, що надходить у печінку). До портальної тріади також відносяться жовчні протоки, вистелені спеціалізованими епітеліальними клітинами – холангіоцитами [2].

Особливостями будови печінки є наявність синусоїдних гемокапілярів, через які вся кров, що надходить у печінку, в подальшому відтікає від портальних тріад до центральної вени. Синусоїди печінки — це динамічні мікросудинні структури з фенестрами, відповідальні за обмін поживними

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

речовинами між кров'ю та перисинусоїдним простором Діссе [2, 11]. Синусоїди печінки є унікальним типом мікросудинного русла. Спеціалізований фенотип синусоїдних клітин має важливе значення для їх зв'язку та для функціонування всіх типів клітин печінки, включаючи гепатоцити. Синусоїдні ендотеліоцити печінки є високоспеціалізованими клітинами і утворюють внутрішній шар синусоїдів [12]. Вони представляють межу між клітинами крові з одного боку та гепатоцитами і зірчастими клітинами печінки з іншого боку. У фізіологічних умовах ендотеліоцити регулюють тонус печінкових судин, сприяючи підтримці низького портального тиску. При патологічних станах ендотеліальні клітини відіграють ключову роль в ініціації та прогресуванні хронічних захворювань печінки [13].

Гепатоцити становлять близько 2/3 загальної клітинної популяції печінки, є метаболічними центрами печінки і розташовані між синусоїдами, де вони виконують функції обміну речовин та детоксикації залежно від свого розташування вздовж синусоїда [14]. Враховуючи різницю у вмісті крові на різних відстанях від центральної вени, гепатоцити є метаболічно зонованими, що означає, що вони демонструють функціональну гетерогенність на основі їх розташування всередині часточки [14]. Подібне зонування також було виявлено в синусоїдних ендотеліальних клітинах печінки [14]. Популяція непаренхіматозних клітин включає, крім синусоїдних ендотеліоцитів, клітини Купфера, зірчасті клітини (клітини Ito або жиросберігаючі клітини), внутрішньопечінкові лімфоцити і клітини біліарної системи.

Клітини Купфера (тканинні макрофаги, мононуклеарні фагоцити) є ключовими компонентами внутрішньопечінкової вродженої імунної системи, відіграють важливу роль в ліквідації запалення печінки, підтримці упорядкованості клітинних і позаклітинних структур і в метаболічному гомеостазі печінки [15]. Клітини Купфера знаходяться в синусоїдах печінки, відповідають на будь-які патогени, що потрапляють у печінку з кров'ю. Тканинні макрофаги поширюють значну частину свого тіла в простір Діссе, де вони знаходяться у тісному контакті із зірчастими клітинами та гепатоцитами [16, 17] і є ключовими для ініціації проліферації гепатоцитів і встановлення зв'язків між різними типами клітин [18]. Оскільки функція печінки залежить від печінкових часточок і синусоїдів, актуальним питанням є вивчення та аналіз основних клітин стінки синусоїдних капілярів печінкової часточки білого щура в нормі.

Мета статті – дослідити морфологічні, імуногістохімічні характеристики та провести квантитативний аналіз основних клітин стінки синусоїдних капілярів печінки білого щура в нормі.

Матеріали та методи дослідження: Матеріалом для експериментального дослідження були 10 статевозрілих білих безпородних щурів-самців масою 180–230 г. Експерименти проведені з дотриманням морально-етичних норм у відповідності до положень Європейської конвенції щодо захисту хребетних тварин, яких використовують в експериментальних та інших

наукових цілях (Страсбург, 1986), Директиви Ради Європи 2010/63/ EU, Закону України №3447-IV «Про захист тварин від жорсткого поводження». Проведення дослідження було схвалене членами комісії з питань біоєтики Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького і встановлено, що наукові дослідження відповідають етичним вимогам згідно наказу МОЗ України № 231 від 01. 11. 2000 року **(**протокол №7 від 29 серпня 2022 року).

Тварин для проведення дослідження ретельно відбирали, оглядали, зважували. Впродовж 10 діб щури утримувались на карантині в умовах віварію Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького в стандартних клітках, призначених для утримування гризунів, по 3-4 особини в клітці, в приміщенні з кімнатним температурним режимом і припливною вентиляцією, при звичайному світловому режимі. Усі щури мали стандартний раціон, призначений для лабораторних тварин, і вільний доступ до води – ad libitum. Протягом карантину велися щоденні спостереження за зовнішнім виглядом, поведінкою, поїданням корму та загальним станом тварин. Перед забором матеріалу щурів виводили з експерименту з використанням диетилового ефіру.

Шматочки тканини печінки після препарування фіксували в 10% забуференому розчині формаліну для запобігання автолізу та збереження прижиттєвої структури клітин і міжклітинного матриксу. Після фіксації зразки тканини печінки швидко ополіскували в проточній воді й акуратно вирізали фрагмент площею зразка 1-1,5 $см^2$ і товщиною 3-5 мм з урахуванням висоти одноразової касети для проводки матеріалу. Далі згідно протоколу проводили поступове зневоднення у спиртах зростаючої концентрації, щоб не відбулося зморщування матеріалу. Заливка проводилася нагрітим до 58-60° С парафіном і після цього залиті парафіном гістологічні касети поміщали для охолодження до 10-20° С. В подальшому виготовляли гістологічні зрізи завтовшки 5±1 мкм, які потім наносили на предметні спеціальні адгезивні скельця, проводили депарафінізацію і забарвлювали гематоксиліном та еозином за стандартною методикою. Імуногістохімічні дослідження проводили на гістологічних зрізах з парафінових блоків, призначених для стандартного морфологічного дослідження. У роботі використовувалися моноклональні антитіла для макрофагів CD68 (Клон KP1, DAKO), ендотелію судин CD31 (Клон JC70A, Thermo Fisher scientific). Дослідження проводили відповідно до протоколу виробника з необхідними контролями. Візуалізацію ІГХ реакції виконували за допомогою системи детекції DAKO EnVision+System з хромогеном діамінобензидином. Мікрофотографування здійснювали за допомогою світлооптичного мікроскопу Leica DM 2500 (Leica Microsystems GmbH, Німеччина) з цифровою камерою Leica DFC450 C (Німеччина) та програмним забезпеченням Leica Application Suit Version 3.8. Підрахунок основних клітин синусоїдної стінки в різних відділах печінкових часточок, зокрема навколо

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

центральної вени, портальних трактів і в проміжній зоні (між тріадою і центральною веною) проводили на площі 0,01 мм^2 гістологічного препарату (100 мкм×100 мкм). Отримані результати обробляли методом варіаційної статистики з використанням програми «Microsoft Excel». Оцінку вірогідності статистичних досліджень проводили за допомогою t-критерію Стьюдента ($p<0,05$).

Виклад основного матеріалу. Печінка статевозрілого білого щура в умовах норми характеризується збалансованим структурним гомеостазом, тісною взаємодією строми та паренхіми. Не дивлячись на відсутність жовчного міхура, гістологічна структура печінка подібна до структури печінки в людини. Гомологічність печінки і жовчовивідних шляхів у людини та щура є підставою для екстраполяції на людину результатів експериментальних досліджень на лабораторних щурах, так як відомо, за даними авторів, що генотип щура за своєю унікальною комбінацією генів на 90 % подібний до генотипу людини, і тільки 10% генів відокремлюють людину від щура [19].

Використовуючи традиційну концепцію печінкової часточки, центральною структурою є центральна вена, а периферія відповідає портальним трактам. Тому ацинарні зони 1, 2 і 3 відповідно відповідають перипортальній, проміжній і перицентральній зонам часточки [20]. Крім того, існує поділ часточки печінки на зони вздовж центрально-портальної осі. Центролобулярна зона знаходиться навколо центральної вени (3 зона), середньочасточкова (проміжна) зона знаходиться між центролобулярною і перипортальною (2 зона) і перипортальна зона знаходиться навколо портального тракту (1 зона).

Детальне гістологічне дослідження печінкової часточки інтактних щурів показало низку загальних морфологічних закономірностей. У портальних трактах міжчасточкова вена та артерія зливались і утворювали систему мікроциркуляції печінкової часточки, так звані внутрішньочасточкові синусоїди, які радіально сходилися в напрямку до центральної вени. За морфологічною структурою синусоїди - це фенестровані капіляри, які не мають базальної мембрани і розташовуються по ходу від портальних трактів до центролобулярних вен.

При порівнянні гістологічної структури синусоїдної мережі в печінковій часточці неважко запримітити, що в центральній зоні (навколо центральної вени) мережа синусоїдів щільніша порівняно з периферичними відділами (навколо портальних трактів). Синусоїдні капіляри широкі і вистелені переривчастим моношаром ендотеліоцитів. Вистилка печінкових синусоїдів відрізняється від вистилки звичайних капілярів тим, що її утворюють два різних типи клітин. Клітини одного типу – відносно тонкі і плескаті, витягнутої форми, нагадують ендотеліальні клітини звичайних капілярів (рис. 1а). На гістологічних зрізах при великому збільшенні (×1000, імерсія) ендотеліоцити виступають у просвіт синусоїда. Форма ядер ендотеліальних клітин може бути різноманітною. В більшості ендотеліоцитів ядра мали витягнуту форму.

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Імуногістохімічний маркер CD31 ендотеліальних клітин в синусоїдних капілярах печінки інтактних щурів проявляв зональність. В центральній і перипортальній зонах візуалізувалися CD31-позитивні клітини з більш інтенсивним забарвленням, а в проміжній зоні спостерігалось зниження експресії, а місцями з повною відсутністю імуногістохімічної реакції (рис. 1в).

Клітини другого типу є значно більші. На гістологічних зрізах вони базофільні і часто мають зірчастий вигляд, тому раніше отримали назву зірчасті клітини Купфера. Клітини Купфера належать до фагоцитарної системи макрофагів, вони знаходяться в синусоїдному просвіті і утворюють частину вистилки між ендотеліальними клітинами (рис. 1а). Фенотипи та функції клітин Купфера відрізняються вздовж портально-центрального градієнта. Імуногістохімічне типування за допомогою маркера CD68 добре візуалізувало клітини Купфера (рис. 1б).

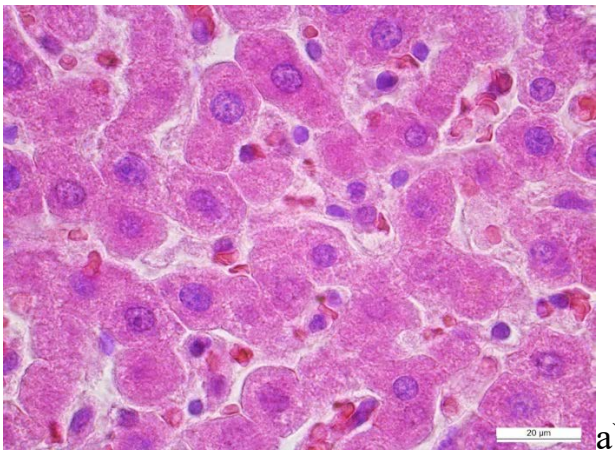

а)

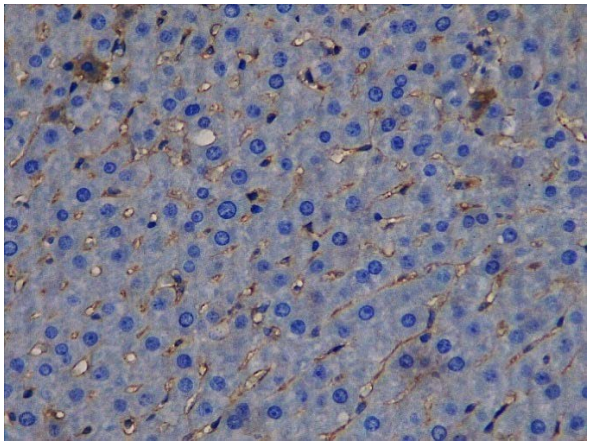

б)

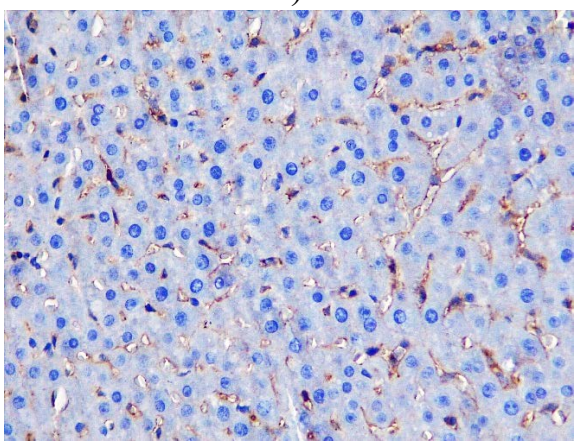

в)

Рис. 1. Синусоїдні гемокапіляри печінки інт акт ного щура. а) Ендот еліоцит и, *клітини Купфера, поодинокі еритроцити. Забарвлення H&E. Зб. ×1000 (імерсія); б) ІГХ типування клітин Купфера за допомогою маркера CD68.* Зб. ×200; ІГХ т ипування ендот еліоцит ів за допомогою маркера CD31. Зб. ×200.

У стінці синусоїдних капілярів, крім ендотеліоцитів і печінкових макрофагів (клітин Купфера) візуалізуються лімфоцити при великому збільшенні (рис. 1а).

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Проведене морфометричне дослідження синусоїдних гемокапілярів у різних зонах часточки показало наявність різного діаметру, причому середній діаметр дорівнював 7,66±1 мкм. Діаметр синусоїдних гемокапілярів субкапсулярної зони інтактних щурів був дещо більший за середній і складав до 13 мкм, тоді як діаметр синусоїдних капілярів у глибині паренхіми був меншим і наближувався до середніх значень, хоча в деяких полях зору заміри були від мінімального значення 2,04 мкм до максимального – 8,48 мкм. Ближче до центральної вени діаметр був менший, що свідчить про активну участь судин в регуляції кровотоку.

Нами було підраховано кількість основних клітин, пов'язаних зі стінкою синусоїдних капілярів печінки на площі 0,01 мм^2, в різних частинах печінкової часточки (біля портальних трактів, біля центральної вени і посередині між центральною веною і портальних трактів).

Кількісна характеристика ендотеліоцитів, клітин Купфера, перисинусоїдних клітин в класичній печінковій часточці в інтактних щурів на площі 0,01 мм^2 (100 мкм×100 мкм) представлена в таблиці.

Таблиця

Кількісна характеристика ендотеліоцитів, клітин Купфера, перисинусоїдних клітин в класичній печінковій часточці в інтактних щурів на площі 0,01 мм^2 (100 мкм×100 мкм) контрольна група

Клітини	Відділи класичної печінкової часточки		
	Навколо портального тракту (центральна зона) 1 зона M±m, мкм	Між тріадою і центральною веною (проміжна зона-перипортальна) 2 зона M±m, мкм	Навколо центральної вени (периферична зона) 3 зона M±m, мкм
Ендотеліоцити	5,22±0,17*$^{\#}$	5,79±0,18*$^{\alpha}$	13,12±0,30$^{\# \alpha}$
Клітини Купфера	3,88±0,10*$^{\#}$	2,90±0,16*$^{\alpha}$	1,06±0,12$^{\# \alpha}$
Перисинусоїдні клітини	2,13±0,08*$^{\#}$	1,31±0,11*$^{\alpha}$	0,67±0,07$^{\# \alpha}$

Примітки. * - достовірна різниця кількості клітин навколо центральної вени та інших частинах часточки значуща (p<0,001);

$^{\#}$ - достовірна різниця кількості клітин в проміжній зоні та інших частинах часточки значуща (p<0,001);

$^{\alpha}$ – достовірна різниця кількості клітин навколо портального тракту та інших частинах часточки значуща (p<0,001).

Кількісний аналіз клітин синусоїдної структури в печінці показав достовірну значущу різницю в різних зонах часточки. Так, середня кількість ендотеліоцитів на площі 0,01 мм^2 (100 мкм×100 мкм) навколо портального тракту була найменшою і склала 5,22±0,17 клітин в порівнянні з середньою кількістю в проміжній зоні і навколо центральної вени. Навколо центральної вени середня кількість ендотеліальних клітин була найбільшою (13,12±0,30).

Таку достовірну різницю ($p<0,001$) кількості клітин можна пояснити тим, що середній діаметр синусоїдних гемокамілярів відрізнявся в різних зонах печінкової часточки. Біля портального тракту середній діаметр синусоїдних гемокамілярів був найбільшим внаслідок злиття міжчасточкової вени та артерії і при підрахунку клітин на площі 0,01 мм^2 (100 мкм×100 мкм) середня кількість ендотеліоцитів була меншою, ніж біля центральної вени. Біля центральної вени середній діаметр синусоїдних гемокапілярів менший і відповідно щільність ендотеліальних клітин в цій зоні часточки була вищою, а середня кількість ендотеліоцитів була більшою в 2,5 разу, ніж у ділянці біля портального тракту.

Середня кількість клітин Купфера біля портальних трактів була найбільшою і склала 3,88±0,10 на площі 0,01 мм^2 (100 мкм×100 мкм), що пояснюється тим, що клітини Купфера перші відповідають на будь-які патогени, що потрапляють у печінку з кров'ю. У проміжній зоні часточки і навколо центральної вени кількість резидентних макрофагів поступово зменшувалася і склала відповідно 2,90±0,16 і 1,06±0,12 клітин. Співвідношення числа ендотеліоцитів та печінкових макрофагів у перипортальній зоні і навколо центральної вени часточки значно не відрізнялося.

Число перисинусоїдних клітин навколо портального тракту склало 2,13±0,08 і виявилося найбільшим у цій зоні порівняно з проміжною і навколо центральної вени. Але в порівнянні з іншими клітинами стінки синусоїдних гемокапілярів, їх середня кількість була найменшою ($p<0,001$).

Таким чином, залежно від розташування в часточці кількість клітин стінки синусоїдних гемокапілярів відрізнялася між собою. Так, клітин Купфера значно більше навколо портального тракту, за розмірами вони також більші і проявляють вищу фагоцитарну активність порівняно з клітинами проміжної зони і навколо центральної вени. У здоровій печінці клітини Купфера виконують такі критичні функції, як фагоцитоз, розпізнавання сигналу небезпеки, вивільнення цитокінів, обробка антигену та здатність організовувати імунні відповіді та підтримувати імунологічну толерантність.

Щільність ендотеліальних клітин переважає біля центральної вени, що обумовлено меншим діаметром синусоїдів у цій зоні. Ендотелій синусоїдних гемокапілярів відіграє центральну й активну роль у регуляції обміну макромолекул, розчинених речовин і рідини між кров'ю і навколишніми тканинами.

Важлива роль належить природним кілерам. Печінка є унікальним анатомічним та імунологічним місцем, у якому збагачена антигенами кров із шлунково-кишкового тракту проходить через мережу синусоїдів і сканується антигенпрезентуючими клітинами та лімфоцитами. Будучи ключовим компонентом вродженого імунітету в печінці, NK-клітини виконують важливу роль у захисті організму від патогенів і пухлин через свою природну цитотоксичність і продукування цитокінів, а також вони діють як регуляторні клітини, беручи участь у взаємній взаємодії з іншими типами клітин печінки [21].

Журнал «Перспективи та інновації науки»
(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)
№ 3(49) 2025

Таким чином, знання мікроскопічної організації печінки, імуногістохімічних особливостей клітин стінки синусоїда печінки та кількісний аналіз ендотеліоцитів, клітин Купфера, перисинусоїдних клітин в класичній печінковій часточці в інтактних щурів мають велике значення для подальших експериментальних досліджень. Описані нами морфологічні відмінності, імуногістохімічні особливості та кількісні параметри підтверджують їх широкі функціональні можливості. Ще більш чіткіше це проявляється при різних експериментальних впливах.

Висновки:

1. На підставі проведеного гістологічного та імуногістохімічного дослідження основних клітин стінки синусоїдних капілярів печінки білого щура в нормі встановлено детальну мікроскопічну організацію синусоїдного компартмента печінкової часточки.

2. Кількісний аналіз клітин синусоїдної структури в печінці показав достовірну значущу різницю в різних зонах часточки. Середня кількість клітин Купфера біля портальних трактів була найбільшою і склала 3,88±0,10 на площі 0,01 мм^2. У проміжній зоні часточки і навколо центральної вени кількість резидентних макрофагів поступово зменшувалася і склала відповідно 2,90±0,16 і 1,06±0,12 клітин.

3. Середня кількість ендотеліоцитів на площі 0,01 мм^2 навколо портального тракту була найменшою в порівнянні з середньою кількістю в проміжній зоні і навколо центральної вени і склала 5,22±0,17 клітин. Навколо центральної вени середня кількість ендотеліальних клітин була найбільшою (13,12±0,30). Достовірну різницю ($p<0,001$) кількості клітин можна пояснити тим, що середній діаметр синусоїдних гемокамілярів відрізнявся в різних зонах печінкової часточки. Співвідношення числа ендотеліоцитів та печінкових макрофагів у перипортальній зоні і навколо центральної вени часточки значно не відрізнялося.

4. Отримані дані мікроскопічної організації печінки, імуногістохімічних особливостей стінки синусоїда печінки та кількісних параметрів ендотеліоцитів, клітин Купфера, перисинусоїдних клітин в класичній печінковій часточці в інтактних щурів мають велике значення для подальших експериментальних досліджень.

Література:

1. Ishikawa J, Takeo M, Iwadate A, Koya J, Kihira M, Oshima M, Suzuki Y, Taniguchi K, Kobayashi A, Tsuji T. Mechanical homeostasis of liver sinusoid is involved in the initiation and termination of liver regeneration. *Commun Biol.* 2021 Apr 7;4(1):409. doi: 10.1038/s42003-021-01936-2. PMID: 33828226; PMCID: PMC8027462.

2. Trefts E, Gannon M, Wasserman DH. The liver. *Curr Biol.* 2017 Nov 6;27(21): R1147-R1151. doi: 10.1016/j.cub.2017.09.019. PMID: 29112863; PMCID: PMC5897118.

3. Bozhkov AI, Novikova AV, Klimova EM, Ionov IA, Akzhyhitov RA, Kurhuzova NI, Bilovetska SG, Moskalov VB, Haiovyi SS. Vitamin A Reduces the Mortality of Animals with Induced Liver Fibrosis by Providing a Multi-level Body Defense System. *J Clin Exp Hepatol.* 2023 Jan-Feb;13(1):48-63. doi: 10.1016/j.jceh.2022.09.006. Epub 2022 Oct 3. PMID: 36647402; PMCID: PMC9840181.

4. Нефьодова ОО, Янушкевич КС. Вивчення ізольованого впливу солей кадмію на морфологію та біохімію печінки щурів в експерименті. *Вісник проблем біології і медицини*. 2023;4(171):351-360. http://dx.doi.org/10.29254/2077-4214-2023-4-171-351-360.

5. Шевчук ОО. Морфофункціональний стан печінки на тлі цитостатичної терапії та її фармакокорекції. *Вісник наукових досліджень*. 2015; 3: 92-6. https://doi.org/10.11603/2415-8798.2015.3.5214

6. Кланца М. П. Особливості ангіоархітектоніки печінкових вен щура та їх ремоделювання при отруєнні ацетилсаліциловою кислотою. *Вісник наукових досліджень*. 2019; 2: 95–100. https://doi.org/10.11603/2415-8798.2019.2.10249

7. Зіненко ДЮ, Твердохліб ІВ. Мікроциркуляція та паренхіма печінки в моделі гострого панкреатиту з різними дозами таурохолату натрію. Збірник тез науково-практичної конференції з міжнародною участю «Досягнення та перспективи лектиноморфології». Львів, 10 травня 2024. 60–62.

8. Шаравара ЛП, Дмитруха НМ. Морфологічні зміни у внутрішніх органах щурів за впливу завислих ультрадисперсних частинок, які утворюються під час зварювання металу. *Перспективи та інновації науки*. 2025; 2 (48): 2286-2298. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-

9. Wisse E. An electron microscopic study of the fenestrated endothelial lining of rat liver sinusoids. *J Ultrastruct Res.* 1970 Apr;31(1):125-50. doi: 10.1016/s0022-5320(70)90150-4. PMID: 5442603.

10. Baquerre C, Montillet G, Pain B. Liver organoids in domestic animals: an expected promise for metabolic studies. Vet Res. 2021 Mar 18;52(1):47. doi: 10.1186/s13567-021-00916-y. PMID: 33736676; PMCID: PMC7977275.

11. Gracia-Sancho J, Caparrós E, Fernández-Iglesias A, Francés R. Role of liver sinusoidal endothelial cells in liver diseases. *Nat Rev Gastroenterol Hepatol.* 2021 Jun;18(6):411-431. doi: 10.1038/s41575-020-00411-3. Epub 2021 Feb 15. PMID: 33589830.

12. Gibert-Ramos A, Sanfeliu-Redondo D, Aristu-Zabalza P, Martínez-Alcocer A, Gracia-Sancho J, Guixé-Muntet S, Fernández-Iglesias A. The Hepatic Sinusoid in Chronic Liver Disease: The Optimal Milieu for Cancer. *Cancers (Basel).* 2021 Nov 15;13(22):5719. doi: 10.3390/cancers13225719. PMID: 34830874; PMCID: PMC8616349.

13. Poisson J, Lemoinne S, Boulanger C, Durand F, Moreau R, Valla D, Rautou PE. Liver sinusoidal endothelial cells: Physiology and role in liver diseases. *J Hepatol.* 2017 Jan;66(1):212-227. doi: 10.1016/j.jhep.2016.07.009. Epub 2016 Jul 14. PMID: 27423426.

14. Halpern KB, Shenhav R, Matcovitch-Natan O, Toth B, Lemze D, Golan M, Massasa EE, Baydatch S, Landen S, Moor AE, Brandis A, Giladi A, Avihail AS, David E, Amit I, Itzkovitz S. Single-cell spatial reconstruction reveals global division of labour in the mammalian liver. *Nature.* 2017 Feb 16;542(7641):352-356. doi: 10.1038/nature21065. Epub 2017 Feb 6. Erratum in: Nature. 2017 Mar 30;543(7647):742. doi: 10.1038/nature21729. PMID: 28166538; PMCID: PMC5321580.

15. Papachristoforou E, Ramachandran P. Macrophages as key regulators of liver health and disease. *Int Rev Cell Mol Biol.* 2022; 368:143-212. doi: 10.1016/bs.ircmb.2022.04.006. Epub 2022 May 9. PMID: 35636927.

16. Guilliams M, Scott CL. Liver macrophages in health and disease. *Immunity.* 2022 Sep 13;55(9):1515–1529. https://doi.org/10.1016/j.immuni.2022.08.002

17. Bonnardel J, T'Jonck W, Gaublomme D, Browaeys R, Scott CL, Martens L, Vanneste B, De Prijck S, Nedospasov SA, Kremer A, Van Hamme E, Borghgraef P, Toussaint W, De Bleser P, Mannaerts I, Beschin A, van Grunsven LA, Lambrecht BN, Taghon T, Lippens S, Elewaut D, Saeys Y, Guilliams M. Stellate Cells, Hepatocytes, and Endothelial Cells Imprint the Kupffer Cell Identity on Monocytes Colonizing the Liver Macrophage Niche. *Immunity.* 2019 Oct 15;51(4):638-654.e9. doi: 10.1016/j.immuni.2019.08.017. Epub 2019 Sep 24. PMID: 31561945; PMCID: PMC6876284.

18. Zhao Y, Zhao S, Liu S, Ye W, Chen WD. Kupffer cells, the limelight in the liver regeneration. *Int Immunopharmacol.* 2025 Jan 27; 146:113808. doi: 10.1016/j.intimp.2024. 113808. Epub 2024 Dec 13. PMID: 39673997.

19. Adamovsky O. The effect of peroral administration of toxic cyanobacteria on laboratory rats. *Neuro Endocrinol. Lett.* 2011; 32 (1): 35-45.

20. Suriawinata A.A, Thung SN. Liver pathology: an atlas and concise guide. – N.Y.: demosMEDICAL, 2011. – 260 p.

21. Tian Z, Chen Y, Gao B. Natural killer cells in liver disease. *Hepatology.* 2013 Apr;57(4):1654-62. doi: 10.1002/hep.26115. PMID: 23111952; PMCID: PMC3573257.

References:

1. Ishikawa J, Takeo M, Iwadate A, Koya J, Kihira M, Oshima M, Suzuki Y, Taniguchi K, Kobayashi A, Tsuji T. Mechanical homeostasis of liver sinusoid is involved in the initiation and termination of liver regeneration. *Commun Biol.* 2021 Apr 7;4(1):409. doi: 10.1038/s42003-021-01936-2. PMID: 33828226; PMCID: PMC8027462.

2. Trefts E, Gannon M, Wasserman DH. The liver. *Curr Biol*. 2017 Nov 6;27(21): R1147-R1151. doi: 10.1016/j.cub.2017.09.019. PMID: 29112863; PMCID: PMC5897118.

3. Bozhkov AI, Novikova AV, Klimova EM, Ionov IA, Akzhyhitov RA, Kurhuzova NI, Bilovetska SG, Moskalov VB, Haiovyi SS. Vitamin A Reduces the Mortality of Animals with Induced Liver Fibrosis by Providing a Multi-level Body Defense System. *J Clin Exp Hepatol*. 2023 Jan-Feb;13(1):48-63. doi: 10.1016/j.jceh.2022.09.006. Epub 2022 Oct 3. PMID: 36647402; PMCID: PMC9840181.

4. Nefyodova OO, Yanushkevych KS. Study of the isolated effect of cadmium salts on the morphology and biochemistry of the rat liver in an experiment. *Bulletin of Problems of Biology and Medicine*. 2023;4(171):351-360. http://dx.doi.org/10.29254/2077-4214-2023-4-171-351-360. [in Ukrainian].

5. Shevchuk OO. Morphofunctional state of the liver against the background of cytostatic therapy and its pharmacocorrection. *Bulletin of scientific research*. 2015; 3: 92-6. https://doi.org/ 10.11603/2415-8798.2015.3.5214 [in Ukrainian].

6. Klantsa M. P. Peculiarities of angioarchitectonics of hepatic veins of rats and their remodeling during acetylsalicylic acid poisoning. *Bulletin of Scientific Research*. 2019; 2: 95–100. https://doi.org/10.11603/2415-8798.2019.2.10249 [in Ukrainian].

7. Zinenko D.Yu., Tverdohlib I.V. Microcirculation and liver parenchyma in a model of acute pancreatitis with different doses of sodium taurocholate. Collection of abstracts of the scientific and practical conference with international participation “Achievements and prospects of lectinomorphology”. Lviv, May 10, 2024. 60–62. [in Ukrainian].

8. Sharavara LP, Dmytrukha NM. Morphological changes in the internal organs of rats under the influence of suspended ultrafine particles formed during metal welding. *Prospects and innovations of science*. 2025; 2 (48): 2286-2298. https://doi.org/10.52058/2786-4952-2025-2(48)-

9. Wisse E. An electron microscopic study of the fenestrated endothelial lining of rat liver sinusoids. *J Ultrastruct Res.* 1970 Apr;31(1):125-50. doi: 10.1016/s0022-5320(70)90150-4. PMID: 5442603.

10. Baquerre C, Montillet G, Pain B. Liver organoids in domestic animals: an expected promise for metabolic studies. *Vet Res*. 2021 Mar 18;52(1):47. doi: 10.1186/s13567-021-00916-y. PMID: 33736676; PMCID: PMC7977275.

11. Gracia-Sancho J, Caparrós E, Fernández-Iglesias A, Francés R. Role of liver sinusoidal endothelial cells in liver diseases. *Nat Rev Gastroenterol Hepatol.* 2021 Jun;18(6):411-431. doi: 10.1038/s41575-020-00411-3. Epub 2021 Feb 15. PMID: 33589830.

12. Gibert-Ramos A, Sanfeliu-Redondo D, Aristu-Zabalza P, Martínez-Alcocer A, Gracia-Sancho J, Guixé-Muntet S, Fernández-Iglesias A. The Hepatic Sinusoid in Chronic Liver Disease: The Optimal Milieu for Cancer. *Cancers (Basel)*. 2021 Nov 15;13(22):5719. doi: 10.3390/ cancers13225719. PMID: 34830874; PMCID: PMC8616349.

13. Poisson J, Lemoinne S, Boulanger C, Durand F, Moreau R, Valla D, Rautou PE. Liver sinusoidal endothelial cells: Physiology and role in liver diseases. *J Hepatol.* 2017 Jan;66(1):212-227. doi: 10.1016/j.jhep.2016.07.009. Epub 2016 Jul 14. PMID: 27423426.

14. Halpern KB, Shenhav R, Matcovitch-Natan O, Toth B, Lemze D, Golan M, Massasa EE, Baydatch S, Landen S, Moor AE, Brandis A, Giladi A, Avihail AS, David E, Amit I, Itzkovitz S. Single-cell spatial reconstruction reveals global division of labour in the mammalian liver. *Nature.* 2017 Feb 16;542(7641):352-356. doi: 10.1038/nature21065. Epub 2017 Feb 6. Erratum in: Nature. 2017 Mar 30;543(7647):742. doi: 10.1038/nature21729. PMID: 28166538; PMCID: PMC5321580.

15. Papachristoforou E, Ramachandran P. Macrophages as key regulators of liver health and disease. *Int Rev Cell Mol Biol.* 2022; 368:143-212. doi: 10.1016/bs.ircmb.2022.04.006. Epub 2022 May 9. PMID: 35636927.

16. Guilliams M, Scott CL. Liver macrophages in health and disease. *Immunity.* 2022 Sep 13;55(9):1515–1529. https://doi.org/10.1016/j.immuni.2022.08.002

17. Bonnardel J, T'Jonck W, Gaublomme D, Browaeys R, Scott CL, Martens L, Vanneste B, De Prijck S, Nedospasov SA, Kremer A, Van Hamme E, Borghgraef P, Toussaint W, De Bleser P, Mannaerts I, Beschin A, van Grunsven LA, Lambrecht BN, Taghon T, Lippens S, Elewaut D, Saeys Y, Guilliams M. Stellate Cells, Hepatocytes, and Endothelial Cells Imprint the Kupffer Cell Identity on Monocytes Colonizing the Liver Macrophage Niche. *Immunity.* 2019 Oct 15;51(4): 638-654.e9. doi: 10.1016/j.immuni.2019.08.017. Epub 2019 Sep 24. PMID: 31561945; PMCID: PMC6876284.

18. Zhao Y, Zhao S, Liu S, Ye W, Chen WD. Kupffer cells, the limelight in the liver regeneration. *Int Immunopharmacol.* 2025 Jan 27; 146:113808. doi: 10.1016/j.intimp.2024. 113808. Epub 2024 Dec 13. PMID: 39673997.

19. Adamovsky O. The effect of peroral administration of toxic cyanobacteria on laboratory rats. *Neuro Endocrinol. Lett.* 2011; 32 (1): 35-45.

20. Suriawinata A.A, Thung SN. Liver pathology: an atlas and concise guide. – N.Y.: demosMEDICAL, 2011. – 260 p.

21. Tian Z, Chen Y, Gao B. Natural killer cells in liver disease. *Hepatology.* 2013 Apr;57(4):1654-62. doi: 10.1002/hep.26115. PMID: 23111952; PMCID: PMC3573257.

Журнал

«Перспективи та інновації науки»

(Серія «Педагогіка», Серія «Психологія», Серія «Медицина»)

Випуск № 3(49) 2025

Формат 60х90/8. Папір офсетний.
Гарнітура Times New Roman.
Ум. друк. арк. 8,2.

Видавець:
Громадська наукова організація «Всеукраїнська асамблея докторів наук з державного управління»
Свідоцтво серія *ДК №4957 від 18.08.2015 р., Андріївський узвіз, буд.11, оф 68, м. Київ, 04070.*